ISSN 0134—3076

LIAUDIES ŪKIS

Vilnius

85 | 1

LIAUDIES ŪKIS

1 (315) ● 1985
SAUSIS

Eina nuo 1958 m. lapkričio mėn.

LIETUVOS TSR VALSTYBINIO PLANO KOMITETO, FINANSŲ MINISTERIJOS IR MA EKONOMIKOS INSTITUTO MĖNESINIS EKONOMINIS ŽURNALAS

Duota rinkti 1984.12.27. Pasirašyta spausdinti 1985.01.23. LV 14201. Formatas 60×90⅛. Iškilioji spauda. 4,5 sąl. sp. l., 8,5 sąl. spalv. atsp., 7,1 apsk. leid. l. Tiražas 3724 egz. Užs. Nr. 3389.

Redakcijos adresas: 232600, Vilnius, MTP-2, Algirdo 31. Tel.: vyriausiojo redaktoriaus — 66-22-79, vyr. redaktoriaus pavaduotojo — 66-27-18, atsakingojo sekretoriaus — 66-29-34.

Rinko ir spaudė LKP CK leidyklos spaustuvė Vilniuje, Tiesos 1/9. Leidžia laikraščių ir žurnalų susivienijimas „Periodika".

«ЛЯУДЕС УКИС» (Народное хозяйство). Ежемесячный экономический журнал Госплана, Минфина и Института экономики АН Лит. ССР. Гл. редактор А. Ю. Скрипка. На литовском языке
Адрес редакции: 232600, Вильнюс. ГСП-2, Альгирдо, 31.
Типография издательства ЦК КП Литвы, 232656, Вильнюс, Тиесос, 1/9.

TURINYS

СОДЕРЖАНИЕ

Viršelyje: Ignalinos atominės elektrinės valdymo skydas.

V. Gulevičiaus nuotrauka

TECHNINIS GAMYBOS PERTVARKYMAS

Ypač didelę reikšmę dabartiniame etape įgauna šakų aprūpinimas nauja technika, naujausių mokslo laimėjimų ir pirmūnų patyrimo įdiegimas. Tai įsakmus laiko reikalavimas, galima pasakyti, epochos reikalavimas. Jis aktualus dar ir todėl, kad, susidarius dabartinei demografinei situacijai, mes negalime tikėtis tokio darbo išteklių didėjimo, kokį turėjome iki šiol... Vienas iš pagrindinių šio labai svarbaus uždavinio sprendimo būdų — rekonstravimas, pagrindinių fondų atnaujinimas.

Iš draugo K. Černenkos kalbos susitikime su Maskvos gamyklos „Serp i molot" darbininkais

Įmonių rekonstravimas ir techninis pertvarkymas užima svarbią vietą kapitalinių įdėjimų planuose. Būtent rekonstruojant ir techniškai pertvarkant įmones kapitaliniai įdėjimai geriausiai suderinami su planuojamu produkcijos prieaugiu. Tačiau dabar išaiškėjo ir kai kurie šio proceso ypatumai.

Skirtingai nuo ankstesnio įmonių rekonstravimo, dabar ypatingas dėmesys skiriamas ne tiek jų pajėgumų padidinimui, kiek produkcijos asortimento plėtimui, naujų gaminių gamybos didinimui, šiuolaikinės technologijos, įgalinančios pagerinti produkcijos kokybę ir ekonomiškumą, diegimui.

Dabar vis didesnę reikšmę įgauna rekonstrukcija, kuria siekiama ne kurti naujas darbo vietas, o plėsti aptarnavimo zonas, automatizuoti ir mechanizuoti daug darbų, ypač pagalbinių, sunkių ir kenksmingų. Tai įgalins plėsti gamybą nedidinant darbininkų skaičiaus.

Įmonių rekonstravimo ir techninio pertvarkymo projektuose vis didesnę vietą užima gamybos mokslinio techninio aptarnavimo, eksperimentinių cechų, bandomųjų stendų, laboratorijų, automatizuotų valdymo sistemų kūrimo bei plėtojimo, šalutinių žaliavos elementų utilizavimo, reikiamo mikroklimato sudarymo cechuose ir kiti darbai. Gamyklos infrastruktūra geriau negu anksčiau derinama su viso rajono ar miesto infrastruktūra, taip pat su kitų pramoninio mazgo įmonių tarnybomis. Visa tai reikalauja, kad veikiančių įmonių statybos bei montavimo padaliniai būtų labiau suinteresuoti vykdyti rekonstravimo darbus.

Naujų pajėgumų, sukurtų rekonstravus veikiančias įmones ir pastačius naujas, tyrimo rezultatai rodo, kad bendrosios produkcijos gamyba vienam darbuotojui rekonstruotose įmonėse 50% didesnė negu naujose, fondograža — 86% didesnė. Išlaidos įmonių rekonstravimui ir plėtimui apsimoka vidutiniškai per 2,7 metų — per pusmetį anksčiau negu statant naujas.

Deja, rekonstravimo procese dažnai atsiranda sunkumų, trukdančių normaliai eksploatuoti įmones ir statybos padalinius. Statybininkai nenoriai imasi rekonstravimo darbų, nes sąlygos čia sudėtingesnės, o statybos bei montavimo darbų mastai mažesni negu naujoje statyboje. Todėl tikslinga parengti priemones ir atitinkamus normatyvus, užtikrinančius vienodą statybos organizacijų suinteresuotumą nauja statyba ir rekonstravimu. Normatyvuose reikia atsižvelgti į sunkesnes sąlygas vykdant statybos darbus, taip pat į pertraukas, susijusias su veikiančios gamybos technologiniais srautais. Reikia numatyti papildomą statybininkų apmokėjimą atliekant darbus nepalankiomis sąlygomis.

Ryšium su tuo, matyt, reikia peržiūrėti statybos organizavimo formas, susiklosčiusias prieš keliasdešimt metų, kai visos pastangos buvo nukreiptos naujoms statyboms ir stambių rangovinių statybos organizacijų kūrimui. Dabartinėmis sąlygomis svarbu padidini mokslinių, taip pat konstravimo ir projektavimo organizacijų reikšmę investicijų procese. Antai elektronikos pramonėje rekonstravimo darbai vykdomi glaudžiai bendradarbiaujant su technologiniais ir tyrimo biurais. Įdiegtas vadinamasis modulinis metodas, kai nauji technologiniai mazgai atiduodami naudoti etapais su visomis pagalbinėmis tarnybomis ir tokiu būdu greičiau atiduodamas naudoti visas objektas.

Veikiančių įmonių techninis pertvarkymas ir modernizavimas pastaruoju metu vis dažniau derinamas su kapitaliniu remontu. Tačiau įmonių modernizavimas teritorinių statybos organizacijų jėgomis ne visada efektyvus: jos neturi didelės darbo patirties šioje srityje. Toks darbas artimesnis remonto bei statybos organizacijoms, ir sudarant viso investicinio komplekso planus reikia atsižvelgti į jų galimybes.

Siekiant paspartinti įmonių techninį pertvarkymą, matyt, tikslinga atskiriems mašinų gamybos susivienijimams pavesti kompleksiškai tiekti įrengimus. Įdomi patirtis šiuo atžvilgiu sukaupta Chemijos ir naftos mašinų gamybos ministerijoje, organizavusioje komplektinių įrengimų gamybą ir tiekimą statyboms, įskaitant aparatus, mechanizmus ir prietaisus, kuriuos gamina kitos ministerijos. Be to, ministerija atsako už įrengimų techninį lygį, kokybę ir patikimumą.

Esant sudėtingoms naujos technikos montavimo technologinėms schemoms ir greičiau keičiant mašinų modelius, iš esmės padidėja mašinų gamybos vaidmuo kuriant ir įsavinant naujas įmones. Tačiau iki šiol daugelis mašinų gamybos šakų nepertvarkė darbo sutinkamai su mokslo ir technikos pažangos reikalavimais. Mašinų gamyboje, kaip ir statybos in-

dustrijoje, dar nebaigta pereiti į naują planavimo sistemą (pagal gamybinių pajėgumų ir objektų atidavimo naudoti rodiklį). Realizuota mašinų gamybos produkcija paprastai laikoma užsakovui arba tiekimo organams išsiųsti įrengimai nepriklausomai nuo to, ar jie bus montuojami, ar gulės sandėliuose. Tuo tarpu įrengimų negalima montuoti, derinti ir atiduoti naudoti tiesiogiai nedalyvaujant mašinų gamykloms. Reikia padidinti mašinų gamybos vaidmenį investiciniame procese šios šakos įmonėms dalyvaujant montuojamų įrengimų derinime ir atidavime naudoti. Be to, jos turi atsakyti už aktyviosios pagrindinių gamybinių fondų dalies kokybę ir techninį lygį, pirmiausia už įrengimų atidavimą naudoti laiku.

Svarbus vaidmuo šiame procese tenka projektavimo ir mokslo organizacijoms, aktyviai dalyvaujančioms sprendžiant kapitalinės statybos klausimus. Perėjimas prie komplektinių įrengimų tiekimo dalyvaujant projektavimo organizacijoms padeda sumažinti sudaromos ir pateikiamos tvirtinti techninės dokumentacijos apimtį, nes šiuo atveju komplektuojanti organizacija turi dokumentaciją, pagal kurią anksčiau buvo tiekiami panašūs įrengimai, ir nėra reikalo ją iš naujo sudarinėti.

Daugelis mašinų gamybos susivienijimų, sukurtų stambių įmonių pagrindu, galėtų vykdyti generalinio rangovo funkciją, nes jų gaminamos mašinos yra svarbiausia naujai statomų įmonių dalis. Dabar tik atskiros mašinų gamybos įmonės dalyvauja montuojant ir atiduodant naudoti jų gaminamus sudėtingus įrengimus (tarp jų — turbinų gamyklos, kai kurios chemijos mašinų gamybos įmonės). Tokią pažangią investicinio aptarnavimo praktiką tikslinga paskleisti ir kitose mašinų gamybos įmonėse. Statybos organizacijos šiuo atveju būtų subrangovais. Mašinų gamybos susivienijimai galėtų tiekti statybos aikštelei komplektinius įrengimus, organizuoti jų derinimą, išbandymą, atiduoti užsakovui paruoštą naudoti gamyklą ar kompleksą. Tai įgalintų pagerinti materialinį aprūpinimą ir planavimą, viso investicinio proceso organizavimą.

Visuomeninės gamybos efektyvumo didinimas, jos intensyvinimas — pagrindinė liaudies ūkio problema. Todėl labai svarbu didinti gamybą ir gerinti produkcijos kokybę racionaliai naudojant jau esamus gamybinius pajėgumus, laiku atnaujinant įrengimus, diegiant į gamybą mokslo ir technikos laimėjimus. Vykdant šias priemones, būtina, kad galiojančios kapitalinės statybos planavimo ir statybinės gamybos organizavimo formos bei metodai visiškai atitiktų besivystančios ekonomikos poreikius ir investicinės politikos reikalavimus.

Ekonomikos intensyvinimo sąlygomis labai svarbu gauti kuo didesnį efektą iš darbo vietų, nes tai — didžiulio šalies ekonominio potencialo efektyvaus naudojimo rodiklis. Veikiančių pagrindinių gamybinių fondų atnaujinimas ir techninis pertvarkymas — viena pagrindinių TSKP investicinės politikos krypčių. Susitikime su Maskvos gamyklos „Serp i molot" darbininkais draugas K. Černenka pažymėjo, jog būtina greičiau kompensuoti sąnaudas rekonstravimui, naujų pajėgumų kūrimui: „Geram gamybos šeimininkui kiekvienas rublis greitai išsimoka, duoda prieaugį. Vienu žodžiu, dirba".

Tarybų valdžios atkūrimo Lietuvoje 45-metį pasitinkant

JUBILIEJINIAIS METAIS — DARNŲ DARBĄ

A. DROBNYS
Lietuvos TSR nusipelnęs ekonomistas

Dabar svarbiausias uždavinys — organizuoti darnų ir kryptingą darbą, kad būtų galima įgyvendinti visa tai, kas numatyta.

Iš draugo K. Černenkos kalbos TSKP CK Politinio biuro 1984 m. lapkričio mėn.

Prasidėjo baigiamieji vienuoliktojo penkmečio metai, kurie sutampa su Tarybų valdžios atkūrimo Lietuvoje jubiliejumi — 45-iomis metinėmis ir Didžiosios Pergalės 40-mečiui. Planines šių metų užduotis daug nulėmė praėjusių metų ir pirmųjų ketverių penkmečio metų respublikos ekonomikos plėtojimo rezultatai.

Penkmečio ketvirtaisiais visame liaudies ūkyje įvyko teigiamų poslinkių. Tai buvo pažymėta Lietuvos KP Centro Komiteto biuro ir respublikos Ministrų Tarybos prezidiumo išplėstiniame posėdyje, taip pat Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos sesijoje svarstant šių metų respublikos valstybinio ekonominio ir socialinio vystymo plano bei biudžeto projektus. Praėjusiais metais pasiekti spartesni visuomeninės gamybos augimo bei jos efektyvumo didinimo tempai negu buvo numatyta penkmečio plane. Tai pasiekta pirmiausia realizuojant pramonės gamybos intensyvinimo bei rankų darbo mažinimo programas, įgyvendinant svarbias techninės pažangos, gamybos išteklių racionalaus naudojimo priemones.

Per praėjusius metus visos pramonės produkcijos gamyba padidėjo daugiau kaip 0,5 mlrd. rb. Gamybos prieaugis per ketverius penkmečio metus sudaro daugiau kaip 19%.

Racionalus darbo išteklių naudojimas užtikrino spartesnį darbo našumo didėjimą negu buvo numatyta. Palyginus su 1983 m., jis išaugo 5%. Didinant darbo našumą gauta beveik devyni dešimtadaliai pramonės produkcijos gamybos prieaugio. Beveik pusė gamybinių susivienijimų ir įmonių visą gamybos prieaugį gavo vien darbo našumo didinimo dėka. Sėkmingai pramonės įmonių ir susivienijimų kolektyvai įvykdė socialistinius įsipareigojimus virš plano padidinti darbo našumą ir sumažinti produkcijos savikainą.

Gerų rezultatų pasiekė respublikos žemdirbiai. Išaugintas rekordinis grūdinių kultūrų bei cukrinių runkelių derlius. Neblogai užderėjo ir kitos žemės ūkio kultūros. Užauginę gausų derlių, respublikos ūkiai įvykdė ir viršijo visų augalininkystės produktų pardavimo valstybei planines užduotis ir socialistinius įsipareigojmus. Ta proga respublikos žemdirbius, visus darbo žmones nuoširdžiai pasveikino TSKP Centro Komitetas.

Gerokai pažengta į priekį ir gyvulininkystėje. Padidėjo pieno ir mėsos gamyba. Nustatyti praėjusiems metams gyvulininkystės produkcijos valstybinių supirkimų planai sėkmingai įvykdyti.

Respublikoje praėjusiais metais įvykdyta nemaža kapitalinės statybos programa. Visame liaudies ūkyje atiduota naudoti pagrindinių fondų daugiau kaip už 1,9 mlrd. rb, pastatyta keletas svarbių liaudies ūkiui objektų, išplėsta bei rekonstruota nemaža įmonių, įvykdyti gyvenamųjų namų, bendrojo lavinimo mokyklų, ikimokyklinių vaikų įstaigų, ligoninių ir kitų kultūrinių bei buitinių objektų statybos planai.

Kryptingai, kaip ir buvo numatyta plane, realizuotos užduotys socialinio vystymo ir darbo žmonių gerovės kėlimo srityje. Pagal penkmečio užduotis didėjo darbininkų ir tarnautojų darbo užmokestis, kolūkiečių darbo apmokėjimas. Realiosios pajamos vidutiniškai vienam respublikos gyventojui padidėjo daugiau kaip 5%.

Plačiu mastu vykdomos priemonės miesto ir kaimo gyventojų butų bei buities sąlygoms gerinti. Per praėjusius metus atiduota naudoti apie 29 tūkst. butų, o nuo penkmečio pradžios — apie 120 tūkst. butų. Tai šiek tiek daugiau negu buvo planuota.

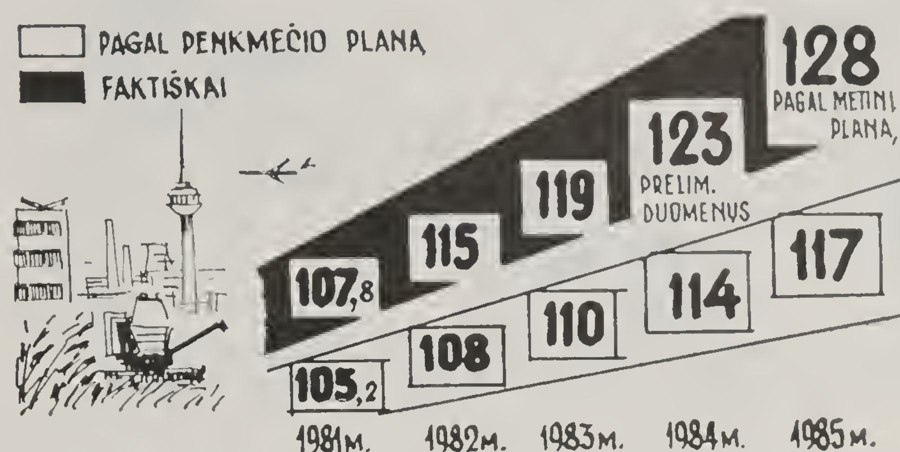
Įvertinus iš esmės teigiamus respublikos ekonomikos vystymo rezultatus, kartu reikia konstatuoti, kad toli gražu ne visur pasiektas geras darbo ritmas, kai kurios gamybos šakos atsilieka, vykdydamos planines užduotis, nepakankamai efektyviai naudojamas turimas gamybinis potencialas.

Apskritai reikia pažymėti rinkos konjunktūros problemą. Padėtis šioje srityje daugeliu atvejų taisytina. Pirmiausia dar daugelis įmonių neišmoko valdyti tokio reiškinio, kaip konjunktūros pokyčiai, t. y. neturime paklausos prognozavimo sistemos, taip pat ir priemonių, galinčių paveikti paklausą. Prekybos organizacijos neretai apsirinka, užsakydamos prekes vieneriems metams, tuo tarpu reikalingos pakankamai patikimos prognozės keleriems metams į priekį.

Visi suprantame, kaip svarbu didinti darbo našumą. Tačiau greta neblogų darbo jėgos naudojimo rodiklių dar yra ir trūkumų bei nesklandumų. Kai kurios įmonės neįvykdo darbo našumo didinimo planų. Be to, praėjusiais metais 75 įmonėse (apie 17% visų įmonių) produkcijos prieaugis darbo našumo didinimo dėka sudarė mažiau kaip 75%, o mėsos kombinatuose jis tesiekė tik 66%.

Darbo laiko nuostoliai pramonėje sumažėjo. Bet atskirose įmonėse jie tebėra dar labai dideli (Palemono gelžbetonio konstrukcijų, Vilniaus metalo konstrukcijų, Šiaulių „Vairo" gamyklose ir kt.). Kelia susirūpinimą ir toks faktas: darbo laiko naudojimo vienkartinių tyrimų duomenimis, kai kuriose pramonės įmonėse ir statybos organizacijose jo nuostoliai gerokai viršija nurodomus oficialiose statistinėse ataskaitose.

LIETUVOS TSR NACIONALINIŲ PAJAMŲ DIDĖJIMAS VIENUOLIKTAJAME PENKMETYJE
(%, palyg. su 1980 m.)

Kol kas nedidėja įrengimų panaudojimo koeficientas. Žinoma, tai nelengvai sprendžiama problema. Vienintelis kelias — automatizuoti ir mechanizuoti darbus, pirmiausia pagalbinius darbus. Deja, nemažėja tendencija daugelyje pramonės įmonių didinti gamybą pirmiausia įsavinant naujus pajėgumus.

Visa tai rodo, kad liaudies ūkyje dar yra nemažų rezervų darbo rezultatams gerinti.

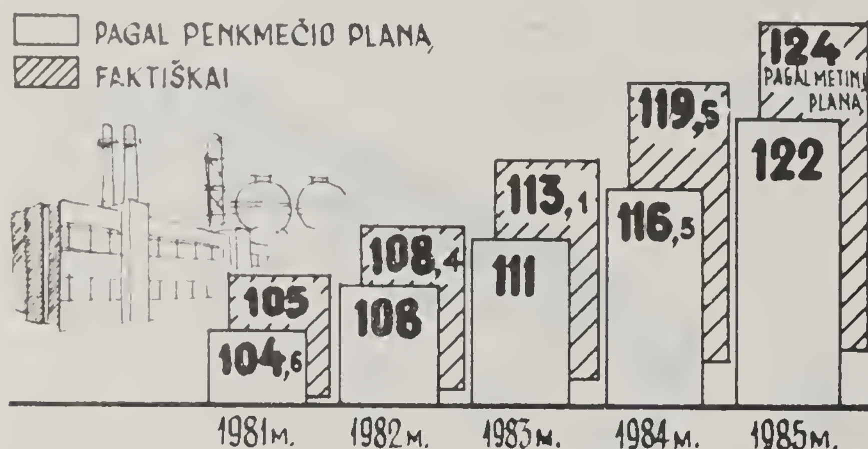
Pastaruoju metu daug dėmesio skiriama materialinių išteklių racionaliam naudojimui, nes žaliavų, kuro bei energijos, kitų materialinių išteklių ekonomijos režimas yra svarbi gamybos efektyvumo didinimo ir liaudies ūkio poreikių subalansavimo su turimais ištekliais sąlyga. Reikia pažymėti, kad mūsų respublikoje materialinių išteklių ekonomijos užduotys apskritai vykdomos neblogai. Įvykdomos planinės užduotys taupant tokias pagrindines medžiagas, kaip metalas, cementas, miško medžiaga, elektros ir šiluminė energija, dyzelinis kuras bei kiti ištekliai. Tačiau ir šioje srityje yra taisytinų dalykų. Antai nepatenkinamai vykdomos automobilinio benzino ir kieto kuro ekonomijos užduotys. Per pastaruosius metus respublikos autotransporto įmonės nė karto nėra įvykdžiusios benzino ekonomijos užduočių. Reikia imtis visų galimų priemonių padėčiai šioje srityje taisyti.

Nevisiškai buvo įvykdytos praėjusių metų planinės užduotys kapitalinės statybos srityje. Statybos organizacijos (pirmiausia kai kurie Statybos ministerijos padaliniai) atsiliko vykdydami kooperatinės gyvenamųjų namų statybos planą, taip pat statydami kai kuriuos agropramoninio komplekso, komunalinio ūkio, kultūros objektus.

Liaudies ūkis patiria sunkumus dėl kai kurių nesklandumų geležinkelių, taip pat automobilių transporto darbe. Geležinkelių transportas neįvykdo statybinių medžiagų, mineralinių trąšų, pramonės žaliavų ir kai kurių kitų krovinių pervežimo planų, nepakankamai patiekia konteinerių.

Konkrečius uždavinius, kurie turi būti sprendžiami kiekvienoje šakoje, kiekvienoje įmonėje siekiant

PRAMONĖS PRODUKCIJOS GAMYBOS DIDĖJIMAS
(%, palyg. su 1980 m.)

aukštų gamybinių rezultatų, lemia jų darbo specifika. „Bet yra bendras uždavinys, kuris mūsų laikais turi būti keliamas visų šakų, visų įmonių darbui, — pabrėžė draugas K. Černenka savo kalboje partijos Centro Komiteto Politinio biuro posėdyje, — tai geriau ūkininkauti, efektyviau naudoti išteklius, rezultatyviau dirbti. Kitaip sakant — racionaliau tvarkyti ūkį". Būtent tam respublikos ūkiniai organai, visi darbo kolektyvai turi sutelkti kuo didžiausią dėmesį. Į tai orientuotas ir šių metų ekonominio bei socialinio vystymo planas, kuriame numatoma toliau kompleksiškai plėtoti liaudies ūkį pirmiausia nuosekliai intensyvinant visuomeninę gamybą, didinant ekonomikos efektyvumą. Numatytos konkrečios priemonės spartinti mokslo ir technikos pažangą, racionaliau naudoti medžiaginius ir darbo išteklius, tobulinti ūkio valdymo mechanizmą.

Numatomas materialinės gamybos sferos šakų produkcijos didinimas ir visuomeninės gamybos intensyvinimas užtikrina tolesnį nacionalinių pajamų augimą. Beveik devyni dešimtadaliai jų prieaugio turės būti gauta didinant visuomeninį darbo našumą.

Plane numatyta toliau mažinti materialinių sąnaudų lyginamąjį svorį visuomeninio produkto struktūroje. Šiais metais, sumažinus materialines sąnaudas daugiau negu buvo numatyta penkmečio plane, bus gauta 450 mln. rb jų ekonomija. Reikia pažymėti, kad materialinių išteklių taupymo klausimai dabartinėmis sąlygomis įgauna naują prasmę. Dabar jų ekonomijos negalima laikyti vien priedu prie nuolat didėjančių išteklių. Materialinių išteklių ekonomija tampa svarbiu šaltiniu gamybos poreikiams tenkinti. Jau šiais metais papildomi liaudies ūkio poreikiai kuro bei energetikos ištekliams ir valcuotiems juodiesiems metalams, kaip pažymėjo draugas K. Černenka, turi būti beveik 60 % patenkinti jų ekonomijos dėka. Todėl materialinių išteklių taupymo klausimai įgauna ypač svarbią reikšmę.

Respublikos įmonių kolektyvai turi užtikrinti, kad būtų įvykdytas partijos raginimas šiais metais dirbti dvi dienas naudojant sutaupytas žaliavas, medžiagas ir kurą. Respublikos pramonėje tai duos (pagal apskaičiavimus) daugiau kaip 60 mln. rb ekonomijos. Nuo to, kaip bus vykdomos materialinių bei kuro ir energetikos išteklių ekonomijos užduotys, kaip griežtai bus laikomasi nustatytų medžiagų ir žaliavų naudojimo normų, daug priklausys planinių užduočių vykdymas apskritai. Tai liečia ir pramonę, ir statybą, ir transportą, ir žemės ūkį, t. y. visas be išimties liaudies ūkio šakas.

Šiemet toliau bus dinamiškai plėtojama visa respublikos pramonė. Plane numatyta prekinės produkcijos gamybą per metus padidinti 300 mln. rb, arba 2,8 %. Tokiu būdu produkcijos gamybos prieaugis per visą penkmetį sudarys 24 %, t. y. daugiau negu buvo numatyta penkmečio plane. Darbo našumą visoje pramonėje numatoma padidinti 2,4 %, o per penkmetį jis turi padidėti 18,9 % (tai 2,3 punkto daugiau negu numatyta penkmečio plane).

Plėtojant respublikos pramonę, pastaruoju metu dideli pokyčiai įvyko energetikos ir kuro komplekso šakose. Statomoje Ignalinos atominėje elektrinėje atiduotas naudoti pirmasis energetinis blokas. To dėka šiais metais elektros energijos gamyba respublikoje padidės 22 %, o per penkmetį — 1,8 karto.

Geresnis Mažeikių naftos perdirbimo gamyklos gamybinių pajėgumų naudojimas leis pirminį naftos perdirbimą padidinti 14,8 %.

Atiduoti naudoti dideli gamybos pajėgumai Kazlų Rūdos bandomajame medienos dirbinių kombinate įgalins šiais metais medžio drožlių plokščių gamybą respublikoje padidinti 21 %.

Kitose gamybos šakose šiais metais gamybiniai pajėgumai nedaug padidės. Todėl planuojamas produkcijos prieaugis turės būti pasiektas geriau naudojant turimą gamybinį potencialą, tobulinant gamybos ir darbo organizavimą.

Sparčiau negu visoje pramonėje didinama produkcijos gamyba mašinų gamybos ir metalo apdirbimo pramonėje, elektronikos, ryšių priemonių, prietaisų ir automatizavimo priemonių gamybos įmonėse. Mašinų gamybos įmonės turi imtis ryžtingesnių veiksmų kelti gaminamos produkcijos techninį lygį, sparčiau kurti ir diegti gamybon naujausių konstrukcijų prietaisus bei įrengimus.

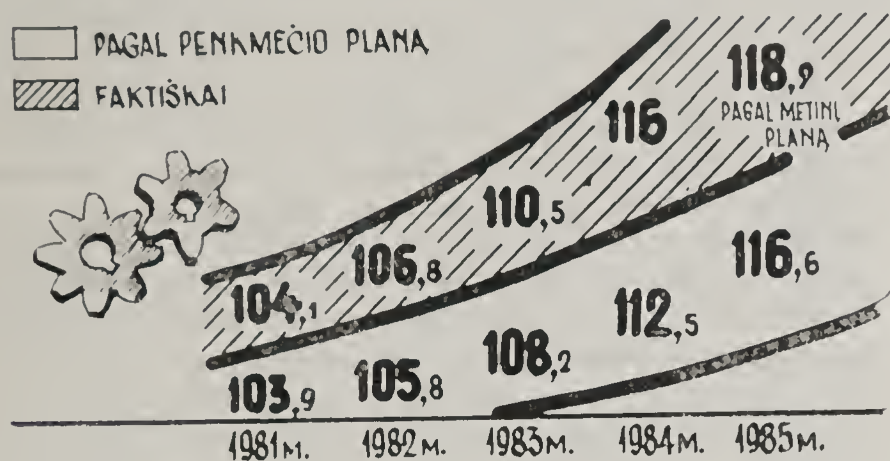
Daug dėmesio šių metų plane skiriama liaudies vartojamų prekių gamybai didinti. Šios produkcijos numatoma pagaminti už 4,3 mlrd. rb. Tai sudaro beveik 40 % visos pramonės produkcijos gamybos.

Vartojimo reikmenų struktūroje toliau didės kultūrinių, buitinių ir ūkinių prekių lyginamasis svoris. Šių prekių visoje pramonėje numatoma pagaminti 4,7 % daugiau negu pernai. Baldų gamyba padidės 4 %. Plečiama televizorių, ypač spalvoto vaizdo, taip pat šaldytuvų, dviračių paaugliams, galvaninių elementų, porceliano indų ir kitos produkcijos gamyba. Sąjunginio pavaldumo nespecializuotose šiai gamybai įmonėse numatoma pagaminti prekių gyventojų buičiai 10 % daugiau negu pernai. Nuosekliau dirbti gerinant gaminamos produkcijos kokybinius parametrus turi visos ministerijos ir žinybos, kiekvienas susivienijimas, kiekviena įmonė.

Tokiu būdu baigiamieji penkmečo metai kelia respublikos pramonės darbuotojams atsakingus uždavinius, kurių sėkmingas įgyvendinimas daug nulems viso penkmečio užduočių įvykdymą.

Spręsdamos gamybos intensyvinimo uždavinius,

DARBO NAŠUMO AUGIMAS PRAMONĖJE
(%, palyg. su 1980 m.)

ministerijos ir žinybos, gamybiniai susivienijimai turi skirti ypač daug dėmesio tam, kad būtų nuosekliai realizuojamos kompleksinės priemonės, kurių paskirtis — spartinti mokslo ir gamybos integravimo procesą, sparčiau diegti pažangias technologijas, tobulinti ūkio valdymo mechanizmą, didinti atsakomybę bei griežtinti valstybinę drausmę visose ūkininkavimo grandyse.

Svarbius uždavinius teks spręsti agropramoniniame komplekse, siekiant subalansuotai plėtoti visas šio komplekso šakas ir įvykdyti Maisto programoje nustatytas užduotis. Planuojama žemės ūkio produkcijos gamyba iš esmės atitinka penkmečio plane šiems metams numatytą lygį.

Priemonių žemės ūkio gamybai didinti komplekse svarbus vaidmuo tenka žemių melioravimui. Šiems metams numatyti kapitaliniai įdėjimai įgalins nusausinti 85 tūkst. ha šlapių dirvų, įrengti drėkinimo sistemų 3 tūkst. ha plote, atlikti nemaža kitų žemės kultūrinimo darbų. Tolesniam žemės ūkio, viso agropramoninio komplekso plėtojimui didelę svarbą turi TSKP Centro Komiteto 1984 m. spalio plenume aprobuota Ilgalaikė žemių melioravimo programa, kurią realizuojant savo indėlį turi įnešti ir mūsų respublika. Dabartiniame žemės ūkio raidos etape svarbiausias uždavinys, kaip buvo pabrėžta Lietuvos KP Centro Komiteto XVII plenume, — iš esmės pagerinti nusausintų, taip pat ir drėkinamų žemių naudojimą, padidinti melioruotų laukų derlingumą.

Gamybinius pasiekimus žemės ūkyje vis labiau lemia kaimo socialinis pertvarkymas. Parengtos šioje srityje programos realizavimas reikalauja tiems klausimams skirti nuolatinį dėmesį. Respublikos kolūkiuose ir tarybiniuose ūkiuose šiemet reikia pastatyti ir atiduoti naudoti 170 vaikų lopšelių ir darželių, 119 valgyklų, naujus Anykščių, Radviliškio ir Vilkijos profesinių technikos mokyklų kompleksus bei kitus objektus. Reikia užtikrinti, kad socialinei buitinei infrastruktūrai kaime vystyti skiriamos lėšos būtų kuo geriau panaudotos ir laiku atiduoti naudoti visi statomi objektai.

Numatomi žemės ūkio žaliavos ištekliai nulemia ir ją perdirbančios pramonės plėtojimą, reikalauja stiprinti maisto pramonės šakų materialinę techninę bazę. Tai turi svarbią reikšmę kompleksiškai vystant visą agropramoninį kompleksą.

Šiems metams numatyti kapitaliniai įdėjimai į respublikos liaudies ūkį iš visų finansavimo šaltinių sudarys 1 mlrd. 945 mln. rb. Numatoma atiduoti naudoti pagrindinių fondų 3% daugiau negu praėjusiais metais. Šiais metais numatoma atiduoti naudoti 9 pramonės objektus, kurių kiekvieno sąmatinė vertė — 1 mln. rb ir daugiau. Atiduoti naudoti visus objektus numatytais terminais — svarbi sąlyga įvykdyti šiam penkmečiui nustatytas gamybinių pajėgumų atidavimo naudoti užduotis ir kartu sudaryti tvirtą pagrindą gamybos plėtojimui sekančiame penkmetyje.

Realizuojant partijos parengtą ilgalaikę socialinę programą, bus nuosekliai vykdomos priemonės darbo žmonių materialiniams ir dvasiniams poreikiams geriau tenkinti. Bus toliau centralizuotai didinamas darbo užmokestis mokytojams, kai kurių kategorijų žemės ūkio darbuotojams, pradėtos didinti minimalios senatvės pensijos kolūkiečiams, taip pat pensijos darbininkams ir tarnautojams, išėjusiems į poilsį daugiau kaip prieš 10 metų, ir t. t. Bus realizuojamos tolesnės priemonės miesto ir kaimo gyventojų butų bei buities sąlygoms gerinti.

Planuojama pastatyti bendrojo lavinimo mokyklų 10,15 tūkst. vietų, vaikų darželių bei lopšelių — 12,5 tūkst. vietų, atiduoti naudoti ligoninių — 1710 vietų, pastatyti vaikų sanatoriją Druskininkuose, polikliniką Jurbarke, 19 kaimo ambulatorijų.

Respublikos ekonominės ir socialinės raidos pagrindinės kryptys, svarbiausios užduotys baigiamiesiems penkmečio metams yra nemažos, ir jų vykdymas pareikalaus didelio organizuotumo, tvirtos valstybinės ir planinės drausmės, efektyvaus darbo. Labai atsakingas ūkinis ir politinis uždavinys — įgyvendinti priemones planavimui ir valdymui tobulinti, ūkio mechanizmui pertvarkyti, darbo kolektyvų suinteresuotumui ir atsakomybei už galutinius savo darbo rezultatus didinti. Tuo tikslu plečiamas ekonominis eksperimentas, kurio sąlygos nuo šių metų bus taikomos Lengvosios pramonės ir Buitinio gyventojų aptarnavimo ministerijų įmonėms bei kai kurioms sąjunginio pavaldumo pramonės įmonėms. Iš viso eksperimento sąlygomis dirbs penktadalis respublikos pramonės įmonių, gaminančių apie trečdalį pramonės produkcijos.

Dabar ypač svarbu tiksliai ir nuosekliai įvykdyti visą numatytą priemonių kompleksą. Jų rezultatyvumas daug priklausys nuo visų ūkio valdymo grandžių tarpusavio sąveikos ir jų veiklos metodų tobulinimo.

Šie metai — neeiliniai, jubiliejiniai metai, todėl būtina sutelkti visas jėgas šių metų ir viso penkmečio planinėms užduotims įvykdyti, deramai, gerais rezultatais sutikti TSKP XXVII, taip pat Lietuvos KP XIX suvažiavimus.

MOKSLO IR GAMYBOS INTEGRACIJOS UŽDAVINIAI AGROPRAMONINIO KOMPLEKSO ŠAKOSE

V. OŽIŪNAS
Lietuvos TSR valstybinio plano komiteto pirmininko pavaduotojas

Suprantama, kad mūsų laikais efektyvaus vystymo pagrindas — platus mokslo ir technikos laimėjimų diegimas į gamybą.

Iš draugo K. Černenkos kalbos TSKP CK Politiniame biure 1981 m. lapkričio mėn.

Programinis Tarybų Sąjungos Komunistų partijos uždavinys — nuolat rūpintis liaudies gerovės kėlimu, pirmiausia kuo geriau tenkinti poreikius maisto produktams.

Konkretus šio uždavinio kompleksinio sprendimo globaliniu mastu pavyzdys — tai TSRS maisto programos parengimas ir jos praktinis įgyvendinimas. Naujas, labai ryškus pavyzdys, kaip mūsų partija laiku ir kardinaliai sprendžia pribrendusias visuomenės ekonominio ir socialinio vystymo problemas, yra TSKP CK 1984 m. spalio plenumo nutarimai, kuriuose visapusiškai pagrįsta ir aiškiai atskleista partijos strategija įgyvendinant lenininę agrarinę politiką išvystyto socializmo sąlygomis, toliau plėtojant ir stiprinant šalies agropramoninį kompleksą.

Respublikos agropramoninis kompleksas jau seniai susiformavo, o agropramoninė integracija sparčiai ėmė vystytis pertvarkius žemės ūkį socialistiniais ūkininkavimo pagrindais. TSKP CK 1982 m. gegužės plenumo nutarimuose pabrėžta, kad dabar agropramoninis kompleksas išskiriamas kaip atskira liaudies ūkio šaka, kurios atskiros grandys turi dirbti glaudžioje sąveikoje, siekdamos vieningo tikslo ir galutinių maisto produktų gamybos rezultatų, o agropramoninė integracija, kaip gamybos organizavimo forma, turi padėti intensyvinti gamybą, spartinant mokslo, technikos ir socialinę pažangą kaime, sulyginant kaimo ir miesto gyventojų darbo bei buities sąlygas.

1983 m. respublikos agropramoninis kompleksas davė daugiau kaip 50% visos liaudies ūkio bendrosios produkcijos, apie 57% respublikoje sukurto nacionalinio produkto. Jo pagrindiniai gamybiniai fondai sudarė 33% viso liaudies ūkio pagrindinių gamybinių fondų. Agropramoninio komplekso šakos davė 68% visos prekinės produkcijos, pagamino net 93% visų maisto prekių. Šioje veiklos sferoje dirbo apie 45% visų respublikos liaudies ūkio darbuotojų.

Pagrindinė komplekso šaka — žemės ūkis — turi tvirtą materialinę techninę bazę, aprūpintas galinga technika, sudėtingomis mašinomis ir įrengimais, yra pasiekęs aukštą gamybos mechanizavimo, automatizavimo ir elektrifikavimo lygį. Žemės ūkyje sąžiningai dirba gausus būrys mokslininkų, žemės ūkio specialistų ir masinių profesijų kadrų. Pagal apsirūpinimą pagrindiniais gamybiniais fondais ir energetiniais pajėgumais respublikos žemės ūkis užima vieną pirmųjų vietų tarp kitų broliškųjų respublikų.

1983 m. pabaigoje respublikos žemės ūkio pagrindiniai gamybiniai fondai sudarė 7,3 mlrd. rb, arba skaičiuojant 100 ha žemės ūkio naudmenų — 204 tūkst. rb ir vienam žemės ūkio darbuotojui — daugiau kaip 19 tūkst. rb. Sparčiai augo žemės ūkio energetiniai pajėgumai (žr. 1 lentelę).

Respublikos žemės ūkyje naudojama 54,6 tūkst. traktorių, 12,4 tūkst. javų kombainų, 39,1 tūkst. sunkvežimių ir daug kitų žemės ūkio mašinų bei inventoriaus. Vienam fiziniam traktoriui tenka vidutiniškai 50 ha ariamos žemės, vienam javų kombainui — 105 ha javų pasėlių ir vienam sunkvežimiui — 177 ha žemės ūkio naudmenų. Intensyviai nusausinta per 2,4 mln. ha, arba 76,6% sausintinų žemių. Sparčiai vystomas žemės ūkio chemizavimas.

Žemės ūkio pagrindiniai gamybiniai fondai sudaro 81,5% viso agropramoninio komplekso fondų, jame dirba apie 60% visų komplekso darbuotojų, ir jis pagamina beveik 52% bendrosios produkcijos.

Ypač gražių laimėjimų pasiekta sprendžiant kaimo socialines problemas. 1966—1983 m. kaime pastatyta 104,5 tūkst. gyvenamųjų namų (vienam gyventojui dabar tenka vidutiniškai po 20,2 kv. m bendro naudingo ploto), iš jų 60% aprūpinti vandentiekiu, 55% — kanalizacija, 58% — centriniu šildymu. Kaime veikia daugiau kaip 600 vaikų lopšelių bei darželių, dirba apie 2,7 tūkst. parduotuvių, 1,3 tūkst. viešojo maitinimo įmonių, 2324 buitinio gyventojų aptarnavimo įstaigos, 1671 biblioteka, 1026 klubinės įstaigos, 1176 kino įrenginiai.

Socialistinis kaimas šiandien turi gausų kvalifikuotų vadovų, specialistų ir masinių profesijų kadrų būrį. Dabar viename ūkyje dirba vidutiniškai per 40 specialistų.

Planingai ir proporcingai plėtojamos kitos respublikos agropramoninio komplekso grandys. Statybos organizacijų jėgomis atliekama 70% statybos bei montavimo darbų. Žemės ūkio materialinio techninio aprūpinimo organizacijos patiekia žemės ūkiui materialinių vertybių ir atlieka paslaugų už 0,5 mlrd. rb per metus.

Žemės ūkio produkciją perdirbanti pramonė 1983 m. perdirbo 90% išaugintų cukrinių runkelių, 89% mėsos, 88% pieno, 56% vaisių ir uogų. Sparčiai vystoma kombinuotųjų pašarų pramonė. Respublikoje pagaminama per 3 mln. t mineralinių trąšų, 14 tūkst. t pašarinių mielių.

1 lentelė

	1965 m.	1970 m.	1980 m.	1983 m.	1983 m. %, palyg. su 1965 m.
Energetiniai pajėgumai — mln. AJ	3,8	6,5	11,9	14,3	3,8 k.
Tenka energetinių pajėgumų — AJ: 100 ha ž. ū. naudmenų	170	290	531	583	3,4 k.

Tolesnio agropramoninio komplekso vystymo bei intensyvinimo uždavinius sprendžia gausus mokslo ir mokymo įstaigų mokslininkų būrys (žr. 2 lentelę).

Gamybinis, ekonominis ir mokslinis respublikos agropramoninio komplekso potencialas yra tvirta bazė jo šakų integracijai plėtoti, mokslo ir technikos pažangai spartinti, maisto produktų gamybai didinti, jų kokybei ir asortimentui gerinti.

Mokslo ir technikos pažanga — tai dėsningas ir nepertraukiamas mokslo ir technikos vystymo, technologijos, gamybos ir darbo organizavimo bei viso ūkio mechanizmo tobulinimo, kadrų profesinio ir techninio lygio kėlimo procesas, padedantis didinti darbo našumą ir produkcijos gamybą.

Antai, norint pagerinti žemės ūkio mašinų bei traktorių parko naudojimą, reikalingos bendros mokslininkų ir gamybininkų pastangos tobulinant šio parko komplektavimą, gerinant technikos naudojimą, remontą, techninį aptarnavimą, kompleksiškai mechanizuojant ir automatizuojant gamybos procesus. Tai įgalins ne tik padidinti darbo našumą, bet ir palengvinti darbą bei sudaryti geresnes darbo sąlygas.

Esant ribotiems energetiniams ištekliams, ypač svarbią reikšmę turi taupus degalų naudojimas. Tačiau naujų gamybos technologijų, įgalinančių taupyti energetinius išteklius, kūrimo bei jų praktinio naudojimo klausimai sprendžiami per lėtai. Dideles galimybes šiuo požiūriu atskleidžia platesnis elektros energijos naudojimas sprendžiant kompleksinio mechanizavimo ir automatizavimo klausimus. Tačiau dar nėra reikiamų rekomendacijų šioje srityje, be to, nepakankamas ir techninis pasirengimas. Taigi darbo barai čia gana platūs.

Reikia per trumpiausią laiką peržiūrėti visas technologijas, atskirus techninius sprendimus, iš esmės pagerinti mašinų bei traktorių parko, įrengimų, esančių fermose ir kituose gamybiniuose pastatuose, darbo organizavimą ir numatyti konkrečias priemones energetiniams ištekliams taupyti. Būtina plėsti dujofikavimą žemės ūkyje, pagerinti šilumos ir kitų energetikos išteklių naudojimą.

2 lentelė

(19[illegible] m. duomenys)

	Iš viso mokslo darbuotojų	iš to skaičiaus	
		mokslų daktarų	mokslų kandidatų
Iš viso APK	1702	34	820
iš to skaičiaus:			
žemės ūkyje	1205	25	634
melioracijoje ir vandens ūkyje	115	1	49
miškų ūkyje	81	5	37
mėsos ir pieno pramonėje	69	—	35
kitose APK šakose	232	3	65

Vienas opiausių klausimų — kompleksinis daržovių auginimo mechanizavimas, daržovių, vaisių ir uogų pervežimo, saugojimo ir perdirbimo gerinimas. Šiame cikle (nuo gamybos iki suvartojimo) esama bene daugiausia nuostolių, dėl to nukenčia ir gamintojas, ir vartotojas.

Siekiant išvengti transportavimo, sandėliavimo nuostolių bei sumažinti rankų darbą šioje srityje, reikia sparčiau diegti krovinių konteinerizavimą, plačiau taikyti specializuotą transportą, plėsti žemės ūkio produkcijos sandėlių ūkį.

Vienas rimtų stabdžių mokslo bei technikos pažangai plėtoti yra nepakankamas paruoštų mokslinių rekomendacijų lygis, pasigendama jų variantiškumo, susieto su realiais darbo, materialiniais, techniniais ir energetiniais ištekliais, bei užbaigtumo organizaciniu ekonominiu ir socialiniu požiūriais.

Spartinant mokslo ir technikos pažangą reikia ryžtingai šalinti žinybinius barjerus ir kelti kadrų kvalifikaciją, jų psichologinio pasirengimo lygį.

TSKP CK 1982 m. gegužės plenumo nutarimai, jame priimta TSRS maisto programa ir vėlesni partijos bei vyriausybės nutarimai, kuriais siekiama kompleksiškai subalansuoti ir proporcingai vystyti visų agropramoninio komplekso grandžių materialinę techninę bazę ir stiprinti jų ekonomiką, tobulinti tarpusavio santykius, didinti materialinį suinteresuotumą siekiant galutinių gamybos rezultatų, operatyviai spręsti kaimo socialinius klausimus, gerinti kadrų rengimą ir jų kvalifikacijos kėlimą, sudarė labai palankias sąlygas industriškai sparčiau vystyti žemės ūkio gamybą ir ją intensyvinti mokslo ir technikos pažangos pagrindu, plėtoti agropramoninę integraciją.

Glaudi mokslo ir gamybos integracija, kaip buvo pažymėta TSKP XXVI suvažiavime, — būtinas šiuolaikinės epochos reikalavimas.

Šiandien sunku įsivaizduoti bet kurio agropramoninio komplekso padalinio, atskirų gamybinių kolektyvų darbą, nesinaudojant mokslo ir technikos pasiekimais, nesiremiant naujausiomis mokslo įstaigų rekomendacijomis. Mokslinio tyrimo darbų prasmingumas, jų rezultatų taikymas praktikoje — labai svarbus uždavinys ir sąlyga plėsti gamybą, diegti naujoves, padedančias didinti darbo našumą, kelti gamybos kultūrą ir to dėka efektyviai ūkininkauti.

Mokslo ir technikos pažanga savo ruožtu reikalauja spartinti gamybos specializavimą ir koncentravimą, plėsti agropramoninę integraciją. Be šito neįmanoma pereiti prie industrinės žemės ūkio produktų gamybos, prie kompleksiškai mechanizuotų bei automatizuotų gamybos technologijų. Tai ne tik gamybiniu, ekonominiu, bet ir socialiniu požiūriu dėsninga būtinybė.

Šia kryptimi mūsų respublikoje nuveiktas nemažas darbas ir gauti akivaizdūs rezultatai. Pavyzdžiui, sėkmingai vystoma pramoninė paukštininkystė, daržovių auginimas šiltnamiuose, veislinė sėklininkystė, veislinė gyvulininkystė ir kt.

Kalbant apie specializavimą ir koncentravimą, reikia pažymėti, kad šį ir dvyliktąjį penkmetį jie turi

įgauti platesnį vidūkinį bruožą, sparčiau turi būti vystoma agropramoninė integracija. Tai nulemia daugelis objektyvių sąlygų: naujos gamybos technologijos, kapitaliniai įdėjimai bei jų naudojimo kryptys ir kt.

Tokį didelį darbą galima atlikti tik moksliškai organizuojant darbą, palaipsniui pereinant prie šakinio valdymo principo, organizuojant specializuotus gamybinius padalinius, dirbančius pagal brigadinę rangą, įgyvendinant moksliškai pagrįstas, ūkio specializacijos krypčiai pritaikytas žemdirbystės ir gyvulininkystės gamybos organizavimo sistemas (pirmiausia daržininkystės, sodininkystės, bulves ir techninius augalus auginančiuose ūkiuose), stiprinant šių šakų materialinę techninę bazę. Tai praktiniai tolesnio specializavimo ir koncentravimo plėtojimo uždaviniai.

Našesnis žemės kaip pagrindinės gamybos priemonės naudojimas sparčiau įgyvendinant moksliškai pagrįstą žemdirbystės sistemą, apimančią dirvos dirbimo optimizavimą, pasėlių struktūrą ir veisles, atitinkančius agroklimatines sąlygas, organinių ir mineralinių trąšų naudojimo, augalų apsaugos nuo ligų ir kenkėjų priemones, darbo organizavimo tobulinimą ir nuostolių derliaus nuėmimo metu mažinimą — tai pagrindinės sąlygos geriems rezultatams gauti.

Siekiant išsaugoti ir gausinti humusą, didinti maistingas medžiagas dirvožemyje, reikia padaryti ryžtingą posūkį plečiant grūdinių ankštinių augalų, dobilų, liucernos ir kitų baltymingų augalų plotus. Tai labai efektyvi priemonė azoto atsargoms dirvožemyje padidinti, kartu ribojant azotinių trąšų naudojimą, kurių gamyba reikalauja didelių energetinių išteklių.

Reikia greičiau įsavinti kombinuotą biologinį-cheminį ir agrotechninį augalų apsaugos nuo ligų ir kenkėjų bei kovos su piktžolėmis metodą. Tai svarbi ne tik gamybiniu, bet ir ekologiniu požiūriu priemonė.

Didinant dirvožemio derlingumą, reikia tobulinti melioracinių įrenginių statybą, kompleksiškai vykdyti priešerozines priemones, racionaliau naudoti vandens išteklius bei įgyvendinti kompleksą priemonių, apsaugojančių gamtą nuo užteršimo.

Pirmaeilis uždavinys pašarų gamyboje — įsavinti jų ruošimo technologijas, įgalinančias taupyti energetinius išteklius išsaugant jų maistines savybes. Reikia plačiai naudoti cheminius ir biologinius konservantus, sparčiau diegti kompleksiškai mechanizuotas žolinių pašarų dorojimo technologijas.

Gyvulininkystėje labai svarbu toliau gerinti gyvulių veislines bei produktyviąsias savybes, atitinkančias gyvulininkystės produktų gamybą pramoniniu būdu.

Nemažą lyginamąjį svorį žemės ūkio produktų gamyboje mūsų respublikos sąlygomis sudaro individualus sektorius. Šiais metais čia bus pagaminta apie trečdalis žemės ūkio bendrosios produkcijos. Todėl pirmaeilis uždavinys — imtis visapusiškų priemonių, kad gamyba šiame sektoriuje nesumažėtų. Reikia teikti pagalbą šiam sektoriui, kad palengvėtų darbas, ieškoti naujų visuomeninio ir asmeninio pagalbinio ūkio tarpusavio darnos ir santykiavimo formų.

Svarbus rezervas maisto produktų gamybai didinti, kaip nurodoma TSKP CK 1982 m. gegužės plenumo dokumentuose, yra pramonės įmonių pagalbinių ūkių vystymas. Mūsų sąlygomis perduoti kolūkių ar tarybinių ūkių žemes šiam tikslui, matyt, būtų neracionalu, o laisvų nenaudojamų žemių praktiškai nėra. Tačiau naudodami turimas teritorijas, kitus materialinius techninius išteklius, kai kurie susivienijimai ir įmonės gali vystyti šiltnamių ūkį bei gaminti kitą produkciją. Šioje srityje jau yra tam tikrų poslinkių. Todėl mūsų uždavinys — skatinti ir visapusiškai remti geras iniciatyvas.

Sprendžiant gyventojų aprūpinimo maisto produktais klausimus, svarbią reišmę turi maisto pramonės šakų vystymas ir plėtojimas. Spartinant cukrinių runkelių perdirbimą, reikia padidinti cukraus fabrikų pajėgumus. Numatytos priemonės gerinti gyventojų aprūpinimą duonos ir konditerijos gaminiais, išplėsti šios produkcijos asortimentą.

Maisto pramonės darbuotojai, planuodami žemės ūkio žaliavų perdirbimą, turi siekti, kad kuo geriau ir racionaliau būtų perdirbama žemės ūkyje pagaminta žaliava. Reikia pasiekti, kad produktai, gaunami perdirbant gyvulius bei pieną, būtų kuo plačiau naudojami maisto prekėms gaminti, o nepanaudotos medžiagos būtų perdirbamos į pašarus bei techninius produktus. Iki minimumo reikia sumažinti visų perdirbamų žaliavų nuostolius, gerinti maisto produktų kokybę bei maistines savybes.

Realizuojant Maisto programą numatoma padidinti mokslo vaidmenį, išplėsti mokslinius tyrimus ir sparčiau diegti mokslo pasiekimus visose agropramoninio komplekso šakose. Turi būti parengtos ir įgyvendintos rekomendacijos, kaip toliau tobulinti gamybos specializavimą ir kooperavimą, tarpūkinę kooperaciją ir agropramoninę integraciją, diegti tobulesnes gamybos planavimo, darbo organizavimo ir skatinimo už galutinius darbo rezultatus formas. Reikės parengti ir įgyvendinti priemones, įgalinančias taupyti energiją ir kitus medžiaginius išteklius, diegti industrines augalininkystės ir gyvulininkystės produktų gamybos technologijas.

Todėl Maisto programoje numatoma planuoti agropramoninio komplekso veiklą ir valdyti jį kaip vieningą visų jo grandžių visumą, tobulinti valdymo organizacinę struktūrą, likviduoti nereikalingas ir dubliuojančias grandis, padidinti kiekvienos agropramoninio komplekso grandies atsakomybę už maisto prekių ir žaliavų gamybos didinimą bei kokybės gerinimą, skatinti už galutinius rezultatus.

TSKP CK 1982 m. gegužės plenumas numatė konkrečias priemones žemės ūkio ekonomikai stiprinti, jo išplėstinei reprodukcijai vykdyti. Tai sudaro palankias salygas viso agropramoninio komplekso veiklai toliau gerinti.

Ateityje ūkiai ir visos įmonės bei organizacijos, įeinančios į rajono agropramoninį susivienijimą, rengs bendrus penkmečio ir metinius ekonominio bei socialinio vystymo planų projektus. Penkmečio ir metiniuose planuose bus numatoma kryptingai vystyti kiekvieno agropramoninio susivienijimo nario veiklą. Taip pat bus sudaromi perspektyviniai tarpūkinės kooperacijos ir agropramoninės integracijos plėtojimo, žemės ūkio produkciją priimančių ir

INSTITUTO MOKSLININKAI — GAMYBAI

Prof., techn. m. dr. J. GECEVIČIUS
Kauno Antano Sniečkaus politechnikos instituto prorektorius mokslo reikalams

Mokslinių tyrimų rezultatų diegimas į gamybą yra vienas pagrindinių mokslinio darbo efektyvumo rodiklių. Pagrindinėse TSRS ekonominio ir socialinio vystymo kryptyse 1981—1985 metams ir laikotarpiui iki 1990 metų nurodyta, jog būtina stiprinti mokslo ir gamybos ryšius, gerokai sumažinti naujos technikos kūrimo ir įsavinimo laiką, efektyviau naudoti aukštųjų mokyklų mokslinį potencialą liaudies ūkio uždaviniams spręsti. Kuo sparčiau diegti mokslo ir technikos laimėjimus pareikalavo ir TSKP CK 1983 m. birželio plenumas. Vėliau TSKP CK ir TSRS Ministrų Taryba priėmė specialų nutarimą „Dėl priemonių mokslo ir technikos pažangai liaudies ūkyje spartinti" (1983 m. rugpjūčio mėn.). Jame ypač pabrėžiamas naujos technikos kūrimo ir diegimo gamyboje būtinumas. Neeiliniame TSKP CK plenume, įvykusiame 1984 m. vasario 13 d., draugas K. Černenka pažymėjo, kad „gamybos intensyvinimas, spartesnis mokslo ir technikos laimėjimų diegimas į gamybą — visa tai galiausiai turi pakelti mūsų visuomenės gamybines jėgas į kokybiškai naują lygį".

Lietuvos KP Centro Komitetas ir respublikos vyriausybė skiria didžiulį dėmesį moksliniam potencialui vystyti, mokslinių darbų efektyvumui didinti, mokslo ryšiams su gamyba stiprinti.

Mokslinių tyrimų rezultatų diegimo į gamybą būtinumas akcentuojamas atitinkamuose TSRS aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministro įsakymuose. Tai ypač svarbus aukštųjų mokyklų veiklos baras. Dėmesys aukštosios mokyklos moksliniam potencialui nėra atsitiktinis — tai gyvenimo reikalavimas. Reto mokslinio tyrimo instituto mokslinis potencialas prilygsta stambios aukštosios mokyklos moksliniam potencialui. Antai Kauno Antano Sniečkaus politechnikos institute dirba apie 50 mokslų daktarų ir apie 720 mokslų kandidatų — tai sudaro 23% visų respublikos aukštosiose mokyklose dirbančių mokslų daktarų ir 27% mokslų kandidatų. Antra vertus, aukštosiose mokyklose parengiamų specialistų profesinis lygis, taigi ir jų įtaka techninei pažangai, priklauso nuo to, kaip intensyviai šios mokyklos dėstytojai dirba mokslinį darbą ir kokia jų mokslinė kvalifikacija. Pagrindinė Politechnikos instituto mokslinio bendradarbiavimo su įmonėmis ir organizacijomis forma — ūkiskaitinės sutartys mokslinio tyrimo darbams. Kasmet Institute vykdoma daugiau kaip 350 sutarčių, kurių bendra vertė viršija 27 mln. rb. 1984 m. ūkiskaitinių darbų atlikta už 10,25 mln. rb, dalis jų — ypač svarbios tematikos. Koordinuojamų darbų skaičius sudaro 60%, palyginus su visų atliekamų darbų skaičiumi. 1984 m. atlikti mokslinio tyrimo darbai pagal jų svarbą buvo tokie: darbai, įtraukti į Lietuvos TSR ekonominio ir socialinio vystymo planą, — 19%, darbai, atliekami pagal vyriausybės nutarimus, — 19, darbai pagal tikslines kompleksines programas ir darbai svarbiausioms mokslo bei technikos problemoms spręsti — 27, darbai, įtraukti į TSRS Mokslų Akademijos koordinacinius planus, — 45, darbai, įtraukti į Lietuvos TSR Mokslų Akademijos koordinacinius planus — 56%.

Pastaraisiais metais respublikos įmonėms buvo atliekama 216 darbų. 1984 m. jie sudarė 49% visų pernai atliktų darbų (Kauno ir Vilniaus miestų įmonėms bei organizacijoms — atitinkamai 13,7 ir 21%). Mokslinio tyrimo darbai Institute vykdomi šešiomis kryptimis: aplinkos apsauga ir racionalus gamtos išteklių naudojimas; gamybos procesų ir jų valdymo automatizavimas bei mechanizavimas; gamybos intensyvinimas ir naujų technologijų, gaminių bei medžiagų kūrimas; statyba ir statybinės medžiagos; visuomenės mokslų problemos; aukštojo mokslo problemos.

Institute vykdomi mokslinio tyrimo darbai atspindi aktualiausias mūsų šalies problemas. Štai keletas pavyzdžių.

Instituto mokslininkai aktyviai dalyvauja realizuojant Maisto programą. Vadovaujant prof. R. Baltrušiui, sukurta ir išbandyta medžiaga, skatinanti augalų augimą. Jos bandymai davė labai gerus rezultatus. Antai Lietuvos žemės ūkio akademijos mokslininkai nustatė, kad augimo stimuliatoriumi apdorojus cukrinių runkelių sėklas, runkelių derlingumas iš vieno hektaro padidėja 3500—4400 kg. Be to, 0,6—0,7% padidėja cukrinių runkelių cukringumas. Augimo stimuliatoriaus vienam hektarui skirtoms sėkloms reikia apie 200 gramų.

Maisto programai vykdyti skirti tyrimo darbai atliekami Instituto maisto produktų technologijos katedroje ir to paties profilio žinybinėje laboratorijoje. Čia darbų atliekama už 82—84 tūkst. rb kiekvienais metais.

Vykdant Maisto programą, nemaža prisideda gausus Įpakavimo automatų žinybinės laboratorijos kolektyvas, kurio veiklą koordinuoja TSRS lengvosios ir maisto pramonės mašinų ir buitinių prietaisų gamybos ministerija. Laboratorija yra svarbus šalies mastu mokslinio tyrimo ir konstravimo padalinys, kuriantis automatus produktams fasuoti į plėvelinę tarą. Per 15 darbo metų laboratorija, išaugusi į 100 etatinių darbuotojų kolektyvą, įnešė reikšmingą indėlį ugdant liaudies ūkį. Joje sukurta apie 60 įvairios paskirties originalių automatų modifikacijų, daugelis jų serijiniu būdu gaminama Kapsuko TSRS 50-mečio maisto pramonės automatų gamybiniame susivienijime. Dabar šalies liaudies ūkyje ir užsienyje dirba daugiau kaip tūkstantis tokių automatų.

Laboratorija šiam Kapsuko susivienijimui yra perdavusi visą konstrukcinę dokumentaciją 14 automatų ir įrengimų kompleksų modeliams, kurie jau gaminami arba artimiausiu metu bus gaminami serijiniu būdu. Vienas automatas gaminamas su valsty-

---

perdirbančių įmonių tolesnio vystymo planai atsižvelgiant į ūkių ir kitų agropramoninio susivienijimo organizacijų, įmonių pasiūlymus. Žinoma, visa tai pareikalaus iš specialistų papildomų pastangų, rimtos mokslininkų paramos, darnaus viso agropramoninio komplekso grandžių darbo.

Vykdant TSKP CK ir TSRS Ministrų Tarybos 1983 m. nutarimus „Dėl žemės ūkio ekonominių santykių su kitomis liaudies ūkio šakomis tobulinimo" ir „Dėl planavimo ir materialinio techninio aprūpinimo tvarkos agropramoninio komplekso sistemoje", mūsų respublikoje vykdomas agropramoninio komplekso veiklos planavimo tobulinimo eksperimentas, kurio tikslas — padidinti vietinių organų vaidmenį, savarankiškumą ir atsakomybę už geresnį gamybinių pajėgumų ir vidinių rezervų naudojimą intensyvinant žemės ūkio gamybą, vystyti demokratinius valdymo principus, kelti kolektyvų ir jų narių gamybinį aktyvumą, tuo tikslu mažinant iš viršaus planuojamų rodiklių skaičių, atsisakant smulkmeniškos aukštesniųjų organizacijų globos. Į šį darbą aktyviau turėtų įsitraukti visos mokslo įstaigos, ministerijos ir žinybos.

Numatoma suteikti ūkiams ir kitų agropramoninio komplekso šakų įmonėms bei organizacijoms daugiau savarankiškumo sudarant metinius ir penkmetinius planus.

Įgyvendinant iškeltus uždavinius, reikia sutelkti visų agropramoninio komplekso grandžių pastangas, sumaniai panaudoti viso liaudies ūkio gamybinį ir ekonominį potencialą. Maisto programos realizavimas, kaip pažymėta TSKP CK 1982 m. gegužės plenume, turi tapti visos partijos, valstybės ir visos liaudies reikalu.

biniu kokybės ženklu. Šiame penkmetyje numatyta atlikti tarpžinybinius bandymus ir perduoti dokumentaciją dar 4 modeliams. Kiekviename laboratorijos sukurtame įrenginyje vidutiniškai įdiegta 4—5 išradimai, visos mašinos turi šalies bei užsienio analogus, pagal techninio lygio korteles įrengimai atitinka šios srities geriausius šalies ir užsienio pavyzdžius. Reikia pažymėti, kad pagrindiniai išradimų bendraautoriai yra Kapsuko maisto pramonės automatų gamybinio susivienijimo darbuotojai, o visi rezultatai pasiekti tik glaudžiai bendradarbiaujant.

Darbo trukmė nuo mokslinių tyrimų iki serijinės gamybos įsavinimo vidutiniškai sudaro trejus metus, kartais —vienerius—pusantrų metų. Laboratorija šalies mastu išsprendė birių produktų fasavimo į polietileninę plėvelę (dozėmis nuo 50 kg iki 1 kg) problemą. Du automatų modeliai gaminami serijiniu būdu. Artimiausiu metu numatoma pateikti serijinei gamybai 3 automatų modelius birių produktų fasavimui po 3,5 ir 10 kg.

Laboratorijos sukurtais ir įdiegtais automatais šiandien respublikoje cukrus fasuojamas į polietileninę plėvelę Panevėžio cukraus kombinate, Kauno prekybos bazėje bei kitur. Kaišiadorių klijų fabrike sėkmingai įdiegtas ir eksploatuojamas automatas klijams fasuoti. Kėdainių chemijos kombinate sėkmingai eksploatuojamas eksperimentinis automato pavyzdys superfosfatui fasuoti po 5 kg į polietileninę plėvelę. Pastaruoju metu kūrybinio bendradarbiavimo pagrindu toliau numatoma plėsti fasuotą gamybą kombinate. Kauno konditerijos fabrike jau keleri metai sėkmingai eksploatuojamas automatas marmeladiniams saldainiams fasuoti į polietileninę plėvelę. Kaune jau pripratom prie pjaustytos dešros, įpakuotos į polietileninę plėvelę: skirstomajame šaldytuve sėkmingai eksploatuojamas tam skirtas automatas. Tai laboratorijos ir minėtos įmonės bendro darbo vaisius.

Kūrybiškai bendradarbiaujant su Durpių pramonės projektavimo ir konstravimo biuru, išspręstas durpių fasavimas į polietileninę plėvelę (po 3 kg). Sukurti įrengimai įdiegti Ežerelio durpių įmonėje.

Kapsuke įsavinama serijinė gamyba automatų, skirtų produktams fasuoti į polietileninės plėvelės batonėlius uždarant galus metalinėmis kabėmis (varškei po 0,5 kg, dietinei varškei po 0,25 —0,5 kg, kūdikiams skirtai varškei po 50 g). Ateityje šie automatai bus plačiai taikomi respublikos pieno pramonėje ne tik konkrečiai skirtiems produktams, bet ir grietinei, ledams fasuoti.

Išspręstas produktų fasavimas į povideninę plėvelę. Sukurti ir serijiniu būdu gaminami kepeninių dešrų, virtų dešrų, lydyto sūrio fasavimo automatai (jie dirba Kaune, Vilniuje, Klaipėdoje, Šiauliuose). Atlikti bandymai Kauno mėsos kombinate ir nustatyta, kad šie automatai gali būti taikomi mėsos faršui, taukams, šaltienai, džemams, uogienėms fasuoti, tik tam reikia didesnės gamybininkų iniciatyvos. Neseniai Prienų sviesto gamykloje sėkmingai išbandytas ir rekomenduotas serijinei gamybai automatas sviestui fasuoti į povideninę plėvelę.

Pastaruoju metu sudaryta programa ir vykdomas kompleksas darbų taupant išteklius, gerinant gaminių kokybę bei organizuojant gamybą be atliekų. Tuo tikslu greitai gendantys produktai fasuojami didelėmis dozėmis — po 6—10 kg ir užšaldomi į blokus. Laboratorijoje sukurta ir serijiniu būdu Kapsuke gaminama linija varškei fasuoti po 6 kg ir užšaldyti į blokus. Kūrimo stadijoje automatai bei linijos faršui, mėsai, kaulų išspaudoms, kazeinatams, vaisių tyrelėms ir kt. produktams po 6—10 kg fasuoti ir užšaldyti į blokus. Automatas mėsai po 10 kg fasuoti bandomas Vilniaus mėsos kombinate.

Instituto mokslininkai darbuojasi ir kitose labai svarbiose srityse — tai robotizacija, automatizacija ir lanksčiosios automatizuotos gamybos. Čia vykdomi tokios tematikos darbai.

1. Robotai, kuriuose taikomas Institute sukurtas naujas manipuliavimo būdas — manipuliavimas tik sukamaisiais judesiais. Tokie robotai turi daug privalumų, palyginus su žinomais. Jie užpatentuoti ir patentuojami daugelyje išsivysčiusių kapitalistinių šalių. Respublikoje tokie robotai įdiegti ir diegiami Elektrografijos MTI, Kauno radijo, Utenos laboratorinių elektros krosnių gamyklose (darbų vadovas — doc. J. Rudzianskas).

2. Preciziniai mikrorobotai. Ši tematika vystoma vadovaujant profesoriams K. Ragulskiui ir R. Bansevičiui. Kuriamos keleto laisvės laipsnių pavaros, kuriose pozicionavimo tikslumas — 0,01 mikrometro. Sukurtos nuo 1 iki 5 laisvės laipsnių pavaros. Kuriami griebtai mikrorobotams. Šių griebtų būdingas bruožas yra tai, kad juose matuojamas jėgos, kuria griebtas veikia kūną, dydis, judėjimo greitis ir pagreitis. Be to, griebtai įgalina užtikrinti paimtos detalės norimus virpesius; tai ypač svarbu naudojant tokius robotus surinkimo darbuose. Daug dirbama kuriant begalinio paslankumo mikromanipuliatorius.

3. Matavimo robotai. Šie robotai yra sudedamoji lanksčiosios automatizuotos gamybos dalis. Darbai vykdomi keliomis kryptimis. Pirmiausia kuriamos labai didelio jautrumo sensorinės galvutės-davikliai, kurie naudojami matavimo robotuose bei koordinatinėse matavimo mašinose matavimo įtaiso lietimosi su matuojama detale momentui nustatyti. Tokių galvučių sprendimai yra užpatentuoti JAV, Prancūzijoje, Švedijoje ir VDR. Šios krypties darbai vykdomi drauge su ENIMS Vilniaus filialo koordinatinių matavimų laboratorijos kolektyvu. Kita matavimo robotų kryptis, vystoma Institute, — bekontaktinės optinės galvutės dvimačiams profiliams kontroliuoti, paviršių šiurkštumui matuoti, atskirų detalių standumui nustatyti bei kietumui tirti.

Matavimo robotų darbų vadovai yra prof. R. Bansevičius ir prof. K. Ragulskis.

Robototechnikos sistemoms bei lanksčiosioms automatizuotoms gamyboms tinka Institute sukurti ultragarsiniai poslinkio ir atstumo matuokliai. Šių darbų vadovas yra instituto rektorius prof. V. Domarkas. Produktyviai šioje srityje dirba prof. R. Kažys ir P. Milius. Institute sukurti mikromanipuliatoriai bei matavimo robotų elementai įdiegti daugelyje šalies įmonių.

4. Robotų bei robototechnikos sistemų valdymo sistemos ir jų programinis aprūpinimas (darbų vadovas — doc. S. Dailidė). Šių darbų rezultatai panaudoti daugiausia Institute sukurtuose robotuose, kuriuose manipuliavimas atliekamas tik sukamaisiais judesiais.

5. Robotizuotas pakavimo kompleksas, pasižymintis lankstumu, t. y. prisitaikomumu prie pakitusių darbo sąlygų (darbo vadovas — doc. L. Paulauskas).

Be ūkiskaitinio bendradarbiavimo su įmonėmis bei organizacijomis, Institute ieškoma naujų, efektyvesnių bendradarbiavimo formų. Viena jų — tai kūrybinio bendradarbiavimo sutartys (jų yra apie 130). Pagal šias sutartis Instituto mokslinė produkcija diegiama įmonėse. Pavyzdžiui, vibracinės diagnostikos priemonės diegiamos moksliniame gamybiniame susivienijime „Litstankoprojekt". Ten pat diegiama vibracinio sendinimo įranga bei metodika. Institute sukurta guolių ir įvorių vibropresavimo metodika bei priemonės diegiamos Kapsuko maisto pramonės automatų, „Sigmos" gamybiniuose susivienijimuose. Kauno radijo gamyklai sukurtos individualios apsaugos nuo triukšmo priemonės, nedirginančios aktyvių biologinių taškų. Jos skirtos dirbantiems cechuose su padidintais triukšmo lygiais. Atlikti akustinio efektyvumo tyrimai parodė, kad žalingas triukšmo poveikis sumažėjo 6—10 decibelų.

Ypač efektyviai Instituto mokslinę produkciją diegia visuomeniniai moksliniai gamybiniai susivienijimai. Institutas yra sukūręs tokius kartu su Kauno radijo gamykla, Kauno „Raudonojo Spalio" avalynės fabriku ir Kapsuko maisto pramonės automatų gamybiniu susivienijimu (MGS „Pakavimas"). Be to, Institutas yra dviejų respublikinių mokslinių gamybinių susivienijimų „Precizinės vibromechanikos" ir respublikinio mokslinio gamybinio komplekso „Elektronika" dalyvis. Antai MGS „Pakavimas" savo veiklos efektyvumą įrodė per pirmuosius egzistavimo metus: aktyviai dalyvaujant Kapsuko maisto pramonės automatų gamybinio susivienijimo specialistams, vadovaujamiems susivienijimo generalinio direktoriaus J. Šeškevičiaus, buvo suformuluota naujo tipo lankstaus robotizuoto pakavimo komplekso techninė užduotis. Toks kompleksas Institute dabar kuriamas. Šiame darbe dalyvauja staklių gamybos automatizavimo, elektronikos, elektros pavarų bei technologinių įrengimų katedrų mokslininkai ir pakavimo automatų žinybinės laboratorijos specialistai. Toks kompleksinis darbas, kuriame dalyvautų visa grupė Instituto katedrų, atliekamas pirmą kartą. Tikimasi, kad toks jėgų sukoncentravimas duos teigiamų rezultatų, ir artimiausiu metu turėsime pakavimo kompleksą, kuris bus bazė kuriant perspektyvinę pakavimo techniką. Dabar instituto iniciatyva kuriami dar trys moksliniai gamybiniai susivienijimai: kartu su Kauno F. Dzeržinskio staklių bei „Sigmos" gamybiniais susivienijimais ir Mėsos ir pieno pramonės ministerija. Kartu organizuojamos kelios naujos žinybinės laboratorijos. Neabejotina, kad ir pastarieji susivienijimai sustiprins Instituto mokslinius ryšius su gamyba ir prisidės prie efektyvesnio mokslinių darbų diegimo.

Mokslinių darbų diegimą spartina Institute pradėti kurti laikini kūrybiniai kolektyvai. Jie formuojami keletui metų įmonės problemai spręsti. Dabar laikini kūrybiniai kolektyvai sukurti kartu su Panevėžio autokompresorių gamykla ir Elektrografijos

VIENINGA MOKSLINĖ TECHNINĖ POLITIKA IR JOS REALIZAVIMAS AUKŠTOJO MOKSLO SISTEMOJE

V. ČIULADA,
ekon. m. kand. K. PELECKIS

Visapusiškai intensyvinant ekonomiką, spartinant mokslo ir technikos pažangos tempus visuomeninėje gamyboje, vis aktualesni tampa vieningos mokslinės techninės politikos formavimo ir jos realizavimo visuose liaudies ūkio posistemiuose klausimai. Svarbi vieta formuojant ir realizuojant vieningą mokslinę techninę politiką (VMTP) tenka aukštojo mokslo sistemai.

Šalies aukštojo mokslo sistema apima beveik 900 aukštųjų mokyklų, kuriose dirba daugiau kaip pusė milijono mokslo ir mokslo pedagoginių darbuotojų. Šalies aukštosiose mokyklose atliekamų mokslinio tyrimo darbų metinis mastas viršija 1,3 mlrd. rb, jose mokosi per 5 mln. studentų. Kasmet į liaudies ūkį įsilieja daugiau kaip 800 tūkst. jaunų specialistų.

Sąjunginės respublikos aukštojo mokslo sistema yra organiška šalies aukštojo mokslo sistemos dalis, renganti aukštos kvalifikacijos specialistus respublikos liaudies ūkiui, mokslui ir kultūrai. Respublikos aukštojo mokslo sistema, formuodama ir realizuodama savo mokslinę techninę politiką, atsižvelgia į visos šalies aukštojo mokslo sistemos vystymosi dėsningumus, mokslinės techninės veiklos joje specifiką ir vidinę logiką. Antra vertus, savo moksline technine politika respublikos aukštojo mokslo sistema siekia maksimaliai patenkinti liaudies ūkio poreikius aukštos kvalifikacijos specialistams, mokslinių tyrimų rezultatams ir mokslo bei mokslo pedagoginiams kadrams. Atliekant mokslinius tyrimus ir rengiant mokslo kadrus, aukštojo mokslo sistema organiškai įsilieja į respublikos mokslo sistemą ir vykdo jai pavestas funkcijas, nedubliuodama akademinių ir šakinių mokslo įstaigų veiklos.

Tačiau dabartiniu metu aukštojo mokslo sistemos mokslinei techninei politikai keliami kokybiškai nauji reikalavimai. Ji turi apimti visumą moksliškai pagrįstų ekonominių, organizacinių ir kitų priemonių, įgalinančių atskleisti, parinkti ir realizuoti efektyviausias mokslo ir technikos vystymo kryptis, metodus ir formas. Taigi akcentuojamas moksliškumo principas, kuris glaudžiai siejasi su kitais mokslinės techninės politikos formavimo ir realizavimo principais: tiksline orientacija, ilgalaikiškumu, nenutrūkstamumu, atskirų mokslo ir technikos krypčių vystymo prioriteto nustatymu, mokslinio techninio potencialo (MTP) koncentravimu svarbiausioms liaudies ūkio problemoms spręsti, MTP vystymo kompleksiškumu, daugiavariantiškumu, MTP parametrų optimaliu derinimu laike ir erdvėje (proporcingumas, subalansuotumas), aukštesnių organų nustatytų apribojimų įvertinimu ir kt.

Realiai vertinant mokslinių tyrimų finansavimo perspektyvas aukštojo mokslo sistemoje, būtina pažymėti, kad toliau tokiais pat tempais didinti tyrimams skiriamas lėšas praktiškai neįmanoma. Devintajame penkmetyje išlaidų moksliniams tyrimams respublikos aukštojo mokslo sistemoje vidutiniai metiniai prieaugio tempai sudarė 16,8%, dešimtajame penkmetyje — 9,9, o per tris šio penkmečio metus — 4,15%. Išlaidos mokslinių tyrimų materialinei techninei bazei stiprinti 1971—1975 m. vdutiniškai kasmet augo 12,3%, 1976—1980 m. — 18,6, 1981—1983 m. — 4,7%. Išlaidos mokslo ir mokslo pedagoginių darbuotojų darbo užmokesčiui devintajame penkmetyje kasmet vidutiniškai didėjo 14,3%, dešimtajame penkmetyje — 8,35, šiame penkmetyje — 4,05%.

Vieningos mokslinės techninės politikos realizavimas aukštojo mokslo sistemoje apima MTP formavimo, panaudojimo ir gautų rezultatų įdiegimo į gamybą ir mokymo procesą stadijas. Taigi jau MTP formavimo stadijoje numatomos pagrindinės VMTP realizavimo kryptys. Šioje stadijoje VMTP nulemiama nustatant mokslinių tyrimų tematiką, paskirstant finansinius išteklius, formuojant mokslo ir mokslo pedagoginių kadrų sudėtį, tyrimų materialinę techninę ir informacinę bazę, vystant ir tobulinant MTP valdymo posistemį.

Pagrindinis uždavinys numatant tyrimų kryptis, parenkant sprendimui problemas — garantuoti aktualią tematiką, spręsti pačias svarbiausias liaudies ūkio ir mokslo problemas. Daugelis aukštųjų mokyklų katedrų ir laboratorijų kolektyvų sprendžia aktualius uždavinius — šiuo metu daugiau kaip 50% vykdomų temų priskiriama svarbiausiai tematikai. Aukštosios mokyklos dalyvauja 57 kompleksinėse programose: 18 sąjunginių valstybinių mokslinių techninių programų (7 tikslinėse kompleksinėse mokslinėse techninėse programose ir 11 svarbiausių mokslinių techninių problemų sprendimo programų), 8 respublikinėse kompleksinėse programose, patvirtintose respublikos Ministrų Tarybos, 7 TSRS aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerijos tarpinstitutinėse programose ir kt. Svarbiausios tematikos darbai Vilniaus universitete sudaro 49,5%, Kauno politechnikos institute — 58,6, Vilniaus inžineriniame statybos institute — 50,8,

---

institutu. Pirmųjų metų patyrimas rodo, kad tokių kolektyvų darbas efektyvus.

Instituto bendradarbiavimo su gamybinėmis organizacijomis praktika rodo, kad pasiekiama gerų rezultatų tokiais atvejais, kai:

Instituto mokslininkų sukurta naujovė materializuojama iki bandomojo pavyzdžio, parengiama jos techninė dokumentacija tokio pavidalo, kad tiktų gamybinėje organizacijoje. Tokia praktika taikoma kuriant pakavimo automatus. Tačiau šiuo atveju reikalingi dideli gamybiniai ir projektiniai pajėgumai, o atliekant tokius darbus labai nukenčia jų mokslinis lygis. Tokiu keliu diegti didesnę dalį aukštojoje mokykloje atliktų darbų dabar neįmanoma;

išsprendžiama labai perspektyvi ir laiką smarkiai pralenkianti mokslinė problema, kuri ypač aktuali gamyboje arba specialioje technikoje. Tada pakanka mokslinę idėją materializuoti tik makete. Neretai tokį maketą gamina pats užsakovas, nes jam problemos sprendimas yra ypač svarbus. Tokiu principu darbai diegiami precizinės vibromechanikos srityje;

kuriama unikali ir užsakovui labai svarbi matavimo bei diagnostikos aparatūra. Tokiu būdu diegiami darbai ultragarso naudojimo srityje.

Instituto mokslinių tyrimų rezultatai ypač aktualūs užsakovams.

Tačiau esama ir priežasčių, trukdančių diegti mokslinių tyrimų rezultatus.

Mokslinės veiklos rezultatai ne visada materializuojami iki tokio pavidalo, kad visiškai įtikintų gamybininkus naujovės efektyvumu ar kad būtų galima juos realizuoti konkrečioje gamyboje. Taip atsitinka dėl to, kad neturima pakankamai projektinių ir gamybinių pajėgumų bei patalpų moksliniams darbams atlikti. Ši problema iš dalies bus išspręsta pastačius gamybinį eksperimentinį korpusą. Statybą numatyta baigti dvyliktajame penkmetyje.

Per menki gamybininkų ryšiai su Institutu: gamybininkams mažai žinomos Instituto mokslininkų galimybės bei jų atlikti darbai. Šią spragą galėtų užpildyti atitinkamas informacinis leidinys. Ryšius su gamybininkais taip pat gerokai sustiprins Institute kuriamas specialistų kvalifikacijos kėlimo fakultetas.

Kūrybingas ir veržlus Instituto mokslinių darbuotojų kolektyvas deda visas pastangas, kad įneštų svarų indėlį sprendžiant aktualiausias laikmečio mokslines technines problemas.

Vilniaus pedagoginiame institute — 58,5, Kūno kultūros institute — 66,7, Šiaulių pedagoginiame institute — 45,4% ir t. t.

Kaip matome iš pateiktų duomenų, rezervai aukštųjų mokyklų mokslinių tyrimų tematikai aktualinti nemaži. Visų pirma jie susiję su tematikos stambinimu ir kompleksinimu. Šiuo metu nemažą tyrimų dalį vykdo nedideli kolektyvai, o nagrinėjant temas negausiomis pajėgomis, tyrimai vykdomi vidutiniškai 4—5 metus. Todėl neretai baigti darbai esti nebeaktualūs, o tai atsiliepia tyrimų rezultatų diegimo tempams bei mastui. Per 30% baigtų ūkiskaitinių darbų lieka neįdiegta. Tai rodo, kad aukštosios mokyklos dar nepakankamai operatyviai ieško naujų, perspektyvių ir aktualių mokslinių tyrimų krypčių ir problemų, antra vertus, kad gamybinės organizacijos sudaro ūkiskaitines sutartis nepakankamai pagrindusios darbų svarbą, nesiima konkrečių priemonių tyrimų rezultatams įdiegti.

Didelės galimybės mokslinių tyrimų kryptingumui, kompleksiškumui, taigi ir rezultatyvumui didinti priklauso nuo aukštosios mokyklos specifikos panaudojimo. Aukštojo mokslo sistema turi visų mokslo šakų kadrus, todėl jų kooperacijos moksliniuose tyrimuose vystymas, tyrimai kelių mokslo šakų sandūroje — svarbi aukštojo mokslo sistemos mokslinės techninės politikos formavimo tobulinimo kryptis. Šiuo metu skirtingų mokslo šakų kadrų kooperacija nepakankama, vieną temą vidutiniškai vykdo 3—4 mokslo ir mokslo pedagoginiai darbuotojai, dažniausiai tos pačios mokslo šakos atstovai. Geresnė padėtis Vilniaus universitete, kur vykdomi tyrimai, susiję su pikosekundinių lazerių panaudojimu technikoje, medicinoje, biologijoje. Skatinant tyrimus kelių mokslo šakų sandūroje, kyla nemažai spręstinų šių tyrimų materialinio skatinimo, jų valdymo tikslų formavimo tobulinimo klausimų.

Vieningos mokslinės techninės politikos realizavimas aukštojo mokslo sistemos MTP formavimo stadijoje reikalauja moksliškai pagrįsti finansinių išteklių paskirstymo optimizavimą. Finansinių išteklių paskirstymo procese formuojamos tokios svarbios proporcijos:

proceso „tyrimai — gamyba" stadijų, t. y. fundamentalių ir taikomųjų tyrimų, projektavimo bei konstravimo ir bandomųjų eksperimentinių darbų, proporcijos;

asmeninių ir daiktinių MTP elementų vystymo proporcijos, t. y. išlaidų struktūra šio potencialo materialinei techninei ir informacinei bazei vystyti;

išlaidų struktūra pagal mokslo šakas;

išlaidų struktūra pagal mokslo kryptis;

proporcijos tarp išlaidų MTP lygiui palaikyti ir išlaidų jam vystyti pagal mokslo šakas ir kryptis;

išlaidų struktūra MTP valdančiajai ir valdomajai posistemiams vystyti ir kt.

Vertinant visų proporcijų svarbą reikia pažymėti, kad šie klausimai sprendžiami kol kas tik teorinių mokslinių tyrimų lygiu. Dėl to praktiškai šių proporcijų valdymas nėra deramai moksliškai pagrįstas. Pavyzdžiui, šiuo metu dar nėra vieningos metodikos, įvertinant išlaidų fundamentaliems, taikomiesiems tyrimams, projektavimo bei konstravimo ir bandomiesiems eksperimentiniams darbams struktūrą. Įvairių autorių įvertinimai smarkiai skiriasi. Orientaciniais apskaičiavimais nustatyta, kad šalyje maždaug 10—12% išlaidų tenka fundamentaliems tyrimams, tai sudaro per 2 mlrd. rb. Respublikos aukštojo mokslo sistemoje fundamentaliems tyrimams skiriama 17—19% visų mokslui skirtų lėšų (1970 m. — 18,6, 1975 m. — 17,5, 1980 m. — 17,5, 1983 m.—18,9%). Tačiau atskirose mokslo šakose jos pasiskirsto neproporcingai — beveik pusė lėšų tenka medicinos mokslui. Fundamentalius medicinos mokslinius tyrimus respublikos aukštojo mokslo sistemoje vykdo vienas mokslinio tyrimo institutas (širdies ir kraujagyslių sistemos fiziologijos ir patologijos), 3 probleminės mokslinio tyrimo laboratorijos (širdies ir kraujagyslių chirurgijos, virškinimo organų patologijos — Vilniaus universitete, centrinė mokslinio tyrimo laboratorija — Kauno medicinos institute). Nemaža fundamentalių mokslinių tyrimų atliekama ir medicininio profilio katedrose, pasinaudojant probleminių laboratorijų ir mokslinio tyrimo instituto materialine technine baze. Todėl nenuostabu, kad aukštojo mokslo sistemoje medicinos mokslų daktarai sudaro beveik 35% visų mokslų daktarų, mokslų kandidatai — beveik 13% visų mokslų kandidatų, nors medicinos mokslo kadrų lyginamasis svoris — 9%. Šiuo metu respublikos aukštosiose mokyklose medicinos mokslų daktarų dvigubai daugiau negu technikos mokslų daktarų, nors mokslo darbuotojų medicinoje yra beveik 3 kartus mažiau negu technikos moksluose. Dviejose mokslo šakose (veterinarijos, farmacijos) aukštosiose mokyklose išvis nėra mokslų daktarų. Nedaug mokslų daktarų psichologijos, geografijos, teisės mokslų šakose. Taigi tose mokslo šakose, kuriose didesnis fundamentaliems tyrimams skiriamų lėšų lyginamasis svoris, sparčiau formuojasi mokslo ir mokslo pedagoginiai kadrai, greičiau kyla jų kvalifikacija, didesnis ir šių šakų mokslinis techninis potencialas.

Vienas svarbiausių organizacinių vieningos mokslinės techninės politikos įgyvendinimo aukštojo mokslo sistemoje uždavinių — palaikyti tokią mokslo ir mokslo pedagoginių kadrų struktūrą (amžiaus, mokslo šakų ir specialybių, kvalifikacijos atžvilgiu), kuri labiausiai atitiktų liaudies ūkio poreikius. Pavyzdžiui, per paskutiniuosius 10 metų vidutinis mokslo ir mokslo pedagoginių darbuotojų amžius aukštojo mokslo sistemoje padidėjo 2,9 metų, mokslų daktarų — 3,4, mokslų kandidatų — 4,8 metų. Šiuo metu vidutinis mokslo ir mokslo pedagoginio personalo amžius sudaro 42,5 metų, mokslų kandidatų — 46,7 metų, mokslų daktarų — 56 metus. Vertinant objektyvias sąlygas (labai lėtas mokslo pedagoginių kadrų augimas, vėlesnis vyrų įsitraukimas į mokslinę veiklą dėl tarnybos Tarybinėje Armijoje ir kt.), reikia manyti, kad senėjimo tendencija išliks ir artimiausioje ateityje. Todėl iškyla nauji uždaviniai tobulinant mokslo ir mokslo pedagoginių kadrų atestavimo bei konkursų sistemą — pasiekti, kad ji užtikrintų racionalų mokslininkų amžiaus reguliavimą, kūrybiškiausių kolektyvų formavimą.

Lietuvos Komunistų partijos Centro Komiteto ir respublikos Ministrų Tarybos nutarime „Dėl mokslinių tyrimų efektyvumo didinimo ir mokslo vaidmens stiprinimo spartinant respublikos liaudies ūkio mokslinę techninę pažangą sutinkamai su TSKP XXVI suvažiavimo nutarimais" numatyta, jog būtina pasiekti, kad iki 1990 metų aukštųjų mokyklų katedrų vadovais būtų asmenys, turintys daktaro laipsnį. Taigi reikia gerokai paspartinti mokslų daktarų rengimo tempus. Šiuo metu Lietuvos TSR aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerijai pavaldžiose aukštosiose mokyklose yra per 350 katedrų, o mokslų daktarų — tik 196. Dėl to iki 1990 m. būtina kasmet rengti po 25—30 mokslų daktarų (1970—1983 m. kasmet būdavo parengiama vidutiniškai po 12 naujų mokslų daktarų). Be to, pažymėtina, kad ne visos mokslo šakos vienodai turi mokslų daktarų. Realizuojant vieningą mokslinę techninę politiką, būtina ypač sparčiais tempais rengti mokslų daktarus tose šakose ir specialybėse, kuriose labiausiai jų trūksta, norint išvengti tokios padėties, kai vienos mokslo šakos daktarai ims vadovauti visai kitos, negiminingos mokslo šakos katedroms.

Nagrinėjant paskutiniųjų 15 metų išlaidų mokslo ir mokslo pedagoginių kadrų darbo užmokesčiui didinti bei materialinei techninei bazei stiprinti proporcijas, išryškėja tokia tendencija — auga išlaidų materialinei techninei bazei lyginamasis svoris bendroje išlaidų sumoje. 1970 m. respublikos aukštosiose mokyklose šios išlaidos sudarė 34,3% (1975 m. — 35,2, 1980 m. — 44,1), o 1983 m. — 46,4%. Dėl to sparčiai didėja respublikos aukštųjų mokyklų mokslo ir mokslo pedagoginių kadrų aprūpinimas pagrindiniais fondais, jų darbo techninis aprūpinimas. 1970 m. vienam mokslo ir mokslo pedagoginiam darbuotojui respublikos aukštojo mokslo sistemoje teko 15,9 tūkst. rb pagrindinių fondų (1975 m. — 20, 1980 m. — 25,8 tūkst. rb), o 1983 m. šis rodiklis 1970 m. lygį viršijo daugiau kaip dvigubai ir sudarė 29,9 tūkst. rb vienam darbuotojui. Dar spartesniais tempais augo šių kadrų darbo techninis aprūpinimas

Tačiau, augant materialinei techninei bazei, ne visada geriau naudojami prietaisai ir įrengimai. Tai viena opiausių mokslo vystymo problemų. Specialiais tyrimais nustatyta, kad nemažos dalies įrengimų ir prietaisų panaudojimo mokslinėje techninėje veikloje koeficientas neviršija 0,05. Panaši padėtis ir aukštosiose mokyklose. Vieninga mokslinė techninė politika, pagrįsta Lietuvos TSR mokslo ir technikos pažangos kompleksinėje programoje 1986—2005 metams, numato vystyti kooperaciją naudojant įrengimus ir prietaisus moksliniuose tyrimuose

Dabar apie 90% aukštųjų mokyklų mokslinio tyrimo ir projektavimo konstravimo įstaigų mokslinio techninio potencialo sukoncentruota dviejuose stambiausiuose respublikos miestuose — Vilniuje ir Kaune. Apie 68% dirbančių mokslo ir mokslo aptarnavimo sferoje tenka Vilniui, apie 18% — Kaunui. Tai sudaro realias sąlygas vystyti įrengimų ir prietaisų naudojimo kooperaciją tarpžinybiniu pagrindu.

Vieningos mokslinės techninės politikos realizavimas aukštojo mokslo sistemos struktūriniuose padaliniuose (aukštosiose mokyklose, jų fakultetuose, katedrose, mokslinio tyrimo laboratorijose ir t. t.) turi savo specifiką, kurią lemia objektyvios sąlygos, turimo MTP struktūra, kiekybinės ir kokybinės jo charakteristikos. Tačiau pagrindinis VMTP realizavimo uždavinys — kuo tiksliau įvertinti liaudies ūkio poreikius, atsižvelgti į jo vystymo perspektyvinius tikslus.

SPARTINKIME MOKSLINIŲ TECHNINIŲ NAUJOVIŲ DIEGIMĄ

J. ALIŠAUSKAS

Didelių laimėjimų pastaraisiais dešimtmečiais pasiekė respublikos pramonė. Palyginus su 1940 m., pramonės produkcijos gamyba išaugo daugiau kaip 63 kartus. Ugdant pramonę nemažas dėmesys buvo skiriamas ir gamybos modernizavimui, įvairių technologinių procesų mechanizavimui bei automatizavimui. Vien 1982 m. respublikos pramonės įmonėse modernizuoti 3227 gamybiniai įrengimai, o instaliuotų mechanizuotų srautinių ir automatinių linijų bei kompleksiškai mechanizuotų ir automatizuotų gamybinių padalinių skaičius 1983 m. liepos 1 d. pasiekė atitinkamai 511 ir 1422 vienetus. Techninė pažanga įgalino padidinti darbo našumą, sutaupyti nemaža materialinių bei finansinių išteklių.

Sparčiai vystantis respublikos pramonei, iškyla ir nemaža šios liaudies ūkio šakos mokslinio techninio pertvarkymo problemų. Dabartiniai mokslinių techninių naujovių diegimo pramonėje tempai nebepatenkina respublikos liaudies ūkio poreikių. Antai 1982 m. 579 respublikos pramonės įmonėse buvo įdiegti tik 75 naujų mašinų, įrengimų, aparatų bei prietaisų pavyzdžiai, iš to skaičiaus lengvojoje ir maisto pramonėje — tik 1. Todėl akivaizdus būtinumas spartinti mokslinę techninę pažangą respublikos pramonėje. Nors 1982 m. respublikos pramonėje buvo įdiegta 16,4 tūkst. naujos technikos vienetų, o gautas metinis ekonominis efektas pasiekė 58,4 mln. rb, perskaičiavus vienam naujos technikos vienetui, jis tesudarė vidutiniškai 3561 rb per metus. Tai rodo, kad respublikos pramonėje reikia ieškoti naujų technikos efektyvumo didinimo rezervų.

Analogiška padėtis susiklostė išradimų bei racionalizacinių pasiūlymų pramoninio panaudojimo srityje. Vien 1982 m. respublikos pramonėje įdiegta į gamybą 45,9 tūkst. išradimų ir racionalizacinių pasiūlymų, o gautas ekonominis efektas pasiekė 57,7 mln. rb. Tačiau perskaičiavus ekonominį efektą vienai mokslinei techninei naujovei, gauname vidutiniškai 1255 rb per metus. Sis skaičius galėtų patenkinti reikalavimus, keliamus racionalizacinių pasiūlymų efektyvumui, tačiau išradimai, kaip iš esmės naujos technikos bei technologijos pavyzdžiai, turėtų užtikrinti daug didesnį jų panaudojimo efektyvumą.

Vienas pagrindinių mokslo ir technikos pažangos spartinimo pramonėje kelių yra išsamesnis kūrybinių bei materialinių rezervų panaudojimas gaminamos produkcijos kokybei gerinti, savikainai mažinti bei gamybos mastui didinti.

Šioje srityje pagrindinį dėmesį reikėtų skirti efektyvesniam pramonės įmonėse bei organizacijose sukurtų išradimų bei racionalizacinių pasiūlymų pritaikymui. Apie nepakankamą šių mokslinių techninių naujovių panaudojimą akivaizdžiai byloja tai, kad tik apie 20% respublikos pramonėje įdiegiamų išradimų bei pasiūlymų atitinka principinių naujovių pobūdį. Todėl respublikos pramonės įmonių inžinerijos bei informacijos tarnyboms derėtų periodiškai analizuoti naujausius mokslo bei technikos pasiekimus gamybos profilį atitinkančioje srityje. Respublikos pramonės įmonės turėtų palaikyti glaudesnius ryšius su analogiško profilio įmonėmis kitose sąjunginėse respublikose, plačiau naudotis Lietuvos mokslinės techninės informacijos ir techninės ekonominės analizės mokslinio tyrimo instituto (LIMTI) paslaugomis. Tai padės išsamiau susipažinti su gamybos mokslinio techninio pertvarkymo patirtimi, numatyti pagrindines mokslo ir technikos pažangos šioje srityje vystymosi tendencijas bei perspektyvas. Paradoksalu, tačiau nemaža respublikos pramonės įmonių specialistų nėra pakankamai susipažinę su atitinkamais giminingo profilio pramonės įmonių pasiekimais. Sprendžiant šią problemą turėtų padėti aukštesniosios organizacijos (ministerijos, žinybos ir pan.). Metų pabaigoje atsiskaitant respublikos pramonės įmonėms už mokslinių techninių naujovių panaudojimą gamyboje, tikslinga atrinkti perspektyviausius techninius sprendimus, paruošti GOST-o reikalavimus atitinkančią techninę dokumentaciją ir pateikti giminingo profilio pramonės įmonėms. Tai 20—30% sutrumpintų mokslinių techninių naujovių parengimo pramoniniam panaudojimui laiką.

Svarbus mokslinio techninio respublikos pramonės pertvarkymo bruožas — augantis novatorių kūrybinis aktyvumas. Vien 1982 m. respublikos pramonės įmonėse buvo pateikta 51,6 tūkst. racionalizacinių pasiūlymų, o autorių, pateikusių šiuos pasiūlymus, skaičius išaugo iki 36,3 tūkst. Tai, be abejo, nemažas laimėjimas. Tačiau intensyvinant mokslinio techninio respublikos pramonės pertvarkymo procesą, būtina daugiau dėmesio skirti ir šiai kūrybinės veiklos sričiai. Pastaruoju metu išlaidos išradybai ir racionalizacijai respublikos pramonėje auga lėtokai: 1975 m. jos sudarė 3,8 mln. rb, 1980 m. — 4 mln. rb, 1981 ir 1982 m. — 4,2 mln. rb. Apie šių lėšų nepakankamai efektyvų panaudojimą liudija ir ekonominio efekto, gauto įdiegus į gamybą išradimus ir racionalizacinius pasiūlymus, augimo tempų lėtėjimas. Pavyzdžiui, 1980 m. įdiegus mokslines technines naujoves buvo pasiektas 68,1 mln. rb ekonominis efektas, o 1982 m. jis sumažėjo iki 57,7 mln. rb.

Intensyvinant išradybinę bei racionalizacinę veiklą respublikos pramonėje, derėtų didesnį dėmesį kreipti į preliminarinę mokslinių techninių pasiekimų ekonominę analizę. Pagrindiniai mokslinių techninių naujovių ekonominio efektyvumo apskaičiavimo principai išdėstyti Naujos technikos, išradimų bei racionalizacinių pasiūlymų panaudojimo liaudies ūkyje ekonominio efektyvumo nustatymo metodikoje (pagrindiniuose nuostatuose), patvirtintoje TSRS mokslo ir technikos komiteto, TSRS valstybinio plano komiteto, TSRS Mokslų Akademijos ir TSRS išradimų bei atradimų reikalų komiteto 1977 m. vasario 14 d. nutarimu Nr. 48/166/13/3. Tačiau daugelyje pramonės įmonių naujos technikos tiek laukiamas, tiek faktinis ekonominis efektyvumas skaičiuojamas nepakankamai kvalifikuotai. Pavyzdžiui, respublikos maisto pramonės įmonėse 10—15% mokslinių techninių naujovių įdiegimo į gamybą ekonominis įvertinimas atliktas vienaip ar kitaip nukrypstant nuo patvirtintų metodinių reikalavimų. Tai, aišku, neleidžia pakankamai efektyviai panaudoti naują techniką, nes parinktas efektyviausias variantas neužtikrina laukiamo ekonominio efekto. Sprendžiant šią problemą, įmonės turėtų palaikyti glaudesnius ryšius su ekonominių tyrimų centrais respublikoje, pvz., naujos technikos pramoninio panaudojimo efektyvumo klausimais — su LTSR MA Ekonomikos institutu.

Viena pagrindinių gamybos mokslinio techninio pertvarkymo intensyvinimo problemų — mokslo bei gamybos integravimo efektyvumo didinimas. Pastaruoju metu mokslinio tyrimo įstaigose sukurti naujos technikos bei technologijos pavyzdžiai negali būti tiesiogiai panaudoti pramonės įmonėse, nes yra pritaikyti funkcionuoti laboratorinėmis sąlygomis. Pramonės įmonėse iškylančios gamybinės technologinės problemos sprendžiamos nepakankamai bendradarbiaujant su mokslinio tyrimo įstaigomis. Todėl prarandama nemaža materialinių bei finansinių išteklių. Sprendžiant šią problemą, tikslinga tobulinti esančių mokslinių gamybinių susivienijimų organizaciją, taip pat kurti naujas mokslinių gamybinių susivienijimų formas. Viena perspektyvių mokslo ir gamybos integracijos formų — laikini teminiai moksliniai gamybiniai susivienijimai. Juos tikslinga steigti konkrečios ekonominės technologinės problemos sprendimui, laikinai suvienijant mokslo įstaigų bei pramonės įmonių jėgas, vadovaujant jungtinei koordinacinei problemos tarybai. Pavyzdžiui, galima būtų suvienyti Vilniaus grąžtų gamyklos, Eksperimentinio metalo pjovimo staklių mokslinio tyrimo instituto, LTSR MA Fizikos instituto ir jo lazerinės bei elektroninės technikos gamyklos jėgas lazerinio metalų pjovimo technologinėms problemoms spręsti.

Mokslinis techninis respublikos pramonės pertvarkymas yra vienas svarbiausių būdų gamybos efektyvumui didinti. Šią problemą tenka spręsti kompleksiškai, naudojant nemažus materialinius bei finansinius išteklius, nes tik toks problemos sprendimo kelias gali užtikrinti tolesnį intensyvų respublikos pramonės ugdymą.

IŠRADYBA IR RACIONALIZACIJA: PROBLEMOS, PERSPEKTYVOS

J. BADARAS

Vadovaudamasi TSKP XXVI suvažiavimo, sąjunginio ir respublikinio išradėjų bei racionalizatorių VI suvažiavimo nutarimais, VIRD respublikinė organizacija nuolat plečia novatorių judėjimą ir stengiasi didinti jo efektyvumą. Norint kelti materialinį ir kultūrinį liaudies gyvenimo lygį, būtina sparčiau didinti nacionalines pajamos. Viena efektyviausių priemonių šiam tikslui pasiekti yra mokslo ir technikos pažangos spartinimas, jos efektyvumo didinimas.

Tokioms respublikoms bei regionams ypač svarbi novatorių, išradėjų bei racionalizatorių veikla — mokslo ir technikos pažangos pagrindas. Dešimtajame penkmetyje išradėjų ir racionalizatorių skaičius, palyginus su devintuoju, respublikoje padidėjo 11,2% ir pasiekė 60,6 tūkst., o ekonominis efektas įdiegus daugiau kaip 300 tūkst. naujovių padidėjo 1,5 karto ir pasiekė 368 mln. rb. Respublikos novatoriai prisiėmė socialistinius įsipareigojimus — į vienuoliktojo penkmečio ekonomijos fondą įnešti 400 mln. rb — t. y. kasmet po 80 mln. rb. Tai išties labai dideli, bet realūs įsipareigojimai.

Novatorių skaičius respublikoje 1983 m., palyginus su vidutiniais dešimtojo penkmečio rodikliais, išaugo nuo 59 iki 61,5 tūkst., o panaudotų naujovių ekonominio efekto suma — nuo 73,6 iki 79,9 mln. rb. Per vienuoliktojo penkmečio trejus su puse metų respublikos liaudies ūkyje panaudota 5877 išradimai, 250,1 tūkst. racionalizacinių pasiūlymų. Į novatorių kuriamą ekonomijos fondą jau įnešta apie 277 mln. rb (beveik 70% penkmečio įsipareigojimų), t. y. beveik 45 mln. rb daugiau negu per atitinkamą dešimtojo penkmečio laikotarpį.

Pagrindinius išradybinio ir racionalizacinio darbo rodiklius respublikos liaudies ūkyje apibūdina lentelėje pateikti duomenys.

Išradėjų ir racionalizatorių draugijos pirminių organizacijų respublikoje yra per 1700, o narių jose — 131 tūkt. Tai taip pat kur kas daugiau, palyginus su dešimtuoju penkmečiu. Gerėja šių organizacijų vadovų profesinis paruošimas. Jaunimas iki 30 metų sudaro daugiau kaip 30% organizacijos narių — tai nemažo organizacinio darbo rezultatas.

Ypač didelis respublikos išradėjų ir racionalizatorių indėlis mechanizuojant sunkų fizinį rankų darbą visose liaudies ūkio šakose. Dešimtajame penkmetyje darbininkų, dirbančių mechanizuotą darbą, lyginamasis svoris pramonėje padidėjo 2,5%, o darbininkų, dirbančių rankų darbą, skaičius pramonėje sumažėjo 3,4 tūkst. žmonių. Čia didelis ir respublikos išradėjų bei racionalizatorių nuopelnas.

	Dešimtajame penkmetyje vidutiniškai per metus	1982 m.	1982 m.	1983 m.
Pateikta pasiūlymų ir išradimų — tūkst.	79,8	81,6	81,0	82,1
Panaudota racionalizacinių pasiūlymų ir išradimų — tūkst.	70,3	72,9	73,8	74,2
Ekonominis efektas, gautas panaudojus rac. pasiūlymus ir išradimus — mln. rb	73,6	82,6	83,5	79,9
iš to skaičiaus gautas panaudojus išradimus	21,5	29,0	27,7	23,8

Panaudojus novatorių pasiūlytas technines naujoves, vien 1983 m. sutaupyta per 25 tūkst. t metalo, 143,6 tūkst. t sutartinio kuro, 4,5 mlrd. kWh elektros energijos. Vienuoliktojo penkmečio metais sąlygiškai atpalaiduota nuo rankų darbo 8,1 tūkst. žmonių. Novatorių veiklai toliau plėtoti prie Visasąjunginės išradėjų ir racionalizatorių draugijos tarybų sukurta per 400 grupių (sekcijų) gaminamos produkcijos medžiagaimlumo mažinimo problemoms spręsti.

Susumavus ministerijų, žinybų, sąjunginio pavaldumo įmonių, organizacijų socialistinio lenktyniavimo metinius rezultatus, buvo konstatuota, kad didelį indėlį į respublikos novatorių fondą 1983 m. įnešė Lengvosios pramonės ministerijos išradėjai bei racionalizatoriai (6,1 mln. rb), Statybos (6,9), Žemės ūkio (5,9), Automobilių transporto ir plentų (4,2), Statybinių medžiagų pramonės (3,9 mln. rb) ir daugelio kitų ministerijų, žinybų novatoriai.

Daug nusipelnė sąjunginio pavaldumo pramonės įmonių ir organizacijų — Vilniaus elektrinio suvirinimo įrengimų gamyklos, „Sigmos" gamybinio susivienijimo, Vilniaus plastmasinių dirbinių gamyklos ir daugelio kitų — novatoriai.

Respublikos mašinų gamybos pramonės įmonėse 1983 m. buvo įdiegta 4403 racionalizaciniai pasiūlymai ir išradimai, gauta 6,79 mln. rb ekonominio efekto.

Siekiama, kad išradėjai ir racionalizatoriai aktyviai prisidėtų vykdant svarbiausias tikslines programas. Pavyzdžiui, organizuota grupė priemonių žemdirbių techninei kūrybai skatinti, Maisto programos įgyvendinimui spartinti. Kasmet (nuo 1978 m.) organizuojama „Žemės ūkio racionalizatoriaus savaitė", kurioje 1984 m. dalyvavo 7797 racionalizatoriai (1983 m. — 7456). Šio renginio metu buvo įregistruoti 8556 pasiūlymai (1983 m. — 7799), iš kurių 8290 pripažinti racionalizaciniais ir rekomenduoti įdiegti. Metinis ekonominis efektas panaudojus šias naujoves sudarys 3,1 mln. rb (1983 m. — 2,4). Taigi visi pagrindiniai šio renginio rodikliai gerokai viršija ankstesnių metų lygį.

Skatinti išradėjų bei racionalizatorių judėjimą kaime padeda techniškai pajėgios pramonės įmonės. Dalykiško, kūrybinio bendradarbiavimo pavyzdys yra Kauno J. Janonio popieriaus fabriko ir Kaišiadorių rajono J. Janonio kolūkio novatorių bendradarbiavimas.

Išradybiniam ir racionalizaciniam darbui aktyvinti organizuojamos parodos, konkursai, apžiūros. 1984 m. balandžio 26 d. VIRD Lietuvos respublikinės tarybos prezidiumas apsvarstė respublikinės rankų darbo mažinimo ir mechanizacijos priemonių kūrimo apžiūros „Progresas 83—85" rezultatus. Respublikinės apžiūros komisijos duomenimis, 1983 m. šioje apžiūroje dalyvavo 8795 novatoriai. Jie parengė ir įdiegė į gamybą 2421 priemonę, iš jų 70 išradimų ir 1915 racionalizacinių pasiūlymų. Gauta 4,8 mln. rb ekonominio efekto, iš jų 2,3 mln. — įdiegus išradimus bei racionalizacinius pasiūlymus.

Tačiau priemonės, kurių imtasi, ne visuomet buvo pakankamai efektyvios. Skaičiuojant visos respublikos mastu, 1982—1983 m. pablogėjo kai kurie išradybinės bei racionalizacinės veiklos pagrindiniai rodikliai. Šiek tiek sumažėjo autorių, teikusių pasiūlymus, skaičius (1983 m. — 61,5 tūkst. 1982 m. — 61,7 tūkst.). Respublikos liaudies ūkyje pirmaisiais metais panaudojamų išradimų 1983 m. buvo 1570 (1982 m. — atitinkamai 1924). Įdiegus išradimus ir racionalizacinius pasiūlymus, 1983 m. gauta 79,9 mln. rb ekonominio efekto. Tai tik 95,7% efekto, gauto 1982 m. Suma, kuria sumažėjo metinis ekonominis efektas 1983 m., sudarė 3,87 mln. rb, ir tai įvyko tik dėl išradimų ekonominio efekto sumažėjimo. 15% mažiau išradimų įdiegta Statybinių medžiagų ministerijos sistemoje, 17% — Lengvosios pramonės ministerijos, 21% — Mokslų Akademijos, 24% — Aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerijos, 49% — Žemės ūkio ministerijos sistemoje.

Labiausiai metinis ekonominis efektas sumažėjo (panaudojus išradimus) dirbtinių trąšų gamybos įmonėse — 0,7 mln. rb, ryšių pramonės — 1,2 mln. rb, prietaisų pramonės įmonėse — 1,8 mln. rb. Pastebimai sumažėjo ekonominis efektas Maisto pramonės, Statybos, Mėsos ir pieno pramonės ministerijų sistemoje.

Vienuoliktajame penkmetyje sumažėjo iš TSRS valstybinio išradimų ir atradimų reikalų komiteto gaunamų teigiamų atsakymų pripažinti respublikos novatorių pasiūlytas naujoves išradimais. 1980 m. buvo gauta 1117 teigiamų atsakymų, o 1981 m. — 843, 1982 m. — 745, 1983 m. — 631. Komiteto atsakymuose gana dažnai nurodoma, kad išradimais prašomi pripažinti objektai neturi reikiamo naujumo ir ūkinės reikšmės. Atmestų pa-

KADRŲ VALDYMAS IR ESM

M. ALELIŪNAS,
ekon. m. kand. E. S. LABUTIENĖ

Kadrų valdymo problemos nepriskirtinos fundamentalioms, mokslinio pobūdžio (tarkime, A tipo) problemoms, kai remiantis vienu ar keletu reiškinių iškeliama hipotezė, atliekamas eksperimentinis patikrinimas, suformuluojamas dėsnis ar dėsningumas, kurie ir yra problemos sprendimas. Šio pobūdžio problemų sprendimo metodologija iš esmės parengta. Taip pat tai nėra analitinės deduktyvinės (tarkime, B tipo) problemos, kai sąlyga nusako visus reikalingus sprendimui duomenis ir kurias galima išspręsti loginio protavimo keliu. Šiuo atveju gali būti keletas sprendimo būdų, tačiau teisingas atsakymas tik vienas. Paties problemos sprendėjo asmenybė, jo pažiūros, įsitikinimai, vertybių sistema neturi didesnės įtakos problemos sprendimui.

Kadrų valdymo (tarkime, C tipo) problemas pavadinsime veiklos problemomis. Jos atsiranda susidarius tam tikram prieštaravimui (poreikiui), kurį galima išspręsti tik atliekant tam tikrą veiklą (veiksmus). Veiklos, taigi ir kadrų valdymo problemų, sprendimo konceptualinę bazę sudaro marksistinė filosofija, dialektinis materializmas, kiti visuomeniniai mokslai. Taip pat naudojami kibernetikos, sistemų teorijos bei kitų mokslų metodai.

Kadrų valdymo problemos visada turi keletą galimų sprendimų, kurių skaičius nenustatytas, o tik numanomas. Nė vienas sprendimas nėra absoliučiai teisingas, kaip, pvz., B tipo problemos. Visada lieka neišspręsta tam tikra prieštaravimo dalis. Iš pradžių ji mažai pastebima, vėliau išryškėja ir tampa naujos problemos užuomazga.

Kadrų valdymo problemos glaudžiai siejasi su A ir B tipo problemomis, persipina su jomis. Pavyzdžiui, analizuojant gilumines problemų susidarymo priežastis, neišvengiamai tenka spręsti A tipo problemas, o įvertinant galimų sprendimų variantus bei jų realizavimo pasekmes, susiduriama su B tipo problemomis.

Kadrų valdymo problemų įvairovė labai gausi, nes sudėtingas ir pats kadrų valdymo procesas. Jas galima grupuoti pagal įvairius požymius: valdymo santykių tipą, valdymo proceso technologines stadijas ir t. t. Atsižvelgdami į pačias problemos charakteristikas, išskyrėme tokias jų grupes. 1. Pagal problemos susidarymo dažnumą — **dažnos**, nuolat besikartojančios ir **retos** problemos. 2. Pagal sprendimo panaudojimo galimybę — **rutininės**, kurių sprendimas gali būti daug kartų panaudotas, standartizuotas, kol galiausiai įgauna institucinį pobūdį, ir **specifinės**, kai ankstesni sprendimai nepritaikytini. 3. Pagal ribojančių charakteristikų kiekį — **paprastos**, su nedideliu lengvai išreiškiamų charakteristikų kiekiu, ir **sudėtingos**, kai daug kiekybinių ir kokybinių charakteristikų. (Pirmuoju atveju probleminės situacijos analizė, problemos iškėlimas bei sprendimo programa numatoma nesunkiai; antruoju — daug darbo reikalauja situacijos analizė, nes į kuo daugiau ribojančių charakteristikų bus atsižvelgta, tuo optimalesnis bus sprendimas.) 4. Pagal problemos išsprendimo laipsnį — **senos**, kurios jau pakankamai išnagrinėtos, turi nusistovėjusius sprendimų optimalumo vertinimo kriterijus, ir **naujos**, kurios arba nebuvo iškilusios, arba dėl objektyvių priežasčių nebuvo išspręstos. 5. Pagal problemos egzistavimo laiką — **pastovios**, kurios niekada visiškai neišsprendžiamos, ir **laikinos**, kurias išsprendus problema dingsta. 6. Pagal ribojančių charakteristikų formalizavimo galimybę — **apibrėžtos**, struktūrizuotos su dauguma skaitmeniniais rodikliais išreikštų charakteristikų, ir **neapibrėžtos**, nestruktūrizuotos problemos, kai vyrauja kokybinės charakteristikos. Šio pobūdžio problemos dažniausiai liečia žmonių elgseną, motyvus, vertybių sistemą ir pan. Jų sprendimui būtinas daugelio mokslo sričių, įvairių dėsnių, dėsningumų bei tendencijų pažinimas. Sprendimo optimalumo priklausomybė nuo sprendėjo asmenybės, jo išsimokslinimo, patirties ir intuicijos ryškiai išreikšta. 7. Pagal sprendimo poveikį probleminei situacijai — **regimos** (tariamos) ir **tikros**. 8. Pagal probleminės situacijos susidarymo vietą — **vidaus**, susijusios su sistemos (posistemio) vidine santvarka bei funkcionavimu, ir **išorės**, liečiančios jos ryšius su aplinka.

Nesuklysime teigdami, kad dauguma kadrų valdymo problemų sudėtingos, pastovios, niekada iki galo neišsprendžiamos. Pirmiausia todėl, kad liečia politinius, ekonominius, socialinius, etinius bei kitus visuomeninius santykius, kuriuos lemia žmogaus fiziologija, psichologija, temperamentas, charakteris, interesai, polinkiai bei kitos asmeninės savybės. Atsižvelgti į jas visas, apibūdinti jų poveikį į probleminę situaciją gana sunku. Dėl žmogaus asmenybės sudėtingumo tas poveikis visada skirtingas, nepasikartojantis. Antra vertus, kadrų valdymo problemos pasižymi dideliu dinamiškumu, kuris yra aplinkos, kurioje vyksta žmogaus veikla, vystymosi ir pačios asmenybės keitimosi (augimo, tobulėjimo) pasekmė.

Tačiau dialektika tokia, kad mokslo ir technikos pažanga, skverbdamasi į gamybą bei valdymo sritį, padarė kadrų valdymo problemas tokias sudėtingas, pati sukūrė ir materialines prielaidas sėkmingam jų išsprendimui. Viena jų — elektroninė skaičiavimo technika, leidžianti mechanizuoti ir automatizuoti sprendimui reikiamos informacijos paieškas ir apdorojimą įvairiais aspektais bei nustatyti optimalią sprendimo programą. Tačiau čia pat priminsime, kad dėl pačios asmenybės sudėtingumo ir jos ryšių su aplinka įvairovės informacijos priėmimo metodų formalizavimas, jos kodavimas ir įvedimas, automatizuotos bei mechanizuotos duomenų apdorojimo sistemų sukūrimas ypač sudėtingi. Konkretus ESM panaudojimo sprendžiant kadrų valdymo problemas pavyzdys — tai respublikos radioelektronikos įmonių patirtis sudarant vadovų rezervą.

Šio rezervo sudarymo problema sudėtinga, todėl ją būtina struktūrizuoti. Šiuo atveju išskiriame rezervo poreikio nustatymą, kandidatų parinkimą ir kandidatų vertinimą bei atranką.

Poreikio nustatymas remiasi informacija apie kadrų judėjimą, iš vienos pusės, ir socialinės bei ekonominės sistemos (jos organizacinės grandies) vystymosi tendencijas, iš kitos. Jos priėmimo bei apdorojimo metodai daugumoje šakos įmonių formalizuoti.

Kandidatai į rezervą preliminariai parenkami atsižvelgiant į nustatytus kvalifikacinius reikalavimus pagal anketinius duomenis, taip pat atsižvelgiant į kiekvieno jų indėlį į visuomeninę gamybą. Tai atsispindi atestacijų išvadose, charakteristikose, so-

---

raiškų lyginamasis svoris kartais viršija 35%. Panašios, deja, tendencijos buvo ir 1984 m. pirmajame pusmetyje.

Išradybinės ir racionalizacinės veiklos, patentinio-licencinio darbo trūkumų analizė rodo, kad dažnai nepakankamai kvalifikuotai vertinamas naujos technikos efektyvumas ją kuriant bei eksploatuojant. Dar daug atvejų, kai naujovės efektyvumas pervertinamas, arba atvirkščiai — sumenkinamas. Dėl viso to 1983 m. respublikoje iškilo beveik 900 konfliktinių situacijų tarp autorių ir naudotojų, dalis jų buvo nagrinėjama teisme. Šie ir kiti trūkumai bei problemos mažina suinteresuotumą kurti, trukdo laiku išaiškinti objektus, tinkamus patentavimui, licenciniams sandėriams, objektyviai nustatyti naujovių pakartotinio diegimo tikslingumą.

Menkai kontroliuojamas naujos technikos efektyvumo vertinimas. Kontrolė vykdoma daugiausia visuomeniniais pagrindais, todėl iškyla daug bereikalingų barjerų ją organizuojant, o šalinti atskleistus trūkumus organizacijos neprivalo. Dar daug trūkumų pasitaiko atsiskaitant su naujovių kūrėjais — išradėjais ir racionalizatoriais net pažangiausiose gamybinėse organizacijose. Tai menkina materialinio skatinimo vaidmenį didinant išradybinio, patentinio bei licencinio darbo efektyvumą.

Siekdami toliau kelti darbuotojų, atsakingų už kuriamų ir diegiamų naujovių techninio bei ekonominio efektyvumo apskaičiavimą gamybinėse organizacijose, kvalifikaciją, VIRD Lietuvos respublikinė taryba kartu su Liaudies ūkio specialistų tobulinimosi institutu suorganizavo mėnesio kursus. Mokymas prasidėjo 1982 m., iki šiol kvalifikaciją pakėlė daugiau kaip 200 ministerijų, žinybų ir sąjunginio pavaldumo įmonių šios srities specialistų. Kvalifikacijos kėlimas bus tęsiamas ir ateityje, tik reiktų pasiekti kad Liaudies ūkio specialistų tobulinimosi institute specialiai sukurta grupė būtų komplektuojama reikiamos kvalifikacijos kadrais, kad periodiškai, planine tvarka atitinkami darbuotojai būtų siunčiami tobulintis naujovių kūrimo ir jų ekonominio efekto apskaičiavimo klausimais.

cialistinio lenktyniavimo medžiagoje ir kt. Šio pobūdžio informacijos gavimo bei mechanizuoto apdorojimo klausimai iš principo išspręsti.

Pati sunkiausia rezervo sudarymo grandis — tai preliminariai parinktų kandidatų vertinimas ir atranka. Čia svarbiausia yra įvertinti kandidato kvalifikacinį potencialą bei tinkamumą numatomoms (rekomenduojamoms) pareigoms.

Šį darbą sunkina asmenybės daugialypiškumas, iš vienos pusės, ir visų jos savybių vienovė, iš kitos. Neveltui dar Renė Dekartas sakė, kad žmoguje slypi ir kilniausių dorybių, ir baisiausių trūkumų pasireiškimo galimybė. Visi asmenybės bruožai pasireiškia jos veikla, poelgiais, tačiau nustatyti ryšį tarp poelgio ir jį nulėmusios savybės gana keblu. Tyrimai, atlikti siekiant išaiškinti „gero" ir „blogo" vadovo bruožus, parodė, kad ir vieni, ir kiti turi daug bendrų savybių, o „geriems" vadovams būdingos prieštaringos, viena kitą neigiančios savybės, pvz., ryžtingumas ir atsargumas, reiklumas ir tolerantiškumas, kūrybiškumas ir sugebėjimas laikytis nustatytų normų (standartų, schemų) ir t. t. Vadinasi, vadovo darbo efektyvumas priklauso ne tiek nuo atskirų asmeninių savybių išsivystymo laipsnio, kiek nuo sugebėjimo realizuoti vienu metu prieštaringas bei viena kitą papildančias savybes. Tas sugebėjimas vadinamas „sugebėjimu vadovauti" ir apibūdinamas kaip bendra savybė, pasireiškianti ne per kurį nors vieną asmenybės bruožą, o kaip jų visų integravimo rezultatas[1].

Jeigu būtų atrastas patikimas praktinis metodas, kaip nustatyti ir įvertinti darbuotojo sugebėjimą vadovauti, rezervo sudarymo problema atkristų. Mėginimų parengti tokią metodiką yra. Mes pasirinkome prognostinių ir praktinių metodų simbiozę. Prognostinių tyrimų (anketinių duomenų, atestacijos išvadų, charakteristikų, ekspertizės rezultatų analizė) rezultatas — informacija, kuria remiantis iškeliama hipotezė apie kandidato sugebėjimą vadovauti bei jo tinkamumą numatomoms pareigoms. Praktinių metodų (stažuotė, laikinas paskyrimas pareigoms, specialių užduočių atlikimas) tikslas — ją patvirtinti arba atmesti.

Nustatant ekspertinio vertinimo kriterijus ir rodiklius vadovautasi prielaida, kad sugebėjimą vadovauti lemiančios savybės tiesiogiai nepriklauso nuo valdymo objekto specifikos. Kaip tik tuo paremta gerų vadovų perkėlimo praktika iš vienos šakos, įmonės ar padalinio į kitą. Mūsų atrinkti, daugumos autorių pripažinti ir praktikoje pasiteisinę 5 kriterijai ir 22 rodikliai, pagal kuriuos sąlyginai galima spręsti apie darbuotojo sugebėjimą vadovauti: dalykinis pasirengimas, organizaciniai gabumai (sugebėjimas planuoti kolektyvo veiklą, palaikyti darbo drausmę ir t. t.), sugebėjimas priimti sprendimus (analizuoti situaciją, įvertinti alternatyvinius sprendimus, pasirinkti optimaliausią iš jų ir t. t.), sugebėjimas dirbti su žmonėmis (juos išklausyti, įtikinti, patraukti ir t. t.), valios savybės (iniciatyvumas, ryžtingumas ir t.t.).

Vertinama — ekspertizės būdu. Eksperto uždavinys — kuo tiksliau įvertinti darbuotojo asmenines savybes ir užpildyti nustatytos formos ekspertinį lapą. Ekspertizės rezultatai apdorojami programiniu būdu, panaudojant EC-1022 arba EC-1035 mašinas. Išeities dokumentas — mašinograma, kurios pirmoje dalyje įrašyti visi sprendimui reikalingi darbuotojo anketiniai duomenys

[1] Кудряшова Л. Д. Системно-психологическая оценка кадров руководителей и управленческих систем.— Кишинев, 1983, с. 46-47.

(kurie įvedami iš kadrų masyvo), numatomos pareigos bei ekspertų skaičius. Antrą dalį užima grafikas, kurio ordinačių ašyje parodyti asmeninių savybių vertinimo kriterijai ir rodikliai, o abscisių — tinkamumas numatomoms pareigoms.

Mašinogramoje nėra galutinės išvados dėl kandidato įtraukimo į rezervą. Nemanome, kad tai yra ir reikalinga. Pirma, sunku numatyti ir formalizuoti visas ribojančias galutinį sprendimą sąlygas. Antra, ekspertinio vertinimo rezultatai subjektyvūs ir turi ribotą prognostinę reikšmę. Pavojinga, aišku, ne tai, kad vertinimas subjektyvus, o tai, kad sunku nustatyti ribą, už kurios vertinimas jau nebėra objektyvus. Čia ir pasireiškia kolegialaus sprendimo, kurį priima atsakingas už rezervo sudarymą asmuo drauge su ūkiniais vadovais ir kadrų tarnybų darbuotojais, partinėmis ir visuomeninėmis organizacijomis, įvertinęs aplinkybes, kuriomis dirbo ir dirbs kandidatas. Trečia, ieškoti idealo beprasmiška: čia ypač svarbu nepamiršti V. Lenino iškeltos nuostatos. kad reikia suburti į vieningą darbo kolektyvą žmones su skirtingomis asmeninių savybių struktūromis. Tuo atveju vienų narių trūkumus atsveria kitų pranašumai: realizuojama vadinamoji savybių kompensacija. Ketvirta, svarbu ne tiek parinkti tinkamą kandidatą tam tikrai pareigybei, kiek geriausiai pritampantį prie numatomo darbo kolektyvo vadovą. Tai žmonių psichologinio suderinamumo problema, kurią teisingai išsprendus savaime gerėja kolektyvo veiklos rezultatai. Penkta, vertingą informaciją visada pateikia pats kandidatas, kai svarstomi vertinimo rezultatai ir sprendžiamas klausimas dėl jo įtraukimo į rezervą.

Naudojant bet kurią metodiką, nedera pamiršti, kad dėl objektyvių ir subjektyvių priežasčių vertinimo rezultatai nebūna tiek patikimi, kad visada duotų optimalų sprendimą. Kai kurių autorių duomenimis, tik apie 25% kandidatų pateisina prognozes. Mūsų patirtis parodė, kad patikimesnė informacija, o kartu ir artimesnė tiesai prognozė būna tada, kai:

a) ekspertais kviečiami tiesioginis kandidato viršininkas ir aukštesnio rango vadovai. Specialistai teigia[2], kad tik tokie ekspertai gali integruotai įvertinti valdinio asmenybę ir jo veiklą, vadinasi, ir darbuotojo sugebėjimą vadovauti. Tuo tarpu lygūs ir ypač žemesni pagal rangą ekspertai mato tik tas vertinamojo veiklos sritis, su kuriomis tiesiogiai susiduria. Be to, jų sprendimus smarkiai veikia emocinis (simpatijos, antipatijos) faktorius;

b) ekspertais kviečiami tik geri vadovai. Praktika rodo, kad geri vadovai paprastai sutelkia apie save ir gerus valdinius. Veikia vadinamasis „saviorganizacijos efektas";

c) vertinimo skalė nėra perdaug plati, o kiekviena pozicija apibūdinta skaitmenine ir žodine charakteristika;

d) vertinimas remiasi porinio lyginimo metodu.

Nelaikome aprašytosios kandidatų vertinimo bei atrankos metodikos idealia. Jos privalumai: nesudėtinga, nereikalauja daug darbo sąnaudų, išeities dokumentas pateikia sprendimui priimti būtiną ir pakankamą informacijos kiekį, dokumentas lengvai suvokiamas ir interpretuojamas.

Apibendrinant galima pasakyti, kad valdymo sistemos tobulinimas yra vienas svarbiausių TSKP ekonominės politikos uždavinių artimiausioje perspektyvoje. Viena šios sistemos tobulinimo krypčių — kadrų valdymo procesų intensyvinimas kartu gerinant ir sprendimų kokybę. Aprašytoji metodika to ir siekia.

[2] Ковалевски С. Научные основы административного управления.— М., 1979, с. 232.

Mokslinėje ekonominėje draugijoje

1984 m. gruodžio mėn. įvyko Mokslinės ekonominės draugijos Lietuvos respublikinės valdybos plenumas, kuris apsvarstė Draugijos uždavinius spartinant mokslo ir technikos pažangą.

Pranešėjas — ekon. m. dr., prof. V. BARANAUSKAS ir kiti, kalbėjusieji plenume, pažymėjo, kad Draugija sparčiai išaugo ir sutvirtėjo organizaciniu požiūriu. Jos tikraisiais nariais respublikoje yra 4300 žmonių, juridiniais nariais — 50 organizacijų. Veikia 95 pirminės organizacijos, 14 mokslinių sekcijų.

Pirminės organizacijos ir mokslinės sekcijos, ypač mokslo ir technikos pažangos ekonomikos sekcija, atliko tam tikrą darbą spartinant mokslo ir technikos pažangą: organizavo mokslines praktines konferencijas, seminarus bei pasitarimus, diskusijas už „apskrito stalo", aktyviai dalyvavo sąjunginiame konkurse geriausiems spausdintiems darbams atrinkti gamybos valdymo klausimais.

Tačiau dar ne visos pirminės organizacijos ir mokslinės sekcijos rodo reikiamą aktyvumą gvildenant mokslo ir technikos pažangos spartinimo problemas, sprendžiant uždavinius, kuriuos iškėlė šioje srityje TSKP XXVI suvažiavimas ir vėlesni partijos CK plenumai.

MED respublikinės valdybos plenumas rekomendavo atitinkamoms mokslinėms sekcijoms ir pirminėms organizacijoms visokeriopai prisidėti prie mokslo ir technikos pažangos spartinimo respublikoje; ypatingą dėmesį skirti visuomeninio darbo našumo didinimo problemoms; kūrybiškai prisidėti apibendrinant respublikoje vykdomo ekonominio eksperimento rezultatus, nustatant jo tolesnio plėtojimo kryptis, taip pat kryptingai sprendžiant matematinių metodų ir skaičiavimo technikos naudojimo ekonominiuose tyrimuose, planavime ir liaudies ūkio valdyme nūdienos ir perspektyvines problemas; suaktyvinti veiklą sprendžiant respublikos, regiono gamybinio ir mokslinio techninio potencialo geresnio naudojimo klausimus, užtikrinant sėkmingą 1985 m. ir vienuoliktojo penkmečio planinių užduočių įvykdymą.

„LIAUDIES ŪKIO" inform.

Ekonominis intensyvinimo mechanizmas

GAMYBOS INTENSYVINIMO PROBLEMOS MAŠINŲ GAMYBOJE

Ekon. m. kand. E. GLAGOLEVA,
ekon. m. kand. V. GLAGOLEVAS

TSKP CK 1983 m. gruodžio plenume buvo pabrėžta, kad didžiulių gamybos efektyvumo ir darbo našumo didinimo rezervų panaudojimas susijęs su įrengimų naudojimo gerinimu ir jų darbo pamainumo didinimu. Sumontuotų įrengimų panaudojimo lygis priklauso nuo visos paros, visos pamainos ir pamainos vidaus prastovų dydžio. Respublikos mašinų gamyboje periodiškai atliekami metalų apdirbimo įrengimų naudojimo vienkartiniai tyrimai. 1982 m. per parą vidutiniškai vienoje pamainoje nepanaudota 11,8% visų sumontuotų įrengimų, iš jų pagrindinėje gamyboje — 11,3%. Nepanaudoti per parą pagrindinėje gamyboje įrengimai buvo tokių rūšių: metalo pjovimo staklės — 12%, kalvystės ir presavimo mašinos — 10,9, liejimo įrengimai — 12.1, elektrinio suvirinimo mašinos — 12,3%. Palyginus su 1980 m., nei vienoje pamainoje nepanaudotų įrengimų lyginamasis svoris išaugo 1,2 punkto.

Be visos paros, yra ir visos dienos prastovų. 1982 m. tyrimų parą pirmoje pamainoje panaudota 84%, antroje — 62, trečioje — 2% sumontuotų įrengimų. Mašinų gamybos pagrindinėje gamyboje visos pamainos prastovos sudarė 16,1% metalų apdirbimo įrengimų darbo laiko režiminio fondo, iš to skaičiaus mašinų gamybos ministerijų įmonėse — 15,9, o ne mašinų gamybos ministerijų įmonėse — 20,9%.

Vienas svarbiausių įrengimų panaudojimo lygio rodiklių yra pamainumo koeficientas, nustatomas kaip dirbusių per ataskaitinę parą staklių pamainų kiekio ir sumontuotų įrengimų skaičiaus santykis. Pastaraisiais metais respublikos mašinų gamyboje metalų apdirbimo įrengimų darbo pamainumo koeficientas mažėja (žr. lentelę).

Analizė rodo, kad pagrindinėje gamyboje metalo pjovimo staklių darbo pamainumo koeficientas sumažėjo nuo 1,52 1977 m. iki 1,48 1982 m., kalvystės ir presavimo mašinų — nuo 1,53 iki 1,51, elektrinio suvirinimo mašinų — nuo 1,33 iki 1,19. Mašinų gamybos ministerijų įmonėse visų metalų apdirbimo įrengimų pamainumo koeficientas sudarė 1,46, iš to skaičiaus pagrindinėje gamyboje — 1,52, pagalbinėje — 1,35. Ne mašinų gamybos ministerijų įmonėse šie rodikliai sudarė atitinkamai 0,95, 0,96 ir 0,90 — tai reiškia, kad įrengimai dirbo mažiau kaip vieną pamainą per parą. Tačiau ir mašinų gamybos ministerijų įmonėse tobuliausių ir efektyviausių staklių darbo pamainumo koeficientas 1982 m. buvo mažesnis negu viso metalo pjovimo staklių

	1977 m	1980 m.	1982 m.
Visi metalų apdirbimo įrengimai	1,49	1,48	1,43
iš jų			
įrengimai pagrindinėje gamyboje	1,52	1,52	1,48
iš to skaičiaus:			
metalo pjovimo staklės	1,53	1,52	1,49
kalvystės ir presavimo mašinos	1,53	1,57	1,51
liejimo įrengimai	1,60	1,75	1,72
elektrinio suvirinimo mašinos	1,33	1,26	1,19
Įrengimai pagalbinėje gamyboje	1,43	1,48	1,34

parko ir sudarė: agregatinių staklių — 1,39, sunkiųjų ir unikalių staklių — 1,34, kompleksiškai automatizuotuose baruose ir cechuose sumontuotų staklių — 1, karuselinių staklių — 1,36.

Pamainumo koeficientas neparodo, kaip staklės naudojamos pamainos metu. Staklės priskiriamos prie dirbančių, net jei faktiškai dirbo tik 1 val. per pamainą. Įrengimų prastovų pamainos metu dydį atspindi dirbtų staklių pamainų laiko fondo panaudojimo procentas, nustatomas faktiškai dirbtas staklių valandas palyginant su dirbtų staklių pamainų (staklių valandomis) planiniu fondu. 1982 m. tyrimų parą šis rodiklis pagrindinėje gamyboje buvo 88,4%, palyginus su 89,9% 1977 m. (visų metalo apdirbimo įrengimų). Tai reiškia, kad respublikos mašinų gamyboje įrengimų panaudojimo pamainos metu lygis smuko. Mašinų gamybos ministerijų įmonėse šis rodiklis sudarė 88,5, o ne mašinų gamybos — 86,1%.

Akivaizdžiai įrengimų panaudojimą apibūdina dirbtų staklių valandų skaičius sumontuotų įrengimų vienetui per parą. Mašinų gamybos ministerijų įmonių pagrindinėje gamyboje šis rodiklis sudarė 10,8 val., o ne mašinų gamybos ministerijų — 6,7 val.

Įrengimų visos paros, visos pamainos ir pamainos vidaus prastovas sąlygiškai išreiškus vienos rūšies prastovomis (pvz., visos pamainos), jų santykis, esant 1,52 pamainumo koeficientui ir 8 val. staklių pamainų laiko fondui (tai tyrimų paros duomenys), bus lygus 1:1,8:1,1. Tačiau visos paros ir visos pamainos prastovos, iš vienos pusės, ir pamainos vidaus prastovos — iš antros, nelygiavertės. Įrengimams prastovint pamainos metu, nedirba ir dauguma darbininkų. Pavyzdžiui, mašinų gamybos ministerijų įmonėse prastovint staklėms kituose darbuose panaudojama tik 8,2% staklininkų, o ne mašinų gamybos — 1,5%.

Tačiau pateikti duomenys nepakankamai atspindi įrengimų panaudojimą laiko atžvilgiu. Įmonėse prastovų apskaita paprastai atliekama antrosios dekados pabaigoje, kai jos daug retesnės negu pirmoje mėnesio pusėje. Tai patvirtina ir tas faktas, kad daugelyje įmonių 50 ar net 75% visos mėnesio produkcijos pagaminama paskutinę dekadą. Be to, nevykdoma trumpalaikių prastovų (iki 5 min.) apskaita, būna nenašiu įrengimų ir darbininkų darbo laiko sąnaudų gaminant brokuotą produkciją, ją taisant ir pan.

Pagrindinė kryptis gerinant įrengimų ir darbininkų darbo laiko naudojimą pamainos metu yra gamybos materialinio techninio aprūpinimo gerinimas, sutartinių įsipareigojimų vykdymas ir tiekimų terminų laikymasis. Įrengimų ir darbininkų prastovų priežasčių tyrimai parodė, kad mašinų gamybos ministerijų įmonėse prastovų dėl žaliavų, medžiagų, ruošinių, detalių ir mazgų stokos lyginamasis svoris sudaro: įrengimų visos paros prastovose — 6,3%, įrengimų visos pamainos prastovose režiminiu laiku — 7,8%, įrengimų prastovose pamainos metu — 17,6%, darbininkų prastovose pamainos metu — 40,1%. Nepatikimas įmonės materialinis techninis aprūpinimas yra taip pat viena pagrindinių neritmingo darbo priežasčių. Dirbdama neritmingai, įmonė nesiryžta nurašyti ar likviduoti pasenusią įrangą, nes dalis įrengimų laikoma apsidraudimui, o normaliai dirbant to neturėtų būti. Be šių retkarčiais naudojamų įrengimų ir viršnorminio darbo, be abejo, sunku įvykdyti gamybinę programą. Savo ruožtu darbas pasenusiais nenašiais įrengimais, jų derinimas ir remontas reikalauja padidintų darbo sąnaudų. Dėl to be darbo stovi kiti įrengimai, nes trūksta darbininkų jiems aptarnauti. Šių prastovų lyginamasis svoris visos pamainos prastovose sudaro 18,7, o pamainos vidaus prastovose režiminiu laiku — 24%.

Norint pašalinti gamybos materialinio techninio aprūpinimo trūkumus, planų ir tiekimų terminų pažeidimus, reikia ne tik gerinti valdymą įmonėse ir materialinio techninio aprūpinimo organuose, bet ir tobulinti visą ūkio mechanizmą, didinti planų subalansuotumą visuose lygiuose.

Įrengimų ir darbininkų darbo laiko naudojimo gerinimas nemažai susijęs su darbo kooperacijos plėtojimu. Atsilikimas šioje srityje atitolina specializuotus darbų vykdytojus nuo galutinių rezultatų, o tai lemia iniciatyvos stoką ir nepakankamą atsakomybę už darbo kokybę ir bendrus rezultatus. Kolektyvinių (brigadinių) darbo organizavimo ir apmokėjimo formų plėtojimas padeda šiuos trūkumus šalinti. Tačiau patirtis rodo, jog formaliai kuriamose brigadose ši problema neišnyksta. Reikia daugiau dėmesio skirti moksliškai pagristam požiūriui projektuojant brigadas. Tai apima jų ryšių su visomis gamybos grandimis analizę ir tobulinimą, brigados narių profesinės, kvalifikacinės sudėties ir skaičiaus nustatymą atsižvelgiant į šiuos ryšius ir priklausomybę nuo kitų gamybos grandžių darbo rezultatų, profesijų derinimą.

Įrengimų prastovų ir darbo laiko nuostolių mažinimas gerinant aprūpinimą savo gamybos detalėmis, ruošiniais, mazgais ir įrankiais, technine dokumentacija, kėlimo ir transportavimo priemonėmis, laiku atliekant instruktažą ir paskirstant gamybines užduotis priklauso ir nuo pagalbinių darbininkų, inžinierių bei tarnautojų. Pagalbiniai tokių specialybių darbuotojai, kaip darbų vykdytojai, gaminių ir įrankių komplektuotojai, krovikai, transportuotojai ir kt., taip pat dispečeriai, meistrai ir technologai ne visada padeda pagrindinės gamybos brigadoms siekti gerų galutinių rezultatų. Jie su brigadomis nesusiję nei užmokesčiu, nei atsakomybe už galutinius rezultatus, be to, jų darbo užmokestis dažniausiai mažesnis negu pagrindinės gamybos brigadų darbuotojų. Kolektyvinės darbo organizavimo ir apmokėjimo formos, ypač pažangiausios, tarp šių kategorijų darbuotojų kol kas nelabai paplito. Pavyzdžiui, pagrindiniuose cechuose darbininkų skaičius brigadose sudaro 67% jų viso skaičiaus, o pagalbiniuose — mažiau kaip 50%. Daugelio šalies įmonių patirtis rodo, kad šių kategorijų darbuotojus įtraukus į stambių kompleksinių brigadų sudėtį gerokai padidėtų brigadų našumas, sumažėtų įrengimų ir darbininkų prastovų. Šių specialybių darbuotojus tikslinga įtraukti į brigadų sudėtį pirmiausia surinkimo cechuose, kur labiausiai akivaizdus galutinis rezultatas.

Nemažą dalį įrengimų ir staklininkų prastovų sąlygoja planinis įrengimų remontas, gedimai, neplaninis remontas, derinimas ir pan. Respublikos mašinų gamybos pramonės metalo apdirbimo įrengimų parko amžiaus struktūra nepakankamai palanki. Senesnių kaip 10 metų įrengimų parke yra beveik pusė, be to, daugiau kaip 20 metų amžiaus — 8,5%. Šie įrengimai dažnai genda, reikalauja papildomų darbo ir laiko sąnaudų remontui, derinimui. Svarbiausios darbų kryptys mažinant prastovas dėl šių priežasčių yra įmonių aprūpinimo atsarginiais mazgais ir detalėmis gerinimas, remonto laiko trumpinimas ir kokybės gerinimas planinio profilaktinio remonto sistemos normatyvų pagrindu, pasenusių įrengimų likvidavimo ir pakeitimo spartinimas atestuojant darbo vietas. Labai svarbi kryptis yra kolektyvinių darbo organizavimo ir apmokėjimo formų plėtojimas. Priklausomai nuo gamybos tipo, įrengimų nusidėvėjimo laipsnio, vyrų ir moterų skaičiaus santykio, darbuotojų kvalifikacijos lygio, darbų sudėtingumo laipsnio ir kitų konkrečių sąlygų tikslingi tokie profesijų derinimo būdai:

staklininko ir derintojo, atskirais atvejais ir šaltkalvio — kai reikia atlikti smulkų remontą ir šalinti gedimus. Ateityje šiam profesijų derinimo būdui priklausys svarbus vaidmuo, nes automatizuojant įrangą staklininkai palaipsniui tampa automatinės įrangos operatoriais, nuo kurių vis mažiau priklauso apdirbimo kokybė, nebereikia jų profesinio meistriškumo tiesiogiai veikiant darbo objektą, be to sumažėja jų apkrovimas. Tai lemia naują požiūrį į operatorių darbo organizavimą, kelia naujus reikalavimus darbininkų kvalifikacijai, jų parengimui ir perkvalifikavimui. Norint suteikti automatinės įrangos operatorių darbui kūrybiškumo ir gerinti jų darbo laiko naudojimą, tikslinga priskirti jiems staklių aptarnavimo funkcijas;

derintojų ir šaltkalvių, atliekančių vidutinį ir kapitalinį remontą, įtraukiant juos į kompleksines brigadas. Kadangi pagrindiniai derinimo darbai vykdomi periodiškai, kompleksinės brigados, sudarytos iš derintojų ir remontininkų, pamainos pradžioje paleis dirbti arba prireikus paderins pamainos metu keletą staklių daug greičiau negu vieni derintojai. Laisvu nuo derinimo laiku visi brigados nariai remontuos įrengimus. Tokių brigadų darbininkų darbo apmokėjimą tikslinga padaryti priklausomą nuo to, kaip vykdomi įrangos darbo be prastovų normatyvai. Tai privers deramai sutvarkyti ne tik staklių prastovų, bet ir jų priežasčių apskaitą, tiksliai nustatyti staklių svarbiausių mazgų ir detalių tinkamumo darbui laiką, kontroliuoti, ar pakanka atsarginių dalių, gerinti įrengimų aptarnavimo planavimą.

Jei įrengimų prastovų ir darbo laiko nuostolių priežastis yra ne tik remontas ir derinimas, bet ir prietaisų, elektros ir šiluminės energijos, suspausto oro stoka, tikslinga organizuoti kompleksines brigadas pagrindinei gamybai aptarnauti. Jos jungtų vyriausiojo mechaniko, vyriausiojo energetiko, technologinės įrangos gaminimo ir remonto tarnybas. Tokios brigados priskirtinos pagrindiniams gamybiniams padaliniams ir turėtų visiškai atsakyti už savalaikį aprūpinimą įrankiais, technologine įranga, visų rūšių energija, už sumontuotų įrengimų techninę būklę.

Įrengimų ir darbo laiko panaudojimo gerinimas yra svarbiausias rezervas įmonėms vykdant prisiimtus įsipareigojimus virš plano padidinti darbo našumą, mažinti produkcijos bei darbų savikainą. Įrengimų darbo pamainumo didinimas, pagrindinių įrengimų darbo organizavimas dviem pamainom įgalina sėkmingai vykdyti šiuos įsipareigojimus. Daugiausia dėmesio reikia skirti šiuolaikinių labai našių įrengimų — pirmiausia srautinių ir automatinių linijų, kompleksiškai mechanizuotų ir automatizuotų barų bei cechų įrengimų, agregatinių specializuotų staklių, skaitmeninio programinio valdymo staklių — darbo pamainumo didinimui. Spręsti šią problemą galima diegiant automatinius manipuliatorius, mažai darbuotojų reikalaujančias technologijas, atestuojant darbo vietas. Tokių priemonių dėka pirmoje pamainoje atpalaiduoti darbininkai gali būti panaudoti antroje pamainoje.

Įrengimų darbo pamainumo didinimas, darbo dviem pamainom režimo įvedimas bet kuriuo atveju turi būti ekonomiškai pagrįstas ir pateisintas. Tokių priemonių teikiama nauda turi būti nemaža ir viršyti papildomas išlaidas visų rūšių energijai, pagalbinių darbininkų darbo užmokesčiui, apšildymui, apšvietimui ir kt.

Baigiant reikia pabrėžti, kad anksčiau supaprastintai traktuojant įrengimų ir darbo laiko panaudojimo problemas negauta laukiamų rezultatų. Tik kompleksiškai sprendžiant ekonominius, techninius ir socialinius klausimus galima realiai pagerinti įrengimų ir darbo laiko naudojimą, taigi paspartinti ekonomikos pervedimą į intensyvaus vystymo kelią. Tuo tarpu daugelio klausimų, ypač socialinių, sprendimas nemažai priklauso nuo teritorinių organų. Gamybos pertvarkymas darbui pilnaverčiu dviejų pamainų režimu reikalauja pertvarkyti transporto, viešojo maitinimo, ikimokyklinių įstaigų, vakarinių mokyklų, prekybos įmonių, sveikatos apsaugos organų, buitinio aptarnavimo ir komunalinio ūkio įmonių darbą.

PLANUOTOJŲ PASITARIMAS

Pastaraisiais metais priimta nemaža nutarimų siekiant padidinti vietinių Tarybų vaidmenį ūkinėje ir kultūrinėje veikloje. Tai turi užtikrinti kompleksinį ekonominį rajonų bei miestų vystymą. Kaip buvo pažymėta TSKP CK 1984 m. balandžio plenume, šie nutarimai vykdomi lėtai ir nenuosekliai, o pačios Tarybos anaiptol ne visada taip atkakliai, kaip derėtų, naudojasi savo teisėmis.

Aptarti aktualius darbo jėgos išteklių racionalaus naudojimo ir liaudies vartojamų prekių gamybos plėtojimo klausimus praėjusių metų pabaigoje Kaune buvo susirinkę septynių didžiausių respublikos miestų Liaudies deputatų tarybų vykdomųjų komitetų plano komisijų pirmininkai bei jų pavaduotojai. Šį pasitarimą organizavo Lietuvos TSR valstybinis plano komitetas kartu su Kauno miesto Liaudies deputatų tarybos vykdomuoju komitetu.

Pasitarimą pradėjo Valstybinio plano komiteto pirmininko pavaduotojas A. JOVARAUSKAS.

Apie Kauno miesto Liaudies deputatų tarybos vykdomojo komiteto patyrimą limituojant darbuotojų skaičių miesto įmonėse bei organizacijose ir kontroliuojant šių limitų laikymąsi kalbėjo miesto Vykdomojo komiteto pirmininko pavaduotojas, plano komisijos pirmininkas J. MINGINAS.

Dar nemaža spręstinų klausimų yra liaudies vartojamų prekių gamyboje. Kaip Vilniaus miesto Liaudies deputatų tarybos vykdomasis komitetas sprendžia liaudies vartojamų prekių gamybos didinimo, jų asortimento plėtimo, kokybės gerinimo klausimus, papasakojo Vilniaus miesto vykdomojo komiteto pirmininko pavaduotojas, plano komisijos pirmininkas A. MOTULAS.

Diskusijose dalyvavo Klaipėdos miesto plano komisijos pirmininkas A. TAMULIS, Šiaulių miesto plano komisijos pirmininko pavaduotojas R. JARAMINAS, Panevėžio miesto plano komisijos pirmininkas A. GREVIŠKIS, Alytaus miesto plano komisijos pirmininkas A. VARPUKEVIČIUS, Kapsuko miesto plano komisijos pirmininkas V. JAKELAITIS.

Pasitarime iškeltas mintis apibendrino Valstybinio plano komiteto darbo ir darbo užmokesčio skyriaus viršininkas P. JAKUBĖNAS ir liaudies ūkio plano skyriaus viršininko pavaduotojas V. DEKSNYS.

Pasitarime dalyvavo Kauno miesto Liaudies deputatų tarybos vykdomojo komiteto pirmininkas P. STAŠKŪNAS.

Pasitarimo dalyviai aplankė „Jiesios" eksperimentinę dailiosios keramikos gamyklą ir konditerijos fabriką.

Pasitarime buvo iškelta nemaža aktualių problemų, kurias artimiausiu metu reikia spręsti.

V. PLIUSNIS

Ekonominis kadrų mokymas

BRIGADA — KOLEKTYVINIS AUKLĖTOJAS

Ekon. m. kand. B. JANČIAUSKAS

Jau praėjo nemažas laiko tarpas, kai buvo priimtas ir pradėtas realizuoti TSKP CK ir TSRS Ministrų Tarybos nutarimas dėl ūkio mechanizmo tolesnio tobulinimo, kuriame numatyta darbo ir darbo užmokesčio organizavimo brigadinę formą padaryti pagrindine darbo ir jo apmokėjimo forma.

Per šį laikotarpį liaudies ūkio veiklos praktikoje buvo patikrinta nemaža iniciatyvų, naujų darbo organizavimo metodų, išaiškintos atskiros klaidos ir pan. Ne paslaptis, kad nuo teisingo iniciatyvų bei darbo metodų suvokimo, jų protingo taikymo praktikoje, kvalifikuoto klaidų išaiškinimo bei operatyvaus jų šalinimo priklauso ne tik brigadinio darbo organizavimo reali sėkmė, bet ir daugumos darbo žmonių ekonominiai bei socialiniai interesai, galiausiai jų pasitikėjimas pačiomis kolektyvinio darbo organizavimo formomis.

Tuo tarpu įmonių praktinėje veikloje dar sutinkami brigadinio darbo organizavimo reiškiniai, keliantys nerimą dėl brigadinio darbo organizavimo sėkmės. Kai kuriose įmonėse dar iki šiol brigadinio darbo sėkmė vertinama ekstensyviu brigadinio darbo organizavimo formų išplėtimu gamybiniuose kolektyvuose, t. y. pagrindinės darbuotojų dalies aprėpimu jomis. Antai šalyje 1983 m. brigadose dirbo jau 60% visų pramonės darbininkų[1]. Mūsų respublikos pramonėje tais metais, statistikos duomenimis, brigadose, dirbo 69,5% visų pramonės darbininkų, o atskirų šakų įmonėse šis skaičius sudaro apie 80% ir daugiau.

Šie skaičiai rodo, jog šalyje ir respublikoje atliktas nemažas darbas diegiant kolektyvinio darbo organizavimo formas. Tačiau gilesnė pažintis su kolektyvinio darbo funkcionavimo patirtimi bei jos tyrimo ir analizės rezultatais šalies ir respublikos įmonėse rodo, kad ji vis dar susiduria su įvairaus pobūdžio sunkumais, t. y. pradedant techniniais bei organizaciniais ir baigiant socialiniais bei psichologiniais, kurie rimtai trukdo pasiekti ekonominį ir socialinį efektą, numatytą jos diegimo pradžioje.

Socialinio efekto sudėtyje ypač reikšmingi aspektai — kryptingas darbuotojų požiūrio į atliekamą darbą formavimas bei darbinio ir kūrybinio aktyvumo ugdymas. Tai aspektai, sudarantys socializmo sąlygomis vieną svarbiausių žmogaus auklėjimo sudėtinių dalių.

Šie aspektai ypatingą reikšmę įgauna brigadinio darbo organizavimo sąlygomis, kurio pagrindinė idėja — gerokai sustiprinti sąveika tarp pirminio gamybos kolektyvo ir jo atskirų darbuotojų ekonominių bei socialinių interesų. To pasėkoje būtų galima sparčiau ugdyti ir geriau panaudoti jų darbinį bei kūrybinį aktyvumą, o svarbiausia, greičiau formuoti dalykinį požiūrį į atliekamą darbą. Tik šiuo atveju galima tikėtis aktyvios savitarpio pagalbos ir raiškingesnės atsakomybės už savo darbo rezultatus. Brigadų funkcionavimo patirtis iš dalies tai jau patvirtino, t. y. išliko gyvybingomis ne tos brigados, kurios bet kokiomis sąlygomis pasiekdavo gerų pirminių darbo rezultatų, o tos, kurios iš esmės pagerindavo darbo organizavimą, išlaikydamos tolesnį organizacinį kūrybinį potencialą, palyginus su individualiu darbo organizavimu. Tokios brigados sugeba sistemingai gerinti kiekybinius ir kokybinius savo darbo rezultatus, tapdamos tikra darbo mokykla jos atskiriems nariams ir jų grupėms.

Nėra prasmės aiškinti, jog tokias brigadas galima sudaryti tik atidaus ir kruopštaus metodinio organizacinio darbo dėka. Kitaip tariant, norint, kad brigada sėkmingai atliktų savo darbinį ir auklėjamąjį vaidmenį, pirmiausia reikia jos viduje sukurti tokius darbo ir psichologinius santykius, kurie sudarytų „materialinį" darbuotojų auklėjimo pagrindą.

Žinoma, čia reikia pradėti nuo organizacinio projekto, kurio pagrindą savo ruožtu sudarytų gamybos ir darbo organizavimo tobulinimo bei kolektyvo socialinės veiklos gerinimo priemonių kompleksas, nes rasti gamybos sąlygas, atitinkančias brigadinio darbo reikalavimus, labai sunku. Neatlikus šio darbo, neigiamos pasekmės pasireiškia gan greitai. Štai, pavyzdžiui, Čeliabinsko srityje tyrimais įvairiose gamybos šakose buvo aprėpta 12,5 tūkst. brigadų. Paaiškėjo, kad 80% jų buvo sukurtos neatlikus jokių techninio, organizacinio, ekonominio bei socialinio pobūdžio pakeitimų (patobulinimo tikslu) jų darbinėje ir socialinėje veikloje. Neatsitiktinai ketvirtadalis naujai sukurtų brigadų tuojau pat suiro. Likusios brigados pirmaisiais funkcionavimo metais pagerino darbinės veiklos rodiklius (ypač darbo našumo), antraisiais metais jų pasiekimai stabilizavosi, o trečiaisiais ir ketvirtaisiais — pradėjo mažėti[2].

Taigi kalbėti apie kryptingą atskiro darbuotojo ir kolektyvo ekonominių bei socialinių interesų suderinimą, juo labiau jo auklėjimą, be tinkamo organizacinio pasirengimo, greitomis sukurtose brigadose — tiesiog neįmanoma.

Atsiriboję nuo gilesnio lokaliniu požiūriu šios problemos sprendimo, t. y. žvelgdami per bendresnio turinio organizacinį projektą, atitinkantį brigadinio darbo funkcionavimo pagrindinius reikalavimus, turėtume pradėti nuo svarbesnių organizacinių ekonominių problemų sprendimo. Todėl čia būtina nustatyti tuos brigadinio darbo reikalavimus, kurie labiausiai susiję su darbinio ir kūrybinio aktyvumo ugdymu, šio proceso poveikiu atskirų darbuotojų ir viso kolektyvo auklėjimui. Tai neišvengiama būtinybė. Kitaip mes dar ilgai negalėsime išspręsti tokių brigadinio darbo organizavimo klausimų, kaip antai jau senokai daugumai specialistų praktikų žinomą faktą, kai brigadų kolektyvai neretai sutinka atlikti tą patį arba ir didesnį darbą, turėdami mažiau žmonių (galiojančiomis atpalaiduotų darbuotojų viso arba dalies darbo užmokesčio paskirstymo sąlygomis). Tačiau jie nori, kad tai būtų ne trumpalaikė priemonė, o pastovesnis procesas.

Vadinasi, jau naujos brigados gamybinės ir socialinės veiklos organizavimo pradžioje tikslinga turėti sistemą pastovesnių skatinančių ir ribojančių normatyvų, kurie nepriklausomai nuo pasikeitinių gamybos apimtyje ar jos nomenklatūroje atskirais darbo laikotarpiais, garantuotų mažesnių darbo sąnaudų, panaudotų galutiniams darbo rezultatams (produktui) sukurti, apmokėjimą.

Minėti dokumentai turi būti aiškūs, suprantami visiems kolektyvo nariams. Svarbiausia, jų kokybinė pusė — aiškiai suformuluotas tikslas, jo sritis darbinėje veikloje bei suprantama įdėtų gyvojo darbo sąnaudų ir jų dėka pasiektų darbo rezultatų matavimo ir vertinimo metodika.

Visus būsimos brigados narius tikslinga kuo geriau supažindinti su šiais ir kitais svarbesniais dokumentais (pagal galimybes — jau aiškinamojo darbo metu). Tai įgalintų dar brigados organizacinės stadijos pradžioje įnešti atitinkamą aiškumą bent dėl galimo paskirstymo darbo ir jo apmokėjimo apimties požiūriu. Tai padėtų reikšmingą „materialinį" pagrindą dalykiniams santykiams nustatyti tarp brigados kolektyvo ir įmonės administracijos, iš vienos, bei atviresniems savitarpio santykiams susiformuoti tarp pačių brigados narių, iš kitos pusės. Tokia pradžia gerokai išsklaidytų darbuotojų abejones brigadinio darbo tikslingumu ir tuo pačiu atitinkamai parengtų dirvą jų darbiniam ir kūrybiniam aktyvumui pasireikšti.

Mūsų tyrimai atlikti labiausiai išvystytų respublikos gamybos šakų, t. y. mašinų gamybos, prietaisų, lengvosios bei statybinių medžiagų pramonės įmonėse (iš viso vienuolikoje įmonių), kuriose buvo apklausta 1315 darbininkų, dirbančių naujo tipo brigadose, ir 273 meistrai bei brigadininkai, iš dalies patvirtina aukščiau dėstytas mintis. Čia tik 37,5% apklaustų darbininkų patenkinti brigadiniu darbo organizavimu, 34,1% jų patenkinti iš dalies, 16% nepatenkinti ir apie 13% — neturi aiškesnės nuomonės šiuo klausimu. Taigi, jeigu atsižvelgsime į iš dalies nepatenkintų bei neturinčių aiškesnės nuomonės darbuotojų skaičių (kurie nepakankamai apibrėžtomis brigadų funkcionavimo organizavimo sąlygomis greičiau liks nepatenkinti negu paten-

[1] Костин Л. А. Резервы использования трудовых ресурсов.— Экономика и организация промышленного производства, 1984, № 1, с. 28.

[2] Иванов В. Содержание новое, а формы традиционные.— Социалистическое соревнование, 1983, № 2, с. 45.

kinti) bei kadrų kaitos problemą, pamatysime, jog išlieka gana rimtas pagrindas įmonių vadovų nerimui dėl brigadinio darbo ekonominės ir socialinės sėkmės.

Darbinio ir kūrybinio brigados narių aktyvumo analizė, remiantis minėtų tyrimų rezultatais, rodo, kad įmonių technologinių įrengimų darbo ritmas nepatenkina 57%, nesavalaikis aprūpinimas žaliavomis, medžiagomis ir ruošiniais — 66, darbo paskirstymo, aprūpinimo juo tvarka — 54% visų apklaustų darbininkų, dirbančių naujo tipo brigadose.

Panašūs nesklandumai įmonėse gamybos ir darbo organizavimo srityje buvo ir anksčiau, iki brigadinio darbo organizavimo pradžios. Tačiau tuomet jie reiškėsi atskiroje darbo vietoje, o dabar visos vieningai dirbančios brigados mastu. Dėl to kolektyvo narių nepasitenkinimo mastas taip pat atitinkamai padidėja, nes jam reikia pasiekti numatytą bendrą darbo rezultatą, o tokie nesklandumai tam rimtai trukdo.

Iš organizacinio bei ekonominio pobūdžio trūkumų brigadinio darbo sąlygomis dirbantieji daugiausia akcentuoja nepakankamai aiškią darbo apmokėjimo sąveiką su darbo rezultatais, su turima darbuotojo kvalifikacija bei darbo stažu. Tuo nepatenkinti atitinkamai 45, 28,3 ir 35% apklaustų darbininkų.

Be abejo, tokia organizacinė situacija nepadeda tobulinti darbo santykių ir psichologinio klimato kolektyve apskritai, jau nekalbant apie sąmoningą jo formavimą siekiant kryptingai ugdyti darbinį ir kūrybinį brigados narių aktyvumą bei vis labiau įtvirtinti aukštesnę darbo kultūrą.

Šio teiginio objektyvumą patvirtina tolesni pačių darbininkų atsakymai, t. y. net 35% jų atvirai teigia, jog galima būtų atlikti kur kas daugiau darbo, jeigu taikomi apskaitos ir darbo užmokesčio paskirstymo metodai tai skatintų. Trečdalis apklaustų meistrų ir brigadininkų taip pat pastebėjo, jog darbininkų, dirbančių naujo tipo brigadose, skundų, susijusių su darbo bei jo apmokėjimo organizavimu, skaičius gerokai padidėjo ir turi tendenciją toliau didėti.

Vadinasi, toliau tikslinga pereiti prie konkrečių organizacinio, ekonominio ir socialinio pabūdžio klausimų sprendimo. Dalis jų, ypač bendresnio pobūdžio, jau paminėta aukščiau. Jų sprendimas turėtų remtis aiškumu, ką, kiek ir kada turi atlikti brigados narys arba jų grupė. Kokia atsakomybė tenka už neatliktą bei nelaiku atliktą darbą, kaip bus aprūpinama brigada darbo objektais bei darbo priemonėmis ir pan.

To dėka galėtume geriau matyti brigados narių dalyvavimo darbinėje veikloje ir kolektyvo valdyme galimybes, t. y. galėtume kelti realesnius jo darbinės ir socialinės veiklos tikslus, iš dalies neutralizuotume dar pasitaikančius mėginimus brigadinio darbo funkcionavimo sąskaita pridengti kitus gamybos ir darbo organizavimo nesklandumus įmonėse.

Sprendžiant socialinio pobūdžio klausimus, taip pat reikia numatyti konkrečias brigados narių dalyvavimo kryptis bei atsakomybę (jos tarybos veikloje, socialistinio lenktyniavimo organizavime, ideologiniame auklėjamajame, visuomeniniame darbe ir pan.). Jeigu šiuos klausimus tenka spręsti kompleksinės brigados lygiu, tai svarbu atsižvelgti į brigados nario darbinės veiklos specifiką, kuo glaudžiau ją sieti su socialine veikla.

Aptariant brigados kolektyvo darbinės ir kūrybinės veiklos ugdymo bei jo auklėjamojo proceso nuoseklumą, negalima nepaminėti socialistinio lenktyniavimo vaidmens sprendžiant šias problemas.

Racionaliai organizavę socialistinį lenktyniavimą brigadoje, t. y. teisingai pasirinkę lenktyniavimo tikslus bei jų pagrindu svarbiausius organizacinius elementus (įsipareigojimus, lenktyniavimo būdus, formas, rodiklius bei pan.), tiesiog pratęstume žmonių darbinę ir kūrybinę veiklą (lenktyniavimas savo esme ir yra darbo bei jo organizavimo tęsinys), ypač jų auklėjamąjį procesą. Tai labai svarbu, nes čia minėti procesai vyksta ne tiek formalizuotų juridinių ir administracinių aktų bei normatyvų pagalba, kiek sąmoningo darbuotojų siekimo aplenkti vienas kitą, parodyti save kaip individą, įtvirtinti savo autoritetą darbo kolektyve įvairių jo organizacinių lygių požiūriu. Todėl protingai pasitelkus lenktyniavimo procesą, galima pasiekti neblogų rezultatų darbuotojų auklėjimo srityje.

Brigadoje, turint aiškius, konkrečius tikslus, jų realizavimo formas bei rodiklius, galima daug objektyviau priimti jos narių socialistinius įsipareigojimus. Žinodami sunkumus brigados darbinėje ir socialinėje veikloje, iš jų tarpo atitinkamai renkamės problemas konkretiems tikslams formuoti, kurių realizavimui ir mobilizuojamas brigados narių darbinis bei kūrybinis aktyvumas. Pagrindinė darbinio ir kūrybinio aktyvumo mobilizavimo forma — socialistinis įsipareigojimas, kuris, beje, geriausiai išreiškia ir lenktyniavimo tikslus.

Siekdami lenktyniavimo ar įsipareigojimo reikiamo dalykiškumo ir darbuotojų darbinio bei kūrybinio aktyvumo, pirmiausia turėtume orientuotis į darbinės ir kūrybinės veiklos kokybę (darbo rezultatų kokybė, savalaikis darbo atlikimas, materialinių, darbo ir kitų išteklių ekonomija, išradybinė ir racionalizacinė veikla, dalyvavimas diegiant technines, technologines, organizacines gamybos ir darbo tobulinimo priemones bei kita) ir socialinės veiklos aktyvumą (jaunų darbuotojų globa, pagalba atsiliekantiems, savo bendrojo išsilavinimo ir dalykinės kvalifikacijos lygio kėlimas, aktyvus dalyvavimas visuomeninių organizacijų, ypač brigados savivaldos veikloje bei kita). Pažymėtina, jog į šias mintis reikia žvelgti kūrybiškai, t. y. realizuoti ne viską iš karto viename socialistiniame įsipareigojime, o pasirenkant priklausomai nuo realizuojamo tikslo, laikotarpio ir atliekamo darbo specifikos.

Mūsų nuomone, tik organizuodami brigados veiklą atitinkamu darbinės ir kūrybinės veiklos nuoseklumu, aprūpindami ją pastoviais skatinančiais ir ribojančiais normatyvais, reikiamai pertvarkydami gamybos ir darbo organizavimą gamybiniame padalinyje, kuriame diegiamas brigadinis darbas, galėsime tikėtis našaus darbo ir realaus teigiamo poveikio brigados narių darbinei pažiūrai ir pasaulėžiūrai apskritai. Seniai pastebėta, kad tik darniai dirbančioje brigadoje jos nariai suinteresuoti derinti profesijas, plėsti aptarnavimo zoną. Be to, beveik išnyksta ir darbo paskirstymo problema, noriai vienas kitam padeda, neretai bendradarbiauja netgi sprendžiant neesminius gamybos ir brigados kolektyvo valdymo klausimus.

REKOMENDUOJAMA LITERATŪRA

Dėl planavimo gerinimo ir ūkio mechanizmo poveikio stiprinimo gamybos efektyvumo didinimui ir darbo kokybės gerinimui. TSKP CK ir TSRS Ministrų Tarybos 1979 m. liepos 12 d. nutarimas.

Stankevičius M. Brigadinis darbas. Esmė, formos ir tikslai. — Tarybų darbas, 1984, Nr. 6, p. 8—11.

Skripovas V. Diegiant kolektyvines darbo organizavimo formas. — Liaudies ūkis, 1983, Nr. 7.

Иванов В. Содержание новое, а формы традиционные.— Социалистическое соревнование, 1983, № 2, с. 44—46.

Костин Л. А. Резервы использования трудовых ресурсов.— Экономика и организация промышленного производства, 1984, № 1, с. 22—38.

Колодин Б. Как влияет ритмичность производства на дисциплину труда? — Социологические исследования, 1984, № 2, с. 42—51.

Макашев В. Участие коллективов предприятий в управлении социалистическим производством.— Вопросы научного коммунизма.— Киев, 1983, вып. 55, с. 105—110.

Малцев В. Соревнование и личность (Опыт социологического анализа).— М.: Мысль, 1983.

Почебут Л., Тимофеев Ю. Социально-психологические особенности развития бригадных форм организации труда. Вестник ЛУ: «Экономика. Философия. Право».— Ленинград, 1984, № 5, с. 61—66.

Шалимов В. Бригада — лучший воспитатель.— Экономика и организация промышленного производства, 1984, № 5, с. 38—41.

Ekonominis eksperimentas pramonėje

PRAKTIKA IR TEORIJA

Informacijos sraute apie vykstantį ekonominį eksperimentą vyrauja jo sąlygų ir eigos nagrinėjimas. Vieningai pripažįstama, kad eksperimentas gerina ūkininkavimo rodiklius. Ne mažiau vieningai pažymimos tam tikros spragos eksperimento sąlygose: nepakankamas ekonominio skatinimo fondų apibrėžtumas, neefektyvus eksperimento normatyvų poveikis mokslo ir technikos pažangai spartinti, ūkinių sutarčių ir materialinio techninio aprūpinimo sąlygų neapibrėžtumas bei kiti panašūs klausimai.

Ką toliau daryti? Šiuo klausimu akivaizdus nuomonių skirtumas. Vienų nepatenkina vieni rodikliai, kitų — kiti, trečių — normatyvai, ketvirtų — limitai, dar kitų — rezervų atskleidimo patikimumas. Matome, kad reikia patikslinti, o kai kur ir pakeisti ekonominio eksperimento sąlygas, juo labiau kad šiais metais dar didesnis skaičius gamybos šakų, įmonių ir susivienijimų dirba eksperimento sąlygomis.

Iškilusią problemą galima suformuluoti taip: ar eksperimento plėtojimas jo neišsekins. Jau dabar kai kurios ministerijos atsisako vienų ar kitų eksperimento sąlygų, kurios joms yra nenaudingos arba kurių jos nesugeba patenkinamai realizuoti. Mokslininkai taip pat rašo apie eksperimento vystymą, jo pervedimą į naują, aukštesnę pakopą. Pavojų kelia tai, kad eksperimento vadovai, specialistai ir ekspertai gali taip „patobulinti" eksperimentą, o tiksliau sakant — taip išpešioti eksperimento konstrukciją, kad, kai reikės išanalizuoti jo rezultatus, paties eksperimento kaip tokio nebeliks, išliks tik naujos ūkininkavimo sąlygos. Gal kai ką tokia baigtis ir patenkintų, bet šiuo atveju mums reikia realizuoti direktyvinius dokumentus apie eksperimentą ir realiai eksperimentuoti, o ne naudotis trumpalaikėmis eksperimento suteikiamomis lengvatomis.

Štai kodėl labai svarbu nepamiršti, kad egzistuoja eksperimento apskritai ir ekonominio eksperimento konkrečiai teorija, kuri apibrėžia jo esmę, jo funkcijas, struktūrą, eksperimento programą, jo planavimą ir organizavimą, taip pat ekonominių eksperimentų rūšis. Ši teorija postuluoja, kad yra tokie eksperimentavimo apribojimai. Pirma, eksperimentas neturi pažeisti normalios ūkininkavimo tėkmės ministerijoje, regione ir pan. Antra, negali būti pažeisti gamybinių kolektyvų ir atskirų darbininkų interesai. Trečia, turi išlikti galimybė, esant reikalui, atstatyti buvusią iki eksperimento pradžios padėtį. Suprantama, visi pasiūlymai turi nepažeisti šių apribojimų.

Dar vienas svarbus momentas. Realų eksperimentą neišvengiamai turi papildyti ekonominis matematinis modeliavimas. Būtent šie modeliai turi pasitarnauti, palyginant mūsų užmačias su tuo, kas realiai pasiekiama. Todėl daugeliu atvejų realus eksperimentas ir šio eksperimento imitacinis modelis turi vykti lygiagrečiai.

Čia dar nepaminėtas būtinumas atsižvelgti į bendramokslinę eksperimento sampratą ir jo principus. Jeigu kas galvoja, kad galima nepaliaujamai keisti eksperimento sąlygas jo eigoje, kad ir jo patobulinimo labui, tas, matyt, nevisai suvokia, kas tai yra eksperimentas ir koks jo tikslas. Tie, kurie galvoja, kad eksperimentas turi duoti tik pozityvius rezultatus, o viską, ką eksperimentas atskleidžia neigiamo, reikia iš karto atmesti, taip pat labai miglotai įsivaizduoja eksperimento prasmę. Lygiai taip pat negalima laikyti eksperimento vien įrankiu einamajam planui vykdyti. Ekonominis eksperimentas yra mokslinis bandymas, kuriame ir neigiami rezultatai yra reikšmingi. Mes privalome patikrinti aiškiai suformuluotą hipotezę. Šiuo atveju — tai gamintojų teisių didinimo ir atsakomybės stiprinimo poveikis ūkininkavimo rezultatams bei ūkio mechanizmo tobulinimui. Be perstojo kaitaliojant, siaurinant, plečiant, turtinant, skurdinant eksperimento sąlygas, mes, žinoma, pagerinsime ūkininkavimą, bet nepasieksime svarbiausio — aiškumo realizuojant demokratinio centralizmo principų ypatumus.

Doc., ekon. m. kand.
A. KONDRAŠKA

APGINTOS DISERTACIJOS

1984 m. lapkričio 27 d. Maskvos J. Gubkino Spalio revoliucijos ir Darbo raudonosios vėliavos ordinų naftos chemijos ir dujų pramonės instituto Specializuotoje mokslinėje taryboje ekonomikos mokslų daktaro disertaciją apgynė Respublikos dujinių įrengimų derinimo ir dujofikacijos orgtechnikos valdybos viršininkas Rokas Alvydas LIAUKONIS. Disertacijos tema — „MIESTŲ DUJŲ TIEKIMO SISTEMŲ OPTIMIZAVIMAS TIKIMYBINIO NEAPIBRĖŽTUMO SĄLYGOMIS". Oficialūs oponentai: ekon. m. dr., prof. S. Brudnikas, ekon. m. dr., prof. V. Kaičenka, ekon. m. dr., prof. V. Tiščenka. Vadovaujanti organizacija — Lietuvos MA Matematikos ir kibernetikos institutas.

Tai pirmasis darbas, kuriame suformuluota ir kompleksiškai išspręsta sudėtinga miestų dujų tiekimo sistemų optimizavimo problema (apimanti naujų dujų tiekimo sistemų projektavimą ir veikiančių sistemų valdymo organizavimo tobulinimą) atsižvelgiant į objektyviai egzistuojantį pradinės informacijos paklaidų tikimybinio neapibrėžtumo veiksnį. Iki šiol dujų tiekimo sistemos (kaip ir visos kitos sistemos) optimizuojamos, manant, jog visi pradiniai techniniai bei ekonominiai rodikliai yra determinuoti dydžiai. Tokia neteisinga metodologinė pažiūra į menamai optimalaus sprendimo nustatymą viso liaudies ūkio mastu faktiškai duoda didelius materialinių išteklių ir piniginių lėšų nuostolius.

Disertacijoje, remiantis Pabaltijo tarybinių respublikų dujotiekio sistemų projektavimo ir rekonstravimo patyrimu, parodoma, kad nemaža dalis informacijos, naudojamos optimizuojant šias sistemas, nėra tiksliai apibrėžta. Be to, kuo tolesnei perspektyvai sudaromas projektas, tuo didesnis neapibrėžtumo procentas. Daugybės statistinių duomenų analizė rodo, jog pagrindinė informacija, naudojama dujų tiekimo sistemoms optimizuoti, pasiskirsčiusi pagal normalųjį dėsnį. Pateikiamos naujos analitinės stochastinės formulės: pakankamam stebėjimų skaičiui rasti; dujų reguliavimo punktų ir dujų paskirstymo stočių optimaliam skaičiui, aklastovių ir žiedinių dujų tinklų skersmenims nustatyti, esant nubrėžtam perspektyviniam sistemos darbo patikimumui ir minimaliems kapitaliniams įdėjimams; nuostoliams pramonės įmonėse nustatyti, esant įvairiems gamtinių dujų naudojimo ribojimams ir kt.

Atsižvelgdamas į tikimybines neapibrėžtines informacijos savybes, autorius išsprendė daugelį uždavinių, turinčių didelę teorinę ir praktinę reikšmę. Suformulavo metodologinius principus tarpusavyje glaudžiai susijusiems miestų dujų tinklų statybos ir rekonstravimo tikimybinio neapibrėžtumo sąlygomis uždaviniams spręsti. Parengė kompleksinę miestų dujų tinklų techninio bei ekonominio pagrindimo sistemą.

Disertacijoje išanalizuotos priežastys, dėl kurių sutrinka dujų tiekimas, ir pateikta universali nuostolių apskaičiavimo metodika, tinkanti bet kurios liaudies ūkio šakos įmonėms. Ja remiantis, kiekvienu konkrečiu atveju galima sudaryti optimalią įmonių prioritetų eilę, pagal kurią, ribojant dujų tiekimą, gaunami mažiausi liaudies ūkio mastu nuostoliai. Taikant šią nuostolių apskaičiavimo metodiką Vilniaus pramonės įmonėse, palyginus su dabar naudojama metodika, gautas metinis ekonominis efektas — 300 tūkst. rb. Ši metodika taip pat buvo taikyta sudarant avarinius dujų tiekimo ribojimo grafikus Rygoje ir Jerevane.

Autoriaus atlikti tyrimai buvo naudojami parengiant Lietuvos TSR valstybinio dujofikacijos komiteto šakinės AVS ir Vilniaus gamybinės dujofikacijos valdybos AVS technines užduotis.

Didžiosios pergalės 40-mečiui

APSKAITOS YPATUMAI DIDŽIOJO TĖVYNĖS KARO METAIS

Doc., ekon. m. kand. L. KRIVKA

Buhalterinės apskaitos organizavimas pramonėje karo metais buvo atitinkamai pertvarkytas. To reikalavo griežtai centralizuotas ūkio valdymas ir kiti veiksniai, susiję su karo laikotarpio ekonomika.

Šių veiksnių įtakoje, ypač dėl kadrų stokos, reikėjo gerokai supaprastinti apskaitą, sumažinti atskaitomybės apimtį. Pirmiausia buvo supaprastinta gamybos išlaidų apskaitos ir produkcijos savikainos kalkuliavimo metodika. Įmonėse paplito savikainos apskaičiavimo būdas taikant išlaidų skirstymo koeficientus. Jų pagalba paprasčiau (žinoma, ne taip tiksliai) buvo paskirstomos gamybos valdymo ir aptarnavimo išlaidos, nurašinėjamos kai kurios tiesioginės išlaidos. Pavyzdžiui, mažose įmonėse cechinės išlaidos nebuvo apskaitomos pagal atskirus cechus. Tuo tarpu broko savikaina išvis nebuvo kalkuliuojama, o nustatoma tik jo bendra sąmatinė vertė.

Karo metais susidarė nemaža specifinių išlaidų, kurias apskaitos pagalba reikėjo atvaizduoti ir kontroliuoti. Tuo tikslu atitinkamai koreguojama buhalterinės apskaitos sąskaitų sistema.

Reikia pažymėti, kad iki karo buhalterinių sąskaitų nomenklatūra palaipsniui tobulėjo plečiant sąskaitų, skirtų gamybos išlaidoms apskaityti, skaičių bei sudarant šakinius einamosios apskaitos sąskaitų planus. Antai 1939—1940 m. buvo parengti šakiniai sąskaitų planai sunkiosios, maisto, lengvosios ir kitoms pramonės šakoms. To reikalavo spartus pramonės augimas, gaminių asortimento didinimas bei produkcijos savikainos apskaičiavimo metodikos tobulinimas.

Analizuojamo laikotarpio sąskaitų sistemos raidoje pastebimas naujas etapas — sąskaitų sistemos unifikavimas. 1940 m. spalio 9 d. TSRS finansų liaudies komisariatas patvirtino vieningą sąskaitų planą, kuriame numatytos 126 sintetinės sąskaitos, 77 subsąskaitos ir 9 užbalansinės sąskaitos. Minėtas sąskaitų planas buvo skirtas visų šakų pramonės įmonėms ir įsigaliojo nuo 1941 m. sausio 1 d.

Nuo 1942 m. sausio 1 d. minėtas sąskaitų planas atitinkamai koreguojamas, papildant jį naujomis sintetinėmis sąskaitomis. Iš jų ypač svarbią reikšmę turėjo sintetinė surenkamoji bei paskirstomoji sąskaita „Karo sąlygomis susidariusios išlaidos ir nuostoliai". Joje buvo grupuojamos ir apibendrinamos visos karo metais susidariusios išlaidos ir nuostoliai. Priklausomai nuo susidarymo pobūdžio minėtas išlaidas nurašinėdavo į tokias buhalterines sąskaitas: „Pagrindinė gamyba", „Pelnas ir nuostoliai", „Įstatinis fondas". Pavyzdžiui, į „Pelno ir nuostolių" sąskaitą buvo nurašinėjamos išlaidos priešlėktuvinės apsaugos būriams maitinti, žinybinei apsaugai išlaikyti, slėptuvėms įrengti ir t. t.

Sintetinė sąskaita „Karo sąlygomis susidariusios išlaidos ir nuostoliai" turėjo analitinius straipsnius. Šių straipsnių tipinę nomenklatūrą 1942 m. balandžio 17 d. patvirtino TSRS finansų liaudies komisariatas. Joje numatyti tokie straipsniai:

1. Priešlėktuvinės gynybos išlaidos. 2. Išlaidos slėptuvėms įrengti. 3. Draugovininkų, taip pat mobilizuotų į specialius batalionus karių darbo užmokestis. 4. Pašauktųjų į armiją karių kompensaciniai išmokėjimai. 5. Persikėlimo išlaidos: a) persikėlimas, apmokėjimas už pravažiavimą ir užmokestis už persikėlimo laiką; b) perkeliamų prekinių bei materialinių vertybių įpakavimas, transportavimas ir iškrovimas; c) perkeliamų įrengimų įpakavimas, transportavimas ir iškrovimas. 6. Prekinės bei materialinės vertybės, sunaikintos ir tapusios netinkamomis dėl karo veiksmų. 7. Išlaidos sugriautoms pagrindinėms priemonėms atstatyti. 8. Prastovų įmonėse dėl oro pavojaus apmokėjimas.

Išvardintas išlaidas įmonės atvaizduodavo specialioje pažymoje, kurią turėjo pateikti kartu su mėnesiniu balansu.

Kitų karo metais naudojamų sintetinių sąskaitų paskirtį rodo jų pavadinimas. Iš jų paminėtinos: „Evakuotoms organizacijoms išsiųstos prekės ir atlikti darbai", „Išsiųstos prekės ir atlikti darbai organizacijoms, likusioms priešo laikinai užgrobtoje teritorijoje, taip pat išsiųstos prekės ir atlikti darbai organizacijoms, nepradėjusioms veiklos išvaduotoje teritorijoje", „Neevakuotos prekinės bei materialinės vertybės", „Evakuotos prekinės bei materialinės vertybės, tačiau paskyrimo vietoje negautos".

Pažymėtina, jog nuo 1942 m. vidurio pradedami organizuoti buhalterinės apskaitos atkūrimas ir jos tobulinimas įmonėms ir organizacijoms išvaduotuose nuo vokiškosios okupacijos rajonuose. Tuo tikslu TSRS finansų liaudies komisariatas 1942 m. gegužės mėn. parengė specialų instrukcinį laišką. Jame išsamiai išaiškinta prekinių bei materialinių vertybių, lėšų bei atsiskaitymų inventorizavimo metodika, taip pat balanso straipsnių įkainojimo ir jų atvaizdavimo tvarka.

Apskaitos atkūrimas tokiose įmonėse turėjo būti pradėtas nuo ištisinio prekinių bei materialinių vertybių inventorizavimo ir inventorizacijos rezultatų įforminimo. Tam tikslui rekomenduotas specialus inventorizavimo aktas, kurį inventorizavimo komisija surašo pagal materialiai atsakingus asmenis. Inventorizuojant vertybes, pagal kiekvieną medžiagos pavadinimą fiksuojama tokia informacija: 1) medžiagų kiekis ir vertė iki evakuacijos, 2) evakuotos medžiagos, 3) medžiagos, perduotos kitoms organizacijoms, 4) medžiagų kiekis, rastas išvaduotoje įmonėje, ir jų vertė, 5) rastos iš dalies sugedusios medžiagos (įskaitant laužą ir atliekas).

Instrukciniame laiške nurodyta inventorizacijos skirtumų reguliavimo tvarka ir trūkstamų vertybių sumos apskaičiavimo metodika. Galimi du šios sumos apskaičiavimo variantai. Pirmuoju atveju trūkstamų vertybių suma apskaičiuojama lyginant faktinius likučius, rastus inventorizacijos metu, su einamosios apskaitos duomenimis. Kitas variantas naudojamas tada, kai faktinių likučių negalima palyginti su einamosios apskaitos duomenimis, nes tokių duomenų dėl objektyvių priežasčių įmonė neturi.

Visais atvejais trūkstamų vertybių suma (išskyrus trūkumą, įrašytą kaltininko sąskaiton) eliminuojama iš atitinkamo balanso straipsnio ir atvaizduojama specialiajame balanso straipsnyje „Priešo sunaikintos ir išgrobstytos prekinės bei materialinės vertybės".

Kadangi karo metu atsiskaitymų niekas neinventorizavo, todėl kai kurių įmonių balansuose susidarė nerealus debitorinis ir kreditorinis įsiskolinimas. TSRS finansų liaudies komisariatas atkreipė į tai dėmesį ir pareikalavo tokius balansus „apvalyti" nuo nerealaus įsiskolinimo. Šį darbą palengvino kruopštus atsiskaitymų inventorizavimas.

Inventorizavimo metu komisija pirmiausia turėjo nustatyti įsiskolinimo realumą, t. y. pagrįsti jį atitinkamais dokumentais. Jau minėto instruktyvinio laiško 3 paragrafe* nurodyta, kad inventorizuojant atsiskaitymus prieš kiekvieną sumą būtina įrašyti dokumento pavadinimą. Be to, būtina nurodyti, už ką ir nuo kurio laiko įsiskolinimas figūruoja. Nerealus įsiskolinimas turi būti nedelsiant nurašytas ir atvaizduotas specialiajame balanso straipsnyje „Skirtumas tarp aktyvo ir pasyvo, susidaręs dėl karo meto nuostolių".

Kai kurių įmonių finansinę būklę blogino pernelyg didelės viršnormatyvinės materialinių vertybių atsargos. Tokios įmonės turėjo sistemingai kontroliuoti atsiskaitymų savalaikiškumą ir likviduoti viršnormatyvinius atsargų likučius.

Plačiu mastu karo ir okupacijos padarinių likvidavimas prasidėjo nuo 1943 m. TSRS Liaudies Komisarų Taryba ir partijos Centro Komitetas priėmė tuo klausimu specialų nutarimą „Dėl neatidėliotinų priemonių ūkiui atkurti iš vokiškosios okupacijos išvaduotuose rajonuose". Vykdant jį, TSRS finansų liaudies komisariatas 1943 m. kovo 12 d. įpareigojo įmones bei organizacijas laiku ir teisingai atvaizduoti apskaitoje turimas ir priešo sunaikintas pagrindines priemones.

Pagrindinių priemonių inventorizavimui rekomenduotas specialios formos inventorizavimo aktas. Jame reikėjo nurodyti in-

* Сборник важнейших постановлений и указаний по бухгалтерскому учету (для районов, освобожденных от оккупации). Под общей ред. Попова Ф. В.— М., 1945, с. 98—99.

Studijuojantiems politinę ekonomiją

SOCIALIZMO PRANAŠUMAI IR LAIMĖJIMAI EKONOMINIAME LENKTYNIAVIME SU KAPITALIZMU

Doc., ekon. m. kand. V. JOVAIŠA

Didžioji Spalio socialistinė revoliucija, suskaldžiusi pasaulį į dvi priešiškas sistemas — socializmą ir kapitalizmą, — pagimdė pasaulinio masto klasių kovos formą — ekonominį lenktyniavimą tarp jų. Tarptautinė buržuazija ne kartą bandė jėga pasmaugti socialistinę revoliuciją, išspręsti prieštaravimą tarp kapitalizmo ir socializmo. Tačiau šie bandymai buvo bergždi. Šiandien toks prieštaravimo sprendimo kelias reikštų naikinantį termobranduolinį karą, kuris sukeltų pasaulyje visuotinę katastrofą. Nepaisant to, reakcingiausi imperialistiniai sluoksniai, netikėdami kapitalizmo pergale taikiame lenktyniavime, vis dar tebepuoselėja viltį sunaikinti socializmą karo jėga, stumia pasaulį prie branduolinės bedugnės krašto.

Socializmui karas nereikalingas. Jis prieštarauja jo esmei ir pagrindiniams tikslams. Socializmas turi didelius pranašumus prieš kapitalizmą, kurie labiausiai gali atsiskleisti ir užkariauti kapitalistinių bei besivystančių šalių darbo žmonių simpatijas tik taikos sąlygomis. V. Leninas ne kartą yra pabrėžęs, kad lemiamas lenktyniavimo su kapitalizmu frontas yra ekonomika, kad didžiausią įtaką pasaulinei revoliucijai socializmas daro savo ūkine politika, savo ekonominiais laimėjimais.

Didžiausią socializmo pranašumą ekonomiškai lenktyniaujant su kapitalizmu sudaro tai, kad jis yra laisvas nuo kapitalizmui būdingų antagonistinių prieštaravimų. Kapitalistinėse šalyse gamybinės jėgos pasiekė tokį aukštą lygį, kuriam esant jos gali normaliai funkcionuoti ir toliau sparčiai vystytis tik pajungus gamybą visų interesams. Be to, išaugus stambiajai mašininei industrijai, labai padidėjo gamybos koncentravimas ir centralizavimas, pagilėjo visuomeninis darbo pasidalijimas ir su juo susijęs gamybos specializavimas, sustiprėjo savitarpio ryšys ir priklausomumas ne tik tarp atskirų šakų šalies viduje, bet ir tarp šalių ir kontinentų. Visa tai reiškia, kad gamyba įgavo tokį visuomeninį pobūdį, kuriam esant ji gali darniai ir efektyviai vystytis tik planingai ją reguliuojant, t. y. sąmoningai suderinant darbo pasidalijimo tarpusavyje susietas įvairias gamybas.

Tačiau viešpataujant privatinei kapitalistinei gamybos priemonių nuosavybei, gamyba yra pajungta mažumos interesams ir negali būti planingai reguliuojama. Kapitalistinei gamybai būdingas ne planingumas, o stichiškumas, gamybos anarchija ir konkurencija, kurią lydi smulkių ir vidutinių įmonių bankrotas. Tai neleidžia visuomenės mastu racionaliai naudoti materialinius ir darbo išteklius, sukelia didžiulius nuostolius. Tai akivaizdžiai patvirtina chroniškas nedarbas ir nepilnas gamybinių pajėgumų apkrovimas. Antai 1983 m. Bendrosios rinkos šalyse buvo 13 mln., o JAV — 10,7 mln. oficialiai užregistruotų bedarbių. Net kapitalistinės gamybos pakilimo laikotarpiais gamybiniai pajėgumai būna apkrauti vidutiniškai 75—85%, o atskirais laikotarpiais ir atskirose šakose — 40—50%. Taigi kapitalizmas nesugeba pilnutinai panaudoti gamybinių jėgų, nes visuomeniniam gamybos pobūdžiui prieštarauja privatinis gamybos rezultatų pasisavinimas. Tai — pagrindinis kapitalizmo prieštaravimas.

Socialistinėse šalyse tokio antagonizmo nėra. Čia gamybos lygį bei jos visuomeninį pobūdį atitinka visuomeninė gamybos priemonių nuosavybė. Ji sukelia objektyvų būtinumą ir galimumą ekonomiką vystyti planingai, siekiant vis geriau tenkinti materialinius ir kultūrinius visų visuomenės narių poreikius. Planingumas — tai didžiulis socializmo pranašumas, nes jis įgalina racionaliai ir efektyviai naudoti visus darbo ir materialinius išteklius, mokslo ir technikos laimėjimus visos visuomenės interesais.

Pasaulinės socialistinio ūkio sistemos atsiradimas ir vystymasis išryškino didelius jos pranašumus ekonomiškai lenktyniaujant su pasauline kapitalistinio ūkio sistema. Tai socialistinių šalių ekonominių lygių suartinimas, paspartintai vystant praeityje mažiau išsivysčiusias šalis iki labiau išsivysčiusių lygio, socialistinės ekonomikos integravimas, vis labiau stiprėjanti visos socialistinės sandraugos vienybė ir susitelkimas.

Labai svarbią reikšmę pasaulinei socialistinio ūkio sistemai ekonomiškai lenktyniaujant su pasauline kapitalistinio ūkio sistema turi ir tai, kad ji apsirūpinusi praktiškai visais gamtos ištekliais, būtinais kompleksiškam ekonomikos vystymui. Be to, šie ištekliai didėja, pasirenkant vis naujoms šalims socialistinės raidos kelią. Todėl pasaulinės kapitalizmo sistemos ištekliai mažėja.

Suprantama, didžiuliai socializmo pranašumai ekonomiškai lenktyniaujant su kapitalizmu realizuojasi ne patys savaime, automatiškai. Šiuos pranašumus socialistinės šalys panaudoja, vykdydamos savo ūkinę politiką, gerindamos gamybos valdymą, planavimą ir organizavimą, tobulindamos materialinio ir moralinio skatinimo sistemą.

Socializmo ekonominis lenktyniavimas su kapitalizmu prasidėjo ir tebesitęsia labai nepalankiomis socializmui sąlygomis. Mat, socialistinė revoliucija iš pradžių nugalėjo tiktai vienoje, be to, ne labiausiai ekonomiškai išsivysčiusioje, o palyginti atsilikusioje šalyje. Ikirevoliucinė Rusija gamino tik šiek tiek daugiau kaip 4% pasaulinės pramonės produkcijos. Atsilikimas nuo labiausiai išsivysčiusių kapitalistinių šalių buvo dar didesnis. Antai pagal pramonės produkciją nuo JAV ji buvo atsilikusi 8 kartus, o pagal šios produkcijos gamybą vienam gyventojui — 14 kartų. Žemės ūkis, kuriame buvo užimta trys ketvirtadaliai šalies gyventojų, taip pat buvo nepaprastai žemo lygio. Šį iš carinės Rusijos paveldėtą atsilikimą keleriopai padidino Pirmasis pasaulinis karas ir užsienio intervencija. 1922 m. Tarybų respublika gamino pramonės produkcijos 7 kartus mažiau negu 1913 m., o atsilikimas nuo JAV padidėjo iki 35 kartų. Štai nuo kokio lygio mūsų socialistinė šalis pradėjo ekonominį lenktyniavimą su kapitalizmu.

---

ventorinį objekto numerį, tikslų pavadinimą, kitus objektą apibūdinančius duomenis: objekto atstatomąją vertę, nusidėvėjimą, išreikštą procentais ir absoliučia suma. Be to, akte nurodoma visiškai arba iš dalies sunaikinti objektai. Užbaigus inventorizavimą, atsižvelgiant į objekto tinkamumą, rekomenduotos sintetinės sąskaitos „Dalinai priešo sugadintos pagrindinės priemonės" ir „Visiškai priešo sugadintos bei sunaikintos pagrindinės priemonės".

Įrengimų demontavimo (evakuojant įmones į šalies gilumą), taip pat jų montavimo naujoje vietoje išlaidos, evakuotų įmonių statybos ir montavimo darbai buvo atvaizduojami atskirame kapitalinių įdėjimų balanse. Šiame balanse atsispindėjo ir įvairių gynybinių įrenginių statybos darbų, finansuojamų iš specialių šaltinių, vertė.

Tarybų Lietuvos darbo žmonės, plėsdami ir stiprindami bendradarbiavimo ryšius su kitomis tarybinėmis respublikomis, nuo 1944 m. vidurio taip pat visas savo jėgas skyrė liaudies ūkiui atkurti. Iki 1945 m. pabaigos atstatyta ir paleista į darbą daug pramonės įmonių. Jose intensyviai buvo atkuriama buhalterinė apskaita ir atskaitomybė, vadovaujantis anksčiau išvardintais sąjunginiais nurodymais bei aktais, reglamentuojančiais apskaitos organizavimą. Apskaitos atkūrimas respublikos pramonės įmonėse pradedamas taip pat nuo ištisinio prekinių bei materialinių vertybių, lėšų ir atsiskaitymų inventorizavimo bei ūkinių operacijų dokumentavimo. Didelę metodinę paramą organizuojant apskaitos ir atskaitomybės sistemą suteikė TSRS finansų ministerija, Centrinė statistikos valdyba, atskirų pramonės šakų sąjunginės ministerijos ir žinybos.

Ekonominio atsilikimo įveikimas buvo gyvybinis pirmosios socialistinės valstybės klausimas. Komunistų partijai vadovaujant, daugianacionalinės šalies darbo žmonių jėgomis per trumpą laiką buvo ne tik atkurtas liaudies ūkis, bet ir išspręsti tokie socializmo kūrimo uždaviniai, kaip socialistinis industrializavimas, žemės ūkio kolektyvizavimas, kultūrinė revoliucija ir nacionalinis klausimas. Socializmo pranašumų dėka jau 1940 m. Tarybų Sąjunga pagal daugelio pramonės produkcijos rūšių gamybą pralenkė visas Vakarų Europos šalis ir išėjo į antrąją vietą pasaulyje (po JAV). TSRS gaminama pramonės produkcija sudarė 45% JAV pramonės produkcijos. Tarybų Sąjunga iš agrarinės šalies pavirto industrine. Jos to meto ekonomikos laimėjimai parodyti 1 lentelėje.

1 lentelė

PAGRINDINIŲ PRAMONĖS IR ŽEMĖS ŪKIO PRODUKCIJOS RŪŠIŲ GAMYBA TARYBŲ SĄJUNGOJE (mln. t)

Metai	Elektros energija (mlrd. kWh)	Nafta	Anglys	Plienas	Grūdai	Mėsa (skerdiena)
1913	2,0	10,3	29,2	4,3	86,0	5,0
1922	0,8	4,7	11,3	0,32	50,3	2,2
1940	49,0	31,1	165,9	18,3	95,6	4,7

Šie laimėjimai buvo prielaida kokybiniam žingsniui ekonomiškai lenktyniaujant su kapitalizmu. Partija iškėlė uždavinį pavyti ir pralenkti labiausiai išsivysčiusias kapitalistines šalis pagal produkcijos gamybą vienam gyventojui. Tačiau šio uždavinio sprendimą nutraukė klastingas hitlerinės Vokietijos užpuolimas. Karas padarė milžiniškų nuostolių mūsų šaliai. Jie sudarė apie 2600 mlrd. rb (1941 m. kainomis). Hitlerininkai sugriovė ir sudegino 1710 miestų ir miesto tipo gyvenviečių, daugiau kaip 70 tūkst. kaimų, 31850 pramonės įmonių, iš jų metalurgijos gamyklų ir šachtų, kuriose prieš karą buvo išlydoma apie 60% plieno ir iškasama daugiau kaip 60% anglių. Buvo sugriauta 65 tūkst. km geležinkelio linijų ir 4100 geležinkelio stočių, nusiaubta ir išgrobstyta dešimtys tūkstančių kolūkių ir tarybinių ūkių. Antai fašistai išvežė į Vokietiją arba sunaikino 7 mln. arklių, 17 mln. galvijų, 20 mln. kiaulių, 27 mln. avių ir ožkų.

Tačiau pats didžiausias nuostolis buvo tas, kad Didžiajame Tėvynės kare žuvo daugiau kaip 20 mln. tarybinių žmonių.

Pasibaigus karui, TSRS bendroji pramonės ir žemės ūkio produkcija buvo daug mažesnė negu 1940 m. Tarybų Sąjunga 1945 m. gamino tik 17% JAV pramonės produkcijos.

Įveikusi didelius sugriauto liaudies ūkio atkūrimo sunkumus, tarybinė liaudis jau 1948 m. pasiekė prieškarinį pramonės gamybos, o 1950 m. — žemės ūkio gamybos lygį.

Po Antrojo pasaulinio karo socializmo ekonominio lenktyniavimo su kapitalizmu sąlygos pasikeitė. Į socializmo kelią pasuko grupė Europos ir kitų kontinentų šalių. Atsirado ir ėmė demonstruoti savo pranašumus pasaulinis socialistinis ūkis. Suiro kolonijinė imperializmo sistema. Nors tai gerokai susilpnino pasaulinį kapitalizmą, bet jis ir toliau liko dar labai stiprus. 1950 m. jam teko 80% pasaulinės pramonės produkcijos gamybos, o socialistinėms šalims — tik 20%. Ypač išsiskyrė JAV, kurios ne tik nepatyrė karo sugriovimų, bet ir smarkiai padidino savo gamybą bei praturtėjo, vykdydamos karinius užsakymus. Penktojo dešimtmečio pabaigoje jos gamino daugiau kaip pusę kapitalistinio pasaulio pramonės produkcijos ir turėjo beveik tris ketvirtadalius kapitalistinio pasaulio aukso — valiutos atsargų. Be to, dar turėdamas ir atominio ginklo gamybos monopolį, Amerikos imperializmas ėmė pretenduoti į pasaulinį viešpatavimą.

2 lentelė

SOCIALISTINIŲ IR IŠSIVYSČIUSIŲ KAPITALISTINIŲ ŠALIŲ EKONOMIKOS VYSTYMOSI RODIKLIAI

	Vidutiniai metiniai prieaugio tempai 1951—1981 m. (%)		
	nacionalinės pajamos	pramonės produkcija	žemės ūkio produkcija
Socialistinės šalys	7,0	9,1	3,3
iš to skaičiaus ESPT šalys	7,0	8,6	2,9
Išsivysčiusios kapitalistinės šalys	3,9	4,5	2,1

Socialistinėms šalims buvo primestas „šaltasis karas" ir varginančios ginklavimosi varžybos.

Tačiau ir šį sunkų išmėginimą socialistinės šalys su Tarybų Sąjunga priešakyje sėkmingai atlaikė. Jos ir toliau sėkmingai vystė savo ekonomiką. Buvo likviduotas JAV branduolinio ginklo gamybos monopolis.

Socialistinių šalių laimėjimai stiprinant savo ekonominę galią, taip pat vystant mokslą ir techniką, kapitalistinėse šalyse iškėlė ekonominio augimo problemą, kurios sprendimas turėjo ne tik užtikrinti monopolijų pelno didėjimą, bet ir išgelbėti kapitalizmą kaip politinę sistemą. Todėl septintajame dešimtmetyje daugelyje kapitalistinių šalių šiuo tikslu imta maksimaliai vienyti monopolijų ir valstybės pastangas. Buvo taikomos įvairios ekonominio augimo skatinimo priemonės, plačiai diegiami mokslo ir technikos laimėjimai. Šios priemonės davė tam tikrų rezultatų. Palyginus su prieškariniu laikotarpiu, kapitalistinės gamybos vystymosi tempai paspartėjo. Tačiau socialistinių šalių ekonomika vystėsi daug sparčiau (žr. 2 lentelę).

Kaip matome, per pastaruosius 30 metų vidutiniai metiniai nacionalinių pajamų prieaugio tempai socialistinėse šalyse buvo 1,8 karto spartesni negu išsivysčiusiose kapitalistinėse šalyse, pramonės ir žemės ūkio produkcijos — atitinkamai 2 ir 1,6 karto. Spartesni socialistinių šalių ekonomikos augimo tempai lėmė tai, kad iš esmės pakito jėgų santykis tarp kapitalizmo ir socializmo. Tai rodo 3 lentelės duomenys.

3 lentelė

SOCIALISTINIŲ IR KAPITALISTINIŲ ŠALIŲ LYGINAMASIS SVORIS PASAULINĖJE PRAMONĖS GAMYBOJE (%)

Metai	Socialistinės šalys	Kapitalistinės šalys
1917	mažiau kaip 3	apie 97 *
1922	maždaug 1	maždaug 99 *
1937	mažiau kaip 10	90 *
1950	maždaug 20	73
1983	daugiau kaip 40	apie 50

* Įskaitant kolonijas ir priklausomas šalis.

Dabar socialistinėms šalims tenka daugiau kaip 40% pasaulinės pramonės produkcijos, besivystančioms šalims — maždaug 7% ir išsivysčiusioms kapitalistinėms šalims — apie pusę. Socialistinių šalių pramonės produkcija sudaro daugiau kaip tris ketvirtadalius išsivysčiusių kapitalistinių šalių pramonės produkcijos.

Ypač svarių laimėjimų, ekonomiškai lenktyniaudamos su kapitalistinėmis šalimis, pasiekė ESPT šalys. Kaip pažymėjo TSKP XXVI suvažiavimas šių šalių ekonomikos augimo tempai aštuntąjį dešimtmetį buvo dvigubai spartesni negu išsivysčiusiose kapitalo šalyse. ESPT šalys — tai dinamiškiausiai besivystanti pasaulio šalių grupė. Jeigu prieš tris dešimtmečius šios šalys pagal industrinę galią nusileido Vakarų Europai, tai dabar jos gamina daugiau negu Europos ekonominės bendrijos šalys: elektros energijos — 1,3 karto, dujų — 2,8, anglių — 3, plieno — 1,5, celiuliozės— 2,6, sieros rūgšties — 1,5, cemento — 1,4, vilnonių audinių — 1,3, odinės avalynės — 1,6 karto.

Dabar ESPT šalims, turinčioms 18,5% pasaulio teritorijos ir 10% gyventojų, tenka trečdalis pasaulinės pramonės gamybos. Jos taip pat turi galingą žemės ūkio potencialą. Joms tenka penktadalis pasaulinės žemės ūkio produkcijos gamybos, iš to skaičiaus rugių — 71,2%, avižų — 43,8, miežių — 36,6, kviečių — 28,6, cukrinių runkelių — 44,2, bulvių — 49, mėsos — 19, pieno — 28,1, kiaušinių — 20%. Taigi ESPT šalys tiek pramonės, tiek žemės ūkio produkcijos jau dabar vienam gyventojui gamina daugiau negu kapitalistinis pasaulis.

Dviejų pasaulinių sistemų lenktyniavime ypatingą reikšmę turi TSRS ir JAV ekonominis lenktyniavimas. Tai pagrindinės priešiškų stovyklų šalys. Tarybų Sąjungai tenka daugiau kaip pusė pasaulinės socialistinės pramonės gamybos, o JAV — apie du penktadalius pasaulinės kapitalistinės pramonės gamybos. TSRS laimėjimai ekonomiškai lenktyniaujant su JAV turi lemiamos įtakos lenktyniavimui tarp dviejų priešiškų pasaulių apskritai.

Kaip buvo sakyta, Antrojo pasaulinio karo metais JAV gerokai išvystė savo gamybą ir smarkiai praturtėjo. Tuo tarpu TSRS liaudies ūkis nuo karo labai nukentėjo. Todėl, palyginus su prieškariniais metais, Tarybų šalies ekonominis atsilikimas nuo JAV dar labiau padidėjo. Tačiau, panaudodama socializmo pranašumus, mūsų šalis per labai trumpą laiką atkūrė karo sugriautą ekonomiką ir toliau ją vystė daug spartesniais tempais negu JAV. 1951—1983 m. TSRS nacionalinių pajamų vidutiniai meti-

niai prieaugio tempai sudarė 7,1%, JAV — 3,2%, pramonės produkcijos — atitinkamai 8,2 ir 3,7%, žemės ūkio produkcijos — 3,1 ir 1,5%, kapitalinių įdėjimų — 7,8 ir 2,6%, visuomeninio darbo našumo — 6,1 ir 2%, darbo našumo pramonėje — 5,4 ir 2,9%.

Vystydamasi spartesniais tempais, TSRS ekonomika labai priartėjo prie JAV lygio. Antai 1950 m. jos nacionalinės pajamos sudarė 31% JAV nacionalinių pajamų, o 1983 m. — jau 67%. Prieš 32 metus Tarybų Sąjunga gamino mažiau kaip 30% JAV pramonės produkcijos. Dabar ji jos gamina daugiau kaip 80%, žemės ūkio produkcijos — maždaug 85%.

TSRS užėmė pirmaujančias pozicijas pasaulyje daugeliu lemiamų mokslo ir technikos pažangos krypčių. Šalyje sukurtos ir toliau sparčiai plėtojamos gamybos šakos, užtikrinančios techninę pažangą visame liaudies ūkyje.

Septintojo dešimtmečio pabaigoje TSRS ėmė pralenkti JAV ir užimti pirmą vietą pasaulyje pagal atskirų produkcijos rūšių gamybą. Dabar mūsų šalis gamina daugiau negu JAV naftos, ketaus, plieno, geležies rūdos, mineralinių trąšų, metalo pjovimo staklių, magistralinių šilumvežių ir elektrovežių, traktorių, surenkamųjų gelžbetonio konstrukcijų, cemento, kombainų, medvilninių ir vilnonių audinių, odinės avalynės, smulkaus cukraus, gyvulinių riebalų, pieno ir kt. Visų aukščiau išvardintų produkcijos rūšių TSRS gamina daugiau vienam gyventojui negu JAV.

Pagal kai kurių produkcijos rūšių gamybą TSRS atsilieka nuo JAV, bet kaskart vis labiau mažina skirtumą. Tačiau yra gamybos šakų, kur mūsų šalis dar atsilieka nuo JAV ir kol kas turi didelių sunkumų lenktyniaujant su jomis. Tai mokslo ir technikos revoliucijos pagimdytos šakos: atominės energijos, plastinių masių, cheminio pluošto, kompiuterių, kai kurios automatinės technikos gamyba. Šį atsilikimą galima paaiškinti tuo, kad TSRS pasiekė fundamentinių šakų — metalurgijos, energetikos, mašinų — gamybos lygį, būtiną šiuolaikinei pramonės gamybos struktūrai sukurti, daug vėliau negu JAV.

Dėl šių ir kitų priežasčių mes atsiliekame nuo JAV pagal kai kuriuos gamybos efektyvumo rodiklius ir pirmiausia pagal darbo našumą.

Ką mums reikia daryti, likviduojant šį atsilikimą?

Pirmiausia reikia gerinti darbo jėgos struktūrą. Antai mūsų pramonėje dirba 37 mln. žmonių. Apie pusė jų atlieka nemechanizuotą darbą. Tai susiję su tuo, kad mūsų įmonėse, be pagrindinės gamybos, dar yra remonto, liejimo, įrankių cechai, kuriuose darbo našumas žemas. Tuo tarpu analogiškose JAV įmonėse tokių cechų paprastai nėra. Įrengimai kapitališkai remontuojami specializuotose įmonėse. Eilinėje įmonėje remontas apsiriboja tik tuo, kad pakeičiamos nusidėvėjusios įrengimų detalės ir mazgai. Be to, ne visa technika remontuojama. Jeigu jos remontas neapsimoka, ji išmetama į metalo laužą. Pagalbinių gamybų koncentravimas specializuotose bei mechanizuotose įmonėse yra vienas veiksnių, užtikrinančių aukštesį darbo našumą JAV pramonėje.

Antras veiksnys, dėl kurio atsiliekama pagal darbo našumą — tai įrengimų parkas. Mūsų įmonėse dar didelį lyginamąjį svorį sudaro pasenusi technika. Intensyvinant gamybą, nereikia siekti, kad įmonėje didėtų staklių skaičius. Priešingai, svarbu, kad jų skaičius mažėtų, o našumas didėtų. Reikia didinti pažangiausių staklių lyginamąjį svorį.

Trečias darbo našumo atsilikimo veiksnys yra organizaciniai trūkumai. Mūsų pramonėje nemaža darbo laiko balanso sudaro nuostoliai, kurie atsiranda dėl nepakankamos darbo drausmės, blogo darbo organizavimo ir kitų organizacinių priežasčių. Norint padidinti darbo našumą, pirmiausia reikia tinkamai organizuoti darbą, didesnį dėmesį skirti valdymo kadrų rengimui.

Tarybų Sąjungoje, kitose socialistinėse šalyse atliekamas didelis darbas pervedant liaudies ūkį į intensyvaus vystymosi kelią, didinant gamybos efektyvumą. Organiškai jungdamos mokslinės techninės revoliucijos laimėjimus su socializmo pranašumais, remdamosi savo industriniu potencialu, socialistinės šalys paspartintai formuoja šiuolaikinės gamybos struktūrą, pirmenybiškai plėtoja tas pramonės šakas, kurios lemia technikos pažangą. Kartu rengiamos ir įgyvendinamos priemonės, kuriomis siekiama gerinti gamybos valdymą, planavimą, darbo organizavimą, kadrų rengimą, pagrindinių ir apyvartinių gamybinių fondų naudojimą ir kt.

Dviejų pasaulinių ekonominių sistemų vystymosi analizė rodo, kad socializmas žingsnis po žingsnio įveikia kapitalizmą svarbiausioje žmonių veiklos sferoje — materialinių gėrybių gamyboje.

KONFERENCIJOS

APTARTI EKONOMINIŲ TYRIMŲ EFEKTYVUMO KLAUSIMAI

Praėjusių metų pabaigoje Lietuvos TSR valstybiniame plano komitete įvyko respublikinis ekonomistų pasitarimas, kurį surengė Valstybinio plano komiteto ir Mokslų Akademijos respublikinė ekonominių problemų taryba, MED respublikinė valdyba ir Lietuvos mokslinės techninės informacijos ir techninės ekonominės analizės mokslinio tyrimo institutas. Pasitarimo dalyviai aptarė EKONOMINIŲ TYRIMŲ EFEKTYVUMO DIDINIMO PROBLEMAS IR UŽDAVINIUS.

Pranešėjai — Respublikinės ekonominių problemų tarybos pirmininkas B. ZAIKAUSKAS, ekon. m. dr. J. MANIUŠIS, ekon. m. dr., prof. A. VASILIAUSKAS, Visasąjunginės žemės ūkio akademijos narys korespondentas B. POŠKUS, Lietuvos TSR MA narys korespondentas A. ŽILĖNAS, kiti pasitarime kalbėję ekonomistai pažymėjo, kad respublikos ekonomikos mokslo darbuotojai įneša nemažą indėlį sprendžiant praktines liaudies ūkio ugdymo problemas, teoriškai apibendrinant socializmo statybos praktiką, istoriškai nušviečiant respublikos ekonomikos raidą. Parengtos kompleksinės programos aktualiausioms ekonomikos problemoms spręsti, tobulinami planavimo, apskaitos ir ekonominės analizės metodai.

Pastaraisiais metais ekonominiai tyrimai vis daugiau nukreipiami respublikos perspektyvinio vystymo problemoms nagrinėti, bendromis jėgomis parengti tokie svarbūs perspektyviniai dokumentai, kaip Lietuvos TSR mokslo ir technikos pažangos kompleksinė programa laikotarpiui iki 2005 metų, Lietuvos TSR gamybinių jėgų išvystymo ir išdėstymo schema laikotarpiui iki 2000 metų.

Pasitarimo dalyviai taip pat pažymėjo, kad, vystant respublikos ekonomikos mokslą, yra ir nemaža trūkumų: iki šiol per silpnai buvo koordinuojami ekonominiai moksliniai tyrimai, nepakankamai nustatytos atskirų organizacijų pagrindinės tyrimo kryptys. Pasitaiko tam tikro dubliavimo, per mažas aukštųjų mokyklų ekonominio profilio katedrų indėlis sprendžiant aktualiausias respublikos liaudies ūkio vystymo problemas, nepakankamas ūkiskaitinių mokslinio tyrimo darbų efektyvumas ir kryptingumas.

Pasitarime buvo pabrėžta, jog svarbiausias ekonomikos mokslo darbuotojų uždavinys — visapusiškai tirti gamybos efektyvumo didinimo ir jos intensyvinimo problemas, rengti praktines išvadas ir pasiūlymus sprendžiant TSKP CK Generalinio sekretoriaus draugo K. Černenkos kalboje TSKP CK Politiniame biure (1984 m. lapkričio 15 d.) iškeltas aktualias ekonomikos vystymo problemas.

Respublikinis ekonomistų pasitarimas rekomendavo Tarybų Lietuvos ekonomikos mokslinėms organizacijoms, aukštosioms mokykloms — organizuojant ir vykdant mokslinius tyrimus nenukrypstamai vadovautis TSKP CK nutarimu „Dėl TSRS Mokslų Akademijos Ekonomikos instituto vaidmens didinimo sprendžiant svarbiausius išvystyto socializmo ekonominės teorijos klausimus", kuriame išdėstyti principiniai ekonomikos mokslo vystymo uždaviniai artimiausiai perspektyvai.

Ekonominio profilio institutams ir aukštosioms mokykloms rekomenduojama padidinti ekonominių tyrimų kompleksiškumą bei jų rezultatyvumą, nukreipti tyrimus aktualiausioms liaudies ūkio vystymo problemoms spręsti; ministerijoms ir žinyboms, aukštosioms mokykloms — didinti ūkiskaitinių mokslinių tyrimų efektyvumą, atsisakyti smulkių temų, spręsti daugiau bendrašakinių ir tarpšakinių ekonomikos problemų.

Pasitarimas paragino ekonomikos mokslų darbuotojus aktyviai įsijungti nagrinėjant respublikoje vykdomo ekonominio eksperimento problemines klausimus, analizuoti ir teoriškai apibendrinti eksperimento teigiamas puses ir trūkumus, teikti konkrečius pasiūlymus dėl jo tolesnio plėtojimo.

Pasitarimo dalyviai vieningai pritarė minčiai, jog būtina išspręsti ekonominės mokslinės literatūros leidimo klausimą įsteigiant vienoje iš respublikos leidyklų specialią ekonominės mokslinės literatūros redakciją.

„LIAUDIES ŪKIO" inform.

Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1984 m. gruodžio 13 d. įsaku už ilgametį vaisingą darbą ir aktyvų dalyvavimą visuomeniniame gyvenime Respublikos nusipelniusios ekonomistės garbės vardas suteiktas TSRS užsienio prekybos banko Vilniaus skyriaus valdytojai Onai Danutei TUČKIENEI.

Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1984 m. gruodžio 6 d. įsaku už ilgametį vaisingą darbą ir aktyvų dalyvavimą visuomeniniame gyvenime šis garbės vardas suteiktas Lietuvos TSR centrinės statistikos valdybos viršininko pavaduotojui Petrui Gediminui ADLIUI.

Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1984 m. gruodžio 14 d. įsaku už ilgametį vaisingą darbą ir aktyvų dalyvavimą visuomeniniame gyvenime šis garbės vardas suteiktas Vilniaus Spalio 60-mečio radijo matavimo prietaisų gamyklos vyriausiajai buhalterei Janinai Danutei BUTAJEVAI.

APŽVALGA

TARYBŲ SĄJUNGOJE

ELEKTROENERGETIKA IR ŠILUMOS TIEKIMAS

Energetika — šiuolaikinės ekonomikos pagrindas. 1960—1983 m. elektros energijos gamyba visame pasaulyje išaugo 3,7 karto, JAV — 2,8, EEB šalyse — 3, o TSRS — 4,85 karto. Štai jau beveik dešimt metų mūsų šalis gamina elektros energijos daugiau negu į EEB įeinančios Vakarų Europos šalys, paimtos kartu. Vienam gyventojui mūsų šalyje per metus jos pagaminama per 5,2 tūkst. kWh, arba 2,8 karto daugiau negu vidutiniškai pasaulyje.

Šie laimėjimai leido nuo 1960 m. padidinti darbo aprūpinimą elektra pramonėje 2,7 karto, o tai savo ruožtu (kartu su kitais veiksniais) darbo našumą padidino 2,8 karto. Per šį laikotarpį elektros energijos suvartojimas žemės ūkyje išaugo 12,7 karto, transporte — beveik 6,6 karto.

Energetikos programoje numatyta, kad elektros energijos gamybos augimo tempai turi pralenkti pirminių energetinių išteklių gavybos ir gamybos augimo tempus. Toks pirmenybiškas elektros energijos gamybos augimas vyksta jau seniai. Antai 1960—1983 m. visų rūšių kuro gavyba (perskaičiavus į sutartinį) išaugo 2,9 karto, o elektros energijos gamyba — beveik 4,9 karto; nuo 1970 m. atitinkamai 67 ir 71%. Ateityje šis santykis dar išaugs.

Elektros energijos gamyba auga greičiau negu šalies nacionalinės pajamos, dėl to nacionalinių pajamų lyginamasis elektros imlumas (skaičiuojant milijardui rb) nuo 1960 m. išaugo beveik 1,5 karto. Per du dešimtmečius, kuriems ir numatyta Energetikos programa, nacionalinių pajamų lyginamąjį elektros imlumą numatoma padidinti dar maždaug 15%. Praktiškai tai reiškia, kad elektros energija bus dar plačiau naudojama įvairiuose technologiniuose procesuose, transporte ir kt.

Atiduodant naudoti naujus pajėgumus, planuojama rekonstruoti daugelį veikiančių elektrinių. Pirmajame Energetikos programos realizavimo etape numatoma pakeisti ir modernizuoti pasenusius ir mažai efektyvius įrenginius bendros 55—60 mln. kW galios, antrajame etape — 70—80 mln. Palyginimui pasakysime, kad dabar visų šalies elektrinių galia sudaro truputį daugiau kaip 300 mln. kW.

Energetikos programoje numatyti stambūs pakeitimai pajėgumų išdėstyme ir jų struktūroje. Dabar keturis penktadalius visos elektros energijos gamina šiluminės elektrinės (ŠE). Tiesa, jų lyginamasis svoris mažėja, bet absoliutūs gamybos dydžiai didėja ir toliau didės. Naujos stambios ŠE statomos tik rytiniuose šalies rajonuose, netoli nuo labai gausių ir pigiausiu atviru būdu išgaunamų anglių, taip pat netoli nuo gamtinių dujų šaltinių.

Ekibastūze (Kazachijos TSR) jau beveik pastatyta anglimi dirbanti pirmoji 4 mln. kW galios ŠE, statoma antroji. Dar stambesnė bus elektrinė Rytų Sibire, dirbanti Kansko—Ačinsko telkinių anglimi. Čia statoma Beriozovkos VRE-1, kurios ga-

KONFERENCIJOS

Praėjusių metų gruodžio 5—6 d. Lietuvos žemės ūkio akademijoje vyko respublikinė konferencija tema „Mokslo ir gamybos integracija agropramoninio komplekso šakose". Ją surengė Lietuvos TSR valstybinis plano komitetas, Lietuvos TSR žemės ūkio ministerija, MTD Lietuvos respublikinė taryba ir Lietuvos žemės ūkio akademija.

Konferencijoje perskaityta per 20 pranešimų, analizuojančių pagrindinius mokslo ir gamybos integracijos uždavinius agropramoninio komplekso šakose, šio komplekso ekonominius rezervus, mokslo vaidmenį intensyvinant žemės ūkio gamybą, APK šakų subalansuoto vystymo, jų ryšių plėtojimo problemas.

Mokslinio tyrimo institutų, ministerijų, žinybų, aukštųjų mokyklų, pramonės įmonių, ūkių vadovai, specialistai bei mokslininkai apibendrino pasiektus rezultatus intensyvinant agropramoninio komplekso šakų gamybą, diegiant pažangią techHologiją ir naują techniką, plėtojant žemės ūkio mechanizavimą ir elektrifikavimą, gerinant žemės ūkio objektų projektus, atskleidė dar esamus trūkumus šioje srityje, pasidalijo darbo patirtimi plėtojant rajonų agropramoninių susivienijimų veiklą, gerinant ekonominį darbą susivienijimuose ir ūkiuose, formuojant maisto ūkių integruotas struktūras, geriau naudojant vietines žaliavas bei sprendžiant kitus Maisto programos realizavimo klausimus.

Svarstytu klausimu priimtos rekomendacijos.

LIAUDIES ŪKIO inform.

lia 6,4 mln. kW. Vakarų Sibirui ir iš dalies Uralui aprūpinti elektra statoma grupė galingų dujomis dirbančių ŠE Surguto, Nižnevartovsko, Urengojaus rajonuose. Pirmoji jų — Surguto VRE-1, kurios galia per 3 mln. kW, jau veikia.

TSRS energetikos programa sutinkamai su TSKP kursu sukurti stambaus masto, aukšto efektyvumo branduolinę energetiką numato ją vystyti forsuotai. Jau 1983 m. atominės elektrinės (AE) pagamino per 7% visos elektros energijos ir sutaupė maždaug 50 mln. t anglių. Dabar šalyje statomos AE, aprūpintos paprastai 1 mln. kW galios energoblokais. O kiekvienas toks blokas sutaupo per metus apie 3 mln. t anglių, kuriems pervežti prireiktų 50 tūkst. vagonų.

AE privalumai ypač pasireiškia europinėje šalies dalyje, kur nepakanka savų kuro išteklių. Perspektyvoje AE bus statomos ir kai kuriuose kituose rajonuose, neturinčiuose pakankamai kuro išteklių.

Tokiems tempams užtikrinti reikės išspręsti nemaža sudėtingų mokslinių ir techninių problemų. Ypač svarbu sumažinti ir pagerinti gamtinio urano naudojimą. Tiek mūsų, tiek užsienio šalyse vyraujančiuose atominiuose reaktoriuose naudingai sunaudojama maždaug 2—3% urano, o likusi dalis patenka į radioaktyvias atliekas, kurias patikimai paslėpti — užkasti, paskandinti — esama didelių sunkumų. Jau yra reaktoriai su vadinamaisiais greituminiais neutronais, kurie leidžia sunaudoti naudingai iki 90% urano. Pats galingiausias pasaulyje toks įrenginys dirba Belojarsko AE, statomas dar galingesnis. Numatoma, kad sukaupta patirtis, sukurta atitinkama techninė ir materialinė bazė leis antrajame Energetikos programos įgyvendinimo etape, t. y. paskutiniajame šio amžiaus dešimtmetyje, plačiau statyti greituminių neutronų reaktorius, taip pat branduolinio kuro cikle panaudoti ne uraną, bet ir torį bei jo junginius.

Planuojama taip pat kompleksiškai įsavinti ekonomiškai pagrįstus Sibiro, Tolimųjų Rytų ir Vidurinės Azijos hidroenergetinius išteklius. Dabar hidroelektrinės gamina 13% bendros elektros energijos, sutaupydamos kasmet dešimtis milijonų tonų organinio kuro. Tačiau dabartinė gamyba sudaro maždaug šeštadalį šalyje turimo galingo hidroenergetinio potencialo, kuris vertinamas maždaug 1,1 trilijono kWh per metus.

Suprantama, HE statybos reikalauja stambių kapitalinių įdėjimų. Galingumo vienetui jie paprastai kur kas didesni negu ŠE. Tačiau visi kiti paskaičiavimai rodo, kad hidroenergetikos vystymas nūdienos sąlygomis tampa vis tikslingesnis.

Angaros—Jenisejaus kaskadoje baigiama statyti viena stambiausių pasaulyje HE — Sajanų Šušenskojės, statoma — Bogučianų, greitai bus pradėta statyti Vidurinio Jenisejaus, Turuchano ir kitos. Sukurta ir diegiama speciali technika ir technologiniai metodai, įgalinantys atšiauraus klimato sąlygomis statyti ir montuoti ištisus metus. Stambios hidroelektrinės numatomos statyti Tadžikijoje, Kirgizijoje. Apskritai, joje amžiaus pabaigoje rytiniuose rajonuose bus įsavinta beveik pusė labiausiai ekonomiško hidroenergetinių išteklių potencialo, tuo tarpu šalies europinėje dalyje numatyta statyti manevrinius hidroakumuliuojančių elektrinių pajėgumus (HAE). Reikalas tas, kad čia elektros energijos pareikalavimas paros bėgyje — netolygus: jis didelis dieną ir ypač vakare, o naktį — sunaudojama labai nedaug. Atominės elektrinės, kurių vaidmuo europinėje šalies dalyje vis didėja, negali manevruoti savo pajėgumais, jos pagal technines sąlygas turi dirbti stabiliai. Manevringiausios yra HE, tačiau jų lyginamasis svoris europinėje dalyje nedidelis. Išspręsti šią problemą turi HAE. Kol kas statomos dvi tokios elektrinės: Maskvos srityje — Zagorske ir Lietuvoje — Kaišiadoryse.

Didžiausią dalį elektros energijos mūsų šalyje jau seniai gamina elektrinės, elektros tiekimo linijomis sujungtos į Vieningą energosistemą. Ji apima teritoriją nuo vakarinių sienų iki Užbaikalės, iš jos elektros energija tiekiama europinėms ESPT šalims, Mongolijai, Suomijai, Turkijai. Į Vieningą energosistemą kol kas neprijungtos Tolimųjų Rytų ir Vidurinės Azijos energosistemos. Bet jau artimiausiais metais ir jos įeis į sąjunginį energetikos žiedą.

Be įprastų elektrinių, šalyje yra šimtai šiluminių elektros centrinių (ŠEC), gaminančių tuo pat metu ir elektros energiją, ir šilumą (karštą vandenį arba garą). Tokios ŠEC dabar patenkina trečdalį šalies buitinės ir technologinės šilumos reikmių, tiekdamos ją 800 miestų ir pramonės centrų.

Energetikos programoje numatyta pakelti šilumos tiekimo efektyvumą, rekonstruoti decentralizuotą šilumos ūkio sektorių, aprūpinant jį šiuolaikiniais įrengimais ir automatika, sumažinti smulkių katilinių augimą. Iš principo nauja centralizuoto šilumos tiekimo kryptis stambiuose miestuose — Energetikos programoje numatytų atominių šiluminių elektros centrinių (AŠEC) ir atominių šilumos tiekimo stočių (AŠS) statyba. Pirmosios AŠEC jau statomos prie Odesos ir Minsko, o AŠS — Gorkyje ir Voroneže.

UZBEKIJOS TSR — 60 METŲ

Neseniai suėjo 60 metų, kai buvo įkurta Tarybų Uzbekija ir Uzbekijos Komunistų partija. Per kelis dešimtmečius Uzbekija iš atsilikusio agrarinio pakraščio virto labai išvystytos industrijos, intensyvaus žemės ūkio, pažangaus mokslo ir kultūros respublika.

Dabar Uzbekijoje smarkiai išvystytos tokios industrijos šakos, kaip elektroenergetika, chemija ir naftos chemija, dujų ir kasybos pramonė, juodoji ir spalvotoji metalurgija, lėktuvų gamyba, elektrotechnikos, radiotechnikos ir mašinų gamybos, lengvoji ir maisto pramonė. Pramonės produkcijos gamyba per šešis dešimtmečius išaugo daugiau kaip 300 kartų, o žemės ūkio bendroji produkcija — 16 su viršum kartų. Dabar respublikos įmonės per pusantros dienos pagamina tiek produkcijos, kiek jos buvo pagaminta per visus 1924 metus. Per sezoną gaunama tiek medvilnės žaliavos, kiek jos buvo surinkta Uzbekijos teritorijoje per visą ikirevoliucinį laikotarpį nuo 1860 m. Dabar per metus respublikoje pagaminama per 6 mln. t medvilnės žaliavos — daugiau kaip 12% viso pasaulinio jos kiekio.

Sparčiai besivystant daugiašakei ekonomikai, nuolat didėja respublikos indėlis į vieningą šalies liaudies ūkio kompleksą. Sąjunginėje gamyboje jai tenka pirma vieta pagal medvilnės žaliavos ir medvilnės pluošto, šilko žaliavos, karakulio, žemės ūkio technikos medvilnininkystei gamybą; antra — pagal audimo mašinų gamybą; trečia — pagal elektrinių kranų, audinių, aliejaus, ryžių, daržovių gamybą; ketvirta — pagal gamtinių dujų gavybą.

Per 60 metų medvilnės gamyba respublikoje padidėjo beveik 30 kartų, o pagal vidutinį medvilnės derlingumą jau seniai Uzbekija užima vieną pirmųjų vietų pasaulyje. Tai pasiekti padėjo pirmiausia

TRUMPAI

● Dabar mūsų šalyje funkcionuoja maždaug 20 tūkst. mokslinės techninės informacijos organų. Iš to skaičiaus sąjunginių — 10, respublikinių — 15, centrinių šakinių — 87, tarpšakinių teritorinių — 111. Kiekvienas šių organų turi savo funkcijas ir specifiką.

● Darbo našumo padidinimas šalies liaudies ūkyje vienu procentu įgalins 1985 m. papildomai išgauti 6,3 mln. t naftos ir 7,75 mln. t anglių, pagaminti apie 15,5 mlrd. kWh elektros energijos, 1,2 mln. t valcuotų juodųjų metalų, 1,5 mln. t mineralinių trąšų, daugiau kaip 22 tūkst. automobilių, 127 mln. kv. m įvairių audinių, 8,3 mln. porų odinės avalynės, 182 tūkst. t mėsos (skerdienos), pastatyti daugiau kaip 1 mln. kv. m gyvenamojo ploto.

● Paskaičiuota, kad 1 tūkst. t metalo miltelių pakeičia 2,5 tūkst. t valcuotų metalų, atpalaiduoja 80 metalo pjovimo staklių ir 190 kvalifikuotų darbininkų metalistų.

● Pervežant krovinius automobiliais, degalų sunaudojimo sumažinimas tik vienu gramu kiekvienam tonkilometriui šalies mastu įgalina sutaupyti daugiau kaip 430 tūkst. t benzino. Šių degalų kiekiu ištisus metus gali dirbti apie 38 tūkst. sunkvežimių.

● Mūsų šalyje kasdien sunaudojama žaliavų, medžiagų, kuro ir energijos beveik už 1,7 mlrd. rb. Kalnakasybos pramonė kasmet patiekia liaudies ūkiui daugiau kaip 5 mlrd. t mineralinių žaliavų, iš to skaičiaus daugiau kaip 1,5 mlrd. t rūdų.

● Materialinių sąnaudų lyginamasis svoris šalies pramonėje sudaro 80—85%, o materialinių sąnaudų sumažinimas tik 1% nacionalines pajamas padidina 6 mlrd. rb. Tai maždaug 2,5 karto daugiau negu 1% darbo užmokesčio ekonomijos ir beveik 4 kartus daugiau negu 1% kapitalinių įdėjimų ekonomijos.

● Palyginus su kitomis valstybėmis, Tarybų Sąjunga turi dideles kuro bei energetikos išteklių atsargas ir yra vienintelė pasaulyje industriškai išsivysčiusi šalis, kuri visiškai patenkina savo poreikius nuosavais ištekliais ir eksportuoja daug kuro bei elektros energijos. Pasaulinėje kuro bei energetikos išteklių gamyboje TSRS lyginamasis svoris sudaro vieną penktadalį.

● Nuoseklų mūsų šalies kuro bei energetikos komplekso galios didėjimą apibūdina tokie skaičiai: 1975 m. pirminiai kuro bei energetikos ištekliai sudarė 1845 mln. t sutartinio kuro, elektros energijos gamyba — 1039 mlrd. kWh, o 1982 m. — atitinkamai 2281 mlrd. t sutartinio kuro ir 1367 mlrd. kWh.

Taškento traktorių gamyklos gatava produkcija...

spartus vandens ūkio vystymas, žemių drėkinimas ir naujų plotų įsavinimas, kompleksinis vandens išteklių naudojimas. Per kelis ikirevoliucinius dešimtmečius dabartinės Uzbekijos teritorijoje buvo įrengta drėkinimo sistema vos 50 ha plote, o dabar įsavinta ir drėkinama daugiau kaip 2,7 mln. ha derlingų žemių. Respublikoje veikia apie 900 drėkinimo sistemų, kuriose pastatyta maždaug 100 tūkst. hidrotechninių įrenginių. Pagal irigavimo ir melioravimo lygį Uzbekija užima pirmą vietą pasaulyje.

Šakoms, susijusioms su žemės ūkiu, tenka daugiau kaip du trečdaliai visos respublikos pramonės gamybos. Uzbekija tiekia kitoms medvilnę auginančioms respublikoms įvairią medvilnininkystės techniką. Ją noriai perka ir užsienio šalys.

Uzbekijos industrija neapsiriboja vien žemės ūkio technikos gamyba. Jos industrijai atstovauja daugiau kaip 100 pramonės šakų, iš kurių svarbiausią vietą užima sunkioji industrija. Respublikoje gaminami tranzistoriai ir jėgos transformatoriai, lėktuvai ir gręžimo įrenginiai, kino aparatūra ir kranai, ekskavatoriai ir medvilnės nuėmimo technika, kompresorių stotys ir liftai, mineralinės trąšos ir augalų apsaugos cheminės priemonės, statybinės medžiagos, liaudies vartojamos prekės ir t. t. Ši produkcija labai vertinama kitose respublikose, ji eksportuojama į 75 pasaulio šalis.

Respublikoje sparčiai plėtojamas kuro ir energetikos kompleksas, naudojantis respublikos gelmėse anglių, naftos ir dujų atsargas. Uzbekijoje žinoma daugiau kaip 80 naftos ir dujų telkinių, iš kurių per 40 eksploatuojami. Iš respublikos gamtinės dujos tiekiamos į kitas kaimynines Vidurinės Azijos respublikas, Kazachiją, Uralą, šalies Centrą.

Intensyvus dujų gamybos plėtojimas įgalina plačiai statyti šilumines elektrines, smarkiai padidinti elektros energijos gamybą. Vidutiniškai vienam gyventojui tenka daugiau kaip 2316 kWh elektros energijos. O apskritai dabar Uzbekija pagamina elektros energijos 19 kartų daugiau negu visa Rusija iki revoliucijos.

Dujų gavybos didinimas padėjo išvystyti chemijos pramonę. Antai 1940 m. respublikoje buvo pagaminta 300 t mineralinių trąšų, o pernai — 1,47 mln. t. Uzbekija ne tik patenkina savo poreikius mineralinėms trąšoms, bet ir tiekia jas į kitus šalies rajonus bei į užsienį. Uzbekija yra stambi sintetinių dervų, plastinių masių, sieros rūgšties, augalų apsaugos cheminių priemonių, buitinės chemijos prekių gamintoja.

Didelę sąjunginę reikšmę turi taip pat susiklostę respublikoje spalvotosios metalurgijos kompleksai. Gaminamas varis, švinas, cinkas, volframo koncentratas, gaminiai iš kietųjų lydinių ir brangiųjų metalų.

Respublikoje sparčiai plėtojama mašinų gamybos pramonė. Jai atstovauja daugiau kaip 100 stambių įmonių.

Per 60 respublikos gyvavimo metų sukurta daugiašakė, modernia technika aprūpinta lengvoji pramonė, kuriai tenka 39% bendrosios produkcijos.

Dinamiškas respublikos liaudies ūkio plėtojimas įgalino smarkiai padidinti jos indėlį į nuolat besiplečiančią šalies užsienio prekybą. Pagal tiekimus užsienio rinkai Uzbekija užima trečią vietą sąjunginių respublikų tarpe — po Rusijos

Mechanizuotas medvilnės nuėmimas. TASS'o fotonuotr.

Federacijos ir Ukrainos, o pagal medvilnės, karakulio, medvilnininkystės mašinų kompleksą, tekstilės mašinų tiekimus — pirmą vietą šalyje.

Tarybų valdžios metais Uzbekijoje įvyko tikra kultūrinė revoliucija. Iki Didžiosios Spalio revoliucijos 96% gyventojų buvo beraščiai, nebuvo nė vienos aukštosios mokyklos. Dabar respublikoje yra 40 institutų ir 3 universitetai, 240 specialiųjų vidurinių mokyklų, kurios kasmet parengia iki 120 tūkst. specialistų visoms liaudies ūkio šakoms. Respublikoje vaisingai dirba apie 38 tūkst. mokslo darbuotojų.

Dabar Tarybų Uzbekija — ištiso raštingumo ir aukštos kultūros kraštas. Respublikoje yra 29 teatrai, kelios filharmonijos, dešimtys įvairių ansamblių, 36 muziejai, leidžiami 287 laikraščiai ir 86 žurnalai. Kasmet išleidžiama iki 2300 pavadinimų knygų bendru daugiau kaip 40 mln. egzempliorių tiražu. 7247 masinėse bibliotekose sukaupta daugiau kaip 70 mln. egzempliorių knygų.

TADŽIKIJOS TSR: ŠLOVINGAS JUBILIEJUS

Tadžikijos liaudis neseniai šventė savo respublikos įkūrimo 60-metį. Šalis per savo gyvavimo metus pasiekė didelių laimėjimų ekonomikos, mokslo ir kultūros srityse.

Dabar Tadžikijos respublika turi išvystytą mašinų gamybą ir energetiką, spalvotąją metalurgiją, kasybos ir chemijos pramonę, liaudies vartojamų prekių šakas, šiuolaikinį mechanizuotą žemės ūkį, išvystytą transporto tinklą.

Respublikos liaudies ūkio pagrindas — industrija; jos lyginamasis svoris visuminiame visuomeniniame produkte viršija 55%. Iki revoliucijos krašte buvo tik kelios primityvios įmonės, o dabar pramonė turi 420 įmonių, daugiau kaip 100 šakų ir pošakių. Palyginus su 1924 m., pramonės produkcija išaugo 860 kartų. Tadžikijos TSR pramonės produkcijos svarbiausių rūšių gamyba parodyta lentelėje.

Ryškų poveikį respublikos ekonomikai daro Pietų Tadžikijos teritorinis gamybinis kompleksas, kurio energetinė šerdis yra 2,7 mln. kW galios L. Brežnevo Nureko HE. Svarbūs komplekso objektai yra Tadžikijos aliuminio ir Javano elektrochemijos fabrikai. Šįmet stos rikiuotėn dar viena HE prie Vachšo upės, toliau statoma Roguno HE, kuri bus galingesnė už Nureko HE.

Sparčią Tadžikijos TSR techninę pažangą rodo ir didėjantys produkcijos tiekimai į visus šalies ekonominius rajonus ir daugiau kaip į 50 užsienio valstybių. Šalis tiekia medvilnę, šilkinius audinius, kilimus ir jų gaminius, konservus, džiovintus vaisius, vyną, tabako gaminius, spalvotųjų metalų rūdų koncentratus, aliuminį, mašinų dalis, cementą, šiferį, jėgos transformatorius, audimo stakles, asbocementinius vamzdžius, naftos pramonės armatūrą, elektrinę aparatūrą, šaldytuvus. Tadžikija Lietuvai siunčia audimo staklių dalis, ketaus sklendes ir armatūrą, žemos įtampos aparatūrą; iš Lietuvos gauna elektros variklius, metalo pjovimo stakles, automobilių ir traktorių dalis, radijo imtuvus, popierių, kartoną, trikotažo gaminius, šilkinius ir lininius audinius, žaislus, avalynę.

Respublikos nacionalinės pajamos 1970 — 1980 m. padidėjo 63%. Mažmeninė prekių apyvarta 1980 m. sudarė 2311 mln. rb.

Tadžikijoje 1981 m. buvo 162 kolūkiai, 230 tarybinių ūkių ir 83 specializuotos tarpūkinės įmonės. Visos žemės ūkio įmonės 1980 m. valdė 9,5 mln. ha žemės, iš kurių 4,2 mln. ha sudarė žemės ūkio naudmenos (ganyklos 3,3 mln., ariamoji žemė 0,8 mln. ha). Bendras pasėlių plotas sudarė 763 tūkst. ha, drėkinamų žemių — 617 tūkst. ha (1980 m.). Medvilnė auginama daugiausia šalies šiaurėje ir pietvakariuose. Pagal medvilnės gamybą Tadžikija užima trečią vietą šalyje — po Uzbekijos TSR ir Turkmėnijos TSR, tabakas auginamas priekalniuose, javai sėjami bogarinėse žemėse, ryžiai—šiaurėje, pietvakariuose ir Zeravšano slėnyje, bulvės — priekalniuose ir kalnų rajonuose, daržovės ir arbūziniai augalai — beveik visoje šalyje. Sodai ir vynuogynai užima 69 tūkst. ha. Auginamos citrinos, vynuogės, abrikosai, obuoliai, kriaušės, slyvos, granatai, figos, migdolai, svarainiai. Augalininkystė 1980 m. davė 71% žemės ūkio produkcijos vertės. 1981 m. Tadžikijoje buvo auginama (tūkst.): galvijų — 1217, avių — 2337, ožkų — 619, kiaulių — 137.

Po Spalio revoliucijos sudarytos sąlygos nacionalinio švietimo ir kultūros

Medvilnės priėmimo punkte.

TASS'o fotonuotr.

plėtotei. 1979 m. liaudies ūkyje dirbo 124 tūkst. specialistų su aukštuoju ir 650 tūkst. su specialiuoju viduriniu išsimokslinimu. Mokslo įstaigose ir aukštosiose mokyklose dirbo 7,7 tūkst. mokslo darbuotojų (iš jų 187 mokslų daktarai, 2550 mokslų kandidatų).

	1940 m.	1950 m.	1960 m.	1970 m.	1980 m.
Elektros energija — mlrd. kWh	0,1	0,2	1,3	3,2	13,6
Mineralinės trąšos — tūkst. t	—	—	—	252	390
Jėgos transformatoriai — MVA	—	—	0,01	1,4	3,0
Buitiniai šaldytuvai — tūkst.	—	—	—	130	143
Surenkamosios gelžb. konstrukcijos ir detalės — tūkst. kub. m.	—	—	129	628	914
Asbocementiniai vamzdžiai — km	—	—	—	1113	1398 *
Medvilnės pluoštas — tūkst. t	61	71	137	235	288
Medvilniniai audiniai — mln. m	0,2	16,6	51,5	99,9	...
Šilko žaliava — t	254	233	292	322	...
Kilimai ir jų gaminiai — mln. kv. m	...	...	0,4	3,2	10,2
Kojinės ir puskojinės — mln. porų	0,2	1,1	5,0	25,5	29,5 *
Trikotažo gaminiai — mln.	[illegible]	0,6	3,4	9,3	11,2
dinė avalynė — mln. porų	0,4	0,8	3,1	6,1	7,8
iejus — tūkst. t	[illegible]	12,8	40,5	68,8	95,3
Konservai — mln. sutartinių dėžučių	14	30	61	173	269
Vynuogių vynas — mln. dal	0,3	0,4	1,1	3,5	5,3

* 1979 m.

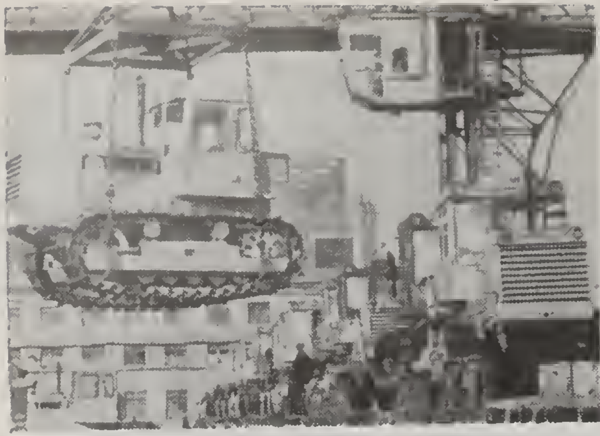
MAŠINŲ IR ĮRENGIMŲ EKSPORTAS Į KAPITALISTINES ŠALIS

Mašinų gamybos labiau negu bet kurios kitos pramonės šakos vystymas susijęs su mokslo ir technikos pažanga. Vien 1983 m. TSRS mašinų gamybos pramonė pradėjo gaminti 3,7 tūkst. naujų rūšių mašinų, įrengimų, prietaisų, įdiegta nemaža didelio efektyvumo technologinių procesų, plačiau taikomi mikroprocesoriai, robototechnika.

Praėjusiais metais, mašinų gamybos produkcijos augimo vidutiniams tempams sudarant 5,8%, skaitmeninio programinio valdymo staklių gamyba išaugo apie 20%, prietaisų, automatizacijos priemonių ir skaičiavimo technikos gamyba mikroelektronikos pagrindu — 30%. Intensyviai plėtojama visų kategorijų pramoninių manipuliatorių gamyba.

Mašinų ir įrengimų eksporto mastas 1975—1983 m., nors užsienio rinkos konjunktūra 1981—1983 m. ir pablogėjo, išaugo 1,7 karto. Tarybinės mašinos tiekiamos beveik 100 pasaulio šalių, o gaminių nomenklatūra siekia 4,5 tūkst. pavadinimų.

Palankios sąlygos didinti tarybinių mašinų eksportą į kapitalistines šalis susiklostė, aštuntajame dešimtmetyje pasirašius su daugeliu tų šalių susitarimus dėl ekonominio, pramoninio bei mokslinio techninio bendradarbiavimo ir ren-

Gamybinio susivienijimo „Čeliabinsko V. Lenino traktorių gamykla" pramoniniai traktoriai eksportuojami į daugelį pasaulio šalių

giant šių susitarimų pagrindu ilgalaikes programas. Tarybinio eksporto į kapitalistines šalis mastas ir prekių nomenklatūra nuolat auga. Tai iš dalies susiję su mašinų gamybos produkcijos techninių ekonominių rodiklių ir eksploatavimo charakteristikų gerinimu.

Pavyzdžiui, patobulinus energetikos įrangą elektrinėms, kuro lyginamosios sąnaudos elektros ir šiluminės energijos gamybai daugelyje TSRS šiluminių elektrinių tapo mažesnės negu JAV, VFR, D.-džiosios Britanijos elektrinėse. Nemažai pasiekta ir dyzelių gamyboje. JAV atlikti tarybinio dyzelio SMD-62 sertifikaciniai išbandymai parodė, kad jis yra ekonomiškesnis, palyginus su geriausiais JAV ir europiniais tokios paskirties dyzeliais. Šie pasiekimai padeda didinti energetikos mašinų konkurencingumą ir plėsti jų eksportą. Dyzeliai SMD-62 dabar eksportuojami į 30 šalių.

Neblogai užsirekomendavo pasaulinėje rinkoje tarybinė įranga hidroelektrinėms. Plečiamas dujų turbinų eksportas (iš jų labiausiai žinomos utilizacinės turbinos „Gubt" tipo). Didėja metalurgijos įrengimų eksportas. Didelę paklausą užsienio rinkoje turi TSRS sukonstruoti rotoriniai pjūklai karšto valcavimo metalams pjauti. Visuotinai pripažintas TSRS prioritetas suvirinimo srityje (sąjunginis susivienijimas „Energomašeksport" kasmet eksportuoja per 4000 suvirinimo mašinų). Daugelis tarybinių suvirinimo mašinų yra unikalios savo paskirtimi. Pavyzdžiui, tarybinę elektrošlakinio suvirinimo įrangą U-658 efektyviai naudoja prancūzų firma „Krezo Luar". Vis svarbesniu tarybinės technikos eksporto straipsniu tampa metalo apdirbimo įrengimai. Ateityje yra galimybių plėsti šių įrengimų eksportą, jų sistemoje panaudojant įvairius manipuliatorius ir robotus.

Kartu reikia pažymėti, kad plėtoti tarybinių mašinų ir įrengimų eksportą į pramoniniu atžvilgiu išsivysčiusias kapitalistines šalis trukdo kai kurie veiksniai. Svarbiausia problema yra ta, kad prekybai su TSRS kai kuriose šalyse taikomas ypatingasis režimas, dažnai įgaunantis diskriminacinį pobūdį, pirmiausia iš JAV pusės. Įvežamoms į JAV tarybinėms prekėms taikomas maksimalus muitas, kurio dydis keliskart viršija muitų tarifus prekėms tų šalių, kurios naudojasi, skirtingai nuo TSRS, didžiausio palankumo režimu. Pavyzdžiui, į JAV įvežamoms TSRS metalo pjovimo staklėms muitų tarifai 5—6 kartus didesni negu kitų šalių prekėms, sportiniams laivams — 15, traktoriams — 4, guoliams — 6, laikrodžiams — 3—4 kartus ir t. t.

Didesnio apmuitinimo formos diskriminaciją tarybinis eksportas patiria ir iš Bendrosios rinkos šalių, kurioms dabar tenka daugiau kaip pusė viso TSRS mašinų ir įrengimų eksporto į išsivysčiusias kapitalistines šalis. Neapmuitinamos prekybos tarp Bendrosios rinkos šalių sąlygomis tai, aišku, atsiliepia tarybinės produkcijos kainų lygiui ir mažina jos konkurencingumą šių šalių rinkose.

Stiprėjant tarybinių užsienio prekybos organizacijų pozicijoms išsivysčiusių kapitalistinių šalių rinkose, dažniau pradėta taikyti kitą diskriminacijos formą — kaltinimą dempingu. Pavyzdžiui, tuo ne kartą buvo kaltinamas tarybinių elektrinių variklių, guolių, sunkvežimių, laikrodžių ir kai kurių kitų prekių eksportas. Diskriminacinėms priemonėms priskiriamas ir išlikęs kai kuriose šalyse prekių kiekio apribojimas (pvz., tarybinių laikrodžių, televizorių, radijo imtuvų ir kt.). Tokiomis sąlygomis ypač svarbiu uždaviniu tampa tarybinės mašinų gamybos produkcijos techninio lygio kėlimas, kokybės gerinimas siekiant didinti jos konkurencingumą užsienio rinkose.

Tobulinant tarybinės mašinų produkcijos eksportą, šiuo metu įgyvendinamas kompleksas priemonių, iš kurių pažymėtinas eksporto fondų formavimas daugiausia iš gaminių, labiausiai atitinkančių savo techninėmis ekonominėmis charakteristikomis pasaulinės rinkos reikalavimų lygį, taip pat eksportuojamų gaminių tobulinimas, kad jie labiau atitiktų užsienio rinkų sąlygas. Dažniausiai šie pakeitimai skirti kai kurioms gaminių techninėms ekonominėms charakteristikoms, kokybei, išorei gerinti. Nemažai papildomų darbų susiję su tuo, kad eksportuojami gaminiai atitiktų įvairius tarptautinių ir nacionalinių normų reikalavimus, standartus ir reglamentus, nustatytus importuojančiose šalyse. Kaip rodo praktika, didžiausia dalis šių reikalavimų liečia saugumo technikos sritį, mašinų patikimumą ir patvarumą, ergonomiką, aplinkos apsaugą ir kt.

Taigi yra objektyvios sąlygos plėsti tarybinių mašinų ir įrengimų eksportą į išsivysčiusias kapitalistines šalis. Tačiau norint praktiškai realizuoti šias galimybes, reikės išspręsti daugelį vidaus ir išorės problemų. Svarbiausia — tai kova su diskriminacine politika, eksportuojamų mašinų ir įrengimų techninio lygio kėlimas, kokybės gerinimas, prekių nomenklatūros plėtimas, specializuotų eksportinių gamybų sukūrimas, užsienio prekybos organizacijų prekybinės ekonominės veiklos tobulinimas.

SOCIALISTINĖSE ŠALYSE

TAIKOS IR KŪRIMO ENERGIJA

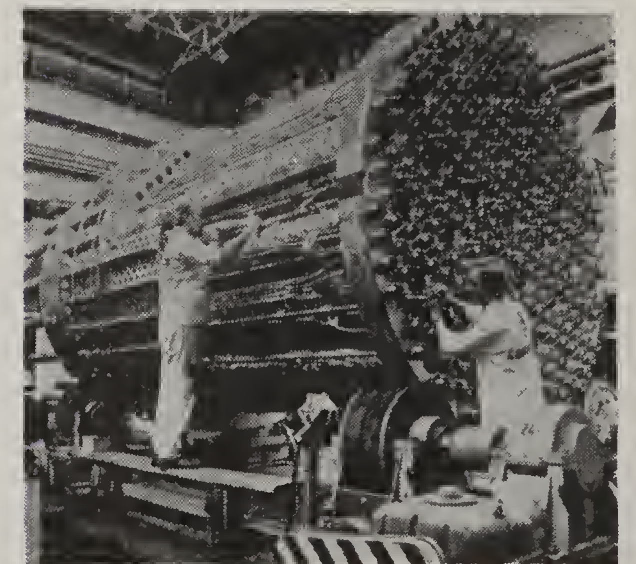
Nuosekliai plėtodamos socialistinę ekonominę integraciją, broliškos šalys siekia jungtinėmis pastangomis spręsti svarbiausias problemas, turinčias didžiausią reikšmę liaudies ūkiui. Viena tokių problemų yra kuro ir energetikos balanso struktūros keitimas didinant pažangių labai efektyvių energijos šaltinių lyginamąjį svorį.

Magistralinė šio uždavinio sprendimo kryptis, kaip pažymėta Ilgalaikėje bendradarbiavimo energijos, kuro ir žaliavų srityje programoje, yra atominės energetikos plėtojimas. Jau artimiausiame dešimtmetyje ji turi tapti pagrindiniu šaltiniu didinant energetikos pajėgumus ESPT šalyse ir TSRS europinėje dalyje.

TSRS bendradarbiavimas su ESPT šalimis atominės energetikos srityje prasidėjo jau šeštojo dešimtmečio viduryje. AE broliškose šalyse projektuojamos, statomos ir eksploatuojamos Tarybų Sąjungai padedant dvipusių sutarčių pagrindu. Mūsų šalis yra generalinis atominių elektrinių, aprūpinamų tarybinės konstrukcijos atominiais reaktoriais, projektuotojas.

TSRS ir kitų ESPT šalių bendradarbiavimo ilgalaikei perspektyvai pagrindas yra 1977 m. pasirašytas Generalinis susitarimas dėl ESPT šalių jungtinių elektroenergetikos sistemų perspektyvinio vystymo iki 1990 m. Šiuo susitarimu numatoma bendradarbiavimo pagrindu ir Tarybų Sąjungai padedant pastatyti ESPT europinių šalių teritorijoje daug atominių elektrinių. 1990 m. kai kuriose šių šalių atominėse elektrinėse bus gaminama 20—30% elektros energijos. Visiškai aišku, kad sėkmingai realizuoti AE statybos programas galima tik organizavus didelio masto unifikuotos technologinės įrangos gamybą, sukūrus reikiamą atominių energetikos mašinų gamybos bazę.

1979 m. aštuonių socialistinių šalių (Bulgarijos, Vengrijos, VDR, Lenkijos,

ČEKOSLOVAKIJA. Pilzeno V. Lenino mašinų gamybos susivienijimo „Škoda" reaktorių salėje. Čia gaminami įrengimai atominei elektrinei „Nord" (VDR).

TASS'o fotonuotr.

KUBA. Netoli Havanos statoma, Tarybų Sąjungai padedant, stambiausia respublikoje šiluminė elektrinė

Rumunijos, Čekoslovakijos, TSRS ir Jugoslavijos) vyriausybės pasirašė susitarimą dėl daugiašalio gamybos tarptautinio specializavimo bei kooperavimo ir įrengimų tiekimų atominėms elektrinėms 1981—1990 m. Daugiašaliu Susitarimu numatoma, kad dalyvaujančiose šalyse bus gaminami daugiau kaip 140 pavadinimų įrengimų (per 350 atskirų pozicijų įrengimų ir apie 300 tipų bei dydžių specialios armatūros), tiek 440 MW, tiek 1000 MW vienetinės galios energoblokų atominėms elektrinėms.

Statant pirmuosius AE energoblokus VDR ir BLR, TSRS atliko praktiškai visus projektavimo darbus, tiekė visą pagrindinę ir pagalbinę įrangą. Šiuo metu reikalai klostosi kitaip. Šalyse jau susiformavo projektavimo, statybos ir montavimo organizacijų kolektyvai, kurie, naudodamiesi pirmųjų AE energoblokų statymo patirtimi, dabar geba patys vykdyti nemaža darbų. Socialistinių šalių organizacijų savarankiškai atliekamų darbų lyginamasis svoris kasmet auga. Tai tiesioginis broliško ESPT šalių bendradarbiavimo rezultatas.

AE statybos Tarybų Sąjungoje ir kitose ESPT šalyse patirtimi naudojamasi statant AE visose šalyse. Reikia pažymėti, kad ESPT šalys dabar bet kuriuos klausimus, susijusius su AE statyba ir eksploatavimu, pajėgios spręsti savarankiškai ir nepriklauso nuo kapitalistinės rinkos.

BULGARIJA. Kiustendilo jėgos transformatorių gamyklos surinkimo peche

Viena naujų TSRS bendradarbiavimo su ESPT europinėmis šalimis formų — stambių AE statyba jungtinėmis pastangomis TSRS teritorijoje, vėliau tiekiant elektros energiją per jungtinę energetikos sistemą „Taika" šalims, dalyvaujančioms statyboje. Pirmas toks objektas buvo 4 mln. kW galios Chmelnickio AE, statoma ČSSR, LLR, TSRS ir VLR jėgomis. Jungtinėmis ČSSR, LLR, TSRS, VLR ir VDR pastangomis statoma elektros energijos tiekimo linija Chmelnickio AE (TSRS) — Žešovas (LLR), kuri įgalins praktiškai perduoti elektros energiją jungtinei energetikos sistemai. Sutinkamai su Susitarimu kiekviena dalyvaujanti šalis gaus elektros energijos kiekį, proporcingą jos indėliui į statybą. Absoliučia išraiška 1990 m. kasmetiniai elektros energijos tiekimai sudarys: ČSSR — 3,6 mlrd. kWh, LLR — 6, VLR — 2,4 mlrd. kWh.

Viena perspektyviausių TSRS bendradarbiavimo su socialistinėmis šalimis krypčių ateityje taps atominės energijos taikymas miestams ir pramonės centrams aprūpinti šiluma. Analizė rodo, kad šiuo metu Tarybų Sąjungoje iki 40% šiluminės energijos suvartojama pramoniniams ir buitiniams vartotojams aprūpinti šiluma. Analogiška padėtis ir kitose ESPT europinėse šalyse. Dėl to praktinis atominės energijos panaudojimas termofikacijos reikalams — labai svarbus uždavinys.

ESPT šalių aukščiausio lygio ekonominiame pasitarime, įvykusiame 1984 m. liepos mėn. Maskvoje, daug dėmesio buvo skirta tolesniam šalių bendradarbiavimo plėtojimui sprendžiant kuro ir energetikos problemas. Pasitarimo dokumentuose iškeltas uždavinys pakeisti energijos gamybos struktūrą ir išplėsti ESPT šalių bendradarbiavimą pirmenybiškai vystant atominę energetiką. Numatyta parengti atominių ir atominių termofikacinių elektrinių statybos programą iki 2000 m.

Taigi socialistinių šalių bendradarbiavimas atominės energetikos srityje įžengė į naują — išplėstinės atominių elektrinių statybos — etapą. Tarybų Sąjungos techninės pagalbos socialistinėms šalims mastai statant atomines elektrines kitame penkmetyje išaugs daugiau kaip 2 kartus, palyginus su praėjusiuoju.

VIETNAMAS: SPARTUS DARBO RITMAS

Valstybinis Vietnamo susijungimas socialistiniu pagrindu — tai kokybiškai naujas Vietnamo liaudies daugiaamžės istorijos etapas. Sudėtingus uždavinius vietnamiečiai sprendžia ypatingomis sąlygomis. Šalies liaudies ūkis smarkiai nukentėjo karo metais. O ir dabar imperializmo jėgos stengiasi susilpninti respublikos ekonomiką, sutrukdyti socializmo statybą Indokinijos pusiasalyje.

Nepaisant šių ir kitų objektyvių sunkumų, Vietnamo liaudis sėkmingai kuria socializmą, stiprina šalies ekonominį ir gynybinį potencialą. Antai 1981—1983 m. vidutiniai metiniai nacionalinių pajamų prieaugio tempai sudarė 7,8%, palyginus su 1% 1976—1980 m. 1983 m. nacionalinės pajamos visiškai padengė visuomeninio vartojimo fondą, kuris anksčiau formavosi iš dalies užsienio pagalba.

Spartūs ekonominio vystymo tempai buvo pasiekti pirmiausia gamybinių jėgų augimo žemės ūkyje dėka. 1983 m. gauta 17 mln. t maistinių javų, arba 3,5 mln. t daugiau negu 1976 m., ir 2,6 mln. t daugiau negu 1980 m. Per pirmuosius trejus penkmečio (1981—1984) metus vidutinis metinis maistinių javų derliaus prieaugis sudarė 1 mln. t, arba 5 kartus daugiau negu 1976—1980 m. Dėl to, nepaisant gyventojų skaičiaus padidėjimo (1981—1983 m. jis sudarė 3,7 mln. žmonių), maisto produktų gamyba vidutiniškai vienam gyventojui išaugo nuo 268 kg 1980 m. iki 300 kg 1983 m. Vietnamas tais metais pirmą kartą per pastarąjį laikotarpį išsivertė be maisto produktų importo.

Sparčiais tempais šiame penkmetyje ugdoma pramonė. Per trejus metus vidutiniai metiniai pramonės produkcijos prieaugio tempai sudarė 11,8%, palyginus su 0,6% 1976—1980 m. Didelis dėmesys skiriamas šakoms, tenkinančioms žemės ūkio reikmes ir gaminančioms plataus vartojimo prekes.

Hanojaus rajone per Raudonąją upę statomas 1235 m ilgio tiltas.

TASS'o fotonuotr.

Neblogų rezultatų pasiekė energetika, anglių pramonė, statybinių medžiagų industrija. Padidėjo eksportinės produkcijos gamyba, dėl to 1983 m. išaugo eksporto lyginamasis svoris.

Toliau vykdomi socialistiniai pertvarkymai VSR pietų provincijose. 1983 m. pabaigoje į įvairių formų kolektyvinius ūkius įstojo 37,3% valstiečių šeimų. Aktyviai vyksta žemių perskirstymo procesas. 1983 m. mažažemiams valstiečiams perduota apie 64 tūkst. ha žemės. O iš viso nuo 1975 m. perskirstyta daugiau kaip 360 tūkst. ha žemių. Šis procesas bus baigtas artimiausioje ateityje.

1984 m. gauta (pagal planą) 18 mln. t maistinių javų. Pramonės produkcijos gamybos prieaugis sudarė 9,8% („A" grupės) ir 9,3% („B" grupės). Trečdaliu išaugo kapitalinių įdėjimų mastas.

Didelę reikšmę plėtojant VSR liaudies ūkį, kuriant šiuolaikinę ekonominę struktūrą, turi bendradarbavimas su Tarybų Sąjunga ir kitomis socialistinėmis šalimis. TSRS padedant atkurta, rekonstruota ir pastatyta daugiau kaip 200 įvairių liaudies ūkio objektų. Šiame penkmetyje Tarybų Sąjungos teikiama parama išaugs daugiau kaip dvigubai. Abiejų šalių prekių apyvarta padidės 3 kartus, palyginus su 1976—1980 m. Dabar VSR importuoja iš TSRS 100% bendro įvežamų naftos produktų kiekio, daugiau kaip 70% trąšų, per 80% valcuotųjų metalų, mašinų ir įrenginių.

BESIVYSTANČIOSE ŠALYSE

JEMENO ARABŲ RESPUBLIKA

Jemeno Arabų Respublika (JAR) yra Arabų pusiasalio pietvakariuose. Ji ribojasi su Saudo Arabija ir Jemeno Liaudies Demokratine Respublika. Šalies teritorija — 195 tūkst. kv. km. Čia gyvena 8,9 mln. žmonių (1982 m. duomenimis). Valstybinė kalba — arabų. Respublikos sostinė — Sana (280 tūkst. gyv.).

Jemenas tapo nepriklausomas 1919 m., iširus Turkijos (Osmanų) imperijai. Iki 1962 m. — teokratinė monarchija. Antimonarchinę revoliuciją, įvykusią 1962 m. rugsėjo 26 d., rėmė platūs gyventojų sluoksniai. Jemeno šiaurėje buvo paskelbta pirmoji Arabų pusiasalio pietuose respublika. Respublikos vyriausybė stengiasi įgyvendinti demokratinius pertvarkymus, įveikti ekonominį ir socialinį atsilikimą, sutvirtinti vidaus politinę padėtį.

Tačiau išspręsti šiuos uždavinius — ne taip paprasta. JAR — ekonomiškai silpnai išsivysčiusi šalis. SNO ekspertai priskiria ją prie 25 silpniausiai išsivysčiusių pasaulio šalių. Nacionalinės pajamos vienam gyventojui respublikoje sudaro apie 500 dolerių. Neturėdami galimybės rasti darbo tėvynėje, beveik 20% darbingų žmonių kasmet priversti išvykti uždarbiauti į kaimyninę Saudo Arabiją ir kitas Persų įlankos šalis.

Pagrindinė ekonomikos šaka — žemės ūkis. Jame užimta beveik 80% darbingų žmonių. Per 70% dirbamų žemių priklauso privatiems valdytojams.

Šiuolaikinė pramonė — tik gimsta. Vyrauja nedidelės amatininkų ir pusiau amatininkų įmonės. Pramonės lyginamasis svoris bendrajame nacionaliniame produkte neviršija 8%.

Valstybinis sektorius kol kas silpnas. Jam priklauso tik kelios stambios įmonės. Sukurti šiuolaikinę gamybą nėra galimybės dėl žaliavų, lėšų bei kadrų trūkumo. Patvirtintame 1981—1985 m. penkmečio plane numatyta sustiprinti valstybinį sektorių pasitelkiant nacionalinį privatų kapitalą.

Respublikos egzistavimo metais draugystės ir bendradarbiavimo su Tarybų Sąjunga kursas visada buvo svarbus veiksnys Šiaurės Jemeno politikoje.

Tarybų Sąjungai padedant Jemeno Arabų Respublikoje buvo pastatyta nemaža šalies ekonomikai būtinų objektų. 1961 m. pradėjo dirbti pirmas šalyje giluminis vandens uostas Chodeide, aprūpintas šiuolaikiniais įrengimais ir galintis priimti didelio tonažo laivus. 1981 m. tarybinės organizacijos baigė išplėsti šį uostą. TSRS talkinant nutiestas 190 km plentas nuo Taizo iki Chodeido. Jis sujungė pagrindinius žemės ūkio rajonus su stambiais šalies miestais ir uostais. Tarybinės organizacijos dalyvavo statant 50 tūkst. t metinės galios cemento gamyklą Badžilio mieste, 1000 ha ploto žemės ūkio objektą „Sardud", metalinės taros naftos produktams laikyti gamyklą ir kt. Tarybų Sąjungai talkinant JAR pastatyti gamybiniai objektai dirba rentabiliai ir priklauso prie stambiausių valstybinio sektoriaus įmonių.

Dabar tarybiniams specialistams padedant atliekami geologiniai tyrinėjimai Sanos apylinkėse — ieškoma gėlo vandens rezervuarų.

Paskutiniaisiais metais ėmė normalizuotis JAR santykiai su Jemeno Liaudies Demokratine Respublika (JLDR). Imperializmas ir arabų reakcija stengiasi susilpninti nacionalines patriotines jėgas šiame regione, išprovokuoti netgi ginkluotus susidūrimus tarp dviejų Jemeno valstybių. Jemeno liaudis susijungti gali tik taikiu demokratiniu keliu. Tai buvo pabrėžta 1979 m. vykusiame JAR ir JLDR vadovų pasitarime. Čia buvo pasirašytas susitarimas, numatantis dviejų Jemeno valstybių susijungimą. Toks požiūris į Jemeno santykius atsispindėjo 1980 ir 1981 m. abiejų valstybių vadovų susitikimuose.

1984 m. spalio mėn. JAR Prezidento Alijaus abd al Salecho draugiško vizito į Tarybų Sąjungą metu buvo pasirašyta nauja sutartis dėl TSRS ir JAR draugystės ir bendradarbiavimo. Tai naujas etapas abiejų šalių santykiuose, pakeliantis bendradarbiavimą į kokybiškai aukštesnę pakopą.

TRUMPAI

● 1960—1980 m. mūsų šalies energijos išteklių gamyba padidėjo 2,8 karto, o naftos (įskaitant dujų kondensatą) gavyba išaugo 4 kartus, gamtinių dujų — 9,3 karto. 1960 m. naftos (įskaitant dujų kondensatą) ir dujų lyginamasis svoris energijos išteklių gamyboje sudarė 38%, o dabar sudaro daugiau kaip 70% (iš to skaičiaus nafta 44%).

● Tarybinės elektroenergetikos pagrindą sudaro šiluminės elektrinės, kurios gamina apie 80% visos elektros energijos.

● Sėkmingai vystomi abipusiškai naudingi TSRS ir Mozambiko ryšiai. Vien 1981—1983 m. prekyba tarp abiejų šalių padidėjo 2,5 karto ir 1983 m. sudarė apie 100 mln. dol. TSRS padeda Mozambikui sprendžiant daug jam iškilusių ekonominių ir socialinių problemų. Tarybiniai specialistai dalyvauja statant daugiau kaip 30 pramonės ir žemės ūkio objektų. Tarybų Sąjungai padedant respublikoje pastatyta 6 profesinės technikos mokyklos, 3 žemės ūkio ir 1 industrinis pedagoginis technikumas. Daugiau kaip 400 Mozambiko jaunuolių dabar mokosi TSRS aukštosiose mokyklose ir technikumuose, 90 — atlieka praktiką tarybinėse pramonės įmonėse.

● 1984 m. kovo 31 d. gyventojų skaičius Japonijoje sudarė 119316 tūkst. žmonių. Per metus gyventojų skaičius padidėjo 0,6%. Tai mažiausias jų prieaugis, užregistruotas per laikotarpį nuo 1968 m. Didžiausias Japonijos miestas — Tokijas. 1984 m. liepos 1 d. šiame mieste buvo 11813 tūkst. gyventojų.

● Nuo 1972 m. Honkongas yra pagrindinis žaislų tiekėjas pasaulinei kapitalistinei rinkai, jų gamyboje čia specializuojasi apie 2 tūkst. įmonių, kuriose dirba 50 tūkst. žmonių. Tai ketvirta pagal reikšmę Honkongo pramonės šaka. Pagrindinė jos produkcijos realizavimo rinka yra JAV (50% bendro eksporto), Anglija ir VFR.

● 1983 m. visame pasaulyje išgauta apie 1000 t aukso, iš kurių daugiau kaip du trečdaliai (667 t) tenka Pietų Afrikos Respublikai. Dabar išžvalgytos aukso atsargos šalyje sudaro maždaug 30 tūkst. t. Aukso gavyboje PAR dirba 460 tūkst. kalnakasių.

Neseniai pradėta gaminti universali sekcija „Jubiliejus".

Ji sudaryta iš kelių universalių spintų knygoms, indams, smulkiems daiktams. Apatinėje sekcijos dalyje galima sudėti patalynę. Prie sekcijos esantį segmentą galima panaudoti kaip televizoriaus arba radijo staliuką.

Autorė — architektė Valerija CUKERMANIENĖ.

LIETUVOS TSR
BALDŲ IR MEDŽIO APDIRBIMO
PRAMONĖS MINISTERIJOS
PROJEKTAVIMO IR
KONSTRAVIMO BIURAS

35 kp. • INDEKSAS • 76713 LIAUDIES ŪKIS • 1985, 1 (315), p. 1—32

GAMYBINIS KALENDORIUS LIAUDIES ŪKIS 1985

	SAUSIS	VASARIS	KOVAS	BALANDIS	GEGUŽĖ	BIRŽELIS
Pirmadienis	7 14 21 28	4 11 18 25	4 11 18 25	1 8 15 22 29	6 13 20 27	3 10 17 24
Antradienis	1 8 15 22 29	5 12 19 26	5 12 19 26	2 9 16 23 30	7 14 21 28	4 11 18 25
Trečiadienis	2 9 16 23 30	6 13 20 27	6 13 20 27	3 10 17 24	1 8 15 22 29	5 12 19 26
Ketvirtadienis	3 10 17 24 31	7 14 21 28	7 14 21 28	4 11 18 25	2 9 16 23 30	6 13 20 27
Penktadienis	4 11 18 25	1 8 15 22	1 8 15 22 29	5 12 19 26	3 10 17 24 31	7 14 21 28
Šeštadienis	5 12 19 26	2 9 16 23	2 9 16 23 30	6 13 20 27	4 11 18 25	1 8 15 22 29
Sekmadienis	**6 13 20 27**	**3 10 17 24**	**3 10 17 24 31**	**7 14 21 28**	**5 12 19 26**	**2 9 16 23 30**

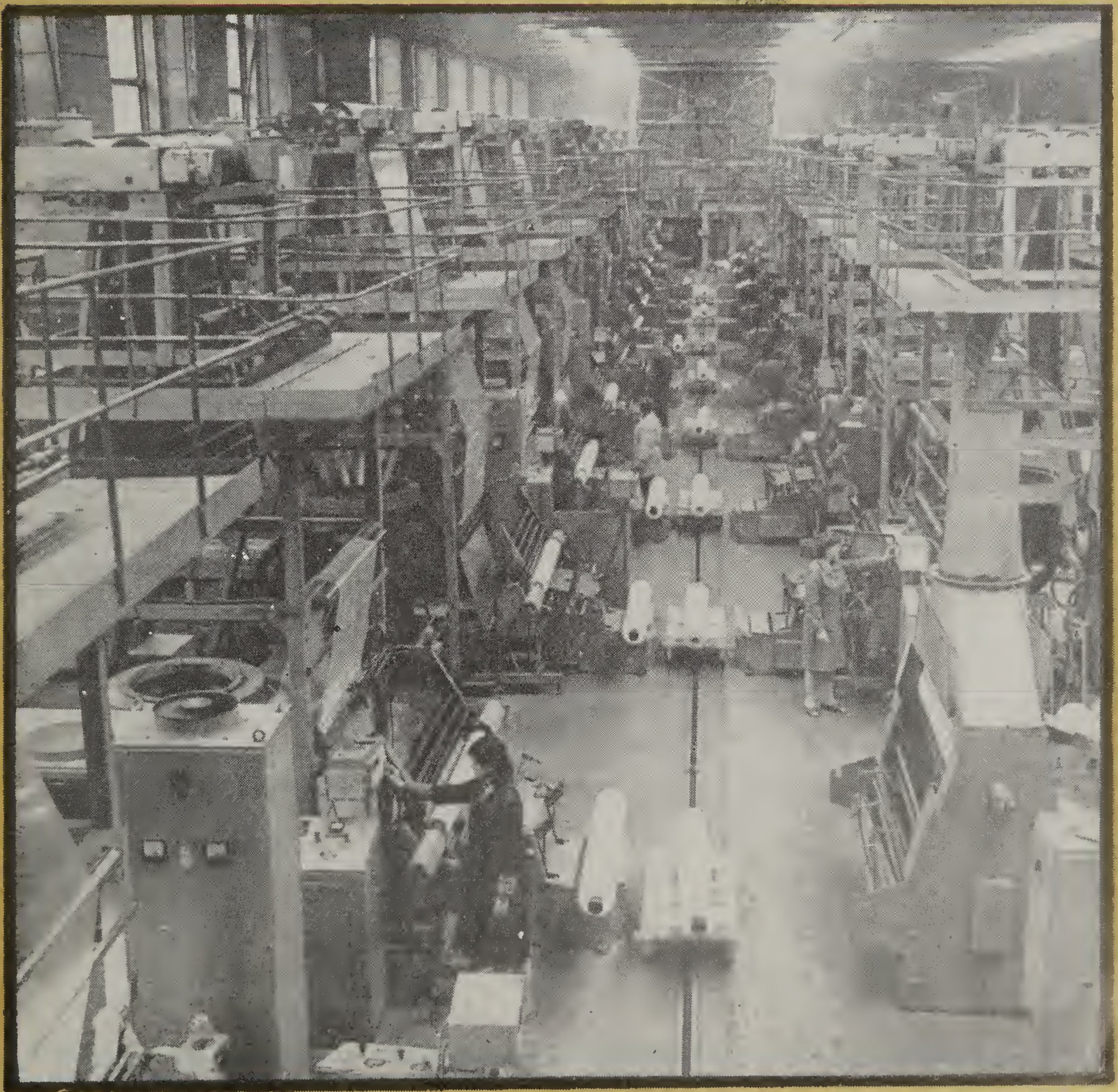
	LIEPA	RUGPJŪTIS	RUGSĖJIS	SPALIS	LAPKRITIS	GRUODIS
Pirmadienis	1 8 15 22 29	5 12 19 26	2 9 16 23 30	7 14 21 28	4 11 18 25	2 9 16 23 30
Antradienis	2 9 16 23 30	6 13 20 27	3 10 17 24	1 8 15 22 29	5 12 19 26	3 10 17 24 31
Trečiadienis	3 10 17 24 31	7 14 21 28	4 11 18 25	2 9 16 23 30	6 13 20 27	4 11 18 25
Ketvirtadienis	4 11 18 25	1 8 15 22 29	5 12 19 26	3 10 17 24 31	7 14 21 28	5 12 19 26
Penktadienis	5 12 19 26	2 9 16 23 30	6 13 20 27	4 11 18 25	1 8 15 22 29	6 13 20 27
Šeštadienis	6 13 20 27	3 10 17 24 31	7 14 21 28	5 12 19 26	2 9 16 23 30	7 14 21 28
Sekmadienis	**7 14 21 28**	**4 11 18 25**	**1 8 15 22 29**	**6 13 20 27**	**3 10 17 24**	**1 8 15 22 29**

Dienų ir valandų skaičius		Sausis	Vasaris	Kovas	I ketvirtis	Balandis	Gegužė	Birželis	II ketvirtis	I pusmetis	Liepa	Rugpjūtis	Rugsėjis	III ketvirtis	Spalis	Lapkritis	Gruodis	IV ketvirtis	II pusmetis	Iš viso 1985 m.
Dienų	darbo	22	20	20	62	22	20	20	62	124	23	22	21	66	22	19	22	63	129	253
	poilsio ir šventinių	9	8	11	28	8	11	10	29	57	8	9	9	26	9	11	9	29	55	112
	kalendorinių	31	28	31	90	30	31	30	91	181	31	31	30	92	31	30	31	92	184	365
Darbo valandų	esant 41 val. darbo savaitei	178	164	169	511	177	163	170	510	1021	185	184	171	540	178	162	177	517	1057	2078
	esant 36 val. darbo savaitei	156	144	150	450	156	144	150	450	900	162	162	150	474	156	144	156	456	930	1830

ISSN 0134—3076

LIAUDIES ŪKIS

Vilnius
85|2

LIAUDIES ŪKIS

2 (316) * 1985
VASARIS

Eina nuo 1958 m. lapkričio mėn.

LIETUVOS TSR VALSTYBINIO PLANO KOMITETO, FINANSŲ MINISTERIJOS IR MA EKONOMIKOS INSTITUTO MĖNESINIS EKONOMINIS ŽURNALAS

Duota rinkti 1985.01.28. Pasirašyta spausdinti 1985.02.19, LV 06351, Formatas 60×90⅛. Iškilioji spauda. 4,5 sąl. sp. l., 8,5 sąl. spalv. atsp., 7,1 apsk. leid. l. Tiražas 3779 egz. Užs. Nr. 211.

Redakcijos adresas: 232600, Vilnius, MTP-2, Algirdo 31. Tel.: vyriausiojo redaktoriaus — 66-22-79, vyr. redaktoriaus pavaduotojo — 66-27-18, atsakingojo sekretoriaus — 66-29-34.

Rinko ir spaudė LKP CK leidyklos spaustuvė Vilniuje, Tiesos 1/9. Leidžia laikraščių ir žurnalų susivienijimas „Periodika".

«ЛЯУДЕС УКИС» (Народное хозяйство). Ежемесячный экономический журнал Госплана, Минфина и Института экономики АН Лит. ССР. Гл. редактор А. Ю. Скрипка. На литовском языке. Адрес редакции: 232600, Вильнюс. ГСП-2, Альгирдо, 31.

Типография издательства ЦК КП Литвы, 232656, Вильнюс, Тиесос, 1/9.

TURINYS

СОДЕРЖАНИЕ

PIRMAME VIRSELIO PUSLAPYJE: polietileninių plėvelių gamybos kompleksinė automatizuota linija Vilniaus plastmasinių dirbinių gamykloje.

V. GULEVIČIAUS nuotr. (ELTA)

LIAUDIES GEROVEI

Užtikrinti tolesnę visuomenės socialinę pažangą, vykdyti plačią liaudies gerovės kėlimo programą.

Iš Pagrindinių TSRS ekonominio ir socialinio vystymo krypčių

Praėjusiais metais didelio partijos organizatorinio ir politinio bei auklėjamojo darbo, masių darbo aktyvumo dėka, taip pat įgyvendinant priemones atsakomybei, tvarkai ir drausmei stiprinti liaudies ūkyje toliau reiškėsi teigiamos tendencijos šalies ekonomikoje. Paspartėjo visuomeninės gamybos tempai, pagerėjo jos kokybiniai rodikliai. Šiuo pagrindu pasiektas tolesnis liaudies gerovės lygio kilimas.

Nacionalinės pajamos, naudojamos vartojimui ir kaupimui, praėjusiais metais sudarė 496 mlrd. rb. Palyginus su 1983 m., jos padidėjo 12 mlrd. rb, arba 2,6% Savo ruožtu tai padėjo toliau vykdyti visuomenės socialinio ugdymo programą, kurią priėmė TSKP XXVI suvažiavimas ir išvystė vėlesni TSKP CK plenumai.

Realiosios pajamos vienam šalies gyventojui padidėjo 3%. Vidutinis mėnesinis darbininkų ir tarnautojų darbo užmokestis padidėjo 2,5% ir sudarė 185 rb, kolūkiečių darbo apmokėjimas — 3% ir sudarė 145 rb.

Išaugo visuomeniniai vartojimo fondai, kurie sudarė 139,5 mlrd. rb. Tai 1,5 mlrd. rb daugiau negu numatyta penkmečio plano užduotyse.

Mažmeninė prekių apyvarta (sugretinamomis kainomis) padidėjo 4,2%. Praėjusių metų rugsėjo mėn. buvo sumažintos mažmeninės kainos kasdieninės paklausos gaminiams, kurių gamyba paskutiniuoju metu buvo iš esmės padidinta. Dėl kainų sumažinimo ir sezoninio prekių pardavimo, įskaitant kainų sumažinimą nuo 1983 m. gruodžio 1 d., gyventojai praėjusiais metais laimėjo apie 5 mlrd. rb. Nuo 1984 m. gruodžio 17 d. sumažintos atskirų rūšių vilnonių audinių, paltų ir galvos apdangalų iš karakulio kainos. Nuo šių metų sausio 10 d. sumažintos kai kurių markių lengvųjų automobilių valstybinės mažmeninės kainos.

Toliau buvo nuosekliai sprendžiama butų problema. Iš visų finansavimo šaltinių praėjusiais metais šalyje pastatyta 113 mln. kv. m bendro ploto gyvenamųjų namų. Tai 1,3 mln. kv. m daugiau negu 1983 m. Praėjusiais metais butų sąlygas pagerino dar maždaug 10 mln. žmonių.

Plačiai buvo vystoma ikimokyklinių įstaigų, bendrojo lavinimo mokyklų, ligoninių, poliklinikų sistema. Jų atiduota naudoti daugiau negu numatyta penkmečio plane 1984 metams.

Tačiau negalima tenkintis tuo, kas pasiekta. Kaip nurodė draugas K. Černenka, kalbėdamas TSKP CK Politinio biuro posėdyje 1984 m. lapkričio 15 d., daugelis įmonių ir net kai kurios šakos neįstengė pasiekti rezultatų, garantuojančių pastovų gamybos augimą, toli gražu ne pagal visas pozicijas įveikė atsilikimą. Mūsų pramonė nepasiruošusi plataus vartojimo, ūkinių bei buitinių prekių paklausos pasikeitimui. Dar dideli laiko, išteklių nuostoliai, kurie paprastai susidaro dėl neūkiškumo.

Užbaigti nebaigtus darbus, likviduoti atsilikimą galima tik toliau didėjant darbo kolektyvų aktyvumui. Labai svarbu našiai dirbti kiekvieną paskutiniųjų penkmečio metų dieną, kiekvieną valandą. Kaip nurodė draugas K. Černenka, „tik visų tarybinių žmonių darbas — sąmoningas, atkaklus, efektyvus darbas — gali užtikrinti tolesnį jų gerovės kilimą, jų pilnakraujišką, dvasiškai turtingą, laimingą gyvenimą".

1985 m. planas numato plačią tarybinės visuomenės gyvenimo lygio tolesnio kėlimo programą. Socialinėms ir kultūrinėms priemonėms finansuoti TSRS valstybinis biudžetas skiria 123,9 mlrd. rb, arba beveik trečdalį visų savo išlaidų. Be to, įmonės ir organizacijos šiems tikslams skirs daugiau kaip 29 mlrd. rb.

Realiosios pajamos vidutiniškai vienam gyventojui padidės 3,3%, o mūsų respublikoje — 4,1%. Vidutinis mėnesinis darbininkų ir tarnautojų darbo užmokestis šiais metais sudarys 190,6 rb, kolūkiečių darbo apmokėjimas — 150 rb. Mūsų respublikoje —atitinkamai 187 ir 167 rb.

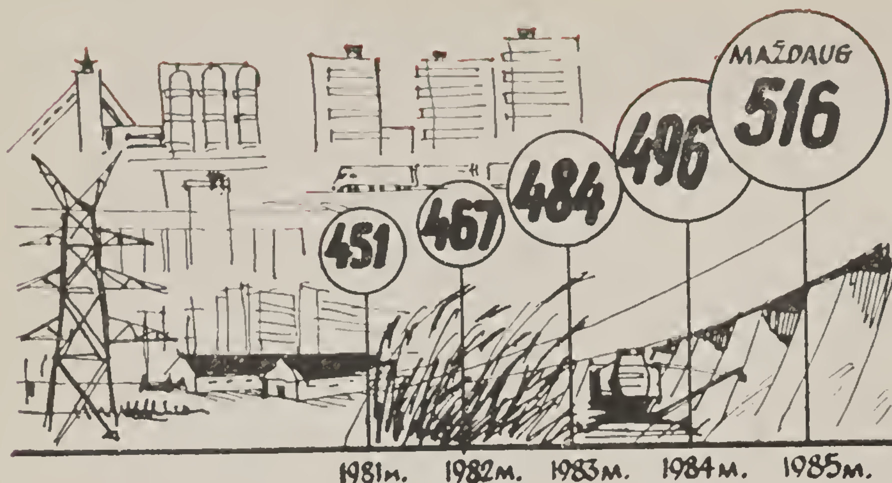
Šalies visuomeniniai vartojimo fondai išaugs 5% ir sudarys 146,5 mlrd. rb, arba 2,5 mlrd. rb daugiau negu numatyta penkmečio plane šiems metams. Mūsų respublikoje išmokos ir lengvatos iš visuomeninių vartojimo fondų vidutiniškai vienam gyventojui padidės 3,3% ir sudarys 569 rb.

Bus padidintos lengvatos Didžiojo Tėvynės karo dalyviams, pradėtos didinti minimalios pensijos kolūkiečiams, taip pat pensijos darbininkams ir tarnautojams, išėjusiems į užtarnautą poilsį daugiau kaip prieš 10 metų. Numatytos kitos priemonės, pirmiausia susijusios su mokyklų reformos realizavimu, įskaitant ir mokytojų darbo užmokesčio padidinimą.

Numatyta toliau gerinti gyventojų aprūpinimą pramonės prekėmis ir paslaugomis. Lengvosios pramonės produkcijos gamyba šiais metais padidės 3,5%, palyginus su 1,7% 1984 m. Sparčiau didės neaustinių medžiagų gamyba: ji išaugs beveik 19%, lininių audinių — 5,3, viršutinio trikotažo — 3,4%.

Mažmeninė prekių apyvarta šalyje padidės 5,2%,

TSRS NACIONALINIŲ PAJAMŲ, NAUDOJAMŲ VARTOJIMUI IR KAUPIMUI, AUGIMAS
(mlrd. rb, sugretinamomis kainomis)

palyginus su 1984 m., ir sudarys 334 mlrd. rb. Mūsų respublikoje mažmeninė prekių apyvarta planuojama 4,95 mlrd. rb dydžio, arba 260 mln. rb (5,5%) didesnė negu 1984 m.

Siekiant geriau aprūpinti prekybą prekių ištekliais, labiau subalansuoti gyventojų pinigines pajamas ir išlaidas, TSRS ministerijoms ir žinyboms, sąjunginių respublikų Ministrų Taryboms nurodyta imtis priemonių besąlygiškai įvykdyti liaudies vartojamų prekių gamybos užduotis geriau naudojant veikiančius ir naujai atiduodamus gamybinius pajėgumus, taupiai ir racionaliai naudojant materialinius išteklius, taip pat maksimaliai eksploatuojant vietines bei antrines žaliavas ir medžiagas prekių asortimentui didinti ir kokybei gerinti.

Gyventojams teikiamos buitinės paslaugos šiais metais šalyje padidės 6%, iš to skaičiaus kaime — 7,1%. Mūsų respublikoje šis rodiklis padidės 4,3%.

Bus plėtojama gyvenamųjų namų statyba. Iš visų finansavimo šaltinių šalyje planuojama pastatyti 114 mln. kv. m bendro ploto gyvenamųjų namų, arba 10,7 mln. kv. m daugiau negu numatyta penkmečio plane.

Iš esmės padidės kooperatinė ir individuali statyba — atitinkamai 19 ir 10%. Valstybės, kolūkių ir gyventojų lėšomis per penkmetį žemės ūkio darbuotojams bus pastatyta apie 176 mln. kv. m bendro ploto gyvenamųjų namų. Tai atitinka TSRS maisto programos užduotį.

Iš visų finansavimo šaltinių šalies miestuose ir kaimo vietovėse per penkmetį bus pastatyta apie 555 mln. kv. m bendro ploto gyvenamųjų namų, arba 25 mln. kv. m daugiau negu numatyta penkmečio plano užduotyse. Tai įgalins daugiau kaip 50 mln. žmonių pagerinti butų sąlygas.

Mūsų respublikoje iš visų finansavimo šaltinių šiais metais planuojama pastatyti 1,77 mln. kv. m bendro ploto gyvenamųjų namų, iš jų apie 675 tūkst. kv. m kaimo vietovėse. Numatoma, kad nustatyta penkmečiui gyvenamųjų namų statybos programa respublikoje bus visiškai įvykdyta.

Pradėta praktiškai įgyvendinti bendrojo lavinimo ir profesinių technikos mokyklų reformą. Ši didelės socialinės bei politinės reikšmės priemonė užims labai svarbią vietą tarybinės mokyklos istorijoje, bus svarbi išsivysčiusio socializmo visuomenės tobulinimo sudėtinė dalis. Jos etapinis įgyvendinimas pareikalaus apie 11 mlrd. rb per metus, iš to skaičiaus 3,5 mlrd. rb — mokytojų ir kitų liaudies švietimo darbuotojų darbo užmokesčiui padidinti.

Numatoma sustiprinti mokyklų materialinę bazę, atiduoti naudoti naujas mokyklas, ikimokyklines įstaigas, profesines technikos mokyklas, taip pat įgyvendinti kitas priemones, susijusias su augančiosios kartos auklėjimu. Pavyzdžiui, numatyta iš visų finansavimo šaltinių šiais metais pastatyti vaikų darželių ir lopšelių 630 tūkst. vietų. Kaimo ikimokyklinių įstaigų lyginamasis svoris bendroje jų statyboje padidės iki 43%, palyginus su 37% praėjusiais metais.

Mūsų respublikoje vaikų darželių bei lopšelių numatoma pastatyti iš viso 12,5 tūkst. vietų. Įvykdžius šią statybos programą, vaikų iki 6 metų amžiaus aprūpinimo šiomis įstaigomis lygis šių metų pabaigoje sudarys: miestuose — 74%, kaimo vietovėse — 38%.

Planuojama šiais metais pastatyti bendrojo lavinimo mokyklų 951 tūkst. vietų, iš jų 48% tenka kaimo vietovėms. Bendras moksleivių skaičius šalyje pasieks 40,9 mln. žmonių.

Mūsų respublikoje iš visų finansavimo šaltinių numatyta pastatyti bendrojo lavinimo mokyklų 10,15 tūkst. vietų, iš to skaičiaus kaimo vietovėse — 2,9 tūkst. vietų.

Toliau bus plėtojamas kadrų rengimas liaudies ūkiui. Šalies aukštosios mokyklos ir technikumai šiais metais turi parengti 2,1 mln. specialistų, profesinės technikos mokyklos — 2,6 mln. kvalifikuotų darbininkų.

Plane numatyta plati sveikatos apsaugos objektų statybos programa. Bus pastatytos naujos ambulatorijos ir poliklinikos, kuriose galės apsilankyti 116 tūkst. žmonių per pamainą. To dėka jų pralaidumas padidės iki 4,9 mln. apsilankymų. Be to, bus atiduota naudoti ligoninių 60 tūkst. vietų. Bus plėtojamas sanatorijų, pensionų, poilsio namų ir pionierių stovyklų tinklas. Daugiau kaip 14 mln. darbininkų ir tarnautojų gaus kelialapius į sanatorijas ir poilsio namus nemokamai arba lengvatinėmis sąlygomis. Apie 15 mln. vaikų pailsės pionierių stovyklose. Be to, kas antras kelialapis bus išduotas nemokamai.

Mūsų respublikoje 1985 m. numatyta pastatyti ir atiduoti naudoti ligoninių iš viso 1710 vietų — Vilniuje, Kaune, Panevėžyje, Kapsuke, Kupiškyje, Kėdainiuose, Molėtuose, be to, vaikų sanatoriją Druskininkuose, polikliniką Jurbarke, 19 kaimo ambulatorijų, iš to skaičiaus 13 — kolūkių lėšomis. Metų pabaigoje respublikos ligoninėse bus 45,3 tūkst. vietų. Taigi jose 10 tūkst. gyventojų vidutiniškai teks 127 vietos.

Pagerės keleivinio transporto darbas. Keleivių pervežimas visomis bendrojo naudojimo transporto rūšimis šalyje padidės 1,7%, iš to skaičiaus geležinkelio transportu — 1,1%, automobilių — 2,2 ir oro — 1,6%.

Tokios yra pagrindinės socialinės raidos kryptys, svarbiausios planinės užduotys baigiamiesiems penkmečio metams. Jų vykdymas pareikalaus iš visų didelio organizuotumo, tvirtos valstybinės bei planinės drausmės ir pavyzdingos tvarkos.

Ekonominis eksperimentas pramonėje

NAUJOS GALIMYBĖS IR REZULTATAI

A. BAŠKIENĖ
Lietuvos TSR vietinės pramonės ministerijos
Planavimo ir ekonomikos skyriaus vyriausioji ekonomistė

Plačiu frontu gerinamas liaudies ūkio valdymas. Ir šio darbo rezultatyvumas daug priklausys nuo ministerijų ir žinybų, visų ūkinio valdymo grandžių veiklos stiliaus ir metodų tobulinimo.

Iš draugo K. Černenkos kalbos
TSKP CK Politinio biuro posėdyje
1984 m. lapkričio 15 d.

TSKP XXVI suvažiavimo ir vėlesnių TSKP CK plenumų nutarimai numatė toliau nuosekliai gerinti liaudies ūkio valdymą diegiant konkrečias ūkio mechanizmo tobulinimo priemones, stiprinant jų poveikį gamybos efektyvumo didinimui ir darbo kokybės gerinimui. Viena šių priemonių ir yra šalies pramonėje vykdomas plataus masto ekonominis eksperimentas. Nuo praėjusių metų pradžios jis taikomas ir respublikos Vietinės pramonės ministerijos susivienijimuose bei įmonėse.

Pirmieji darbo rezultatai dirbant ekonominio eksperimento sąlygomis rodo, kokią didelę reikšmę jis turėjo kolektyvų ūkinei bei finansinei veiklai. Naujų ūkininkavimo ir valdymo metodų taikymas įgalino pirma laiko, t. y. iki gruodžio 25 d., įvykdyti pramonės produkcijos ir daugumos svarbiausių gaminių ketverių penkmečio metų gamybos užduotis, 1984 m. pasitiktinius planus ir socialistinius įsipareigojimus. Metines prekinės produkcijos realizavimo pagal sutartis užduotis įvykdė visi gamybiniai kolektyvai, tuo tarpu 1983 m. šių užduočių neįvykdė 6 iš 25 įmonių. Ministerijos prekinės produkcijos realizavimo planas 1984 m. įvykdytas 102%, arba realizuota virš plano įvairių liaudies vartojamų bei gamybinės techninės paskirties prekių daugiau kaip už 5 mln. rb. Produkcijos realizavimas praėjusiais metais padidėjo 5% vietoj planuotų 2,9%.

Atskleistos plačios ekonominio eksperimento galimybės mobilizavo vietinės pramonės darbo kolektyvus geriau naudoti turimus gamybinius pajėgumus ir darbo išteklius. Visa tai leido prekinės produkcijos gamybą ministerijos mastu praėjusiais metais padidinti 5,3%, esant planui 3,5%.

Stabilūs darbo užmokesčio fondo sudarymo normatyvai paskatino įmonių kolektyvus vykdyti gamybinius planus turint mažiau darbuotojų. Tai įgalino 1984 m. visą produkcijos gamybos prieaugį gauti didinant darbo našumą, o ankstesniais vienuoliktojo penkmečio metais šis rodiklis sudarė tik 83,6%. Pagal metinį gamybos planą darbo našumas turėjo išaugti 2,4%, o faktiškai išaugo 4,7%. Sėkmingas praėjusiųjų metų gamybos plano įvykdymas teigiamai atsiliepė ir ketverių penkmečio metų planinių užduočių įvykdymui bei viršijimui. Produkcijos augimo tempai 1981—1984 m. sudarė 20%, o penkmečio plane buvo numatyta 17,4%. Atitinkamai penkmečio plane nustatyta darbo našumo didinimo užduotis viršyta 2,7 punkto.

Ekonominio eksperimento sąlygos leido gerokai padidinti finansinių svertų ir materialinių stimulų vaidmenį gamyboje — tai padarė teigiamą poveikį racionaliai naudojant materialinius, kuro ir energetikos išteklius, mažinant gaminamos produkcijos savikainą ir didinant gamybos rentabilumą. Vietinės pramonės mastu išlaidos vienam prekinės produkcijos rubliui sumažintos, palyginus su 1983 m., maždaug 1%, taip pat įvykdyta papildoma savikainos sumažinimo 0,5% užduotis. Pelno planas įvykdytas 109,4% — tai 2,8 mln. rb viršplaninio pelno. Visa tai įgalino sudaryti atitinkamus ekonominio skatinimo fondus. Palyginus su 1983 m., materialinio skatinimo fondas padidėjo 24,8%, socialinių ir kultūrinių priemonių bei gyvenamųjų namų statybos fondas — 14,4%, gamybos vystymo fondas — 48,5%.

Gamybiniai susivienijimai ir įmonės, dirbdami naujomis sąlygomis, buvo suinteresuoti įgyvendinti papildomas organizacines ir technines priemones. Jas praktiškai realizavę, gamybiniai kolektyvai sutaupė net 2 mln. rb darbo užmokesčio fondo. Iš darbo užmokesčio fondo ekonomijos 1,4 mln. rb buvo panaudota išmokėti įvairiems priedams bei priemokoms prie aukštos kvalifikacijos darbininkų tarifinių atlygių už profesinį meistriškumą ir priemokoms prie aukštos kvalifikacijos inžinerijos bei technikos darbuotojų ir tarnautojų pareiginio atlyginimo. Taip pat buvo mokamos priemokos už profesijų bei pareigų derinimą. Šios priemokos buvo skirtos 1695 darbuotojams, t. y. 6,4% visų darbuotojų skaičiaus. Jiems praėjusiais metais išmokėta 523 tūkst. rb — tai kur kas daugiau negu ankstesniais penkmečio metais.

Priemokų prie tarifinio atlygio bei priedų taikymas leido atitinkamai pagerinti darbo normavimo lygį, buvo daugiau diegiama techniškai pagrįstų, pažangių normų ir normatyvų. Tarpšakinių ir kitų pažangių normų diegimas sudarė geras sąlygas ministerijos mastu sumažinti gaminamos produkcijos darbaimlumą daugiau negu 870 tūkst. normavalandžių. Padidinta 9,3 tūkst. galiojančių normų (7,5%). Darbininkų iniciatyva peržiūrėta 200 normų. Taigi techniškai pagrįstų normų 1984 m. spalio mėn buvo 80%, o darbininkų laikininkų, kurių darbas normuojamas, — 66,2% (1983 m. — 60,8%).

Plačiau buvo taikomos priemokos prie pareiginių atlyginimų aukštos kvalifikacijos inžinerijos bei technikos darbuotojams ir tarnautojams. 1983 m. jos buvo išmokėtos 1594 žmonėms (272 tūkst. rb), o praėjusiais metais — 2424 darbuotojams (602 tūkst. rb). Susidariusios papildomos ma-

terialinio skatinimo galimybės diegiant ekonominį eksperimentą šakoje lėmė darbuotojų vidutinio atlyginimo augimą. 1983 m. vidutinis mėnesinis vieno pramonės gamybinio personalo darbuotojo atlyginimas sudarė 188 rb, o 1984 m. jis išaugo iki 194,4 rb, arba 3,4%. Atitinkamai vieno darbininko atlyginimas padidėjo iki 190,7 rb per mėnesį, ITD ir tarnautojų — iki 212,5 rb. Santykis tarp darbo našumo ir vidutinio atlyginimo augimo tempų per metus, skaičiuojant pagal palyginamą metodologiją, sumažėjo nuo 0,82 iki 0,72. Tai rodo ekonomiškai pagrįstų materialinių stimulų poveikį darbo našumo didinimui, kuris yra vienas pagrindinių gamybos efektyvumo augimo rodiklių.

Ekonominio eksperimento sąlygomis techninė pažanga planuojama pačių įmonių, ir ji liko pagrindine varomąja jėga didinant gamybos efektyvumą, atnaujinant produkciją bei gerinant jos kokybę. Mokslo ir technikos laimėjimų diegimui į gamybą spartinti vietinės pramonės susivienijimai ir įmonės palaiko ryšius daugiau nei su 20 respublikos ir šalies mokslinio tyrimo institutų, projektavimo, konstravimo ir technologinių organizacijų, iš kurių net su septyniomis sudarytos sutartys dėl techninio bendradarbiavimo. Jos padeda diegti naują techniką, kurti ir įsavinti naujus gaminius, rekonstruoti ir techniškai pertvarkyti gamybą. Vien 1984 m. keliant gamybos techninį lygį įdiegta 320 techninės pažangos priemonių, kompleksiškai mechanizuoti 6 gamybiniai barai, įdiegtos 5 srautinės mechanizuotos linijos ir įsigyta įvairių technologinių įrengimų už 6,7 mln. rb. Tai įgalino sąlygiškai atpalaiduoti iš viso apie 395 žmones, o nuo rankų ir sunkaus fizinio darbo — 70 žmonių. Laukiamas naujos technikos diegimo ekonominis efektas sudarys 1,2 mln. rb.

Be to, išaugus darbininkų, inžinerijos bei technikos darbuotojų kūrybinei iniciatyvai ir aktyvumui, labai išsiplėtė racionalizatorių judėjimas. Šakos darbuotojai pateikė 1790 racionalizacinių pasiūlymų bei išradimų, iš kurių 1600 įdiegta į gamybą kaip racionalizaciniai sumanymai, o 65 — kaip išradimai bei pramoniniai pavyzdžiai. Jų praktinis panaudojimas davė 2,4 mln. rb metinės ekonomijos — tai 24% daugiau negu 1983 m.

Techninis gamybos tobulinimas sąlygojo tolesnį produkcijos asortimento plėtimą bei jos atnaujinimą. 1984 m. parengti gamybai 886 nauji gaminiai, iš jų 670 — meno verslų dirbiniai ir suvenyrai. Naujų gaminių įsavinimo užduotis įvykdyta 110%, atnaujinta 33,8% produkcijos. Atsižvelgiant į didelę pirkėjų paklausą, pradėti gaminti tokie gaminiai, kaip įvairių modifikacijų medinės duoninės, sudedamos medinės rogutės, komplektai biriems produktams iš litografuotos skardos, aliumininės ir špižinės keptuvės, rankinės daržovių trintuvės, vaikiški žaislai, sportinės bei turistinės paskirties gaminiai ir kt.

Neblogų rezultatų pasiekta vykdant TSKP nubrėžtą kursą toliau kelti darbo žmonių gerovę gaminant daugiau liaudies vartojamų prekių.

1984 m. vietinės pramonės susivienijimai ir įmonės liaudies vartojamų prekių gamybos planą (mažmeninėmis kainomis) įvykdė 104,4% ir pateikė respublikos gyventojams įvairių rūšių gaminių už 8,8 mln. rb. Šių prekių gamyba padidėjo, palyginus su 1983 m., 4,7%. Ypač išaugo šviesos technikos gaminių gamyba — 10,1%, gaminių iš kaulo porceliano — 50,3, įvairių siuvinių — 7, meno verslų dirbinių ir suvenyrų — 7,6, baldų — 5,8% ir kt.

Daugiau gaminta liaudies vartojamų prekių ir pramonės gaminių iš vietinių žaliavų bei pramonės ir žemės ūkio gamybos atliekų. 1984 m. produkcijos gamybos iš vietinių žaliavų ir atliekų planas įvykdytas 108,9%, gamybos mastas išaugo 15,7%, o lyginamasis svoris prekinėje produkcijoje padidėjo per metus nuo 8,8 iki 9,7%.

Ekonominis eksperimentas įgalino pagerinti produkcijos kokybę. Aukščiausios kokybės kategorijos gaminių 1984 m. padaugėjo 27,6% ir pagaminta už 41,1 mln. rb vietoj plane numatytų 35,3 mln. rb. Šios produkcijos lyginamasis svoris visoje atestuojamoje produkcijoje išaugo nuo 25,5 iki 30,5%, o visoje prekinėje produkcijoje — nuo 12,7 iki 15,4%.

Per metus 97 naujiems gaminiams suteiktas valstybinis kokybės ženklas. Be to, daugiau gaminama pagerintos kokybės produkcijos su indeksu „N". Jos lyginamasis svoris bendroje liaudies vartojamų prekių gamyboje sudarė 7,7% vietoj 4,7% pagal planą.

Daug dėmesio diegiant eksperimentą buvo skiriama kolektyvinėms darbo organizavimo ir skatinimo formoms tobulinti. Dabar respublikos vietinėje pramonėje yra daugiau kaip tūkstantis brigadų, kuriose dirba 12,7 tūkst. darbininkų (tai 70% visų darbininkų). Per metus papildomai buvo sudaryta apie 200 naujų brigadų, į kurias suburta beveik 2 tūkst. darbininkų. Padaugėjo naujo tipo brigadų, kurios dirba pagal vieningą paskyrą, apmokant už galutinį darbo rezultatą pagal darbinio dalyvavimo koeficientą. Šiose brigadose dirba apie 11,6 tūkst. darbininkų, arba 64%. Brigadose pradėta diegti ūkiskaitą. Dabartiniu metu ūkiskaitinėse brigadose jau darbuojasi daugiau negu 5 tūkst. darbininkų — tai sudaro 45% visų darbininkų, dirbančių brigadose, tuo tarpu 1983 m. jų skaičius buvo perpus mažesnis. Iki vienuoliktojo penkmečio pabaigos gamybinių susivienijimų ir įmonių planuose numatoma, kad brigadinė darbo organizavimo ir skatinimo forma apims ne mažiau kaip 75% visų darbininkų.

Iniciatyvą vykdyti gamybines užduotis turint mažiau darbuotojų jau palaikė 64 brigados, kuriose dirba 980 darbininkų. Toms brigadoms, kurios vykdo gamybinius planus, turėdamos mažiau darbininkų, iš darbo užmokesčio fondo ekonomijos išmokamos padidintos (iki 10% brigados vienetinio uždarbio) premijos. Praėjusiais metais tam sunaudota 26 tūkst. rb darbo užmokesčio fondo ekonomijos.

Plačiu mastu įdiegus kolektyvines darbo ir jo apmokėjimo formas, taip pat įgyvendinus organizuotumo didinimo, valstybinės, darbo ir planinės drausmės stiprinimo priemones pasiekta, kad susivienijimuose ir įmonėse darbo laiko nuostoliai sumažėjo nuo 0,24% 1983 m. iki 0,19% praėjusiais metais. Taip pat vienu punktu sumažėjo ir kadrų kaita (1984 m. — 14%).

Nauji ūkininkavimo metodai tiesiogiai susiję su darbo kolektyvų iniciatyva siekti geriausių galutinių darbo rezultatų. Todėl iš esmės buvo apsvarstyta visa socialistinio lenktyniavimo organizavimo sistema, parengtos ir patvirtintos naujos sąlygos. Dabartiniu metu vienuoliktojo penkmečio planines užduotis įvykdė ir dirba dvyliktojo penkmečio sąskaita 28 gamybinės brigados (daugiau negu 2000 darbininkų). Čia nemažą indėlį įnešė inžinerijos bei technikos darbuotojai ir tarnautojai, kurie, dirbdami pagal asmeninius kūrybinius planus, pasiūlė gerų priemonių darbo organizavimui tobulinti, gamybai mechanizuoti, pažangiai technikai ir technologijai įsavinti. Įdiegus į gamybą naujoves, praėjusiais metais gautas 275 tūkst. rb ekonominis efektas.

Kaip parodė vienerių metų darbo eksperimento sąlygomis patirtis, gamybiniams susivienijimams ir įmonėms iškilo daug spręstinų problemų planavimo ir finansinių svertų tobulinimo, mokslo ir technikos pažangos spartinimo, materialinio techninio tiekimo, darbuotojų materialinio suinteresuotumo srityse.

Norint padidinti prekybos organizacijų vaidmenį ir atsakomybę už užsakymų pateikimą, taip pat įmonių aktyvumą formuojant planus, tikslinga gamybinę programą pagal produkcijos kiekį ir asortimentą formuoti tik prekybos organizacijų ir kitų vartotojų užsakymų pagrindu. Siekiant paspartinti naujų gaminių įdiegimą į gamybą, reikėtų pakeisti numatomų gaminių aprūpinimo materialiniais ištekliais tvarką.

Norint padidinti gamybos vystymo fondo vaidmenį spartinant mokslo ir technikos pažangą, tikslinga padidinti šio fondo sudarymo normatyvus. Taip pat reikėtų leisti įmonėms kaupti gamybos vystymo, vietinės pramonės vystymo ir plataus vartojimo fondo lėšas atskiroje balansinėje sąskaitoje.

Įmonių techniniam pertvarkymui, atliekamam iš Valstybinio banko kreditų, tikslinga skirti materialinius techninius išteklius tokia pat tvarka, kaip ir necentralizuotiems kapitaliniams įdėjimams.

Toliau didinant materialinį suinteresuotumą, reikėtų nustatyti stabilias išdirbio normas penkmečiui ir keisti jas tik techninių priemonių įdiegimo atvejais. Taip pat tikslinga suteikti įmonių vadovams teisę išmokėti priedus aukštos kvalifikacijos inžinerijos bei technikos darbuotojams prie pareiginių atlyginimų ne kas mėnesį, o tik įvykdžius konkrečią užduotį, už kurią nustatytas priedas.

Yra ir kitų klausimų, kuriuos eksperimento tolesnio vykdymo eigoje būtina apsvarstyti bei koreguoti.

Vietinės pramonės gamybiniai kolektyvai, siekdami deramai sutikti TSKP XXVII suvažiavimą, Pergalės Didžiajame Tėvynės kare 40-metį ir Tarybų valdžios atkūrimo Lietuvoje 45-ąsias metines, priėmė padidintus pasitiktinius planus ir socialistinius įsipareigojimus 1985 metams, paskutiniesiems vienuoliktojo penkmečio metams. Numatoma penkmečio gamybos planą įvykdyti iki gruodžio mėn. 15 d. Įsipareigota šiais metais papildomai pagaminti ir realizuoti įvairių rūšių gaminių už 2,2 mln. rb, darbo našumo didinimo planą viršyti 1% ir to dėka gauti visą gamybos prieaugį.

Pažangus patyrimas

INDĖLIS ASMENINIS, ATSAKOMYBĖ BENDRA

Alg. STANAITIS
Kapsuko TSRS 50-mečio maisto pramonės automatų gamybinio susivienijimo Socialinės raidos planavimo ir kontrolės biuro viršininkas

Nuolat ieškoti būdų, kaip vystyti darbo žmogaus iniciatyvą, didinti jo vaidmenį valdant gamybą, ugdyti kiekvieno tarybinio piliečio jausmą, kad jis yra pilnateisis šalies šeimininkas.

Iš draugo K. Černenkos kalbos
TSKP CK 1983 m. birželio plenume

Kapsuko TSRS 50-mečio maisto pramonės automatų gamybinio susivienijimo gamykloje yra beveik pusantro šimto brigadų. Jose dirba daugiau kaip pusė visų darbininkų. Pagrindinė jų funkcija — planinių užduočių kiekybinių ir kokybinių rodiklių savalaikis įvykdymas. Todėl svarbu ne brigadų kiekis ir darbininkų skaičius jose, o kaip efektyviai jos dirba, kokia jų įtaka gamybos rezultatams, kokie išryškėja socialiniai veiksniai. Žinoma, daug kas priklauso nuo brigadininkų ir brigadų narių požiūrio į darbą. Koks jis? Norėdami gauti išsamų atsakymą į šį bei kitus rūpimus klausimus, sukaupti konkrečių duomenų, kurie leistų ne tik sėkmingai kurti naujas brigadas, bet ir tobulinti esamą darbą, didinti jų įtaką gamybos rezultatams, kartu su LTSR MA Filosofijos, sociologijos ir teisės instituto mokslininkais atlikome brigadinio darbo sociologinius tyrimus.

Dauguma brigadų mūsų įmonėje dirba pagal vieningą paskyrą. Jos gauna gamybos užduotis, nomenklatūrinius metų, ketvirčio ir mėnesio planus. Atlyginimas daugiausia priklauso nuo bendrų rezultatų, bendro uždarbio. Taikomi ir darbo indėlio koeficientai. Beveik 35% apklaustų darbininkų atsakė, jog dirbant brigadoje jų uždarbis padidėjo. Nepaisant to, darbo apmokėjimo problema dar yra aktuali, nes 41% darbininkų nurodė, kad jų atlyginimas nepadidėjo. Pasitaiko abejonių dėl uždarbio paskirstymo brigados nariams. Į klausimą, ar visada teisingai paskirstomas uždarbis, 53,1% darbininkų atsakė, jog visaip būna. Kodėl? Atlyginimo paskirstymas brigados nariams ne visada reikiamai derinamas su kolektyviniais darbo organizavimo principais, ne visuomet atsižvelgiama į darbininkų kvalifikaciją, profesijų sugretinimą, konkretų kiekvieno brigados nario indėlį į galutinį rezultatą. Todėl ir

toliau ieškoma tokių brigados narių darbo apmokėjimo formų, kurios labiau skatintų gerinti rodiklius, būtų paprastos ir gerai suprantamos kiekvienam brigados nariui (už ką gali būti sumažintas ar padidintas darbo indėlio koeficientas).

Brigadinis darbas skatina gaminti produkciją turint mažiau darbuotojų. Ypač svarbu, kad brigadoje galėtų vienas kitą pakeisti susirgus, atostogaujant, išvykus su reikalais. Susivienijime tuo tikslu atliktas didelis aiškinamasis darbas, organizuoti specialūs techniniai bei ekonominiai kursai gretutinėms specialybėms įsigyti. Dabar dešimtys darbininkų moka ir sugeba atlikti greta dirbančių asmenų operacijas. Brigada gali dirbti net tuo atveju, kai nėra vieno ar dviejų darbininkų. Todėl nenuostabu, kad beveik pusė apklaustų darbininkų pripažino, jog brigadinis darbas įgalino mažesniu skaičiumi žmonių atlikti tą patį darbą; 38,1% darbininkų patvirtino, kad brigadinis darbas leidžia racionaliau naudoti darbo laiką; net 73% apklaustų darbininkų nurodė, kad kolektyvinis darbas padeda didinti darbo našumą.

Praktiškai įsitikinome, kad darbo našumo didinimo užduotys sėkmingai vykdomos brigadose tuomet, kai jos rūpestingai sukomplektuotos profesiniu ir kvalifikaciniu požiūriu; racionaliai paskirstomas darbas brigados nariams, keliamas bendrojo ir profesinio išsimokslinimo lygis; iki minimumo sumažinama kadrų kaita; sėkmingai išspręstas profesijų sugretinimo klausimas, išvengiama darbo laiko nuostolių. Daug ką pasako ir atsakymas į klausimą — ,,Kas skatina viršyti išdirbio normas?" Apie 36% darbininkų atsakė: ,,Noras neatsilikti nuo brigados narių".

Pokalbiai su darbininkais ir sociologiniai tyrimai rodo, kad nors žmogui geriau, įdomiau dirbti brigadoje, jis nenori ,,ištirpti" joje, likti nepastebimas. Dalis darbininkų nusiskundė, kad brigadoje sumažėja galimybės geram darbininkui parodyti savo sugebėjimus, būti įvertintam kaip pirmūnui. Vadinasi, brigadoje reikia sumaniai derinti asmeninius ir kolektyvinius interesus, susumuoti ir vertinti ne tik visos brigados, bet ir atskirai kiekvieno jos nario atliktą darbą, jo suteiktą kitiems pagalbą, indėlį į bendrus kolektyvinio darbo rezultatus. Praktiškai įsitikinome, jog ten, kur reikiamai sutvarkyta individualaus darbo vertinimo rodiklių apskaita, nesunku nustatyti geriausią darbininką. Tokiu atveju kiekvienas brigados narys yra aktyvesnis, noriau taiko pažangius darbo metodus, ieško rezervų savo veiklos rodikliams gerinti.

Brigadų veiklos sėkmė daug priklauso nuo to, koks yra materialinis techninis aprūpinimas, ar laiku patiekiamos žaliavos, medžiagos, komplektuojantieji gaminiai. O spragų, trūkumų, nepriklausančių vien nuo susivienijimo vadovų gerų norų, yra. Neatsitiktinai 55,2% darbininkų nusiskundė, kad pasitaiko prastovų dėl nesavalaikio aprūpinimo medžiagomis, žaliavomis ir komplektuojančiaisiais gaminiais.

Kolektyvinio darbo sąlygomis ne brigada turi taikytis prie susiklosčiusios tvarkos, o atvirkščiai: viskas turi būti tvarkoma taip, kad brigada galėtų našiai dirbti. Reikia atitinkamai pertvarkyti gamybos valdymą, apskaitą, planavimą, normavimą, siejant šiuos darbus su konkrečia struktūrinių padalinių vadovų ir specialistų atsakomybe. Mokslinio tyrimo institutai bei projektavimo organizacijos, projektuodami naujas įmones ar rekonstruodami esamas, turėtų atsižvelgti į brigadinio darbo specifiką.

Brigada, kaip pirminis gamybinis kolektyvas, be ekonominio efekto, duoda ir socialinį efektą. Tiesa, socialinių veiksnių neišmatuosi prietaisais, neišreikši procentais. Tačiau ir nebūtina viską matuoti produkcijos kiekiu, procentais, skaičiais. Tyrimai rodo, kad brigadose į aukštesnę pakopą pakilo kolektyviškumas ir savitarpio pagalba. Malonu, kad nuoširdumas, dėmesingumas vieno kitam, jautrumas sėkmingai atstato net labai nualintas ne tik psichines, bet ir fizines jėgas. Brigada atlieka didelį vaidmenį formuojant individo sąmonę, socialistinę pasaulėžiūrą, nes žmogus ugdo žmogų, jis turi labai daug ką imti iš kitų ir daug ką duoti kitiems. Priklausomybės kolektyvui jausmas neišvengiamai siejamas su atsakomybės kolektyvui jausmu. Todėl kartais nei šeima, nei bendraamžiai darbininkui nepadaro tokios įtakos, kaip brigados kolektyvas. Brigada ugdo draugiškus savitarpio pagalbos santykius, formuoja sveiką moralinį psichologinį klimatą, stiprina darbo drausmę. Čia darbininkai dvasiškai veikia vienas kitą, atvirai dalijasi mintimis, kuria savas tradicijas. Čia, o ne kur kitur, sėkmingai įgyvendinamas pagrindinis socializmo dėsnis — ,,Kiekvienam pagal atliktą darbą" ir principas — ,,Vienas už visus, visi už vieną". Kiekvienam darbininkui pasidarė aišku, kad atsakyti reikia ne tik už save, bet ir už greta dirbantį, nes ir geras įvertinimas, ir pražangos, ir klaidos liečia visus vienodai. Brigados narių santykiai grindžiami paprasta ir aiškia schema: dirbk nuoširdžiai, būk sąžiningas, jautrus kitiems ir tau garantuota bendradarbių pagarba bei draugystė, jų parama sunkią minutę. Antai 43,1% apklaustų darbininkų kategoriškai tvirtina, kad brigadinis darbas suartina bendradarbius, ugdo savitarpio supratimą.

Tyrimų analizė rodo, kad brigadoje sustiprėjo ne tik materialiniai, bet ir moraliniai stimulai, sumažėjo konfliktų, nebeliko vietos nesąžiningumui, pravaikštininkams, brokdariams. Tiesa, pasitaiko vienas kitas drausmės pažeidėjas, tačiau jų gretos sparčiai mažėja. O kai lieka vienetai, atsispirti prieš kolektyvo reikalavimus praktiškai darosi neįmanoma ir tenka paklusti bendradarbių valiai. Nenuostabu, kad 74,9% darbininkų tvirtina, jog darbas brigadoje net labai sustiprino darbo drausmę.

Sukaupta tyrimų medžiaga leidžia daryti išvadą, kad kolektyvinio darbo sąlygomis didelė atsakomybė tenka brigadininkui, kaip pirminio gamybinio kolektyvo vadovui. Nuo jo labai daug priklauso gamybinio ir auklėjamojo darbo sėkmė. Jeigu brigadininkas sumanus savo srities specialistas, geras gamybos organizatorius, moka dirbti su žmonėmis, jis yra formalusis ir neformalusis kolektyvo lyderis. Toks brigadininkas randa bendrą kalbą ne tik su pavaldiniais, bet ir su kitų struktūrinių padalinių vadovais.

Į klausimą — ,,Kokiomis savybėmis pasižymi Jūsų brigadininkas?" — 34,7% darbininkų atsakė, kad pasižymi dalykiškumu, geru darbo išmanymu, 33,1%

Didžiosios pergalės 40-mečiui ir Tarybų valdžios atkūrimo Lietuvoje 45-mečiui

LIETUVOS AGROPRAMONINIO KOMPLEKSO RAIDA IR PERSPEKTYVOS

Doc., ist. m. kand. G. BUTKUS, doc., ekon. m. kand. O. PETRAŠKEVIČIUS

Žemės ūkis susijęs beveik su visomis liaudies ūkio šakomis. Tarybų Lietuvoje žemės ūkio gamybai sunaudojama apie penktadalis elektros energijos ir naftos produktų, daugiau kaip trečdalis chemijos pramonės produkcijos, daugiau kaip pusė atiduodamų naudoti pagrindinių fondų. Žemės ūkio plėtotės sėkmę vis daugiau lemia ryšiai su kitomis liaudies ūkio šakomis, jo sąveika su tiekiančiomis gamybos priemones ir perdirbančiomis jo produkciją įmonėmis bei organizacijomis. Ypač aktualūs jie tampa siekiant išlaikyti sparčius žemės ūkio reprodukcijos tempus. Šiuolaikinėmis sąlygomis žemės ūkis nebepajėgus spręsti visų jam keliamų uždavinių. Tam būtinos visų liaudies ūkio šakų pastangos.

Terminas „agropramoninis kompleksas" literatūroje pradėtas vartoti palyginti neseniai, tačiau pats kompleksas susiformavo išsivysčius kapitalistiniam gamybos būdui ir objektyviai tebesivysto iki šiol. Jis nebuvo tik įformintas organizaciniu ir juridiniu požiūriais.

Yra įvairių jo apibrėžimo variantų. Labiausiai priimtinas, mūsų manymu, būtų toks: „Agropramoninis kompleksas — tai integruota materialinės gamybos šakų visuma, kurios funkcionavimo tikslas — tenkinti gyventojų poreikius prekėms, gaminamoms iš žemės ūkio žaliavos". Agropramoninis kompleksas (APK) apima apie šimtą įvairių liaudies ūkio šakų. Mūsų šalyje ir respublikoje jis formuojamas ir vystomas jungiant daugelį tarpusavyje glaudžiai susijusių gamybinių technologinių stadijų: gamybos priemonių gamyba — augalininkystės produktų gamyba — gyvulininkystės produktų gamyba — augalininkystės ir gyvulininkystės produktų perdirbimas į galutinio vartojimo reikmenis — jų realizavimas didmeninėje ir mažmeninėje prekyboje. Kiekviena minėtų nuosekliai susietų stadijų turi savo gamybinę infrastruktūrą.

APK, kaip ir bet kurios kitos gamybos, funkcionavimas turi savo sociališkai apibrėžtą tikslą. Išvystyto socializmo sąlygomis jo tikslas — kuo geriau tenkinti nuolat didėjančius šalies gyventojų poreikius maisto produktams ir ne maisto prekėms, gaminamoms iš žemės ūkio žaliavos.

Išreiškiant šį objektyvų socialistinės gamybos tikslą, kiekviena agropramoninės gamybos stadija (įvairios agropramoninio komplekso gamybos priemonių gamybos ir gamybinių paslaugų teikimo šakos, pati žemės ūkio gamyba, žemės ūkio produkcijos paruošos, jos transportavimas, sandėliavimas, pirminis perdirbimas, maisto produktų, drabužių, avalynės, pluošto ir kitų gaminių iš žemės ūkio žaliavos gamyba, visų šių produktų realizavimas gyventojams) taip pat turi savo ekonominius bei socialinius tikslus ir uždavinius.

Pagrindinės APK grandies — žemės ūkio — gamybinės veiklos rezultatus, išskyrus produkciją, pasiliekančią žemės ūkyje tolesniam gamybos procesui tęsti, galima vertinti pagal žemės ūkio produkcijos panaudojimo laipsnį kitose reprodukcijos stadijose — grandyse, kur gaminami maisto ir kiti žemės ūkio kilmės produktai. Čia vertinimo kriterijus galėtų būti moksliškai pagrįstos gyventojų mitybos normos, taip pat žemės ūkio žaliavos sunaudojimo normos įvairių produkcijos rūšių kiekiui pagaminti. Tą patį principą reikėtų taikyti ir vertinant gamybos rezultatus agropramoninio komplekso grandyse, aprūpinančiose žemės ūkį pagrindiniais fondais, kitomis gamybos priemonėmis bei teikiančiose jam įvairias gamybines paslaugas.

APK ekonominė funkcija glaudžiai susipina su jo socialinėmis funkcijomis: kuo geriau tenkinti visų darbo žmonių materialinius ir kultūrinius poreikius, spartinti visapusišką socialistinio kaimo ugdymą, kuo sėkmingiau įveikti esminius skirtumus tarp miesto ir kaimo.

Agrarinių pramoninių santykių užuomazga atsirado dar ikikapitalistinėse formacijose. Tada jie buvo primityvūs ir neišsivystę. Ikikapitalistinius agrarinius pramoninius santykius pakeitė kapitalistiniai, susiformavo nauji, labiau išvystyti mokslo ir technikos pažangos pagrindu, užsimezgė jų tarpusavio ryšiai. Tačiau, kaip pažymėjo V. Leninas, prieštaravimų tarp pramonės ir žemdirbystės kapitalizmas ne tik nepašalino, o dar labiau paaštrino.

Tik pakeitus privatinę gamybos priemonių nuosavybę visuomenine, susidaro sąlygos laipsniškam žemės ūkio ir pramonės integravimui. Tik socializmas įgalino sukurti planinius, lygiateisius ir ekvivalenčius santykius tarp agrarinio ir pramoninio liaudies ūkio sektorių. Kolūkinės santvarkos pergalė užtikrino plačią ir imlią rinką pramonei, tiekiančiai žemės ūkiui gamybos priemones. Kolūkiai ir tarybiniai ūkiai savo ruožtu tapo stambiais grūdų, techninių augalų, gyvulininkystės produktų gamintojais, tiekiančiais juos perdirbamajai pramonei ir vartotojams.

Žemės ūkio specializavimo ir koncentravimo dialektika dėsningai sukėlė būtinumą vystyti agropramoninę integraciją. Jau 1975 m. šalyje veikė per 700 agropramoninių įmonių ir susivienijimų. 1974 m. Estijoje buvo įkurtas pirmasis rajoninis agropramoninis susivienijimas, vėliau panašūs susivienijimai buvo įkurti Latvijoje ir Gruzijoje. Pirmųjų rajonų agropramoninių susivienijimų patirtis parodė, kad tai perspektyvi agropramoninės integracijos forma, ir TSKP CK 1982 m. gegužės plenumas patvirtino TSKP Centro Komiteto ir TSRS Ministrų Tarybos nutarimą „Dėl žemės ūkio ir kitų agropramoninio komplekso šakų valdymo gerinimo".Vykdant šį nutarimą, agropramoniniai susivienijimai buvo sukurti visoje šalyje.

Buržuazinėje Lietuvoje pramonės ir žemės ūkio ryšiai vystėsi lėtai ir vienpusiškai. Jų plėtotei nemažą įtaką turėjo buržuazinės kooperacijos ir valstybinių monopolijų plėtimas. Per kooperatyvus ir jų centrus bei tiesiogiai su jais susijusias grynai valstybines monopolistines bendroves („Maistą", „Lietūkį", „Lietuvos cukrų", Žemės banką) lietuviškoji buržuazija neblogai suorganizavo prekybą žemės ūkiui reikalingomis gamybinės paskirties

---

— darbštumu, 28% — mokėjimu bendrauti su žmonėmis.

Kadangi nuolat didėja reikalavimai šios kategorijos vadovams, brigadininkais reikėtų skirti ar rinkti ne tik geriausius iš geriausių darbininkus, sumaniausius savo srities specialistus, bet ir turinčius specialųjį vidurinį išsimokslinimą, galinčius būti gerais gamybos organizatoriais, turinčius gyslelę darbui su žmonėmis ir sugebančius juos nuteikti darbui bei numatančius perspektyvą. Užimantysis šias svarbias ir atsakingas pareigas turi turėti pakankamai drąsos ir ryžto. Tai akcentavo draugas K. Černenka TSKP Centro Komiteto 1984 m. vasario plenume: „Rodyti visose grandyse daugiau savarankiškumo, drąsiau ieškoti, ryžtis, jeigu reikia, pateisinamai rizikai ekonomikos efektyvumo didinimo, liaudies gerovės kėlimo vardan — štai ko mes laukiame iš mūsų ūkinių kadrų".

Brigadinio darbo formoms bei metodams tobulinti, joms derinti prie gamybos profilio ir vietos sąlygų — dar yra rezervų. Todėl ir toliau reikia eiti ieškojimų bei atradimų keliu.

prekėmis, žemės ūkio, ypač gyvulininkystės, produktų supirkimą ir eksportą, žemės ūkio kreditavimą[1].

Lietuvos žemės ūkio kooperatyvų sąjunga „Lietūkis" 1939—1940 m. buvo vienintelis javų eksportininkas, be to, per jį ėjo 100% trąšų, 85% druskos, 50% cemento, 27% geležies importo[2].

Pieno ūkio kooperacija Lietuvoje taip pat buvo labai stambi monopolija, veikusi jau ne tik vidaus ir užsienio prekyboje, bet ir pramonėje. Centrinė Lietuvos pieno perdirbimo bendrovių sąjunga „Pienocentras" 1940 m. pradžioje jungė 182 kooperacines pienines su 2 159 grietinės nugriebimo punktais. Pieninės 1939 m. surinko 499,3 mln. kg pieno, arba apie pusę visos tuometinės Lietuvos (be Klaipėdos ir Vilniaus kraštų) pieno produkcijos iš 106,6 tūkst. valstiečių — pieno tiekėjų ūkių (tai sudarė apie 40% visų valstiečių ūkių).

Akcinė bendrovė „Maistas" turėjo keturis gana stambius mėsos kombinatus (Kauno, Panevėžio, Šiaulių, Tauragės), 73 gyvulių priėmimo punktus. 1939 m. „Maistas" supirko iš valstiečių 650 tūkst. kiaulių, 43 tūkst. galvijų, 1,5 mln. paukščių. „Maisto" lyginamasis svoris visame Lietuvos eksporte 1939 m. sudarė 34,4%, gyvulių ir mėsos produktų eksporte — 99,5%. Nemažą vaidmenį „Maistas" vaidino ir mėsos bei mėsos produktų vidaus prekyboje. Jo specializuotų parduotuvių ir didmeninės prekybos apyvarta vidaus rinkoje 1939 m. sudarė 19,8 mln. litų[3].

Akcinė bendrovė „Lietuvos cukrus", įkurta 1931 m., pastatė du cukraus fabrikus" — Marijampolėje (dabar Kapsukas) ir Pavenčiuose, pradėjo statyti Panevėžyje. Ji supirko ir perdirbo beveik visą Lietuvoje išaugintų cukrinių runkelių derlių.

Taigi kai kuriose srityse buržuazinės Lietuvos pramonės ir žemės ūkio tarpusavio ryšiai buvo palyginti plačiai išsivystę. Tačiau pramonės vaidmuo žemės ūkio gamyboje buvo labai menkas. Visuotinio žemės ūkio surašymo duomenimis, 1930 m. Lietuvos žemės ūkyje tebuvo 544 traktoriai, o 1940 m. jų skaičius padidėjo iki 700, tačiau ir jie dėl eksploatacijos brangumo daugiausia buvo naudojami tik javams kulti. Palyginimui pastebėsime, kad dabar Tarybų Lietuvos žemės ūkyje yra apie 47,5 tūkst. traktorių, kasmet žemės ūkiui patiekiame apie 5 tūkst. naujų traktorių. Buržuazinėje Lietuvoje vienam hektarui ariamos

TSRS liaudies ūkio pasiekimų parodoje veikia tarpšakinė paroda „Agropramoninio komplekso vystymas sąjunginėje respublikoje".
NUOTRAUKOJE: parodoje „Agroprom-84".
TASS'o fotonuotr.

žemės buvo patiekta tik 0,43 centnerio mineralinių trąšų[4], o dabar — 10,23 centnerio[5]. Apie 10% visų ūkių (neskaitant ūkių iki 1 ha ploto) tais laikais išvis neturėjo jokių žemės ūkio mašinų. Šimtui ūkių teko 1,5 sėjamosios, 6 kertamosios bei pjaunamosios mašinos, 6 arkliniai grėbliai, 15 kuliamųjų su maniežais. Mašinų gamybos pramonėje dirbo tik 1,5 tūkst. darbininkų. Pagrindinė jos produkcija buvo arklinės kuliamosios, maniežai, plūgai. Tačiau ir tos produkcijos dėl menkos paklausos buvo gaminama nedaug. Sudėtingos žemės ūkio mašinos (šienapjovės, javapjovės, motorinės kuliamosios) buvo importuojamos, bet darbo valstiečiai praktiškai jų įsigyti negalėdavo. Turėdamas nedidelį skaičių traktorių ir variklių, visiškai neturėdamas autotransporto, buržuazinės Lietuvos žemės ūkis mažai naudojo skysto kuro, visiškai nenaudojo elektros energijos, valstiečiai labai mažai tegalėjo įsigyti trąšų, statybinių medžiagų, tobulesnių įrankių. Rankų darbas vyravo ne tik žemės ūkio produktų gamyboje, bet ir melioracijoje. Šlapių žemių buvo nusausinta labai mažai, dažniausiai buvo sausinama atvirais grioviais. Iki 1939 m. Lietuvoje nebuvo nė vieno ekskavatoriaus. Taigi buržuazinėje Lietuvoje, nepaisant tam tikro maisto pramonės ir labai nežymaus tekstilės bei avalynės pramonės išvystymo, agropramoniniam kompleksui formuotis sąlygų nebuvo.

Prielaidos agropramoniniam kompleksui formuotis susidarė pasukus Lietuvai socializmo keliu.

Viena žemės ūkio ir pramonės sanglaudos formų pirmaisiais Tarybų valdžios metais Lietuvoje buvo mašinų-traktorių stotys, kurios socializmo kūrimo ir stiprinimo laikotarpiu sudarė visos kolūkių materialinės techninės bazės pagrindą. Dar 1941 m. pavasarį Lietuvoje veikė 42 mašinų-traktorių stotys. 1950 m. jų buvo 113 su 3251 traktoriumi ir 500 sunkvežimių, 1957 m. MTS skaičius išaugo iki 129, o traktorių jose buvo 8 518. MTS sunkvežimių parkas 1950—1957 m. padidėjo nuo 537 iki 1257, arba 2,3 karto[6]. MTS kasmet buvo vis geriau aprūpinamos įvairiomis sudėtingomis žemės ūkio mašinomis.

Traktorių ir sudėtingos žemės ūkio technikos parkas augo ne tik MTS, bet ir tarybiniuose bei kituose valstybiniuose ūkiuose. Nuo 1956 m. vis daugiau traktorių ir sudėtingų žemės ūkio mašinų ėmė įsigyti ir kolūkiai.

Sparčiais tempais buvo mechanizuojamos ir gyvulininkystės fermos. Šioje srityje kolūkiams taip pat daug padėjo MTS. Nemaža pasiekta ir mechanizuojant pašarų gamybą.

Esminis pertvarkymas šioje srityje įvykdytas 1958 m. MTS reorganizavimas ir technikos perdavimas kolūkiams dar labiau paspartino šiuos procesus, sužadino kūrybinę iniciatyvą kolūkiuose ieškant naujų darbo formų, geriau naudojant turimą techniką.

Tarybų Lietuvoje jau 1940—1941 m. buvo pradėti ištisinio elektrifikavimo darbai. Ypač didelis mokslinio tyrimo ir ūkinis organizacinis darbas buvo atliktas pokario metais. Žemės ūkio elektrifikavimo problema buvo sprendžiama kaip sudėtinė visos respublikos gamybinių jėgų išvystymo dalis.

Ypač sparčiai pramonės ir žemės ūkio ryšiai pradėjo vystytis po TSKP CK 1965 m. kovo plenumo. Žemės ūkis gavo daug traktorių, įvairių kombainų, kitų sudėtingų mašinų, automobilių. Pastatyti stambūs gyvulininkystės kompleksai, paukštynai, šiltnamių kombinatai. Žemės ūkio įmonių pagrindiniai fondai 1965—1982 m. padidėjo apie 6 kartus. Kolūkių ir tarybinių ūkių pagrindiniai gamybiniai fondai 1983 m. sausio 1 d. sudarė 5947,4 mln. rb (1973 m. sugretinamomis kainomis), 100-ui ha žemės ūkio naudmenų jų teko 186,5 tūkst. rb[7]. Nudrenuota daugiau kaip du trečdaliai sausintinų žemės ūkio naudmenų.

Smarkiai išaugo pramonės vaidmuo paruošiant vartojimui žemės ūkio produktus. Dabar pramonė perdirba apie 75% mėsos ir pieno, visus linus ir cukrinius runkelius, 14% daržovių ir daugiau kaip 60% vaisių.

Pokario metais nuo žemės ūkio atsiskyrė daugelis savarankiškų gamybos šakų. Dar 1946 m. žemės ūkiui aprūpinti transportu buvo organizuota tarybinių ūkių transporto respublikinė kontora. Vystėsi maisto pramonė. Jos produkcija 1965—1982 m. padidėjo 2,3 karto, o miltų, kruopų ir kombinuotųjų pašarų gamyba — 7 kartus, lengvosios pramonės, kuri daugiausia perdirba žemės ūkio žaliavą, gamyba per tą patį laikotarpį išaugo apie 4,5 karto[8].

Respublikos agropramoninis kompleksas ypač sparčiai vystėsi per paskutiniuosius du dešimtmečius. Tuo laikotarpiu susikūrė ir plačiai išvystė savo veiklą Melioracijos ir vandens ūkio ministerija, Kaimo statybos ministerija, Valstybinis gamybinio techninio žemės ūkio aprūpinimo komitetas (buvusi „Lietžemūktechnika"), prieš keletą metų susikūręs Respublikinis gamybinis mokslinis agrocheminio žemės ūkio aptarnavimo komitetas,

Respublikinis zootechninio veterinarinio tiekimo organizavimo susivienijimas, Žemės ūkio ministerijos remonto ir statybos trestas, tarpkolūkinės gyvulių sėklinimo įmonės. Sukurta Vaisių ir daržovių ūkio ministerija.

Tuo laikotarpiu susiformavo kombinuotųjų pašarų pramonė ir daugelis kitų respublikos agropramoninio komplekso šakų bei jų padalinių. Komplekso sudėtyje — 12 ministerijų ir žinybų, jo sistemoje dirba maždaug 40% materialinės gamybos sferos darbuotojų, sutelkta tiek pat pagrindinių gamybinių fondų ir gaminama maždaug tiek pat visos produkcijos. Pagrindinio agropramoninio komplekso padalinio — maisto komplekso struktūra tokia: pirmoje sferoje — žemės ūkio gamybiniame aptarnavime, statyboje, melioracijoje (kitaip tariant, agroservise) dirba 20,6%, antroje — pačiame žemės ūkyje — 66,3, paruošų ir žemės ūkio produktų perdirbimo sferoje — 13,1% visų agropramoninio komplekso sistemos darbuotojų. Per paskutiniuosius penkerius metus agropramoninis kompleksas respublikoje vystėsi esant stabiliam darbuotojų skaičiui; jų šiek tiek daugėjo pirmoje ir trečioje sferose, mažėjo pačiame žemės ūkyje.

Agropramoninio komplekso formavimasis respublikoje turi savo specifiką. Tarybų Lietuvos pramonės „B" grupės lyginamasis svoris bene didžiausias — 1983 m. jis sudarė 39,6% (šalies vidurkis — 25,1%). Maisto produktų vienam gyventojui čia gaminama daugiau negu vidutiniškai šalyje.

Atsižvelgiant į gamtines sąlygas, Tarybų Lietuvos žemės ūkis vystomas mėsos ir pieno galvijininkystės bei bekoninės kiaulininkystės kryptimi. Tai lemia spartesnį mėsos ir pieno pramonės augimą; ji dabar perdirba beveik visą pagamintą gyvulininkystės produkciją. Ypač smarkiai išaugo miltų, kruopų ir kombinuotųjų pašarų pramonė. Miltų, kruopų ir kombinuotųjų pašarų gamyba 1983 m., palyginus su 1965 m., padidėjo apie 4 kartus[9].

Agropramoninė integracija respublikoje vystoma šiomis pagrindinėmis kryptimis: tobulinami tarpšakiniai agropramoninio komplekso ekonominiai ryšiai bei atskirų gamybos šakų tarpusavio santykiai; sukurti respublikos ir rajonų agropramoniniai susivienijimai; kuriamos stambios agropramoninės ir agroprekybinės įmonės. Pavyzdžiui, respublikoje yra keturi dideli paukštynai, turintys savo skerdyklas, kuriose perdirbama apie 40% visos paukštienos. Kai kurie sodininkystės tarybiniai ūkiai turi savus vaisių perdirbimo cechus. Eksperimento tvarka sukurti du stambūs agroprekybiniai ūkiai, aprūpinantys Palangą ir Druskininkus vaisiais bei daržovėmis.

Labai reikšmingas veiklos stimulas yra TSKP CK 1982 m. gegužės plenumo patvirtinti dokumentai, kurie sudaro sąlygas didinti visų agropramoninio komplekso grandžių ekonominį efektyvumą, tobulinti jo valdymą. APK išskirtas kaip savarankiškas planavimo ir valdymo objektas. Tai leidžia geriau bei efektyviau derinti teritorinį ir šakinį planavimą bei valdymą.

TSKP CK 1982 m. gegužės plenume buvo išvystytas partijos XXVI suvažiavimo teiginys apie tai, kad socialistinio žemės ūkio pagrindas buvo ir tebėra kolūkiai bei tarybiniai ūkiai. Jie yra svarbiausia agropramoninio komplekso grandis. Tai principinis teiginys. Jis rodo, kad ir specializacijos gilinimo, kooperavimo bei agropramoninio integravimo sąlygomis pagrindinis vaidmuo komplekse tenka kolūkiams ir tarybiniams ūkiams. Jie buvo, yra ir bus pagrindinė žemės ūkio gamybos organizavimo forma.

Kadangi Lietuvos žemės ūkis ir toliau specializuosis pieno bei mėsos gamybai, keliamas uždavinys jau vienuoliktajame penkmetyje pagaminti vidutiniškai per metus 500—520 tūkst. t mėsos, palyginus su 453,7 tūkst. t vidutiniškai per metus 1976—1980 m., o dvyliktajame penkmetyje — 590—600 tūkst. t, arba 20—32% daugiau negu kasmet buvo vidutiniškai gaminama 1976—1980 m. Smarkiai išaugs ir pieno gamyba.

Tai kelia naujus uždavinius maisto pramonei. Todėl numatyta modernizuoti maisto ir kitas žemės ūkio produkciją perdirbančias pramonės šakas, išplėsti jų pajėgumus. Numatyta paspartinti sandėlių, šaldytuvų ir kitų objektų statybą.

Toliau numatoma spartinti žemdirbystės bei gyvulininkystės kompleksinį mechanizavimą, nuolat kelti traktorių, kombainų ir kitų žemės ūkio mašinų bei įrengimų techninį lygį, gerinti jų kokybę. Toliau sparčiais tempais bus vykdomas žemių melioravimas, ypač padidės drėkinamų žemių plotas, didės mineralinių trąšų gamyba, sparčiai vyks gyvenamųjų namų, kultūrinių ir buitinių objektų statyba kaime.

Toliau vyks pakitimai agropramoninio komplekso struktūroje. Reikia pasiekti, kad žemės ūkį aptarnaujančios organizacijos pramoniniu būdu remontuotų 75—80% visų traktorių ir kombainų. Statybos bei montavimo darbai, žemių melioravimas, ūkių vidaus kelių tiesimas turėtų būti vykdomi daugiausia aptarnaujančių organizacijų jėgomis. Centralizuoti agrocheminiai patarnavimai turėtų sudaryti 70—75% visų atliekamų darbų. Reikia taip pat, kad didžioji dalis kolūkiams pristatomų medžiagų būtų atvežama aptarnaujančių organizacijų transportu, visas superkamas pienas ir kita gyvulininkystės produkcija iš ūkių išvežama Mėsos ir pieno pramonės ministerijos autotransportu, kad pramonė perdirbtų ne 90%, kaip dabar, bet beveik visą valstybės supirktą žemės ūkio produkciją. Vis didesnę dalį vaisių, daržovių ir kai kurių kitų augalininkystės produktų tikslinga perdirbti pačiuose ūkiuose organizuotuose cechuose bei tarpūkinėse jų perdirbimo įmonėse, plačiau įtraukiant į šį darbą Lietuvos kooperatyvų sąjungą.

Perspektyvos, kurias atveria Tarybų Lietuvos žemės ūkiui tolesnis agropramoninės integracijos vystymas, iš tikrųjų labai plačios. Žengdami šiuo keliu, agropramoninio komplekso darbuotojai svariu indėliu prisidės prie Maisto programos įvykdymo. Visų agropramoninio komplekso grandžių visuomeninės organizacijos, visi tarybiniai žmonės savo aktyviu darbu turi įnešti kuo didesnį indėlį į liaudies gėrybių aruodą.

---

[1] Gregorauskas M. Tarybų Lietuvos žemės ūkis 1940—1960 m. — V., 1960, p. 25.

[2] Duomenys iš „Lietūkio" 1939 m. apyskaitos ir prof. P. Šalčiaus straipsnio 1940 m. „Talkos" Nr. 18—19.

[3] Gregorauskas M. Tarybų Lietuvos žemės ūkis 1940—1960 m., p. 26.

[4] Pričinauskas J. Ekonominė darbo valstiečių padėtis Lietuvoje buržuazijos valdymo metais. LTSR MA darbai. — Serija A. t. V., 1955, p. 15.

[5] Lietuvos TSR liaudies ūkis 1982 metais. — V., 1983, p. 89—90.

[6] Gregorauskas M. Tarybų Lietuvos žemės ūkis 1940—1960 m., p. 321—322.

[7] Lietuvos TSR liaudies ūkis 1982 metais. — V., 1983, p. 88—89.

[8] Apskaičiuota remiantis: „Lietuvos TSR liaudies ūkis 1982 metais". — V., 1983, p. 46, 52, 53, 66, 81, 84, 85.

[9] Apskaičiuota remiantis: „Lietuvos TSR liaudies ūkis 1981 metais". — V., 1982, p. 46; „Lietuvos TSR liaudies ūkis 1983 metais". — V., 1984, p. 35.

NAUJOS KNYGOS

G. Matulienės knygoje „LAISVALAIKIS IR GAMYBINĖ VEIKLA"*. Daugiausia vietos skiriama asmenybės nuostatų ir individualių psichologinių savybių tyrimui, siekiant įvertinti atskirų laisvalaikio komponentų svarbą asmenybei, jos tobulėjimui. Pagrindinį dėmesį autorė skiria veiklos kokybinei pusei bei jos daromam poveikiui asmenybei, mėgina pažvelgti į asmenybę tiek socialinės aplinkos, tiek pačios asmenybės vidinių elgesio determinantų požiūriu, daugiau dėmesio skiriant laisvalaikiui.

*Matulienė G. Laisvalaikis ir gamybinė veikla. — V.: Mintis, 1985. — 95 p.

I. Fiodorovas brošiūroje „DARBO MECHANIZAVIMAS (efektyvaus programų panaudojimo patirtis)"* darbo mechanizavimą nagrinėja per tolesnio gamybos intensyvinimo prizmę kaip kompleksinę problemą, kurią sprendžiant reikia taikyti naujus tikslinio programinio planavimo metodus. Analizuoja apibendrintą pagrindinės ir pagalbinės gamybų mechanizavimo tikslinių ir kompleksinių programų sudarymo bei įdiegimo patyrimą kėlimo ir transportavimo darbuose.

* Федоров И. Механизация труда. Опыт эффективного использования программ.— В.: Минтис, 1984.— 49 с.

Diegiant naujus ūkininkavimo metodus

ŠAKINIO INFORMACINIO SKAIČIAVIMO KOMPLEKSO FORMAVIMO PROBLEMOS LENGVOJOJE PRAMONĖJE

J. BALTRUŠAITIS
Lietuvos TSR lengvosios pramonės ministerijos
Apskaitos centralizavimo ir valdymo darbų mechanizavimo susivienijimo „Ritmas" viršininkas,
doc., ekon. m. kand. J. NOVICKAS

Kasmet respublikos įmonės ir organizacijos gauna vis daugiau techniškai tobulesnių ir galingesnių skaičiavimo mašinų. Pavyzdžiui, nuo 1971 iki 1983 m. eksploatuojamų ESM skaičius padidėjo 7 kartus, jų vertė palyginamomis kainomis — 33 kartus, o greitaeigiškumas — net 50 kartų.

Didžiausią respublikos skaičiavimo technikos parko dalį naudoja pramonė. Pramonės valdymas organizuotas šakiniu principu, todėl ir skaičiavimo technika skirstoma ir diegiama vadovaujantis tuo pačiu principu. Kuriamos šakų automatizuotos valdymo sistemos, respublikiniai šakiniai skaičiavimo centrai. Susivienijimų ir įmonių informaciniai skaičiavimo centrai, mašinų skaičiavimo stotys ir biurai, jei ir aptarnauja kitas įmones bei organizacijas, tai dažniausiai tik savo šakos. Planingai (kartais ir su atskirais stichiškumo elementais) respublikoje formuojasi pramonės šakų valdymo informacijos rinkimo, apdorojimo ir perdavimo industrija — šakiniai informaciniai skaičiavimo kompleksai.

Šakiniai informaciniai skaičiavimo kompleksai pradėjo formuotis kartu su skaičiavimo technikos diegimu pramonės šakose. Tačiau klavišinės, perforacinės ir net pirmų kartų elektroninės skaičiavimo mašinos dėl mažo informacijos apdorojimo pajėgumo didelių problemų nekėlė. Skaičiavimo technikos vartotojai jas naudojo savo nuožiūra, kaip kas išmanė ir mokėjo. Net nepanaudojus nedidelių šių skaičiavimo mašinų pajėgumų didelių nuostolių nebuvo. Šiandien keliasdešimt kartų išaugę skaičiavimo mašinų pajėgumai verčia galvoti, kaip efektyviau naudoti skaičiavimo techniką. Lyginant su kitomis technikos rūšimis, ESM vystosi daug spartesniais tempais — įmonės ir organizacijos, gavusios naujų modelių ESM, kartais nespėja jų net kaip reikiant įsavinti, šių modelių gamyba nutraukiama ir jie keičiami naujais. Problemų kelia ir respublikos automatizuotos valdymo sistemos kūrimas, į kurią kaip sudėtinės dalys įeis besiformuojantys pramonės šakų informaciniai skaičiavimo kompleksai. Panagrinėsime šių kompleksų formavimo problemas lengvojoje pramonėje, kuri pagal įmonių ir jų darbuotojų skaičių yra didžiausia pramonės šaka respublikoje.

Suskirstysime pagrindines šakinio informacinio skaičiavimo komplekso formavimo problemas į tris grupes: darbo priemonių, darbo objekto, darbo organizavimo bei technologijos ir specialistų kvalifikacijos. Trumpai panagrinėsime kiekvieną šių grupių.

Bet kurio šakinio informacinio skaičiavimo komplekso darbo priemones sudaro skaičiavimo technika ir jos eksploatavimui reikalingi įvairūs kiti įrenginiai: informacijos kopijavimo ir dauginimo aparatai, oro kondicionavimo sistemos, ryšių priemonės, matavimo ir diagnostikos stendai ir t. t. Visą skaičiavimo techniką galima suskirstyti į dvi dideles klases: klavišinių skaičiavimo mašinų ir ESM (perforacinių skaičiavimo mašinų nenagrinėsime, nes jų gamyba eina į pabaigą). Tiek klavišines skaičiavimo mašinas, tiek ESM dar galima skirstyti į poklasius. Pavyzdžiui, šalia mažų klavišinių skaičiavimo mašinų pradėtos gaminti klavišinės skaičiavimo mašinos, kurių darbui reikalingos specialios programos, turinčios atminties ir informacijos saugojimo įrenginius. ESM diapazonas taip pat platus: nuo mikro — iki didelės, nuo specializuotos — iki universalios.

Respublikos lengvoji pramonė, pradėjusi nuo „Minsk" tipo skaičiavimo mašinų, vėliau perėjo prie vieningos sistemos VS-1022, VS-1033, VS-1035 mašinų. Tik paskutiniaisiais metais įsigyta viena kitos markės — SM 1600 tipo ESM. Tarp klavišinių skaičiavimo mašinų taip pat aiškiai vyrauja dviejų tipų mašinos: VDR gamybos „Robotron" ir mūsų šalies — „Iskra".

Informacijos apdorojimui tenka didžiausia ITD ir tarnautojų darbo laiko dalis, todėl palyginkime jų aprūpinimą ESM pajėgumais skirtingose šakos valdymo grandyse. Vieno lengvosios pramonės ministerijoje dirbančio ITD ir tarnautojo aprūpinimas ESM pajėgumais prilyginamas vienetui. Tada kai kurių šakos įmonių ir susivienijimų, kurie turi ESM, ITD ir tarnautojų aprūpinimas skaičiavimo technikos pajėgumais atrodys taip: Alytaus medvilnės kombinato — 0,14, „Lelijos" gamybinio susivienijimo — 0,14, „Drobės" gamybinio susivienijimo — 0,15, „Ritmo" susivienijimo aptarnaujamų įmonių — 0,08. Kaip matome, skirtumai aprūpinant ITD ir tarnautojus skaičiavimo technikos pajėgumais priklausomai nuo valdymo lygio labai dideli. Taigi iškyla optimalaus skaičiavimo technikos pajėgumų paskirstymo tarp įvairių šakos valdymo grandžių problema. Tačiau šiam uždaviniui išspręsti būtina žinoti informacinių srautų apimtį kiekviename šakos valdymo lygyje, o tai faktiškai iki šiol nebuvo tiriama.

Nemaža specifinių informacinio skaičiavimo komplekso formavimo problemų respublikos lengvojoje pramonėje kyla dėl didelio įmonių ir jų filialų skaičiaus ir labai plačios jų išsidėstymo geografijos. Sudaryti tinkamas sąlygas naujoms ESM eksploatuoti mažos įmonės nepajėgia, nors jose dirbančių ITD ir tarnautojų darbą mechanizuoti ir automatizuoti reikia taip pat kaip ir stambiuose susivienijimuose. Pavyzdžiu paimkime Alytaus miesto lengvosios pramonės įmones. Šalia didžiulio Alytaus medvilnės kombinato — pagal darbuotojų skaičių net 5 kartus mažesnis „Dainavos" siuvimo fabrikas. Nors „Dainavos" fabrike darbuotojų kur kas mažiau, žaliavų asortimentas net platesnis negu Alytaus medvilnės kombinate. Platesnė ir gaminamos produkcijos nomenklatūra, o kuo daugiau įvairių žaliavų, kuo įvairesnė produkcija, tuo sunkiau vykdyti gamybos apskaitą, jos planavimą, taigi didesnė ESM naudojimo būtinybė šiems darbams mechanizuoti ir automatizuoti.

Užsienio šalių skaičiavimo technikos eksploatavimo patirtis rodo, kad ne tik galingos, bet vidutinės ir net mažos ESM neefektyvios, jei jos dirba be terminalinių įrenginių. Pavyzdžiui, JAV jau 1972 m. vienai ESM vidutiniškai teko 24 terminalai. Todėl, formuojant pramonės šakų informacinių skaičiavimo kompleksų techninę bazę, efektyviausias kelias yra grupinių regionalinių skaičiavimo centrų su nedidelėse įmonėse pastatytomis mini ESM ir terminalais organizavimas. Kokie šio kelio privalumai, palyginus su kitomis skaičiavimo technikos naudojimo formomis? Svarbiausi jų šie:

skaičiavimo darbams atlikti reikalingi mažesni kapitaliniai įdėjimai (specialistų apskaičiavimais, gaunama net iki 30% kapitalinių įdėjimų ekonomija);

mažesnės skaičiavimo technikos eksploatavimo išlaidos, nes ji labiau sukoncentruojama;

geresnė informacijos apdorojimo kokybė ir spartesni šio proceso mechanizavimo ir automatizavimo tempai;

sutrumpėja informacijos apdorojimo ciklas, taigi padidėja valdymo operatyvumas;

susilygina tiek didelių susivienijimų, tiek mažų įmonių ITD ir tarnautojų aprūpinimas skaičavimo technikos pajėgumais.

Šakinių informacinių skaičiavimo kompleksų formavimo problemų, susijusių su darbo priemonėmis, daug. Be ESM, dar didelis darbų krūvis tenka ir klavišinėms skaičiavimo mašinoms. Jos labai įvairios, ir dar neretai įmonė, įsigijusi klavišinę skaičiavimo mašiną, susiduria su daugeliu problemų. Pavyzdžiui, kokį informacijos apdorojimo barą geriausia mechanizuoti, kas parengs šio baro mechanizavimo programas? Kauno skaičiavimo technikos remonto gamykla, nors ir remontuoja respublikoje eksploatuojamas klavišines skaičiavimo mašinas, tačiau progra-

mų joms nesudaro. Respublikoje nėra ir jokios kitos organizacijos, kuri rengtų programas šioms skaičiavimo mašinoms. Kiekvienai įmonei išmokyti savo specialistus — didelės išlaidos ir daug laiko, be to, dažnai sudarytų programų kokybė būna prasta.

Lengvosios pramonės ministerija ėmėsi priemonių klavišinių skaičiavimo mašinų diegimo efektyvumui didinti. Mažinama bereikalinga šių mašinų įvairovė šakos viduje. Respublikiniame šakos skaičiavimo centre „Atmintis" įkurtas padalinys, kuris rengs programas klavišinėms skaičiavimo mašinoms. Kitam šio skaičiavimo centro padaliniui pavesta unifikuoti šakos įmonių informaciją. Tai svarbūs žingsniai formuojant šakos informacinį skaičiavimo kompleksą. Panašūs, tačiau didesnio masto darbai bus vykdomi ESM naudojimo srityje.

Automatizuoto informacijos apdorojimo darbo priemonių problemos neatskiriamai susijusios su darbo objekto problemomis. Mūsų nagrinėjamas darbo objektas — informacija. Ji labai įvairi, tačiau kad ir iš kur būtų gauta — iš darbininko darbo vietos, brigados, įmonės, tiekėjų ar pirkėjų, teritorinių valdymo organų, — ji atspindi vidinius bei išorinius šakos ryšius ir pirmiausia skiriama šakos valdymui.

Daugelį metų informacija buvo apdorojama tik rankomis. Stalinės klavišinės mašinos esminių naujovių į informacijos apdorojimo procesą neįnešė. Programuojamų klavišinių skaičiavimo mašinų ir ypač ESM galimybės nepalyginamai didesnės. Kokios problemos iškyla apdorojant informaciją šiomis mašinomis?

Viena jų — informacijos tinkamumo mašininiam apdorojimui problema. Ilgą laiką informacija buvo apdorojama tik rankiniu būdu, todėl ir jos apdorojimo algoritmai, pats informacijos organizavimas atitiko šį informacijos apdorojimo būdą. Dabartiniu metu vieną informaciją lengviau apdoroti ESM, kitą — klavišinėmis skaičiavimo mašinomis, o trečią, deja, dar kol kas efektyviausiai apdoroti sekasi senu įprastu rankiniu būdu.

Galima skirti dvi kraštutines pozicijas sprendžiant informacijos tinkamumo mašininiam apdorojimui problemą. Viena jų — įsigijus ESM ir neatsižvelgiant į materialines bei darbo sąnaudas, visą informacijos apdorojimą perduoti ESM, dažniausiai net kopijuojant informacijos rankinio apdorojimo technologiją. Antra pozicija — su ESM spręsti tik tuos uždavinius, kurių be jos žmogus išspręsti negali (pvz., optimalaus planavimo, prognozavimo, analizės ir t. t.), t. y. dar šiandien nesprendžiamus naujus uždavinius.

ESM efektyviai dirba tik tada, jei reikia atlikti daug skaičiavimo ir loginių operacijų vienam informacijos vienetui, priešingu atveju — sąnaudos didelės, o naudos maža. Iliustracijai pateiksime tik vieną pavyzdį. Kauno „Drobės" gamybinio susivienijimo skaičiavimo centras ėmėsi automatizuoti taurinimo cecho apskaitą. Informacijos apdorojimas labai paprastas ir vykdomas pagal schemą: imamas nebaigtos gamybos likutis mėnesio pradžiai, pridedamos pajamos, atimamos išlaidos ir gaunamas naujas nebaigtos gamybos likutis jau mėnesio pabaigai. Tačiau apdorojamas labai didelis informacijos kiekis, nes kiekvienas medžiagos gabalas du kartus aprašomas net keliolika rekvizitų. Be to, uždavinys sprendžiamas kasdien, todėl reikia daug kartų per mėnesį spausdinti tą pačią informaciją, kuri jau užrašyta ir kituose dokumentuose. Taip automatizavus, nemažo pajėgumo ESM VS-1022 spausdinimo įrenginiai vos susidoroja su vieno cecho gamybos apskaita, tuo tarpu mašinos procesorius visiškai neapkrautas.

Vaizdumo dėlei aprašytą situaciją palyginkime su kitu visiems aiškiu pavyzdžiu. Koks būtų darbo efektyvumas, jei kuri nors įmonė visą savo produkciją kasdien iš Kauno į Vilnių vežiotų lėktuvu? Kadangi tiesiog krauti į lėktuvą nė viena įmonė galimybės neturi, tai atstumai iki aerouostų, krovimo operacijos trukmė svarbiausią lėktuvo efektyvumo veiksnį — greitį padarytų bereikšmį. Analogiška padėtis su ESM. Informacijos perkėlimas iš dokumentų į mašininius informacijos nešiklius, jos įvedimas į ESM, spausdinimas atlikus tik sudėties arba atimties operacijas paverčia ESM ne informacijos apdorojimo, o informacijos dauginimo mašina. Kai ESM turės dokumentų skaitymo įrenginius, taigi kai nereikės informacijos iš dokumentų perkelti į mašininius informacijos nešiklius rankiniu būdu, bus galima galvoti ir apie panašios informacijos apdorojimą, o šiandien dar kiekvieną kartą reikia įvertinti informacijos tinkamumą ESM.

Panašių pavyzdžių galima pateikti ir iš kitų šakos valdymo grandžių. Jų net daugiau yra aukštesnėse grandyse, kur absoliuti dauguma informacijos pateikiama įvairiose lentelėse, iš kurių reikia sudaryti naujas suvestines lenteles be jokių sudėtingų skaičiavimų.

Kita kraštutinė pozicija — spręsti tik naujus, praktiškai be ESM neišsprendžiamus uždavinius. Didelę naudą turėtų duoti, pavyzdžiui, analizės ir optimizavimo uždavinių sprendimas tiek įmonės, susivienijimo, tiek šakos mastu. Tačiau dėl daugelio priežasčių, kurių nagrinėjimas būtų jau atskira tema, šie uždaviniai gyvena neilgą gyvenimą. Parengiami jų projektai, išbandomi su kontroliniais duomenimis ir paslepiami giliai į spintą. Skaičiavimo centrams, kurie orientuojasi vien į naujų uždavinių sprendimą, taip pat aktuali ESM apkrovimo problema, nes šių uždavinių neužtenka ESM, ypač jos periferiniams įrenginiams, apkrauti. Dėl to visgi pirmiausia reikia orientuotis į tą informaciją, kurią apdoroja didžiausia šakos ITD ir tarnautojų dalis.

Kokią informaciją kokiomis skaičiavimo mašinomis apdoroti? Su šia problema susiduria visi, kurie turi skaičiavimo techniką. Nuo jos sprendimo priklauso, efektyviai ar neefektyviai bus panaudojama turima skaičiavimo technika. Vienas pavyzdys buvo pateiktas iš ESM taikymo sferos. Panašiai yra ir su klavišinėmis skaičiavimo mašinomis. Vietoj rašomosios mašinėlės, kainuojančios apie 200 rb, mokamiesiems reikalavimams išrašyti kartais naudojamos faktūrinės skaičiavimo mašinos, kainuojančios 8—10 tūkst. rb, nors nereikia atlikti jokių aritmetinių veiksmų. Buhalterinės skaičiavimo mašinos „Robotron" arba panašių parametrų „Iskros" naudojamos tik 2 kartus per mėnesį algalapiams surašyti. Visa mechanizacija apsiriboja vienu aritmetiniu veiksmu — iš darbininko uždirbto atlyginimo atimama mokesčių suma.

Antra labai svarbi darbo objekto — informacijos problema yra jos apdorojimo kompleksiškumas. Naudojant ESM, į informacijos apdorojimo technologinę grandinę, paremtą ryšiu „žmogus-žmogus", įsijungia skaičiavimo mašina. Kiek jai atiduosime darbų, kuriuos ji atliks be žmogaus įsikišimo, toks bus ir jos taikymo efektyvumas. Paaiškinsime kompleksiškumo sąvoką pavyzdžiu.

Vienoje respublikos lengvosios pramonės įmonėje ESM skaičiuoja atlyginimus darbuotojams. Į ESM įvedama tik dalis pirminės informacijos, ir mašina skaičiuoja tik kai kurių rūšių apmokėjimus bei visa tai spausdina. Šiuos skaičiavimus tikrina buhalterijos darbuotojai ir papildomai skaičiuoja kitų rūšių apmokėjimus, įvairius atskaitymus, kurių nustatyti negalima be ESM apskaičiuotų sumų. Po to šie skaičiavimai vėl įvedami į ESM ir ji jau antrą kartą spausdina visą informaciją apie darbininkų atlyginimą ir skaičiuoja kitas sumas. Kuo bloga tokia technologija?

Pirmiausia nėra kompleksiškumo. Užuot kompleksiškai apdorojusi pirminę informaciją iki galutinių rezultatų, ESM vykdo aritmometro funkcijas. Nutrūksta technologinis ciklas. Iš pradžių buhalterijos darbuotojai laukia, kol savo darbą atliks ESM, po to laukia ESM, kol savo darbą padarys žmonės. Du kartus spausdinant tą pačią informaciją, papildomai sunaudojama daug popieriaus ir ESM laiko, o pirmų skaičiavimų vizualinės kontrolės, kurią atlieka žmonės, efektyvumas menkas. Vietoj visiško informacijos apdorojimo automatizavimo liko tik atskirų rankinio darbo operacijų mechanizavimas. ESM darbo efektyvumas šiuo atveju nedidelis, nes nepanaudojamos visos jos galimybės.

Atsižvelgiant į kiekvienos pramonės šakos specifines sąlygas, informacijos apdorojimo kompleksiškumo ir tinkamumo mašininiam apdorojimui problemas būtina spręsti projektavimo stadijoje. Tai labai pagerintų mašininio informacijos apdorojimo procesų kokybę ir padidintų efektyvumą.

Mašininiam informacijos apdorojimui būdingas aukštas specializacijos lygis. Projektus sudaro vieni specialistai, programas rašo kiti, eksploatuoja treti. Dažnai pirminę informaciją mašininiam apdorojimui pateikia vienos tarnybos, o jau apdorota informacija naudojasi kitos tarnybos. Todėl, kad nebūtų sutrikimų šioje informacijos apdorojimo grandinėje, reikalingi geras darbo organizavimas ir patikima informacijos apdorojimo technologija.

Apdorojant informaciją rankiniu būdu, cirkuliuoja nemažas kiekis netikslios informacijos. TSRS CSV mokslinio tyrimo instituto duomenimis, kai kuriais atvejais net 10—15% įmonių pirminių dokumentų, pateiktų mašininiam apdorojimui, reikia taisyti dėl blogos juose esančios informacijos kokybės ir neteisingo dokumentų užpildymo. Antras klaidų šaltinis — klaidos, kurias padaro operatorius, perkeldamas pirminę informaciją iš dokumentų į mašinai suprantamus informacijos nešiklius. Jei informacija apdorojama klavišinėmis skaičiavimo mašinomis, tai

BALANSINIS METODAS PLANUOJANT MATERIALINĮ APRŪPINIMĄ REGIONE

Ekon. m. kand. V. STOŠKUS

TSKP XXVI suvažiavimas viena svarbiausių krypčių tobulinant ekonomikos valdymą nurodė būtinumą geriau derinti šakinį ir teritorinį planavimą, didinti teritorinio planavimo vaidmenį ugdant šalies ekonominius rajonus.

Įgyvendinant šiuos uždavinius vykdomi platūs moksliniai tyrimai. Jų rezultatai leidžia tobulinti balansinį darbą, kurį atlieka tiekimo organizacijos, sudarydamos materialinio aprūpinimo planus, nustatyti racionalius ūkinius ryšius tarp įmonių vartotojų ir tiekėjų, pasiekti racionalų produkcijos gamybos kooperavimą bei specializavimą regione.

Materialinio aprūpinimo planavime vis plačiau naudojamas balansinis metodas. Čia regioninių balansinių skaičiavimų tikslas yra: medžiagų poreikio pagal balansinę nomenklatūrą nustatymas; medžiagų paskirstymas tarp įmonių vartotojų; specifikuoto medžiagų poreikio nustatymas, tiekimo planų koregavimas.

Šie balansiniai skaičiavimai yra gan sudėtingi, nes reikia apdoroti daug informacijos. Norint gauti racionalius sprendimų variantus būtina minėtiems uždaviniams spręsti plačiai taikyti ekonominius matematinius metodus ir skaičiavimo techniką.

Svarbi vieta balansiniuose skaičiavimuose, ypač nustatant medžiagų poreikį pagal balansinę ir specifikuotą nomenklatūrą, tenka normatyviniam metodui. Sutinkamai su normatyviniais aktais medžiagų naudojimo normų sudarymas ir tvirtinimas yra ministerijų bei žinybų prerogatyva. Tiekimo organai analizuoja šias normas ir kontroliuoja, kaip vykdomos jų mažinimo užduotys.

Nustatant medžiagų poreikį planiniam laikotarpiui taikomos pažangios medžiagų naudojimo normos. Tokioms normoms apskaičiuoti naudotina tokia metodika:

surenkama informacija apie regiono įmonių medžiagų naudojimo normas $A_{ij}(t)$ baziniais metais ir jų mažinimo užduotis $K_{ij}(t)$; medžiagų naudojimo normos palyginamos su atitinkamomis santykinėmis sąnaudomis $B_{ij}(t)$; pažangi medžiagų naudojimo norma planiniam laikotarpiui (t+1) apskaičiuojama pagal formulę

$$A_{ij}(t+1) = \min[A_{ij}(t); B_{ij}(t) \cdot K_{ij}(t)].$$

Kaip rodo šalies regioninių (Ukrainos, Azerbaidžano, Latvijos ir kt.) tiekimo organizacijų patirtis naudojant normatyvinį metodą, tiksliau nustatomas medžiagų poreikis pagal balansinę ir specifikuotą nomenklatūrą.

Normatyvinio metodo taikymas pirmiausia susijęs su automatizuotos normatyvų sistemos sukūrimu. Ši sistema įgalina: analizuoti medžiagų naudojimo normas regiono mastu, nustatyti jų kitimo tendencijas; kontroliuoti, kaip vykdomos medžiagų naudojimo normų sumažinimo užduotys; išaiškinti neūkiško medžiagų naudojimo ir naudojimo ne pagal paskirtį atvejus; sugretinti medžiagų naudojimo normas skirtingose įmonėse, nustatyti šakines normas.

Taigi automatizuotos normatyvų sistemos sukūrimas leidžia pagrįstai nustatyti tiek atskirų įmonių, tiek viso regiono medžiagų poreikį. Tokios sistemos sukūrimas respublikoje yra pribrendęs reikalas, todėl tikslinga šią sudėtingą kompleksinę problemą spręsti kaip vieną iš respublikinės automatizuotos valdymo sistemos vystymo krypčių.

Svarbus balansinių skaičiavimų elementas yra tarpšakinis materialinių balansų natūrine išraiška sudarymas. Tarpšakinis balansas apima daugelį materialinių balansų ir yra matricos formos, kurios eilutėse parodomas medžiagų paskirstymas pagal panaudojimo kryptis, o skiltyse — atskirų produktų gamybos materialinės sąnaudos. Tokia tarpšakinio balanso forma leidžia susieti atskirus materialinius produkcijos gamybos ir paskirstymo balansus. Regiono mastu tarpšakinis balansas leidžia subalansuoti produkcijos įvežimą, gamybą, vartojimą ir išvežimą.

Tarpšakinio materialinio balanso natūrine išraiška galutiniai tikslai yra: pasiekti išteklių ir poreikio subalansavimą įvairiose materialinio aprūpinimo planavimo stadijose; nustatyti pagrįstą medžiagų poreikį, tam tikslui nenaudojant paraiškų; reglamentuoti normatyvinio ūkio funkcionavimą, padidinti balansinio darbo efektyvumą.

Tarpšakiniai materialiniai balansai regiono mastu gali būti suvestiniai, kompleksiniai ir šakiniai. Suvestiniai tarpšakiniai materialiniai balansai apima stambiai agreguotas medžiagų grupes. Kompleksiniai tarpšakiniai balansai apima produkciją, gaminamą ir naudojamą susijusiose šakose, ir gali būti skirstomi, pvz., į statybinių medžiagų, metalo produkcijos, mašinų gamybos produkcijos ir kt. Šakiniai materialiniai balansai sudaromi atskirų tiekimo organizacijų lygyje ir atitinkamai išskiriami, pvz., į vamzdžių, metalo gaminių, kabelių, popieriaus ir kitų medžiagų.

Respublikoje gaminamų ir vartojamų medžiagų dydžiai, taip pat tarpšakinių ir šakinių ryšių analizė rodo, kad galima išskirti penkis tarpšakinius ir šakinius kompleksus (žr. lentelę 13 psl.)*.

Gamybinių ryšių tarp atskirų produkcijos rūšių, kurias tiekia ir realizuoja respublikos tiekimo organizacijos, analizė rodo, kad kai kuriais atvejais egzistuoja glaudūs tarpšakiniai ryšiai. Antai Lietuvos miško bei popieriaus tiekimo ir realizavimo valdybos realizuojamai produkcijai sunaudojama 45,7% medžiagų, kurios gaminamos respublikoje ir kurias tiekia Lietuvos chemijos produkcijos tiekimo ir realizavimo valdyba. Tai rodo tarpšakinio materialinio balanso svarbą sudarant materialinio aprūpinimo planus respublikoje.

---

dažniausiai operatorių klaidoms išaiškinti ta pati informacija apdorojama du kartus skirtingais pjūviais. Apdorojant informaciją ESM, naudojami įvairūs kontrolės būdai. Vienas nuo kito jie skiriasi patikimumu ir darbaimlumu. Jau minėto TSRS CSV mokslinio tyrimo instituto duomenimis, informacijos perkėlimas į techninius informacijos nešiklius ir jos kontrolė sprendžiant kai kuriuos uždavinius sudaro net 90% viso informacijos apdorojimo darbaimlumo. Todėl informacijos rengimo mašininiam apdorojimui ir jos kontrolės būdai — viena svarbiausių darbo organizavimo problemų. Nuo jų sprendimo priklauso, efektyviai ar neefektyviai bus panaudojama skaičiavimo technika ir kokybišką ar nekokybišką informaciją po jos mašininio apdorojimo gaus įvairios šakos valdymo grandys.

Daugelį šakos informacinio skaičiavimo komplekso formavimo problemų sąlygoja specialistų kvalifikacija. Visus specialistus, kurie susiję su mašininiu informacijos apdorojimu, sąlygiškai galima suskirstyti į dvi grupes. Viena nemaža specialistų grupė tiesiogiai dirba su skaičiavimo technika: sudaro jai projektus, programas, ją eksploatuoja. Tačiau dar didesnė šakos specialistų grupė rengia informaciją mašininiam apdorojimui ir naudojasi skaičiavimo technikos darbo rezultatais. Dokumentus, kuriuos apdoroja klavišinės skaičiavimo mašinos ir ESM, rengia brigadininkai, meistrai, technologai, buhalteriai, ekonomistai, inžinieriai. Jie naudojasi ir informacijos mašininio apdorojimo darbo rezultatais. Skaičiavimo technika kelia griežtesnius reikalavimus pateikiamos informacijos kokybei, todėl turi būti aukštesnė visų valdymo grandžių darbo kultūra ir specialistų kvalifikacija.

Apžvelgėme tik kai kuriuos šakos informacinio skaičiavimo komplekso formavimo aspektus. Spartūs skaičiavimo technikos gamybos augimo tempai leidžia daryti išvadą, kad eksploatuojamos skaičiavimo technikos kiekis pramonės šakose didės. Dėl to daugelį problemų, kurios kyla diegiant skaičiavimo techniką ir mašininius informacijos apdorojimo metodus, reikia traktuoti kaip visumą, nes tik kompleksiškai jas sprendžiant gaunamas didžiausias skaičiavimo technikos panaudojimo efektas.

Tarpšakinis, šakinis kompleksas	Poreikio tenkinimas vietine gamyba (%)
Statybinės medžiagos	92,0
Lengvosios ir maisto pramonės žaliavos, pusfabrikačiai	82,5
Metalo gaminiai	66,4
Medžio, popieriaus ir chemijos gaminiai	54,3
Mašinų ir staklių pramonės produkcija	44,0

* Опыт разработки территориальных балансов производства и распределение продукции. — М.: ЦНИИТЭИМС, 1981, с. 16.

Svarbią reikšmę plėtojant atskirų dirbinių gamybą ir tobulinant jų paskirstymą turi materialinių balansų sudarymas tiek įmonių, ministerijų, šakų, tiek visos respublikos mastu. Respublikoje toks balansas buvo sudarytas tvirtinimo detalėms, kurios kartu su įrankiais yra respublikoje plačiai gaminamos bei naudojamos. Tvirtinimo detalės turi didelį lyginamąjį svorį mašinų bei staklių gamyboje (iki 30% vertės). Tvirtinimo detalių gamybos ir paskirstymo planus sudaro sąjunginė vyriausioji tiekimo ir realizavimo valdyba „Sojuzglavmetiz", kuri apskaičiuoja jų poreikį ir išteklius, gaminant jas tik specializuotose įmonėse. Dauguma įmonių (iki 95%), negaudamos reikiamų tvirtinimo detalių fondų, gaminasi jas pačias. Dėl to neracionaliai panaudojama daug metalo, dideli jo nuostoliai. Šalies mastu šie nuostoliai sudaro apie 250 tūkst. t metalo, t. y. 200 mln. rb.

Sudarant respublikoje tvirtinimo detalių materialinį balansą buvo panaudota ši iš įmonių gauta informacija: įmonės tvirtinimo detalių balansas; pažyma apie turimus ir naudojamus tvirtinimo detalių gamybos specializuotus įrengimus bei gamybos jais dydį; pažyma apie transporto išlaidas esant kooperuotiems tiekimams. Remiantis šia informacija buvo sudarytas respublikos tvirtinimo detalių materialinis balansas pagal grupinę ir specifikuotą nomenklatūrą. Jo tikslas — išsamesnis poreikio nustatymas, gamybos ir aprūpinimo planų suderinimas, racionalios ūkinių ryšių struktūros nustatymas. Tvirtinimo detalių materialinis balansas apėmė 16 rodiklių, sujungtų į šias keturias grupes: poreikis (1 rodiklis), ištekliai (6 rodikliai), paskirstymas (8 rodikliai), nepatenkintas poreikis (1 rodiklis).

Balanso rodiklių analizė įmonių, ministerijų, atskirų regionų ir respublikos mastu atskleidė nemaža nesklandumų, spręstinų problemų. Štai kai kuriuose miestuose (Alytuje ir kt.) įmonės, turinčios specializuotus įrengimus tvirtinimo detalėms gaminti, panaudoja juos nepilnai, o kitos to paties miesto įmonės tvirtinimo detales gaminasi tekinimo staklėmis.

Daugiau kaip 100 t tvirtinimo detalių išvežama į kitas respublikas ir apytikriai tiek pat įsivežama. Pervežimo nuotoliai atskirais atvejais siekia iki kelių tūkst. km.

Svarbi vieta aprūpinant įmones tvirtinimo detalėmis tenka neplaniniams tiekimams ir savai gamybai nespecializuotais įrengimais. Štai 53 įmonių apsirūpinimas tvirtinimo detalėmis 1980 m. sudarė 86%; tų pačių įmonių poreikio padengimas fondais tesiekė 61,6%. Todėl šios įmonės savo poreikiams tenkinti pasigamino 43 t tvirtinimo detalių ir dar 46,7 t gavo iš neplaninių tiekėjų.

Tyrimai rodo, kad planuojant materialinį aprūpinimą tikslinga plačiai naudoti teritorinius materialinius balansus. Tai leistų sutaupyti nemaža žaliavų, nustatyti racionalius ūkinius ryšius ir subalansuoti medžiagų tiekimus įmonių, ministerijų ir respublikos mastu.

NAUJOS KNYGOS

„Minties" leidykla pateikia skaitytojams naujų leidinių ekonomine tematika. L. Korolkovas, N. K. Paliulis ir E. Trasauskas knygoje „MOKSLO EFEKTYVUMO SVERTAI" (Kompleksinė šakinio instituto valdymo sistema)* trumpai aprašo pagrindinius mokslinio tyrimo institutų kompleksinių valdymo sistemų, taip pat visų posistemių kūrimo principus. Detaliau nagrinėjami pagrindiniai posistemiai: planavimo, veiklos rezultatų vertinimo ir skatinimo, kadrų valdymo, taip pat klausimai, susiję su skaičiavimo technikos priemonių taikymu ir darbų organizavimu kuriant kompleksinę valdymo sistemą.

* Корольковас Л. и др. Рычаги эффективности науки (Комплексная система управления отраслевым институтом).—В.: Минтис, 1984.—71 с.

G. Choroševskis brošiūroje „KURO IR ENERGIJOS TAUPYMAS: IŠTEKLIŲ TAUSOJIMO PATIRTIS LIAUDIES ŪKIO ŠAKOSE"* nagrinėja respublikos kuro ir energetikos komplekso tvarkymo problemas, apibūdina šio komplekso struktūrinius klausimus, visoms liaudies ūkio šakoms bendras kuro ir energijos taupymo kryptis, gvildena taupymo būdų įvairiose šakose problemas, aprašo jau diegiamas arba ateityje planuojamas diegti taupymo priemones, pateikia rekomendacijų.

* Choroševskis G. Kuro ir energijos taupymas: išteklių tausojimo patiris liaudies ūkio šakose. — V.: Mintis, 1984. — 52 p.

Neseniai išleistame Lietuvos TSR liaudies ūkio statistikos metraštyje* pateikiami duomenys apie respublikos ekonominį ir socialinį vystymąsi 1983 metais. Metraštyje skelbiami ankstesnių metų duomenys dėl skaičiavimo metodikos pasikeitimo kai kuriais atvejais yra patikslinti, palyginus su anksčiau skelbtais duomenimis. Kai kurie 1983 m. duomenys yra preliminariniai ir ateityje gali būti patikslinti. Metraštį parengė Lietuvos TSR centrinės statistikos valdybos darbuotojų kolektyvas.

* Lietuvos TSR liaudies ūkis 1983 metais. Statistikos metraštis. — V.: Mintis, 1984.

J. Čiulevičiaus leidinys „ŽEMĖS ŪKIO PRODUKCIJOS KOKYBĖS GERINIMAS"* parodo atskiros žemės ūkio šakos galimybes didinti produkciją ir gerinti jos kokybę. Skiriama žemės ūkio specialistams, vadovams ir žemės ūkio specialybių studentams.

* Čiulevičius J. Žemės ūkio produkcijos kokybės gerinimas. — V.: Mokslas, 1984. — 111 p.

„Minties" leidykla išleido aukštųjų mokyklų buhalterinės apskaitos ir ūkinės veiklos analizės specialybės studentams autorių kolektyvo buhalterinės apskaitos vadovėlį*. Vadovėlyje nušviečiami teoriniai ir organizaciniai buhalterinės apskaitos klausimai. Dėstoma pramonės įmonių buhalterinės apskaitos metodika: aiškinama pagrindinių priemonių, žaliavų ir medžiagų, darbo užmokesčio, gamybos išlaidų, produkcijos savikainos kalkuliavimo, gatavos produkcijos ir jos realizavimo, piniginių, atsiskaitymo ir kredito, fondų ir kitų ūkinių operacijų apskaita. Nagrinėjamas buhalterinės apskaitos organizavimas statybos, žemės ūkio ir prekybos įmonėse bei organizacijose.

* Buhalterinė apskaita. Vadovėlis aukšt. mokyklų buhalterinės apskaitos ir ūkinės veiklos analizės specialybės studentams (J. Mackevičius, L. Andrašiūnienė, A. Kasulaitis ir kt.). Ats. red. J. Mackevičius. — V.: Mintis, 1985. — 342 p.

ŽEMĖS ŪKIO KADRAI: POREIKIS IR JO TENKINIMAS

J. KONTAUTAS, V. SKEBAS

Žemės ūkis — viena stambiausių respublikos visuomeninės gamybos šakų. Joje darbuojasi daugiau kaip penktadalis užimtų respublikos gyventojų. Skaičius gana įspūdingas, tačiau tyrimai rodo, kad atskiroms žemės ūkio šakoms darbo rankų dar trūksta. Keleta pastarųjų penkmečių vykęs aktyviausios darbuotojų dalies pasitraukimas iš žemės ūkio turi nemaža įtakos respublikos kolūkių ir tarybinių ūkių visuomeninės gamybos plėtotei. Antai 1975—1983 m. bendras dirbančių žemės ūkyje asmenų skaičius sumažėjo 49,9 tūkst., t. y. kasmet vidutiniškai mažėjo daugiau kaip po 5 tūkst. žmonių. Tiesa, pastaraisiais metais šie mažėjimo tempai pradėjo lėtėti, bet atskirų profesijų darbuotojų vis dar stokojama. Nemaža darbuotojų iš gamybos atpalaidavo techninė pažanga: auga energetiniai žemės ūkio pajėgumai, gausėja pagrindiniai gamybiniai fondai. Palyginus su 1975 m., pagrindiniai gamybiniai žemės ūkio fondai, skaičiuojant vienam darbuotojui, 1982 m. padidėjo beveik dvigubai, o 100 ha žemės ūkio naudmenų — 172%; 1983 m. sausio 1 d. kolūkių ir tarybinių ūkių pagrindiniai gamybiniai žemės ūkio fondai sudarė 5947,4 mln rb sugretinamosiomis 1973 m. kainomis. Nepaisant techninės pažangos, daugelyje rajonų ir ūkių trūksta traktorininkų mašinistų, gyvulininkystės darbuotojų. O kaip tiktai kaimą palieka šių masinių profesijų kadrai.

Dabar respublikos žemės ūkio gamyboje dirba apie 70 tūkst. traktorininkų, mašinistų, kombainininkų ir vairuotojų, iš to skaičiaus 45,6 tūkst. traktorininkų mašinistų (kolūkiuose — 31 tūkst., tarybiniuose ūkiuose — 14,4 tūkst.), 24,3 tūkst. vairuotojų. Mechanizatorių kadrai sudaro didelę dalį visų žemės ūkio darbuotojų.

Statistikos duomenimis, daugumos nuolat dirbančių mechanizatorių (apie 39%) darbo stažas yra didesnis kaip 10 metų, apie 22% yra išdirbę penkerius ir daugiau metų. Jaunimas iki 30 metų sudaro apie 15% visų traktorininkų mašinistų. Mechanizuotus darbus respublikos ūkiuose dirba daugiausia vyrai, moterų mechanizatorių visiškai mažai; 1983 m. balandžio 4 d. duomenimis, respublikos kolūkiuose, tarpūkinėse žemės ūkio įmonėse bei tarybiniuose ūkiuose jos sudarė tik apie 0,3% visų mechanizatorių.

Apsirūpinimas traktorininkais mašinistais iš esmės priklauso nuo šios profesijos kadrų rengimo. Pagrindinė šių darbuotojų kalvė — kaimo profesinės technikos (KPTM) ir technikos mokyklos. Pastaruoju metu mechanizatorius rengia 27 KPTM (iš 31 esamų). Be to, dalis traktorininkų mašinistų parengiama trumpalaikiuose kursuose.

Kasmet į respublikos ūkius įsilieja apie 5 tūkst. KPTM auklėtinių — traktorininkų mašinistų, taigi per penkmetį — maždaug 25 tūkst. Tačiau dėl pernelyg didelės šios profesinės grupės darbuotojų kaitos (per pastaruosius 10 metų ūkiuose traktorininkų mašinistų skaičius padidėjo tik 7,3 tūkst.) kasmet jaučiama mechanizatorių, ypač traktorininkų mašinistų, stoka. 1983 m. pradžioje respublikos ūkiuose 100 traktorių teko tik po 92 traktorininkus mašinistus. O štai Ukmergės, Zarasų, Jonavos, Kupiškio, Anykščių, Jurbarko rajonuose 100 traktorių teko po 81—86 traktorininkus mašinistus.

Kad traktorininkų mašinistų žemės ūkyje būtų pakankamai, svarbiausia yra įtvirtinti jaunus kvalifikuotus mechanizatorių kadrus gamyboje, mažinti jų kaitą. Sprendžiant šios klausimus, reikalingas ištisas priemonių kompleksas. Viena svarbiausių sąlygų įtvirtinti jaunimą žemės ūkyje — gerų buitinių ir kultūrinių sąlygų sudarymas. Labai svarbus veiksnys — darbo sąlygos, kurių viena sudėtinių dalių yra darbo ir poilsio režimo sureguliavimas. Šio klausimo sprendimas daug priklauso nuo ūkių vadovų, visuomeninių organizacijų. Respublikoje yra nemaža ūkių, kur šie klausimai sprendžiami efektyviai (pvz., Plungės raj. „Socialistinio kelio". Ukmergės raj. S. Nėries, Panevėžio rajono Ėriškių kolūkiuose ir kt.).

Respublikos žemės ūkyje dirba 81,1 tūkst. gyvulininkystės darbuotojų. Kolūkiuose dirba 68% visų gyvulininkystės darbuotojų. Gyvulininkystę galima vadinti moterų darbo sritimi, nes jų dirba 62%. Tai istoriškai susiklosčiusi tendencija, kuri atspindi darbo pasidalijimą.

Kolūkiuose dirbantys gyvulininkystės darbuotojai pasiskirsto pagal amžių šitaip: 41—55 metų — 51,7%, vyresni kaip 60 m. — 4%, asmenys iki 30 m. sudaro 8%. Panaši padėtis ir tarybiniuose bei valstybiniuose ūkiuose. Vadinasi, gyvulininkystėje dirba daugiausia pagyvenusio amžiaus žmonės. Ši aplinkybė lemia, kad jų išsimokslinimas žemesnis negu kitų specialybių žemės ūkio darbuotojų. Pradinį ir žemesnį išsimokslinimą turi net 71,5% gyvulininkystės darbuotojų. Žemas išsimokslinimo lygis — buržuazinės santvarkos palikimas. Jaunesnio amžiaus darbuotojams, augusiems tarybinės santvarkos metais, būdingas aukštesnis išsimokslinimo lygis. Vien kolūkiuose dirba per 4 tūkst. gyvulininkystės darbuotojų, baigusių bendrąjį vidurinį mokslą.

Darbo stažas tame pačiame ūkyje — kadrų stabilumo rodiklis. Kas trečias gyvulininkystės darbuotojas dirba tame pačiame ūkyje daugiau kaip 10 metų. Vadinasi, šiems kadrams būdingas stabilumas, kuris yra ir našaus darbo laidas.

Daugumos gyvulininkystės darbuotojų profesinio parengimo trukmė apsiriboja gamybiniu instruktažu. Tik kas dešimta melžėja yra baigusi profesinę technikos mokyklą, respublikinius ar rajoninius, ne ilgesnius kaip 3 mėn. kursus. Nepakankamas daugumos gyvulininkystės darbuotojų profesinis parengimas atsiliepia mechanizmų panaudojimui bei jų priežiūrai, bendriems darbo rodikliams.

Respublikoje nemaža nuveikta sutvarkant gyvulininkystėje dirbančių žmonių darbo ir poilsio režimą. Jei prieš dešimt metų melžėjos ir kiti gyvulininkystės darbuotojai dirbdavo per metus 300 ir daugiau dienų, tai praeitais metais — vidutiniškai 276 d. Darbo ir poilsio režimą sutvarkyti galima tik tada, kai yra stambūs gyvulininkystės pastatai, taikomas kompleksinis mechanizavimas, darbas organizuojamas moksliniais pagrindais. Siekiama, kad gyvulininkystėje būtų visiškai įgyvendinta penkių darbo dienų savaitė. Tokią darbo savaitę jau dirba dauguma gyvulininkystės darbuotojų Klaipėdos, Kretingos, Šilalės, Tauragės, Telšių rajonuose. Ši aplinkybė skatina pasitenkinimą darbu, todėl minėtuose rajonuose ir kadrų kaita nedidelė.

Mokslo bei technikos pažanga žemės ūkyje daro didelį poveikį gyvulininkystės darbų specializavimui, kaip vienam darbo našumo svertų. Darbų mechanizavimas bei kitos sąlygos

MASINIŲ GYVULININKYSTĖS KADRŲ PROFESINĖ SUDĖTIS IR IŠSIMOKSLINIMAS (tūkst. žm.)

	Skaičius		Iš jų turi išsimokslinimą					
			vidurinį		neb. vidur.		pradinį	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Gyvulininkystės darbuotojai	74,4	100	4,0	5,4	17,2	23,1	53,2	71,5
iš jų:								
melžėjos	20,8	27,9	1,2	5,7	5,9	28,5	13,7	69,8
veršininkės	14,0	18,8	0,3	2,0	2,6	19,0	11,0	79,0
kiaulininkės	9,7	13,0	0,6	6,2	2,3	23,7	6,8	70,1

laipsniškai keičia darbo pobūdį ir turinį gyvulininkystėje. Šioje žemės ūkio šakoje vis labiau ryškėja kvalifikuoto fizinio darbo pobūdis. Besikeičiantis darbo pobūdis turi didelę įtaką gyvulininkystės specialybėms. Pastarosios skirstomos į dvi grupes: tiesiogiai gamybines ir aptarnaujančias techninę bei technologinę dalį. Pirmajai grupei priklauso: pašarų ruošimo bei išdalijimo, kiaulininkystės kompleksų operatoriai, pieninės galvijininkystės operatoriai, pieno laborantai, paukščių fabrikų bei fermų operatoriai ir kt. Antrajai grupei — gyvulininkystės fermų mechanizatoriai, gyvulininkystės įrenginių derinimo ir remonto šaltkalviai remontininkai, gyvulininkystės kompleksų vandens valymo įrenginių šaltkalviai santechnikai ir kt.

Susipažinkime su svarbiausių gyvulininkystės specialybių būdingesniais bruožais. Išvystytai pienininkystei reikia daug melžėjų, melžimo operatorių. Pastaraisiais metais jų darbas labai pasikeitė, tapo kvalifikuotas. Tačiau dar ne kiekvieną melžėją galima vadinti operatore. Tai priklauso nuo mechanizavimo bei specializavimo lygio, darbo organizavimo ir kitų veiksnių. Dabar PTM rengia pieninės galvijininkystės operatores-pieno laborantes. Įsigyti šią specialybę ir bendrąjį vidurinį mokslą praeitais metais į PTM priimta 795 žmonės. Daug ar mažai? Palyginimui nurodysime, kad prieš keletius metus buvo priimama po 30 žmonių. Taigi pažanga akivaizdi.

Kitas klausimas — koks melžėjų poreikis, kiek jų reikia rengti PTM ir kursuose? Yra apskaičiuotas kadrų poreikis, atsižvelgiant į tai, kiek kasmet žmonių sulaukia pensijinio amžiaus, kiek reikia darbuotojų siekiant įgyvendinti penkių darbo dienų savaitę ir t. t. Todėl prognozuojama, kad artimiausiu metu reikia priimti į PTM kasmet iki 2 tūkst. moksleivių įsigyti gyvulininkystės specialybių. Tai atitinka Mokyklos reformos dvasią, moksleivių kontingento galimybes, žemės ūkio kadrų poreikį. Gyvulininkystės kadrų rengimas PTM turės akivaizdžią reikšmę kaimo socialinei raidai, nes gausės jaunimo, mažės vaikinų ir merginų disproporcija.

Vieni pirmųjų kvalifikuoto fizinio darbo atstovų socialistiniame žemės ūkyje — gyvulininkystės fermų mechanizatoriai. Prieš trisdešimt (ir daugiau) metų jie buvo vadinami fermų mechanikais. Jie montavo automatines girdyklas ir kitus fermų įrenginius. Ilgainiui kolūkių bei tarybinių ūkių gyvulininkystės fermų mechanizatorių darbo turinys pakito, jie daugiausia dirba technikos ir įrenginių priežiūros bei remonto darbus. Todėl gal būtų tikslinga keisti ir jų specialybės pavadinimą.

Gyvulininkystės fermų mechanizatorių poreikis ir rengimo mastas — stabilūs. PTM kasmet išleidžia maždaug po 300 šios profesijos darbininkų.

Sėkmingai sprendžiami kiaulininkystės kompleksų operatorių rengimo PTM uždaviniai. Šių kadrų rengimo mastas ir kokybė daugmaž atitinka jų poreikį ir gyvulininkystės vystymo uždavinus. Čia nemažas Šlapaberžės Pajūrio ir kitų PTM nuopelnas. Šių mokyklų auklėtinės sėkmingai įsitvirtina gamyboje, neabejingos kolektyvų reikalams. Dabar nerasime stambesnių (ir modernesnių!) gyvulininkystės įmonių, kuriose nedirbtų PTM auklėtinės, o Anykščių raj. Svėdasų, Kupiškio raj. „Laisvės" kiaulininkystės kompleksuose kas antra trečia operatorė yra baigusi PTM.

Dabar kompleksiškai mechanizuotose patalpose laikoma beveik pusė galvijų, du trečdaliai kiaulių, maždaug 80% paukščių. Mechanizuotos gyvulininkystės sąlygomis nebegalima apsiriboti žiniomis, įgytomis gamybiniame instruktaže arba trumpalaikiuose kursuose. Žemės ūkio ekonomikos instituto darbuotojų atlikti tyrimai parodė, kad aukštesnės kvalifikacijos melžėjos per metus iš karvės primelžia pieno vidutiniškai po 280 kg, arba 8%, daugiau negu žemesnės kvalifikacijos jų bendradarbės. Tai dar vienas įrodymas, kad šiuolaikiniams gyvulininkystės darbuotojams reikia sistemingų žinių bei įgūdžių. Tai įgyti galima KPTM, nes jose tam sudarytos palankiausios sąlygos; čia moksleiviai įgyja vieną gyvulininkystės specialybių ir bendrąjį vidurinį išsimokslinimą.

Pastaraisiais metais PTM nemaža nuveikė, plėsdamos masinių gyvulininkystės profesijų kadrų rengimą. 1980 m. šiuos kadrus rengė šešios PTM, 1984 m. — 21. Keičiasi PTM moksleivių kontingento sudėtis, tvirtesnės jų žinios, geresnė drausmė. Padaugėjo merginų: 1976 m. jų mokėsi 2,7%, 1981 m. — 13,9, 1983 m. — 24%. Siekiama, kad merginos sudarytų trečdalį PTM moksleivių. 1984 m. PTM išleido 825 gyvulininkystės darbuotojus. Ūkių vadovai, vadovaujančios žemės ūkio organizacijos stengiasi sudaryti jiems tinkamas darbo ir buities sąlygas, paskirti gerus globotojus.

PRODUKCIJOS KOKYBĘ — Į PIRMĄ VIETĄ

Ekon. m. kand. V. DALANGAUSKAS
Sąjunginio naujų prekių gamybos diegimo susivienijimo Lietuvos filialo direktorius

TSKP Centro Komitetas ir TSRS Ministrų Taryba 1983 m. rugpjūčio 18 d. nutarimu numatė svarbias priemones mokslo bei technikos pažangai liaudies ūkyje spartinti. Šio nutarimo pagrindu nuo 1984 m. liepos 1 d. įvesta nauja pramonės produkcijos atestavimo tvarka. Pramonės produkcija bus atestuojama pagal dvi kokybės kategorijas: aukščiausiąją, kurios techniniai ekonominiai rodikliai turi atitikti geriausius pasaulinio lygio produkcijos analogus arba juos pranokti, ir pirmąją, kurios gamyba turi atitikti patvirtintą normatyvinę techninę dokumentaciją.

Pramonės produkcijos atestavimo tikslas — įvertinti pramonės šakos, atskirų rajonų, pramonės įmonių pastangas keliant produkcijos techninį lygį, kokybę ir didinant aukščiausios kokybės kategorijos produkcijos gamybą, iš kitos pusės — skatinti naujos, efektyvios aukščiausios kokybės kategorijos produkcijos gamybą ir atitinkamų sankcijų taikymą gaminant pasenusią produkciją.

Pramonės produkcijos atestavimas — svarbus gamybinio proceso etapas. Sėkmingas jo įgyvendinimas daug priklauso nuo ministerijų, žinybų, įmonių priimtų organizacinių, techninių ir ekonominių priemonių, susijusių su gaminamos produkcijos kokybės gerinimu, atestavimo reikalavimų laikymusi. Todėl ministerijoms ir žinyboms teks nuveikti didelį darbą, kad iki 1986 m. sausio 1 d. būtų atestuota aukščiausiosios kokybės kategorijos produkcija, o pasibaigus atitinkamos normatyvinės techninės dokumentacijos galiojimo laikui — ir pirmosios kategorijos produkcija. Antrosios kategorijos gaminiai nebus išvis gaminami.

Pramonės, žemės ūkio atestuojamos produkcijos nomenklatūrą nustato TSRS standartų ir TSRS statybos reikalų komitetai, patvirtindami sąrašus, kurie išsiunčiami visoms ministerijoms ir žinyboms bei sąjunginių respublikų ministrų taryboms. Tačiau ir toliau dalis produkcijos pagal kokybės kategorijas nebus atestuojama. Tai — pramoniniu būdu neperdirbama produkcija, atsarginės dalys ir komplektuojantys dirbiniai negaminamai produkcijai, maisto produktai, parfumerijos ir kosmetikos prekės, juvelyriniai ir meno verslų dirbiniai, leidybinė produkcija ir meno kūriniai, produkcija, gaminama savo įmonės reikalams, nuodingi cheminiai preparatai ir kai kuri kita produkcija.

Patikima užkarda prastos kokybės naujai produkcijai taps tai, kad bus atestuojami ne trumpiau kaip vienerius metus gaminami gaminiai, o sudėtingai produkcijai — ne trumpiau kaip dvejus metus nuo serijinės gamybos pradžios. Atskirais atvejais šis terminas gali būti prailgintas.

Atestuojant naujai įdiegtą į gamybą produkciją būtina atsižvelgti į priėmimo komisijos, meninių tarybų, kurios veikia sutinkamai su GOST 15.001-73, rekomendacijas, tarpžinybinės techninių ekonominių rodiklių ekspertizės rezultatus bei išvadas. Tuo atveju, kai atestacijai pateikta produkcija neatitinka keliamų reikalavimų, tokia produkcija neatestuojama ir atestacijos komisija savo sprendimą pateikia įmonei bei TSRS standartų komiteto teritorinei valdybai, ir per mėnesį laiko jos gamyba turi būti nutraukta. Ši taisyklė taikoma ir produkcijai, kurią būtina atestuoti, bet ji nepateikiama atestavimo komisijai; įmonė privalo pateikti neatestuotos produkcijos sąrašus aukštesniajai organizacijai ir TSRS standartų komiteto teritorinėms valdyboms, ministerijoms vartotojoms ir užsakovams. Toliau per du mėnesius tokios produkcijos gamyba turi būti nutraukta.

Naujoji pramonės produkcijos atestavimo tvarka numato, kad reprezentaciniai gaminiai, pretenduojantys gauti aukščiausiąją kokybės kategoriją, turi būti demonstruojami TSRS LŪPP, ir tik teigiamas vyriausiojo parodos komiteto sprendimas suteikia jiems teisę gauti aukščiausiąją kokybės kategoriją.

Siekiant pakelti atestuojamos produkcijos kokybę, jos prestižą, naujoji tvara didina jai reikalavimus — ji turi pasižymėti stabiliais kokybės rodikliais, pagrįstais aukštu gamybos lygiu, griežtai prisilaikant technologinės drausmės bei aukštos gamybos kultūros.

Išsamiau paaiškinta įvairių liaudies vartojamų prekių komplektų, rinkinių, servizų atestavimo tvarka. Visuma gaminių, turinčių vienodą naudojimo paskirtį ir gaminamų vienoje vietoje, atestuojami kaip vienas gaminys, registruojamas pagal vieną numerį. Tokiu atveju, kai geriau išnaudojami medžiagų ištekliai bei gamybos rezervai ir pagal techninę normatyvinę dokumentaciją produkcija yra skirstoma į kokybės rūšis, atestuojama tik aukščiausios gradacijos produkcija. Vienoje įmonėje atestuotą produkciją, perduodamą gaminti kitai įmonei, reikia iš naujo atestuoti.

Aukštos kokybės rezultatams pasiekti numatytas produkcijos atestavimo planavimas. Gaminamos produkcijos atestavimo planą sudaro ministerija ar žinyba gamintoja ir jį derina su ministerija vartotoja arba užsakove. Svarbios produkcijos aukščiausios kokybės kategorijai sudarytas planas, nurodant gamybos dydį, pateikiamas prieš šešis mėnesius TSRS plano, TSRS mokslo ir technikos, TSRS tiekimo ir TSRS standartų komitetams. Paprastos produkcijos atestavimo planai pateikiami gruodžio mėn. TSRS standartų komiteto teritorinėms valdyboms.

Atestuotos produkcijos galiojimo terminai ir toliau lieka tie patys — aukščiausios ir pirmos kokybės kategorijos — 3 metai, iš jų lengvosios pramonės produkcijos — 2 metai.

Siekiant paskatinti pramonės įmones, drąsiau imančias gaminti naują, labai efektyvią produkciją, numatyti skatinamieji priedai prie didmeninių kainų. Įmonėms, gaminančioms pasenusią produkciją, numatytos šių kainų nuolaidos.

Valstybinės atestacinės komisijos sudėtį tvirtina ministerijos arba žinybos gamintojos vadovas. Į jos sudėtį įeina vartotojų, pagrindinės organizacijos, mokslo ir technikos komiteto, visuomeninių organizacijų atstovai. Taigi į valstybinės atestavimo komisijos sudėtį turi būti įtraukti ne mažiau kaip trijų žinybų atstovai. Jeigu tos pačios ministerijos vienos įmonės produkciją gamina, o kitos — vartoja, tada valstybinėje atestavimo komisijoje atstovauja tik vienas tokios ministerijos narys, o pirmininkas būna kitos ministerijos atstovas. Paprastai valstybinės atestavimo komisijos pirmininkas būna ministerijos vartotojos atstovas.

Nustatyta, kaip turi būti pateikti pavyzdžiai ir jų techninė dokumentacija. Svarbiausi techniniai normatyviniai dokumentai yra produkcijos standartas (techninės sąlygos, techninio lygio ir kokybės kortelė (GOST 2116-71), bandymų aktas, o aukščiausiosios kokybės kategorijai — TSRS LŪPP komiteto išvada, duomenys apie reklamacijas ir Sąjunginio techninės estetikos mokslinio tyrimo instituto išvada apie naujų kultūrinių, buitinių ir ūkinių prekių estetinį lygį. Atestuojant lengvosios pramonės prekių pavyzdžius, pateikiami pavyzdžiai etalonai. Be to, valstybinė atestavimo komisija turi teisę pareikalauti iš gamintojo papildomų duomenų, apibūdinančių prekės techninį lygį, kokybę, gamybos sąlygas, komplektuojančių gaminių kokybę. Pateikiami informacijos šaltiniai, apibūdinantys pateiktuose dokumentuose atliktų bandymų pagrįstumą, taip pat papildomų bandymų atlikimą. Kartu tikrinamas normatyvinės techninės dokumentacijos atitikimas nustatytiems reikalavimams — techniniam lygiui, gamybos sąlygoms, užtikrinantiems gaminamos produkcijos kokybės stabilumą.

Valstybinė atestavimo komisija pateikia savo sprendimą ir informacinę kortelę (3 egz), techninio lygio ir kokybės kortelę (GOST 2116-71) ir atestuojamos produkcijos bandymų aktą TSRS standartų komiteto organizacijoms, kurios per 10 dienų privalo jį užregistruoti. Užregistruotas sprendimas ir informacinės kortelės vienas egzempliorius siunčiamas ministerijai gamintojai. Pastaroji išduoda leidimą įmonei gamintojai — atitinkamą pažymėjimą dėl produkcijos gamybos.

Šiuo metu pramonei iškyla nemaži uždaviniai — tinkamai pasiruošti gaminamos produkcijos peratestavimui.

RESPUBLIKINĖJE MOKSLO IR TECHNIKOS PAŽANGOS KOMISIJOJE

Įvyko Respublikinės mokslo ir technikos pažangos komisijos, vadovaujamos Lietuvos TSR Ministrų Tarybos pirmininko pavaduotojo, Valstybinio plano komiteto pirmininko B. Zaikausko ir Lietuvos TSR Mokslų Akademijos prezidento J. Poželos, posėdis, kuriame buvo apsvarstyta Respublikinės mokslinių techninių problemų tarybos ir jos probleminių komisijų veikla, naujų tarpžinybinių mokslinių gamybinių susivienijimų organizavimo bei kiti klausimai.

Komisija pažymėjo, kad Respublikinė mokslinių techninių problemų taryba prie Valstybinio plano komiteto nuveikė tam tikrą darbą, koordinuodama svarbius pramoninius tyrimus ir bandomuosius konstravimo darbus, spręsdama tarpšakines mokslines technines problemas bei vykdydama respublikinių kompleksinių programų rengimo ir įgyvendinimo metodinio centro funkcijas. Aktyviai dirba Aprangos, Kovos su triukšmu, Metalų apsaugos nuo korozijos probleminės komisijos. Tačiau kai kurios probleminės komisijos (Maisto produktų, Gamybos mechanizavimo ir automatizavimo) iki šiol dirba neefektyviai, nesutelkia dėmesio svarbiausių tarpšakinių problemų sprendimui koordinuoti. Taryba nepakankamai kontroliuoja, kaip įgyvendinami priimti sprendimai.

Respublikinė mokslo ir technikos pažangos komisija įpareigojo suaktyvinti tarybos ir jos probleminių komisijų veiklą, taip pat pavedė parengti ir pateikti pasiūlymus gamybos automatizavimo ir mechanizavimo problemų sprendimo koordinavimui respublikoje iš esmės pagerinti. Artimiausiu metu numatoma apsvarstyti ir kitų respublikinių koordinavimo tarybų bei jų probleminių komisijų veiklą.

Komisija pritarė pasiūlymams panaikinti Respublikinės mokslinių techninių problemų tarybos Demografijos, Mineralinių žaliavų, Mokslo ir gamybos integracijos, Techninės estetikos ir Vieningos transporto sistemos problemines komisijas. Pakeista Gamybos valdymo probleminės komisijos priklausomybė: ji įtraukta į Valstybinio plano komiteto ir Mokslų Akademijos Respublikinės ekonominių problemų tarybos probleminių komisijų sudėtį.

Pastaraisiais metais respublikoje ypač daug dėmesio skiriama efektyviai mokslo ir gamybos integracijai, plėtojamos naujos tokios integracijos organizavimo formos. Viena perspektyvių formų yra tarpžinybiniai moksliniai gamybiniai susivienijimai, veikiantys visuomeniniais pagrindais; jų pagalba konkrečioms mokslinėms techninėms problemoms spręsti suvienijamos skirtingo pavaldumo mokslinio tyrimo įstaigos, aukštosios mokyklos, projektavimo bei konstravimo, technologinės, eksperimentinės ir gamybinės organizacijos, t. y. pagrindinės vieningo integracinio ciklo grandys.

Tokios integracijos privalumus ir efektyvumą akivaizdžiai rodo jau keleriu metus veikiantis mokslinis gamybinis kompleksas „Elektronika" ir susivienijimas „Precizinė vibromechanika".

Respublikinė mokslo ir technikos pažangos komisija apsvarstė Mokslų Akademijos, ministerijų bei žinybų pasiūlymus dėl naujų šio tipo susivienijimų organizavimo ir priėmė atitinkamas rekomendacijos dėl „Lazerių", „Galvanotechnikos", „Pieno produktų" tarpžinybinių mokslinių gamybinių susivienijimų sukūrimo.

A. DEINYS
Respublikinės mokslo ir technikos
pažangos komisijos mokslinis sekretorius

APSKAITOS AUTOMATIZAVIMO PRINCIPAI

Ekon. m. kand. G. KALČINSKAS

Viena svarbiausių krypčių šiuolaikinei buhalterinei apskaitai ir ūkinės veiklos analizei tobulinti — platus elektroninės skaičiavimo technikos diegimas, apskaitos bei analizės posistemių kūrimas automatizuotose gamybos valdymo sistemose (AGVS). Maždaug 25% jose sprendžiamų uždavinių tiesiogiai susiję su buhalterine apskaita. Todėl nuo šių darbų kokybės nemaža priklauso ne tik buhalterinės apskaitos ar ekonominės analizės, bet ir viso valdymo proceso efektyvumas.

Automatizuojant buhalterinę apskaitą visose informacijos mašininio apdorojimo projektavimo stadijose, pradedant priešprojektiniu tyrimu ir baigiant projekto įdiegimu, atskirų sričių specialistai turi spręsti daug įvairių problemų. Čia iš esmės tenka vadovautis bendraisiais automatizuotų gamybos valdymo sistemų kūrimo principais. Tačiau buhalterinės apskaitos duomenų apdorojimui savo ruožtu keliami specifiniai reikalavimai. Apskaitos kontrolinės funkcijos realizavimas reikalauja organizuoti buhalterinių duomenų apdorojimą skirtingai negu visų kitų ekonominių duomenų. Antra vertus, gausybė buhalterinės apskaitos duomenų (jie sudaro apie 70% visų pramonės įmonės ekonominių duomenų) nemaža lemia ir visų valdymo darbų efektyvumą. Todėl būtina konkretizuoti bendruosius ekonominės informacijos mašininio apdorojimo principus, pritaikyti juos buhalterinės apskaitos duomenų apdorojimui. Juo labiau kad per keletą dešimtmečių šioje srityje susikaupė nemažas patyrimas.

Technizuojant visus apskaitos darbus reikia vadovautis **optimalumo** principu. Jo įgyvendinimas reiškia, kad iš minimalaus apskaitos duomenų kiekio būtina gauti maksimalų kiekį valdymui naudingos informacijos. Čia susiduriame su rimtomis teorinėmis problemomis. Dėl perdėto prakticizmo iki šiol neapibrėžtos netgi tokios svarbios kategorijos, kaip buhalterinės apskaitos duomenys ir informacija, nors kaip tik jie sudaro šios apskaitos rūšies (kaip ir valdymo apskritai) esmę, jos substanciją. Todėl kol kas negalima būtų netgi įvertinti pasiekto apskaitos optimalumo laipsnio; nėra ir metodikos, pagal kurią būtų galima nustatyti apskaitos darbų įtaką gamybos valdymo efektyvumui.

Norint išspręsti šią problemą ir optimizuoti apskaitos duomenų apdorojimą, visose liaudies ūkio grandyse būtina plačiai vykdyti valdymo (tame tarpe ir apskaitos) duomenų funkcinę vertinę analizę. Šiuo metu ši analizė tik pradedama taikyti pramonės įmonių ūkinėje veikloje, jos tyrimo objektai — šių įmonių produkcija bei gamybos technologiniai procesai. Savo ruožtu būtina išmokti įvertinti planavimo, apskaitos, analizės bei reguliavimo duomenis, juos teisingai išmatuoti bei nustatyti valdymui reikalingos informacijos panaudojimo efektyvumą. Tai įgalins patobulinti planavimo, apskaitos, analizės ir reguliavimo duomenų automatizuotą apdorojimą, optimizuoti valdymo duomenų judėjimo srautus įmonėse bei susivienijimuose.

Su optimaliu apskaitos duomenų apdorojimu betarpiškai susijęs **profilaktiškumo** principas. Negalima laikyti optimalia tokios duomenų formavimo tvarkos, kai apskaitinė informacija panaudojama tik jau susidariusiai nepalankiai ūkinei padėčiai ištaisyti bei jos susidarymo priežastims ir kaltininkams nustatyti. Būtina siekti, kad, panaudodami apskaitinę bei analitinę informaciją, galėtume prognozuoti galimus nukrypimus nuo numatytos ūkinės veiklos programos, parengti atitinkamas sąlygas, kad būtų išvengta nepageidautinų šių nukrypimų padarinių. Kitaip tariant, apskaitos ir analizės duomenų formavimo būdas turi skatinti perėjimą nuo valdymo pagal nukrypimus prie aukštesnio lygio — valdymo pagal išorinius trukdymus. Tuo tikslu būtina kurti potencialiosios (perspektyvinės) apskaitos modelius. Neformalizavus ir iš anksto nenumačius visų galimų nukrypimų nuo numatytos veikimo programos negalima automatiškai valdyti gamybos. Be šios informacijos neįmanoma kokybiškai vykdyti šiuo metu sparčiai plintančių ir, be abejo, turinčių didelę praktinę reikšmę imitacinių žaidimų automatizuotose valdymo sistemose.

Optimalus apskaitos duomenų apdorojimas neįmanomas nesilaikant **kompleksiškumo** principo. Kompleksiškas apskaitos duomenų apdorojimas reiškia, kad vieną kartą užfiksuoti pradiniai arba apskaičiavimo būdu gauti tarpiniai duomenys reikalui esant būtų panaudojami visose liaudies ūkio apskaitos rūšyse: operatyvinėje techninėje, buhalterinėje ir statistinėje. AGVS funkcionavimo sąlygomis visų apskaitos rūšių duomenų poreikius turi patenkinti vieninga automatizuotos valdymo sistemos informacinis aprūpinimas, kuriam keliami tie patys reikalavimai, kaip ir pirminei apskaitai. Taip pat savaime suprantama, kad būtina sutvarkyti duomenų srautus tarp skirtingų apskaitos rūšių. Operatyvinės techninės apskaitos užfiksuotus duomenis neracionalu dar kartą registruoti buhalterinėje ar statistinėje apskaitoje. Šiuo metu egzistuojančių trijų apskaitos rūšių metodai yra skirtingi. Todėl kartais keliamas teiginys apie galimą socialistinės apskaitos rūšių susiliejimą neturi realaus pagrindo. Kompleksiško duomenų apdorojimo principas šito taip pat nereikalauja. Jis reiškia tik įvairių apskaitos rūšių duomenų bazių integravimą.

Kitas svarbus apskaitinės informacijos automatizuoto apdorojimo principas — **analitiškumas**. Jis turi du aspektus. Pirmiausia, apskaita, kaip ekonominės analizės duomenų bazė, žinias privalo pateikti taip, kad jas būtų patogu naudoti analizuojant ūkinę veiklą. Šia prasme svarbu, kad įvairių apskaitos rūšių duomenys patektų tiems, kas, jais remdamasis, priima atitinkamus valdymo sprendimus. Ypač tai liečia operatyvinę techninę apskaitą, kurios duomenys dažnai pateikiami aukštesniųjų (įmonės, susivienijimo) grandžių analitikams, nors sprendimus, paremtus ta informacija, turėtų priimti kaip tik žemiausių grandžių vadovai.

Kitas aptariamo principo aspektas yra tas, kad apskaitos duomenys savaime turėtų būti maksimaliai analitiški, specialiai jų neapdorojus ekonominės analizės metodais. Pirmiausia tai pasakytina apie normatyvinius apskaitos modelius. Šiuo metu praktikoje taikoma ekonominė analizė — tai iš esmės planų vykdymo analizė. Ją vykdant siekiama nustatyti nukrypimus nuo planinių dydžių ir išanalizuoti juos, t. y. išskaidyti į kiek įmanoma smulkesnes (galiausiai — elementarias) sudėtines dalis. Kitaip tariant, analizuojant ūkinę veiklą, stengiamasi nustatyti pirminę nukrypimo nuo planinių dydžių priežastį. Pavyzdžiui, analizuojant produkcijos savikainą pagal kalkuliacinius išlaidų straipsnius, nustatyta žaliavų ir medžiagų ekonomija bei pereikvojimus šių straipsnių: pusfabrikačiai ir kooperuotų įmonių paslaugos, kuras technologiniams tikslams, elektros energija technologiniams tikslams, gamybos darbininkų pagrindinis darbo užmokestis, gamybos darbininkų papildomas darbo užmokestis, priežiūros ir eksploatavimo išlaidos. Išanalizavus šiuos nukrypimus, nustatyta, kad visus juos lėmė medžiagos A pakeitimas medžiaga B, kuri yra pigesnė, bet jos apdorojimas reikalauja didesnių darbo, kuro ir energijos sąnaudų. Toks apskaitinės informacijos formavimo būdas neracionalus. Šiuo atveju apskaitinė informacija iš pradžių sintetinama (apibendrinama), po to gan sudėtingais ir darbaimliais būdais ji analizuojama (skaidoma į sudėtines dalis). Būtų teisingiau, konstatavus medžiagos A pakeitimą medžiaga B, iš karto apskaičiuoti šio pakeitimo įtaką visiems kalkuliaciniams išlaidų straipsniams ir, remiantis šia informacija, nustatyti koreguotą planinę gaminamos produkcijos savikainą. Tada analizuoti reikėtų tik produkcijos faktinės savikainos nukrypimus nuo koreguotos planinės, palengvėtų ūkinės veiklos analizės procesas, pagerėtų grįžtamojo ryšio duomenų kokybė.

Ypatinga reikšmę automatizuotų gamybos valdymo sistemų funkcionavimo sąlygomis įgyja apskaitos **ažūriškumo** principas. Kilęs iš prancūzų kalbos (a jour — „per dieną"), šis terminas mūsų ekonominėje literatūroje dažnai traktuojamas neteisingai. Paprastai ažūriškumas tapatinamas su operatyvumu, nors šios sąvokos — labai skirtingos. Viena iš ažūriškumo reikšmių tarptautinių žodžių žodynai traktuoja kaip savalaikį

įrašų atlikimą buhalterinės apskaitos registruose; būtent taip ir reikia suprasti šią sąvoką. Apskaita neturi būti nei greita, nei lėta. Ji turi pateikti informaciją laiku, kad, remiantis šia informacija, būtų priimami atitinkami valdymo sprendimai. Kaip jau buvo pažymėta, apskaita apskritai gali būti ne tik retrospektyvinė. Šiuo metu pradedami kurti perspektyvinės (potencialiosios) apskaitos modeliai. Be to, kai kurių buhalterinės apskaitos duomenų apdorojimo laikas dėl objektyvių priežasčių negali būti sutrumpintas. Tai pasakytina, pvz., apie surenkamųjų paskirstomųjų išlaidų formavimą tranzitinėse buhalterinėse sąskaitose. Dirbtinis tokių duomenų apdorojimo laiko trumpinimas ne tik nepadidins grįžtamojo ryšio efektyvumo, bet sumažins apskaitos tikslumą. Čia reikia pažymėti, kad informaciniai skaičiavimo centrai duomenis buhalterijoms dažniausiai pateikia reglamentiniu režimu — griežtai nustatytu laiku pagal mašininio skaičiavimo įrenginio ir buhalterijos parengtus bendrus pirminių ir rezultatinių apskaitos duomenų judėjimo grafikus. Šiuo atveju valdymo aparatai gauna ne tik reikiamą informaciją, bet ir apsčiai apskaitos duomenų, kurie valdymui nereikalingi. Todėl kompleksinio apskaitos mechanizavimo ir automatizavimo sąlygomis mašinogramos iš informacinio skaičiavimo centro paprastai turėtų būti pateikiamos dialoginiu (fragmentiniu) režimu — tada, kai tam tikra informacija reikalinga valdymui.

Automatizuojant apskaitinių duomenų apdorojimą labai svarbu laikytis **patikimumo** principo. Jis reiškia, kad valdymo sprendimai, paremti grįžtamojo ryšio informacija, turi būti pakankamai kvalifikuoti. Ne mažiau svarbus ir kitas patikimumo principo aspektas: būtina stebėti, kad visi buhalterinės apskaitos duomenys būtų teisingai juridiškai įforminti, kitaip tariant, jie turi patenkinti formalius reikalavimus, keliamus buhalteriniams dokumentams. Visi šie duomenys turi būti įforminami tik vieną kartą, kad nebūtų pažeistas optimalumo principas.

Lankstumo principas numato greitą apskaitos ir ekonominės analizės sistemų adaptaciją diegiant automatizuotas gamybos valdymo sistemas. Bet kurie pakeitimai buhalterinėje apskaitoje turi būti aprobuoti TSRS CSV ir TSRS Finansų ministerijos. Prieš tai jie kruopščiai patikrinami įmonių ir organizacijų praktinėje veikloje. Tačiau dabar buhalterinė apskaita pastebimai atsiliko nuo bendro elektroninės skaičiavimo technikos ir automatizuotų valdymo sistemų išsivystymo lygio. Buhalterinės apskaitos inertiškumą, jos nelankstumą, neprisitaikymą prie naujausių pasiekimų valdymo srityje nemaža lemia eksperimento stoka šiame veiklos bare. Buhalterinėje apskaitoje iki šiol praktiškai netaikomas nei eksperimentas, nei modeliavimas, nors juos įgyvendinti būtų visiškai nesudėtinga.

Su lankstumo principu tiesiogiai susijęs apskaitos duomenų automatizavimo **nepertraukiamumo** principas. Pastarąjį reikia suprasti žymiai plačiau negu ištisinį ir nepertraukiamą apskaitos objektų atspindėjimą. Jis apima ir grįžtamojo ryšio duomenų automatizavimo nepertraukiamumą. Tai reiškia, kad valdymo procesas turi būti organizuotas taip, kad nauji apskaitos uždaviniai įsilietų į AGVS, nelaužant nusistovėjusios valdymo sistemos organizacinės struktūros ir nekeičiant iš esmės buhalterinės apskaitos metodikos. Norint įgyvendinti šį principą, būtina kurti tokios struktūros AGVS, kad būtų palikta kiek galima daugiau laisvės sistemai tobulinti. Dabar galiojanti ir aprobuota AGVS struktūra nepatenkina šio reikalavimo, nes iš esmės pakartoja nusistovėjusią įmonių ir susivienijimų valdymo aparatų struktūrą.

Apskaitos automatizavimo **tipiškumo** principas numato valstybinį apskaitos sistemos reglamentavimą. Tačiau ir šis principas dar ne visiškai įgyvendintas. Nors pastaraisiais metais unifikuota nemaža pirminių buhalterinių dokumentų, apskaita dar nėra reikiamai standartizuota nei valstybės, nei šakų mastu. Tipiškumo principas ypatingą reikšmę įgyja valdymo darbų mechanizavimo bei automatizavimo sąlygomis. Kadangi automatizavimas vykdomas labai sparčiai, apskaitos technizavimą reglamentuojantys metodiniai nurodymai bei instrukcijos dažnai išleidžiami pavėluotai, kai apskaita įvairiuose objektuose būna skirtingai mechanizuota ar automatizuota. Kadangi konkretūs apskaitos automatizavimo projektai parengiami, remiantis negausiu patyrimu, jie neapima viso to, kas pažangaus pasiekta valdymo technizavimo srityje šalies mastu. Todėl įvairiuose metodiniuose nurodymuose ir bendrašakinėse instrukcijose turėtų būti giliai nagrinėjami grįžtamojo ryšio duomenų automatizavimo principai, o ne tik jų konkretūs įgyvendinimo keliai, kurie labai priklauso nuo realių ūkininkavimo sąlygų.

Kaip visi apskaitos automatizavimo principai susiję su baziniu optimalumo principu, taip ir visų jų įgyvendinimas reikalauja praktiškai įgyvendinti **naujų uždavinių** principą. Jis reiškia, kad, kuriant ir diegiant AGVS, ne mechaniškai technizuojamas valdymo personalo darbas, bet formuluojami nauji, anksčiau nespręsti valdymo proceso uždaviniai. Buhalterinės apskaitos atžvilgiu tai reiškia, kad apskaita turi atlikti ne tik kontrolinę ir socialistinės nuosavybės apsaugos funkciją; ji turi būti vis labiau orientuojama į valdymui reikalingų informacinių modelių sukūrimą. Automatizuota valdymo sistema priima valdymo sprendimus tada, kai konstatuojamas nukrypimas nuo iš anksto numatytos kurios nors objekto veikimo programos. Tai reiškia, kad kompleksinėje ūkinės apskaitos sistemoje vis plačiau turi būti diegiami normatyviniai apskaitos modeliai, neapsiribojant vien normatyviniu gamybos išlaidų apskaitos ir produkcijos savikainos kalkuliavimo metodu. Taikant normatyvinius apskaitos modelius ir laikantis analitiškumo principo, iškyla nemaža iš esmės naujų uždavinių žemesniosioms bei vidurinėms valdymo grandims.

Siekiant padidinti valdymo darbų efektyvumą ir išvengti nepageidaujamų ūkinių situacijų, būtina taikyti ne tik retrospektyvinius, bet ir pespektyvinius apskaitos modelius. Dėl to padidėja modeliavimo bei eksperimentavimo galimybės buhalterinėje apskaitoje. Visa tai lemia buhalterinės apskaitos, kaip vienos valdymo funkcijų, orientavimą į ekonominės kibernetikos teikiamas galimybes. Įgyvendinant minėtus naujus grįžtamojo ryšio duomenų formavimo uždavinius, būtina tipizuoti bendrus reikalavimus, keliamus automatizuotai buhalterinei apskaitai, kitaip tariant, būtina tiksliai nustatyti apskaitos automatizavimo principus ir giliai išnagrinėti jų turinį.

NAUJOS KNYGOS

AVS EKONOMINIO EFEKTYVUMO PROBLEMOS

Automatizuotos valdymo sistemos (AVS) šiandien tapo viena techninės pažangos diegimo liaudies ūkyje krypčių, spartinančių intensyvią liaudies ūkio raidą. AVS diegimas reikalauja ir nemažų lėšų. Respublikoje vienos AVS sukūrimas ir įdiegimas kainuoja vidutiniškai beveik 1 mln. rb. Todėl labai aktualu visapusiškai nagrinėti AVS ekonominį efektyvumą siekiant moksliškai pagrįsti jų tolesnio diegimo liaudies ūkyje strategiją, atskleisti dar nepanaudotus rezervus. Šioms problemoms ir skirta neseniai pasirodžiusi Lietuvos TSR MA Ekonomikos instituto direktoriaus pavaduotojo mokslo reikalams, AVS ir ekonominės informacijos efektyvumo skyriaus vadovo ekon. m. kand. B. Blažio monografija „AVS ekonominis efektyvumas pramonėje (ekonominiai organizaciniai pagrindai)"*.

Kaip žinoma, technikos pažangos rezultatų diegimo liaudies ūkyje ekonominio efektyvumo nustatymas, matavimas yra viena sudėtingiausių ekonomikos mokslo ir ūkinės praktikos problemų. Jos sprendimas kelia rimtus metodologinius ir metodinius klausimus. Neatsitiktinai ir monografijos autorius didelį dėmesį skiria būtent šiems klausimams. Todėl recenzuojama knyga turi ryškų bendraekonominį ir netgi politekonominį atspalvį.

Pirmame monografijos skyriuje apibūdinamas visuomeninės gamybos ir jos valdymo ekonominio efektyvumo turinys, efektyvumo matavimo kriterijai ir rodikliai, keliama įdomi mintis apie būtinumą rengti valdymo normatyvus, įgalinančius geriau naudoti valdymo sistemos resursus. Teorinę ekonominės sistemos ryšių, informacinių procesų joje analizę autorius paremia konkrečia sociologinių tyrimų medžiaga apie Lietuvos TSR pramonės įmonių valdymo aparato veiklą.

Antrame monografijos skyriuje parodomas skaičiavimo technikos vaidmuo didinant valdymo efektyvumą, šios technikos naudojimo ūkinei veiklai valdyti didėjančios galimybės ir ryšium su tuo kylančios naujos ūkininkavimo problemos. Viena

* Блажис Б. Экономическая эффективность АСУ в промышленности (экономико-организационные основы). — В.: Минтис, 1984. — 176 с.

Iš liaudies ūkio istorijos

FAŠISTINIŲ OKUPANTŲ ŠEIMININKAVIMO PINIGŲ IR BANKO SFEROSE PADARINIAI

Ekon. m. kand. V. TERLECKAS

Pragaištingos hitlerininkų šeimininkavimo įvairiose Tarybų Lietuvos visuomeninio gyvenimo srityse okupacijos metais pasekmės daugmaž išnagrinėtos moksliniuose ir populiariuose darbuose. To negalima pasakyti apie bankininkystę ir pinigų cirkuliaciją. Okupacijos metais bankai, pinigai, skirtingai nuo kitų ekonomikos sričių, buvo ne tik hitlerininkų grobimo objektas, bet taip pat priemonė respublikos liaudies ūkiui ir gyventojams apiplėšti, jiems nuskurdinti. Šiuo tikslu okupantai išleido karo pinigus, padidino (išpūtė) jų kursą, grobė valiutos atsargas, pasisavino kredito išteklius ir bankų turtą, pagrobė gyventojų indėlius.

Karo pinigų cirkuliacija respublikoje buvo įteisinta 1941 m. birželio 25 d. Kauno ir 1941 m. birželio 26 d. Vilniaus karo komendantų įsakymais. Šie pinigai vadinosi markėmis ir buvo skirti tik okupuotų kraštų apyvartai. Juos leido vyriausioji reicho kredito kasų (toliau — RKK) valdyba. RKK[1] buvo įsteigtos 1940 m. gegužės 3 d. įsakymu ginkluotosioms pajėgoms finansuoti okupuotuose kraštuose ir ten „reguliuoti" pinigų apyvartą. RKK markės buvo faktiškai apdraustos iždo skolos pasižadėjimais. Šiais pinigais buvo mokamos algos kariškiams, jais okupacinė administracija atsiskaitydavo už superkamas prekes, karinius užsakymus ir kt. Toks atsiskaitymas iš dalies buvo paslėptas materialinių vertybių konfiskavimas, nes, išvijus hitlerinius okupantus iš Tarybų Lietuvos, šie pinigai virto beverte popieriaus skiautele. Mūsų respublikoje, kaip ir kitose hitlerininkų užgrobtose tarybinėse žemėse, cirkuliavusias RKK markes reikia skirti nuo reichsbanko banknotų (taip pat markių)[2]. Pastarosios cirkuliavo tik Vokietijos teritorijoje. Buvo draudžiama jas išvežti į okupuotus kraštus. Antra vertus, RKK markes buvo draudžiama įvežti į Vokietiją. Taigi kariškiai ir okupacinio aparato tarnautojai buvo verčiami, vykstant į reichą atostogų ar kitais reikalais, turimas RKK markės išleisti okupuotuose kraštuose prekėms įsigyti. Tad į Vokietiją buvo gabenamos prekės, paliekant užgrobtoje teritorijoje menkaverčius pinigus. Tai, be to, padėjo silpninti infliacijos pasireiškimą Vokietijoje.

Priverstinai išleidus RKK markes, kaip teisėtą mokėjimo priemonę, respublikoje susidarė paralelinė pinigų cirkuliacija — markės ir tarybinio rublio. Jiems nustatytas priverstinis santykis: 1 markė = 10 rublių. Markės kursas buvo padidintas maždaug 4,5 karto. Markės kurso išpūtimas nuvertino juridinių ir fizinių asmenų sankaupas bei santaupas, o kartu su prekių kainų ir jų paskirstymo sistema tai padėjo išnaudoti respublikos darbo žmones. Dėl griežtos prekių kainų kontrolės organizuota rinka negalėjo reaguoti į nerealų markės ir rublio santykį, nes buvo paliktos prieškarinės prekių kainos ir algos. Už kainų kėlimą grėsė parduotuvių uždarymas, prekių konfiskavimas ir suėmimas. Nerealių kainų nustatymas pakirto valstietijos suinteresuotumą parduoti savo gaminius. O jų galimybės parduoti buvo sumažėjusios dėl didelių prievolių. Prievolėmis išreikalauti žemės ūkio produktai daugiausia buvo išsiunčiami į Vokietiją arba naudojami okupaciniam aparatui aprūpinti. Tuo tarpu vietos gyventojams aprūpinti maistu buvo skiriama nedidelė dalis prievolėmis surinktų žemės ūkio produktų (pvz,. apie 10% pieno, apie 20% duoninių javų). Prekės buvo paskirstomos pagal korteles ir pirkimo lapus. Normuotas aprūpinimas Vilniuje įvestas 1941 m. liepos 1 d., Kaune — 1941 m. liepos 7 d., Šiauliuose — 1941 m. liepos 21 d. Lietuvos generalkomisaro 1941 m. gruodžio 1 d.

[1] Nuo 1943 m. balandžio 1 d. RKK tapo Rytų krašto notų banko skyriais.

[2] Išoriškai RKK markes galima atskirti nuo banknotų (markėmis) pagal tai, kad pirmuosiuose pinigų ženkluose nebuvo pažymėta jų spausdinimo data.

---

jų — reikiamo ryšio tarp valdymo techninės bazės ir jo organizacinės struktūros užtikrinimas. Remdamasis šio ryšio analize, autorius daro išvadą, kad efektyviausiai ESM gali būti naudojamos naujai statomose pramonės įmonėse, nes čia jos iš karto tampa neatskiriama valdymo sistemos dalimi.

Ekonominės informacijos savybių nagrinėjimas leido monografijos autoriui išryškinti sunkumus, su kuriais susiduriama automatizuojant jos apdorojimą, parodyti vadinamosios mažosios skaičiavimo technikos vaidmenį didinant ekonominės informacijos apdorojimo efektyvumą.

Trečiame darbo skyriuje išnagrinėti pagrindiniai patvirtintos metodikos AVS ekonominiam efektyvumui apskaičiuoti principai, jos taikymo ypatybės. Vertas dėmesio autoriaus pasiūlymas funkcionuojančių AVS ekonominį efektyvumą apskaičiuoti pramonės įmonės pagrindinių ekonominių rodiklių ekstrapoliacijos būdu (p. 76—78). Šiame skyriuje daug dėmesio skiriama AVS kūrimo ir diegimo išlaidų analizei siekiant nustatyti AVS ekonominio efektyvumo šaltinius bei veiksnius. Numačius diegti AVS, siūloma labiau atsižvelgti į geriausius ekonominius rodiklius, pasiektus tam tikroje šakoje: jų viršijimas turėtų būti tokio diegimo orientyru (p. 96—97). Vienas tokių rodiklių, kaip pabrėžia autorius, yra gamybos ritmingumo rodiklis. Jo didinimas AVS pagalba gerina daugelį kitų pramonės įmonės ekonominių rodiklių, o tuo pačiu didina AVS ekonominį efektyvumą.

AVS įdiegimas atveda į ženklius socialinius pakitimus pramonės įmonėje. Šio skyriaus pabaigoje autorius parodo, kad AVS gerina valdymo aparato darbo sąlygas, stiprina pasitenkinimą savo darbu, didina atsakomybę už jo rezultatus, harmonizuoja ūkinius ryšius ir t. t.

Paskutiniame monografijos skyriuje, remdamasis konkrečia statistine (valstybinės statistikos ir sociologinių tyrimų) medžiaga, autorius pateikia plačią AVS naudojimo respublikos pramonėje, jų ekonominio efektyvumo analizę. Jis daro išvadą, kad AVS efektyvumas didėja ilgėjant jų funkcionavimo trukmei (p. 118). AVS sprendžiamų uždavinių struktūros analizė leido autoriui numatyti pagrindines tos struktūros tobulinimo kryptis, naujas sritis ESM diegti. Autoriaus nuomone, vienas svarbių rezervų AVS efektyvumui didinti — tai optimizavimo uždavinių lyginamojo svorio didinimas AVS sprendžiamų uždavinių tarpe. 1982 m. pradžioje tokių uždavinių ministerijų AVS sprendė 5,5%, susivienijimų — 2,2, o įmonių AVS — tik 0,9% visų uždavinių (p. 151). Plačiau naudoti šį AVS ekonominio efektyvumo didinimo rezervą trukdo ne tik reikiamos kvalifikacijos kadrų stoka, bet ir tai, kad tokiems uždaviniams spręsti nėra didesnio poreikio. Pastaroji kliūtis, autoriaus nuomone, yra dabartinio ūkio mechanizmo padarinys. Iš dalies šią kliūtį gali pašalinti šiuo metu liaudies ūkyje vykdomas ekonominis eksperimentas.

Mūsų nuomone, monografijoje ne viską vienodai giliai pavyko autoriui išanalizuoti ir nušviesti, ne visi tvirtinimai yra pakankamai svariai argumentuoti. Bet tai, kas autoriaus monografijoje pateikta, yra ne tik reikšmingas įvykis mūsų ekonominėje literatūroje, nagrinėjančioje AVS ekonomines problemas, bet ir ženklus indėlis į palyginti negausią sąjunginę literatūrą šio klausimu. Manau, kad knygą su nauda perskaitys ir gausėjantys šios srities specialistai, ir visi tie, kurie domisi mūsų respublikos liaudies ūkio reikalais.

Doc., ekon. m. kand. A. VENGRYS

įsakymu maisto kortelės įvestos visoje respublikoje. Kadangi pagal korteles vietos gyventojams buvo skiriamas menkas prekių kiekis, jas teko pirkti (dažniausiai keisti į drabužius, kitas ne maisto prekes) rinkoje aukštomis kainomis. Dėl to darbo žmonių realusis darbo užmokestis, pragyvenimo lygis smarkiai krito. Negalima buvo gauti būtiniausių maisto prekių (mėsos, pieno, grietinės, kiaušinių). Suklestėjo spekuliacija. To meto okupacinė spauda rašė: „Kainų kėlimas ir slaptoji prekyba... įgijo tokį mastą, kad jis prilygsta visai rimtam karo ūkio priemonių sabotavimui".

Pinigai karo reikalams buvo ir kitaip naudojami. Pirmaisiais okupacijos mėnesiais į apyvartą, be popierinių markių, buvo išleistos monetos (1, 2, 5 ir 10 pfenigų). Tačiau gana greitai jos buvo išimtos iš apyvartos. Monetos per 2 mėn. (t. y. iki 1941 m. gruodžio 15 d.) turėjo būti iškeistos. Neiškeistosios neteko mokėjimo galios. Kiek vėliau (1942 m. kovo mėn.) lygiai taip pat buvo padaryta su iki tol cirkuliavusiomis tarybinėmis monetomis.

Kaip minėta, okupacijos pradžioje egzistavo paralelinė pinigų sistema. Dėl išpūsto markės kurso rubliais jie buvo nuvertinti. Gyventojai, ypač kaimo, nenoriai juos ėmė; plito nuomonė, kad rublis vieną gražią dieną neteks mokėjimo priemonės galios. O okupacinė spauda, maskuodama hitlerininkų kėslus, tvirtino, kad rublis yra tvirta vertybė, teisėta mokėjimo priemonė. Gyventojai buvo bauginami už skleidimą tariamų gandų, nesutikimą priimti rublių. Grasinta tokius asmenis traktuoti kaip sabotažininkus, kurių laukianti visiems žinoma bausmė. Priešingai spaudos tvirtinimams, 1941 m. rugsėjo 1 d. Lietuvos banko centro slaptu aplinkraščiu savo skyriams buvo pranešta, kad tarybiniai rubliai į apyvartą nebeleidžiami, išskyrus tuos atvejus, kai neturima pakankamai markių. Taigi į banko kasas įplaukę rubliai nebuvo išleidžiami atgal į apyvartą.

Dėl prekių bado karo pinigai ribotai atliko cirkuliacijos ir mokėjimo priemonės funkcijas. Prekių pirkimą ir pardavimą už pinigus vis daugiau keitė prekių mainai, kurie buvo uždrausti.

Hitlerininkai pagrobė nespėtus evakuoti tarybinės ir užsienio valiutos fondus (provizoriniais duomenimis — beveik 80 mln. rb) ir 30 t monetinio sidabro.

Tarybinius bankus bei kitas kredito įstaigas (kaip ir kitą turtą) okupantai traktavo kaip karo grobį. Jau pačiomis pirmomis okupacijos dienomis kredito įstaigų veiklą ėmė kontroliuoti ekonominė komanda (be jos leidimo bankai neturėjo teisės daryti operacijų), veikusi karinės vadovybės žinioje. Vėliau, sukūrus civilinį okupuotos Lietuvos valdymo aparatą, vadovavimą perėmė pagrindinio ekonomikos skyriaus bankų poskyris. Jis veikė pagal Ostlando ekonominės tarybos instrukcijas ir kitus nurodymus.

Nedelsiant buvo imtasi likviduoti tarybinius pertvarkymus, atliktus integruojant respublikos kredito įstaigas į bendrasąjunginę sistemą. Jau 1941 m. liepos 5 d. įvykusiame vadinamosios laikinosios Lietuvos vyriausybės posėdyje buvo nutarta panaikinti Tarybų valdžios atliktą Lietuvos ir Žemės bankų, taupomųjų kasų reorganizavimą ir atnaujinti jų veiklą pagal buržuazinių metų įstatymus bei senaisiais vardais. Be to, buvo nutarta panaikinti TSRS pramonės banko Lietuvos respublikinę kontorą, paliekant tarybiniais metais įsteigtąjį Komunalinį banką. Taigi buvo kalbama apie buvusių valstybinių, o ne privačių bankų atgaivinimą. Kreditavimo, atsiskaitymų tvarka, pinigų cirkuliacijos organizavimas ir sąskaityba buvo keičiama grįžtant prie veikusios buržuazinėje Lietuvoje.

Reikia pažymėti, kad nuo pat pirmųjų okupacijos dienų hitlerininkai nesiskaitė su Lietuvos buržuazinių nacionalistų mėginimais atkurti senąją tiek ūkio, tiek kredito sistemą. Antai 1941 m. spalio 4 d. bankus kontroliavęs V. Špigeris[3] pareiškė ketinimą likviduoti Lietuvos banką ir kitus bankus. Kurį laiką šis ketinimas nebuvo įgyvendintas. To priežastys, regis, buvo dvi: 1) nacionaline bankų iškaba norėta išsaugoti respublikos gyventojų pasitikėjimą bankais[4] ir 2) kol nebuvo įsteigti vokiškieji bankai, be vietinių kredito įstaigų negalima buvo išsiversti. Nepaisant to, kad iš karto tarybiniai bankai nebuvo panaikinti, jų operacijos, veikla gerokai susiaurėjo. Pirma, dėl karo veiksmų vienaip ar kitaip nukentėjo dauguma bankų ir jų skyrių: sudegė pastatai, buvo išgrobstytos vertybės, inventorius. Taigi nukentėjo bankų materialinė bazė, sumažėjo jų filialų tinklas. Antra, iš darbo buvo atleisti žydų tautybės piliečiai. Trečia, dėl karo smarkiai nukentėjo respublikos ūkis, įmonių finansinė būklė buvo apverktina. Todėl nebuvo kredito išteklių. Be to, jie sumažėjo panaikinus reikalavimą įmonėms atiduoti įplaukas į bankus, pablogėjus skolų grąžinimui. Pagaliau bankų veiklą trikdė okupantų taikyti lėšų įmonių sąskaitose suvaržymai: 1941 m. spalio 22 d. — 40%, o 1941 m. lapkričio 15 d. — 80%. Todėl įmonės, bijodamos suvaržymų ateityje, vengė atiduoti į bankus pinigų įplaukas. Okupantai išvis neleido atlikti respublikos bankams kai kurių operacijų. Pavyzdžiui, Lietuvos bankas (buv. TSRS valstybinio banko Lietuvos respublikinė kontora su skyriais) neturėjo teisės atlikti emisijos banko funkcijų (emituoti pinigus, reguliuoti jų apyvartą), negalėjo atlikti atsiskaitymų su užsieniu, užsienio valiutos operacijų.

Iš pradžių respublikos bankų kredito ištekliai buvo naudojami karo reikalams dirbančios pramonės įmonėms kredituoti, o vėliau tai perėmė vokiškieji bankai. Įsteigus šiuos bankus, stambiausios įmonės, organizacijos, iki tol besikreditavusios vietiniuose bankuose, priverstinai buvo perduotos vokiškiesiems bankams. Tuo buvo pakirstas respublikos bankų veiklos pagrindas.

Lietuvos ūkiui apiplėšti, be minėtųjų RKK ir notų banko skyrių, buvo įsteigti dar šie bankai: Dresdeno banko filialo Berlyne — prekybos ir kredito banko skyriai, visuomeninis bankas, vokiečių darbo banko skyrius, taupomosios kasos (sparkassen). Anksčiausiai (1941 m. spalio 24 d.) įsteigtas prekybos ir kredito banko skyrius. Vokiškos taupomosios kasos pradėtos steigti 1942 m. pradžioje. Steigiant vokiškąsias kredito įstaigas, buvo likviduojamos buvusios tarybinės kredito įstaigos. Pavyzdžiui, valstybinės taupomosios kasos buvo likviduotos jau 1941 m. pabaigoje. Ilgiau veikė Lietuvos bankas, kaimiškieji kredito kooperatyvai. Lietuvos banko operacijos pradėtos smarkiai siaurinti nuo 1942 m. spalio 1 d. 1943 kovo 3 d. šis bankas nustojo veikęs. Įsidėmėtina banko likvidavimo data, sutampanti su okupantų represijų prieš lietuvių tautą sustiprėjimu.

Likviduotųjų bankų turtą užgrobė vokiškieji bankai. Į pastaruosius turėjo pereiti dirbti ir tarnautojai (be vokiečių valdžios leidimo jie kitur įsidarbinti neturėjo teisės). Reikia pažymėti, kad likviduojamų bankų tarnautojai priešinosi: trukdė užimti patalpas, paimti inventorių, bylas ir pan. Tai reikėtų laikyti kukliu dalies banko tarnautojų indėliu į bendrą priešinimosi okupantams sąjūdį. Apie tokio pasipriešinimo faktus byloja Lietuvos banko centro susirašinėjimo su skyriais medžiaga, Lietuvos bankų reorganizavimo ir balansų sutvarkymo įgaliotinio (taip buvo vadinama 1942 m. spalio 1 d. okupantų įsteigta bankams Lietuvoje likviduoti įstaiga) skundai. Taigi, išskyrus vos vegetavusius kaimo kredito kooperatyvus, kitos kredito įstaigos buvo likviduotos 1943 m. pavasarį.

Aktyviau veikė lombardai. To priežastis — didėjantis gyventojų nuskurdimas. Pavyzdžiui, per vienerius metus gyventojų įsiskolinimas Kauno lombardui padidėjo 2 kartus; jo paskolomis naudojosi 4549 kauniečiai. Užstatydami kasdieninio vartojimo daiktus (patalynę, staltieses, drabužius, laikrodžius), gautomis lombarde paskolomis jie gelbėjosi nuo bado. Be to, lombardai buvo naudojami ir gyventojams apiplėšti. Antai 1941 m. gruodžio 19 d. reicho komisaro Rytų kraštams įsakymu iš lombardų buvo paimti užstatytieji kailiai, kailiniai drabužiai.

Fašistiniai grobikai nepasitenkino netiesioginiu gyventojų indėlių pasisavinimu, juos nuvertinant išpūstu markės kursu. Tarybiniais metais įmokėti indėliai komunistams ir žydų tautybės piliečiams apskritai nebuvo išmokami. Kitiems gyventojams išmokėta nedidelė šių indėlių suma (12,7%), o likusi suma buvo priskirta prie prapuolusių (verlorenen). Panašiai pasielgta ir su tarybiniais metais nacionalizuotaisiais litų kilmės indėliais. Juos okupantai pradėjo išmokėti tik nuo 1943 m. liepos mėn. Žydams jie nebuvo išmokami, o kitiems išmokėta apie 8% priklausiusių sumų. Kita dalis... prapuolė.

Vieni okupacijos padariniai pinigų ir kredito sferose buvo likviduoti iš karto, išvadavus atitinkamą respublikos teritoriją, o kitiems pašalinti prireikė ilgesnio laiko. Antai hitlerininkų primesti karo pinigai iš karto neteko mokėjimo galios ir buvo pakeisti tarybiniais pinigais. Tarybinėms kredito įstaigoms atkurti prireikė nemažai pastangų bei laiko. Mat jų atkūrimo darbą sunkino specialistų, patalpų, inventoriaus ir kt. trūkumas. Nepaisant to, 1945 m. sausio 1 d. atnaujino veiklą TSRS valstybinio banko 23 skyriai (iš 33, veikusių prieš karą). Šio banko Lietuvos respublikinė kontora su miesto valdyba Vilniuje pradėjo veikti jau 1944 m. liepos 24 d., t. y. antrąją sostinės išvadavimo dieną. Kiek lėčiau vyko taupomųjų kasų tinklo atkūrimas; iš 133 prieš karą veikusių kasų 1945 m. sausio 1 d. veikė tik 12, o 1946 m. sausio 1 d. — 74.

Bendri visai šaliai okupacijos ir karo padariniai pinigų cirkuliacijoje buvo likviduoti 1947 m. gruodžio mėn. pinigų reformos dėka.

[3] Po karo Ypatingos valstybinės komisijos pripažintas kariniu nusikaltėliu.

[4] Lenkų specialistai tai laiko svarbiausia Lenkijos bankų nelikvidavimo priežastimi.

Studijuojantiems politinę ekonomiją

AMERIKIEČIŲ INSTITUCIONALIZMAS

Doc., ekon. m. kand. A. VITKŪNAS

Institucionalizmas — savita, turinti nemaža šalininkų srovė buržuazinėje politinėje ekonomijoje. Institucionalizmo terminas kilęs iš žodžių institucija ir institutas; institucija vadinamas paprotys, viešpataujanti visuomenėje santvarka, o institutu — įstatymai, kurie įteisina papročius ir paplitusias visuomenėje pažiūras. Dažnai šie žodžiai vartojami kaip sinonimai; jų turinys labai neapibrėžtas. Valstybė, šeima, papročiai, verslininkystė, privatinė nuosavybė, pinigų cirkuliacija, kreditas ir daug kitų reiškinių laikoma institutais. Pirmasis institucionalizmo terminą pavartojo amerikiečių ekonomistas U. Hamiltonas.

Gana sunku apibūdinti bendruosius institucionalizmo bruožus. Galima sakyti, kad vienas jų — kritinis požiūris į kapitalizmo ydas: krizes, nedarbą ir kt. Todėl institucionalizmo atstovai yra socialinės kontrolės ir valstybinio ekonomikos reguliavimo šalininkai.

XIX a. antrojoje pusėje JAV politinė ekonomija žiūrėjo į kapitalizmą kaip į santvarką, kuriai esą būdinga visų klasių interesų harmonija. Ji teigė, kad kiekvienas gamybos dalyvis gauna tai, ką jis sukūrė, ir todėl klasiniai antagonizmai atsirasti negali. Kaip ir dabar, ortodoksinė politinė ekonomija teigė, kad privatinė gamybos priemonių nuosavybė ir laisvoji konkurencija esą užtikrina nepaliaujamą kapitalistinės ekonomikos vystymąsi. Valstybinį ekonomikos reguliavimą laikė nepageidautinu. Politinės ekonomijos atstovai tyrinėjo daugiau atskiro kapitalisto elgesį, jo veiklos motyvus.

Imperializmo epochoje padėtis pasikeitė. Nuolat pasikartojančios krizės, nedarbas, aštrūs klasiniai antagonizmai paneigė teiginius apie klasinių interesų harmoniją, apie laisvosios konkurencijos sugebėjimą reguliuoti kapitalistinę ekonomiką. Įsigalėjus galingoms monopolijoms ir akcinėms bendrovėms, neteko reikšmės individualaus kapitalisto veiklos tyrinėjimai.

Seni ortodoksinės politinės ekonomijos teiginiai pasirodė esą neįtikinami. Amerikiečių institucionalistai T. Veblenas, Dž. Komonsas, U. Mitčelas, U. Hamiltonas ir kiti pabandė peržiūrėti įsigalėjusias dogmas.

Institucionalistai pastebėjo, kad monopolija vis labiau apriboja konkurenciją ir kėlė uždavinį tirti šį reiškinį, analizuoti kolektyvinius korporacijų, profsąjungų, politinių partijų ir kitų institutų, o ne individų veiksmus. Jie turėjo pripažinti, kad teiginiai apie klasinių interesų harmoniją ir automatinį kapitalistinės ekonomikos reguliavimąsi diskreditavosi. Jie taip pat kritikavo statišką ortodoksinės buržuazinės politinės ekonomijos pobūdį, ėmėsi analizuoti socialinių ekonominių procesų dinamiką. Tačiau jų istorizmui būdingas evoliucionizmas. Būtent tai ir sudaro jų istorinio genetinio metodo esmę.

Kitas institucionalizmo metodologijos požymis — empirizmas. Institucionalistai neigė abstrakcijų metodą, reikalavo plačiai panaudoti statistinį aprašomąjį metodą. Veblenas, Mitčelas, Minzas išsamiai aprašė ekonomikos monopolizavimo procesą, „holding-sistemą", kapitalo migraciją į cirkuliacijos sferą, spekuliaciją fondų biržose, ekonominius ciklus. Tai reiškė siekimą sudaryti teisingą kapitalistinės ekonomikos vaizdą, ko nesugebėjo padaryti ortodoksinė buržuazinė politinė ekonomija.

Kartu jie nedaro jokių gilesnių teorinių apibendrinimų. Institucionalistai — tipiški reformizmo atstovai. Jie nereikalauja likviduoti kapitalizmo, privatinės gamybos priemonių nuosavybės, apsiriboja reikalavimais, kurie nekelia grėsmės kapitalizmui. Jie iš esmės išreiškia vidutinės ir smulkiosios buržuazijos interesus, kurie nesutampa su finansinės oligarchijos interesais.

Žymiausias ankstyvojo institucionalizmo atstovas ir jo pradininkas — T. Veblenas (1857—1929). Jis laikė, kad visuomenės vystymasis reiškia papročių ir mąstymo būdų, reguliuojančių žmonių tarpusavio santykius, institutų kaitą, jų prisitaikymą prie pasikeitusių išorinės aplinkos sąlygų. Šią institutų kaitą jis traktavo socialinio darvinizmo skelbiamos kovos dėl būvio teorijos šviesoje ir teigė, kad dėl natūraliosios atrankos išnyksta pasenę ir įsigali optimaliai atitinkantys pasikeitusias sąlygas institutai.

T. Veblenas kritikavo kapitalizmą, bet nereikalavo jo likviduoti, siūlė tik įgyvendinti vienas ar kitas reformas. Knygoje „Komercinės įmonės teorija" T. Veblenas rašė, kad mašininė gamyba ir investicijos siekiant gauti pelną yra būdingi kapitalizmo bruožai; pagrindinis kapitalizmo prieštaravimas esąs prieštaravimas tarp mašininio gamybos proceso ir šių investicijų, arba glausčiau — prieštaravimas tarp „industrijos" ir „biznio". Industrija, jo teigimu — tiesioginis gamybos procesas, besiremiantis mašinine technika. Biznis gi — piniginis ūkis, konkurencija, kreditas, monopolijos, kurios sudaro tam tikrą psichologinę sistemą. T. Veblenas ignoravo kapitalizmo prieštaravimus: prieštaravimą tarp visuomeninio gamybos pobūdžio ir privataus pasisavinimo, tarp darbo ir kapitalo.

Finansinio kapitalo teorijoje T. Veblenas plačiai aprašė „dalyvavimų sistemą", sudarančią prielaidas finansinės oligarchijos viešpatavimui. Jis rašė, kad piniginio turto savininkai pajungia materialinio turto savininkus, t. y. stambiosios buržuazijos atstovai pajungia vidutinę ir smulkiąją pramoninę buržuaziją. Taigi, jo manymu, svarbiausias kapitalistinės visuomenės klasinis prieštaravimas — prieštaravimas tarp finansinės oligarchijos ir smulkiosios bei vidutinės buržuazijos, kurios interesams jis ir atstovavo. Ir šiuo atveju T. Veblenas ignoravo prieštaravimą tarp darbo ir kapitalo, bet teisingai pažymėjo finansinės oligarchijos viešpatavimą ir jos bei kitų buržuazijos sluoksnių interesų priešingumą.

Gindamas smulkiosios ir vidutinės buržuazijos interesus, T. Veblenas vadino finansinę oligarchiją „veltėdžių klase", o kitus buržuazijos sluoksnius laikė gamybiniais visuomenės elementais. Ši T. Vebleno pateikta finansinės oligarchijos kritika buvo reakcinga; tas apskritai būdinga visiems smulkiosios buržuazijos ideologams. T. Veblenas teigė, kad „veltėdžių klasė" trukdo vystyti šiuolaikinę pramonę. O iš čia sekė išvada, jog kapitalizmas galės sėkmingai vystyti gamybines jėgas pašalinus finansinę oligarchiją. Kitaip tariant, T. Veblenas nepastebėjo, kad finansinės oligarchijos atsiradimas yra dėsningas kapitalizmo vystymosi rezultatas ir jos negalima pašalinti nepašalinus kapitalizmo.

T. Veblenas, kaip ir S. Sismondis, teigė, kad kapitalizmui būdinga nuolatinė depresija. Tai skamba labai radikaliai, bet neatitinka tikrovės, nes kapitalizmo ekonomika vystosi cikliškai ir krizes pakeičia lėtesnio ar spartesnio ekonomikos augimo laikotarpiai. Pagaliau, pats T. Veblenas pažymėjo, kad kapitalizmo pergyvenamų nuolatinių krizių priežastį sudaro tai, kad korporacijos nepanaudoja kainų ir gamybos reguliavimo galimybių. Šiuo atveju jis reikalavo, kad korporacijos pradėtų reguliuoti ekonomiką, taigi buvo „reguliuojamo kapitalizmo" teorijos pradininkas. T. Veblenas manė, kad „biznio koalicija", korporacijų susivienijimas reguliuos kapitalistinių šalių ekonomiką. Tokiu atveju valstybė galėsianti pradėti kontroliuoti biznio veiklą ir panaikinti prieštaravimą tarp „biznio" ir „industrijos". Taigi, prieštaraudamas sau, T. Veblenas atsisakė ir reikalavimo pašalinti finansinę oligarchiją, rado galimybę sutaikinti jos ir smulkiosios bei vidutinės buržuazijos interesus.

T. Veblenas buvo aršus marksizmo priešininkas. Ypač neigiamai jis vertino proletarinės revoliucijos ir proletariato diktatūros teoriją, nesutiko su klasių kovos teorija. T. Veblenas neigė proletariato vaidmenį pertvarkant kapitalistinę visuomenę į socialistinę, nes siekė įamžinti kapitalizmą; vadovaujančia visuomenės jėga jis laikė inžinierius, reikalavo perduoti jiems valdžią ir įsteigti tuo tikslu „technikų tarybą", kuri kontroliuotų gamybą. Būtent tokiu atveju, jo manymu, išnyksiąs prieštaravimas tarp „biznio" ir „industrijos".

Taigi jo programa nebuvo pavojinga kapitalizmui. Neatsitiktinai buržuazinė politinė ekonomija ramiai sutiko T. Vebleno deklaracijas, ir jo pažiūros paplito JAV bei kitose šalyse, įgaudamos naujus atspalvius ir formas.

Amerikiečių ekonomistas Dž. R. Komonsas (1862—1945) siekė integruoti ekonominę ir socialinę analizę, vystyti įmonių profsąjungų ir įmonininkų sąjungų raidą ir jų poveikį ekonomikai.

Dž. R. Komonsas teigė,kad teisė nulemianti ekonominius san-

tykius, juos reguliuoja, laikė, kad santoris — tai pradinis ekonominis santykis, kur susitariančios grupės prisiima konkrečius įsipareigojimus, psichologiškai veikia viena kitą ir pan. Jis skirstė santorius į tris tipus: rinkos, administracinius ir paskirstymo. Rinkos santoriai — įprastiniai pirkimo-pardavimo aktai. Administraciniai santoriai sudaromi tarp vadovų ir pavaldinių. Paskirstymo santoriai esti tada, kai korporacijos arba vyriausybė kontroliuoja kainas; jiems priklauso valstybinis biudžetas ir mokesčių sistema.

Dž. Komonsas nesutiko su marksistine klasių ir klasių kovos teorija, klasės sąvoką pakeitė socialinės grupės, jungiančios tos ar kitos profesijos asmenis, kartais darbininkus ir kapitalistus, sąvoka. Jis pripažino, kad atskirų socialinių grupių interesai prieštarauja, rašė apie įvairių darbininkų grupių prieštaravimus, ypač apie trintį tarp vietinių amerikiečių darbininkų ir imigrantų, siekė įrodyti, kad darbininkų klasė neturi bendrų interesų ir yra suskaidyta.

Tačiau Dž. Komonsas negalėjo paneigti prieštaravimų, atsirandančių tarp darbo ir kapitalo. Jo pozicijos esmę sudarė įsitikinimas, kad visus prieštaravimus galima panaikinti sudarant santorius. Būtent finansinio kapitalizmo epochoje įsigali, jo manymu, „kolektyviniai institutai": galingos profsąjungos ir įmonininkų asociacijos, ginančios savo narių interesus. Dž. Komonsas priėjo išvadą, kad kolektyvinės sutartys užtikrins „taiką pramonėje", laikė, kad tokiu būdu kapitalizmas bus protingai pertvarkytas.

Dž. Komonsas buvo Amerikos darbo federacijos ideologas. Jo idėjos atsispindėjo buržuazinėse reformistinėse programose ir JAV darbo ir socialinio draudimo įstatymdavystėje . Jis parengė profsąjunginio judėjimo programą, kurioje akcentavo proletariato ekonominės kovos dėl darbo užmokesčio padidinimo, darbo dienos sutrumpinimo ir kitų panašaus pobūdžio reikalavimų svarbą. Jo nuomone, klasių kova esanti nereikalinga ir nenaudinga. Dž. Komonsas teigė, kad valstybė privalo sušvelninti socialinius klasinius prieštaravimus. Skirtingai nuo liberalizmo atstovų, kurie manė, kad interesų harmonija įsiviešpataus stichiškai veikiant ekonominiams dėsniams, Dž. Komonsas teigė, kad buržuazinė valstybė pasieks šį tikslą, jeigu ji reguliuos ir kontroliuos ekonomiką, priimdama atitinkamus juridinius aktus. Ypač dideles viltis jis siejo su teismų veikla; jie esą vaidina svarbiausią vaidmenį likviduojant įvairius visuomenėje kylančius konfliktus.

Ginančios darbininkų ir kapitalistų interesus valstybės idėja buvo panaudota kuriant plačiai paskl idusią šeštajame ir septintajame dešimtmetyje „visuotinės gerovės" valstybės teoriją.

„Empirinio" arba „konjunktūrinio-statistinio" institucionalizmo atstovas U. Mitčelas (1874—1948) panaudojo ir išvystė aprašomąjį statistinį metodą. Tačiau susižavėjimas konkrečios statistinės medžiagos tyrinėjimais naudojant matematinius metodus neleido jam sukurti užbaigtos ekonominės teorijos. U. Mitčelas apsiribojo kiekybine analize ir nesiekė įsigilinti į kapitalizmo esmę.

Nemarksistinėje ekonominėje literatūroje U. Mitčelas — žinomas ekonominio ciklo teoretikas. Jo knyga „Ekonominiai ciklai" pasirodė 1913 m.. buvo išversta į daugelį kalbų. U. Mitčelas rašė, kad keturios fazės — depresija, pagyvėjimas, suklestėjimas ir recesija yra sudėtinės ciklo dalys. Jis vengė žodžio „krizė", apibūdindamas krizinę ciklo fazę, ir pakeitė jį žodžiu „recesija". Taip U. Mitčelas siekė užtušuoti periodiškai pasikartojančių krizių egzistavimą ir įrodyti, kad tik didesnės ar mažesnės smukimo bangos būdingos kapitalistinei ekonomikai, sukurti bekrizio ciklo teoriją. Jis gan tiksliai aprašė pakilimo ir smukimo bangas, bet čia panaudojo tik cirkuliacijos sferos rodiklius: kainas, akcijų kursus ir pan.

Vis dėlto U. Mitčelas pripažino ciklo egzistavimą ir siejo jį su būdingu „biznio sistemai" pelno siekimu, teigė, kad naujos rinkos atsiradimas didina galimybę gauti pelną. Ryšium su tuo šalies ekonominis gyvenimas pagyvėja, nes plečiančios gamybą šakos skatina gavybinės pramonės ir kooperuotų su jomis liaudies ūkio šakų augimą. Taigi susiduriame su Kano ir Dž. Keinso vėliau išvystyta multiplikatoriaus teorija. Mitčelas laikė, kad liaudies ūkio šakos tarpusavyje susijusios ir svyravimai kurioje nors ekonomikos sferoje sukelia svyravimus visoje ekonomikoje.

Savo darbuose U. Mitčelas plačiai panaudojo matematinius metodus apdorojant statistinę medžiagą, atskleidžiant įvairių dinaminių dydžių savitarpio ryšius. Tai leidžia laikyti jį vienu pirmųjų ekonometrikų.

Pripažinęs kapitalistinės ekonomikos svyravimus, pakilimo ir smukimo bangų kaitą, U. Mitčelas iškėlė mintį, kad valstybė turėtų reguliuoti ciklą ir šitaip padėti išvengti būdingo kapitalizmui ekonomikos nepastovumo. Jo nuomone, svarbiausia valstybės vykdomo ekonomikos reguliavimo forma — planavimas. Tuo tikslu U. Mitčelas rekomendavo įsteigti specialų valstybinį organą. Tačiau planavimas turėjo būti indikatyvinis, nevaržantis privataus biznio iniciatyvos. Čia, kaip ir kitiems buržuaziniams ekonomistams, U. Mitčelui būdingas buržuazinės valstybės galimybių pervertinimas. Indikatyvinis planavimas negali pažaboti kapitalistinio ūkio stichijos ir panaikinti krizių. Planai turi efektyvų poveikį ekonomikai, kai valstybė turi galimybę priversti juos vykdyti, o buržuazinės valstybės galimybės privatinės gamybos priemonių nuosavybės sąlygomis šioje srityje labai ribotos.

Dabar institucionalizmas atgimsta. Savotiškas institucionalistų manifestas yra 1976 m. paskelbtos knygos: „Ekonomika ir sociologija: pasitinkant integraciją" ir „Ekonominis mokslas kelyje į naująją paradigmą". Šių darbų autoriai rašo, kad reikia tirti tris svarbiausias, tarpusavyje susijusias industrinės civilizacijos posistemes: ekonominę, sociokultūrinę ir politinę.

Šiuolaikiniai institucionalistai siekia sukurti alternatyvines marksizmui socialinės evoliucijos koncepcijas, vadovauti ideologinėje srityje „pokeinsinėje eroje". Jie siekia kad ištekliai būtų perskirstomi valstybės naudai, valstybė reguliuotų ekonomiką, siekdama išspręsti opias socialines problemas, tokias kaip skurdo sumažinimas, sveikatos apsaugos ir švietimo tobulinimas, miestų krizės ir pramonės augimo ekologinių pasekmių pašalinimas, gyvenimo „kokybės" gerinimas ir kt. Teisingesnis valdžios ir turtų paskirstymas esą sumažins nepasitenkinimą, sušvelnins klasių kovą. Skirtingai nuo „neoklasikų" ir „neokeinsininkų", kuriančių uždarus, neturinčius ryšio su kitomis socialinio gyvenimo sferomis modelius, institucionalistai pretenduoja sukurti visaapimančią visuomenės vystymosi teoriją.

Šiuolaikinis institucionalizmas — viena daugelio buržuazinės politinės ekonomijos krypčių, kurios atstovai nori sumenkinti esminius skirtumus tarp socializmo ir kapitalizmo, remdamiesi ekonominio ir techninio išsivystymo rodikliais. Jie ignoruoja gamybinius santykius, gamybos priemonių nuosavybės pobūdžio reikšmę apibūdinant tą ar kitą santvarką. Institucionalistai gina kapitalizmą kiek rafinuotesnėmis priemonėmis. Tačiau tokie bandymai neperspektyvūs, nes visuomenės raida lemia socializmo ir komunizmo pergalę.

NAUJOS KNYGOS

STATYBOS PLANAVIMAS: METODOLOGIJA, METODIKA, PRAKTIKA

TSKP CK ir TSRS Ministrų Tarybos 1984 m. balandžio 29 d. nutarime „Dėl kapitalinės statybos planavimo, organizavimo ir valdymo gerinimo" iškeltas uždavinys iš esmės pagerinti statybos valdymą, diegti joje pažangius darbo metodus, atitinkančius brandaus socializmo reikalavimus. Šie klausimai plačiai nagrinėjami neseniai išėjusioje Vilniaus inžinerinio statybos instituto profesoriaus K. Antanavičiaus monografijoje „Kapitalinės statybos kompleksiško planavimo sistema"*.

Liaudies ūkio ir jo atskirų gamybinių grandžių efektyvumo didinimas — problema, kuriai pastaruoju metu skiriama vis daugiau dėmesio. Monografijoje vykusiai išryškinti ekonominio me-

* Антанавичюс К. А. Система комплексного планирования капитального строительства.— М.: Экономика, 1984.— 224 с.

chanizmo komponentai, sukeliantys lokalinius prieštaravimus tarp atskirų liaudies ūkio komplekso grandžių. Gamybos efektyvumui didinti, produkcijos kokybei gerinti, darbiniam aktyvumui skatinti siūloma labiau atsižvelgti į vertės dėsnį, prekinius piniginius santykius, kainodarą.

Pirmo skyriaus pabaigoje pateikiama liaudies ūkio šakos racionalaus valdymo apibendrinta schema. Aptartas vaidmuo tokių veiksnių, kaip ekonominių situacijų neapibrėžtumas, valdymo sprendinių rizikos laipsnis, planinių užduočių realizavimo tikimybė, ekonomiškai pagrįsti rezervai, moralinis bei ekonominis skatinimas ir kt.

Planingas proporcingas liaudies ūkio komplekso vystymas, paspartintas atskirų programų įgyvendinimas galimas tik suderinus šakinį ir teritorinį planavimą, subalansavus visais lygiais tikslinių programų reikmes. Šiuo atžvilgiu palankiai nuteikia tai, kad autorius konstruoja (II skyrius) kapitalinės statybos kompleksiško planavimo sistemą tik nustatęs jos vietą liaudies ūkio planavimo sistemoje, išsamiai išnagrinėjęs vertikalius ir horizontalius informacijos ryšius įvairiais pjūviais: pagal planų rūšis, planavimo stadijas, planų sudarymo iteracijas, hierarchinius lygius, liaudies ūkio funkcinius organus ir kt.

Siūloma statybos planavimo sistema aprėpia daugelį uždavinių: nuo ilgalaikės perspektyvos iki operatyvaus planavimo, nuo sąjunginės ministerijos iki pirminių statybos organizacijų, nuo šalies iki atskiro regiono, nuo planų projektų parengimo iki galutinio plano varianto patvirtinimo. Tai integruota ikiplaninių skaičiavimų, prognozavimo, planinių sprendimų parengimo ir jų analizės sistema. Daug dėmesio skiriama sistemos modelių informaciniams ryšiams realizuoti. Jie realizuojami kiekvienu atveju atsižvelgiant į konkrečias sąlygas — naudojant mašininius informacijos nešiklius arba įsiterpiant žmogui.

Skaičiavimo technikos ir matematinių metodų taikymo liaudies ūkio valdyme patirtis rodo, kad informacinio aprūpinimo klausimus dažnai spręsti sunkiau negu parengti pačius algoritmus ir programas ESM. Metodinės literatūros šiais klausimais stokojama iki šiol. Dėl to teigiamai vertintina tai, kad šiuo aspektu recenzuojama knyga išsiskiria iš kitų, net paties autoriaus ankstesnių darbų — didžiausias jos skyrius (trečias) skirtas statybos kompleksiško planavimo sistemos informacinei bazei. Informacinė bazė interpretuojama kaip svarbiausia priemonė subalansuotiems ir pagrįstiems planiniams sprendimams parengti, planams laiku sudaryti.

Informacinėje bazėje darniai įkomponuoti objektų (statybų), rangos organizacijų bei statybos industrijos pramonės įmonių pasai. Kaip vienas iš informacinės bazės komponentų jie papildo autoriaus siūlomą daugiapakopę normatyvinę bazę. Pastaroji sudaro prielaidas parengti planinius sprendimus esant skirtingam pirminės informacijos apibrėžtumo laipsniui, periodiškai, įvairiose planavimo stadijose spręsti optimizavimo uždavinius, sudaryti subalansuotus ir įvairiais aspektais suderintus planus. Nuodugniai aprašyta daugiapakopės bazės parengimo, papildymo, atnaujinimo, taip pat panaudojimo technologija. Tai bus itin naudinga atskleidžiant plačiau šių darbų pagrindu sukauptą patyrimą. Apskritai nagrinėjamą informacinę bazę jos apimties, organizavimo principų požiūriu galima vertinti kaip patikimą pagrindą statybos automatizuotam duomenų bankui. Deja, šiuo aspektu bazė knygoje nušviečiama siaurokai.

Kiti trys skyriai (IV, V, VI) analizuoja atskiras planavimo stadijas. Juose aprašyti ilgalaikio, penkmetinio ir metinio planavimo metodai. Vienas svarbiausių pateiktų metodų privalumų yra tas, kad jie skirti ne stacionarinėms situacijoms, o realiems dinamiškiems tikimybiniams ekonomikos ir gamybos procesams. Gretimos planavimo stadijos glaudžiai susietos, kiekvienoje planų sudarymo iteracijoje numatytas pasikeitimas tarp jų informacija, be to, perspektyvinis planavimas remiasi tikimybinėmis prognozėmis. Joms atlikti (naudojant įvairius retrospektyvinių duomenų analizės bei apibendrinimo ir ekspertinių vertinimų metodus) parengtas programų paketas ESM. Slenkančio planavimo metodikai būdinga šiuolaikinis matematinis aparatas, lankstūs algoritmai, sudarantys galimybę parengti įvairių hierarchinių lygių ir struktūrinių grandžių planinius sprendimus esant skirtingoms informacinio apibrėžtumo sąlygoms.

Reikia pažymėti, kad ne visi knygoje gvildenami klausimai išnagrinėti išsamiai, ne visi išbaigti iki metodinių rekomendacijų lygio.

Apskritai knygos teorinė vertė ir praktinė nauda nekelia abejonių. Ją reikia vertinti kaip rimtą indėlį plėtojant valdymo teoriją bei tobulinant statybos valdymo technologiją. Knyga bus naudinga įvairių liaudies ūkio šakų specialistams: ir mokslininkams, ir gamybininkams.

Doc., techn. m. kand. J. BIVAINIS,
ekon. m. kand. R. VAIČIULIS

Mums rašo

GEOGRAFINĖS SĄLYGOS IR LAUKŲ TRĘŠIMO EFEKTYVUMAS

Kaip žinoma, derliams didelės reikšmės turi laukų tręšimas. Dėl to žemės ūkio darbuotojai tam skiria didelį dėmesį. Tai rodo pastaraisiais penkmečiais labai suintensyvėjęs laukų tręšimas mineralinėmis trąšomis. Tai teigiami poslinkiai žemės ūkyje. Tačiau, didinant laukų tręšimą mineralinėmis trąšomis, iškyla jo efektyvumo klausimas. Deja, šiam klausimui skiriama kol kas per mažai dėmesio, ir dėl to turime tik labai bendrus, sakytume, apytikslius laukų tręšimo efektyvumo duomenis. Šie duomenys dažniausiai siejami tik su derliaus padidėjimu.

Kaip ir bet kuri kita priemonė, laukų tręšimas mineralinėmis trąšomis turi ir neigiamų pusių. Pirmiausia tenka paminėti didelį mineralinių trąšų išplovimą iš laukų, gerokai sumažinantį tręšimo efektyvumą. Iš laukų išplautos mineralinės trąšos teršia paviršinius ir požeminius vandenis, keičia jų režimą, kartu mažina panaudojimo galimybes, padaro žalos vandens gyvūnijai, atsiliepia žmonių sveikatingumui.

Reikia pasakyti, kad mineralinės trąšos iš skirtingų laukų išplaunamos nevienodai net juos tręšiant vienodomis mineralinių trąšų dozėmis. Tai priklauso nuo vietovės geografinių sąlygų, į kurias ne visada atsižvelgiama tręšiant laukus.

Vienos ar kitos vietovės geografines sąlygas sudaro atitinkamas geografinių komponentų santykis. Geografinius komponentus turime septynis. Jų reikšmė skirtinga. Vieni jų, kaip reljefas, litologinė jo sudėtis, klimatinės sąlygos ir vanduo, yra pagrindiniai, o kiti — dirvožemis, augalija ir gyvūnija — šalutiniai, priklausantys nuo pagrindinių. Savo ruožtu šalutiniai geografiniai komponetai veikia pagrindinius, tačiau jų įtaka nėra didelė.

Visi geografiniai komponentai egzistuoja kartu, tačiau jų tarpusavio ryšiai ir santykis nevienodi, nes reljefas, litologinė sudėtis ir vanduo (drėgmė) atskirose, net palyginti mažose teritorijose daugiau ar mažiau skiriasi. Vienur turime lygumas, kitur — banguotą arba kalvotą reljefą, vienur vyrauja moliai, priemoliai, kitur — priesmėliai, smėliai, žvyrai, vienur drėgmės daug, kitur — mažai. Minėti geografinių komponentų skirtumai sąlygoja nevienodą vandens paviršinį nuotėkį ir infiltraciją, o dėl to nevienodą paviršinės nuoplovos, srūvinės, horizontaliosios ir vertikaliosios cheminės erozijos (ištirpusių medžiagų išnešimo) intensyvumą, t. y. natūralųjį dirvožemio derlingumą.

Šiuo metu kalbėti apie respublikos dirvožemių natūralųjį derlingumą negalima, nes jis labai pakeistas antropogeninio faktoriaus, ypač per pastaruosius 15—20 metų, tačiau dirvožemio derlingumą lemiančių veiksnių priklausomybė nuo pagrindinių geografinių komponentų pasiliko nepakitusi.

Kaip žinoma, paviršinę nuoplovą ir horizontaliąją cheminę eroziją pirmiausia lemia reljefo susiskaidymo laipsnis. Kuo reljefas labiau suskaidytas, tuo daugiau vandens nuteka paviršiumi, tuo intensyvesnė paviršinė nuoplova ir horizontalioji cheminė erozija.

Vandens infiltraciją į požemį ir vertikaliąją cheminę eroziją pirmiausia sąlygoja litologinė vietovės sudėtis. Žvyringoje ir smėlingoje teritorijoje suminėti procesai intensyviausi, priesmėlingoje —

silpnesni, priemolingoje ir molingoje teritorijoje — silpniausi.

Gruntinių vandenų slūgsojimo gylis priklauso nuo vietovės reljefo susiskaidymo ir litologinės sudėties.

Kiekvienos, skyrium paimtos vietovės reljefas ir litologinė sudėtis praktiškai nesikeičia, palyginti mažai keičiasi daugiametis vidutinis vandens nuotėkis (paviršinis ir požeminis), nesikeičia ir dirvožemio derlingumą apsprendžiančių natūralių veiksnių priklausomybė nuo ką tik minėtų pagrindinių geografinių komponentų. Taigi kiekvienos, skyrium paimtos vietovės dirvožemio derlingumą nulemiantis gamtinis pagrindas yra pastovus, tačiau savitas, priklausantis nuo vietovės pagrindinių geografinių komponentų.

Siekiant didesnio dirvų tręšimo efektyvumo, kaip tik ir reikia tuo remtis. Kitaip tariant, smėlingas bei žvyringas dirvas reikia intensyviau tręšti organinėmis trąšomis, ribojant tręšimą mineralinėmis trąšomis. Panašiai turėtų būti tręšiamos ir kalvoto reljefo dirvos, didžiausius organinių trąšų kiekius duodant kalvų viršutinėms dalims. Lyguminio pobūdžio priemolingas ir molingas dirvas galima intensyviau tręšti mineralinėmis trąšomis.

Kalvoti ir smėlingi bei žvyringi laukai koncentruojasi Rytų Lietuvoje bei Žemaičių aukštumoje. Čia ir turėtų būti dirvos daug intensyviau tręšiamos organinėmis trąšomis. Dėl to Rytų Lietuvoje turėtų koncentruotis respublikos gyvulininkystės kompleksai.

Dirvų tręšimo organinėmis trąšomis suintensyvinimas leistų padidinti šios respublikos dalies dirvožemių humusingumą, o kartu maistingųjų medžiagų, iš jų ir mineralinių trąšų, absorbciją dirvoje. To dėka sumažėtų mineralinių trąšų ir kitų maistingųjų medžiagų išplovimas iš dirvos, vandens užteršimas, trofizacija su visomis iš to išplaukiančiomis pasekmėmis, padidėtų dirvų tręšimo efektyvumas.

Doc., geogr. m. kand.
A. GARUNKŠTIS

LIETUVOS TSR NUSIPELNĘS EKONOMISTAS

Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1985 m. sausio 25 d. įsaku už ilgametį vaisingą darbą ir aktyvų dalyvavimą visuomeniniame gyvenime šis garbės vardas suteiktas TSRS valstybinio banko Lietuvos respublikinės kontoros planavimo ir ekonomikos valdybos viršininkui Juozui DUSEVIČIUI.

APŽVALGA

TARYBŲ SĄJUNGOJE

RTFSR: NUO RINKIMŲ IKI RINKIMŲ

● Vienas pagrindinių ir apibendrinančių liaudies ūkio vystymo rodiklių — nacionalinės pajamos. Preliminariniais duomenimis, per paskutiniuosius penkerius metus RTFSR nacionalinės pajamos padidėjo 19,4%.

● Principinę reikšmą Rusijos Federacijos ekonomikos vystymui turėjo esminis gamybos efektyvumo padidinimas. Visuomeninio darbo našumas per penkerius metus padidėjo 17,5%. Pramonėje jis išaugo 16,4%, statyboje — 12 9%. žemės ūkyje — 11%. To dėka gauta 92% nacionalinių pajamų prieaugio.

● Pramonės produkcijos gamyba respublikoje per penkerius metus išaugo beveik 18%. Sparčiausiai vystomos šakos, lemiančios mokslo ir technikos pažangą. Antai mašinų gamyboje (ypač staklių, prietaisų, radioelektronikos pramonėje), chemijos ir naftos chemijos pramonėje gamyba padidėjo 1,3 karto.

Elektros energijos gamyba 1984 m., palyginus su 1979 m., padidėjo 171 mlrd. kWh, t. y. tiek, kiek jos respublikoje buvo pagaminta 1960 m. Dujų gavybos prieaugis per penkerius metus sudarė 193 mlrd. kub. m, t. y. daug daugiau negu respublikoje jų buvo išgaunama prieš 10 metų. Traktorių gamyba padidėjo beveik 13 tūkst. vnt., surenkamųjų gelžbetonio konstrukcijų — 5,4 mln. kub. m, popieriaus — 514 tūkst. t.

Smarkiai padidėjo liaudies vartojamų prekių gamyba. Vien 1984 m. jų gamyba išaugo daugiau kaip 5 mlrd. rb.

● Laikotarpiu tarp rinkimų atiduota naudoti daugiau kaip 500 valstybinių pramonės įmonių, iš to skaičiaus 1984 m. — apie šimtą. Daug veikiančių įmonių rekonstruota ir techniškai pertvarkyta.

Žymiausiu įvykiu tapo pagrindinio geležinkelio nutiesimas pirma laiko ir darbinio traukinių eismo atidarymas visoje Baikalo—Amūro magistralėje — šioje iš tikrųjų visaliaudinėje statyboje. Didžiulis tarybinės ekonomikos laimėjimas ir ilgiausio pasaulyje dujotiekio Urengojus—Pomarai—Užgorodas nutiesimas per labai trumpą laiką, taip pat pirmos dujotiekio atšakos Urengojus—Centras (daugiau kaip 3000 km) atidavimas naudoti.

Kasamos ir kraunamos į ešeloną anglys Kansko—Ačinsko kuro bei energetikos komplekso anglių kasykloje „Nazarovskij".

● Rusijos Federacijos teritorijoje toliau vystomi stambūs teritoriniai gamybiniai kompleksai, iš jų Vakarų Sibiro, Kansko—Ačinsko, Sajanų, Pietų Jakutijos, Timano—Pečioros, kompleksai Kursko magnetinės anomalijos bazėje. Čia atiduota naudoti Surguto dujų perdirbimo ir Ačinsko naftos perdirbimo gamyklos, anglių kasykla „Neriungrinskij", Oskolo elektrometalurgijos kombinatas, Pečioros VRE, nauji agregatai Sajanų Šušenskojės hidroelektrinėje. Tarp labai stambių respublikos naujųjų statybų, atiduotų naudoti paskutiniaisiais metais, — Čeboksarų HE, Smolensko AE, pramoninių traktorių gamykla Čiuvašijos ATSR, aliuminio konstrukcijų gamykla Leningrade, trikotažo drobės fabrikas Kuibyševo srityje, mėsos kombinatas Volgogrado srityje.

● Paskutinieji penkeri metai buvo respublikos žemės ūkio spartaus vystymo laikotarpis. Smarkiai sustiprėjo jo materialinė bazė, padidėjo pagrindinių žemės ūkio produktų gamyba ir supirkimai. Per tą laikotarpį žemės ūkiui patiekta 885 tūkst.

traktorių, 347 tūkst. javų kombainų, 127 tūkst. siloso kombainų, 33 tūkst. bulvių kasimo kombainų, 34 tūkst. lietinimo mašinų ir įrenginių, daugiau kaip 50 mln. t mineralinių trąšų.

Per paskutiniuosius dvejus metus respublikos žemės ūkio bendroji produkcija sudarė maždaug 62 mlrd. rb per metus. Preliminariniais duomenimis, žemės ūkio bendrosios produkcijos gamyba 1984 m. 7% viršijo vidutinį metinį dešimtojo penkmečio lygį. Mėsos (skerdienos) pagaminta beveik 1 mln. t daugiau, pieno — 2 mln. t, kiaušinių — 7,2 mlrd. daugiau negu vidutiniškai per metus dešimtajame penkmetyje.

● Respublikoje, kaip ir visoje šalyje, per paskutiniuosius penkerius metus gerokai pakilo darbo žmonių gerovė. Realiosios pajamos vienam gyventojui padidėjo 13%, darbininkų ir tarnautojų vidutinis mėnesinis darbo užmokestis išaugo nuo 172 rb 1979 m. iki 195 rb 1984 m., kolūkiečių darbo apmokėjimas — nuo 120 iki 156 rb arba 30%. Išmokos ir lengvatos iš visuomeninių vartojimo fondų vidutiniškai vienam gyventojui padidėjo 100 rb.

● Respublikoje sparčiai vykdoma gyvenamųjų namų ir kultūrinių bei buitinių objektų statyba. Kasmet atiduodama naudoti maždaug 60 mln. kv. m bendro ploto gyvenamųjų namų; per paskutiniuosius penkerius metus apie 28 mln. žmonių pagerino butų sąlygas. 1984 m. vidutiniškai per dieną buvo pastatoma 3,2 tūkst. butų, arba maždaug per 9 dienas buvo atiduodama naudoti tiek gyvenamojo ploto, kiek jo reikia miestui su 100 tūkst. gyventojų.

Per penkerius metus pastatyta mokyklų iš viso beveik 2,3 mln. vietų, priešmokyklinių įstaigų — daugiau kaip 1,5 mln. vietų, ligoninių — daugiau kaip 170 tūkst. vietų.

Baltijos jūroje ties Kaliningradu išgaunama aukštos kokybės nafta.

NUOTRAUKOJE: gręžimo platforma.

MASKVA. Naujas Visuomeninių mokslų akademijos prie TSKP CK kompleksas.

TASS'o fotonuotr.

● RTFSR valstybinės ir kooperatinės prekybos mažmeninė prekių apyvarta per penkerius metus padidėjo 16%, buitinių paslaugų gyventojams realizavimas — beveik 30%.

1985 METŲ BAIGIAMOSIOS STATYBOS

Didelę kapitalinės statybos programą reikės įgyvendinti 1985 m. Kapitaliniai įdėjimai iš visų finansavimo šaltinių sudarys 175,1 mlrd. rb (palyginamosiomis kainomis tai 3,4% daugiau negu 1984 m.). Apie 84% statybos ir montavimo darbų gamybinėje statyboje susiję su baigiamųjų darbų programų 1985 ir 1986 m. aprūpinimu.

Materialinių ir finansinių išteklių, rangos organizacijų pajėgumų koncentravimas baigiamosiose statybose, statybos organizacijų darbo tobulinimas įgalins 1985 m. atiduoti naudoti pagrindinių fondų iš valstybinių kapitalinių įdėjimų 7,6% daugiau negu 1984 m., smarkiai sumažinti viršnormatyvines nebaigtos statybos apimtis. Įmonių techniniam pertvarkymui ir rekonstravimui skiriama 30,5 mlrd. rb — 4,3 mlrd. rb daugiau negu numatyta 1985 m. penkmečio plane.

Toliau bus plėtojamas kuro ir energetikos kompleksas. Elektros energetikoje bus atiduota naudoti 12,7 mln. kW naujų pajėgumų. Numatoma atiduoti eksploatuoti energoblokus (po 1 mln. kW) Smolensko, Kursko, Balakovo ir Zaporožės atominėse elektrinėse. Surguto ir Beriozovkos šiluminėse elektrinėse pradės dirbti dvi turbinos po 800 tūkst. kW. Bus nutiesta daugiau kaip 33 tūkst. km aukštos įtampos elektros tiekimo linijų ir apie 139 tūkst. km linijų žemės ūkiui elektrifikuoti.

Statybininkai privalo atiduoti naudoti daugiau kaip 3 tūkst. km vamzdynų naftai ir jos produktams transportuoti, iš to skaičiaus linijos Cholmogorai—Klinai pirmąją eilę (963 km). Magistralinių dujotiekių ir jų atšakų ilgis turi padidėti daugiau kaip 9 tūkst. km. Būtina baigti statyti dujotiekio Urengojus—Centras antrąją eilę.

Anglių pramonėje numatoma atiduoti naudoti šachtas ir karjerus 35 mln. t galios per metus, iš to skaičiaus beveik 7 mln. t rekonstravimo ir techninio pertvarkymo dėka. Apie 80% pajėgumų bus karjeruose, kur anglys gaunamos pigiu ir labai našiu atviru būdu.

Iš juodosios metalurgijos baigiamųjų statybų paminėtini pajėgumai Kačarsko rūdų sodrinimo kombinate ir dvi elektrinės krosnys Tolimųjų Rytų metalurgijos gamykloje Komsomolske prie Amūro, staklynas Novolipecko metalurgijos kombinate, kokso baterija Altajaus koksochemijos gamykloje.

Padidės pajėgumai ir chemijos pramonėje. Toljačio gamykloje planuojama atiduoti naudoti sintetinio amoniako gamybos agregatą, Dneprodzeržinsko „Azoto" susivienijime ir Odesos prieuosčio gamykloje — karbamido gamybos, Krasnodaro chemijos gamykloje — fosfatų ir sieros rūgšties monohidratų gamybos pajėgumus ir kt.

Paspartintais tempais vystosi mašinų gamyba, kuri atlieka lemiamą vaidmenį intensyvinant gamybą. Rekonstrukcijos Leningrado TSKP XXII suvažiavimo metalų gamykloje, Nevos mašinų ir Charkovo turbinų gamyklose įgalins padidinti garo ir dujų turbinų gamybos pajėgumus; Briansko mašinų ir Uralo Ordžonikidzės gamyklose, Kriukovo vagonų (Poltavos sr.) ir Krasnojarsko sunkiųjų ekskavatorių gamyklose — dyzelių ir dyzelinių generatorių, krovininių magistralinių vagonų, metalurgijos įrengimų, didelės kaušo talpos ekskavatorių gamybos pajėgumus. Daug dėmesio 1985 m. plane skiriama objektų, gaminančių liaudies vartojamas prekes, statybai ir rekonstrukcijai. Pavyzdžiui, lengvojoje pramonėje baltinių trikotažo gamybos pajėgumai išaugs daugiau kaip 100 mln. vnt. per metus, kojinių ir puskojinių — 144 mln. porų, odinės avalynės — 18 mln. porų. Vien Uzbekijos TSR Andižano ir Namangano srityse esančiuose keturiuose fabrikuose papildomai pradės dirbti toks staklių parkas, kuris įgalins gaminti per metus 30 mln. vnt. baltinių trikotažo.

Agropramoninio komplekso šakoms vystyti skiriama apie 57 mlrd. rb kapitalinių įdėjimų. Smarkiai padidės sąnaudos produkcijos laikymui skirtų objektų, o perdirbančiose šakose — žemės ūkio žaliavų perdirbimą paspartinančių objektų statybai.

Per metus numatoma atiduoti naudoti kiaušinių gamybos paukštynus Briansko, Maskvos, Tulos, Permės, Čitos srityse ir Krasnojarsko krašte; mėsos gamybos paukštynus Belgorodo, Andižano, Aktiubinsko srityse, Gruzijos TSR Kaspsko ir Kirgizijos TSR Čuisko rajonuose; gyvulininkystės kompleksus galvijų prieaugliui auginti ir penėti, daug pašarų ir kombinuotųjų pašarų cechų, šiltnamių kombinatų.

TRUMPAI

● TSRS užsienio prekybos banko balanso bendra suma 1961—1983 m. išaugo daugiau kaip 25 kartus ir 1984 m. pradžioje sudarė apie 55 mlrd. rb. Pagal aktyvų dydį jis pralenkia daugelį pagrindinių užsienio banko įstaigų, o pagal balansinių rodiklių augimo tempus pirmauja tarp jų. Dabar šio banko akcinio ir rezervinio kapitalo suma sudaro daugiau kaip 1,3 mlrd. rb, kreditiniai įdėjimai — per 100 mlrd. rb per metus. TSRS užsienio prekybos bankas palaiko korespondencinius ryšius beveik su 2000 bankų daugiau kaip 130-tyje pasaulio šalių.

● 1986—1990 m. Tarybų Sąjungoje numatyta pagaminti daugiau kaip 100 tūkst. pramoninių robotų, per 4 tūkst. automatinių ir pusiau automatinių linijų, daugiau kaip 110 tūkst. staklių su skaitmeniniu programiniu valdymu. Be to, iki 1990 m. numatoma sukurti apie 2 tūkst. lanksčiųjų automatizuotų gamybos sistemų, įskaitant visiškai automatizuotus barus, cechus ir gamyklas, iki 3 tūkst. automatizuoto projektavimo sistemų.

● Sėkmingai vystomi TSRS ir MLR ekonominiai ryšiai. Šiame penkmetyje Tarybų Sąjungai padedant, Mongolijoje statoma ir rekonstruojama daugiau kaip 340 liaudies ūkio objektų. Dabar įmonėms, pastatytoms Tarybų Sąjungai padedant, tenka pusė visos šalyje gaminamos pramonės produkcijos. 90% elektros energijos gamybos, 80% anglių gavybos, 100% vilnonių audinių ir kombinuotųjų pašarų gamybos.

● ESPT šalyse gyvena mažiau kaip 10% pasaulio gyventojų, o jų lyginamasis svoris pasaulio nacionalinėse pajamose sudaro daugiau kaip 25%, pasaulinėje pramonės gamyboje — apie trečdalį.

● Dabar ESPT šalys įvairiomis formomis teikia ekonominę ir techninę pagalbą 92 besivystančioms valstybėms, ESPT šalims padedant besivystančiose šalyse pastatyta, statoma ir numatyta pastatyti daugiau kaip 4,9 tūkst. pramonės įmonių ir kitų objektų. Iš jų apie 3,3 tūkst. jau atiduota naudoti.

● JAV pramonės įmonės, esančios šalies pasienio rajonuose, duoda nepataisomus nuostolius Kanados gamtai ir ekonomikai. Kanados laikraščio „Toronto star" duomenimis, vien ekonominėmis kategorijomis matuojami nuostoliai dėl „rūgščių lietų" sudaro 1,1 mlrd. dol. per metus. Daugiau kaip 4,5 tūkst. ežerų Kanadoje paskelbta negyvais dėl nuodingų nuosėdų, dar 12 tūkst. ežerų yra ties žuvimo riba.

Numatyta atiduoti naudoti 818 tūkst. t talpos daržovių ir vaisių saugyklų, 1,7 mln. t — mineralinių trąšų mechanizuotų sandėlių. Visose sąjunginėse respublikose bus daugiau statoma sandėlių šienui ir kitiems pašarams laikyti, taip pat sandėlių ir saugyklų pašariniams šakniavaisiams, briketuotiems ir granuliuotiems pašarams laikyti. Statant naujas, plečiant ir rekonstruojant veikiančias konservų gamyklas daržovių ir vaisių konservų gamybos pajėgumai padidės 109,6 mln. sutartinių indelių.

Numatyta plati žemių melioravimo programa. Vien per metus jai bus sunaudojama per 9 mlrd. rb kapitalinių įdėjimų. Planuojama atiduoti naudoti 663 tūkst. ha drėkinamų ir 695 tūkst. ha nusausintų žemių, apvandeninti 3,9 mln. ha ganyklų sausringuose ir kalnų rajonuose. Tai įgalins išauginti daugiau pašarų, daržovių, vaisių, vynuogių.

Sustiprės transporto materialinė techninė bazė. Numatyta nutiesti daugiau kaip 1,3 tūkst. km naujų geležinkelių, 680 km antrųjų kelių, elektrifikuoti apie 1,5 tūkst. km ir įrengti automatinę blokuotę 2,2 tūkst. km geležinkelių.

Kapitalinės statybos plane svarbią vietą užima socialinių ir buitinių objektų statyba. Gyvenamųjų namų statybai skiriama 26,3 mlrd. rb. Daug daugiau bus statoma gyvenamųjų namų kaimo vietovėse, iš to skaičiaus sodybinio tipo su statiniais pagalbiniam ūkiui.

TSRS IR SUOMIJOS EKONOMINIAI RYŠIAI

Nuolat plečiasi Tarybų Sąjungos ir Suomijos prekybiniai bei ekonominiai ryšiai. Antai 1961—1965 m. savitarpio prekių apyvarta sudarė 1,75 mlrd. rb, 1966—1970 m. — 2,4 mlrd. rb, o 1981—1985 m. ji pasieks 25 mlrd. rb. Pagal susitarimą, kuris buvo pasirašytas 1984 m. rugsėjo mėn., 1986—1990 m. prekių apyvarta sudarys maždaug 28 mlrd. rb. Pažymėtina tai, kad toliau plačiai vystoma gamybinė kooperacija tarp tarybinių ir Suomijos organizacijų įvairiose šakose. Antai numatyta realizuoti iki 40 konkrečių gamybinio bendradarbiavimo projektų įvairiose mašinų gamybos šakose.

Apskritai per penkmetį (1986—1990) tarybinių komplektuojančių gaminių tiekimai Suomijai pagal kooperacijos sutartis turi sudaryti 400—500 mln. rb. Suomijoje pagamintų mašinų ir įrengimų, kuriuos sudarys ir tarybiniai komponentai, mūsų šalis importuos už 1,5 mlrd. rb. Iš svarbiausių gamybinės kooperacijos projektų, kuriuos naujajame penkmetyje pradės įgyvendinti abi šalys, galima paminėti tokius: bendra specialių prekinių vagonų, atominių ledlaužių, radijo ir telefono ryšių įrengimų, lanksčių gamybinių sistemų panaudojant tarybinius apdorojimo centrus ir automatizuotų sistemų robotus, gamyba, agrocheminė dirvos analizė.

Pagal naują susitarimą bendras mašinų gamybos produkcijos eksportas iš TSRS į Suomiją išaugs daugiau kaip dvigubai, arba iki 250 mln. rb per metus. Suomijai bus daugiau tiekiama automobilių, traktorių, metalo pjovimo staklių, kėlimo, transportavimo ir energetikos įrengimų, elektroninės skaičiavimo technikos, laivų įrengimų. Toliau bus tiekiama nafta ir naftos produktai. Maždaug du kartus išaugs gamtinių dujų eksportas. Tuo tikslu iš TSRS bus pratęstas dujotiekis Suomijos teritorija. Gerokai daugiau iš TSRS bus išvežama į Suomiją miško medžiagos. Tuo tikslu mūsų teritorijoje ruošiant medieną dalyvaus Suomijos firmos. Padidės tarybiniai spalvotosios metalurgijos, chemijos pramonės produkcijos tiekimai.

Didelis dėmesys skiriamas tam, kad būtų padidinta tarybinio eksporto į Suomiją nomenklatūra.

Padidės ir Suomijos eksportas į Tarybų Sąjungą. Antai mašinų, įrengimų ir laivų bus patiekta per penkmetį daugiau kaip už 6 mlrd. rb, iš to skaičiaus laivų ir jų įrenginių — už 2,6—3 mlrd. rb, o apskritai mašinų gamybos pramonės produkcijos lyginamasis svoris padidės iki 45% Suomijos tiekimų. Daugiau bus patiekta taip pat tradicinių Suomijos eksporto prekių — celiuliozės ir popieriaus pramonės produkcijos, kabelių, plataus vartojimo prekių.

Suomijos firmos vis aktyviau dalyvauja statant įvairius objektus mūsų šalyje. Ateinančiame penkmetyje tokios statybos suma sudarys 1,2 mlrd. rb. Be to, numatyta įgyvendinti bendrus projektus trečiosiose šalyse.

TSRS — NIGERIJA: VAISINGAS BENDRADARBIAVIMAS

Nepriklausoma Nigerija — stambiausia besivystanti Tropikų Afrikos šalis. Jau 15 metų ji yra viena pagrindinių Tarybų Sąjungos prekybinių ekonominių partnerių Afrikos žemyne.

Nuo to laiko, kai buvo pasirašytas tarpvyriausybinis susitarimas dėl šalių ekonominio ir techninio bendradarbiavimo (1968 m.), Nigerijoje pastatytos Tarybų Sąjungai talkinant dvi naftotiekių sistemos (900 km ilgio), statoma metalurgijos gamykla Abeokutoje, įsteigtas naftininkų rengimo centras, statomi metalurgų ir statybininkų rengimo centrai.

Plečiamas bendradarbiavimas švietimo srityje. Ilgą laiką Nigerijoje dirbo didelė grupė tarybinių gydytojų, kurie tūkstančiams nigeriečių teikė medicininę pagalbą, gydė įvairias ligas.

1971 m. Nigerijoje pagal sutartį su tarybinėmis organizacijomis pradėti geologiniai žvalgymo darbai — ieškoma tinkamų metalurgijos procesui geležies rūdų, akmens anglių ir nerūdinių žaliavų. Jau išžvalgyti geležies rūdų telkiniai, kurių atsargos vertinamos 600 mln. t, iš jų pramoninės — 115 mln. t. Išaiškinti iš dalies koksuojančių anglių telkiniai. Išžvalgytos geležies rūdų atsargos gali aprūpinti darbu metalurgijos gamyklą (1,3 mln. t plieno per metus) 25—30 metų.

Tarpvyriausybinis susitarimas dėl bendradarbiavimo statant stambią metalurgijos įmonę pasirašytas 1976 m. birželio 4 d. Pagrindinės tarybinės projektavimo organizacijos atliko techninius ekonominius apskaičiavimus, patvirtinančius, jog Nigerijoje tikslinga ir techniškai įmanoma statyti pilno ciklo metalurgijos kombinatą, parengė gamyklos techninį projektą, kuriam jaunoji valstybė pritarė. Gamykla gamins produkciją, nepaprastai reikalingą šaliai. Per metus bus pagaminama 1350 tūkst. t ketaus, 1300 — plieno, 1110 tūkst. t valcuotų metalų.

Gamykla Abeokutoje suprojektuota taip, kad bus galima nuolat plėsti produkcijos asortimentą gerinant kokybę, įsavinti didelio tikslumo profilių gamybą, intensyvinti ir automatizuoti gamybinius procesus. Įrengimų projektavimu, tiekimu ir montavimu rūpinasi sąjunginis susivienijimas „Tiažpromeksport". Įrengimus tiekia VDR, ČSSR ir kitos ESPT šalys. 1983 m. birželio mėn. Nigerijos laikraštis rašė, kad Vakarai skeptiškai vertino Tarybų Sąjungos parinkimą partnere statant metalurgijos gamyklą, tačiau spartūs statybos tempai ir puiki įranga, kuri tiekiama iš TSRS, išsklaidė nigeriečių abejones.

Metalurgijos gamyklos statyba Abeokutoje reikalauja kartu kurti atitinkamas įmones bei gamybas giganto darbui aprūpinti ir jo produkcijai panaudoti. Dėl to vystomas naujas šalies pramoninis rajonas, daugiau gyventojų gauna darbo. Metalurgijos gamyklą stato daugiau kaip 10 tūkst. darbininkų.

Nigerija — viena stambiausių naftos gavybos šalių, todėl ji stengiasi vystyti naftos pramonę šiuolaikiniu pagrindu. TSRS, kaip ir kitos šalys, padeda Nigerijai vystyti šią šaką. Sąjunginis susivienijimas „Cvetmetpromeksport" pagal kontraktą su nacionaline Nigerijos naftos korporacija pastatė dvi naftotiekių sistemas (900 km ilgio), turinčias penkias siurblines. Tai įgalino pagerinti tolimų šalies rajonų aprūpinimą skystu kuru ir sumažinti jo tiekimo pertrūkius. Šie naftotiekiai Nigerijos ekonomikoje turi didelę reikšmę — jie yra nacionalinės naftotiekų sistemos sudedamoji dalis, dirba patikimai ir rentabiliai.

Viena svarbiausių krypčių bendradarbiaujant abiem šalims yra nacionalinių kadrų rengimas. 1975 m. Vario mieste dalyvaujant Tarybų Sąjungai įkurtas mokymo centras kvalifikuotiems kadrams rengti, 1976 m. pertvarkytas į institutą. Daugiau kaip 30 tarybinių specialistų kelerius metus dirbo čia dėstytojais ir gamybinio mokymo meistrais. Institutas yra svarbiausia mokymo įstaiga, rengianti naftininkų kadrus. Jame vienu metu mokosi apie 500 studentų.

Siekiant parengti specialistus statomai metalurgijos gamyklai Abeokutoje, sukurtas mokymo kombinatas. Kasmet jį baigia 2 tūkst. kvalifikuotų 27 specialybių nigeriečių. Kad kombinatas normaliai funkcionuotų, šalių susitarimu numatyta Tarybų Sąjungos metalurgijos gamyklose apmokyti 1,5 tūkst. Nigerijos specialistų ir darbininkų (daugiau kaip 500 žmonių jau stažavosi TSRS metalurgijos įmonėse). Be to, kadrai Nigerijos metalurgijos pramonei bus rengiami ir Tarybų Sąjungai padedant statomame mokymo kombinate (1,5 tūkst. žmonių), į kurį įeis technikumas ir mokymo centras.

SOCIALISTINĖSE ŠALYSE

ESPT ŠALYS: 1985 METŲ PLANAI

BULGARIJA. Šiais metais, palyginus su 1984 m., nacionalinės pajamos padidės 4,1%, t. y. šiek tiek daugiau negu buvo numatyta penkmečio plane. Visas nacionalinių pajamų prieaugis turi būti gautas padidinus visuomeninio darbo našumą.

1985 m. plane ypatingas dėmesys skiriamas investicinei ir mokslinei techninei politikai. Iš bendros 8,65 mlrd. levų kapitalinių įdėjimų sumos 6,3 mlrd. skiriama materialinės gamybos sferai ir 2,35 mlrd. — negamybinei sferai. Moksliniams tyrimams ir inžinerinei konstruktorinei veiklai planuojama skirti 734 mln. levų, t. y. 40% daugiau negu 1980 m.

Pramonės — Bulgarijos liaudies ūkio pagrindinės šakos — produkcija per metus išaugs 5,2%. Ypač smarkiai — 14,2% — padidės anglių gavyba. Juodosios metalurgijos produkcijos gamyba pakils 7,5%. Didelis dėmesys skiriamas mašinų gamybos pramonei. Jos produkcija turi išaugti 11,6%. Lengvosios pramonės gamybą planuojama padidinti 4,2%.

Žemės ūkio produkcija išaugs 3,2%. Toliau bus intensyvinamas žemės ūkis, pirmiausia sparčiau plėtojant laistomąją žemdirbystę. Numatyta išauginti 11 mln. t grūdų.

Vidutiniškai vieno gyventojo realiosios pajamos 1985 m. padidės 3%. Visuomeniniai vartojimo fondai išaugs 5,1%. Mažmeninė prekių apyvarta pasieks 15,26 mlrd. levų, t. y. 880 mln. levų prašoks 1984 m. lygį. Numatyta pastatyti 78,9 tūkst. butų, toliau plėtoti sveikatos apsaugą, švietimą, kultūrą.

ČEKOSLOVAKIJA. 1985 m. liaudies ūkio plane numatoma nacionalines pajamas padidinti 3,2%. Kapitaliniai įdėjimai sudarys 162 mlrd. kronų. Iš šios sumos beveik 62% lėšų skiriama gamybinėms šakoms, transportui ir ryšiams plėtoti. Numatoma atiduoti naudoti 92 gamybinius ir 20 negamybinių liaudies ūkio objektų.

Pramonės gamybą planuojama padidinti 3%. Sparčiausiais tempais bus plėtojamos apdirbamosios pramonės šakos. Antai sunkiųjų mašinų gamyba išaugs 5,3%, bendrųjų mašinų — 6, elektrotechnikos pramonės produkcija — daugiau kaip 10%. Chemijos pramonės produkcijos bus pagaminta 3,3% daugiau.

TRUMPAI

● VFR lengvųjų automobilių rinkoje vien 1978—1980 m. japoniškų automobilių lyginamasis svoris padidėjo nuo 3,7 iki 10,4%, o stambių vietinių gamintojų — „Opelio", „Fordo" lyginamasis svoris sumažėjo atitinkamai nuo 19,4 iki 16% ir nuo 14 iki 9%. Vien šių kompanijų bendri nuostoliai 1980 m. sudarė 479 mln. dol.

● Japonų įmonių statyba išvystyto kapitalizmo šalyse didžiausią grėsmę kelia darbo jėgos rinkai, kur užimtumo problema ir taip aštri. Reikalas tas, kad tos įmonės labai automatizuotos ir reikalauja nedaug darbo jėgos. Pvz., japonų kompanijos „Nisan" gamykloje Tenesio valstijoje (JAV) naudojama apie 220 pramoninių robotų. Įmonė kasmet pagamina 200 tūkst. automobilių, o joje dirba ne daugiau kaip 2 tūkst. darbininkų, kai tuo tarpu panašaus pajėgumo JAV kompanijų įmonėse dirba po 10—15 tūkst. žmonių.

● Dabar Japonija importuoja 99,9% šalyje sunaudojamos naftos, 100% aliuminio ir nikelio, daugiau kaip 95% geležies rūdos, vario ir alavo, per 80% anglių ir 90% gamtinių dujų. Nepaisant to, japonų monopolijos labai sparčiai skverbiasi į JAV ir Vakarų Europą. Vien 1970—1982 m. jų eksportas išaugo nuo 8.8 mlrd. iki 58 mlrd. dol., t. y. 6,6 karto, o tiesioginės privataus kapitalo investicijos į šių regionų šalis padidėjo nuo 1,4 mlrd. iki 20 mlrd. dol.

● Japonijos monopolijoms pavyko užimti gana tvirtas pozicijas kai kuriose labai svarbiose šakose, turinčiose strateginę reikšmę JAV ir Vakarų Europos šalių ekonomikai, pirmiausia automobilių pramonėje, prietaisų, staklių, komplektinių įrengimų gamyboje ir kt. Būdingas pavyzdys — spalvotųjų televizorių rinkos užkariavimas Jungtinėse Amerikos Valstijose. Nuo 1970 iki 1981 m. JAV firmų lyginamasis svoris ten sumažėjo nuo 72,8 iki 55%, o japonų kompanijų lyginamasis svoris padidėjo nuo 6 iki 26,8%.

● Per paskutiniuosius 15 metų mokančiųjų skaityti ir rašyti skaičius pasaulyje padidėjo maždaug 800 mln. žmonių. Per tą laikotarpį beraščių skaičius tarp suaugusiųjų padidėjo nuo 760 iki 814 mln. žmonių. Besivystančiose šalyse 37% suaugusių gyventojų neturi netgi pradinio išsimokslinimo.

● Iki nuverčiant 1974 m. feodalinį režimą, tik septyni procentai Etiopijos gyventojų mokėjo skaityti ir rašyti. Dabar raštingų gyventojų lyginamasis svoris sudaro daugiau kaip 62%. Šalies revoliucinė vadovybė iškėlė uždavinį — iki 1987 m. Etiopiją paversti ištiso raštingumo šalimi.

PRAMONĖS GAMYBOS INDEKSAI 1970—1983 m. (SNO duomenimis, 1975 m. = 100)

Metai	Visas pasaulis	Europos socialistinės šalys	Industriškai išsivysčiusios kapitalistinės šalys	Šiaurės Amerika	EEB šalys
1970	82,1	66,4	89,2	89,4	92,4
1973	100,8	84,8	107,3	109,2	105,7
1974	103,5	92,3	107,7	109,1	106,3
1975	100,0	100,0	100,0	100 0	100,0
1976	108,2	106,5	108,5	110,1	107.0
1977	113,2	113,3	112,5	116,2	110,2
1978	118,3	120,0	117,4	122,7	113,1
1979	124,0	125,0	123,3	128,2	118,5
1980	125,0	130,5	122,7	123,9	118,0
1981	125,7	132,9	123,4	126,8	115,7
1982	124,5	136,8	118,4	115,8	113,8
1983	...	142,0	122,0	122,6	114,0

Pastaba. SNO pateikti Europos socialistinių šalių pramonės gamybos indeksai apima septynių šalių — Bulgarijos, Čekoslovakijos, Lenkijos, Rumunijos, Tarybų Sąjungos, Vengrijos ir VDR — duomenis. Šiaurės Amerikos indeksai apima JAV ir Kanados duomenis. Viso pasaulio gamybos 1983 m. indeksas nepateikiamas, nes SNO neturėjo besivystančių šalių galutinių duomenų.

Kaip matyti iš SNO duomenų, Rytų Europos socialistinių šalių pramonės gamybos indeksas 1970—1983 m. padidėjo nuo 66,4 iki 142 punktų; tai reiškia, kad pramonės gamyba nagrinėjamu laikotarpiu išaugo 114%, arba maždaug 2,1 karto.

Visų industriškai išsivysčiusių kapitalistinių šalių indeksas išaugo nuo 89,2 punkto 1970 m. iki 122 punktų 1983 m. — padidėjo 37%. Šiaurės Amerikoje šie rodikliai buvo maždaug tokie patys. EEB šalyse indeksas padidėjo nuo 92,4 iki 114 punktų; tai reiškia, kad pramonės gamyba išaugo vos 23%.

SNO indeksai reikšmingi ir krizės reiškiniams kapitalistinėse šalyse nagrinėjamu laikotarpiu apibūdinti. Antai per 1974—1975 m. krizę bendras pramonės gamybos indeksas Vakaruose nusmuko nuo 107,7 iki 100 punktų, arba 7,2%. Šiaurės Amerikoje, palyginus su maksimaliu prieškrizinių 1973 m. lygiu, indeksas sumažėjo 9,2 punkto, arba 8,4%. EEB šalyse indeksas sumažėjo 6,3 punkto, arba 5,9%.

Devintojo dešimtmečio pradžios krizė apskritai industriškai išsivysčiusioms kapitalistinėms šalims nebuvo tokia gili, nes bendras pramonės produkcijos nuosmukis sudarė 4,2%, palyginus su 7,2% 1974—1975 m. Tačiau dabartinė krizė giliau užtruko ir, be to, yra šuoliško pobūdžio: 1979—1980 m. gamyba sumažėjo, 1981 m. padidėjo, o 1982 m. dar labiau nusmuko. JAV ir Kanados indeksas nusmuko nuo 128,2 punkto 1979 m. iki 115,8 punkto 1982 m.; taigi jų pramonės gamyba sumažėjo 10,7%, palyginus su 8,4% ankstesnės krizės metu.

SNO indeksai akivaizdžiai rodo, kaip sparčiai žengia į priekį socialistinių šalių pramonė, palyginus su kapitalistinės pramonės vystymusi tiek kriziniais, tiek nekriziniais metais.

Atsižvelgiant į energetinę liaudies ūkio plėtojimo koncepciją, bus pradėta mažinti rusvųjų anglių gavyba, kartu didinant elektros energijos gamybą atominėse elektrinėse.

Liaudies vartojamų prekių gamybą numatyta padidinti 2,4%.

Žemės ūkyje, kurio bendroji produkcija 1983—1984 m. išaugo 8%, numatoma apskritai išlaikyti pasiektą lygį. Kartu bus intensyvinama žemės ūkio gamyba.

Gyventojų piniginės pajamos turi padidėti 3,8% — iki 420 mlrd. kronų. Asmeninis vartojimas išaugs 2,2% ir visuomeninis — 5,2%, t. y. daugiau negu buvo numatyta penkmečio plane. Palyginus su praėjusiais metais, mažmeninė prekių apyvarta padidės 4%, arba 4 mlrd. kronų. Numatyta atiduoti naudoti 107 tūks. butų, t. y. 16 tūkst. daugiau negu 1984 m. Bus pagerintos maždaug 300 tūkst. žmonių butų sąlygos.

Prekių apyvarta su socialistinėmis šalimis per metus išaugs 4,7% ir sudarys 253 mlrd. kronų. Toliau bus plečiama prekyba su Tarybų Sąjunga, kuriai tenka 61% ČSSR prekių apyvartos su socialistinėmis šalimis.

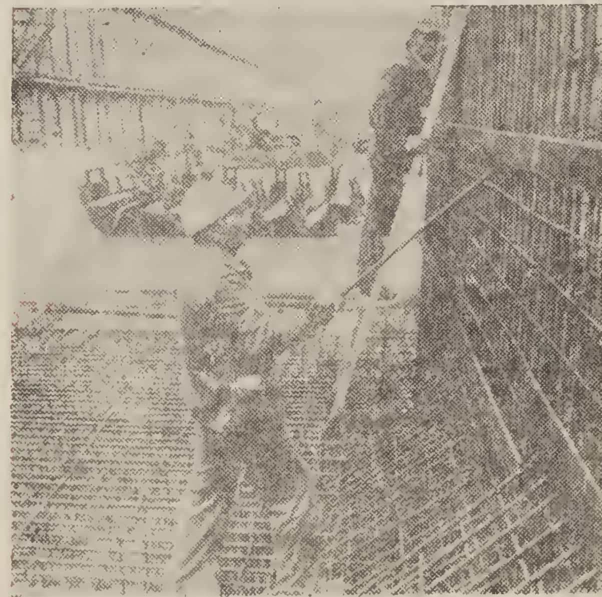
KUBA. 1985 m. socialinio ir ekonominio vystymo plane respublikos bendrąjį visuomeninį produktą, palyginus su praėjusiais metais, numatoma padidinti 5%. Pramonės gamyba per metus išaugs 6%. Iki 80% pramonės produkcijos prieaugio bus gauta padidinus darbo našumą.

Ypač didelis dėmesys skiriamas nacionalinės ekonomikos eksportinėms šakoms ugdyti ir realizuoti tokiems stambiems projektams, kaip atominė elektrinė ir naftos perdirbimo gamykla Sienfuege, kelios šiluminės elektrinės, nikelio kombinatas Punta Gordoje, supertanklaivių uostas Matanse ir kt.

Numatytų uždavinių įgyvendinimas padės pagerinti socialinį darbo žmonių aprūpinimą. Bus pastatyta kelios ligoninės ir apie 20 tūkst. būstų.

Plane numatoma toliau mažinti įsiskolinimą užsieniui (jis pirmiausia atsirado dėl krizės pasaulinėje kapitalistinėje cukraus rinkoje ir kai kurių Vakarų valstybių diskriminacinės politikos Kubos atžvilgiu).

Šiais metais, palyginus su 1984 m., Kubos užsienio prekyba padidės 7%. Dar labiau sustiprės ekonominiai ryšiai su socialistinės sandraugos šalimis.

LENKIJA. Varšuvos metro statybos ruože.

LENKIJA. 1985 m. plane numatyta nacionalines pajamas padidinti 3—3,5%, pramonės produkcijos gamybą — 4—4,5%. Planuojama sparčiau plėtoti mašinų gamybą (4,8—5,7%), chemijos (7,8%) ir lengvąją pramonę (6,2%). Akmens anglių numatoma iškasti tiek, kiek ir 1984 m., tuo tarpu rusvųjų anglių gamyba išaugs 10,4%. Bus perdirbta 3,9% daugiau naftos.

1984 m. šalyje buvo išaugintas geras žemės ūkio augalų derlius. Tai įgalins gerokai — 2,4—3,6% padidinti gyvulininkystės bendrąją produkciją.

Numatyta toliau plėsti užsienio prekybą ir kitas integracinio bendradarbiavimo su socialistinės sandraugos šalimis, pirmiausia su TSRS, formas. Lenkijos eksportas į socialistines šalis (einamosiomis kainomis) 1985 m., palyginus su praėjusiais metais, padidės 7,1%, o importas iš šių valstybių — 8,5%.

Moksliniams tyrimams ir bandomiesiems konstravimo darbams skiriama 131 mlrd. zlotų, t. y. 31% daugiau negu praėjusiais metais.

Liaudies vartojamų pramonės prekių tiekimai vidaus rinkai, palyginus su 1983 m., padidės 5,8—6,1%, maisto prekių — 1,8—2,1%.

Socialinėms reikmėms planuojama asignuoti 986 mlrd. zlotų. Numatyta pastatyti 190 tūkst. butų, iš jų valstybės lėšomis — 130 tūkst.

MONGOLIJA. Šiais metais, palyginus su 1984 m., nacionalinės pajamos padidės 6%, visuomeninio darbo našumas — 3,5%. Beveik 70% visų kapitalinių įdėjimų į respublikos liaudies ūkį skiriama materialinės gamybos šakoms plėtoti. Pagrindiniai fondai, palyginus su praėjusiais metais, išaugs 14%.

Žemės ūkio bendrąją produkciją numatyta padidinti 17%, gyvulininkystės — žemės ūkio pagrindinės šakos — produkcija išaugs 11%, žemdirbystės — 26%, palyginus su vidutiniu 1981—1984 m. lygiu.

Pramonės bendroji produkcija viršys 1984 m. lygį 7,5%, iš to skaičiaus energetikos pramonės — 20,3, kuro — 13,5, statybinių medžiagų — 14,5%. Iš 4,72 mlrd. tugrikų, asignuojamų visam liaudies ūkiui, pramonei plėtoti skiriama 1,6 mlrd. tugrikų. Numatyta iškasti 6,3 mln. t anglių, pagaminti ne mažiau kaip 2,3 mlrd. kWh elektros energijos.

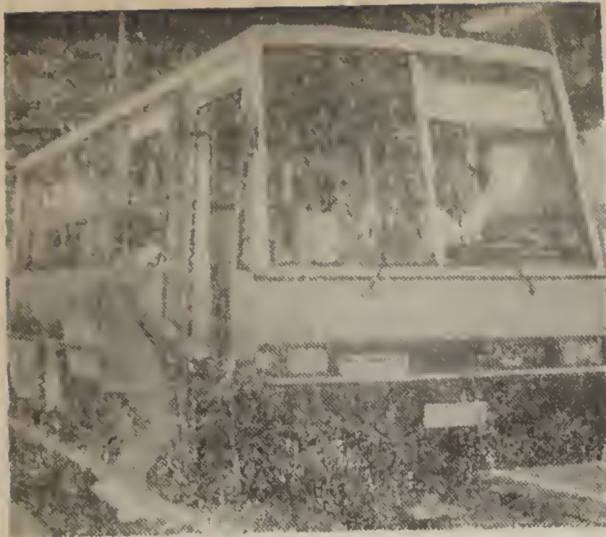
Šiais metais šalies liaudies ūkiui bus parengta 9 tūkst. specialistų su aukštuoju ir specialiuoju viduriniu išsimokslinimu, 10 tūkst. kvalifkuotų darbininkų.

Pakils materialinis ir kultūrinis darbo žmonių gyvenimo lygis. Gyventojų realiosios pajamos išaugs 4,7%. Jie bus geriau aprūpinami maisto produktais, ilgo vartojimo pramonės prekėmis. Numatyta atiduoti naudoti daugiau kaip 240 tūkst. kv. m gyvenamojo ploto.

Mongolijos užsienio prekybos apyvarta, palyginus su 1984 m., išaugs 3,7%.

RUMUNIJA. Palyginus su 1984 m., bendrasis visuomeninis produktas turi padidėti 7%, o pagamintos nacionalinės pajamos — 10%.

Pramonės bendrąją produkciją numatyta padidinti 7,5%. Gerokai išaugs elektroninių ir elektrotechninių automatizavimo priemonių, elektroninės skaičiavimo tech-

VENGRIJA. Autobusas „Ikarus-Balkankar", sukurtas bendradarbiaujant su bulgarų automobilių gamintojais.

TASS'o fotonuotr.

nikos, tiksliosios mechanikos, optikos produkcijos, hidraulinių ir pneumatinių įrengimų gamyba. Planuojama pagaminti 95 tūkst. traktorių, 190 tūkst. lengvųjų automobilių. Didelis dėmesys skiriamas chemijos pramonei — vienai svarbiausių šiuolaikinio industrinio Rumunijos komplekso šakų. Antai mineralinių trąšų numatyta pagaminti daugiau kaip 3,9 mln. t, sintetinio kaučiuko — 211 tūkst. t.

Žemės ūkio bendrąją produkciją planuojama padidinti 6—6,8%.

Palyginus su praėjusiais metais, liaudies ūkiui plėtoti skiriama 8,3% daugiau kapitalinių įdėjimų. Planuojama atiduoti naudoti 250 svarbių pramonės ir žemės ūkio objektų.

Materialinės gamybos plėtojimo plano realizavimas įgalins toliau didinti realųjį darbo užmokestį.

Šalies užsienio prekybos apyvarta 15% prašoks 1984 m. lygį.

VENGRIJA. Respublikos nacionalines pajamas numatyta padidinti 2,3—2,8%. Svarbiausias šių metų plano uždavinys — toliau gerinti šalies mokėjimų balansą, stiprinti liaudies ūkio subalansavimą, sustabdyti kapitalinių įdėjimu ir darbo užmokesčio mažėjimo procesą, plečiant gamybą, didinant ūkininkavimo efektyvumą ir produkcijos konkurencingumą.

Kapitaliniai įdėjimai į liaudies ūkio socialistinį sektorių sudarys 193—195 mlrd. forintų. Pramonės gamybą numatyta padidinti 3%. Spartesniais tempais augs eksportinės produkcijos gamyba.

Žemės ūkio bendrąją produkciją numatyta padidinti 1%. Keliamas uždavinys išauginti šiais metais ne mažiau kaip 15,5 mln. t grūdų.

Gyventojų realiosios pajamos turi padidėti 1,5—2%. Numatyta pastatyti 74—75 tūkst. butų.

Eksportą planuojama padidinti 5—6%, importą — 2—3%. Toliau bus plečiama prekių apyvarta su Tarybų Sąjunga ir kitomis socialistinės sandraugos šalimis.

VOKIETIJOS DEMOKRATINĖ RESPUBLIKA. Pagamintos nacionalinės pajamos per metus padidės 4,4%, pramonės gamyba centrinio pavaldumo įmonėse — 4,3, beje, grynoji produkcija išaugs 8%. Kaip ir ankstesniais metais, didžiausia pramonės gamybos prieaugio dalis bus gauta padidinus darbo našumą (jo lygis pramonėje turi išaugti 7,1%, remiantis grynąja produkcija).

Sparčiau bus plėtojamos šakos, lemiančios mokslo ir technikos pažangą. Palyginus su 1984 m., staklių gamybos pramonės produkcija išaugs 6%, elektronikos ir elektrotechnikos pramonės — 7,7, žemės ūkio ir transporto mašinų gamybos pramonės — 5,4%.

Liaudies vartojamų prekių bus pagaminta už 73,8 mlrd. markių, t. y. 4,7% daugiau negu pernai.

Naujaisiais metais mokslui ir technikai vystyti numatyta išleisti 10,8 mlrd. markių, t. y. 5% šalies nacionalinių pajamų. Mokslo ir technikos pažangos priemonių įdiegimo dėka numatyta sutaupyti per metus 493 mln. valandų darbo laiko.

Didelis dėmesys skiriamas išteklių taupymui. To dėka savikaina, skaičiuojant 100 markių prekinės pramonės produkcijos turi sumažėti 2,6%.

Įvairių šakų materialinei techninei bazei plėtoti asignuojama 56 mlrd. markių. Daugiausia kapitalinių įdėjimų skiriama veikiančioms įmonėms modernizuoti ir rekonstruoti.

Pramoninių robotų ir manipuliatorių skaičius liaudies ūkyje šiais metais išaugs 13,5 tūkst., o iš viso jų bus 56,5 tūkst.

Dideli uždaviniai iškelti žemės ūkiui. Planuojama išauginti 10,7 mln. t grūdų, o jų derlingumą iš hektaro padidinti iki 41,9 cnt. Daugiau bus pagaminta ir gyvulininkystės produkcijos.

Šiais metais numatyta pastatyti ir modernizuoti 203 tūkst. butų, iš to skaičiaus apie 118 tūkst. butų bus pastatyta. Tai įgalins pagerinti daugiau kaip 600 tūkst. žmonių butų sąlygas. Gyventojų grynosios pajamos ir mažmeninė prekių apyvarta išaugs 4%. Naujų liaudies vartojamų prekių gamyba padidės 17,5%.

VDR užsienio prekybos apyvarta išaugs 8%, pirmiausia toliau plečiant ekonominį bendradarbiavimą su Tarybų Sąjunga ir kitomis socializmo šalimis.

ESPT IR JUGOSLAVIJA: ABIPUSIAI NAUDINGAS BENDRADARBIAVIMAS

ESPT šalių ir JFSR ekonominis bendradarbiavimas, prasidėjęs šeštajame dešimtmetyje, šiandien praktiškai aprėpia visas liaudies ūkio šakas. Pasirašyti 135 daugiašaliai susitarimai, iš to skaičiaus apie 60 susitarimų mokslo ir technikos srityje.

Sėkmingai vystosi ESPT ir JFSR prekyba, kuri tik 1981—1983 m. išaugo 32%, sudarydama 1983 m. 8,2 mlrd. rb. ESPT šalims dabar tenka per 40% Jugoslavijos visos užsienio prekybos apyvartos. Stambiausias jos prekybos partneris yra TSRS, kurios lyginamasis svoris šios šalies bendrajame eksporte 1983 m. sudarė 27,2, o importe — 20,3%. Numatoma, kad šiame penkmetyje prekių apyvarta tarp TSRS ir JFSR sudarys 32 mlrd. dol., palyginus su 18 mlrd. dol. 1976—1980 m. Būdingas TSRS ir JFSR prekių mainų bruožas — subalansuotumas. Antai TSRS eksportas į JFSR 1983 m. sudarė 2,7 mlrd. rb, importas iš Jugoslavijos — per 2,3 mlrd. rb. Analogiškai klostosi santykiai tarp Jugoslavijos ir kitų ESPT šalių.

Prekyba tarp ESPT šalių ir JFSR yra abipusiai naudinga. Dabar ESPT šalims tenka iki 100% jugoslaviškų boksitų, molžemio, 95% cinko koncentrato, 86% kokso, 75% akumuliatorių, 71% švino koncentrato, 44% transformatorių, 26% vario, daug mašinų gamybos, žemės ūkio ir maisto pramonės produkcijos, liaudies vartojamų prekių eksporto. Savo ruožtu ESPT šalys tenkina Jugoslavijos dujų reikmes 96%, koksuojančių anglių — beveik 70%, naftos — per 40%.

Ekonominiai ryšiai tarp ESPT šalių ir Jugoslavijos nuolatos turtėja naujomis formomis. Antai pastaraisiais metais prekių mainuose išsiplėtė tiekimai, vykdomi gamybos specializavimo ir kooperavimo pagrindu.

Ypač ryškūs gamybos specializavimo ir kooperavimo pasiekimai tarp **Jugoslavijos ir TSRS**. Dar 1969 m. buvo pasirašytas pirmasis tarpvyriausybinis susitarimas, numatantis vystyti specializaciją ir kooperaciją lengvųjų automobilių gamyboje. Pagal šį susitarimą kai kurios Jugoslavijos įmonės tiekia Volgos automobilių gamyklai kai kuriuos mazgus ir detales automobiliams „Lada", už tai gaudamos gatavus automobilius ir jų atsargines dalis.

Tokio susitarimo naudą rodo vis didėjantys šių mainų mastai: 1970—1975 m. tokie mainai sudarė 115 mln. dol., 1976—1980 m. — jų pasikeitimas padvigubėjo, o šiame penkmetyje jau pasieks 500 mln. dol.

Pastaraisiais metais Jugoslavijos įmonės pradėjo gaminti įrengimus Tarybų Sąjungoje statomoms atominėms elektrinėms, 1981—1985 m. šių įrengimų bus patiekta ne mažiau kaip už 200 mln. dol.

Dideli bendradarbiavimo gamybos specializavimo ir kooperavimo srityje mastai ir tarp **Jugoslavijos bei Lenkijos**. Ypač tokie mainai būdingi automobilių gamyboje. Antai 1981—1985 m. JFSR turi gauti iš LLR apie 80 tūkst. lengvųjų automobilių ir išsiųsti į šią šalį 65 tūkst. savų automobilių. Iš viso per šį laikotarpį užplanuotų lengvųjų automobilių ir komplektuojančių dalių tiekimai turi sudaryti beveik 700 mln. dol. Dar už 500 mln. dol. kiekviena šalis patieks autobusų, sunkvežimių ir jų atsarginių dalių.

JFSR ir VDR bendradarbiavime gamybos specializavimas ir kooperavimas plėtojami tokiose šakose, kaip mašinų ir automobilių gamyba, elektrotechnikos ir elektronikos pramonė, metalurgija, chemijos pramonė, žemės ūkis, lengvoji pramonė ir energetika, taip pat žaliavų išteklių ir antrinių žaliavų panaudojimas.

Glaudūs ryšiai gamybos specializavimo ir kooperavimo srityje susiklostė tarp **Jugoslavijos ir VLR**. Tai rodo tas faktas, kad specializuotos ir kooperuotos produkcijos lyginamasis svoris tarpusavio tiekimuose šiame penkmetyje sudarys 40—50%. 1980 m. Belgrade buvo pasirašytas ilgalaikis kooperacinis susitarimas dėl autokelių transporto priemonių gamybos. Numatyta, jog šiame penkmetyje tokios produkcijos tiekimai sudarys iki 1,3 mlrd.

dol. (1976—1980 m. jie sudarė 250 mln. dol.).

Kooperaciniai ryšiai plečiasi ir tarp **JFSR ir BLR.** 1983 m. pabaigoje buvo pasirašyti 8 nauji susitarimai dėl gamybos specializavimo ir kooperavimo. Antai Bulgarijos „Elektroimpeks" ir Jugoslavijos „Elektronska industrija" susitarė bendradarbiauti gaminant skaičiavimo techniką, elektroninius komponentus, elektroninius prietaisus, buitinę radijo elektroniką ir ryšių techniką.

Gerų rezultatų vystant gamybos specializavimą ir kooperavimą pasiekta ir tarp **JFSR bei Rumunijos.** Kooperuotų tiekimų lyginamasis svoris bendruose šių šalių prekių mainuose sudaro 20%.

Keičiamasi mašinų gamybos, metalurgijos, chemijos, naftos chemijos ir maisto pramonės produkcija. Palankios perspektyvos šioje srityje yra ir laivų statybos, elektronikos ir elektrotechnikos pramonėje.

Gamybos specializavimo bei kooperavimo linkme vystosi ir **Jugoslavijos bei Čekoslovakijos** bendradarbiavimas. Šiuo pagrindu ČSSR ir JFSR gamina tekinimo pusautomačius, įrankius metalo apdirbimo staklėms, daugelį kitų gaminių.

Nuolatos auga mokslinių techninių ryšių tarp **ESPT ir JSFR** vaidmuo. Antai TSRS ir JFSR bendrų tyrimų programoje numatyta sukurti apie 40 tipų naujų mašinų, prietaisų, technologinių procesų, 20 naujų medžiagų, per 30 techninės dokumentacijos komplektų. Tarybiniai ir jugoslavų metalurgai sukūrė ir pradėjo gaminti keletą naujų plieno rūšių. Gerų rezultatų pasiekė tarybiniai ir jugoslavų selekcionieriai.

TSRS ir Jugoslavijos staklių gamintojai atliko didelį darbą tema „Šaltkalvystės ir frezavimo staklių programinio valdymo sistemų sukūrimas". Sukurta ir išbandyta programinio valdymo sistema „ISMAT". Apie tūkstantis tokių sistemų jau patiekta Tarybų Sąjungai.

BESIVYSTANČIOSE ŠALYSE

PASAULIO ŠALYS: BURKINA FASO

Nuo 1984 m. rugpjūčio 4 d. Aukštutinės Voltos Respublika ėmė vadintis Burkina Faso. Tą dieną, kai šios nedidelės Vakarų Afrikos valstybės liaudis šventė pirmąsias Rugpjūčio revoliucijos metines, pagrindinėje sostinės magistralėje — Respublikos prospekte — suplevėsavo nauja valstybinė šalies vėliava. Dviejų — žalios ir raudonos — horizontalių juostų vėliavą puošia auksinė penkiakampė žvaigždė. Šventinis karinis paradas ir demonstracija prasidėjo nauju valstybiniu himnu. Demonstrantų kolonos nešė raudonus transparantus su įrašytais žodžiais „Tėvynė arba mirtis", „Mes laimėsime".

Naujas devizas, naujas himnas, nauja vėliava, naujas valstybės pavadinimas. Kuo paaiškinti šias naujoves? Kokia prasmė slepiasi naujuose simboliuose? Ir, pagaliau, kaip atspindi jie pasikeitimus, kuriuos įvykdė pastaruoju metu daug kentėjusi Burkina Faso liaudis?

Kaip žinoma, nepriklausoma valstybe Aukštutinės Voltos Respublika tapo 1960 m. Tačiau visi režimai, keitę vienas kitą, anksčiau ar vėliau pasirodė nepajėgūs spręsti šalies socialines ir ekonomines problemas kapitalistinio vystymosi rėmuose. Per 23 savo egzistavimo metus šalis taip ir nesugebėjo įveikti savo atsilikimo — kolonijinės praeities palikimo. Ji taip ir liko viena neturtingiausių šalių pasaulyje. Čia vidutinės metinės vieno gyventojo pajamos neviršijo 200 dol. Neokolonializmo ir visiškos priklausomybės nuo kapitalistinių šalių sąlygomis Aukštutinė Volta chroniškai kentė dėl ekonomikos neišsivystymo, dėl primityvaus žemės ūkio. Šalies pažangą trukdė ir nacionalinis susiskaldymas — joje gyvena apie 60 etninių įvairiakalbių grupių.

1983 m. pavasarį prasidėjo politinė krizė, kuri rugpjūčio 4 d. baigėsi eiliniu perversmu. Jį įvykdė pažangiai nusiteikusių karininkų grupė. Valdžia perėjo Revoliucijos nacionalinei tarybai (RNT). Naujoji vadovybė paskelbė, jog jos tikslas — sukurti visuomenę, kuriai būtų svetimas socialinis neteisingumas, išnaudojimas ir pasaulinio kapitalizmo viešpatavimas. RNT lyderiai apibūdina revoliuciją kaip liaudies demokratinę, kurios tikslas — liaudies demokratinės valstybės sukūrimas. 1983 m. paskelbtos „Revoliucinės nacionalinės tarybos veiklos pagrindinės kryptys". Šiame programiniame dokumente numatytas demokratinių socialinių ir ekonominių pertvarkymų kompleksas. Čia taipogi numatyta sukurti naują valstybinį aparatą, įvykdyti agrarinę, administracinę, švietimo, sveikatos apsaugos reformas, taip pat reformuoti gamybą ir paskirstymą taip, kad jie būtų kontroliuojami ir tarnautų darbo liaudžiai.

Užsienio politikos atžvilgiu „RNT pagrindinės veiklos kryptys" skelbia, kad Burkina Faso pasiruošusi vystyti santykius su visomis valstybėmis, solidarizuojasi su nacionalinio išsivadavimo judėjimu.

Burkina Faso liaudžiai ir jos vadovams naujas šalies pavadinimas simbolizuoja siekimą vieną kartą ir visiems laikams užbaigti su kolonijine praeitimi ir neokolonijiniu išnaudojimu, sukurti socialiniu atžvilgiu teisingą, taikią, pažangią visuomenę. „Burkina" — nacionaline more kalba reiškia „sąžiningas, savimi pasitikintis, išdidus žmogus". O „Faso" — kita kalba — diula — jungia tokias sąvokas, kaip „šalis, tėvynė, respublika".

Taigi Burkina Faso išvertus reikštų „Sąžiningų žmonių šalis". Taigi pavadinime slypi gili graži prasmė. Ji negali nežadinti simpatijų visiems geros valios žmonėms, visoms taikioms ir demokratinėms pasaulio jėgoms.

LOTYNŲ AMERIKA: JAV TURTĖJIMO ŠALTINIS

Lotynų Amerika Amerikos imperializmo pasaulinėje strategijoje turi ypač svarbią reikšmę. Tai ne kartą buvo pabrėžę ir JAV vadovai, kad nėra pasaulyje rajono, kuris JAV turėtų didesnę reikšmę negu Lotynų Amerika. Transnacionalinės korporacijos pavertė Lotynų Ameriką savo kapitalų įdėjimo sfera, žaliavų šaltiniu JAV pramonei, pramoninių prekių realizavimo rinka. Šio regiono šalyse veikia daugiau kaip 3 tūkst. Amerikos kompanijų filialų. Dabar Lotynų Amerika pagal šioje šalyje įdėtą JAV monopolijų privatų kapitalą užima trečią vietą po Kanados ir Europos, o tarp besivystančių šalių — pirmą vietą (apie 80%). 1981 m. JAV tiesioginiai privatūs kapitalo įdėjimai į Lotynų Amerikos šalis siekė apie 39 mlrd. dol., t. y. padidėjo beveik 4 kartus, palyginus su 1967 m.

JAV privataus kapitalo eksportas į Lotynų Ameriką — pats didžiausias Amerikos monopolijų biznis ir savotiškas įrankis Lotynų Amerikos liaudžiai plėšti. Per kelerius metus šios monopolijos gauna pelno tiek, kad susigrąžina visą įdėtą kapitalą šio regiono šalyse. Antai 1967—1981 m. JAV kapitalistų pelnas Lotynų Amerikoje (JAV prekybos ministerijos duomenimis) sudarė 38 mlrd. dol. Apskaičiuota, kad iš kiekvieno dolerio, įdėto į Lotynų Amerikos šalis, JAV korporacijos gauna 4 ir daugiau dolerių. Tokie pasakiški pelnai gaunami grobuoniškai eksploatuojant gamtinius Lotynų Amerikos turtus, perskirstant pelnus cirkuliacijos sferoje su monopolinių kainų pagalba, nustatant darbininkams mažą darbo užmokestį ir intensyviai juos išnaudojant. Pavyzdžiui, Brazilijos pramonės įmonėse, kurias kontroliuoja JAV korporacijos, darbo diena trunka 11—12, kartais net 14—16 val.

Amerikos monopolijos didesnę dalį pelno iš Lotynų Amerikos šalių išveža į JAV, o likutį įdeda į savo filialus šiose šalyse. 1980 m. JAV korporacijos išvežė iš Lotynų Amerikos šalių (kaip dividendus iš savo tiesioginių privatinių investicijų) daugiau kaip 7 mlrd. dol., o per laikotarpį nuo 1970 m. iki 1980 m. — maždaug 23 mlrd. dol. Taigi didelė dalis pridedamosios vertės sukurtos Lotynų Amerikos darbininkų darbu, — tai JAV finansavimo ir turtėjimo šaltinis.

Kitas JAV turtėjimo šaltinis savo pietinių kaimynų sąskaita — nelygiavertčiai prekybiniai mainai. Lotynų Amerikos šalys Jungtinėms Valstijoms — tai įvairių mineralinių ir žemės ūkio žaliavų, taip pat maisto produktų tradiciniai tiekėjai. Iš čia tiekiama 70% strateginių medžiagų JAV kariniam pramoniniam kompleksui (tai alavas, švinas, cinkas, geležies rūda, boksitai), taip pat bananai, kava, cukrus ir kitos prekės. Iš JAV daugiausia vežamos mašinos, įrengimai ir kita pramonės produkcija. Dirbtinai mažindami kainas eksportuojamai žaliavai iš šių šalių ir padidindami kainas savo pramoninėms prekėms,

JAV papildomai gauna nemažą pelną. Antai tik 1981—1982 m. JAV iš kainų skirtumų uždirbo 19 mlrd. dol.

Paskutiniaisiais duomenimis, Brazilijos įsiskolinimas užsieniui siekia 100 mlrd. dol., Meksikos — 95, Argentinos — 45 mlrd. dol. Bendras Lotynų Amerikos šalių įsiskolinimas užsieniui pasiekė 350 mlrd. dol., o septintąjį dešimtmetį buvo 7 mlrd. dol. Per paskutiniuosius aštuonerius metus šio regiono šalys vien palūkanų išmokėjo JAV 143 mlrd. dol.

JAV grobia ne tik Lotynų Amerikos šalių materialinius, bet ir intelektualinius išteklius, t. y. vilioja jų mokslinius techninius kadrus.

KAPITALISTINĖSE ŠALYSE

DIDŽIAVALSTYBIŠKOS AMBICIJOS JAV EKONOMINĖJE POLITIKOJE

JAV administracijos ekonominės politikos skiriamasis bruožas yra nesulaikomas siekimas pajungti kitų šalių ekonomiką savo monopolijų interesams, gauti vis daugiau pelno grobiant kitas tautas.

Karinės JAV sąnaudos duoda milžiniškus pelnus. 1980 m. karinis biudžetas sudarė 146 mlrd. dol., o 1985 m. patvirtinta 292,2 mlrd. dol., 1984—1988 f. m. numatoma skirti ginklavimosi varžyboms beveik 2 trln. dol. Šie pinigai atitenka stambiausiems ginklų tiekėjams. Štai 1961—1981 m. visa karinių užsakymų suma sudarė: „Dženeral dainemiks" korporacijai — 36,7 mlrd. dol., „Lokchid" — 36,2, „Makdonel Duglas" — 36,1, „Dženeral-Elektrik" — 28,8 mlrd. dol. JAV korporacijų ginklais kurstomi kariniai konfliktai.

Didžiąją dalį savo pelnų JAV korporacijos gauna grobdamos besivystančias šalis. Pinigai įdedami daugiausia į žaliavų gavybos šakas. Iš Lotynų Amerikos šalių JAV monopolijos išsiurbia iki 70% strateginių žaliavų, milžinišką kiekį kitų išteklių. Tuo tarpu monopolijų nustatomos žaliavų kainos nuolat mažinamos, o JAV ir kitų imperialistinių valstybių eksportuojamų gatavų gaminių kainos — didinamos.

Jaunosios valstybės turi didžiulių nuostolių dėl nelygiateisių prekybinių ir ekonominių santykių su JAV ir kitomis išsivysčiusiomis kapitalistinėmis šalimis. Besivystančių šalių skolos 1983 m. viršijo astronominį skaičių — 800 mlrd. dol, iš to skaičiaus Lotynų Amerikos valstybės skolingos daugiau kaip 300 mlrd. dol.

Paprastai kreditai teikiami už 12—14% palūkanų per metus. Kiekvienas skolintas doleris apauga palūkanomis kaip sniego gniužulas. Daugelis šalių priverstos beveik visas savo įplaukas iš eksporto naudoti palūkanoms už kreditą sumokėti. Besivystančios valstybės sumoka bankams daugiau negu jie skolina. Pasaulinio banko duomenimis, 1981—1983 m. besivystančios šalys pervedė išsivysčiusioms kapitalistinėms valstybėms 44 mlrd. dol., iš jų 21 mlrd. — 1983 m. Taigi JAV finansuoja savo ekonomiką, vadinasi, ir karines išlaidas, išnaudodamos kitas valstybes.

Kaip grobimo mechanizmo svertą JAV naudoja diskonto normą. Aukštas šių normų lygis garantuoja užsienio kapitalų įplaukimą į JAV. Pavyzdžiui, 1980—1983 m. iš Vakarų Europos iškeliavo už vandenyno daugiau kaip 150 mlrd. dol. Toks kapitalų nuotėkis turėjo rimtų padarinių Bendrosios rinkos šalių valiutos ir finansų sistemai, sukrėtė jų ekonomiką, padidino nedarbą. Besivystančioms šalims aukšta diskonto norma sąlygojo naujas skolas.

Tarp JAV administracijos ekonominių svertų, kuriais siekiama pakirsti besivystančių šalių nepriklausomybę, svarbią vietą užima protekcionizmas prekyboje. Trys penktadaliai pramoniniu atžvilgiu išsivysčiusių kapitalistinių valstybių produkcijos patenka protekcionizmo įtakon, ir besivystančių šalių konkurencinė galia mažėja. Praktiškai jaunų valstybių eksportas į JAV, esant tokiam protekcionizmui, tampa neįmanomas.

Taigi faktai rodo, kad JAV monopolijos grobė ir grobia besivystančias valstybes, perpumpuoja jų nesuskaičiuojamus turtus. Dėl to dar opesnė darosi tarptautinių ekonominių santykių pertvarkymo lygiateisiškumo pagrindu, naujos tarptautinės ekonominės tvarkos įvedimo problema.

VAKARŲ EKONOMIKA: JAV DIKTATAS

Šiame dešimtmetyje pasaulinė kapitalistinė ekonomika susidūrė su ypač sudėtingomis problemomis. Gilūs kapitalistinio ūkio prieštaravimai, ekologiniai energetikos žaliavų sunkumai, valstybinio reguliavimo krizė — visa tai giliai persipynė su tolesniu ūkinio nepastovumo, nedarbu, gamybos augimo tempų lėtėjimu, o kai kuriais atvejais — ir absoliučiu užsienio ekonominės veiklos sumažėjimu.

Visa tai Vakarų spaudai davė pretekstą sulyginti šio dešimtmečio pradžios ekonomikos padėtį su 1929—1933 m. „didžiąja depresija". Antai 1932 m. JAV buvo 12 mln. „nereikalingų žmonių". Tiek bedarbių šalyje buvo ir 1982 m. Ketvirtojo dešimtmečio krizė buvo apėmusi visas kapitalistines šalis. Mūsų dienomis vyksta analogiškas reiškinys — EEB šalyse oficialiai užregistruota 12,9 mln. bedarbių, nemaža šakų yra visiškai apmirusios, didėja įsiskolinimas užsieniui.

Šio dešimtmečio ekonominį nuosmukį sąlygojo sudėtingiausi krizės reiškiniai praėjusiame dešimtmetyje. Antai oficialios statistikos duomenimis, aštuntajame dešimtmetyje ekonomikos augimo tempai, palyginus su septintuoju, sumažėjo beveik pusiau. Tai palietė daugumą šalies ekonomikos šakų, o dėl to daugiau kaip ketvirtadaliu nusmuko bendrojo nacionalinio JAV produkto vienam gyventojui augimo dinamika.

Ypač stipriai krizė palietė lemiamą gamybinę sferą — pramonę. Jos gamybos augimo tempai 1970—1980 m. buvo lėtesni negu praėjusiame dešimtmetyje: apdirbamosiose šakose — vidutiniškai trečdaliu, gavybinėse — per 2 kartus, o statyboje — net 7 kartus.

Didelį mastą pasiekė infliacija. Antai vidutiniai metiniai vartojamųjų prekių kainų augimo tempai aštuntajame dešimtmetyje, palyginus su septintuoju, padidėjo daugiau kaip trigubai (nuo 2,3 iki 7,1%), o 1980 m. jie sudarė 13,5%. Dėl to tik nuo 1970 iki 1980 m. JAV maisto produktų ir butų kainos pakilo vidutiniškai 2,2 karto, medicininio aptarnavimo — 2,3 karto, energijos išteklių (dujų, elektros) apmokėjimas — 3,4 karto.

Oficialios statistikos duomenimis, visiškų bedarbių skaičius 1984 m. pradžioje JAV sudarė 8% visos darbo jėgos, o Vakarų Europoje — vidutiniškai daugiau kaip 10%. Ir pagaliau dar vienas problemos aspektas. Aukštų banko palūkanų politika, kurios pagalba Vašingtonas, įsiveždamas į JAV Vakarų Europos ir Japonijos kapitalus, stengiasi paslėpti savo deficitą, verčia kitas kapitalistinio pasaulio šalis išleisti milžiniškas sumas savų valiutų pastovumui išlaikyti. Visa tai faktiškai reiškia, kad JAV eksportuoja infliaciją už savo šalies ribų, o tai neigiamai atsiliepia ekonominei konjunktūrai Vakarų Europoje ir Japonijoje.

TRUMPAI

● Aprobuota Limpopo slėnio Mozambike kompleksinio įsavinimo generalinė schema. Apie būsimų darbų mastus liudija toks faktas: jie apims 50 tūkst. kv. km plotą nuo Indijos vandenyno krantų iki sienų su Zambija ir PAR. Programos realizavimas įgalins gerokai padidinti žemės ūkio gamybą šalyje, kasmet papildomai gauti 185 tūkst. t ryžių, 350 tūkst. t kukurūzų ir kviečių, 135 tūkst. t pupelių ir sojos, daugiau kaip 1 mln. t daržovių ir arbūzinių kultūrų.

● Jungtinėse Amerikos Valstijose vyksta spartus gyventojų „senėjimo" procesas. JAV surašymo biuro duomenimis, 1980 m. šalyje gyveno 25,7 mln. žmonių — 65 metų amžiaus ir vyresnių. Šimtmečio pabaigoje šis skaičius padidės iki 35 mln. žmonių, o 2030 metais jis sudarys jau 64 mln.

BAIGIAMIEJI PENKMEČIO METAI
TSRS EKONOMINIO IR SOCIALINIO VYSTYMO 1985 METAIS PAGRINDINIAI RODIKLIAI
(prieaugio tempai procentais, palyginus su 1984 m.)

Nacionalinės pajamos, naudojamos vartojimui ir kaupimui	3,5
Visa pramonės produkcija	3,9
iš to skaičiaus:	
gamybos priemonių gamyba	3,9
vartojimo reikmenų gamyba	4,0
Valstybiniai kapitaliniai įdėjimai	5,5
Visų transporto rūšių krovinių apyvarta	3,3
Darbo našumas:	
pramonėje	3,7
statyboje	3,5
geležinkelių transporte	2,1
Pelnas, gautas iš pramonės veiklos	9,2
Realiosios pajamos vienam gyventojui	3,3
Valstybinės ir kooperatinės prekybos mažmeninė prekių apyvarta	5,2
Buitinių paslaugų gyventojams realizavimas	6,0

VIDUTINIS MĖNESINIS DARBININKŲ IR TARNAUTOJŲ DARBO UŽMOKESTIS TSRS LIAUDIES ŪKYJE, KOLŪKIEČIŲ DARBO APMOKĖJIMAS (rb)

	1980 m.	1981 m.	1982 m.	1983 m.
Vidutinis mėnesinis darbininkų ir tarnautojų darbo užmokestis liaudies ūkyje	168,9	172,5	177,3	182
Vidutinis mėnesinis kolūkiečių darbo apmokėjimas visuomeniniame ūkyje	118,5	122,1	128,9	141,1

P a s t a b a. 1983 m. vidutinis mėnesinis darbininkų ir tarnautojų darbo užmokestis pramonėje sudarė 199 rb, transporte — 213 rb, statyboje — 222 rb.

MAISTO PRODUKTŲ SUVARTOJIMAS TARYBŲ SĄJUNGOJE
(vienam gyventojui per metus; kg)

	1980 m.	1981 m.	1982 m.	1983 m.
Mėsa ir mėsos produktai, perskaičiuoti į mėsą (įskaltant lašinius ir subproduktus natūra)	57,6	57,4	57,7	58,4
Pienas ir pieno produktal (perskaičiuoti į pieną)	314	304	300	309
Kiaušiniai — vnt.	239	247	249	253
Žuvis ir jos produktai	17,6	18,0	18,1	17,6
Cukrus	44,4	44,5	44,2	44,2
Aliejus	8,8	9,1	9,5	9,6
Bulvės	109	104	106	110
Daržovės ir arbūzinės kultūros	97	99	100	101
Valsiai ir uogos (be perdirbtų į vyną)	38	40	43	44
Miltų produktai (duona ir makaronų gaminiai, perskaičiuoti į miltus, miltai, kruopos, ankštiniai grūdai)	138	137	136	136

P a s t a b a. Sutinkamai su TSRS maisto programa pagrindinių maisto produktų suvartojimas vienam gyventojui 1990 m. bus maždaug toks: mėsos ir mėsos produktų — 70 kg, žuvies ir žuvies produktų — 19, pieno ir pieno produktų — 330—340 kg, kiaušinių — 260—266 vnt., aliejaus — 13,2 kg, daržovių — 126—135, vaisių ir uogų — 66—70 kg.

IŠMOKOS IR LENGVATOS TSRS GYVENTOJAMS IŠ VISUOMENINIŲ VARTOJIMO FONDŲ

	1980 m.	1981 m.	1982 m.	1983 m.
Išmokos ir lengvatos — iš viso, mlrd. rb	117,0	122,2	128,6	134,5
iš jų:				
švietimas (nemokamas mokymas, kultūros bei švietimo darbas)	31,6	32,5	34,0	34,7
iš to skaičiaus stipendijos	2,5	2,5	2,5	2,6
sveikatos apsauga ir fizinė kultūra (nemokama medicininė pagalba, sanatorinis ir kurortinis aptarnavimas, fizinis ugdymas ir kt.)	17,2	17,8	18,6	19,2
socialinis aprūpinimas ir socialinis draudimas	45,6	48,3	51,3	55,1
iš to skaičiaus. pensijos	33,3	35,4	37,8	40,0
pašalpos	11,0	11,3	11,9	13,2
valstybės išlaidos butų fondui išlaikyti (dalis, kurios nepadengia mažas buto mokestis)	6,9	7,4	7,9	8,3
Išmokos ir lengvatos vienam gyventojui — rb	441	457	477	495

P a s t a b a. Valstybės išlaidos vienam moksleiviui per metus sudaro: bendrojo lavinimo mokyklose — daugiau kaip 200 rb, vidurinėse specialiosiose mokyklose — daugiau kaip 750 rb, aukštosiose mokyklose — daugiau kaip 1100 rb.

Vienam kūdikiui išlaikyti vaikų lopšeliuose per metus išleidžiama daugiau kaip 600 rb, o vaikų darželiuose — daugiau kaip 500 rb; 80% šių išlaidų apmoka valstybė. Vienam ligoniui išlaikyti per dieną valstybė skiria daugiau kaip 10 rb.

TSRS MIESTO IR KAIMO GYVENTOJŲ APRŪPINIMAS ILGO NAUDOJIMO KULTŪRINIAIS, BUITINIAIS IR ŪKINIAIS REIKMENIMIS (metų pabaigoje; vnt.)

	100 šeimų			
	1970 m.	1975 m.	1980 m.	1983 m.
Laikrodžiai	411	455	518	520
Radijo imtuvai ir įtaisai	72	79	85	93
Televizoriai	51	74	85	95
Magnetofonai	7	16	25	32
Fotoaparatai	27	27	31	33
Šaldytuvai	32	61	86	90
Skalbimo mašinos	52	65	70	70
Dulkių siurbliai	12	18	29	36
Motociklai ir motoroleriai	7	8	10	14
Dviračiai ir mopedai	50	54	49	54
Siuvamosios mašinos	56	61	65	65

PRAMONĖS GAMYBOS NE MAISTO PREKIŲ VARTOJIMAS TARYBŲ SĄJUNGOJE (vienam gyventojui per metus)

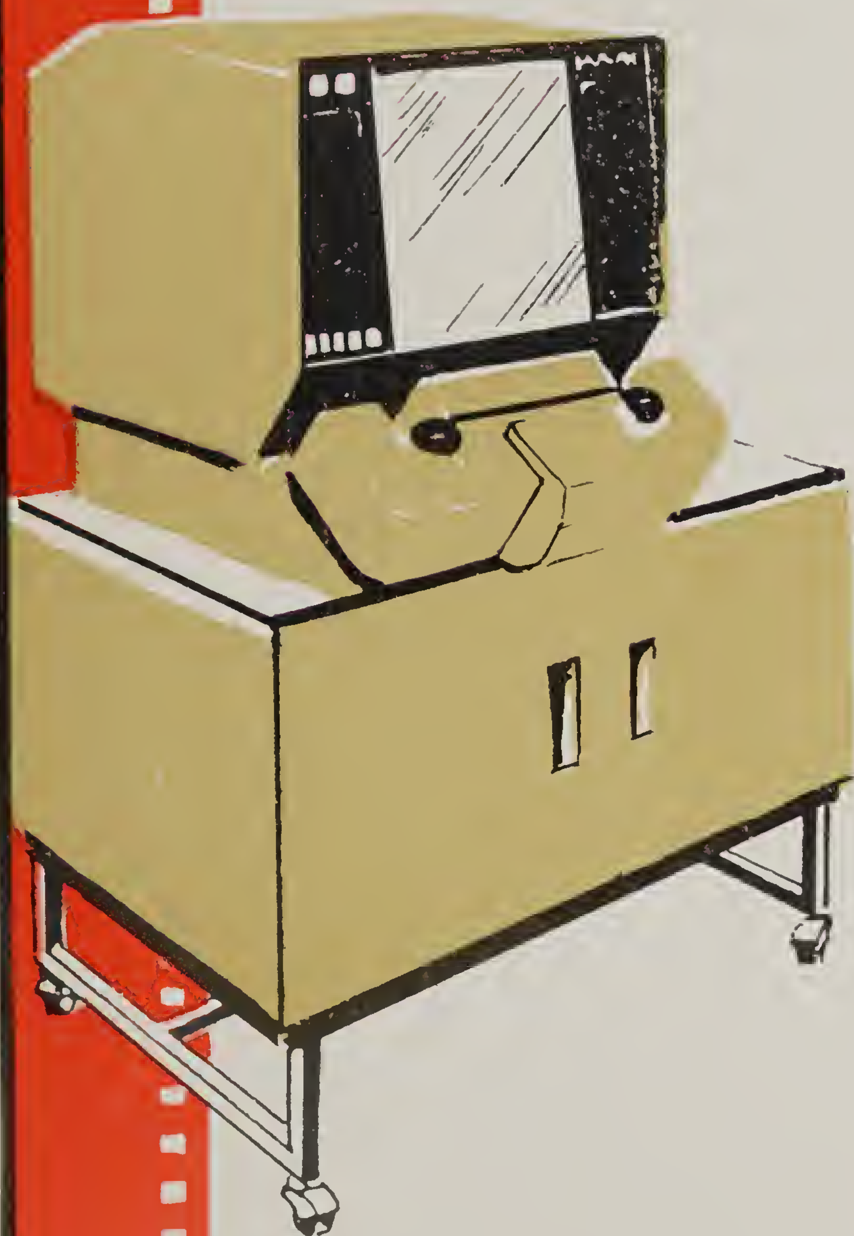
	1980 m.	1981 m.	1982 m.	1983 m.
Audiniai (be sunaudotų pramonės gaminiams) — iš viso, kv. m	34,6	34,1	34,4	36,3
iš to skaičiaus:				
medvilniniai	23,8	24,2	24,1	25,4
vilnoniai	2,7	2,6	2,6	2,5
šilkiniai	6,6	6,1	6,3	6,9
lininiai	1,5	1,2	1,4	1,5
Viršutinis trikotažas — vnt.	2,1	2,0	2,0	1,9
Baltinių trikotažas — vnt.	4,4	4,4	4,3	4,4
Kojinės ir puskojinės — porų	6,8	6,6	6,7	6,7
Odinė avalynė — porų	3,2	3,2	3,1	3,1

SKAITYMO-KOPIJAVIMO APARATAS LP 3945.9-1

Šis aparatas naudojamas kaip išvedimo įrenginys reprografijos techniniame komplekse su mikrofilmais MR-16, MR-35 ir mikrofiša MF-A6. Aparatas gali būti plačiai naudojamas archyvuose, informacijos centruose, mokymo įstaigose, konstravimo biuruose, įmonėse ir organizacijose.

Aparatas užtikrina: rankinę norimo kadro iš mikrofilmų MR-16, MR-35 ir mikrofišų MF-A6 paiešką, automatinę norimo kadro paiešką iš ruloninių mikrofilmų MR-16 ir MR-35; ekrane padidinto kadro atvaizdo skaitymą ir iš negatyvinių bei pozityvinių mikrofilmų ir mikrofišų padidintų kopijų pagaminimą ant paprasto A4 formato popieriaus.

Aparate panaudotas statinis kadrų eksponavimas ir ryškinimas „magnetinių šepečių"; tai užtikrina geros kokybės kontrastinę kopiją.

Techninės charakteristikos

Nominaliniai mikrofilmų kadrų matmenys — mm	32×22,5; 15,75×11
Nominaliniai didinimo masteliai	10,5:1; 21:1
Nominaliniai kopijų matmenys — mm	210×297
Kopijų kiekis, pagaminamas per 1 min. (neskaitant pirmos kopijos) — — ne mažiau kaip	15
Vidutiniškai sunaudojama elektros energijos kopijavimo režimo metu — kWh (ne daugiau kaip)	2
Gabaritiniai aparato matmenys — mm	850×750×1260
Aparato masė — kg (ne daugiau kaip)	160

Naudojamos medžiagos

Elektrofotografinė juosta LEK-10-300, gaminama J. Janonio popieriaus fabrike (233014, Kaunas, Černiachovskio g. 34).

Elektrografiniai toneriai 5 ir 6, juodas, gaminami Eksperimentinėje gamykloje (232600, Vilnius, R. Armijos pr. 187).

Fermomagnetinis elektrografinis nešiklis S101 „Egnos-1", pagal paraiškas partijomis gaminamas Ukrainos TSR MA eksperimentinėje gamykloje (252180, Kijevas, Služebnaja g. 3).

Paraiškos elektrofotografinėms medžiagoms pateikiamos materialinio-techninio tiekimo teritorinėms valdyboms.

Masiškai aparatus numatoma gaminti „Suchumpribor" gamykloje (384933, Suchumis, Tarchnišvilio g. 13) 1986 metais.

Paraiškas aparatams pateikti materialinio techninio tiekimo teritorinėms valdyboms. Aparatai skiriami pagal „Sojuzglavpribor" paskyras (117218, Maskva, Kržižanovskio g. 16, korpusas 1).

TSRS prietaisų, automatizavimo priemonių ir valdymo sistemų gamybos ministerijos susivienijimo „Sojuzorgtechnika" specialus orgtechnikos konstravimo biuras

35 kp INDEKSAS 76713 ● LIAUDIES ŪKIS ● 1985, 2 (316), p. 1—32

PILIEČIAI!

Žiemą, esant šaltiems orams ir įšalusiam gruntui, padidėja požeminių dujotiekių pažeidimo pavojus. Iš pažeisto dujotiekio išsiveržusios dujos gali patekti į artimiausias požemines komunikacijas, namų laiptines ir rūsius.

Kad neįvyktų nelaimingas atsitikimas — nesprogtų susidaręs dujų ir oro mišinys, — nebūkite abejingi, užuodę dujų kvapą gatvėje, laiptinėje, rūsyje.

Praneškite apie tai avarinei dujų tarnybai telefonu 04 ir palaukite jos atvažiuojant.

LIETUVOS TSR
VALSTYBINIS
DUJOFIKACIJOS
KOMITETAS

ISSN 0134—3076

LIAUDIES ŪKIS

85|3

Vilnius

MICHAILAS GORBAČIOVAS

Tarybų Sąjungos Komunistų partijos
Centro Komiteto Generalinis Sekretorius

INFORMACINIS PRANEŠIMAS

APIE TARYBŲ SĄJUNGOS KOMUNISTŲ PARTIJOS CENTRO KOMITETO PLENUMĄ

1985 metų kovo 11 dieną įvyko Tarybų Sąjungos Komunistų partijos Centro Komiteto neeilinis plenumas.

CK Politinio biuro pavedimu plenumą pradėjo TSKP CK Politinio biuro narys, TSKP CK sekretorius drg. M. Gorbačiovas.

Ryšium su TSKP CK Generalinio Sekretoriaus, TSRS Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo Pirmininko K. Černenkos mirtimi plenumo dalyviai pagerbė Konstantino Černenkos atminimą gedulingos tylos minute.

Plenumas pažymėjo, kad Tarybų Sąjungos Komunistų partija, visa tarybinė liaudis patyrė skaudų nuostolį. Iš gyvenimo pasitraukė įžymus partijos ir valstybės veikėjas, patriotas ir internacionalistas, nuoseklus kovotojas už komunizmo ir taikos idealų triumfą Žemėje.

Visą savo gyvenimą Konstantinas Cernenka iki galo atidavė Lenino partijos reikalui, tarybinės liaudies interesams. Kur tik siuntė jį partija, jis visada su jam būdingu pasiaukojimu kovojo už TSKP politikos įgyvendinimą.

Konstantinas Černenka labai rūpinosi, kad būtų nuosekliai vykdomas išsivysčiusio socializmo tobulinimo, svarbių ekonominio ir socialinio vystymo uždavinių sprendimo, tarybinės liaudies gerovės ir kultūros kėlimo, masių kūrybinio aktyvumo tolesnio didinimo, ideologinio darbo gerinimo, drausmės, teisėtumo ir tvarkos stiprinimo kursas.

Didelį įnašą Konstantinas Černenka įnešė į tolesnį visapusiško bendradarbiavimo su broliškomis socializmo šalimis plėtojimą, socialistinį ekonomikos integravimą, socialistinės sandraugos pozicijų stiprinimą. Jam vadovaujant, buvo tvirtai ir nuosekliai realizuojami skirtingos visuomeninės santvarkos valstybių taikaus sambūvio principai, duodamas ryžtingas atkirtis agresyvioms imperializmo užmačioms, nenuilstamai kovojama už tai, kad būtų nutrauktos imperializmo primestos ginklavimosi varžybos, pašalinta branduolinio karo grėsmė, užtikrintas patikimas tautų saugumas.

Kaip akies vyzdį Konstantinas Černenka saugojo mūsų Komunistų partijos vienybę, kolektyvinį Centro Komiteto ir jo Politinio biuro veiklos pobūdį. Jis visada siekė, kad partija visais lygiais veiktų kaip susitelkęs, darnus ir kovingas organizmas. Komunistų minčių ir darbų vienovę jis laikė visų mūsų laimėjimų, trūkumų įveikimo laidu, nuoseklaus žengimo į priekį laidu.

Plenumas pabrėžė, kad šiomis liūdesio dienomis komunistai, visa tarybinė liaudis dar glaudžiau susitelkia apie partijos Centro Komitetą ir jo Politinį biurą. Partiją tarybiniai žmonės visiškai pagrįstai laiko vadovaujančia ir vairuojančia visuomenės jėga, yra tvirtai pasiryžę pasiaukojamai kovoti už TSKP lenininės vidaus ir užsienio politikos realizavimą.

CK plenumo dalyviai pareiškė nuoširdžią užuojautą velionio giminėms ir artimiesiems.

CK plenumas apsvarstė klausimą dėl TSKP CK Generalinio Sekretoriaus išrinkimo.

Politinio biuro pavedimu kalbą šiuo klausimu pasakė Politinio biuro narys drg. A. Gromyka. Jis pasiūlė išrinkti TSKP CK Generaliniu Sekretoriumi drg. M. Gorbačiovą.

TSKP Centro Komiteto Generaliniu Sekretoriumi plenumas vieningai išrinko drg. M. Gorbačiovą.

Po to plenume kalbėjo TSKP CK Generalinis Sekretorius drg. M. Gorbačiovas. Jis nuoširdžiai padėkojo už didelį pasitikėjimą, kurį jam parodė TSKP Centro Komitetas, pažymėjo, kad labai gerai supranta, kokia didelė yra su tuo susijusi atsakomybė.

Drg. M. Gorbačiovas užtikrino TSKP Centro Komitetą, jog jis skirs visas jėgas, kad ištikimai tarnautų mūsų partijai, mūsų liaudžiai, didiesiems Lenino idealams, kad būtų nenukrypstamai įgyvendinamos programinės TSKP nuostatos, užtikrinamas perimamumas sprendžiant uždavinius, toliau stiprinti ekonominę ir gynybinę TSRS galią, kelti tarybinės liaudies gerovę, stiprinti taiką, atkakliai vykdoma lenininė Komunistų partijos ir Tarybų valstybės vidaus bei užsienio politika.

Tuo CK plenumas baigė savo darbą.

ŪKININKAUKIME EFEKTYVIAI, RACIONALIAI

Mes turime padaryti lemiamą posūkį, pervesdami liaudies ūkį į intensyvios raidos vėžes. Mes turime, privalome per trumpą laiką pasiekti pačias priešakines mokslines technines pozicijas, aukščiausią pasaulinį visuomeninio darbo našumo lygį.

Iš TSKP CK Generalinio Sekretoriaus draugo M. Gorbačiovo kalbos TSKP CK neeiliniame kovo plenume

Paskutinieji vienuoliktojo penkmečio metai — aktyvaus pasiruošimo TSKP XXVII suvažiavimui laikotarpis. Šitai suteikia politinę prasmę tam darbui, kurį reikia atlikti liaudies ūkyje šiais metais. „Neatimama sudedamoji pasiruošimo suvažiavimui dalis, — buvo pažymėta TSKP CK 1984 m. spalio plenume — planų dvyliktajam penkmečiui ir perspektyvai rengimas. Juose reikės įkūnyti ir konkretizuoti partijos ekonominę strategiją iki šio šimtmečio pabaigos. Pagrindinis šių planų tikslas aiškus. Reikia remiantis vis svaresniais tarybinių žmonių darbo rezultatais pakelti į kokybiškai naują pakopą liaudies gerovę, mūsų liaudies gyvenimo materialinį ir dvasinį lygį".

Praėję ketveri penkmečio metai įnešė į mūsų gyvenimą daug naujo, padarė teigiamą poveikį socialistinės ekonomikos, mokslo ir kultūros raidai. Tarybinė liaudis, Komunistų partijos vadovaujama, žengė dar vieną žingsnį pirmyn savo didžiuliame kuriamajame darbe, stiprindama ir plėtodama išsivysčiusio socializmo materialinę techninę bazę. Nors dėl įvairių priežasčių ir sunkumų augimo tempai 1981—1982 m. buvo šiek tiek lėtesni negu numatyta penkmečio plane, vėlesniais metais šalies ekonomika partijos parengtų veiksmingų priemonių dėka vystėsi dinamiškiau. Vidutinis metinis pramonės produkcijos prieaugis 1983 — 1984 m. sudarė 32 mlrd. rb, arba 1,5 karto daugiau, palyginus su pirmaisiais dvejais penkmečio metais. Per praėjusius ketverius penkmečio metus atiduota naudoti dešimtys naujų atominių, šiluminių ir hidroelektrinių.

Darbo našumo — pagrindinio ekonomikos efektyvumo rodiklio — augimo tempai per pastaruosius dvejus metus viršijo vidutinius metinius praėjusio penkmečio ir šio penkmečio dvejų metų rodiklius. 1984 m. padidinus darbo našumą gautas beveik visas šalies nacionalinių pajamų prieaugis. Iš to galima daryti svarbią išvadą: tarybinė ekonomika vis tvirčiau pervedama į intensyvios raidos vėžes. Einant šiuo keliu, pasirenkant optimalius sprendimus svarbu kūrybiškai taikyti pagrindinius socialistinio ūkininkavimo principus. „Tai reiškia, — pažymėjo TSKP CK Generalinis Sekretorius draugas M. Gorbačiovas TSKP CK neeiliniame kovo plenume, — nuolat planingai vystyti ekonomiką, stiprinti socialistinę nuosavybę, plėsti įmonių teises, didinti jų savarankiškumą ir atsakomybę, suinteresuotumą galutiniais darbo rezultatais. Tai reiškia visą ekonomikos vystymą pajungti galiausiai tarybinių žmonių interesams".

Vykdoma Maisto programa. Kaimas gauna vis daugiau šiuolaikinės technikos, mineralinių trąšų. Didėja žemės ūkio bendroji produkcija, gyvulininkystės produkcijos supirkimai. Tai teigiamai atsiliepia agropramoninio komplekso perdirbančiųjų šakų darbui ir gyventojų aprūpinimui mėsos ir pieno produktais.

Pagrindinis šalies ekonomikos plėtojimo orientyras — pirmiausia toliau intensyvinti gamybą spartinant mokslo ir technikos pažangą, visapusiškai tobulinant ir gerinant socialistinio ūkininkavimo formas bei metodus. To ir siekia partija, jos Centro Komitetas. Jie deda atkaklias pastangas, kad jau devintojo dešimtmečio pabaigoje būtų pasiektas tikras mokslo ir technikos pažangos spartinimo, tarybinės ekonomikos efektyvumo didinimo persilaužimas. Tik tuo remiantis galima sukurti pažangiausią išsivysčiusio socializmo materialinę techninę bazę, kuri užtikrins kokybiškai naują tarybinės liaudies gerovės lygį.

Baigiamaisiais šio penkmečio metais ir dvyliktajame penkmetyje ekonominei programai įvykdyti reikės įgyvendinti kompleksines priemones spartinant mokslo ir technikos pažangą, pagerinti šakų vystymo subalansuotumą ir proporcingumą, užtikrinti didelius struktūrinius poslinkius, tobulinti valdymą ir visą ūkio mechanizmą.

Iš principo naujos technikos bei technologijos kūrimas ir diegimas tampa labai svarbiu šiuolaikinio ekonomikos vystymo veiksniu. Tai labai didelės svarbos uždavinys. Išspręsti jį — vadinasi, išspręsti ir ekonomikos intensyvinimo, efektyvumo didinimo problemą. Tačiau technikos pažanga negali visose šakose vystytis vienodai tolygiai. Kyla būtinumas koncentruoti techniką ir mokslo pastangas tuose gamybos baruose, kuriuose per trumpą laiką galima gauti maksimalų liaudies ūkio efektą, pavyzdžiui, žaliavos perdirbimo ir kuro gavybos procesuose, taip pat darbaimliuose gamybos procesuose, kuriuose vyrauja rankų darbas. Todėl labai svarbia mokslo ir technikos pažangos kryptimi artimiausiais metais turi tapti išteklius ir darbą tausojančios technologijos diegimas.

Vienas pagrindinių gamybos intensyvinimo veiksnių, bandras visoms liaudies ūkio šakoms, — mūsų šalyje sukurtas didžiulis gamybinis potencialas.

Intensyvūs augimo veiksniai dabartiniame etape reikalauja visiškai kitokio požiūrio į vidaus galimybes. O rezervai darbui pagerinti iš tikrųjų dar dideli. Dar ne visur pavyko įvesti tvarką, užtikrinti darnų ritmą, reikiamą darbo organizuotumą. Kai kurios įmonės nerealizuoja savo galimybių, neįvykdo planų ir įsipareigojimų, dar didelės įrengimų prastovos, mažas jų pamainumo koeficientas. Kartais dar lėtokai diegiama nauja technika, gamybos automatizacija ir mechanizacija. Panaudoti visus šiuos rezervus, paskelbti negailestingą karą nuostoliams, mažinantiems visuomeninio darbo našumą, — labai svarbus valstybinis uždavinys, kurį kasdien turi spręsti kiekvienas darbuotojas savo darbo vietoje. Visokeriopai reikia palaikyti Maskvos, Ukrainos, Uralo pirmaujančių kolektyvų iniciatyvą — sukurti kiekvienoje įmonėje, kiekvienoje respublikoje viršplaninės ekonomijos fondą.

Iki penkmečio pabaigos dar yra pakankamai laiko trūkumams pašalinti, padėčiai pagerinti. Partija ragina ryžtingai ir atkakliai įvesti tvarką gamyboje, padidinti organizuotumą, stiprinti planinę ir gamybinę drausmę, taupiai naudoti išteklius. Mūsų liaudies ūkis pasiekė tokį gamybos mastą, kad reikia ne tiek jį didinti, kiek atnaujinti. Tokiomis sąlygomis spartūs ekonomikos vystymo tempai, planų subalansuotumas gali ir turi būti pasiekiami daugiausia taupant išteklius, racionaliai juos naudojant, o ne didinant mastus, kaip buvo anksčiau. Racionalus žaliavų ir kuro naudojimas gali duoti daug didesnį efektą negu lėšų investavimas jų gamybai didinti.

Keičiasi socialistinio lenktyniavimo tikslai: dabar įsipareigojimuose į pirmą vietą keliama ne tik tai, kiek reikia padaryti, bet ir šio „kiek" kaina, savikaina, gamybos kaštai, savalaikis sutarties įsipareigojimų įvykdymas, gera gaminių kokybė, naujos technikos diegimas ir įsavinimas, racionalus darbo laiko, materialinių ir finansinių išteklių naudojimas.

Pasiekti aukščiausią liaudies gerovės lygį galima tik didinant darbo našumą, juo labiau kad liaudies ūkyje dėl nepalankios demografinės situacijos mažėja darbo išteklių prieaugis. Tai reikalauja sparčiau didinti darbo našumą, kelti jo vaidmenį visuomeninėje gamyboje. Klostosi aplinkybės, kurioms esant pirmąkart mūsų šalies istorijoje visą nacionalinių pajamų prieaugį būsimais metais praktiškai reiks gauti didinant darbo našumą. Ir čia labai svarbu kuo efektyviau naudoti kiekvieną darbo laiko valandą, kiekvieną įrengimą. Tam labai padeda daugelyje kolektyvų vykdomas darbo vietų atestavimas remiantis moksliniu darbo organizavimu (atestavimas apima ir kovą už geresnį gamybinių pajėgumų, mašinų ir įrengimų naudojimą), taip pat darbo vietų racionalizavimas ir jų skaičiaus subalansavimas su turimais darbo ištekliais.

TSKP Centro Komitetas rekomendavo plačiai paskleisti darbo vietų atestavimo patirtį, pabrėždamas, kad ypač didelį dėmesį čia reikia skirti pažangių technologijų parengimui, maksimaliam brigadinių darbo organizavimo ir skatinimo formų diegimui, racionaliam darbo jėgos naudojimui, kadrų rengimui ir jų kvalifikacijos kėlimui.

Labai svarbi gamybos intensyvinimo sąlyga — planavimo ir valdymo sistemos tobulinimas, platus brigadinių darbo organizavimo formų, ūkiskaitos diegimas. Dabar ūkiskaitiniai principai tampa pagrindiniais gamybos efektyvumo, įmonių rentabilumo, pajamų didinimo, produkcijos savikainos mažinimo svertais. Jie nuolatos tobulinami, praturtinami gyva socializmo statybos praktika. Susiklostė ūkiskaitos sistema ne tik tarp atskirų įmonių, organizacijų, finansų organų — jos reikalavimai taikomi ir įmonių poskyriams: cechams, brigadoms, skyriams, atskiroms tarnyboms.

Ūkiskaita labai glaudžiai persipina su brigadine darbo organizavimo forma. Tokiose brigadose surandamas efektyvus būdas jų darbo našumui didinti, darbininkų asmeniniai interesai harmoningai suderinami su kolektyvo, visuomenės interesais. Tokių brigadų jėga — kolektyviniame suinteresuotume galutiniu rezultatu, darbo etikos ugdyme. Čia paprastai visi ekonominiai rodikliai geresni, geriau organizuotas darbas, stipresnė gamybinė ir darbo drausmė. Jose mažesni darbo laiko nuostoliai, įrengimų prastovos, pravaikštos ir pavėlavimai. Nėra abejonės, kad pagrindinis kelias, kuriuo vystysis kolektyvinis darbas, bus ranga. Tokioms brigadoms priklauso mūsų socialistinės gamybos ateitis. Rangovinę sistemą jau naudoja ne tik atskiros brigados, bet ir cechai, o kai kuriais atvejais — įmonės ir organizacijos.

Gyvenimas primygtinai reikalauja energingiau tobulinti valdymą, visą ūkio mechanizmą. Reikia išmokti naujoviškai ekonomiškai mąstyti, orientuotis į efektyvumą, intensyvius augimo veiksnius.

Kokybinių permainų mūsų ūkiniame darbe būtinumas yra plačiai, visų, galima pasakyti, įsisąmonintas. Dabar reikia ryžtingiau įgyvendinti šias permainas. Reikia drąsiau, nedelsiant įsisavinti visa, ką naudinga, vertinga mums davė ekonominiai eksperimentai, naujausios ūkininkavimo formos ir metodai. Tuo labiau, kad dabar — baigiamieji penkmečio metai. Ir kad būtų deramai įvykdytos jo užduotys, prireiks didelio, atkaklaus, iniciatyvaus darbo.

Rūpinimasis darbo žmonių gerovės kėlimu reikalauja plėsti vartojimo reikmenų gamybą ir gerinti jų kokybę, plėtoti paslaugų sferą. Uždaviniai čia visiškai aiškūs — sparčiau vystyti visas ekonomikos šakas ir grandis, gaminančias liaudies vartojamas prekes ir aptarnaujančias gyventojus, gerinti aprūpinimą visais vartojimo reikmenimis, ypač didelės paklausos prekėmis, ir atitinkamai padidinti mažmeninę prekių apyvartą.

Tarybinė ekonomika nuo šio penkmečio pradžios pakilo į kokybiškai naują pakopą, praturtėjo tam tikra gamybos, planavimo ir valdymo tobulinimo patirtimi. Praėję ketveri metai tapo ekonomiško ūkininkavimo mokykla, atvėrė „žalią gatvę" šiuolaikiniams pramonės valdymo metodams.

Dabar tūkstančiai kolektyvų įvairiose šakose dirba naujoviškai. Jų pasiekti rezultatai kovojant už produkcijos kokybės gerinimą, rentabilumo, fondogrąžos, darbo našumo didinimą liudija apie didžiules socialistinės ekonomikos galimybes. Svarbu sumaniai panaudoti šias galimybes, atskleisti ir panaudoti rezervus. Tai ir yra laiko reikalavimas — nepaliaujamai didinti gamybos ekonominį efektyvumą.

TSKP XXVI suvažiavimo nutarimus įgyvendinant

KAPITALINĖ STATYBA: SĖKMINGAI ĮVYKDYKIME BAIGIAMŲJŲ PENKMEČIO METŲ UŽDUOTIS

H. JACKEVIČIUS
Lietuvos TSR valstybinio plano komiteto pirmininko pirmasis pavaduotojas

Mūsų respublikos statybininkai, kaip ir visos Tarybų šalies darbo žmonės, įtemptai dirba, siekdami sėkmingai įgyvendinti mūsų visuomenės tolesnės ekonominės ir socialinės pažangos programą, įvykdyti TSKP XXVI suvažiavimo ir vėlesniųjų partijos Centro Komiteto plenumų nutarimus. Tarybiniai žmonės aktyviai ruošiasi naujomis darbo pergalėmis sutikti TSKP XXVII suvažiavimą, iškilmingai paminėti Pergalės Didžiajame Tėvynės kare 40-metį ir Tarybų valdžios atkūrimo Lietuvoje 45-metį. Visa tai suteikia ypatingą politinę prasmę tam dideliam darbui, kuris mūsų laukia baigiamaisiais penkmečio metais. Šiuo darbu turi būti siekiama mobilizuoti visas jėgas, kad sėkmingai būtų užbaigtas šis penkmetis ir sudaryta gera, tvirta bazė dvyliktajam penkmečiui.

Per ketverius vienuoliktojo penkmečio metus mūsų respublikoje kapitalinės statybos srityje nuveiktas nemažas darbas, užtikrinantis sėkmingą šio penkmečio kapitalinės statybos planinių užduočių įvykdymą, sudarantis prielaidas dvyliktojo penkmečio užduotims įvykdyti.

Per praėjusius šio penkmečio metus respublikoje įvykdyta didelė kapitalinės statybos programa. Pastatyta nemaža svarbių liaudies ūkiui objektų, išplėsta ir rekonstruota daug įmonių, atiduoti naudoti beveik visi planuoti gamybiniai pajėgumai, įvykdyti ir viršyti gyvenamųjų namų, bendrojo lavinimo mokyklų, ikimokyklinių vaikų įstaigų, poliklinikų bei ambulatorijų ir kitų negamybinių objektų atidavimo naudoti planai. Per praėjusius ketverius metus respublikos liaudies ūkyje įsavinta daugiau kaip 7,6 mlrd. rb kapitalinių įdėjimų, arba 8% daugiau negu buvo numatyta penkmečio plane. Statybos ir montavimo darbų planas įvykdytas 109%. Atiduota naudoti daugiau kaip už 6,8 mlrd. rb pagrindinių fondų.

Teigiamai vertinant praėjusių penkmečio metų kapitalinės statybos plano vykdymo rezultatus, kartu reikia konstatuoti, kad toli gražu ne visur pasiektas geras darbo ritmas, kai kurios statybos organizacijos atsiliko, vykdydamos planines užduotis, nepakankamai efektyviai panaudoja turimą gamybinį potencialą, materialinius ir darbo jėgos išteklius.

Konkrečius uždavinius, kurie turi būti sprendžiami vykdant kapitalinės statybos 1985 m. užduotis, kiekvienoje šakoje ir objekte nulemia jų specifika bei susidariusios konkrečios sąlygos. Bet yra bendras uždavinys, kuris turi būti keliamas visų šakų, visų įmonių darbui, — tai geriau ūkininkauti, efektyviau naudoti išteklius, rezultatyviau dirbti. Būtent tam respublikos statybininkai, visi darbo kolektyvai turi sutelkti kuo didžiausią dėmesį, į tai orientuotis vykdant 1985 m. kapitalinės statybos planus, siekiant sėkmingai įvykdyti vienuoliktojo penkmečio užduotis.

Kapitalinės statybos mastas respublikoje 1985 m. bus maždaug toks pat, koks buvo ir praėjusiais metais. Daugiausia kapitalinių įdėjimų skiriama agropramoniniam kompleksui plėtoti (apie 53% visų respublikos investicijų). Pramonės šakų materialinei techninei bazei tobulinti skiriama apie 21% investicijų. Negamybinės paskirties objektų statybai (kartu su žemės ūkio organizacijomis) numatyta apie 34% visų respublikos kapitalinių įdėjimų, iš jų 24% — gyvenamųjų namų statybai.

1985 m. respublikoje numatyta atiduoti naudoti pagrindinių fondų maždaug už 2 mlrd. rb. Be to, statybos organizacijoms teks besąlygiškai įvykdyti visas šiems metams planuojamas gamybinių pajėgumų, gyvenamųjų namų ir kitų socialinių bei buitinių objektų atidavimo naudoti užduotis, kurios daug lems viso vienuoliktojo penkmečio statybos planinių užduočių įvykdymą.

Pramonėje 1985 m. reikia atiduoti naudoti šiuos svarbiausius gamybinius pajėgumus: antrąjį agregatą Ignalinos atominėje elektrinėje, 60 vienetų tiksliųjų staklių su programiniu valdymu, gamybos pajėgumus Vilniaus „Komunaro" staklių gamykloje, rekonstruotą karbamido cechą Jonavos „Azoto" gamybiniame susivienijime, rekonstruotą fosforo gamybos liniją Kėdainių chemijos gamykloje, naujus pajėgumus Jonavos baldų kombinate, Klaipėdos kojinių fabrike, Alytaus pieno kombinate, Telšių sūrinėje, katilinę Kėdainių biochemijos gamykloje, naujus pajėgumus Pavenčių cukraus fabrike, Kauno „Ragučio" alaus darykloje, Vilniaus fermentinių preparatų gamykloje ir daugelį kitų.

Agropramoninio komplekso organizacijose šiais metais numatyta atiduoti naudoti šiuos gamybinius pajėgumus: 5,8 tūkst. sąlyginių remontų per metus Garliavos traktorių važiuoklių remonto įmonėje, 4 ha šiltnamių Panevėžio sodininkystės tarybiniame ūkyje, 3 ha šiltnamių Neveronių šiltnamių kombinate, 5 tūkst. t talpos vaisių saugyklą Vilniuje, 55,1 tūkst. t talpos elevatorių Kretingos kombinuotųjų pašarų gamykloje, 64 t per valandą pajėgumo stacionarines grūdų džiovyklas Kretingoje ir Skuode,

9 tūkst. t talpos mechanizuotus sandėlius, 49,4 tūkst. kub. m siloso ir šienainio įrenginius, 50 t per parą pajėgumo pašarų ruošimo cechus, nusausinti 85 tūkst. ha drėgnų žemių, įrengti 3 tūkst. ha plote drėkinimo sistemas, įrengti 10 km kelių su kieta danga žemės ūkyje, pastatyti daugelį gyvulininkystės ir pieno gamybos kompleksų, naujas kaimo vidurines profesines technikos mokyklas Anykščiuose, Radviliškyje, Vilkijoje ir daugelį kitų žemės ūkio gamybinių objektų tarybiniuose ūkiuose bei kolūkiuose.

Laiku atidavus naudoti šiuos gamybinius pajėgumus, respublikos agropramoninio komplekso materialinė techninė bazė bus papildyta priemonėmis, įgalinančiomis dvyliktajame penkmetyje geriau tenkinti poreikius stambių traktorių remontui, geriau sandėliuoti, perdirbti ir išlaikyti žemės ūkio produkciją, gerinti žemės ūkio naudmenas, geriau aprūpinti ūkius gyvulininkystės patalpomis, pašarų ruošimo įrenginiais ir kitais objektais, padedančiais intensyvinti žemės ūkio produkcijos gamybą sprendžiant Maisto programos realizavimo klausimus.

Kitose liaudies ūkio gamybinėse šakose šiais metais turi būti nutiesta 72 km automobilinių kelių su kieta danga, įrengtas radijo ir televizijos retransliatorius Šiauliuose, 52 tūkst. numerių automatinių telefono stočių mieste ir kaime, 5 tūkst. t talpos konservų ir bakalėjos prekių šaldytuvas Vilniuje, 55 mln. sąlyginių atspaudų spaustuvė Panevėžyje, rajoninis ryšių mazgas Pakruojyje, lengvųjų automobilių aptarnavimo stotis Panevėžyje ir kiti objektai. Atitinkamos ministerijos ir žinybos — užsakovai turi daugiau dėmesio skirti statybų aprūpinimui reikiama dokumentacija, reikalauti iš statybos organizacijų visiško planų įvykdymo, kad visi numatyti 1985 m. objektai būtų laiku užbaigti ir atiduoti naudoti.

Opi problema yra negamybinės paskirties objektų statyba respublikoje. Apskritai negamybinės paskirties objektų statybos užduotys įvykdomos, daug padaryta statant gyvenamuosius namus, komunalinio ūkio, kultūrinius bei buitinius objektus. Tačiau atskirose respublikos vietovėse komunalinis ūkis neįstengia visiškai patenkinti gyventojų išaugusių poreikių. Kai kuriuose miestuose jaučiamas vandens stygius, į vandens telkinius iš miestų kanalizacijos įrenginių dar išleidžiama nemaža nevalyto nutekamojo vandens, miestuose veikia dar daug smulkių, neracionaliai kurą naudojančių katilinių. Švietimo, kultūros ir sveikatos apsaugos srityje dar daug reikia padaryti sprendžiant problemas, susijusias su mokyklų reformos reikalavimais, vaikų darželių statybos plėtimu kaime, lovų skaičiaus padidinimu ligoninėse ir šių objektų racionaliu išdėstymu respublikos teritorijoje, kultūros namų statyba kaime ir t. t.

Taigi problemų negamybinės paskirties objektų statybos srityje dar gana daug, tuo tarpu turimos galimybės šioms problemoms spręsti respublikoje kasmet nepakankamai panaudojamos. Reikia pažymėti, kad kasmet neįvykdomi komunalinio ūkio, kultūros objektų, vaikų darželių bei lopšelių, ligoninių ir kitų objektų statybos kapitalinių įdėjimų planai. Per praėjusius ketverius šio penkmečio metus komunalinio ūkio objektų statyboje liko nepanaudota per 16 mln. rb valstybinių kapitalinių įdėjimų. Dėl to šiame penkmetyje bus neįvykdytos kanalizacijos ir dujų tinklų tiesimo užduotys bei kanalizacijos valymo įrenginių atidavimo naudoti planai. Švietimo, kultūros ir sveikatos apsaugos objektų statyboje per šį laikotarpį liko nepanaudota apie 8 mln. rb valstybinių kapitalinių įdėjimų. Dėl to pailgėjo objektų statybos terminai, o kai kurie kultūros ir sveikatos apsaugos objektai išvis šiame penkmetyje nebus atiduoti naudoti.

Kartu reikia priminti, kad Lietuvos KP Centro Komiteto 1984 m. kovo, spalio ir lapkričio plenumuose buvo atkreiptas dėmesys į nepatenkinamą profesinių technikos mokyklų, individualių ir kooperatinių gyvenamųjų namų, vaikų darželių bei lopšelių ir kultūros objektų statybą kaime, nurodyta, jog reikia sparčiau statyti šiuos objektus, besąlygiškai įvykdyti visas planines užduotis, susijusias su sėkmingu socialinių uždavinių sprendimu kolūkiuose ir tarybiniuose ūkiuose, kuo geriausių darbo ir buities sąlygų sudarymu žemės ūkio darbuotojams.

Negamybinėse liaudies ūkio šakose šiais metais respublikoje iš visų finansavimo šaltinių teks pastatyti apie 1,8 mln. kv. m bendro ploto gyvenamųjų namų, daugiau kaip 10 tūkst. vietų bendrojo lavinimo mokyklų, 2,76 tūkst. vietų profesinių technikos mokyklų, 12,5 tūkst. vietų vaikų darželių bei lopšelių, 1710 vietų ligoninių, 2,35 tūkst. apsilankymų per pamainą poliklinikų ir ambulatorijų, kultūros namus Kuršėnuose ir Švenčionėliuose, daugelį kitų negamybinės paskirties objektų. Ypač svarbius uždavinius šįmet reikės spręsti statant socialinius bei buitinius objektus kaime: numatyta pastatyti apie 675 tūkst. kv. m bendro ploto gyvenamųjų namų, 6 tūkst. vietų vaikų darželių bei lopšelių, 2,16 tūkst. vietų profesinių technikos mokyklų, nemaža naujų valgyklų, parduotuvių ir kitų gyventojų buitinio aptarnavimo objektų. Kuo geresnės sąlygos dirbti, ilsėtis, mokytis, gydytis ir kelti savo intelektualinį lygį bus sudaromos respublikos gyventojams, tuo daugiau jų bus galima įtraukti į visuomenei naudingą darbą plėtojant gamybą, ugdant mokslą ir kultūrą, Todėl negamybinės paskirties objektų statyba turi ypač svarbią reikšmę liaudies ūkiui.

Šiais metais padidės kooperatinės gyvenamųjų namų statybos mastas. Ši gyvenamųjų namų statybos forma tampa vis svaresnė sprendžiant darbo žmonių aprūpinimo butais klausimus tiek mieste, tiek ir kaime. Tačiau daugelio žemės ūkio organizacijų kooperatinės gyvenamųjų namų statybos planai metai iš metų neįvykdomi. Nemaža sunkumų turi žemės ūkio organizacijos ir ūkiai, statantys individualius gyvenamuosius namus, ypač savo jėgomis. Todėl statybos organizacijos bei užsakovai, taip pat rajonų vykdomieji komitetai bei jų organizacijos turi padaryti viską, kad 1985 m. būtų įvykdyti gyvenamųjų namų statybos planai ir panaudoti visi jų statybai skirti kapitaliniai įdėjimai. Ypač reikia atkreipti dėmesį į besąlygišką gyvenamųjų namų statybos užduočių įvykdymą kaime.

Respublikoje vis didesnę reikšmę įgauna komu-

nalinis ūkis. Todėl kapitaliniai įdėjimai šiai laudies ūkio šakai plėtoti 1985 m. padidinami 10%, iš to skaičiaus kanalizacijos įrenginių statybai — 1,5 karto. Siekiant nepertraukiamai aprūpinti miestus vandeniu, šiais metais skirtos didelės lėšos svarbių vandentiekio objektų statybai, tai yra Karveliškų vandenvietės Vilniuje, I ir II vandenviečių Klaipėdoje, Korsariškio vandenvietės Panevėžyje, Kungių vandenvietės Telšiuose, vandentiekio stočių rekonstravimui Vilniuje ir Kaune bei kitų vandens tiekimo objektų statybai. 1985 m. turi būti paklota 143 km vandentiekio, kanalizacijos, šilumos ir dujų tiekimo tinklų, užbaigta Vilniaus kanalizacinių valymo įrenginių pirmoji eilė ir biologinio valymo įrenginiai Pabradėje, o Kretingos miesto centrinės dalies kanalizacijos sistema prijungta prie veikiančių valymo įrenginių. Vilniuje numatyta atiduoti antrąjį troleibusų depą ir viaduką P. Cvirkos gatvėje, Kaune — viaduką Utenos gatvėje, priešgaisrinį depą Alytuje, 10 km troleibuso linijų ir daugelį kitų objektų. Bus toliau statomas tiltas per Neries upę Vilniuje, pradėtas statyti tiltas per Danės upę Klaipėdoje, viešbutis Šalčininkuose, bus rekonstruojama Palangos kanalizacijos siurblinė, statomi kiti komunalinio ūkio objektai.

Taigi komunalinės statybos uždaviniai dideli. Be komunalinio ūkio objektų neįmanomas normalus šiuolaikinių miestų funkcionavimas. Todėl tiek užsakovai, tiek statybos organizacijos turi tai gerai įsisąmoninti ir padaryti viską, kad komunalinio ūkio plėtojimui skiriami kapitaliniai įdėjimai būtų visiškai panaudoti, o plane numatytų objektų statyba būtų laiku užbaigta. Vykdomieji komitetai privalo nuolatos kontroliuoti svarbių komunalinių objektų statybą, užtikrinti, kad būtų įvykdytos visos planinės užduotys.

Dideli darbai 1985 m. bus atlikti švietimo, kultūros ir sveikatos apsaugos objektų statybos srityje. Reikia atiduoti naudoti po vieną 1284 vietų bendrojo lavinimo mokyklą Vilniuje, Klaipėdoje ir Kėdainiuose, dvi — Kaune, 1050 vietų mokyklą Panevėžyje ir 750 vietų mokyklą Širvintose. Kitos bendrojo lavinimo mokyklos bus pastatytos kaimo vietovėse. Atidavus naudoti minėtus švietimo objektus, šiuose miestuose ir rajonuose sumažės antroje pamainoje besimokančių moksleivių. 1985 m. ypač daug dėmesio reikia skirti ikimokyklinių vaikų įstaigų statybai. Siekiant įvykdyti šių objektų statybos pekmečio plano užduotis, vaikų darželių ir lopšelių statybos bei atidavimo naudoti užduotys 1985 metams yra padidintos, tuo tarpu darželių ir lopšelių statybos 1984 m. įdirbio planas įvykdytas tik 74%, iš to skaičiaus Statybos ministerijos organizacijos šių objektų statybos planą įvykdė tik 69%, Kaimo statybos ministerijos organizacijos — 73%. Šiemet, vykdant ikimokyklinių vaikų įstaigų statybos užduotis, trūkumai statybos organizacijų darbe neturi kartotis: visos numatytos užduotys turi būti laiku įvykdytos. Be to, šiais metais reikia baigti statyti Vilniaus inžinerinio statybos instituto ir Kauno kūno kultūros instituto mokymo korpusus, Lietuvos kino studijos pastatus, tęsti pereinamų objektų statybos darbus.

Sveikatos apsaugos objektų statyba taip pat pareikalaus daug pastangų. 1985 m. reikės atiduoti naudoti 420 lovų Panevėžio respublikinę ligoninę, 280 lovų Kapsuko centrinės rajoninės ligoninės korpusą, 200 lovų Kupiškio centrinę rajoninę ligoninę, 200 lovų Kauno antrosios miesto ligoninės ginekologinį korpusą, 200 lovų Vilniaus respublikinį dermatologinį dispanserį, 120 lovų Molėtų centrinę rajoninę ligoninę, 160 lovų Kėdainių centrinę rajoninę ligoninę ir kitus sveikatos apsaugos objektus. Pastačius šiuos ligoninių korpusus, pagerės šių miestų bei rajonų gyventojų medicininis aptarnavimas. Tik atidavus naudoti visus šiuos sveikatos apsaugos objektus bus įvykdyta penkmečio plane numatyta šių objektų statybos užduotis.

Taigi ypač svarbus visų užsakovų ir statybos organizacijų uždavinys vykdant 1985 m. švietimo, kultūros ir sveikatos apsaugos objektų statybos užduotis — sutelkti bendras pastangas, kad šių liaudies ūkio šakų kapitalinės statybos plano užduotys būtų įvykdytos ir visi šios paskirties objektai būtų laiku atiduoti naudoti. Tai reikalauja iš statybininkų ypatingą dėmesį šiais metais skirti darbo našumui didinti, darbo drausmei stiprinti, statybinių mašinų ir mechanizmų naudojimui gerinti, statybos darbų organizavimui tobulinti, materialiniams ir darbo jėgos ištekliams taupyti, statybininkų darbo ir buities sąlygoms gerinti.

Užsakovai turi būti pirmieji statybininkų pagalbininkai organizuotai ir efektyviai sprendžiant visus gamybinius bei techninius klausimus, iškilusius statybos metu, laiku aprūpinti savo statybas technologiniais įrengimais, specialiomis medžiagomis, technine bei sąmatine dokumentacija ir finansiniais ištekliais.

Šių metų kapitalinės statybos plano užduotys yra nemažos. Todėl ypač svarbus tiek užsakovų, tiek ir statybos organizacijų uždavinys — mobilizuoti visus išteklius, panaudoti visas galimybes, kad 1985 m. ir viso vienuoliktojo penkmečio kapitalinės statybos planinės užduotys būtų sėkmingai įvykdytos ir viršytos. Pagrindinis ir svarbiausias uždavinys vykdant šių metų kapitalinės statybos planines užduotis yra sąžiningas kiekvieno darbuotojo — užsakovo, projektuotojo ir statybininko darbas garbingai pasitinkant Didžiosios Pergalės 40-mečio, Tarybų valdžios atkūrimo Lietuvoje jubiliejų ir TSKP XXVII suvažiavimą.

Didžiosios Pergalės 40-mečiui ir Tarybų valdžios atkūrimo Lietuvoje 45-mečiui

ATGIMUSI TARYBŲ LIETUVA

Ekon. m. dr. J. MANIUŠIS

Artėja garbingas jubiliejus — Tarybų valdžios atkūrimo Lietuvoje 45-tosios metinės ir Pergalės prieš hitlerinę Vokietiją 40-metis. Tarybų Lietuvos darbo žmonės su dideliu pakilimu ruošiasi sutikti šias reikšmingas datas, kaip visos liaudies šventę, mūsų šalies tautų vienybės, draugystės ir brolybės šventę.

Spalio socialistinės revoliucijos pergalė sukėlė galingą Lietuvos liaudies klasių kovos pakilimą. 1918 m. gruodžio mėn. Lietuvos sostinėje Vilniuje buvo paskelbta Tarybų valdžia. Po kelių dienų V. Leninas pasirašė Dekretą dėl Tarybų Lietuvos respublikos pripažinimo ir visokeriopos paramos jai suteikimo. Tačiau Tarybų valdžia Lietuvoje išsilaikė neilgai. Lietuvos buržuaziniai nacionalistai, imperialistinių valstybių padedami, nuslopino darbo žmonių valdžią ir įvedė buržuazijos diktatūrą.

Ilgus metus Lietuvos darbo žmonės, pogrindyje esančios Komunistų partijos vadovaujami, kovojo su nekenčiamu buržuaziniu režimu, už liaudies demokratines teises, už Tarybų valdžios atkūrimą. Jų žvilgsniai buvo nukreipti link Tarybų šalies, kurios tautos žengė socialistiniu keliu. Tarybų Sąjunga buvo nuoširdus lietuvių tautos draugas, visada pasirengęs suteikti brolišką internacionalinę pagalbą.

Didinga diena lietuvių tautos istorijoje buvo 1940 m. liepos 21-oji, kai Lietuvoje buvo atkurta Tarybų valdžia. Tų pačių metų rugpjūčio mėn. TSRS Aukščiausiosios Tarybos sesijoje Lietuva priimta į broliškųjų tarybinių tautų šeimą. Prasidėjo naujas kuriamasis Lietuvos liaudies gyvenimas.

Tačau netrukus Lietuvą okupavo hitlerinės ordos, kurios padarė respublikos liaudies ūkiui didžiulę žalą (17 mlrd. rb 1941 m. kainomis). Išvadavus kraštą iš fašistinių grobikų, prasidėjo atkuriamasis etapas. Nors pirmieji pokario metai buvo ir nelengvi, tačiau jau 1948 m. Tarybų Lietuvos pramonės bendrosios produkcijos gamyba pasiekė prieškarinį lygį. Per trumpą laiką Lietuva iš atsilikusios agrarinės šalies tapo klestinčia industrine respublika su išsivysčiusiu stambiu mechanizuotu žemės ūkiu, aukšta kultūra.

Pateiksime kai kurių duomenų. 1983 m., palyginus su prieškariniais 1940 m., pramonės bendrosios produkcijos gamyba padidėjo daugiau kaip 66 kartus, pagrindiniai gamybiniai fondai — 66,3, elektros energijos gamyba — 151,2 karto. Po karo Lietuvoje sukurta stambioji pramonė, energetika ir statybos industrija. Pastatyta 231 pramonės įmonė ir šimtai stambių cechų. Lietuva dabar gamina didelio tikslumo metalo pjovimo stakles, sudėtingus prietaisus ir automatizavimo priemones, elektronines skaičiavimo mašinas, žemės ūkio techniką, radijo imtuvus, televizorius, buitinius šaldytuvus, žvejybos tralerius ir daugelio kitų rūšių produkciją. Šiame penkmetyje sukurta naftos perdirbimo pramonė. Atiduotas naudoti pirmasis energoblokas Ignalinos AE, netrukus stos rikiuotėn antrasis blokas. Pradėjo dirbti visu pajėgumu Vilniaus ŠEC-3 ir kai kurie kiti objektai. Lietuvos TSR ekonomika pastaraisiais metais vystėsi kaip ir anksčiau dinamiškai. Tą patvirtina lentelės duomenys.

Visi šie duomenys rodo, kaip sustiprėjo respublikos gamybinis potencialas, suklestėjo visos liaudies ūkio šakos, išaugo darbo žmonių gerovė.

Pasiekta laimėjimų ir vystant žemės ūkį. Sukurti 44 agropramoniniai susivienijimai. Žemdirbystės produkcija 1984 m., palyginus su 1940 m., išaugo 2,2 karto, o gyvulininkystės — 2,7 karto. Žemės ūkio pasiekimams įtakos turėjo sukurta stambi chemijos pramonė, gaminanti per metus daugiau kaip 3 mln. t mineralinių trąšų, įgyvendintos didelės melioracijos ir agrotechnikos priemonės. Dabar jau nusausinta 2,83 mln. ha pernelyg drėgnų ir pelkėtų žemių, iš jų 2,37 mln. ha — uždaru drenažu. Mūsų melioratoriai per metus nudrenuoja apie 100 tūkst. ha, o buržuazinėje Lietuvoje per daugiau kaip 20 metų buvo nusausinta tik 12 tūkst. ha.

Tarybų valdžios metais neatpažįstamai pasikeitė Lietuvos kaimas. Kasmet atsiranda naujų gerai įrengtų gyvenviečių, statomos mokyklos, ligoninės, kultūros namai.

Respublikoje sukurtas didelis mokslinis potencialas. Mokslinio tyrimo organizacijose ir aukštosiose mokyklose 1983 m. dirbo per 14,5 tūkst. mokslo darbuotojų, iš jų 426 mokslų daktarai ir 5700 mokslų kandidatų. Plėtojant mokslinius tyrimus, vadovaujantysis vaidmuo priklauso Lietuvos TSR Mokslų Akademijai. Dabar į jos mokslinio tyrimo institutų sudėtį įeina daugiau kaip 150 laboratorijų ir skyrių, kur darbuojasi 1811 mokslo darbuotojų, iš jų 95 mokslų daktarai ir 896 mokslų kandidatai. Lietuvos TSR Mokslų Akademija vykdo mokslinius tyrimus pagal 18 pagrindinių krypčių. Mokslų Akademija nuolat bendradarbiauja su stambiausiais TSRS moksliniais centrais ir daugeliu užsienio šalių mokslinių įstaigų. Respublikos mokslininkai aktyviai dalyvauja tyrimuose, organizuojamuose ESPT šalims bendradarbiaujant.

Dešimtojo penkmečio metais Lietuvos TSR MA institutuose ir aukštosiose mokyklose buvo užbaigta apie 2200 mokslo tiriamųjų darbų, iš jų daugiau kaip 1000 — taikomosios paskirties. Bendras ekonominis efektas sudarė apie 120 mln. rb. Smarkiai išaugo teorinių, mokslinių techninių ir pagal ūkiskaitines su-

[illegible]

	1975 m.	1980 m.	1981 m.	1982 m.	1983 m.
Bendrasis visuomeninis produktas	139	165	174	180	188
Nacionalinės pajamos	131	147	159	109	175
Visų liaudies ūkio šakų pagrindiniai gamybiniai fondai	155	214	227	241	255
Pramonės produkcija	149	187	197	203	212
Žemės ūkio bendroji produkcija	110	97	108	110	117
Visų rūšių transporto krovinių apyvarta	131	148	148	155	156
Pagrindinių fondų atidavimas naudoti	140	151	157	167	174
Kapitaliniai įdėjimai	133	139	154	162	178
Visuomeninio darbo našumas	127	139	149	158	163
Darbo našumas:					
pramonėje	149	187	197	203	212
žemės ūkyje (visuomeninė gamyba)	131	139	154	159	176
statyboje	128	129	131	134	138
Realiosios pajamos vienam gyventojui	123	141	146	145	142
Išmokos ir lengvatos, gyventojų gautos iš visuomeninių vartojimo fondų	146	200	210	222	233
Valstybinės ir kooperatinės prekybos mažmeninė prekių apyvarta	138	179	187	181	186

tartis atliekamų darbų lyginamasis svoris Mokslų Akademijos institutuose.

Sustiprėjo institutų ir aukštųjų mokyklų materialinė techninė bazė. Per ketverius vienuoliktojo penkmečio metus ekonominis efektas įdiegus mokslo tiriamuosius ir ūkiskaitinius užbaigtus darbus Lietuvos TSR MA institutuose sudarė 74,5 mln. rb. Už sudėtingų teorinių ir eksperimentinių tyrimų kompleksą akademikui J. Poželai 1978 m. paskirta Lenino premija. Už svarbią reikšmę liaudies ūkiui turinčius mokslinius tyrimus akademikui V. Statulevičiui 1979 m. paskirta TSRS valstybinė premija.

Šiame penkmetyje respublikos mokslininkai sprendžia 46 problemas, apimančias 612 temų, turinčių didelę reikšmę liaudies ūkiui. LTSR MA institutai sprendžia 34 problemas, apimančias 312 temų, iš to skaičiaus 20 problemų — sąjunginės, 17 — respublikinės ir 7 — tarpžinybinės reikšmės.

Sutinkamai su TSKP XXVI suvažiavimo nutarimais šalies ir kiekvienos sąjunginės respublikos mokslininkų svarbiausias uždavinys — parengti kompleksinę mokslo ir technikos pažangos programą 1986—2010 metams (paskirstant penkmečiais).

Pagrindinis visos kompleksinės programos uždavinys — pagrįsti ilgalaikę mokslinę techninę politiką, užtikrinančią visokeriopą visuomeninės gamybos intensyvinimą, racionalų darbo ir materialinių išteklių naudojimą, darbo kokybės gerinimą ir tuo pagrindu sėkmingą ekonominių ir socialinių problemų sprendimą. Per ketverius šio penkmečio metus LTSR MA Ekonomikos institutas sėkmingai įvykdė visus mokslo tiriamųjų ir pagal ūkiskaitines sutartis atliekamų darbų planus, taip pat socialistinius įsipareigojimus. Ekonomikos institutas yra vadovaujanti organizacija rengiant Kompleksinę mokslo ir technikos pažangos programą 1986—2010 metams. Šios Programos preliminarinis variantas turi būti sudarytas jau 1985 m. II ketvirtį, o Programos projektas — 1986 m. II ketvirtį. Šiai sudėtingai mokslinei programai parengti pasitelkta apie 150 įvairių mokslinių ir valstybinių organizacijų.

Dabar respublikoje mokosi kas trečias žmogus. Studentų skaičius aukštosiose mokyklose, palyginus su prieškariniu laikotarpiu, išaugo 11,6, o vidurinėse specialiosiose mokyklose — 10 kartų. Liaudies ūkyje dirbančių specialistų per tą laiką padaugėjo 21,5 karto.

Mūsų ekonomikos, literatūros, meno, visos kultūros laimėjimai pasiekti glaudžiai bendradarbiaujant su kitomis šalies tautomis. Tarybų Lietuva palaiko glaudžius įvairiapusiškus ryšius su visomis broliškomis respublikomis. Naujos plačios perspektyvos toliau vystant liaudies ūkį, mokslą, kultūrą, keliant tarybinės liaudies gerovę nubrėžtos TSKP XXVI suvažiavimo nutarimuose ir vienuoliktojo penkmečio plane.

Respublikos pramonės, žemės ūkio, statybos, transporto ir kitų meterialinės gamybos šakų darbuotojai pirma laiko užbaigė ketvirtus penkmečio metus. Virš plano pagaminta produkcijos už šimtus milijonų rublių.

Be abejo, yra ir nepanaudotų rezervų, trūkumų, sunkumų. Ne visos pramonės įmonės įvykdo gamybos planus, produkcijos realizavimo užduotis ir sutarčių įsipareigojimus. Kai kurios statybos organizacijos laiku neatiduoda naudoti planinių objektų ir pagrindinių fondų, laiku neatlieka statybos ir montavimo darbų. Respublikos partinės, tarybinės ir visuomeninės organizacijos imasi priemonių trūkumams kuo sparčiau šalinti.

TSKP CK Politinio biuro posėdyje 1984 m. lapkričio 15 d. buvo pabrėžta, kad dabar svarbiausias uždavinys — organizuoti darnų ir kryptingą darbą, kad būtų galima įgyvendinti visa tai, kas numatyta. Klausimas keliamas taip: **planas turi būti besąlygiškai įvykdytas,** o ten, kur tai galima ir būtina, — viršytas. Kartu reikia dėti visas pastangas, kad būtų įvykdytos gamybos efektyvumo didinimo užduotys.

TSRS CSV duomenimis apie 1984 m. valstybinio plano įvykdymą, teigiami poslinkiai matyti visų liaudies ūkio šakų darbe. Visuomeninė gamyba vystėsi dinamiškai, išaugo jos mastai, pagerėjo kokybės rodikliai. Per praėjusius metus padidėjo gamybos efektyvumas, 12 mlrd. rb išaugo nacionalinės pajamos, 31 mlrd. rb — pramonės produkcija, 10 mln. žmonių pagerino butų sąlygas, sparčiau augo gyventojų realiosios pajamos.

Tokie kai kurie mūsų šalies ekonominės raidos rodikliai. Baigiamaisiais penkmečio metais visi darbo kolektyvai pagrindinį dėmesį skirs tolesniam visuomeninės gamybos intensyvinimui ir produkcijos kokybės gerinimui.

Respublikos įmonėse ir statybose, transporte, kolūkiuose ir tarybiniuose ūkiuose plačiai vystomas socialistinis lenktyniavimas dėl TSKP XXVII suvažiavimo, taip pat šlovingo Tarybų valdžios atkūrimo Lietuvoje 45-mečio ir Pergalės prieš hitlerinę Vokietiją 40-mečio deramo sutikimo. Darbo žmonių politinis pakilimas, kūrybinė iniciatyva rodo, kad vienuoliktojo penkmečio planas ir 1985 m. socialistiniai įsipareigojimai bus įvykdyti, kad Lietuvos liaudis deramu indėliu prisidės prie tolesnio mūsų daugianacionalinės Tėvynės klestėjimo.

TSKP XXVII suvažiavimą pasitinkant

PRIETAISŲ GAMYBOS PRAMONĖS VYSTYMO PROBLEMOS

Prof., ekon. m. dr. V. BARANAUSKAS

Prieš 25-erius metus mūsų žurnalo antrame numeryje tuometinės Liaudies ūkio tarybos prietaisų gamybos valdybos planavimo ir ekonomikos skyriaus viršininkas V. Baranauskas straipsnyje „Mūsų prietaisų gamybos pramonė" rašė apie vieną jauniausių ir sparčiausiai besivystančių pramonės šakų, jos tolesnio plėtojimo problemas. Viena pagrindinių šakos problemų tuo metu buvo kadrų rengimo klausimas. Labai spartūs prietaisų gamybos augimo tempai sąlygojo nepaliaujamą tiek darbininkų, tiek inžinerijos bei technikos kadrų pritraukimą į šią pramonės šaką, juo labiau kad tuomet daugiau kaip ketvirtadalis respublikos darbingų žmonių nedalyvavo visuomeninėje gamyboje ir darbo jėgos pakako, tik reikėjo ją parengti.

Dabar ši pramonės šaka smarkiai išaugo, neatpažįstamai pasikeitė. Iškilo ir nauji uždaviniai, sprendžiamos sudėtingos problemos automatizuojant ir robotizuojant gamybos procesus, nes šiandien darbo ištekliai yra labai riboti, ir visą gamybos prieaugį reikia gauti didinant darbo našumą.

Šie klausimai bei šakos tolesnio vystymo galimybės gvildenami žemiau spausdinamame to paties autoriaus — LTSR MA Ekonomikos instituto mokslo ir technikos pažangos kompleksinės programos skyriaus vadovo prof., ekon. m. dr. V. Baranausko straipsnyje.

Mūsų prietaisų gamybos pramonė, apimanti radiotechniką, elektroniką, prietaisų, automatizavimo priemonių ir valdymo sistemų gamybą, elektrotechniką, per pastarąjį ketvirtį amžiaus smarkiai išaugo, išryškino ir pagražino Tarybų Lietuvos mokslinį industrinį veidą. Formuojant ir sparčiai plėtojant šios krypties mokslinį gamybinį kompleksą, kartu buvo sprendžiamas ir respublikos industrializavimo, jos paveldėto ekonomikos atsilikimo galutinio likvidavimo istorinis uždavinys. Pastarajam sėkmingai išspręsti per labai trumpą laikotarpį buvo palankios aplinkybės.

Respublikos liaudies ūkio kompleksas spartaus industrializavimo laikotarpiu buvo ugdomas kaip sudėtinė TSRS vieningo liaudies ūkio komplekso dalis mokslinės techninės revoliucijos sąlygomis. Respublikoje galėjo būti ir buvo kuriamos bei sparčiai vystomos tokios pramonės įmonės, mokslo bei mokslinio aptarnavimo organizacijos, kurios pirmiausia buvo būtinos šalies vieningo liaudies ūkio komplekso ugdymui, siekiant kuo geriau realizuoti mokslinės techninės revoliucijos laimėjimus. Kartu tokiems gamybiniams bei moksliniams objektams kurti ir plėtoti turėjo būti socialiniu ir ekonominiu požiūriu kuo palankiausios sąlygos būtent mūsų respublikoje.

Šeštajame ir septintajame dešimtmečiuose mūsų šaliai labai svarbus uždavinys buvo visokeriopai stiprinti naujausių mokslo ir technikos pažangos krypčių (pirmiausia radiotechnikos, elektronikos, prietaisų, automatizavimo priemonių bei valdymo sistemų ir elektrotechnikos) gamybinį potencialą, kuriant ir sparčiai ugdant modernias įmones, mokslo bei mokslinio aptarnavimo organizacijas. Antra vertus, respublikos sąlygomis pastarųjų steigimas ir plėtojimas labai gerai atitiko jos gamtines, socialines bei ekonomines sąlygas, nes reikalavo santykinai daug ir labai kvalifikuotos darbo jėgos (mūsų respublikoje jos buvo palyginti dideli rezervai, o kvalifikacijos požiūriu ją buvo galima greitai parengti), minimalių iš kitų sąjunginių respublikų gaunamų žaliavų, kuro bei energetinių išteklių, o pagamintos produkcijos tiekimas ir tolimiems vartotojams visos šalies mastu atsieina nebrangiai (skaičiuojant gamybos, jos mokslinio techninio paruošimo sąnaudų vienetui).

Šia kryptimi ugdant respublikos gamybines jėgas, jos ekonomika įsijungė į pažangią visuomeninio darbo pasidalijimo (dėsningai vykstančio šalies ir pasaulinės socializmo sistemos mastu) sistemą, padedančią sparčiau kelti Lietuvos darbo žmonių gerovę ir kultūrą.

Vystant respublikos ekonomiką šia kryptimi, buvo laikomasi efektyvaus mokslinės techninės industrijos organizavimo principo: kurti ir plėtoti stambius, kryptingus, glaudžiai tarpusavyje besikooperuojančius įmonių ir mokslo bei mokslinio aptarnavimo organizacijų kompleksus. Dabar didžiausią tokio profilio kompleksą sudaro keturios stambiausios respublikoje televizijos technikos įmonės ir jų konstravimo technologiniai biurai. Televizoriaus šerdį — kineskopą, naudojant Anykščių smėlį, masiniu srautiniu, labiausiai robotizuotu respublikos pramonėje būdu gamina Panevėžio ekraniečiai, televizijos kanalų perjungiklius — kauniečiai stambiausioje respublikos gamykloje, elektroninio spindulio kreipiamąsias sistemas ir kitus televizijos mazgus — vilniečiai, o užbaigia televizoriaus gamybą — šiauliečiai savo stambiausioje įmonėje. Antrą pagal dydį kompleksą respublikoje sudaro „Sigmos" skaičiavimo technikos gamybinio susivienijimo penkios įmonės (Panevėžio, Telšių, Tauragės ir Pabradės — gamina atskiras skaičiavimo mašinas, įrenginius, blokus, elementus, o Vilniaus pagrindinė gamykla užbaigia mažų elektroninių skaičiavimo mašinų, skirtų statistinei ekonominei informacijai automatizuotai apdoroti, komplektavimą) ir du biurai (produkcijos konstravimo ir gamybos technologijos), taip pat kitų žinybų automatizuoto ekonominės informacijos apdorojimo sistemų projektavimo organizacijos.

Aukšto lygio mokslinius gamybinius kompleksus sudaro: akademinis puslaidininkių fizikos institutas ir mikroelektronikos pramonė; radijo matavimo technikos mokslinio tyrimo institutas ir radijo matavimo technikos gamykla; elektrografijos mokslinio tyrimo institutas Vilniuje ir šio profilio gamykla Kaune; keturios mažos galios elektros variklių gamyklos ir jų konstravimo organizacija; elektrinio suvirinimo įrengimų gamykla ir mokslinio tyrimo organizacija. Prietaisų gamybos pramonės bazėje išaugo ir atskiros įmonės. Antai prietaisų gamybos įmones įvairiais laidais aprūpina Panevėžio „Lietkabelio" gamykla. Tačiau Utenos laboratorinių elektros krosnių gamyba mažai atitinka respublikos prietaisų gamybos profilį. Gerai prie pastarosios profilio derinasi elektros matavimo technikos (Vilnius), sausų elektros elementų (Klaipėda), buitinių šaldytuvų (Alytus) bei jų kompresorių (Mažeikiai), paauglių dviračių (Šiauliai), elektros šviestuvų (Panevėžys) gamybos.

Prietaisų gamybos įmonių kūrimas ir spartus plėtojimas suvaidino svarbų vaidmenį formuojant ir mokslinę techninę kryptimi ugdant respublikos miestus. Ypač svarbu, kad tai pasakytina ne tik apie mūsų stambiuosius miestus — Vilnių, Kauną, Klaipėdą, Šiaulius, Panevėžį, bet ir Alytų, Uteną, Telšius, Mažeikius, Kėdainius, Tauragę, Pabradę. Kol kas šio profilio mokslinis potencialas ugdomas tik Vilniuje ir Kaune, o tai jau kelia spręstinas problemas. Antai respublikos televizijos technikos komplekso pasiekimai, jo indėlis į mokslinę techninę ir socialinę ekonominę pažangą aprūpinant gyventojus pasaulinio lygio televizoriais, juos sparčiai atnaujinant, būtų daug svaresni, jeigu šiauliečiai ne tik užbaigtų televizijos technikos gamybą respublikoje, bet ir ją perspektyviai moksliškai bei techniškai paruoštų ir aptarnautų, turėdami pajėgų mokslinio tyrimo, konstravimo, technologinį institutą, kompleksiškai kuriantį ir robotizuotos televizorių gamybos priemones.

Panaši spręstina problema iškilusi ir Panevėžio miestui. Mažų elektroninių skaičiavimo mašinų kompleksų, skirtų ekonominei informacijai automatizuoti apdoroti, gamybos plėtojimo silpnoji vieta yra atminties įrenginių su magnetiniais diskais gamyba, kurią atlieka panevėžiečiai. Deja, jie iki šiol neturi išugdę nei reikiamų gamybinių pajėgumų, nei mokslinio potencialo, kurių darbo rezultatai galėtų tapti ne tik panevėžiečių, respublikos, bet ir visos šalies prietaisų gamybos pramonės pasididžiavimu.

„Sigmos" susivienijimo skaičiavimo technikos kompleksai, su-

komplektuoti periferiniais įrenginiais, displėjais, programine įranga, labai reikalingi pramonės, statybos, transporto, ryšių, tiekimo, prekybos įmonėms, taip pat ir kolūkiams, tarybiniams ūkiams, socialines bei valstybines funkcijas vykdančioms organizacijoms. Tokie kompleksai galėtų būti vienas didžiausių ir efektyviausių respublikos eksporto objektų, ypač pakėlus jų techninius ekonominius parametrus iki pasaulinio lygio, akivaizdžiai parodančių iki kokio mokslinio techninio lygio išaugo Tarybų Lietuva. Todėl tūpčioti vietoje šioje, audringai pasaulyje besiplėtojančioje srityje, tikrai negalima.

Analogiški dideli uždaviniai, gražios perspektyvos iškilę ir kitiems mūsų prietaisų gamybos pramonės moksliniams gamybiniams kompleksams. Apie būtinumą ryžtingai spręsti šiuos uždavinius liudija tai, kad poreikiai technikai, kurią kurti ir gaminti specializuojasi respublikos prietaisų gamybos pramonė, toli gražu nepatenkinami, jos lygis dažnai dar neatitinka pasaulinės rinkos reikalavimų, o galimybę ir tikslingumą stiprinti mokslinį techninį potencialą šiose srityse respublika turi.

Prietaisų gamybos pramonės indėlis intensyvinant visuomeninę gamybą, keliant jos mokslinį techninį lygį, ugdant respublikos mokslinį potencialą yra tikrai reikšmingas. Antai nė viena šaka neišugdė tiek mokslų daktarų, kandidatų, respublikinių ir sąjunginių mokslinių techninių premijų laureatų. Šioje srityje padarytas ir pirmasis respublikoje mokslinis atradimas. Tai aukščiausios mokslinės techninės kvalifikacijos, darbo kultūros šaka.

Kryptingas prietaisų gamybos pramonės, kaip ir kitų pramonės šakų, ugdymas plėtojant mokslinius gamybinius kompleksus, veiksmingas jų potencialių galimybių veiklos efektyvumui didinti panaudojimas reikalauja organizuotų visų įmonių, susivienijimų, mokslo bei mokslinio aptarnavimo organizacijų, ministerijų, jų tarpinių valdymo grandžių, planavimo organų pastangų, suderintų šakiniu ir teritoriniu požiūriu. Šioms perspektyvioms gamybos intensyvinimo galimybėms mobilizuoti, spartinant mokslo ir technikos pažangą, kryptingiau naudojant gamybinius ir mokslinius techninius išteklius, turėtų būti nukreiptas ūkio mechanizmo tobulinimo darbas. Tačiau negalima nepastebėti, kad ir vykdant stambaus masto ekonominį eksperimentą, kuriuo siekiama padidinti įmonių, susivienijimų ūkininkavimo savarankškumą, suinteresuotumą ir atsakomybę už galutinius jų veiklos rezultatus, labai sudėtingų problemų, susijusių su minėtų perspektyvinių gamybos efektyvumo didinimo rezervų mobilizavimu, principinis sprendimas dažniausiai apeinamas.

Nagrinėti ūkio mechanizmo tobulinimo pramonėje problemas — ne šio straipsnio tikslas. Tačiau šia proga reikia pažymėti, kad įmonių, susivienijimų ekonominio skatinimo fondų sudarymo sąlygų bei rodiklių tobulinimas turi užtikrinti reikiamą suinteresuotumą ir atsakomybę už spartų produkcijos bei gamybos atnaujinimą, orientuojantis į pasaulinį mokslinių techninių pasiekimų lygį. Antra vertus, reikia sistemingai rengti moksliškai pagrįstas stambių kryptingų mokslinių gamybinių kompleksų formavimo, vystymo ir efektyvaus jų funkcionavimo, užtikrinančio kuo geresnį liaudies ūkio poreikių technikai tenkinimą, tikslines kompleksines programas, suderintas šakiniu ir teritoriniu požiūriu. Pavyzdžiui, tokias tikslines programas reikėtų parengti (sudarant respublikos mokslo ir technikos pažangos kompleksinę programą iki 2010 metų) stambiesiems prietaisų gamybos pramonės moksliniams gamybiniams kompleksams toliau ugdyti ir jų efektyviam funkcionavimui (pasaulinių pasiekimų lygiu) užtikrinti. Šį darbą kompetentingai organizuoti ir koordinuoti gali Respublikinės mokslinio techninio ir socialinio ekonominio prognozavimo tarybos mašinų gamybos komplekso darbinė komisija.

Respublikos prietaisų gamintojai įpratę imtis spręsti sudėtingus ir atsakingus gamybos ugdymo, mokslo ir technikos pažangos spartinimo uždavinius. Patyrimas rodo, jog tie, kurie nesiimdavo spręsti tokių uždavinių, darydavo dažnai net nepataisomas klaidas. Antai dar prieš perimant pramonės valdymą Liaudies ūkio tarybai, buvo pastatyta ir atiduota naudoti moderni, stambi, atitinkanti respublikos gamtines bei ekonomines sąlygas Vilniaus plataus vartojimo elektros reikmenų gamykla. Tačiau tuometiniai jos vadovai pabūgo šios gamybos sudėtingumo ir atsakingumo. Dėl to ji virto elektrinio suvirinimo įrengimų gamykla, įsivežančia labai daug metalo ir gaminančia bei išsiunčiančia stambiagabaritinę medžiagaimlią produkciją (krovinių apyvarta čia 10—30 kartų didesnė, palyginus su darbaimlia, kvalifikuota prietaisų gamyba, skaičiuojant vidutiniškai vienam darbuotojui), tuo menkindama ekonominį gamybos efektyvumą. Dabar taip reikalingų plataus vartojimo elektros reikmenų gamybos sutelkimas stambioje specializuotoje (su pajėgiu šios gamybos moksliniu techniniu paruošimu ir aptarnavimu) įmonėje įgalintų atpalaiduoti daugelį prietaisų ir mašinų gamybos įmonių nuo neefektyvios, išskaidytos šių reikmenų gamybos, sutaupytų daug gamybinių išteklių, duotų didelį socialinį ekonominį efektą.

Labai kvalifikuotos, darbaimlios prietaisų gamybos sąlygomis atsiveria itin palankios jos darbuotojų socialinio ugdymo galimybės. Tai labai akivaizdžiai patvirtina visų prietaisų gamybos pramonės gamybinių ir mokslinių kolektyvų socialinė raida (ypač šiuo požiūriu aktyviausių kolektyvų, kaip Vilniaus „Sigmos" gamybinio susivienijimo, Panevėžio „Ekrano" gamyklos ir kt.). Suderintas, veiksmingas socialinių ir mokslinių techninių gamybos intensyvinimo veiksnių naudojimas prietaisų gamybos pramonei, kaip ir visoms materialinės gamybos šakoms, ugdyti leis gražiais darbo laimėjimais užbaigti vienuoliktąjį penkmetį, deramai pasitikti TSKP XXVII suvažiavimą.

APGINTOS DISERTACIJOS

1984 m. gruodžio 25 d. Lietuvos TSR MA Ekonomikos instituto specializuotoje mokslinėje taryboje ekonomikos mokslų kandidato disertaciją apgynė Vilniaus skaičiavimo mašinų gamyklos vyriausiojo technologo skyriaus technologinio biuro viršininkas Jonas RUDOKAS. Disertacijos tema: „GAMYBOS VALDYMO ORGANIZAVIMO TOBULINIMAS BRIGADINIO DARBO ORGANIZAVIMO SĄLYGOMIS" („Sigmos" skaičiavimo technikos gamybinio susivienijimo pavyzdžiu). Darbo moksliniai vadovai — akademikas K. Meškauskas ir ekon. m. kand., doc. P. Stanikas. Oficialūs oponentai — ekon. m. dr., prof., R. Juksveravas ir ekon. m. kand., doc. D. Kuzmickas.

Disertacijoje nagrinėjami dėsningumai ir būdai gamybos valdymo organizavimo lygiui kelti brigadinio darbo organizavimo sąlygomis, kritiškai analizuojama įmonių patirtis šioje srityje.

Savo darbe autorius pagrindžia iemiamą planavimo brigadų lygyje vaidmenį tobulinant darbo organizavimą ir valdymą, taip pat konkretizuoja jo tikslus ir ypatumus, parodo gamyklos technologinės tarnybos vaidmenį diegiant ir plėtojant brigadinį darbo organizavimą, galimybes tobulinti gamybos technologinio parengimo organizavimą šiuolaikinėmis sąlygomis, sistematizuoja, apibendrina prielaidas bei optimalius sprendimus tobulinant cechų valdymo organizavimą brigadinio darbo organizavimo sąlygomis.

1984 m. gruodžio 26 d. Lietuvos TSR MA Ekonomikos instituto specializuotoje mokslinėje taryboje ekonomikos mokslų kandidato disertaciją apgynė Vilniaus valstybinio V. Kapsuko universiteto Pramonės ekonomikos fakulteto darbo mokslinio organizavimo valdymo laboratorijos vyresnioji mokslinė bendradarbė Birutė GALINIENĖ. Disertacijos tema: „SOCIALINIŲ IR EKONOMINIŲ DARBO NAŠUMO DIDINIMO VEIKSNIŲ VALDYMO TOBULINIMAS LIETUVOS TSR ELEKTROTECHNIKOS PRAMONĖJE". Darbo mokslinis vadovas — ekon. m. dr. V. Astrauskas, oficialūs oponentai — ekon. m. dr., prof., V. Baranauskas ir ekon. m. kand., doc. B. Balčiūnas.

Disertacijoje parodomas socialinių ir ekonominių darbo našumo didinimo veiksnių valdmuo ir vieta darbo valdymo sistemoje, patikslinama tų veiksnių struktūra ir klasifikacija, pateiklami pasiūlymai socialinių ir ekonominių veiksnių įtakos darbo našumo augimui kiekybinio vertinimo metodikai tobulinti.

Autorė išanalizavo socialinių ir ekonominių veiksnių įtaką darbo našumo augimui Lietuvos TSR elektrotechnikos pramonėje ir tuo pagrindu parengė rekomendacijas socialinių ir ekonominių veiksnių valdymui tobulinti. Siūloma nauja socialinių ir ekonominių darbo našumo augimo veiksnių valdymo organizacinė struktūra įmonėje. Darbe taikomas diferencijuotas požiūris sudarant premijavimo sistemas pagal skirtingas valdymo grandis ir darbuotojų kategorijas, parodomos galimybės kompleksiškai taikyti įvairias materialinio skatinimo formas.

MAKULATŪRA — SVARBI PRAMONĖS ŽALIAVA

V. JANUŠKYTĖ
Lietuvos TSR materialinio techninio tiekimo komiteto Antrinių žaliavų valdybos vyresnioji inžinierė,
doc., ekon. m. kand. A. MORKEVIČIUS

Makulatūra dabar labiausiai paplitusi antrinė pramonės žaliava, nes, pirma, daugelis popieriaus ir kartono dirbinių (periodinė spauda, įvairios pakavimo priemonės) vartojimo procese, trumpai tarnaudami, nesunyksta, o, antra, popieriaus pramonės technologija leidžia visai paprastai, be didelių išlaidų regeneruoti medienos pluoštą ir jį daug kartų labai efektyviai panaudoti tos pačios produkcijos gamybai. Tačiau dėl įvairių, daugiausia organizacinių nesklandumų makulatūros surenkame ir panaudojame dar palyginti mažai, turėdami dėl to daug nuostolių.

Makulatūros rinkimo ir naudojimo gerinimo problema ypač aktuali mūsų respublikai, turinčiai išvystytą popieriaus pramonę. Ši pramonė pastaraisiais metais dirba nesėkmingai, nevykdo svarbiausių produkcijos rūšių gamybos planų. Vienintelė šios nesėkmės priežastis ta, kad respublikos popieriaus įmonės nepakankamai aprūpinamos žaliavomis ir pluoštinėmis medžiagomis, pirmiausia celiulioze. Didžiąją dalį žaliavų — eglinių popiermedžių ir balintos celiuliozės — reikia atsigabenti iš tolimų šalies rajonų. Dėl blogo kai kurių rajonų miško pramonės, geležinkelių transporto darbo nuolat nevykdomi popiermedžių tiekimo planai, su pertrūkiais ir labai neritmingai tiekiama balinta celiuliozė. Jau numatyta nemažai ir labai reikšmingų priemonių šalies miško pramonės ir geležinkelių transporto veiklai gerinti, pastebimi ir kai kurie teigiami poslinkiai. Antai 1979 m. respublikos popieriaus pramonė gavo tik 77% reikiamo popiermedžių kiekio, o 1983 m. — jau 92%. Tačiau jau dabar būtina ieškoti ir kitų priemonių, kad respublikos popieriaus pramonė apskritai būtų mažiau priklausoma nuo atvežtinės žaliavos tiekimo nesklandumų, kad vis daugiau popiermedžių gautų iš respublikos miškų. Kitas daug realesnis ir efektyvesnis šios problemos sprendimo kelias — daugiau surinkti ir panaudoti makulatūros.

1 lentelėje parodyta, kaip pastaraisiais metais respublikos popieriaus pramonė buvo aprūpinama žaliavomis ir pluoštinėmis medžiagomis. Iš viso dabar sunaudojamo kiekio (skaičiuojant žaliavomis, jis jau viršija 1 mln. kub. m) vietiniai ištekliai sudaro tik penktadalį. Popiermedžių iš vietinių išteklių 1983 m. buvo gauta 92 tūkst. kub. m, arba tik 23%, o pluoštinių medžiagų, t. y. makulatūros, — 46 tūkst. t, arba 25% viso iš šalies gauto pluoštinių medžiagų kiekio. Popiermedžių ir makulatūros tiekimas iš vietinių išteklių pastebimai didėja ir labai išaugo šiame penkmetyje. Tokia tendencija išliks ir artimiausioje ateityje, tačiau visai pagrįstai galima teigti, kad šiai pramonei aprūpinti vietinėmis žaliavomis ir pluoštinėmis medžiagomis prireiks ne mažiau kaip 25—30 metų.

Makulatūra visiškai gali pakeisti celiuliozę ir kitas pluoštines medžiagas (pusceliuliozę, cheminę bei mechaninę medienos masę ir kt.) daugelio popieriaus ir kartono rūšių gamyboje. Turime jau ir nemažą makulatūros panaudojimo patirtį. Pavyzdžiu čia pirmiausia galėtų būti Pabradės kartono fabrikas, tik iš makulatūros gaminantis labai gerą, didelę paklausą turintį kartoną. Nemažai makulatūros dėžučių kartono gamybai kasmet suvartoja Klaipėdos ir Grigiškių kartono įmonės. Daugiau makulatūros būtų galima panaudoti ir popieriaus gamybai, jeigu ji būtų tiekiama atitinkamai paruošta, išrūšiuota. Todėl apskritai makulatūros panaudojimo lygis respublikoje dar palyginti žemas (žr. 2 lentelę), nesiekia ir 30%. Žinoma, kad daugumoje Europos šalių, kur daugiau gaminama ir suvartojama popieriaus pramonės produkcijos, makulatūros panaudojimo lygis yra kur kas aukštesnis, dažnai jau viršijantis 50% viso suvartojamo pluoštinių medžiagų kiekio. Suprantama, kad makulatūros panaudojimo lygį pirmiausia lemia jos ištekliai ir gaminamo popieriaus bei kartono asortimentas, techniniai reikalavimai tai produkcijai.

Vietiniai makulatūros ištekliai nėra dideli, tačiau dar nepanaudojami. Todėl jau dabar didelę jos dalį reikia atsivežti iš kitų respublikų: 1982 m. iš Estijos, Latvijos, Moldavijos ir kitų ekonominių rajonų buvo atvežta daugiau kaip 36 tūkst. t, 1983 m. kiek mažiau — beveik 25 tūkst. t. Antrinių žaliavų mokslinio tyrimo institutas apskaičiavo, kad 1983 m. vietoje galėjome realiai surinkti ir pateikti popieriaus pramonei ne mažiau kaip 80 tūkst. t įvairios makulatūros. Faktiškai tais metais surinkome tik 52 tūkst. t. Tą taip pat patvirtina palyginti žemas makulatūros surinkimo lygis (žr. 3 lentelę), beje, pastaraisiais metais dar sumažėjęs. Iš kitų šalių patirties žinoma, kad praktiškai galima surinkti ir grąžinti pakartotiniam naudojimui ne mažiau kaip 50% tais metais realizuoto popieriaus bei kartono. Mūsų respublikoje 1983 m. buvo surinkta makulatūros tik 33% realizuoto popieriaus ir kartono kiekio. Didelė dalis vertingos pluoštinės žaliavos dabar dar patenka į sąvartynus, sudeginama.

Visiškai akivaizdu, kad šiuolaikinė makulatūros panaudojimo, planavimo bei organizavimo sistema dar nepakankamai efektyvi, kad neatidėliojant reikia ieškoti būdų ir priemonių jai tobulinti.

Makulatūros rinkimo ir panaudojimo užduotys dabar jau numatomos valstybiniame liaudies ūkio plane ir nustatomos vadovaujantis suinteresuotų žinybų pasiūlymais. Visą praktinį makulatūros, kaip ir kitų antrinių žaliavų, rinkimo ir panaudojimo planavimo bei organizavimo darbą tvarko TSRS valstybinis materialinio techninio tiekimo komitetas. Šiam tikslui jis turi įsteigęs Vyriausiąją sąjunginę antrinių žaliavų valdybą, keturias respublikines vyriausiąsias valdybas, 18 gamybinių susivienijimų, 28 trestus, beveik du šimtus gamybinių paruošų įmonių, tiek pat kontorų ir daugiau kaip penkiasdešimt pramonės įmonių, perdirbančių antrines žaliavas. Komitetas įrengė didžiuosiuose šalies miestuose nemažai parduotuvių—surinkimo punktų, kuriuose už antrines žaliavas parduodamos paklausą turinčios

1 lentelė

LIETUVOS TSR CELIULIOZĖS IR POPIERIAUS PRAMONĖS APRŪPINIMAS ŽALIAVOMIS IR PLUOŠTINĖMIS MEDŽIAGOMIS

	Sunaudota			
	1970 m.	1975 m.	1980 m.	1983 m.
Popiermedžių — tūkst. kub. m	235	376	352	298
Celiuliozės — tūkst. t	76	120	91	115
Makulatūros — tūkst. t	24	31	67	72
Sunaudota iš viso, skaičiuojant žaliavomis (popiermedžiais) — tūkst. kub. m	658	1032	1017	1186
iš to skaičiaus gauta iš vietinių išteklių: popiermedžių — tūkst. kub. m	82	74	67	92
makulatūros — tūkst. t	14	26	33	46
Gauta iš vietinių išteklių iš viso, skaičiuojant žaliavomis, — tūkst. kub. m	136	171	194	267
Vietinių išteklių lyg. svoris — %	21	17	19	23

2 lentelė

MAKULATŪROS PANAUDOJIMO LYGIS LIETUVOS TSR

	1970 m.	1975 m.	1980 m.	1983 m.
Pagaminta respublikoje popieriaus ir kartono — tūkst. t	153	240	235	268
Sunaudota makulatūros — tūkst. t	24	31	67	72
Panaudojimo lygis — %	16	13	28	27

3 lentelė

MAKULATŪROS SURINKIMO LYGIS LIETUVOS TSR

	1970 m.	1975 m.	1980 m.	1983 m.
Sunaudota respublikoje popieriaus ir kartono — tūkst. t	136	144	132	156
Surinkta makulatūros — tūkst. t	31	41	46	52
Surinkimo lygis — %	23	28	35	33

4 lentelė

MAKULATŪROS SURINKIMO ŠALTINIAI

	Surinkta (tūkst. t)			
	1980 m.	1981 m.	1982 m.	1983 m.
Stambūs popieriaus ir kartono vartotojai	21,2	21,8	23,0	22,9
Popieriaus ir kartono produkcijos vartotojai	7,2	6,3	6,5	6,3
Gyventojai — iš viso	17,7	20,6	21,3	23,1
iš to skaičiaus supirkta:				
per supirkimo punktus	12,2	15,5	15,1	16,9
per butų ūkio valdybas	2,7	2,0	2,6	3,0
per mokyklas	2,8	3,1	3,6	3,2
Iš viso	46,1	48,7	50,8	52,3

prekės, suorganizavo knygų leidybą eksperimentiniam makulatūros surinkimui skatinti, pastatė Leningrade ir Kijeve stambias kartono gamybos įmones, perdirbančias visą tuose miestuose surenkamą makulatūrą, stato daugiau panašių įmonių, perka užsienyje šiam tikslui gaminamus įrengimus, iš jų ir daug įvairiausių transporto priemonių, skirtų antrinių žaliavų surinkimui. Komiteto sistemos antrinių žaliavų surinkimo bei perdirbimo įmonės dirba rentabiliai, duoda nemažą pelną, kuris panaudojamas tolesniam šios veiklos materialinės techninės bazės vystymui.

Reikia tik apgailestauti, kad ši TSRS valstybinio materialinio techninio tiekimo komiteto veikla dabar visai neapima mūsų respublikos. Antrinių žaliavų surinkimo bei panaudojimo darbas čia organizuotas kiek kitaip. Respublikos tiekimo komitetas neturi jokios materialinės antrinių žaliavų surinkimo bei perdirbimo bazės, nevysto šioje srityje jokios ūkiskaitinės veiklos, o tik kitoms organizacijoms planuoja darbą ir tam tikru mastu kontroliuoja, kaip renkamos ir panaudojamos antrinės žaliavos. Šiokią tokią materialinę bazę turi ir ūkiskaitiniais pagrindais superka antrines žaliavas tik Lietuvos vartotojų kooperatyvų sąjunga. Darbas taip paskirstytas, kad Tiekimo komitetas planuoja ir organizuoja tranzitinę antrinių žaliavų realizaciją, t. y. tų antrinių žaliavų, kurios kaupiasi pramonės įmonėse, stambiose prekybos organizacijose ir daugiausia tiekiamos kitoms respublikos pramonės įmonėms. Iš šios veiklos Komitetas jokių pajamų neturi, organizuoja ją administraciniais pagrindais. Lietuvos vartotojų kooperatyvų sąjunga galutinio vartojimo sferoje — iš gyventojų ir įstaigų bei organizacijų — superka mažais kiekiais besikaupiančias antrines žaliavas. Šiam reikalui ji turi visoje respublikoje supirkimo punktus, taip pat vieną įmonę Klaipėdoje antrinėms žaliavoms perdirbti. Antrinių žaliavų supirkimas bei perdirbimas duoda Kooperatyvų sąjungai nemažas pajamas, tačiau kapitalinių investicijų ji tam beveik neskiria, materialinės antrinų žaliavų surinkimo bei perdirbimo bazės nevysto. Todėl labai trūksta supirkimo punktų, ypač naujuose didžiųjų miestų rajonuose, kaimo vietovese, nėra parduotuvių, kur už antrines žaliavas būtų parduodamos paklausą turinčios prekės, metai iš metų nevykdomi ir makulatūros supirkimo planai.

Kalbant apie priemones makulatūros surinkimui didinti, pirmiausia pasakytina, kad pramonės įmonės ir kiti stambūs popieriaus vartotojai (spaustuvės, parduotuvės) jau palyginti neblogai organizuoja popieriaus atliekų rinkimą, ir didžioji dalis šios makulatūros jau sugrįžta pakartotiniam naudojimui. Į sąvartynus dabar nukeliauja arba sudeginama dauguma pas gyventojus ir mažesnėse įstaigose bei organizacijose besikaupiančios makulatūros, taigi čia ir yra didžiausi jos surinkimo didinimo rezervai.

Makulatūrą iš gyventojų Lietkoopsąjunga dabar superka trejopai: per supirkimo punktus, per mokyklas ir butų ūkio valdybas. Kaip pastaraisiais metais pasiskirstė šie makulatūros gavimo šaltiniai, matyti iš 4 lentelės. Daugiausia mokulatūros iš gyventojų (daugiau kaip 70 %) patenka pakartotiniam naudojimui per supirkimo punktus, 13 % jos surenka kiemsargiai ir apie 14 % — bendrojo lavinimo vidurinės mokyklos. Bendri Lietkoopsąjungos makulatūros supirkimo rezultatai rodo, kad ir čia reikalai klostosi neblogai, pastebima supirkimo augimo tendencija. Tačiau taip atrodo tik iš bendrų rezultatų, o nuodugnesnė analizė atskleidžia, kad makulatūros atskiruose miestuose superkama labai nevienodai. Antai vienas Vilniaus gyventojas 1983 m. vidutiniškai surinko ir supirkimo punktams pardavė beveik 15 kg makulatūros, vienas Kauno gyventojas — 12, Klaipėdos — 10, Šiaulių — 9, Panevėžio — 7 kg, o vienas kitų miestų ir kaimų gyventojas — vidutiniškai tik 3 kg. Panašiai yra ir su mokyklomis: Kauno mokyklos 1983 m. surinko makulatūros trigubai, o Šiaulių — dvigubai daugiau negu Vilniaus. Čia, matyt, akivaizdžiai pasireiškia supirkimo organizacinio darbo rezultatai. Sakome organizacinio darbo todėl, kad ekonominiai svertai dėl žemų supirkimo kainų dabar mažai reikšmingi. Makulatūros supirkimo kainos jau ne kartą buvo didinamos, tačiau, kaip rodo mūsų ir užsienio šalių patirtis, šis veiksnys esant dabartiniam pragyvenimo lygiui nelemia supirkimo mastų.

Makulatūros iš gyventojų tikrai būtų galima daug daugiau surinkti, jeigu tos surinkimo skatinimo, organizavimo priemonės būtų įvairesnės, išradingesnės, apimančios ekonominį ir ekologinį jaunimo auklėjimą, propagandą, reklamą. Suprantama, šiuo metu paprasčiausia makulatūros surinkimą padidinti skiriant tam reikalui kai kurių deficitinių prekių, daugiau ir įvairesnės literatūros, organizuojant daiktines loterijas. Visas tokias priemones turėtų organizuoti savarankiška ūkiskaitinė organizacija. Tam tikrą dalį lėšų makulatūros surinkimui organizuoti turėtų skirti ir popieriaus pramonė, labiausiai suinteresuota, kad kuo daugiau būtų patiekta šios žaliavos.

Visiškai realu, kad jau artimiausioje ateityje ne tik makulatūros, bet ir apskritai visų antrinių žaliavų surinkimą iš gyventojų, ir pirmiausia didžiosiuose miestuose, imtų organizuoti komunalinio ūkio sistema. Reikalas tas, kad visos vartojimo atliekos, kurios dabar kaupiasi miestuose, yra organizuotai išvežamos į sąvartynus. Sąvartynai yra neišvengiami miestų palydovai, keliantys nemažai rūpesčių, reikalaujantys didelių išlaidų. Šios išlaidos galėtų būti iš dalies kompensuotos, jeigu išrūšiuotos šiukšlės būtų realizuojamos atitinkamiems vartotojams kaip antrinės žaliavos. Žinoma, kad didžiąją tokių šiukšlių dalį (25—30 %) dabar sudaro įvairi makulatūra, kad ji palyginti lengvai gali būti atskirta nuo kitų šiukšlių. Techniniai šiukšlių rūšiavimo įrengimai brangūs, dar neorganizuota fabrikinė jų gamyba, nors šioje srityje jau sukaupta ir nemaža praktinio darbo patirtis. Tačiau šiukšles šiek tiek galėtų išrūšiuoti ir patys gyventojai, jeigu atitinkamai būtų organizuotas jų išvežimas. Suprantama, tai taip pat nelengvas kelias, reikalaujantis didelio paruošiamojo darbo, tačiau kartu žadantis didelį ekonominį ir ekologinį efektą. Apskaičiuota, kad rūšiuojant šiukšles tik didžiosiuose respublikos miestuose dabartinius iš gyventojų surenkamos makulatūros išteklius būtų galima padidinti beveik dvigubai. Labai sumažėtų sąvartynai, paprastesnė taptų jų priežiūra, jeigu ketvirtadalis šiukšliavežių rinktų tik makulatūrą, pristatydamos ją tiesiog popieriaus bei kartono gamybos įmonėms. Didžiausia problema čia būtų priversti gyventojus atskirti iš kitų šiukšlių makulatūrą, padaryti tokį rūšiavimą geru įpročiu.

Kitų šalių patirtis rodo, kad tam reikalui galima pasitelkti ir įstatymines priemones. Antai Švedijoje jau daug metų galioja įstatymas, įpareigojantis miestų gyventojus rūšiuoti buitines šiukšles, atskirti iš jų makulatūrą, metalus. Suprantama, kad panašūs įstatymai veiksmingi tik tuo atveju, jeigu paremti visai konkrečiomis organizacinėmis priemonėmis, jeigu numatyto tikslo siekiama bendromis pramonės, prekybos ir komunalinio ūkio organizacijų jėgomis, jeigu veiksmingų naujovių ieškoma nelaukiant nurodymų iš viršaus. Makulatūra — labai svarbi žaliava, reikalinga tolesniam respublikos popieriaus pramonės vystymui. Geresnis jos rinkimo ir panaudojimo organizavimas pasitarnautų ne tik šalies, respublikos ekonomikai, bet ir jos kultūrai, ekologijai.

NEPERTRAUKIAMAS KETAUS RUOŠINIŲ LIEJIMAS: EKONOMINIS EFEKTYVUMAS, VYSTYMO PERSPEKTYVOS

M. STATKUS
Kauno ketaus liejyklos direktoriaus pavaduotojas komercijai

Didinant visuomeninės gamybos efektyvumą, taupant materialinius išteklius, įgyvendinama visa sistema priemonių, leidžiančių sumažinti mašinų ir įrengimų metalo imlumą, metalo nuostolius, gamybos atliekas. Tai pasiekiama tobulinant mašinų konstrukciją, diegiant ekonomiškus gamybos būdus.

Vienas pažangiausių ketaus ruošinių gamybos būdų yra nepertraukiamas jų liejimas. Šio gamybos būdo techninį ir ekonominį pranašumą, palyginus su ketus liejinių gamyba smėlio ir molio formose, rodo 1 lentelės duomenys*.

1 lentelė

	Liejinių gamybos būdas	
	į vienkartines smėlio—molio mišinių formas	nepertraukiamas liejimas
Darbo našumas — liejinių gamyba vienam liejimo cechų darbuotojui t per metus	42—50	180—200
Liejinių savikaina — rb/t	290—315	160—200
Liejinių brokas — %	5—8	2
Tinkamų liejinių išeiga, palyginus su metalo įkrova — %	67—70	90—92
Metalo ekonomija sumažinus užleidimus mechaniniam apdorojimui — %	—	25—50
Mišinių paruošimo, formavimo, išmušimo ir liejinių valymo procesai	neišvengiami	nereikalingi
Technologinio proceso mechanizacija	dalinio mechanizavimo galimybė	galimybė visiškai mechanizuoti ir automatizuoti

* Lentelė sudaryta remiantis TSRS staklių ir įrankių pramonės ministerijos bei Lietuvos TSR liejimo cechų 1983 m. statistinėmis ataskaitomis (forma 8).

Nepertraukiamo ketaus liejimo proceso pranašumai realizuojami trijose srityse: liejinių gamybos; mechaninio ruošinių apdorojimo; baigtų gaminių eksploatavimo.

Ruošinių gamyboje nepertraukiamo liejimo būdas leido atsisakyti formavimo ir gurgučių mišinių paruošimo, formavimo, liejinių išmušimo iš formų, liejinių valymo ir apkapojimo procesų. Dėl to darbo našumas padidėjo 4—5 kartus. Visiškai išvengiama liejinių broko dėl dujų tuštumų ir formavimo mišinių intarpų. Apskritai brokas sumažėjo nuo 5—8% iki 2%. Įdiegus nepertraukiamo liejimo technologiją, nereikalingos tradicinės formavimo medžiagos: formavimo smėlis, bentonitinio molio ir grafito milteliai, skystas stiklas, dažai. Sumažėjo kapitaliniai įdėjimai ir gamybiniai plotai ketaus ruošiniams ruošti. Praktiškai likviduotos gamybos atliekos.

Nepertraukiamo liejimo ketaus ruošinių apdorojimo srityje smarkiai sumažėjo darbo imlumas, gaunama 25—50% metalo ekonomija, mažiau susidėvi metalo pjovimo įrankiai, išlaisvinama dalis metalo pjovimo staklių; be to, naudojant tokius ruošinius, padidėja detalių ir atskirų mazgų eksploatavimo laikas.

Kauno ketaus liejyklos duomenimis, gaminant ketaus ruošinius nepertraukiamo liejimo būdu, liejinių tvirtumas padidėja iki 35%, atsparumas dilimui — 20%, hermetiškumas 1,6 karto, palyginus su jų liejimu į smėlio ir molio formas. Eksploatuojant stakles ir įrengimus, pagamintus iš nepertraukiamo liejimo ketaus, pailgėja kapitalinio ir einamojo remontų tarpremontinis ciklas ir atitinkamai sumažėja išlaidos šiems remontams.

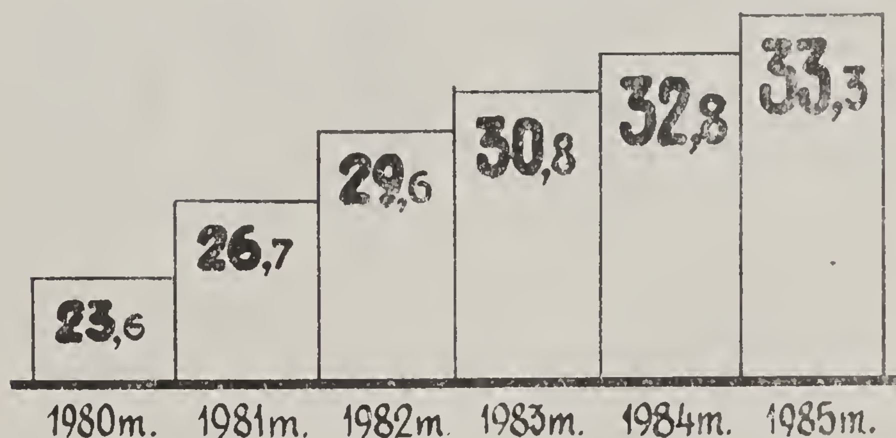
Nepertraukiamo liejimo technologija pažangesnė, kaip minėta, ir ekologine prasme: darbo sąlygos cechuose smarkiai pagerėja, išvengiama atmosferos užteršimo kenksmingais komponentais, o aplinkos — gamybos atliekomis.

Pastaraisiais metais ketaus liejinių gamyba nepertraukiamo liejimo būdu sparčiai plečiama TSRS staklių ir įrankių pramonės ministerijos SGS „Sojuzlitprom" įmonėse — 1983 m. pagaminta beveik 33 tūkst. t. liejinių (2,6% ministerijoje pagamintų ketaus liejinių). Buvo pagaminta apie 500 tipų bei dydžių ketaus ruošinių.

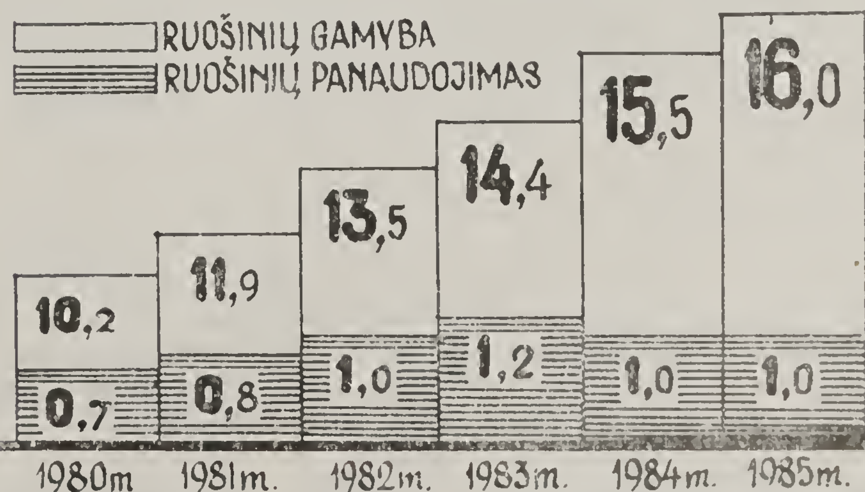
Beveik pusę nepertraukiamo liejimo ketaus liejinių TSRS staklių ir įrankių pramonės ministerijos sistemoje gamina Kauno ketaus liejykla (1984 m. — 15,5 tūkst. t.). Įsavinta per 300 tipų — matmenų SČ20, SČ25, SČ30 ketaus markių ruošinių gamyba. Nepertraukiamo liejimo ruošiniai sudaro per 33% visos metinės ketaus liejinių gamybos. Čia nepertraukiamo liejimo būdu gaminami labai svarbūs ruošiniai staklių stalams, kreipiamosioms, hidraulikai ir pneumatikai, matavimo ir kontrolinėms prizmėms bei liniuotėms, spaustuvams, liejimo automatinių linijų konstrukcijoms ir kt. Ruošiniai tiekiami daugiau kaip 70 gamyklų. Įsavinta tuščiavidurių (vamzdžių, daugiabriaunių) ruošinių, taip pat ruošinių iš labai atsparaus ir legiruoto ketaus gamyba.

Gaminamų ruošinių nomenklatūra sudėtinga, ir techniniai bei ekonominiai nepertraukiamo liejimo ketaus ruošinių pranašumai

NEPERTRAUKIAMO LIEJIMO RUOŠINIŲ LYGINAMASIS SVORIS (%) BENDROJE KAUNO KETAUS LIEJYKLOS LIEJINIŲ GAMYBOJE

NEPERTRAUKIAMO LIEJIMO RUOŠINIŲ GAMYBA KAUNO KETAUS LIEJYKLOJE IR JŲ NAUDOJIMAS LIETUVOS TSR STAKLIŲ GAMYKLOSE (tūkst. t)

2 lentelė

	1980 m.		1981 m.		1982 m.		1983 m.		1984 m.		1985 m. (planas)	
	ruošinių pavad. (sk.)	t	ruošinių pavad. (sk.)	t	ruošinių pavad. (sk.)	t	ruošinių pavad. (sk.)	t	ruošinių pavad. (sk.)	t	ruošinių pavad. (sk.)	t
Kauno F. Dzeržinskio staklių gamybos susivienijimas	29	133,2	25	164,4	26	270.9	35	236,5	20	116,6	20	107,0
Vilniaus šlifavimo staklių gamykla	3	14,6	7	34,1	25	207,0	20	226.6	23	98,5	12	128,8
Vilniaus Spalio 40-mečio staklių gamykla	1	5.5	10	54,9	10	40.5	7	24,5	12	23,3	—	—
Vilniaus „Žalgirio" staklių gamykla	17	341,4	3	300,0	3	301,2	3	303,7	3	336,2	2	299
Vilniaus „Komunaro" staklių gamykla	10	106,2	25	206.0	13	148.4	24	209,6	28	265,2	23	192.0
Šiaulių staklių gamykla	6	11.2	8	6.3	2	6.6	15	29,3	12	31,4	10	63,0
Šilutės hidraulinių pavarų gamykla	6	73,7	4	78,3	4	38,8	11	184,0	10	180,8	18	241,0
Iš viso respublikos staklių gamybos įmonėse	72	685,8	82	844.0	83	1013,4	115	1214,2	108	1052,0	85	1030,8

akivaizdus. Tačiau Lietuvos staklių gamybos įmonės panaudoja tik 6—8% Kauno ketaus liejykloje pagamintų šių ruošinių — apie 1000 t (žr. 2 lentelę). Kai kurios gamyklos jų naudoja net mažiau negu anksčiau. Tai — Kauno F. Dzeržinskio vardo staklių gamybos susivienijimas, Vilniaus Spalio 40-mečio ir „Žalgirio" staklių gamyklos. Nepertraukiamo liejimo ketaus ruošinių naudojimas iš esmės priklauso nuo staklių konstruktorių. Jų daugiau naudojama tose gamyklose, kuriose konstruktoriai pritaiko staklių ir atskirų mazgų konstrukcijas šiems ruošiniams.

Kaip atrodo, kai kuriuos ruošinius staklių detalėms būtų galima lieti nepertraukiamo liejimo metodu dar šiais metais, atitinkamai pakeitus detalių konstrukciją (žr. 3 lentelę). Šiuo atveju

3 lentelė

Užsakovas	Detalės pavadinimas	Detalės šifras	Ruošinio svoris (kg)	Metinė programa (vnt.)	Metinė programa (t)
F. Dzeržinskio staklių gamybinis susivienijimas	stalas	10—754	80	550	44.0
	stalas	10—430	69	100	6 9
	stalas	10—859	149,5	450	67.2
	stalas	10—823	186	160	29 8
	stalas	10—822	115	200	23.0
Vilniaus „Komunaro" staklių gamykla	plyta	9—74	180	160	28 8
	rogės	9—903	110	770	84.7
	stalas	9—833	113	770	87.0
Vilniaus šlifavimo staklių gamykla	viršutinis stalas	7—345	85	600	51,0
	apatinis stalas	7—347	130	600	78,0
Viso trijose staklių gamyklose	—	—	—	—	500,4

nepertraukiamo liejimo ruošinių panaudojimas vien trijose gamyklose padidėtų apie 500 t. Analogiškos galimybės peržiūrėti ir kitų staklių gamyklų ketaus liejinių nomenklatūrą. Būtina padidinti nepertraukiamo liejimo ketaus ruošinių naudojimo lyginamąjį svorį lietuviškose staklėse iki kitų respublikų gamyklų lygio. Mūsų skaičiavimai rodo, kad, pritaikius staklių konstrukcija nepertraukiamo liejimo liejinių naudojimui, daugumą staklių stalų, kreipiamųjų, įvorių ir kitų ruošinių galima lieti minimu būdu. Šiuo atveju respublikoje būtų panaudota papildomai apie 2 tūkst. t nepertraukiamo liejimo ruošinių. Deja, staklių konstruktoriai neįvertina nepertraukiamo liejimo proceso technologinių galimybių ir pranašumų. Dėl to vartotojams už respublikos ribų per metus išvežama per 14 tūkst. t nepertraukiamo liejimo ketaus ruošinių. Stambiausi šių liejinių vartotojai yra Ivano Frankovsko gamykla „Avtolitmaš" ir Gomelio gamybinis susivienijimas „Gidroprivod", kuriems 1984 m. patiekta per 3100 tonų 38 pavadinimų nepertraukiamo liejimo ketaus ruošinių.

Siekdama padidinti nepertraukiamo liejimo ketaus ruošinių naudojimą respublikoje, Kauno ketaus liejykla juos pjausto reikiamu ilgiu ir mechaniškai apdoroja „Žalgirio" staklių gamyklos frezavimo staklių stalams, pjausto ruošinius ir Šilutės hidraulinių pavarų gamyklai. Tikslinga toliau plėsti ketaus ruošinių mechaninio apdorojimo gamybinius pajėgumus Kauno ketaus liejykloje. Tai leistų sumažinti ir nuostolius dėl liejinių broko, vėl panaudoti gamyboje ruošinių metalo atliekas bei drožles.

Palyginti mažai respublikoje naudojama nepertraukiamo liejimo ketaus liejiniu ir dėl nepakankamos jų panaudojimo galimybių reklamos. Respublikos vartotojams nėra žinoma, kokie profiliai gali būti liejami nepertaukiamo liejimo būdu, nėra aiškūs ketaus savybių privalumai. Tuo tarpu šie ruošiniai gali daug kur pakeisti plieno ruošinius (dantračių, velenėlių, įvorių, guolių, korpusų ir t. t. gamybai). Didelės galimybės panaudoti šiuos ruošinius remonto reikmėms žemės ūkio mašinų ir įrengimų remonto sistemoje. Nepertraukiamo liejimo būdu galima gaminti kai kurias korpusines detales Kapsuko maisto pramonės automatų gamyklai. Tai leistų pakeisti aliuminio liejinius ketaus liejiniais, kurie daugiau kaip trigubai pigesni. Mūsų nuomone, vartotojams geriau aptarnauti Lietuvos metalų produkcijos tiekimo ir realizavimo susivienijimas turėtų sudaryti nuolat papildomą įvairių nepertraukiamo liejimo ketaus ruošinių profilių (apvalių — nuo 30 iki 250 mm, stačiakampių — nuo 30x30 iki 200 x250 mm) atsargą. Tada nereikėtų įforminti paskyrų kiekvienam ruošinių tiekimo atvejui. Tai leistų geriau patenkinti respublikos vartotojų poreikius ketaus ruošiniams, mažinti neracionalius pervežimus, taupyti labiau deficitines ir brangias medžiagas.

Techninių ir ekonominių nepertraukiamo liejimo ketaus ruošinių gamybos pranašumų realizavimas priklauso nuo gamybos masto, — kuo didesnė gamyba, tuo didesnis efektas liaudies ūkiui. Svarų įndėlį plečiant nepertraukiamo liejimo ketaus ruošinių panaudojimą turi įnešti konstruktoriai. Nepertraukiamo ketaus liejimo technologiją tobulina ir liejininkystės specialistai. Numatoma plėsti didesnių matmenų, tuščiavidurių, sudėtingų profilių ruošinių gamybą. Sprendžiama ruošinių pjaustymo nustatytu ilgiu problema.

NAUJI OFICIALŪS DOKUMENTAI

TSRS VALSTYBINIS DARBO IR SOCIALINIŲ KLAUSIMŲ KOMITETAS IR VPSCT 1984 M. GRUODŽIO 29 D. NUTARIMU PATVIRTINO „MEISTRŲ IR KITŲ INŽINERIJOS BEI TECHNIKOS DARBUOTOJŲ, ĮTRAUKTŲ Į SUSTAMBINTŲ GAMYBINIŲ BRIGADŲ SUDĖTĮ PRAMONĖJE IR STATYBOJE, DARBO APMOKĖJIMO IR MATERIALINIO SKATINIMO TVARKĄ" (tekstas išspausdintas savaitraštyje „Ekonomičeskaja gazeta", 1984, Nr. 7).

Ryšium su tuo neteko galios TSRS valstybinio darbo ir socialinių klausimų komiteto ir VPSCT 1984 m. balandžio 6 d. nutarimas (dėl „Meistrų ir kitų inžinerijos bei technikos darbuotojų, įtrauktų į sustambintą gamybinių brigadų sudėtį pramonėje, darbo apmokėjimo ir materialinio skatinimo laikinos tvarkos" patvirtinimo).

Diegiant naujus ūkininkavimo metodus

KAI KURIOS DARBO APMOKĖJIMO ORGANIZAVIMO PROBLEMOS

Doc., ekon. m. kand. E. STANCIKAS
Lietuvos TSR baldų ir medžio apdirbimo pramonės ministerijos Baldų projektavimo ir konstravimo biuro direktorius

Šiuolaikiniame ekonomikos išvystymo etape būtina siekti, kad darbo užmokestis maksimaliai skatintų gerinti galutinius darbo rezultatus, intensyvinti gamybą. Praktika rodo, kad darbo apmokėjimo organizavimas nevisiškai atitinka šiuos reikalavimus. Darbo matas paprastai dirbtinai prilyginamas apmokėjimo matui. Vienetiniai įkainiai, darbo normos, premijos ir kiti materialinio skatinimo akstinai tampa priemonėmis tam tikro darbo apmokėjimo lygiui užtikrinti. Taip iškraipomi vaidmuo ir reikšmė materialinio skatinimo formų, kurios iš gerų darbo rezultatų stimuliavimo akstinų tampa darbo užmokesčio lygio ir santykio nustatymo priemonėmis. Darbo normos darosi mažiau įtemptos, darbininkai vienetininkai be didelių pastangų smarkiai jas viršija ir gauna padidintą darbo užmokestį. Darbininkams laikininkams neretai profesijų derinimas, aptarnavimo zonos išplėtimas nustatomas dirbtinai, nepagrįstai padidinama kategorija, o ITD ir tarnautojų sferoje nepagrįstai didinamas vyresniųjų specialistų, padalinių vadovų skaičius, neatsižvelgiant į objektyviai būtiną vadovų ir pavaldinių santykį.

Kaip žinoma, pastaraisiais metais imamasi priemonių darbo užmokesčio organizavimui tobulinti. Įvestos priemokos už profesijų derinimą, aptarnavimo zonų išplėtimą bei padidinti vienetiniai įkainiai dirbant pagal įtemptas išdirbio normas. Tuo siekta padidinti tarifų vaidmenį, tačiau praktiškai tai pastebimų rezultatų nedavė. Matyt, tam įtakos turi daugelis veiksnių, pvz., nevienodas darbo normų įtemptumas.

Ekonominėje literatūroje dažnai sutinkama nuomonė, kad tolesnis darbo užmokesčio skatinamojo vaidmens didinimas turi būti susijęs su tarifinės sistemos tobulinimu. Dėl to yra siūlymų kasmet peržiūrėti tarifus (algas). S. Škurko isitikinęs. kad tai įgalintų užtikrinti atitikimą tarp darbo mato ir jo amokėjimo mato, leistų atsisakyti žalingos praktikos daugelį materialinio skatinimo formų naudoti ne pagal paskirtį[1]. Nors šis siūlymas pagrįstas, jį įgyvendinti tiek techniniu, tiek organizaciniu požiūriu yra sunku. Autoriaus nuomone, tarifinius atlygius ir pareigines algas peržiūrėti reikėtų kas penkerius metus — tai optimalus laikotarpis. Tada penkmečio planuose, šalia kitų rodiklių, būtų galima patvirtinti tarifinius atlygius ir pareigines algas. Tačiau vien tai, be abejo, neišspręstų darbo apmokėjimo organizavimo tobulinimo problemos. Lygiagrečiai reikėtų gerokai išplėsti gamybinių kolektyvų teises šioje srityje. Be kitų, jiems turėtų būti suteikta teisė esant reikalui koreguoti patvirtintus tarifinius atlygius ir pareigines algas (neviršijant darbo užmokesčio fondo). Taigi gamybiniuose kolektyvuose atsirastų realios galimybės susieti kiekvieno darbuotojo darbo matą ir apmokėjimo matą. Reikia pažymėti, kad visais šiais atvejais būtina sąlyga ta, kad tarifiniai atlygiai ir pareiginės algos gamybiniuose kolektyvuose gali būti peržiūrimos tik esant darbo užmokesčio fondo ekonomijai, t. y. šio fondo ribose. Vadinasi, vienintelis tarifinių atlygių ir pareiginių algų didinimo šaltinis gali būti kasmetinis planinio darbo užmokesčio fondo prieaugis dėl darbo našumo augimo. Tada tarifiniai atlygiai ir pareiginės algos ne tik atspindės darbo matą ir apmokėjimo matą, bet ir leis reikštis kitoms darbo apmokėjimo organizavimo formoms (darbo normavimui, darbo apmokėjimo formoms bei sistemoms, tarifinei darbo apmokėjimo sistemai).

Reikia pažymėti, kad pastaruoju metu ryškėja kai kurių materialinio skatinimo stimulų pervertinimas. Organizuojant materialinį skatinimą, būtina atsižvelgti ne tik į potencines darbuotojų galimybes, bet ir jų konkretų realizavimą. Kategorija, diplomas, darbo stažas — turi būti ne apmokėjimo lygio kriterijai, o sąlyga tam tikram darbui atlikti.

Todėl viena svarbiausių problemų organizuojant darbo apmokėjimą šiuolaikiniame etape yra apmokėjimo diferencijavimas priklausomai nuo darbo rezultatų. Pastaruoju metu ekonominėje literatūroje pasitaiko siūlymų suskirstyti darbo užmokestį į dvi dalis: pastoviąją ir kintamąją. Šio siūlymo šalininkai tvirtina, kad pastoviąją darbo užmokesčio dalį lemia vadinamieji pastovūs darbo veiksniai, kurie nesikeičia tam tikrą laiko tarpą (kvalifikacija, darbo sąlygos ir t. t.). Todėl ji, pasak jų, tiesiogiai nepriklauso nuo darbo rezultatų. Kintamąją darbo užmokesčio dalį lemia nepastovūs, besikeičiantys veiksniai (darbinis aktyvumas, intensyvumas, profesinis meistriškumas, darbo drausmė ir t. t.). Šio siūlymo šalininkai įsitikinę, kad ši darbo užmokesčio dalis yra tiesiogiai susijusi su darbo rezultatais ir todėl turi tiesioginę įtaką gamybos efektyvumo didinimui. Iš čia daroma, matyt, klaidinga išvada, kad tobulinant darbo apmokėjimo organizavimą pagrindinį dėmesį reikia skirti kintamajai darbo užmokesčio daliai. Autoriaus nuomone, tai prieštarauja darbo užmokesčio organizavimo ir paskirstymo pagal darbą principams. Juk visas darbo užmokestis turi būti darbuotojo uždirbtas, nes jis susijęs su tam tikrais reikalavimais darbui ir jo rezultatams.

Dabartinėmis sąlygomis daugumai darbuotojų nuo pasiektų darbo rezultatų priklauso tiktai dalis darbo užmokesčio, kurią sudaro vienetinis įdirbis ir premijos. Tuo tarpu tarifinis atlygis ir pareiginės algos iš esmės tapo garantiniu užmokesčiu visiems, taigi ir neįvykdantiems išdirbio normų bei planinių užduočių.

Yra įvairių siūlymų, kaip glaudžiau susieti darbo apmokėjimą su pasiektais darbo rezultatais. A. Šmiriovas siūlo nepasiekusiems reikiamų darbo rezultatų (neįvykdžiusiems išdirbio normos, planinių užduočių) mokėti nepilną tarifinį atlygį, pareiginę algą. Tai taikytina ne tik darbininkams vienetininkams, bet ir visiems darbininkams, ITD ir tarnautojams. Šiuo atveju ypač išauga normuojamų užduočių reikšmė, o vadovaujančiųjų darbuotojų, ITD ir tarnautojų apmokėjimas susiejamas su gamybinio kolektyvo planinių užduočių vykdymu[2]. Minėto siūlymo įgyvendinimas leistų diferencijuoti darbo apmokėjimą priklausomai nuo gamybinių rezultatų.

Daug sudėtingiau įvertinti ITD ir tarnautojų darbą. Pagrįstai susieti jų atliekamą darbą su pareiginėmis algomis yra labai sudėtinga, ir toli gražu ne visi pateikiami siūlymai priimtini. Dabartiniu metu vykdoma ITD ir tarnautojų atestacija, taip pat bandyta taikyti vadinamąją nepastovių algų sistemą, tačiau to nepakanka problemai išspręsti. Taip pat yra kitų siūlymų: ITD ir tarnautojams, atliekantiems nuolat pasikartojančius darbus, taikyti tiesioginę vienetinę darbo apmokėjimo sistemą; ITD ir tarnautojams, tiesiogiai aptarnaujantiems darbininkus, taikyti netiesioginę vienetinę darbo apmokėjimo sistemą (tada jų darbo užmokestis priklausys nuo aptarnaujamų darbininkų darbo rezultatų); tam tikrai daliai ITD ir tarnautojų darbo užmokestį mokėti priklausomai nuo normuojamų užduočių įvykdymo lygio; valdymo aparato darbuotojų apmokėjimui taikyti brigadinę darbo organizavimo ir apmokėjimo sistemą. Nors šie siūlymai originalūs, jų įgyvendinimas kelia abejonių. Dar įdomesni V. Kuročkino[3] siūlymai. Jų esmė tokia: platus pareiginės algos diapazonas tose pačiose pareigose (1:2); atsisakymas nuo einamųjų premijų už planinių rodiklių įvykdymą, visų rūšių priemokų ir priedų, šias sumas panaudojant pareiginėms algoms padidinti; minimalus inžinerijos bei technikos darbuotojų mėnesinio atlyginimo nustatymas (25% mažesnis, bet ne mažiau kaip 90 rb);

[1] Шкурко С. О повышении стимулирующей роли тарифов и окладов в заработной плате. — Плановое хозяйство, 1983, № 8, с. 78.

[2] Шмырев А. Дифференциация заработной платы рычаг управления труда. — Социалистический труд, 1983, № 11, с. 80.

[3] Курочкин В. За что и сколько платить специалисту.— Социалистический труд, 1983, № 9, с. 110.

kiekvieno darbuotojo kasmėnesinio darbo rezultatų įvertinimas ir pagal jį mėnesinės pareiginės algos nustatymas.

Pareiginės algos nustatymo esmę sudaro tai, kad kiekvienam darbuotojui skiriama mėnesinė darbų užduotis, kurios įvykdymas įvertinamas 10 balų sistema. Remiantis tam tikra minimalia pareigine alga, surinktų balų skaičiumi ir jų įvertinimu, nustatoma darbuotojo alga. Nors šis siūlymas originalus ir logiškas, pritaikyti jį praktiškai yra sudėtinga — tai reikalauja daug darbo. Be to, darbuotojo algos nustatymas yra subjektyvaus pobūdžio, ir abejotina, ar gali tapti rimtu stimulu darbo efektyvumui didinti. Reikiamai nepagrindus darbo užmokesčio fondo šis siūlymas vargu ar gali duoti pageidaujamu rezultatu.

Didinant darbo užmokesčio stimuliuojantį poveikį gamybos efektyvumo didinimui būtina pasiekti, kad kiekvienos kategorijos darbuotojų, pagal jų profesijas ir specialybes, atlyginimas būtų susietas su atliekamo darbo sudėtingumu ir pasiektais rezultatais. Sprendžiant šią problemą reikia turėti galvoje tai, kad dabartinėmis visuomenės raidos sąlygomis gana greitai keičiasi įvairių darbų visuomeninis įvertinimas. Iš to kyla svarbi išvada, kad tarifinius atlygius ir pareigines algas reikia sistemingai peržiūrėti. Tačiau tarifinių atlygų ir pareiginių algų atitinkamo lygio nustatymas dar savaime negarantuoja darbo užmokesčio stimuliuojančio vaidmens. Tam būtina sukurti atitinkama sistemą, kuri įgalintų pasiekti, kad darbo matas atitiktų apmokėjimo matą.

Praktika rodo, kad darbo apmokėjimo matas, kaip ekonominė kategorija, skinasi sau kelią, nepaisydamas to, kokie galioja tarifiniai atlygiai ir pareiginės algos. Darbo matas ir apmokėjimo matas laikotarpiais, tarp kurių yra peržiūrimi tarifiniai atlygiai ir pareiginės algos, kiekviename gamybiniame kolektyve susiejami stichiškai, priklausomai nuo jų galimybių ir tikslo. Praktikoje susiklostę darbo užmokesčio lygiai ir jų santykiai toli gražu neatitinka nustatytų tarifinių atlygių ir pareiginių algų. Kasmet darbo užmokestis atskirų kategorijų darbuotojams auga stichiškai. Pastebima tendencija, kad pagrindinė darbo užmokesčio padidėjimo dalis susijusi su darbininku vienetininku išdirbio normų viršijimu. Tuo tarpu darbininkų laikininkų, ITD ir tarnautojų darbo užmokesčio augimo galimybės ribotesnės. Pastaruoju metu pasireiškiantys lygiavos elementai apmokėjimo srityje suartina darbo užmokesčio lygius nepriklausomai nuo darbo kiekio ir kokybės. Tai neigiamai veikia atitinkamu darbu turini ir rezultatus, sumenkina atskirų kategorijų darbuotoju materialinį suinteresuotumą. Darbininkų, ITD ir tarnautojų darbo užmokesčio lygiai gana intensyviai artėja. 1940 m. vidutinis ITD uždarbis sudarė 215% darbininko atlyginimo, 1965 m. — 146, 1970 m. — 136,2, o 1981 m. — tik 112,7%[4]. Dar įvairesnė padėtis susiklostė tarp atskirų profesijų darbininkų darbo užmokesčio lygio. Tai patvirtina šalies elektrotechnikos pramonės darbininkų vienetininkų darbo užmokesčio lygio duomenys (žr. lentelę).

ŠALIES ELEKTROTECHNIKOS PRAMONĖS KAI KURIŲ PROFESIJŲ DARBO UŽMOKESČIO PASISKIRSTYMAS PAGAL KATEGORIJAS

	Vidutinis mėnesinis darbo užmokestis (rb)					
	Tarifinės kategorijos					
	I	II	III	IV	V	VI
Krovikai	238.76	212.48	202.17	—	—	—
Kapotojai	198.42	210.80	260.49	216 80	—	—
Derintojai	250.56	220.24	212.57	219.15	233 29	342 96
Metalo tekintojai	169,26	178,44	215,46	247,78	281,91	269.34

Kaip matome, I kategorijos kroviko vidutinis mėnesinis atlyginimas didesnis negu V kategorijos derintojo, o III kategorijos kapotojo beveik lygus VI kategorijos tekintojo užmokesčiui. Atkreipia dėmesį aukštas darbo užmokesčio lygis.

Yra daug problemų ir organizuojant darbuotojų premijavimą. Praktikoje premijuojami visi ITD ir tarnautojai, beveik visi darbininkai laikininkai ir darbininkai vienetininkai. Nors premijos dydis sudaro nemažą darbo užmokesčio dalį, tačiau nenustatytas tiesioginis ryšys tarp atskirų darbuotojų darbo įtakos galutiniams gamybiniams rezultatams. Daugiausia premijuojama už tokius rodiklius, kurių įvykdymas įeina į tiesiogines pareigas. Premijos sudaro 30—50% tarifinio atlygio arba pareiginės algos, ir tampa mechaniniu priedu prie jos.

Kaip vertinti darbininkų ir ITD bei tarnautojų darbo apmokėjimo lygių suartėjimą? Ekonominėje literatūroje reiškiamos skirtingos nuomonės. Daugiausia manoma, kad šių darbo apmokėjimo lygių suartėjimas yra nepagrįstas ir susidariusią padėtį reikia taisyti. ITD ir tarnautojų darbo nepakankamas įvertinimas smukdo jų prestižą, o tai menkina ir jų darbo efektyvumą.

Yra ir bandymų teoriniu požiūriu pagrįsti darbo apmokėjimo lygių suartėjimą. Mūsų šalyje išlaidas, kurios reikalingos įsigyti išsimokslinimui, padengia valstybė, o ne individas, kaip yra kapitalistinėse šalyse. Dėl to socialistinei visuomenei turėtų priklausyti didesnė sukuriamo produkto dalis, o atskiras individas į žymų darbo apmokėjimo padidėjimą neturėtų pretenduoti. Iš to daroma išvada, kad ITD bei tarnautojų ir darbininkų darbo užmokesčio lygių skirtumas mūsų šalyje turėtų būti daug mažesnis negu kapitalistinėse šalyse.

Atrodo, kad ši nuomonė taip pat ginčytina. Pirmiausia tiek ITD, tiek darbininkų mokymo ir kvalifikacijos kėlimo išlaidas vienodai padengia valstybė, todėl šį principą taikyti tik ITD nepagrįsta. Antra, nėra abejonės, kad darbo trukmės profesiniam parengimui ilgėjimas yra susijęs su darbuotojo kvalifikacijos augimu ir potenciniu jo darbo našumo didėjimu. Tačiau reikia ypač pabrėžti, kad faktiniai darbo rezultatai iš esmės priklauso nuo potencinės kvalifikacijos panaudojimo. Todėl socialistinėje visuomenėje darbo apmokėjimas turi priklausyti ne tiek nuo išsimokslinimo lygio, kiek nuo faktiškai atliekamo darbo pobūdžio, jo sudėtingumo ir intensyvumo lygio. Būtina aiškiai skirti realų kvalifikacijos lygį, kurį lemia atliekamas darbas, ir nominalų, kurį sąlygoja įgytas išsimokslinimas.

Darbo užmokesčio lygiu suartėjimas galimas ir būtinas tik tada, kai vyksta paties darbo skirtingumų suartėjimas.

Daugelis inžinerinio darbo tyrinėtojų pagrįstai nurodo, kad kvalifikuotų specialistų veikloje didelį lyginamąjį svorį turi mažai kvalifikuotas darbas. Vidutiniškai 30—40%, o atskirais atvejais iki 60% darbo laiko inžinieriai sunaudoja atlikti darbui, kuris nereikalauja inžinerinio pasiruošimo. Bene todėl JAV pramonėje vienam aukštos kvalifikacijos specialistui tenka 4 5 karto daugiau pagalbinio personalo negu Tarybų Sąjungoje[5].

Praktika rodo, kad realiam ITD ir tarnautojų darbui atlikti kvalifikacija reikalinga mažesnė negu jų turima nominali kvalifikacija. Aišku, sudėtingo darbo matavimo problema dar neišspręsta. Todėl reiškiama abejonių, ar tikslinga dabartiniu metu smarkiai diferencijuoti ITD, tarnautojų ir darbininkų darbo užmokestį.

Reikia pažymėti, kad faktiškai atliekamo darbo sudėtingumas nėra vienintelis darbo apmokėjimo lygio kriterijus. Svarbią reikšmę taip pat turi darbo intensyvumas, kūrybiškumas, atsakingumas ir kt. Tačiau šių parametrų dar negalima kiekybiškai išmatuoti. ITD, tarnautojų darbas susijęs su žmogaus mąstymo dėsningumais, kurie ištirti nepakankamai. Dėl to laikoma, kad ITD ir tarnautojas atlieka savo darbą mažiau reglamentuotomis sąlygomis negu darbininkas vienetininkas.

Kartu plačiai paplitusi nuomonė, kad ITD ir tarnautojų atsakomybė priimant sprendimus kur kas didesnė negu darbininkų, taigi sunaudojama daugiau nervinės energijos, kurios vertė ne mažesnė kaip fizinės. Tačiau praktika rodo, kad tai taikytina toli gražu ne visiems ITD ir tarnautojams. Dauguma ITD ir tarnautojų dirba pagal vadinamąjį kolektyvinės atsakomybės principą. Jie visuomet turi galimybę tartis, derinti sprendimus su vadovais, taigi nusiimti dalį atsakomybės. Todėl skirtumo tarp ITD bei tarnautojų ir darbininkų, dirbančių sudėtingomis staklėmis, atsakomybės lygių gali ir nebūti.

Iš to išplaukia išvada, kad mūsų šalyje diplomuotų specialistų yra per daug, ir tai praktikoje atitinkamai veikia jų apmokėjimą. Jau 1975 m. mūsų šalyje specialistų buvo 3,3 karto daugiau negu JAV, ir, nepaisant to, mūsų šalyje kasmet parengiama diplomuotų specialistų 5,5 karto daugiau negu JAV[6].

Galbūt todėl mūsuose įsivyravusi nuomonė, kad ir nesudėtingą darbą aukštos kvalifikacijos darbuotojas atliks geriau. Tačiau ne todėl beveik iš kiekvieno darbuotojo reikalaujama aukštojo

---

[4] Смирнов Е. Усиление роли заработной платы в повышении эффективности производства. — Социалистический труд, 1983, № 9, с. 105.

[5] Кулагин Г., Харабин Е. Углублять дифференциацию заработной платы внутри каждой профессиональной группы.— Социалистический труд, 1982, № 6, с. 85.

[6] Социальная структура развитого социалистического общества в СССР.— М.: Наука, 1976, с. 67.

PRODUKCIJOS KOKYBĖ – SVARBUS DARBO NAŠUMO DIDINIMO VEIKSNYS

A. ŠIMAITIENĖ

Ekonominio ir socialinio vystymo valstybiniuose planuose numatyta toliau gerinti gaminamos produkcijos kokybę, plėsti jos asortimentą, įsavinti vis daugiau naujų gaminių, atitinkančių pasaulinių standartų reikalavimus. Kokybės klausimai labai aktualūs ir plytų gamybos įmonėse. Pagrindinis plytų kokybės rodiklis yra jų stiprumas gniuždant (kg/cm^2). Kaip matyti iš 1 lentelėje pateiktų duomenų, mūsų atliktų tyrimų laikotarpiu (1970—1983 m.) respublikoje gaminamų plytų kokybė pasikeitė labai nežymiai.

Dauguma gaminamų plytų yra M-150 markės. Mūsų tirtose įmonėse 1983 m. šios markės plytos sudarė 59,4% bendro pagamintų plytų kiekio, arba 26,7 punkto mažiau negu 1970 m. M-200 markės plytų gamyba per tą patį laikotarpį beveik nepadidėjo, o M-250 markės plytos išvis negaminamos.

Kai kuriose užsienio šalyse (pvz., Suomijoje) gaminamų plytų markingumas yra gana didelis ir siekia M-250, o atskirais atvejais — net M-450. Tokio aukšto markingumo plytos daugiausia naudojamos tik atskiruose statybos objektuose. Naudojant tokio didelio stiprumo plytas, gerokai sumažėtų sienų storis, o sienų izoliacines savybes būtų galima kompensuoti naudojant specialias medžiagas.

Aukšto markingumo plytoms gaminti reikia turėti ir atitinkamą žaliavą. Tokio markingumo plytų gamybos klausimai lėtai sprendžiami ne tik mūsų respublikoje, bet ir visoje šalyje. Reikalavimai tokioms plytoms turėtų būti numatyti ir standarte.

Plytų markingumas iš esmės mažėjo dėl vienos pagrindinės priežasties — įrengimai daugelyje tirtų įmonių morališkai pasenę, fiziškai nusidėvėję. Norint padidinti plytų markingumą bei pagerinti jų kokybę, būtina pakeisti plytų įrengimus naujais, tobulesniais ir mechanizuoti visus plytų gamybos technologinio proceso etapus. Mechanizavimo lygio kėlimas respublikos plytų gamybos įmonėse ypač aktualus, nes dabar jis sudaro tik 42,6%. Dėl to plytų gamybos įmonėse šiuo metu gaunama palyginti daug broko, ypač jas džiovinant ir degant. Antai 1983 m., palyginus su 1980 m., brokas džiovinant plytas Daugėlių statybinių medžiagų gamybiniame susivienijime padidėjo 1,5%, o Anykščių statybinių medžiagų kombinate — 1,1%. Degant plytas daug broko būna Ignalinos statybinių medžiagų kombinate. 1980 m. brokuotos plytos čia sudarė net 8,9%. Nors 1983 m. broko kiekis šioje įmonėje sumažėjo 1,4%, tačiau vis dar buvo gana didelis (7,5%). Anykščių statybinių medžiagų kombinate brokas degant plytas, palyginus su 1980 m., padidėjo 1,1%. Kitose mūsų tirtose įmonėse broko kiekis tiek džiovinant, tiek degant plytas 1983 m. sumažėjo.

1 lentelė

RESPUBLIKOS STATYBINIU MEDŽIAGU PRAMONĖS MINISTERIJOS ĮMONĖSE GAMINAMŲ PLYTŲ MARKINGUMAS

Plytų markės	1970 m.	1975 m.	1983 m.
M-250	—	—	—
M-200	—	0,3	0.3
M-175	—	—	0,2
M-150	85,1	86.0	59,4
M-125	5,1	8.6	24,6
M-100	6,7	4 0	10.7
M-75	2,1	1,1	2.6
M-50	—	—	2,3
Iš viso	100,0	100,0	100,0

Brokuotų po džiovinimo ir degimo plytų kiekio svyravimas atskirose įmonėse priklauso nuo daugelio veiksnių: molio kokybės, plytų formavimo, džiovinimo bei degimo technologinių režimų. Gauti duomenys rodo, kad plytų kokybės gerinimo klau-

išsimokslinimo. Atlikti A. Dainovskio apskaičiavimai rodo, kad nuostoliai dėl specialistų su aukštuoju išsimokslinimu panaudojimo ten, kur to nereikalaujama, mūsų šalyje sudaro 3—4 milijonus rb per metus[7].

ITD ir tarnautojų darbo apmokėjimo diferencijavimas yra sudėtinga problema, kuri paliečia daug kitų problemų. Todėl ji turėtų būti sprendžiama kompleksiškai, siejant su kitomis problemomis.

Pirmiausia reikėtų tobulinti gamybinių kolektyvų darbo įvertinimo sistemą. Pagrindinių rodiklių daugybė, bet tai nepadeda kompleksiškai įvertinti darbo. Tuo tarpu ITD ir tarnautojų darbo apmokėjimo lygis turėtų tiesiogiai priklausyti nuo galutinių gamybinių kolektyvų darbo rezultatų ir kiekvieno darbuotojo individualaus įnašo į šiuos rezultatus. Kartu reikia pabrėžti, kad šių darbuotojų darbo apmokėjimo lygį turėtų veikti ne tik pagrindinių rodiklių įvykdymas ir viršijimas, bet ir neįvykdymas. Tačiau tiek ekonominėje literatūroje, tiek praktikoje, kai kalbama apie materialinio skatinimo didinimą, apsiribojama papildomu materialiniu skatinimu, o apie tai, kaip darbo apmokėjimo lygį veiks atitinkamų rodiklių neįvykdymas, nesprendžiama. Vargu ar tai pagrįsta.

Labai svarbi darbo užmokesčio fondo formavimo gamybiniuose kolektyvuose ir racionalaus panaudojimo problema. Būtina pabrėžti, kad gamybiniams klektyvams reikėtų suteikti žymiai platesnes teises naudojant darbo užmokesčio fondą. Matyt reikėtų tobulinti ir darbo teisę. Vargu ar visiškai pagrįstas reikalavimas, kad perkeliant darbuotoją į mažiau apmokamą darbą būtinas jo sutikimas. Tai lyg ir prieštarauja paskirstymo pagal darbą principui. Darbuotojas, eidamas tam tikras pareigas, nepasiekia gerų rezultatų, o pareiginę algą gauna visą. Vadinasi, šiuo atveju pažeidžiamas paskirstymo pagal darbą principas, o jo pervedimas į pareigas, kuriose jis galėtų pasiekti gerų rezultatų, yra ne nuobauda, o paskirstymo pagal darbą principo reikalavimas.

Tobulinant darbo užmokesčio organizavimą, svarbų vaidmenį atlieka gamybinių kolektyvų ir darbuotojų suinteresuotumas. Jei gamybinių kolektyvų ir jų darbuotojų niekas neskatina tobulinti darbo užmokesčio organizavimo, jei nėra aiškaus materialinio suinteresuotumo, tai bet koks patobulinimas yra vykdomas formaliai ir neduoda laukiamo efekto.

Bandymai spręsti šią problemą administraciniais metodais negarantuoja sėkmės. Autoriaus nuomone, kiekvienam gamybiniam kolektyvui turėtų būti suteikta teisė priklausomai nuo konkrečių sąlygų nusistatyti racionaliausią valdymo struktūrą ir jo limitus. Tikslinga jiems taip pat suteikti teisę nustatyti priedus: tiek prie tarifinių atlygių, tiek prie pareiginių algų. Kad ITD ir tarnautojai būtų skatinami gerinti savo darbo rezultatus, tikslinga organizuoti konkursus šioms vietoms užimti. Tai įgalintų sistemingai įvertinti darbuotojų pasiekiamus rezultatus, racionaliau juos panaudoti. Vien suvokimas, kad darbo rezultatai periodiškai bus įvertinami ir kad pareigos bei atlyginimai nėra amžini, gali smarkiai pagerinti darbą.

Taigi jei specialistų, ITD ir tarnautojų darbas būtų vertinamas ne pagal turimą diplomą, o pagal atliekamą darbą ir pasiekiamus rezultatus, kitaip būtų žiūrima ne tik į jų darbo apmokėjimą, bet ir panaudojimą.

Specialistų nuomone, darbo apmokėjimo tobulinimas dabartinėmis sąlygomis yra darbo našumo, gamybos efektyvumo didinimo potencialus veiksnys.

[7] Дайновский А. Б. Экономика высшего образования.— М.: Экономика, 1976, с. 46.

Maisto programą realizuojant

FERMENTINIŲ PREPARATŲ NAUDOJIMO EKONOMINIS EFEKTYVUMAS

Biol. m. kand. V. VALAITIS,
„Fermento" mokslinio gamybinio susivienijimo fermentų pritaikymo laboratorijos vyresnysis mokslinis bendradarbis,

P. ŽIEDELIS
Susivienijimo anaerobų laboratorijos vyresnysis inžinierius

Intensyvaus pramoninės paukštininkystės vystymo sąlygomis didelę reikšmę turi veislinių ir produktyviųjų paukščių savybių gerinimas bei jų šėrimo tobulinimas. Paukščių auginimo spartumas, gyvybingumas, produktyvumas ir reprodukcinės savybės daug priklauso nuo to, kaip jie šeriami.

Naudojant atskirus fermentinius preparatus vištų dedeklių ir broilerių pašaruose, pagerėja jų įsavinimas, padidėja paukščių priesvoriai, sutrumpėja jų auginimo laikas. Reikia pažymėti, kad biologinis fermentinių preparatų efektyvumas priklauso nuo jų fermentacinių savybių ir dozės, pašarų sudėties, proteino kiekio juose, nuo paukščių amžiaus ir kitų veiksnių.

„Fermento" mokslinio gamybinio susivienijimo darbuotojų atliktų fermentinių preparatų naudojimo paukštininkystėje tyrimų tikslas — išaiškinti jų naudojimo tikslingumą veislinių vištų ir viščiukų broilerių įvairaus maistingumo pašaruose bei nustatyti, kokią įtaką fermentiniai preparatai turi paukščių produktyvumui, produkcijos kokybei, taip pat kai kuriems fiziologiniams ir biocheminiams rodikliams.

Tyrimai buvo atlikti Staniūnų eksperimentinio ūkio bazėje, Vilniaus ir Juodšilių paukštynuose su veislinėmis vištomis (Baltasis plimutrokas) nuo 23 iki 60 savaičių amžiaus ir viščiukais — kroso broileriais („Broileris 6") nuo 1 paros iki 8 savaičių amžiaus.

Buvo tiriama įvairių dozių fermentinių preparatų — protosubtilino ir droželitino veislinių vištų pašaruose ir maltavamorino, gliukozidazės, celoviridino, lizocimo ir multenziminės kompozicijos (MEK) įvairaus maistingumo broilerių pašaruose įtaka paukščių produktyvumui, reproduktyvumui bei kokybei ir kai kuriems fiziologiniams bei biologiniams rodikliams. Atliekant bandymus, visoms paukščių grupėms buvo sudarytos vienodos sąlygos, atitinkančios mūsų šalyje taikomas normas.

Veislinių vištų bandomųjų grupių gyvojo svorio dinamika įvairiais amžiaus laikotarpiais parodė, kad naudojant kombinuotuosius pašarus su įvairiomis fermentinių preparatų dozėmis (0,05; 0,1 0,2; 0,3% pašarų svorio), esminių gyvojo svorio pakitimų atskirose grupėse nenustatyta. Tačiau bandomųjų vištų grupių, šeriamų kombinuotaisiais pašarais su sumažintu žalio proteino kiekiu (su fermentinių preparatų priedu), gyvasis svoris buvo 3—5% didesnis negu kontrolinių vištų grupių, kurioms buvo naudojami pašarai be fermentinių preparatų.

Bandomųjų grupių vištų dėslumo intensyvumo dinamika parodė, kad fermentiniai preparatai kombinuotuosiuose pašaruose per antrą dėslumo laikotarpį stimuliuojančiai veikia vištų produktyvumą. Geriausiai stimuliuojantis fermentinių preparatų poveikis dėslumui nustatytas vištų grupėse I ir III bandymuose, kai buvo naudojami kombinuotieji pašarai su sumažintu žalio proteino kiekiu ir su fermentinio preparato protosubtilino (dozė 0,05—0,1% pašarų svorio) bei droželitino (dozė 0,1% pašarų svorio) priedais. Vištų dėslumas naudojant kombinuotuosius pašarus su sumažintu žalio proteino kiekiu (14—15%) ir pridedant protosubtilino (dozė 0,05—0,1% pašarų svorio) 60 amžiaus savaitėje sudarė vidutiniškai vienai dedeklei 162,5 (I bandymas) ir 161,2 (III bandymas) kiaušinio, arba 7,3% daugiau, o pradinei dedeklei — 165,7 kiaušinio, arba 4,8—5,8% daugiau negu kontrolinėse vištų grupėse šeriant jas kombinuotaisiais pašarais be šio fermentinio preparato priedo. Geriausias fermentinio preparato — droželitino poveikis vištų dėslumui nustatytas visuose bandymuose, esant jo dozei — 0,1% pašarų svorio.

Stimuliuojantis fermentinių preparatų protosubtilino ir droželitino poveikis antrame bandyme buvo nedidelis. Išbandytų fermentinių preparatų teigiamas poveikis vištų dėslumo intensyvumui nustatytas tik per antrą dėslumo laikotarpį (3—4% viršijo kontrolinę grupę). Tačiau bandomų vištų grupių dėslumas skaičiuojant vidutinei ir pradinei dedeklei buvo 2—3% didesnis negu kontrolinių grupių tik pridėjus į kombinuotuosius pašarus fermentinio preparato — droželitino (dozė — 0,1% pašarų svorio).

Pašarų sunaudojimas — svarbus ekonominis rodiklis auginant veislines vištas. Tyrimų duomenys rodo, kad bandomosiose

---

simai ypač aktualūs ir neatidėliotinai spręstini visuose jų gamybos technologinio proceso etapuose.

TSKP XXVI suvažiavime buvo pabrėžta, kad plytų gamybą reikia aprūpinti naujausia technika, spartinti mokslo ir technikos pažangą šioje srityje, mažinti rankų darbą. Norint pagerinti plytų kokybę, būtina ir toliau sparčiai modernizuoti jų gamybos įrengimus, kurti naujas labai našias mašinas, automatizuotas technologines linijas įvairiems plytų gamybos proceso etapams ir įsavinti jų gamybą. Į visa tai buvo atsižvelgta, sudarant šios pramonės šakos techninio lygio kėlimo planus 1981—1985 metams, kur numatyta žymiai pagerinti gaminamos produkcijos kokybę, išplėsti įvairių keramikos gaminių asortimentą ir gerokai padidinti efektyvių, geresnės kokybės keramikos dirbinių gamybą. Numatyta sumažinti kuro ir energijos sunaudojimą, paspartinti mokslo pasiekimų diegimą į gamybą, mechanizuoti daug rankų darbo reikalaujančius pagalbinius darbus, pagerinti darbo sąlygas ir diegti pažangią patirtį.

Apie 67% ekonominio ir socialinio vystymo planuose numatytų asignavimų skirta veikiančių įmonių techniniam pertvarkymui bei rekonstravimui. Daugelyje plytų gamybos įmonių jau įdiegtas mechanizuotas plytų pakrovimas į vagonėlius, padidintas tunelinių krosnių skaičius, įdiegtos mažosios mechanizacijos priemonės. 1983 m. tunelinėse krosnyse buvo išdegta 85,1% plytų, o žiedinėse — 14,9%. Apie 93% visų plytų dabar džiovinama tunelinėse ir tik 7% — kamerinėse džiovyklose. Tačiau išdžiovintų plytų pakrovimas į plytų degimo vagonėlius rankiniu būdu neleidžia tunelinėse krosnyse vienodai paskirstyti šilumos ir dujų kiekio, nes rankiniu būdu kraunamos į vagonėlio lentynas plytos išsidėsto nevienodais sluoksniais. Tai ir yra viena pagrindinių broko atsiradimo priežasčių degant plytas.

Mechanizavus išdžiovintų plytų pakrovimą iš džiovinimo į degimo vagonėlius specialiu įrengimu, kurį siūlo Bresto statybinių medžiagų kombinatas, vien Ignalinos statybinių medžiagų kombinate būtų galima gauti daugiau kaip 19 tūkst. rb metinės ekonomijos. Tunelinėse krosnyse daug lengviau automatizuoti gamybinius procesus ir gauti geresnės kokybės plytas. Be to, tunelinėse džiovyklose plytų džiovinimo ciklo trukmė vidutiniškai 10,8 val. trumpesnė negu kamerinėse džiovyklose. Todėl tunelinių džiovyklų našumas yra didesnis, o jas geriau panaudojus, galima pagaminti daugiau ir geresnės kokybės plytų. Antai, 1983 m. Palemono keramikos gamykloje 1 kub. m tunelinės džiovyklos vidutiniškai per mėnesį teko 5491 išdžiovinta plyta. Panaši padėtis, modernizavus technologinį procesą, ir Sargėnų keramikos gamykloje. Tuo tarpu kitose mūsų tirtose plytų ga-

veislinių vištų grupėse, šeriant jas kombinuotaisiais pašarais su protosubtilino ir droželitino priedais (0,1% pašarų svorio), sunaudojama vidutiniškai 2,3—2,6 kg pašarų dešimčiai kiaušinių, arba 6—8% mažiau negu kontrolinėje grupėje, naudojančioje standartinius kombinuotuosius pašarus be fermentinių preparatų. Kitos bandomos vištų grupės, šeriamos kombinuotaisiais pašarais su įvairiomis fermentinių preparatų dozėmis, dešimčiai kiaušinių sunaudojo vidutiniškai 2,7 kg kombinuotųjų pašarų, arba 2—3% mažiau negu kontrolinėse vištų grupėse.

Pagrindžiant proteolitinių fermentinių preparatų naudojimo veislinių vištų kombinuotuosiuose pašaruose techninius bei ekonominius rodiklius, buvo analizuojami bandymų ir gamybinių patikrinimų zootechniniai rodikliai. Paukštininkių darbo užmokestis, cechinės, bendragamyklinės ir kitos išlaidos buvo vienodos visuose bandymuose.

Fermentinio preparato — protosubtilino naudojimo kombinuotuosiuose pašaruose efektyvumo gamybinis patikrinimas buvo atliktas Juodšilių paukščių fabrike su veislinėmis vištomis (615 vištų). Bazinis variantas — tokio pat amžiaus veislinės vištos (400 vištų), kurios buvo šeriamos kombinuotaisiais pašarais be fermentinio preparato. Gamybinio patikrinimo tikslas — nustatyti fermentinio preparato — protosubtilino įtaką maistingųjų medžiagų kombinuotuosiuose pašaruose įsavinimui ir paukščių produktyvumui.

Vienos tonos kombinuotųjų pašarų kaina — 137,1 rb. Pašarų sąnaudos vidutiniškai vienam kiaušiniui — 0,26 kg. Dėl fermentinio preparato — protosubtilino priedo (0,1% pašarų svorio) kombinuotųjų pašarų kaina padidėjo 0,7% ir bandomai vištų grupei sudarė 35 rb. Droželitino naudojimas pabrangina pašarus 36%, o skaičiuojant vienam kiaušiniui, — 0,12 rb (protosubtilino 1 kg kaina — 0.55 rb, o droželitino — 50 rb). Vištų dedeklių produktyvumo didėjimas naudojant minėtus fermentinius preparatus — analogiškas. Iš pateiktų duomenų matyti, kad ekonomiškai tikslingiau veislinių vištų pašaruose naudoti protosubtiliną. Esant vidutiniam vienos dedeklės dėslumui baziniame variante — 221 vnt., o naujame (su protosubtilinu) — 232 vnt. ir vieno kiaušinio didmeninei kainai — 0,21 rb, ekonomija bandomai vištų grupei (615 vištų) sudaro 1 386 rb [(232—221)x 0,21x615] — 35.

Atlikti bandymai su kroso broileriais („Broileris 6") Vilniaus paukštyne parodė, kad kai kurių fermentinių preparatų (maltavamerino, gliukozidazės, lizocimo ir MEK) naudojimas broilerių kombinuotuosiuose pašaruose yra perspektyvus. Didžiausias fermentinių preparatų veikimo efektas buvo pasiektas 3—4 savaičių amžiaus broilerių auginime naudojant kombinuotuosius pašarus su sumažintu proteino kiekiu (18% žalio proteino). Broilerių, šeriamų tokiais kombinuotaisiais pašarais su fermentiniais preparatais (maltavamorinu, gliukozidaze ir MEK), gyvas svoris 2 savaičių amžiaus buvo vidutiniškai 8—10%, 4 savaičių amžiaus — 13—15% ir 8 savaičių amžiaus — 7—10% didesnis, palyginus su kontrolinėmis broilerių grupėmis, kurių racione nebuvo fermentinių preparatų.

Pašarų sunaudojimo duomenų analizė parodė, kad pašarų konversija pagal broilerių auginimo laikotarpius svyruoja tarp grupių nuo 10 iki 15%. Racionaliausiai naudojamas 8 savaičių amžiaus broilerių pašaras su fermentinių preparatų

	Broilerių auginimo variantai	
	bazinis (be fermentinių preparatų)	naujas (su fermentiniais preparatais)
Vidutinis gyvasis svoris (8 savaičių amžiaus) — g	1808	1868
Vidutinės pašarų sąnaudos 1 kg priesvorio — kg	2,71	2,66
Vidutinė 1 cnt gyvojo svorio savikaina — rb	101,23	98,48
Vidutinė 1 cnt prieaugio savikaina — rb	81,21	79,08
Vidutinė I kategorijos mėsos išeiga — %	57,8	64,9
Vidutinė II kategorijos mėsos išeiga — %	39,0	31,4
Vidutinė nestandartinės mėsos išeiga — %	3,2	3,7
Vidutinė 1 cnt mėsos didmeninė kaina — rb	264,85	270,1

priedais (2,4—2,6 kg vidutiniškai vienam kg gyvo svorio, arba 3—6% geriau negu kontrolinėse grupėse).

Naudojami fermentiniai preparatai broilerių kombinuotuosiuose pašaruose iš esmės neturėjo įtakos jų fiziologiniams rodikliams, taip pat broilerių vidaus organų išsivystymui. Gamybiniai patikrinimai, atlikti Vilniaus paukščių fabrike su kroso broileriais („Broileris 6") siekiant patikrinti jų produktyvumą, kai koncentruotuosiuose pašaruose naudojami fermentiniai preparatai, patvirtino jų teigiamą veikimą. Broilerių auginimo rezultatai ir gamybinio patikrinimo ekonominio efektyvumo apskaičiavimo rodikliai (žr. lentelę) parodė, kad broilerių gyvas svoris padidėjo vidutiniškai 3,2%, pašarų sąnaudos 1 kg priesvorio sumažėjo 1,8% ir I kategorijos mėsos išeiga padidėjo 7,1%, palyginus su bazinio varianto rodikliais.

Fermentinių preparatų naudojimas auginant broilerius Vilniaus paukščių fabrike įgalino sumažinti vieno centnerio mėsos savikainą 2,13 rb, arba 2,6%. Auginant 2 mln. broilerių, tai sudaro 132,1 tūkst. rb metinį ekonominį efektą.

---

mybos įmonėse vidutiniškai 1 kub. m tenka 3469 išdžiovintos plytos, arba 36,8% mažiau.

Plytų gamybos technologijos modernizavimas teigiamai atsiliepė ir jų kokybei tiek džiovinant, tiek jas degant. 1983 m. brokas degant plytas Palemono keramikos gamykloje sudarė 2,5%, tuo tarpu kitose įmonėse — 2,7—7,5% (žr. 2 lentelę).

2 lentelė

BROKO KIEKIS IR DARBO NAŠUMAS DEGANT PLYTAS RESPUBLIKOS STATYBINIŲ MEDŽIAGŲ PRAMONĖS ĮMONĖSE 1983 m. (%)

	Faktinis broko kiekis	Sąlyginis broko kiekis	Sąlyginis darbo našumo padidėjimas
Anykščių SMK	4,1	2,5	1,5
Daugėlių SMGS	3,9	2,5	1,3
Ignalinos SMGS	7,5	2,5	4,8
Joniškėlio SMG	3,4	2,5	0,9
Palemono KG	2,5	2,5	—
Rokų KG	2,8	2,5	0,3
Sargėnų KG	2,7	2,5	0,2
„Sūduvos" SMGS	3,3	2,5	0,8
Tauragės SMGS	3,0	2,5	0,5

Tačiau, nepaisant tunelinių džiovyklų privalumų, palyginus su kamerinėmis, jos turi ir kai kurių esminių trūkumų: jose negalima reguliuoti šilumos kiekio, temperatūros ir drėgmės. Džiovinant plytas tunelinėse džiovyklose, šiluma nevienodai pasiskirsto. Šis reiškinys turi neigiamos įtakos džiovinimo ciklo trukmei bei pusfabrikačio kokybei. Daugelyje įmonių, siekiant sumažinti broko kiekį džiovinant plytas, ilginamas jų džiovinimo ciklas. Tačiau, nors džiovinamų plytų kokybė šiek tiek ir pagerėja, bet dėl to sumažėja džiovinimo agregatų efektyvumas bei našumas. Todėl plytų džiovinimo procesas turi būti automatiškai reguliuojamas nustatant jo temperatūrą bei drėgmę.

Modernizavus plytų gamybą, galima žymiai pagerinti jų kokybę bei sumažinti broką. Įmonėms, susivienijimams būtina morališkai pasenusius ir fiziškai nusidėvėjusius įrengimus pakeisti naujais, šiuolaikiniais įrengimais. Pirmiausia turi būti pakeistos žiedinės krosnys naujos konstrukcijos tunelinėmis krosnimis, kuriose būtų galima automatiškai reguliuoti skysto kuro tiekimą, džiovinimo bei degimo režimą ir kt. Spartesnis plytų gamybos technologijos automatizavimas, mechanizavimas bei modernizavimas padės pagerinti gaminamų plytų kokybę, sumažinti broką, išplėsti jų asortimentą, padidinti markingumą, sudarys jų gamintojams geresnes darbo sąlygas bei sumažins kadrų kaitą. Vien modernizavus plytų degimą tunelinėse krosnyse, darbo našumą galima gerokai padidinti.

Ekonomika ir teisė

DARBO KOLEKTYVŲ DALYVAVIMAS TEISĖS PAŽEIDIMŲ PREVENCIJOJE

Teisės m. kand. A. DRAKŠIENĖ

Darbo žmonių kolektyvų dalyvavimas teisės pažeidimų prevencijoje įtvirtintas TSRS Konstitucijoje (8 str.), taip pat TSRS Aukščiausiosios Tarybos aštuntojoje sesijoje (1983 m. birželio 17 d.) priimtame įstatyme „Dėl darbo kolektyvų ir jų vaidmens didinimo valdant įmones, įstaigas, organizacijas". Šiuose norminiuose aktuose numatyti kolektyvų uždaviniai, jų teisės bei pareigos.

Ryšium su baudžiamųjų bei baudžiamųjų procesinių įstatymų pakeitimais ir papildymais dėl bausmių, nesusijusių su asmens izoliacija nuo visuomenės taikymo praktikos išplėtimu, padidėja darbo kolektyvų atsakomybė organizuojant ir vykdant auklėjamąjį darbą su asmenimis, lygtinai nuteistais laisvės atėmimu, privalomai įtraukiant nuteistąjį į darbą, asmenimis, nuteistais pataisos darbams be laisvės atėmimo, taip pat asmenimis, kuriems nuosprendžio vykdymas atidėtas, ir kt.

Ypatingą vietą šiame darbe užima nepilnamečių teisės pažeidimų prevencija. Šalinant priežastis ir aplinkybes, lemiančias nepilnamečių teisės pažeidimus, darbo žmonių kolektyvai organizuoja atitinkamą auklėjamąjį darbą dirbančių nepilnamečių tarpe, vykdo prevencinį auklėjamąjį darbą su dirbančiųjų šeimomis, formuoja kolektyvo narių nepakantumo teisėtvarkos pažeidimams atmosferą, aktyviai dalyvauja organizuojant teisės pažeidimų prevenciją gyvenamojoje vietovėje ir kt.

Šiame darbe pastaruoju metu pastebimi teigiami poslinkiai: sėkmingai sprendžiami nepilnamečių įdarbinimo klausimai, įmonių, organizacijų ir įstaigų darbo kolektyvai imasi priemonių dirbančiam jaunimui įtvirtinti gamyboje, pagerėjo visuomeninių auklėtojų darbas, suaktyvintas dorovinis bei teisinis dirbančių paauglių auklėjimas. Tačiau šioje srityje dar esama trūkumų bei spręstinų problemų, nes vykdomos priemonės dar nepasiekė laukiamų rezultatų. Tai rodo ir dirbančių nepilnamečių teisės pažeidimų būklė respublikoje.

Visa tai ir lemia prevencinio auklėjimo darbo uždavinius, iškylančius kolektyvams. Tai — pozityvių asmenybės savybių, su kuriomis ateina jaunas darbininkas į kolektyvą, įtvirtinimas, visapusis dirbančio paauglio asmenybės ugdymas; klaidų, padarytų auklėjimo šeimoje ir mokykloje metu, šalinimas; neigiamų reiškinių įtakos kolektyve prevencija; teisės pažeidėjo perauklėjimas.

Didelį darbą šioje srityje atlieka visuomeninės organizacijos. Darbo kolektyvo visuomeninių organizacijų veikla nepilnamečių teisės pažeidimų prevencijoje yra viena iš jų dalyvavimo sprendžiant politinius, ūkinius ir socialinius bei kultūrinius klausimus sutinkamai su jų įstatų uždaviniais formų.

Vis didesnį vaidmenį nepilnamečių teisės pažeidimų prevencijoje vaidina darbo kolektyvuose sudaromi specializuoti visuomenės junginiai ir organai. Tokie yra: organai (junginiai), kuriems teisėtvarkos stiprinimo ir teisės pažeidimų prevencijos funkcija nėra pagrindinė, o tėra sudėtinė platesnių (auklėjimo, valdymo, kontrolės) bendrų socialinių funkcijų dalis (pagalba šeimoms auklėjant vaikus, priemonės šeimai stiprinti, jaunimo kvalifikacijai ir bendrojo lavinimo lygiui kelti ir kt., pvz., jaunimo komisijos, komisijos šeimai ir mokyklai remti); organai (junginiai), specialiai sudaryti kolektyve teisėtvarkai stiprinti ir teisės pažeidimų prevencijai gerinti. Jie dirba, palaikydami glaudžius ryšius su teisėsaugos organais ir kitomis valstybinėmis įstaigomis, dalyvaujančiomis kovoje su nusikalstamumu (įskaitant keitimąsi informacija, įgyvendinamų priemonių derinimą ir kt., pvz., draugiškieji teismai, liaudies draugovės ir kt.).

Atlikti respublikoje tyrimai rodo, kad šių organų darbe dar yra nemaža trūkumų. Antai, organizuojant ir planuojant auklėjamąjį darbą su jaunimu, ne visur išskiriamas specifinis jo kontingentas — nepilnamečiai. Todėl atskiruose gamybiniuose kolektyvuose nėra pastovių žinių apie dirbančių nepilnamečių teisės pažeidimus, elgesį viešose vietose, šeimyninę padėtį. Kadangi prevencinė veikla nepakankamai koordinuojama su teisėsaugos organais, atskirose gamyklose nėra žinių apie nepilnamečius, kurie yra nepilnamečių reikalų komisijų ir vidaus reikalų organų įskaitoje.

Kriminologiniu požiūriu labiausiai sunkus nepilnamečiams yra adaptacijos gamykloje laikotarpis. Kaip tik tuo metu dažniausiai sprendžiasi klausimas apie tai, liks nepilnametis dirbti toje gamykloje, ar ne. Dirbantys nepilnamečiai — ypatingas kontingentas. Tai ir paaugliai, pagal tėvų tradicijas išsirinkę darbininko profesiją, ir „sunkūs" paaugliai, patys išėję ar pašalinti iš bendrojo lavinimo mokyklų, PTM, taip pat daugelis grįžusių iš specialiųjų PTM, arba atlikusių bausmę auklėjimo darbų kolonijoje. Ypač svarbu, kad darbas su šiais paaugliais būtų pakankamai diferencijuotas ir svarbiausia — savalaikis. Tačiau informacijos apie ateinančius į gamyklą paauglius stoka apsunkina individualaus prevencinio darbo organizavimą.

Viena masiškiausių individualaus darbo formų su jaunaisiais darbininkais yra globotojų institutas. Jis aktyviai padeda vienyti darbo kolektyvo, visuomenės ir šeimos auklėjamąsias pastangas. Komunistinio darbo spartuoliai sudaro daugumą globotojų, kurių būryje jau yra 40 tūkst. žmonių.

Nepilnamečių nusikaltimų skaičiaus dinamika pastaraisiais metais rodo, kad ne visų jaunimo globotojų darbas yra pakankamai efektyvus. Globotojas parenkamas kiekvienam atėjusiam į darbo kolektyvą nepilnamečiui, tačiau individualus prevencinis darbas vykdomas nevienodai ir ne visada duoda teigiamus rezultatus. Toliau gerinant globotojų darbą šioje srityje, reikėtų:

suteikti globotojui reikiamą informaciją apie ankstesnį nepilnamečio auklėjimą, jo rezultatus. Ypač detalizuota informacija reikalinga tais atvejais, kai nepilnametis grįžta iš specialiosios auklėjimo įstaigos ar auklėjimo darbų kolonijos, jeigu jam atidėtas nuosprendžio vykdymas ar jis nuteistas lygtinai;

daugiau dėmesio skirti globotojų mokymuisi, supažindinti juos su teisės, pedagogikos, psichologijos pagrindais, reguliariai skleisti teigiamą jaunimo globotojų darbo patirtį; analizuoti ir apibendrinti šio darbo trūkumus ir sunkumus;

globotojus reikėtų labiau skatinti moraliai ir materialiai. Jų darbą būtina vertinti diferencijuotai, priklausomai nuo pirminės globojamojo nepilnamečio asmens charakteristikos ir pasiektų rezultatų šiame darbe. Dirbančių nepilnamečių globojimas turėtų būti vertinamas kaip vienas iš atsakingiausių ir svarbiausių visuomeninių įpareigojimų.

Atlikti respublikoje kriminologiniai tyrimai rodo, kad sėkmingam prevenciniam auklėjamajam darbui reikalinga palanki bendra viso darbo kolektyvo moralinė atmosfera. Ten, kur nuosekliai vadovaujamasi komunistiniais veiklos principais, nepilnamečių teisės pažeidimų yra gerokai mažiau arba jų išvis nėra. Todėl neatsitiktinai įstatymas „Dėl darbo kolektyvų ir jų vaidmens didinimo valdant įmones, įstaigas, organizacijas" įpareigoja darbo kolektyvus imtis priemonių, padedančių skiepyti kolektyvo nariams laikytis įstatymų ir gerbti socialistinio bendro gyvenimo taisykles, tausoti liaudies turtą, nesitaikstyti su girtavimu, chuliganizmu, gobšumu ir kitais komunistinės moralės antipodais, dalyvauti teisės pažeidimų prevencijos darbe, įgyvendinti priemones teisės pažeidimus padariusiems asmenims perauklėti (17

str.). Įstatyme numatyta, kokiomis priemonėmis šie uždaviniai turi būti įgyvendinami: sudaryti nepakantumo atmosferą darbo drausmės pažeidėjams, paskirti jiems visuomenines nuobaudas (draugiška pastaba, visuomeninis papeikimas) arba perduoti medžiagą apie darbo drausmės pažeidėjus draugiškiesiems teismams nagrinėti.

Kovos su nepilnamečių nusikaltimais priemonių sistemoje svarbią vietą užima priemonės, skirtos šalinti nepalankias nepilnamečio asmenybės formavimosi sąlygas, kurios neretai atlieka pagrindinį vaidmenį teisės pažeidimų genezėje. Ypač didelė reikšmė skiriama auklėjimo šeimoje sąlygoms. Juk maždaug tik kas ketvirtoje šeimoje kriminogeninės paauglio savybės susiformavo nepriklausomai nuo šeimos poveikio. Kitais atvejais nepageidautinos nepilnamečio asmenybės savybės atsiranda tam tikru laipsniu veikiant įvairiems šeimos gyvenimo sutrikimams. Pagrindinė problema — nepalankus šeimos konfliktinių tarpusavio santykių poveikis vaikų asmenybės dabartiniam ir tolesniam formavimui. Šiuo požiūriu labai aktualus minėto Įstatymo 17 str., kuriame nurodoma, kad darbo kolektyvai dalyvauja politiniame auklėjamajame, kultūriniame ir švietimo darbe su gyventojais, sudarant sąlygas, padedančias stiprinti šeimą ir gerinti vaikų auklėjimą, įtvirtinti buityje komunistinio dorovingumo normas. Svarbi grandis šiame darbe yra šeimų, neužtikrinančių tinkamo nepilnamečių auklėjimo ir darančių jiems neigiamą įtaką, išaiškinimas. Respublikinės nepilnamečių reikalų komisijos prie Lietuvos TSR Ministrų Tarybos duomenimis, respublikoje yra apie 7 tūkst. nedarnių šeimų. Pažymėtina, kad vaikų, augančių amoraliose šeimose, kriminogeniškumas yra didesnis[1]. Žinoma, normalizuoti padėtį šiose šeimose vieni darbo kolektyvai nepajėgūs. Čia, be visuomeninių, reikalingos ir teisinio pobūdžio priemonės. Todėl labai svarbu darbo kolektyvams derinti savo veiklą su švietimo, socialinio aprūpinimo, teisėsaugos organais, nepilnamečių reikalų komisijomis ir kt.

Yra ir nemaža probleminių šeimų, apie kurias dažnai pirmiausia sužino darbo kolektyvai, ir kurių atžvilgiu jie gali imtis veiksmingų priemonių, padedančių normalizuoti padėtį šeimose: sudrausminti tėvus, sutvarkyti vaikų buitį, išspręsti vaikų užimtumą laisvalaikiu bei kitus klausimus.

Pirmiausia tai tos šeimos, kuriose vienas ar abu tėvai girtauja. TSRS VRM Visasąjunginiame MTI buvo surinkti duomenys apie 570 nepilnamečių teisės pažeidėjų, vartojančių alkoholinius gėrimus. Nustatyta, kad 97,7% jų buvo auklėjami nedarniose šeimose, kuriose 13,1% abu tėvai piktnaudžiavo alkoholiniais gėrimais, 67,8% girtuokliavo tėvas, 5,5% — motina[2]. Tėvų girtavimas lemia ir paauglių piktnaudžiavimą alkoholiniais gėrimais ir jų teisėtvarkos pažeidimus.

Didesnį dėmesį darbo kolektyvai turėtų skirti nepilnoms šeimoms. Nepilnose šeimose sunkumai vaikų auklėjime atsiranda dėl įvairių priežasčių: dėl konfliktinių situacijų, nulėmusių nepalankų asmenybės formavimąsi jau ankstyvoje vaikystėje, dėl sunkumų sprendžiant dorovines, psichologines problemas, dėl sunkių materialinių sąlygų ir t. t. Būtent šioms šeimų kategorijoms darbo kolektyvai skiria per mažai dėmesio. Praktinės problemos sprendimas dažnai apsiriboja nežymia visuomeninių organizacijų materialine pagalba. Nepalaikomi glaudesni kontaktai su mokymo įstaigomis. Vaikai iš tokių šeimų dažnai padaro turtinius nusikaltimus.

Pagalba nepilnoms šeimoms auklėjant vaikus yra iš esmės darbas, skirtas užkirsti kelią esančių ir vėliau suyrančių konfliktinių šeimų arba nesantuokinių ryšių neigiamoms pasekmėms. Šia kryptimi aktyviau turėtų dirbti komisijos šeimai ir mokyklai remti prie fabrikų, gamyklų profsąjungos komitetų. Kaip numato 1976 m. patvirtinti komisijos nuostatai, pastaroji šalia kitų pareigų privalo: palaikyti glaudžius ryšius su mokyklomis, kuriose mokosi tos įmonės, įstaigos darbininkų ir tarnautojų vaikai; aktyviai prisidėti įgyvendinant visuotinį privalomąjį vidurinį vaikų mokymą; kartu su mokyklomis išaiškinti vaikus ir paauglius, kurie nustojo lankyti mokyklą, padėti įstoti jiems į profesines technikos mokyklas ar kitas mokymosi įstaigas; ypač didelį dėmesį skirti vaikams, neturintiems tėvų, prireikus tarpininkauti jų materialinių ir buitinių sąlygų pagerinimui, nukreipimui į mokyklas internatus, vaikų namus bei kitas įstaigas; organizuoti vaikų mokymosi ir auklėjimo klausimų aptarimą kolektyvo susirinkimuose ir kt.

Prevenciniame auklėjamajame darbe su šeimomis tikslinga naudoti ne vieną kurią nors priemonę, o visą jų kompleksą, atsižvelgiant į kiekvienos šeimos gyvenimo ypatumus. Todėl svarbu koordinuoti šių komisijų veiklą su teisėsaugos organais, nepilnamečių reikalų komisijomis, mokymo įstaigomis ir kt. Tik glaudus darbo kolektyvų bendradarbiavimas su kitais prevencijos subjektais įgalins racionaliai paskirstyti jėgas, išvengti dubliavimo.

---

[1] Nepilnamečio asmenybė ir nusikalstamumas. — V.: 1984, p. 29.

[2] Куликов Г. В., Фокин В. М. Профилактика пьянства и алкоголизма среди несовершеннолетних.— М., 1983, с. 8.

APGINTOS DISERTACIJOS

1985 m. sausio 17 d. Leningrado A. Ždanovo Lenino ir Darbo Raudonosios vėliavos ordinų valstybinio universiteto Specializuotoje mokslinėje taryboje ekonomikos mokslų daktaro disertaciją apgynė Vilniaus valstybinio V. Kapsuko universiteto Kauno vakarinio fakulteto politinės ekonomijos katedros vedėjas, doc. Vladas GRONSKAS. Disertacijos tema — „ŪKISKAITA IR JOS VAIDMENS VYSTANT SOCIALISTINĘ EKONOMIKĄ DIDINIMAS". Oficialūs oponentai: ekon. m. dr., prof. A. Sibiriovas, ekon. m. dr., prof. V. Starodubrovskis, ekon. m. dr. P. Grečišnikovas. Vadovaujanti organizacija — Lietuvos TSR MA Ekonomikos institutas.

Darbe duota ūkiskaitos kaip įmonių išlaidų padengimo pajamomis ir pajamų paskirstymo procesų vienybės, užtikrinančios įmonei skiriamų bendraliaudinių lėšų priklausomybę nuo visuomeniškai būtinų darbo sąnaudų pagamintai ir realizuotai produkcijai, politekonominė charakteristika. Nustatyta, kad įmonių išlaidų padengimas pajamomis yra ekvivalentinių ir paskirstymo santykių derinys. Pateikta įmonių išlaidų padengimo pajamomis ir vertės ekvivalentinio padengimo procesų palyginamoji charakteristika. Atskleisti šių procesų bendrieji bruožai ir skirtumai išreiškiamų gamybinių santykių, ekonominių dėsnių ir veiksnių, veikiančių šiuos procesus, požiūriais.

Visuomeniniai paskirstymo santykiai apibūdinti kaip įmonių išlaidų padengimo ir jų pajamų paskirstymo procesų jungiamoji grandis. Parodyta, kad įmonių išlaidų paskirstymo pagrindas yra visuomeniškai būtinos betarpiškai visuomeninio darbo sąnaudos, įvertinančios atskirų įmonių kolektyvų diferencijuotas veiklos sąlygas. Apibūdinti darbo formų kaip ekvivalentinių ir paskirstymo santykių kriterijaus skirtumai pagal darbo sąnaudų suvienodinimo būdus ir laipsnį.

Atskleistos pagrindinės ūkiskaitos vystymo kryptys: įmonių veiklos planavimo gerinimas remiantis tikslesniu jų sąryšio vieningame reprodukcijos procese nustatymu, kainodaros, darbo užmokesčio fondo ir ekonominio skatinimo fondų tobulinimas, leidžiantis geriau įvertinti įmonių kolektyvų darbo kiekį ir kokybę.

Apibūdinti įmonių, taip pat jos vidinių padalinių, gamybos pošakių ir šakų ūkiskaitos turinio esminiai skirtumai, kuriuos sąlygoja jų ekonominės padėties liaudies ūkio sistemoje kokybiniai skirtumai. Pateikti konkretūs pasiūlymai, kaip taikyti ūkiskaitos elementus teritorinėse liaudies ūkio grandyse ir negamybinės sferos organizacijose. Atskleistas socialinis ekonominis ūkiskaitos efektyvumas: nustatyti ūkiskaitos tobulinimo svarbiausieji socialiniai rezultatai, skirtingos jos ekonominio efektyvumo formos.

Tyrimų rezultatai naudojami praktikoje tobulinant atskirų ūkiskaitos formų organizavimą, taip pat mokslinio tyrimo darbe ir mokymo procese.

Studijuojantiems politinę ekonomiją

SOCIALISTINĖS EKONOMIKOS SUBALANSAVIMO LYGIS: JO OBJEKTYVUS POBŪDIS IR TURINYS

G. ČERNIAUSKAS, E. MALDEIKIS

Liaudies ūkio subalansavimo lygio kėlimas — viena aktualiausių šiuolaikinio ekonomikos raidos etapo problemų. Pagrindinėse TSRS ekonominio ir socialinio vystymo kryptyse 1981—1985 metams ir laikotarpui iki 1990 m. pabrėžiama, kad vienuose ar kituose liaudies ūkio baruose atsirandančios disproporcijos ir deficitai daro nemažą ekonominę žalą, apsunkina kovą dėl efektyvumo ir kokybės. Ši lakoniška formuluotė išreiškia negatyvias liaudies ūkio nepakankamo subalansavimo lygio pasekmes. Vienų gamybinių išteklių trūkumas neretai reiškia, jog kitų išteklių visuomenė turi perdaug. Pavyzdžiui, darbo jėgos deficitas rodo, kad šalyje ir respublikoje sukurta darbo vietų daugiau negu leidžia demografinė situacija. Esant disproporcijai, dalis gamybinių pajėgumų nepakankamai panaudojama. Tais atvejais, kai trūkstamus išteklius galima pakeisti kitais, bet brangesniais, arba dėl priverstinio pakeitimo nukenčia produkcijos kokybė, taip pat mažėja visuomeninės gamybos efektyvumas.

Šio straipsnio tikslas — panagrinėti kai kuriuos socialistinės ekonomikos subalansavimo lygio teorinius aspektus, nes, reikia pasakyti, šie klausimai dar nėra pakankamai ištirti. Dažniausiai akcentuojamas funkcionalinis subalansavimo lygio aspektas, kai subalansavimo lygis nagrinėjamas kaip kiekybinis konkrečių ekonominių procesų tarpusavio neatitikimas. Tuo tarpu kokybinė, t. y. priežastinė, pasekminė šių reiškinių apibrėžtumo analizė taip pat reikalauja ne mažesnio dėmesio.

Mūsų ekonominėje literatūroje galima išskirti daugelį koncepcijų, įvairiai aiškinančių socialistinės ekonomikos subalansavimo lygio prigimtį bei turinį.

Pirmiausia daugelis ekonomistų iki šiol neigia šios problemos objektyvumą, remdamiesi prielaida, jog socialistinė ekonomika yra visiškai subalansuota, kai subalansavimo lygio problemai priskiriami vien netikslumai planavime, ūkininkavimo klaidos, nepakankamas ekonominių dėsnių pažinimas ir jų taikymas. Taigi subalansavimo lygio problema siejama su ,,konkrečių istorinių, iš jų ir neekonominių, aplinkybių veikimu"[1].

Mūsų nuomone, toks konkrečių istorinių sąlygų priešpastatymas socialistinių gamybinių santykių sistemai yra metodologiškai nepagrįstas. Socialistinių gamybinių santykių sistema atsiranda, formuojasi ir funkcionuoja konkrečiomis istorinemis sąlygomis, joje atsispindi tų sąlygų ypatybės. ,,Idealaus subalansavimo" požiūris prieštarauja pagrindiniams materialistinės dialektikos teiginiams. ,,Visiško atitikimo, — rašė V. Leninas, — nebūna net paprasčiausiuose gamtos reiškiniuose"[2]. Taigi, jeigu disproporcijos kriterijumi laikysime nukrypimą nuo idealaus, absoliutaus subalansavimo lygio, reikėtų pripažinti, jog socialistinei ekonomikai būdingas permanentinis disproporcingumas.

Dažnai subalansavimo lygio problema suvedama vien į tai, kad nėra atskirų produktų grupių paklausos ar pasiūlos. Taigi disproporcijos ekonominis turinys faktiškai apibrėžiamas kaip mainų sferos problema. Tačiau šis atitikimas, jo buvimas ar nebuvimas dar nėra subalansavimo kriterijus, o tik jo konkreti išraiška.

Manome, kad nagrinėjant subalansavimo lygio prigimtį ir turinį socialistinėje ekonomikoje, tikslinga remtis marksistiniu judėjimo nuo abstraktaus prie konkretaus metodu, kuris leidžia monistiškai aiškinti bei pagrįsti ekonominių reiškinių esmę. Šis metodas remiasi pirmiausia tuo, kad mes negalime konkrečių, empirinių duomenų suvesti į teorinę schemą. Būtina surasti tarpines grandis, modifikacijas, kurios leistų nagrinėjant subalansuotumo lygio prigimtį socialistinėje ekonomikoje kartu atspindėti šio reiškinio vietą socialistinių gamybinių santykių sistemoje.

Socialistinės ekonomikos subalansavimo lygį apibrėžiančių priežasčių reikia ieškoti gamybinių santykių sistemoje, o ne už jos ribų. Bendriausia prasme nagrinėjamo reiškinio priežastis apibrėžtina kaip visuomeninės gamybos prieštaravimų pasekmė. Reikia pažymėti, jog K. Marksas ,,Kapitalo" I tome vertės ir kapitalo teorijose naudoja absoliutaus subalansavimo prielaidą tam, kad atskleistų mainų proceso maskuojamų santykių tarp gamintojų problemas. Tada, kai mainų aktų yra be galo daug, nukrypimai tarpusavyje išsilygina. Tuo tarpu kai K. Marksas pradeda nagrinėti racionalaus išteklių naudojimo problemą, šios prielaidos savo krizių teorijoje atsisako.

Mūsų nuomone, veiksniai, sąlygojantys objektyvų subalansavimo santykinumą, nagrinėtini trijuose abstrakcijos lygiuose. Galima išskirti bendrąją, tiesioginę bei galutinę subalansavimo lygio priežastį socializmo sąlygomis.

Bendroji subalansavimo santykinumo priežastis — prieštaravime tarp gamybinių jėgų ir gamybinių santykių. Tiesioginė priežastis — gamybos ir vartojimo prieštaravimas, o galutinė — visuomeninės gamybos visuomeninio organizavimo forma.

Detalizuojant bendrąją subalansavimo priežastį, reikia pažymėti, jog mokslo ir technikos pažanga įvairiose liaudies ūkio šakose vyksta netolygiai, gamybinių jėgų kokybinių pakitimų prognozavimas duoda tam tikras paklaidas. Gamybinių jėgų pakitimai ne visada tuoj pat adekvačiai atsispindi santykinai savarankiškose visuomeninėse formose. Pavyzdžiui, gilėjanti gamybos specializacija ir kooperacija liaudies ūkyje kurį laiką gali funkcionuoti smulkių, šakinio valdymo atskirtų įmonių ribose. Šis prieštaravimas sprendžiamas kuriant teritorinius, tarpšakinius gamybinius susivienijimus, diegiant valdyme ir planavime tikslines programas.

Prieštaravimas tarp gamybinių jėgų ir gamybinių santykių besivystydamas modifikuojasi į prieštaravimus socialistinių gamybinių santykių sistemoje. Kaip žinoma, socialistinės visuomenės vystymosi procese prieštaravimai yra natūralūs ir neišvengiami. K. Marksas nurodė, jog egzistuoja prieštaravimas tarp gamybos ir vartojimo. Šis prieštaravimas pasireiškia kaip gamybos ir vartojimo struktūrų neatitikimas, visuomeninių ir asmeninių interesų prieštaravimas ir, mūsų nuomone, yra tiesioginė subalansavimo lygio apibrėžtumo priežastis. Socialiniai ekonominiai veiksniai sąlygoja gyventojų poreikių struktūros pakitimus. Vis didesni reikalavimai keliami plataus vartojimo prekių kokybei ir asortimentui. Gamyba kartais pavėluotai reaguoja į paklausos pakitimus, sukeldama dalies plataus vartojimo prekių trūkumą, nors kitų prekių atsargos viršija normatyvus.

Toliau šis prieštaravimas išsivysto į visuomeninės gamybos visuomeninės formos prieštaravimą, kuris tradiciškai ekonominėje literatūroje nagrinėjamas kaip planingumo ir prekinių piniginių santykių sąveikos problema. Šiame lygmenyje atsiskleidžia ekonomikos subalansavimo lygio ekonominis turinys. Čia subalansavimo lygio santykinumą nulemia tai, kad ekonominių vertinimų sistema ne visiškai atitinka materialines technines gamybos sąlygas[3].

Visuomenė savo gamybine veikla objektyvizuoja savo tikslus, juos įgyvendindama praktikoje, kai sekančiu laikotarpiu jie pasireiškia jau kaip objektyvios gamybos sąlygos. Tai galima pailiustruoti tokiu būdu: pokario laikotarpiu žemės ūkyje buvo akcentuojamas mechanizavimas ir chemizavimas. Dabartinio laikotarpio uždavinys — šakų, perdirbančių žemės ūkio produkciją, pirmenybiškas vystymas. Kartu tai reikalauja tobulinti ir vertinimo mechanizmą. Bendriausia prasme tai būtų žemės ūkio produkcijos supirkimo kainų reguliavimas, ūkiskaitinių santykių žemės ūkyje vystymas, planinių rodiklių orientavimas į galutinius gamybos rezultatus ir pan.

Kiekybinį subalansavimo aspektą išreiškia visuomeniškai būtinų darbo sąnaudų sąvoką, kuri atspindi vertės saiką (matą). ,,Darbo sąnaudų matavimo būdas, metodas, — pažymi E. Gorodeckis, — tai ne paprastas faktiškai dirbto darbo laiko fiksavi-

mas, o visuomeninis vertinimas, kuris tuo pat metu atspindi tam tikro efektyvaus darbo laiką"[4].

Gamybos išteklių ir rezultatų vertinimo problemą marksistinė ekonominė teorija nagrinėja per abstraktaus darbo kategoriją.

Abstraktų darbą K. Marksas supranta ne tik fiziologine prasme, kaip raumenų, energijos, nervų sąnaudas. Abstraktus darbas — tai pirmiausia socialinė kategorija, kuri išreiškia individualių darbų vertingumą visuomenės poreikių tenkinimo požiuriu ir parodo, kad individualus darbas kokybine prasme yra vienodai reikšmingas visuomenei, jis gali būti įvertintas ir pripažintas.

Taigi K. Marksas nagrinėja abstraktų darbą kaip ekonomikos subalansavimo pagrindą, atspindintį kokybinę šio reiškinio pusę.

Reikia pažymėti, kad vertinimo procese būtina atsižvelgti į dvi prielaidas. Pirma, visuomenė numato, kurią savo „žinioje esančią darbo laiko dalį visuomenė gali sunaudoti kiekvienai tam tikrai prekių rūšiai pagaminti. Tačiau ši nuolatinė įvairių gamybos sferų tendencija pasiekti pusiausvyrą yra tik reakcija prieš nuolatinį šios pusiausvyros pažeidimą"[5]. Antra, gamyba turi atitikti visuomenės poreikius. Pirmoji K. Markso prielaida taikytina ir socialistinės ekonomikos subalansavimo lygiui apibrėžti. Dėl objektyvaus žinių apie visuomenę ribotumo (techninės ir ekonominės informacijos apdorojimo galimybės yra ribotos kiekvienu konkrečiu laiko momentu) bei ekonominių prieštaravimų egzistavimo (pvz., prieštaravimai tarp visuomeninių ir asmeninių interesų, pasireiškiantys kaip dalinis gamybos subjektų tikslų nesutapimas) idealus subalansavimo lygis yra nepasiekiamas.

Aukščiau apibrėžtas ekonomikos subalansavimo santykinumo objektyvus pobūdis pasireiškia ir praktikoje, kai vienodų darbo sąnaudų reikalaujantys produktai įgauna skirtingą ekonominį įvertinimą (kainą).

Nagrinėdami socialistinės ekonomikos subalansavimą gamybinių santykių sistemos lygmenyje, mes konstatuojame objektyvų jo saiko (mato) pobūdį. Ūkio mechanizmo lygyje ekonomikos subalansavimas pasireiškia kaip objektyvių ir subjektyvių veiksnių vienybė. Čia mes jau galime kalbėti apie ekonominių disproporcijų egzistavimą. Disproporcijas nulemia įvairios priežastys: tai gali būti inertiškumas gamybos valdyme, planavimo trūkumai, pasitaikantys ekonominių sprendimų ir mokslo bei technikos reikalavimų neatitikimai, įvairūs neekonominiai veiksniai. Jeigu absoliučiai racionalus išteklių naudojimas visuomenei yra nepasiekiamas, tai iškylančių disproporcijų įveikimas optimaliomis formomis yra būtina ekonomikos vystymosi sąlyga.

Pavyzdžiui, svarbi socialinė ir ekonominė problema yra sunkaus rankų darbo mažinimas. Ji atspindi tam tikrą ūkio nesubalansavimo aspektą. Savo laiku pagalbiniams, sunkiems rankų darbams mechanizuoti buvo skiriamas nepakankamas dėmesys, ir tai reikia kompensuoti dabar. Problemą aštrina tai, kad dauguma darbinę veiklą pradedančių žmonių turi vidurinį arba specialųjį vidurinį išsimokslinimą ir kelia didesnius reikalavimus darbo turiniui. Kompleksinė rankų darbo mažinimo programa ir siekia išspręsti šią problemą.

Socialistinės ekonomikos subalansavimo lygio kėlimo problema apima ne tik racionalų išteklių paskirstymą atsižvelgiant į esamas disproporcijas, bet kartu išreiškia būtinumą tobulinti ekonomines ūkininkavimo sąlygas. TSKP CK 1984 m. vasario mėn. neeiliniame plenume buvo pabrėžta, jog reikia rimtai pertvarkyti ekonomikos valdymo sistemą, visą mūsų ūkio mechanizmą.

---

[1] Вопросы экономики.— 1982, № 3, с. 91.
[2] Leninas V. Pilnas raštų rinkinys, t. 26, p. 145.
[3] Венгрис А. Управление экономическими системами при социализме.— Вильнюс, 1978, с. 38—40.
[4] Городецкий Е. С. Общественно необходимое рабочее время и проблемы планового ценообразования в условиях развитого социализма.— М., 1979, с. 6.
[5] Marksas K. Kapitalas, t. I, p. 319.

STIPRINKIME PREKINIŲ MATERIALINIŲ VERTYBIŲ SAUGUMĄ

R. KRINICKIS

TSKP XXVI suvažiavime buvo pabrėžta, kad būtina sustiprinti visų ekonomikos grandžių ūkininkavimo rezultatų kontrolę, tobulinti kontrolinį revizinį darbą, padidinti buhalterinės apskaitos, liaudies kontrolės, žinybinės kontrolės organų vaidmenį, užtikrinant valstybinę drausmę, socialistinės nuosavybės saugumo ir ekonomijos režimo laikymąsi.

Šiuolaikinės skaičiavimo technikos diegimas į apskaitą iš esmės keičia kontrolės organizavimo metodiką. Tolesnė ūkinės kontrolės formų bei metodų raida susijusi su apskaitos automatizavimo lygio kėlimu.

Nūdienos sąlygomis vis daugiau prekybos įmonių diegia automatizuotos apskaitos formas. Savo ruožtu revizijų medžiagos tyrimai rodo, kad, taikant automatizuotą apskaitą, atsiranda naujų grobstymo ir piktnaudžiavimo būdų. Kartu išlieka ir seni, tradiciniai būdai: nesavalaikis prekių užpajamavimas, jų neužpajamavimas, įvairūs inventorizacijos rezultatų iškraipymai, neapskaitinių prekių likučių sudarymas įvairiais metodais, neprekinių dokumentų įforminimas ir kt.

Vienas dažniausiai pasitaikančių grobstymų nuslėpimo būdų — neteisingas prekinių materialinių vertybių nomenklatūrinių šifrų nurodymas pirminiuose dokumentuose. Antai Vilniaus vaizdinių mokymo priemonių parduotuvės sekcijos vedėja ir sandėlininkas parduodavo liaudies švietimo skyriui chemijos prietaisų rinkinį, kurio kaina 45 rb, o nomenklatūros numeris 0204743. Prekių transporto važtaraščiuose, siunčiamuose mechanizuotam apdorojimui, jie nurodydavo dulkių siurblio „Saturnas" numerį 0538017 (kaina ta pati), ir iš sandėlio apskaitos kortelės nurašydavo ne prietaisą, o siurblį. Inventorizacijos metu nebuvo aptikta nei prietaisų trūkumo, nei siurblių perteklius. Taip pat nustatyta, kad daugeliu atvejų organizacijoms būdavo išduodamos ne visos detalės, parduotuvėje būdavo sukomplektuojami nauji rinkiniai ir tokiu būdu susidarydavo jų perteklius. Vadinasi, neteisingai nurodant nomenklatūrinių numerių šifrus, buvo grobstomi paklausą turintys dulkių siurbliai.

Galimi ir kiti prekinių materialinių vertybių grobstymo būdai, pasinaudojant automatizuotos apskaitos ypatumais. Antai į mechanizuotam apdorojimui siunčiamus dokumentus pakartotinai įrašomi pirminių išlaidų dokumentai, anksčiau jau apdoroti skaičiavimo mašinoje; įrašomi suklastoti dokumentai; sumažinamos prekinių materialinių vertybių pajamos ir padidinamos išlaidos ištaisant mašinogramas; klastojami duomenys perforuojant dokumentus ir pan.

Todėl revizijų metu revizorius turi išnagrinėti ir patikrinti dokumentų kodavimo sistemą ir jos naudojimą įmonėje, ypatingą dėmesį atkreipiant į prekinių materialinių vertybių šifrų teisingumą, sugretinti mašinogramų ir pirminių dokumentų duomenis, taip pat tarpusavyje susijusių rodiklių rezultatus įvairiose mašinogramose.

Kruopščiai reikia tikrinti pirminius dokumentus. Juos suklastojus duomenys neteisingai perkeliami į mašininius informacijos nešiklius, ir gaunama suklastota informacija, o tai savo ruožtu padeda nuslėpti trūkumus, grobstymus ir kitus piktnaudžiavimus.

Ekonominės informacijos apdorojimo automatizavimas išplečia revizijų kontrolės uždavinių sritį. Pirmiausia būtina kruopščiai išanalizuoti įmonėje priimtą apskaitos automatizavimo projektą ir jo pritaikymą, gaunamos informacijos ir išeinančių dokumentų nešiklių teisingumą. Kartu reikia nustatyti, koks naudojamos einamosios kontrolės efektyvumas pagrindinėse infor-

LIETUVOS TSR NUSIPELNIUSI EKONOMISTĖ

Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1985 m. vasario 20 d. įsaku už nuopelnus leidybiniam darbui ir aktyvų dalyvavimą visuomeniniame gyvenime šis garbės vardas suteiktas „Vagos" leidyklos direktoriaus pavaduotojai Liudmilai ZAICEVAI.

LIAUDIES ŪKIO PLANAVIMO ŽYMŪNAI

TSRS valstybinis plano komitetas ir Valstybinių įstaigų darbuotojų profsąjungos Centro Komiteto prezidiumas apdovanojo „Liaudies ūkio planavimo žymūno" ženklu:

LIEPUONĮ Petrą Bronių — Ukmergės rajono liaudies deputatų tarybos vykdomojo komiteto plano komisijos pirmininką;

MAKAREVIČIENĘ Amandą — LTSR valstybinio plano komiteto mokslo ir technikos skyriaus ekonomistę.

APGINTOS DISERTACIJOS

1984 m. gruodžio 13 d. Lietuvos TSR MA Ekonomikos instituto specializuotoje mokslinėje taryboje ekonomikos mokslų kandidato disertaciją apgynė šio instituto Pramonės gamybos ekonominio efektyvumo skyriaus mokslinė bendradarbė Valentina PELECKIENĖ. Disertacijos tema: „GAMYBINIŲ IŠTEKLIŲ NAUDOJIMO EFEKTYVUMO DIDINIMAS" (Lietuvos TSR elektrotechnikos pramonės įmonių pavyzdžiu). Darbo mokslinis vadovas — ekon. m. dr., prof. J. Golbinas, oficialūs oponentai — ekon. m. dr., prof., P. Kulviecas ir ekon. m. kand., doc. V. Mudėnas.

Disertacijoje išnagrinėti metodiniai gamybinių išteklių naudojimo efektyvumo vertinimo klausimai, teoriškai pagrįstas objektyvus būtinumas išteklių požiūriu vertinti gamybos efektyvumą įmonės lygiu, taip pat parengtos mokslinės metodinės nuostatos ir praktinės rekomendacijos gamybinių išteklių naudojimo valdymui tobulinti įmonėse.

Darbe autorė pateikia gamybinių išteklių kaip gamybos veiksnių ekonominės esmės apibrėžimą, kritiškai vertina požiūrius į gamybos efektyvumą įvairiose liaudies ūkio grandyse, analizuoja dabartinę gamybos ekonominio efektyvumo didinimo planavimo rodiklių sistemą ir įrodo, jog būtina vienareikšmiškai vertinti gamybinių išteklių naudojimą. Pirmąkart kompleksiškai nagrinėjama gamybinių išteklių ir jų naudojimo efektyvumo rodiklių būklė bei dinamika Lietuvos TSR elektrotechnikos pramonės įmonėse 1971—1983 m. Darbe pateikiama gamybinių išteklių naudojimo efektyvumo didinimo, tikslinės kompleksinės programos rengimo metodika.

---

macijos apdorojimo technologinio proceso stadijose: priimant dokumentaciją, aritmetiškai apdorojant dokumentus, sudarant mašininius informacijos nešiklius, formuojant išeinančias mašinogramas.

Automatizuota apskaita yra ne tik informacinis, bet ir kontroninius nešiklius, tad galima daug kartų pergrupuoti duomenis pagal požymius, kurie reikalingi ir valdymui, ir savo ruožtu įvairiems piktnaudžiavimams išaiškinti. Galima palyginti tarpusavyje susijusius rodiklius ir nustatyti prieštaravimus (neatitikimus), liudijančius apie galimus pitknaudžiavimo atvejus.

Automatizuota apskaita yra ne tik informacinis, bet ir kontrolinis posistemis. Jo funkcija — aprūpinti reikiama informacija visus valdymo lygius vidaus ūkio ir žinybinei kontrolei. Duomenų informacinių masyvų sudarymas įgalina programiniu būdu per atitinkamą laiko tarpą panaudoti didelį informacijos kiekį įmonės finansinės ūkinės veiklos kontrolei.

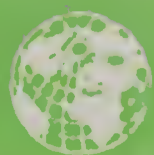
Apskaitos automatizavimas didina kontrolės galimybes, sudaro sąlygas panaudojant ESM išaiškinti įvairius piktnaudžiavimo atvejus. Savo ruožtu klaidos įmonės automatizuotos valdymo sistemos posistemiuose, reikiamų kontrolės blokų stoka gali sudaryti palankias sąlygas įvairiems piktnaudžiavimams. Pavyzdžiui, jeigu kuriant automatizuotą sistemą, prekybos įmonėje nebus numatyta prekių likučių atitikimo pagal prekines apyskaitas kontrolė vieno laikotarpio pabaigoje ir kito pradžioje, gali susidaryti palankios sąlygos nuslėpti grobstymus — sumažinti apskaitinius prekių likučius.

Antra vertus, jeigu bus automatizuotai kontroliuojama, ar prie prekinės apyskaitos pridėtų dokumentų datos atitinka apyskaitinį laikotarpį, ar atitinka prekių judėjimo duomenys sumine ir kiekine išraiška konkrečią prekinę apyskaitą, ar teisingos kainos, taksuotės, galutinės sumos, prekinių materialinių vertybių šifrai pirminiuose dokumentuose — galimybė nuslėpti trūkumus iš esmės sumažės.

Reikia pažymėti, kad kai kuriuose šiuo metu naudojamuose automatizacijos projektuose nenumatyta visapusiška pirminių dokumentų tikrumo automatizuota kontrolė. Dėl to atsiranda galimybė iškreipti pirminius duomenis ir įvesti tokią informaciją į ESM. Tai pasakytina apie minėtąjį informacijos iškreipimą — neteisingą prekių nomenklatūrinių numerių nurodymą prekių transporto žiniaraščiuose. Esant automatizuotai prekių duomenų, nurodytų pirminiuose dokumentuose, ir normatyvinio informacinio masyvo duomenų apie prekes kontrolei, neatitikimai būtų išaiškinti.

Todėl tikslinga parengti susijusių rodiklių loginės ir kryžminės kontrolės sistemą, taip pat specialių kontrolinių uždavinių įvairiems piktnaudžiavimo atvejams išaiškinti išeitines mašinogramas, kurios būtų naudojamos ir vidaus ūkinei kontrolei, ir revizijų metu. Tikslinga iš anksto parengti prekinių materialinių vertybių grobstymo ir piktnaudžiavimo atvejų modelį. Jame reikia suklasifikuoti visus galimus grobstymų ir piktnaudžiavimų būdus, išryškinti jų tarpusavio ryšį, parodyti įvairių grobstymų ir piktnaudžiavimų dokumentuose požymius (pėdsakus). Be to, būtina išskirti sandėlininkų, pardavėjų, buhalterių ir kt. dažniausiai taikomus grobstymo būdus. Tai padidins piktnaudžiavimų išaiškinimo galimybes. Tarkime, sandėlių darbuotojų piktnaudžiavimus gali išaiškinti buhalteris vidaus ūkio kontrolės metu automatizuotoje darbo vietoje, o piktnaudžiavimus, kuriuos, pvz., nuslėpė buhalteris, susitaręs su ESM operatoriumi, galima išaiškinti vidaus žinybinės revizinės kontrolės metu, jeigu automatizacijos projektuose yra kontroliniai uždaviniai ir kontrolės blokai.

Automatizuotos tarpusavyje susijusių rodiklių kontrolės sistemos parengimas ir įdiegimas palengvins vidaus ūkio ir žinybinės kontrolės darbuotojų triūsą, padidins grobstymų ir piktnaudžiavimų išaiškinimo efektyvumą, įgalins užkirsti jiems kelią. Tai tiesiogiai atsilieps prekinių materialinių vertybių saugumui ir kontrolės kaip prekybos valdymo funkcijos gerinimui.

APŽVALGA

TARYBŲ SĄJUNGOJE

MELIORACIJA 1985 METAIS: FAKTAI IR SKAIČIAI

Žemių melioravimui skiriama daugiau kaip 9 mlrd. rb kapitalinių įdėjimų, arba 5 kartus daugiau negu 1965 m. Plane numatyta atiduoti 663 tūkst. ha drėkinamų ir 695 tūkst. ha nusausintų žemių. Bendras melioruotų naudmenų plotas metų pabaigoje sudarys apie 35 mln. ha, palyginus su 29,8 mln. ha 1980 m. ir 17 mln. ha 1965 m.

Įrengus vandentiekio vamzdynus, artezinius ir šachtinius šulinius bus aprūpinta vandeniu 3,9 mln. ha ganyklų. 1,7 mln. ha plote bus atlikti kultūrtechniniai darbai. 230 tūkst. ha plote bus atlikti darbai kovojant su dirvožemio įdruskėjimu ir supelkėjimu. Apie 0,5 mln. ha melioruotų naudmenų bus rekonstruota, pagerintas jų aprūpinimas drėgme. Žemės ūkio aprūpinimas vandeniu kai kuriuose rajonuose iš pagrindų pagerės atidavus naudoti 2,7 tūkst. km magistralinių vandentiekių.

Stambiausių šiais metais atiduotinų naudoti objektų tarpe — Šiaurės Rogačiko drėkinimo sistema Zaporožės srityje, Ponurc—Kalinino drėkinimo sistema Krasnodaro krašte, Viršutinio Pugačensko ir Grigoriopolio drėkinami masyvai Moldavijos TSR. Volgogrado srities melioratorių kolektyvai priėmė įsipareigojimus Pergalės 40-čiui atiduoti pirma laiko 20 tūkst. ha drėkinamų žemių.

Vyksta stambūs irigaciniai darbai Uzbekijos stepėse, Tenteko masyve Kazachstane, Stavropolio krašte, Rostovo ir Zaporožės srityje. Bus pradėta statyti naujos stambios drėkinimo sistemos, vandens saugyklos ir kiti objektai Užkaukazės respublikose, Saratovo ir Rostovo srityse, Irtyšiaus upės dešiniajame krante Kazachstano TSR, kituose šalies regionuose.

Šiuos uždavinius vykdanti TSRS vandens ūkio ministerija turi apie 390 trestų, per 3,5 tūkst. pirminių statybos bei montavimo organizacijų. Jos turės atlikti per metus darbų daugiau kaip už 8 mlrd. rb, arba 5 kartus daugiau negu 1965 m. Melioratoriams tenka pusė visų žemės darbų šalyje — 7,7 mlrd. kub. m per metus.

Melioratorių skaičius nuo 1965 m. išaugo daugiau kaip 3 kartus. Per tą patį laiką darbo aprūpinimas mechanizmais vidutiniškai vienam vandens ūkio statybininkui padidėjo 2,5 karto ir viršijo 7 tūkst. rb. Melioratoriams dabar priklauso 23 tūkst. ekskavatorių, 25 tūkst. skreperių, 35 tūkst. buldozerių. Šakos surenkamųjų gelžbetoninių konstrukcijų ir detalių gamybos, remonto mechaninių gamyklų pajėgumai nuo 1965 m. išaugo maždaug 10 kartų.

Melioracijos sistemų siurblinių stočių galia nuo septintojo dešimtmečio vidurio išaugo beveik 10 kartų ir viršijo 10 mln. kW. Žemių, laistomų lietinimo būdu, plotas per tą laiką išaugo nuo 0,5 mln. iki 7,4 mln. ha. Drėkinamose žemėse dirba per 140 tūkst. lietinimo mašinų. Visų melioracijos pagrindinių fondų vertė 1985 m. pabaigoje priartės prie 49 mlrd. rb, t. y. per 20 metų išaugs beveik 10 kartų;

1985 m. plane numatyta kuo plačiau įdiegti į melioraciją mokslo ir technikos naujoves: sukurti 9 tūkst. ha plote drėkinimo sistemas, naudojančias iš gyvulininkystės kompleksų ištekančias srutas, pastatyti ir rekonstruoti apie 40 tūkst. ha melioracines sistemas su uždaru horizontaliu drenažu iš plastmasinių vamzdžių, klojamų betranšėjiniu būdu, panaudoti lazerių techniką statant kolektorinius drenažo tinklus.

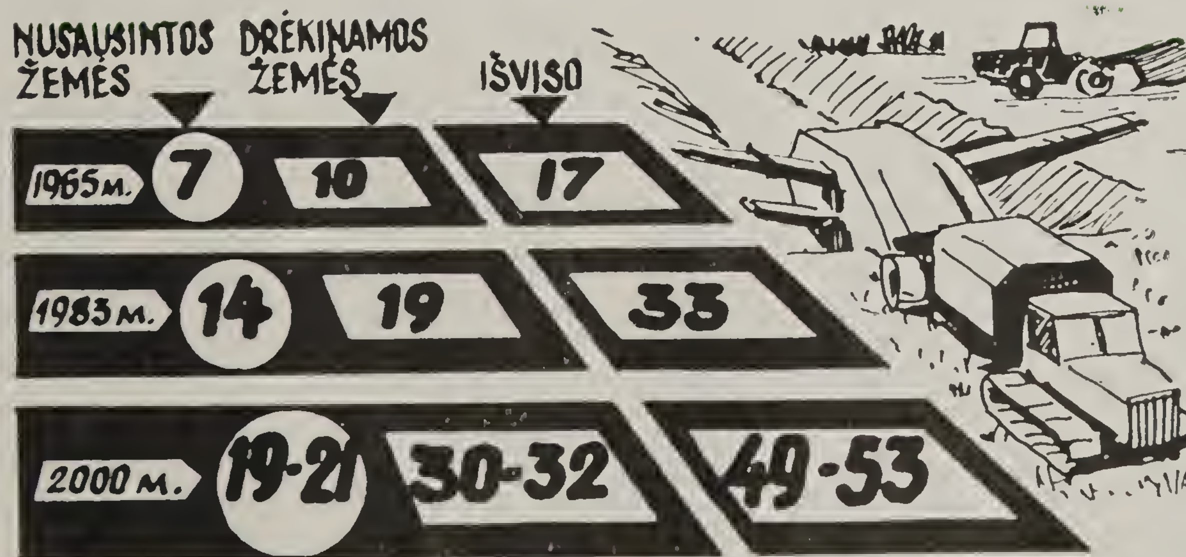
Mechanizuojant darbus, tobulinant techniką ir technologiją, mažinant kol kas dar didelius darbo laiko nuostolius, diegiant brigadinę rangą darbo našumas vandens ūkio statybos organizacijose turi išaugti, palyginus su praėjusiais metais, 3,8%. Kiekvienas procentas reiškia, kad tas pats darbininkų skaičius atliks papildomai statybos ir montavimo darbų daugiau kaip už 75 mln. rb. Apskritai vienuoliktajame penkmetyje darbo našumas padidės 16%, palyginus su 13% dešimtajame penkmetyje.

TSKP CK 1984 m. spalio plenume buvo pažymėta, kad TSRS vandens ūkio ministerijos įmonėse ir statybos organizacijose smarkiai pereikvojami materialiniai kuro bei energetikos ištekliai. 1985 m. plane numatyta smarkiai sumažinti jų sąnaudas. Be to, melioratorių kolektyvai ieško rezervų, leidžiančių dirbti dvi dienas per metus sutaupytomis medžiagomis, žaliavomis ir kuru. Jų realizavimas leistų šakos darbuotojams sutaupyti 45 tūkst. t cemento, 10 tūkst. t valcuotų juodųjų metalų, 13 tūkst. kub. m miško medžiagos, 100 tūkst. Gcal šiluminės energijos 80 mln. kWh elektros energijos, 24 tūkst. t benzino, 20 tūkst. t dyzelinio kuro.

Melioruotos naudmenos, užimdamos kol kas visuomeniniame žemės ūkio sektoriuje truputį daugiau kaip dešimtadalį arimų ir daugiamečių sodinių, duoda trečdalį visos augalininkystės produkcijos, palyginus su penktadaliu 1965 m. Šiose žemėse išauginama visa medvilnė ir ryžiai, trys ketvirtadaliai daržovių, beveik pusė vaisių ir vynuogių, ketvirtis stambiųjų ir sultingųjų pašarų. 1981—1983 m. duomenimis, iš hektaro nemelioruotų žemių gauta vidutiniškai produkcijos už 127 rb, iš nusausintų — 207, o iš drėkinamų — už 777 rb per metus, t.y. 6 kartus daugiau negu iš hektaro nedrėkinamų.

Jeigu visi ūkiai, turintys melioruotų žemių, pasieks jų projektinį derlingumą, šalis to dėka per metus papildomai gaus daugiau kaip 1 mln. t medvilnės žaliavos, per 3 mln. t daržovių, beveik 5 mln. t grūdų, beveik 11 mln. t (perskaičiavus pašariniais vienetais) stambiųjų ir sultingųjų pašarų. Toks grūdų ir pašarų surinkimo prieaugis duotų galimybę papildomai gauti per metus per 1 mln. t

DRĖKINAMŲ IR NUSAUSINTŲ ŽEMIŲ PLOTO DIDĖJIMAS TARYBŲ SĄJUNGOJE (mln. ha)

mėsos arba apytikriai 14 mln. t pieno. O tatai sudaro apie 9%, arba penktadalį visos jų gamybos visuomeniniame sektoriuje 1983 m.

1985 m. plane numatyta iš drėkinamų ir nusausintų žemių gauti 25 mln. t grūdų ir 63 mln. t pašarinių vienetų pašarų, o tai atitinkamai 4,8 mln. t ir 15,8 mln. t daugiau, negu buvo surinkta 1983 m. Daržovių gamyba, palyginus su 1983 m. turi padidėti 1,7 mln. t, arba beveik 7 kg vienam gyventojui.

PABALTIJO TARYBINĖS RESPUBLIKOS IR BALTARUSIJOS TSR 1984 METAIS

Ketvirtaisiais vienuoliktojo penkmečio metais Pabaltijo tarybinių respublikų ir Baltarusijos TSR darbo žmonės, išvystę socialistinį lenktyniavimą, pasiekė svarių laimėjimų. Padidėjo visuomeninės gamybos mastas, jos efektyvumas ir kokybiniai rodikliai. Pakilo liaudies gerovė.

Pagrindinius šių respublikų ekonominio ir socialinio vystymo pasiekimus praėjusiais metais rodo lentelėje pateikiami duomenys.

	Lietuvos TSR		Baltarusijos TSR		Latvijos TSR		Estijos TSR	
	1984 m.	1984 m. %. palyg. su 1983 m.	1984 m.	1984 m. %. palyg. su 1983 m.	1984 m.	1984 m. %. palyg. su 1983 m.	1984 m.	1984 m. %. palyg. su 1983 m.
NACIONALINĖS PAJAMOS — mlrd. rb (faktinėmis kainomis)	7,6	104,3	...	105	6,81	105	3,9	103,3
Nacionalinės pajamos vienam gyventojui — rb	2134		...		2620		2560	
PRAMONĖS PRODUKCIJA — mlrd. rb	10,7	105,6	...	105,6	9,0	104,1	5,8	102,9
iš to skaičiaus:								
elektros energetika		100,7		103		93		98
kuro pramonė		151		99		108		102
chemijos ir naftos chemijos pramonė		103		106		107		105
mašinų gamyba ir metalų apdirbimas		107		108		106		105
miško, medžio apdirbimo ir celiuliozės bei popieriaus pramonė		102		104		104		103
statybinių medžiagų pramonė		103		104		104		103
lengvoji pramonė		101		104		100,2		100.8
maisto pramonė		106		106		105		105
kultūrinių, buitinių ir ūkinių prekių gamyba		107		108		103		104
DARBO NAŠUMAS								
pramonėje		105		104 8		104,3		103,2
kolūkiuose ir tarybiniuose ūkiuose		107.2		106,7		109		101.6
statyboje		102,5		105,1		103.8		103,9
PRAMONĖS GAMYBA								
Elektros energija — mlrd. kWh	16,9	138	33,1	99,8	3,8	86	18,3	97
Mineralinės trąšos (skaičiuolant 100% veikliųjų medžiagų) — tūkst. t	699	102	5600	103	151	107	267	100,4
Mažo galingumo elektros varikliai — tūkst.	5113	102	—	—	—	—	—	—
Prietaisai, automatizavimo priemonės ir jų atsarginės dalys — mln. rb	130	109	268	99	83	101	58,1	104
Metalo pjovimo staklės — mln. rb	87,3	104	275	107	—	—	—	—
Mikroautobusai — tūkst.	—	—	—	—	15	102	—	—
Traktoriai — mln. AJ	—	—	7,1	103	—	—	—	—
Gyvulininkystės ir pašarų ruošimo mašinos — mln. rb	68,5	101	617	111	143*	97	—	—
Surenkamosios gelžbetonio konstrukcijos ir gaminiai — tūkst. kub. m	2223	103	5600	104	1507	104	739,1	102
Popierius — tūkst. t	118	101	198	96	167	105	93.4	98
Baldai — mln. rb.	184	105	405	105	194	105	157,1	105
Viršutinis ir baltinių trikotažas — mln. vnt.	61.1	102	132	100,9	44	100.9	21.1	100
Kojinės ir puskojinės — mln. porų	97.9	103	...	...	75	100.9	15.2	102
Odinė avalynė — mln. porų	10,5	102	43,2	102	10,4	102	5,8	99,4
Mėsa (pramoninė gamyba) — tūkst. t	385	112	681	109	240	108	155	106
Dešra — tūkst. t	65.2	105	167	108	54	103	47,1	100,8
Sviestas — tūkst. t	69 2	109	120	111	43	113	32,7	103
Nenugriebto pieno produkcija — tūkst. t	716	116	1230	104	493	108	368	109
Smulkus cukrus — tūkst. t	217	96	317	105	246	98	—	—
Konditerijos prekės — tūkst. t	74,8	103	162	101	48	100.9	47,4	103
Konservai — mln. sut. indelių	300	99	629	99,1	422	97	327	100,5
Radijo imtuvai — tūkst.	—	—	677	105	2100	98	—	—
Televizoriai — tūkst.	586	110	843	106	—	—	—	—
Šaldytuvai — tūkst.	305	102	627	100,9	—	—	—	—
Magnetofonai — tūkst.	276	105	—	—	—	—	—	—
Skalbimo mašinos — tūkst.	—	—	—	—	634	104	—	—
ŽEMĖS ŪKIS								
Žemės ūkio produkcija — mln. rb	2900	106,1	7549	105,2	1900	107	1200	102,6
Pagaminta pagrindinių žemės ūkio produktų — tūkst. t								
grūdų	3451.2	124	...	...	...	...	1200	100
cukrinių runkelių	1148.6	130	1441	103,1	481	124,3	—	—
linų pluošto	13.7	75	98	81	4,6	78	—	—
bulvių	2068.3	127	12917	107,1	1841	126 4	1200	133
daržovių	366.5	115	956	113.9	234	96.3	100	100
Galvijų skaičius — tūkst.	2501,6	101,5	7753	105,6	1481	101,6	854,1	99,6
iš to skaičiaus:								
karvių	881.2	99.8	2738	99,2	573	99.5	308.1	98,9
kiaulių	2698.5	99.2	5007	98	1755	101.3	1103,3	98.6
avių ir ožkų	104,3	101,2	669	101,8	192	90	158	92,5
Pagaminta gyvulininkystės produktų — tūkst. t								
mėsos (skerdienos)	486 9	109	985	105.6	310	102	211	105.2
pieno	2880.6	105	6567	104.2	1835	104.6	1244 9	105.3
kiaušinių — mln.	1090	103	3375	101,3	844	102,6	556,4	100
Valstybė supirko — tūkst. t								
gyvulių ir paukščių (skerdienos)	442.7	112	750	107.8	265	108.2	195.7	108
pieno	2555 3	110	4603.5	108,8	1689	110.7	1214	106
kiaušinių — mln.	620,9	105	1680,2	100,4	669	105,5	381,2	100,7

	Lietuvos TSR		Baltarusijos TSR		Latvijos TSR		Estijos TSR	
	1984 m.	1984 m. %. palyg. su 1983 m.	1984 m.	1984 m. %. palyg. su 1983 m.	1984 m.	1984 m. %. palyg. su 1983 m.	1984 m.	1984 m. %. palyg. su 1983 m.
Žemės ūkiui patiekta								
traktorių	5363	101	15400	106	3900	100	2290	100
sunkvežimių	3899	101	...	...	...	...	1772	101
javų kombainų	1440	94	4800	117	960	94	400	100
bulvių kombainų	165	89	1300	102	194	100	126	77
siloso kombainu	625	70	2300	132	354	101	98	76
mineralinių trąšų — tūkst. t	584	101	1676	100	408	94	253	100
pašarinių priedų — tūkst. t	8,5	123	31,4	96,3	7,4	101	3,3	118
Kapitaliniai įdėjimai į agropramoninį kompleksą — mln. rb	1045,4	103	2500	125	636	109,8	409,2	104
KAPITALINĖ STATYBA								
Kapitaliniai įdėjimai į liaudies ūkį — mln. rb	2360	106	5700	105	1610	102	1030	106
Atiduota naudoti pagrindinių fondų — mln. rb	2270	104	5600	111	1590	104	890	95
TRANSPORTAS								
Pervežta krovinių bendro naudojimo automobilių transportu — mln. t	161,9	98	389	97,3	86,3	94	94,7	100,5
Pervežta keleivių bendro naudojimo automobilių transportu — mln.	...	...		105,1		104	392,4	103,5
Oro transportu	0,7	106,1	1,9	100	0,9	100	0,5	105,2
LIAUDIES MATERIALINĖS GEROVĖS IR KULTŪRINIO LYGIO KILIMAS.								
Vidutinis metinis darbininkų ir tarnautojų skaičius — tūkst.	1540	101,4	4200	100,9	1224	100,2	715	100,4
Kolūkių visuomeniniame ūkyje dirbančių kolūkiečių skaičius — tūkst.	232,6	100,7	738	99,7	125	101,1	51,2	102
Realiosios pajamos vidutiniškai vienam gyventojui		105		103,5		103,5		103,8
Darbininkų ir tarnautojų vidutinis piniginis darbo užmokestis per mėnesį — rb	183	102,8	165,7	103,2	186	101,3	207	103
Darbo užmokestis, pridėjus išmokas ir lengvatas iš visuomeninių vartojimo fondų — rb	...	103,6	234	103,5	268	102,3	295	103,1
Kolūkiečių darbo apmokėjimas — rb per mėnesį	...	106	147	116,7	203	111	...	108
Išmokos ir lengvatos iš visuomeninių vartojimo fondų — m'n. rb	1987	106	4800	104,4	1600	104,4	1010	104,3
Mažmeninė prekių apyvarta — mln. rb	4691,4	105,3	11689	105,2	4133	104,6	2560	103,8
Buitinės paslaugos		107		111,8		106,8		106,3
Atiduota naudoti gyvenamųjų namų — tūkst. kv. m bendro ploto	1860	101	4925	106	1125	99,4	770	94
Vidurinio mokslo atestatą gavo — tūkst.	43,3	94	163	96	34	100	17	121
Į aukštąsias mokyklas priimta — tūkst.	13,9	101	39	102,6	9	100	5,17	100
Aukštąsias mokyklas baigė — tūkst.	11,6	102	31	100	7,2	101	3,6	97
Gyventojų skaičius 1985 m. pradžioje — tūkst.	3572 4	101	9900	100	2604	100,6	1529	100,7

* Kartu su atsarginėmis dalimis.

UZBEKIJOS TSR — EKSPORTUI

Šiandien 230 respublikos įmonių gamina produkciją, gabenamą į 76 pasaulio šalis. Eksportinės produkcijos nomenklatūroje — apie 150 pavadinimų. Pagrindinis eksportinių tiekimų straipsnis — medvilnės pluoštas. Uzbekijos TSR — viena svarbiausių medvilnės gamintojų pasaulyje. Respublikoje yra daugiau kaip 100 medvilnės valymo įmonių, aprūpintų labai našiais įrengimais. Tarybinė medvilnė savo pagrindiniais rodikliais nenusileidžia geriausiems užsienio pavyzdžiams.

Daugiau kaip 90 medvilnės valymo gamyklų tiekia medvilnės pluoštą 30 pasaulio šalių: socialistinėms — Bulgarijai, Vengrijai, Vietnamui, VDR, KLDR, Kubai, Lenkijai, Rumunijai, Čekoslovakijai, Jugoslavijai; kapitalistinėms — Austrijai, Belgijai, Didžiajai Britanijai, VFR, Suomijai, Prancūzijai, Japonijai, taip pat kai kurioms besivystančioms šalims.

Antrą vietą respublikos eksportinės gamybos struktūroje užima mašinų gamybos produkcija. Vartotojų pripažinti labai našūs medvilnės nuėmimo agregatai, kuriuos gamina Taškento žemės ūkio mašinų gamykla. Dviejų ir keturių eilių kombainai įgalina surinkti per pamainą viena mašina 6—7 t medvilnės žaliavos — tai 120 surinkėjų norma. Šios mašinos dirba 30 medvilnę auginančių šalių. Tarybinėmis medvilnės nuėmimo mašinomis vien Angoloje, pvz., surenkama apie 80% derliaus.

Uzbekijos įmonės gamina įvairias mašinas medvilnei sėti ir auginti. Šios mašinos dabar sėkmingai dirba 25 šalių laukuose. Jos gerai agreguojamos su Taškento traktorių gamyklos traktoriais. Pastaruoju metu gamykla eksportui išsiuntė apie 400 traktorių, daugiau kaip 5000 traktorinių priekabų į socialistines, besivystančias ir kapitalistines šalis. Atsirado ir naujų Uzbekijos mašinų pirkėjų — tai Brazilija, Gvinėja, Egiptas.

Daugiau eksportuojama ne tik atskirų medvilnės nuėmimo mašinų, bet ir įrenginių komplektų, kuriuos gamina specializuotas gamybinis susivienijimas „Uzbekchlopmaš". Sąjunginis susivienijmas „Techmašeksport" sudarė kontraktus dėl šios įrangos tiekimo Angolos, Afganistano, Bulgarijos, Tailando medvilnės valymo gamykloms. Įranga domisi ir Graikijos firmos.

Nuolatinis eksporto augimas — tai įrenginių puikios kokybės rezultatas. Pavyzdžiui, susivienijimo „Uzbekchlopmaš" gaminami džiovinimo įrengimai kai kuriais rodikliais pralenkia užsienio analogus.

Afganistano, Bulgarijos, Graikijos, Indonezijos, Kubos, Meksikos, Mongolijos, Nikaragvos, Lenkijos, ČSSR įmonės aprūpintos įrengimais, pagamintais gamybiniame susivienijime „Uzbektekstilmaš". Naujas mašinas ir įrengimus, atitinkančius pasaulinės rinkos reikalavimus, gamina ir kitos respublikos mašinų gamybos įmonės.

Didelė dalis Uzbekijos eksportinės produkcijos tenka elektrotechnikos pramonei. 40 šalių tiekiama gamybinio susivienijimo „Sredazelektroaparat" produkcija. Susivienijimo įranga taip pat aprūpinti su TSRS pagalba pastatyti objektai — „Erdeneto" kombinatas Mongolijoje, „Ramino" ir „Isfahano" ŠE Irane, „Orchanelio" ŠE Turkijoje, metalurgijos kombinatas Nigerijoje, „Nord" AE VDR, „Pakšo" AE Vengrijoje ir kt.

Uzbekistane vystoma ir tiksliųjų prietaisų gamyba. Bulgarijai, Vengrijai, VDR, Graikijai, Lenkijai, Suomijai, Čekoslovakijai, Jugoslavijai ir grupei besivystančių šalių tiekiami „Signalo" susivienijimo gaminami hidrometeorologiniai prietaisai ir komplektinės hidrometeostotys. Afganistanui, Belgijai, Bulgarijai, Vengrijai, VDR, Indijai, Peru, VFR, Švedijai, Čekoslovaki-

● 1984 m. mūsų šalyje atiduota naudoti 10,5 tūkst. metalo pjovimo staklių su skaitmeniniu programiniu valdymu, sukurti 75 pavyzdiniai parodomieji barai ir cechai, aprūpinti pramoniniais robotais, ir 19 kompleksiškai automatizuotų barų mechaniniam detalių apdirbimui, valdomų elektroninėmis skaičiavimo mašinomis. Praėjusiais metais užregistruota 15 mokslinių atradimų, liaudies ūkyje panaudota per 24 tūkst. išradimų, apie 4 mln. racionalizacinių pasiūlymų.

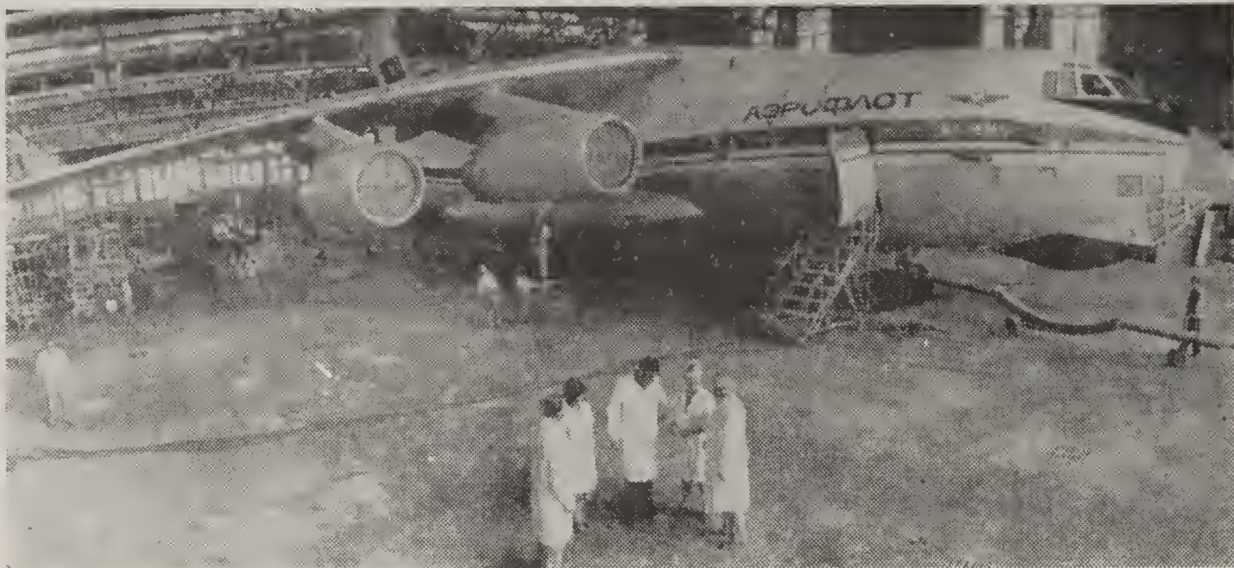
● Šiais metais mūsų šalyje planuojama atiduoti naudoti apie 700 km antrųjų geležinkelio linijų, elektrifikuoti 1500 km ir įrengti autobiokruotę 2200 km ruože. Be to, bus atiduota naudoti daugiau 1,3 tūkst. km naujų geležinkelio magistralių. Bendrojo naudojimo autokelių tinklas šiais metais padidės daugiau kaip 12 tūkst. km, iš to skaičiaus 8 tūkst. km — sritinės ir vietinės reikšmės kelių.

● Kokoso palmės — pagrindinis Vietnamo pietinės provincijos Benčės turtas. Šioje provincijoje kokoso palmių plantacijos užima tūkstančius hektarų. JAV agresijos metais joms buvo padaryta didžiulė žala, sunaikinti ištisi šios vertingos kultūros masyvai. Kokoso pienas puikiai numalšina troškulį tropikų zonoje, palmių lapai naudojami lengviems valstiečių gyvenamiesiems namams statyti, o kopra — labai vertinga žaliava konditerijos, farmacijos ir maisto pramonei. Dabar Vietnamo pietuose yra per 16,5 mln. kokoso palmių. Jų skaičių numatoma padidinti 6 kartus. Bendras specializuotų valstybinių ūkių ir kooperatyvų plantacijų plotas pasieks beveik 700 tūkst. ha.

● 1983—1984 m. Vietnamo pietinėje žemės ūkio zonoje perpaskirstyta beveik 90 tūkst. ha ariamos žemės bežemių ir mažažemių valstiečių naudai. Iš viso per laikotarpį po išvadavimo vargingoji valstietija gavo apie 390 tūkst. ha žemės.

● Afganistano Demokratinės Respublikos Žemės ūkio vystymo bankas per paskutiniuosius ketverius metus suteikė kooperatyvams ir atskiriems valstiečių ūkiams apie 2,5 mlrd. afganių paskolos. Siekiant pagerinti pagrindinės Afganistano ekonomikos šakos materialinę bei finansinę bazę, bankas plačiai praktikuoja lengvatinį kreditavimą mašinoms, cheminėms trąšoms įsigyti. Banko skyriai funkcionuoja ir provincijose, apimdami visus pagrindinius šalies žemės ūkio rajonus.

TRUMPAI

Taškento V. Čkalovo aviacijos gamybinio susivienijimo surinkimo cechas. Čia gimsta uzbekiški „IL'ai".

TASS'o fotonuotr.

jai, Jugoslavijai ir kitoms šalims siunčiami Uzbekijos įmonėse gaminami puslaidininkių prietaisai.

Respublikos chemijos pramonė eksportuoja tokias prekes, kaip kaprolaktamas, lakų ir dažų gaminiai, nitrolas, katalizatoriai, cheminės trąšos ir kt.

Tarptautinėse mugėse ir parodose Tarybų Uzbekijos eksporto prekės gerai vertinamos.

SOCIALISTINĖSE ŠALYSE

PER KETURIS TAIKOS DEŠIMTMEČIUS

Šiais metais visa pažangioji žmonija pažymi pergalės prieš reakcingiausią imperializmo jėgą — hitlerinį fašizmą — 40-ąsias metines. Karo metais užgrūdinta TSRS ir liaudies demokratijos šalių draugystė toliau buvo ugdoma ir plečiama visu pokario laikotarpiu.

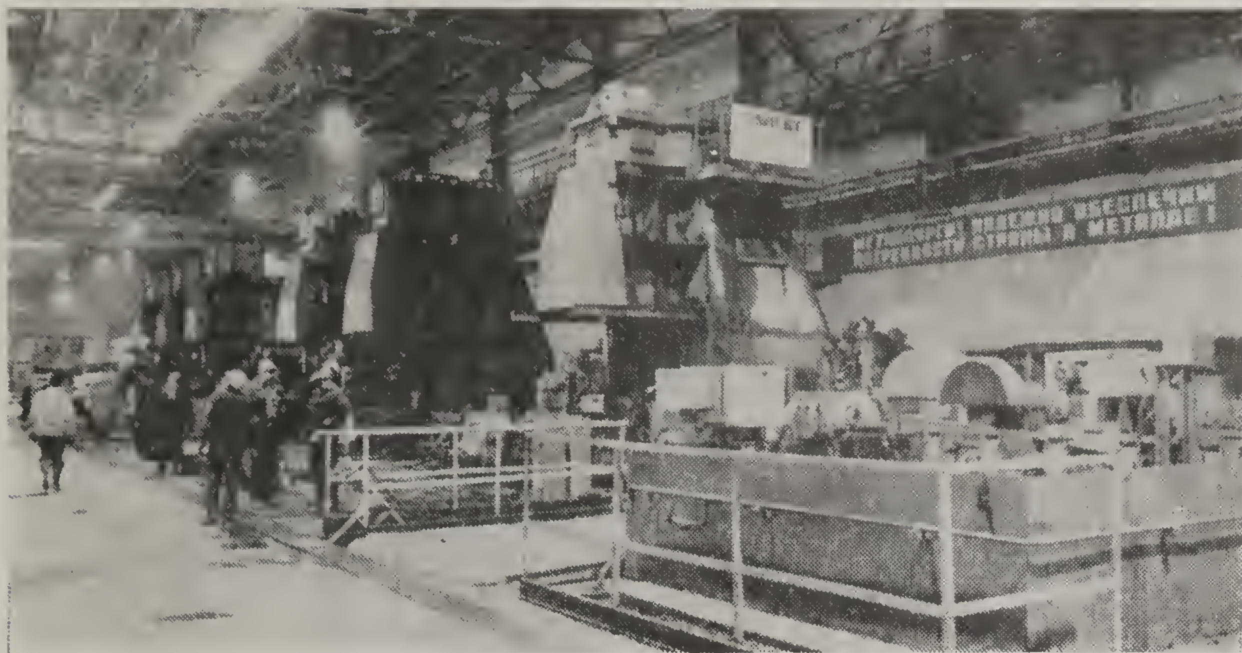
Nuo pat pirmų taikos dienų TSRS teikė neįkainojamą pagalbą jaunoms socialistinėms valstybėms atkuriant karo nuniokotą ūkį. 1946—1949 m. TSRS tiekimuose vyravo maisto ir žaliavų prekės, nes jų liaudies demokratijos šalims labiausiai reikėjo. Nuo šeštojo dešimtmečio pradžios pradėjo didėti komplektinių įrengimų eksportas. Jie buvo tiekiami pagal pirmuosius tarpvyriausybinius susitarimus dėl ekonominės ir techninės pagalbos teikimo. Apie 40% komplektinių įrengimų tiekimų teko Kinijai, 30% — Lenkijai, 13% — Rumunijai, 7% Bulgarijai. Tuo metu didžiausią lyginamąjį svorį komplektiniuose tiekimuose sudarė juodosios metalurgijos ir energetikos objektai.

Šeštajame ir septintajame dešimtmečiuose tarybinių įrengimų eksportas į socialistinės sandraugos šalis toliau augo. Pasirašyti pirmieji tarpvyriausybiniai susitarimai su Vietnamu (1955 m.), Jugoslavija (1956 m.), VDR (1958 m.), Kuba (1960 m.). Aštuntajame dešimtmetyje ir devintojo dešimtmečio pradžioje TSRS ekonominis ir techninis bendradarbiavimas su socialistinėmis šalimis pakilo į kokybiškai naują lygį. Labai išaugo statomų objektų techninis lygis ir mastas. Komplektinių įmonių eksporto mastas 1983 m. viršijo 2 mlrd. rb, t.y. padidėjo 8,4 karto, palyginus su 1955 m.

Vystantis socialistinių šalių ekonominiam bendradarbiavimui, iškilo būtinumas koordinuoti ūkinius santykius. Dėl to prieš 36 metus, 1945 m. sausio mėn., buvo priimtas istorinis nutarimas sukurti kolektyvinio ūkinio bendradarbiavimo organizaciją — Ekonominės Savitarpio Pagalbos Tarybą (ESPT). ESPT istorija — tai socialistinės sandraugos šalių nepaliaujamo ekonominės galios augimo istorija, lygiateisio bendradarbiavimo, pagrįsto socialistinio internacionalizmo principais, istorija.

Dabar ESPT vienija dešimt Europos, Azijos ir Lotynų Amerikos šalių, kuriose gyvena dešimtadalis Žemės gyventojų. ESPT šalims tenka maždaug trečdalis pasaulinės pramonės gamybos, penktadalis pasaulinės žemės ūkio gamybos, ketvirtadalis pasaulio visuminių nacionalinių pajamų.

1971 m. priimtos Kompleksinio socialistinio ekonomikos integravimo programos sėkmingas realizavimas akivaizdžiai patvirtina naujų socialistinio tipo tarptautinių ekonominių santykių pranašumą. Pavyzdžiui, nuo 1970 m. ESPT šalių visuminės nacionalinės pajamos padidėjo 1,8 karto, pramonės produkcijos gamyba — 2 kartus, o EEB valstybėse — atitinkamai tik 1,3 ir 1,2 karto. 1983 m. ESPT šalys pagamino daugiau negu visos 10 EEB šalių: elektros energijos — 1,5 kar-

Maskvos metalurgijos gamykloje „Serp i molot" sėkmingai įvaldomas labai sudėtingas valcavimo kompleksas. Šį unikalų staklyną aptarnauja aštuonios ESM. Įrengimai staklynui pagal ESPT integracijos programą pagaminti Magdeburgo E. Telmano sunkiųjų mašinų gamybos kombinate, o daugelį mazgų ir detalių patiekė Lenkijos, Rumunijos, Čekoslovakijos ir Jugoslavijos įmonės.

NUOTRAUKOJE: valcavimo staklynas 230 250.

TASS'o fotonuotr.

to, naftos — 5, anglių ir gamtinių dujų — 3—3,5, plieno — 1,9, mineralinių trąšų — 2,8 karto ir t.t. Visa tai — besiplečiančio broliškų šalių bendradarbiavimo rezultatas. Nuo 1970 m. ESPT šalių savitarpio prekių apyvarta išaugo 4,9 karto.

Naujas, istoriškai svarbus etapas vystant broliškų šalių santykius, toliau plečiant socialistinę ekonominę integraciją buvo ESPT šalių aukščiausio lygio ekonominis pasitarimas Maskvoje 1984 m. birželio mėn. Pasitarimas buvo didelis žingsnis pirmyn derinant šalių ekonominę politiką.

Socialistinės valstybės užėmė ir užima svarbiausią vietą Tarybų Sąjungos ekonominiuose ryšiuose su užsienio šalimis. 1983 m. jų lyginamasis svoris TSRS užsienio prekyboje sudaro 56%. Dinamiškiausiai vystosi prekybiniai ekonominiai santykiai su ESPT šalimis.

Tarybų Sąjungai techniškai padedant iki 1984 m. vien europinėse ESPT valstybėse atiduota naudoti daugiau kaip 700 įmonių ir objektų, kurie kasmet gamina 12 mln. t ketaus, 17 mln. t plieno, 24 mln. t juodųjų valcuotų metalų, 7 mln. t cemento, perdirba 35 mln. t naftos, stato apie 5 mln. kv. m gyvenamųjų namų ir t.t.

Tarybų Sąjungai padedant pastatytos pramonės įmonės yra broliškų šalių industrijos pagrindas. Pavyzdžiui, Bulgarijoje objektai, pastatyti TSRS bendradarbiaujant, gamina 65% visos pramonės produkcijos, Mongolijoje — 50%. TSRS talkininkaujant pastatytose elektrinėse pagaminta 167 mlrd. kWh elektros energijos — tai sudaro 36% jos gamybos visose ESPT šalyse (be TSRS), o atskirose šalyse šis rodiklis dar didesnis: MLR — 98%, BLR — 80, KLDR — 64, VDR — 48, RSR — 47, Kuboje — 46%. Suvienijusios savo jėgas, ESPT šalys sugebėjo sėkmingai išspręsti šią problemą. Čia svarbiausias vaidmuo priklauso atominėms elektrinėms — perspektyviausiems energetinės galios didinimo šaltiniams. TSRS padedant ESPT šalių atominėse elektrinėse iki 1984 m. pradžios atiduota naudoti 12 energetikos blokų 5 mln. kW bendros instaliuotos galios.

Sėkmingai plėtoti atominę energetiką tapo įmanoma ESPT šalims ir JSFR organizavus sudėtingų energetikos įrengimų kooperuotą gamybą. Ją reglamentuoja Susitarimas dėl įrengimų atominėms elektrinėms gamybos tarptautinio specializavimo bei kooperavimo ir savitarpio tiekimų 1981—1990 metams. Apie 50 pramonės susivienijimų ir įmonių aštuoniose šalyse gamina atomines energetikos įrangą. Dvyliktajame penkmetyje Europos socialistinėse šalyse ir Kuboje numatyta atiduoti naudoti 20 energetikos blokų 12 mln. kW bendros instaliuotos galios.

ESPT šalių orientavimas vystyti atominę energetiką netrukdo toliau bendradarbiauti statant elektroenergetikos objektus, veikiančius tradicinių energijos šaltinių pagrindu. Tai „Jenšvaldės" ŠE VDR, „Havanos" ŠE Kuboje ir kitos.

Bendras kuro ir energetikos problemos sprendimas jau dabar duoda apčiuopiamos naudos. SNO statistikos duomenimis, 1950 m. sandraugos šalys gamino elektros energijos trečdaliu mažiau negu Bendrosios rinkos šalys. Jau po 10 metų ESPT šalys pasivijo EEB valstybes, o dabar gamina elektros energijos 1,5 karto daugiau.

Dabartiniu metu socialistinės sandraugos šalys įžengė į atsakingą etapą. Jau pradėtas darbas koordinuojant liaudies ūkio planus 1986—1990 metams. Smarkiai išaugs komplektinės įrangos eksportas į ESPT šalis. TSRS techninė pagalba, kaip ir anksčiau, bus nukreipta pagrindinėms broliškų šalių šakoms vystyti. Bus plečiamas bendradarbiavimas su socialistinėmis valstybėmis, kurios nėra ESPT nariai — Jugoslavija, KLDR, Laosu.

● Afganistanas yra viena stambiausių pasaulyje karakulio eksportininkų. Tarptautinėse varžytinėse iečklūs pirkėjai pirmenybę teikia afganiškiems karakuliams. Vien per paskutiniuosius ketverius metus varžytinėse parduota per 5 mln. kailiukų. ADR vyriausybė daug dėmesio skiria karakulininkystės vystymui. Šalyje yra maždaug 18 mln. avių, iš jų apie 5 mln. — karakulinės veislės. Veikia karakulininkystės mokslinio tyrimo institutas. Avių augintojams valstybė teikia paskolas lengvatinėmis sąlygomis, padidintos karakulio kailiukų supirkimo kainos. Imamasi priemonių geriau aprūpinti vandeniu ganyklas.

● Indijos ekonomikos struktūroje dabar svarbią vietą užima Valstybinis sektorius. Jam tenka apie 40% šalies pramonės gamybos ir daugiau kaip 20% bendrojo nacionalinio produkto. 1983/84 finansiniais metais valstybinių įmonių grynasis pelnas sudarė per 6 mlrd. rupijų.

● Indijos kaime dar daug bežemių ir mažažemių valstiečių. Dabar 75% kaimo gyventojų turi tik 10% žemių, tuo tarpu daugiau kaip 50% visų žemių valdo tik 3% savininkų.

● 1983/84 finansiniais metais daugiau kaip 20 tūkst. Indijos kaimų aprūpinta elektros energija. Dabar elektros tiekimo linijos nutiestos į 325 tūkst. iš 576 tūkst. kaimo vietovių. Visiškai baigti elektrifikuoti Indijos kaimą numatoma septintojo penkmečio pabaigoje (1985—1990 m.).

● Beveik 30 mln. t naftos per paskutiniuosius dvejus metus gavo Indija iš jūros telkinio netoli Bombėjaus uosto. Tai įgalino beveik du kartus sumažinti naftos importą. Valstybinė komisija parengė perspektyvinį planą laikotarpiui iki 2005 m., kuriame keliamas uždavinys visiškai patenkinti Indijos naftos poreikius iš savo gamybos, įdiegti šiuolaikinę technologiją ir techniką.

● Netolimoje ateityje milžiniškas tiltas sujungs Bachreiną su Saudo Arabijos pakrante. Virš Persų įlankos kyla galingos atramos būsimai 25 km ilgio autostradai su aštuoniomis judėjimo juostomis ir pėsčiųjų takais. Stambiausio Artimuosiuose Rytuose tilto statyba atsieis 1,2 mlrd. dol. Tačiau specialistai įsitikinę, kad šios išlaidos greit apsimokės gerokai atpigus pervežimams. Judėjimą tiltu numatoma atidaryti 1985 m. gruodžio 16 d. — Bachreino valstybės Nacionalinės šventės dieną.

TRUMPAI

KAPITALISTINĖSE ŠALYSE

PIENO GAMYBA KAPITALISTINĖSE ŠALYSE

Žemės ūkio gamyba šiuolaikinio kapitalizmo sąlygomis negali plėtotis be nuolatinio buržuazinės valstybės kišimosi į šią liaudies ūkio šaką. Vakarų Europos Bendrosios rinkos šalyse daugiau kaip 90% žemės ūkio produkcijos gamybos ir realizavimo vienaip ar kitaip reguliuoja tarptautiniai arba nacionaliniai valdymo organai.

Valstybinių asignavimų lyginamasis svoris bendroje žemės ūkio produkcijos vertėje nuolat didėja. Antai Anglijoje 1979—1983 m. bendra žemės ūkio produkcijos vertė padidėjo nuo 8,18 iki 11,56 mlrd. svarų sterlingų, o valstybės išlaidos žemės ūkiui per tą patį laiką išaugo nuo 0,68 iki 1,69 mlrd. svarų sterlingų, t. y. padidėjo nuo 8,3 iki 14,6%. Prancūzijoje 1960—1982 m. subsidijos žemės ūkiui išaugo nuo 162 mln. iki 6,7 mlrd. frankų. EEB šalyse 1977—1982 m. išlaidos pieno ir jo produktų gamybai reguliuoti išaugo nuo 2,92 iki 3,32 mlrd. atsiskaitomųjų vienetų (EEB atsiskaitomasis vienetas — ekiu — lygus vienam JAV dol. iki 1971 m. devalvacijos) ir 1982 m. sudarė 26,8% bendrų „Europos žemės ūkio reguliavimo ir garantijų fondo" garantijų skyriaus išlaidų. JAV valstybės išlaidos pieno gamybai reguliuoti 1983 finansiniais metais, kurie baigiasi rugsėjo mėn., sudarė 2,5 mlrd. dol. Valstybinė prekių bei kredito korporacija supirko 16,6 mlrd. svarų pieno produktų (pavertus pienu); tai sudarė maždaug 12% 1983 m. JAV realizuoto pieno.

Ekonominės krizės ir aukštas nedarbo lygis kapitalistinėse šalyse nulėmė gyventojų realiųjų pajamų ir atitinkamai maisto produktų vartojimo mažėjimą devintojo dešimtmečio pradžioje.

Dėl atotrūkio tarp pieno produktų gamybos ir mokios gyventojų paklausos didėjimo nuolat augo jų nerealizuotos atsargos.

Tokį „perteklių" daugiausia nulėmė sviesto, pieno miltelių ir sūrio eksporto į trečiąsias šalis mažėjimas. Pasaulinės rinkos kainos pieno gaminiams 1983 m. gerokai krito. Nors EEB komisija padidino eksportinę priemoką pieno produktams, tačiau ši priemonė neįstengė sulaikyti pieno produktų eksporto iš EEB šalių mažėjimo. Dėl išaugusios sviesto gamybos (12%) ir mažėjančio jo realizavimo EEB viduje bei už jos ribų, šio produkto atsargos 1984 m. pradžioje 550 tūkst. t viršijo ankstesniųjų metų lygį. Prie neparduoto sviesto atsargų didėjimo prisidėjo ir sviesto importas iš Naujosios Zelandijos į EEB šalis pagal atitinkamą susitarimą (1983 m. į Angliją buvo įvežta 87 tūkst. t N. Zelandijos sviesto, 1984 m. numatyta įvežti 83 tūkst. t).

Nugriebto pieno miltelių gamyba devyniose EEB šalyse 1983 m. padidėjo 14% (iki 2,6 mln. t), palyginus su ankstesniais metais. Šio produkto eksportas taip pat sumažėjo. Kovojant su perprodukcija 1983 m. buvo leista pieno miltelius naudoti kaip pašarą ne tik jauniems veršeliams, bet ir kitiems gyvuliams. Taigi pavyko realizuoti mažesnėmis kainomis maždaug 500 tūkst. t pieno miltelių. Nepaisant to, jų atsargos 1984 m. pradžioje buvo 75% didesnės negu ankstesniais metais ir viršijo 980 tūkst. t.

SVIESTO IR NUGRIEBTO PIENO MILTELIŲ ATSARGOS (ATITINKAMŲ METŲ PABAIGOJE) EEB ŠALYSE (tūkst. t)

	1981	1982	1983
Sviestas	147	306	853
Nugriebto pieno milteliai	279	576	983

Didėjančios nerealizuotų pieno produktų atsargos reikalauja papildomų valstybinių lėšų, susijusių su šių atsargų saugojimu ir realizavimu. Vien dėl EEB garantijų fondo išlaidų padidėjimo 1,4 mlrd. atsiskaitomųjų vienetų 1981—1983 m. laikotarpiu (ryšium su pieno produktų gamybos ir realizavimo reguliavimu) jos finansai atsidūrė ties bankroto riba.

Finansinių lėšų stoka verčia Bendrosios rinkos vadovaujančiuosius organus ieškoti papildomų priemonių pieno produktų „pertekliaus" problemai išspręsti. 1977—1981 m. EEB šalyse vyko pieninių karvių naikinimo „akcija". Už kiekvieną skerdykloje papjautą karvę valstiečiams buvo išmokama iš Bendrosios rinkos agrarinio fondo premija arba teikiamos subsidijos pieninių karvių bandai perorganizuoti į mėsinių galvijų bandą. Šių priemonių dėka pavyko tik nežymiai apriboti melžiamų karvių skaičių EEB šalyse. 1978 m. čia buvo 25,55 mln. melžiamų karvių, 1979 m. — 25,52, 1980 m. — 25,03, 1981 m. — 24,96 mln. karvių, 1982 m. melžiamų karvių skaičius dešimtyje EEB šalių šoktelėjo iki 25,35 mln., o 1983 m. — iki 25,69 mln. Pieno gamyba 1982 — 1983 m. padidėjo 3,9%.

Atskirose EEB šalyse prieš pieno produktų perprodukciją kovojama ir nacionalinėmis priemonėmis. Antai VFR jau daugelį metų su valstybinių lėšų pagalba sviestas sumažintomis kainomis iš valstybinių saugyklų parduodamas bundesverui, įvairioms socialinio aprūpinimo įstaigoms, kepykloms, valgomųjų ledų įmonėms ir t. t. 1982 m. tokio atpiginto sviesto buvo realizuta 80,1 tūkst. t, 1983 m. — 58,7 tūkst. t.

Bet visos šios ir kitos priemonės savo tikslo nepasiekė. Didėjant gamybos kaštams, aštrėjant konkurencijai, vienintelis kelias valstiečių materialinei būklei pagerinti tebėra tolesnis gamybos plėtojimas. Todėl pieno produktų gamyba auga sparčiau negu galimybės juos realizuoti. Šių neginčijamų faktų akivaizdoje EEB ministrų taryba nuo 1984—1985 ūkinių metų įvedė pieno gamybos apribojimą (1984—1985 m. jo gamyba EEB šalyse turės sumažėti 5,1%, o 1985—1986 m. — 6%).

Garantuotos pieno kainos bus mokamos tik neviršijant nustatytos gamybos kvotos. Viršijus nustatytą kvotą pieno kainos gerokai sumažinamos. Dėl to jo gamyba tampa nerentabili.

Pieno produktų kainų kritimas pasaulinėje rinkoje privertė mažinti pieno gamybą daugelyje kapitalistinių šalių. JAV pieno gamyba pradėjo mažėti nuo 1984 m. vasario mėn., nors ji per pastaruosius penkerius metus nuolat kilo. Pieno tiekimo sumažėjimas — JAV vyriausybinės šio produkto gamybos apribojimo programos, kuri buvo priimta 1983 m. pabaigoje, išdava. Pirmajame 1984 m. ketvirtyje vartotojams patiekta 15,48 mln. t pieno, arba 1,4% mažiau negu praėjusių metų atitinkamame ketvirtyje. Kartu pieno gamyba sumažėjo Šveicarijoje (1,5%), Austrijoje (1,3%). Užregistruotas pieno gamybos mažėjimas 1984 m. pradžioje Suomijoje ir Norvegijoje. Šiek tiek pieno gamyba padidėjo Naujojoje Zelandijoje.

Valstybinės monopolinės pieno gamybos apribojimo priemonės sukėlė valstiečių nepasitenkinimą Bendrosios rinkos šalyse. Atskiros valstybės bando nacionalinių priemonių pagalba švelninti padėtį. Antai VFR vyriausybė priėmė nutarimą, pagal kurį ūkių savininkai, iš dalies arba visai atsisakantys gaminti pieną ir pereinantys į kitą (ne žemės ūkio) profesiją, gauna 10-čiai metų nemažą finansinę paramą įsikurti naujoje darbo vietoje. Pieno gamintojams, likvidavusiems savo pieno ūkį ir išėjusiems į pensiją, numatytas papildomas priedas prie senatvės pensijos. Panašios „pieno pensijos" numatytos kai kurioms pieno gamintojų kategorijoms Prancūzijoje.

Prancūzijos valstiečiai savo pažiūrą į Briuselio nutarimus, ribojančius pieno gamybą, išreiškė dideliu protesto mitingu Lavalio mieste, kuriame dalyvavo 30 tūkst. žemdirbių iš 12 departamentų. Savo nepasitenkinimą reiškia ir kitų EEB šalių valstiečiai. Valstybinis monopolinis žemės ūkio gamybos reguliavimas, vykdomas ignoruojant valstiečių interesus, didina socialinį įtempimą kapitalistinėse šalyse.

PIENO PRODUKTŲ GAMYBA BEI VARTOJIMAS DEVYNIOSE EEB ŠALYSE (tūkst. t)

	1981	1982	1983
Karvių skaičius — tūkst.	24961	25355	25699
Pieno primelžimas iš karvės — kg	4172	4338	4438
Pieno gamyba	104339	108396	112470
Visas pieno vartojimas	105138	104400	103500
Sviesto gamyba	1961	2108	2362
Sviesto vartojimas	1640	1615	1560
Sviesto vartojimas vienam gyventojui — kg	6,0	5,9	5,7

Doc. A. SAUSANAVIČIUS

VFR TARPTAUTINĖJE TECHNOLOGIJOS PERDAVIMO SISTEMOJE RYTAI — VAKARAI

Svarbus šaltinis, padedantis stabiliai vystyti VFR ekonomiką, yra eksportinė gamyba. Vakarų Vokietijos priklausomybė nuo prekybos yra daug didesnė negu JAV, todėl technologijos eksportas aktyviai stimuliuojamas nepriklausomai nuo jo paskirties. Nors VFR priklausomybė nuo prekybos su socialistinėmis šalimis apskritai menka, tačiau atskirų jos ekonomikos šakų (pvz., plieno gamybos) vystymui esminę įtaką daro eksportas į ESPT šalis.

Kitas svarbus veiksnys perduodant VFR technologiją ESPT šalims yra tai, kad garantuojamas Vakarų Vokietijos darbininkų aprūpinimas darbu. TSRS ir kitos socialistinės šalys yra didžiulė rinka Vakarų Vokietijos staklėms realizuoti — joms tenka trečdalis VFR staklių eksporto. Šiuo požiūriu prekybos technologija tarp Vakarų ir Rytų yra smulkių ir vidutinių staklių gamybos firmų egzistavimo garantija Vakarų Vokietijoje. Tas pat pasakytina ir apie didelio skersmens vamzdžių gamybos firmas. 10% VFR investicinių prekių tenka socialistinėms šalims. 1976 m. prekyba su socialistinėmis šalimis aprūpino darbu daugiau kaip 300 tūkst., o 1980 m. vien prekyba su TSRS — 500 tūkst. Vakarų Vokietijos darbininkų. Tai labai smarkiai prisidėjo prie nedarbo problemos sprendimo.

Tačiau yra nemaža ekonominių veiksnių, trukdančių perduoti technologiją į Rytus net nepriklausomai nuo politinio klimato svyravimų. Tai pirmiausia serija importo apribojimų, skirtų VFR nacionalinei gamybai apsaugoti. Tai trukdo importuoti į VFR Rytų Europos prekes mainais į jos technologijos eksportą į ESPT šalis. Kitas veiksnys, ribojantis technologijos perdavimo mastą ir formas, yra diferencijuota valstybės politiką TSRS ir kitų ESPT šalių atžvilgiu. Nors bendrai prekybos depolitizavimo tendencijai VFR komerciniai sluoksniai ir pritaria, bet dauguma prekiaujančių firmų (iš jų ir perduodančių technologiją) laiko reikalinga laikytis technologijos eksporto kontrolės valstybinės sistemos, kuri sutaptų su KOKOM (strateginių prekių eksporto į socialistines šalis kantrolės koordinacinis komitetas) sistema.

Nuo 1970 m. buvo sudaryta serija kompensacinių sutarčių, iš jų dėl didelio skersmens vamzdžių tiekimo mainais už tarybines gamtines dujas. Ypač ryškus pavyzdys — Vakarų Vokietijos technologijos ir įrengimų naudojimas stambaus plieno liejimo komplekso statyboje Oskole tarpininkaujant VFR firmų konsorciumui (kaina — 5 mlrd. Vakarų Vokietijos markių). Mainais už technologiją TSRS tieks kombinate gaminamus liejinius. Projektas turi svarbią reikšmę Vakarų Vokietijos pramonei, jam realizuoti pasitelkta daugybė subrangovų.

Technologijos perdavimo rūšis	VFR lyg. svoris (%)
Licencijų pardavimas	33
Licencijų su įrengimais pardavimas	29
Ranga	44
Objektų statyba	20
Gamybinė kooperacija	36
Mišrios bendrovės	37

1981 m. pasirašytas didžiausias VFR prekybos su socialistinėmis šalimis istorijoje susitarimas „dujos—vamzdžiai" (bendra Vakarų šalių teikiama suma — 11 mlrd. dol., iš jų 4,5 mlrd. — VFR).

Turimais duomenimis, aštuntajame dešimtmetyje VFR technologijos perdavimo socialistinėms šalims lyginamasis svoris buvo toks (tarp 6 stambiausių kapitalistinių šalių — Prancūzijos, VFR, JAV, Japonijos, Italijos, Anglijos) — žr. lentelę.

VFR politika dėl technologijos perdavimo socialistinėms šalims sąlygoja ne tik jos politiniai ir ekonominiai interesai, bet ir KOKOM sprendimai. VFR laikoma, kad KOKOM — būtina organizacija, nes ji įgalina išvengti strateginės technologijos eksporto į socialistines šalis. Tačiau daugiausia kritikos susilaukia ne pati KOKOM, o JAV vaidmuo joje, pvz., JAV politikos nenuoseklumai. Vien komerciniais sumetimais VFR firmos akylai stebi, kad uždrausta eksportuoti technologija neatsirastų socialistinių šalių rinkoje, kuriai nors iš KOKOM šalių pažeidus taisykles. Šis principas — neleisti atsirasti potencialiam konkurentui Rytų Europos šalių rinkose — ir sudaro KOKOM reguliavimosi mechanizmo esmę.

N. MARKEVIČIUS

DIDĖJA NEDARBAS

Vakaruose plačiai išreklamuotas kapitalistinės ekonomikos pagyvėjimas pasirodė neilgalaikis. Paskutiniaisiais mėnesiais kai kuriose šalyse mažėja pramonės aktyvumas, daugelis šakų tūpčioja vietoje, infliacijos kreivė vėl šoktelėjo aukštyn, masinis nedarbas pasiekė rekordinį lygį, didėja mokesčių našta, stiprėja darbo žmonių kova prieš monopolijas.

Apskritai išsivysčiusiose kapitalizmo šalyse 1983 m. bendras užimtumas sumažėjo 0,6%, 1984 m. jis šiek tiek — 0,4% — padidėjo, pirmiausia JAV. O štai Vakarų Europos šalyse užimtumo lygis jau ilgą laiką smunka — 1983 ir 1984 m. atitinkamai 0,8 ir 0,7%. Sunkiausia padėtis VFR, Didžiojoje Britanijoje ir Prancūzijoje, kuriose likviduota šimtai tūkstančių darbo vietų. Bendras tik oficialiai užregistruotų bedarbių skaičius išsivysčiusiose kapitalistinėse šalyse padidėjo dvigubai, palyginus su 1975 m., ir pasiekė 30 mln.

Būdinga tai, kad dabar bedarbiai daug ilgesnį laiką negauna darbo. Antai dar visai neseniai maksimalus darbo ieškojimo laikotarpis buvo nustatytas 6 mėn., o dabar ši riba peržengta, ir ilgalaikiais bedarbiais laikomi asmenys, neturintys darbo metus ir ilgiau. 1984 m. lyginamasis svoris asmenų, neturinčių darbo 12 mėn., sudarė Prancūzijoje 45% visų bedarbių, VFR — 30, Didžiojoje Britanijoje — 40%.

Be jaunimo, nuo nedarbo, kaip ir anksčiau, ypač tebekenčia moterys. Jos išsivysčiusiose kapitalistinėse šalyse sudaro maždaug 40% visos darbo jėgos. Tačiau bedarbių tarpe jų yra daugiau kaip pusė.

Pažymėtina tai, kad vis daugiau netenka darbo net ir tie asmenys, kurie turi aukštą kvalifikaciją. Taigi nei aukšta kvalifikacija, nei aukštasis išsimokslinimas, nei profesiniai įgūdžiai negarantuoja, kad susirasi darbą.

Pagaliau tikroji padėtis užimtumo srityje yra daug blogesnė negu pripažįsta oficialūs organai. Antai JAV prosąjungų duomenimis, yra ne 8,5 mln. bedarbių, įskaitant dirbančius ne visą savaitę, o daugiau kaip 13 mln. Japonijoje, oficialiais duomenimis, priskaitoma 1,7 mln. bedarbių, o profsąjungų apskaičiavimu, — 4—5 mln. JAV iš bendro oficialiai užregistruotų bedarbių skaičiaus pašalpas gauna tik 40%, VFR — 35%.

Kapitalistinėse šalyse vis labiau puolami darbo žmonių ekonominiai ir socialiniai iškovojimai. Paskutiniuoju metu 15 Vakarų šalių sumažintos draudimo išlaidos ligos atveju. VFR, Danijoje, Kanadoje apkarpytos valstybinės dotacijos medicinos pagalbai.

Labiausiai įvairios socialinės programos mažinamos JAV. Reigano vyriausybė smarkiai sumažino išlaidas pagal programą „Medikeiz", kuri aprėpia 26 mln. pagyvenusių ir 3 mln. nedarbingų amerikiečių, įšaldė „kovos su neturtu" programą. Palyginus su 1981 m., 13% sumažintos išlaidos maisto talonams, kurie duodami asmenims, gyvenantiems žemiau oficialios „skurdo ribos", 28% — vaikų mitybai, 35% — įsidarbinimo ir profesinio mokymosi programoms.

Kapitalo šalyse mažinamas ir darbo užmokestis. Antai svarbiausiame išsivysčiusių kapitalistinių šalių materialinės gamybos sektoriuje — apdirbamojoje pramonėje — darbininkų nominalinio valandinio uždarbio augimo tempai sumažėjo nuo 10,1% 1981 m. iki 6% 1984 m., t. y. žemiau už infliacijos tempus, dėl to per šį laikotarpį buvo du kartus mažinamas darbo užmokestis. Antai JAV Reigano administracijos valdymo metais darbininkų realusis darbo užmokestis sumažėjo 3,5% (profsąjungų duomenimis — 5%), vartotojiškos kainos išaugo 31,4%. Tad už oficialios „skurdo ribos" atsidūrė dar 6 mln. amerikiečių, o iš viso dabar jų yra 35,3 mln., arba 15,2% visų šalies gyventojų. Kaip rodo Vašingtono miestų problemų grupės mokslininkų tyrimai, „reiganomika" atvedė į tai, kad neturtingiausių šalies gyventojų sluoksnių pajamos sumažėjo 7,6%, o turtingiausių sluoksnių — padidėjo 8,7%. Benamių padaugėjo 1 mln. — iki 4 mln.

Panašūs rezultatai ir Didžiojoje Britanijoje. 1981—1984 m. pirmojo būtinumo prekės pabrango 16%, bedarbių skaičius išaugo dvigubai, mažėja realusis darbo užmokestis, daugėja vargšų ir benamių.

LIAUDIES ŪKIS

3 (317) ● 1985
KOVAS

Eina nuo 1958 m. lapkričio mėn.

LIETUVOS TSR VALSTYBINIO PLANO KOMITETO, FINANSŲ MINISTERIJOS IR MA EKONOMIKOS INSTITUTO MĖNESINIS EKONOMINIS ŽURNALAS

Duota rinkti 1985.02.22. Pasirašyta spausdinti 1985.03.27. LV 14225. Formatas 60×90¹/₈. Iškilioji spauda. 4,5 sąl. sp. l., 8,5 sąl. spalv. atsp., 7,1 apsk. leid. l. Tiražas 3764 egz. Užs. Nr. 457.

Redakcijos adresas: 232600, Vilnius, MTP-2, Algirdo 31. Tel.: vyriausiojo redaktoriaus — 66-22-79, vyr. redaktoriaus pavaduotojo — 66-27-18, atsakingojo sekretoriaus — 66-29-34.

Rinko ir spaudė LKP CK leidyklos spaustuvė Vilniuje, Tiesos 1/9.
Leidžia laikraščių ir žurnalų susivienijimas „Periodika".

«ЛЯУДЕС УКИС» (Народное хозяйство). Ежемесячный экономический журнал Госплана, Минфина и Института экономики АН Лит. ССР.
Гл. редактор А. Ю. Скрипка.
На литовском языке.
Адрес редакции: 232600, Вильнюс. ГСП-2, Альгирдо, 31.

Типография издательства ЦК КП Литвы, 232656, Вильнюс, Тиесос, 1/9.

TURINYS

СОДЕРЖАНИЕ

Tel[illegible] [illegible] auga stambiausia Pabaltijyje sūrių gamykla. Nuotraukoje: pirmame [illegible] nenugriebto pieno pilstymo cecho operatinėme skyriuje
A. ALEKNAVIČIAUS [illegible]

VAIRUOTOJAI!

Visada bus švarūs Jūsų automobilių langai, jei juos valysite „VALIKLIU-2". Juo galima gerai nuplauti langų stiklus ir butuose. Prieš plaunant į šį valiklį reikia įpilti 5 dalis vandens. Neatskiestas vartojamas tada, kai būna daugiau kaip 5° šalčio.

Stiklų „VALIKLIS-2" sufasuotas į polimerinius arba stiklinius indelius ir kainuoja atitinkamai 1 rb arba 0,60 rb. Pirkite mūsų gaminius

Susivienijimo „Sojuzbytchim" projektavimo technologinis biuras

35 kp INDEKSAS 76713 © LIAUDIES ŪKIS © 1985, Nr. 3 (317), p. 1—32

LIETUVOS TSR MOKSLŲ AKADEMIJOS EKONOMIKOS INSTITUTAS

SKELBIA PRIĖMIMĄ Į ASPIRANTŪRĄ 1985 METAIS

Priimami asmenys į politinės ekonomijos (akivaizdinę), liaudies ūkio istorijos (akivaizdinę ir neakivaizdinę), liaudies ūkio ekonomikos, valdymo organizavimo ir planavimo (akivaizdinę ir neakivaizdinę), matematinių metodų ir skaičiavimo technikos panaudojimo ekonominiuose tyrimuose, liaudies ūkio ir jo šakų planavime bei valdyme (neakivaizdinę), finansų, pinigų apyvartos ir kredito (neakivaizdinę), pramonės ir jos šakų ekonomikos, planavimo ir valdymo organizavimo (neakivaizdinę), transporto ir ryšių ekonomikos, planavimo ir valdymo organizavimo (neakivaizdinę), mokslo ir technikos pažangos ekonomikos, planavimo ir valdymo organizavimo (neakivaizdinę) specialybių aspirantūrą ekonomikos mokslų kandidato laipsniui įgyti.

Į akivaizdinę aspirantūrą priimami asmenys, ne vyresni kaip 35 metų, o neakivaizdinę — iki 45 metų amžiaus.

Stojantieji į aspirantūrą turi laikyti specialybės, TSKP istorijos ir užsienio kalbos (anglų, prancūzų, vokiečių arba kt.) konkursinius egzaminus. Asmenys, išlaikę visus kandidatinio minimumo egzaminus, reikalingus pasirinktajai specialybei, nuo stojamųjų egzaminų atleidžiami ir priimami į aspirantūrą pirmoje eilėje.

Priėmimas į aspirantūrą vyksta balandžio — gegužės ir rugsėjo — spalio mėnesiais.

Pareiškimai pateikiami Lietuvos TSR MA Ekonomikos instituto direktoriaus vardu, pridedant:

kadrų įskaitos lapą (su fotonuotrauka);

autobiografiją;

charakteristiką iš paskutinės darbovietės;

spausdintų mokslinių darbų sąrašą, o jų neturint — mokslinį pranešimą (referatą) iš pasirinktos specialybės;

pažymėjimą (forma 2.2) apie kandidatinio minimumo egzaminų išlaikymą (pateikia asmenys, išlaikę visus ar dalį kandidatinio minimumo egzaminų);

aukštosios mokyklos baigimo diplomo nuorašą, patvirtintą notaro;

išrašą iš įskaitų knygelės, patvirtintą notaro.

Asmenims, kuriems bus leista laikyti stojamuosius egzaminus, suteikiamos 30 kalendorinių darbo dienų mokamos atostogos.

Ekonomikos instituto direktorius

ISSN 0134—3076

LIAUDIES ŪKIS

85/4

Vilnius

LIAUDIES ŪKIS

4 (318) 1985
BALANDIS

Eina nuo 1958 m. lapkričio mėn.

LIETUVOS TSR VALSTYBINIO PLANO KOMITETO, FINANSŲ MINISTERIJOS IR MA EKONOMIKOS INSTITUTO MĖNESINIS EKONOMINIS ŽURNALAS

Duota rinkti 1985.03.27. Pasirašyta spausdinti 1985.04.25. LV 05937. Formatas 60×90 1/8. Iškilioji spauda. 4,5 sąl. sp. l., 8,5 sąl. spalv. atsp., 7,1 apsk. leid. l. Tiražas 3729 egz. Užs. Nr. 771.

Redakcijos adresas: 232600, Vilnius, MTP-2, Algirdo 31. Tel.: vyriausiojo redaktoriaus — 66-22-79, vyr. redaktoriaus pavaduotojo — 66-27-18, atsakingojo sekretoriaus — 66-29-34.

Rinko ir spaudė LKP CK leidyklos spaustuvė Vilniuje, Tiesos 1/9.
Leidžia laikraščių ir žurnalų susivienijimas „Periodika".

«ЛЯУДЕС УКИС» (Народное хозяйство). Ежемесячный экономический журнал Госплана, Минфина и Института экономики АН Лит. ССР.
Гл. редактор А. Ю. Скрипка.
На литовском языке.
Адрес редакции: 232600, Вильнюс. ГСП-2, Альгирдо, 31.
Типография издательства ЦК КП Литвы, 232656, Вильнюс, Тиесос, 1/9.

TURINYS

СОДЕРЖАНИЕ

Gerą paklausą turi „Kauno baldų" gamybinio susivienijimo produkcija. Šiais metais pradėtas gaminti minkštų baldų rinkinys „Punia", toliau didinama sekcijų „Nemunas" gamyba.
Nuotraukoje pirmame viršelio puslapyje naujus baldus demonstruoja inžinierė konstruktorė Violeta Aušvicaitė.

V. BRAJO nuotr. (ELTA)

VISUOMENINĖS GAMYBOS EFEKTYVUMAS

Šiuolaikinis mūsų šalies ekonomikos vystymo etapas reikalauja nuolat didinti ekonominį ir socialinį visuomeninės gamybos efektyvumą. TSKP XXVI suvažiavimo nuostatos dėl visuomeninės gamybos efektyvumo, darbo našumo didinimo, tarybinių žmonių socialinio ir darbinio aktyvumo kėlimo atsispindėjo ir vėlesniųjų TSKP CK plenumų nutarimuose, partijos ir vyriausybės vadovų kalbose.

Socialistinės visuomenės vystymo tikslas — maksimaliai pakelti liaudies gerovę nepaliaujamai didinant gamybą ir tenkinant nuolat didėjančius materialinius ir kultūrinius poreikius. Reikia taip naudoti visus visuomenės išteklius, taip juos tvarkyti, kad minėtas tikslas būtų pasiektas tiesiausiu keliu. Tai nusako ir socialistinės gamybos efektyvumo esmę kaip maksimalų santykį tarp gaunamo efekto ir visuomenės disponuojamų išteklių sunaudojimo — visuomeninio darbo sąnaudų, panaudotų galutiniam tikslui pasiekti. Tokiu būdu reikia maksimizuoti gaunamą efektą esant tam tikroms sąnaudoms arba jas minimizuoti, siekiant tam tikro efekto. Galima skirti efektą ir sąnaudas viso liaudies ūkio, tam tikros šakos ar teritorijos, susivienijimo ar įmonės mastu. Santykis tarp efekto ir sąnaudų visose grandyse išreiškiamas verte ir natūra.

Viso liaudies ūkio mastu visuomenės gaunamas efektas vertine forma yra per tam tikrą laiką pagaminto visuomeninio produkto — bendrojo arba grynojo (nacionalinių pajamų) vertė. Bendrojo visuomeninio produkto ir nacionalinių pajamų augimo tempai apskritai yra artimi, per paskutiniuosius 25 metus jie praktiškai sutampa (padidėjimas — 4,2 karto). Tačiau absoliutūs prieaugio dydžiai skirtingi: bendrojo visuomeninio produkto dydis daugiau kaip du kartus viršija nacionalines pajamas. Toks didelis skirtumas susijęs ne tik su tuo, kad į bendrąjį produktą įtraukiamos materialinės sąnaudos, bet ir su tuo, kad jos du, tris ir daugiau kartų skaičiuojamos kiekvienoje gamybos stadijoje (žaliava, pusfabrikačiai, gatavas produktas). Toks bendrojo produkto apimties padidinimas paaiškinamas tuo, kad ji apskaičiuojama vadinamuoju gamykliniu metodu, pagal kurį kiekvienos gamyklos bendrosios produkcijos dydis apskaičiuojamas kaip visų jos sąnaudų suma, iš to skaičiaus išlaidos žaliavai, kurui, energijai, nors jos jau buvo apskaitytos anksčiau — kaip produkcija tų įmonių, kurios ją pagamino. Matyt, reikia apskaičiuoti visą produkciją, įskaitant ir materialines sąnaudas, bet be dvigubo skaičiavimo. Tam reikia naudoti kiekvienos įmonės galutinio produkto dydį, prie visų gyvojo darbo sąnaudų pridedant amortizaciją. Liaudies ūkio mastu tai įgalina vieną kartą apskaityti viso to, kas pagaminta, pilną verte, pradedant žaliava, energija ir baigiant gatava produkcija. Deja, galutinės produkcijos statistika kol kas neapskaičiuoja. Jos apskaita — ateities reikalas. Dabar visuomeninės gamybos efektas vertine forma matuojamas ne bendruoju visuomeniniu produktu, o grynuoju produktu — nacionalinėmis pajamomis. Tai priimta ir aukščiausių partinių bei valstybinių organų nutarimuose, ir liaudies ūkio planuose, ir ekonomikos moksle bei praktikoje.

Tam tikrais metais gautų nacionalinių pajamų ir anksčiau sukurtų pagrindinių bei apyvartinių fondų sąskaita daromos sąnaudos, reikalingos išplėstinei gamybai. Pirmiausia nacionalinės pajamos skirstomos į kaupimo ir vartojimo dalis. Juo daugiau lėšų skiriama kaupimui, tuo didesnė galimybė padidinti gamybinį potencialą. Tačiau gamybos augimas priklauso ne tik nuo atiduodamų naudoti naujų darbo priemonių kiekio, bet nuo jų techninio lygio, kokybės, taip pat nuo geresnio gamybinio potencialo naudojimo, darbo našumo augimo, žaliavų ir medžiagų ekonomijos, didesnio įrengimų apkrovimo. Į visa tai atsižvelgiama nustatant būtiną kaupimo lyginamąjį svorį.

Antra vertus, reikia kelti vartojimo lygį ir skirti lėšas šiam tikslui. Didėja išlaidos vartojimui, kartu darbo jėgos reprodukcijai (paprastajai ir išplėstinei), ir išlaidos liaudies gyvenimo lygiui kelti, didėjančioms socialinėms reikmėms tenkinti. Visa tai daro tiesioginę įtaką ir darbo našumui, vadinasi, ir gamybinio potencialo didinimui, gamybos augimui. Tai ir nulemia negamybinės sferos vystymo reikšmę visuomeninės gamybos augimui.

Socialistinės gamybos analizė rodo, jog kuo aukštesnis pasiektasis ekonomikos lygis, tuo daugiau lėšų galima skirti vartojimui, negamybinės sferos vystymui. Tarpais gali didėti ne tik absoliutus vartojimo dydis, bet ir jo lyginamasis svoris nacionalinėse pajamose. Bet tai nereiškia, kad nustoja veikęs visuomeninės gamybos pirmojo padalinio pirmenybiško augimo dėsnis. Šis dėsnis būdingas visai žmonių visuomenės istorijos raidai.

Gautos nacionalinės pajamos naudojamos einamosioms ir vienkartinėms (kapitalinėms ir kitoms) sąnaudoms, reikalingoms visuomenės reprodukcijai plėtoti.

Racionalus nacionalinių pajamų paskirstymas tarp kaupimo ir vartojimo turi esminę įtaką visuomeninės gamybos efektyvumui. Savo ruožtu pastarasis gali pakeisti santykį tarp kaupimo ir vartojimo lyginamųjų svorių siekiant, kad jie labiau atitiktų socializmo tikslus. Tai atspindi ir santykis tarp laisvojo bei darbo laiko: didėjant gamybai darbo laiko lyginamasis svoris gali mažėti, o laisvojo — didėti.

Laisvąjį laiką galima padidinti, kai darbo našu-

mo lygis yra pakankamai aukštas ir įgalina geriau tenkinti asmeninius ir visuomeninius žmonių poreikius. Visuomeninio darbo našumas TSRS liaudies ūkyje, palyginus su ikirevoliuciniu laikotarpiu, išaugo 36 kartus, o per paskutiniuosius 25 metus — daugiau kaip 3 kartus. Tai įgalino sumažinti darbo savaitės trukmę. O laisvojo laiko didinimas socializmo sąlygomis padeda gausinti žmonių žinias, didinti patirtį, kelti žmonių kūrybinę nuotaiką, vadinasi, ir darbo našumą. Be to, sudaromos didelės galimybės racionaliai pailsėti.

Aukštas žmonių išsimokslinimo, kultūros, moralinių savybių lygis, kaip ir aukštas jų vartojimo lygis, padeda kelti darbo našumą, tobulinti gamybos organizavimą ir valdymą, didinti gamybos efektyvumą, spartinti ekonomikos augimą. Visa tai daug priklauso ne tik nuo gamybinės, bet ir negamybinės sferų plėtojimo.

Darbo laiko mažinimas reiškia nedarbo laiko didinimą. Bet tai dar ne laisvasis laikas. Didelę jo dalį sudaro laikas, reikalingas savitarnai — gyvenimiškoms funkcijoms vykdyti, maistui paruošti, butui prižiūrėti bei remontuoti ir kt. Tokiu būdu laisvojo laiko didėjimas priklauso ir nuo laiko, sugaištamo gyvenimiškoms bei buitinėms reikmėms, mažinimo. Todėl didelę reikšmę visuomeninės gamybos efektyvumui didinti įgauna gyventojams teikiamų buitinių paslaugų plėtojimas ir gerinimas, prekybos, transporto vystymas ir t. t. Visa tai mažina gyventojų laiko sąnaudas savitarnai.

Svarbu ne tik didinti laisvąjį laiką, bet ir teisingai jį panaudoti dvasiniam ir fiziniam tobulėjimui, kultūringam poilsiui, mėgstamiems užsiėmimams. Vadinasi, laisvojo laiko naudojimo efektyvumas priklauso nuo darbo žmonių kultūros lygio, visuomenės teikiamų galimybių, jos organizuojančiojo vaidmens, šiam tikslui skiriamų lėšų. Tai rodo negamybinės sferos, tenkinančios įvairius visuomenės poreikius, reikšmę. Pažymėtina, kad per paskutiniuosius 25 metus negamybinės sferos darbuotojų lyginamasis svoris bendrame dirbančiųjų skaičiuje mūsų šalyje išaugo nuo 16 iki 27%.

Kai dėl gautų nacionalinių pajamų paskirstymo į einamąsias ir vienkartines sąnaudas, tai čia faktinis metinių sąnaudų dydis nesutampa su metinėmis nacionalinėmis pajamomis. Mat kiekvienų metų išplėstinėje visuomeninėje reprodukcijoje dalyvauja (pagrindinių fondų pavidalu) ne tik tų metų kapitaliniai įdėjimai, bet ir ankstesniųjų metų. Pagrindiniai gamybiniai fondai, kuriuos būtina naudoti pasiektajai reprodukcijos eigai užtikrinti, sukurti daugiausia ankstesniųjų įdėjimų sąskaita. Be pastatų, įrenginių, mašinų ir kitų įrengimų, sumontuotų anksčiau ir skirtų dirbti eilę metų, faktinis kiekvienų metų gamybos mastas būtų neįmanomas.

Socialistinė gamyba gali ir turi būti vystoma pagal fondus tausojantį, o ne fondaimlų tipą. Nacionalinių pajamų augimo tempai turi būti spartesni už pagrindinių fondų didėjimo tempus pirmiausia darbo našumo didinimo, gamybos organizavimo gerinimo, pažangios technikos naudojimo dėka. Taip yra buvę šeštajame ir septintajame dešimtmečiuose. Antai nuo 1940 iki 1960 m. šalies nacionalinės pajamos išaugo 4,4 karto, o visų liaudies ūkio šakų pagrindiniai gamybiniai fondai — 3,2 karto (visi pagrindiniai fondai — 2,9 karto). Aštuntajame penkmetyje (1966—1970 m.) nacionalinių pajamų augimo tempai buvo spartesni už fondų didėjimo tempus. Vadinasi, tuo laikotarpiu gamyba buvo vystoma pagal fondus tausojantį tipą.

Per paskutiniuosius 13 metų sukurtos nacionalinės pajamos išaugo 1,8 karto, o pagrindiniai gamybiniai fondai — 2,4 karto (visi pagrindiniai fondai — tiek pat). Per pirmuosius trejus vienuoliktojo penkmečio metus nacionalinės pajamos išaugo 1,12 karto, o pagrindiniai gamybiniai fondai — 1,22 karto (visi pagrindiniai fondai — 1,2 karto).

Spartesnį pagrindinių fondų augimą galima pateisinti tik tuo atveju, kai jie smarkiai padidėja vykstant mokslo ir technikos pažangai ir kai tie nauji fondai ne iškart įsavinami.

Partija iškėlė labai svarbų uždavinį — visokeriopai intensyvinti gamybą. Intensyvinimas būdingas socialistinio ūkio vystymui ir yra pagrindinė priemonė toliau jį plėtoti. Jis reiškia pirmiausia geresnį vidinių gamybos išteklių naudojimą, nuostolių likvidavimą, kokybės gerinimą. Šitai pasiekiama padidinus darbo našumą geriau jį organizuojant, likviduojant prastovas ir nuostolius. Reikia nepaliaujamai aprūpinti darbo vietas medžiagomis, užtikrinti normalų ir nesutrinkamą įrengimų darbą, gerinti jų remontą ir aprūpinimą atsarginėmis dalimis. Turi būti pasiektas darbo ritmingumas, likviduotas šturmavimas. Didelę reikšmę turi profesijų derinimas.

Labai didelis vidinis rezervas — geresnis medžiagų, žaliavų, kuro, energijos naudojimas. Taupyti materialinius išteklius, kompleksiškai juos naudoti būtina visose gamybos stadijose: išgaunant, perdirbant, gaminant gatavą produkciją. Daug gali duoti perėjimas prie beatliekinės gamybos, medžiagų naudojimo normų mažinimas, antrinių žaliavų naudojimas.

Gamybos efektyvumo didėjimas priklauso ir nuo geresnio pagrindinių gamybinių fondų, įrengimų naudojimo, pamainumo koeficiento didinimo, „silpnų vietų" likvidavimo, techninio aprūpinimo, perėjimo nuo vienos produkcijos rūšies prie kitos supaprastinimo.

Ypatingą reikšmę gamybos intensyvinimui turi naujos technikos diegimas. Pirmiausia prie jos priskiriama iš esmės nauja technika, galinti duoti didelį efektą (termobranduolinė energetika, naujos dirbtinių palydovų rūšys, oro valdymo mechanizmai ir kt.), taip pat jau žinoma, bet dar silpnai įdiegta technika (naujausios kompiuterių kartos, elektromobiliai, lazeriai, kompozicinės medžiagos ir kt.).

Sąnaudos, kaip ir efektas, turi būti išreikštos ne tik vertine, bet ir natūrine forma. Žinant, kiek numatytai programai įvykdyti reiks darbo jėgos, energijos, žaliavų ir medžiagų, įrengimų, galima nustatyti užduotis visoms gamybos šakoms, naudojant ir apskaičiuotus laukiamo bei gauto efekto natūrinius rodiklius. Toks požiūris įgalins sudaryti pagrįstus produkcijos gamybos, paskirstymo ir vartojimo balansus.

Visa tai — nepaprasti visuomeninės gamybos efektyvumo uždaviniai. Jiems išspręsti reikia kompleksiškai pertvarkyti gamybos organizavimą ir jos valdymą.

TSKP XXVI suvažiavimo nutarimus įgyvendinant

SPARČIAU PLĖTOKIME PRAMONĖS ŠAKAS, GAMINANČIAS LIAUDIES VARTOJAMAS PREKES

A. JOVARAUSKAS
Lietuvos TSR valstybinio plano komiteto pirmininko pavaduotojas

Per ketverius šio penkmečio metus buvo nemaža nutarimų, įpareigojančių didinti liaudies vartojamų prekių gamybą, gerinti jų kokybę, plėsti asortimentą.

1984 m. buvo parengta ir pradėta įgyvendinti kompleksinė liaudies vartojamų prekių bei paslaugų sferos vystymo programa iki 2000 metų. Pagrindinis programos uždavinys — užtikrinti, kad šimtmečio pabaigoje būtų pasiektos racionalios pagrindinių maisto produktų, taip pat daugelio ne maisto prekių vartojimo normos.

Reikia pasakyti, kad per ketverius vienuoliktojo penkmečio metus padaryta nemaža toliau plėtojant liaudies vartojamų prekių gamybą. Ji vystėsi sparčiau nei numatyta penkmečio plane ir išaugo 19,6% vietoj numatytų 15,2%. Vien tik 1984 m. plataus vartojimo prekių pagaminta už 4,3 mlrd. rb, taigi jos sudarė 40,3% visos respublikoje pagamintos produkcijos.

Sparčiau negu numatyta penkmečio plane buvo plėtojama kultūrinių, buitinių bei ūkinių prekių gamyba. Ji išaugo 31,6% vietoj 26,1% pagal penkmečio planą. Didžiausią produkcijos prieaugį pasiekė Baldų ir medžio apdirbimo pramonės ministerijos (25,6%), Statybinių medžiagų pramonės ministerijos (1,4 karto), Miškų ūkio ir miško pramonės ministerijos (2,1 karto) įmonės. Sėkmingai šių prekių gamybos užduotis vykdo sąjunginio pavaldumo įmonės.

1981—1984 m. pramonės įmonės virš plane numatytų užduočių pagamino: baldų už 41,5 mln. rb, visų rūšių audinių — 2,07 mln. kv. m, kojinių ir puskojinių — 3,69 mln. porų. Viršyti taip pat pieno produkcijos (90,3 tūkst. t), sviesto (19,1 t) gamybos planai.

Gerokai daugiau nei numatyta išaugo medvilninių baltinių vaikams, sportinių striukių, baltininio trikotažo, popieriaus prekių, indų, šviestuvų, sodų namelių ir kitų didelę paklausą turinčių prekių gamyba.

Nuolat spartina liaudies vartojamų prekių gamybos tempus vietinė pramonė, dirbanti ekonominio eksperimento sąlygomis. Čia stengiamasi suinteresuoti darbo kolektyvus gaminti daugiau reikalingų prekių, didinti jų atsakomybę už galutinius darbo rezultatus. 1984 m. liaudies vartojamų prekių gamybos planą ministerijos susivienijimai ir įmonės viršijo 4,4%. Respublikos gyventojams patiekta įvairių gaminių už 8,8 mln. rb. Šviesos technikos gaminių gamyba per metus išaugo 10,1%, kaulo porceliano — 50,3, siuvinių — 7, meno dirbinių ir suvenyrų — 7,6%. Ekonominis eksperimentas sudarė galimybes gerinti ir šakos produkcijos kokybę. Valstybinis kokybės ženklas suteiktas 97 naujiems gaminiams. Produkcijos su indeksu „N" lyginamasis svoris bendroje liaudies vartojamų prekių gamyboje sudarė 7,7% vietoj planuotų 4,4%.

Rezultatai džiugina. Dabar didelę paklausą turinčių prekių gaminama daug daugiau, ir žodis „deficitas" vis rečiau išgirstamas iš pirkėjų. Bet nereikia užmiršti, kad gražiais laimėjimais kol kas negali pasigirti visos įmonės. Ypač tai pasakytina apie kai kurias stambias sąjunginio pavaldumo gamyklas. Daug nepanaudotų rezervų liaudies vartojamų prekių gamybai didinti, jų kokybei gerinti ir asortimentui plėsti turi tokios įmonės, kaip Vilniaus elektros matavimo technikos, Šiaulių Lietuvos TSR 40-mečio televizorių, Kauno pramoninių ryšių bei „Inkaro" gamyklos, Lietuvos popieriaus pramonės gamybinis susivienijimas, Vakarų laivų remonto įmonė ir kitos. Jos neįvykdė užduočių, kurios buvo numatytos Lietuvos KP CK ir respublikos Ministrų Tarybos nutarimuose. Nemaža rimtų priekaištų susilaukė Lengvosios pramonės ministerijos įmonės, daugiausia dėl trikotažo bei vaikiškos avalynės kokybės, jų asortimento. Silpnokai naujas paslaugų formas diegė Buitinio gyventojų aptarnavimo ministerijos įmonės. Kol kas joms dar sunku patenkinti gyventojų paraiškas butų, sudėtingų buitinių prietaisų, baldų, drabužių, automobilių remontui.

Šalia apskritai gerų galutinių rezultatų nemaža įmonių neįvykdė atskirų gaminių gamybos planų. Ketverių metų planas neįvykdytas pagal tokius gaminius, kaip medvilniniai audiniai (nepagaminta 0,33 mln. m), odinė avalynė (1,43 mln. porų), baltinių trikotažas (2,1 mln. vnt.), viršutinis trikotažas (1,66 mln. vnt.). Tiesa, yra ir objektyvių priežasčių: kai kuriems gaminiams trūksta žaliavų, kai kur vėluojama atiduoti naudoti pajėgumus ir t. t. Bet, antra vertus, nemaža trūkumų atsiranda dėl to, kad paprastai per mažai dėmesio skiriama liaudies vartojamų prekių gamybai. Nemaža faktų, kai Lengvosios, Maisto, Vietinės pramonės ministerijų įmonės, kitoms žinyboms priklausančios gamyklos neatsižvelgia į rinkos konjunktūros svyravimus. Gaminamos ir toliau paklausos neturinčios prekės, mažai įsavinama naujų gaminių. Dėl to patiriama nemaža nuostolių. Štai 1984 m. didmeninėse mugėse lengvosios pramonės įmonės nepardavė audinių ir kitų gaminių už 47,7 mln. rb. Toks pavyzdys verčia susimąstyti — kas gi kaltas dėl to, kad tiek išteklių sunaudota veltui. Mes kol kas dar neišmokome lanksčiai reaguoti į konjunktūros pasikeitimus. Santykiai tarp gamintojų ir prekybos apsiriboja tik tokia formule: mes parduodame — jūs perkate. Gyventojų paklausos ty-

rimams gamyklos neturi galimybių, o prekybos organizacijos — laiko, o gal ir noro. Štai ir tenka kartkartėmis spręsti problemą: kur dėti pagamintą produkciją. Jeigu įmonės bei prekybos organizacijos daugiau dėmesio skirtų šioms problemoms, nuostolių, be abejo, patirtume daug mažiau.

Sąjunginio pavaldumo įmonės taipogi atsilieka nuo penkmečio plano užduočių gaminant kultūrines, buitines bei ūkinės paskirties prekes, lėtai jose didinamos įvairių, didelę paklausą turinčių prekių gamyba. Pirmiausia reikėtų paminėti Elektrotechnikos, Ryšių priemonių, Lengvosios ir maisto pramonės mašinų gamybos ministerijų įmones. Per ketverius penkmečio metus šios grupės pramonės įmonės gerokai įsiskolino vartotojams: jos nepagamino produkcijos už 46,7 mln. rb. Reikės įdėti nemaža pastangų, kad šiemet būtų likviduotas šis įsiskolinimas.

Neblogų rezultatų pasiekė mūsų įmonės, gerindamos produkcijos kokybę. Pradėta gaminti nemaža naujų gaminių. Aukščiausios kategorijos gaminių gamyba 1981—1984 m. išaugo 1,4 karto, atsirado 15 tūkst. naujų gaminių pavadinimų — audinių, trikotažo, galanterijos, avalynės, suvenyrų ir meno gaminių, ūkinių bei buitinių prekių. 1984 m. su kokybės ženklu buvo gaminamos 1785 pavadinimų liaudies vartojamos prekės.

Nuolat gerėjo gyventojų aprūpinimas pirmos būtinybės prekėmis. TSRS plano komitetas, Ministrų Tarybai pavedus, nustatė ministerijoms ir žinyboms konkrečias užduotis. Kokias ir kiek prekių gaminti — buvo aptariama su prekybos organizacijomis. Šiuo metu aprūpinimas jomis pagerėjo.

Konkrečios užduotys sąjunginio pavaldumo įmonėms, respublikos ministerijoms ir žinyboms buvo nustatytos ir prekių vaikams gamybai. Dauguma jų sėkmingai vykdomos. Šiek tiek mažiau nei numatyta nutarime pagaminta vaikiškos avalynės, vaikiškų baldų (staliukų, lovelių), kojinių bei puskojinių, suknelių, nes sumažėjo paklausa joms.

Liaudies vartojamų prekių gamybos didinimą pastaruoju metu skatina ir naujos planavimo formos. Nuo 1981 m. „A" grupės sąjunginio pavaldumo įmonėms nustatomos kultūrinių, ūkinių ir buitinių prekių gamybos užduotys pinigine išraiška, taip pat serijinės naujų prekių gamybos terminai. 1984 m. „A" grupės įmonės pagamino kultūrinių ir buitinių prekių už 108,6 mln. rb, arba 12% daugiau nei 1983 m. Per ketverius metus šių prekių gamyba minėtose įmonėse išaugo 1,5 karto. Tai džiugina. Tačiau mes negalime pamiršti, kad kai kurios iš jų gana smarkiai atsilieka, vykdydamos Lietuvos KP CK ir respublikos Ministrų Tarybos nutarime numatytas užduotis. Tai pirmiausia Lietuvos popieriaus pramonės gamybinis susivienijimas (užduotys įvykdytos 64,6%), Šiaulių televizorių gamykla (75%), Vilniaus elektros matavimo technikos gamykla (81,1%) ir kitos. Naujų gaminių įsavinimo užduotis nevisiškai įvykdė Vilniaus „Komunaro" gamykla, Vilniaus Spalio 60-mečio radijo matavimo prietaisų gamykla.

1983 m. respublikos teritorijoje esančių įmonių liaudies vartojamų prekių gamybos planavime buvo pradėtas taikyti dar vienas rodiklis — šių prekių gamyba skaičiuojant vienam darbo užmokesčio fondo rubliui. Šis rodiklis skatina įmones ieškoti naujų rezervų liaudies vartojamų prekių gamybai plėtoti. 1984 m. respublikos įmonėse jis svyravo nuo 16,73 rb (gamybinis susivienijimas „Lietuvos buitinė chemija") iki 0,2 kp (Plungės dirbtinių odų gamykla). Apskritai respublikos vidurkį sudaro 2,37 rb vienam darbo užmokesčio fondo rubliui (planas — 2,28 rb).

Didelius rezervus kasdieninių prekių gamybai plėtoti įmonės ir susivienijimai randa, naudodamos antrines žaliavas bei gamybos atliekas. Praėjusiais metais iš jų buvo pagaminta prekių daugiau kaip už 30 mln. rb, planas įvykdytas 111,4%. Smarkiai išaugo prekių iš atliekų gamyba Lengvosios ir maisto pramonės mašinų gamybos ministerijos įmonėse — daugiau kaip 4 kartus, Lengvosios pramonės ministerijos įmonėse — 14%, Vartotojų kooperacijos įmonėse — 1,6 karto. Visos įmonės įvykdė plane numatytas užduotis.

Partijos ir vyriausybės nutarimuose ne kartą buvo pažymėta, kad visos įmonės nepriklausomai nuo jų pavaldumo turi gaminti liaudies vartojamas prekes. Deja, tai daro toli gražu ne visos įmonės. Kol kas negamina prekių 19 sąjunginio pavaldumo įmonių. Tai — Mažeikių naftos perdirbimo gamykla, Kėdainių biochemijos kombinatas, gamybinis susivienijimas „Vtorčermet", Jašiūnų eksperimentinė gamykla ir kt. Liaudies vartojamas prekes gaminančių įmonių sąraše nerasime ir nemaža sąjunginio respublikinio bei respublikinio pavaldumo gamyklų — atitinkamai 48 ir 21. Kaip matome, rezervų plataus vartojimo prekių gamybai didinti yra daug. Reikia atsakingiau žiūrėti į šį reikalą.

Džiugu, kad nemaža įmonių ir organizacijų skiria liaudies vartojamų prekių gamybai vis didesnį dėmesį. Šį faktą patvirtina ir tai, kad vienuoliktajame penkmetyje pradėjo veikti nemaža specializuotų būtiniausių prekių gamybos barų bei cechų. Vien mašinų gamybos pramonės įmonėse šiuo metu veikia 27 tokie specializuoti barai. Reikia pažymėti, kad kai kuriose respublikos įmonėse ir organizacijose šiuo metu vykdomi rekonstravimo darbai. Todėl joms sunku susidoroti su planinėmis prekių gamybos užduotimis. Vis dėl to kai kurios jų rekonstravimą ar techninį pertvarkymą vykdo lėtai, pažeidžia numatytus terminus. Ilgokai užtruko Klaipėdos kojinių fabriko rekonstravimas. Čia ypač lėtai vyksta statybos ir montavimo darbai. Pradėti gamybą jame numatoma praėjus vos ne 2 metams po numatyto termino. Pavėluotai pradėta „Audėjo" fabrike audimo cecho statyba. Negavo laiku technologinės įrangos cheminio pluošto bei siūlų gamybai plėsti Kauno dirbtinio pluošto gamykla. Yra problemų ir kituose objektuose. Ministerijų ir žinybų vadovai turėtų skirti didesnį dėmesį tokių objektų statybai, kad jie būtų atiduodami naudoti laiku ir gamintų taip reikalingą produkciją.

Didelis dėmesys pastaruoju metu skiriamas prekių kokybei, jų apipavidalinimui, vartojamosioms savybėms gerinti. Esant prisotintai rinkai šios problemos tampa vis aktualesnės. Šia linkme jau nemažai padaryta. Įmonių bei konstravimo biurų technologams padeda dizaineriai. Įgyvendinama nemaža priemonių prekių patvarumui, jų įpakavimui gerinti. Respublikos Ministrų Taryba įpareigojo ministerijas ir žinybas daugiau dėmesio skirti šiems klausimams

Sąjunginio techninės estetikos instituto Vilniaus filialo mokslinėje taryboje įsteigta tarpžinybinė pramoninės grafikos ir įpakavimo sekcija. Ji turi aprobuoti naujus įpakavimo bei etikečių pavyzdžius, teikti metodologinę pagalbą prekių gamintojams. 1984 m. prasidėjo respublikinė apžiūra konkursas, kuri turi skatinti labai gerų vartojamųjų bei techninių, estetinių savybių kultūrinių, buitinių ir ūkinių prekių gamybos plėtimą, kuo greičiau organizuoti jų masinę gamybą. Konkurso nugalėtojai bus skatinami piniginėmis premijomis ir diplomais. Apžiūra užtruks iki 1986 m. liepos 1 d.

Reikia pasakyti, kad pramonės įmonės bei prekybos organizacijos dar silpnai tiria vienų ar kitų prekių paklausą, daro nemaža klaidų, numatydamos prekių gamybos mastą. Įmonės, gaminančios liaudies vartojamas prekes, turi pilnutinai įvykdyti visas numatytas užduotis. Lengvosios pramonės ministerijai reikia gerinti trikotažo, vaikiškos avalynės kokybę. Būtina tobulinti gamintojų ir prekybininkų ryšius. Prekybininkai turi geriau tirti paklausą, kartu su pramonės įmonėmis nustatyti prekių gamybos mastą bei asortimentą.

Pastaraisiais metais prekybos organizacijos sunkiai vykdo prekių realizavimo planus. Tuo tarpu prekių atsargos kaupiasi. Tokia padėtis negali mūsų patenkinti. Pasiūlos ir paklausos santykis turi būti subalansuotas. Gamintojai ir prekybininkai turi būti užtikrinti, kad gaminama ar pagaminta prekė tikrai bus realizuota. Tai kelia didelius ir svarbius reikalalavimus planavimo organų darbuotojams. Reikia tobulinti planavimo sistemą bei planų struktūrą, jų lankstumą, didinti vadovaujančių darbuotojų atsakomybę už jų įgyvendinimą.

Baigiamieji šio penkmečio metai, be abejo, bus labai įtempti. Ministerijos ir žinybos įpareigotos įvykdyti visas liaudies vartojamų prekių gamybos užduotis geriau naudojant gamybinius pajėgumus, taupiai ir racionaliai vartojant materialinius išteklius. 1985 m. plane numatytos priemonės, įgalinančios kuo geriau tenkinti gyventojų poreikius, taip pat sudarančios galimybes sėkmingai įvykdyti viso penkmečio planą. Šiemet padidės neaustinių medžiagų (19%), lininių audinių (5,3%) bei kitų prekių gamyba. Jų gamybos mastai turėtų pasiekti penkmečio plane numatytą lygį. Kartu šiek tiek žemiau šio lygio numatoma gaminti vilnonių audinių, trikotažo, odinės avalynės. Tai paaiškinama tuo, kad Lengvosios pramonės ministerija lėtai persiorientuoja į didelę paklausą turinčių prekių gamybą, nelaiku atiduoda naudoti naujus gamybinius pajėgumus. Plane numatyta taip pat gerokai atnaujinti asortimentą, gerinti prekių kokybę. 1985 m. sparčiau augs ir kultūrinių, buitinių bei ūkinių prekių gamyba.

Pagrindinis uždavinys, kurį dabar turi įgyvendinti liaudies vartojamas prekes gaminančios įmonės, — gerais rezultatais užbaigti vienuoliktąjį penkmetį. Tam turi būti skirtos visos jų pastangos.

Problemų liaudies vartojamų prekių gamyboje nemažai. Tačiau respublikos liaudies ūkis pajėgus jas išspręsti.

TSKP XXVII suvažiavimą pasitinkant

ŪKIO MECHANIZMO TOBULINIMO REZERVAI

Doc., ekon. m. kand. V. KINDURYS

Ekonomikos funkcionavimas ir jos raida Tarybų Sąjungoje bei kitose socialistinėse šalyse rodo, kad gamybinių santykių (konkrečių jų pasireiškimo ekonominių ar ūkinių formų) atitikimas gamybinių jėgų vystymosi pobūdžiui ir lygiui garantuojamas tik iš esmės pertvarkant (tam tikrais etapais) arba tobulinant ūkio mechanizmą. Būtinumas tobulinti šį mechanizmą neatsitiktinis. Tai ne kabinetuose gimusių samprotavimų išvada, o objektyvus socialistinės visuomenės ekonominio gyvenimo raidos reikalavimas, kuris atsispindi autoritetinguose Komunistų partijos ir Tarybinės vyriausybės dokumentuose.

Dvyliktajam penkmečiui turėtų būti suformuotas iš esmės patobulintas ūkio mechanizmas. Kita vertus, TSKP XXVII suvažiavime bus nubrėžtos šio mechanizmo tolesnio gerinimo kryptys. Sutinkamai su tuo šiame straipsnyje pabandysime aptarti svarbiausius ūkio mechanizmo tobulinimo rezervus.

Atskleidžiant ūkio mechanizmo tobulinimo rezervus, reikia gvildenti ne tik jo praktines, taikomąsias, bet ir metodologines problemas. Šiuo atveju reikia žinoti, kad ūkio mechanizmo bendraekonominė funkcinė paskirtis — užtikrinti, kad socialistinių gamybinių santykių sistema ir jų pasireiškimo konkrečios ekonominės formos atitiktų pasiektą gamybinių jėgų išsivystymo lygį atitinkamame etape bei jų kitimo tendencijas.

Efektyviai funkcionuojančio ūkio mechanizmo (adekvataus gamybinių jėgų išsivystymo ir socialistinių gamybinių santykių subrendimo lygiui) sukūrimas bei harmoningas jo struktūrinių elementų suderinimas yra išsivysčiusio socializmo planingo ir visapusiško tobulinimo koncepcijos sudėtinė problema. Pastaroji koncepcija suformuluota TSKP CK 1983 m. birželio plenume, kuriame buvo pabrėžta, kad gamybinių santykių tobulinimas reikalauja taip pat iš pagrindų pagerinti planavimą ir valdymą. Pastaroji TSKP CK nuostata praktikoje jau realizuojama. Gerą pradžią šiam darbui davė plataus masto ekonominis eksperimentas, kuriuo siekiama plėsti pagrindinių gamybinių grandžių ūkinį savarankiškumą ir didinti ekonominę atsakomybę. Tačiau tokius darbus reikia intensyvinti.

Reikia pažymėti, kad socialistinio ūkininkavimo praktika brandaus socializmo pradiniame etape atskleidė nemaža ūkio mechanizmo tobulinimo rezervų. Juos sąlygiškai galima suskirstyti į šiuos tipus: 1) metodologinio pobūdžio rezervai ir 2) organizaciniai ūkio mechanizmo tobulinimo rezervai, atsiskleidžiantys ūkininkavimo praktikoje. Pastaruosius galima skirstyti į giluminius ir išviršinius.

Kalbėdami apie ūkio mechanizmo tobulinimo metodologinio pobūdžio rezervus, turime galvoje pirmiausia tai, kad kol kas šio mechanizmo esmės, jo struktūros teorinės problemos nepakankamai ištirtos, dažnai traktuojamos labai skirtingai ir net prieštaringai. Vadinasi, ir šiandien teorijai, kartu ir ūkininkavimo praktikai tebėra aktualios bendrosios metodologinės ūkio mechanizmo problemos (ūkio mechanizmo esmės, jo sąveikos su socializmo ekonominių dėsnių veikimo ir naudojimo mechanizmais, su ekonominių interesų sistema, su socialistiniais gamybiniais santykiais, šio mechanizmo struktūros ir pan.).

Atskleidus čia slypinčius rezervus, t. y. pakėlus mokslinius tyrimus šioje srityje į aukštesnę pakopą, atitinkančią brandaus socializmo koncepcijos reikalavimus, atsivertų daug aiškesnės, konkretesnės galimybės formuoti ūkio mechanizmo tobulinimo teorinę koncepciją („teorinį" ūkio mechanizmo modelį). Pastaroji

koncepcija, kaip ir ūkio mechanizmo socialinės bei ekonominės esmės ir struktūros teorija, turi būti pagrįstos politekonomiškai. Visiškai neatsitiktinai dabar TSKP orientuoja parengti pagrįstą ūkio mechanizmo tolesnio vystymo politekonominę koncepciją. Šiuo požiūriu reikia giliai ir visapusiškai ištirti tuos subrendusius poslinkius socialistiniuose gamybiniuose santykiuose, kurie turi būti įgyvendinti, tikslingai, planingai, sąmoningai keičiant gamybos valdymo formas bei metodus, tobulinant ir vystant visą ūkio mechanizmą. Be tokios koncepcijos neįmanoma pasiekti reikiamą ūkio mechanizmo tobulinimo mastą, kryptingumą bei nuoseklumą, kad būtų panaudoti svarbūs socialiniai ekonominio augimo rezervai, taip pat darbo žmonių aktyvumas ir iniciatyva. Netaikant politekonominių kriterijų, labai sunku laiku ir objektyviai įvertinti atitinkamų ūkininkavimo formų bei metodų socialinį adekvatiškumą socializmo principams ir atitinkamo etapo sąlygoms bei uždaviniams. Toks įvertinimas reikalingas tam, kad išvengtume pasenusių ūkininkavimo ir vadovavimo ekonomikai formų bei metodų ir tik dalinio jų ,atnaujinimo", taip pat „aklų" sprendimų, kurie susiję su laiko nuostoliais ir nenumatytomis pasekmėmis.

Formuojant politekonominę ūkio mechanizmo koncepciją, pasiekta tam tikra pažanga. Komunistų partijos ir Tarybinės vyriausybės dokumentuose suformuluotos centralizuoto planavimo ir ekonomikos valdymo stiprinimo bei jo turinio atnaujinimo kryptys, prekinių piniginių santykių skatinamosios funkcijos plėtotės ir nuoseklaus ūkiskaitos diegimo kursas, darbo kolektyvų ir vietinių valdymo organų vaidmens didinimo priemonės, kitų demokratinių pagrindų gamybos valdyme vystymo formos, ekonominio ir socialinio politinio suinteresuotumo bei atsakomybės visose ūkininkavimo grandyse didinimo priemonės ir kt. Visa tai išbandoma ūkininkavimo praktikoje, ekonominio eksperimento sąlygomis. Ekonominis eksperimentas — tai ne tik didelių teorinių tyrimų, bet ir sukaupto turtingo ūkininkavimo patyrimo apibendrinimas. Dabar aprobuojami ne atskiri ūkio mechanizmo elementai, kaip buvo praktikuojama anksčiau, o tarpusavyje susijusių ekonominių svertų bei metodų visuma, apimanti visas gamybinės ūkinės veiklos puses. Vadinasi, atitinkamas teorinis ir „normatyvinis" ūkio mechanizmas dabar išbandomas praktikoje. Pasiteisinusios priemonės, metodai ir formos turės būti įformintos „normatyviniame" ūkio mechanizmo modelyje, rengiamame dvyliktajam penkmečiui.

Aukštesnio lygio ūkio mechanizmas įgalins toliau vystyti socialistinius gamybinius santykius. Mat, tobulinant ekonomikos valdymo ir ūkininkavimo formas bei metodus, bus galima geriau išreikšti juose socialistinių gamybinių santykių turinį ir tuo pačiu pakelti realiai funkcionuojančių ekonominių santykių brandos lygį. Vadinasi, ūkio mechanizmo tobulinimas yra viena svarbių socialistinių gamybinių santykių vystymo formų, padedanti geriau realizuoti socializmo ekonominių dėsnių reikalavimus. Sutinkamai su tuo rengiant ūkio mechanizmo tobulinimo teorinę koncepciją, reikėtų išskirti du etapus. Pirmas socialistinių gamybinių santykių tobulinimo svarbiausių krypčių nustatymas. Antras, teorinio ūkio mechanizmo modelio palyginimas su realiai funkcionuojančia gamybinių santykių sistema atskleidžiant tuos (kol kas nesamus arba silpnai įsivaizduojamus) jų elementus (bruožus), kuriais būtina jį (modelį) papildyti, taip pat ir tuos elementus, kurie egzistuoja realiai, bet prieštarauja socializmo principams arba riboja jo potencinių pranašumų panaudojimo galimybes, neatitinka esamo etapo sąlygų ir pan.

Siekiant sparčiau ir visapusiškiau realizuoti efektyvias galimybes, slypinčias brandaus socializmo gamybos būde, reikia užtikrinti didesnį bazinių ir antstatinių santykių integruotumą, organišką ūkio mechanizmo struktūrinių elementų vienybę, papildant ją socialiniais, politiniais ir ideologiniais komponentais. Todėl formuojant ūkio mechanizmo tobulinimo politekonominę koncepciją, reikia: 1) giliau ir visapusiškiau ištirti sudėtingą bei dinamišką ekonominių (ūkinių) ryšių sistemą (jos kitimo tendencijas); 2) visapusiškiau atsižvelgti į antstatinių reiškinių ypatumus brandaus socializmo sąlygomis (giliau tiriant politikos ir ekonomikos, teisės ir ekonomikos, ideologijos ir ekonomikos sąveikos kitimo tendencijas ir dėsningumus).

Pereinant prie konkretesnės ūkio mechanizmo funkcionavimo analizės reikia pažymėti, kad dabar šalies pramonėje susiformavę nevienareikšmiai šio mechanizmo modeliai: „normatyvinis" ir faktiškai funkcionuojantis. Mat atskirose pramonės šakose taikomas pagal TSKP CK ir TSRS MT 1979 m. liepos 12 d. nutarimą suformuotas „normatyvinis" ūkio mechanizmas. Tačiau realiai tuo pagrindu funkcionuojantis ūkio mechanizmas kai kur jau nevisiškai atitinka „normatyvinį. Antra vertus, pramonės šakose, dirbančiose ekonominio eksperimento sąlygomis, taikomas kitoks „normatyvinis" jo modelis. Realiai funkcionuojantis mechanizmas čia labiau atitinka jo „normatyvinį" modelį.

Kadangi ekonominėje literatūroje (ypač sąjunginėje) plačiai ir išsamiai bei kvalifikuotai atskleisti atskirose šalies pramonės šakose vykdomo ekonominio eksperimento rezultatai, tai apie juos ir nekalbėsime. Tačiau ūkio mechanizmo tobulinimo organizaciniai rezervai bus gvildenami atsižvelgiant ir į kai kuriuos išryškėjusius eksperimentuojamos ekonominių svertų sistemos negatyvius, tobulintinus momentus.

Remdamiesi moksline funkcionuojančio ūkio mechanizmo ir ūkininkavimo praktikos bei jų tarpusavio sąveikos analize, pabandykime atskleisti kai kuriuos svarbesnius (dabar esamus) šio mechanizmo tobulinimo organizacinius rezervus. Iš giluminių, didelio masto ir ilgalaikio pobūdžio rezervų svarbiausias yra tolesnis organizacinių valdymo struktūrų tobulinimas. Jį lemia: 1) būtinumas sparčiau intensyvinti gamybą efektyviau naudojant visus gamybos išteklius bei mokslo ir technikos laimėjimus, plačiau diegiant ekonominius ir kitus pažangius valdymo metodus; 2) tai, kad steigiant gamybinius susivienijimus, neišvengta skubotumo, formalizmo ir klaidų.

Dabartinė šakinė organizacinė pramonės valdymo struktūra ne visuomet užtikrina vieningą vadovavimą mokslo ir technikos pažangai, nepakankamai sąlygoja efektyvų ir kompleksinį gamtinių, materialinių, darbo bei finansinių išteklių naudojimą (jų valdymas išskaidytas tarp daugelio organų). Gamybos grandys kol kas nepakankamai nukreipiamos siekti geresnių galutinių rezultatų su mažiausiomis sąnaudomis. Tobulinant organizacines valdymo struktūras, reikia: 1) užtikrinti giminingų ir tarpusavyje susijusių šakų (pošakių) valdymo vienybę; 2) pašalinti jų žinybinio išskaidymo tendencijas įveikiant gamybos išskaidymą atskirose šakose (pirmiausia mašinų gamybos šakoje); 3) geriau derinti bendravalstybinių organų veiklą; 4) supaprastinti planinės direktyvinės informacijos pateikimo tvarką ir padidinti sprendimų priėmimo operatyvumą. Tai įgalintų organizacines valdymo struktūras glaudžiau sieti su planavimo metodologija, metodais ir organizavimu, taip pat su kitais ūkio mechanizmo elementais.

Organizacinės valdymo struktūros turėtų apimti visas vieningo liaudies ūkio komplekso grandis ir valdymo hierarchiją. Dinamiškai besivystanti pirminė struktūrinė grandis valdymo sistemoje yra gamybinis susivienijimas (įmonė) bei organizacija. Daug organizacinio pobūdžio problemų reikėtų išspręsti, gerinant sąjunginių ministerijų veiklą, tobulinant teritorinį ekonomikos valdymą (sąjunginių respublikų liaudies ūkio valdymą, stiprinant teritorinį tarpšakinio komplekso valdymą). Viena svarbiausių tarpšakinio valdymo problemų — gerinti gamybinę bei mokslinę techninę kooperaciją, mažinti ribotų išteklių išskaidymą, įgyvendinti suderintą mokslinę techninę ir investicinę politiką glaudžiai tarpusavyje susijusių šakų grupėje. Nauji organizaciniai ir ekonominiai sprendimai turi apimti tiek aukštesniąsias, tiek ir žemesniąsias valdymo grandis.

Dabartinėmis sąlygomis, kalbant apie organizacinių valdymo struktūrų tobulinimo rezervus, negalima pamiršti, jog būtina toliau plėsti pagrindinių grandžių ūkinį operatyvinį savarankiškumą (teises ir pareigas), didinti jų ekonominę atsakomybę ūkiskaitinėje veikloje. Tai viena krypčių organizacinėse valdymo formose esantiems rezervams panaudoti (ypač mažinant dubliavimo funkcijas). Šia linkme nemažai nuveikta tose pramonės šakose, kurios dirba ekonominio eksperimento sąlygomis.

Nors pastaraisiais metais nemažai padaryta tobulinant planavimą, tačiau dar yra rezervų toliau jį gerinti. Tolesnio planavimo tobulinimo problema turi du aspektus. Pirma, kuo geresnis objektyvių planinės sistemos pranašumų panaudojimas formuojant pažangią ekonomikos struktūrą, parenkant liaudies ūkio vystymo prioritetus ir užtikrinant kompleksinį požiūrį į dinamišką bei subalansuotą ekonomikos vystymą. Antra, planavimo vaidmens didinimas užtikrinant efektyvesnį viso ūkio mechanizmo funkcionavimą.

Neaptariant čia visų planavimo tobulinimo problemų, reikia pažymėti tai, jog dabar ypač svarbu dar labiau didinti penkmečio plano vaidmenį gerinant jo subalansuotumą ir užduočių stabilumą. Matyt, tikslinga būtų pereiti nuo dabartinės pernelyg griežtos penkmečio plano struktūros prie lankstesnės ir elastingesnės. Pirmiausia visose liaudies ūkio šakose reikėtų sumažinti centralizuotu būdu tvirtinamų rodiklių skaičių. Ekonominio eksperimento pirmųjų metų rezultatai byloja, jog tai išplečia gamybinių grandžių ūkinį operatyvinį savarankiškumą. Penkmečio plane plačiau reikėtų atspindėti įvairius gamybos rezervus. Tai įgalintų, esant reikalui, koreguoti planus, nekeičiant proporcijų.

Kol kas dar neatskleistos ir visos tikslinio programinio pla-

navimo metodo potencinės galimybės. Dabar tikslinėms kompleksinėms programoms keliami nepakankamai pagrįsti ir daugiaprasmiai reikalavimai. Antra vertus, ne visos dabar parengtos kompleksinės programos aprūpintos reikiamais ištekliais, atskirais atvejais planuoti rezultatai nėra ekonomiškai pagrįsti. Be to, ne visur fiksuojami ir laukiami rezultatai. Dar galutinai neišspręstas svarbiausių tikslinių liaudies ūkio programų sudarymo, atrinkimo ir įtraukimo į liaudies ūkio planus organizavimo klausimas. Stambių programų sudarymas, jų suderinimas su liaudies ūkio šakiniais, teritoriniais planais reikalauja didelio organizacinio darbo, kurį turi atlikti TSRS valstybinis plano komitetas ir ministerijos. Gerinant programinį planavimą, būtų tikslinga kai kurias einamojo planavimo funkcijas perduoti žemesniosioms planavimo grandims.

Toliau tobulinant ūkio mechanizmą, svarbu taip pat panaudoti visus organizacinius rezervus, esančius ekonominio skatinimo sistemoje (pirmiausia reikia objektyviau pagrįsti priklausomumą tarp gamybinių kolektyvų grynųjų pajamų dydžio ir pasiektų galutinių veiklos rezultatų bei tarp atskirų darbuotojų indėlio į visuminius darbo rezultatus ir gautų pajamų už darbą dydžio).

Ekonominio eksperimento rezultatai rodo, kad reikia toliau tobulinti ir pelno paskirstymo sistemą, kainodarą. Čia paaiškėjo, kad neišvengiamai turi būti padidintas gamybos vystymo fondo vaidmuo spartinant mokslo ir technikos pažangą. Tam reikia padidinti šio fondo sudarymo normatyvus. Yra ir daugiau rezervų darbuotojų bei gamybinių kolektyvų suinteresuotumui savo darbo rezultatais didinti.

Didinant viso ūkio mechanizmo veiksmingumą, būtina stiprinti ūkiskaitinius ūkininkavimo principus (ypač pagrindinėje gamybos grandyje) gilinant ir vystant vidinę (ypač brigadinę) ūkiskaitą, diegiant ūkiskaitinius principus aukštesniosiose valdymo grandyse. Ūkiskaitos vystymas vertikaliai (iš apačios iki viršaus) neišvengiamai integruoja visų valdymo grandžių ekonominius interesus, salygoja jų subordinavimą (išliekant lokaliniams interesams). Reikia turėti galvoje tai, kad ūkininkavimo praktikoje ne visada lokaliniai ekonominiai interesai sutampa su bendraisiais, t. y. viso liaudies ūkio ekonominiais interesais. Tokia tendencija ir dabar reiškiasi šakinių ministerijų veikloje. Ją būtu galima bendriausia prasme apibūdinti kaip žinybiškumo pasireiškimą. Žinoma, žinybiškumą lemia ne vien lokaliniai ekonominiai interesai. Tačiau ir jų savotiško negatyvaus poveikio negalima nepaisyti. Matyt, gerinant ministerijų darbą ir stiprinant jų ekonominę atsakomybe už galutinius šakos veiklos rezultatus, reikia pirmiausia remtis tuo vaidmeniu (funkciiomis), kurį jos turi atlikti šalies ekonomikos valdymo sistemoje.

Yra nemažai išviršinių ūkio mechanizmo funkcionavimo gerinimo rezervų, kurių panaudojimas įgalina greičiau duoti realų efektą be didelių kapitalinių įdėjimų ir daug papildomo darbo. Prie iu reikia priskirti Komunistų partijos ir Tarybinės vyriausybės parengto planinės, darbo ir vykdymo drausmės stiprinimo priemonių komplekso įgyvendinimą. Šioie srityje jau pavyko kai ką nuveikti. Ir tai palankiai atsiliepė gamybiniams reikalams, mūsų visuomeniniam gyvenimui ir tiesiog žmonių nuotaikai. Bet, kaip pažymėta TSKP CK 1984 m. neeiliniame vasario plenume, būtų neteisinga manyti, kad jau viskas padaryta. Nemažai rezervų ir galimybių darbo ir planinei bei vykdymo drausmei stiprinti yra ir mūsų respublikos materialinės gamybos sferoje.

Kitas svarbus išviršinis organizacinis rezervas ūkio mechanizmo veiksmingumui didinti yra ekonomijos režimo stiprinimas, t. y. taupus ir racionalus darbo, materialinių ir finansinių išteklių naudojimas. Tuo tikslu reikia ryžtingiau ir sumaniau naudoti normatyvinius planavimo bei ekonominio skatinimo metodus, nuolat juos tobulinti bei plėsti jų taikymo sferą. Kol kas ekonominiai normatyvai ir normos tobulinami lėtokai, jų pagrįstumo lygis nepakankamas. Tobulinant normatyvinės sistemos valdymą, reikia sudaryti pažangių ekonominių normatyvų diegimo koordinacinius planus, stiprinti normatyvų rengimo tarnybų veiklą ministerijose, susivienijimuose, įmonėse, griežčiau kontroliuoti normatyvų ir normų atnaujinimą ir kt.

Su darbo drausmės ir ekonomijos režimo stiprinimu glaudžiai susijęs dar vienas nemažas ūkio mechanizmo tobulinimo rezervas. Tai — priimtų sprendimų vykdymo valstybinės, žinybinės ir visuomeninės kontrolės stiprinimas. V. Leninas visiškai neatsitiktinai teikė pirmenybę kontrolei, kaip būtinai šalies socialistinio vystymosi priemonei.

Visų čia paminėtų ir nepaminėtų ūkio mechanizmo gerinimo organizacinių rezervų savalaikis išaiškinimas yra svarbi prielaida ne tik teorinei ūkio mechanizmo tobulinimo koncepcijai pagrįsti, bet ir adekvačiam gamybinių jėgų išsivystymo lygiui bei „normatyviniam" ūkio mechanizmui formuoti, taip pat realiai funkcionuojančiam ūkio mechanizmui veikti. Be to, nereikia pamiršti, kad kuo geriau ir operatyviau bus „sukonstruotas" ūkio mechanizmas, adekvatus dabartiniam socializmo išsivystymo etapui, tuo sėkmingiau ir sparčiau bus išspręstos brandaus socializmo tobulinimo socialinės bei ekonominės problemos.

Labai svarbų vaidmenį turėtų suvaidinti ir tai, kad dabar sudaroma kompleksinė ūkio mechanizmo tobulinimo programa besiremianti apibendrinto mūsų šalies ir kitų broliškų socialistinių šalių ekonomikos valdymo patyrimo mokslinėmis išvadomis. Ji turėtų tapti sudedamąja TSKP ekonominės politikos strategijos grandimi. Pastaroji programa turėtų aprėpti politekonomiškai pagrįstą ūkio mechanizmo tobulinimo koncepciją, nuoseklaus šio mechanizmo pertvarkymo etapų charakteristikas, pagrindines suderinto ir kompleksinio jo svarbiausių elementų tobulinimo kryptis. Be abejo, sudarant tokią programą reikia vadovautis mokslinėmis ekonominių eksperimentų rezultatų apibendrinimo išvadomis. Vadinasi, reikia labai kruopščiai pasirinkti politekonominius tokių eksperimentų rezultatų vertinimo kriterijus ir labai pamatuotai daryti tam tikras išvadas. Antra vertus, stiprinant šakinio ir regioninio valdymo organų reikiama saveika, tikslinga šakinius ekonominius eksperimentus papildyti kompleksiniais regioniniais.

Tik atkakliai tobulinant ūkio mechanizmą, dvyliktajame penkmetyje bus galima padaryti lemiamą posūkį pervedant liaudies ūkį į intensyvios raidos vėžes.

NAUJOS KNYGOS

Trumpoje statistinėje apžvalgoje „Nuo rinkimų iki rinkimų" * (lietuvių ir rusų k.) pateikiami duomenys apie respublikos ekonominę ir socialinę raidą laikotarpiu nuo rinkimų į dešimtojo šaukimo Lietuvos TSR Aukščiausiąją Tarybą.

* Nuo rinkimų iki rinkimų. Statistinė apžvalga. LTSR CSV. — V.: Mintis, 1985. — 58 p.

J. MACKEVIČIUS monografijoje „Taupumo kontrolė. Produkcijos savikainos apskaitos ir kalkuliavimo tobulinimas"* nagrinėja svarbiausius teorinius ir praktinius produkcijos savikainos apskaitos ir kalkuliavimo sistemos klausimus, atskleidžia pagrindines šios sistemos vystymosi tendencijas, nurodo būdus ir galimybes jai tobulinti.

Monografija skirta ekonominių tarnybų darbuotojams, taip pat kvalifikacijos kėlimo kursų klausytojams, studentams.

* Mackevičius J. Taupumo kontrolė. Produkcijos savikainos apskaitos ir kalkuliavimo tobulinimas.— V.: Mintis, 1984. — 189 p.

A. MOTULAS savo gausiai iliustruotoje knygoje „Vilnius: ekonominė apybraiža"* trumpai nušviečia miesto ekonomikos ir kultūros vystymąsi, naudodamasis statistiniais duomenimis parodo įvairių miesto infrastruktūros sričių nūdieną ir aprašo jų plėtotės perspektyvas.

* Мотулас А. Вильнюс. Экономический очерк. — В.: Минтис, 1984.— 14 с.

Didžiosios Pergalės 40-mečiui ir Tarybų valdžios atkūrimo Lietuvoje 45-mečiui

TARYBŲ LIETUVOS DIDŽIŲJŲ MIESTŲ PRAMONĖS RAIDA

Š. FRIDBERGAS
Lietuvos TSR nusipelnęs ekonomistas

Per keturis dešimtmečius, praėjusius po Pergalės Didžiajame Tėvynės kare, Tarybų Lietuvos darbo žmonės pasiekė didelių laimėjimų visose materialinės gamybos sferose. Per tą laiką pastatyta daugybė pramonės įmonių ir gyvenamųjų namų, materialinėje gamyboje sukurta šimtai tūkstančių naujų darbo vietų, išaugo respublikos miestai, padaugėjo gyventojų juose.

Praūžusio karo pėdsakai matėsi visur, ypač miestuose. Milžiniškus nuostolius jis padarė pramonei ir komunaliniam ūkiui. Buvo susprogdintos stambios elektrinės, daug fabrikų ir gamyklų, pramonės įrengimai išvežti į Vokietiją. Stūksojo sudegusių gyvenamųjų namų griuvėsiai.

Atstatomieji darbai prasidėjo tuoj pat, išvadavus atskirą miestą. Gyventojams buvo reikalingi maisto produktai ir vartojimo reikmenys, tačiau gamybiniai pajėgumai buvo labai menki. Antai per visus 1945 m. (jau iš dalies atstačius kai kuriuos sugriautus objektus) Vilniuje pramonės produkcijos buvo pagaminta 2,5 karto mažiau negu prieškariniais metais. Kaune šilkinių audinių gamyba 1945 m. sudarė tik 8% prieškarinio lygio, o guminės avalynės gamyba — 3%. Klaipėdos pramonėje 1946 m. sausio 1 d. dirbo tik 495, Šiaulių — 1,9 tūkst., Panevėžio — 1,3 tūkst. žmonių.

Reikėjo per kuo trumpiausią laiką atstatyti visą liaudies ūkį, ypač didžiuosiuose miestuose. Darbai vyko labai organizuotai ir pakiliai, o didelė pagalba, gaunama iš kitų sąjunginių respublikų, paspartino atkūrimo darbus. Per neregėtai trumpą laiką — per vieną penkmetį — buvo atstatytas prieškarinis miestų pramonės potencialas. Visiškai buvo atstatytos miestų elektrinės. Palyginti greitai pradėjo dirbti Kauno įmonės: „Metalas", „Neris", „Priekalas", J. Janonio fabrikas, „Drobė", mėsos kombinatas ir kt. Klaipėdoje atnaujino darbą celiuliozės ir popieriaus kombinatas, faneros gamykla, „Trinyčiai", „Gulbė", Šiauliuose — „Elnias", Panevėžyje — cukraus fabrikas. Pirmojo pokarinio penkmečio metais Vilniuje stojo rikiuotėn naujos įmonės: „Žalgirio" staklių, „Elfos" elektrotechnikos gamyklos, „Lelijos" siuvimo fabrikas. Šiauliuose pradėjo dirbti „Vairo" dviračių ir variklių gamykla. Visuose miestuose suorganizuoti vietiniai pramonės kombinatai ir vartotojų kooperacijos artelės, kurie gamino buitines prekes ir teikė gyventojams buitines paslaugas.

Trečiųjų penkmečio metų pabaigoje atskiri miestai pasiekė prieškarinį lygį pagal bendrą produkcijos gamybos mastą, o 1950 m. šis lygis pasiektas ir net viršytas pagal daugelio labai svarbių produkcijos rūšių gamybą. Atskiros miestų įmonės pradėjo įsavinti naujų produkcijos rūšių gamybą.

Pirmojo pokarinio penkmečio metais penkių respublikos didžiųjų miestų įmonės pasiekė svarių laimėjimų, plėtodamos pramonės gamybą. Buvo sukurta daug naujų darbo vietų, kurioms aptarnauti kartais trūkdavo darbo jėgos. Apskritai pirmajame pokariniame penkmetyje žengtas pirmas žingsnis pradedant naują didelio masto pramonės statybą.

Daugiausia naujų įmonių atiduota naudoti 1950—1970 m. Aštuntajame dešimtmetyje kapitaliniai įdėjimai į respublikos pramonę sudarė daugiau kaip 3,6 mlrd. rb, o pramonės pagrindiniai fondai per šį laikotarpį padidėjo 2,3 karto. Iš visų pokario laikotarpiu pastatytų ir atiduotų naudoti penkiuose respublikos miestuose pramonės įmonių daugiausia jų pastatyta Vilniuje ir Kaune (Vilniuje — 41% visų naujų įmonių, Kaune — 23, Klaipėdoje 13, Šiauliuose — 13, Panevėžyje — 10%).

Penkiuose miestuose atiduota naudoti daugiausia šių pramonės šakų įmonės: staklių ir įrankių, elektrotechnikos ir radioelektronikos, prietaisų, žemės ūkio mašinų gamybos, surenkamojo gelžbetonio ir namų statybos, tekstilės ir siuvimo, mėsos ir pieno, konditerijos ir daugelio kitų.

Mašinų gamybos ir metalo apdirbimo įmonių atidavimas naudoti visuose miestuose nulėmė darbo vietų ir darbininkų skaičiaus didėjimą. Visų šios šakos darbuotojų lyginamasis svoris bendrame pramonės darbuotojų skaičiuje 1970 m., palyginus su 1950 m., padidėjo 21 punktu. Šioje šakoje sukurta daugiausia darbo vietų, nes ji yra imliausia gyvojo darbo požiūriu.

Greta stambių šiuolaikinių pramonės įmonių, aprūpintų naujausiais įrengimais, statybos nuosekliai buvo vykdomi darbai rekonstruojant ir plečiant anksčiau veikusias įmones. Be to, buvo atiduodama naudoti daug naujų įvairaus profilio pramonės cechų, barų ir gamybų. Tai dar labiau padidino darbo vietų skaičių. Atskirų veikiančių įmonių 1965 m. ir 1980 m. statistinių rodiklių analizė rodo, kad gerokai išaugo darbininkų skaičius didžiausioje pamainoje (žr. 1 lentelę).

1 lentelė

	Darbininkų skaičiaus augimas didžiausioje pamainoje (1980 m. %, palyg. su 1965 m.)	Pamainumo koeficientas 1980 m. (%)
Šlifavimo staklių gamykla	131	167
Grąžtų gamykla	116	129
Elektrinio suvirinimo įrengimų gamykla	119	141
Ketaus liejimo gamykla	181	142
Kabelinių dirbinių gamykla	100	131
„Vairo" dviračių ir variklių gamykla	131	147
Dirbtinio pluošto gamykla	173	148
Pliušo bei šilko kombinatas	117	161
„Spartos" trikotažo fabrikas	178	156
Klaipėdos mėsos kombinatas	167	104

Lentelėje pateiktos įmonės 1965 m. turėjo pakankamą darbo stažą: trys — daugiau kaip 11 metų, penkios — nuo 6 iki 11 metų ir tik dvi — iki 5 metų. Iš 10 įmonių tik vienoje nedidėjo darbininkų skaičius didžiausioje pamainoje, kitose devyniose vidutinis darbininkų skaičiaus prieaugis per 15 metų sudarė 38%. Sąlyginai imant, kad darbininkų skaičius didžiausioje pamainoje kiekvienoje įmonėje atitiko darbo vietų skaičių, galima teigti, jog gamybos plėtojimo dėka per 15 metų naujai sukurta 2,8 tūkst. darbo vietų (nereikia užmiršti, kad minėtos įmonės sudaro tik mažą dalį tarp visų penkių miestų įmonių). 1980 m. pamainumo koeficientas rodo, jog yra didelių rezervų gamybai didinti.

Per visą praėjusį laikotarpį įmonės buvo stambinamos, gamyba specializuojama ir centralizuojama pagal šakinius profilius. 1970 m. visoje respublikos pramonėje veikė (su savarankišku balansu) 684 įmonės, 1983 m.— 580, iš to skaičiaus 93 gamybiniai susivienijimai, iš jų 59 — penkiuose miestuose. Vidutinis prekinės produkcijos kiekis vienai respublikos įmonei 1983 m. mašinų gamybos ir metalo apdirbimo pramonėje sudarė 16 mln. rb, lengvojoje — beveik 23 mln. ir maisto pramonėje — 21 mln. rb.

Naujų įmonių statyba ir atidavimas naudoti atskiruose miestuose šiek tiek pakeitė pramonės šakinę struktūrą. Miestų pramonės struktūrą pagal didžiausią darbuotojų skaičių šakoje septintajame ir aštuntajame dešimtmečiuose rodo 2 lentelės duomenys.

1950 m., atstačius pramonės potencialą, pirmą vietą pagal darbuotojų skaičių tarp visų pramonės šakų užėmė lengvoji pramonė, o mašinų gamyba ir metalo apdirbimas buvo ketvirtoje vietoje, aštuntajame dešimtmetyje pastaroji šaka jau už-

2 lentelė

Šakos vieta miesto pramonėje pagal darbuotojų skaičių

	septintasis dešimtmetis					aštuntasis dešimtmetis				
	mašinų gamybos ir metalo apdirbimo	medžio apdirbimo ir popieriaus	statybinių medžiagų	lengvosios	maisto	mašinų gamybos ir metalo apdirbimo	medžio apdirbimo ir popieriaus	statybinių medžiagų	lengvosias	maisto
Vilnius	1	5	4	2	3	1	4	5	2	3
Kaunas	2	4	5	1	3	2	4	5	1	3
Klaipėda	2	4	5	3	1	2	4	5	3	1
Šiauliai	3	5	4	1	2	1	5	4	2	3
Panevėžys	3	4	5	2	1	1	4	5	3	2

3 lentelė

	Gaminių pavadinimas									
	metalo pjovimo staklės	statybinės plytos	surenkamosios gelžbetonio konstrukcijos	baldai	viršutinis ir baltinių trikotažas	kojinės ir puskojinės	odinė avalynė	konditerijos gaminiai	mėsa	konservai
Iš viso penkiuose miestuose	100	35	71	62	51	96	73	99	67	57
iš to skaičiaus:										
Vilniuje	74	13	22	30	9	31	26	36	11	10
Kaune	9	20	27	19	38	52	25	34	15	6
Klaipėdoje	5	1	13	6	—	13	1	16	14	34
Šiauliuose	4	—	7	5	4	—	21	10	15	—
Panevėžyje	8	1	2	2	—	—	—	3	12	7

4 lentelė

Pagrindinių pramonės rodiklių augimas 1984 m., palyginus su

	1950 m. (kiek kartų)			1960 m. (kiek kartų)			1980 m. (%)		
	bendras gamybos mastas	darbo našumas	darbuotojų skaičius	bendras gamybos mastas	darbo našumas	darbuotojų skaičius	bendras gamybos mastas	darbo našumas	darbuotojų skaičius
Vilnius	44,6	6,5	6,9	7,5	3,3	2,3	119	117,2	101,8
Kaunas	25,3	5,6	4,5	5,1	2,7	1,9	112	109,5	102,5
Klaipėda	28,1	6,2	4,5	3,3	1,8	1,8	113	113,0	99,6
Šiauliai	26,6	5,4	4,9	5,4	2,3	2,3	121	117,1	103,0
Panevėžys	35,9	4,0	8,9	6,8	2,1	3,3	122	115,0	105,8

ima pirmą vietą trijuose miestuose — Vilniuje, Šiauliuose ir Panevėžyje. Respublikos sostinei būdingos įmonės, gaminančios stakles, suvirinimo įrengimus, mažos galios elektros variklius, metalo pjovimo įrankius, elektros skaitiklius, automatizavimo prietaisus ir priemones, mašinas žemės ūkiui, buitinius gaminius. Šiauliuose ir Panevėžyje ši šaka užėmė pirmą vietą aštuntajame dešimtmetyje: pirmajame — išaugus precizinių staklių, dviračių, televizorių gamybai, antrajame — padidėjus autokompresorių, kabelių ir mašinų gamybos dirbinių gamybai. Kaune pirmą vietą pagal darbuotojų skaičių užima lengvoji pramonė (daugiausia tekstilės ir trikotažo įmonės), o Klaipėdoje — maisto pramonė (žuvies perdirbimo įmonės).

Reikia pažymėti ir antrąsias vietas pagal darbuotojų skaičių. Vilniuje išplėstos ir rekonstruotos atskiros lengvosios pramonės įmonės, Kaune atiduotos naudoti mašinų gamybos, rekonstruotos ir išplėstos metalo gaminių įmonės, Klaipėdoje pastatytos ir išplėstos atskiros mašinų gamybos bei remonto įmonės, Šiauliuose ir Panevėžyje gerokai išplėtė savo gamybinę veiklą lengvosios ir maisto pramonės įmonės.

Miestuose sukoncentruota didžioji pagrindinių produkcijos rūšių gamybos dalis, o pagal atskiras gaminių rūšis jų lyginamasis svoris gamyboje sudaro nuo 35 iki 99%. 3 lentelėje pateiktas visų penkių didžiųjų miestų ir kiekvieno atskirai lyginamasis svoris bendroje kai kurių svarbių respublikos pramonės gaminių rūšių gamyboje 1983 m. (procentais).

Vilniaus įmonės gamino apie tris ketvirtadalius visų metalo pjovimo staklių, 479 tūkst. iš 2169 tūkst. kub. m gelžbetonio konstrukcijų, 49 mln. iš 164 mln. rb baldų, 29 mln. iš 95 mln. porų kojinių bei puskojinių, 2,7 mln. iš 10 mln. porų odinės avalynės ir 26 tūkst. iš 73 tūkst. t konditerijos gaminių; Kauno įmonės — 567 tūkst. iš 2169 tūkst. kub. m gelžbetonio konstrukcijų, 31 mln. iš 164 mln. rb baldų, 22 mln. iš 60 mln. vnt. baltinių ir viršutinio trikotažo, 49 mln. iš 95 mln. porų kojinių bei puskojinių, 2,6 mln. iš 10 mln. porų odinės avalynės ir 26 tūkst. iš 73 tūkst. t konditerijos gaminių; Klaipėdos įmonės — 173 mln. iš 303 mln. sutartinių indelių konservų; Šiaulių įmonės — 2,2 mln. iš 10 mln. porų odinės avalynės. Be didelio dalinio dalyvavimo gaminant daugelį gaminių rūšių, atskiruose miestuose sukoncentruota visa daugelio svarbių produkcijos rūšių gamyba. Pavyzdžiui, Vilniuje gaminami visi elektrinio suvirinimo įrengimai, metalo pjovimo įrankiai, elektros skaitikliai, dulkių siurbliai ir kt.; Kaune — šildymo katilai ir radiatoriai, šilkiniai audiniai ir guminė avalynė; Šiauliuose — dviračiai; Panevėžyje — autokompresoriai, kabeliai ir kai kurie kiti gaminiai.

Taigi 3 lentelėje pateikti duomenys apie pagrindinių produkcijos rūšių gamybą netiesiogiai patvirtina miestų šakinę struktūrą, pateiktą 2 lentelėje.

Po 1950 m. pramonės įmonių veiklos sfera miestuose smarkiai išsiplėtė. Tai rodo 4 lentelėje pateikiami duomenys.

Sparčiausi pramonės gamybos augimo tempai 1950—1984 m. buvo Vilniaus ir Panevėžio miestuose. Kartu reikia pažymėti, kad pramonės gamybos lygis šiuose miestuose po prieškarinio potencialo atstatymo buvo labai žemas. Tačiau, atidavus naudoti naujas įvairių pažangių pramonės šakų įmones, produkcijos gamyba šiuose miestuose augo sparčiau. Vilniuje 1950—1960 m. gamybos lygis padidėjo beveik 6 kartus, o Kaune — 5 kartus. Septintajame dešimtmetyje gamybos augimo tempai šiuose dviejuose miestuose sudarė atitinkamai 3,36 ir 2,86 karto, aštuntajame dešimtmetyje — 1,93 ir 1,6 karto. Sparčius visos gamybos augimo tempus atskiruose miestuose, ypač Vilniuje, nulėmė spartesnis gamybos didėjimas mašinų gamybos ir metalo apdirbimo šakos įmonėse.

Panevėžio mieste istoriniu požiūriu netolimoje praeityje veikė daugiausia kai kurios maisto pramonės įmonės, miestas garsėjo savo malūnais. Pokario metais mieste pastatyta ir atiduota naudoti nemaža pažangių pramonės šakų įmonių. Jos įsavino autokompresorių, gaminių iš vario, surenkamojo gelžbetonio ir kitų produkcijos rūšių gamybą. Šeštajame dešimtmetyje pramonės gamyba mieste išaugo daugiau kaip 5 kartus, septintajame — 3,3, aštuntajame — 1,7 karto.

Pagal visos gamybos augimo tempus 1950—1984 m. Klaipėdos pramonė užėmė trečią vietą. Miesto pramonės potencialas tiek pagrindinių fondų, tiek darbo jėgos atžvilgiu karo metais buvo daug labiau sugriautas negu kituose miestuose. Atstatant reikėjo įveikti daug įvairių sunkumų, ypač aprūpinant įmones darbo jėga. 1950 m. gamybos lygis buvo dar labai žemas. Antai silkių 1950 m. sugauta tik 109 t, o žuvies — mažiau kaip 12 tūkst. t, medvilnės verpalų pagaminta 1,7 tūkst. t, žuvies konservų — 1,8 mln. sutartinių indelių. Visa gamyba šeštajame dešimtmetyje išaugo 8,6 karto, septintajame — daugiau kaip 2 kartus, aštuntajame — 1,4 karto.

Per ketverius vienuoliktojo penkmečio metus visos respublikos pramonės produkcijos gamyba padidėjo daugiau kaip 19% vietoj 16,5% pagal penkmečio planą tam laikotarpiui. Preliminarinius šio laikotarpio duomenis pagal atskirus miestus palyginus su vidutiniais metiniais planiniais tempais respublikos mastu, galima padaryti išvadą, kad Šiaulių ir Panevėžio miestuose pramonės gamyba per ketverius metus augo sparčiau, Vilniaus pramonė didėjo taip, kaip visa respublikos pramonė vidutiniškai, o Kauno ir Klaipėdos pramonės augimo tempai buvo šiek tiek lėtesni.

Kaip matyti iš 4 lentelės, per 34 metus pramonės darbuotojų skaičius daugiausia išaugo Vilniaus ir Panevėžio miestuose. Tačiau absoliutus darbuotojų prieaugis Vilniuje buvo gerokai didesnis negu Panevėžyje (pirmiausia 1950 m. bazinio darbuotojų skaičiaus vieno procento absoliutus dydis Vilniuje buvo 6 kartus didesnis negu Panevėžyje, be to, Vilniuje atiduota naudoti 4 kartus daugiau įmonių negu Panevėžyje. 1950 m. Vilniaus pramonėje buvo 26% mažiau darbuotojų negu Kauno. Atidavus naudoti naujas įmones, jau pirmoje septintojo dešimtmečio pusėje darbuotojų užimtumo lygis pramonėje šiuose miestuose buvo vienodas.

Septintajame dešimtmetyje dar buvo spartūs darbuotojų skaičiaus didėjimo tempai; atskiruose miestuose per 10 metų pramonės darbuotojų skaičius išaugo 1,6—2,6 karto. Aštuntajame dešimtmetyje jų daugėjimo tempai smarkiai sulėtėjo. Per 10 metų jie sudarė Vilniuje tik 14%, Kaune — 9, Klaipėdoje — 13, Šiauliuose — 30, Panevėžyje — 19%. Absoliutus darbuotojų prieaugis aštuntajame dešimtmetyje, palyginus su septintuoju, Vilniuje sumažėjo 3,2 karto, Kaune — 4,5, Klaipėdoje — 2,9, Šiauliuose — 1,6, Panevėžyje — 3,2 karto. Darbuotojų skaičiaus didėjimo tempai lėtėjo ir vienuoliktojo penkmečio metais. Tačiau kartu reikia pažymėti didelį kokybinį kadrų augimą, taip pat sparčiai besivystantį techninės pažangos laimėjimų diegimo į gamybą procesą.

1945—1980 m. respublikos aukštosios mokyklos parengė pramonei 53 tūkst. inžinierių ir 21 tūkst. ekonomistų. Inžinerijos bei technikos darbuotojų lyginamasis svoris bendrame pramonės darbuotojų skaičiuje vien septintajame dešimtmetyje padidėjo nuo 8,4 iki 11,2%. 1950—1970 m. inžinerijos bei technikos darbuotojų skaičius kiekvienam tūkstančiui darbininkų padidėjo 1,5 karto. Vien dešimtajame penkmetyje specialistų su aukštuoju ir specialiuoju viduriniu išsimokslinimu skaičius pramonėje padidėjo 34%, išaugo ir kvalifikuotų darbininkų kadrų skaičius, pakilo jų kvalifikacija.

5 lentelė

	Vilnius	Kaunas	Klaipėda	Šiauliai	Panevėžys
Išlaidos techninei pažangai 1982—1983 m.— mln. rb	62,5	49,1	22,2	11,4	15,8
%, palyg. su visomis išlaidomis pramonėje	25,8	20,2	9,2	4,7	6,5

Praėjusių penkmečių metais buvo diegiama į gamybą nauja technika ir pažangi technologija, modernizuojami ir automatizuojami gamybos procesai. Visos respublikos pramonėje išlaidos techninės pažangos priemonėms diegti vidutiniškai per metus devintajame penkmetyje sudarė 77 mln. rb, dešimtajame penkmetyje — 99 mln., o per trejus vienuoliktojo penkmečio metus — 114 mln. rb. Išlaidos techninei pažangai penkiuose respublikos miestuose 1932—1983 m. sudarė 161 mln. rb, arba 66,4% visų išlaidų pramonėje per dvejus metus. Pagal atskirus miestus šios išlaidos pasiskirstė taip (žr. 5 lentelę).

Įmonėse padidėjo automatinių linijų, automatizuotų cechų ir barų, modernizuotų įrengimų skaičius.

1950—1984 m. darbo našumas pramonėje atskiruose miestuose išaugo nuo 4 iki 6 ir daugiau kartų. Skirtingiems augimo tempams turėjo įtakos iš dalies ir miestų pramonės šakinė struktūra. Paskelbti duomenys rodo, kad per visą pokario laikotarpį mašinų gamybos ir metalo apdirbimo pramonėje darbo našumas buvo aukštesnis negu kitoje, pvz., lengvojoje ir maisto, pramonėje. Antai septintajame dešimtmetyje darbo našumo didėjimo tempai mašinų gamybos ir metalo apdirbimo pramonės įmonėse paspartėjo daugiau kaip 2,2 karto, lengvosios ir maisto pramonės įmonėse — tik 1,5 karto. Per minėtus 34 metus sparčiausiai darbo našumas didėjo Vilniaus ir Klaipėdos įmonėse. Tačiau atskirais laikotarpiais ir atskiruose miestuose pramonės produkcijos, gautos didinant darbo našumą, lyginamasis svoris buvo labai mažas.

Aštuntajame dešimtmetyje padėtis iš esmės pasikeitė: darbuotojų skaičiaus augimo tempai sulėtėjo, o darbo našumo didėjimo tempai ėmė kasmet spartėti, gamybos efektyvumas — didėti. Duomenys apie vidutinius metinius darbuotojų skaičiaus augimo ir darbo našumo didėjimo tempus miestų pramonėje 1960—1984 m. pateikiami 6 lentelėje.

6 lentelė

	Vidutiniai metiniai tempai (%)					
	1961—1970 m.		1971—1980 m.		1981—1984 m.	
	darbuotojų skaičius	darbo našumas	darbuotojų skaičius	darbo našumas	darbuotojų skaičius	darbo našumas
Vilnius	6,8	5,3	1,4	5,4	0,45	4,05
Kaunas	5,4	5,4	0,9	3,9	0,60	2,90
Klaipėda	4,6	2,4	1,2	2,3	—	3,10
Šiauliai	6,5	3,1	2,7	3,4	0,75	4,05
Panevėžys	10,1	2,5	1,8	3,6	1,40	3,55

Pramonės produkcijos prieaugis, gautas didinant darbo našumą, aštuntajame dešimtmetyje atskiruose miestuose jau sudarė nuo dviejų trečdalių iki trijų ketvirtadalių bendro metinio prieaugio. Per ketverius vienuoliktojo penkmečio metus Klaipėdos pramonė produkcijos gamybą padidino 12,6%, o darbo našumą — 13%. Vadinasi visas gamybos prieaugis gautas padidinus darbo našumą.

Taigi aštuntajame dešimtmetyje pradėtas gamybos intensyvinimo procesas sparčiai tęsiamas ir vienuoliktajame penkmetyje. Daugelis įmonių miestuose visą gamybos prieaugį gauna, didindamos darbo našumą. Tačiau gamybos efektyvumo didinimo klausimai dabar yra dar aktualesni negu kada nors anksčiau.

Penkių didžiųjų respublikos miestų statistiniai duomenys rodo, kad šiuose miestuose pokario metais sukurtas didelis pramonės potencialas. Racionalus ir efektyvus jo naudojimas įgalins toliau kelti liaudies gerovę.

NAUJI OFICIALŪS DOKUMENTAI

SUSIVIENIJIMŲ, ĮMONIŲ, KONSTRAVIMO, PROJEKTAVIMO BEI KONSTRAVIMO IR TECHNOLOGINIŲ ORGANIZACIJŲ KOLEKTYVŲ MATERIALINIO SKATINIMO UŽ UŽSAKOVAMS (VARTOTOJAMS) PATIEKTŲ MAŠINŲ, ĮRENGIMŲ IR PRIETAISŲ PROJEKTINIŲ TECHNINIŲ EKONOMINIŲ RODIKLIŲ VIRŠIJIMĄ TIPINIAI NUOSTATAI.

TSRS valstybinio mokslo ir technikos komiteto, TSRS valstybinio darbo ir socialinių klausimų komiteto ir VPSCT patvirtinti 1984 m. gruodžio 25 d. (paskelbti savaitraštyje „Ekonomičeskaja gazeta", 1985, Nr. 8).

Ekonominis eksperimentas pramonėje

AR PASIRENGĘ ŪKINIAI VADOVAI DIRBTI NAUJOMIS ŪKININKAVIMO SĄLYGOMIS

Doc., ekon. m. kand. D. KUZMICKAS

Dabar daugelis respublikos įmonių dirba ekonominio eksperimento sąlygomis siekiant plėsti darbo kolektyvų teises ir didinti jų atsakomybę už galutinius darbo rezultatus. Sis eksperimentas daro teigiamą poveikį įmonių veiklai. Todėl nėra abejonės, kad nauja tvarka, kuri kol kas tobulinama atskirose įmonėse, nuo ateinančio penkmečio apims beveik visas liaudies ūkio šakas. Tam reikia rengtis. Tai pasakytina pirmiausia apie visų rangų ūkinius vadovus.

Iki šiol buvęs ūkio mechanizmas suformavo tam tikrą vadovo tipą. Esamomis sąlygomis geriausių rodiklių pasiekdavo tos įmonės, kurių vadovai sugebėdavo iš valstybės daugiau gauti (kapitalinių įdėjimų, darbo užmokesčio fondo, deficitinių medžiagų ir t. t.) ir mažiau jai duoti (gaudami mažesnes gamybos, darbo našumo, pelno didinimo ir kt. užduotis). Tokiomis aplinkybėmis ūkiniai vadovai buvo priversti tobulai įvaldyti „metodus", kuriais galima „įrodyti", kad įmonei „labai reikia" ir kad ji „daugiau negali". Kitaip ir negalėjo būti, nes net geriausiai dirbanti įmonė buvo laikoma bloga, jeigu ji neįvykdydavo jai nustatytų nerealių užduočių. Žodis „įrodyti" sąmoningai paimtas į kabutes. Ir štai kodėl. Aukštesniosios organizacijos, turėdamos įmonės atžvilgiu dideles teises ir nebūdamos realiai atsakingos už savo sprendimo pasekmes, galėdavo padidinti (iki nerealumo) arba sumažinti planines užduotis be jokio pagrindimo, įrodymo. Jeigu įmonė nenorėdavo sutikti su šiomis užduotimis, tai ji turėdavo įrodyti, kad tokių užduočių įvykdyti neįmanoma. Tačiau kaip negalima įrodyti savo nekaltumo, taip negalima įrodyti, kad planinė užduotis yra per didelė. Jurisprudencijoje šis klausimas seniai išspręstas: ne kaltinamasis turi įrodyti savo nekaltumą, bet kaltintojas — kaltę. Tuo tarpu ekonominėje veikloje šis klausimas dar neišspsręstas. Taigi įmonių vadovai buvo verčiami įrodyti neįrodomus dalykus. Ir jie pagaliau išmokdavo „įrodyti", bet po tokių „įrodymų" jie jau negalėdavo, pagaliau ir neturėdayo laiko mobilizuoti kolektyvą atskleisti ir panaudoti vidinius rezervus.

Iš „viršaus" gautas užduotis įmonių vadovai paskirstydavo pavaldiems padaliniams taip pat be jokio įrodymo (ypač kai jos būdavo nerealios). Padalinių vadovams sunkiau „įrodyti", kad užduotys nerealios, nes tas, kam jie įrodinėja (įmonės vadovas), negali jų pakeisti, nes retas kuris išdrįs duoti padaliniams mažesnes negu valstybinės užduotis. Todėl padalinių vadovai buvo priversti sudaryti ir slėpti didelius rezervus, tokius, kurie leistų, pvz., viso mėnesio planą įvykdyti per keletą paskutiniųjų mėnesio dienų.

Todėl nėra ko stebėtis, kad kai kurių įmonių ar padalinių vadovai gali nuosekliai ir įtikinančiai (be konspekto ir plano) ilgai kalbėti apie išorinius („objektyvius") sunkumus ir problemas, neleidžiančias įmonėms efektyviai ir kokybiškai dirbti. Tačiau jų gražbylystė dingsta, paklausus apie jų darbą kolektyve, jų naudojamus metodus, galiojančias valdymo sistemas ir t. t. O jeigu ir atskleidžia kai kuriuos trūkumus, tai juos aiškina vėlgi objektyviomis priežastimis. Pvz., „Įmonėje nesutvarkytas operatyvinis gamybos planavimas, nėra jokios sistemos, nepagrįsti įdirbio normatyvai — tai tiesa. Tačiau ką mes galime padaryti: gamybos planai nerealūs, dažnai keičiami, trūksta inžinerijos bei technikos darbuotojų, o kurie yra — nesuinteresuoti gerai dirbti" ir t. t.

Deja, taip galvoja nemaža dalis įvairaus rango vadovų[1]. Antai į klausimą, kas pirmas turi pagerinti savo darbą, kad pagerėtų įmonės veikla, iš 165 įvairaus rango vadovų 91 atsakė, kad tai turi padaryti jų (t. y. aukštesnieji) vadovai, 19 — jų pavaldiniai ir tik 55 (arba 33%) atsakė, kad tai turi padaryti jie patys. Be abejo, pastarieji yra teisūs.

Tyrimai rodo, kad dauguma viduriniosios ir žemutinės grandies vadovų savo veikloje taiko toli gražu ne visus valdymo metodus. Antai nė vienas iš apklausoje dalyvavusių vadovų nenurodė nė pusės pagrindinių mokslinėje literatūroje išnagrinėtų ir praktinėje veikloje pasiteisinusių valdymo metodų, o 42% apklaustųjų nenurodė nė vieno jų. Dar 42% apklaustųjų nurodė vien administracinius ir tik 16% — socialinius, psichologinius ir ideologinius valdymo metodus. Žinoma, savo veikloje jie naudojasi tam tikrais metodais, bet tai daro intuityviai. Minėta apklausa bei atlikta įmonių valdymo sistemos diagnostika rodo, kad daugelis įmonių ūkinių vadovų administracinius metodus suveda vien į patvarkomuosius poveikius (įsakymus, potvarkius ir nurodymus). Tik nedaugelis jų sąmoningai ir kryptingai naudoja reglamentavimo, normavimo ir kt. metodus. Todėl daugelyje įmonių nėra standartų ar nuostatų, reglamentuojančių materialinio techninio aprūpinimo, o kartais net ir gamybos operatyvaus valdymo sistemas. Tik nedaugelyje įmonių (pvz., „Sigmos" gamybiniame susivienijime) sukurtos ir įdiegtos reglamentuotos pažangaus patyrimo apibendrinimo ir skleidimo organizavimo, jaunų darbininkų adaptavimo gamyboje sistemos. Dažni atvejai, kai parengti ir patvirtinti įmonės padalinių nuostatai ir pareiginės instrukcijos užmirštamos. Nauji darbuotojai dažnai su jais netgi nesupažindinami. Be to, daugelis įvairaus rango vadovų silpnai žino jų įmonėse galiojančias vidaus tvarkos taisykles.

Iš visų ekonominių valdymo metodų vadovai daugiausia naudojasi materialiniu skatinimu. Tačiau dar nepakankamai jie naudoja tokius efektyvius metodus, kaip vidinė ūkiskaita. Antai tik nedaugelyje įmonių įdiegta brigadinė ūkiskaita, asmeninės ekonomijos sąskaitos, ūkiskaita materialinio techninio aprūpinimo skyriuose, nors jos efektyvumas, kaip rodo Elektrografijos mokslinio tyrimo instituto patirtis, yra labai didelis.

Dar blogiau taikomi socialiniai psichologiniai valdymo metodai. Tik nedaugelyje įmonių parengtos ir įdiegtos reglamentuotos moralinio skatinimo sistemos. Tuo tarpu daugelyje įmonių naudojama labai mažai kolektyvinio ir individualaus skatinimo formų bei rūšių. Moralinės paskatos taikomos daugiausia valstybinių švenčių progomis, jos dažnai yra formalaus pobūdžio ir neatspindi kolektyvo nuomonės bei santykių su skatinamaisiais. Atlikti sociologiniai tyrimai rodo, kad 64,3% moterų ir 37,9% vyrų pasisako už moralinį skatinimą[2]. Daugeliui vadovų nežinomi darbinės veiklos motyvų formavimo, kolektyvo narių individualių psichologinių savybių tyrimo ir kt. metodai.

Kai dėl ideologinių metodų, tai daugelis vadovų mano, kad tai yra partinės ir kitų visuomeninių organizacijų reikalas. Antai dažnai įmonių vadovai nežino kolektyve galiojančių socialistinio lenktyniavimo nuostatų (netgi neperskaitė juos tvirtindami). Todėl ar galima stebėtis, kad, kaip rodo tyrimai, 56—60% apklaustų darbuotojų įmonėse nežino socialistinio lenktyniavimo rodiklių, o skatinimu patenkinti tik 20—25% apklaustųjų.

Dalis vadovų nežino valdymo metodų socialinės, ekonominės ir psichologinės prigimties, jų poveikio žmonėms ir kolektyvams mechanizmo, įvairių metodų poveikio pobūdžio bei veiksmingumo. Antai 16% vadovų atsakė, kad didesnį teigiamą poveikį padaliniams turi viešas pabarimas negu viešas pagyrimas. Tuo tarpu tyrimais įrodyta, kad daug efektyvesnis yra pastarasis — teigiamas skatinimo būdas. Daugelis vadovų, laikydami pagrindiniu stimulu materialinį, panaudoja toli gražu ne visas jo galimybes. Dažnai taikydami materialinį skatinimą (tai lengva, nes skatinimo teisingumo įrodyti nereikia), vadovai labai retai taiko materialinės atsakomybės poveikį (tai sunkiau — reikia pagrįsti). Todėl įmonėse tik 10—20% nuostolių dėl broko padengiama tiesioginių kaltininkų sąskaita, labai reti atvejai, kai materialinėn atsakomybėn patraukiami darbuotojai už blogą materialinių vertybių apskaitą ir saugojimą, taip pat už tai, kad jie nesiima reikiamų priemonių prieš socialistinio turto grobstymą.

---

[1] Lietuvos TSR liaudies ūkio specialistų tobulinimosi institute reguliariai rengiamos įmonių, jų padalinių vadovų bei specialistų, keliančių kvalifikaciją institute, apklausos, kurių metu jie atsako į pateiktus klausimus.

[2] Stanaitis A. Ar mokame paskatinti žmogų. — Mokslas ir technika, 1981, Nr. 10.

NAUJO TIPO EKONOMINIO MĄSTYMO FORMAVIMO PROBLEMOS

Praėjusių metų pabaigoje pokalbyje prie „apskrito stalo", kurį suorganizavo Vilniaus aukštoji partinė mokykla, „Liaudies ūkio" žurnalo redakcija, Mokslinės ekonominės draugijos respublikinė valdyba ir Respublikinės ekonominių problemų tarybos gamybos valdymo tobulinimo komisija, buvo aptarti liaudies ūkio kadrų naujo tipo ekonominio mąstymo formavimo klausimai.

Žemiau spausdinamos pokalbyje prie „apskrito stalo" pareikštos, taip pat raštu pateiktos mintys apie naujo tipo ekonominio mąstymo formavimą.

Savo nuomonę ekonominio mąstymo formavimo klausimais pareiškė (tiesiog pokalbyje ir tezėse) per 60 autorių. Žinoma, visų jų išspausdinti neturime galimybės, todėl stengėmės atrinkti ir pateikti skaitytojui, mūsų nuomone, įdomiausias mintis, pasiūlymus, pastabas šiais klausimais.

Atidarydamas pokalbį Lietuvos KP CK ekonomikos skyriaus vedėjas, ekon. m. kand. V. JANKAUSKAS pažymėjo, jog, rengdama sistemą priemonių išvystytai socialistinei visuomenei toliau tobulinti, partija didelį dėmesį skiria šiuolaikinio ekonominio mąstymo formavimui, kuriuo siekiama skatinti iniciatyvą, didinti atsakomybę, kūrybiškai ieškoti būdų aukštiems galutiniams rezultatams pasiekti, esant mažiausioms sąnaudoms.

Šio uždavinio aktualumą lemia tai, kad jo sėkmingas išsprendimas bus labai svarbi sąlyga ekonomikai pervesti į intensyvios raidos vėžes ir ūkio mechanizmui toliau tobulinti.

Respublikos darbo kolektyvuose atliekamas nemažas darbas tobulinant kadrų ekonominį parengimą ir auklėjimą. Organizuota plati ekonominio mokymo sistema, tobulinamas ekonominis mokymas ir auklėjimas vidurinėse mokyklose pagal jos reformos reikalavimus.

Kartu darbo žmonių ekonominio mokymo sistemoje yra nemaža trūkumų. Tai reikalauja keistis nuomonėmis darbo žmonių ekonominės kultūros kėlimo apskritai ir, pirmiausia, kadrų šiuolaikinio ekonominio mąstymo formavimo, jo būdų ir metodų tobulinimo klausimais.

OBJEKTYVUS ŠIUOLAIKINIO EKONOMINIO MĄSTYMO FORMAVIMO BŪTINUMAS IR JO PRIELAIDOS

Vykstant esminiams pakitimams ūkinėje veikloje, smarkiai keičiasi ir žmonių mąstymas. Ūkinės veiklos mastų didėjimas, kokybiniai ekonomikos struktūros pertvarkymai, mokslinės techninės revoliucijos laimėjimai, ekonomikos pervedimas į intensyvios raidos vėžes, asmenybės vaidmens (subjektyvaus veiksnio) visuomeninėje gamyboje didėjimas, visuomeninės sąmonės atsilikimas nuo visuomeninės būties reikalauja, kad kiekvienas darbuotojas suvoktų naujas ekonomines sąlygas, naujus ekonomikos kėlimo būdus ir galimybes.

Minėtos priežastys, pokalbio prie „apskrito stalo" dalyvių (doc. V. Bagdono, prof. V. Baranausko, prof. L. Buločnikovos, filosof. m. dr. R. Grigo, Panevėžio autokompresorių gamyklos vyriausiojo ekonomisto V. Šleinotos, ekon. m. dr. S. Uosio, J. Ustinovič ir kt.) nuomone, yra pagrindinės tarp tų, kurios pareikalavo formuoti naują ekonominį mąstymą. Akcentuodami atskiras aukščiau minėtas priežastis, atskleisdami jų turinį, jie pagrindė atsakymą į klausimą — kodėl negalima tenkintis dabartinėmis ekonominėmis pažiūromis? — kuris buvo iškeltas šio pokalbio organizacinio komiteto informaciniame laiške.

Daugelis ūkinių vadovų materialinį skatinimą suveda vien į premijavimą (nors premijos sudaro 25—30 iš 100 uždirbtų rublių), neskirdami reikiamo dėmesio pagrindiniam darbo užmokesčiui ir juo labiau išlaidų sferai. Tuo tarpu pinigai skatina tik potencialiai. Realiai jų skatinantis poveikis priklauso nuo žmonių materialinių ir moralinių poreikių patenkinimo laipsnio, aiškiai žinant, kur tuos pinigus galima išleisti. Pastaruoju metu įvykę esminiai žmonių išlaidų pakitimai sumažino jų potraukį į perspektyvą uždirbti papildomą rublį.

Dėl pernelyg didelio vadovų susižavėjimo materialiniu skatinimu gerokai padidėjo gyventojų sankaupos, kurios gimdo nesveiką poreikį investuoti pinigus perkant (įsigyjant) nereikalingus daiktus, kurie dėl to tampa deficitu, nes jokia gamyba negali patenkinti paklausos daiktams, kurie paverčiami turtu. Todėl įmonių vadovai negali būti abejingi tam, kad vertingus daiktus (automašinas, kooperatinius butus, vasarnamius ir t. t.) įsigytų tie, kurie geriau dirba, daugiau duoda naudos visuomenei, o ne tie, kurie savanaudiškai veiklesni. Tie, kurie geriau dirba, pirmiausia turi būti aprūpinami poilsinėmis ir kitomis lengvatomis, jie pirmieji turi naudotis įmonėse teikiamomis buitinėmis paslaugomis ir t. t. Tačiau praktiškai neteko sutikti ūkinių vadovų, kurie savo iniciatyva stengtųsi patenkinti savo pavaldinių poreikius ribotoms lengvatoms ir privilegijoms pagal jų asmeninį indėlį į kolektyvo darbo rezultatus.

Dar labai nenoriai ūkiniai vadovai įsijungia į kovą su nedarbinėmis ir pusiau darbinėmis pajamomis. O jeigu nebūtų galimybių nesąžiningu būdu „užsidirbti", padidėtų pinigų vertė ir patrauklumas. Kai kurie vadovai „nemato", kad įmonėms priklausančios mašinos ir mechanizmai nemokamai naudojami individualioje statyboje, kad dalies inžinerijos bei technikos darbuotojų ir tarnautojų darbo metu nėra darbe ir t. t.

Dar dažnesni atvejai, kai neapgalvotai ir neteisingai naudojami kiti valdymo metodai. Antai struktūrinių padalinių nuostatuose ir pareiginėse instrukcijose netiksliai apibrėžiamos funkcijos (užtikrinti, kelti, sudaryti sąlygas, organizuoti, neleisti ir t. t.), socialistinio lenktyniavimo nuostatuose daugelis rodiklių yra „antistimulai" (normų įvykdymo procentas, planų ir socialistinių įsipareigojimų įvykdymo laipsnis, brigadose dirbančių darbininkų skaičius, santykinis pravaikštų skaičius ir t. t.), daugelis taikomų materialinio ir moralinio skatinimo formų bei rūšių neigiamai atsiliepia socialiniam bei psichologiniam klimatui, kartais net žemina žmogaus orumą (paskatinimas už „sąžiningą ir stropų darbą" be tikslių kriterijų ir rodiklių, leidžiančių spręsti apie jo teisingumą) ir t. t. Dėl to slepiamos pravaikštos, be reikiamo pasirengimo sudaromos brigados, bandoma gauti mažus planus ir normas ir t. t. Visa tai neigiamai atsiliepia gamybos efektyvumui, darbo kokybei.

Papildomas apmokėjimas už darbą šturmuojant mėnesio pabaigoje, norime mes to, ar ne, skatina atsilikti nuo gamybos grafiko; premijų už einamuosius darbo rezultatus inžinerijos bei technikos darbuotojams mažinimas, neįvykdžius naujos technikos planų, neskatina įmonės padalinių sudaryti įtemptus planus; gamybinės pagalbos teikimas (be neigiamų pasekmių) tiems, kurie tokia pagalba naudojasi, neskatina pastarųjų ieškoti vidinių gamybos rezervų ir t. t.

Naujos ūkininkavimo sąlygos numato plėsti gamybinių kolektyvų teises ir didinti jų atsakomybę už veiklos rezultatus. Būtent kolektyvų, o ne vien jų vadovų. Tai reikalauja iš visų rangų vadovų iš pagrindų keisti savo darbo metodus ir stilių, kad sugebėtų vadovauti dideles teises turintiems kolektyvams ir realiai padidinti jų atsakomybę už galutinius darbo rezultatus. Taigi ruošiantis dirbti naujomis sąlygomis, tiek patys įmonių vadovai turi kelti savo kvalifikaciją, tiek organizuoti jiems pavaldžių visų rangų vadovų mokymą. Ūkio mechanizmo tobulinimas, valdymo organizavimas moksliniais pagrindais reikalauja labai gerai parengtų valdymo kadrų.

L. BULOČNIKOVA mano, jog iškilo gyvybinė reikmė gerai suvokti ir įsisąmoninti objektyvų būtinumą pervesti mūsų ekonomiką per istoriškai trumpą laiką į intensyvios raidos vėžes. Šio sudėtingo politinio ir ekonominio uždavinio neįmanoma įvykdyti, jeigu pagrindinė gamybinė jėga — žmogus, darbuotojas — tam nepasirengusi. Čia turima galvoje ne tik mokslininkų, ne tik visų lygių ūkinių vadovų, bet plačiųjų darbo žmonių masių šiuolaikinio ekonominio mąstymo formavimas. Dabar kiekvienas darbuotojas turi aiškiai suvokti, jog kalbama apie visiškai naują reprodukcijos tipą, kad jo veiksmai turi atitikti dabartinį ekonominio mąstymo lygį.

Poreikį formuoti naujo tipo ekonominį mąstymą, pabrėžė V. BARANAUSKAS, sąlygoja tai, kad mes savo visuomenės raidoje dabar priėjome tokią istorinę ribą, kai ne tik pribrendo, bet ir tapo neišvengiami esminiai kokybiniai gamybinių jėgų pakitimai ir tai atitinkantis gamybinių santykių tobulinimas. Su tuo turi būti glaudžiai susiję ir pakitimai žmonių sąmonėje, visose tose visuomenės gyvenimo formose, kurias įprasta vadinti antstatu.

V. BAGDONAS mano, jog objektyviai susidaro tokia padėtis, kai be gilių ekonominių žinių, be vadovų, specialistų, darbininkų sugebėjimo ekonomiškai mąstyti, vertinti įvairius darbo ir gamybos aspektus socialinių pasekmių požiūriu, ieškoti konkrečių rezervų darbui gerinti — praktiškai neįmanoma padidinti ūkinės veiklos efektyvumo.

Pagrindinė priežastis, nulėmusi būtinumą formuoti naujo tipo ekonominį mąstymą, mano J. USTINOVIČ, buvo dideli ekonominiai pakitimai ekonomikoje, būdingi dabartiniam etapui. Pirmiausia turima galvoje efektyvus sukurto didžiulio ekonominio potencialo naudojimas, esminiai pakitimai ekonomikos augimo ir gamybos efektyvumo didinimo veiksnių sudėtyje.

Ekonominis mąstymas, pabrėžė doc. A. SUCHANOVA, padėdamas realizuoti TSKP politiką, kartu yra sąlyga didžiulėms potencinėms galimybėms geriau panaudoti intensyvinant gamybą. Pavyzdžiu, iliustruojančiu tokio teiginio teisingumą, gali būti Maisto programa. Ši programa, kaip ir TSKP CK 1984 m. spalio plenumo nutarimai, yra TSKP CK 1965 m. kovo plenumo parengtos agrarinės politikos principinių pagrindų logiškas tęsinys.

Taigi iškilo uždavinys, samprotauja ekon. m. kand. A. ŠLEŽEVIČIUS, detaliai suprasti TSKP agrarinės politikos esmę, sudėtingus integracinius procesus, vykstančius agropramoniniame komplekse, nuolat tobulinti atskirose vieningo reprodukcijos proceso stadijose dalyvaujančių šakų tarpusavio santykius, geriau panaudoti socialistinio gamybos būdo pranašumus ir galimybes. Tam reikia nuolat kelti viso ekonominio darbo lygį, tobulinti ūkio mechanizmą, ugdyti partinių, tarybinių ir ūkinių kadrų iniciatyvą bei atsakomybę ir, kas ypač svarbu, reikia ne tik gerinti organizacinius vadovavimo metodus, bet ir kelti kadrų ekonominio mąstymo lygį.

Juo toliau, pabrėžė prof. G. ZIMANAS, juo didesnę reikšmę ekonominio mąstymo ir visos ekonomikos klausimai įgauna formuojant komunistinės visuomenės žmogų. Mes auklėjame ne tik kalbomis, bet poelgiais ir darbais, visa aplinka, ir čia didelis vaidmuo tenka ekonomikai.

L. BULOČNIKOVOS nuomone, į šiuolaikinio ekonominio mąstymo problemą mes turime žiūrėti kaip į neatskiriamą dalį kitos labai svarbios socialinės problemos — naujo tipo darbuotojo formavimo problemos. Visiškai aišku, kad tos didžiulės gamybinės jėgos, kurios jau sukurtos ir kuriamos, gali būti efektyviai naudojamos ir duoti visuomenei maksimalų socialinį bei ekonominį efektą tik tuo atveju, jeigu darbo žmonės įstengs kuo racionaliau panaudoti šiuos didžiulius mokslinės techninės revoliucijos laimėjimus. Todėl, matyt, reikia plačiau kalbėti apie formavimą naujo tipo darbuotojo, kurio būdingas bruožas — šiuolaikinis ekonominis mąstymas.

R. GRIGAS mano, jog nederėtų gaišti laiko ginčijantis klausimu: kokios priežastys, nulemiančios naujo ekonominio mąstymo būtinumą, yra svarbiausios. Mokslinės techninės revoliucijos plėtotė savaime nukreipia ekonomiką jos intensyvinimo kryptimi. O tai savo ruožtu susiję su vis sudėtingesniais gamybiniais ūkiniais ryšiais ir jų struktūra. Pagaliau visa tai susiję su subjektyvaus, vadinamojo „žmogiškojo", veiksnio visoje valdymo sistemoje aktualėjimu. Žodžiu, viskas vienovėje, viskas glaudžiausioje tarpusavio priklausomybėje. Ir šis nedalumo, vienybės principas šiandien yra ypač akivaizdus, jau nekalbant apie rytdieną.

Su ką tik minėtu principu susijusi kita aplinkybė. Jeigu per ilgesnį laikotarpį atidžiai pažvelgtume į gamybos valdymą, nesunkiai išskirtume keletą kokybinių etapų. Buvo toks etapas, kai materialinių vertybių gamyba buvo organizuojama nesiskaitant su kaštais, sąnaudomis. Tai pirmųjų penkmečių, karo metų ir pokario laikotarpiai. Vėliau, ypač po 1965 m. pradėtos ekonominės reformos, vertinant gamybos organizavimą imta vadovautis ekonominiais, ekonominio efektyvumo kriterijais. Dabar partija orientuoja į kompleksinį gamybos valdymo vertinimą. Tai yra vis labiau į pirmą planą iškeliamas būtinumas techninius bei ekonominius organizacinius sprendimus derinti su socialiniu efektu, socialiniu rezultatu. Ši tendencija istoriškai determinuota ir neabejotinai stiprės.

Objektyvus būtinumas užtikrinti visuomeninės gamybos efektyvumą, dideli ekonominiai bei socialiniai poslinkiai visuomeninėje gamyboje reikalauja esminių pakitimų pirmiausia mūsų ūkinių vadovų darbo turinyje, jų mąstyme ir veikloje, teigia doc. R. RAZAUSKAS. Žodžiu, šis etapas reikalauja naujo, šiuolaikinio vadovo tipo.

Į orgkomiteto prašymą nurodyti ir atskleisti, be jau minėtų, kitas priežastis, reikalaujančias naujo ekonominio mąstymo, atsiliepė doc. J. Bagdanavičius, ekon. m. dr. S. Martišius, ekon. m. kand. E. Smilga, prof. J. Tamošiūnas ir kiti susitikimo dalyviai.

Viena priežasčių, reikalaujančių pereiti prie naujo tipo ekonomino mąstymo, J. TAMOŠIŪNO nuomone, yra tam tikri pakitimai pagamintos produkcijos realizavimo sferoje. Kai kurių prekių gamyba jau viršija paklausą, o kai kurios kitos prekės silpnai realizuojamos dėl prastos kokybės. Duomenys rodo, kad realizavimo klausimas netrukus turės dar didesnę reikšmę visoje pramonės gamyboje, pirmiausia šakose, gaminančiose vartojimo reikmenis. Tačiau šie klausimai neapeina ir gamybos priemonių gamybos.

Ir ši nauja situacija — ne laikinas, praeinantis reiškinys. Ji tampa pastoviu, permanentiniu reiškiniu. Apskritai mes artėjame prie naujos situacijos darbo produktų paskirstyme.

Sudarant kompleksines programas, pabrėžia S. MARTIŠIUS, labai svarbu teisingai pasirinkti mokslo ir technikos pažangos ūkio modernizavimo, gamybos racionalizavimo kryptis. Tam reikia, kad techninė inteligentija turėtų gerą ekonominį pasirengimą. Kiekvienas inžinierius turi ne tik suvokti esamas gamybos technines galimybes, bet ir mokėti apskaičiuoti tuos kaštus, kurie būtini kokrečiai techninei naujovei įgyvendinti. Esamas technines galimybes visuomet reikia matuoti ekonominiu tikslingumu, nes techninis mąstymas turi „paklusti" ūkiniam mąstymui, o ne atvirkščiai. Daug prarandame, kai nemokame savo sprendimų pagrįsti įtikinama ekonomine argumentacija, konkrečiais apskaičiavimais ir pagrįstomis išvadomis.

Planinio ūkio sąlygomis technika ir ekonomika glaudžiai tarpusavyje susiję. Visur ir visada esamas technines galimybes reikia ištirti ir suderinti su esamais ekonominiais ištekliais, nes ekonominis efektyvumas — tai ne kas kita kaip integralinė kiekvienos techninės problemos sprendimo dalis ir jį (ekonominį efektyvumą) turi užtikrinti ne tik ekonomistai, bet pirmiausia inžinieriai, technikai.

Viena pagrindinių prielaidų visai ūkinei veiklai pagerinti dabartiniame etape, pabrėžia E. SMILGA, yra sprendimų valdymo srityje efektyvumo didinimas: nuo jų pagrįstumo priklauso planavimo ir viso planinio darbo kokybė.

Naujo tipo ekonominį mąstymą būtina formuoti todėl, teigia J. BAGDANAVIČIUS, kad kiekvienas gamybos proceso dalyvis būtų ne tik tam tikros gamybinės funkcijos vykdytojas, bet kad jis jaustųsi esąs įmonės šeimininkas, suprastų atsakomybę ne tik už savo asmeninio darbo rezultatus, bet ir už darbo sėkmę įmonėje, visoje visuomeninėje gamyboje.

Formuoti naujo tipo ekonominį mąstymą reikia ir tam, kad darbo žmonės galėtų aktyviai dalyvauti toliau tobulinant ūkio mechanizmą, kuris įgalina asmeninius ekonominius interesus glaudžiau sieti su visuomeniniais ir tuo pagrindu siekti esminio gamybos efektyvumo padidinimo.

ŠIUOLAIKINIO EKONOMINIO MĄSTYMO ESMĖ IR TURINYS

Šiems klausimams aptarti buvo skirta daug dėmesio. G. ZIMANAS pabrėžė, jog įvairių mokslo sferų, įvairių mąstymo sričių atstovus vienija ta aplinkybė, kad visi mes, kokioje mokslo sferoje dirbtume, naudojamės bendru mąstymo metodu — dialektiniu materializmu ir jo dėsniais. Tai neginčijama. Tačiau tai toli gražu nereiškia, kad negali būti tam tikrų savitumų, atspalvių įvairiose tikrovės pažinimo srityse. Kiekvienoje tikrovės sferoje gali būti (mąstymo srityje) tam tikrų ypatumų. Ekonominis mąstymas, apie kurį mes daug kalbame, bet kurio esmę labai mažai atskleidžiame, nereiškia, kad tai būtinai ekonomisto mąstymo būdas. Juk neretai technologas arba net eilinis

žemės ūkio darbuotojas ekonominiu požiūriu geriau mąsto negu kai kurie ekonomikos mokslo ir praktikos atstovai. Ekonominiam mąstymui būdinga tai, kad jis glaudžiai susijęs su praktika.

Doc. V. POKORMLIAKAS pažymi, kad sąvoką „ekonominis mąstymas" pirmąkart panaudojo K. Marksas. Ir nors šiai problemai marksizmo-leninizmo klasikai neskyrė specialių tyrinėjimų, tačiau įvairūs jos aspektai buvo jų plačiai ištirti kuriant darbininkų klasės politinę ekonomiją. Pagaliau ir pati jų sukurta politinė ekonomija yra ne kas kita, kaip aukščiausia žmogaus ekonominio mąstymo forma.

L. BULOČNIKOVOS nuomone, šiuolaikinis ekonominis mąstymas — tai pirmiausia sugebėjimas protauti svarbiausiomis politinės ekonomijos kategorijomis ir versti jas į konkrečią praktikos kalbą.

Šiuolaikinis ekonominis mąstymas, tvirtina doc. P. TVARIJONAVIČIUS,— tai realistiškas socialistinės gamybos perspektyvų numatymas, kūrybiškas ieškojimas būdų išplėstinės reprodukcijos procesui moksliškai pertvarkyti, taip pat priemonių, užtikrinančių geriausius galutinius liaudies ūkio rezultatus esant mažiausioms sąnaudoms.

Partijos Vilniaus miesto Spalio rajono komiteto antrojo sekretoriaus V. ŠVEDO nuomone, ekonominis mąstymas — tai adekvatiškiausias socialistinės valstybės gamybinių santykių, ekonominės politikos ir ūkio mechanizmo atspindys sąmonėje.

Jo nuomonę atitinka doc. D. KUZMICKO požiūris, kuris duoda tokį ekonominio mąstymo apibrėžimą: ekonominis mąstymas — tai gamybinės veiklos dėsnių ir gamybinių santykių raidos dėsningumų supratimas.

J. USTINOVIČ mano, kad ekonominis mąstymas — tai objektyvios realybės, kurią sąlygoja žmogaus gamybinė veikla — pagrindinis visuomeninės būties elementas, aktyvaus atspindžio žmonių sąmonėje procesas. Ekonominio mąstymo kaip proceso pagrindas ir objektyvus turinys yra besivystančių gamybinių santykių dėsningumų ir reiškinių suvokimas.

„Sanito" eksperimentinės gamyklos direktorius, farm. m. kand. H. DŪDĖNAS pažymi, kad ekonomiškai mąstantys žmonės suvokia ekonominių reiškinių priežastis ir pasekmes, mato jų vystymosi tendencijas, moka visapusiškai analizuoti tikrovę.

V. BAGDONO nuomone, šiuolaikinis ekonominis mąstymas — tai pirmiausia sugebėjimas matyti galutinius liaudies ūkio rezultatus.

Doc. E. GARGASIENĖ mano, kad ekonominis mąstymas apibūdinamas kaip žmogaus savybė suvokti, suprasti ekonominių reiškinių esmę, juos pažinti ir atitinkamai orientuotis ekonominiame visuomenės gyvenime.

Šiuolaikinis ekonominis mąstymas, kaip nurodo doc. V. KINDURYS,— tai novatoriškumo, kūrybiškumo, pažangumo dvasios vyravimas darbo žmonių sąmonėje įsavinant naujus darbo metodus ir būdus, mokslo ir technikos naujoves, tai intensyvių ūkininkavimo metodų įsavinimas.

Ekon. m. dr. J. MANIUŠIS teigia, kad ekonominis mąstymas, arba protavimas, yra aukščiausia žmogaus pažintinės veiklos forma, t. y. objektyvaus pasaulio atspindėjimas ekonominėmis abstrakcijomis ir loginių ekonominių bei socialinių problemų sprendimas. Sugebėjimas mąstyti atsiranda ir vystosi praktinėje veikloje, kitais žodžiais tariant, mąstymas yra ir žmogaus (vadovų bei specialistų) dvasinės veiklos forma, sąveikaujanti su praktine veikla, kuri susijusi su analize, palyginimu, sinteze, abstrakcija, apibendrinimu siekiant aukštesnio pažinimo lygio. Naujo ekonominio mąstymo tipo formavimas, ypač vadovų ir specialistų lygiuose, kartu yra ir mokslinio mąstymo sąveika su praktine veikla, viso to produktas yra minties loginė forma kaip savotiškas mąstymo teisingumo kriterijus, patikrintas praktikoje. Moksliškai mąstant vartojami apibrėžimai, klasifikacijos, įrodymai, indukcijos, dedukcijos, hipotezės, teorijos ir t. t.

Mokslinį ir ekonominį mąstymą galima kažkiek sutapatinti, nes tai yra teorinio bei ekonominio pasaulio (dabar ir perspektyvoje) vaizdo projektavimas. Ir šis mokslinis ar ekonominis mąstymas, realizuotas praktikoje, prasiskverbia į kasdienybę ir virsta žmogaus veiklos reguliavimo priemone.

P. TVARIJONAVIČIUS pažymi, kad mąstymas prasideda ten, kur susidarė probleminė situacija, t. y. situacija, reikalaujanti pasirinkti mažiausiai iš dviejų variantų optimaliausią. Vieno iš variantų, alternatyvų pasirinkimas, t. y. sprendimo priėmimas, sudaro bet kurios mąstymo veiklos branduolį.

Vystydamas P. Tvarijonavičiaus minti dėl būtinumo tobulinti informacinį aprūpinimą ekonominio mąstymo formavimo srityje, ekon. m. kand. V. BOLŠAKOVAS nurodo, kad informacijos srautų įvairovė, nepakankamas jų sutvarkymas ir pagrįstumas neleidžia darbuotojams efektyviai orientuotis ekonomikos valdymo procesuose, surasti savo vietą ir vaidmenį tobulinant tuos procesus. Be to, nepakankamas informavimas apie išplėstinės reprodukcijos procesus, apie galimybes dalyvauti liaudies ūkio valdymo procese, panaudoti pasiūlymus valdymo ir gamybos procesams tobulinti mažina darbuotojo socialinį aktyvumą.

G. ZIMANO nuomone, labai svarbus ekonominio mąstymo bruožas yra tai, kad reikia kuo efektyviau remtis ekonominiais dėsniais, pirmiausia pagrindiniu socializmo dėsniu: viskas žmogaus labui, viskas žmogaus gerovei. Tai reiškia, kad turime galvoti apie maksimalią socialinę bei ekonominę naudą bet kuriame mūsų darbe, būtent, mažiausiomis sąnaudomis siekti geriausių rezultatų ir aukščiausios kokybės. Tai, matyt, ir yra ekonominio mąstymo pagrindas.

Kitas labai svarbus ekonominio mąstymo bruožas, jo nuomone, yra teisingas prieštaravimų ekonominiame gyvenime išsprendimas. Mes pagaliau supratome, kad be prieštaravimų nėra ir negali būti jokios raidos. Bet prieštaravimai būna įvairūs, ir negalima jų suversti į vieną krūvą. Tuomet mes nerasime metodo jiems išspręsti.

Šiuolaikiniam ekonominiam mąstymui, E. SMILGOS nuomone, didelę reikšmę turi techninės ir struktūrinės politikos ekonominis pagrindimas atitinkamose valdymo grandyse. Būtent čia, formuojant liaudies ūkio, atskirų jo šakų bei pošakių mokslinę techninę ir struktūrinę politiką, padedami pamatai tam visuomeninės gamybos socialinio bei ekonominio efektyvumo lygiui, kurį mes pasieksime per tam tikrą laiką. Matyt, šiuolaikinis ekonominis mąstymas — tai strateginių gamybos vystymo tikslų sudėtinė dalis.

Šią mintį tęsia doc. D. SOROKINAS. Jis rašo, kad šiuolaikinis mąstymas visiškai remiasi V. Lenino teiginiu, jog ekonomistas visada turi žiūrėti į priekį, į technikos pažangos pusę, kitaip jis tuoj pat atsiliks. D. Smirnovas teigia, kad sisteminis požiūris, nustatant ūkininkavimo tikslus, priemones jiems pasiekti ir ribojimus ūkininkavimo procese, yra esminis šiuolaikinio ekonominio mąstymo bruožas.

Doc. A. MEČERNIUS mano, kad šiuolaikiniam ekonominiam mąstymui būtinas integravimas plačiąja prasme — ekonominis ir techninis, organizacinis ir socialinis, tarpšakinis ir šakinis. Ekonominis mąstymas turi apimti ne tik gamybą, bet ir mokslinio tyrimo procesą. Galutinius darbo rezultatus reikia vertinti per ekonominio efektyvumo prizmę ir atitinkamai nukreipti kolektyvo tiriamąjį darbą.

Efektyvi šiuolaikinio ekonominio mąstymo kryptis, jo nuomone, yra ekonominių matematinių metodų ir ESM naudojimas. Tai gerokai atpalaiduoja darbuotojus nuo rankų darbo, sudaro sąlygas išanalizuoti daug sprendimų variantų, greičiau priimti sprendimus valdymo srityje ir pagerinti jų kokybę. Ekonominių matematinių metodų ir ESM naudojimas reiškia mokslinių valdymo metodų stiprėjimą. Tai gerokai sumažina objektyvaus veiksnio įtaką operatyvioje informacijoje, didina priimamų sprendimų patikimumą, gerokai sumažina bendrą valdymo ciklo trukmę. Žmogaus ir ESM sąveika turi tiesioginį ryšį su jo individualaus efektyvumo didėjimu ir pagaliau su socialiniu efektyvumu.

Papildydamas šį teiginį, ekon. m. kand. V. LAKIS nurodo, jog būtina tobulinti administracijos bei valdymo aparato darbuotojų ekonominį mąstymą tiek ūkinės kontrolės klausimais, tiek kitomis ekonomikos mokslo kryptimis (planavimas, apskaita, ekonominė analizė). Nuo ekonominio mąstymo lygio priklauso teisingas veiklos krypties pasirinkimas, jos kokybė. Be to, ūkinės kontrolės klausimams turi būti skiriama viena pagrindinių vietų naujo tipo ekonominio mąstymo formavimo sistemoje.

R. GRIGO nuomone, nūdienos socialistinės visuomenės raidą atitinkančio šiuolaikinio ekonominio mąstymo neįmanoma įsivaizduoti be kitų mokslų teikiamų žinių organizuoto ir nuolat atnaujinamo absorbavimo. Juk ir patys gyvenimo reiškiniai (kaip ir atskiri mokslai) yra akivaizdžiau, glaudžiau susieti, labiau priklausantys vienas nuo kito. Naujo ekonominio mąstymo sudėtine dalimi tampa socialinio valdymo teorijos, pramoninės sociologijos, socialinės psichologijos ir kitų disciplinų teikiamos žinios bei jas atitinkantys valdymo metodai.

Tobulėjanti visuomenė ir jos keičiama gamta, labai glaudžiai sąveikaudamos, sudaro vieningą visumą. Todėl labai svarbi ekonominio mąstymo formavimo sudėtinė dalis, pažymi doc. A. SUCHANOVA, dabar yra ekologinio švietimo, ekologinės kultūros tobulinimas. Ekologinė situacija, susiklosčiusi mokslinės techninės revoliucijos įtakoje, pareikalavo suformuoti (sukurti) moksliškai pagrįstą gamtos teikiamų gėrybių naudojimą, tiksliai reguliuoti žmogaus santykius su gamta, nuolat juos tobulinti.

Ekologinis veiksnys, tvirtina prof. J. MINKEVIČIUS, tai am-

žmas veiksnys. Ir jo reikšmė didės, nes gamta ne už mūsų, o mumyse, kaip ir mes gamtoje.

S. UOSIS teigia, kad ekonominis mąstymas, tai ne tik rūpinimasis ekonomika ir taupumu. Apie tai mąsto, tuo rūpinasi ir inžinierius, sociologas, juristas, žurnalistas bei agitatorius, ir propagandistas. Visi mąsto pagal savo aspektą ir logiką, kaip ne tos srities ir ne to objekto specialistai. Ekonomisto kaip ekonomikos žinovo, mąstymas turi būti kvalifikuotesnis, kylantis iš ekonomikos organizmo „fiziologijos" ir jo „fiziologinės veiklos". Todėl ekonominis mąstymas apie ekonomiką jos esmės požiūriu turi skirtis nuo mąstymo apie ekonomiką socialiniu bei moraliniu požiūriu. Ekonominis mąstymas — tai mąstymas mainų ekvivalentiškumo požiūriu.

R. RAZAUSKAS teigia, jog, kalbant apie ekonominio mąstymo turinį, reikia kiek plačiau aptarti gamybos vadovo mąstymo tipą, jo profesinį pasirengimą bei jo mąstymo struktūros formavimą. Terminas „gamybos viršininkas" šiandien jau pasenęs ir nebevartotinas. Reikia ne „viršininkauti", o vadovauti, sugebėti panaudoti visą įvairiapusį metodų ir priemonių arsenalą, kurį sukaupė valdymo mokslas. Žodžiu reikia vadovauti atsižvelgiant į išaugusį kadrų išsimokslinimo lygį, kitas socialines bei ekonomines sąlygas. Todėl reikia kalbėti ne apie vieną kurią nors vadovo veiklos pusę, o pabandyti visapusiškai įvertinti reikalavimus, keliamus šiuolaikiniam vadovui, jo veiklos turiniui, jo mąstymo tipui.

Kaip žinoma, daugelio problemų sprendimas priklauso nuo darbo efektyvumo, kuris dar lėtai didėja. Tam trukdo ne tik objektyvios aplinkybės, bet ir mąstymo inercijos jėgos. Todėl reikia pertvarkyti ūkinės veiklos stilių, ekonominį mąstymą, kad kiekvienas vadovo ir jo vadovaujamo kolektyvo žingsnis būtų ekonomiškas. Žinoma, to negalima pasiekti be vadovo gero ekonominio pasirengimo.

Nemaža minčių pateikta klausimu, kuo skiriasi šiuolaikinis ekonominis mąstymas nuo nešiuolaikinio, pasenusio arba tradicinio.

L. BULOČNIKOVA teigia, jog jau dabar aišku, kad senas ekonominis mąstymas, susiformavęs tomis sąlygomis, kai į pirmą vietą buvo keliama ne kokybė, o kiekybė, neatitinka naujų išsivysčiusio socializmo ekonomikos reikalavimų.

V. ŠLEINOTOS nuomone, nešiuolaikiniam, pasenusiam arba tradiciniam ekonominiam mąstymui būdinga pirmiausia siekimas artimiausių, iškart juntamų, vietinės reikšmės rezultatų, kuriuos kartais galima pasiekti nepaisant viso liaudies ūkio interesų. Taip yra todėl, kad dabar, sparčiai keičiantis ekonominei situacijai, ūkio mechanizmas ne visuomet skatina, tiksliau sakant nesuspėja skatinti atskirus poskyrius, kolektyvus, susivienijimus siekti labai efektyvių galutinių liaudies ūkio rezultatų.

Ekon. m. dr., prof. K. ANTANAVIČIUS sako, kad didelius nuostolius liaudies ūkiui duoda perdėtas tikėjimas administravimo galia. Kai kurie vadovai vis dar mano, kad pakanka duoti nurodymą, „paspausti" ir viskas bus padaryta (įvykdytos užduotys, pagerinta produkcijos kokybė, padidintas gamybos efektyvumas). Tačiau objektyvūs ekonominiai ir socialiniai dėsniai, ekonominis ūkio mechanizmas dažnai sukelia tokias situacijas, kai ekonominiu požiūriu yra nenaudinga vykdyti nurodymus ir užduotis, kai įmonės, kolektyvo, šakos interesai nesutampa su visuomenės interesais.

Doc. P. VANAGO nuomone, vienas tradicinio ekonominio mąstymo trūkumų yra nepakankamas visų gamybos efektyvumo didinimo veiksnių sąryšio supratimas. Tai pirmiausia pasakytina apie naujos technikos ir gamybos organizavimo sąryšį. Visiškai pagrįstai respublikos liaudies ūkio vadovai ir specialistai didelį dėmesį skiria techniniams gamybos efektyvumo didinimo veiksniams, kompleksiniam gamybos mechanizavimui ir automatizavimui. Tačiau dažnai pamirštama sena tiesa, jog blogais įrengimais, esant geram gamybos ir darbo organizavimui, galima pagaminti daugiau produkcijos negu gerais įrengimais, esant blogam organizavimui.

D. KUZMICKAS mano, kad šiuolaikinio ekonominio mąstymo kertinis akmuo turi būti gilus supratimas to teiginio, jog, norint geriau gyventi, reikia geriau dirbti. Ekstensyviai vystant gamybą, pasitelkiant gerovės kėlimui vis naujus šalies nacionalinio turto šaltinius, žmonių gyvenimo lygis ilgą laiką kilo, nežymiai gerėjant darbo kokybei. Todėl susiformavo toks vadovo stereotipas, kuris savo pagrindiniu uždavinu laikė gauti iš visuomenės minimalią planinę užduotį ir maksimalius medžiagų, finansinių ir darbo išteklių limitus, nuslėpdamas esamus rezervus ir galimybes.

S. UOSIS pažymi, kad neekonominio mąstymo pasekmės dažnai pasireiškia sprendžiant investicijų klausimus, kur neretai vyrauja lygiavos idėjos, taip pat darbo jėgos parengimo ir naudojimo srityje, demografų samprotavimuose apie darbo išteklių stoką ir apskritai ūkiskaitinėje veikloje.

Kalbėdamas apie silpnąsias tradicinio kadrų mąstymo stiliaus puses, E. SMILGA pažymi, kad šiam mąstymo stiliui būdingas aukštesnėje valdymo grandyje priimtų sprendimų neklystamumo pripažinimas. Toks mąstymo stilius kausto iniciatyvą vietose, o be iniciatyvos ir suinteresuotumo neįmanoma priimti efektyvių sprendimų. Esant tradiciniam mąstymui, paprastai analizuojama ne visa problema, o tik jos simptomai. Esant tokiam požiūriui, mūsų uždavinys — tik pašalinti nepageidaujamus, negatyvius simptomus. Esant sisteminiam požiūriui, neapsiribojame simptomų analize, o stengiamės apimti visą problemą, ištirti jos struktūrą, sudėtį ir vidinius ryšius. Priimami sprendimai tokiu atveju būna pagrįstesni, nes mąstymo kokybė ir visas sprendimų priėmimo procesas pakyla į aukštesnį lygį.

Tradicinis ekonominis mąstymas, kuris dar galutinai neįveiktas, teigia E. GARGASIENĖ, trukdo diegti daugelį naujovių, pirmiausia agropramoninę integraciją. Pavyzdžiui, rajonų agropramoniniuose susivienijimuose dažnai vyrauja siauri žinybiniai interesai, atskirų vadovų nenoras pervesti finansines lėšas į bendrus fondus, vengimas mažai rentabilių paslaugų ir darbų kitoms agropramoninio susivienijimo įmonėms.

„Apskrito stalo" organizacinis komitetas pasiūlė diskusijos dalyviams atsakyti į klausimą: kokie teiginiai, pasiūlymai, vertinimai, sutinkami mokslinėje literatūroje ir vadovėliuose, masinėje spaudoje, kadrų rengimo procese ir kasdieninėje ūkinėje praktikoje, neatitinka šiuolaikinio ekonominio mąstymo?

Atsakydamas į šį klausimą, D. SOROKINAS rašo, kad planavimas, neaprūpintas (šimtu procentų) ištekliais ir objektyviai būtinais rezervais, remiasi ne vidiniais rezervais, o akimoju. Tai silpnina valstybinę, planinę, gamybinę ir darbo drausmę ir galų gale mažina visuomeninės gamybos efektyvumą. Jo nuomone, kova už drausmės stiprinimą, atsakomybės didinimas reikalauja ne stiprinti reglamentavimą „iš viršaus", o didinti kiekvienos grandies ir kiekvieno darbuotojo savarankiškumą jų kompetencijos ribose. Šiuolaikinėmis sąlygomis įprotis vadovauti komandiniais metodais gimdo nesavarankiškumą mąstyme.

P. TVARIJONAVIČIUS kritikuoja vis dar pasitaikančius scholastinius samprotavimus ekonomikos moksle, neretus jo atitrūkimo nuo ūkinės praktikos faktus.

Šiuolaikinis ekonominis mąstymas, rašo E. SMILGA,— tai pirmiausia tikslinis požiūris ir strateginis valdymas. Be šito mums nepavyks smarkiai padidinti socialinį ir ekonominį gamybos efektyvumą. Tikslinis požiūris įpareigoja gerai žinoti aukštesniosios valdymo grandies tikslus ir mokėti kūrybiškai transformuoti juos iš aukštesniojo lygio į konkrečios organizacijos lygį. Tokiam transformavimui būtina operuoti ne izoliuotais tikslais, o jų sistema.

Šiuos teiginius atitinka V. LUKOŠEVIČIAUS išvada: labai svarbu, kad ekonominis mąstymas nebūtų pasyvus ir nestovėtų vietoje, o vystytųsi besivystant ekonominei bazei. Šiuolaikinis ekonominis mąstymas, besiremiantis šiuolaikinės socializmo ekonominės sistemos pažinimu, turi žvelgti į priekį, į ilgą visuomenės raidos perspektyvą. Tik tokiu atveju jis galės įvykdyti savo pagrindinę funkciją — užtikrinti visuomeninės gamybos efektyvumo didėjimą, bus veiksmingu įrankiu formuojant mokslinę ekonominę politiką.

EKONOMINIO MĄSTYMO IR ŪKINĖS PRAKTIKOS SĄRYŠIS BEI TARPUSAVIO ĮTAKA

Kaip žinoma, žmogus vienija savyje du pasaulius: minčių, proto pasaulį ir veikimo, darbo pasaulį. Todėl svarbi problema yra ekonominio mąstymo santykiai su ūkine praktika, su realiu žmonių elgesiu, nes nuo konkrečios žmonių veiklos priklauso ūkinės praktikos rezultatai. Apie tai rašo Uralo valstybinio universiteto profesorius, ekon. m. dr. V. OLIGINAS-NESTEROVAS. Jo nuomone, ūkio mechanizmo tobulinimo efektyvumą daug nulemia atitinkamas eilinių darbuotojų ir specialistų ekonominio, ūkinio mąstymo pertvarkymas, jų ekonominės kultūros kilimas.

Tokią pat mintį reiškia ekon. m. kand. B. DONDOKOVAS, pažymėdamas, kad nedidelio gamybos efektyvumo priežastis yra valdymo aparato darbuotojų ekonominio mąstymo atsilikimas. Su juo solidarus ir doc. A. KONDRAŠKA, kuris mano, jog neįmanoma kokybiškai pakeisti ekonomistų darbo stilių, atitinkamai nepakeitus mąstymo stiliaus.

V. POKORMLIAKO nuomone, ekonominis mąstymas gimsta ir tobulėja gamybinėje, ūkinėje veikloje (praktikoje). Be visuomeniškai reikšmingos praktikos jis neįmanomas. Pagrindinis

ekonominio mąstymo skirtumas nuo ekonominių žinių yra sugebėjimas operuoti žiniomis gamybos procese nepriklausomai nuo jos lygio.

Šiam teiginiui pritaria ir H. DŪDĖNAS, pabrėždamas, kad ekonominis mąstymas gimsta ir vystosi žmonių gamybinės veiklos procese, todėl negalima jo orientuoti tik į žinių įsavinimą. Pagrindinė ekonominio mąstymo grandis — mokėjimas operuoti įgytomis žiniomis. Ekonominis mąstymas formuojasi darbuotojams įsavinant įvairius pažinimo metodus ir būdus, todėl reikia tobulinti ekonominio kadrų mokymo sistemą kaip svarbiausią ūkinio mąstymo stiliaus formavimo priemonę.

Ar galima, apibūdinant ekonominį mąstymą, apsiriboti žmogaus turimomis ekonomikos bei valdymo mokslo žiniomis? — klausia V . BAGDONAS ir čia pat atsako — ne. Dabar nepakanka sukaupti tam tikrą ekonominių žinių minimumą. Reikia sumaniai jas taikyti praktikoje bendriems darbo rezultatams gerinti.

Ekonominės teorijos žinojimas, tvirtina V. KAVALIAUSKAS, sudaro būtiną pamatą praktinei veiklai, galimybę suvokti tai, kokia kryptimi ir kokiais būdais turi būti gerinamas ūkininkavimas.

Doc. R. MILTA daro išvadą, kad ekonominio mąstymo „kokybė" lemia žmonių elgesį gamybos procese. Čia ypač svarbus abiejų procesų — gamybos ir mąstymo dinamizmas.

J. RADŽIUKYNAS pažymi, kad pagrindiniai žmogaus ekonominės veiklos ir jo mąstymo stimulai yra poreikiai ir interesai realiame žmonių elgesyje.

Konkrečiais mūsų buities pavyzdžiais realų žmonių elgesį analizuoja ekon. m. dr. B. ŠAPIRA. Jo nuomone, dar nereti nacionalinio turto netaupaus, išlaidaus naudojimo, neūkiško patikėtų materialinių vertybių paskirstymo atvejai. Patvirtindamas tai, jis pateikia nemaža faktų.

Mūsų kasdieninis mąstymas, pažymi J. MANIUŠIS, taip pat ir naujo tipo ekonominis mąstymas susijęs su žmonių elgesiu, darbu, ir tai vadovams bei specialistams padeda orientuotis šiuolaikiniame pasaulyje, šalyje, respublikoje, tam tikroje liaudies ūkio šakoje bei konkrečiame objekte.

Asmeninio pagalbinio ūkio pavyzdžiu šią temą tęsia D. GRYBAUSKAITĖ. Jos nuomone, tarp ekonominio mąstymo ir realaus ekonominio elgesio visada yra tam tikras skirtumas. Tai sąlygoja bendras objektyvios realybės nesutapimas su jos atspindžiu žmonių sąmonėje ir žmonių elgesio priklausomybė nuo išorinių sąlygų. Išorinės sąlygos yra raktas į asmeninio pagalbinio ūkio savininkų ekonominio elgesio pažinimą. Žmonių veiksmus, susijusius su elgesiu asmeninio pagalbinio ūkio sferoje, galima vertinti kaip jų ekonominio elgesio formą. Šiuolaikiniame etape asmeninis pagalbinis ūkis yra socialistinio žemės ūkio organinė sudėtinė dalis. Todėl svarbu sudaryti objektyvias ir subjektyvias sąlygas suformuoti tokį ekonominį mąstymą ir elgesį asmeninio pagalbinio ūkio sferoje, kurie maksimaliai derintų asmeninius ir visuomeninius interesus, spręstų liaudies ūkio maisto problemą.

Lietuvos TSR MA narys korespondentas A. ŽILĖNAS pažymi, jog neretai net pakankamai išprusę žmonės ekonomiką supranta pernelyg vienpusiškai ir primityvokai. Vienų įsitikinimu, pavyzdžiui, ekonominis projekto pagrindimas jau rodo užtektiną specialisto ekonominį pasirengimą. Kiti prieštarauja ekonomistams, kad jie nenaudoja palyginti nesudėtingų matematinių modelių gamybos efektyvumui didinti, nors šiuose modeliuose visai nefigūruoja žmogus ir jo materialinis bei moralinis suinteresuotumas.

Docentai T. CHOMENTAUSKAS ir K. GLAVECKAS daro išvadą, kad ekonominis mąstymas — tai vienas žmogaus veiklos rezultatų. Jis priklauso nuo praktikos ir pats daro įtaką jai.

Apie ekonominio mąstymo ir ūkinės praktikos tarpusavio įtaką, apie ūkio mechanizmo tobulinimą kalbėjo K. Antanavičius, L. Buločnikova, H. Dūdėnas, R. Grigas, I. Oblomskaja, V. Švedas, S. Uosis.

Ūkio mechanizmas, pažymėjo V. ŠVEDAS, tai ne itin ekonominė sistema, o sudėtinga socialinė ekonominė sistema, kurios centre yra žmogus. Ūkio mechanizmas realizuojamas ne pats savaime su normų, taisyklių, ekonominių stimulų ir svertų pagalba, o per žmonių sąmonę.

K. ANTANAVIČIUS pabrėžė, kad, siekiant sukurti išsivysčiusi socializmą atitinkančius ūkininkavimo metodus ir valdymo aparatą remiantis TSKP CK 1983 m. gruodžio plenumo nutarimais, pradėta rengti visos valdymo sistemos tobulinimo kompleksinė programa. Vienas svarbiausių šios programos uždavinių — pašalinti prieštaravimus tarp interesų, ekonominių svertų pagalba suderinti ir tikslingai nukreipti žinybinius, kolektyvinius ir asmeninius interesus, panaudoti juos kaip ekonomikos efektyvumo varomąją jėgą.

H. DŪDĖNO nuomone, ūkio mechanizmo tobulinimo principai ir metodai daro lemiamą įtaką ir mokslinių techninių padalinių funkcionavimo ekonominėms formoms. Pagrindinis dėmesys turi būti skiriamas stambiems gamybiniams, moksliniams techniniams ir kitokio tipo susivienijimams, kurie būtų pagrindiniai racionalaus išteklių naudojimo organizatoriai.

Mes palaikome tą nuomonę, kuri teigia, kad kol gamintojo savarankiškumas nebus pagrįstas griežta materialine atsakomybe visuomenei ir vartotojams už patikėtus išteklius, o bus tik keičiami bei tobulinami atskiri ūkio mechanizmo elementai neatsižvelgiant į viso ūkio mechanizmo tobulinimą, tol ir nebus racionalaus visų gamybos išteklių naudojimo.

S. UOSIO nuomone, kad ekonomika būtų ekonomiška ir kad būtų suformuotos būtinos prielaidos naujam ekonominiam mąstymui, matyt, turime turėti ekonominę ekonomikos sampratą, ekonomika turi funkcionuoti sutinkamai su ekonominiais dėsniais, o gamybiniai santykiai išvystyto socializmo salygomis turi būti organizuoti pilnai socialistinio paskirstymo pagal darbo kiekį ir kokybę principu, t. y. mainų ekvivalentiškumo, o ne neekvivalentiško skirstymo pagrindu.

Visuomenės mokslų akademijos prie TSKP CK profesorė I. OBLOMSKAJA pažymėjo, jog svarbus šiuolaikinio ekonominio mąstymo bruožas yra sisteminis požiūris ir į mokymą ekonomiškai mąstyti, ir į sudarymą situacijos, kuri verstų žmones elgtis taip, o ne kitaip, įgalindama realizuoti ekonominį mąstymą. Dar vienas šiuolaikinio ekonominio mąstymo bruožas yra tai, kad žodžiai nesiskirtų nuo darbų, kad darbai atitiktų žodžius. Deja, šio sistemingumo bruožo mes nerealizuojame, nediegiame. Pavyzdžiui, visur mes rašome ir kalbame, kad rekonstrukcija 2—3 kartus sparčiau duoda efektą negu nauja statyba, kad kapitaliniai įdėjimai šiuo atveju apsimoka 2—3 kartus greičiau ir t. t. Tuo tarpu praktikoje mes įsitikinome tuo, kad įmonės vengia rekonstrukcijos, o jeigu ir imasi jos, tai prisidengdamos rekonstrukcija vis vien stato naujus cechus, barus, naujas įmones.

R. GRIGAS pabrėžė, kad galima daryti apibendrinančią išvadą, jog socializmui būdingą planingo ir proporcingo vystymosi dėsnį reikia aiškinti ne tik kaip ekonominį, o pirmiausia kaip socialinį, kaip bendrą sociologinį dėsnį. Argi mes nesame liudininkais to, kad šiandien visos visuomenės (kaip ir atskiro kolektyvo ar žmogaus) gyvenimo ir tvarkymosi sritys: gamyba, kultūra, buitis, tarpusavio santykiai, sveikatingumas ir kt.— tarpusavyje glaudžiai persipynę ir viena kitą vis labiau ir akivaizdžiau veikia.

Tai reiškia, kad ir tolesnis gamybos intensyvinimas bei socialinių rezervų atskleidimas ir naudojimas vis labiau bus susiję su šio dėsnio reikalavimais, jo pasireiškimo sąlygomis, kurioms, be kita ko, priklauso platesnio, kompleksiškesnio, nūdienos sudėtingą, prieštaringą situaciją adekvačiai suvokiančio ekonominio mąstymo formavimas. Tuo pačiu — ir valdymo sistemos pasirengimas kompleksiškai suvokti gamybos organizavimą, sugebėjimas kiekvieną techninį bei technologinį ar ekonominį bei organizacinį sprendimą grįsti ne vien ekonominio, bet ir socialinio efektyvumo kriterijais.

Profesoriai V. AŽUŠILIS ir V. BARANAUSKAS iškėlė klausimą dėl specialistų ir vadovų vaidmens ekonominiame eksperimente.

V. AŽUŠILIS rašo, jog eksperimentui įgyvendinti reikalingos didelės specialistų pastangos (ne tiek jam pasirengti, kiek įrodyti aukštesniosioms organizacijoms jo būtinumą), todėl dažnai specialistas nenori eksperimentuoti. Deja, kai kurie vadovai ir specialistai, iškalbingai įrodinėdami būtinumą tobulinti ūkio mechanizmą, eksperimentuoti, pasisakydami už mokslinės techninės revoliucijos plėtojimą, nieko nedaro, ir faktiškai stabdo kokybinius pertvarkymus ekonomikoje bei valdyme.

Tęsdamas šią mintį, V. BARANAUSKAS rašo, kad dabartinio ūkio mechanizmo globalinio tobulinimo klausimai dabar sprendžiami aukščiausiu lygiu, tuo tikslu vykdomas stambaus masto ekonominis eksperimentas. Tačiau niekuomet nereikia užmiršti, kad bet kurios visuomeninės gamybos grandies darbo efektyvumas priklauso ne tik nuo išorinių jai sudarytų ekonominių sąlygų, bet ir nuo to, kaip duotas ūkininkavimo sąlygas kvalifikuotai, kūrybingai, iniciatyviai, išradingai, atsakingai panaudoja jos vadovai, specialistai, darbininkai. Į tai ir turėtų būti orientuojamas naujoviško ekonominio mąstymo ugdymas tiek rengiant specialistus bei vadovus, tiek ir keliant jų kvalifikaciją.

R. MILTA daro išvadą, kad naujų ūkininkavimo sąlygų likimas daug priklausys nuo pasikeitimų vadovų mąstyme, veiksmuose, stiliuje ir metoduose laipsnio. Kartu ekonominės naujo-

vės parodys kadrų ekonominio mąstymo „kokybę" ir dinamizmą, sugebėjimą valdyti naujomis sąlygomis socialinius bei ekonominius procesus.

Apie neišspręstas problemas planavimo ir ypač kadrų ekonominio skatinimo srityje ugdant jų iniciatyvą ir dalykiškumą savo mintis „apskritam stalui" pareiškė T. Chomentauskas, H. Dūdėnas, K. Glaveckas, V. Švedas, G. Zimanas, A. Žilėnas, S. Uosis ir kt.

Pirmą kartą ekonominio eksperimento rezultatai parodė, rašo T. CHOMENTAUSKAS ir K. GLAVECKAS, kad vadovų ūkinė veikla pastebimai suaktyvėjo, sustiprėjo planinė, valstybinė ir darbo drausmė. Tačiau, nepaisant padidėjusios gamintojo ekonominės atsakomybės prieš vartotoją už savalaikius tiekimus, produkcijos kiekybę, kokybę ir struktūrą, vartotojas, pažeidus ūkinę sutartį, patiria didesnius nekompensuojamus nuostolius, palyginus su gamintoju, kuris yra viso to kaltininkas.

Kalbėdamas apie atsakomybės didinimo ir darbo drausmės stiprinimo problemas, doc. A. INDRIŪNAS pareiškė nuomonę: kadangi žmogus pradėjo valdyti sudėtingesnę techniką ir išaugo galutiniai jo darbo rezultatai, tai tokiu pat laipsniu turi padidėti ir jo atsakomybė kolektyvui arba visuomenei. Be to, ir tai ypač svarbu, atsakomybė turi padidėti ne tik darbininko, valdančio galingą techniką, atžvilgiu, bet ir kitų darbuotojų, kurie turi sudaryti sąlygas normaliam labai našios technikos darbui, atžvilgiu, kad laiku būtų išskirti degalai, atsarginės dalys, kelionės dokumentai ir kt. Kaip matome, objektyvios aplinkybės reikalauja didinti atsakomybę ir atitinkamai stiprinti darbo drausmę.

Didinant darbo drausmės veiksmingumą, reikia sukurti atsakomybės ir skatinimo sistemą, orientuotą į pasekmių, atsiradusių asmens ar tam tikro kolektyvo veiksmų dėka, dydį, į galutinius veiklos rezultatus. Tokia skatinimo ir atsakomybės sistema, orientuota į konkretaus asmens ar tam tikro kolektyvo realų indėlį į galutinius veiklos rezultatus, labiau negu kitos priemonės padės ugdyti sąmoningą požiūrį į darbą.

EKONOMINIS MĄSTYMAS — PROFESINIO KADRŲ PARENGIMO ELEMENTAS

Viena šiuolaikinio ekonominio mąstymo formavimo krypčių yra profesinis kadrų parengimas. Šiuo klausimu panašias mintis pareiškė J. Bagdanavičius, V. Oliginas-Nesterovas, V. Kindurys J. Radžiukynas.

J. BAGDANAVIČIAUS nuomone, socializmo ekonominių dėsnių naudojimo efektyvumas priklauso nuo to, kaip juos suvokia, žino asocijuoti gamintojai ir kaip aktyviai jie veikia, remdamiesi tomis žiniomis.

V. OLIGINAS-NESTEROVAS mano, kad ekonomikos žinojimas praplečia darbuotojo akiratį ir jo mąstymas neapsiriboja vien tam tikra darbo vieta, išeina už jos ribų, apima ekonominės ir socialinės raidos procesus jų tarpusavio sąryšyje.

V. KINDURYS teigia, kad nuolat didėja darbuotojų kvalifikacijos vaidmuo. Būtent šis veiksnys vis labiau nulemia ekonominio gyvenimo kultūrą.

J. RADŽIUKYNAS pabrėžia, jog, kaip žinoma, techninis bei technologinis gaminio tobulumas dar negarantuoja, kad jis bus įdiegtas. Tai priklauso nuo daugelio ekonominių bei socialinių sąlygų, tų aplinkybių, kuriomis jis diegiamas. Viena pagrindinių sąlygų, nulemiančių sėkmingą naujovių įdiegimą, yra vadovų požiūris į jas. Savo ruožtu vadovo požiūris į naujoves daugeliu atvejų priklauso nuo jo kvalifikacijos, ekonominio mąstymo, amžiaus, autoriteto, kultūros lygio ir pan.

Panašūs ir A. Mačerniaus, Č. Purlio, P. Vanago, L. Gaižausko teiginiai šiuo klausimu. Visi jie kalba apie konkrečias profesijas,

A. MAČERNIUS mano, kad šiuolaikinis ekonominis mąstymas neįmanomas be gilių profesinių žinių. Ekonominių matematinių metodų ir ESM naudojimas reiškia aukštesnę darbo ekonominę kultūrą ir tuo pačiu reikalauja iš darbuotojų geresnio profesinio pasirengimo. Išsimokslinimo kilimas yra svarbus rezervas darbo našumui didinti ūkinėje veikloje.

Remdamasis sociologiniais tyrimais, doc. Č. PURLYS teigia, jog būtinumas apmokyti brigadininkus ir meistrus naujo ekonominio mąstymo tipo kyla ne tik iš savikritiško jų darbo įvertinimo. Tai nurodo ir jų vadovaujami darbininkai, gana kritiškai vertinantys savo meistrų ir brigadininkų savybes. Tik kas antras darbininkas žemiausios grandies vadovus laiko gerais vadovais. Č. Purlio atliktų tyrimų duomenimis, trys ketvirtadaliai meistrų ir brigadininkų (75,2%) mano, kad brigados darbo sėkmė daug priklauso nuo jų pačių pastangų. Tokiomis sąlygomis ypač didelę reikšmę turi ekonominės, taip pat valdymo psichologijos žinios.

P. VANAGAS teigia, jog tai, kad nepakankamai suprantamas gamybos ir darbo organizavimo vaidmuo sprendžiant šiuo laikines liaudies ūkio vystymo problemas, rodo daug faktų. Vienas jų — bloga gamybos ir darbo organizavimo bei normavimo specialistų pramonės įmonėse kvalifikacinė struktūra. Kauno Antano Sniečkaus politechnikos instituto Inžinerinės ekonomikos fakulteto darbuotojai ištyrė įvairiose pramonės šakose šių specialistų struktūrą. Pavyzdžiui, respublikos mašinų gamybos įmonėse darbo organizavimo specialistai su aukštuoju mokslu sudaro 15%, su specialiuoju viduriniu — 50%, be specialaus išsimokslinimo — 35%. Tik 29% darbo organizavimo specialistų su aukštuoju mokslu sudaro inžinieriai ekonomistai, 24% — pramonės ir darbo ekonomikos specialistai, 30% — inžinieriai technikai. Dalis darbo organizavimo specialistų su aukštuoju išsimokslinimu yra ne šio profilio. Pagerinti šių darbuotojų kvalifikacinę struktūrą yra visos galimybės. Inžinerinės ekonomikos fakultete rengiami darbo organizavimo ir normavimo inžinieriai ekonomistai lengvosios, maisto, baldų, mašinų gamybos pramonės įmonėms. Tačiau kvalifikuotų specialistų darbo organizavimui gerinti, kaip rodo tyrimų duomenys, toli gražu nepakanka. tuo tarpu planavimo organai ne visiems parengtiems šios srities specialistams atsiunčia paraiškas paskirti juos į darbą.

Remdamasis kitos darbuotojų kategorijos tyrimais, L. GAIŽAUSKAS daro išvadą, jog reikia tikslingai formuoti apskaitos darbuotojų, ypač buhalterių naujo tipo ekonominį mąstymą. Buhalteris pirmiausia turi operuoti ne tik vertinėmis kategorijomis bet ir mokėti nustatyti produkcijos vartotojiškas savybes, jos paskirtį, struktūrą. Buhalterinėje apskaitoje susiformavusios mąstymo struktūros tobulinimas turi sudaryti realias prielaidas buhalterinės apskaitos informacijos kokybiniam kryptingumui gerinti.

Profesiniame kadrų parengime svarbus momentas yra darbuotojo formavimo proceso nenutrūkstamumas, daugiastadijiškumas. Šiuo klausimu susišaukia V. Oligino-Nesterovo, V. Kavaliausko, V. Pokormliako, B. Šapiros, E. Gargasienės, doc. A. Norkuvienės mintys.

Profesinio mokymo turinio problemą kelia S. Martišius, doc. L. Šnipas, V. Bagdonas, J. Ustinovič.

Inžinieriui, technikui, žemės ūkio specialistui, pagaliau kiekvienam dirbančiajam visuomeninėje gamyboje, S. MARTIŠIAUS nuomone, dabar labai rekalingos ekonominės žinios, mokėjimas atlikti savo darbą vadovaujantis efektyvaus ūkininkavimo principais. Nėra abejonės, kad brandaus socializmo laikotarpiu darbuotojo ekonominės žinios turi būti dalykiškos, konkrečios, orientuotos siekti aukštų galutinių rezultatų, greit įsavinti technikos naujoves.

L. ŠNIPAS rašo, kad dabar aukštosiose mokyklose įvesti specialūs socialinio planavimo, sociologijos kursai, atnaujinta kursinių ir diplominių darbų tematika. Studentai atlieka praktiką daugelyje respublikos įmonių. Visur, be grynai ekonominių technologinių klausimų, jie gali susipažinti su socialinių klausimų sprendimo praktika.

Ekonominis mokymas, pažymi V. BAGDONAS, turi būti glaudžiai siejamas su gamyba, tapti viena iš priemonių jos efektyvumui didinti. TSKP CK 1983 m. birželio plenumas ekonominį kadrų parengimą vertina kaip svarbią sąlygą ūkininkavimo moksliniam lygiui kelti, darbo žmonių iniciatyvai, aktyvumui vystyti gamybos valdymo srityje. Šių uždavinių negalima išspręsti vien plėtojant kvalifikuotų ekonomistų parengimą aukštosiose mokyklose. Ekonominės žinios reikalingos visiems darbo žmonėms. Vykdant mokyklos reformą, matyt, aktualu yra į vidurinės mokyklos programą įtraukti liaudies ūkio ekonomikos pradinį kursą.

Įsavinti ekonomines žinias turi padėti visa kadrų mokymo sistema. Ji turi užtikrinti praktinį įgytų žinių panaudojimą gamybinėje veikloje sprendžiant konkrečius darbo kolektyvų ekonominio gyvenimo klausimus.

Sutinkamai su mokslininkų pasiūlymais, ūkinėje praktikoje reikia neatidėliojamai nustatyti ekonominių, valdymo ir ekologinių žinių minimumą. Tokius reikalavimus, P. TVARIJONAVIČIAUS nuomone, reikia diferencijuoti priklausomai nuo liaudies ūkio darbuotojų pareigybinių kategorijų. Šie pasiūlymai praktikai nėra visai nauji. Juk seniai kasdiene norma tapo darbo apsaugos ir saugumo technikos minimumas, techminimumas ir pan. Atsižvelgiant į ekonominę ir ekologinę situaciją, kuri susidarė liaudies ūkyje, toks žingsnis, matyt, būtų visai savalaikis.

A. MAČERNIAUS nuomone, vadovaujančiųjų darbuotojų ir

specialistų užsiėmimuose reikia plačiau taikyti dalykinius žaidimus, nagrinėti gamybines situacijas naudojant skaičiavimo techniką. L. BERGERIS mano, kad ekonominio mąstymo formavimas reiškia ne tik žinių įsavinimą, bet ir sugebėjimą efektyviai naudoti jas praktikoje. Ypač svarbu mokėti numatyti tiek artimiausius, tiek tolimesnius valdymo veiklos rezultatus.

V. JAKELIS pažymi, kad didelę reikšmę moksleivių ekonominiam auklėjimui turi našus darbas mokomosios ir gamybinės praktikos metu brigadinės darbo organizavimo ir apmokėjimo formos sąlygomis, taip pat bendras darbas su kvalifikuotais įmonės darbininkais. Tai pažangi gamybinio mokymo ir gamybinės praktikos organizavimo forma.

V. AŽUŠILIS pastebi, jog dažnai į kvalifikacijos kėlimo institutus įmonės ir organizacijos siunčia ne tuos darbuotojus, kuriems reikia pakelti kvalifikaciją ir kurie duotų naudos atliekant eksperimentus, o tuos, kurie tuo momentu mažiau negu kiti reikalingi gamybai. Neretai juos siunčia kelti kvalifikacijos ne pagal savo specialybę, ne pagal užimamas pareigas, o tik tam, kad būtų kiekybiškai įvykdytas kvalifikacijos kėlimo planas.

Apie partijos rajono komiteto darbo metodus formuojant šiuolaikinį ekonominį mąstymą kalbėjo V. ŠVEDAS. Pirmiausia tai gili darbo kolektyvų ekonominių veiklos rezultatų analizė „direktoriaus valandos" metu (kas mėnesį), partijos rajono komiteto biure (kas ketvirtį). Didelį efektą duoda individualūs pokalbiai su vadovais partijos rajono komitete, kurių metu aptariami praktiškai visi vadovo gyvenimo ir veiklos klausimai. Įdomią patirtį pasidalijant pažangiu ūkininkavimo patyrimu sukaupė direktorių ir vyriausiųjų inžinierių tarybos prie partijos rajono komiteto. Prie rajono komiteto taip pat sukurta ir veikia ūkinio aktyvo mokykla „Aktualios išvystyto socializmo tobulinimo problemos", kurią lanko rajono ūkiniai vadovai. Tam tikrą vaidmenį formuojant šiuolaikinio tipo ekonominį mąstymą vaidina partijos rajono komiteto organizuojamos mokslinės praktinės konferencijos ir seminarai.

KAIP GERINTI ŠIUOLAIKINIO EKONOMINIO MĄSTYMO FORMAVIMĄ

Nemažą praktinę reikšmę turi „Apskrito stalo" dalyvių pasiūlymai gerinti šiuolaikinio ekonominio mąstymo formavimą. E. GARGASIENĖ mano, kad šiuolaikinio ekonominio mąstymo formavimas yra daugialypis, sudėtingas procesas. Jame ypatingą reikšmę turi TSKP ekonominė politika, žmogaus ekonominis išsilavinimas, jo gamybinė veikla. Ypač aktyviai ekonominio mąstymo formavimo procese dalyvauja politinė ekonomija, kurią studijuodami būsimieji vadovai ir specialistai gauna ekonominio mąstymo pagrindus. Todėl labai svarbu gerinti politinės ekonomijos dėstymą ir studijavimą, priartinant ją prie šiuolaikinės visuomeninės gamybos praktikos, drąsiau analizuoti aktualias socialines bei ekonomines problemas, neantagonistinius prieštaravimus, nurodant jų sprendimo būdus. Šiuo klausimu E. Gargasienės požiūris sutampa su J. Bagdanavičiaus, V. Kindurio, A. Kondraškos, A. Norkuvienės, R. Račkausko, A. Žilėno nuomone.

Antai A. ŽILĖNAS nurodė, kad labai svarbi ekonominio mąstymo prielaida yra masių ekonominio mokymo ir auklėjimo sistemos tobulinimas. Dabar vien „Žinijos" draugijoje propaguojant respublikoje ekonomines žinias dalyvauja daugiau kaip 3000 lektorių ekonomistų, kurie perskaito per metus daugiau kaip 2000 paskaitų.

Vienas Mokslinei ekonominei draugijai keliamų uždavinių — dalyvauti organizuojant darbo žmonių ekonominį švietimą ir auklėjimą, plačiai propaguoti mokslo, technikos pasiekimus, pažangų patyrimą, nuolat kovoti su visuomenės ekonominės raidos buržuazinėmis, smulkiaburžuazinėmis ir revizionistinėmis teorijomis. Prie Mokslinės ekonominės draugijos respublikinės tarybos prezidiumo įsteigta atskira ekonominio švietimo sekcija, kuriai pavesta metodiškai vadovauti šiam svarbiam darbo barui. Organizaciniu požiūriu svarbu ekonominio švietimo darbą reikiamai koordinuoti, pirmiausia su „Žinijos" draugijos veikla.

Svarbi ekonominio švietimo plačiąja žodžio prasme paskirtis — ugdyti visuomenės ekonominį mąstymą bei formuoti motyvuotą visuomeninę opiniją. Svarbu, kad visa visuomenė — nuo eilinių darbininkų, kolūkiečių bei tarnautojų iki ūkio vadovų ir liaudies ūkio specialistų suvoktų ne tiktai atskirus konkrečiosios ekonomikos klausimus (tai yra tiesiog būtina), bet ir sugebėtų juos įžvelgti platesniu visuomeniniu mastu, labiau apgalvotai suvokti partijos ekonominę politiką.

Taigi, ugdant visuomenės ekonominį mąstymą, apgalvotą požiūrį į ekonominius reiškinius, labai svarbu suvokti visuomenės, atskirų kolektyvų ir atskirų visuomenės narių interesus.

R. RAČKAUSKO nuomone, gerinant mokymo procesą, į pirmą vietą iškyla subjektyvūs veiksniai: dėstytojo, vadovo teorinis pasirengimas, jo sugebėjimas perteikti turimas žinias, teorijos ryšys su konkrečios įmonės ūkine veikla bei jos problemomis, klausytojų interesai ir t. t. Kitas svarbus šio proceso elementas yra siekimas objektyviai įvertinti tuos ekonominius reiškinius, kurie vyksta mūsų visuomenėje. Palaipsniui susiformavo toks vieno ar kito reiškinio aiškinimo stereotipas — pradžioje reiškinys nušviečiamas gražiausiomis spalvomis, o po to teigiama, kad yra tam tikrų trūkumų sprendžiant vieną ar kitą problemą. Reikia pažymėti, kad tai būdinga ne tik ekonominiam švietimui. Kita vertus, teikiamų žinių pagrįstumui pirmaeilę reikšmę turi geras darbo organizavimas įmonėje, ceche, brigadoje. Visos ekonominio mokymo vadovų pastangos bus beprasmės, jei tie gražūs žodžiai, pasakyti auditorijoje, prieštaraus esamai tvarkai kolektyve. Beje, ekonominio švietimo sistemoje geriau reikėtų panaudoti viduriniosios grandies specialistus — technikumų absolventus.

Ekonominio švietimo sistemos paskirtis — suteikti žmogui tokias žinias, kurios leistų įsisamoninti gamybos, paskirstymo ir vartojimo tikslus bei kriterijus. Kitaip sakant, ekonominis švietimas turi duoti žmogui ne tik pagrįstą atsakymą į jį dominančius klausimus, bet ir sukelti susidomėjimą kolektyvo gamybine veikla bei šios veiklos rezultatais.

Jei to nepasiekiame, tai galima teigti, kad atliktas darbas buvo ne tik neefektyvus, bet ir niekam nereikalingas, tai yra beprasmis.

Šiandieninis ekonominio švietimo sistemos vertinimas paremtas daugiausia kiekybiniais rodikliais: klausytojų, parašytų ir perskaitytų referatų, pranešimų skaičiumi. Tokie vertinimo kriterijai parodo tik organizacinę problemos sprendimo pusę, o esminiai momentai yra apeinami. Antra vertus, dar neturime tokių efektyvių vertinimo matų, kurie leistų nustatyti, kiek ekonominis mokymas padėjo pakelti darbo našumą, pagerinti valdymą įmonėje ar kitame kolektyve.

J. TAMOŠIŪNO nuomone, tobulinant ekonominį mąstymą, reikia gerokai padidinti darbo kolektyvų vaidmenį. Dabar patys gamybininkai turi daugiau dėmesio skirti jų gaminamos produkcijos likimui. Tuo tikslu reikia, matyt, ne tik plačiau reklamuoti gaminamą produkciją, informuoti gyventojus apie jos savybes, bet ir organizuoti daugiau firminių parduotuvių, kuriose specialistai — gamybinių įmonių atstovai informuotų pirkėjus apie produkcijos savybes, šalintų smulkius defektus, keistų kai kurias nekokybiškas detales ir pan. Kartu įmonių atstovai prekyboje turėtų sekti paklausos kitimą, laiku teikti įmonei informaciją apie pirkėjų pageidavimus tiek dėl prekių savybių, tiek ir dėl jų formos, apie tam tikros prekės rinkos imlumą. Šie atstovai turėtų užsiiminėti ir paklausos prognozavimu.

R. MILTA mano, kad formuoti šiuolaikinį mąstymą padeda ekonominio kadrų parengimo derinimas su jų atestavimu. Pavyzdžiui, respublikos vietinės pramonės įmonių vadovai pagal ekonominio mokymo rezultatus savo baigiamuosiuose darbuose turi parodyti ne tik žinias apie ekonominio eksperimento sąlygas, bet ir pateikti pasiūlymus gamybai toliau plėtoti, jos efektyvumui didinti. Šakos vadovai pagal šią medžiagą vertina vadovo savarankiškumo lygį, nustato, ar jis atitinka užimamas pareigas.

Kadrų šiuolaikiniam ekonominiam mąstymui formuoti reikalingas jų aktyvumo valdymo mechanizmas, teigia K. ZABORSKAS. Tačiau vardyti profesinį aktyvumą — ne paprastas reikalas, nes reikia žinoti pagrindines jo pasireiškimo formas ir suformuluoti jo vertinimo kriterijus bei rodiklius. Autorius skiria keturias darbuotojo aktyvumo pasireiškimo formas: dalyvavimas sprendžiant valdymo, organizavimo ir techninio vykdymo uždavinius; mokslinių valdymo metodų taikymas sprendžiant uždavinius; dalyvavimas visuomeniniuose valdymo organuose ir socialistiniame lenktyniavime; nuolatinis išsilavinimo lygio kėlimas.

A. KVEDARAVIČIUS mano, kad be esminio darbo apmokėjimo ir skatinimo sistemos pakeitimo neįmanoma pakeisti žmogaus mąstymo ir elgesio. Jis siūlo atlikti eksperimentą likviduojant lygiavą lenktyniaujančiųjų skatinime, nustačius (pagal grupes) visas vietas — nuo pirmos iki paskutinės.

Č. PURLYS, išnagrinėjęs brigadininkų bei meistrų, dirbančių brigadinės rangos sąlygomis, ekonominio mąstymo formavimo problemą, siūlo iš esmės pagerinti darbo ir jo apmokėjimo organizavimą griežtai pagal socialistinės formacijos dėsnių reikalavimus.

Prof. A. BAUBLIO nuomone, įmonių vadovai, kadrų tarnybos turi gerinti darbą su jaunais specialistais didinant jų kūrybinį aktyvumą. Niekas taip negadina darbinės nuotaikos, neslopina kū-

rybiškumo, tvirtina jis, kaip nepakankamas specialisto darbo įvertinimas. Labai svarbu, kad katedros, rengiančios kadrus liaudies ūkiui, gerai žinotų tos šakos, kuriai rengiami specialistai problemas. Tuo tikslu jis siūlo tobulinti gamybininkų ir jaunų specialistų ryšius. Taip pat reikia tobulinti ir mokymo proceso pobūdį aukštosiose mokyklose, nes keičiasi ir specialistai, ir juos rengiančių dėstytojų karta. Be to, aukštųjų mokyklų absolventų diplominiai projektai turėtų būti glaudžiau siejami su gamyba ir taikomi praktikoje.

Doc. A. KISELIS mano, kad toliau ugdant ekonominį mąstymą, didelę reikšmę turi tikslingesnis mokslinės ir mokomosios literatūros tobulinimas. Ruošiant spaudai mokslinę literatūrą, matyt, reikėtų geriau ir tiksliau nustatyti ruošiamo leidinio mokslinį lygį, taip pat jo pritaikymo galimybes. Mokomojoje literatūroje reikėtų analizuoti realius, gyvenimiškus pavyzdžius, sutinkamus kasdieninėje gamybinių įmonių ūkinės veiklos praktikoje. Antai ekonominės informacijos mašininio apdorojimo literatūroje reikėtų išdėstyti šiuolaikinius ir galimus perspektyvinius labai efektyvius duomenų apdorojimo metodus.

A. NORKUVIENĖ teigia, kad naujo tipo ekonominis mąstymas negali atsirasti iškart ir savaime. Jo formavimas priklauso nuo daugelio sąlygų: informacijos kiekio, jos kokybės, kryptingumo, šaltinių, formų ir t. t. Jo formavimo pagrindus turi dar vaikystėje padėti ikimokyklinės vaikų įstaigos ir tęsti vidurinė mokykla, aukštoji mokykla, kadrų kvalifikacijos kėlimo sistema. Tačiau ypatingas vaidmuo visoje sistemoje, jos nuomone, priklauso vidurinei mokyklai, kuri turi pasiekti, kad žmogus ne tik įgytų tam tikrų žinių, bet ir būtų išauklėtas kaip socialistinės visuomenės pilietis, aktyvus komunizmo statytojas su jam būdinga idėjine orientacija, morale ir interesais, aukšta darbo ir elgesio kultūra.

B. ŠAPIRA siūlo organizuoti materialinių išteklių ekonomijos konkursus visose įmonėse ir organizacijose, taip pat suvienyti aukštųjų mokyklų ir technikumų dėstytojus į liaudies gėrybių ekonomikos štabą prie respublikinio liaudies kontrolės komiteto. Toks štabas, jo nuomone, orientuotų dėstytojus, jiems praktiškai dalyvaujant, atskleisti liaudies ūkio šakose esamus rezervus materialiniams, darbo ir finansiniams ištekliams racionaliai naudoti.

Pokalbio prie „apskrito stalo" dalyvių pasisakymuose bei pateiktose tezėse mažai gvildenami tokie klausimai, kaip, pavyzdžiui, ką reikia daryti augančios kartos ekonominio mokymo ir auklėjimo sistemai sutvarkyti ryšium su mokyklos reforma. koks turi būti šio darbo turinys darbo kolektyvuose, šeimoje, mokykloje; kokia teigiama patirtis sukaupta šiame svarbiame darbe. Todėl tam tikrą praktinę reikšmę turi A. Bubnio ir H. Dūdėno pareikštos mintys šiuo klausimu.

ŠIUOLAIKINIO EKONOMINIO MĄSTYMO FORMAVIMO SĄLYGOS

Didelę teorinę ir praktinę reikšmę turi klausimas dėl ekonominio mokymo ir auklėjimo efektyvumo kriterijaus bei rodiklių, taip pat dėl sąlygų, reikalingų ekonominiam mąstymui ugdyti.

Naujo tipo ekonominio mąstymo formavimo sąlyga A. KONDRAŠKA laiko ūkio mechanizmo tobulinimą, kurio dėka darbininkas atsidurs kitose sąlygose ir bus priverstas mąstyti efektyvumo bei aukštų galutinių rezultatų kategorijomis. Tokios nuomonės laikosi ir V. Pokormliakas, B. Dondokovas A. Indriūnas bei kiti.

Ekonominis mąstymas bus aktyvus tik tuomet, kai ekonomikos srityje išmanančius visaliaudinio darbo kooperavimo dalyvius visuomenė skatins ekonomines žinias nuolat taikyti praktikoje. Tai daryti, V. POKORMLIAKO nuomone, galima iš esmės demokratizavus valdymą ir visur įdiegus ekonominius ūkininkavimo metodus.

V. LUKOŠEVIČIAUS ir A. INDRIŪNO nuomone, šiuolaikinio ekonominio mąstymo prielaida yra drausmės stiprinimas. J. TAMOŠIŪNAS mano, kad gamybininkų ekonominio mąstymo sąlyga ir jų atsakomybės už žmogaus poreikių tenkinimą, už pagamintos produkcijos realizavimą didinimas.

A. BUBNYS pažymi, jog ekonomines žinias moksleiviai įgyja taikomųjų disciplinų pamokose. Tam tikslui tarnauja ir fakultatyviniai užsiėmimai: „Socialistinės gamybos ekonomikos pagrindai", „Pramonės ekonomikos pagrindai", „Žemės ūkio ekonomikos pagrindai", kurių programas numatoma artimiausiu laiku iš esmės peržiūrėti.

Ikimokyklinėse įstaigose įgytus pirmuosius taupumo įgūdžius moksleiviai turi ugdyti mokykloje: tausoti jiems skirtus mokyklos reikmenis, ūkiškai prižiūrėti baldus klasėje ir t. t. Kad šie įgūdžiai būtų sėkmingai ugdomi, moksleiviai turi jausti kolektyvinį, ūkišką rūpinimąsi ir atsakomybę už visos mokyklos materialines vertybes. Tačiau vienai mokyklai nelengva ekonomiškai auklėti augančiąją kartą. Reikia, kad į šį darbą aktyviai įsijungtų šeimos, darbo kolektyvai. Ir tam yra visos sąlygos vykdant mokyklos reformą. Bendrojo lavinimo mokyklos dabar turės bazines įmones, kurių nuostatai jau patvirtinti.

J. BAGDANAVIČIAUS nuomone, naujo ekonominio mąstymo tipo įsavinimo pavyzdį turi rodyti ūkiniai vadovai ir specialistai. Iš jų reikalaujama gilių specialiųjų ir ekonominių žinių, pirmiausia — įvaldyti mokslinio socialistinės gamybos valdymo, šiuolaikinio ekonominio mąstymo pagrindus.

A. KISELIS mano, jog ekonominio mąstymo tobulinimo problemą galima išspręsti visų liaudies ūkio grandžių ekonominių tarnybų darbuotojams įvaldžius (ir naudojant) skaičiavimo techniką ir sustiprinus ryšius su organizacijomis, projektuojančiomis automatizuoto duomenų apdorojimo technologinį procesą. Tokios pozicijos laikosi ir R. RAZAUSKAS.

Tarp įvairių ekonominio mąstymo ugdymo formų, P. ŽUKAUSKO nuomone, ypatingą vietą užima ekonominio mokymo sistema, kuri pagal atliekamo darbo mastą yra gerokai pranašesnė už kitas mokymo sistemas. Ši mokymo sistema susideda iš keleto tarpusavyje susijusių elementų, kurių pagrindiniu reikia laikyti apsirūpinimą kompetentingais pedagogų kadrais, šiuo atveju — propagandistais. Šiuolaikinis propagandistų parengimas ir jų kvalifikacijos kėlimas yra objektyvus būtinumas sistemiškai sprendžiant visas ekonominio mokymo sistemos einamąsias ir perspektyvines problemas.

Svarbia ekonominio mąstymo tobulinimo sąlyga V. KAVALIAUSKAS laiko dėstytojų ekonomistų (valdymo profilio) pasirengimo lygį, nes jie yra pagrindinė figūra ugdant kadrų šiuolaikinį ekonominį mąstymą jų podiplominio mokymo procese. Iš pagrindinių savybių, sudarančių dėstytojo ekonomisto meistriškumo pagrindą, atskirai reikia išskirti idėjinį įsitikinimą ir asmenines pozicijos partiškumą, profesinį meistriškumą. Nuoširdžiai ir aistringai gali įtikinėti tik įsitikinęs žmogus. Tokio požiūrio laikosi S. MARTIŠIUS ir P. ŽUKAUSKAS.

Kaip sąlygą ekonominiu požiūriu aktyviai asmenybei formuoti ekon. m. kand. V. JUŠČIUS siūlo pagerinti antimarksistinių ekonominių teorijų kritiką. Ši kritika turi būti sisteminga ir visose ekonominio mąstymo grandyse bei stadijose atsižvelgiant į mokymo formas ir kontingentą. Antimarksistinių koncepcijų kritikos kompleksiškumas — tai visų šiuolaikinio ekonominio mąstymo formavimo grandžių pastangų suvienijimas ir koordinavimas. Ekonomistai marksistai, ūkiniai vadovai, ideologiniai darbuotojai, kitų sričių specialistai turi gerai įsavinti ne tik marksistinę-lenininę ekonominę teoriją, bet ir mokėti savarankiškai kritiškai vertinti buržuazinius ekonominės tikrovės aiškinimus. Kritinė antimarksistinių koncepcijų analizė turi padidinti ekonominio mąstymo teorinio pagrindo moksliškumą.

S. ŪSO nuomone, šiuolaikinio ekonominio mąstymo formavimo problemą galima išspręsti įdiegus sisteminį požiūrį rengiant kadrus. Dabar būtina ekonominio mąstymo, taip pat vis sudėtingesnių valdymo problemų įmonėje efektyvaus sprendimo sąlyga tampa sisteminio požiūrio diegimas (sisteminis požiūris — kai dauguma įmonėse valdymo aparato darbuotojų įvaldo sisteminės analizės ir projektavimo žinias bei įgūdžius ir tuo pagrindu pertvarko įmonės valdymo sistemą). Tačiau tam trukdo silpnas įmonių valdymo aparato darbuotojų pasirengimas sisteminės analizės ir projektavimo srityje. Todėl iškyla aktualus uždavinys — kad platūs valdymo darbuotojų sluoksniai įgytų atitinkamas žinias ir turėtų įgūdžius diegiant sisteminį požiūrį.

Organizacinio komiteto informaciniame laiške siūlyta atskleisti ir analizuoti ekonominio mokymo bei auklėjimo kriterijus Deja, ši problema konkrečiai neatsispindėjo referuojamoje medžiagoje.

Gvildenant naujo ekonominio mąstymo formavimo socialinio bei ekonominio efektyvumo klausimus, ypač buvo akcentuota, kad naujo tipo ekonominio mąstymo formavimas prisideda prie visapusiško žmogaus, kaip visuomenės pagrindinės gamybinės jėgos, ugdymo, kad ekonominiu požiūriu išsilavinęs žmogus gali aktyviai dalyvauti ne tik gamyboje, bet ir jos valdyme, greit įveikdamas pasenusius įpročius ir mąstymo stereotipus, kad ekonominis mąstymas — tai žmogaus kūrybos laidas, o kūryba — labai svarbi socialinė vertybė, visos visuomenės brandumo rodiklis.

Pasisakymus prie „apskrito stalo" bei pateiktas tezes apibendrino ir parengė spaudai doc. V. POKORMLIAKAS A. SKRIPKA, J. USTINOVIČ

ALAUS PRAMONĖS UGDYMO PROBLEMOS

Akademikas K. MEŠKAUSKAS,
J. VESELKA

Įgyvendinant Maisto programą, geriau tenkinant gyventojų poreikius, tam tikras vaidmuo tenka ir alaus bei bealkoholinių gėrimų pramonei.

Alaus gamyba mūsų šalyje, kaip ir daugelyje kitų šalių, turi senas tradicijas. Šis silpnas alkoholinis gėrimas gana plačiai vartojamas (žr. 1 lentelę, vidutiniškai vienam gyventojui per metus, litrų).

1 lentelė

	1965 m.	1975 m.	1978 m.	1980 m.
TSRS	14	22	24	23
RTFSR	14	23	25	24
Ukrainos TSR	15	27	28	27
Baltarusijos TSR	12	21	21	31
Lietuvos TSR	24,2	41,1	47,6	44,1
Latvijos TSR	22	34	38	35
Estijos TSR	28	47	61	58
Bulgarija	13,7	...	58,6	...
Vengrija	35,6	...	67,8	...
VDR	77,9	...	133,1	...
Lenkija	22,8	...	32,5	...
Rumunija	8,9	...	41,1	...
Čekoslovakija	103,2	...	145,7	...

Šiuo metu respublikoje alkoholinių gėrimų vartojimo struktūroje (skaičiuojant absoliučiu alkoholiu) alui tenka palyginti nežymi vieta. Antai jo lyginamasis svoris 1979 m. sudarė apie 13,5%, 1980 m. — 12, 1983 m. — 13%. Šį nedidelį alaus lyginamąjį svorį vartojamų alkoholinių gėrimų struktūroje iš dalies lėmė augąs stipresnių alkoholinių gėrimų vartojimas, tačiau svarbiausia — netinkamai formuojama alaus vartojimo struktūra. pasitaikantys jo realizavimo ir ypač kokybės trūkumai.

Alaus suvartojimas respublikos miestuose ir rajonuose tiek pagal lyginamąjį svorį bendrame absoliutaus alkoholio suvartojime, tiek pagal kiekį skirtingas. Tarp alkoholinių gėrimų didžiausią lyginamąjį svorį jis turi Panevėžyje (1979 m.— 22%, 1983 m.— 21%) ir Klaipėdoje (1983 m.— 19,1%), mažiausią — Kaune (1979 m.— 14,5%, 1983 m.— 14%). Tarp rajonų didžiausią lyginamąjį svorį alus užima Utenos rajone, kur jam 1983 m. teko 17,9%, kituose rajonuose jo lyginamasis svoris svyruoja nuo 9% iki 15%. Alaus suvartojimą, skaičiuojant vienam gyventojui didžiuosiuose respublikos miestuose, apibūdina 2 lentelės duomenys (litrais).

2 lentelė

	1979 m.	1980 m.	1981 m.	1982 m.	1983 m.
Vilnius	52,1	51,0	50,4	49,9	48,1
Kaunas	43,4	38,4	41,0	38,5	37,0
Klaipėda	63,0	61,6	59,0	56,1	52,5
Šiauliai	62,2	62,5	59,1	54,5	52,0
Panevėžys	64,1	59,5	57,2	56,4	57,3
Iš viso respublikoje (įskaitant rajonus)	46,8	44,1	46,2	44,8	44,7

Atskiruose respublikos rajonuose alaus suvartojimas, skaičiuojant vienam žmogui, skiriasi apie 20 l. Mažai alaus vartoja Vilniaus, Kauno, Šakių, Švenčionių rajonų gyventojai — 25—35 l, daugiausia Utenos rajono — 68 l (1983 m.).

Didelius alaus suvartojimo skirtumus iš esmės lemia ne tiek nevienodas atskirų rajonų alaus poreikis, kiek netobulas prekybos alumi organizavimas. Prekybos įmonės nėra reikiamai suinteresuotos prekiauti alumi. Prekybos darbo efektyvumui vertinti labai svarbūs du rodikliai — apyvartos plano vykdymas ir gaunamas pelnas (t. y. darbo rentabilumas), o kaip tik šių dviejų pagrindinių rodiklių atžvilgiu prekiauti alumi yra nenaudinga, palyginus su stipriais alkoholiniais gėrimais. Prekybos nuolaida prekiaujant degtine parduotuvėse yra 4%, o alumi — 20%. Tačiau, atsižvelgę į degtinės ir alaus kainas, matome, kad degtinės realizavimas yra apie penkis kartus vertingesnis negu alaus. Tas pat yra ir apyvartos plano vykdymo požiūriu.

Be to, alus yra palyginti greitai gendantis produktas; tai didina prekybininkų riziką ir atsakomybę už savalaikį alaus realizavimą. Alaus pardavimas reikalauja taip pat daugiau darbo sąnaudų. Čia daugiau ir nelengvų krovimo darbų, daug didesnė taros apyvarta. Todėl prekybos darbuotojai ne per daugiausia rūpinasi geriau prekiauti alumi, dirbtinai mažina jo paklausą.

Tuo tarpu faktiškai pasiektas alaus suvartojimo lygis respublikoje yra gerokai mažesnis negu reali gyventojų paklausa. Tai savo ruožtu didina stiprių alkoholinių gėrimų vartojimą su visomis neigiamomis pasekmėmis.

Pokario metais respublikos alaus pramonės raidoje išsiskyrė du gana ryškūs etapai. Pirmasis etapas — tai paveldėtų įmonių rekonstravimas, jų gamybinių pajėgumų didinimo bei techninio pertvarkymo etapas, kuris truko iki 1975 m., ir antrasis, susijęs su stambiausio ir moderniausio Utenos alaus kombinato atidavimu naudoti 1977 m.

Iki 1970 m. alaus ir salyklo gamybiniai pajėgumai pasikeitė labai mažai. Alaus gamybiniai pajėgumai išaugo tik apie 800 tūkst. dal, salyklo — beveik nepakito. Buvo kiek patobulinta organizacinė valdymo struktūra: prie Panevėžio „Kalnapilio" alaus daryklos prijungta „Biržų alaus" darykla, o prie Šiaulių „Gubernijos" — Mažeikių „Kibirkštis".

Smarkiai alaus pramonės gamybiniai pajėgumai išaugo 1970—1975 m. Šiuo laikotarpiu gamybiniai pajėgumai padidėjo 4,5 mln. dal alaus per metus. Buvo rekonstruota Klaipėdos „Švyturio" alaus darykla, padidinti jos gamybiniai pajėgumai, įmonė tapo specializuota — tik alui ir bealkoholiniams gėrimams gaminti (nutraukta net salyklo gamyba).

Šiuo laikotarpiu Panevėžyje buvo pastatyta 10 tūkst. t pajėgumo salyklidė. „Kalnapilio" pajėgumai išaugo beveik dvigubai, 0,8 mln. dal išaugo „Gubernijos", 0,3 mln. dal — Vilniaus „Tauro" alaus daryklos gamybiniai pajėgumai. Iš viso 1970—1975 m. alaus daryklų gamybinai pajėgumai išaugo daugiau kaip 4 mln. dal per metus, salyklo — 8 tūkst. t. Buvo padidinti ir bealkoholinių gėrimų bei mineralinio vandens gamybiniai pajėgumai.

1974 m. buvo pradėtas statyti 7,2 mln. dal galios alaus kombinatas Utenoje; 1977 m. jis pateikė pirmąją produkciją. 1978 m. šiame kombinate stojo į rikiuotę salyklo, 1979 m.— bealkoholinių gėrimų gamybiniai pajėgumai. Šio kombinato atidavimas naudoti beveik trečdaliu padidino alaus gamybos ir bealkoholinių gėrimų, 50% salyklo gamybinius pajėgumus. Kombinate buvo pradėta gaminti visiškai nauja produkcija — bealkoholiniai gėrimai „Pepsi kola" ir „Fanta". Įmonė aprūpinta alaus misos virimo katilais, talpiais — 1050 hl — alaus brandinimo tankais. 1983 m. įmonėje sumontuotos 18—20 tūkst. butelių per val. našumo alaus ir bealkoholinių gėrimų pilstymo linijos. Tačiau, nesant reikiamų sąlygų alaus realizavimui, kombinato pajėgumai nėra pakankamai panaudojami. (Nemaža dalis produkcijos realizuojama rajonuose ir kaimo vietovėse.) „Tauro", „Ragučio", „Švyturio" bei „Gubernijos" alaus daryklos turi palankesnes realizavimo sąlygas. Apskritai respublikos alaus pramonėje nemaži rezervai gamybiniams pajėgumams geriau panaudoti. 1983 m. alaus gamybos pajėgumų panaudojimo koeficientas atskirose įmonėse gerokai svyravo: žemiausias (0,77) buvo „Ragutyje" ir aukščiausias (0,97) — „Švyturyje".

Alaus pramonėje, kaip ir daugelyje kitų pramonės šakų, būtina gerinti gamybos organizavimą, kuris apima visą vieningą gaminamo produkto gamybos procesą, pradedant atitinkamos kokybės žaliavų gavimu ar išauginimu, jų kokybės išsaugojimu, produkcijos gerinimu ir baigiant reikiamu visuomeninio šios produkcijos poreikio patenkinimu.

Lemiamos įtakos gaminamo alaus kokybei ir jo savikainai turi salyklas (savikainos struktūroje jis sudaro 65—70%). Lietu-

vos sąlygomis rūšiniais ir salykliniais miežiais pripažintos „Gintarinių" ir „Nadės" veislės. Salyklui tinkamų miežių auginimas, nuėmimas, išrūšiavimas ir panaudojimas turi savo specifiką, palyginus su pašariniais. Auginant pašarinius miežius ir naudojant daugiau azotinių trąšų, didėja miežių baltymingumas; miežiai, kurių baltymingumas viršija 11%, kaip mano Belgijos specialistai, sąlyklo gamybai netinka. Iš jų pagamintas alus turi blogą koloidinį nusistovėjimą, linkęs drumstis, blogai filtruojasi, reikiamai nesubręsta, pablogėja skonis, stabilumas, galiausiai mažėja gamybos efektyvumas. Alaus kokybės gerinimas, ypač jo garantinio realizavimo laiko prailginimas, yra viena aktualiausių alaus pramonės problemų; nuo to nemaža priklausys tolesnės alaus pramonės augimo galimybės ir gamybos efektyvumo didinimas.

Daugelyje šalių, turinčių išvystytą alaus ir bealkoholinių gėrimų pramonę (VDR, Čekoslovakijoje, VFR, Belgijoje ir kt.), garantinis nepasterizuoto alaus laikymo terminas siekia iki 6 savaičių, o pasterizuoto — iki vienerių metų; respublikos pramonės gaminamo nepasterizuoto alaus — 7 paros, pasterizuoto — vienas mėnuo.

Respublikos žemės ūkio įmonės, auginančios salyklinius miežius, turi pirmiausia gerinti jų kokybę. Kartu augintojus reikia ir atitinkamai skatinti, kad jų salykliniams miežiams auginti įdėtas darbas apsimokėtų. Alaus pramonei pateikiami salykliniai miežiai turi būti ypač geros kokybės, surūšiuoti pagal stambumą, baltymingumą, ekstraktingumą, luobelę, laikomi optimaliomis sąlygomis.

Be to, iškyla kita problema: kaip pasiekti, kad išauginti miežiai, neprarадę savo kokybės, patektų į salyklo gamybą. Dabar jie paruošų ir saugojimo laikotarpiu gerokai pablogėja. Tad salyklo gamybai patenka prastesnės kokybės miežiai. Taigi, kur turi būti sukoncentruoti svertai, reguliuojantys auginamų miežių kokybės gerinimą, užtikrinantys optimalias jų saugojimo sąlygas? Racionaliausiai šios problemos galėtų būti išspręstos, koncentruojant salyklo gamybą ir kartu suteikiant alaus gamintojams didesnes teises ir materialinius svertus tiesioginiams ūkiniams ryšiams su žemės ūkio įmonėmis stiprinti.

Šiuo metu visos respublikos alaus daryklos, išskyrus Klaipėdos „Švyturį", turi savo salyklides. Tačiau poreikius savo gamyba patenkina tik Panevėžio gamybinis susivienijimas „Kalnapilis" ir Utenos alaus kombinatas. Kitose alaus įmonese salyklidės smulkios, tad kasmet iš kitur tenka įsivežti 4—5 tūkst. t salyklo. Mažose salyklidėse salyklo savikaina 30 rb didesnė negu „Kalnapilio" susivienijime.

Alaus pramonės ugdymo perspektyvos iš esmės priklauso nuo to, kaip bus sugebama gerinti alaus kokybę, plėsti jo asortimentą. Be gero salyklo ši problema praktiškai neišsprendžiama. Išsprendus alaus kokybės gerinimo, asortimento plėtimo klausimus, poreikis alui išaugs ir salyklo trūks apie 20—30 tūkst. t per metus. Kaip parodė praktika, nežymiai plėsti salyklo pajėgumus kiekvienoje alaus įmonėje — neracionalu. Ne tik neracionaliai panaudojami kapitaliniai įdėjimai, bet ir nesukuriama šiuolaikinė materialinė techninė bazė, užtikrinanti optimalų salyklinių miežių ir salyklo saugojimą, be to, negalima tinkamai organizuoti tiesioginių ūkinių ryšių su žemės ūkio įmonėmis. Tikslinga koncentruoti salyklo gamybą dviejose alaus įmonėse — „Kalnapilio" susivienijime ir Utenos alaus kombinate. Salyklo gamybos koncentravimas, gaminant 30 mln. dal alaus per metus, duotų 2—2,5 mln. rb metinę ekonomiją.

Gerinti alaus kokybę, plėsti jo asortimentą reikalauja ne tik būtinumas didinti gamybos efektyvumą, bet ir socialiniai motyvai. Geros kokybės alus (nebūtinai stiprus) padėtų mažinti stiprių alkoholinių gėrimų vartojimą. Šiuo metu kai kuriuose rajonuose alaus suvartojimo lygis, taip pat buvusios tradicijos leidžia teigti, kad alaus vartojimas (išsprendus jo kokybės gerinimo, asortimento plėtimo klausimus) didės.

Šiuo metu iš prekybos tinklo praktiškai dingo „Kovo", „Biržiečių", „Maskvos" alus, retai pasirodo „Kauno", „Porteris". Pastoviai galima nusipirkti tik „Žigulinio" ir „Sostinės" alaus, nėra kokybiško šviežio alaus.

Apskritai galima teigti, kad dabar ne alaus pramonė prisitaiko prie gyventojų poreikių, o vartotojas turi taikytis prie alaus pramonės interesų. Pramonė negamina reikiamo alaus asortimento, o pirkėjas perka, ką randa.

Apskaičiuodami perspektyvinį alaus poreikį, mes darome prielaidą, kad alaus pramonė ateityje pateiks bent seną, daug platesnį negu dabar rūšinio alaus asortimentą, buvusį 1950—1970 m., nors tada alaus pramonės pajėgumai ir nebuvo didesni.

Vystantis techninei pažangai, bendra tendencija yra įmonių stambinimas, jų gilesnis specializavimas, nes šiuolaikinės našios mašinos ir įrengimai gali būti efektyviai panaudoti tik esant dideliam gamybos mastui. Tačiau kiekvienu konkrečiu momentu racionalus įmonės dydis turi tam tikrą apibrėžtą ribą, kurią lemia ne tik techninė pažanga, bet ir poreikio vystymosi ypatumai. Skaičiavimai rodo, kad respublikos sąlygomis racionalus alaus įmonės dydis yra 4—5 mln. dal alaus ir apie 1 mln. dal bealkoholinių gėrimų per metus, neskaitant salyklo gamybos. Tokio dydžio įmonė užtikrina mažiausias visumines sąnaudas 1 mln. dal alaus.

Nemaža alaus pramonėje yra ir kitų spręstinų problemų. Tai įmonių specializavimo gilinimas, teritorinio alaus gamybos organizavimo tobulinimas. Aktualūs alaus pramonės tolesnio vystymo klausimai, pirmiausia gamybos efektyvumo didinimas, galėtų būti sėkmingiau sprendžiami, sukūrus respublikoje alaus pramonės gamybinį susivienijimą, atitinkamai išplėtus jo ūkines teises, padidinus materialinį suinteresuotumą ir atsakomybę už savo veiklos rezultatus.

EKONOMINIŲ MATEMATINIŲ ALGORITMŲ KONKURSO REZULTATAI

Mokslinėje ekonominėje draugijoje

Susumuoti ekonominių matematinių algoritmų konkurso, kurį surengė Mokslinės ekonominės draugijos respublikinės valdybos ekonominių matematinių metodų ir automatizuotų sistemų sekcija, rezultatai.

Tai pirmasis tokio pobūdžio konkursas respublikoje. Konkursui buvo pateikti 7 darbai (iš šešių organizacijų), kuriuose sprendžiamos aktualios respublikos liaudies ūkiui socialinės, ekonominės ir valdymo problemos. Konkursas vyko pagal keturias darbų grupes (nuostatus žr. „Liaudies ūkis", 1984, Nr. 6, p. 25).

Darbų grupėje, skirtoje respublikos liaudies ūkio problematikai, pirma vieta paskirta Liaudies ūkio planavimo ir ekonomikos mokslinio tyrimo instituto vyresniajam moksliniam bendradarbiui **A. Klasauskui** ir Valstybinio V. Kapsuko universiteto ekonominės kibernetikos katedros docentui, ekon. m. kand. **K. Ž. Svetikui** už darbą „REGIONO SOCIALINĖS INFRASTRUKTŪROS OBJEKTŲ IŠDĖSTYMAS". Šis darbas skirtas respublikos socialinės infrastruktūros (mažmeninė prekyba, buitinis aptarnavimas, bendrojo lavinimo mokyklos, stacionarinės medicininio aptarnavimo įstaigos ir kt.) objektų racionalaus išdėstymo koncepcijos formavimui ir skaitiniam jos realizavimui Valstybinio plano komiteto APSS sudėtyje. Praktiniai darbo rezultatai panaudoti sudarant Respublikos gamybinių jėgų išdėstymo programą iki 2000 metų.

Antra vieta minėtoje grupėje paskirta Mokslų Akademijos Ekonomikos instituto vyresniesiems moksliniams bendradarbiams ekon. m. kandidatams **V. Rutkauskui** ir **V. Navickui** už darbą „VISUOMENINIO PRODUKTO REPRODUKCIJOS MODELIAVIMAS". Darbe pateikta modelių sistema, kurios struktūra bei funkcionavimo mechanizmas pasižymi kompleksiniu regiono išplėstinės reprodukcijos atspindėjimu per atskirų visuminio visuomeninio produkto elementų formavimosi ir sąveikos mechanizmą trijų pagrindinių reprodukcijos stadijų požiūriu, būtent: gamybos, paskirstymo ir vartojimo. Ši modelių sistema naudojama sudarant Respublikos kompleksinės mokslo ir technikos pažangos programos iki 2010 metų (pagal penkmečius) kontrolinius skaičius.

Darbų grupėje, skirtoje agropramoninio komplekso problematikai, antra vieta paskirta Žemės ūkio ministerijos skaičiavimo centro jaunajam specialistui **A. Balčiui** už darbą „DIALOGINĖ VEISLINIŲ BULIŲ KARTOTEKA". Darbas skirtas gal-

EKONOMIJA IR TAUPUMAS

APSKAITA IR KONTROLĖ RACIONALIAI NAUDOJANT MEDŽIAGAS

Doc., ekon. m. kand. A. JANKAITIENĖ,
J. ŽVINAKIS
Alytaus LKP 60-mečio medvilnės kombinato vyriausiasis buhalteris

Socialinio ir ekonominio šalies vystymo uždavinius, iškeltus TSKP XXVI suvažiavime, galima įgyvendinti tik visokeriopai keliant visuomeninės gamybos efektyvumą, didinant darbo našumą visose liaudies ūkio grandyse, taupiai naudojant darbo, materialinius ir finansinius išteklius.

Tekstilės pramonė yra viena imliausių žaliavoms ir medžiagoms. Jų sąnaudos atskirose tekstilės pramonės šakose sudaro iki 90% visų gamybos išlaidų. Todėl žaliavų bei medžiagų apskaitos ir valdymo tobulinimas, reikiama jų apsauga ir racionalus panaudojimas yra būtinos prielaidos gamybos efektyvumui kelti, produkcijos gamybai didinti, jos savikainai mažinti.

Medžiagų judėjimo centriniuose įmonės sandėliuose apskaitos klausimai pakankamai plačiai nušviesti normatyviniuose dokumentuose, mokslinių bei praktinių buhalterines apskaitos darbuotojų darbuose. Be to, medžiagų judėjimo apskaita sandėliuose, atskirose pramonės šakose, įmonese nedaug skiriasi. Tuo tarpu žaliavų ir pagalbinių medžiagų sunaudojimo gamyboje apskaitos organizavimas priklauso nuo įmonės dydžio ir struktūros, technologinio proceso ir darbo organizavimo pobūdžio, gamybos masto ir ritmingumo bei daugelio kitų aplinkybių. Todėl atskirose įmonėse medžiagų sunaudojimo apskaitos ir kontrolės klausimai sprendžiami įvairiai.

Daugelyje tekstilės pramonės įmonių medžiagos į gamybą išduodamos pagal limitines išėmimo korteles, kurios išrašomos mėnesio planiniam gamybos dydžiui kiekvienai medžiagai skyrium. Taigi seka, kad sunaudotų gamyboje medžiagų kiekis ir nomenklatūra kontroliuojami iš anksto, limituojant jų išdavimą į gamybą, o vėliau sutikrinant faktinį medžiagų sunaudojimą su normatyvine išeiga pagal faktinį produkcijos pagaminimą per mėnesį. Tačiau toks kontrolės būdas neefektyvus — geriausiu atveju konstatuojame medžiagų pereikvojimo ar ekonomijos faktą kito mėnesio pradžioj. Jokios medžiagų pereikvojimo ar ekonomijos kontrolės gamybos proceso metu čia nėra. Išduotų iš sandėlio medžiagų vertė paprastai nurašoma į gamybos išlaidas. Tuo tarpu paimtos medžiagos gamyboje dažnai sunaudojamos nevisiškai. Apie tai buhalterijoje sužinoma, pasibaigus ataskaitiniam mėnesiui, kai cechai pateikia ataskaitas apie sunaudotas medžiagas ir jų likučius gamyboje. Buhalterijoje ataskaitų duomenys sutikrinami su sintetinės apskaitos duomenimis. Jeigu išduotų iš sandėlio medžiagų vertė nesutampa su sunaudotų gamyboje per mėnesį medžiagų verte, tai pagal išvestą skirtumą koreguojami sintetinės medžiagų apskaitos žiniaraščiai, t. y. stornuojamos sumos. Taigi praėjusį mėnesį faktiškai sunaudotų medžiagų kiekis ir vertė išaiškinama einamojo mėnesio 3—4 darbo dieną. Tuo tarpu limitinės kortelės šiam mėnesiui išrašomos praėjusio mėnesio 25—27 d. planiniam mėnesio gamybos dydžiui, neįvertinant praėjusio mėnesio medžiagų pereikvojimo ar ekono-

---

vijų veislininkystės informacinei skaičiavimo sistemai tobulinti (Žemės ūkio ministerijos šakinės AVS sudėtyje), naudojant trečios kartos ESM ir duomenų bazių valdymo sistemą „Seti". Įdiegus šį darbą respublikos žemės ūkyje, bus gaunamas 39 tūkst. rb metinis ekonominis efektas. Vertinimo komisija šį darbą pripažino geriausiu iš jaunųjų specialistų darbų.

Darbų grupėje, skirtoje šakų, ministerijų (žinybų) ir miesto ūkio problematikai, pirma vieta paskirta Lietuvos TSR finansų ministerijos informacinio skaičiavimo centro darbuotojams — techn. m. kand. **A. Dembauskui**, techn. m. kand. **B. Vaičiuliui**, ekon. m. kand. **V. Stoškui**, **G. Kveselaitienei** už darbą „ADAPTYVINIS FINANSINIŲ RODIKLIŲ OPERATYVINIO PROGNOZAVIMO MODELIS". Darbas skirtas finansinių rodiklių prognozavimui trumpam laikotarpiui atsižvelgiant į metų laikotarpyje pasireiškiančius sezoninius svyravimus. Šios prognozės yra išeities taškas sudarant ir koreguojant respublikos biudžeto pajamų einamuosius planus. Modelio pagalba formuojami trys biudžeto pajamų prognozių variantai: optimistinė, vidutinė ir pesimistinė prognozės. Modelis įtrauktas į Finansų ministerijos AFSS antros eilės sudėtį.

Darbų grupėje, skirtoje rajonų, susivienijimų, pramonės ir žemės ūkio įmonių (organizacijų) problematikai, pirma vieta paskirta Elektrografijos mokslinio tyrimo instituto darbuotojams — **G. Varaneckienei**, **D. Gripinskui**, **B. Penkovaitei** už darbą „MOKSLINIŲ TIRIAMŲJŲ IR PROJEKTAVIMO DARBŲ RACIONALAUS PLANAVIMO SISTEMA". Šio darbo taikymas praktikoje leidžia išspręsti tokius uždavinius: apskaičiuoti mokslinio tyrimo ir projektavimo darbų sąmatinę vertę; sudaryti detalius temų bei darbų sąrašus; sudaryti penkmetinius, metinius, ketvirtinius organizacijos ir struktūrinių padalinių tematinius planus; sudaryti ketvirtines ir mėnesines struktūrinių padalinių apyskaitas; kontroliuoti darbų vykdymą; apdoroti individualias gamybines užduotis; apskaičiuoti išlaidų sąmatas; apdoroti statistinius duomenis sudarant darbo sąnaudų normatyvus. Darbe sudaryta skaičiavimo sistema funkcionuoja kaip įmonės kompleksinės valdymo sistemos dalis.

Antra vieta šioje grupėje paskirta Lietuvos TSR ryšių ministerijos respublikinio informacinio skaičiavimo centro darbuotojams — techn. m. kand. **M. Sarinui** ir **A. Gontmacheriui** už darbą „ŽINYBINĖS PRENUMERATOS DUOMENŲ APDOROJIMO ALGORITMAS". Darbas, skirtas žinybinės prenumeratos duomenims apdoroti, įdiegtas „Sąjunginės spaudos" Vilniaus m. agentūroje. Metinis ekonominis efektas įdiegus šį darbą sudaro 3,1 tūkst. rb.

Trečia vieta šioje grupėje paskirta Elektrografijos mokslinio tyrimo instituto jaunosioms specialistėms — **V. Martinkutei** ir **V. Grigaravičienei** už darbą „DARBUOTOJŲ DALYKINIŲ SAVYBIŲ ĮVERTINIMAS NAUDOJANT PROFESINIUS DEMOGRAFINIUS PAREIGYBIŲ MODELIUS". Šio darbo taikymas praktikoje leidžia įvertinti darbuotojų dalykines savybes sutinkamai su normatyviniais profesiniais demografiniais pareigybių modeliais.

Vertinimo komisijos nutarimu, darbų, užėmusių atitinkamose grupėse pirmas vietas, autoriai bus apdovanoti Mokslinių techninių draugijų respublikinės tarybos garbės raštais.

Vertingiausiu vertinimo komisija pripažino **A. Kalasausko** ir **K. Ž. Svetiko** darbą „REGIONO SOCIALINĖS INFRASTRUKTŪROS OBJEKTŲ IŠDĖSTYMAS". Jo autoriams paskirta pirmoji premija. Antroji premija paskirta už darbą „ADAPTYVINIS FINANSINIŲ RODIKLIŲ OPERATYVINIO PROGNOZAVIMO MODELIS", trečioji — „VISUOMENINIO PRODUKTO REPRODUKCIJOS MODELIAVIMAS".

Šis konkursas sukėlė nemažą respublikos mokslininkų ir specialistų susidomėjimą, todėl tikimės konkursą organizuoti ir ateityje.

Mokslinės ekonominės draugijos respublikinė valdyba dėkoja visiems konkurse dalyvavusiems autoriams už didelį darbą sprendžiant respublikos liaudies ūkiui aktualias socialines, ekonomines ir valdymo problemas (naudojant ekonominius matematinius metodus ir modelius). Visa tai leidžia pasiekti didesnį materialinių, finansinių ir darbo išteklių efektyvumą, geresnius galutinius liaudies ūkio rezultatus.

Techn. m. kand. A. DEMBAUSKAS
Ekonominių matematinių metodų ir automatizuotų sistemų sekcijos pirmininkas

mijos. Vadinasi, gamybininkai, nepriklausomai nuo to, kaip jie sunaudojo medžiagas praėjusį mėnesį, vėl gauna visą medžiagų kiekį, reikalingą planiniam gamybos dydžiui įvykdyti. Visa tai neskatina ekonomiškai naudoti materialinius išteklius.

Kaip minėjome, galutinis rezultatas apie medžiagų sunaudojimą (pereikvojimą ar ekonomiją) paaiškėja tik pasibaigus mėnesiui. Beje, kiek išduota į gamybą (bet ne kiek sunaudota) medžiagų, operatyviai galima būtų matyti iš limitinių išėmimo kortelių; tačiau jas naudojant pasunkėja duomenų surinkimas. Jeigu limitines korteles rinksime iš sandėlių ir apdorosime jų duomenis kasdien, o po to jas grąžinsime, tai, žinoma, turėsime gana operatyvias žinias apie medžiagų išdavimą į gamybą. Tačiau praktiškai taip nedaroma, limitinės kortelės pateikiamos vieną kartą, pasibaigus ataskaitiniam mėnesiui. Todėl per mėnesį apie limituojamų medžiagų išdavimą, t.y. gamybos aprūpinimą jomis, nieko nežinoma. Tiesa, darbuotojai teigia, kad papildomam medžiagų gavimui yra naudojami signaliniai dokumentai — kitos spalvos limitinės kortelės, reikalavimai ir t.t., kurie signalizuoja apie nukrypimus nuo limito. O kaip iš tikrųjų yra? Konkrečiai medžiagai limitinė išėmimo kortelė išrašoma visam mėnesiui. Tarkime, struktūrinis padalinys iki mėnesio 25 d. limitą išnaudojo ir dabar tą medžiagą išsirašo pagal vienkartinius signalinius reikalavimus. Taigi pereikvojimo faktą sužinome tik mėnesio pabaigoje, kai tuo tarpu pereikvojimo priežastis ir kaltininkus reikėjo žinoti visą mėnesį.

Be to, tekstilės pramonės įmonėse limituojama (nustatytos sunaudojimo normos) tik apie trečdalis gamyboje naudojamų medžiagų. Kitos medžiagos iš sandėlių išduodamos pagal vienkartinius reikalavimus. Naudojant šiuos dokumentus, medžiagų sunaudojimo gamyboje kontrolės nėra. Antra vertus, ir limituojamos medžiagos dažnai keičiamos kitomis, o pastarosios iš sandėlio išduodamos pagal vienkartinius reikalavimus. Vadinasi, limitinė kortelė konkrečiai medžiagai buvo išrašyta veltui. Iš to, kas pasakyta, matyti, kad, esant tokiai medžiagų išdavimo ir jų sunaudojimo gamyboje tvarkai, limitinės išėmimo kortelės nepatenkina šiuolaikinių gamybos išlaidų apskaitos reikalavimų.

Kita svarbi medžiagų sunaudojimo gamyboje apskaitos problema — faktinis sunaudotų medžiagų kiekio nustatymas pagal faktinę gamybos apimtį. Kaip minėta, limitinės kortelės išrašomos planiniam gamybos dydžiui, bet dažnai jis viršijamas arba neįvykdomas. Vadinasi, žaliavų ir medžiagų sunaudojama mažiau arba daugiau palyginti su skirtu limitu. Taigi, norint išaiškinti konkrečių medžiagų pareikvojimą arba ekonomiją, reikia tiksliai nustatyti faktinį medžiagų sunaudojimą faktiniam gamybos dydžiui. Šį darbą būtų nesunku atlikti, jeigu įmonėse, atskiruose struktūriniuose padaliniuose būtų vedama tiksli medžiagų išdavimo į darbo vietas, barus, brigadas apskaita. Tačiau kai kuriose tekstilės pramonės įmonėse pagalbinių medžiagų išdavimas iš cechų sandėlių neįforminamas jokiais dokumentais. Netgi yra tokia praktika, kad medžiagų išdavimas iš centrinių įmonės sandėlių automatiškai prilyginamas tų medžiagų sunaudojimui gamyboje. Tai, be abejo, klaidinga praktika. Pasibaigus mėnesiui, įmonės struktūriniai padaliniai pateikia ataskaitas apie medžiagų sunaudojimą ir jų likučius gamyboje, tačiau tomis žiniomis tenka abejoti, nes inventorizacijų metu nustatyti gamyboje žaliavų ir pagalbinių medžiagų likučiai ne visada sutampa su ataskaitose pateiktais likučiais. Vadinasi, medžiagų sunaudojimo gamyboje ataskaitos sudaromos formaliai, faktiškai nenustatant faktinių medžiagų likučių gamyboje. Tokiomis sąlygomis sugretinimas su normomis taip pat tampa formaliu ir neparodo tikrojo medžiagų pereikvojimo ar ekonomijos.

Nemažiau svarbi problema — žaliavų ir pagalbinių medžiagų sunaudojimo normavimas. Tenka pastebėti, kad dabartinė normų nustatymo praktika toli gražu nepatenkina nūdienos reikalavimų. Pagrindinė priežastis ta, kad tekstilės pramonės įmonėse nevisiškai įdiegta vidinė ūkiskaita, ir todėl ekonominiai techniniai rodikliai, nuo kurių priklauso medžiagų sunaudojimas, imami sustambinti visos įmonės gamybos mastu, o ne konkretaus struktūrinio padalinio, brigados ir pan. mastu. Pavyzdžiui, Alytaus medvilnės kombinate yra trys didelės gamybos: verpimo, audimo ir taurinimo. Kiekvienoje gamyboje žaliava perdirbama keliose apdirbimo stadijose. Tuo tarpu net ir pirmųjų perėjimų (fazių) žaliavų ir pagalbinių medžiagų sunaudojimo normos priklauso nuo visos gamybos galutinio produkto — verpalų gamybos masto. Tokia normų nustatymo praktika neskatina taupiai naudoti žaliavas ir medžiagas atskiruose technologiniuose perėjimuose. Būtina normas nustatyti ir faktinį sunaudojimą apskaityti pagal atskirų perėjimų techninius ekonominius rodiklius.

Diegiant normatyvinį gamybos išlaidų apskaitos ir produkcijos savikainos kalkuliavimo metodą, smarkiai išauga apdorojamos informacijos mastas. Juk reikia išaiškinti žaliavų ir medžiagų sunaudojimo nukrypimus brigadoje, bare, ceche per pamainą, savaitę, dekadą ir t. t., palyginant faktinius sunaudojimo duomenis su normatyviniais faktiniam gamybos dydžiui. Be to, reikia operatyviai išaiškinti nukrypimų priežastis bei kaltininkus. Taigi, norint, kad normatyvinis apskaitos metodas duotų laukiamus rezultatus, reikia kasdien operatyviai išaiškinti nukrypimus nuo normų. Tokiam darbui atlikti reikalingos papildomos darbo sąnaudos, t.y. papildomi apskaitos darbuotojai. Tuo tarpu apskaitos darbuotojai įeina į valdymo personalo sudėtį, ir didinti jų skaičių neleidžiama.

Kelia abejonę šiuo klausimu nuomonė tų autorių, kurie teigia, kad darbuotojų skaičiaus padidėjimas, bent jau pradinėje pažangių planavimo, normavimo, apskaitos ir analizės metodų ir formų diegimo stadijoje, yra pateisinamas. Juk kartu su pažangiais planavimo ir apskaitos metodais diegiami pažangūs darbo organizavimo metodai bei įvairios organizacinės techninės priemonės (tame tarpe ESM), įgalinančios mažinti šių barų darbo sąnaudas. Mūsų nuomone, pažangesnių, tobulesnių apskaitos metodų diegimo neturi lydėti darbuotojų skaičiaus didėjimas.

Čia paliestos tik kai kurios žaliavų ir medžiagų sunaudojimo gamyboje apskaitos problemos, kurios iškyla vykdant apskaitą rankiniu būdu arba mechanizuotai, tačiau ne AVS sąlygomis. Visiškai kitoks šių klausimų sprendimas galimas apskaitos ir skaičiavimo darbams naudojant elektronines skaičiavimo mašinas.

RESPUBLIKINĖJE MOKSLO IR TECHNIKOS PAŽANGOS KOMISIJOJE

Įvyko Respublikinės mokslo ir technikos pažangos komisijos posėdis, kuriame apsvarstyta Respublikinės statybos mokslinių techninių darbų koordinavimo tarybos ir jos probleminių komisijų veikla. Pranešimą šiuo klausimu padarė Tarybos pirmininkas, Valstybinio statybos reikalų komiteto pirmininkas R. SAKALAUSKAS, papildomą pranešimą skaitė laikinosios ekspertų grupės vadovas, Mokslų Akademijos narys korespondentas, techn. m. dr., prof. A. ČYRAS.

Buvo pažymėta, kad Respublikinė statybos mokslinių techninių darbų koordinavimo taryba, veikianti prie Valstybinio statybos reikalų komiteto, pastaruoju metu nemažai nuveikė koordinuodama mokslinio tyrimo darbus bei plėtodama ir stiprindama mokslo ir gamybos integraciją statybos, statybinių medžiagų ir architektūros srityje. Taryba aktyviai veikia sudarant ir realizuojant respublikines kompleksines mokslines technines programas, iš jų statybos intensyvinimo 1981—1985 m. programą. Geras moksliškai pagrįstų idėjų realizavimo gamyboje pavyzdys yra Lietuvos statybos ir architektūros mokslinio tyrimo instituto parengta gamybos atliekų — fosfogipso perdirbimo į statybinį gipsą ir gaminių iš jo sukūrimo programa. Efektyvios yra taip pat iš principo naujos pamatų konstrukcijos, tokios kaip gręžininiai, tranšėjiniai pamatai, poliai-kolonos ir kitos naujos statybinės konstrukcijos, kurių taikymas šį penkmetį įgalins statybinių objektų sąmatinę vertę sumažinti daugiau kaip 1 mln. rb, atpalaiduoti kitiems darbams apie 400 žmonių, sumažinti medžiagų sąnaudas. Plėtojami darbai, susiję su automatizuotų projektavimo sistemų kūrimu bei diegimu respublikos projektinėse organizacijose.

Tačiau, buvo pažymėta posėdyje, Taryba per mažai dėmesio skiria statybos ekonomikos ir organizavimo tobulinimo bei architektūros mokslo plėtojimo, šiuolaikinės elektroninės skaičiavimo technikos efektyvaus naudojimo uždaviniams spręsti. Nepakankamai aktyvi šiuos moks-

Broliškose respublikose

KAIMO MAISTO FONDO FORMAVIMO ŠALTINIAI IR STRUKTŪRA

Geogr. m. kand. V. POLIUCHOVIČIUS

Maisto produktų vartojimo lygį ir struktūrą kaimo rajonuose* lemia jų ūkio išvystymo ypatumai; jie taip pat daug priklauso nuo prekinių ir neprekinių asmeninio vartojimo šaltinių. Santykis tarp šių šaltinių skirtingas rajonų teritorijos požiūriu ir nepastovus laiko atžvilgiu; tai susiję daugiausia su skirtingomis gamtinėmis, socialinėmis bei ekonominėmis žmonių gyvenimo sąlygomis, nevienodu žemių naudojimo lygiu ir t. t. Antai neprekinių šaltinių lyginamasis svoris bendroje miškastepės zonos rajonų (Jagotino, Popelnios) maisto fondo struktūroje šiek tiek didesnis negu rajonuose, esančiuose miškingoje gamtinėje zonoje (Olevsko, Ovručio). Šie skirtumai ypač dideli lyginant rajonų centrų ir kaimų gyventojų maisto asmeninio vartojimo fondo formavimo šaltinius. Neprekinės įplaukos iš asmeninio pagalbinio ūkio daugelio rajonų kaimo vietovėse sudaro daugiau kaip 70—80% bendro šeimos maisto fondo, o miesto tipo gyvenvietėse — ne daugiau kaip 30%.

Teritorinius skirtingumus formuojant gyventojų maisto fondą sukelia taip pat kaimo vietovių geografinė padėtis, dydis ir tankumas. Nustatyta, kad, artėjant prie rajono centro, didėja prekinių ir mažėja natūralinių (neprekinių) išteklių lyginamasis svoris. Pirmiausia tai pasakytina apie tokius produktus, kaip pienas, mėsa, daržovės.

Apskritai pastaraisiais metais neprekinių išteklių reikšmė tenkinant kaimo gyventojų poreikius maisto produktams pastebimai didėja; tai susiję su asmeninio pagalbinio ūkio plėtojimu, iš dalies išlikusia natūrine kolūkiečių darbo apmokėjimo forma. Kaip žinoma, pagrindinis neprekinis kaimo gyventojų maisto šaltinis yra asmeninis pagalbinis ūkis. Visus neprekinius maisto išteklius galima suskirstyti į dvi dalis: vartojamus pačiuose piliečių pagalbiniuose ūkiuose ir realizuojamus už jų ribų. Šių dviejų asmeniniame pagalbiniame ūkyje pagamintos produkcijos dalių santykis iš esmės nusako gyventojų maisto produktų vartojimo denatūralizacijos lygį.

Denatūralizacijos procesas socializmo sąlygomis liudija apie kaimo gyventojų gerovės materialinio lygio kilimą. Jis tiesiogiai priklauso nuo maisto produktų gamybos prekingumo asmeniniuose pagalbiniuose ūkiuose augimo. Pagrindinis šio proceso vystymosi ypatumas gyvulininkystėje yra tas, kad dauguma asmeninių pagalbinių ūkių prekinės produkcijos realizuojama per valstybinių supirkimų sistemą; šių supirkimų lyginamasis svoris pagal atskiras produktų rūšis (pienas, mėsa) paskutiniaisiais metais sudaro 70—80%. O asmeniniuose pagalbiniuose ūkiuose pagamintos augalininkystės prekinės produkcijos realizavimo pagrindinis kanalas yra kolūkinis turgus, kuriame realizuojama apie 70% prekinių bulvių ir daržovių, 50% vaisių ir uogų.

Svarbus struktūrinis elementas, tiekiantis neprekinius maisto išteklius, yra kolūkiai. Jiems būdingos dvi neprekinės produkcijos tiekimų asmeninio vartojimo sferai formos: 1) atskirų produktų išdavimas natūra apmokant kolūkiečių darbą ir 2) produkcijos pardavimas vienam uždirbtam rubliui (kaip paskatinimas). Nepaisant to, kad antrosios formos šaltinio produkcija atrodytų, įgauna prekinį pavidalą, ją reikia priskirti prie neprekinių išteklių. Čia produktai patenka asmeniniam vartojimui aplenkiant įprastą prekybos tinklą, ir jie parduodami pirmiausia savo kolektyvo nariams.

Iš visų maisto išteklių, pagaminamų kolūkiuose ir patiekiamų gyventojams natūrinio darbo apmokėjimo forma, didžiausią reikšmę turi grūdai. Jiems tirtų rajonų kolūkiuose tenka 60—77% visos produkcijos, realizuotos natūrinio apmokėjimo forma. Produkcijoje, parduotoje vienam uždirbtam rubliui, grūdai 1982 m. sudarė maždaug 20—32%. Visoje asmeninio vartojimo maisto fondo vertinėje struktūroje neprekinė produkcija, kurią tiekia kolūkiai, sudaro tik 3—6%.

Palyginti didelę reikšmę formuojant kaimo gyventojų maisto fondą turi prekiniai ištekliai, tiekiami asmeniniam vartojimui per kooperatinę, valstybinę ir kolūkinę prekybą. Pirmajai kaimo rajonuose tenka 75—96%. Pagrindinę maisto prekių masę mažmeninė prekyba gauna iš didmeninės prekybos bazių, pramonės įmonių. Jos realizuojamos valstybės nustatytomis kainomis. Be to, dalis prekių, pagamintų rajono vartotojų kooperacijos įmonėse, realizuojama kooperatinėmis kainomis.

Maisto prekių, realizuojamų per tirtų rajonų prekybos tinklą, asortimentinės struktūros analizė rodo, kad vertine išraiška didžiausią lyginamąjį svorį sudaro degtinės bei likerio ir vyno gaminiai (20—24%), miltai, kruopos, duonos bei pyrago gaminiai (16—20%), cukrus (6—10%). Šiek tiek mažesnis bendroje struktūroje konditerijos gaminių, mėsos ir pieno produktų lyginamasis svoris. Tai, kad prekių struktūroje vyrauja degtinės bei likerio ir vyno gaminiai, paaiškinama palyginti aukštomis jų, kaip ne pirmo būtinumo prekių, mažmeninėmis kainomis. Antra vertus, tai liudija apie kai kuriuos neigiamus socialinius reiškinius, dar pasitaikančius asmeninio vartojimo sferoje. Kai dėl kitų maisto prekių grupių, tai jų vieta bendroje realizacijos struktūroje yra tradicinė Ukrainos kaimo vietovėms. Apskritai pagrindinių maisto produktų suvartojimas vidutiniškai vienam tirtų rajonų gyventojui atitinka vidutinį respublikos lygį ir artėja prie moksliškai rekomenduojamų normų.

Formuojant kiekvieno kaimiškojo rajono maisto fondą, maisto produktai tiekiami tiek pagal rajono vartotojų kooperacijos tarpšakinius ryšius (prekinės produkcijos paruošos ir tiekimas prekybai iš pramonės, žemės ūkio įmonių ir asmeninių pagalbinių ūkių), tiek pagal vidaus ryšius (savitarpio santykiai tarp didmeninės ir mažmeninės prekybos). Antai įvairių prekių grupių,

* Šią problemą autorius ištyrė Ukrainos TSR Kijevo srities Jagotino rajono, Žitomiro srities Popelnios, Olevsko ir Ovžučo rajonų pavyzdžiu.

---

linius techninius darbus koordinuojančių probleminių komisijų veikla.

Respublikinės komisijos priimtame nutarime Respublikinei statybos mokslinių techninių darbų koordinavimo tarybai rekomenduota tobulinant mokslo ir gamybos integracijos organizacines formas siekti, kad mokslo ir technikos pažanga statyboje būtų nukreipta pirmiausia didinti darbo našumą, kartu užtikrinant aukštą statybos darbų kokybę ir žaliavų, kuro bei energetinių išteklių ekonomiją; nukreipti respublikos mokslinio tyrimo organizacijų, dirbančių statybos, statybinių medžiagų ir architektūros srityse, veiklą naujų, lengvų laikančiųjų ir atitvarinių konstrukcijų, naujų pastatų apdailos būdų kūrimui, įgyvendinti vieningą mokslinę techninę politiką kaimo gyvenamųjų namų statybos respublikoje srityje, taip pat mokslinių tyrimų, susijusių su gyvenviečių energetiniu aprūpinimu, naudojant laisvą elektros energiją nakties metu, plėtojimui.

Respublikinė mokslo ir technikos pažangos komisija taip pat apsvarstė ir aprobavo Tarpžinybinio mokslinio gamybinio susivienijimo (veikiančio visuomeniniu pagrindu) nuostatų projektą, patvirtino Lietuvos TSR Mokslų Akademijos narį korespondentą, Ekonomikos instituto direktorių, fiz. mat. m. dr., prof. E. VILKĄ Respublikinės ekonominių problemų tarybos pirmininko pavaduotoju, numatė tolesnes Respublikinės komisijos veiklos gaires.

A. DEINYS
Respublikinės mokslo ir technikos pažangos komisijos mokslinis sekretorius

PAGRINDINIŲ PRODUKTŲ TIEKIMŲ Į POPELNIOS RAJONO MAISTO FONDĄ TERITORINĖ STRUKTŪRA 1982 m. (%)

Tiekimai	Produktai											Atskirų tiekimų rūšių lyginamasis svoris
	duona	cukrus	mėsa	pienas ir sviestas	kiaušiniai	makaronai	daržovės ir vaisiai	vynuogių vynas	vaisiai ir uogų vynas	degtinė	alus	
Vietiniai	95	60	93	100	100		76					46,63
Sritiniai	5	2	7						100	96	97	27,90
Respublikiniai		38				100	8	99,8		4	3	23,00
Sąjunginiai							16					1,45
Importiniai												0,02
Iš viso								0,2				100

formuojančių Žitomiro srities Popelnios rajono maisto fondą, tiekimų tyrimai regioniniu aspektu parodė, kad didžiausią lyginamąjį svorį maisto produktų teritorinių tiekimų struktūroje sudaro vietiniai tiekimai — 47,6%. Sritiniai ir respublikiniai tiekimai beveik vienodi ir sudaro atitinkamai 27,9 ir 23% (žr. lentelę).

Susiklosčiusios atskirų maisto prekių tiekimų struktūros ekonominiu požiūriu negalima laikyti racionalia. Pavyzdžiui, netikslinga kai kurias prekes į rajono mažmeninę prekybą atsivežti iš kitų rajonų, sričių bei respublikų. Teritorinę maisto produktų tiekimų struktūrą reikia tobulinti. Pirmiausia reikia padidinti maisto produkcijos vietinių tiekimų lyginamąjį svorį ieškant papildomų rezervų jos gamybai didinti rajone, taip pat šalinant žinybinius barjerus rajono maisto komplekso organizacinėje valdymo struktūroje.

Viena svarbių krypčių tobulinant maisto prekių tiekimų kaimo rajonui teritorinę struktūrą yra teisingas konkrečios produkcijos tiekėjų pasirinkimas atsižvelgiant į minimalias išlaidas jos transportavimui. Ypač tai pasakytina apie tokias maisto prekes, kurios gaminamos tame rajone. Pavyzdžiui, nepaisant to kad Popelnios rajone smulkus cukrus gaminamas Andruškų ir Kornino gamyklose, apie 40% jo poreikio į rajoną atvežama centralizuotai — per Žitomiro bazę „Ukroblbakalėja" iš smulkaus cukraus gamyklų „Kreščatik" (Černovicai), Lanoveco (Ternopolio sritis) ir Ivanopolio (Žitomiro sritis).

Dabartinis cukraus tiekimo Popelnios rajonui teritorinis organizavimas nėra racionalus. Matyt, reikia atsisakyti visų cukraus tiekėjų, esančių už rajono ribų, ir daugiau jo tiekti iš vietinių gamyklų. Turime galvoje tiesioginių ryšių nustatymą tarp rajono cukraus gamyklų mažmeninių prekybos organizacijų aplenkiant didmeninę grandį ir iki minimumo sumažinant jo įvežimą iš kitur. Nustatyta, kad optimalios cukraus pervežimo rajono viduje (iš vietinių tiekėjų) schemos įgalina 5 kartus sumažinti transporto išlaidas, palyginus su dabartiniu variantu.

Toks struktūrinis požiūris išaiškinant maisto išteklių formavimo ypatumus kaimo vietovėje įgalina nustatyti pagrindinius būdus asmeninio vartojimo sferos ir gyventojų prekybinio aptarnavimo kaime teritoriniam aptarnavimui tobulinti.

AKTUALŪS BUHALTERINĖS APSKAITOS KLAUSIMAI

Šiuolaikinėmis gamybos koncentravimo ir specializavimo sąlygomis, plečiantis ryšiams tarp atskirų valdymo objektų, svarbus vaidmuo valdymo sistemose tenka grįžtamojo ryšio informacijai, kurios didelė dalis formuojama buhalterinės apskaitos stadijoje. Jos duomenys ne tik tiesiogiai panaudojami valdant gamybą, bet taip pat sudaro ūkinės veiklos analizės, planavimo ir reguliavimo duomenų bazę. Todėl šiai apskaitos rūšiai keliamas labai didelis reikalavimas — vystyti informacinę buhalterinės apskaitos funkciją neapsiribojant vien kontrolinių jos savybių tobulinimu. Šia prasme labai svarbią reikšmę turi dvi naujos žinomo šalyje ir užsienyje autoriaus profesoriaus J. Mackevičiaus monografijos*.

Pirmoji knyga skirta aktualiai šiuolaikinės buhalterinės apskaitos problemai — gamybos išlaidų apskaitos ir produkcijos savikainos kalkuliavimo sistemos tobulinimui. Autorius tyrinėja apskaitinės informacijos formavimo tobulinimo kryptis, kurių praktinis įgyvendinimas sudarytų sąlygas efektyviau panaudoti buhalterinę ir operatyvinę techninę apskaitą bei ekonominės analizės informaciją visose ūkinės veiklos grandyse. Didžiausią dėmesį skirdamas centrinei šiuolaikinės buhalterinės apskaitos problemai — produkcijos savikainos apskaitos ir kalkuliavimo tobulinimui, autorius neapeina ir svarbių bendrųjų buhalterinės apskaitos teorijos klausimų. Jais pradedama ir užbaigiama recenzuojama monografija. Didelę teorinę ir praktinę reikšmę turi pirmame skyriuje nagrinėjami buhalterinės apskaitos organizavimo, jos formų ir metodų tobulinimo klausimai. Gausiai iliustruojamos praktiniais duomenimis išvados ne tik pagrindžia viso darbo struktūrą, bet ir nurodo svarbiausias apskaitos tobulinimo kryptis.

Antrame ir trečiame monografijos skyriuose tyrinėjama gamybos išlaidų apskaitos ir produkcijos savikainos kalkuliavimo sistema racionalaus materialinių, darbo ir finansinių išteklių naudojimo aspektu. Reikšminga tai, kad apimamas visas savikainos formavimo procesas nuo produkcijos savikainos planavimo iki rezultatinės informacijos panaudojimo valdant gamybą. Autorius teisingai kritikuoja suvulgarintą produkcijos savikainos kalkuliavimo traktavimą kaip produkcijos vieneto savikainos apskaičiavimą. Produkcijos savikainos kalkuliavimas monografijoje pagrįstai apibrėžiamas kaip „...moksliškai pagrįsta ekonominių skaičiavimų sistema produkcijos vieneto, visų kalkuliavimo objektų, atskirų produkcijos rūšių ir visos prekinės produkcijos savikainai nustatyti siekiant teisingai apskaičiuoti kainas ir priimti atitinkamus valdymo sprendimus" (p. 68—69). Toliau autorius pateikia platų produkcijos savikainos kalkuliavimo sistemos elementų spektrą, apimantį kalkuliavimo objektus ir kalkuliacinius vienetus, kalkuliavimo metodus bei kalkuliacinių išlaidų straipsnių nomenklatūrą, tiesioginių ir netiesioginių išlaidų paskirstymo objektams metodiką, kalkuliacijų rūšis ir jų naudojimą gamybos valdyme. Šių elementų analizei skiriamas trečias recenzuojamos monografijos skyrius.

Ketvirtame skyriuje nagrinėjama ypač svarbi taupumo kontrolės priemonė — normatyvinis gamybos išlaidų apskaitos ir produkcijos savikainos kalkuliavimo metodas. Pateikiama patikslinta šio metodo elementų nomenklatūra (p. 126), aptariama kiekvieno elemento praktinio realizavimo metodika (p. 126—137). Autorius plačiai ir giliai nagrinėja visos produkcijos savikainos kalkuliavimo sistemos bei normatyvinio apskaitos metodo tobulinimo būdus ir galimybes, nurodo svarbiausių kalkuliacinių išlaidų straipsnių ekonominės analizės tobulinimo kryptis. Knygos pabaigoje aptariamos galimybės panaudoti ESPT šalių patyrimą produkcijos savikainos kalkuliavimo srityje.

---

* Mackevičius J. Taupumo kontrolė (Produkcijos savikainos apskaitos ir kalkuliavimo tobulinimas). — V.: Mintis, 1984. — 189 p.

* Мацкявичюс И. С. Организация бухгалтерского учета в странах членов СЭВ.— М.: Финансы и статистика, 1984. — 158 с.

Buhalterinės apskaitos organizavimo socialistinėse šalyse ypatumai ir ESPT šalyse sukaupto patyrimo panaudojimo TSRS liaudies ūkyje galimybės ypač plačiai nagrinėjamos antrojoje to paties autoriaus monografijoje, kurią išleido sąjunginė „Finansų ir statistikos" leidykla. Unifikuotos buhalterinės apskaitos sistemos, tinkančios visoms socialistinėms šalims, sukūrimas reikšmingas dėl dviejų priežasčių. Objektyviai vystantis gamybos internacionalizavimo procesams, labai svarbu nustatyti vienodus ūkinės veiklos rodiklius. Ypač tai pasakytina apie tarpvalstybines įmones, kurių valdyme buhalterinės apskaitos informacija dalyvauja tiesiogiai. Turint galvoje tai, kad statistikos duomenų bazė daugiausia sudaroma taip pat buhalterinės apskaitos pagalba, yra aiški pastarosios unifikavimo reikšmė. Socialistinių šalių buhalterinės apskaitos sistemų unifikavimas svarbus dar ir todėl, kad jo procese susidaro sąlygos įdiegti apskaitos sistemoje pažangiausius įvairių šalių mokslininkų bei praktikų pasiekimus. Brangstant valdymui (taip pat ir buhalterinei apskaitai) bei sprendžiant valdymo darbų efektyvumo didinimo klausimus, šis aspektas taip pat labai svarbus. Pagrindęs apskaitos integravimo procesų reikšmę ir objektyvų būtinumą, autorius nuosekliai nagrinėja buhalterinės apskaitos nacionalinių sistemų ypatumus ir integracinius procesus ESPT šalyse pokariniu laikotarpiu.

Trečiame skyriuje nagrinėjamos buhalterinės apskaitos sąskaitų plano formavimo koncepcijos ESPT šalyse. Čia apibendrinamas įvairių šalių patyrimas sudarant ir tobulinant vieningus liaudies ūkio bei šakinius (grupinius) ir įmonių (pirminius) buhalterinės apskaitos sąskaitų planus. Svarbią reikšmę turi šiame skyriuje suformuluoti reikalavimai, kuriais remiantis turėtų būti formuojamas tarptautiniu mastu unifikuoto sąskaitų plano modelis.

Toliau monografijoje išsamiai nagrinėjamos gamybos išlaidų apskaitos ir produkcijos savikainos kalkuliavimo problemos bei tendencijos socialistinėse šalyse. Pateikiama ir kritiškai įvertinama ESPT vykdomojo komiteto rekomenduota tipinė kalkuliacinių išlaidų straipsnių nomenklatūra (p. 90—96). Mes visiškai sutinkame su autoriaus pasiūlymu atskiru kalkuliaciniu straipsniu atspindėti valdymo išlaidas, kurių lyginamasis svoris besivystant gamybai nuolat didėja. Daug dėmesio monografijoje skiriama nacionalinių produkcijos savikainos kalkuliavimo sistemų unifikavimui ESPT šalyse.

Paskutiniame monografijos skyriuje tyrinėjamos buhalterinės atskaitomybės tobulinimo tendencijos. Pateikiama įvairių socialistinių šalių metinės atskaitomybės bei buhalterinių balansų struktūra. Didelę teorinę ir praktinę reikšmę turi šiame skyriuje suformuluoti unifikuotos buhalterinės atskaitomybės (p. 135) ir vieningos buhalterinio balanso schemos (p. 149—150) sudarymo principai.

Kaip teigiamą abiejų monografijų bruožą reikia pažymėti tai, kad daugelis jose nagrinėjamų klausimų glaudžiai siejama su elektroninės skaičiavimo technikos naudojimu bei automatizuotų valdymo sistemų kūrimu.

Kai kurie recenzuojamų darbų teiginiai gali atrodyti ginčytini (pvz., buhalterinės apskaitos posistemio AGVS išskyrimo motyvavimas arba išvada apie hierarchinio buhalterinės apskaitos sąskaitų plano primatą prieš matricinį), tačiau apskritai galima padaryti išvadą, kad visi skaitytojai, kurie domisi šiuolaikinėmis ūkinės apskaitos ir analizės problemomis, gavo du neeilinius ir labai aktualius leidinius, įnešančius svarų indėlį į buhalterinės apskaitos ir ekonominės analizės vystymo procesą.

Ekon. m. kand. G. KALČINSKAS

APŽVALGA

TARYBŲ SĄJUNGOJE

TSRS EKSPORTO PERSPEKTYVOS

Užsienio prekyba šalies ekonomiką veikia dviem kryptimis. Pirma, ji paima iš vidaus ekonominės apyvartos materialines lėšas ir realizuoja jas užsienyje, antra, didina šalies ekonominius išteklius: įvežant užsienio gamybos prekes. Tarybų Sąjunga plėtoja prekių importą pagal galimybes, kurias sąlygoja mūsų šalies prekių eksportas.

Per pirmuosius trejus šio penkmečio metus TSRS importavo prekių už 168,6 mlrd. rb. Daugiau kaip trečdalį importo (58 mlrd. rb) sudaro mašinos ir įrengimai statomoms ir rekonstruojamoms mūsų pramonės įmonėms, 27% — maisto ir liaudies vartojamos pramonės prekės, taip pat žaliavos jų gamybai.

Prekių eksportas iš TSRS per tuos trejus metus sudarė 188,2 mlrd. rb ir viršijo importą 19,6 mlrd. rb. Taigi palaikomas aktyvus prekybos balansas.

Reikia pažymėti, kad eksportas iš esmės pralenkia importą. Socialistinių šalių atžvilgiu eksportas viršija importą 9,5%, išsivysčiusių kapitalistinių šalių — 12,4, besivystančių valstybių — 31,1%.

Užsienio prekybos organai ir organizacijos nuolat tobulina vadovavimo ūkiniam darbui stilių ir metodus. Ypač rūpinamasi santykių su partneriais plėtojimu užsienio šalyse.

Žaliavų ir medžiagų, visos gavybinės pramonės produkcijos efektyvumas didinamas daugiausia su kainų už parduodamas užsienio rinkose prekes pagalba. Kainos atlieka vadovaujantį vaidmenį tarp kitų veiksnių, didinančių žaliavų eksporto efektyvumą. Užsienio prekybos organizacijos kainoms ir skiria daugiausia dėmesio savo operatyvinėje ūkinėje veikloje.

Šiuo metu apdirbamosios pramonės šakose labai didėja produkcijos gamyba, dėl to daugiau reikia žaliavų ir kitų pirminių medžiagų. Tuo tarpu jų gavybos sąlygos progresuojančiai blogėja. Jau niekas neabejoja, kad didėjančių apdirbamosios pramonės žaliavų poreikių negali patenkinti gavyba įgyventose teritorijose — čia atsargos senka. Valstybė priversta skirti didžiules lėšas gavybinei pramonei organizuoti sunkiai prieinamuose rajonuose. Taigi suprantama, kad neišvengiamai auga žaliavų ir medžiagų pasaulinės kainos. Šio proceso objektyvus pagrindas yra gamybos kaštų didėjimas.

TSRS jau daugelį metų vysto kuro, žaliavų ir medžiagų gavybą Sibiro ir Tolimųjų Rytų rajonuose. Aišku, kad dėl didelių sąnaudų čia produkcija kainuoja daug daugiau negu išgaunama įgyventuose rajonuose, todėl kainos jai nustatomos daug didesnės negu produkcijai iš žinomų šaltinių.

Tarybinis žaliavų eksportas šiame penkmetyje vystomas sparčiais tempais. 1983 m. TSRS užsienio prekybos organiza-

cijos patiekė užsienio pirkėjams žaliavų 43,6% daugiau negu 1980 m. Vidutiniškai per metus eksportas didėjo 12,8%. Svarbiausią vietą tarybinių žaliavų eksporte užima energijos nešikliai (nafta, naftos produktai, gamtinės dujos, akmens anglys, elektros energija). Įplaukos iš šios grupės prekių per praėjusius trejus metus ir 9 mėn. sudarė 128 mlrd. rb. Vien 1983 m. įplaukos siekė 36,4 mlrd. rb (tai 13 mlrd. rb daugiau negu 1980 m.).

Rūdų ir metalų eksportas 1983 m., palyginus su 1980 m., padidėjo 21,8%. Į šią grupę įeina rūdų gavybos pramonės produkcija. Metalų rūdos yra vienas tradicinių mūsų šalies eksporto straipsnių. Metalurgijos pramonės eksporto pagrindas — valcuoti juodieji metalai. Chemijos produktų eksportas per pirmuosius trejus penkmečio metus išaugo 27,5%. Miško eksportas per pirmuosius trejus vienuoliktojo penkmečio metus vystėsi nepalankiomis sąlygomis, susiklosčiusiomis pasaulinėje rinkoje. Paklausos mažėjimas užsienio rinkose palietė pagrindinius tarybinio miško eksporto straipsnius — apvalinę miško medžiagą ir medieną. 1983 m. įplaukos už šias prekes užsienio valiuta buvo 15% mažesnės negu 1980 m., nors užsienio šalių rinkoms prekių patiekta 1,4 mln. kub. m daugiau. Palyginti palanki buvo rinkos konjunktūra dirbiniams iš medienos — fanerai, celiuliozei, popieriui ir kt. Įplaukos už šias prekes 18,7% viršijo 1980 m. lygį.

Tarybinio žaliavų ir medžiagų eksporto prekinės struktūros analizė per praėjusį vienuoliktojo penkmečio laikotarpį leidžia daryti tam tikras išvadas.

TSRS žaliavų eksporte vyrauja kuras ir energija. Energijos nešiklių lyginamasis svoris sistemingai auga. 1983 m. šiai prekių grupei teko daugiau kaip trys ketvirtadaliai visos eksportuojamų žaliavų ir medžiagų vertės.

Paskutiniuoju metu energijos nešiklių eksportas iš TSRS didėja sparčiau negu kitų žaliavų. Taigi santykinai mažėja neenergetikos prekių eksporto lyginamasis svoris, nors jų išvežama vis daugiau. Ši tendencija TSRS žaliavų eksporte, matyt, kurį laiką išliks ir ateityje.

Energijos nešiklių ir kitų prekių eksporto santykiui esminę įtaką daro ir pasaulinių kainų kilimas. Tokių energijos nešiklių, kaip nafta, naftos produktai, gamtinės dujos, kainos paskutinįjį dešimtmetį smarkiai šoktelėjo (10 ir daugiau kartų). Tuo pat metu kitų prekių kainos nors ir didėjo, bet kur kas mažesniais mastais.

Žaliavų ir medžiagų eksporto prekinėje struktūroje pastebimas ir toks teigiamas reiškinys — neenergetikos žaliavų eksporte išaugo lyginamasis svoris prekių, kurių perdirbimo laipsnis aukštesnis (celiuliozės, kartono, popieriaus, medienos plaušų ir medžio drožlių plokščių, mineralinių trąšų, chemijos produktų). Tačiau kol kas jis vis dar nepakankamai didelis.

Didelės galimybės plėtoti žaliavų ir medžiagų eksportą iš TSRS susijusios su Baikalo—Amūro magistralės zonos įsavinimu. Planingai ir sparčiai vystant šį rajoną, kuriame gausu gamtos išteklių, bus galima smarkiai sustiprinti TSRS žaliavų eksporto materialinę bazę. Šalies eksportinis potencialas išaugs kompleksiškai formuojant ir vystant BAMo zoną. Pavyzdžiui, vystant zonos miško pramonę ir turint galvoje, kad medienos atsargos čia didžiulės, jau artimiausiu metu miško eksportą bus galima padidinti 2—3 mln. kub. m per metus. Realias sąlygas įsavinimui jau artimiausiu metu turi Pietų Aldano geležies rūdos rajonas, esantis visai netoli Pietų Jakutijos anglių baseino. Rūdų sodrinimo kombinato statyba išžvalgytų Udokano ir kitų telkinių bazėje, cinko, švino, alavo, molibdeno telkinių eksploatavimas sudarys palankias sąlygas eksportuoti spalvotuosius metalus.

PIETŲ JAKUTIJOS TERITORINIS GAMYBINIS KOMPLEKSAS

Pietų Jakutijos TGK teritorijoje, kuri sudaro 38% visos zonos, išsidėsčiusios palei BAMo magistralę, yra didelės miško žaliavos atsargos, atviri anglių telkiniai, gausūs geležies rūdos, spalvotųjų ir retųjų metalų, apatitų, žėručio ir kitų naudingųjų iškasenų ištekliai.

Formuojant Pietų Jakutijos TGK galima išskirti du etapus. Pirmajam (1976—1985 m.) būdinga tai, kad buvo stengiamasi pradėti pramoninį koksuojančių anglių eksploatavimą Aldano upės baseine. Geologų vertinimu, čia slūgso 44 mln. t vertingo metalurgijos kuro. Ateityje numatyta išgauti iš gelmių iki 150 mln. t anglių per metus.

1980 m. buvo baigta tiesti geležinkelio linija iš Tyndos iki Berkakito — Pietų Jakutijos komplekso geležinkelio vartų. Tai įgalino paspartinti šio regiono įsavinimą. Antai vienuoliktajame penkmetyje Neriungrio baseine sukurtas stambus anglių kompleksas. Čia per metus išgaunama 13 mln. t anglių, iš to skaičiaus 9 mln. t puikios kokybės koksuojančių anglių, pastatytas 9 mln. t galios per metus sodrinimo fabrikas ir 570 tūkst. kW galios VRE pirmoji eilė. Ateityje ši elektrinė taps stambiu elektros energijos šaltiniu BAMo zonoje.

Per palyginti trumpą laiką smarkiai išaugo Neriungrio miestas ir jo apylinkės. Sukurta stambi statybos pramonės bazė. Namų statybos kombinatas gali per metus atiduoti naudoti 100 tūkst. kv. m gyvenamojo ploto. Tad nuo Jakutijos TGK įsavinimo pradžios pastatyta šimtai tūkstančių kvadratinių metrų bendro ploto gyvenamųjų namų, vaikų darželių, 6 bendrojo lavinimo mokyklos, 18 parduotuvių ir valgyklų. Neriungryje veikia 6 muzikos mokyklos, 4 pionierių namai.

Didžiulės lėšos, skiriamos Pietų Jakutijos TGK kurti, jau pradėjo atsipirkti. Per paskutiniuosius ketverius metus jau patiekta iš čia dešimtys milijonų puikios kokybės anglių. Tai įgalino smarkiai sustiprinti Tolimųjų Rytų ekonominio rajono kuro ir energetikos bazę.

Antras Pietų Jakutijos TGK plėtojimo etapas iš pagrindų prasidės dvyliktajame penkmetyje, nors daugelis paruošiamųjų darbų jau atliekama dabar. Be dabar veikiančių šakų (anglių pramonės, spalvotosios metalurgijos), bus sukurtos naujos tiek sąjunginės, tiek rajoninės (Tolimųjų Rytų) reikšmės gamybos.

TRUMPAI

● Tolimieji Rytai — stambiausias iš visų mūsų šalies ekonominių rajonų. Jis užima daugiau kaip 6 mln. kv. km, arba daugiau kaip ketvirtadalį mūsų valstybės teritorijos. Nesuskaitomi Tolimųjų Rytų gamtos turtai — anglys, dujos, spalvotieji metalai, mediena, upių, vėjo, jūros potvynių, karšto vandens energija. Miškai tiekia 30—35% visų šalyje pagaminamų brangiųjų kailių, žuvų sugavimas jūrų ir okeanų akvatorijose sudaro 40% sąjunginio jų sugavimo.

● Leningrado ir jo srities pramonėje nuo vienuoliktojo penkmečio pradžios atiduota naudoti pagrindinių fondų daugiau kaip už 3 mlrd. rb, apie pusė jų — mašinų ir prietaisų gamybos pramonėje. Per tą laikotarpį kompleksiškai mechanizuota ir automatizuota apie 1 tūkst. cechų, barų ir gamybų, įdiegta 1290 mechanizuotų ir automatizuotų linijų, 1615 manipuliatorių ir robotų, 1422 staklės su skaitmeniniu programiniu valdymu. Tai įgalino darbo aprūpinimą fondais padidinti 22,9%. Šio penkmečio metais pramonėje beveik 10% padidėjo susivienijimų skaičius. Dabar Leningrade ir srityje veikia 170 gamybinių, mokslinių gamybinių susivienijimų ir kombinatų. Į jų sudėtį įeina per 500 įmonių, 150 mokslinio tyrimo institutų ir konstravimo biurų; jiems tenka apie 70% visos pramonės gamybos, apie 50% mokslinio tyrimo ir projektavimo bei konstravimo darbų.

● Maisto produktų gamyba Afrikos šalyse 1970—1980 m. sumažėjo 10%, o kai kuriose valstybėse (Angola, Gambija, Gana, Mauritanija, Mozambikas, Senegalas ir Somalis) — 20%. Padėtį komplikuoja spartus Afrikos gyventojų skaičiaus didėjimas. SNO ir Pasaulinio banko duomenimis, kontinento gyventojų skaičius, kuris 1980 m. sudarė 470 mln. žmonių, 2000 metais pasieks 850 mln. Jo prieaugis viršija 3% per metus ir yra didžiausias pasaulyje. Jeigu ši tendencija išliks ir ateityje, badaujančiųjų skaičius, kuris aštuntojo dešimtmečio viduryje sudarė maždaug 70 mln. žmonių, 1990 m. pasieks 100 mln., o 2000 m. — 130 mln. žmonių.

● SNO duomenimis, moterys sudaro pusę pasaulio gyventojų ir vieną trečdalį jo darbo jėgos. Ir nors moterims tenka du trečdaliai darbo laiko, jos gauna tik vieną dešimtadalį pajamų ir valdo tik vieną šimtadalį privačios nuosavybės. Ši disproporcija ypač ryški Afrikos šalyse. Kaimo vietovėse, kur gyvena dauguma afrikiečių, moterys pagamina 90% maisto produktų, atlieka 90% darbų apsirūpinant vandeniu ir malkomis, prižiūrint vaikus bei senelius ir t. t. Ir tik labai nedidelė visų tų darbų dalis apmokama.

Dvyliktajame penkmetyje bus pradėtos statyti dvi anglių šachtos. Vėliau, besivystant Tolimųjų Rytų gamybinėms jėgoms, bus įsavinami dar keli telkiniai, kurie per metus gali duoti po 8—9 mln. t anglių ir atitinkamai 5,5 mln. t koncentrato.

Pietų Jakutijos TGK anglių pramonės plėtojimas įgalins sukurti naują metalurgijos bazę Tolimuosiuose Rytuose. O geležies rūdos atsargos čia didelės. Išžvalgytos tik Pietų Aldano rajono telkinių, esančių į šiaurę nuo Pietų Jakutijos anglių baseino netoli projektuojamo geležinkelio Berkakitas—Tomotas—Jakutskas, geležies rūdos atsargos sudaro 1,8 mlrd. t.

Labai svarbia Pietų Jakutijos TGK specializacijos šaka taps ir apatitų pramonė, naudojanti Seligdaro telkinių rūdas. Tai įgalins rajone pradėti gaminti mineralines trąšas, kurios kol kas į Rytų Sibirą ir Tolimuosius Rytus vežamos iš Kazachijos ir Murmansko srities. Pažymėtina, kad visas išžvalgytas Seligdaro telkinių rūdas galima eksploatuoti atviru būdu. Tai teikia daug privalumų.

Pietų Jakutijos fosforo anhidrido pakaks tam, kad būtų 85—90% patenkintos Sibiro ir Tolimųjų Rytų reikmės šioms trąšoms. Beje, ekonominis efektas įsavinus telkinius (turint galvoje supertolimų pervežimų likvidavimą) prašoks 200 mln. rb per metus.

Taigi geležinkelio linijos, jungiančios Baikalo—Amūro magistralę su Jakutsko miestu, tiesimas 1985—1995 m., kuriam neseniai pritarė TSKP CK Politinis biuras, turės didelę reikšmę, toliau formuojant ir plėtojant Pietų Jakutijos teritorinį gamybinį kompleksą.

SOCIALISTINĖSE ŠALYSE

ESPT ŠALIŲ EKONOMIKA 1984 METAIS

Praėjusiais metais socialistinės sandraugos šalys pasiekė apskritai gerų rezultatų, realizuodamos 1981—1985 m. ekonominio ir socialinio vystymo programas. Pagamintos nacionalinės pajamos (čia ir toliau nacionalinių statistinių organų preliminariniais duomenimis) 1984 m., palyginus su 1983 m., padidėjo: Bulgarijoje — 4,6%, Čekoslovakijoje — 3,2, Kuboje — 7,4, (bendrasis visuomeninis produktas), Lenkijoje — 5, Mongolijoje — 4,4, Rumunijoje — 7,7, Tarybų Sąjungoje — 2,6 (panaudotos vartojimui ir kaupimui), Vengrijoje — 3, Vokietijos Demokratinėje Respublikoje — 5,5%. Teigiamų rezultatų pasiekta ir Vietname.

1984 m. beveik visose ESPT šalyse padidėjo pramonės gamybos prieaugio tempai, palyginus su vidutiniais metiniais 1981—1984 m. rodikliais.

Didžiausią pramonės gamybos prieaugio dalis gauta padidinus darbo našumą (ESPT europinėse šalyse — daugiau kaip 90%). Sumažėjo energetinių ir materialinių išteklių lyginamosios sąnaudos.

Daugumoje sandraugos šalių sparčiausiai buvo plėtojamos šakos, įgalinančios spartinti mokslo ir technikos pažangą ir didinti visuomeninės gamybos efektyvumą: pirmiausia kuro ir energetikos, chemijos ir naftos chemijos pramonė, mašinų gamyba. Antai Bulgarijoje chemijos produkcijos gamyba per metus padidėjo 6%, mašinų gamybos pramonės — 9,8%. Čekoslovakijoje bendrųjų mašinų gamybos pramonės produkcija išaugo 6,5%, elektrotechnikos — 12,2%. Kubos Respublikoje chemijos produkcija išaugo 12%, metalo apdirbimo — 17%. Lenkijoje realizuota mašinų gamybos pramonės produkcija padidėjo 8,7%, elektrotechnikos ir elektronikos — 11,6%. Rumunijoje skaičiavimo technikos priemonių buvo pagaminta 13,2%, metalo apdirbimo staklių — 10,1% daugiau. Tarybų Sąjungoje mašinų gamybos ir metalo apdirbimo pramonės produkcija išaugo 7%, elektroenergetikos — 6%. Vengrijoje gamtinių dujų gavyba, elektrotechnikos įrengimų ir aparatūros, ryšių ir vakuuminės technikos gamyba padidėjo 6%, gaminių iš plastmasės — 7%.

VDR smarkiai padidėjo staklių gamybos ir mikroelektronikos produkcija: pramoninių robotų buvo pagaminta 33%, puslaidininkių elementų ir elektronikos komponentų — 18% daugiau negu pernai.

ESPT šalyse toliau buvo įgyvendinamos priemonės siekiant intensyviai plėtoti liaudies ūkį, taupiai naudoti materialinius išteklius, gerinti produkcijos kokybę. 1984 m. buvo vykdoma plati kapitalinė statyba. Atiduota naudoti šimtai naujų cechų, gamyklų ir kombinatų.

Kai kuriose ESPT šalyse praėjusiais metais buvo nepalankios klimatinės sąlygos žemės ūkiui. Tačiau, nepaisant to, vidutiniai metiniai šio penkmečio ketverių metų žemės ūkio gamybos rodikliai prašoko atitinkamus ankstesnio penkmečio rodiklius. Antai Bulgarijoje žemės ūkio bendroji produkcija per metus išaugo 6,8%. 1984 m. vidutiniškai vienam gyventojui buvo pagaminta daugiau kaip po 1 t grūdų, palyginus su 917 kg vidutiniškai 1976—1980 m. Padidėjo gyvulininkystės produktų gamyba. Čekoslovakijos žemės ūkio bendroji produkcija per metus išaugo 3,6%, beje, išaugintas rekordinis grūdų derlius — 12 mln. t. Kubos Respublikoje gerokai padidėjo tabako ir bananų bendrasis derlius. Lenkijoje išaugintas gausus javų, aliejinių augalų ir cukrinių runkelių derlius, gyvulininkystės produktų gamyba padidėjo 3,4%. Mongolijoje vidutinė metinė žemės ūkio produkcijos gamyba per pirmuosius ketverius metus išaugo 13%, palyginus su atitinkamu ankstesnio penkmečio laikotarpiu. Rumunijoje per visą istoriją išaugintas gausiausias grūdinių ankštinių augalų, cukrinių runkelių, bulvių ir daržovių derlius; padidėjo gyvulininkystės produktų gamyba.

Tarybų Sąjungoje, nepaisant labai nepalankių oro sąlygų, vidutinė metinė žemės ūkio bendroji produkcija 1983—1984 m., palyginus su ankstesniais dvejais metais, padidėjo 9%. Vengrijoje žemės ūkio produktų gamyba išaugo 2,5—3%, išauginta 15,7 mln. t grūdų — 2 mln. t daugiau negu geriausiais ligi tol 1983 m. VDR praėjusiais metais pasiekta geriausių ligi šio laiko rezultatų. Vidutinis grūdų derlingumas iš hektaro — 45 cnt. Smarkiai viršytas visų žemės ūkio produktų valstybinių supirkimų ir paruošų planas.

Toliau sėkmingai buvo realizuojama socialinė programa. Padidėjo gyventojų realiosios pajamos, vidutinis mėnesinis darbininkų ir tarnautojų darbo užmokestis, išaugo mažmeninė prekių apyvarta, pagerėjo butų sąlygos. Bulgarijoje vidutiniškai vieno gyventojo realiosios pajamos padidėjo 2,7%, Čekoslovakijoje (realiosios piniginės pajamos) — 1,6, Tarybų Sąjungoje — 3, Vengrijoje — 1, VDR — 4%. Palyginus su 1983 m., mažmeninė prekių apyvarta Bulgarijoje išaugo 4,6%, Čekoslovakijoje — 3,1, Lenkijoje — 6, Mongolijoje — 4,2, Rumunijoje — 4,8, Tarybų Sąjungoje — 4,2, VDR — 4,1%.

ESPT šalyse buvo plačiai vykdoma gyvenamųjų namų statyba. Praėjusiais metais Bulgarijoje pastatyta 68 tūkst. butų, Čekoslovakijoje — 91 tūkst., Lenkijoje — 196 tūkst., Rumunijoje — beveik 132 tūkst., Tarybų Sąjungoje — 2 mln., Vengrijoje — per 70 tūkst., VDR — 207 tūkst. butų. Visose socialistinės sandraugos šalyse pakilo gyventojų išsimokslinimo ir kultūros lygis, pagerėjo medicininis aptarnavimas ir socialinis aprūpinimas.

1984 m. spalio mėn. Havanoje įvyko ESPT sesijos XXXIX posėdis. Buvo patvirtintos ilgalaikės kompleksinės bendradarbiavimo programos energijos, kuro ir žaliavų srityje laikotarpiui iki 1990 m. ir tolesnei perspektyvai. Broliškos šalys daugiašaliu pagrindu sukurs tokius stambius objektus, kaip magistralinis dujotiekis Jamburgas—TSRS vakarinė siena, Krivoj Rogo geležies rūdos sodrinimo kombinatas, magnezito gavybos ir perdirbimo pajėgumai Čekoslovakijoje ir nikelio produkcijos — Kuboje. Jos įsavina boksitų telkinius Vietname ir fosforitų — Mongolijoje, dalyvauja modernizuojant kokso chemijos pramonę Lenkijoje. Didelis dėmesys skiriamas bendradarbiavimui statant atomines elektrines, gamybos kooperavimui ir specializavimui.

Praėjusiais metais toliau didėjo ESPT šalių užsienio prekybos apyvarta. Bulgarijoje ji išaugo 8,3%, Mongolijoje — 7,2, Rumunijoje — 13,6, Tarybų Sąjungoje — 9, VDR — 8%. Lenkijoje eksportas ir importas padidėjo 9%, o Čekoslovakijoje — 10%. Daugumos broliškų šalių pagrindinė užsienio prekybos apyvartos dalis teko tarpusavio prekybai.

DIDINAMAS LAUKŲ DERLINGUMAS

Pastaraisiais metais ESPT šalyse atliktas didelis darbas melioruojant žemes. Dar didesni darbai numatyti ateičiai.

Bulgarijoje šiame penkmetyje (1981—1985 m.) drėkinamų žemių plotas padidės

85 tūkst. ha. Šalis iš jų gaus 49% visos augalininkystės produkcijos. Drėkinamose žemėse taikomos naujos intensyvios sėjomainos. Atliekami ir kiti darbai, didinantys laukų derlingumą ir apsaugantys dirvą. Tik 1983 m. BLR atlikti žemių priešeroziniai darbai 51,6 tūkst. ha plote.

Melioracijos dėka gerokai išaugo žemės ūkio gamyba **Čekoslovakijoje.** Drėkinimo sistemos padeda Slovakijoje gauti stabilius derlius 220 tūkst. ha plote. Rytų Slovakijos žemumoje artimiausiais metais numatyta nusausinti per 23 tūkst. ha žemės ūkio naudmenų, sudrėkinti beveik 10 tūkst. ha sausringų žemių. Statomos naujos drėkinimo sistemos, kurios leis kasmet padidinti drėkinamų žemių plotą 12,5 tūkst. ha.

Kuboje drėkinamos žemės sudaro apie 900 tūkst. ha, o irigacinių kanalų ilgis — 474 km. Šalyje veikia per 3 tūkst. km įrenginių, saugančių nuo potvynio, ir pagrindinių drenavimo kanalų. Vandens ūkis pradėtas vystyti iš esmės po revoliucijos pergalės 1959 m. Iki tol buvo vos 160 tūkst. ha drėkinamų žemių, t. y. 5,5 karto mažiau negu dabar.

Lenkijoje aštuntojo dešimtmečio antrojoje pusėje melioracijos darbai atlikti 720 tūkst. ha plote. Dideli darbai dirbami ir šiuo metu.

Mongolijoje, kur vandens ištekliai pasiskirstę labai nevienodai ir trūksta paviršinių vandenų nuotėkio, melioracija vaidina labai svarbų vaidmenį toliau vystant žemės ūkį. Tuo paaiškinami stambaus masto vandens ūkio darbai — iki 1981 m. šalyje pastatyta 18,6 tūkst. ha drėkinimo sistemų ir apvandeninta 63,5 mln. ha ganyklų. Iki šio penkmečio pabaigos numatyta ganyklose girdyklų skaičių išplėsti beveik iki 44 tūkst.

1986—2000 m. numatyta papildomai sudrėkinti 160—170 tūkst. ha žemės ūkio naudmenų ir apvandeninti apie 34 mln. ha ganyklų. Tai įgalins gauti iš drėkinamų žemių 16% bendro grūdų kiekio, 45% bulvių, visą daržovių produkciją, taip pat 57% sėjamų pašarų. Iki 2000 m. galvijų aprūpinimas apvandenintomis ganyklomis turi sudaryti 94%, o bendras jų plotas — 103,7 mln. ha.

Mongolijos melioratoriams didelę pagalbą teikia TSRS ir kitos socialistinės šalys. Tik per paskutiniuosius du dešimtmečius MLR, Tarybų Sąjungai talkinant, pastatyta ir atiduota naudoti per 120 drėkinimo sistemų.

Rumunijoje pradėta realizuoti Nacionalinė žemių melioravimo, drėkinimo ir dirvų derlingumo didinimo programa, numatyta iki 1990 m. Baigti drėkinimo įrenginių statybos darbai beveik 211 tūkst. ha plote, apvandeninta 123,5 tūkst. ha, atlikti kovos su dirvos erozija darbai 158,8 tūkst. ha ir rekultivacijos darbai 457,4 tūkst. ha teritorijoje. Iki 1986 m. irigaciniai įrenginiai turi aprėpti beveik 4 mln. ha plotą.

Trūkstant drėgmės, žemės ūkio gamyboje didelę reikšmę turi racionalių vandens išteklių naudojimas **Vengrijoje.** Stambios drėkinimo sistemos čia pastatytos Tisos upės bazėje. Bendromis Vengrijos ir Čekoslovakijos jėgomis statoma stambi vandens užtvanka Dunojaus pasienio ruože. Jos dėka bus drėkinamos žemės Vengrijos Uždunojo rajono šiaurės vakarų dalyje ir Slovakijos pietvakarių zonoje. Plečiamas vandens saugyklų tinklas. 1983 m. bendras drėkinamų žemių plotas VLR pasiekė 175 tūkst. ha.

VDR melioracijos klausimams taip pat skiriamas didžiulis dėmesys. 1983 m. pradėjo dirbti drėkinimo įrengimai 16 tūkst. ha plote. Dabar bendras drėkinamų žemių plotas sudaro 930 tūkst. ha. Drėkinamose žemėse gaunamas ketvirtadaliu didesnis derlius negu nedrėkinamose.

Ypač svarbią reikšmę melioracija turi tokioms socialistinėms šalims, kaip **Vietnamas, Laosas ir KLDR,** kuriose pagrindinis maistinis augalas yra ryžiai. Antai Laose 1983 m. irigacinių įrenginių statybai, remontui ir rekonstrukcijai išleista beveik pusė visų žemės ūkiui skirtų lėšų.

1976—1980 m. kapitaliniai įdėjimai į irigaciją Vietname sudarė 48% visų valstybinių kapitalinių įdėjimų į žemės ūkį. 1980 m. drėkinamos žemės rudeniniam ryžių sodinimui jau sudarė 1,8 mln. ha, t. y. 90% viso ryžių ploto.

KLDR irigacija taipogi lieka pagrindine žemės ūkio gamybos intensyvinimo kryptimi. 1983 m. čia baigta statyti 14 vandens saugyklų, 35 vandens siurblinės, atiduota naudoti 400 km žiedinio vandens kelio.

KLR: 1985 METŲ PLANAI

Praėjusių metų pabaigoje Pekine įvyko kasmetinis pasitarimas planavimo klausimais, kuriame buvo svarstomi Kinijos liaudies ūkio vystymo uždaviniai 1985 m. — baigiamaisiais šeštojo penkmečio metais.

Kinijos spauda pabrėžia, kad viena svarbiausių ūkinio darbo krypčių šiais metais — toliau vykdyti ekonominę reformą. Kartu Kinijos spauda perspėja, kad vykdant reformą pasitaiko įvairūs „klaidingi reiškiniai", pavyzdžiui, savarankiškas kainų padidinimas.

Toliau bus stengiamasi įveikti „siauras vietas" ekonomikoje — energetikos, gavybinės pramonės, transporto atsilikimą. Į 169 didžiausių statybų skaičių, kurioms numatoma sukoncentruoti pagrindinius 1985 m. išteklius, įeina 60 energetikos, 39 transporto, 33 žaliavų šakų objektai. Pastačius šiuos objektus, kaip manoma KLR, ateityje bus galima padidinti anglių gavybos pajėgumus 84 mln. t, naftos — 31 mln. t, elektros energijos — 24 mln. kW per metus.

1985 m. bus išplėsti geležinkelių tiesimo mastai. Kapitaliniai įdėjimai į šią šaką išaugs 15%. Bus nutiesta 400 km naujų magistralių, elektrifikuota 660 km, nutiesta bendro 430 km ilgio antrųjų kelių.

Paspartintais tempais bus vystoma šalies pajūrio rajonų ekonomika. Pramonės gamybos prieaugis Šanchajuje — stambiausiame industriniame KLR centre — pagal 1985 m. planą turi sudaryti 8%.

Pastaraisiais metais Kinija aktyviai vykdo „atvirų durų" politiką užsienio prekybos srityje: sudaromos lengvatinės sąlygos užsienio kapitalo veiklai šalies ekonomikoje. Jau yra 900 mišrių įmonių, kuriose dalyvauja užsienio kapitalas.

Kinijos liaudies atstovų Nuolatinio komiteto posėdyje šių metų sausio mėn. buvo pažymėta, kad 4 specialiose ekonominėse zonose ir 14 pajūrio miestų, atvirų užsienio investicijoms, pagrindiniai darbai turi būti nukreipti veikiančioms įmonėms rekonstruoti, infrastruktūros objektams statyti.

Neseniai Pekine buvo paskelbta, kad užsienio investicijoms gali būti „atidarytas" visas Kinijos pajūris.

TRUMPAI

● Pietų Afrikos Respublikos nepriklausomos mokslinio tyrimo organizacijos — Rasinių santykių instituto duomenimis, bendras PAR gyventojų skaičius 1983 m. pasiekė 31,1 mln. žmonių. Afrikiečiai sudaro 73% šios rasistų valdomos valstybės gyventojų.

● Dakaroje leidžiamo savaitraščio „Afrik nuvel" duomenimis, Dramblio Kaulo Kranto Respublikoje — unikalioje pagal savo gamtines bei klimatines sąlygas šalyje — šio šimtmečio pradžioje buvo 15 mln. ha miškų, iki 1956 m. prancūzų kolonizatoriai iškirto daugiau kaip 20% šių miškų. Septintajame dešimtmetyje miškus ėmė kirsti bei eksportuoti medieną ir vietiniai verslovininkai bei transnacionalinės korporacijos. Dabar šalyje liko tik 4 mln. ha miškų, todėl ją užplūdo sausros, kurios sudaro realų pavojų žemės ūkiui — ekonominiam pagrindui valstybės, kuri yra viena stambiausių pasaulyje kakavos ir kavos gamintojų.

● Izraelis pergyvena aštrią ekonominę krizę. 1984 m. infliacija sudarė 400%, užsienio skola — 23 mlrd. dol., o išmokos jos sąskaiton — maždaug 6 mlrd. dol. Apie 70% valstybės išteklių tenka karinėms išlaidoms ir skoloms išmokėti, tik 6% biudžeto 1984 m. buvo skirta švietimui ir 4% — socialiniam aprūpinimui. Valiutos ištekliai sudaro tik 2,3 mlrd. dol. Karas Libane atsieina 2 mlrd. dol. kasmet, o okupuotų Palestinos žemių kolonizacija tik per devynis 1984 m. mėnesius atsiėjo 600 mln. dol.

● Tarp išsivysčiusių šalių tik Australijoje ir Naujojoje Zelandijoje gyventojų skaičius didėja daugiau negu vienu procentu per metus. Kai kuriose Vakarų Europos šalyse gyventojų skaičius netgi mažėja.

BESIVYSTANČIOSE ŠALYSE

PIETRYČIŲ AZIJA NEOKOLONIZATORIŲ PLANUOSE

Pasaulinė JAV neokolonializmo strategija kasmet vis didesnę reikšmę skiria ASEAN šalims — Pietryčių Azijos valstybių asociacijai. Tai — Indonezija, Malaizija, Tailandas, Singapūras, Filipinai ir Brunėjus. JAV šios šalys — tai palanki dirva kapitalo įdėjimams, kurie duoda didelį pelną, vienas poligonų naujoms neokolonializmo formoms ir metodams išbandyti.

ASEAN šalys — vienos stambiausių pasaulyje vertingų žaliavos prekių gamintojų, o tai Vašingtonas labai vertina. Antai iš šio pasaulio rajono gaunama 80% kaučiuko, 75% tropinių rūšių medienos, 60% palmių aliejaus, 50% kokoso riešutų, daug pasaulinių naftos ir gamtinių dujų, vario ir kitų rūdų, cukraus, kavos, ryžių, prieskonių ir tabako atsargų.

ASEAN (daugiau kaip 250 mln. žmonių) potencialiai turi nemažą vidaus rinką. Savo ruožtu, JAV transnacionalinės korporacijos (TNK) suinteresuotos tokiomis rinkomis dėl to, kad labai sustiprėjo tarpimperialistiniai prieštaravimai, konkurencinė kova dėl realizavimo rinkų, žaliavų ir energijos šaltinių. Svarbiausia, kad ASEAN šalyse yra daug pigios darbo jėgos.

Pietryčių Azijoje yra daugiau kaip 5 tūkst. JAV firmų, kurių didesnė dalis vykdo operacijas ASEAN šalyse. JAV investicijos per paskutiniuosius metus šių valstybių ekonomikoje padvigubėjo ir šiuo metu sudaro 8 mlrd. dol.

Kai kuriose Pietryčių Azijos valstybių ekonomikos šakose viešpatauja JAV kapitalas. Tai pirmiausia turi reikšmės naftos gavybai Indonezijoje, Malaizijoje ir Tailande. Antai Indonezijoje 19 JAV naftos kompanijų kontroliuoja 80% naftos gavybos. Iš bendrų JAV investicijų į Malaizijos ekonomiką, sudariusių 1983 m. 1,1 mlrd. dol., daugiau kaip 700 mln. tenka naftos pramonei.

JAV korporacijos stato įmones ASEAN šalyse, po to išveža gatavas prekes į savo šalies rinką. Malaizijoje daugiau kaip 20 JAV korporacijų įdėjo 40 mln. dol. į daugiausia JAV rinkai skirtų elektroninių kompiuterių gamybą. Taip pat 50% šios šalies elektronikos pramonės produkcijos patenka į JAV.

Analizuojant JAV neokolonijinę politiką ASEAN šalyse, matyti, kad TNK išnaudoja šių valstybių pigią darbo jėgą. Pavyzdžiui, Filipinuose JAV monopolijos sutaupo iki 50% gamybos išlaidų tik dėl darbo užmokesčio skirtumo tarp JAV ir vietinių darbininkų.

JAV korporacijos ASEAN šalyse gauna didžiulius pelnus: 1980—1983 m. jie sudarė apie 11 mlrd. dol. Ypač didelės pajamos gautos iš naftos pramonės, pvz, Indonezijoje — apie 1,3 mlrd. dol. Iš kiekvieno įdėto dolerio Pietryčių Azijoje TNK gauna 3 dol. pelno.

KAPITALISTINĖSE ŠALYSE

KAPITALISTINĖS ŠALYS 1984 METAIS

1984 m. buvo dešimti neregėtų krizinių sunkumų ir smarkiai paaštrėjusių prieštaravimų industriškai išsivysčiusių kapitalistinių šalių ekonomikoje metai. Nors kai kuriose šalyse ekonominė veikla suaktyvėjo ir padidėjo gamyba, daugumai valstybių 1984 m. buvo toli gražu negeriausi. Net JAV, kuriose pirmojoje praėjusių metų pusėje jautėsi nemažas pagyvėjimas, antrojoje pusėje ekonomikos raida vėl smarkiai sulėtėjo.

1976 m. buvo prognozuojama, kad Ekonominio bendradarbiavimo ir vystymosi organizacijos šalyse (EBVO) ateityje bendrojo nacionalinio produkto (BNP) prieaugis sudarys 5—5,5%. Net jau nekalbant apie tai, kad šis skaičius nė karto nebuvo pasiektas, BNP 1980—1984 m. padidėjo nežymiai, o JAV sumažėjo (žr. lentelę). 1982 m. šis rodiklis buvo neigiamas visoms Vakarų šalims. Taigi, turint galvoje tokius „laimėjimus", BNP prieaugis EBVO šalyse 1984 m., vertinamas Vakaruose 4%, taip pat negali rodyti ekonomikos stabilios pažangos. Antai BNP augimas JAV sumažėjo (skaičiuojant per metus) nuo 8% pirmojoje praėjusių metų pusėje iki 3,5% antrojoje pusėje. Apskritai per ketverius Reigano prezidentavimo metus (1981—1984) ekonomikos augimo tempai šalyje sudarė vos 2,3% vidutiniškai per metus.

Po krizinio nuosmukio 1980—1983 m. Vakarų valstybių pramonės gamyba pagaliau išaugo 7%. Tačiau iš tiesų tai reiškia, kad gamybos prieaugis per visą praėjusį penkmetį, palyginus su 1979 m., sudarė vos 6% — truputį daugiau kaip 1% vidutiniškai per metus.

Daugumos Vakarų Europos valstybių pramonėje 1984 m. buvo sunki situacija. Tai, kad pramonės produkcijos gamyba joje išaugo maždaug 3%, reiškė, jog buvo tik pasiektas 1979 m. lygis. VFR ir Prancūzija nepasiekė net prieš šešerius metus buvusio lygio.

JAV pramonės produkcijos gamyba, palyginus su 1983 m., išaugo 10%, bet šis prieaugis lyginamas su tais žemais rodikliais, kokie jie buvo dėl ankstesnių metų gilių krizinių sukrėtimų. JAV prekybos ministerijos duomenimis, 1980 m. pramonės gamyba šalyje sumažėjo 3,6% ir nors 1981 m. ji išaugo 2,7%, po metų ji vėl nusmuko, beje, 8,1%. Tam, kad praėjusiais metais JAV pramonės gamyba padidėjo, turėjo reikšmės cikliniai veiksniai ir nusikalstamo karinio biznio bumas, didžiulių materialinių ir finansinių išteklių perpumpavimas iš Vakarų Europos ir sustiprėjęs besivystančių šalių grobimas. Ir vis dėlto per paskutinį penkmetį vidutinis metinis JAV pramonės gamybos prieaugis sudarė irgi vos šiek tiek daugiau kaip 1%.

Japonijoje pramonės gamyba išaugo maždaug 12 punktų (apie 11%). Bet jeigu atsižvelgsime į tai, kad čia ji 1980—1982 m. tūpčiojo beveik vietoje, vidutinis metinis prieaugis per paskutinį penkmetį sudarė vos 4%, taigi aiškiai matyti sulėtėjusi pramonės raida ir šiame industriškai dinamiškiausiame kapitalizmo centre.

Visose be išimties kapitalo šalyse ir toliau neveikia daug įmonių pajėgumų. Tai — dar vienas besitęsiančių krizinių procesų įrodymas. Antai Italijoje nebuvo panaudojama 28% pramonės pajėgumų, VFR — 20, JAV ir Didžiojoje Britanijoje — 18%.

Praėjusiais metais pirmąkart per paskutiniuosius metus pagyvėjo kapitalistinė užsienio prekyba: jos fizinė apimtis (specialistų vertinimu) išaugo 8%. Tačiau vertiniai jos rodikliai buvo mažesni negu 1981 m. Pažymėtina, kad industriškai išsivysčiusių kapitalistinių šalių visuminio prekybos balanso deficitas 1984 m. prašoko 30 mlrd. dol., palyginus su 13,5 mlrd. 1983 m. Naują disbalanso rekordą pasiekė JAV, kurių užsienio prekybos deficitas sudarė neregėtą sumą — 130 mlrd. dol., palyginus su 61 mlrd. 1983 m. ir 25 mlrd. 1980 m. Tai paaiškinama, pirma, tuo, kad JAV monopolijos ir vyriausybiniai organai stengėsi kiek galima labiau sumažinti užsienio rinkose žaliavų ir medžiagų kiekį savo vidaus reikmėms, antra, kad sumažėjo daugelio JAV prekių konkurencingumas, palyginus su Japonijos ir Vakarų Europos pramone. JAV eksportas 1984 m. buvo daug mažesnis negu prieš penkerius metus.

Tuo pat metu VFR ir kitos Vakarų Europos valstybės, taip pat Japonija gerokai padidino eksportą, iš to skaičiaus ir į JAV. 1984 m. Japonijos eksportas 35 mlrd. dol. prašoko jos importą, iš tos sumos 30 mlrd. dol. teko jos teigiamam saldo prekyboje su JAV.

Vis labiau aštrėja prieštaravimai užsienio prekyboje. Antai praėjusiais metais naują užmojį įgavo „plieno karas" tarp JAV ir EEB. Vašingtonas uždraudė plieninių vamzdžių ir kai kurių kitų valcuotojo metalo gaminių įvežimą iš Vakarų Europos. EEB šalys apribojo JAV chemikalų ir sporto prekių importą. Pastarosios paruošė priemones sumažinti tekstilės prekių įvežimą; tai gali skaudžiai atsiliepti Vakarų Europos ir besivystančių šalių

KAPITALISTINIŲ ŠALIŲ PRAMONĖS GAMYBOS INDEKSAI
(1980 m.=100)

	1979 m.	1981 m.	1982 m.	1983 m.	1984 m.*
Kapitalistinės šalys	101	100	96	100	107
JAV	104	103	94	100	110
Vakarų Europa	100	98	97	97	100
VFR	100	99	96	96	99
Didžioji Britanija	107	96	98	100	101
Prancūzija	99	99	97	98	99
Italija	94	98	95	91	95
Japonija	93	101	101	105	117

* Preliminariniai duomenys.
Šaltiniai: EBVO statistika, nacionalinė šalių statistika.

NEDARBO LYGIS IŠSIVYSČIUSIOSE KAPITALISTINĖSE ŠALYSE
(%, palyginus su darbingais gyventojais)

	1968—1973 m.	1970 m.	1980 m.	1981 m.	1982 m.	1983 m.	1984 m.*
Iš viso	3	5,2	5,8	6,7	8,2	8,7	8,5
iš to skaičiaus:							
JAV	4,5	8,3	7,0	7,5	9,5	9,5	7,5
Kanada	5	6,9	7,4	7,5	10,9	11,8	11,4
EEB šalys	3	4,5	6,0	7,8	9,1	10,2	11

* Preliminariniai duomenys.
Šaltiniai: EBVO statistika, nacionalinė šalių statistika.

tekstilės pramonei. Amerikos spaudos duomenimis, 1984 m. JAV kongrese buvo 160 projektų, numatančių uždrausti ir apriboti prekių importą iš Vakarų Europos, Japonijos ir besivystančių šalių.

Tuo pat metu JAV ir kai kurios kitos imperialistinės valstybės smarkiai apribojo jaunų valstybių eksportines galimybes. Antai Meksika negali eksportuoti į JAV net daugiau kaip 300 pavadinimų prekių.

Vėl smarkiai paaštrėjo krizinė situacija kapitalizmo valiutinėje finansinėje sferoje. Nuolat didėja besivystančių šalių įsiskolinimas. SNO ekspertų vertinimu, bendra jaunų valstybių skola 1985 m. pradžioje sudarė 1 trln. dol., palyginus su 830 mlrd. prieš metus. Vien palūkanoms išmokėti reikia dešimčių milijardų dolerių. Dėl to, kad JAV smarkiai pakėlė dolerio kursą, dabar jaunoms valstybėms tenka grąžinti paskolas, gautas „pigiais" doleriais, gerokai „brangesniais", išeikvoti tam vis daugiau eksportinių išteklių. Vakarų spauda nurodo, kad besivystančios šalys už palūkanas ir dalį pagrindinės skolos sumos patiekė 1984 m. vien JAV savo prekių už 30—35 mlrd. dol.

Dolerio kurso didinimas skaudžiai atsiliepia ir Vakarų Europos šalims, kurios smarkiai permoka JAV ir kitų doleriais apmokamų prekių importą.

Įvairūs Vakarų valstybių informacijos organai nurodo, kad pagyvinti JAV ekonomiką padėjo, pirma, didžiulis valstybės deficitas ir, antra, milžiniškos karinės išlaidos. Bendra federalinė JAV skola Reiganui valdant padidėjo trečdaliu ir pasiekė 1,6 trln. dol., t. y. sudaro pusę šalies bendrojo nacionalinio produkto. Oficialiais JAV duomenimis, šalies kariniai asignavimai vien pagal gynybos ministerijos straipsnius šiais finansiniais metais sudaro apie 259 mlrd. dol., t. y. 106 mlrd., arba 70%, didesni negu 1981 m. Smarkiai didinamos karinės išlaidos ir kitose išsivysčiusiose kapitalistinėse valstybėse.

Karinių asignavimų didinimas neigiamai atsiliepia civilinėms ekonomikos šakoms, mažina asignavimus socialinėms reikmėms ir smukdo plačiųjų gyventojų sluoksnių gyvenimo lygį. Nepaisant šiokio tokio gamybos padidėjimo atskirais laikotarpiais, daugumoje šalių toliau daugėja bedarbių. EBVO duomenimis, industriškai išsivysčiusiose kapitalistinėse šalyse 1984 m. buvo 31 mln. oficialiai užregistruotų visiškų bedarbių. Vakarų Europos šalyse nedarbo lygis praėjusiais metais, palyginus su 1983 m., išaugo nuo 10,5 iki 11%, arba nuo 17,9 mln. iki 19 mln. JAV ir Kanadoje 1984 m. pirmajame pusmetyje bedarbių šiek tiek sumažėjo, tačiau rudenį vėl padaugėjo.

Vakarų Europos ekspertų apskaičiavimais, šiais metais Vakarų Europos šalyse bus 20 mln. bedarbių, o JAV ir Kanadoje — iki 10 mln.

Dėl chroniško nedarbo, taip pat besitęsiančios infliacijos smunka darbo žmonių gyvenimo lygis. Kaip rodo JAV oficiali statistika, per praėjusius 10 metų šalyse sumažintas darbininkų realusis darbo užmokestis beveik 10%. Amerikiečių, gyvenančių žemiau „skurdo ribos", padaugėjo nuo 29,3 mln. 1980 m. iki 35,3 mln. praėjusiais metais ir dabar sudaro daugiau kaip 15% šalies gyventojų. Sumažėjo Prancūzijos, Didžiosios Britanijos, VFR ir kitų kapitalistinių valstybių plačiųjų gyventojų sluoksnių realiosios pajamos.

TRUMPAI

● SNO duomenimis, 1984 m. pradžioje pasaulio gyventojų skaičius pasiekė 4,8 mlrd. žmonių, per dešimtmetį padidėdamas 770 mln. (tai maždaug prilygsta Lotynų Amerikos ir Tropikų Afrikos šalių gyventojų skaičiui). Per praėjusį dešimtmetį gyventojų skaičiaus metinio prieaugio rodiklis, iš pradžių pasiekęs maksimalų pasaulinėje istorijoje lygį — 2,1%, ėmė mažėti, devintojo dešimtmečio pradžioje nukrisdamas iki 1,7%.

● Gerokai padidėjo bendra gyvenimo trukmė — nuo 55,4 metų aštuntojo dešimtmečio pradžioje iki 58,9 metų dabar. Tačiau skirtumas tarp išsivysčiusių ir besivystančių šalių pagal šį rodiklį dar labai didelis. Pvz., Afrikoje žmonės vidutiniškai gyvena mažiau kaip 50 metų. Moterų gyvenimo trukmė vidutiniškai 7,5 metų didesnė negu vyrų. Specialistų nuomone, šimtmečio pabaigoje vidutinė gyvenimo trukmė išsivysčiusiose šalyse sudarys 75,4 metų, besivystančiose šalyse — 61,8 metų.

● Pasaulyje spartėja urbanizacijos procesas. Sekančio šimtmečio pradžioje daugiau kaip pusė mūsų planetos gyventojų gyvens miestuose.

● Specialistų apskaičiavimais, Javos salos gyventojų skaičius šiame dešimtmetyje pasieks 100 mln. žmonių, o likusiose 3666 Indonezijos salose gyvens 75 mln. žmonių. Gyventojų tankumas Javoje, kuriai tenka tik 7% visos šalies teritorijos, sudaro daugiau kaip 700 žmonių kvadratiniame kilometre. Dabar Java paskelbta „uždara sala".

● 1975 m. miestuose gyveno 48% Žemės gyventojų (išsivysčiusiose šalyse — 65%, besivystančiose — 36%). Numatoma, kad XXI amžiaus pradžioje viso pasaulio miestuose gyvens 75% gyventojų, o besivystančių šalių miestuose — 44%. 1975 m. besivystančiose šalyse buvo 90 miestų, kuriuose gyveno daugiau kaip po milijoną gyventojų. Pagal prognozes, sekančio šimtmečio pradžioje pasaulyje bus 414 miestų „milijonierių", iš to skaičiaus 264 — besivystančiose šalyse.

KLAIDOS ATITAISYMAS

Mūsų žurnalo šių metų trečio numerio 24 puslapyje prasibrovė klaida. Pirmos skilties antrą pastraipą reikia skaityti taip: Automatizavimo sąlygomis ūkinės operacijos įrašomos į mašininius nešiklius, tad galima daug kartų pergrupuoti duomenis pagal požymius, kurie reikalingi ir valdymui, ir savo ruožtu įvairiems piktnaudžiavimams išaiškinti. Toliau kaip tekste.

SKAIČIAI IR FAKTAI

DARBO NAŠUMO AUGIMO TEMPAI PAGAL TSRS PRAMONĖS ŠAKAS (1970 m. — 100)

	1975 m.	1980 m.	1983 m.
Visa pramonė	134	156	170
iš to skaičiaus:			
elektroenergetika	133	151	155
kuro pramonė	145	157	157
juodoji metalurgija	127	138	142
chemijos ir naftos chemijos pramonė	148	182	205
mašinų gamyba ir metalo apdirbimas	151	201	235
miško, medžio apdirbimo ir celiuliozės bei popieriaus pramonė	129	142	156
statybinių medžiagų pramonė	132	139	148
lengvoji pramonė	123	142	150
maisto pramonė	125	131	144

BUTŲ SĄLYGOS, BUITINIS, MEDICININIS IR KULTŪRINIS GYVENTOJŲ APTARNAVIMAS, IŠSIMOKSLINIMAS

	1940 m.	1970 m.	1982 m.
Miestų butų fondo naudingas plotas (vidutiniškai vienam miesto gyventojui) — kv. m	6,5	11,2	13,5
Suteikta gyventojams buitinių paslaugų (1965 m.=1)	...	2,1	5,5
Gydytojų skaičius (10-čiai tūkst. gyventojų)	7,9	27,4	39,5
Lovų skaičius ligoninėse (10-čiai tūkst. gyventojų)	40	109	127
Vietų skaičius sanatorijose ir poilsio įstaigose — tūkst.	469	1311	2244
Vaikų skaičius nuolatinėse ikimokyklinėse įstaigose (metų pabaigoje) — mln.	2,0	9,3	15,1
Knygų ir žurnalų skaičius masinėse bibliotekose — mln. egz.	200	1363	1945
Knygų ir brošiūrų tiražas — mln. egz.	462	1362	1925
Vienkartinis laikraščių tiražas — mln. egz.	38	141	176
Teatrų aplankymų skaičius — mln.	84	111	121
Muziejų aplankymų skaičius — mln.	34	103	166
Bendras besimokančiųjų skaičius (be politinio švietimo tinklo) — mln. žm.	47,6	79,6	105,7

ATSKIRŲ ŠAKŲ PRODUKCIJOS LYGINAMASIS SVORIS BENDROJE PRAMONĖS PRODUKCIJOS GAMYBOJE (1982 m. kainomis)

	1970 m.	1975 m.	1980 m.	1981 m.	1982 m.
Visa pramonė	100	100	100	100	100
iš to skaičiaus:					
elektroenergetika	3,7	3,7	3,8	3,8	3,9
kuro pramonė	9,3	8,7	8,3	8,1	8,0
chemijos ir naftos chemijos pramonė	5,0	5,8	6,2	6,4	6,4
mašinų gamyba ir metalo apdirbimas	16,6	20,1	24,3	24,8	25,4
miško, medžio apdirbimo ir celiuliozės bei popieriaus pramonė	5,6	5,1	4,5	4,5	4,5
statybinių medžiagų pramonė	4,4	4,4	3,9	3,9	3,8
lengvoji pramonė	19,2	16,8	16,2	16,1	15,7
maisto pramonė	19,4	17,6	15,4	15,3	15,4
malimo ir kombinuotųjų pašarų pramonė	2,9	2,7	2,9	2,8	2,8

PRAMONĖS DARBININKO ŠEIMOS IŠLAIDŲ STRUKTŪRA (%)

	1940 m.	1970 m.	1982 m.
Maistui	53,8	35,7	30,7
Įsigyti:			
audiniams, drabužiams ir avalynei	11,1	15,5	15,7
baldams, kultūros ir buities reikmenims (įskaitant automobilius, motociklus ir pan.)	1,7	5,8	7,8
statybinėms medžiagoms	...	0,4	0,4
kurui	1,2	0,3	0,1
Socialinėms, kultūrinėms ir buitinėms paslaugoms	17,6	23,5	23,9
iš jų:			
mokymuisi, gydymuisi ir kitoms nemokamoms paslaugoms iš visuomeninių vartojimo fondų	9,0	13,9	14,7
butų, komunalinių paslaugų apmokėjimui, nuosavų namų išlaikymui	2,9	2,7	2,6
Santaupos	4,7	4,1	6,1
Mokesčiai, rinkliavos, įmokos	4,1	7,9	8,7
Kitos išlaidos	5,8	6,8	6,6

VIENA ŠALIES DIENA

PAGRINDINIŲ PRAMONĖS PRODUKCIJOS RŪŠIŲ GAMYBA 1983 m. (vidutiniškai per parą)

Elektros energija — mln. kWh	3885
Nafta (įskaitant dujų kondensatą) — tūkst. t	1689
Gamtinės dujos — mln. kub. m	1468
Anglys — tūkst. t	1962
Plienas — tūkst. t	417
Mineralinės trąšos (skaičiuojant 100% veikliųjų medžiagų) — tūkst. t	81,4
Cementas — tūkst. t	351
Visų rūšių audiniai — mln. kv. m	31,1
Televizoriai — tūkst.	24

Dabar vidutiniškai per dieną atiduodama naudoti 5,6 tūkst. butų, arba maždaug per tris dienas atiduodama naudoti tiek gyvenamojo ploto, kiek jo reikia 60 tūkst. gyventojų miestui.

VISO PASAULIO, INDUSTRIŠKAI IŠSIVYSČIUSIŲ IR BESIVYSTANČIŲ ŠALIŲ PRAĖJUSIO DEŠIMTMEČIO DEMOGRAFINIAI DUOMENYS IR PROGNOZĖS IKI 2000 METŲ

	Gyventojų skaičius (mln. žm.)	Vidutinis metinis prieaugis (%)*	Tūkstančiui gyventojų tenka		Vidutinė būsimo gyvenimo trukmė (metų)*	Miestų gyventojai (%)
			gimusiųjų skaičius*	mirusiųjų skaičius*		
VISAS PASAULIS						
1974 m.	3994	2,03	32,7	12,7	55,4	38,0
1984 m.	4763	1,67	27,3	10,6	58,9	41,2
2000 m.	6127	1,52	24,1	9,1	63,5	48,2
INDUSTRIŠKAI IŠSIVYSČIUSIOS ŠALYS						
1974 m.	1085	0,89	17,0	9,2	71,4	68,3
1984 m.	1166	0,64	15,5	9,6	73,0	72,0
2000 m.	1276	0,52	14,1	9,4	75,4	77,8
BESIVYSTANČIOS ŠALYS						
1974 m.	2909	2,46	38,7	14,0	52,7	26,8
1984 m.	3597	2,02	31,2	11,0	56,6	31,3
2000 m.	4851	1,79	26,9	9,0	61,8	40,4

* Duomenys apskaičiuoti pagal šiuos laikotarpius: 1974 m. — pagal 1970—1975 m.; 1984 m. — pagal 1980—1985 m.; 2000 m. — pagal 1995—2000 m.

SKYSTIS VARIKLIAMS VALYTI

Naudojamas purvui, tepalams ir kitiems vandenyje netirpstantiems užteršimams pašalinti nuo automobilio variklio ir agregato paviršiaus, nuo motociklų, katerių ir t. t.

Vartojimo būdas: skystį suplakti, purkštuvu arba teptuku padengti užterštą paviršių, prieš tai išjungus akumuliatorinę bateriją. Po 10—15 min. nuplauti vandeniu, kol visiškai išnyks susidaranti emulsija.

500—700 kub. cm užtenka nuvalyti automobilio varikliui.

Kaina — 0,50, 0,60 ir 0,83 rb.

Skystį varikliams plauti galima nusipirkti ūkinių prekių parduotuvėse.

Sąjunginio susivienijimo
„Sojuzbytchim" projektavimo
technologinis biuras

NEPAŽEISKITE DUJOTIEKIO

Pastaruoju metu padažnėjo atvejų, kai, kasant žemę arba vykdant remonto darbus šalia dujotiekių, jie mechaniškai pažeidžiami.

Praėjusiais metais respublikoje keliolika kartų buvo pažeisti požeminiai dujotiekiai. Tuo padaryta didelė materialinė žala, nutrauktas dujų tiekimas vartotojams. Avarijų metu išsiveržusios dujos galėjo sukelti sprogimus. Tik palankių aplinkybių ir dujų ūkio darbuotojų operatyvių veiksmų dėka buvo išvengta sunkių pasekmių.

Šių pažeidimų priežastis — darbų vykdymas be leidimo ir techninės dokumentacijos, nesilaikant nustatytos tvarkos.

Dar kartą įspėjame įmonių ir organizacijų vadovus — būkite atidūs, vykdydami žemės darbus šalia veikiančių dujotiekių. Nepradėkite darbų be dujų ūkio organizacijos leidimo!

Pažeidę dujotiekį, neužkaskite jo, o skubiai iškvieskite dujų ūkio avarinę tarnybą.

Lietuvos TSR valstybinis dujofikacijos komitetas

ISSN 0134—3076

LIAUDIES ŪKIS

85|5

Vilnius

LIAUDIES ŪKIS

5 (319) 1985
GEGUŽĖ

Eina nuo 1958 m. lapkričio mėn.

LIETUVOS TSR VALSTYBINIO PLANO KOMITETO, FINANSŲ MINISTERIJOS IR MA EKONOMIKOS INSTITUTO MĖNESINIS EKONOMINIS ŽURNALAS

Duota rinkti 1985.04.23. Pasirašyta spausdinti 1985.05.22. LV 06425. Formatas 60×90 1/8. Iškilioji spauda. 4,5 sąl. sp. l., 8,5 sąl. spalv. atsp. 7,1 apsk. leid. l. Tiražas 3739 egz. Užs. Nr. 1041.

Redakcijos adresas: 232600, Vilnius. MTP-2. Algirdo 31. Tel.: vyriausiojo redaktoriaus — 66-22-79, vyr. redaktoriaus pavaduotojo — 66-27-18. atsakingojo sekretoriaus — 66-29-34.

Rinko ir spaudė LKP CK leidyklos spaustuvė Vilniuje, Tiesos 1/9. Leidžia laikraščių ir žurnalų susivienijimas „Periodika".

«ЛЯУДЕС УКИС» (Народное хозяйство). Ежемесячный экономический журнал Госплана, Минфина и Института экономики АН Лит. ССР.
Гл. редактор А. Ю. Скрипка.
На литовском языке.
Адрес редакции: 232600, Вильнюс. ГСП-2, Альгирдо, 31.
Типография издательства ЦК КП Литвы, 232656, Вильнюс, Тиесос, 1/9.

TURINYS

СОДЕРЖАНИЕ

Jonavos ba[illegible] kombinatas — auganti įmonė. Statomi nauji cechai, montuojamos pusiau automatinės linijos [illegible].
Pirmame viršelio puslapyje — kombinato direktoriaus pavaduotojas statybai [illegible] P[illegible]ckus [illegible] vyriausiasis inžinierius [illegible] Petrauskas prie įmonės maketo.
V. [illegible] (ELTA)

DIDŽIOJI PERGALĖ

Visa pažangioji žmonija pažymi didžiąją istorinę datą — Pergalės prieš hitlerinę Vokietiją 40-ąsias metines. Sutriuškinant fašistinį vermachtą 1945 m., pagrindinis vaidmuo teko tarybinei liaudžiai, vadovaujamai Komunistų partijos.

Tarybų Sąjungos pergalė Didžiajame Tėvynės kare akivaizdžiai atskleidė socializmo pranašumus, jo didžiules ekonomines, socialines, politines ir dvasines galimybes. Tai buvo didžiojo Lenino sukurtos Tarybų valstybės, pažangiausios visuomenės santvarkos, socialistinės ekonomikos sistemos pergalė.

Keturi dešimtmečiai skiria mus nuo tos neužmirštamos dienos, kai Berlyno priemiestyje — Karlhorste vyriausioji hitlerinės kariuomenės vadovybė pasirašė aktą dėl besąlyginės visų jos ginkluotųjų pajėgų sausumoje, jūroje ir ore kapituliacijos. Tų pat metų rugsėjo mėnesį sudėjo ginklus ir japoniškasis militarizmas.

Žmonijai teko pergyventi ne vieną tūkstantį karų. Bet nė vienas jų negali lygintis su Antruoju pasauliniu karu nei savo mastais bei įnirtingumu, nei žmonių netekimu ir materialiniais kaštais. Karas truko šešerius metus. Ginkluota kova vyko 40 Europos, Azijos ir Afrikos šalių teritorijoje, plačiuose kontinentų, jūrų ir vandenynų karinių veiksmų teatruose. 1939—1945 m. kariavusiose valstybėse į karinę tarnybą buvo pašaukta daugiau kaip 110 mln. žmonių. 1945 m. kariaujančių šalių ginkluotėje buvo daugiau kaip 360 tūkst. patrankų ir minosvaidžių, per 50 tūkst. tankų ir savaeigių artilerijos pabūklų, apie 120 tūkst. lėktuvų, daug kovinių laivų ir kitos karinės technikos.

Bet karas — ne tik daugybė kovų. Jis turi ir savą socialinį bei politinį veidą. Šiame kare reakcijos ir agresijos jėgoms priešinosi taikos ir pažangos jėgos. Juk buvo kalbama apie tai, ar pajėgs hitlerinė Vokietija ir imperialistinė Japonija įvesti savo pasaulinį viešpatavimą, sukurti reakcingą karinį fašistinį režimą ne tik Europoje, Azijoje ir Afrikoje, bet ir Amerikoje. Hitleriniai maniakai sumanė masiškai naikinti žmones, apiplėšti tautas, sunaikinti ištisas valstybes. Tarybų Sąjungos sutriuškinimas buvo pagrindinis, pirmaeilis hitlerinio fašizmo uždavinys siekiant pasaulinio viešpatavimo.

Tarybų Sąjungai užpulti Hitleris paruošė didžiulę įsiveržimo armiją. Tarybinei liaudžiai buvo primestas nepaprastai sunkus karas. Jos kelias į Pergalę buvo ilgas ir sunkus. Kaip žinoma, vokiškajam fašizmui sukėlus Antrąjį pasaulinį karą, Vakaruose neatsirado jėgų, sugebančių priešintis agresyviems fašistinės armijos užgrobimams. Šį uždavinį garbingai įvykdė Tarybinės Ginkluotosios Pajėgos. Atkaklioje kovoje jos užkirto kelią agresijai, sulaikė priešą, o po to sutriuškino jo pagrindines jėgas ir sunaikino didžiulę dalį karinės technikos bei ginkluotės. Tai turėjo lemiamos įtakos tolesniems Antrojo pasaulinio karo įvykiams ir nulėmė pergalingą jo užbaigimą.

Didysis Tarybų Sąjungos Tėvynės karas truko beveik ketverius metus. Ginkluota kova vyko be jokio pertrūkio, buvo atkakli, kruvina. Amerikiečių rašytojas Erskinas Koldvelis, kuris 1941 m. vasarą buvo Tarybų Sąjungoje, rašė, jog rusai, nesitikėdami, kad kas nors už juos kariaus, kovojo už pergalę šiame kare visas 24 valandas per parą ir visas 7 dienas per savaitę. Ir jie būtų taip pat ryžtingai, galbūt taip pat sėkmingai kovoję netgi tuo atveju, jei Anglija ir Amerika nebūtų suteikusios pagalbos.

Iš tikrųjų, Tarybų Sąjungos — Vokietijos frontas buvo pagrindinis Antrojo pasaulinio karo frontas. Čia — didžiulėse mūsų Tėvynės platybėse — tarybinių karių kovoje su fašistiniais užkariautojais buvo sprendžiamas civilizacijos likimas.

Tarybinė liaudis padarė tai, ko nepajėgi buvo padaryti nė viena Europos valstybė: ji, galima sakyti, išmušė hitleriniams grobikams iš rankų agresijos kardą, sutriuškino jų karo mašiną. Kovose ir mūšiuose su Tarybine Armija fašistai neteko daugiau kaip 73% savo kareivių ir karininkų, iki 75% tankų, daugiau kaip 75% lėktuvų.

Ruošdamiesi užpulti mūsų šalį, hitlerininkai dėjo viltis į TSRS „ekonomikos silpnumą". Ir čia jie apsiriko: kare tarybinė ekonomika parodė savo didžiules galimybes. Tarybiniai žmonės, parodę neregėtą darbo entuziazmą, Urale, Sibire ir Vidurinėje Azijoje pastatė tūkstančius stambių pramonės įmonių, išvaduotoje tarybinėje teritorijoje atstatė daugiau kaip 7,5 tūkst. gamyklų ir fabrikų.

Kai virš reichstago suplevėsavo tarybinių karių iškelta raudonoji vėliava, tai buvo ne tik karinės pergalės vėliava. Tai buvo socializmo pergalės prieš fašizmą simbolis, pergalės, kuri atnešė laisvę ir laimę visoms tautoms.

Didvyriškas tarybinės liaudies ir jos Ginkluotųjų Pajėgų žygdarbis Didžiajame Tėvynės kare aukso raidėmis amžiams įrašytas į žmonijos istoriją. Jis niekuomet neišdils iš liaudies atminties ir visada bus gyvas pavyzdys kovoje už taiką, už tautų laisvę.

Didžiosios Pergalės 40-mečiui

TSRS KARINĖ EKONOMIKA DIDŽIOJO TĖVYNĖS KARO METAIS

Pergalė Didžiajame Tėvynės kare su fašistine Vokietija buvo ne tik karinė pergalė, bet taip pat socialistinės visuomeninės santvarkos, socialistinės ekonomikos pergalė.

Toliaregė ir realistinė politika Komunistų partijos, kuri laiku ėmėsi šalies socialistinio industrializavimo ir kolektyvizavimo kurso, įgalino per trumpą laiką sustiprinti mūsų Tėvynės ekonominę ir gynybinę galią, apginti tarybinę visuomeninę ir valstybinę santvarką. Užtenka pasakyti, kad per tris prieškarinius penkmečius buvo pastatyta 9 tūkst. pramonės įmonių. Ypač sparčiai buvo plėtojama sunkioji industrija. Antai bendra pramonės gamyba, palyginus su ikirevoliuciniu laikotarpiu, išaugo 7,7 karto, o mašinų gamybos pramonės produkcija — 30 kartų, elektros energijos gamyba — 24, chemijos ir naftos chemijos produkcija — 17,5 karto. Mūsų karinė technika kovinėmis savybėmis prilygo geriausiems užsienio pavyzdžiams.

Didelių laimėjimų pasiekė ir socialistinis žemės ūkis. 1940 m. pabaigoje pagrindiniais žemės ūkio tiekėjais tapo 236,9 tūkst. kolūkių ir 4,2 tūkst. tarybinių ūkių.

Nepaprastai didelę reikšmę turėjo platus kvalifikuotų kadrų parengimas įvairioms šalies liaudies ūkio šakoms. Antai 1940 m. pabaigoje liaudies ūkyje dirbo 2,4 mln. specialistų su aukštuoju ir specialiuoju viduriniu išsimokslinimu, arba 12,7 karto daugiau negu 1913 m.

Prieškariniais metais sparčiai buvo įsavinami gamtos turtai šalies rytų rajonuose. Antai 1940 m. jiems teko: beveik ketvirtadalis visos elektros energijos gamybos, apie 36% anglių ir apie 30% geležies rūdos, iškasamos šalyje, apie trečdalis visos plieno ir valcuotųjų metalų gamybos.

Taigi, įvykdžiusi prieškarinių penkmečių planus, Tarybų Sąjunga pasidarė galinga industrine valstybe, visiškai nepriklausoma nuo kapitalistinių šalių. Nepaprastai išaugo Tarybų valstybės gynybinė galia.

Tvirta socialistinė sistema pakėlė sunkiausius išbandymus rūsčiais karo metais ir pademonstravo visam pasauliui savo pranašumus.

Apie nepaprastą mūsų užnugario darbuotojų pasiaukojimą liudija tas faktas, kad per trumpą laiką į rytų rajonus buvo perkelta didžiulės vertybės, daugybė įrengimų, ir naujoje vietoje nepaprastai greitai buvo pradėta gaminti produkciją, labai reikalingą frontui. Ankstesnių karų istorija praktiškai to nėra regėjusi. Šis darbas buvo nepaprastai sunkus ir sudėtingas. Jo mastus aiškiai iliustruoja tokie duomenys. Nuo 1941 m. liepos iki gruodžio mėn. buvo evakuota 2593 įmonės, iš to skaičiaus 1523 stambios įmonės. Iš bendro evakuotų įmonių skaičiaus 226 buvo nukreiptos į Pavolgį, 667 — į Uralą, 244 — į Vakarų Sibirą, 78 — į Rytų Sibirą, 308 — į Kazachiją ir Vidurinę Aziją. 1941—1942 m. iš pietų ir vakarų rajonų buvo evakuota 2,4 mln. galvijų, 5,1 mln. avių ir ožkų, 200 tūkst. kiaulių, 800 tūkst. arklių, daug grūdų, sėklų, maisto produktų.

Liaudies ūkis į karines vėžes buvo pertvarkytas maždaug per metus. Apie 1942 m. vidurį pavyko ne tik atstatyti prarastus karinės pramonės pajėgumus, bet ir juos viršyti. Tarybų Sąjunga sukūrė darnų karinį ūkį, kuris sugebėjo nuolat didinti karinės produkcijos gamybą. TSRS karinė ekonomika užtikrino sparčius išplėstinės reprodukcijos tempus.

Socialistinė nuosavybė įgalino sukurti griežtai centralizuotą ekonomiką, nukreipti šalies ekonominius išteklius pergalei prieš hitlerinius grobikus. Apie aukštą planinės ekonomikos efektyvumo lygį liudija tokie duomenys. 1942 m. Tarybų Sąjungoje 1 mln. t išlydyto plieno buvo gaminama 6,8 karto daugiau tankų, 1 mlrd. kWh elektros energijos — 4,3 karto daugiau lėktuvų ir 6,6 karto daugiau tankų negu fašistinėje Vokietijoje. 1941—1945 m. tarybinė karinė pramonė pagamino 142,8 tūkst. lėktuvų (Vokietija 1941—1944 m. pagamino 78,9 tūkst. lėktuvų, t. y. Tarybų Sąjungoje jų buvo pagaminta 1,8 karto daugiau). Per minėtą laikotarpį tankų ir savaeigių artilerijos pabūklų mūsų šalyje buvo pagaminta 110,3 tūkst., patrankų — 523,5 tūkst., o fašistinėje Vokietijoje — atitinkamai 53,8 ir 70,1 tūkst. Tarybinių ginklų kokybė buvo geresnė negu hitlerininkų.

Nuolat didinti ginklų gamybą įgalino tai, kad buvo toliau plėtojama sunkioji industrija. 1943 m. visos sunkiosios pramonės (išskyrus naftos ir cemento

PAGRINDINIAI TSRS EKONOMIKOS RAIDOS RODIKLIAI PRIEŠKARINIAIS METAIS

	Kiek kartų padidėjo 1940 m., palyg. su	
	1913 m.	1928 m.
Bendrasis visuomeninis produktas	5,1	4,5
Pagamintos nacionalinės pajamos	5,3	5,1
Pagrindiniai gamybiniai liaudies ūkio fondai	2,6	2,4
Visa pramonės produkcija	7,7	6,5
gamybos priemonių gamyba	13,0	10,0
vartojimo reikmenų gamyba	4,6	4,2
Žemės ūkio bendroji produkcija	1,4	1,3
Visų transporto rūšių krovinių apyvarta	3,9	4,1
Kapitaliniai įdėjimai	5,7	6,7
Darbininkų ir tarnautojų skaičius	2,6	3,0

PAGRINDINIAI TSRS EKONOMIKOS RAIDOS RODIKLIAI KARO METAIS
(%, palyginus su 1940 m. ir 1942 m.)

	1940 m.	1941 m.	1942 m.	1943 m.	1944 m.	1945 m.
Nacionalinės pajamos	100	92	66	74	88	83
			100	113	135	127
Pagrindiniai gamybiniai fondai (išskyrus gyvulius) liaudies ukyje	100	72	68	76	84	88
			100	112	124	129
Visa pramonės produkcija	100	98	77	90	103	91
			100	117	135	119
Mašinų gamybos pramonės produkcija	100	111	119	142	158	129
			100	120	133	109
Žemės ūkio bendroji produkcija	100	62	38	37	54	60
			100	96	142	156
Visų transporto rūšių krovinių apyvarta	100	92	53	61	71	76
			100	115	132	144
Kapitaliniai įdėjimai	100	84	52	57	79	92
			100	101	137	167
Vidutinis metinis darbininkų ir tarnautojų skaičius	100	88	59	62	76	87
			100	106	129	148
Valstybinės ir kooperatinės prekybos mažmeninė prekių apyvarta	100	84	34	32	37	43
			100	94	109	127

gamybą) šakos padidino gamybą palyginus su ankstesniais metais. 1944 m. spalvotosios metalurgijos, chemijos, mašinų gamybos ir metalo apdirbimo pramonės įmonių produkcija (įskaitant ginklų ir šaudmenų gamybą) gerokai prašoko prieškarinį lygį, o juodosios metalurgijos įmonių bendroji produkcija sudarė devynis dešimtadalius šio lygio, kuro pramonės — daugiau kaip 70% ir elektrinių — per 80% prieškarinio lygio.

Labai didelę reikšmę darniam visų ekonomikos grandžių darbui turėjo stiprios karinės pramoninės gamybos bazės sukūrimas šalies rytuose. Tolimųjų Rytų rajonuose, palyginus su 1940 m., padidėjo visos pramonės produkcijos gamyba, išaugo naftos gavyba, daugiau buvo gaminama elektros energijos.

Šalies rytų rajonai (įskaitant Pavolgį) užėmė vyraujančią vietą sąjunginėje pagrindinių pramonės šakų gamyboje.

Ypač sparčiai šalies rytų rajonuose didėjo karinės produkcijos gamyba. Antai Urale 1942 m., palyginus su 1940 m., ji išaugo daugiau kaip 5 kartus, Pavolgyje — 9, Vakarų Sibiro rajonuose — 27 kartus. Rytų rajonų lyginamasis svoris karinės produkcijos gamyboje padidėjo nuo 18,5% 1941 m. birželio mėn. iki 76% 1942 m. birželio mėn.

Karo metais buvo užtikrintas didelis karinės ekonomikos, pirmiausia gynybos šakų, efektyvumas. Per trejus metus — nuo 1942 m. gegužės mėn. iki 1945 m. gegužės mėn. — darbo našumas pramonėje išaugo 43%, o gynybos šakose — tris kartus. Vien 1944 m. pramonės, statybos ir transporto darbininkai, inžinerijos ir technikos darbuotojai pateikė 347 tūkst. racionalizacinių pasiūlymų, o 1945 m. — 387 tūkst. Pažymėtina tai, kad smarkiai sumažėjo ginkluotės gamybos išlaidos. 1944 m. visų karinės produkcijos rūšių savikaina buvo vidutiniškai 2 kartus mažesnė negu 1940 m. Apskritai ekonominis efektas, gautas sumažinus karinės produkcijos savikainą 1941—1944 m., sudarė sumą, kuri prilygsta beveik pusei visų TSRS valstybinio biudžeto išlaidų kariniams reikalams 1942 m.

Lėšų koncentravimas karinei ir sunkiajai industrijai plėtoti neleido skirti didesnių išteklių lengvajai ir maisto pramonei, o nepakankama plataus vartojimo prekių gamyba sukėlė rimtų sunkumų. Vartojimo reikmenų gamyba mažėjo iki 1943 m., paskui ji šiek tiek išaugo ir karo pabaigoje sudarė 59% 1940 m. lygio.

Socialistinis žemės ūkis, nors ir buvo okupuoti didžiuliai derlingų žemių masyvai, sugriauta daug ūkių, taip pat daug žmonių mobilizuota į armiją, vis dėlto sugebėjo patenkinti armijos ir karinio ūkio reikmes. Žemės ūkio produkcija, kuri 1942 m., palyginus su prieškariniu lygiu, buvo sumažėjusi daugiau kaip 2 kartus, paskutinaisiais karo metais pakilo iki 60% 1940 m. gamybos lygio.

Sumažėjus vartojimo reikmenų ištekliams, buvo įvesta kortelių sistema, kuriami darbininkų aprūpinimo skyriai, plečiamos valgyklos įmonėse. Vis dėlto gyventojų asmeninis vartojimo lygis karo metais sumažėjo. Didelis dėmesys buvo skiriamas darbininkų kadrams rengti. Karo metais gamyboje apmokyta ir darbo rezervų sistemoje parengta 13,5 mln. žmonių.

Apskritai Tarybų Sąjungos ūkis buvo darniai organizuotas ir gerokai pranoko visais atžvilgiais hitlerinės Vokietijos karinę ekonomiką. 1944 m. hitlerinėje Vokietijoje buvo įvykdyta visuotinė ekonominių išteklių ir žmonių mobilizacija karui. Tačiau ir tai nieko nepakeitė. 1944 m. antrojoje pusėje vokiečių karinė pramonė ėmė labai sparčiai

ŠALIES RYTŲ RAJONŲ LYGINAMASIS SVORIS SĄJUNGINĖJE GAMYBOJE (%)

	1940 m.	1942 m.
Geležies rūda	28,7	96,8
Mangano rūda	8,4	84,7
Ketus	28,5	97,4
Plienas	37,0	89,1
Juodieji valcuoti metalai	36,5	90,2
Koksas	24,5	99,2
Anglys	35,9	81,4
Nafta (įskaitant dujų kondensatą)	12,2	18,3
Metalo pjovimo staklės	15,6	56,3
Traktoriai	50,8	100,0
Elektros energija	25,5	59,3

Didžiosios Pergalės 40-mečiui ir Tarybų valdžios atkūrimo Lietuvoje 45-mečiui

TARYBŲ LIETUVOS ŪKINIAI RYŠIAI SU BROLIŠKOMIS RESPUBLIKOMIS

Doc., ekon. m. kand. A. JABLONSKIS

Tarybų Lietuvos liaudies ūkio produkcijos mainai su kitomis sąjunginėmis respublikomis ir šalies ekonominiais rajonais susiklostė ir keitėsi priklausomai nuo respublikos ekonomikos išsivystymo lygio. Antai pirmaisiais pokario metais ekonominio bendradarbiavimo tikslas ir uždavinys buvo suteikti pagalbą labiausiai nukentėjusioms nuo karo respublikoms siekiant trumpiausiu laiku atkurti visą šalies liaudies ūkį. Sėkmingai kuriant socializmą, vis plačiau naudojantis socialistinio darbo pasidalijimo ir gamybos kooperavimo rezultatais, tarprespublikiniai ekonominiai mainai, pagrįsti lygybės ir savitarpio naudos principais, ėmė vaidinti vis didesnį vaidmenį. Pirmaisiais pokario metais įvežimas gerokai viršijo išvežimą. Be to, didelę į mūsų respubliką įvežamos produkcijos dalį sudarė gamybos priemonės, reikalingos greitam pramonės ir žemės ūkio atkūrimui ir vystymui. Stiprėjant respublikos gamybinei bazei ir plačiau tenkinant respublikos poreikius savos gamybos produkcija, keitėsi įvežimo ir išvežimo santykis bei struktūra.

Respublika kasmet vis plačiau dalyvauja prekių mainuose. Susidarė galimybės ir būtinumas specializuotos pramonės bei žemės ūkio produkcijos perteklių realizuoti kitose respublikose, įsivežti iš kitų respublikų tokių žaliavų bei prekių, kurių ji pati negamina, keistis su jomis įvairiausių prekių asortimentu.

Pagrindinis materialinių išteklių šaltinis yra respublikos materialinės gamybos sfera. Tačiau materialinių išteklių balanse vis reikšmingesnis darosi produkcijos įvežimas iš kitų respublikų. Respublikos ekonominių ryšių vystymosi tendencija yra tokia, kad kasmet bendroje materialinių išteklių sumoje didėja įvežamos produkcijos lyginamasis svoris. Kaip keitėsi respublikos materialinių išteklių struktūra pagal jų sudarymo šaltinius, matyti iš 1 lentelės (apskaičiuota pagal bendrąjį visuomeninį produktą).

Didžioji materialinių išteklių dalis tiek iš respublikoje sukurto visuomeninio produkto, tiek iš įvežtos produkcijos sunaudojama vietoje. Tačiau nemaža sukuriamų materialinių išteklių dalis išvežama į kitus šalies ekonominius rajonus. Kaip keitėsi materialinių išteklių paskirstymas pagal jų sunaudojimą, matyti iš 2 lentelės.

Iš pateiktų duomenų matome, kad bendrojo visuomeninio produkto suvartojimas respublikoje mažėja, o išvežimas didėja.

Respublikos ekonominius ryšius, taip pat ir prekių mainus organizuoja, planuoja ir jų apskaitą veda daugelis organizacijų, tačiau bendrą suvestinę apyskaitą apie respublikos liaudies ūkio produkcijos įvežimą ir išvežimą kas penkeri metai pateikia tik Lietuvos TSR centrinė statistikos valdyba Lietuvos TSR tarpšakiniame produkcijos gamybos ir paskirstymo balanse. Iš šio balanso mes galime susidaryti bendriausią vaizdą apie respublikos produkcijos išvežimą ir jos įsivežimą iš kitų respublikų. Tai matyti iš 3 lentelės.

Kaip matome, Lietuvos TSR produkcijos įvežimas ir išvežimas visą laiką sparčiai didėjo, 1966—1982 m. jis išaugo 3,5 karto. Tačiau bendrojoje apyvartoje įvežimas augo sparčiau (3,9 karto) negu išvežimas (3,1 karto). 1977—1982 m. įvežamos produkcijos kiekis padidėjo 33,4%, o išvežamos — 28%. Bendroje produkcijos įvežimo ir išvežimo apyvartoje produkcijos įvežimo lyginamasis svoris sudarė 55%, o išvežimo — 45%. Šis negatyvus reiš-

---

degraduoti. Kartu ėmė smukti ir kitų pramonės šakų gamyba. Antai nuo 1944 m. kovo mėn. iki 1945 m. vasario mėn. anglių gavyba Vokietijoje sumažėjo trimis ketvirtadaliais, o Tarybų Sąjungoje išaugo 23%, plieno išlydymas nuo 1944 m. kovo iki gruodžio mėn. Vokietijoje sumažėjo dviem trečdaliais, o Tarybų Sąjungoje išaugo 5%, sintetinio kaučiuko gamyba Vokietijoje nusmuko iki 15%, o Tarybų Sąjungoje padidėjo 36%.

Taigi labai aiškiai išryškėjo priešingos tendencijos: katastrofiškas gamybos mažėjimas Vokietijoje ir gamybos augimas Tarybų Sąjungoje. Karo pabaigoje Vokietijos sunkioji pramonė buvo praktiškai paraližuota, o Tarybų Sąjungoje 1945 m. gegužės mėn., palyginus su 1944 m. liepos mėn., elektros energijos gamyba išaugo 18%, anglių ir plieno — 25, amoniako — 10, sintetinio kaučiuko — 90%.

Nuo karo pradžios Vokietijoje ėmė mažėti investicijos. 1941 m., palyginus su 1933 m., jos sumažėjo iki 69%, 1943 m. — iki 48% ir 1944 m. — iki 40%. Tarybų Sąjungoje kapitaliniai įdėjimai, sumažėję 1941—1942 m., vėliau ėmė smarkiai augti: 1944 m. — 36% ir 1945 m. — 23%, palyginus su ankstesniais metais. Nusmuko gamyba ir Vokietijos žemės ūkyje. Netekę daug maisto produktų išteklių, kurių anksčiau prisigrobdavo okupuotose šalyse, hitlerininkai ėmė mažinti jų suvartojimo normas.

1943 m. rugpjūčio mėn. VKP (b) CK ir TSRS LKT priėmė nutarimą dėl neatidėliotinų priemonių atkuriant liaudies ūkį iš vokiškųjų okupantų išvaduotuose rajonuose. Vykdant šį nutarimą, jau 1944 m. buvo atstatyta išvaduotuose rajonuose daug pramonės įmonių, kurios nuolat didino produkcijos gamybą. Ypač didelis dėmesys buvo skiriamas elektrinių atstatymui. 1943—1945 m. mūsų šalies išvaduotuose rajonuose buvo atstatyta daugiau kaip 30 stambių elektrinių.

Iš viso karo metais šalies užnugaryje buvo pastatyta 3500 stambių pramonės įmonių, o iš okupantų išvaduotuose rajonuose atstatyta 7500 sugriautų stambių įmonių. Didžiojo Tėvynės karo metais, nepaisant to, kad didžiulių išteklių reikėjo frontui, nuo 1941 m. liepos 1 d. iki 1946 m. sausio 1 d. buvo pastatyta ir atstatyta bendro 102,5 mln. kv. m ploto gyvenamųjų namų.

Taigi tarybinė ekonominė sistema ištvėrė nepaprastai sunkius karo su fašistine Vokietija išbandymus, įrodė savo pranašumus, sugebėjimus racionaliai panaudoti visus išteklius. Mūsų darbininkai, kolūkiečiai, mokslininkai, inžinieriai, konstruktoriai savo pasiaukojamu darbu laimėjo neregėtą mūšį už metalą ir duoną, kurą ir žaliavas, už galingo tarybinio ginklo sukūrimą.

1 lentelė

LIETUVOS TSR MATERIALINIŲ IŠTEKLIŲ STRUKTŪRA PAGAL JŲ SUDARYMO ŠALTINIUS (tų metų kainomis, %)

	1966 m.	1972 m.	1982 m.
Iš viso išteklių	100	100	100
iš to skaičiaus:			
visuomeninio produkto gamyba respublikoje	82,7	78,6	66,7
įvežimas iš kitų respublikų	17,3	21,4	33,3

Šaltinis: Lietuvos TSR liaudies ūkio ataskaitinis tarpšakinis gamybos ir paskirstymo balansas 1982 metais.

2 lentelė

LIETUVOS TSR MATERIALINIŲ IŠTEKLIŲ PASKIRSTYMAS PAGAL JŲ SUNAUDOJIMĄ (tų metų kainomis, %)

	1966 m.	1972 m.	1982 m.
Iš viso sunaudota	100	100	100
iš to skaičiaus:			
respublikoje	87,9	80,2	71,0
išvežta į kitas respublikas	12,1	19,8	29,0

kinys iš dalies paaiškinamas tuo, kad, augant respublikos pramonei ir jos potencialui, vis daugiau reikia žaliavų ir medžiagų, kurių vertė ir kaina pasaulinėje rinkoje, taip pat ir Tarybų Sąjungoje dėl daugelio priežasčių auga. Respublikoje visos grupės pramonės šakų (kuro, chemijos, juodosios ir spalvotosios metalurgijos, stiklo ir porceliano bei fajanso) balansų saldo yra pasyvus. Pasyvus ir augalininkystės įvežimo bei išvežimo saldo.

3 lentelė

LIETUVOS TSR PRODUKCIJOS IŠVEŽIMO IR JOS ĮVEŽIMO IŠ KITŲ RESPUBLIKŲ BENDROJI APYVARTA (mln. rb)[1]

	1966 m.	1970 m.	1972 m.	1977 m.	1982 m.
Bendra apyvarta	3036	4847	6278	8167	10694
iš to skaičiaus:					
įvežimas	1495	2516	3258	4408	5882
%	49,3	51,9	51,9	54,0	55,0
išvežimas	1540	2332	3020	3759	4812
%	50,7	48,1	48,1	46,0	45,0

[1] Lentelė sudaryta remiantis Lietuvos TSR ataskaitinio tarpšakinio produkcijos gamybos ir paskirstymo balanso atitinkamų metų duomenimis. Taip pat ir kitos lentelės apie respublikos ekonominius ryšius yra sudarytos Tarpšakinio produkcijos gamybos ir paskirstymo balanso pagrindu, todėl šaltinis toliau nebebus nurodomas.

Respublikos bendroje įvežimo ir išvežimo apyvartoje 97,7% tenka pramonės produkcijai, 2,2% — žemės ūkio ir 0,1% — kitų materialinės gamybos šakų produkcijai.

Tarybų Lietuvos produkcijos įvežimo bei išvežimo struktūra racionali, atitinka respublikos specifiką ir poreikius. Produkcijos įvežimo bei išvežimo struktūroje vykstantys nežymūs poslinkiai yra tiesiogiai susiję su respublikos gamybinio bei techninio ir ekonominio potencialo išaugimu, mokslo bei technikos pažangos reikalavimais. Dėl to bendroje apyvartos struktūroje išauga svarbiausių ir bazinių pramonės šakų lyginamasis svoris. Tai elektros energijos gamyba, chemijos pramonė, kuro ir metalurgijos pramonės produkcija. Pramonės produkcijos įvežimo bei išvežimo struktūroje mažėja žuvies pramonės produkcijos lyginamasis svoris. Specializuotos respublikos pramonės šakos, glaudžiausiai susijusios su produkcijos įvežimu ir išvežimu, sudaro daugiau kaip du trečdalius visos įvežimo bei išvežimo apyvartos. Vien mašinų ir metalo apdirbimo pramonės produkcija bendroje įvežimo bei išvežimo apyvartoje sudaro beveik trečdalį (29,3%), o lengvoji pramonė — beveik ketvirtadalį (22,4%) viso respublikos įvežimo bei išvežimo apyvartos. Tik maisto pramonės šakos užima kiek kuklesnę vietą (13%). Kitos pramonės šakos yra daugiau vietinės reikšmės ir bendroje įvežimo bei išvežimo apyvartoje nevaidina kiek didesnio vaidmens. Tačiau vietinė pramonė turi dideles galimybes, ir jos lyginamasis svoris didės.

Labai skirtingas yra pramonės šakų vaidmuo ir lyginamasis svoris. Nors bendras principas išlieka tas pats, būtent, specializuotos pramonės šakos užima lemiamą padėtį, tačiau jų vaidmuo įvežimo bei išvežimo struktūroje yra skirtingas. Tai matyti iš 4 lentelės.

Kuro pramonės įvežimo bei išvežimo nomenklatūra apima naftos žaliavos ir naftos perdirbimo produktus, dujų pramonės produkciją, anglis, degiuosius skalūnus ir durpes.

Mašinų gamybos ir metalo apdirbimo pramonės produkcija užima svarbiausią vietą bendroje įvežimo ir išvežimo apyvartoje. 1982 m. mašinų gamybos pramonės produkcijos įvežimas viršijo jos išvežimą: sudarė 1593 mln. rb, o išvežimas — 1535 mln. rb.

Juodosios ir spalvotosios metalurgijos pramonė bendroje įvežimo bei išvežimo apyvartoje sudaro 4,2%. Šių šakų įvežimo bei išvežimo nomenklatūra apima juodųjų metalų rūdą ir nerūdines juodosios metalurgijos žaliavas, juoduosius metalus, koksavimo produktus, gamybinės paskirties metalo gaminius, spalvotųjų metalų rūdą ir spalvotuosius metalus. 1982 m. juodosios ir spalvotosios metalurgijos pramonės produkcijos įvežta už 402 mln. rb ir išvežta už 40 mln. rb.

Chemijos pramonės produkcija bendroje įvežimo bei išvežimo apyvartoje sudaro 8,4%. 1982 m. jos išvežta už 274 mln. rb, o įvežta už 626 mln. rb. Taigi įvežimas gerokai viršija išvežimą, nors išvežimas auga irgi gana sparčiais tempais.

Miško, medžio apdirbimo ir popieriaus bei celiuliozės pramonei būdingi spartūs gamybos ir produkcijos išvežimo didėjimo tempai. 1982 m. šios šakos produkcijos buvo išvežta už 195 mln. rb ir įvežta už 201 mln. rb.

Statybinių medžiagų pramonės produkcijos išvežimas auga daug sparčiau negu įvežimas.

Stiklo, porceliano bei fajanso pramonės produkcija bendroje apyvartoje sudaro 0,6%. 1982 m. įvežta prekių už 57 mln. rb ir išvežta už 13 mln. rb. Taigi įvežimas gerokai viršija išvežimą, nors išvežimo augimo tempai irgi labai spartūs.

Lengvoji pramonė yra specializuota respublikos pramonės šaka, todėl ir jos lyginamasis svoris bendroje įvežimo bei išvežimo apyvartoje yra palyginti didelis ir sudaro 22,4%. 1982 m. iš respublikos buvo išvežta šios šakos produkcijos už 1334 mln. rb ir įvežta už 1056 mln. rb.

Maisto pramonė respublikoje taip pat yra specializuota pramonės šaka. Mėsos ir pieno pramonės produkcija bendroje įvežimo bei išvežimo apyvartoje sudaro 3,5%. Šios šakos nomenklatūra — mėsa, pienas ir jų produktai. 1982 m. iš respublikos išvežta mėsos ir pieno produktų už 378 mln. rb, o įvežta už 7 mln. rb. Žuvies pramonės produkcija bendroje įvežimo bei išve-

4 lentelė

LIETUVOS TSR PRODUKCIJOS ĮVEŽIMO IR IŠVEŽIMO STRUKTŪRA 1982 m. (įskaitant importą ir eksportą)

	%, palyg. su bendra įvežimo suma	%, palyg. su bendra išvežimo suma
Elektros energija	1,0	1,2
Kuro pramonės produkcija	12,9	7,3
Mašinų gamybos ir metalo apdirbimo pramonės produkcija	28,0	32,2
Juodosios ir spalvotosios metalurgijos pramonės produkcija	7,1	0,8
Chemijos pramonės produkcija	11,0	5,8
Miško, medžio apdirbimo ir popieriaus bei celiuliozės pramonės produkcija	3,6	4,1
Statybinių medžiagų pramonės produkcija	0,7	1,4
Stiklo ir porceliano bei fajanso pramonės produkcija	1,0	0,3
Lengvosios pramonės produkcija	18,6	28,0
Prieskonių pramonės produkcija	9,8	5,1
Mėsos ir pieno pramonės produkcija	—	7,9
Žuvies pramonės produkcija	0,1	4,1
Kitų šakų produkcija	6,2	1,8
Iš viso	100	100

žimo apyvartoje sudaro 1,9%. Šios šakos produkcijos įvežimo bei išvežimo apyvarta bendroje respublikos apyvartoje kasmet mažėja. 1982 m. iš respublikos išvežta žuvies už 196 mln. rb, o įsivežta už 7 mln. rb.

Kiekviena pramonės šaka skirtingai dalyvauja prekių mainuose. Kai kurios pramonės šakos yra vietinės reikšmės, ir beveik visa jų pagaminta produkcija sunaudojama vietinėje rinkoje. Iš visos pramonės produkcijos, pagamintos respublikoje, 1982 m. vietoje buvo sunaudota 62,6%, o išvežta — 37,4%. Kaip atskiros pramonės šakos dalyvauja prekių mainuose, galima spręsti iš 5 lentelės duomenų.

5 lentelė

LIETUVOS TSR LIAUDIES ŪKIO PRODUKCIJOS GAMYBA, SUNAUDOJIMAS IR PASKIRSTYMAS ATSKIROMIS GAMYBOS ŠAKOMIS 1982 m.

	Pagamintos produkcijos paskirstymas pagal panaudojimo kryptis (%)			Produkcijos sunaudojimo paskirstymas pagal padengimo šaltinius (%)		
		iš to skaičiaus			iš to skaičiaus	
	pagaminta respublikoje	sunaudota respublikoje	išvežta	sunaudota respublikoje	pagaminta respublikoje	įvežta
Iš viso	100	71,0	29,0	100	66,7	33,3
Pramonė — iš viso	100	62,6	37,4	100	58,3	41,7
iš to skaičiaus:						
elektros ir šiluminė energija	100	87,2	12,8	100	86,6	13,4
kuro pramonė	100	32,5	67,5	100	18,6	81,4
juodoji ir spalvotoji metalurgija	100	50,4	49,6	100	9,2	90,8
chemijos ir naftos perdirbimo pramonė	100	41,4	58,6	100	22,7	77,3
mašinų gamybos ir metalo apdirbimo pramonė	100	42,7	57,3	100	41,7	58,3
miško, popieriaus ir medžio apdirbimo pramonė	100	70,6	29,4	100	69,9	30,1
statybinių medžiagų pramonė (įskaitant ir stiklo, porceliano bei fajanso pramonę)	100	88,6	11,4	100	87,0	13,0
lengvoji pramonė	100	56,2	43,8	100	61,9	38,1
maisto pramonė	100	76,1	23,9	100	78,2	21,8
kitos pramonės šakos	100	91,1	8,9	100	83,2	16,8
Žemės ūkis	100	99,0	1,1	100	95,4	4,6
Kitos materialinės gamybos šakos	100	98,3	1,7	100	86,9	13,1

Palyginę atskiros pramonės šakos produkcijos gamybos mastą ir išvežimą, galime sužinoti tos šakos specializacijos lygį respublikoje bei jos vietą sąjunginiame darbo pasidalijime. Pavyzdžiui, kuro pramonė, kuri bendroje respublikos įvežimo bei išvežimo apyvartoje tesudaro tik 10%, turi aukštą specializacijos laipsnį ir išveža 67,5% pagamintos produkcijos. Tačiau dar daugiau jos įvežama: net 90,8% viso sunaudojamo respublikoje kiekio. Chemijos pramonės produkcija bendroje įvežimo bei išvežimo apyvartoje tesudaro tik 8,4%, tačiau ši pramonės šaka, įskaitant ir naftos perdirbimo pramonę, išveža 58,6% pagamintos produkcijos.

Mašinų gamybos ir metalo apdirbimo pramonė išveža 57,3% pagamintos produkcijos, o įsiveža 58,3% respublikoje suvartojamos šios šakos produkcijos. Lengvoji pramonė išveža 42,8% pagamintos produkcijos, o įsiveža 31,1% suvartojamos produkcijos. Maisto pramonė išveža 23,9% pagaminamos produkcijos, o įsiveža 27,8% visos suvartojamos produkcijos.

Išnagrinėjus Lietuvos TSR įvežimo bei išvežimo apyvartą ir struktūrą atskirose pramonės šakose, būtina paanalizuoti respublikos ekonominių ryšių geografiją. Parodyti Tarybų Lietuvos ekonominių ryšių geografiją, kiekvienai sąjunginei respublikai tenkantį prekių įvežimo ir išvežimo lyginamąjį svorį — nelengvas uždavinys, juo labiau kad Lietuva palaiko ekonominius ryšius su visomis sąjunginėmis respublikomis. Šią geografiją bendriausia forma rodo pateikti 6 lentelėje duomenys. Glaudžiausius ekonominius ryšius mūsų respublika palaiko su Rusijos Federacija, ypač su artimiausiais Šiaurės vakarų ir Centriniu ekonominiais rajonais. Su Rusijos Federacija mainai vyksta pagal visą produkcijos įvežimo bei išvežimo nomenklatūrą ir sudaro 45,4% viso respublikos produkcijos įvežimo ir išvežimo. Šios stambiausios sąjunginės respublikos vaidmuo respublikos ekonominiams ryšiams labai didelis.

6 lentelė

LIETUVOS TSR EKONOMINIAI RYŠIAI SU SĄJUNGINĖMIS RESPUBLIKOMIS IR UŽSIENIO ŠALIMIS 1982 m. (%)

	Bendra įvežimo ir išvežimo apyvarta	Iš to skaičiaus	
		įvežimas	išvežimas
RTFSR	45,4	43,9	47,3
iš to skaičiaus			
Kaliningrado sritis	2,0	1,1	3,1
Ukrainos TSR	12,5	13,2	11,6
Gruzijos TSR	1,4	1,0	1,8
Azerbaidžano TSR	1,6	0,8	2,6
Armėnijos TSR	1,2	0,4	2,2
Uzbekijos TSR	1,3	0,6	2,2
Kirgizijos TSR	0,8	0,8	0,8
Tadžikijos TSR	0,3	0,1	0,4
Turkmėnijos TSR	0,3	—	0,7
Kazachijos TSR	2,2	1,5	3,1
Baltarusijos TSR	9,0	11,2	6,3
Moldavijos TSR	1,5	1,3	1,9
Latvijos TSR	4,9	4,4	5,4
Estijos TSR	1,5	1,3	1,8
Importas ir eksportas	16,1	19,5	11,9
Iš viso	100	100	100

Rusijos Federacija savo žaliavų, medžiagų, energetikos ir plataus vartojimo prekių ištekliais didžia dalimi patenkina vis didėjančius respublikos liaudies ūkio ir gyventojų poreikius. Savo ruožtu Lietuvos TSR į Rusijos Federaciją išveža nemaža liaudies ūkyje pagamintos gatavos produkcijos. Šie ekonominiai ryšiai tarp dviejų respublikų yra racionalūs, abipusiai naudingi ir turi tendenciją intensyvėti.

Lietuvos TSR ekonominiuose ryšiuose po Rusijos Federacijos antrą vietą užima Ukrainos TSR. Iš Ukrainos Lietuva įsiveža kuro, juodųjų metalų, chemijos pramonės, mašinų gamybos ir metalo apdirbimo, stiklo, porceliano bei fajanso, prieskonių pramonės produkcijos ir t. t. Ukrainos TSR yra plati rinka Lietuvos prekėms. Į ją išvežama respublikoje pagaminta juodosios metalurgijos, chemijos pramonės, mašinų gamybos ir metalo apdirbimo pramonės, stiklo pramonės produkcija, lengvosios pramonės gaminiai, poligrafijos pramonės produkcija ir kt.

Tarybų Lietuvos ekonominis bendradarbiavimas yra glaudžiai susijęs su kaimynine Baltarusija. Šias dvi respublikas sieja ir daug metų vykstantis vaisingas socialistinis lenktyniavimas. Tarybų Lietuvos ekonominiuose ryšiuose pagal bendrą pramonės produkcijos įvežimo bei išvežimo apyvartą ji užima trečią vietą. Iš Baltarusijos Lietuva įsiveža kuro, statybinių medžiagų, chemijos, stiklo, prieskonių pramonės produkcijos, mėsos produktų, lengvosios pramonės gaminių. Respublika išveža į Baltarusiją daug gamybos priemonių ir plataus vartojimo prekių.

Glaudžius ekonominius ryšius Lietuva palaiko ir su kaimynine Latvija. Iš Latvijos Lietuva įsiveža juodųjų metalų produkcijos ir chemijos pramonės prekių, medžio apdirbimo pramonės produkcijos, statybinių medžiagų, stiklo pramonės prekių, žuvies

Respublikoje, su kuria lenktyniaujame

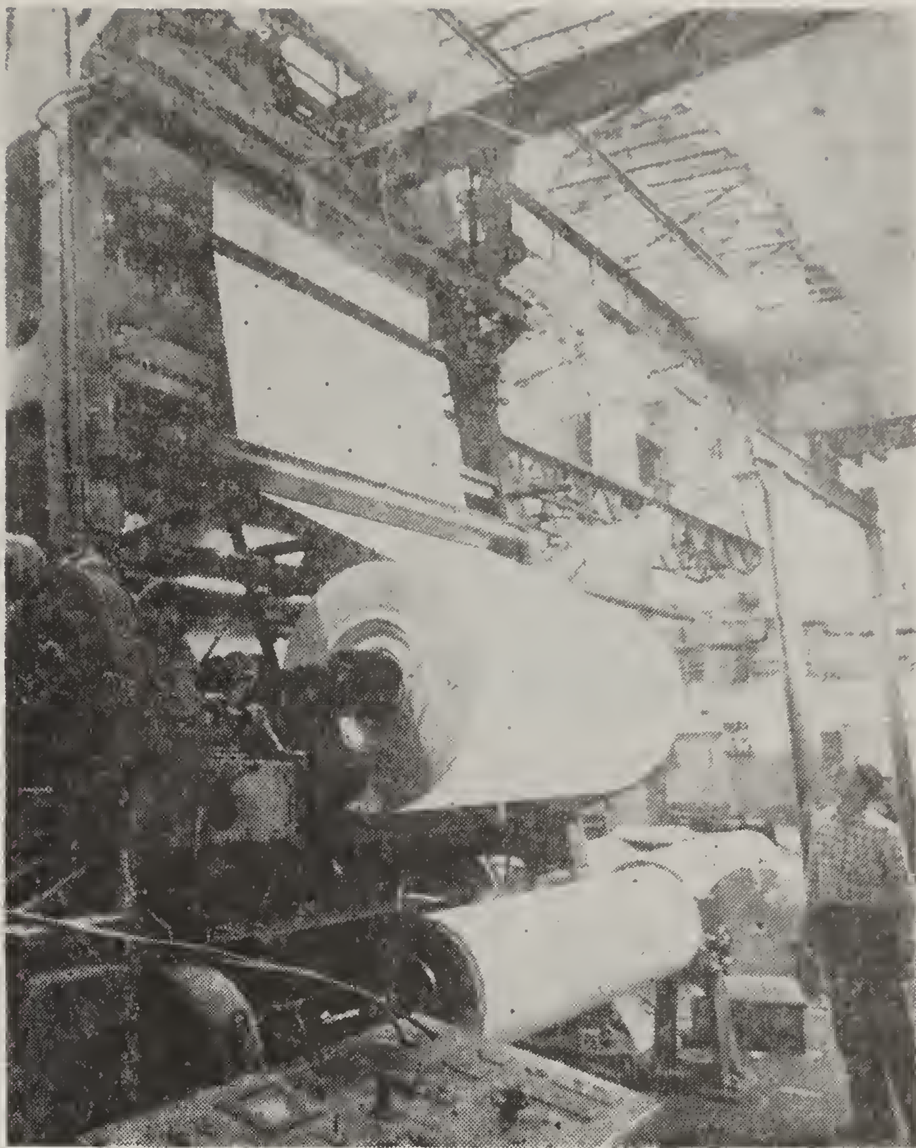
TARYBŲ BALTARUSIJOS EKONOMIKOS ŽINGSNIAI

V. MACULEVIČIUS

Baltarusijos TSR plotas — 207,6 tūkst. kv. km. 1985 m. sausio 1 d. respublikoje gyveno 9,9 mln. žmonių. Respublika suskirstyta į 6 sritis, 117 rajonų, yra 97 miestai ir 111 miesto tipo gyvenviečių. Miestuose gyvena 61% visų respublikos gyventojų. Vidutinis gyventojų tankumas — 48 žmonės kv. km.

1983 m. respublikoje buvo 224 pramonės gamybiniai ir moksliniai gamybiniai susivienijimai, 1744 kolūkiai ir 765 tarybiniai ūkiai. Liaudies ūkyje dirbo 4,2 mln. žmonių, o kolūkių visuomeniniame ūkyje — 738 tūkst.

Mokslinio tyrimo darbą dirba 39,1 tūkst. žmonių, iš jų 896 mokslų daktarai ir 12,2 tūkst. mokslų kandidatų.

BALTARUSIJOS TSR. Dobrušo fabriko „Geroi truda" kolektyvas su didele atsakomybe vykdo eksporto užsakymus, patikėdamas juos geriausiems darbuotojams.
NUOTRAUKOJE: popieriaus glazūravimo baras.

Šiuolaikinė Baltarusija — vienas stambiausių šalies ekonominių rajonų. Jos pramonės potencialas ypač sustiprėjo 1940—1984 m. Per šį laikotarpį pramonės produkcija padidėjo apie 35 kartus, žemės ūkio — 2,3 karto, kapitaliniai įdėjimai į liaudies ūkį — 27 kartus, darbo našumas pramonėje pakilo daugiau kaip 10 kartų. Ji tapo industrine agrarine respublika su sudėtingu sunkiosios, maisto ir lengvosios pramonės kompleksu.

Dabar Baltarusijos TSR gaminama daugiau kaip pusė visų šalyje gaminamų kalio trąšų, penktadalis cheminių pluoštų ir siūlų. Kas penktas motociklas, kas šeštas traktorius, kas septintas spalvotas televizorius, kas aštuntos metalo pjovimo staklės, kas dešimtas šaldytuvas pagaminti Baltarusijoje. Čia per dieną pagaminama 91 mln. kWh elektros energijos, 15 tūkst. t mineralinių trąšų, 64 metalo pjovimo staklės, apie 260 traktorių, 630 motociklų, apie 2000 dviračių, 1800 radijo imtuvų ir įrenginių, 220 televizorių, 1700 šaldytuvų. Per dieną pastatoma apie 200 naujų butų.

Eina paskutinieji vienuoliktojo penkmečio metai. Tarybų Baltarusijos darbo žmonės, sėkmingai įgyvendindami TSKP XXVI suvažiavimo, vėliau įvykusių TSKP CK plenumų nutarimus, pasiekė didelių laimėjimų, vystydami liaudies ūkį. Per ketverius

---

produktų, mikrobiologijos pramonės produktų. Latvijai mūsų respublika tiekia elektros energiją, juodosios metalurgijos produkciją, chemijos prekes, statybines medžiagas, augalininkystės ir gyvulininkystės produktų.

Iš Kazachijos Lietuva įsiveža lengvosios pramonės žaliavų ir kai kurių prekių, mikrobiologijos pramonės produktų, miltų ir kruopų, augalininkystės ir gyvulininkystės produktų. Į Kazachiją Lietuva išveža chemijos prekes, mašinų gamybos ir medžio apdirbimo, lengvosios pramonės gaminių, prieskonių, žuvies produktų, medicinos pramonės reikmenų.

Glaudūs ryšiai Lietuvą sieja su kaimynine Kaliningrado sritimi. Iš jos Lietuva įsiveža miško ir medžio apdirbimo produkcijos, stiklo prekių, žuvies produktų, miltų ir kruopų, gyvulininkystės produktų. Į Kaliningrado sritį Lietuva išveža juodosios metalurgijos produktus, chemijos prekes, medžio apdirbimo pramonės gaminius, statybines medžiagas, prieskonius, mikrobiologijos, poligrafijos pramonės produkciją.

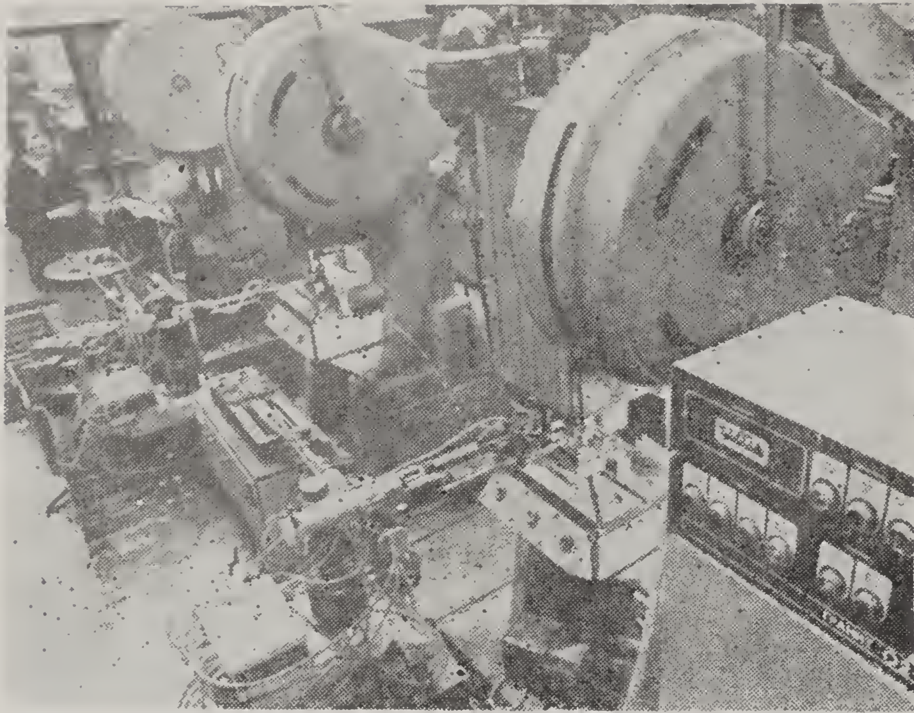
Iš Estijos TSR mūsų respublika įsiveža mašinų gamybos ir metalo apdirbimo, miško ir medžio apdirbimo pramonės gaminius, statybines medžiagas, lengvosios pramonės prekes, mikrobiologijos pramonės, gyvulininkystės produktus, o išveža chemijos prekes, miško ir medžio apdirbimo gaminius, statybines medžiagas, stiklo gaminius, lengvosios, mikrobiologijos pramonės prekes.

Moldavijos TSR tiekia mūsų respublikai prieskonius, mėsos produktus, mikrobiologijos pramonės, augalininkystės produkciją, o mes išvežame chemijos produktus, stiklo prekes, lengvosios pramonės gaminius.

Lietuvos TSR ekonominiai ryšiai su Vidurinės Azijos ekonominiu rajonu nėra platūs dėl labai didelių nuotolių. Tačiau ir su Vidurinės Azijos respublikomis vyksta prekių mainai. Iš Uzbekijos TSR mūsų respublika įsiveža spalvotuosius metalus, iš Kirgizijos TSR — lengvosios pramonės žaliavas, gyvulininkystės produktus, iš Tadžikijos TSR — spalvotuosius metalus, iš Turkmėnijos TSR — lengvosios pramonės žaliavas. Į Tarybų Uzbekiją mūsų respublika išveža chemijos prekes, medžio apdirbimo, lengvosios pramonės gaminius, į Kirgizijos TSR — lengvosios pramonės produkciją, į Tadžikijos TSR — žuvies produktus, į Turkmėnijos TSR — lengvosios pramonės gaminius ir t. t.

Lietuvos TSR palaiko ekonominius ryšius ir su Užkaukazės tarybinėmis respublikomis. Iš Gruzijos įsivežame prieskonius, augalininkystės produktus, iš Azerbaidžano — spalvotuosius metalus, prieskonius, iš Armėnijos — mašinų gamybos produkciją. Į Gruziją tiekiame chemijos prekes, stiklo gaminius, Azerbaidžanui — pieno ir mėsos produktus, Armėnijai — stiklo gaminius, augalininkystės bei gyvulininkystės produktus ir t. t.

Toliau didėjant Tarybų Lietuvos ekonominiam potencialui, jos ekonominiai ryšiai su kitomis sąjunginėmis respublikomis intensyvės ir tobulės.

Minsko skaičiavimo technikos gamybinio susivienijimo gaminami kompiuteriai seniai pelnė patikimų pagalbininkų šlovę visose liaudies ūkio šakose.

NUOTRAUKOJE: įmonės automatizuoto štampavimo baras.

TASS'o fotonuotr.

šio penkmečio metus nacionalinės pajamos padidėjo 27% vietoj 18,4% pagal penkmečio planą; pramonės produkcijos gamyba išaugo 22% vietoj 19%. Sparčiau didėjo tos pramonės šakos, kurios lemia mokslo ir technikos pažangą. Antai mašinų gamybos ir metalo apdirbimo pramonės produkcija išaugo 37%, chemijos ir naftos chemijos pramonės — 25%.

Galima pateikti nemaža pavyzdžių, kaip respublikoje didėjo pramonės produkcijos gamyba. Antai 1981—1984 m. mineralinių trąšų gamyba išaugo 14%, surenkamųjų gelžbetonio konstrukcijų — apie 10, kartono — 13%, linų pluošto — 1,5 karto, dviračių — 10%, laikrodžių — 25%, televizorių — 1,5 karto. Sėkmingai buvo sprendžiami ir Maisto programos iškelti uždaviniai: mėsos gamyba (pramoninė) padidėjo 18%, dešros gaminių — 23, nenugriebto pieno produkcijos — 18, sviesto — 12%. Kultūrinių, buitinių ir namų apyvokos prekių gamyba padidėjo 23%. Darbo našumas pramonėje išaugo 15%.

1 lentelė

PAGRINDINIŲ ŽEMĖS ŪKIO PRODUKTŲ GAMYBA VIENAM GYVENTOJUI (kg)

	1980 m.	1981 m.	1982 m.	1983 m.	1984 m.
Bulvės	968	1383	903	1225	1306
Daržovės	76	89	90	85	97
Mėsa (skerdiena)	89	87	89	94	100
Pienas	633	600	621	639	664
Kiaušiniai — vnt.	315	321	332	337	341

Aukščiausiosios kokybės kategorijos gaminių lyginamasis svoris atestuotinoje pramonės produkcijoje 1984 m. sudarė 50,1%, palyginus su 39,2% 1979 m.

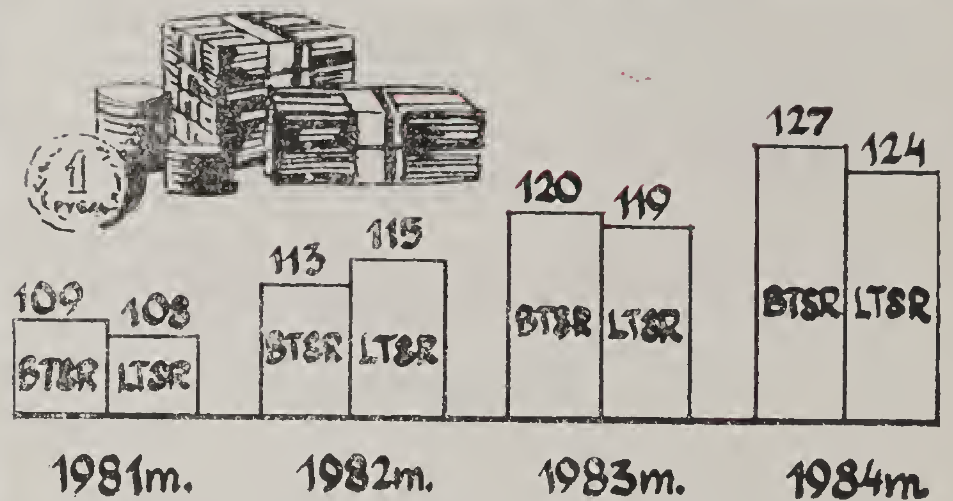
1981—1984 m. darbo našumo didinimo dėka gauta 90% nacionalinių pajamų prieaugio.

Visapusiškai intensyvinant gamybą, didelis vaidmuo tenka mokslo ir technikos pažangos spartinimui. Vienuoliktojo penkmečio metais respublikoje įrengta apie 2,2 tūkst. mechanizuotų, srautinių ir automatizuotų linijų. Kompleksiškai mechanizuota ir automatizuota 1,4 tūkst. cechų, barų ir gamybų. Pramonėje modernizuota 32 tūkst. gamybinių įrengimų.

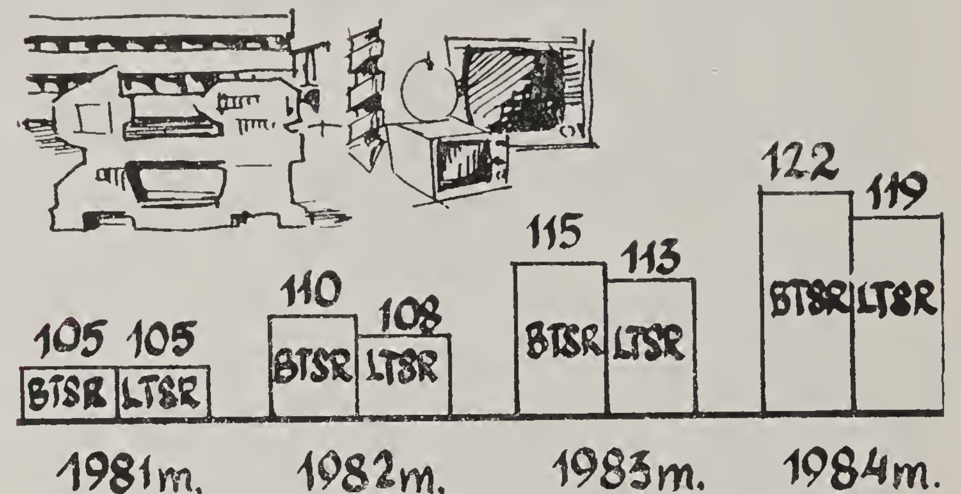
Statyboje visiškai mechanizuoti žemės darbai, smėlio, žvyro, skaldos ir šlako, taip pat gelžbetonio konstrukcijų pakrovimas ir iškrovimas. Įsavinta apie 1600 naujų mašinų, įrengimų, aparatų ir prietaisų rūšių.

Didelis vaidmuo diegiant mokslo ir technikos laimėjimus gamyboje tenka Baltarusijos TSR Mokslų Akademijai. Įdiegus gamyboje jos paruoštus pasiūlymus, vienam rubliui išlaidų buvo gauta 5 rb pelno. Bendras ekonominis efektas įdiegus naujausius

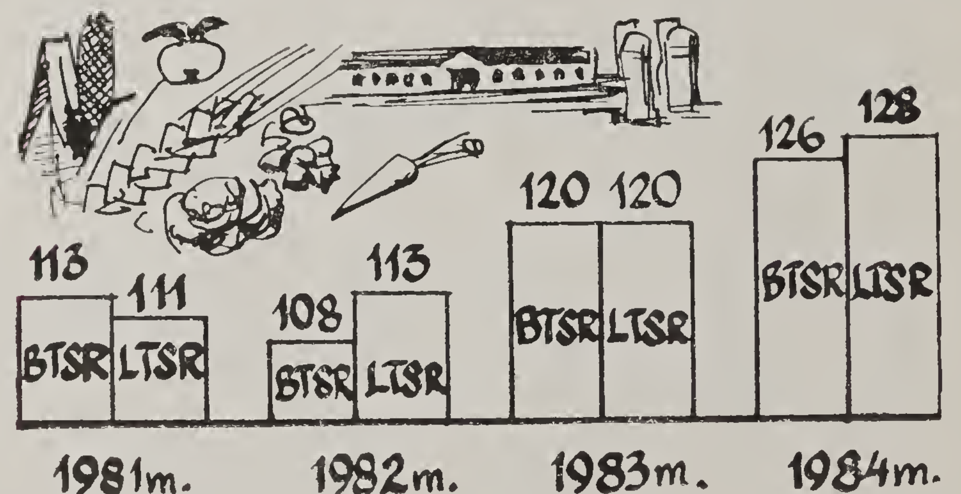
NACIONALINIŲ PAJAMŲ DIDĖJIMAS
(%, palyg. su 1980 m.)

PRAMONĖS PRODUKCIJOS GAMYBOS AUGIMAS
(%, palyg. su 1980 m.)

ŽEMĖS ŪKIO BENDROSIOS PRODUKCIJOS GAMYBOS AUGIMAS
(%, palyg. su 1980 m.)

mokslo ir technikos laimėjimus liaudies ūkyje per ketverius penkmečio metus sudarė apie 1 mlrd. rb, santykinė darbo jėgos ekonomija — 112 tūkst. žmonių.

Sėkmingi Baltarusijos TSR žemės ūkiui buvo 1984 metai. Žemės ūkio bendroji produkcija, palyginus su 1983 m., padidėjo 5,2%, o su 1980 m. — 26%. Padidėjo gyvulininkystės produktų gamyba. Per ketverius šio penkmečio metus mėsos gamyba išaugo 15%, pieno — 8, kiaušinių — 11% (žr. 1 lentelę).

2 lentelė

	1960 m.	1970 m.	1980 m.	1981 m.	1982 m.	1983 m.
Mėsa ir mėsos produktai — kg	40	49	61	62	64	67
Pienas ir pieno produktai — kg	280	371	369	361	366	376
Kiaušiniai — vnt.	93	170	294	300	306	307
Žuvis ir žuvies produktai — kg	8	13,9	16,3	18,2	18,1	18,3
Cukrus — kg	18,8	35,1	43,3	45,8	43,4	46,5
Aliejus — kg	2,7	4,6	7,4	7,8	7,7	7,6
Bulvės — kg	292	245	200	202	191	195
Daržovės — kg	61	70	77	80	82	80
Miltai ir kruopos — kg	163	144	140	142	138	139

Praėjusiais metais buvo gautas didesnis negu ankstesniais metais derlius. Javų derlingumas sudarė 25,5 cnt iš ha, bulvių 180, cukrinių runkelių — 254, daržovių — 184 cnt. Anksčiau laiko buvo įvykdyti gyvulininkystės produktų, grūdų, bulvių, cukrinių runkelių, daržovių, vaisių ir uogų pardavimo valstybei planai.

Žemės ūkio augalų derlingumo didinimui didelės įtakos turėjo melioracijos darbai. Respublikoje nusausinta 2,9 mln. ha žemių, 143 tūkst. ha plote įrengta drėkinimo sistema. Sustiprėjo žemės ūkio materialinė techninė bazė. Energetiniai pajėgumai per šį penkmetį padidėjo 25%, o vieno darbuotojo darbo aprūpinimas elektra — 33%. Dabar respublikos laukuose dirba apie 127 tūkst. traktorių, 33 tūkst. javų kombainų, apie 12 tūkst. bulvių kasimo kombainų ir t. t.

Sėkmingai vykdomos gamybos efektyvumo didinimo užduotys. Žemės ūkyje darbo našumas per šį penkmetį padidėjo 34%.

3 lentelė

	1960 m.	1970 m.	1980 m.	1981 m.	1982 m.	1983 m.
Laikrodžiai	225	361	510	514	514	514
Radijo imtuvai ir radiolos	28	51	72	75	77	78
Televizoriai	3	40	70	74	77	81
Motociklai ir motoroleriai	4	8	10	11	13	14
Šaldytuvai	2	25	77	81	82	83
Skalbimo mašinos	2	36	52	52	52	52
Dulkių siurbliai	1	8	21	22	24	26
Siuvimo mašinos	48	61	66	66	66	66

Per praėjusius šio penkmečio metus įvykdyta didelė kapitalinės statybos programa. Pastatyta apie 40 naujų stambių pramonės įmonių. Įsavinta apie 20 mlrd. rb kapitalinių įdėjimų, atiduota naudoti pagrindinių fondų daugiau kaip už 19 mlrd. rb. Statoma stambi atominė ŠEC Minsko gyvenamiesiems namams šildyti. Atiduota naudoti Minsko metropoliteno pirmoji eilė. Pastatyta nemaža bendrojo lavinimo mokyklų, priešmokyklinių vaikų įstaigų, poliklinikų bei ambulatorijų ir kitų negamybinių objektų.

Pasiekti laimėjimai visuomeninės gamybos srityje sudarė palankias sąlygas tolesniam liaudies gerovės kilimui. Per šį penkmetį realiosios pajamos vidutiniškai vienam gyventojui padidėjo 8%, vidutinis mėnesinis darbininkų ir tarnautojų darbo užmokestis — 10,5% ir sudarė 165,7 rb, o kolūkiečių darbo apmokėjimas — 43,5% ir sudarė 147 rb.

Mažmeninė prekių apyvarta 1981—1984 m. išaugo beveik 13%. Maisto ir kitų prekių pardavimas padidėjo taip: mėsos ir mėsos produktų — 34%, sviesto — 38, pieno ir pieno produktų — 15, sūrio — 34, triktotažo gaminių — 20, kojinių ir puskojinių — 19, avalynės — 13, televizorių — 16, skalbimo mašinų — 25, šaldytuvų — 10%.

Didėjant gyventojų pajamoms, nuolat gerėja jų mityba. Svarbiausių maisto produktų vartojimą Baltarusijos TSR rodo 2 lentelės duomenys (vidutiniškai vienam gyventojui per metus).

Kaip matyti iš 2 lentelės, pasikeitė vartojimo struktūra: mažiau suvartojama miltų, kruopų ir bulvių, daugiau vertingesnių produktų — mėsos, pieno, kiaušinių, cukraus.

Dar didesnių pakitimų įvyko nemaisto prekių vartojimo srityje. Ypač padidėjo ilgalaikio vartojimo kultūrinių ir buitinių prekių pardavimas (žr. 3 lentelę, 100 šeimų).

Dideli poslinkiai įvyko sprendžiant butų problemą. 1980—1984 m. pastatyta 22,8 mln. kv. m gyvenamojo ploto. Apie 2 mln. žmonių, t. y. apie penktadalis respublikos gyventojų, per šį laikotarpį gavo naujus butus arba pagerino gyvenimo sąlygas. Dabar apie 80% respublikos gyventojų gyvena atskiruose butuose.

Didelę paramą šeimų biudžetams teikia visuomeniniai vartojimo fondai. 1980—1984 m. vienam gyventojui išmokos ir lengvatos iš visuomeninių vartojimo fondų padidėjo nuo 416 iki 490 rb.

Tokie pagrindiniai Tarybų Baltarusijos vienuoliktojo penkmečio ekonominės raidos rodikliai. Respublikos darbo žmonės su dideliu pakilimu ruošiasi sutikti TSKP XXVII suvažiavimą. Juo geresni rezultatai bus pasiekti šiame penkmetyje, tuo tvirtesnis pagrindas bus padėtas būsimajam penkmečiui.

NAUJOS KNYGOS

Išėjo iš spaudos Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbų eilinis 28-asis Ekonomikos sąs. — Buhalterinės apskaitos ir kontrolės tobulinimas*. Šiame sąsiuvinyje J. Mackevičius nagrinėja gamybos išlaidų apskaitos ir produkcijos savikainos kalkuliavimo tobulinimo kryptis, E. Kunevičius — produkcijos savikainą ir jos valdymą, A. Jankaitienė ir J. Žvinakis — kai kuriuos medžiagų apskaitos klausimus AVS sąlygomis. Z. Gaidienės ir D. Jarmašauskienės straipsnis skirtas funkcinei vertinei analizei kaip naujam efektyvaus ūkininkavimo metodui, E. Žižlo — apskaitos ir automatizavimo veiksmingumo prekybos valdyme tyrimui.

* Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Ekonomika 28. — V.: Mintis, 1985. — 92 p.

APGINTOS DISERTACIJOS

1985 m. kovo 14 d. Leningrado Darbo raudonosios vėliavos ordino finansų-ekonomikos instituto specializuotoje taryboje moksliniams laipsniams teikti ekonomikos mokslų kandidato disertaciją (specialybė — finansai, pinigų cirkuliacija ir kreditas) apgynė Vilniaus valstybinio V. Kapsuko universiteto dėstytoja Irena ČEPIENĖ. Disertacijos tema: „TAUPYMO RAIDA LIETUVOS TSR". Darbo mokslinis vadovas — Lietuvos TSR nusipelnęs mokslo veikėjas, LTSR MA narys-korespondentas, ekon. m. dr. prof. A. Žilėnas, oficialūs oponentai — ekon. m. dr., prof. V. Kolesnikovas ir ekon. m. kand. M. Mankevičius. Kolektyvinis recenzentas — Baltarusijos valstybinis V. Kuibyševo liaudies ūkio institutas.

Darbe pirmą kartą išnagrinėta taupymo ir taupomųjų kasų istorija Lietuvoje nuo jų įsteigimo iki nūdienos, atskleisti taupymo raidos pagrindiniai bruožai bei dėsningumai, duota nauja, metodologiškai pagrįsta gyventojų piniginių santaupų esmės ir ekonominio vaidmens interpretacija, pateiktos rekomendacijos gyventojų tapymo ir atsiskaitymų organizavimui gerinti.

SOCIALINIŲ VEIKSNIŲ ĮTAKA PLĖTOJANT GAMYBĄ EKSPERIMENTO SĄLYGOMIS

V. GIKIS
Lietuvos TSR vietinės pramonės ministro pirmasis pavaduotojas

Respublikos vietinėje pramonėje vienuoliktojo penkmečio metais atliktas nemažas darbas socialinio planavimo srityje. Sudaryti visos sistemos ir atskirų gamybinių kolektyvų socialinio ugdymo planai. Sistemingai kontroliuojama, kaip įgyvendinamos juose numatytos priemonės. Šakos darbuotojai nuolat kelia savo kvalifikaciją socialinio planavimo srityje Liaudies ūkio specialistų tobulinimosi institute, taip pat organizuojami seminarai šiais klausimais, gamybiniuose kolektyvuose atliekami sociologiniai tyrimai.

Kaip žinoma, nuo praėjusių metų pradžios vietinės pramonės ministerijos gamybiniai kolektyvai dirba ekonominio eksperimento sąlygomis. Ruošdamasi dirbti naujoviškai, ministerijos socialinio bei ekonominio planavimo koordinacinė taryba aptarė ekonominio eksperimento uždavinius ir tikslus, apsvarstė iškilusias socialinio ugdymo problemas. Buvo atliktas nemažas organizacinis aiškinamasis darbas, numatytos papildomos priemonės, padedančios plėsti įmonių teises planuojant ūkinę veiklą, didinti kolektyvų suinteresuotumą siekti gerų galutinių rezultatų.

Eksperimentas sudarė palankias sąlygas gamybai intensyvinti, mokslo ir technikos laimėjimams diegti, gamybos valdymui tobulinti.

Vietinės pramonės susivienijimai ir įmonės iš esmės sėkmingai įgyvendina jiems keliamus uždavinius. Darbuotojai įsitikino, kad geras, našus darbas naujomis sąlygomis labiau skatinamas, todėl užduotis stengėsi įvykdyti laiku ir gerai. Dabar yra galimybė dalį sutaupytų lėšų skirti papildomam iniciatyvių darbuotojų materialiniam skatinimui, socialinėms ir buitinėms reikmėms.

Iš esmės teigiamiems rezultatams pirmaisiais darbo naujomis sąlygomis metais vietinės pramonės įmonėse nemažai įtakos turėjo ir socialiniai veiksniai — įmonių teisių išplėtimas, jų atsakomybė už darbo rezultatus, savarankiškumas ir darbuotojų iniciatyvos ugdymas. Savarankiškumas ir atsakomybė — dvi tarpusavyje susijusios susivienijimų, įmonių ūkiskaitinės veiklos pusės. Jos išreiškia santykius tarp gamybos dalyvių, gaminančių vartotojams reikalingą produkciją nustatytais terminais ir mažiausiomis sąnaudomis. Šie veiksniai turėjo teigiamą įtaką produkcijos gamybos ir jos realizavimo planų vykdymui. Praėjusiais metais buvo įvykdytas produkcijos realizavimo planas pagal sutartis. Tuo tarpu 1983 m. šių užduočių neįvykdė 6 iš 25 įmonių.

Išaugo darbo kolektyvų vaidmuo. Dirbant naujomis sąlygomis, kolektyvui ne visvien, koks bus planas, nes nuo galutinių darbo rezultatų priklauso lėšų, skiriamų mokėjimui už darbą, techniniam gamybos pertvarkymui, socialiniam ugdymui, dydis. Taigi kartu sudaroma dirva kolektyvų iniciatyvai vystyti.

Supaprastėjo ryšys tarp kolektyvo darbo rezultatų ir jo skatinimo, nes ekonominio skatinimo fondų dydis priklauso nuo pelno augimo. Antai 1984 m. įmonių materialinio skatinimo fondas, palyginus su 1983 m., padidėjo 9,1%, pelnui išaugus 11,3%. O už planinių rodiklių įvykdymą ir viršijimą papildomai į šį fondą priskaičiuota dar 1613 tūkst. rb.

TSRS Mokslų Akademijos Sociologinių tyrimų instituto atliktos darbo kolektyvų apklausos duomenys rodo, kaip sprendžiamas gamybinių kolektyvų atsakomybės už efektyvų ir kokybišką darbą klausimas. Tai, kad padidėjo atsakomybė už galutinius darbo rezultatus, rodo ir neblogi gamybiniai darbo rezultatai, ir darbuotojų atsakymai į klausimus. 97,6% darbininkų pažymėjo, kad padidėjo atsakomybė už darbo rezultatus; beveik tiek pat apklaustųjų (94,2%) labiau suinteresuoti savo darbo kiekybe ir kokybe; 78,8% taupiau naudoja medžiagas, žaliavas, įrankius, daugiau iniciatyvos rodo taikant naujus darbo metodus.

Kartu apklausos rezultatai parodė, kad trečdalis ITD yra tos nuomonės, jog įmonių cechų ir padalinių vadovų savarankiškumas sprendžiant savo einamuosius operatyvinius uždavinius nepadidėjo. 69,7% apklaustųjų ITD pažymėjo, kad atsiskaitomų rodiklių sistema, nepaisant išplėstų įmonių teisių, faktiškai pasiliko nepasikeitusi, tad įmonėms ir susivienijimams suteiktos teisės nevisiškai realizuojamos.

Įmonių savarankiškumo ir atsakomybės didinimas šiek tiek paspartino ir gamybos techninio lygio kilimą. Padidintos įmonių teisės ir galimybės naudoti gamybos vystymo fondą. 1984 m. buvo patvirtinti stabilūs šio fondo sudarymo normatyvai. Pagal juos į gamybos vystymo fondą priskaičiuota: iš pelno — 1293 tūkst. rb, iš amortizacinių atskaitymų — 1025 tūkst. rb. Iš viso šis fondas sudarė 2468 tūkst. rb, iš kurių 2404 tūkst. rb skirta techniniam gamybos pertvarkymui.

Ypač didelę reikšmę ūkininkavimo sistemoje turi didesnis įmonių suinteresuotumas diegti į gamybą mokslo ir technikos laimėjimus. Čia padidinamos įmonių galimybės naudoti lėšas padengti išlaidoms, susijusioms su naujovių diegimu. Vien 1984 m. keliant gamybos techninį lygį įdiegta 435 pažangios technologijos, gamybos mechanizavimo ir automatizavimo priemonės, kompleksiškai mechanizuoti 6 gamybiniai barai, įdiegtos 5 srautinės mechanizuotos linijos ir įsigyta įvairių technologinių įrengimų už 6,7 mln. rb. Tai įgalino sąlygiškai atpalaiduoti iš viso apie 395 žmones. Naujos technikos diegimo ekonominis efektas sudarė per 1,2 mln. rb. Tačiau ir šioje srityje dar yra spręstinų problemų.

Prie darbuotojų kūrybinio aktyvumo galima priskirti racionalizatorių judėjimą. Šakos darbuotojai pateikė daugiau kaip 1790 racionalizacinių pasiūlymų bei išradimų, iš kurių 1700 įdiegta gamyboje kaip racionalizaciniai sumanymai, o 65 — kaip išradimai bei pramoniniai pavyzdžiai. Jų praktinis naudojimas davė 2,4 mln. rb metinės ekonomijos, arba 24% daugiau negu 1983 m.

Pagerėjo gamybos organizavimas. Tai patvirtina ir atsakymai į klausimus. Net 70% darbininkų pažymėjo, kad jie geriau aprūpinami žaliavomis, medžiagomis, greičiau įforminamos paraiškos ir išduodamos dienos užduotys. Tačiau šiek tiek atsilieka aprūpinimas įranga ir įrankiais. Tik trečdalis apklaustųjų darbininkų pažymėjo, kad reikalai šioje srityje pagerėjo. Tam ateityje reikia skirti ypatingą dėmesį, nes daugiausia darbo laiko prarandama kaip tik dėl įrengimų remonto bei derinimo ir blogo aprūpinimo įrankiais. Reikia pažymėti, kad sąmoninga drausmė, organizuotumas taip pat lėmė darbo sėkmę. Šakoje sumažėjo kadrų kaita, darbo laiko nuostoliai sudaro 0,16% (1983 m. — 0,24%).

Praeitais metais daug dėmesio buvo skiriama darbininkų kvalifikacijos kėlimui bei naujų darbininkų kadrų rengimui. Naudojant esamas kadrų rengimo ir jų kvalifikacijos kėlimo formas, buvo paruoštos specialios programos vadovaujantiems darbuotojams ir ITD, kurios glaudžiai susietos su ekonominio eksperimento problemomis (144 val.). Vidurinės grandies vadovams ir specialistams paruošta programa 72 valandoms, 20 valandų programa — brigadininkams apmokyti. Darbininkams specialiai buvo paruošta „Atmintinė" apie eksperimento reikšmę ir tikslus.

Dirbant naujomis sąlygomis, įmonės gali savarankiškiau naudoti darbo užmokesčio fondą. Iš darbo užmokesčio fondo ekonomijos 1,4 tūkst. rb buvo panaudota mokėti priemokoms bei priedams prie darbininkų, ITD ir tarnautojų tarifinių atlygių bei algų. Priedai nustatomi atsižvelgiant į minėtų kvalifikacinių grupių darbuotojų darbo kiekybę ir kokybę bei profesinį meistriškumą, jų vykdomų darbų svarbą. Buvo siekiama materialiai suinteresuoti gamybinius kolektyvus vykdyti planines užduotis minimaliu darbuotojų skaičiumi. Darbo jėgai mažinti rezervų yra visuose gamybiniuose kolektyvuose. Ateityje, siekdami didinti darbo našumą, stengsimės optimaliai panaudoti visus darbo našumo didinimo rezervus, taip pat mažinti pagalbinių darbininkų skaičių, objektyviau pagrįsti priedus prie atlyginimų ITD ir tarnautojams bei jų dydžius už aukštą darbo našumą ir profesinį meistriškumą atsižvelgiant ne vien į padalinio vadovo nuomonę, bet į visų to padalinio kolektyvo narių nuomonę.

Toliau buvo tobulinamas socialistinis lenktyniavimas, pažangaus darbo patyrimo skleidimas. Tai, kad eksperimento sąlygomis socialistinio lenktyniavimo organizavimas pagerėjo, pažymėjo 79,9% apklaustųjų darbininkų ir 67,7% ITD bei tarnautojų. Tačiau trečdalis apklaustųjų mano, kad socialistinio lenktyniavimo organizavimas tebėra ankstesnio lygio.

Siekiant toliau plėtoti bei tobulinti socialistinį lenktyniavimą ir didinti jo veiksmingumą, buvo peržiūrėtos ir numatytos naujos respublikinio socialistinio lenktyniavimo, taip pat visų susivienijimų bei įmonių padalinių lenktyniavimo sąlygos, kuriose ypatingas dėmesys skiriamas tiekimo planų vykdymui pagal sutartis, produkcijos kokybės gerinimui, racionaliam darbo, materialinių išteklių, kuro bei energijos naudojimui.

Daug dėmesio naujomis ūkininkavimo sąlygomis skiriama ir pažangiam darbo patyrimui skleisti. Buvo surengta 50 profesinio meistriškumo konkursų, 76 pažangios darbo patirties mokyklos, 36 parodos. Apie gamybos pirmūnų darbo patirtį paruošti 39 informaciniai lapeliai.

Norint įveikti ūkinio mąstymo inertiškumo barjerą, reikia į naują pakopą pakelti ekonominį mokymą. Ekonominio mokymo mokyklose praėjusiais mokslo metais mokėsi 13,3 tūkst. žmonių, arba 48,3% visų šakos darbuotojų; 80% visų klausytojų — darbininkai. Sukurtos 243 komunistinio darbo mokyklos, kuriose mokosi 6402 darbuotojai.

Toliau buvo rūpinamasi darbininkų buities ir darbo sąlygų gerinimu. Nemažai priemonių įgyvendinta traumatizmui ir sergamumui mažinti.

Kasmet vietinės pramonės įmonėse bei susivienijimuose rengiamos gamybos kultūros, estetikos, techninės pažangos, darbo apsaugos, gamybinės sanitarijos ir vaizdinės agitacijos apžiūros. Dabar aukštos kultūros įmonės vardai suteikti „Dovanos" gamybinio susivienijimo pagrindinei įmonei, „Metalisto" gamybinio susivienijimo pagrindinei įmonei ir „Tulpės" suvenyrų gamybos įmonei.

Nemažai padaryta gerinant darbuotojų ir jų šeimos narių poilsio sąlygas. Keliose įmonėse veikia poilsio namai, sistemoje yra dvi 400 vietų pionierių stovyklos.

„Minijos" liaudies kūrybos įmonė, „Atramos" eksperimentinė mechanizacijos priemonių gamykla, „Spalio", „Vilnies", „Dovanos", „Metalisto" gamybiniai susivienijimai turi įrengtas vasaros poilsio zonas, kuriose yra per 300 vietų.

Visuose susivienijimuose bei įmonėse įrengtos valgyklos. Vienuoliktojo penkmečio metais valgyklose aptarnaujamų vietų skaičius padidėjo 437. Naujos valgyklos įrengtos „Beržo", „Darbo", „Atramos" įmonėse, „Dangos", „Sūduvos", „Tauro" fabrikuose ir kt.

1984 m. gyvenamųjų namų statybai, įskaitant statybą dalinio dalyvavimo tvarka, skirta ir įsavinta beveik 1400 tūkst. rb, arba 6,4 karto daugiau negu 1983 m. Tačiau aprūpinimas butais tebėra viena iš opiausių problemų. Todėl ateityje būtina daugiau gyvenamųjų namų statyti iš kooperatinių ir žinybinių lėšų.

Visų aukščiau minėtų priemonių dėka, dirbant eksperimento sąlygomis, 1984-ji buvo geriausieji vienuoliktojo penkmečio metai šakoje. Gamybiniai kolektyvai dirbo įtemptai ir stabiliai, siekdami gerų darbo rezultatų. Virš plano realizuota produkcijos už 5,1 mln. rb. Produkcijos realizavimas praėjusiais metais padidėjo 5% vietoj planuotų 2,9%.

Stabilūs darbo užmokesčio fondo sudarymo normatyvai paskatino įmonių kolektyvus vykdyti gamybinius planus turint mažiau darbuotojų. Tai įgalino 1984 m. visą produkcijos gamybos prieaugį gauti didinant darbo našumą.

Rasta papildomų galimybių daugiau gaminti ir patiekti vartotojams liaudies vartojamų prekių, kurių virš plano pagaminta už 8055 tūkst. rb. Įvykdyti įsipareigojimai padidinti virš plano darbo našumą ir sumažinti savikainą.

Daug dėmesio buvo skiriama produkcijos kokybės gerinimui. Eksperimento sąlygomis aukščiausios kokybės produkcijos gamyba, palyginus su 1983 m., padidėjo 27,6%.

Pirmųjų metų dirbant ekonominio eksperimento sąlygomis rezultatai rodo, kad įgyvendinamos priemonės darbo kolektyvų suinteresuotumui didinti turėjo teigiamą įtaką įmonių gamybinei veiklai, sudarė palankias sąlygas socialiniams klausimams spręsti, tačiau kartu iškilo ir problemų.

Šiais metais yra tam tikrų sunkumų įmonių materialinio techninio aprūpinimo, ypač vagonais ir konteineriais, srityje. Nemaža spręstinų klausimų įmonių santykiuose su prekybos organizacijomis. Įmonės dar neturi galimybių sekti konjunktūrinius pakitimus. Todėl dabar sprendžiamas klausimas dėl firminių parduotuvių tinklo plėtojimo.

Ne paslaptis, kad kai kurios administracijos aparato grandys naujomis darbo sąlygomis pasirodė nepakankamai veiksmingos. Reikėjo plataus akiračio specialistų, sugebančių efektyviai spręsti organizacinės struktūros tobulinimo klausimus, analizuoti naujus skatinimo principus. Įmonių direktoriai, gavę plačius įgaliojimus savarankiškai spręsti klausimus, dažnai ribojami tokioje svarbioje sferoje, kaip valdymas. Todėl ir pasireiškė tam tikras eksperimento principų nenuoseklumas. Ministerija dabar priversta limituoti įmonių administracijos bei valdymo darbuotojų skaičių. Mūsų įmonių vadovai pagrįstai kelia klausimą: jeigu limituojamas bendras darbininkų ir tarnautojų skaičius, kam gi papildomai limituoti ir valdymo personalą?

Be problemų, apimančių visą šaką, eksperimento metu iškilo sunkumų, būdingų atskiroms įmonėms. Dažniausiai jie susiję su gamybos techniniu pertvarkymu, modernizavimu, darbuotojų darbo ir buities sąlygų gerinimu. Be to, nei ministerijos aparatas, nei Projektavimo bei konstravimo technologinis institutas, taip pat Remonto ir statybos valdyba neįeina į vykdomo eksperimento sistemą. Tai savo ruožtu neleidžia panaudoti visų galimybių didinti gamybos efektyvumą.

TSKP CK 1985 m. neeiliniame kovo plenume buvo pabrėžta, kad ir toliau bus tobulinamas ūkio mechanizmas bei visa valdymo sistema. Einant šiuo keliu, pasirenkant optimalius sprendimus, svarbu kūrybiškai taikyti pagrindinius socialistinio ūkininkavimo principus.

Todėl mūsų darbo kolektyvų laukia dar nemaži darbai bei rūpesčiai, nes eksperimente dalyvaujančios įmonės realizavo toli gražu ne visas galimybes, kurias jos turėjo. Tačiau tai, kas jau padaryta didinant gamybos efektyvumą, skatinant darbuotojų iniciatyvą, be abejo, yra nemažas laimėjimas gamybos intensyvinimo kelyje.

NAUJOS KNYGOS

„Minties" leidykla pateikė skaitytojams J. Bacevičiaus knygą „TSKP vaidmuo stiprinant darbo drausmę"* (TSKP XXVII suvažiavimą pasitinkant). Knygoje autorius parodo, kaip brandaus socializmo laikotarpiu diegiamos kolektyvinės darbo formos, stiprinama darbo drausmė, tobulinamas socialistinis lenktyniavimas, kaip partija panaudoja šias efektyvias priemones formuojant komunistinę pažiūrą į darbą. Autorius apibendrina respublikos partinės organizacijos patirtį, remdamasis spaudoje skelbta medžiaga. Knyga skiriama partiniam aktyvui, darbininkų kolektyvų vadovams, propagandistams.

---

* Bacevičius J. TSKP vaidmuo stiprinant darbo drausmę. — V.: Mintis, 1985. — 90 p.

NAUJI OFICIALŪS DOKUMENTAI

Darbo žmonių ekonominio mokymo Centrinė metodinė taryba kartu su Sąjunginiais politinio švietimo namais aprobavo Ekonominio mokymo tarybos įmonėje, susivienijime, kolūkyje, įstaigoje tipinius nuostatus. Jie sudaryti remiantis analogiškais dokumentais, kuriuos parengė Anglies, Laivų statybos pramonės, Spalvotosios metalurgijos, Energetikos, Susisiekimo kelių, Žuvų ūkio ministerijų šakiniai mokymo metodiniai centrai, taip pat kai kurie politinio švietimo namai.

Sutinkamai su Tipiniais nuostatais kiekvienoje įmonėje, susivienijime, kolūkyje, įstaigoje atsižvelgiant į konkrečias sąlygas parengiami savo ekonominio mokymo tarybos nuostatai, kuriuos bendru nutarimu tvirtina ūkinis vadovas, partijos, profsąjungos ir komjaunimo komitetas (biuras).

Nuostatai spausdinami savaitraštyje „Ekonomičeskaja gazeta", 1985, Nr. 14.

Ekonominis eksperimentas pramonėje

„VILNIES" GAMYBINIO SUSIVIENIJIMO DARBO PATIRTIS

Ekon. m. kand. V. PREKEVIČIUS

Vietinės pramonės ministerijos „Vilnies" taros ir įpakavimo gamybinis susivienijimas — savarankiška ūkiskaitinė projektavimo, poligrafijos bei kartonažo dirbinių gamybos organizacija, aprūpinanti ne vien vietinės pramonės, bet ir maisto, mėsos ir pieno bei kitų respublikos ministerijų, žinybų pramonę įvairiomis įpakavimo ir reklamos priemonėmis, lydraštine prekių dokumentacija.

„Vilnies" susivienijimo Eksperimentinio meninio konstravimo biuro dailininkų grafikų darbai iškeliauja ne tik už respublikos, bet ir už šalies ribų. Jų kuriami prospektai, etiketės ir kiti įpakavimo projektai gerai vertinami sąjunginėse apžiūrose ir neretai laikomi teisingai suprasto reklamiškumo, tikslingos grafinės informacijos ir gaminį atitinkančio meninio sprendimo pavyzdžiu. Pagrindinis teigiamas susivienijmo darbo organizavimo bruožas —kad ir etiketę, ir įpakavimo priemones nuo jų meninio konstravimo iki pagaminimo atlieka viena organizacija. Toks uždaras projektavimo ir gamybos ciklas pagerina darbo organizavimą, lengviau ir operatyviau sprendžiami technologiniai klausimai, maksimaliai sutrumpėja gamybos ciklas, susidaro palankios sąlygos dirbti intensyviai ir ekonomiškai.

„Vilnies" gamybinio susivienijimo administracija ir visuomeninės organizacijos, visas kolektyvas kruopščiai rengėsi dirbti ekonominio eksperimento sąlygomis. Eksperimento klausimus plačiai svarstė visuomeninės organizacijos.

Partinis biuras kartu su administracija parengė kompleksinius planus eksperimentui įgyvendinti; aktyvas dirbo aiškinamąjį darbą tarp darbininkų, inžinerijos ir technikos darbuotojų bei tarnautojų, panaudodami ekonominio mokymo sistemą.

Surengtuose seminaruose buvo aiškiai atskleista ekonominio eksperimento esmė, jo pranašumai, išaiškinta darbo našumo didinimo ir drausmės laikymosi darbe reikšmė bei jų poveikis galutiniams įmonės darbo rezultatams.

Visų šių priemonių dėka susivienijimo kolektyvas vienas pirmųjų mieste atsiliepė į TSKP CK 1983 m. gruodžio plenumo nutarimus, pradėdamas kovą dėl darbo našumo padidinimo vienu procentu ir produkcijos savikainos sumažinimo puse procento viršum plano.

Susivienijimo partinė organizacija ir administracija, taikydamos įvairias organizacinio bei idėjinio auklėjamojo darbo formas, nuolat didina kiekvieno darbuotojo atsakomybę už numatytų planų įvykdymą, tobulina barų, brigadų ir kitų padalinių vadovų darbo formas bei metodus. Buvo sustiprinti atsiliekantys barai, peržiūrėtos daugelio darbuotojų funkcijos naujomis darbo sąlygomis, paruošti ir priimti nauji socialistiniai įsipareigojimai, padedantys įvykdyti prekinės produkcijos realizavimo pagal sutartis planą, gerinti produkcijos kokybę, racionaliai organizuoti darbą, taupyti materialinius išteklius.

Susivienijimo kolektyvas, vykdydamas papildomus įsipareigojimus, ekonominio eksperimento sąlygomis pasiekė gerų ūkinės finansinės veiklos rezultatų (žr. lentelę).

Įvykdytas ir viršytas pagrindinio asortimento planas: spaudos darbų — 100,5%, kartonažo — 110,3, plataus vartojimo prekių —105, žaislų ir eglučių papuošalų — 105,1, popieriaus gaminių — 134,7, produkcijos iš vietinių žaliavų ir gamybos atliekų — 120%.

Reikia pažymėti, kad susivienijimas visą prekinės produkcijos gamybos prieaugį gavo nedidindamas darbuotojų skaičiaus, o intensyvindamas gamybą, didindamas darbo našumą.

Gamyboje svarbu ne tik gerai organizuoti darbą ir darbo užmokestį. Didelę reikšmę turi ir moralinis bei materialinis darbuotojų skatinimas. Materialinis skatinimas taikomas kaip priemonė gamybai, jos efektyvumui didinti, produkcijos kokybei gerinti. „Vilnies" susivienijimo materialinio skatinimo fondai sudaromi pagal Vietinės pramonės ministerijos patvirtintus normatyvus. Išmokos iš materialinio skatinimo fondo 1984 m., palyginus su 1983 m., padidėjo 27,2 tūkst. rb ir sudarė 191,3 tūkst. rb, arba išaugo 16,6%. Skaičiuojant vidutiniškai vienam darbuotojui per mėnesį jos padidėjo apie 24 rb, arba 12,5%.

Materialinio skatinimo, gamybos vystymo ir kitų fondų dydžiai priklauso nuo gaminamos produkcijos savikainos, rentabilumo ir gauto balansinio pelno.

Visos prekinės produkcijos planinė savikaina 1984 m. sudarė 7280 tūkst. rb, faktinė savikaina — 7192 tūkst. rb, arba gauta planinės ekonomijos per 88 tūkst. rb. 1984 m. buvo planuota sumažinti 1 rb prekinės produkcijos savikainą 0,44%, faktiškai sumažinta 1,6%.

Pelno plano viršijimui įtakos turėjo prekinės produkcijos gamybos plano viršijimas, taip pat išieškotos baudos už žaliavos tiekimą, palūkanos už išsiųstos produkcijos apmokėjimą ne laiku ir kt.

Susivienijimo kolektyvas, išnagrinėjęs ministerijos patvirtintą 1984 m. planą, priėmė socialistinius įsipareigojimus (pasitiktinį planą) padidinti prekinės produkcijos gamybą 80 tūkst. rb, vieno darbuotojo išdirbį — 126 rb, arba 1%, sumažinti prekinės produkcijos savikainą 0,5% ir to dėka gauti papildomai 50 tūkst. rb pelno. Kolektyvas savo žodį garbingai ištęsėjo.

„Vilnies" gamybinio susivienijimo kolektyvas diegia mokslo ir technikos naujoves į gamybą. Nemaža nuveikta, diegiant naują, pažangesnę techniką, stiprinant techninę gamybinę bazę. 1984 m. ypač daug dėmesio buvo skirta gamybos procesų mechanizavimui ir pažangios technologijos diegimui. Per metus įdiegta į gamybą 18 naujos technikos priemonių, iš jų 14 priemonių — pagal planą, 2 priemonės — pagal pasitiktinį planą ir 2 priemonės — viršum plano. Įsavintos 2 naujos ofsetinio spausdinimo 4 spalvų mašinos; patobulinta kartoninių dėžučių konstrukcija, jų gamybos technologija; įdiegtas į gamybą kartono štancavimo automatas ir kt.

Šios priemonės įgalino gauti 83,6 tūkst. rb sąlyginės metinės ekonomijos ir atpalaiduoti kitiems darbams 22 žmones.

Atliktas nemažas darbas tobulinant darbo organizavimą. „Darbo" įmonės kartonažo bare įdiegtos darbo mokslinio organizavimo priemonės, kurios įgalino atpalaiduoti 3 žmones ir gauti 5,7 tūkst. rb metinės ekonomijos.

Susivienijime paplitęs brigadinis darbo organizavimas. 1984 m. į brigadas papildomai buvo įtraukta 79 žmonės ir gauta 1,7 tūkst. rb ekonomijos. 15 žmonių apmokyta gretutinių profesijų. Tai įgalino atpalaiduoti 3 žmones ir sutaupyti 1,8 tūkst. rb darbo užmokesčio fondo.

Peržiūrėjus kai kurių brigadų išdirbio normas, buvo atpalaiduoti kitiems darbams 2 žmones ir sutaupyta 3,7 tūkst. rb darbo užmokesčio fondo.

Susivienijime pradėta įgyvendinti brigadinė ūkiskaita. 1984 m. ūkiskaitos pagrindais dirbo 7 brigados, vienijančios 168 žmones, kurie suprato ūkiskaitos esmę ir išmoko ūkininkauti.

Nemažą indėlį techninės pažangos srityje įnešė susivienijimo racionalizatoriai. 1984 m. 43 racionalizatoriai pateikė 62 racionalizacinius pasiūlymus, iš jų 60 įdiegta į gamybą ir gauta 31,6 tūkst. rb metinės ekonomijos. Antai vyresnioji inžinierė technologė L. Mirošnikova paruošė naujus klijus popieriui bei kartonui klijuoti. Juos įdiegus į gamybą gauta 7,3 tūkst. rb metinės ekonomijos. Energetinio mechaninio baro brigadininkas J. Laimutis mechanizavo kai kuriuos gamybos procesus, įgalinusius sutaupyti 4,8 tūkst. rb.

Čia minėtų ir kitų naujos technikos priemonių bei racionalizacinių pasiūlymų įdiegimas į gamybą sumažino prekinės produkcijos savikainą 128,1 tūkst. rb.

Dirbant ekonominio eksperimento sąlygomis, pagerėjo ir materialinis techninis aprūpinimas, kuris sudarė sąlygas dirbti ritmingai, be prastovų, geriau išnaudoti įrengimus, darbo laiką. Todėl padidėjo darbo našumas ir darbuotojų uždarbis.

„Vilnies" susivienijimo kolektyvo darbas 1984 m. labai gerai

Diegiant naujus ūkininkavimo metodus

AVS IR MIESTŲ VARTOTOJŲ APRŪPINIMAS DUJOMIS

Ekon. m. dr. A. LIAUKONIS, Z. MORKŪNAS

Šių metų sausio mėn. TSKP CK Politinis biuras apsvarstė skaičiavimo technikos ir automatizuotų valdymo sistemų kūrimo, jų gamybos plėtojimo bei efektyvaus naudojimo programą laikotarpiui iki 2000 metų. Minėtoje programoje numatoma sparčiau gaminti skaičiavimo technikos priemones, gerinti jos kokybę, plačiau taikyti ESM įvairiose liaudies ūkio šakose, rengti atitinkamo profilio aukštos kvalifikacijos kadrus. Visa tai įpareigoja ir mūsų respublikos dujų ūkio specialistus plačiau naudoti skaičiavimo techniką svarbiems liaudies ūkio uždaviniams spręsti.

Kai kas šioje srityje jau padaryta. Praėjusių metų pabaigoje buvo atiduota naudoti Lietuvos TSR valstybinio dujofikacijos komiteto šakinės automatizuoto valdymo sistemos pirmoji eilė. Į ją įeina kadrų, dalis buhalterinės apskaitos, direktyvinių dokumentų kontrolės, atsiskaitymo su gamtinių dujų vartotojais ir kiti uždaviniai. Tačiau atliktas darbas yra tik maža dalis to, ką dar reikės padaryti ateityje.

Mūsų nuomone, svarbiausias automatizuotos valdymo sistemos (AVS) dujų ūkyje diegimo artimiausioje perspektyvoje tikslas turėtų būti: **pirma**, užtikrinti reikiamą dujų tiekimo sistemų funkcionavimo patikimumą ir optimalų dujų kiekio paskirstymą ir aprūpinimą jomis (prioriteto, vietos ir laiko atžvilgiu); **antra**, kontroliuoti dujų vartotojus ir siekti, kad jie kiek galima racionaliau vartotų dujinį kurą, nuolat diegtų į gamybos procesą tobulesnius dujas naudojančius agregatus ir įrengimus. Žinoma, tai padaryti nėra lengva, juo labiau kad neturime su kuo pasidalyti patyrimu. Mūsų šalyje kol kas dar nėra nė vienos suprojektuotos ir veikiančios automatizuotos valdymo sistemos mūsų aprašomu dujinio kuro paskirstymo ir panaudojimo aspektu. Tai gali būti pasiekta tik nuolat tobulinant gamybos ir technologinių procesų valdymą, diegiant pažangius ekonominius matematinius modelius, pvz., plačiai taikant stochastinius skaičiavimo metodus objektyvioms pradinės pagrindinės techninės ekonominės informacijos savybėms išryškinti, naudojant šiuolaikinę skaičiavimo techniką, gerai tvarkant cirkuliuojančius dokumentus bei jų apyvartą, normatyvinį ūkį ir t. t.

Plačiau naudoti skaičiavimo techniką ir tobulinti dujų tiekimo sistemų organizavimo valdymą primygtinai reikalauja tai, kad kasmet suvartojama vis daugiau gamtinių dujų, o jų lyginamasis svoris respublikos kuro balanse nuolat auga ir šiuo metu sudaro per 30%. Šiais metais gamtinių dujų bus suvartota 4,5 mlrd. kub. m, arba beveik 50% daugiau negu 1980 m. Vienuoliktojo penkmečio pradžioje magistralinių dujotiekių ilgis respublikos teritorijoje sudarė 890 km, gatvių, kvartalinių ir kiemo dujų tinklų — 1940 km, o 1985 m. pabaigoje magistralinių dujotiekių ilgis pa-

	1983 m.	1984 m. planas	1984 m. įvykdymas	1984 m. įvykdymo procentas	1984 m. %, palyg. su 1983 m.
Realizuota produkcija — tūkst. rb	8325	8570	8797	102,6	105,7
Prekinė produkcija — tūkst. rb	8259	8565	8855	103,4	107,2
Prekinės produkcijos savikaina — tūkst. rb	6817	7280	7192	98,8	105,5
Savikainos mažinimo užduotis 1 rb prekinės produkcijos — %	—1,86	—0,44	—1,60	—	—
Balansinis pelnas — tūkst. rb	1437	1487	1635	110,0	113,8
Pramoninis gamybinis personalas darbo našumui skaičiuoti — žm.	633	633	633	100,0	100,0
Darbo užmokesčio fondas — tūkst. rb	1308,2	1336,2	1363,3	102,0	104,2
Vidutinis vieno darbuotojo išdirbis — rb	13047	13531	13989	103,4	107,2
Vidutinis vieno darbuotojo uždarbis — rb	179,9	181,2	190,3	105,0	105,8
Materialinio skatinimo fondas — tūkst. rb	164,1	191,0	191,3	100,2	116,6

įvertintas. Socialistiniame lenktyniavime už pasiektą visą gamybos prieaugį didinant darbo našumą jam paskirta Lietuvos KP Centro Komiteto, Lietuvos TSR Ministrų Tarybos, Lietuvos Respublikinės Profesinių Sąjungų Tarybos ir Lietuvos LKJS Centro Komiteto pereinamoji raudonoji vėliava ir pirmoji premija.

1984 m. darbo praktika parodė, kad, dirbant ekonominio eksperimento sąlygomis, išryškėja problemos, kurias atitinkamos instancijos turėtų peržiūrėti ir spręsti. Viename susivienijime galioja du ūkinę veiklą reglamentuojantys nuostatai: gamybai — ekonominio eksperimento, o projektavimo bei konstravimo darbams ekonominis eksperimentas netaikomas, ir čia dirbama pagal senus nuostatus. 1984 m. gamyklos darbuotojai papildomai gavo premijas (40—50%) iš materialinio skatinimo fondo ir už metinius galutinius gamybos rezultatus (vadinamąjį tryliktą atlyginimą), o Biuro ITD ir tarnautojai (projektuotojai ir konstruktoriai) — tik 10% iš materialinio skatinimo fondo.

Autoriaus nuomone, tokia padėtis nėra normali ir daro neigiamą įtaką darbuotojų tarpusavio santykiams. Ši padėtis taisytina pervedant EMKB dirbti ekonominio eksperimento sąlygomis.

Gamybiniams susivienijimams ir įmonėms suteikta teisė iš gamybos vystymo lėšų bei banko paskolų plėtoti gamybą ir diegti naują techniką, tačiau dar nepakankamai skiriama jiems reikalingų įrengimų ir statybinių medžiagų.

Kadangi susivienijimų ir įmonių vadovai atsako už darbo našumo didinimo užduočių įvykdymą ir racionalų darbo užmokesčio fondo naudojimą, nelogiška yra limituoti administracijos bei valdymo personalą ir etatų sąraše laikytis pareiginių atlygių vidurkio.

Materialinio techninio aprūpinimo paraiškos kitiems metams sudaromos maždaug liepos mėnesį pagal apytikrį gamybos asortimento planą, o metų pabaigoje vyksta sąjunginė ateinančiųjų metų mugė, kurioje galutinai susiformuoja asortimento planas pagal pirkimo sutartis. Todėl gamybininkai priversti koreguoti gamybinius asortimento planus.

Be to, per metus pasikeitus rinkos konjunktūrai, nutraukus pasenusių, nemadingų, paklausos neturinčių gaminių gamybą, o įsavinant naują produkciją kai kurios žaliavų ir medžiagų rūšys tampa netinkamos naudoti. Kad įmonėje nesusidarytų medžiaginių vertybių nelikvidai ir nebūtų įšaldytos apyvartinės lėšos, reikėtų suteikti susivienijimų, įmonių ir organizacijų vadovams teisę realizuoti tos pačios žinybos arba kitų žinybų įmonėms bei organizacijoms žaliavų, medžiagų ir įrengimų nelikvidus.

Išsprendus šias ir kitas problemas, pagerės gamybinių susivienijimų, įmonių ir projektavimo bei konstravimo organizacijų darbas ekonominio eksperimento sąlygomis.

„Vilnies" susivienijimo kolektyvas, siekdamas garbingai sutikti TSKP XXVII suvažiavimą, išvystė socialistinį lenktyniavimą ir priėmė socialistinius įsipareigojimus 1985 metams. Juose numatyta prekinės produkcijos pagaminti 5,6% daugiau negu 1984 m.; visą produkcijos prieaugį gauti didinant darbo našumą; papildomai sumažinti prekinės produkcijos savikainą 0,5%; metinį prekinės produkcijos realizavimo planą įvykdyti šešiomis dienomis anksčiau.

siekś 1340 km, paskirstymo tinklų — apie 2440 km. Šiuo metu gamtines dujas naudoja 23 respublikos miestai ir 4 miesto tipo gyvenvietės. Dabar gamtines dujas naudoja 200 pramonės ir energetikos įmonių, 960 komunalinių ir buitinių, 33 žemės ūkio įmonės. Dujofikuotų (gamtinėmis ir suskystintomis dujomis) butų skaičius iki 1985 m. pabaigos pasieks beveik 1 mln. Taigi iš esmės bus baigtas gyvenamojo ploto dujofikavimas.

Gamtinių dujų naudojimo respublikoje infrastruktūra maždaug tokia: apie 29% jų sudeginama komunalinėse ir pramonės įmonių katilinėse, 12% — elektrinėse, 10% sunaudojama pramonės įmonių tiesioginiams technologiniams reikalams, 35% — kaip žaliava Jonavos „Azoto" gamybiniame susivienijime mineralinių trąšų gamybai, apie 8% dujų suvartoja komunalinės ir buitinės įmonės bei gyventojai, o likusią dalį (6%) — žemės ūkis. Kaip matome, pagrindinė gamtinių dujų dalis mūsų respublikoje suvartojama kaip žaliava ir technologiniams reikalams — 45% bendro kiekio. Be to, nemažą dalį gamtinių dujų, sudeginamų pramonės įmonių katilinėse, taip pat būtų tikslinga priskirti prie vartojamų technologiniams reikalams. Pavyzdžiui, katilinėse pagaminamas garas gali būti panaudotas plytoms džiovinti, gelžbetoniui pragarinti, skalbyklose — drabužiams pragarinti, mėsos ir pieno pramonės įmonėse — autoklavuose ir t. t. Patalpų šildymas atskirais atvejais irgi gali būti susijęs su technologinių gamybos procesu, kai darbo patalpose reikia stabiliai palaikyti net vieno laipsnio tikslumu oro temperatūrą, pvz., tekstilės, elektronikos pramonėje, šiltnamiuose ir t. t. Visa tai iš AVS kūrėjų reikalauja daug kvalifikuotesnės ir gilesnės dujas vartojančių pramonės įmonių analizės, nes, sutrikus jų tiekimui, būna didelių nuostolių.

Didelį vaidmenį optimaliai paskirstant gamtines dujas miesto vartotojams ir didinant jų naudojimo efektyvumą turi suvaidinti **jų tiekimo ir vartojimo technologinių procesų (TP) automatizuotos valdymo sistemos (AVS) sukūrimas.** Svarbiausi TP AVS uždaviniai yra: a) **tiekimo padalinyje:** optimaliai paskirstyti dujas tarp vartotojų; kontroliuoti, kad nebūtų viršijami nustatyti dujų suvartojimo limitai; esant dujų tiekimo sutrikimams, nustatyti įmonių apribojimo prioritetus ir maksimaliai galimą apribojimo laipsnį, siekiant sumažinti liaudies ūkio nuostolius; b) **vartojimo padalinyje:** analizuoti dujų suvartojimo infrastruktūrą atsižvelgiant į atskirų pramonės įmonių gaminamą produkciją ir technologinius procesus; sutrikus dujų tiekimui nustatyti jų apribojimo gylio (apšildymui, technologiniams reikalams, žaliavai) ir dydžio koeficientą, kuris yra vienas pagrindinių rodiklių numatant įmonių apribojimo eiliškumo prioritetą ir liaudies ūkio nuostolių dydį; spręsti rezervinio kuro atsargų sudarymo būtinumą konkretiems vartotojams, nustatant jų kiekį, taip pat minimalią ir maksimalią kūrenimo jomis trukmę; kontroliuoti ir analizuoti pramonės įmonėse techniškai pagrįstų kuro suvartojimo normų gaminamai vienarūšei produkcijai sudarymą ir faktinį jų taikymą; remiantis dujų tiekimo ir racionalaus jų naudojimo kontrolės specialistų rekomendacijomis, sudaryti pramonės įmonėse organizacinių ir techninių priemonių, tobulesnių šiluminių agregatų, įrengimų bei prietaisų diegimo į gamybą planų sudarymą ir kontroliuoti jų vykdymą.

TP AVS dujų ūkyje iš principo skiriasi nuo kitų liaudies ūkio šakų technologinių procesų automatizuotų valdymo sistemų. Antai bet kuri pramonės įmonės TP AVS dažniausiai prasideda ir baigiasi tos įmonės gaminamos produkcijos gamybinio technologinio proceso ribose. Kadangi dujų ūkio TP AVS aptarnauja įvairias liaudies ūkio šakas, gaminančias skirtingą produkciją ir taikančias įvairius technologinius procesus ir kadangi nuo šios sistemos darbo rezultatų didele dalimi priklauso dujų vartotojų darbo rezultatų efektyvumas, tai ši TP AVS tampa ne tik šakine, bet ir respublikine sistema.

Skaičiuojant pagal šiuo metu galiojančias AVS ekonominio efektyvumo metodikas, išryškėja paradoksali situacija: apskritai liaudies ūkis gauna didelę ekonomiją, o kai kurie dujofikacijos sistemos rodikliai blogėja: reikalingi papildomi kapitaliniai įdėjimai ryšių linijoms, dujų tinklams statyti, telemechanikos priemonėms ir skaičiavimo technikai diegti, didėja eksploatacinės išlaidos ir t. t. Mūsų nuomone, šis klausimas turėtų būti sprendžiamas kompleksiškai, naudojant šiam tikslui ir kitų žinybų lėšas bei materialinius išteklius. Skaičiuojant dujų tiekimo ir vartojimo TP AVS efektyvumą, reikia atsižvelgti į tai, kad pagrindinė šio efekto dalis formuojasi ne dujų paskirstymo, o vartojimo sistemoje: TP AVS dujų ūkyje ekonominis efektas turi susidėti iš dviejų dalių: ekonomija, gaunama pačios dujų ūkio sistemos, ir ekonomija, gaunama visos respublikos liaudies ūkio mastu. Atsižvelgiant į tai ir turėtų būti numatyti papildomi kapitaliniai įdėjimai šiai AVS kurti. Kitaip sakant, dujofikacijos žinybai, kuriančiai TP AVS, turėtų būti suteikta teisė pritraukti ir kitų liaudies ūkio šakų lėšas šiam tikslui. Taigi, mūsų nuomone, tokios automatizuotos valdymo sistemos respublikoje sukūrimu ir patikimu jos funkcionavimu turėtų rūpintis ne tik Lietuvos TSR valstybinis dujofikacijos komitetas, bet pirmiausia Lietuvos TSR valstybinis plano komitetas, patikėdamas šį darbą Liaudies ūkio planavimo ir ekonomikos mokslinio tyrimo instituto koordinavimui.

Dabar mūsų šalyje funkcionuoja tik kelios dalinės dujų tiekimo TP AVS. Vienas pirmųjų projektų buvo parengtas 1972 m. Saratovo institute „Giproniigaz" ir skirtas Kuibyševo dujų tinklų dispečerinio valdymo automatizuotam posistemiui sukurti. Pirmoji jos eilė atiduota naudoti 1977 m. Reikėtų paminėti ir dujų tiekimo TP AVS Vorošilovgrade, kurios pirmoji eilė atiduota naudoti 1978 m. Kijevo institutas „Ukrinžprojekt" parengė dujų tiekimo AVS techninį projektą Latvijos TSR. Tokį projektą Charkovo mokslininkai Lietuvos TSR valstybinio dujofikacijos komiteto užsakymu pradėjo rengti ir mūsų respublikai.

Reikia pažymėti, kad dabar veikiančiose ir projektuojamose automatizuoto valdymo sistemose (ypač pirmojoje jų eilėje) pasitenkinama tik nežymiu informacijos surinkimu iš kontrolinių punktų ir jos pateikimu valdančiam personalui patogia forma. Sprendžiant iš techninės užduoties projekto pirmojo varianto, išimtį turėtų sudaryti Charkovo mokslininkų numatoma projektuoti sistema mūsų respublikai. Tačiau ir joje yra principinių trūkumų, kurie būdingi visoms esančioms ir projektuojamoms sistemoms. Antai iš principo TP AVS apsiriboja tik nedidele dalimi mūsų išvardintų **dujų tiekimo padalinyje** („a") uždavinių sprendimu ir visiškai neatsižvelgia į visus uždavinius ir su jais susijusias problemas, nurodytas **dujų suvartojimo padalinyje** („b"). Tai ir yra vienas pagrindinių TP AVS dujų ūkyje kūrimo teorinių ir praktinių trūkumų.

Todėl dabar iškilęs klausimas, kaip diegti TP AVS dujų ūkyje esamomis sąlygomis, kokia taikytina optimali organizacinė valdymo ir kontrolės sistema?

Vienas būtiniausių TP AVS dujų ūkyje diegimo elementų — telemechaninės priemonės ir ESM. Telemechaninėmis priemonėmis iš atskirų dujofikuotų mikrorajonų ir stambių vartotojų dujų reguliavimo punktų (DRP) ryšio linijomis surenkama reikiama informacija (įeinantis ir išeinantis iš DRP dujų slėgimas, jų temperatūra, suvartojamas kiekis) į vietinį dispečerinį punktą, kuriame, atlikus pirminį apdorojimą, perduodama aukštesniam valdymo lygiui, kad pastarasis parengtų rekomendacijas dujų ūkį valdančiam personalui.

Reikia pasakyti, kad mūsų respublikos miestų dujų ūkis yra vienas labiausiai telemechanizuotų šalyje.

Iš lentelės matome, kad respublikoje naudojamos telemechanikos sistemos nepritaikytos surinktai informacijai retransliuoti, t. y. telemetrijos duomenims perduoti tiesiogiai į aukštesnį valdymo lygį, kad surinktos informacijos negalima pateikti apdoroti ESM.

Išplėsti sprendžiamų uždavinių ratą vien telemechanikos priemonėmis, ypač TP AVS „b" padalinyje (dujų vartojimo sferoje), trukdo ir tai, kad nėra galimybės (ir vargu ar bus tokia galimybė) jomis gauti tokią iš dujofikuotų objektų techninę ir ekonominę informaciją, pvz., kiek gaminama produkcijos, kokia jos gamybos trukmė, koks įmonėje kuro rezervas ir t. t.

Dabar plačiai kalbama, jog reikia sparčiau kurti naujas telemechanines priemones dujų ūkyje ir keisti pasenusią telemechaninę aparatūrą, tiesti naujas, daug tobulesnes ryšio linijas ir t. t. Visa tai teisinga. Bet kaip elgtis dabar, kai jau yra funkcionuojančios, nors ir nelabai tobulos telemechanikos sistemos, kad šiam reikalui įdėti nemaži kapitaliniai įdėjimai. O juk orientacinė kapitalinių įdėjimų suma, reikalinga TP AVS kurti ir vien dujų tiekimo optimizavimo uždaviniams spręsti („a" padalinyje), sudaro per 1 mln. rb.

Laukti, kol bus gauta nauja telemechaninė aparatūra su tiesioginiu išėjimu į ESM, vargu ar verta. Prarasime daug brangaus laiko. Būtina dabar, turint ESM ir esamas telemechanikos priemones (nors tarpusavyje ir nesujungtas), mėginti spręsti kai kuriuos racionalaus dujų paskirstymo ir vartojimo uždavinius. Šiuo atveju reikėtų vadovautis tokiu principu, kad pagrindinė telemechanikos paskirtis yra ne valdyti dujų paskirstymo sistemą, o ją kontroliuoti, t. y. informuoti apie valdymo sistemos parametrus, esant normalioms arba ekstremalioms sistemos funkcionavimo sąlygoms.

Kai normalios sąlygos pavirsta ekstremaliomis, telemechanika pati negali nustatyti, kaip jai funkcionuoti naujomis sąlygomis. Tos parametrų reikšmės, kurios normaliomis sąlygomis buvo optimalios, pakitusiomis sąlygomis yra netinkamos. Taigi čia reika-

TELEMECHANIZACIJOS SISTEMŲ BŪKLĖ LIETUVOS TSR 1985 m. sausio 1 d.

Dujofikuoti miestai, kuriuose yra telemechanika	Miestų dujų tinklų ilgis (km)	Telemechanizacijos sistemos ir jų aptarnaujamų punktų skaičius				Telemechanizacijos punktų skaičius, tenkantis 100 km dujų tinklų
		„Ritm-1"	BST-2M	TGD-X	„Kontur-21"	
Vilnius	687	1/16	—	—	—	2,3
Kaunas	499	—	—	1/20	—	4,0
Klaipėda	150	1/16	—	—	—	10,7
Šiauliai	222	—	—	—	1/16	7,2
Panevėžys	145	1/12	—	—	—	8,3
Ukmergė	70	—	1/9	—	—	12,9
Alytus	55	—	—	1/6	—	10,9
Širvintos	24	—	1/4	—	—	16,7
iš viso	1852	3/44	2/13	2/26	1/16	5,3
Sistemų tiesioginis ryšys su ESM	—	nėra	nėra	nėra	nėra	—

lingas jau aukštesnio lygio valdymas, kad telemechanikai būtų nurodytos naujos parametrų reikšmės, atitinkančios pasikeitusias funkcionavimo sąlygas. Dabar, kai telemechanika dar nėra tiesiogiai sujungta su ESM, galutinio sprendimo teisė priklauso žmogui. Tačiau jam turi būti pateikta informacija, kaip pasiekti, kad pakitusiomis sąlygomis liaudies ūkio nuostoliai būtų minimalūs. Reikia pažymėti, jog ir tuo atveju, kai telemechanika bus tiesiogiai sujungta su ESM, optimalus sprendimas turės būti paruoštas iš anksto, sumodeliavus atitinkamą situaciją, nes miesto dujų paskirstymo sistemos turi dešimtis ir šimtus vartotojų, ir čia net ir greitaeigės skaičiavimo mašinos bus bejėgės apdoroti tiek daug informacijos per trumpą laiko tarpą ir pateikti optimalų sprendimą.

Taigi pirmame TP AVS kūrimo etape galima spręsti tokius uždavinius, kurie nereikalauja tiesioginio telemechanikos priemonių ir ESM ryšio ir kurie gali būti realizuoti įsikišus valdančiam personalui. Tai pirmiausia pasakytina apie informacinės bazės, liečiančios pagrindinius dujų vartotojus, sukūrimą. Mašinos atmintyje turi būti sukaupti tokie duomenys: kokiems tikslams naudojamos dujos — technologijai, apšildymui ar žaliavai, ar galima panaudoti rezervinį kurą, kokia gamtinių dujų dalis produkcijos savikainoje ir t. t. Šiame etape taip pat gali būti sprendžiami ir panaudojami praktikoje ir kai kurie optimizaciniai uždaviniai, pvz., apskaičiuojami nuostoliai, atsirandantys dėl dujų tiekimo sutrikimų; nustatomos optimalios įmonių atjungimo eilės, esant dujų trūkumui, siekiant sumažinti liaudies ūko nuostolius; dujų suvartojimo prognozavimas ir t. t.

Šiame TP AVS kūrimo etape objektyviai atsiskiria valdymo ir kontrolės sistemos. Valdymo sistema, ypač esant ekstremalioms dujų tiekimo sąlygoms, savarankiškai skaičiuoja ir per tarpininką (atskirų miestų dispečerines tarnybas) perduoda kontrolės sistemai (telemechaninėms priemonėms) optimalias kontroliuojamų objektų parametrų ribas (įeinantį ir išeinantį slėgimą, planinius dujų sunaudojimo limitus ir t. t.), ir vėliau telesignalų apklausos būdu fiksuoja esančią faktinę stebėjimo objektuose padėtį.

Antrajame telemechanikos diegimo etape, sukaupus tam tikrą eksploatavimo patirtį ir pakankamą techninių priemonių kiekį, tikslinga pereiti prie naujos kartos telemechanikos, paremtos integralinėmis mikroschemomis. Ji užtikrintų didesnį matavimų tikslumą, informacijos perdavimo patikimumą. Šios telemechaninės priemonės jau būtų sujungtos su ESM ir įgalintų operatyviai valdyti dujų paskirstymo technologinį procesą. Toks telemechanikos įdiegimo dujų ūkyje eiliškumas leistų jau pirmame eksploatavimo etape optimaliai spręsti kai kuriuos dujų paskirstymo sistemos uždavinius nelaukiant, kol bus rekonstruotas visas telemechaninis ūkis.

Manytume, kad telemechanizuoti reikėtų tik stambiausius gamtinių dujų vartotojus, o iš smulkesnių informaciją būtų galima ir toliau perdavinėti tradiciniais būdais — telegrafu arba telefonu. Toks vartotojų paskirstymas į svarbesnius ir antraeilius leistų sumažinti kapitalinius įdėjimus telemechanikos priemonėms įsigyti ir ryšių linijoms tiesti. Prie stambiausių dujų vartotojų, kuriuos telemechanizuoti reikėtų pirmiausia, būtų galima priskirti:

Vilniaus gamybinėje dujofikacijos valdyboje — 13—18 vartotojų (Lietuvos VRE, Vilniaus ŠEC, Šiluminiai tinklai, A. Čistiakovo bandomoji pluošto dirbinių gamykla, Gelžbetoninių konstrukcijų gamykla Nr. 3, Lietuvos celiuliozės ir popieriaus pramonės gamybinis susivienijimas, Vilniaus paukštynas ir kt.);

Kauno gamybinėje dujofikacijos valdyboje — 12—17 vartotojų (Kauno ŠEC, Šiluminiai tinklai, „Azoto" gamybinis susivienijimas, P. Ziberto šilko kombinatas, „Aleksoto" stiklo fabrikas, Palemono keramikos gamykla ir kt.);

Klaipėdos gamybinėje dujofikacijos valdyboje — 12—15 vartotojų (Vakarų laivų remonto įmonė, Celiuliozės ir kartono gamybinis susivienijimas, Medienos dirbinių kombinatas, Kojinių fabrikas, mėsos ir pieno kombinatai ir kt.);

Šiaulių gamybinėje dujofikacijos valdyboje — 10—15 vartotojų (Šiluminiai tinklai, „Vairo" dviračių gamykla, „Ventos" gamybinis susivienijimas, Daugėlių statybinių medžiagų gamybinis susivienijimas, „Akmencemento" gamybinis susivienijimas ir kt.);

Panevėžio gamybinėje dujofikacijos valdyboje — 10—12 vartotojų („Ekrano" gamykla, Šiluminiai tinklai, Autokompresorių gamykla, „Lino" gamybinis susivienijimas ir kt.).

Taigi, kaip matome, gamtinių dujų tiekimo ir vartojimo TP AVS sukūrimas ir realizavimas respublikos liaudies ūkyje yra labai svarbus uždavinys. Tik jos dėka galima racionaliai paskirstyti ir panaudoti dujas, atskleisti esančius rezervus.

STUDENTŲ DARBŲ KONKURSO REZULTATAI

Susumuoti studentų darbų konkurso valdymo teorijos ir praktikos klausimais, kurį kasmet rengia Lietuvos TSR aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerija, LLKJS Centro Komitetas, Vilniaus aukštoji partinė mokykla ir „Liaudies ūkio" žurnalo redakcija, rezultatai.

Šiais metais konkursui buvo pateikta 18 darbų iš keturių aukštųjų mokyklų. Lietuvos TSR aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerijos ir LLKJS CK medaliu bei diplomu, taip pat „Liaudies ūkio" žurnalo pinigine premija apdovanotas VISI studentas A. GORINAS už darbą „PIRMINĖS GRANDIES VADOVŲ LYDERYSTĖS SĄLYGŲ TYRIMAS" (vadovas — doc. A. Bičiūnas).

Antrosios vietos, taip pat diplomai ir piniginės premijos paskirtos Vilniaus valstybinio V. Kapsuko universiteto studentui A. PETKŪNUI už darbą „VADOVAUJANČIŲJŲ KADRŲ REZERVO PARENGIMO PATIRTIS IR PROBLEMOS LIETUVOS TSR STATYBOS MINISTERIJOJE" (vadovas — doc. R. Razauskas) ir VISI studentei D. URBELYTEI už darbą „VYKDOMŲ DARBŲ GRAFIKŲ SUDARYMAS ATSITIKTINIŲ BANDYMŲ METODU" (vadovas — J. Dieninis).

Trečiosios vietos, taip pat diplomai ir piniginės premijos paskirtos Vilniaus aukštosios partinės mokyklos klausytojui A. VINOGRADOVUI už darbą „PRODUKCIJOS KOKYBĖS VALDYMAS IR ADMINISTRACIJOS, PARTINĖS BEI VISUOMENINIŲ ORGANIZACIJŲ VEIKLA JĮ GERINANT" (vadovas — doc. A. Ignotas), Vilniaus valstybinio V. Kapsuko universiteto studentui V. GARBENIUI už darbą „VALDYMO KADRŲ STRUKTŪRA IR JOS TOBULINIMAS AKMENĖS RAJONO PRAMONĖJE" (vadovas — doc. M. Krejeris) ir Kauno Antano Sniečkaus politechnikos instituto studentui A. MINEIKIUI už darbą „TARPŠAKINĖS PASKIRTIES PRODUKCIJOS GAMYBOS ŠAKINIO IR TERITORINIO VALDYMO DERINIMO PROBLEMOS SĄJUNGINĖJE RESPUBLIKOJE" (vadovas — ekon. m. kand. R. Piktys).

Premijuoti darbai pasižymi gilia moksline analize ir praktine veikla.

„LIAUDIES ŪKIO" inform.

RESPUBLIKOS PRAMONĖS VYSTYMO TEMPAI

Ekon. m. kand. A. RIMKŪNAS

Liaudies ūkio vystymo per tam tikrą laikotarpį rezultatai gali būti įvertinti, apskaičiuojant visuminio visuomeninio produkto arba nacionalinių pajamų prieaugio tempą. Tačiau nacionalinės pajamos, jų prieaugio tempas — tai agreguoti rodikliai, kurie, atspindėdami viso liaudies ūkio funkcionavimo rezultatus, užtušuoja ekonomikos struktūrinių elementų vystymosi pobūdį. Kaip žinoma, įvairios liaudies ūkio šakos vystosi nevienodais tempais. Tai priklauso tiek nuo objektyvių, tiek nuo subjektyvių priežasčių, kurių ištyrimas — gan sudėtinga problema. Prieaugio tempų suvienodinimas tuose liaudies ūkio padaliniuose, kurių funkcionavimo sąlygos ir gaminamos produkcijos pobūdis yra panašūs, apskritai vertintinas kaip pažangi tendencija, teigiamai veikianti viso liaudies ūkio dinamiką. Ši tendencija gali būti traktuojama kaip viena liaudies ūkio subalansavimo formų, kuri, suprantama, neapima ekonomikos subalansavimo problemų įvairovės.

Šiame straipsnyje analizuojami svarbiausių respublikos pramonės šakų vystymo tempai 1961—1982 m. Čia pirmiausia tiriami kiekvienos atskirai paimtos pramonės šakos bendrosios produkcijos metiniai prieaugio tempai; be to, jie palyginami su atitinkamais visos pramonės rodikliais. Reikia pažymėti, kad vystymo tempų kitimo priežastys nenagrinėjamos. Tiriamos tokios pramonės šakos: 1) elektroenergetika, 2) chemijos ir naftos chemijos pramonė, 3) mašinų gamybos ir metalo apdirbimo pramonė, 4) miško, medžio apdirbimo ir celiuliozės bei popieriaus pramonė, 5) statybinių medžiagų, 6) lengvoji, 7) maisto pramonė.

Gamybos masto prieaugio tempus suskirstysime į penkis intervalus: sumažėjimas (neigiamas tempas); lėti tempai (iki 3%); vidutiniai tempai (3,1—6%); spartūs tempai (6,1—12%), labai spartūs tempai (per 12%). Visos pramonės gamybos prieaugio tempų per nagrinėjamą laikotarpį analizė parodė, kad respublikos pramonė penkerius metus vystėsi labai sparčiais tempais, dešimt metų — sparčiais, šešerius metus — vidutiniais ir vienerius metus — lėtais tempais. 1 lentelėje pateikiami duomenys, apibūdinantys kiekvienos pramonės šakos gamybos prieaugio tempus 1961—1982 m.*.

Iš 1 lentelėje pateikiamų duomenų matome, kad trijų pramonės šakų — elektroenergetikos, chemijos ir naftos chemijos pramonės bei maisto pramonės — gamybos prieaugio tempai per nagrinėjamą laikotarpį užpildo visą galimą jų „spektrą". Miško, medžio apdirbimo, celiuliozės, popieriaus bei statybinių medžiagų pramonės prieaugio tempų įvairovė taip pat labai didelė: 1961—1982 m. čia nebuvo tik neigiamų prieaugio tempų. Analogiška padėtis buvo ir visoje pramonėje. Mažiausias prieaugio tempų „išsibarstymas" pastebimas mašinų gamybos ir metalo apdirbimo bei lengvojoje pramonėje.

1 lentelė

Prieaugio tempai	Pramonės šaka						
	1	2	3	4	5	6	7
Neigiami	1	1	—	—	—	—	1
Lėti	2	2	—	3	4	—	7
Vidutiniai	6	1	1	4	5	11	4
Spartūs	4	8	7	13	6	10	8
Labai spartūs	9	10	14	2	7	1	2

* Šaltiniai: Lietuvos TSR ekonomika ir kultūra 1975 metais. Statistikos metraštis. — V., 1976. Lietuvos TSR liaudies ūkis 1982 metais. Statistikos metraštis. — V., 1983.

Tikslesnę kiekybinę kiekvienos pramonės šakos ir visos pramonės prieaugio tempų kitimo charakteristiką galima gauti apskaičiuojant vidutinio kvadratinio nukrypimo rodiklį ω:

$$\omega = \sqrt{\sum_{t=1}^{T} (\alpha^t - \alpha')^2 / T};$$

šioje formulėje α^t — pramonės šakos (visos pramonės) produkcijos masto prieaugio tempas t metais (%); α' — pramonės šakos (visos pramonės) produkcijos masto vidutinis prieaugio tempas per nagrinėjamą laikotarpį (%); T — nagrinėjamo laikotarpio trukmė (metais).

Skaičiavimai rodo, kad pramonės bendrosios produkcijos vidutinis prieaugio tempas per analizuojamą laikotarpį sudarė 8,6%, o vidutinis kvadratinis nukrypimas — 3,3%.

2 lentelėje pateikiama analogiška informacija apie pramonės šakų produkcijos vidutinius prieaugio tempus 1961—1982 m. ir vidutinius kvadratinius nukrypimus.

2 lentelė

Rodiklis	Pramonės šaka						
	1	2	3	4	5	6	7
α'(%)	13,2	16,6	13,8	7,4	9,0	6,6	5,4
ω (%)	13,6	14,8	5,7	3,2	6,0	2,5	3,9
ω/α'	1,03	0,89	0,41	0,43	0,67	0,38	0,79

Statistinės charakteristikos α' ir ω parodo, kad didžiausias produkcijos prieaugio tempų nukrypimas nuo vidutinių reikšmių (įvertinama pagal santykį ω/α') matomas elektroenergetikoje, chemijos ir naftos chemijos pramonėje bei maisto pramonėje. Pirmose dviejose šakose vidutinis produkcijos prieaugio tempas viršija 12% ir priklauso labai sparčių tempų intervalui. Didžiausią įtaką spartiems šių šakų produkcijos prieaugio tempams turėjo nagrinėjamo laikotarpio pirmosios pusės metiniai prieaugio tempai, siekę 20—40%; tolesniais metais šie tempai smarkiai sulėtėjo. Maisto pramonės produkcijos vidutinis prieaugio tempas priklauso vidutinių tempų intervalui, tačiau tik ketverius analizuojamo laikotarpio metus ši pramonės šaka vystėsi vidutiniais tempais.

Stabiliausiai 1961—1982 m. vystėsi lengvoji ir mašinų gamybos bei metalo apdirbimo pramonė. Pirmosios šakos produkcijos vidutinis prieaugio tempas priklauso sparčių tempų intervalui (sparčiais tempais šaka vystėsi 10 metų), o antrosios — labai sparčių tempų intervalui (labai sparčiais tempais šaka vystėsi 14 metų).

Visos pramonės produkcijos prieaugio tempų stabilumo rodiklis lygus 0,38, t. y. jis sutampa su stabiliausiai besivystančios šakos — lengvosios pramonės — atitinkamu rodikliu.

Toliau pramonės šakų vystymosi subalansuotumui įvertinti panaudosime vadinamąjį empirinio elastingumo koeficientą, kuris šiuo atveju išreiškiamas kaip atitinkamos pramonės šakos produkcijos prieaugio tempo santykis su visos pramonės produkcijos prieaugio tempu. Šis koeficientas parodo pramonės šakos produkcijos prieaugio tempo kitimo santykinį greitį, visos pramonės produkcijos prieaugio tempui pasikeitus 1%.

Esant labai spartiems visos pramonės produkcijos prieaugio tempams, elektroenergetikos šakos vidutinis elastingumo koeficientas sudarė 2,16. Tai reiškia, kad tais nagrinėjamo laikotarpio metais, kai pramonė vystėsi labai sparčiais tempais, jos gamybos mastui išaugus 1%, elektros energijos gamyba vidutiniškai padidėdavo daugiau kaip 2%. Sparčių ir vidutinių visos pramonės produkcijos prieaugio tempų atveju elektros energijos gamyba augo tempais, artimais visos pramonės augimo tempams (elastingumo koeficientai atitinkamai lygūs 1,24 ir 1,22).

Įdomu pažymėti, kad tais metais, kai pramonė vystėsi labai sparčiais tempais, elektros energijos gamybos prieaugio tempai kasmet pralenkdavo visos pramonės produkcijos prieaugio tempus. Tokį reiškinį toliau vadinsime absoliučiu pralenkimu.

Chemijos ir naftos chemijos pramonės vystymosi analizė rodo, kad jos produkcijos prieaugio tempai absoliučiai pralenkė visos pramonės prieaugio tempus tais metais, kai jie buvo labai spartūs (elastingumo koeficientas lygus 3,01) ir spartūs (elastingumo koeficientas — 1,6). Pastaruoju atveju išskirtini tik 1975 m., kai elastingumo koeficientas buvo 0,93. Esant vidutiniams pramonės produkcijos prieaugio tempams, chemijos ir naftos chemijos pramonės produkcijos prieaugio tempai su jais praktiškai sutapo: vidutinis elastingumo koeficientas sudarė 1,04.

Mašinų gamybos ir metalo apdirbimo pramonės prieaugio tempai per visus 22 analizuojamo laikotarpio metus pralenkė pramo-

nės prieaugio tempus. Tais metais, kai visa pramonė vystėsi labai sparčiais tempais, šios šakos vidutinis empirinio elastingumo koeficientas buvo lygus 1,4. Kiek didesnis elastingumo koeficientas (1,7) atitiko sparčius visos pramonės vystymosi tempus. Svarbią reikšmę šiuo atveju koeficiento padidėjimui turėjo 1961 m., kuriais visos pramonės produkcijos mastui išaugus 11%, mašinų gamybos ir metalo apdirbimo pramonės produkcijos prieaugis sudarė 28%, vidutinių pramonės vystymosi tempų atveju šios šakos vidutinis elastingumo koeficientas — 1,74.

Miško, medžio apdirbimo ir celiuliozės bei popieriaus pramonės vidutinis elastingumo koeficientas, esant labai spartiems visos pramonės vystymosi tempams, sudarė 0,7, o esant spartiems tempams — 0,94. Įdomu pažymėti, kad pirmuoju atveju šios pramonės šakos prieaugio tempai visais metais buvo lėtesni už visos pramonės produkcijos prieaugio tempus (absoliutaus atsilikimo atvejis). Tuo tarpu antruoju atveju — ketverius metus iš dešimties šakos prieaugio tempai viršijo visos pramonės prieaugio tempus. Elastingumo koeficientas, atitinkantis vidutinius pramonės vystymo tempus, lygus 0,93.

Labai sparčių visos pramonės vystymosi tempų atveju statybinių medžiagų pramonės vidutinis elastingumo koeficientas sudarė 1,19 (tik 1969 m. šakos produkcijos prieaugio tempas buvo lėtesnis už visos pramonės tempus), o sparčių tempų atveju — 1,08 (penkeri metai pralenkimo ir penkeri metai atsilikimo). Tais metais, kai visa pramonė vystėsi vidutiniais tempais, šiai pramonės šakai buvo būdingas absoliutus atsilikimas (vidutinis elastingumo koeficientas sudarė 0,64).

Lengvosios pramonės prieaugio tempai absoliučiai atsiliko nuo visos pramonės prieaugio tempų tais metais, kai pastarieji buvo labai spartūs: vidutinis elastingumo koeficientas lygus 0,65. Kai pramonė vystėsi sparčiais tempais, lengvosios pramonės produkcijos prieaugio tempai vienerius metus sutapo su bendraisiais, vienerius metus juos pralenkė, o likusius aštuonerius metus atsiliko (vidutinis elastingumo koeficientas — 0,77). Tais metais, kai visos pramonės produkcijos prieaugio tempai buvo vidutiniai, šios pramonės šakos prieaugio tempai labai nedaug nuo jų tesiskyrė, vidutinis elastingumo koeficientas — 0,97.

Maisto pramonės raidos tyrimai rodo, kad, esant labai spartiems visos pramonės vystymo tempams, jos vidutinis elastingumo koeficientas buvo 0,74 (vieneri pralenkimo ir ketveri atsilikimo metai). Tais metais, kai visa pramonė vystėsi sparčiais tempais, maisto pramonės produkcijos prieaugio tempai vienerius metus juos pralenkė, o likusiais metais atsiliko (vidutinis elastingumo koeficientas sudarė 0,68). Absoliutus atsilikimas būdingas šios pramonės šakos vystymuisi tais metais, kai pramonė vystėsi vidutiniais tempais; čia elastingumo koeficientas buvo 0,31.

Apskaičiuoti vidutiniai empirinio elastingumo koeficientai pateikiami 3 lentelėje.

3 lentelė

Pramonės produkcijos prieaugio tempai	Pramonės šaka						
	1	2	3	4	5	6	7
Labai spartūs	**2,16**	**3,01**	**1,40**	**0,70**	**1,19**	**0,65**	**0,74**
Spartūs	**1,24**	**1,60**	**1,70**	**0,94**	**1,08**	**0,77**	**0,68**
Vidutiniai	**1,22**	**1,04**	**1,74**	**0,93**	**0,64**	**0,97**	**0,31**

Remiantis 3 lentelėje pateiktais elastingumo koeficientais bei apibendrinant pramonės šakų vystymosi analizės rezultatus, galima pastebėti tam tikrus dėsningumus. Pirmiausia atkreipsime dėmesį į tai, kad trijų pramonės šakų, lemiančių mokslo ir technikos pažangą — elektroenergetikos, chemijos ir naftos chemijos pramonės bei mašinų gamybos ir metalo apdirbimo pramonės — prieaugio tempai buvo spartesni negu visos pramonės prieaugio tempai, pastariesiems būnant labai spartiems, spartiems ir vidutiniams. Lėtėjant bendriesiems pramonės prieaugio tempams, elektroenergetikos ir chemijos bei naftos chemijos pramonės prieaugio tempai lėtėjo dar sparčiau. Tuo tarpu mašinų gamybos ir metalo apdirbimo pramonės prieaugio tempai vis labiau pralenkė mažėjančius visos pramonės prieaugio tempus. Miško, medžio apdirbimo ir celiuliozės bei popieriaus pramonės vystymosi tempai per visą nagrinėtą laikotarpį nedaug tesiskyrė nuo visos pramonės vystymosi tempų. Maisto pramonės prieaugio tempai lėtėjo sparčiau negu vidutiniai pramonės prieaugio tempai. Visos pramonės prieaugio tempams sulėtėjus iki vidutinių, padaugėjo pramonės šakų, kurių prieaugio tempai priartėjo prie bendrųjų.

Ekonomija ir taupumas

KĄ DUODA PLASTMASIŲ ATLIEKŲ PERDIRBIMAS

A. GRIŠKEVIČIUS
Vilniaus plastmasinių dirbinių gamyklos direktorius

Plastinės masės vis plačiau diegiamos visose liaudies ūkio šakose. Daugelyje pramonės šakų, ypač elektrotechnikoje, prietaisų gamyboje, radioelektronikoje, lėktuvų pramonėje ir kt., jos tiesiog nepakeičiamos. Platus plastinių masių panaudojimas duoda didelį ekonominį efektą. Antai 1 t plastmasių pagaminti sunaudojama 2,5—3,5 karto mažiau gyvojo darbo negu tokiam pat kiekiui spalvotųjų metalų pagaminti. Negana to, plastmasės įgalina sutaupyti daug spalvotųjų metalų, aliuminio lydinių ir apskritai tradicinių medžiagų, kurios gali būti panaudotos kitur.

Nepaisant daugelio savo teigiamų savybių, plastinės masės ir gaminiai iš jų turi vieną didelį trūkumą — jie beveik nesuyra natūraliu būdu.

Kaupiantis panaudotoms plastinėms masėms ir jų atliekoms gamtoje, ji vis labiau teršiama. Taigi iškyla uždavinys neutralizuoti šį reiškinį, renkant bei panaudojant vartojimo ir gamybos atliekas. Geriausias būdas tam įgyvendinti yra šių atliekų regeneracija ir pakartotinis panaudojimas gamyboje.

Didžiausią dalį polimerinių atliekų ir vartotų gaminių ištekliuose mūsų respublikoje sudaro polietilenas — 47,2%. Toliau eina polivinilchloridas ir gaminiai iš jo (29,9%), polistirolas (9—12%). Tad pirmiausia ir reikia stengtis pakartotinai panaudoti šių plastinių masių atliekas.

Tarybų Lietuvos pramonė perdirba 2,6—3% viso šalyje perdirbamo plastinių masių kiekio. 1984 m. respublikoje, be dirbtinio pluošto gamybos, perdirbta 44 tūkst. t plastmasių, iš to skaičiaus 52% polietileno, 17,9% polivinilchlorido, 13,7% polistirolo, 14,5% termoreaktyvių plastinių masių. Daugiausia plastinių masių perdirbama Vilniaus plastmasinių dirbinių gamykloje (1984 m. — 54,1%). Likusi dalis perdirbama daugiausia Plungės dirbtinių odų gamykloje (17%), Alytaus buitinių šaldytuvų gamykloje (8%), „Neringos" susivienijime (5%) ir kt.

Šios stambios įmonės aprūpintos modernia technika, specializuota atskirų plastinių masių perdirbimui, ir turi visas galimybes racionaliai panaudoti gamybos atliekas ir vartotus gaminius iš plastinių masių. Ypač tai pasakytina apie mūsų gamyklą, kuri specializuota regeneruoti gamybos atliekas ir vartotą polietileninę produkciją, pvz., plėvelę, naudotą žemės ūkyje, dėžes ir kitokią tarą, naudotą pramonėje, prekyboje ir t. t.

Plastmasinių atliekų regeneravimas turi didelę įvairiapusę reikšmę: pirma, įgalina sumažinti gamtinės aplinkos teršimą, antra, padeda taupyti žaliavos išteklius (naftą, dujas ir jų produktus) ir sumažinti plastinių masių deficitą šalyje. Ypač pažymėtina tai, kad gamyba padidinama nestatant naujų ir brangių plastinių masių sintezės gamyklų. Atliekų regeneracija leidžia gerokai sumažinti energijos suvartojimą.

Praktika parodė, kad racionaliausia antrines polimerines medžiagas panaudoti beslėgiams vamzdžiams gaminti. Beje, vamzdžių gamybą tikslinga organizuoti atliekų regeneravimo vietoje. Tai leidžia išvengti nereikalingų transporto išlaidų, sumažinti produkcijos darbaimlumą ir galiausiai pasiekti didžiausią ekonominį efektą. Apskritai šis gamybos etapo (regeneravimas — antrinės žaliavos — galutinis produktas iš antrinių žaliavų) koncentravimo principas taikytinas ir duoda geriausius rezultatus gaminant bet kurią produkciją iš plastinių masių atliekų.

Charkovo „Maspriborplastik" specialiame konstravimo technologiniame biure buvo apskaičiuota, kokį ekonominį efektą duoda antrinių plastmasių perdirbimas (žr. 1 lentelę).

1 lentelė

	Savikaina	Lyginamieji kapitaliniai įdėjimai
Polietilenas pirminis — rb/t	532	1310
Polietilenas antrinis — rb/t	310	320
nukrypimas — %	—41,7	—75,6
Polistirolas pirminis — rb/t	648	490
Polistirolas antrinis — rb/t	582	260
nukrypimas — %	—10,2	—47
Polivinilchloridas pirminis (plytelės) — rb/tūkst. kv. m	1901	1500
Polivinilchloridas antrinis (plytelės) — rb/tūkst. kv. m.	1713	1497
nukrypimas — %	—10	—0,2

Kaip matome iš 1 lentelės, labiausiai paplitusių polietileno, polivinilchlorido ir polistirolo antrinių žaliavų savikaina gerokai mažesnė už pirminių polimerinių žaliavų savikainą. Daug mažesni ir lyginamieji kapitaliniai įdėjimai, reikalingi gamybiniams pajėgumams sukurti.

Mūsų gamykla sukaupė nemažą patirtį, perdirbdama ir panaudodama plastinių masių gamybos atliekas. Iš jų gaminame net 12 pavadinimų gaminius. 1982 m. buvo perdirbta 3,5 tūkst. t antrinių žaliavų ir pagaminta įvairios produkcijos už 2,1 mln. rb. Tai daugiausia ryšių kanalai, beslėgiai vamzdžiai, atskiri gaminiai žemės ūkiui.

Žaliavos vertė ir transportavimo bei paruošimo išlaidos minėtais metais sudarė 1,3 mln. rb. Tad apskaičiavus pasirodė, kad to dėka buvo gauta 392 tūkst. rb pelno. Tai dar kartą rodo, kad polimerinių atliekų panaudojimas įmonei gamintojai yra ekonomiškai naudingas. Ne mažesnę svarbą įmonės kolektyvui turi tas faktas, kad praktiškai beveik visas pelnas pereina į įmonės skatinimo fondus.

Polimerinių atliekų perdirbimas gamykloje didėja, kartu didėja ir ekonominis efektas (žr. 2 lentelę). Antai 1984 m., realizavus iš atliekų pagamintą produkciją, buvo gauta 425,8 tūkst. rb pelno, t. y. 2,5 karto daugiau negu 1980 m.

2 lentelė

	1980 m.	1981 m.	1982 m.	1983 m.	1984 m.	1985 m. (planas)
Iš viso perdirbta atliekų	3398	3479	3557	3756	3731	3900
Iš to skaičiaus: savos gamybos atliekos	1049	1121	738	758	800	850
supirktos atliekos	2349	2358	2819	2998	2931	3050
iš jų mūsų respublikoje	710	824	871	703	737	750
Iš atliekų pagaminta produkcijos	1815	1850	220	2316	2265	2320
Gauta pelno	190	212	203	426	348	400

Didesnę plastinių masių atliekų dalį mūsų gamykla gauna iš kitų respublikų. Apskritai respublikos atliekų surinkimo punktams turime rimtų priekaištų. Dabar mes perkame iš viso apie 3 tūkst. t polimerinių atliekų, iš jų apie 1 tūkst. t — respublikoje, o galėtume gauti gerokai daugiau. Praktiškai visos vartotos polimerinės medžiagos nesurenkamos iš gyventojų. Dabar vartotos plastinės masės respublikoje priimamos tik 48 makulatūros surinkimo punktuose, o jų apskritai yra gerokai daugiau. Tad reikėtų ir kituose punktuose įrengti specialius polimerinių žaliavų surinkimo skyrius. Mūsų gamykla yra pajėgi perdirbti gerokai daugiau plastmasių gamybos atliekų.

AUKŠTOSIOS AGROPRAMONINIO KOMPLEKSO VALDYMO MOKYKLOS PERSPEKTYVOS

Doc., ekon. m. kand. P. TVARIJONAVIČIUS, P. ŽUKAUSKAS

Atsižvelgiant į neseniai priimtą TSKP CK ir TSRS Ministrų Tarybos nutarimą „Toliau tobulinti agropramoninio komplekso sistemos vadovaujančių kadrų ir specialistų kvalifikacijos kėlimą", respublikoje prasidėjo darbai kuriant aukštąją agropramoninio komplekso (APK) valdymo mokyklą.

Taigi tikslinga apsvarstyti šios mokyklos vietą respublikos podiplominio mokymo sistemoje, jos profilį ir APK darbuotojų paskirstymą tarp mokymo centrų.

Respublikos aukštoji valdymo mokykla kuriama ne tuščioje vietoje. Tai nauja sudedamoji grandis veikiančioje podiplominio mokymo sistemoje. Kokia turėtų būti aukštoji APK valdymo mokykla, kad visiškai patenkintų sparčiai augantį realų APK vadovų ir specialistų mokymo poreikį, kad ji organiškai įsilietų į vieningą respublikos podiplominio mokymo sistemą? Kokias priemones reikia realizuoti jau paruošiamajame etape, kad ši mokykla iškart perimtų geriausią patyrimą, sukauptą šalyje ir respublikoje.

Tai nelengvi klausimai, ypač atsižvelgiant į tai, kad podiplominio mokymo organizavimo praktika dar kaip reikiant moksliškai neišanalizuota, o vieninga podiplominio mokymo plėtojimo koncepcija neparengta.

Iškart pažymėsime, kad kalbama ne apie papildomą mokymo įstaigą, įgalinančią didinti besimokančiųjų skaičių, ne apie mokymo centrų „gamybinių pajėgumų" vystymą, o apie iš principo naują podiplominio mokymo grandį, nes kuriama kokybiškai naujo tipo aukštoji mokykla, kuri turi atitikti visus dabartinius agropramoninės gamybos intensyvinimo reikalavimus. Dėl to nauja forma šiuo atveju reikalauja ir naujo turinio.

Pagrindinis aukštosios APK valdymo mokyklos uždavinys — mokyti APK vadovus ir specialistus šiuolaikinių ūkininkavimo metodų, pirmiausia mokslinio mąstymo, valdymo teorijos ir pažangios praktikos, t. y. mokyti efektyviai spręsti uždavinius, keliamus šiam kompleksui šiuo metu ir ateityje. Numatytas tikslas ir lemia mokyklos profilį, taigi ir adekvačią jos vidinę struktūrą.

Svarbiausia tokio mokymo centro struktūrinė grandis yra katedra. Kad valdymas naujojoje mokykloje netaptų vien iškaba, jos struktūroje reikia įsteigti atitinkamas katedras: TSKP agrarinės politikos; teorinių valdymo pagrindų; ūkinės ir darbo teisės; valdymo metodų ir technologijos; planavimo ir normatyvų tobulinimo; darbo ir gamybos organizavimo; valdymo organizavimo; MTP valdymo tobulinimo; automatizuoto informacijos apdorojimo organizavimo; valdymo psichologijos ir pedagogikos; kadrų ir socialinio valdymo bei kitas. Tai lyg privalomas struktūrinis minimumas, be kurio aukštoji valdymo mokykla negalėtų tinkamai atlikti funkcijų, kurios jai priskiriamos. Šiose katedrose turi dirbti aukščiausios kvalifikacijos dėstytojai, labiausiai prityrę APK valdymo sistemos darbuotojai.

Mokymo įstaigą apibudina ne tik katedrų profilis bei dėstytojų kolektyvo profesinis meistriškumas. Labai svarbi mokyklos charakteristika — klausytojų kontingentas.

Žinoma, nustatant, kokį vadovaujančių darbuotojų ir specialistų kontingentą mokyti, paprasčiausia yra griežtai laikytis administracinio žinybinio suskirstymo principo. Atseit, jei yra APK mokykla, tai joje turi būti organizuotas visų į šį kompleksą įeinančių šakų visų darbuotojų podiplominis mokymas. Pavyzdžiui, mūsų respublikoje — tai 90 tūkst. žmonių, arba apie 15 tūkst. klausytojų, kuriuos reikia kasmet apmokyti. Iš karto reikia pažymėti, kad toks požiūris sukelia tam tikrų problemų, kurias sudėtinga išspręsti vieno mokymo centro mastu. Pirmiausia dėl kontingento daugiaprofiliškumo (šakiniu ir pareiginiu aspektu) sudėtinga organizuoti aukštosios valdymo mokyklos mokymo procesą, sukomplektuoti dėstytojų kolektyvą, planuoti podiplominį mokymą. Be to, dėl kai kurių pareiginių kategorijų negausumo APK struktūroje beveik neįmanoma apimti visų kategorijų darbuotojus centralizuota mokymo forma. Paremsime šį teiginį pavyzdžiu tokių kategorijų darbuotojų, kaip kadrų skyrių, skaičiavimo centrų viršininkai, kurių respublikos APK sistemoje yra kelios dešimtys (atitinkamai 78 ir 45 darbuotojai). Suprantama, šių darbuotojų darbo turinys reikalauja kitokių žinių ir sugebėjimų negu kitų pareiginių kategorijų darbuotojų; tai neleidžia jų mokymo procese sujungti į bendras grupes. Dėl tokių pareiginių kategorijų darbuotojų negausumo jų vienarūšės grupės aukštojoje APK valdymo mokykloje susidarytų labai retai — maždaug kartą per dvejus metus. Visiškai aišku, kad šis kontingentas atsidurs kokios nors daugiaprofilės katedros „įsūnio" vaidmenyje.

Taigi, jei respublikoje būtų priimtas administraciniu žinybiniu suskirstymu pagrįstas sprendimas, susilpnėtų mokymo centrų koncentravimo ir specializavimo procesai. Negalima akimoju spręsti, kai reikia specialiais tyrimais paremto paruošiamojo darbo.

Kitas požiūris — iš pat pradžių specializuoti APK aukštosios valdymo mokyklos darbą atsižvelgiant į respublikoje veikiančių podiplominio mokymo centrų profilį. Specializuoti galima ir būtina remiantis klausytojų pareiginės diferenciacijos kriterijumi ir atsižvelgiant į šakinio veiksnio poveikį jų darbo turiniui.

Gamybos vadovų ir specialistų vykdomų funkcijų struktūrizavimas ir jos pagrindu atliktas tipizavimas leidžia išskirti vienatipes pareigų grupes. Remiantis šakinio veiksnio poveikio kriterijumi, skiriamos trijų tipų specialistų ir vadovų pareigos: šakinio, tarpšakinio ir tarpinio pobūdžio. Kartu pavyko nustatyti skaičių APK sistemos darbuotojų, užimančių atitinkamas pareigas, kuriems konkretus atliekamų funkcijų kompleksas yra santykinai bendras. Lentelėje pateikti duomenys apie darbuotojų paskirstymą pagal šakinio veiksnio poveikį jų tarnybinei veiklai. Palyginimui pateikti analogiški duomenys iš kitų respublikos liaudies ūkio šakų, išskyrus APK.

Šakinio veiksnio poveikis darbuotojų tarnybinei veiklai	Atitinkamas pareigas einančių respublikos darbuotojų dalis (%)	
	APK	kitos liaudies ūkio šakos (be APK)
Didelis	48,3	57
Vidutinis	12,1	18
Mažas	39,6	25

Panagrinėsime pirmiausia tos kategorijos darbuotojus, kurių darbą labai veikia šakinis veiksnys. Tai pirmiausia gamybinių padalinių, technikos ir technologijos tarnybų vadovai bei specialistai ir pan. Jie sudaro maždaug 48% visų respublikos vadovų ir specialistų. Svarbiausias skiriamasis kiekvienos tokios grupės bruožas tas, kad darbo turiniui ir metodams būdinga šakinė specifika, „originalumas", t. y. tokios rūšies darbas yra tik toje šakoje. Tai suprantama: augalininkystė iš esmės skiriasi nuo gyvulininkystės, pieno perdirbimo technologija visai kitokia negu duonos produktų gamybos ir t. t. Šios kategorijos darbuotojai iki šiol buvo mokomi daugiausia sąjunginiuose ir respublikiniuose šakiniuose mokymo centruose.

Dabar, kai kuriama aukštoji APK valdymo mokykla, iškart kyla klausimas: kur mokyti šiuos šakų, įeinančių į APK struktūrą, darbuotojus?

Mokymo ekonominis valdymo turinys tokio pobūdžio centre reikalauja bendravalstybinį požiūrį priešpriešinti šakiniam. Dėl to valdymo mokslo ir praktikos gamybos vadovai pirmiausia turi mokytis valdymo mokykloje. O kaipgi su šakine specifika? Ar tai reiškia, kad visiškai ardomi susiklostę ryšiai? Be abejo, kiekvienos gamybos specifiką reikia išmanyti. Tam reikia, kad mokant vadovus būtų įvesta specializacija, kaip ypatingas podiplominio mokymo etapas šakiniuose centruose (su sąlyga, kad šie centrai bus nuodugniau profiliuoti). O šios kategorijos specialistai daugiausia turi tobulintis sąjunginiuose šakiniuose mokymo centruose ir fakultetuose prie atitinkamų aukštųjų mokyklų (žemės ūkio, veterinarijos akademijų, politechnikos instituto ir pan.).

Maždaug taip pat reikia organizuoti mokymą ir tų kategorijų darbuotojų, kurių darbo turiniui šakinis veiksnys turi vidutinišką įtaką (vyriausiojo mechaniko tarnybų, darbo apsaugos bei saugumo technikos skyrių darbuotojai ir kt.). Skirtumas tik tas, kad bendrojo funkcinio mokymo mastas turi būti padidintas, palyginus su specializacija.

Kitokio sprendimo reikalauja tos kategorijos darbuotojų mokymas, kurių darbe šakinė specifika reiškiasi mažai: tai kadrų skyrių, apskaitos ir finansų tarnybų, skaičiavimo centrų, vyriausiojo energetiko tarnybų ir kt. darbuotojai. Respublikos liaudies ūkyje išaiškinta tokių darbuotojų mažiausiai 17 pareiginių grupių. Tai 27% visų respublikos vadovaujančių kadrų ir specialistų. Šios darbuotojų kategorijos yra tarytum bendros visoms liaudies ūkio šakoms.

Dėl to negalima atskirti bet kurios iš šių šakų grupių darbuotojų mokymo viename iš mokymo centrų, neatsižvelgiant į situaciją liaudies ūkio mastu, nes tai sukels dubliavimą ir paralelizmą, išsklaidys atitinkamos rūšies mokslinį pedagoginį potencialą, kurį turi respublika.

Turima nemažai argumentų tų darbuotojų mokymo tiek kuriamoje valdymo mokykloje, tiek jau veikiančiuose podiplominio mokymo centruose (pirmiausia tarpšakiniame Lietuvos TSR specialistų kvalifikacijos kėlimo institute) naudai. Norint tiksliai nuspręsti, kur mokyti bet kurios iš šių kategorijų darbuotojus, reikia kiekvienu konkrečiu atveju atsižvelgti į tam tikrus veiksnius: mokslinių bei mokymo centrų plėtojimo ir išdėstymo perspektyvas respublikos miestuose, turimą mokslinį pedagoginį potencialą ir materialinę bazę viename ar kitame mieste; tos kategorijos darbuotojų skaičių, kurį reikia mokyti; būtinumą tolygiai vystyti ir specializuoti veikiančius mokymo centrus ir kt. Neatsižvelgus į visus šiuos veiksnius, priimami sprendimai bus nekompleksiški, vadinasi, ir neefektyvūs.

Gali kilti klausimas: ar toks APK darbuotojų išskirstymas po kelis mokymo centrus neprieštarauja pačiai agropramoninės integracijos dvasiai? Kaip atsižvelgti į tą bendrumą, kurį lemia integraciniai procesai APK, ir stiprinti jo sudedamųjų dalių sąveiką?

Iš tikrųjų suvisuomeninimo procesai liaudies ūkyje spartėja. Vykstant mokslinei techninei revoliucijai, kaip žinoma, praktiškai kiekviena sudėtinga naujovė vienoje šakoje reikalauja daugelio kitų šakų jungtinių veiksmų. Pagaliau dabartinėmis sąlygomis šakos vaidmuo iš esmės keičiasi, kai smarkiai padaugėjo ūkinių problemų, kurių sėkmingas sprendimas reikalauja kompleksinio tarpšakinio požiūrio. Dėl to sprendžiamų uždavinių įvairovė, susidarančių ryšių sudėtingumas atmeta primityvias mokymo formas. Mokymo sistemos struktūra turi būti adekvati sudėtingiausiai APK gamybos ir valdymo struktūrai. Ir vienas mokymo centras, aišku, nepajėgs to pasiekti. Išeitis viena — griežtai specializuoti atskirus centrus ir kooperuoti juos mokymo procese. Be to, reikia esamas mokymo rūšis drąsiau papildyti naujomis formomis, taikyti tokias mokymo formas, kurias pažangi praktika jau aprobavo: trumpalaikį ansamblinį mokymą (kai kurių Estijos, mūsų respublikos organizacijų patyrimas), kompleksinius mokslinius praktinius seminarus ir kt., t. y. tokį mokymą, kuris padės gerinti struktūrinių grandžių sąveiką tiek kolektyve, tiek tarp APK šakų.

PLĖSKIME IR TOBULINKIME VIEŠĄJĮ MAITINIMĄ ĮMONĖSE

Doc., ekon. m. kand. K. VYŠNIAUSKAS

Atlikti tyrimai rodo, kad gamyklose, kuriose gerai organizuotas viešojo maitinimo įmonių darbas, darbininkų darbo našumas yra keliais procentais didesnis.

Respublikoje skiriamas nemažas dėmesys viešojo maitinimo ugdymui, jo efektyvumo didinimui. Tai patvirtina tokie rodikliai, kaip prekių apyvartos, įmonių tinklo, aptarnavimo vietų didėjimas (žr. lentelę, %).

	1970 m.	1975 m.	1980 m.	1983 m.
Viešojo maitinimo įmonių skaičius (metų pabaigoje)	100	142,1	153,0	169,0
Vietų skaičius viešojo maitinimo įmonėse	100	144,3	189,2	212,8
Viešojo maitinimo įmonių mažmeninė prekių apyvarta	100	132,7	179,7	207,9

Dabar daugumoje įmonių ir organizacijų yra valgyklos, bufetai. Kaip teigiamą bruožą reikia pažymėti tai, kad sparčiausiai statomos ir plečiamos valgyklos; šiuo metu iš visų vietų gamyklų viešojo maitinimo įmonėse valgykloms tenka apie 80%.

Nemaža nuveikta gerinant viešojo maitinimo įmonių aprūpinimą. Jau keleri metai Vilniaus, Kauno, Klaipėdos, Šiaulių ir Panevėžio pramonės įmonių valgyklos gauna iš mėsos kombinatų paruoštus porcijomis mėsos patiekalų pusfabrikačius. Vilniaus vaisių ir daržovių didmeninės ir mažmeninės prekybos susivienijimas miesto įmonių valgyklas aprūpina valytomis bulvėmis, bulvių tarkiais, cepelinų mase, virtomis daržovėmis. Panašias įmones numatoma pastatyti ir Kaune, Klaipėdoje, Šiauliuose, Panevėžyje. Rajonuose esančios valgyklos taip pat iš dalies aprūpinamos pusfabrikačiais. Matyt, netolimoje ateityje visos darbininkų valgyklos gamins patiekalus iš centralizuotai tiekiamų pusfabrikačių.

Stiprinama ir viešojo maitinimo įmonių, ypač gamyklų valgyklų, materialinė techninė bazė. Jos geriau aprūpinamos našiais šaldymo ir mechaninio apdorojimo įrengimais ir mašinomis, didelės vietinės galios maisto virimo katilais, keptuvėmis, sekcijiniais moduliniais įrengimais, indų plovimo mašinomis, elektroniniais kasos aparatais, krovimo bei transportavimo mechanizmais ir pan.

Tačiau susirūpinimą kelia nepakankamas įrengimų panaudojimas. Priežastys įvairios: nedidelis gamybos mastas, nekvalifikuotas eksploatavimas, atsarginių dalių trūkumas ir kt. Daugelio gamyklų valgyklos nedidelės; reikiamam patiekalų kiekiui pagaminti pakanka, kad kai kurie įrengimai jose dirba tik 1—2 val. Ypač blogai panaudojami koldūnų, pyragėlių, spurgų ir lietinių automatai. Todėl būtina toliau plėsti industrinius patiekalų gamybos metodus, t. y. valgykloms patiekti beveik paruoštus patiekalus, kuriuos belieka tik pašildyti ir pateikti lankytojui. Tai ne tik leidžia valgyklose sumažinti įrengimų skaičių, bet ir gerokai padidinti darbo našumą. Tačiau viešojo maitinimo industrializavimas neišsprendžia visų darbo našumo didinimo klausimų. Net ir kompleksiškai aprūpinant valgyklas įvairiais pusfabrikačiais, jų užbaigimas, skirstymas porcijomis ir pateikimas lankytojams, indų plovimas ir daugelis kitų darbų reikalauja nemaža rankų darbo.

Bandymai mechanizuoti patiekalų dalijimą porcijomis nepavyko. Tačiau šių procesų darbo sąnaudas galima sumažinti taikant grupinio porcionavimo būdą. Jo esmė ta, kad, panaudojus daugiaviečius matavimo indus, galima vienu metu į kelias lėkštes (stiklainius) įdėti (įpilti) kai kuriuos patiekalus. Pavyzdžiui, patiekalų išdavėja daugiaviečiu samčiu iš karto į penkias stiklines įpila pieną, kefyrą, arbatą, kavą, kisielių, grietinę ir pan.

Nepopuliarus, daug rankų darbo reikalaujantis darbas viešojo maitinimo įmonėse — indų plovimas. Net ir tose valgyklose, kuriose indai plaunami mašinomis, jie rūšiuojami, atliekos pašalinamos rankomis. Tuo tarpu tyrimai rodo, kad indų plovimą galima automatizuoti. Rygos VEF gamykloje indai plaunami automatizuotai, panaudojant specialias plovimo mašinas ir unifikuotus indus (pritvirtintus prie padėklo). Vienoje Uralo gamykloje pagal Vilniaus valstybinio universiteto mokslininkų rekomendacijas buvo sukonstruoti ir pagaminti stiklinių ir padėklų plovimo automatai, lankytojas pavalgęs stiklines ir padėklą deda į plovimo automatą, kuris juos išplauna nedalyvaujant plovėjoms. Sumažėjo indų plovėjų poreikis. O tai labai svarbu, nes viešojo maitinimo įmonėse trūksta šių darbuotojų; tai ypač nepopuliari profesija. Atsižvelgiant į tai, tikslinga būtų, kad atitinkami specializuoti konstravimo biurai imtųsi projektuoti automatizuotas plovyklas, kur be indų plovėjų būtų išplaunami visi indai. Kita perspektyvi kryptis vadinamųjų augalinių, vienkartinio naudojimo indų naudojimas. Jų prototipas — dabar valgomiesiems ledams naudojami vafliniai indeliai. Mūsų atlikti laboratoriniai tyrimai rodo, kad tokio tipo atitinkamai padengti indeliai galėtų būti naudojami grietinei ir kai kuriems šaltiems patiekalams. Kavai, arbatai, grietinei ir pan. galėtų būti vartojami ir panašūs šaukšteliai. Šaltiems užkandžiams, pirmiems ir antriems patiekalams idealūs būtų indai, pagaminti iš tokių medžiagų, kurias pavalgius būtų galima perdirbti ir sušerti gyvuliams. Tokie indai leistų ne tik likviduoti indų plovyklas, bet ir surinkti visas atliekas, kurių nemaža vis dar eina perniek.

Svarbus rodiklis, apibūdinantis viešojo maitinimo plėtojimą, — vietų skaičiaus normatyvas. Daugumoje respublikos pramonės įmonių valgyklų pagal normatyvą turėtų būti ne mažiau kaip 250 vietų didžiausios pamainos 1000 darbuotojų. Iš šio vietų skaičiaus ne mažiau kaip 20% turi būti skiriama dietiniam maitinimui. Apskritai respublikos pramonė dar nepasiekė normatyvinio vietų skaičiaus dydžio. Dar esama pramonės įmonių, kurių darbuotojai neturi galimybės gauti karštą maistą. Nepatenkinamas valgyklų darbas daugelyje Vietinės pramonės, Komunalinio ūkio, Kaimo statybos, Ryšių, Automobilių transporto ir plentų ministerijų, staklių ir įrankių pramonės įmonių. Tik trečdalyje darbininkų bendrabučių yra valgykla ar bufetas.

Statant naujas ir plečiant esamas viešojo maitinimo įmones, ne mažiau svarbu geriau panaudoti esamas. Dar daug kur intensyvaus lankytojų srauto metu prie išdavimo linijų susidaro eilės, tuo tarpu pietų salėse daug laisvų vietų. Taip yra dėl to, kad, mažinant bendrą pietų pertraukos trukmę, per laiko vienetą tenka aptarnauti daugiau lankytojų. O tai galima pasiekti didinant išdavėjų darbo našumą arba jų skaičių. Išdavėjų darbo našumas didėja, diegiant kompleksinius pietus ir konvejerines patiekalų komplektavimo ir išdavimo linijas. Deja, pastarųjų respublikos valgyklose yra mažai — vos kelios dešimtys.

Perspektyvi priemonė — sąlyginis darbuotojų skaičiaus padidinimas, t. y. kai vienai ar kitai funkcijai atlikti koncentruojamas valgyklos personalas. Pavyzdžiui, lankytojų aptarnavimo metu indų plovėjos, kiti pagalbiniai dabininkai padeda virėjoms aptarnauti lankytojus, o po pietų virėjos padeda plauti indus. Savo ruožtu būtina turėti pakankamai indų. Mūsų atlikti tyrimai rodo, kad respublikoje reikėtų įsavinti keraminių indų iš akmens masės gamybą. Pagaminti ir išbandyti pavyzdžiai rodo, kad tokie indai valgykloms perspektyvūs: juos galima plauti mašinomis, jie beveik dvigubai lengvesni už dabar naudojamus pastorinto fajanso indus.

Viešajam maitinimui keliami uždaviniai racionaliau naudoti žemės ūkio produktus, geriau aptarnauti žemdirbius, mažinti maisto atliekas, gerinti aptarnavimo kultūrą ir kt. Neretai atliekos viešojo maitinimo sferoje pernelyg didelės. Pagrindinė

priežastis — bloga maisto paruošimo kokybė ir nepatenkinama aptarnavimo kultūra. Daugelyje valgyklų patiekalai paprastai pagaminami prieš aptarnaujant lankytojus ir laikomi specialiuose šildomuose induose — marmituose. Dėl to kepti mėsiški, miltiniai, kai kurie daržovių patiekalai netenka išvaizdos ir skonio savybių. Todėl ypač aktualu trumpinti šių patiekalų realizavimo laiką. Mūsų pasiūlymu, kai kuriose valgyklose įdiegtas vadinamasis patiekalų išdavimas tiesiog iš keptuvės. Jo esmė ta, kad antrieji kepti mėsiški, miltiniai patiekalai gaminami nedidelėmis partijomis ir tuoj pat pateikiami lankytojams. Kartu ne tik užtikrinamos reikiamos patiekalų organoleptinės savybės, bet ir sumažėja jų paruošimo vartojimui darbo sąnaudos — nereikia patiekalų perdėti į marmitus, jie dedami į lėkštes tiesiog iš skardų, kuriose buvo kepami. Taip lankytojus aptarnauti įmanoma, sukūrus sustambintas kompleksines brigadas, išplėtus savitarną, padidinus indų atsargas ir įdiegus kai kurias kitas organizacines bei technines priemones. Atsižvelgiant į klausimo aktualumą, galbūt tikslinga būtų parengti šiuo reikalu atitinkamą šakinę kompleksinę programą.

Nemaža spręstinų ir aptarnavimo kultūros gerinimo klausimų. Deja, dar pasitaiko valgyklų, kuriose blogai plaunami indai, naudojami nepatrauklūs aliumininiai dubeneliai, lėkštutės, stalo įrankiai, nejaukios pietų salės, nepatenkinamos atskirų patalpų baldų, inventoriaus sanitarinės sąlygos ir pan. Vis dar gaunama skundų apie nemandagų ir nesąžiningą kai kurių viešojo maitinimo darbuotojų elgesį. Sprendžiant šiuos klausimus reikėtų plačiau paskleisti Vilniaus skaičiavimo mašinų, Alytaus šaldytuvų, Šiaulių televizorių ir kai kurių kitų įmonių patyrimą. Juose įrengtos puikios valgyklos, bufetai, o darbuotojų maitinimo gerinimo klausimai sprendžiami bendromis gamyklų ir viešojo maitinimo įmonių pastangomis.

Vis opesnis tampa racionalios mitybos organizavimas. Jo esmė ta, kad kiekvienas žmogus priklausomai nuo atliekamo darbo sunkumo, amžiaus, lyties ir kitų veiksnių turi suvartoti atitinkamą produktų kiekį, kuris padengtų pirmiausia energetinius organizmo poreikius. Ne mažiau svarbu, kad maisto davinyje būtų atitinkamas kiekis baltymų, riebalų, angliavandenių, vitaminų, mikroelementų ir kitų medžiagų. Deja, nemažai žmonių valgo pernelyg gausiai. Tai viena svarbiausių daugelio ekonomiškai išsivysčiusių šalių, taip pat ir mūsų šalies, žmonių nutukimo priežasčių. Prieš kelerius metus Epidemiologijos ir higienos mokslinio tyrimo instituto darbuotojai gana detaliai ištyrė respublikos pramonės darbininkų fizinį išsivystymą. Pasirodė, net 40% vyrų ir 60—74% moterų kūno masė yra pernelyg didelė. Sprendžiant šią problemą daugiau turėtų prisidėti gamyklos ir jose esančios viešojo maitinimo įmonės. Šiuo požiūriu perspektyvus maitinimas kompleksais. Tačiau neretai kompleksai būna pernelyg unifikuoti, ir vieniems darbuotojams jie būna per dideli, kitiems per maži. Dažniausiai siūlomi du kompleksai negali visiškai patenkinti lankytojų poreikių. Todėl reikėtų pritarti kai kurių įmonių patyrimui, kai greta kompleksų paliekamas laisvas patiekalų pasirinkimas.

Racionalios mitybos požiūriu tikslinga sudaryti sąlygas valgyti priešpiečius. Tačiau praktiškai tai sunkiai išsprendžiamas klausimas. Pavyzdžiui, daugelis srautinės gamybos darbininkų negali bet kada pasitraukti iš darbo vietos, o nedidelė pertraukėlė (dažniausiai viena 10 min. arba dvi — po 5 min.) iki pietų pertraukos suteikiama tuo pačiu metu visam gamybos barui arba cechui, todėl labai sunku norinčius aprūpinti priešpiečiais. Kai kuriose įmonėse maistas pristatomas į darbo vietas. Antai Vilniaus kuro aparatūros gamykloje bufetininkė specialiai įrengtu autokaru pagal sudarytą grafiką išvežioja po cechus dešreles, pyragėlius, sultis, kasdien aptarnaudama apie 350 darbininkų.

Svarbu ir nustatyti ne trumpesnę kaip 30 min. pietų pertrauką, kad žmonės galėtų pavalgyti neskubėdami. Deja, labai dažnai, ypač įdiegus konvejerines išdavimo linijas, teigiamai vertinamas 12—15 min. pietų laikas. Tai klaidinga pažiūra. Yra įmonių, kuriose nustatyta 20 min. pietų pertrauka, ir žmonės arba išvis nepietauja valgykloje, arba priversti po pietų vėluoti į darbą.

Kai kuriose pramonės įmonėse naktį dirbantys asmenys maitinami nemokamai. Deja, dar yra ir gamyklų, kuriose vakarinėse ir naktinėse pamainose dirbantys asmenys valgyklose, bufetuose maitinami blogiau negu dieninėse pamainose. Atsižvelgiant į būtinumą didinti pamainumo koeficientą, reikėtų siekti, kad asmenys, dirbantys vakarinėse ir naktinėse pamainose, būtų maitinami net geriau negu dieninėse pamainose. Būtų tikslinga visus naktinėse pamainose dirbančius žmones maitinti nemokamai.

LEIDINYS EKONOMINIŲ REIŠKINIŲ DINAMIKOS ĮVERTINIMO KLAUSIMAIS

Dinamikos eilučių apdorojimo, kompleksinių skaičiavimų sistemos parengimo metodologijos klausimams, socialinių ekonominių procesų modeliavimo teorijos problemoms skirtas LTSR MA Ekonomikos instituto Visuomeninės gamybos efektyvumo modeliavimo skyriaus darbuotojų ir aspirantų parengtas naujas teminis straipsnių rinkinys*.

Pastaruoju metu ypač populiarus ūkinių procesų tyrimas ir planavimas ilgesnei laiko perspektyvai. Penkmečio planai tapo pagrindine socialinio ir ekonominio planavimo išraiškos forma. Atsižvelgiant į šiuos naujus ūkinės politikos reikalavimus, recenzuojamo straipsnių rinkinio aktualumas nekelia abejonių.

Kompleksinis analitinių metodų panaudojimas atliekant lyginamąją ir dinaminę statistinę analizę įvairiais liaudies ūkio lygiais (šalies, respublikos, ekonominio regiono, ministerijos, miesto ir pan.) — svarbiausias ekonomikos mokslo ir praktikos uždavinys. Norint sukurti tokias kompleksines analitines sistemas, reikia toliau vystyti statistikos mokslo metodologiją, kurti bei plėtoti naujus metodus ir skaičiavimo procedūras, adaptuoti matematinės statistikos tyrimo priemones ūkinių klausimų nagrinėjimui atsižvelgiant į ekonominės informacijos ypatumus, deterministinį pobūdį.

Straipsnių rinkinyje skelbiami aštuonių autorių devyni straipsniai. Kai kurie straipsniai yra kolektyviniai — dviejų, trijų autorių. Dauguma darbų nagrinėja dinaminių eilučių ir ekonominės raidos statistinius metodologinius klausimus.

Parengtas straipsnių rinkinys — lyg ir tąsa tų teorinių darbų, kuriuos recenzuojamo rinkinio autorių kolektyvas jau yra paskelbęs anksčiau. Tokiems darbams priklauso straipsnių rinkiniai: „Liaudies ūkio ir jo šakų ekonominiai statistiniai modeliai", „Prognozavimo ir ekonominės analizės programos ir algoritmai" (rusų k.), „Ekonominių skaičiavimų metodai gamybos intensyvumui tirti". Recenzuojamame darbe toliau vystomos ir plėtojamos mintys, kurios iš dalies jau buvo nagrinėtos S. Martišiaus monografijose „Elementarūs prognozavimo metodai ir modeliai" bei „Ekonometrinių modelių sudarymo ir panaudojimo metodologinės problemos" (rusų k.). Mūsų nuomone, vertingiausia recenzuojamame darbe — dinamikos proceso tyrimas šiuolaikiniais statistikos mokslo metodais, pačių tų metodų ir procedūrų tolesnis vystymas, ekonominės raidos statistinių metodologinių klausimų svarstymas, socialinės ekonominės statistikos matematizavimo problemų aptarimas.

Didelis recenzuojamo rinkinio privalumas tas, kad jame dėstoma medžiaga yra lengvai suprantama visiems ekonomistams ir inžinieriams, turintiems minimalių matematikos žinių. Tiesa, skaičiavimai ir matematiniai įrodymai darbe atliekami taikant matricų algebrą. Tai gal ir sumažina rinkinio prieinamumą vyresnės kartos ekonomistams, aukštojoje mokykloje nesusipažinusiems su matriciniais skaičiavimais, tačiau įgalina pasinaudoti rinkiniu kuriant matematinę įrangą ekonominiams reiškiniams analizuoti ir prognozuoti.

Recenzuojamas straipsnių rinkinys turėtų sudominti įvairaus profilio ekonomistus, inžinierius, įmonių, susivienijimų ir ministerijų ekonominių tarnybų, mokslinio tyrimo institutų bei projektavimo ir konstravimo biurų, ekonominių laboratorijų darbuotojus, automatizuotų valdymo sistemų projektuotojus, studentus. Deja, mažas leidinio tiražas (300 egz.) vargu ar galės patenkinti paklausą.

Reikia pažymėti, kad ne visi recenzuojamo rinkinio straipsniai yra vienodai populiarūs ir dalykiški.

Autorių kolektyvas ir rinkinio atsakingasis redaktorius ekon. m. dr. S. Martišius atliko didelį ir naudingą darbą. Respublikos ekonomistai gavo naują, įdomią knygą, praturtinančią ekonominę mintį ir praktiką įdomiais pasiūlymais, apibendrinimais ir ekonominiais skaičiavimais.

---

* Оценка динамики экономических явлений (статистический аспект). Сборник статей. Под ред. др. экон. н. С. Мартишюса. — Вильнюс, АН Лит. ССР, Институт экономики, 1984.— 197 с.

Ekon. m. kand. M. JASIENĖ,
doc., ekon. m. kand. L. KUNIGĖLYTĖ

BALANSINIS METODAS FINANSŲ PLANAVIME

Ekon. m. kand. V. NAVICKAS

Didinant penkmečio plano vaidmenį, užtikrinant materialinių daiktinių ir vertinių proporcijų ryšį bei planų pagrįstumą, į valstybinį ekonominio ir socialinio vystymo penkmečio planą įtrauktas suvestinis finansų planas. Nauji finansų planavimo uždaviniai apima visus valdymo lygius: suvestinio valstybės finansų balanso sudarymą; gyventojų piniginių pajamų ir išlaidų balanso sudarymą; perspektyvinių valstybinio biudžeto pajamų ir išlaidų skaičiavimus; ilgalaikių ir trumpalaikių banko lėšų nustatymą; šakų, susivienijimų ir įmonių finansų planų sudarymą, vis plačiau taikant normatyvinį pelno paskirstymą, ir t. t.

Kompleksinis materialinių fondų ir lėšų apyvartos proporcijų subalansavimas liaudies ūkio planavimo praktikoje dabar užtikrinamas suderinant trijų rūšių planines proporcijas: materialines, materialines finansines ir finansines.

Materialinio subalansuotumo esmė pasireiškia užtikrinant atitikimą tarp ekonomikos reikmių ir galimybių jas tenkinti, koordinuojant visuminio visuomeninio produkto (VVP) struktūrą, atsižvelgiant į gamybos proceso ir gyventojų paklausą tam tikram produkcijos asortimentui ir kokybei.

Materialinių daiktinių proporcijų subalansuotumas pasiekiamas sudarant liaudies ūkio balansą. Liaudies ūkio balansas — tai sistema sintetinių balansinių lentelių, susijusių pagal sudarymo metodiką ir metodologiją. Svarbiausi liaudies ūkio planinio balanso skyriai yra VVP gamybos, vartojimo ir kaupimo balansas; nacionalinių pajamų gamybos, paskirstymo ir panaudojimo balansas; darbo išteklių balansas; nacionalinio turto (pagrindinių ir apyvartinių fondų) balansas. Be to, sudaromi balansai, konkretizuojantys pagrindinius liaudies ūkio balanso skyrius: tarpšakinis VVP gamybos ir paskirstymo balansas; kapitalinių įdėjimų balansas, įvairūs materialinės gamybos šakų produkcijos gamybos ir panaudojimo balansai.

VVP gamybos, vartojimo ir kaupimo balansas — svarbiausia liaudies ūkio balanso dalis. Jis nustato VVP išteklius ir panaudojimą, atspindi liaudies ūkio šakų ir sferų materialinius daiktinius ryšius reprodukcijos procese.

Liaudies ūkio plano materialiniai daiktiniai ir finansiniai vertiniai aspektai (t. y. planuojamų materialinių fondų ir finansinių išteklių atitikimas) susiejami, sudarant tris sintetinius balansus: nacionalinių pajamų gamybos, paskirstymo ir panaudojimo balansą (nacionalinių pajamų balansą); suvestinį finansų balansą (šalies, respublikos finansinių išteklių ir išlaidų balansą); gyventojų pajamų ir išlaidų balansą. Šiais balansais pagrindžiamos ir susiejamos liaudies ūkio plano užduotys ir priemonės, užtikrinamos finansinės ekonominės proporcijos, kurios būtinos planingai paskirstant lėšas socialistinės reprodukcijos procese.

Nacionalinių pajamų balansas išreiškia naujai sukurtos vertės judėjimą. Jis atspindi nacionalinių pajamų pirminio paskirstymo, perskirstymo, galutinių pajamų susidarymo ir jų panaudojimo kaupimui, vartojimui ir nuostolių padengimui rezultatus.

TSRS ir sąjunginės respublikos nacionalinių pajamų balanso sudarymo schema iš principo vienoda. Būtina atsižvelgti tik į tai, kad nacionalinių pajamų vertė, skaičiuojama atskirose reprodukcijos stadijose, sąjunginėje respublikoje yra skirtingo dydžio. Sąjunginės respublikos nacionalinės pajamos gali būti skaičiuojamos kaip sukurtos, paskirstytos ir panaudotos. Sukurtos nacionalinės pajamos yra materialinės gamybos šakų grynosios produkcijos suma (kainomis be apyvartos mokesčio ir įskaitant mokestį, apskaičiuotą pagal apmokestinamos produkcijos dydį). Paskirstytos nacionalinės pajamos yra gamybinės sferos įmonių, organizacijų ir darbuotojų pirminių pajamų suma. Panaudotos nacionalinės pajamos yra lygios vartojimo ir kaupimo fondų sumai.

Nacionalinių pajamų, nustatomų atskirose reprodukcijos stadijose, vertė leidžia nustatyti jų paskirstymo tarp respublikų saldo. Skirtumas tarp sukurtų ir paskirstytų nacionalinių pajamų rodo naujai sukurtos vertės judėjimą tarp respublikų, taip pat santykių su sąjunginiu biudžetu saldo. Paskirstytų ir panaudotų nacionalinių pajamų saldo apibūdina piniginių srautų pobūdį respublikoje.

Tačiau nacionalinių pajamų balansas neaprėpia visų valstybės (respublikos) finansinių išteklių ir išlaidų, atsispindinčių liaudies ūkio plano projekte, nes valstybės finansiniai ištekliai kartu su kaupimo fondu susidaro ir iš dalies atstatymo fondo. Be to, kaip ištekliai gali būti panaudoti ūkinių organizacijų vidinių išteklių ir savų šaltinių lėšos (anksčiau sukauptų prekinių materialinių gėrybių panaudojimas, pastoviųjų pasyvų prieaugis ir kt.). Kartu valstybės lėšos apskritai yra didesnės už pirmines valstybinių įmonių ir organizacijų pajamas, nes didmeninių ir supirkimo kainų sistema numato būtinais atvejais jų lėšų perskirstymą ir valstybės dotaciją atskirų produktų gamybai.

Todėl visos valstybės pajamos ir išlaidos subalansuojamos sudarant suvestinį finansų balansą (SFB), kuriame koncentruotai atsispindi ekonomikos poreikis finansiniams ištekliams ir galimybės juos formuoti, atsižvelgiant į planuojamus ekonomikos augimo tempus ir svarbiausias liaudies ūkio proporcijas. SFB neįeina į liaudies ūkio balansą, tačiau jis yra organinė vieningos natūrinių ir vertinių balansų sistemos dalis, papildanti bendrą planinių balansų sudarymo procesą.

Siekiant tiksliau pagrįsti bendrus finansinius išteklius ir pagrindines jų panaudojimo kryptis, SFB sudarymas susiejamas su penkmečio bei atskirų jo metų valstybinio biudžeto pagrindiniais rodikliais ir TSRS valstybinio banko bei TSRS statybos banko kredito planais. Kaip SFB priedas sudaromi pastovūs, diferencijuoti pagal penkmečio metus atskaitymai nuo pelno, tenkantys pervestoms į normatyvinį pelno paskirstymą ministerijoms ir valstybiniam biudžetui.

SFB, kaip apibendrinančio finansų plano, svarba iki pastarojo meto nebuvo reikiamai vertinama, trūko praktinės jo sudarymo patirties. 1983 m. pradžioje dar nebuvo pagal nustatytą tvarką galutinai parengti šakų, susivienijimų ir įmonių penkmečio finansų planai[1]. Čia turėjo įtakos tai, kad tik 1982 m. pabaigoje buvo parengtos naujos didmeninės kainos ir iki tol įmonės, ministerijos ir susivienijimai neturėjo patvirtintų pelno paskirstymo, atskaitymų į vieningą mokslo ir technikos bei ekonominio skatinimo fondus normatyvų. Būta ir subjektyvių priežasčių. Ekonominėje literatūroje ne kartą buvo keliamas klausimas apie moksliškai pagrįstos ataskaitinio ir planinio SFB sudarymo metodologijos būtinumą, tačiau tai ir liko kol kas tik gerais norais ir nepakankamai tobulais bandymais.

Taigi SFB metodologijos tobulinimas dar laukia praktinio realizavimo. Pradiniu šio darbo etapu, be abejo, būtų neprieštaringos ir racionalios SFB schemos sudarymas.

Gyventojų pajamų ir išlaidų subalansavimas — viena svarbiausių sąlygų užtikrinant valstybinio plano proporcingumą, gyventojų pajamų augimą ir pinigų cirkuliacijos pastovumą. Tam ir sudaromas gyventojų pajamų bei išlaidų balansas. Jis susieja gyventojų pajamų ir išlaidų apyvartą, apibūdina jų mokios paklausos dydį ir jos padengimą prekėmis bei paslaugomis.

Sudarant minėtus tris balansus turi būti pasiektas liaudies ūkio materialinis finansinis subalansuotumas. Tačiau iki šiol šie balansai tarpusavyje nepakankamai susieti ir suderinti pagal sudarymo metodologiją ir rodiklius. Jie nesudaro vieningos sistemos, ir todėl kiekvieno jų subalansuotumo sutrikimas gali sukelti tam tikras disproporcijas liaudies ūkyje.

Greta liaudies ūkio plano materialinio ir materialinio finansinio subalansuotumo būtina užtikrinti jo grynai finansinį subalansuotumą. Tuo tikslu sudaromi ir operatyviniai finansų planai: valstybinis biudžetas, valstybinis socialinio draudimo biudžetas, valstybinio turto ir asmens draudimo pajamų ir išlaidų planas, kredito ir kasos planai, mokėjimų balansas. Šiuose planuose fiksuojama visuomenės pajamų struktūra, taip pat keliai ir proporcijos, kuriomis paskirstomos šios pajamos.

Kiekvienas šių planų turi griežtai nustatytą reikšmę finansų bei kredito mechanizmo, kaip liaudies ūkio planavimo ir valdymo sudėtinės dalies, funkcionavime. Pavyzdžiui, kasos ir kredito planai yra einamieji pinigų masės ir pinigų cirkuliacijos greičio reguliatoriai. Jie užtikrina pagrindinių ekonominių ryšių, numatytų valstybiniame ekonominio ir socialinio vystymo plane, nenutrūkstamumą. Valstybinis biudžetas yra šalies finansų sistemos

[1] Базарова Г. Финансовые рычаги в системе управления экономикой. — Плановое хозяйство, 1983, № 3.

DARBO REDUKCIJOS ESMĖ SOCIALISTINĖJE VISUOMENĖJE

Ekon. m. kand. V. DUBINAS

Komunistų partija pastaruoju metu didelį dėmesį skiria paskirstymo santykių tobulinimui. Šie santykiai, apimantys plačią darbo jėgos ir gamybos priemonių paskirstymo tarp atskirų liaudies ūkio šakų sritį, paskirstymo pagal darbą santykius, naujai sukurtų asmeninio vartojimo reikmenų paskirstymą tarp socialistinės visuomenės narių, išvystyto socializmo sąlygomis yra ypač reikšmingi.

Paskirstymo santykius lemia daugelis ekonominių procesų, kurių viena ar kita eiga savo ruožtu užtikrina atitinkamą santykių funkcionavimo rezultatyvumą. Vienas tokių procesų yra darbo redukcija, sudėtingą ir intesyvų darbą suvedanti į kokybiškai vienalytį paprastą darbą formuojant pagrindines liaudies ūkio proporcijas ir užtikrinanti asmeninio vartojimo reikmenų paskirstymą tarp socialistinės visuomenės narių sutinkamai su įdėto į visuomenės fondą darbo kokybe. Iš paties darbo redukcijos apibrėžimo jau matyti, kad ji vaidina svarbų vaidmenį socialistinės ekonomikos planavime ir valdyme. Nors šios problemos analizė turi ilgą ir prieštaringą istoriją, darbo redukavimo problema dar nėra galutinai išspręsta. Todėl darbo redukavimo rezultatai palyginti retai taikomi sprendžiant konkrečius kainodaros, paskirstymo pagal darbą tobulinimo, socialistinės gamybos proporcingumo didinimo klausimus. Savo ruožtu tai neigiamai atsiliepia bendrajam socialistinės gamybos efektyvumui, moraliniam ir materialiniam darbo žmonių suinteresuotumui aukštos kokybės darbo sąnaudomis.

Bendrasis darbo redukcijos būtinumas, pasireiškiantis nepriklausomai nuo visuomeninės gamybos organizavimo ypatumų, iškyla dėl nuolatos susidarančių gyvojo darbo kokybės skirtumų, kai tos pačios trukmės, bet skirtingos kokybės darbas duoda skirtingą efektą ir kai faktiška darbo laiko trukmė jau negali apibūdinti sunaudoto tikrojo darbo kiekio. Darbo redukcijos eigoje šie kokybiniai gyvojo darbo skirtumai įvertinami atitinkamu jo dydžio pasikeitimu. Tai ir užtikrina faktiškai atlikto darbo masto išreiškimą vienareikšmiais darbo laiko matavimo vienetais.

Esant nevienodam darbo jėgos kvalifikaciniam pasirengimui, jos smegenų energijos ir raumenų jėgos pritaikymui gamyboje, nevienodiems žmogaus įgūdžiams darbui, atskirų darbo rūšių sudėtingumas ir intensyvumas negali būti vienodi. Jų atitikimas tam tikram visuomenės raidos etapui būdingam vidutiniam lygiui yra daugiau išimtis negu taisyklė. Darbo sudėtingumo skirtumai tiksliausiai bus įvertinami tada, kai bus atsižvelgiama į darbo jėgos kokybės skirtumus. „Darbas, — nurodo K. Marksas, — kuris palyginti su visuomeniškai vidutiniu darbu turi aukštesnio, sudėtingesnio darbo reikšmę, yra pasireiškimas tokios darbo jėgos, kurios sukurimas reikalauja didesnių kaštų, kurios gaminimas reikalauja ilgesnio darbo laiko ir kuri dėl to turi aukštesnę vertę negu paprasta darbo jėga. Jei šios jėgos vertė yra aukštesnė, tai ir dėl to ji pasireiškia aukštesniu darbu ir dėl to per lygius laiko tarpus ji susidaiktina palyginti aukštesnėse vertėse"[1]. Akivaizdu, kad darbo sudėtingumo laipsnis priklausys nuo šių veiksnių: a) besimokančiųjų sąnaudų, jiems įsigyjant atitinkamą kvalifikaciją; b) mokytojų darbo sąnaudų, reikalingų atitinkamos kvalifikacijos darbo jėgos parengimui; c) materialinių ir piniginių visuomenės sąnaudų, skiriamų švietimui ir profesiniam darbo jėgos apmokymui. Taigi faktiškai atlikto darbo sudėtingumas viršys paprastąjį darbą tokiu laipsniu, kokiu atitinkamos kvalifikacijos darbo jėgos parengimo sąnaudos viršys jų dydį, reikalingą darbo jėgos, atliekančios paprastą darbą, parengimui. Sprendžiant darbo intensyvumo kiekybinio išreiškimo klausimus tenka atkreipti dėmesį į šiuos momentus: a) būtina rasti tokius rodiklius, kurių pagalba darbo intensyvumas būtų apibudinamas ne techniniu energetiniu, o visuomeniniu aspektu, nes sprendžiant darbo redukcijos klausimus domimasi socialine ekonomine skirtumų, susidarančių darbo intensyvume, reikšme; b) darbo intensyvumo matavimo rodikliai turi būti orientuojami į santykinį jo skirtumų išreiškimą, nes kaip tik į tokius skirtumus orientuojasi darbo redukcija. Šie reikalavimai labiausiai bus patenkinti tuo atveju, kai darbo intensyvumo skirtumai bus išreiškiami naudojant darbo normų įvykdymo procento rodiklį. Be abejo, tokiu atveju darbo intensyvumo išreiškimo tikslumas tampa tiesiogiai priklausomu nuo darbo normų mokslinio techninio pagrįstumo.

Redukavus darbą pagal jo sudėtingumo ir intensyvumo skirtumus gaunamas kokybiškai vienalytis paprastas darbas, kuris, daugelio ekonomistų nuomone, turi atitikti visuomeniškai būtinas darbo sąnaudas. Vertinant redukuotų ir visuomeniškai būtinų darbo sąnaudų atitikimą ir skirtumus, reikia atkreipti dėmesį į jų tarpusavio sąveiką, kurią lemia pati visuomeniškai būtinų darbo sąnaudų formavimosi proceso eiga. „Visuomeniškai būtinas darbo laikas, — nurodo K. Marksas, — yra tas darbo laikas, kuris reikalingas kuriai nors vartojamajai vertei pagaminti esamomis visuomeniškai normaliomis gamybos sąlygomis ir esant vidutiniam toje visuomenėje įgudimo ir darbo intensyvumo lygiui[2]. Taigi, susidarant visuomeniškai būtinoms darbo sąnaudoms faktiški darbo sudėtingumo ir intensyvumo laipsniai neišvengiamai suvedami į tokius jų dydžius, kurie atitinka paprastojo darbo kategoriją. Juk visuomeniškai būtinos darbo sąnaudos yra kokybiškai vienalyčio paprastojo darbo visuomeniškai būtinas dydis, kurio formavimasis, esant kokybiniams gyvojo darbo skirtumams, neišvengiamai yra susijęs su darbo redukcija. Vadinasi, visuomeniškai būtinų darbo sąnaudų formavimasis ir darbo redukcija tarpusavyje sąveikauja kaip proceso visuma ir sudėtinė jo dalis. Dėl to, iš vienos pusės, darbo redukavimo mechanizmas priklauso nuo visuomeniškai būtinų darbo sąnaudų išreiškimo būdo, iš kitos — visuomeniškai būtinų darbo sąnaudų dydis kinta sutinkamai su darbo redukcijos proporcijų kitimu. Tačiau tai nereiškia, kad tarp jų nėra jokių kokybinių ir kiekybinių skirtumų. Kokybinis jų nesutapimas paaiškinamas visų pirma tuo, kad visuomeniškai būtinos darbo sąnaudos priklauso ne tik nuo gyvojo darbo sudėtingumo ir intensyvumo laipsnių, bet ir nuo daugelio kitų veiksnių, kurie tiesiogiai nėra susiję su darbo redukcija. Pirmiausia, čia turima galvoje daiktiniai visuomeninės gamybos veiksniai ir jų panaudojimo efektyvumas, gamybos masto atitikimas visuomeniniams poreikiams. Todėl darbo redukcija yra daug siauresnė už visuomeniškai būtinų darbo sąnaudų susidarymą ir neaprašo visų

[1] Marksas K. Kapitalas, t. I, p. 179.
[2] Marksas K. Kapitalas, t. I, p. 43.

pagrindas. Jis akumuliuoja valstybės lėšas ir nukreipia jas valstybinio ekonominio ir socialinio vystymo planui vykdyti, susieja ir suderina atskirų ekonominių subjektų metinius finansų planus į vieningą sistemą.

Dabartinė finansų planavimo sistema pasižymi konstruktyvumu, yra tvirtai praktiškai pagrįsta. Tačiau daugelio ekonomistų nuomone, dabartiniame liaudies ūkio intensyvinimo etape ji galėtų atlikti svarbesnį vaidmenį, užtikrinant efektyvesnį planinių finansinių bei kreditinių svertų poveikį visuomeninės gamybos efektyvumui didinti. Todėl natūralu, kad vis plačiau pateikiamos įvairios koncepcijos finansų planavimo metodologijai tobulinti, remiantis fundamentiniais reprodukcijos teorijos teiginiais apie materialinį daiktinį ir finansinį vertinį reprodukcijos proporcijų subalansavimą. Šios krypties teorinių ir praktinių darbų įvairovėje labiausiai išsiskiria tyrimai, atitinkantys vieningą atskirų VVP reprodukcijos proceso aspektų ir stadijų pobūdį, susiejantys matricinių balansų forma vertinius, finansinius bei kreditinius ir piniginius ryšius.

tų ekonominių reiškinių, kurie yra tiesiogiai susiję su šiomis sąnaudomis. Kokybiniai visuomeniškai būtinų darbo sąnaudų formavimosi ir darbo redukavimo procesų nesutapimai sukelia atitinkamus jų kiekybinius neatitikimus. Redukuotos darbo sąnaudos apima tik gyvojo darbo sąnaudas, ir todėl iš redukuotų darbo sąnaudų pasikeitimo laipsnio dar negalime išsamiau spręsti apie visuomeniškai būtinų darbo sąnaudų kitimo eigą.

Darbo redukcija yra ne techninis skirtumų, susiklostančių darbo sudėtingume ir intensyvume, įvertinimas, o objektyvus ekonominis procesas, kiekvienu atveju įgaunantis tam tikrą socialinį ekonominį turinį. Kaip rašė K. Marksas, kapitalizmo sąlygomis darbo redukcija vyksta stichiškai, gamintojams nežinant[3]. Susidaro įspūdis, kad darbo redukcijos proporcijos nusistovi nepriklausomai nuo gamybos procese atlikto darbo kiekio, atsižvelgiant tik į prekių pasiūlos ir paklausos tarpusavio santykį. Šiomis sąlygomis įvairios darbo rūšys į paprastąjį darbą, kaip į jų matavimo vienetą, suvedamos kiekvienu vertės susidarymo atveju. Tai reguliuoja pats vertės dėsnis, kuriam veikiant sudėtingo ir intensyvesnio darbo sąnaudos įvertinamos didesniu visuomeniškai būtino paprastojo darbo kiekiu. Todėl apmokant prekes pagal vertę, sudėtingesnio ir intensyvesnio darbo produktai įkainojami aukštesnėmis kainomis.

Konkrečios darbo redukavimo proporcijos kapitalistinėje gamybos kainoje atsispindi dvejopai. Iš vienos pusės, jas atspindi atitinkamas darbo užmokesčio ir kapitalistinių gamybos kaštų dydžių pasikeitimas, iš kitos — atitinkamas pridedamosios vertės normos padidėjimas ar sumažėjimas. Darbo redukcijos poveikis gamybos kainai kintant darbo užmokesčiui paaiškinamas gan paprastai. Darbininkai, atliekantys sudėtingesnio ir intensyvesnio darbo operacijas, per laiko vienetą sunaudoja didesnį darbo sąnaudų kiekį, nes šiuo atveju reikalingos papildomos darbo sąnaudos kvalifikuotam darbo jėgos parengimui ir papildomam jos raumenų bei smegenų energijos atstatymui dėl padidinto darbo intensyvumo. Tokį darbą turi lydėti aukštesnis darbo užmokestis, nes priešingu atveju tai pažeistų normalią darbo jėgos reprodukcijos eigą. Taigi išaugęs darbo užmokesčio dydis, tiesiogiai atsispindi kapitalistiniuose gamybos kaštuose, tuo pačiu ir gamybos kainoje, nusistovinčioje produktų, pagamintų sudėtingesnio ir intensyvesnio darbo sąnaudomis, atžvilgiu. Kur kas sudėtingesnis yra darbo redukcijos poveikis kapitalistų pasisavinamai pridedamajai vertei. Aiškinant šį procesą reikia atkreipti dėmesį į tai, kad sudėtingas darbas paprastai yra našesnis, nes kvalifikuoti darbininkai, racionaliau atlikdami darbo veiksmus, tos pačios masės produkciją pagamina sunaudodami mažesnį darbo sąnaudų kiekį. Tai sumažina gaminamos produkcijos vieneto vertę ir, realizuojant prekes vartotojams pagal vidutinę gamybos kainą, gaunama perteklinė pridedamoji vertė, pelnas, viršijantis vidutinę pelno normą. Perteklinis pelnas bus gaunamas ir tuo atveju, kai pakilus darbo intensyvumo laipsniui virš vidutinio jo lygio, nebus atitinkamai padidintas darbo užmokestis. Šiuo atveju kapitalistai užsitikrina kintamojo kapitalo ekonomiją, kuri galų gale neatlyginamai atsidurs jų rankose.

Socializmo sąlygomis darbo redukcijai būdingos naujos specifinės ypatybės. Viešpataujant planingai visuomeninės gamybos formai, tiesioginiam darbo jėgos sujungimui su gamybos priemonėms, darbo redukcija yra planingai reguliuojamas procesas. Čia darbas redukuojamas taikant specialiai tam parengtus skirtumų, susidarančių darbo sudėtingumo ir intensyvumo laipsniuose, įvertinimo metodus pagal kiekvieną skyrium gyvojo darbo rūšį. Tai lemia visuomeninio darbo pobūdžio įvertinimo savitumas. Socializmo sąlygomis darbo sąnaudų visuomeninis naudingumas pripažįstamas ne mainant rinkoje pagamintas prekes, kaip tai yra kapitalizmo sąlygomis, o vieningam visuomeniniam ekonominiam centrui planuojant darbo sąnaudų dydį sutinkamai su būtinumu patenkinti visuomeninius poreikius tam tikriems produktams ar paslaugoms. Toks darbo sąnaudų visuomeninio naudingumo išreiškimo būdas savo ruožtu atmeta dvejopą darbo pobūdį tiesiogiai visuomeninės gamybos sąlygomis, t. y. darbo skaidymąsi į abstraktųjį ir konkretųjį darbą, kartu ir jų tarpusavio prieštaravimus, būdingus prekinei gamybai.

Kai prieštaravimai tarp abstrakčiojo ir konkrečiojo darbo netenka reikšmės, keičiasi ir darbo redukavimo mechanizmas. Išnyksta darbo redukcijos proporcijų išreiškimo iracionalumas, kylantis iš to, kad prekinės gamybos sąlygomis darbo redukcijos proporcijos nusistovi ne konkrečiojo darbo sąnaudų atžvilgiu, o sutinkamai su pakeistinėmis, t. y. abstrakčiojo darbo, sąnaudomis. Tiesiogiai visuomeninėje gamyboje planuojami individualūs darbo sudėtingumo ir intensyvumo laipsniai tiesiogiai išreiškia visuomeniškai būtinus jų lygius. Todėl vien gamybos sferoje įvertintas kiekvienos darbo rūšies sudėtingumas, remiantis tą ar kitą darbą atliekančios darbo jėgos kvalifikacijos išreiškimu, intensyvumas atsižvelgiant į darbo normų ir įvykdymo procentą pilnutinai atitinka tą darbo sudėtingumo ir intensyvumo laipsnį, kuris konstatuojamas darbo sąnaudomis, įdaiktintomis realizuotoje produkcijoje. O tai reiškia, kad tiesiogiai visuomeninėje gamyboje cirkuliacijos sfera neturi didesnės įtakos gamybos sferoje susiformavusių darbo redukcijos proporcijų kitimui. Produktų realizacija darbo redukcijos proporcijoms atsiliepia tik tiek, kiek gamybos procesas yra tęsiamas cirkuliacijos sferoje.

Įmonės gamybiniams fondams pereinant iš piniginės į gamybinę formą darbo redukavimo proporcijos sutinkamai su susidarančiais darbo sudėtingumo skirtumais įvertinamos nustatant darbininkams kategoriją, pagal kurią ir bus apmokamas jų darbas. Pagrindinių TSRS liaudies ūkio šakų darbininkų darbas apmokamas diferencijuojant jį į 6 kategorijas pagal atskiras gamybos šakas. Tai savo ruožtu užtikrina darbo apmokėjimo mato nustatymą atskiroms konkrečiojo darbo rūšims. Visiems TSRS liaudies ūkio darbuotojams numatoma taikyti tokias darbo normas, kurios užtikrintų visuomeniškai normalų darbo intensyvumo laipsnį. Visuomeniškai normaliu priimta laikyti tokį darbo intensyvumą, kuris yra pakankamai aukšto lygio ir atitinka šiuolaikinės gamybos technologijos reikalavimus, bet nėra aukštesnis už tą jo laipsnį, kuris užtikrina darbo jėgos funkcionavimą visą jos darbingą amžių. Orientavus darbo normas į visuomeniškai normalų darbo intensyvumo laipsnį, jų įvykdymo procento pagalba galima užtikrinti objektyvų darbo redukavimą pagal jo intensyvumo skirtumus. Taigi jau pirmoje gamybinių fondų judėjimo stadijoje sudaromos visos galimybės darbo redukavimui tiek pagal jo sudėtingumo, tiek pagal intensyvumo skirtumus.

Gamybinėje stadijoje vyksta tiesioginis darbo redukavimo procesas, t. y. redukcijos proporcijos atsispindi pagaminamos produkcijos dydyje ir kokybėje. Tai užtikrinama funkcionuojant specifinei kvalifikuotos ir didesniu intensyvumu naudojamos darbo jėgos vartojamajai savybei darbo proceso eigoje sukurti didesnę vartojamųjų verčių masę. Ši savybė reiškiasi tuo, kad, pirma, kvalifikuoti darbininkai gaminamoje produkcijoje įdaiktina ne tik einamojo laikotarpio darbo sąnaudas, bet kartu savo konkrečiuoju darbu perkelia ir tas darbo sąnaudas, kurios buvo susijusios su kvalifikuotos darbo jėgos parengimu bei šio darbo įgūdžių įtvirtinimu; antra — darbininkai, dirbdami labiau intensyviai, per tą patį laiką sunaudoja daugiau savo raumenų bei smegenų energijos ir tuo įdaiktina laiko atžvilgiu aukštesnės kondensacijos darbo sąnaudas. Taigi, kvalifikuotos ir funkcionuojančios didesniu intensyvumu darbo jėgos sąnaudos yra aukštesnės kokybės ir jų trukmė, kuria matuojamas paprastasis darbas, jau neišreiškia realaus šių sąnaudų dydžio. Matematiškai tai galima aprašyti naudojant šią formulę:

$$T=t+\Delta s+\Delta i;$$

T — kvalifikuotos ir didesniu intensyvumu funkcionuojančios darbo jėgos sąnaudos, išreiškiamos atitinkamais laiko matavimo vienetais (d, val, min); t — vidutinės kvalifikuotos ir funkcionuojančios vidutiniu intensyvumu darbo jėgos — paprastojo darbo nešėjos — sąnaudos atitinkamais laiko matavimo vienetais; Δs — atliekamo darbo sudėtingumo laipsnio nukrypimas nuo paprastojo darbo kokybės — atitinkamais laiko matavimo vienetais; Δi — atliekamo darbo intensyvumo laipsnio nukrypimas nuo visuomeniškai normalaus darbo intensyvumo, išreiškiamo paprastuoju darbu — atitinkamais laiko matavimo vienetais.

Rodiklis Δs apskaičiuojamas pagal tokią formulę:

$$\Delta s=(L_1+L_2+L_3)-(l_1+l_2+l_3);$$

L_1, l_1 — besimokančiųjų atlikti atitinkamą ir paprastąjį darbą sąnaudos; L_2, l_2 — mokytojų, rengiančių duotojo ir paprastojo darbo atlikėjus, sąnaudos; L_3, l_3 — visuomenės materialinės sąnaudos duotojo ir paprastojo darbo atlikėjų parengimui.

Visos sąnaudos yra išreiškiamos atitinkamais laiko matavimo vienetais ir padalijamos visai atitinkamos kvalifikacijos darbo jėgos funkcionavimo trukmei. Jeigu atliekamo darbo sudėtingumas viršys paprastojo darbo kokybę, tai rodiklis Δs turės teigiamą ženklą, o jeigu atliekamo darbo kokybė bus žemesnė už tą darbo kokybę, kurią numato paprastasis darbas, tai rodiklis Δs bus neigiamas. Analogiškai išreiškiamas ir atliekamo darbo intensyvumo laipsnio nukrypimas nuo visuomeniškai normalaus jo lygio. Tai galima aprašyti šia formule:

$$\Delta i = N_0 - N_1;$$

N_0 — darbo laiko norma; N_1 — realiai sugaištamas darbo laikas.

---

[3] Marksas K. Kapitalas, t. I, p. 47.

Rodiklis Ai bus teigiamas, kai darbo normos bus viršijamos, ir neigiamas, kai darbo normos nebus įvykdomos ir nebus dirbama reikiamu darbo intensyvumu.

Šios aukštesnės kondensacijos kvalifikuotos ir funkcionuojančios padidintu intensyvumu darbo jėgos sąnaudos reprodukuojamos pagamintą produkciją realizuojant sutinkamai su numatytomis planinėmis užduotimis. Gamybinių fondų judėjimas iš gamybinės į prekinę ir iš prekinės į piniginę formas tik įtvirtina gamybos stadijoje susidariusias darbo redukcijos proporcijas, iš esmės jų nekeisdamas, nes planingai organizuotoje gamyboje šie procesai darbo sąnaudų dydžio visuomeniniam pripažinimui neatsiliepia.

Egzistuojant prekiniams piniginiams santykiams ir veikiant vertės dėsniui socializmo sąlygomis negalima ignoruoti ir vertinių kategorijų įtakos darbo redukavimui. Šiomis sąlygomis darbo redukcijos proporcijos įforminamos atitinkamais darbo užmokesčio skirtumais atskirų kategorijų darbininkams. Darbo užmokesčio fondas įtraukiamas į gaminamos produkcijos savikainą — pagrindinę planinės kainos sudedamąją dalį. Kainai svyruojant apie vertę vyksta tam tikras darbo redukcijos proporcijų koregavimas sutinkamai su vertės realizacijos galimybėmis. Čia prekių cirkuliacija gerokai pakeičia gamybos sferoje susiformavusias proporcijas, sutinkamai su kuriomis ir redukuojamas darbas. Šio pasikeitimo laipsnis tiesiogiai priklauso nuo gamybos dydžio ir asortimento atitikimo planinėms užduotims.

TSRS planavimo organai, sudarydami palankias sąlygas tiksliam darbo redukavimui ir tuo suinteresuodami socialistinės visuomenės narius kvalifikuoto ir intensyvaus darbo sąnaudomis, užkerta kelią neigiamam darbo redukavimo efektui. Šiomis sąlygomis darbo redukcija paklūsta pagrindiniam socializmo ekonominiam dėsniui ir sudaro papildomas sąlygas socialistinės visuomenės narių materialinei gerovei kelti.

KELIAS Į AGROPRAMONINĘ INTEGRACIJĄ

Praėjusiais metais „Minties" leidykla išleido istorijos mokslų kandidato, docento G. BUTKAUS monografiją „PARTIJOS AGRARINĖ POLITIKA"*. Tai trečia autoriaus knyga partijos agrarinės politikos klausimais.

Partijos agrarinė politika, pažymi autorius, tai plati sąvoka, apimanti ne tik žemės ūkio gamybos sritį, bet ir paruošų, kainų, materialinio aprūpinimo, kadrų rengimo, socialinius klausimus (p. 5).

Kadangi partijos veikla šioje srityje labai įvairiapusė ir plati, autorius nekelia sau uždavinio visapusiškai išnagrinėti partijos agrarinę politiką. Tai neleidžia padaryti ir monografijos apimtis.

Siekdamas atskleisti partijos agrarinės politikos įgyvendinimą Tarybų Lietuvos sąlygomis, autorius savo knygoje sutelkia dėmesį į Lietuvos KP sukauptą patyrimą specializuojant ir koncentruojant žemės ūkio gamybą. Šiuo atžvilgiu knyga turi didelę mokslinę reikšmę. Žemės ūkio gamybos specializavimas ir koncentravimas — tai magistralinė socialistinio žemės ūkio tolesnio vystymo kryptis, reikšmingas etapas įgyvendinant Lenino kooperatinio plano idėjas.

Pagrindiniai partijos agrarinės politikos tikslai ir uždaviniai išvystyto socializmo sąlygomis išdėstyti TSKP Centro Komiteto 1965 m. kovo plenume. Žemės ūkio gamybos koncentravimas ir specializavimas, jo techninio lygio kėlimas industriniu pagrindu numatytas kaip pagrindinė partijos veiklos kryptis.

Šias partijos priemones ir nagrinėja autorius savo monografijoje, išskirdamas žemės ūkio gamybos planavimo tobulinimą ir paruošų sistemos gerinimą, tvirtų ilgalaikių valstybinių žemės ūkio produkcijos supirkimo planų įvedimą.

Ypač pažymėtinas autoriaus iškeltas uždavinys — ekonomiškai skatinti žemės ūkio gamybos vystymą įvedant garantuotą darbo apmokėjimą kolūkiuose bei jį padidinant, taip pat keliant valstybines žemės ūkio produkcijos supirkimo kainas, toliau tobulinti ūkiskaitinius santykius, kaip svarbų socialistinių žemės ūkio įmonių ekonominio stiprinimo veiksnį.

Monografijoje konkrečiai parodoma, kokią reikšmę TSKP Centro Komiteto 1965 m. kovo plenumo nutarimai turėjo Tarybų Lietuvos žemės ūkiui vystytis, kaip plenumo iškeltos priemonės padėjo įveikti daugelio respublikos kolūkių bei tarybinių ūkių atsilikimą, pagerinti melioratorių, žemės ūkio, statybininkų, žemės ūkio technikos aptarnavimo bei remonto sferos darbuotojų darbą. Ryškiai nušviesta valstybinių kapitalinių įdėjimų į žemės ūkį padidinimo, kultūrtechninių darbų valstybinio finansavimo reikšmė stiprinant žemės ūkio materialinę techninę bazę.

Sparčiai vystant žemės ūkio gamybines jėgas, atitinkamai reikėjo plėtoti ir tobulinti socialistinius gamybinius santykius, ūkininkavimo metodus. Nagrinėdamas šias problemas, kaip pagrindinį veiksnį autorius išskyrė Komunistų partijos veiklą koncentruojant ir specializuojant žemės ūkio gamybą tarpūkinės kooperacijos pagrindu, vertindamas jį kaip pasiruošimą pereiti į naują žemės ūkio koncentravimo ir centralizavimo etapą — į agropramoninę integraciją.

Labai teisingai autorius parodo, kaip tarpūkinė kooperacija įgalino respublikos žemės ūkio įmones bendromis pastangomis kurti tarpūkinius gamybinius susivienijimus, vis plačiau į juos įtraukiant pramonės įmones bei statybos organizacijas. Tarpūkinė kooperacija padėjo kolūkiams ir tarybiniams ūkiams koncentruoti gamybą, racionaliau ją specializuoti. Tai skatino sparčiau industrializuoti visą žemės ūkio gamybą, kelti jos mokslinį techninį lygį, didinti gamybos efektyvumą ir kartu vertė atsisakyti įprastų senų gamybos organizavimo ir valdymo metodų, įveikiant žinybinius barjerus ieškoti naujų žemės ūkio įmonių, susivienijimų bei kompleksų materialinio techninio aprūpinimo, finansavimo bei kreditavimo formų.

Pažymima, kad šie pertvarkymai, ypač ekonominio pobūdžio priemonės, vyko ne be sunkumų ir trūkumų. Tačiau bendromis pastangomis buvo statomos stambios šiuolaikinės mėsos ir pieno gamybos bei kitos įmonės — sudaromos sąlygos ir prielaidos agropramoninei integracijai atsirasti ir formuotis.

Agropramoninės integracijos formavimąsi G. Butkus apibūdina kaip labai svarbų reiškinį, spartinantį mokslo ir technikos pažangą pirmiausia maisto pramonėje, trumpinantį ir greitinantį žemės ūkio produktų kelią nuo ūkio iki vartotojo, mažinantį nuostolius ir gamybos išlaidas.

Labai teisingai, mano nuomone, autorius vertina rajonų agropramoninius susivienijimus. Tai iš tikrųjų labai efektyvi organizacinė forma agropramoninei integracijai plėtoti. Rajonų agropramoniniuose susivienijimuose įgyvendinama ilgalaikė gamybos vystymo programa, plėtojamas darbo ir gamybos specializavimas.

Tarpūkinė kooperacija ir agropramoninė integracija daro teigiamą įtaką visiems socialiniams procesams kaime, kurie recenzuojamoje knygoje aprašomi plačiai ir konkrečiai.

Autorius labai teisingai kelia naujus ideologinio darbo kaime uždavinius ir parodo, kaip partinės organizacijos juos sprendžia naujomis sąlygomis, atskleidžia darbininkų klasės ir inteligentijos vaidmenį vystant žemės ūkio gamybą, partijos vadovaujamą vaidmenį stiprinant darbininkų klasės ir kolūkinės valstietijos bei inteligentijos sąjungą, iškelia vadovaujantį darbininkų klasės vaidmenį šioje sąjungoje.

Monografijoje ne viską vienodai giliai ir visapusiškai autoriui pavyko išanalizuoti ir pagrįsti, gal ne visi jo paties iškelti klausimai išnagrinėti iki galo ir pakankamai argumentuoti. Bet tai, kas knygoje pateikta, yra ne tik svarbus įnašas į istorijos mokslą agrarinės politikos klausimais. Ji vertinga ir ekonomistams, ypač dirbantiems žemės ūkio ekonomikos srityje, visiems žemės ūkio specialistams, gamybininkams praktikams ir, žinoma, partiniams, tarybiniams, komjaunimo darbuotojams. Knygą su nauda perskaitys visi tie, kurie domisi žemės ūkio gamybos vystymu.

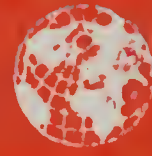
Doc., ekon. m. kand. O. PETRAŠKEVIČIUS

---

* Butkus G. Partijos agrarinė politika (Lietuvos KP veikla specializuojant ir koncentruojant žemės ūkio gamybą brandaus socializmo sąlygomis. — V.: Mintis, 1984. — 168 p.

APŽVALGA

TARYBŲ SĄJUNGOJE

TSRS UŽSIENIO PREKYBA

Didėjant gamybos mastams, didėja ir mūsų šalies užsienio prekybos apyvarta. 1984 m., palyginus su 1983 m., ji išaugo 9,6% ir sudarė 139,7 mlrd. rb, palyginus su 127,5 mlrd. rb 1983 m. Dabar mes prekiaujame su 145 šalimis.

Pagrindiniai partneriai — socialistinės šalys. Palyginus su 1983 m., prekyba su jomis išaugo 12,5% ir sudarė 80,3 mlrd. rb. Socializmo šalių lyginamasis svoris TSRS prekyboje pasiekė 57,5%, palyginus su 56% 1983 m.

TSRS prekyba su ESPT šalimis, palyginus su 1983 m., išaugo 11,5%. Jų lyginamasis svoris padidėjo nuo 51,2% 1983 m. iki 52,1% 1984 m.

Sėkmingai įgyvendinami prekybiniai bei ekonominiai ryšiai su šalimis, nepriklausančiomis ESPT.

Pagrindinis TSRS prekybos su kapitalistinėmis šalimis partneris yra VFR. Prekybos apyvarta su ja 1984 m. pasiekė 7,5 mlrd. rb, palyginus su 7 mlrd. rb 1983 m. 1984 m. iš VFR mes gavome įrengimų juodajai ir spalvotajai metalurgijai, chemijos ir kitoms pramonės šakoms. TSRS importe iš VFR mašinos ir įrengimai sudarė 52%.

TSRS UŽSIENIO PREKYBA BENDRAI IR PAGAL ŠALIŲ GRUPES (mlrd. rb)

	1983 m.	1984 m.
Iš viso		
apyvarta	127,5	139,7
eksportas	67,9	74,4
importas	59,6	65,3
Socialistinės šalys		
apyvarta	71,4	80,3
eksportas	37,7	42,1
importas	33,7	38,2
iš to skaičiaus:		
ESPT šalys		
apyvarta	65,3	72,7
eksportas	34,5	38,1
importas	30,8	34,6
Išsivysčiusios kapitalistinės šalys		
apyvarta	38,4	40,9
eksportas	19,7	21,3
importas	18,7	19,6
Besivystančios šalys		
apyvarta	17,7	18,5
eksportas	10,5	11,0
importas	7,2	7,5

Ekonominiams ryšiams su Suomija naują impulsą davė pasirašyta nauja sutartis penkeriems metams. Jos galiojimo laikotarpiu (1986—1990 m.) TSRS ir Suomijos prekių apyvarta turi sudaryti 23 mlrd. rb, palyginus su 25 mlrd. rb šiame penkmetyje.

TSRS PREKYBOS APYVARTA SU SOCIALISTINĖMIS ŠALIMIS (mln. rb)

	1983 m.	1984 m.
ESPT šalys	65260,8	72751,9
Bulgarija	10564,1	11732,4
Čekoslovakija	11292,0	12607,3
Kuba	6093,2	7216,1
Lenkija	10061,0	11366,0
Mongolija	1348,2	1402,0
Rumunija	3304,9	3562,4
Vengrija	8065,0	8755,2
Vietnamas	1138,9	1261,9
VDR	13393,5	14848,6
Kitos socialistinės šalys	6148,9	7574,4
Jugoslavija	4995,5	5816,7
Kinija	488,2	977,8
KLDR	587,4	712,8
Laosas	77,8	67,1

Su Italija, užimančia trečią vietą tarp TSRS prekybos partnerių, 1984 m. pasirašyti nauji susitarimai dėl papildomo gamtinių dujų kiekio tiekimo 25 metams, dėl bendradarbiavimo chemijos, naftos chemijos ir tekstilės pramonės šakose.

Pagyvėjo prekyba su JAV.

Tarybų Sąjunga palaiko prekybinius ryšius su 103 besivystančiomis šalimis. Prekybos apyvarta su jomis, palyginus su 1983 m., išaugo 4,3% ir sudarė 18,5 mlrd. rb. Šioje šalių grupėje aktyviausiai užsienio prekybos ryšiai vystosi su Indija. Prekių apyvarta su ja 1984 m. išaugo beveik 21% ir sudarė 2,8 mlrd. rb. Sparčiai didėjo prekyba ir su kitomis išsivadavusiomis šalimis.

Praėjusiais metais tarybinis importas išaugo 9,6% ir sudarė 65,3 mlrd. rb. Vis didesnį vaidmenį jame vaidina prekės, padedančios kelti darbo žmonių gerovę. Iš 5,7 mlrd. rb importo prieaugio praėjusiais metais 2,5 mlrd. rb teko maisto prekėms ir jų gamybos žaliavoms. Liaudies vartojamų pramonės prekių importas išaugo 0,3 mlrd. rb, arba 11,8%.

Mašinų, įrengimų ir transporto priemonių importas padidėjo 1,2 mlrd. rb, arba 5,1%.

Ypač sparčiai didėjo importas iš socialistinių šalių. Iš ESPT šalių jis išaugo 12,3%. Visų socialistinių šalių importo lyginamasis svoris per metus padidėjo nuo 56,5 iki 58,5%.

Importas iš išsivysčiusių kapitalistinių šalių išaugo 4,6%. Šių šalių lyginamasis svoris importe sudarė 30%. Besivystančiose šalyse pirkta 11,5% visų į mūsų šalį įvežamų prekių.

TSRS PREKYBOS APYVARTA SU BESIVYSTANČIOMIS ŠALIMIS (mln. rb)

	1983 m.	1984 m.
Indija	2322,6	2809,2
Libija	1277,9	1273,3
Argentina	1325,5	1129,0
Irakas	753,9	941,7
Afganistanas	675,2	898,7
Egiptas	612,3	546,7
Iranas	936,5	484,1
Sirija	504,9	468,8
Brazilija	697,4	467,8
Saudo Arabija	162,4	317,1
Alžyras	172,7	287,8
Turkija	212,8	258,4
Malaizija	259,2	228,8
Singapūras	88,8	227,4
Etiopija	186,0	221,9

Mašinų, įrengimų ir transporto priemonių 1984 m. įsivežta už 23,9 mlrd. rb (arba 36,6% bendro šalies importo).

Iš socialistinių šalių buvo įsivežta daug įvairios šiuolaikinės našios metalo apdirbimo technikos (už 11,7 mlrd. rb), keleivinių, refrižeratorinių, krovininių vagonų bei cisternų, automobilių.

Išsivysčiusios kapitalistinės šalys 1984 m. patiekė TSRS mašinų, įrengimų ir transporto priemonių už 5,8 mlrd. rb. Vakarų firmos taip pat bendradarbiavo su tarybinėmis organizacijomis statant įvairius liaudies ūkio objektus. Antai, dalyvaujant Suomijos firmoms, 1984 m. baigtas statyti Kostomukšo rūdų sodrinimo kombinatas, buvo rekonstruojamas Talino uostas. Austrų ir italų firmos atidavė naudoti metalurgijos kombinatą Žlobine.

TSRS PREKYBOS APYVARTA SU IŠSIVYSČIUSIOMIS KAPITALISTINĖMIS ŠALIMIS (mln. rb)

	1983 m.	1984 m.
Vakarų Europos šalys	31563,7	32912,7
iš jų:		
Austrija	1352,8	1652,2
Belgija	1602,0	1698,3
Didžioji Britanija	1816,8	2212,1
Italija	4434,7	4480,8
Prancūzija	4149,9	4224,3
Olandija	1713,5	1888,1
Suomija	5173,3	4728,5
VFR	7022,0	7501,2
Kitos šalys	6808	8010,3
iš jų:		
Australija	416,0	503,3
JAV	1900,5	3134,9
Japonija	3004,0	2894,3
Kanada	1301,9	1421,7

TSRS EKSPORTO STRUKTŪRA (%)

	1983 m.	1984 m.
Iš viso	100	100
iš to skaičiaus:		
mašinos, įrengimai ir transporto priemonės	12,5	12,5
kuras ir elektros energija	53,7	54,4
rūdos ir koncentratai, metalai ir jų gaminiai	7,5	7,2
chemijos produktai, trąšos, kaučiukas	3,1	3,5
miško medžiaga, celiuliozės ir popieriaus gaminiai	2,8	2,8
tekstilės žaliava ir pusfabrikačiai	1,4	1,2
liaudies vartojamos pramonės prekės	1,8	1,8

Naudojant iš Vakarų firmų gautus įrengimus 1984 m. buvo išplėsta daugelio liaudies vartojamų prekių gamyba. Antai VFR firmų patiektais įrengimais pradėtos gaminti akinių linzės (3 mln. per metus), austrų firmų įrengimais — akinių remeliai (6 mln. per metus).

TSRS IMPORTO STRUKTŪRA (%)

	1983 m.	1984 m.
Iš viso	100	100
iš to skaičiaus:		
mašinos, įrengimai ir transporto priemonės	38,2	36,6
kuras ir elektros energija	5,6	6,1
rūdos ir koncentratai, metalai ir jų gaminiai	8,8	8,3
chemijos produktai, trąšos, kaučiukas	4,6	4,5
miško medžiaga, celiuliozės ir popieriaus gaminiai	1,3	1,2
tekstilės žaliava ir pusfabrikačiai	2,1	1,6
maisto prekės ir jų žaliava	20,5	22,5
liaudies vartojamos pramonės prekės	11,5	11,7

Aktyviai buvo tiekiamos prekės agropramoniniams kompleksams. Per metus gauta įvairios žemės ūkio technikos už 1184 mln. rb, augalų cheminių apsaugos priemonių — už 391 mln. rb, sėklų ir sodinių — už 133 mln. rb.

Tarybų Sąjungos eksportas 1984 m., palyginus su 1983 m., išaugo 9,6% ir sudarė 74,4 mlrd. rb. Tarybinės mašinų gamybos produkcijos eksportuota už 9,3 mlrd. rb. Vis daugiau išvežama energetikos įrengimų atominėms elektrinėms, elektroninių skaičiavimo mašinų, staklių su skaitmeniniu programiniu valdymu. Socialistinėms šalims teko apie 73% TSRS mašinų gamybos eksportinės produkcijos. 1984 m. 25% išaugo eksportas chemijos prekių, gaminamų įmonėse, kurias Tarybų Sąjungai padėjo statyti užsienio firmos kompensaciniais pagrindais.

Daugiau kaip 9% padidėjo plataus vartojimo pramonės prekių eksportas.

TARYBŲ TURKMĖNIJA VIENINGAME ŠALIES LIAUDIES ŪKIO KOMPLEKSE

Respublikos darbo žmonės praėjusių metų pabaigoje pažymėjo Turkmėnijos TSR ir Turkmėnijos Komunistų partijos įkūrimo 60-ąsias ir savanoriško Turkmėnijos prisijungimo prie Rusijos 100-ąsias metines.

Prieškarinių penkmečių metais iš pagrindų pasikeitė respublikos ekonomika. Jos teritorijoje buvo rasta chemijos žaliavų, naftos, cemento žaliavų, įvairių druskų ir kitų naudingųjų iškasenų. Tai įgalino sukurti ir išvystyti naftos gavybos, chemijos, stiklo pramonę. Kartu su sunkiąja pramone buvo plėtojamos šakos, perdirbančios žemės ūkio produkciją.

Didelis dėmesys buvo skiriamas respublikos žemės ūkiui vystyti. Prieškarinių penkmečių metais pasėlių plotai išaugo 1,7 karto, iš to skaičiaus medvilnės pasėlių — daugiau kaip 2 kartus. 1940 m., palyginus su 1935 m., galvijų padaugėjo 1,5 karto, avių ir ožkų — 1,7 karto.

Ketvirtajame dešimtmetyje praktiškai buvo likviduotas neraštingumas. 1940 m. bendrojo lavinimo mokyklų buvo 1254, arba 7 kartus daugiau negu 1924 m. Tarybų valdžios metais įkurtose 5 aukštosiose ir 36 specialiosiose vidurinėse mokyklose mokėsi 10,7 tūkst. žmonių. 1937 m. buvo įkurtas TSRS Mokslų Akademijos Turkmėnijos filialas, kuris suvaidino didelį vaidmenį ne tik nagrinėdamas gamybines jėgas, bet ir rengdamas labai kvalifikuotus respublikos mokslinius kadrus. Didelių laimėjimų buvo pasiekta sveikatos apsaugos srityje.

Pokario metais toliau buvo sparčiai plėtojamas Tarybų Turkmėnijos liaudies ūkis. 1950 m., palyginus su 1940 m., elektros energijos gamyba išaugo daugiau kaip 2,2 karto, pramonės produkcija — 43%. Sparčiai didėjo ir žemės ūkio gamyba. Antai per anksčiau minėtą laikotarpį respublikos žemės ūkio bendroji produkcija išaugo 42%, medvilnės žaliavos gamyba — 31, vilnų — 39, avių ir ožkų padaugėjo 25%. Žemės ūkis buvo vis geriau aprūpinamas technika.

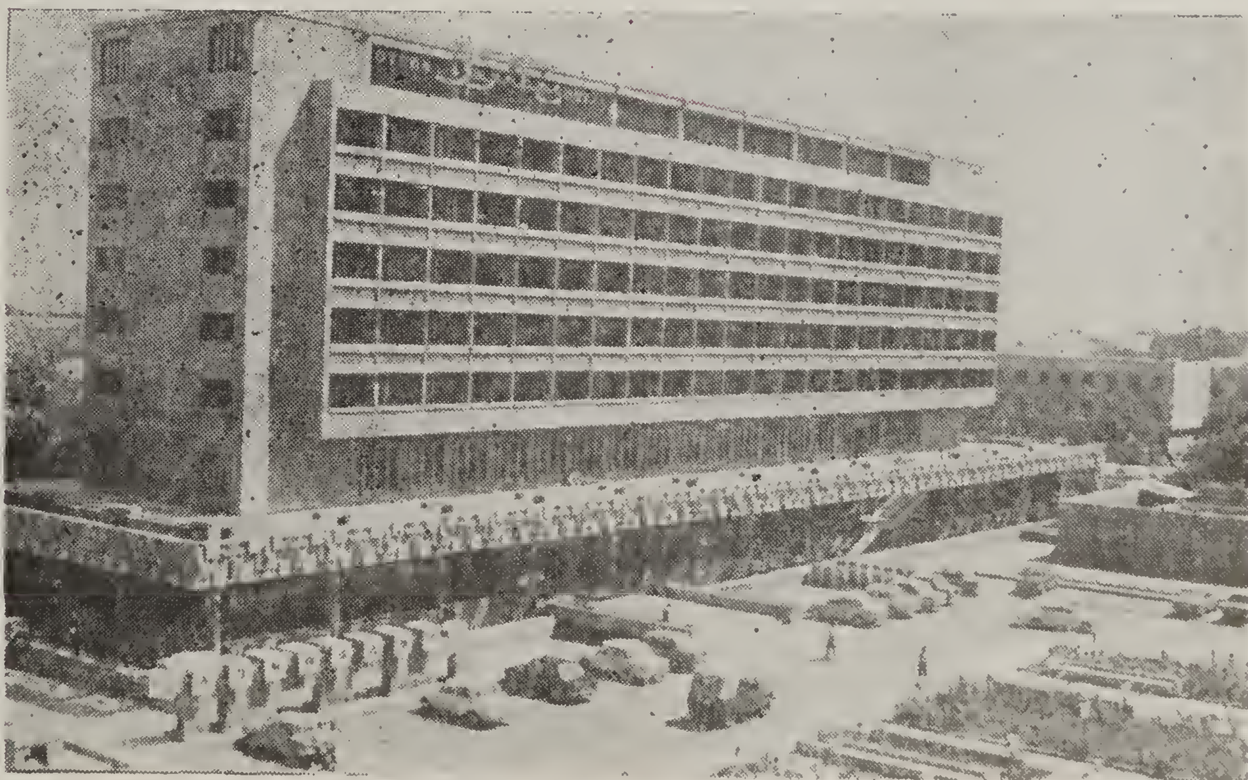
Pagal ekonomijos režimą dirba didžiausia Turkmėnijos elektrinė — Maro TSRS 50-mečio VRE.

NUOTRAUKOJE: Maro VRE pastotės baras, aprūpintas šiuolaikine aparatūra ir prietaisais.

Valstybė didelį dėmesį skyrė mokslui plėtoti. 1951 m. buvo įkurta Turkmėnijos TSR MA.

Vėlesniais metais buvo įsavinti nauji naftos, gamtinių dujų telkiniai, pradėta gaminti sieros rūgštį, mineralines trąšas, plovimo medžiagas ir t. t. 1959—1965 m. buvo pastatyta ir rekonstruota nemaža mašinų gamyklų, pradėta gaminti daug naujų rūšių gaminių. Šiuo laikotarpiu bendra pramonės gamyba padidėjo 3,1 karto. 1965 m., palyginus su 1950 m., elektros energijos buvo pagaminta net 7,5 karto daugiau. Tai įgalino toliau plačiai elektrifikuoti žemės ūkio gamybos rajonus. 1965 m. pramonės bendrosios produkcijos lyginamasis svoris visuminio visuomeninio produkto gamyboje padidėjo iki 42,7%.

1965 m. buvo atiduota naudoti daugiau

TURKMĖNIJOS TSR. Viešbutis „Ašchabadas“ respublikos sostinės centre.

TRUMPAI

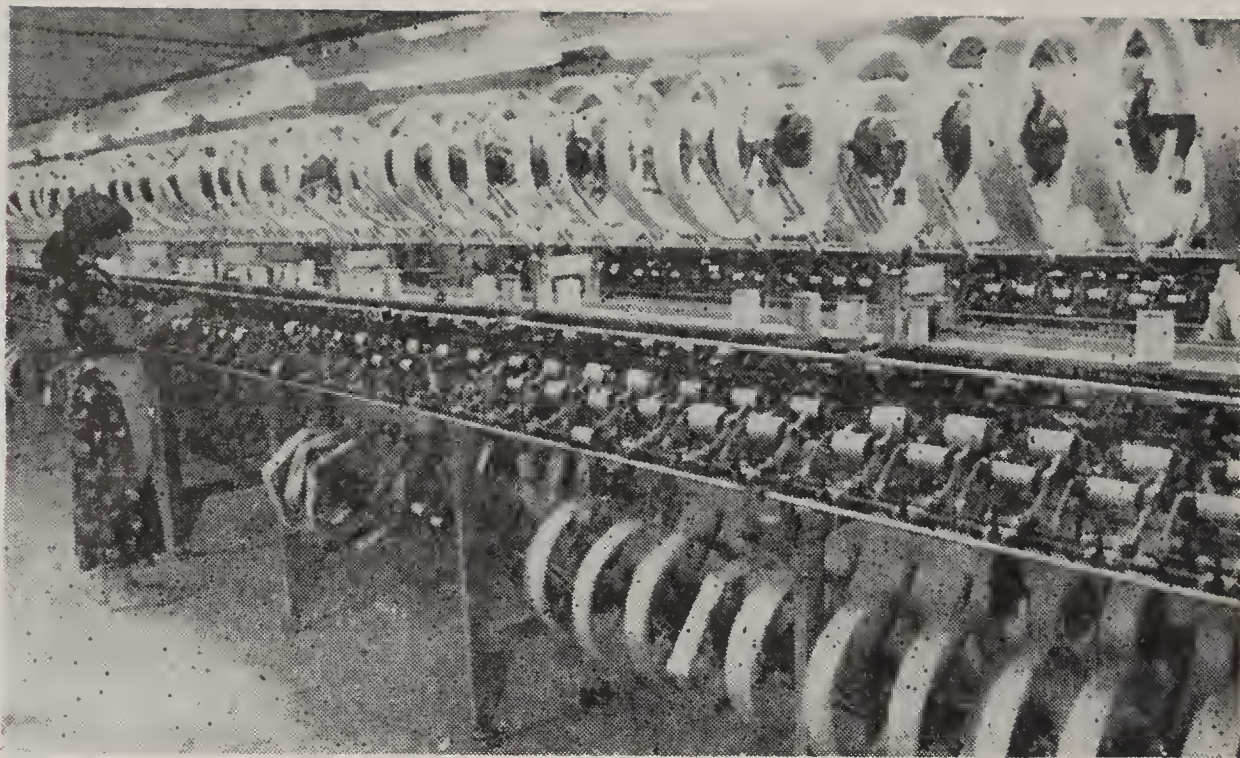
Tarp mūsų šalies regionų Sibiras ir Tolimieji Rytai užima ypatingą padėtį. Šie regionai užima bevelk 13 mln. kv. m, arba daugiau kaip pusę visos Tarybų Sąjungos teritorijos. 88% potencialių šalies kuro bei energetikos išteklių susitelkę Rusijos Federacijos rytuose. Vidutinės skaičiuojamosios sąnaudos vyraujančių kuro bei energetikos išteklių rūšių gavybai Sibire sudaro tik 15—25% jų lygio šalies europinėje dalyje.

Dabar Vakarų Sibirui tenka daugiau kaip pusė visos naftos (įskaitant dujų kondensatą), išgaunamos mūsų šalyje. RTFSR rytinių rajonų upės vidutiniais pagal vandeningumą metais gali duoti liaudies ūkiui 720 mlrd. kWh elektros energijos, arba beveik 3 kartus daugiau negu dabar jos gamina visos šalies hidroelektrinės. Rytiniai Rusijos rajonai — pagrindinė šalies anglių bazė. Jų teritorijoje yra 94% sąjunginių kondicinių anglių atsargų, 58% anglių, tinkamų koksavimui. Vien atviru būdu išgaunamų anglių atsargos sudaro maždaug 140 mlrd. t. Šiems rajonams tenka apie 76% sąjunginių medienos atsargų.

Dujos — labai geros kokybės, pigiausias kuras, naudojamas gaminant mineralines trąšas, plastmases, polietileną, dirbtinius audinius ir kt. Tarybų Sąjungoje naudojant dujas išsiydoma devyni dešimtadaliai ketaus ir plieno, tiek pat pagaminama mineralinių trąšų, maždaug du trečdaliai cemento, didelė dalis elektros energijos. Apie 200 mln. mūsų šalies gyventojų naudoja dujas buityje.

Tiumenės srities šiaurėje sunkiomis sąlygomis tik per 10 metų buvo sukurta pagrindinė šalies gamtinių dujų gavybos bazė. Devintojo ir dešimtojo penkmečių metais jų gavyba čia išaugo daugiau kaip 16 kartų ir 1980 m. sudarė 156 mlrd. kub. m. Palyginimui reikia pažymėti, kad 1960 m. visose šalies dujų verslovėse išgauta maždaug 3,5 karto mažiau dujų. 1981—1985 m. Sibiro telkiniai turi duoti šalies liaudies ūkiui 1300 mlrd. kub. m dujų, arba beveik 3 kartus daugiau, negu čia buvo išgauta dešimtajame penkmetyje.

1984 m. pradžioje mūsų šalies gyventojų asmeniniuose pagalbiniuose ūkiuose buvo 24,6 mln. galvijų (iš to skaičiaus 13,6 mln. karvių), 15,6 mln. kiaulių, 28,2 mln. avių, 5 mln. ožkų, 395 mln. paukščių. Tai sudaro apie 21% bendro galvijų skaičiaus šalyje, iš to skaičiaus beveik 31% karvių, 19,8% kiaulių, 19,4% avių, 77% ožkų ir 35% naminių paukščių. Asmeninių pagalbinių ūkių pagrindiniai gamybiniai fondai sudaro daugiau kaip 11 mlrd. rb, arba beveik 3,8% bendros šalies žemės ūkio pagrindinių gamybinių fondų vertės.

Čiardžou šilko kombinato sukimo cecho baras

TASS'o fotonuotr.

kaip 800 km ilgio Karakumų kanalo tąsa. Tai įgalino įsavinti didelius anksčiau nenaudojamų žemių plotus ir auginti juose pirmiausia medvilnę. To dėka medvilnės pluošto gamyba išaugo 2,4 karto, aliejaus — 2,8 karto. Padidėjo ir kitų žemės ūkio produktų gamyba. Antai 1951—1965 m. galvijų padaugėjo 1,5 karto, karakulinių avių — 1,4 karto. Daugiau buvo pagaminama ir šilko.

Aštuntojo ir devintojo penkmečių metais buvo toliau sparčiai plėtojamos visos liaudies ūkio šakos, keliama gyventojų gerovė. Šiuo laikotarpiu ypač didelis dėmesys buvo skiriamas pramonės šakinei struktūrai tobulinti. Antai 1975 m. „A" grupės lyginamasis svoris sudarė 83,9%, palyginus su 73,9% 1965 m. Faktiškai iš naujo buvo sukurta dujų ir maksimalų lygį pasiekė naftos gavybos pramonė. Smarkiai sustiprėjo energetikos bazė, padidėjo vartojimo reikmenų gamyba. „B" grupės produkcijos gaminių gamyba išaugo 2 kartus. Apskritai 1975 m., palyginus su 1965 m., pramonės gamyba padidėjo 2,3 karto. Pramonės produkcijos lyginamasis svoris respublikos visuminio visuomeninio produkto gamyboje pasiekė 48%.

Toliau buvo stiprinama žemės ūkio materialinė techninė bazė, plečiami pasėlių plotai. Vidutinė metinė žemės ūkio bendroji produkcija vien devintajame penkmetyje padidėjo 33%. Medvilnės žaliavos paruošos išaugo beveik 2 kartus ir sudarė daugiau kaip 1 mln. t. Padidėjo visų žemės ūkio augalų derlingumas, taip pat gyvulių ir paukščių produktyvumas.

Didelis žingsnis į priekį bus žengtas šiame penkmetyje. 1985 m. pabaigoje pagrindiniai fondai išaugs 2,2 karto ir sudarys 20 mlrd. rb. Visuminis visuomeninis produktas padidės 36%, sukurtos nacionalinės pajamos — 28, realiosios pajamos vidutiniškai vienam gyventojui — 24%. Pramonės produkcijos bus pagaminta daugiau kaip už 4 mlrd. rb, t. y. 28% daugiau negu 1975 m.

Dabar Turkmėnija — stambus šalies industrinis agrarinis rajonas. Pramonės produkcijos gamyba, palyginus su 1924 m., išaugo 181 kartą, žemės ūkio produkcija — 13, medvilnės žaliavos — 34, galvijų — 2,2, avių ir ožkų — 1,9 karto.

Išaugo respublikos mokslinis techninis potencialas. Turkmėnijos TSR MA turi 15 mokslo įstaigų. Vien 1983 m. respublikos pramonėje ir žemės ūkyje įdiegta 340

TURKMĖNIJOS TSR PRAMONĖS PRODUKCIJOS SVARBIAUSIŲ RŪŠIŲ GAMYBA

	1940 m.	1960 m.	1970 m.	1982 m.
Elektros energija — mlrd. kWh	0,1	0,7	1,8	8,7
Nafta — tūkst. t	587	5278	14487	...
Dujos — mln. kub. m	9	234	13107	...
Mineralinės trąšos — tūkst. t	—	—	368	335*
Druskos garintuvų ventiliatoriai	—	—	1567	2444
Dujų viryklės — tūkst.	—	—	87	100
Langų stiklas — tūkst. kv. m	2237	7188	8641	5767
Cementas — tūkst. t	—	132	360	...
Medvilnės pluoštas — tūkst. t	71	122	223	358
Šilko žaliava — t	149	169	229	218
Medvilniniai audiniai — mln. m	9,7	23,6	19,0	...
Odinė avalynė — mln. porų	0,7	1,4	2,0	3,5
Mėsa — tūkst. t	8,5	19,5	16,8	29,0
Aliejus — tūkst. t	15,2	30,5	36,8	58,0
Vynuogių vynas — mln. dal	0,4	0,7	1,6	1,6*

* 1981 m.

TURKMĖNIJOS TSR PASĖLIŲ PLOTAS IR DERLIUS

	Pasėlių — tūkst. ha				Derlius — tukst. t			
	1940 m.	1960 m.	1970 m.	1981 m.	1940 m.	1960 m.	1970 m.	1981 m.
Javai	182	71	84	131	124	40	69	297
iš jų:								
kukurūzai ir džiugara	18	8	4	32	39	10	11	123
ryžiai	3	...	8	9	3	0,1	15	31
Medvilnė	150	222	397	508	211	363	869	1147
Bulvės	4	1	2	2	6	5	13	17
Daržovės ir arbūziniai augalai	16	23	33	38	107	146	270	477
Pašariniai augalai	48	124	116	220	82	...	719	2055

mokslo įstaigų rekomendacijų, kurios davė daugiau kaip 23 mln. rb ekonominį efektą.

Tarybų Turkmėnijos ekonomika yra neatskiriama šalies vieningo liaudies ūkio komplekso dalis. Respublika įneša svarų indėlį į sąjunginę ekonomiką. Ji tapo stambia gamtinių dujų tiekėja: daugiau kaip 70 mlrd. kub. m patiekiama dujotiekiais šalies centriniams rajonams. Kasmet vis daugiau elektros energijos patiekiama Vidurinės Azijos vieningai energetikos sistemai. Respublika išveža naftą ir naftos perdirbimo produktus, daug įvairių chemijos pramonės produktų, kabelių, dujinių viryklių, stiklo, odos žaliavų.

Didelį lyginamąjį svorį išvežime sudaro medvilnės žaliava ir karakulis. Pagal medvilnės pluošto gamybą respublika užima antrą vietą šalyje po Uzbekijos. Daug išvežama plautų vilnų, šilko žaliavos ir kt. Didelę paklausą ne tik mūsų šalyje, bet ir užsienyje turi turkmėniški kilimai.

Iš kitų respublikų Turkmėnijos TSR įsiveža medvilnės nuėmimo mašinas, technologinius įrengimus pramonės įmonėms, audinius, grūdus ir daug kitų rūšių žemės ūkio produkcijos.

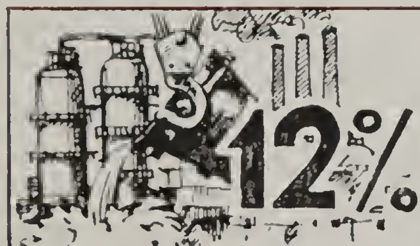
SOCIALISTINĖSE ŠALYSE

VDR PATIRTIS NAUDOJANT ANTRINIUS MATERIALINIUS IŠTEKLIUS

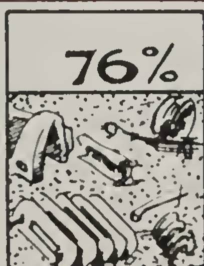
Vokietijos Demokratinėje Respublikoje daug dėmesio skiriama antrinių išteklių naudojimui. Vykdant 1981—1985 m. valstybinį planą, 1984 m. maždaug 12% viso pagrindinių žaliavų poreikio patenkinta naudojant antrines žaliavas (žr. diagramą). Iškeltas uždavinys geriau panaudoti juodųjų ir spalvotųjų metalų laužą, kino bei fotomedžiagas, makulatūrą, vartotus tepalus, reikalingas atliekas, seną tekstilę, stiklo tarą, ugniai atsparias medžiagas, korundo duženas ir naudotą sulfido šarmą. Numatyta gerokai padidinti plastmasių ir sintetinių dervų perdirbimą.

VDR liaudies ūkyje susidaro šimtai rūšių antrinių žaliavų, kurios įvairiu laipsniu gali pakeisti pirmines žaliavas. Be to, energijos sąnaudos ir išlaidos galutiniam produktui gauti iš antrinių žaliavų dažnai yra mažesnės, negu gaminant jį įprastu būdu. Sąnaudų ekonomija gaminant plieną sudaro 30—35%, popierių — apie 60%, stiklą — 25%. Makulatūros naudojimas leidžia kasmet sutaupyti Vokietijos Demokratinėje Respublikoje 2,5 mln. kub. m medienos.

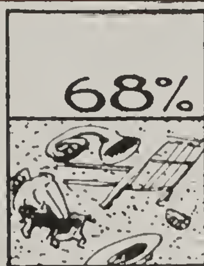
Geresnis antrinių žaliavų naudojimas užima svarbią vietą įtraukiant naujus rezervus darbo našumui didinti, žaliavų suvartojimui gamyboje mažinti, valiutai tau-

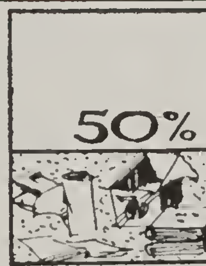
VDR PRAMONĖS ŽALIAVOS POREIKIŲ PATENKINAMA NAUDOJANT ANTRINĘ ŽALIAVĄ

ANTRINĖS ŽALIAVOS LYG. SVORIS PLIENO GAMYBOJE

ANTRINĖS ŽALIAVOS LYG. SVORIS VARIO GAMYBOJE

MAKULATŪROS LYG. SVORIS POPIERIAUS IR KARTONO GAMYBOJE

TRUMPAI

● Agropramoninis kompleksas — labai stambus šalies liaudies ūkio kompleksas. Jame dirba dešimtys milijonų žmonių, iš jų daugiau kaip 26 mln. — žemės ūkio įmonėse, iš to skaičiaus tiesiogiai žemės ūkyje — apie 23 mln.

● 1983 m. mūsų šalyje kolūkiečių, darbininkų, tarnautojų ir kitų gyventojų grupių šeimų, turinčių asmeninį pagalbinį ūkį (įskaitant šeimas, turinčias sklypus kolektyviniuose soduose ir daržuose), skaičius sudarė 46,6 mln.

● 1984 m. pabaigoje kolūkiečiai, darbininkai ir tarnautojai asmeniškai naudojo 8,5 mln. ha žemės, iš to skaičiaus 6,2 mln. ha ariamos; tai sudarė atitinkamai 0,8 ir 2,7% bendro visos žemės ir ariamos žemės ploto, naudojamo šalies žemės ūkio įmonėse ir organizacijose.

● 1983 m. asmeniniams pagalbiniams ūkiams šalies gyvulininkystės produkcijos gamyboje teko 29% mėsos ir pieno, 30% kiaušinių, 24% vilnų, 92% triušių kailiukų, apie 34% pūkų bei plunksnų. Atskirose respublikose šie rodikliai gerokai viršija vidutinius šalies rodiklius. Dabar asmeniniai pagalbiniai ūkiai visos šalies mastu gamina bulvių — 60%, vaisių ir uogų — 54, daržovių — 32%.

● Birmoje yra maždaug 5 tūkst. darbinių dramblių. Daugiausia jų dirba miško medžiagos paruošime, velka per nepraeinamas džiungles prie upių sunkius rąstus. Ir labai išmoningai atlieka šį darbą. Dramblys paprastai stengiasi „racionalizuoti" savo darbą. Antai nuo nuokalnės neveža krovinio, o jį nuridena ir, nusileidęs pats, toliau jį neša. Drambliai dirba vidutiniškai po 5 val. per parą su būtina pertrauka. Karščiausiais mėnesiais jiems suteikiamos atostogos". Turėdami tokias „lengvatines" sąlygas, drambliai tarnauja žmonėms iki 60 metų amžiaus.

● Madagaskaras — stambiausias pasaulyje vanilės gamintojas ir eksportininkas. Iš čia kasmet jos išvežama vidutiniškai 1000 t už 70 mln. dol. (apie 50% visų šalies eksporto įplaukų).

● Tarp išsivysčiusių kapitalistinių šalių Japonija užima pirmą vietą pagal maisto produktų, daugelio plataus vartojimo prekių ir paslaugų kainas. Tokią išvadą daro stambi japonų prekybos kompanija „Sumitomo korporeišn", kuri atliko atitinkamus tyrimus 76 šalyse. Jos duomenimis, Japonijos salų gyventojams tenka mokėti už kilogramą jautienos du su viršum karto daugiau negu amerikiečiams ir beveik tris kartus daugiau negu australiečiams. Japonija taip pat gerokai pralenkia kitas kapitalistines valstybes pagal pieno, sviesto, bulvių kainų, tarifų už elektros energijos naudojimą ir kt.

pyti ir iš esmės pagerinti santykį „sąnaudos—rezultatas". 1982 m. panaudojus 27 mln. t antrinių žaliavų, buvo sutaupyta pirminių žaliavų už 5,6 mlrd. markių. 1983 m. panaudota 29 mln. t antrinių žaliavų.

Nauji gamybiniai pajėgumai įgalino geriau naudoti antrines žaliavas gaminant cementą, polimerus, austines medžiagas, taip pat daugiau paruošti žaliavos iš metalo atliekų, naudotų elektronikos detalių.

Dabar žaliavos išteklių balansas neįmanomas be antrinių žaliavų. Jos užima tokią pat vietą, kaip ir pirminės žaliavos, jų naudojimas yra būtina svarbių pramonės produkcijos rūšių gamybos sąlyga. Antai dabar apie 70% stiklo taros poreikių patenkinama surenkant iš gyventojų stiklinius indus. Apie 80 tūkst. t kaulų sunaudojama želatinai ir klijams gaminti. Medienos likučiai, vartoti tepalai, plastmasių atliekos, antrinis korundas, foto medžiagose esantis sidabras, gyvsidabris, naudotas sulfido šarmas yra planuojama žaliavos išteklių balanso sudėtinė dalis. Svarbią reikšmę pirminėms žaliavoms taupyti turi taip pat atliekos, kurios dabar tik dalinai naudojamos. Prie jų priskiriami metalo turintys šlakai, pelenai, skiediniai, kitos daugelio pramonės šakų atliekos. Iš viso VDR liaudies ūkyje yra apie 450 antrinių žaliavų rūšių, kurias numatyta panaudoti.

Antrinių žaliavų utilizavimas padeda didinti viso liaudies ūkio komplekso darbo efektyvumą. Smarkiai sumažėja išlaidos pirminių žaliavų gavybai ir paruošimui. Apskaičiavimai rodo, kad kapitaliniai įdėjimai, reikalingi antrinėms žaliavoms surinkti, paruošti ir perdirbti, sudaro mažiau kaip pusę išlaidų, reikalingų pirminėms žaliavoms gauti. Didėjantis pramoninių ir buitinių atliekų naudojimas mažina taip pat jų kenksmingą poveikį aplinkai.

VDR ministerijoms ir kombinatams keliamas uždavinys — ne tik visapusiškai naudoti liaudies ūkyje antrines žaliavas, bet ir nuolat didinti antrinės energijos utilizavimo laipsnį. Rekomenduojama diegti regeneratorius, rekuperatorius, šilumos siurblius, utilizuoti šilumą, kurią išskiria veikiantys kompresoriai, transformatoriai ir šaldymo įrenginiai, ypač negamybinėje sferoje (parduotuvėse, sporto salėse, viešbučiuose ir t. t.). Apskaičiuota, kad sąnaudos antrinei energijai utilizuoti sudaro tik 15—20% sąnaudų, reikalingų pagaminti tokį pat kiekį pirminės energijos.

Surenkant iš gyventojų antrines žaliavas, labai aktyviai VDR dalyvauja ir pati visuomenė. Surenkant antrinę žaliavą ir skatinant gyventojus ją pristatyti, sukurtas tankus priėmimo punktų tinklas, kuris toliau plėtojamas.

Antrinių žaliavų utilizavimas reikalauja efektyvių mokslinių techninių sprendimų. Kasmet sprendžiama 100—130 valstybinio plano užduočių ir dar 100—150 užduočių pagal mokslo ir technikos planą, kuriomis siekiama geriau naudoti antrines žaliavas bei atliekas.

RSR: AUGIMO PAKOPOS

Per praėjusius 40 metų nuo išvadavimo iš fašistų jungo Rumunija iš atsilikusios agrarinės šalies virto industrine agrarine valstybe su daugiašakiu pramoniniu kompleksu, intensyviai besivystančiu žemės ūkiu. Dabar RSR pramonės bendroji produkcija daugiau kaip 100 kartų viršija 1945 m. lygį, žemės ūkio — 7 kartus. Spartus materialinės gamybos šakų per praėjusius 40 metų plėtojimas leido padidinti visuomeninį produktą 28 kartus, nacionalines pajamas — daugiau kaip 32 kartus.

Padedant broliškoms socialistinėms šalims, pirmiausia Tarybų Sąjungai, pokario metais Rumunijos pramonė buvo modernizuota, sukurta ir daugelis naujų šakų. Dabar RSR pavijo, o kai kuriais atvejais ir pralenkė daugelį industriškai išsivysčiusių šalių pagal kai kurių svarbiausių pramonės produkcijos rūšių gamybą vienam gyventojui. 1981 m. Rumunijoje buvo gaminama beveik tiek elektros energijos vienam gyventojui, kiek Italijoje; išlydyta daugiau ketaus ir geležies lydinių negu Italijoje ir Prancūzijoje, o plieno gamyba vienam gyventojui smarkiai prašoko Didžiosios Britanijos, Olandijos, Prancūzijos ir Italijos lygį.

Pokario metais ypač smarkiai buvo plėtojama mašinų gamyba, kuri kartu su chemijos ir lengvąja pramone dabar yra šalies industrinio komplekso pagrindas.

Daugelis mašinų gamybos pošakių yra eksportinės pakraipos. Eksportui tiekiama 86,3% šalyje gaminamų magistralinių šilumvežių ir elektrovežių, apie 86% traktorių, 40,8% guolių. Šiuo metu Rumunija įeina į dešimtuką stambiausių šalių, eksportuojančių mašinų gamybos produkciją, iš jos naftos gręžimo įrenginius ir traktorius.

Kolektyvizacija ir stambių valstybinių žemės ūkio įmonių sukūrimas įgalino iš pagrindų pakeisti žemės ūkio gamybą. Žemės ūkio mechanizavimas, chemizavimas leido padidinti svarbiausių žemės ūkio produkcijos rūšių gamybą. Antai 1950 m. vienam šalies gyventojui teko daugiau kaip 300 kg grūdų, o 1982 m. — apie 1 t; saulėgrąžų aliejaus gamyba per šį laikotarpį išaugo nuo 13 iki 38 kg, cukrinių runkelių — nuo 36 iki 296, mėsos — nuo 39,5 iki 100 kg, pieno — maždaug nuo 141 iki 205 l.

Sparčiai vystantis materialinės gamybos šakoms, pakilo darbo žmonių gyvenimo lygis. Nuo 1950 m. vidutinis grynasis darbininkų darbo užmokestis padidėjo daugiau kaip 8 kartus. Per keturis dešimtmečius vartojimo fondas išaugo 22 kartus, plačiai vystoma visuomeninių, kultūrinių objektų ir gyvenamųjų namų statybos programa. Daugiau kaip 80% šalies gyventojų per šiuos metus tapo naujakuriais.

Didinti Rumunijos ekonominį potencialą padėjo aktyvus šalies dalyvavimas tarptautiniame darbo pasidalijime. Pagrindiniai Rumunijos ekonominio bendradarbiavimo partneriai yra socialistinės šalys, kurioms tenka 50% šalies užsienio prekybos apyvartos. Didžiulis dėmesys skiriamas tolesniam Rumunijos ir Tarybų Sąjungos — pagrindinio užsienio prekybos partnerio — ekonominių ryšių stiprinimui. 1950—1983 m. prekių apyvarta tarp Rumunijos ir TSRS padidėjo daugiau kaip 15 kartų. Tarybų Sąjungai padedant Rumunijoje buvo įrengti ir modernizuoti gamybiniai pajėgumai elektros energetikoje, metalurgijos, chemijos pramonėje, mašinų gamyboje. Tarybų Sąjungai Rumunija tiekia įrengimus chemijos pramonei, geležinkelių riedmenis, žemės ūkio mašinas, gręžimo įrenginius, plataus asortimento liaudies vartojamas pramonės prekes, žemės ūkio produkciją.

KAPITALISTINĖSE ŠALYSE

ŠIUOLAIKINĖ KAPITALISTINĖ BIRŽA

Biržos vaidmuo kapitalistinių šalių gyvenime yra gana reikšmingas. Mat, biržos konjunktūra atspindi visos kapitalistinės ekonomikos būklę ir tiesiogiai liečia stambių monopolijų, gausios vidutiniosios ir smulkiosios buržuazijos interesus (pvz., akcijų savininkų JAV — yra 32 mln., Anglijoje — 2 mln. žmonių). Taigi paprasti žmonės neturi nieko bendra su birža.

Tačiau buržuaziniai ekonomistai liaupsina kapitalistinės biržos institutą kaip „idealią" kapitalistinę finansinę įstaigą, kur kuo laisviausiai veikia paklausos ir pasiūlos, privačios konkurencijos dėsniai, kur kapitalistinė „demokratija" reiškiasi atvira forma, o valstybinio ekonomikos reguliavimo praktiškai nėra.

Šiuolaikinės kapitalistinės biržos veiklos analizė paneigia šiuos tvirtinimus. Biržos institutas yra ikimonopolistinio kapitalizmo epochos palikimas, nelabai pritampantis prie šiuolaikinio valstybinio monopolistinio kapitalizmo ekonominių santykių sistemos. Biržos vaidmuo pasauliniame ūkyje mažėja. Tačiau šiuolaikinė birža yra visai kitos prigimties negu prieš šimtą metų, o pakitimai, įvykę kapitalistinėje ekonomikoje pastaraisiais metais, tam tikra forma atgaivino biržos vaidmenį, tik naujos kokybės.

Mitą apie kapitalistinės biržos „demokratiškumą" lengvai išsklaido duomenys apie biržų narių sudėtį. „Vieta" biržoje kainuoja iki kelių šimtų tūkstančių dolerių biržos narys gali būti tik kompanija, bankas, atskiras žmogus, turintis solidų kapitalą (pvz., vienoje iš Londono biržų — ne mažiau kaip 1 mln. svarų sterlingų). Taigi biržininkas gali būti tik stambi kompanija

arba investoriais. Be to, tarp pačių biržos narių pastebima jėgų poliarizacija. Praraja tarp stambiausių biržos finansinių įstaigų ir smulkių narių kasmet gilėja.

Iš esmės birža yra monopolistinis institutas. Iš tikrųjų nuo kelių dešimčių iki tūkstančių biržininkų užgrobę monopoliją tam tikrų rūšių operacijoms ir verčia visas kitas monopolijas, bankus už tam tikrą mokestį naudotis jais kaip tarpininkais. Pašaliniams asmenims tradiciškai draudžiama net būti biržos prekybos salėje.

Neišlaiko kritikos ir tezė apie biržos nepriklausomumą nuo valstybinio monopolistinio reguliavimo. Toks reguliavimas dabar vienomis ar kitomis formomis egzistuoja visose kapitalistinėse šalyse. Kitaip ir būti negali: birža visada teikė sąlygas stambioms spekuliacijoms ir machinacijoms. Tiesiog vienose šalyse daugiau naudojamas valstybinis reguliavimas, o kitose — biržos „reguliavimas". Esmė ta pati — biržininkų ir apskritai visos buržuazijos turtinių interesų gynimas.

Pasitaikydavo, kad atskiri biznieriai bandydavo pasipelnyti kitų biržininkų, bankų, kompanijų sąskaita. Tokiais atvejais valstybinis monopolistinis reguliavimas su jais griežtai susidoroja. Antai 1979—1980 m. milijardierių Hantų šeima su biržos operacijų pagalba supirko didelę dalį pasaulinių sidabro atsargų, tikėdamasi padidinti jo kainas ir gauti milžiniškus pelnus. Tačiau dėl šios avantiūros būtų subankrutavusi didelė grupė monopolijų. Jos panaudojo visą savo politinę ir ekonominę įtaką, kad priverstų biržas ir valstybę iš pradžių pristabdyti prekybą, o vėliau pakeisti jos taisykles. Ir kai Hantai neteko šimtų milijonų dolerių, paaiškėjo, kad niekas negali nepaisyti buržuazijos kaip klasės interesų.

Reikia pripažinti, kad kapitalistinėje biržoje klesti konkurencijos laisvė. Tačiau visų rūšių biržoms bendras yra specifinis biržos prekybos metodas: laisvos varžytinės tarp biržininkų specialioje patalpoje (pagal principą: kas greičiau sureaguos į partnerių pasiūlymą). Aistros įsiliepsnoja taip, kad birža tampa panaši į pamišėlių namus. Biržos operacijoms vykdyti parenkami paprastai ne vyresni kaip 35—40 metų žmonės.

Iš svarbiausių paminėtinos fondų, prekių biržos, taip pat kai kurios naujos. Fondų biržos — seniausia kapitalistinių biržų rūšis. Jose prekiaujama akcijomis, valstybinėmis obligacijomis ir kitokiais vertybiniais popieriais. Anksčiau stambios fondų biržos pramonės kompanijos tarnavo kaip priemonė kapitalams pritraukti. Vystantis kapitalų rinkai, fondų biržos vaidmuo santykiškai mažėjo, nors kotiruojamų popierių kiekis ir apyvartos toliau auga. Sandėrių fondų biržose tikslas — gauti pelną ir įdėti laisvus kapitalus — praktiškai ryšio su realia gamyba neturi. Kapitalas, cirkuliuojantis fondų biržose, tarnauja vien viešpataujančių klasių interesams ir yra papildomas jų turtėjimo šaltinis.

Akcijos yra pagrindinis operacijų objektas fondų biržoje. Tikrieji įmonės savininkai pasilieka sau kontrolinį akcijų paketą (teoriškai — 51%, bet praktiškai pakanka 10—25%), o likusias parduoda biržoje, kad gautų laisvų kapitalų. Kai įmonės reikalai gerai klostosi, akcijų rinkos vertė gerokai viršija jų nominalus, ir savininkai turtėja be jokių pastangų. Kadangi akcijose esančio kapitalo vertė gali keistis nepriklausomai nuo gamybos būklės, toks kapitalas vadinamas fiktyviu.

Akcijų vertė gali smarkiai svyruoti priklausomai nuo gaunamų žinių apie kompanijos reikalus, nuo bendrų ekonominių veiksnių, gandų ir pan. Anksčiau buvo ne kartą bandyta supirkti kokios nors firmos akcijas ir užgrobti jos kontrolę ar spekuliuoti jos popieriais. Dabar to padaryti praktiškai neįmanoma, nes, norint perimti kompanijos kontrolę, reikia oficialaus valdžios organų aprobavimo. Tačiau spekuliacijos arba akcijų paketo, artimo kontroliniam, gavimo atvejų dar pasitaiko.

Reikšmingą vaidmenį kapitalistinėje ekonomikoje atlieka prekių biržos, atsiradusios kaip tarpininkai žaliavų prekėms cirkuliuojant iš gamintojų pas vartotojus. Vystantis pasaulinei kapitalistinei rinkai, prekių biržos persiorientavo terminuotoms operacijoms atlikti (sandėriams, kuriuose prekės tiekiamos ateityje pagal kainą, nustatomą dabar). Tokių sandėrių terminas gali būti iki 3 metų, jie pardavėjui ar pirkėjui sudaro sąlygas fiksuoti kainą tam tikrame lygyje, taigi apsidrausti nuo pasikeitimo. Beveik visos stambios prekių biržos dabar vadinamos terminuotomis.

Dabar kapitalizmo valiutos ir finansų sferai ypač būdingas nestabilumas, ir kaip tik tai sukėlė biržininkams idėją prekiauti valiutų ir pinigų rinkų priemonėmis (vekseliais, depozitais, obligacijomis, ipotekiniais sertifikatais ir t. t.) prekių biržose, nes tai įgalina apsisaugoti nuo rizikos, jog pasikeis valiutų kursai ir palūkanų normos. Tokios operacijos jau pradėtos vykdyti stambiausiose JAV prekių biržose. Atsirado ir specializuotų terminuotų finansinių biržų, kuriose prekiaujama vien vertybiniais popieriais — depozitais, valiuta.

Yra ir biržų, kuriose vienu metu prekiaujama auksu, valiuta, kviečiais, apelsinų sultimis ir mėsa. Kapitalistui iš principo tas pats, kuo prekiauti, svarbiausia — gauti pelną. Kartu prekyba biržose leidžia žaliavų gamintojams ir vartotojams, finansų įstaigoms — praktiškai bet kuriai kapitalistinei kompanijai — tam tikru mastu apsisaugoti nuo vis didėjančio kainų, valiutų kursų, palūkanų normų ir t. t. nestabilumo. Tam reikalui terminuotoje biržoje sudaromas sandėris, priešingas prekybinei kompanijos operacijai. Tokiu atveju terminuoto sandėrio nuostolius visada kompensuoja pelnas iš operacijos, ir atvirkščiai.

Kaip jau buvo minėta, operacijos biržose neturi tiesioginio ryšio su gamyba — jas atlieka investoriai ir spekuliantai. Tačiau biržose prekiaujama konkrečiomis prekėmis, konkrečių kompanijų akcijomis, konkrečios valstybės valiuta. Akivaizdu, kad kainas, pasiūlą ir paklausą galiausiai lemia realūs ekonominiai veiksniai. Biržininkai atidžiau negu bet kas kitas stebi vienos ar kitos prekės gamybos raidą, atskirų kompanijų padėtį ir t. t. Kaip tik todėl kainos biržose jautriai reaguoja į visas permainas gamyboje ir politikoje, o birža vadinama kapitalistinės ekonomikos barometru.

Taigi šiuolaikinė kapitalistinė birža yra įrankis nacionaliniam turtui perskirstyti monopolijų naudai. Biržos instituto raida, jos naujos formos dar kartą patvirtina, kaip moka kapitalizmas prisitaikyti prie objektyviai blogėjančių sąlygų.

B. Fiodorovas

EEB: DAR VIENERI NIŪRŪS METAI

„Dešimtuko" bendrasis nacionalinis produktas praėjusiais metais išaugo tik 2%, pramonės gamyba — maždaug 3%. Po kelerių visiškos stagnacijos metų (1980—1983 m.) BNP didėjo vidutiniškai 0,5% per metus.

Nors gamyba EEB šalyse šiek tiek ir plečiasi, toliau didėja masinis nedarbas. Praėjusių metų pabaigoje pasiektas savotiškas „rekordas": Bendrosios rinkos šalyse (be Graikijos) bedarbių buvo 13 mln. (11,6% aktyvių gyventojų), t. y. 3 kartus daugiau negu 1974 m. Masinis nedarbas tapo svarbiausia socialine ir ekonomine EEB šalių problema.

Susiklosčiusią situaciją komplikuoja toliau vykstanti daugelio svarbių pramonės šakų — juodosios ir spalvotosios metalurgijos, anglių, laivų statybos, naftos perdirbimo, tekstilės, siuvimo, miško ir popieriaus pramonės — struktūrinė krizė. Užimtumo problemos neišsprendžia ir naujų pramonės šakų (informatikos, radioelektronikos, ESM gamybos ir kt.) kūrimas. Šios šakos palyginti mažai reikalauja darbo ir negali aprūpinti darbu visų norinčių.

Patirdamos ekonominius ir socialinius sunkumus, EEB šalys ir toliau taiko protekcionistinius apribojimus savitarpio prekyboje. Antai vien per devynis 1984 m. mėnesius Prancūzijai pateiktos 68 pretenzijos dėl EEB taisyklių pažeidimo, Italijai — 46, Graikijai — 37. Reikia pažymėti, kad pastaroji prie Bendrosios rinkos sąlygų prisitaiko sunkiai — jos ekonomikai tai didelis krūvis. Tai apskritai būdinga į Bendriją įeinančioms mažoms šalims ir teritorijoms. Kaip tik jų sąskaita didžiosios valstybės stengiasi pataisyti savo reikalus. Pavyzdžiui, taip buvo su Grenlandija — Danijos autonomine provincija. Šios salos gamtos turtus grobikiškai eksploatavo didžiųjų EEB valstybių monopolijos. Dėl to Grenlandijos parlamentas pareikalavo nutraukti ryšius su EEB, ir nuo 1985 m. vasario 1 d. ji išstojo iš Bendrijos.

EEB ŠALIŲ PRAMONĖS GAMYBOS INDEKSAI (1980 m.—100)

	1981 m.	1982 m.	1983 m.	1984 m.*
Visa EEB	97,8	96,1	96,9	100
Anglija	96,0	98,0	100	100
Prancūzija	99,0	97,0	98,0	100
VFR	99,0	96,0	96,0	100
Italija	98,0	95,0	92,0	97

* Išankstiniai duomenys.

Bendrosios rinkos dalyvių dėmesio centre visus 1984 metus buvo trys susijusios problemos, nuo kurių sprendimo priklauso tolesnė grupuotės raida. Tai vieningos žemės ūkio politikos reforma, didėjančių EEB išlaidų finansavimas ir įnašų į bendrą biudžetą paskirstymas, Ispanijos ir Portugalijos priėmimo į Bendrąją rinką klausimas.

EEB išlaidos vieningai žemės ūkio politikai organizuoti augo sparčiau negu Bendrijos pajamos, ir galiausiai 1984 m. ištekliai išseko. Kartu Bendrosios rinkos biudžeto didinimą daugelį metų blokuoja Anglija, tvirtinanti, kad ji į Bendrijos kasą įnešanti kaip tik jai nereikalingai žemės ūkio politikai finansuoti lėšų daugiau negu gaunanti atgal pagal kitas programas.

Anglijos pretenzijos tik iš pirmo žvilgsnio atrodo teisingos. Iš tikrųjų jos įnašai viršija įplaukas iš EEB kasos dėl to, kad ji žemės ūkio prekes labiau mėgsta įsivežti ne iš Bendrijos šalių, o iš savo buvusių kolonijų ir dominijų, kur gamybos kaštai mažesni. Tokiu atveju skirtumas tarp pasaulinių ir vidaus kainų lieka Anglijos bankų sąskaitose. Tačiau kaip tik šiai operacijai ir prieštarauja Romos sutartimi nustatytos EEB taisyklės.

Daugelį metų Bendrijoje vyko kova aplink šį problemų raizginį. Keletą kartų dėl jų žlugo aukšto rango vadovų pasitarimai. Tik baimė, kad Bendroji rinka bus visiškai paralyžuota dėl visiško lėšų išsėmimo, privertė šalių vadovus 1984 m. susitikime Fontenblo numatyti kelius kompromisui. Jis numato, kad Anglijai iš Bendrijos kasos bus kompensuoti ankstesni įnašai, nuo 1985 m. 66% sumažintas Anglijos įnašas į EEB biudžetą, visoms šalims padidinti mokesčių atskaitymų pridėtinei vertei lyginamasis svoris nuo 1 iki 1,4%, pirmą kartą EEB istorijoje sumažintos žemės ūkio produkcijos supirkimo kainos vidutiniškai 1%.

EEB šalių spauda skeptiškai vertina šį kompromisą. Pasiektas susitarimas kelia nepasitenkinimą šalyse, kurių sąskaita faktiškai bus išmokama kompensacija Anglijai.

Kompromisas finansiniais klausimais įgalins tęsti derybas su Ispanija ir Portugalija. EEB vadovų susitikime Dubline 1984 m. gruodžio mėn. kai kurie ginčijami klausimai buvo išspręsti. Tačiau tai sukėlė naujų problemų, pvz., Graikijos pasipriešinimą. Ji pagrasino blokuoti naujų narių priėmimą, jei jai, taip pat atsilikusiems Prancūzijos ir Italijos rajonams, nebus suteikta pakankama parama Viduržemio jūros rajono „integruoto vystymo" programos ribose. Atsakydama į tai, M. Tečer kategoriškai pareiškė, kad jokių pinigų Bendrija neturi, „užmiršusi", kad EEB kasa tuščia iš dalies ir dėl Anglijos šantažo.

Kaip ir anksčiau, 1984 m. Bendrojoje rinkoje imtasi bandymų ekonominės integracijos sunkumus ir nesėkmes kompensuoti karinio ir politinio pobūdžio priemonėmis. Prancūzijos ir VFR iniciatyva susitikime Fontenblo „dešimtukas" priėmė sprendimą sukurti specialų komitetą, kuris parengtų siūlymą politiniam bendradarbiavimui stiprinti. Tačiau daugelis EEB šalių tokiems karinės politinės integracijos planams nepritaria. Tai tik pagilintų prieštaravimus tarp Bendrosios rinkos šalių ir nepadėtų išspręsti svarbiausios socialinės problemos — garantuoti EEB šalių piliečiams teisę į darbą ir tinkamas gyvenimo sąlygas.

FAKTAI IR SKAIČIAI

VIENA TARYBŲ LIETUVOS DIENA

	1970 m.	1975 m.	1980 m.	1981 m.	1982 m.	1983 m.
VIDUTINIŠKAI PER PARĄ						
Svarbiausių pramonės produkcijos rūšių gamyba:						
elektros energija — mln. kWh	20,2	24,6	31,9	32,0	34,1	33,6
mažo galingumo elektros varikliai automatizavimui bei mechanizavimui ir kintamosios elektros srovės varikliai nuo 0,25 iki 100 kWh galingumo — tūkst.	8,3	11,3	14,0	14,7	15,4	15,1
elektrinio suvirinimo įrengimai	202	218	185	187	193	192
metalo pjovimo staklės	62	79	68	64	60	56
mineralinės trąšos (skaičiuojant 100% maistingųjų medžiagų) — tūkst. t	0,6	1,1	1,7	1,7	1,7	1,9
popierius — t	279,6	327,1	294,8	301,6	304,7	320,8
kilimai ir kiliminiai dirbiniai — tūkst. kv. m	2,6	3,7	14,8	16,5	17,0	17,5
kojinės ir puskojinės — tūkst. porų	200,7	230,7	247,5	254,5	257,6	261,4
viršutinis trikotažas — tūkst. vnt.	35,0	39,7	42,3	43,0	41,6	43,3
baltinių trikotažas — tūkst. vnt.	118,5	118,4	124,3	125,5	126,0	122,7
odinė avalynė — tūkst. porų	29,2	26,6	28,1	27,9	27,5	28,2
televizoriai	528	902	1196	1342	1361	1460
buitiniai šaldytuvai	235	610	810	810	765	822
sviestas — t	107,4	135,3	141,0	141,6	158,7	174,2
konservai — tūkst. sutartinių indelių	516,4	750,4	738,8	797,3	789,7	831,2
Pervežta geležinkelio transportu:						
krovinių — tūkst. t	39,2	53,4	63,0	76,2	76,6	76,2
keleivių — tūkst.	50,9	63,1	79,0	81,4	82,7	83,6
Pervežta krovinių liaudies ūkio automobilių transportu — tūkst. t	528,5	750,4	800,8	855,9	935,6	923,0
Pervežta keleivių oro transportu — tūkst.	1,8	2,1	1,9	1,9	1,9	1,9
Išsiųsta laiškų, laikraščių, žurnalų, siuntinių, piniginių perlaidų, pensijų išmokėjimų, telegramų — tūkst.	1495,3	1819,7	1843,0	1859,2	1826,8	1872,5
Atiduota naudoti gyvenamųjų namų bendro (naudingo) ploto — kv. m	4997,3	5619,2	4890,7	4860,3	4791,8	5041,1
Mažmeninė prekių apyvarta — tūkst. rb	6051,0	8363,8	11286,3	11966,6	12033,6	12448,8
Apsilankymų mokamuose kino seansuose — tūkst.	131,8	132,6	137,4	139,2	142,6	137,8
Apsilankymų spektakliuose, koncertuose — tūkst.	5,8	9,5	9,7	9,5	10,2	10,0
Laikraščių vidutinis tiražas — tūkst. egz.	931,2	1076,7	1152,7	1185,2	1151,6	1236,3

Pastaba. Rodikliai apskaičiuoti remiantis kalendorinių dienų skaičiumi per metus.

GERBIAMAS SKAITYTOJAU! Retkarčiais pasitaiko, kad Jums patenka nekokybiškas mūsų žurnalo egzempliorius. Tokiais atvejais prašytume kreiptis į spaustuvės gamybos skyrių, siunčiant tą egzempliorių šiuo adresu: 232656 Vilnius, Tiesos 1/9, LKP CK leidykla, gamybos skyriui.

REDAKCIJA

35 kp INDEKSAS 76713 ❀ LIAUDIES ŪKIS ❀ 1985. Nr. 5 (319). p. 1—32

GAIVINANTYS IR GYDANTYS MINERALINIAI VANDENYS

„VYTAUTAS" (iš Birštono versmių) — vidutinės mineralizacijos chloridinis natrio, kalio ir kalcio vanduo.

„DRUSKININKAI" — vidutinės mineralizacijos chloridinis natrio, kalio ir kalcio vanduo.

„LIKĖNAI" — vidutinės mineralizacijos chloridinis sulfatinis natrio, kalio ir kalcio vanduo.

„BIRUTĖ" (iš Birštono versmių) — mažos mineralizacijos chloridinis natrio, kalio, kalcio ir magnio vanduo.

„BIRŽAI" — mažos mineralizacijos chloridinis sulfatinis natrio, kalio ir kalcio vanduo.

VISI ŠIE VANDENYS NAUDOJAMI KAIP GAIVINANTYS GĖRIMAI, TAIP PAT TINKA GYDYTI KAI KURIAS VIRŠKINIMO SISTEMOS IR KITAS LIGAS PAGAL GYDYTOJŲ REKOMENDACIJAS.

Mineralinius vandenis pilsto Kauno „Ragučio" ir Panevėžio „Kalnapilio" gamybiniai susivienijimai.

ISSN 0134—3076

LIAUDIES ŪKIS

85|6

LIAUDIES ŪKIS

6(320) • 1985
BIRŽELIS

Eina nuo 1958 m. lapkričio mėn.

LIETUVOS TSR VALSTYBINIO PLANO KOMITETO, FINANSŲ MINISTERIJOS IR MA EKONOMIKOS INSTITUTO MĖNESINIS EKONOMINIS ŽURNALAS

Duota rinkti 1985.05.21. Pasirašyta spausdinti 1985.06.14. LV 14283. Formatas 60×90¹/₈. Iškilioji spauda. 4,5 sąl. sp. l., 8,5 sąl. spalv. atsp. 7,1 apsk. leid. l. Tiražas 3754 egz. Užs. Nr. 1238.

Redakcijos adresas: 232600, Vilnius. MTP-2. Algirdo 31. Tel.: vyriausiojo redaktoriaus — 66-22-79, vyr. redaktoriaus pavaduotojo — 66-27-18. atsakingojo sekretoriaus — 66-29-34.

Rinko ir spaudė LKP CK leidyklos spaustuvė Vilniuje, Tiesos 1/9. Leidžia laikraščių ir žurnalų susivienijimas „Periodika“.

«ЛЯУДЕС УКИС» (Народное хозяйство). Ежемесячный экономический журнал Госплана, Минфина и Института экономики АН Лит. ССР. Гл. редактор А. Ю. Скрипка. На литовском языке. Адрес редакции: 232600, Вильнюс. ГСП-2, Альгирдо, 31.

Типография издательства ЦК КП Литвы, 232656, Вильнюс, Тиесос, 1/9.

TURINYS

СОДЕРЖАНИЕ

Beveik 50-tyje šalies įmonių praėjusiais metais buvo įdiegti Lietuvos tekstilės pramonės mokslinio tyrimo instituto kolektyvo darbai. Jie leido sutaupyti daugiau kaip 4 mln. rb.

Nuotraukoje pirmame viršelio puslapyje — instituto desinatorės Joana Sniečkienė ir Danutė Dikšaitė aptaria naujausius audinių pavyzdžius.

K. JURELĖS nuotr. (ELTA)

TSKP XXVII SUVAŽIAVIMĄ PASITINKANT

TSKP XXVII suvažiavimas, be abejo, bus etapinė gairė šalies raidoje. Jo reikšmę lemia labai svarbūs svarstyti pateikiami klausimai, gyvenamojo laikotarpio pobūdis, visuomenei iškylančių uždavinių naujumas ir jų platus mastas.

Iš TSKP CK Generalinio Sekretoriaus M. Gorbačiovo pranešimo TSKP CK 1985 m. balandžio plenume

Šių metų balandžio mėnesį įvykęs TSKP CK plenumas iškėlė strateginius uždavinius spartinti mūsų visuomenės žengimą į priekį, užtikrinti pirmiausia kokybinius poslinkius ekonomikoje, visokeriopai gerinti turimo gamybinio potencialo naudojimą.

Plenume ryškų ir turiningą pranešimą padarė TSKP CK Generalinis Sekretorius draugas M. Gorbačiovas. Jame nuodugniai išanalizuota dabartinė vidaus ir tarptautinė padėtis, nustatyti partijos ir šalies uždaviniai, susiję su TSKP XXVII suvažiavimo parengimu, kurį nutarta sušaukti 1986 m. vasario 25 dieną.

Plenumas vėl patvirtino strateginio kurso, kurį parengė partijos XXVI suvažiavimas ir vėliau įvykę CK plenumai, perimamumą. „Leniniškai suprastas perimamumas, — pažymėta pranešime, — reiškia būtiną žengimą į priekį, naujų problemų išryškinimą ir išsprendimą, visko, kas trukdo vystytis, pašalinimą. Šios lenininės tradicijos mes turime laikytis nenukrypstamai, turtindami ir vystydami mūsų partinę politiką, mūsų generalinę liniją tobulinti išsivysčiusio socializmo visuomenę".

Tarybų šalis pasiekė didelių laimėjimų visose visuomenės gyvenimo srityse. Ji turi galingą, visapusiškai išvystytą ekonomiką, kvalifikuotus darbininkų, specialistų, mokslininkų kadrus. Daugelyje gamybos, mokslo ir technikos vystymo krypčių mes tvirtai užimame pirmaujančias pozicijas pasaulyje. Didelių permainų įvyko socialiniame gyvenime.

Tačiau gyvenimas nestovi vietoje. Jis diktuoja būtinumą įgyvendinti permainas ir pertvarkymus, pasiekti naują kokybišką visuomenės būklę. Pirmiausia turimi galvoje kokybiniai poslinkiai ekonomikoje, jos pervedimas į intensyvios raidos vėžes, visapusiškas efektyvumo didinimas.

Plenume greta laimėjimų pažymėtos ir nepalankios tendencijos, šalies ekonomikos vystymo sunkumai, atskleistos jų objektyvios ir subjektyvios priežastys. Svarbiausia yra tai, kad laiku nebuvo deramai įvertintos pasikeitusios objektyvios gamybos vystymo sąlygos, būtinumas spartinti jos intensyvinimą, keisti ūkininkavimo metodus ir, kas ypač svarbu, nebuvo atkakliai rengiamos ir įgyvendinamos plataus masto priemonės ekonomikos sferoje. „Plačiai taikydami mokslinės techninės revoliucijos laimėjimus, siekdami, kad socialistinio ūkininkavimo formos atitiktų dabartines sąlygas ir poreikius, mes turime žymiai paspartinti socialinę ir ekonominę pažangą. Kito kelio tiesiog nėra", — pažymėta pranešime.

Reikia geriau panaudoti organizacinius ekonominius bei socialinius rezervus, pirmiausia suaktyvinti žmogiškąjį faktorių, pasiekti, kad kiekvienas savo vietoje dirbtų sąžiningai, laikytųsi darbo ir gamybinės drausmės. Visa tai palyginti greitai gali duoti gerų rezultatų. Šiuo tikslu reikia laiku ir kokybiškai vykdyti sutarčių įsipareigojimus, ryžtingai kovoti su švaistymu, nuostoliais, plane numatytu laiku atiduoti naudoti pajėgumus ir įsavinti naujus gamybinius fondus. Neįvedus reikiamos tvarkos kiekvienoje įmonėje ir statyboje, kolūkyje ir tarybiniame ūkyje, kiekvienoje organizacijoje, negali būti ir kalbos apie racionalų ūkininkavimą, ekonomikos efektyvumo didinimą.

Partijai ir šaliai dabar iškilę dideli ir atsakingi uždaviniai, kurių daugelis yra labai sudėtingi ir sunkūs. Bet juos išspręsti galima ir būtina. Galimybių, jėgų ir energijos tam mūsų partija ir liaudis turi.

Kaip pagrindinį visuomeninės gamybos intensyvinimo svertą šiandien partija iškelia kardinalų mokslo ir technikos pažangos spartinimą. Plenumas labai aiškiai patvirtino šią išvadą, pabrėždamas, kad svarbiausios technikos pažangos kryptys — tolesnis ir prioritetinis mašinų, ypač staklių, gamybos, prietaisų gamybos, skaičiavimo technikos, elektronikos, elektrotechnikos vystymas. Kartu būtina gerinti, o kai kur ir pertvarkyti valdymą, planavimą, struktūrinę ir investicinę politiką, ūkinių organų veiklos formas bei metodus. Ekonominės politikos centras turi būti visokeriopas produkcijos kokybės gerinimas. Tai — vienintelis patikimas būdas vis geriau tenkinti šalies poreikius šiuolaikinei technikai, didėjančią gyventojų paklausą įvairioms prekėms, likviduoti deficitus.

Kaip buvo pažymėta plenume, dabar pasidarė aiškesnė ūkio mechanizmo pertvarkymo koncepcija. Ir toliau vystant centralizuotą strateginių uždavinių sprendimo pradą, reikia drąsiau plėsti įmonių teises, jų savarankiškumą, diegti ūkiskaitą ir šiuo pagrindu didinti darbo kolektyvų atsakomybę bei suinteresuotumą galutiniais darbo rezultatais. Nuo eksperimento reikia pereiti prie vientisos ūkininkavimo ir valdymo sistemos kūrimo.

Labai svarbu didinti vietinių organų atsakomybę valdyme, tenkinant darbo žmonių poreikius. Tam būtina ir toliau plėsti vietinių organų teises, didinti jų iniciatyvą ir suinteresuotumą, plėtoti gamybą, taupiai

naudoti išteklius, tvarkyti visas gyventojų aptarnavimo sferas.

Mokslo bei technikos pažangos spartinimas ir ekonomikos intensyvinimas reikalauja pagerinti padėtį kapitalinėje statyboje. Pastaruoju metu priimti nutarimai dėl esminių šios šakos vystymo problemų. Reikia pagerinti kapitalinės statybos planavimą, organizavimą ir valdymą, tobulinti projektavimą ir sąmatų sudarymą, darbo apmokėjimo ir skatinimo sistemos organizavimą statyboje.

Išsivysčiusio socializmo sąlygomis, kai sukauptas didžiulis ekonominis potencialas ir į visuomeninę gamybą kasmet įtraukiami milžiniški materialiniai bei techniniai ištekliai, jų racionalus, efektyvus naudojimas tampa strateginiu TSKP ekonominės politikos kursu. Įvairiose ekonomikos šakose — mašinų gamyboje, metalurgijoje, statyboje, gavybinėje pramonėje, žemės ūkyje, taip pat negamybinėje sferoje dar labai didelės materialinės sąnaudos bei nuostoliai. Nacionalinių pajamų vienetui daug sunaudojama žaliavų, energijos ir išteklių. Kad tai būtų ryžtingai pataisyta, reikia visose liaudies ūkio šakose įgyvendinti kompleksą priemonių, padedančių tobulinti taupaus ūkininkavimo mechanizmą ir mažinti medžiagų imlumą, taip pat didinti atsakomybę už neūkiškumą ir išlaidumą.

Partijai svarbiausia šalies socialinio bei ekonominio vystymo spartinimo prasmė — nepaliaujamai kelti liaudies gerovę. Tam būtina nuosekliai laikytis linijos stiprinti socialinį teisingumą paskirstant materialines ir dvasines gėrybes; parengti veiksmingas priemones, įgalinančias paskirstymo mechanizmą atsikratyti lygiavos, ne darbo pajamų, užtikrinti, kad kiekvieno darbuotojo ir kiekvieno kolektyvo materialinė padėtis tiesiogiai priklausytų nuo jų darbo rezultatų.

Neatidėliojamas, reikalaujantis ypatingo dėmesio uždavinys — realizuoti Maisto programą. Ir nors paskutiniaisiais metais vystant žemės ūkį įvyko teigiamų permainų, kolūkiai ir tarybiniai ūkiai, žemės ūkio žaliavos perdirbimo įmonės turi galimybių žymiai padidinti maisto prekių gamybą. Reikia geriau pasinaudoti šiomis galimybėmis, panaudoti visus čia turimus rezervus. Reikia toliau gerinti ir agropramoninio komplekso valdymą. Tam būtina įgyvendinti priemones, kurios įgalins valdyti, planuoti ir finansuoti šį kompleksą kaip vieningą visumą visais lygiais.

Dar daug teks nuveikti, kad geriau būtų tenkinama plataus vartojimo prekių ir paslaugų paklausa, pagerėtų šių prekių kokybė ir būtų padidintas jų asortimentas, kad jų būtų gausu rinkoje. Įgyvendinti šiuos tikslus padės kompleksinė liaudies vartojamų prekių gamybos ir paslaugų sferos vystymo programa, kuri artimiausiu metu bus patvirtinta. Būtina dėti visas pastangas, kad būtų patenkintas darbo žmonių noras panaudoti savo pajamas butų ir kultūrinių bei buitinių sąlygų gerinimui, poilsiui, turizmui ir kitiems reikalams.

Nauji uždaviniai iškyla sveikatos apsaugai ir liaudies švietimui. Reikia iš esmės sustiprinti sveikatos apsaugos materialinę techninę bazę, pagerinti medicininio aptarnavimo kokybę, gyventojų aprūpinimą vaistais. Būtina kardinaliai pagerinti augančiųjų kartų mokymo ir auklėjimo kokybę, jų rengimą visuomenei naudingam darbui. Ne formaliai, o konkrečiai turi būti sprendžiami mokyklų reformos iškelti uždaviniai. „Visose srityse, kurios liečia žmogų, jo darbą, materialinę gerovę ir poilsį, — sakoma draugo M. Gorbačiovo pranešime plenume, — mes turime būti labai atidūs. Tai mums esminis politikos klausimas".

Plenume buvo kalbama ir apie einamuosius reikalus. Iškeltas nelengvas uždavinys: likviduoti atsilikimą, kuris susidarė pirmaisiais šių metų mėnesiais, įvykdyti metų planą be jokio koregavimo. Tai reikia siekti socialistiniu lenktyniavimu, visu organizaciniu ir politiniu darbu.

Kartu reikia gerai parengti ateinančiųjų metų ir viso dvyliktojo penkmečio planą. O tam būtų tikslinga, — kaip pažymėta plenume, — jau artimiausiu metu supažindinti ministerijas ir žinybas, susivienijimus ir įmones su kontroliniais skaičiais bei normatyvais. Tai įgalins labiau atsižvelgti į darbo kolektyvų pasiūlymus, kaip mobilizuoti rezervus ir svarbiausia — organizuotai, nuo ateinančių metų pradžios įžengti į naują, dvyliktąjį penkmetį.

Ir einamuosius, ir perspektyvinius uždavinius galima spręsti tik remiantis gyvąja liaudies kūryba, jos protu, talentu, darbu.

Pergalės Didžiajame Tėvynės kare 40-mečio minėjimas dar labiau sužadino visos tarybinės liaudies energiją. Nėra abejonės, kad bus išsaugota ši pakili pilietinė ir darbo nuotaika, kuri atspindi patriotizmo jausmą ir aktyvią paramą TSKP politikai, tarybinių žmonių pasiryžimą sėkmingai įvykdyti didingus partijos planus.

ĮMONIŲ VEIKLOS VERTINIMO PROBLEMOS

I. IZVEKOVAS
Lietuvos KP CK lengvosios pramonės ir liaudies vartojamų prekių skyriaus vedėjas

Reikia drąsiau plėsti įmonių teises, jų savarankiškumą, diegti ūkiskaitą ir šiuo pagrindu didinti darbo kolektyvų atsakomybę ir suinteresuotumą galutiniais darbo rezultatais. Šia kryptimi atliekamo plataus masto eksperimento rezultatai lyg ir neblogi. Tačiau visiškai patenkinti jie negali.

Iš TSKP CK Generalinio Sekretoriaus M. Gorbačiovo pranešimo TSKP CK 1985 m. balandžio plenume

Paskutiniuoju metu spaudoje nemaža dėmesio skiriama pirmiesiems pramonės įmonių darbo ekonominio eksperimento sąlygomis rezultatams. Dauguma autorių pažymi teigiamą atnaujinto ūkio mechanizmo poveikį gamybinės veiklos rezultatams. Teisingai konstatuojama, kad darbo kolektyvų teisių išplėtimas formuojant planus, naudojant darbo užmokesčio ir materialinio skatinimo fondus, šalia jų ekonominės atsakomybės už ūkinių ryšių laikymąsi padidinimo, padėjo tam tikru mastu pakelti gamybos efektyvumą.

Kartu kai kurie pernelyg optimistiniai vertinimai, mūsų nuomone, yra skuboti ir nepakankamai pagrįsti. Teigiami poslinkiai atskirų eksperimento sąlygomis dirbančių įmonių veikloje mechaniškai priskiriami vien naujiems ūkininkavimo principams, kai tuo tarpu juos lemia daugelis veiksnių, pirmiausia geresnis gamybos materialinis techninis aprūpinimas, visapusiška darbo kolektyvams teikiama aukštesniųjų organų pagalba, taip pat ankstesnis 1984 metų planų formavimas. Šiek tiek perdedama eksperimento įtaka gamybos suartėjimo su vartotojų reikmėmis laipsniui.

Matyt, apie besąlygišką pozityvų eksperimento poveikį galutiniams gamybos rezultatams galima kalbėti tik tuo atveju, kai 1) nagrinėjamų įmonių (šakos) ūkinės veiklos rezultatai geresni negu giminingų, dirbančių įprastomis sąlygomis; 2) tie rezultatai, pasireiškiantys pirmiausia spartesniais gamybos, darbo našumo augimo tempais, sąnaudų produkcijos vienetui mažėjimu, labiau orientuojant gamybą vartotojų reikmėms tenkinti, bus stabilūs per tam tikrą laikotarpį (ne mažiau kaip dvejus metus, nes 1984 m. dėl anksčiau minėtų veiksnių nėra būdingi); 3) galima užfiksuoti tam tikrą darbininkų, ITD, įmonių vadovų gamybinio ir socialinio aktyvumo „šuolį", jų tikrąjį suinteresuotumą ieškoti ir mobilizuoti rezervus gamybos efektyvumui didinti, padidėjusią personalinę ir kolektyvinę atsakomybę.

Tai, kas pasakyta, patvirtina respublikos vietinės pramonės, pradėjusios dirbti eksperimento sąlygomis nuo 1984 m. sausio mėn., ūkinės veiklos rezultatai, kurie šiame straipsnyje vertinami atsižvelgiant į aukščiau minėtus kriterijus.

Kaip žinoma, eksperimento sąlygomis iš esmės padidintos sankcijos už gatavos produkcijos tiekimo įsipareigojimų sutrikdymą ir kartu numatytas skatinimas už šio rodiklio įvykdymą. Visiškai įvykdžius tiekimų planą, materialinio skatinimo fondas gali būti padidintas iki 15%. O už kiekvieną neįvykdytą procentą šis fondas sumažinamas 3%, o ne 1%, kaip buvo anksčiau.

Respublikos vietinės pramonės įmonių darbo patirtis rodo, kad padidėjo tokios sistemos veiksmingumas. Visus praėjusių metų ketvirčius produkcijos tiekimo įsipareigojimus įvykdė visos įmonės, kurioms šis rodiklis yra pagrindinis. Be to, padidėjo virš plano realizuotos produkcijos kiekis.

Tačiau ši aplinkybė dar neleidžia kategoriškai tvirtinti, jog būtent eksperimento sąlygomis vyko gamybos perorientavimas vartotojo interesais. Šią mintį patvirtina 1 lentelėje pateikiami Lietuvos TSR CSV duomenys.

1 lentelė

Atskirų metų rodikliai	1981 m.	1982 m.	1983 m.	1984 m.
Tiekimo įsipareigojimų įvykdymas — %				
visoje respublikos pramonėje	98,1	98,5	99,5	99,6
vietinėje pramonėje	96,3	96,4	99,3	100
Įmonių, neįvykdžiusių produkcijos tiekimo įsipareigojimų, skaičius — %				
visoje respublikos pramonėje	37,6	27,2	14,8	6,2
vietinėje pramonėje	100	70,6	33,3	—

Kaip matyti iš 1 lentelės duomenų, įmonių, neįvykdančių sutarties įsipareigojimų, mažėjimo tendencija šio penkmečio metais būdinga tiek vietinei, tiek visai respublikos pramonei, nors ekonominės atsakomybės mechanizmas įvairiose jos šakose faktiškai nepasikeitė. Šį reiškinį iš dalies galima paaiškinti valdymo organizacinėmis priemonėmis, kurių ėmėsi respublikos partiniai ir ūkiniai organai, įgyvendindami principą „dirbti be atsiliekančių", taip pat įmonių ir susivienijimų vadovų atsakomybės už šio rodiklio įvykdymą padidėjimu. Šios priemonės turėjo įtakos ir vykdant eksperimentą.

Čia reikia pridurti, jog net šimtaprocentinis sutarties įsipareigojimų įvykdymas dar nereiškia, kad gamyba visiškai atitinka vartotojo, ypač galutinio vartotojo, poreikius. Individualaus pirkėjo reikalavimai įmonei gamintojai perteikiami tarpininkaujant

prekybos organizacijai. Kai pastaroji pasirašo produkcijos tiekimo sutartį, tai šitai reiškia daugiausia subjektyvų jos pripažinimą, jog tam tikros kokybės ir tam tikras prekės kiekis yra objektyviai reikalingas. Subjektyvaus ir objektyvaus prieštaravimas šioje situacijoje pasireiškia tuo, kad vienu atveju užsiguli nepripažinta (paprastai tariant, nenupirkta) produkcija ir susidaro viršnorminės atsargos, o kitu — gavėjas atsisako užsakytos ir neretai jau pagamintos produkcijos. Viena ir kita labai nuostolinga liaudies ūkiui. Taigi gamybos orientavimo vartotojo poreikiams problema turi būti sprendžiama ir paskirstymo sferoje, didinant prekybos ekonominę atsakomybę už savo užsakymų pagrįstumą.

Reikia pažymėti, kad kai kuriose pramonės šakose tiekimo įsipareigojimų įvykdymas apskaitomas pagal grupinę nomenklatūrą arba asortimentą. Antai lengvojoje pramonėje į asortimentą neįeina tokie parametrai, kaip ūgis, dydis, spalva, atspalvis ir kt. Dėl to neretai tarp šalių kyla ginčai, prekyba atsisako apmokėti už pagamintą produkciją. Matyt, perspektyvoje šią įmonių veiklos vertinimo ir jos skatinimo sistemą reikia gilinti nuo grupinio asortimento iki platesnių kokybinių charakteristikų, kurios tiksliau atspindi vartotojo interesus, nors dabar praktinis šio uždavinio sprendimas yra labai problemiškas.

Bet tai — greičiau teoriniai teiginiai. Grįžtant prie vietinės pramonės darbo eksperimento sąlygomis rezultatų, reikia pažymėti, kad šaka neįvykdė trijų pavadinimų pagrindinės nomenklatūros gaminių metinio gamybos plano (dviejų — nemažais kiekiais). Antai vėjui atsparių žibintuvų pagaminta 10 tūkst. (arba 13,3%) mažiau negu numatyta užduotyje, pūkų bei plunksnų gaminių — 60 tūkst. rb (arba 9,5%) mažiau. Tačiau, kaip jau buvo pažymėta, sutarčių įsipareigojimai buvo visiškai įvykdyti.

Čia, matyt, pasireiškė toks atsakomybės už skaitymąsi su vartotojo interesais padidėjimo aspektas. Ryšio tarp skatinimo fondų dydžio ir realizavimo plano (atsižvelgiant į tiekimus pagal sutartis) įvykdymo procento sustiprinimas paskatino įmones gamintojas įvairiais pretekstais atsisakyti pasirašyti sutartis arba ieškoti būdų paveikti savo gavėjus siekiant pakeisti jau pasirašytų sutarčių sąlygas (tiekimo terminus, mastus ir pan.). Lietuvos TSR valstybinio arbitražo medžiaga rodo, kad ūkinėje praktikoje neretai gavėjas atsisako anksčiau suderintos produkcijos tiesiog prieš keletą dienų iki apyskaitinio laikotarpio pabaigos. Tuo jis padeda partneriui, laiku nepagaminusiam tos produkcijos, šimtu procentų įvykdyti sutarties įsipareigojimus. Tvirtinimą, jog didinti darbo kolektyvo ekonominę atsakomybę už sutarties įsipareigojimų įvykdymą — būtina, bet nepakankama sąlyga gamybai priartinti prie vartotojų interesų, iliustruoja tas faktas, kad per šių metų pirmąjį ketvirtį, taip pat per 4 mėnesius dvi Vietinės pramonės ministerijos įmonės („Nemuno" gamybinis susivienijimas ir „Merkio" pūkų bei plunksnų gaminių fabrikas) neįvykdė produkcijos realizavimo planų dėl nepatenkinamo materialinio techninio aprūpinimo.

Matyt, stiprinant sutarčių drausmę pramonėje bei labiau orientuojant gamybą vartotojo reikmėms, kartu reikia didinti visų gamintojų, taip pat statybos, transporto, aprūpinimo, prekybos organizacijų ir vartotojų ekonominę atsakomybę už ūkinių ryšių pažeidimą. Tą atsakomybę reikėtų nustatyti pagal patirtų nuostolių bei negauto pelno dydį ir paskirstyti (su tam tikru koeficientu) per darbo užmokesčio ir materialinio skatinimo fondus.

Naujos ūkininkavimo sąlygos teigiamai atsiliepė respublikos vietinės pramonės gamybos augimui. Praėjusiais metais prekinės produkcijos prieaugis sudarė 5,3% ir buvo ne tik didžiausias per visus šio penkmečio metus, bet viršijo analogišką visos respublikos pramonės rodiklį. Be to, reikia pažymėti, kad darbo našumo augimas taip pat buvo maksimalus (4,7%, be „Dovanos" gamybinio susivienijimo) ir vienu punktu viršijo 1981—1983 m. vidutinį metinį. Apie intensyvaus šakos vystymo poslinkius liudija įmonių, kurios visą gamybos prieaugį gauna nedidindamos darbuotojų skaičiaus, daugėjimas (žr. 2 lentelę).

2 lentelė

Metai	Įmonių skaičius	Įmonių, užtikrinusių gamybos prieaugį didinant darbo našumą, skaičius		
		iki 75%	76—90%	100%
1983	25	6	7	11
1984	25	3	6	13

Didesnė darbo našumo prieaugio dalis (52%) šakoje gauta keliant gamybos techninį lygį. Tai didele dalimi buvo pasiekta sėkmingai vykdant mokslo ir technikos pasiekimų diegimo metinį planą. 1983 m. šis rodiklis buvo beveik 3,5 punkto mažesnis, o planas nebuvo įvykdytas.

Norint išaiškinti analizuojamos šakos pasiektų sparčių gamybos darbo našumo augimo tempų tikrąją prigimtį, įdomu (ir visai korektiška) palyginti juos su kitų respublikų vietinės pramonės pasiektais analogiškais rodikliais. Atitinkami TSRS valstybinio plano komiteto duomenys pateikiami 3 lentelėje (1984 m. %, palyginus su 1983 m.).

3 lentelė

	Prekinė produkcija	Liaudies vartojamos prekės	Darbo našumas (be meninių verslų ir suvenyrų gamybos)
TSRS	104,3	104,4	104,8
Latvijos TSR	105,6	98,7	106,4
Estijos TSR	104,7	103,3	104,3
Baltarusijos TSR	105,5	107,1	105,2
Lietuvos TSR	105,3	104,7	104,7

Šie duomenys, daugiausia charakterizuojantys kiekybinį gamybos rezultatą, duoda šiek tiek kitokį mūsų respublikos vietinės pramonės pasiektų rezultatų įvertinimą. Būdama vienintele eksperimento dalyve tarp kitų respublikų analogiškų šakų, ji, TSRS valstybinio plano komiteto duomenimis, 1984 m. pagal gamybos augimo tempus užėmė 6 vietą, darbo

TSKP XXVII suvažiavimą pasitinkant

ENERGETIKOS PERSPEKTYVOS

Ekon. m. kand. P. RADŽIŪNAS

Energetika, arba, kaip priimta vadinti platesne prasme, kuro bei energetikos kompleksas, žmonijos civilizacijoje užima labai svarbią vietą. Energetika pagrįstai laikoma liaudies ūkio vystymo pagrindu, jo ekonomikos branduoliu. Nuo jos išvystymo lygio priklauso techninė pažanga, gamybos sparta, buities komfortas bei gyvenimo lygis.

Nuolat spartėjant gamybinių jėgų vystymosi tempams, smarkiai didėja ir energijos suvartojimas. Pvz., šio šimtmečio pradžioje pasaulyje buvo pagaminta 15 mlrd. kWh, o 1980 m. — jau 8321 mlrd. kWh. Prognozuojama, jog amžiaus pabaigoje elektros energijos gamyba padidės iki 30—35 trln. kWh per metus. Antai 1980—2000 m. numatoma pasaulyje sunaudoti 300 mlrd. t sutartinio kuro, o per visą žmonijos istoriją iki 1980 m. buvo sunaudota tik 210 mlrd. t.

Praktiškai iki mūsų amžiaus aštuntojo dešimtmečio spartus kuro bei energetikos komplekso vystymas nesusidurdavo su ypatingomis kliūtimis. Vis plačiau buvo vartojamos efektyvios kuro rūšys, dėl to kilo darbo našumas, intensyvėjo gamyba, didėjo jos efektyvumas. Organinio kuro išsekimo grėsmė ir ryšium su tuo kokių nors problemų atsiradimas atrodė labai tolimas ir beveik neįtikėtinas dalykas.

Pastaruoju metu situacija visiškai pasikeitė. Pirma, iš esmės baigiasi lengviausiai prieinami kuro telkiniai. Tai verčia jų ieškoti vis gilesniuose žemės kloduose, taip pat sunkiai prieinamuose rajonuose. Antra, sparčiai senka efektyviausios organinio kuro rūšys — nafta ir dujos. Trečia, organinio kuro naudojimas neleistinai teršia gamtą.

Pagal atliktus apskaičiavimus galima nustatyti, kada žmonija išsems kuro atsargas, dar neseniai vertintas vos ne begalinėmis. Remiantis daugelio šalių mokslininkų atliktais apskaičiavimais, jei ir toliau bus intensyviai naudojamas organinis kuras, anglių pakaks iki XXV amžiaus, naftos ir dujų — 30—50 metų. Šie terminai gali būti ne visiškai tikslūs, tačiau vien tai, kad jie egzistuoja, kelia rimtą žmonijos susirūpinimą. Kaip bebūtų, tačiau pesimistiškesnės ar optimistiškesnės prognozės, šiek tiek besiskirdamos laiko atžvilgiu, verčia daryti nedviprasmišką išvadą: organinio kuro atsargos ne begalinės ir jos neužilgo gali būti išsemtos.

Be to, energetinių išteklių gavyba, energijos gamyba, transportavimas ir naudojimas susiję su tam tikrais veiksniais, turinčiais neigiamų padariniu gamtai. Tai oro teršimas elektrinių, katilinių, technologinių krosnių bei transporto priemonių degimo produktais, vadinamasis vandens telkinių „šiluminis teršimas", derlingo dirvožemio sluoksnio prisotinimas įvairiais junginiais ir pan.

Kokia išeitis iš susidariusios padėties? Ryškėja dvi pagrindinės kuro bei energetikos komplekso perspektyvinio vystymo tendencijos. Pirma, mažės kuro bei energetikos komplekso sąnaudos. Antai 1975—1978 m. daugelis mokslininkų ir specialistų pirminių energetinių išteklių sąnaudas XX a. pabaigoje vertino 20—25 mlrd. t sutartinio kuro, o 1980 m. Vienuoliktajai pasaulinės energetikos konferencijai pateiktose įvairių šalių specialistų prognozėse jos svyravo nuo 14 iki 22 mlrd. t sutartinio kuro. Tačiau tai nereiškia, kad lėtės mūsų planetos pramonės vystymosi sparta. Pagrindiniai energetinių išteklių varto-

---

našumo — 7, liaudies vartojamų prekių gamybos — 9 vietą. Be to, ypač atkreipia dėmesį ta aplinkybė, kad Ukrainos, Latvijos, Azerbaidžano ir kai kurių kitų respublikų vietinė pramonė pasiekė spartesnius darbo našumo didėjimo tempus (be meno verslų ir suvenyrų gamybos), palyginus su prekinės produkcijos prieaugiu, esant daug mažesniam darbo užmokesčio ir darbo našumo augimo tempų santykiui negu mūsų respublikos vietinėje pramonėje.

Kalbant apie eksperimento įtaką šakos darbo kolektyvų socialinei bei ekonominei būklei, reikia pažymėti štai ką. Priemokų prie ITD pareigybinių algų taikymas ir darbininkų tarifinių atlygių pakėlimas padidino tiek suinteresuotumą, tiek ir atsakomybę už savo darbo rezultatus. Šitai, taip pat šakos partinių organizacijų politinio darbo suaktyvinimas tam tikru mastu skatino gamybinę iniciatyvą. Vietinės pramonės, kaip ir kitų šakų, darbininkų, ITD ir tarnautojų darbo aktyvumas pakankamai didelis, tačiau kol kas nėra išsamių įrodymų, kad jis smarkiai būtų padidėjęs naujomis sąlygomis. Tai gali patvirtinti duomenys apie išdirbio normų įvykdymą šakoje, racionalizatorių ir išradėjų judėjimo plėtojimą, nuolat veikiančių gamybinių pasitarimų ir kitų visuomeninių institutų vaidmens didėjimą gamybos valdyme. 1984 m., palyginus su 1983 m., jie pasikeitė labai nežymiai.

Apskritai, vertinant naujų ūkininkavimo principų įtaką gamybos rezultatams, reikia turėti galvoje, kad ekonominio eksperimento rėmuose pagrindiniai gamybinių santykių elementai nepatyrė esminių pakitimų. Dėl to nepakankamai pasikeitė ir darbo metodai, ir darbuotojų elgesio savo gamybinės veiklos procese psichologiniai motyvai. Būtent šie veiksniai, esant kitoms sąlygoms lygioms, mūsų nuomone, lemia ūkiskaitinių vienetų ūkinės veiklos rezultatus.

Šiais metais eksperimentas taikomas daug plačiau. Tad juo labiau reikalinga objektyvi jo vyksmo analizė ir visapusiškas jo rezultatų įprasminimas atsižvelgiant į visus veiksnius, lemiančius kiekybinį ir kokybinį gamybos rezultatą. Tokia analizė padės tobulinti ūkio mechanizmą, didinti jo efektyvumą.

jimo mažėjimo veiksniai bus griežtas jų taupymas, vis platesnis energiją tausojančių technologijų taikymas pramonėje.

Antra, ieškoma organinio kuro pakaitalų. Tai verčia daryti dar ir tai, kad organinis kuras yra labai vertinga žaliava chemijos pramonėje, kur jo naudojimas yra keleriopai efektyvesnis. Antai, 1000 kub. m dujų panaudojimas elektrinėje vietoj anglių duoda 1—7 rb ekonominį efektą, chemijos pramonėje — 45 rb, statybinių medžiagų pramonėje — 40 rb, mašinų gamyboje — 80 rb.

Susidariusios padėties aspektu panagrinėkime respublikos aprūpinimo energetiniu kuru perspektyvas. Šalies elektroenergetikoje jaučiami pozityvūs poslinkiai šioje srityje. Jau veikia dešimtys atominių elektrinių su vadinamaisiais lėtaisiais neutronais, iš jų ir Ignalinos AE. Belojarsko atominėje elektrinėje veikia stambiausias pasaulyje reaktorius su greitaisiais neutronais. Įsavinamas magnetinis hidrodinaminis generatorius; sėkmingai įvaldomos termobranduolinės reakcijos: I. Kurčiatovo atominės energetikos institute veikia didžiausias pasaulyje eksperimentinis įrenginys Tokamak.

Šilumos tiekimas — svarbi kuro bei energetikos komplekso dalis. Respublikoje apie 30% gaunamo kuro sunaudojama elektros energijos ir maždaug 50% — šilumos gamybai. Kadangi stambiausias kuro vartotojas yra šilumos tiekimas, nuo jo optimizavimo ir pirmiausia kuro parinkimo daug priklauso visos energetikos efektyvumas plačiąja prasme (ekonominis, ekologinis, socialinis ir pan.). Perspektyvoje šilumos energiją galėtų gaminti: akmens anglys; elektros energija jos mažiausio vartojimo laikotarpiu — naktį; atominiai šilumos šaltiniai (katilinės ir termofikacinės elektrinės); atsinaujinantys energijos šaltiniai.

Respublika paprastai anglis gaudavo iš Lvovo—Volynės, Donecko bei Silezijos (LLR) telkinių. Tačiau TSRS europinės dalies pigių anglių atsargos iš esmės išsemtos. Padidėjus Lenkijos Liaudies Respublikos poreikiams kurui, negalima perspektyvoje tikėtis gauti iš ten bent kiek didesnių kiekių.

Iki šiol Donecko baseino anglių atsargos tebėra didelės. Dabar jų ištirtas kiekis sudaro apie 60 mlrd. t sutartinio kuro. Tačiau kalbant apie anglis kaip energetinį kurą, turima galvoje jų kasimas tik atviru būdu. Tuo tarpu Donecko telkinyje du trečdaliai anglių yra daugiau kaip 1 km gylyje, o kitos — dar giliau. Todėl Donecko baseinas eksploatuojamas vien dėl koksuojančių anglių, be kurių kol kas neapsieinama metalurgijoje.

Kuznecko anglių klodai, tinkantys atviram kasimui, taip pat riboti. Taigi lieka Ekibastūzo anglių telkiniai, kuriuos nuo Lietuvos skiria 3,5 tūkst. km, dar toliau į rytus — Kansko — Ačinsko klodai, atitolę nuo respublikos per 5 tūkst. km. Šių anglių gavyba yra pigiausia šalyje, tačiau dėl mažo šilumingumo, didelių tolimo transportavimo kaštų, polinkio savaime užsidegti jų naudojimas mūsuose labai sudėtingas.

Antras ne mažiau svarbus aspektas, kodėl nepageidautina naudoti anglis kaip kurą, yra tas, kad jos daro daug didesnį poveikį aplinkai negu, pavyzdžiui, dujos. Anglys turi beveik visus Mendelejevo lentelės elementus, kurių kiekis svyruoja nuo 5 iki 500 g tonoje. Jų degimo procese kartu su įprastais sieros, azoto bei anglies junginiais susidaro įvairių metalų junginiai, kurie šimtus kartų viršija sieros junginių toksiškumą.

Respublikoje dominuoja nedidelės gyvenvietės. Šilumos šaltiniai — katilinės jose taip pat nėra stambios ir daugiausia išsidėsčiusios gyvenamuosiuose kvartaluose arba greta jų. Atsižvelgiant į anglių pristatymo į mūsų respubliką sunkumus, žalingą jų poveikį gamtai ir žmogui, Lietuvos TSR šilumos tiekimo perspektyvas sieti vien su anglimis būtų netikslinga.

Yra nuomonių, jog šilumos tiekimui galima plačiai naudoti elektros energiją jos mažiausio vartojimo metu — naktį. Kaip žinoma, energetikai turi nemažų sunkumų dėl netolygaus elektros energijos naudojimo grafiko. Tai paros apkrovimų svyravimai, kai naktį smarkiai sumažėja elektros energijos vartojimas, savaitiniai, kai poilsio dienomis pramonė praktiškai nedirba, sezoniniai. Nuostolingiausias ir techniškai sunkiai reguliuojamas yra paros apkrovų svyravimas. Mūsų respublikos energetinėje sistemoje naktį minimalios apkrovos sudaro mažiau kaip 50% dienos maksimalių apkrovų. Vadinasi, naktį reikia stabdyti energetinius įrengimus, o tai neigiamai atsiliepia jų ekonomiškumui, trumpėja agregatų tarpremontinis laikotarpis, mažėja jų patikimumas. Nustatyta, kad 150 MW galios energetinio bloko stabdymas nakčiai (8 valandoms) reikalauja papildomai 20 t sutartinio kuro, o 300 MW galios bloko apkrovimą sumažinus iki 40%, lyginamosios kuro sąnaudos elektros energijos (vienos kWh) gamybai padidėja 29 g (nuo 321 iki 350).

Didėjant vienetinei elektros energiją generuojančių įrengimų galiai, jų manevringumas nuolat mažėja. Antai Ignalinos atominės elektrinės įrengimai skirti dirbti tik baziniu režimu. Kai ji pasieks projektinį galingumą, net veikiant Kaišiadorių hidroakumuliacinei elektrinei, respublikos elektros energiją generuojančių įrengimų neišnaudota galia nakties metu sudarys 1—1,5 mln. kW.

Mūsų respublikoje pradėtas reguliuoti energetinės sistemos tolygus apkrovimas naudojant elektrodines katilines su akumuliaciniais įrengimais. Iki 1983 m. eksperimentinių elektrodinių katilinių galia sudarė 70 MW. 1982 m. respublikai buvo leista panaudoti nakties metu 200 MW galia, o 1983 m. papildomai buvo leista panaudoti dar 500 MW. Tačiau minėta galia gali būti panaudota tik žemės ūkio vartotojams bei kurortinėms istaigoms, esančioms gamtiniuose draustiniuose. 1984 m. buvo nustatyta, jog vartotojams už sunaudotą nakties metu (23—06 val.) elektros energiją leidžiama mokėti po 1 kp už kWh su sąlyga, jei jie turi šilumos akumuliatorius. Dabar visi 700 MW galingumai paskirstyti daugiausia žemės ūkio organizacijoms.

Taigi teoriškai šilumos tiekimui papildomai būtų galima panaudoti 700—800 MW galingumą. Kad šis skaičius nebūtų abstraktus, reikia pažymėti, kad vien karšto vandens gamybai respublikos gyventojams, kurie kol kas neturi jo savo butuose, reikėtų 1325 MW galingumo, o krosniniam šildymui pakeisti

elektrinių — 2565 MW. Matyt, paros, savaitinėms, sezoninėms elektros naudojimo apkrovoms išlyginti tikslinga nakties metu naudoti elektros energiją šilumai tiekti, tačiau „laisvi" jos galingumai dar nepakankami.

Nepaisant didelių laimėjimų atominės energetikos srityje, ją plėtojant dar yra nemaža svarbių neišspręstų problemų. Atominės elektrinės daug mažiau teršia orą, tačiau išmeta gerokai daugiau šilumos, palyginus su organinės kilmės kurą naudojančiomis elektrinėmis. Antai vidutiniai šaldančio vandens ir išmetamos šilumos kiekiai tūkstančiui megavatų instaliuotos galios atitinkamai sudaro: elektrinėje, naudojančioje organinį kurą, — 30 kub. m per sekundę (tai sudaro 1250 MW), atominėje elektrinėje — 50 kub. m (2000 MW). Be to, atominei energetikai reikalingi didžiuliai vienkartiniai kapitaliniai įdėjimai. Matyt, todėl daugelyje kapitalistinių šalių atominė energetika vystoma lėčiau negu buvo planuota. Pvz., 1974 m. buvo manoma, jog pasaulyje 2000 metais atominių elektrinių galia pasieks 2700—3200 mln. kW, 1977 m. šis skaičius buvo sumažintas iki 1300—1600, o 1980 m. buvo prognozuojama tik 900 mln. kW.

Dabar stambiuose šalies miestuose (Minske, Odesoje) pradėtos statyti atominės termofikacinės elektrinės ir atominės šilumos tiekimo stotys (Gorkyje, Voroneže). Matyt, tikslinga tokiu būdu aprūpinti šiluma ir mūsų respublikos didžiuosius miestus. Tačiau ar vertėtų tokį „kurą" numatyti rajonų centrams, rajoninio pavaldumo miestams, miesto tipo ir kaimo gyvenvietėms? Kažin ar ekonominiu ir ekologiniu požiūriu būtų tikslinga statyti atomines katilines Palangoje, Birštone, Zarasuose, Rusnėje ir pan.

Pastaruoju metu pasaulyje vis didesnis dėmesys skiriamas vadinamiesiems atsinaujinantiems energetiniams ištekliams. Kai kurių specialistų nuomone, 2025 metais atsinaujinančių energetinių išteklių indėlis į bendrą mūsų šalies kuro balansą sudarys iki 35—40%. Tokiais ištekliais, kurie galėtų jau artimoje perspektyvoje tapti nemaža paspirtimi organiniam kurui, Pabaltijo sąlygomis galima laikyti saulės, vėjo, žemės gelmių, Baltijos jūros bangų ir sąlygiškai buitinių atliekų utilizavimo energiją.

Kai kas tuos šaltinius vadina „nekainuojančiais", tačiau toli gražu taip nėra. Reikia pažymėti, kad naujų energijos šaltinių įsavinimas ir elektros bei šilumos gamyba jų pagrindu nėra paprastas procesas. Visi įrengimai, verčiantys atsinaujinančių šaltinių energiją į elektrą ir šilumą, kol kas nedidelio galingumo, metalui imlūs, brangūs, techniškai sudėtingi ir nelabai tobuli. Iš jų gaunama energija daugeliu atvejų gerokai brangesnė už pagamintą elektrą ir šilumą įprastu būdu — organiniu kuru. Tačiau ilgainiui, nuolat mažėjant organinio kuro, ypač naftos ir dujų, atsargoms ir jam neišvengiamai brangstant, atsinaujinantys energetiniai ištekliai kuro energetiniame balanse turėtų užimti tvirtas pozicijas.

Taigi tenka konstatuoti, jog perspektyviniam laikotarpiui šilumos tiekimo reikmėms tenkinti optimalaus kuro klausimas nėra išspręstas. Matyt, šiuos poreikius ateityje tenkinsime, sutelkdami įvairius energijos šaltinius, tarp kurių nemažą reikšmę turės ir atsinaujinantys energetiniai ištekliai.

Diegiant naujus ūkininkavimo metodus

TOBULINKIME ŪKININKAVIMĄ IR BANKO SANTYKIUS SU ŪKINIAIS ORGANAIS

Ekon. m. dr. S. UOSIS

Gyvenimas, jo dinamiškumas diktuoja būtinumą įgyvendinti permainas ir pertvarkymus, pasiekti naują kokybišką visuomenės būklę plačiausia žodžio prasme... Tai — visuomeninių santykių ir pirmiausia ekonominių santykių tobulinimas.

Iš TSKP CK Generalinio Sekretoriaus M. Gorbačiovo pranešimo TSKP CK 1985 m. balandžio plenume

TSKP Centro Komitete įvykusiame susitikime su pramonės susivienijimų ir įmonių, kolūkių ir tarybinių ūkių, gamybinių brigadų vadovais, specialistais ir mokslininkais draugas M. Gorbačiovas pažymėjo, kad neretai įmonė, gaminanti pasenusią, žemo techninio lygio produkciją, paklausos neturinčias liaudies vartojamas prekes, gyvuoja normaliai ir kartais net klesti. O mūsų ūkio mechanizmas neužkerta kelio tokiems reiškiniams. Tokią padėtį reikia ištaisyti, ir kuo greičiau.

Spaudoje, literatūroje ir iš įvairių tribūnų neretai priekaištaujama ūkiniams vadovams už tai, kad jiems trūksta ūkiškumo, šeimininkiškos pažiūros į darbą. Bet dažnai tokie faktai konstatuojami teisiniu aspektu, neatskleidžiant jų ekonominių priežasčių.

Mūsuose įsigalėjo nuomonė, kad ūkininkavimo trūkumai susiję su nepakankamu darbuotojų žinių lygiu, jų moralinėmis savybėmis. Todėl tokius ūkininkavimo trūkumus, nešeimininkiškumą stengiamasi šalinti įvairių direktyvų, mokymų, patikrinimų pagalba. Todėl šiandien vėl aktualu prisiminti V. Lenino žodžius tuo klausimu: „...toks liūdnas dalykas yra tie dekretai, kurie pasirašomi, o paskui mūsų pačių užmirštami ir mūsų pačių nevykdomi"[1]. Suprantama, kad nutarimai paprastai turi komandinį-agitacinį krūvį, todėl jų vykdymui organizuoti ir kontroliuoti naudojamos organizacinės priemonės (turinčios spaudimo pobūdį). Ir taip atsiveria neribotas poreikis tokioms priemonėms bei organams, jas organizuojantiems ir vykdantiems.

TSKP XXV suvažiavimas pareikalavo padidinti vartotojų poveikį gamybai, bet tas poveikis kol kas nedidėja, nes tam trukdo tarpininkas — ūkinė veikla betarpiškai plano rodikliui ir fondavimas. O tai reiškia, kad ūkinis organas ne ūkininkauja, o vykdo jam nustatytus plano rodiklius. Todėl jis suinteresuotas tik įvykdyti rodiklius, ir už tai atsako.

Ūkinių organų ūkininkavimo, komercinio darbo pakeitimas ūkiskaitine veikla, t. y. plano rodiklių vykdymu, duoda ir atitinkamą rezultatą — nepakankamą visuomeninės gamybos efektyvu-

Spausdinamas diskusine tvarka.

[1] L e n i n a s V. Kalba Tarybų VIII suvažiavimo delegatų posėdyje 1920 m. gruodžio 30 d. — Raštai, t. 32, p. 4.

mą, kurį visą laiką raginame didinti, bet norimų bei galimų rezultatų vis nepasiekiame. Taip pat reikalaujama didinti banko, kredito mechanizmo poveikį visuomeninės gamybos ir ūkinių organų veiklos efektyvumui. Bet čia vėl tie patys rezultatai.

Dabartinis finansų ir kredito įrankis taip pat dar nėra galingas ir juo labiau autonomiškas. Tai priedas prie plano ir jam tarnauja. Į ką orientuoja planas, tą padeda vykdyti finansai ir kreditas. Antai 1983—1984 m. daugelis šalies kolūkių ir tarybinių ūkių savo ūkinę veiklą užbaigė su nuostoliais, dėl to padidėjo ūkių įsiskolinimas Valstybiniam bankui. Vykdant TSKP CK 1982 m. gegužės plenumo nutarimą, mažai rentabiliems kolūkiams ir tarybiniams ūkiams iš sąjunginio biudžeto lėšų šalyje buvo nurašyta skola bankui už 9,7 mlrd. rb, o 11,1 mlrd. rb sumai — nukeltas grąžinimo terminas. Vadinasi, finansai ir kreditas gali būti naudojami kaip priemonė, priverčianti gerinti darbą, gerai dirbti, ir, priešingai, sudaryti sąlygas dirbti ne taip, kaip norisi, gerai. Autoriaus nuomone, kredito efektyvumo negalima didinti atskirai nuo ūkinių organų veiklos efektyvumo. Vadinasi, viskas remiasi vieningais principais, ir tik juos keičiant galima pakeisti ir ūkininkavimo, ir kredito mechanizmo efektyvumą. Kokius naudojame ūkininkavimo principus, tokius turime naudoti ir kreditavimo mechanizmo principus.

Ne veltui liaudyje sakoma, kad už ką moka, tą ir šoka. Jeigu darbą vertiname ir premijuojame ne už patį rezultatą, o už plano rodiklio įvykdymo procentą, tai ūkiniai organai ir daro tą rodiklį, bet ne visada reikalingu būdu. Todėl toks darbo vertinimas bei skatinimas ir sukuria nei vartotojui, nei visuomenei nereikalingą plano rodiklio vykdytojo interesą (prirašinėjimus ataskaitose, tendencingą planavimą ir planų koregavimą, apyvartos grandiškumo didinimą, rezervų nuslėpimą ir t. t.). Visa tai vyksta vietose. Todėl taip sukuriami nereikalingi vietinių ir asmeninių interesų priešingumai bendravalstybiniams, visuomeniniams interesams, prieštaravimai tarp gamintojų, pardavėjų, tiekėjų — iš vienos pusės, ir pirkėjų — iš kitos.

Visų tų priešingumų, nesuderinimų priežastis yra ta, kad ūkininkauja tik pati valstybė, o ne jos ūkiniai organai. Mūsų šalyje ūkininkavimo valstybinį monopolį valstybė įgyvendina atitinkamomis priemonėmis — fondavimu, limitavimu, operaciniu-organizaciniu valdymu. Tai reiškia, kad valstybės ūkiniai organai — juridiniai asmenys dirba normuoto aprūpinimo sąlygomis. Bet prie tų fondų ir limitų taip pripratome, kad juos pradėjome vertinti net kaip socializmo atributą.

Socialistinių šalių patirtis rodo, kad socializmo sąlygomis, esant valstybinei gamybos priemonių nuosavybės formai, ūkininkavimo valstybinį monopolį galima realizuoti ir ekonominiu metodu bei jam savybingų svertų pagalba, t. y. perduodant ūkininkavimo teisę ir ūkiniams organams, kitaip sakant, priverčiant juos būti ūkininkais. Tai reiškia, kad ūkinis organas gali ir turi būti pastatomas į griežtas mainų santykių sąlygas, pašalinant bet kokį ekonominį pliuralizmą, alternatyvines ūkinio veikimo elgesio pasirinkimo galimybes. Tik tokiomis sąlygomis atpuls bet koks interesas ir galimybė ne mainų pagrindu „pagražinti" savo veiklos rezultatus, „užsidirbti" neuždirbtą premiją. Lėšas reiks užsidirbti, o ne išprašyti ir pan.

Vertinant įmonių darbą pagal mėnesio, ketvirčio, metų, penkmečio plano rodiklį, sunku ne tik pasiekti ritmingą darbą, bet dar sunkiau — pajungti gamybą pirkėjų paklausai tenkinti. Juk didesnę dalį plano galima įvykdyti mėnesio trečiojoje dekadoje, o ketvirčio — paskutinį mėnesį. Planui ir planuotojams tai nesvarbu, o vartotojui — tai ne tas pats.

Dabartinė ūkininkavimo sistemos organizacija pagrįsta savotišku socialistinio ūkinio organo, kaip visuomeninio darbo pasidalijimo grandies, „nuūkinimu" (tai logiška nacionalizacijos tąsa, arba socialistinės nuosavybės kaip naudojimo formos nacionalizavimas). Šitam pasitarnavo ir tam tikros teorinės pažiūros nuosavybės klausimu.

Dabartiniai ekonomikos ir jos valdymo mechanizmo trūkumai paskatino ekonomistus tas pažiūras patikslinti. Bulgarijos ekonomistai siūlo įmonę traktuoti kaip ūkininką, o valstybę — kaip savininką[2]. Tokią nuomonę palaiko ir kai kurie tarybiniai ekonomistai[3].

TSKP XXV suvažiavimas pareikalavo: „...vartotojui — tai liečia tiek žaliavas ir medžiagas, tiek mašinas ir įrengimus ar liaudies vartojamas prekes — reikia suteikti platesnes galimybes daryti poveikį gamybai. Šiuo atveju daugelį ūkio mechanizmo grandžių reikia iš pagrindų pagerinti".

Kaip padidinti vartotojų poveikį gamybai? Ekonomiškai ir logiškai mąstant, atsakymą rasti nesudėtinga. Užtenka tik prisiminti, kaip buvo didinamas planuotojų ir plano rodiklių vaidmuo. Pagal plano rodiklio įvykdymo lygį ir buvo pradėta vertinti ir premijuoti darbą, t. y. ūkinę veiklą ėmė vertinti tie, kurie nustato plano rodiklį. Analogiškai tektų pasielgti, jeigu iš tikrųjų, o ne kalbomis norime padidinti vartotojų (tiksliau — pirkėjų) poveikį gamybai. Jeigu ne vartotojas nulemia „būti ar nebūti" gamintojui, gamybos vadovui, tai pastarasis neturi ekonominio būtinumo ir skaitytis su vartotoju. Todėl skaitomasi su planuotoju, kai formuojamas planas ir kai reikia jį „pakoreguoti" nevykdant patvirtinto plano. Todėl šalia to, kad, sakykime, prekybos organų darbą vertina patys pirkėjai, dar jį vertina ir valstybės valdymo organai. Tačiau tas vertinimas ne tik skirtingas, bet ir prieštaringas, nes vykdomas iš skirtingų pozicijų ir skirtingų kriterijų pagrindu. Pirmieji (pirkėjai) vertinimo kriterijumi ima paklausos patenkinimą, aptarnavimo lygį, o antrieji — valdymo administracijos organai — savo nustatytą plano rodiklį. Kad tarp tų kriterijų nėra tapatybės, gali suprasti net ne ekonomistas.

Matyt, norint padidinti pirkėjų (gyventojų ir įmonių bei organizacijų) poveikį gamybai, tikslinga gamintojų darbą vertinti pagal įsipareigojimų pirkėjams įvykdymą ir jų paklausos patenkinimą. Kai dėl banko santykių su ūkiniais organais (trumpalaikio kreditavimo srityje), tai čia išradimai nereikalingi. Šioje srityje socialistinės šalys yra sukaupusios patirtį, belieka ja pasinaudoti ir gal dar patobulinti. Bankas gali remtis ūkinių organų kreditingumu, o ne plano įvykdymo procentu.

Akademiko N. Fedorenkos duomenimis, Valstybinis plano komitetas dabar planuoja maždaug 4 tūkst. stambių produkcijos gamybos natūra pozicijų. Ministerijos planuoja 40—50 tūkst. pozicijų. Valstybinis materialinio techninio tiekimo komitetas išduoda paskyras fondams maždaug pagal 1 milijoną pozicijų[4].

Žinoma, toks darbo mastas nedaro planavimo tobulesnio, o darbo — operatyvesnio. Toks valstybės santykių su ūkiniais organais organizavimas primena normuoto aprūpinimo sistemą ir karinio komunizmo santykių principus. Tų liekanų yra ir finansinių santykių srityje. Turime galvoje pelno laisvojo likučio išėmimą. Šis finansinis svertas prilygsta karinio komunizmo laikotarpiu valstiečiams taikytam maisto produktų likučių nusavinimui. Todėl jis šiandien negali būti skatinimo priemone ūkininkavimo ir gamybos efektyvumui didinti.

Dabartinėmis sąlygomis N. Fedorenka daro pagrįstą išvadą: visi sutinka su tuo, kad reikia didinti įmonių teises, ir tada bus galima realiai padidinti jų materialinę atsakomybę. Bet jeigu teisių padidinimas nepakeis gamybos ir tiekimo planų formavimo pagrindų, mažai kas realiai pagerės[5].

Kur išeitis iš esamos padėties? Matyt, pirmiausia tai ūkiskaitos pertvarkymas į komercinę veiklą. Toks kelias pasiteisino šalinant karinio komunizmo santykių pasekmes, todėl jis neturėtų apvilti ir šiandien, likviduojant tų pačių santykių liekanas, jų pasekmes.

Reikalavimas ta kryptimi jau suformuluotas. TSKP CK ir TSRS Ministrų Tarybos 1982 m. sausio 14 d. nutarime „Dėl priemonių prekybai plėtoti ir prekybiniam gyventojų aptarnavimui gerinti vienuoliktajame penkmetyje" sąjunginių respublikų Ministrų Tarybos, TSRS prekybos ministerija ir Vartotojų kooperatyvų Centro sąjunga įpareigotos įgyvendinti priemones, kurių tikslas — kelti didmeninės prekybos organizacijų ir įmonių komercinės veiklos lygį.

Vadinasi, belieka paruošti teorinę koncepciją apie komercinį darbą ir ją įdiegti visų ūkinių organų veikloje, o ne tik didmeninėje prekyboje.

Negalima sakyti, kad neieškoma būdų ūkio valdymo mechanizmui tobulinti. Tuo tikslu nuolat vykdomos reformos, atliekami eksperimentai. Tačiau visa tai duoda trumpalaikį efektą, kartais net ne efektą, o jo regimybę.

Taip yra todėl, kad nėra gilios ekonominės diagnozės; dėl to terapinės priemonės yra paviršutiniškos — agitacinės, organizacinės, kuriomis veikiame į subjektų sąžinę, o ne ekonominės priežastis, sukeliančias objektyvų subjektų poelgį. Tiesa, iš išorės atrodo, kad stengiamasi ekonominių svertų pagalba veikti ir į subjektų interesus, t. y. vieni planiniai rodikliai keičiami kitais, o po kiek laiko ir šie — dar kitais.

---

[2] Проблемы мира и социализма. — 1983, № 12, с. 60—66.
[3] Ясин Е. Г. Общественная собственность, экономические стимулы и хозрасчет.— ЭКО, 1984, № 12, с. 90.

[4] Планирование и управление: какими им быть? — ЭКО, 1984, № 12, с. 7.
[5] Ten pat, p. 4.

Autoriaus nuomone, reikia padaryti galą plano fetišizavimui — darbą vertinti bei darbuotojus premijuoti tiesiogiai už patį darbą, o ne plano ar normų įvykdymo procentą.

Banko kreditinių santykių su ūkiniais organais principai buvo sukurti ir pritaikyti ūkininkavimo principams dar 1929—1932 m. ūkinės reformos metu.

Kol nepo pradžioje ūkiniai organai dirbo komerciniais pagrindais, tol ir bankas savo ryšius su jais organizavo tais pačiais principais. Industrializacijos ir žemės ūkio kolektyvizacijos laikotarpiu pertvarkant gamybos struktūrą, užtikrinant spartų pirmenybinį sunkiosios pramonės vystymą, reikėjo komercinio darbo pagrindu organizuotą ūkiskaitą pakeisti į direktyvinio planavimo pagrindu organizuotą ūkiskaitą, arba prekybą pakeisti tiekimu, fondavimu ir žengti žingsnį į natūrinio ūkio sistemą. Iš čia ir ūkinių organų tikslas — įvykdyti iš viršaus patvirtintus planus, o banko — kreditu papildyti jų planams įvykdyti reikalingas lėšas, padėti juos įvykdyti. Taigi ūkininkavimas, gamybos ir ūkinės veiklos efektyvumo klausimas išėjo iš ūkinio organo bei banko veiklos sferos ir perėjo planavimo organui, kuris ekonomiškai nesusijęs nei su materialiniu suinteresuotumu ta ūkine veikla, nei su materialine atsakomybe. Tas pats pasakytina ir apie įmonių bei organizacijų aukštesniuosius valdymo organus.

Taip formavosi ir vystėsi banko santykiai su ūkiniais organais diferenciavimo principu. Tačiau bankas savo santykius su ūkiniais organais diferencijuoja, atsižvelgdamas vėlgi į plano įvykdymo procentą. Tų įmonių ir organizacijų darbą, kurios įvykdo joms patvirtintus planus, tiek jų valdymo organai, tiek ir bankas vertina teigiamai bei laiko gerai dirbančiomis, o jų neįvykdančias — blogai dirbančiomis.

Minėti pakeitimai ūkininkavimo sistemoje, ūkiskaitos pertvarkymas, taip pat banko santykių su ūkiniais organais principų pakeitimai buvo padaryti tam, kad visas ūkio mechanizmas būtų pritaikytas visuomeninės gamybos struktūros pertvarkymui. Vadinasi, buvo pradėti taikyti ūkininkavimo, banko veiklos bei kredito mechanizmo principai, įgalinantys ūkininkauti disproporcijos sąlygomis, plėtoti gamybą nepriklausomai nuo vartotojų poreikių, pasiūlos ir paklausos subalansuotumo.

Po to, kai TSKP XXV suvažiavimas nurodė, jog būtina didinti vartotojų poveikį gamybai, matyt, padėtis keičiasi. Jeigu anksčiau vartotojas turėjo vartoti tai, ką gamintojas gamino, jis buvo pajungtas gamybai, buvo gamybos diktatūra, tai šiandien reikalai krypsta kiton pusėn — atėjo laikas pasukti gamybą veidu į pirkėją, gaminti tą ir tiek, ko ir kiek reikalauja vartotojas. Be šito sunku sustiprinti pinigų cirkuliaciją, padidinti materialinį suinteresuotumą ir atsakomybę.

Sprendžiant šitą būtiną ir sudėtingą uždavinį, reikia nauju matu (aspektu) — pirkėjo, o ne planuotojo — matuoti ūkinių organų darbą, pakeisti jų ūkininkavimo principus, o kartu ir banko santykių su tais organais organizavimo principus.

TSKP CK 1983 m. birželio plenume buvo pažymėta, kad mes dar iki šiol reikiamai neištyrėme visuomenės, kurioje gyvename ir dirbame, ne visiškai atskleidėme jai būdingus dėsningumus, ypač ekonominius. Todėl kartais esame priversti veikti empiriškai, labai neracionaliai — bandydami ir klysdami. Tai pasakytina ir apie ekonomikos valdymo mechanizmo pažinimą.

Šiandien dar nepakankamai ekonomistai įsivaizduoja, kokie santykiai būdingi išvystytam socializmui. Dėl to neretai ginčijamasi, galima sakyti beprasmiškai, „dėl skonio". Vieni išvystytą socializmą įsivaizduoja kaip santykius, organizuotus skirstymo būdu, kiti socialistinį paskirstymo pagal darbo kiekį ir kokybę principą įsivaizduoja ekonominių, ekvivalentinių mainų pagrindu.

Dabartiniame etape ūkio valdymo mechanizmo neveiksmingumą, nepakankamą materialinį suinteresuotumą ir atsakomybę nulemia tai, kad netobulai, nepakankamai panaudojami mainų santykiai, vertės dėsnis. Ypač svarbu, kaip buvo pažymėta TSKP CK 1985 m. balandžio plenume, kad vietose būtų visiškai atsakoma už visų jų kompetencijoje esančių klausimų sprendimą, greičiau atsikratyta išlaikytinių nuotaikų.

Jeigu gamybiniai santykiai, ekonominiai ryšiai visose reprodukcijos stadijose toliau bus tobulinami mainų pagrindu, tai teks ta kryptimi keisti ir ūkininkavimo, ir banko santykių su ūkiniais organais principus.

MATERIALINIO TECHNINIO APRŪPINIMO GERINIMAS — SVARBI TECHNINĖS PAŽANGOS SPARTINIMO SĄLYGA

Ekon. m. kand. A. PAŠKEVIČIUS

Remiantis statistinių ataskaitų duomenimis, panaudojus ekspertinius bei matematinės statistikos metodus, buvo atlikta techninės pažangos spartinimo organizacinių ir ekonominių sąlygų respublikos statybinių medžiagų pramonėje analizė. Jos metu atlikta ir šios šakos įmonių techninių vadovų anketinė apklausa. Atsakant į vieną iš anketos klausimų, reikėjo įvertinti devynias anketoje pateiktas organizacines ekonomines techninės pažangos sąlygas pagal jų svarbą spartinant gamybos techninę raidą bei didinant jos efektyvumą. Įvertinimo metu reikėjo nurodyti, kokią vietą, respondento nuomone, užima kiekviena iš nurodytų sąlygų, t. y. svarbiausiąją pažymėti „1", kitą pagal svarbą „2" ir t. t. Apibendrinti rezultatai pateikiami lentelėje.

Organizacinės ekonominės techninės pažangos spartinimo sąlygos	Vidutinė įvertinimo reikšmė	Vieta pagal jos svarbą
Techninės raidos planavimas	4,466	3
Gamybos ir darbo organizavimas įmonėje bei ceche	5,914	8
Aprūpinimas materialiniais techniniais ištekliais	2,466	1
Finansavimas	4,655	4
Kainodara	8,517	9
Ekonominis skatinimas	4,672	5
Darbo organizavimas naujos technikos įdiegimo ir įvaidymo procese	5,534	7
Vadovų kadrai	3,983	2
Darbininkų kadrai	4,759	6

Kaip matome iš lentelėje pateiktų duomenų, pirmosios trys vietos atiteko atitinkamai: materialiniam techniniam aprūpinimui (vidutinė įvertinimo reikšmė — 2,466); vadovų kadrams (3,983) bei techninės raidos planavimui (4,466). Tarp svarbesnių techninės pažangos spartinimo sąlygų taip pat atsidūrė finansavimas, ekonominis skatinimas bei darbininkų kadrai.

Materialinio techninio aprūpinimo sistema yra neatskiriama socialistinės išplėstinės reprodukcijos dalis; atsižvelgiant į jo ypatingą vaidmenį, materialinis techninis aprūpinimas išskiriamas kaip savarankiška liaudies ūkio šaka. Pagrindinis materialinio techninio aprūpinimo sistemos funkcionavimo tikslas — nenutrūkstamas, savalaikis, ritmingas, kompleksiškas ir efektyvus liaudies ūkio poreikių materialiniams techniniams ištekliams tenkinimas.

Pradinis materialinio techninio aprūpinimo sistemos veiklos momentas — išteklių poreikių nustatymas. Šakos mastu tai įgyvendinama sudarant materialinio techninio tiekimo planą. Šio plano sudarymo metodikos analizė respublikos statybinių medžiagų pramonėje parodė, kad materialinio techninio aprūpinimo ir techninės pažangos planai labai silpnai susieti. Šių planų tarpusavio sąryšio trūkumai pasireiškia dvejopai.

Paprastai paraiškas materialiniams ištekliams įmonės pateikia pirmajame priešplaninių metų ketvirtyje. Tuo tarpu naujos technikos įsavinimo priemonių plano projektas galutinai sudaromas tik trečiajame ketvirtyje. Taigi techninės pažangos poreikiai materialiniams techniniams ištekliams nustatomi anksčiau negu sudaromas pats mokslo ir technikos vystymo priemonių planas. Dėl to neretai tenka atsisakyti planuotų, tačiau nereikalingų gaminių ir įrengimų, nes juos įsigijus susidaro viršnormatyvinės materialinių išteklių atsargos. Antra vertus, tenka pateikti papildomas paraiškas neplanuotoms medžiagoms, kurių poreikio laiku nepatenkinus smarkiai užsitęsia naujos technikos įdiegimas. Tiesa, ši planų atotrūkio problema neliečia penkmečio techninės pažangos plano priemonių, nes jų realizavimui reikalingų materialinių išteklių poreikiai žinomi anksčiau negu pradedamas formuoti metinis materialinio techninio aprūpinimo planas. Tačiau respublikos statybinių medžiagų pramonėje penkmečio plano priemonių lyginamasis svoris bendrame mokslo ir technikos vystymo priemonių skaičiuje nėra didelis. Pavyzdžiui, 1982 m. mokslo ir technikos vystymo plane pereinančių iš penkmečio plano užduočių lyginamasis svoris sudarė: pagal priemonių skaičių — 4,5%; pagal sąlygiškai atpalaiduojamų darbuotojų skaičių — 37,5%; pagal papildomai gautą pelną — 19,5 ir pagal metinį ekonominį efektą — 9,5%. Todėl gerinant šakoje techninės pažangos materialinį techninį aprūpinimą, būtų tikslinga padidinti stambių, kompleksinių penkmečio mokslo ir technikos vystymo plano priemonių lyginamąjį svorį.

Gamybos proceso dinamiškumas, sparti gaminamos produkcijos rūšių, tipų ir pavyzdžių kaita, būtinumas likviduoti gamyboje atsirandančias disproporcijas, kitos aplinkybės rodo, kad kai kurių gamybos techninių patobulinimų neįmanoma iš anksto numatyti. Todėl bendrame techninės pažangos priemonių skaičiuje neišvengiamai bus ir tokių, kurių turinys galutinai bus apibrėžtas tik priešplaniniais arba net planiniais metais. Norint pagerinti šių techninės pažangos priemonių aprūpinimo ištekliais planavimą, t. y. radikaliai, iš esmės išspręsti mokslo ir technikos vystymo bei materialinio techninio aprūpinimo planų sąryšio problemą, reikėtų atitinkamai pakeisti liaudies ūkio planavimo metodiką. Dabar valstybinių ekonominio ir socialinio vystymo planų sudarymo tvarka numato, kad produkcijos gamybos dydžiai nustatomi, remiantis liaudies ūkio poreikiais[1]. Praktiškai tai reiškia, kad pirmiausia turi būti sudaromas materialinio techninio aprūpinimo planas, po to, juo remiantis, visi kiti liaudies ūkio plano skyriai.

Kita aplinkybė, sąlygojanti silpną techninės pažangos plano sąryšį su materialinio techninio aprūpinimo planu, yra jų rodiklių nesuderintumas. Pirma, mokslo ir technikos vystymo plane nėra rodiklio, kuris apibūdintų tokią svarbią sritį, kaip apsirūpinimas materialiniais techniniais ištekliais; antra, mokslo ir technikos vystymo plano priemonės nėra išskiriamos materialinio techninio aprūpinimo plane. Pastarajame techninės pažangos poreikiai įtraukiami į bendrą remonto bei eksploatacinėms reikmėms skiriamų išteklių sumą. Tokia techninės pažangos aprūpinimo materialiniais techniniais ištekliais planavimo praktika susiformavo tada, kai vyravo ekstensyvaus ekonomikos vystymo kryptis. Per pastaruosius du dešimtmečius padėtis iš esmės pasikeitė. Matyt, pribrendo laikas visoje materialinio techninio aprūpinimo sistemoje išskirti techninės pažangos poreikius, panaudojant specialius rodiklius. Šie rodikliai turėtų pakankamai tiksliai apibūdinti techninės pažangos aprūpinimą materialiniais techniniais ištekliais, taip pat organiškai įsijungti tiek į mokslo ir technikos vystymo, tiek į materialinio techninio aprūpinimo planą.

Įmonės, planuodamos techninės pažangos aprūpinimą materialiniais techniniais ištekliais, turėtų paraiškose nurodyti ne tik kiekvieno ištekliο pavadinimą, valstybinį standartą, rūšį, matavimo vienetą, kiekį, bet ir vertę. Tai leistų pakankamai tiksliai apibūdinti gamybos techninio vystymo aprūpinimo medžiagomis, įrengimais ir t. t. procesą. Be to, šiuos vertinius rodiklius palyginti lengvai būtų galima įtraukti tiek į materialinio aprūpinimo, tiek į mokslo bei technikos vystymo planų sistemas; pakaktų planinės formos skiltyje „Įdiegimo išlaidos" išskirti „iš to skaičiaus išlaidos materialiniams techniniams ištekliams". Įtraukiant šį rodiklį į materialinio techninio aprūpinimo sistemą reikėtų planinės formos Nr. 39 skiltyse, apibūdinančiose išteklių panaudojimo kryptis, išskirti ir tokią, kaip „mokslo ir technikos priemonių įgyvendinimas". Šių priemonių praktinis realizavimas nesudėtingas, tačiau jis įgalintų glaudžiau susieti techninės pažangos ir materialinio techninio aprūpinimo planus jų rodiklių sistemos požiūriu ir tokiu būdu pagerintų gamybos techninio vystymo aprūpinimą ištekliais.

Techninės pažangos poreikių išskyrimas materialinio techninio aprūpinimo plane yra labai svarbus dar ir tuo požiūriu, kad jis sudaro prielaidas valdyti techninės pažangos aprūpinimą kaip savarankišką objektą. Tik nuosekliai atspindint plane bei atitinkamose statistinėse ataskaitose materialinį techninį gamybos techninio vystymo aprūpinimą įmanoma analizuoti bei kontroliuoti šį procesą. Techninės pažangos aprūpinimo išskyrimas materialinio techninio aprūpinimo plane sudaro realų pagrindą sukurti prioritetinę šių poreikių patenkinimo sistemą.

Praktika rodo, kad ir planuose numatyti materialiniai techniniai ištekliai ne visada laiku ir kompleksiškai patiekiami vartotojams. Materialinio techninio aprūpinimo planų neįvykdymas iš esmės atsiliepia naujos technikos įdiegimo užduočių mastui, terminams bei efektyvumui. Vieno dviejų mazgų arba sunkiau pakeičiamų medžiagų stoka visiškai pakankama, kad planuota naujos technikos įdiegimo priemonė nebūtų laiku įgyvendinta. Antai Rokų keramikos gamykloje drenažo vamzdžių pakrovimo į džiovinimo vagonėlius automato įdiegimas labai užtruko laiku negavus reduktoriaus. Dviejų modernizuotų krovimo automatų gamyba Daugėlių statybinių medžiagų susivienijimui smarkiai komplikavosi laiku negavus reikiamo tipo grandinės; automato vertė sudarė apie 50 tūkst. rb, o grandinės — mažiau kaip 100 rb.

Norint nustatyti, kokią įtaką techninės pažangos tempams bei efektyvumui turi materialinio techninio aprūpinimo planų neįvykdymas, buvo atlikta respublikos statybinių medžiagų pramonės įmonių darbuotojų, tiesiogiai dalyvaujančių diegiant naują techniką, apklausa. Tyrimai parodė, kad laiku ir kompleksiškai aprūpinus techninės pažangos priemones plane numatytomis medžiagomis, įrengimais ir t. t., esant nekintamoms kitoms sąlygoms, būtų galima vidutiniškai šakoje išplėsti naujos technikos įdiegimo mastą 46,4%, įdiegimo terminai sutrumpėtų 45,7%, o priemonių efektyvumas padidėtų 37,1%.

Plačiai šiuo metu taikomo eksperimento patirtis rodo, kad įmonių gamybinės veiklos vertinimas, remiantis įsipareigojimų vartotojams įvykdymo lygiu, yra efektyvi priemonė gerinant materialinio techninio aprūpinimo sistemos darbą. Tačiau reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad eksperimento sąlygos numato, jog įsipareigojimai pagal sutartis gali būti neįvykdomi 1—2%, išimties tvarka — 3%. Tuo tarpu, kaip rodo atlikta analizė[2], šiuo metu beveik pusei eksperimento sąlygomis dirbančių įmonių taikoma minėta išimtis, t. y. leistina sutarčių neįvykdymo riba nustatyta 3% lygio. Liaudies ūkio mastu šie neįvykdyti tiekimai sudaro apie 15 mlrd. rb; todėl tikslinga šios išimties taikymą apriboti. Šakos, tiesiogiai susijusios su techninės pažangos vystymu liaudies ūkyje, turėtų visiškai įvykdyti sutartinius įsipareigojimus.

Šiuo metu, esant labai išvystytai mūsų šalyje gamybinių bei ūkinių ryšių sistemai, pasitaikantys gamybinių įsipareigojimų neįvykdymo atvejai smarkiai sutrikdo ištisos įmonių ir susivienijimų grandinės funkcionavimą. Dėl to neretai jau aprūpinimo plano formavimo stadijoje dalis gaminių, įrengimų ir kt., nurodytų įmonių paraiškose, nėra įtraukiami į šakos suvestinį planą, nes laikoma, kad jų gavimas yra praktiškai nerealus. Respublikos statybinių medžiagų pramonės techninių vadovų anketinė apklausa parodė, kad jeigu įmonės jų finansinių galimybių ribose būtų aprūpinamos bet kuriais pageidaujamais įrengimais, medžiagomis bei žaliavomis, būtų galima įdiegiamos naujos technikos efektyvumą šakoje padidinti vidutiniškai 65,5%.

Pastaraisiais metais materialinio techninio aprūpinimo darbo organizavimas sparčiai tobulinamas, diegiamos naujos pažangios materialinio techninio aprūpinimo formos. Viena šių formų yra tiesioginiai ilgalaikiai ūkiniai ryšiai. Šiai materialinio techninio aprūpinimo formai būdinga tai, kad produkcija patenka tiesiogiai iš įmonės gamintojos įmonei vartotojai, o visi atsirandą ginčytini klausimai sprendžiami remiantis sudaryta ūkine sutartimi. Kita itin pažangi materialinio techninio aprūpinimo forma yra garantuotas kompleksinis tiekimas. Čia aprūpinimo bei realizavimo organai sutarties pagrindu įsipareigoja, sutrikus kurių nors materialinių išteklių tiekimui, padengti atsirandančius poreikius. Tuo tarpu įmonės vartotojos pagal sutartį perleidžia aprūpinimo organizacijoms dalį savo gamybinių atsargų. Dar viena nauja ma-

[1] Методические указания к разработке государственных планов экономического и социального развития СССР.— М., 1980, с. 138.

[2] Улыбин К. А. Дефицит и взаимодействия партнеров. — ЭКО, 1984, № 12, с. 28.

BALDŲ PAKLAUSOS TENKINIMO PROBLEMOS

Ekon. m. kand. M. STREMAUSKAS

Puoselėdami ilgametes našaus, ritmingo darbo tradicijas, respublikos baldininkai sėkmingai vykdo gamybines užduotis. Per ketverius vienuoliktojo penkmečio metus viiš plano pagaminta baldų už 37 mln. rb. Didesnė jų dalis — aukščiausios kategorijos gaminiai, palankiai vertinami ne tik respublikoje, bet ir už jos ribų. 1984 m. dvylika lietuviškų baldų rūšių buvo eksportuojami į 11 pasaulio šalių.

Atlikti tyrimai rodo, kad Tarybų Lietuvos baldų pramonės įmonių produkcijos gamybos mastai įgalina visiškai patenkinti respublikos organizacijų bei gyventojų poreikius įvairių rūšių baldams. Apdairiai ir planingai techniškai pertvarkant įmones, taikant pažangius gamybos ir darbo organizavimo metodus, pasiekta, kad dabar respublikoje gaminame per 170 buitinių baldų modelių, kurie nuolat atnaujinami. Nuo penkmečio pradžios įsavinti 79 nauji gaminiai ir komplektai, iš to skaičiaus 1984 m. — 13. Daugelis jų pažymėti sąjunginių konkursų premijomis, indeksu „N", priskirti pagerintos kokybės (madingų) gaminių kategorijai.

Išaugo buitinių baldų gamybos fizinė apimtis. 1984 m., palyginus su 1980 m., pagaminta daugiau: kėdžių — 31%, stalų — 23, drabužių spintų — 67, rašomųjų stalų — 60%. Didėjant pavienių gaminių (staliukų, lovų, sofų lovų) gamybai, išaugo miegamųjų (15%) ir minkštų baldų (27%) garnitūrų gamyba.

Deja, spartūs baldų pramonės plėtojimo tempai sukelia ir kai kurių negatyvių reiškinių: didėja gaminių atsargos mažmeninėje prekyboje, antra vertus, pirkėjas ne visada randa parduotuvėje norimą prekę.

1 lentelė

Atsargos mažmeninėje prekyboje (dienomis)	Lyg. svoris bendrame gaminių skaičiuje (%)			
	1984 m.			1985 m. sausio 1 d.
	balandžio 1 d.	liepos 1 d.	spalio 1 d.	
iki 10 dienų	**24,1**	**24,1**	**26,3**	**26,3**
11—20 dienų	**14,1**	**14,1**	**12,6**	**15,2**
21—30 dienų	**17,1**	**11,2**	**16,2**	**18,2**
31—40 dienų	**9,4**	**16,5**	**13,8**	**10,5**
40 ir daugiau dienų	**35,3**	**34,1**	**34,1**	**29,8**
Iš viso	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**

1984 m. buitinių baldų atsargų lygį, apskaičiuotą prekių apyvartos dienomis (likučių natūra absoliutaus dydžio ir šio gaminio vienos dienos pardavimo nuo metų pradžios sumos santykis), rodo 1 lentelės duomenys.

Tam tikrą įtaką paklausos lygiui turi sezoniškumas (vasarą paprastai parduodama mažiau baldų), tačiau pagrindinės tendencijos išlieka visus metus. Nuolat 70—80 modelių nerealizuoti likučiai viršija 30 dienų apyvartą, iš jų apie 30 modelių — daugiau kaip dviejų mėnesių dydžio apyvartą. Kartu keliasdešimt gaminių (komplektų) rūšių bematant buvo išperkami.

Kaip pašalinti šio reiškinio priežastis? Kokiomis priemonėmis užtikrinti, kad gyventojai be pertrūkių galėtų įsigyti reikalingų baldų? Kaip išvengti eilių ir piktnaudžiavimo parduodant baldus?

Šią problemą reikia spręsti kompleksiškai, pirmiausia darniai organizavus paklausos tyrimą, ir tuo pagrindu projektuoti bei gaminti baldus operatyviai informuojant gamybos įmones apie prekybos konjunktūrą, atitinkamai reguliuojant gamybos mastą ir asortimentą, ritmingai tiekti produkciją parduotuvėms, geriau su-

Individualaus gyvenamojo kambario komplektas „RYTAS" (architektė L. Zaveckienė)

pažindinti pirkėjus su gaminamų baldų asortimentu, ugdyti jų skonį, tobulinti pardavimo formas bei metodus.

Projektuojant, gaminant ir realizuojant buitinius baldus, reikia atsiminti, kad kai mažmeninė rinka beveik prisotinta baldų, o dauguma žmonių baldus įsigyja seniems pakeisti, pirkėjai kelia didesnius reikalavimus gaminių kokybei, funkcionalumui, dizainui. Taigi reikia atsižvelgti ne tik į projektų ekonominį efektą (savikainą, medžiagų ir darbo imlumą, kainą), bet ir gerai žinoti vartotojų pageidavimus.

Organizuotos baldų poreikių prognozavimo ir paklausos tyrimo sistemos respublikoje nėra. Prekybos ministerijos ir Lietkoopsąjungos atitinkamos tarnybos užsiiminėja daugiausia kitų prekių, lemiančių viso apyvartos plano įvykdymą, paklausos tyrimu. Baldų pramonės įmonės ir baldų prekybos organizacijos, palaikydamos dalykiškus tarpusavio kontaktus, einamuosius gamybos ir realizavimo klausimus sprendžia intuityviai, todėl ne visada sugeba tiksliai nustatyti tolesnę perspektyvą.

Reikia sudaryti vieningą baldų paklausos tyrimo sistemą, apimančią baldų projektavimo, gamybos ir prekybos sferas. Tyrimų

---

terialinio techninio aprūpinimo forma — didmeninė prekyba gamybinės techninės paskirties produkcija; šiuo atveju atsiskaitoma nuo griežtai centralizuoto išteklių paskirstymo tiesiogiai įmonems ir pereinama prie teritorinio šakinio tiekimo, kartu liekant tiekimų planingumui.

Svarbi kryptis tobulinant materialinio techninio aprūpinimo sistemos darbą yra teikiamų paslaugų rūšių plėtojimas; tai transporto bei eksploatacinės paslaugos (centralizuotas produkcijos gabenimas vartotojams), gamybinės paslaugos (pvz., medžiagų pjaustymas, įsriegimas, surūšiavimas, atrinkimas ir t. t.), įrengimų ir aparatūros nuoma, informacinės bei tarpininkavimo paslaugos ir kt.

Mokslo ir technikos vystymo bei materialinio techninio aprūpinimo procesų planavimo glaudesnio ryšio klausimai turėtų tapti gilesnės analizės objektu. Pavyzdžiui, laukia atidaus ekonomistų dėmesio tokie klausimai, kaip techninei pažangai skirtų materialinių techninių išteklių normavimas, jų atsargų optimalaus dydžio nustatymas, glaudesnių ryšių tarp įmonių — naujos technikos gamintojų ir įmonių — jos vartotojų užtikrinimas, remiantis pastarųjų moksliškai pagrįstomis techninio vystymosi strategijos (politikos) užduotimis, ir kt.

2 lentelė

	„Kiras"		„Želva"	
	vnt.	lyg. svoris (%)	vnt.	lyg. svoris (%)
Iš viso atsiliepimų	55	100	59	100
iš jų:				
teigiami	22	40	10	17
teigiami su pastabomis	28	51	26	44
neigiami	5	9	23	39

duomenis galima bus panaudoti, nustatant perspektyvių, naujų bei turinčių padidintą ar ribotą paklausą baldų gamybos mastą, be to, jie padės projektuotojams tobulinti gaminių konstrukciją bei kitus techninius, estetinius ir ekonominius parametrus.

1984 m. pabaigoje Vilniaus baldų parduotuvėje buvo eksponuojami perspektyvūs gaminiai — minkštų baldų komplektas „Kiras" ir sekcija „Želva". Baldai susilaukė didelio pirkėjų susidomėjimo. Jų įvertinimas parduotuvės atsiliepimų knygoje pateikiamas 2 lentelėje.

Kaip matyti iš 2 lentelės duomenų, dauguma pirkėjų teigiamai įvertino minkštų baldų komplektą ir su daug mažesniu entuziazmu priėmė sekciją.

Keturiasdešimt procentų pirkėjų „Kirą" įvertino teigiamai, nereikšdami jokių pastabų, charakterizuodami jį kaip originalų, patogų, labai tinkamą poilsio kampeliui komplektą. Pastabos daugiausia susiję su sofos konstrukcija (vyrauja nuomonė, kad šiuolaikiniuose butuose labai tiktų sofa lova) ir komplekto gabaritais. Beveik kas penktas asmuo, įvertinęs „Kirą", atkreipė dėmesį į aukštą komplekto kainą.

Neigiamai įvertinti „Želvos" matmenys (per mažas aukštis) ir bendras sekcijos vaizdas.

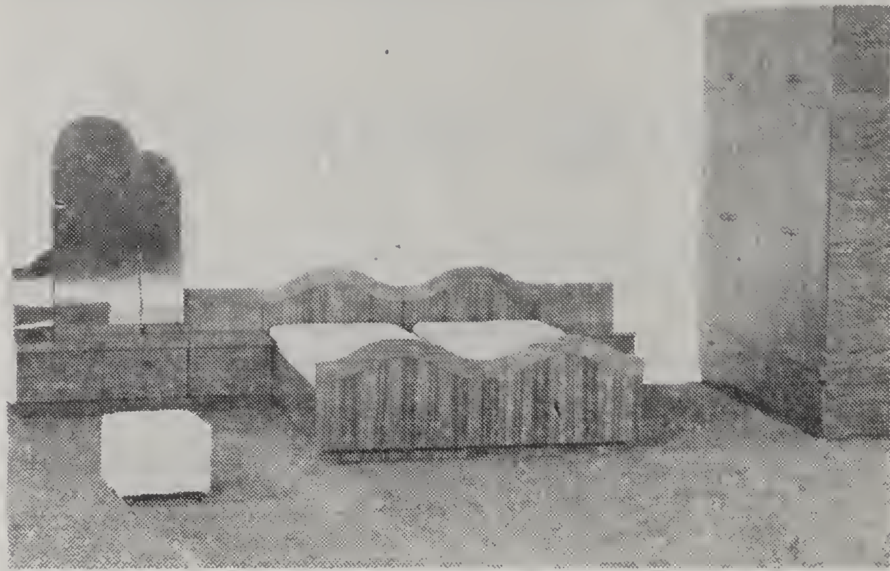
Pateikdami šį pavyzdį, norime pailiustruoti, kad net vienkartinis trumpalaikis (duomenys apima dviejų savaičių laikotarpį) tyrimas duoda nemaža medžiagos apmąstymams. Pavyzdžiui, kas diktuoja madą, turint galvoje, kad mada yra masinis reiškinys, o ne pavienių jos kūrėjų fantazijos produktas. Architektas ar vartotojas? Ką gaminti, kad prekė neužsigulėtų parduotuvėje?

Gamybos sferoje iki šiol neaiškūs pagrindiniai kriterijai, nulemiantys būtinumą keisti gaminį nauju. Ilgokas naujo gaminio įsavinimo laikotarpis. Yra atvejų, kai, kelioms įmonėms gaminant vienodos paskirties baldus, tarp jų rinkoje atsiranda konkurencijos elementų.

Nepateisinamų sutrikimų, kai parduotuvėje stinga baldų, kurių gaminama pakankamai, padės išvengti operatyvus įmonių gamintojų informavimas apie esamą baldų prekybos konjunktūrą. Antai 1984 m. Vilniaus baldų parduotuvėje nereguliariai buvo parduodamos kėdės, vaikiški stalai, „Kauno baldų" gamybos sofos lovos; Šiauliuose dažnokai nebūdavo Jonavos baldų kombinato gamybos spintų, veidrodžių, vaikiškų baldų, Panevėžyje ne-

Svetainės baldų komplektas „MERKYS"
(architektas A. Stapulionis)

Miegamojo baldų komplektas „SMILTYNĖ"
(architektė V. Cukermanienė)

lengva įsigyti kėdžių ir knygų lentynų, Klaipėdoje — avalynės dėžių.

Lietuvos TSR prekybos ministerijos informacinio skaičiavimo centro mašinogramų pagrindu Baldų ir medžio apdirbimo pramonės ministerijos baldų PKB sukurta nesudėtinga dispečerinio tipo signalinė sistema, parodanti, kaip prekybos organizacijos aprūpintos baldais, be to, atskleidžianti kai kuriuos baldų paklausos bei tiekimo dinamikos pakitimus. Ją įdiegus paprasčiau reguliuoti baldų gamybą pagal asortimentą ir jų paskirstymą.

Objektyvią informaciją apie prekių vartojamąsias savybes paprastai užtikrina atitinkama reklama. Ji skatina prekių apyvartą, formuoja pirkėjų skonį. Kol kas baldai respublikoje nereklamuojami. Neišraiški ir nepakankama informacija parduotuvėse.

Sisteminga reklama padėtų subalansuoti buitinių baldų pasiūlą ir paklausą.

Nemažinant tradicinių reklamos priemonių (plakatų, brošiūrų, skelbimų ir pan.), specializuotose baldų parduotuvėse potencialius pirkėjus reikia konsultuoti apie siūlomų baldų eksploatacines savybes, technines charakteristikas, orientuoti juos šiuolaikinėse baldų architektūros kryptyse. Šį darbą geriausiai galėtų atlikti etatiniai konsultantai dizaineriai.

Labiau gyventojams prieinamos turėtų būti baldų didmeninės mugės, dažniau organizuojamos parodos pardavimai, kurių metu baldų autoriai ir įmonių atstovai susitiktų su pirkėjais.

Reikia sutvarkyti ir ribotais kiekiais gaminamų baldų pardavimą. Tai daugiausia pirmos naujų gaminių serijos — negausios įsavinimo laikotarpiu ir pagerintos kokybės baldai, kurių gamybos mastą riboja ne tiek gamybiniai pajėgumai, kiek atitinkamų medžiagų limitai.

Pagerintos kokybės gaminių prekybą reikėtų koncentruoti bazinėse (atraminėse) parduotuvėse, o naujų gaminių — visose parduotuvėse proporcingai anksčiau parduotų analogiškų (pakeičiamų) gaminių kiekiui. Abiem atvejais juos reikia pardavinėti pagal išankstinius užsakymus organizuojant jų priėmimą Kišiniovo „Interjero" baldų parduotuvės pavyzdžiu. Čia kiekvieno mėnesio pirmąjį šeštadienį registruojami visi norintys įsigyti didelę paklausą turinčius baldus. Registracijos eilės numeris yra būsimos loterijos bilieto numeris, todėl nėra spūsties ir reikalo budėti prie parduotuvės durų. Po to nustatytą dieną, dalyvaujant užsiregistravusiems, vyksta loterija, kurios metu ir įgyjama pirkimo teisė.

Nenorime teigti, kad siūlomas būdas yra idealus, tačiau, kol negalime ar nespėjame operatyviai reguliuoti atskirų gaminių gamybos masto, reikia bent turimus gaminius paskirstyti be didesnio triukšmo.

Bazinėmis (atraminėmis) baldų parduotuvėmis formaliai laikomos Vilniaus, Kauno, Klaipėdos ir Panevėžio baldų parduotuvės. Tačiau praktiškai jos nesiskiria nuo eilinių parduotuvių. Autoriaus nuomone, tokiose parduotuvėse turi būti ne tik eksponuojamas, bet ir parduodamas maksimalus įvairių baldų modelių skaičius, nuolat tiriama nepatenkinta pirkėjų paklausa, parduodami madingi gaminiai, bandomosios perspektyvių baldų par-

STATYBOMS — ŠIUOLAIKINĮ PROJEKTĄ

J. VOLUNGEVIČIUS
Miestų statybos projektavimo instituto direktoriaus pavaduotojas, Lietuvos TSR nusipelnęs statybininkas

Technikos pažanga bet kurioje liaudies ūkio šakoje nemažai priklauso nuo gamybinių fondų techninio lygio. Sudarant gamybinius fondus, itin svarbus vaidmuo skiriamas kapitalinei statybai, o jos investiciniame cikle išskirtinę reikšmę turi projektavimas, iš dalies sąlygojantis mokslo ir technikos lygį, jo pasiekimų įdiegimo tempus. Projekte dedami technikos pažangos pagrindai, nes pagal jį sukuriami arba atnaujinami gamybiniai fondai. Techninis projekto lygis — tai būsimosios gamybos efektyvumas, kokybė, darbo sąlygos.

Šiuolaikinį projektą rengia vis didesnis skaičius įvairių sričių specialistų. Reikia vis daugiau techninių sprendimų variantų, išsamesnės analizės nuolat didėjančiame techninės informacijos sraute. Visa tai reikalauja tobulinti projektavimo, inžinerinės, gamybinės veiklos organizavimą, ūkio mechanizmą, planavimą, projektavimo darbų technologiją, ekonominio poveikio svertus, plėsti projektavimo organizacijų materialinę techninę bazę, kelti kadrų kvalifikaciją.

Šias problemas sprendžia TSKP CK ir TSRS vyriausybės priimti nutarimai dėl statybos projektavimo ir sąmatų sudarymo tobulinimo. Juose numatytos priemonės pirmiausia skiriamos kelti projektinių sprendimų techniniam lygiui, stiprinti mokslo, technikos pažangos ir projektavimo sąveikai. Nustatyta, kad vertinant projektavimo organizacijų darbą, organizuojant projektuotojų materialinį skatinimą, svarbiausias kriterijus bus techninis ekonominis projektinių sprendimų lygis.

Praktika rodo, kad projektavimo darbe taikant racionalius sprendimus, yra didelių rezervų mažinti materialines ir darbo sąnaudas statyboje, statybos kainą, eksploatavimo išlaidas. Deja, dabartiniai projektavimo ekonominio efektyvumo svertai ne visada skatina ieškoti pažangiausio sprendimo. Kaip žinoma, vienodų eksploatacinių savybių statiniai gali būti pastatyti iš įvairių medžiagų įvairiomis darbo sąnaudomis. Tai priklauso nuo mokslo ir technikos naujovių įdiegimo, projektą sudarančio specialisto kvalifikacijos. Šiuo metu galiojanti projektavimo darbų kainodara, ekonominių svertų mechanizmas neskatina ieškoti optimalaus varianto, mažinti sąmatinę kainą. Mat sąmatinės kainos sumažinimas nenaudingas pagrindiniams investicinio ciklo dalyviams. Tarkime, iš dviejų analogiškų pastatų vieno statyba pigesnė. Nuo to kenčia projektavimo organizacija — mažėja projektinės produkcijos dydis esant didesnėms projektavimo sąnaudoms. Nenaudinga ir rangos organizacijai — mažėja statybos produkcijos dydis ir visi kiti jos veiklos efektyvumą apibudinantys rodikliai. Taigi reikalinga iš principo nauja projektavimo darbų įkainojimo sistema, nepriklausanti nuo pastato statybos kainos. Numatyta ateityje projektavimo darbus įkainoti ne pagal statybos kainą, o atsižvelgiant į projektuojamo pastato dydį, pajėgumą ir t. t.

Padidinti reikalavimai teisingam statybos sąmatinės kainos nustatymui, numatyta griežta atsakomybė už jos stabilumą. Reikia tokio kainų mechanizmo, kad būsimojo pastato kainą būtų galima nustatyti kuo ankstesnėje projektavimo stadijoje, įvairiems jo parametrams, eksploatacinėms sąlygoms. Kaina nustatyta ikiprojektinėje stadijoje, patikslinta ekspertizės, priimta derinančių organizacijų ir patvirtinta užsakovo, lieka stabili visam projektavimo ir statybos laikotarpiui. Sudėtinga nustatyti tokią kainą, kai dar nėra išsamios informacijos. Projektavimo organizacijose ir pas rangovus turėtų būti sudarytos konstrukcinių sprendimų sustambintų sąmatinių normatyvų, projektų analogų kainų bankai. Turėtų būti sukurta metodika, kaip tokias kainas panaudoti. Antai masinėje gyvenamųjų namų statyboje tokių kainų ekvivalentas yra kainoraščiai. Tačiau jie dabar turi labai daug įvairių pataisų. Baltarusijoje nueita toliau. Kiekvienai gyvenamųjų namų serijai sudaryta vidutinė 1 kv. m kaina, kuri taikytina planavimui, projektavimui ir atsiskaitymui. Kalbama apie tai, kad statyboje bandoma artėti prie pramonėje taikomos didmeninės kainų už gatavą produkciją sistemos. Palankios sąlygos tokiai kainodarai susidarė įdiegus statyboje atsiskaitymą už baigtą objektą — statybos produkciją. Tokios kainos turėtų būti ekvivalentiškos vartojamosios vertės, patogumų, ilgaamžiškumo požiūriu.

Koks šios sistemos privalumas? Ikiprojektinėje arba pirmoje projektavimo stadijoje nustatyta statybos kaina lieka nekintama. Jeigu darbo projektavimo metu projektuotojai, diegdami naujausius mokslo ir technikos pasiekimus, sukuria pažangesnį, pigesnį projektą, tai dalis ekonomijos patenka į šios organizacijos materialinio skatinimo fondą. Ji skiriama projektą sudariusiems specialistams skatinti.

Pirmaujančiose statybos organizacijose jau daugelį metų ieškoma organizacinių priemonių, skatinančių tobulinti projektinius sprendimus. Kai kur sudarytos specialistų grupės, kurios nagrineja vykdymui priimtą projektinę dokumentaciją ir teikia pasiūlymus statybai atpiginti. Praktika parodė, kad tai ne visai tobula forma. Kartais net racionalų rangos organizacijos pasiūlymą įforminti sudėtinga. Įvairūs derinimai atima daug laiko, sutrinka statyba, pagaliau realizuojami pirminiai sprendimai, kad ir prastes-

---

tijos, priimami išankstiniai užsakymai įvairiems respublikoje gaminamiems baldams. Parduotuvės turi išsiskirti organizuota paslaugų gyventojams sistema surenkant, pristatant į namus, remontuojant baldus.

Kartais teigiama, kad visa tai turi būti atliekama firminėse pramonės įmonių parduotuvėse, tačiau argi žinybinis pavaldumas nulemia atliekamas funkcijas? Todėl bazinių (atraminių) respublikos baldų parduotuvių nuostatus reikėtų patvirtinti nedelsiant.

Atraminių parduotuvių skaičių turėtų riboti jų aprūpinimo prekėmis konkrečios galimybės bei pavyzdinės prekybos organizavimo sąlygos. Jas reikia steigti ne tik respublikinio pavaldumo miestuose, bet ir rajonų centruose.

Septyniuose didžiuosiuose respublikos miestuose baldais prekiauja Prekybos ministerijai pavaldžios parduotuvės. Kitos teritorijos gyventojus baldais aprūpina Lietkoopsąjunga, realizuodama apie 49% visų rinkos fondo baldų. Lietkoopsąjungos sistemoje mažoka tinkamai įrengtų baldų parduotuvių, stinga sandėlių, prekybos darbuotojai nepakankamai informuojami apie potencialias baldų pramonės galimybes. Gan netobula galiojanti baldų paskirstymo tarp atskirų respublikos regionų ir parduotuvių tvarka. Per devynis 1984 m. mėnesius Lietkoopsąjungos parduotuvėms patiekta 80% visų respublikos rinkos fondo kėdžių, 63% valgomojo stalų, 68% vaikiškų kėdučių. Dėl to šių gaminių atsargos spalio 1 d. Lietkoopsąjungos parduotuvėse viršijo analogiškas Prekybos ministerijos parduotuvių atsargas: kėdžių — 9,2 karto, valgomojo stalų — 3,9 karto, vaikiškų kėdučių — 3,6 karto.

Reikia pažymėti, kad Lietkoopsąjungos valdyba pastaraisiais metais ėmėsi priemonių pagerinti prekybą baldais. Pastatytos naujos baldų parduotuvės Garliavoje, Kėdainiuose, Širvintose, Ukmergėje ir kitur. Labiau kontroliuojama prekyba baldais, salinami trūkumai. Tačiau daugiau dėmesio reikėtų skirti prekybos koncentravimui specializuotose baldų parduotuvėse rajonų centruose ir stambiose gyvenvietėse, organizuoti prekybą baldais pagal užsakymus pristatant juos pirkėjui parduotuvės transportu į namus.

Šiame straipsnyje gyventojų poreikių baldams tenkinimo problema nagrinėjama daugiausia per prekybos jais organizavimo prizmę pirmiausia todėl, kad norėjome pabrėžti silpnoką grįžtamojo ryšio poveikį baldų gamintojams.

Mokame ir galime pagaminti pakankamai gražių ir gerų baldų. Tereikia daugiau dėmesio sutelkti tiesioginiams kontaktams tarp gamybos—prekybos—vartotojo stiprinti.

m. Didžiausias šios sistemos trūkumas tas, kad rengiant tobulesnius pasiūlymus nuošalyje lieka projektavimo organizacijų inžinerinis potencialas. O juk investiciniame trikampyje — užsakovas, rangovas, projektuotojas — pastarasis daugiausia informuotas apie mokslo, technikos pasiekimus (taip turėtų būti), labiausiai bešališkas nustatant statybos kainą, techninius ekonominius rodiklius. Rangovai, pakankamai neįsigilinę į funkcinę pastato paskirtį, dažnai siūlo pakeitimus, mažinančius sąnaudas statyboje, bet bloginančius statinio eksploatacines sąlygas.

Šią problemą bando spręsti vadinamasis baltarusiškas eksperimentas, skirtas materialinių ir darbo sąnaudų mažinimui, vykstantis ir mūsų respublikoje. Reikėtų, kad jis būtų taikomas daugiausia naujai rengiamiems projektams, o ne koreguojami ir tobulinami prieš kelerius metus sudaryti, patvirtinti ir priimti vykdyti projektai.

Dabar bus reikalaujama stambioms statyboms sudaryti techninį ekonominį pagrindimą arba techninius ekonominius skaičiavimus. Šiuose dokumentuose nustatyta statybos kaina ateityje ir taps pradine baze galutinio projekto ekonominiam efektyvumui nustatyti.

Daugelyje užsienio šalių rangos organizacijos kaupia informaciją apie faktišką pastatytų objektų kainą, kad galėtų nagrinėti pasiūlą, pasirinkti jiems priimtiną variantą. Tą galėtų daryti ir mūsų statybos organizacijos. Tokių duomenų banką pravartu turėti ir projektavimo organizacijose. Daugelyje šalių ir architektai stebi rinkos konjunktūrą, kainas, kad galėtų užsakovui pasiūlyti vieną ar kitą variantą. Šitai visiškai priimtina ir mūsų architektams.

Tobulintina projekto techninio ekonominio efektyvumo rodiklių sistema ir jo kokybės vertinimo tvarka. Šiuo metu apie projekto techninį lygį sprendžiama jo rodiklius lyginant su projektu analogu. Šis metodas ne visai tobulas. Pirma, ne visada galima pasirinkti ekvivalentišką analogą, dažnai juo imamas projektas, sudarytas prieš kelerius, o kartais ir dešimtį metų. Projektas analogas ne visada atspindi statybos konkrečias sąlygas. Teisingiau būtų sudaryti matematinį analogo modelį kelių analogiškų projektų pagrindu, t. y. papildant arba sukoreguojant juos pagal įvykusius pasikeitimus (naujas medžiagas, konstrukcijas, kainas), sudaryti pažangaus projekto modelį ir su juo lyginti naujai suprojektuotą.

Pagal kokius rodiklius vertinti projekto kokybę? Tai turi didelę reikšmę ne tik projektavimo organizacijai, bet ir liaudies ūkiui. Dabar vertinimo sistema ir procedūra pagrįsta kontrole, ar projektinis sprendimas atitinka galiojančias normas. Tai primityviausias būdas, todėl ir labiausiai paplitęs. Kasmet statyboje patvirtinama keli šimtai naujų arba pataisytų normų, jos nėra stabilios. Dėl to nestabilūs ir projektiniai sprendimai. Praktiškai nei projektavimas, nei statyba nespėja į jas reaguoti. Kažin ar rastume bent vieną statybą, kuri konkrečiu metu atitiktų visus tuo metu galiojančių normų reikalavimus. Nuolatiniai normų pakeitimai suteikia daugeliui priežiūros organizacijų teisę keisti reikalavimus, koreguoti projektus, perdirbinėti statybos aikštelėje atliktus darbus, o tai ir papildomi materialiniai ištekliai, ir kvalifikuotų inžinierių darbo sąnaudos.

Normos, kad ir kokios tobulos jos būtų, niekada nepakeis kūrybiško projektuotojo darbo. Kartais susiklosto tokia situacija, kai pažangus, efektyvus projektinis sprendimas negali būti priimtas todėl, kad jam dar nėra patvirtintos normos. Arba, priešingai, sprendimas aiškiai neefektyvus, bet sudarytas pagal galiojančias normas, jo keisti negalima. Minėti vyriausybės nutarimai įpareigoja peržiūrėti galiojančias normas, atsisakyti jose įvairių nesaikingumų.

Pažangių sprendimų taikymo laipsnis — tai kūrybiško darbo rezultatas, ir jo indėlį sunku nustatyti tik kontrolės priemonėmis. Reikalingi kokybiniai kriterijai, apibūdinantys kokybės kategoriją. Tikslinga nustatyti rodiklių prioritetą. Juk jei viena projekto dalis turi aukštą kategoriją, tai dar nereiškia, kad visas projektas yra aukštos kategorijos. Pavyzdžiui, projektinio sprendimo techninio lygio matu laikydami tik tai, kiek pagrindinių medžiagų sunaudota, palyginus su normatyvais, dažnai elgiamės ne kaip taupūs šeimininkai, o kaip beatodairiški įsakytojai. Kruopščiai skaičiuojame sąnaudas statybai, bet neskaičiuojame eksploatavimo išlaidų. Projektas gali būti pigus, parankus statybininkams, bet neekonomiškas eksploatuojant. Sudėtinga sudaryti daugiakriterinę projektinio sprendimo kokybės įvertinimo sistemą, nustatyti rodiklių prioritetą, bet reikia.

Bet kurios šalies dėmesio centre visada buvo masinė statyba. Nevalia nesiskaityti su šia tiesa, jos problemos pirmaeilės ir itin aktualios ryškios urbanizacijos fone. Todėl specialioje spaudoje daug rašoma apie tipinį projektavimą, jo problemas, tipiniai projektai dažnai kritikuojami. Stipriausios projektavimo organizacijų jėgos turėtų būti nukreiptos tipiniams projektams sudaryti. Deja, dabar klesti ne tos projektavimo organizacijos, kurios sudarinėja tipinius projektus.

Vyriausybės nutarimuose daug dėmesio skiriama tipinio projektavimo gerinimui, nurodoma, kad tipinis projektavimas paprastai turi būti vykdomas konkursiniu pagrindu. Variantinis, konkursinis projektavimas būtų veiksmingiausia priemonė tipinių projektų efektyvumui didinti, jų techniniam lygiui kelti. Variantinis projektavimas — tai projektinių sprendimų optimizavimas. Manoma, kad lėšos, panaudotos variantiniam sprendimui, atsiperka 10—15 kartų.

Iki šiol projektavimo organizacijose nebuvo reikiamų sąlygų variantiniam projektavimui. Esama projektavimo darbų apmokėjimo sistema iš esmės nenumatė kompensacijos už papildomas sąnaudas kelių variantų sudarymui. Variantinis projektavimas privalo suinteresuoti ir užsakovą, ir vykdytoją. Jau projektavimo užduotyje turėtų būti nurodyta, kiek būsimojo projekto variantų turi pateikti projektavimo organizacija, numatytas priedas už kiekvieną variantą. Reikėtų sukurti variantinių sprendimų vertinimo metodų mokslinę koncepciją, sudaryti jų techninių ekonominių pagrindimų metodiką. Optimalus variantas gali būti parinktas tik esant optimalumo kriterijų sistemai. Variantinis projektavimas pareikalaus taip pat spręsti ir daugelį metodologinių klausimų.

Kapitalinę statybą reikia aprūpinti šiuolaikiniais, pažangiausiais projektais. Tam būtina pirmiausia didinti mokslo ir technikos pažangos bei projektavimo sąveiką, kelti projektus sudarančių specialistų profesinį meistriškumą, plėsti kūrybinę iniciatyvą.

NAUJOS KNYGOS

Maisto problema yra nepaprastai sudėtinga. Joje atsispindi ekonominiai, socialiniai ir politiniai aspektai. Jie nagrinėjami „Minties" leidyklos neseniai išleistoje J. Bagdanavičiaus knygelėje*.

Leidinyje gvildenama maisto produktų problema, kaip bendra pasaulinė problema, parodomas jos aktualėjimas kapitalistiniame pasaulyje ir planingas šio klausimo sprendimas socialistinėse šalyse. Rašoma apie tolesnį maisto gamybos agropramoninio komplekso vystymą, pagrindinių socialinių ir ekonominių uždavinių, iškilusių vykdant TSRS maisto programą, įgyvendinimą. Nušviečiami kaimo socialinio vystymo aspektai: socialiniai pertvarkymai kaime, socialinių bei buitinių sąlygų gerinimas, keliamos kaimo tolesnio socialinio vystymo problemos.

Yra nemaža ūkių, — pažymi autorius, — kur socialinės ir ekonominės problemos jau išspręstos. Tokiuose ūkiuose reikia išskirti kitas lemiamas grandis, kad socialiniams reikalams skiriamos lėšos būtų kuo efektyviau naudojamos. Vystantis gamybinėms jėgoms ir kylant žemdirbių gerovei, keičiasi jų socialiniai poreikiai. Todėl būtina peržiūrėti kaimo socialinių problemų sprendimo eilę.

* Bagdanavičius J. Maisto produktų gamybos socialiniai ekonominiai aspektai. — V.: Mintis, 1985. — 85 p.

Maisto programą realizuojant

AGROPREKYBINIS SUSIVIENIJIMAS: PATIRTIS IR PROBLEMOS

Ch. MARKOVAS
Lietuvos TSR nusipelnęs zootechnikas,

J. VĖLYVIS
Druskininkų agroprekybinio tarybinio ūkio direktorius,
Lietuvos TSR nusipelnęs žemės ūkio darbuotojas

Kasmet tvirtėja prekybos ryšiai su žemės ūkio įmonėmis. Labai reikšmingas šiuo požiūriu buvo Vaisių ir daržovių ūkio ministerijos sukūrimas 1981 m., specializuotų daržininkystės ir sodininkystės ūkių, šiltnamių kombinatų, vaisių bei daržovių produkcijos paruošų sudarymo, laikymo ir mažmeninės prekybos funkcijų sutelkimas jos žinioje. Tai buvo pirmas žingsnis likviduojant gamybos, paruošų, laikymo, pervežimo, perdirbimo ir realizavimo šakų žinybinį atotrūkį.

Naujai ministerijai perduota 50 specializuotų daržininkystės ir sodininkystės tarybinių ūkių, 2 šiltnamių kombinatai, 5 miesto vaisių ir daržovių didmeninės bei mažmeninės prekybos susivienijimai, 6 konservų gamyklos su dviem filialais.

Pastaruoju metu praktiškai visa vaisių bei daržovių produkcija iš 33 specializuotų respublikos Vaisių ir daržovių ūkio ministerijos ūkių pristatoma į mažmeninę prekybą tiesiog iš gamybos vietų. Šiuo atveju paspartėja darbas, sutrumpėja produkcijos pristatymo pirkėjui laikas, produktai būna šviežesni, geresnės kokybės.

Dabar Vaisių ir daržovių ūkio ministerijos prekybos sfera stambiuose respublikos miestuose turi atitinkamas prekybos bazes ir 125 specializuotas parduotuves. Masinio produkcijos tiekimo sezono metu prekybos tinklas išplečiamas atidarant sezoninius prekybos taškus turgavietėse.

1984 m. ministerija supirko 136 tūkst. t bulvių (40% visų supirkimų), 99 tūkst. t daržovių (73%) ir 36 tūkst. t vaisių bei uogų (31%). Ministerija tampa vieningu vaisių bei daržovių produkcijos gamybą, paruošas, perdirbimą ir realizavimą organizuojančiu centru.

Pirmieji šios ministerijos veiklos metai likviduojant žinybinį atotrūkį ir kuriant vieningą grandį Maisto programai realizuoti patvirtina, kad trijų produkcijos gamybos, perdirbimo ir realizavimo žinybų pakeitimas viena žinyba principu „laukas—parduotuvė" visiškai pasiteisino.

***

Siekiant geriau aprūpinti Druskininkų miestą kurortą šviežiomis daržovėmis, pienu, mėsa ir paukštininkystės produktais, Varėnos raj. Druskininkų tarybinis ūkis 1982 m. eksperimento tvarka perorganizuotas į Lietuvos TSR vaisių ir daržovių ūkio ministerijos agroprekybinį tarybinį ūkį.* Ši žemės ūkio profilio įmonė* su papildoma prekybos funkcija — vienintelė ne tiktai mūsų respublikoje, bet ir šalyje.

Ūkio pervedimas į integruotą sistemą su vaisių bei daržovių produkcijos supirkimo ir realizavimo sfera — tai naujas ūkininkavimo tobulinimo etapas realizuojant Maisto programą. Prie produkcijos gamybos sferos prisidėjo supirkimo, transportavimo, perdirbimo ir prekybos organizavimo funkcijos, t. y. įmonė dirba principu „laukas—parduotuvė".

Agroprekybinei įmonei perduota prekybos bazė (sandėliai, saugyklos) ir Druskininkų miesto vaisių bei daržovių susivienijimo specializuotos parduotuvės. Įmonė atsakinga už miesto kurorto aprūpinimą plačiu maisto asortimentu. Todėl ji turi teisę pirkti ir įvežti tuos produktus, kurių ūkis negamina, t. y. paprastos prekybos sferos teisėmis, bet agroprekybinės įmonės sudėtyje.

Tuo tikslu įmonė užmezga sutartinius santykius su kitais ūkiais. Pvz., Varėnos raj. Merkinės tarybinis ūkis, Liškiavos, P. Cvirkos, „Nemuno" ir J. Tamulevičiaus kolūkiai tiekia prekybos tinklui bulves, Prienų raj. Daugšiagirio ir Alytaus raj. Luksnėnų tarybiniai ūkiai — obuolius. Sudarytos sutartys su ūkiais dėl svogūnų ir česnakų pardavimo.

Tokius gamybinius ryšius tarp ūkių įprasta vadinti horizontalia integracija. Tarpūkinis bendradarbiavimas horizontalios integracijos pagrindu yra aukštesnio lygio gamybinių ryšių — agropramoninės integracijos pirmoji pakopa.

Pagal Prekybos ministerijos paskyras įmonė gauna šviežius ir džiovintus, taip pat konservuotus vaisius, įvežamus iš kitų respublikų arba užsienio.

Prekybos sfera, kaip įmonės sudedamoji dalis, turi savo sandėlius ir 5 specializuotas parduotuves. Savos gamybos ir atsivežtinių produktų paruošų, pervežimų ir prekybos organizavimui vadovauja įmonės direktoriaus pavaduotojas prekybai.

Toks vieningas vaisių bei daržovių produkcijos gamybos ir realizavimo valdymo mechanizmas mūsų respublikoje diegiamas pirmą kartą.

***

Gamybinių funkcijų susiliejimas su prekyba žemės ūkyje — tai naujas integravimo etapas realizuojant Maisto programą.

Eksperimento objektas — Druskininkų tarybinis ūkis, esantis netoli miesto kurorto. Ūkio gamybinės bazės ir jos plėtojimo tikslas — tenkinti sanatorijų, pensionų, viešojo maitinimo įmonių ir vietos gyventojų poreikius. Penkių hektarų šiltnamių ir 100 ha atviro grunto daržovių plote išauginama ir patiekiama miestui 28 pavadinimų daržovių. Kai kurių jų derlius pasiekia rekordinius rodiklius: pavyzdžiui, kopūstų — 650 cnt iš ha, morkų — 514 cnt, burokėlių — 420 cnt. Ištisus metus miesto prekybos tinklui tiekiamos šviežios daržovės. Šiltnamiuose iš kiekvieno kvadratinio metro gaunama po 27 kg agurkų ir 16—18 kg pomidorų.

Teikdama paruošų ir prekybos paslaugas, agroprekybinė įmonė išplėtė mieste realizuojamos produkcijos asortimentą.

Reikalas tas, kad, esant susiklosčiusiai žemės naudojimo struktūrai ir ribotumui, ūkis negali auginti prekinių bulvių, obuolių ir uogų. Kurorto poreikį šiems produktams agroprekybinė įmonė patenkina, supirkdama produkciją pagal sutartis iš kaimyninių ūkių, taip pat asmeninių pagalbinių ūkių. Kaimo ir miesto gyventojų asmeniniai pagalbiniai ūkiai, kaip agroprekybinės įmonės sudėtinė dalis, naudojasi visomis įstatymais numatytomis lengvatomis. Asmeniniuose pagalbiniuose ūkiuose pagamintos produkcijos pervežimu, laikymu, perdirbimu ir realizavimu, taip pat kitais reikalais rūpinasi visuomeninė gamyba pagal principą „ūkis asmeninis — rūpestis bendras".

Asmeninei, kaip ir visuomeninei, gamybai reikalingos mechanizavimo, chemizavimo ir melioravimo priemonės, specializuotas transportas produkcijai realizuoti, salygos jai laikyti ir perdirbti. Vadinasi, asmeniniai pagalbiniai, kaip ir visuomeniniai, ūkiai dalyvauja aprūpinant gyventojus maisto produktais. Jie įtraukti į agropramoninio integravimo procesą tomis pačiomis teisėmis, kaip ir visuomeninė gamyba.

Agroprekybinės įmonės asmeninis sektorius sudaro nemažą lyginamąjį svorį gaminant ir parduodant valstybei įvairią produkciją. Ūkio teritorijoje gyvena daugiau kaip 400 šeimų. Daugelis jų savo sodybiniuose sklypuose augina bulves, pomidorus, agurkus, svogūnus, česnakus ir kt. Maždaug pusė šeimų laiko karves. Beveik kiekvienas kiemas augina kiaules ir naminius paukščius. Tarp visuomeninės gamybos ir asmeninių pagalbinių ūkių susidarė tam tikra specializacija darbo pasidalijimo pagrindu. Prekines bulves, taip pat kiaules augina tiktai asmeniniai pagalbiniai ūkiai.

Tai padeda ūkiui įvykdyti bulvių pristatymo miestui planus, taip pat padidinti mėsos gamybą superkant iš gyventojų kiaules. Antai 1984 m. agroprekybinė įmonė miestui turėjo patiekti

* Šiame ūkyje 1984 m. javų derlingumas iš hektaro sudarė 29 cnt, daržovių — 318 cnt. 100-ui ha žemės ūkio naudmenų pagaminta 1765 cnt pieno, 391 cnt mėsos (realizacija). Valstybei parduota: daržovių — 3300 t, pieno 1070 t, mėsos — 514 t, kiaušinių — 14,3 mln. Vidutiniškai iš karvės primelžta 4093 kg pieno. Realizuota produkcijos už 7 mln. rb, gauta pelno 1165 tūkst. rb, bendras gamybos rentabilumas — 30%.

2 tūkst. t ankstyvųjų bulvių. Tačiau apvylė partneriai: jie pristatė tik 1,7 tūkst. t. Likęs kiekis buvo supirktas iš ūkio darbininkų. Bulvių pristatymo planas viršytas 300 t.

Jeigu ūkis nebūtų turėjęs savo paruošų bei prekybos bazės, jis nesugebėtų supirkti iš gyventojų ir pristatyti vartotojui 600 t ankstyvųjų bulvių.

Bulvių gamybos didinimu ir pardavimu valstybei pradėta rūpintis jau prieš keletą metų. Ūkyje gyventojų asmeninės bulvės auginamos bendruose masyvuose, nors respublikoje šis būdas nėra paplitęs. Tai priklauso nuo dirvožemių. Šio ūkio žemės daugiausia smėlingos, todėl vietiniai gyventojai savo poreikiams geriau augina bulves negu grūdines kultūras. Daugelis ūkio darbininkų ir tarnautojų šeimų, ypač gyvenančių daugiabučiuose miesto tipo namuose, pagal sutartį gauna sklypus bendruose masyvuose ankstyvosioms bulvėms auginti: nuo 0,25 iki 0,5 ha vienai šeimai. Iš 263 ha sodybinio ploto fondo daugiau kaip 170 ha tenka bulvėms. Sėklomis gyventojai apsirūpina patys.

Kiekviena šeima žino savo sklypo ribas bendruose plotuose. Ūkiai savo lėšomis ir mechanizmais įdirba šiuos plotus. Šeimos po to atlieka papildomus darbus bulvių sklypuose. Kasant ir vežant bulves, vėl padeda ūkis. Čia pirmiausia naudojami arkliai, kasamosios, taip pat kitos transporto priemonės. Bendruose masyvuose auginamų bulvių derlingumas gana didelis — iki 4 t vienai šeimai.

Gyventojai suinteresuoti kuo greičiau nukasti bulves ir didesnę jų dalį realizuoti kaip prekines — ne vėliau kaip birželio—liepos mėn. Ūkis palaiko šią iniciatyvą. Toks bendradarbiavimas įgalina jau birželio mėnesį tiekti miestui kurortui ankstyvąsias bulves. Kiekviena šeima parduoda valstybei apie 2 t bulvių, o kai kurios šeimos — 2—3 tonas.

Paslaugos, kurias teikia ūkis, gyventojams visiškai prieinamos: išlaidos bulvėms auginti vienai šeimai sudaro apie 10 rb, o už realizuotas bulves ji gauna apie 1000 rb.

Agroprekybinio integravimo efektą sudaro ne vien tai, kad buvęs paprastas tarybinis ūkis tapo papildomu obuolių, bulvių ir kitų produktų tiekėju miestui. Svarbiausia, kad šie produktai į prekybos tinklą ir kitiems vartotojams pristatomi didesnio asortimento, geresnės kokybės ir tolygiai visus metus.

Vykdydami Maisto programos reikalavimus, agroprekybinės įmonės vadovybė, visuomeninės organizacijos ir specialistai sugebėjo suinteresuoti didelę ūkio darbuotojų grupę, kitas gyventojų kategorijas (apie 300 priemiesčio šeimų) laisvanoriškai (pagal sutartis) didinti pieno, mėsos (kiaulienos ir jautienos) gamybą bei pardavimą valstybei.

1984 m. sutartinius santykius su įmone palaikė apie 700 šeimų. Jos asmeniniuose pagalbiniuose ūkiuose laiko karves, kiaules, naminius paukščius. Čia auginama asmeniniam vartojimui būtina produkcija. Sąlygos, sudarytos intensyviai tvarkyti asmeninius pagalbinius ūkius (teisė naudotis ganyklomis ir plotais šienavimui, darnus apiprekinimas koncentruotaisiais pašarais už parduotą valstybei pieną, kiaulieną ir kitą produkciją), įgalino padidinti prekingumą, ypač pieno ir kiaulienos. Praėjusiais metais gyventojai realizavo pagal sutartis apie 2 tūkst. gyvulių — 215 t kiaulienos (gyvo svorio) ir 328 t pieno. Iš agroprekybinės įmonės parduoto valstybei bendro galvijų ir kiaulių kiekio gyventojų pristatyti gyvuliai sudarė beveik 50%, o pienas — 30%. Ūkis už realizuotą valstybei kiaulieną gavo 233 tūkst. rb pelno, arba 20% bendros metinio pelno sumos. Už parduotą valstybei asmeninių pagalbinių ūkių produkciją (daugiausia galvijus, pieną ir bulves) gyventojams išmokėta 890 tūkst. rb.

1984 m. įmonė realizavo produkcijos už 7 mln. rb, iš jų 2 mln. rb (28%) sudaro prekybos tinklo prekių apyvarta. 1984 m. bendrosios produkcijos vertė, palyginus su 1976—1980 m. vidutiniais metiniais rodikliais, padidėjo 1 mln. rb, arba daugiau kaip 30%. 1981—1984 m. grynojo pelno suma padidėjo nuo 483 tūkst. iki 1165 tūkst. rb, arba beveik 2,4 karto. Visos šakos, išskyrus paukštienos gamybą, yra labai rentabilios.

***

Agroprekybinė įmonė „Druskininkai" yra miesto kurorto maisto produktų gamybos cechas. Kurorto ir agroprekybinės įmonės teritorinė vienybė lemia vietinių gyventojų gyvenimo būdą nepriklausomai nuo to, ar jie dirba sanatorijoje, viešajame maitinime, prekyboje, ar tiesiog žemės ūkio įmonėje, aptarnaujančioje kurortą. Jų socialinės bei ekonominės gyvenimo sąlygos turi daug ką bendro.

Miesto gyventojai derina savo pagrindinį darbą su darbu žemės ūkyje, bet ne kaip mėgėjai, o kaip gamintojai bei tiekėjai, savanoriškai ir aktyviai dalyvauja vykdant Maisto programą. Šiame ūkio-kurorto mikrorajone visos profesijos ir specialybės vienodai reikalingos tiek miestui, tiek kaimui. Nors sąvoka „miestas ir kaimas" čia yra sąlyginė.

Agroprekybiniame komplekse nėra darbo jėgos deficito. Antai pastačius šiltnamius reikėjo apie 100 įvairių profesijų darbininkų, dirbti atėjo žmonės iš miesto ir apylinkių.

***

Kol kas anksti daryti šio eksperimento apibendrinimus bei galutines išvadas. Tačiau pirmųjų metų rezultatai parodė, kad perdavus vaisių bei daržovių produkcijos gamybos, paruošų sudarymo ir realizavimo funkcijas vienai žinybai, padidėjo ūkio vadovų, specialistų ir darbininkų atsakomybė ne tiktai už gamybos planų vykdymą, bet ir geresnės prekinės kondicijos produkcijos pristatymą vartotojui, jos realizavimą.

Likvidavus daugiapakopes nereikalingas instancijas (paruošų, prekybos ir kt.), greičiau sprendžiami gamybos, prekybos ir kiti sferos „laukas—parduotuvė" klausimai.

Kartu reikia atidžiai išnagrinėti ir pakoreguoti kai kuriuos klausimus, susijusius su produkcijos gamybos ir realizavimo planavimu. Pvz., ūkio specialistų nuomone, netikslinga gaminti didelį daržovių asortimentą ir vežti iš Druskininkų į Vilnių kai kurias daržoves. Vilniaus rajone yra du dideli šiltnamių kombinatai ir 7 specializuoti tarybiniai ūkiai, kuriuose daržovių plantacijos sudaro daugiau kaip 1500 ha. Vežti į Vilnių daržoves nedideliais kiekiais ekonomiškai neapsimoka.

Matyt, svarbu ne daržovių plantacijų plotai, bet jų naudojimo intensyvumas. Jeigu „Druskininkų" agroprekybiniame susivienijime iš hektaro pastoviai gaunama 340—350 cnt daržovių, tai analogiškuose Vilniaus rajono ūkiuose — 100—150 cnt mažiau.

Mūsų nuomone, pradėtam ekonominiam eksperimentui turi daugiau dėmesio skirti ne tik tiesioginė žinyba, bet ir vietiniai tarybiniai bei žemės ūkio organai, taip pat mokslo įstaigos.

Be to, atitinkamos miesto organizacijos turėtų daugiau padėti ūkiui plėtojant gyvenamųjų namų, kultūrinių, buitinių ir prekybos objektų statybą, stiprinant ūkio statybos bazę.

Sprendžiant Maisto programos realizavimo uždavinį laikotarpiu iki 1990 m. ir vėlesnei perspektyvai, agroprekybiniam tarybiniam ūkiui reikalingos papildomos žemės naudmenos, ypač kultūrinėms pievoms ir ganykloms. Čia ūkio kolektyvas tikisi respublikos Melioracijos ir vandens ūkio ministerijos realios pagalbos.

Ekonominis eksperimentas parodė, kad vaisių ir daržovių kompleksas pasirinko teisingą kryptį ir turi perspektyvią reikšmę. Plėtojant šį eksperimentą, panašios agroprekybinio profilio įmonės sukurtos Klaipėdos ir Alytaus priemiesčiuose.

NAUJOS KNYGOS

Išėjo iš spaudos akademiko V. MALIŠAUSKO knyga „RACIONALUS GAMTOS IŠTEKLIŲ NAUDOJIMAS"*. Leidinyje nagrinėjama gamtos išteklių naudojimo ir gamtosaugos būklė visame pasaulyje, Tarybų Sąjungoje ir mūsų respublikoje. Apibendrinama sukaupta respublikoje šios srities medžiaga ir pateikiamos konkrečios priemonės, kaip racionaliau naudoti gamtos išteklius ir gerinti jų apsaugą. Aptariami vandens bei atmosferos oro teršimo mažinimo ir esamos floros bei faunos išsaugojimo būdai. Apibendrinama respublikoje sukaupta gamtos išteklių kadastrų sudarymo patirtis. Rašoma apie gamtos išteklių kompleksinio naudojimo efektyvumą.

Knyga skirta gamtos apsaugos darbuotojams, dėstytojams, studentams ir visiems, kas domisi gamtos išteklių racionalaus naudojimo ir gamtosaugos klausimais.

* Mališauskas V. Racionalus gamtos išteklių naudojimas. — V.: Mokslas, 1985. — 208 p.

REZERVAI NERŪDINIŲ MEDŽIAGŲ GAMYBAI INTENSYVINTI

R. ANDRIKIS

Tarybų Sąjungos Komunistų partijos XXVI suvažiavimas, TSKP CK ir Ministrų Tarybos 1979 m. liepos 12 d. nutarimas „Dėl planavimo gerinimo ir ūkio mechanizmo poveikio stiprinimo gamybos efektyvumo didinimui ir darbo kokybės gerinimui" įpareigoja kiekvieną įmonę geriau tenkinti vartotojų poreikius, pagrindinį dėmesį skiriant intensyviam gamybos plėtojimui racionaliai naudojant visus išteklius.

Kokios galimybės gamybos intensyvinimui didinti nerūdinių medžiagų gavybos ir perdirbimo įmonėse? Tokių įmonių respublikoje yra 25, jos eksploatuoja 39 karjerus. Iš šių įmonių penkios turi savo balansą ir eksploatuoja 19 karjerų. Kitos, eksploatuojančios po vieną karjerą, priklauso įvairių ministerijų gelžbetoninių konstrukcijų gamykloms ir kitoms organizacijoms.

Intensyviai gamybai būdinga, kad produkcijos prieaugis iš esmės gaunamas keliant darbo našumą. Tačiau išnagrinėjus minėtų įmonių veiklą, matome, kad 1970—1983 m. keliant darbo našumą prekinės produkcijos prieaugio nebuvo gauta. Tik normatyvinė grynoji produkcija keliant darbo našumą padidėjo 4,7%. Per trejus vienuoliktojo penkmečio metus darbo našumo kėlimo dėka buvo gauta 100% produkcijos prieaugio tik Trakų nerūdinių medžiagų gamybiniame susivienijime ir Petrašiūnų dolomitinės skaldos gamykloje. Kitose įmonėse šio prieaugio nebuvo gauta. Vadinasi, gamyba iš esmės vystėsi ekstensyviu keliu.

Kaip žinoma, darbo našumo augimas pasiekiamas diegiant naują techniką, didinant darbo aprūpinimą fondais; tai savo ruožtu padidina fondaimlumą. Kad nemažėtų fondograža, būtina, jog darbo našumo augimo tempai viršytų darbo aprūpinimo fondais tempus. Tačiau, paskaičiavę darbo našumą ir fondogražą mūsų nagrinėjamose įmonėse 1982 m. palyginamosiomis kainomis, matome, kad darbo aprūpinimo fondais augimo tempai viršijo darbo našumo kilimo tempus. Jeigu 1970—1983 m. darbo aprūpinimas fondais išaugo 2,1 karto, tai darbo našumas pagal prekinę produkciją sumažėjo 2,1%, pagal grynąją produkciją padidėjo 7,1%, pagal produkciją natūrine išraiška — 5,1%. Todėl nepakankami darbo našumo augimo tempai, palyginus su darbo aprūpinimo fondais tempais, smarkiai sumažino fondogražą.

Vienas iš veiksnių, turinčių įtaką darbo našumo ir fondogražos dinamikai, yra gamybinių pajėgumų išnaudojimo laipsnis.

Išanalizavus gamybinių pajėgumų panaudojimą Statybinių medžiagų ministerijos įmonėse, paaiškėjo, kad senesnėse įmonėse šie pajėgumai panaudojami intensyviau negu naujose. Pavyzdžiui, Trakų nerūdinių medžiagų gamybiniame susivienijime gamybinių pajėgumų panaudojimo rodiklis — 97,6%, „Skaldos" — 95,1%. Tuo tarpu Rizgonių nerūdinių medžiagų kombinate — tik 74,5%. Visos šios įmonės dirba dviem pamainom. Pastarojoje įmonėje projektuojami pajėgumai buvo apskaičiuoti darbui trimis pamainomis. Tačiau projekte buvo per mažai skirta dėmesio remonto tarnybos darbui, taip pat ir įrengimų patikimumui, todėl dirbti trimis pamainomis neįmanoma, nes nelieka laiko einamajam remontui. Statant įmones toliau nuo stambių miestų, projektiniuose skaičiavimuose turėtų būti daugiau dėmesio skirta ir socialiniams bei buitiniams klausimams.

Gamybinių pajėgumų panaudojimui didelės įtakos turi vis mažėjantis stambių frakcijų kiekis uolienose, o natūralus smėlis dažnai nerealizuojamas (savo ruožtu gamybinių pajėgumų panaudojimas apskaičiuojamas pagal realizuotą produkciją). Iš kitos pusės, aukštos kokybės smėlio trūksta, todėl reikėtų gerinti smėlio kokybę. Taip pat stokojama transporto.

Intensyvinant gamybą reikėtų pasiekti, kad specializuotos įmonės gamintų tik aukštos kokybės medžiagas ir mažiau gamintų žvyro ir smėlio mišinio; tas įgalintų geriau panaudoti skaldos ir žvyro gamybinius pajėgumus.

Gamybinių pajėgumų panaudojimas „Granito" gamybiniame susivienijime (palyginus faktiškai pagamintą produkciją su pajėgumu) iš pirmo žvilgsnio atrodo labai aukštas, nes beveik visi karjerai panaudoja projektinius pajėgumus daugiau kaip 100%. Bet iš kur gi tokie rezervai? Autoriaus nuomone, tokia padėtis susidarė dėl to, kad gamybiniai pajėgumai neperskaičiuoti atsižvelgiant į esamas sąlygas; to reikalauja ir TSKP CK ir Ministrų Tarybos 1979 m. liepos 12 d. nutarimas, kuriame pabrėžta, kad reikia atlikti visų įmonių pasportizaciją ir nustatyti realius pajėgumus. Reikia pažymėti, kad visi karjerai, išskyrus Drąseikių, Klovainių ir Skaistgirio, dirba viena pamaina. Todėl sudarant pasus reikėjo pagrindu imti dviejų pamainų darbą, o tai šiuo metu visiškai realu. Esant neįtemptiems planams, cechai lengvai įvykdo užduotis. Tuose karjeruose, kur gamybos didinimą riboja išteklių dydis, jau projektuojant būtina atsižvelgti į tai, kad bus dirbama dviem pamainom su atitinkamai mažesniais fondais, o ne viena pamaina, kaip yra šiuo metu. Taip pat būtina gerinti geologinius žvalgymo darbus, kad eksploatuojant telkinį granulometrinė sudėtis būtų tokia, kokia buvo numatyta žvalgymo metu.

Panaudojant minėtas galimybes, „Granito" karjeruose galima būtų įdiegti vieną liniją, gaminančią 5—20 mm frakcijos medžiagas, kurias galėtų vartoti kitų ministerijų gelžbetonio konstrukcijų gamyklos. Tai įgalintų intensyvinti gamybą ir pagerinti produkcijos kokybę. (1983 m. „Granito" karjerai, neskaitant Ukrainoje esančio granitinės skaldos karjero, pateikė kitoms organizacijoms apie 407 tūkst. kub. m nerūdinių medžiagų.)

Karjeruose, turinčiuose pagalbinių cechų teises, gamybiniai pajėgumai nepanaudojami dėl tų pačių priežasčių, kaip ir „Granite", nes įmonės, kurioms tie karjerai priklauso, produkciją naudoja tik pačios. Jos taip pat stengiasi gauti aukštos kokybės produkciją iš Statybinių medžiagų ministerijos įmonių, nepanaudodamos savo karjerų pajėgumų. Minėtų karjerų gamybiniai pajėgumai geriausiai panaudojami Ginevės ir Merešlėnų karjeruose, priklausančiuose Melioracijos ir vandens ūkio ministerijai, kurie visiškai patenkina Raseinių ir Vilniaus gelžbetonio konstrukcijų gamyklų poreikius, taip pat Zatyšių karjere, priklausančiame Kauno vykdomojo komiteto Kelių bei tiltų eksploatacijos trestui. Tuo tarpu kitame karjere, esančiame Zatyšių telkinyje, priklausančiame TSRS energetikos ir elektrifikacijos ministerijai, pajėgumai panaudojami tik 23,6%, nes jis gamina tiek, kiek reikia Kauno gamybinių įmonių kombinatui. Pastarasis karjeras, reikiamai panaudodamas pajėgumus, galėtų aprūpinti ir Kelių bei tiltų eksploatacijos trestą, bet žinybiniai barjerai trukdo tai įgyvendinti.

Statybos ministerijai priklausančiuose Bogušiškių ir Lembertiškių karjeruose pajėgumai panaudojami atitinkamai 72 ir 80%, nors Alytaus ir Šiaulių gelžbetoninių konstrukcijų gamyklos Nr. 1 skaldą dar gauna ir iš Statybinių medžiagų ministerijos įmonių. Šiuose karjeruose skaldos išeiga žema, bet, perdirbant didesnį kiekį masės ir realizavus perteklinį smėlį, padėtį galima pataisyti.

Yra nemaža telkinių, kuriuose įrengti dviejų organizacijų karjerai. Pavyzdžiui, Kiaulupio telkinyje, kuriame jau veikia Kaimo statybos ministerijos karjeras, pastatytas Melioracijos ir vandens ūkio ministerijos karjeras, kurio projektinis pajėgumas apie 100 tūkst. kub. m per metus. Tačiau apskaičiuotieji gelžbetoninių konstrukcijų gamyklos poreikiai — apie 40 tūkst. kub. m. Todėl iš karto aišku, kad gamybiniai pajėgumai nebus reikiamai panaudoti. Tuo tarpu rekonstravus esantį Kaimo statybos ministerijos karjerą ir įvedus dviejų pamainų darbą, buvo galima aprūpinti ir statomą gelžbetoninių konstrukcijų gamyklą.

Svarbus darbo našumo ir fondogražos didinimo, taigi ir geresnio pajėgumų panaudojimo veiksnys yra prastovėjimų dėl įvairių remontų sumažinimas. Statybinių medžiagų pramonės ministerijos įmonėse planinis ir neplaninis įrengimų remontas sudaro nuo 16% (Trakų įmonėje) iki 30% (Petrašiūnų dolomitinės skaldos gamykloje) darbo laiko fondo. Kaip rodo mūsų atliktos apklausos duomenys, pamainos metu netenkama daug laiko dėl žaliavos nepristatymo (iki 114 min. Ginevės karjere), dėl mechanizmų gedimo (iki 96 min. Kalvių karjere), dėl atsarginių dalių trūkumo (iki 2 val. Verkšnionių, Radiškių, Kurklių karjeruose).

Todėl galima padaryti išvadą, kad daugumoje nagrinėjamų cechų įrengimai dirba 5—6 val. per pamainą. Ir vis dėlto jų

Ekonomija ir taupumas

DEGALŲ TAUPYMAS ORGANIZUOJANT PERVEŽIMUS AUTOMOBILIŲ TRANSPORTU

Prof., techn. m. dr. A. BAUBLYS

Didėjant pervežimų mastui daugiau vartojama ir degalų, todėl keleivių ir krovinių pervežimų organizavimo tobulinimas turi didelę reikšmę. Ypač čia svarbu teisingai planuoti ir organizuoti pervežimus, siekti, kad parko struktūra atitiktų pervežamų krovinių mastą, jų pobūdį ir pervežimo atstumus. Pažangių technologinių sprendimų sukūrimas ir įdiegimas pervežimų sistemoje įgalina 20—25% sumažinti degalų suvartojimą.

Pagrindiniai veiksniai, nuo kurių daugiausia priklauso degalų suvartojimas organizuojant pervežimus, gali būti skirstomi į dvi grupes: organizaciniai (technologiniai procesai) ir techniniai (aprūpinančios priemonės). Šie elementai technologiniame transportavimo cikle sudaro pagrindą. Pirmoji grupė susideda iš transportavimo proceso struktūrinių elementų (pakrovimo—gabenimo—iškrovimo). Degalų suvartojimo rodikliai labai priklauso nuo pervežimų organizavimo įvairiuose lygiuose, krovinių srautų struktūros, regioninių ir kitų transportavimo ypatybių.

Energetiniu aspektu pervežimų technologija susideda iš tokios aibės veiksnių: krovimo darbų operacijų tobulinimas; plati krovinių pervežimų maršrutizacija; degalų suvartojimo mažinimas transportavimo metu; kelionės trukmės įtakos mažinimas degalų suvartojimui; sunkvežimių ir autobusų tuščių ir nulinių ridų mažinimas; ridos, įkrovumo ir keleivių sutalpinimo koeficientų didinimas.

Potencialiausias ir labiausiai prieinamas degalų ekonomijos rezervas yra optimalių pervežimų planavimas. Jis užtikrina minimalią transportavimo trukmę, leidžia geriausiai panaudoti transporto priemonių potencialius energetinius parametrus. Dabartinėmis sąlygomis operatyviai spręsti tokius uždavinius galima tik naudojant ESM. Kaip rodo praktika, panaudojus ESM transportavimo procese, tuščių reisų skaičių galima sumažinti 20—30%.

Transportavimo metu energijos sąnaudos būtinos paties automobilio masei gabenti ir transportavimo darbui vykdyti. Priklausomai nuo riedmenų tipo degalų suvartojimas automobilio masei gabenti sudaro 65% viso degalų balanso. Automobilių transporto MTI tyrimai rodo, kad vidutinio įkrovumo automobilio masę sumažinus 6—7%, degalų suvartojimą galima sumažinti 0,9—1,2 l/100 km.

Sudarant technologinius transportavimo ciklus, galima efektyviai išspręsti degalų ekonomijos ir išmetamų dujų toksiškumo sumažinimo uždavinius.

Galima išskirti keturis pagrindinius veiksnius, įgalinančius sumažinti degalų suvartojimą: vairuotojas (profesinio meistriškumo, darbo kultūros didinimas ir negamybinių degalų nuostolių mažinimas) — 5—6%; automobilis (atitinkamos techninės būklės palaikymas, optimalių reguliuojamųjų eksploatacinių parametrų parinkimas, optimalių temperatūrinių režimų palaikymas) — 6—8%; eismas (optimalūs eismo greičiai bei variklio darbo režimai, racionalios eismo reguliavimo keliuose schemos, kelio paviršiaus techninės būklės gerinimas) — 5—7%; pervežimų organizavimas (įkrovumo ir ridos panaudojimo koeficientų didinimas, riedmenų parko, taip pat ir priekabų ūkio, struktūros tobulinimas, transportavimo ir operatyvaus valdymo sistemos tobulinimas, tuščių ir nulinių ridų mažinimas, maršrutinių pervežimų dalies didinimas) — 10—12%.

Šie veiksniai yra pagrindiniai technologinio transportavimo ciklo elementai.

Kaip rodo tyrimai, tradiciniai metodai, grindžiami tik techniniais eksploatacijos aspektais, jau iš principo nepakankamai efektyvūs. Transportavimo darbo vienetui įvykdyti arba vienam keleiviui pervežti degalų suvartojama daug daugiau negu reikalauja potencialūs rodikliai. Ne mažiau aktuali yra išmetamų kenksmingųjų medžiagų sumažinimo problema, turinti didelę ekonominę ir socialinę reikšmę išvystytos automobilizacijos są-

---

kolektyvai numatytas užduotis įvykdo. Vadinasi, jie nepakankamai suinteresuoti efektyviau išnaudoti gamybinius pajėgumus. Todėl būtina pakelti organizacinį ir planavimo lygį nerūdinių medžiagų gamyboje.

Dar nemaža darbo laiko netenkama dėl susirgimų ir kitų pateisinamų neatvykimų, taip pat pravaikštų. Per nagrinėjamą laikotarpį (1970—1983 m.) darbo laiko nuostoliai dėl pravaikštų sumažėjo 32,1%, dėl ligų — 27,3%, administracijai leidus — 80%. Pastaraisiais metais taip pat sumažėjo kadrų kaita, ypač Statybinių medžiagų ministerijos įmonėse — 57,8%. Svarbu ir toliau mažinti darbo laiko nuostolius dėl minėtų priežasčių.

Svarbią reikšmę gamybai turi ir įrengimų amžius. Kuo įrengimai senesni, tuo daugiau laiko ir lėšų skiriama jiems remontuoti. Šiuo metu nagrinėjamose įmonėse 16,4% ekskavatorių, 21% buldozerių, 23% trupintuvų ir 12% vibrosietų senesni kaip 10 metų. Dėl senų įrengimų, aišku, blogėja ir gaminamų medžiagų kokybė. Todėl įrengimų atnaujinimą reikia spartinti. Tai — svarbus gamybos intensyvinimo kelias. Atnaujinant įrengimų parką, susiduriama su tam tikrais prieštaravimais. Tobulėjant technikai, jos kainos augimas neretai viršija našumo augimo tempą. Pavyzdžiui, žiauninio trupintuvo 1200×1500, kuris gali dirbti automatiniu režimu, bet turi tokį pat našumą, kaip ir senas, kaina išaugo nuo 45,5 tūkst. rb iki 85 tūkst. rb. Todėl vienetinio pajėgumo vertė per nagrinėjamą laikotarpį Statybinių medžiagų pramonės ministerijos įmonėse išaugo 61,8%.

Aišku, įdiegus pažangią techniką, gaunamas efektas neturi būti vertinamas tik jos našumu ir gyvojo darbo našumu, fondograža; čia gaunamas ir socialinis efektas: pagerėja darbo sąlygos, sumažėja sunkus fizinis ir mažai kvalifikuotas darbas, sumažėja kadrų kaita ir t. t. Savo ruožtu po tam tikro laiko tas socialinis efektas turi pasireikšti ekonominiu — darbo našumo augimu, fondogražos didėjimu. Reiškia, naujos technikos efektyvumas nagrinėjamose įmonėse per mažas, nes, kaip matėme, fondograža ir darbo našumas neauga. Todėl naujos technikos galutinis rezultatas turėtų būti pigesnis negu prieš tai sukurtos technikos. Jos kaina neturėtų apimti viso efekto, nes jos lygis tada neatitiktų vartotojo interesų. Todėl naujos technikos kaina turi mažėti santykinai, didėdama absoliučiai, t. y. ne tokiu laipsniu, kokiu didėja visas rezultatas. Intensyvinant nerūdinių medžiagų gamybą, reikia pagerinti projektavimo organizacijų darbą, nes apie 80—85% visų išlaidų naujo įrengimo sukūrimui padaroma projektavimo bei konstravimo fazėje.

Mūsų atliktos analizės rezultatai rodo, kad šiuo metu intensyvios gamybos pavyzdžiu galėtų būti „Skaldos" susivienijimo Kvesų karjeras. Čia visiškai automatizuotoje gamyboje kapitaliniai įdėjimai vienam kub. m nerūdinių medžiagų yra vieni mažiausių Statybinių medžiagų pramonės ministerijos įmonėse ir sudaro 2,82 rb/kub. m.

Iš aukščiau nagrinėtų klausimų išeina, kad pagrindinė priemonė, kurią pirmiausia reikėtų įgyvendinti — tai nerūdinių medžiagų gamybos organizavimo lygio pakėlimas. Autoriaus nuomone, nerūdinių medžiagų gamybą tikslinga sukoncentruoti Statybinių medžiagų pramonės ministerijoje, joje organizuojant teritorinius susivienijimus. Tada, atsižvelgiant į visos respublikos, o ne į atskiros šakos poreikius, išsiplėstų planavimo tobulinimo galimybės. Tai įgalintų spartinti įrengimų atnaujinimą, likviduoti prastovas dėl įrengimų gedimo, centralizuotai aprūpinti atsarginėmis dalimis, didinti pamainų skaičių, geriau panaudoti nerūdinių medžiagų išteklius. O tai savo ruožtu leistų padidinti gamybinių pajėgumų panaudojimą. Visų šių priemonių kompleksas pakeltų nerūdinių medžiagų gamybos intensyvumą.

lygomis. Efektyviai išspręsti šiuos klausimus galima tik taikant degalų ir energijos išteklių ekonomijos mokslinę metodologiją.

Technologinis transportavimo ciklas (TTC) — tai aibė autotransporto gamybos elementų ir procesų. Jis susideda iš įvairių technologinių elementų, kuriems įvykdyti suvartojamas atitinkamas kiekis energijos (degalų) ir išmetama kenksmingų medžiagų. Optimalus yra toks TTC, kuris įgalina didinti transporto sistemos funkcionavimo efektyvumą degalų suvartojimo ir kenksmingų medžiagų išmetimo požiūriu.

TTC rodikliai apibūdina kokybinę transportavimo proceso pusę. Pagrindiniams TTC rodikliams priskiriama: degalų suvartojimas; kenksmingų medžiagų išmetimas, darbo našumas; saugus eismas; važiavimo komfortas.

TTC kriterijai apibūdina kiekybinius palyginamuosius rodiklius. Pagrindiniai degalų suvartojimo kriterijai yra tokie: degalų suvartojimas kelio vienetui — l/km; lyginamasis degalų suvartojimas transportavimo darbo vienetui — l/tkm; lyginamasis degalų suvartojimo efektyvumas — km/l; lyginamasis maršrutinis degalų suvartojimas, parodantis degalų suvartojimo efektyvumą, įvertinantis važiavimo greitį ir transporto darbą — lh/tkm; lyginamasis kompleksinis degalų suvartojimo rodiklis — tkm/lh.

TTC struktūra yra organizacinė pagrindinių sistemos elementų ir funkcinių ryšių tarp jų visuma. TTC gali būti išreikštas struktūra, parametrais ir ryšiais. TTC yra uždara sistema, susidedanti iš atskirų tarpusavyje susietų funkcinių elementų ir posistemių. TTC parametrai apima aibę kriterijų ir rodiklių. Sistemos dalis, atliekanti TTC sudėtyje tam tikras funkcijas, vadinama elementu.

TTC susideda iš tokių elementų: vairuotojas—automobilis—eismas—pervežimų organizavimas. Antra vertus, TTC galima analizuoti kaip struktūrinių bei morfologinių veiksnių, funkcinių ryšių, informacinių ir materialinių srautų vienybę. Optimalus TTC valdymas galimas tik grįžtamojo ryšio pagrindu, kai valdantieji poveikiai įvertina įvairių atsitiktinių trikdžių įtaką ir išorinės aplinkos pasikeitimą. Ryšys tarp atskirų ciklo elementų užtikrinamas gaunant ir vartojant informaciją, leidžiančią išsaugoti išorinę ir vidinę TTC organizaciją. Informacinė TTC įranga yra posistemis žinių, be kurių neįmanoma efektyviai valdyti transportavimo proceso pagal įvairius kriterijus.

TTC valdymas užtikrinamas keičiantis informacija tarp atskirų posistemių ir jų elementų. Jis grindžiamas informacinių srautų gavimu ir analize, įgalinančia priimti tinkamą sprendimą.

Įvairių valdančiųjų poveikių parametrų rinkinys ir pasikeitimas informacija sudaro TTC kompleksinio valdymo posistemį, kuris gali būti pateiktas trimis rangais:

automobilio valdymas vairuotojo sąlyginių refleksų lygiu, t. y. kai neturima profesinių žinių apie racionalius veiksmus ir metodus taupant degalus ir mažinant kenksmingų medžiagų išmetimą;

automobilio valdymas operatyviosios atminties lygiu, t. y. kai vadovaujamasi įvairiomis rekomendacijomis ir nurodymais, kaip taupyti degalus ir mažinti kenksmingų medžiagų išmetimą į atmosferą;

TTC valdymas funkcionuojant transporto sistemai regiono, šakos ir liaudies ūkio lygiais. Čia galima išskirti dviejų tipų ciklus: kroviniams pervežti ir keleiviams pervežti.

Analizuojant nusistovėjusią krovinių struktūrą ir kiekinį jų pasiskirstymą pagal rūšis, technologiją bei pervežimų organizavimą, taip pat įvertinant kelių tinklo specifiką, krovinių pervežimus sustambintai reikia klasifikuoti taip: tarpmiestiniai pervežimai — 58%; pervežimai miestuose — 34%; ž. ūkio pervežimai — 8%.

Pagal pateiktą klasifikaciją skiriamos atitinkamos rūšies TTC: tarpmiestinis, miesto ir žemės ūkio.

TTC galima išreikšti kaip sudėtingą transporto posistemį:

$$F_{TTC} = P_v F_v + P_a F_a + P_e F_e + P_{po} F_{po},$$

šioje formulėje F_{TTC} — optimizavimo parametras (degalų suvartojimas, nuodingų medžiagų išmetimas ir kt.); P — įvairių veiksnių įtaka (vairuotojo, automobilio, eismo, pervežimų organizavimo) siekiant iškelto tikslo; F — TTC struktūrinis elementas.

Priklausomai nuo tikslo funkcijos (efektyvumo rodiklio) minėtų veiksnių reikšmė keičiasi nuo 0,1 iki 0,4.

Pagrindiniais TTC sudarymo principais laikomi: sistemiškumas; vadovaujančios grandies išskyrimas; šakos ir liaudies ūkio funkcijų tarpusavio papildymas; sprendimų alternatyviškumas; optimizavimas pagal išrinktus kriterijus.

Pirmasis TTC sudarymo principas susijęs su jo išskyrimu į atskirą sistemą, t. y. sistemiškumo principas. Automobilių transportas yra didelė sudėtinga sistema su atitinkama hierarchine struktūra, todėl metodologiškai pirmame TTC sudarymo etape nustatant rodiklius, kriterijus ir tikslus būtina analizuoti tikslų arba optimalumo kriterijų medį. Toliau tarp atskirų ciklo elementų nustatomi ryšiai ir jų tipas, dar vėliau ir ryšiai tarp atskirų tikslų. Uždavinio paskirtis: nustatyti struktūrinius ir apibendrintus TTC parametrus; sudaryti hipotezes apie kiekybinius transporto proceso dėsningumus įvairiuose lygiuose.

Antrasis yra vadovaujančiosios grandies (elemento) sistemoje išskyrimo principas. Jo esmė — nustatyti TTC elementų prioritetą. Šis principas leidžia išaiškinti svarbiausius elementus, pagrindinius veiksnius, turinčius įtakos ciklo elementų funkcionavimui, o toliau nustatyti kiekybinius ryšius tarp jų. Organizuojantis ir dažniausiai pagrindinis vaidmuo taupant degalus priklauso vairuotojui kaip tiesioginiam TTC vykdytojui.

Trečiasis principas apibūdina TTC šakos ir liaudies ūkio tarpusavio funkcijų papildymą. Jis numato priemonių tarpusavio sąveiką šakos mastu ir liaudies ūkio mastu. Pirmenybė visais atvejais priklauso priemonėms liaudies ūkio mastu.

Ketvirtasis principas susijęs su atskirų elementų ir apskritai visos šakos būklės prognozavimu.

Penktasis TTC principas susijęs su alternatyvinių sprendimų panaudojimu, norint nustatyti pagrindinius tikslus šakos mastu ir liaudies ūkio mastu.

Šeštasis principas leidžia vienareikšmiai nustatyti kiekybines atskirų transporto proceso parametrų reikšmes.

Reikiamai neorganizuojant liaudies ūkio krovinių ir keleivių pervežimų, suvartojama daugiau degalų. Pirmiausia visa tai susiję su neoptimalia automobilių transporto parko struktūra, antra vertus — su neracionaliu automobilių įkrovimo ir ridos panaudojimu. Pervežant masinius krovinius vidutinės talpos automobiliais, reikia daugiau kadrų ir riedmenų, daugiau suvartojama degalų, teršiama aplinka. Masinių krovinių pervežimui panaudojant stambiakrūvius automobilius, padidėja riedmenų darbo našumas, o transportavimo darbų savikaina sumažėja iki 28%.

NAUJOS KNYGOS

Sąjunginė leidykla „Finansy i statistika" neseniai išleido J. Pakutinsko knygą apie duomenų apdorojimą ESM tvarkant valstybinį žemės kadastrą*. Joje pirmą kartą šalyje apibendrinta Lietuvos TSR žemės ūkio ministerijos Skaičiavimo centro patirtis (drauge su Lietuvos TSR žemės ūkio ministerijos Žemėtvarkos valdyba, Respublikiniu žemėtvarkos projektavimo ir Lietuvos žemės ūkio ekonomikos mokslinio tyrimo institutais, administracinių rajonų ir respublikinio pavaldumo miestų žemėtvarkos tarnybomis, kitomis suinteresuotomis žinybomis, organizacijomis, įstaigomis ir įmonėmis) kuriant ir diegiant valstybinio žemės kadastro sudarymo naudojant VS ESM informacinę skaičiavimo sistemą.

Leidinyje aprašoma šios sistemos kiekybinės žemės apskaitos (įeina žemės naudotojų registravimas), kokybinės žemės apskaitos ir žemės vertinimo (įeina dirvožemių bonitavimas) posistemių uždavinių kompleksų esmė, turinys, sprendimo naudojant VS ESM metodika, technologija, periodiškumas ir kiti klausimai. Be to, pateikiami duomenys apie VS ESM naudojimo atliekant valstybinio žemės kadastro darbus tikslingumą, ekonominį efektyvumą.

Knyga skiriama ekonomistams, žemėtvarkininkams, duomenų apdorojimo naudojant ESM specialistams, taip pat kitų žinybų, kurios užsiima duomenų ruošimu valstybiniam žemės kadastrui sudaryti, darbuotojams. Ji gali būti kaip pagalbinė mokymo priemonė atitinkamų specialybių dėstytojams, studentams.

* Пакутинскас Н. Ю. Обработка данных на ЭС ЭВМ для ведения государственного земельного кадастра.— М.: Финансы и статистика, 1985. — 150 с.

VILNIAUS PREKYBOS TERITORINĖ ANALIZĖ

Doc., ekon. m. kand. V. ČAPLIKAS

Respublikos sostinės gyvenamoji teritorija jau keli dešimtmečiai gan intensyviai plėtojama — nepaliaujamai įsavinami ir apgyvendinami nauji plotai. Keičiasi gyventojų pasiskirstymas ir senesnėse miesto dalyse — kai kur jų skaičius šiek tiek didėja, kitur mažėja, ypač centre. Tokia gyventojų pasiskirstymo kaita kelia nemaža problemų ir miesto prekybiniam aptarnavimui, ypač tobulinant turimą bei organizuojant naują mažmeninės prekybos tinklą, modernizuojant jo materialinę bazę, parenkant konkrečias vietas atskiroms įmonėms ir jų kompleksams — prekybos centrams.

Stambiame mieste prekyba organizuojama keliomis ryškesnėmis vidinėmis struktūromis, kurias įprasta vadinti jos įmonių tinklo pakopomis. Labiausiai išsiskiria dvi: pirmoji, kasdieninės paklausos, ir antroji — ne maisto prekių parduotuvių tinklas. Pirmoji pakopa turi pačią plačiausią savo įmonių geografiją, todėl jai ir bus skiriama daugiausia dėmesio. Be to, analizės metodiniu požiūriu daug kas tinka ir antrajai tinklo pakopai.

Svarbiausias reikalavimas pirmajai pakopai yra griežtai reglamentuotas jos įmonių pasiekimo spindulys, kuris atitinkamai lemia ir jų veiklos teritoriją arba pirkėjų traukos arealą. Pagal mažmeninės prekybos tinklo organizavimo metodinius nurodymus kasdieninės paklausos prekių prekybos objektų pasiekimo spindulys turi neviršyti 500 metrų, tik mažaaukštės statybos kvartaluose šį rodiklį leidžiama padidinti keliais šimtais metrų. Šis reikalavimas suprantamas, nes atstumas iki parduotuvės yra susijęs su kitu rodikliu, kuris turi svarbią socialinę prasmę ir parodo gyventojų laiko sąnaudas įsigyjant kasdieninio poreikio reikmenis. Pasinaudojant 500 m atstumo spinduliu, galima nustatyti teritorijos dydį, kuris sudarys kasdieninės paklausos prekių parduotuvės maksimalų veiklos arealą. Jis lygus 78,5 ha teritorijai.

Kitas taip pat svarbus reikalavimas kasdieninės paklausos prekių prekybos objektams — jų specializacijos lygis arba maksimali prekių asortimento koncentracija. Siekiama, kad viename prekybos objekte būtų sutelktas ne tik visas maisto prekių, bet ir dažnos paklausos ne maisto prekių asortimentas. Kaip žinoma, tokie prekybos objektai dabar vadinami kasdieninės paklausos prekių universalaus asortimento parduotuvėmis. Specializacijos sąvoka yra daugiau susijusi su prekių asortimento siaurinimu, jo paskirstymu tarp atskirų prekybos įmonių, todėl čia geriau tinka priešinga sąvoka — universalizacija. Ypač patogi ji tada, kai aptariame bendrą šio tinklo plėtojimo kryptį, jo nuolatinį universalizacijos lygmens didinimą.

Čia iškelti du reikalavimai aptariamo prekybos tinklo objektams nėra labai sudėtingi, tuo labiau ir nauji, tačiau, kaip patvirtina praktika, ne taip lengvai įgyvendinami. Analizuojant Vilniaus miesto prekybinio aptarnavimo organizavimą pagal šiuos kriterijus, rasta nemažai nukrypimų. Svarbesni analizės rodikliai pateikti lentelėje.

Analizė buvo pradėta nuo apačios, t. y. nuo pirminių kasdieninio aptarnavimo teritorijų, kurios čia vadinamos arealais. Buvo pasinaudota arealinės traukos metodu*, nustatant kasdieninio aptarnavimo traukos centrus ir jų poveikio teritorijas. Šis gana kruopštus darbas buvo atliktas 1983—1984 m. pasitelkiant į pagalbą Vilniaus V. Kapsuko universiteto Prekybos fakulteto studentus. Kaip matome, Vilniaus gyvenamojoje teritorijoje buvo 121 kasdieninio aptarnavimo arealas (žr. lentelę). Taigi matome, kad arealo vidutinis dydis yra daug mažesnis negu numato reikalavimai; faktiškas arealo dydis siekia tik 63,6% numatomo dydžio.

Dabartinė Vilniaus teritorija nėra vienodai apgyvendinta. Lentelėje išskirtos keturios būdingesnės šiuo požiūriu miesto dalys ar teritorijų grupės. Ketvirtos dalies „Kitos gyvenamosios vietovės" vidinė sudėtis nėra vientisa, nes čia priskirtos visos likusios ir labai smulkios, bet prekybinio aptarnavimo požiūriu gan savarankiškos teritorijos, pvz., Bukčiai, Dvarčionys, Pavilnys, Žemieji Paneriai ir pan. O pateiktieji svarbesni miesto gyvenamieji rajonai yra sudaryti iš jų teritorijose esančių pirminio aptarnavimo arealų.

Pažymėtina, kad tiek atskiruose gyvenamuosiuose rajonuose,

* Č a p l i k a s V. K. Prekybinės traukos arealų tyrimo metodiniai ypatumai (221 p.) — Prekybos ūkio mechanizmo tobulinimas. Mokslinės konferencijos pranešimų tezės (rusų k.). Latvijos P. Stučkos valst. universitetas, Ryga, 1982.

SVARBESNI VILNIAUS MIESTO GYVENAMIEJI RAJONAI IR JŲ KASDIENINĖS PAKLAUSOS PREKIŲ PARDUOTUVIŲ TINKLO RODIKLIAI (1984 m. pradžioje)

	Kasdieninio aptarnavimo arealų skaičius	Arealo vidutinis dydis (ha)	Vidutinis gyventojų skaičius areale (tūkst.)	Parduotuvių skaičius	Vid. pard. skaičius areale	Parduotuvių prekyb. plotas 1000 gyventojų (kv. m)	Prekių apyvarta 1 kv. m prekyb. ploto 1984 m. (tūkst. rb)	Parduotuvių universalizacijos koefic.
PAGRINDINĖ MIESTO DALIS	80	48,8	4,3	184	2,3	70,6	10,4	0,43
Antakalnis	9	69,2	4,3	13	1,4	72,0	8,2	0,66
Baltupiai	3	50,7	6,0	4	1,3	63,5	7,7	0,64
Centras	6	32,5	2,8	20	3,3	195,0	12,7	0,32
Liepkalnis—Naujininkai	10	59,6	3,9	19	1,9	48,5	11,1	0,51
Naujamiestis	14	38,7	4,5	37	2,6	68,8	9,9	0,42
Senamiestis	9	26,1	3,7	31	3,4	77,4	14,3	0,25
Šnipiškės	12	53,5	3,8	23	1,9	85,3	9,2	0,44
Užupis	6	43,8	3,6	15	2,5	38,3	10,0	0,32
Žirmūnai	5	74,9	8,6	8	1,6	54,6	9,0	0 63
Žvėrynas	6	48,0	3,6	14	2,3	44,8	11,9	0,44
ŠIAURĖS-VAKARŲ DALIS	9	87,8	16,0	14	1,6	36,3	10,1	0,72
Lazdynai	4	75,9	8,8	5	1,3	55,7	8,9	0,75
Karoliniškės	3	90,3	13,9	6	2,0	29,1	14,4	0,55
Šeškinė	1	127,3	46,7	2	2,0	25,7	9,2	0,59
Viršuliškės	1	88,7	20,5	1	1,0	43,4	8,4	1,00
NAUJOJI VILNIA	11	57,2	2,3	17	1,5	61,3	10,8	0,52
KITOS GYVENAMOSIOS VIETOVĘS	21	34,0	1,2	26	1,2	94,2	6,5	0,61
Iš viso	121	49,9	4,4	241	2,0	62,0	10,1	0,47

tiek stambesnėse miesto dalyse pateikti rodikliai labai varijuoja. Pats žemiausias arealo dydžio rodiklis yra senamiestyje — tik 26,1 ha, o didžiausias — Šeškinėje — net 127,3 ha ploto. Prie „idealaus" atvejo, t. y. nustatyto arealo dydžio, labiausiai priartėja tik prekybos tinklas Lazdynuose ir Žirmūnuose. Negerai, kad šis rodiklis nukrypsta į didesnę pusę naujuose miesto rajonuose. Tai rodo, kad čia blogėjo kasdieninio aptarnavimo parduotuvių pasiekiamumo sąlygos. Suprantama, kad dėl vienų ar kitų teritorinių veiksnių įtakos sunku tiksliai laikytis nustatyto arealo dydžio reikalavimo. Tačiau naujuose rajonuose tą padaryti lengviausia, nes čia gyvenamųjų namų, kelių ir aptarnavimo įstaigų išdėstymas projektuojami vienu metu. Nuo to, kas jau pasiekta ir neblogai padaryta Lazdynuose, nereikėtų nutolti.

Iš pateiktų rodiklių atrodo, kad pagrindinėje miesto dalyje, ypač jo centre ir senamiestyje, yra pačios patogiausios sąlygos pasiekti kasdieninio aptarnavimo įmones, nes čia patys mažiausi jų veiklos arealai. Tačiau iš tikrųjų taip nėra, nes čia susiduriama su kita šios problemos puse — dideliu kasdieninės paklausos prekių asortimento išskaidymu traukos arealo centre. Čia kasdieninės paklausos prekių asortimento kompleksą sudaro nemažas įvairiausio lygio specializuotų parduotuvių skaičius. Nors tos parduotuvės nuo gyventojų ir netoli, tačiau pirkėjas praranda nemaža laiko, kol jas apeina ir nusiperka reikalingą prekę. Tai rodo, kad ir čia turi būti siekiama kompleksiškai tenkinti gyventojų poreikius, stambinti prekybos objektus.

Ir apskritai, jeigu visame mieste būtų laikomasi nustatyto kasdieninio aptarnavimo arealo dydžio reikalavimo, tada vietoj 121 reikėtų maždaug 80 tokių arealų su atitinkamais jų aptarnavimo centrais. Ką tai reikštų? Pirmiausia, visiems miesto gyventojams būtų sudarytos panašios kasdieninio aptarnavimo įmonių pasiekiamumo sąlygos, antra — daug paprasčiau būtų tokį tinklą organizuoti ir valdyti (sustiprinti parduotuvių patalpų techninę bazę, geriau panaudoti transportą, kuris aprūpina įmones prekėmis). Mažesnis aprūpinimo vietų skaičius — mažesnė transporto maršruto geografija, mažesnis ir viso miesto apkrovimas šiuo požiūriu. Miesto centrinei daliai, įskaitant ir senamiestį, tas ypač aktualu.

Labai svarbu koncentruoti ir prekių asortimentą aptarnaujamo arealo centre. Vilniaus miesto prekybos teritorinėje analizėje asortimento koncentravimo lygis buvo įvertintas pagal parduotuvių universalizacijos koeficientą:

$$U_k = (P_1 + P_2 + P_3 \ldots + P_n) : TG,$$

čia U_k — universalizacijos koeficientas, P — atskiros parduotuvės pagrindinių prekių grupių skaičius, G — didžiausias prekių grupių skaičius, kuriuo gali prekiauti kasdieninės paklausos prekių universalaus profilio parduotuvė (universamas), T — bendras viso tinklo parduotuvių skaičius.

Prekyboje maisto prekėmis yra 10 pagrindinių grupių. Įtraukiant ir dažnos paklausos ne maisto prekes bendra „G" reikšmė buvo prilyginta 11.

Lentelėje matome, kad bendras šio tinklo universalizacijos lygis nėra aukštas, jo koeficientas tyrimo metu buvo tik 0,47, o atskiruose gyvenamuosiuose rajonuose svyravo tarp 0,25 ir 1. Didžiausia šių prekių asortimento koncentracija buvo Šeškinėje, tačiau dabar universalizacijos koeficentas ir čia jau yra mažesnis, nes skyrium organizuota prekyba vaisiais ir daržovėmis. Nesunku pastebėti ir tam tikrą ryšį tarp vidutinio arealo dydžio ir atitinkamo rajono parduotuvių universalizacijos lygio. Naujuose miesto šiaurės—vakarų dalies rajonuose, kur palyginti nedideli nukrypimai nuo arealo dydžio reikalavimų, geresni ir tinklo universalizacijos rodikliai. Tačiau apskritai Vilniuje didelės prekybos tinklo universalizacijos galimybės dar nepanaudotos. Lengviau universalizuoti tinklą ten, kur didesnis gyventojų tankumas, kur naujai formuojamas visas aptarnavimo įmonių tinklas. Lentelėje pastebime, kad vidutinis gyventojų skaičius, tenkantis vienam arealui, atskiruose rajonuose labai svyruoja: nuo 1,2 iki 46,7 tūkst. gyventojų. Tai rodo, kad, nesutvarkius iš principo pačių arealų (jų ribų), sunku bus pasiekti ir geresnių parduotuvių universalizacijos rodiklių. Buvo siūlyta apie 80 optimalių arealų, todėl galima kalbėti ir apie tokį pat skaičių jų aptarnavimo centrų, t. y. parduotuvių, kur kasdieninės paklausos prekių asortimentas būtų maksimaliai sukoncentruotas. Šiose parduotuvėse dabar universalizacijos lygis labai skirtingas, ir jų turime net triskart daugiau, t. y. net 24!.

Kita parduotuvių tinklo problema — jo nepakankamumas, bendras kiekis vis atsilieka nuo nustatyto normatyvinio poreikio. 1000-čiui Vilniaus gyventojų teko 62 kv. m, o pagal normatyvą reikia net 82 kv. m prekybinio ploto. Faktiškai miestui trūko daugiau kaip 10 tūkst. kv. m prekybinio ploto; o tai prilygsta 10 stambių (po 1000 kv. m) kasdieninės paklausos prekių universalaus asortimento parduotuvių. Lentelėje matome, kad atskiruose rajonuose prekybinis plotas 1000 gyventojų labai netolygiai pasiskirstęs. Išskyrus centrinius miesto rajonus, kitur neturėtų būti didesnių nukrypimų. Netolygus prekybinio ploto pasiskirstymas teritorijoje susijęs su nevienodu jo apkrovimu. Prekių apyvarta, tenkanti vienam kv. m prekybinio ploto, yra 6,5—14,4 tūkst. rb (žr. lentelę). Tačiau parduotuvių apkrovimą sunkiau reguliuoti, nes jam turi įtakos įvairūs kiti veiksniai, ypač gyventojų migracija (daug pirkėjų atvyksta iš priemiesčių ir tolimesnių gyvenviečių).

Atlikta Vilniaus miesto prekybos tinklo teritorinė analizė rodo, kad čia susikerta visa grupė problemų. Norint turėti gerai sutvarkytą bei ekonominiu ir socialiniu požiūriu efektyviai funkcionuojantį prekybos įmonių tinklą, reikia kompleksiškai spręsti glaudžiai susijusius prekybos objektų tipų (universalizacijos), jų išdėstymo ir aptarnavimo teritorijų (arealų) klausimus.

FINANSŲ DARBUOTOJŲ UŽDAVINIAI BAIGIANT VIENUOLIKTĄJĮ PENKMETĮ

Doc., ekon. m. kand. J. BUBNYS,
J. KABAŠINSKAS
Kauno m. Lenino rajono finansų skyriaus vedėjo pavaduotojas

Intensyvinant gamybą, stiprinant ūkiskaitą, ekonomijos režimą, valstybinę, planinę bei finansinę drausmę, skatinant socialistinės visuomenės iniciatyvą bei kūrybinį aktyvumą, didelė atsakomybė tenka ir finansų darbuotojams.

Vienas pagrindinių finansų organų uždavinių — lėšų mobilizavimas ir racionalus jų nukreipimas planinėms ekonominėms ir socialinėms reikmėms tenkinti. Teisingam šio uždavinio sprendimui didelę reikšmę turi išsami ūkinių įmonių ir organizacijų veiklos rezultatų, taip pat planine tvarka gautų lėšų racionalaus naudojimo analizė. Šiomis pagrindinėmis kryptimis organizuojama finansinė veikla liaudies ūkyje.

Finansų organai turi nuolat kontroliuoti, kaip laikomasi nustatytos valstybinės finansinės drausmės, kaip įmonės ir organizacijos vykdo finasines prievoles valstybei, ar jos teisingai ir taupiai naudoja valstybines lėšas. Finansų organams suteikta teisė tikrinti, ar teisingai daromos įmokos į biudžetą bei atliekami skaičiavimai lėšoms iš biudžeto gauti; ar ūkinės operacijos teisingai įforminamos dokumentais; ar teisingai vedama ūkinių procesų apskaita, sudaromos apyskaitos, sąmatos, planai ir t. t.

Labai svarbus finansų organų uždavinys — užtikrinti, kad būtų

įvykdytas mokėjimų į valstybės biudžetą planas. Čia ypatingas dėmesys turi būti skiriamas apyvartos mokesčio mokėjimams.

Apyvartos mokestis yra ne tik atskira mokėjimų į biudžetą rūšis, bet ir dalinis kreditų, naudojamų liaudies vartojamų prekių gamybai plėsti, padengimo šaltinis. Taigi iškyla naujas uždavinys — padidinti skatinamąjį apyvartos mokesčio poveikį gamybai, liaudies vartojamų prekių asortimento atnaujinimui bei plėtimui. Tuo tikslu įmonėms leidžiama iki 50% apyvartos mokesčio, gauto iš papildomo prekių realizavimo, naudoti TSRS valstybinio banko kreditams, gautiems gamybos plėtojimui, padengti.

Visa tai reikalauja išsamiai analizuoti įmonių bei organizacijų veiklą ir rentabilumą, kad apyvartos mokesčio mechanizmas visais atvejais būtų naudojamas tikslingai.

Svarbūs uždaviniai finansų darbuotojams keliami organizuojant darbą su įmonėmis, darančiomis įmokas į biudžetą iš gaunamo pelno. Norint patikrinti, ar teisingai apskaičiuotas įmonės gautas pelnas, reikia atlikti išsamią savikainos ir pelno analizę tiek pagal faktinius, tiek pagal planinius duomenis.

Vykdant stambaus masto ekonominį eksperimentą, tobulinami elementai naujo ūkio mechanizmo, kuris įgalina teisingai paskirstyti tarp centrinių valdymo organų bei gamybinių įmonių teises ir atsakomybę. Ypač svarbu pagerinti planavimą ir valdymo struktūrą, panaudoti kiekvieno darbuotojo asmeninio suinteresuotumo ir atsakomybės už savo darbą svertus.

Šis eksperimentas numato labiau suinteresuoti įmones didinti gamybos efektyvumą, laiku atsiskaityti su biudžetu, kitomis įmonėmis bei organizacijomis. Dirbant eksperimento sąlygomis, ir finansų darbuotojams iškyla sudėtingesni uždaviniai, reikalaujantys iš kiekvieno darbuotojo kelti savo kvalifikaciją, įsavinti ekonomines žinias, gerai atlikti savo pareigas.

Nors ir anksčiau finansų darbuotojai kontroliuodavo, kaip vykdomi gamybos planai, kaip atsiskaitoma su biudžetu ir t. t., tačiau dabar ši kontrolė tampa išsamesnė, detalesnė. Dabar finansinė kontrolė vis giliau skverbiasi į gamybą. Jau nuo 1985 m. finansų darbuotojai turi išsamiai nagrinėti kiekvienai pramonės įmonei ir ūkinei organizacijai patvirtintus gamybos, realizavimo ir finansinius planus, jų pagrįstumą ir tarpusavio ryšį, mokėjimų į biudžetą planų realumą. Turi būti nagrinėjami ir gamybos didinimo rezervai, ypač atkreipiant dėmesį į liaudies vartojamų prekių gamybos didinimą, geriau naudojant esamus žaliavų išteklius bei gamybos atliekas. Finansų darbuotojai, atskleisdami papildomus rezervus liaudies vartojamų prekių gamybai didinti, jų asortimentui plėsti ir kokybei gerinti, kartu atskleidžia papildomus rezervus biudžeto pajamoms didinti. Analizuojant šiuos rezervus, reikia išaiškinti, kodėl gaminama produkcija, neturinti gyventojų paklausos, ir per mažai išvystyta gamyba tų gaminių, kurie turi didelę paklausą. Reikia panaudoti visas finansinio poveikio formas tokių įmonių atžvilgiu siekiant pagerinti jų gamybinę veiklą.

Tikrinant, kaip įmonės vykdo planinius rodiklius, ypatingą dėmesį reikia skirti realizavimo rodikliui, nes eksperimento sąlygomis jis turi labai didelę reikšmę. Reikia išsamiai išanalizuoti, ar įmonės laiku įvykdė planines užduotis, ar nustatytais terminais išsiuntė produkciją pirkėjams, ar laiku pirkėjai ją gavo ir atsiskaitė su tiekėju.

Finansinė kontrolė šiuo atžvilgiu turi pasireikšti ne vien šio rodiklio įvykdymo patikrinimu (nors pagal jį vertinama ūkinių organų veikla, sudaromi ekonominio skatinimo fondai ir premijuojami darbuotojai). Reikia padėti įmonėms, organizacijoms numatytais kiekiais ir terminais išreikalauti iš tiekėjų žaliavas, medžiagas. Tai įgalins įvykdyti gamybos bei realizavimo planus ir įsipareigojimus pagal sutartis.

Kaip žinoma, įmonėms nuo 1983 m. tvirtinama produkcijos savikainos užduotis, kurios sudėtyje nustatomas materialinių sąnaudų limitas. Nuo faktiškai gautos materialinių sąnaudų ekonomijos daromi tiesioginiai atskaitymai į ekonominio skatinimo fondus, kurie naudojami darbuotojams premijuoti.

Tačiau kai kurios įmonės, organizacijos, turėdamos materialinių sąnaudų ekonomiją, nedaro atskaitymų į šiuos fondus. Vadinasi, šiose įmonėse dar nėra konkrečios materialinių išteklių taupymo programos, dar neskatinami darbuotojai už jų taupymą. Ir atvirkščiai, kai kurios įmonės ir organizacijos, neturėdamos konkrečios taupymo programos, negaudamos konkrečios žaliavų ir medžiagų ekonomijos, sudarinėja skatinimo fondus nuo sąlyginai apskaičiuotos ir nepagrįstos ekonomijos. Todėl finansų darbuotojai turi atkreipti dėmesį į tai, kad įmonės ir organizacijos realiai vykdytų partijos ir vyriausybės nutarimus — taupytų žaliavas ir medžiagas bei kitus materialinius išteklius ir iš sutaupytų lėšų sudarytų ekonominio skatinimo fondus, kuriuos naudotų darbuotojų materialiniam skatinimui.

Kai kuriose žinybose planinių užduočių neįvykdymas kartais maskuojamas plano koregavimu — jo mažinimu. Tuo pat metu pirmaujančių įmonių gauta ekonomija įvairiais sumetimais kartais iš jų paimama. Planų tikslinimas neretai prasideda tuojau pat po jų patvirtinimo ir tęsiasi iki metų pabaigos. Tokiomis sąlygomis planas neatlieka jam skirto vaidmens, be to, tokia praktika nedrausmina ūkinių vadovų, o atvirkščiai, trikdo susijusių įmonių gamybos ritmą ir daro žalą visam liaudies ūkiui.

Todėl finansų darbuotojai, vykdydami partijos ir vyriausybės nutarimą dėl ūkio mechanizmo tobulinimo ir planavimo gerinimo, turi užkirsti kelią tokiam nuolatiniam planų tikslinimui, nes nuo to daug priklauso ir numatytų mokėjimų į valstybės biudžetą savalaikiškumas.

Pagrindinėse TSRS ekonominio ir socialinio vystymo kryptyse numatyta gerinti apskaitos bei statistikos kokybę ir didinti jų operatyvumą, tobulinti apskaitinę dokumentaciją ir atskaitomybę visose liaudies ūkio grandyse sutinkamai su dabartinės ūkinės veiklos valdymo, planavimo ir analizės reikalavimais.

Labai svarbus vaidmuo toliau tobulinant apskaitą tenka kadrams. Tarybinis buhalteris — valstybės kontrolierius, socialistinės nuosavybės saugotojas. Nuo to, kas vadovauja apskaitos tarnybai įmonėje, kokia jo visuomeninė politinė platforma, profesinių žinių ir sugebėjimų lygis, daug priklauso sėkmė sprendžiant apskaitai iškeltus uždavinius. Tai nenuginčijama tiesa. Praktika rodo, kad ten, kur į apskaitą žiūrima ne kaip į antraeilį dalyką, kur apskaitos darbuotojų darbas lygiagrečiai vertinamas su gamybininkų darbu, rūpinamasi jų kaitos mažinimu, mokymu, apskaita yra pavyzdinga. Gerai organizuota apskaita atlieka ir kontrolės funkciją, sudaro sąlygas efektyviai naudoti kitas kontrolės ir analizės formas.

Todėl finansų darbuotojai turi skirti ypatingą dėmesį apskaitos organizavimui įmonėse ir organizacijose, ypač dabartiniame etape, kai įmonės bei organizacijos skatinamos pereiti prie normatyvinės apskaitos.

Organizuojant finansų organų ekonominį ir kontrolinį darbą, svarbią reikšmę turi įmonių, organizacijų, įstaigų buhalterinių apyskaitų ir balansų patikrinimai bei jų ūkinės finansinės veiklos analizė. Atliekant šį darbą, vykdoma įmonių, susivienijimų, organizacijų buhalterinės ir statistinės atskaitomybės sudarymo, išlaidų nurašymo į savikainą, balansinio pelno nustatymo bei mokėjimų į biudžetą apskaičiavimo kontrolė. Didelis dėmesys turi būti skiriamas minėtų patikrinimų formų bei metodų tobulinimui. Tuo tikslu reikia iš anksto patvirtinti atliekamų patikrinimų bei analizių grafikus, sudaryti šių patikrinimų klausimų sąrašus nurodant konkrečių darbuotojų personalinę atsakomybę už savalaikį ir efektyvų (nustatytais terminais) patikrinimą.

Įmonių, organizacijų, susivienijimų ataskaitų ir balansų patikrinimas turi būti atliekamas sutinkamai su TSRS finansų ministerijos išleistais nurodymais apie buhalterinių apyskaitų ir balansų patikrinimų tvarką.

Norint laiku ir tiksliai įvykdyti finansų darbuotojams keliamus uždavinius, reikia gerai organizuoti ir jų darbo laiką.

Siekiant padidinti patikrinimų efektyvumą, užtikrinti planinių mokėjimų į biudžetą kontrolę, šių mokėjimų apskaičiavimo pagal buhalterines apyskaitas ir balansus teisingumą bei įmokėjimo į biudžetą savalaikiškumą, pakelti finansinės ūkinės veiklos ekonominės analizės lygį, finansų darbuotojai didesnę darbo laiko dalį turi skirti darbui kontroliuojamose organizacijose. Tokia darbo laiko panaudojimo forma leis nuodugniai susipažinti su įmonių ekonomika, buhalterinės apskaitos, atskaitomybės bei atsiskaitymų su biudžetu būkle, ūkiskaitos metodų taikymu; atlikti išsamią ekonominę įmonių analizę ir teikti efektyvesnę pagalbą gerinant jų ūkinę finansinę veiklą bei šalinant rastus trūkumus.

Finansų organų darbuotojai daug dėmesio turi skirti savo dalykinei kvalifikacijai kelti. Techninis darbuotojų apmokymas turi būti organizuojamas kryptingai, temos parenkamos atsižvelgiant į tai, kokie pagrindiniai darbai atliekami tuo laikotarpiu. Šiuose užsiėmimuose reikia nagrinėti ne tik naujausius instrukcinius nurodymus, bet ir ekonominėje spaudoje paskelbtus straipsnius bei konsultacijas apskaitos, planavimo ir finansinio darbo klausimais. Tai padidins šių užsiėmimų efektyvumą.

Reikia pažymėti, kad, atlikdami atsakingas ir sunkias pareigas, finansų darbuotojai pasigenda žinių iš buhalterinės apskaitos,

Studijuojantiems politinę ekonomiją

DARBO NAŠUMO IR DARBO APMOKĖJIMO AUGIMO TEMPŲ SANTYKIS

N. KLEBANSKAJA,
doc., ekon. m. kand. V. SKOMINAS

Darbo našumo augimas yra lemiamas darbo apmokėjimo didinimo veiksnys, o darbo našumo dinamika savo ruožtu daug priklauso nuo paskirstymo pagal darbą sistemos veiksmingumo. Paskirstymas pagal darbą, būdamas pagrindine vartojimo fondo paskirstymo forma socializmo sąlygomis, tiesiogiai liečia ekonominius visų gamintojų interesus. Paskirstymo santykių tobulumas, jų adekvatumas konkretaus etapo socialinės ir ekonominės raidos sąlygoms tampa reikšminga skatinamąja jėga, darbo stimulu, didina socialinių veiksnių vaidmenį plėtojant bei intensyvinant visuomeninę gamybą.

Paskirstymo pagal darbą veiksmingumas, darbo apmokėjimo skatinamoji funkcija priklauso nuo daugelio veiksnių, iš jų ir nuo pagrįsto santykio tarp materialinės gamybos sferos darbuotojų darbo našumo ir jų vidutinio darbo apmokėjimo augimo tempų santykio. Šis santykis priklauso nuo konkretaus etapo objektyvių socialinės ir ekonominės raidos sąlygų. Todėl bet koks subjektyvizmas formuojant darbo našumo ir darbo apmokėjimo augimo (arba prieaugio) tempų santykį, objektyvių sąlygų bei šį santykį įvairiuose visuomeninės gamybos lygiuose lemiančių veiksnių ignoravimas arba neįvertinimas gali sukelti ir sukelia tokius nepageidaujamus reiškinius, kaip prekių bei mokamų paslaugų pasiūlos ir gyventojų mokios paklausos neatitikimas, paskirstymo pagal darbą skatinamosios funkcijos silpnėjimas ir pan. Tarybų Sąjungoje 1983 m. darbininkų ir tarnautojų šeimų bendrose pajamose darbo užmokestis sudarė 70, o kolūkiečių darbo apmokėjimas, įskaitant jų šeimos narių darbo užmokestį, — 53,2%[1]. Darbininkų, tarnautojų ir kolūkiečių metinis darbo užmokesčio fondas šalyje sudarė 275,4 mlrd. rb, arba 70,2%, tų pačių metų nacionalinių pajamų vartojimo fondo[2]. Kadangi didžiąją darbo užmokesčio fondo dalį sudaro materialinės gamybos sferos darbuotojų darbo užmokestis, tai matyti, kad jų darbo našumo ir darbo užmokesčio augimo tempų santykis labiausiai lemia pasiūlos ir paklausos santykį.

Ekonominė teorija bei praktika rodo, kad socializmui būdingas spartesnio darbo našumo augimo, palyginus su darbo apmokėjimo augimu, dėsningumas. Jį, mūsų nuomone, pirmiausia sąlygoja dvi tarpusavyje susijusios objektyviai vyraujančios tendencijos: pirma, spartesnis materialinės gamybos plėtojimo būtinumas ir spartesnis čia užimtų asmenų skaičiaus didėjimas, palyginus su materialinės gamybos darbuotojų skaičiaus didėjimu; antra, spartesnis visuomeninių vartojimo fondų didėjimas, palyginus su darbo užmokesčio fondo didėjimu. Dėl šių priežasčių, imant ilgesnį laikotarpį, sparčiau didėja (ir turi didėti) ta vartojimo fondo dalis, kuri paskirstoma per visuomeninius vartojimo fondus, bei ta dalis, kuri sudaro nematerialinės gamybos sferos darbuotojų darbo apmokėjimo fondą. (Pažymėtina, kad nematerialinės gamybos sferos skaitlingos grupės darbuotojų — švietimo, sveikatos apsaugos, kultūros ir pan. — darbo užmokestis įskaitomas į visuomeninius vartojimo fondus. Dėl to aukščiau minėtos dvi tendencijos ir yra tarpusavyje susijusios.) Nagrinėjamam santykiui turi įtakos ir kaupimo normos dinamika: jos didėjimas lėtina vartojimo fondo augimą, palyginus su nacionalinių pajamų didėjimu, ir priešingai. Todėl, kitoms sąlygoms esant vienodoms, kaupimo normos didėjimas reikalauja užtikrinti pirmenybišką materialinės gamybos darbuotojų darbo našumo augimą, palyginus su jų darbo apmokėjimo augimu, o kaupimo normos mažėjimas, priešingai, įgalina suartinti darbo našumo ir darbo apmokėjimo augimo tempus.

Kadangi darbo našumo ir darbo apmokėjimo augimo tempų santykio problema pirmiausia bendra viso liaudies ūkio problema, todėl ir pabandysime pirmiausia paanalizuoti šį santykį visos materialinės gamybos mastu. Deja, reikia pasakyti, kad tokią analizę labai apsunkina reikalingos statistinės informacijos stoka. Pavyzdžiui, gerai žinoma, kad visuomeninio darbo našumo augimo esmę sudaro gyvojo ir sudaiktinto darbo taupymas visose reprodukcijos fazėse bei pagaminto produkto nuostolių, atsirandančių jį transportuojant, saugant ir t. t., likvidavimas. Iš to seka, kad visuomeninio darbo našumo lygį bei dinamiką daug tiksliau išreikštų ne sukurtų, o panaudotų nacionalinių pajamų kiekis, tenkantis vienam materialinės gamybos sferos darbuotojui. Vadinasi, darbo našumo augimo (arba prieaugio) tempų rodikliai turėtų būti lyginami su realiojo darbo apmokėjimo dinamikos rodikliais. Tačiau statistikos metraščiai skelbia duomenis tik apie atskirų šakų darbuotojų vidutinio mėnesinio nominaliojo (piniginio) darbo apmokėjimo dinamiką. Skelbiami mažmeninių kainų indeksai (tarifų už patarnavimus indeksai iš viso neskelbiami) negali parodyti piniginio vieneto realaus perkamojo pajėgumo pakitimo, nes jie atspindi tik baziniais metais gamintų prekių kainų pakitimą ir neatspindi naujų prekių kainų santykinio lygio. Todėl, analizuojant darbo našumo ir darbo apmokėjimo augimo (arba prieaugio) tempų santykį, nominaliojo darbo apmokėjimo augimą tikslinga lyginti ne tik su darbo našumo rodikliais, išreikštais

[1] Народное хозяйство СССР в 1983 г. Статистический ежегодник. — М., 1984, с. 414, 416.

[2] Apskaičiuota pagal: Народное хозяйство СССР в 1983 г., с. 273, 385, 393, 409.

revizijos, planavimo. Matyt, būtų tikslinga, rengiant finansininkus aukštosiose mokyklose, padidinti buhalterinės apskaitos kursą ir skaityti revizijos bei kontrolės discipliną, panašiai kaip dabar skaitoma buhalterinės apskaitos specialybės studentams.

Didelę reikšmę organizuojant finansų darbuotojų darbą turi socialistinis lenktyniavimas ir judėjimas už komunistinę pažiūrą į darbą, kūrybinės iniciatyvos ir paieškos skatinimas, draugiškas tarpusavio pagalbos bei atsakomybės už gamybinių užduočių ir priimtų įsipareigojimų įvykdymą ugdymas. Skleidžiant teigiamą socialistinio lenktyniavimo nugalėtojų patyrimą, reikia organizuoti apžiūras ir konkursus: ,,Geriausias ekonomistas", ,,Geriausiai atliktas buhalterinių apyskaitų ir balansų sąskaitinis patikrinimas", ,,Geriausiai atliktas teminis patikrinimas", ,,Geriausia įmonių ūkinės finansinės veiklos ekonominė analizė" ir kt.

Matyt, tikslinga organizuoti parodomuosius buhalterinių apyskaitų ir balansų patikrinimus, parodomuosius teminius patikrinimus atskirais įmonių finansinės ūkinės veiklos klausimais vadovaujant patyrusiems kvalifikuotiems darbuotojams bei jaunų darbuotojų globotojams. Tokiu metodu atliekant patikrinimus, sutrumpėja jų laikas įmonėje, darbuotojai pasidalina darbo patyrimu, be to, gerėja atliekamų patikrinimų kokybė. Kartu ieškoma tobulesnių atsiskaitymų su biudžetu formų. Ir tai neatsitiktinis reiškinys, nes gyvenimas kelia liaudies ūkiui, taip pat ir finansų bei kredito sistemai, naujus uždavinius.

Šių metų pradžioje įvykusi TSRS Aukščiausiosios Tarybos sesija patvirtino 1985 m. biudžetą, kuris kelia naujas problemas bei uždavinius įgyvendinant daugelyje liaudies ūkio šakų ekonominį eksperimentą, mobilizuojant lėšas tolesniam liaudies ūkio vystymui. Finansų organų darbuotojai turi užtikrinti sėkmingą šių užduočių vykdymą, kad laiku būtų gautos į biudžetą visos užplanuotos pajamos ir tokiu būdu be sutrikimų finansuojamos numatytos liaudies ūkio priemonės.

Nėra abejonės, kad baigiamaisiais vienuoliktojo penkmečio metais respublikos darbo žmonės pasieks naujų laimėjimų visose ekonominio ir socialinio gyvenimo srityse, deramai sutiks TSKP XXVII suvažiavimą.

sugretinamosiomis kainomis, bet ir faktiškai galiojusiomis kainomis, nors pastarieji ir netiksliai atspindės realią darbo našumo dinamiką dėl einamųjų kainų kitimo įtakos. Taigi dėl čia paminėtų aplinkybių žemiau pateikiami duomenys yra ne visai sukoreguoti, nors vis dėlto jie, mūsų nuomone, daugiau ar mažiau atspindi realią padėtį ir leidžia daryti tam tikras išvadas.

1 lentelė

TSRS VISUOMENINIO DARBO NAŠUMO IR MATERIALINĖS GAMYBOS DARBUOTOJŲ DARBO APMOKĖJIMO VIDUTINIAI METINIAI PRIEAUGIO TEMPAI IR JŲ SANTYKIS[3]

	1961—1965 m.	1966—1970 m.	1971—1975 m.	1976—1980 m.	1981—1983 m.
Visuomeninio darbo našumo prieaugio tempai (%), apskaičiuoti pagal:					
sukurtas nacionalines pajamas sugretinamosiomis kainomis (N_1)	5,5	6,8	4,6	3,2	3,2
panaudotas nacionalines pajamas sugretinamosiomis kainomis (N_2)	4,7	6,2	3,9	2,7	2,9
panaudotas nacionalines pajamas faktiškai galiojusiomis kainomis (N_3)	4,9	7,6	3,8	3,4	5,1
Darbo apmokėjimo prieaugio tempai — % (A)	5,7	6,2	4,3	3,5	3,0
Darbo našumo ir darbo apmokėjimo prieaugio tempų santykis: $N_1 : A$	0,96	1,10	1,07	0,91	1,07
$N_2 : A$	0,82	1,00	0,91	0,77	0,97
$N_3 : A$	0,86	1,23	0,88	0,97	1,70

[3] Apskaičiuota pagal: Народное хозяйство СССР в 1922—1972 г. Юбилейный статистический ежегодник. — М., 1973, с. 263, 364, 347, 350, 351, 361; Народное хозяйство СССР в 1975 г. Статистический ежегодник. — М., 1976, с. 49—52, 365; Народное хозяйство СССР в 1983 г., с. 37—41, 273, 385, 386, 393, 394, 409.

Iš 1 lentelės duomenų matome, kad materialinės gamybos sferos darbuotojų* vidutinis mėnesinis darbo apmokėjimas per visus nagrinėjamus laikotarpius, išskyrus aštuntąjį penkmetį, augo sparčiau negu visuomeninis darbo našumas, apskaičiuotas pagal panaudotas nacionalines pajamas sugretinamosiomis kainomis (N_2). Ypač ryškus visuomeninio darbo našumo prieaugio tempų atsilikimas nuo darbo apmokėjimo prieaugio tempų buvo 1961—1965 m. ir 1976—1980 m. Net ir tuo atveju, kai visuomeninio darbo našumo dinamiką išreiškiame panaudotomis nacionalinėmis pajamomis, įvertintomis faktiškai galiojusiomis kainomis, darbo našumas per visus penkmečius, išskyrus 1966—1970 ir 1981—1983 m., augo lėčiau už darbo apmokėjimą. Apskritai per visą šį laikotarpį (1961—1983 m.) visuomeninio darbo našumo ir materialinės gamybos sferos darbuotojų darbo apmokėjimo prieaugio tempų santykis buvo toks: darbo našumo apskaičiavimui naudojant sukurtas nacionalines pajamas sugretinamosiomis kainomis — 1,04, naudojant panaudotas nacionalines pajamas, išreikštas sugretinamosiomis ir faktiškai galiojusiomis kainomis, — atitinkamai 0,91 ir 1,09.

Iš 2 lentelės duomenų matome, kad tik pramonėje 1961—1983 m. darbo našumas didėjo sparčiau negu darbo užmokestis. Tačiau ir šioje liaudies ūkio šakoje darbo našumo pralenkimo koeficientas 1966—1970 ir 1976—1980 bei 1981—1983 m. buvo nedidelis. Lietuvos TSR pramonėje buvo kiek kitokia situacija: kiek aukštesnis pralenkimo koeficientas buvo 1961—1965 m. ir per pirmuosius trejus vienuoliktojo penkmečio metus. Tuo tarpu 1966—1975 m. gamybinio pramonės personalo darbo užmokestis praktiškai didėjo tokiais pat tempais, kaip ir jų darbo našumas, o dešimtajame penkmetyje sparčiau — kiekvienam darbo užmokesčio prieaugio procentui teko tik 0,88% darbo našumo prie-

* Materialinės gamybos sferos darbuotojams čia priskirti asmenys, dirbantys pramonėje, žemės ūkyje, statyboje, prekyboje, viešajame maitinime, materialiniame techniniame aprūpinime ir realizavime, paruošose ir transporte bei ryšiuose.

2 lentelė

DARBO NAŠUMO IR DARBO APMOKĖJIMO VIDUTINIŲ METINIŲ PRIEAUGIO TEMPŲ SANTYKIS KAI KURIOSE MATERIALINĖS GAMYBOS ŠAKOSE TSRS IR LIETUVOS TSR[4]

	1961—1965 m.	1966—1970 m.	1971—1975 m.	1976—1980 m.	1981—1983 m.	1961—1983 m.
			TSRS			
Pramonė	1,77	1,12	1,50	1,18	1,19	1,35
Žemės ūkis:						
kolūkiai	0,27	0,81	0,33	0,52	0,75	0,50
tarybiniai ūkiai	0,15	1,08	0,08	0,73	0,53	0,49
Statyba	1,40	0,68	1,53	0,78	0,84	1,01
Geležinkelių transportas	1,54	1,02	0,86	0,03	0,40	0,85
			LIETUVOS TSR			
Pramonė	1,31	1,02	1,06	0,88	1,52	1,21
Žemės ūkis:						
kolūkiai	0,28	0,91	0,95	0,27	1,36	0,57
tarybiniai ūkiai	0,89	1,00	0,87	0,23	1,18	0,87
Statyba	1,48	0,56	1,34	0,05	0,51	0,86

[4] Apskaičiuota pagal: Lietuvos TSR ekonomika ir kultūra 1974 metais. Statistikos metraštis. — V., 1975, p. 47, 182; Lietuvos TSR ekonomika ir kultūra. Statistikos metraštis, skirtas Didžiojo Spalio 60-mečiui. — V., 1977, p. 127, 129, 130, 175, 176; Lietuvos TSR liaudies ūkis per 40 metų: Jubiliejinis statistikos metraštis. — V., 1980, p. 21, 113, 114, 115; Lietuvos TSR liaudies ūkis 1983 metais. Statistikos metraštis. — V., 1984, p. 11, 12, 13, 92, 93, 132; Народное хозяйство СССР. 1922—1972 г., с. 263, 275, 346, 350, 351, 360; Народное хозяйство в 1975 г., с. 50, 52; Народное хозяйство СССР в 1983 г., с. 38, 39, 41, 273, 284, 300, 385, 386, 393, 394.

augio. Statyboje darbo našumo ir darbo užmokesčio prieaugio tempų santykis smarkiai keitėsi atskirais penkmečiais: nuo 1,53 1971—1975 m. iki 0,68 1966—1970 m. visos šalies mastu ir nuo 1,48 1961—1965 m. iki 0,05 1976—1980 m. Tarybų Lietuvoje. Tai rodo, kad darbo užmokestis neretai didinamas nepriklausomai nuo darbo našumo augimo. Apskritai per visą nagrinėjamą laikotarpį šalies statybos darbuotojų darbo našumo ir darbo užmokesčio vidutiniai metiniai prieaugio tempai praktiškai buvo vienodi, o mūsų respublikoje darbo našumas didėjo lėčiau už darbo užmokestį.

Ypatinga padėtis buvo žemės ūkyje. Šalies kolūkiuose ir tarybiniuose ūkiuose kiekvienam darbo apmokėjimo prieaugio procentui teko apie 0,5% darbo našumo prieaugio, o Lietuvos TSR — atitinkamai 0,57 ir 0,83. Tačiau toks pralenkiantis darbo apmokėjimo augimas, palyginus su darbo našumo didėjimu, iš dalies pateisinamas, nes, kaip žinoma, žemės ūkio darbuotojų, pirmiausia kolūkiečių, darbo apmokėjimas ilgą laiką buvo nepagrįstai žemas, o tai mažino materialinį jų suinteresuotumą darbo rezultatais, skatino didžiulę žemės ūkio darbuotojų migraciją į miestus ir t. t. Antai 1960 m. šalyje vidutinis mėnesinis kolūkiečių darbo apmokėjimas sudarė 35,2%, o tarybinių ūkių darbuotojų — 66,9% visų liaudies ūkyje dirbančių darbininkų ir tarnautojų darbo užmokesčio, o Lietuvos TSR atitinkamai 23,5 ir 66,3%[5]. Dabar šie skirtumai jau nėra dideli, todėl ir žemės ūkio darbuotojų darbo apmokėjimo didinimas turi būti glaudžiau siejamas su darbo rezultatyvumo augimu.

Apskritai aukščiau pateikti duomenys rodo, kad nagrinėjamu laikotarpiu tiek TSRS, tiek mūsų respublikoje nebuvo užtikrintas reikiamas visuomeninio darbo našumo ir materialinės gamybos darbuotojų darbo apmokėjimo augimo santykis. Šią išvadą dar galimą paremti tuo, kad 1961—1983 m. kitos panaudojamų nacionalinių pajamų dalys didėjo arba turėjo didėti ne lėčiau už tą jų dalį, kurios piniginis ekvivalentas yra materialinės gamybos darbuotojų darbo apmokėjimo fondas. Pavyzdžiui, Tarybų Sąjungoje kaupimo norma septintajame dešimtmetyje didėjo, aštuntajame mažėjo, vienuoliktajame penkmetyje vėl išaugo ir

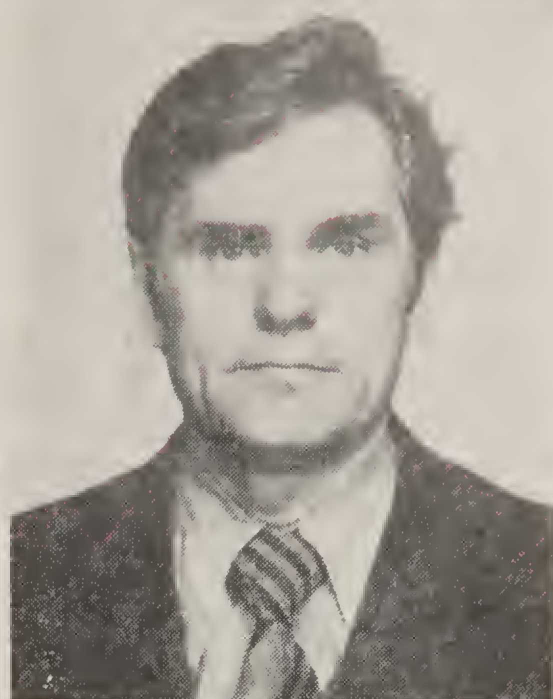
[5] Apskaičiuota pagal: Lietuvos TSR ekonomika ir kultūra. Statistikos metraštis, skirtas Didžiojo Spalio 60-mečiui, p. 113, 115, 164; Народное хозяйство СССР. 1922—1972 г., с. 263—275, 350.

LIETUVOS TSR NUSIPELNĘ EKONOMISTAI

Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1985 m. kovo 18 d. įsaku už nuopelnus žemės ūkio gamybai ir aktyvų dalyvavimą visuomeniniame gyvenime šis garbės vardas suteiktas Lietuvos žemdirbytės mokslinio tyrimo instituto eksperimentinio ūkio direktoriaus pavaduotojui Pranui RUMBUČIUI.

Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1985 m. kovo 18 d. įsaku už nuopelnus žemės ūkio gamybai ir aktyvų dalyvavimą visuomeniniame gyvenime respublikos nusipelniusio ekonomisto garbės vardas suteiktas Klaipėdos rajono I. Černiachovskio kolūkio vyriausiajam ekonomistui Bronislovui URBONUI.

1983 m. pasiekė 1960 m. lygį (26,8%). Išmokų ir lengvatų iš visuomeninių vartojimo fondų lyginamasis svoris panaudotose nacionalinėse pajamose šalyje padidėjo 6 punktais, o Lietuvos TSR — 11 punktų (sukurtose nacionalinėse pajamose). Be to, šiuo laikotarpiu labai išaugo nematerialinės gamybos sferos darbuotojų lyginamasis svoris bendrame darbuotojų skaičiuje: šalyje 9,8 punkto, Lietuvos TSR — 11,5 punkto[6]. Vadinasi, turėjo gerokai padidėti ir šių darbuotojų darbo užmokesčio fondo dalis panaudotose nacionalinėse pajamose bei vartojimo fonde. Tačiau pralenkiančio darbo našumo augimo, palyginus su materialinės gamybos sferos darbuotojų darbo apmokėjimo augimu, būtinumo nepaisymas praktikoje labai apribojo tuos realius išteklius, kurie galėjo būti panaudoti nematerialinės gamybos sferos darbuotojų darbo apmokėjimui didinti. Mūsų atlikti apytikriai skaičiavimai rodo, kad TSRS materialinės gamybos šakų darbuotojų vidutinis mėnesinis darbo apmokėjimas 1960 m. sudarė apie 65,3 rb, o 1983 m. — 185,3 rb, arba padidėjo 183,8%, o nematerialinės gamybos — atitinkamai 71,3 rb ir 146,7 rb, arba padidėjo 105,7%. Jeigu 1960 m. nematerialinės gamybos darbuotojų vidutinis mėnesinis darbo užmokestis buvo maždaug 9% didesnis už materialinės gamybos darbuotojų darbo apmokėjimą, tai 1983 m., priešingai, buvo 20,2% mažesnis[7]. Atsižvelgiant į nematerialinės gamybos sferos darbuotojų kvalifikacijos lygį, didėjantį šios sferos vaidmenį vystant darbo išteklius, ugdant visapusiškai išvystytą asmenybę, tobulinant visuomenės materialinę techninę bazę, matyti, kad toks žymus šių darbuotojų darbo užmokesčio augimo atsilikimas nuo materialinės gamybos darbuotojų darbo apmokėjimo didėjimo vargu ar gali būti pateisinamas tiek teoriniais samprotavimais, tiek praktiniais sumetimais.

Pralenkiančio darbo našumo augimo dėsningumo pažeidimas gimdo daugelį negerovių. Viena jų — pasiūlos ir mokios paklausos nesubalansavimas. Dabar pasiūla neatitinka mokios paklausos ne tik struktūriniu požiūriu, bet ir pagal bendrą mastą. 1961—1983 m. TSRS panaudotų nacionalinių pajamų sugretinamosiomis kainomis augimo tempas buvo 320%, o faktiškai galiojusiomis kainomis — 376%, vartojimo fondo faktiškai galiojusiomis kainomis — 376%, tuo tarpu visų darbuotojų darbo apmokėjimo fondo — 407%, piniginių išmokų iš visuomeninių vartojimo fondų — 549%. Gyventojų santaupos taupomosiose kasose per šį laikotarpį padidėjo per 17 kartų[8].

Gyventojų piniginių pajamų didėjimas, pralenkiantis realių vartojimo išteklių augimą, gimdo deficitą, būtinumą didinti mažmeninių kainų bei tarifų už patarnavimus lygį. Bandymas subalansuoti paklausą ir pasiūlą, didinant kainas prekėms ir paslaugoms, tenkinančioms aukštesnio lygio (ne vadinamuosius pirmo būtinumo) poreikius, tam tikru laipsniu užkonservuoja vartojimo struktūrą, trukdo ją racionalizuoti, vystyti poreikius. Visa tai silpnina tiek asmeninio vartojimo fondo paskirstymo santykių, tiek vartojimo skatinamąją funkciją, jų poveikį gamybai. Dėl to galiausiai silpnėja ne tik materialinis, bet ir moralinis suinteresuotumas darbo rezultatais.

Pralenkiančio darbo našumo augimo dėsningumo pažeidimas rodo, kad iki šiol nebuvo gero darbo našumo ir darbo apmokėjimo augimo tempų reguliavimo mechanizmo. Darbo užmokestis neretai didinamas automatiškai arba atsižvelgiant į tokius rodiklius, kurie menkai susiję su galutinių rezultatų gerėjimu, su visų gamybinių išteklių naudojimo efektyvumo didėjimu. Šiuo metu naudojamas normatyvinės grynosios produkcijos rodiklis bei jos pagrindu apskaičiuojamas darbo našumo rodiklis tiesiogiai neatspindi gamybos priemonių sąnaudų, tenkančių produkcijos vienetui, pasikeitimo. Todėl esantis normatyvinis darbo užmokesčio fondo planavimas bei ekonominio skatinimo fondų sudarymo tvarka praktiškai daugiausia skatina įmones didinti gamybą ir taupyti gyvąjį darbą, bet menkai skatina kuo taupiau naudoti gamybos priemones. Be to, vis dar neįveikta žalinga praktika koreguoti gamybos bei darbo našumo augimo (paprastai mažinimo linkme) planus, atitinkamai nekoreguojant darbo užmokesčio fondo, taigi ir vidutinio darbo užmokesčio augimo; dėl to pažeidžiamas numatytas darbo našumo ir darbo užmokesčio augimo tempų santykis. Pavyzdžiui, 1982 m. nemažas respublikos pramonės ministerijų skaičius neįvykdė pradinių planinių darbo našumo didinimo užduočių, tuo tarpu vidutinio darbo užmokesčio augimo tempai kai kuriose iš jų buvo net didesni už plane numatytus tempus.

Iš to, kas pasakyta, matyti, kad būtina ieškoti būdų, kaip padidinti paskirstymo pagal darbą bei vartojimo skatinamąjį poveikį visuomeninei gamybai ne tik didinant vidutinį darbo užmokestį, bet ir tobulinant paskirstymo mechanizmą, glaudžiau susiejant darbo apmokėjimo augimą su visų gamybinių išteklių naudojimo efektyvumo didėjimu bei objektyviau įvertinant tą efektyvumo didėjimą. Taip pat svarbu įveikti darbo užmokesčio diferenciacijos niveliavimo tendencijas, racionalizuoti vartojimo struktūrą, kuo greičiau užtikrinti pasiūlos ir paklausos subalansavimą tiek bendru mastu, tiek pagal atskiras prekių bei paslaugų rūšis. Svarbi prielaida minėtoms problemoms spręsti yra viso socialistinės reprodukcijos proceso intensyvinimas, nes tik jis gali užtikrinti pakankamai aukštus gamybos, taigi ir gyventojų asmeninio vartojimo fondo augimo tempus.

---

[6] Apskaičiuota pagal: Lietuvos TSR ekonomika ir kultūra. Statistikos metraštis, skirtas Didžiojo Spalio 60-mečiui, p. 172, 183, 189; Lietuvos TSR liaudies ūkis 1983 metais, p. 128, 144, 145; Народное хозяйство СССР. 1922—1972 г., с. 361, 363; Народное хозяйство СССР в 1980 г., с. 356; Народное хозяйство СССР в 1983 г., с. 384, 409, 410.

[7] Apskaičiuota pagal: Народное хозяйство СССР. 1922—1972 г., с. 263; Народное хозяйство СССР в 1983 г., с. 278, 385, 386, 393, 394.

[8] Apskaičiuota pagal: Народное хозяйство СССР. 1922—1972 г., с. 263, 361, 363; Народное хозяйство СССР в 1975 г., с. 49—52; Народное хозяйство СССР в 1983 г., с. 37, 273, 385, 393, 410, 444.

Jaunojo mokslininko tribūna

LIAUDIES ŪKIO OPTIMALAUS PLANAVIMO KONCEPCIJA

R. GASPARAVIČIUS

Pagrindinis dabar vyraujančios liaudies ūkio planavimo koncepcijos bruožas yra kompleksiškumas. Čia organiškai susiejami strateginiai socialinės ir ekonominės raidos tikslai, stambios programos ir ištekliai, visų šakų ir teritorinių padalinių planai.

Liaudies ūkio optimalaus planavimo koncepcija, kuri šiuo metu dar yra teorinių metodologinių tyrimų stadijoje, gali būti traktuojama kaip tolesnis kompleksinio planavimo išvystymas. Jos sukūrimą lėmė išteklių santykinio ir absoliutaus deficitiškumo sąlygomis labai aktualūs tapę racionalaus ūkininkavimo uždaviniai, kai iš aibės galimų ekonominio objekto funkcionavimo variantų reikia išrinkti tam tikra prasme geriausią, t. y. optimalų variantą.

Nors teoriniai šios koncepcijos pagrindai ekonomineje literatūroje nagrinėjami jau kelis dešimtmečius, svarbiausia tebėra optimumo problema. Kaip suprasti optimalią liaudies ūkio būklę arba planą? Kaip optimumas susijęs su ekonomikos funkcionavimu? Ar egzistuoja globalinis liaudies ūkio optimalumo kriterijus? Į šiuos ir daugelį kitų klausimų vis dar galutinai neatsakyta. Optimalaus socialistinės ekonomikos funkcionavimo sistemos (OEFS) kategorijų tarpe optimumo sąvoka įgyja visuotinę reikšmę, ja remiasi visa koncepcija.

Paprastai liaudies ūkio optimumas apibrėžiamas kaip socialinės ir ekonominės sistemos būklė (dinamikoje — vystymosi trajektorija), geriausiai atitinkanti jos tikslus esant tam tikroms vidaus ir išorės sąlygoms. Šiuos tikslus išreiškia pagrindinis socializmo ekonominis dėsnis, t. y. nuolatinis socialistinės gamybos plėtojimas ir tobulinimas, lemiantis visų visuomenės narių gerovės kilimą ir visokeriopą jų asmenybės vystymąsi, vis geresnį didėjančių jų materialinių ir kultūrinių poreikių tenkinimą. Tas tikslas gali būti pasiekiamas naudojant įvairias gamybos technologijas, gamybos išteklius, įgyvendinant įvairius ekonominės politikos variantus. Vieningo tikslo buvimas bei daugiavariantiškumo savybė įgalina liaudies ūkio planus surikiuoti tam tikra tvarka pagal principą: kiekvienas tolesnis variantas atitinka aukštesnį visuomenės narių gerovės lygį. Praktikoje direktyviniai ir planavimo organai, priimdami vienus ar kitus ūkinius sprendimus, atitinkamai atsižvelgia į šiuos skirtingus planų variantus, kai, pvz., kyla klausimas, kam geriau skirti kapitalinius įdėjimus: sveikatos apsaugai ar švietimui, lengvajai pramonei ar moksliniams tyrimams ir pan.

Taigi tikslo vienybė ir daugiavariantiškumas sudaro būtinas ir pakankamas sąlygas tam, kad nuolat egzistuotų ūkinių sprendimų optimizavimo galimybė.

Pagrindinės liaudies ūkio optimumo problemos — tai mokslo ir technikos pažangos ir jos pagrindu besiformuojančios socialinės pažangos problemos. Matematinis techninės pažangos, kaip vidinio reiškinio, aprašymas jau negalimas nesukūrus modelių sistemos, jungiančios visus liaudies ūkio lygius nuo įmonės iki visos valstybės. Tai turi būti dinaminiai socialinės ir ekonominės optimizacijos modeliai.

Optimumo, kaip pagrindinio planavimo ir valdymo principo, reikšmė šiuo metu yra visuotinai pripažįstama; tačiau reikia rasti tas priemones, kuriomis remiantis galima konkretizuoti optimumą ir nukreipti ekonomiką jo realizavimo keliu. Kadangi liaudies ūkyje egzistuoja santykinis pakeičiamumas ir pasirinkimo galimybė, turi objektyviai egzistuoti ir prioritetai, kuriais remdamasi visuomenė suteikia pirmenybę vieniems ekonomikos vystymosi variantams, palyginus su kitais. Praktiškai galimybę sukurti optimalumo kriterijų lemia visuomenės sugebėjimas suvokti tuos prioritetus ir išreikšti juos tinkama praktiniam naudojimui forma.

Šiuo metu yra maždaug 30 įvairių liaudies ūkio optimalumo kriterijaus formulavimų, besiskiriančių teoriniu išbaigtumu ir kitais esminiais rodikliais. Formuluojant konkrečius optimalumo kriterijus iškyla bendros metodologinės problemos.

Ypač svarbus klausimas: ar optimalumo kriterijus yra išankstinis plano atžvilgiu, ar jis turi būti formuojamas plano sudarymo bei realizavimo procese, remiantis atitinkamų individualių, kolektyvinių ir visos visuomenės interesų derinimo mechanizmu? Kriterijus privalo įvertinti ne vien apibūdinančius planą kiekybinius rodiklius, bet ir kokybinius rezultatus bei efektus, galimus prioritetus, taip pat plano stabilumą, subalansuotumą ir daug kitų plano savybių.

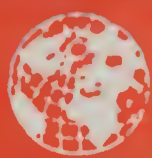
Pastaruoju metu vis plačiau nagrinėjami socialiniai liaudies ūkio optimalumo kriterijaus aspektai. Tai nėra nauja ekonominės minties vystymosi kryptis, ją visada lėmė ir lemia pagrindinis ekonominis socializmo dėsnis. Bet, augant ekonominei šalies galiai, galimybėms geriau tenkinti liaudies poreikius, socializmo tikslų įgyvendinimas vis labiau priklauso nuo gyventojų aprūpinimo dvasinėmis gėrybėmis, nuo socialinės infrastruktūros ugdymo ir t. t. Neatsitiktinai dabar pastebima liaudies ūkio planų socialinių skyrių plėtojimo ir struktūrinio tobulinimo tendencija.

Kaip sakyta, dabar yra nemaža liaudies ūkio optimalumo kriterijaus formulavimų. Atskiri variantai skiriasi pradinių prielaidų bendrumo laipsniu, gamybos ir vartojimo sferų atspindėjimo pilnumu, optimizuojamų kintamųjų turiniu, todėl turi skirtis ir jų panaudojimo sferos. Paprastesni, tradiciniais liaudies ūkio rodikliais besiremiantys kriterijai (nacionalinės pajamos, vartojimo fondas, visuomeninis darbo našumas ir pan.) jau dabar naudojami pradiniuose planinių skaičiavimų etapuose. Kiekvienas jų turi kai kurių trūkumų, bet jie tuo tarpu geriausiai atitinka esamą informacijos bazę ir todėl gali būti taikomi planiniuose skaičiavimuose. Vystantis OEFS teorijai ir liaudies ūkio rodiklių sistemai, numatoma keisti juos tobulesniais kriterijaus variantais. Kiti variantai taikomi teoriniuose metodologiniuose tyrimuose. Prie pastarųjų priklauso labiausiai apibendrinantis — gerovės arba visuomeninio naudingumo liaudies ūkio optimalumo kriterijus; jis grindžiamas visuomeninių poreikių (vartojamųjų gėrybių) palyginamumu pagal poreikių patenkinimo laipsnį, t. y. visuomeninį naudingumą.

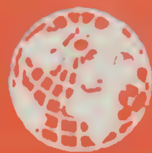
Svarbi OEFS tyrimų kryptis liečia ekonomikos posistemių optimizaciją, jų veiklos pajungimą bendriems liaudies ūkio interesams. Šiuose tyrimuose remiamasi hierarchine liaudies ūkio struktūra. Ši struktūra padidina informacijos apdorojimo ir sprendimų priėmimo galimybes. Atskiri posistemiai vystosi tam tikro ekonominio savarankiškumo sąlygomis, bet visais atvejais kiekvieno atskiro objekto veikla turi būti nukreipta į visos visuomenės interesų patenkinimą. Ekonominio posistemio tikslą atspindi lokaliniai (daliniai) optimalumo kriterijai, jie sudaro sudėtingą, tarpusavyje susijusių socialinių ir ekonominių kriterijų sistemą. Kiekvienas ekonominis posistemis, besiremiantis savo lokaliniu optimalumo kriterijumi, pasirenka savą vystymosi kryptį, kartu atitinkančią visos visuomenės vystymosi tikslus. Iškyla labai sudėtingas uždavinys — sukurti lokalinius optimalumo kriterijus, kurie užtikrintų atskirų ekonominių posistemių interesų įgyvendinimą ir kartu neprieštarautų visos visuomenės vystymosi tikslams.

Vyksant skirtingų lygių optimalumo kriterijų derinimo procesui vienu svarbiausių tokio derinimo įrankių tampa planinės kainos ir kiti vertiniai rodikliai. OEFS planinės kainos gali būti naudojamos tiek atskirų ūkinių posistemių veiklos sąnaudoms ir rezultatams palyginti, tiek konkrečios produkcijos nomenklatūrai nustatyti, kai posistemis gauna užduotis agreguotų rodiklių pavidalu, tiek ir efektyviausių gamybos būdų pasirinkimui sudarant planą remiantis lokaliniais kriterijais.

Kaip sakyta, OEFS vystoma teoriniu lygiu. Svarbiausios optimalios liaudies ūkio sistemos realizavimo sąlygos yra aukštas gamybinių jėgų išvystymo lygis, spartūs gamybos ir mokslo bei technikos pažangos tempai. Koncepcijos įdiegimui būtinas platesnis ūkiskaitinių santykių panaudojimas, materialinio bei moralinio skatinimo, liaudies ūkio veiklos rodiklių sistemos tobulinimas. Šiuo metu jau apskaičiuojami optimalūs planai atskiroms įmonėms ir šakoms, toliau iškyla pirmaeilis uždavinys pereiti prie tokių planų sudarymo viso liaudies ūkio mastu.

APŽVALGA

TARYBŲ SĄJUNGOJE

ESTIJOS TSR AGROPRAMONINIS KOMPLEKSAS

Toliau tobulinant agropramoninio komplekso valdymą, dėmesio vertas ūkio mechanizmo reguliavimo agropramoniniame komplekse eksperimentas, atliekamas Estijos TSR.

Estijos TSR agropramoninis susivienijimas (APS) sukurtas 1983 m. kovo mėn. Buvo panaikintos kai kurios respublikos žinybos, struktūrinių padalinių skaičius sumažintas beveik perpus, centrinio aparato darbuotojų skaičius — 12%. Sukurtos vieningos statybos, ekonomikos planavimo, buhalterijos, kontrolės ir revizijos, finansų tarnybos, transporto, darbo ir darbo užmokesčio, mokslo ir propagandos, kadrų vyriausiosios valdybos.

APS darbui vadovauja prezidiumas, šaukiamas ne rečiau kaip du kartus per mėnesį. Posėdžiuose svarstomi tiek šakinės, tiek tarpšakinės reikšmės klausimai. Sukūrus Estijos TSR APS prezidiumą, panaikinta respublikos Ministrų Tarybos prezidiumo komisija agropramoninio komplekso reikalams. Perspektyviniams APK šakų vystymo klausimams spręsti sudaryta APS taryba iš 56 žmonių.

Estijos TSR agropramoniniame susivienijime vadovaujantis vaidmuo priklauso ekonominei tarnybai, kuri organizuota sujungus panaikintų ministerijų ir žinybų ekonomines tarnybas, taigi ekonominis darbas vykdomas kompleksiškai. Ši tarnyba rengia moksliškai pagrįstus vieningus gamybos, pelno ir rentabilumo planus visiems APS barams, sprendžia tarpšakinių ryšių problemas, sudaro suvestinius APK planus, atlieka susivienijimo ir jo pagrindinių barų ūkinio darbo apskaitą ir analizę.

Į Estijos TSR APS įeina kolūkiai, tarybiniai ūkiai, tarpūkinės ir kitos žemės ūkio įmonės bei organizacijos, įmonės, įstaigos, gamybinio techninio aprūpinimo, melioracijos, mokslinio tyrimo ir projektavimo organizacijos.

Kuriant APS, buvo sujungtos rajoninės „Žemės ūkio technikos" ir „Žemės ūkio chemijos" įmonės, taigi daugumoje rajonų dabar įmonės, aptarnaujančios kolūkius ir tarybinius ūkius, pavaldžios tiesiogiai rajono APS. Kitų respublikos APK ministerijų ir žinybų atžvilgiu Estijos TSR APS atlieka koordinavimo funkcijas.

Sukūrus respublikos ir rajonų APS, daug paprastesnė tapo visa APK įmonių ir organizacijų valdymo schema. Dabar sudarytos palankios sąlygos šakiniam ir teritoriniam principui derinti. Valstybinių žemės ūkio produkcijos supirkimų, traktorių, automobilių, kombainų, mineralinių trąšų tiekimų planai pranešami tiesiogiai rajonų APS. Jie patys paskirsto užduotis, išteklius, taip pat biudžetinius asignavimus kolūkiams, tarybiniams ūkiams, kitoms įmonėms bei organizacijoms. Jie taip pat nustato žemės ūkio produkcijos supirkimų dydį gyventojų asmeniniuose pagalbiniuose ūkiuose.

Svarbu pažymėti, kad dabar Estijos TSR APS skiriami kapitaliniai įdėjimai iš viso „žemės ūkio" šakai, nustatomi vienodi gamybinio techninio aptarnavimo limitai kolūkiams, tarybiniams ūkiams ir įmonėms. Tai įgalina juos naudoti viso APK, o ne atskirų žinybų interesais.

Sukūrus rajonų APS sudėtyje vieningą įmonę gamybiniam techniniam, agrocheminiam ir melioraciniam kolūkių bei tarybinių ūkių aptarnavimui, susidarė galimybė sukoncentruoti kapitalinius įdėjimus vieningos techninės bazės statybai, o ne išsklaidyti juos po žinybas. Daugiau dėmesio galima skirti kolūkių ir tarybinių ūkių gamybinės bazės stiprinimui.

Estijos TSR APS ir rajonų APS sudaromi centralizuoti materialinio skatinimo, socialinių ir kultūrinių priemonių bei gyvenamųjų namų statybos, gamybos vystymo fondai. 1985 m. pradžioje šių fondų lėšų suma siekė beveik 8 mln. rb.

Respublikos APK valdymo tobulinimo eksperimentas tęsiamas. Nors laukia dideli darbai taikant ūkininkavimo mechanizmą naujoms sąlygoms, jau dabar matyti, kad atliktas darbas įgalino padidinti žemės ūkio gamybos efektyvumą.

Iš viso respublikoje bendrosios žemės ūkio produkcijos gamyba palyginamomis kainomis padidėjo, palyginus su ankstesniais dviem metais, 11,2%. Javų derlingumas išaugo 15,6, bulvių — 32,8%, primilžis iš karvės — 10,3%. Gerokai padidėjo vidutinis galvijų paros prieaugis. Per pastaruosius dvejus metus Estijoje nebuvo nė vieno nuostolingo ūkio.

Šių metų įsipareigojimuose numatyta iš hektaro gauti 31—32 cnt grūdų, 185 cnt bulvių, 210 cnt daržovių. Planuojama viršyti pagrindinių rūšių produkcijos supirkimų planą — parduoti 286 tūkst. t galvijų ir paukščių, 1220 tūkst. t pieno, 372 mln. kiaušinių.

TRUMPAI

Kooperatinės prekybos lyginamasis svoris bendroje šalies prekių apyvartoje dabar sudaro 28%. Tačiau per ją realizuojama 70% mažmeniniam pardavimui skirtų statybinių ir miško medžiagų, apie 50% motociklų ir motorolerių, daugiau kaip trečdalį siuvimo mašinų, buitinių šaldytuvų ir baldų. Dabar vartotojų kooperacijos sistemoje yra 311 tūkst. parduotuvių, 102 tūkst. valgyklų, užkandinių, bufetų, kavinių, restoranų. Viešojo maitinimo paslaugomis dabar naudojasi apie 25 mln. kaimo gyventojų.

Dabar Maskvos metropolitene yra devynios linijos, kurių bendras ilgis — 203 km, ir 126 stotys. Metro kasdien pervežama beveik 7 mln. žmonių, o švenčių ir atostogų dienomis — apie 8 mln. Per metus tai sudaro beveik 2,5 mlrd. žmonių. Šio penkmečio pabaigoje bendras metro linijų ilgis sudarys 213 km, veiks 132 stotys.

1983 m. visos sankaupos mūsų šalies liaudies ūkyje sudarė 279,7 mlrd. rb. Iš jų pagrindiniams gamybiniams fondams padidinti skirta 60—66%. Materialinių apyvartinių lėšų ir rezervų prieaugis sudarė 34—40%. Tais metais mokslui ir technikai vystyti skirta 25,5 mlrd. rb, arba 6,2% daugiau negu ankstesniais metais.

Tarybų Sąjungoje bendras žemės plotas sudaro daugiau kaip 2230 mln. ha, bet tik 27% jo užima žemės ūkio naudmenos ir 10% — ariama žemė.

Mūsų šalyje dabar statoma daugiau kaip 20 tūkst. vien gamybinės paskirties objektų, vidutiniškai kasdien atiduodama naudoti per 300 tūkst. kv. m bendro gyvenamojo ploto. Kapitalinę statybą planuoja ir vykdo 15 sąjunginių respublikų ir daugiau kaip 90 TSRS ministerijų bei žinybų. Daugiau kaip 3000 trestų vykdo statybos bei montavimo darbus, beveik 2000 organizacijų — projektavimo darbus. Daugiau kaip 6000 įmonių, priklausančių 35-ioms TSRS ministerijoms ir žinyboms, gamina statybines konstrukcijas ir detales. Dešimtys mašinų gamybos ministerijų gamina įrengimus.

Mūsų šalyje dauguma moterų (92%) dirba arba mokosi. Moterų darbininkių ir tarnautojų skaičius 1983 m. sudarė 59 mln. žmonių, palyginus su 13 mln. 1940 m. ir 46 mln. 1970 m.

KOMPLEKTINIŲ ŽEMĖS ŪKIO OBJEKTŲ STATYBA UŽSIENYJE

1964 m. sukurtas Sąjunginis eksporto ir importo susivienijimas „Selchozpromeksport" (toliau — susivienijimas) atlieka nemažą vaidmenį Tarybų Sąjungai ekonomiškai ir techniškai bendradarbiaujant su užsienio šalimis agropramoninėje sferoje.

Per 20 metų, padedant susivienijimui, 62 Europos, Azijos, Afrikos ir Lotynų Amerikos šalyse atiduota naudoti daugiau kaip 670 žemės ūkio objektų, apie 400 objektų statoma pagal pasirašytus susitarimus. Per minėtą laikotarpį techninės paramos statant žemės ūkio įmones ir kitus objektus mastas išaugo 5,3 karto. 1983 m. susivienijimo užsienio prekybos apyvarta sudarė daugiau kaip 200 mln. rb. Be to, susivienijimas padeda rengti nacionalinius kadrus tiek Tarybų Sąjungoje, tiek užsakovo šalyje.

Spausdinamoje lentelėje pateikti duomenys apie susivienijimo atliktus ir atliekamus darbus užsienio šalyse.

	Iš viso pagal susivienijimo kontraktus	Iš to skaičiaus atiduota naudoti
Elevatoriai — talpa tūkst. t	2352	1849
Malūnų kombinatai — našumas t per parą	3000	1885
Duonos kombinatai ir duonos gamyklos — našumas t per parą	1987	705
Įsavintos žemės — tūkst. ha	2213	1648

Susivienijimas palaiko plačius dalykinius ryšius su socialistinių šalių užsienio prekybos organizacijomis.

Daug įvairių žemės ūkio objektų susivienijimas pastatė **Bulgarijos Liaudies Respublikoje.** Tai — kukurūzų sėklų džiovinimo ir kalibravimo, kombinuotųjų pašarų, šampano, duonos gamyklos, traktorių techninio aptarnavimo ir remonto stotys ir t. t. TSRS padėjo sudaryti generalinę Dunojaus žemumos drėkinimo schemą ir kt. Plačiai keičiamasi žemės ūkio augalų auginimo technologijomis.

Susivienijimas jau 20 metų techniškai padeda **Kubos Respublikai** plėtoti vandens ūkį. Pastatyta 115 stambių ir daugiau kaip 700 smulkių bendros 6,4 mlrd. kub. m talpos vandens saugyklų. Suprojektuota ir pastatyta 83 bendros maždaug 5 mlrd. kub. m talpos hidrokompleksų, iškasta daugiau kaip 400 km magistralinių kanalų. Drėkinamų žemių plotai Kuboje padidėjo nuo 162 tūkst. ha iki 1 mln. ha. Dabar projektuojama stambios vandens saugyklos, hidrokompleksai, užtvankos, magistraliniai kanalai, pumpavimo stotys, tarpūkinia drėkinimo tinklai. Susivienijimas techniškai padeda plėtoti paukštininkystę, miškų ūkį ir medžio apdirbimo pramonę, žemės ūkio gamybą, pramoninį citrusų perdirbimą.

Susivienijimas padeda **Lenkijos Liaudies Respublikoje** statyti šiltnamius, kurti pavyzdinius valstybinius ūkius. Pagal susitarimą šalyje bus pastatyta 30 blokinių bendro 180 ha ploto šiltnamių. Pastatytuose šiltnamiuose 1982—1983 žemės ūkio metais išauginta 9 tūkst. t daržovių, 15,6 mln. gėlių, t. y. 25% visų šalyje išaugintų daržovių ir gėlių.

Mongolijos Liaudies Respublikai buvo techniškai padėta statyti 130 žemės ūkio objektų, įsavinti apie 1 mln. ha dirvonų. Atiduota naudoti bendros 200 tūkst. t talpos elevatorių, bendro daugiau kaip 600 t per parą našumo malūnų, stambių gyvulininkystės patalpų, apvandeninta per 47 mln. ha ganyklų. Visos žemės ūkio įmonės, kurias statyti padėjo susivienijimas, gerai aprūpintos technika. Bendroji pieno gamyba visose mechanizuotose fermose 1983 m., palyginus su 1982 m., išaugo daugiau kaip 4 tūkst. t. 1983 m. buvo išauginta 812 tūkst. t javų, t. y. 48,3% daugiau negu ligi tol derlingiausiais 1982 m. Tarybiniai ir mongolų specialistai numatė tolesnio bendradarbiavimo žemės ūkio srityje priemones ligi 1990 m.

Vengrijos Liaudies Respublikoje, TSRS techniškai padedant, pastatyta 20 tūkst. t talpos elevatorius, 6 kukurūzų sėklų kalibravimo gamyklos, 2 blokinių 12 ha ploto šiltnamių komplektai.

Vietnamo Socialistinėje Respublikoje tarybinės organizacijos techniškai padėjo pastatyti 18 maisto pramonės įmonių, iš jų 9 arbatos ir 6 makaronų fabrikus, 2 duonos gamyklas. Statomi 5 arbatos fabrikai ir kiti objektai. Valstybinių ūkių, kuriuos įkurti techniškai padėjo TSRS, produkcija skiriama ne tik vidaus rinkai, bet ir eksportui. Antai 1976—1983 m. mūsų šaliai patiekta 8,9 tūkst. t kavos, 27,2 tūkst. t arbatos.

Vokietijos Demokratinėje Respublikoje susivienijimas techniškai padėjo pastatyti 3 stambius miško ruošos įmonių sandėlius. Numatyta bendradarbiauti rekonstruojant keturias traktorių K-700 remonto gamyklas. VDR specialistai padės statyti Tarybų Sąjungoje 12 objektų, iš jų 5 pašarų nuėmimo mašinų remonto dirbtuves ir kt.

Plačiai bendradarbiaujama su **Jugoslavijos Socialistine Federacine Respublika.** Atiduoti naudoti 8 stambūs elevatoriai, aliejaus gamykla ir kiti objektai. Susivienijimas tiekia įrengimus šiltnamiams, elevatoriams, malūnams, gyvulininkystės ir paukštininkystės fermoms, gyvulininkystės produkcijos perdirbimo įmonėms.

Tarybų Sąjunga daug padeda besivystančioms šalims plėtoti žemės ūki. Jose ypač opi problema — žemių drėkinimas.

Tarybų Sąjunga padėjo **Irako Respublikai** pastatyti stambiausią Artimuosiuose Rytuose Eufrato hidroenergetikos kompleksą. 12 mlrd. kub. m talpos vandens saugykla sudarys sąlygas drėkinti 640 tūkst. ha žemių. Susivienijimas 1983 m. atidavė naudoti irigacinį objektą, kuris įgalina drėkinti 362 tūkst. ha sausringų žemių. Numatyta pastatyti stambų hidrokompleksą ant Eufrato upės, kuris leis drėkinti apie 2,5 mln. ha žemių. Baigiama statyti 52 m aukščio ir 860 m ilgio užtvanka ant Šiaurės Kebiro upės. Iriguotame Meskeno masyve įkurti 6 valstybiniai ūkiai, kurie aprūpinti tarybine technika. Mūsų specialistai padeda juose organizuoti žemės ūkio gamybą. To dėka 1983 m. minėtuose valstybiniuose ūkiuose gauta 2,5 karto daugiau produkcijos negu 1982 m.

Jemeno Liaudies Demokratinėje Respublikoje gerokai išplėsti drėkinamų žemių plotai, pastatytos ir rekonstruotos 9 užtvankos, iškasta 120 km magistralinių kanalų. Drėkinamose žemėse kuriami valstybiniai ūkiai ir kooperatyvai. 1983 m. atiduota naudoti traktorių ir žemės ūkio mašinų remonto įmonė.

Su **Afganistano Demokratine Respublika** Tarybų Sąjunga plačiai bendradarbiauja statant bei eksploatuojant daug įvairių žemės ūkio ir maisto pramonės objektų. Susivienijimui padedant, šalyje pastatyta stambių duonos kombinatų, malūnų. Tarybiniai specialistai techniškai padeda kurti 7 mašinų ir traktorių stotis, iš kurių 5 jau atiduotos naudoti. Mūsų šalis padeda Afganistanui kovoti su infekcinėmis gyvulių ir paukščių ligomis. Šalyje įkurtos 7 veterinarijos klinikos ir 4 veterinarijos laboratorijos. Vien 1983 m. vakcinuota 3682,4 tūkst. gyvulių ir paukščių. Didelė parama teikiama rengiant nacionalinius kadrus žemės ūkiui ir maisto pramonės šakoms.

Irano Islamo Respublikoje pagal susivienijimo kontraktus pastatyta 37 bendros beveik 800 tūkst. t talpos elevatoriai, taip pat stambus malūnas.

Tarybinės organizacijos padeda **Iranui** vykdyti žemių irigavimo darbus.

Turkijos Respublikoje statoma 525 mln. kub. m talpos vandens saugykla. Tai įgalins Armėnijos TSR ir Turkijos teritorijoje sudrėkinti po 54 tūkst. ha žemių.

Alžyro Liaudies Demokratinėje Respublikoje tarybinės organizacijos vykdo plačius požeminių vandenų paieškų darbus, atliko daug gręžinių, kurie padėjo aprūpinti vandeniu daugiau kaip 300 tūkst. gyvulių. **Libijoje** atlikti ekologiniai tyrimai 3,5 mln. ha plote. **Angolos Liaudies Respublikoje** tarybinės organizacijos padeda organizuoti medvilnininkystės valstybinius ūkius.

TSRS padedant, **Egipto Arabų Respublikoje** buvo pastatytas vienas stambiausių pasaulyje hidroenergetikos kompleksų — aukštybinė Asuano užtvanka. Tai įgalino 20% padidinti šalies drėkinamų žemių plotus, išauginti juose du ir daugiau derlių per metus. Paruošti projektai statyti naujus įrenginius, leidžiančius sudrėkinti 128 tūkst. ha dykumų Tachryro provincijoje.

Socialistinėje Etiopijoje susivienijimas atidavė naudoti 13 stambių grūdų sandėlių, stato užtvanką ant Alveros upės. Tai įgalins sudrėkinti nemažus sausringų žemių plotus.

Gvinėjoje pagal susivienijimo kontraktus pastatyta konservų gamykla, mėsos šaldytuvas, lentpjūvė ir kiti objektai, sukurtos 2 eksperimentinės gyvulininkystės fermos, kurios atlieka didelį vaidmenį plėtojant gyvulininkystę.

Didelę paramą Tarybų Sąjunga teikia ir kitoms Afrikos besivystančioms šalims. Ši pagalba padeda joms stiprinti nacionalinę maisto produktų bazę, toliau plėtoti agropramoninius kompleksus.

SOCIALISTINĖSE ŠALYSE

LIAUDIES ČEKOSLOVAKIJAI — 40 METŲ

Gegužės 9 dieną Čekoslovakijos Socialistinės Respublikos darbo žmonės pažymėjo išvadavimo iš fašistinės vergovės 40-ąsias metines. Okupantai padarė šalies ekonomikai didžiulę žalą. Tačiau per trumpą laiką buvo atkurtas liaudies ūkis ir žengtas didžiulis žingsnis į priekį. Jau 1960 m., palyginus su 1948 m., kai respublikos vairą į savo rankas paėmė darbo žmonės su Komunistų partija priešakyje, pramonės gamyba padidėjo 3,7 karto, visuomeninis produktas — 2,7, nacionalinės pajamos — 2,5 karto. Pagal pramonės produkciją 1937 m. lygis buvo viršytas daugiau kaip 4 kartus.

Dideliais laimėjimais ČSSR sutiko šlovingą jubiliejų. Nuo 1948 iki 1984 m. pramonės gamyba padidėjo 12,7 karto (Slovakijoje — 28 kartus). Per nepilną mėnesį visa šalies pramonė pagamina produkcijos daugiau negu jos buvo pagaminama per metus buržuaziniais laikais (Slovakijoje per penkias dienas pagaminama tiek, kiek per visus 1937 metus). Slovakijos lyginamasis svoris nacionalinėse pajamose padidėjo nuo 19 iki 29%.

ČSSR — išsivysčiusi socialistinė valstybė. Joje gyvena mažiau kaip 0,5% pasaulio gyventojų, tačiau respublikai tenka daugiau kaip 2% pasaulinės pramonės produkcijos. Pramonės lyginamasis svoris nacionalinėse pajamose sudaro per 70%. Pagal plieno, anglių, sieros rūgšties, medvilninių ir vilnonių audinių gamybą vidutiniškai vienam gyventojui ČSSR užima vietą pirmajame labiausiai išsivysčiusių pasaulio šalių dešimtuke.

Didelis dėmesys skiriamas kuro ir energetikos bazei plėsti. Planingai didinama anglių gavyba, elektros energijos gamyba. Šalyje pradėjo veikti pirmosios atominės elektrinės, kurias statyti padėjo Tarybų Sąjunga. 1985 m. jose numatyta pagaminti 15 mlrd. kWh elektros energijos.

Sparčiai plėtojama juodoji metalurgija, kurios lyginamasis svoris pramonėje prašoka 10%. ČSSR gamina apie 10 mln. t ketaus, beveik 15 mln. t plieno, 10,9 mln. t juodųjų valcuotų metalų. Metalurgijos pramonės pasididžiavimas — Rytų Slovakijos metalurgijos kombinatas Košicės mieste, kuris pastatytas septintajame dešimtmetyje Tarybų Sąjungai padedant.

Pagrindinis vaidmuo pramonėje tenka mašinų gamybai ir metalų apdirbimui. Jų produkcija sudaro daugiau kaip trečdalį bendros pramonės gamybos ir beveik 50% eksporto. Dabar ši šaka per tris savaites pagamina tiek produkcijos, kiek jos buvo pagaminta per visus 1948 metus. ESPT šalių tarpe Čekoslovakija užima antrą vietą po TSRS pagal pagamintų valcavimo įrenginių, metalo pjovimo staklių, verpimo mašinų ir audimo staklių, magistralinių elektrovežių ir šilumvežių, lengvųjų automobilių, motociklų ir kitos produkcijos kiekį. ČSSR — stambiausia pasaulyje tramvajų gamintoja.

Pokario metais buvo toliau sparčiai plėtojama avalynės, tekstilės, maisto pramonė. Pagal odinės avalynės gamybą vidutiniškai vienam gyventojui ČSSR užima vieną pirmųjų vietų pasaulyje ir pusę pagamintos produkcijos eksportuoja. Didelę paklausą pasaulinėje rinkoje turi čekų krištolas ir stiklas.

Didelių laimėjimų pasiekta socialistiškai pertvarkant žemės ūkį. Kooperatyvams tenka 64% dirbamos žemės, valstybiniams ūkiams — 30%, pavieniams valstiečių ūkiams — 6%. Žemės ūkio gamyba, ypač augalininkystė, vystoma intensyviai. 1984 m. išauginta 12 mln. t grūdų — daugiausia per visą šalies istoriją. Vidutinis javų derlingumas 1948—1984 m. padidėjo nuo 15,8 cnt iš ha iki 47,4 cnt. Daug auginama cukrinių runkelių, bulvių, apynių.

Sėkmingai plėtoti šalies liaudies ūkį padeda socialistinis ekonominis integravimas, vis platesnis bendradarbiavimas su kitomis ESPT šalimis. Antai ČSSR prekių apyvarta su socialistinės sandraugos šalimis 1980 m. sudarė 65,5% visos užsienio prekybos, o 1984 m. — daugiau kaip 78%. Šalies lyginamasis svoris bendroje ESPT valstybių savitarpio prekyboje sudaro 11% (tai trečias rodiklis po TSRS ir VDR). Žaliavos ir kuro išvežimas iš broliškų šalių įgalina patenkinti 77% kuro, žaliavų ir medžiagų, 74% mašinų ir įrengimų, 63% plataus vartojimo pramonės prekių importo reikmių. Savo ruožtu daugiau kaip 80% Čekoslovakijos mašinų ir įrengimų ir apie 70% masinės paklausos prekių realizuojama ESPT šalių rinkoje.

Kartu su kitomis socialistinės sandraugos šalimis ČSSR aktyviai dalyvauja Kompleksinėje ekonomikos integravimo programoje. ČSSR padėjo tiesti naftotiekį ir dujotiekį, kuriais srūva tarybinė nafta bei gamtinės dujos iš Sibiro į ČSSR ir toliau į Austriją, Jugoslaviją, VFR ir Prancūziją.

Čekoslovakija plačiai bendradarbiauja su ESPT šalimis mokslo ir technikos srityje. Vien 1983 m. ČSSR organizacijos dalyvavo atliekant daugiau kaip 2,8 tūkst. užduočių pagal daugiašalius ir dvišalius susitarimus. Čekoslovakija perdavė 3622 mokslinės ir techninės dokumentacijos komplektus.

Didelė draugystė sieja Tarybų Sąjungos ir Čekoslovakijos tautas. Sunkiais pokario metais TSRS suteikė didelę paramą atstatant liaudies ūkį. Jau 1945 m. gegužės ir liepos mėn. Prahos, Bratislavos, Brno ir Moravijos Ostravos gyventojams TSRS vyriausybės nutarimu buvo perduota 19,3 tūkst. t grūdų, 910 t cukraus ir kitų produktų. Čekoslovakijai buvo patiekta 250 tūkst. t geležies ir 20 tūkst. t mangano rū-

● Į TSRS biudžeto sistemą įeina apie 52 tūkst. vietinių biudžetų. Jų išlaidos pagal 1984 m. planą sudarė daugiau kaip 50 mlrd. rb, arba 14,1% visų valstybinio biudžeto išlaidų.

● Pagrindinę vietinių biudžetų išlaidų dalį (65%) sudaro išlaidos socialinėms bei kultūrinėms priemonėms. 1981—1984 m. iš vietinių biudžetų lėšų šiems tikslams išleista beveik 130 mlrd. rb.

● Iš vietinių biudžetų finansuojama daugiau kaip 85% valstybinio biudžeto išlaidų sveikatos apsaugai ir apie 60% — liaudies švietimui (be mokslo ir aukštųjų mokyklų).

● Vietiniams biudžetams tenka svarbus vaidmuo finansuojant liaudies ūkį. Vien per praėjusius vienuoliktojo penkmečio metus šiam tikslui iš vietinių biudžetų skirta 66,4 mlrd. rb.

● Korėjos LDR sėkmingai įgyvendinama žemių įsavinimo vakarinėje pakrantėje programa. Čia įrengtos dambos, skiriančios nuo jūros apie 8,5 tūkst. ha druskožemių. Skaičiavimai rodo, kad atlikus melioravimo darbus iš šių naudmenų bus galima gauti iki 50 tūkst. t ryžių per metus. Druskožemių įsavinimas respublikoje, kur apie 80% teritorijos užima kalnai, yra viena pagrindinių krypčių didinant dirbamos žemės plotus. Devintojo dešimtmečio pabaigoje planuojama nusausinti iš viso apie 300 tūkst. ha seklumų, paverčiant jas ryžių ir kitų maistinių augalų plantacijomis.

● Japonijoje profesijos skirstomos į vyriškas ir moteriškas. Laikraščio „Interešnl gerald tribiun" duomenimis, daugiau kaip 70% kompanijų priima į darbą tik vyrus (iš baigusiųjų aukštąjį mokslą). Šalyje praktikuojama priimant į darbą pasirašyti su firma kontraktą iki gyvos galvos. Bet šitai netaikoma moterims. Moterų darbo užmokestis Japonijoje vidutiniškai 2 kartus mažesnis negu vyrų. SNO duomenimis, Japonija yra vienintelė valstybė tarp išsivysčiusių šalių, kur vyrų ir moterų darbo užmokesčio skirtumas per paskutiniuosius dešimt metų padidėjo.

● Boksitai — pagrindinis Gvinėjos eksporto straipsnis. Pagal jų atsargas Gvinėja užima vieną pirmųjų vietų pasaulyje. Šios vertingos žaliavos gavybos nacionalinės industrijos flagmanas yra Kindijos kompleksas, pastatytas Tarybų Sąjungai padedant ir atiduotas naudoti 1974 m. 1984 m. boksitų gavyba ir perdirbimas sudarė 3 mln. t, arba 300 tūkst. t daugiau negu ankstesniais metais. O iš viso nuo 1974 m. čia išgauta apie 25 mln. t žaliavos aliuminio gamybai.

TRUMPAI

dos, per 9 tūkst. t linų, daug naftos ir naftos produktų. Tarybinė vyriausybė neatlygintinai perdavė savo karo trofėjus: sintetinio benzino kombinatą, eilę fabrikų ir gamyklų, žaliavų ir maisto produktų atsargų.

Vis labiau plečiasi tarp abiejų valstybių ekonominis bendradarbiavimas ir prekybiniai ryšiai. Tarybų Sąjunga — stambiausia ČSSR prekybos partnerė: jai tenka 45% jos užsienio prekybos apyvartos. 1980 m. savitarpio prekyba sudarė 7,2 mlrd. rb, o 1984 m. —13 mlrd.

Čekoslovakija tiekia TSRS įvairiausią produkciją: elektrovežius, tramvajų vagonus, troleibusus, sunkvežimius, metalo pjovimo staklės, motociklus, liaudies vartojamas prekes. Tarybų Sąjungoje realizuojama 40% ČSSR mašinų gamybos produkcijos.

Kartu nuolat didėja tarybinių mašinų ir įrengimų eksportas. TSRS tiekia Čekoslovakijai automobilius, traktorius, kombainus, šilumvežius, lėktuvus, šachtų ir kelių statybos įrengimus. Be to, TSRS eksportuoja mašinas ir įrengimus toms sakoms, kurios atlieka didelį vaidmenį vystant respublikos liaudies ūkį (elektronikai, energetikai, ryšiams). Tarybinių kuro žaliavų (naftos, gamtinių dujų, geležies rūdos ir kt.) tiekimų dėka Čekoslovakija 80—96% patenkina savo liaudies ūkio reikmes.

VLR: 40 METŲ SOCIALIZMO KELIU

Vengrijos liaudis iškilmingai pažymi šalies išsivadavimo iš fašizmo 40-ąsias metines. Svarbiausias Vengrijos socialistinės ekonominės raidos po išsivadavimo bruožas buvo tas, kad šalyje susiformavo, išsivystė socialistiniai gamybiniai santykiai. Valstybinio sektoriaus dalis liaudies ūkyje viršija 70%, kooperatinio — daugiau kaip 20, privataus — 4—5%. Pagrindiniai gamybiniai fondai išaugo maždaug 3 kartus.

Iš esmės pasikeitė užimtumo struktūra: pramonės ir paslaugų sferos darbuotojų skaičius išaugo daugiau kaip 1,5 karto, o žemės ūkyje — sumažėjo perpus. Labai padaugėjo kvalifikuotų darbininkų, o atliekančių nekvalifikuotą ir mažai kvalifikuotą darbą skaičius sumažėjo.

Per praėjusį keturiasdešimtmetį nacionalinės pajamos išaugo 5 kartus. Svarbiausias ekonomikos sparčios raidos veiksnys buvo pramonės vystymasis. Ypač sparčiai augo chemijos pramonės gamyba: 1984 m. ji 36 kartus prašoko 1950 m. lygį. Tą patį galima pasakyti ir apie mašinų gamybą bei elektroenergetiką. Per 40 metų elektros energijos gamyba padidėjo 25 kartus (26 mlrd. kWh), anglių gavyba — daugiau kaip 3 kartus (25 mln. t), boksitų — daugiau kaip 6 kartus (3 mln. t), ketaus gamyba — 7 kartus (3,8 mln. t), cemento — maždaug 15 kartų (4,1 mln. t). Šalyje gerokai išaugo aliuminio, transporto priemonių (šiuo metu VLR gamina daugiau kaip 12 tūkst. autobusų per metus ir yra viena svarbiausių autobusų gamintojų pasaulyje), vakuuminės technikos ir ryšių priemonių, prietaisų, organinės ir neorganinės chemijos produkcijos gamyba.

Vengrijos socialistinis žemės ūkis dabar gamina produkcijos 2 kartus daugiau negu iki išsivadavimo. Kviečių ir kukurūzų derlius padidėjo atitinkamai iki 50 ir 60 cnt iš ha, t. y. 3 kartus viršija prieškarinį lygį.

Realiosios gyventojų pajamos, palyginus su 1938 m., išaugo 4 kartus, daug kartų padidėjo visuomeniniai fondai. Labai išaugo vartojimas, daug teigiamų poslinkių sprendžiant butų problemą. Butų padaugėjo 1,3 mln. Vienam gydytojui tenkančių ligonių skaičius sumažėjo trečdaliu, o vienai vietai ligoninėje — perpus. Per praėjusius 40 metų vidurinį išsimokslinimą gavusių žmonių skaičius padidėjo 5, o aukštąjį — 4 kartus.

Didžiulę reikšmę VLR ekonomikos raidai turi ekonominis bendradarbiavimas su ESPT šalimis, pirmiausia su Tarybų Sąjunga. ESPT šalių dalis sudaro daugiau kaip pusę Vengrijos užsienio prekybos apyvartos ir pastaraisiais metais turi tendenciją didėti; TSRS dalis viršija 30%. Iš Tarybų Sąjungos Vengrija gauna mašinas ir įrengimus, daug kuro, žaliavų ir medžiagų. Savo ruožtu VLR tiekia mūsų šaliai mašinas, prietaisus, elektroninę ir elektrotechninę įrangą, maisto produktus ir liaudies vartojamas pramonės prekes.

Ir ateityje lemiamas VLR užsienio ekonominės strategijos elementas bus daugiapusio bendradarbiavimo plėtojimas su ESPT šalimis. Pastaraisiais metais Vengrijos ekonomikai atsiliepė kapitalistiniame pasaulyje vykstantys reiškiniai: dvi naftos krizės, žaliavų kainų „sprogimas", valiutos ir finansų krizė. Šalis patyrė paaštrėjusios konkurencinės kovos pasaulio rinkoje, Vakarų šalių embargo politikos, protekcionizmo didėjimo ir Vengrijos eksportuojamų prekių diskriminacijos poveikį ir turėjo didelių nuostolių pablogėjus užsienio prekybos apyvartos finansinėms sąlygoms.

Net ir esant tokiai komplikuotai padėčiai, šaliai pavyko išlaikyti stabilų liaudies ūkį ir išsaugoti pagrindinius socialinius laimėjimus, o kai kuriose svarbiose srityse net pavyko pagerinti ekonomikos balansą. Pramonės gamyba per ketverius šeštojo penkmečio metus išaugo 10%, nors tai ir mažiau negu numatyta plane. Per tą laikotarpį žemės ūkio gamyba padidėjo 12—13%. Užsienio prekybos apyvartoje nuo 1982 m. aktyvas nuolat auga.

BESIVYSTANČIOSE ŠALYSE

SOCIALINĖS PAŽANGOS KELIU

Alžyro Liaudies Demokratinė Respublika iš pat pirmųjų nepriklausomybės dienų ėmė vykdyti pažangius socialinius ir ekonominius pertvarkymus.

Aštuntajame dešimtmetyje buvo pradėta nacionalizuoti naftos gavybos pramonė, forsuojamas šalies industrializavimas, vykdoma žemės reforma, įvestas užsienio prekybos monopolis, nemokamas medicininis gyventojų aptarnavimas ir t. t. Dabar visuomeninis (valstybinis ir kooperatinis) sektorius yra nacionalinės ekonomikos plėtojimo pagrindas. Jo lyginamasis svoris bendrajame nacionaliniame produkte sudaro apie 65%. Šiame sektoriuje pagaminama 80% pramonės ir apie 40% žemės ūkio produkcijos. Valstybė iš esmės visiškai kontroliuoja kredito ir bankų sistemą, naftos bei dujų, kasybos ir kitas sunkiosios industrijos šakas.

Kai dėl privataus sektoriaus, tai jis daugiausia stengiasi investuoti kapitalą į paslaugų sferą (apie 65%), maisto ir lengvąją pramonę (60—70% tekstilės ir avalynės gamybos), gyvenamųjų namų statybą (iki 60%), didmeninę ir mažmeninę prekybą (per 80%).

Alžyro ekonomika plėtojama remiantis ilgalaikiais planais. Dabar šalis vystoma pagal penkmečio planą 1985—1989 metams, kurį priėmė Nacionalinio išsivadavimo fronto partijos V suvažiavimas. Jame numatoma didelį dėmesį skirti žemės ūkio raidai, gyvenamųjų namų statybai, nacionalinių kadrų rengimui, plataus vartojimo prekių gamybai, gyventojų gerovės kėlimui.

Alžyras iš agrarinės šalies pamažu virsta industriniu agrariniu kraštu. Sukurtos sunkiosios pramonės šakos, pirmiausia naftos ir dujų, naftos chemijos, metalurgijos, mašinų gamybos pramonė. Nepriklausomybės metais pastatyta naftos perdirbimo įmonių, suskystintų dujų, cheminių trąšų, plastmasinių gaminių gamyklų, metalurgijos kombinatas El Hadžare, sunkvežimių, autobusų ir traktorių surinkimo gamyklų, nemaža kitų stambių objektų.

Gavybos pramonei tenka pagrindinis vaidmuo Alžyro ekonomikoje. Joje dirba maždaug 60% visų pramonės darbininkų ir inžinerijos bei technikos darbuotojų. Pagrindinė vieta priklauso naftos gavybos pramonei. 1982 m. iš naftos ir dujų eksporto gauta 12,7 mlrd. dol. Tais metais buvo išgauta 33,5 mln. t naftos ir 12,2 mln. t dujų kondensato, 63 mlrd. kub. m gamtinių dujų, pagaminta 16,8 mlrd. kub. m suskystintų dujų. Geležies rūdos gavyba 1982 m. sudarė 3,9 mln. t. Kitose pramonės gamybos šakose 1982 m. buvo pasiekti tokie rodikliai: išlydyta 1059 tūkst. t ketaus, 868 tūkst. t plieno, pagaminta 5,5 tūkst. sunkvežimių, 0,7 tūkst. autobusų, 4,5 tūkst. traktorių, 26,2 tūkst. televizorių, 7,4 tūkst. dizelinių variklių, apie 42 tūkst. motociklų ir mopedų, 3,7 mln. t cemento. 1982 m. elektros energijos gamyba sudarė 9,4 mlrd. kWh.

Dideli pertvarkymai atlikti žemės ūkyje, kuriame dirba daugiau kaip pusė Alžyro gyventojų. Valstybiniam sektoriui priklauso 38% dirbamos žemės (2,7 mln. ha). Šiame sektoriuje, kuriame dirba 250 tūkst. žmonių, pagaminama apie 40% visos prekinės produkcijos. Privačiam sektoriui priklauso apie 5 mln. ha dirbamos žemės. Jis išaugina maždaug 60% grūdų,

per 50% daržovių, pagamina 85% pieno, 90% mėsos.

1972—1982 m. buvo vykdoma žemės reforma, kurios tikslas — apriboti stambią žemėvaldą. Reforma palietė 28,3 tūkst. stambių ūkių. Bežemiams ir mažažemiams valstiečiams buvo paskirta 1,37 mln. ha žemių, kuriose sukurta 6,3 tūkst. kooperatyvų.

Dabar žemės ūkis patenkina šalies reikmes maisto produktams tik 30%. Dėl to Alžyras priverstas importuoti grūdus, pieno produktus, aliejų, cukrų ir t. t., kasmet tam išleisdamas daugiau kaip trečdalį valiutos įplaukų. Nepalankios pastarųjų metų oro sąlygos šiek tiek sustabdė numatytų planų realizavimą žemės ūkyje.

Daug padaryta gerinant plačiųjų liaudies masių materialinę padėtį. Nustatytas garantinis darbo užmokesčio minimumas pramonėje ir žemės ūkyje. Nuo 1974 m. įvestas nemokamas medicininis aptarnavimas. Šalyje yra apie 10 tūkst. gydytojų (vienas gydytojas — 2 tūkst. gyventojų). Daug dėmesio skiriama švietimui. Dabar pradines mokyklas lanko daugiau kaip 80% mokyklinio amžiaus vaikų (1966 m. — vos 50,7%). Apskritai pagal išlaidų socialinėms reikmėms mastą Alžyras užima vieną pirmųjų vietų Afrikos ir Azijos regione.

KAPITALISTINĖSE ŠALYSE

KAPITALISTINIŲ ŠALIŲ UŽSIENIO PREKYBA

Išsivysčiusių kapitalistinių ir besivystančių šalių užsienio prekyba atspindi prieštaringą padėtį kapitalistiniame ūkyje, kuris, nors jau ir įveikia gilios ekonominės 1980—1982 m. krizės padarinius, bet dar tebėra labai nepastovus. Nepaisant prekybos augimo, didėja Vakarų šalių prekybos netolygumas ir jų eksporto bei importo disproporcijos. Pasaulinė rinka tampa naujo santykių tarp JAV, Vakarų Europos ir Japonijos, iš vienos pusės, ir besivystančių valstybių, iš kitos pusės, paaštrėjimo arena. Užsienio prekybos ryšiai vis dažniau tampa agresyvios, hegemonistinės imperialistinių valstybių politikos įrankiu.

Po dvejų nenutrūkstamo mažėjimo metų tarptautinė kapitalistinė prekyba ėmė didėti. Praėjusiais metais prekybos apyvarta, palyginus su 1983 m., išaugo 6%.

Tačiau kapitalistinės prekybos augimas turėjo siaurą bazę: jis susijęs su vienos šalies — JAV — importo didėjimu (daugiau kaip 20%). Kai kurių stambių kapitalistinių šalių — VFR, Prancūzijos, Japonijos — tiekimai už vandenyno, daugiausia į JAV, per metus išaugo 40—50%.

Antri metai auga kapitalistinių šalių užsienio prekybos sąskaitų nesubalansuotumas. Bendras EBVO šalių prekybos balanso deficitas 1984 m. pasiekė 47 mlrd. dol., palyginus su 15 mlrd. dol. 1983 m.

Vėl rekordinis buvo JAV prekybos deficitas: 1984 m. jis sudarė 123 mlrd. dol.. t. y. buvo du kartus didesnis negu 1983 m., ir penkis kartus didesnis negu 1980 m. Su neigiamu saldo taip pat buvo suvesti Didžiosios Britanijos, Italijos, Prancūzijos, Austrijos, Ispanijos ir kai kurių kitų valstybių prekybos balansai. Tuo tarpu Japonija ir VFR turi stambų užsienio prekybos aktyvą.

Daugelyje besivystančių šalių bendri užsienio prekybos dinamikos rodikliai buvo žemesni negu išsivysčiusių kapitalistinių šalių. 105 besivystančių valstybių skola 1984 m. pabaigoje sudarė 895 mlrd. dol., palyginus su 843 mlrd. dol. 1983 m. Jos buvo priverstos išmokėti kreditoriams vien palūkanų apie 100 mlrd. dol.

Mašinų bei techninės produkcijos prekyboje pirmąkart po dvejų metų vėl prasidėjo augimas. Per metus ji padidėjo 9%, iš to skaičiaus Japonijoje — 22%. Tuo tarpu energetikos ir metalurgijos įrenginių eksportas ir toliau mažėjo: 1984 m. jis nusmuko atitinkamai 3 ir 9%. Sumažėjo civilinės aviacijos produkcijos tiekimai, laivų eksportas buvo 1983 m. lygio. Netolygiai vystėsi prekyba automobiliais: sunkvežimių ir autobusų eksportas išaugo 9%, tuo tarpu lengvųjų automobilių — tik 3%. Naftos eksportas po ketverių metų mažėjimo išaugo 3%, bet buvo beveik 20% mažesnis negu 1981 m.

Prekybai žemės ūkio ir miško produkcija turėjo įtakos ekonominio pagyvėjimo kapitalistiniame pasaulyje netolygumas, didelis nedarbas, kai kurių žemės ūkio augalų nederlius. Šios grupės prekių mainai išaugo labai nežymiai. Grūdų išvežimas padidėjo 6%, iš to skaičiaus kviečių — 2, kavos — 4%.

Išimtis iš bendros tendencijos — cukraus eksporto sumažėjimas 4%. Tai trunka jau treti metai iš eilės.

Palyginti sparčiai didėja natūralaus kaučiuko eksportas: 1984 m. jis išaugo 7% (1983 m. — 9%).

IŠSIVYSČIUSIŲ KAPITALISTINIŲ IR BESIVYSTANČIŲ ŠALIŲ UŽSIENIO PREKYBOS BENDRIEJI RODIKLIAI
(mlrd. dol., dabartinėmis kainomis)

	1981 m.	1982 m.	1983 m.	1984 m.	1984 m., %, palyg. su 1983 m.
APYVARTA	3640	3400	3300	3490	106
iš to skaičiaus:					
išsivysčiusių kapitalistinių šalių	2592	2243	2400	2560	107
besivystančių šalių	1048	957	900	930	103
EKSPORTAS	1786	1660	1610	1700	106
iš to skaičiaus:					
išsivysčiusių kapitalistinių šalių	1238	1175	1158	1220	105
besivystančių šalių	548	485	452	490	108
IMPORTAS	1854	1740	1690	1790	106
iš to skaičiaus:					
išsivysčiusių kapitalistinių šalių	1354	1268	1242	1350	109
besivystančių šalių	500	472	448	440	98

Pastaba. Lentelė sudaryta remiantis SNO statistikos duomenimis.

BADAS IR MONOPOLIJOS

Vakaruose dabar daug rašoma apie neregėtą sausrą, kuri jau kelerius metus is eiles smukdo Afrikos šalių žemės ūkio gamybą. Tačiau, kaip buvo pažymėta pernai Zimbabvėje įvykusioje SNO Maisto ir žemės ūkio organizacijos (FAO) regioninėje konferencijoje, maisto produktų stygius smarkiai padidėjo svarbiausia ne dėl stichinių nelaimių, o dėl JAV ir kitų imperialistinių valstybių grobikiškos neokolonijinės politikos.

SNO duomenimis, daugiau kaip 150 mln. Afrikos gyventojų kenčia nuo bado ir pusbadžiavimo. Kitais žodžiais tariant, kas ketvirtam žmogui 24 šalyse, esančiose į pietus nuo Sacharos, gresia bado mirtis.

Tai, kad daugelyje Afrikos šalių smarkiai trūksta maisto produktų, yra kolonijinio viešpatavimo padarinys. Jau daug metų praėjo nuo to, kai žlugo kolonijinė sistema, tačiau jaunose Afrikos valstybėse ligi šiol nepaprastai opi apsirūpinimo maisto produktais problema. Antai praėjo daugiau kaip 20 metų nuo to laiko, kai Kenija ir Tanzanija išsivadavo iš Didžiosios Britanijos priklausomybės, tačiau jų ekonominė padėtis ir toliau tebėra sunki. Kaip pranešė Reiterio agentūra, Kenija kreipėsi į Vakarų valstybes, prašydama suteikti 300 mln. dol. kukurūzams ir grūdams pirkti, kad nors šiek tiek sumažintų maisto produktų stygių savo šalyje. Kenijos žemės ūkio Vakarų agromonopolijų reikalavimu, orientuojamasi auginti kavą, arbatą ir piretrumą (skaistenį). Tuo tarpu kviečiai, ryžiai, daržovės ir kiti maistiniai

augalai užima palyginti nedidelius plotus ir negali patenkinti būtiniausių šalies poreikių.

Kaimyninėje Tanzanijoje irgi panaši padėtis. Daugiausia auginama kava, tabakas sizalis, kešju riešutai, už kuriuos gaunama 85% visų eksportinių šalies įplaukų.

Vakarų valstybių agromonopolijos mažiausiai suinteresuotos, kad jaunos išsivadavusios šalys apsirūpintų maisto produktais. Jos pirmiausia suinteresuotos tuo, kad būtų auginami eksportiniai augalai. Tuo tarpu pagrindiniai maistiniai augalai Afrikoje užima nedidelį plotą. Todėl žemyno šalys priverstos pirkti maisto produktus užsienyje. Dabar Afrika eksportuoja arbatą, kavą, kakavą, sizalį, kad galėtų nusipirkti kviečių ir ryžių.

Esant ekvivalentiškiems savitarpiškai naudingiems prekių mainams, tokia eksporto struktūra gal ir padėtų jaunoms Afrikos valstybėms išspręsti maisto problemą. Tačiau žemės ūkio žaliavų ir pusfabrikačių, kurie sudaro besivystančių šalių eksporto pagrindą, kainos dėl krizinių reiškinių kapitalistinėje ekonomikoje, kaip praneša JAV spauda, nusmuko iki žemiausio lygio per paskutiniuosius 50 metų. Tuo tarpu nuolat didėja gatavų gaminių kainos. Dėl grobikiškos imperializmo politikos Afrikos šalių įsiskolinimas užsieniui dabar pasiekė daugiau kaip 100 mlrd. dol.

Transnacionalinės korporacijos, prisidengdamos melagingu „pagalbos žemės ūkio vystymui" lozungu, užima derlingiausias Afrikos žemes, gauna didžiausius pelnus, išnaudodamos žemyno tautas.

Už kiekvieną į besivystančias šalis įdėtą dolerį Vakarai gauna šešis dolerius gryno pelno. Afrikos žemės ūkio darbininkas uždirba 10—15 kartų mažiau negu toks pat darbininkas Jungtinėse Valstijose.

SNO sluoksniuose aštriai kritikuojama antihumaniška politika imperialistinių valstybių, kurios, siekdamos palaikyti aukštas maisto produktų kainas pasaulinėje rinkoje, sąmoningai mažina derlių arba tiesiog naikina produktus. Antai neperseniausiai Bendrosios rinkos vadovybė, norėdama palaikyti dirbtinai aukštas maisto produktų kainas, priėmė nutarimą mėsos ir pieno gamybą Bendrijoje palikti 1983 m. lygio. Ir tai daroma tada, kai šimtai milijonų žmonių pasaulyje kenčia badą.

Jaunos nepriklausomos Afrikos valstybės vis labiau supranta, kad išeitį iš susidariusios padėties galima rasti tik teisingu ir demokratiniu pagrindu pertvarkius tarptautinius ekonominius santykius.

SKAIČIAI IR FAKTAI

GYVULININKYSTĖS PRODUKTŲ GAMYBA ASMENINIAME PAGALBINIAME ŪKYJE*

Metai	Mėsa (skerdiena) mln. t	Pienas (mln. t)	Kiaušiniai (mlrd. vnt.)	Vilna (fiziniu svoriu) tūkst. t
1940	3,4	26,1	11,5	63
1960	3,6	29,1	22,1	76
1965	4,0	28,7	19,6	73
1970	4,3	29,8	21,7	79
1975	4,7	27,9	22,6	90
1980	4,7	27,1	21,8	96
1983	4,7	24,1	22,4	112

* Народное хозяйство СССР в 1983 году. Статистический ежегодник. — М., 1984, с. 262.

VIENO PROCENTO PRIEAUGIO REIKŠMĖ (sugretinamosiomis kainomis; mln. rb)

	Devintasis penkmetis	Dešimtasis penkmetis	Trys vienuoliktojo penkmečio metai
Sukurtos nacionalinės pajamos	41,2	51,0	57,7
Nacionalinės pajamos, panaudotos vartojimui ir kaupimui	39,0	53,6	59,7
Visa pramonės produkcija	47,9	71,3	89,9
Gamybos priemonių gamyba („A" grupė)	26,7	41,5	53,7
Vartojimo reikmenų gamyba („B" grupė)	21,2	29,8	36,2
Žemės ūkio bendroji produkcija (vidutinė metinė gamyba)	21,9	24,9	26,1
Atiduota naudoti pagrindinių fondų[1]	66,0	77,7	54,6
Kapitaliniai įdėjimai[1]	67,3	79,8	57,8

[1] Apskaičiuota remiantis sumomis pagal penkmečius.

TSRS 1983 m. PASĖLIŲ PLOTAI PAGAL ŪKIŲ KATEGORIJAS (mln. ha)

	Visas pasėlių plotas	Iš to skaičiaus: grūdiniai augalai	techniniai augalai	bulvės ir daržovės	pašarai
Visi ūkiai	212,96	120,81	14,30	9,19	68,66
Procentas	100	56,8	6,7	4,3	32,2
Iš jų:					
kolūkiai, tarybiniai ūkiai, tarpūkinės ir kitos gamybinės žemės ūkio įmonės	206,80	119,89	14,23	4,87	67,81
Procentas	100	58,0	6,9	2,3	32,8
asmeniniai pagalbiniai ūkiai	6,16	0,92	0,07	4,32	0,85
Procentas	100	15,0	1,1	70,1	13,8
Asmeninio pagalbinio ūkio lyg. svoris visame plote ir atskirų pasėlių plote	2,9	0,8	0,5	47,0	1,2

PAGRINDINIAI TSRS GYVENTOJŲ BUITINIO APTARNAVIMO RODIKLIAI

	1980 m.	1981 m.	1982 m.	1983 m.
Įmonių skaičius (įskaitant ateljė ir dirbtuves; metų pabaigoje) — tūkst.	271	273	276	281
Buitinių paslaugų gyventojams realizavimas (1980 m. = 100)		106	111	118
Vidutinis metinis darbuotojų skaičius — tūkst.	2628	2677	2702	2738

ESPT ŠALIŲ NACIONALINIŲ PAJAMŲ IR PRAMONĖS PRODUKCIJOS AUGIMO TEMPAI, PALYGINUS SU IŠSIVYSČIUSIOMIS KAPITALISTINĖMIS ŠALIMIS (1950 m. = 1)

	ESPT šalys	Išsivysčiusios kapitalistinės šalys
Nacionalinės pajamos		
1960 m.	2,5	1,5
1970 m.	4,8	2,4
1980 m.	8,0	3,3
1983 m.	8,6	3,4
Pramonės produkcija		
1960 m.	3,0	1,6
1970 m.	6,8	2,8
1980 m.	13,0	3,9
1983 m.	14,0	3,8

ATSARGIAI SU DUJOMIS!

Naudojantis dujiniais prietaisais pasitaiko ir nelaimingų atsitikimų dėl gyventojų kaltės.

Dažniausiai jie įvyksta tada, kai gyventojai patys keičia dujų balionus, perstato balionų įrenginį į kitą vietą, remontuoja balioną ir prietaisą, palieka degančią dujinę viryklę be priežiūros, neteisingai užkuria dujofikuotas šildymo krosnis.

Primename, kad **visus su dujomis susijusius darbus gali atlikti tik dujų ūkio šaltkalviai**. Todėl, sugedus dujų balionui arba prietaisui, kreipkitės į dujų ūkio organizaciją.

Neleiskite naudotis dujiniais prietaisais vaikams ir neapmokytiems asmenims.

Nepamirškite, kad dujos su oru sudaro mišinį, kuris nuo kibirkšties ar atviros ugnies sprogsta.

LIETUVOS TSR VALSTYBINIS
DUJOFIKACIJOS KOMITETAS

35 kp INDEKSAS 76713 ● LIAUDIES ŪKIS ● 1985, 6 (320), p. 1—32

„Duonines lazdeles“ mėgsta ne vien vaikai. Šie trapūs kepiniai tinka prie kavos, arbatos, sulčių. O „Duoninės lazdelės su kmynais“ — puikus užkandis prie alaus.

Kaip ir džiūvėsius, „Duonines lazdeles“ galima ilgai laikyti. Jos praverčia kelionėse, turistiniuose žygiuose, išvykose.

ISSN 01[illegible]-3076

LIAUDIES ŪKIS

85|7

Vilnius

LIAUDIES ŪKIS

7 (321) 1985
LIEPA

Eina nuo 1958 m. lapkričio mėn.

LIETUVOS TSR VALSTYBINIO PLANO KOMITETO, FINANSŲ MINISTERIJOS IR MA EKONOMIKOS INSTITUTO MĖNESINIS EKONOMINIS ŽURNALAS

Duota rinkti 1985.06.14. Pasirašyta spausdinti 1985.07.10. LV 09261. Formatas 60×90⅛. Iškilioji spauda. 4,5 sąl. sp. l., 8,5 sąl. spalv. atsp. 7,1 apsk. leid. l. Tiražas 3739 egz. Užs. Nr. 1428.

Redakcijos adresas: 232600, Vilnius, MTP-2, Algirdo 31. Tel.: vyriausiojo redaktoriaus — 66-22-79, vyr. redaktoriaus pavaduotojo — 66-27-18, atsakingojo sekretoriaus — 66-29-34.

Rinko ir spaudė LKP CK leidyklos spaustuvė Vilniuje, Tiesos 1/9. Leidžia laikraščių ir žurnalų susivienijimas „Periodika".

«ЛЯУДЕС УКИС» (Народное хозяйство). Ежемесячный экономический журнал Госплана, Минфина и Института экономики АН Лит. ССР. Гл. редактор А. Ю. Скрипка. На литовском языке. Адрес редакции: 232600, Вильнюс, ГСП-2, Альгирдо, 31.

Типография издательства ЦК КП Литвы, 232656, Вильнюс, Тиесос, 1/9.

TURINYS

СОДЕРЖАНИЕ

Lietuvos TSR liaudies ūkio pasiekimų parodų rūmai

L. STRELECKIO nuotr.

MOKSLO IR TECHNIKOS PAŽANGOS KELIU

Dabar, kai partija pasitinka TSKP XXVII suvažiavimą, kai ruošiami programiniai suvažiavimo dokumentai, svarbu įsisąmoninti, kad be mokslo ir technikos pažangos spartinimo mes neišsiversime.

Iš draugo M. Gorbačiovo pranešimo TSKP Centro Komitete įvykusiame pasitarime mokslo ir technikos pažangos spartinimo klausimais

TSKP CK Generalinio Sekretoriaus M. Gorbačiovo pranešime birželio mėn. įvykusiame pasitarime mokslo ir technikos pažangos spartinimo klausimais parodyti tarybinės ekonomikos laimėjimai, būtinumas ir galimybės spartinti šalies socialinį bei ekonominį vystymą mokslo ir technikos pažangos pagrindu. Atskleisti trūkumai ir sunkumai, numatyti jų pašalinimo būdai bei priemonės, iškelti uždaviniai šiandienai ir perspektyvai.

Mes turime kuo didžiuotis ekonomikos vystymo srityje, pabrėžė draugas M. Gorbačiovas. Šalyje pastatyta tūkstančiai įmonių, pasikeitė mūsų miestų ir kaimų veidas, pakilo kultūros, švietimo, sveikatos apsaugos lygis. Daug nuveikta gerinant butų, kultūrines bei buitines sąlygas ir apskritai keliant liaudies materialinę gerovę.

Tačiau negalima nematyti ir tam tikrų ekonomikos vystymo sunkumų. Partijai, visai liaudžiai iškilo uždavinys įveikti negatyvias tendencijas, staigiai pakreipti darbą į gerąją pusę. Visuomenei iškilę neatidėliojami uždaviniai gerinti aprūpinimą maisto produktais, didinti prekių gamybą ir teikti liaudžiai daugiau paslaugų. Svarbu ir ateityje statyti daug gyvenamųjų namų, tobulinti sveikatos apsaugą, vystyti švietimą, mokslą ir kultūrą.

Spartinant liaudies ūkio augimo tempus, reikia užtikrinti naują vystymosi kokybę, spartų žengimą į priekį strategiškai svarbiomis kryptimis, gamybos struktūros pertvarkymo, perėjimo į intensyvinimo vėžes, visos valdymo sistemos pertvarkymą.

Dabar, artėjant TSKP XXVII suvažiavimui, rengiami programiniai suvažiavimo dokumentai. Svarbiausia šiandien surasti ir naudoti visus gamybos efektyvumo didinimo, produkcijos kokybės gerinimo rezervus. Perorientuoti kiekvieną įmonę, šaką, visą liaudies ūkį į intensyvaus vystymo kelią — gyvybiškai būtina.

Pirmiausia reikia pertvarkyti investicinę ir struktūrinę politiką, svorio centrą nuo naujos statybos perkelti į įmonių techninį modernizavimą, nuo išteklių gavybos didinimo — į jų visokeriopą ekonomiją, nuo tradicinio gamybos mastų didinimo — į smarkų produkcijos kokybės pagerinimą. Reikia be svyravimų atsisakyti praeityje susidariusio ūkininkavimo stereotipo, kai pagrindiniu gamybos plėtojimo metodu buvo laikoma nauja statyba, tuo tarpu daugelis veikiančių įmonių ilgus metus nebuvo techniškai modernizuojamos. Reikia atidžiai išnagrinėti statomų objektų klausimus: kad nebūtų išskaidomos jėgos ir lėšos, vienų statybą reikia smarkiai paspartinti, kitų pristabdyti arba net užkonservuoti. Kartu reikia atlikti visuotinę veikiančių gamybinių fondų inventorizaciją, numatyti kiekvienos įmonės, kiekvienos šakos rekonstravimo programą, greičiau pakeisti pasenusius įrengimus naujais, kurie duos didžiausią ekonominį ir socialinį efektą.

Ypač svarbu sparčiau vystyti mašinų gamybą, kuri vaidina pagrindinį vaidmenį spartinant mokslo ir technikos pažangą. Jau dvyliktajame penkmetyje jos vystymo tempus reikės paspartinti 1,5—2 kartus. Labai svarbu pradėti masiškai gaminti naujų kartų techniką, galinčią daug kartų padidinti darbo našumą, atverti kelią visų gamybinio proceso stadijų mechanizavimui. Pažangos spartintoja šių dienų sąlygomis yra mikroelektronika, skaičiavimo technika ir prietaisų gamyba, visa informatikos industrija. Jos turi būti sparčiau vystomos. Žinoma, daug priklauso ne tik nuo elektroninių skaičiavimo mašinų gamybos didinimo, bet ir nuo sumanaus jų naudojimo liaudies ūkyje. Šiuo klausimu priimti svarbūs nutarimai, ir reikia griežtai kontroliuoti jų vykdymą.

Uždavinys plėtoti Tarybų Sąjungos mašinų gamybą, pabrėžė draugas M. Gorbačiovas, — tai magistralinė mūsų vystymosi kryptis, ir jos reikia tvirtai laikytis dabar ir ateityje.

Didelius uždavinius turės išspręsti kapitalinės statybos darbuotojai. Reikia jau projektuose numatyti efektyviausius sprendimus, trumpinti statybos laiką, kompleksiškai ir laiku patiekti statyboms įrengimus. Tik tokiu atveju projektiniai sprendimai bus realizuojami laiku ir duos didelį efektą. Labai svarbi problema yra santykis tarp kapitalinių įdėjimų į išteklių gavybos, perdirbimo ir vartojimo šakas. Būtina ryžtingiau gerinti kapitalinių įdėjimų struktūrą ir tuo būdu padidinti jų efektyvumą.

Dabartiniame ekonomikos vystymo etape paaštrėjo gamybos infrastruktūros problemos. Dėl transporto, ryšių, materialinio techninio aprūpinimo ir kitų šakų atsilikimo patiriama daug nuostolių. Reikia rasti papildomų galimybių šiai opiai liaudies ūkio problemai išspręsti.

Naujas liaudies ūkio techninis rekonstravimas pareikalaus didžiulių kapitalinių įdėjimų, išteklių koncentravimo lemiamomis kryptimis, sumanaus jų manevravimo. Kad būtų geriau naudojama tai, ką turi šalis, būtina mobilizuoti organizacinius, ekonominius, socialinius veiksnius, įvesti tvarką visur, pagerinti

gamybos organizavimą. Kiekviename kolektyve reikia numatyti tas grandis, kur su minimaliomis sąnaudomis, o ir iš viso be jų, galima gauti didžiausią efektą. Kiekvienas tarybinis žmogus turi giliai įsisąmoninti, kad ekonomijos režimas — kelias į mūsų turtingumą, tikrai visų uždavinių uždavinys.

Pastaraisiais metais kiek pagerėjo produkcijos kokybė ir šis poslinkis yra tiksliausias, apibendrinantis mokslo ir technikos pažangos, darbo kultūros ir drausmės rodiklis. Tačiau gaminių kokybė, jų techninis ir ekonominis lygis tebėra viena pažeidžiamų ekonomikos vietų, daugelio sunkumų ir problemų šaltinis. Visa tai daro didelę socialinę, ekonominę, moralinę ir politinę žalą. Ir visiškai neleistina, kai naujai kuriama technika jau konstravimo stadijoje pasirodo esanti morališkai pasenusi, neatitinka geriausių rodiklių pagal patikimumą, darbo resursą ir ekonomiškumą. Reikia griežčiau laikytis valstybinio kokybės ženklo suteikimo reikalavimų. Produkcijos kokybė turi būti ne tik profesinio, bet ir nacionalinio tarybinių žmonių pasididžiavimo objektas.

Pasitarime buvo pažymėta, jog kokybės problemos iškart neišspręsime. Bet šiame darbe negali būti pateisinimo jokiems vilkinimams. Niekas neturi teisės nuo to nusišalinti — nei viena įmonė, nei vienas konstruktorius, technologas ar mokslininkas, nei vienas darbininkas ar kolūkietis.

Priešakinė kovos už mokslo ir technikos pažangos spartinimą linija, pažymėjo draugas M. Gorbačiovas, yra mokslas. Tarybinių mokslininkų laimėjimai įvairiose mokslo žinių ir techninės pažangos sferose visuotinai pripažinti. Kartu mūsų mokslas turi ryžtingai pasisukti į visuomeninės gamybos poreikius, o gamyba — į mokslą. Reikia padidinti akademinių mokslų vaidmenį ir atsakomybę už tikrai naujų rūšių technikos ir technologijos teorinių pagrindų sukūrimą. Svarbus rezervas — aukštųjų mokyklų mokslas, kurio galimybės dar nevisiškai panaudojamos.

Pasitarime didelės pretenzijos buvo pareikštos šakiniam mokslui. Pramonės ministerijų žinioje yra šimtai mokslinio tyrimo įstaigų. Daugelis jų atitrūkusios nuo gamybos, neorientuojamos siekti aukštų galutinių ūkio rezultatų. Siekiant įveikti šį atotrūkį, tikslinga jau dabar daugelį institutų, projektavimo bei konstravimo organizacijų įtraukti į susivienijimų ir įmonių sudėtį ir tuo būdu sustiprinti gamyklinį mokslo sektorių. Svarbu aktyviau remti išradėjų ir racionalizatorių darbą, kruopščiau atrinkti reikšmingas naujoves ir greičiau jas diegti į praktiką.

Gyvenimas reikalauja giliai pertvarkyti planavimą, valdymą, visą ūkio mechanizmą. Reikia dar plačiau ir visapusiškiau panaudoti socialistinio ūkio pranašumus, padaryti ekonomiką kuo imlesnę mokslo ir technikos pažangai, užtikrinti, kad tuo būtų gyvybiškai suinteresuotos visos liaudies ūkio grandys. Nuo plataus masto ekonominio eksperimento reikia sparčiau pereiti prie vientisos ūkininkavimo ir valdymo sistemos sudarymo.

Žodžiu, tarybinių žmonių laukia daugybė darbų — novatoriškų, plataus masto, sunkių. Jie iš kiekvieno pareikalaus intensyvaus mąstymo, įtempto darbo, susikaupimo, sąmoningumo.

Tarybų valdžios atkūrimo Lietuvoje 45-mečiui

TARYBŲ LIETUVOS EKONOMINIAI IR SOCIALINIAI PASIEKIMAI

Akademikas K. MEŠKAUSKAS,
ekon. m. kand. J. SKARDŽIUS

Šių metų gegužės mėnesį mūsų šalies, visos planetos darbo žmonės iškilmingai pažymėjo tarybinės liaudies, jos Ginkluotųjų Pajėgų Pergalės prieš fašistinę Vokietiją 40-ąsias metines.

Fašizmas kėlė grėsmę Europos šalių ir viso pasaulio civilizacijai. Jis buvo numatęs įvesti pasaulinį viešpatavimą, išsaugoti monopolistinį kapitalizmą, įvesti teroristinę diktatūrą, kraštutines prievartos formas. Jis rėmėsi reakcingomis fašistinėmis antidemokratinėmis idėjomis.

Antrasis pasaulinis karas nusinešė 50 mln. žmonių gyvybių, iš to skaičiaus 20 mln. tarybinių žmonių. Karo metu buvo sunaikinta didelė dalis mūsų šalies nacionalinio turto.

Mūsų respublikai praūžęs karas taip pat atnešė didžiules kančias ir materialinius nuostolius. Respublikoje buvo nužudyta 500 tūkst. civilių gyventojų, o materialiniai nuostoliai tuometinėmis kainomis sudarė 17 mlrd. rb.

Pergalė prieš fašizmą atvėrė išgelbėtai žmonijai naujus socialinės pažangos kelius, tvirtos taikos planetoje perspektyvą.

Šiais metais pažymime taip pat Tarybų valdžios atkūrimo Lietuvoje 45-tąsias metines.

Per šį laikotarpį, o praktiškai per pokarinį 40-ties metų laikotarpį, Lietuva, stojusi į socialistinį vystymosi kelią, pasiekė didžiulę pažangą visose ekonominio ir socialinio gyvenimo srityse. Glaudaus bendradarbiavimo su kitomis mūsų didžiosios šalies tautomis ir jų visokeriopos pagalbos dėka respublikos darbo žmonės sukūrė socialistinę liaudies ūkio sistemą, turinčią galingą pramonę, stambų socialistinį žemės ūkį, šiuolaikinį transportą, ryšius ir kitas materialinės gamybos bei paslaugų sferos šakas.

Besivystant gamybinėms jėgoms susikūrė ir sutvirtėjo socialistiniai gamybiniai santykiai. Socialistinė visuomenė išugdė naują žmogų — aktyvų pažangos kūrėją, kovotoją už socialinę lygybę.

Socializmo pergalė mūsų šalyje, panaikindama vieno žmogaus išnaudojimą kito žmogaus, antagonistinius gamybinius santykius, engimą, padėjo pagrindus giliems pertvarkymams visose visuomenės gyvenimo srityse: ekonomikoje, klasinėje struktūroje, politinėje santvarkoje, nacionaliniuose santykiuose, kultūroje ir ideologijoje.

Šie radikalūs socialiniai bei ekonominiai pertvarkymai per trumpą laikotarpį, pasinaudojant kitų respublikų, anksčiau stojusių į socialistinį vystymosi kelią, patirtimi, buvo įvykdyti ir Tarybų Lietuvoje. Respublikos ekonomika per visą pokario laikotarpį vystėsi sparčiais tempais ir pasiekė didelių teigiamų rezultatų.

Tuos pasiekimus atspindi konkretūs šio laikotarpio vystymosi rodikliai, kuriuos ir panagrinėsime šiame straipsnyje, daugiau dėmesio skirdami socialiniam aspektui.

Buržuazinė Lietuva egzistavo šiek tiek daugiau kaip du dešimtmečius. Per šį laikotarpį dėl žiauraus išnaudojimo vyko gyventojų diferenciacijos procesas: lobo buržuazija ir skurdo darbo žmonių masės. Gamybinės jėgos, sukaustytos imperializmo prieštaravimų, vystėsi lėtai. Priespaudos ir engimo santykiai aštrino klasių kovą, stiprino revoliucines jėgas.

Lietuvos pramonė šiuo laikotarpiu buvo amatininkiško pobū-

džio. Sunkioje būklėje buvo sunkiosios pramonės šakos: mašinų gamyba ir metalo apdirbimas, energetika bei kuro pramonė, medžio apdirbimo, popieriaus ir celiuliozės, statybinių medžiagų pramonė. Labai silpna buvo chemijos pramonė.

Žemas techninis bei agrotechninis lygis buvo būdingas ir valstietiškam žemės ūkiui. Pagrindinė traukiamoji jėga žemės ūkyje buvo arklys. Darbo valstiečiai ne tik maisto produktus, bet ir darbo įrankius, ūkio padargus, baldus, darbo drabužius gaminosi patys — primityviai. Maždaug trečdalis darbingo amžiaus žmonių mieste ir ketvirtadalis — kaime buvo bedarbiai arba pusiau bedarbiai. Jautėsi stiprus žemės trūkumas.

Nebuvo reikiamo dėmesio ir paramos mokslui, sveikatos apsaugai, švietimui. Todėl ir palikimas, kurį Tarybų Lietuva paveldėjo iš buržuazinių laikų, buvo menkas.

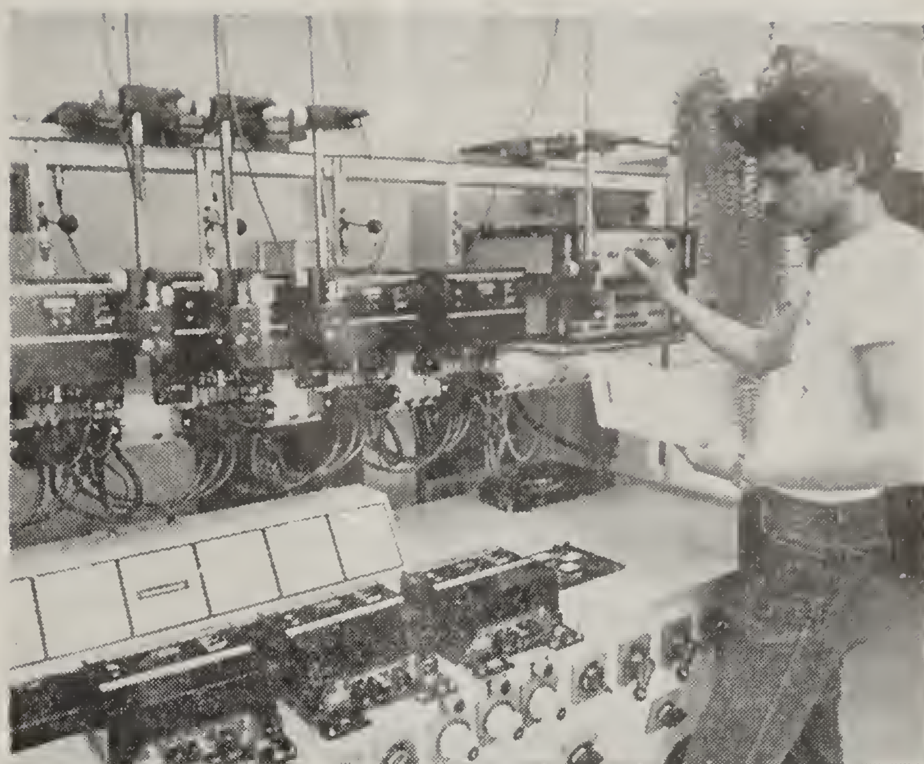
Esant silpnam respublikos ekonominiam ir socialiniam potencialui, pirmaisiais Tarybų valdžios metais materialinių ir dvasinių gėrybių didinimo tempai buvo gana lėti.

Pirmaisiais pokario metais pagrindinis uždavinys buvo užgydyti karo ir okupacijos žaizdas, įdarbinant gausią laisvą darbo jėgą, t. y. likviduoti nedarbą.

Būtinumas didinti gamybinės sferos darbuotojų pajamas ir vartojimą primygtinai reikalavo kuo sparčiau kelti darbo procesų mechanizavimo bei jų energetinio aprūpinimo lygį ir tuo pagrindu didinti darbo našumą.

Šių priemonių sėkmę apibūdina vien tai, kad darbo našumas pramonėje 1951—1984 m. padidėjo 7,3 karto, statyboje — 5,3, žemės ūkyje — 3 kartus. Per tą laiką pramonės bendrosios produkcijos gamyba išaugo 35 kartus, o žemės ūkio — 2,8 karto. Gyvulininkystės produkcija padidėjo daugiau kaip 5 kartus.

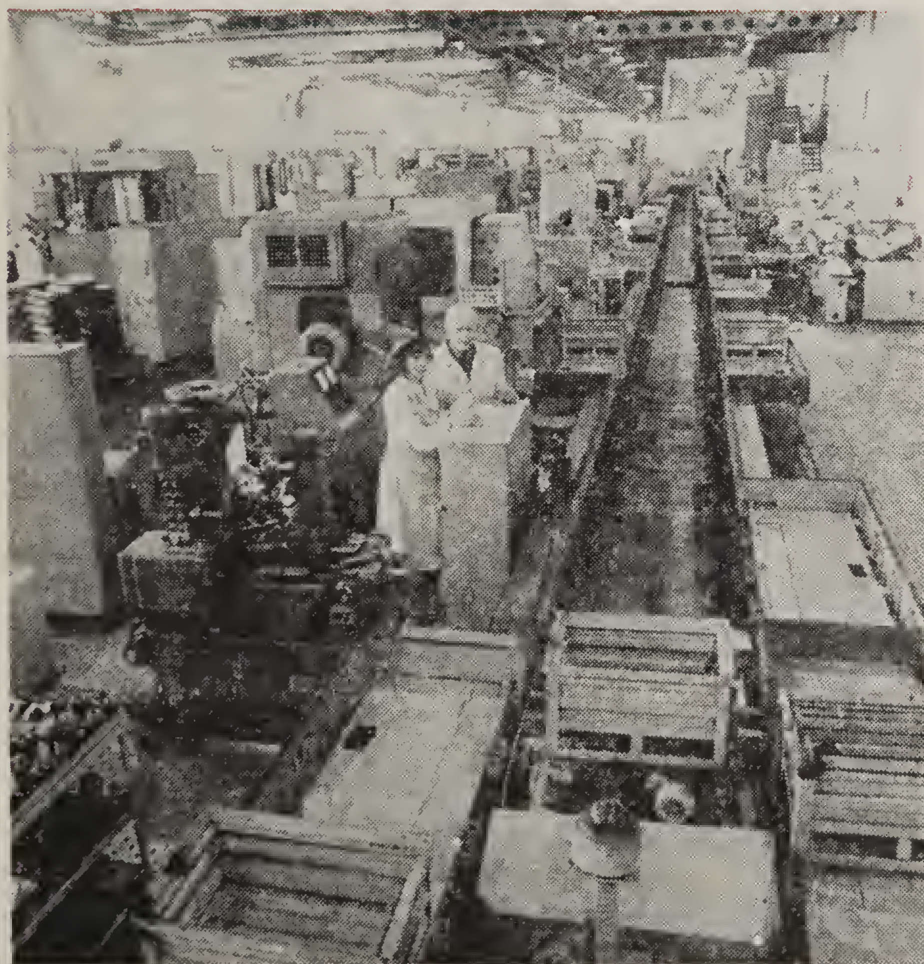
Pramonės produkcijos gamybos augimą iš dalies lėmė darbuotojų skaičiaus šioje šakoje didėjimas (1951—1984 m. jis padidėjo daugiau kaip 5 kartus, iš viso liaudies ūkyje — 4,5 karto), o daugiausia — darbo procesų energetinis aprūpinimas, mechanizavimo ir automatizavimo gerinimas. Elektros energijos sunaudojimas liaudies ūkyje per tą laiką padidėjo apie 76 kartus. Vien 1971—1984 m. jos sunaudojimas pramonėje padidėjo 3 kartus, o žemės ūkyje — 5,6 karto.

Energijos naudojimo kontrolės prietaisus, dirbančius esant temperatūrai šešiasdešimt laipsnių žemiau nulio, pradėjo gaminti Vilniaus elektros matavimo technikos gamykla. Naujieji prietaisai padės dirbantiems šalies šiaurėje elektrovežių mašinistams racionaliai naudoti elektros energiją.

NUOTRAUKOJE: centrinėje gamyklos laboratorijoje naujieji elektros energijos naudojimo kontrolės prietaisai bandomi stende

A. SABALIAUSKO nuotr. (ELTA)

Lietuvos staklių pramonės įmonių kompleksinio projektavimo mokslinio gamybinio susivienijimo specialistai sukūrė Kauno F. Dzeržinskio staklių gamyklai automatizuotą krumpliaračių ir kumštelinių įmovų apdorojimo kompleksą. Detales manipuliatoriai atgabena iš tarpinio mechanizuoto sandėlio pagal pamainos užduotį. Detales įmontuoja manipuliatoriai. Šis įrenginys įgalino iki minimumo sumažinti rankų darbą transportuojant ir apdorojant detales. Pagerėjo darbo organizavimas.

NUOTRAUKOJE: bendras automatizuoto komplekso vaizdas

V. GULEVIČIAUS nuotr. (ELTA)

Plėtojant visuomeninę gamybą, didelę reikšmę turėjo gamybos organizavimo ir valdymo tobulinimas, spartus kvalifikuotos darbo jėgos rengimas. Darbininkų ir tarnautojų skaičius liaudies ūkyje vien 1955—1984 m. padidėjo 3,1 karto, o specialistų su aukštuoju ir specialiuoju viduriniu išsimokslinimu — 11,2 karto. Dabar respublikos liaudies ūkyje dirba 201 tūkst. specialistų su aukštuoju ir 280 tūkst. — su specialiuoju viduriniu išsimokslinimu.

Vis plačiau mechanizuojant ir automatizuojant gamybos procesus, mažinant sunkų rankų darbą, gamybos priemonių gamyba didėjo sparčiau, palyginus su plataus vartojimo reikmenų gamyba. Tai turėjo įtakos liaudies vartojamų prekių lyginamojo svorio pramonės produkcijoje mažėjimui (1960 m. jis sudarė beveik 52%, o 1984 m. — 40%). Tačiau Lietuvos pramonei buvo ir tebėra būdingas didelis plataus vartojimo reikmenų lyginamasis svoris pramonės produkcijoje, palyginus su šalies vidurkiu. Liaudies vartojamų prekių gamyboje vyrauja maisto pramonė (jos lyginamasis svoris sudaro 43%, lengvosios pramonės — 28 ir kitų pramonės šakų — 29%).

Būdingas respublikos pramonės vystymosi bruožas — mašinų gamybos ir metalo apdirbimo komplekso sukūrimas. Pokario metais, ypač per pastaruosius 20—25 metus, sukurtos naujos ir rekonstruotos senos mašinų gamybos pramonės įmonės. Taip pat pastatytos naujos elektrotechnikos, radijo ir radijo matavimo technikos, skaičiavimo mašinų, elektros matavimo prietaisų, įvairių technologinių įrengimų, maisto pramonės ir statybinės industrijos, staklių gamybos, laivų statybos, žemės ūkio mašinų gamybos ir kitos įmonės. Per šį laikotarpį buvo rekonstruota daugelis veikiančių įmonių.

Pokario metais iš naujo sukurta chemijos pramonė. 1963 m. pradėjo veikti stambus Kėdainių chemijos kombinatas. Sustiprėjus energetiniam ūkiui ir nutiesus į respubliką dujotiekį, 1964 m. pradėjo azotinių trąšų gamybą gamykla Jonavoje. Per trumpą laiką buvo pastatytos Vilniaus plastmasinių dirbinių ir Kauno Spalio 50-mečio dirbtinio pluošto gamyklos. 1980 m. pradėjo veikti Mažeikių naftos perdirbimo gamykla.

Dar pirmojo penkmečio metais buvo pradėta statyti stambi Akmenės cemento gamykla. Iš naujo buvo sukurta gelžbetonio gaminių pramonė.

Daugiašakė, sudaranti didelį lyginamąjį svorį visoje respublikos pramonėje, yra lengvoji pramonė. 1965—1975 m. pastatyta

Naujasis „Klaipėdos" viešbutis uostamiestyje

ELTA

daug naujų šakos įmonių: Plungės dirbtinės odos gamykla, Utenos trikotažo fabrikas, Kauno P. Ziberto šilko kombinatas, A. Petrausko medvilnės verpimo, Kapsuko putliųjų verpalų fabrikai, išplėsti Telšių „Masčio", Kauno K. Giedrio kailių fabrikai, rekonstruota daug senų fabrikų.

Respublikos maisto pramonė vienija daugiau kaip 200 įmonių. Stiprinant mėsos pramonės gamybinius pajėgumus, buvo rekonstruoti ir išplėsti dar prieš karą veikę fabrikai ir pastatyti nauji — Vilniaus, Klaipėdos, Alytaus, Utenos mėsos kombinatai, smarkiai padidinti pieno pramonės, ypač sūrių ir sauso pieno gamybos, pajėgumai.

Spartus pramonės plėtojimas sudarė sąlygas aprūpinti darbu visus darbingus gyventojus, pakeitė jų socialinę struktūrą. 1939 m. žemės ūkyje dirbo apie 74% visų dirbančių gyventojų, o pramonėje — tik 8%, o dabar žemės ūkyje dirba apie 21%, pramonėje — 28 ir kitose liaudies ūkio šakose — beveik 50% dirbančių gyventojų. Dabar darbininkai, įskaitant jų šeimų narius, sudaro apie 60% visų respublikos gyventojų.

Didinant maisto produkcijos gamybą, atlikti dideli ekonominiai ir socialiniai pertvarkymai žemės ūkyje. 1951 m. buvo užbaigtas žemės ūkio kolektyvizavimas, visas žemės ūkis buvo pervestas į socialistinį vystymosi kelią, sudarytos sąlygos greitu laiku įveikti buvusį šioje liaudies ūkio šakoje atsilikimą. Ypač sparčiai žemės ūkio gamyba kilo VIII—X penkmečių metais. Pirmiausia tai pasakytina apie pagrindinę žemės ūkio šaką — gyvulininkystę. Jau devintajame penkmetyje 100 ha žemės ūkio naudmenų per metus buvo pagaminta 121 cnt mėsos (skerdienos) ir 729 cnt pieno, o 1984 m. 191 cnt mėsos ir 807 cnt pieno, t. y. jų gamyba išaugo atitinkamai 57,8 ir 10,7%. Iš viso mėsos gamyba respublikoje per tą laikotarpį padidėjo 3,8 karto, o pieno — 3,4 karto. 1950 m. iš vienos karvės primelžta 1680 kg, o 1984 m. — 3321 kg pieno, arba beveik 2 kartus daugiau.

Javų derlingumas padidėjo nuo 8,3 cnt iš ha 1960 m. iki 28 cnt 1984 m., o bendrasis derlius — nuo 854,5 tūkst. iki 3,4 mln. t, arba 4 kartus.

Šių pasiekimų dėka didėjo rinkos fondai, gyventojų vartojimo ir tarprespublikinių mainų ištekliai. Žemės ūkio gamybos pasiekimus lėmė jo pertvarkymas socialistiniais pagrindais, nuolatinis visapusiškas materialinės techninės bazės stiprinimas, šlapių ir užpelkėjusių žemių (daugiau kaip 2,5 mln. ha) melioravimas, o sausų (33 tūkst. ha) — drėkinimas, nuoseklus gamybos intensyvinimas, kompleksinis pagrindinių gamybos procesų mechanizavimas, automatizavimas ir elektrifikavimas. Darbo aprūpinimas energija žemės ūkyje (skaičiuojant vienam darbuotojui) 1960 m. sudarė 4,3 AJ, o 1984 m. — 43 AJ, arba 10 kartų daugiau. Dabar Lietuvos kolūkiai ir tarybiniai ūkiai turi apie 50 tūkst. traktorių, per 12 tūkst. javų kombainų, daugiau kaip 30 tūkst. sunkvežimių ir daug kitos technikos.

Greta sparčaus ekonomikos vystymo, didelių laimėjimų pasiekta ir socialinėje srityje. Nuveiktą darbą pertvarkant kaimą parodo vien tai, kad daugiau kaip du trečdaliai kaimo gyventojų jau gyvena gyvenvietėse. Tai dideli pasiekimai mažinant esminius ekonominius bei socialinius skirtumus tarp miesto ir kaimo. Socialiniu bei kultūriniu atžvilgiu kaimas vis mažiau atsilieka nuo miesto.

Spartus visų liaudies ūkio šakų vystymas, ekonominio ir socialinio potencialo didinimas sudarė realias sąlygas nacionalinėms pajamoms augti, vartojimo fondui didėti, o kartu ir darbo žmonių gerovei kelti, mokslui ir kultūrai vystyti, sveikatos apsaugai gerinti, prekybiniam, buitiniam aptarnavimui ir apskritai paslaugų sferai plėtoti. Vien 1961—1984 m. visuminis visuomeninis produktas vienam gyventojui padidėjo 4,2 karto, nacionalinės pajamos — 3,6 karto, vartojimo fondas — 3,7 karto ir asmeninio vartojimo fondas — taip pat 3,7 karto.

Sparčiai didėjant asmeninio vartojimo fondui, darbininkų ir tarnautojų vidutinis mėnesinis darbo užmokestis padidėjo nuo 54 rb 1950 m. iki 183 rb 1984 m., arba 3,4 karto, o kolūkiečių pajamos iš visuomeninio ūkio 1961—1984 m. padidėjo beveik 10 kartų.

Svarbus pajamų ir vartojimo šaltinis yra visuomeniniai vartojimo fondai, kurie didėja sparčiau negu darbo užmokestis. Išmokos ir lengvatos iš visuomeninių vartojimo fondų vienam gyventojui 1961—1984 m. išaugo nuo 94,9 iki 559 rb, arba 5,9 karto. Didėjo valstybės išlaidos nemokamam švietimui, sveikatos apsaugai, kultūrai, taip pat pensijoms, pašalpoms, stipendijoms išmokėti ir kt.

Didelė dalis (70%) socialinio aprūpinimo fondo skiriama senatvės ir invalidumo pensijoms mokėti. 1957 m. pensijas gavo beveik 100 tūkst. žmonių, 1984 m. — jau 747 tūkst., iš jų, pradėjus nuo 1965 m. mokėti pensijas ir kolūkiečiams, — 223 tūkst. kolūkiečių.

Sparčiai augant prekių gamybai, stiprėjant paslaugų sferos materialinei bazei ir didėjant gyventojų piniginėms pajamoms, buvo sudarytos palankios sąlygos darbo žmonėms vis daugiau įsigyti ir vartoti materialinių bei dvasinių gėrybių. 1950 m. prekių apyvarta gyventojui sudarė 117 rb, o 1984 m. — 1319 rb, arba 11,3 karto daugiau; 1960 m. suteikta buitinių paslaugų (sugretinamomis kainomis) vienam gyventojui už 3,78 rb, o 1984 m. — už 44,66 rb, arba 11,8 karto daugiau.

Gerokai padidėjo ir priartėjo prie racionalių vartojimo normų mėsos ir pieno bei jų produktų, taip pat kiaušinių, aliejaus, cukraus suvartojimas, kartu mažėjant duonos, miltų produktų ir bulvių vartojimui.

Nepalyginamai pagerėjo gyventojų prekybinis ir buitinis aptarnavimas. Išplėsta ir modernizuota aptarnavimo sferos materialinė techninė bazė. Dabar visuose respublikinio ir rajoninio pavaldumo miestuose naujai pastatytos ir moderniškai įrengtos

Tėvynės karo I laipsnio ordinu apdovanotieji Šiauliai šiandien

A. DILIO nuotr. (ELTA)

universalinės parduotuvės, taip pat restoranai bei valgyklos. Kaime sprendžiama ne tiek šių įmonių tinklo plėtimo, kiek gyventojų aptarnavimo kokybės gerinimo problema.

Kartu plečiama ir stiprinama taip pat kitų įmonių bei organizacijų, teikiančių gyventojams įvairias paslaugas, materialinė techninė bazė.

Tarybų valdžios metais sparčiai buvo statomos ir plečiamos vidurinės bei aukštosios mokyklos, bendrabučiai, internatai, vaikų darželiai ir lopšeliai, ligoninės ir poliklinikos, sanatorijos ir poilsio namai bei kitos įstaigos, skirtos gyventojams aptarnauti. Dabar respublikoje įvairiais būdais mokosi 1,2 mln. žmonių (kas trečias). Iš jų daugiau kaip 560 tūkst. — bendrojo lavinimo mokyklose, 62 tūkst. — specialiosiose vidurinėse, beveik 69 tūkst. — aukštosiose mokyklose ir kt.

1950 m. 10 tūkst. gyventojų ligoninėse buvo 42 lovos, 1984 m. — 124, o gydytojų — atitinkamai 11 ir 42, vidurinio medicinos personalo — 27 ir 121.

Liaudies gerovės kėlimo sudedamoji dalis yra gyventojų kultūrinio lygio kėlimas, kurį atspindi bibliotekų, klubų bei muziejų, išleidžiamų knygų, žurnalų, laikraščių skaičius ir naudojimosi šios rūšies paslaugomis aktyvumo didėjimas. Bibliotekų skaičius respublikoje padidėjo nuo 200 1940 m. iki 2162 — 1984 m., o knygų ir žurnalų fondai jose pasiekė 34 mln. egz. Per metus išleidžiamų knygų ir brošiūrų (spaudos vienetų) skaičius pasiekė 2,4 tūkst., jos išleidžiamos 20 mln. tiražu, iš jų lietuvių kalba — atitinkamai 1832 ir 17,5 mln.

Plačiai išvystytas respublikoje klubinių įstaigų ir kino teatrų tinklas. Pastaruosius aplanko iki 50 mln. žmonių per metus.

Tarybų Lietuva didelių laimėjimų pasiekė ir mokslo srityje. Dabar respublikoje yra 15 tūkst. mokslo darbuotojų, iš jų mokslų daktarų — 460, arba 3,1%, mokslų kandidatų — 6000, arba 45%.

Mokslas dabar orientuojamas svarbiausioms liaudies ūkio valdymo tobulinimo, gamybos intensyvinimo, techninės pažangos spartinimo, sveikatos apsaugos gerinimo, darbo žmonių materialinės gerovės lygio kėlimo, kultūros ugdymo problemoms spręsti. Tarybų Lietuvos mokslininkai nemažą indėlį įnešė į daugelį mokslo sričių ir šalies mastu.

Sparčiais tempais didinant respublikos ekonominį ir socialinį potencialą, buvo sudarytos palankios sąlygos aprūpinti gyventojus butais. Karo metais butų fondui tiek mieste, tiek kaime buvo padaryta didelių nuostolių. Miestuose gyventojų aprūpinimo butais problemą dar apsunkino veržlus urbanizacijos procesas.

Sprendžiant šią problemą, pirmiausia buvo imtasi priemonių atstatyti mažiau nukentėjusius nuo karo namus, įtraukiant į šį darbą ne tik įmones bei organizacijas, bet ir pačius gyventojus. To dėka vien 1946—1950 m. miestuose buvo atstatyta ir pastatyta 1643 tūkst. kv. m. gyvenamojo ploto.

Vėliau, suorganizavus stambias statybos organizacijas ir mechanizavus darbus, gyvenamųjų namų statybos tempai ėmė spartėti ne tik mieste, bet ir kaime. 1951—1984 m. atiduota naudoti 43541 tūkst. kv. m bendro naudingo ploto, iš to skaičiaus kaime — 9663 tūkst. kv. m. Butų statybai per tą laiką išleista beveik 4 mlrd. rb valstybinių, kooperatinių ir gyventojų lėšų.

Čia pateikti duomenys rodo, kad Tarybų valdžios metais Lietuvoje, stiprinant ekonominį ir socialinį respublikos potencialą, buvo pasiekta reikšmingų laimėjimų. Ne tik išaugo gyventojų realiosios pajamos, materialinių ir dvasinių gėrybių vartojimas, pagerėjo darbo ir buities sąlygos, bet taip pat naujas aukštumas pasiekė švietimas, mokslas, kultūra, medicininis aptarnavimas.

Tačiau tai dar nereiškia, kad, vystant respublikos liaudies ūkį, buvo panaudoti visi galimi ištekliai ir rezervai dar aukštesniam materialinės ir socialinės gerovės lygiui pasiekti. Todėl pažangos problema tebėra aktuali ir ateityje. Jai spręsti paruošta speciali mokslo ir technikos pažangos kompleksinė programa 1986—2005 metams. Gyventojų maisto produktų paklausai kuo geriau tenkinti taip pat paruošta speciali visapusiško gyventojų aprūpinimo maisto produktais programa iki 1990 m., o ne maisto prekių ir paslaugų paklausai tenkinti — liaudies vartojamų prekių gamybos ir paslaugų sistemos vystymo kompleksinė programa 1986—2000 metams.

Čia apžvelgti Tarybų Lietuvos ekonominiai bei socialiniai pasiekimai, taip pat parengtos mokslo ir technikos pažangos kompleksinės programos ateičiai leidžia daryti neabejotiną išvadą, kad socialistinė visuomeninė santvarka sudarė realias sąlygas optimaliai panaudoti gamybines jėgas materialinėms ir dvasinėms gėrybėms kurti, liaudies materialinėms ir dvasinėms reikmėms vis geriau tenkinti.

TARYBŲ LIETUVOS ELEKTRIFIKAVIMAS

A. STUMBRAS
Lietuvos TSR nusipelnęs inžinierius, TSRS garbės energetikas

Praėjo 40 metų po Antrojo pasaulinio karo pabaigos. Išaugo nauja karta žmonių, kurie ne tik nematė karo baisumų, bet ir nepergyveno pokario metų sunkumų. Todėl, kalbant apie dabartinį respublikos elektrifikavimo lygį, reikia nors trumpai peržvelgti tą kelią, kurį nuėjo Lietuvos energetika pokario metais.

Praūžus karo audrai, respublikoje buvo sugriautos pagrindinės elektrinės, elektros tinklai. Teko praktiškai viską pradėti beveik iš naujo. Visų broliškų respublikų pagalbos dėka, praėjus metams po mūsų respublikos išvadavimo, t. y. 1945 m., atstatytų ir naujai gautų energotraukinių galia sudarė 19 tūkst. kW, per metus buvo pagaminta 34 mln. kWh elektros energijos. Tai sudarė tik 28% 1940 m. pagamintos elektros energijos (įskaitant Klaipėdos kraštą). 1948 m. jau buvo pasiektas prieškarinis elektros energijos gamybos lygis.

Atstačius ir išplėtus Vilniaus, Petrašiūnų, Klaipėdos ir Rekyvos elektrines, pastačius naują Vilniaus termofikacinę elektrinę ir visa galia pradėjus dirbti Kauno hidroelektrinei, 1960 m. elektros energijos gamyba pasiekė 1 mlrd. kWh.

Ypač didelę reikšmę elektrifikuojant mūsų kraštą turėjo Lietuvos V. Lenino valstybinės rajoninės elektrinės statyba. Pradėta statyti 1960 m., t. y. tik atidavus naudoti Kauno hidroelektrinę, ji jau 1962 m. pradėjo gaminti elektros energiją. Ėmus dirbti visa galia Lietuvos VRE, taip pat pastačius naują Kauno termofikacinę elektrinę, 1977 m. buvo pagaminta 10 mlrd. kWh elektros energijos. Padidinti elektros energijos gamybą nuo 1 iki 10 mlrd. kWh prireikė tik 17 metų.

Vienuoliktąjį penkmetį galima pavadinti energetikos objektų statybos penkmečiu. Šiame penkmetyje pradėjo veikti Ignalinos atominė elektrinė, nauja Vilniaus termofikacinė elektrinė, plečiamos Kauno ir Mažeikių termofikacinės elektrinės, statoma unikali Kaišiadorių hidroakumuliacinė elektrinė. Be šių stambių statybų, statoma elektros tiekimo linijos, pastotės ir kiti energetikos objektai.

Ignalinos atominės elektrinės valdymo pultas
V. GULEVIČIAUS nuotr. (ELTA)

Vilniaus trečiosios termofikacinės elektrinės bendras vaizdas
V. GULEVIČIAUS nuotr. (ELTA)

Kodėl mūsų respublikoje statoma tiek daug stambių energetikos objektų, iš jų ir atominė elektrinė? Prieš atsakant į šį klausimą, pirmiausia reikia trumpai apžvelgti praeitį.

Kaip jau minėta, 1960 m. visa galia pradėjo veikti Kauno HE. Išsipildė sena lietuvių tautos svajonė, ir daugelis tada tikėjo, kad Kauno HE darbas leis visiškai elektrifikuoti respubliką. Tačiau Tarybų Lietuvai reikėjo įgyvendinti daug didesnius pramonės vystymo ir kaimo elektrifikavimo planus. Todėl neatsitiktinai, tik pradėjus dirbti visa galia Kauno HE, buvo pradėta statyti elektrinė, galinti pagaminti apie 25 kartus daugiau elektros energijos negu Kauno HE. Gyvenimas visiškai patvirtino priimto sprendimo teisingumą, ir ši elektrinė įgalino beveik 20 metų tenkinti visus respublikos poreikius elektros energijai. Tačiau tuo ir geras perspektyvinis planavimas, kad leidžia numatyti ateities poreikius. Sudarant 1960—1980 m. perspektyvinį planą paaiškėjo, kad po 1980 m. turi pradėti veikti stambus energetikos objektas, kuris galėtų patenkinti didėjančius energijos poreikius sekančiam, t. y. 1980—2000 m., laikotarpiui.

Išanalizavus visus galimus variantus buvo pasirinktas vienintelis įmanomas — stambios atominės elektrinės statyba. Ir 1975 m. buvo pastatytas paminklinis akmuo, simbolizuojantis Ignalinos atominės elektrinės statybos pradžią. Tačiau ir šiandien kai kas abejoja, ar reikalinga respublikai tokia stambi elektrinė, kuri, veikdama visa galia, gamins keletą kartų daugiau elektros energijos negu Lietuvos VRE.

Pažiūrėkime, kokį elektrifikavimo lygį esame pasiekę, palyginus su kitomis broliškomis respublikomis arba su kitomis Europos valstybėmis.

1980 m. Tarybų Sąjungoje pagaminta 1294 mlrd. kWh elektros energijos, o vidutiniškai vienam gyventojui teko 4872 kWh. Mūsų respublikoje tais metais pagaminta 11,6 mlrd. kWh, o vienam gyventojui teko tik 3392 kWh. Taigi mūsų respublikoje elektros energijos pagaminama tik 70% TSRS vidurkio. Tarp sąjunginių respublikų pagal elektrifikavimo lygį mūsų respublika užima devintą vietą ir aplenkia tik Uzbekiją, Gruziją, Azerbaidžaną, Latviją, Kirgiziją ir Turkmėniją. Kaip matome, išskyrus Latvijos TSR, kitos respublikos yra visai skirtingoje klimatinėje zonoje su skirtingais elektros energijos poreikiais.

Iš Europos socialistinių šalių mes aplenkėme Vengriją, Jugoslaviją, Rumuniją ir esame panašiame lygyje kaip Lenkija. Iš kapitalistinių šalių aplenkiame Portugaliją, Graikiją, Ispaniją, Airiją ir Italiją. Kaip matome, tai daugiausia Viduržemio jūros baseino šalys. Tuo tarpu Bulgarijoje ir Danijoje vienam gyventojui pagaminama 1,25 karto, Čekoslovakijoje — 1,36, VDR — 1,72, Suomijoje — 2,4 karto daugiau elektros energijos negu mūsų respublikoje.

Respublikoje poreikiai elektros energijai didėja labai sparčiai. 1981 m. savo elektrinių gamyba jau nepatenkino liaudies ūkio poreikių ir teko pirkti apie 300 mln. kWh elektros energijos. 1983 m. elektros energijos deficitas viršijo 600 mln. kWh.

1983 m. pabaigoje atidavus naudoti pirmąjį energetinį bloką Ignalinos atominėje elektrinėje, elektros energijos poreikių tenkinimas respublikoje žymiai pagerėjo. O šie poreikiai išties labai sparčiai auga. Per paskutiniuosius dvejus metus elektros energijos kasmet sunaudojama 1 mlrd. kWh daugiau. Ignalinos AE įgalina pagaminti didelį kiekį elektros energijos ne tik nenaudojant labai deficitinio mazuto, bet ir apsaugo atmosferą nuo papildomo užteršimo, kurį sukelia elektrinė, naudojanti organinį kurą. Turimais duomenimis, šiluminė elektrinė, naudojanti organinį kurą, daug daugiau teršia aplinką negu tokios pat galios atominė elektrinė.

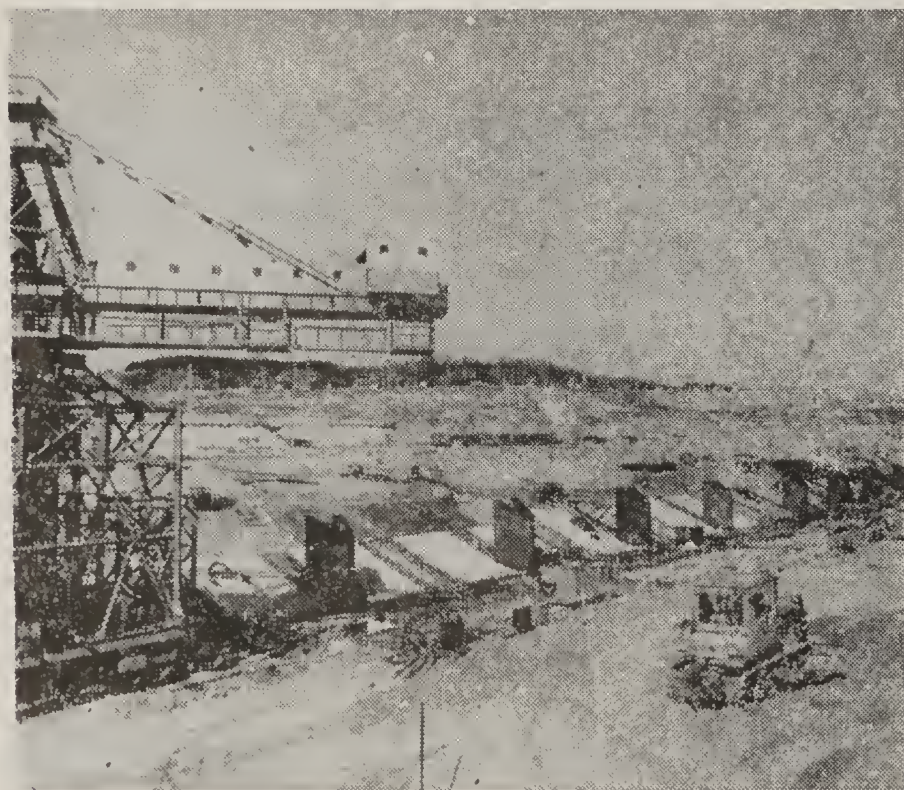
Šiais metais respublikoje bus pagaminta 21 mlrd. kWh elektros energijos. Ignalinos AE dėka padidinti elektros energijos gamybą nuo 10 iki 21 mlrd. kWh prireikė tik 8 metų.

Nors per šį penkmetį elektros energijos gamyba respublikoje padidės nuo 11,6 iki 21 mlrd. kWh, organinio kuro jai pagaminti bus sunaudota beveik tiek pat, nes visą prieaugį duos Ignalinos AE. Respublikos energetikos balanse elektros energijos kiekis, pagamintas šiais metais atominėje elektrinėje, sudaro 43% bendro elektros energijos kiekio. Tik dvi pasaulio šalys (1983 m. duomenimis) atominėse elektrinėse gamina daugiau elektros energijos: Prancūzija (48,3%) ir Belgija (45,9%), beveik tiek — Suomija (41,5%).

Ignalinos atominės elektrinės darbas šiais metais leidžia sutaupyti apie 3 mln. t sutartinio kuro, arba beveik tiek pat, kiek jo dabar sunaudoja elektros energijos gamybai visos kitos elektrinės.

Šį penkmetį didėja ir šiluminės energijos gamyba. Per penkmetį centralizuota jos gamyba mūsų energetikos sistemoje padidės maždaug 43% ir šiais metais sudarys apie 20 mln. Gkal. Atitinkamai išaugs ir kuro sunaudojimas jai pagaminti. Dabar energetikos sistema šiluminės energijos gamybai sunaudoja 3,5 mln. t sutartinio kuro per metus, t. y. tiek pat, kiek ir elektros energijos gamybai. Toliau plečiant centralizuotą šilumos tiekimą respublikos miestuose, kuro sunaudojimas dar didės.

Nors centralizuota šiluminės energijos gamyba teigiamai atsiliepia miestų atmosferai, tačiau tokie dideli sudeginto kuro kiekiai kelia savas problemas. Pastaraisiais metais didėja gamtinių dujų naudojimas, jos dabar sudaro apie 30% visų kuro fondų. Pradėjus veikti naujai Vilniaus TE, labai aktualus yra naujo dujotiekio Minskas—Vilnius tiesimas ir Vilniaus TE pritaikymas dujų kurui.

Kaišiadorių hidroakumuliacinės elektrinės statybos vaizdas
G. SVITOJAUS nuotr. (ELTA)

Ypač svarbu kuo geriau naudoti tas galimybes didinti šilumos gamybą, kurias suteikia Ignalinos AE. Visos dabartinės kartos atominės elektrinės dirba pastoviu apkrovimu ištisą parą. Elektros energijos poreikiai per parą labai smarkiai keičiasi, ir nakties metu lieka laisvi nepanaudoti kilovatai. Jiems geriau panaudoti statoma Kaišiadorių hidroakumuliacinė elektrinė. Pastaroji, nakties metu naudodama Ignalinos AE energiją, siurbs vandenį į viršutinį baseiną, o atėjus maksimalaus pareikalavimo (piko) valandoms, grąžins dalį elektros energijos, padėdama sure-

TARYBŲ LIETUVOS LIAUDIES ŪKIO KADRAI

Ekon. m. kand. B. GAIGALAS
Lietuvos TSR valstybinio darbo komiteto pirmininkas

Su dideliu pakilimu mūsų respublikos darbo žmonės pasitinka Tarybų valdžios atkūrimo Lietuvoje 45-ąsias metines. Sumaniai ir išmintingai Lietuvos Komunistų partijai vadovaujant, remiantis visos Tarybų Sąjungos ekonomine galia, broliškų tarybinių tautų pagalba, per šį istoriškai trumpą laikotarpį respublikoje iš pagrindų buvo pertvarkyta krašto ekonomika ir pasiekta gražių laimėjimų ugdant kultūrą, keliant darbo žmonių gerovę.

Tarybų valdžios metais susiformavo iš esmės naujo tipo darbo žmogus, išaugo jo socialiniai ir dvasiniai poreikiai. Iškelti sudėtingi uždaviniai — industrializuoti liaudies ūkį, sparčiai plėtoti ekonomiką, siekti mokslo ir technikos pažangos — pareikalavo didelio skaičiaus kvalifikuotų darbuotojų. Todėl iš pagrindų pasikeitė tiek kiekybinė, tiek kokybinė respublikos liaudies ūkio darbuotojų sudėtis.

Jaunai Tarybų respublikai pirmiausia reikėjo pašalinti sunkų senosios santvarkos palikimą — nedarbą. 1939 m buržuazinėje Lietuvoje buvo apie 76 tūkst. bedarbių, o paslėptas nedarbas kaime apėmė apie 250 tūkst. žmonių.

Sėkmingai išspręsti šį uždavinį įgalino spartus liaudies ūkio industrializavimas. Respublikoje buvo kuriamos naujos pramonės šakos, kurios reikalavo palyginti mažai žaliavų bei energetikos išteklių ir daug kvalifikuotų kadrų. Todėl darbininkų ir tarnautojų skaičiaus augimo tempai liaudies ūkyje buvo labai spartūs ir viršijo sąjunginius rodiklius. Antai 1951—1965 m. vidutinis metinis darbininkų ir tarnautojų skaičius šalyje padidėjo 1,9 karto, Latvijos TSR — 2 kartus, Estijos TSR — 1,9 karto, o Lietuvos TSR — 2,7 karto. Respublikos pramonės gamybinis personalas Tarybų valdžios metais išaugo 9 kartus, inžinerijos bei technikos darbuotojų padaugėjo beveik 43 kartus.

Pokario metais sparčiausiai vystėsi mašinų gamybos ir metalo apdirbimo pramonė. Tai buvo viena pagrindinių sąlygų respublikos ūkiui atkurti ir vystyti, laisvų darbo rankų užimtumui užtikrinti. Respublikoje buvo sukurta ir sparčiai ugdoma elektrotechnikos ir prietaisų gamyba, staklių ir įrankių, laivų statybos ir laivų remonto pramonė, žemės ūkio mašinų, skaičiavimo technikos, statybos apdailos mašinų gamyba. Sparčiai šioje šakoje didėjo ir darbininkų skaičius. Antai 1945 m. joje dirbo 15,1% visų pramonės darbininkų, o 1984 m. — 38%.

Spartus pramonės vystymasis ir planingas jos išdėstymas lėmė miestų augimą. Iškilo nauji pramoniniai miestai: Alytus, Kapsukas, Utena, Jonava, Mažeikiai. Pasikeitė ir pačios įmonės. Jos buvo sustambintos, susikūrė gamybiniai susivienijimai, kurie į vieningus ūkinius kompleksus apjungė gamybines, mokslinio tyrimo, projektavimo bei konstravimo organizacijas. Tai — „Sigmos", „Elfos", Vilniaus TSRS 50-mečio kuro aparatūros ir kiti susivienijimai.

Liaudies ūkio industrializavimas, naujų pramonės šakų vystymas iš esmės pakeitė tiek viso liaudies ūkio, tiek pramonės šakinę struktūrą. 1939 m. pramonėje dirbo tik 8% visų darbuotojų, 1960 m. — 17,1%, o 1984 — 30,5%. Žemės ūkyje darbuotojų skaičius sumažėjo nuo 70% 1939 m. iki 20% 1984 m. Smarkiai išaugo darbuotojų skaičius statyboje ir negamybinėje sferoje.

Pirmenybiškas pramonės plėtojimas jau pirmaisiais Tarybų valdžios metais padėjo likviduoti respublikoje nedarbą, organizuoti pažangesnę gyventojų užimtumo struktūrą. Mes pagrįstai didžiuojamės, kad iš esmės visi darbingo amžiaus gyventojai dirba liaudies ūkyje arba mokosi atsitraukę nuo gamybos.

---

guliuoti elektrinio apkrovimo svyravimus. Tačiau ir pastačius Kaišiadorių HAE, nakties metu nebus visiškai panaudota Ignalinos AE galia. Apskaičiavimai rodo, kad ateityje mūsų respublikoje šiluminiams procesams nakties metu būtų galima panaudoti apie 1500 MW galingumo. Matyt, tikslingiausia juos panaudoti žemės ūkio pastatų ir kurortinių vietovių šiluminiams poreikiams tenkinti. Apskaičiuota, kad 1 MW panaudojimas nakties metu sutaupo vidutiniškai 240 t sutartinio kuro per metus. Tai atitinkamai sudarytų 1990 m. — 170 tūkst. t, o 2000 m. — 360 tūkst. t sutartinio kuro. Be to, naktinės energijos naudojimas įgalintų atpalaiduoti žemės ūkyje daug kvalifikuotos darbo jėgos, dabar užimtos šiluminės energijos gamyboje.

Dabar mūsų respublikoje veikia apie 70 elektrodinių akumuliacinių katilinių, kurių bendra galia — 65 MW. Iki 1990 m. leista tokių katilinių įrengti 700 MW bendros galios. Kokios nors patirties pasisemti kitose broliškose respublikose nėra galimybės, nes šioje srityje esame pionieriai. Todėl tarp projektuotojų ir žemės ūkio darbuotojų vyksta plati diskusija, kokias katilines statyti: ar galingas — aukštos įtampos, ar nedideles, naudojančias žemos įtampos katilus.

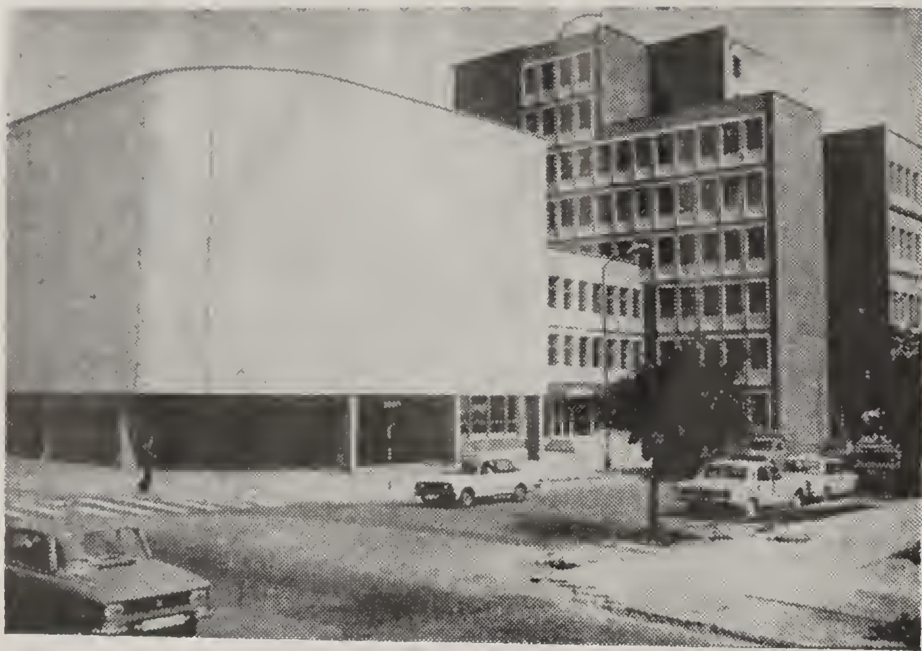
Naudojant elektros energiją šildymui, reikia iš principo keisti požiūrį į šildomų objektų koncentravimą. Elektrodinė katilinė nereikalauja pastovaus budinčio personalo, nereikalauja kuro sandėliavimo, nėra ir kuro transportavimo problemų. Elektrodinės katilinės naudingumo koeficientas visai nepriklauso nuo jos galios. Todėl mechaniškai taikant elektrodinėms katilinėms jau priimtą projektavimo praktiką, ne visada gaunamas optimalus variantas. Diegiant centralizuotą šilumos tiekimą ir naudojant organinį kurą, katilinės galios padidinimas padengia tuos nuostolius ir eksploatavimo sunkumus, kuriuos sudaro neišvengiamai atsirandantys šiluminiai tinklai.

Naudojant elektrinį apšildymą, visame pasaulyje taikomas individualus pastato ar net kambario apšildymas. Tai įgalina išvengti brangių, daug metalo reikalaujančių šiluminių tinklų bei šilumos nuostolių juose.

Diskusija, kokią statyti elektrodinę katilinę — didelę ar mažą, — neturi pagrindo. Elektrodinę akumuliacinę katilinę reikia statyti ne didelę ir ne mažą, o tokią, kokia reikalinga, t. y. tokios galios, kokios reikalauja esamas šilumos ėmėjas. Kiekviename kolūkyje paprastai yra trys pagrindiniai šilumos ėmėjai: gyvenvietė, fermos ir mechanizacijos kiemas (vienas nuo kito atokiai pastatyti). Tad ir organizuokime šilumos tiekimą kiekvienam iš jų atskirai. Daugeliu atvejų tai padaryti yra papraščiau, pigiau ir greičiau.

Pavyzdžiui, šiais metais baigiamos statyti elektrodinės akumuliacinės katilinės Kapsuko raj. „Pavasario" kolūkyje ir Lazdijų raj. Lenino kolūkyje. Abiejų galia — po 20 MW. Kaip numatoma jas naudoti? „Pavasario" kolūkyje iš pradžių numatyta pastatyti 5 km šiluminių tinklų ir prie jų prijungti 19 objektų. To dėka šiluminis apkrovimas pasieks 4 MW. Ateityje pastačius papildomus šiluminius tinklus ir papildomai prijungus 7 objektus, šiluminis apkrovimas padidės iki 7,9 MW. Tolesnis įrengto galingumo panaudojimas neplanuojamas. Lenino kolūkyje iš pradžių prie katilinės prijungiami 2 objektai, ir apkrovimas sudarys 3 MW. Ateityje pastačius 5 km šiluminių tinklų, apkrovimas padidės iki 7 MW. Tolesnis įrengto galingumo panaudojimas taip pat neplanuojamas. Tokių pavyzdžių yra ir daugiau. Taigi mums leistas galingumas bus įrengtas ir didelė jo dalis įšaldyta — neduos ekonominės naudos, be to, toliau bus naudojamas organinis kuras.

Ignalinos AE leidžia plačiai panaudoti elektrifikacijos galimybes mechanizuojant ir automatizuojant gamybą, intensyvinant liaudies ūkio vystymą. Ji atveria plačias perspektyvas naujam etapui žemės ūkyje — elektros energijos naudojimui šilumos gamybai apšildant visuomeninius ir gamybinius pastatus bei aprūpinant karštu vandeniu kaimo gyventojus. Tačiau reikia labai racionaliai panaudoti šias galimybes, išvengti bet kokio jų švaistymo. To reikalauja iš mūsų TSKP CK balandžio plenumo nutarimai.

Nauji Šiaulių pedagoginio instituto rūmai

A. DILIO nuotr. (ELTA)

Viena didžiausių žmogaus teisių solialistinėje visuomenėje — teisė į mokslą — nulėmė spartų mūsų tautos kultūrinio lygio kilimą. Respublikoje nuosekliai įgyvendintos privalomojo mokslo pakopos: visuotinis pradinis mokslas, nuo 1949 m. — visuotinis septynmetis, po 10 metų — aštuometis, o dešimtojo penkmečio metais naujoji TSRS Konstitucija įtvirtino privalomą vidurinį mokslą. Kartu buvo plėtojamas bendrojo lavinimo mokyklų tinklas, stiprinama jų materialinė bazė.

Apie didelę pažangą liaudies švietimo srityje iškalbingai byloja skaičiai. Paskutiniaisiais buržuazijos valdymo metais Lietuvoje buvo 69 gimnazijos ir 27 progimnazijos, kuriose mokėsi tik 26 tūkst. moksleivių, o 1984—1985 mokslo metais respublikoje veikė 2246 bendrojo lavinimo mokyklos, jose mokėsi 560 tūkst. moksleivių. Dabar bendrojo lavinimo mokyklose yra daugiau mokytojų negu 1939 m. visose Lietuvos gimnazijose ir progimnazijose buvo moksleivių.

Tarybų valdžios metais smarkiai pakilo darbo žmonių bendrojo ir profesinio išsimokslinimo lygis. Antai 1959 m. iš kiekvieno tūkstančio liaudies ūkyje užimtų gyventojų aukštąjį ir vidurinį išsimokslinimą (pilną ir nepilną) turėjo 250 žmonių, 1970 m. — 496, o 1979 m. — 711 žmonių.

Sparčiai vystant pramonę, žemės ūkį, mokslą ir kultūrą, nuolat didėjo specialistų poreikis. Jų skaičius Tarybų valdžios metais padidėjo nuo 21 iki 481 tūkst., arba beveik 23 kartus. 1984 m. jie sudarė apie trečdalį bendro darbuotojų skaičiaus. Vien 1961—1984 m. specialistų skaičius išaugo 5,2 karto, kai tuo tarpu bendras liaudies ūkio darbuotojų skaičius padidėjo 2,3 karto. Dabar Tarybų Lietuvoje tūkstančiui darbuotojų tenka per 300 diplomuotų specialistų (1960 m. — 130 specialistų).

Ypač sparčiai didėjo specialistų skaičius pramonėje ir statyboje, transporte ir ryšiuose, prekybos, viešojo maitinimo, paruošų ir materialinio techninio aprūpinimo sistemoje.

Tokie spartūs specialistų skaičiaus augimo tempai nulėmė ir inžinerijos bei technikos darbuotojų lyginamojo svorio didėjimą. 1960 m. tūkstančiui visų liaudies ūkio darbuotojų teko 99 ITD, o 1984 m. 146. Dabar inžinerijos bei technikos darbuotojai sudaro 14,6% pramonės gamybinio personalo, o kai kurių pramonės šakų įmonėse — dar daugiau.

Nuolat didėjantį specialistų poreikį tenkina aukštosios ir specialiosios vidurinės mokyklos. Dabar visuose stambesniuose respublikos miestuose yra aukštosios mokyklos arba jų filialai ir skyriai. Dvylikoje aukštųjų mokyklų mokosi 70 tūkst. būsimų kvalifikuotų specialistų (1939 m. — 4 tūkst.). Vien Kauno Antano Sniečkaus politechnikos institutą kasmet baigia apie 2 tūkst. inžinierių (per visus buržuazijos valdymo metus parengta tik apie 300 diplomuotų inžinierių). Pagal aukštųjų mokyklų studentų skaičių, tenkantį 10 tūkst. gyventojų, Tarybų Lietuva užima antrą vietą tarp sąjunginių respublikų ir yra gerokai pralenkusi daugelį išsivysčiusių pasaulio valstybių — Austriją, Prancūziją, VFR, Daniją, Norvegiją.

Dabar Lietuvos aukštosios mokyklos rengia per 130 specialybių kadrus. Atsižvelgiant į mokslo ir technikos pažangos reikalavimus, aukštosiose mokyklose įvedamos naujos specialybės. Prieš keletą metų pradėta rengti ekonominės kibernetikos, mechanizuoto ekonominės informacijos apdorojimo specialistus, psichologus. Planuojama pradėti rengti mikroprocesorių ir mažųjų elektroninių skaičiavimo mašinų gamybos bei naudojimo specialistus, ekonomistus negamybinėms liaudies ūkio šakoms.

Tarybų valdžios metais išaugo ir specialiosios vidurinės mokyklos. 1940—1941 mokslo metais 24 technikumuose ir kitose specialiosiose vidurinėse mokyklose mokėsi 6,4 tūkst. moksleivių, o dabar respublikoje veikia 67 specialiosios vidurinės mokyklos, kuriose mokosi 62 tūkst. moksleivių. Palyginus su 1940—1941 mokslo metais, šių mokyklų moksleivių skaičius padidėjo apie 10 kartų, ir dabar pagal jų skaičių, tenkantį 10 tūkst. gyventojų, respublika užima pirmą vietą šalyje.

Kylant gamybos techniniam lygiui ir tobulėjant technologijai, vis didesni reikalavimai keliami ne tik specialistams, bet ir darbininkams. Spartus gamybos mechanizavimas ir automatizavimas keičia darbininkų darbo turinį, jo pobūdį. Mažai efektyvų ir sunkų rankų darbą dirbančius darbininkus vis platesniu mastu keičia aukštesnės kvalifikacijos darbininkai, kurie stebi ir valdo mašinų bei mechanizmų darbą. Antai 1959—1982 m. respublikos pramonėje darbininkų, atliekančių darbą mašinomis ir mechanizmais, taip pat stebinčių automatų darbą, lyginamasis svoris padidėjo nuo 37,3 iki 52%.

Todėl šiuolaikinėje gamyboje daugelis aukščiausių kategorijų darbininkų profesijų reikalauja specialaus vidurinio išsimokslinimo. Toks išsimokslinimas būtinas net apie 380 profesijų darbininkams įvairiose liaudies ūkio šakose. Ypač pagausėjo tokių profesijų mašinų gamybos ir metalo apdirbimo, radiotechnikos, chemijos ir daugelyje kitų pramonės šakų. Tai — laboranto, derintojo, elektromontuotojo, operatoriaus, aparatininko profesijos. Kai kurių profesijų darbininkai, pvz., mašinų derintojai, privalo turėti net ir aukštąjį išsimokslinimą.

Kartu sparčiai mažėja liaudies ūkyje žemos kvalifikacijos darbininkų skaičius. Antai respublikos pramonėje žemas I ir II kvalifikacines kategorijas 1962 m. turėjo 35% visų darbininkų, o 1982 m. — 23%. Kartu išaugo aukštas V ir VI kategorijas turinčių darbininkų skaičius: 1962 m. jų buvo 16%, o 1982 m. — 28%. Dabar vidurinį, specialųjį vidurinį ir aukštąjį išsimokslinimą turi daugiau kaip 90% visų jaunų (iki 30 m. amžiaus) darbininkų.

Naujus didelius reikalavimus darbininkų profesiniam mokymui kelia brigadinė darbo organizavimo forma. Dirbant brigadose, darbininkams tenka pavaduoti vienas kitą. Tam būtina plėsti darbo profilį, išmokti gretimų profesijų ir specialybių. Tokiam gamybos lygiui reikalingi plataus profilio darbininkai, turintieji nemažą techninių žinių bagažą ir įvairiapusį pasirengimą.

Dėl šios priežasties keičiasi ir profesinė darbininkų sudėtis. Sparčiais tempais didėja bendrųjų aukštos kvalifikacijos profesijų darbininkų skaičius. Antai bendras darbininkų skaičius 1971—1982 m. pramonėje padidėjo apie 12,5%, o aparatininkų — daugiau kaip 4 kartus, elektrošaltkalvių — 1,7 karto, mašinistų motoristų — 1,5 karto, suvirintojų — penktadaliu ir t. t. Panašūs poslinkiai profesinėje kadrų struktūroje vyksta statyboje, transporte, žemės ūkyje bei kitose liaudies ūkio šakose. Tarybiniuose ūkiuose bendram darbininkų skaičiui per minėtą laikotarpį padidėjus 5,5%, šaltkalvių skaičius išaugo 3,3 karto, suvirintojų elektra — daugiau kaip 2 kartus, tekintojų — 1,6 karto, traktorininkų mašinistų — 1,4 karto ir pan.

Tarybų valdžios metais rengiant kvalifikuotus darbininkus liaudies ūkiui pasiekta ženklių laimėjimų. Praeitais metais profesinio techninio mokymo įstaigose ir betarpiškai gamyboje buvo parengta 87,3 tūkst. naujų darbininkų.

Vis didesnę reikšmę rengiant darbininkų kadrus turi profesinės technikos mokyklos. Jų tinklas sparčiai plečiamas. 1956 m. — veikė 23 tokios mokyklos, 1961 m. — 29, o 1984 m. — 92. Vidutiniškai per metus jose dabar parengiama 26 tūkst. kvalifikuotų darbininkų, arba daugiau kaip 30% visų naujai parengtų darbininkų. Reikia pažymėti, kad darbininkų rengimas proftechmokymo sistemoje didėja spartesniais tempais negu tiesiogiai gamyboje. Dabar respublikoje nėra tokių įmonių, kuriose nedirbtų profesinių technikos mokyklų auklėtiniai.

Naujas kokybinis pasikeitimas proftechmokymo sistemoje — posūkis į darbininkų su viduriniu mokslu rengimą. Dabar profesinė technikos mokykla greta šaltkalvio, tekintojo, mūrininko ar kitos specialybės moksleiviams teikia ir vidurinį išsimokslinimą. 1970 m. proftechmokymo sistemoje turėjome tik 13 vidurinių PTM, o dabar jau visos miesto ir kaimo PTM yra vidurinės.

Kartu su proftechninio mokymo sistemos tobulinimu vystomas ir gerinamas profesinis jaunų darbininkų parengimas tiesiogiai gamyboje. Specialybės čia jie apmokomi individualiai arba kursuose. Darbininkų mokymas kursuose — efektyviausia mokymo forma, nes jo metodai artimi proftechmokyklų mokymo metodams.

1984 m. kursuose apmokyta 32,3% visų gamyboje parengtų darbininkų.

Didesni reikalavimai kadrų mokymui iškyla ryšium su darbo vietų atestavimu ir racionalizavimu. Dabar pramonės įmonėse atliekamu darbo vietų techninio, technologinio bei organizacinio lygio įvertinimu siekiama sumažinti rankų darbą, likviduoti nereikalingas, nenašias darbo vietas. Antai dvyliktajame penkmetyje vien pagal kompleksinę rankų darbo mažinimo programą respublikos liaudies ūkyje numatoma atpalaiduoti kitiems darbams 64 tūkst. darbininkų. Todėl pertvarkant darbo vietas, keisis tam tikros dalies darbininkų darbo pobūdis ir turinys. Juos reikės apmokyti naujų profesijų. Antra vertus, didės reikalavimai darbininkų kvalifikacijai. Reikės planingai mokyti darbininkus atlikti sudėtingesnius darbus, dirbti su nauja technika, įsavinti pažangius darbo metodus.

Nauji uždaviniai rengiant kadrus liaudies ūkiui iškyla ryšium su bendrojo lavinimo ir profesinių mokyklų reformos įgyvendinimu. Sumažėjus darbo išteklių perskirstymo galimybėms, pagrindiniu kadrų papildymo šaltiniu tampa priauganti karta, mokyklinis jaunimas.

Respublikoje sukurta darni profesinio orientavimo sistema. Kiekviename mieste ir rajone veikia profesinio orientavimo kabinetai, kuriuose moksleiviai konsultuojami, aprūpinami informacija apie įmonių poreikį kadrams, organizuojamos paskaitos, ekskursijos į įmones.

Didelė pažanga Tarybų valdžios metais pasiekta Lietuvos kaime. Apie tai byloja kad ir toks faktas: žemės ūkio produkcijos gamyba Tarybų valdžios metais padidėjo du kartus, nors žemės ūkyje dirbančių žmonių skaičius keletą kartų sumažėjo. Tam, be abejo, didelę įtaką turėjo pažangūs žemės ūkio darbuotojų sudėties pakitimai. Smarkiai pakilo dirbančių žemės ūkio gamyboje gyventojų išsimokslinimo lygis, kuris artėja prie miesto gyventojų lygio. 1970 m. kaime tūkstančiui gyventojų, dirbančių liaudies ūkyje, su aukštuoju ir viduriniu (baigtu ir nebaigtu) mokslu teko 293 žmonės, o 1979 m. tokį išsimokslinimą turėjo 525 žmonės.

Žemės ūkio gamybos efektyvumo didinimas, jos koncentravimas ir specializavimas pareikalavo daug vidurinės ir aukščiausios grandies specialistų. 1961—1985 m. respublikoje žemės ūkio aukštosios mokyklos ir technikumai parengė apie 117 tūkst. diplomuotų specialistų, iš jų 21 tūkst. su aukštuoju išsimokslinimu. Dabar respublikos kolūkiuose ir tarybiniuose ūkiuose dirba 38,8 tūkst. žemės ūkio specialistų. Vienam kolūkiui tenka vidutiniškai 36, o tarybiniam ūkiui — 39 specialistai.

Gerėja ir kokybinė žemės ūkio vadovų bei specialistų sudėtis. Dabar 64% kolūkių pirmininkų ir 84% tarybinių ūkių direktorių yra baigę aukštąjį mokslą. Tačiau partijos keliamas uždavinys, kad visi ūkių ir jų padalinių vadovai būtų kvalifikuoti specialistai, — dar ne visai išspręstas. Ypač mažai specialistų su aukštuoju mokslu tarp vyriausiųjų inžinierių, mechanikų, buhalterių. Žemės ūkiui stinga zooinžinierių, veterinarijos gydytojų, inžinierių elektrikų, inžinierių mechanikų. Todėl paskutiniaisiais metais padidintas moksleivių priėmimas į dieninius aukštųjų mokyklų skyrius, plečiama jų mokymo bazė.

Dabar pagrindinė figūra kaime — mechanizatoriaus. Jis atlieka pagrindinius darbus laukininkystėje ir gyvulininkystėje. Mechanizatoriai sudaro daugiau kaip 16% visų žemės ūkio darbuotojų. Gerokai pakilo jų kvalifikacija. I ir II klasės traktorininkai mašinistai dabar sudaro 73,5% bendro jų skaičiaus, o kai kuriuose rajonuose — dar daugiau. Bet jų turime dar nepakankamai. Stokojame ir laukininkystės bei gyvulininkystės darbuotojų. Mažai dar jų jaunimo tarpe.

Rengiant masinių profesijų kvalifikuotus kadrus, pagrindinis vaidmuo tenka profesinėms technikos mokykloms. Dabar proftechmokyklose parengiama daugiau kaip 60% visų žemės ūkiui reikalingų kvalifikuotų kadrų. Didėja šių mokyklų skaičius rajonuose: 1976 m. jos veikė 22, o dabar jau 33 rajonuose. Iki 1990 m. numatoma turėti tokias mokyklas beveik kiekviename rajone.

Aukštosios, specialiosios vidurinės ir profesinės technikos mokyklos dabar parengia daug kvalifikuotų kadrų. Svarbiausia — našiai ir efektyviai juos panaudoti. TSKP CK 1985 m. balandžio plenume draugas M. Gorbačiovas pažymėjo: „Palyginti greitai galima gauti gerų rezultatų, jeigu bus panaudoti organizaciniai bei ekonominiai ir socialiniai rezervai, pirmiausia — suaktyvintas žmogiškasis faktorius, pasiekta, kad kiekvienas savo vietoje dirbtų sąžiningai ir su visa energija".

Tai ir yra pagrindinis darbo su kadrais dabartiniu laikotarpiu uždavinys.

DARBO KOLEKTYVAI IR TERITORIJŲ KOMPLEKSINĖ RAIDA

L. DIRŽINSKAITĖ

Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo pirmininko pavaduotoja

Tarybų Lietuva plačiai ir iškilmingai pažymi Tarybų valdžios atkūrimo respublikoje 45-metį. Ji, kaip ir visos TSRS broliškos respublikos, savo suverenias teises realizuoja su įvairių politinių bei teisinių institutų pagalba. Socialistinę valstybę liaudis valdo per Liaudies deputatų tarybas, TSKP, kaip politinės sistemos branduolį, profesines sąjungas, komjaunimo bei kitas visuomenines organizacijas. Vystantis socialistinei visuomenei, tobulėjant jos ekonominei, socialinei bei kultūrinei struktūrai, valstybės politinėje sistemoje išryškėja laikmečiui būdingos aktualijos. Pavyzdžiui, brandaus socializmo sąlygomis labiau pabrėžiamas darbo kolektyvų vaidmuo. Tai dėsningas socialistinės demokratijos vystymosi reiškinys. TSKP CK 1985 m. balandžio plenume dar kartą buvo pabrėžta, kad visuomenei iškilusiems uždaviniams spręsti reikia sutelkti milijonus darbo žmonių, nuolat ugdyti ir remti jų iniciatyvą bei energiją, įtraukti darbo žmones į kasdieninį įmonių, statybų, kolūkių ir tarybinių ūkių, kitų kolektyvų reikalų svarstymą ir sprendimą.

Nuolat didėjantis darbo kolektyvų vaidmuo lėmė platų ir kokybišką jų veiklos teisinį reglamentavimą. Darbo kolektyvo, kaip politinės sistemos elemento, statusas pirmą kartą įtvirtintas respublikos Konstitucijoje. Pagrindiniame įstatyme nurodoma, kad darbo kolektyvai dalyvauja sprendžiant valstybinius ir visuomeninius reikalus, planuojant gamybą ir socialinį vystymą, svarsto ir sprendžia įmonių ir įstaigų valdymo, darbo ir buities sąlygų gerinimo, lėšų panaudojimo ir kitus klausimus. Taip pat pirmą kartą mūsų valstybės istorijoje priimtas specialus Darbo kolektyvų įstatymas, turintis didžiulę politinę, ekonominę ir socialinę reikšmę. Teisės normose, reguliuojančiose darbo kolekytvų veiklą, įkūnijamos leninines idėjos apie kolektyviškumo pradų stiprinimą visuomeninėje gamyboje, partijos ir valstybės pastangos aktyviau įtraukti į valstybės valdymą darbo žmones, plėtoti jų iniciatyvą ekonominiame ir kultūriniame gyvenime. Šias teisės normas vienija pagrindinė idėja — nė vienas svarbus ekonominis ar socialinis klausimas, susijęs su valstybės ir kolektyvo interesais, negali būti sprendžiamas vienaip ar kitaip nedalyvaujant darbo kolektyvams.

Paspartėję liaudies ūkio vystymosi tempai ir mastai, pasikeitusi gamybos struktūra bei gyventojų poreikiai suformavo ir naujus valdymo uždavinius. Respublikos, rajonų, miestų ir net kai kurių gyvenviečių bei apylinkių ekonominis ir socialinis vystymas įmanomas tik sprendžiant jį kompleksiškai. Teritorijų raida turi būti planuojama. Sudarant ekonominio ir socialinio vystymo planus, stengiamasi kuo geriau tenkinti darbo žmonių materialinius ir dvasinius poreikius. Tai įmanoma tik sparčiai intensyvinant gamybą, didinant jos efektyvumą, diegiant mokslo ir technikos pasiekimus, gerinant viso darbo kokybę. Ne mažiau svarbu tenkinti žmonių socialinius ir kultūrinius poreikius. Mūsų šalyje nemaža socialinių ir kultūrinių vertybių jau dabar skirstoma pagal žmonių poreikius, pvz., visiems sudaromos vienodos galimybės mokytis, kelti kvalifikaciją, naudotis kultūros vertybėmis ir pan. Raidos kompleksiškumas pasiekiamas tik tada, kai ekonominis ir socialinis vystymas planuojamas visapusiškai atsižvelgiant į visos visuomenės ir kiekvieno jos nario interesus, kai tvarkant valstybės ir visuomenės reikalus, dalyvauja darbo žmonių masės — pirmiausia darbo kolektyvai.

Dabar mūsų respublikoje yra daugiau kaip 8 tūkst. darbo ko-

lektyvų. Dauguma jų — gausūs, turi nemažai aukštos kvalifikacijos specialistų, valdo sudėtingą gamybinę techniką, turi socialinės paskirties bazę. Darbo kolektyvuose susikoncentruoja ir atsispindi visi visuomenėje susiklostantys santykiai, vykstą esminiai ekonominiai, socialiniai, ideologiniai procesai. Per kolektyvą darbo žmonės realizuoja savo svarbiausias teises ir pareigas, per juos patenkina savo įvairiausius poreikius. Darbo žmonių politinio sąmoningumo didėjimas, jų kultūrinio ir profesinio lygio augimas, valdymo ir ūkininkavimo tobulinimas sudarė prielaidas dar labiau plėsti darbo kolektyvų teises ir didinti jų atsakomybę visuomenei.

Teritorijų kompleksinis vystymasis glaudžiai susijęs su darbo kolektyvų gamybine bei socialine veikla. Įmones, įstaigas, organizacijas ir teritorijas, kuriose šie padaliniai funkcionuoja, sieja daugelis ūkinių, visuomeninių ir politinių ryšių: buitis ir vartojimas, kultūrinis dvasinis gyvenimas, poilsis ir rekreacija, socialinė kontrolė ir kiti dalykai. Todėl labai svarbu racionaliai derinti darbo kolektyvų ir teritorijų interesus, atsižvelgti į kiekvieno iš jų galimybes ir poreikius.

Konstitucija, kiti normatyviniai aktai teritorijų kompleksinę raidą reguliuoti paveda Liaudies deputatų taryboms. Jos tvirtina ekonominio bei socialinio vystymo planus ir biudžetus, kontroliuoja jų vykdymą, nukreipia visą pavaldžių įmonių, įstaigų ir organizacijų veiklą. Liaudies deputatų tarybos taip pat įgaliotos tikrinti, kaip laikosi įstatymų aukštesniojo pavaldumo įmonės, įstaigos ir organizacijos, esančios jų teritorijoje, koordinuoja ir kontroliuoja jų veiklą žemės naudojimo, gamtos apsaugos, statybos, darbo išteklių naudojimo, liaudies vartojamų prekių gamybos, socialinio bei kultūrinio, buitinio gyventojų aptarnavimo ir kitose srityse. Į miestų, rajonų ekonominio ir socialinio vystymo planus yra įtraukiami ir aukštesniojo pavaldumo padalinių suvestiniai planiniai rodikliai. Teritorijų ir šakinius interesus derinti padeda taip pat socialinės raidos planavimo tvarka, pagal kurią aukštesniojo pavaldumo įmonių, įstaigų ir organizacijų planų projektai socialinio bei kultūrinio gyventojų aptarnavimo ir kitais klausimais turi būti pateikiami svarstyti Liaudies deputatų tarybų vykdomiesiems komitetams. Į pastarųjų nuomonę būtinai atsižvelgiama priimant sprendimus. Gyventojų socialinis aptarnavimas, reikiamos sąlygos žmonių kultūrinei visuomeninei bei kitokiai veiklai labai priklauso nuo Tarybų materialinės finansinės bazės. Lėšos šiems reikalams kaupiamos administracinių teritorinių vienetų biudžetuose, į kuriuos perduodami taip pat atskaitymai nuo aukštesniojo pavaldumo įmonių ir organizacijų pelno. Tai skatina Tarybas labiau domėtis ūkine finansine darbo kolektyvų veikla, padėti jiems vykdyti planus ir socialistinius įsipareigojimus. Apskritai Liaudies deputatų tarybos turi nemažai galimybių užtikrinti valstybinį vadovavimą darbo kolektyvų veiklai, derinti pavaldžiose teritorijose ekonominius, politinius, socialinius reikalus atsižvelgiant į visos valstybės, savos teritorijos, atskirų liaudies ūkio šakų, kiekvieno darbo kolektyvo interesus.

Lietuvos TSR Aukščiausioji Taryba, išnagrinėjusi sesijoje, kaip formuojami stabilūs darbo kolektyvai, paragino centrinius valdymo organus, vietines LD Tarybas, darbo kolektyvus stiprinti tarpusavio ryšius, labiau derinti šakinius ir teritorinius interesus, rūpintis gamybos intensyvinimu, darbo rezultatais, stabilių kolektyvų formavimu, siekti kompleksinės ekonominės ir socialinės raidos.

Darbo kolektyvai teritorijų kompleksinei raidai įtaką daro ir rekomenduodami savo atstovus rinkimams į Liaudies deputatų tarybas, teikdami valstybinės valdžios organams pasiūlymus įvairiausiais klausimais, formuodami rinkėjų priesakus, išklausydami vykdomųjų komitetų, jų skyrių ir valdybų ataskaitas apie pastarųjų veiklą, organizuodami darbą pagal gyvenamąją vietą, pavyzdingai prižiūrėdami savas teritorijas. Darbo kolektyvuose surengiami išvažiuojamieji Tarybų vykdomųjų komitetų posėdžiai, kuriuose aptariami įvairūs kolektyvų ir teritorijų vystymosi klausimai. Juose paprastai pateikiama nemažai dalykiškų pasiūlymų, priimami realesni sprendimai, labiau atsižvelgiama į žmonių pageidavimus. Nenutrūkstamą Tarybų veiklą, jų pastovius ryšius su darbo kolektyvais užtikrina nuolatinės deputatų komisijos ir grupės. Dauguma nuolatinių komisijų sudaromos šakiniu principu, jos vienija deputatus — įvairių liaudies ūkio sričių specialistus, mokslo darbuotojus, turi platų aktyvą. Sutelkdamos dėmesį į įvairių liaudies ūkio šakų sandūrą, nuolatinės komisijos derina šakinius ir teritorinius interesus, teikia rekomendacijas planavimo organams, ministerijoms, žinyboms, darbo kolektyvams, kontroliuoja jų vykdymą.

Šių metų gegužės mėnesį respublikos Aukščiausioji Taryba svarstė, kaip vykdomi įstatymai, reglamentuojantys darbo kolektyvų veiklą. Pirmaujantys įmonių, įstaigų ir organizacijų darbo kolektyvai gana aktyviai realizuoja savo teisę dalyvauti planuojant ekonominę ir socialinę raidą, rengiant ir skirstant kadrus, svarstant ir sprendžiant valdymo, darbo bei buities sąlygų gerinimo ir kitus klausimus. Antai Vilniaus skaičiavimo mašinų gamyklos kolektyvas, planuodamas savo socialinį vystymą 1985 metams, pateikė per 200 pasiūlymų, iš kurių 185 buvo įtraukti į planus. Kauno endokrininių preparatų gamyklos kolektyvas, kruopščiai išanalizavęs ir įvertinęs savo galimybes spartinti gamybos augimo tempus, įsipareigojo įvykdyti vienuoliktojo penkmečio užduotis iki TSRS Konstitucijos šventės — spalio 7 dienos. Šiaulių miesto Liaudies deputatų taryba, jos vykdomasis komitetas darbuotojų gamybinį, visuomeninį politinį aktyvumą skatina, panaudodami darbo kolektyvų susirinkimus, nuolatines komisijas, deputatų grupes, įvairias visuomenines institucijas, funkcionuojančias kolektyvuose. Suinteresuotumas dalyvauti valdyme, dirbti geriau taip pat ugdomas tariantis su darbo kolektyvais visais svarbiausiais miesto raidos klausimais.

Respublikos darbo kolektyvų susirinkimuose, konferencijose vis dažniau svarstomi svarbiausi gamybos intensyvinimo, darbo drausmės stiprinimo, darbo ir poilsio sąlygų gerinimo, kolektyvinių sutarčių vykdymo ir kiti klausimai. Nemažai įvairių darbo kolektyvų veiklos problemų nagrinėja kolektyvų partinių, profsąjungų, komjaunimo organizacijų renkamieji organai kartu su administracija. Tačiau įstatymais suteiktais įgaliojimais pasinaudojama dar ne visada. Yra rezervų gerinti darbo kolektyvų ir Liaudies deputatų tarybų vykdomųjų organų bendradarbiavimą.

Ypač daug teks padaryti įtraukiant darbo kolektyvus į gamybos planavimą. Nors teisės normos kategoriškai reikalauja, kad ekonominės bei socialinės raidos planai būtų tvirtinami tik po to, kai jų projektai apsvarstyti darbo kolektyvuose, praktikoje ši nuostata neretai pažeidžiama. Neseniai TSRS valstybinis plano komitetas ir VPSCT parengė rekomendacijas, pagal kurias darbo kolektyvai turi būti pasitelkiami rengiant planus visuose šio darbo etapuose; analizuojant anksčiau priimtų planų vykdymą; nustatant uždavinius planuojamam laikotarpiui; pagrindžiant plano rodiklius; svarstant parengtą plano projektą.

Nemažai darbo kolektyvams, taip pat miestams ir rajonams rūpimų prekybos, transporto, buitinio ir kitokio gyventojų aptarnavimo klausimų pavyksta išspręsti kooperavus įvairaus pavaldumo įmonių ir organizacijų lėšas. Šiais atvejais vieningas užsakovas yra Liaudies deputatų tarybų vykdomieji komitetai. Sumaniai ši valstybinės valdžios ir darbo kolektyvų bendradarbiavimo forma taikoma Vilniuje, Palangoje, Kaišiadorių, Kretingos ir kituose miestuose bei rajonuose. Pernai respublikoje rinkėjų priesakams ir kitiems pasiūlymams įgyvendinti buvo kooperuota per 82 mln. rb. Sukaupti daugiau tokių lėšų, padėtų tikslesnis šios veiklos teisinis reglamentavimas ir tai, kad kiekvienas darbo kolektyvas spręstų reikalus, vadovaudamasis ne tik žinybiniais, o visos liaudies ūkio šakos, teritorijos, net visos valstybės interesais.

Teisės nuostatos sudaro tik galimybę dalyvauti valdyme, o praktinis jų įgyvendinimas priklauso nuo kolektyvo pastangų. Jas suaktyvinti galima skatinant darbo kolektyvus spręsti ūkinius ir socialinius reikalus, didinant jų suinteresuotumą. Dar geresnių rezultatų galima pasiekti, jei kiekvieno kolektyvo nario materialinis suinteresuotumas priklausys nuo sprendimų, kuriuos priimant jis dalyvavo. Ekonominis eksperimentas įvairiose liaudies ūkio šakose akivaizdžiai patvirtino, kad materialiniai stimulai labai padidina darbo kolektyvų suinteresuotumą plėsti gamybą, atnaujinti produkcijos asortimentą, mažinti jos savikainą, gerinti kokybę. Antra vertus, darbo kolektyvo dalyvavimas valdyme priklauso nuo žmonių informuotumo, jų kompetentingumo, ekonominio mąstymo, kurį lemia teorinis pasirengimas. Kursai, įvairios masinės švietimo formos ne visada suteikia pakankamai šiandien reikalingų žinių. Matyt, ir ekonominio bei kitokio mokymo efektyvumą verta matuoti tuo, kokias galimybes jis suteikia žmonėms dalyvauti sprendžiant partijos ir vyriausybės keliamus uždavinius.

Gamybos plėtojimo, darbo gerinimo rezervų yra visose įmonėse ir organizacijose. Praktika rodo, kad darbo kolektyvai optimaliausius sprendimus priima tada, kai jiems rūpimi klausimai nuodugniai ir suinteresuotai svarstomi pirmiausia brigadose, grandyse, kiekvienoje darbo vietoje ir tik po to pateikami nagrinėti viso kolektyvo susirinkimams. Tariantis su kolektyvu, atsižvelgiant į jo nuomonę ugdomas šeimininkiškas požiūris, atsakomybė už patikėtą darbą, randama nemažai galimybių intensyvinti gamybą. Pasiekti geresnių rezultatų mažesnėmis sąnaudomis galima tik tada, kai racionaliai naudojamas darbo laikas, visi materialiniai ir finansiniai ištekliai, saugoma socialistinė nuosavybė, stiprina-

ma valstybinė, darbo, sutarčių drausmė, gerinama produkcijos kokybė, diegiami nauji mokslo ir technikos pasiekimai. Šie tikslai turėtų atsispindėti ir kolektyvinėse sutartyse. Tačiau tam reikalingos ne vien juridinio ir materialinio poveikio priemonės. Svarbiausia — gebėjimas matyti politinę ūkininkavimo prasmę ir tarti svarų kolektyvo žodį.

Šių metų planas, kaip buvo pažymėta TSKP CK 1985 m. balandžio plenume, turi būti įvykdytas be jokio koregavimo. To reikia siekti visu organizaciniu ir politiniu darbu, žmogaus vaidmens didinimu, tvarkos ir drausmės stiprinimu, taupumu. Tai duoda svarių rezultatų be papildomų sąnaudų. Darbo kolektyvai tvirtina vidaus darbo tvarkos taisykles ir kontroliuoja jų vykdymą, svarsto darbo drausmės būklę ir įgyvendina priemones jai stiprinti, skatina sąžiningai dirbančius ir sudaro nepakantumo atmosferą darbo drausmės pažeidėjams. Kolektyvai rūpinasi, kad būtų taikomi įstatymai, numatantys įvairias poveikio priemones tiems, kas daro pravaikštas, girtauja, gamina broką. Pradėjus plačiau jas taikyti, sustiprinus auklėjamąjį darbą, praėjusiais metais darbo laiko nuostoliai, tenkantys vienam darbininkui respublikos pramonėje, sumažėjo 12%, statyboje — 4, o vietinėje pramonėje — net 32%. Sumažėjo ir kadrų kaita. Tačiau apskritai įstatymų suteiktais įgaliojimais stiprinti darbo drausmę kolektyvai dar nevisiškai pasinaudoja. Kartais nemokama suderinti administracinių ir visuomeninio auklėjamojo poveikio priemonių, nukrypstama į vieną ar kitą kraštutinumą. Dar ne visur sudaryta nepakantumo, reiklumo atmosfera tiems, kas tenkinasi atėjimu į darbą ir nesistengia našiai dirbti. Yra galimybių labiau skatinti pirmūnus, plačiau skleisti jų patyrimą. Dar nepakankamai panaudojamos brigadinio darbo galimybės. Nemaža brigadų sudaroma deramai nepasiruošus, jų nariai kartais menkai suinteresuojami siekti geresnių rezultatų, todėl toks formalus darbo pertvarkymas yra neefektyvus. Tobulinant darbo mokslinį organizavimą, svarbu materialiai ir moraliai skatinti iniciatyvas, kuriomis siekiama greičiau diegti techniškai pagrįstas normas, laiku keisti pasenusias. Pirmaujančiose šalies įmonėse toks patyrimas jau sukauptas. Jose darbuotojai skatinami taikant didesnius įkainius, panaudojant dalį papildomai gautų lėšų, geriau normuojant darbą.

Ekonominę ir socialinę pažangą paspartinti galima taupiai naudojant visus išteklius, mažinant produkcijos gamybai reikalingų medžiagų ir energijos sąnaudas, kuriant atliekų neduodančią technologiją. Taupumas šiandien — tai ne vien ekonominė problema, bet ir politinis, valstybinis uždavinys. Dabar išlaidos žaliavoms pagrindinėms ir pagalbinėms medžiagoms sudaro net 68% pramonės produkcijos gamybos sąnaudų. Baigiamųjų penkmečio metų plane numatyta sumažinti pramonės produkcijos savikainą 0,8%, o tai visos šalies mastu leidžia sutaupyti apie 5 mlrd. rb. Sumažinus gamybos medžiagų imlumą, palyginus su penkmečio planu, mūsų respublikos liaudies ūkyje jų bus sutaupyta maždaug už 450 mln. rb. Tai padės kolektyvams šiais metais dvi dienas dirbti vien iš sutaupytų žaliavų ir kuro. Darbo kolektyvų pastangos šioje srityje reglamentuojamos įstatymo, kuris įpareigoja kolektyvus geriau atskleisti ir naudoti vidaus rezervus, užtikrinti moksliškai pagrįstą žaliavų ir medžiagų, energijos ir kuro sunaudojimo normavimą, racionalų ir ekonomišką jų naudojimą. Čia laukiama didesnės planavimo organų, mokslo įstaigų paramos, pačių įmonių, įstaigų ir organizacijų inžinerijos ir technikos tarnybų iniciatyvos bei dalykiškų pasiūlymų.

Labai svarbu taupiai, racionaliai naudoti vieną svarbiausių išteklių — darbo jėgą. Respublikoje, aktyviai dalyvaujant darbo kolektyvams, miestų ir rajonų Tarybų vykdomiesiems komitetams, patvirtinti darbo išteklių balansai, kurie jau dabar daro nemažą įtaką gamybinių jėgų raidai. Pavyzdžiui, 1981—1985 m. pramonės gamybinio personalo prieaugis, palyginus su planuojamu, buvo sumažintas net ketvirtadaliu. Padidinus darbo našumą, vien pernai pramonės produkcijos gamyba išaugo 86%. Respublikoje gana sparčiai gerinamos darbo sąlygos, mažinamas sunkus fizinis ir rankų darbas. Tačiau jo dar nemažai mėsos ir pieno, statybinių medžiagų pramonės ir kitose įmonėse bei statybose. Realizuodami savo įgaliojimus, šių liaudies ūkio šakų darbo kolektyvai galėtų aktyviai svarstyti darbo sąlygų gerinimo, sveikatingumo priemonių kompleksinius planus, reikliau kontroliuoti, kaip šie planai vykdomi.

Darbo sėkmę visuose baruose pirmiausia lemia žmonės, jų aktyvi gyvenimo pozicija, pilietiškumas. Žmogaus charakteris formuojasi ir bręsta darbo kolektyvuose, todėl jiems pavedama rūpintis savo narių kompleksiniu politiniu, darbiniu, doroviniu bei teisiniu auklėjimu, palaikyti kolektyve sveiką moralinį psichologinį klimatą, skiepyti darbo žmonėms pažangias darbo ir buities tradicijas. Čia platus veiklos baras ne tik administracijai, bet ir visoms kolektyvuose funkcionuojančioms visuomeninėms organizacijoms, kiekvienam kolektyvo nariui. Įtaka turi būti abipusė: vadovai auklėja kolektyvą — kolektyvas reikliai ir principingai vertina vadovus. Tik sutelktas, stabilus vienminčių būrys gali sėkmingai spręsti jam keliamus uždavinius. Darbo kolektyvai rūpinasi savo narių ir jų šeimų poilsiu, plėtoja kūno kultūrą ir sportą, padeda gerinti vaikų auklėjimą, stiprinti šeimą, įtvirtinti buityje komunistinio dorovingumo normas. Ypač svarbu nesitaikstyti su girtavimu, chuliganizmu, gobšavimu ir kitais komunistinės moralės antipodais. Partijos ir vyriausybės nutarimai, kiti teisiniai aktai dėl girtavimo ir alkoholizmo likvidavimo suteikia darbo kolektyvams papildomų galimybių užkirsti kelią šiai socialinei blogybei, išrauti ją iš visuomenės gyvenimo. Svarbu, kad visi kolektyvų nariai žinotų įstatymų reikalavimus ir nenukrypstamai juos vykdytų.

Socialistinėje visuomenėje, labiau negu bet kurioje kitoje, ekonominę ir socialinę raidą sąlygoja visuomeninės gamybos priemonių gausinimas, vystymosi planingumas, kolektyviškumas, socialistinis lenktyniavimas ir kiti veiksniai. Darbo kolektyvai vis labiau lemia šalyje vykstančias permainas. Gamybinių jėgų vystymasis, mokslo ir technikos pažanga, demokratijos plėtojimas reikalauja dar labiau realizuoti darbo kolektyvų įgaliojimus. Darbo kolektyvų pasiūlymai turi būti nukreipti besąlygiškai vykdyti užduotis, numatytas vienuoliktajam penkmečiui bei perspektyvai. Tam rengiami ir priimami papildomi įsipareigojimai, organizuojamas socialistinis lenktyniavimas. Siekdami naujais laimėjimais sutikti TSKP XXVII, taip pat LKP XIX suvažiavimus, respublikos darbo kolektyvai įsipareigojo anksčiau laiko įvykdyti ekonominio ir socialinio vystymo planą, virš plano gauti 1,7 mlrd. rb nacionalinių pajamų. Kiekvieno darbuotojo patriotinė pareiga garbingai įvykdyti prisiimtus socialistinius įsipareigojimus partijos suvažiavimų garbei.

VADOVŲ KADRŲ RENGIMO SISTEMA

Brandaus socializmo vystymo procese keliamų uždavinių sudėtingumas sąlygoja ir didesnius reikalavimus vadovaujantiems kadrams. Tai verčia nuolatos tobulinti ūkinių vadovų parengimo sistemą, kurios tyrimo rezultatai ir pateikiami recenzuojamame leidinyje*.

Autorius užsibrėžė tikslą parodyti tuos bendrumus ir ypatumus, kurie apibūdina profesionalių vadovų parengimo sistemą socialistinio ūkio sąlygomis. Remiantis tuo, analizuojami ir pagrindžiami svarbiausi keliai, kuriais reikia tobulinti sistemą, išaiškinti profesinius reikalavimus, gerinti mokymo procesą, tobulinti visą vadovų profesinio parengimo sistemos struktūrą.

Pradžioje autorius nagrinėja profesinių reikalavimų sistemos vystymo mechanizmą teoriniu požiūriu. Čia pabrėžiamas objektyvus reikalavimų formavimosi pobūdis, jų priklausomybė pirmiausia nuo atitinkamos darbo rūšies struktūros ir turinio. Dėl to visuomeninio darbo pasidalijimo procesas ir vadovo darbo įtraukimas į bendresnes visuomeninio darbo struktūras nagrinėjamas kaip metodologinis raktas, įgalinantis giliau išanalizuoti administracinio darbo vietą ir reikšmę, taigi ir suprasti reikalavimų ūkiniams vadovams vystymosi mechanizmą.

Analizuodamas administracinio darbo įtraukimą į bendresnes visuomeninio darbo struktūras, autorius išskiria determinuojančius ryšius, t. y. objektyvius bendruosius (visuotinius), ypatinguosius (specialius) ir pavienius (atskirus) reikalavimus ūkiniam vadovui. Daug dėmesio skiriama reikalavimų dinamikai visuomeninės gamybos intensyvinimo, šalies vieningo liaudies ūkio komplekso vystymo sąlygomis. Naujo tipo darbo formavimasis sudaro objektyvias sąlygas formuotis ir naujo tipo darbuotojui.

Autorius nuosekliai atskleidžia administracinio darbo suskaidymo ir jo priskyrimo individui procesą. Visuomeninio darbo sistemos vienetu imama tarnybinė veikla, mikrosistemos „pareigos—žmogus" funkcionavimas. Pareigos transformuoja bendruosius,

---

* Тварионавичус П. З. Система подготовки профессиональных хозяйственных руководителей. — В.: ЛитНИИНТИ, 1984.— 56 с.

GERINKIME KELEIVINIO AUTOMOBILIŲ TRANSPORTO DARBĄ

L. KVIETKAUSKAS,
ekon. m. kand. J. TAMULIONIS
Lietuvos TSR automobilių transporto ir kelių ministro pavaduotojas

TSKP Centro Komiteto nutarime „Toliau gerinti transporto darbą, aptarnaujant keleivius" nurodoma, kad gyventojų aptarnavimo transportu tobulinimas yra bendro šalies socialinio ir ekonominio vystymo uždavinio, kurį iškėlė TSKP XXVI suvažiavimas, svarbi sudedamoji dalis.

Respublikos automobilių transporto ir plentų ministerija keleivių pervežimo organizavimui skiria nuolatinį dėmesį. Kasmet vis daugiau respublikos gyventojų pervežama autobusais ir lengvaisiais taksi, gerėja jų aptarnavimo kokybė. Tai rodo ir lentelėje pateikti duomenys.

Šiuo metu reguliarus autobusų eismas organizuotas 2284 maršrutais, kurių bendras ilgis sudaro 130 tūkst. km. Kiekvienam respublikos teritorijos kvadratiniam kilometrui tenka 2,1 km autobusų maršruto ilgio. Tai palyginti labai aukštas rodiklis. Kasdien autobusų paslaugomis naudojasi daugiau kaip 2 mln. keleivių. Respublika sujungta reguliariais autobusų maršrutais su Baltarusijos, Latvijos, Estijos TSR, Rusijos Federacijos Kaliningrado sritimi. Keleiviniam automobilių transportui tenka 71% visų keleivių pervežimų. Lengvųjų taksi rida su keleiviais per metus sudaro vidutiniškai 150 mln. km.

Reikia pasakyti, kad respublikoje keleivinis autotransportas buvo pradėtas plačiai vystyti tik atkūrus Tarybų valdžią. Tarybų Lietuva gavo labai skurdų autobusų transporto palikimą. 1938 m. žurnalo „Technika ir ūkis" 25 ir 27 numerių duomenimis, 1938 m. buvo tik 319 autobusų, o jų maršrutu ilgis sudarė apie 4500 km. Per metus buvo pervežama vos apie 15 mln. keleivių. Autobusų susisiekimas buvo organizuotas tik Kauno mieste.

Taigi Tarybų valdžios metais respublikos keleivinio automobilių transporto darbe įvyko didžiulės permainos.

Ir vis dėlto, nors laimėjimai ir dideli, tačiau neišspręstų problemų dar nemaža. Keleivinis automobilių transportas dar ne visiškai patenkina nuolat didėjančius gyventojų poreikius. Kai kuriais maršrutais važinėja per mažai autobusų, nepakankama keleivių aptarnavimo kultūra taksi transporte, Vilniuje ir Kaune reikia gerinti autobusų, troleibusų ir taksi sąveiką.

Apie vienos ar kitos autotransporto įmonės autobusų darbą keleiviai sprendžia iš eismo reguliarumo. Ir tai suprantama, nes tai pagrindinis rodiklis, apibūdinantis keleivinio automobilių transporto darbą. Eismo reguliarumui gerinti dedama nemaža pastangų. Dėl to kasmet mažėja nutraukiamų reisų skaičius. Antai 1980 m. buvo nutraukta 5,1% visų planuojamų reisų, pernai — 2,9%. Vilniaus, Kauno autobusų parkai, Biržų, Vilkaviškio, Mažeikių, Šalčininkų ir Jurbarko autotransporto įmonės reguliariai organizuoja autobusų eismą. Deja, to negalime pasakyti apie Alytaus, Jonavos, Kapsuko, Kelmės, Plungės, Ukmergės ir kai kurias kitas automobilių transporto įmones.

Eismo reguliarumas pirmiausia priklauso nuo gamybinės techninės bazės išvystymo. Kaip tik todėl ministerija didžiuosiuose miestuose (Vilniuje, Klaipėdoje, Šiauliuose, Panevėžyje) ir pastatė specializuotas keleivinio transporto įmones — autobusų parkus, o Vilniuje ir Kaune — dar ir taksi parkus. Taip pat pastatytos stambios automobilių transporto įmonės Kapsuke, Pakruojyje, Tauragėje, daugelis automobilių transporto įmonių rajonuose rekonstruotos bei išplėstos. Žinoma, gamybinės bazės sukūrimas dar nereiškia, kad vien tai užtikrina reguliarų autobusų išleidimą į liniją. Tam būtina dar ir geras darbo organizavimas bei aukštas gamybos mechanizavimo lygis. Todėl automobilių transporto įmonėse planine tvarka kasmet įdiegiama nemaža techninio aptarnavimo ir einamojo remonto mechanizavimo priemonių.

Ir vis dėlto mechanizavimo priemonių diegimo tempai per lėti. Dėl kapitalinių įdėjimų stokos šiuo metu automobilių transporto įmonių gamybinė techninė bazė pagal automobilių vietų skaičių techniniam aptarnavimui ir einamajam remontui sudaro 78%, palyginus su normomis. Todėl nemaža automobilių transporto įmonių neturi galimybės tinkamai atlikti autobusų techninį aptarnavimą ir remontą. Ypač tai atsiliepia „Ikarus" markės autobusams. Padėtį apsunkina ir tai, kad kasmet didėja autobusų skaičius, kurie turi didelę ridą, t. y. 1,5—2 kartus viršija amortizacinę normą. Kai kuriuose šalies miestuose keleivinio automobilių transporto objektų statybai naudojamos kooperuojamos pramonės įmonių lėšos. Taip, pvz., daroma Leningrade, Minske. Reikėtų ir mums pasekti jų pavyzdžiu.

Nuo keleivinio transporto gamybinės techninės bazės išvystymo nemaža dalimi priklauso kadrų komplektavimas. Ypač didelis dėmesys skirtinas vairuotojų, konduktorių, dispečerių, kasininkų, kurie tiesiogiai susiję su keleivių aptarnavimu, komplektavimui ir įtvirtinimui. Esant gerai gamybinei bazei, darbuotojams paprastai sudaromos geresnės darbo ir buities sąlygos. Kadrų komplektavimas ministerijai itin aktualus. Nuo to didele dalimi priklauso eismo reguliarumas. Šiuo metu vis dar pasitaiko atvejų, kai autobusai į liniją neišvyksta dėl vairuotojų arba konduktorių trūkumo, palyginti dar daug dirbama viršvalandžių. Didelę vairuotojų kaitą automobilių transporto įmonėse sąlygoja specifinės darbo sąlygos. Kiekvienas darbuotojas norį turėti išeigines dienas kartu su šeimos nariais, pradėti ir baigti darbą normaliu laiku, maitintis savo gyvenamoje vietoje ir pan.

---

ypatinguosius ir pavienius objektyvius reikalavimus darbuotojui į konkrečias darbo vietas, individualizuoja juos (p. 15).

Remdamasis vadovaujančių pareigų esmės samprata, autorius pagrindė tarnybinės veiklos modeliavimo metodą. Modeliuojant mikrosistemą „vadovaujančios pareigos—darbuotojas" gauta informacija apie vadovo tarnybinę veiklą, reikalavimus jiems, leido autoriui suformuoti pareigų modelių sistemą. Šioje sistemoje analizuojami tipiniai, teritoriniai šakiniai ir konkretūs pareigų modeliai, antra vertus — perspektyviniai (ilgalaikiai), vidutinės trukmės ir einamieji pareigų modeliai. Praktinė autoriaus požiūrio reikšmė ta, kad leidinyje pateikta modelių sistema yra nauja normatyvinė bazė kadriniam darbui. Dabartinė normatyvinė bazė (kvalifikacinis tarnautojų pareigų žinynas ir kiti reglamentuojantys dokumentai) paseno ir neatitinka šiuolaikinio darbo su vadovaujančiais kadrais poreikių.

Analizuodamas pareigų modelių panaudojimo galimybes įvairiose darbo su kadrais srityse, autorius daugiausia dėmesio skiria jų taikymui ūkinių vadovų kadrų profesiniam parengimui.

Autoriaus nuomone, išaiškinus absoliučius, realius ir faktiško minimumo reikalavimus, galima suformuluoti bazinį, papildomą ir realų vadovų mokymo poreikį. Teoriškai pagrindęs mokymo poreikius, autorius įnešė reikšmingą indėlį nustatant vadovų parengimo turinį, formas ir metodus, toliau tobulinant visos parengimo sistemos struktūrą.

Vadovaujančių kadrų parengimo organizatoriams bus įdomi žemutinės, vidurinės ir aukščiausios grandies vadovaujančių kadrų rezervo parengimo eksperimento, atliekamo Lietuvos TSR nuo 1982 m., analizė.

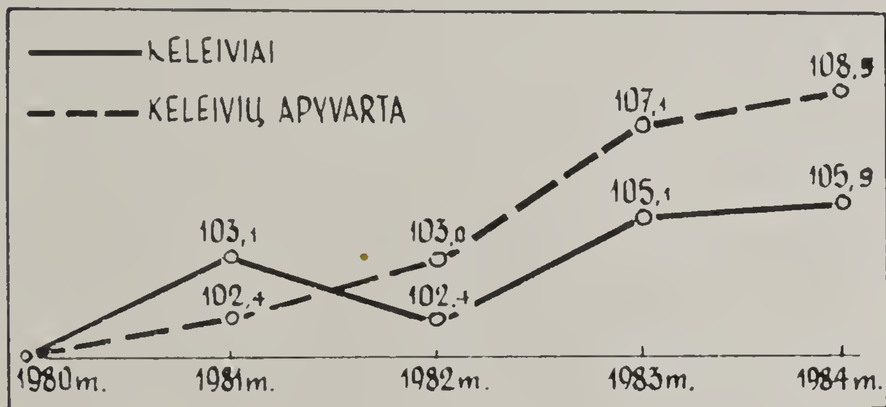
Recenzuojamame darbe yra ir trūkumų. Ne visi paliesti klausimai nuodugniai išnagrinėti. Iš aukščiausios grandies podiplominio mokymo centrų nepaminėta Žemės ūkio valdymo aukštoji mokykla. Nagrinėjant žemutinės grandies vadovų mokymą, nepaliestos technikumų galimybės. Nevisiškai argumentuoti siūlymai, kaip užtikrinti bendrojo funkcinio ir specializuoto tų pačių vadovų parengimo įvairiuose centruose sąryšį. Nurodyti trūkumai, matyt, susiję su ribota leidinio apimtimi.

Apskritai P. Tvarijonavičiaus darbas turi nemažą reikšmę tiriant profesionalių ūkinių vadovų parengimo sistemos formavimosi ir vystymosi dėsningumus.

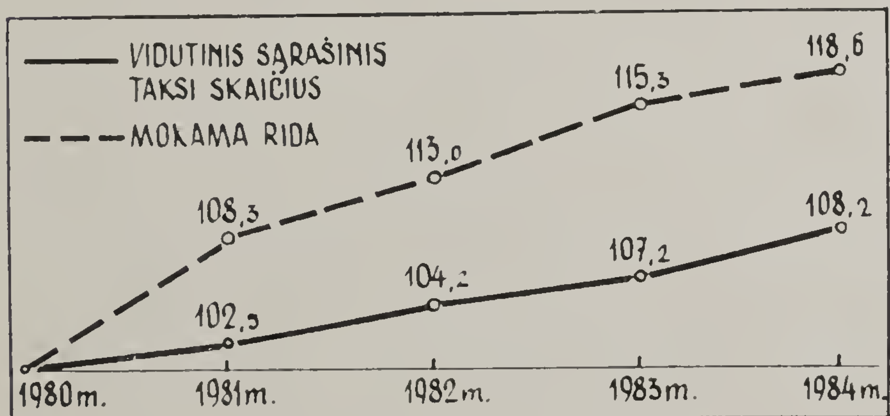
Doc. M. IVANOVAS

	1980 m.	1984 m.	1984 m. %, palyg. su 1980 m.
Keleivių pervežimas autobusais			
Vietų skaičius autobusuose	114 461	124 473	109,6
Autobusų talpos išnaudojimo koeficientas	0,811	0,836	103,1
Vidutinis vieno keleivio važiavimo atstumas — km	8,8	9,52	108,1
Maršrutų ilgis — km	125 198	129 124	103,1
Eismo reguliarumas — %	94,9	97,1	—
Skundų skaičius, tenkantis 1 mln. pervežtų keleivių	2,34	2,01	—
Keleivių pervežimas lengvaisiais taksi			
Radiofikuotų taksi skaičius	494	724	146,6
Radiofikuotais taksi įvykdytų užsakymų telefonu skaičius	1 556 814	2 278 332	146,3

LIETUVOS TSR BENDROJO NAUDOJIMO AUTOBUSŲ PERVEŽIMAI 1980—1984 m. (1980=100)

LIETUVOS TSR LENGVŲJŲ TAKSI PERVEŽIMAI 1980—1984 m. (1980 m.=100)

Vis didėjant automobilių transporto eismui keliuose ir gatvėse, auga nervinis vairuotojų, ypač autobusų vairuotojų įtempimas, nes jie dirba tiesiogiai su žmonėmis. Reikia pripažinti, kad autobusų vairuotojams dažnai keleiviai reiškia pretenzijas, kurios turėtų būti adresuotos ne jiems.

Vienas pagrindinių reikalavimų — reikiamų poilsio sąlygų sudarymas vairuotojams pertraukų metu. Tačiau dažnai, pvz., miesto maršrutuose nėra įrengtų net minimalių buitinių patalpų, nesudaromos reikiamos mitybos sąlygos. Antai Vilniuje kai kuriuose maršrutuose nėra net sanitarinių mazgų. Panaši padėtis Klaipėdoje, Panevėžyje, kai kuriuose kituose miestuose. Pasimokyti čia galėtume iš kaimynų baltarusių. Antai Minske miesto vykdomasis komitetas sėkmingai sprendžia vairuotojų buitinių patalpų įrengimą; čia pat steigiami ir bufetai.

Vairuotojai daug noriau dirba „Ikarus" markės autobusais. Ir tai suprantama. Juos lengviau valdyti, jie patvaresni, didesnės talpos. Todėl jų respublikoje kasmet daugėja ir jau sudaro apie 45% visų turimų autobusų. Sėkmingai „Ikarus" markės autobusai naudojami ir priemiestiniuose maršrutuose.

Autobusų vairuotojai rengiami automobilių transporto mokymo kombinatuose. Kasmet jų parengiama daugiau kaip 200. Be to, apie 1000 autobusų vairuotojų parengiama iš „B" ir „C" kategorijų. Tai didelė paspirtis. Šis darbas bus tęsiamas ir ateityje.

Reikia iš esmės pagerinti atsarginių dalių ir agregatų, medžiagų tiekimą. Tai turi tiesioginę įtaką ir kadrų kaitai. Antai 1984 m. „Ikarus" markės autobusų padangų skirta 72%, palyginus su norma, o akumuliatorių — tik 55%.

Atskira problema galima laikyti ir bilietų pardavimą keleiviams. Ji kyla dėl to, kad trūksta konduktorių. Siekiant surasti išeitį iš susidariusios padėties, daugelyje automobilių transporto įmonių, ypač priemiestiniuose maršrutuose, keleivams bilietus parduoda patys vairuotojai. Lyg tai ir gerai — atpalaiduojama darbo jėga. Tačiau tuo gerokai apsunkinamas ir taip įtemptas autobusų vairuotojų darbas, kyla didesnė grėsmė eismo saugumui. Siekiant palengvinti vairuotojo konduktoriaus darbą, kai kuriose autobusų stotyse suorganizuotas vadinamasis „vaikščiojančių konduktorių" darbas. Šios konduktorės parduoda bilietus įlipusiems autobusų stotyse keleiviams į tuos autobusus, kuriuose dirba vairuotojai be konduktorių. Šiuo atveju keleiviai aprūpinami bilietais tik autobusų stotyse, ir konduktorės į maršrutą nevažiuoja. Tuo metu vairuotojai gali pailsėti. Taip autobusų darbas organizuojamas Alytaus, Panevėžio, Varėnos ir kai kuriose kitose autobusų stotyse. Šią pažangią darbo patirtį reikia diegti plačiau.

Tačiau tuo klausimas išsprendžiamas tik iš dalies. Galiojanti bilietų pardavimo sistema yra palyginti sudėtinga. Ją reikėtų supaprastinti, mechanizuoti. Juk kai kuriose užsienio šalyse gaminamos mašinėlės bilietams realizuoti. Antra vertus, gal tikslinga būtų įvesti vieningą taloną už važiavimą priemiestiniuose maršrutuose, kaip kad daroma, pvz., autobusų ir troleibusų miesto maršrutuose.

Tobulinamas keleivių aprūpinimas bilietais ir tarpmiestiniuose maršrutuose. Siekiama, kad kiek galima daugiau keleivių nusipirktų bilietus autobusų stotyse. Todėl pernai buvo iš dalies pakeistos keleivių pervežimo taisyklės. Apie tai rašyta respublikinėje spaudoje, kalbama per radiją ir televiziją. Įdiegta nemaža organizacinių ir techninių priemonių, kad keleiviai galėtų įsigyti bilietus, nesugaišdami tam per daug laiko. Dėl to buvo pakeistas kai kurių priešlaikinių kasų darbo laikas, sudarant keleiviams sąlygas įsigyti bilietus prieš įprastinį kitų įstaigų darbo laiką arba po jo. Organizuotas priešlaikinis bilietų pardavimas. Kasose bilietus galima užsisakyti telefonu. Kasmet plečiamas maršrutų tinklas į kuriuos galima iš anksto nusipirkti bilietą pirmyn ir atgal. Vilniuje, Klaipėdoje, Palangoje, Šventojoje (vasaros sezono metu) suorganizuotos priešlaikinio pardavimo kasos atskirai nuo autobusų stočių gyventojams patogiose vietose. Tokios

Jonavos autobusų stoties dispečerinėje

Tokia grakšti autobusų stotelė pastatyta Krikštėnuose (Ukmergės raj.)

L. BARANAUSKO nuotr.

kasos ateityje numatomos įkurti ir kituose respublikinio pavaldumo miestuose.

Šiais metais į eksperimentinius maršrutus tarp Vilniaus ir Panevėžio bei Kauno ir Panevėžio keleiviai aprūpinami bilietais tik autobusų stočių kasose, iš jų ir tarpinėse Ukmergės ir Kėdainių autobusų stotyse. Šis darbas bus plečiamas. Tačiau mūsų galimybes kol kas riboja nepakankamai tobuli ryšiai tarp autobusų stočių.

Vis dar kai kurių miestų autobusų stotys netenkina gyventojų poreikių. Reikia pripažinti, kad autobusų stotys statomos bei rekonstruojamos per lėtai. Šiuo metu respublikoje yra 54 autobusų stotys, iš kurių 19 pastatyta pagal individualius, 21 — pagal tipinius projektus, 4 įkurtos geležinkelio stotyse, o 10 — tam tikslui pritaikytose patalpose. Autobusų stotys, pastatytos pagal individualius projekus, iš esmės patenkina gyventojų ir aptarnaujančio personalo poreikius. Tuo tarpu autobusų stotyse, pastatytose pagal tipinius projektus, visos patalpos yra per mažos, nėra bufetų, bagažinių, motinos ir vaiko kambarių. Ministerijos galimybes plėsti autobusų stočių tinklą riboja maži kapitaliniai įdėjimai. Šiame penkmetyje buvo pastatytos Ignalinos, Rokiškio ir Kelmės autobusų stotys, rekonstruota Druskininkų autobusų stotis. Šiuo metu baigiama rekonstruoti Kapsuko autobusų stotis, pradėtos statyti naujos stotys Alytuje ir Joniškyje. O reikėtų padaryti daugiau.

Aktuali problema yra toliau tobulinti automobilių transporto darbo planavimą ir finansavimą, nes autobusų eksploatavimo išlaidos miestuose yra didesnės už gaunamas pajamas. Reikia sukurti sistemą, kuri leistų gerinti kiekybinius ir kokybinius transporto darbo rodiklius. Tai leistų nustatyti transporto darbuotojų materialinio skatinimo priklausomybę nuo keleivių aptarnavimo kokybės.

Keleivinio automobilių transporto darbo tobulinimui pasitelkiami į pagalbą respublikos mokslininkai. Vilniaus inžinerinio statybos instituto darbuotojai padėjo sostinės autobusų stotyje įdiegti autobusų išvykimo į maršrutus kontrolę. Patobulintas šios sistemos variantas diegiamas Šiaulių autobusų stotyje. Baigtas tirti keleivių srautas trasoje Vilnius—Biržai. Tyrimai parodė, kad autobusų darbo gerinimui šioje trasoje dar yra nemažai nepanaudotų galimybių. Nedidinant autobusų skaičiaus, juos galima panaudoti daug racionaliau, o keleivių aptarnavimo kultūra dėl to nepablogėtų. Dalis mokslininkų pateiktų pasiūlymų šiame maršrute jau įdiegta.

VISI automobilių transporto ekonomikos katedros darbuotojai ištyrė keleivių srautus Alytaus miesto maršrutuose. Dabar analizuojami tyrimų duomenys. Netrukus bus pateikti konkretūs pasiūlymai dėl gyventojų pervežimo pagerinimo šiame mieste. Kartu su VISI mokslininkais atliekami kai kurie kiti darbai. Šiuo metu jau galvojama, kokie konkretūs darbai bus nagrinėjami dvyliktajame penkmetyje.

ŽEMĖ – PAGRINDINIS MŪSŲ TURTAS

Doc., ist. m. kand. G. BUTKUS,
doc., ekon. m. kand. O. PETRAŠKEVIČIUS

Žemė su jos dirvožemio sluoksniu, gelmių turtais, vandenimis, miškais yra bet kokios gamybos, ypač agrarinės, pagrindas. Žemės ūkyje ji yra pagrindinė gamybos priemonė, tuo tarpu pramonėje — tik bazė, vieta fabrikams, gamykloms, įmonėms ir kitiems inžineriniams įrenginiams statyti. Žemė — pagrindinis bet kurios visuomenės turtų šaltinis, visos žmonijos gyvenimo ir gerovės pagrindas.

Tačiau galimybės paversti žemę visų darbo žmonių gerovės šaltiniu susidaro tik socializmo sąlygomis. Po Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos pergalės mūsų šalyje žemė buvo nacionalizuota, ji tapo visos liaudies nuosavybė. Žemė buvo perduota tiems, kurie ją dirba.

Tarybų Sąjunga turi didžiulius žemės ūkio naudmenų plotus, kurie 1983 m. lapkričio 1 d. sudarė 557,1 mln. ha, iš to skaičiaus 226,8 mln. ha — ariamosios žemės, 34,6 — pievų ir 290,4 mln. ha — ganyklų[1].

TSKP agrarinės politikos dėka mūsų šalis pasiekė pasaulinėje praktikoje unikalių žemės naudojimo rezultatų. Antai per 30 metų (1954—1983 m.) žemės ūkio naudmenų plotai padidėjo 70,7 mln. ha, ariamosios žemės — 22 mln. ha[2]. Pagrindinį vaidmenį šiame procese suvaidino plėšinių ir dirvonuojančių žemių įsavinimas. Vien 1954—1960 m. mūsų šalyje įsavinta 41,8 mln. ha. Daug nuveikta sausinant pernelyg drėgnas žemes. Antai 1956 m. visų kategorijų ūkiuose nusausintų žemių buvo 8,4, o 1983 m. 18,1 mln. ha[3]. Tačiau didžiuliai žemės ištekliai šalyje ir palyginti labai spartūs žemių įsavinimo bei jų pagerinimo tempai neduoda pagrindo nusiraminti, sumažinti dėmesį teisingam ir intensyviam žemės naudojimui.

Didėja šalies gyventojų skaičius, didelius žemės ūkio naudmenų plotus kasmet užima augantys miestai, pramonės įmonės, naudingųjų iškasenų karjerai, keliai, hidroelektrinių vandens saugyklos ir kt. Dėl to nuolat mažėja ariamosios žemės plotai, tenkantys vidutiniškai vienam gyventojui. Antai 1940 m. vienam šalies gyventojui teko 0,9 ha ariamosios žemės, įsavinus plėšinius ir dirvonuojančias žemes 1960 m. šis rodiklis viršijo 1 ha, o 1965 m. vėl sumažėjo iki 0,97, 1983 m. — iki 0,84 ha[4]. Žemės ūkio išteklių mokslinio tyrimo instituto duomenimis, artimiausiais metais apie 6 mln. ha žemės ūkio naudmenų teks panaudoti ne žemės ūkio reikalams. Liaudies ūkio nuostoliai, nenaudojant tų žemių agrariniams reikalams, vertinami 24—25 mlrd. rb[5].

Žemės ūkio naudmenų plotai šalyje nedidėja tokiais tempais, kokiais norėtume. Didžioji dalis daugmaž tinkamų žemės ūkiui plotų jau įsavinta. Naujas žemes galima įsavinti zonose su nepalankiu ūkiui klimatu ir palyginti su nedidelėmis potencinėmis dirvožemio galimybėmis. Tai, be abejo, pareikalaus didelių kapitalinių įdėjimų.

Mūsų šalyje daug daroma, kad potencialios dirvožemio galimybės būtų kuo geriau panaudotos. Pasėlių plotai nuolat didėja. Antai 1940 m. jie sudarė 150,6 mln. ha, išsiplėtė iki 203, o 1980 m. — iki 217,3 mln. ha. Tiesa, nuo 1975 m. žemės ūkio augalų pasėlių plotai kasmet šiek tiek mažėjo: 1975 m. jie sudarė 217,7, 1981 m. — 214,9, 1982 m. — 214,3 ir 1983 m. — 213 mln. ha[6]. Urbanizacijos procesas, pramonės, ypač gavybinės, augimas, kelių bei kitų komunikacijos tinklų plėtimas daro savo... Belieka vienintelis kelias — augalininkystės produkcijos gamybos intensyvinimas. Stabilus augalų derlingumo kilimas šalyje liudija apie augantį dirvožemio derlingumą jo naudojimo procese. Tai patvirtina svarbiausių žemės ūkio augalų derlingumo didėjimas. Antai 1940 m. vidutinis kviečių derlingumas šaly-

je tesudarė 10,1 cnt, o 1970—1980 m. laikotarpiu — vidutiniškai 24,7 cnt iš ha[7].

Reikia pažymėti, kad intensyvaus dirvožemio naudojimo sąlygomis, suarus daugumą žemės ūkio naudmenų, išauga erozijos daromi nuostoliai. TSRS Mokslų Akademijos Geografijos instituto duomenimis, erozijos poveikio zonoje dabar yra apie 150—160 mln. ha, arba apie 70% visos ariamosios žemės. Vėjo ir vandens erozija kasmet išneša iš dirvos daugiau kaip 1 mlrd. t dirvožemio su milijonais tonų humuso, azoto, fosforo, kalio. Erozijos daromi nuostoliai liaudies ūkiui viršija 7 mlrd. rb per metus[8].

Racionaliai naudojant žemes, labai didelę reikšmę turi jų sausinimas ir drėkinimas. Apie šių darbų mastą jau minėjome, tačiau reikia pažymėti, kad tik per laikotarpį nuo TSKP CK 1966 m. gegužės plenumo, kuriame buvo svarstoma ši problema, iki partijos CK 1984 m. spalio plenumo, apsvarsčiusio klausimą „Dėl ilgalaikės melioracijos programos, efektyvesnio melioruotų žemių naudojimo siekiant pastoviai didinti šalies maisto fondą", drėkinamų ir nusausintų žemių plotai padidėjo nuo 17 iki 33 mln. ha. Tokio veiklos masto ir tokių jos tempų pasaulinėje praktikoje dar nėra buvę. TSKP CK 1984 m. spalio plenume buvo pažymėta, kad dabar visa medvilnė ir ryžiai, 75% daržovių, apie 50% vaisių ir vynuogių, apie 40% kukurūzų grūdų išauginama drėkinamose ir nusausintose žemėse. Nutarta iki 2000 metų išplėsti drėkinamų žemių plotus iki 30—32 mln. ha ir nusausintų — iki 19—21 mln. ha, gauti šiose žemėse iki 55—60 mln. t grūdų, iš jų 18—20 mln. t kukurūzų ir pašarų iki 115—125 mln. t pašarinių vienetų.

Tarybų Lietuvoje žemės apsaugos, jos racionalaus, intensyvaus naudojimo problema taip pat labai aktuali. Per 33 metus (1951—1983 m.) žemės ūkio naudmenų plotas sumažėjo nuo 3790 iki 3592 tūkst. ha, arba beveik 200 tūkst. ha, ariamosios žemės — nuo 2540 iki 2441 tūkst. ha, arba beveik 100 tūkst. ha, pievų plotai sumažėjo 310 tūkst. ha, tačiau ganyklų plotai padidėjo 350 tūkst. ha. Ariamosios žemės plotas, tenkantis vienam respublikos gyventojui, nuolat mažėja. Antai 1955 m. jos teko šiek tiek daugiau kaip 1 ha, 1965 m. — 0,76, o 1983 m. — tik 0,69 ha.

Respublikoje daug daroma siekiant išsaugoti žemę, pagerinti dirvožemio derlingumo savybes, intensyviai ir racionaliai ją naudoti. Per 32 metus (1952—1983 m.) nusausintų žemių plotas padidėjo nuo 630 iki 2781 tūkst. ha, arba 4,4 karto, o palyginus su 1956 m., — 3,7 karto. Tuo tarpu šalyje nusausintų žemių plotai per tą laiką padidėjo 2,1 karto. Labai išsiplėtė drėkinamų žemių plotai. 1983 m. jų turėjome 32,9 tūkst. ha. Pasėlių plotai padidėjo nuo 2293,7 tūkst. ha 1950 m. iki 2409,8 tūkst. ha 1983 m. Žemės ūkiui 1983 m. patiekta mineralinių trąšų vienam hektarui ariamosios žemės — 59 kg (skaičiuojant 100% veikliųjų medžiagų), arba 4,4 karto daugiau negu 1960 m.[9]. Nepalyginamai išaugo įterpiamų į dirvą organinių trąšų kiekis, pagerėjo žemės įdirbimo kokybė, kasmet vis labiau prisilaikoma visų agrotechnikos reikalavimų, daug nuveikta tobulinant sėjomainas bei pasėlių struktūrą.

Tačiau socialistinio ūkininkavimo praktikoje dar pasitaiko neteisingo žemės naudojimo faktų. Dar daug kur šioje srityje pasireiškia neūkiškumo ar net aplaidumo atvejų.

Žemės, kaip pagrindinės gamybos priemonės, naudojimo gerinimo klausimai labai aktualūs. Tarp įvairių priemonių, iš jų ir administracinių, svarbiausiomis vis tik reikia laikyti ekonomines. Šioje srityje nuveikta nemaža, tačiau dar galima ir reikia daug ką padaryti. Nustatytas ekonominis žemės derlingumo lygis. Tai įgalino palyginti tarpusavyje įvairius žemės sklypus. Daug nuveikta siekiant išlyginti ūkininkavimo sąlygas įvairiose žemės ūkio gamybos zonose. Tai respublikoje buvo daroma daugiausia diferencijuojant žemės ūkio produkcijos valstybinių supirkimų kainas, iš dalies per įvairių mokesčių bei kitų valstybinio kreditavimo, jų materialinio techninio aprūpinimo sistemą. Tačiau ne viskas vyko taip sėkmingai ir sklandžiai, kaip to norėtųsi. Kainų diferencijavimo taikymas ne tik sukėlė painiavą, bet ir tam tikrus lygiavos pasireiškimo elementus, nes tuo būdu diferencinė renta buvo perskirstoma tarp atskirų rajonų ir ūkių pažeidžiant tiesioginę pajamų priklausomybę nuo jų veiklos rezultatų.

Dar 1967 m. vienas šio straipsnio autorių siūlė diferencinę žemės rentą apskaičiuoti kaip skirtumą tarp pelno, gauto kiekviename ūkyje, ir pelno, vidutiniškai gaunamo blogiausiose žemėse esančiuose ūkiuose, remiantis dar tada respublikoje atliktu ekonominiu žemės vertinimu balais[10]. Iš skirtumo tarp apskaičiuoto per kelerius metus vidutinio pelno geriausiomis ir blogiausiomis gamybos sąlygomis būtų galima nustatyti, kiek vidutiniškai tenka papildomų pajamų ekonominio žemės vertinimo vienetui. Nustatant pelno dydį, visą realizuotą produkciją reikėtų vertinti ne pagal faktiškai susiklosčiusias zonines kainas, bet perskaičiuoti pagal aukščiausias valstybinių supirkimų kainas, nusatytas blogiausioms žemėms. Kainų ir įvairių mokesčių bei atskaitymų lygį reikėtų nustatyti tokį, kad blogiausiomis sąlygomis dirbančios žemės ūkio įmonės gautų vidutinį pelną, maždaug lygų respublikos pramonės įmonių pelnui. Kitaip tariant, jų rentabilumo norma turėtų būti artima vidutinei pramonės įmonių rentabilumo normai, o susidariusią kitose žemės ūkio įmonėse diferencinę rentą I išimti į valstybės pajamas per žemės mokestį ar panašiai. Diferencinę rentą II reikėtų palikti ūkiams. Tai skatintų juos intensyvinti gamybą. Peržiūrint ir reguliuojant mokesčius bei įvairius atskaitymus kas penkmetis ar dešimtmetis, būtų galima perskirstyti valstybės naudai ir dalį susidariusios diferencinės rentos II. Tada respublikoje būtų viena valstybinių supirkimų kaina su visais jos priedais už viršplaninę bei aukštos kokybės produkciją. Kiekvieno ūkio rentabilumo lygis priklausytų nuo sugebėjimo gerai organizuoti gamybą, ritmingai ir išradingai dirbti, nes ekonominės gamybos sąlygos būtų išlyginamos per žemės mokestį — išimant, o ne perskirstant rentą, ir jį ūkiai mokėtų priklausomai nuo valdomo žemės kiekio ir kokybės, o ne nuo valstybei parduotos produkcijos.

Taigi apskaičiuotą rentą būtų galima imti pagrindu nustatant žemės kainą, kuri turėtų priklausyti ir nuo mokesčio už pagrindinius gamybinius fondus dydžio. Žemės kaina būtų lygi rentos ir mokesčio už pagrindinius fondus procenio santykiui.

Žemės kainos klausimas socializmo sąlygomis diskutuojamas iki šiol, nes žemė neturi vertės. Tačiau ir kapitalizmo sąlygomis žemė vertės neturi, jos kaina yra kapitalizuota renta. Socialistinė revoliucija visaliaudine nuosavybe pavertė ne tik žemę, bet ir fabrikus, gamyklas, įmones. Socialistinės pramonės įmonės nėra pirkimo bei pardavimo objektas, tačiau savo sąmatinę vertę ir jos piniginę išraišką turi. Tai, kad žemė pas mus neparduodama, taip pat neįrodo, kad renta negali būti pagrindas žemės kainai išreikšti. Nustačius žemės kainą priklausomai nuo jos kokybės ir padėties, įskaičius ją į pagrindinius socialistinių įmonių fondus, būtų galima nustatyti vieningą mokestį visiems jos naudotojams nepriklausomai nuo to, kuriam tikslui ji panaudota: žemės ūkio gamybai, statybai, miškų ūkio reikalams, gavybinei pramonei, poilsio zonai plėsti ar kur kitur.

Nustačius vieningą mokestį už naudojimąsi žeme (ar tai būtų žemės, ar rentos mokestis, ar jis būtų priskaičiuotas prie mokesčio už pagrindinius fondus), visais atvejais tai skatintų kiekvieną žemės naudotoją ją taupiai, intensyviai ir efektyviai naudoti, gerinti jos savybes.

Pastangos nustatyti žemės kainą pagal tai, kiek žemė, kaip gamybos priemonė, atsieina visuomenei, t. y. kiek joje įdaiktinta visuomeniškai būtino darbo (ir kartu pripažinti, kad ji turi vertę), o ne pagal tai, ką žemė duoda, mūsų nuomone, neturi metodologinio pagrindo. Todėl praktiškai to niekam nepavyko padaryti. Juk ir kapitalizmo sąlygomis žemės kaina nustatoma ne pagal tai, kiek į ją yra įdėta, o pagal tai, kiek iš jos gaunama[11].

Neretai perduodant ūkį arba tiesiog atliekant inventorizaciją, labai kruopščiai suskaičiuojamas visas turtas iki atskiro kibiro. Tuo tarpu nė vienam komisijos nariui neateina į galvą išeiti į laukus ir pažiūrėti, kokios būklės yra žemė, ypač kaip naudojami jos nudrenuoti plotai, kultūrinės ganyklos.

Žemės, kaip pagrindinės gamybos priemonės, derlingumo, jos naudojimo gerinimo, klausimais daug rašoma, diskutuojama. Mes ne tik džiaugiamės laimėjimais, bet ir keliame trūkumus, siūlome, kaip juos pašalinti. Tai tam tikru mastu ir pasitarnauja mūsų ideologiniams priešams, kritikuojantiems partijos agrarinę politiką, Maisto programą.

Kanados klerikalų laikraštis „Tėviškės žiburiai" 1981 m. spalio 8 d. rašė: „Lietuva visuomet buvo žemės ūkio kraštas. Neturėdama žemės turtų, o tik derlingą žemę, ji ir ateityje turėtų likti žemės ūkio kraštu".

Kai dėl buržuazinės Lietuvos žemių derlingumo, tai „Tėviškės žiburių" leidėjams galima priminti, kad pačiais derlingiausiais metais javų derlingumas neviršydavo 10 cnt iš ha, o daugelyje apskričių, ypač pietų Lietuvoje, jis tesiekdavo 5—6 cnt. O mūsų pastangas gerinti žemę tų pačių „Žiburių" autoriai 1983 m. rugpjūčio 21 d. numeryje paverčia aimanomis, atseit, pelkių ir pievų sausinimas sumažino gandrų skaičių Lietuvoje...

Taigi reakcingų emigrantų liejamos ašaros dėl blogo žemės naudojimo Tarybų Lietuvoje yra pigi socialinė demagogija. Nors dabar Lietuva nėra vien agrarinė šalis, kaip to norėtų mūsų oponentai, mes gauname stabilius, nuolat didėjančius visų žemės ūkio augalų derlius. Praėjusiais metais respublikoje iš hektaro prikūlėme vidutiniškai po 28,3 cnt grūdų. Šešiolikoje kolūkių ir tarybinių ūkių gauta po 50 ir daugiau centnerių grūdų iš hek-

taro. O štai Pasvalio rajono „Draugystės" kolūkyje javų derlingumas pasiekė daugiau kaip 61 cnt, Joniškio rajono Bariūnų kolūkyje — 58, to paties rajono Kepalių ir Biržų rajono „Laisvosios žemės" kolūkiuose — daugiau kaip 54 cnt iš hektaro. Trylikoje rajonų vidutinis javų derlingumas buvo vidutiniškai 30 cnt, o Pasvalio rajono žemdirbiai pirmą kartą gavo daugiau kaip po 40 cnt grūdų iš hektaro[12].

Dejuoti dėl to, kad mes nemokame naudoti žemės, ją nualiname iki kraštutinumo — mėgstamas „vaduotojų" užsiėmimas. Pažiūrėkime, kaip naudojama žemė kitose šalyse ir ypač jų išliaupsintame „laisvajame pasaulyje".

Dirvožemio problema aktuali visame pasaulyje. Gyventojų skaičiaus augimas, didelių žemės plotų panaudojimas miestų statybai, vandens ir vėjo erozija kelia šį klausimą daugiau ar mažiau beveik visose pasaulio šalyse. SNO Maisto ir žemės ūkio organizacijos (FAO) duomenimis, vandens erozija visame pasaulyje kasmet išplauna apie 25 mlrd. t dirvožemio[13].

Jau prieš 40 metų Jungtinėse Amerikos Valstijose pradėjo siausti dulkių audros, kurios buvo vėjo erozijos rezultatas. Melioracijos ir dirvožemio apsaugos tarnyba apskaičiavo, kad vien 1977 m. JAV prarasta daugiau kaip 3 mlrd. t dirvožemio; maždaug du trečdaliai jo buvo nuplauta, o trečdalis — nuneštas vėjo.

Ši problema ypač aktuali neturtingoms besivystančioms šalims, kuriose kasmet siaučia badas, nusinešdamas milijonus žmonių gyvybių. JUNESCO duomenimis, vien 1983 m. besivystančiose šalyse iš bado mirė 15 mln. mažamečių vaikų, t. y. tiek, kiek vaikų iki penkerių metų amžiaus yra Didžiojoje Britanijoje, Prancūzijoje, Italijoje, Ispanijoje ir VFR, kartu paėmus. Kartu didėja dykumų plotai. Sachara kasmet paslenka į pietus nuo 1,5 iki 10 km.

Dėl dykumų plėtimosi vien Sachelio zonoje (pereinamoji bioklimatinė zona tarp Sacharos ir Savanos pakraščių) per paskutiniuosius penkiasdešimt metų vidutiniškai kasmet netenkama apie 20 tūkst. kv. km anksčiau buvusios produktyvios žemės.

Dar 1974 m. buvęs SNO Generalinis sekretorius K. Valdhaimas rašo: „Nepraeis nė 50 metų, kai dykumos puolimas gali visiškai nušluoti nuo Afrikos žemėlapio keturias ar penkias šalis"[14].

Katastrofiškai mažėja ariamosios žemės plotas, tenkantis vidutiniškai vienam gyventojui. 1982 m. besivystančiose šalyse kiekvienam gyventojui vidutiniškai teko po 0,3 ha ariamosios žemės. Spėjama, kad jau šiais metais jis sumažės iki 0,25, o 2000 metais — iki 0,19 ha[15].

Taigi yra apie ką pagalvoti visiems. Mūsų šalyje, Komunistų partijai vadovaujant, įgyvendinamos veiksmingos priemonės žemei išsaugoti ir pagerinti, stengiamasi kuo efektyviau ją naudoti. O ponams užsienyje vertėtų ne tik rūpintis mūsų problemomis, bet pagalvoti taip pat, ką šiuo klausimu reikėtų daryti savo namuose ir tose pasaulio šalyse, kur dykumos plečiasi neišpasakytai greit, vanduo ir vėjas kasmet nusineša milijardus tonų dirvožemio ir milijonai žmonių miršta iš bado.

Suvienijus visų planetos žmonių pastangas kovoje už taiką, nutraukus beprotiškas ginklavimosi varžybas, milijardines lėšas būtų galima skirti ir dirvožemių derlingumui gerinti, žemės ūkio naudmenų plotams plėsti ir efektyviai jiems naudoti.

---

1 Народное хозяйство СССР в 1983 г. Статистический ежегодник.— М., 1984, с. 227.

2 Ten pat.

3 Ten pat, p. 252.

4 Экономика и организация сельскохозяйственного производства.— М., 1984, с. 145.

5 Ten pat.

6 Народное хозяйство СССР в 1983 г. Статистический ежегодник.— М., 1984, с. 226.

7 Народное хозяйство СССР 1922—1982. Юбилейный статистический ежегодник. — М., 1982, с. 250.

8 Экономика и организация сельскохозяйственного производства.— М., 1984, с. 148.

9 Apskaičiuota remiantis oficialiais statistikos duomenimis.

10 Žr. Petraškevičius O. Žemei — ekonominę apsaugą. — Liaudies ūkis, 1967, Nr. 8, p. 242—244.

11 Žr. Poviliūnas A. Žemės kaina — kokia ji? — Liaudies ūkis, 1967, Nr. 8.

12 Žr. Tiesa. 1984, spalio 20 d. ir 1984, gruodžio 1 d.

13 Курьер ЮНЕСКО, февраль, 1985, с. 8.

14 Радченко Г. Страны Сахеля.— М., 1983, с. 211.

15 Международная жизнь, 1983, № 6, с. 36.

Ekonomija ir taupumas

NAKTINIŲ KILOVATŲ PANAUDOJIMO PROBLEMOS

J. BURNEIKIS
Lietuvos TSR MA narys korespondentas

Praėjusi šalta žiema buvo rimtas išbandymas respublikos energetikos ūkiui. Gerokai padidėjo šilumos ir elektros energijos vartojimas visose liaudies ūkio šakose. Tokiomis sąlygomis energijos tiekimas vartotojams turi būti juo labiau patikimas, kad jos užtektų visiems. Todėl respublikoje itin griežtai vykdoma plati visaliaudinė energijos išteklių taupymo programa, kuri padėjo užtikrinti energijos tiekimo vartotojams patikimumą ir manevringumą.

Nepaisant to, reikia pažymėti, kad elektros energijos naudojimui gerinti dar yra nemaža rezervų. Turima galvoje geresnis naktinės energijos panaudojimas respublikoje. Šioje srityje daroma išties daug. Antai statoma Kaišiadorių hidroakumuliacinė elektrinė (HAE), vis plačiau naudojami vartotojai reguliatoriai kaime, ypač žemės ūkyje, tobulinamas energijos vartojimo režimas pramonėje ir kt. Bet rezultatai galėtų būti dar geresni.

Mes vis dažniau kalbame apie elektros energijos trūkumą, apribojimus ir tuo pačiu metu nekalbame apie jos perteklių. Paradoksas, tačiau toks perteklius yra tiek respublikos, tiek Jungtinėje Šiaurės—Vakarų elektroenergetikos sistemoje (JŠVEES). Tai — naktiniai kilovatai, kurie kol kas nepakankamai panaudojami.

Kaip žinia, JŠVEES pasižymi didžiausiu elektros energijos vartojimo netolygumu tarp visų TSRS jungtinių sistemų. Jos žiemos paros apkrovimo grafike ryškiai išsiskiria dvi viršūnės (pikai): vakare ir ryte, taip pat du įdubimai: nakties ir dienos metu. Taigi mažiausio (naktinio) ir didžiausio (rytinio) elektros energijos apkrovimų santykis paros metu sudaro 0,55—0,6 ir ateityje mažės iki 0,5. Kaip matome, dėl paros apkrovimo grafiko netolygumo elektros energijos vartojimas nakties metu sumažėja beveik pusiau.

Tuo tarpu stabdyti ir paleisti kiekvieną parą valstybinių rajoninių elektrinių (VRE) ir ypač atominių elektrinių (AE) stambių agregatų blokus praktiškai neįmanoma ir ekonomiškai netikslinga: padidėja eksploatavimo išlaidos, avarijų skaičius, pereikvojamas kuras, trumpėja jų tarnavimo amžius ir pan. Jie yra skirti ir pritaikyti dirbti pastovia galia visą laiką, be stabdymų, paleidimų, galios reguliavimo. Taip nakties metu sistemoje susidaro laisvi kilovatai, kuriems nėra naudingo darbo. Ir reikia pasakyti, kad jie gana dideli. Antai JŠVEES pietinėje dalyje jie sudaro keletą milijonų kilovatų.

Kaip geriausiai panaudoti šios laisvos elektros energijos kilovatus? Kur ją saugoti, kur po to panaudoti ir panašiai? Tai ne nauja problema, bet kol kas sunkiai sprendžiama.

Bene stambiausia elektros energijos akumuliavimo priemonė yra HAE. Jos viršutinis vandens tvenkinys — savotiška gamtinė energijos saugykla. Nakties metu, kai sistemoje yra laisvos energijos, ji dirba kaip siurblinė ir naudoja elektros energiją, siurbdama vandenį vamzdžiais iš žemutinio vandens baseino į viršutinį. O ryte ir vakare, kai staiga padidėja elektros energijos poreikalavimas, dirba kaip hidroelektrinė (HE), praleisdama pro dvipusio veikimo hidroagregatus vandenį iš viršutinio baseino į žemutinį ir tiekdama elektros energiją sistemai. HAE yra labai manevringa elektrinė, paleidžiama ir stabdoma per 1—2 minutes, kai tuo tarpu paleisti VRE stambių įrengimų blokus reikia kelių valandų laiko.

Kaip žinia, tokia HAE statoma prie Kauno marių, ties Strėvos

žiotimis, per 23 km nuo Kauno HE. Kaišiadorių HAE (1,6 mln. kW galios) įgalins panaudoti 1,76 mln. kW JŠVEES naktinės galios. Ji skirta apkrovimo grafiko naktiniam įdubimui užpildyti, dažnumui reguliuoti, būti avariniu rezervu ir sinchroniniu kompensatoriumi.

Nors Kaišiadorių HAE bendras naudingumo koeficientas yra tik 0,73, tačiau ji vartoja atliekamą ir pigią nakties energiją, o gamina reikalingą brangią energiją pikų metu. Todėl ji yra labai efektyvi energijos ekonomijos požiūriu. Apskritai jos statybos išlaidos atsimoka maždaug per trejus metus.

Efektyviai akumuliuoti sistemos naktinę elektros energiją gali ir hidroelektrinės, ypač tos, kurios turi ilgamečio upės nuotėkio reguliavimo tvenkinius, pvz., Kauno HE. Jos paleidžiamos bei stabdomos greitai ir paprastai, kaip ir HAE. Dėl to jos taip pat naudojamos apkrovimo grafiko viršūnėms padengti. Bėda ta, kad nei respublikoje, nei visuose Šiaurės Vakaruose nėra tikrai gerų sąlygų statyti stambias ir reikšmingas HE. Pavyzdžiui, galimos Birštono HE projektas kelis kartus buvo svarstomas aukščiausiame lygyje, tačiau dėl didelių žemės užliejimų jos statyba atidėta neribotai.

Pastaruoju metu dėl daugelio priežasčių vis aktualesnės respublikoje darosi mažosios hidroelektrinės (mHE) — nuo 100 iki 10000 kW įrengtos galios. Pagrindinė priežastis ta, kad respublikoje kitais vandenų ūkio tikslais statomi tvenkiniai, kurių dalis visiškai tinka ir pigiai elektros energijai gaminti. Iš viso respublikoje būtų galima įrengti apie 280 mHE, kurios pagamintų apie 700 mln. kWh elektros energijos.

Žinoma, šiuolaikinės mHE turi atitikti mokslo ir technikos pažangos reikalavimus: statomos masiškai pagal tipinius unifikuotus projektus, įrengiant serijinius standartinius hidroįrengimus, visiškai mechanizuotos ir automatizuotos. Tik tokiu atveju jos gali konkuruoti su stambiomis HE ir HAE.

Taigi mHE, dirbdamos kaip sudėtinė vandens ūkio komplekso dalis, gali tapti patikimu ir manevringu energijos šaltiniu aprūpinant agropramoninius kompleksus. Be to, jos skirtingai nuo stambių HE ir HAE praktiškai nekeičia gamtinės aplinkos.

Suprantama, mHE negali visiškai išspręsti racionalaus elektros energijos naudojimo respublikoje klausimo, bet, plėtojamas kartu su vartotojais reguliatoriais, gali duoti didelę naudą žemės ūkiui.

Susidariusioje energetinėje situacijoje respublikoje, be abejo, tikslinga ir efektyvu naktinius kilovatus naudoti žemės ūkyje — šildymui ir šilto vandens tiekimui, pakeičiant deficitinį kurą — naftos produktus. Tai vadinamieji vartotojai reguliatoriai, naudojantys tik naktinę elektros energiją. Šiems tikslams įgyvendinti respublikoje Lietuvos TSR vyriausiosios gamybinės energetikos ir elektrifikacijos valdybos pastangomis gautas leidimas iš TSRS valstybinio plano komiteto panaudoti nakties metu iki 700 tūkst. kW. Mūsų respublika yra viena iniciatorių šalyje diegiant vartotojus reguliatorius.

Stambiems žemės ūkio energijos vartotojams (pvz., gyvulininkystės kompleksams) aprūpinti statomos aukštos įtampos elektrodinės katilinės (iki 10 tūkst. kW galios), o smulkiems, išskaidytiems vartotojams — žemos įtampos elektriniai šilumą akumuliuojantys nedidelės galios įrenginiai. Pastarieji, be abejo, yra ekonomiškai efektyvesni, tačiau, atsižvelgiant į kuo geresnį naktinės energijos panaudojimą, reikia plėtoti atitinkamai abi šias vartotojų reguliatorių rūšis.

Taigi racionaliai ir efektyviai panaudoti naktinį kilovatą respublikoje sudarytos visos sąlygos. Darbai vyksta, bet lėtai. Pagrindinė kliūtis — trūksta šilumą akumuliuojančių elektros įrengimų, jų darbo režimo valdymo automatikos priemonių ir kt.

Turbūt galėtų efektyviau dirbti naktinis kilovatas ir pramonėje, pervedus pagal galimybes daug energijos naudojančią gamybą į naktinę pamainą, pavyzdžiui, nuo 23 iki 6 valandos. Žinoma, ir čia reiktų sumažinti kainą už naktinės elektros energijos vartojimą. Argi teisingas vienodas tarifas dienos metu, kai energijos taip trūksta, ir nakties metu, kai jos perteklius? Tokia lygiava stabdo ekonomikos vystymą.

Be abejo, elektros energijos tarifai — dar ne viskas. Reikia gerinti gamybos techninį aprūpinimą, planavimą ir valdymą, pagaliau stiprinti gamybinę drausmę ir kelti kultūrą. Pirmiausia, matyt, reikia galvoti ir spręsti, kokią gamybą ir kokias įmones respublikoje patogiau pervesti naktiniam darbui arba bent pratęsti „piko" valandas. Žinoma, pirmenybę reikia teikti energoimliems cechams, barams, kur aukštas mechanizavimo ir automatizavimo lygis, kur dirba negausūs kolektyvai. Tokiais atvejais lėšų ekonomija už pigią energiją turėtų būti skiriama naktinės pamainos darbuotojams skatinti, sudaryti jiems komforto sąlygas darbe ir buityje.

Geriausia ir perspektyviausia, žinoma, yra spartinti cechų aprūpinimą automatais ir robotais, kurie galėtų dirbti naktį be žmonių priežiūros. Toks būdas panaudoti naktinę elektros energiją ir išlyginti apkrovimo grafiką, be abejo, yra pažangiausias ir perspektyviausias. Jis sėkmingai taikomas ir išsivysčiusiose kapitalistinėse šalyse. Žinoma, tai ilgas ir brangus kelias, tačiau vienintelis ateityje.

Kaip rodo praktika, dirbtinai išlyginant elektros energijos apkrovimo grafiką, galima sutaupyti išties nemaža energijos. Antai laukiama, kad Kaišiadorių HAE sutaupys per metus iki 270 tūkst. t sutartinio kuro, palyginus su elektroenergetikos sistemos variantu be jos.

Antra vertus, sprendžiant elektroenergetikos sistemos apkrovimo grafiko išlyginimo problemą senais būdais, t. y. vien ekstensyviu keliu — didinant elektrinių galią, ilgainiui neatlaikys joks biudžetas, energijos ištekliai ir gamtinė aplinka. Antai vienas naujai įrengtas kilovatas šiandien kainuoja kelis šimtus rublių ir toliau brangsta. Tuo tarpu nepanaudotas naktinis kilovatas nereikalauja jokių kapitalinių išlaidų.

Taigi elektros energijos gamybos ir vartojimo režimo tobulinimas, naudojant Kaišiadorių HAE, mažąsias HE, vartotojas reguliatorius, robotus ir kitas priemones, energijos ekonomijos požiūriu išties efektyvus. Sutikime, kad įmonių, ūkių, kompleksų darbo režimo tobulinime taip pat slypi nemaži energijos ištekliai. Visose ūkio šakose turėtų atsirasti nemažai darbo ir naktiniam kilovatui. Be techninių ekonominių, čia reikalingos ir socialinės ekonominės priemonės, gamybininkų auklėjimas, ekonominio mąstymo formavimas, išradingumo, atsakomybės ugdymas.

APTARTI EKONOMINIO EKSPERIMENTO REZULTATAI

Šių metų birželio 26 d. Lietuvos TSR valstybiniame plano komitete įvyko respublikinis pasitarimas „Ekonominio eksperimento pramonėje rezultatai ir jo tolesnio vystymo uždaviniai", kurį surengė Valstybinis plano komitetas, Valstybinis darbo komitetas, Finansų ministerija, Vietinės pramonės ministerija, Mokslų Akademijos Ekonomikos institutas, Mokslinės techninės informacijos ir techninės ekonominės analizės mokslinio tyrimo institutas, Mokslinė ekonominė draugija.

Įžanginį žodį tarė Lietuvos TSR Ministrų Tarybos pirmininko pavaduotojas, Valstybinio plano komiteto pirmininkas B. ZAIKAUSKAS. Jis išryškino šio pasitarimo svarbą toliau plėtojant ekonominį eksperimentą, palinkėjo produktyvaus darbo sprendžiant eksperimento metu kylančias problemas, naujus uždavinius ūkio mechanizmui tobulinti.

Pagrindinį pranešimą „Ministerijų, susivienijimų, įmonių uždaviniai įgyvendinant ir toliau tobulinant ekonominį eksperimentą" padarė Valstybinio plano komiteto pirmininko pavaduotojas, ekon. m. kand. A. MERČAITIS. Jis pabrėžė, kad vienuoliktajam penkmečiui būdingi viso ūkio mechanizmo pertvarkymo, ekonomikos valdymo sistemos tobulinimo uždaviniai ir jų įgyvendinimas, susivienijimų bei įmonių savarankiškumo didinimo, darbo žmonių iniciatyvos ir suinteresuotumo skatinimo, planavimo sistemos pertvarkymo šia linkme, šakinio ir teritorinio valdymo principų derinimo klausimai. Tam ir skirtas ekonominis eksperimentas. Dabar eksperimento sąlygomis respublikoje dirba 98 įmonės ir susivienijimai, gaminantys 30% visos pramonės produkcijos, juose dirba 37% viso pramonės gamybinio personalo.

Pagrindiniai eksperimento uždaviniai — esamo gamybinio potencialo efektyvumo didinimas, mokslo ir technikos pažangos spartinimas, darbo našumo kėlimas, įmonių techninio pertvarkymo plėtojimas, efektyvesnis darbo užmokesčio fondo, pelno naudojimas, visų grandžių savarankiškumo ir atsakingumo didinimas ir kt.

NUKELTA Į 18 PSL.

Ekonominis eksperimentas pramonėje

EKSPERIMENTAS IR JO TEISINIAI ASPEKTAI

Teisės m. kand. H. LIPNEVIČIUS

Ekonominio eksperimento tikslas yra išaiškinti, kaip įvairūs ekonominiai svertai veikia naujas darbo organizavimo ir skatinimo formas, išnagrinėti ir paskleisti sukauptą patyrimą našiai dirbti, tausoti kolektyvinį turtą, stiprinti drausmę, taupiai naudoti visus gamybos išteklius, mažinti produkcijos savikainą, didinti pelną ir grynąsias pajamas. Žodžiu, ekonomika turi būti pervedama į intensyvaus augimo kelią. Todėl buvo nutarta sumažinti susivienijimų (įmonių) planinių rodiklių skaičių priklausomai nuo gamybos šakos ypatumų, išplėsti jų teises, kad būtų galima techniškai ir technologiškai tobulinti gamybos procesus, labiau suinteresuotų kolektyvus didinti darbo našumą, stiprinti planinę ir darbo drausmę, tobulinti apmokėjimo sistemą ir t. t. priklausomai nuo galutinių darbo rezultatų.

M. Gorbačiovas susitikime su pramonės susivienijimų ir įmonių, kolūkių ir tarybinių ūkių, gamybinių brigadų vadovais, specialistais ir mokslininkais nurodė, kad „šie uždaviniai bus sprendžiami tuo geriau, kuo glaudžiau bus derinami gamybiniai ir socialiniai klausimai, valstybės, kolektyvo ir asmenybės interesai"[1]. Susitikime pažymėta, kad būtina visokeriopai plėsti darbo kolektyvų aktyvumą ir iniciatyvą, teisingai nustatyti kiekvieno valdymo lygio teises ir pareigas, suteikti įmonėms ir susivienijimams savarankiškumą, didinti jų atsakomybę, atpalaiduoti vadovus nuo blogų ir nereikalingų instrukcijų pančių, atsikratyti popierių cirkuliacijos, mažinti valdymo aparatą.

[1] Tiesa, 1985, balandžio 12.

Dabar respublikoje ekonominis eksperimentas atliekamas ne tik Vietinės pramonės ministerijoje ir kai kuriose sąjunginio pavaldumo elektrotechnikos įmonėse. Šiandien ekonominio eksperimento sąlygomis dirba 21 susivienijimas ir įmonė, priklausantys respublikos Vietinės pramonės ministerijai, ir 8 įmonės, priklausančios TSRS elektrotechnikos pramonės ministerijai, Lengvosios pramonės bei Buitinio gyventojų aptarnavimo ministerijų įmonės, 21 įmonė, priklausanti keturioms sąjunginėms ministerijoms — Chemijos mašinų gamybos, Prietaisų gamybos, Traktorių ir žemės ūkio mašinų gamybos, Staklių gamybos. Ekonominio eksperimento sąlygomis respublikoje dirba 22% gamyklų, susivienijimų, kurie gamina du trečdalius visos prekinės produkcijos. Visose šiose įmonėse dirba apie 37% respublikos pramonės gamybinio personalo[2].

Ekonominis eksperimentas turi daug teigiamų pusių: sumažintas skaičius planinių rodiklių ir limitų, kuriuos susivienijimams (įmonėms) penkmečio ir metiniuose planuose nustatydavo ministerijos ar žinybos; darbo užmokesčio fondas skaičiuojamas nuo prekinės produkcijos normatyvo procentais vienam rubliui, skiriant papildomas lėšas gamybos techniniam vystymui; skatinant aukštos kvalifikacijos darbuotojus, ITD ir tarnautojus, mokama 16—24% už sudėtingus darbus (ITD — iki 50%, mokamos premijos priklausomai nuo produkcijos realizavimo, sutartinių įsipareigojimų įvykdymo (taip pat ir mažinamos ne daugiau kaip 25%, jei neįvykdomi pagrindiniai ūkinės veiklos planai bei užduotys); prailginamas ikiplaninis laikotarpis — tai leidžia įmonėms anksčiau sudaryti kitų metų planus, pasirašyti produkcijos tiekimo sutartis, kurios turi būti vykdomos griežtai pagal nustatytus terminus ir asortimentą. Eksperimentas įgalino geriau planų realizavimą susieti su realiais liaudies ūkio poreikiais.

Kaip rodo praktika, respublikoje pasiekta tam tikrų teigiamų rezultatų. „Neringos" kultūrinių prekių gamybinio susivienijimo darbas ekonominio eksperimento sąlygomis buvo pažymėtas TSKP CK, TSRS Ministrų Tarybos, VPSCT ir VLKJS pereinamąja Rau-

[2] Šalyje nuo 1984 m. sausio 1 d. 700 įmonių, kuriose dirba keli šimtai tūkstančių žmonių, o jų metinė produkcija vertinama daugeliu milijardų rublių, pradėjo dirbti ekonominio eksperimento sąlygomis. Nuo 1985 m. naujoviškai pradėjo dirbti dar 1850 pramonės ir per 3 tūkst. paslaugos sferos įmonių. Dabar ekonominiame eksperimente dalyvauja 26 pramonės ministerijos, maždaug 6 tūkst. susivienijimų ir įmonių.

ATKELTA IŠ 17 PSL.

Šie uždaviniai įgyvendinami stiprinant ūkiskaitą, tobulinant susivienijimų ir įmonių veiklos planavimą bei vertinimą. Principinę reikšmę čia turi iš aukščiau nustatomų planinių rodiklių mažinimas (paprastai jų skaičius sumažėja daugiau kaip du kartus). Ypač didinama ilgalaikių ekonominių normatyvų reikšmė formuojant visus fondus (darbo užmokesčio, materialinio skatinimo, gamybos vystymo ir t. t.). Pagrindinis vaidmuo skiriamas planinių užduočių sutartiniams įsipareigojimams vykdyti. Eksperimento metu įvesta daug naujovių. Ir jos jau davė rezultatus: plačiau taikoma brigadinė darbo organizavimo ir apmokėjimo forma, 20—30% sumažėjo darbo laiko nuostoliai, kadrų kaita, pagerėjo normavimas, gaminamos produkcijos kokybė, padidėjo gamybos vystymo fondo vaidmuo gamybos techniniam pertvarkymui.

Toliau pranešėjas analizavo Vietinės pramonės ministerijos, atskirų susivienijimų ir įmonių patyrimą šioje srityje, akcentavo iškylančias naujas problemas, kai kuriuos eksperimento trūkumus, ypač normavimo, planinių rodiklių subalansavimo, pelno naudojimo, darbo užmokesčio formavimo, tiekimo srityse. Į tai būtina atkreipti planavimo organų, atskirų ministerijų ir žinybų, susivienijimų bei įmonių, mokslinių darbuotojų dėmesį. Ypač tai aktualu todėl, kad nuo sekančių metų eksperimento sąlygomis jau dirbs apie 50% visų pramonės darbuotojų, o nuo 1988 m. sausio 1 d. naujomis ūkininkavimo sąlygomis dirbs visa pramonė.

Apie ekonomikos mokslo uždavinius tiriant ir tobulinant ekonominį eksperimentą kalbėjo Lietuvos TSR Mokslų Akademijos Ekonomikos instituto direktoriaus pavaduotojas, ekon. m. dr. A. GULBINSKAS.

Ekonominio eksperimento įgyvendinimo ir jo tobulinimo patirtimi respublikos vietinėje pramonėje pasidalijo Vietinės pramonės ministro pirmasis pavaduotojas P. GIKIS.

Šiais klausimais pasisakė „Elfos" gamybinio susivienijimo generalinio direktoriaus pavaduotojas L. AUGAITIS, Lengvosios pramonės ministerijos planavimo ir ekonomikos valdybos viršininkas A. CHARACIEJUS, „Sigmos" gamybinio susivienijimo generalinis direktorius A. ČUPLINSKAS, Mokslinės ekonominės draugijos Lietuvos respublikinės valdybos prezidiumo pirmininkas, LTSR MA narys korespondentas, ekon. m. dr., prof. A. ŽILĖNAS, Valstybinio darbo komiteto pirmininkas, ekon. m. kand. B. GAIGALAS, Vilniaus kuro aparatūros gamybinio susivienijimo generalinis direktorius A. DIDŽIULIS, TSRS valstybinio banko Lietuvos respublikinės kontoros valdytojo pavaduotoja J. MIKULIENĖ, Valstybinio materialinio techninio tiekimo komiteto pirmininko pavaduotojas A. MIKALIŪNAS.

Pasitarime keltas mintis apibendrino Lietuvos TSR Ministrų Tarybos pirmininko pavaduotojas, Valstybinio plano komiteto pirmininkas B. ZAIKAUSKAS, pasiūlydamas jas nuodugniai išnagrinėti Tarpžinybinėje planavimo gerinimo ir ūkio mechanizmo tobulinimo priemonių įgyvendinimo komisijoje prie LTSR valstybinio plano komiteto.

Pasitarimo darbe dalyvavo LKP Centro Komiteto sekretorius A. BRAZAUSKAS, Lietuvos TSR Ministrų Tarybos pirmininko pavaduotojas J. RUSENKA, atsakingi LKP Centro Komiteto, Ministrų Tarybos, Valstybinio plano komiteto darbuotojai, ministerijų ir žinybų vadovai, mokslinio tyrimo institutų ir aukštųjų mokyklų mokslininkai, gamybinių susivienijimų ir įmonių direktoriai, mokslinės ekonominės draugijos valdybos nariai.

Z. JUODKA

donąja vėliava už laimėjimus, pasiektus 1984 m. Kolektyvas gamina 300 pavadinimų plataus vartojimo prekių, iš kurių 93% — gaminiai mažiesiems piliečiams. Užduotys įvykdytos prieš terminą, prekinės produkcijos planas viršytas 1,3, realizavimo — 0,9%. Viršplaninis pelnas sudaro 238 tūkst. rb, materialinio skatinimo fondas padidėjo 155 tūkst. rb, o vidutinis darbo užmokestis išaugo iki 211,3 rb. Dabar 66% darbininkų dirba brigadinio darbo organizavimo ir skatinimo metodu, apie 40 brigadų įdiegė ūkiskaitą. Rezultatai akivaizdūs: dukart sumažėjo darbo drausmės pažeidimų, kadrų kaita nedidelė, sąnaudos 1 rb prekinės produkcijos sumažėjo 0,52%, palyginus su planinėmis, ir 0,9%, palyginus su 1983 m., valstybiniu kokybės ženklu žymimi gaminiai sudaro 22,6% visos prekinės produkcijos, beveik 2 kartus daugiau produkcijos gaminama iš atliekų.

Už šių skaičių ir faktų slypi gyvas organizacinis darbas su žmonėmis, apgalvotas normatyvinių aktų taikymas, atsižvelgiant į gamybos specifiką ir vietos sąlygas bei kitus veiksnius, lemiančius galutinius darbo rezultatus. Pavyzdžiui, normatyviniai limitai — tai gryni skaičiai. Diegiant ūkiskaitą (cechuose, brigadose), reikia žinoti tų skaičių, rodiklių ryšį su konkrečiu darbu. „Neringos" susivienijimo brigadoms nustatyti 7 rodikliai; jei jie įvykdomi, skiriama 40% premijos. Papildomos lėšos, kaip darbo užmokestis skirstomos pagal individualų darbo koeficientą. Iš padidinto išdirbio normos pusė darbo užmokesčio lieka brigados darbo užmokesčio fondo ekonomijai. Štai kodėl brigadų darbo našumas padidėjo 10%, išnyko brokas, pamirštas šturmavimas, atsivėrė kelias kūrybiniams ieškojimams, darbininkų iniciatyvai. Tai įgalino turint mažiau žmonių gaminti daugiau geros produkcijos.

Vilniaus elektrinio suvirinimo įrengimų gamyklos darbuotojai iki ekonominio eksperimento dirbo daugiau kas sau, o dabar, antraisiais naujoviško darbo metais, jau du trečdaliai brigadų dirba pagal vieną paskyrą. Už įvykdytą dienos normą darbininkai gauna pagal I koeficientą, o pagal gaminių įkainius apskaičiuojamas atlyginimas. Jei dėl rimtų priežasčių neįvykdomas išdirbis, brigada sprendžia, kiek sumažinti koeficientą. Darbo organizavimo tobulinimas įgalino padidinti darbo našumą 1984 m., palyginus su 1983 m., 7,6%, viršyti sąnaudų vienam rubliui prekinės produkcijos mažinimo užduotis, gauti 647 tūkst. rb viršplaninio pelno. Daug tokių klausimų sprendžia patys darbo kolektyvo nariai.

Ypač šis darbas suaktyvėjo, įsigaliojus įstatymui „Dėl darbo kolektyvų ir jų vaidmens didinimo valdant įmones, įstaigas, organizacijas". Vilniaus skaičiavimo mašinų gamyklos kolektyvas, sudarant gamyklos socialinio vystymo planą 1985 m., pateikė 233 pasiūlymus, iš kurių 185 buvo priimti. Tokių pavyzdžių ir faktų būtų galima pateikti ir daugiau. Visa tai rodo, kad ten, kur darbas reikiamai organizuojamas, gaunami ir teigiami rezultatai. Jų apibendrinimas padėtų suformuoti tokią ūkio mechanizmo sistemą, kuri geriausiai atitiktų pramonės gamybos tolesnio vystymo pirmiausia visokeriopo jos intensyvinimo keliu, sąlygas ir uždavinius.

Eksperimentas visada atskleidžia teigiamas ir neigiamas darbo ir veiklos puses, kai kurie jo aspektai pasiteisina praktikoje, kai kuriuos reikia toliau tobulinti arba atmesti.

Kelia susirūpinimą tai, kad kai kurios sąjunginio pavaldumo įmonės, nuo 1985 m. dirbančios ekonominio eksperimento sąlygomis, neįvykdo produkcijos realizavimo pagal sutartis planinių užduočių. Pranešime „Dėl respublikos partinės organizacijos uždavinių darbui su kadrais tobulinti sutinkamai su TSKP CK reikalavimais ir nuostatomis" P. Griškevičius nurodė: „Jeigu per du praėjusiu metu mėnesius produkcijos realizavimo ir darbo našumo didinimo planų neįvykdė po 15 įmonių, tai šiemet — atitinkamai 31 ir 27 įmonės. Produkcijos realizavimo planų atsižvelgiant į įsipareigojimus pagal sutartis neįvykdė 30 susivienijimų ir įmonių, iš jų 6 kolektyvai, dirbantys ekonominio eksperimento sąlygomis, tarp kurių — 4 elektrotechnikos įmonės"[3].

Matyt, čia priežastys įvairios — tiek objektyvios, tiek subjektyvios. Iškyla nemaža problemų, kurias būtina išspręsti dabar, iki priimant normatyvinį aktą, įtvirtinantį ekonominio eksperimento teigiamą patyrimą. Kitaip tariant, reikėtų tobulinti ekonominio eksperimento nuostatus jau sukaupto patyrimo pagrindu.

Gamybos organizatoriams, specialistams ir mokslininkams tampa aišku, kad pirmiausia reikėtų ir toliau plėsti susivienijimų bei įmonių teises, didinti jų atsakomybę už galutinius darbo rezultatus. Tam būtina mažinti ministerijų ir žinybų įmonėms tvirtinamų rodiklių skaičių, reikalaujamų ataskaitų kiekį, peržiūrėti, panaikinti ar pakeisti tas instrukcijas, kurios varžo jų iniciatyvą.

Būtina teisiškai sureguliuoti klausimą, kad darbininkai, dirbantys skirtingoms žinyboms priklausančioms įmonėms, bet turintys vienodą kvalifikaciją, negautų skirtingų atlyginimų. Galbūt reikėtų perduoti įmonių žinion darbininkų personalo limitą ir visų kategorijų darbuotojų užmokesčio fondo apskaitą, suteikiant teisę įmonei savarankiškai spręsti šį klausimą.

Dirbant brigadinės rangos metodu kartais būgštaujama, kad, neįvykdžius išdirbio normų, gali būti mažinami atlyginimai. Brigada paprastai negeidžia didinti savo narių skaičiaus (kad gautų didesnius atlyginimus), todėl sutinka dirbti viršvalandžius. Tačiau viršvalandžius ir darbą, kuris viršija darbo trukmę, reguliuoja darbo teisės normos (jie negali viršyti 4 val. per dvi dienas iš eilės ir 120 val. per metus — LTSR DĮK 66 str.). Tas pats pasakytina ir apie perėjimą iš vienos brigados į kitą — tai gali sukelti prieštaravimų. Brigados nariams paprastai mažinami atlyginimai, jei tarp jų yra darbo drausmės pažeidėjų. Tai sukelia negatyvų reiškinį — slėpti šiuos faktus. Gal būtų tikslinga tokiais atvejais atsižvelgti į brigados iniciatyvą: jei ji darbo drausmės pažeidėjams taikė poveikio priemones (TSRS įstatymo dėl darbo kolektyvų 9 str.), atlyginimo brigados nariams galima ir nemažinti.

Tiekimo sutarčių ir įsipareigojimų neįvykdymo atvejais taip pat numatyta atsakomybė, bet ji nėra griežta (3% mažinamas materialinio skatinimo fondas nuo kiekvieno procento neįvykdytų tiekimo plano-sutarties užduočių, bet šis fondas sudaro 8—10%, palyginus su visu darbo užmokesčio fondu). Be to, santykis tarp materialinio skatinimo fondo ir darbo užmokesčio fondo sudaromas priklausomai ne nuo grynosios faktinės, o nuo normatyvinės produkcijos, kuri tiesiogiai nesusieta su konkrečiais darbo rezultatais. Tai ne itin skatina didinti darbo efektyvumą, gerinti galutinius jo rezultatus. Reikėtų taip pat reguliuoti santykius tarp dirbančių ekonominio eksperimento sąlygomis įmonių ir kitų, nes jos nėra vienodai suinteresuotos vykdyti planines užduotis.

Santykiai tarp gamintojų ir vartotojų turėtų priklausyti ne tik nuo grupinių asortimento požymių, bet ir nuo vidutinių produkcijos tiekimo požymių (spalvos, dydžio ir kitų parametrų). Į tai kartais neatsižvelgiama, o kenčia ne tik vartotojas, bet ir įmonė, nes jos produkcija neturi paklausos (respublikoje 1984 m. grąžinta iš prekybos tinklo 8% guminės ir 7,4% odinės avalynės, 3% trikotažo). Prekybos organizacijos, atsisakiusios produkcijos, turi mokėti 5% baudų, bet tai mažai ką keičia: reikia nustatyti abipusę atsakomybę.

Visi šie teisinio reguliavimo aspektai pateikiami diskusine tvarka. Tokių spręstinų klausimų yra ir daugiau, jų analizė reikalauja ekonomistų, teisininkų, sociologų sutelktų pastangų, atsižvelgiant į sukauptą ekonominio eksperimento įgyvendinimo praktiką.

TSKP CK Politinis biuras apsvarstė ir patvirtino priemones, įgalinančias realizuoti pasiūlymus, kurie buvo pateikti dėl ekonominio eksperimento įgyvendinimo praktikos tobulinimo[4]. Pavesta TSRS valstybiniam plano komitetui, TSRS valstybiniam materialinio techninio aprūpinimo komitetui, TSRS finansų ministerijai, kitoms ministerijoms ir žinyboms parengti ir pateikti praktinio realizavimo priemones gamybos intensyvinimui spartinti, ūkio mechanizmui ir valdymui tobulinti, darbo kolektyvų aktyvumui ir iniciatyvai didinti.

Ūkio mechanizmo orientavimas spartinti mokslo ir technikos pažangą, gerinti gaminamos produkcijos kokybę turėtų būti pagrindas apibendrinant ekonominio eksperimento teigiamą patyrimą ir priimant ateityje vieningą sąjunginį teisinį aktą dėl valstybinio planavimo pagrindų. Tai numatyta TSKP CK ir TSRS Ministrų Tarybos nutarime „Dėl priemonių ūkiniams įstatymams toliau tobulinti"[5].

---

[3] Tiesa, 1985, kovo 19.

[4] Tiesa, 1985, balandžio 19.

[5] СП СССР, 1975, № 16, с. 98.

TOLIAU VYSTANT STACHANOVININKŲ SĄJŪDŽIO IDĖJAS

Ekon. m. dr. S. MARTIŠIUS,
ekon. m. kand. O. SAVIČIENĖ

Stachanovininkų sąjūdžio pradžia — 1935 m. rugpjūčio 31 d., kai Donbaso rajone šachtininkas Aleksandras Stachanovas (1906—1977 m.) mechaniniu kūju per septynias darbo valandas iškasė 102 t anglių (vidutiniškai angliakasiai iškasdavo per pamainą 6,5 t). Įprastinė norma buvo viršyta daugiau kaip 15 kartų.

Taip prasidėjo mūsų šalyje stachanovininkų sąjūdis, tapęs masiniu. Jau ketvirtą dieną po A. Stachanovo rekordo (1935 m. rugsėjo 3 d.) anglies kasėjas A. Diukanovas iškasė 115 t, tačiau tuo didžiuotis jis tegalėjo vos dvi dienas, nes jį pralenkė jo draugas S. Koncedalovas — 125 t. Lygiai po savaitės po savo pirmojo rekordo tas pats A. Stachanovas padidino jį iki 175 t, bet ir vėl tuoj teko nusileisti kitiems šachtininkams, įstengusiems už jį daugiau padaryti.

Dabar jau sunku nustatyti tikslius šių varžybų rezultatus ir eigą, bet žinoma, kad 1935 m. gruodžio 8 d. šachtininkas I. Baranovas pasiekė rekordą, iškasdamas per pamainą 1060 t anglių. Toks anglių kiekis jau užpildo sunkųjį prekinį traukinį.

Skaičiavimai parodė, kad toliau mechaniškai didinti anglių kūjo produktyvumą jau būtų nerentabilu, nes labai padidėjo papildomos iškasimo išlaidos, susijusios su padėjėjų — šachtos skliautų ir sienų sutvirtintojų — darbu. Tuometinėmis sąlygomis optimalus mechaninio anglių kūjo produktyvumas buvo 400—500 t per pamainą vienam darbuotojui.

Stachanovininkų sąjūdis greitai paplito kitose pramonės šakose: rugsėjo 11 d.— automobilių, rugsėjo 15 d.— naftos, rugsėjo 30 d. — mašinų, spalio 11 d. — avalynės, spalio 14 d. — tekstilės. Kaip rašoma to meto spaudoje, vos vienam mėnesiui praslinkus nuo stachanovininkų sąjūdžio pradžios, jo gretose jau buvo tūkstančiai abiejų lyčių ir įvairaus amžiaus bei išsilavinimo darbininkų, o pats sąjūdis buvo gerai žinomas visiems darbininkams.

Socialiniu politiniu požiūriu stachanovininkų sąjūdis pavertė niekais žinomo amerikiečių inžinieriaus Teiloro tvirtinimą, kad darbininkas, vadovaudamasis įgimtu instinktu, stengiasi dirbti tik tiek, kiek tai esą neišvengiamai reikalinga. Visam pasauliui buvo įrodyta, ką gali padaryti darbininkas, laužydamas nustatytas darbo normas, biurokratizmą, kai pats darbas iš „žeminančios ir sunkios naštos" paverčiamas „garbinga, didinga ir didvyriška veikla".

Kalbant apie stachanovininkų sąjūdį istoriniu požiūriu, reikia konstatuoti: partiniai, tarybiniai ir ūkiniai darbuotojai atliko didžiulį darbą organizuodami ir koordinuodami šį kažkaip savaime iš apačios į viršų kilusį darbininkų masinį gamybinį sąjūdį. Materialinių ir moralinių paskatų harmoningas derinimas padėjo populiarinti stachanovininkų sąjūdį tarp darbininkų ir dar tada labai jaunos kolūkinės valstietijos. Būtent nuo to meto tapo įprasta stachanovininkų, apskritai gamybos pirmūnų portretus iškabinti įmonių patalpose, darbininkų klubuose, spausdinti jų nuotraukas centriniuose ir vietiniuose laikraščiuose, suteikti darbo didvyrių vardus, apdovanoti ordinais ir medaliais.

Nuo 1936 m. pradžios buvo pereinama prie stachanoviškųjų penkiadienių, savaičių dekadų ir mėnesių ištisose įmonėse, liaudies ūkio šakose. Kartu darbininkų iniciatyva pradėta peržiūrėti darbo normas, tobulinti darbo ir gamybos organizavimą. Pavyzdžiui, naujos darbo normos buvo nustatomos kaip vidutinės tarp tų, kurios buvo įmonėse anksčiau priimtos, ir pasiektų stachanovininkų sąjūdžio eigoje. Taip atsirado vidutinės progresyvinės normos, užduotys.

Stachanovininkų sąjūdžio atsiradimas patvirtino V. Lenino žodžius: „Socializmas ne tik nestelbia lenktyniavimo, bet, priešingai, pirmą kartą sudaro galimybę pritaikyti jį iš tikrųjų plačiai, iš tikrųjų masiniu mastu, įtraukti iš tikrųjų daugumą darbo žmonių į areną tokio darbo, kur jie gali pasireikšti, išvystyti savo gabumus, atskleisti talentus, kurių liaudyje — neišsemiama versmė ir kuriuos kapitalizmas gniuždė, slėgė, smaugė tūkstančiais ir milijonais"[1].

Ir dabar, nagrinėjant stachanovininkų sąjūdį socialistinio lenktyniavimo organizavimo teorijos požiūriu, negalima pamiršti, kad socializmo sąlygomis reikia „...kuo plačiau išvystyti tą savarankišką darbininkų ir apskritai visų dirbančiųjų... iniciatyvą kūrybiniame organizaciniame darbe"[2]. Žinoma, dabartiniame šalies ūkinės raidos etape reikalingos dažnai kitos socialistinio lenktyniavimo formos ir jo organizavimo būdai, bet negalima nevertinti praeities patyrimo, mūsų pačių istorijos... Dabar, kompleksinių programų sudarymo metu, labai svarbu teisingai parinkti mokslo ir technikos pažangos, ūkio modernizavimo, gamybos racionalizavimo kryptis. Organizuojant socialistinį lenktyniavimą, reikia siekti, kad jo dalyviai išmoktų šiuolaikiškai ekonomiškai mąstyti, nes neįmanoma intensyvinti gamybos be tikrai šeimininkiško, iniciatyvaus ir atsakingo kiekvieno darbuotojo požiūrio į darbą kiekvienoje darbo vietoje. Kiekvienas darbininkas turi žinoti ne tik jo darbo vietos technines galimybes, bet ir mokėti apskaičiuoti tuos kaštus, kurių reikia konkretiems techniniams tikslams įgyvendinti.

Plėtojant mokslo ir technikos pažangą, socialistinio lenktyniavimo eigoje visada reikia įvertinti techninių galimybių ekonominį tikslingumą, nes techniškoji išmintis ir kūryba turi sekti ūkiškąja, o ne atvirkščiai. Kad būtų sėkmingai įgyvendinti mūsų planai, šiandien, kaip niekada, reikalingi tikslūs, konkretūs ūkiniai skaičiavimai. Jie turi tapti ir socialistinio lenktyniavimo organizavimo teorijos integraline dalimi. Mes daug prarandame liaudies ūkyje, kad nemokame savo ūkinių sprendimų pagrįsti įtikinama ekonomine argumentacija, konkrečiais skaičiavimais, mokėjimu apibendrinti ir kiekybiškai išreikšti tai, kas formuoja tarybinės ekonomikos šiandieną ir rytojų.

Dabar, organizuojant socialistinį lenktyniavimą, reikia atminti, kad planingo ūkio sąlygomis technika ir ekonomika yra glaudžiausiai susiję komponentai. Visur ir visada techninės galimybės turi būti išskirtos, išnagrinėtos ir suderintos su turimais ekonominiais ištekliais, o ekonominio efektyvumo apskaičiavimas — apibendrinti visus siūlymus, sprendimus, vertinimus. Juo turi domėtis ne tik ekonomistai, bet ir inžinieriai, technikai, darbininkai.

Perėjimas prie intensyvaus ūkio vystymo politikos reikalauja gerinti gamybos veiksnių panaudojimo kokybę: kelti darbuotojų kvalifikacijos lygį, tobulinti darbo įrengimais, mašinomis metodus ir technologiją, efektyviau taikyti naujas medžiagas, atnaujinti produkcijos asortimentą ir tobulinti investicijų struktūrą. Visi šie klausimai turi tapti socialistinių gamybos kolektyvų lenktyniavimo objektu.

Organizuojant socialistinį lenktyniavimą, sintetiniu liaudies ūkio intensyvaus vystymo kriterijumi reikia laikyti ne tik gyvojo darbo našumo, bet ir kitų gamybos veiksnių efektyvumo didėjimą. Sintetinis kriterijus gali būti tik agregatinis dydis. Jis turi apibendrinti visus intensyvius gamybinės ūkinės veiklos požymius: gamybos veiksnių kokybės pasikeitimus, produkcijos kokybę, įmonės gamybinio potencialo visų komponentų panaudojimą.

Apibendrinant socialistinio lenktyniavimo rezultatus, labai svarbu tiksliai apskaičiuoti sintetinius rodiklius tiek gamybos rezultatams, tiek gamybiniam potencialui apibūdinti. Ir vieno, ir kito klausimo sprendimas — svarbus žingsnis vystant socialistinio lenktyniavimo organizavimo teoriją.

Apskritai stachanovininkų sąjūdžio jubiliejus ekonomistams ir gamybos organizatoriams iškelia naujų problemų tobulinant socialistinio lenktyniavimo teoriją ir praktiką. Šiuolaikiniai moksliniai metodai turi būti plačiai taikomi parenkant socialistinio lenktyniavimo partnerius ir susumuojant socialistinio lenktyniavimo rezultatus, sudarant naujas darbo apmokėjimo ir skatinimo skales. Mokslo įstaigų uždavinys — sudaryti tokias pagrįstas ir išsamias ekonominių skaičiavimų sistemas, kad jos prilygtų geriausiems analitiniams konstrukciniams darbams technikos mokslų srityje. Norint praktiškai tobulinti socialistinio lenkty-

[1] Leninas V. I. Raštai, t. 26, p. 368.
[2] Ten pat, p. 372.

DARBAS GYVENTOJŲ APTARNAVIMO SFEROJE: POLITEKONOMINĖ ANALIZĖ

Šiuolaikinei ekonomikai būdingas spartus paslaugų sferos augimas, vis glaudesni jos ryšiai su kitomis ūkio šakomis. JAV, kur ši sfera, prancūzų ekonomistų marksistų nuomone, hipertrofuotai išvystyta, paslaugų vertės dalis bendrajame vidaus produkte devintojo dešimtmečio pradžioje viršijo 60%, dirbančių paslaugų sferoje dalis visame darbuotojų skaičiuje — 70%. Materialinių gėrybių suvartojimas paslaugų sferoje pokario metais JAV išaugo daugiau kaip 5 kartus, o paslaugų suvartojimas materialinėje gamyboje — 7 kartus. Sparčiai, aplenkdamas užimtumo augimą materialinėje gamyboje, auga darbo jėgos skaičius negamybinėje sferoje ir mūsų šalyje. Dabar maždaug kas ketvirtas darbuotojas užimtas negamybinėje sferoje. Manoma, kad paslaugos gyventojams užtikrina apie trečdalį darbo našumo prieaugio liaudies ūkyje.

Taigi paslaugų sfera tapo viena svarbiausių sudėtinių išsivysčiusios šalies liaudies ūkio komplekso dalių. Prognozuojama, kad XXI a. pabaigoje ši sfera užims liaudies ūkyje maždaug tokią vietą, kuri XIX a. pabaigoje teko pramonei. Dėl to visiškai suprantamas tas augantis dėmesys, kurį pasaulio ekonomistai skiria visapusiškai paslaugų sferos analizei. Pastarosios pagrindas — paslaugų ekonominės teorijos sukūrimas ir išvystymas, nes politinė ekonomija, kaip žinoma, susiformavo, nagrinėdama materialinę gamybą kaip daiktų gamybą.

Džiugu, kad paslaugų ekonominės teorijos srityje vaisingai dirba ir respublikos ekonomistai teoretikai. Tą patvirtina neseniai pasirodžiusi ekonomikos mokslų kandidatų A. Dobravolsko ir A. Miškinio monografija, skirta gyventojų aptarnavimo sferos (GAS) politekonominėms problemoms *.

Apibrėžtos liaudies ūkio šakos politekonominės analizės svarbiausias uždavinys — nustatyti darbo, funkcionuojančio toje šakoje, visuomeninį pobūdį. Pastarasis galiausiai reiškiasi istoriškai apibrėžtos ekonominės vertybės ir svarbiausia — pridedamosios vertybės sukūrimu ir pasisavinimu. Dėl to neatsitiktinai ši problema yra monografijos autorių dėmesio centre. Jos analizę logiška pradėti nuo gyventojų aptarnavimo sferos apibūdinimo, jos vietos reprodukcijos procese išryškinimo, kriterijų, kuriais remiantis ją galima ir reikia išskirti kaip posistemį liaudies ūkyje, nusakymu. Tai pagrindiniai klausimai, kurie tiriami pirmajame knygos skyriuje. Autorių mokslinis indėlis į paslaugų ekonominę teoriją čia pirmiausia tas, kad jie išryškina tam tikras paslaugas gyventojams kaip ekonominių santykių objektą (ekonominę gėrybę), skirtingai nuo paslaugų plačiąja prasme, kurios tereiškia tik naudingumo santykius. Tas indėlis būtų buvęs svaresnis, jei autoriai būtų giliau išanalizavę patį EKONOMINĖS gėrybės supratimą. Pateikti 13 puslapyje kriterijai jai apibūdinti (tikslingos veiklos rezultatas; tenkina visuomenės poreikį) yra būtini, bet nepakankami. Pakankamas yra gėrybės visuomeninio reikšmingumo vertinimas ekonominiu matu, t. y. naudingumo ir sąnaudų santykiu. Taigi paslauga, tik ekonomiškai įvertinta, nešanti ekonominę vertybę (prekiniame ūkyje — vertę) yra ekonominė gėrybė. Beje, kituose monografijos skyriuose autoriai iš esmės taip ir traktuoja tam tikras paslaugas gyventojams.

Paslaugos gyventojams kaip ekonominės gėrybės analizė leido autoriams suformuluoti šiame teorijos išsivystymo etape priimtiną kriterijų, kuriuo vadovaujantis GAS galima išskirti į posistemį. Šis kriterijus — individualizuotas darbo produktas, patenkantis į asmeninio vartojimo sferą, palaikant tiesioginius kontaktus tarp paslaugų tiekėjų ir jų vartotojų (p. 21). Šio kriterijaus suformulavimas — tam tikras autorių indėlis į ekonominę paslaugų teoriją.

Suformulavus teiginį, kad tam tikros paslaugos gyventojams yra ekonominė gėrybė, tenka šį teiginį teoriškai pagrįsti, giliau analizuojant darbo, teikiančio jas, visuomeninį pobūdį. Pirmiausia reikia įrodyti, kad tokias paslaugas teikiantis darbas yra gamybinis. Antra — išanalizuoti, kokį substancinį pavidalą jo sąnaudos įgauna, kokias išorines išraiškos formas ši substancija turi. Tai antrojo ir trečiojo knygos skyrių turinys.

Kaip žinoma, gamybinio—negamybinio darbo pobūdžio problema politinėje ekonomijoje sprendžiama jau seniai. Monografijos autorių nuopelnas — tai aiškus trijų analizės lygių išskyrimas: bendrojo sociologinio (darbas turi sukurti visuomeninę vartojamąją vertę), ekonominio (darbas yra materialinių ir dvasinių gėrybių, gaminamų apibrėžtų gamybinių santykių rėmuose, šaltinis), socialinio (darbas įtvirtina tam tikrus klasinius santykius). Pasirėmę šių lygių analize, autoriai daro išvadą, kad darbas GAS yra gamybinis (p. 58). Gauta išvada būtų svariau pagrįsta, jei knygos autoriai būtų daugiau dėmesio skyrę minėtai ekonominio lygio analizei, o antra — plačiau nušvietę, kaip darbas GAS tenkina autorių nustatytus gamybinio darbo kriterijus.

Autoriai pagrįstai pabrėžia, kad gyventojų aptarnavimo sferoje, palyginus su materialine gamyba, svarbesnė vieta tenka kūrybiniam darbui (p. 78—80), o tai, jų nuomone, kelia naujus reikalavimus teorijai, aiškinančiai ekonominį tokio darbo vertinimą. Iš tiesų, politinė ekonomija darbo ekonominio vertinimo teoriją (pvz., vertės teoriją) sukūrė, tyrinėdama reproduktyvų darbą, kuris buvo lemiama visuomeninio darbo forma liaudies ūkyje, matyt, iki XX a. vidurio. Šiandien išsivysčiusių šalių liaudies ūkyje ir ypač GAS vis labiau įsigali kūrybinis darbas. Dėl to praktikoje darosi vis sunkiau taikyti senuosius darbo ekonominio vertinimo mechanizmus (pvz., rinkos mechanizmą), o politinėje ekonomijoje — sukurtas tokio vertinimo teorijas (pvz., vertės teoriją). Nors šioje monografijoje ir nėra pateikta kiek išsamesnė kūrybinio darbo ekonominio vertinimo teorija, bet problemos iškėlimas, suformulavimas, be abejo, yra mokslinis autorių nuopelnas. Tačiau ir pati problema formuluojama ne be priekaištų. Pavyzdžiui, autoriai nepaaiškina, kaip jie supranta kūrybinį darbą, kodėl juo darbas kūrybiškesnis, tuo mažesnė ne tik galimybė, bet ir BŪTINUMAS jį vertinti prekės vertės teo-

NUKELTA Į 26 PSL.

* Мишкинис А., Добравольскас А. Труд в сфере обслуживания. — В.: Минтис, 1984.— 176 с.

---

niavimo organizavimą, reikia sukurti ekonominės praktikos mokslinę teoriją, darnią taikomųjų ekonomikos mokslų sistemą, bendrus politinės ekonomijos teiginius susieti su konkrečiomis ūkinėmis direktyvomis.

Viešumas, pavyzdžio jėga turi tapti neatskiriama socialistinio lenktyniavimo organizavimo dalimi. Pavyzdinės įmonės bei kolektyvai turi būti etalonu, praktiškumo, dalykiškumo mokykla atsilikusioms įmonėms.

Masių iniciatyvos ugdymas pasitelkiant įvairias socialistinio lenktyniavimo formas — svarbi gamybos organizavimo kryptis. Įvairumas yra socialistinio lenktyniavimo gyvybingumo ir sėkmės laidas. Organizuojant socialistinį lenktyniavimą praktiškai, reikia kovoti su šabloniškumu, biurokratizmu, abstrakčiais bendrais nurodymais ir rezoliucijomis „iš viršaus". Visada reikia prisiminti Lenino nurodymus: „Su demokratiniu ir socialistiniu centralizmu nieko bendro neturi nei šabloninimas, nei vienodumo įvedimas iš viršaus. Vieningumą pagrindiniuose pamatiniuose, esminiuose dalykuose ne suardo, bet užtikrina įvairumas detalėse, vietinėse ypatybėse, būduose prieiti prie dalyko. . ."[3] Reikalingas aktyvus, rimtas, apgalvotas darbas, kuriuo būtų siekiama vystyti socialistinio lenktyniavimo dalyvių iniciatyvą ir savarankiškumą, veiklumą ir kūrybiškumą. Reikia atskirus ūkinius įvykius, besiformuojančias naujoves, vystymosi tendencijas traktuoti platesniu teoriniu požiūriu — kiekviename naujame fakte sugebėti įžvelgti socialinio ekonominio gyvenimo bendrus dėsningumus, ateities dėsnius. Politinė ekonominė analizė turi tapti magistraline kryptimi apibendrinant socialistinio lenktyniavimo patyrimą įvairaus tipo brigadose, cechuose, įmonėse, susivienijimuose. Kūrybinis, išsamus stachanovininkų sąjūdžio patirties studijavimas gali daug padėti vystant šiuolaikinę socialistinio lenktyniavimo organizavimo teoriją ir praktiką, pritaikant ją intensyvaus ūkininkavimo sąlygoms ir šiuolaikiniams valdymo metodams.

[3] Leninas V. I. Raštai, t. 26, p. 377.

KREDITO POLITIKA IR KREDITAVIMO PRAKTIKA TARYBŲ LIETUVOJE 1940–1941 METAIS

Ekon. m. kand. V. TERLECKAS

Prieš 45 metus Lietuvos darbo žmonėms, paėmusiems valdžią į savo rankas, iškilo istorinis uždavinys — pertvarkyti respublikos ekonominį gyvenimą socialistiniais pagrindais, sukurti socialistinę visuomenę. Sprendžiant šį uždavinį, didelę reikšmę turėjo respublikos vyriausybės ir Lietuvos KP kredito politika. Ji rėmėsi teoriniu marksizmo-leninizmo klasikų mokymu apie bankų, kredito vaidmenį pereinamuoju laikotarpiu, Tarybų Sąjungos praktiniu patyrimu ir jo kūrybiniu taikymu vietos sąlygoms. Kredito politika, jos paskirtis keitėsi sutinkamai su kiekvienam istoriniam tarpsniui iškilusiais uždaviniais. Kredito politikoje ir kreditavimo praktikoje galima sąlygiškai išskirti kelis etapus.

Kreditavimo praktika iki 1940 m. rugpjūčio 4 d. iš esmės nesikeitė: išliko senosios, iš buržuazinių laikų paveldėtosios kredito formos ir rūšys, ankstesnioji kreditavimo technika ir kt. Daryti tokią išvadą leidžia 1940 m. birželio 26 d. Lietuvos banko aplinkraštis[1]. Juo buvo visiems pavaldiems skyriams įsakyta teikiant kreditus vadovautis šiais principais. Pirma, normaliai pramonės ir prekybos veiklai reikiami kreditai turėjo būti duodami įprastine tvarka pagal komercinius vekselius. Antra, nauji kreditai valstiečiams neturėjo būti teikiami. Jiems tebuvo leista prolanguoti iki rudens senųjų paskolų grąžinimą. Trečia, namų savininkų, laisvųjų profesijų asmenų ir tarnautojų kreditavimas turėjo būti sustabdytas, o senosios jų skolos, suėjus terminui, išieškotos be jokių atidėjimų. Ketvirta, leista kredituoti kitus bankus tik Lietuvos banko valdybai sutikus ir tik tais atvejais, kai jiems pinigai reikalingi indėliams išmokėti, bet ne operacijoms plėsti.

Tai rodo, kad kredituojant banko klientūrą buvo diferencijuojama pagal jų vietą ekonomikoje.

Nors kitų bankų veiklos pobūdžiui nušviesti nėra dokumentinės medžiagos, tačiau netiesiogiai galima daryti išvadą, kad ir jų veikloje didesnių poslinkių neturėjo būti. Pirmiausia todėl, kad „kreditavimo madą" diktavo Lietuvos bankas, kaip centrinis respublikos bankas. Antra, kad ūkio kreditavimas nebuvo siaurinamas, rodo ir statistiniai duomenys apie bankų paskolas. Antai 1940 m. gegužės mėn. jos padidėjo 11,3 mln. litų, o birželio mėn. 18,3 mln. litų[2]. Tiesa, liepos mėn. bankų išduotų paskolų suma jau sumažėjo 28,7 mln. litų[3]. Matyt, tam įtakos turėjo ne bankų politikos pasikeitimas, o sezoniniai veiksniai bei tai, kad dalis pramonės ir prekybos įmonių savininkų apleido gamybos reikalus: nesirūpino atsargų papildymu, neišpirkdavo prekių muitinėse, dalį prekių ėmė grąžinti atgal eksportininkams. Visa tai negalėjo nemažinti kredito poreikio. Pagaliau kreditų išdavimas turėjo sumažėti dėl bankų indėlių (plačiąja prasme) sumažėjimo. Nepaisant indėlių išmokėjimo ribojimo, jie birželio mėn. sumažėjo net 23,3 mln. litų[4]. Todėl Liaudies vyriausybei teko imtis priemonių padėčiai pinigų ir kredito rinkose stabilizuoti. Tuo tikslu 1940 m. liepos 17 d. finansų ministro įsakymu įvedama: 1) privalomas piniginių įplaukų atidavimas bankams ir 2) atsiskaitymai negrynaisiais pinigais per bankus.

[1] LTSR CVA, f. 755, ap. 2, b. 2232, l. 144.
[2] Statistikos biuletenis, 1940, Nr. 10, p. 167.
[3] Ten pat.
[4] Ten pat.

Kitą kredito politikos etapą galime apibūdinti kaip bankų nacionalizavimo ir pertvarkymo etapą. Pertvarkydama kredito sistemą, Tarybų valdžia naudojo tris metodus: 1) nacionalizavimą, 2) kai kurių kredito įstaigų likvidavimą ir 3) pasilikusių kredito įstaigų pajungimą valstybės kontrolei. Nacionalizavimas buvo taikomas visoms kredito įstaigoms, išskyrus kredito kooperatyvus. Vėliau jie buvo pertvarkyti tarybiniais pagrindais ir tapo aktyviais pagalbininkais įgyvendinant tarybinę žemės ūkio politiką. Bankai buvo likviduojami įvairiomis formomis: vieni buvo įtraukiami į tarybinių kredito įstaigų sudėtį, o kiti paparsčiausiai nutraukė savo veiklą. Tiesa, formalus bankų ir kitų kredito įstaigų likvidavimas užtruko iki pat Didžiojo Tėvynės karo ir todėl išeina už chronologinių šio etapo ribų. Pertvarkymo metu vyko kreditavimo, atsiskaitymų ir kitų operacijų sutelkimas Lietuvos banke. Tai buvo reikalinga, nes, kaip moko marksizmo-leninizmo klasikai, „ši priemonė leis reguliuoti visus kredito reikalus visos liaudies interesais ir tokiu būdu pakirs stambių finansininkų viešpatavimą[5].

Šiam kredito politikos etapui būdingas gerokas liaudies ūkio kreditavimo sumažinimas, kreditavimo principų pakeitimas. Tai rodo 1940 m. rugpjūčio 4 d. Lietuvos banko aplinkraštis[6]. Juo uždrausta teikti paskolas, apdraustas vertybiniais popieriais. Draudimas tiekti šios rūšies paskolas paaiškinamas tuo, kad vertybiniai popieriai buvo išimti iš apyvartos, uždrausti sandėriai jais. Antras svarbus pakeitimas — vekselinio kredito likvidavimas. Buvo numatyta likviduoti ir lombardo operacijas (paskolos pagal užstatytas brangenybes, vertybinius popierius). Taigi daugelio paskolų rūšių išdavimas buvo uždraustas arba suspenduotas. Kadangi minėtu dokumentu įsakyta iki rugpjūčio 10 d. inkaso operacijas vykdyti senąja tvarka, galima manyti, kad įmonės tegalėjo gauti avansus pagal įvairius bankuose inkasuotus atsiskaitymų dokumentus. Tik vėliau (rugpjūčio 11 d.) kreditavimo objektų skaičius padidinamas, nes atšaukiamas įsakymas dėl specialių einamųjų sąskaitų vekseliais likvidavimo[7]. Nors atidaryti naujas tokias sąskaitas nebuvo leista, tačiau iš senųjų galima buvo kredituoti, tik skola pagal jas be Lietuvos banko valdybos sutikimo negalėjo didėti. Kiti respublikos bankai visai sustabdė paskolų teikimą. Tai galima paaiškinti pasirengimu likviduoti bankus, pertvarkyti kredito sistemą. Todėl rugpjūčio mėn. skolos bankams sumažėjo 13,3 mln. litų[8].

Naujas kreditavimo praktikos ir kredito politikos etapas prasideda nuo 1940 m. rugpjūčio 30 d. Grįžtama prie vekselinių operacijų, plečiamas kreditavimo objektų ratas ir pirmą kartą įvedamas klasinis klientūros diferenciavimas[9]. Nuo tada banko klientūra pagal kreditavimo sąlygas suskirstoma į nacionalizuotas bei kooperatines įmones ir nenacionalizuotas įmones ir firmas. Siekiant sustiprinti socialistinį ūkio sektorių, pirmosioms buvo numatytos lengvatos. Jas kredituojant ne visada buvo paisoma kreditingumo principo, o privačios įmonės galėjo pasinaudoti banko paskolomis, jei jos dirbo be nuostolių. Antra, buvo nustatyti skirtingi kreditavimo terminai: iš nacionalizuotų ir kooperatinių įmonių vekseliai diskontui galėjo būti priimami 90 dienų terminui, o iš privačių — 60 dienų. Trečia, nacionalizuotoms ir kooperatinėms įmonėms leista išduoti kreditus pagal įkeistas prekes iki 80% jų vertės, o privačioms— tik iki 60%. Pagaliau privačios įmonės galėjo gauti kreditus mažesniam poreikių ratui negu nacionalizuotos ir kooperatinės įmonės.

Tokia kreditavimo praktika išliko iki 1941 m. vasario 20 d. Apibendrinant šį raidos etapą, reikia pasakyti, kad tai buvo pasiruošimo respublikos kredito įstaigų integracijai į sąjunginę sistemą, nuoseklaus kreditavimo sąlygų pritaikymo prie visoje šalyje naudotų sąlygų, seno ir naujo derinimo etapas. Prisiderinimas prie sąjunginių sąlygų pasireiškė bankų kontrolės stiprinimu, jos pobūdžio keitimu, tam tikrais atvejais kreditingumo principo nepaisymu ir kt. Bet išliko esminis skirtumas — komercinis kreditas ir su juo susijusios bankų operacijos.

Tolesnis raidos etapas apima laikotarpį nuo 1940 m. spalio 14 d. (Lietuvos banko pertvarkymo į TSRS valstybinio banko Lietuvos kontorą) iki Didžiojo Tėvynės karo pradžios. Jo metu respublikos kredito įstaigos įsiliejo į TSRS kredito sistemą, persitvarkė sąjunginiais pagrindais ir įėjo į galutines vėžes.

Po to, kai Lietuvos TSR kredito įstaigos įsiliejo į TSRS kredito sistemą, TSRS valstybinio banko valdyba paruošė specialias laikinas Pabaltijo tarybinių respublikų valstybinių ir kooperatinių įmonių trumpalaikio kreditavimo taisykles. Jas 1941 m. vasario

[5] Marksas K. ir Engelsas F. Rinktiniai raštai. — I t., V., 1949, p. 2.
[6] LTSR CVA, f. 755, ap. 2, b. 920, l. 151.
[7] Ten pat, l. 107.
[8] Statistikos biuletenis, 1940, Nr. 10, p. 167.
[9] LTSR CVA, f. 755, ap. 2, b. 920, l. 59.

20 d. patvirtino Ekonominė taryba prie TSRS LKT[10]. Taisyklėmis buvo numatyti tokie trumpalaikio kreditavimo objektai: 1) materialinės vertybės, 2) prekybos organizacijų prekės, 3) sezoninės gamybos sąnaudos, 4) žemės ūkio paruošos, 5) atsiskaitymo dokumentai kelyje, 6) akredityvų atidarymas ir 7) privačių įmonių vekselių diskontavimas.

Atsižvelgiant į tai, kad tuo metu respublikos įmonės neturėjo patvirtintų apyvartinių lėšų normatyvų ir ne visos jos buvo aprūpintos savomis lėšomis, buvo nutarta nekredituojamu minimaliu likučiu imti 20 dienų žaliavų, medžiagų ir kuro poreikius, o gatavos produkcijos — 7 dienų atsargas.

Atskirai reikia pakalbėti apie žemės ūkio kreditavimą, nes jam Lietuvos KP ir respublikos vyriausybė skyrė didelį dėmesį. Žemės ūkį kreditavo TSRS žemės ūkio banko Lietuvos respublikinė kontora ir žemės ūkio kredito draugijos. Pagrindinis žemės ūkio kreditavimo uždavinys buvo įtvirtinti žemės reformos rezultatus, padėti bežemiams ir mažažemiams įsikurti iš Tarybų valdžios gautoje žemėje. Valstybės pagalba kreditais jiems buvo ypač aktuali, nes dažnas naujakurys neturėjo nei pastatų, nei gyvulių, nei ūkio inventoriaus.

1940 m. spalio 10 d. Lietuvos TSR vyriausybės nutarimu, biudžeto lėšomis buvo sudarytas specialus ilgalaikio kreditavimo fondas — 20 mln. litų (18 mln. rb). Iš jo buvo teikiami kreditai bežemiams ir mažažemiams, gavusiems iš Tarybų valdžios žemės, įsikurti joje. Pagal šio fondo paskirstymo planą kreditai turėjo būti naudojami šiems tikslams: 1) kolektyviniam žemės ūkio mašinų ir veislinių gyvulių įsigyjimui (3,75 mln. litų); 2) buvusiems kumečiams ir bežemiams valstiečiams, gavusiems žemės, gyvenamiesiems ir ūkiniams pastatams statyti (10 mln. litų); 3) buvusiems kumečiams ir bežemiams valstiečiams darbo arkliams ir karvėms įsigyti (2,75 mln. litų); 4) žemės ūkio inventoriui ir mašinoms įsigyti (1,5 mln. litų) ūkiams, gavusiems žemės; 5) buvusiems kumečiams ir bežemiams valstiečiams sėkloms, ypač dobilų, pirkti (1 mln. litų) ir 6) mineralinėms trąšoms pirkti (1 mln. litų).

Maksimali paskolos suma mediniams gyvenamiesiems namams ir tvartams statyti buvo 2500 litų, o mūriniams — atitinkamai 3900 ir 3600 litų[11].

Arkliui įsigyti buvo duodama 300 litų, karvei — 250 litų paskola trejiems metams.

Negyvajam inventoriui pirkti vienam valstiečiui buvo duodama 375 litų paskola trejiems metams, sėkloms — 150 litų ir trąšoms — 100 litų dvejiems metams.

Visų rūšių paskolos pirmiausia turėjo būti skiriamos grupinių sodybų (3 ar daugiau šalia viena kitos buvusioms sodyboms) naujakuriams ir buvusiems kumečiams bei bežemiams. Norintieji gauti paskolą turėjo 1940 m. lapkričio 27—29 d. paduoti pareiškimus valsčių vykdomiesiems komitetams. Pastarieji pareiškimus su savo išvada persiųsdavo apskrities vykdomajam komitetui, o šis — Žemės ūkio bankui. Bankas pranešdavo žemės ūkio kredito draugijoms, kam išskirtas kreditas. Siekiant užtikrinti racionalų ir tikslinį skirtų paskolų naudojimą, pinigai buvo pervedami toms organizacijoms, kurios valstiečius aprūpindavo atitinkamomis prekėmis.

Taigi kredito įstaigų vaidmuo, kredituojant darbo valstiečius, apsiribojo techniniu operacijų atlikimu. Nors toks kreditavimo sutvarkymas nebuvo operatyvus, tačiau skolininkams buvo prieinamas ir pigus.

1941 m. kreditinė pagalba darbo valstiečiams padidėjo ir sudarė 49 mln. rb[12]. Tokiai sumai pagal planą turėjo suteikti paskolų vien kredito įstaigos. Be to, įvairūs komisariatai ir trestai buvo numatę kreditų ir pašalpų žalienoms kultūrinti, taip pat cukrinių runkelių, linų, tabako, apynių, daržovių, vaismedžių augintojams, kurie buvo sudarę sutartis dalį išaugintos produkcijos parduoti atitinkamoms organizacijoms.

Tačiau kredito realizavimas vyko lėtai. 1941 m. balandžio 1 d. „Tiesa" rašė, kad nuo metų pradžios kredito draugijos buvo išdavusios paskolų 27,5 mln. litų. Ypač nepatenkinamai vyko kreditų išdavimas mineralinėms trąšoms (1/8 planinės sumos), pastatų statybai (1/4) ir pan. Todėl buvo pareikalauta, kad „kreditas būtų panaudotas išimtinai naujakuriams, nes jis turi didelę politinę svarbą"[13].

Apibendrinant reikia pasakyti, kad aktyvi Tarybų valdžios kredito politika padėjo pakirsti buržuazijos atstovų ekonominę galią, slopinti jų pasipriešinimą ir kurti bei stiprinti respublikoje socialistinės santvarkos pradus.

---

[10] MLTE, t. 1, V., 1966, p. 178.

[11] Kreditavimo sąlygos buvo paskelbtos spaudoje (Tiesa, 1940, lapkričio 21).

[12] Vilniaus balsas, 1941, balandžio 2.

[13] Ten pat.

JUBILIEJINĖ EKSPOZICIJA PARODŲ RŪMUOSE

M. BUTĖ

Lietuvos TSR liaudies ūkio pasiekimų parodos direktoriaus pavaduotojas

Parodų rūmų lankytojus pakvietė nauja jubiliejinė ekspozicija, skirta Didžiosios Pergalės 40-mečiui ir Tarybų valdžios atkūrimo Lietuvoje 45-osioms metinėms. Keturi tūkstančiai eksponatų, maketų, nuotraukų, diagramų, tekstinė medžiaga pasakoja apie respublikos pasiekimus. Minėtai datai įrengta autovizualinė sistema leidžia lankytojui per 10 minučių atlikti savotišką ekskursiją po Lietuvą, pagilinti žinias apie ekonomikos, mokslo, kultūros laimėjimus, pamatyti poliekrane pramonės, žemės ūkio, kitus objektus, dvasines ir materialines vertybes kuriančius žmones. Nemaža papildomos informacijos teikia elektroninis žemėlapis. Nuspaudęs mygtuką, lankytojas gali sužinoti, pvz., apie pramonės šakų išdėstymą, transporto magistrales, rajoninį paskirstymą ir kt.

Jubiliejinėje ekspozicijoje didžiausias pramonės skyrius. Šimtai šio skyriaus eksponatų iškalbingai byloja apie respublikos pramonės potencialą. Dabar Tarybų Lietuva eksportuoja mašinas, prietaisus, elektronikos, lengvosios, maisto pramonės gaminius daugiau kaip į 90 šalių. Per 5,2 dienos dabar pagaminama tiek produkcijos, kiek jos buvo pagaminta per visus 1940 m.

Svarbi vieta parodoje skirta energetikai. Kažkada mes džiaugėmės pirmosiomis kregždėmis — Antalieptės, Tautų draugystės, Kauno hidroelektrinių statybomis. Toli savo galia minėtas jėgaines pranoko Lietuvos V. Lenino VRE. Nauji energetiniai pajėgumai pradėjo veikti Vilniuje, Kaune. Dabar tęsiama net trijų didelių — atominės, šiluminės ir hidroakumuliacinės — elektrinių statyba. Parodoje eksponuojami Ignalinos atominės ir Kaišiadorių hidroakumuliacinės elektrinių maketai. Stendai informuoja, kad Tarybų valdžios metais elektros energijos gamyba išaugo daugiau kaip 209 kartus.

Gražių laimėjimų yra pasiekęs žemės ūkis. Diagramos, maketai, nuotraukos akivaizdžiai parodo neatpažįstamai pasikeitusį kaimo darbo žmogaus gyvenimą, buitį. Praėjusiais metais gautas didžiausias respublikos žemdirbystės istorijoje javų derlius. 12 rajonų prikūlė iš hektaro daugiau kaip po 30 cnt, kai kuriuose ūkiuose derlingumas priartėjo prie 60 cnt grūdų. Palyginus su

1 lentelė

LIETUVOS TSR PRAMONĖS STRUKTŪRA 1984 m.
(bendroji produkcija, %)

Elektroenergetika	3,4
Kuro pramonė	4,1
Chemijos ir naftos chemijos pramonė	4,0
Mašinų gamyba ir metalo apdirbimas	22,3
Miško, medžio apdirbimo, celiuliozės ir popieriaus pramonė	5,7
Statybinių medžiagų pramonė	5,3
Lengvoji pramonė	22,1
Maisto pramonė	24,6
Kitos pramonės šakos	8,5

2 lentelė

ŽEMĖS ŪKIO PRODUKTŲ GAMYBA VIENAM GYVENTOJUI (kg)

	1980 m.	1984 m.
Mėsos (skerdienos)	123	137
Pieno	735	813
Kiaušinių — vnt.	279	307
Grūdų	563	971
Bulvių	343	582
Daržovių	77	103
Vaisių ir uogų	56	54
Cukrinių runkelių	163	323

1940 m., žemdirbystės produkcija išaugo 2,4, o gyvulininkystės — 2,7 karto.

Daug prie šių rodiklių prisidėjo melioracija. Jau numelioruota 2,5 mln. ha, arba 77% sausintinų plotų. Melioratoriai per metus nudrenuoja apie 100 tūkst. ha dirvų. Įdomumo dėlei galima priminti, kad buržuazinėje Lietuvoje per 20 metų tebuvo nudrenuota vos 12 tūkst. ha.

Lankytojų susidomėjimą kelia statybos ir architektūros skyriaus ekspozicija. Šalia įvairių statybinių medžiagų skaidrėse ir nuotraukose pavaizduoti nauji gyvenamieji rajonai, įvairūs kompleksai, architektūros paminklai, unikalūs statiniai.

Statybų mastai iš tiesų didžiuliai. 1945—1984 m. pastatyta ir atiduota naudoti daugiau kaip 230 stambių pramonės įmonių ir stambių cechų, beveik 45 mln. kv. m bendro gyvenamojo ploto. Dabar statomi tokie svarbūs objektai, kaip Mažeikių naftos perdirbimo gamyklos antroji eilė, vagonų perkėla tarp Klaipėdos ir Mukrano (VDR).

Ekspoziciją paįvairina Vanagupės išplanavimo Palangoje, dešiniojo Neries kranto užstatymo Vilniuje, naujos serijos vienbučio 4 kambarių gyvenamojo namo, Šilutės rajono TSKP XXV suvažiavimo tarybinio ūkio Juknaičių gyvenvietės ir kiti maketai.

Pastebimai keičia savo veidą kolūkinis kaimas. Auga naujos, gerai sutvarkytos gyvenvietės, gamybiniai kompleksai, technikos remonto dirbtuvės, kultūros namai, ikimokyklinės įstaigos, buitinių paslaugų punktai. Vien šiais metais ūkiuose bus pastatyta 12 įvairaus tipo mokyklų, 130 vaikų darželių-lopšelių, 92 vaigyklos, nemaža kitų objektų.

Kai kuriuos įrengimus bei prietaisus demonstruoja respublikos mokslininkai. Pavyzdžiui, Lietuvos TSR Mokslų Akademijos Fizikos institutas supažindina lankytojus su mikroklimato parametrų kontrolės sistema. Įrenginiu galima kontroliuoti bei registruoti gamyklinių patalpų oro ir technologinių dujų temperatūrą, dulkėtumą, drėgmę. Pikosekundinis lazeris skirtas moksliniams tyrimams. Darbo raudonosios vėliavos ordino Puslaidininkių fizikos instituto sukurtu bekontaktiniu elektros srovės stiprumo matuokliu galima išmatuoti srovę nepertraukiant grandinės. Puslaidininkiniu slėgio keitikliu lengviau išmatuojamas slėgis kuro padavimo sistemose, dizelinių variklių cilindruose. Vilniaus valstybinio V. Kapsuko universiteto specialistai demonstruoja aparatūrą, naudojamą traumatologijoje ir ortopedijoje, Kauno Antano Sniečkaus politechnikos instituto mokslininkai — diagnostikos įrenginį guolių defektams nustatyti, vibrovariklius, kitus prietaisus. Įdomus Lietuvos veterinarijos akademijoje sukurtas ultragarsinis lašinių storio matuoklis. Juo greit nustatomas gyvų kiaulių lašinių storis. Respublikos mokslininkai pateikė parodai ir kitų įdomių techninių sprendimų.

Dabar vien respublikos Mokslų Akademijos institutai sprendžia 22 sąjungines, 10 respublikinių ir 7 tarpžinybines kompleksines programas. Garsėja savo darbais chemikai, matematikai, fizikai, biologai, medikai. Kai kuriuos mokslinio tyrimo darbus MA institutai koordinuoja visoje šalyje.

Darbo raudonosios vėliavos ordino Chemijos ir cheminės technologijos institutas vadovauja metalų ir jų lydinių elektrolizes darbams tiek Tarybų Sąjungos mastu, tiek ESPT šalyse. Jo sukurtos technologijos taikomos elektronikos, elektrotechnikos, automobilių, mašinų gamybos pramonėje.

Toli už respublikos ribų garsėja Darbo raudonosios vėliavos ordino Puslaidininkių fizikos institutas. Visuotinio mokslinio pripažinimo susilaukė čia atliekami karštųjų elektronų ir kietojo kūno plazmos tyrimai.

Svarbūs Fizikinių techninių energetikos problemų instituto darbai. Jis koordinuoja šalyje vykdomus šiluminių mainų vienfaziuose skysčiuose tyrimus, o Fizikos institutas — atomų ir jų spektrų teorijos darbus. Kai kuriems mokslo sritims vadovauja Zoologijos ir parazitologijos institutas.

Atliekamų mokslinio tyrimo darbų svarbą patvirtina aukštas jų įvertinimas. 1978 m., tiriant puslaidininkius, Lietuvoje buvo padarytas pirmasis atradimas. Jo autoriai — Puslaidininkių fizikos instituto mokslininkai S. Ašmontas, J. Požela, K. Repšas. Tais pat metais kartu su kitais šalies mokslininkais dabartiniam Lietuvos TSR Mokslų Akademijos prezidentui, TSRS MA akademikui J. Poželai už teorinius ir eksperimentinius superaukštojo dažnio elektromagnetinių virpesių stiprinimo ir generavimo tyrimus paskirta Lenino premija. Lietuvos TSR MA akademiko V. Statulevičiaus darbai tikimybių teorijos srityje įvertinti TSRS valstybine premija. Pagarsėjusių mokslo darbuotojų turime ir daugiau.

Verti pagarbos aukštųjų mokyklų mokslininkai. Šalia specialistų rengimo čia vykdoma daug reikšmingų mokslinių darbų. Fundamentiniais tyrimais pasižymi Darbo raudonosios vėliavos ir Tautų draugystės ordinais apdovanotas Vilniaus V. Kapsuko universitetas. Pavyzdžiui, už darbus lazerinės fizikos srityje šios aukštosios mokyklos profesoriui A. Piskarskui 1984 m. paskirta TSRS valstybinė premija.

Daug taikomojo pobūdžio mokslinių uždavinių sprendžiama Kauno Antano Sniečkaus politechnikos, Vilniaus inžineriniame statybos institutuose.

Aukštųjų mokyklų darbuotojai vien per dešimtąjį penkmetį padarė daugiau kaip 1,5 tūkst. išradimų.

Tyrimai, kūrybiniai ieškojimai taip pat vykdomi šakiniuose mokslinio tyrimo institutuose, projektavimo organizacijose. Antai Eksperimentinio metalo pjovimo staklių mokslinio tyrimo instituto Vilniaus filialo sukurtos staklės, įvairūs prietaisai yra demonstruoti daugelyje tarptautinių mugių, pelnę aukso medalius, diplomus.

Gražių mokslinių laimėjimų turi respublikos medikai, enzimologai, žemės ūkio mokslo įstaigų darbuotojai. Pastarieji ypač daug prisideda prie sėkmingo Maisto programos vykdymo, gamybos intensyvinimo, kitų svarbių žemės ūkio problemų sprendimo.

Plečiasi mokslo ir gamybos integracija. Siekiant sustiprinti mokslo ryšius su gamyba, greičiau diegti išradimus, rekomendacijas, tarp atskirų organizacijų sudaromos ūkiskaitinės sutartys, steigiamos bendros mokslinių ir gamybinių organizacijų laboratorijos, bazinės įmonės ir t. t.

Pirmasis susivienijimas „Elektronika", veikiantis visuomeniniais pagrindais, buvo sukurtas prieš trejus metus. Jam priklauso Lietuvos TSR MA Puslaidininkių fizikos (pagrindinė įmonė), Matematikos ir kibernetikos institutai, dvi aukštosios mokyklos, keturi sąjunginiai institutai ir keturi gamybiniai susivienijimai bei įmonės. Ši organizacija kuria ir diegia mikroprocesorius, pramoninius robotus, skaičiavimo techniką. Manoma, kad jau šį penkmetį susivienijimo ekonominis efektas sudarys apie 20 mln. rb. Respublikos mastu mokslo pasiekimų diegimas į gamybą 1981—1984 m. davė 74,5 mln. rb ekonominį efektą. Mokslas — tai toji varomoji jėga, be kurios neįmanoma techninė pažanga, spartus žengimas pirmyn.

Sunku daryti palyginimus švietimo srityje. Apie jo pažangą puikiai žino kiekviena šeima, nes respublikoje mokosi kas trečias žmogus. Antai 1940 m. buvo 6000 studentų, o 1984 m. dvylikos aukštųjų mokyklų auditorijose mokslo siekė 68,5 tūkst. jaunuolių. Dabar liaudies ūkiui rengiami 136 specialybių aukštos kvalifikacijos kadrai.

1940 m. Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklose mokėsi 380 tūkst. moksleivių, dirbo apie 9 tūkst. mokytojų, o 1984 m. —

BUHALTERIO PROFESIJA IR JOS PRESTIŽAS

Prof., ekon. m. dr. V. AŽUŠILIS

Daugelis nuo seno yra įpratę manyti, kad buhalteris — tai sždaras, bejausmis žmogus, sėdįs prie skaitytuvų už dokumentais ir ataskaitomis nukrauto stalo. Be savo popierių, jis nieko daugiau nenori žinoti, nesigilina į gamybos proceso esmę, nemėgsta naujovių ir visomis išgalėmis priešinasi jų diegimui. Dažnai ūkiniai vadovai kritikuojami už tai, kad netobulina gamybos technologijos, nediegia naujausios technikos, bando suversti kaltę buhalteriui, esą jis atsisakantis mokėti už įrengimus, finansuoti išlaidas rekonstrukcijai ir pan. Kartais įmonių ir organizacijų vadovai, naudodami lėšas, nepaiso įstatymų, o kaltė tenka buhalteriui, griežtai atsisakiusiam finansuoti išlaidas.

Dėl tokio buhalterio profesijos vertinimo reikia rimtai susimąstyti. Buvo laikas, kai į įmonės ar organizacijos vyriausiąjį buhalterį kreipdavomės su didžiausia pagarba. Šiaip ar taip, o jis antras asmuo po įmonės vadovo. Jeigu buhalteris nepasirašė dokumento, tai ir vadovas nepasirašys. Jeigu jis nesutinka su vienu ar kitu lėšų panaudojimo sprendimu, tai su jo nuomone negali nesiskaityti ir vadovas, nes buhalteris kartu su vadovu atsako už tų sprendimų tikslingumą. Tačiau pamažu pradėjome nuvertinti buhalterio profesiją, jos prestižas smuko kažkaip nepastebimai. Pirmoji šios profesijos nuvertinimo fazė ėme ryškėti tada, kai ministerijų ir žinybų centrines buhalterijas pradėta vadinti apskaitos ir atskaitomybės skyriais bei valdybomis, vyriausiuosius buhalterius — šių skyrių arba valdybų viršininkais, o visus buhalterius — apskaitos darbuotojais.

Kur slypi priežastys, dėl kurių buhalteriai atsisakė vadintis savo tikruoju vardu? Gal tai mados reikalas? Keičiasi gamybos valdymo metodai, vis plačiau eksperimentuojame kurdami ir taikydami naujus, pažangesnius valdymo, planavimo, ekonominio skatinimo metodus, tai gal pasikeitė ir buhalterio profesija, gal jai prireikė naujo drabužio? Matyt, apie tai ir reikėtų pakalbėti.

O kas dėl to kaltas, kad apie buhalterius susidarė nepagarbi nuomonė? Gal iš tiesų buhalterinė apskaita prarado savo reikšmę?

Trumpai panagrinėkime, kokius uždavinius sprendžia buhalterinė apskaita. Jos pagalba apskaitomos visos produkcijos gamybos išlaidos, apskaičiuojami nukrypimai nuo plano, įmonės darbo rezultatai, apskaita padeda išsaugoti gamybos išteklius, apskaičiuoti gaminių savikainą, kovoti su neūkiškumu, ji skatina mažinti gamybos sąnaudas, vykdyti produkcijos realizavimo planus, taupiai naudoti materialinius, darbo ir finansinius išteklius, siekti geresnių gamybos rezultatų ir pan.

Dabar trumpai pažvelkime į praeitį. Ar galėjo buhalterinė apskaita garantuoti, kad suvestiniai duomenys apie padarytas išlaidas operatyviai patektų įmonės vadovui? Kol pirminiai dokumentai ir ataskaitos iš įmonės padalinių pasiekė buhalteriją, kol buhalteriai viską suskaičiavo ir susumavo rezultatus per ataskaitinį mėnesį, praėjo dvi trys savaitės. Ką duoda įmonės vadovui buhalterio sudarytos praėjusio mėnesio suvestinės, jei beliko vo kelios dienos iki kito mėnesio pabaigos? Dažnai buhalterio įdėtas triūsas, susumuojant rezultatus, išaiškintos trūkumų priežastys, taip ir lieka stalčiuje niekam nereikalingos. Todėl iš tikrųjų susidaro įspūdis, kad buhalterinės apskaitos vaidmuo mažėja, nes ji ne visada panaudojama operatyviniam darbui, o tarnauja tik suvestinėms ataskaitoms sudaryti.

Tai bene svarbiausia priežastis, dėl kurios susidarė nuomonė, kad buhalteriai yra tik faktų (paveluotų) registratoriai, ne tik nepadeda, bet ir trukdo operatyviai dirbti. Antra vertus, jau nuo seno taip susiklostė, kad, skirstant darbuotojus į kategorijas, buhalteriai kažkodėl pateko į žemesniąją kategoriją. Antai ekonomistai priskiriami prie inžinerijos ir technikos darbuotojų, o buhalteriai — prie tarnautojų. Gal čia ir nebūtų didžiulės bėdos, tačiau ekonomistų atlyginimas, palyginus su inžinierių, vienodas, o buhalterių — daug mažesnis. Išmokant premijas, buhalteriai taip pat skriaudžiami, tarsi jų darbas būtų menkesnis, mažiau naudingas visuomenei. Štai kodėl prireikė buhalterius paversti ekonomistais, ministerijų centrines buhalterijas — apskaitos ir atskaitomybės skyriais arba valdybomis, o vyriausiuosius buhalterius — viršininkais.

Šiandien iš esmės pasikeitė reikalavimai ir buhalterijai, ir buhalteriui. Buhalterinė apskaita turi būti operatyvi, skubi ir privalo teikti pakankamai išsamią informaciją valdymo aparato darbuotojams.

Apskaitos duomenys padeda koreguoti gamybos procesą, operatyviai taisyti gamyboje padarytas klaidas, didinti gamybą, gerinti kokybę, mažinti gamybos sąnaudas, racionaliai naudoti ir paskirstyti darbo jėgą, įrengimus ir pan.

Tai pasiekiama pasitelkus ESM, automatizavus apskaitos procesus. Taigi tik automatizuota apskaita padės sustiprinti buhalterio prestižą — ESM pagalba kas rytas įmonės vadovas turėtų gauti iš buhalterio duomenis ne tik apie tai. kiek vakar pagaminta (tai gali pranešti ir dispečeriai), bet ir kiek kokiam gaminiui sunaudota žaliavų, darbo ir kitų sąnaudų, kiek kiekvienas darbininkas pagamino ir uždirbo per pamainą. Šiuos duomenis paskelbus viešai cechuose, įsitikintų, kad jo pastangos nelieka neįvertintos.

Kaip pasiekti tokį automatizavimo lygį? Neretai pasitaiko. kad dar trūksta skaičiavimo technikos, ir ne viena įmonė, organizacija ir ūkis gali tik svajoti apie visišką apskaitos automatizavimą. Dar blogiau, kai įsigytos naujos skaičiavimo technikos, ypač „Iskros" tipo ESM („Iskra 554", „Iskra 555" ir kt.), įmonės ir organizacijos ilgai negali naudoti, nes jų parengimas darbui trunka keletą mėnesių ir ilgiau, įmonės gamintojos tiekia ESM be programinės įrangos, o įmonės — ESM naudotojos — neturi galimybių pasigaminti šią įrangą. Dėl to apskaita automatizuojama lėtai. Tam trukdo ir kitos priežastys.

---

daugiau kaip 560 tūkst. moksleivių ir beveik 33 tūkst. mokytojų. Veikia 97 profesinės technikos ir technikos mokyklos, kuriose darbininkiškų profesijų mokosi apie 58 tūkst. jaunosios kartos atstovų.

Daug nuveikta stiprinant sveikatos apsaugą. Šių metų pradžioje 10 tūkst. gyventojų ligoninėse buvo 124 lovos, aptarnavo 49 gydytojai, 121 vidurinio medicinos personalo darbuotojas. Veikia 1179 sanatorijos bei poilsio namai. Juose 1984 m. gydėsi ir ilsėjosi 1121,1 tūkst. gyventojų.

Turi apie ką papasakoti transportininkai, ryšininkai, buitininkai, kitų sričių darbuotojai. Visuose stenduose deramai pagerbti pirmūnai. Jubiliejinės parodos ekspozicija miniatiūroje atspindi Tarybų Lietuvą, parodo tuos ženklius ir reikšmingus pasiekimus, kuriuos lietuvių tauta, visokeriopai padedant broliškoms respublikoms, pasiekė per 45-erius metus.

Šioji paroda sutampa dar su viena data. Prieš ketvirtį amžiaus Kauno Ąžuolyne buvo atidaryta pirmoji respublikinė Liaudies ūkio laimėjimų paroda. Nuo to laiko surengtos 234 įvairiausios ekspozicijos respublikoje, Maskvoje, sąjunginėse respublikose, užsienyje. 1980 m. pastatytuose Parodų rūmuose pradėjo veikti nuolatinė Lietuvos TSR liaudies ūkio pasiekimų paroda.

Šilti atsiliepimai, lankytojų skaičius liudija apie renginių populiarumą. Jau 1981 m. naujieji Parodų rūmai pasitiko 100-tūkstantąjį ir 250-tūkstantąjį lankytoją. Jais buvo vilnietė dėstytoja, ekon. m. kand. Gina Pajuodienė ir Maltos—TSRS draugijos viceprezidentas Polo Adis. 1982 m. pusmilijoniniu lankytoju tapo Vilniaus 27 vidurinės mokyklos penktaklasis Bronius Urbonavičius, praėjusiais metais Kuro aparatūros gamyklos derintojas Antonas Zigmandas apvainikavo milijoną. Dabar laukiame pusantramilijoninio lankytojo.

Be jubiliejinės ekspozicijos, lankytojai dar šiemet pamatys parodas „Žmogus ir miškas", „Galanterija ir papuošalai", fotoparodą „Darbo ir taikos keliu". Lankytojų visada lauks Parodų rūmai, juos aptarnaus kvalifikuoti ekskursijų vadovai. Greta parodų bus demonstruojami kino filmai, skaitomos paskaitos, organizuojami simpoziumai, kiti renginiai.

Pirma, kai kurių buhalterių tradiciškai susiklostęs požiūris į apskaitos automatizavimą. Prieš porą dešimtmečių stambiose įmonėse ir ūkiuose buvo steigiami skaičiavimo biurai su buhalterėmis klavišinėmis mašinomis. Įsteigus tokį biurą, atitinkamos įstaigos nedelsdamos sumažindavo buhalterių etatus. Kas belikdavo daryti įmonės vyriausiajam buhalteriui? Operatoriai prie mašinų nepratę, daro nemaža klaidų, o etatai jau sumažinti, kiekvienam buhalteriui tenka dvigubai daugiau darbo. Taigi skaičiavimo mašinų biurai buvo tapę savotišku baubu, kiekvienas kratėsi jų kaip sugebėjo.

Prasidėjo ESM era, bet ir čia nebuvo nieko geriau. Buvo laikomasi požiūrio, kad skaičiavimo centrų (SC) paskirtis — automatizuotų valdymo sistemų (AVS) diegimas, o apie apskaitos automatizavimą mažai buvo galvojama. Į skaičiavimo centrą atėjo dirbti įvairių sričių specialistai, tačiau išmanančių apskaitą — vos vienas kitas. Buhalteris atsidūrė tarp kūjo ir priekalo. Iš viršaus spaudžia — reikia apskaitą automatizuoti, pats irgi supranta, kad be ESM neišsivers, o su SC nesuranda bendros kalbos, nes ten nėra specialistų, kurie suprastų buhalterio interesus. Skaičiavimo centro darbuotojams, nors jie geri programuotojai, trūksta elementariausių žinių apie apskaitos vedimą, tuo tarpu vyriausieji buhalteriai, nors ir gerai išmano apskaitą, nesugeba tinkamai suformuluoti uždavinio programuotojams. Štai kodėl per du dešimtmečius sugebėjome mechanizuoti (ir tai ne visose liaudies ūkio šakose) tik kai kuriuos apskaitos barus, o kompleksiškas apskaitos mechanizavimas — vis dar ateities svajonė.

Dažnai ir vyriausiasis buhalteris, turintis aukštąjį išsimokslinimą ir ilgametę patirtį, pasijunta mokinuku, kai tenka spręsti šiuos klausimus. Kur gauti specialistų, sugebančių dirbti ESM? Universitete rengiami specialistai gauna žinių apie mašininį informacijos apdorojimą, tačiau to nepakanka, kad iš karto galėtų dirbti ESM. Jauniems specialistams dar sunkiai suvokiama ir apskaitos esmė bei praktinis ESM pritaikymas apskaitai automatizuoti. Aišku viena — reikia stiprinti universitete rengiamų apskaitos darbuotojų mokymą dirbti ESM, kartu stiprinant buhalterio profesijos prestižą. Tai labai aktualu ir kitu požiūriu. Pastaruoju metu ėmė trūkti apskaitos darbuotojų, vis mažiau atsiranda norinčių studijuoti apskaitos specialybę. Ši profesija labai sumoteriškėjo. Tik didindami buhalterio profesinį prestižą, pasieksime rezultatų.

Nemažai galėtų padėti Liaudies ūkio specialistų tobulinimosi institutas. Prie Apskaitos ir finansų katedros įkurta apskaitos mechanizavimo ir automatizavimo laboratorija, įsigytos mikro-ESM, sudaryti nauji mokymo planai. Institute kasmet galėtų tobulintis apskaitos automatizavimo klausimais iki 60 buhalterių grupių. Deja, ir čia nemažai problemų. Dažnai ministerijos ir žinybos formaliai rūpinasi buhalterių tobulinimu, siunčia į institutą ne tuos darbuotojus, kuriems reikia tobulintis, o tuos, kurie tuo metu nereikalingi. Teisingai pasielgė Prekybos, Švietimo, Sveikatos apsaugos ministerijos, siųsdamos tobulintis pirmiausia vyriausiuosius buhalterius. Sugrįžę į darbovietes, jie tapo ta varomąja jėga, kuri nugali visus sunkumus automatizuojant apskaitą.

Liaudies ūkio specialistų tobulinimosi instituto apskaitos ir finansų katedra turėtų būti metodinis centras automatizuojant buhalterinę apskaitą. Tačiau šiandien susiduriame su dėstytojų kadrų problema. Geri specialistai, įgiję patirtį, bet neturintys mokslinio laipsnio, neina dirbti dėstytojais, nes praranda pusę savo uždarbio, o turinčių mokslinius laipsnius specialistų — vos vienas kitas. Išeitis viena — sparčiau rengti specialistus aspirantūroje. Lietuvos TSR aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerijai vertėtų rimtai pagalvoti apie stacionarinės ir neakivaizdinės aspirantūros apskaitos automatizavimo klausimais įsteigimą Institute. Kol kas apskaitos specialistus kviečiame aktyviau įsitraukti į mokslinio tyrimo darbą.

Dažnai buhalterio profesija pasirenkama atsitiktinai, kai dėl konkurso nepatenkama į aukštąją mokyklą arba ieškoma tariamai lengvesnio darbo. Respublikos aukštosios mokyklos parengia palyginti nemažai apskaitos specialistų, tačiau daugelis jų, išsigandę pirmųjų nesėkmių, sunkumų, persikvalifikuoja į ekonomistus, inžinierius ir pan. Štai kodėl tarp respublikos apskaitos darbuotojų tėra tik keli procentai buhalterių su aukštuoju, keliasdešimt procentų su specialiuoju viduriniu išsimokslinimu, o beveik pusė buhalterių — praktikai, turintys bendrąjį vidurinį, o kai kurie ir nepilną vidurinį išsimokslinimą.

Vadinasi, reikia domėtis jaunaisiais specialistais, baigusiais aukštąsias ir specialiąsias vidurines mokyklas. Reikia pasiekti, kad per trejus privalomus išdirbti metus jaunieji buhalteriai pamėgtų pasirinktą profesiją ir taptų tikrais aukštos klasės specialistais. Vertėtų surengti respublikinę jaunojo buhalterio dieną, kurioje jauni antrus trečius metus dirbantys specialistai susipažintų su darbo veteranų patirtimi, sužinotų apie jų nueitą ilgą buhalterio darbo kelią, pamatytų kolektyvų, kuriuose buhalterinė apskaita vedama pavyzdingai. Tai padėtų sudominti jaunuosius buhalterius savo profesija, skatintų spaudoje nagrinėti apskaitos tobulinimo, ypač automatizavimo, klausimus. Jaunojo buhalterio diena galėtų tapti tradicinė, tik reikėtų, kad respublikos aukštosios mokyklos kartu su Buhalterinės apskaitos metodologine taryba prie Lietuvos TSR finansų ministerijos pradėtų ją organizuoti.

Noriu paliesti dar vieną momentą. Už ilgametį vaisingą darbą ir aktyvų dalyvavimą visuomeniniame gyvenime įmonių ir organizacijų darbuotojams suteikiami Respublikos nusipelniusio ekonomisto garbės vardai. Toks garbingas vardas jau suteiktas daugeliui respublikos ekonomistų bei vadovų. Deja, buhalterius, gavusius šį garbingą vardą, galima suskaičiuoti vienos rankos pirštais. Dažnai sprendžiant klausimą dėl nusipelniusio ekonomisto garbės vardo suteikimo, buhalteriai į sąrašą nepatenka. Vertėtų įsteigti respublikos nusipelniusio buhalterio garbės vardą, kaip tai padaryta Gruzijos TSR. Tai gerokai sustiprintų labai svarbios buhalterio profesijos prestižą.

ATKELTA IŠ 21 PSL.

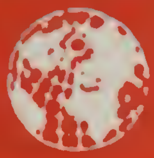
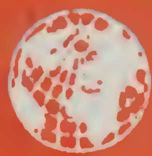
rijos principais? (p. 66). Vargu ar pagrįstas išplėstinis termino „vertė" vartojimas, kalbant apie ekonomiškai įvertintą darbą apskritai, nes „vertė" politinėje ekonomijoje glaudžiai suaugusi su prekės, rinkos sąvokomis.

Kūrybinio ir reproduktyvaus darbo formų išskyrimas leido autoriams nustatyti, kad kai kuriose GAS šakose darbas gali būti vertinamas pagal mainomosios vertės principus (apmokamos paslaugos), o kitose — tų principų pritaikymas negalimas ar ribotas (neapmokamos paslaugos). Tai padėjo autoriams sudaryti gyventojams teikiamų paslaugų ekonominio vertinimo metodiką (IV skyrius).

Šią metodiką, žinoma, dera vertinti kritiškai, nes įvesta nemažai idealizacijos prielaidų, kurios ne visada pakankamai svariai pagrįstos (pvz., tokia fundamentali prielaida, kad ir planiniame socialistiniame ūkyje objektyviai formuojasi vidutiniai ekonominiai dydžiai — p. 104). Ji sudaro pagrindą prielaidai, kad pridedamojo produkto norma GAS yra lygi jo normai materialinėje gamyboje. Apskritai autorių sudaryta metodika, kaip pirmasis bandymas ne tik respublikoje, bet ir šalyje apskaičiuoti PILNUTINĘ paslaugų gyventojams vertę, be abejo, yra indėlis į problemos sprendimą.

Penktajame skyriuje — „Asmeniniai poreikiai ir vartojimo paslaugų vieta juos tenkinant" autoriai analizuoja gyventojų poreikių formavimosi dėsningumus socializmo sąlygomis. Čia jie nagrinėja bendrųjų ir atskirųjų poreikių raidos dialektiką, poreikių patenkinimo lygio priklausomumą nuo jų tenkinimo ekonominių formų ir kitus klausimus. Autoriai teisingai pažymi, kad ekonominės formos, ypač organizacinės ekonominės, turi būti subordinuotos su racionalių poreikių sistema (p. 133—136). Skyrius ir visa monografija baigiama paragrafu apie GAS vietą asmeniniame respublikos gyventojų vartojime.

Doc., ekon. m. kand. A. VENGRYS

 APŽVALGA

TARYBŲ SĄJUNGOJE

TARYBŲ MOLDAVIJOS AGROPRAMONINIS KOMPLEKSAS

Sąjunginiame darbo pasidalijime Moldavija yra stambiaprekinės vynuogininkystės ir techninių augalų rajonas. Antai respublikos lyginamasis svoris valstybiniuose 1981—1983 m. vaisių ir uogų supirkimuose sudarė 13%, vynuogių — 21 ir tabako — apie 25% šalyje gaminamų vyno medžiagų, 14% vynuogių vyno, 14% vaisių ir daržovių konservų.

APK pagrindiniai gamybiniai fondai sudaro 57% visų respublikos liaudies ūkio fondų, jame dirba maždaug pusė visų darbuotojų. APK gamina 60% visuminio visuomeninio produkto ir 54% nacionalinių pajamų.

Svarbiausia APK grandis — žemės ūkis, kurio gamyba nuolat didėja. Nepaisant nepalankių paskutiniųjų metų oro sąlygų, vidutinė metinė žemės ūkio bendroji produkcija 1981—1983 m., palyginus su vidutiniu metiniu dešimtojo penkmečio lygiu, išaugo 4,6%. Visas produkcijos prieaugis gautas padidinus darbo našumą (minėtu laikotarpiu jis išaugo 12%). 1983 m. žemės ūkio produkcijos pagaminta 11% daugiau negu vidutiniškai per metus dešimtajame penkmetyje. Užpernai išauginta 1,4 mln. t vynuogių, 1,3 mln. t daržovių, 1,2 mln. t vaisių ir uogų, primelžta daugiau kaip 1,2 mln. t pieno, t. y. atitinkamai 10, 8, 44 ir 10% daugiau, palyginus su vidutiniu metiniu dešimtojo penkmečio lygiu.

Padidėjus darbo našumui žemės ūkyje, gerokai sumažėjo daugumos svarbiausių produkcijos rūšių gamybos sąnaudos. Antai 1 cnt tabako gamybos sąnaudos 1983 m., palyginus su 1980 m., sumažėjo 29%, vaisių — 31, saulėgrąžų — 31, cukrinių runkelių — 16 %.

Išaugus žemės ūkio produktų gamybai, toliau didėjo jų paruošos. 1981—1983 m. 105% viršytas vynuogių ir 102% — kiaušinių pardavimo valstybei planas. Palyginus su dešimtuoju penkmečiu (vidutiniškai per metus), kai kurių žemės ūkio produktų supirkimai padidėjo taip (%): tabako — 12, bulvių — 29, daržovių — 13, vaisių ir uogų — 6, vynuogių — 33, pieno — 6 ir kiaušinių — 25.

Pagrindinė agropramoninio komplekso galutinės produkcijos dalis gaminama maisto pramonės įmonėse. Dabar Moldavijos maisto pramonė gamina per 1200 pavadinimų gaminių. Daugiau kaip už 4 mlrd. rb produkcijos per metus — tokie dabar šakos gamybos mastai.

Bendra gamyba pramonės šakose, įeinančiose į APK, palyginus su 1980 m., išaugo 22,7%, iš to skaičiaus šakose, aprūpinančiose agropramoninį kompleksą gamybos priemonėmis, — 19,4%. Darbo našumas APK pramonėje 1981—1983 m. išaugo 17%. Padidinus darbo našumą, gauta 73% produkcijos prieaugio. Dabar darbo našumas traktorių ir žemės ūkio mašinų pramonėje išaugo 10%, maisto pramonės mašinų gamyboje — 1,5 karto, mikrobiologijos pramonėje — 29%.

Didelį vaidmenį, įgyvendinant Maisto programą, vaidina Moldavijos mokslinio tyrimo organizacijos, sprendžiančios žemės ūkio gamybos plėtojimo problemas. Per trejus šio penkmečio metus mokslo ir technikos pažangai žemės ūkyje diegti išleista 36,5 mln. rb, įdiegtos priemonės davė 247,6 mln. rb ekonominį efektą.

TSRS—VDR: GLAUDUS BENDRADARBIAVIMAS

Visais pokario raidos etapais ekonominis ir mokslinis techninis abiejų broliškų šalių bendradarbiavimas padeda spręsti sudėtingas liaudies ūkio plėtojimo problemas.

Bendradarbiavimas su Tarybų Sąjunga atvėrė naujas perspektyvas VDR tradicinėms metalo apdirbimo šakoms, lengvajai pramonei, padėjo sukurti ir toliau smarkiai išvystyti naujas pažangias šakas — naftos chemiją, elektroniką ir elektrotechniką, laivų statybą, žemės ūkio mašinų gamybą ir kitas šakas, gerokai sustiprinusias respublikos eksportinį potencialą.

Pagal vertę, prekinės struktūros įvairovę TSRS ir VDR savitarpio prekybą galima laikyti bene stambiausia dvišale prekių apyvarta pasaulyje. Tarybų Sąjungos lyginamasis svoris VDR prekių apyvartoje sudaro beveik 40%, respublikai tenka daugiau kaip 10% visos tarybinės užsienio prekybos vertės.

Didelę reikšmę respublikos liaudies ūkiui plėtoti turi tarybiniai kuro, žaliavų ir metalų tiekimai. Jie sudaro apie du trečdalius VDR importo iš TSRS, patenkina apie 70% reikiamų žaliavų importui, iš to skaičiaus gamtinių dujų — 100%, naftos, medienos ir medvilnės — 90%, geležies rūdos ir juodųjų valcuotų metalų 70%, svarbiausių spalvotųjų metalų — 60—70%. Didelį vaidmenį vaidina taip pat tarybinių mašinų ir įrengimų tiekimai.

Jau daugelį metų VDR yra stambi įvairių mašinų ir įrengimų tiekėja Tarybų Sąjungai. Apskritai jai tenka apie penktadalį visos tarybinio mašinų ir įrengimų importo vertės. 1983 m. importo iš VDR lyginamasis svoris Tarybų Sąjungos įsivežtų atskirų mašinų ir įrengimų vertėje sudarė (%): žemės ūkio mašinų — 44, poligrafijos įrengimų — 46, šaldymo įrengimų ir kondicionierių — 53 ir t. t. Iš VDR gaunama taip pat nemaža liaudies vartojamų prekių: siuvinių ir trikotažo gaminių, baldų, kilimų, dekoratyvinių audinių, kino ir fotojuostų, indų ir kt.

Sėkmingai plėtojamas gamybos specializavimas ir kooperavimas. Lyginamasis svoris VDR specializuotų gaminių eksporte į TSRS, 1970 m. sudaręs mažiau kaip 1%, pasiekė maždaug pusę eksporto vertės.

Tarp abiejų šalių sudaryta daugiau kaip 200 tarpvyriausybinių ir tarpžinybinių susitarimų tyrimų ir gamybos specializavimo bei kooperavimo srityje. Įgyvendinant susitarimus dėl mokslinio ir techninio kooperavimo, dalyvauja daugiau kaip 380 VDR kombinatų bei institutų ir 450 TSRS analogiškų įmonių ir įstaigų. Apskritai užregistruota 434 bendri patentai, unifikuota 3 tūkst. standartų. Tarp aukštųjų mokyklų sudaryta per 60 bendradarbiavimo

LIETUVOS TSR NUSIPELNĘS EKONOMISTAS

Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1985 m. gegužės 31 d. įsaku už nuopelnus melioracijos statybai ir aktyvų dalyvavimą visuomeniniame gyvenime šis garbės vardas suteiktas Lietuvos TSR melioracijos ir vandens ūkio ministerijos Planavimo ir finansų valdybos viršininkui Aleksandrui ŽUKAUSKUI.

TRUMPAI

● Šiandien vietinė pramonė — sudėtinga, daugiašakė mūsų šalies liaudies ūkio dalis. Prekinės produkcijos gamyba čia išaugo nuo 3,5 mlrd. rb 1965 m. iki 13,6 mlrd. rb 1984 m., arba beveik 4 kartus. Vietinės pramonės lyginamasis svoris bendroje liaudies vartojamų ne maisto prekių gamyboje dabar sudaro 7%, buitinių ir ūkinių prekių gamyboje — daugiau kaip 12%.

● Pirma laiko atiduota naudoti dujotiekio Urengojus—Centras II linijinė dalis. Taigi pirma laiko įvykdyta partijos ir vyriausybės užduotis — sukurti vienuoliktajame penkmetyje šešias dujotiekių sistemas: Urengojus—Grezovecas—Maskva, Urengojus—Petrovskas, Urengojus—Novopskovas, Urengojus—Pomarai—Užgorodas, Urengojus—Centras I, Urengojus—Centras II. Dabar pagrindinės jėgos sutelktos dujotiekio sistemai įrengti iš 1420 mm skersmens vamzdžių. Ja bus transportuojamos naujo, Jamburgo telkinio (Tiumenės srities) dujos į šalies europinę dalį. Naujos magistralės ilgis — 3150 km. Šioje statyboje dabar dirba 30 linijinių technologinių srautų. Į trasą atvežta 2765 km vamzdžių, suvirinta jų — 1321 km, nutiesta gatavos magistralės — 854 km.

● Lengvoji pramonė mūsų šalyje vienija 28 pošakius, gaminančius daugiausia liaudies vartojamas prekes ir medžiagas joms gaminti. Šakos lyginamasis svoris bendroje pramonės produkcijos gamyboje sudaro 15%, o vartojimo reikmenų (B grupė) gamyboje — 27%. Baigiamųjų penkmečio metų plane šakos produkcijos gamybą numatyta padidinti daugiau kaip 3%, kurių kiekvienas didmeninėmis kainomis sudaro per 1 mlrd. rb.

● Mūsų šalyje nepaliaujamai plėtojama siuvimo pramonė. 1983 m. siuviniams teko 11,9% visos pramonės B grupės produkcijos, arba daugiau kaip 40% visų lengvosios pramonės pagamintų prekių. Drabužiai ir baltiniai (įskaitant importinius) sudaro beveik 9% visos mažmeninės prekių apyvartos.

● Per ketverius vienuoliktojo penkmečio metus šalies siuvimo pramonės produkcija padidėjo daugiau kaip 9%, o nuo 1970 m. — trim ketvirčiais ir 1984 m. sudarė daugiau kaip 25 mlrd. rb (didmeninėmis kainomis). Maždaug pusę siuvinių gamina TSRS lengvosios pramonės ministerijos įmonės, kasmet perdirbdamos apie 2,5 mlrd. kv. m audinių.

sutarčių. TSRS ir VDR mokslininkai drauge sprendžia beveik 8 tūkst. uždavinių svarbiausiomis mokslo ir technikos pažangos kryptimis chemijos, elektrotechnikos, mašinų gamybos, energetikos, metalurgijos, gamybos procesų mechanizavimo ir automatizavimo, ESM, mikroelektronikos ir kt. srityse. Susitarta 1981—1985 m. bendromis jėgomis, sukurti daugiau kaip 200 naujų mašinų, prietaisų ir įrengimų pavyzdžių, per 100 pažangių technologijų, apie 50 naujų medžiagų.

VDR buvo pirmoji socialistinė Europos šalis, kuri septintajame dešimtmetyje pradėjo, TSRS padedama, netoli Rainsbergo statyti atominę elektrinę. 1966 m. ši 70 MW galios elektrinė buvo atiduota naudoti. Vėliau, TSRS padedant, respublika pradėjo statyti pirmąją pramoninę AE „Nord" Baltijos jūros pakrantėje, kurios bendra galia — 3520 MW. Dvi eilės jau atiduotos naudoti. Paleidus 1990—1992 m. visus elektroenergetikos pajėgumus, kuriamus TSRS padedant, įgalins padidinti VDR elektrinių pajėgumus daugiau kaip 2 kartus, palyginus su 1970 m.

TSRS ir VDR specialistai drauge sukūrė ir įdiegė į gamybą nemaža labai efektyvių mašinų, įrengimų, prietaisų ir technologinių procesų pavyzdžių. Antai automatinės audimo staklės TMM-360 padidina darbo našumą 2—3 kartus, be to, joms gaminti sunaudojama mažiau metalo. Abiejų šalių specialistai bendrai sprendžia problemą, kaip efektyviai panaudoti gamtines dujas kaip kurą krovininiam autotransportui. Jie sukūrė rusvųjų anglių dujofikavimo ir nenutrūkstamo šalto plieninių vamzdžių valcavimo technologiją.

TSRS ir VDR sudarė 11 tarpvyriausybinių ir tarpžinybinių susitarimų, kuriuose numatyta modernizuoti mūsų šalies lengvąją pramonę. Bus rekonstruota kelios siuvimo ir avalynės pramonės įmonės, tekstilinės galanterijos fabrikų ir kt.

Šalys bendromis pastangomis sprendžia transporto problemą: statoma geležinkelio perkėla Baltijos jūroje tarp Klaipėdos ir Zasnico miesto Riugeno saloje. Didžiulės perkėlos krovinių apyvarta sudarys daugiau kaip 5 mln. t per metus, beje, išlaidos kompleksui įrengti atsipirktų per 5—6 metus, o pervežimų vertė, palyginus su geležinkelių transportu, bus 6 kartus mažesnė.

Tarybų Sąjunga didžiulę paramą teikia VDR rengiant kadrus. Antai 1951 m. TSRS aukštosiose mokyklose mokėsi iš viso 172 VDR piliečiai, o 1984 m. 144 tarybinėse aukštosiose mokyklose mokėsi daugiau kaip 15 tūkst. studentų ir aspirantų. Be to, 3 tūkst. studentų kasmet atlieka specializuotą praktiką Tarybų Sąjungoje, o tiek pat tarybinių studentų — VDR. Tarp abiejų šalių vyksta glaudus kultūrinis bendradarbiavimas.

SOCIALISTINĖSE ŠALYSE

ESPT ŠALIŲ ENERGETIKA

Kaip žinoma, liaudies ūkio elektrifikavimo laipsnis didele dalimi lemia visuomeninės gamybos efektyvumą. Dėl to ESPT šalyse didelis dėmesys skiriamas elektroenergetikos bazei plėtoti. 1983 m. sandraugos šalyse buvo pagaminta 1881 mlrd. kWh elektros energijos, t. y. 21,8% pasaulinio kiekio (1960 m. — 17,3, o 1950 m. — 13,6%).

ESPT europinėms šalims būdingi labai spartūs elektros energijos suvartojimo didėjimo tempai. Elektros energijos gamybos ir suvartojimo augimas socialistinėse šalyse padeda sparčiai plėtoti nacionalinius jų ūkius, didinti darbo aprūpinimą elektra. Antai 1971—1983 m. pramonės sektoriuje jis padidėjo: Bulgarijoje — 158%. Čekoslovakijoje — 130. Lenkijoje — 151, Rumunijoje — 121, Tarybų Sąjungoje — 145, Vengrijoje — 178, VDR — 127%.

Dabar didžioji elektros energijos dalis socialistinėse Europos šalyse gaminama šiluminėse elektrinėse. 1983 m. jų lyginamasis svoris bendroje elektros gamyboje sudarė (%): Bulgarijoje — 63, Čekoslovakijoje — 87, Lenkijoje — 97,4, Rumunijoje — 85,8, Tarybų Sąjungoje — 79,6, Vengrijoje — 89,6, VDR — 80,8.

Siekiant taupyti gamtinius energetikos išteklius, stengiamasi šiluminėse elektrinėse mažinti skysto kuro ir gamtinių dujų naudojimą, o daugiau vartoti vietinį, ypač mažo kaloringumo, kietąjį kurą. Tai — rusvieji anglys ir lignitai. Bulgarijoje, Čekoslovakijoje, Lenkijoje, Rumunijoje, VDR pastatyta nemaža elektrinių, kurios kaip tik ir naudoja mažo kaloringumo kurą.

Efektyvi energetikos ekonominių rodiklių gerinimo kryptis — pasenusių šiluminių elektrinių atnaujinimas ir rekonstrukcija (įskaitant 160—300 MW galios kondensacinių blokų panaudojimą šiluminei apkrovai padengti). Jų suminė galia gana didelė. Antai TSRS energetikoje numatyta vien devintojo ir paskutiniojo šio amžiaus dešimtmečių sanduroje demontuoti ir modernizuoti pasenusius mažai efektyvius bendros 55—60 mln. kW galios elektrinių įrengimus.

Per artimiausius 10—15 metų ESPT šalių elektros energijos gamyboje gerokai išaugs atominės energetikos lyginamasis svoris. Jau dabar atominės elektrinės socialistinės sandraugos šalyse įgalina pakeisti apie 60 mln. t sutartinio kuro per metus. Bendra atominių elektrinių galia Bulgarijoje, Čekoslovakijoje, Tarybų Sąjungoje, Vengrijoje ir VDR 1983 m. pabaigoje sudarė 25,8 mln. kW, jose buvo pagaminta 142 mlrd. kWh elektros energijos, t. y. 8,5% bendros jos gamybos šiose šalyse (kai kuriose šalyse elektros energijos gamybos AE lyginamasis svoris dar didesnis, pvz., Bulgarijoje — bemaž 29%).

Statyti atomines elektrines broliškose šalyse techniškai padeda Tarybų Sąjunga.

	Pagaminta elektros energijos (mlrd. kWh)			Suvartota elektros energijos, skaičiuojant vidut. vienam gyventojui (kWh)		
	1960 m.	1970 m.	1983 m.	1960 m.	1970 m.	1983 m.
BLR	4,7	19,5	42,6	595	2290	5100
ČSSR	24,5	45,2	76,3	1775	3380	5080
Kubos Respublika	...	4,9	11,6	...	574	1160
LLR	29,9	64,5	125,8	995	1980	3360
MLR	0,1	0,5	1,8	112	440	945*
RSR	7,7	35,1	70,3	415	1610	3210
TSRS	292,0	741,0	1418,0	1360	3030	5100
VLR	7,6	14,5	25,7	815	1720	3230
VSR	...	...	4,2	...	...	73*
VDR	40,3	67,7	104,9	2312	3980	6380

* Pagaminta elektros energijos vidutiniškai vienam gyventojui.

Visose atiduotose naudoti pramoninėse AE įrengti 440 MW galios reaktoriai. Jų panaudojimo koeficientas sudaro 75—80%, t. y. viršija daugelio išsivysčiusių kapitalistinių šalių atominių elektrinių analogišką rodiklį.

Plačiai statomos atominės elektrinės socialistinės sandraugos šalyse šiame penkmetyje. Vyksta darbai įrengiant penktą 1000 MW galios energobloką Kazlodujų AE (Bulgarija). 1984 m. paleidus antrą 440 MW galios reaktorių, baigta įrengti pirmoji Pakšo AE eilė Vengrijoje, naujais blokais bus papildyta Čekoslovakijos atominė energetika. Pradėta arba ruošiamasi statyti atomines elektrines Kuboje, Lenkijoje ir Rumunijoje.

1979 m. BLR, ČSSR, LLR, RSR, TSRS, VLR ir VDR, taip pat JSFR vyriausybių vadovai pasirašė susitarimą dėl daugiašalio tarptautinio įrengimų atominėms elektrinėms gamybos specializavimo bei kooperavimo ir jų tiekimo 1981—1990 m. laikotarpiu. Realizavus šį susitarimą, AE pajėgumai padidės iki 100 mln. kW.

ESPT sistemoje vykdomi darbai siekiant panaudoti branduolinį kurą centralizuotam šilumos tiekimui. Tarybų Sąjungoje jau pradėtos statyti pirmosios atominės termocentralės.

Dabartiniais apskaičiavimais, TSRS hidroenergetinis potencialas sudaro 1095 mlrd. kWh, Bulgarijos — 13, Čekoslovakijos — 9, Lenkijos — 12,1, Rumunijos — 40, Vengrijos — 3,6 ir VDR — 0,7 mlrd. kWh. 1983 m. pabaigoje hidroenergetikos ištekliai buvo panaudoti taip (%): Bulgarijoje — 26,9, Čekoslovakijoje — 42,2, Lenkijoje — 27,2, Rumunijoje — 25, Tarybų Sąjungoje — 16,5, Vengrijoje — 5,5 ir VDR — 75. Per artimiausius 10—15 metų socialistinės sandraugos šalyse, ypač Čekoslovakijoje, Lenkijoje, Rumunijoje ir Vengrijoje, numatyta iš esmės padidinti hidroenergetikos potencialo panaudojimą, kartu sparčiai statant hidroakumuliacines elektrines.

Viena svarbiausių tarptautinio darbo pasidalijimo krypčių plėtojant ESPT šalių elektroenergetiką — nacionalinių elektroenergetikos sistemų jungimas paraleliniam darbui. Pasikeitimas elektros energija tarp šalių, kurios įeina į Jungtinę energetikos sistemą, 1983 m. pasiekė 35,6 mlrd. kWh, beje, per 50% sudaro TSRS tiekimai. Elektros energijos eksportas iš Tarybų Sąjungos į socialistinės sandraugos šalis nuolat didėja: 1966—1970 m. jis sudarė (iš viso) 14 mlrd. kWh, 1971—1975 m. — daugiau kaip 40, 1976—1980 m. — 64 ir 1981—1983 m. — 54 mlrd. kWh.

Paralelinis Jungtinės energetikos sistemos darbas įgalina racionaliau panaudoti įvairių tipų elektrinių potencialą, didinti ekonominį broliškų šalių elektroenergetikos bazės efektyvumą.

ESPT: BENDRADARBIAVIMAS MAŠINŲ GAMYBOJE

Mašinų gamyba — dinamiškiausia socialistinės sandraugos šalių liaudies ūkio šaka. 1950—1984 m. mašinų ir įrengimų gamyba ESPT šalyse išaugo maždaug 35 kartus (visa pramonės gamyba — 13 kartų). Šiuo metu ESPT valstybės gamina 25% visų mašinų ir įrengimų pasaulyje.

TSRS su kitomis ESPT šalimis bendradarbiauja mašinų gamybos srityje pagal 220 sutarčių, apimančių 15 tūkst. produkcijos pavadinimų. Svarbiausias bendradarbiavimo uždavinys — gamybos kompleksinio mechanizavimo ir automatizavimo ESPT šalyse spartinimas. Numatyta nuolat didinti atitinkamų technikos priemonių gamybą. Šioje srityje įgyvendinamas Generalinis susitarimas dėl daugiapusio bendradarbiavimo organizuojant pramoninių robotų specializuotą ir kooperuotą gamybą ir Generalinis susitarimas dėl daugiapusio bendradarbiavimo taikant liaudies ūkyje mikroprocesorinę techniką. Pagal pirmąjį susitarimą parengta suvestinė pramoninių robotų pirmaeilė nomenklatūra, apimanti 165 tipų robotus, iš kurių 89 jau gaminami, 23 — suprojektuoti ir 53 — projektuojami. Pagal antrąjį susitarimą jau pagaminti bazinių modelių bandomieji pavyzdžiai.

Realizuojamas kompleksas darbų staklių gamybos srityje — keliamas 142 modelių staklių techninis lygis ir kokybė (tai suda-

TRUMPAI

● Sveikatos apsaugos valstybinės sistemos pagrindą Tarybų Sąjungoje sudaro plati bazė įmonių, teikiančių stacionarinę ir ambulatorinę bei poliklinikinę pagalbą gyventojams. Ji vienija daugiau kaip 23 tūkst. ligoninių su 3,5 mln. lovų, 38 tūkst. ambulatorijų bei poliklinikų, 11 tūkst. moterų konsultacijų ir 16 tūkst. vaikų poliklinikų.

● Per 40 liaudies valdžios metų įspūdingiausi rezultatai vystant Vengrijos nacionalinę ekonomiką buvo pasiekti agrariniame sektoriuje. Pagrindinių žemės ūkio augalų — kviečių ir kukurūzų — derlius 2,5 karto viršijo prieškarinį lygį, o gyvulininkystės produkcijos gamyba — 3 kartus. 1984 m. gauta 15,7 mln. t grūdų, esant vidutiniam derlingumui: kukurūzų — 60 cnt, kviečių — 43 cnt iš ha. Gyvulininkystė davė liaudies ūkiui 1450 tūkst. t kiaulienos (skerdienos), 328 tūkst. t jautienos ir 525 tūkst. t naminių paukščių. Mėsos gamyba vienam gyventojui sudarė 147 kg. Pagal šiuos rodiklius Vengrija yra tarp šalių su labiausiai išvystytu pasaulyje žemės ūkiu (1938 m. Vengrija užėmė 17—18 vietą Europoje). Daugiau kalp du trečdaliai šalies agrarinio sektoriaus pagamintos produkcijos tenka 1300-ams žemės ūkio kooperatyvų ir jų integruojamiems sodybiniams ūkiams. 30% žemės ūkio produkcijos duoda valstybiniai ūkiai bei agrariniai kombinatai ir tik 1% — privatus sektorius.

● ESPT šalyse dabar gyvena apie 460 mln. žmonių, arba maždaug dešimtadalis visų planetos gyventojų. Šių šalių lyginamasis svoris pasaulinėje pramonės produkcijos gamyboje padidėjo nuo 18% 1950 m. maždaug iki trečdalio šiuo metu, o bendrose nacionalinėse pajamose — nuo 15 iki 25%. 1950—1984 m. ESPT šalių nacionalinės pajamos padidėjo beveik 9 kartus, pramonės produkcijos gamyba — daugiau kaip 14 kartų, žemės ūkio produkcijos — 2,6 karto, gyventojų realiosios pajamos — beveik 5 kartus.

● Daugelyje ESPT šalių elektros energijos gamybos prieaugis devintajame dešimtmetyje bus gautas daugiausia statant atomines elektrines. Jų bendra galia sandraugos šalyse turi padidėti maždaug nuo 30 mln. kW dabar iki 100 mln. kW 1990 m. Tai įgalins metinį organinio kuro suvartojimą sumažinti maždaug 200 mln. t.

● 1984 m. Indijoje gautas rekordinis javų derlius — 152 mln. t. Smarkiai išaugo ir pramonės gamyba. Jos metinis prieaugis sudarė daugiau kaip 8%, palyginus su 3,2% praėjusiais metais. Beveik 20% padidėjo cemento gamyba.

TRUMPAI

● Tarptautiniame socialistiniame darbo pasidalijime kiekviena ESPT šalis turi savo profilį. Antai dabar ČSSR, TSRS ir VDR gamina apie 72% naudojamų ESPT šalyse metalo pjovimo staklių, LLR ir TSRS — daugiau kaip 90% ekskavatorių, ČSSR ir TSRS — daugiau kaip 92% audimo staklių, TSRS ir VLR — daugiau kaip 80% autobusų, LLR, RSR ir TSRS — 94% traktorių, TSRS ir VDR — daugiau kaip 85% keleivinių vagonų, RSR ir TSRS — 97% įrengimų aukštakrosnėms, BLR ir TSRS — beveik 100% elektroteleferių ir 75% elektrinių bei motorinių vežimėlių.

● Bulgarijos Liaudies Respublikos pramonės produkcijos gamyba 1983 m., palyginus su 1939 m., išaugo 84 kartus, iš to skaičiaus pramonės A grupėje — — 236 kartus. Antai energetikoje visas 1939 m. pagamintas elektros energijos kiekis dabar pagaminamas per dvi paras, o mašinų gamybos ir metalo apdirbimo pramonėje — tik per pusantros darbo valandos. Sparčiais tempais buvo vystoma gamyba ir pramonės B grupėje. Antai produkcijos gamyba tekstilės ir siuvimo pramonėje per tokį pat laikotarpį padidėjo 45 kartus, celiuliozės ir popieriaus — 78 kartus, odos, kailių ir avalynės — 51 kartą, maisto pramonėje — 25 kartus.

● 1950—1982 m. nacionalinės pajamos Vokietijos Demokratinėje Respublikoje padidėjo 6,9 karto, o pramonės bendroji produkcija — 10 kartų. Pramonės produkcijos gamyba vienam gyventojui 1951—1982 m. padidėjo 11 kartų, kai tuo tarpu vidutinis pasaulinis rodiklis išaugo 3,4 karto.

● VDR — stambiausias iš ESPT šalių laivų ir komplektinių įrengimų laivams tiekėjas. Jos lyginamasis svoris ESPT šalių savitarpio prekyboje šia produkcija sudaro daugiau kaip 42%. VDR užima pirmąją vietą ir pagal geležinkelio riedmenų tiekimus — 32,2% visos ESPT šalių savitarpio prekybos šiais įrengimais. Specializuotos produkcijos eksporto lyginamasis svoris bendrame VDR eksporte yra didžiausias iš ESPT šalių. 1983 m. jis sudarė 34,7%. Atskirose mašinų gamybos šakose šis rodiklis dar didesnis — vidutiniškai nuo 50 iki 75%.

● Užimdama 61 vietą pasaulyje pagal plotą ir 25 vietą pagal gyventojų skaičių, Lenkijos Liaudies Respublika dabar užima 4 vietą pagal akmens anglių ir sieros gavybą, 7 — pagal sidabro, 8 — energetinės žaliavos, 9 — plieno ir laivų, 11 — lengvųjų automobilių, 12 — elektros energijos, 13 — cemento, 15 — pagal sunkvežimių gamybą.

...ro 28% visų modelių, kuriais šalys keičiasi šiame penkmetyje). Sutinkamai su priimtais įsipareigojimais TSRS organizacijos ir įmonės modernizuoja 57 modelių stakles iš eksportui tiekiamų 157 modelių.

Sėkmingai realizuojami susitarimai dėl mokslinio techninio bendradarbiavimo, krovimo ir transportavimo bei sandėliavimo darbų mechanizacijos priemonių gamybos specializavimo ir kooperavimo. Čia specializacijos programa jau apėmė 19 tipų kėlimo ir transportavimo įrengimų gamybą. Sudaryta svarbiausių mašinų ir įrengimų kompleksų nomenklatūra, kuri įgalins mechanizuoti ir automatizuoti nurodytą sritį.

Parengtas sutarties projektas dėl daugiapusės tarptautinės kooperacijos gaminant smulkiąsias savivartes. Ši sutartis liečia specializaciją 13 pavadinimų agregatų ir mazgų gamyboje. Nustatyti pagrindiniai jų techniniai bei ekonominiai rodikliai, išankstiniai savitarpio terminai ir mąstai. Projektuojamas naujas 500 AJ galios traktorius. Tarybų Sąjungoje parengti ir išbandyti galingų buldozerių ir vamzdžių klotuvų pavyzdžiai, dirbantys tų traktorių pagrindu. VDR, TSRS ir ČSSR organizuota kooperuota 630 kub. m per valandą našumo rotorinių kompleksų gamyba.

Gerai išvystyta mašinų ir įrengimų, įgalinančių racionaliai ir taupiai vartoti kurą bei energiją, specializuota gamyba — ji praktiškai apima visų rūšių energetinę įrangą, iš jos ir atominėms elektrinėms. Projektuojama naujų didžiulių automatizuotų energetikos blokų komplektavimui skiriama įranga (nuo 220 iki 1000 MW galios), kuriami įrengimai, įgalinantys geriau panaudoti antrinius energijos išteklius.

Pradėti darbai kuriant naujų konstrukcijų stakles su SPV, apdorojimo centrus, įvairių technologinių grupių precizines stakles, kalvystės ir presavimo mašinas bei kitus gaminius.

Mašinomis ir įrengimais, skirtais kompleksiniam darbų mechanizavimui pagrindinių žemės ūkio augalų ir gyvulininkystės srityje, keičiamasi labai plačiai. Bendradarbiavimas apima 265 pavadinimų traktorius ir žemės ūkio mašinas, iš kurių 115 sudaro nauji ir modernizuoti gaminiai. Taip pat kuriamos perspektyvios technikos priemonės (70 pavadinimų). Sandraugos šalyse specializuojama gamyba daugiau kaip 600 pavadinimų mašinų ir įrengimų, skirtų racionaliam žemės ūkio žaliavų perdirbimui. Projektuojamos mašinos ir įrengimai maisto pramonei (80 pavadinimų).

Sėkmingai vystant bendradarbiavimą įvairiomis prioritetinėmis kryptimis, iš esmės keičiasi mašinų gamybos produkcijos tiekimų struktūra — didėja pažangių rūšių mašinų ir įrengimų lyginamasis svoris.

ESPT šalių ekonominis pasitarimas laiko svarbiausiu dalyku spartinti mokslo ir technikos pažangą. Dėl to šalys susitarė dėl jungtinės Kompleksinės mokslo ir technikos pažangos programos rengimo 15—20 metų laikotarpiui, remiantis nacionalinėmis programomis. Ši programa bus bazė ruošiant suderintą, o kai kuriose srityse ir vieningą mokslinę techninę politiką.

ESPT sesijos XXXIX posėdis 1984 m. spalio mėn. priėmė sprendimą organizuoti ESPT komitetą bendradarbiavimui mašinų gamybos srityje. Jo veikla padės racionaliai formuoti mašinų gamybos kompleksus kiekvienoje iš broliškų šalių, spartinti mokslo ir technikos pasiekimų panaudojimą. Komitetas ypatingą dėmesį skiria naujosios mašinų gamybos kūrimui ir diegimui. Per artimiausius dvejus metus Komitetas numato parengti pagrindines bendradarbiavimo mašinų gamyboje kryptis 1986—1990 metams, taip pat sudaryti perspektyvines gamybos daugiapusio specializavimo ir kooperavimo programas svarbiausiai mašinų gamybos produkcijos nomenklatūrai iki 2000 metų.

● Kubos prekybos su ESPT šalimis apyvarta padidėjo nuo 2,1 mlrd. rb 1970 m. iki daugiau kaip 10 mlrd. rb 1983 m. Dinamiškiausiai vystosi prekyba su TSRS. Ji išaugo nuo 1 mlrd. rb 1970 m. iki 6,1 mlrd. rb 1983 m.

● Lotynų Amerikos šalys pergyvena nepaprastą ekonominę krizę. Regiono šalių (be Kubos) bendrasis nacionalinis produktas per paskutiniuosius ketverius metus sumažėjo 10%. Smarkiai sumažėjo pajamos vienam gyventojui. Meksikoje jos sumažėjo iki 1978 m. lygio, Brazilijoje — iki 1976 m., Argentinoje — iki 1970 m. lygio. Nedarbas svyruoja nuo 20 iki 25% visų darbingų gyventojų. Ir toliau siautėja infliacija. Brazilijoje ji pasiekė 220%. Praktiškai visos regiono šalys smarkiai kenčia nuo neekvivalentinių tarptautinių prekybos mainų. Antai Kosta Rika, Kolumbija ir Brazilija, norėdamos nupirkti vieną galoną (apie 4 litrus) naftos, dabar turi eksportuoti 20 kartų daugiau kavos negu prieš dešimtį metų.

● Smarkiai didėja Nepalo įsiskolinimas Vakarų kreditoriams. 1970 m. kiekvienam nepaliečiui teko vidutiniškai po 27 centus užsienio skolos, o 1983 m. ši suma išaugo iki 20 dol. Palūkanų išmokėjimas suryja 12% bendrojo nacionalinio produkto. Skolų našta vis sunkėja, o Vakarų „pagalbos" efektas per ketvirtį amžiaus labai nežymus. Nepalas tebėra viena silpniausiai išsivysčiusių pasaulio šalių. Vidutinės pajamos vienam gyventojui čia sudaro apie 170 dol. per metus. Vakarų valstybių teikiamos paskolos naudojamos negamybinėje sferoje, t. y. jos nedidina šalies ekonominio potencialo.

● Afrikos šalyse didelį mastą pasiekė nedarbas. Statistikos duomenimis, dabar kontinente yra daugiau kaip 18 mln. „nereikalingų žmonių" ir maždaug 70 mln. priskiriama „iš dalies užimtų" kategorijai. O iš viso besivystančiose šalyse daugiau kaip 40% darbingų gyventojų arba visai neturi darbo, arba dirba nepilną darbo dieną.

SKAIČIAI IR FAKTAI

LIETUVOS TSR EKONOMINIO IR SOCIALINIO VYSTYMO PAGRINDINIAI RODIKLIAI 1940—1983 m. (procentais; 1940 m. = 100)

	1970	1975	1980	1981	1982	1983
Visa pramonės produkcija	31,2 karto	46,4 karto	58,4 karto	61,3 karto	63,3 karto	66,1 karto
Elektros energijos gamyba	90,9 karto	111 kartų	144 kartus	144,3 karto	153,5 karto	151,2 karto
Žemės ūkio bendroji produkcija	189	208	184	204	208	221
Augalininkystės produkcija	152	166	130	174	176	175
Gyvulininkystės produkcija	230	253	237	240	246	270
Liaudies ūkio automobilių transporto krovinių apyvarta	265 kartus	424 kartus	532 kartus	564 kartus	591 kartą	579 kartus
Valstybinės ir kooperatinės prekybos mažmeninė prekių apyvarta	953	13,2 karto	17 kartų	17,8 karto	17,3 karto	17,7 karto
Vidutinis metinis darbininkų ir tarnautojų skaičius liaudies ūkyje	651	740	816	830	840	846
Darbo našumas pramonėje	424	572	663	690	708	733
Specialistų su aukštuoju ir specialiuoju viduriniu išsimoksiinimu skaičius liaudies ūkyje[1]	971	13,7 karto	18,4 karto	19,3 karto	20 kartų	21,5 karto
iš to skaičiaus su aukštuoju išsimoksiinimu [1]	11,3 karto	16,3 karto	22,2 karto	23,2 karto	23,8 karto	26,3 karto
Moksleivių skaičius mokyklose:						
bendrojo lavinimo	151	164	158	155	152	149
specialiosiose vidurinėse	10,2 karto	10,7 karto	10,7 karto	10,4 karto	10,1 karto	10 kartų
aukštosiose	953	10,5 karto	11,9 karto	11,9 karto	11,9 karto	11,6 karto
Knygų ir žurnalų masinėse bibliotekose skaičius	27,9 karto	32,9 karto	35 kartus	35,6 karto	36,4 karto	37,5 karto
Kino įrenginių skaičius	23,3 karto	23,8 karto	23,2 karto	21 kartą	21,4 karto	21,6 karto
Visų specialybių gydytojų skaičius	440	575	679	699	723	746
Lovų ligoninėse skaičius	364	415	463	471	478	485

[1] Procentais, palyginus su 1941 m.

GYVULIŲ IR PAUKŠČIŲ SKAIČIUS RESPUBLIKOJE VISŲ KATEGORIJŲ ŪKIUOSE (sausio 1 d.; tūkst.)

Metai	Galvijai	iš to skaičiaus karvės	Kiaulės	Avys ir ožkos	iš to skaičiaus avys	Arkliai	Paukščiai
1941	1054,0	782,0	1068,0	627,0	610,7	546,0	3800,0
1946	680,0	456,7	518,9	377,4	366,4	409,3	2850,0
1951	730,6	504,5	722,9	401,9	378,2	381,4	3889,5
1956	869,4	509,8	879,1	584,1	537,8	281,5	6296,9
1961	1223,0	735,0[1]	1720,2	383,7	370,9	232,4	7205,1
1966	1526,2	806,9	1731,0	198,4	187,2	170,5	7302,3
1971	1814,6	838,5	2296,8	160,5	153,9	146,4	9626,6
1976	2120,9	890,2	2141,1	95,9	91,3	105,3	10828,4
1981	2214,9	861,0	2551,2	65,0	61,5	77,2	13914,9
1982	2279,6	867,7	2513,4	75,9	72,5	76,0	14467,9
1983	2369,4	875,6	2634,6	94,6	90,6	76,7	15004,6
1984	2464,2	883,4	2719,0	103,1	98,9	78,3	15699,9

[1] Nuo 1961 metų pateikiami duomenys tik apie pagrindinės bandos karvių skaičių.

TRUMPAI

● Po tam tikro ekonominės padėties pagerėjimo 1981 m. krizės reiškiniai Prancūzijoje vėl paaštrėjo. Nuo to laiko pramonė neteko 500 tūkst. darbo vietų, o bendras bedarbių skaičius padidėjo 700 tūkst. ir dabar sudaro daugiau kaip 2500 tūkst. žmonių. Tuo tarpu privačių įmonių pelnas kasmet padidėja vidutiniškai 25%. Pablogėjo padėtis žemės ūkyje, sumažėjo darbo žmonių perkamasis pajėgumas. 600 tūkst. bedarbių, turėjusių teisę iki 1982 m. spalio mėn. gauti pašalpą, dabar negauna šių lėšų. Šalyje smarkiai padidėjo socialinė nelygybė.

PASAULINĖ ELEKTROS ENERGIJOS GAMYBA (bendroji gamyba, mlrd. kWh)

	1980 m.	1983 m.	1984 m.
Visas pasaulis	8315	8860	9250
Socialistinės šalys	2138	2358	2484
ESPT šalys	1731	1884	1981
iš jų:			
Bulgarija	35	43	45
Čekoslovakija	73	76	78
Kuba	10	12	12
Lenkija	122	126	135
Mongolija	2	2	2
Rumunija	67	70	72
TSRS	1294	1418	1493
VDR	99	105	110
Vengrija	24	26	26
Vietnamas	4	4	5
Jugoslavija	59	66	71
Kinija	301	351	375
KLDR	46	55	57
Industriškai išsivysčiusios kapitalistinės šalys	5363	5572	5806
EEB šalys	1268	1291	1370
iš jų:			
Anglija	285	276	282
Italija	186	183	188
Prancūzija	258	297	333
VFR	360	365	390
Australija	96	109	116
Japonija	578	604	630
JAV	2463	2500	2600
Kanada	377	410	420
Norvegija	84	105	110
Švedija	97	110	115
Besivystančios šalys	814	930	960
Argentina	40	43	—
Brazilija	139	160	—
Indija	119	133	150
Meksika	69	84	—
Turkija	23	27	—

Pastaba. Lentelė sudaryta remiantis SNO ir atskirų šalių oficialiais statistikos duomenimis.

SKAIČIAI IR FAKTAI

LIETUVOS TSR LYGINAMASIS SVORIS TSRS LIAUDIES ŪKYJE 1983 m.

	Procentais
Teritorija	0,3
Gyventojų skaičius	1,3
PRAMONĖ (svarbiausių pramonės produkcijos rūšių gamyba)	
Elektros energija	0,9
Mineralinės trąšos skaičiuojant 100% maistingųjų medžiagų	2,3
Cheminiai pluoštai ir siūlai	1,1
Metalo pjovimo staklės (vienetais)	10,7
Gyvulininkystės ir pašarų gamybos mašinos	2,7
Popierius	2,1
Statybinės plytos	2,5
Kojinės ir puskojinės	5,3
Odinė avalynė	1,4
Televizoriai	6,2
Buitiniai šaldytuvai	5,3
Baldai	2,4
Smulkus cukrus	1,8
Sviestas	4,4
Konservai	1,8
ŽEMĖS ŪKIS	
Kolūkių skaičius	2,8
Tarybinių ūkių skaičius	1,4
Traktorių skaičius (fiziniais vienetais)	1,8
Visi pasėliai	1,1
iš to skaičiaus:	
grūdinių kultūrų	1,0
techninių kultūrų	0,5
bulvių	2,0
pašarinių kultūrų	1,5
Bendras žemės ūkio kultūrų derlius:	
cukrinių runkelių (pramonei)	1,1
linų pluošto	4,0
bulvių	2,0
daržovių	1,1
Valstybiniai augalininkystės produktų supirkimai:	
cukriniai runkeliai (pramonei)	1,0
bulvės	1,7
Gyvulių skaičius:	
galvijų	2,1
iš to skaičiaus karvių	2,0
kiaulių	3,5
Pagrindinių gyvulininkystės produktų gamyba:	
visų rūšių mėsa (skerdienos svoriu)	2,8
pienas	2,8
kiaušiniai	1,4
Valstybiniai gyvulininkystės produktų supirkimai:	
gyvuliai ir paukščiai (gyvuoju svoriu)	3,4
pienas	3,7
kiaušiniai	1,2
TRANSPORTAS IR RYŠIAI	
Susisiekimo ministerijos eksploatuojamų geležinkelio linijų ilgis	1,4
Bendro naudojimo automobilių kelių su kieta danga ilgis	2,4
Geležinkelio transporto krovinių apyvarta	0,5
Liaudies ūkio automobilių transporto krovinių apyvarta	1,5
KAPITALINĖ STATYBA	
Valstybinių ir kooperatinių įmonių bei organizacijų, kolūkių ir gyventojų atiduoti naudoti pagrindiniai fondai	1,3
iš to skaičiaus be kolūkių ir gyventojų atiduotų naudoti pagrindinių fondų	1,1
Valstybinių ir kooperatinių įmonių bei organizacijų, kolūkių ir gyventojų kapitaliniai įdėjimai	1,3
iš to skaičiaus be kolūkių ir gyventojų kapitalinių įdėjimų	1,2
Valstybinių ir kooperatinių įmonių bei organizacijų, kolūkių ir gyventojų atiduota naudoti gyvenamųjų namų bendro (naudingo) ploto	1,7
iš to skaičiaus be kolūkių ir gyventojų pastatytų gyvenamųjų namų	1,3
DARBININKŲ IR TARNAUTOJŲ SKAIČIUS	
Vidutinis metinis darbininkų ir tarnautojų skaičius liaudies ūkyje	1,3
PREKYBA	
Valstybinės ir kooperatinės prekybos mažmeninė prekių apyvarta	1,5
BUITINIS GYVENTOJŲ APTARNAVIMAS	
Gyventojams suteiktų buitinių paslaugų apimtis	1,6
MOKSLAS, KULTŪRA, SVEIKATOS APSAUGA	
Mokslo darbuotojų skaičius	1,0
Moksleivių skaičius bendrojo lavinimo mokyklose	1,3
Aukštųjų mokyklų studentų skaičius	1,3
Kino įrenginių skaičius	0,9
Visų specialybių gydytojų skaičius	1,3

LIETUVOS TSR ŽEMĖS ŪKIO BENDROJI PRODUKCIJA (visų kategorijų ūkiuose, sugretinamosiomis 1973 m. kainomis)

Metai	Vidutiniškai per metus	
	mln. rb	%
1940	1243	100
1950	1058	85
1956—1960	1358	109
1961—1965	1608	129
1966—1970	2194	177
1971—1975	2478	199
1976—1980	2590	208
1981	2539	204
1982	2591	208
1983	2751	221
1984	2900	233

TRUMPAI

● Nuo naftos telkinių eksploatavimo pradžios Sirijos Arabų Respublikoje išgauta 120 mln. t naftos. Sirija pirmoji iš arabų valstybių pradėjo įsavinti naftos telkinius be transnacionalinių monopolijų pagalbos. Čia šalis susidūrė su dideliais sunkumais, tačiau savalaikė TSRS ekonominė, mokslinė ir techninė pagalba įgalino įgyvendinti vyriausybės iškeltą uždavinį. Dabar Sirija ne tik patenkina savo naftos poreikius, bet ir eksportuoja šią vertingą žaliavą. Pajamos iš jos pardavimo — pagrindinis valiutos šaltinis.

● Informacinės agentūros NAN duomenimis, 1984 m. liepos mėn. Nigerijoje buvo 94 mln. gyventojų. Paskutinis oficialus gyventojų surašymas Nigerijoje vyko 1963 m. Tuomet šalyje gyveno 55 mln. žmonių.

● Pagal demografų prognozes XX a. pabaigoje arabų pasaulio gyventojų skaičius sudarys 300 mln. žmonių. Dabar yra 181 mln. arabų. Gyventojų metinio prieaugio indeksas svyruoja nuo 2,3% Mauritanijoje iki 3,7% Jordanijoje.

● Tarptautinio rekonstrukcijos ir vystymo banko duomenimis, 2050 metais Indija pagal gyventojų skaičių bus pirmoje vietoje pasaulyje (1,51 mlrd. žmonių), pralenkdama Kinijos Liaudies Respubliką (1,45 mlrd). Pagal prognozę vidutiniai metiniai KLR gyventojų prieaugio tempai iki 2000 m. sudarys vieną procentą (dabar — 1,25%), o Indijoje — 1,5%.

● Per trejus šio penkmečio metus (1981—1983 m.) ESPT šalys gavo iš Tarybų Sąjungos 264 mln. t naftos ir naftos produktų, 92 mlrd. kub. m dujų, 53 mlrd. kWh elektros energijos, 128 mln. t geležies turinčios žaliavos, 19 mln. t mineralinių trąšų.

● Persų įlankos arabų valstybių Bendradarbiavimo taryba vienija šešias monarchijas, esančias įlankos vakarinėje pakrantėje: Saudo Arabiją, Kuveitą, Katarą, Suvienytuosius Arabų Emyratus, Bachreiną ir Omaną. Bendradarbiavimo tarybos šalys užima svarbią strateginę padėtį: šios šalys yra trijų kontinentų sandūroje, labai svarbių tarptautinių komunikacijų sankirtoje. Jų gelmėse yra maždaug pusė pasaulinių naftos atsargų: joms tenka apie ketvirtadalis pasaulinės naftos gavybos. Be to, Katare ir Saudo Arabijoje yra didžiulės gamtinių dujų atsargos. Trečdalis Bendradarbiavimo tarybos šalyse išgaunamos naftos ir dujų eksportuojama į Vakarų Europą, penktadalis — į Japoniją, aštuntadalis — į JAV. Pavyzdžiui, EEB šalys 70% savo poreikių naftai patenkino importu iš šių šalių.

NAUJAS MANDARINŲ GĖRIMAS

AUKSASPALVIS

Šis gaivinantis gelsvos spalvos gėrimas pagamintas iš natūralių koncentruotų mandarinų sulčių, praturtintas biologiškai vertingomis medžiagomis. Neskaidrus. Skoniu primena citrusinių vaisių sultis.

Gerdami „A u k s a s p a l v į“ gėrimą, Jūs ne tik numalšinsite troškulį, jis tinka ir kokteiliams pasigaminti.

Prieš gerdami atšaldykite ir išmaišykite!

LIETUVOS TSR MAISTO PRAMONĖS MINISTERIJA

35 kp INDEKSAS 76713 ● LIAUDIES ŪKIS ● 1985. 7 (321), p. 1—32

ISSN 0134—3076

LIAUDIES ŪKIS

85|8

Vilnius

LIAUDIES ŪKIS

8 (322) ● 1985
RUGPJŪTIS

Eina nuo 1958 m. lapkričio mėn.

LIETUVOS TSR VALSTYBINIO PLANO KOMITETO, FINANSŲ MINISTERIJOS IR MA EKONOMIKOS INSTITUTO MĖNESINIS EKONOMINIS ŽURNALAS

Duota rinkti 1985.07.16. Pasirašyta spausdinti 1985.08.12. LV 08030. Formatas 60×90¹/₈. Iškilioji spauda. 4,5 sąl. sp. l., 8,5 sąl. spalv. atsp. 7,1 apsk. leid. l. Tiražas 3714 egz. Užs. Nr. 1651.

Redakcijos adresas: 232600, Vilnius. MTP-2. Algirdo 31. Tel.: vyriausiojo redaktoriaus — 66-22-79, vyr. redaktoriaus pavaduotojo — 66-27-18. atsakingojo sekretoriaus — 66-29-34.

Rinko ir spaudė LKP CK leidyklos spaustuvė Vilniuje, Tiesos 1/9. Leidžia laikraščių ir žurnalų susivienijimas „Periodika".

«ЛЯУДЕС УКИС» (Народное хозяйство). Ежемесячный экономический журнал Госплана. Минфина и Института экономики АН Лит. ССР.
Гл. редактор А. Ю. Скрипка.
На литовском языке.
Адрес редакции: 232600, Вильнюс, ГСП-2, Альгирдо, 31.
Типография издательства ЦК КП Литвы, 232656, Вильнюс, Тиесос, 1 9.

TURINYS

СОДЕРЖАНИЕ

Lietuvos TSR Mokslų Akademijos Puslaidininkių fizikos instituto mokslininkai kuria mikroprocesorių sistemas, įvairių tipų puslaidininkių prietaisus ir integralines schemas gamybai automatizuoti ir valdyti. Čia atliekami fundamentalūs tyrimai karštų elektronų, puslaidininkių plazmos srityje.

Nuotraukoje: Puslaidininkių fizikos instituto kieto kūno plazmos laboratorijoje puslaidininkių savybių tyrimo stendus derina fizikos matematikos mokslų daktaras J. Peršeliūnas (kairėje) ir vyresnysis inžinierius Z. Bilkis.

A. SABALIAUSKO nuotr. (ELTA)

NORMAVIMAS LIAUDIES ŪKYJE

Palyginti greitai galima gauti gerų rezultatų, jeigu bus panaudoti organizaciniai bei ekonominiai ir socialiniai rezervai, pirmiausia — suaktyvintas žmogiškasis faktorius, pasiekta, kad kiekvienas savo vietoje dirbtų sąžiningai ir su visa energija.

Iš draugo M. Gorbačiovo pranešimo TSKP CK 1985 m. balandžio plenume

Neseniai TSKP CK Politinis biuras išnagrinėjo darbo normavimo tolesnio tobulinimo klausimus, siekiant didinti jo našumą ir stiprinti socialistinį apmokėjimo pagal darbą principą. Pabrėžta, jog normavimo sistema turi padėti aktyviai diegti mokslo ir technikos laimėjimus, gerinti gamybos technologiją ir organizavimą, mažinti gaminamos produkcijos darbaimlumą, taip pat didinti darbuotojų materialinį suinteresuotumą. Šiuo klausimu priimtas specialus TSRS Ministrų Tarybos ir VPSCT nutarimas.

Kokios naujovės darbo organizavimo ir normavimo sistemoje?

Sprendžiant partijos iškeltus uždavinius sparčiau vystyti mūsų ekonomiką, normavimas įgauna vis didesnę reikšmę kaip priemonė darbo potencialui efektyviau naudoti, viso ūkio mechanizmo veiksmingumui didinti, tvarkai ir organizuotumui gerinti, užtikrinti, kad darbo užmokesčio dydis atitiktų darbuotojų darbo indėlį.

Iki šiol galiojanti darbo organizavimo ir normavimo sistema susiformavo šeštojo dešimtmečio pabaigoje. Dabar ji jau neatitinka naujų uždavinių. Tarifų lyginamasis svoris pramonės darbininkų darbo užmokestyje dabar sudaro tik 50%. Tobulinant technologiją, diegiant naują techniką, ir gerinant darbo organizavimą, ne visuomet keičiamos normos. Neigiamą įtaką darbo normavimui daro dideli trūkumai darbo sąnaudų ir darbo laiko nuostolių apskaitoje. Nepatenkinamai normuojamas inžinerijos bei technikos darbuotojų ir palaikiui apmokamų darbininkų darbas.

Taikant mažesnes normas, jos gerokai viršijamos, nors darbo našumas ir nedidėja. Antai keturis šių metų mėnesius TSRS statybinių medžiagų pramonės ministerijos įmonėse normų įvykdymas, palyginus su atitinkamu praėjusių metų laikotarpiu, padidėjo ir pasiekė 123,9%, o darbo našumas sumažėjo 0,9%. Panaši padėtis ir kai kurių kitų ministerijų įmonėse.

Pribrendo reikalas kardinaliai keisti susiklosčiusią normavimo praktiką.

Neseniai priimtame nutarime patvirtinta sistema priemonių darbo normavimui sutvarkyti visose liaudies ūkio šakose, šį darbą glaudžiai siejant su viso ūkio mechanizmo tobulinimo priemonėmis. Šios priemonės numato: pirma, didinti ministerijų, susivienijimų ir įmonių vadovų, darbo skyrių, profsąjungų organizacijų darbuotojų atsakomybę už darbo normavimo būklę. Antra, įvesti tvarką sistemingai tikrinant darbo vietų atestavimo laikotarpiu visas galiojančias normas ir laiku jas pakeisti. Trečia, didinti materialinius stimulus už techniškai pagrįstų normų diegimą, darbo normavimo sferos plėtojimą. Priimtos priemonės numato taip pat padidinti produkcijos darbaimlumo rodiklio vaidmenį ir reikšmę bendroje ūkio mechanizmo sistemoje, gerinti normatyvų kokybę ir mažinti jų sudarymo terminus, gerinti kadrų rengimą darbo normavimo organizavimo srityje.

Dėl to 1985—1986 m. susivienijimuose, įmonėse ir organizacijose numatoma patikrinti visas galiojančias laiko (išdirbio) ir aptarnavimo normas, užtikrinti, kad jos atitiktų pasiektąjį technikos, technologijos, gamybos ir darbo organizavimo lygį. Gerokai padidės iki šiol nepateisinamai apribotas darbuotojų, kurių darbas normuojamas, skaičius.

Iškeltas uždavinys pasiekti, kad galiojančios normos atitiktų brigadinio darbo organizavimo reikalavimus, sudaryti ir įdiegti sustambintas normas užbaigtam darbų kompleksui, gaminiui, žemės ūkio ir kitos produkcijos vienetui, statybos etapui arba objektui. Dabar pramonėje maždaug trečdalio visų brigadų darbas apmokamas ne pagal galutinius rezultatus; tai sudaro pagrindą išlaikyti „naudingas" ir „nenaudingas" normas. Nutarime numatytos priemonės padės didinti veikiančių brigadų efektyvumą ir paspartinti tolesnį kompleksinių brigadų vystymą. •

Kaip minėta, 1985—1986 m. reikia planingai patikrinti visas galiojančias darbo sąnaudų normas. Šis darbas turi būti atliekamas bendroje darbo vietų atestavimo priemonių sistemoje. Labai svarbus atestavimo elementas yra įvertinti, kaip taikomos normos atitinka pasiektąjį technikos ir technologijos lygį darbo vietoje.

Ten, kur darbo vietos jau atestuotos, minėtą darbą reikia atlikti pagal specialiai patvirtintus planus. Ateityje normų kokybę reikia įvertinti atestuojant darbo vietas. Be to, išaiškintas pasenusias ir klaidingai nustatytas normas reikia peržiūrėti pagal galiojančią tvarką.

Čia pagrindinis tikslas — užtikrinti aukštą darbo vietoje taikomų normų kokybę, įvesti efektyvų ne tik darbininkų vienetininkų, bet ir visų kitų darbuotojų kategorijų darbo normavimą. Patirtis rodo, kad ten, kur įvestas konstruktorių ir technologų darbo normavimas, darbas planuojamas visai kitais pagrin-

dais, tiksliau nustatomas kiekvieno darbuotojo indėlis į bendrus kolektyvo rezultatus.

Reikia pažymėti, jog pirmą kartą įvesta tvarka, pagal kurią naujų darbo būdų ir pažangaus patyrimo taikymas darbininkų, tarnautojų arba brigados iniciatyva, darbo vietų tobulinimas savo jėgomis, profesinio meistriškumo kilimas ir, tuo remiantis, aukšto išdirbio lygio pasiekimas laikotarpiu tarp darbo vietų atestavimo nėra pagrindas peržiūrėti normas administracijai nutarus. Taigi sudaromos sąlygos smarkiai padidinti darbo našumą, išaiškinti darbuotojų kūrybinius gabumus ir panaudoti darbo vietoje esamus rezervus, pašalinti „normų peržiūrėjimo baimę".

Dabar aštriai keliamas klausimas dėl tvarkos įvedimo normatyvų ūkyje. Ministerijoms ir žinyboms kartu su atitinkamais profsąjungų centro komitetais pavesta 1987 m. baigti tikrinti ir peržiūrėti šakines normas bei darbo sąnaudų normatyvus ir įdiegti juos atestuojant darbo vietas. Reikia įvesti tvarką ir taikant įvairius normatyvų „pataisos" koeficientus, smarkiai menkinančius normą ir sukeliančius darbo apmokėjimo neatitikimus.

Atsižvelgiant į tai nustatyta, kad naudoti pataisos koeficientus, menkinančius vieningų ir tipinių normų, taip pat normų, apskaičiuotų pagal tarpšakinius arba šakinius normatyvus, reikšmę, leidžiama tik sutikus aukštesniajai organizacijai ir atitinkamam profsąjungos organui.

Dabar bus nustatomas kiekvieno patvirtinto normatyvo galiojimo laikas. Jis neturi viršyti penkerių metų; po to normatyve būtinai daromi atitinkami pakeitimai ir papildymai atsižvelgiant į pasiektąjį techninį ir organizacinį lygį.

Numatyta padidinti darbaimlumo rodiklio vaidmenį planuojant gamybą ir darbą, formuojant jo apmokėjimo lėšas. Dėl to numatoma įgyvendinti kompleksą priemonių produkcijos darbaimlumo rodiklio „teisėms atstatyti".

Naujas momentas sprendžiant šį klausimą yra tai, kad dabar ministerijos privalo nustatyti konstravimo ir projektavimo organizacijoms aukščiausius ekonominiu požiūriu leidžiamus darbo sąnaudų lygius projektuojamos produkcijos gamybai ir technologiniams procesams. Tai padidins šių organizacijų atsakomybę už mažesnio darbaimlumo produkcijos projektavimą.

Nutarime taip pat numatyta, kad projektavimo ir konstravimo organizacijos privalo naujų produkcijos rūšių ir technologinių procesų projektų sudėtyje numatyti jų gamybos projektinį darbaimlumą. Visa tai pareikalaus įdiegti įmonėse tikslingas organizacines ir technines priemones projektiniam darbaimlumui pasiekti ir jam toliau mažinti. Tos priemonės taps naujos technikos ir DMO planų sudedamąja dalimi. Rimtai savo darbo organizavimą turi pertvarkyti ministerijos, konstravimo, projektavimo ir technologinės organizacijos. Šį pertvarkymą reikia pradėti jau dabar, nes nuo 1987 m. naujų produkcijos rūšių techniniai projektai be jų gamybos darbaimlumo rodiklio nebus tvirtinami.

Siekiant padidinti darbininkų suinteresuotumą diegti techniškai pagrįstas darbo normas, kai kurių pramonės šakų įmonėms jau anksčiau suteikta teisė taikyti padidintus iki 20% vienetinius įkainius pradedant dirbti pagal normas, apskaičiuotas remiantis tarpšakiniais, šakiniais ir kitais pažangesniais darbo sąnaudų normatyvais.

Nutarime numatyta padidinti įmonių teises ir savarankiškumą taikant padidintus įkainius. Antai atsižvelgiant į naujus reikalavimus, kuriuos kelia normavimui kolektyvinių darbo organizavimo ir skatinimo formų plėtojimas, vienetiniai įkainiai gali būti padidinti ir dirbant pagal centralizuota tvarka patvirtintas sustambintas bei kompleksines normas. Padidintų iki 20% vienetinių įkainių nustatymo tvarka dabar galioja visose pramonės įmonėse, suderinus su TSRS valstybiniu darbo ir socialinių klausimų komitetu, gali būti taikoma ir kitų šakų įmonėse.

Pirmąkart nustatytas skatinimas darbininkams laikininkams, pradedant jiems dirbti pagal techniškai pagrįstas normas. Be to, jiems gali būti padidinti iki 10% tarifiniai atlygiai, o remonte ir įrenginių, įrankių, įrangos gamyboje dirbantiems darbininkams, taip pat aptarnaujantiems automatines linijas, lanksčiąsias automatizuotas gamybas, labai sudėtingą statybos techniką ir kitus įrengimus — iki 20%.

Minėti padidinti įkainiai ateityje bus nustatomi iki įvedant naujus tarifinius atlygius bei pareigybines algas ir darbo užmokesčio fondo ekonomijos, gautos sumažinus produkcijos (darbų) darbaimlumą ir peržiūrėjus išdirbio normas, sąskaita. Darbininkų laikininkų tarifiniai atlygiai bus didinami darbo užmokesčio fondo ekonomijos, gautos atpalaidavus dalį tų darbininkų kitiems darbams, sąskaita.

Dabar darbuotojams, organizuojantiems ir normuojantiems darbą įmonėse, keliami dideli reikalavimai. Reikia pažymėti, kad daugelis jų yra aukštos kvalifikacijos specialistai, užtikrinantys tikrą valstybinį požiūrį organizuojant ir normuojant darbą. Kartu reikia pažymėti, kad mūsų šalyje darbo organizavimo ir normavimo inžinieriai ilgą laiką nebuvo rengiami. Dėl to TSRS Ministrų Taryba įpareigojo TSRS valstybinį plano komitetą ir TSRS aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministeriją imtis papildomų priemonių padidinti studentų priėmimą į aukštąsias mokyklas tokiems specialistams parengti.

Taigi šalyje kuriama ištisa darbo normavimo organizavimo sistema, numatanti sistemingai atnaujinti normas bei normatyvus diegiant naują techniką, naujus technologinius procesus, tobulinant darbo ir gamybos organizavimą, racionalizuojant darbo vietas, tiesiogiai suinteresuojant diegti techniškai pagrįstas normas.

Laukia sudėtingas ir atsakingas darbas. Jis turi būti kruopščiai suplanuotas ir gerai jam pasirengta. Į jį reikia įtraukti brigadų tarybas ir brigadininkus, pirmaujančius darbininkus, inžinerijos bei technikos darbuotojus ir tarnautojus. Reikia gerokai padidinti visuomeninių darbo normavimo biurų vaidmenį. Šis darbas turi būti atliekamas kartu su profsąjungų organizacijomis.

TSKP XXVII suvažiavimą pasitinkant

INTENSYVINIMO PROGRAMA

Ekon. m. kand. A. GASILIONIS

Svarbiausia gamybos efektyvumo didinimo kryptis šiandien — jos intensyvinimas. ,,Mes turime padaryti lemiamą posūkį, pervesdami liaudies ūkį į intensyvaus vystymosi vėžes", — buvo nurodyta TSKP CK 1985 m. kovo mėnesio plenume. Šiam tikslui pasiekti respublikos pramonės ministerijos, susivienijimai bei įmonės dirba, vadovaudamiesi kompleksine pramonės gamybos intensyvinimo programa, parengta 1981—1985 metams[1]. Nors penkmetis dar nesibaigė ir galutinių programos įvykdymo rezultatų dar neturime, tačiau jau aišku, kad ji vykdoma sėkmingai. Per ketverius šio penkmečio metus įvykdyti ir viršyti pagrindiniai rodikliai: gamyba padidėjo 22% (vietoj programoje numatytų 19,6%), darbo našumas — 19,2% (vietoj 17%). 89,1% gamybos prieaugio gauta, padidinus darbo našumą. Darbo jėgos limitavimas leido nemaža jos sutaupyti. Kol kas dar nepakankamai gerai naudojami pagrindiniai gamybiniai fondai, ne visose įmonėse bei susivienijimuose gamybos efektyvumas didinamas stabiliai.

Darbo našumo, kaip svarbiausio gamybos intensyvinimo veiksnio, didinimas kompleksinėje pramonės gamybos intensyvinimo programoje vienuoliktajam penkmečiui buvo itin akcentuojamas. Kasmetinės ataskaitos parodė, kad svarbiausios darbo našumo didinimo priemonės buvo techninė ir organizacinė gamybos pažanga, kuri per ketverius šio penkmečio metus įgalino jį padidinti 13,7%. Tai sudarė 71,4% viso darbo našumo prieaugio per ketverius metus pramonėje.

Darbo našumo augimas pagal techninės ir organizacinės pažangos veiksnius šio penkmečio metais buvo pasiskirstęs gana racionaliai. Tačiau nepakankamai įdiegta priemonių, kurios leido gauti minėtą darbo našumo prieaugį. Vadinasi, gautas darbo našumo prieaugis dėl techninės ir organizacinės pažangos ne visose įmonėse bei susivienijimuose buvo visiškai pagrįstas. Apskaičiavimai rodo, kad tik 50% viso darbo našumo prieaugio susiję su konkrečiomis priemonėmis. Priežastis ta, kad darbo našumo augimas ne tik nepakankamai iššifruojamas pagal priemones, bet ir tų priemonių įtaka darbo našumo augimui įvertinama ne visai tiksliai. Pavyzdžiui, 1981—1982 m. respublikos pramonėje atlikus gamybos rekonstrukciją ir techninį pertvarkymą, kompleksinės gamybos intensyvinimo programos ataskaitose parodyta, kad atpalaiduota 250 darbuotojų — tai sudaro 0,1% darbo našumo padidėjimo. Tuo tarpu minėtos priemonės leido padidinti gamybą, ir tai savo ruožtu padidino darbo našumą ne mažiau kaip 0,5%.

Gamybos intensyvinimą respublikos pramonėje pirmiausia lemia darbo našumo didinimas, geresnis gamybinių fondų bei materialinių išteklių naudojimas. Šie gamybos intensyvinimo svertai gali būti sėkmingai realizuoti techninės bei socialinės ekonominės pažangos dėka. TSKP CK 1985 m. kovo plenume pažymėta: ,,Mes turime, privalome per trumpą laiką pasiekti pačias priešakines mokslines technines pozicijas, aukščiausią pasaulinį visuomeninio darbo našumo lygį". Tolesnis respublikos pramonės gamybos intensyvinimas paremtas tikslīniu programiniu planavimu.

Respublikos pramonės gamybos intensyvinimo programa dvyliktajam penkmečiui sudaroma siekiant paspartinti gamybos intensyvinimo procesą ir užtikrinti dvyliktojo penkmečio plano bei užduočių įvykdymą. Tai visiškai atitinka pramonei keliamus reikalavimus, nes ,,tarybinės visuomenės vystymąsi lemiamu mastu sąlygos kokybiniai poslinkiai ekonomikoje, jos pervedimas į intensyvaus augimo kelią, visapusiškas efektyvumo didinimas", — sakoma draugo M. Gorbačiovo pranešime TSKP CK plenume 1985 m. balandžio 23 d. Numatyta, kad kompleksinė gamybos intensyvinimo programa turi remtis mokslo ir technikos pasiekimų diegimu, gamybos organizavimo bei valdymo tobulinimu, racionaliu darbo ir materialinių išteklių naudojimu — visa tai leidžia paspartinti darbo našumo augimą.

Gamybos intensyvinimo programa turi būti suderinta su respublikos mokslo ir technikos pažangos programa, pagrindinėmis socialinio ir ekonominio vystymo kryptimis bei kompleksine rankų darbo mažinimo programa iki 2000 metų. Intensyvinimo programa dvyliktajam penkmečiui bus sudaroma remiantis vienuoliktojo penkmečio intensyvinimo programos sudarymo patirtimi ir pasiektais rezultatais, taip pat šiais metais atliktų darbų ministerijose, susivienijimuose bei įmonėse darbo vietų apskaitos ir atestacijos srityje. Darbo vietų apskaita leis suderinti darbo vietų ir darbo jėgos skaičių pramonėje, o dvyliktajame penkmetyje — techniniu ir organizaciniu požiūriu jas patobulinti. Tai turėtų atsispindėti kompleksinėje gamybos intensyvinimo programoje. Respublikinei kompleksinei intensyvinimo programai parengti sudaryta darbinė grupė iš Valstybinio plano komiteto, Mokslų Akademijos ir Valstybinio darbo komiteto specialistų. Vadovaujančiosios organizacijos funkcijas atlieka Valstybinis plano komitetas, įtraukiant į vykdymą Liaudies ūkio planavimo ir ekonomikos mokslinio tyrimo instituto darbuotojus.

Valstybinis plano komitetas ministerijoms, žinyboms, susivienijimams bei įmonėms parengė metodinius nurodymus ir formų maketus, numatančius intensyvinimo programų sudarymo tvarką ir metodus. Į intensyvinimo programos rengimą įtrauktos ministerijos, žinybos, susivienijimai bei įmonės su-

[1] Kompleksinė gamybos intensyvinimo programa 1981—1985 metams apėmė 94% planuojamos pramonės gamybos ir 89% pramonės gamybinio personalo.

daro specialias komisijas iš vadovaujančių specialistų, kurie rengia atitinkamus programos skyrius. Gana svarbus intensyvinimo programos rengimo momentas yra numatytų priemonių poveikio galutiniams gamybos rezultatams įvertinimas ir jų suderinimas su pagrindiniais gamybos ekonominio efektyvumo rodikliais.

Metodiniai nurodymai sudaryti remiantis valstybinio plano sudarymo metodais ir rodiklių sistema, TSRS valstybinio plano komiteto patvirtinta atitinkamoms priemonėms planuoti. Šie metodiniai nurodymai kartu su formų maketais buvo išsiuntinėti visoms ministerijoms, žinyboms, susivienijimams bei įmonėms, įtrauktoms į kompleksinės gamybos intensyvinimo programos rengimą.

Programas numatoma sudaryti apimant šias pagrindines gamybos intensyvinimo kryptis: 1) pramonės struktūros ir investavimo proceso tobulinimo priemones, nukreiptas gamybos intensyvinimo linkme; 2) darbo jėgos racionalų panaudojimą glaudžiai siejant su darbo vietų atestacijos rezultatais; 3) techninio gamybos lygio kėlimo priemones; 4) pagrindinių gamybinių fondų panaudojimo gerinimo priemones; 5) darbo, gamybos ir valdymo organizavimo tobulinimo priemones; 6) darbo vietų tobulinimo priemones.

Šios kryptys ir lemia pačią intensyvinimo programos struktūrą. Programos pradžioje pateikiamas aiškinamasis raštas, kuriame turi būti išanalizuotas gamybos intensyvinimas vienuoliktajame penkmetyje ir nurodytos pagrindinės gamybos intensyvinimo kryptys bei jų realizavimo priemonės dvyliktajame penkmetyje. Detalus šių krypčių bei priemonių pagrindimas rodikliais užfiksuotas programos maketo formose. Dvyliktajam penkmečiui numatytos priemonės turėtų būti išanalizuotos, paremtos ekonominiais skaičiavimais ir subalansuotos pagal mastą, pagrindinius gamybinius fondus, darbo jėgą, produkcijos savikainą, darbo našumą, išlaidas priemonėms įdiegti su galutiniais gamybos vystymo rodikliais suvestinėse formose.

Kompleksinės gamybos intensyvinimo programos dvyliktajam penkmečiui sudarymas turi kai kurių savitumų ir pirmiausia turi atspindėti nepertraukiamą gamybos intensyvinimo procesą per tą penkmetį. Šiam reikalui produkcijos augimas įvertinamas remiantis 1982 m. sausio 1 d. didmeninėmis kainomis. Darbo našumo didėjimas skaičiuojamas fiksuojant priemonės galutinio įdiegimo metus, ir gautas efektas apskaičiuojamas metams (o ne faktiškai gautas nuo metų pradžios). Išlaidos ir kapitaliniai įdėjimai fiksuojami tiems metams, kuriais buvo įdiegta priemonė. Vienuoliktojo penkmečio intensyvinimo programos rengimo bei įgyvendinimo patirtis parodė, kad daugelis priemonių pasikartodavo keliose formose. Todėl naujoje dvyliktojo penkmečio intensyvinimo programoje keliamas reikalavimas suderinti priemones taip, kad jų rezultatai nesidubliuotų, kad atskiros priemonės nebūtų kompleksinių priemonių sudedamoji dalis. Pavyzdžiui, techninės pažangos priemonių nereikėtų rodyti atskirai, jeigu jos įtrauktos į techninio pertvarkymo arba rekonstravimo kompleksą. Reikia pažymėti, kad Kompleksinės gamybos intensyvinimo programos formų maketas sudarytas taip, kad priemonės suskirstytos į 5 skyrius, o pirmasis skyrius yra suvestiniai rodikliai, kurie susideda iš minėtų skyrių rodiklių sumos.

Kompleksinei gamybos intensyvinimo programai dvyliktajam penkmečiui sudaryti Valstybinis plano komitetas ministerijoms, žinyboms, susivienijimams bei įmonėms pateikė darbo jėgos, statybos bei montavimo darbų ir gamybos augimo limitus. Šie limitai parodo tik minimalią gamybos intensyvinimo ribą. Sudarant programas reikia atsižvelgti ir į tuos normatyvų reikalavimus, kurie jau anksčiau taikyti respublikos pramonėje, pvz., pralenkiantis darbo našumo augimas, palyginus su darbo užmokesčiu; materialinių sąnaudų ekonomija vienam produkcijos vienetui; gamybinių fondų racionalus panaudojimas, leidžiantis padidinti fondogražą. Viso to laidas — labai efektyvių priemonių diegimas. Dvyliktajame penkmetyje jos turėtų apsimokėti ne daugiau kaip per 2,5 metų. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad intensyvinimo programa apima visą pramonės gamybinio personalo kolektyvą, o darbo vietų apskaita ir jų racionalizacija — tik darbininkų kategorijas.

Kompleksinės gamybos intensyvinimo programos rengimas yra gana sudėtingas darbas, reikalaujantis konkretaus perspektyvinio prognozavimo tiek rodiklių, tiek priemonių atžvilgiu. Be to, kiekviena priemonė turi būti ekonomiškai pagrįsta efektyvumo apskaičiavimais, turi būti įvertinta jos įtaka galutiniams gamybinės veiklos rezultatams. Įmonių bei susivienijimų veikla turi gana daug savitų gamybos efektyvumo didinimo bruožų, todėl ir intensyvinimo procesas gali vykti skirtingomis kryptimis. Tačiau laukiamas rezultatas turėtų būti vienodas — gamybos padidėjimas esant materialinių, darbo ir finansinių išteklių ekonomijai produkcijos vienetui pagaminti.

Atkreiptinas specialistų, sudarančių kompleksines gamybos intensyvinimo programas, dėmesys į kai kuriuos neigiamus momentus, kurie pasitaikė rengiant ir vykdant vienuoliktojo penkmečio programas. Pirma, priemonių ir gamybos efektyvumo rodiklių subalansavimas. Sudarant programą, nekeliamas tikslas suintensyvinti žmogaus darbą, o siekiama padidinti potencines darbo galimybes. Tai neracionalaus darbo laiko nuostolių mažinimas, kvalifikacijos kėlimas, techninės bazės gerinimas, technologijos tobulinimas, organizavimo gerinimas ir t. t. — visa tai galima išsamiai parodyti konkrečių priemonių įdiegimu. Jeigu šių priemonių visuma neparodo gamybos rezultatų pasikeitimo, tuomet lieka neaišku, ar įmonė panaudojo esamus intensyvinimo rezervus, neatlikdama ekonominių apskaičiavimų, ar suintensyvino patį darbo procesą. Antra vertus, daugelis įmonių, pasiekusios viršprograminius rezultatus (pvz., didinant darbo našumą), ataskaitose neparodo, kokiomis priemonėmis tai pasiekta. Pagrįsti gamybos intensyvinimo procesą gamybinį pajėgumą didinančiomis priemonėmis svarbu ir sudarant dvyliktojo penkmečio programas.

Antras svarbus momentas yra labai efektyvių

RESPUBLIKINIŲ KOMPLEKSINIŲ PROGRAMŲ EFEKTYVUMAS

Ekon. m. kand. E. GLAGOLEVA

Pastaruoju metu, tobulinant ūkio mechanizmą, didelė reikšmė teikiama tikslinių kompleksinių programų sudarymui ir realizavimui.

Mūsų respublikoje šiame penkmetyje rengiama ir realizuojama 12 respublikinių kompleksinių programų (RKP). Vien 8 programoms skiriama 275 mln. rb. Palyginimui pažymėsime, kad tai sudaro 56% išlaidų naujos technikos priemonėms diegti respublikos pramonėje dešimtajame penkmetyje (494,1 mln. rb). Taigi visiškai ne tas pats, kaip efektyviai jos bus naudojamos. Dvyliktajame penkmetyje bus toliau vykdomos keturios RKP, pradėtos šiame penkmetyje, ir sudaroma bei realizuojama 10 naujų programų. Jų užduotys ir priemonės turi būti aprūpinamos visų rūšių ištekliais pirmumo tvarka, todėl labai aktualu tobulinti programų ekonominio efektyvumo nustatymą.

Nustatant programų efektyvumą, įvertinama, kokiu mastu pasiektas iškeltas tikslas ar susijusių tikslų kompleksas. Kartu apskaičiuojami ir įprastiniai ekonominio efektyvumo rodikliai, išreiškiami naudingo rezultato ir sąnaudų jam santykiu.

Šį dvejopą požiūrį sąlygoja tai, kad programos tikslas gali būti įvykdytas ir problema, kuriai sudaryta RKP, išspręsta, tačiau minėtas santykis neatitinka patvirtintų normatyvų. Galimas ir atvirkščias atvejis, kai santykio rodikliai lygūs normatyviniams arba didesni už juos, o generalinis programos tikslas nepasiektas. Tobulinant RKP efektyvumo nustatymo metodologiją, pirmiausia reikia žiūrėti, ar pasiektas generalinis programos tikslas ar susijusių tikslų kompleksas. Tačiau ištekliai nėra neriboti, todėl liaudies ūkiui ir visuomenei ne tas pats, kaip efektyviai jie naudojami įgyvendinant programas, kokie variantai parenkami problemoms spręsti. Dėl to būtina tobulinti RKP efektyvumo nustatymą kaip rezultatų ir sąnaudų kiekybinio santykio matą.

Aštuonių RKP analizė parodė, kad šešiose jų (75%) generalinis tikslas suformuluotas kaip liaudies ūkiui, šakai, objektui ir t. t. keliamų bendrų uždavinių sąrašas. Antai programos 81.04 generalinis tikslas — toliau tobulinti socialinių ir ekonominių procesų valdymą, plačiai taikant ekonominius matematinius metodus ir skaičiavimo technikos priemones, programos 82.04 — smarkiai padidinti Ignalinos atominės elektrinės efektyvumą, programos 81.10 — padidinti socialinių procesų planavimo ir valdymo veiksmingumą bei efektyvumą. Kai nėra kiekybinių generalinio tikslo rodiklių, darosi neįmanoma apskaičiuoti programos efekty-

techninių bei organizacinių priemonių diegimas. Nemaža priemonių, ministerijų, susivienijimų bei įmonių numatytų vienuoliktajam penkmečiui, pasirodė gana neefektyvios — apsimokėjimo laikas viršijo normatyvus arba išvis nebuvo apskaičiuotas. Suprantama, tokių priemonių negalima buvo įtraukti į Kompleksinę gamybos intensyvinimo programą. Be to, programų rengėjai aiškinamuosiuose raštuose negalėjo aiškiai apibrėžti, kokiomis kryptimis bei priemonėmis bus intensyvinama gamyba vienuoliktajame penkmetyje. Kaip parodė ataskaitos, daugelis planuotų priemonių faktiškai po įdiegimo buvo mažiau efektyvios. Kai kurios kompleksinės priemonės buvo įdiegtos dalimis arba mažesniu mastu. Pavyzdys — gamybos rekonstrukcija ir techniniai pertvarkymai, numatyti 1981—1982 m. pramonėje. Pagal kompleksinę programą buvo numatyta rekonstruoti bei techniškai pertvarkyti 60 objektų ir gauti 7,3 mln. rb metinio ekonominio efekto. Faktiškai tas darbas atliktas 27 objektuose ir gauta apie 1 mln. rb metinio ekonominio efekto.

Kompleksinių gamybos intensyvinimo programų atskirus skyrius rengia skirtingos tarnybos. Pasitaikydavo, kad juose atsirasdavo tam tikrų disproporcijų, ypač pateiktų ekonominių rodiklių apimtyse. Autoriaus nuomone, tai vieningo vadovavimo intensyvinimo programų rengimui, taigi ir vykdymui, stoka. Nuodugnus ekonominis pagrįstumas, geras priemonių suderinimas ir galutinių rezultatų subalansavimas leistų programų rengėjams išryškinti ir numatyti pagrindines gamybos intensyvinimo kryptis. Dvyliktojo penkmečio intensyvinimo programos aiškinamajame rašte reikalaujama aiškiai ir konkrečiai apibrėžti gamybos efektyvumo didinimo kryptis bei jų pasikeitimo objektyvias priežastis. Vien ekonominių rodiklių apžvalgos, kaip buvo daugelyje vienuoliktojo penkmečio intensyvinimo programų aiškinamuosiuose raštuose, aiškiai nepakanka.

Apibendrinant gamybos intensyvinimo programos rengimo bei įgyvendinimo vienuoliktajame penkmetyje rezultatus, reikia pasakyti, kad dar stokojama programų ekonominio pagrįstumo, nepakankamai taikomi balansiniai metodai šioje daugiaprofilinėje programoje, o atskirais atvejais tiesiog pasigendama reikiamo darbuotojų kvalifikacijos lygio tikslinio programinio planavimo srityje. Dvyliktojo penkmečio gamybos intensyvinimo programoms keliami dideli reikalavimai tiek pagrįstumo, tiek priemonių efektyvumo srityje, todėl ministerijų, susivienijimų bei įmonių kolektyvai turi sutelkti visas jėgas, kad sudaromi programų projektai realiai parodytų gamybos pervedimą į išimtinai intensyvaus vystymo kelią.

vumo iškeltų (o faktiškai neiškeltų) tikslų požiūriu, kontroliuoti jų vykdymo eigą. Įvertinti, kaip įvykdyti programos generaliniai tikslai pagal svarbiausių užduočių įdiegimo mastą, galima tik tada, kai visoms programos užduotims įdiegimo apimtys pateikiamos natūriniais rodikliais. Iš aštuonių programų tik viena tenkina šį reikalavimą — RKP 81.05. Taigi negalima įvertinti net penkių RKP generalinio tikslo įvykdymo lygio ir kontroliuoti programos realizavimo eigos pagal generalinio tikslo formuluotę arba svarbiausių užduočių įdiegimo apimtis.

Taip pat nėra galimybių įvertinti atskirų svarbiausių užduočių įvykdymo lygio pagal jų įdiegimo mastą, nes iš visų programų 56 pagrindinių užduočių įdiegimo mastai natūriniais rodikliais pateikti tik 23 užduotyse.

Nė vienoje programoje nenurodytas galutinis ekonominis efektas. 56 pagrindinių užduočių (aštuoniose RKP) efektyvumas išreikštas taip: 37 užduočių (66%) — verbališkai, 2 (4%) — verbališkai ir laukiamu ekonominiu efektu, 14 (25%) — natūriniais rodikliais, 3 (5%) — visai nenustatytas. Taigi pagal programų duomenis negalima įvertinti nei visos programos, nei pagrindinių užduočių ekonominio efektyvumo.

Matyt. RKP generalinių tikslų pagrindinių užduočių ir įdiegimo apimčių formuluotės trūkumus lemia Respublikinių kompleksinių programų sudarymo ir realizavimo metodinių nurodymų nepakankamas parengimas. Reikėtų formuluotę ,,kompleksinių programų tikslai ir galutiniai rodikliai nurodomi kaip pagal programas kuriamų naujos technikos ir technologijos objektų, pažangios produkcijos gamybos apimtys ir pramoninis įsavinimas" papildyti: ,,Respublikinių kompleksinių programų generalinio tikslo formuluotę lemia kiekybiniai rodikliai". Juk ne visos RKP nukreiptos naujai technikai kurti. Taip pat tikslinga Metodiniuose nurodymuose iškelti reikalavimą pagrindinių užduočių diegimo mastus išreikšti natūriniais rodikliais.

Norint padidinti konkrečių vykdytojų atsakomybę, reikėtų formą, kur jie pateikiami, papildyti skiltimi ,,Darbų pagal užduotis ir etapus, priimtų nustatyta tvarka, įvykdymo rezultatai".

Įtraukus šiuos reikalavimus ir nurodymus, programų sudarytojai bus priversti susimąstyti, ar tikslinga ir būtina įtraukti darbus į programą. O svarbiausia — darbų rezultatai bus akivaizdūs ir visiems matomi. Jais remiantis bus galima vertinti ir programos efektyvumą iškeltų tikslų bei jų įvykdymo per tam tikrą laikotarpį požiūriu.

Programų ekonominio efektyvumo nustatymą kiekybinio santykio tarp naudingo rezultato ir sąnaudų požiūriu sąlygoja kiekvienas konkrečios programos turinys ir esmė, sąnaudų struktūra, dydis ir ypač pačioje programoje glūdinti informacija. RKP analizė parodė, kad trijų programų visa sąmatinė kaina tenka mokslo tiriamiesiems darbams, o kapitaliniai įdėjimai jiems nenumatyti. Tokių programų efektas turi būti nustatomas kaip kuriamas ekonominis potencialas, kuris realizuojamas diegiant mokslo tiriamųjų darbų rezultatus į gamybą.

Penkiose iš aštuonių RKP kapitaliniai įdėjimai numatyti. Šių programų priemonės įgalins gauti realų planinį ekonominį efektą, ir juo remiantis turi būti apskaičiuojami planuojami ekonominio efektyvumo rodikliai.

Taigi programų ekonominio efektyvumo rodikliai turi būti pateikiami tokie: kaip sukuriamas ekonominis potencialas; kaip sukuriamas ekonominis potencialas ir planuojamas ekonominis efektas.

Kiekvienos RKP ekonominis efektyvumas turi būti apskaičiuojamas pagal konkrečią metodiką. Metodikų praktiško taikymo galimybes lemia jų baigtumo lygis. Aukštas metodikų baigtumo lygis numato, kad jose yra visi apskaičiavimams reikalingi normatyvai, koeficientai ir nurodymai, kad nėra nuorodų į kitus dokumentus (paprastai šakines instrukcijas).

Tyrimai parodė, kad RKP, susijusių su mokslo darbų, naujų ar tobulesnių technologinių procesų, darbo įrankių, gamybos ir darbo organizavimo būdų įdiegimu, ekonominį efektyvumą tikslinga skaičiuoti pagal 1977 m. patvirtintą Metodiką naujos technikos išradimų ir racionalizacinių pasiūlymų panaudojimo liaudies ūkyje ekonominiam efektyvumui apskaičiuoti (Pagrindiniai nuostatai).

Pagal šią Metodiką tikslinga skaičiuoti naujus RKP ekonominio efektyvumo rodiklius: sąnaudas programai rengti ir realizuoti (sąmatinę kainą); metinį ekonominį efektą; savikainos sumažinimą arba pelno prieaugį; žaliavų, medžiagų, kuro, energijos ekonomiją (atskirai kiekvienos rūšies); pramonės gamybinio personalo skaičiaus sumažinimą arba sąlygišką darbuotojų atpalaidavimą, kapitalinių įdėjimų ekonomiją.

Didelio masto liaudies ūkio RKP (pvz., pramonės gamybos intensyvinimo programos, maisto programos ir kt.) efektą reikia skaičiuoti pagal Tipinę kapitalinių įdėjimų efektyvumo apskaičiavimo metodiką, kurios trečiasis leidimas patvirtintas 1980 m. Pagal šią metodiką tikslinga skaičiuoti šiuos rodiklius: kapitalinius įdėjimus programai realizuoti (sąmatinė kaina); nacionalines pajamas, grynosios produkcijos, normatyvinės grynosios produkcijos arba pelno (priklausomai nuo valdymo lygio) metinį prieaugį; bendrąjį (absoliutų) ekonominį kapitalinių įdėjimų efektyvumą; bendrojo (absoliutaus) ekonominio kapitalinių įdėjimų efektyvumo normatyvą; kapitalinių įdėjimų apsimokėjimo laiką; lyginamąjį ekonominį efektą.

Gamtos apsaugos RKP efektyvumui įvertinti galima taikyti 1983 m. patvirtintą Laikinąją tipinę gamtos apsaugos priemonių ekonominio efektyvumo nustatymo ir aplinkos teršimu liaudies ūkiui daromų ekonominių nuostolių įvertinimo metodiką. Į ją įeina daugiau kaip 20 rodiklių, be to, kai kuriuos jų sunku ir neįmanoma apskaičiuoti. Dėl to gamtos apsaugos RKP efektyvumui įvertinti, autorės nuomone, tikslinga taikyti šiuos privalomus rodiklius: statomų objektų sąmatinę kainą (kapitalines sąnaudas programos priemonėms); metinių ekonominių nuostolių, kurių išvengta gamtos apsaugos priemonių dėka; einamąsias sąnaudas gamtos apsaugos objektams eksploatuoti; metinio pelno prieaugį, gaunamą panaudojant medžiagas, susidarančias realizuojant gamtos apsaugos priemones; bendrąjį (absoliutų) ekonominį kapitalinių įdėjimų efekty-

SPRĘSTINI KLAUSIMAI SKATINANT TECHNINĘ PAŽANGĄ

Ekon. m. kand. V. JUKNEVIČIENĖ, ekon. m. kand. A. LEŠČINSKAS

Respublikos Maisto pramonės ministerijoje bendras mokslo ir technikos vystymo fondas (BMTVF) sudarytas tik 1981 m.; jo sudarymo normatyvas nustatytas apskaičiavimo būdu, remiantis susiklosčiusiomis išlaidomis, padengiamomis iš naujos technikos diegimo fondo, mokslinio tyrimo, bandymo bei konstravimo darbų fondo, asignavimų iš biudžeto ir išlaidų ūkinėms sutartims, įvertinant faktiškai susidariusį pereitame penkmetyje sąnaudų mokslinio tyrimo, bandymo konstravimo darbams santykį su bendrosios produkcijos dydžiu. Maisto pramonės ministerijoje BMTVF sudarymo normatyvo nustatymas iš esmės remiasi savo projektavimo ir konstravimo organizacijos pajėgumų ir jai reikiamų finansinių išteklių apskaičiavimu. Tokiu būdu apskaičiuotas ir patvirtintas BMTVF sudarymo normatyvas (ministerijos mastu — 14,2% bendrosios produkcijos dydžio) praktiškai taikomas visiems pošakiams, iš jų ir duonos pramonei. Aišku, jog taip apskaičiuotas normatyvas neleidžia reikiamai įvertinti realių konkrečios šakos poreikių moksliniam techniniam aptarnavimui, kurie kyla iš pirmaeilių, objektyvių jos gamybinio atnaujinimo uždavinių. Be to, nurodyti BMTVF sudarymo principai ministerijoje taip pat trukdo racionaliai paskirstyti šio fondo lėšas pagal atskiras mokslinio gamybinio ciklo stadijas. Dėl to 1983 m. ministerijos mastu atliekamiems projektavimo ir konstravimo darbams, finansuojamiems iš BMTVF lėšų, tik apie 20% buvo skirta naujai technikai įsavinti. Be to, didesnė dalis darbų, finansuojamų pagal šią kryptį, tokių, kaip nutekamųjų vandenų valymas, saugumo technikos priemonės, produkcijos išsaugojimas, metrologinis paruošimas, diegimas išvis neturi naujos technikos požymių, ir jų įgyvendinimas nėra šakos mokslinio techninio centro funkcija, o turėtų būti neatskiriama pačių įmonių veiklos dalimi, taigi ir finansuojama iš kitų šaltinių.

BMTVF tikslas — sudaryti šakoms galimybę laisvai manevruoti šio fondo lėšomis ir jas skirstyti atitinkamiems darbams atlikti. Todėl tenka sutikti su tais autoriais, kurie teigia, kad netikslinga ilgam laikotarpiui normuoti šio fondo lėšų paskirstymą pagal atskiras mokslinio gamybinio ciklo stadijas, ir siūlo jo panaudojimo kryptis nustatyti, remiantis konkrečiais šakos vystymo uždaviniais, iškylančiais atitinkamu laikotarpiu, taip pat perspektyviniais mokslinio tyrimo darbų ir naujos technikos diegimo planais[1].

Didėjant programinių tikslinių metodų reikšmei spartinant techninę pažangą, kaip nurodyta TSKP CK ir TSRS Ministrų Tarybos 1983 m. nutarime dėl priemonių mokslo ir technikos pažangai liaudies ūkyje spartinti, nemaži uždaviniai iškyla tokiose srityse, kaip stambių finansinių BMTVF lėšų formavimas ir jo pavertimas vienu iš pagrindinių šaltinių perspektyvinėms techninės pažangos kryptims finansuoti. Šiuo atveju ministerijos ir žinybos turėtų atsisakyti įprasto BMTVF lėšų planavimo principų, kai jos skiriamos tik savų mokslinio tyrimo ir projektavimo konstravimo organizacijų išlaikymui, ir imtis planuoti lėšas techninės pažangos priemonių kūrimui ir diegimui tikslinių programų lygiu. Be to, reikėtų sukurti darnų BMTVF išteklių formavimo mechanizmą, kuris leistų sukaupti pakankamą lėšų kiekį ir kartu sudarytų praktines galimybes diegti gamyboje stambias tikslines priemones. Tokio mechanizmo sukūrimo būtinumą iš esmės lemia BMTVF lėšų trūkumas. Antai respublikos Maisto pramonės ministerijoje 1983 m. šio fondo lėšos sudarė daugiau kaip 900 tūkst. rb, tačiau šios lėšos buvo skiriamos daugeliui maisto pramonės pošakių, todėl, pvz., duonos pramonei teko tik apie 80 tūkst. rb.

[1] Покровский В. А. Новое в планировании и стимулировании научно-технического прогресса. — М.: Финансы, 1980, с. 33.

---

vumą; bendrojo (absoliutaus) ekonominio kapitalinių įdėjimų efektyvumo normatyvą.

Kitos metodikos paruoštos blogai, todėl jų taikymo galimybių nenagrinėsime.

Privalomus RKP ekonominio efektyvumo rodiklius reikia papildyti ir specifiniais rodikliais, apibūdinančiais konkrečios programos atskirus aspektus, rezultatą arba efektą. Pavyzdžiui, tokie rodikliai gali būti produkcijos darbo imlumo, medžiagų ar fondaimlumo sumažinimas, jos kokybės (ilgaamžiškumo, patikimumo) pagerinimas, rankų darbo sumažinimas ir kt.

RKP ekonominio efektyvumo įvertinimui tobulinti tikslinga nustatyti tokią apskaičiavimų atlikimo, duomenų apie sąnaudas, ekonominį efektą (įskaitant išteklių ekonomiją) pateikimo tvarką: pristatant programų projektus, metines ir penkmečio ataskaitas apie jų vykdymo eigą Valstybiniam plano komitetui, pagrindinės ministerijos ir žinybos pateikia sąjunginėms ministerijoms, žinyboms ir įmonėms duomenis apie RKP ekonominį efektyvumą paskirstant metais sąnaudas, ekonominį efektą ir išteklių ekonomiją, gautą realizuojant programos užduotis, pagal nustatytas formas.

Telkiant išteklius papildomam programinių techninės pažangos priemonių finansavimui respublikos pramonėje galbūt būtų tikslinga Ministrų Tarybos dispozicijoje sudaryti lėšų rezervą, formuojamą iš kasmetinių atskaitymų iš respublikos ministerijų ir žinybų BMTVF.

Greta priemonių kompensaciniam mechanizmui tobulinti reikia geriau naudoti ūkiskaitinius bei specialius svertus ir paskatas, tiesiogiai skatinančius įmones ir susivienijimus mažinti naujos technikos įvaldymo trukmę. Tai — svarbiausios įmonių ir susivienijimų savos lėšos, t. y. gamybos vystymo fondas, pelnas, amortizaciniai atskaitymai. Toks požiūris atitinka tuos uždavinius, kurie iškelti birželio 17 d. įvykusiame TSKP Centro Komiteto pasitarime mokslinės ir techninės pažangos spartinimo klausimais. Čia buvo pabrėžta, jog būtina suteikti susivienijimams galimybę patiems uždirbti lėšų, reikalingų gamybos techniniam lygiui kelti ir galimybę savarankiškai jas tvarkyti.

Kaip rodo analizė, respublikos duonos pramonės įmonėse ūkiskaitiniam gamybos techninio vystymo skatinimui neskiriama reikiamo dėmesio, savos įmonių ir susivienijimų lėšos dar netapo pagrindiniais techninės pažangos finansavimo šaltiniais; tai rodo ir gamybos vystymo fondo lėšų panaudojimas. Paskutiniaisiais dešimtojo, taip pat ir pirmaisiais vienuoliktojo penkmečio metais praktiškai visos duonos pramonės įmonių ir susivienijimų gamybos vystymo fondų lėšos buvo pervestos į centralizuotą respublikos Maisto pramonės ministerijos gamybos vystymo fondą, o 1982 m. ir 1983 m. — į TSRS statybos banką centralizuotam kapitalinių įdėjimų finansavimui. Taigi įmonės, nedisponuodamos savomis lėšomis, netenka mobilumo diegiant naują techniką, modernizuojant įrengimus ir atnaujinant pagrindinius fondus. Įmonių ūkinį savarankiškumą mažina ir galiojanti techninės pažangos finansavimo iš gamybos vystymo fondo tvarka, kai TSRS statybos bankas nepradeda finansavimo tol, kol atitinkamos priemonės įgyvendinimas nesuderintas su ministerija ar žinyba. Dėl to įmonėms ir susivienijimams tenka pereiti ilgą techninio pertvarkymo projektų tvirtinimo procedūrą, rengti jų ekonominį pagrindimą, neturint reikiamos garantijos, kad ministerija ar žinyba leis numatytą priemonę įgyvendinti.

Toks gamybos vystymo fondo lėšų centralizavimas susijęs su būtinumu sutelkti šakoje kapitalinius įdėjimus ir juos skirti įgyvendinti stambioms techninės pažangos priemonėms, kurios, beje, yra planine tvarka pagrindžiamos materialiniais techniniais ištekliais.

Aišku, kad, toliau tobulinant įmonių gamybos vystymo fondo lėšų panaudojimą, pirmiausia turi būti gerinamas įmonių ir susivienijimų aprūpinimas materialiniais ištekliais naujai technikai diegti. Šiuo metu šitai bene kompleksiškiausiai sprendžiama pramonės šakose, kuriose vykdomas stambaus masto eksperimentas.

Nuo 1986 m. respublikos Maisto pramonės ministerijai pavaldžios įmonės ir susivienjimai taip pat dirbs eksperimento sąlygomis, todėl tikslinga jau dabar peržiūrėti galiojančią gamybos vystymo fondo lėšų panaudojimo tvarką, suteikiant įmonėms ir susivienijimams didesnį finansinį savarankiškumą. Greta gamybos vystymo fondo decentralizavimo, didelis dėmesys turėtų būti skiriamas ir šio fondo dydžio įmonėje ar susivienijime optimizavimui, kartu nustatant jo sudarymo kiekybinius kriterijus, pakeičiant jį formuojančių rodiklių normatyvus ir kt.

Spartėjant mokslo ir technikos pažangai, keičiasi ir įrengimų atnaujinimo, pasenusių pagrindinių gamybinių fondų likvidavimo tempai, kurie kartais gerokai pralenkia gamybos vystymo fondo augimo tempus, nes, pvz., amortizacinių atskaitymų sumos, nukreipiamos į gamybos vystymo fondą, nėra pakankamai ekonomiškai pagrindžiamos. Šiuo metu duonos pramonėje į gamybos vystymo fondą pervedama mažiau kaip ketvirtadalis visų amortizacinių atskaitymų, skirtų visiškam pagrindinių fondų atstatymui, o likusi jų dalis akumuliuojama centralizuotam finansavimui. Normatyvinė šių atskaitymų, paliekamų gamybos vystymo fonde, dalis nėra reikiamai pagrįsta. Antai vienais metais amortizacinių atskaitymų sumos, pervedamos į gamybos vystymo fondą, sudarydavo apie 23%, o kitais — net 97% likviduojamų dėl nusidėvėjimo pagrindinių gamybinių fondų aktyviosios dalies vertės.

Taigi neaišku, kuri pagrindinių gamybinių fondų dalis vis dėlto turi būti atstatoma savomis įmonės lėšomis, o kuri — centralizuotai. Susiklosčiusi finansavimo sistema ne didina, o menkina įmonių ir susivienijimų atsakomybę už jiems patikėtų gamybinių fondų techninę būklę. Todėl nustatant amortizacinių atskaitymų, pervedamų į gamybos vystymo fondą, normatyvus, reikia, kad jie užtikrintų bent tokias atskaitymų sumas, kurios leistų iš gamybos vystymo fondo lėšų atstatyti likviduojamos einamuoju laikotarpiu aktyviosios pagrindinių gamybinių fondų dalies vertę. Kadangi pagrindinių gamybinių fondų paprastoji reprodukcija yra pačių įmonių ir susivienijimų funkcija, finansuojama iš savų lėšų, vadinasi praktikoje tai turėtų reikšti perdavimą įmonės ir susivienijimų žinion tos amortizacinių atskaitymų, skirtų visiškam atstatymui, dalies, kuri šiuo metu paprastai yra skiriama centralizuotam finansavimui. Jos normatyvinė reikšmė sudarant gamybos vystymo fondą turėtų būti apskaičiuojama pagal tokią formulę:

$[(A_{pa}+A_{ni}):F_a]\times100;$

šioje formulėje $(A_{pa}+A_{ni})$ — amortizacinių atskaitymų visiškam atstatymui ir kapitaliniam remontui (naudojamų naujiems įrengimams įsigyti) suma, perskaičiuojama į gamybos vystymo fondą; F_a — pagrindinių gamybinių fondų aktyvioji dalis; $_a$ — normatyvinis gamybinių fondų likvidavimo koeficientas, nustatomas pagal Domaro formulę[2]. Apskaičiuota duonos pramonės įmonėse pagal šią formulę normatyvinė amortizacinių atskaitymų dalis, kasmet nukreipiama į gamybos vystymo fondą, dešimtajame penkmetyje turėjo vidutiniškai sudaryti 35,6%, kai faktiškai jie tesudarė 20,3%, 1981—1983 m. — 38,4%, o faktiškai — 18,4%. Toks

[2] Александрова В. Планирование научно-техническего прогресса на основе нормативов длительного действия.— Киев: Наукова думка, 1981, с. 103.

Diegiant naujus ūkininkavimo metodus

VALDYMO TOBULINIMAS STAKLIŲ PRAMONĖJE

Ekon. m. kand. J. JUKTONIS
Mokslinio gamybinio susivienijimo „Litstankoprojekt" vyriausiasis projekto inžinierius

TSKP Centro Komitete įvykusiame pasitarime mokslo ir technikos pažangos spartinimo klausimais numatytos priemonės intensyvinti liaudies ūkį mokslo ir technikos pažangos pagrindu, gerinti planavimą ir valdymą kelia neatidėliotinus uždavinius tobulinti valdymą pirminėje liaudies ūkio grandyje — pramonės įmonėje ir susivienijime.

Valdymo sistemos tobulinimas gamybiniuose susivienijimuose ir pramonės įmonėse labai glaudžiai susijęs su mokslo bei technikos pažanga. Siekiant užtikrinti kiekvienos gamybinės ūkinės sistemos optimalų funkcionavimą ir vystymą, turime kompleksiškai spręsti ir techninius, technologinius, ir oganizacinius valdymo, socialinius bei ekonominius klausimus. Šiuo aspektu valdymo organizavimo klausimai yra itin aktualūs, nes ir pačių techninių uždavinių sprendimas reikalauja atitinkamo valdymo.

Respublikos staklių pramonei būdingi gan spartūs produkcijos atnaujinimo tempai, kuriuos nemaža lemia pažangesnė gamybos technologija ir organizavimas. Visa tai reikalauja tobulinti esamas organizacines valdymo formas ir ieškoti naujų valdymo bei planavimo metodų, siekiant efektyvios ir subalansuotos ūkinės veiklos. Čia ypač aktualiu klausimu tampa techninių programų rengimo ir diegimo valdymas susivienijime (įmonėje). Mėginimai diegti kompleksines tikslines programas, pasitelkus funkcionuojančias tradicines linijines funkcines valdymo struktūras, ne visada esti efektyvūs, juo labiau kai diegiamos stambios kompleksinės programos, kuriose dalyvauja daug susivienijimo (įmonės) struktūrinių padalinių ir vykdytojų.

Lietuvos regiono staklių gamybos įmonėms rengiamos kompleksinės tikslinės vystymo ir specializavimo programos iki 1990 m. Šiose programose kartu su techniniais ir technologiniais klausimais sprendžiami ir valdymo sistemos tobulinimo bei vystymo klausimai. Atlikta valdymo sistemos diagnostika Kauno F. Dzeržinskio staklių gamybiniame susivienijime ir keturiose Vilniaus staklių gamyklose („Žalgirio", „Komunaro", Šlifavimo staklių ir Spalio 40-mečio) leidžia padaryti kai kurias apibendrinančias išvadas dėl valdymo organizavimo tobulinimo artimausiai perspektyvai.

Lietuvos staklių pramonės įmonių valdymo sistemos analizė parodė, kad esami organizacinių valdymo struktūrų trūkumai yra būdingi daugeliui respublikos gamybinių susivienijimų ir įmonių. Ta aplinkybė, kad šakos įmonėse yra gan aukštas inžinerijos bei technikos darbuotojų ir tarnautojų lyginamasis svoris bendrame pramonės gamybinio personalo skaičiuje (apie 26%), verčia imtis radikalių priemonių inžinerijos bei valdymo darbo efektyvumui didinti.

Nemažą žalą valdymo praktikai daro mechaninis tradicinių linijinių funkcinių schemų taikymas formuojant įmonės valdymo struktūrą. Šios schemos, gerai pasitarnavusios praeityje, dabar paseno ir nebeatitinka šiuolaikinių reikalavimų. Pavyzdžiui, TSRS staklių ir įrankių pramonės ministerijos sistemoje iki 1984 m. veikė dar 1971 m. patvirtintos tipinės valdymo struktūrų schemos, kuriose net I—II grupės įmonėse nenumatytos tokios svarbios pareigybės, kaip direktoriaus pavaduotojas gamybos reikalams arba direktoriaus pavaduotojas ekonomikos reikalams (vyriausiasis ekonomistas). Pagal šias schemas įmonės direktorius vadovauja 20—25 struktūriniams padaliniams (įskaitant ir gamybinius cechus); tai maždaug 2—2,5 karto viršija pirmaujančiose įmonėse priimtą valdymo diapazoną. Deja, ir naujose tipinėse valdymo struktūrose minėtosios direktoriaus pavaduotojų pareigybės galimos tik išimtiniais atvejais ministerijai leidus.

Lietuvos staklių pramonės įmonių kompleksinio projektavimo mokslinis gamybinis susivienijimas „Litstankoprojekt" savo pasiūlymuose dėl staklių pramonės vystymo ir specializavimo iki 1990 m. rekomendavo staklių pramonės įmonėms įsteigti valdymo struktūrose direktorių pavaduotojų gamybos reikalams ir vyriausiųjų ekonomistų pareigybes. Tai sumažintų direktorių ir vyriausiųjų inžinierių apkrovimą, leistų jiems daugiau dėmesio skirti perspektyviniams klausimams spręsti (valdymo strategijos ir sistemos vystymo parengimas). Pažymėtina, kad Kauno F. Dzeržinskio staklių gamybinis susivienijimas jau įsteigė valdymo struktūroje minėtąsias generalinio direktoriaus pavaduotojų pareigybes; tai leido optimizuoti susivienijimo valdymo struktūrą, pasiekti racionalų darbo pasidalijimą aukščiausiu valdymo lygiu.

Formuojant organizacines valdymo struktūras būtina vadovautis mokslo ir praktikos suformuluotais principais bei kriterijais. Iš jų pažymėtini tokie: valdymo struktūros formavimas, remiantis sistemos tikslais; strateginių ir koordinavimo funkcijų atskyrimas nuo operatyvaus valdymo, tvarkymo vieningumo principo laikymasis; linijinio ir funkcinio valdymo ribų nustatymas; valdymo diapazono (valdymo normos) principas, darbo funkcinio pasidalijimo principas, įskaitant teisių, pareigų ir atsakomybės atitikimą visose valdymo grandyse ir valdymo lygiuose; linijinio funkcinio ir programinio tikslinio valdymo derinimas; racionalus valdymo centralizacijos ir decentralizacijos santykis; maksimalus AVS ir gamybos struktūros atitikimas ir kt.

Be abejo, šių principų ir kriterijų laikymasis, formuojant susivienijimo (įmonės) valdymo struktūrą, ypač svarbus kiekvienos valdymo sistemos funkcionavimui. Tenka pripažinti, kad čia staklių pramonėje matomas tam tikras atsilikimas — reikiamai nesilaikoma daugelio minėtų valdymo struktūrų formavimo principų ir kriterijų. Vieni jų pažeidžiami, kiti apskritai nenustatyti.

Nagrinėjamos staklių pramonės įmonės (išskyrus Kauno F. Dzeržinskio staklių gamybinį susivienijimą) praktiškai ir neturi patvirtintų valdymo struktūrų schemų, o jeigu ir turi, tai jos neatitinka šiuolaikinių mokslo bei technikos pažangos reikalavimų. Čia įsigalėjusi praktika, kai struktūrinių padalinių vadovai ir net meistrai stengiasi visus klausimus spręsti su direktoriumi Direktoriaus pavaduotojams ir vyriausiems specialistams nėra suteiktos atitinkančios jų pareigas teisės ir įgaliojimai priimti sprendimus, per mažai pasitikima jų kompetencija spręsti klausimus iki galo ir atsakyti už pavestus reikalus. Tokiomis sąlygomis matomas ryškus direktorių ir iš dalies vyriausiųjų inžinierių perkrovimas operatyviniais einamaisiais reikalais, o valdymo strategijos ir perspektyvos klausimams lieka labai mažai laiko.

Žinoma, valdymo delegavimo, t. y. įgaliojimų perdavimo žemesniems valdymo hierarchijos lygiams, klausimai nėra nauji, tačiau jie itin svarbūs praktinėje veikloje. Valdymo delegavimas turėtų būti pagrįstas atitinkamais reglamentuojančiais dokumentais. Formuojant organizacinę valdymo struktūrą funkcinis darbo pasidalijimas sistemoje turi apimti visus valdymo hierarchijos lygius, visų rangų vadovus ir struktūrinius padalinius. Pavyzdžiui, aukščiausiame valdymo lygyje — direktorių ir visus jo pavaduotojus, viduriniame — funkcinius ir linijinius padalinius (skyrius, cechus) ir jų vadovus, žemutiniame lygyje — laboratorijų, biurų, grupių vadovus bei meistrus ir atskirus darbuotojus pačiuose struktūriniuose padaliniuose.

Tikslus funkcijų ir funkcinių pareigų pasidalijimas susivienijimo (įmonės) valdymo struktūroje leidžia formuoti vertikalią ir horizontalią tarpusavio ryšių ir santykių sistemą, nustatyti teisių ir atsakomybės laipsnį kiekvienam vadovui ir specialistui. Gamybos valdymo sferoje pasiektas pasidalijimo lygis turi atsispindėti normatyviniuose techniniuose dokumentuose (NTD). Priklausomai nuo to, kaip išsamiai šiuose dokumentuose yra užfiksuotos kiekvieno darbuotojo ir vadovo funkcijos, pareigos, teisės ir atsa-

amortizacinių atskaitymų sumų padidinimas turint galvoje, kad į gamybos vystymo fondą dar papildomai nukreipiamos atitinkamos sumos iš pelno, taip pat sumos, gautos realizavus nereikalingą turtą, leistų įmonėms ir susivienijimams suformuoti tvirtą savų lėšų šaltinį, užtikrinantį atitinkamų naujos technikos priemonių įgyvendinimą, pasenusių įrengimų atnaujinimą ir jų modernizavimą.

komybė, kaip logiškai, tiksliai ir vienareikšmiai jos suformuluotos, nemaža priklauso efektas, kuris bus gautas juos panaudojus.

Deja, nagrinėjamos įmonės, kaip ir daugelis kitų respublikos pramonės šakų įmonių ir susivienijimų, tokių dokumentų neturi (arba apsiriboja tik formaliais skyrių nuostatais), todėl kalbėti apie kurią nors darbo racionalaus pasidalijimo sistemą valdymo sferoje tenka rezervuotai. Kitaip tariant, organizacinių valdymo struktūrų formavimas gamybiniuose susivienijimuose ir pramonės įmonėse daugeliu atvejų nėra užbaigtas. Žinoma, kalbama ne apie struktūrinės schemos nubraižymą, kaip kartais įsivaizduojamas susivienijimo (įmonės) valdymo struktūros formavimas.

Šiuolaikinės gamybinės ūkinės organizacijos valdymo aparatas — tai sudėtinga valdymo organų ir grandžių sistema, vykdanti daugybę įvairiausiais ryšiais ir santykiais tarpusavyje susijusių funkcijų. Kaip teigia žymūs valdymo mokslo specialistai, organizacinė valdymo struktūra reikalauja tokio pat gilaus ir detalaus projektavimo, kaip ir techninės bei gamybinės sistemos.

Valdymo struktūrų projektavimo darbą turi lydėti nuodugnus informacinių srautų ir ryšių sistemos tyrimas, siekiant ją maksimaliai racionalizuoti, supaprastinti ir pritaikyti mechanizuotam apdorojimui. Žinoma, šį darbą turėtų atlikti automatizuotų gamybos valdymo sistemų projektuotojai (visose Vilniaus staklių gamyklose ir Kauno F. Dzeržinskio staklių gamybiniame susivienijime veikia AVS). Tačiau praktiškai nei šių, nei kitų valdymo organizavimo tobulinimo klausimų AVS projektuotojai beveik nelietė.

Gali kilti klausimas, ar privalo AVS projektuotojai atlikti šiuos darbus? Taip, privalo. Šių klausimų nagrinėjimą numato ir AVS projektavimo metodiniai reikalavimai, ir valstybinis standartas (GOST 24.208—80. Reikalavimai AVS organizaciniam aprūpinimui). Tačiau reikalavimai reikalavimais, o praktika rodo ką kitą.

Žinoma, valdymo organizavimo tobulinimo klausimai susivienijime (įmonėje) gali būti sprendžiami ir kitais kanalais, pasitelkus mokslines ir projektavimo organizacijas arba savo jėgomis. Tam tikras patyrimas tobulinant valdymą jau kaupiamas kai kuriuose gamybiniuose susivienijimuose, remiantis įmonės standartais ir kita atitinkama normatyvine technine dokumentacija.

Valdymo standartas — tai paskutinis mokslo bei technikos pažangos žodis valdymo sferoje. Valdymo standartų bandomasis diegimas gamybiniuose susivienijimuose ir pramonės įmonėse pradėtas šio penkmečio pradžioje. Mūsų respublikoje šiuo metu rengiami įmonės valdymo standartai ir bandoma juos diegti kai kuriuose gamybiniuose susivienijimuose, skyrium imant Kauno F. Dzeržinskio staklių gamybiniame susivienijime, Vilniaus „Sigmos" gamybiniame susivienijime ir kt.

Valdymo standartų sistema remiasi moksliškai pagrįstais ir praktikos patikrintais valdymo principais. Diegiant valdymo standartus siekiama tobulinti susivienijimų ir įmonių ūkio mechanizmą, nustatyti vieningą požiūrį į gamybinių susivienijimų ir pramonės įmonių valdymo sistemos projektavimą, tobulinti jų valdymo sistemą ir siekti tikslios, efektyvios bei koordinuotos visų valdymo organų tarpusavio sąveikos. Valdymo standartų bazė grindžiama bendraisiais organizacinių valdymo sistemų dėsningumais ir principais.

Standartizacijos objektais gamybiniame susivienijime (įmonėje) gali būti įvairiausi valdymo sistemos elementai: valdymo sistemos formavimo ir funkcionavimo taisyklės, reikalavimai susivienijimo ir įmonės organizacinei valdymo struktūrai bei jos elementams, atskirų struktūrinių padalinių veiklos efektyvumo rodikliai, valdymo sprendimų parengimo ir priėmimo taisyklės tipinėms gamybinėms ūkinėms situacijoms, normatyvinio ūkio vedimo taisyklės, valdymo metodai, modeliai ir procedūros, terminai ir pan.

Šiuo metu gamybiniuose susivienijimuose (įmonėse) veikia nemaža įvairių valdymo sistemų, besiremiančių įmonės standartais. Populiariausia jų kol kas yra kompleksinė produkcijos kokybės valdymo sistema (KPKVS). Tačiau atsiradus pažangesnėms sistemoms, kaip aukščiau minėta valdymo standartų sistema ar kompleksinė gamybos efektyvumo didinimo sistema (Krasnodaro), KPKVS praktiškai įsilieja į šias sistemas ir jose traktuojamas jau kaip visos valdymo sistemos posistemis. Tokios sistemos jau kuriamos ir mūsų respublikoje, pvz., Elektrografijos mokslinio tyrimo institute.

Kalbant apie KPKVS funkcionavimo trūkumus, būtina pažymėti tai, kad nebuvo parengtas jų valdymo mechanizmas susivienijime (įmonėje). Tuo tarpu, pvz., valdymo standartų sisemos rengimas kaip tik ir prasideda nuo jos valdymo mechanizmo projektavimo ir susivienijimo (įmonės) valdymo struktūros racionalizavimo.

Kaip žinoma, KPKVS daugumoje respublikos susivienijimų ir įmonių buvo diegiama pasitelkus tradicines linijines funkcines valdymo struktūras. Į KPKVS struktūrą paprastai buvo įtraukiami beveik visi susivienijimo (įmonės) padaliniai bei tarnybos, ir tokiu būdu kokybės valdymo struktūra bei susivienijimo (įmonės) valdymo struktūra praktiškai sutapdavo. Tai, kad KPKVS paprastai susideda iš daugiau ar mažiau posistemių, žinoma, gerai, tačiau blogai tai, kad šių posistemių niekas nejungia, išskyrus direktorių.

Kokybės klausimų sprendimas paprastai išsklaidytas tarp daugelio padalinių, kuriems pavedama atsakyti už produkcijos kokybę, tačiau šių padalinių kompetencija ir įgaliojimai ne visada leidžia efektyviai spręsti kokybės klausimus. Bandymai padaryti atsakingus už kokybę atskirus susivienijimo (įmonės) padalinius, neišsprendus jų statuso bei kompetencijos ir neparengus organizacinio šios sistemos valdymo mechanizmo, laukiamo efekto neduoda. Patikimesnis šio klausimo sprendimas būtų programinio tikslinio valdymo metodo taikymas, valdant KPKVS kaip tikslinę kompleksinę programą.

Apskritai programinio tikslinio valdymo metodo taikymas pramonės įmonėse ir gamybiniuose susivienijimuose turi nemažas perspektyvas. Štai staklių pramonėje diegiama nemaža techninių ir kitų kompleksinių programų, pvz., lanksti gamybinė sistema Vilniaus „Žalgirio" staklių gamykloje, automatizuoti technologiniai kompleksai (gamybiniai barai) Kauno F. Dzeržinskio staklių gamybiniame susivienijime, kompleksinės gamyklų techninio perginklavimo programos, gamybos vystymo ir specializavimo programos iki 1990 m. ir kt.

Šiose ir kitose kompleksinėse programose dalyvauja nemaža mokslo ir projektavimo organizacijų, taip pat gamybinių kolektyvų. Todėl iškyla darbo koordinavimo ir programų valdymo klausimai tarp organizacijų ir įmonių (koordinacinio tipo valdymo struktūros), taip pat jų viduje (matricinės valdymo struktūros). Be abejo, sudėtingesnės techninės, gamybinės, ekonominės ir socialinės kompleksinės programos susivienijimo (įmonės) arba projektavimo organizacijos mastu turėtų būti valdomos pasitelkus programinį tikslinį valdymo metodą.

STAKLIŲ SU SKAITMENINIU PROGRAMINIU VALDYMU NAUDOJIMO EFEKTYVUMO DIDINIMO BŪDAI

J. PANKRATJEVA

Įranga su skaitmeniniu programiniu valdymu (SPV) yra svarbiausias sudedamasis ateities gamybų — lanksčiųjų technologinių sistemų — vienetas. Tokių sistemų efektyvus funkcionavimas galimas tik tada, kai visa technologinė grandinė aprūpinta įrenginiais su programiniu valdymu. Kaupiant šią įrangą, bus pereinama prie daug aukštesnio laipsnio pramonės gamybos — prie gamyklų automatų, turinčių minimalų skaičių darbininkų, reikalingų tik technologiniams įrengimams derinti ir remontuoti.

Tačiau dabar respublikoje kol kas anksti kalbėti apie įmones su lanksčiąja technologine sistema kaip apie artimą ateitį, nes dar nepakankamas technologinių įrengimų su programiniu valdymu parkas. Pavyzdžiui, Kauno F. Dzeržinskio staklių gamybiniame susivienijime, Vilniaus šlifavimo staklių gamykloje, „Žalgirio", „Komunaro" ir Spalio 40-mečio staklių gamyklose staklės su programiniu valdymu sudaro tik 8—14% pagrindinių cechų metalo pjovimo staklių parko. Panaši padėtis ir kitose mašinų gamyklose.

Šiuolaikinėje mašinų gamyboje 70% produkcijos gaminama mažomis serijomis, dėl to pagrindinis darbo laikas eikvojamas staklėms perderinti, naujos rūšies dirbinio gamybai pasiruošti. Taigi mašinų gamyboje visas darbas mažinant rankų darbą perkelia-

mas iš masinės į serijinę. Serijinės gamybos kompleksinės mechanizacijos ir automatizacijos vystymo pagrindas yra staklių su skaitmeniniu programiniu valdymu diegimas. Dėl to šiuo metu minėtų staklių diegimas susijęs ne su lanksčiųjų technologinių sistemų kūrimu, o su maksimaliu rankų darbo mažinimu, taigi su maksimaliu darbo našumo didinimu konkrečioje operacijoje.

Staklės su SPV pranašesnės tuo, kad įgalina sutrumpinti paruošiamąjį ir baigiamąjį darbą, skirtą staklėms perderinti ir jų valdymo sistemoms sureguliuoti, taip pat garantuoja didesnį tikslumą ir geresnę kokybę apdorojant detales, mažina broko dėl darbininko kaltės dalį. Sudaromos sąlygos daugiastakliniam aptarnavimui, garantuojamas didesnis darbo našumas, pvz., frezuojant detales — 2,5 karto, tekinant — 1,2—2,5, ištekinimo darbuose — 1,9—2,7 karto. Staklės su skaitmeniniu programiniu valdymu respublikoje dar tik pradedamos diegti, dėl to reikalingas kruopštus šių staklių diegimo ir panaudojimo techninis ekonominis paruošimas. Rengdami Kompleksinę pramonės gamybos intensyvinimo programą 1981—1984 metams, 16 susivienijimų ir įmonių numatė skirti staklių su SPV diegimui beveik penktadalį visų išlaidų techninio gamybos lygio kėlimo priemonėms. Tai įgalins gauti ne mažiau kaip 250 tūkst. rb metinio ekonominio efekto, sąlygiškai atpalaiduoti 300 darbininkų ir mechanizuoti 40 darbininkų darbą.

1981—1983 m. programos realizavimas parodė, kad, diegiant stakles su SPV, susiduriama su tam tikrais sunkumais. Pavyzdžiui, išlaidos šioms staklėms diegti 2% viršijo Kompleksinėje programoje numatytas lėšas. Neįvykdyti darbo našumo ir darbo mechanizavimo didinimo rodikliai. Kauno Dzeržinskio staklių gamybinis susivienijimas, Vilniaus „Žalgirio", Šiaulių staklių, Alytaus mašinų gamyklos, „Neries" gamybinis susivienijimas dėl įvairių priežasčių neįdiegė reikiamu mastu staklių su SPV, o Šiaulių „Vairo" gamykla — išvis nepradėjo jų diegti.

Staklės su SPV naudojamos nepakankamai efektyviai, ir svarbiausia priežastis, kaip parodė mokslinio gamybinio susivienijimo „Litstankoprojekt" 1983 m. atliktas staklių su SPV eksploatavimo patikrinimas penkiose gamyklose, — tai organizaciniai ir ekonominiai nesklandumai. Pavyzdžiui, Kauno F. Dzeržinskio staklių gamybiniame susivienijime prastovos dėl organizacinių priežasčių sudarė 64% staklių valandų, Vilniaus Spalio 40-mečio staklių gamykloje — 78, „Žalgirio" gamykloje — 59%. Mažesnė dalis, bet pakankamai didelis kiekis prastovų dėl organizacinių priežasčių užfiksuota Vilniaus šlifavimo staklių ir „Komunaro" gamyklose — atitinkamai 36 ir 29%. Nepakankamas ir staklių su SPV darbo pamainumo koeficientas — Kauno F. Dzeržinskio staklių gamybiniame susivienijime jis sudarė 1,4, o Vilniaus Spalio 40-mečio staklių gamykloje — 1,3.

Tikrinant pažymėta, kad ne visada tinkamai parenkama šiomis staklėmis apdorojamų detalių nomenklatūra, nekokybiškai sudaromos pačios programos, žemas įrankių ūkio organizavimo lygis. Tą patvirtina ir staklių su SPV faktiško apkrovimo koeficientas. Per pirmuosius tris 1983 m. ketvirčius jis sudarė: F. Dzeržinskio staklių gamybiniame susivienijime, Spalio 40-mečio staklių gamykloje ir „Komunaro" gamykloje — 0,6%, Vilniaus šlifavimo staklių ir „Žalgirio" gamyklose — 0,7%. Taigi geriausiu atveju panaudojama tik du trečdaliai staklių galimybių.

Technologinių institutų apskaičiavimais, artimiausiu metu staklės su SPV turi sudaryti iki 70% viso metalo pjovimo staklių parko staklių gamyklų pagrindiniuose cechuose. Dėl to šių staklių diegimo ir panaudojimo efektyvumo didinimas yra svarbiausia sąlyga mašinų gamybos įmonėms pereinant į kokybiškai naują lygį — prie automatizuotų gamyklų.

Autorės nuomone, įrangos su programiniu valdymu mažą efektyvumą sąlygoja tai, kad nepakankamai įvertinamas kiekybinių pokyčių perėjimo į naują kokybę dėsnio poveikis gamybai. Staklių su SPV diegimas tik plačiais mastais duoda didelį ekonominį ir socialinį efektą. Praktiškai iš atskirų staklių nesudaromi barai, cechai ir t. t. Iš 16 įmonių ir susivienijimų, diegiančių stakles su SPV, vien Vilniaus „Komunaro" staklių gamykloje penkmečio pabaigoje numatoma sukurti staklių su SPV barą. Kitos gamyklos nekompleksiškai diegia nuo vieno iki 8—10 įrengimų su programiniu valdymu. Dėl to šiek tiek padidėja darbo našumas toje technologinių operacijų grupėje, tačiau ir nepateisinamai smarkiai išauga diegimo kaštai, nes staklės ir jų aptarnavimas brangiai kainuoja. Be to, vietoj to, kad būtų atpalaiduota žmonių, prireikia specialistų.

Taigi būtina tobulinti staklių su SPV diegimo ir eksploatavimo sistemą. Diegti tokias stakles pavieniui priimtina tik pradinėje technikos su programiniu valdymu įsavinimo stadijoje, kai ji diegiama pirmąkart. Šioje stadijoje dideles išlaidas ne visada padengia tiesioginis ekonominis efektas, gautas dėl darbo našumo padidėjimo ir produkcijos kokybės pagerėjimo, tačiau pateisina strateginio pobūdžio sumetimai — laipsniškas perėjimas prie naujų gamybos organizavimo principų.

Būtina nesustoti pirmųjų staklių diegimo stadijoje ir kurti staklių su SPV grupes, uždarus technologinius barus ir gamybas, t. y. iš stadijos į stadiją sąmoningai atsižvelgti į kiekybės perėjimo į kokybę dėsnį. Tik vykdant šiuos reikalavimus ekonominiai efektyvumo rodikliai tampa teigiami. Išsamiau panagrinėsime šio proceso esmę pagal diegimo etapus.

Pirmajame etape dažniausiai parenkami daugiausia darbo reikalaujantys mazgai ir detalės. Kadangi gamykloje nėra reikiamo programų rinkinio darbui staklėmis su SPV, prityrusių technologų programuotojų, derintojų ir remontininkų, detalės ir mazgai staklėmis su SPV apdorojami didelėmis partijomis. Praktiškai tai reiškia, kad staklės su SPV netenka svarbiausio jų pranašumo — technologinio lankstumo kartu didėjant derintojų, remontininkų, inžinierių programuotojų skaičiui. Visa tai smarkiai sumažina staklių su SPV taikymo ekonominį efektyvumą.

Respublikos mašinų gamybos įmonės praėjo pradinį staklių su SPV diegimo etapą. Daugelis gamyklų detales ir mazgus pradėda gaminti jau įdiegtomis staklėmis su SPV ir kartu plečia šių staklių parką. Tai įgalina plėsti produkcijos nomenklatūrą, didinti programų biblioteką ir geriau naudoti įrangą. Vykdomos priemonės yra ekonomiškai tikslingos, ypač kai gamybiniai pajėgumai nepakankamai apkrauti.

Norint iš esmės pagerinti staklių su SPV diegimo ir naudojimo procesą, siūloma antrajame diegimo etape, t. y. dabar, iš turimų ir diegiamų staklių su SPV kurti uždarus technologinius barus.

Tikslinga įmonėje organizuoti įrankių, technologinės įrangos centralizuotą derinimą: diegti staklių su SPV operatorių darbo vietų organizavimo tipinius projektus; baro su SPV darbą organizuoti ne tik dviem, bet ir trim pamainomis; diegti brigadinę rangą tokiuose baruose ir t. t. Pavyzdžiui, „Komunaro" gamykloje staklės su SPV sutelktos į tris barus, esančius viename ceche, todėl jomis dirbtų staklių pamainų lyginamasis svoris visame mechanizuoto apdorojimo staklių pamainų skaičiuje pats didžiausias tarp penkių tikrintų respublikos staklių gamyklų; be to, vienas operatorius aptarnauja daugiausia staklių — 2,6, mažiausia prastovų dėl organizacinių priežasčių.

Artimiausiu metu „Komunaro" gamykloje planuojama mechanizuoti staklių su SPV prastovų apskaitą. Tai leis ne tik operatyviai analizuoti jų priežastis, bet ir operatyviai rengti priemones, įgalinančias didinti įrengimų su programiniu valdymu panaudojimo koeficientą.

Kuriant kompleksiškai mechanizuotus barus iš įrengimų su programiniu valdymu, kurie sujungti transporto priemonėmis ir valdomi ESM, staklių su SPV panaudojimo efektyvumas išauga iki 70%, išlaidos gamybinių darbininkų darbo užmokesčiui sumažėja 3—3,5 karto.

Trečiajame etape vyksta didžiausias įrengimų su programiniu valdymu koncentravimas daugelyje įmonių. Tai sukelia tam tikrų tarpžinybinių problemų, pvz., specializuotos remonto ir derinimo tarnybos sukūrimas. Dabar kai kuriose įmonėse yra 10—12 tipų įvairių elektroninių valdymo sistemų. Turint galvoje, kad aukštos kvalifikacijos elektroninių sistemų inžinierius gali aptarnauti tik du tris sistemų tipus, jau dabar mašinų gamyklos patiria sunkumų, remontuodamos ir derindamos stakles su SPV.

Susiklosčius tokiai situacijai, specializuota tarnyba galėtų aptarnauti visas respublikos gamyklas, turinčias staklių su programiniu valdymu. Toks remonto ir aptarnavimo centras, kaip rodo užsienio firmų patyrimas, yra labai mobilus ir operatyvus, nes turi kilnojamąsias laboratorijas įrengimų su SPV diagnostikai ir techniniam aptarnavimui, papildomai padidina jos naudojimo efektyvumą lyginamųjų eksploatavimo išlaidų įmonėse mažinimo sąskaita. Įrengimų su programiniu valdymu centralizuotas remontas įgalins stabilizuoti šaltkalvių remontininkų, elektrikų remontininkų ir elektronikų remontininkų skaičiaus augimą visose respublikos gamyklose, turinčiose stakles su SPV.

Žinoma, įrengimų su programiniu valdymu diegimo skirstymas yra šiek tiek sąlygiškas. Staklės su SPV gali būti diegiamos ir pagal kitą sistemą, pvz., neatskiriant antrojo ir trečiojo etapų. Svarbiausia, kad staklės su SPV būtų diegiamos nuolat jas telkiant į technologines grupes, po to į technologiškai uždarus barus ir gamybas, susidedančias iš įrengimų su programiniu valdymu, toliau pereinant prie lanksčiųjų technologinių sistemų.

NUKELTA Į 13 PSL.

Ekonominis eksperimentas pramonėje

EKSPERIMENTO VAIDMUO TOBULINANT GAMYBOS PLANAVIMĄ IR SKATINIMĄ

Doc., ekon. m. kand. V. GRONSKAS

Intensyvinant įmonių veiklą, svarbus vaidmuo tenka ekonominiams eksperimentams, padedantiems atskleisti efektyvius gamybos organizavimo būdus, didinti darbo kolektyvų atsakomybę ir suinteresuotumą galutiniais darbo rezultatais.

Plataus masto ekonominis eksperimentas, apėmęs iš pradžių 5 pramonės šakų įmones, dabar gerokai išsiplėtė: nuo 1985 m. jis pradėtas taikyti daugelio sąjunginių ir respublikinių ministerijų įmonėse. Eksperimento sąlygos apima įmonių veiklos planavimo gerinimą, kainodaros, įmonių darbo užmokesčio fondo ir ekonominio skatinimo fondų sudarymo bei naudojimo sistemų tobulinimą, finansų ir kredito mechanizmo skatinamojo vaidmens didinimą.

Ekonominio eksperimento sąlygomis siekiama išplėsti įmonių ūkinį savarankiškumą ir padidinti jų atsakomybę už galutinius darbo rezultatus. Tai didina kompleksinių rodiklių vaidmenį, planingai reguliuojant įmonių ūkinę veiklą. Iš tokių rodiklių pirmiausia reikėtų išskirti produkcijos realizavimo vartotojams pagal pasirašytas sutartis rodiklį. Šis rodiklis — kompleksinis savo prigimtimi. Jis išreiškia kompleksą konkrečių parametrų, apibūdinančių įmonių tarpusavio ryšius ir priklausomybę vieningame reprodukcijos procese: įmonių vartotojų poreikius ir jų finansinį padengimą, įmonių tiekėjų galimybes patenkinti šiuos poreikius, tiekiamos produkcijos kokybę ir asortimentą, tiekimo adresatą, terminus, atsiskaitymų sąlygas. Tokio rodiklio taikymas padeda suformuoti tikslesnę įmonių ūkiskaitą. Todėl labai svarbus ekonominio eksperimento rezultatas yra tai, kaip įmonės įvykdo tarpusavio įsipareigojimus. Šio rodiklio lygio kėlimas daug pasako apie atliekamo eksperimento efektyvumą.

Įmonių ūkiskaitos tikslumo lygio kėlimas, remiantis konkrečiais įmonių tarpusavio ryšių parametrais, — lemiama ūkiskaitinių santykių stiprinimo dabartiniame jų vystymosi etape kryptis. Tikslesnė, o kartu ir lankstesnė ūkiskaitos sistema savo ruožtu didina įmonių vaidmenį nustatant produkcijos tiekimo sąlygas. Tai atitinka padidėjusį gamybos dinamiškumą dėl sparčios mokslo ir technikos pažangos. Reikšminga tai, kad ūkiskaita, pagrįsta įmonių sutartiniais įsipareigojimais, padeda spręsti prieštaravimą tarp dalinių ir bendrų ūkinės veiklos rezultatų. Šio prieštaravimo sprendimas turi principinę reikšmę, nes dėl nepakankamo atskirų įmonių ūkinės veiklos suderinimo kai kurie daliniai ūkiniai rezultatai (atskirų įmonių veiklos rezultatas) nedidina visuomeninių gamybos rezultatų. Pavyzdžiui, jeigu įmonė įvykdė grynosios produkcijos gamybos planą, bet neįvykdė produkcijos tiekimo kitoms įmonėms sutarties (šitai sąlygotų įmonių prastovėjimą), tai jos gamybos rezultatai visuomenės interesų požiūriu iš esmės yra fiktyvūs. Būtent čia dabar slypi dideli liaudies ūkio efektyvumo didinimo rezervai, kuriuos galima realizuoti be kažkokių ypatingų kapitalinių įdėjimų, remiantis atitinkamomis organizacinėmis ekonominėmis priemonėmis. Tarp šių priemonių ypač svarbią reikšmę turi didelio tikslumo, efektyvi ūkiskaita, adekvati intensyviai gamybai.

Ūkiskaitos vystymąsi jos tikslumo didinimo kryptimi taip pat sąlygoja įmonių produkcijos kainų kokybė bei jų planingo formavimo mechanizmas. Kainos yra įmonių gamybinių sąnaudų ir rezultatų visuomeninio įvertinimo priemonė. O kuo tiksliau įvertintos įmonių sąnaudos ir rezultatai, tuo tikslesnė jų ūkiskaita. Aktuali problema, kaip optimaliai suderinti centrinių ūkinio valdymo organų, įmonių gamintojų ir įmonių vartotojų vaidmenį planingai reguliuojant kainas, taikomas įmonių darbo kiekybei ir kokybei įvertinti.

Ekonominio eksperimento sąlygomis išplėstos pramonės ministerijų ir įmonių teisės tvirtinant didmenines kainas pusfabrikačiams, mazgams, ir detalėms, naudojamiems šakos viduje, bandomosioms gaminių partijoms, nustatant didmeninių kainų priedus bei nuolaidas (suderinus su užsakovu). Antai Baltarusijos TSR lengvosios pramonės ministerijai ir jos įmonėms leista savarankiškai, suderinus su užsakovais, tvirtinti didmenines kainas pirmosioms bandomosioms gaminių partijoms (ministerijai — iki 500 tūkst. rb sumos ir įmonėms — iki 100 tūkst. rb). Ministerija ir įmonės efektyviai naudojasi šia teise. Pirmajame 1984 m. pusmetyje per daug trumpesnį laiką negu anksčiau buvo nustatytos kainos 186 pirmosioms bandomosioms prekių partijoms[1]. Didesnis operatyvumas nustatant produkcijos kainas spartina jos realizavimą ir įmonės fondų apyvartą. Kadangi kaina išreiškia produkcijos gamintojų ir vartotojų interesų prieštaravimus, tad svarbi sutartinių kainų taikymo sąlyga yra geresnis prekinis piniginis subalansavimas liaudies ūkyje. Pasiekti tokį subalansavimą savo ruožtu padeda tikslesnė ir veiksmingesnė įmonių ūkiskaita.

Pagrindinė dalis lėšų, skiriamų įmonių kolektyvų poreikiams tenkinti pagal jų darbo kiekį ir kokybę, atsispindi darbo užmokesčio fonde. Todėl įmonių skatinimo sistemos tobulinimas daug priklauso nuo šio fondo formavimo. Pramonės įmonėse, kuriose taikomas ekonominis eksperimentas, gerokai pakeista darbo užmokesčio fondo formavimo sistema. Joms nustatomas darbo užmokesčio fondo prieaugio normatyvas atsižvelgiant į produkcijos gamybos augimo tempus. Darbo užmokesčio didėjimą siejant su gamybos prieaugiu (atitinkamai diferencijavus darbo užmokesčio fondo prieaugio normatyvus), galima labiau atsižvelgti į atskirų įmonių ūkinės veiklos skirtumus, kuriuos sąlygoja veiksniai, nepriklausantys nuo įmonių darbo. Esant tokiai sistemai, planinis darbo užmokesčio fondas nustatomas pagal formulę

$$DUF_{pl} = DUF_{b}(100 + N \cdot T),$$

kurioje DUF_{pl} — planinis darbo užmokesčio fondas; DUF_{b} — bazinis darbo užmokesčio fondas; N — darbo užmokesčio fondo prieaugio normatyvas; T — produkcijos gamybos augimo tempai.

Sudarant 1984 m. planą, bazinis darbo užmokesčio fondas buvo faktinis (pagal laukiamą įvykdymą) 1983 m. darbo užmokesčio fondas, o sudarant 1985 m. planą — faktinis 1984 m. darbo užmokesčio fondas. Tačiau bazinis darbo užmokesčio fondas išlieka tik su sąlyga, jeigu vidutiniai metiniai darbo našumo augimo tempai per 5 metus aplenkia arba yra lygūs faktiniams vidutiniams metiniams darbo užmokesčio augimo tempams. Pažeidus šią sąlygą, bazinis darbo užmokesčio fondas mažinamas už kiekvieną vidutinių metinių darbo našumo tempų sumažėjimo procentą. Taigi eksperimento sąlygomis darbo užmokesčio fondas gali didėti tik tuo atveju, jeigu kartu didėja produkcijos gamyba ir kyla darbo našumas.

Tobulinant darbo užmokesčio fondo formavimo sistemą, siekiant atskleisti naujas efektyvias jos formas ir metodus, svarbu atsižvelgti į kitų socialistinių šalių patyrimą. O jis iš tiesų labai įvairus ir daugeliu atžvilgiu vertingas[2].

Bulgarijos Liaudies Respublikoje darbo užmokesčio fondas nuo 1982 m. formuojamas vadinamuoju rezultato-liekanos metodu. Normatyvinis darbo užmokesčio fondo formavimo metodas atsižvelgiant į pagamintos produkcijos kiekį ir darbo našumą dabar netaikomas. Darbo užmokesčio fondas sudaromas tik po to, kai iš įmonės gautų pajamų padengiamos materialinės sąnaudos, įnešami mokesčiai į valstybinį biudžetą, išmokamos palūkanos už banko suteiktas lėšas, atliekami privalomi mokėjimai kitoms organizacijoms, normatyviniu būdu sudaromi visi kiti įmonės ūkiskaitiniai fondai. Jeigu darbo užmokesčio fondas, nustatytas kaip rezultatyvinis (liekanos) dydis, viršija normatyvinę ribą, viršnormatyvinės pajamos naudojamos kaupimui. Antra vertus, garantuojamas minimalus darbo užmokesčio fondo dydis, nes tarifiniai atlygiai ir atlyginimai nustatomi visuomenės lygio. Pačiame darbo užmokesčio fonde išskiriamas rezervas (ne mažiau kaip 1% šio fondo lėšų), iš kurio esant reikalui padengiamas darbo užmokesčio lėšų trūkumas. Ir tik po to lėšos imamos iš įmonės „ūkinės rizikos" fondo, laikinai laisvų kitų fondų lėšų, Finansų ministerijos darbo užmokesčio reguliavimo fondo, trumpalaikių banko kreditų.

---

[1] Финансы СССР.— 1984. № 12, с. 8.

[2] Проблемы сбалансированности социалистической экономики.— М.: Экономика, 1984, с. 74—98.

Vengrijos Liaudies Respublikoje nuo 1983 m. taikomos dvi darbo užmokesčio reguliavimo formos: 1) normatyvinis reguliavimas priklausomai nuo rentabilumo lygio. Kiekvienas rentabilumo (pelno santykio su gamybos priemonių vertės ir išmokėto darbo užmokesčio suma) lygio procentas leidžia padidinti darbo apmokėjimo lėšas 0,12%; 2) centralizuotas darbo užmokesčio lygio reguliavimas įmonėse (anglių, naftos gavybos, geležinkelių transporto, maisto pramonės ir t. t.), kuriose rentabilumo lygis nėra pagrindinis rodiklis ir todėl netikslinga su juo sieti darbo užmokesčio didėjimą. Šioms įmonėms darbo užmokesčio lygio augimą (2,2—2,7% per metus) nustato Valstybinis darbo komitetas nepriklausomai nuo jų ūkinės veiklos rezultatų. Be minėtų dviejų darbo užmokesčio reguliavimo formų (normatyvinės ir centralizuotos), taikomas vadinamasis bendrųjų pajamų reguliavimas smulkiuose kooperatyvuose ir smulkiose įmonėse. Šiuo atveju dalis bendrųjų pajamų atskaitoma į valstybinį biudžetą, likusią jų dalį savarankiškai naudoja įmonės darbui apmokėti ir rezerviniam fondui sudaryti.

Čekoslovakijos Socialistinėje Respublikoje įmonėms direktyvine tvarka nustatomas darbo užmokesčio fondo absoliutus limitas, kuris apima dvi dalis: pagrindinę ir skatinamąją (atitinkamai maždaug 80 ir 20%). Lėšos pagrindinei darbo užmokesčio daliai didinti, neviršijant limito, skiriamos pagal normatyvą, nustatytą sąlygiškai grynosios produkcijos procentais. Skatinamoji darbo užmokesčio dalis nustatoma absoliučia metine suma. Visos šios sumos panaudojimo sąlyga — pasiekti planinį gamybinių fondų rentabilumo lygį, taip pat papildomų natūrinių rodiklių lygį.

Rumunijos Socialistinėje Respublikoje iki 1983 m. darbo užmokesčio fondo absoliuti suma buvo direktyvinis rodiklis. Dabar visa ūkinių organizacijų gamybinė veikla grindžiama vadinamąja „akordine-globaline" sistema, kuri yra rangovinės sistemos atmaina. Įmonės kolektyvas sudaro produkcijos gamybos ir jos apmokėjimo sutartį su aukštesniąja organizacija. Lėšos darbo užmokesčiui apskaičiuojamos remiantis normatyviniu kiekvieno pagaminto gaminio darbaimlumu. Į viršum plano pagamintą produkciją atsižvelgiama nustatant darbo užmokesčio fondą tik tuo atveju, jeigu jai užtikrintas realizavimas vidaus arba užsienio rinkoje. Ūkinėse sutartyse nenumatytos produkcijos gamyba neskatinama ir lėšos šiems tikslams įmonėms neskiriamos.

Atskirose socialistinėse šalyse taikomų darbo apmokėjimo reguliavimo metodų nuodugnus studijavimas, jų palyginamoji analizė atsižvelgiant į šių šalių ūkinės veiklos ypatumus — būtina ir svarbi įmonių skatinimo sistemos tobulinimo sąlyga.

Kita, mažesnė įmonėms skiriamų lėšų dalis atsispindi jų ekonominio skatinimo fonduose, sudaromuose iš pelno. Iki šiol taikoma ekonominių skatinimo fondų sudarymo sistema pernelyg sudėtinga, todėl sunkiai suprantama įmonių darbininkams ir tarnautojams. Trūkumas ir tas, kad materialinio skatinimo fondo sudarymo rodikliai dubliuoja darbo užmokesčio formavimo rodiklius: pirmiausia tai taikytina produkcijos gamybos augimo rodikliui ir jo pagrindu nustatytam materialinio skatinimo didėjimo rodikliui. Todėl svarbi materialinio skatinimo fondo formavimo sistemos tolesnio tobulinimo kryptis yra jos supaprastinimas ir minėto dubliavimo pašalinimas. Tokios skatinimo fondų formavimo sistemos tobulinimo krypties galimybes ir turi padėti atskleisti ekonominis eksperimentas.

Eksperimente dalyvaujančių gamybinių susivienijimų (įmonių) planinis metinis materialinio skatinimo fondas susideda iš šio fondo planinio dydžio baziniais metais ir papildomų atskaitymų pagal nustatytus normatyvus už atitinkamus įmonių ūkinės veiklos rodiklius. Be to, sumažintas skatinimo fondų rodiklių skaičius, šių fondų sudarymo sistema yra paprastesnė ir labiau suprantama įmonės kolektyvui. Skatinimo fondų sudarymo rodikliai atsižvelgia į atskirų pramonės šakų įmonių veiklos ypatybes.

Ypač aktualios eksperimento sąlygomis bandomos naujos ekonominės priemonės, skatinančios mokslo ir technikos pažangos spartinimą, gamybos techninį tobulinimą. Naujai sprendžiami kai kurie uždaviniai, susiję su sąnaudų minėtiems tikslams finansiniu padengimu.

Siekiant padidinti įmonių teises ir galimybes atnaujinti pagrindinius gamybinius fondus nuosavomis lėšomis, joms suteiktas visiškas savarankiškumas naudoti gamybos vystymo fondą. Šio fondo lėšos numatomos atskirai valstybiniame plane necentralizuotų kapitalinių įdėjimų forma. Jeigu tai ekonomiškai tikslinga, įmonės gali techniškai pertvarkyti ir modernizuoti įrengimus amortizacinių atskaitymų, skirtų kapitaliniam remontui, lėšomis, viršydamos centralizuotų kapitalinių įdėjimų limitus. Pagrindiniams fondams techniškai atnaujinti įmonės gali naudotis ilgalaikiais kreditais su sąlyga, kad taikomos priemonės apsimokės per 6 metus. Siekiant skatinti mokslinių techninių naujovių diegimą, įmonėms suteikta teisė savarankiškai naudoti dalį mokslo ir technikos vystymo vieningo fondo lėšų, nepervedant jų ministerijai. Reikšminga ir tai, kad įmonių darbo užmokesčio fondo trūkumui (dėl laikino jų darbo rodiklių lygio kritimo masiškai įsavinant naują techniką) iš dalies kompensuoti gali būti panaudotos ministerijų centralizuotų ir rezervinių fondų lėšos.

Ieškant naujų, efektyvių mokslo ir technikos pažangos skatinimo formų, kai kuriose pramonės įmonėse atliekami specialūs eksperimentai. Antai penkiuose Leningrado gamybiniuose susivienijimuose nuo 1983 m. bandoma nauja konstruktorių ir technologų darbo apmokėjimo sistema. Jos esmę ir vaidmenį glaustai galima taip apibūdinti.

Ši sistema apima konstravimo ir technologinių organizacijų bei tarnybų, įeinančių į gamybinį susivienijimą, skatinimą. Bandyme dalyvaujantiems konstravimo ir technologiniams padaliniams gamybinio susivienijimo generalinis direktorius nustato pastovų darbo užmokesčio fondą. Iš šio fondo lėšų konstruktoriams, technologams, inžinieriams, tiesiogiai kuriantiems ir diegiantiems naują labai efektyvią techniką ir technologiją, darbų vykdymo planiniam laikotarpiui nustatomi pareigybinių atlyginimų priedai už aukštą kvalifikaciją, taip pat priemokos už pareigybių sugretinimą ir atliekamų darbų masto didinimą, taip pat mokamos premijos už jų asmeninį indėlį kuriant ir diegiant naują techniką. Reikia pažymėti, kad eksperimente dalyvaujančių padalinių nepanaudota darbo užmokesčio fondo ekonomija neišimama į valstybinį biudžetą ir nepervedama į materialinio skatinimo fondą: ją galima naudoti šių padalinių darbuotojams skatinti kitais metais.

Taikant šią skatinimo sistemą, gerokai padidėjo konstruktorių ir technologų kūrybinė iniciatyva, išaugo atliekamų darbų mastas, sutrumpėjo jų atlikimo terminai, pakilo darbo rezultatų techninis lygis. Visuose bandyme dalyvaujančiuose susivienijimuose gerokai sumažėjo konstruktorių ir technologų personalo skaičius: atpalaiduota apie 800 etatinių vienetų, arba 9,7% eksperimento pradžioje buvusio bendro šių darbuotojų skaičiaus[3].

Šio bandymo sąlygos toliau tobulinamos atsižvelgiant į sukauptą patyrimą, plečiama jo taikymo sfera. Nuo 1985 m. šis bandymas taikomas daugelyje kitų šalies įmonių, dirbančių eksperimento sąlygomis. Taigi Leningrado patyrimas tobulinant konstruktorių ir technologų darbo apmokėjimą tampa pramonėje atliekamo ekonominio eksperimento sudėtine dalimi. Sukauptas patyrimas, be abejo, padės tobulinti mokslo ir technikos pažangos skatinimą liaudies ūkyje.

---

[3] Экономическая газета. — 1985, № 2, с. 17.

ATKELTA IŠ 11 PSL.

Straipsnyje atlikta analizė rodo, kad iš dviejų naujos technikos diegimo proceso sudedamųjų dalių — techninės ir organizacinės ekonominės — pirmajai paprastai skiriama pagrindinė vieta įmonių techninio vystymo planuose. Organizacinė ekonominė dalis dažniausiai yra priverstinis diegimo padarinys, o ne naujos technikos planavimo pagrindas. Toks požiūris lemia tai, kad beveik visos pramonės ministerijos ir žinybos kasmet neįvykdo ekonominio efekto, gaunamo diegiant mokslo ir technikos priemones, planinių užduočių.

Reikia dar kartą pabrėžti, kad mašinų gamybos vystymosi tendencija išsivysčiusiose šalyse patvirtina: šios šakos produkcijos gamybos svorio centras persikėlė iš masinės ir stambiaserijinės gamybos į įmones, gaminančias plataus asortimento nuolat atnaujinamą produkciją. Šalies staklių gamybos pramonė tam reikalui plačiai pertvarkoma staklių su SPV, robotų ir robotizuotų kompleksų gamybai. Dėl to perėjimas prie gamybos su lanksčiosiomis technologinėmis sistemomis yra dėsningas respublikos pramonės vystymas. Gebėjimas darniai pereiti prie produkcijos gamybos gamyklose automatuose priklauso nuo to, kaip efektyviai ir racionaliai dabar bus diegiami ir panaudojami įrengimai su programiniu valdymu.

Maisto programą realizuojant

TOBULINKIME MAISTO ŪKIO ORGANIZACINĘ STRUKTŪRĄ

Doc., ekon. m. kand. K. PRUNSKIENĖ

Tikslinis programinis liaudies ūkio valdymas ir planavimas susiję su naujo tipo organizacinių liaudies ūkio struktūrų formavimu. Maisto programos realizavimas reikalauja atitinkamai organizuoti ją realizuojantį objektą. Tas objektas yra gamybinė sistema, kurios funkcionavimo galutinis tikslas — gyventojų aprūpinimas maisto produktais, pagal kiekinius struktūrinius rodiklius suderintas su mokia paklausa atsižvelgiant į fiziologiniu ir socialiniu požiūriu racionalios vartojimo struktūros formavimo reikalavimus.

Ekonominėje literatūroje nagrinėjant Maisto programos realizavimo problemas tyrimo objektas yra agropramoninis kompleksas arba maisto ūkis (maisto kompleksas). Šie du liaudies ūkio kompleksai skiriasi tarpusavyje ne tik elementų sudėtimi, bet ir jų formavimo principu. Agropramoninio komplekso struktūra formuojama sujungiant šakas, kurios bendrai naudoja žemę pradinei žaliavai gaminti ir jai perdirbti į galutinius įvairios paskirties produktus. Pagal funkcinę galutinių produktų paskirtį APK struktūroje galima išskirti tris aukštesnio vidinio integruotumo kompleksus: maisto ūkį, jungiantį maisto produktų gamybos ir jų pateikimo vartojimui integruojančias šakas; ne maisto produktų gamybos iš žemės ūkio žaliavos kompleksą; miško bei medžio apdirbimo kompleksą. Labiausiai vientisas yra maisto ūkis, kurio materialus pagrindas yra žemės ūkio kilmės maistinė žaliava.

Gamybų ir šakų jungimo į kompleksus principas, šių kompleksų vidinis integruotumas lemia ir jų organizacinio įforminimo pobūdį, t. y. visų komplekso valdymo lygių gamybinių ūkinių padalinių tipus, valdymo organizacinę struktūrą. Pagal funkcinių sistemų teoriją visuotinis sistemas formuojantis veiksnys yra naudingas galutinis rezultatas. Tikslo vieningumas lemia ir jį realizuojančios sistemos vidinį vieningumą, integruotumą.

Gamybinės sistemos galutinis rezultatas — tinkamas vartoti produktas. Bendru visuomeninės gamybos požiūriu šis produktas yra: gatavi vartojimo reikmenys ir darbo įrankiai (jų gamybai naudojami darbo objektai yra tarpiniai produktai). Kiekvienos šių dviejų galutinio produkto grupių viduje galima išskirti vienarūšę tikslinę paskirtį turinčius produktus, tenkinančius tam tikrus poreikius, t. y. skirtus maistui, drabužiams, butui ir t. t. Galutinio rezultato funkcinė struktūra yra liaudies ūkio tikslinio programinio valdymo struktūros pagrindas.

Tikslinis programinis požiūris sprendžiant maisto problemą tiesiogiai susijęs su formavimu vieningo maisto ūkio, orientuoto į galutinį naudingą rezultatą — gyventojų aprūpinimą maisto produktais. Išeities taškas sudarant šio ūkio struktūrinį organizacinį modelį yra jo ribų ir sudėtinių elementų nustatymas. Maisto ūkio ribas apibrėžia galutinio produkto kūrimo procesas. Galutinio produkto gavimas yra baigiamoji nuoseklaus technologinio proceso grandis ir kartu — atbulinės grandinės atskaitos taškas pradinės stadijos link. Atbulinė grandinė baigiasi ten, kur atsiranda pradinė žaliava, iš kurios gaminamas šis galutinis produktas. Pradinė grandis maisto produktų gamyboje yra žemės ūkis. Taigi maisto ūkio, kaip vieningos sistemos, struktūra apima visas nuoseklias galutinio produkto kūrimo stadijas: žemės ūkio maisto žaliavų gamybą, jų paruošas, transportavimą, sandėliavimą, perdirbimą iki gatavų produktų realizavimo gyventojams. Atitinkamai gatavų darbo priemonių maisto ūkio šakoms gamybos galutinė grandis yra atbulinės atskaitos jų technologinio proceso grandinėje taškas. Ši gamyba kaip struktūrinis elementas įeina į kito liaudies ūkio komplekso — mašinų gamybos sudėtį ir integruoja jo viduje.

Sprendžiant viso APK organizacinio įforminimo problemą, reikia atsižvelgti į jo galutinio produkto paskirties skirtingumą. Šio produkto sukūrimo paskutiniosiose stadijose integraciniai procesai APK viduje tarp vertikalių jo padalinių (minėtų trijų kompleksų) silpsta ir iš esmės nesiskiria nuo šakų integracijos pobūdžio viso liaudies ūkio mastu. Todėl APK organizacinį įforminimą tikslinga diegti į praktiką per atskirų jo padalinių, pasižyminčių aukštesniu vidinio integruotumo laipsniu, vieningos valdymo sistemos sukūrimą.

Maisto ūkio kaip vientisos sistemos formavimo būtinumą nulemia objektyvūs gamybinių jėgų vystymosi, gamybos intensyvinimo, jos suvisuomeninimo, darbo pasidalijimo gilėjimo procesai, integracijos stiprėjimas tarp šakų ir gamybinių padalinių, bendrai dalyvaujančių galutinio produkto kūrimo procese. Sistemos integratyvumo laipsnis lemia ir jos organizacinį įforminimą, kuris atvirkštine tvarka veikia į integracinių procesų vystymą. Svarbiausias, esminis integruotumo požymis yra galutinio rezultato arba tikslo, kaip formalizuotos jo išraiškos, bendrumas. Iš jo kyla ir kiti požymiai: glaudūs gamybiniai bei techniniai ir ekonominiai ryšiai, integruojančių padalinių kiekinių ir kokybinių parametrų atitikimas. Esant šiems esminiams integruotumo požymiams, sistema organizaciniu požiūriu įforminama per vieningą valdymo sistemą.

Šalies ir respublikos maisto ūkis kaip vieninga sistema dar nėra organizaciniu požiūriu įformintas. Jam vadovauja daugelis linijinio valdymo organų, sudarytų pagal skirtingus, susikertančius principus. Dominuojantis valdymo organizacinės struktūros principas šiuo metu yra valdymo organų sudarymas pagal reprodukcijos proceso stadijas, t. y. funkcinius blokus: žemės ūkis, paruošos, maisto pramonė, maisto produktų prekyba. Jų viduje yra žinybų, suformuotų pagal produktų grupes, t. y. maisto pramonėje funkcionuoja Maisto pramonės ministerija, vadovaujanti vadinamajai maisto bei skoninei pramonei; Mėsos ir pieno pramonės ministerija. Kartu veikia žinybos atskirų produktų grupių gamybai arba gamybai ir realizavimui valdyti — nuo pradinės žaliavos pagaminimo iki produkto pateikimo prekybos grandims ir vartojimo sferai. Tokio tipo žinybos yra Žuvų ūkio ministerija (respublikoje — Žuvininkystės valdyba), Vaisių ir daržovių ūkio ministerija. Kiekvienas šių valdymo organizacinės struktūros formavimo principų turi savų privalumų ir trūkumų. Antai visų technologinio proceso grandžių — nuo žemės ūkio žaliavų gamybos iki gatavų produktų realizavimo — vieningas valdymas vaisių ir daržovių ūkyje stiprina integracinius procesus vertikaliu pjūviu. To dėka pasiekta teigiamų rezultatų gerinant gyventojų aprūpinimą šia produkcija. Tačiau kuriant atskirą organą vaisių ir daržovių ūkiui valdyti pažeidžiamas atskirų funkcinių blokų valdymo vieningumas: žemės ūkio, maisto pramonės, prekybos. Vieno pobūdžio daugiažinybiškumą iš dalies pakeičia kitas. Tuo tarpu bet koks vieningą tikslą turinčios sistemos valdymo suskaidymas ardo ir pačios sistemos, t. y. tikslų realizuojančio objekto vieningumą. Daugiažinybiškumas ir iš jo kylantys žinybiniai interesai, jų prieštaravimas (tarpusavyje ir bendram visos integruojančios sistemos galutiniam tikslui) kliudo realizuoti šį tikslą, kokybiškai pertvarkyti gamybines jėgas.

Vienas svarbiausių racionalios valdymo organizacinės struktūros formavimo principų yra jos atitikimas gamybos struktūrai ir gamybinių jėgų vystymosi procesui. Gamybinės sistemos struktūra inertiškesnė negu joje vykstantys procesai. Organizacinės valdymo struktūros formavimas ir tobulinimas yra diskretinio pobūdžio, kai, tuo tarpu procesai vyksta nepertraukiamai. Todėl siekiant pašalinti struktūros „pasipriešinimą" tolesnei procesų eigai, ji turi būti formuojama su aplenkiančiu būsimų procesų atspindėjimu. Atsiliekantis struktūros neatitikimas procesams trukdo juos vystyti, virsta pažangos stabdžiu.

Mokslo ir technikos pažanga bei su ja susijęs technologinio veiksnio vaidmens visuomeniniame darbo pasidalijime ir jo kombinavime didėjimas bei vartotojų poreikių vystymasis objektyviai sąlygoja naujo tipo organizacinių ūkinių padalinių susiformavimą. Šie naujo tipo padaliniai, t. y. įmonės, gamybos, šakos, gaminančios kombinuotus maistinius koncentratus, gatavus pietų patiekalus, giliai užšaldytus produktus ir pan., palyginus su iki šiol dominavusiais, yra tarpšakinio pobūdžio. Jie naudoja įvairiarūšes žaliavas, kurios dabar apdorojamos skirtingose žinybose. Naujo tipo gamybinių padalinių — technologiškai specializuotų įmonių ir šakų — formavimasis sunkiai komponuojasi į dabartinę valdymo struktūrą, komplikuoja tarpžinybinius ryšius. Kitaip tariant, iškyla struktūrinis neatitikimas tarp mokslo bei technikos pažangos ir poreikių vystymosi formuojantis maisto pramo-

nės gamybinei šakinei ir jos valdymo organizacinei žinybinei struktūrai. Šis prieštaravimas gali būti pašalintas likviduojant maisto pramonės ir viso maisto ūkio valdymo daugiažinybiškumą.

Viena aktualiausių problemų tobulinant valdymo organizacinę struktūrą yra šakinio ir teritorinio valdymo principų derinimas, jų adekvatumas. Siekiant valdymo vieningumo ir stiprinant integruotumą tarp gamybinių padalinių, rajonų lygyje sudaryti rajoniniai agropramoniniai susivienijimai (RAPS). Tačiau tai yra tik dalinis problemos sprendimas, nes šakos ir respublikos valdymo lygyje ir toliau pasiliko daugiažinybiškumas. RAPS priklausančios įmonės pagal vertikalų valdymo pjūvį pavaldžios skirtingoms žinyboms su daliniais žinybiniais interesais. Tai pačiai žinybai pavaldžios įmonės funkcionuoja skirtingomis sąlygomis. Vienos jų priklauso RAPS ir per juos dalyvauja teritorinėje integracijoje rajonų mastu, kitos, t. y. respublikinės priklausomybės miestų įmonės, analogiška forma teritoriškai neintegruoja.

Teritorinio ir šakinio valdymo derinimo formų adekvatumo įvairiuose valdymo lygiuose problema iš dalies sprendžiama kai kuriose respublikose (Estijos, Gruzijos TSR), jungiant žemės ūkio valdymą su žemės ūkio technikos sistema bei vandens ūkiu ir melioracija (respublikos lygyje). Taigi pasiekiamas pagrindinės funkcijos — žemės ūkio gamybos — ir ją aptarnaujančių funkcijų valdymo vieningumas. Analogiškai gali būti keliamas klausimas dėl tolesnio paruošų kaip atskiros sistemos su savarankišku valdymo aparatu egzistavimo tikslingumo. Paruošos atlieka maisto ūkyje aptarnaujančią funkciją ir yra tarpinė grandis tarp pagrindinių funkcinių blokų: žemės ūkio ir perdirbimo bei realizavimo sferos.

Taigi centralizuojant valdymą pagrindinių ir jas aptarnaujančių funkcijų mastu galima suformuoti vieningus maisto ūkio blokus: žemės ūkis; pramoninis perdirbimas; galutinio produkto realizavimas.

Tolesniame vieningo maisto ūkio formavimo etape tikslinga organizaciniu požiūriu jungti viso ciklo „gamyba", t. y. „žemės ūkis—perdirbimo pramonė" valdymą. Mažose respublikose toks jungimas yra galimas aplenkiant tarpinę stadiją — valdymo centralizavimą atskirų funkcinių blokų mastu. Valdymo centralizavimas pagal etapus leidžia panaudoti senos struktūros dalinio perimamumo privalumus, tačiau, antra vertus, daliniai sprendimai, reikalaujantys dažnų organizacinės struktūros pertvarkymų, sukelia neišvengiamus resursų nuostolius reorganizavimo procese ir nepakankamą resursų potencialo panaudojimą naujos struktūros įsavinimo laikotarpiu. Todėl mūsų respublikoje maisto ūkio sferos „gamyba" valdymą būtų galima centralizuoti aplenkiant tarpinį etapą.

Vieningos valdymo sistemos visam maisto ūkiui (įskaitant maisto produktų prekybą) sukūrimas yra tolesnės perspektyvos reikalas. Dabar maisto produktų prekybos organizacinė struktūra yra gana sudėtinga ir persipynusi su prekyba ne maisto prekėmis. Tačiau pirmieji žingsniai centralizuojant gamybos ir prekybos valdybą bei pertvarkant prekybą pagal produktų grupes jau daromi praktikoje. Tokio pobūdžio yra vaisių bei daržovių ūkio, apimančio produkcijos gamybą ir realizavimą, vieningos valdymo sistemos sukūrimas. Panašus pertvarkymas atliktas Estijos TSR, sukuriant lengvosios pramonės pagrindu kompleksą, apimantį žaliavų paruošas, jų perdirbimą ir iš dalies — gatavų produktų prekybą. Ar taps šis principas visuotiniu maisto ūkyje — turi padiktuoti tolesnė jo vystymosi ir integracinių procesų eiga.

Svarbi vieningo maisto ūkio formavimo prielaida yra jo mokslinių tyrimų centralizavimas. Dabar mokslinis potencialas suskaidytas ir išbarstytas po daugelį akademinių bei šakinių mokslinio tyrimo organizacijų. Antai, jei šakinis žemės ūkio ekonomikos mokslas respublikoje iš esmės sutelktas Lietuvos žemės ūkio ekonomikos mokslinio tyrimo institute, tai maisto pramonėje jis išskaidytas daugelyje žinybinių tyrimo centrų. Iš dalies tuo galima paaiškinti neproporcingą mokslo darbuotojų su moksliniu laipsniu pasiskirstymą tarp šių dviejų šakų. Maisto pramonei tenka maždaug 10 kartų mažiau mokslų kandidatų ir daktarų negu žemės ūkiui, tuo tarpu kai bendras darbuotojų skaičius skiriasi tik 1,7 karto.

Mokslinių tyrimų organizacinė struktūra turėtų aplenkiančiai atspindėti gamybos ir valdymo struktūrą. Todėl maisto ūkio ekonominiams tyrimams respublikoje centralizuoti tikslinga Žemės ūkio ekonomikos mokslinio tyrimo instituto pagrindu sukurti viso maisto ūkio ekonominių problemų tyrimo centrą.

Maisto ūkio valdymo centralizavimas, sumažinant šakinio valdymo aparatą, gali būti realiai įgyvendintas tik atitinkamai pertvarkius centralizuoto valdymo funkcijas, racionaliai paskirsčius jas tarp atskirų valdymo lygių. TSKP CK 1985 m. balandžio plenume pabrėžta, jog būtina „pradėti tobulinti organizacines valdymo struktūras, likviduoti nereikalingas grandis, supaprastinti aparatą, padidinti jo efektyvumą, . . .drąsiau plėsti įmonių teises, jų savarankiškumą, diegti ūkiskaitą ir šiuo pagrindu didinti darbo kolektyvų atsakomybę ir suinteresuotumą galutiniais darbo rezultatais".

Struktūriniai organizaciniai pertvarkymai yra ūkio mechanizmo kompleksinio tobulinimo sudedamoji dalis. Todėl jų efektyvumą galima visiškai realizuoti tik esant adekvatiems ekonominiams ūkio mechanizmo elementams, orientuojantiems visų liaudies ūkio komplekso padalinių funkcionavimą į optimalų bendrą galutinį rezultatą.

Prieš 25-erius metus rašėme

GERINKIME SURENKAMOJO GELŽBETONIO GAMYBOS ORGANIZAVIMĄ

Doc., ekon. m. kand. A. JUODIS

Prieš dvidešimt penkerius metus mūsų žurnalo šeštajame numeryje S. Todeso straipsnyje buvo nagrinėjami respublikos surenkamojo gelžbetonio gamybos techniniai bei technologiniai ir organizaciniai ekonominiai klausimai. Autorius rašė, kad 1960 m. respublikoje pagaminta 291 tūkst. kub. m surenkamųjų gelžbetonio konstrukcijų. Palyginus su 1955 m., gamyba tuomet išaugo 10 kartų. Surenkamojo gelžbetonio konstrukcijų gamyba buvo sparčiai plėtojama įgyvendinant partijos ir vyriausybės nutarimus.

Dabar surenkamojo gelžbetonio gamyba sudaro daugiau kaip 2 mln. kub. m per metus. Pasikeitė gamybos techninis bei organizacinis lygis. Tačiau daugelis klausimų neprarado savo aktualumo ir šiandien. Tai — surenkamojo gelžbetonio gamybos organizavimas ir jo tobulinimas. Šio straipsnio autorius nagrinėja dabartinę surenkamųjų gelžbetonio konstrukcijų reikšmę statyboje, pakitusias šių konstrukcijų gamybos sąlygas ir jų įtaką tolesniam gamybos organizavimui mūsų respublikoje.

*

* *

Racionalus respublikos statybos komplekso funkcionavimas priklauso nuo visų jį sudarančių grandžių efektyvios ir darnios veiklos. Svarbus vaidmuo tenka industrinių gaminių gamybai. Jiems priskiriama surenkamosios betono, gelžbetonio, metalinės ir plieninės konstrukcijos, santechniniai ir kiti gaminiai. Iš visų konstrukcinių medžiagų, naudojamų statyboje, betonui ir gelžbetoniui pagal jų fizikines bei mechanines savybes ir gamybos bei naudojimo tikslingumą tenka pagrindinis vaidmuo. Konstrukcijos iš betono ir gelžbetonio sudaro 80% visų konstrukcijų, naudojamų statyboje. Vertinant jų santykinį efektyvumą, joms teks svarbus vaidmuo ir ateityje. Tokių konstrukcijų gamybai yra pakankamai žaliavų išteklių.

Surenkamosios betono ir gelžbetonio konstrukcijos sudaro 25% statybos materialinių išteklių vertės, todėl mokslininkai ir projektuotojai nuolat tobulina jas, ieško būdų didinti jų naudojimo efektyvumą. Konstrukcijos tobulinamos dviem kryptimis:

jas lengvinant ir didinant jų industriališkumo laipsnį.

Mažinant konstrukcijų svorį, naudojamos efektyvios medžiagos, optimizuojami konstrukcijų skerspjūviai bei taikomos racionalios pastatų ir statinių konstrukcinės schemos.

Konstrukcijų industriališkumo laipsnis didinamas perkeliant kuo daugiau gamybinių operacijų į pramonės įmones, taikant stambiagabarites konstrukcijas ir jas unifikuojant.

Pagrindinis surenkamojo gelžbetonio gamybos uždavinys — laiku aprūpinti respublikos statybos organizacijas konstrukcijomis ir gaminiais panaudojant kuo mažiau darbo jėgos, materialinių ir finansinių išteklių jų gamybai, pervežimui ir gamybinių pajėgumų didinimui.

Surenkamojo gelžbetonio konstrukcijų poreikis ir jų gamybos vystymas priklauso nuo kapitalinių įdėjimų ir statybos bei montavimo darbų augimo tempų bei struktūros, taip pat nuo mokslo bei technikos pažangos statybinių medžiagų, konstrukcijų ir projektinių sprendimų srityse. Šių konstrukcijų gamyba respublikoje išaugo nuo 1291 tūkst. kub. m 1960 m. iki 2168 tūkst. kub. m 1983 m.

Didėjantis šių konstrukcijų poreikis tenkinamas dviem būdais: statant naujas arba išplečiant bei rekonstruojant veikiančias įmones, taip pat didinant darbo našumą. Šiuolaikiniai mūsų šalies ekonomikos vystymo ypatumai reikalauja pirmiausia panaudoti visas gamybos vystymo galimybes didinant darbo našumą. Šalies ir respublikos pramonėje daugiau kaip 90% viso gamybos prieaugio gaunama didinant darbo našumą. Tačiau respublikos surenkamojo gelžbetonio gamyboje šiuo būdu per pastaruosius dešimt metų gauta tik 55% viso gamybos prieaugio. Per šį laikotarpį surenkamojo gelžbetonio gamyba išaugo pastačius Jurbarko statybinių medžiagų kombinatą, Kapsuko eksperimentinę statybinių konstrukcijų gamyklą, Palemono ir Utenos gelžbetonio konstrukcijų gamyklas. Be to, daugelyje veikiančių įmonių buvo padidinti gamybiniai pajėgumai.

Tolesnis darbo našumo didinimas respublikos surenkamojo gelžbetonio gamyboje susijęs su šios gamybos techniniu ir organizaciniu vystymu įgyvendinant racionalią kapitalinių įdėjimų politiką.

Techninis gamybos pertvarkymas kelia naujus reikalavimus ir jos organizavimui. Esant jų neatitikimui mažėja gamybos ir investicijų ekonominis efektyvumas. Praktiniai pavyzdžiai rodo, kad diegiant pažangias gamybos techninio lygio kėlimo priemones netenkama 30—40% jų efektyvumo, jeigu galutinai neišsprendžiami su jomis susiję gamybos organizacinio vystymo klausimai.

Taigi surenkamojo gelžbetonio gamybos racionalaus vystymo strategija reikalauja nagrinėti šiuos procesus dialektinėje vienybėje. Gamybinių sistemų organizacinio vystymo adaptacijos procesai yra sudėtingi ir reikiamai neištirti. Šių procesų dėsningumų pažinimas ir jų panaudojimas įgalina gerokai padidinti gamybos valdymo ir apskritai jos funkcionavimo efektyvumą.

Įvairiose gamybos valdymo pakopose (darbo vietoje, brigadoje, ceche, įmonėje, susivienijime, ministerijoje arba tam tikrame ekonominiame rajone, pvz., respublikoje) yra skirtinga organizacinio tobulinimo veiksnių struktūra, ją apibendrinantys parametrai bei šių veiksnių įtaką galutiniam rezultatui. Organizacinio vystymo adaptacijos procesai gali būti nagrinėjami tam tikruose gamybos valdymo hierarchiniuose lygiuose nustatant juose bet kokių išorinių ar vidinių gamybinės sistemos veiksnių esminio pasikeitimo įtaką šių procesų dinamikai.

Visoje gamybos organizacinio vystymo daugiapakopėje hierarchinėje grandinėje svarbus vaidmuo tenka teritoriniam surenkamojo gelžbetonio gamybos organizavimui ir jos vystymui.

Teritorinis surenkamųjų betono ir gelžbetonio konstrukcijų gamybos organizavimas apima kompleksą klausimų, susijusių su šios produkcijos gamybos racionaliu išdėstymu (perskirstymu) ir respublikos statybų aprūpinimu panaudojant gamybos specializavimo, koncentravimo ir kooperavimo galimybes.

Surenkamąsias betono ir gelžbetonio konstrukcijas respublikoje gamina 35 įmonės, priklausančios Statybos, Kaimo statybos, Komunalinio ūkio, Vandens ūkio ir melioracijos ministerijoms, Tarpkolūkiniam statybos organizacijų susivienijimui ir kitoms nestatybinėms ministerijoms bei žinyboms. Įmonių pavaldumą daugeliui ministerijų ir žinybų sąlygojo statybos šakos formavimo ypatumai. Dabartinė surenkamojo gelžbetonio gamybos valdymo struktūra susiformavo 1966—1967 m., sukūrus šalyje keletą specializuotų statybinių ministerijų. Šioms ministerijoms buvo perduotos tuo metu veikusios surenkamojo gelžbetonio įmonės. Statybinių ministerijų kūrimosi laikotarpiu, esant sudėtingoms statybos šakos reorganizavimo sąlygoms, toks sprendimas buvo pateisintas. Tačiau palaipsniui žinybinis surenkamojo gelžbetonio gamybos organizavimas vis labiau neatitiko nuolat besikeičiančių ne tik šios produkcijos gamybos, bet ir apskritai statybos šakos sąlygų bei jos racionalaus vystymo ir funkcionavimo reikalavimų.

Kaip neigiama surenkamojo gelžbetonio gamybos žinybinio organizavimo pasekmė yra nepakankamas gamybinių pajėgumų panaudojimas, gaminamos produkcijos brangimas, didesnis kapitalinių įdėjimų poreikis ir konstrukcijų neracionalių pervežimų didėjimas. Antai dabar respublikoje surenkamojo gelžbetonio įmonių gamybiniai pajėgumai panaudojami 80%. Ketvirtadalis šių įmonių gamybinius pajėgumus panaudoja mažiau kaip 70%. Dažnas reiškinys, kai, esant nepakankamam vietos ministerijos įmonių pajėgumų panaudojimui, organizuojama surenkamojo gelžbetonio gamyba kitoje ministerijoje. Padidinus gamybinių pajėgumų panaudojimą iki 92—94%, t. y. racionalios ribos, galima kasmet papildomai pagaminti esamuose įmonių gamybiniuose plotuose apie 200 tūkst. kub. m surenkamųjų betono ir gelžbetonio konstrukcijų. Tai prilygsta dviejų stambių įmonių gamybiniam pajėgumui.

Minėti surenkamojo gelžbetonio gamybos žinybinio organizavimo trūkumai rodo, kad būtina jį tobulinti. Teritorinis surenkamojo gelžbetonio gamybos organizavimas įgalina išvengti šių trūkumų. Tai pasiekiama racionaliai išdėstant (arba perskirstant) gamybą respublikos surenkamojo gelžbetonio įmonėse nepriklausomai nuo jų žinybinio pavaldumo, panaudojant gamybos specializavimo, koncentravimo ir kooperavimo galimybes. Tai įmanoma įgyvendinti, nes 96% pagamintų konstrukcijų ir gaminių sunaudojama mūsų respublikoje.

Dabar respublikoje yra paruoštos moksliškai pagrįstos surenkamojo gelžbetonio gamybos teritorinio organizavimo rekomendacijos. Jomis naudojasi praktiniame darbe statybinės ministerijos ir žinybos. Rekomendacijose pateikta įmonių, gaminančių konstrukcijas, racionali gamybos struktūra, gatavos produkcijos pervežimo schema bei konstrukcijų tarpžinybinio kooperuoto tiekimo mastai.

Optimizuojant kai kuriuos surenkamojo gelžbetonio gamybos teritorinio organizavimo uždavinius, panaudoti matematiniai metodai — matematinis programavimas, koreliacinė bei regresinė analizė ir atsargų valdymo teorija. Modeliuojant surenkamojo gelžbetonio gamybos organizavimo procesus, svarbus vaidmuo tenka ekonomiškai pagrįstų įmonės gamybos struktūros apribojimų vertinimui. Todėl, nustatant racionalią gamybos nomenklatūrą ir jos mastus, nagrinėjami skirtingų surenkamųjų betono ir gelžbetonio konstrukcijų gamybos techniniai bei technologiniai ypatumai ir jų įtaka įmonės ekonominei veiklai. Respublikos surenkamojo gelžbetonio įmonėse gaminamą per 20 konstrukcijų tipų (tuštuminės perdangos plokštės, sieninės plokštės, karkaso konstrukcijos, šiluminių trasų elementai ir t. t.). To paties tipo konstrukcijos gali būti skirtingų matmenų su skirtingu armavimu, įdėtinių detalių skaičiumi ir pan. Bendras visų konstrukcijų tipų matmenų ir markių skaičius viršija 3000. Įmonėse gaminamų konstrukcijų tipų skaičius svyruoja nuo 5 iki 15 pavadinimų. Taip pat skirtingas to paties tipo konstrukcijų gamybos mastas įmonėse. Šie gamybos specializavimo ir koncentravimo rodikliai daro esminę įtaką įmonių gamybinei bei ūkinei veiklai. Daugiau kaip 30% darbo našumo, rentabilumo padidėjimo ir išlaidų vienam rubliui prekinės produkcijos pagaminti sumažėjimo priklauso nuo gamybos specializavimo ir koncentravimo rodiklių pasikeitimo. Nustatyta, kad, didėjant įmonėje gaminamų konstrukcijų tipų skaičiui, mažėja vieno darbuotojo metinis išdirbis, taip pat rentabilumas, o išlaidos vienam rubliui prekinės produkcijos didėja.

Įmonėse, kur gaminama daugiau kaip devyni konstrukcijų tipai, gamyba yra nuostolinga arba gaunamo pelno nepakanka ekonominio skatinimo fondams sudaryti. Išimtį sudaro tos įmonės, kuriose ne mažiau kaip pusė visos gamybos tenka kuriam nors vienam konstrukcijų tipui. Taip yra todėl, kad, didėjant iki tam tikros ribos konstrukcijų gamybai, taip pat auga ir aukščiau minėti ekonominiai rodikliai. Kita gamybos koncentravimo didinimo galimybė — surenkamojo gelžbetonio įmonių stambinimas. Dabar vidutinė įmonių gamybinė galia — 49,5 tūkst. kub. m konstrukcijų per metus, tuo tarpu kai racionali (mūsų respublikos sąlygomis) galia yra 120 tūkst. kub. m. Surenkamojo gelžbetonio įmonių stambinimas iki racionalios ribos įgalina sumažinti gamybos savikainą 10—15%, darbo našumą padidinti 15—20%. Sie ir kiti ištirti dėsningumai yra panaudoti nustatant racionalią surenkamojo gelžbetonio įmonių gamybos struktūrą.

Racionali konstrukcijų pervežimo schema įgalina sumažinti iki žemiausios ribos žinybinius ir tarpžinybinius priešpriešinius pervežimus. Tai pasiekiama tiekiant konstrukcijas visoms statybos

KROVINIŲ TRANSPORTAVIMO PAŽANGIŲ METODŲ VYSTYMAS

V. KUNGELIS, R. MIKALAUSKAS

Šiuo metu, kai respublikos pramonė pasuko intensyvaus vystymo keliu, ypač svarbu ne tik laiku vykdyti pervežimus, bet ir visokeriopai mažinti jų darbo sąnaudas. Taigi būtina nuolat didinti transporto darbuotojų darbo našumą, diegti pažangius krovinių pervežimo metodus ir galiausiai mažinti pervežimų savikainą.

Dėl ne laiku vykdomų transporto ir krovimo darbų respublikos ekonomika patiria nemažų nuostolių. Beveik 30% įmonių, turinčių privažiuojamuosius kelius, nesilaiko nustatytų vagonų prastovėjimo normų, todėl kiekvieną parą viršnormatyvinės vagonų prastovos sudaro kelis šimtus valandų.

Dabar keliamas uždavinys sparčiau vystyti konteinerinę transporto sistemą, plėsti vienetinės taros krovinių pervežimą paketais ir konteineriais, daugiau steigti specialių punktų, turinčių reikalingus įrengimus konteineriams bei paketams apdoroti. Konteinerinio transportavimo, palyginus su tradiciniais pervežimų būdais, efektyvumas siekia vidutiniškai 12 rb, o pervežimas paketais — 2—10 rb kiekvienai tonai krovinių.

Paprastai transportavimo procese kroviniai pervežami kelių rūšių transportu ir perkraunami. Aišku, kad kraunant ir perkraunant stambius vienetus sunaudojama mažiau darbo, lengviau mechanizuoti ir automatizuoti krovimo operacijas, mažinti rankų darbą.

Dabar krovimo darbus respublikoje dirba apie 40 tūkst. žmonių, iš kurių 60% — rankomis. Nors šių darbų mechanizavimo lygis respublikoje šiek tiek aukštesnis negu vidutiniškai šalyje, jį reikia ir toliau kelti diegiant pažangias krovinių transportavimo formas. Viena svarbiausių krypčių sprendžiant šią problemą — mažinti darbo jėgos išteklių poreikį, didinti darbo našumą ir galiausiai mažinti šių darbų sąnaudas. Praktika rodo, kad mechanizuoto darbo lygis atskirose respublikos žinybose labai įvairus. Kaimo statybos ministerijos įmonėse jis sudaro 70,2%, Durpių pramonės valdybos — 57,4, Miškų ūkio ir miško pramonės — 59,3%. Antra vertus, didžiausias mechanizavimo lygis yra ten, kur pervežami ir apdorojami masiški kroviniai, o jei kraunami vienetinės taros kroviniai, tai čia naudojama nepagrįstai daug rankų darbų, be to, į šiuos darbus dažnai įtraukiami pagrindinės gamybos darbininkai.

Liaudies ūkio interesai reikalauja kuo greičiau šalinti trūkumus aprūpinant technika ir organizuojant transportavimo ir krovimo darbus. Pavyzdžiui, krovimo darbai respublikoje, kaip ir šalies pramonėje, sudaro maždaug 25—30% gamybos darbo sąnaudų.

Praktiškai nustatyta, kad 1 mln. t supaketuotų krovinių išsiuntimas sąlygiškai atpalaiduoja nuo sunkaus rankų darbo 900 žmonių.

Konteineriniai pervežimai jau vykdomi beveik pusšimtį metų, o sąvoka „transporto paketai" šalies techninėje literatūroje sutinkama tik antrą dešimtmetį. Dabar transporto paketu priimta laikyti sustambintą krovinio vietą, susidedančią iš atskirų vietų taroje arba be jos, sutvirtintų tarpusavyje įvairiomis universaliomis arba specialiomis pakavimo priemonėmis. Patirtis rodo, kad visi kroviniai, išskyrus tokius, kaip grūdai, anglys, rūda, smėlis, žvyras, taip pat skysčiai, pervežami cisternose ir bunkeriniuose pusvagoniuose, gali ir turi būti transportuojami paketais.

Viena svarbiausių sąlygų, įgalinančių plačiau naudoti pervežimus paketais, yra paketų ir paketavimo priemonių standartizavimas. Mūsų šalyje naudojamasi daugiau kaip 20 įvairių patvirtintų valstybinių standartų krovinių paketavimo būdams, priemonėms ir sąlygoms.

1980 m. Valstybinis materialinio techninio tiekimo komitetas priėmė nutarimą, kuriame išvardyta produkcija, privaloma transportuoti paketais. Praktiškai šis nutarimas apima didesnę dalį respublikos produkcijos, jei turima transporto paketų. Tačiau pramonės įmonės paketavo tik dešimtąją dalį šių krovinių, o pervežimus konteineriais taikė tik šiek tiek daugiau kaip 2% tirtų įmonių ir organizacijų.

Atskirose žinybose paketavimo ir konteinerizavimo lygis smarkiai svyruoja. Pavyzdžiui, Statybinių medžiagų pramonės ministerijoje paketais buvo išsiųsta 58,5% visų paketais pervežamų krovinių respublikoje. Tuo tarpu šioje žinyboje tokios rūšies pervežimai sudarė tik 6,8% visų pervežimų. Kai kurios šios šakos įmonės gamina inertines statybines medžiagas (skaldą, žvyrą, smėlį), kurias ekonomiškai tikslinga pervežti atitinkamų tipų geležinkelių ir automobilių riedmenimis. Todėl norint išaiškinti visas galimybes naudoti pažangius transportavimo metodus, reikia visapusiškai išanalizuoti krovinių, kuriuos tikslinga gabenti paketais, kiekį ir sudėtį.

Žemas paketavimo lygis (apie 25%) yra mėsos ir pieno, staklių, įrankių gamybos, chemijos ir kai kuriose kitose pramonės šakose. Tuo tarpu elektroninės pramonės įmonėse, žemės ūkio technikos žinyboje šie pervežimai plačiai paplitę.

Krovinių gabenimas paketais padeda mažinti produkcijos nuostolius ir didinti jų saugumą. Specialistų apskaičiavimais, pervežimai paketais, palyginus su tradiciniais transportavimo būdais, įgalina kompleksiškai mechanizuoti ir automatizuoti krovimo, sandėliavimo darbus ir sumažinti sąnaudas šioms operacijoms vidutiniškai 2—3 kartus; 1,5—2 kartus pagerinti sandėlių ploto, mechanizavimo priemonių ir krovimo technikos panaudojimą, 25—30% padidinti krovimo darbų fronto pajėgumą; sparčiau pristatant krovinius 5—10% sumažinti prekinių materialinių vertybių kelyje kiekį; 20—25% sumažinti medžiagų poreikį tarai ir įpakavimui; 3—4 kartus padidinti darbo našumą krovimo operacijose; 1,5—2 kartus sumažinti jų darbaimlumą, darbų savikainą, taip pat atpalaiduoti nemaža darbuotojų, vykdančių transporto operacijas.

Pervežimai paketais labai efektyvūs, be to, šiam pervežimo būdui įdiegti reikia 8—10 kartų mažiau kapitalinių sąnaudų negu konteineriniam. Tačiau kol kas šiuo būdu pervežama tik nedidelė dalis visų pakuojamųjų krovinių, o juo galima transportuoti daugiau kaip 80% visų vienetinės taros krovinių.

1982 m. konteineriais ir paketais respublikoje pervežta 6,3 mln. t krovinių (atitinkamai 1,4 ir 4,9 mln. t). Vadinasi, pervežimai

---

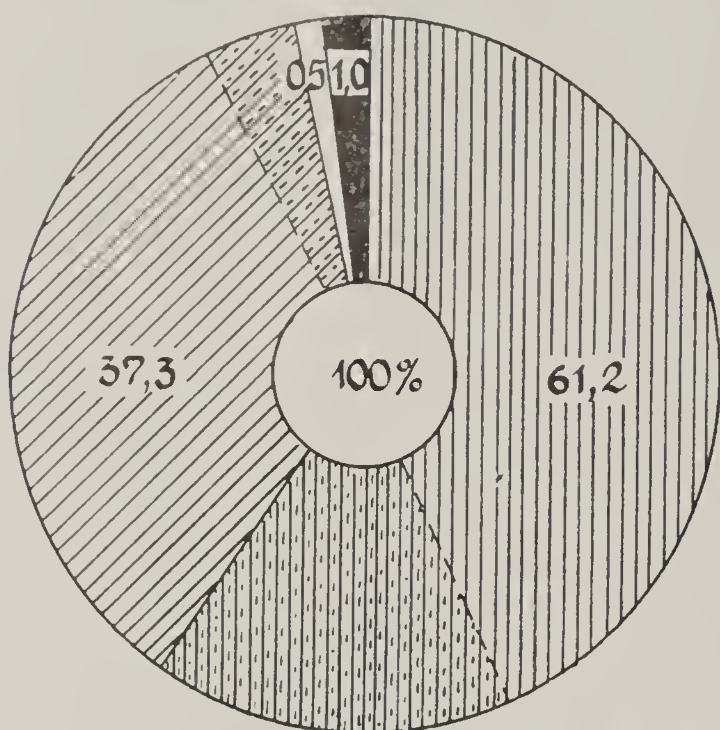
organizacijoms nepriklausomai nuo jų žinybinio pavaldumo, esančioms konkrečios įmonės aprūpinimo zonoje.

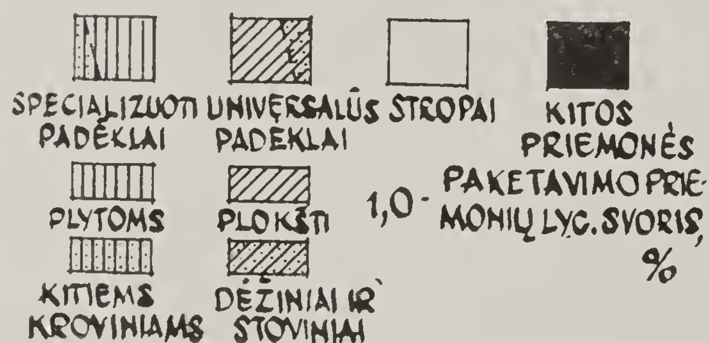
Teritorinis surenkamojo gelžbetonio gamybos ir aprūpinimo organizavimas įgalina gauti kasmet daugiau kaip 3 mln. rb ekonomiją, iš to skaičiaus 1,2 mln. rb — sumažinus neracionalius konstrukcijų pervežimus, pagerinti įmonių gamybinių pajėgumų panaudojimą daugiau kaip 10% ir sutaupyti kapitalinius įdėjimus produkcijos gamybos didinimui. Pastaraisiais metais jau gaunama daugiau kaip 0,5 mln. rb ekonomija kasmet. Tai pasiekiama bendradarbiaujant respublikos statybinėms ministerijoms, mokslininkams, valstybiniams Plano ir Statybos reikalų komitetams. Surenkamojo gelžbetonio gamybos organizacinio vystymo dėka ekonominis efektas didės. Tačiau laukiamam efektyvumui pasiekti trukdo kai kurie objektyviai egzistuojantys neigiami surenkamojo gelžbetonio gamybos žinybinio organizavimo reiškiniai. Esant tokiai gamybos organizavimo formai, yra ribotos galimybės įgyvendinti vieningą gamybos vystymo techninę ir ekonominę politiką.

Todėl, tobulinant respublikos statybos komplekso organizacinę valdymo struktūrą, kartu turi būti sprendžiamas surenkamojo gelžbetonio gamybos valdymo organizavimas remiantis moksliškai pagrįstomis rekomendacijomis.

Jau šiame etape tikslinga įsteigti tarpžinybinį surenkamojo gelžbetonio gamybos ir aprūpinimo organą, kuris spręstų visus šios gamybos racionalaus vystymo ir funkcionavimo klausimus. Tarpžinybinio organo atitinkamos tarnybos gali būti suformuotos iš specialistų, užsiimančių surenkamojo gelžbetonio gamybos ir aprūpinimo klausimais mūsų respublikos ministerijose ir žinybose.

KROVINIŲ PAKETAVIMO PRIEMONĖS IR JŲ STRUKTŪRA LIETUVOS TSR 1982 m.

paketais sudaro 77,3% visų pervežimų. Jie daugiausia taikomi pervežant statybinius krovinius ir maisto produktus.

Pervežimai paketais dažniausiai vykdomi ant plokščių padėklų, dėžiniuose ir stoviniuose padėkluose, stropuose ir kasetėse (atitinkamai 3,3 mln. t krovinių, arba 66,6%; 556 tūkst. t, arba 11,3%; 468 tūkst. t, arba 9,6%; 24,3 tūkst. t, arba 0,5% visų pervežimų paketais respublikoje). Šiomis paketavimo priemonėmis gabenama daugiausia statybinė produkcija. Praktiškai labiausiai paplito krovinių pervežimai ant plokščių padėklų.

Visuose pervežimuose paketais vyrauja statybos kroviniai — 2,9 mln. t, arba 53,6%. Nemažą dalį sudaro vienetinės taros kroviniai — 974,2 tūkst. t, arba 19,9%. Iki šiol aktuali problema yra tiek pačios produkcijos, tiek paketavimo priemonių standartizavimas. Nuo to priklauso pervežimų paketais efektyvumas, racionalus sandėlių panaudojimas ir kt.

Respublikos įmonės dažniausiai disponuoja specializuotais padėklais. 1982 m. jų buvo apie 373,7 tūkst., arba 61,2% visų respublikos įmonių paketavimo priemonių. Daugiausia jų skirta plytoms pakuoti — 70,3%. Universalūs padėklai sudaro 37,3% respublikos paketavimo technikos priemonių parko (žr. diagramą).

Paprastai paketavimo priemonės turi būti per tam tikrą laiką grąžintos krovinių siuntėjui, o tai didina transporto darbų apimtį. Apskritai tikslingiau organizuoti transporto procesą tokiu būdu, kad iškrovus krovinius tos pačios paketavimo priemonės būtų panaudotos tame pačiame punkte kitiems kroviniams pervežti (maždaug kaip konteineriniuose pervežimuose). Tačiau kol kas transporto padėklus reikia grąžinti krovinių siuntėjui nustatytu laiku. Vienos organizacijos privalo pačios juos grąžinti, kitos — savo priemonėmis juos susigrąžina, bet dažniausiai praktiškai abiem atvejais turima viršnormatyvinių transporto priemonių prastovų.

Analizė parodė, kad paketavimo priemonėmis disponuoja 22 ministerijų ir žinybų įmonės. Statybinių medžiagų pramonės įmonėse sukoncentruota 55,3% paketavimo priemonių, iš kurių 70% sudaro specializuoti plokšti padėklai plytoms pervežti. Iš viso respublikoje paketais kroviniai pervežami 33 miestuose, daugiau kaip 60% šių pervežimų vykdoma bendro naudojimo automobilių transportu.

Konteineriais ir paketais krovinių pervežama kol kas labai nedaug (1982 m. — apie 5%). Šie pažangūs pervežimų būdai padeda gerinti šiuolaikinių įmonių transportinio aptarnavimo kokybę, o tai labai svarbu ekonomikai pasukus intensyvaus vystymo keliu. Tačiau, pervežant krovinius konteineriais ir paketais, dažnai atliekamos ne visos funkcijos — konteineriai iškraunami nenuėmus nuo riedmenų, iškrauna krovėjai. Iš esmės konteinerių turinys iškraunamas rankomis ant padėklų ir tik tada mechanizmais siunčiamas į sandėliavimo ar vartojimo vietą. Dažnai krovimo darbai mechanizuoti ne kompleksiškai, o tik iš dalies — sunkiausi darbai atliekami mašinomis, o pagalbiniai — rankomis. Plėtojant pažangius pervežimų metodus, reikia kruopščiai apsvarstyti, kokias technikos priemones diegti atliekant kėlimo ir perkrovimo darbus, plačiau naudoti paketų formavimo mašinas, automatinius griebtuvus ir kitus įtaisus.

Respublikos statybos organizacijos kol kas nesudaro sąlygų paketuotoms plytoms iškrauti statybos aikštelėse antroje darbo pamainoje. Taip yra dažniausiai dėl to, kad statybos aikštelės dirba viena pamaina, taigi plytos atvežamos į objektus ne paketais, o pabirom.

Vertas dėmesio Lietuvos statybinių medžiagų tiekimo ir realizavimo valdybos krovimo darbų patyrimas tiekiant ir realizuojant statybines medžiagas. Ištisus metus Valdyba stiprino ir tobulino sandėlių ūkio ir krovimo darbų materialinę techninę bazę. Pagal išgales ji aprūpino savo organizacijas krovinių konteinerizavimo ir paketavimo priemonėmis. Buvo sukauptas tam tikras šių priemonių parkas, ir dabar dauguma vienetinės taros krovinių laikoma konteineriuose ar paketuose. Dalis tokių krovinių siunčiama vartotojams. Krovimo ir sandėliavimo darbai atliekami pagal pažangią technologiją ir naudojant atitinkamą techniką. Tai leido Valdybai sumažinti vagonų prastovą ant privažiavimo kelių laiką, mechanizuoti krovimo operacijas, tačiau, trūkstant pakavimo priemonių asbocementiniams ir variniams vamzdžiams, kanalizacijos detalėms, komplikuojamas vienetinės taros krovinių siuntimas gavėjams paketais.

Suprantama, krovinių pervežimas paketais ir konteineriais dažnai priklauso nuo turimo konteinerių ir paketavimo priemonių parko, jų eksploatavimo kokybės, techninės būklės ir juos perdirbant naudojamos technikos. Dėl to svarbi techninė ekonominė problema yra tiek šių priemonių gamyba, tiek jų remonto bazės plėtimas, remonto kokybės gerinimas, jo terminų trumpinimas. Kol kas įmonės šiuo reikalu užsiima pačios.

Ateityje respublikoje numatoma plėsti krovinių pervežimus šiais metodais. Per 20 metų smarkiai padidės krovinių pervežimai konteineriais ir paketais.

Siekiant garantuoti krovinių pervežimų konteineriais ir paketais funkcionavimo efektyvumą reikia plačiau taikyti šiuos transportavimo būdus ne tik magistralinio transporto sferoje, bet ir pramonės gamybos technologijoje, pertvarkant visą sandėlių ir gamybinį ūkį. Reikiamą dėmesį būtina skirti produkcijos gamybos ir pakavimo proceso technologijos tobulinimui. Jis turi atitikti gamybos technologijos procesų pakraipą — be tarpinio sandėliavimo, visapusiškai taikant pažangius produkcijos perkėlimo ir transportavimo metodus, taip pat kuo mažiau naudojant rankų darbo krovimo ir transportavimo operacijose. Be to, krovinių pervežimo konteineriais ir paketais problemą tikslinga spręsti visų žinybų ir organizacijų sutelktomis pastangomis, naudojantis dabar esama konteinerine transporto sistema, orientuojantis sukurti paketinę transporto sistemą. Pažangių pervežimų metodų taikymo liaudies ūkio efektyvumas priklauso, be abejo, nuo to, kaip plačiai ir kvalifikuotai jie bus diegiami.

EKONOMIKOS IR EKOLOGIJOS INTEGRACIJOS UŽDAVINIAI

Ekon. m. kand. B. AUSIEJUS,
ekon. m. kand. A. PETRAUSKAS

Industrinio pramoninio potencialo ir urbanistinio proceso didėjimas yra dėsningas žmonijos vystymosi reiškinys, būdingas dabartinei istorinei epochai. Todėl dabar, labiau negu bet kada, žmogaus įvairiapusiška veikla negali būti priešinga gamtai. Gamtos ir visuomenės santykiai privalo tapti vieninga, planingai tvarkoma bioekonomine sistema. Šios sistemos šerdis — ekonomikos ir ekologijos mokslų bei praktikos integracija.

TSKP XXVI suvažiavime buvo pabrėžta, kad reikia atkakliai ir nenuilstamai tobulinti ekonomikos planavimą ir valdymą visose jos grandyse. Tai absoliučiai siejasi su gamtosaugos, aplinkos apsaugos poreikiais. Vystant ekonomikos ir ekologijos integraciją, mums reikia išspręsti daug neatidėliotinų problemų. Šių problemų sprendimo grandyje svarbiausią vaidmenį vaidina ekologinių, ekonominių, socialinių ir techninių interesų bei stimulų vieningumas. Dabar mes esame galutinai įsitikinę, kad ekologiniai pažeidimai daro didžiulę ekonominę žalą liaudies ūkiui ir žmonių gerovei. Tai rodo daugiametis respublikos pramonės įmonių bei kitų gamybinių organizacijų patyrimas. Kada kalbama apie ekonominiu ir socialiniu požiūriu pirmaujančias įmones, paprastai tai esti tie darbo kolektyvai, kurie nenuilstamai daug metų rūpinasi aplinkos švara ir grožiu pačiose įmonėse ir už jų ribų, vertina žmonių sveikatą ir jų gerą nuotaiką, kultūringai poilsiauja gamtoje ir apskritai yra reiklūs darbo ir poilsio kultūros kėlimui.

Teigiamų ir neigiamų ekonomikos vystymo perspektyvoje rezultatų įvertinimas iškelia mums mokslinį ir praktinį uždavinį — sukurti pagrindinių liaudies ūkio šakų (pramonės, žemės ūkio, transporto ir kt.) tolesnio vystymo modelius, kuriuose privalo atsispindėti aplinkos apsaugos optimizavimo uždaviniai ir rezultatai. Jau dabar žinome, kad protingai organizuota ūkinė veikla ne tik gali nekenkti gamtai ir aplinkai, bet, atvirkščiai, gali ją praturtinti, t. y. optimizuoti. Antai miško, vaismedžių bei vaiskrūmių sodinimas, naujų kultūrinių augalų veislių išvedimas, visapusiškas žemių sukultūrinimas, protingas mineralinių ir organinių trąšų naudojimas didina mūsų žemės produktyvumą. Pavyzdžiui, pirminiuose landšaftuose žalios masės produkcijai pagaminti vidutiniškai augalai suvartoja (fotosintezės procesui vystyti) ne daugiau kaip procentą gaunamos žemėje saulės energijos. Tuo tarpu protingai organizuoto intensyvaus žemės ūkio rajonuose augalai fotosintezei paima 4—5% saulės energijos, patenkančios į žemę. Kaip matome, gera simbiozė naudinga ir gamtai, ir žmogui.

Taigi, sudarant įvairius matematinio modeliavimo variantus ekonomikos ir gamtosaugos integracijos problemų sprendimui, pastarieji privalo remtis tikslinio programinio metodo (kompleksinių programų) rezultatais. Tikslinis programinis metodas orientuoja ne į pasiektą bazę, nuo kurios paprastai prasideda įprastinis planavimas, bet į perspektyvinius visuomenės tikslus ir poreikius.

Šį penkmetį šalyje bus realizuota apie 170 mokslinių techninių ir stambių liaudies ūkio kompleksinių programų. Tarybų Lietuvoje bus įgyvendinama daugiau kaip dešimt respublikinių kompleksinių programų, kurių pagalba planingai bus sprendžiamos tokios svarbios problemos, kaip pramonės gamybos ir statybos intensyvinimas, energetikos, žaliavų ir kitų gamtos išteklių taupymas, liaudies ūkio automatizuotos valdymo sistemos sukūrimas, oro baseino užterštumo mažinimas, vandens išteklių apsauga ir jų racionalus naudojimas ir kt. Baigta rengti svarbi kompleksinė Maisto programa, taip pat baigiamas įgyvendinti stambios kompleksinės programos pirmasis etapas — Baltijos jūros ir Nemuno vandens baseino užterštumo sumažinimas. Lietuvos TSR Mokslų Akademija kartu su Valstybiniu plano komitetu bei daugeliu mūsų respublikos ministerijų, žinybų, mokslinio tyrimo ir kitų organizacijų jėgomis baigė parengti stambią respublikinę mokslo ir technikos pažangos programą laikotarpiui iki 2005 metų, kuri turėtų tapti baze vėliau rengiant respublikos ekonominio ir socialinio bei ekologinio vystymo krypčių projektus sekantiems penkmečiams (1984 m. pradėta rengti analogiška programa iki 2010 m.).

Kompleksinių programų rengimas ir juo labiau jų įgyvendinimas respublikoje dar neturi patyrimo bei tradicijų. Pirmieji darbo žingsniai šia kryptimi padėjo sudaryti geresnes organizacines ir metodines prielaidas šiam darbui tobulinti. Jau šiuo metu turime atitinkamus metodinius nurodymus ir laikinus nuostatus apie tokių programų sudarymą.

Tikslinis programinis metodas sėkmingai gali būti taikomas įvairiuose lygiuose, ypač tais atvejais, kai reikia įgyvendinti stambius technologinius pertvarkymus, pvz., kuriant beatliekinę technologiją, užtikrinant gamybą be neleistino aplinkos teršimo ir t. t. Šia proga reikia paminėti apie tarptautinę tyrimo programą „Žmogus ir biosfera". Mūsų respublikos mokslininkai nuo 1976 m. kompleksiškai nagrinėja šios programos daug svarbių ekonomikos ir ekologijos integracijos problemų. Pavyzdžiui, tyrimo projekte „Pagrindinių inžinerinių ir techninių darbų įtaka žmogui ir gamtai" nagrinėjami klausimai, susiję su vandens ir atmosferos oro apsauga, transporto bei urbanizavimo įtaka žmogui ir aplinkai. Šio projekto fundamentalūs tyrinėjimai glaudžiai siejami su žinybinių institutų mokslinėmis techninėmis užduotimis, teikiamos konkrečios rekomendacijos projektavimo institutams, o prireikus — net atskiroms įmonėms, gamybiniams susivienijimams, kitoms suinteresuotoms organizacijoms ir žinyboms. Dar daugiau sukaupus žinių, bus sukurti ir patobulinti kriterijai bei normatyvai, kuriais vadovaujantis galėsime spartinti ekonomikos ir ekologijos integracijos kokybinį procesą. Antra vertus, reikia priminti, kad apibendrinančiame visų šios programos projektų darbe „Aplinkos kokybės supratimas" visi tyrimų duomenys bus sujungti į vieningą aplinkos apsaugos ir ekonomikos valdymo mechanizmą.

Remiantis TSKP CK 1983 m. gruodžio plenumo medžiaga, TSRS Ministrų Tarybai pavesta parengti atitinkamus pasiūlymus, kaip padaryti efektyvesnę visą aplinkos valdymo ir kontrolės sistemą, pagerinti ministerijų bei žinybų darbą ir padidinti jų atsakomybę šioje srityje.

Ekonomikos ir ekologijos integracijos procesui gilinti, taip pat žinybiniams barjerams šioje srityje įveikti labai didelį vaidmenį vaidina įkurtos Lietuvos TSR Ministrų Tarybos Prezidiumo Aplinkos apsaugos ir racionalaus gamtos išteklių naudojimo komisijos veikla. Tai yra pagrindinė respublikos vyriausybinė grandis, padedanti operatyviai spręsti „sunkias" gamtosaugos problemas, dažniausiai susijusias su tarpšakiniu valdymu. Štai akivaizdus šios komisijos veiklos rezultatas. Baltijos jūros ir Nemuno vandens baseino užterštumo mažinimo programos įvykdymas buvo delsiamas. Įsikišus šiai komisijai, 1983 m. pirmą kartą buvo mobilizuotos ir panaudotos visos lėšos vandens valymo įrenginių statybai respublikos teritorijoje. Minėta komisija apsvarstė atmosferos oro apsaugos, saugomų teritorijų būklę ir daugelį kitų svarbių gamtosaugos klausimų. Kadangi šios komisijos veikla tiesiogiai siejasi su respublikos vyriausybės direktyviniais organais, jos darbas dar galėtų būti labiau konkretesnis ir apimantis pagrindinius gamtosaugos bei ekonomikos integravimo sistemos elementus.

Štai kompleksinė mokslinio tyrimo programa „Žmogus ir biosfera" pradėta vykdyti prieš 9 metus, tačiau apčiuopiamų rezultatų (rekomendacijų), kurie galėtų būti priimti liaudies ūkio planavimo, projektavimo ir finansavimo pakopose, nėra. Mūsų nuomone, į šios programos tyrimo sistemą reikėtų įtraukti pajėgiausius respublikos ekonomikos ir technikos mokslų specialistus, susijusius su gamtosaugos ir ekonomikos integravimo problemų sprendimu. Šiai programai valstybiniu mastu galėtų tiesiogiai vadovauti respublikos Valstybinis plano komitetas, o šios programos mokslinius tyrimus geriau galėtų koordinuoti ir vykdyti Plano komiteto Liaudies ūkio planavimo ir ekonomikos mokslinio tyrimo institutas. Tada būtų greičiau gaunama mokslinė ir praktinė nauda.

Ekonomikos ir gamtosaugos integracijos sprendimo klausimai domina daugelį pasaulio mokslininkų: ekonomikos, medicinos, gamtos ir kitų mokslų atstovus. Tie moksliniai darbai Vakaruose, kurie neturi tendencingo noro įtikti monopolijų interesams, yra verti dėmesio ir socializmo sąlygomis. Antai JAV per paskutinį dešimtmetį buvo atlikta nemaža tyrimų siekiant įvertinti

ĮMONĖS, SUSIVIENIJIMO, KOLŪKIO, ĮSTAIGOS EKONOMINIO MOKYMO TARYBOS TIPINIAI NUOSTATAI

Darbo žmonių ekonominio mokymo Centrinė metodinė taryba kartu su Sąjunginiais politinio švietimo namais aprobavo įmonės, susivienijimo, kolūkio, įstaigos ekonominio mokymo tarybos tipinius nuostatus. Jie sudaryti remiantis analogiškais atskirų ministerijų šakinių mokymo metodinių centrų, kai kurių politinio švietimo namų parengtais dokumentais.

Sutinkamai su tipiniais nuostatais kiekvienoje įmonėje, susivienijime, kolūkyje, įstaigoje, atsižvelgiant į konkrečias sąlygas, parengiami savo ekonominio mokymo tarybos nuostatai, kurie tvirtinami bendru ūkinio vadovo, partinio, profsąjungos ir komjaunimo komitetų (biurų) nutarimu.

I. BENDROS NUOSTATOS

Įmonės ekonominio mokymo taryba sudaroma siekiant suvienyti administracijos ir visuomeninių organizacijų pastangas tobulinant ekonominį kadrų mokymą, didinant jo įtaką ūkinių ir auklėjimo uždavinių sprendimui. Taryba yra vieningas tam tikro darbo kolektyvo darbuotojų ekonominio mokymo organizacinis metodinis centras.

Savo praktinėje veikloje taryba vadovaujasi partijos ir vyriausybės dokumentais ekonomikos vystymo ir darbo žmonių komunistinio auklėjimo klausimais, partinių, profsąjungos ir ūkinių organų nutarimais, remiasi sąjunginių, respublikinių, kraštų ir sričių politinio švietimo namų, darbo žmonių ekonominio mokymo Centrinės metodinės tarybos, šakinių ir regioninių tarybų, Centrinio metodinio kabineto prie VPSCT rekomendacijomis dėl komunistinio darbo mokyklų veiklos.

II. TARYBOS SUDĖTIS IR STRUKTŪRA

1. Į tarybos sudėtį įeina ūkiniai vadovai ir specialistai, mokslininkai, partinio, profsąjungos ir komjaunimo komitetų (biurų) atstovai, ekonominio mokymo kabineto vedėjas, kiti ekonominio mokymo organizatoriai, patyrę propagandistai. Priklausomai nuo mokymo mastų, mokyklų ir seminarų skaičiaus tarybos narių skaičius gali būti įvairus.

2. Taryboje tikslinga turėti tokias sekcijas:
mokymo proceso planavimo, organizavimo ir kontrolės;
darbo su propagandistais;
metodinio ir informacinio aprūpinimo, pažangaus patyrimo apibendrinimo ir skleidimo;
klausytojų pasiūlymų apibendrinimo ir jų realizavimo kontrolės.

Stambiose įmonėse (susivienijimuose) gali būti sudaromos sekcijos ir pagal mokymo formas (komunistinio darbo, konkrečios ekonomikos mokyklų, ekonominių seminarų, ekonominių žinių liaudies universitetų). Darbui sekcijose aktyviai pritraukiami atitinkamų įmonės poskyrių specialistai, gamybos pirmūnai, propagandistai, MTD ir VIRD, „Žinijos" draugijos aktyvistai, daugiatiražio laikraščio, kitų propagandos ir informacijos priemonių darbuotojai.

3. Tarybai vadovauja įmonės (susivienijimo, įstaigos) direktorius, kolūkio pirmininkas arba vienas iš jų pavaduotojų. Iš tarybos narių tarpo išrenkami tarybos pirmininko pavaduotojai, sekcijų vadovai ir tarybos sekretorius.

4. Tarybos sudėtis ir jos struktūra tvirtinama bendru ūkinio vadovo, partinio, profsąjungos ir komjaunimo komiteto (biuro) nutarimu.

III. PAGRINDINIAI TARYBOS UŽDAVINIAI IR FUNKCIJOS

Taryba organizuoja darbą šiomis pagrindinėmis kryptimis:

1. Propaguoja darbo kolektyve ekonominę teoriją ir TSKP politiką, pagrindines šalies, šakos, regiono, savo įmonės ekonomikos vystymo problemas, organizuoja jų studijavimą, formuoja klausytojų šiuolaikinį ekonominį mąstymą, ugdo organizuotumą ir drausmę, siekia, kad kiekvienas klausytojas įgytas žinias taikytų gamybiniame ir visuomeniniame darbe, kovoje už sėkmingą planų ir socialistinių įsipareigojimų įvykdymą, aukštų galutinių rezultatų siekimą mažiausiomis sąnaudomis.

2. Rengia penkmetinius ir metinius kompleksinius kadrų ekonominio mokymo (ekonominių žinių propagavimo) planus ir organizuoja jų vykdymą, peržiūri ekonominio mokymo sistemos struktūrą kiekvieniems mokslo metams, dalyvauja komplektuojant komunistinio darbo, konkrečiosios ekonomikos mokyklas, ekonominius seminarus, ekonominio profilio liaudies universitetus (fakultetus) ir kitas ekonominio mokymo formas.

3. Svarsto teminius mokymo planus ir užsiėmimų su klausytojais grafikus eiliniams mokslo metams, instruktuoja ekonominio mokymo organizatorius įmonės padaliniuose, aptaria pasirengimą mokslo metams, jų eigą ir užbaigimą.

4. Kartu su įmonės padalinių partiniais, profsąjungų ir ūkiniais vadovais parenka ekonominių žinių propagandistus iš planavimo

---

visos šalies mastu ekologinių programų įtaką ekonomikos augimui ir efektyvumui, taip pat ekologijos ir ekonomikos integracijos problemoms koordinuoti. Tokie tyrimai buvo atlikti ekonometrijos metodais. Čia labiausiai žinomi firmos „Čeiz ekonometrik" tyrimų darbai. Tyrimų duomenys parodė, kad ekologinių programų įtaką gamybos augimui galima vertinti kaip didinamąją.

Kai kurie Amerikos ekonomistai yra tos nuomonės, kad išlaidos aplinkos apsaugai duoda palyginti didelį multiplikuojantį efektą. Antai Dž. Kvinas, Dartmuto koledžo profesorius, mano, jog išlaidos gamtosaugai gretutinėse šakose užtikrina 3—4 kartus didesnį užimtumą negu pačioje aplinkos apsaugos sferoje. Buržuaziniai mokslininkai, priskirdami sąnaudas gamtosaugai prie „negamybinių", vadovaujasi siaurais, privataus kapitalo kriterijais. Gamtosaugos išlaidos gali nedidinti pavienių įmonių pelno, bet jos mažina ekologinės krizės socialinius ir ekonominius kaštus visos šalies mastu. Kitaip sakant, visuomenei tai visiškai gamybinės išlaidos. Jau septintojo dešimtmečio pabaigoje JAV biosferos užterštumo tiesioginė materialinė žala sudarė apie 30 mlrd. dol. per metus, arba maždaug 3% nacionalinio produkto.

Nepaisant nuomonių skirtumo minėtais klausimais, egzistuoja viena vieninga pasaulinė problema: gamtosauga reikalauja tam tikrų išlaidų (gyvojo ir sudaiktinto darbo sąnaudų). Šiuo atveju, socializmo sąlygomis, diskutuojama, kokiu būdu ir iš kokių šaltinių tikslingiau būtų galima mobilizuoti reikiamas lėšas, kaip tas lėšas efektyviau panaudoti.

Kapitaliniai įdėjimai gamtosaugai mūsų šalyje nustatomi projektuojant naujus statybos objektus, taip pat vykstant įmonių ar susivienijimų rekonstrukcijai. Jų eksploatavimo išlaidos taip pat apskaičiuojamos tuo pat metu. Kadangi gamtosaugos įrengimai (pagrindiniai fondai) nekuria įmonėje prekinės produkcijos, todėl gamtosaugos pagrindinių fondų eksploatavimo išlaidos nėra įtraukiamos į produkcijos savikainą, o padengiamos iš įmonės grynųjų pajamų. Kitaip sakant, dar nedaug gamtosaugos išlaidų įeina į gaminamos produkcijos vieneto savikainą, išskyrus išlaidas, susijusias su vandens naudojimu. Tačiau ir čia dėl silpnos sunaudojamo vandens kiekio kontrolės įmonės ir gamybiniai susivienijimai didžiausią šių išlaidų dalį užkrauna visuomenei. Antai nuostoliai, kurie susidaro vien tik dėl blogai išvalomų nutekamųjų vandenų, išleidžiamų į atvirus respublikos vandens telkinius, 1980 m. sudarė gana didelę sumą. Suprantama, šių nuostolių respublikos gyventojai tiesiogiai nebejaučia. Tačiau tai didėjanti skola gamtai ir aplinkai. Ši skola jau dabar grąžinama mūsų visuomenei kitomis formomis. Tai pirmiausia vertingų žuvų atsargų mažėjimas, vertingos laukinės faunos ir augalijos nykimas, vis labiau sekinamos švarių gėlųjų vandenų atsargos ir kt. Mūsų mokslas ir inžinerijos kadrai paruošė priemonių sistemą, įgalinančią gana racionaliai naudoti neatstatomus gamtos išteklius, taip pat užtikrinančią gamybą ir buitį be neleistino (nustatytų normatyvų ribose) biosferos teršimo.

Akivaizdžių faktų apie gamtosaugos priemonių efektyvumą šiandien neužtenka. Čia jau nebepakanka moralinio bei geranoriško raginimo saugoti gamtą ir jos turtus. Mūsų nuomone, dabar baigia galutinai formuotis visuomeninė nuomonė apie tai, kad reikia sukurti ir išvystyti vieningą bioekonominės sistemos valdymo

bei ekonominių tarnybų specialistų ir ūkinių vadovų, mokslo ir inžinerijos bei technikos darbuotojų tarpo, ruošia partiniam komitetui (biurui) pasiūlymus dėl jų patvirtinimo.

5. Dalyvauja rengiant propagandistų kadrus ir keliant jų kvalifikaciją, organizuoja jiems tiesiogiai įmonėje kursus, seminarus, konsultacijas, atvirus seminarus, teorines, mokslines bei praktines ir metodines konferencijas, pokalbius už „apskrito stalo", susitikimus su partiniais, tarybiniais, ūkiniais vadovais, mokslininkais ir specialistais, gamybos pirmūnais ir novatoriais; siunčia propagandistus į kursus ir seminarus, kuriuos organizuoja vietiniai partiniai, ūkiniai ir profsąjungų organai, darbo žmonių ekonominio mokymo ir auklėjimo šakiniai bei respublikiniai mokymo metodiniai centrai (kvalifikacijos kėlimo institutai), aukštosios ir specialiosios vidurinės mokyklos.

6. Apibendrina ir skleidžia geriausią propagandinės veiklos patirtį. Rengia visuomeninę politinę propagandistų atestaciją, pateikia pasiūlymus partiniams, profsąjungos ir komjaunimo komitetams (biurams), įmonės direkcijai, šakinėms ir regioninėms ekonominio mokymo taryboms dėl geriausių propagandistų ir mokymo organizatorių paskatinimo.

7. Teikia pagalbą propagandistams, ekonominio mokymo ir politinio švietimo kabinetams gerinant mokymo proceso kokybę ir rezultatyvumą, stiprinant užsiėmimų praktinį kryptingumą. Konkretizuoja ir papildo tipines (šakines) mokymo programas klausimais, atspindinčiais įmonės specifiką, vietinį pažangų gamybinį patyrimą, konkretizuoja referatų ir praktinių užduočių tematiką klausytojams. Parenka ir ruošia mokymo metodinę medžiagą propagandistams ir klausytojams pagal studijuojamą kursą, technines ekonomines ir analitines apžvalgas apie įmonės ir jos padalinių mėnesio (ketvirčio, pusmečio) darbo, socialistinio lenktyniavimo rezultatus, apie kolektyvo ekonominio bei socialinio vystymo penkmečio ir metinių planų vykdymą, geriausių brigadų ir gamybos pirmūnų darbo patirtį, mokslo ir technikos pasiekimus; įvairią vaizdinę medžiagą ir priemones (skaidres, schemas, lenteles, diagramas, grafikus), atskleidžiančias įmonės uždavinius, pagrindinių gamybinių rodiklių, apibūdinančių šakos ir savo kolektyvo darbą, kitimo dinamiką.

8. Kartu su įmonės ekonominių tarnybų darbuotojais rengia klausytojams rekomendacijas ir metodikas socialistiniams įsipareigojimams, asmeniniams kūrybiniams planams pagrįsti, asmeninėms ekonomijos sąskaitoms paruošti, vidiniams gamybos intensyvinimo, ūkio mechanizmo tobulinimo rezervams išaiškinti. Vienija įmonės mokslinės techninės informacijos poskyrių (biurų, skyrių), bibliotekų, ekonominio mokymo ir politinio švietimo kabinetų, planavimo bei ekonominių tarnybų pastangas operatyviai aprūpinant propagandistus ir klausytojus informacija, daugina jiems medžiagą, kurią taryba gauna iš šakinių ūkinių ir profsąjungos organų, kvalifikacijos kėlimo instituto, politinio švietimo namų ir kabinetų, ekonominio mokymo tarybų.

9. Kartu su įmonės visuomeninėmis organizacijomis dalyvauja ekonominiame kadrų auklėjime, taip pat organizuojant lektoriumus, disputus, teminius vakarus, parodas, kino filmų ekonomine tema peržiūras, rengia užsiėmimų tematiką ir rekomendacijas propagandistams komunistinės moralės ir dorovės, auklėjamojo darbo kolektyve klausimais. Teikia šefuojamų mokyklų pedagogų kolektyvams pagalbą moksleivių auklėjimo ir profesinio orientavimo srityje.

10. Rengia pasiūlymus dėl mokymo materialinės bazės stiprinimo, rūpinasi įsteigti ir įrengti ekonominio mokymo kabinetus bei kampelius, mokymo kambarius ir užsiėmimų patalpas. Organizaciniu metodiniu požiūriu vadovauja ekonominio mokymo kabinetui ir kontroliuoja, ar laiku įgyjamos mokymo programos ir priemonės, visuomeninė politinė ir ekonominė literatūra, vaizdinė medžiaga ir techninės mokymo priemonės.

11. Kartu su propagandistais organizuoja klausytojų pasiūlymų analizę, padeda juos realizuoti ir informuoja apie rezultatus.

12. Tiria darbo žmonių ekonominio mokymo kokybę ir rezultatyvumą. Apibendrina mokslo metų rezultatus ir rengia pasiūlymus ekonominio mokymo stiliui toliau tobulinti.

IV. TARYBOS DARBO ORGANIZAVIMAS

1. Taryba ir jos sekcijos dirba pagal metinius planus, orientuotus tobulinti darbo žmonių ekonominį mokymą ir auklėjimą, užtikrinti didelį užsiėmimų efektyvumą per visus mokslo metus. Tarybos darbo plano sudėtinė dalis yra ekonominio mokymo kabineto darbo planas.

2. Tarybos posėdžiai šaukiami paprastai kiekvieną mėnesį. Juose sistemingai išklausomi įmonės padalinių vadovų, propagandistų pranešimai apie ekonominio mokymo turinį, kokybę ir rezultatyvumą, jo organizavimo gerinimą; svarstoma, kaip vykdomos priemonės ir rekomendacijos einamiesiems mokslo metams, apibendrinama sukaupta patirtis.

3. Taryba tiksliai paskirsto funkcijas tarp visų atitinkamų įmonės padalinių ir visuomeninių organizacijų keliant ekonominio mokymo kokybę ir didinant jo efektyvumą. Savo praktinėje veikloje ji remiasi pirmiausia įmonės ekonominėmis tarnybomis, kadrų, techninio mokymo skyriais, ekonominio mokymo ir politinio švietimo kabinetais.

4. Tarybos nariai aktyviai dalyvauja tikrinant užsiėmimų kokybę ir rezultatyvumą visose ekonominio mokymo formose, taip pat dalyvauja darbininkų (kolūkiečių) ekonominių žinių ir įgūdžių vertinimo komisijų darbe suteikiant jiems kvalifikacinius atskyrius (klasę) ir atestuojant specialistus.

5. Tarybos ir jos sekcijos dirba visuomeniniais pagrindais.

ūkinį mechanizmą, kurio veikla būtų pagrįsta ekonominių stimulų ir interesų principais, t. y. kas naudinga visuomenei, turi būti naudinga atskiram kolektyvui, kiekvienam socialistinės visuomenės nariui. Suprantama, patikimiausias metodas būtų toks, kuris priverstų kiekvieną teršėją dvigubai ir daugiau atlyginti visuomenei už padarytą žalą gamtai. Tačiau tokiu būdu surinktų lėšų neužteks gamtosaugos tikslams įgyvendinti. Todėl jau dabar daugumoje ESPT šalių gamtosaugos programos finansuojamos iš surinktų įnašų iš atitinkamų gamybinių įmonių ir susivienijimų.

Taip iš dalies daroma ir mūsų šalyje (kas liečia vandens išteklių naudojimą), tačiau pagrindinė gamtosaugos priemonių dalis finansuojama iš valstybinio biudžeto bendrųjų pajamų. Esant tokiai situacijai, gamybinių ir ūkinių vienetų vadovai dažniausiai nejaučia materialinės atsakomybės už ekologinę situaciją atitinkamoje teritorijoje, išskyrus ekologinio švietimo ir auklėjimo įtaką, taip pat atitinkamų vietinių gamtosaugos kontrolės organų perspėjimus neteršti gamtinės aplinkos (arba nedidelių baudų, uždedamų didelių pastangų kaina). Kadangi šiuo metu gamtosaugos priemonės ir gamtos išteklių naudojimas (vandens) atitinkamoms įmonėms padidina pagrindinės produkcijos savikainą tik apie 0,1—0,3%, todėl suprantama, kad tarp įmonių ir gamtos turtų valdytojo — visuomenės — ūkiskaitiniai santykiai praktiškai negzistuoja. O ten, kur nėra gerų ūkiskaitinių santykių, kaip rodo praktika, paprastai klesti aplaidumas ir neūkiškumas.

Pirmasis ūkiskaitinių santykių diegimo etapas gamtosaugoje būtų diferencijuotų kainų nustatymas gamtos ištekliams jų gavimo pirminiame šaltinyje. Be to, reikia paruošti ir įgyvendinti mokesčių sistemą už kenksmingų teršalų išmetimą į biosferą. Tai reiškia, kad gamtos išteklių naudotojai ir teršėjai turi kompensuoti gamtai padarytus nuostolius. Gautas pajamas visuomenė (jos asmenyje socialistinė valstybė) paskirstys įvairioms gamtosaugos priemonėms finansuoti. Taigi įmonėms apsimokės ekonomiškiau naudoti gamtos išteklius, taip pat statyti ir geriau eksploatuoti gamtosaugos priemones. Patyrimas rodo, kad ir geriausiai paruošti gamtos apsaugos įstatymai ir juridiniai aktai negali išspręsti ekologinių problemų, juo labiau garantuoti bioekonominės sistemos optimalaus funkcionavimo.

Tik pradėjus taikyti diferencijuotą mokestį už gamtos išteklius, taip pat nuolatinius mokėjimus už teršalų išmetimą į biosferą, atitinkamai padidėtų ekonominis suinteresuotumas saugoti gamtą. Per ilgesnį laiką individualias išlaidas gamtosaugai kompensuotų „visuomenės" išlaidų mažėjimas gamtosaugos tikslams, taip pat greit išryškėtų nacionalinių pajamų padidėjimas. Minėtiems ūkiskaitiniams santykiams plėtoti atitinkamas sąlygas jau turime. Šiuo metu yra parengta laikina gamtos išteklių ekonominio vertinimo tipinė metodika, taip pat padarytos gamtai žalos (teršimo atveju) apskaičiavimo metodika.

Remdamiesi šiomis metodikomis, taip pat ruošiama gamtosaugos kompleksine normatyvine sistema, mes galime optimistiškai galvoti apie ateities ūkiskaitinių principų taikymą gamtos išteklių naudojimo ir visose gamtosaugos sferose. Tai savo ruožtu skatins ekonomikos ir ekologijos integracijos proceso vystymą visais aspektais. Savaime suprantama, kad tuos uždavinius galėsime išspręsti tik per ilgesnį laiko tarpą.

Ekonomija ir taupumas

TAUPO BRIGADA

Ekon. m. kand. P. BALAŠOVAS
Vilniaus statybos apdailos mašinų gamybinio susivienijimo gamybos viršininkas

Vilniaus statybos apdailos mašinų gamybiniame susivienijime maždaug prieš penkerius metus sukurta mechaninio surinkimo cecho automatų derintojų brigada, kurią sudaro devyni žmonės. Pagrindinė brigados produkcija — mazgai ir detalės didelio slėgio dažymo agregatams, gaminamiems kooperuojantis su Budapešto mechaninių gamyklų susivienijimu.

Nuo pat pradžios brigada buvo tarp pirmaujančių. 1985 m. nutarta dvi dienas dirbti iš sutaupytų medžiagų ir elektros energijos. Nutarta — reikia vykdyti. Dar kartą išanalizuojamas metinis planas: augimas nemažas — 10%. Iš pat pradžių atrodė, kad be papildomų darbininkų neišsiversime. Tačiau vėliau nuspręsta visą produkcijos prieaugį gauti nedidinant žmonių skaičiaus — tai įgalintų padidinti darbo našumą 2%, palyginus su planu.

Kad kolektyvas, kiekvienas žmogus dirbtų su visa energija, svarbu turėti patikimus orientyrus, pagrįstus ir tiksliai apskaičiuotus normatyvus ir užduotis. Dėl to brigada paprašė cecho administraciją darbą planuoti atsižvelgiant į perspektyvą. Brigados pasiūlymas buvo apsvarstytas ir priimtas. Parinkta sėkminga ketvirčio plano forma — vieningas produkcijos gamybos grafikas. Jis apima visas gaminių nomenklatūros užduotis ne tik mėnesiais, bet ir ketvirčio dekadomis. Visi gamybininkai dabar iš anksto žino, kokią produkciją, kiek ir kokiais terminais turės gaminti. Vieningas grafikas sudaromas prieš 45 dienas iki ketvirčio pradžios. Tai leidžia laiku pasirengti darbui, reikalauti iš tiekėjų laiku aprūpinti ruošiniais ir medžiagomis, gerai apsvarstyti žmonių paskirstymo ir kiekvienos darbo vietos apkrovimo klausimus.

Formuojant einamųjų metų planą, brigada pasiūlė kiek galima sumažinti vienu metu gaminamų dirbinių nomenklatūrą. Suderinusi klausimą su tiekėjais ir realizatoriais, cecho administracija pritarė brigados siūlymui. Tai įgalino padidinti detalių gamybos serijas, sutaupyti medžiagų ir elektros energijos už 2 tūkst. rb.

Dabar tapo ypač svarbu saugoti nuo gedimų kiekvieną agregatą. Juk staklių prastovos — tai pereikvotos medžiagos, nepakankamai apkrauti žmonės, mažiau pagaminta detalių, sumažėjusi fondograža. Šioje sudėtingoje situacijoje brigadininkams ir pasiūlė — paimti stakles į socialistinę apsaugą.

Dabar kiekvienas darbininkas, gavęs užduotį, parenka detalių apdorojimui didelio našumo pjovimo režimus. Atrodytų, kad ir anksčiau taip buvo. Tačiau kartais režimai būdavo per daug padidinami. Kai kurios staklės neišlaikydavo ir sugesdavo. Dabar parenkami tik tie režimai, kuriuos garantuoja staklių pajėgumai pagal jų techninius pasus. Praktiškai tai pašalina staklių sulaužymo, ankstyvo nusidėvėjimo galimybę. Prieš įdedant ruošinį ar metalą, staklės kruopščiai išvalomos. Darbininkai reguliariai valo ir sutepa stakles, atlieka nesudėtingą ir smulkų remontą — tai gerokai prailgina staklių eksploatavimo laiką tarp dviejų eilinių planinių remontų. Brigados įranga visada tvarkinga. Vien tai leidžia brigadai sutaupyti apie 1000 rb per metus.

Neseniai brigada pasiūlė cecho darbininkams prailginti tarpremontinį įrengimų darbo laikotarpį. Iniciatyvą palaikė dešimtys tekintojų, frezuotojų, šaltkalvių. Jiems buvo paaiškinta, kad 8% produkcijos savikainos tenka įrengimų amortizacijai. Kuo daugiau gaminių staklės pagamina, tuo amortizacinių atskaitymų dalis produkcijos savikainoje mažesnė. Tačiau jei staklės visai nedirba, amortizacija vis tiek automatiškai įeina į savikainą.

Brigadoje buvo vienerios tokios staklės, skirtos labai sudėtingoms detalėms mechaniškai apdoroti. Kurį laiką staklės nedirbo, nes įranga buvo neparengta. Brigada nutarė jas greičiau pradėti naudoti. Buvo sudaryta kūrybinė brigada iš vyriausiojo technolo-

KOLŪKIO CECHAS

Erdvi, šviesi patalpa. Už stalų keliomis eilutėmis sėdi jaunos moterys baltais chalatais. Daugybė įvairių prietaisų. Tai pramonės cechas Vilniaus rajono Lenino kolūkio Grigaičių gyvenvietėje.

Kaip atsirado idėja įsteigti kolūkyje tokį cechą? Kuo pramonės įmonėms naudinga kooperacija ir ką ji duoda ūkiui? Apie tai — du interviu.

L. VOROBJOVAS — Vilniaus raj. Lenino kolūkio pirmininkas:

— Mūsų ūkis greta Vilniaus. Vasarą, kai laukuose darbų gyva bala, dažnas toks vaizdas: rytą kaimiečiai autobusais traukia į miestą, o iš ten mums pagalbon važiuoja mašina su šefais. Sutikite, kad padėtis nenormali.

Mes nutarėme suorganizuoti nuosavą kolūkio cechą. Nėra ko slėpti, iš pradžių skeptikų pakako. Vieni tikino, kad nieko gera iš to nebus, kiti neigė pačią tokios kooperacijos idėją, teigdami, kad kolūkis turi gaminti žemės ūkio produkciją, o ne rūpintis jam neįprastais reikalais. Mes apsvarstėme visus „už" ir „prieš" ir nusprendėme pabandyti. Dabar jau konkrečiai galima pasakyti: nuspręsta teisingai. Ketverius metus pagalbiniai cechai stabiliai duoda ūkiui po 400—450 tūkst. rb pelno.

Nauda ne tik materialinė. Beveik visos darbininkės jaunos, apie 30 merginų grįžo iš Vilniaus į kolūkį. Anksčiau jos traukė į miestą, nes kolūkis negalėjo aprūpinti jų darbu ištisus metus. Juk darbymečiu taip trūksta rankų, o kitu metu ne visoms atsirasdavo darbo. Štai daugelis ir važinėdavo kasdien į miestą ir atgal — 15 km į vieną pusę... Sunku buvo ir suprasti, ar jos miestietės, ar kaimietės — ir nuo žemės atitrūkusios, ir prie miesto nepritapusios. Dabar namai greta, taigi daugiau dėmesio skiriama šeimai, vaikams, sodybiniam sklypui. Yra sąlygos mokytis neakivaizdiniu būdu. Moteriai daug reiškia trys keturios valandos sutaupyto laiko.

Mes kooperuojamės su trimis Vilniaus įmonėmis, iš jų ir su „Lietuvos buitinės chemijos" gamybiniu susivienijimu. Joms dirba du cechai — apie 60 žmonių. Besidomintiems mūsų patyrimu pravartu žinoti, kad pagalbiniam ūkiui suorganizuoti nereikėjo didelių kapitalinių įdėjimų. Cechus įkūrėme buvusiose remonto dirbtuvėse ir sename malūne. Žinoma, juos pertvarkėme, įrengėme šildymą, ventiliaciją, apšvietimą pagal visas sanitarijos ir higienos normas. Įrangą kolūkis nuomoja, t. y. už ją moka įmonėms amortizacinius atskaitymus. Visų rūšių medžiagos gaunamos iš gamyklinių fondų — savų limitų kolūkiui neskiriama.

Gali kilti klausimas — kuo gi kolūkio cechas skiriasi nuo gamyklos filialo kaimo vietovėje?

Skirtumas esminis. Gamindami produkciją gamykloms, kolūkiečiai lieka savo kolektyvo nariais su visomis teisėmis ir pareigomis. Tarp sezonų apsirūpina pramonės gaminių įdirbiu, o darbymečiu padeda ūkyje, augina ir nuima derlių. Dabar kiekvienas pagalbinių cechų darbuotojas išdirba laukuose vidutiniškai po 50 dienų, taigi nebereikia kviesti talkon šefų.

Dabar pasvarstykime, ar nekenkia šie cechai žemės ūkio gamybai. Pažvelkime į skaičius. Žemės ūkio produkcija vienuoliktajame penkmetyje kolūkyje kasmet išauga 7—8%. Mėsos gamyba pasiekė 180%, pieno — 600 cnt 100 ha žemės ūkio naudmenų, be to, šeriant vien savais pašarais. Praėjusių metų mėsos pardavimo planas įvykdytas 120, pieno — 108%.

Ūkio pajamos praėjusiais metais siekė

go skyriaus specialistų ir brigados darbininkų. Inžinieriai operatyviai suprojektavo reikalingus įrankius, o darbininkai greitai juos pagamino. Brigados iniciatyva sudarytame staklių diegimo grafike buvo nurodyti konkretus vykdytojai ir terminai. Cecho profsąjungos organizacija kontroliavo, kaip laikomasi grafiko. Darbui paspartinti brigada padėjo montuoti stakles, teikė praktiškų patarimų dėl derinimo, skyrė tam savo geriausius specialistus. Greitai staklės pradėjo dirbti visu pajėgumu.

Ką naujos staklės davė brigadai ir cechui? Labai daug. Anksčiau detalėms apdoroti sunkiomis tekinimo staklėmis reikėjo dviejų aukštos kvalifikacijos tekintojų. Jie atpalaiduoti kitiems darbams. Dabar mėnesio užduotį naujomis staklėmis įvykdo vienas žmogus ir, be to, dukart greičiau. Padidėjo darbo našumas, sutaupoma įrankių, tepimo medžiagų. Vien elektros energijos sutaupoma daugiau kaip 1000 kWh per metus.

Brigada sustiprino ir kovą su broku. Anksčiau broko dar pasitaikydavo, ir brigada nutarė pradėti kontroliuoti gaunamas medžiagas ir ruošinius. Griežtai laikomasi technologinės drausmės. Prieš pradėdami gaminti detales, brigados darbininkai tikrina, ar gerai suderintos staklės, ar tvarkingi įrankiai. Pirmoji detalė visada būtinai patikrinama. Visos šios priemonės padėjo brigadai sutaupyti medžiagų ir elektros energijos už šimtus rublių.

Brigados darbininkai stengiasi sutaupyti kuo daugiau šiluminės ir elektros energijos. Štai dar neseniai agregatinėms staklėms nebuvo laiku sureguliuoti visų mazgų darbo ciklai, dėl to kai kurie mazgai tam tikrą laiką dirbo neapkrauti. Pakeitus staklių elektroschemą, visi jų mazgai pradėjo dirbti sinchroniškai, be elektros energijos nuostolių. Likvidavus šį trūkumą, sutaupoma keli tūkstančiai kilovatvalandžių elektros energijos per metus. Tačiau tuo nebuvo apsiribota. Brigada pasiūlė specialistams ir darbininkams patikrinti, ar nėra panašių nuostolių dirbant panašiomis staklėmis kituose cechuose ir baruose. Buvo organizuoti patikrinimai kituose gamybiniuose padaliniuose. Rezultatas — papildomi tūkstančiai kilovatvalandžių sutaupytos elektros energijos.

Iš esmės brigada rūpestingai išaiškino pačius mažiausius rezervus, protingai įvertino savo jėgas. Jos įsipareigojimai — tai konkreti kasdieninė darbo programa. Kiekvienas žino, ką ir kaip jam dirbti. Todėl ir įsipareigojimai vykdomi sėkmingai.

TOBULINKIME PRIĖMIMO PUNKTŲ VALDYMĄ

Ekon. m. kand. Z. DUBAUSKAITĖ, A. ČEKAVIČIŪTĖ

Didelę dalį laisvalaikio žmonės turi skirti namų ūkio tvarkymui, kuris, kaip nurodė V. Leninas, yra nenašiausias iš visų darbo rūšių. Todėl viena svarbiausių krypčių mažinant nedarbo laiko sąnaudas namų ūkio tvarkymui yra jo suvisuomeninimas. Tai svarbu ne tik taupant darbo žmonių laisvalaikį, bet ir sprendžiant tokią socialinę problemą, kaip moterų nelygybės buityje panaikinimas. Todėl, vykdant TSKP XXVI suvažiavime iškeltus buitinio gyventojų aptarnavimo vystymo uždavinius, didesnį dėmesį reikėtų skirti pirminės buitinės aptarnavimo grandies — priėmimo punktų — darbui gerinti.

Patirtis rodo, kad nemažai laiko sugaištama atiduodant valyti drabužius, remontuoti batus, skalbti skalbinius ar atsiimant užsakymą, dėl to mūsų laisvalaikio biudžetas ne didėja, o mažėja. Skalbimo paslaugos yra gana populiarios, ir jomis naudojasi dauguma miesto gyventojų, todėl smulkiau ir panagrinėsime Vilniaus miesto „Bangos" įmonės priėmimo ir išdavimo punktų darbo patirtį bei esamas problemas.

Buitinio gyventojų aptarnavimo išvystymo lygis priklauso pirmiausia nuo aptarnavimo formų įvairumo. Šiuo metu „Bangos" įmonė taiko tokias gyventojų aptarnavimo formas: užsakymų iš

---

per 1 mln. rb. Taigi atsirado sąlygos sėkmingiau spręsti socialines problemas: įtvirtinti kadrus, materialiai skatinti tuos, kurie gerai darbuojasi laukuose ir fermose, sparčiau plėtoti materialinę bazę. Kasmet kapitalinei statybai skiriame 500—600 tūkst. rb. Vien per pastaruosius ketverius metus atiduota naudoti dvi veršidės po 400 galvijų, du mineralinių trąšų sandėliai, garažas, vaikų darželis, keturi keturbučiai namai, katilinė, išasfaltuota daug kelių ir privažiavimų. Laukia savo eilės dar viena nemaža veršidė, pirtis, valgykla, telegrafo pastotė, gyvenamieji namai. Daugeliui objektų, pastatytų ir statomų kolūkyje, lėšų atsirado tik pagalbinių cechų dėka.

T. IVANOVAS — „Lietuvos buitinės chemijos" gamybinio susivienijimo generalinio direktoriaus pavaduotojas:

— Mūsų įmonė palaiko gamybinius ryšius su penkiais ūkiais. Ką tokia kooperacija mums duoda? Ji padeda mums spręsti pagrindinius uždavinius — mažinti darbo rankų ir gamybinių plotų deficitą. Mieste darbo jėgos rezervai praktiškai išnaudoti. Be to, papildomą skaičių žmonių reikėtų aprūpinti gyvenamuoju plotu, kitais buitiniais patogumais. Dabar visu tuo rūpinasi ūkiai. Net transportas, kuriuo iš miesto gabenamos medžiagos, pusfabrikačiai ir gatava produkcija į gamyklą — kolūkio.

Įmonė padeda ūkiams techniškai aptarnauti išnuomotą įrangą, apmoko kaimiečius atitinkamų profesijų. Tačiau vėliau meistrai ir globotojai kaimo cechuose paprastai patys rengia naujokus.

Lenino kolūkio ceche pasiekta neblogų rodiklių didinant darbo našumą, mažinant produkcijos savikainą. Visi pagrindiniai įrengimai dirba dviem pamainom. Vieno darbuotojo išdirbis gamykloje ir ceche praktiškai nesiskiria. Apskritai toks kaimo cechas —visai ne namudinis verslas, kaip kartais manoma, o visiškai šiuolaikiška technika aprūpinta gamyba.

Mūsų susivienijimas visiškai patenkintas ir gaminių kokybe, ir tiekimų iš kaimo ritmingumu. Galima sakyti, kad išmokome dirbti darniai, be tarpusavio pretenzijų, abipusiai naudingai.

Tokie santykiai dabar respublikoje — ne naujiena. Vien Vilniaus rajone 18 ūkių susiję kooperuotais ryšiais su miesto pramonės įmonėmis. Kaimuose, kur savi cechai sudarę rangos sutartis su pramonės įmonėmis, jaunimas nebėga į miestą, nėra kadrų problemos, ir kolūkiai susidoroja su darbais be pašalinės pagalbos. Tokie cechai tapo rezervinės ir organizuotos darbo jėgos savotiškais akumuliatoriais.

Miesto vykdomojo komiteto duomenimis, į Vilnių kasdien darbams atvežama iš kaimo vietovių apie 30 tūkst. žmonių. Kiek tam reikia transporto, kiek laiko pervežimai atima iš žmonių. O sėjos ir derliaus nuėmimo metu miestas siunčia į kaimą tūkstančius savo gyventojų. Kooperavimasis su pramonės įmonėmis leidžia efektyviau naudoti darbo jėgos išteklius, manevruoti jais. Tą ir patvirtina Vilniaus raj. Lenino kolūkio ir „Lietuvos buitinės chemijos" gamybinio susivienijimo patyrimas.

Žinoma, naujas reiškinys kaime neturi plėtotis stichiškai. Negalima leisti, kad kas nors iš ūkių vadovų pramonei atiduotų pirmenybę žemės ūkio nenaudai. Viskam turi būti saikas. Čia turi tarti žodį vietiniai organai, privalantys sumaniai valdyti naujus procesus ir jais manevruoti. Neturėtų likti nuošalyje ir agropramoninių susivienijimų tarybos.

Nauja gamybinių ryšių forma leis be stambių kapitalinių įdėjimų ir trumpu laiku padidinti pramonės produkcijos gamybą, įtvirtinti ir efektyviau naudoti kaime darbo jėgą.

Kalbėjosi
G. LITVINCEVAS

gyventojų priėmimą per priėmimo punktus, iš to skaičiaus ir skubių užsakymų; užsakymų priėmimą ir daiktų pristatymą į namus; užsakymų priėmimą per kilnojamąjį priėmimo punktą; savitarną.

Plačiausiai gyventojai naudojasi pirmąja aptarnavimo forma. Jos lyginamasis svoris visose paslaugose 1983 m. sudarė 74,3%.

1984 m. sausio 1 d. Vilniaus mieste pagal nustatytus normatyvus šiai paslaugos rūšiai (vienas priėmimo punktas dešimčiai tūkstančių gyventojų) turėjo būti 54 skalbinių priėmimo punktai, tuo tarpu faktiškai buvo 41, arba 76% normatyvo. Turint galvoje, kad dalis užsakymų realizuojama pagal kitas aptarnavimo formas, galima daryti išvadą, kad šiai paslaugos rūšiai priėmimo punktų beveik pakanka. Tačiau priėmimo punktų darbo efektyvumas priklauso ne vien nuo skaičiaus, bet ir nuo išdėstymo, turimo ploto, priėmėjų skaičiaus, darbo režimo ir t. t.

Analizuojant paaiškėjo, kad Vilniaus miesto skalbinių priėmimo punktai išdėstyti gana neracionaliai, ir tai mažina jų darbo efektyvumą, aptarnavimo kultūrą. Pavyzdžiui, Raudonosios Armijos rajone yra net trys priėmimo punktai, iš kurių du — greta (R. Armijos pr. 25 ir Konarskio g. 21), tuo tarpu miesto centre — Komjaunimo gatvėje arba Lenino prospekte — nėra nė vieno priėmimo punkto. Priėmimo punktai Antakalnio g. 86 ir Tverečiaus g. 22 yra palyginti netoli vienas nuo kito, tuo tarpu Antakalnio pradžioje nėra nė vieno priėmimo punkto. Juk visiems aišku, kad skalbinių, cheminio valymo ir kitų plačiau naudojamų paslaugų priėmimo punktai turi būti išdėstyti taip, kad gyventojams netoli būtų ateiti pėsčiomis. Dabartinis priėmimo punktų išdėstymas verčia gyventojus toli važiuoti ar eiti pėsčiomis į priėmimo punktą, sugaištant kelionei nemažai laiko, o tai mažina aptarnavimo efektyvumą. Mūsų nuomone, vieta ir patalpos priėmimo punktams turi būti parenkamos ne atsitiktinai, o atsižvelgiant į patogumą gyventojams.

Priėmimo punktų darbo efektyvumą apibūdina įplaukos, gaunamos per vieną darbo dieną (žr. 1 lentelę).

1 lentelė

PRIĖMIMO PUNKTŲ PASISKIRSTYMAS PAGAL BUITINĖS REALIZACIJOS APIMTĮ VIDUTINIŠKAI PER 1 DARBO DIENĄ 1983 m.

Priėmimo punktų buitinė realizacija (rb)	Priėmimo punktų lyg. svoris visame jų skaičiuje
iki 50	36,1
nuo 51 iki 80	25,0
nuo 81 iki 100	8,3
daugiau kaip 100	30,6

2 lentelė

PRIĖMIMO PUNKTŲ PASISKIRSTYMAS PAGAL BUITINĖS REALIZACIJOS APIMTĮ VIENAM KV. M GAMYBINIO PLOTO PER 1 DARBO DIENĄ 1983 m.

Buitinės realizacijos apimtis (rb/1 kv. m)	Priėmimo punktų lyg. svoris visame jų skaičiuje
iki 0,5	27,8
nuo 0,51 iki 1	27,8
nuo 1 iki 2	33,3
daugiau kaip 2	11,1

Atskirų priėmimo punktų įplaukos gana skirtingos, o kai kurių priėmimo punktų egzistavimas net nepateisinamas. Pavyzdžiui, 1983 m. 28-ojo priėmimo punkto įplaukos per darbo dieną sudarė 7,7, 29-ojo — 11,8 rb. Išrinkus iš pirminės apskaitos duomenų užsakymų skaičių per mėnesį, buvo apskaičiuotas kiekvieno punkto aptarnaujamų klientų skaičius per dieną. Rezultatai tokie: 27,8% priėmimo punktų, kur vidutiniškai per dieną punktas aptarnauja mažiau negu 60 klientų, ir tik 30,5% punktų, kuriuose aptarnaujama daugiau kaip 120 klientų.

Priėmimo punktų darbo efektyvumą rodo ir priėmimo punktų gamybinio ploto panaudojimo lygis. Buvo nagrinėjami visų priėmimo punktų gamybiniai plotai (kai kurių — iš naujo išmatuoti) ir apskaičiuota buitinės realizacijos apimtis vienam kvadratiniam metrui gamybinio ploto per vieną darbo dieną. Priėmimo punktų ploto panaudojimo rodikliai pateikti 2 lentelėje.

Vidutiniškai priėmimo punktų buitinės realizacijos mastas, tenkantis vienam kvadratiniam metrui gamybinio ploto — 2,91 rb, arba 11,6 kg skalbinių, o priėmimo ir išdavimo punktų — 0,87 rb, arba 3,5 kg. Jau iš vidurkio — 3,5 kg vienam kv. m — matome, kad šis kiekis gana mažas. Turint galvoje, kad iš viso net 22 punktuose šis kiekis yra mažesnis už vidutinį, galima teigti, jog gamybinis plotas priėmimo punktuose naudojamas blogai. Net 18-oje priėmimo punktų yra gamybinio ploto rezervai.

Vidutiniškai per darbo dieną priėmimo punktų laikymo ir eksploatavimo išlaidos 1 kv. m gamybinio ploto sudaro 0,22 rb. O juk yra priėmimo punktų, kur įplaukos, t. y. buitinės realizacijos mastas 1 kv. m, yra dar mažesnės, pvz., jau anksčiau minėtuose 28-jame ir 29-jame punktuose (atitinkamai 0,15 ir 0,21 rb). Tokie priėmimo punktai įmonei gana nuostolingi ir aptarnaujant gyventojus neatlieka reikšmingo vaidmens.

Pagrindinis ir svarbiausias buities tarnybos efektyvumo kriterijus — laisvalaikio didinimas. Tačiau dėl neracionalaus priėmimo punktų išdėstymo jie netolygiai apkraunami, ir tai neleidžia taupyti gyventojų laiko, nes jo daug prarandama stovint eilėse. Pavyzdžiui, yra priėmimo punktų, kur priėmėjai labai smarkiai apkrauti — pagal galiojančius laiko normatyvus jų darbo laiko panaudojimo koeficientas viršija vienetą. Tokių priėmimo punktų yra 61%. Labai apkrautos priėmėjos 9-ajame, 16-ajame, 22-ajame, 27-ajame, 33-ajame bei 36-ajame punktuose. Punktai, kur priėmėjų apkrovimas yra normalus, sudaro nedidelę dalį — 13,9%. Atsižvelgiant į tai, kad daugiausia klientų būna 16—20 valandomis, galima padaryti išvadą, kad daugumoje priėmimo punktų susidaro eilės. Tai patvirtino ir kai kuriuose priėmimo punktuose (5-ajame, 16-ajame, 17-ajame, 22-ajame, 33-iajame) atlikti stebėjimai 1984 m. sausio bei vasario mėn. Gyventojai, atiduodami skalbinius, čia prastovėdavo eilėse vidutiniškai 18—21 min., o atsiimdami 15—17 min.

Kartu buvo atlikti priėmimo punktų tyrimai „Švaros" drabužių cheminio valymo ir dažymo fabrike. „Švaros" fabrikas buvo pasirinktas neatsitiktinai, nes jis turi gana išvystytą priėmimo punktų tinklą, be to, cheminis valymas yra gimininga paslauga skalbimui.

Šiuo metu Vilniuje „Švaros" fabrikas turi 24 drabužių cheminio valymo ir dažymo priėmimo punktus. Tyrimai parodė, kad ir juose yra rezervų tiek ploto, tiek priėmėjų panaudojimo atžvilgiu. Pavyzdžiui, gamybiniai plotai juose panaudojami dar blogiau negu skalbinių priėmimo punktuose. Per darbo dieną 1 kv. m gamybinio ploto tenka vidutiniškai tik 1,31 kg drabužių, arba 2,11 rb įplaukų, 13-oje iš 24 priėmimo punktų (54,2%) gamybinio ploto panaudojimas yra mažesnis už vidurkį.

Priėmimo punktų laikymo išlaidos yra palyginti didelės. 1983 m. „Bangos" įmonėje gyventojams suteiktų paslaugų savikainoje jos sudarė 17,1%, o „Švaros" fabrike — 15%. Norint sumažinti atliekamų paslaugų savikainą, reikia mažinti ir priėmimo punktų laikymo išlaidas.

Mieste esantis buitinių paslaugų priėmimo punktų tinklas organizuojamas pagal atskirumo principą. Pavyzdžiui, „Bangos" įmonės priėmimo punktas teikia paslaugas tik skalbimui, „Švaros" fabrikas — tik cheminiam valymui ir dažymui ir t. t., nors visos šios įmonės priklauso „Buities" susivienijimui.

Priėmimo punktų darbą organizuoja ir jam vadovauja atskirų įmonių priėmimo punktų meistrai: „Bangoje" jų yra trys, o „Švaroje" — du. Be šių meistrų, kiekvienoje įmonėje dar yra budintys dispečeriai, kurie priima gyventojų užsakymus telefonu. Be to, kiekviena įmonė turi nemažą transporto ūkį užsakymams aptarnauti (surinkti ir išvežioti). Ir nors specializuotos įmonės, tiek „Banga", tiek „Švara", deda daug pastangų ir nemažai padaryta gerinant bei tobulinant aptarnavimo formas, plečiant užsakymų priėmimo tinklą, tačiau jos nepajėgios sudaryti gyventojams sąlygų naudotis paslaugomis kompleksiškai, t. y. kad žmogui vienoje vietoje būtų teikiamos bent kelios paslaugos.

Kaip žinoma, susivienijimų efektyvumas priklauso ir nuo to, kaip jame centralizuojamos atskiros tarnybos ir ūkiai, o tai teikia nemažą ekonominę naudą. Todėl, mūsų nuomone, Vilniuje priėmimo punktai turėtų būti pavaldūs ne atskiroms specializuotoms įmonėms, kaip yra dabar, o „Buities" susivienijimui. Tai įgalintų paslaugas teikti kompleksiškai ir kartu sumažinti priėmimo punktų laikymo išlaidas.

Norint patenkinti gyventojų poreikius kompleksiškai, būtų tikslinga centralizuoti ne tik priėmimo punktų valdymą, bet ir kitas

Studijuojantiems politinę ekonomiją

PREKINIAI SANTYKIAI IR JŲ VEIKIMO SRITIS SOCIALIZMO SĄLYGOMIS

Doc., ekon. m. kand. P. GILYS

Tobulinant socialistinės visuomenės ūkio mechanizmą, didinant jo efektyvumą, susiduriama su kai kuriomis fundamentaliomis ekonominės teorijos problemomis. Viena jų — prekinių, vertinių ekonominių santykių formos prigimtis ir jų panaudojimo galimybės socialistinėje ekonomikoje.

Klausimas apie prekinių santykių prigimtį bei istorinę vietą turi principinę teorinę bei praktinę reikšmę. Jeigu būtų pripažinta, kad prekinė ekonominių ryšių forma neprieštarauja socializmo ekonominei santvarkai, nebeaktualus taptų prekinių santykių nunykimo klausimas. Iš to taip pat automatiškai išplauktų išvada, jog socialistinėje visuomenėje yra pagrįsta visokeriopai plėtoti jų veikimo sritį. Ūkinės praktikos požiūriu tai reikštų, kad ūkininkaujant galima be apribojimų leisti veikti rinkos mechanizmui. Visiškai kitokios išvados kiltų, jeigu būtų pripažinta, kad prekiniai santykiai yra prieštaringi socializmo prigimčiai.

Iš principo išspręsti prekinių santykių socialistinėje visuomenėje klausimą įmanoma jį nagrinėjant teoriškai. Tik sudarius teorinį prekinės gamybos modelį, išsiaiškinus prekinių santykių esmę, istoriškai būtinas jų atsiradimo bei egzistavimo sąlygas, atsiranda galimybė suvokti tikrąją padėtį, suformuluoti strategiją praktiniams ūkininkavimo uždaviniams spręsti.

Jeigu klausimas būtų nagrinėjamas priešinga kryptimi — nuo praktikos tiesiog prie teorinių išvadų — nebūtų išvengta empirinio, paviršutiniško teoretizavimo klaidų. Jos atsiranda, kai, ieškant atsakymo į principinius teorinius, socialinius ir ekonominius klausimus apie esmes, remiamasi empiriniais faktais, prielaidomis, paimtomis tiesiog iš ūkininkavimo praktikos. Tuo tarpu, kaip žinoma, paviršiniai ekonominiai reiškiniai neparodo slypinčios už jų esmės, iškreipia ją, sukelia iliuzinius vaizdinius apie ekonomiką. Tokie vaizdiniai, deja, cirkuliuoja ne tik tarp nespecialistų, bet ir tarp ekonomistų mokslininkų.

Nors klausimas apie prekinius santykius labai svarbus, ekonomistai iki šiol dar nepriėjo prie vieningos nuomonės. Pirmiausia jie nesutaria dėl prekinių santykių, egzistuojančių socialistinėje visuomenėje, esmės.

Vieni jų tvirtina, kad prekiniai santykiai kokybiškai pakito ir virto tiesiogiai visuomeninių santykių forma. Jų nuomone — ir ba tokia išvada logiškai išplaukia iš pačios koncepcijos turinio — socialistinė gamyba turi grynai tiesiogiai visuomeninį pobūdį, o kokybiškai pakitę prekiniai santykiai įeina į ją kaip organinė sudėtinė dalis.

Kiti ekonomistai daugiau ar mažiau atvirai kalba apie socialistinę gamybą, kaip apie prekinės gamybos formą. Jų požiūriu socialistinė gamyba turi prekinį pobudį. Tačiau šis gamybos prekiškumas esą iš esmės besiskiriąs nuo anksčiau egzistavusių jo formų, nes pasireiškiąs kokybiškai besiskiriančiomis nuo ankstesnių socializmo sąlygomis.

Trečia ekonomistų grupė, kuriai priklauso ir šio straipsnio autorius, pripažindama, kad socializmo sąlygomis yra realios prielaidos prekiniams santykiams egzistuoti, mano, jog šie santykiai nėra pakeitę savo esmės. Socialistinėje visuomenėje tėra apribota jų veikimo sritis. Socialistinės ekonomikos pagrindą sudaro tiesiogiai visuomeninė gamybos forma. Prekinė ekonominių santykių forma, jų nuomone, papildo pastarąją tose srityse, kur tiesiogiai visuomeniniai ekonominiai ryšiai yra negalimi.

Iš karto krinta į akis tai, kad pirmoji ir antroji prekinių santykių koncepcijos remiasi iš esmės ta pačia prielaida, kad prekiniai santykiai socializmo sąlygomis kokybiškai pasikeičia, pakeičia savo prigimtį. Pačios koncepcijos yra priešingos, nes gaunamos priešingos išvados (vieni įrodinėja, kad socialistinė gamyba turi tiesiogiai visuomeninį, o kiti — kad prekinį pobūdį), todėl toks prielaidų identiškumas sukelia įtarimą.

Ir iš tiesų prielaidoje, kad socializmo salygomis prekiniai santykiai iš esmės pasikeičia, tampa kažkokia kokybiškai kitokia prekinių santykių forma, teoriškai ją panagrinėjus, galima įžvelgti klaidą — loginį prieštaravimą. Dialektika moko, kad, reiškiniui save neigiant, šalia šio reiškinio esmei, prigimčiai atstovaujančių elementų atsiranda šiai prigimčiai prieštaraujančių naujo reiškinio užuomazgų. Toms užuomazgoms plėtojantis, jos galiausiai nugali senąjį reiškinį, išsirutulioja į naują, kitokios kokybės reiškinį, priešingą savo prigimtimi senajam.

Taigi, jeigu teigsime, kad prekiniai santykiai socializmo sąlygomis pakeičia savo prigimtį, tai reikš, kad mes turime pripažinti, jog jų vietoje atsiranda **kita**, priešinga prekinei ekonominių santykių forma. Tokia forma yra tiesiogiai visuomeniniai ekonominiai santykiai. Prekinių santykių savęs neigimo procesas, perėjimo iš vienos kokybės į kitą procesas iš tikrųjų vyksta. Tačiau dėl to atsiranda ne kažkokie kokybiškai kitokie prekiniai santykiai, o tiesiogiai visuomeniniai ekonominiai santykiai. Savęs neigimo, kokybinio pasikeitimo procese prekiniai santykiai palaipsniui išnyksta, tampa **neprekiniais** santykiais. Trumpai tariant, kokybiškai pasikeitę prekiniai santykiai nėra prekiniai santykiai apskritai.

---

aptarnavimo formas, t. y. užsakymų surinkimą ir pristatymą į namus. Tai turėtų liesti ne tik skalbimo ir cheminio valymo, bet ir kitas (pvz., batų remonto) paslaugas. Tam reikalui „Buities" susivienijime reikėtų organizuoti priėmimo punktų dispečerinę tarnybą, pervedant priėmimo punktų meistrus ir dispečerius iš specializuotų įmonių ir paliekant jiems tas pačias funkcijas, kurias jie atlieka dabartiniu metu.

Ne visus priėmimo punktus galima pertvarkyti kompleksiškam priėmimui, nes tam reikalingos tam tikros sąlygos, t. y. turi būti laisvas plotas. Priėmimo punktuose gamybinis plotas neturi būti mažesnis kaip 60 kv. m, kad jame būtų galima skirti vietą užsakymams priimti bei atiduoti, informacijai teikti ir pan.

Centralizavus priėmimo punktų valdymą, būtų galima racionaliau išdėstyti juos mieste. Pirmiausia būtų galima sujungti užsakymus skalbimo ir cheminio valymo paslaugoms. Mūsų apskaičiavimais, veikiančių punktų bazėje galima organizuoti 16 kompleksinių priėmimo punktų, o 7 priėmimo punktus panaikinti, atpalaiduojant 371 kv. m ploto, kurį galima panaudoti kitiems tikslams. Atpalaiduotas priėmėjas reikėtų panaudoti kompleksiniuose bei labiau apkrautuose specializuotuose priėmimo punktuose. Be to, praktika rodo, kad daugelyje priėmimo punktų dirba viena priėmėja, o jai susirgus punktas dažniausiai uždaromas — tai ne visai teisinga gyventojų atžvilgiu. Centralizavus priėmimo tinklą, reikėtų išspręsti ir šią problemą.

Dabartiniu metu atskiros specializuotos buities tarnybos įmonės naudoja nemažai transporto priemonių. Pavyzdžiui, „Bangos" įmonė 1983 m. šešiais automobiliais aptarnavo priėmimo punktus, o septyniais automobiliais rinko užsakymus iš namų ir juos išvežiojo. „Švaros" fabrikas aptarnauja gyventojus septyniais automobiliais. Racionalesnis transporto naudojimas gana aktuali problema, išsprendžiama tik centralizavus jį. Autorių nuomone, būtų tikslinga transporto ūkį centralizuoti „Buities" susivienijime, pavedant vadovavimą jau anksčiau minėtai priėmimo punktų dispečerinei tarnybai. Centralizavus transportą ir sukūrus kompleksinius priėmimo punktus, reikėtų parengti naujus transporto maršrutus. Tai, be abejo, taip pat duotų ekonominę naudą.

Gerinant buitinį gyventojų aptarnavimą mieste, reikėtų diegti naujas, pažangesnes aptarnavimo formas, įrengiant konteinerius bendrabučiuose ir gyvenamuosiuose namuose, atidaryti kompleksinius priėmimo punktus didelėse įmonėse ir pan.

Nagrinėjant klausimą apie prekinių santykių vietą socialistinėje visuomenėje, atramos taškas turėtų būti šių santykių esmės suvokimas. Bet kokio reiškinio esmės nustatymas susijęs su tuo, kad tas reiškinys pateikiamas grynu pavidalu, be „priemaišų". Realioje tikrovėje grynų reiškinių praktiškai nebūna, nes joje įvairūs reiškiniai yra susipynę vienas su kitu. Todėl reiškinio „išgryninimas" — ypač tai pasakytina apie visuomeninius reiškinius — dažniausiai galimas tik mintyse sudarant abstraktų, idealizuotą reiškinio modelį. Norint suvokti prekinių santykių esmę, reikia sudaryti grynos, idealios prekinės gamybos mintinį modelį.

Marksizmo klasikai ne kartą yra pabrėžę, kad prekinė gamyba savo apogėjų pasiekė suklestėjus laisvosios konkurencijos kapitalizmui, t. y. apie XIX a. vidurį. Todėl, aiškinantis prekinės gamybos esmę, sudarant grynosios prekinės gamybos modelį, kaip prototipu realioje tikrovėje reikia remtis laisvosios konkurencijos kapitalizmu.

Straipsnio apimtis, deja, neleidžia pateikti išsamaus grynosios prekinės gamybos modelio, todėl bus išvardyti ir trumpai apibūdinti tik kai kurie nagrinėjamo klausimo požiūriu svarbiausi idealaus prekinio ūkio bruožai: a) gamybai būdingas ekonominis (turtinis) ūkinių vienetų atskirumas bei specializacija; b) tokiomis sąlygomis ūkiniai vienetai negali egzistuoti be **prekinių** mainų; c) prekiniai mainai turi būti ekvivalentiški (ekvivalentiškumo pagrindas yra prekių vertė); d) vertė yra objektyvus, gaivališkai „už mainų dalyvių nugarų" paaiškėjantis dydis; e) tam, kad jis išlaikytų gaivališko objektyvumo — priešingo sąmoningam, planingam objektyvumui — bruožus, šis matas turi paaiškėti grynojoje rinkoje, t. y. rinkoje, kur prekės parduodamos laisvosios konkurencijos sąlygomis, kur ekonominiai subjektai negali primesti vieni kitiems savo valios pirkimo ir pardavimo santykiuose; f) grynoji rinka (vertės dėsnis) vykdo gaivališko prekinės gamybos proporcijų reguliatoriaus funkciją. Tai reguliatorius a posteriori, reaguojantis tik į jau susidariusias disproporcijas ir neteikiantis informacijos apie būsimas proporcijas; g) prekinė gamyba turi visuomeninį pobūdį. Joje gaminami visuomenei reikalingi produktai, visuomeninės vartojamosios vertės. Tačiau prekinės gamybos visuomeniškumas yra **netiesioginis**. Prekinės gamybos subjektų tiesioginis tikslas — maksimali ekonominė nauda. Todėl visuomenės poreikius jie patenkina tik aplinkiniu keliu, siekdami savo tiesioginio tikslo. Vartojamųjų verčių gamyba prekiniame ūkyje tėra priemonė tikslui pasiekti; h) čia veikia tik mikroekonominis efektyvumo kriterijus, nes optimizuojama ekonominė nauda tik atskiro ūkinio vieneto mastu. Grynojoje prekinėje gamyboje nėra ekonominio subjekto, kuris siektų makroekonominio (nekalbant apie socialinį ekonominį, visuomenės požiūriu tikrai galutinį) efektyvumo, o kaip žinoma, makroekonominis efektas nėra lygus mikroekonominių efektų sumai.

Laisvosios kapitalistinės konkurencijos laikotarpiu ekonominė tikrovė palyginti nedaug — bent jau mažiau negu bet kuriuo kitu istoriniu momentu — skyrėsi nuo grynosios prekinės gamybos modelio. Tačiau vėliau, vykstant gamybos monopolizacijos procesui, o dar vėliau buržuazinei valstybei pradėjus vykdyti ekonominio reguliavimo funkcijas, kapitalistinės visuomenės ekonominė tikrovė vis labiau tolo nuo prekinės gamybos idealo. Imperializmo ir valstybinio monopolistinio kapitalizmo epochoje griaunami laisvosios konkurencijos, taigi ir prekinio ūkio apskritai, pagrindai. Šiuolaikinėje kapitalistinėje visuomenėje mainų sfera turi tik dalį rinkos bruožų, todėl tai yra greičiau **kvazirinka**, negu rinka pilnąja to žodžio prasme. Tai monopolizacijos proceso bei valstybinio monopolistinio kapitalizmo priemonių deformuota rinka.

Vargu ar verta įrodinėti, kad mainų sfera dar labiau pasikeičia socializmo sąlygomis, kad ši sfera dabar turi dar mažiau tikrosios rinkos bruožų. Socializmo ekonominės sistemos pagrindą, adekvačią šiai santvarkai ekonominę bazę, su kuria yra susijusios tolesnio mūsų visuomenės vystymosi perspektyvos, sudaro tiesiogiai visuomeninė gamyba.

Tiesiogiai visuomeninei gamybai, nagrinėjant ją grynu pavidalu, būdingi šie bruožai[1]: a) nėra ūkinių vienetų atskirumo ir ekonominiai procesai valdomi visos ekonomikos mastu; b) visų ekonominės sistemos hierarchinių lygių — individas, kolektyvas, visuomenė — tikslai sutampa; c) tiesioginis gamybos tikslas — visuomenės poreikių tenkinimas. Vartojamųjų verčių gamyba iš priemonės tampa tikslu; d) visuomenė pasiekusi tokį išsivystymo lygį, jog darbas nustoja buvęs pragyvenimo šaltiniu, jos darbo pasidalijimą lemia ne visuomenės materialinės bazės, o žmonių sugebėjimų, kuriais disponuoja visuomenė, struktūra, jog daiktų gamyba nueina į visuomenės pamatą ir gamybos dominante tampa žmogaus sugebėjimų išplėstinė reprodukcija; e) visuomeninių, vadinasi, ir ekonominių, reikalų, procesų tvarkymas remiasi ne tiek valdymo, kiek savivaldos principais; f) čia taip pat egzistuoja mainai, tačiau juose ekvivalentiškumas nevaidina ankstesnio vaidmens, nes tai **laisvi, o ne prekiniai mainai.** Prekinių mainų negalima vadinti laisvais, nes juose norimą vertybę galima gauti tik turint jos vertinį ekvivalentą. Sie mainai skiriasi nuo, tarkim, laisvo apsikeitimo mokslinėmis estetinėmis ir t. t. idėjomis, kur tam, kad gautume kokį nors informacijos kiekį, nebūtina turėti jos ekvivalentą; g) kadangi ir čia egzistuoja istoriškai sąlygotas išteklių ribotumas — dėl to juos reikia racionaliai paskirstyti tarp visuomeninių sferų bei ekonomiškai naudoti — ir tiesiogiai visuomeninėje gamyboje nustatomos visuomeniškai būtinos darbo sąnaudos produktui pagaminti. Jos skiriasi nuo vertės tuo, jog, pirma, nėra prekių mainų ekvivalentiškumo pagrindas, antra, paaiškėja ne gaivališkai, ne rinkoje, o planingai paskirstant darbą tarp gamybos sričių ir, trečia, atstovauja tiesiogiai visuomeninėms (o ne netiesiogiai visuomeninėms kaip vertė) darbo sąnaudoms. Trumpai tariant, jos yra sąmoningai nustatytas, tačiau objektyviai pagrįstas visuomeninis darbo sąnaudų normatyvas produktui pagaminti.

Jau iš šio nepilno tiesiogiai visuomeninės gamybos bruožų sąrašo matyti, jog šiuolaikinė socialistinė ekonomika turi anaiptol ne visus tiesiogiai visuomeninės gamybos bruožus, požymius arba kai kurie iš jų reiškiasi nesubrendusiomis formomis, o mūsų ekonominė tikrovė dar gana tolima grynosios tiesiogiai visuomeninės gamybos modeliui.

Be to, palyginus tiesiogiai visuomeninės ir prekinės gamybos formų, paimtų grynu pavidalu, bruožus, akivaizdžiai matyti, kad tarp jų nėra nieko bendro, kad dar daugiau — tai priešybės. Tiesiogiai visuomeninėje gamybos formoje nėra elemento, kurį tuo pat metu būtų galima priskirti ir prekinei gamybai ir, atvirkščiai, prekinėje gamybos formoje nėra tokio bruožo, kuris būtų būdingas ir tiesiogiai visuomeninei gamybai. Šios istorinės gamybos formos yra antipodai.

Taigi teoriškai esmių lygmenyje palyginti nesunku atriboti šias istorines gamybos formas. Sudėtingiau jas atskirti empiriniame ūkinės praktikos lygmenyje, kur šios formos glaudžiai susipina, papildydamos viena kitą.

Kaip tik toks šių formų susipynimas ūkinėje praktikoje leidžia tiek pirmos, tiek antros prekinių santykių koncepcijų šalininkams lengvai pasisemti „faktiškų įrodymų" iš „ekonominės tikrovės" savo pozicijos teisingumui įrodyti, taip pat kildinti šias koncepcijas „iš ūkinės praktikos". Vieni lengvai ūkinėje praktikoje gali surasti „faktiškų įrodymų", kad prekiniai santykiai socialistinėje visuomenėje tampa tiesiogiai visuomeninių santykių forma. Kainos socializmo sąlygomis nustatomos planine tvarka, gali teigti jie, rinka sąmoningai reguliuojama ir t. t. Kiti savo ruožtu taip pat „faktais" gali paremti nuomonę (aiškiai iš anksto susidarytą), kad socialistinė gamyba turi iš esmės prekinį pobūdį. Ir socializmo sąlygomis gaminamos prekės, gali tvirtinti pastarieji, kurios turi vertę, kainą, kurios realizuojamos rinkoje.

Realiai socialistinė gamyba nėra nei grynai tiesiogiai visuomeninė, nei grynai prekinė. Kaip tik todėl daugelis ekonominių reiškinių turi ne tiesiogiai visuomeninį, ne prekinį, o hibridinį **planinį prekinį pobūdį.** Panagrinėkime šį klausimą plačiau.

Socializmo sąlygomis, kai visuomenė sąmoningai planuoja, organizuoja didelę dalį ekonominių ryšių tarp įmonių, kai svarbų vaidmenį vaidina vertikalūs ryšiai tarp įmonių bei visuomenės, nėra pagrindo kalbėti apie rinką pilnąja to žodžio prasme. Produktų judėjimas, cirkuliacija, kaip teisingai pažymi A. Melentjevas, įgauna tik kai kuriuos prekinių mainų, rinkos bruožus[2]. Šioje „rinkoje" yra daug **nerinkos** elementų, atstovaujančių tiesiogiai visuomeniniams ekonominiams ryšiams. Todėl ji yra kvazirinka didesniu laipsniu negu cirkuliacija valstybiniame monopolistiniame kapitalizme.

Atitinkamai prekės (ypač tai pasakytina apie gamybos priemones) socialistinėje visuomenėje turi **neprekės** požymių, nes jos bent jau iš dalies yra tiesiogiai visuomeninės gamybos rezultatas. Jos yra prekės produktai, kvaziprekės.

Tęsiant mintį galima teigti, kad prekių produktų, kvaziprekių ekonominė substancija yra ne vien vertė, kaip gaivališkai paaiš-

---

[1] Čia paminėti tik svarbiausi tiesioginiai visuomeninės gamybos bruožai. Plačiau apie juos žr. Мазур В. К непосредственному производству — сущность скачка и этапы становления. — Коммунист, 1984, № 15.

[2] Мелентьев А. Совершенствование хозяйственного механизма и использование товарно-денежных отношений. — Экономические науки, 1984, № 4, с. 43.

GAMYBOS VALDYMAS VENGRIJOS LIAUDIES RESPUBLIKOJE

Vengrijos Liaudies Respublika pasiekė neblogų rezultatų, tobulindama valdymą, didindama jo efektyvumą. Pagrindinė valdymo tobulinimo kryptis — didinti ekonominių svertų vaidmenį ir mažinti administracinį valdymo aparatą, atsisakyti administracinių biurokratinių valdymo metodų. Ekonominių svertų vaidmens didinimas leidžia geriau suderinti visuomenės, kolektyvų ir asmeninius interesus ir, tuo remiantis, sukurti savaiminio reguliavimosi principais dirbančias ūkines organizacijas.

Svarbiausiais ūkinės veiklos efektyvumo rodikliais yra pelnas ir rentabilumas. Veikiant suderintam ūkio mechanizmui, sprendimai, teikiantys maksimalų pelną žinyboms, yra efektyviausi ir viso liaudies ūkio požiūriu. Iš tikrųjų liaudies ūkis susideda iš savarankiškų ūkinių ląstelių, ir jeigu visos jos dirba pelningai, tai ir liaudies ūkis funkcionuoja efektyviai. Visuomeniniai fondai ir biudžetas sudaromi iš apyvartos mokesčių ir atskaitymų nuo pelno. Vadinasi, kuo daugiau pelno gaus kiekviena liaudies ūkio ląstelė, tuo bus didesnės ne tik kiekvieno socialistinės visuomenės nario pajamos (realizuotas pagrindinis socialistinės ekonomikos tikslas), bet ir visuomeniniai fondai bei biudžetas.

Ekonominis mechanizmas, ūkininkavimo metodai, gamybos valdymo organizavimas turi būti periodiškai iš principo atnaujinti. Kaip pažymėjo TSKP CK Generalinis Sekretorius M. Gorbačiovas, svarbiausia mūsų patiriamų ekonominių sunkumų priežastis „yra tai, kad laiku nebuvo deramai įvertintos objektyvios gamybos vystymo sąlygos, būtinumas spartinti jos intensyvinimą, keisti ūkininkavimo metodus ir, kas ypač svarbu, nebuvo atkakliai rengiamos ir įgyvendinamos plataus masto priemonės ekonomikos sferoje"[1].

Vengrijoje 1983 m. buvo sudaryta Laikinoji konsultacinė taryba ekonomikos ir valdymo problemoms spręsti. Tokia taryba sudaryta jau trečią kartą. Pirmą kartą — 1957 m. — ji pasiūlė mažiau centralizuoti valdymą (ypač žemės ūkyje), daugiau dėmesio skirti ekonominiams svertams, didinti pelno vaidmenį. Šie siūlymai buvo įgyvendinti ir veiksmingi 10 metų. 1965 m. vėl buvo sudarytas Laikinas koordinacinis komitetas. Jis parengė 1968 m. ekonomikos ir valdymo reformą, kuri įgalino 1968—1974 m. pasiekti sparčių (6—7%) kasmetinių ekonomikos augimo tempų. Šis laikotarpis laikomas aukso amžiumi socialistinės Vengrijos ekonomikoje. Tačiau 1981—1982 m. parodė, kad ekonominė situacija sudėtingesnė negu buvo laukta ir kad reikia toliau tobulinti ekonominį mechanizmą ir valdymo metodus, gerinti valdymo organizavimą. 1983 m. trečią kartą buvo sudaryta Konsultacinė taryba. Ji parengė rekomendacijas, kaip didinti įmonių, organizacijų ir susivienijimų savarankiškumą, derinti centralizuotą planavimą su ūkiniu savarankiškumu, kokiomis priemonėmis spartinti technikos pažangą, skatinti ir sėkmingai panaudoti gamybinių padalinių ir darbuotojų iniciatyvą, didinti ūkinių partnerių ir atskirų darbuotojų atsakomybę ir suinteresuotumą galutiniais gamybos rezultatais.

Svarbiausias vaidmuo visose tose priemonėse tenka ekonominiams ir finansiniams svertams. Aiškiai mažėja administracinių ir didėja ekonominių valdymo metodų reikšmingumas. VLR veikianti valdymo sistema sudaro sąlygas plačiam ūkiniam operatyviniam savarankiškumui. Esant pusiausvyrai tarp suinteresuotumo, atsakomybės ir teisių, gerokai išplėsta gamyklų, organizacijų ir susivienijimų kompetencija, didelis savarankiškai sprendžiamų uždavinių ratas.

Valstybiniai valdymo organai nustato gamykloms ir susivienijimams tik pačių svarbiausių (deficitinių) produkcijos rūšių gamybos ir realizavimo užduotis. Liaudies ūkio planu nustatomos tik svarbiausios šalies ekonominio vystymo kryptys ir proporcijos, taip pat ekonominių santykių reguliatorių sistema (normatyvai[1], skatinanti

[1] Tiesa, 1985, balandžio 24.

kėjančios visuomeniškai būtinos netiesiogiai visuomeninio darbo sąnaudos, mainų ekvivalentiškumo matas. Šalia vertės jose atspindėtos ir planingai paaiškėjančios tiesiogiai visuomeninio darbo sąnaudos. Kitaip tariant, socialistinės gamybos produkte šalia vertės yra ir **nevertės** elementų.

Analogiški pasikeitimai paliečia ir kainą. Kaina, klasikiniu jos suvokimu, — tai piniginis prekės vertės įvertinimas. Tačiau socializmo sąlygomis ji, be vertės, ekonominių reiškinių paviršiuje atstovauja ir tiesiogiai visuomeninėms darbo sąnaudoms. Jeigu kainoje, naudojamoje kaip valdymo svertas, yra užkoduojami ekonominio valdymo centro sprendimai, jeigu tie sprendimai yra „išverčiami į kainų kalbą", tai vargu ar galima kalbėti apie ją, kaip apie kainą tiesiogine šio termino prasme.

Ekonominėje literatūroje visai pagrįstai paplitusi **planinės kainos sąvoka**. Tai ne grynai vertinė, o planinė vertinė sąvoka[3], iš dalies rinkos, vertės dėsnio, iš dalies planingos veiklos rezultatas. Planinė kaina tokiu laipsniu, kokiu ji yra planinė, neatstovauja vertei, nėra vertinė sąvoka.

Gana dažnai pasitaiko nuomonė, kad iškylantys ekonominiai nesklandumai atsiranda dėl nepakankamo prekinių, rinkos veiksnių panaudojimo, ir, leidus laisvai veikti prekiniam mechanizmui, jis atstatytų susidarančias disproporcijas, įmonės pačios būtų gyvybiškai suinteresuotos racionaliai naudoti išteklius, didinti efektyvumą.

Iš principo nepasisakant prieš platesnį prekinių formų panaudojimą (tam reiktų mokslinių įrodymų, kad jomis šiuo metu piktnaudžiaujama), norėtųsi atkreipti dėmesį į visą grupę veiksnių, aplinkybių, ribojančių prekinio mechanizmo veikimo sritį socializmo sąlygomis. Pirma, socialistinėje visuomenėje negalima grynoji rinka. Čia egzistuoja tik kvazirinka. Tokia deformuota rinka, matyt, yra praradusi bent dalį reguliatoriaus savybių (primename, kad net idealiu atveju ji — reguliatorius a posteriori).

Antra, rinkos jėgų galios augimas skatina netiesiogiai visuomeninių ekonominių formų plėtotę, formuoja nepageidautinus žmonių mąstymo bei veiklos stereotipus, kurie remiasi prielaida, jog veiksmai, teikiantys didžiausią ekonominę naudą, yra racionaliausi (jie iš tikro tokie yra, kai nagrinėjami netiesiogiai visuomeninių, prekinių kriterijų požiūriu). Tai pakerta socialinio altruizmo, žmonių interesų bendrumo, kolektyviškumo idealus. Ekonominės naudos intereso stiprėjimas trukdo visuomeninei integracijai, didina neatitikimą tarp bendrų ir dalinių interesų. Visa tai komplikuoja tiesiogiai visuomeninių santykių, kuriems priklauso ateitis, plėtotę.

Trečia, rinka skatina tik mikroekonominį efektyvumą, efektyvumą atskiro ūkinio vieneto lygiu. Tuo tarpu gamybai visuomenėjant, vis didesnę reikšmę įgauna makroekonominis efektyvumas, kurį gali užtikrinti tik vieninga bendrojo ekonominio valdymo sistema, o jos pagrindą sudaro tiesiogiai visuomeniniai ekonominiai santykiai.

Ketvirta, prekiniam mechanizmui yra „svetimi" socialiniai visuomenės aspektai. Jis (paimtas, primename, grynu nedeformuotu pavidalu) yra gana objektyvus gamintojų veiklos rezultatų vertintojas ekonominiu požiūriu, tačiau negali garantuoti socialinio teisingumo. Turint galvoje nuolat didėjančią socialinių veiksnių įtaką ekonominių procesų efektyvumui, net grynai ekonominiu požiūriu objektyviai nepagrįstas „asocialios" savo prigimtimi rinkos įtakos didėjimas yra nepageidautinas. Nepageidautinas jis ir dėl politinių bei ideologinių priežasčių.

Penkta, prekinis mechanizmas, kaip tai pabrėžia šio klausimo specialistai, nepritaikytas ir vis aktualesnėms ekologinėms problemoms spręsti.

Apibendrinant galima pasakyti, kad socializmo ekonominės sistemos tobulėjimo rezervai susiję ne tik (o galbūt ir ne tiek) su geresniu vertinių, rinkos formų panaudojimu, bet ir su tiesiogiai visuomeninio gamybos valdymo gerinimu.

[3] Tokios nuomonės yra grupė autorių, pvz., Цена в хозяйственном механизме. — М., 1983, с. 49—60.

gamyklas ir susivienijimus šeimininkauti taip, kad jos gautų maksimalią naudą ir kartu būtų patenkinti viso liaudies ūkio interesai. Pavyzdžiui, Statybos ir miestų ūkio vystymo ministerijos 1985 m. planas telpa 4 puslapiuose. Plane nurodyta, kokias valstybines užduotis reikia atlikti (5—8 užduotys), kokios turėtų būti pagrindinės statybos ir montavimo darbų technologijos tobulinimo kryptys, pateikti ekonominiai normatyvai (mokestis už pagrindinius fondus, už darbuotojo vidutinio uždarbio padidėjimą, už darbuotojų skaičiaus padidinimą, kiti materialinio skatinimo normatyvai).

Gamyklos ir susivienijimai tiria paklausą, ieško efektyvių gamybos vystymo krypčių, stebi mokslo ir technikos pažangą, priima sprendimus dėl produkcijos atnaujinimo ar pakeitimo. Jiems suteikta teisė savarankiškai nustatyti produkcijos nomenklatūrą ir apimtis, tiesioginių sutarčių pagrindu spręsti produkcijos realizavimo klausimus, pasirinkti tiekėjus ir kooperuojančias organizacijas. Gamyklos ir susivienijimai savarankiškai, atsižvelgdami į turimus gamybinius pajėgumus ir rinkos imlumą, sudaro penkmečio ir metinius planus, atlieka daugelio variantų ekonominę analizę ir parenka tokius variantus, kurie leidžia racionaliai panaudoti gamybinius pajėgumus, duoda įmonei didžiausią pelną. Darbuotojų skaičius ir darbo užmokesčio fondas niekaip neribojamas, kiekviena įmonė juos reguliuoja, remdamasi ekonominio efektyvumo analize.

Visos tos priemonės jau davė vaisių: VLR pasiekė teigiamą užsienio prekybos balansą ir pirma numatyto laiko pradėjo grąžinti užsienio skolas, pastaraisiais metais gerokai sumažintos išteklių, žaliavų ir energijos sąnaudos vienam produkcijos vienetui, per ketverius metus 12% padidėjo išmokos iš visuomeninių fondų, šiek tiek išaugo realiosios gyventojų pajamos.

Visus šiuos klausimus artimiausioje ateityje teks spręsti ir mums. Todėl VLR patirtis daugeliu atžvilgiu gali būti vertinama kaip plataus masto ekonominis eksperimentas.

VLR patirtis parodė, kad valdymo organizavimo ir organizacinių valdymo struktūrų tobulinimas neatskiriamai susijęs su ūkio mechanizmo tobulinimu. Tik smarkiai padidinus ekonominių svertų vaidmenį, galima mažinti administracinį valdymo aparatą, atsisakyti komandavimo ir pereiti prie ekonomine analize pagrįstų (vadinasi, ūkiniu požiūriu savarankiškų) sprendimų priėmimo. Nustatyta, kad nuo 1985 m. ministerijos neturi teisės koreguoti įmonių, susivienijimų ir organizacijų ūkinių, gamybinių ekonominių sprendimų. Kontroliuojantiems organams kategoriškai uždrausta reikalauti iš gamyklų ir susivienijimų planų, kontroliuoti jų vykdymą. Jie neturi teisės kištis į ūkinių organizacijų gamybinius reikalus, operatyvinį darbą. Jie turi kontroliuoti ekonominius darbo rezultatus, tikrinti, ar tinkamai manipuliuojama ekonominiais svertais, ar teisingai nustatytos kainos (iš jų ir kontraktinės). Valstybinis kainų komitetas nustato tik kainos formavimo metodiką, o pačios kainos nuo 1980 m. nustatomos konkurencine tvarka (veikiant rinkos mechanizmui). Tačiau galioja įstatymai, reglamentuojantys kainų lygį — vien išaugus paklausai kainas didinti draudžiama. Įvestas taip pat mokestis už rinkos monopolizavimą — dideli susivienijimai moka gana nemažus papildomus mokesčius. Dėl to jiems ekonomiškai naudingiau išsiskirti į kelias įmones, o ilgainiui jos tampa konkuruojančiomis.

Vengrijoje nėra valstybinių tiekimo organų — visos organizacijos apsirūpina ištekliais per didmeninės prekybos bazes. Nėra išteklių limitų ir fondų. Masinio naudojimo išteklius didmeninės prekybos bazės turi pateikti pirkėjui per nustatytą laiką, antraip moka pabaudas. Technologiniai įrengimai ir sudėtinga technika tiekiami pagal tiesioginius kontraktus su gamintojais. Tai leido panaikinti gremėzdišką ir nepatikimai dirbantį valstybinį tiekimo aparatą, sumažinti ministerijų darbo apimtį, išvengti dažnai dirbtinai sudaromo deficito — kai organizacijos stengėsi užsakyti daugiau išteklių, norėdamos apsidrausti.

Visa tai leido racionaliai sutvarkyti organizacinę valdymo struktūrą. Dabar Vengrijoje visos pramonės valdymas sutelktas vieningoje Pramonės ministerijoje. Statybai vadovauja vienintelė Statybos ir miestų ūkio vystymo ministerija. 1983 m. panaikinta teritorinio valdymo rajoninė grandis — teritorinį administracinį valdymą vykdo 19 sričių vietinės valdžios organai. Švietimo, mokslo, profesinio techninio mokymo, spaudos, kultūros reikalus tvarko vieninga Švietimo ir kultūros ministerija.

Visos minėtos priemonės leido iš esmės pakeisti ministerijų darbo turinį. Iš prastai gamybos klausimus sprendžiančių organų (gerai spręsti nepakako informacijos ir laiko, be to, tam yra įmonių ir susivienijimų vadovybė), ministerijos tapo gerais techninės politikos nustatymo, ekonominio mechanizmo ir ūkinių santykių tobulinimo centrais. Pavyzdžiui, Statybos ir miestų ūkio vystymo ministerija atlieka išsamią kapitalinių įdėjimų efektyvumo analizę, tiria, kaip veikia naujasis ūkio mechanizmas, rengia pasiūlymus vyriausybei dėl jo tobulinimo, atlieka kapitalinės statybos prognozes, analizės tikslais sudaro kapitalinių idėjimų, rangos organizacijų, materialinių ir techninių išteklių balansus. Tuo pagrindu rengiami ekonominiai normatyvai naujam planiniam laikotarpiui. Reikia pažymėti, kad mokslo ir technikos pažangos fondu irgi visiškai disponuoja gamybinės organizacijos, ministerijos tik nurodo svarbiausias mokslo ir technikos pažangos kryptis.

Žemesnėse valdymo pakopose nuolatos stiprėja visuomeninė demokratija. 1984 m. Vengrijoje buvo trijų rūšių gamybinės organizacijos (įmonės, trestai, susivienijimai): 1) labai stambios valstybinio valdymo įmonės — tiesiogiai pavaldžios atitinkamai ministerijai. 1984 m. jų buvo apie 80 ir jose dirba apie 20% visų pramonės ir statybos darbuotojų; 2) gamyklos ar susivienijimo tarybos valdomos įmonės — vadovybė renkama taryboje; 3) kolektyvų valdomos įmonės ir organizacijos — taryba ir vadovybė renkama tiesioginiuose kolektyvų susirinkimuose (1984 m. šiam tipui priklausė dauguma įmonių ir organizacijų, kuriose dirbo mažiau kaip 500 darbuotojų).

Siekiant skatinti darbuotojų kūrybiškumą ir iniciatyvą, geriau panaudoti gamyboje individualius atskirų darbuotojų sugebėjimus, taip pat didinti asmeninę atsakomybę, nuo 1984 m. teisė projektuoti ir vykdyti mokslinius tyrimus suteikiama ne projektavimo biurams ar mokslinio tyrimo institutams, o specialistams — kūrybiškoms asmenybėms, ne kontorai, o konkrečiam žmogui. Veikia tikra inžinerinė ir mokslinė ranga. Projektus pasirašo ne dešimtys darbuotojų, neturinčių supratimo apie sprendimo esmę, o vienas arba du asmenys, atsakingi už galutinės produkcijos (projekto, mokslinio darbo) kokybę. Tai turi didelį psichologinį poveikį, leidžia pastebimai sumažinti administracinį valdymo personalą, sparčiau pritaikyti mokslo ir technikos pažangos laimėjimus.

Vengrijoje sukurtas ūkio mechanizmas ir funkcionuojanti gamybos valdymo sistema sėkmingai išsprendė ūkinių organizacijų suinteresuotumo gamybinės ūkinės veiklos rezultatais problemas. Darbo kolektyvai materialiai ir moraliai suinteresuoti didinti darbo našumą, gerinti produkcijos kokybę ir mažinti jos savikainą.

Darbo užmokesčio prieaugis ir premijos gali būti mokami tik iš gamybinių organizacijų pelno, kuris pasilieka sumokėjus visus mokesčius. Norint sėkmingai realizuoti produkciją, reikia nuolatos ją atnaujinti, norint gauti didesnį atlyginimą, reikia efektyviau ūkininkauti ir geriau dirbti.

Prof., ekon. m. dr. K. ANTANAVIČIUS

PASAULINĖ NAFTOS IR DUJŲ KONDENSATO GAVYBA (mln. t)

	1980 m.	1983 m.	1984 m.
Iš viso pasaulyje	2975	2628	2698
Socialistinės šalys	731	743	751
ESPT šalys	620	633	633
iš jų:			
Rumunija	12	12	11
TSRS	603	616	613
Vengrija	1	2	2
Kinija	106	106	115
Industrinės kapitalistinės šalys	628	671	699
EEB šalys	89	125	139
iš jų:			
Anglija	79	111	124
Prancūzija	1	2	2
VFR	5	4	4
JAV	422	426	430
Kanada	70	66	68
Norvegija	25	31	34
Besivystančios šalys	1616	1214	1248
Naftą eksportuojančios šalys	1342	862	867
iš jų:			
Alžyras	47	32	30
Gabonas	9	8	8
Indonezija	78	65	71
Irakas	130	43	59
Iranas	74	124	105
Nigerija	104	63	68
Saudo Arabija	496	251	235
Argentina	25	25	24
Brazilija	9	17	24
Egiptas	28	36	43
Indija	9	25	28
Meksika	97	137	140
Sirija	8	9	9

Pastaba. Lentelė sudaryta remiantis SNO ir atskirų šalių statistikos duomenimis.

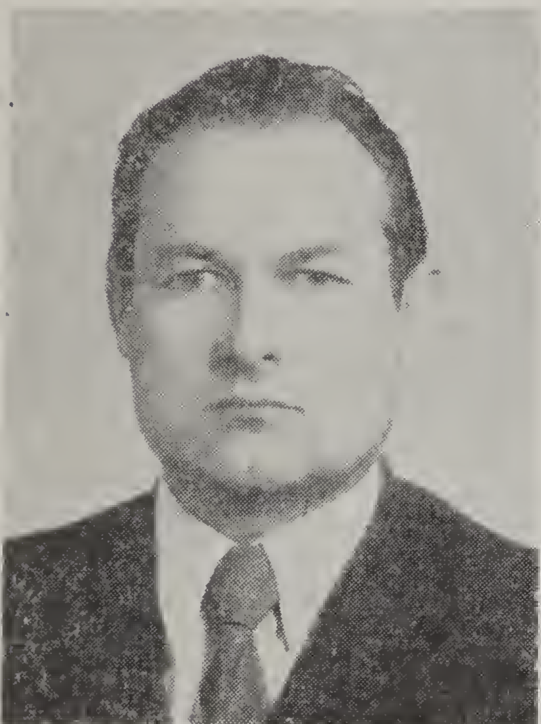

LIETUVOS TSR NUSIPELNĘ EKONOMISTAI

Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1985 m. liepos 8 d. įsaku už nuopelnus liaudies ūkiui, mokslui ir kultūrai bei aktyvų dalyvavimą visuomeniniame gyvenime šis garbės vardas suteiktas:

Lietuvos KP Centro Komiteto Reikalų valdybos instruktoriui-kontrolieriui Stanislovui BUKAUSKIUI·

Lietuvos TSR valstybinio plano komiteto skyriaus viršininko pavaduotojui Česlovui BUTVILAI·

Lietuvos TSR Ministrų Tarybos Reikalų valdybos skyriaus vedėjui Henrikui GRIGELEVIČIUI·

TSRS valstybinio banko Lietuvos respublikinės kontoros Kasos operacijų valdybos viršininkei Liucijai TVIRBUTAITEI

APŽVALGA

TARYBŲ SĄJUNGOJE

TARYBŲ SĄJUNGA PREKIAUJA SU 145 ŠALIMIS

Kasmet plečiasi TSRS ir užsienio šalių ekonominiai ir prekybiniai ryšiai. Pirmaisiais pokario penkmečiais prekiavome su 40, o dabar — su 145 šalimis. 1984 m. užsienio prekybos apyvarta sudarė 139,7 mlrd. rb. Vien per ketverius šio penkmečio metus ji padidėjo 48%.

Tarybų Sąjungos svarbiausios prekybos partnerės yra socialistinės šalys. TSRS užsienio prekybos apyvarta su šia šalių grupe per ketverius šio penkmečio metus išaugo 57%, palyginus su 1980 m., ir sudarė 80,3 mlrd. rb. 1985 m. socialistinių šalių lyginamasis svoris TSRS užsienio prekyboje padidės iki 60%. Svarbiausios partnerės iš jų yra VDR, ČSSR, BLR, LLR, VLR.

Šio penkmečio metais sėkmingai vystosi TSRS prekybiniai santykiai su visomis socialistinėmis šalimis. Ypač sparčiai paskutiniaisiais metais didėja prekyba su Kinija. 1984 m. TSRS—KLR prekyba, palyginus su 1983 m., išaugo 2 kartus ir sudarė 1 mlrd. rb. 1985 m. prekių apyvartos protokole numatyta padidinti užsienio preky-

TRUMPAI

● Per ketverius vienuoliktojo penkmečio metus pagrindinių fondų atidavimas naudoti mūsų šalyje padidėjo 15%, o palyginus su 1975 m. — 42%. Sugretinamomis kainomis jis sudarė vidutiniškai per metus: devintajame penkmetyje — 105,3 mlrd. rb, dešimtajame — 133,5 mlrd., o vidutiniškai 1981—1984 m. — 161 mlrd. rb.

● Mūsų šalyje nuolat didėja gyvenamųjų namų statyba. 1980 m. atiduota naudoti 105 mln. kv. m gyvenamojo ploto, o 1984 m. — 113 mln. Vidutiniškai per tris dienas dabar atiduodama naudoti tiek gyvenamojo ploto, kiek jo reikia maždaug 60 tūkst. gyventojų miestui. Iš viso per šį penkmetį bus pastatyta 554 mln. kv. m bendro ploto gyvenamųjų namų, palyginus su 527,3 mln. dešimtajame penkmetyje.

● 1970—1984 m. TSRS juodosios metalurgijos gamyba išaugo 52%. Pagal geležies ir mangano rūdų gavybą, kokso, ketaus, plieno, valcuotų metalų, plieninių vamzdžių gamybą mūsų šalis užima pirmą vietą pasaulyje. Nuo 1950 m., t. y. per nepilną ketvirtį amžiaus, TSRS lyginamasis svoris pasauliniame plieno išlydyme padidėjo nuo 14 iki 23%. Pasaulinėje juodųjų valcuotų metalų gamyboje TSRS sudaro beveik 20%.

● Prancūzija — viena pagrindinių TSRS prekybos partnerių kapitalistiniame pasaulyje. Dabar TSRS ir Prancūzijos moksliniai techniniai ryšiai apima daugelį mokslo, technikos ir pramonės sričių (atominę energetiką, kosmoso tyrimus ir panaudojimą taikiems tikslams, spalvotą televiziją ir kt.). Nuolat didėja prekybos tarp abiejų šalių apyvarta. Vien 1980—1984 m. ji sudarė apie 20 mlrd. rb, t. y. padidėjo daugiau kaip 2 kartus, palyginus su 1975—1979 m.

● Prieš Antrąjį pasaulinį karą šalys, dabar įeinančios į ESPT, per metus pagamino 74 mlrd. kWh elektros energijos ir 24 mln. t plieno, o šalys, dabar įeinančios į Europos ekonominę bendriją, — atitinkamai 130 mlrd. kWh ir 50 mln. t. 1984 m. ESPT šalys pagamino 1978 mlrd. kWh elektros energijos ir 215 mln. t plieno, o EEB šalys — atitinkamai 1361 mlrd. kWh ir 120 mln. t plieno.

● Laikraštis „Žen-min žibao" rašo apie pirmuosius gimstamumo reguliavimo programos realizavimo rezultatus Kinijoje. Dabar čia yra jau 35 mln. šeimų, turinčių vieną vaiką (maždaug penktadalis visų šeimų šalyje). Valstybė teikia mažoms šeimoms įvairias lengvatas.

bą su Kinija 50%, palyginus su 1984 m.

Pagrindinė ESPT šalių bendros ekonominės strategijos grandis — mokslo ir technikos pažangos spartinimas. Pradėta rengti Kompleksinė mokslinio techninio bendradarbiavimo laikotarpiui iki 2000 metų programa. Jos pagrindą sudarys 5 prioritetinės kryptys: elektronika, kompleksinis automatizavimas, atominė energetika, naujos medžiagų rūšys ir technologijos, biotechnologija. Antai naujajame penkmetyje elektronikos gaminių, skaičiavimo technikos ir ryšių priemonių tiekimai sudarys apie 15% visų mašinų gamybos produkcijos savitarpio tiekimų tarp TSRS ir ESPT europinių šalių.

ESPT šalys numatė naujajame penkmetyje įgyvendinti stambias priemones žemės ūkio materialinei techninei bazei stiprinti, lengvosios ir maisto pramonės įmonėms techniškai pertvarkyti. Numatyta toliau plėsti liaudies vartojimo maisto ir pramonės prekių tarpusavio tiekimus.

Ypač didelis dėmesys skiriamas tam, kad būtų sparčiau ir efektyviau plėtojama Vietnamo, Kubos ir Mongolijos ekonomika, kad šių šalių ekonomikos išsivystymo lygis palaipsniui pasiektų ESPT europinių šalių lygį.

Tarybų Sąjunga toliau plečia ilgalaikiu ir lygiateisiu pagrindu abipusiai naudingus prekių mainus, visapusiškus ekonominius, mokslinius techninius ir kitokius ryšius su besivystančiomis Azijos, Afrikos ir Lotynų Amerikos šalimis. Prekyba su šiomis šalimis per ketverius penkmečio metus padidėjo 1,5 karto.

Tarybinio eksporto į besivystančias šalis pagrindą sudaro gamybos priemonės: mašinos, įrengimai ir medžiagos, reikalingos nacionalinei jų ekonomikai plėtoti. Daugiau kaip 20% tarybinio eksporto į šias šalis sudaro mašinos ir įrengimai. Pusė jų tiekiama komplektiškai įmonėms ir objektams, kuriuos statyti padeda Tarybų Sąjunga.

Komplektiniai įrengimai ir medžiagos tiekiamos daugiau kaip į 40 besivystančių šalių beveik 600 objektų. 1984 m. atiduota naudoti 48 įmonės. Iš jų paminėtini tokie stambūs objektai: 300 t konvertorius Bokaro (Indija) metalurgijos gamykloje, dvi nepertraukiamo ruošinių liejimo mašinos Iskenderūno (Turkija) metalurgijos gamykloje, kurių kiekvienos galia — 400 tūkst. t, pirmas energoblokas Isfakano (Iranas) šiluminėje elektrinėje, 615 tūkst. t galios Marteno krosnis ir 785 tūkst. t galios karšto valcavimo staklynas „1700" Karačyje (Pakistanas), du valcavimo staklynai metalurgijos gamykloje Nigerijoje, traktorių surinkimo įmonė (1000 traktorių per metus) Etiopijoje, 250 tūkst. t galios cemento gamykla Jemeno Arabų Respublikoje, 400 km ilgio geležinkelis Damaskas—Chomsas—Alepas Sirijoje.

Praėjusiais metais TSRS prekiavo su 24 Azijos besivystančiomis šalimis. Prekių apyvarta su jomis išaugo 9% ir sudarė 7,3 mlrd. rb.

Afrikoje TSRS palaiko prekybinius santykius praktiškai su visomis kontinento šalimis. Per ketverius šio penkmečio metus TSRS prekių apyvarta su Afrikos šalimis padidėjo 75% ir 1984 m. sudarė 3,5 mlrd. rb. Daugiau kaip 30 Afrikos šalių tarybinės organizacijos padeda statyti beveik 300 įmonių ir objektų.

Tarybinės užsienio prekybos organizacijos, atsižvelgdamos į realias Afrikos partnerių galimybes, rimtai padeda joms įveikti ūkinius, finansinius ir klimatinius sunkumus. Praėjusiais metais susidariusi Afrikoje nepaprasta ekonominė situacija nėra vien sausros padarinys. Ši stichinė nelaimė tik pablogino ir taip sunkią ekonominę padėtį, kuri susidarė dėl grobikiškos imperialistinių valstybių politikos Afrikos šalių atžvilgiu. Šios šalys išnaudojamos ir grobiamos, remiantis vadinamuoju nauju neokolonialistiniu imperializmo kursu.

Tarybų Sąjunga ne kartą yra pareiškusi, kad nepaprastai turtingi besivystančių šalių gamtos ištekliai turi būti efektyviai naudojami šių šalių interesais, o ne užsienio monopolijų ir transnacionalinių korporacijų turtėjimui.

Nuolat plečiasi TSRS prekybiniai santykiai su Lotynų Amerikos šalimis. 1984 m. prekių apyvarta su jomis sudarė 2 mlrd. rb. Palyginus su 1983 m., prekių apyvarta šiek tiek sumažėjo, nes mažiau buvo importuota iš Argentinos ir Brazilijos grūdų. Prekyba su šiuo regionu irgi nesubalansuota. Importo lyginamasis svoris sudaro 85% visos užsienio prekybos prekių apyvartos. Tad labai svarbu padidinti tarybinį eksportą į šias šalis.

Tarybų Sąjunga kasmet sudaro vis daugiau ilgalaikių prekybinių ryšių susitarimų su besivystančiomis šalimis. Tokie susitarimai pasirašyti su Indija, Afganistanu, Sirija, Jemeno Liaudies Demokratine Respublika, Mozambiku, Angola, Gvinėja, Meksika, Kolumbija ir kt. Laikotarpiui iki 1990 m. jau sudaryti susitarimai dėl prekybos su Turkija, Sirija, Etiopija, Maroku.

TSRS prekybiniams ir ekonominiams ryšiams su išsivysčiusiomis kapitalistinėmis valstybėmis 1984 m. atsiliepė rimtai paaštrėjusi padėtis pasaulyje dėl imperialistinių jėgų, pirmiausia JAV, padidėjusio militarizmo ir agresyvumo. JAV valdantys sluoksniai mėgina panaudoti savo politiniais tikslais tarptautinius ekonominius ryšius, taikydamos, ir ne tik Tarybų Sąjungos ir kitų socialistinių šalių atžvilgiu, prekybinę, kreditinę ir technologinę blokadą, tiesioginį spaudimą, embargą, sankcijas. Taip daryti jos reikalauja ir savo sąjungininkus iš blokų.

Kai kurios Vakarų valstybės, ypač Bendrosios rinkos narės, taiko protekcionistines, diskriminacines priemones prieš tarybinį eksportą. Tačiau mėginimai komplikuoti prekybą su Tarybų Sąjunga nesustabdė tolesnio jos augimo. Prekių apyvarta su Vakarų valstybėmis per ketverius metus išaugo 29% ir 1984 m. sudarė 40,9 mlrd. rb. Dabar TSRS yra sudariusi su Vakarų Europos valstybėmis apie 50 įvairių prekybinių ir ekonominių susitarimų, ilgalaikių bendradarbiavimo programų, prekių apyvartos protokolų ir kitų tarpvyriausybinių dokumentų. Remiantis šiais susitarimais realizuota stambaus masto projektų, iš jų kompensaciniais pagrindais, automobilių, chemijos, naftos, dujų, celiuliozės ir popieriaus, metalurgijos ir kitose TSRS pramonės šakose.

1984 m. Tarybų Sąjungos prekyba padidėjo praktiškai su visomis išsivysčiusiomis kapitalistinėmis šalimis. Kai dėl prekybos 1985 m., tai, kaip rodo įvairūs kontraktai, oficialūs susitikimai ir vykstančios derybos, tai jos apyvarta ne tik kad ne sumažės, bet ir padidės.

TSRS—AUSTRIJA: TVIRTAS BENDRADARBIAVIMO PAMATAS

Jau ilgus metus Tarybų Sąjunga ir Austrija vykdo platų prekybinį ir ekonominį bendradarbiavimą. Austrija priklauso prie pagrindinių TSRS prekybos partnerių iš Vakarų šalių. Jos lyginamasis svoris tarybinėje prekių apyvartoje su kapitalistinėmis šalimis aštuntajame dešimtmetyje beveik padvigubėjo ir devintojo dešimtmečio pradžioje sudarė maždaug 4%. TSRS tenka beveik 5% Austrijos prekių apyvartos (3,5% eksporto ir 5,1% importo). Austrijai Tarybų Sąjunga — ketvirta pagal dydį realizavimo rinka. Aštuntajame dešimtmetyje gerokai pagyvėjo ekonominis bendradarbiavimas. Iš esmės padidėjo užsienio prekybos apyvarta, užimanti pagrindinę vietą ūkiniuose santykiuose. Nuo 1970 m. iki 1984 m. ji išaugo daugiau kaip 10 kartų ir pasiekė rekordinę sumą — 1,7 mlrd. rb.

Užsienio prekybos struktūra labai įvairi. Pagrindinis tarybinio eksporto straipsnis — energetikos žaliavos, pirmiausia gamtinės dujos, nafta ir naftos produktai, kietas kuras. Išvežami taip pat lengvieji automobiliai, metalo pjovimo staklės, kalvystės ir presavimo įrengimai, guoliai, prietaisai ir kiti gaminiai. TSRS eksportuoja geležies rūdą, medvilnę, ketų, geležies lydinius, chemijos produktus, taip pat liaudies vartojamas prekes. Austrijos rinkoje gerą paklausą turi tarybiniai šaldytuvai, kilimai, kailiai, fotoaparatai.

Austrija labai priklauso nuo energetikos žaliavos importo. Aštuntajame dešimtmetyje eksporto dėka ji patenkindavo energijos reikmes 72—75%, palyginus su 64% 1970 m. Specialistų vertinimu, devintojo dešimtmečio pabaigoje šis rodiklis pasieks 80%. Tarybų Sąjunga patiekia nemaža gamtinių dujų ir naftos žaliavos. Kaip žinoma, Austrija buvo pirmoji Vakarų Europos šalis, pradėjusi dar 1968 m. pirkti tarybines gamtines dujas. Per praėjusį laikotarpį ji gavo jau daugiau kaip 27 mlrd. kub. m dujų.

Daugelis Austrijos pramonės gaminių turi gerą paklausą tarybinėje rinkoje. TSRS užsienio prekybos organizacijos perka Austrijoje kalvystės ir presavimo įrengimus, metalo pjovimo staklės, įvairius upių laivus, įrengimus tekstilės, chemijos, miško, medžio apdirbimo ir kitoms pramonės šakoms.

Paskutiniaisiais metais gerokai padidėjo metalo gaminių ir pusfabrikačių, iš jų juodųjų valcuotų metalų, vamzdžių, telefono kabelių, konstrukcinių plieno lakštų, lyginamasis svoris. Austrija eksportuoja taip pat chemijos produktus — lakus ir dažus, plataus vartojimo pramonės prekes.

Prekyba su Tarybų Sąjunga turi didelę reikšmę Austrijos laivų statybos pramonei. Mašinų gamybos firma „Haid" pradėjo tiekti produkciją Tarybų Sąjungai prieš 60 metų. Tada tai buvo paprastos žemės ūkio mašinos, dabar ji eksportuoja sudėtingas stakles su skaitmeniniu programiniu valdymu. Kompanija perka ir tarybines mašinas.

Prabėgo bemaž 40 metų, kai buvo sudarytas pirmasis TSRS kontraktas su stambia elektrotechnikos kompanija „Simens-Esterraich", plačiai žinoma ne tik savo šalyje, bet ir užsienyje. Ji gamina jėginius ir telefono kabelius, telefono aparatūrą, elektroakustinius įrengimus, kurie įrengti Kremliaus Suvažiavimų rūmuose, Didžiajame teatre, „Melodijos" firmoje. Beveik ketvirtadalis kompanijos visos eksportuojamos produkcijos patenka į ESPT šalis, beje, daugiausia — į Tarybų Sąjungą.

Plečiant savitarpiškai naudingus ekonominius ryšius, didelę reikšmę turi 1982 m. pasirašytas sąjunginio susivienijimo „Sojuzgazeksport" ir Austrijos naftos valdybos susitarimas dėl tarybinių gamtinių dujų pagrindinių tiekimo sąlygų. Pagal jį 25 metus, pradedant 1984 m., TSRS kasmet eksportuos 1,5 mlrd. kub. m dujų. Pirkėjų pageidavimu, eksportas gali būti padidintas dar 1 mlrd. kub. m.

Austrijos kompanija „FEST — Alpine" padėjo statyti kompensaciniais pagrindais metalurgijos gamyklą Žlobine, kurios metinė galia — 500 tūkst. t valcuotųjų metalų ir 200 tūkst. t ruošinių. Jos cechuose plačiai naudojamos austriškos elektroninės valdymo sistemos, beje, jos jau nemaža metų sėkmingai dirba Novolipecko metalurgijos kombinate.

Kai kuriose šakose plečiasi gamybinė kooperacija. Tai — automobilių padangų ir avalynės padų iš poliuretano gamyba, kėlimo ir šachtų įrenginių bei staklių gamyba ir realizavimas.

Devintajame dešimtmetyje tarybinės organizacijos ir Austrijos firmos pradėjo aktyviai bendradarbiauti statant pramonės objektus trečiųjų šalių teritorijoje. Bendradarbiavimo trečiųjų šalių rinkoje suma padidėjo nuo 70 tūkst. šilingų 1978 m. iki maždaug 300 mln. šilingų 1982 m. Tariamasi dėl Austrijos firmų dalyvavimo Tarybų Sąjungai statant metalurgijos gamyklas Libijoje, Turkijoje ir kitose šalyse, hidroelektrinę Argentinoje, geležinkelius ir atominę elektrinę Libijoje, taip pat pramonės objektus Vietname, Irake, Kolumbijoje ir kitose valstybėse.

Devintajame dešimtmetyje pagyvėjo mokslinis techninis abiejų šalių bendradarbiavimas. Gerokai išsiplėtė ryšiai tiek fundamentinių, tiek taikomųjų mokslų srityje. Labiausiai moksliniai techniniai kontaktai paplitę metalurgijos, mašinų gamybos, chemijos ir kitose pramonės šakose, žemės ūkyje.

Bendradarbiavimas su Tarybų Sąjunga ir kitomis socialistinėmis šalimis padeda Austrijai sušvelninti ekonominės krizės padarinius, užtikrinti palyginti aukštą užimtumo lygį. Kaip nurodė Austrijos Komunistų partijos sekretorius E. Šarfas, tarybiniai užsakymai ir prekybiniai sandėriai su kitomis socialistinėmis šalimis įgalina aprūpinti darbu mažų mažiausiai 150 tūkst. darbo žmonių.

TSRS VALSTYBINIS BANKAS UŽSIENIO VALIUTOS KURSŲ BIULETENIS nuo 1985 m. rugpjūčio 1 d.

Valiutos pavadinimas	Kursas rubliais
Afganistano afganiai už 100	1,64
Albanijos lekai už 100	11,94*
Alžyro dinarai už 100	16,85
Anglijos svarai sterlingų už 100	115,98
Argentinos australiai už 100	101,81
Australijos doleriai už 100	57,84
Austrijos šilingai už 100	4,09
Belgijos frankai už 1000	14,26
Birmos kijatai už 100	9,74
Bulgarijos levai už 100	100,00*
Čekoslovakijos kronos už 100	10,00*
Danijos kronos už 100	8,00
Egipto svarai už 1	1,04
Etiopijos byrai už 100	39,83
Ganos sedžiai už 100	1,54
Graikijos drachmos už 1000	6,33
Gvinėjos siliai už 100	3,42
Indijos rupijos už 100	6,99
Indonezijos rupijos už 1000	0,74
Irako dinarai už 1	2,76
Irano rialai už 100	0,93
Islandijos kronos už 100	1,98
Ispanijos pesetos už 1000	4,92
Italijos liros už 10 000	4,29
Japonijos jenos už 1000	3,43
JAV doleriai už 100	81,45
Jemeno Arabų Respublikos rialai už 100	11,27
Jemeno LDR dinarai už 1	2,37
Jugoslavijos dinarai už 1000	3,00
Kanados doleriai už 100	60,34
KLDR vonos už 100	69,44*
KLR juaniai už 100	28,90
Kubos pesai už 100	90,00*
Kuveito dinarai už 1	2,75
Libano svarai už 100	5,25
Libijos dinarai už 1	2,80
Lenkijos zlotai už 1000	12,94*
Malaizijos ringitai už 100	34,25
Maroko dirhamai už 100	8,52
Meksikos pesai už 1000	2,91
Mongolijos tugrikai už 100	23,92*
Naujosios Zelandijos doleriai už 100	42,48
Nepalo rupijos už 100	4,45
Norvegijos kronos už 100	9,88
Olandijos guldenai už 100	25,60
Pakistano rupijos už 100	5,18
Portugalijos eskudai už 1000	4,89
Prancūzijos frankai už 100	9,45
Rumunijos lėjos už 100	12,05*
Singapūro doleriai už 100	37,00
Sirijos svarai už 100	21,10
Somalio šilingai už 100	2,23
Sudano svarai už 100	33,12
Suomijos markės už 100	13,66
Šri Lankos rupijos už 100	3,11
Švedijos kronos už 100	9,81
Šveicarijos frankai už 100	35,33
Tuniso dinarai už 100	100,64
Turkijos liros už 1000	1,56
Urugvajaus pesai už 1000	7,95
VDR markės už 100	31,25*
Vengrijos forintai už 100	5,65*
VFR markės už 100	28,79
Vietnamo dongai už 100	10,47*

* Tarpusavyje suderinti kursai neprekybinėms operacijoms.

KAPITALISTINĖSE ŠALYSE

MILITARIZMO AUGIMAS

Jungtinių Amerikos Valstijų 1940 m. karinis biudžetas sudarė apie 1,5 mlrd. dol. 1982 m. vien trys korporacijos gavo iš Pentagono užsakymų už 15,7 mlrd. dol. JAV naujausių ginklavimosi programų kaina (mlrd. dol.):

Tarpkontinentinės balistinės raketos „MX"	40
Povandeninis raketinis kompleksas „Traident"	32,8
Bombonešiai B-1B	30
Naikintuvai F-16	42
Naikintuvai F-15	40
Naikintuvai F-18	39,7
Tankai M-1 „Abrams"	19,6

JAV lyginamasis svoris karinės produkcijos gamyboje gerokai prašoka jų lyginamąjį svorį bendroje kapitalistinių šalių pramonės gamyboje. Pavyzdžiui, JAV tenka daugiau kaip trys ketvirtadaliai visų NATO šalių avioraketinės technikos, beveik pusė artilerijos pabūklų gamybos ir daugiau kaip du trečdaliai laivų statybos. JAV įmonėse, gaminančiose karinę produkciją, dirba daugiau kaip 2 mln. žmonių, t. y. daugiau negu visose kitose NATO šalyse, kartu paėmus.

Jungtinėse Valstijose kariniams tyrimams panaudojama nuo 45 iki 70% visų lėšų, skiriamų mokslinio tyrimo darbams, kariniams tikslams jose panaudojama maždaug 90% aviacijos ir raketų gamybos, 60% laivų statybos, 40% ryšių priemonių gamybos pramonės produkcijos.

JAV ginkluotosiose pajėgose tarnauja apie 3 mln. žmonių, iš jų 2 mln. — reguliarioje kariuomenėje ir maždaug 1 mln. — organizuotuose rezervuose. Be to, Pentagono įstaigose dirba apie 1 mln. civilių tarnautojų. JAV 1982—1992 m. numačiusios išleisti strateginių raketų gamybai apie 125 mlrd. dol. Tai maždaug prilygsta bendroms išlaidoms civilinei aviacijai plėtoti visose kapitalistinėse šalyse.

Už lėšas, išleistas tik vienam lėktuvnešiui pastatyti, galima per metus išmaitinti 400 tūkst. žmonių.

JAV apdirbamosios pramonės firmų pasenusiems pagrindiniams gamybiniams fondams pakeisti reikia 168 mlrd. dol. kapitalo įdėjimų. Įrengimams atnaujinti juodosios metalurgijos įmonėse trūksta 31 mlrd. dol., spalvotosios metalurgijos — 5,9 mlrd., elektrotechnikos pramonės kompanijose — 3 mlrd., automobilių pramonėje — 25,6 mlrd., kitose mašinų gamybos šakose — 12,6 mlrd., chemijos pramonėje — 10,1 mlrd., naftos perdirbimo — 13,5 mlrd., tekstilės — 7,4 mlrd. dol.

Strateginių ginklų modernizavimo ir atnaujinimo programai realizuoti Jungtinėse Valstijose 1982—1987 m. numatyta išleisti apie 180 mlrd. dol., Didžiojoje Britanijoje — beveik 8 mlrd. dol., Prancūzijoje — maždaug 12 mlrd. dol.

JAV agresyvios užsienio politikos smogiamoji jėga yra jos ginkluotosios pajėgos ir karinės bazės užsienyje. 1983 m. 534,4 tūkst. JAV karių buvo užsienyje. Daugiau kaip 1500 amerikiečių bazių įsikūrusios 32 pasaulio šalyse.

JAV karinio personalo mokymas atsieina dukart daugiau, palyginus su metiniu biudžetu, reikalingu 300 mln. moksleivių mokymui Pietų Azijoje.

JAV karinė pramonė atlieka vis daugiau užsienio užsakymų. Eksporto lyginamasis svoris jos produkcijoje padidėjo nuo 5% septintajame dešimtmetyje iki 25% 1974 m. ir 40% antrojoje aštuntojo dešimtmečio pusėje.

1950—1980 m. Jungtinės Valstijos (oficialiais Gynybos ministerijos duomenimis) 93 pasaulio šalims tik pagal vyriausybines programas pardavė daugiau kaip 98 tūkst. karinių lėktuvų, per 338 tūkst. raketų, beveik 37 tūkst. tankų, savaeigės artilerijos ir šarvuotųjų automobilių vienetų, 1,2 tūkst. sraigtasparnių, daugiau kaip 8 tūkst. įvairių pabūklų, per 2,7 tūkst. įvairių klasių karinių laivų, 61 povandeninį laivą, 146 eskadrinius minininkus, 30 sargybinių ir apie 300 desantinių laivų.

SNO ekspertų apskaičiavimu, apie 40% pagalbos, besivystančių šalių gaunamos iš industriškai išsivysčiusių kapitalistinių valstybių, sunaudojama kariniams tikslams.

Pakistanas kasmet išleidžia kariniams tikslams 10 kartų daugiau lėšų negu sveikatos apsaugai, švietimui, socialiniams reikalams, kartu paėmus.

Afrikos žemyne kasmet 1 mln. vaikų miršta maliarija. Pasaulinė kovos su šia liga kampanija atsieitų tiek, kiek žmonija išleidžia lėšų ginklavimuisi kiekvieną dieną.

● Nigerija užima pirmą vietą pasauiyje pagal jamso gamybą. Šio augalo šaknlagumbiai, savo maistinėmis savybėmis panašūs į bulves, yra vienas pagrindinių gyventojų maisto produktų daugelyje tropikų zonos besivystančių šalių. Kasmet Nigerija išaugina iki 17 mln. t jamso, arba apie 75% pasaulinio šio vertingo žemės ūkio augalo derliaus. Jo plantacijos čia užima 1,3 mln. ha.

● Didelės palūkanų normos ir dėl jų padidintas JAV dolerio kursas tiesiog „įsiurbia" užsienio kapitalus į JAV bankus (dėl to kitos šalys netenka maždaug 100 mlrd. dol. per metus). Tokia finansinė politika skaudžiai atsiliepia kitų kapitalistinių šalių ekonomikai. Bet daugiausia dėl to nukenčia besivystančios šalys. Juk palūkanų normų padidinimas tik vienu procentu automatiškai padidina 4 mlrd. dol. besivystančių šalių įsiskolinimą.

TRUMPAI

● Visų ESPT šalių sukurtos nacionalinės pajamos 1984 m., palyginus su 1983 m., padidėjo 3,9%, pramonės produkcijos gamyba — 4,5%, darbo našumas pramonėje — 4%. Didinant darbo našumą gauta daugiau kaip 90% pramonės produkcijos prieaugio.

● Dabar VDR liaudies ūkyje dirba 43 tūkst. pramoninių robotų ir automatinių manipuliatorių, iš jų 10,8 tūkst. sumontuota 1984 m. Čekoslovakijoje 1984 m. pagaminta 1169 pramoniniai robotai ir automatiniai manipuliatoriai.

● 1949—1984 m. TSRS ir ČSSR tarpusavio prekybos apyvarta išaugo daugiau kaip 40 kartų ir 1985 m. turi viršyti 13 mlrd. rb. Tarybų Sąjungai dabar tenka 45% Čekoslovakijos užsienio prekybos (1948 m. — 16%).

● Čekoslovakijos eksporte į Tarybų Sąjungą gatavų pramonės gaminių lyginamasis svoris sudaro daugiau kaip 86% (iš to skaičiaus mašinų ir įrengimų — 67%), o tarybiniame eksporte į Čekoslovakiją gataviems gaminiams tenka apie 21% (iš to skaičiaus mašinoms ir įrengimams — 14%).

● Devintajame dešimtmetyje krizė apėmė praktiškai visas Urugvajaus ekonomikos šakas. Kritus gamybos lygiui, šalies bendrasis nacionalinis produktas 1984 m. sumažėjo 2,4%, užsienio skola 1985 m. pradžioje sudarė apie 5 mlrd. dol. Pragyvenimas vien 1984 m. pabrango 60%. Daugiau kaip 14% šalies savaveiksmių gyventojų neturėjo darbo.

● Tailando užimtumo klausimų valdybos duomenimis, daugiau kaip milijonas 10—14 metų amžiaus vaikų priversti dirbti samdomąjį darbą. Paprastai vaikų darbas naudojamas smulkiose įmonėse, gaminančiose konditerijos gaminius, vaistus, motociklų ir dviračių atsargines dalis, magnetofonų kasetes, odos gaminius. 1984 m. per 200 tokių įmonių savininkų buvo patraukti teisminėn arba administracinėn atsakomybėn už darbo įstatymų pažeidimus, tačiau, Tailando spaudos duomenimis, jie sudaro tik mažumą versiovininkų, nesiskaitančių su vaikų darbo įstatymais.

● Svarbus vaidmuo Mozambiko socialiniame bei ekonominiame gyvenime tenka vartotojų kooperacijai. Dabar šalyje yra daugiau kaip 1400 kooperatyvų, vienijančių apie 20% gyventojų. Maputu mieste jie vienija daugiau kaip 36% gyventojų.

KAPSUKO TSRS 50-MEČIO MAISTO PRAMONĖS AUTOMATŲ GAMYBINIS SUSIVIENIJIMAS gamina šiuos plataus vartojimo gaminius:

vejoms pjauti mašinėles. Jos ilgis su rankena — metras 35 centimetrai. plotis — 55 centimetrai, aukštis — 24 centimetrai, svoris — 15 kilogramų. Leidžiamas pjaunamos žolės aukštis — ne daugiau kaip 15 centimetrų;

šakniavaisių smulkinimo mašinas asmeniniam namų ūkiui. Mašinos ilgis — 82 centimetrai, plotis — 72 centimetrai, aukštis — 15 centimetrų, svoris — 35 kilogramai;

peilius — specialųjį, didelį, vidutinį, mažą, kelioninį, virtuvinį, stalo. Jie gaminami iš nerūdijančio plieno su plastmasinėmis rankenomis;

šakutes — valgykloms, turistinėms kelionėms, buičiai — taip pat iš nerūdijančio plieno su plastmasinėmis rankenomis;

žirkles paukštienai, žuvims pjaustyti. Jomis galima karpyti rožių, gvazdikų šakutes. Gaminamos taip pat iš nerūdijančio plieno su plastmasinėmis rankenomis.

35 kp • INDEKSAS 76713 • LIAUDIES ŪKIS • 1985, 8 (322), p. 1—32

Visiems Panevėžio muilo fabriko tualetiniams muilams būdinga tai, kad jie gaminami iš aukščiausios rūšies saulėgrąžų ir kokoso aliejų, pridedant atitinkamų kvepalų bei kitų naudingų natūralios augalinės kilmės medžiagų. Nevyniotas pirmos grupės tualetinis muilas „M ė t a" tinka sausai ir normaliai odai. Jo sudėtyje kvepalai „Silva", parfumerinis ir kokoso aliejai. Tualetinio muilo „R y t a s" sudėtyje taip pat daug naudingų medžiagų, minkštinančių odą, ir geros kokybės kvepalų „Ryga". Muilas „P u t a" — nesausina odos, gerai putoja, maloniai kvepia alyvomis.

ISSN 0134—3076

LIAUDIES ŪKIS

85|9

Vilnius

LIAUDIES UKIS

9 (323). 1985
RUGSĖJIS

Eina nuo 1958 m. lapkričio mėn.

LIETUVOS TSR VALSTYBINIO PLANO KOMITETO, FINANSŲ MINISTERIJOS IR MA EKONOMIKOS INSTITUTO MĖNESINIS EKONOMINIS ŽURNALAS

Duota rinkti 1985.08.16. Pasirašyta spausdinti 1985.09.12. LV 09316. Formatas 60×90¹/₈. Iškilioji spauda. 4,5 sąl. sp. l., 8,5 sąl. spalv. atsp. 7,1 apsk. leid. l. Tiražas 3784 egz. Užs. Nr. 1903.

Redakcijos adresas: 232600, Vilnius, MTP-2, Algirdo 31. Tel.: vyriausiojo redaktoriaus — 66-22-79, vyr. redaktoriaus pavaduotojo — 66-27-18, atsakingojo sekretoriaus — 66-29-34.

Rinko ir spaudė LKP CK leidyklos spaustuvė Vilniuje, Tiesos 1/9. Leidžia laikraščių ir žurnalų susivienijimas „Periodika".

«ЛЯУДЕС УКИС» (Народное хозяйство). Ежемесячный экономический журнал Госплана, Минфина и Института экономики АН Лит. ССР. Гл. редактор А. Ю. Скрипка. На литовском языке. Адрес редакции: 232600, Вильнюс, ГСП-2, Альгирдо, 31.

Типография издательства ЦК КП Литвы, 232656, Вильнюс, Тиесос, 1/9.

TURINYS

СОДЕРЖАНИЕ

Prie gražaus Masčio ežero kyla naujas Telšių miesto gyvenamasis mikrorajonas.
V. BRAJO nuotr. (ELTA)

INTENSYVINIMO KURSU

Tarybinės visuomenės vystymąsi lemiamu mastu sąlygoja kokybiniai poslinkiai ekonomikoje, jos pervedimas į intensyvaus augimo vėžes, visapusiškas efektyvumo didinimas.

Iš draugo M. Gorbačiovo pranešimo
TSKP CK 1985 m. balandžio plenume

TSKP CK 1985 m. balandžio plenumo medžiagoje, draugo M. Gorbačiovo kalbose Leningrade, Kijeve, Dnepropetrovske ir Minske, įvairiuose pasitarimuose numatytas kompleksas svarbių uždavinių, lemiančių mūsų ekonomikos strateginį kursą artimiausiai ir tolesnei perspektyvai. Tarp šių uždavinių — liaudies ūkio intensyvinimas spartinant mokslo ir technikos pažangą, struktūrinis gamybos pertvarkymas, efektyvių valdymo, darbo organizavimo ir skatinimo formų diegimas, tikslinės ūkininkavimo ir valdymo sistemos, atitinkančios šiuolaikinius reikalavimus, sukūrimas, tolesnis tarybinių žmonių gerovės kėlimas, Tarybų šalies gynybinės galios stiprinimas.

„...Mes norime ir toliau gerinti tarybinių žmonių gyvenimo ir darbo sąlygas, visapusiškai tobulinti socialistinį gyvenimo būdą, palaikyti deramo lygio šalies gynybą, stiprinti socializmo pozicijas tarptautinėje arenoje", — pasakė draugas M. Gorbačiovas susitikime su Dnepropetrovsko G. Petrovskio metalurgijos gamyklos kolektyvu.

Ekonomikos intensyvinimas reikalauja pirmiausia kuo geriau naudoti esamą gamybinį aparatą, taip pat sukurti efektyvesnę technologinę sistemą, įkūnijančią naujausius mokslo ir technikos pasiekimus. Tai savo ruožtu reikalauja didelių materialinių lėšų ir laiko sąnaudų. Tokiomis sąlygomis visapusiškas esamos technikos ir technologijos rezervų panaudojimas įgauna svarbią papildomą prasmę: jis įgalina gauti reikiamas materialines lėšas ir rekonstruoti gamybą ne tik nemažinant esamo gamybos bei vartojimo lygio, bet nuolat įvykdant ir viršijant numatytus planus.

Naudojant kapitalinius įdėjimus liaudies ūkyje, pagrindinę vietą reikia skirti gamybos rekonstravimui ir techniniam pertvarkymui naudojant naują ir naujausią techniką. Kodėl negalima toliau plėtoti gamybos statant naujas, o ne techniškai pertvarkant veikiančias įmones? Reikalas tas, kad tokia politika reikalauja vis didesnių darbo, materialinių ir gamtinių išteklių. Toks vystymosi pobūdis dabar neturi perspektyvos: vis didėjančios sąnaudos duotų vis mažesnius rezultatus.

Perspektyvus yra ekonomikos augimas intensyviai atnaujinant pagrindinius gamybinius fondus. Ekonomikos pervedimas į intensyvaus vystymo vėžes, gamybos rekonstravimas ir techninis atnaujinimas glaudžiai susijęs su efektyviu išteklių naudojimu, sumaniu jų taupymu. Sutaupyti žaliavas, medžiagas, energiją, darbo jėgą ir to dėka gauti papildomą produkciją visuomenei atsieina daug pigiau negu gauti tiek pat produkcijos naudojant liaudies ūkyje naujus išteklius. Dideli nepanaudoti rezervai šiuo požiūriu — antrinės žaliavos, gamybos ir vartojimo atliekos. Apskaičiavimai rodo, kad antrinių išteklių lyginamąjį svorį šalies žaliavų balanse galima padidinti daugiau kaip 10 kartų.

Racionalus išteklių naudojimas — daugiapusis procesas. Tai ir beatliekinių technologijų sukūrimas, naujos išteklius tausojančios technikos naudojimas, antrinių medžiagų apdirbimo ekonomiškų būdų, šiuolaikinių jų utilizavimo metodų taikymas. Ekonomijos rezervų yra ir organizaciniuose, ekonominiuose bei socialiniuose veiksniuose.

Tarp socialinio bei ekonominio vystymo spartinimo veiksnių intensyvinant gamybą ir didinant jos efektyvumą labai svarbią vietą užima gaminamos produkcijos aukštos kokybės užtikrinimas. Produkcijos kokybė, jos konkurentiškumas pasaulinėje rinkoje — tai rodikliai, akumuliuojantys gamybos mokslinį techninį lygį, darbo kultūrą ir drausmę. Produkcijos kokybės gerinimas įgalina mažiausiomis darbo ir medžiagų sąnaudomis kuo geriau tenkinti didėjančius liaudies ūkio, gyventojų poreikius, didinti šalies eksportines galimybes. Nors per praėjusį šio penkmečio laikotarpį pagerėjo daugelio gaminių kokybė ir techniniai bei ekonominiai rodikliai, tačiau kokybė tebėra viena silpniausių vietų mūsų ekonominėje veikloje.

Kova už kokybę glaudžiai susijusi su išteklių ekonomija ir racionaliu naudojimu. Juk produkcijos neatitikimas vartotojų reikalavimams, juo labiau aiškus brokas — tai, iš esmės, materialinių gėrybių grobstymas, mūsų liaudies darbo eikvojimas. „Štai kodėl, — pabrėžė draugas M. Gorbačiovas, — visokeriopas produkcijos kokybės gerinimas turi būti ekonominės politikos centre. Kokybė ir dar kartą kokybė — štai mūsų šūkis šiandien".

Kalbant apie visų liaudies ūkio šakų techninį pertvarkymą naudojant šiuolaikinius mokslo bei technikos pasiekimus ir jo terminus, reikia įvertinti kapitalinės statybos galimybes. Deja, ji kol kas atsilieka. Neefektyviai naudojamos lėšos ne tik kai kuriuose objektuose, bet ir atskirose šakose. Lėtai mažėja nebaigtos statybos mastai, kartais nepagrįstai pabrangsta statomi objektai. Pastaroji aplinkybė

šiandien reikalauja ypatingo dėmesio masiškai pereinant prie naujų technologinių sistemų.

Intensyvus esamo gamybinio aparato panaudojimas, gamybos techninis pertvarkymas, esminis įrengimų keitimo koeficiento padidinimas gerokai padidina liaudies ūkio poreikius naujiems įrengimams. Tai reiškia, kad padidėja viso mašinų gamybos šakų komplekso apkrovimas. Tai savo ruožtu reikalauja sparčiau vystyti staklių gamybą — pagrindinę visos mašinų gamybos šaką, taip pat šakas, tiesiogiai susijusias su šiuolaikinių staklių kūrimu, — elektroniką, elektrotechniką, prietaisų gamybą ir kt.

Pažangos katalizatorius yra lanksčiosios gamybos sistemos, mikroelektronika, skaičiavimo technika, prietaisų gamyba, visa informatikos industrija. Lanksčiosios gamybos sistemos — vienas ryškiausių pavyzdžių sėkmingai derinant įvairių mokslo ir technikos krypčių galimybes. O jos — neišsenkančios.

Strateginis uždavinys valdymo srityje — geriau panaudoti socializmo pranašumus ūkio mechanizmui tobulinti, siekiant, kad tas mechanizmas kuo labiau skatintų vystyti mūsų visuomenės gamybines jėgas. Išsprendus šį uždavinį, turi būti sukurta vieninga ūkininkavimo ir valdymo sistema, pagrįsta stambaus masto ekonominio eksperimento rezultatais.

Šioje sistemoje turi būti įkūnytas demokratinio centralizmo principas. Reikia padidinti centralizuoto planavimo ir valdymo efektyvumą, išlaikant reikiamas tarpšakines ir teritorines proporcijas, nenukrypstamai vykdant moksliškai pagrįstą investicinę ir struktūrinę politiką. Turi būti padidintas rodiklių ir normatyvų vaidmuo plane; jie turi nukreipti ir skatinti įmones diegti naujoves, taupyti išteklius ir gerinti produkcijos kokybę.

Valdymo pertvarkymas šiuolaikinėmis sąlygomis numato nuosekliai diegti gamyboje visišką ūkiskaitą, taikyti jos principus kiekvienoje darbo vietoje. Svarbi šios nuostatos realizavimo praktikoje priemonė yra brigadinės rangos organizavimas. Ši forma įgalina gerokai išplėsti demokratinius pradus valdyme, užtikrina tiesioginę darbo apmokėjimo priklausomybę nuo galutinių darbo rezultatų, didina suinteresuotumą taupyti ir racionaliai naudoti įrengimus, žaliavas, medžiagas, energiją.

Ūkio mechanizmo tobulinimas turi padėti nuosekliai realizuoti socialistinį darbo apmokėjimo principą. Ryšium su mokslo ir technikos pažangos uždaviniais ypatingą aktualumą gamyboje įgauna inžinierių darbo apmokėjimo klausimai. Dabartinė technologų ir konstruktorių darbo skatinimo sistema mažai susijusi su jo realiais rezultatais, vadinasi, negali užtikrinti inžinerijos bei technikos personalo įtempto darbo kuriant ir diegiant naują techniką, laikantis ekonomijos režimo, užtikrinant aukštą produkcijos kokybę.

TSKP CK 1985 m. balandžio plenumas iškėlė kaip pirmaeilį uždavinį — spartinti šalies socialinį bei ekonominį vystymą. Pagrindinė priemonė jam išspręsti — naujausių mokslo ir technikos pasiekimų diegimas į gamybą, nepaliaujamas visuomeninio darbo našumo didinimas. Šie uždaviniai jau šiandien vykdomi. Plečiasi lenktyniavimas už sėkmingą 1985 m. plano įvykdymą, už deramą TSKP XXVII suvažiavimo sutikimą.

TSKP XXVII suvažiavimą pasitinkant

MOKSLO IR TECHNIKOS PAŽANGOS PLANAVIMO TOBULINIMAS PRAMONĖJE

Ekon. m. kand. V. VAŠKELAITIS

Svarbiausios priemonės mokslo ir technikos pažangai planuoti Lietuvos TSR pramonėje dabar yra: Kompleksinė respublikinė mokslo ir technikos pažangos bei jos socialinių ekonominių padarinių programa 20-čiai metų; respublikos gamybinių jėgų išvystymo ir išdėstymo schema 15-kai metų; regioninės mokslinės techninės bei kitos programos svarbiausioms liaudies ūkio vystymo problemoms spręsti 5—10-čiai metų; penkmečio ir metiniai respublikos mokslo ir technikos pažangos planai; teritorinė sistema mokslo ir technikos pažangos plano bei regioninių programų vykdymui koordinuoti ir kontroliuoti.

Kompleksinė Lietuvos TSR mokslo ir technikos pažangos programa 1986—2005 metams (penkmečiais) pagrindžia ilgalaikę liaudies ūkio vystymo mokslinę ir mokslinę techninę politiką. Programoje analizuojamas mokslinis potencialas, mokslo ir technikos pažangos reikšmė sprendžiant regionines problemas, taip pat vystant svarbiausius liaudies ūkio kompleksus ir šakas. Taip pat pateikiamos pagrindinės Lietuvos TSR ekonominio ir socialinio vystymo kryptys, nustatomos problemos ir jų sprendimo keliai.

Rengiant Kompleksinę respublikinę programą neišspręsta ne tik daugelis teorinių klausimų, bet ir praktiškų problemų. Dėl to išauga prognozuojamų reiškinių neapibrėžtumo ir atitinkamai sumažėjo jų tikimybės laipsnis. Antai programa buvo rengiama nepakankamo aprūpinimo informacija sąlygomis — teritorinių šakinių kompleksų prognozių sudarytojai neturėjo išeities rodiklių ir informacijos apie šakų atitinkamų kompleksų vystymą šalies mastu. Ne visos organizacijos atsakingai traktavo šį darbą, kai kurios laikė jį antraeiliu.

1981—1985 m. rengiama ir įgyvendinama 13 tikslinių kompleksinių respublikinių programų. Pačios didžiausios programos, skirtos respublikos pramonei, — tai „Rankų darbo atliekant krovinio, kėlimo bei transportavimo ir sandėliavimo darbus mažinimas Lietuvos TSR pramonėje, transporte ir prekyboje 1981—1985 metais" ir „Kompleksinė Lietuvos TSR pramonės gamybos intensyvinimo programa 1981—1985 metams".

Respublikos teritorijoje esantys susivienijimai, įmonės ir organizacijos vienuoliktajame penkmetyje vykdo užduotis ir etapus pagal 71 sąjunginę mokslinę techninę programą, iš kurių 18 — tikslinės kompleksinės mokslinės techninės programos ir 53 — svarbiausių mokslinių techninių problemų sprendimo programos. Pagal taikymo sritis programos skirstomos taip: žemės ūkis ir melioracija — 12 programų; elektronika, elektrotechnika, skaičiavimo technika, ryšiai — 9 programos; sveikatos apsauga — 7; statyba — 7; chemija ir naftos chemija — 5; gamtos apsauga ir racionalus gamtos išteklių naudojimas — 6 programos.

Tiek visoje šalyje, tiek Lietuvos TSR nuolat plečiasi mokslo ir technikos pažangos programinio planavimo mastai. Tai kelia aktualų uždavinį parengti atitinkamus metodinius reikalavimus, kaip taikyti šį metodą. Svarbiausia čia suformuoti mokslinių techninių problemų, kurias reikia programiškai išspręsti, sąrašą. Tuo tarpu Lietuvos TSR mokslo ir technikos pažangos programų dešimtajam ir vienuoliktajam penkmečiams analizė parodė, kad sprendžiamos problemos labai įvairios, dažnai neaiškiai suformuluotos, neturi konkrečiai apibrėžto galutinio tikslo (tikslų hierarchijos). Siekiant išvengti šių trūkumų, siūloma laikytis tokių procedūrinių principų:

pirma, programinio sprendimo objektais laikyti tik problemas, kurios visiškai atitinka nestandartiškumo kriterijus tiek pačios problemos požiūriu, tiek jos išsprendimo rezultatų požiūriu;

antra, formuluoti programines problemas ir visapusiškai įvertinti jų sprendimą naudojantis kompleksine techninių bei ekonominių rodiklių sistema ir laikantis tokių reikalavimų: a) kompleksinės rodiklių sistemos pagrindas turi būti tiksliniai programų rodikliai ir atitinkamo valdymo objekto išvystymo bendrieji ekonominiai rodikliai; b) sistema turi apimti galutinį, integralinį rodiklį ir tarpinius rodiklius, nustatomus programos mastu ir pagal planinius jos realizavimo laikotarpius; c) rodiklių sistema turi leisti atlikti papildomus analitinius apskaičiavimus, atskleidžiančius atskirų veiksnių ir jų visumos įtaką programos realizavimo efektyvumui.

Lyginamoji tikslinių programų analizė parodė, kad tikslinga nustatyti taikomuosius tyrimus kaip pradinę programų ribą (tai garantuoja, jog problema bus analitiškai išnagrinėta; į programą įtraukus fundamentalius tyrimus visiškam kompleksiškumui užtikrinti, kaip numato kai kurie autoriai, tik pabrangtų programų sudarymas ir pailgėtų jų realizavimo terminai). Tuo tarpu programų užbaigimas pirmąja pramonine gaminio partija (serija) jokiu būdu nereiškia, jog pasiektas programos galutinis tikslas. Jis siejamas su gamybos mokslinio techninio lygio kėlimu respublikos, šakų, įmonių mastu, o tam reikia technologiškai ir ekonomiškai įsavinti naujos technikos gamybą plačiu mastu. Vadinasi, į programas būtina įtraukti serijinės gamybos organizavimo ir sukurtos technikos (technologijos) panaudojimo užduotis.

Programų analizė parodė, kad jų struktūra nesutvarkyta, kad nėra tikslinės programos formavimo organizacinių etapų, t. y. nuoseklaus jos struktūrinių elementų detalizavimo.

Formuojant tikslinės programos struktūrą, siūloma skirti tokius blokus: informacinį pagrindžiamąjį, tikslinį, organizacinį funkcinį ir potencialių išteklių.

Pastaruoju metu išryškėjo regioninio planavimo tobulinimo tendencija, pagrįsta perėjimu nuo šakų vystymo atskirų planų, kuriuos sudaro sąjunginės ministerijos teritoriniu požiūriu, ir sąjunginių respublikų Ministrų Taryboms pavaldaus ūkio vystymo planų prie kompleksinio ūkio vystymo planų, iš jų ir sąjunginės respublikos pramonės. Nėra reikalo įrodinėti šakinio ar teritorinio planavimo ilgalaikio prioriteto žalos. Sąjunginės respublikos kompleksinio vystymo planavimas įgalina išvengti tiek žinybiškumo, tiek vietininkiškumo trūkumų. Toks planavimas nerodo teritorinio požiūrio pranašumo, palyginus su šakiniu, o tik patvirtina būtinumą nuosekliai derinti šakinį ir teritorinį planavimo bei valdymo principus. Vadinasi, planavimo mechanizmas sąjunginėje respublikoje turi būti organizuotas ne kaip priešsvara šakiniam, kompensuojanti ir užglaistanti šakinio požiūrio trūkumus, o kaip teritorinis šakinis mechanizmas, garantuojantis objektyvią šakų ir teritorijos vienybę.

Planuojant sąjunginės respublikos socialinę ekonominę raidą, reikia aiškiai išskirti specifinį teritorinio planavimo objektą, besiskiriantį nuo šakinio planavimo objekto. Mokslo ir technikos pažangos požiūriu teritorinio planavimo objektas turi būti išimtinai regioninės tarpšakinės mokslinės techninės problemos, atspindinčios šalies vieningos mokslinės techninės politikos regioninę specifiką, taip pat atsižvelgiančios į visumą pagrindinių regioninių veiksnių, darančių įtaką tos sąjunginės respublikos mokslo ir technikos pažangos bendriems rezultatams. Taigi dėl šios priežasties į kompleksinį respublikos ekonominio ir socialinio vystymo planą tikslinga įtraukti dviejų rūšių mokslo ir technikos pažangos priemones: vidines respublikos, skirtas tik respublikos socialinėms ekonominėms ir mokslinėms techninėms problemoms spręsti (tokių problemų subjektais yra respublikos planavimo ir valdymo organai); sąjungines, skirtas respublikos indėliui į šalies liaudies ūkio rezultatus didinti (šių problemų subjektas, be respublikos planavimo ir valdymo organų, yra ir aukštesnio lygio organai).

Iki šiol mes nagrinėjome mokslo ir technikos pažangos planavimo tobulinimo problemas Lietuvos TSR pramonės komplekso mastu. Sėkmingai jas išspręsti galima tik užtikrinus aukšto planinio vadovavimo lygį šakinėse ministerijose ir žinybose, taip pat pagrindinėse gamybos grandyse. Remiantis atskleistais trūkumais, galima apibendrinti ir nustatyti svarbiausias tobulinimo kryptis:

a) pastebimas atsitraukimas nuo planavimo dviem etapais nuostatų, pagal kurias iš pradžių sudaromas plano projektas atsižvelgiant į vidinius gamybinius rezervus. Gamybos techninio vystymo planai, sudaryti vien kontrolinių užduočių pagrindu, apriboti tiek tikslinio kryptingumo, tiek ūkiskaitinio suinteresuotumo juos įvykdyti požiūriu. Planuojant dviem etapais, sukuriamas vieningas ciklas „techninė ekonominė analizė—prognozavimas—planavimas". Tai verčia daugiau dėmesio skirti paruošiamajam ikiplaniniam darbui — mokslinio techninio lygio kėlimo analizei planinio laikotarpio pradžioje, techninės pažangos pagrindinių krypčių prognozei planinio lai-

kotarpio pabaigoje, šakos, susivienijimo socialinio ekonominio ir mokslinio techninio vystymo koncepcijai. Siekiama, kad plano projekto formavimo stadijos ir planas būtų grindžiamas šiais dalykais. Be to, techninio vystymo planai turi būti sudaromi anksčiau negu kiti jungtinio plano skyriai;

b) šakinio lygio mokslo ir technikos vystymo planams (ypač susivienijimų ir įmonių gamybos techninio vystymo planams) būdingas aukštas užduočių diferencijavimo laipsnis kainos ir ekonominio efekto požiūriu. Tai rodo, kad jos orientuotos į atitinkamo plano apimties rodiklių įvykdymą, nepakankamai atspindi, kaip panaudojami ištekliai. Praktiškai diegiant požiūrį į planavimą „pagal galutinį tikslą", negrįžtamai pereinama nuo mechaninio padrikų priemonių kratinio prie stambių kompleksinių perspektyvinių programų, skirtų gamybai atnaujinti visomis susijusiomis jos kryptimis;

c) respublikos šakose ir susivienijimuose techninės pažangos programinio planavimo ir valdymo procesas formuojamas neturint parengtų metodinių reikalavimų šiam metodui. Siekiant kuo plačiau diegti ir naudoti tikslinį programinį metodą, reikia atlikti tam tikrą metodinį praktinį darbą;

d) nėra patikimo ryšio tarp naujos technikos plano ir gamybos efektyvumo didinimo, darbo ir darbo užmokesčio, kapitalinių įdėjimų, ekonominio skatinimo fondų, finansų planų. Taip yra dėl to, kad naujos technikos gamybos įsavinimo užduočių įvykdymo rodikliai iš esmės skiriasi nuo kitų plano skyrių rodiklių savo skaičiavimo metodika: kaštai planuojami pagal sąnaudų elementus, o naujos technikos plano skyriuje šis rodiklis parodomas bendra suma; metinis ekonominis efektas, nustatytas remiantis sąnaudų skirtumu, planuojamas nesiejant su pelnu. Tuo tarpu kritiškai vertinant pačius naujos technikos metinio efekto apskaičiavimus, galima padaryti tokias išvadas: pirma, naujos technikos projektuotojai ne visada atsakingai atlieka kai kuriuos apskaičiavimus. Reikia pareikalauti, kad jie nenukrypstamai laikytųsi realių diegiamo objekto darbo sąlygų; antra, metodiniai netikslumai rodo, kad organizacijų ir įmonių ekonominės tarnybos formaliai vykdo savo funkcijas, kas liečia vadovavimą naujos technikos ekonominio objekto apskaičiavimams. Taigi reikia daugiau reikalauti iš ekonominių tarnybų šioje jų darbo srityje; trečia, apskaičiavimų išeities duomenų sistemingas didinimas (mažinimas) rodo, kad naujos technikos priemonių metinio ekonominio efekto apskaičiavimų netikrina priemonių vartotojai, o jei tikrina, tai paviršutiniškai ir formaliai. Tokią praktiką būtina išgyvendinti, kiekvieną apskaičiavimą reikia kruopščiai išanalizuoti;

e) nors šiuo metu naujos technikos penkmečio planai sudaromi paskirstant metais, tikslinant einamuosius (metinius) planus, neužtikrinamas reikiamas perimamumas. Dėl to siūlytina rengti dvejų metų slankiojamąjį šakinių ministerijų ir gamybinių susivienijimų (įmonių) techninio pertvarkymo planą, kurį sudarytų abi dalys: einamųjų metų priemonių ir planinių rodiklių planas (100%) ir antrųjų metų priemonių parengimo planas (nuo 40 iki 70%). Tokia patirtis sukaupta „Sigmos" gamybiniame susivienijime.

Nuo 1984 m. šalies pramonėje vykdomas platus ekonominis eksperimentas toliau plečiant gamybinių susivienijimų (įmonių) teises ir kartu didinant jų atsakomybę už galutinius rezultatus. Lietuvos TSR pradiniame ūkininkavimo naujomis sąlygomis etape dirbo elektrotechnikos ir vietinės pramonės įmonės „Elfos" elektros variklių susivienijime sumažintas direktyvinių naujos technikos rodiklių skaičius — nuo 20 iki 4. Tačiau, be pagrindinių rodiklių, susivienijimui nustatyta 19 užduočių, privalomų apskaičiuoti ir įtraukti į statistinę atskaitomybę.

Lietuvos TSR vietinės pramonės ministerijos gamybinių susivienijimų ir įmonių techninio vystymo ir organizavimo planas tiek 1984, tiek 1985 m. sudarytas pagal metodiką iki ekonominio eksperimento pradžios. Ji numato aukštą centralizacijos ir direktyviškumo laipsnį. Ministerijai detaliai reglamentuojant tiek paties plano turinį, tiek jo pozicijų įvykdymo terminus, susivienijimams ir įmonėms suteikta teisė patiems tvirtinti gamybos techninio vystymo ir organizavimo planą tampa grynai formalia. Taip sudarytas planas dažnai tiesiogiai prieštarauja gamybiniam planui. Ministerijos smulkmeniška gamyklų ir susivienijimų globa neturi perspektyvų. Pirma, Ministerijos aparatas (ir technikos skyrius) — tai administracinis aparatas. Antra, vietinė pramonė turi daug skirtingos sudėties ir profilio šakų — tai trukdo vykdyti vieningą techninę politiką tuo aparatu. Pastarąją problemą reikia spręsti toliau stiprinant mokslinių tyrimų, projektavimo bei konstravimo ir ypač eksperimentinę gamybinę bazę Vietinės pramonės ministerijos Projektavimo bei konstravimo ir technologiniame institute, taip pat plėtojant išorinius mokslinius techninius ryšius naujų gaminių konstravimo, techninio paruošimo ir įsavinimo srityje.

Reikia pažymėti, kad, pasikeitus ūkininkavimo sąlygoms, netrukus išryškėjo naujos technikos priemonių įtakos planavimo poveikis susivienijimų ir įmonių ūkiskaitiniam efektyvumui. Anksčiau jos Vietinės pramonės ministerijos patvirtintą pelno prieaugio įdiegus mokslines technines priemones rodiklį įtraukdavo į planą to paties lygio, o 1984 ir 1985 m. — jau dažniausiai padidindavo. Tai, be abejo, teigiamas reiškinys.

Pirmaisiais ekonominio eksperimento metais dar mažiau pokyčių negu procedūrinėje planavimo dalyje įvyko naujos technikos plano turinyje, dėl to nepavyko išvengti rimtų trūkumų: planinės užduotys nepakankamai techniškai bei ekonomiškai pagrįstos ir susietos su gamybos poreikiais, su techniniais bei ekonominiais rodikliais, planų daug, jie smulkiatemiški ir t. t. Taigi anksčiau nurodytos mokslo ir technikos pažangos tobulinimo įmonėje bei susivienijime kryptys taikytinos ir eksperimentuojamiems objektams. Šią išvadą patvirtina 1984 m. autoriaus atlikta tiesioginė 12 vyriausiųjų inžinierių apklausa, taip pat 35 ekonominės tarnybos vadovų iš stambiausių respublikos vietinės pramonės, 25 — iš lengvosios pramonės susivienijimų bei įmonių, nuo 1985 m. pradedančių dirbti eksperimento sąlygomis, anketavimas.

Respondentai daugiausia pareiškė tokių pastabų dėl mokslo ir technikos pažangos planavimo: nepakankamai suderinti projektavimo organizacijų, gamyklų ir susivienijimų planai; kol kas nepatikimas

BUHALTERINĖS APSKAITOS TOBULINIMAS IR EINAMOSIOS KONTROLĖS STIPRINIMAS

R. SIKORSKIS
Lietuvos TSR finansų ministras

Sprendžiant tolesnio gamybos plėtimo, jos intensyvinimo uždavinius, būtina stiprinti ekonomijos režimą, ūkiskaitą, racionaliau naudoti materialinius, darbo ir finansinius išteklius, mažinti neproduktyviąsias išlaidas ir nuostolius. Visa tai reikalauja toliau gerinti apskaitą, stiprinti kontrolę, rūpestingiau analizuoti ūkinę ir finansinę veiklą. Praktika rodo, kad gerai organizuota apskaita ir einamoji kontrolė užkerta kelią socialistinės nuosavybės švaistymui, išeikvojimams, grobstymams, prirašinėjimams, neūkiškumui ir kitiems valstybinės bei finansinės drausmės pažeidimams.

Pastaraisiais metais, vykdant Lietuvos TSR Ministrų Tarybos 1980 m. kovo 18 d. nutarimą ,,Dėl priemonių buhalterinės apskaitos organizavimui tobulinti ir jos vaidmeniui racionaliai bei ekonomiškai naudojant materialinius, darbo ir finansinius išteklius padidinti" respublikoje atliktas kai kuris darbas. Susivienijimai, įmonės ir organizacijos baigė įsavinti vieningąją žurnalinę orderinę sąskaitybos formą, operatyvinį buhalterinį medžiagų apskaitos metodą. Yra kai kurių poslinkių mechanizuojant buhalterinę apskaitą, ypač jos atskirus barus. Plačiau pradėtos taikyti unifikuotos pirminės apskaitos dokumentacijos formos. Pradėtos rengti geriausios, pavyzdingai organizuojamos apskaitos konkursai bei apžiūros. Tiek 1983 m., tiek 1984 m. jose dalyvavo daugiau kaip du trečdaliai visų susivienijimų, įmonių ir organizacijų bei dauguma biudžetines įstaigas aptarnaujančių centralizuotų buhalterijų; tai padėjo plačiau skleisti pirmaujančių buhalterijos kolektyvų patyrimą.

Tačiau ministerijų ir žinybų atskaitomybės duomenys, o ypač apskaitos būklės susivienijimuose, įmonėse, organizacijose ir įstaigose patikrinimai rodo, kad Lietuvos TSR Ministrų Tarybos 1980 m. kovo 18 d. nutarimas realizuojamas per lėtai. Ne visos ministerijos ir žinybos įgyvendino buhalterinės apskaitos tobulinimo priemones, kurios padėtų patikimai saugoti socialistinę nuosavybę bei racionaliai naudoti turimus išteklius.

Daugelis ministerijų ir žinybų nepakankamai rūpinasi normatyvinio gamybos sąnaudų apskaitos ir produkcijos savikainos kalkuliavimo metodo pavaldžiose įmonėse ir organizacijose diegimu. Iki šių metų sausio 1 d. normatyvinis gamybos sąnaudų apskaitos ir produkcijos savikainos kalkuliavimo metodas buvo naudojamas tiktai 46 pramonės įmonėse iš 362. Dar 95 pramonės įmonėse ir 16 organizacijų buvo taikomi kai kurie šio metodo elementai. Kai kur, pvz., melioracijos statybos organizacijose, šie elementai taikomi tiktai eksperimento tvarka.

Normatyvinio gamybos sąnaudų apskaitos metodo diegimo planai, kuriuos kasmet sudaro pačios ministerijos ir žinybos, 1980—1984 m. nebuvo įvykdyti. Sistemingai jų nevykdė Vietinės pramonės ministerija, neįdiegė normatyvinio apskaitos metodo elementų nė vienoje iš planuotų įmonių Kaimo statybos ministerija. Nepakankamai rūpinosi diegti pavaldžiose pramonės įmonėse normatyvinį apskaitos metodą Vaisių ir daržovių ūkio bei Statybos ministerijos. Iki šių metų sausio 1 d. jų sistemose nebuvo nė vienos įmonės ar organizacijos, kuri būtų taikiusi bent šio metodo elementus.

Vienas pagrindinių trūkumų, kurie stabdo normatyvinio apskaitos metodo įdiegimą, yra tai, kad šiame darbe nepakankamai dalyvauja įmonių ir organizacijų techninės ir ekonominės tarnybos. Mat jos klaidingai mano, kad tai yra tiktai apskaitos reikalas, tuo tarpu tai — ištisas gamybos organizavimo ir techninių priemonių kompleksas, kuris apima ne tik, — arba net ne tiek, — apskaitą, kiek planavimo, gamybos, darbo materialinio techninio aprūpinimo ir kitų įmonės tarnybų organizavimo tobulinimą. Todėl keista, kad tik kai kurios įmonės normatyvinio apskaitos metodo diegimo darbą buvo įtraukusios į naujosios technikos planus, o ministerijos ir žinybos šio Ministrų Tarybos įpareigojimo vykdymo

---

ryšys tarp susivienijimo naujos technikos plano ir gamybos ekonominio efektyvumo didinimo, darbo ir darbo užmokesčio, kapitalinės statybos, ekonominio skatinimo fondų, finansų, socialinio vystymo planų; pageidautina daugiau suderinamumo sprendžiant techninių ir organizacinių priemonių, technologijos tobulinimo, mechanizacijos bei automatizacijos, pagrindinės ir pagalbinės gamybos vystymo, įvairių automatizuotų sistemų projektavimo priemonių diegimo problemas. Praktiškai visi be išimties vadovai pabrėžė, kad bet kuriai svarbesnei priemonei reikalingas organizacinis projektas, kuriame būtų sprendžiami organizaciniai, ekonominiai ir socialiniai klausimai, iš jų DMO ir normavimas (čia pažymėtina, kad šiandien jau sunku nustatyti, kokią potencialaus efekto dalį reikia skirti techniniam sprendimui ir kokią — ekonominiams, organizaciniams, socialiniams veiksniams. Aišku, kad antroji dalis turi būti pakankamai didelė). Palaikomas siūlymas plačiau taikyti tikslinį programinį metodą iškylančioms tarpfunkcinėms problemoms spręsti ir kartu pripažįstama, jog kol kas šis metodas dar neparodė savo pranašumų, palyginus su metodais, dabar naudojamais mokslo ir technikos pažangai planuoti susivienijimuose.

nekontroliavo. Tai verčia manyti, kad į normatyvinio apskaitos metodo, kuris faktiškai yra produkcijos savikainos valdymo priemonė, esmę kol kas nevisiškai įsigilino ne tik atskirų tarnybų, bet ir kai kurių įmonių vadovai ir net kai kurios aukštesniosios organizacijos. Šio pažangaus metodo diegimą gerokai stabdo ir tai, kad nepakankamai domimasi normų ir normatyvų formavimu ir atnaujinimu, kad normatyviniame ūkyje menkai naudojama elektroninė skaičiavimo technika. Kai kada trūksta ir aukštesniųjų organizacijų reiklumo. Finansų ministerijos padarytų patikrinimų medžiaga rodo, kad tais atvejais, kai įmonių vadovai neužtikrina ministerijų ir žinybų sprendimų dėl normatyvinio apskaitos metodo diegimo, normatyvinės bazės tobulinimo, sandėlių patalpų statybos ir remonto darbų, svėrimo bei matavimo prietaisų įsigijimo, ministerijos ir žinybos nesiima griežtų priemonių. Kai kada tokie vadovai net nedepremijuojami, kaip tai, pvz., Statybinių medžiagų pramonės ministerijos sistemoje.

Daugelyje įmonių, kuriose normatyvinis apskaitos metodas laikomas įdiegtu, išaiškinti esminiai trūkumai, kurie menkina šio metodo vaidmenį. Esminiai trūkumai išaiškinti organizuojant nukrypimų nuo normų apskaitą. Daugumoje patikrintų įmonių nukrypimai nuo medžiagų ir darbo užmokesčio normų pagal jų susidarymo priežastis ir kaltininkus mėnesio metu neapskaitomi. Pasibaigus mėnesiui, šie duomenys jau nebeduoda reikiamų rezultatų, nes prarandamas laikas, kurio metu galima operatyviai užkirsti kelią neūkiškumui, nesaikingumams, nedelsiant taisyti klaidas ir pan.

Ypač opi materialinių išteklių taupaus naudojimo ir jų saugumo užtikrinimo problema. Anksčiau minėtu Lietuvos TSR Ministrų Tarybos 1980 m. kovo 18 d. nutarimu ministerijos, žinybos, susivienijimai, įmonės, organizacijos ir įstaigos buvo įpareigotos imtis priemonių, kad būtų griežtai laikomasi žaliavos, medžiagų, pusfabrikačių, įrankių ir kitų materialinių vertybių priėmimo, laikymo bei naudojimo tvarkos, taip pat įdiegti šioje srityje efektyvias preliminarinės ir einamosios kontrolės formas.

Tuo klausimu pravartu prisiminti draugo M. Gorbačiovo žodžius, pasakytus šių metų birželio mėn. Dnepropetrovsko Metalurgų kultūros rūmuose: „Dabar tikriausiai nėra aktualesnio uždavinio, kaip taupyti kurą, žaliavas ir medžiagas".

Tačiau patikrinimų medžiaga rodo, kad prekinių ir materialinių vertybių priėmimo, saugojimo, išdavimo ir naudojimo tvarka dažnai pažeidinėjama. Pažeidinėjami taip pat lėšų apskaitos ir einamosios kontrolės reikalavimai. Dėl prekinių ir materialinių bei kitų vertybių saugojimo neužtikrinimo liaudies ūkyje susidaro nemaži nuostoliai, kurių didesnė dalis nurašoma. Pavyzdžiui, per trejus paskutiniuosius metus iš kaltųjų asmenų buvo išreikalauta tik ketvirtadalis sumos, susidariusios dėl prekinių ir materialinių vertybių bei lėšų trūkumų. Likusi dalis buvo nurašyta į gamybos arba įstaigų išlaikymo ir kitas sąskaitas.

Rimtų trūkumų yra prekinių ir materialinių vertybių bei lėšų inventorizavimo darbe: dažnai inventorizuojama formaliai, netinkamai įforminama inventorizacijos medžiaga, nebūna atrankinių labiausiai deficitinių ir brangiai kainuojančių prekių ir medžiagų kontrolinių patikrinimų, vertybių trūkumai, kaip jau minėta, dažnai neišreikalaujami iš kaltųjų asmenų, o nurašomi į įmonių, organizacijų ir įstaigų sąskaitas. Visa tai materialiai atsakingiems asmenims padeda susidaryti nuomonę, kad jie už trūkumus bei pažeidimus gali likti ir nenubausti.

Nepakankamai įvertina inventorizavimo, kaip kontrolinės priemonės, reikšmę ir kai kurių įmonių, organizacijų bei įstaigų vadovai. Pasigendama inventorizacinių komisijų pasiūlymų ir vadovų išvadų dėl inventorizacijos rezultatų. Plačiai pažeidinėjamas grynųjų pinigų ir griežtos atskaitomybės blankų inventorizavimo periodiškumas.

Nekokybiškai buvo inventorizuojamos materialinės vertybės Kapsuko dujofikacijos valdyboje, Panevėžio autotransporto įmonėje Nr. 1, dėl to buvo sudarytos galimybės piktnaudžiauti. Buvo atvejų, kai, nustatant inventorizacijos rezultatus, įskaitomas vertybių perrūšiavimas tarp skirtingų laikotarpių inventorizacijų (A. Šiaučiūnaitės trikotažo gamybiniame susivienijime) ir t. t. Įvairaus pobūdžio inventorizavimo tvarkos pažeidimų buvo švietimo ir sveikatos apsaugos sistemų centralizuotose buhalterijose bei savarankiškai apskaitą tvarkančiose įstaigose.

Siekdama toliau didinti buhalterinės apskaitos vaidmenį griežtinant socialistinės nuosavybės saugumo kontrolę ir užtikrinant valstybinės drausmės laikymąsi, Lietuvos TSR Ministrų Taryba šių metų gegužės 20 d. priėmė nutarimą „Dėl papildomų priemonių buhalterinei apskaitai liaudies ūkyje tobulinti". Šiuo nutarimu numatyta įgyvendinti kompleksą priemonių, skirtų toliau tobulinti apskaitos organizavimą, gerinti jos kokybę ir ūkinės veiklos analizę, didinti informacijos operatyvumą sprendimams priimti. Tuo tikslu ministerijos ir žinybos įpareigotos iki šio penkmečio pabaigos įdiegti pavaldžiose įmonėse, susivienijimuose ir organizacijose normatyvinį gamybos sąnaudų apskaitos ir produkcijos savikainos kalkuliavimo metodą. Tai nėra nauja, tačiau suprantama, kad tose liaudies ūkio šakose, kuriose šis darbas nebuvo laiku pradėtas, reikia imtis veiksmingų priemonių šiam įpareigojimui kuo skubiau įgyvendinti. Pažymėtina, kad šiam darbui ministerijos ir žinybos įpareigotos plačiau pasitelkti inžinerijos, technikos, kitų tarnybų darbuotojus.

Siekiant pagerinti inventorizacijų kokybę, padidinti reiklumą jų komisijoms ir pagal inventorizacijų rezultatus operatyviai imtis atitinkamų priemonių, susivienijimų, organizacijų ir įstaigų vadovai įpareigoti asmeniškai išnagrinėti inventorizacijos medžiagą ne vėliau kaip per 10 dienų nuo jos užbaigimo.

Sprendžiant socialistinės nuosavybės saugumo kontrolės, ūkinės veiklos analizės, operatyviosios informacijos klausimus vis didėja buhalterinės apskaitos specialistų vaidmuo. Prideramai vykdydami savo pareigas, jie daro nemažą poveikį ūkininkavimo racionalumui. O sąlygos tokiam darbui dabar sudarytos. Tai rodo vyriausybės įpareigojimai ministerijoms ir žinyboms pasiekti, kad būtų griežtai laikomasi Vyriausiųjų buhalterių nuostatų tiek jų

STIPRINANT MOKSLO IR GAMYBOS RYŠIUS

A. RAMANAUSKAS
Lietuvos TSR Mokslų Akademijos Prezidiumo vyriausiasis inžinierius mokslo pasiekimų įdiegimo klausimams

Vienas svarbiausių mokslinės organizacijos veiklos rezultatų yra glaudūs ryšiai su gamyba, į praktiką diegiamų mokslinių darbų rezultatų vertė ir naujovė. Šiam klausimui Lietuvos TSR Mokslų Akademija kaskart skiria vis didesnį dėmesį. Pastaraisiais metais vien eksperimentiniai akademijos institutai įdiegia kasmet po 140—130 baigtų darbų rezultatų (tai sudaro maždaug 65% baigtų mokslinių techninių temų skaičiaus). To dėka per ketverius šio penkmečio metus gauta 74,5 mln. rb metinės ekonomijos, iš to skaičiaus 1984 m. — 26 mln. rb (dešimtajį penkmetį buvo gauta 37,4 mln. rb).

Organizuojant glaudesnius mūsų institutų ryšius su gamyba, pagrindinė jų forma darosi ūkiskaitinės sutartys. Antai iš 1984 m. baigtų 209 mokslinių temų 177, arba 85%, buvo ūkiskaitinės. Per dešimt metų ūkiskaitinių darbų mastas padidėjo nuo 25% iki 50% visos finansavimo apimties ir 1984 m. sudarė 10 mln. rb. Vidutiniškai ūkiskaitinės sutartys per ketverius šio penkmečio metus sudarė 41% visos mokslinių darbų finansavimo apimties.

1984 m. buvo sudaryta per 350 sutarčių.

Šių metų kovo 15 d. TSRS valstybinis mokslo ir technikos komitetas apsvarstė Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbą diegiant mokslo laimėjimus į gamybą ir priėmė nutarimą „Dėl Lietuvos TSR Mokslų Akademijos patyrimo diegiant mokslinių ir techninių tyrimų rezultatus į liaudies ūkį". Jame nurodoma, kad respublikos eksperimentinių institutų vykdomi tyrimai planuojami, atsižvelgiant į konkrečius stambių įmonių ir susivienijimų poreikius. Plačiai praktikuojama akademinių organizacijų kooperacija su pagrindiniais šakiniais institutais bei įmonėmis; tai įgalina šakines organizacijas savarankiškai diegti savo ir gretutinėse įmonėse mokslo laimėjimus. Organizuojamos bendros tarpžinybinės laboratorijos ir cechai.

Lietuvos TSR MA mokslinės įstaigos dalyvauja vykdant 40 mokslinių techninių regioninių ir respublikinių programų. Jos perduoda gamybai beveik visus išnagrinėtų temų rezultatus, o Chemijos ir cheminės technologijos institutas — visas technologijas, paruoštas išradimų lygiu. Šis institutas, kai

---

pavaldumo, tiek teisių, tiek kitais klausimais. Tai rodo ir kitais nutarimais nustatyti jiems tarnybiniai atlyginimai, prilygstantys įmonių, susivienijimų, organizacijų ir įstaigų vadovų pavaduotojų atlyginimams (išskyrus valdymo organus ir organizacijas, vykdančias valdymo funkcijas).

Išspręstos ir kitos apskaitos darbuotojų darbo apmokėjimo problemos. Geriausiems buhalterinių tarnybų specialistams (tai neliečia sąskaitininkų, apskaitininkų ir kasininkų) sudaromos galimybės nustatyti maksimalius atlyginimus, vadovaujantis atlyginimų schemomis. Be to, specialistams, dirbantiems buhalterinį darbą įmonėse, susivienijimuose ir organizacijose, taikoma priemoka prie darbo užmokesčio už aukštą kvalifikaciją tokia pat tvarka, kaip ir tų įmonių, susivienijimų ir organizacijų inžinerijos bei technikos darbuotojams.

Minėtu Lietuvos TSR Ministrų Tarybos š. m. gegužės 20 d. nutarimu suteikta galimybė įtraukti į aukštąsias mokyklas nemažai buhalterinės apskaitos specialistų, turinčių specialųjį vidurinį arba bendrąjį vidurinį išsimokslinimą, kurie dirba ir nori dirbti šį darbą. Daugelis jų, išdirbę pagal šią specialybę po kelerius metus, nebedrįsta kartu su abiturientais, ką tik baigusiais viduriniąsias mokyklas, varžytis įstojimo konkursuose. Dabar tokie darbuotojai, dirbantys apskaitos ir kontrolės srityje ne mažiau kaip dvejus metus, bus priimami į aukštųjų mokyklų parengiamuosius skyrius, kuriuos baigę ir sėkmingai išlaikę baigiamuosius egzaminus, bus priimami į aukštųjų mokyklų pirmąjį kursą be stojamųjų egzaminų. Parengiamųjų skyrių klausytojams, priimtiems mokytis, nutraukus darbą, bus mokama tokio dydžio stipendija, kokia yra nustatyta pirmojo kurso studentams. Iki šiol panaši tvarka buvo taikoma tik pirmaujantiems darbininkams, kolūkiečiams ir demobilizuotiems kariams.

Šiuo nutarimu taip pat leista ministerijoms ir žinyboms tvirtinti iki 1 metų laikotarpiui įmonėse, susivienijimuose, organizacijose ir įstaigose greta vyriausiųjų buhalterių etatų vyriausiųjų buhalterių stažuotojų etatus, naudojant tam lėšas, skiriamas kadrams rengti ir jų kvalifikacijos kėlimo priemonėms įgyvendinti.

Visos šios buhalterijos darbuotojų materialinio ir moralinio skatinimo priemonės nukreiptos racionalaus ir ekonomiško išteklių naudojimo bei socialistinės nuosavybės saugumo kontrolės stiprinimui, buhalterijos darbuotojų vaidmens ir atsakingumo kovojant su neūkiškumu didinimui.

Reikalavimai buhalterinei apskaitai didėja. Buhalteris turi būti ne tiktai valstybinis kontrolierius, bet ir sumanus, reiklus ekonomijos režimo iniciatorius.

Nėra abejonės, kad naujieji nutarimai dėl tolesnio buhalterinės apskaitos tobulinimo ir jos vaidmens didinimo griežčiau kontroliuojant, kaip užtikrinamas socialistinės nuosavybės saugumas ir naudojami ištekliai, padarys reikiamą įtaką stiprinant liaudies ūkyje ekonomijos režimą.

jis 1965 m. buvo patvirtintas vadovaujančiu kuriant ir diegiant galvanotechnines dangas, jau parengė 85 naujus technologinius procesus, kurie įdiegti daugiau kaip 850 šalies įmonių. Už pasiektus rezultatus minėtas institutas 1984 m. pripažintas nugalėtoju Sąjunginiame socialistiniame lenktyniavime ir apdovanotas TSKP CK, TSRS Ministrų Tarybos, VPSCT ir VLKJS CK Pereinamąja raudonąja vėliava, o kai kurie jo vadovaujantys specialistai 1983 m. gavo TSRS valstybinę premiją.

Vykdydami respublikinę kompleksinę programą, kai kurie fizikinio ir biologinio profilio respublikos Mokslų Akademijos institutai kartu su kitomis respublikos bei Baltarusijos TSR organizacijomis rengia ir įgyvendina moksliškai pagrįstas priemones Ignalinos atominės elektrinės aplinkos apsaugai ir efektyviam pačios elektrinės funkcionavimui.

Mokslų Akademijos Fizikinių techninių energetikos problemų institutas sprendžia racionalaus atliekamos nepikinės elektros energijos panaudojimo programą respublikoje. Ją įgyvendinus ateityje būtų galima pakeisti iki 200 tūkst t sutartinio kuro pigia naktine elektros energija ir atpalaiduoti iki 5000 aptarnaujančio personalo.

Šiandien bet kokios gamybos šakos techninė pažanga neįmanoma be daugiaplaninių mokslo paslaugų, iš jų ir be fundamentalių akdeminių mokslų. Dabar neįsivaizduojama gamybos pažanga be matematinių metodų, ESM, be naujų fizikinių metodų, mikroprocesorių, lazerių, biotechnologijos ir kt.

Daugiaplaninio akademinių ir įvairių mokslo ir gamybos šakinių organizacijų bendradarbiavimo pavyzdys sprendžiant gamybos automatizaciją ir robotizaciją naudojant ESM, kuriant naujus puslaidininkinius ir radioelektroninius prietaisus yra mokslinis gamybinis kompleksas „Elektronika". Jame dalyvauja 2 akademiniai, 4 šakiniai institutai, 2 aukštosios mokyklos, 9 gamyklos ir PKB. Mokslinis gamybinis kompleksas veikia visuomeniniais pagrindais. Jo veiklai vadovauja Taryba, kurios pirmininkas — Lietuvos KP Centro Komiteto sekretorius ekon. m. kand. A. Brazauskas, mokslinis vadovas — TSRS MA akademikas, Lietuvos TSR MA prezidentas J. Požela.

Mokslinis gamybinis kompleksas sudarytas ne kaip laikinas kolektyvas, o kaip nuolatinė specialistų — iš vienos pusės — fizikų ir matematikų, o iš kitos — inžinierių konstruktorių ir radijo elektroninės produkcijos gamintojų sąjunga. Taigi „Elektronika" rūpinasi ne tiek akademinių institutų bei aukštųjų mokyklų mokslinių darbų rezultatų diegimu, kiek mokslo ir gamybos jėgų kooperacija, pasaulinio lygio fundamentaliųjų mokslų laimėjimų respublikos pramonėje įgyvendinimu. Antai viena „Elektronikos" vykdomų programų šiuo metu yra televizorių kokybės ir gamybos techninio lygio kėlimas.

„Elektronikai" efektyviai padeda prie institutų sukurtos bandomosios eksperimentinės gamyklos. Tai — Specializuotų mikro ESM ir puslaidininkinių prietaisų gamykla prie Puslaidininkių fizikos instituto, Bandomoji lazerinės ir elektroninės technikos gamykla prie Fizikos instituto ir pagaliau 1984 m. pabaigoje suorganizuota Programinio aprūpinimo ir kompiuterizuotų prietaisų mazgų eksperimentinė gamykla. Tai labai aukšto mokslinio ir techninio lygio gamyklos, todėl jų gaminami prietaisai ir įrengimai yra labai geros kokybės. Reikėtų, kad atitinkamos planavimo bei kitos organizacijos labiau atsižvelgtų į jų mokslinę eksperimentinę specifiką, nes jose daug kruopštaus precizinio darbo.

Socialistinei gamybai iš mokslo reikalingos ne tik pramoninės technologijos, bet ir kompleksinis mokslinis aptarnavimas sprendžiant ekonominės, techninės ir socialinės plėtotės klausimus. Mokslų Akademijos Prezidiumas ir partinis komitetas kartu su partijos Šiaulių miesto komitetu ir vykdomuoju komitetu suorganizavo kompleksinį miesto gamybinių bei mokymo įstaigų ir akademinių mokslo padalinių bendradarbiavimą. Apie 50 laboratorijų bei skyrių praktiškai iš visų institutų dalyvavo vykdant daugiau kaip 150 įvairiausių darbų. Miesto įmonėse įdiegtų darbų ekonominis efektas sudaro daugiau kaip trečdalį ekonomijos, gautos įdiegus jose naująją techniką.

TSRS valstybinis mokslo ir technikos komitetas taip pat pažymėjo, kad Lietuvos TSR Mokslų Akademijos panaudotos dar ne visos galimybės sprendžiant uždavinius, nubrėžtus mokslui TSKP XXVI suvažiavimo, taip pat po jo įvykusių partijos Centro Komiteto plenumų. Dar neefektyviai panaudojamas mokslinis potencialas tuose institutuose, kuriuose nėra eksperimentinių gamybinių technologinių padalinių bei specialios aparatūros laboratorijose. Kai kuriuose institutuose nėra sėkmingam darbui reikalingos konstruktorinės ir technologinės bazės, kuri įgalintų sparčiai diegti mokslo laimėjimus liaudies ūkyje.

Nors bendradarbiavimas su Šiaulių miesto įmonėmis ir organizacijomis diegiant valdymo priemones mikroprocesorių pagrindu vyksta sėkmingai (ypač tai pasakytina apie Puslaidininkių fizikos institutą), bet dėl to, kad mieste nėra šioje srityje specializuoto konstruktorinio ir technologinio padalinio ir gamybinio ruožo, gerokai lėtėja naujovių diegimo tempai.

Pažangių galvanotechnikos technologijų, paruoštų Chemijos ir cheminės technologijos institute, panaudojimas dėl chemikalų deficito kol kas dar žemas: nuo 10 iki 40%. Dėl silpnos gamybinės bazės respublikoje negaminama daugelis Biochemijos institute sukurtų ir sąjunginių žinybų patvirtintų efektyvių priešleukozinių preparatų.

TSRS valstybinis mokslo ir technikos komitetas aprobavo Lietuvos TSR MA Prezidiumo veiklą kartu su respublikos partinėmis ir tarybinėmis organizacijomis, taip pat ir šakinėmis ministerijomis ieškant būdų didinti mokslinių tyrimų efektyvumą taikant naujas mokslo ir gamybos ryšių stiprinimo formas. Iš tokių formų ypač teigiamai vertinamas tarpžinybinių mokslinių gamybinių kompleksų (susivienijimų) ir laboratorijų, barų organizavimas. Rekomenduota šakinės pramonės ministerijai ir Lietuvos TSR Mokslu Akademijai spręsti klausimą dėl mokslinio konstruktorinio ir technologinio padalinio mikroprocesoriams kurti organizavimo Šiaulių Lietuvos TSR 40-mečio televizorių gamykloje.

Mokslinių, konstruktorinių ir gamybinių įvairių

Ekonominis eksperimentas pramonėje

SOCIALISTINIS LENKTYNIAVIMAS EKSPERIMENTO SĄLYGOMIS

Ekon. m. kand. V. ŽIŪKAS

Jau antri metai kai kurios mūsų šalies įmonės, susivienijimai, pramonės šakos dirba ekonominio eksperimento sąlygomis. Sukauptas ir apibendrintas tam tikras darbo eksperimento sąlygomis patyrimas. O kaip eksperimento sąlygomis pakito socialistinio lenktyniavimo organizavimas, kokios tolesnės jo tobulinimo kryptys?

Socialistinio lenktyniavimo organizavimo eksperimento sąlygomis patyrimą respublikoje sukaupė Vietinės pramonės ministerija, todėl 15 jos susivienijimų ir gamyklų sudarė tyrimo bazę. Šakinio socialistinio lenktyniavimo tvarka ministerijoje buvo pakeista nuo pirmųjų eksperimento dienų — supaprastinta, racionalizuota bei priderinta prie eksperimento keliamų uždavinių. Dėl to ne tiktai sumažėjo vertinamų rodiklių skaičius, bet pakito ir jų sudėtis. Būtina sąlyga lenktyniavimo dalyviams pagal naujus nuostatus yra produkcijos realizavimas atsižvelgiant į tiekimų pagal sutartis plano vykdymą bei sunkių nelaimingų atsitikimų nebuvimas. Pagrindiniai lenktyniavimo rodikliai yra produkcijos iš vietinių žaliavų ir atliekų gamyba, nomenklatūros planų vykdymas, sąnaudų prekinės produkcijos rubliui mažinimas, darbo drausmės ir kadrų kaitos būklė.

Keičiantis šakiniam lenktyniavimui, pakito ir lenktyniavimas įmonėse ir susivienijimuose. Juose taip pat gerokai sumažintas vertinamų rodiklių skaičius, parinkti rodikliai geriau atspindi cechų, skyrių įnašo į bendrus įmonės, susivienijimo rezultatus. Faktiškai tai gamybos ritmingumo, medžiagų ir darbo išteklių ekonominės kokybės gerinimo, naujų gaminių įsavinimo planų rodikliai. Sudarant naujus įmonių vidinio socialistinio lenktyniavimo nuostatus, iš vertinamų rodiklių sąrašų išbraukti antraeiliai rodikliai, tokie kaip bendrosios produkcijos plano vykdymas, išdirbio normų neįvykdančių darbuotojų skaičius, saugumo technikos būklės, civilinės gynybos priemonių, gamybos kultūros ir estetikos rodikliai.

Tai, kad pereinama nuo bendrų gamybos dydžio ir antraeilių rodiklių prie kokybinę gamybos pusę apibūdinančių rodiklių, rodo, jog didėja lenktyniavimo už gamybos intensyvinimą vaidmuo. Įmonės ieško tikslesnių socialistinio lenktyniavimo proceso įvertinimo rodiklių ir kriterijų. Tai matyti jau iš to, jog, nepaisant nuostatų pasikeitimo 1984 m. ir 1985 m., 10 iš 15 tirtų Vietinės pramonės ministerijos įmonių vėl keitė vidinio lenktyniavimo nuostatus. Pagrindinė pasikeitimų kryptis — labiau pritaikyti lenktyniavimo nuostatus ūkininkavimo eksperimento sąlygomis reikalavimams, nukreipti lenktyniaujančius svarbiausiems rodikliams vykdyti. Daugumos tirtų organizacijų atstovų nuomone, geriausiai atspindi ekonominio eksperimento uždavinius produkcijos realizavimo atsižvelgiant į tiekimų pagal sutartis plano vykdymą bei sąnaudų prekinės produkcijos rubliui mažinimo rodikliai. Tad ir organizuojant socialistinį lenktyniavimą reikia parinkti tokius vidinio lenktyniavimo tikslus bei tų tikslų pasiekimą nusakančius rodiklius, kurie įgalintų 100% įvykdyti įmonės tiekimo planą, sumažintų materialines sąnaudas, užtikrintų reikiamą kokybę ir t. t. Dauguma įmonių, siekdamos įvykdyti tiekimų pagal sutartis planą, įtraukė į socialistinio lenktyniavimo nuostatus produkcijos asortimento plano vykdymo bei ritmingumo rodiklius. Asortimentas nustatomas remiantis paraiškų ir sutarčių analize. Tad lenktyniavimas už savalaikį, ritmingą jo vykdymą garantuoja, jog bendragamyklinis tiekimų pagal paraiškas ir sutartis planas bus įvykdytas.

Suprasdamos medžiagų taupymo svarbą, dauguma įmonių įtraukė į lenktyniavimo nuostatus sąnaudų prekinės produkcijos 1 rb sumažinimo rodiklį. Tačiau tokią patikrintą ir efektyvią kovos už ekonomiją formą, kaip asmeninės ekonomijos sąskaitas, taiko tik 5 iš tyrinėtų organizacijų (33,3%). Darbininkų, turinčių asmenines ekonomijos sąskaitas, skaičius jose svyruoja nuo 7,4% „Aido" kultūrinių prekių gamykloje iki 40% „Akmenos" liaudies vartojamų prekių gamykloje. Tai rodo, jog įmonės dar turi nemaža panaudotinų organizacinių rezervų.

Siekdamos operatyviau kontroliuoti socialistinio lenktyniavimo procesą, kai kurios įmonės ėmė dažniau palyginti rezultatus. Šiuo metu kasdien barų, brigadų rezultatus pradėjo susumuoti „Neringos", „Dovanos" gamybiniai susivienijimai, „Dangos" fabrikas, „Metalisto" ir „Atramos" gamyklos. Tačiau daugumoje tirtų organizacijų rezultatai susumuojami kartą per mėnesį, o tai šiuolaikinėmis sąlygomis negalima laikyti normaliu reiškiniu. Todėl siekiant padidinti lenktyniavimo dalyvių suinteresuotumą lenk-

---

žinybų organizacijų daugiaplaninės sąveikos patyrimas rodo, kad tokios sąveikos sėkmė priklauso nuo dviejų veiksnių. Pirma, aktyvus partinių ir tarybinių organų dalyvavimas tarpžinybinių koordinuojančių organų vadovybės veikloje, moksliškai vadovaujant Mokslų Akademijai; antra, specializuotų pagal mokslo šakas tarpšakinių laboratorijų ir gamybų kūrimas regione.

Taigi gamybiniai padaliniai, vadovaujami akademinių ir kitų mokslinių ir konstruktorinių organizacijų respublikoje, tapo pagrindine grandimi, aprūpinančia aptarnavimą mokslu visų regiono organizacijų.

Mokslinio gamybinio komplekso „Elektronika" pavyzdžiu Mokslų Akademijos sistemoje jau veikia moksliniai gamybiniai susivienijimai „Galvanotechnika" ir „Lazeriai". Pastarasis jau praktiškai teikia mokslo paslaugas respublikos organizacijoms bei įmonėms. Antai jau įdiegta lazerinio tvirtinimo technologija gręžiantiems, frezuojantiems ir pjaunantiems įrankiams „Vilniaus" baldų kombinate; lazerinis požeminio vandens paėmimo filtų perforavimas Geologijos valdyboje; diegiamas lazerinis pjaustymo peilių armatūros grūdinimas Statybos ministerijoje; įrankių ir detalių lazerinis grūdinimas „Neries" gamybiniame susivienijime ir kitose respublikos įmonėse.

Kad mokslo laimėjimai būtų sparčiau diegiami į liaudies ūkį, tikslinga plačiau organizuoti susivienijimuose ir gamyklose laikinus mokslinius gamybinius padalinius (kompleksus), kurie operatyviai spręstų svarbiausias gamyboje iškylančias technines ir mokslines problemas. Jiems organizuoti TSRS valstybinis mokslo ir technikos komitetas kartu su suinteresuotomis ministerijomis ir žinybomis paruošė specialias rekomendacijas. Tokį padalinį, jeigu jis apima tik vieną organizaciją, galima sudaryti laikotarpiui iki 3 metų susivienijimo, gamyklos direktoriaus įsakymu, o daugiau organizacijų — visų dalyvių susitarimu. Tai visai nauja mokslo ir gamybos integravimo forma, leidžianti sparčiai ir operatyviai spręsti gamyboje iškylančias problemas.

LENKTYNIAVIMO EFEKTYVUMO DIDINIMAS

Ekon. m. kand. B. JANČIAUSKAS

Neeilinį vaidmenį kompleksiškai naudojant ekonomikos efektyvumo didinimo veiksnius atlieka socialistinis lenktyniavimas — patikima darbo žmonių kūrybinio aktyvumo mobilizavimo priemonė. Kaip tik lenktyniaujant atsiskleidžia papildomi darbo našumo didinimo, gamybinių įrengimų panaudojimo, pusfabrikačių, žaliavų, medžiagų taupymo rezervai, kurių neretai nepajėgia aprėpti net labiausiai įtemptos planinės užduotys, nes darbuotojo dinamišką, kūrybinę potenciją planuoti gan sunku, o kartais ir neįmanoma. Tuo tarpu darbuotojams lenktyniaujant darbinis ir kūrybinis aktyvumas, kaip objektyvios darbo savybės, reiškiasi nuolat visoje žmogaus darbinėje veikloje.

Dėl to reikia siekti, kad lenktyniavimo procesas aprėptų kuo platesnius darbo žmonių sluoksnius, kad formuotųsi vis didesnis darbo pirmūnų ratas, kurių darbo rezultatai paprastai yra daug geresni negu eilinių darbuotojų. Antai sociologų atlikti tyrimai rodo, jog darbo pirmūnų našumas yra 2 kartus didesnis už vidutinį, o atsiliekančių darbuotojų, atvirkščiai — apie 1,5 karto mažesnis už vidutinį[1]. Taip pat nustatyta, kad darbo spartuolių kūrybinis aktyvumas 2—3 kartus aukštesnis, o racionalizatorių tarp jų net 3—4 kartus daugiau negu tarp darbuotojų, nedalyvaujančių lenktyniavime[2].

Tačiau tokių rezultatų galima pasiekti tik dalykiškai organizavus lenktyniavimą. Tai reiškia, kad pirmiausia būtina kvalifikuotai pasirinkti ir konkrečiai suformuluoti lenktyniavimo tikslus. Vėliau, jais remiantis, parenkami tokie svarbūs lenktyniavimo organizaciniai elementai, kaip jo realizavimo formos, vertinimo rodikliai ir pan. Tuo tarpu iki šiol lenktyniavimo organizavimo praktikoje jo tikslų organizacinių elementų vienybė būdavo neretai pažeidžiama. Dažniausiai tai reikšdavosi pernelyg dideliu nepakankamai konkrečių ir kryptingų tikslų kiekiu. Lenktyniavimo organizavimo praktikos analizė tiek materialinės, tiek aptarnavimo sferos įmonėse rodo, jog čia formuojama iki 5—6 ir daugiau lenktyniavimo tikslų, kurių nemaža dalis turi greičiau reikalavimo formą. Be to, jie ne visada pakankamai aiškiai nukreipti spręsti gamybos intensyvumo problemai.

Silpnoka tikslinė pažiūra organizuojant lenktyniavimą neleidžia racionaliau taikyti aiškesnių jo vyksmo formų, rezultatų susumavimo ir vertinimo metodų bei rodiklių, taip pat kitų jo organizacinių elementų. Lenktyniavimo organizatoriai ne visada pajėgia susitvarkyti su jo vyksmo formomis, t. y. lenktyniavimo formomis laikomi gamybos organizavimo lygiai (brigados, cecho), garbės vardai („geriausias profesijoje", „auksinių rankų meistras") ir pan., o ne konkrečių rezultatų siekimo konkrečios formos. Dėl tos pačios priežasties jos ne visada išreiškiamos lenktyniaujantiems gerai suprantamais lenktyniavimo rezultatų susumavimo metodais, pakankamai objektyviais rodikliais.

Neatsitiktinai partija ragina gamybos valdymo bei darbo organizavimo specialistus ir darbuotojus pažvelgti į lenktyniavimo organizavimą nauju žvilgsniu, atsisakyti pasenusio požiūrio į jo organizavimą ir pasenusių organizacinių metodų. Draugas M. Gorbačiovas kalboje, pasakytoje sąjunginėje mokslinėje praktinėje konferencijoje, pabrėžė, „. . .jog šiandien lenktyniavimo tikslai — ritmingas darbas, savalaikis sutartinių įsipareigojimų vykdymas, gera gaminių kokybė, naujos technikos diegimas ir įsavinimas, kiekvienos darbo laiko minutės, kiekvienos žaliavų tonos, kiekvieno rublio taupus panaudojimas."

Tokie aktyvūs lenktyniavimo pertvarkymo orientyrai, suprantama, reikalauja giliau apmąstytų jų realizavimo priemonių. Tačiau, kad ir kaip protingai parinktos, jos neteks nemažai savo veiksmingumo, susidūrusios su išlikusiais trūkumais darbo organizavime, į kurį lenktyniavimas įeina kaip sudėtinė dalis. Tai patvirtina ne tik mūsų, bet ir kitose respublikose atliekami tyrimai. Antai Baltarusijos TSR įmonėse net 65,2% staklių pramonės ir 59,6% chemijos pramonės apklaustų darbininkų mano, jog lenktyniavimo proceso funkcionavimui gerinti reikia racionaliau organizuoti darbą tiesiogiai darbo vietose, 43,1 ir 34,4% atitinkamai akcentuoja gamybos neritmingumą ir pan.[3]

Taigi, siekdami efektyvesnio lenktyniavimo proceso, turime neišvengiamai pagal galimybes sparčiau gerinti patį darbo organizavimą.

Didelis žingsnis į priekį realizuojant partijos keliamus lenktyniavimo tikslus būtų tolesnis ūkiskaitos plėtojimas įmonėse bei

[1] Социалистический труд. 1982, № 4, с. 3.
[2] Социалистическое соревнование, 1982, № 4, с. 3.

[3] Галь В., Ачеева Л. Социалистическое соревнование: вопросы теории и практики. — Минск, 1980, с. 46.

tyniavimo eiga, būtina operatyvi, o ne ataskaitinė lenktyniavimo informacija.

Eksperimento sąlygomis gamybos dalyvių aktyvumui skatinti numatyti papildomi materialiniai stimulai. Tačiau materialinio skatinimo fonde lėšų socialistinio lenktyniavimo dalyviams skatinti dalis ne tik ne padidėjo, bet daugumoje organizacijų net sumažėjo. Tiesa, kai kurios organizacijos padidino minimalų vienkartinės premijos dydį nugalėtojui iki 20 rb, tačiau bendra tendencija rodo, jog nepakankamai rūpinamasi materialiniu socialistinio lenktyniavimo nugalėtojų skatinimu. O juk TSKP CK 1983 m. rugsėjo 30 d. nutarime pažymėta, jog būtina pilniau panaudoti materialinio skatinimo ir darbo užmokesčio fondo lėšas darbuotojų premijavimui pagal socialistinio lenktyniavimo rezultatus.

Ilgametėje praktikoje patikrinta pasitiktinių planų priėmimo tvarka ekonominio eksperimento sąlygomis peraugo į įteisintą bendragamyklinių planų sudarymo technologiją. Taigi, suvaidinęs didelį vaidmenį ankstesniuose socialistinės ekonomikos vystymosi etapuose, pasitiktinis planavimas susiliejo su planavimu apskritai ir gerokai sustiprino organinį ryšį tarp darbo kolektyvų ir planavimo organų planų sudarymo etape. Darbininkų dalyvavimas planavimo procese duoda garantiją, kad lenktyniavimo metu išaiškinti rezervai bus įtraukti į planinius rodiklius.

Praktiniams darbuotojams kyla toks klausimas: kadangi eksperimento sąlygomis įmonės stengiasi išaiškinti savo rezervus ir juos įvertinti sudarant planus, ar dar reikia joms priimti socialistinius įsipareigojimus? Bet juk socialistiniai įsipareigojimai išeina už betarpiškai gamybinių rodiklių rato, didelę jų dalį sudaro gamybos efektyvumą, kokybę, socialinius santykius apibūdinantys rodikliai. Taigi socialistiniai įsipareigojimai lieka, jų reikšmė nemažėja, o iniciatyvos ir darbinio aktyvumo didėjimo sąlygomis net išauga. Be to, jau patvirtintų užduočių vykdymo metu taip pat gali atsiskleisti papildomi rezervai. Taigi suinteresuotumas ieškoti rezervų lieka ir patvirtinus planą, nes eksperimentas stimuliuoja nenutrūkstamą efektyvumo augimą — tai naudinga ir visam kolektyvui, ir kiekvienam jo nariui.

Ekonominis eksperimentas, padaręs pakeitimų ūkininkavimo mechanizme, palietė ir socialistinio lenktyniavimo organizavimo sistemą — taip teigė ir 93,3% apklaustųjų organizacijų. Tačiau toliau tobulinant ūkinį mechanizmą, vystant ekonominį eksperimentą, būtina tobulinti ir socialistinį lenktyniavimą, orientuojant jį į svarbiausiųjų tikslų pasiekimą.

Būtina taipogi tobulinti pačius lenktyniavimo nuostatus, kurie eksperimento sąlygomis daugumoje tirtų organizacijų praktiškai liko tie patys — pakito tik rodiklių sąrašas. Bet juk ekonominis eksperimentas — pirmiausia posūkis į naują ekonominę mąstyseną, todėl ir socialistinio lenktyniavimo nuostatai turi būti mobilizuojančiu aiškinančiu pasikeitimus ir naujas lenktyniavimo sąlygas dokumentu. Artėjant pirmiesiems naujojo penkmečio metams, būtina dar kruopščiau išstudijuoti socialistinio lenktyniavimo organizavimo ekonominio eksperimento sąlygomis klausimus, atsisakyti neefektyvių jo formų ir orientuoti jį į svarbiausių ekonomikos vystymo problemų sprendimą.

organizacijose ir platesnis jos taikymas organizuojant lenktyniavimą. Mūsų šalyje jau sukaupta nemaža ūkiskaitos panaudojimo organizuojant lenktyniavimą patirtis įmonės, susivienijimo ir net šakos lygiu. Tačiau daugelis pasiekimų dar yra problemiški. Dabartinė patirtis rodo, jog vienas svarbiausių vidinės gamybinės ūkiskaitos trūkumų — tai, kad ji neaprėpia visų struktūrinių įmonių ir susivienijimų gamybinių padalinių. Neretai vidinės ūkiskaitos neturi brigados ir pamainos. Organizuojant žemiausiose gamybos grandyse ūkiskaitą, juo labau taikant ją lenktyniavimo procese, tikslinga sutelkti dėmesį į gamybinės veiklos rodiklius, kurie pajėgtų kuo objektyviau atspindėti jos rezultatus, ypač susijusius su darbuotojų kasdienine darbine veikla.

Sprendžiant iš lenktyniavimo organizavimo praktikos analizės, jo efektyvumo nustatymo problema daugelyje įmonių bene mažiausiai rūpi lenktyniavimo organizatoriams. O jei kai kuriose įmonėse efektyvumas ir nustatomas, tai daroma remiantis tiesioginiais gamybos efektyvumo nustatymo rodikliais, neatsižvelgiančiais į lenktyniavimo proceso specifiką, be to, panaudojant jų didelį kiekį (10—12 ir daugiau). Toks kelias neišvengiamai sukelia bereikalingas problemas. Ekonominiai rodikliai, ypač įmonių lygyje, neretai prieštarauja vieni kitiems dėl skirtingo gamybinių pajėgumų panaudojimo bei pačių planinių užduočių įtemptumo. Neišvengiami prieštaravimai iškyla taip pat dėl pernelyg didelio rodiklių skaičiaus (paprastai galvojama, jog kuo daugiau rodiklių, tuo objektyviau įvertinama). O juk jie apskaičiuojami dažnai skirtingomis metodikomis ir dėl to tampa sunkiai palyginamais arba net nepalyginamais. Taigi jie negali garantuoti objektyvaus lenktyniavimo rezultatų vertinimo. Geriausiu atveju jie sukuria tik palyginimo ir vertinimo regimybę.

Nėra abejonės, kad socialistinis lenktyniavimas realizuojamas kooperuoto darbo metu. Todėl visiškai galima remtis ekonominiais, ekonominį efektyvumą nusakančiais rodikliais, tačiau juos reikia parinkti atidžiau atsižvelgiant į socialistinio organizavimo ypatumus.

Jau seniai pastebėta, jog lenktyniavimo procesas daro pastebimą įtaką naujai sukuriamos grynosios produkcijos kiekiui. Atskirų specialistų nuomone, šis rodiklis geriausiai atspindi kylančius lenktyniavimo metu ekonominius procesus, dėl kurių padidėja darbo našumas. Čia itin svarbu neužmiršti, kad lenktyniavimo metu ypač padidėja gyvojo darbo našumas, o konkretus jo prieaugio tempas ekonominiu požiūriu labiausiai priartėja prie lenktyniaujančiųjų darbo indėlio. Jis ir turėtų būti lenktyniaujančiųjų darbinės veiklos ekonominio efektyvumo nustatymo pagrindu. Dėl to apyskaitiniu laikotarpiu sukurtą grynąją produkciją (skaičiuojant vienam darbuotojui) daliјame iš sąnaudų prieaugio gamybos vystymui (taip pat skaičiuojant vienam darbuotojui), tačiau iš tų sąnaudų, kurios lieka eliminavus sąnaudas techninės pažangos vystymui, nes kaip tik jos daugiausia susijusios su sudaiktinto darbo našumo didinimu. Tik palyginę sąnaudas lenktyniaujantiesiems skatinti įmonėje, sudarytas iš jos pelno, visuomeninių organizacijų fondų bei pan., su sukurtos grynosios produkcijos kiekiu, galėsime spręsti apie gamybos rezultatus. Šiuo požiūriu apie lenktyniavimo ekonominį efektyvumą vienoje ar kitoje įmonėje galima kalbėti tik su sąlyga, jeigu grynosios produkcijos prieaugis skaičiuojant vienam darbuotojui yra didesnis už jos gamybai sunaudotų sąnaudų dydį.

Galiausiai šiandien nėra realu tikėtis darnaus lenktyniavimo, jo efektyvių rezultatų, kai ne visada sugebama operatyviai ir tinkamai paskatinti lenktyniaujančiuosius.

Mūsų atlikti tyrimai respublikos mašinų gamybos, prietaisų, statybinių medžiagų pramonės bei lengvosios pramonės įmonėse rodo (apklausta 1315 darbininkų), jog lenktyniaujantiesiems skatinti ne visada skiriamas deramas dėmesys. Neretai pasitaiko formalių sprendimų, t. y. kartais tiesiog mechaniškai perkeliami darbo užmokesčio ir eilinio premijavimo organizavimo elementai. Lenktyniavimo rezultatų požiūriu šios premijos ne visada aiškiai būna su jais susijusios, mažos jų sumos įteikiamos praėjus ilgam laikotarpiui, o kartais išmokamos tiesiog kartu su atlyginimu. Antai minėtų tyrimų rezultatų analizė rodo, kad net 38,1% apklaustų darbininkų mano, jog jų lenktyniavimo rezultatai turi jiems ne visai aiškų ryšį su premijomis, 53,2% įsitikinę, jog premijos pernelyg mažos, 40,2% tos pačios nuomonės apie įteikiamas vertingas dovanėles ir 40,5% tikino, jog premijos ir vertingos dovanėlės įteikiamos praėjus per ilgam laikotarpiui po lenktyniavimo rezultatų apibendrinimo.

Panaši nuomonė ir apie moralines paskatas. Čia net 44,1% apklaustų darbininkų akcentavo šių paskatų monotoniškumą, 38,6% — jų įteikimo aplinkos menką iškilmingumą. Dėl to neatsitiktinai 40,1% jų nurodo, jog šios paskatos greitai užmirštamos.

Iš tikrųjų, kaip rodo tie patys tyrimai, darbuotojai lenktyniauja ne vien dėl to, kad gautų premiją, bet ir skatinami noro našiau dirbti, nenorėdami atsilikti nuo darbo draugų, dėl to, kad tai naudinga jų darbo kolektyvams ir pan. Tai pabrėžė atitinkamai 48,5, 40,4, 48,1 ir 53% apklaustų darbininkų. Neatsitiktinai pasižymėję lenktyniavime arba tapę jų nugalėtojais pajunta pasitikėjimą savo jėgomis, norą siekti dar geresnių rezultatų ir, suprantama, pasitenkinimą bei džiaugsmą. Tai akcentavo nuo 36 iki 38% į šiuos klausimus atsakiusių darbininkų.

Tai rodo, jog tobulinant lenktyniaujančiųjų skatinimo organizavimą, šie ir panašūs trūkumai šalintini pirmiausia. Atskirų įmonių praktinės veiklos patirtis šioje srityje įgalina manyti, jog tam tikslinga turėti pakopinę skatinimo sistemą, kurios esmė — materialinių ir moralinių paskatų išdėstymas jų poveikio didėjimo tvarka pagal lenktyniavimo periodus. Gerai apgalvota pakopinė skatinimo sistema gali aprėpti nuo vienerių iki kelerių metų.

Autoriaus nuomone, išmokę priklausomai nuo vienų ar kitų įmonėje sprendžiamų problemų tinkamai pasirinkti lenktyniavimo tikslus, jų realizavimo rodiklius, objektyviau įvertinti įdėtas sąnaudas numatytiems tikslams pasiekti bei paskatinti lenktyniaujančiuosius, atsižvelgiant į šias sąnaudas, galėsime gerokai padidinti lenktyniavimo efektyvumą.

APTARTOS PRIEMONĖS BUHALTERINEI APSKAITAI TOBULINTI

Šių metų liepos mėn. Lietuvos TSR finansų ministerijoje įvyko pasitarimas su ministerijų ir žinybų buhalterinės apskaitos valdybų ir skyrių viršininkais (vyriausiaisiais buhalteriais), Buhalterinės apskaitos metodologinės tarybos prie Lietuvos TSR finansų ministerijos nariais, aukštųjų mokyklų buhalterinės apskaitos dėstytojais. Pasitarime aptarti artimiausieji uždaviniai vykdant Lietuvos TSR Ministrų Tarybos 1985 m. gegužės 20 d. nutarimą Nr. 146 „Dėl papildomų priemonių buhalterinei apskaitai liaudies ūkyje tobulinti".

Pagrindinį pranešimą šiuo klausimu padarė finansų ministro pavaduotojas A. LEVANAS. Jis nurodė, kad būtina toliau didinti buhalterinės apskaitos vaidmenį griežtinant socialistinės nuosavybės saugumo kontrolę ir užtikrinant valstybinės drausmės laikymąsi. Tuo tikslu labai svarbu kuo greičiau įdiegti susivienijimuose, įmonėse ir organizacijose normatyvinį gamybos sąnaudų apskaitos ir produkcijos savikainos kalkuliavimo metodą (ypač pramonėje), griežčiau laikytis prekinių ir materialinių vertybių, pagrindinių priemonių ir lėšų inventorizavimo tvarkos, padidinti reiklumą inventorizacinėms komisijoms. Siekiant sustiprinti buhalterijos tarnybų einamosios kontrolės funkcijas, būtina apskaitos specialistus atpalaiduoti nuo primityvaus rankų darbo, kompleksiškai jį mechanizuojant ir automatizuojant. Tačiau šiuo metu tai padaryta tik trečdalyje tų susivienijimų, įmonių ir organizacijų, kuriose tai tikslinga.

Papildomus pranešimus apie esamą buhalterinės apskaitos būklę, jos organizavimo trūkumus ir tobulinimo eigą padarė Lengvosios pramonės ministerijos Buhalterinės apskaitos ir atskaitomybės valdybos viršininkė D. PAPLAUSKIENĖ, Teismo ekspertizės mokslinio tyrimo instituto Buhalterinės ekspertizės laboratorijos vedėjas G. PREIDYS, Vietinės pramonės ministerijos vyriausiojo buhalterio pavaduotojas E. ŠMIDTAS, Centrinės statistikos valdybos Apskaitos ir atskaitomybės skyriaus viršininko pavaduotojas B. MIKŠAS, Švietimo ministerijos Buhalterinės apskaitos ir atskaitomybės skyriaus viršininkė R. MIKUČIONIENĖ, Vilniaus valstybinio V. Kapsuko universiteto Buhalterinės apskaitos katedros docentas V. LAKIS.

Svarstytu klausimu priimtos atitinkamos rekomendacijos.

Ekonominis kadrų mokymas

ŪKIO MECHANIZMAS IR JO TOBULINIMAS

Doc., ekon. m. kand. V. KINDURYS

TSKP EKONOMINĖ POLITIKA DABARTINIAME ETAPE

Komunistų partijos ekonominė politika visuose tarybinės visuomenės raidos etapuose remiasi marksistine leninine teorija. Jos aukščiausi tikslai, esminiai principai ir reiškimosi kryptys išlieka visada nekintami. Tuo tarpu konkretūs atitinkamo laikotarpio uždaviniai, jų sprendimo būdai, vadovavimo ekonomikai formos bei metodai parenkami atsižvelgiant į tam tikro etapo specifiką, sąlygų visumą.

TSKP ekonominės politikos strateginį kursą išsivysčiusio socializmo sąlygomis parengė partijos XXVI suvažiavimas. Vėliau įvykę TSKP CK plenumai jį dar labiau sukonkretino bei detalizavo. Dabar partijos ekonominės politikos pagrindą sudaro vieninga socialinė ir politinė išsivysčiusio socializmo tobulinimo bei prielaidų jam peraugti į komunizmą sukūrimo koncepcija. Šiandien TSKP ekonominė politika — tai koncentruota brandaus socializmo ekonomikos išraiška. Partinio, politinio požiūrio į ekonomiką išeities taškas buvo ir yra tvirtas programinis reikalavimas — viskas vardan žmogaus, viskas žmogaus gerovei. Todėl partija stengiasi dar labiau pajungti liaudies ūkį įvairiems uždaviniams, susijusiems su liaudies gerovės kėlimu, spręsti. Tuo pagrįsta partijos nuostata ryžtingai pervesti ekonomiką į intensyvaus vystymo kelią, visokeriopai didinti gamybos efektyvumą ir gerinti darbo kokybę visose liaudies ūkio grandyse.

Dabartinėmis sąlygomis ekonomikos intensyvinimas — tai ne vienas jos augimo šaltinių, o pagrindinis, gal ir vienintelis kelias ekonomikos vystymui paspartinti ir socialiniams uždaviniams išspręsti. Aptariant ekonomikos augimo tempų spartinimo uždavinį, TSKP CK 1985 m. balandžio plenume buvo pabrėžta, kad šis uždavinys visiškai įvykdomas „... jeigu visame mūsų darbe daugiausia dėmesio bus skiriama ekonomikos intensyvinimui..." Taigi ekonominę bei socialinę pažangą šiandien, o dar labiau rytoj iš esmės lemia laimėjimai intensyvinant gamybą.

„Apie tai, kad svorio centrą reikia perkelti į intensyvius ekonomikos augimo veiksnius, buvo kalbama daug metų, — pažymėjo draugas M. Gorbačiovas partijos Centro Komitete įvykusiame pasitarime mokslo ir technikos pažangos klausimais, — bet priemonės, kurių imtasi, buvo pusinės, nenuoseklios, iki galo nevykdomos. Todėl ekonomika iš inercijos ir, toliau vystėsi daugiausia ekstensyviai". Vadinasi, partijai, visai liaudžiai iškilo uždavinys įveikti kai kuriuos ekonominės raidos sunkumus, neigiamas tendencijas, dvyliktajame penkmetyje iš esmės pasukti ekonomiką intensyvinimo kursu. Todėl TSKP CK 1985 m. balandžio plenume buvo pažymėta: „Kaip pagrindinį liaudies ūkio intensyvinimo, sukaupto potencialo geresnio panaudojimo strateginį svertą partija į pirmąją vietą kelia kardinalų mokslinės techninės pažangos spartinimą". Šių metų birželio mėnesį įvykusiame partijos Centro Komitete pasitarime išsamiai ir dalykiškai buvo svarstomi mokslo ir technikos pažangos spartinimo keliai. Čia buvo akcentuota: „Dabar, kai partija pasitinka TSKP XXVII suvažiavimą, kai ruošiami programiniai dokumentai, svarbu įsisąmoninti, kad be mokslinės techninės pažangos spartinimo, be revoliucinių pakeitimų intensyvinant ekonomiką mes neišsiversime". Taigi partijos ekonominėje politikoje dabar pagrindiniu klausimu tampa mokslo bei technikos pažangą spartinančių priemonių rengimas ir jų įgyvendinimas. Tiesa, šis klausimas nėra naujas. Jis jau ne kartą buvo keliamas TSKP suvažiavimuose ir partijos CK plenumuose. Tačiau iki šiol šis klausimas nesusilaukė reikiamo dėmesio. Svarbiausios priežastys tokios: organizuotumo ir atsakomybės stoka, netobulas ūkio mechanizmas ir kt.

Mokslo ir technikos pažanga spartinama įvairiomis priemonėmis, iš jų svarbiausią vaidmenį atlieka ekonominės politikos svertai, kuriuos sudaro planavimo formos ir metodai, kapitalinių įdėjimų paskirstymas, ūkiskaitos formos, ekonominės paskatos, materialinė atsakomybė. Todėl, spartinant mokslo bei technikos pažangą, reikia iš esmės pertvarkyti planavimo ir valdymo sistemą, visą ūkio mechanizmą.

Kaip žinome, ūkio mechanizmas ne tik sudaro prielaidas partijos ekonominei politikai ir valstybiniams ekonominio bei socialinio vystymo planams įgyvendinti, bet jis užima ir ypatingą vietą visuomenės pažangos varomųjų jėgų tarpe. Pertvarkant ir suderinant ūkio mechanizmą, geriau naudojami daiktiniai ir asmeniniai gamybos veiksniai, realizuojami mokslo bei techninės pažangos laimėjimai, užtikrinamas vieningo šalies liaudies ūkio komplekso suderintas funkcionavimas.

Tobulinant ūkio mechanizmą reikia žinoti, kad pagrindinių socialistinio ūkininkavimo principų esmė nekinta, kol nesikeičia juos lėmusios prielaidos. Ūkininkavimo sąlygų pokyčiai, pereinant socialistinei formacijai į brandesnes vystymosi pakopas, lemia ūkininkavimo principų panaudojimo formų ir metodų, bei jų turinio kitimą.

Lenininiai socialistinio ūkininkavimo principai (politikos ir ekonomikos vienybė, demokratinis centralizmas, planingumas, materialinis suinteresuotumas, paskirstymas pagal darbą ir kt.) yra objektyvių sąlygų, realios tikrovės atspindys (abstrakcija). Todėl jie objektyvūs.

Socialistinio ūkininkavimo principų taikymas yra tiesiogiai susijęs su tolesniu jų tobulinimu ir vystymu. Todėl TSKP nuolat kūrybiškai vysto lenininius socialistinio ūkininkavimo principus. Parengti ir įgyvendinti naujas ūkininkavimo taisykles, principus yra labai sudėtinga. Mat tai pirmiausia siejasi su ūkininkavimo tradicijų, įpročių ir pažiūrų laužymu. Iš tikrųjų šis procesas ir šiandien vyksta ne visiškai sklandžiai. Pakanka priminti sunkumus įveikiant kai kurias pasenusias ūkininkavimo taisykles (pvz., planavimas „nuo pasiekto lygio" ir kt.).

PARTIJOS IR VYRIAUSYBĖS PRIEMONĖS ŪKIO MECHANIZMUI TOBULINTI

Partija ir vyriausybė įvairiais socialistinės visuomenės raidos etapais skyrė didelį dėmesį viso ūkio mechanizmo bei tam tikrų jo grandžių tobulinimui. Vykdant TSKP XXVI suvažiavimo nurodymus bei TSKP CK ir TSRS Ministrų Tarybos 1979 m. liepos 12 d. nutarimą „Dėl planavimo gerinimo ir ūkio mechanizmo poveikio stiprinimo gamybos efektyvumo didinimui, darbo kokybės gerinimui" pradėtas kokybiškai naujas išsivysčiusio socializmo ūkio mechanizmo tobulinimo etapas. Reikėtų pažymėti tai, kad visuose pastarųjų metų TSKP CK plenumuose buvo analizuotos konkrečios priemonės ūkio mechanizmui tobulinti, taip pat jų įgyvendinimo galimybės. Pavyzdžiui, TSKP CK 1983 m. gruodžio plenume pirmą kartą buvo iškeltas būtinumas parengti viso ūkio mechanizmo kompleksinio tobulinimo programą. Ypač daug dėmesio konkrečioms ūkio mechanizmo ir jo atskirų elementų (planavimo, valdymo organizacinių struktūrų, ūkiskaitos, ekonominio skatinimo) tobulinimo priemonėms ir kryptims buvo skirta 1985 m. birželio mėn. įvykusiame TSKP Centro Komitete pasitarime mokslinės techninės pažangos klausimais.

Pastarajame penkmetyje, vykdant TSKP CK ir TSRS Ministrų Tarybos 1979 m. liepos 12 d. nutarimą bei TSKP XXVI suvažiavimo nuostatas, kai kuriose funkcinėse sferose, liaudies ūkio šakose ir regionuose buvo įgyvendintas stambių priemonių kompleksas planinių valdymo sprendimų priėmimo ir realizavimo organizacinėms formoms ir metodams tobulinti, programinėms liaudies ūkio planavimo formoms taikyti. Tam tikra prasme pakeista TSRS valstybinio plano komiteto struktūra ir patikslintos jo funkcijos. Imtasi priemonių padidinti vietinių tarybų vaidmeniui sprendžiant ūkinius klausimus. Nemažai nuveikta tobulinant ūkio mechanizmą ir mūsų respublikoje: planavimo praktikoje plačiai taikomas tikslinis programinis metodas, atliktas tam tikras darbas tobulinant darbo išteklių ir darbo jėgos naudojimo valdymą, kuriant pažangių techninių ekonominių normų ir normatyvų sistemą, plėtojant ilgalaikius tiesioginius ūkinius ryšius

tarp gamintojų ir vartotojų, vystant ūkiskaitinius santykius ir kt.

Tačiau jau pirmaisiais vienuoliktojo penkmečio metais paaiškėjo, kad tobulinant ūkio mechanizmą buvo pažeisti kompleksiškumo reikalavimai. Nepavyko atlikti svarbiausio darbo — parengti visiškai subalansuotą stabilų penkmečio planą tiek viso liaudies ūkio, tiek atskirų jo šakų, tiek gamybinių susivienijimų (įmonių) mastu. Tai stabdė ir kitų priemonių diegimą (pvz., ilgalaikių ekonominių normatyvų ir kt.). Dėl šių priežasčių, taip pat dėl prasto organizacinio darbo realiai funkcionuojantis ūkio mechanizmas ėmė skirtis nuo normatyvinio. Ne viskas padaryta plečiant pagrindinių gamybos grandžių teises bei jų savarankiškumą. Šių grandžių ūkinė veikla ir toliau bereikalingai buvo reglamentuojama „iš viršaus", naudojant daug instrukcijų ir ekonominių rodiklių. Atsižvelgdami į panašaus pobūdžio aplinkybes, TSKP CK ir TSRS MT 1983 m. liepos mėnesį priėmė nutarimą „Dėl papildomų priemonių plečiant pramonės gamybinių susivienijimų (įmonių) teises planavimo bei ūkinės veiklos srityje ir didinant jų atsakomybę už darbo rezultatus". Šiame nutarime buvo numatyta dviejų sąjunginės priklausomybės Sunkiųjų ir transporto mašinų bei Elektrotechnikos pramonės ministerijų ir trijų respublikinės priklausomybės ministerijų, t. y. Ukrainos TSR maisto pramonės, Baltarusijos TSR lengvosios pramonės ir Lietuvos TSR vietinės pramonės ministerijų, gamybiniuose susivienijimuose ir įmonėse nuo 1984 m. pradžios vykdyti ekonominį eksperimentą.

Svarbiausias ekonominio eksperimento uždavinys — išplėsti pagrindinės gamybinės grandies ūkinį operatyvinį savarankiškumą ir tai suderinti su jos ekonominės atsakomybės stiprinimo priemonėmis. Priimtuose nutarimuose apie papildomas priemones gamybinių susivienijimų (įmonių) teisėms plėsti ir jų atsakomybei stiprinti pabrėžiama, kad šios priemonės turi būti nukreiptos centralizuotam ekonomikos valdymui stiprinti, derinant tai su demokratinių pradų vadovavime liaudies ūkiui vystymu. Tam reikia iš esmės padidinti darbo kolektyvų vaidmenį valdant įmones, plačiau diegiant ūkiskaitą.

Reikėtų pažymėti tai, kad ekonominis eksperimentas yra tolesnis ūkinio vadovavimo formų ir metodų vystymas. Iš tikrųjų, plečiant gamybinių susivienijimų (įmonių) teises ir stiprinant jų atsakomybę, įgyvendinamos ne tik pasiteisinusios priemonės ir valdymo formos, bet ir kuriamos naujos bei modifikuojamos jau taikytos.

Plataus masto ekonominiam eksperimentui būdingas kryptingumas ir naujumas. Tai reiškiasi tuo, kad jo sąlygomis išplėstas pirminių gamybos grandžių savarankiškumas sudarant planus, naudojant finansinius išteklius, kurie skirti gamybai plėsti ir darbuotojams materialiai skatinti. Ekonominio eksperimento naujumas reiškiasi ir tuo, kad iš esmės išplėstos ekonominės atsakomybės už darbo rezultatus formos. Įgyvendinti konkretūs metodai, užtikrinantys gamybiniams kolektyvams išskirtų finansinių išteklių priklausomumą nuo galutinių veiklos rezultatų. Gerokai padidinta gamybos grandžių atsakomybė už savalaikį produkcijos tiekimą vartotojams, už gamybinio potencialo taupų ir racionalų naudojimą.

Eksperimentuojamų priemonių kryptingumas ir naujumas reiškiasi ir suteikiant gamybiniams kolektyvams realias galimybes naudoti turimus finansinius bei materialinius išteklius. Taikoma nauja šiais ištekliais aprūpinimo tvarka, kuri pasireiškia naudojant ekonominio skatinimo fondus, planuojant kapitalinius įdėjimus ir finansuojant gamybines grandis.

Ekonominiam eksperimentui taip pat būdingas nuoseklus kompleksinio požiūrio į ūkio mechanizmo tobulinima įgyvendinimas. Jo procese aprobuojami ne pavieniai, atskiri ūkio mechanizmo elementai (kaip buvo praktikuojama anksčiau), bet tarpusavyje susijusių elementų sistema, apimanti visas gamybines, ūkines ir socialines susivienijimų (įmonių) veiklos puses. Eksperimento sąlygomis atsižvelgiama į šakinę specifiką ir kartu naujuose ūkininkavimo metoduose bandoma optimaliai suderinti jų bendruosius ir specifinius bruožus.

Ekonominio eksperimento sąlygomis pagrindinių gamybos grandžių ūkinis operatyvinis savarankiškumas plečiamas, tokiomis kryptimis: mažinamas centralizuotai tvirtinamų rodiklių skaičius; suteikiamos didesnės teisės sudarant gamybinę programą; išplečiamos galimybės užtikrinti reikiamą techninį gamybos lygį, suteiktos didesnės teisės darbuotojų darbo apmokėjimui ir jo skatinimui organizuoti, sudarytos daug didesnės galimybės savarankiškai spręsti daugelį darbo kolektyvų socialinių ir buitinių klausimų.

Kaip žinoma, padidintos darbo kolektyvų teisės atsispindi ir TSRS įstatyme dėl darbo kolektyvų ir jų vaidmens didinimo valdant įmones, įstaigas, organizacijas. Tačiau reikiamo efekto realizuojant šį įstatymą kol kas nėra. Tokia išvada buvo padaryta 1985 m. balandžio mėn. įvykusiame TSKP Centro Komitete susitikime su pramonės susivienijimų ir įmonių, kolūkių ir tarybinių ūkių, gamybinių brigadų vadovais, specialistais ir mokslininkais. Ką reikia daryti, kad šis įstatymas prisidėtų prie gamybinio ir socialinio aktyvumo didinimo, demokratinių visuomenės normų plėtojimo. Pirma, gamybiniams susirinkimams reikia pateikti svarstyti aktualiausius, svarbiausius klausimus. Antra, visų rangų vadovai turi būti psichologiškai pasiruošę juose atsiskaityti neformaliai. Trečia, aktualiais ūkiniais klausimais vadovai dažniau turi tartis su kolektyvų nariais, o ne jiems vien tik įsakinėti. Svarbiausias žengimo į priekį spartinimo būdas yra rėmimasis darbo kolektyvu, draugiškos kūrybingos aplinkos sudarymas jame.

EKONOMINĖS, ORGANIZACINĖS BEI IDEOLOGINĖS PRIELAIDOS PEREINANT Į NAUJAS ŪKININKAVIMO FORMAS IR METODUS

Ekonominis eksperimentas — tai tam tikrų praktinių išvadų, išplaukiančių iš teorinių ekonomikos mokslo teiginių, moksliškai parengtų ekonominių dėsnių naudojimo formų ir metodų išbandymas daugiau arba mažiau apribotame bare, specialiai parinktų ekonominių sistemų tyrimas siekiant iš jų atrinkti efektyviausias, kurias būtų galima plačiau naudoti socialistinio ūkininkavimo praktikoje. Ekonominio eksperimento paskirtis — ūkininkavimo praktikoje įvertinti atitinkamo socialistinės visuomenės ūkio mechanizmo „mazgo", ekonominio sverto veiksmingumą.

Ekonominio eksperimento sėkmė, jo rezultatyvumas reikalauja didelio ir kruopštaus parengiamojo organizacinio darbo diegiant į praktiką naujas nuostatas, asmeninės ūkinių darbuotojų atsakomybės. TSKP CK ir TSRS MT 1983 m. nutarime „Dėl papildomų priemonių plečiant pramonės gamybinių susivienijimų (įmonių) teises planavimo bei ūkinės veiklos srityje ir didinant jų atsakomybę už darbo rezultatus" pažymima, kad įgyvendinamų priemonių sistema turi didelę ūkinę ir politinę reikšmę. Ši veikla — viena pagrindinių vadovavimo ekonomikai, ūkininkavimo stiliaus ir metodų gerinimo krypčių, svarbiausia darbo žmonių aktyvumo didinimo priemonė. Todėl suprantama, kokią didelę reikšmę įgyja pagrindinių ekonominio eksperimento principų studijavimas ir įgyvendinimas.

Ruošdamiesi dirbti ekonominio eksperimento sąlygomis, daug nuveikė respublikos vietinės pramonės (o vėliau ir lengvosios pramonės bei buitinio gyventojų aptarnavimo) susivienijimai ir įmonės bei pačios ministerijos. Šakose buvo įgyvendintas organizacinių, techninių ir politinių priemonių kompleksas. Ekonominio eksperimento uždaviniai ir tikslai aptarti ministerijų kolegijų posėdžiuose, darbo kolektyvų partiniuose ir gamybiniuose susirinkimuose. Peržiūrėtos ekonominės analizės ir gamybinės veiklos kontrolės sferos bei metodai. Ruošiantis dirbti naujomis sąlygomis, buvo parengti metodiniai ir normatyviniai dokumentai. Gamybiniuose susivienijimuose ir įmonėse buvo rengiama speciali metodinė, informacinė ir agitacinė medžiaga, siūloma, kaip gerinti gamybinių kolektyvų darbą, apibendrinama pažangi patirtis.

Ekonominio eksperimento sėkmė, be abejo, daug priklauso nuo atitinkamų darbuotojų (tiek valdymo aparato, tiek ir tiesiogiai dirbančių gamyboje) iniciatyvos, kompetentingumo, sąmoningumo, nuo to, kaip jie psichologiškai pasiruošę dirbti naujomis ūkininkavimo sąlygomis. Todėl ryžtingai reikia puoselėti naujo ekonominio mąstymo pradus, atsisakant senų, netinkamų gamybos valdymo metodų, pratinant ūkinius darbuotojus operatyviai ir efektyviai naudotis jiems suteiktomis teisėmis. Kitu žvilgsniu į gamybos reikalus turi žvelgti ir darbininkai. Patyrimas rodo, kad jie, gerai išmanydami ekonomikos pagrindus, aktyviau dalyvauja gamybos valdyme, greičiau įveikia inerciją, energingiau ieško būdų iškeltiems uždaviniams spręsti.

Kadangi ekonominis eksperimentas įgauna vis platesnį mastą, tai svarbu bent glaustai paanalizuoti pirmuosius jo rezultatus, atskleidžiant pozityvias tendencijas ir trūkumus.

TSKP CK ir TSRS MT 1985 m. nutarime „Dėl plataus naujų ūkininkavimo metodų skleidimo ir jų poveikio mokslinei techninei pažangai spartinti stiprinimo" pažymima, jog ekonominis eksperimentas plečiant pramonės gamybinių susivienijimų (įmonių) teises planavime ir ūkinėje veikloje bei stiprinant jų atsakomybę už darbo rezultatus įrodė savo gyvenimiškumą, atskleidė dideles galimybes gamybos efektyvumui didinti, produkcijos kokybei bei darbo kolektyvų veiklos rezultatams gerinti. Tokią

išvadą galime pagrįsti ir analizuodami pirmuosius ekonominio eksperimento rezultatus mūsų respublikos pramonėje. Primename, jog dabar eksperimento sąlygomis respublikoje dirba 98 įmonės ir susivienijimai, gaminantys 30% visos pramonės produkcijos, juose dirba 37% viso pramonės gamybinio personalo.

Analizuojant Lietuvos TSR vietinės pramonės ministerijos ir kai kurių elektrotechnikos pramonės gamybinių susivienijimų (įmonių) veiklą naujomis ūkininkavimo sąlygomis, paaiškėjo, kad jų darbo kolektyvai, vykdydami įtemptus planus, viršija darbo našumo ir pelno didinimo, savikainos mažinimo užduotis. Kadangi produkcijos realizavimo apimties atsižvelgiant į tiekimus pagal sutartis rodiklis tapo pagrindiniu gamybinių kolektyvų veiklos vertinimo kriterijumi, tai jie suinteresuoti griežtai laikytis produkcijos nomenklatūros. Respublikos vietinės pramonės įmonės pirmaisiais darbo eksperimento sąlygomis metais pasiekė išties neblogų rezultatų. 1984 m. produkcijos realizavimo pagal sutartis planas įvykdytas 100%. Darbo našumas praėjusiais metais padidėjo 4,7% (neskaitant „Dovanos" susivienijimo). Faktiniai darbo našumo didėjimo tempai 2,3 punkto viršija planinius. Būdinga ir tai, kad pirmą kartą per daugelį metų visas produkcijos prieaugis gautas didinant darbo našumą. Gauta 2,7 mln. rb viršplaninio pelno. Įvykdytas įsipareigojimas papildomai 0,5% sumažinti savikainą. Sukurta 950 naujų gaminių, pradėta gaminti 885.

Darbo pirmaisiais naujomis ūkininkavimo sąlygomis metais išryškėjo tam tikri teigiami poslinkiai tobulinant ūkio mechanizmą. Pirma, sukurti planiniai svertai, kurie skatina gamybinius kolektyvus prisiimti labiau įtemptas užduotis ir jas sėkmingai įvykdyti. Antra, sudarytos palankesnės ekonominės ir teisinės prielaidos darbo kolektyvų ir jų vadovų savarankiškam kūrybiniam aktyvumui reikštis visose gamybinių susivienijimų (įmonių) ekonominės ir socialinės veiklos sferose. Trečia, kai kurie nauji ūkio mechanizmo elementai nukreipia gamybinius kolektyvus siekti realių aukštų galutinių gamybos rezultatų. Ketvirta, tam tikra prasme pagerinta ir gamybos techninio pertvarkymo organizavimo bei skatinimo tvarka. Penkta, parengti nauji ūkio mechanizmo elementai, užtikrinantys glaudesnį atlyginimo už darbą ryšį su realiu darbo kolektyvų ir atskirų darbuotojų indėliu į gamybos efektyvumo didinimą.

Tačiau eksperimento sąlygomis paaiškėjo, kad kai kuriuos naujus ūkio mechanizmo elementus reikia toliau gerinti, ieškoti kitokių iškilusių problemų sprendimo variantų. Išryškėję naujų ūkininkavimo metodų trūkumai būtų šie: 1) kol kas kaip reikiant nepanaudoti visi ekonominiai ir organizaciniai svertai, įgalinantys sparčiau atskleisti gamybos vidinius rezervus; 2) reikiamai nepagrįsti kai kurie ekonominio eksperimento instrukciniai normatyviniai dokumentai; 3) nepakankamai pagrįsti ekonominiai normatyvai; 4) ministerijoms nepakankamai išskiriama fondų, kurie reikalingi gamybai modernizuoti, jai pertvarkyti techninės pažangos pagrindu; 5) eksperimentas neįnešė esminių pokyčių į gamybinių susivienijimų (įmonių) ir aukštesniųjų organizacijų tarpusavio santykius susiklosčiusioje planavimo tvarkoje; 6) nevisiškai išspręstas klausimas plečiant pagrindinių gamybos grandžių ūkinį operatyvinį savarankiškumą bei stiprinant jų atsakomybę už galutinius darbo rezultatus (gamybiniams susivienijimams ar įmonėms pateikiama daug tvirtinamų ir apskaičiuojamųjų rodiklių, nenumatytų eksperimento sąlygomis); 7) ūkio mechanizmas dar nepakankamai veikia mokslo ir technikos pažangos spartinimą, produkcijos kokybės gerinimą.

Kadangi kai kurios ekonominio eksperimento priemonės įgyvendinamos nepakankamai efektyviai, tai TSKP CK ir TSRS MT 1985 m. liepos 12 d. priėmė aukščiau minėtą nutarimą, kuriame numatytos ne tik labai konkrečios priemonės ūkio mechanizmo poveikiui į mokslo ir technikos pažangos spartinimą stiprinti, bet ir ministerijos bei žinybos, kurių gamybiniuose susivienijimuose (įmonėse) nuo 1986 m. pradžios bus taikomos naujos ūkininkavimo sąlygos. Jos bus taikomos ir mūsų respublikos Maisto pramonės ir Mėsos bei pieno pramonės ministerijose, taip pat Žuvininkystės ūkio valdyboje prie Lietuvos TSR Ministrų Tarybos.

TSKP CK ir TSRS MT 1985 m. liepos nutarime atsispindi priemonės produkcijos atestavimui gerinti bei kainų poveikiui gerinant gamybinės techninės paskirties produkcijos kokybę stiprinti. Numatoma tokios paskirties produkcijai plačiau taikyti priedus prie kainų (aukščiausios kokybės kategorijos produkcijai) ir nuolaidas (pirmos rūšies produkcijai). Bus plečiamos gamybinių susivienijimų (įmonių) galimybės plačiau panaudoti gamybos vystymo fondo bei kredito lėšas pagrindiniams gamybiniams fondams atnaujinti. Gamybos vystymo fondas bus sudaromas pagal stabilius penkmetinius normatyvus priklausomai nuo pagrindinių gamybinių fondų naudojimo lygio ir gamybinių susivienijimų (įmonių) ūkinės veiklos rezultatų. Didinamas ir socialinių, bei kultūrinių priemonių bei gyvenamųjų namų statybos fondo vaidmuo sprendžiant darbo kolektyvų socialinio vystymo klausimus. Gamybiniuose susivienijimuose (įmonėse), ūkininkaujančiuose naujomis sąlygomis, 1986—1987 m. bus sudaromas vieningas materialinio skatinimo fondas, kurio lėšų šaltinį sudarys materialinio skatinimo fondo ir kitų premijavimo fondų lėšos, išskyrus premijas, mokamas iš darbo užmokesčio fondo. Dabar rengiama normatyvinė dokumentacija atskiriems svarbaus nutarimo punktams vykdyti.

REKOMENDUOJAMA LITERATŪRA

TSKP XXVI suvažiavimo medžiaga. — V., 1981.

TSKP Centro Komiteto plenumo medžiaga. 1985 m. balandžio 23 d.

Gorbačiovas M. Pagrindinis partijos ekonominės politikos klausimas. Pranešimas TSKP Centro Komitete 1985 m. birželio 11 d. įvykusiame pasitarime mokslinės techninės pažangos klausimais. — V., 1985.

Baškienė A. Naujos galimybės ir rezultatai. — Liaudies ūkis. 1985, Nr. 2.

Simenenka G. Ekonominis eksperimentas prasideda. — Liaudies ūkis, 1983, Nr. 12.

О широком распространении новых методов хозяйствования и усилении их воздействия на ускорение научно технического прогресса. Постановление Центрального Комитета КПСС и Совета Министров СССР от 12 июля 1985 г. № 669. — Экономическая газета, № 32.

Капустин Е., Иванченко В. Важное звено совершенствования хозяйственного механизма. — Плановое хозяйство, 1984, № 8.

Милюков А. И. Новый шаг в совершенствовании хозяйственного механизма. — М., 1984.

Украинский Д. Итоги работы в новых условиях. — Плановое хозяйство, 1985, № 6.

Встреча за «Круглым столом». Экономический эксперимент: итоги первого года и пути дальнейшего совершенствования. — Плановое хозяйство, 1985, № 4.

APGINTOS DISERTACIJOS

1985 m. liepos 1 d. Leningrado Darbo raudonosios vėliavos N. Voznesenskio finansų ekonomikos instituto specializuotoje taryboje ekonomikos mokslų kandidato disertaciją apgynė šio instituto aspirantas Gediminas RADZEVIČIUS. Disertacijos tema: „MOKSLINĖS TECHNINĖS VEIKLOS VALDYMO SISTEMINIS ORGANIZAVIMAS SĄJUNGINĖJE RESPUBLIKOJE: INFORMACINIS ASPEKTAS (Lietuvos TSR pavyzdžiu). Darbo mokslinis vadovas — ekon. m. kand., doc. S. Gidrovičius, oficialūs oponentai — ekon. m. dr., prof. A. Kazancevas ir ekon. m. kand., doc. S. Valdaicevas.

Darbe pateikiami teoriniai ir metodiniai mokslinės techninės veiklos valdymo sąjunginėje respublikoje informacinio aprūpinimo principai, nagrinėjama šios veiklos esmė, turinys ir ypatumai, analizuojamos ekonominės problemos.

Pagrindinės metodinės rekomendacijos, parengtos atlikus atitinkamus tyrimus, taikytinos tobulinant mokslinės techninės veiklos valdymo procesų kontrolės ir analizės funkcijų informacinį aprūpinimą sąjunginėje respublikoje.

Diegiant naujus ūkininkavimo metodus

AVS PROJEKTAVIMO DARBŲ NORMAVIMAS – SVARBUS VEIKSNYS GAMYBOS VALDYMO EFEKTYVUMUI DIDINTI

Ekon. m. kand. Z. ALEKNIENĖ, R. GIŽYS

Nuo 1970 m. respublikos pramonės įmonėse, susivienijimuose, ministerijose ir žinybose sukurta ir įdiegta per 65 AVS, funkcionuojančių 58 skaičiavimo centrų techninėje bazėje. Ją sudaro daugiau kaip 120 ESM, kita skaičiavimo technika. Tačiau dar ne visada ji panaudojama pakankamai intensyviai ir racionaliai, o esamas AVS išvystymo lygis vis dar neužtikrina norimo valdymo efektyvumo augimo. Tai lemia nemaža veiksnių, tarp kurių vienas reikšmingiausių — AVS projektavimo darbų kokybė.

AVS projektų kokybė priklauso nuo keleto pagrindinių organizacinių techninių veiksnių: projektavimo organizacijų (projektavimo konstravimo biurų, skyrių, laboratorijų) organizacinės struktūros, darbo organizavimo ir valdymo racionalumo, jų išsivystymo laipsnio bei techninio aprūpinimo lygio, projektuotojų kvalifikacijos bei metodinio pasirengimo. Todėl nagrinėjant AVS projektavimo kokybės klausimus būtinas sisteminis požiūris traktuojant projektuotojų kolektyvą kaip tam tikrą organizacinę techninę sistemą, kuri turi būti vystoma ir tobulinama optimalia kryptimi, t. y. siekiant tam tikro idealus modelio.

Planinio ūkio sąlygomis tokią idealią ar artimą jai sistemos būklę gali ir turi užtikrinti visapusiškas jos veiklos normalizavimas — funkcionavimo determinavimas, remiantis darnia normatyvų ir normų sistema.

Svarbu pabrėžti, kad normatyvai ir normos AVS projektuojančių organizacijų darbe turi ne mažesnę reikšmę kaip ir gamyboje. Kartu reikšmingi ir visi momentai, apibrėžią normatyvų ir normų skirtumus bei glaudžią jų sąsają:

normatyvai visada atspindi tą gamybos (projektavimo darbų) išsivystymo lygį, kuris pasiektas technikos, technologijos ir darbo organizavimo srityse, t. y. parodo reglamentuotą išlaidų dydį normuojamoms darbų rūšims atlikti pasiektomis (galimomis) organizacinėmis techninėmis darbo sąlygomis; tuo būdu normatyvai leidžia paskleisti pažangiausią patyrimą, naujausius mokslo ir technikos pasiekimus bei jų pritaikymo praktiką, t. y. skatina mokslo ir technikos pažangą tiek gamyboje, tiek kitose visuomeninės veiklos srityse;

normos atspindi reglamentuotas sąnaudas konkretaus darbo atlikimui, konkrečiomis organizacinėmis techninėmis sąlygomis, būdingomis konkrečiam to darbo vykdytojui; anksčiau normos išreikšdavo maksimaliai leistinas materialines ir darbo sąnaudas konkrečiam darbui atlikti, dabar joms keliami didesni reikalavimai — normos turi būti orientuotos ne į maksimaliai leistiną ar vidutinį sąnaudų lygį, o į techniškai įmanomą ir ekonomiškai naudingą lygį.

Tokia normatyvų ir normų specifika rodo, kad normatyvai sudaromi tik darbų rūšims, o ne konkretiems darbams, ir naudojami daugkartiniam normų apskaičiavimui. Jie atspindi galimą darbų atlikimo daugiavariantiškumą ir įvertina galimas organizacines ir technines darbų atlikimo sąlygas. Tai reiškia, kad normatyvai yra statiški (nekintami) ilgesnį laikotarpį, tuo tarpu normos yra pakankamai dinamiškos normatyvais apibrėžtose ribose ir turi būti keičiamos (peržiūrimos) pakitus konkrečioms organizacinėms techninėms darbo sąlygoms. Ši aplinkybė parodo pažangų normų pobūdį, palyginus su tam tikru normatyvų inertiškumu.

Nurodyti esminiai darbų normavimo momentai galioja ir yra svarbūs AVS projektuojančių organizacijų veikloje, nes stiprėjant mokslo ir gamybos sąsajai šių organizacijų darbas vis dažniau traktuojamas kaip tam tikra specifinė gamyba.

Toks požiūris į AVS projektuojančių organizacijų veiklą, vykdomų projektavimo darbų normavimą leidžia ir kiek plačiau interpretuoti šių organizacijų funkcionavimo tikslus: be tiesioginės paskirties — projektuoti AVS, jos turi tapti save tobulinančiomis sistemomis, racionalizuojančiomis savo veiklą subalansuotos normatyvinės sistemos pagrindu, t. y. organizuojančiomis darbus normatyvų ir normų bazėje.

Formuojant AVS projektuojančių organizacijų normatyvinę sistemą (normatyvų, normuotojų, naudojamų techninių priemonių, metodologijos ir informacinės bazės visumą), sudaromos prielaidos kasdieniniam projektavimo darbų normavimui, remiantis šių darbų turinio, atlikimo metodų ir darbaimlumo tyrimais.

Pasiekti praktiniai rezultatai rodo, kad AVS projektavimo darbų normatyvinės sistemos įdiegimas leidžia gerokai padidinti projektuojančių organizacijų darbuotojų darbo našumą. Respublikos projektavimo organizacijose darbų normavimas (dar kol kas nevisiškai sisteminis) padidino darbo našumą 15—20%, vadovaujančiose sąjunginėse organizacijose šis augimas dar didesnis — 50—60%, kai kuriose užsienio firmose perėjus tik prie normuoto darbo, t. y. visiškai realizavus projektavimo darbų normatyvinę sistemą, darbo našumas išauga net 80—85%. Tai rodo, kad normatyvinės sistemos įdiegimas AVS projektuojančiose organizacijose kelia jų potencialias galimybes, leidžia plėsti darbų mastą, trumpinti jų atlikimo laiką, kartu ir mažinti išlaidas AVS projektams parengti.

Darbų normavimas AVS projektuojančiose organizacijose, be abejo, susijęs su tam tikromis išlaidomis, todėl vertinant normatyvinės sistemos išsivystymo lygį ir jos efektyvumą būtina nustatyti tokius apskaičiuojamus efektyvumo rodiklius, kurie leistų palyginti tas išlaidas su nauda, gaunama įdiegus normatyvinę sistemą. Suprantama, svarbiausias kriterijus — minimalios darbo, materialinės ir finansinės sąnaudos.

Šiam tikslui rekomenduojamas sąlyginės metinės ekonomijos iš įdiegtų normavimo priemonių visumos rodiklis (taikomas AVS projektuojančių organizacijų darbo efektyvumui įvertinti), kuriame atsispindi projektavimo darbų normavimo lygis pagal atskiras darbų rūšis per metus: laiko sąnaudos normavimo darbams atlikti; normuotojų darbo užmokesčio lygis; metinės sąnaudos operatyvinio normavimo darbams; normatyvinis atskaitymo koeficientas už techninių priemonių ir anksčiau sukurtos normatyvinės medžiagos panaudojimą normavimo darbams; naudojamų techninių normavimo priemonių vertė; išlaidos metodinės medžiagos parengimui.

Sąlyginės metinės ekonomijos rodiklio taikymas įvertinant AVS projektavimo darbų normavimo efektyvumą nėra reikiamai pagrįstas ir teisingas, nes jame nevisiškai atsispindi visas efektas, gaunamas dėl projektavimo darbų normavimo. Šis rodiklis orientuotas tik į ūkiskaitinio efekto (pelno) gavimą projektavimo organizacijose ir praktiškai neįvertina kiekybine išraiška organizacinio, techninio, socialinio, psichofiziologinio projektavimo darbų normavimo efekto, be to, jis silpnai skatina absoliutų projektavimo darbų normavimo išlaidų mažinimą.

AVS projektuojančiose organizacijose iki šiol vyrauja nuomonė, kad projektavimo darbe ne visi ištekliai turi ir gali būti normuojami ir kad praktiškai neįmanoma įvertinti projektavimo darbų normavimo efektyvumo apskaičiuojamais rodikliais. Iš tiesų, jeigu efektyvumo rodiklių parinkimas ir yra komplikuotas, bet, kaip rodo pirmaujančių projektavimo organizacijų patirtis, projektavimo darbų normavimas įgauna vis didesnį mastą: CSV sistemoje jau dabar normuojama apie 80% atliekamų darbų, daugelyje šakinių projektavimo organizacijų — apie 60%.

Didelę reikšmę projektavimo darbų normavimo kokybei turi naudojamų normatyvų ir normų tikslumas, jų ekonominis, techninis ir mokslinis pagrindimas. Tai pirmiausia priklauso nuo to, kiek išsamiai atsižvelgiama į veiksnius, turinčius įtakos normatyvų ir normų nustatymui. Kadangi aprėpti visus veiksnius praktiškai neįmanoma, tenka išskirti ir atsižvelgti tik į esminius, o tai reiškia, kad normų ir normatyvų tikslumas visada yra

ESM ŠIUOLAIKINĖSE VALDYMO SISTEMOSE: PERSONALIZAVIMAS IR VIRTUALIZACIJA

Doc., ekon. m. kand. Z. BRAZAITIS

Dabartiniame mokslo bei technikos pažangos, viso liaudies ūkio tolesnio industrializavimo ir, gamybos intensyvinimo etape vis platesnį užmojį įgauna informacijos apdorojimo automatizavimas. Praktiškai sprendžiamas uždavinys vis labiau informatizuoti visuomenę taikant šiuolaikines ESM ir labai išvystytą programinę įrangą. Jo svarbą dar kartą pabrėžė TSKP CK Politinis biuras, š. m. sausio mėn. apsvarstęs bendrą valstybinę skaičiavimo technikos ir automatizuotų sistemų kūrimo, jų gamybos plėtojimo bei efektyvaus naudojimo programą laikotarpiui iki 2000 metų. Numatoma parengti šakines bei regionines programas atsižvelgiant į pagrindines vieningos techninės politikos kryptis skaičiavimo technikos priemonių kūrimo ir atitinkamo profilio specialistų rengimo srityje. Iškeltas uždavinys stiprinti organizacinį darbą sprendžiant skaičiavimo technikos ir automatizuotų sistemų gamybos bei efektyvaus naudojimo klausimus, įsavinti naujas ESM moksliniams tyrimams, taikomiesiems gamybos valdymo uždaviniams spręsti, siekiant visokeriopai intensyvinti liaudies ūkį. Tiesiogiai pačioje gamyboje tai susiję su naujų technologinių procesų diegimu, mikroprocesorinio valdymo, įrengimų ir programuojamų pramoninių robotų bei jų kompleksų įsavinimu. Ne mažiau svarbu sukurti ir plačiai įdiegti naują informacinę technologiją, nuo kurios labai priklauso gamybos valdymo efektyvumas, automatizuotų sistemų tikslingumas ir vertingumas.

Šiuo metu informacinėje technologijoje galima įžiūrėti gana ryškią tendenciją — priartinti galutinį informacijos vartotoją prie skaičiavimo technikos priemonių ir mašininių duomenų fondų. Tuo pirmiausia siekiama padidinti valdymo sistemų operatyvumą, užtikrinti jų aukštą situacinį funkcinį lygį. Šiomis sąlygomis vartotojas savarankiškai aktualizuoja savo funkciją, apsieidamas be tarpininkų programuotojų.

Čia susiduriama su nelengva problema, nes mūsų naudojamos ESM (tiek didžiosios, tiek mažosios) nėra pritaikytos galutinio informacijos vartotojo tiesioginio priėjimo prie valdymo sistemos instrumentinės dalies (aparatūrinių bei programinių išteklių) koncepcijos realizavimui. Jos nėra orientuotos būtiniausiems patogumams, kurie dabartinėmis sąlygomis patenkintų vartotoją atsižvelgiant į vis plačiau taikomo programinio tikslinio gamybos valdymo ypatumus, nuolat didėjantį duomenų srautų intensyvumą, jų tarpusavio priklausomumą bei funkcinį diferencijavimą ir kitas aplinkybes, susijusias su nemažais sunkumais kvalifikuotai naudojant gaunamą informaciją. Ši problema gali būti sprendžiama dviem būdais: reikia diegti personalines ESM, orientuotas galutiniam informacijos vartotojui, ir plėsti didžiųjų ESM kolektyvinio naudojimo galimybes. Šie būdai iš esmės skiriasi ne tik techninėmis bei programinėmis jų realizavimo priemonėmis, bet ir automatizuotų sistemų struktūrinio bei funkcinio organizavimo koncepcija.

Personalinė ESM — tai specialus nedidelis procesorius su displėjumi, magnetinių lanksčių atminties diskų ir juostelių, taip pat spausdinimo įrenginiais, lokaline programine įranga. Tokia ESM galima originaliai ir nepriklausomai apdoroti reikiamus duomenis, taip pat perduoti preliminariai atitinkamai apdorotus duomenis paskirstyto teleapdorojimo sistemai, į kurią įeina lokalinis personalinių ESM tinklas. TSRS radiotechnikos pramonės ministerijos sistemoje buvo parengta serijinei gamybai personalinė ESM „Agat", specialiai sukurta mokykloms. Ji suderinta su viena populiariausių pasaulyje personalinių ESM — „Apple". Šiemet pasirodė buitinis kompiuteris BK0010, kurio procesorius dabar kainuoja 600 rb, tačiau jo kaina ateityje turėtų būti sumažinta. Taip pat rengiamasi išleisti personalines ESM, priklausančias ESM vieningosios sistemos (VS) šeimai, jos trečiajai eilei. Taigi artimiausiu metu valdymo sistemoje bus galima vis plačiau naudoti personalines ESM, organizuoti lokalinius jų tinklus. Atliekami eksperimentai ir tyrimai rodo, kad tokie tinklai atskirose valdymo sistemose yra pranašesni, palyginus su laiko paskirstymo režimu funkcionuojančiomis ESM. Tačiau jų galimybes pilnutinai gali panaudoti tik atitinkamai pasirengę vartotojai, įsavinę programavimo ir duomenų organizavimo pagrindus, sugebantys korektiškai formuluoti savo funkcinį kreipimąsi, greitai ir teisingai įvertinti kritines situacijas, priimti racionalius sprendimus. Todėl mokyti dirbti su personalinėmis ESM jau palaipsniui pradedama vidurinėse mokyklose. Tuo tarpu liaudies ūkio specialistams teks tobulintis specialiuose kursuose, kvalifikacijos kėlimo fakultetuose, mokyklose. Organizuojant specialistų rengimą reikia be kita ko išspręsti tokius esminius klausimus: kaip sunorminti (tipizuoti bei unifikuoti) vartotojų funkcinius informacinius poreikius; kokią

---

tik apytikris. Ši aplinkybė, išreiškianti esminį projektavimo darbų normavimo trūkumą, kartu nurodo ir rezervus nustatant normas ir normatyvus, keliant jų tikslumą bei pagrįstumą.

Išvystytose AVS projektuojančiose organizacijose, kuriose parengta stipri normatyvinė bazė (kaip normatyvų ir normų visuma), projektavimo darbų normavimas atliekamas vadinamųjų normuotų užduočių pagrindu. Tai normatyvais reglamentuota konkreti užduotis atskiriems projektuotojams, jų grupėms ar padaliniams. Jos turinį sudaro ne tik laiko normos atskiriems projektavimo darbams, bet ir sunaudojamų materialinių išteklių normos.

AVS projektavimo darbų normavimo lygį galima įvertinti nustatant ekstensyvų ir intensyvų darbų normavimo koeficientą.

Ekstensyvus AVS projektavimo darbų normavimo koeficientas išreiškiamas santykiu:

$$K_{eks} = q : Q;$$

šioje formulėje q — projektuotojų dirbtų normavalandžių kiekis per ataskaitinį laikotarpį; Q — bendras projektuotojų dirbtas laikas per ataskaitinį laikotarpį — žm/val.

Šis koeficientas parodo, kokiu laipsniu projektuotojų darbas reglamentuotas normuotomis užduotimis, t. y. normuoto darbo santykį su bendru jo dydžiu.

Intensyvus AVS projektavimo darbų koeficientas išreiškiamas santykiu:

$$K_{int} = 100 : (100 + |Z|);$$

šioje formulėje Z— vidutinis projektavimo darbų išdirbio normų viršijimo (arba neįvykdymo) procentas.

Šis koeficientas atspindi normuotų užduočių įtemptumo laipsnį; kadangi bet kokie nukrypimai nuo išdirbio normų yra nepageidautini (net jų viršijimas), normuotos užduotys turi būti tokios, kad intensyvus projektavimo darbų koeficientas konverguotų į 1.

Tyrimai respublikos pramonės AVS projektuojančiose organizacijose parodė, kad ekstensyvus projektavimo darbų koeficientas dar yra labai žemas ir svyruoja 0,2—0,5 ribose, o intensyvus koeficientas siekia 0,83—0,9.

Praktinis šių koeficientų taikymas turi būti glaudžiai siejamas su objekto, kuriam rengiamas AVS projektas, gamybinės veiklos efektyvumu, nes be šios sąsajos išlaidų normos projektavimo darbams paprastai suniveliuojamos pagal faktines AVS projektavimo darbų sąnaudas, o tai yra nepageidautina ir neteisinga.

AVS projektavimo darbų normavimo tobulinimas, gamybos valdymo automatizavimo plėtimo sąlygomis tampa reikšmingu veiksniu spartinant AVS kūrimą, keliant projektų kokybę, tuo pačiu ir didinant gamybos valdymo efektyvumą. Todėl šiai problemai turi būti kreipiamas reikiamas dėmesys tiek pačiose AVS projektuojančiose organizacijose, tiek ministerijų, žinybų, susivienijimų ir įmonių valdymo padaliniuose, kurie rūpinasi gamybos valdymo tobulinimu.

programavimo sistemą laikyti pagrindine (šiuo metu propaguojamą BEISIKĄ, matyt, teks pakeisti labiau orientuota gamybos valdymui sistema su išvystytu duomenų struktūrizavimu); kaip sukonstruoti, pritaikyti personaliniams skaičiavimams ir efektyviai naudoti įmontuojamus sisteminius bei taikomuosius duomenų apdorojimo programų komponentus, adaptuojamus programinius aparatus. Taigi šioje srityje reikia atlikti nemaža mokslinio tyrimo, projektavimo bei konstravimo darbų, parengti principinius metodologinius, metodinius ir organizacinius plataus personalinių ESM taikymo gamybos valdyme pagrindus.

Kita informacijos vartotojo priartinimo prie ESM kryptis — tai vidutinio ir didelio galingumo mašinų virtualizacija. Jos šaknys glūdi ESM kolektyvinio naudojimo ir dialoginėse sistemose. Šiuo metu plačiausiai naudojamoje ESM VS operacinėje sistemoje OS-6 (programinis produktas Ц 51.804.006) realizuotos operatyvinės atminties ir išorinių įrenginių virtualizavimo priemonės (režimas SVS). Virtualinė atmintis — tai nuosekliai adresuojama erdvė, kur gali būti saugoma iki 16 megabaitų duomenų, į kurios vartotojai gali operatyviai kreiptis. Tokia erdvė gali būti logiškai įsivaizduojama, nes realios (fizinės) virtualizuojamos pagrindinės operatyvinės atminties talpa priklausomai nuo ESM modelio (pradedant VS1035 ir baigiant VS1087) siekia, kaip žinoma, tik 512—8192 kilobaitus, t. y. nuo 2 iki 32 kartų mažesnė negu virtualinės. Aktyvi virtualinės atminties dalis, kurios duomenimis tam tikru konkrečiu laiko momentu manipuliuojama, visada sutampa su realia operatyvine atmintimi, o kiti, neaktyvūs virtualiniai duomenys tuo metu saugomi išorinėje atmintyje (magnetiniuose diskuose). Specialus operacinės sistemos mechanizmas organizuoja duomenų perdavimą bei dinaminį peradresavimą virtualinės atminties, realios pagrindinės operatyvinės atminties ir realios diskinės atminties puslapių bei segmentų lygiu. Analogiškai virtualizuojami ir konkretūs išoriniai fiziniai įrenginiai keičiant juos logiškai įsivaizduojamais. Toks ESM virtualizacijos mechanizmas įgalina greitai aptarnauti didelį vartotojų skaičių, racionaliai naudoti ESM išteklius, efektyviai spręsti sudėtingus uždavinių kompleksus. Tačiau virtualinės atminties ir virtualinių išorinių įrenginių koncepcija dar nevisiškai atitinka galutinio informacijos vartotojo savarankiško funkcijos aktualizavimo principą. Toliau vystant šią koncepciją sukurta virtualinių mašinų sistema — VMS (programinis produktas Ц1.00025-01) su dialoginiu monitoriumi, kuris gali funkcionuoti lygiagrečiai su operacine sistema OS-6. VMS baziniu lygiu įeina ir į naują ESM VS operacinę sistemą OS-7 (programinis produktas Ц5.00015-01), orientuojamą trečiosios bei ketvirtosios eilės mašinoms.

Virtualinių mašinų sistema realizuoja tokį kolektyvinio lygiagretaus darbo principą, kai kiekvienam vartotojui skiriama individuali virtualinė mašina (VM) — funkcinis realios ESM ekvivalentas. Kiekvienai VM gali būti skiriama iki 16 megabaitų virtualinės atminties, taip pat konkrečiam vartotojui reikalingas modeliuojamų virtualinių informacijos perdavimo kanalų, jų adapterių ir įvairių išorinių įrenginių skaičius. Tam reali magnetinių diskų atmintis išskirstoma į loginius mini diskus ir programiniu būdu simuliuojami pseudodiskai, talpinantys po 16 megabaitų duomenų. Vartotojui susidaro iliuzija, kad jis autonomiškai naudoja visas reikalingas ESM aparatūrines bei programines priemones, be to, gali netrukdomai kreiptis į bendrus kolektyvinio naudojimo duomenų fondus, taip pat perduoti reikalingą informaciją kitiems sistemos vartotojams. Realios ESM išteklius paskirsto ir jų naudojimą koordinuoja VM monitorius, užtikrinantis lygiagretų vartotojų aptarnavimą. Kiekvienas vartotojas, savo dispozicijoje turintis tik displėjų, aptarnaujamas dialogo režimu: jis sisteminėmis priemonėmis, naudodamas monitoriaus komandas ir programavimo kalbas, gali operatyviai koduoti, transliuoti, derinti, komplektuoti bei vykdyti taikomąsias programas, keistis duomenimis su kitais VMS vartotojais. Tokio tipo VMS funkcionuoja Vilniaus V. Kapsuko universiteto kolektyvinio naudojimo skaičiavimo centre. Ji orientuota masiniam vartotojų taikomųjų programų rengimui, įvairiems moksliniams eksperimentams. Tokia VMS be tam tikro modifikavimo, išplėtimo ir atitinkamo duomenų fondo parengimo negali būti pervesta į gamybos valdymo uždavinių sprendimo režimą, pagristą galutinio informacijos vartotojo savarankiško funkcijos aktualizavimo principu. Mūsų respublikoje tokie konkretūs VMS funkcinio nustatymo darbai jau pradėti rengiant, pvz., gyvenamojo fondo techninės būklės apskaitos ir analizės dialoginės sistemos realizavimo priemones Komunalinio ūkio ministerijos duomenų bazės sąlygomis; juos atlieka VVU mokslininkai ir specialistai.

ESM virtualizacijos pranašumai dar labiau atsiskleidžia, kai lokalinė VMS papildoma abonentinių punktų tinklu, ir atsiranda galimybė organizuoti nutolusių vartotojų saveiką, pagrįstą bendru tinkliniu ir telekomunikaciniu principu. Šiuo atveju realizuojama kokybiškai nauja informacinė technologija, nes funkcinio duomenų paskirstymo sąlygomis personaliniai skaičiavimai susiejami tarpusavyje taip, kad kiekvienas suinteresuotas vartotojas operatyviai informuojamas apie kitų vartotojų priimamus situacinius sprendimus ir jų pasekmes. Kartu gali būti preliminariai išaiškinti ir likviduoti prieštaravimai, atsirandantys vertikalioje bei horizontalioje valdymo funkcijų realizavimo priemonių struktūroje, sumažėja tikimybė, kad numatomos atskiros gamybos poveikio priemonės neatitiks bendro tikslo ir galutinio rezultato, kurio siekiama vykdant gamybos programą. Įgyvendinant tokį valdymo sistemos funkcionavimo principą tikslinga remtis prototipų koncepcija, kuria numatoma preliminariai dinamiškai imituoti valdymo funkcijas naudojant VMS. Taip taikant dalykinius žaidimus konkretiems informacijos vartotojams galima pademonstruoti pagrindinius sistemos bruožus ir išmokyti juos praktiškai aktualizuoti savo funkciją naudojant virtualinę mašiną.

Aptartos priemonės pereinant į aukštesnį gamybos valdymo automatizavimo ir kokybiškai naujos informacinės technologijos organizavimo lygį atitinka šiuolaikinius mokslo ir technikos pasiekimus. Jos turi būti kuo sparčiau ir plačiau diegiamos, kad svariu indėliu prisidėtu sprendžiant TSKP CK 1985 m. balandžio plenumo iškeltą uždavinį — kitame penkmetyje pasiekti lemiamų poslinkių intensyviai ugdant liaudies ūkį.

MOKSLINĖS EKONOMINĖS DRAUGIJOS UŽDAVINIAI DABARTINIAME ŪKIO MECHANIZMO TOBULINIMO ETAPE

Mokslinė ekonominė draugija — jauniausia mokslinių techninių draugijų šakinė organizacija. Vis dėlto Mokslinė ekonominė draugija, nors gyvuoja tik trečiuosius metus, užima tam tikrą vietą visuomeniniame šalies gyvenime.

Dabar Mokslinė ekonominė draugija turi daugiau kaip 10 tūkst. pirminių organizacijų, apie pusę milijono tikrųjų narių ir apie 13 tūkst. juridinių asmenų.

Mūsų respublikoje Mokslinės ekonominės draugijos kiekybiniai rodikliai ganėtinai kuklūs: 95 pirminės organizacijos, 4300 tikrųjų narių ir 52 juridiniai asmenys. Šiuo atžvilgiu gerokai atsiliekame nuo savo kaimynų. Antai Baltarusijos TSR yra beveik 35 tūkst. Mokslinės ekonominės draugijos narių, t. y. 8 kartus daugiau, o Latvijos TSR — 1000 daugiau negu pas mus. Matyt, ir mums dar yra rezervų didinti šios draugijos narių skaičių, nors, žinoma, tai nėra svarbiausia.

Mokslinei ekonominei draugijai keliami išties dideli uždaviniai, išplaukiantys iš materialinės techninės komunizmo bazės kūrimo, mokslo ir technikos pažangos spartinimo bei ekonomikos pervedimo į intensyvų vystymosi kelią.

Mokslinė ekonominė draugija turi dalyvauti organizuojant darbo žmonių ekonominį švietimą ir auklėjimą, plačiai propaguoti mokslo, technikos laimėjimus bei ekonominį patyrimą, taip pat padėti aktyviai plėtoti socialistinį lenktyniavimą, didinti sąmoningumą bei stiprinti drausmę.

Mokslinei ekonominei draugijai keliamiems uždaviniams spręsti prie Respublikinės draugijos valdybos sukurta 14 mokslinių sekcijų, vadovaujamų autoritetingų ekonomistų mokslininkų bei praktikų.

Mokslinės ekonominės draugijos nariai kažkuria prasme atstovauja planavimo, finansų, bankų, statistikos įstaigų, kainų, darbo, materialinio techninio aprūpinimo organų, mokslo įstaigų ekonominei visuomenei.

Svarbu, kad mokslinės ekonominės draugijos nariai tai sąmoningai suprastų, jog jie šiuo atžvilgiu veikia ne kaip etatiniai darbuotojai, o kaip visuomenės atstovai, ir kad jų nuomonė yra viešoji ekonomistų nuomonė.

O viešosios nuomonės pareiškimas įvairiomis formomis ir, kas ypač svarbu, konkrečių pasiūlymų pavidalu neatskiriamai susijęs su ekonominiu mąstymu. Ir šiuo požiūriu Mokslinei ekonominei draugijai iškyla uždavinys: padėti įveikti ekonominio mąstymo inertiškumą, plėtoti jį ir kūrybiškai taikyti praktikoje, puoselėti ekonominį švietimą plačiąja prasme.

Iš tikrųjų, siekiant pašalinti visa tai, kas atgyveno, kad, kaip pažymėjo draugas M. Gorbačiovas pasitarime TSKP Centro Komitete mokslo ir technikos pažangos spartinimo klausimais, pilna jėga suveiktų „priešsąnaudinis ūkinis mechanizmas", yra ko pagalvoti planavimo, kainodaros, darbo, finansų ir kredito, statistikos, materialinio techninio tiekimo, skaičiavimo technikos ir ekonominių matematinių metodų taikymo bei kitose srityse.

Mokslinė ekonominė draugija, kaip rodo draugijos Centrinės valdybos liaudies ūkio planavimo sekcijos patirtis, gali pateikti pagrįstų pasiūlymų planavimo metodams bei planiniams rodikliams tobulinti.

Ūkio mechanizmo tobulinimas yra nemažai susijęs su statistika, kuri turi operatyviai pateikti būtiną statistinę medžiagą. Todėl statistikos sekcijai, o iš dalies ir skaičiavimo technikos sekcijai, keliamas uždavinys toliau tobulinti ir gilinti statistinę bei ekonominę informaciją.

Labai svarbi problema yra didinti finansų ir kredito mechanizmo veiksmingumą, intensyviau ieškoti naujų finansinio ir kreditinio darbo formų ir metodų. Ekonominio eksperimento medžiagos nagrinėjimas bei apibendrinimas įgalina efektyviau panaudoti finansų ir kredito mechanizmą ūkiskaitiniams santykiams liaudies ūkyje stiprinti.

Suprantama, jog ne visi net ir pakankamai argumentuoti Mokslinės ekonominės draugijos pasiūlymai ir ypač tokioje srityje, kaip finansai ir kreditas, gali būti įdiegti. Bet praktika rodo, kad mokslinės ekonominės draugijos pasiūlymai nelieka be dėmesio, nenumojama į juos ranka. Antai Latvijos valstybinio P. Stučkos universiteto ir TSRS valstybinio banko Latvijos respublikinės kontoros MED pirminės organizacijos paruošė pramonės įmonių kreditavimo tobulinimo eksperimento nuostatus. Pasiūlytą naują kreditavimo formą, skirtą banko veiksmingumui stiprinti, aprobavo TSRS valstybinio banko valdyba.

Didelius uždavinius efektyviau naudojant darbo išteklius iškėlė 1985 m. gegužės 25 d. įvykęs Mokslinės ekonominės draugijos Centrinės valdybos VI plenumas, pritaręs Ukrainos TSR mokslinės ekonominės draugijos patirčiai. Darbo ekonomikos ir darbo išteklių sekcijoms numatyta sukurti mokslininkų ekonomistų, valstybinių įstaigų specialistų ir liaudies ūkio šakos ekonominės visuomenės atstovų kūrybinius kolektyvus paruošti konkretiems pasiūlymams darbo valdymo mechanizmui tobulinti.

Sudėtingi uždaviniai iškyla mokslo ir technikos pažangos ekonomikos sekcijai, kurios pareiga — nagrinėti ir deramai įvertinti mokslo ir technikos pažangos ekonominę svarbą. Toli gražu ne visa, kas šioje srityje nauja, reiškia jau pažangą ir ekonomine prasme.

Mokslinei ekonominei draugijai iškylantiems uždaviniams spręsti reikalingas visų ekonomistų, taip pat ir dirbančių tiesiogiai gamyboje, sutelktos pastangos. Tai ypač pasakytina apie tokias sritis, kaip gamybos valdymas, mokslo ir technikos pažangos ekonomika, darbo ir darbo išteklių ekonomika. Praktiškai spręsti ekonominės visuomenės darbo koordinavimo problemą sudėtinga. Respublikos liaudies ūkyje dirba daugiau kaip 20 tūkst. ekonomistų su aukštuoju mokslu, ir tik nedidelė jų dalis priklauso Mokslinei ekonominei draugijai.

Jau pradedame pasigesti ir Ekonomisto namų, kurie taptų ekonominės visuomenės kūrybinių susitikimų, aktyvaus ekonominių žinių skleidimo nuolatine vieta. Beje, Taline ir Rygoje Ekonomisto namai faktiškai jau kuriami.

Reikia tikėtis, kad jaunos Mokslinės ekonominės draugijos veikla tolydžio plėsis ir gilės, o jos indėlis tobulinant brandaus socializmo ekonominį mechanizmą didės.

Lietuvos TSR Mokslų Akademijos narys korespondentas, prof. A. ŽILĖNAS
Lietuvos TSR mokslinės ekonominės draugijos pirmininkas

MIESTO SOCIALINĖS BEI EKONOMINĖS RAIDOS VALDYMAS IR PLANAVIMAS

F. PETRAUSKAS
Lietuvos KP Druskininkų miesto komiteto antrasis sekretorius

Vykstant urbanizacijai, vis daugiau gyventojų koncentruojasi miestuose, ir jie palaipsniui tampa visuomeninio gyvenimo susitelkimo vieta. Miestuose koncentruojasi „. . . iš vienos pusės — pragyvenimo priemonių, maisto dalykų, drabužių, buto ir tam reikalingų įrankių gamyba, iš antros pusės — paties žmogaus gamyba, giminės tęsimas".[1]

Šiuolaikinio miesto tyrinėjimai reikalingi, norint suprasti, kas yra tas sudėtingas socialinis reiškinys ir kokia jo vieta bei funkcijos socialistinės visuomenės sistemoje. Tai svarbu ir dėl to, kad reikia atskleisti specifines tik miestui būdingas ypatybes. Tik tokiu būdu galima teisingai analizuoti ir planuoti miestą įvairiais aspektais.

Pateikti universalų miesto apibrėžimą labai sudėtinga, nes tai daugiašakė struktūra, kuri priklausomai nuo tyrinėjimo tikslų gali būti aiškinama iš skirtingų pozicijų.

Miesto socialinės ir ekonominės raidos valdymo ir planavimo požiūriu jį reikia analizuoti kaip sudėtingą dinamišką sistemą, kurios pagrindiniai elementai arba posistemiai yra miestą kuriančios ir miestą aptarnaujančios šakos. Visos miesto ūkio šakos bei miesto gyvenimo sferos suformuoja miestą kaip sistemą, kaip savarankišką vientisą organizmą. Prie miestą aptarnaujančių skiriamos lokalinės, miesto reikšmės šakos. Gamybinę, institucinę ir socialinę miesto infrastruktūrą sudaro kapitalinė statyba, vietinė pramonė, miesto transportas ir ryšiai, komunalinis butų ūkis, buitinis aptarnavimas, prekyba ir viešasis maitinimas, kultūra ir švietimas, miesto valdymo organai. Visa tai turi tenkinti miesto gyventojų poreikius ir sudaryti bendrąsias ūkines sąlygas vystyti miestą kuriančioms šakoms. Prie miestą kuriančių specializuotų šakų skiriamos tos, kurios lemia jo vietą bendrajame darbo pasidalijime: pirmiausia tai sąjunginės ir respublikinės reikšmės pramonės šakos, antra — išorinis transportas ir ryšiai, materialinis techninis tiekimas, mokslas ir mokslinis aptarnavimas, aukštosios ir specialiosios vidurinės mokslo įstaigos, taip pat kai kurios kitos aukštesnio teritorinio lygio infrastruktūros rūšys.

Miestą aptarnaujančių šakų įmonių bei organizacijų kompleksas dar vadinamas miesto ūkiu, o miestą kuriančių ir miestą aptarnaujančių šakų įmonių ir organizacijų visuma sudaro miesto liaudies ūkį.

Vienas pagrindinių požymių, atskiriančių šiuos du miesto liaudies ūkio posistemius, yra jų pagrindinės produkcijos ir teikiamų paslaugų realizacijos ribos. Laikoma, kad miestą kuriančių šakų produkcija tenkina viso liaudies ūkio, arba regiono, į kurį įeina miestas, poreikius, o miesto ūkio produkcija ir paslaugos tiesiogiai tenkina paties miesto kaip socialinės ekonominės sistemos poreikius.

Bet kokia veikla tampa miestą kuriančia, kai įmonių ūkinėje veikloje dominuoja išoriniai (ne miesto) ūkiniai ryšiai. Tai liečia ne tik įmonių ir organizacijų produkcijos bei paslaugų panaudojimą už miesto ribų, bet ir gamybos procesą jose, jeigu jame naudojamos žaliavos, medžiagos, komplektavimui skiriami gaminiai ir t. t. atvežami iš kitų regionų. Be to, santykiai tarp šio posistemio įmonių bei organizacijų pasireiškia per materialinius išteklius.

[1] M a r k s a s K., E n g e l s a s F. Rinktiniai raštai, II t. — V., 1950, p. 153.

Ðu miesto posistemlai susieti ne tik visuomenine gamyba, bet ir bendrais miesto ištekliais. Be darbo jėgos išteklių, kurių šaltinis yra miesto gyventojai, čia naudojami ekologiniai, t. y. visi gamtos ištekliai — žemės, vandenys, oras (atmosfera) ir t.t. Išvardyti ištekliai pasižymi tuo, kad juos didinti, t. y. atvežti iš už miesto ribų, yra sudėtinga. Miesto plėtotė trūkstant kurių nors išteklių sukelia disproporcijas, trukdančias normaliam miesto funkcionavimui. Taigi pagrindinis reikalavimas, keliamas miestui, — tai jo posistemių subalansuotas vystymas.

Nagrinėjant bet kurį miestą, jo socialinę bei ekonominę raidą, susiduriama su miestą kuriančių ir aptarnaujančių šakų skyrimo problema. Ypač tai aktualu tokiems specifiniams miestams, kaip kurortai, kuriuose paprastai nėra didelių pramonės įmonių, o visas miesto ūkis pajungtas kurorte besigydantiems aptarnauti.

Nagrinėjant Druskininkų miestą kaip socialinę ekonominę sistemą, tikslinga miestą kuriančiu posistemiu laikyti tik kurortologiją. Druskininkai — sąjunginės reikšmės kurortas, kuriame kiekvienais metais gydosi ir ilsisi apie 90 tūkst. žmonių iš visų sąjunginių respublikų. Visas kitas miesto įmones bei organizacijas galima suburti į miestą aptarnaujančių šakų posistemį — tai visiškai atitinka minėtas bendras to posistemio charakteristikas. Į jį įeis meno gaminių įmonė, mėsos perdirbimo cechas, pieno cechas, duonos gamykla, statybos valdyba, buitinio gyventojų aptarnavimo kombinatas, prekybos ir viešojo maitinimo įmonės, autotransporto įmonė, ryšių skyrius, kultūros bei švietimo įstaigos ir t. t.

Ryšys tarp šių dviejų posistemių reiškiasi pirmiausia per išteklius. Tačiau kurorte limituojantys ir svarbiausi ištekliai yra ekologiniai. Druskininkuose — tai gydomasis purvas ir mineralinis vanduo. Todėl miesto raidą, plėtotės sąlygas ir lemia šių išteklių kiekis, jų panaudojimo galimybės. Nuo jų galiausiai priklauso ir miestą aptarnaujančio posistemio vystymas.

Vadinasi, kurortologijos šakos rodikliai — besigydančių skaičius sanatorijose, atliekamų procedūrų skaičius, darbo išteklių kiekis kurortologijoje — turi būti tam tikra prasme subalansuoti su miestą aptarnaujančio posistemio rodikliais — darbo ištekliais socialinės ir gamybinės infrastruktūros šakose, prekybos bei viešojo maitinimo rodikliais, buitinių paslaugų mastu, ir t.t.

Vadinasi, kad miestas kaip socialinė ekonominė sistema būtų subalansuotas, yra būtinas miesto valdymas. Tačiau čia iš karto reikia pridurti, kad miestai esant šiuolaikinei valdymo sistemai nėra vieningas valdymo objektas.

Miesto valdymo organų kompetencijoje daugiausia yra miestą aptarnaujančių šakų įmonės bei organizacijos, be to, daugelis jų — dvigubo pavaldumo. Funkciniai ir šakiniai miesto ūkio valdymo organai pagal teritoriją pavaldūs LDT vykdomiesiems komitetams, o pagal funkcionavimą (liaudies ūkio šaką) — atitinkamoms ministerijoms bei žinyboms. Aukštesnės organizacijos lemia tik kai kuriuos miestą aptarnaujančio posistemio veiklos aspektus, o pagrindiniai klausimai yra miesto valdymo organų kompetencijoje.

Miestą kuriančių šakų posistemio įmonės bei organizacijos paprastai valdomos atitinkamų šakinių ministerijų bei žinybų.

Taigi miestą kuriantį posistemį valdo šakiniai valdymo organai, o už socialinių klausimų sprendimą mieste atsakingi teritoriniai valdymo organai. Dėl to dažniausiai susidaro disproporcijos miestą aptarnaujančiame posistemyje. Kad egzistuotų reikiamos socialinės ir ekonominės proporcijos, mieste būtina derinti šakinius ir teritorinius interesus.

Druskininkų miestą kuriančio posistemio organizacijos daugiausia pavaldžios Lietuvos respublikinei profsąjungų kurortų valdymo tarybai (išskyrus „Lietuvos", „Eglės", „Saulutės", „Baltarusijos" sanatorijas), teritoriškai — Druskininkų miesto LDT vykdomajam komitetui. Norint kompleksiškai vystyti miestą, reikia derinti abiejų valdymo organų interesus.

Viena svarbiausių miesto valdymo funkcijų yra planavimas. Planas kaip valdymo funkcija yra veiksmingas ir realus tik tada, kai jis subalansuotas, kai atitinka miesto sisteminę esmę ir apima visą miesto posistemių kompleksą. TSKP CK Generalinis Sekretorius M. Gorbačiovas pranešime TSKP CK balandžio (1985 m.) plenume pažymėjo: „Gyvenimas kelia didesnius reikalavimus planavimui, kuris yra valdymo šerdis. Jis turi... užtikrinti subalansuotą ir dinamišką ekonomikos augimą".

Miestų vystymo planavimas yra svarbiausia teritorinio planavimo sudėtinė dalis. Visa grupė planinių dokumentų, sudaromų mūsų šalyje, adresuoti kaip tik miestams: tai gamybinių jėgų išvystymo ir išdėstymo schemos, miestų vystymo generaliniai planai, miestų ūkio vystymo ir socialinės bei kultūrinės statybos suvestiniai planai ir galiausiai kompleksiniai miestų socialinio bei ekonominio vystymo planai.

Trumpai panagrinėsime du iš išvardytų planinių dokumentų, nes jie šiuo metu yra sudaryti ir sudaromi Druskininkų miestui.

Druskininkų miesto generalinis planas buvo sudarytas laikotarpiui iki 1985 m., o dabar yra patikslintas ir papildytas plano variantas iki 2000 m.

Generaliniuose miestų vystymo planuose miestai nagrinėjami kaip atskiri vienetai, neatsižvelgiant į žinybiškumą. Šio plano tikslas yra pagrindinių miesto fondų (gyvenamųjų, visuomeninių ir t. t.) apskaičiavimas ir jų išdėstymas miesto teritorijoje. Poreikiai skaičiuojami remiantis statybos normomis bei taisyklėmis ir reglamentuoja miesto išplanavimą bei užstatymą. Taigi generalinis planas yra architektūrinis planuojamasis prognozinis dokumentas, tačiau jame neatsispindi būtini ryšiai tarp atskirų miesto posistemių, nėra reikiamo subalansuotumo. Be to, jis sudaromas remiantis normomis, neatsižvelgiant į realias vystymosi tendencijas ir rezervinius apribojimus, todėl dažnai būna nerealus. Trumpai aptarsime kompleksinį miesto ekonominio ir socialinio vystymo planą. Druskininkų mieste jis sudarinėjamas nuo 1980 m.

Šis planas sudaromas metams. Jame pateikiami tokie duomenys: pramonės, transporto, ryšių, rangos darbų pagrindiniai rodikliai, kapitalinė statyba pagal atskirus objektus, pažymint jų pavaldumą, darbas ir kadrai, socialinis vystymas ir liaudies gyvenimo lygio kėlimas, kur yra gyventojų skaičius, darbo ištekliai, gyventojų išsilavinimo rodikliai, prekybos ir viešojo maitinimo bei buitinio aptarnavimo pagrindiniai rodikliai, gyvenamųjų namų, komunalinių objektų atidavimas naudoti, švietimo ir kultūros išvystymas, sportas, ekonominio skatinimo fondai ir jų paskirstymas.

Net paprastas šitų rodiklių išvardijimas rodo, kad subalansuotumo tarp miestą kuriančių ir aptarnaujančių posistemių nėra. Plane praktiškai neatsispindi kurortologijos išvystymas. Nėra duomenų apie išteklių (išskyrus darbo išteklius miestą aptarnaujančiose šakose) panaudojimą.

Plane nėra finansinių rodiklių, neparodytos lėšos, kurios skiriamos miesto ūkiui iš miesto biudžeto, neskaičiuojamos miesto gyventojų pajamos, kurios yra pagrindas planuojant mokią paklausą prekėms bei paslaugoms ir t. t. Vadinasi, kad kompleksinis miesto socialinio bei ekonominio vystymo planas būtų iš tikrųjų kompleksinis ir atspindėtų subalansuotą miesto kaip sistemos vystymo varianta, reikia planą papildyti aukščiau išvardytais ir dar kai kuriais rodikliais bei juos suderinti.

Kol kas sudarinėjami penkmečio ir metiniai planai, tačiau esminiai pokyčiai vargu ar gali įvykti net per penkmetį, todėl reikalingas ilgalaikis perspektyvinis planavimas. Perspektyviniai planai taip pat turi būti subalansuoti, o to nėra generaliniuose planuose. Taigi būtina sudarinėti ilgalaikius kompleksinius miesto socialinio ir ekonominio vystymo planus.

Tokių planų neįmanoma sudaryti netaikant ekonominių matematinių prognozavimo metodų. Planas turi būti subalansuotas, todėl peršasi mintis, kad geriausiai čia tiktų miesto liaudies ūkio tarpšakinis modelis, sudarytas dinaminio tarpšakinio balanso pagrindu. Tačiau miesto liaudies ūkis yra labai „atvira" sistema, todėl tarpšakinis modelis paprastai neduoda gerų rezultatų, nes didelės įtakos turi įvairūs neigiami procesai.

Miesto liaudies ūkiui prognozuoti, autoriaus nuomone, labiausiai tinka regresinės analizės modeliai, trendo funkcijos bei ekspertinių įvertinimų metodai. Visi jie turi ir teigiamų, ir neigiamų savybių, kurių čia nenagrinėsime. Prognozuojant miesto liaudies ūkio vystymą, svarbiausia atlikti variantinius apskaičiavimus. Dėl to aktualia problema tampa prognozavimo valdymas, t. y., galimybė veikti vystymosi tendencijas, keisti atskirus veiksnius, ypač tuos, kurie atspindi socialinę bei ekonominę politiką. Tokie rodikliai gali būti gyventojų mechaninis prieaugis, kapitalinių įdėjimų dalis, tenkanti socialinės infrastruktūros vystymui, atskaitymai iš pelno, patenkantys į miesto biudžetą ir t.t.

Vadinasi, miesto socialinei bei ekonominei raidai prognozuoti geriausiai būtų taikyti tarpusavyje susietų lygčių sistemas, tiek regresijos, tiek balansinio tipo. Nepriklausomi kintamieji gali būti apskaičiuojami su trendo funkcijų pagalba. Lygtyse taip pat turi būti kintamieji, formalizuojantys socialinę bei ekonominę politiką, kuriuos keičiant būtų galima atlikti daugiavariantinius apskaičiavimus.

Tokios prognozės turėtų tapti pagrindu sudarant miestų kompleksinių socialinio bei ekonominio vystymo ilgalaikių planų variantus.

Ekonominis intensyvinimo mechanizmas

IŠTEKLIŲ MATAVIMO NATŪRINIAI VIENETAI: JŲ SUVIENODINIMO PROBLEMA

A. ČESNAVIČIUS

Istoriškai susiklosčiusi respublikos liaudies ūkio šakinė struktūra suformavo skirtingą materialinių išteklių įvertinimą natūriniais matavimo vienetais gamybos, tiekimo ir vartojimo sferose (žr. 1 lentelę). Esant skirtingiems to paties produkto natūriniams matavimo vienetams liaudies ūkio komplekso šakose, respublikos įmonių ir organizacijų poreikiai materialiniams ištekliams neatitinka realiai egzistuojančio, taigi iškyla praktinės problemos: gamybinių programų koregavimas, priverstinis poreikio išpūtimas paraiškose, skiriamų fondų materialiniams ištekliams sumažinimas, dirbtinio deficito formavimas ir kitos. Dėl jų gali laikinai sulėtėti ar net sustoti įmonės bei organizacijos gamybos (vartojimo) tempai.

Ūkio vystymo pagrindas, kaip įrodė K. Marksas „Kapitale", yra ūkio poreikių materialiniams ištekliams patenkinimas. Tačiau tai įmanoma tik žinant tiek vieno ūkio, tiek viso komplekso gamybos (vartojimo) poreikį materialiniams ištekliams, jo matavimo vienetą.

Materialinių išteklių natūrinių matavimo vienetų suvienodinimo problemos aktualumas respublikos liaudies ūkio komplekso sąlygomis skatina ištirti turimų materialinių išteklių vertinimo natūriniais matavimo vienetais būklę gamybos, tiekimo ir vartojimo srityse.

Materialinių išteklių natūriniai matavimo vienetai, pateikti 1 lentelėje, yra vieno iš produkto parametrų nustatymo tam tikromis sąlygomis rezultatas. Jie kartu yra ir priemonė materialiniams ištekliams įvertinti, apskaityti ir valdyti gamybos, tiekimo ir vartojimo sferų operacijose. Natūrinių matavimo vienetų skirtingumą apibūdina šių sferų technologinių operacijų konkrečių sąlygų įvairovė, kuri sukuria natūrinių rodiklių įvairovę. Antra vertus, gamtinių išteklių struktūra, patekusi į gamybos (vartojimo) sferą, keičiasi veikiant fizinėms, mechaninėms ir technologinėms jėgoms. Dėl to padidėja parametrų pasirinkimo skaičius materialinių išteklių rūšiai įvertinti. Antai cinkuotas lakštinis plienas sveriant yra vertinamas kilogramais arba tonomis. Šie matavimo vienetai įgalina valdyti materialinių išteklių paskirstymą pervežant transporto priemonėmis. Todėl tokiems materialinių išteklių fizinių parametrų įvertinimams būdingas atskiros gamybinės arba finansinės operacijos požiūris.

Tačiau, susiformavus respublikos vieningam liaudies ūkio kompleksui ir TSKP XXVI suvažiavime iškėlus uždavinį „vystyti TSRS ekonomiką kaip vieningą liaudies ūkio kompleksą, proporcingai plėtoti jo šakas ir sąjunginių respublikų ūkį", atsiranda būtinumas užtikrinti šio komplekso kaip vieningos visumos funkcionavimą, jo poreikio materialiniams ištekliams patenkinimą, taigi ir nenutrūkstamą gamybos išplėstinės reprodukcijos proceso vystymą. Pastaroji aplinkybė iš esmės pakeičia materialinių išteklių natūrinių matavimo vienetų reikšmę, reikalauja įvertinti juos iš gamybos, tiekimo, vartojimo nenutrūkstamumo pozicijų, taip pat jų matavimo vienetų atitikimo.

Priešingu atveju bet kokios kitos sąlygos vertinant produktų parametrus yra neesminės materialinių išteklių gamybos (reprodukcijos) nenutrūkstamo proceso atžvilgiu, t. y. ne tiesioginės jų vartojimo (gamybos) sąlygomis, o išvestinės, nes jos gautos jau papildomomis materialinių išteklių vertinimo techninėmis sąlygomis ir apibūdinamos tam tikrų jų judėjimo operacijų požiūriu.

Antra vertus, sudaromos objektyvios ir subjektyvios prielaidos, lemiančios tai, kad realus materialinių išteklių poreikio dydis neatitinka gamybinių ir negamybinių įmonių bei organizacijų paraiškų, taip pat, kad jos nepakankamai padengiamos skirtais materialinių išteklių fondais. Norint patenkinti gamybos ir visuomenės poreikius bei užtikrinti gamybos (reprodukcijos) nenutrūkstamumą, reikia koreguoti paraiškas ir fondus planuojamu laikotarpiu.

Funkcionuojančio liaudies ūkio komplekso sąlygomis respublikoje materialinių išteklių tiekimo planavimui taikomi tokie rodikliai[1]: konkrečios rūšies materialinių išteklių poreikis vertine bei natūrine išraiška per tam tikrą laikotarpį (metus ir ketvirčius) ir atitinkamos jų naudojimo kryptys; konkrečios rūšies materialinių išteklių (atsargų, nesumontuotų įrengimų ir mašinų, likučių) apyvarta vertine ir natūrine išraiška per dieną, tam tikrai datai.

1 lentelė

KAI KURIŲ PAGRINDINIŲ MATERIALINIŲ IŠTEKLIŲ MATAVIMAS NATŪRINIAIS VIENETAIS GAMYBOS, TIEKIMO IR VARTOJIMO SFEROSE

Materialinių išteklių rūšis	Produkto parametro įvertinimas		
	gamyba	tiekimas	vartojimas
Cinkuotas lakštinis plienas	t	tūkst. t	lakšto paviršiaus plotas kv. m
Balta skarda	"	t	"
Vyniojamas popierius	m ir t	"	t ir m
Popierius galanteriniams gaminiams	"	"	"
Plieniniai vamzdžiai	tūkst. m ir t	tūkst. t	t ir km
Emaliuotas laidas	m ir t	t	t ir m
Apvijos laidas	m ir t	"	t ir m
Metalo pjovimo įrankiai, atsarginės dalys kelių tiesimo mašinoms	vnt. ir tūkst. rb	tūkst. rb	tūkst. rb ir vnt.
Lakai, emalis	t	t	t ir l
Suvirinimo elektrodai	vnt. ir t.	"	t ir vnt.

Lentelė sudaryta remiantis: Альбом форм статистической отчетности производственных объединений, предприятий, строек, организаций и учреждений министерств и ведомств СССР. Часть I. — М., 1979, с. 56, 58, 61, 72, 80, 192, 195—197, 199, 213—215, 217; Основные показатели хозяйственной деятельности организации Главснаба Литовской ССР за 1965—1975 г.г. Главное управление материально-технического снабжения при Совете Министров Литовской ССР. — В., 1976, с. 23—26; Проекты документов, выносимых на обсуждение партийно-хозяйственного актива Госснаба Литовской ССР. Госснаб Литовской ССР. — В., 1985, с. 3—6.

2 lentelė

KARŠTO KALIMO LAKŠTINIO PLIENO PARAMETRAI (mm)

Storis	Plotis	Ilgis
	Lakštais	
2,0—2,2	600—1500	2000—6000
42—160	1250—3800	2500—12000
	Rulonais	
1,2—12,0	500—630	—
7,0—10,0	2100—3200	

Lentelė sudaryta remiantis: Общетехнический справочник. Под ред. Скороходова Е. А. — М., 1972 с. 110, 114.

Konkrečiai įvertinant materialinius išteklius natūrine išraiška tiekimo sąlygomis iškyla problema — jų natūrinių matavimo vienetų atitikimas gamybos, tiekimo ir vartojimo sferose. Tik

[1] Классификатор технико-экономических и социальных показателей материально-технического снабжения (КТЭСП МТС). НИИМС Госснаба СССР. — М., 1983, с. 42.

jam esant garantuojamas konkretus, objektyvus ir tikslus materialinių išteklių poreikių padengimas visame jų judėjimo procese.

Panagrinėkime 1 lentelėje nurodytus Lietuvos TSR valstybinio tiekimo komiteto 1965—1984 m. planavimo dokumentuose esančius kai kuriuos pagrindinius materialinius išteklius.

Remiantis gamybos (reprodukcijos) nenutrūkstamumo kriterijumi, paanalizuosime cinkuoto lakštinio plieno įvertinimą tonomis ir jo atitikimą šiam reikalavimui.

Karšto kalimo (GOST 19903—74) ir šalto kalimo (GOST 19904—74) lakštinis plienas gaminamas lakštais ir rulonais.

Toks lakštinis plienas nuo korozijos apsaugomas padengiant neorganine danga (šiuo atveju cinku).

Parametrai, nurodyti 2 lentelėje, — plieno lakšto (rulono) storis, plotis ir ilgis nenutrūkstamos gamybos (vartojimo) sąlygomis, formuojant plieno lakštą (ruloną), įgyja nevienodą reikšmę. Storis ir plotis gaminant šią produkciją nustatomi iš karto, o ilgis — priklausomai nuo technologinių ir techninių sąlygų, po tam tikro atskirų mechanizmų arba technologinės linijos veikimo laikotarpio (nors produkto parametrai teoriškai jau yra nustatomi projektavimo procese). Todėl plieno lakšto (rulono) ilgis gali apibūdinti mechanizmų darbo nenutrūkstamumą ir tapti šios produkcijos gamybos ir vartojimo būtina atitikimo sąlyga, taigi ir produkcijos natūriniu matavimo vienetu.

Regioninio komplekso nenutrūkstamo funkcionavimo sąlygomis taikyti kitus pagaminto produkto (medžiagų, žaliavų, įrengimų ir t. t.) parametrus riboja, kaip jau minėjome, jų prigimtis, nes šie parametrai yra išvestiniai. Jiems gauti būtina sukurti kitas technines sąlygas — pavyzdžiui, pasverti lakštinį plieną visose jo judėjimo vietose nuo gamybos iki vartojimo. Tačiau kokiu tikslu? Tuo metu pati gamyba reikalauja išplėstinės reprodukcijos. Tai papildoma sąlyga siekiant realizuoti ne viso komplekso, o tik tam tikros atskiros operacijos tikslą. Tai verčia pertvarkyti ir suderinti visą planavimo, taip pat normavimo sistemą. Papildomoms sąlygoms sukurti, tokiems parametrams išmatuoti būtinos ir papildomos darbo laiko išlaidos, techninės priemonės, plotai ir kitos sąlygos gaminio judėjimo procese. Rezultatas tas, kad užtikrinamas ne regioninio komplekso nenutrūkstamas funkcionavimas, o tik atskira jo technologinė operacija. Todėl kitose gamybos (vartojimo) operacijose darbuotojai yra apsunkinami papildomais apytikriais apskaičiavimais: jie priversti perskaičiuoti lakštinį plieną, įvertintą tonomis, į būtiną ir esminį jiems šiomis sąlygomis rodiklį kv. metrais arba nepakankamai tiksliai nustato jo poreikį.

Taigi matome, kaip iškyla prieštaravimas tarp materialinių išteklių natūrinių matavimo vienetų atitikimo gamybos, tiekimo ir vartojimo sferose. Tai sąlygoja objektyvius ir subjektyvius nukrypimus paraiškose bei skirtuose fonduose ir priverčia koreguoti juos, siekiant atitikimo. Dėl to būtina lakštinį cinkuotą plieną matuoti ne tonomis, o kv. metrais.

Kitų minėtų produkcijos rūšių analizė duoda tokius pat rezultatus: balta skarda — t į kv. m; vyniojamas popierius — t į kv. m; popierius galanteriniams gaminiams — t į kv. m; plieniniai vamzdžiai — tūkst. t į km; emaliuotas laidas — t į km; apvijos laidas — t į km.

Plačiau nenagrinėjant, pagal nenutrūkstamumo kriterijų pateikiami kitų minėtų produkcijos rūšių įvertinimo natūriniais matavimo vienetais analizės rezultatai: metalo pjovimo įrankiai — tūkst. rb į vnt.; lakai, emalės — t į l; suvirinimo elektrodai — t į vnt.

Apibendrinant materialinių išteklių charakteristikų nustatymą gamybos nenutrūkstamos išplėstinės reprodukcijos procese, galima skirti tokias jų grupes su atitinkamais įvertinimais: 1) žaliavos — žaliavų parametrai, apibūdinantys jų vartojimo nenutrūkstamumą; 2) medžiagos — medžiagų parametrai, kurie yra pagrindas apibūdinant jų gamybos ir vartojimo proceso nenutrūkstamumą; 3) techninės priemonės — parametras, užtikrinantis mechanizmo pakeičiamumą (tiek atskirų jo dalių, tiek viso mechanizmo arba jų komplekso), kad operacija vyktų nenutrūkstamai. Toks parametras yra techninių priemonių skaičius.

Taigi iš pateiktos materialinių išteklių natūrinių matavimo vienetų atitikimo gamybos, tiekimo ir vartojimo sferose analizės galima padaryti išvadą, kad būtina patikrinti pagal nenutrūkstamumo kriterijų naudojamus natūrinius matavimo vienetus gamybos, vartojimo ir tiekimo srityse. Tai padės užtikrinti respublikos liaudies ūkio komplekso nenutrūkstamą funkcionavimą ir šio komplekso, kaip vieningos visumos, vystymą.

LINŲ PRAMONĖS VYSTYMO PROBLEMOS

D. AUGUSTINAITĖ

Dešimtojo ir vienuoliktojo penkmečių metais, techniškai pertvarkius respublikos linų pramonę, aprūpinus įmones naujomis mašinomis ir įrengimais, gerokai išaugo šios šakos prekinės produkcijos gamyba, pagerėjo jos kokybė visose technologinio proceso grandyse (žr. 1 ir 2 lenteles).

Reikia pažymėti, kad paskutiniaisiais metais gerokai padidėjo respublikoje gaminamų lininių audinių plotis. 1975 m. jis sudarė 127,7 cm, 1980 m. — 137,9, 1983 m. — 140,3 cm.

Kasmet vis daugiau lininių audinių pagaminama su kokybės ženklu. 1975 m. tik du artikulai buvo įvertinti kokybės ženklu, 1980 m. — jau 12, o 1983 m. — 20 artikulų, kurie sudarė 17,8 % visos prekinės produkcijos.

Nepaisant pasiektų gamybinių laimėjimų, pagrindiniai gamybiniai fondai šioje pramonės šakoje kol kas naudojami nepakankamai efektyviai. Sparčiai augant pagrindiniams gamybiniams

1 lentelė

RESPUBLIKOS LINŲ PRAMONĖS PAGRINDINIŲ EKONOMINIŲ RODIKLIŲ DINAMIKA

Rodikliai	Padidėjimas (%)	
	1980 m., palyg. su 1975 m.	1983 m., palyg. su 1980 m.
Prekinė produkcija	106,4	108,6
Pramonės gamybinis personalas	99,6	99,1
Pagrindiniai gamybiniai fondai	129,9	110,2
Darbo našumas	107,3	109,7
Darbo techninis aprūpinimas	130,9	111,3
Fondograža	81,9	98,6

2 lentelė

RESPUBLIKOS LINŲ PRAMONĖS PAGRINDINĖS PRODUKCIJOS GAMYBA

Produkcijos pavadinimas	Metai			1983 m. %, palyg. su 1975 m.
	1975	1980	1983	
Iš viso lininių audinių — mln. m	18,99	20,38	20,82	109,6
mln. kv. m	22,44	26,26	27,24	121,4
iš to skaičiaus: sukneliniai baltininiai audiniai — mln. m.	13,34	14,46	15,47	116,0
mln. kv. m	16,92	20,29	21,79	128,8
techniniai audiniai — mln. m.	2,75	2,85	2,39	86,9
mln. kv. m	2,36	2,56	2,17	91,9
taros audiniai — mln. m.	2,90	3,07	2,96	102,1
mln. kv. m	3,16	3,40	3,28	103,8

fondams, prekinė produkcija didėja pernelyg lėtai (žr. 1 lentelę). Tai tiesiogiai atsiliepia kitiems svarbiems įmonių ekonominiams rodikliams — fondų, medžiagų bei darbo imlumui, o kartu ir gamybos efektyvumui.

Nepakankamą pagrindinių gamybinių fondų efektyvumą galima paaiškinti tuo, kad tiek esami, tiek naujai atiduodami naudoti gamybiniai pajėgumai ne visiškai apkraunami bei išnaudojami. Pagrindinė priežastis ta, kad linų audimo įmonės iš pirminio linų apdirbimo pramonės gauna žemos kokybės ir nepakankamą linų pluošto kiekį.

Dėl linų pluošto stygiaus ir prastokos jo kokybės linų pramonės įmonės nepakankamai panaudoja gamybinius pajėgumus bruktam linų pluoštui perdirbti: 1975 m. jie panaudoti 64,9%, 1980 m. — 47,3, 1983 m. — 62,1%. Tai pasakytina ir apie verpimo cechų gamybinius pajėgumus. 1975 m. verpimo gamybiniai pajėgumai pagal pagamintą lininių verpalų produkciją (tonomis) buvo panaudoti 60,4% (tononumeriais) — 59,2%, 1980 m. — atitinkamai — 58,2 ir 57,1%, 1983 m. — 61,7 ir 60,6%. Daug geriau naudojami audimo cechų gamybiniai pajėgumai, nors ir šiuose gamybos baruose dar yra nepanaudotų rezervų.

Linų pramonės gamybos plėtojimas daug priklauso nuo žaliavų bazės. Tačiau iki pastarojo meto dauguma pirminio linų apdirbimo fabrikų linų audimo pramonės įmonėms pristatydavo nepatenkinamos kokybės (žemų numerių bei nevienodos spalvos) linų pluoštą. Tai neigiamai atsiliepia linų audimo įmonių gaminamos produkcijos kokybei ir asortimentui. Be to, iš žemos kokybės linų pluošto sunku pagaminti stiprius ir plonus lininius verpalus, kuriuos galima būtų naudoti metmenims. Todėl apie 93% visų 1983 m. pagamintų lininių audinių buvo su medvilnės metmenimis. Turėdama pakankamai geros kokybės linų pluošto, linų audimo pramonė galėtų pasigaminti aukštesnių numerių bei geresnės kokybės, tvirtesnių lininių verpalų. Tai įgalintų linų pramonę gaminti dar daugiau geros kokybės bei įvairesnių lininių audinių ir naudoti gamyboje kuo mažiau medvilninių verpalų.

Nors lininiai verpalai yra brangesni už medvilninius, tačiau, plėtojant respublikoje lininių audinių gamybą, būtina padidinti ir jų asortimentą. Tam reikia daugiau gaminti aukštos kokybės, aukštų numerių, tvirtų lininių verpalų.

Taigi būtina sparčiau plėtoti linų pramonės žaliavų bazę. Tai tiesiogiai susiję su žemės ūkiu ir su linininkystės išvystymu respublikoje.

Dabar, mokslo ir technikos pažangos spartinimo sąlygomis, vyksta dideli pasikeitimai visose tarpusavyje susijusiose visuomeninės gamybos sferose. Ypač svarbi vieta procese tenka pramonės ir žemės ūkio tarpusavio santykių bei gamybos organizavimo formų tobulinimui.

Mūsų respublikoje linus daugiausia augina vakariniai ir šiauriniai respublikos rajonai. Didžiausia linų pasėlių koncentracija 1982 m. buvo Skuodo, Mažeikių, Plungės, Jurbarko, Šakių, Pasvalio rajonuose. Jie — pagrindiniai linininkystės rajonai. Neseniai atsisakyta linus sėti Joniškio, Utenos, Šiaulių, Klaipėdos, Prienų, Švenčionių rajonuose. Be to, linų nebesėjama tuose rajonuose, kur jiems nepalankus dirvožemis.

Linų gamybos koncentravimo procesas respublikos ūkiuose pradėtas palyginti neseniai. Antai 1960 m. linai buvo auginami visoje respublikos teritorijoje, o 1970 m. juos augino jau 30 rajonų. Kasmet linų auginimo koncentravimo procesas žengė į priekį, ir tai sudarė galimybes racionaliau mechanizuoti linininkystės darbus, kartu mažinti ir darbo bei materialines sąnaudas. 1975 m. linai buvo auginami tik 23 rajonuose, o nuo 1980 m. linų pasėliai sukoncentruoti tik 20 rajonų.

3 lentelė

LIETUVOS TSR LINŲ PASĖLIŲ PLOTAI IR DERLINGUMAS

Metai	Pasėlių plotai (tūkst. ha)	Gauta linų pluošto (tūkst. t)	Derlingumas (cnt iš 1 ha)
1975	**44,2**	**13,4**	**3,0**
1980	**37,5**	**8,06**	**2,1**
1982	**37,1**	**17,8**	**4,8**
1982 m. %, palyg. su 1975 m.	**83,9**	**132,8**	**160,0**

Linų derlingumas mūsų respublikoje nėra didelis. Pagrindinė to priežastis — nepakankamas jų auginimo agrotechnikos lygis. Dabar dar nėra tokios mašinų sistemos, kuri galėtų užtikrinti visišką visų darbų (iki šiaudelių paruošimo) mechanizavimą. O nurautų linų stiebelių tiekimą į fabrikus riboja pirminio linų apdirbimo fabrikų pramoninio linų šiaudelių paruošimo (šilto mirkymo) cechų pajėgumų stoka. Dėl šios priežasties daugelis linininkystės ūkių priversti kloti linų stiebelius.

Mūsų respublikos ūkiai ne visą išaugintą linų produkciją realizuoja stiebeliais. Tai susiję daugiausia su nepakankamais pirminio linų apdirbimo fabrikų pajėgumais. Ne visuose fabrikuose įrengti šilto mirkymo cechai. Linų šiaudelių produkciją pramoniniu būdu perdirba tik Kudirkos Naumiesčio, Panevėžio, Kartenos, Pamūšio, Mažeikių ir Ukmergės linų fabrikai. Todėl neatsitiktinai TSKP XXVI suvažiavimo priimtose „Pagrindinėse TSRS ekonominio ir socialinio vystymo kryptyse 1981—1985 metams ir laikotarpiui iki 1990 metų" numatyta rekonstruoti Lietuvos TSR pramoninio linų perdirbimo įmones.

Vykdant TSKP XXVI suvažiavimo iškeltus uždavinius, respublikos pirminio linų apdirbimo gamybiniai pajėgumai 1983 m., palyginus su 1975 m., buvo padidinti 32,3%, o linų pluošto paruošimo gamybiniai pajėgumai išaugo 21,6%. 1978 m. Mažeikių linų fabrike atiduotas naudoti šilto mirkymo baseinas (4,4 tūkst. t linų stiebelių per metus pajėgumo). 1983 m. Panevėžio linų fabrike pastatytas naujas šilto mirkymo baseinas (daugiau kaip 20 tūkst. t). Jis artimiausiais metais gamins tiek produkcijos kiek anksčiau buvo gaminama visoje pirminio linų apdirbimo šakoje.

Tenka apgailestauti, kad respublikos pirminio linų apdirbimo pramonės įmonės gamina vis daugiau trumpo linų pluošto. Ilgo linų pluošto gamyba pirminio linų apdirbimo pramonės įmonėse 1975 m. sudarė tik ketvirtadalį, 1980 m. — penktadalį, o 1983 m. — mažiau kaip trečdalį viso pagaminto linų pluošto.

Dabar pirminio linų apdirbimo pramonei priklauso 11 savarankiškų įmonių, įeinančių į Panevėžio „Linų pluošto" linų supirkimo ir pirminio apdirbimo gamybinį susivienijimą. Dešimtojo penkmečio metais šio susivienijimo prekinė produkcija padidėjo 37,8%, tuo tarpu pagrindiniai gamybiniai fondai išaugo 61,9%, o darbo našumas pakilo 9,9%. Per trejus vienuoliktojo penkmečio metus prekinė produkcija padidėjo 31,9%, pagrindiniai gamybiniai fondai — 74,6%, darbo našumas — 24,4%. Tai rodo, kad pirminio linų apdirbimo pramonės šakoje vienuoliktojo penkmečio metais gerokai paspartėjo gamybos augimo tempai.

Užtikrinant „Linų pluošto" gamybinio susivienijimo stabilią ūkinę bei gamybinę veiklą, būtina jo įmonių gamybinę veiklą glaudžiau sieti su linų pluošto tiekėjais — kolūkiais. Kaip parodė mūsų šalyje sukaupta patirtis, tam reikia tobulesnės gamybos valdymo formos valstybinių įmonių ir kolūkių ūkinei gamybinei veiklai kontroliuoti. Turime galvoje agrarinį pramoninį kompleksą linų pluošto gamyboje, jungiantį linų supirkimo ir pirminio linų apdirbimo pramonės įmones su kolūkiais tiekėjais. Antra vertus, toks sujungimas racionalus dar ir todėl, kad dabartiniame ūkininkavimo etape bendros gamybinės pastangos — integracija — garantuoja aukštesnius techninius ekonominius darbo rodiklius tiek žemės ūkyje, tiek atitinkamos pramonės šakos įmonėse.

Respublikos linų gamyboje yra palankios ekonominės bei gamtinės sąlygos agrariniams kompleksams kurti. Todėl tikslinga numatyti konkrečius jų kūrimo ir tolesnio specializavimo bei stambinimo kelius. Čia reikėtų įvertinti ne tik pramonės ir žemės ūkio integravimo galimybes, bet taip pat numatyti racionalią žaliavų ir gatavos produkcijos transportavimo bei materialinio aprūpinimo sistemą. Taip sprendžiant problemą linų pramonėje, galima realizuoti potencines agrarinių pramoninių kompleksų kūrimo galimybes.

Mūsų respublikoje nemažų vidinių gamybos didinimo rezervų yra tiek žemės ūkio gamyboje (auginant linus ir juos perdirbant), tiek ir pramoniniame gamybos techniniame potenciale, kuriuos tinkamai panaudojus būtų galima per trumpą laiką gerokai padidinti linų pluošto gamybą bei pagerinti jo kokybę.

Todėl tikslinga artimiausiu metu sukurti šioje pramonės šakoje agrarinį pramoninį kompleksą, kuris galės glaudžiai koordinuoti komplekso dalyvių bendrą ūkinę veiklą, padidinti materialinį suinteresuotumą galutiniais darbo rezultatais.

Sukūrus agropramoninį kompleksą respublikos linų supirkimo bei pirminio apdirbimo gamyboje, gerokai padidėtų nagrinėjamos šakos gamybos efektyvumas, išaugtų linų pluošto gamyba, o pakankamai apsirūpinusi geros kokybės linų pluoštu, respublikos linų pramonė galėtų gaminti aukščiausios rūšies lininius audinius ir aprūpinti gyventojus didelę paklausą turinčia produkcija.

NORMATYVINIO APSKAITOS METODO YPATUMAI LENGVOJOJE PRAMONĖJE

Doc., ekon. m. kand. E. KUNEVIČIENĖ, doc., ekon. m. kand. E. KUNEVIČIUS

Lengvosios pramonės įmonėms, dirbančioms ekonominio eksperimento sąlygomis, ypač aktualu diegti ir gilinti normatyvinį metodą, kaip vieningą apskaitos ir kontrolės sistemą valdant gamybos išlaidų formavimą, mažinti produkcijos savikainą.

Normatyvinio metodo taikymas įmonėje iš esmės keičia ne tik išlaidų apskaitą ir savikainos kalkuliavimą, bet ir jų planavimą, normavimą, gamybos organizavimą ir parengimą, operatyvinę ir techninę kontrolę, analizę. Padaugėjo pirminių ir suvestinių gamybos išlaidas atvaizduojančių dokumentų, pagausėjo juose analitinių duomenų (išlaidų normos, jų pakeitimai, nukrypimai nuo normų), dažniau tuos duomenis reikia apibendrinti ir analizuoti, operatyviai parengti informaciją gamybos valdymui. Antai, 1984 m. patvirtintoje gamybos išlaidų apskaitos ir savikainos kalkuliavimo normatyviniu metodu instrukcijoje trikotažo gamybai numatytos 26 naujų dokumentų formos ir 19 formų pakeista, pritaikant jas normatyviniam metodui ir padidinant skilčių skaičių. Visa tai reikalauja papildomų gamybininkų, buhalterijos ir kitų skyrių darbuotojų pastangų, darnios visų ekonominių tarnybų veiklos.

Diegiant normatyvinį metodą kartu būtina ieškoti galimybių jį tobulinti, supaprastinti — sumažinti dokumentų skaičių, dažniau pasinaudojant gamybos mašinų skaitikliais, svėrimo automatais ir nedokumentiniu duomenų perdavimu; vengti duomenų dubliavimo, supaprastinti suvestinių dokumentų ir registrų formas; plačiau naudotis skaičiavimo mašinomis, skaičiavimo centrų paslaugomis.

Diegiant įvairių lengvosios pramonės šakų įmonėse normatyvinį apskaitos metodą labai svarbu tinkamai panaudoti atskirus to metodo elementus, susieti juos su gamybos specifika, nepažeidžiant pagrindinių normatyvinio metodo reikalavimų. Praktikoje tai nėra lengva, nes anksčiau parengtos atskirų pošakių instrukcijos ir nurodymai ne visada atitinka Tipinius nurodymus, patvirtintus 1983 m.

Taikant normatyvinį metodą lengvosios pramonės įmonėse dažnai iškyla klausimas — ar būtina sudaryti normatyvines savikainos kalkuliacijas, ar vietoj jų galima pasinaudoti planinėmis kalkuliacijomis?

Tipiniuose nurodymuose pažymima, kad tose šakose, kuriose galiojančios išlaidų normos artimos planinėms, vietoj normatyvinių galima naudoti planines kalkuliacijas. Kai kurių šakų (trikotažo, avalynės) instrukcijose reikalaujama sudaryti normatyvines kalkuliacijas. Lengvosios pramonės įmonėse gaminių asortimentas dažnai keičiamas, yra daug individualių ir grupinių išlaidų normų, kurios konkrečiam gaminiui dažniausiai pastovios, todėl sudaryti planines ir normatyvines kalkuliacijas sudėtinga. Čia reikia atkreipti dėmesį į planinių kalkuliacijų kokybę. Jei kiekvieno gaminio planinė savikaina, apskaičiuojama metų pradžioje pagal galiojančias normas ir planuojamą tų normų sumažinimą konkrečiomis datomis, jei atsižvelgiama į gaminių fasonų ir matmenų planinę struktūrą, naudojamų žaliavų ir medžiagų receptūrą, — tokia planinė kalkuliacija gali būti naudojama vietoj normatyvinės. Faktinę savikainą lyginant su planine, galime apskaičiuoti nukrypimus dėl atskirų veiksnių pasikeitimų. Jeigu planinė savikaina nustatoma atsižvelgiant į ankstesnio laikotarpio lygį ir neturi ryšio su galiojančiomis išlaidų normomis, reikia sudaryti kiekvieno gaminio normatyvines kalkuliacijas, jose apibendrinant sąnaudų normas.

Nemaža neaiškumų iškyla taikant lengvosios pramonės įmonėse svarbiausią normatyvinio metodo elementą — nukrypimų nuo normų išaiškinimą ir apskaitą. Ypač svarbu operatyviai ir tiksliai išaiškinti žaliavų ir medžiagų sąnaudų, kurios sudaro didžiausią lyginamąjį svorį, nukrypimus nuo normų.

Lengvosios pramonės įmonėse gali būti naudojami visi keturi medžiagų sąnaudų nukrypimų nuo normų išaiškinimo metodai: dokumentavimo; apskaitos pagal sukerpamų medžiagų partijas; išankstinio apskaičiavimo pagal faktinę receptūrą ir paskesnio apskaičiavimo naudojant inventorizacijos duomenis.

Efektyviausias yra dokumentinis metodas, kuriuo nukrypimus nuo sąnaudų normų galima išaiškinti išduodant medžiagas, dar neprasidėjus gamybos procesui, ir nedelsiant pašalinti nukrypimų priežastis. Tačiau šis metodas retai taikomas lengvosios pramonės įmonėse. Signaliniais dokumentais reikėtų įforminti visas papildomai išduodamas į gamybą medžiagas, taip pat keičiamas kitomis žaliavas ir medžiagas, kurių skirtingos sąnaudų normos ar kainos.

Dažniau nukrypimai nuo normų išaiškinami pagal sukerpamų medžiagų partijas gamybose, kur taikomos kirpimo, išpjovimo operacijos. Šis metodas pakankamai efektyvus, jei partijos nedidelės ir nukrypimai išaiškinami dažnai, užfiksuojami sukirpimo kortelėse, maršrutiniuose lapuose. Partijinį metodą tikslinga naudoti ir tose gamybose, kur nėra sukirpimo operacijų, bet apdorojama žaliavų partija (verpimo, apdailos) ir dokumentuose atspindima gaminių išeiga, gautos atliekos.

Gamybose, kur normuojama gaminių išeiga ir nustatytos atliekų normos (tekstilės, trikotažo pramonė), nukrypimai nuo normų išaiškinami lyginant faktiškai susidariusių atliekų ir nuostolių kiekius su normatyviniais. Kadangi padidėjusios atliekos sumažina pusfabrikačių ir produkcijos išeigą, tai šiuo metodu patogu išaiškinti kiekinius nukrypimus kiekvienoje gamybos fazėje. Tačiau šiuo metodu sudėtingiau nustatyti vertinę nukrypimų išraišką. Šakinėje instrukcijoje atliekų nukrypimus siūloma įkainoti mišinio ir atliekų kainų skirtumu bei planine pusfabrikačių apdorojimo verte. Autorių nuomone, tikslingiau grįžtamųjų atliekų nukrypimus įkainoti skirtumu tarp planinės pusfabrikačių savikainos ir vidutinės gautų atliekų kainos, o viršnormatyvines negrįžtamas atliekas — normatyvine (planine) pufabrikačių savikaina.

Plačiai taikytinas lengvosios pramonės įmonėse ir trečiasis medžiagų sąnaudų nukrypimų nuo normų išaiškinimo metodas — apskaičiavimo pagal faktinę receptūrą. Nukrypimai šiuo metodu išaiškinami, faktinę žaliavų mišinio ar kitų komponentų receptūrą lyginant su normatyvine. Jeigu, pvz., mišinyje daugiau panaudota brangesnių žaliavų negu numatyta receptūroje, susidarys suminis pereikvojimas. Šiuos nukrypimus galima išaiškinti iš anksto, prieš pradedant gamybą, ir imtis priemonių jiems pašalinti. Šį metodą tikslinga taikyti išaiškinant nukrypimus nuo normų dėl ūgių, numerių ir kitų matmenų lyginamojo svorio pasikeitimo gaminio artikule. Pagaminus daugiau didesnių matmenų gaminių negu planuota, susidaro medžiagų pereikvojimas, o gaminant daugiau mažų matmenų gaminių, gaunama nepagrįsta ekonomija. Šiuos nukrypimus būtina išaiškinti kiekviename gamybos padalinyje, į juos atsižvelgti nustatant ūkiskaitinius rezultatus.

Mažiausiai efektyvus nukrypimų nuo normų išaiškinimo metodas — paskesnio apskaičiavimo, kai palyginamos faktinės ir normatyvinės žaliavų bei medžiagų sąnaudos per atitinkamą laikotarpį pagamintai produkcijai. Apskaičiuojant faktines medžiagų sąnaudas šiuo atveju atsižvelgiama į nesunaudotų medžiagų likučius gamybos vietose. Šį metodą tikslinga taikyti tose gamybose, kuriose galima dažnai (kasdien, kas trys, penkios dienos) patikrinti nesunaudotų medžiagų likučius. Praktikoje šiuo metodu nukrypimai išaiškinami du arba vieną kartą per mėnesį, o tai nesuteikia reikiamos informacijos savikainos valdymui.

Labai svarbus normatyvinio metodo efektyvumo rodiklis — išaiškintų nukrypimų nuo normų apibendrinimas, sugebėjimas laiku pateikti informaciją apie nukrypimų priežastis ir kaltininkus, kad būtų galima nedelsiant priimti valdymo sprendimus, neleisti viršyti savikainą.

Lengvosios pramonės šakų instrukcijose nukrypimus nuo normų rekomenduojama apibendrinti kas penkias arba dešimt dienų pateikiamuose raportuose. Penkių dienų periodiškumas galėtų patenkinti valdymo reikalavimus, jei atitinkamai parengta informacija tuoj pat būtų pateikiama visiems suinteresuotiems skyriams ir tarnyboms. Tačiau dažnai duomenys apie nukrypimus patenka tik

į buhalteriją, kur jie kaupiami ir tik pasibaigus mėnesiui apdorojami, sugrupuojami ir atvaizduojami.

Normatyvinio metodo pranašumas pirmiausia pasireiškia operatyvine kontrole. Todėl tik operatyvinės apskaitos duomenų — išaiškintų nukrypimų apibendrinimas, jų analizė gali duoti veiksmingų rezultatų. Šį darbą turi atlikti visos ekonominės tarnybos, pasitelkdamos skaičiavimo centrus. Buhalterinėje apskaitoje pasibaigus mėnesiui patikslinamos operatyviai išaiškintų nukrypimų nuo normų sumos. Tada nustatomi nedokumentuoti (operatyviai neapskaityti) nukrypimai, kaip skirtumas tarp faktiškų ir normatyvinių gamybos sąnaudų, sumažintas dokumentuotų nukrypimų suma.

Pagal nedokumentuotų nukrypimų dydį galima spręsti apie normatyvinio metodo įdiegimo lygį. Jei didžioji nukrypimų nuo normų dalis išaiškinama operatyviai, o nedokumentuoti nukrypimai nežymūs — normatyvinis metodas įmonėje organizuotas gerai. Tačiau praktikoje nedokumentuoti nukrypimai dažnai sudaro pusę ir daugiau visų nukrypimų nuo normų, nežinomos jų susidarymo priežastys, neaiškinami kaltininkai. Tai rodo, kad įmonėje normatyvinis metodas įdiegtas nepakankamai, jį reikia tobulinti.

Daug galimybių supaprastinti normatyvinį metodą lengvosios pramonės įmonėse esama organizuojant normų pakeitimų ir suvestinę apskaitą bei produkcijos savikainos kalkuliavimą. Dėl sąnaudų normavimo specifikos daugumoje gamybų normų pakeitimus pakanka apskaityti operatyviai planavimo ir ekonomikos skyriuje. Buhalterinėje apskaitoje retai pasitaikančias normų pakeitimų sumas tikslinga išskirti kaip atskirą nukrypimų nuo normų rūšį. Taip pat nereikia perkainoti nebaigtos produkcijos, ją įvertinti normatyvine savikaina. Visa tai leidžia supaprastinti suvestinės gamybos išlaidų apskaitos žiniaraščio formą, neišskiriant skilčių „pagal normų pakeitimus", „nebaigtos produkcijos perkainojimas", „nukrypimai nuo normų nebaigtos produkcijos likučiuose", t. y. sumažinti dešimčia skilčių.

Nukrypimų nuo normų indeksus sąnaudų apskaitos žiniaraštyje reikia apskaičiuoti ne nuo gamybos sąnaudų su nebaigtos produkcijos likučiu, kaip nurodyta šakų instrukcijose, bet nuo prekinės produkcijos normatyvinės savikainos, nes visos nukrypimų sumos įrašomos prekinei produkcijai, o nebaigta produkcija įkainojama normatyvine savikaina. Tais indeksais reikia naudotis apskaičiuojant atskirų gaminių faktišką savikainą normatyviniu metodu, t. y. prie normatyvinės (planinės) savikainos pridedant pagal indeksą apskaičiuotas nukrypimų nuo normų sumas.

Lengvosios pramonės įmonėse normatyvinį metodą numatoma įdiegti dviem etapais. Iš pradžių numatoma apskaityti nukrypimus nuo normų, toliau juos panaudojant operatyvinei sąnaudų kontrolei, o produkcijos savikainą kalkuliuoti įmonėje įprastu metodu. Antrame etape, kai jau bus įsavinta nukrypimų nuo normų apskaita, normatyvinį metodą numatoma įdiegti visiškai, jį panaudoti ir kalkuliuojant produkcijos savikainą. Mūsų nuomone, šiuo metu respublikos įmonėse turi būti taikomi visi normatyvinio metodo elementai, nes nukrypimų nuo normų apskaitą jau buvo bandoma vesti anksčiau. Be to, lengvosios pramonės įmonėse atskirų gaminių savikainos kalkuliavimas taikant fazinį metodą yra gana sudėtingas. Kalkuliavimas normatyviniu metodu palengvintų faktiškos gaminių savikainos apskaičiavimą, įgalintų susmulkinti kalkuliavimo objektus — kalkuliuoti atskirų modelių, fasonų, dydžių gaminių savikainą.

Nėra abejonės, kad visiškai įdiegus normatyvinį metodą lengvosios pramonės įmonėse, padidinus visų ekonominių tarnybų dėmesį gamybos sąnaudų valdymui, bus gauta nemaža produkcijos savikainos ekonomija.

APŽVALGA

TARYBŲ SĄJUNGOJE

MOKSLO IR TECHNIKOS PAŽANGA — DARBO NAŠUMO DIDINIMO LAIDAS

Tarybinei ekonomikai ilgą laiką buvo būdingi spartūs darbo našumo augimo tempai. Tačiau dešimtajame penkmetyje padėtis pasikeitė, ir svarbiausias ekonomikos efektyvumo rodiklis — darbo našumas — didėjo nepakankamais tempais. Komunistų partijos priimtos priemonės ūkininkavimui tobulinti, organizuotumui didinti, darbo ir planinei drausmei stiprinti padėjo įveikti kai kurias negatyvias tendencijas, iš jų sustabdyti darbo našumo augimo tempų mažėjimą (žr. 1 lentelę).

Padidinus darbo našumą 1981—1983 m. gauta daugiau kaip 80% nacionalinių pajamų, 81% pramonės produkcijos prieaugio, o 1983 m. — 88%. Visuomeninio darbo našumo augimas per trejus metus įgalino sutaupyti 9,5 mln. žmonių darbą.

1984 m. darbo našumas pramonėje padidėjo 3,8% vietoj 3,4% pagal planą. To dėka pirmąkart gauta 93% pramonės produkcijos prieaugio. Žemės ūkyje, statyboje ir geležinkelių transporte visas prieaugis gautas padidinus darbo našumą.

Visuomeninio darbo našumo padidėjimas 1984 m. 1% prilygo daugiau kaip 5 mlrd. rb nacionalinių pajamų (arba maždaug 1 mln. darbuotojų darbo ekonomijai), daugiau kaip 7 mlrd. rb pramonės produkcijos, bemaž 1 mlrd. rb žemės ūkio bendrosios produkcijos (visuomeniniame sektoriuje), maždaug 30 mlrd. tonkilometrių geležinkelių transporte, apie 800 mln. rb statybos ir montavimo darbų kapitalinėje statyboje priedui.

Nenukrypstamas visuomeninio darbo našumo augimas — svarbiausia gyventojų materialinės gerovės kėlimo priemonė. Gyventojų realiosios pajamos pokario laikotarpiu padvigubėja maždaug per 15 metų. Dabar kalba eina ne tik apie pirmaeilių materialinių ir dvasinių žmogaus reikmių patenkinimą, bet ir apie sukūrimą tokių sąlygų, kurios padėtų ugdyti asmenybę, kūrybinį tarybinių žmonių aktyvumą, įgalintų vystyti socialistinę gyvenseną.

Darbo našumo didėjimo tempais Tarybų Sąjunga pralenkia visas ekonominiu požiūriu išsivysčiusias kapitalistines šalis, išskyrus Japoniją (žr. 2 lentelę).

Kadangi mūsų šalyje darbo našumas auga sparčiau negu JAV, tai artėja absoliutūs šio rodiklio lygiai. 1951—1983 m. vidutiniai metiniai visuomeninio darbo našumo augimo tempai Tarybų Sąjungoje sudarė 6,1%, o JAV — 2%, pramonėje atitinkamai 5,4 ir 2,9%. 1950 m. darbo našumo lygis TSRS pramonėje neviršijo 30% JAV lygio, 1960 m. jis išaugo iki 44%, o 1983 m. prašoko 55%.

Iš visų veiksnių, sąlygojančių darbo našumo augimą, svarbiausia yra mokslo ir technikos pažanga. Įdiegus naują techniką ir įgyvendinus darbo mokslinio organizavimo priemones, 1971—1975 m. gauta 52% bendro darbo našumo prieaugio pramonėje, 1976—1980 m. ir 1981—1983 m. — daugiau kaip 90%. Vienuoliktajame penkmetyje 170 centralizuotai parengtų ir realizuojamų valstybinių mokslinių techninių programų įgalins sutaupyti maždaug 3 mln. žmonių darbą.

Paskutiniųjų šio penkmečio metų valstybiniame ekonominio ir socialinio vystymo plane numatyta gerokai daugiau, palyginus su 1984 m., įsavinti naujų mašinų, įrengimų, prietaisų, medžiagų, pažangių technologinių procesų. Pažangi technika ir technologija įgalins sąlygiškai atpalaiduoti pramonėje apie 800 tūkst. žmonių, perkelti iš rankų darbo į mechanizuotą maždaug 400 tūkst. darbininkų ir sutaupyti beveik 5 mlrd. rb.

Nuolat mažinama įrengimų su rankiniu valdymu gamyba. Antai 1984 m., sumažėjus bendrai metalo pjovimo staklių gamybai, staklių, pvz., su skaitmeniniu progra-

LIETUVOS TSR NUSIPELNĘ EKONOMISTAI

Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1985 m. liepos 8 d. įsaku už nuopelnus liaudies ūkiui, mokslui ir kultūrai bei aktyvų dalyvavimą visuomeniniame gyvenime respublikos nusipelniusio ekonomisto garbės vardas suteiktas:

Alytaus rajono Liaudies deputatų tarybos vykdomojo komiteto žemės ūkio valdybos viršininko pirmajam pavaduotojui Mečislovui Grigalijui BALKAUSKUI

Lietuvos Respublikinės Profesinių Sąjungų Tarybos finansų skyriaus vedėjui Jonui RAMAŠKAI

Lietuvos TSR Ministrų Tarybos Reikalų valdybos skyriaus vyresniajam referentui Algirdui SLIDŽIAUSKUI

Panevėžio „Ekrano" gamyklos direktoriaus pavaduotojui Vytautui ULOZUI

Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1985 m. birželio 7 d. įsaku už ilgametį vaisingą darbą ir aktyvų dalyvavimą visuomeniniame gyvenime šis garbės vardas suteiktas Alytaus „Dainavos" siuvimo fabriko direktorei Veronikai STADULIENEI

Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1985 m. rugpjūčio 9 d. įsaku už ilgametį vaisingą darbą ir aktyvų dalyvavimą visuomeniniame gyvenime respublikos nusipelniusio ekonomisto garbės vardas suteiktas Lietuvos TSR valstybinio darbo komiteto pirmininko pavaduotojui Laurynui Mindaugui STANKEVIČIUI

TRUMPAI

● Tarybų Sąjungoje darbininkų ir tarnautojų skaičius per 1985 m. pirmąjį pusmetį vidutiniškai sudarė 116,3 mln. žmonių.

Šalies pramonėje per pusmetį įrengta apie 4 tūkst. mechanizuotų srautinių, automatinių ir rotorinių linijų kompleksiškai mechanizuota ir automatizuota daugiau kaip 2 tūkst. barų, cechų, gamybų, sukurtos 97 technologinių procesų automatizuotos valdymo sistemos.

Žemės ūkio gamyboje plačiau naudojamos intensyvios technologijos, pagal kurias šiais metais auginama 16 mln. ha žiemkenčių ir vasarinių kviečių.

Prie mokslo ir technikos laimėjimų realizavimo aktyviai prisidėjo darbo kolektyvai. Liaudies ūkyje panaudota apie 12 tūkst. išradimų ir 2 mln. racionalizacinių pasiūlymų.

● Darbo našumas Tarybų Sąjungos pramonėje per 1985 m. pirmąjį pusmetį, palyginus su atitinkamu praėjusių metų laikotarpiu, išaugo 2,6%, antrajame ketvirtyje — 3,7%; jo didinimo dėka nuo metų pradžios gauta 88% gamybos prieaugio.

● Mūsų šalies žemės ūkio kultūrų pasėlių plotai 1985 m. derliui, preliminariniais duomenimis, sudarė 210 mln. ha, iš jų javų ir ankštinių grūdinių kultūrų — 119,4 mln. ha, pašarinių — 68 mln. ha.

● Per pirmąjį 1985 m. pusmetį mūsų šalies žemės ūkiui patiekta 188 tūkst. traktorių, 44 tūkst. traktorinių šienapjovių, 55 tūkst. javų kombainų, 18 tūkst. siloso ir pašarų kombainų, 4,4 tūkst. bulvių kombainų, 2,5 tūkst. runkelių kasimo mašinų ir 4,8 tūkst. medvilnės derliaus nuėmimo mašinų, 17 tūkst. lietinimo mašinų ir įrenginių, 18 tūkst. presų rinktuvų. Žemės ūkiui patiekta 12,4 mln. t mineralinių trąšų (skaičiuojant 100% maistingųjų medžiagų), arba 684 tūkst. t daugiau negu per atitinkamą praėjusių metų laikotarpį, cheminių pašarinių priedų — 440 tūkst. t, arba 39 tūkst. t daugiau. Kapitaliniai įdėjimai į melioracijos statybą per pusmetį sudarė 3,9 mlrd. rb. Priimta naudoti 225 tūkst. ha drėkinamų ir apie 220 tūkst. ha nusausintų žemių. Apvandeninta 1,3 mln. ha ganyklų.

● Išmokos ir lengvatos, kurias mūsų šalies gyventojai gavo per pirmąjį šių metų pusmetį iš visuomeninių vartojimo fondų, sudarė daugiau kaip 70 mlrd. rb, arba 3,3 mlrd. rb daugiau negu 1984 m. pirmojoje pusėje. Kartu su šiomis išmokomis ir lengvatomis darbininkų ir tarnautojų darbo užmokestis sudarė 262 rb per mėnesį.

1 lentelė

DARBO NAŠUMO DIDĖJIMAS TSRS LIAUDIES ŪKYJE IR SVARBIAUSIOSE JO ŠAKOSE 1976—1983 m.

	1976—1980 m.		1981 m.	1982 m.	1983 m.	1981—1983 m.	
	per laikotarpį	vidutiniškai per metus				per laikotarpį	vidutiniškai per metus
Visuomeninio darbo našumas	117,0	103,2	102,6	103,2	103,7	109,9	103,2
Darbo našumas:							
pramonėje	117,0	103,2	102,7	102,1	103,6	109,0	103,0
žemės ūkyje (visuomeninėje gamyboje)	115*		98,0	106,0	107,0	111,0	103,6
geležinkelių transporte	100,3	100,0	100,8	98,5	103,7	103,0	101,0
statyboje	111,0	102,1	102,0	102,0	103,1	108,0	102,6

* Darbo našumas vidutiniškai per metus 1976—1980 m., palyginus su 1971—1975 m.

miniu valdymu (SPV) buvo pagaminta, palyginus su 1980 m., 1,8 karto daugiau, „apdirbimo centras" tipo staklių — 2,5, automatinių staklių linijų — 1,5 karto daugiau. Dirbant staklėmis su SPV, darbo našumas, palyginus su paprastomis universaliomis staklėmis, padidėja 2—4 kartus.

Liaudies ūkyje yra visos galimybės mechanizuoti 20—25 mln. žmonių darbą. Jau

2 lentelė

DARBO NAŠUMO DIDĖJIMO TEMPAI TSRS IR IŠSIVYSČIUSIŲ KAPITALISTINIŲ ŠALIŲ PRAMONĖJE
(1950 m.=1)

	1960 m.	1970 m.	1980 m.	1983 m.
TSRS	2,0	3,4	5,3	5,7
Didžloji Britanija	1,3	1,9	2,5	3,1
JAV	1,4	1,9	2,5	2,6
VFR	1,8	2,9	4,0	4,3
Prancūzija	1,6	2,5	3,6	3,8
Japonija	2,9	7,1	10,9	11,0

3 lentelė

NAUJOS TECHNIKOS DIEGIMAS
(iki liepos 1 d.)

	1971 m.	1975 m.	1979 m.	1983 m.
Įrengta:				
mechanizuotų srovinių linijų	89481	114108	136213	153210
automatinių linijų	10917	17072	24312	30881
Kompleksiškai mechanizuota ir automatizuota:				
barų, cechų ir gamybų	44248	66229	83471	97186
įmonių	4984	5383	6200	6806

sudarytas sąrašas profesijų, kurios numatytos pirmiausia pervesti į mechanizuotų kategoriją. Šis sąrašas apima maždaug 5 mln. pramonės darbininkų.

Rankų darbas pramonėje mažinamas pirmiausia didinant srovinių ir automatinių linijų, kompleksiškai mechanizuotų ir automatizuotų barų, cechų, gamyklų ir įmonių skaičių (žr. 3 lentelę).

Didelę reikšmę turi robototechnikos vystymas. Tai įgalina atpalaiduoti darbininkus nuo sunkaus monotoniško darbo ir užsiimti kūrybiniu, turiningu darbu. Be to, robotai sumažina darbo jėgos poreikį ir padidina įrengimų išnaudojimo koeficientą. Pramoniniai robotai įgalina padidinti įrengimų darbo pamainumą 2 kartus, darbo našumą — 1,5—6 kartus (šiuolaikinis robotas pakeičia 2—5 darbininkus).

Ką duoda robototechnikos įdiegimas, pailiustruosime Panevėžio „Ekrano" gamyklos pavyzdžiu. Televizorių kineskopų gamybos procese dalyvauja apie 70 robotų. To dėka atpalaiduota 200 darbininkų, o dar 150 darbininkų palengvintas darbas. Dabar aštuoniuose robotų bazėje sukurtuose automatizuotuose baruose dirba tik vienas derintojas.

Šiame penkmetyje, įdiegus robototechniką, numatyta atpalaiduoti maždaug 100 tūkst. darbininkų, pirmiausia pavojinguose ir kenksminguose darbuose.

Tarybų Sąjungoje gaminama daugiau kaip 50 modelių pramoninių robotų. Jų panaudojimas atsiperka per 2—2,5 metų. Vieno roboto darbas serijinėje ir vidutinėje serijinėje gamyboje duoda kasmet nuo 6 iki 12 tūkst. rb ekonominį efektą.

Kol kas mūsų šalyje naudojami palyginti paprasti ir pigūs robotai. Bet numatyta ir kita tendencija — kurti ir naudoti funkciniu požiūriu sudėtingesnius ir brangesnius pramoninius robotus ir jų pagrindu kurti robotizuotus technologinius kompleksus (RTK) ir galiausiai — judriąsias gamybines sistemas (JGS).

Gamybos efektyvumo didinimas, darbo našumo augimas dabar daug priklauso nuo iš principo naujų technologinių procesų taikymo. Pažangios technologijos iš pagrindų keičia gamybą. Akivaizdus pavyzdys — tokios technologijos, kaip lazerinė, plazminė, miltelinė metalurgija ir kitos.

NEJUODŽEMIO ZONOS KAIMŲ SOCIALINIS PERTVARKYMAS

1800 km iš šiaurės į pietus ir daugiau kaip 2000 km iš vakarų į rytus užima 29 sritys ir autonominės respublikos, kurios apjungtos plačiai žinomu Rusijos Nejuodžemio zonos vardu.

Didžiulį vaidmenį šio krašto gyvenime suvaidino partijos ir vyriausybės piimta RTFSR Nejuodžemio zonos žemės ūkio tolesnio vystymo programa. Nauji uždaviniai šia kryptimi iškelti TSKP CK ir TSRS Ministrų Tarybos nutarime dėl tolesnio RTFSR Nejuodžemio zonos agropramoninio komplekso vystymo 1986—1990 m.

Per 9 m. Nejuodžemio zonos žemės ūkio materialinei ir techninei bazei stiprinti skirta per 65 mlrd. rb. Tai beveik dvigubai daugiau nei per ankstesniuosius 9 m. Kolūkiai ir tarybiniai ūkiai šiuo laikotarpiu gavo iš valstybės apie 653 tūkst. traktorių, 158 tūkst. grūdų kombainų, 353 tūkst. krovininių automobilių, daug kitos technikos. Tik 1976—1984 m. zonos ūkiams patiekta 40,6 mln. t mineralinių trąšų. Numelioruota 2,5 mln. ha žemių.

1981—1984 m. įsavinta 7,3 mlrd. rb negamybinei statybai. Per 9 m. beveik milijonas šeimų atšventė įkurtuves — žemės ūkio darbuotojams pastatyta 46 mln. kv. m bendro ploto gyvenamųjų namų, 340 tūkst. vietų ikimokyklinių įstaigų, 402 tūkst. vietų bendrojo lavinimo mokyklų, 305 tūkst. vietų kultūros namų. Atiduota naudoti 25,2 tūkst. lovų ligoninių, 650 felčerinių-akušerinių punktų.

1975—1984 m. darbo atlyginimas tarybiniuose ūkiuose padidėjo 48%, o kolūkiuose — 65% ir pasiekė atitinkamai 190 ir 157 rb per mėnesį.

Praktiškai pertvarkant kaimus aktyviai dalyvauja stambiausios srities ir daugelio miestų pramonės įmonės. Statybos kaime organizavimas įgavo išties visaliaudinį pobūdį. Vidutiniškai per metus kiekviename ūkyje atiduodama naudoti po 23 butus.

Artimiausiais metais numatyta 80% gyvenamojo ploto srities kaimuose atiduoti naudoti sodybinio tipo namuose. Aktyviai pritraukiamos gyventojų pajamos — gyventojai jungiasi į kaimo gyvenamosios statybos ir individualios statybos kooperatyvus. Taip statoma jau 50% namų. Srityje išaugo nauji šiuolaikiniai kaimai su sodybinio tipo namais.

Tik pastaraisiais metais srityje žemės ūkį papildė 28,7 tūkst. jaunų darbuotojų.

Priimtos priemonės jau daro teigiamą įtaką srities žemės ūkyje — jis tapo stabilus. 1976—1984 m. vidutiniškai per metus pagaminta bendrosios produkcijos palyginamosiomis kainomis už 18,3 mlrd. rb. Sparčiausiais tempais vystėsi gyvulininkystė — fermų bendroji produkcija padidėjo 40%. Dabar RTFSR Nejuodžemio zona, užimdama penktadalį žemės ūkio naudmenų, gamina trečdalį Rusijos žemės ūkio bendrosios produkcijos, 97% — linų pluošto, 55 — bulvių, 43 — daržovių ir pieno, 42 — kiaušinių ir 31% — mėsos.

1983 m. zonos ūkiai gavo beveik 4 mlrd. rb pelno, 1984 m. — daugiau kaip 3 mlrd. rb, tuo tarpu 1982 m. buvo baigti turint 0,8 mlrd. rb nuostolių.

Yra ir kitų teigiamų poslinkių vystant zonos žemės ūkį: sukaupta didžiulė patirtis sprendžiant žemės ūkio kėlimo uždavinius, o sukurtas gamybinis potencialas užtikrina aukštą laukų ir fermų produktyvumą, kolūkių ir tarybinių ūkių bendrosios produkcijos gamybą.

TSRS—INDIJA: NAUJOS BENDRADARBIAVIMO GAIRĖS

Pagrindiniai Tarybų Sąjungos ir Indijos bendradarbiavimo objektai, be kurių neišsiverstų Indijos ekonomika, — tai metalurgijos kombinatai Bhilajuje ir Bokare, mašinų gamyklos Rančyje, Durgapūre ir Hardvare, naftos perdirbimo įmonės Kojalyje, Baraunyje ir Matūre, naftos verslovės Gudžarato valstijoje, aliuminio gamykla Korboje, elektrinės Neivelyje, Korboje, Bhakroje, anglių įmonės Bankyje, Kathare, Surakačkare ir kt. Tarybų Sąjungai padedant Indijoje pastatyta, projektuojama ir statoma daugiau kaip 80 pramonės ir kitų liaudies ūkio objektų. Šiuo metu jiems tenka apie 35% išlydomo plieno, 30 — aliuminio, beveik 80 — metalurgijos, 55 — energetikos įrengimų, 10% — elektros energijos gamybos, taip pat didelė naftos ir jos produktų, akmens anglių, prietaisų, medicinos preparatų, žemės ūkio ir kitos produkcijos dalis. Svarbią reikšmę Tarybų Sąjungos ir Indijos ekonominiame bendradarbiavime užima abiejų šalių dalyvavimas kartu ruošiant kvalifikuotą darbo jėgą Indijai.

Tarybų Sąjungos ir Indijos bendradarbiavimo objektai daugiausia statomi palyginti mažai išvystytuose Indijos rajonuose. Taip bendradarbiaujant atskirų Indijos regionų lygis suvienodėja, sukuriama infrastruktūra, didinamas gyventojų užimtumas. Dabar šie rajonai pavirto pramonės centrais su šiuolaikiniais miestais ir kaimais, kultūros ir sporto centrais. Tai naujos Indijos žiburiai.

Bendradarbiavimas su Tarybų Sąjunga turi Indijai svarbią reikšmę, nes ji gauna šiuolaikinę technologiją ir plačią techninę informaciją. Tai labai padeda stiprinti šalies mokslinį techninį potencialą.

Plačiu mastu tarybinės ir Indijos organizacijos vykdo metalurgijos kombinato statybą Visakapatne (3,4 mln. t plieno per metus), pradėta statyti Vindjačalo ŠE pirmąją eilę (1260 MW), baigiama plėsti Bhilajaus ir Bokaro metalurgijos gamyklas (kiekviena iki 4 mln. t plieno per metus). Projektuojami stambūs karjerai Nigahyje ir Mukunde (atitinkamai 14 ir 12 mln. t anglių per metus), statoma šachta Džandžroje (2,8 mln. t anglių per metus). Indija tiekia Tarybų Sąjungai tiek tradicinio eksporto prekes (arbatą, kavą, prieskonius, audinius, džiutą ir kt.), tiek savo nacionalinės pramonės gatavus gaminius, iš jų elektrotechnikos įrengimus, metalo pjovi-

Per šių metų pirmąjį pusmetį tarybiniai žmonės gavo 640 tūkst. naujų gerai įrengtų butų (jų bendras plotas — 34,5 mln. kv. m), pastatytų valstybinių, visuomeninių ir kooperatinių įmonių bei organizacijų, taip pat kolūkių lėšomis.

Rumunijos Socialistinės Respublikos pramonės bendroji produkcija 1984 m. daugiau kaip 100 kartų viršijo 1945 m. rodiklį. Socialistiniais pagrindais tvarkomas žemės ūkis 1984 m. davė 7 kartus daugiau produkcijos negu 1945 m.

PAR suvienytųjų pramonės rūmų duomenimis, bendra Vakarų kapitalo investicijų suma sudaro apie 50 mlrd. rendų, iš jų didesnę dalį (26,5 mlrd. rendų) sudaro JAV investicijos. JAV kompanijos turi iki 60% visų akcijų, priklausančių užsienio kapitalui (užregistruotų Johanesburgo biržoje).

1984 m. Turkijoje gyveno 49 mln. žmonių, arba 5,5 mln. daugiau negu 1980 m.

Per pusmetį Egipto gyventojų padaugėja milijonu. Amžiaus pabaigoje jame gyvens daugiau kaip 70 mln. žmonių. Faktiškai čia didžiausias pasaulyje gyventojų tankumas.

Londono laikraščio „Fainėnšl taims" duomenimis, daugelis Afrikos kontinento valstybių turi labai rimtų ekonominių sunkumų. Antai maisto produktų gamyba vienam gyventojui vi ose (išskyrus septynias) 39-iose Afrikos valstybėse į pietus nuo Sacharos 1982 m. buvo mažesnė negu 1970 m. Pramonėje taip pat buvo chaosas: 1980 m. apdirbamosios pramonės gamybos lygis daugiau kaip pusėje Afrikos šalių buvo mažesnis negu 1970 m., tuo tarpu kai kuriose šalyse esami gamybiniai pajėgumai panaudojami tik 25—30%. Nuo 1977 m. paskolų ir kreditų padengimui skiriama eksporto įplaukų dalis išaugo du kartus ir dabar sudaro 27%, o užsienio skolos — 54% jų bendrojo vidaus produkto.

JAV savaitraščio „Biznes uik" duomenimis, Japonija pradeda užimti stambiausio pasaulyje bankininko padėtį. Savo turtus ji naudoja finansinei imperijai sukurti. Jau dabar penki iš dešimties labai stambių tarptautinių bankų — japonų (trys — amerikiečių, vienas — anglų ir vienas — prancūzų). Didelė dalis japonų finansinio kapitalo patenka į JAV, kur realios palūkanos didesnės, o kapitalo rinka platesnė negu Japonijoje. 1984 m. japonų investoriai pirko JAV vertybinių popierių už 20 mlrd. dol., iš to skaičiaus maždaug už 13 mlrd. dol. JAV finansų ministerijos obligacijų.

TRUMPAI

TRUMPAI

● Nuolat didėja JAV valstybės skola, kuri, oficialiais duomenimis, 1984 m. pabaigoje, palyginus su 1983 m. gruodžio mėn., padidėjo beveik 200 mlrd. dol. ir sudarė 1,6 trilijono dol.

● Pagal pajamas vienam gyventojui Pietų Azija yra vienas neturtingiausių pasaulio regionų SNO Mitybos ir žemės ūkio organizacijos duomenimis, pasaulyje pusbadžiu gyvena 418 mln. žmonių. Iš jų maždaug 70%, arba 288 mln. žmonių, gyvena Azijoje. Neturtingiausios šio regiono šalys — Bangladešas (čia metinės pajamos vienam gyventojui sudaro 130 dol.) ir Nepalas (170 dol.).

● Frans Pres duomenimis, greta Neapolio neturtingiausių Europos miestų grupei priklauso Belfastas. Oficialiais duomenimis, nedarbo lygis čia sudaro 22% darbingų gyventojų, o kai kuriuose Šiaurės Airijos rajonuose jis sudaro beveik 50%. Ir darbo užmokestis čia daug mažesnis negu visoje Britanijoje. Kai kuriais atvejais jis sudaro 30% vadinamojo šalies vidurkio.

● Prancūzija — viena stambiausių įvairių rūšių ginklų ir karinės technikos tiekėjų pasaulyje. 1984 m. Prancūzijos ginklų eksportas pasiekė aukščiausią per visą jos istoriją lygį. Jų vertė sudarė beveik 62 mlrd. frankų, du kartus viršydama atitinkamą ankstesniųjų metų rodiklį. Daugiau kaip trys ketvirtadaliai viso Prancūzijos ginklų eksporto skiriama Šiaurės Afrikos, Artimųjų Rytų šalims ir Persų įlankos arabų emyratams. Ypač daug karinės technikos perka Prancūzijoje Saudo Arabija, kuri 1984 m. įsigijo priešlėktuvinę raketinę sistemą už 30 mlrd. frankų. Abu—Dabio emyratui patiekta 18 karinių lėktuvų „Miraž-2000". Dabar Prancūzija pasirašė sutartį patiekti JAV ryšių priemonių už 40 mlrd. frankų.

● Miškų naikinimas pasaulyje įgauna tragišką mastą ir kelia visuotinį nerimą. SNO Mitybos ir žemės ūkio organizacijos duomenimis, kasmet išnyksta daugiau kaip 11 mln. ha tropinių miškų, sudarančių daugiau kaip pusę pasaulinių miško atsargų. Kol kas miško sodinimas nekompensuoja jo iškirtimo: vienam hektarui naujai pasodinto miško tenka 10 ha sunaikinto miško.

● Italijos ginklų eksportas nuo 1972 iki 1981 m. išaugo 16 kartų ir sudaro daugiau kaip 2,5 trilijono lirų per metus (1000 Italijos lirų prilygsta 0,7 JAV dolerio). Pagal šį rodiklį Italija užima trečią vietą kapitalistiniame pasaulyje — po JAV ir Prancūzijos, aplenkdama Angliją ir VFR.

mo stakles, kalvystės ir presavimo įrengimus, kabelius, laidus, įrankius ir kt.

Abipusę naudą teikia gamybinė kooperacija mašinų gamyboje, pirmiausia bendradarbiavimas su gamyklomis, pastatytomis Indijoje su TSRS pagalba. Jos atlieka stambius tarybinius užsakymus gaminti įrengimus, skirtus TSRS liaudies ūkio reikmėms tenkinti. Nuo 1975 m. mašinų gamyklose Ranči ir Durgapūre pagal tarybinius užsakymus pagaminta daugiau kaip 40 tūkst. t įvairių įrengimų, skirtų Bulgarijos, Vengrijos, Šri Lankos, Kubos, Turkijos ir kt. šalių objektams, taip pat tiekiamams į Tarybų Sąjungą.

Susitarimu dėl pagrindinių krypčių ekonominio, prekybinio ir mokslinio techninio šalių bendradarbiavimo srityje laikotarpiui iki 2000 metų siekiama diegti šiuolaikinę technologiją, kelti gamybos lygį, didinti darbo našumą, modernizuoti ir rekonstruoti įmones, rengti technikos kadrus, projektuoti naujų rūšių įrengimus, technologijos procesus ir t. t. Šis Susitarimas numato ir stambių objektų statybą, kurie turės svarbią reikšmę Indijos liaudies ūkiui: ŠE Kahalgaone (840 MW), anglių karjeras (10 mln. t anglių per metus) Džarijo telkinyje, anglių karjeras Mohere (orientacinė galia — 10 mln. t anglių), anglių karjeras Khadijoje (bendra galia — iki 10 mln. t anglių per metus), anglių šachta Sitanaloje (2,5 mln. t koksuojančių anglių per metus).

Tarybų Sąjunga nuosekliai rėmė Indiją visuose jos kovos už nepriklausomybę etapuose, reiškė ir reiškia solidarumą šiai didžiulei šaliai, ginančiai savo suverenitetą.

TSRS IR ETIOPIJOS EKONOMINIS IR TECHNINIS BENDRADARBIAVIMAS

Pirmasis susitarimas dėl abiejų šalių bendradarbiavimo buvo pasirašytas 1959 m., o pirmuoju bendradarbiavimo objektu buvo politechnikumas Barch-Dare, Tarybų Sąjungos pastatytas 1963 m. ir padovanotas Etiopijos liaudžiai. 1964 m. politechnikumas buvo pertvarkytas į politechnikos institutą. Jame, dalyvaujant tarybiniams dėstytojams, parengta per 2 tūkst. metalų ir medžio apdirbimo technologijos, tekstilės, pramoninės chemijos ir elektrotechnikos specialistų.

Didelis indėlis į Etiopijos ekonomikos vystymąsi buvo naftos perdirbimo gamyklos statyba Asabe. Gamykla pradėjo veikti 1967 m. ir jau daugelį metų aprūpina šalį naftos produktais.

Pastaraisiais metais tarp TSRS ir Etiopijos pasirašyta per 50 susitarimų ir kitų dokumentų konkrečiais ekonominio bendradarbiavimo klausimais. Šiandien vargu ar surastume ekonomikos šaką, kurioje nebendradarbiautų abi šalys.

TSRS talkinant pirmiausia vystomos pagrindinės Etiopijos liaudies ūkio šakos: energetika, geologinės paieškos, naftos perdirbimo pramonė, žemės ūkis, nacionalinių kadrų rengimas. Per paskutiniuosius 10 metų TSRS techninės pagalbos Etiopijai mastai išaugo per 4,5 karto, o komplektinių įrengimų eksportas tik per pastaruosius 5 m. padidėjo 18 kartų.

Antai TSRS padeda stiprinti Etiopijos statybos organizacijas, dalyvauja statant stambią cemento gamyklą Dire—Daua. Atitinkamai ruošiami įvairaus lygio nacionaliniai kadrai. Tuo tikslu tarybiniais įrengimais aprūpinamos 6 profesinės technikos mokyklos, čia dirbti komandiruojami tarybiniai specialistai. Tarybiniai dėstytojai dirba ir aukštosiose bei vidurinėse Etiopijos mokymo įstaigose.

Spartėjant Etiopijos ekonomikos vystymosi tempams padidėjo elektros energijos suvartojimas. Todėl ypač svarbų vaidmenį suvaidins TSRS ekonomiškai ir techniškai padedant statoma HE „Melka-Vakana", kuri 1,5 karto padidins šalies energetinę galią.

Kuro bei energetikos problemas padės išspręsti ir TSRS pagalba rekonstruojant naftos perdirbimo gamyklą — jos galia bus padidinta iki 1 mln. t naftos žaliavos perdirbimo per metus. Bus pastatyta dešimt naftos bazių, kurių bendra talpa — 65 tūkst. kub. m. Keturios jų — jau atiduotos naudoti.

Naujas žingsnis toliau vystant abiejų šalių visapusišką bendradarbiavimą yra 1984 m. pasirašyta Ilgalaikė ekonominio bendradarbiavimo programa. Čia numatytos pagrindinės ilgalaikio bendradarbiavimo sritys — žemės ūkis, žemės ūkio produkcijos perdirbimas, mašinų gamyba, energetika, geologinės paieškos, kasybos pramonė, statybos industrija, chemijos pramonė, nacionalinių kadrų rengimas.

Ne veltui šiame sąraše pirmoje vietoje yra žemės ūkis. Etiopijoje yra didžiulės galimybės šiai ekonomikos šakai vystytis. Todėl programoje numatyta sukurti nemaža žemės ūkio objektų. Svarbų vaidmenį visam liaudies ūkiui turės Baro-Akobo lygumos įsavinimas. Čia, TSRS talkinant, numatyta pastatyti užtvanką ir sukurti irigacinę sistemą 10 tūkst. ha žemių drėkinti.

Dideli žemės ūkio darbai numatyti Avašo upės slėnyje, kur tarybinės organizacijos ruošia medvilnės auginimo iki 60 tūkst. ha plote techninį pagrindimą.

Į žemės ūkio gamybos vystymo kompleksą įeina bendradarbiavimas statant grūdų sandėlius, šaldymo įrengimus, žemės ūkio technikos remonto dirbtuves.

1977 m. Ambo mieste buvo pastatyta ir padovanota Etiopijai fitopatologinė laboratorija, kurioje dirba abiejų šalių specialistai. Čia ruošiamos efektyvios priemonės kovai su augalų ligomis, su kenkėjais ir piktžolėmis, nagrinėjami pažangių agrotechnikos būdų įdiegimo į gamybą klausimai.

Tarybų Sąjunga supranta Etiopijos ekonominius bei finansinius sunkumus, todėl bendradarbiavimas vystosi lengvatinėmis sąlygomis. Antai neatlyginamai atliekami žemių irigavimo Baro-Akobo rajone projektavimo darbai, neatlyginamai aprūpinamos įrengimais profesinės technikos mokyklos, numatyta išplėsti Barch-Daro politechnikos institutą. Apie 3 tūkst. Etiopijos piliečių mokosi įvairiose Tarybų Sąjungos mokymo įstaigose.

TSRS—MLR: BROLIŠKAS BENDRADARBIAVIMAS

Prieš 64 m. Mongolijoje laimėjo liaudies revoliucija. Per šį trumpą laikotarpį šalyje įvykdyti gilūs socialiniai bei ekonominiai pertvarkymai, susiformavo nacionalinė darbininkų klasė, tapusi pagrindine Mongolijos visuomenės jėga. Kooperuotų aratų klasė taip pat įneša vertingą indėlį į socializmo kūrimą. Išaugo nacionalinė inteligentija, vaidinanti svarbų vaidmenį visuomeniniame politiniame ir kultūriniame šalies gyvenime.

Jau septintojo dešimtmečio pradžioje visame MLR liaudies ūkyje nugalėjo socialistiniai visuomeniniai santykiai. Šalis įžengė į galutinio socializmo sukūrimo stadiją.

Paskutiniaisiais dviem dešimtmečiais MLR gyvenimui būdingas audringas liaudies ūkio vystymasis. 1984 m. bendrojo visuomeninio produkto gamyba padidėjo, palyginus su 1960 m., 4 kartus, o nacionalinių pajamų — 3 kartus. Pagrindiniai liaudies ūkio fondai išaugo 8,5 karto.

Ypač sparčiais tempais buvo plėtojama pramonė, jungianti tokias šakas, kaip kuro bei energetikos, kasybos, medžio apdirbimo, lengvoji ir maisto, statybos industrija. Per ketvirtį amžiaus anglių gavyba šalyje išaugo 9 kartus, elektros energijos gamyba — beveik 17 kartų. 1984 m. pramonės produkcijos lyginamasis svoris bendrajame visuomeniniame produkte sudarė 64,9%, o nacionalinėse pajamose — 33%. Išaugo ir sėkmingai dirba pramonės centrai Ulan Batore, Darchane, Erdenete, Baganure ir Čoibalsane. Dabar pramonės šakose gaminama 2,5 tūkst. pavadinimų produkcija, 80 jų eksportuojama į daugiau kaip 20 šalių.

Dideli pakitimai įvyko žemės ūkyje — pagrindinėje šalies ekonomikos šakoje. Šios šakos pagrindą sudaro 255 žemės ūkio susivienijimai ir 47 valstybiniai ūkiai. Jie valdo ketvirtadalį pagrindinių liaudies ūkio fondų, čia triūsia 46% dirbančiųjų, užimtų materialinės gamybos sferoje. 1984 m. bendras arimų plotas sudarė per 1,1 mln. ha. Šalis pilnai apsirūpina duona. Vis daugiau auginama bulvių ir daržovių.

Gyvulininkystė duoda 76% visos žemės ūkio produkcijos. MLR užima vieną pirmųjų vietų socialistinių šalių sandraugoje pagal kai kurių gyvulininkystės produkcijos rūšių gamybą vienam gyventojui, pirmą vietą pagal mėsos suvartojimą vienam gyventojui bei avių vilnų gamybą.

1984 m. MLR žemės ūkyje buvo per 10 tūkst. traktorių, apie 2,5 tūkst. javų kombainų.

Augant šalies ekonomikai užtikrinamas ir liaudies materialinės gerovės bei kultūros lygio augimas. 1984 m., palyginus su 1960 m., pagamintos nacionalinės pajamos vienam gyventojui išaugo 1,6 karto, o realiosios gyventojų pajamos — 2 kartus. Gyvenamosios statybos tempai paspartėjo 2,7 karto, o valstybinis ir kooperatinis gyvenamasis fondas išaugo 5 kartus.

MLR 1984 m. 44% darbuotojų turėjo aukštąjį ir vidurinį (baigtą ir nebaigtą) išsimokslinimą. Išspręstas visuotinio aštuonmečio vaikų mokymo uždavinys, ruošiamasi pereiti prie visuotinio vidurinio mokymo.

Šiems socialiniams bei ekonominiams uždaviniams išspręsti didelės reikšmės turi tamprus TSRS ir MLR bendradarbiavimas. Abiejų šalių ekonominio bendradarbiavimo, praktiškai apimančio visas visuomeninės gamybos šakas, mastai šiame penkmetyje, palyginus su praėjusiu, išaugs per 2 kartus. Užplanuota pastatyti ir rekonstruoti 342 objektus ir realizuoti 45 įvairias programas, skirtas įvairių ekonomikos šakų efektyvumui kelti. Bendra abiejų šalių prekių apyvarta, palyginus su praėjusiu penkmečiu, išaugs 1,5 karto.

Stambiausias TSRS ir Mongolijos ekonominio bendradarbiavimo objektas yra vario ir molibdeno rūdų sodrinimo kombinatas „Erdenet", pradėjęs veikti 1978 m. 1983 m., atidavus naudoti paskutinę, ketvirtąją eilę, jis pasiekė projektinę galią — 16 mln. t rūdos per metus.

Dabar bendromis TSRS ir MLR jėgomis ruošiamas ilgalaikės ekonominių ir mokslo bei technikos ryšių gilinimo programos iki 2000 m. projektas, baigiami koordinuoti TSRS ir MLR liaudies ūkio planai 1986—1990 metams.

VDR KOMBINATŲ VEIKLOS PATIRTIS

Tobulinant VDR liaudies ūkio valdymo mechanizmą, aštuntajame dešimtmetyje buvo pradėti kurti kombinatai ir pereita prie trijų grandžių planinio valdymo: ministerija—kombinatas—įmonė. Dabar visoms 11 pramoninių ministerijų ir statybos ministerijai pavaldūs 153 kombinatai. Jie vertinami kaip pagrindiniai ūkiniai visuomeninės gamybos vienetai.

Stambūs kombinatai suvaidino lemiamą vaidmenį efektyvinant šalies ekonomikos veiklą 1976—1980 m. Antai 1984 m. nacionalinių pajamų prieaugis liaudies ūkyje sudarė daugiau kaip 5%, grynosios pramonės produkcijos — per 8% ir beveik tiek pat išaugo darbo našumas pramonėje.

Sukauptos dabar kombinatų funkcionavimo patirties analizė leidžia išskirti tuos jų organizavimo principus, kurie užtikrina šios gamybos valdymo formos efektyvumą.

Pagrindinis punktas, apibūdinantis kombinatų veiklos veiksmingumą, yra gamybos ir valdymo organizavimo vieningumas juose. Kombinatas — palyginti savarankiška gamybos kooperavimo forma su aukštu darbo pasidalijimo ir specializuotų procesų koncentravimo lygiu. Jo veiklos rezultatas — tam tikra užbaigta liaudies ūkio produkcijos rūšis, todėl jis yra ir visuomeninės gamybos valdymo sistemos grandis.

Stambūs kombinatai jungia dešimtis įmonių. Kombinatų dydis ir įmonių įjungimo į juos principai priklauso nuo gaminamos produkcijos specifikos. Antai gavybos pramonėje jie apima 3—5, o apdirbamojoje ir lengvojoje — 40—60 įmonių. Darbuotojų skaičius juose svyruoja nuo 200 iki 10000. Kai kurie kombinatai iš esmės yra lyg ištisi šakiniai susivienijimai. Antai žemės ūkio mašinų gamybos kombinatas jungia 52 įmones, kuriose dirba 68 tūkst. žmonių; elektros mašinų gamybos kombinatas susideda iš 15 specializuotų gamybų su 26 tūkst. žmonių. Lengvojoje pramonėje dirba stambus kojinių kombinatas „Esda", dekoratyvinių gaminių kombinatas „Deko" ir kt.

Kombinatas — tai išvystyta socialistinės kooperacijos forma. Taigi jis jungia visas pagrindines gaminamos produkcijos gamybos stadijas. Kombinato rėmuose vyksta tam tikros rūšies produkcijos tyrimas, projektavimas, gamybos paruošimas, jos gamyba ir realizavimas šalies viduje bei užsienyje. Atitinkamai jo struktūroje yra mokslinio tyrimo, gamybos ir realizavimo įmonės. Taip užtikrinamas tiesioginis ryšys tarp mokslinių tyrimų, projektinių sprendimų, technologinio paruošimo, gamybos, jos racionalizavimo ir produkcijos realizavimo.

Dabar kombinatai aprėpia praktiškai visą mokslinį techninį pramonės potencialą. Vis didesnė reikšmė teikiama tiesioginiams kontaktams su Mokslų Akademija ir aukštosiomis mokyklomis, kuriančiomis ir diegiančiomis naują techniką, technologiją. Pavyzdžiui, staklių gamybos kombinate Karl-Marks-Štadte apie 10% personalo užimta mokslinių techninių tyrimų sferoje. Beveik 60% jų dirba kombinato mokslinio tyrimo centre.

Dideli uždaviniai kombinatams iškelti taupant žaliavas ir energetinius išteklius, taip pat naudojant antrines medžiagas. Dabar VDR antrinių žaliavų lyginamasis svoris plieno gamyboje sudaro 73%, aliuminio — 73, vario — 62, cinko — 97, popieriaus, ir kartono gaminių — 49%. 1980 m. 10% žaliavų poreikio buvo patenkinta antrinių žaliavų sąskaita. Šiame penkmetyje iškeltas uždavinys pakeisti dar 12% pirminių žaliavų rūšių utilizuojant pramonines ir buitines atliekas.

Kombinatas, būdamas ypatinga reprodukcijos grandimi ir reprodukcijos proceso subjektu, kartu yra ir ypatinga ekonominė (ūkiskaitinė) grandis ir ekonominis subjektas liaudies ūkio santykių sistemoje. Tai reiškiasi tuo, kad jis turi savą fondų apytaką, ūkiskaitinius fondus, užmezga ekonominius ryšius su kitomis visuomeninės gamybos grandimis.

Tarp vidinių kombinato vienetų egzistuoja santykių sistema, pagrįsta ūkinėmis sutartimis. Sutartys sudaromos visiems vidiniams tiekimams tarp įmonių, taipogi su kombinatų mokslinio tyrimo ir užsienio prekybos padaliniais. Tokie santykiai remiasi kombinatų paruoštomis ir patvirtintomis kainomis.

Nuolat tobulinama kombinatų vidinė valdymo struktūra. Dabar ji labai įvairi ir priklauso tiek nuo gamybos ypatumų, tiek nuo įmonių dydžio bei jų teritorinio išsi-

dėstymo. Egzistuoja trys pagrindinės kombinatų vidinio valdymo schemos: per pagrindinės įmonės aparatą; specialiai įkurtas valdymo aparatas; mišrus, kai šalia centralizuoto valdymo dar veikia vadinamoji pagrindinių įmonių sistema. Pastaroji valdymo schema egzistuoja ten, kur į kombinatą įeina nemaža smulkių įmonių, kurios kaip tik būdingos VDR pramonei. Tačiau perspektyviausias yra centralizuotas valdymas — per pagrindinės įmonės aparatą. Jis efektyviausiai nukreipia kombinato veiklą aukštiems galutiniams rezultatams pasiekti.

KUBOS EKONOMIKA DEVINTAJAME DEŠIMTMETYJE

1985 m. įvykęs Kubos Komunistų partijos III suvažiavimas apsvarstė 1976—1980 m. darbo rezultatus ir Pagrindines ekonominio ir socialinio vystymo kryptis 1981—1985 m.

Vykdant šio penkmečio uždavinius, ypač pirmaisiais metais, Kubos ekonomikai teko susidurti su nemažais sunkumais. Dėl ekonominės kapitalistinio ūkio krizės smarkiai nusmuko cukraus žaliavos — pagrindinio šalies eksporto produkto — kainos. Kartu gerokai pakilo iš kapitalistinių šalių importuojamų prekių, reikalingų Kubos liaudies ūkiui, kainos. Be to, buvo nepalankios ir klimatinės sąlygos. Liūtys, uraganai, potvyniai padarė didelę žalą žemės ūkiui. Ypač nukentėjo cukranendrių plantacijos. Tačiau, nepaisant šių negatyvių reiškinių, Kubos liaudies ūkis vystėsi sparčiais tempais.

Šalies ekonomika pamažu ėmė pereiti į intensyvaus vystymosi kelią. Mažėjo, bendrosios produkcijos savikaina, didėjo darbo našumas. Padidinus darbo našumą, gauta iki 80% visuminio visuomeninio produkto prieaugio.

Pagrindinę vietą šalies ekonomikoje užima cukraus pramonė, kuriai tenka iki 80% eksporto įplaukų. 1980 m. buvo pagaminta 6,6 mln. t, 1981 m. — 7,3, 1982 m. — daugiau kaip 8,2, 1983 m. — 7,4*, 1984 m. — per 8,3 mln. t cukraus žaliavos. Modernizuojamos ir plečiamos šalies įmonės. Didelę reikšmę cukraus pramonei plėtoti turėjo agropramoninių kompleksų kūrimas. 1980 m. buvo sukurti pirmieji 4 kompleksai, o 1984 m. pabaigoje jų buvo jau 145. Kompleksuose pasiektas didesnis darbo našumas, efektyviai organizuotas socialistinis lenktyniavimas.

Sparčiais tempais vystoma mašinų gamybos, naftos gavybos, lengvoji pramonė, juodoji ir spalvotoji metalurgija, elektroenergetika. Ypač didelis dėmesys skiriamas mašinų ir įrengimų atsarginių dalių gamybai, kad būtų atsisakyta jų importo iš kapitalistinių šalių.

Toliau plėtojama transportas ir ryšiai. Gerokai išaugo jūrų laivynas. Dabar šalis turi 100 laivų, kurių bendra vandens talpa sudaro daugiau kaip 1 mln. t (1958 m. Kuboje buvo 14 laivų, kurių bendra vandens talpa sudarė 58 tūkst. t). Padidėjo lokomotyvų ir vagonų, automobilių ir civilinės aviacijos parkas, toliau rekonstruojama centrinė Havanos—Santjago-de-Kuba geležinkelio magistralė (apie 1000 km), modernizuojami uostų ir prieplaukų įrengimai, tiesiama nauja autostrada, jungianti vakarines ir rytines šalies provincijas. Įrengti ir rekonstruoti keli aerouostai. Pradėtas kurti metropoliteno statybos Havanoje projektas. Gerokai patobulinta ryšių sistema. Visi provincijų centrai ir kiti stambūs miestai turi automatinį ryšį su Havana. Rodoma spalvota televizijos programa.

Sėkmingai plėtojamas žemės ūkis. Dabar valstybiniam sektoriui priklauso daugiau kaip 80% šalies visos dirbamos žemės. Gerokai sustiprėjo šakos materialinė techninė bazė. Pastatyta cukranendrių nuėmimo kombainų, žemės ūkio mašinų, mineralinių trąšų, laistymo įrengimų gamyklų. Melioruojama daug žemių. Dabar drėkinama daugiau kaip 900 tūkst. ha žemių. Įsavinamos naujos žemės. Keičiama pasėlių struktūra: padidėjo ryžių, daržovių, šakniavaisių plotai.

Nemažų laimėjimų pasiekta plėtojant cukranendrystę. Gerokai išaugo cukranendrių derlingumas, vis daugiau jų nuimama mechanizuotai (1975 m. — 25%, 1984 m. — 59%).

Tam tikrų laimėjimų pasiekta keliant gyventojų gerovę. Nuolat didėja vidutinis mėnesinis darbininkų ir tarnautojų darbo užmokestis (nuo 148 pesų 1980 m. iki 186 pesų 1984 m.). Išaugo pensijos ir pa-

---

* 1983 m. pradžioje stichinės nelaimės padarė didelę žalą cukranendrių plantacijoms, dėl to cukraus žaliavos gamybos planas nebuvo įvykdytas.

KUBOS RESPUBLIKOS SVARBIAUSIŲ LIAUDIES ŪKIO VYSTYMO RODIKLIŲ INDEKSAI (1979 m. 100)

	1980 m.	1981 m.	1982 m.	1983 m.
Bendrasis visuomeninis produktas (1975 m. — 100)	124	158	165	173,5
Pramonės bendroji produkcija	180	222	231	242
Žemės ūkio bendroji produkcija	126	144	136	137
Valstybiniai kapitaliniai įdėjimai į liaudies ūkį	342	401	375	415
Užsienio prekybos apyvarta (einamosiomis kainomis)	361	396	444	498

SVARBIAUSIŲ PRAMONĖS PRODUKCIJOS RŪŠIŲ GAMYBA KUBOS RESPUBLIKOJE

	1970 m.	1980 m.	1981 m.	1982 m.	1983 m.	1984 m.
Elektros energija — mlrd. kWh	4888	9896	10559	11024	11553	12291
Nafta — tūkst. t	159	274	253	541	742	771
Perdirbta naftos — mln. t	4,3	6,3	6,4	6,5	6,6	6,6
Plienas — tūkst. t	140	304	330	301	363	338
Mineralinės trąšos — tūkst. t	591	1059	1067	1026	1082	1446
Cementas — tūkst. t	742	2831	3292	3163	3200	3300
Nikelio ir kobalto koncentratas — tūkst. t	36,8	38,2	40,3	37,6	39,3	37,0
Autobusai	300	1846	1665	1601	1822	2095
Cukraus žaliava — tūkst. t	6989	6665	7359	8210	7224	8331
Įvairūs audiniai — mln. kv. m	78,0	159,0	172,0	153,0	170,7	174,1
Televizoriai — tūkst.	—	40,3	77,8	50,4	90,9	94,5
Radijo imtuvai — tūkst.	19	200	256	239	273	300
Šaldytuvai — tūkst.	5,8	25,0	38,6	15,7	13,5	24,9

SVARBIAUSIŲ ŽEMĖS ŪKIO PRODUKTŲ GAMYBA KUBOS RESPUBLIKOJE

	1970 m.	1980 m.	1981 m.	1982 m.	1983 m.	1984 m.
Jautiena* (gyvasis svoris) — tūkst. t	381,5	293,0	304,3	300,1	303,2	...
Tabakas — tūkst. t	31,7	8,2	54,6	44,9	30,2	44,7
Ryžiai — tūkst. t	366	478	461	520	517,6	569,4
Daržovės — tūkst. t	130	446	626	522	448	511
Bulvės — tūkst. t	77	239	273	258	207	232
Citrusai — tūkst. t	163	444	471	530	623	592
Pienas — tūkst. t.	379,5	889	925,9	928,7	948,2	995,6
Kiaušiniai — mln.	1456	2327	2361	2247	2493	2557

* Valstybiniame sektoriuje.

šalpos. Nuo 1983 m. pensijos mokamos ir žemės ūkio kooperatyvų nariams. Pagerėjo gyventojų mityba, vis daugiau jie įsigyja ilgo vartojimo prekių. 1984 m. viduryje šimtui šeimų teko 73 televizoriai, 65 šaldytuvai, 36 skalbimo mašinos, 83 radijo imtuvai ir daugiau kaip 50 siuvimo mašinų.

Didelių laimėjimų pasiekta švietimo srityje. 1984 m. mokėsi 3,2 mln. žmonių, arba 33% visų šalies gyventojų. Šalyje yra 46 aukštosios mokyklos, kuriose mokosi 240 studentų, iš kurių beveik pusė — nenutraukę darbo (1980—1981 mokslo metais 32 aukštosiose mokyklose mokėsi apie 152 tūkst. studentų).

Nuolat gerėja medicininis gyventojų aptarnavimas. Devintajame dešimtmetyje pastatyta nemaža naujų ligoninių ir poliklinikų. 1980 m. vienas gydytojas teko 625, o 1984 m. — 486 žmonėms. Mažėja mirtingumas, ypač vaikų. Gerokai išaugo gyvenimo trukmė: moterų — iki 74, vyrų — iki 71 metų.

Toliau plėtojamas mokslas ir technika. Respublikos Mokslų Akademijai vadovaujant, ruošiami mokslinio tyrimo darbų planai remiantis šalies einamaisiais ir perspektyviniais šalies socialinio ir ekonominio vystymo uždaviniais.

Didelis dėmesys skiriamas butų problemai spręsti. 1980—1984 m. valstybinės organizacijos pastatė daugiau kaip 100 tūkst. butų. Plečiasi individuali namų statyba. 1981—1984 m. kaimo ir miesto gyventojai pasistatė apie 220 tūkst. butų. Norintiems statydintis teikiami kreditai.

Paskutiniaisiais metais gerokai išsiplėtė prekybiniai ir ekonominiai ryšiai su socialistinėmis šalimis. Antai TSRS lyginamasis svoris Kubos prekių apyvartoje išaugo nuo 59,7% 1980 m. iki 70% 1983 m. 1980 m. prekių apyvarta sudarė per 4,5 mlrd. rb, 1983 m. — 6,1 mlrd., 1984 m. — daugiau kaip 7 mlrd. rb. Importo iš Vakarų šalių lyginamasis svoris 1984 m. sudarė apie 14% (1975 m. — 42%), o iš TSRS ir kitų socialistinės sandraugos šalių — daugiau kaip 80%.

Kubos reikmės tokioms jos ekonomikai svarbioms prekėms, kaip nafta ir jos produktai, juodieji ir spalvotieji metalai, trąšos, pjautinė miško medžiaga, medvilnė, taip pat įvairios staklės, aviacijos technika, traktoriai, kai kurie maisto produktai, patenkinamos importo iš TSRS dėka.

Pagrindinės tarybinio importo iš Kubos prekės yra: cukraus žaliava, nikelio žaliava, citrusai ir jų perdirbimo produktai, tabako gaminiai ir kt.

Sėkmingai vystomas ekonominis ir mokslinis techninis abiejų šalių bendradarbiavimas. TSRS padedant, pastatyta ir rekonstruota 240 įvairių liaudies ūkio objektų. Įmonėse, kurios pastatytos TSRS padedant, gaminamas visas valcuotasis metalas ir 95% plieno, išgaunama beveik 100% naftos ir šalutinių dujų, gaminama 80% azoto trąšų, 45% elektros energijos, 50% verpalų ir 30% audinių, 12% mašinų gamybos ir metalo apdirbimo pramonės produkcijos.

Tarybų Sąjunga ir toliau aktyviai dalyvauja, modernizuojant ir plečiant cukraus, nikelio, naftos gavybos, elektroenergetikos, tekstilės pramonę, taip pat vystant juodąją metalurgiją, transportą ir kitas šakas. TSRS padedant, statoma arba rekonstruojama 200 objektų. Tai — 850 MW galios pirmoji atominė elektrinė, daugiau kaip 1 mln. t plieno galios per metus metalurgijos kombinatas, naftos perdirbimo gamykla, nikelio kombinatas Punta Gorde, uostas supertanklaiviams Matansare, naftotiekiai ir kiti objektai. Vykdomi geologinio žvalgymo darbai.

Plečiasi mokslinis techninis bendradarbiavimas, kuris dabar apima 120 įvairių problemų ir temų pagal 23 įvairias kryptis. Didelė parama teikiama rengiant nacionalinius kadrus. Antai dabar tarybinėse aukštosiose mokyklose mokosi daugiau kaip 9 tūkst. kubiečių studentų.

Dideles perspektyvas atveria ilgalaikė TSRS ir Kubos Respublikos ekonominio ir mokslinio techninio bendradarbiavimo vystymo programa laikotarpiui iki 2000 metų, kuri buvo pasirašyta 1984 m.

Vis labiau plečiasi Kubos bendradarbiavimas ir su kitomis socialistinės sandraugos šalimis. Antai VDR padeda statyti naujas lengvosios, chemijos, poligrafijos pramonės įmones, ČSSR — plėsti šalies elektrinių galią. Vengrija teikia pagalbą vystant farmacijos pramonę, plečiant autobusų „Ikarus" surinkimą, Lenkija — plėtojant laivų statybos, popieriaus ir celiuliozės, kasybos pramonę, Bulgarija — gaminant šaldymo ir kėlimo bei transportavimo įrengimus, plėtojant žemės ir vandens ūkį. Iš viso, broliškoms šalims padedant, Kuboje pastatyta ir rekonstruota apie 200 įvairių objektų.

Socialistiniame darbo pasidalijime Kuba kartu su Mongolija ir Vietnamu naudojasi pirmenybės teise, gaudama didelę paramą, kad būtų pasiektas toks ekonominio išsivystymo lygis, koks yra europinėse ESPT šalyse.

SKAIČIAI IR FAKTAI

BUITINIŲ PASLAUGŲ REALIZAVIMAS VIDUTINIŠKAI VIENAM GYVENTOJUI PAGAL SĄJUNGINES RESPUBLIKAS (rb)

	1980 m.			1984 m.		
	iš viso	miestuose	kaimo vietovėse	iš viso	miestuose	kaimo vietovėse
TSRS	29,75	35,06	20,88	35,75	40,87	26,47
RTFSR	31,50	35,02	23,18	37,12	40,37	28,59
Ukrainos TSR	30,42	35,99	21,20	36,92	42,28	26,97
Baltarusijos TSR	33,91	42,80	22,23	44,94	51,55	34,40
Uzbekijos TSR	19,67	25,85	15,31	24,32	31,06	19,41
Kazachijos TSR	24,62	28,96	19,38	30,48	34,27	25,48
Gruzijos TSR	31,15	41,98	19,27	42,40	52,16	31,11
Azerbaidžano TSR	18,05	26,73	8,13	23,92	33,61	12,71
Lietuvos TSR	37,07	56,28	23,49	44,71	64,02	29,97
Moldavijos TSR	25,83	35,50	19,26	30,99	41,16	22,92
Latvijos TSR	51,24	58,78	43,41	59,56	66,36	52,29
Kirgizijos TSR	22,56	36,71	13,61	27,22	43,14	16,84
Tadžikijos TSR	21,00	33,52	14,42	25,39	40,77	17,60
Armėnijos TSR	25,31	30,21	15,74	33,52	37,30	25,67
Turkmėnijos TSR	19,74	24,11	15,74	24,32	28,26	20,77
Estijos TSR	47,55	54,36	39,56	57,43	65,07	48,12

Liaudies valdžios metais Laose smarkiai išsiplėtė transporto tinklas. Pastatyta ir rekonstruota beveik 3 tūkst. km sausumos kelių, apie 500 tiltų, keletas aerodromų provincijų centruose, upių prieplaukos ir sandėliai pervežamoms prekėms. Devintojo dešimtmečio pabaigoje numatoma pradėti tiesti pirmąjį šalyje geležinkelį.

1984/85 finansiniais metais, kurie pasibaigė kovo mėn., Bokaro (Indija) metalurgijos kombinatas davė šaliai 1925 tūkst. t plieno.

Praėjusiais metais elektros energijos gamyba Indijoje padidėjo 12,5%. Jos prieaugis gautas daugiausia tobulinant šiluminių elektrinių darbą, sparčiau įsavinant naujus galingumus. Dabar šalyje modernizuojama ir rekonstruojama daugiau kaip 20 šiluminių elektrinių.

Zimbabvės vyriausybė paskelbė, jog išleidžiama 70 mln. dolerių valstybinė paskola. Lėšos, gautos pardavus obligacijas, bus skirtos respublikos ekonominio ir socialinio vystymo projektams finansuoti. Numatyta paskolą padengti 1990 m.

1985 m. pradžioje mūsų planetoje gyveno per 4,8 mlrd. žmonių. Vidutinis gyventojų amžius išsivysčiusiose šalyse — 32 metai, Azijoje ir Lotynų Amerikoje — 21 metai. Dabar vidutinis Žemės gyventojų prieaugio tempas sudaro 1,65% per metus, t. y. lėtesnis, palyginus su septintuoju dešimtmečiu, kai šis rodiklis sudarė 2%. Tačiau šis lėtėjimas vyksta daugiausia industriškai išsivysčiusių šalių dėka. Afrikoje gyventojų skaičiaus prieaugio tempai sudaro 3%, Vakarų Azijoje — 2,9, Pietų Azijoje — 2,1%.

SKAIČIAI IR FAKTAI

PASAULINĖ GAMTINIŲ DUJŲ GAVYBA
(mlrd. kub. m)

	1980 m.	1983 m.	1984 m.
Iš viso pasaulyje	1525	1504	1607
Socialistinės šalys	477	574	626
ESPT šalys	461	560	611
iš jų:			
Lenkija	6	5	6
Rumunija	33	36	37
TSRS	406	499	547
VDR	8	10	12
Vengrija	6	6	7
Jugoslavija	2	2	2
Kinija	14	12	12
Industrinės kapitalistinės šalys	878	755	814
EEB šalys	159	158	159
iš jų:			
Anglija	35	40	38
Italija	12	12	13
Olandija	82	73	75
Prancūzija	10	13	13
VFR	19	18	17
Australija	10	12	12
Japonija	2	2	2
JAV	592	485	530
Kanada	86	70	78
Norvegija	26	28	29
Besivystančios šalys	170	175	167
Argentina	9	12	13
Alžyras	19	17	13
Indonezija	16	17	18
Meksika	41	34	30
Venesuela	14	14	14

Pastaba. Lentelė sudaryta remiantis SNO ir atskirų šalių statistikos duomenimis.

● Indija pradėjo įgyvendinti priemones, susijusias su vandens valymo įrenginių statyba 27 stambiuose miestuose, esančiuose prie Gango upės. Šiam planui realizuoti skiriama 2,5 mlrd. rupijų. Jo vykdymą kontroliuos speciali valdyba, kuriai vadovauja ministras pirmininkas Radživas Gandis. Indijos civilizacijos lopšiu vadinama upė, kuri prasideda Himalajų ledynuose ir baigiasi šalies pietuose (ilgis — 2525 km). Nuo seno Gangas pasižymėjo vandens švarumu, kuris turėjo moksliškai pagrįstą unikalią savybę užmušti bakterijas. Bet labai toksiški pramoniniai ir kanalizaciniai nutekamieji vandenys prie upės esančiuose dideliuose ir mažuose miestuose apnuodijo upę, daugelyje jos ruožų vanduo tapo pavojingas žmonių sveikatai. Po dvejus metus trukusio upės sanitarinės būklės tyrimo priimtas nepaprastas nutarimas pradėti jos gelbėjimo operacijas.

AUKŠTOSIOS MOKYKLOS PAGAL SĄJUNGINES RESPUBLIKAS 1984/85 MOKSLO METŲ PRADŽIOJE

	Aukštųjų mokyklų skaičius	Studentų skaičius (tūkst. žm.)	Iš jų mokėsi skyriuose (%)	
			dieniniuose	vakariniuose ir neakivaizdiniuose
TSRS	892	5280,1	56	44
RTFSR	500	3041,2	54	46
Ukrainos TSR	146	878,4	56	44
Baltarusijos TSR	33	185,1	59	41
Uzbekijos TSR	42	289,5	51	49
Kazachijos TSR	55	282,8	57	43
Gruzijos TSR	19	89,0	57	43
Azerbaidžano TSR	18	108,0	53	47
Lietuvos TSR	12	68,5	60	40
Moldavijos TSR	9	53,6	60	40
Latvijos TSR	10	45,2	60	40
Kirgizijos TSR	10	58,9	63	37
Tadžikijos TSR	10	58,9	65	35
Armėnijos TSR	13	57,5	71	29
Turkmėnijos TSR	9	38,9	61	39
Estijos TSR	6	24,6	62	38

PASAULINIS PLIENO IŠLYDYMAS
(mln. t)

	1980 m.	1983 m.	1984 m.
Iš viso pasaulyje	719	663	713
Socialistinės šalys	256	261	269
ESPT šalys	210	210	215
iš jų:			
Bulgarija	3	3	3
Čekoslovakija	15	15	15
Lenkija	19	16	17
Rumunija	13	13	14
TSRS	148	153	154
VDR	7	7	8
Vengrija	4	4	4
Jugoslavija	4	4	4
Kinija	37	40	43
Industrinės kapitalistinės šalys	404	335	368
EEB šalys	129	110	120
iš jų:			
Anglija	11	15	15
Belgija	12	10	11
Italija	27	22	24
Prancūzija	23	18	19
VFR	44	36	40
Australija	8	6	6
Austrija	5	4	5
Ispanija	13	13	13
Japonija	111	97	105
JAV	104	77	85
Kanada	16	13	15
Švedija	4	4	5
Besivystančios šalys	59	67	76
Argentina	3	3	3
Brazilija	15	13	18
Indija	10	11	11
Meksika	7	7	8

Pastaba. Lentelė sudaryta remiantis SNO ir atskirų šalių statistikos duomenimis.

PASAULINIS KETAUS IŠLYDYMAS
(mln. t)

	1980 m.	1983 m.	1984 m.
Iš viso pasaulyje	514	464	493
Socialistinės šalys	190	191	195
ESPT šalys	144	143	146
iš jų:			
Bulgarija	2	2	2
Čekoslovakija	10	10	10
Lenkija	12	9	10
Rumunija	9	8	9
TSRS	107	110	111
VDR	2	2	2
Vengrija	2	2	2
Jugoslavija	2	3	3
Kinija	38	37	39
Industrinės kapitalistinės šalys	280	224	244
EEB šalys	90	74	83
iš jų:			
Anglija	6	10	10
Belgija	10	8	9
Italija	12	10	12
Prancūzija	19	14	15
VFR	34	27	30
Australija	7	5	5
Austrija	3	3	4
Ispanija	6	5	5
Japonija	87	73	80
JAV	62	44	47
Kanada	11	9	10
Švedija	2	2	2
Besivystančios šalys	44	49	54
iš jų:			
Brazilija	13	11	15
Indija	9	9	9
Meksika	5	5	5
Turkija	2	3	3

Pastaba. Lentelė sudaryta remiantis SNO ir atskirų šalių statistikos duomenimis.

DUJOFIKUOTŲ ĮMONIŲ VADOVAI!

Racionaliai naudokite dujinį kurą!

Tuo tikslu:

automatizuokite dujų degimo procesus;

laiku atlikite dujinių įrenginių eksploatacinius režiminius bandymus ir griežtai laikykitės nustatytųjų dujų deginimo režimų;

sudarykite techniškai pagrįstas dujų naudojimo normas produkcijos vienetui;

griežtai laikykitės patvirtintų dujų naudojimo paros limitų;

naudokite patikrintus dujų apskaitos ir kontrolės-matavimo prietaisus;

nuolatos kelkite dujinius įrenginius aptarnaujančio personalo kvalifikaciją.

LIETUVOS TSR VALSTYBINIS DUJOFIKACIJOS KOMITETAS

35 kp INDEKSAS 76713 • LIAUDIES ŪKIS • 1985. 9 (323). p. 1—32

Netrukus mūsų biuro eksperimentiniame ceche bus pradėta gaminti pagal architektės Ligijos STAPULIONIENĖS sukurtą projektą ištaiginga sekcija „VILNIA". Šią sekciją galima įvairiai kombinuoti ir statyti salone, valgomajame, darbo kabinete ir panaudoti knygoms, indams, skalbiniams, radijo aparatūrai ir t. t. Durelės bus iš spalvoto stiklo.

LIETUVOS TSR BALDŲ IR MEDŽIO APDIRBIMO
PRAMONĖS MINISTERIJOS BALDŲ PROJEKTAVIMO
IR KONSTRAVIMO BIURAS

ISSN 0134—3075

LIAUDIES ŪKIS

85|10

Vilnius

LIAUDIES ŪKIS

10 (324) • 1985
SPALIS

Eina nuo 1958 m. lapkričio mėn.

LIETUVOS TSR VALSTYBINIO PLANO KOMITETO, FINANSŲ MINISTERIJOS IR MA EKONOMIKOS INSTITUTO MĖNESINIS EKONOMINIS ŽURNALAS

Duota rinkti 1985.09.16. Pasirašyta spausdinti 1985.10.15. LV 10545. Formatas 60×90¹/₈. Iškilioji spauda. 4,5 sąl. sp. l., 8,5 sąl. spalv. atsp. 7,1 apsk. leid. l. Tiražas 3704 egz. Užs. Nr. 2119.

Redakcijos adresas: 232600, Vilnius, MTP-2, Algirdo 31. Tel.: vyriausiojo redaktoriaus — 66-22-79, vyr. redaktoriaus pavaduotojo — 66-27-18, atsakingojo sekretoriaus — 66-29-34.

Rinko ir spaudė LKP CK leidyklos spaustuvė Vilniuje. Tiesos 1/9. Leidžia laikraščių ir žurnalų susivienijimas „Periodika".

«ЛЯУДЕС УКИС» (Народное хозяйство). Ежемесячный экономический журнал Госплана, Минфина и Института экономики АН Лит. ССР.
Гл. редактор А. Ю. Скрипка.
На литовском языке.
Адрес редакции: 232600, Вильнюс, ГСП-2, Альгирдо, 31.
Типография издательства ЦК КП Литвы, 232656, Вильнюс, Тиесос, 1/9.

TURINYS

СОДЕРЖАНИЕ

Kauno radijo gamykloje neseniai atiduotas naudoti televizijos kanalų selektorių surinkimo cechas
A. SABALIAUSKO nuotr. (ELTA)

SOCIALINĖS EKONOMINĖS RAIDOS SPARTINIMAS — DABARTIES REIKALAVIMAS

Per socialinio ekonominio šalies vystymo spartinimą — į kokybiškai naują tarybinės visuomenės būklę — tokia yra formulė, išreiškianti dabartinio partijos kurso esmę.

Iš draugo M. Gorbačiovo pranešimo TSKP CK 1985 m. spalio plenume

Tarybiniai žmonės teisėtai didžiuojasi savo pasiekimais ekonomikoje, socialiniame bei politiniame gyvenime. Pastatyta dešimtys tūkstančių stambių įmonių. Daug padaryta keliant liaudies materialinę gerovę ir kultūrinį lygį. Pagal daugelį gamybos, mokslo, technikos ir kultūros vystymo krypčių mes tvirtai užimame pirmaujančias pozicijas pasaulyje.

Tačiau gyvenimas nestovi vietoje. Jis kelia vis naujus uždavinius, vis didesnius reikalavimus visų mūsų didelio ir galingo visuomenės organizmo grandžių, visų jo dalyvių darbui.

Kursas spartinti socialinę ekonominę raidą — vienintelis teisingas ir patikimas kursas, atitinkantis šiuolaikinius reikalavimus. Tai TSKP strateginis kursas, parengtas TSKP CK 1985 m. balandžio plenume.

Šalies socialinės ekonominės raidos spartinimas — dabarties reikalavimas. Jį diktuoja tiek vidaus, tiek užsienio politikos padėtis.

Mūsų laikmetis — tai socializmo, socialinės pažangos ir taikos jėgų kovos prieš imperializmo, reakcijos ir karo jėgas laikmetis, dviejų priešingų visuomenės sistemų lenktyniavimo laikmetis.

Socializmas jau įrodė savo pranašumus ir pasiryžęs nugalėti didžiajame istoriniame lenktyniavime. Nugalėti ne kovos lauke, ne ginklo jėga. Nugalėti ekonominėje, socialinėje, dvasinėje srityse, užtikrinti visišką ekonominę nepriklausomybę nuo kapitalizmo pasaulio, pirmiausia strategiškai svarbiomis kryptimis. Išspręsti šį uždavinį galima tik spartinant šalies socialinę ekonominę raidą.

Aukščiausias socializmo ir komunizmo tikslas bei paskirtis yra žmogus, kuo geresnis jo materialinių ir dvasinių poreikių tenkinimas, visapusiškas jo sugebėjimų ugdymas ir kuo geresnis jų panaudojimas visuomenės ir paties žmogaus labui. Ir šį uždavinį galima išspręsti tik spartinant visuomenės raidą, visapusiškai ją tobulinant.

Spartinti — reiškia spartesniais tempais vystyti gamybą, visą visuomenę. Gyvenimas, jo dinamiškumas diktuoja būtinumą, kaip pažymėjo draugas M. Gorbačiovas TSKP CK balandžio plenume, „įgyvendinti permainas ir pertvarkymus, pasiekti naują kokybišką visuomenės būklę plačiausia to žodžio prasme. Tai pirmiausia — mokslinis techninis gamybos atnaujinimas ir aukščiausio pasaulinio darbo našumo lygio siekimas. Tai — visuomeninių santykių ir pirmiausia ekonominių santykių tobulinimas. Tai — gilios permainos darbo žmonių gyvenimo materialinių ir dvasinių sąlygų sferoje. Tai — visos politinių ir visuomeninių institutų sistemos aktyvinimas, socialistinės demokratijos, liaudies savivaldos gilinimas".

Turimas galvoje raidos spartinimas, kuris reiškia gilius kokybinius pakeitimus materialinėje gamyboje. Ir ne tik joje, bet ir kitose brandaus socializmo visuomenės gyvenimo sferose.

Tarybinės visuomenės raidą iš esmės nulems ekonomikos pervedimas į intensyvinimo vėžes. Tai reiškia — gaminti daugiau, sparčiau, pigiau, kokybiškiau. Ypač didelę reikšmę turi produkcijos kokybės gerinimas. Tai — vienintelis patikimas kelias vis geriau tenkinant visuomenės ir asmeninius poreikius, likviduojant dar esamus deficitus.

Pagrindinis intensyvinimo svertas, priemonė — kardinalus mokslo ir technikos pažangos spartinimas. Kalbama ne apie veikiančių technologijų tobulinimą, dalinį mašinų bei įrengimų modernizavimą, o perėjimą prie principialiai naujų technologinių procesų, naujų kartų technikos, įgalinančios daug kartų padidinti darbo našumą, gamybos efektyvumą, pagerinti produkcijos kokybę. Būtina plačiai diegti automatiką, pagrįstą mikroelektronikos pasiekimais, lanksčiąsias gamybas, galinčias greit persitvarkyti naujiems gaminiams gaminti, universalius apdirbimo centrus ir robototechniką, įsavinti branduolinę sintezę, biotechnologiją, genų inžineriją ir kt.

Pagrindinis vaidmuo spartinant mokslo ir technikos pažangą tenka mašinų gamybai. Partija kelia uždavinį — paspartinti jos vystymo tempus, o svarbiausia — pagerinti mašinų ir mechanizmų kokybę, kurti naujausius jų tipus, įgalinančius smarkiai padidinti darbo našumą, gauti kuo didesnę fondogražą. Tiek pačių mašinų bei mechanizmų, tiek jais atliekamų darbų savikainos mažinimas — svarbi kokybės gerinimo kryptis.

Labai aktuali tebėra žemės ūkio vystymo spartinimo, Maisto programos vykdymo problema. Ir nors čia įvyko teigiami poslinkiai, kolūkiai, tarybiniai ūkiai, perdirbančios įmonės turi galimybių gerokai padidinti maisto produktų gamybą. Partija reikalauja kuo greičiau panaudoti šias galimybes. Ir čia magistralinis kelias sparčiai keliant žemės ūkio gamybą yra intensyvių technologijų taikymas.

Kuriant ir diegiant naują techniką bei technologiją reikalingas sisteminis, kompleksinis požiūris. Pavyzdžiui, šiuolaikinės automatizuotos ir lanksčiosios gamybos yra mokslininkų, darbininkų, inžinierių, įvairių mokslo, technikos ir gamybos šakų specialistų pastangų rezultatas. Suvienyti juos, orientuoti siekti vieno tikslo — nelengvas uždavinys. Toks mišrus kolektyvas

prilygsta orkestrui: čia kiekvienas instrumentas groja savo partiją, ir visi kartu — vieną melodiją. Norint išgauti vieningą skambesį, tikslinga derinti tyrimo, parengimo, konstravimo ir projektavimo stadijas. Šiuo požiūriu gerai užsirekomendavo moksliniai gamybiniai susivienijimai, inžineriniai centrai, kitos organizacinės mokslo ir gamybos jungimo formos.

Dar viena svarbi intensyvinimo priemonė yra radikalus ūkio mechanizmo, visos valdymo sistemos gerinimas, kokybinis tobulinimas. Šio didelio darbo tikslas — sukurti ūkininkavimo mechanizmą, galinti ryžtingai paspartinti mokslo ir technikos pažangos tempus, efektyviau naudoti visus esamus išteklius. Pelnas, kainodara, kreditas, ūkiskaita — tokie materialinio ir moralinio skatinimo svertai, kuriuos partija ragina plačiai ir sumaniai taikyti siekiant to tikslo.

Centralizuoto valdymo sprendžiant strateginius uždavinius tobulinimas derinamas su įmonių bei susivienijimų teisių ir savarankiškumo išplėtimu, jų atsakomybės už galutinius rezultatus padidinimu, — svarbiausia ūkio mechanizmo pertvarkymo koncepcijoje.

Būtinumą suteikti įmonių vadovams didesnes teises padiktavo tai, kad išties dideli tapo tarybinės ekonomikos mastai. Viską vietose reguliuoti iš centro tiesiog neįmanoma. Todėl tikslinga suteikti vietiniams vadovams teisę savarankiškai priimti taktinius ir operatyvinius ūkinius sprendimus.

Dėl to reikia gerinti planinių ir ataskaitinių rodiklių sistemą. Ypač svarbu pereiti nuo kiekybinių rodiklių (produkcijos realizavimas rubliais) prie kokybinių. Gerai žinoma K. Markso reprodukcijos formulė: naują vertę sukuria tik gyvasis darbas, o įdaiktintas darbas (žaliavos, medžiagos, komplektuojantieji gaminiai ir kt.) tik perkeliamas į galutinio produkto vertę. Matyt, reikia palaipsniui, neskubant, apmąstant ir „pasveriant" kiekvieną žingsnį, kiekvieną stimulą, sąlygą, pereiti prie įmonių, susivienijimų, ministerijų darbo vertinimo pagal tą realų indėlį, kurį jie įnešė gausinant nacionalinį turtą. Vertinti ne pagal tai, kiek išteklių sunaudojo, kiek rublių gavo už „savo" produkciją, o pirmiausia pagal tai, kiek tos produkcijos (natūrine išraiška) ir kokios kokybės, koks visuomeninis, o ne žinybinis efektas, kaip ta produkcija patenkina visuomenės ir žmogaus poreikius.

Juk ne paslaptis, kad kai kurie ūkiniai vadovai apie tai pamiršta. Jų svarbiausias rūpestis — daugiau sunaudoti ir daugiau gauti. Tuo tarpu, kaip pažymėjo draugas M. Gorbačiovas TSKP CK įvykusiame pasitarime mokslo ir technikos pažangos spartinimo klausimais, dabar „išlaidus" ekonomikos vystymo kelias mūsų šaliai nepriimtinas.

Paskutiniuoju metu partijos ir vyriausybės priimti svarbūs nutarimai tam tikru mastu padeda likviduoti kiekybinio rodiklio, rublio viešpatavimą. Pirmiausia turimas galvoje TSKP CK ir TSRS Ministrų Tarybos 1985 m. liepos 12 d. nutarimas „Dėl plataus naujų ūkininkavimo metodų skleidimo ir jų poveikio mokslinei techninei pažangai spartinti stiprinimo". Į naujas ūkininkavimo sąlygas pervesta dešimtys ministerijų, šimtai įmonių ir susivienijimų. Iki 1987 m. sausio pirmos dienos į naują ūkininkavimo sistemą bus pervesta visa pramonė.

Perėjimas nuo kiekybės prie kokybės, nuo išlaidžios — prie racionalios, efektyvios ekonomikos atveria plačias galimybes taikyti naujausius mokslo ir technikos pasiekimus, nuosekliai vykdyti vieningą techninę politiką.

Tobulinama organizacinė valdymo struktūra, šalinamos jos pasenusios grandys. Mažinamas popieriaus srautas. Vis plačiau valdyme taikoma elektroninė skaičiavimo technika.

Reikia gerinti ir agropramoninio komplekso valdymą. Tuo tikslu numatyta vykdyti ekonominį eksperimentą tobulinant valdymo ir ūkio mechanizmo sistemą atskiruose Rusijos Federacijos agropramoniniuose susivienijimuose.

Spartinant šalies socialinę ekonominę raidą, jau dabar reikalingi ištekliai, lėšos (ir nemažos). Kur juos imti?

Visapusiškai ištyrusi padėtį šalyje, pirmiausia liaudies ūkyje, partija padarė išvadą, kad mes turime didžiulius rezervus, reikiamai nepanaudotas galimybes. Pagrindinės jų — organizacinės, ekonominės ir socialinės. Pirmiausia — žmogiškojo veiksnio suaktyvinimas. Būtina į aukštesnį lygį kelti kiekvieno tarybinio piliečio iniciatyvą, kūrybiškumą, didinti organizuotumą ir atsakomybę, stiprinti tvarką ir drausmę visuose be išimties mūsų darbo ir veiklos baruose. Šiai linijai pritaria ir ją palaiko visa liaudis.

Kitas didelis rezervas — labai griežta ekonomija — visur ir visko: gyvojo darbo, žaliavų, medžiagų, energijos. Ekonomija gamyboje ir buityje. Ypač aštriai ši problema iškilusi žemės ūkyje, kur nemažai produkcijos prarandama nuimant derlių, jį transportuojant, laikant, perdirbant ir naudojant. Dar nepatenkinamai naudojamos gamybinės ir buitinės atliekos, antrinės žaliavos.

Kartu negali nedžiuginti tas faktas, kad į žygį už ekonomiją ir taupumą įsijungia vis naujos žmonių masės, įmonių ir susivienijimų kolektyvai.

Dideles galimybes ekonomijos srityje atveria mokslo ir technikos pažanga. Kurti ir diegti mažai atliekų duodančias, beatliekines, taip pat žaliavas, energiją ir darbą taupančias technologijas — didelės svarbos uždavinys. Be to (tai labai svarbu), šios technologijos atitinka aukščiausius ekologinius reikalavimus.

Dar vienas svarbus rezervas — pritarimas pažangiam patyrimui ir platus jo paskleidimas. Dar pasitaiko, kad reikšmingas patyrimas taip ir lieka prieinamas tik jo autoriams. Ir tai kartais tuomet, kai patirties toli nereikia eiti. O juk kokį šuolį padarytų liaudies ūkis, šaka, jeigu atsiliekantieji pasitemptų iki pirmaujančiųjų lygio, jeigu nė viena pažangaus patyrimo kruopelė nepasimestų.

Aukščiausia šalies socialinės ekonominės raidos spartinimo prasmė — nepaliaujamas liaudies gerovės kėlimas. Tam reikia nuosekliai stiprinti socialinį teisingumą materialinių ir dvasinių gėrybių paskirstymo santykiuose, imtis veiksmingų priemonių likviduoti lygiavą paskirstymo mechanizme, nedarbines pajamas, užtikrinti tiesioginę kiekvieno darbuotojo ir kiekvieno kolektyvo materialinės padėties priklausomybę nuo jų darbo rezultatų.

Nukrypimai nuo teisingumo principo paskirstant, apmokant už darbą pagal jo kiekybę ir kokybę sukelia tokius reiškinius, kaip darbo ir visuomeninis pasyvumas, dorovės normų pažeidimas, užmaskuotos pajamų perskirstymo formos, siekimas daugiau paimti iš visuomenės ir mažiau jai duoti. Kovoti su šiais reiškiniais galima ir reikia stiprinant darbo mato ir vartojimo mato kontrolę, taip pat auklėjimo priemonėmis, įstatymo jėga.

Svarbiausias ir sunkiausias darbas yra žmonių, ypač vadovų, protų perorientavimas, formavimas jų nusiteikimo spręsti šalies socialinės ekonominės raidos spartinimo uždavinius, jų psichologinis persiorientavimas. O persiorientuoti, kaip pažymėjo draugas M. Gorbačiovas, turi visi ir visur.

Dar jaučiasi inercijos jėga, konservatizmas mąstyme ir darbuose, nesugebėjimas, o kartais ir tiesiog nenoras keisti įprastas, susiformavusias darbo formas bei metodus ir pereiti prie naujų, atveriančių žalią gatvę viskam, kas atitinka nūdienos ir ateities reikalavimus. Todėl labai svarbu suformuoti atitinkamas masių nuotaikas, nes galiausiai jos, o ne vien vadovai nulemia darbo sėkmę. Reikia sukelti masių norą, ugdyti jų sugebėjimą dirbti naujoviškai, sukoncentruoti jų dėmesį į svarbiausią — mokslo ir technikos pažangą.

TSKP XXVII suvažiavimą pasitinkant

PAGRINDINĖS MOKSLO IR TECHNIKOS PAŽANGOS KRYPTYS STATYBOJE

Ekon. m. dr. J. MANIUŠIS

Mūsų šalyje vykdoma stambi kapitalinė statyba. Vykdyti kapitalinės statybos planus su minimaliomis darbo ir medžiagų sąnaudomis, mažinti statybos ir montavimo darbų savikainą, gerinti jų kokybę įmanoma tik vykstant nuolatinei techninei pažangai statyboje ir gretutinėse šakose. Techninės pažangos statyboje pagrindas — tai mokslo ir technikos laimėjimų diegimas, techninio lygio kėlimas viso liaudies ūkio mastu, pirmiausia tokiose šakose kaip energetika, mašinų gamyba, elektronika, chemijos, statybinių medžiagų pramonė.

Svarbiausia technikos pažangos kryptis statyboje yra jos industrializavimas, t. y. nuoseklus statybos gamybos pertvarkymas į mechanizuotą pastatų ir statinių rinkimo bei montavimo iš unifikuotų gamyklinių elementų procesą. Tam reikia nuolat kelti statybos gamybos kompleksinio mechanizavimo ir automatizavimo lygį, organizuoti fabrikinę stambių statybinių elementų ir didelio baigtumo laipsnio mazgų gamybą, kompleksiškai tiekti juos statyboms.

Statybos ir montavimo darbų kompleksinis mechanizavimas — svarbiausias darbo našumo didinimo veiksnys, įgalinantis trumpinti statybos trukmę ir mažinti darbų savikainą. Apskaičiuota, kad, esant dabartiniams statybos ir montavimo darbų mastams, tik 1% pakėlus jų mechanizacijos lygį būtų galima sąlygiškai atpalaiduoti maždaug 50—60 tūkst. darbininkų.

Mūsų statybos industrijoje pasiektas aukštas svarbiausių rūšių statybos ir montavimo darbų kompleksinio mechanizavimo lygis. 1983 m. šalyje kompleksiškai mechanizuotu būdu atlikta 98,3% visų žemės darbų, 96,4% betono ir gelžbetonio konstrukcijų montavimo darbų. Žemesnis betono paruošimo kompleksinio mechanizavimo lygis — 89%, skiedinio — 78,1%.

Tačiau statyboje dar labai daug ir rankų darbo. Pavyzdžiui, rankiniu būdu atliekama apie 1,5% žemės darbų, tačiau šių darbų mastas sudaro per 100 mln. kub. m grunto per metus. Nepakankamai mechanizuoti apdailos darbai.

Pažymėtina, kad kai kurios mašinų gamyklų gaminamos mašinos yra pasenusios ir mažai efektyvios. Dabartinei statybai reikalingi 100—160 t kėlimo galios pneumoratiniai kranai, iki 40 kub. m kaušo talpos skreperiai, iki 500 AJ galios buldozeriai ir kitos mašinos. Svarbi sąlyga yra mašinų aprūpinimas automatinio valdymo ir kontrolės prietaisais. Mažai gaminama savivarčių mašinų, o juk savivarčių ratinių kelių tiesimo mašinų našumas 2 kartus didesnis ir jų naudojimo laikas dvigubai ilgesnis negu tokių pat prikabinamųjų mašinų.

Nemažą efektą statyboje galima gauti diegiant mažosios mechanizacijos priemones ir naujus statybos įrankius. Tačiau daugelio rūšių mechanizmų ir įrankių, nors jų gamybos augimo tempai ir spartūs, vis dar trūksta. Šalies specializuotose įmonėse gaminama tik apie 50% visų statybos įrankių. Būtina sparčiau didinti centralizuotą mažosios mechanizacijos priemonių ir statybos įrankių gamybą, plėsti jų nomenklatūrą, gerinti techninius ir eksploatacinius rodiklius, organizuoti masinę įrankių komplektų gamybą įvairių profesijų statybininkams ir montuotojams.

Viena svarbiausių krypčių industrializuojant statybą yra pastatų ir statinių surenkamumo didinimas masiškai naudojant fabrikinės gamybos statybos konstrukcijas ir detales. Surenkamoji statyba sudaro sąlygas ritmingai dirbti, trumpinti gamybinius ciklus ir visos statybos trukmę, gerinti jos kokybę. Surenkamosios statybos pagrindas — surenkamasis gelžbetonis. Jis įgalina taupyti darbą ir lėšas. Pavyzdžiui, naudojant monolitinį gelžbetonį (be inventorinės įrangos), darbo imlumas — 5 žm. dienos 1 kub. m, tuo tarpu darbo sąnaudos 1 kub. m surenkamųjų konstrukcijų pagaminti įmonėje ir sumontuoti statybos aikštelėje — tik 2,6 žm. dienos, t. y. beveik 2 kartus mažiau. Be to, statybai reikia mažiau medienos, ir tai įgalina kasmet sutaupyti apie 50 mln. kub. m miško medžiagos.

Ekonomiškiausios yra įtemptosios armuotosios gelžbetonio konstrukcijos. Palyginus su monolitinėmis, plieno tokiose konstrukcijose sutaupoma 40—50%, betono — 10%, taigi labai sumažėja jų svoris. Tačiau šalyje jų gaminama dar nepakankamai: 1983 m. — 28,5 mln. kub. m; tai sudaro tik 23% viso surenkamojo gelžbetonio.

Pabaltijo respublikose, ypač Tarybų Lietuvoje, surenkamojo gelžbetonio gamyba vystėsi daug sparčiau negu vidutiniškai šalyje. Todėl buvo labai išplėsta stambiaplokščių namų statyba. Kaune, Vilniuje, Klaipėdoje, Šiauliuose pastatytos ir dirba stambiaplokščių namų statybos įmonės (bendra galia — 800 tūkst. kv. m gyvenamojo ploto per metus).

Lietuvos TSR daugiau kaip 50% atiduodamo naudoti pagal valstybinį planą gyvenamojo ploto yra stambiaplokščiuose namuose. Vilniuje ir Kaune stambiaplokščių namų lyginamasis svoris pasiekė 75—80%. Vilniaus namų statybos kombinatas stato 15 tipų namus, kiekvienam tipui suprojektuota po 3 fasadų variantus.

Reikia pažymėti, kad šalia surenkamojo gelžbetonio tikslinga naudoti ir statybines konstrukcijas iš monolitinio gelžbetonio. Jos reikalingos esant ne-

standartiniam mažam elementų pasikartojimui. Lietuvos TSR 12—16 aukštų gyvenamieji namai statomi daugiausia iš monolitinio gelžbetonio. Monolitinės konstrukcijos plastiškesnės, ypač efektyvios, kai gaminamos industriniais metodais, naudojant inventorinius klojinius. Ateityje numatoma mūsų respublikoje daugumą gyvenamųjų namų statyti iš surenkamojo gelžbetonio.

Sparčiai augant surenkamojo gelžbetonio gamybai, statyba iš esmės pasikeitė: didėja labai našios technikos panaudojimo efektyvumas, gilėja specializacija, diegiamos naujos, pažangesnės statybos organizavimo formos.

Dabartinėmis sąlygomis pažangiausi yra sroviniai metodai, įgalinantys vykdyti statybą nepertraukiamai, ritmingai. Tai leidžia geriau panaudoti mechanizuotos statybos iš surenkamųjų elementų pranašumus, statybines konstrukcijas gaminančių įmonių pajėgumus. Statybos terminai sutrumpėja maždaug 20%, darbo našumas išauga 8—10%, savikaina sumažėja 4—5%.

Didžiausi kokybiniai poslinkiai įvyko gyvenamųjų namų statyboje. Išplėtus stambiaplokščių namų statybos įmonių tinklą ir jų pagrindu suorganizavus kombinatus, buvo pradėta diegti srovinį statybos metodą, kompleksiškai užstatyti mikrorajonus. Galutinė namų statybos kombinato produkcija — gyvenamasis kompleksas, aprūpintas visomis reikalingomis komunikacijomis ir statiniais. Šiuo metu namų statybos kombinatas, kaip generalinis rangovas, yra tobuliausia gyvenamųjų namų statybos organizavimo forma, įgalinanti daug geriau koordinuoti projektuotojų, užsakovų ir statybininkų darbą. Antra vertus, stambiaplokščių namų statyboje dar glūdi daug nepanaudotų rezervų statybos technologijai tobulinti, jos sąmatinei kainai mažinti.

Statybos industrializavimas taikant konstrukcijas iš surenkamojo gelžbetonio visai neprieštarauja miestų statybos reikalavimams. Tą patvirtina sroviniu metodu užstatyti Žirmūnų ir Lazdynų rajonai Vilniuje — čia pagal tipinius projektus industriniais metodais sukurti rajonai, atitinkantys šiuolaikinius miestų statybos ir architektūros reikalavimus.

Svarbią reikšmę spartinant techninę pažangą statyboje turi naujos statybinės medžiagos ir konstrukcijos. Respublikoje gerai užsirekomendavo polimeriniai vamzdžiai, asbestcementinės akustinės plokštės, gaminiai iš mineralinės vatos, putsilikatis, stiklo blokai, plastbetonis ir kt. Kartu reikia pažymėti, kad naujų statybinių medžiagių respublikoje gaminama nepakankamai. Taigi svarbiausias statybinių medžiagų pramonės uždavinys — sistemingai atnaujinti asortimentą, organizuoti efektyvių ir praktikoje pasiteisinusių gaminių masinę gamybą. Reikia kokybiškai naujų medžiagų — patvarių, lengvo svorio ir gerų eksploatacinių savybių. Techninė pažanga statyboje nenutrūkstamai susijusi su statybos mokslo vystymu ir jo rezultatų diegimu. Verti dėmesio tarybinių mokslininkų darbai, liečiantys statybos tinklinio planavimo ir valdymo pagrindus, pagrindinių fondų ir kapitalinių įdėjimų efektyvumo didinimą, statybos gamybos organizavimo tobulinimą, darbo našumo didinimą ir kt.

Pagrindiniai klausimai, ties kuriais tikslinga sukoncentruoti mokslininkų dėmesį, yra: statybos gamybos intensyvinimas, darbo našumo didinimas, efektyvių statybinių medžiagų ir konstrukcijų kūrimas bei diegimas, statinių iš jų patvarumo tyrimas, statybos gamybos organizavimo ir technologijos tobulinimas, projektavimo ir statybos kokybės gerinimas, statybos mokslinė teorija ir metodologija. Būtina patikslinti statybos prekinės produkcijos rodiklio planavimo metodiką, padidinti jo vaidmenį sudarant sutartis su užsakovais.

Didelę įtaką techninei pažangai statyboje daro projektavimas. Maksimalus techninių projektų taikymas, erdvinių projektavimo ir konstravimo sprendimų tarpšakinė unifikacija, pažangių krypčių laikymasis — svarbūs sudedamieji projektavimo tobulinimo elementai.

Labai efektyvus pramonės įmonių ir jas aptarnaujančių objektų projektavimas pramonės mazgų sudėtyje. Šiuo atveju statybos sąmatinė kaina gali būti sumažinta 5—8%. Kaip pavyzdį paminėsime aštuonių pramonės mazgų projektus Lietuvos TSR (Kauno, Vilniaus, Alytaus, Šiaulių ir kt.). Racionaliai suprojektavus ir išdėsčius pramonės statinių infrastruktūrą, sutaupyta 16 mln. rb.

TSKP Centro Komitetas ir TSRS Ministrų Taryba 1984 m. gegužės mėn. priėmė nutarimą „Gerinti kapitalinės statybos planavimą, organizavimą ir valdymą". Sudarantiems planus planavimo organams pavesta per artimiausius 2—3 metus nebaigtą statybą sumažinti iki nustatytų normatyvų. Svarbiausia kapitalinės statybos planavimo forma — penkmečio planas paskirstant užduotis metais. Pagrindiniai statybos organizacijos uždaviniai — pajėgumų ir objektų atidavimas naudoti, statybos gamybos efektyvumo, darbo našumo didinimas ir statybos bei montavimo darbų savikainos mažinimas.

Nustatyta, kad pagrindinė statybos gamybos valdymo ūkiskaitinė grandis yra statybos ir montavimo trestas (gamybinis statybos ir montavimo susivienijimas), kurio metinis darbų mastas ne mažesnis kaip 20—25 mln. rb per metus. Tai turėtų

būti vieningas gamybinis ūkinis kompleksas, kurio svarbiausias uždavinys — garantuoti, kad gamybiniai pajėgumai ir objektai bus atiduodami naudoti laiku, kad bus įvykdyti statybos prekinės produkcijos ir statybos bei montavimo darbų planai, remiantis pažangia technologija ir mokslinėmis darbo organizavimo formomis, darbo našumo didinimu ir materialinių išteklių taupymu.

Tresto — generalinio rangovo — sprendimai darbų planų ir grafikų vykdymo klausimais privalomi visoms subrangos organizacijoms nepriklausomai nuo jų žinybinio pavaldumo. Trestas yra pagrindinė ūkiskaitinė statybos gamybos valdymo grandis. Būtina suburti lygiagrečiai dirbančias smulkias nerentabilias statybos organizacijas ir sustiprinti statybos ir montavimo trestus. Visos statybos ministerijos privalo likviduoti daugiapakopiškumą ir pereiti prie 2—3 grandžių valdymo sistemos.

Kapitalinės statybos politikos pagrindas yra veikiančių įmonių rekonstravimas ir techninis pertvarkymas. Kapitalinius įdėjimus šiems reikalams ateityje reikia padidinti.

1985 m. birželio 11 d. įvykusiame TSKP CK pasitarime mokslo ir technikos pažangos spartinimo klausimais draugas M. Gorbačiovas pažymėjo: „Naujajame penkmetyje reikia ryžtingiau koncentruoti kapitalinius įdėjimus ekonomiškiausiomis kryptimis... Reikia sutvarkyti statybos planavimą ir projektavimą, užtikrinti, kad būtų koncentruojami kapitaliniai įdėjimai ir laikomasi objektų statybos normatyvinių terminų, paversti statybą vieningu industriniu procesu".

Lietuvos TSR sukaupta teigiama industrinės statybos patirtis. Lietuvos TSR statybos ministerija 1977 m. pradėjo dirbti naujomis planavimo, finansavimo ir materialinio skatinimo sąlygomis. Vilniuje ir Kaune sukurti statybos ir montavimo trestai (darbų mastas — 50—60 mln. rb per metus), sustiprintas šių trestų aparatas. Trestuose centralizuotos valdymo funkcijos, sustiprinta ūkiskaita, statybose plačiai taikomas brigadinės rangos metodas.

Naujomis sąlygomis visoms statybos gamybos grandims pagrindinis rodiklis yra gamybinių pajėgumų ir objektų atidavimas naudoti, statybos prekinė produkcija, t. y. atiduotų naudoti gatavų statinių ir objektų vertė, darbo našumo didinimo užduotys, pelnas ir įnašai į biudžetą.

Ūkiskaitinėmis padarytos visos statybos ir montavimo organizacijos bei pati ministerija. Ministerijos darbo naujomis sąlygomis metais gauti geri rezultatai atiduodant naudoti gamybinius pajėgumus, kultūrinius, buitinius objektus, mokyklas, ligonines ir gyvenamuosius namus. Už sėkmingą dešimtojo penkmečio užduočių įvykdymą daugelis ministerijos darbuotojų apdovanoti TSRS ordinais ir medaliais, „Vilniaus statybos" trestui įteiktas Darbo raudonosios vėliavos ordinas.

Įgyvendindamos ekonominį eksperimentą, statybos ir montavimo organizacijos pateikė daugelį teisingų pretenzijų projektavimo organizacijoms dėl projektinės sąmatinės dokumentacijos nesavalaikio pateikimo, nekokybiško parengimo, taip pat užsakovams dėl įrengimų ir kai kurių medžiagų nesavalaikio tiekimo. Nemaža sunkumų susiję su materialiniu techniniu aprūpinimu, nes materialiniai ištekliai buvo skiriami ne pagal poreikius (projektinę sąmatinę dokumentaciją), o kaip ir anksčiau — 1 mln. rb statybos ir montavimo darbų. Apskaičiuota, kad laiku ir komplektiškai aprūpinant statybas medžiagomis ir įranga, statybininkų darbo našumas išauga 20—25% — tai leidžia smarkiai padidinti gamybos efektyvumą, fondogražą ir sutrumpinti statybos laiką.

Šiuo metu visos respublikos statybos organizacijos dirba naujomis planavimo ir ekonominio skatinimo sąlygomis, tačiau dauguma statybos ir montavimo organizacijų neįvykdo darbo našumo užduočių, jose sumažėjo fondograža. Statybose būtina gerinti darbo organizavimą, stiprinti drausmę. Atsilikimui likviduoti statybininkai disponuoja galinga materialine technine baze, labai našia technika, kvalifikuotais darbininkų ir ITD kadrais. Reikia pakelti vadovavimo organizacinį techninį lygį, stiprinti tvarką ir drausmę statybose. Kiekvienas privalo dirbti savo darbą.

Artimiausiu metu numatyta tobulinti darbo apmokėjimo ir stimuliavimo sistemos organizavimą statyboje. Tam reikalui bus įgyvendinamos priemonės, įgalinančios gerinti statybos gamybos organizavimą, keisti statybos trestų struktūrą, plačiai taikyti brigadinės rangos metodą, stiprinti materialinį skatinimą už pajėgumų ir objektų atidavimą nustatytu laiku. Kartu bus stiprinama statybos organizacijų ir jų vadovų atsakomybė už planų įvykdymą numatytais terminais.

Šių metų rugpjūčio mėn. TSKP Centro Komitetas ir TSRS Ministrų Taryba priėmė nutarimą „Dėl tolesnio industrializacijos vystymo ir darbo našumo didinimo kapitalinėje statyboje". Nutarime numatyta nuosekliai įgyvendinti kursą į tolesnį statybos industrializavimą, jos materialinės techninės bazės vystymą ir stiprinimą, jos techninio lygio, efektyvumo kėlimą ir kokybės gerinimą, darbo našumo didinimą ir objektų statybos laiko trumpinimą. Patriotinė statybininkų pareiga — remiantis technine pažanga, įtraukti į gamybą visus rezervus ir pasiaukojančiu darbu deramai sutikti TSKP XXVII suvažiavimą.

GAMYBOS TECHNINIO LYGIO KĖLIMAS STAKLIŲ PRAMONĖS ĮMONĖSE

N. PELANIENĖ, R. SEBESTIJONAITĖ

Labai svarbus gamybos efektyvumo didinimo veiksnys yra spartus mokslo ir technikos naujovių diegimas į gamybą. Pagrindinės techninės pažangos kryptys — gamybos procesų kompleksinis mechanizavimas ir automatizavimas, pažangios technologijos diegimas glaudžiai susijęs su mašinų gamybos pramonės išvystymu. Pasiekimai šioje šakoje dideli. Vien per trejus vienuoliktojo penkmečio metus šalyje pirmą kartą įsavinta beveik 9 tūkst. naujo tipo mašinų ir įrengimų, prietaisų, aparatų, automatizacijos priemonių, iš to skaičiaus 552 metalo pjovimo staklės ir kalvystės bei presavimo mašinos. Spartesniais tempais negu anksčiau atnaujinama staklių pramonės produkcija, gerėja gaminamų įrengimų techniniai parametrai, didėja našumas. Per šį laikotarpį 1,3 karto padaugėjo staklių su programiniu valdymu, beveik 7 kartus — pramoninių robotų gamyba, auga automatinių linijų, agregatinių, specialių, specializuotų, automatizuotų universalių staklių ir kalvystės bei presavimo įrengimų gamyba.

Naujo tipo našius įrengimus gamina ir respublikos staklininkai. Kauno F. Dzeržinskio staklių gamybiniame susivienijime daugiau kaip trečdalis pagaminamų staklių — automatai, pusautomačiai ir staklės su programiniu valdymu. Daugiapozicines našias stakles su programiniu valdymu gamina Vilniaus „Žalgirio" staklių gamykla. Tačiau bendroje staklių gamyboje dar didelį lyginamąjį svorį sudaro staklės, pradėtos gaminti prieš dešimt ir daugiau metų. Antai Vilniaus šlifavimo staklių gamykloje universalios apvalaus šlifavimo staklės gaminamos nuo 1975 m. Per 10 metų staklės morališkai paseno, neatitinka šiuolaikinio techninio lygio, jas būtina tobulinti.

Draugas M. Gorbačiovas pasitarime mokslo ir technikos pažangos klausimais pažymėjo, kad būtina jau dvyliktajame penkmetyje 1,5—2 kartus paspartinti mašinų gamybos vystymo tempus, smarkiai didinti šiuolaikinių rūšių įrengimų tiekimą.

Liaudies ūkiui reikia labai našios technikos — lanksčių automatizuotų sistemų, gamybos kompleksų, įgalinančių automatizuoti visus gamybinius procesus, keliskart padidinti darbo našumą. Kol kas tokios produkcijos dar maža.

Sėkmingas šių uždavinių sprendimas priklauso nuo mašinų gamybos materialinės techninės bazės, pirmiausia aktyviosios pagrindinių gamybinių fondų dalies — mašinų ir įrengimų, — techninio lygio bei racionalaus jų naudojimo. Kaip viso liaudies ūkio tolesnis vystymas priklauso nuo mašinų gamybos, taip mašinų gamyba priklauso nuo staklių pramonės.

Respublikos staklių gamybos pramonės materialinė techninė gamybos bazė vienuoliktojo penkmečio metais vystėsi sparčiais tempais. Per ketverius šio penkmečio metus pagrindiniai gamybiniai fondai padidėjo 31,2%, pakito jų technologinė struktūra. 1981—1984 m. staklių pramonės įmonėse mašinų ir įrengimų lyginamasis svoris padidėjo 3,8 punkto. Tai rodo, kad pagerėjo gamybos aprūpinimas įrengimais, automatizavimo ir mechanizavimo priemonėmis. Jei visų darbuotojų aprūpinimas pagrindiniais gamybiniais fondais per šį laikotarpį padidėjo 37,3%, tai darbininkų aprūpinimas darbo mašinomis ir įrengimais — 40,7%.

1984 m. metalo pjovimo staklių parke automatai ir pusautomačiai sudarė 6,7%, staklės su programiniu valdymu — 7,1%, tačiau vis dar didelis lyginamasis svoris staklių, skirtų pirminiam ruošinių apdirbimui. Šitai paaiškinama tuo, kad staklių pramonės įmonės centralizuotu būdu nepakankamai aprūpinamos ruošiniais ir priverstos pačios apsirūpinti savo jėgomis. Tuo tarpu techninis lygis ruošinių gamybos padaliniuose žemas — vidutiniškai 15 metalo pjovimo staklių tenka 1 kalvystės bei presavimo įrengimas. Nedideli lyginamieji svoriai ir ruošinių, gautų naudojant specialius liejimo ir suvirinimo metodus. Respublikos staklių pramonės įmonėse pagrindinis dėmesys skiriamas mechaniniam apdirbimui, staklių surinkimui, o pažangiems ruošinių gamybos metodams, įgalinantiems racionaliai naudoti medžiagas, skiriama mažoka dėmesio. Kad lėtai diegiama technika bei technologija staklių gamyklų ruošinių gamybos baruose, patvirtina ir žemas metalo panaudojimo koeficientas, kuris svyruoja nuo 0,5 iki 0,6.

Nors pastaraisiais metais respublikos staklių pramonės įmonėse intensyviau atnaujinamas mašinų ir įrengimų parkas, vis dar didelis pasenusios technikos lyginamasis svoris. 1984 m. pagrindinėje gamyboje metalo pjovimo staklių atnaujinimo koeficientas (atiduotų naudoti staklių skaičiaus santykis su staklių skaičiumi metų pabaigoje) buvo 0,03, o jų nurašymo koeficientas (nurašytų staklių santykis su staklių skaičiumi metų pradžioje) — 0,07. Nereikalingų ir morališkai pasenusių bei fiziškai nusidėvėjusių įrengimų nurašymas tik nežymiai pagerino įrengimų

1 lentelė

METALO APDIRBIMO ĮRENGIMŲ PARKO STRUKTŪRA PAGAL AMŽIŲ (metų pradžioje; %)

	1981 m.			1985 m.		
	iki 10 metų	10—20 metų	daugiau kaip 20 metų	iki 10 metų	10—20 metų	daugiau kaip 20 metų
Metalo pjovimo staklės	49,2	42,4	8,4	41,6	35,9	22,5
Kalvystės bei presavimo įrengimai	45,6	38,6	15,8	46,3	33,1	20,6

parko struktūrą. Esančių mašinų ir įrengimų nusidėvėjimo laipsnis didelis. Visose staklių įmonėse daugiau kaip pusė įrengimų naudojama dešimt ir daugiau metų (žr. 1 lentelę).

Morališkai pasenę ir fiziškai nusidėvėję įrengimai stabdo gamybos intensyvinimą, mažina pagrindinių gamybinių fondų naudojimo efektyvumą, reikalauja didelių išlaidų remontui. Įrengimų vienkartinių stebėjimų, atliktų 1985 m. gegužės 16 d. duomenimis, respublikos staklių pramonės įmonėse prastovos dėl planinio remonto ir modernizacijos sudarė 16,4% visos paros prastovų, o dėl gedimų ir neplaninio remonto — 15,3%; visos pamainos prastovose — atitinkamai 4,6 ir 12,9%. Didelį lyginamąjį svorį (21,5%) gedimai ir neplaninis remontas sudarė prastovose pamainos metu.

2 lentelė

PAMAINUMO KOEFICIENTAS STAKLIŲ PRAMONĖS ĮMONĖSE
(1985 m. gegužės 16 d.)

	Iš viso	Iš to skaičiaus gamyklose					
		Spalio 40-mečio	Vilniaus šlifavimo	„Žalgirio"	„Komunaro	F. Dzeržinskio gamyb. susivien.	Šiaulių staklių
Metalo apdirbimo įrengimai	1,40	1,30	1,58	1,13	1,36	1,51	1,41
Iš to skaičiaus: pagrindinėje gamyboje	1,49	1,30	1,67	1,50	1,46	1,52	1,47
pagalbinėje gamyboje	1,14	1,29	1,42	0,47	1,02	1,48	1,22

Žemas įrengimų techninis lygis, nepakankamas gamybos procesų mechanizavimas ir automatizavimas, didelis darbininkų, dirbančių rankų darbą, lyginamasis svoris (31% — pagrindinėje gamyboje ir 41% — pagalbinėje gamyboje) neleidžia užtikrinti aukštos ir stabilios gaminamų staklių kokybės.

Keliami uždaviniai padidinti šiuolaikinių našių staklių gamybą, pagerinti jų kokybę reikalauja tobulinti staklių pramonės įmonių mašinų ir įrengimų parko struktūrą. Būtina sparčiau atnaujinti įrengimų parką, kompleksiškai mechanizuoti ir automatizuoti ne tik pagrindinę, bet ir pagalbinę gamybą, diegti naują, pažangią techniką ir technologiją, leidžiančią racionaliai naudoti išteklius.

Svarbus vaidmuo keliant gamybos techninį lygį, mažinant darbininkų, dirbančių rankų darbą, skaičių tenka darbo vietų atestavimui. Tai leidžia išaiškinti ir racionalizuoti darbo vietas, kurios neatitinka pažangaus techninio ir organizacinio lygio, normatyvinių reikalavimų bei standartų, ir atsisakyti tų, kurias netikslinga racionalizuoti, įgalina sparčiau automatizuoti ir mechanizuoti gamybą, diegti mokslo ir technikos pasiekimus.

Atlikus atestaciją „Komunaro" staklių gamykloje, buvo likviduotos 44 darbo vietos, iš to skaičiaus 10 tokių, kuriose darbininkai dirbo rankų darbą. Vietoj jų sukurta 11 darbo vietų, atitinkančių šiuolaikinius reikalavimus. Vilniaus šlifavimo staklių gamykloje likviduotos atitinkamai 31 ir 2 bei sukurtos 7 naujos darbo vietos. Tačiau kol kas darbo vietų atestavimui skiriama mažokai dėmesio, jis atliekamas formaliai.

Gamybos techninio lygio kėlimas — svarbus gamybos intensyvinimo veiksnys. Tačiau ne mažiau aktuali problema — kuo geriau naudoti gamybinius pajėgumus, padidinti jų pamainumo koeficientą. Tobulėjant darbo priemonėms, didėjant įrengimų vieneto galiai, didėja ir naujų mašinų kaina. Kartu spartėja įrengimų moralinio nusidėvėjimo tempai. Išlaidos brangiems įrengimams įsigyti apsimoka tik esant reikiamam jų apkrovimui. Geriau naudojant darbo mašinas ir įrengimus, didinant pamainumo koeficientą, likviduojant prastovas, galima be kapitalinių įdėjimų gerokai padidinti produkcijos gamybą.

Šalies staklių pramonės įmonių kolektyvai 1984 m. prisiėmė įsipareigojimus padidinti įrengimų pamainumo koeficientą pagrindinėje gamyboje iki 1,5. Kaip parodė vienkartiniai stebėjimai, atlikti Lietuvos TSR CSV 1985 m. gegužės 16 d. respublikos staklių gamyklose, pamainumo koeficientas pagrindinėje gamyboje buvo 1,49, o atskirose įmonėse jis gerokai svyravo (žr. 2 lentelę).

Mažiausias pamainumo koeficientas pagrindinėje gamyboje yra Vilniaus Spalio 40-mečio staklių gamykloje. Visos paros ir visos pamainos prastovų analizė parodė, kad šioje gamykloje daugiau įrengimų negu kitose staklių gamyklose nedirbo dėl darbo jėgos stygiaus; be to, įmonėje yra daug nereikalingų įrengimų. Čia nepakankamas ir įrengimų atnaujinimo intensyvumas, mažoka daugiastaklininkų.

Mažas įrengimų pamainumo koeficentas ir pagalbinėje gamyboje. Atliekant vienkartinius stebėjimus, prastovų apskaita pagalbinėje gamyboje nevedama. Tačiau iš kitų duomenų galima daryti išvadą, kad viena mažo pamainumo koeficiento priežasčių yra disproporcija tarp įrengimų skaičiaus ir darbo jėgos. Kaip galima gerai panaudoti, pvz., metalo pjovimo stakles, jei jų respublikos staklių pramonės įmonių pagalbinėje gamyboje yra du su viršum karto daugiau negu staklininkų. Pagalbinių darbų mastai nėra tokie dideli, kad reikėtų daugiau darbo jėgos, o tiek daug įrengimų, normaliai dirbant, neturėtų būti. Tačiau įmonės dažnai nesiryžta likviduoti ar nurašyti nereikalingų įrengimų ir laiko juos, nes dėl materialinio techninio aprūpinimo trūkumų, tiekimo sutarčių nesilaikymo jos priverstos atlikti daugelį funkcijų, kurios tiesiogiai nesusijusios su jų specializacija. Dėl nepakankamo aprūpinimo centralizuotu būdu įmonių įrankių cechuose gaminama net standartizuoti įrankiai ir įranga, remonto cechuose — atsarginės detalės. Dažniausiai čia naudojami pasenę ir nenašūs įrengimai, kuriuos reikia nuolat derinti ir remontuoti. Dėl to stinga darbininkų kitiems įrengimams aptarnauti.

Pagalbinės gamybos mechanizavimas ir automatizavimas panaikintų disproporciją tarp įrengimų

TAUPIAI NAUDOKIME MATERIALINIUS IŠTEKLIUS IR TEISINGAI APSKAIČIUOKIME JŲ EKONOMIJĄ

Ekon. m. kand. A. IVANAUSKAS
Lietuvos TSR finansų ministerijos Valstybės pajamų valdybos viršininko pavaduotojas

Dauguma susivienijimų ir įmonių sukaupė teigiamą materialinių išteklių naudojimo patirtį, plačiai diegia į gamybą mokslo ir technikos laimėjimus, įgalinančius efektyviau naudoti konstrukcines ir kitas medžiagas bei žaliavas, sėkmingai vykdo nustatytas taupymo užduotis.

Vykdydami TSKP CK 1984 m. lapkričio plenumo nutarimus, dauguma susivienijimų ir įmonių prisiėmė papildomus socialistinius įsipareigojimus šiais metais dvi dienas gaminti turinčią paklausą produkciją iš sutaupytų žaliavų ir medžiagų. Įvykdžius prisiimtus įsipareigojimus, liaudies ūkiui bus pateikta nemaža papildomos produkcijos, o darbuotojai bus papildomai paskatinti už žaliavų ir medžiagų taupymą.

Tačiau iš finansų įstaigų atliekamų revizijų ir patikrinimų medžiagos matyti, kad šiame labai svarbiame darbo bare yra rimtų trūkumų. Ne visur reikiamai sutvarkyta materialinių vertybių apskaita. Žaliavos, medžiagos, kuras ir energija nurašoma į gamybos išlaidas pagal pasenusias ir neatitinkančias esamos padėties normas. Daug klaidų ir pažeidimų daroma, planuojant bei apskaičiuojant faktiškas materialines sąnaudas produkcijos gamybai. Neteisingai apskaičiuojama materialinių sąnaudų ekonomija, neteisėtai padidinami atskaitymai į ekonominio skatinimo fondus ir nepelnytai mokamos premijos. Dėl to mažėja ekonominių svertų skatinamasis poveikis visuomeninės gamybos efektyvumui didinti.

Pagal nustatytą tvarką materialinių sąnaudų ekonomija, už kurią skatinamos įmonės ir susivienijimai ir kuri perduodama vietinių tarybų žinion, apskaičiuojamos faktinės materialinės sąnaudos vienam prekinės produkcijos rubliui lyginant su materialinių sąnaudų limitu. Todėl labai svarbu, kad nustatomas materialinių sąnaudų limitas būtų ekonomiškai pagrįstas. Praktikoje būna nemaža atvejų, kai, nustatant materialinių sąnaudų limitą, padaroma rimtų klaidų. Dėl to įmonių ir susivienijimų apyskaitose parodyta materialinių sąnaudų ekonomija ar pereikvojimas neatspindi tikrosios padėties naudojant materialinius išteklius.

Materialinės sąnaudos vienam prekinės produkcijos rubliui plane ir faktiškai apskaičiuojamos bendrą materialinių sąnaudų sumą dalijant iš prekinės produkcijos vertės. Dėl to, blogai apskaičiavus planines ar faktines materialines sąnaudas visai gamybai, neteisingai parodomos materialinės sąnaudos vienam produkcijos rubliui, klaidingai apskaičiuojama jų ekonomija.

Sudarant gamybos ir finansinį planą ir apskaičiuojant prekinės produkcijos gamybos bei realizavimo planą, labai svarbu nustatyti teisingą numatomos gaminti produkcijos kiekį ir planines didmenines kainas. Praktikoje, apskaičiuojant prekinę produkciją, gaminiai grupuojami į atskiras grupes, į kurias įeina panašių modifikacijų gaminiai, nors kiekvienas jų turi skirtingas didmenines kainas. Dėl to planiniuose skaičiavimuose naudojamos ne kainoraštinės, bet vidutinės didmeninės kainos. Jos naudojamos ir tais atvejais, kai gaminama produkcija rūšiuojama, o kiekviena rūšis turi skirtingą didmeninę kainą. Neteisingai apskaičiavus vidutinę didmeninę kainą, nepagrįstai sumažinama ar padidinama planinės prekinės produkcijos vertė bei materialinių sąnaudų limitas. Dėl to planiniai ir faktiniai produkcijos gamybos, realizavimo, pelno, materialinių sąnaudų ir kai kurie kiti rodikliai pasidaro nepalyginami.

Alytaus šaldytuvų gamykla, apskaičiuodama 1984 m. prekinės produkcijos gamybos planą, neatsižvelgė į eksportui skirtų šaldytuvų didmeninės kainos pasikeitimus ir dėl to nepagrįstai sumažino prekinės produkcijos gamybos planą 2,9 mln. rb. Dėl šios priežasties gamyklai buvo neteisingai nustatytas materialinių sąnaudų limitas, ir dėl planavimo klaidų gauta materialinių sąnaudų ekonomija sudarė 1005 tūkst. rb. Visiškai suprantama, kad už tokią „ekonomiją" gamykla negalėjo būti papildomai skatinama.

Pasitaiko ir tokių atvejų, kai, planinį produkcijos kiekį įvertinus didmeninėmis kainomis, prekinės produkcijos planinė suma yra mažesnė už aukštesnės organizacijos patvirtintą. Tuo tarpu į ją atsižvelgiama nustatant materialinių sąnaudų limitą. Tokia praktika yra neleistina. Dėl to turi būti nustatyta tvarka pakeisti planiniai rodikliai. Kol bus pakeisti rodikliai, sudarant planines kalkuliacijas ir apskaičiuojant materialines sąnaudas planiniam produkcijos asortimentui tai prekinės produkcijos daliai, kuriai nenumatyta gamyba natūra, turi būti paliekamos aukštesnės organizacijos patvirtinto dydžio gamybos išlaidos ir materialinės sąnaudos kiekvienam prekinės produkcijos rubliui.

Klaipėdos refrižeratorinio laivyno bazei 1984 m. buvo patvirtintas prekinės produkcijos gamybos planas 61,9 mln. rb ir nustatytos ribinės išlaidos vienam prekinės produkcijos rubliui — 76,45 kp. Bazė, skaičiuodama prekinės produkcijos gamybos ir realizavimo planą, numatė pagaminti produkcijos natūra tik už 54,2 mln. rb, o už 7,9 mln. rb plane įrašė „benatūrinė" produkcija. Sudarydama planines kalkuliacijas, „benatūrinei" produkcijai jokių išlaidų ji neskyrė, o visą savikainos limitą panaudojo tai produkcijos daliai, kuriai numatyta natūra. Dėl to planinėse kalkuliacijose buvo neteisėtai padidintos planinės išlaidos kiekvienam prekinės produkcijos rubliui po 10,81 kp, o visos prekinės produkcijos savikaina neteisėtai padidinta 5,9 mln. rb. Aišku, tokiomis planinėmis kalkuliacijomis negalima vadovautis, apskaičiuojant faktiškai pagamintos produkcijos planinę savikainą bei nustatant materialinių sąnaudų ekonomiją ar pereikvojimą.

Sudarant planines kalkuliacijas, nereikia pamiršti, kad iš dalies pakeista pramonės produkcijos planavimo, apskaitos ir kal-

---

skaičiaus ir darbo jėgos, padidintų darbo našumą ir įrengimų pamainumo koeficientą, be to, leistų dalį darbininkų pervesti į pagrindinę gamybą.

Įrengimų pamainumo koeficientas praktiškai naudojamas tik kaip bendras analitinis rodiklis. Jis neparodo, kaip įrengimai naudojami pamainos metu. Tik nuolatinė įrengimų darbo laiko kontrolė įgalintų operatyviai sekti prastovų priežastis, išaiškinti jų kaltininkus ir imtis priemonių įrengimų naudojimui pagerinti.

Kaip parodė pirmaujančių šalies įmonių patirtis, tiksli įrengimų darbo laiko apskaita leidžia pamainumo koeficientą susieti su kitais įmonės ūkiskaitiniais rodikliais. Tai skatina darbuotojus gerinti įrengimų naudojimą.

Įrengimų techninio lygio kėlimas, jų naudojimo gerinimas susijęs su daugeliu organizacinių, techninių ir socialinių veiksnių. Kompleksinis problemos sprendimas įvertinant atskirų įmonių konkrečias sąlygas leis iš esmės padidinti gamybos efektyvumą.

kuliavimo tvarka, pritaikant ją prie tų reikalavimų, kurie iškilo, įvedus materialinių sąnaudų limitavimą. Jei anksčiau žaliavų ir pagrindinių medžiagų sudėtyje buvo planuojamos ir faktiškai apskaitomos pirktų gaminių ir pusfabrikačių išlaidos, o gamybinio pobūdžio darbai ir patarnavimai buvo priskiriami prie kitų išlaidų, tai dabar pirkti gaminiai, pusfabrikačiai, gamybinio pobūdžio darbai ir patarnavimai sudaro atskirą gamybos išlaidų grupę. Žaliavų ir pagrindinių medžiagų sudėtyje planuojamos ir apskaitomos žaliavų, naudotų gamtinių išteklių išlaidos. Prie tokių išlaidų priskiriamas vandens mokestis, kelių mokestis, atskaitymai geologiniams žvalgymo darbams ir kiti mokėjimai, kompensuojant specialioms organizacijoms išteklių paieškų, žvalgymo, apsaugos, naudojimo organizavimo bei atstatymo išlaidas. Visos šios išlaidos anksčiau buvo planuojamos ir apskaitomos kitų išlaidų sudėtyje.

Nors nurodyti pakeitimai padaryti nuo 1983 m., tačiau dar nemaža įmonių ir susivienijimų nepertvarkė tų išlaidų planavimo ir apskaitos pagal naujus reikalavimus. Antai Kauno „Inkaro" gumos gaminių gamykla 1984 m. dalį gamybinio pobūdžio darbų ir patarnavimų išlaidų bei kitų materialinių sąnaudų (945 tūkst. rb) priskyrė prie kitų išlaidų, ir dėl to, nors faktiškai materialinių sąnaudų buvo pereikvota už 471 tūkst. rb, apyskaitose parodė šių sąnaudų ekonomiją (474 tūkst. rb) ir neteisėtai padidino atskaitymus į ekonominio skatinimo fondus 277 tūkst. rb.

Daug klaidų daroma apskaičiuojant planinėse kalkuliacijose žaliavų, medžiagų, kuro ir elektros energijos sąnaudas. Sudarant planines kalkuliacijas, nepakankamai analizuojamos apyskaitinės kalkuliacijos, kai kada vadovaujamasi pasenusiomis ir neatitinkančiomis dabartinių reikalavimų ir galimybių normomis, patvirtintos normos nesumažinamos nustatytu plane tų normų sumažinimo procentu. Reikia nepamiršti, kad pagal normas apskaičiuotos žaliavų ir medžiagų sąnaudos plane gali būti didesnės už faktines praėjusių metų sąnaudas tik tada, kai tam yra reikiami ir ekonomiškai pagrįsti motyvai.

Atskirų gaminių gamybai gali būti naudojamos tam tikros žaliavos, medžiagos arba jų pakaitalai. Neretai, pakeitus žaliavas ar medžiagas, keičiasi sunaudojimo normos, išeiga, jų kaina ir pan. Todėl, sudarant planines kalkuliacijas, būtina atsižvelgti į skirtus žaliavų ir medžiagų fondus.

Įmonės ir susivienijimai kasmet planuoja įdiegti naują techniką, įgyvendinti racionalizacinius pasiūlymus, pagerinti gamybos techninį ir organizacinį lygį. Iš tų priemonių įdiegimo numatoma gauti nemažą ekonominį efektą. Pirmiausia tai pasakytina apie taupesnį žaliavų, medžiagų ir kitų išteklių naudojimą. Tačiau, sudarant planines kalkuliacijas ir apskaičiuojant materialines sąnaudas, dažnai į tai neatsižvelgiama.

Suminė materialinių sąnaudų ekonomija gali susidaryti ir dėl kai kurių kitų priežasčių, kurios nepriklauso nuo įmonės veiklos. Todėl visais atvejais, kai gaunama materialinių sąnaudų ekonomija tik vertine išraiška, o žaliavų, medžiagų ar kitų materialinių vertybių ekonomijos natūra nėra arba ji gerokai mažesnė, būtina gerai išnagrinėti tokios ekonomijos susidarymo priežastis. Už tą materialinių sąnaudų ekonomiją, kuri gauta dėl nepriklausomų nuo įmonės veiklos priežasčių, negali būti papildomai skatinamos įmonės ir susivienijimai, be to, ekonomijos suma negali būti skiriama papildomoms socialinėms priemonėms finansuoti. Dar daug klaidų daroma apskaičiuojant faktines materialines sąnaudas, jas įskaitant į gamybos išlaidas bei paskirstant tarp gatavos produkcijos, nebaigtos gamybos ir neprekinių operacijų.

Viena pagrindinių sąlygų, nuo kurių priklauso buhalterinių apyskaitų ir balansų sudarymo bei materialinių sąnaudų į gamybos išlaidas nurašymo teisingumas, yra prekinių materialinių vertybių ir atsiskaitymų su tiekėjais inventorizavimas. Praktikoje išaiškinama nemažai atvejų, kai inventorizacijos aprašuose įrašyti materialinių vertybių likučiai nesutikrinami su sintetinės ir analitinės apskaitos duomenimis. Dėl to ilgą laiką neišaiškinami skirtumai tarp faktinių ir apyskaitinių duomenų. Kai kada buhalterijos darbuotojai, išaiškinę esamus skirtumus, nenustato jų atsiradimo priežasčių, neteisėtai padidina ar sumažina transporto išlaidas.

Ne visada teisingai apskaičiuojama ir nurašoma į nuostolius ar kitas sąskaitas materialinių vertybių netektis ir neteisingai įskaitomas vienų vertybių perteklius kitų trūkumui padengti, kai tokie skirtumai susidaro dėl vertybių perrūšiavimo. Reikia nepamiršti, kad, neteisingai nurašius į nuostolius materialinių vertybių netektį, jų vertę reikia sumokėti į sąjunginio biudžeto pajamas per 10 dienų nuo to momento, kada buvo nurašytos vertybės.

Norint nustatyti, ar teisingai apskaičiuota netektis, reikia patikrinti, ar teisingai numatyta prekinių materialinių vertybių apyvarta, nuo kurios skaičiuojama netektis, ir ar teisingos nurašymo normos. Materialinių vertybių apyvarta paprastai nustatoma per laikotarpį tarp dviejų paskutinių inventorizacijų. Tačiau gali būti atvejų, kai šiuo laikotarpiu tam tikromis dienomis sandėlyje nebuvo nei inventorizuojamų vertybių pertekliaus, nei jų trūkumo. Tai galima įsitikinti, peržiūrėjus per inventorizuojamą laikotarpį likučių knygas ir sandėlio apskaitos korteles. Jei per tikrinamąjį laikotarpį vieną ar kelis kartus nebuvo inventorizuojamų vertybių, tai nėra pagrindo imti tų vertybių apyvartą per visą inventorizacinį laikotarpį. Pavyzdžiui, paskutinė vertybių inventorizacija buvo atlikta 1985 m. spalio 1 d., ankstesnė — 1984 m. lapkričio 1 d. Iš apskaitos duomenų matyti, kad inventorizuojamų vertybių likučių nebuvo sandėlyje 1985 m. kovo 1 d. ir 1985 m. balandžio 15 d. Tokiu atveju materialinių vertybių apyvartą, nuo kurios skaičiuojama netektis, reikėtų imti nuo 1985 m. balandžio 15 d. iki 1985 m. spalio 1 d. Nurašyti materialines vertybes netekties normomis, nenustačius faktinio trūkumo, draudžiama. Jeigu nėra nustatyta tvarka patvirtintų netekties normų, visa netektis vertinama kaip trūkumas, viršijantis normas.

Tais atvejais, kai trūkstamų vertybių kiekis padengiamas kitų panašių vertybių pertekliumi, susidaręs vertės skirtumas užpajamuojamas arba jį padengia kaltininkas.

Neretai kyla klausimas: kokiomis kainomis turi būti įvertintas nuostolis, susidaręs dėl materialinių vertybių trūkumo ar sugadinimo? Toks nuostolis apskaičiuojamas pilnomis mažmeninėmis kainomis. Tačiau atskirais atvejais už sugadintas ar trūkstamas materialines vertybes gali būti nustatyta ir padidinta materialinė atsakomybė.

Nemaža dalis įmonių ir organizacijų nepatenkinamai tvarko debitorių ir kreditorių apskaitą, ilgą laiką nesutikrina atsiskaitymų su kontragentais ir laiku neišaiškina padarytų klaidų. Dėl to gautos materialinės vertybės laiku neužpajamuojamos, neatsiskaitoma su debitoriais ir kreditoriais ir praleidžiami nustatyti ieškininės senaties terminai. Kai kurios įmonės ir susivienijimai pradelsto kreditorinio įsiskolinimo nesumoka į biudžetą, bet skiria jį laiku neišieškotam debitoriniam įsiskolinimui padengti arba įsiskolinimo suma sumažina transporto išlaidas. Neretai šis įsiskolinimas įskaitomas į pelną. Kartais pradelstas debitorinis įsiskolinimas nurašomas ne į nuostolius, bet jo suma padidinamos transporto išlaidos arba ilgą laiką apskaitomos debitorių sudėtyje, nors jau seniai pasibaigė jo išieškojimo terminas.

Visos nurodytos operacijos neteisėtos. Dėl to iškreipiami buhalterinėse apyskaitose ir balanse ne tik atsiskaitymų su debitoriais ir kreditoriais likučiai, bet ir materialinės sąnaudos, finansinės ir ūkinės veiklos rezultatai ir pan.

Ne visos įmonės ir susivienijimai teisingai apskaičiuoja materialinių sąnaudų ekonomiją, gautą dėl gaminamos produkcijos struktūrinių poslinkių, ir jos neatskaito iš bendros materialinių sąnaudų ekonomijos, iš kurios daromi papildomi atskaitymai į ekonominio skatinimo fondus. Nors TSRS gyvulininkystės ir pašarų mašinų gamybos ministerijos „Neries" gamybinis susivienijimas 1984 m. dėl struktūrinių poslinkių gavo 448 tūkst. rb materialinių sąnaudų ekonomiją, tačiau jos iš bendros sąnaudų ekonomijos sumos neatskaitė ir dėl to neteisėtai padidino atskaitymus į ekonominio skatinimo fondus 45 tūkst. rb.

Apskaičiuojant materialinių sąnaudų ekonomiją, reikia nepamiršti, kad Lengvosios pramonės, Maisto pramonės, Mėsos ir pieno pramonės, Žuvies pramonės, Vaisių ir daržovių ūkio ministerijų įmonės nuo 1985 m. materialinių sąnaudų ekonomiją apskaičiuoja, remdamosi tų sąnaudų planiniu limitu vienam prekinės produkcijos rubliui, perskaičiuotu atsižvelgiant į gaminamos produkcijos faktinius struktūrinius poslinkius. Įmonių ir susivienijimų sudarytos planinės kalkuliacijos plane numatytai produkcijai, kuriomis vadovaujamasi atliekant planinių išlaidų perskaičiavimą faktiškai pagamintai produkcijai, turi atitikti absoliučią prekinės produkcijos planinę savikainą ir materialinių sąnaudų sumą, kurią praneše aukštesnė organizacija, nustatydama ribines gamybos išlaidas vienam prekinės produkcijos rubliui ir materialinių sąnaudų limitą.

Apskaičiuojant materialinių sąnaudų ekonomiją, gali iškilti ir daugiau klausimų, kuriuos išspręsti bus galima tik gerai išnagrinėjus galiojančius instruktyvinius ir metodinius nurodymus.

Nuo 1986 m. iš dalies pakeičiama statistinė apyskaita apie gaminamos prekinės produkcijos savikainą. Įmonių ir susivienijimų ekonominių tarnybų darbuotojai turi gerai išnagrinėti tos apyskaitos sudarymo tvarką.

Ekonominio mokymo organizavimo 1985--1986 mokslo metais rekomendacijose numatoma įvesti kai kuriuos naujus tikslinius kursus įvairioms darbo žmonių ekonominio mokymo formoms. Jų skaičiuje ir kursas „Nuo eksperimento — į naują ūkininkavimo sistemą", skirtas konkrečios ekonomikos mokyklų, ekonominių seminarų, partinio bei ūkinio aktyvo mokyklų ir liaudies universitetų vadovams bei propagandistams.

Žemiau pateikiamas kurso „Nuo eksperimento — į naują ūkininkavimo sistemą" pavyzdinis mokymo planas ir programa, kuriuos parengė savaitraščio „Ekonomičeskaja gazeta" redakcija, Darbo žmonių ekonominio mokymo centrinė metodinė taryba ir Sąjunginiai politinio švietimo namai prie TSKP CK.

Ministerijų bei žinybų ekonominio mokymo tarybos gali daryti papildymus bei patikslinimus mokymo planuose ir programose, atsižvelgdamos į šakos ypatumus. Tokiu atveju ypatingą dėmesį reikia skirti darbo organizavimo naujomis ūkininkavimo sąlygomis pažangaus patyrimo skleidimui.

Šiame mūsų žurnalo numeryje spausdinama antroji tema: „Planavimas naujomis sąlygomis. Planinių rodiklių ir normatyvų sistema". Pirmoji kurso tema — „Ūkio mechanizmas ir jo tobulinimas" išspausdinta devintajame žurnalo numeryje. Jos autorius — doc. V. Kindurys.

PAVYZDINIS MOKYMO PLANAS

Eil. Nr.	Temų pavadinimas	Paskaitos	Seminarai
1.	Ūkio mechanizmas ir jo tobulinimas	2	—
2.	Planavimas naujomis sąlygomis. Planinių rodiklių ir normatyvų sistema	2	2
3.	Ūkio mechanizmo poveikio mokslo bei technikos pažangos spartinimui ir produkcijos kokybės gerinimui didinimas	2	2
4.	Sutartinės drausmės stiprinimas. Gamybos materialinis techninis aprūpinimas	2	2
5.	Ūkiskaitos, finansų bei kredito svertų vystymas	2	2
6.	Darbo kolektyvas ir lenktyniavimas naujomis sąlygomis	2	—
	Iš viso pagal kursą 20 mokymo valandų	12	8

PLANAVIMAS NAUJOMIS SĄLYGOMIS. PLANINIŲ RODIKLIŲ IR NORMATYVŲ SISTEMA

Doc., ekon. m. kand. V. GRONSKAS

PLANAVIMO LYGIO KĖLIMAS LIAUDIES ŪKYJE

Liaudies ūkio planavimo galimybę ir būtinumą sąlygoja visuomeninė, pirmiausia visos liaudies gamybos priemonių nuosavybė. Socialistinės revoliucijos metu proletariatas, paėmęs valdžią į savo rankas, „su šios valdžios pagalba slystančias iš buržuazijos rankų visuomenines gamybos priemones paverčia visos visuomenės nuosavybe. Šiuo aktu jis atpalaiduoja gamybines priemones nuo ligšiolinių jų, kaip kapitalo, ypatybių ir suteikia visišką laisvę jų visuomeniniam pobūdžiui reikštis. Dabar darosi galima visuomeninė gamyba pagal iš anksto nustatytą planą" (M a r k s a s K. ir E n g e l s a s F., Rinktiniai raštai dviem tomais, t. II, p. 136). Kad visuomeninės nuosavybės suvienyti gamintojai galėtų naudoti jiems priklausančias gamybos priemones, reikia ruošti liaudies ūkio planus. Šie planai yra kompleksas visos visuomeninės gamybos ir atskirų jos sudedamųjų dalių vystymo rodiklių ir priemonių, kuriomis suderinama ūkinė veikla visuomenės mastu, sprendžiami numatyti uždaviniai mažiausiomis darbo sąnaudomis.

Planavimas yra gamintojų veiklos suderinimo liaudies ūkio mastu būdas. Planavimą organizuojančio centro funkciją atlieka socialistinė valstybė ir jos planavimo bei ūkiniai organai. Centralizuotas liaudies ūkio planavimas yra svarbiausia valstybės veiklos sfera ekonomikos valdyme. Kartu jis yra visuomenės ūkinio mechanizmo centrinė grandis, šerdis. Nuo planavimo mokslinio lygio labai priklauso visos visuomenės ūkinės veiklos kokybė ir efektyvumas.

Mokslinis liaudies ūkio planų pagrindas yra socializmo ekonominių dėsnių naudojimas. Socializmo ekonominiams dėsniams įgyvendinti yra būtina kryptinga ir suderinta darbo žmonių veikla, bendras asocijuotų gamintojų ūkininkavimas, remiantis vieningu valstybiniu liaudies ūkio planu. Planavimas yra svarbiausia objektyviai būtina forma ekonominių dėsnių sistemai naudoti ūkio valdymo procese. Ekonominiai dėsniai liaudies ūkio planuose pasireiškia tuo, kad jie lemia ekonominės raidos kryptį ir tempus, svarbiausių ūkinių proporcijų ir planinių rodiklių sąryšį bei kitimo tendencijas. Moksliškai pagrįstas planavimas turi padėti organizuoti bendrą ūkinę visuomenės veiklą, pajungti ją svarbiausių ekonominio ir socialinio vystymo uždavinių sprendimui, orientuoti ūkininkaujančias grandis priimti tokius ūkinius sprendimus, kurie padėtų geriausiai realizuoti visos visuomenės interesus. Dabartinėmis sąlygomis planavimas turi tapti aktyviu svertu, užtikrinančiu staigų posūkį į ekonomikos intensyvinimą.

Išsivysčiusios socialistinės visuomenės poreikius atitinka liaudies ūkio planų sistema, apimanti ilgalaikius, vidutinio ilgumo (penkmetinius) ir einamuosius (metinius) planus.

Ilgalaikiai planai sudaromi 20, 15 ir 10 metų. Ilgalaikio perspektyvinio planavimo pagrindas yra kompleksinė mokslo ir technikos pažangos programa, sudaroma 20 metų. Remiantis šia programa, sudaromos šalies ekonominio ir socialinio vystymo kryptys 10 metų. Ilgalaikiai planai vaidina svarbų vaidmenį visoje liaudies ūkio planų sistemoje. Planingai tvarkant liaudies ūkį, būtina apskaičiuoti perspektyvines gamybos sąlygas ir re-

zultatus visos valstybės mastu. V. Leninas pabrėžė: „Negalima dirbti, neturint plano, numatyto ilgam laikotarpiui ir siekiančio rimtų laimėjimų" (Raštai, t. 31, p. 467). Ilgalaikis planavimas įgalina numatyti liaudies ūkio pertvarkymą, remiantis mokslo ir technikos laimėjimais įgyvendinti svarbius mokslinius ir techninius projektus, numatyti tolimas mokslo ir technikos pasekmes. Todėl, intensyvinant socialistinę gamybą, didėja ilgalaikių planų vaidmuo.

Ilgalaikis planas susideda iš kelių vidutinio ilgumo (penkmečių) planų, kurie dabar yra pagrindinė planų forma. Tokį penkmetinių planų vaidmenį liaudies ūkio planų struktūroje didele dalimi sąlygoja mokslo ir technikos pažanga. Dažnai 5 metų arba šiek tiek trumpesnis laikotarpis reikalingas svarbioms mokslo ir technikos priemonėms įgyvendinti: pastatyti ir paleisti stambias įmones, elektrines, parengti kvalifikuotus specialistus liaudies ūkiui ir t. t. TSKP XXVI suvažiavimo nutarimuose reikalaujama padidinti penkmečio plano — svarbiausio partijos ekonominės politikos realizavimo įrankio — reikšmę, socialinį planų kryptingumą.

Penkmečių planai sudaromi remiantis moksliškai pagrįstomis techninėmis ir ekonominėmis įvairių darbo sąnaudų, žaliavų, medžiagų, kuro bei energijos išteklių naudojimo normomis ir normatyvais, taip pat gamybinių pajėgumų naudojimo ir lyginamųjų kapitalinių įdėjimų normatyvais. Šių planų pagrįstumą didina tai, kad jie sudaromi remiantis gamybinių susivienijimų (įmonių) pasais. Pastarieji apima duomenis apie esamus gamybinius pajėgumus ir jų naudojimą, apie pamainumo koeficientą, apie gamybos organizacinį ir techninį lygį bei jos specializaciją, taip pat kitus techninius ir ekonominius rodiklius, reikalingus gamybos vystymo planams sudaryti.

Penkmečių planai suskirstyti metais. Metiniai planai, kaip ir penkmetiniai, sudaromi liaudies ūkio, rajonų, gamybos šakų, įmonių ir jų vidinių padalinių mastu. Metiniai planai rengiami remiantis penkmečio plano užduotimis ir ekonominiais normatyvais, sukonkretinant minėtas užduotis. Metinis planas pradedamas sudaryti gamybiniuose susivienijimuose (įmonėse) ir organizacijose. Plėtodamos socialistinį lenktyniavimą ir naudodamos vidinius gamybos rezervus, įmonės rengia pasitiktinius planus, viršijančius nustatytas metines užduotis.

Ruošiantis TSKP XXVII suvažiavimui, šalies įmonėse plečiasi judėjimas už gamybos rodiklių planinio lygio padidinimą virš nustatytų kontrolinių užduočių. Gražų pavyzdį čia parodė Volgos automobilių gamyklos kolektyvas, kurio iniciatyvai pritarė TSKP Centro Komitetas. Kolektyvas įsipareigojo padidinti virš kontrolinių užduočių produkcijos gamybą 150 mln. rb, kultūrinių ir buitinių prekių — 1,7 karto, įdiegus energiją taupančią technologiją sutaupyti 120 mln. kWh elektros energijos ir 145 Gkal šiluminės energijos. Numatoma papildomai gauti 30 mln. rb pelno. Visus šiuos įsipareigojimus kolektyvas pasiūlė įtraukti į susivienijimo valstybinį planą dvyliktajam penkmečiui. Automobilių gamintojų pavyzdžiu seka daugelis darbo kolektyvų.

PLANINIAI RODIKLIAI IR NORMATYVAI

Svarbi liaudies ūkio planavimo sistemos grandis yra planiniai rodikliai. Taikant atitinkamą planinių rodiklių sistemą, suderinama ūkinė veikla liaudies ūkio mastu — užtikrinamas planingas, proporcingas visuomeninės gamybos plėtojimas. Planiniai rodikliai skirstomi į direktyvinius ir skaičiuojamuosius. Direktyvinius planinius rodiklius ūkinėms grandims tvirtina aukštesnė organizacija. Skaičiuojamuosius planinius rodiklius rengia ir tvirtina pačios ūkinės grandys.

Keliant planavimo lygį liaudies ūkyje, daug dėmesio skiriama direktyvinių planinių rodiklių sistemos tobulinimui. Plati šio klausimo sprendimo programa numatyta TSKP CK ir TSRS Ministrų Tarybos 1983 m. liepos 14 d. nutarime dėl įmonių teisių plėtimo ir jų atsakomybės už darbo rezultatus stiprinimo. Ši programa iki šiol daugiausia buvo realizuojama eksperimento tvarka. Dabar pereinama iš eksperimento į vientisą naująją ūkininkavimo sistemą. Ekonominio eksperimento pramonėje rezultatai apibendrinti TSKP CK ir TSRS Ministrų Tarybos 1985 m. liepos 12 d. nutarime „Dėl plataus naujų ūkininkavimo metodų skleidimo ir jų poveikio mokslo ir technikos pažangos spartinimui didinimo".

Ekonominis eksperimentas pramonėje, kuriuo siekiama plėsti įmonių teises planavimo srityje bei ūkinėje veikloje ir didinti jų atsakomybę už darbo rezultatus, parodė savo gyvybingumą, atskleidė dideles galimybes didinti gamybos efektyvumą. Eksperimente dalyvaujančios įmonės 1984 m. viršijo nustatytas gamybos darbo našumo, pelno didinimo, savikainos mažinimo, geros kokybės produkcijos gamybos užduotis. Visas gamybos prieaugis gautas, nepadidinus darbuotojų skaičiaus, o kai kuriais atvejais — net jį sumažinus. Daug geriau buvo vykdomi įsipareigojimai tiekti produkciją pagal sutartis.

Tačiau ekonominiame eksperimente numatytos ūkininkavimo gerinimo priemonės įgyvendinamos nepakankamai efektyviai. Gamybiniams susivienijimams (įmonėms) nustatoma daug planinių rodiklių, nenumatytų eksperimento sąlygomis. Ūkio mechanizmas, o kartu ir planinių rodiklių sistema, daro nepakankamą poveikį mokslo ir technikos pažangos spartinimui, produkcijos kokybės gerinimui.

Planiniai rodikliai, tvirtinami eksperimente dalyvaujančių įmonių penkmetiniuose ir metiniuose planuose, orientuoti gaminti produkciją, tenkinančią visuomeninius poreikius, darbo našumui didinti, gamybinėms sąnaudoms mažinti.

Pagrindinių gamybos rūšių natūra gamybos rodiklis nustatomas visiems eksperimento dalyviams. Tačiau atskirų ministerijų įmonėse šio rodiklio turinys nevienodas. Elektrotechnikos pramonės ir sunkiųjų mašinų gamybos ministerijų įmonėse į jo sudėtį įeina taip pat naujos technikos gaminiai ir produkcija eksportui, Baltarusijos TSR lengvosios pramonės ir Lietuvos TSR vietinės pramonės ministerijų įmonėse — naujų geros kokybės gaminių gamyba.

Sąnaudų prekinės produkcijos rubliui mažinimo rodikliai numatyti visoms dalyvaujančioms eksperimente įmonėms. Darbo našumo didinimo rodiklis nustatomas visų įmonių planuose, išskyrus Lietuvos TSR vietinės pramonės ministerijos įmones. Be to, elektrotechnikos pramonės ministerijoje nustatant darbo našumą atsižvelgiama į aukščiausios kokybės kategorijos naujos produkcijos ekonominį efektą vartojimo sferoje; Baltarusijos TSR lengvosios pramonės ministerijoje jis nustatomas grynąja (normatyvine) arba prekine produkcija (siuvimo pramonėje — normatyvine apdirbimo verte).

Naujos technikos bei technologinių procesų kūrimo, įsavinimo ir įdiegimo pagrindinės užduotys nustatomos elektrotechnikos pramonės ir sunkiųjų mašinų gamybos ministerijų įmonėms. Kitų ministerijų įmonėms taikomi produkcijos techninio lygio (kokybės) kėlimo rodikliai.

Eksperimente dalyvaujančių įmonių metiniuose planuose papildomai nustatomi realizuojamos produkcijos kiekio (produkcijos tiekimo įsipareigojimų vykdymo įvertinimui) ir pelno rodikliai.

TSKP CK ir TSRS Ministrų Tarybos nutarime „Dėl plataus naujų ūkininkavimo metodų skleidimo ir jų poveikio mokslo ir technikos pažangos spartinimui didinimo" numatytos tolesnės planinių rodiklių sistemos tobulinimo kryptys. Ypatingas dėmesys skiriamas mokslo ir technikos pažangos rodikliams. Jie turi tapti valstybinio plano pagrindu, organine visų jo skyrių dalimi. Šių rodiklių taikymas turi atverti kelią iš principo naujai technikai ir technologinėms sistemoms, siekiant techniškai pertvarkyti visas liaudies ūkio šakas, pasiekti aukščiausią gamybos efektyvumą.

Kad būtų laiku tinkamai pasiruošta naujų geros kokybės gaminių gamybai, TSRS valstybinis plano komitetas turi pranešti ministerijoms bei žinyboms ir sąjunginių respublikų Ministrų Taryboms iki rugpjūčio 10 d. produkcijos gamybos ateinančiais metais užduotis ir iki rugsėjo 1 d. — materialinių techninių išteklių fondus pagal plačią nomenklatūrą. Pagrindinių rūšių naujos technikos bandomųjų pavyzdžių ruošimo ir serijinės gamybos užduotys įtraukiamos į produkcijos gamybos natūra planą. Siekiant tiksliau apskaičiuoti įmonių darbą kuriant naują techniką, nuo 1986 m., vertinant galutinius jų ūkinės veiklos rezultatus, į realizuotą produkciją įtraukiama naujos technikos įsavinimo gamyboje darbų vertė, vykdomų vieningo mokslo ir technikos vystymo fondo lėšomis. Neįvykdžius šių darbų planinių užduočių, mažinamas produkcijos realizavimo pagal sudarytas tiekimo sutartis plano įvykdymo procentas.

Naujomis planavimo sąlygomis didėja produkcijos kokybės rodiklių vaidmuo ir įmonių atsakomybė už jų įvykdymą. Nuo 1986 m. išlaidos taisymui defektų, kuriuos randa užsakovas jam tiekiamoje produkcijoje, padengiamos įmonių tiekėjų materialinio skatinimo fondo lėšomis. Grąžinus įmonėms produkciją dėl blogos jos kokybės, pelno atskaitymai į materialinio skatinimo fondą mažinami iki 5% už kiekvieną procentą nekokybiškos produkcijos bendroje produkcijos gamyboje.

Gerinant gaminių kokybę, svarbus vaidmuo tenka produkcijos atestavimui. Jis turi tapti veiksmingu mokslo ir technikos pažangos valdymo svertu, gaminamos produkcijos techninio lygio bei kokybės objektyvaus vertinimo ir skatinimo pagrindu. Reikia padidinti atestavimo komisijų vaidmenį ir atsakomybę verti-

nant produkcijos techninį lygį ir kokybę, sprendžiant, ar ji atitinka geriausius pasaulio ir mūsų šalies pavyzdžius. Valstybinių atestavimo komisijų nariai turi būti visiškai aprūpinti tam būtina patikima informacija. Jie turi personaliai atsakyti už priimamus sprendimus. Kita vertus, reiklesnės galėtų būti ministerijos — atestuojamos produkcijos užsakovės ir vartotojos.

Siekiant visiškai realizuoti gamybiniams susivienijimams (įmonėms) suteiktas teises planavimo ir ūkinės veiklos srityje, ministerijoms ir žinyboms draudžiama planuoti pavaldžioms įmonėms rodiklius, nenumatytus naujomis ūkininkavimo sąlygomis.

Planuojant ir skatinant aukštus galutinius įmonių ūkinės veiklos rezultatus, svarbus vaidmuo tenka ekonominiams normatyvams. TSKP CK 1985 m. balandžio plenume buvo pabrėžtas būtinumas siekti, kad susivienijimų ir įmonių planai nebūtų perkraunami daugybe rodiklių, plačiau taikyti ekonominius normatyvus, atveriančius kelią iniciatyvai ir sumanumui.

Kad penkmečių planai būtų efektyvi mokslo ir technikos pažangos laimėjimų panaudojimo priemonė, juose tikslinga numatyti tik pagrindines gamybos vystymo bei jos efektyvumo kėlimo užduotis. Spręsdamos einamuosius ūkinius klausimus, įmonės turi vadovautis penkmečio plano užduotimis ir proporcijomis tarp joms skiriamų lėšų ir galutinių jų veiklos rezultatų. Šios proporcijos atsispindi ekonominiuose normatyvuose (darbo užmokesčio fondo, ekonominio skatinimo fondo formavimo ir kt.).

Dabartinėmis gamybos intensyvinimo sąlygomis būtina įveikti susiklosčiusį tradicinį ekonominių normatyvų formavimo metodą. Ekonominiai normatyvai taikant šį metodą buvo nustatomi remiantis konkrečiomis gamybos plėtojimo sąlygomis įmonėje planiniu laikotarpiu. Tačiau tokiu būdu nustatyti ekonominiai normatyvai negalėjo būti ilgalaikiai. Pasikeitus gamybos vystymo sąlygoms įmonėje penkmečio metais, normatyvus tekdavo keisti. Taigi normatyvai „ėjo paskui" planą. Bet juk ekonominiai normatyvai gali atlikti savo vaidmenį, kai jie pastovūs, veikia ilgą laiką.

Dabar siekiama įtvirtinti naują požiūrį į ekonominių normatyvų formavimą. Sprendžiami du principinės reikšmės uždaviniai.

Pirma, ekonominiai normatyvai formuojami kontrolinių užduočių sudėtyje ir nustatomi įmonėms iš anksto, iki penkmečio plano sudarymo pradžios. Šio uždavinio sprendimas turi itin svarbią reikšmę. Jeigu įmonės turi ekonominius normatyvus iki plano formavimo pradžios, didėja jų suinteresuotumas, kad plane atsispindėtų produkcijos gamybos augimo, darbo našumo didinimo, gamybinių sąnaudų mažinimo galimybės.

Antra, siekiama užtikrinti nustatytų ekonominių normatyvų stabilumą. Šio uždavinio sprendimas — itin aktuali gamybos planavimo ir skatinimo tobulinimo kryptis. Ekonominių normatyvų stabilumas formuoja įmonių kolektyvų įsitikinimą, kad nustatytos įmonėms skiriamų lėšų ir jų galutinių ūkinės veiklos rezultatų proporcijos nebus pažeistos. Tai didina ekonominį kolektyvų suinteresuotumą gerinti ūkinės veiklos rezultatus. Ekonominių normatyvų stabilumą didina tai, kad dabar jie nustatomi ūkinės veiklos rodiklių prieaugio (o ne absoliutaus dydžio) procentais. Tokiu atveju įmonėms užtikrinus pasiektą gamybos lygį, jų uždirbti darbo užmokesčio ir ekonominio skatinimo fondai negali būti sumažinti. Tolesnis šių fondų didinimas turi būti įmonių uždirbtas gerinant ūkinės veiklos rezultatus. Ekonominių normatyvų stabilumą didina ir tai, kad dabar jie yra įmonei nustatyto plano funkcija, o pagrįstų išankstinių skaičiavimų rezultatas. Tokiu atveju nereikia keisti įmonėms nustatytų ekonominių normatyvų, patikslinus joms planines užduotis.

GAMYBINIŲ SUSIVIENIJIMŲ (ĮMONIŲ) ŪKINĖS VEIKLOS VERTINIMAS

Tobulinant planinių rodiklių ir ekonominių normatyvų sistemą, galima geriau įvertinti įmonių ūkinės veiklos rezultatus. Naujomis ūkininkavimo sąlygomis aukštesnės organizacijos ir vietiniai organai, susumuodami darbo rezultatus, gamybinių susivienijimų (įmonių) veiklą vertina pagal tokių planinių užduočių vykdymą: produkcijos realizavimą pagal sudarytas sutartis su vartotojais, mokslo ir technikos pažangos spartinimą, produkcijos techninio lygio (kokybės) kėlimą, darbo našumo didinimą, gamybinių sąnaudų mažinimą (pelno didinimą).

Pagrindinis įmonių veiklos vertinimo rodiklis naujomis sąlygomis — produkcijos realizavimas vartotojams pagal sutartis. Šis rodiklis išreiškia kompleksą konkrečių parametrų, apibūdinančių įmonių tarpusavio ryšius ir priklausomybę vieningame reprodukcijos procese. Sutrikimai vykdant šį rodiklį aštrina prieštaravimą tarp dalinių ir bendrų gamybos rezultatų, t. y. tarp atskirų įmonių ir liaudies ūkio vystymo rezultatų.

TSKP CK ir TSRS Ministrų Tarybos nutarime „Dėl plataus naujų ūkininkavimo metodų skleidimo ir jų poveikio mokslo ir technikos pažangos spartinimui didinimo" numatytos tolesnės produkcijos realizavimo vartotojams pagal sutartis rodiklio vaidmens didinimo kryptis. Pirmiausia tai pasakytina apie komplektinio produkcijos tiekimo sąlygas. Už įrengimų, gaminių ir medžiagų, įeinančių į komplektinį tiekimą, ne viso kiekio pateikimą ir jo uždelsimą tiekėjas moka netesybas, kurių dydis sudaro 5% komplektinės technologinės linijos, įrengimo ar agregato vertės. Kai įrengimai pateikiami komplektais pagal sudarytas sutartis ir suderintas technines sąlygas, užsakovas moka tiekėjui didmeninių kainų priedą, kurio dydis — 5% komplektinių įrengimų vertės. Šis kainų priedas panaudojamas taip pat kaip ir priedas už produkcijos kokybę — 70% jo sumos patenka į įmonės tiekėjos ekonominio skatinimo fondus, likusi dalis (30%) paskirstoma tarp vieningo mokslo ir technikos vystymo fondo ir valstybinio biudžeto.

Produkcijos realizavimo vartotojams pagal sutartis rodiklis apima ne tik naujai sukurtą, bet ir sunaudotų gamybos priemonių (žaliavų, medžiagų, įrengimų) vertę, perkeltą į gaminamus gaminius. Tai skatina įmones gaminti ir tiekti vartotojams brangius, medžiagaimlius gaminius, aštrina prieštaravimus tarp gamintojų ir vartotojų. Įmonės tiekėjos nesuinteresuotos aprūpinti vartotojų nebrangia, bet svarbia liaudies ūkiui produkcija (atsarginėmis dalimis ir pan.). Be to, mažėja įmonių tiekėjų atsakomybė už nebrangios produkcijos sutartinių įsipareigojimų pažeidimą. Todėl, matyt, būtų tikslinga vertinti įmonių produkcijos realizavimo pagal sutartis plano įvykdymą grynąja (normatyvine) produkcija. Šitaip vertinant įmonių galutinius veiklos rezultatus, sutartinių įsipareigojimų vykdymo rodiklis būtų glaudžiai susietas su planiniais rodikliais, skatinančiais įmones racionaliai naudoti materialinius išteklius.

Vertinant įmonės gamybinių padalinių (cechų, barų, brigadų) darbą, būtina atsižvelgti į jų indėlį vykdant įmonės sutartinius įsipareigojimus. Darbuotojai, dėl kurių kaltės įmonė pažeidžia sutartinius įsipareigojimus, turi materialiai atsakyti: netekti premijų, atlyginimų už metinius darbo rezultatus ir t. t.

Įmonėse ir vidiniuose jos padaliniuose turi būti gerai organizuota sutartinių įsipareigojimų vykdymo kontrolės sistema. Kompetentingo šių klausimų sprendimo organizacinė prielaida yra ūkinių sutarčių vykdymo kontrolės ir negamybinių išlaidų likvidavimo komisijų veikla. Pagrindinis šių komisijų uždavinys — atskleisti produkcijos tiekimo sutarčių pažeidimų priežastis; nustatyti šių pažeidimų kaltininkus; parengti konkrečias, veiksmingas priemones produkcijos tiekimo sutarčių vykdymo trūkumams šalinti. Stiprinti produkcijos tiekimo drausmę padeda taip pat pastovus įmonės kolektyvo informavimas apie sutartinių įsipareigojimų vykdymo būklę. Būtina naudoti įvairias viešumo priemones (susirinkimus, pokalbius, pasitarimus, specialius informacijos stendus ir t. t.), kad kolektyvas žinotų produkcijos tiekimo pažeidimo priežastis, sutartinės drausmės pažeidėjus, dėl jų kaltės susidariusių negamybinių nuostolių dydį.

REKOMENDUOJAMA LITERATŪRA

Leninas V. Apie vieningą ūkio planą. — Raštai, t. 32.

TSKP XXVI suvažiavimo medžiaga. — V., 1981.

TSKP Centro Komiteto plenumo medžiaga, 1985 m. balandžio 23 d. — V., 1985.

Gorbačiovas M. Pagrindinis partijos ekonominės politikos klausimas. — V., 1985.

О дополнительных мерах по расширению прав производственных объединений (предприятий) промышленности в планировании и хозяйственной деятельности и по усилению их ответственности за результаты работы. Постановление ЦК КПСС и Совета Министров СССР, 14 июля 1983 г. — Экономическая газета, 1983, № 31.

О широком распространении новых методов хозяйствования и усилении их воздействия на ускорение научно-технического прогресса. Постановление ЦК КПСС и Совета Министров СССР, 12 июля 1985 г. —Экономическая газета, 1985, № 32.

Милюков А. И. Эксперимент в промышленности. — М., 1984.

Ржешевский В. А. Новый шаг в совершенствовании хозяйственного механизма. — М., 1984.

AVS NAUDOJIMAS DIDINANT ŽEMĖS ŪKIO ĮMONIŲ EKONOMINĮ EFEKTYVUMĄ

Doc., ekon. m. kand. A. KISELIS,
inž., ekon. m. kand. J. PATAKIS
ČSSR Nitros aukštosios žemės ūkio mokyklos
vyresnysis dėstytojas

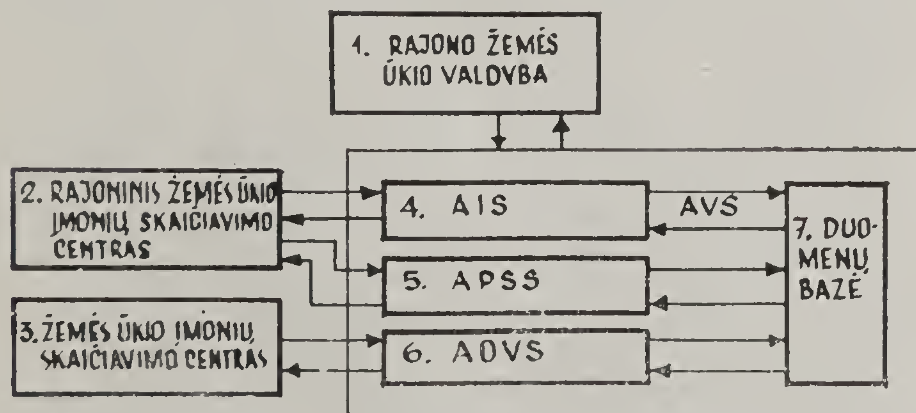
Vidinės ūkiskaitos diegimas ir jos tobulinimas padeda išaiškinti nepanaudotus gamybinius išteklius, didinti visuomeninės gamybos ekonominį efektyvumą. Šiame straipsnyje aptariami kai kurie klausimai, susiję su AVS naudojimu ūkiskaitai gerinti, taip pat ČSSR patirtis šioje srityje.

Žemės ūkio gamybos sudėtingumas kelia atitinkamus reikalavimus ir informacijos apdorojimui. ČSSR žemės ūkyje veikia vieningieji valstiečių kooperatyvai (mūsų sąlygomis tai atitinka kolūkius) ir valstybiniai ūkiai (mūsų sąlygomis — tarybiniai ūkiai). Kiekviename administraciniame rajone vidutiniškai yra 12—18 žemės ūkio įmonių, kurių kiekvienoje — apie 2500—3500 ha žemės ūkio naudmenų.

Vieniems ir kitiems ūkiams keliamas uždavinys toliau tobulinti valdymą, intensyvinti gamybą. Šioje srityje svarbią reikšmę turi tolesnis planinis apskaitos informacijos apdorojimo automatizavimas. Viena svarbiausių informacijos apdorojimo automatizavimo grandžių ČSSR žemės ūkyje yra žemės ūkio įmonių automatizuotų valdymo sistemų (AVS) kūrimas. Be kitų AVS uždavinių, svarbus yra ir tokių rezultatų formavimas, kuriuos naudojant būtų galima stiprinti ūkių vidinę ūkiskaitą. Ūkiskaitos diegimo plėtojimas ČSSR žemės ūkio įmonėse laikomas vienu pagrindinių rezervų žemės ūkio ekonominiam efektyvumui didinti. AVS kuriamos, organiškai jas įjungiant į kitų valdymo lygių sistemas. Žemės ūkio įmonių AVS struktūrą apibūdina žemiau pateikiama principinė schema.

AVS sudaro šios pagrindinės dalys: automatizuota informacinė sistema (AIS, 4 blokas); automatizuota planinių skaičiavimų sistema (APSS, 5 blokas); automatizuota operatyvinio valdymo sistema (AOVS, 6 blokas). Kiekviena nurodytųjų dalių susideda iš

ČEKOSLOVAKIJOS ŽEMĖS ŪKIO ĮMONIŲ AVS PRINCIPINĖ SCHEMA

posistemių (uždavinių kompleksų) ir atskirų uždavinių. Uždavinių turinį lemia funkcinė jų paskirtis. Antai AIS sudėtyje numatyti tokie posistemiai: augalininkystė, gyvulininkystė, pagrindinės priemonės, gamybos atsargos, gamyba ir buhalterinė apskaita. Posistemių sudėtyje numatyti atitinkami uždaviniai. Uždaviniuose numatyta einamoji rezultatinė informacija ir vidinės ūkiskaitos tikslams reikalingi duomenys. Posistemių uždaviniai apdorojami tokiais režimais: planavimas, apskaita, kontrolė, analizė ir reguliavimas. Kiekvienas apdorojimo režimas organizuojamas tokia tvarka, kad būtų gaunami labiausiai apibendrinantys duomenys apie planines užduotis, apskaitos rezultatus, gamybinių išteklių atsargas. Jų pagrindu sudaromos priemonės gamybos efektyvumui didinti. Remiantis apdorojimo rezultatais sudaromos ir vėlesnių planinių laikotarpių gamybos užduotys.

Žemės ūkio įmonių AVS kuriamos kaip sudėtinė visos liaudies ūkio sistemos grandis. Duomenų masyvuose ir dokumentuose numatomi AVS priklausomybių ryšiai su kitų žemės ūkio įmonių AVS, su Valstybiniu banku, statistinės apskaitos organais ir kitomis liaudies ūkio grandimis. Duomenys apdorojami daugiausia mini ir mikro ESM. Paminėtina Namestovo mieste gaminamos mini ESM SM 4—20, nuo 1984 m. pradėtos įsavinti mikro ESM SM 50/40 ir SM 50/50.

Panašiai organizuojamas ir kitų duomenų apdorojimas (planinių skaičiavimų ir operatyvinio gamybos valdymo). Sudarant duomenų apdorojimo technologinę dokumentaciją, svarbų indėlį įneša Nitros aukštosios žemės ūkio mokyklos Informacinių sistemų ir kompiuterių naudojimo katedros dėstytojai bei šios specialybės studentai.

Apdorojant posistemių uždavinius, numatomos dvejopos paskirties mašinogramos: pagrindinės ir papildomos. Pagrindinių mašinogramų turinį nulemia einamųjų planinių skaičiavimų ar apskaitos darbų reikalavimai, kurie kyla iš šių darbų turinio. Papildomose mašinogramose pateikiami ūkinės veiklos analizės rezultatai bei suvestiniai duomenys, reikalingi vidinei ūkiskaitai diegti.

Pastaruoju metu Čekoslovakijos žemės ūkio įmonėse daug dėmesio skiriama vidinei ūkiskaitai stiprinti, todėl antrosios grupės mašinogramų duomenys pateikiami žemės ūkio įmonių vadovybei, atitinkamiems gamybos valdymo padaliniams. Remiantis tais duomenimis kontroliuojamas gamybos išteklių naudojimo efektyvumas. Toliau plėtojant AVS diegimo darbus, manoma, kad antrosios grupės mašinogramų svarba didės ir bus didinamas jų skaičius bei tobulinamas turinys.

Toliau trumpai aptarsime kai kurias antrosios grupės mašinogramas, sudaromas AVS AIS dalyje. Pavyzdžiui, posistemyje „Gamyba ir buhalterinė apskaita" atliekama žemės ūkio įmonių gamybos, gamybos išlaidų ir grynųjų pajamų analizė. Esant vidinei ūkiskaitai, žemės ūkio įmonėse numatomi tokie uždaviniai ir jų rezultatiniai duomenys, kurie kuo geriau padeda atskleisti vidinius gamybos efektyvumo didinimo rezervus. Posistemyje formuojami rezultatiniai techniniai bei ekonominiai rodikliai, apibūdinantys visą žemės ūkio įmonės gamybinę veiklą. Sutinkamai su žemės ūkio įmonių AVS pagrindinių projektuotojų, taip pat AVS subprojektuotojų (Nitros aukštosios žemės ūkio mokyklos darbuotojų) sprendimu, AIS (4 blokas schemoje) „Gamybos ir buhalterinės apskaitos" posistemyje tikslinga numatyti tokius uždavinius.

Gamybinės programos įvykdymo rezultatai natūra ir vertine išraiška. Šie rezultatai susumuojami pagal visas rajono žemės ūkio valdybos įmones. Uždavinio algoritmas numato diferencijuotą faktiškai pagamintos produkcijos apskaitą priklausomai nuo to, kiek jos gamybai padaryta išlaidų. Rezultatiniai duomenys formuojami žemės ūkio įmonių, produkcijos nomenklatūros ir kitų požymių pjūviu. Mašinogramose pateikiami gamybinių pasiekimų arba atsilikimo nuo užduočių veiksniai bei priežastys. Pagal tai įvertinami viso rajono žemės ūkio įmonių gamybos rezultatai.

Kitas uždavinys skiriamas išdirbio analizei atsižvelgiant į gamybinės programos faktinio įvykdymo lygį. Specifinis uždavinio bruožas yra tai, kad jis nagrinėjamas įvertinant gamybos išlaidų lygį ir gautas grynąsias pajamas gaminamos produkcijos atžvilgiu. Išdirbio rodikliai apskaičiuojami keliais aspektais, t. y. vidutiniškai vienam įmonės darbuotojui, vienam gamybinės sferos darbuotojui ir pan. Santykiniai išdirbio dydžiai (kaip palyginamieji) taip pat apskaičiuojami ir 1 ha atžvilgiu. Ūkiskaitos sąlygomis šis rodiklis diferencijuojamas pagal pagrindines gamybinės veiklos sritis: laukininkystę, gyvulininkystę, daržininkystę ir pan.

Tarp posistemio uždavinių tam tikra vieta skiriama žemės ūkio mašinų eksploatavimo išlaidų apskaitai bei jų lygio įverti-

Į NAUJAS AUKŠTUMAS

A. STANAITIS

Kapsuko TSRS 50-mečio maisto pramonės automatų gamybinio susivienijimo Socialinės raidos planavimo ir kontrolės biuro viršininkas

Kapsuko TSRS penkiasdešimtmečio maisto pramonės automatų gamykla pradėta statyti 1959 m., veikia nuo 1960 m. lapkričio 14 d. Nuo 1984 m. pertvarkyta į gamybinį susivienijimą. Nuo 1983 m. gruodžio mėn. įeina į visuomeninį mokslinį gamybinį susivienijimą „Pakavimas". Gamina fasavimo ir pakavimo automatus, automatines linijas, įrengimų komplektus ir mašinas maisto pramonei. Produkcija siunčiama į visas sąjungines respublikas ir į 30 užsienio šalių.

Šiais metais susivienijime įsteigtas Kauno Antano Sniečkaus politechnikos instituto technologinių įrengimų katedros filialas.

Kapsuko TSRS 50-mečio maisto pramonės automatų gamybinis susivienijimas buvo pradėtas statyti 1959 m. pabaigoje, o 1960 m. jau stojo respublikos pramonės įmonių rikiuotėn. Tai savotiškas broliškų tarybinių respublikų draugystės simbolis. Tekinimo, frezavimo, drožimo, šlifavimo bei kitos paskirties technologiniai įrengimai atkeliavo iš Lvovo, Sevastopolio, Poltavos, Charkovo, Minsko, Maskvos ir kitų miestų. Iš įvairių plačiosios šalies kampelių atvežami metalai, medžiagos, komplektuojantieji gaminiai. Pirmuosius specialistus taip pat parengė broliškos respublikos. Šalia lietuvių cechuose ir kabinetuose darbuojasi rusai, ukrainiečiai, baltarusiai, latviai, totoriai. Nėra Tarybų Sąjungoje nė vieno pieno ir mėsos kombinato, kuriame nedirbtų kapsukiečių pagamintas vienos ar kitos paskirties automatas. Nenuostabu, kad susivienijimui suteiktas garbingas TSRS 50-mečio vardas.

Gamybiniame susivienijime dirba daugiau kaip du tūkstančiai žmonių. Tai viena didžiausių įmonių Kapsuke. Įmonės kolektyvas stengiasi deramai prisidėti prie Maisto programos realizavimo. Per 25 veiklos metus įsavinta daugiau kaip 100 pavadinimų automatų gamyba. Daugiausia specializuojamasi gaminti linijas, automatus ir įrengimų komplektus pienui, mėsai, ledams, cukrui, kruopoms, sviestui, varškei, grietinei ir biriems maisto produktams fasuoti bei pakuoti į pergamentą, aliumininę foliją, polimerinę plėvelę ir į pagamintą polimerinę tarą. Jau vienuolikos pavadinimų automatams suteiktas garbingas penkiabriaunis.

Kapsukiečių produkcija turi didelę paklausą ne tik mūsų šalyje, bet ir užsienyje. Automatus su gamybinio susivienijimo firminiu ženklu perka VDR, Čekoslovakija, Suomija, Kuba, Mongolija, Graikija, Lenkija, Indija, Rumunija, Bulgarija ir kitos šalys. Automatai eksportuojami į 30 šalių.

Automatai ir linijos jau buvo eksponuoti Paryžiuje, Plovdive, Brno, Bukarešte, Leipcige, Madride, Maskvoje ir kitose tarptautinėse parodose. Darbo šlovės muziejuje saugoma nemaža parodose gautų diplomų, garbės raštų. 1977 m. Brno ir 1982 m. Plovdivo miestuose vykusiose tarptautinėse parodose lydytų sūrelių fasavimo ir įpakavimo automatui M6-ARU paskirti aukso medaliai ir diplomai. TSRS liaudies ūkio laimėjimų parodoje eksponuojamoms linijoms ir automatams paskirti 2 aukso, 11 sidabro ir 45 bronzos medaliai.

Toliau plėtojant gamybą, mechanizuojant ir automatizuojant gamybinius procesus, didinant darbo našumą ir gamybos efektyvumą bei gerinant gaminamos produkcijos kokybę, įmonė pertvarkoma techniškai. Nenutraukus gamybos rekonstruotas dažymo baras, pastatytas naujas mechanizuotas galvaninis cechas, rekonstruota liejykla, įdiegta automatizuota gamybos valdymo sistema. Cechuose daugėja sudėtingų staklių su programiniu valdymu.

Ilgametis gamybinio susivienijimo generalinis direktorius Jonas Šeškevičius (22 metai dirba šiose pareigose) jau prieš penkiolika metų įsitikino, kad dabartinėmis mokslinės techninės revoliucijos sąlygomis tik mokslo įstaigoms ir mokslininkams padedant galima kompleksiškai, atsižvelgiant į žmogaus galimybes, poreikius, tobulinti darbo ir gamybos organizavimą, eiti pažangos ir naujovių keliu. Todėl jau daug padaryta ir siekiama, kad tvirtėtų mokslo ir gamybos ryšiai, kad mokslininkų laboratorijose gimusi mintis kuo greičiau įsikūnytų praktikoje. Pasirašyta kūrybinio bendradarbiavimo sutartis su Lietuvos TSR Mokslų Akademijos Filosofijos, sociologijos ir teisės institutu. Jo darbuotojai padeda organizuoti ir atlikti sociologinius tyrimus, ruošti socialinės raidos planus. Kartu su mokslininkais organizuojamos konferencijos, pasitarimai.

Glaudūs ir abipusiai naudingi ryšiai sieja įmonę su Kauno Antano Sniečkaus politechnikos instituto Pakavimo automatų tyrimo laboratorija. Jos darbuotojai atlieka ne tik tyrimo darbus, bet ir

---

nimui. Šio uždavinio svarba lemia ir tai, kad, intensyvėjant žemės ūkio gamybai ir vis plačiau naudojant žemės ūkio mašinas, reikia nustatyti, kokie žemės ūkio mašinų skaičiaus, jų sudėties ir eksploatavimo išlaidų kitimo tempai yra palankiausi. Ši kitimo dinamika ir jos ekonominis pagrindimas galutinai įvertinami sekančiame gamybos išlaidų ir savikainos uždavinyje, kuriame atsispindi galutiniai pieno ir luomenų apdorojimo rezultatai: ekonomija ar pereikvojimas. Analogiškai formuluojamas ir sprendžiamas uždavinys apie pastatų ir statinių eksploatavimo bei priežiūros išlaidas.

Svarbus šio posistemio uždavinys, apibendrinantis ekonominius rezultatus, yra pagrindinės gamybos išlaidų ir savikainos kalkuliavimas. Gamybos išlaidų sąmata sudaroma metams atsižvelgiant į planuojamą produkcijos gamybos mastą. Tame pat uždavinyje apskaičiuojama produkcijos vieneto (pagal pagrindinę nomenklatūrą) savikaina pagal kalkuliacijos straipsnius. Šio uždavinio pirminiai duomenys formuojami kituose aukščiau minėtuose šio posistemio uždaviniuose kaip rezultatiniai masyvai (failai). Uždavinio rezultatai daugiausia naudojami grynųjų pajamų per tą patį laikotarpį ir gamybos išlaidų lyginamajai analizei. Šis uždavinys laikomas vienu svarbiausių ne tik šiame posistemyje, bet ir visoje AIS, taip pat planinių skaičiavimų (APSS — 5 blokas) ir operatyvinio valdymo (AOVS — 6 blokas) sistemose. Galutiniai uždavinio rezultatai įvedami į mašinogramas bei magnetinius kaupiklius masyvuose siekiant juos panaudoti ūkiskaitos rezultatų analizei vėlesniais planiniais laikotarpiais.

Be to, šiame posistemyje numatyti realizavimo pajamų analizės, neįvykdytų užsakymų apskaitos ir kiti uždaviniai.

Bendrais bruožais apibūdinome žemės ūkio įmonių AVS automatizuotą informacinę sistemą AIS (4 blokas). Analogiškai formuojami ir sprendžiami planinių skaičiavimų bei operatyvinio žemės ūkio įmonių valdymo uždaviniai (5 ir 6 blokai). Reikia pažymėti, kad visų pagrindinių AVS blokų (AIS, APSS ir AOVS) uždaviniai sprendžiami naudojant duomenų bazę. Žemės ūkio įmonių AVS Čekoslovakijoje kuriama taip, kad ji organiškai įsijungtų į šakines žemės ūkio AVS ir kitų liaudies ūkio šakų sistemas. Taip pat formuojamos ir būtinos paskirties mašinogramos, tarnaujančios vidinės ūkiskaitos tikslams bei ūkinės veiklos analizei.

Tarybų Lietuvos žemės ūkio įmonėms aptarnauti 1973 m. buvo pradėta kurti šakinė žemės ūkio valdymo AVS. Pirmieji jos uždaviniai pradėti naudoti 1975 m. Atsižvelgiant į žemės ūkio gamybos specifiką, buvo išskirti tokie posistemiai: bendrasis žemės ūkio valdymo, augalininkystės valdymo, gyvulininkystės valdymo, kapitalinių įdėjimų bei kapitalinės statybos valdymo ir kadrų valdymo. Posistemiuose numatyti uždavinių kompleksai ir uždaviniai, realizuojantys nustatytus skaičiavimus. Svarbus kokybinis poslinkis respublikos žemės ūkio AVS buvo trečiosios kartos ESM naudojimo pradžia (1978 m.). Naudojant tobulesnę ESM programinę įrangą, susidarė galimybės tobulinti ir uždavinių sprendimo technologiją. AVS sudėtyje vienas geriausiai paruoštų yra gyvulininkystės valdymo posistemis, apimantis daugumą

konstruoja naujus automatus. Gamybinio susivienijimo nomenklatūroje nemažai šios laboratorijos darbuotojų sukurtų gaminių. Padedant gamybininkų kolektyvui, institutas gamina bandomuosius naujų automatų pavyzdžius. Tokio bendradrabiavimo dėka pagaminti dešrų, lydyto sūrio, birių produktų fasavimo bei pakavimo automatai ir t. t.

1983 m. visuomeniniais pagrindais kartu su Kapsuko specialiu konstravimo biuru, Kauno Antano Sniečkaus politechnikos institutu įsteigtas mokslo ir gamybos susivienijimas „Pakavimas". Bendromis pastangomis tobulinami automatai, diegiamos priemonės technologiniams procesams gerinti. Už bendrų darbų ciklą „Automatų produktams fasuoti į plėvelinę tarą sukūrimas ir įdiegimas" Lietuvos TSR valstybinių mokslo ir technikos premijų komitetas grupei Kauno Antano Sniečkaus politechnikos instituto mokslininkų, gamybinio susivienijimo generaliniam direktoriui J. Šeškevičiui ir vyriausiajam inžinieriui A. Andrijauskui paskyrė respublikinę premiją.

Techniškai pertvarkant, mechanizuojant ir automatizuojant gamybą, diegiant pažangią technologiją, didelę pagalbą teikia daugelis sąjunginių respublikų projektavimo bei konstravimo organizacijų. Vitebsko mokslininkai bei konstruktoriai padėjo sukurti ir įdiegti automatizuotą gamybos valdymo sistemą. Ilgamečiai ryšiai sieja su Maskvos, Krymo, Minsko, Voronežo ir kitų miestų institutais.

Patys gamybinio susivienijimo kolektyvo nariai sukūrė ir įdiegė nemažą netipinių įrengimų, prietaisų, priemonių technologiniams procesams ir automatų konstrukcijai tobulinti. TSRS valstybinis išradimų ir atradimų komitetas gamybinio susivienijimo darbuotojams jau išdavė daugiau kaip 40 išradimų autorystės liudijimų. Didelių laimėjimų pasiekė racionalizatoriai, kurių gretose — daugiau kaip 500 darbininkų ir inžinerijos bei technikos darbuotojų. Jie per 25 gamybinio susivienijimo veiklos metus pateikė daugiau kaip 3000 pasiūlymų, kurių įdiegimas į gamybą davė beveik 1,5 mln. rb metinės ekonomijos.

Gamybiniame susivienijime gilias tradicijas turi socialistinis lenktyniavimas. Kiekviena ketvirtį išaiškinami geriausi cechai, pamainos, pagrindinių profesijų darbininkai, sėkmingiausiai dirbusios brigados, geriausi ITD. Per 25 metus kūrybingas ir darbštus kolektyvas daug kartų buvo socialistinio lenktyniavimo nugalėtoju tarp TSRS lengvosios ir maisto pramonės mašinų bei buitinių prietaisų gamybos ministerijos įmonių bei Kapsuko miesto įmonių. Ne kartą iškovojo TSKP Centro Komiteto, TSRS Ministrų Tarybos, VPSCT ir VLKJS Centro Komiteto pereinamąją raudonąją vėliavą. Nuolatiniam saugojimui palikta Lietuvos KP CK, LTSR Aukščiausiosios Tarybos ir Respublikinės Profesinių Sąjungų Tarybos Didžiojo Spalio penkiasdešimtmečio atminimo vėliava. Įmonė įrašyta į lenininę Garbės knygą.

Sprendžiamos ne vien sudėtingos gamybos tobulinimo problemos, bet ir aktualūs socialiniai klausimai. Nuolat gerinamos buitinės, darbo ir poilsio sąlygos. Yra dvi valgyklos, bufetas, maisto produktų parduotuvė, medicininio ir buitinio aptarnavimo punktai, Respublikinės mokslinės techninės bibliotekos filialas, modernus šiltnamis, kuriame auginamos ankstyvosios daržovės ir įvairios gėlės.

Darbuotojai ilsisi ir gydosi Druskininkų kurorte, nes susivienijimas savo lėšomis prisidėjo prie „Vilniaus" sanatorijos statybos. O ant Nemuno kranto prie Birštono stovi moderni 100 vietų gamybinio susivienijimo sanatorija profilaktoriumas. Čia gydosi ir ilsisi žmonės atostogų metu, atvažiuoja po pamainos atlikti būtinų procedūrų, pasivaikščioti miške, sveikatingumo taku. Nenuskriausti ir grybautojai, uogautojai, žūklės mėgėjai. Ramybė, graži aplinka nuteikia žmones žvaliai, optimistiškai, žadina jų jėgas ir aktyvumą.

Statomi nameliai trumpalaikio poilsio zonoje prie Šlavantėlio ežero. Kasmet nuomojamos vilos Palangoje. Darbuotojų paslaugoms įrengta sporto ir poilsio bazė prie Šešupės užtvankos. Čia įrengtos gražios ir jaukios salės įvairiems renginiams, jachtų prieplauka.

Sėkmingai sprendžiama butų problema. Darbuotojų šeimos gyvena trijuose 80 butų, dviejuose 85 butų, šešiuose 25 butų namuose, statomas naujas 82 butų gyvenamasis namas. Yra šeimyninis ir viengungių bendrabučiai.

Visus, kas žavisi sportine kova, rungtynių grožiu, maloniai kviečia stadionas „Sūduva". Kultivuojama 12 sporto šakų. Kolektyvo narių laukia krepšinio, futbolo, tinklinio aikštelės, bėgimo takai, šachmatų ir šaškių lentos.

Respublikoje ir už jos ribų žinomas mišrus liaudies choras „Šešupė", pučiamųjų orkestras. Veikia kiti meno saviveiklos kolektyvai.

Dvyliktajame penkmetyje prasidės gamybinio susivienijimo trečios eilės statyba. Bus pertvarkomi ir kai kurie esami gamybiniai cechai, barai. Gamybinis susivienijimas taps dar moderniškesnis.

ūkių. Jis turi tokias pagrindines kryptis: išmilžių apskaita ir jų didinimo rodikliai, gyvulių pritaikymo naujoms jų laikymo sąlygoms ir gyvulių penėjimo rodiklių apskaita. Sprendžiant šiuos uždavinius iš dalies taikomi ir matematiniai metodai.

Svarbią vietą sistemoje užima augalininkystės vystymo ir jos chemizavimo posistemis. Jo uždaviniuose numatyti trąšų poreikių, jų efektyvumo tyrimai, augalininkystės vystymo uždaviniai. Posistemio uždaviniai taip pat apima daugelio respublikos ūkių duomenų apdorojimą. Rezultatai naudojami įvairiuose valdymo lygiuose — rajonų žemės ūkio valdybose bei šakinėje AVS. AVS sudėtyje taip pat apdorojami planiniai skaičiavimai ir apskaitos darbų informacija. Remiantis gamybos užduočių įvykdymo rodikliais, analizuojami pasiekti žemės ūkio produkcijos gamybos efektyvumo rezultatai, atsilikimo priežastys. AVS uždavinių apdorojimas dabar daugiausia koncentruojamas Lietuvos TSR žemės ūkio ekonomikos mokslinio tyrimo instituto skaičiavimo centre. Čia jau naudojamos greitaeigės trečiosios kartos ESM (VS-1033 ir VS-1040). Tai įgalina taikyti pažangią duomenų apdorojimo technologiją, kurti ir naudoti duomenų bazes su efektyviais duomenų kaupimo ir paieškos algoritmais.

Nuo 1982 m. skaičiavimo centras pradėjo vystyti naują šakinės žemės ūkio AVS kryptį — agropramoninių kompleksų AVS uždavinių ruošimą. Šie uždaviniai turi organiškai įsilieti į šakinę sistemą, užtikrinti abipusio duomenų pasikeitimo galimybę. Todėl dabar būtina plačiau taikyti mini ir mikro ESM, ypač žemutinėse grandyse. Taigi visos šakinės AVS funkcionavimą tikslinga pervesti prie skaičiavimo centrų tinklo techninės bazės. Geriau išvysčius AVS techninę bazę, reikėtų uždaviniuose numatyti daugiau mašinogramų, nurodančių gamybinių išteklių naudojimo efektyvumą. Remiantis ČSSR Nitros aukštosios žemės ūkio mokyklos patirtimi, tikslinga numatyti daugiau mašinogramų, padedančių įdiegti ūkiuose vidinę ūkiskaitą. Tai leistų atskleisti papildomus rezervus gamybai intensyvinti ir ekonominiam efektyvumui didinti.

Toliau plėtojant žemės ūkio AVS kūrimo ir jos naudojimo darbus, svarbus klausimas yra subalansavimo problemos sprendimas. Subalansavimas sistemoje gali būti formuluojamas kaip žemės ūkio produkcijos gamyba ir paskirstymas, šakinės žemės ūkio AVS ir kitų liaudies ūkio šakų AVS balansiniai skaičiavimai ir pan. Šiuo tikslu AVS uždaviniuose gali būti taikomi efektyvūs duomenų apdorojimo algoritmai ir pažangi duomenų apdorojimo technologija.

Dvyliktajame penkmetyje toliau plėtojant AVS techninę bazę, aktualus klausimas yra ryšių priemonių platesnis taikymas, terminalinių ir videoterminalinių įrenginių naudojimas pasikeičiant duomenimis tarp respublikinio skaičiavimo centro ir abonentų. Įsavinus ryšių priemones būtų galima vystyti ir dialogines duomenų apdorojimo sistemas. Jų efektyvumas pasireiškia ir tuo, kad bet kurio uždavinio tolesnį sprendimą galima reguliuoti priklausomai nuo tarpinių sprendimo rezultatų. Tai leistų gerokai padidinti žemės ūkio gamybos efektyvumą ir užtikrintų operatyvų bei patikimą duomenų apdorojimą.

Lenktyniauja Baltarusija—Lietuva

SPARTINANT MOKSLO IR TECHNIKOS PAŽANGĄ

Filosof. m. kand. M. ŠLYKAS
Gardino žemės ūkio instituto docentas

TSKP Centro Komitete birželio mėn. įvykusiame pasitarime mokslo ir technikos pažangos spartinimo klausimais buvo pažymėta, kad šalies aukštosios mokyklos gali ir turi padidinti mokslinių tyrimų potencialą 2—2,5 karto.

Gardino žemės ūkio instituto mokslininkai, vykdydami mūsų partijos iškeltus uždavinius, plečia mokslinio tyrimo darbus, sparčiau diegia jų rezultatus į gamybą. Antai agronomijos fakulteto mokslininkai pirmieji respublikoje pradėjo programuoti derlingumą. Jie eksperimento būdu išvedė dvi kviečių rūšis — „Prinemanskaja-11" ir „Grodnenskaja-27", kurios pralenkia tokią žinomą veislę kaip „Mironovskaja-808". Gaunama iki 60 cnt iš hektaro.

Botanikos katedros mokslininkai įdiegė į gamybą ankstyvuosius baltyminius pašarus. Šių pašarų derlingumas jau siekia 500 cnt iš ha. Gerai užsirekomendavo doc. N. Vinogradovos išvesti žieminiai vikiai. Žemės ūkio mechanizavimo ir elektrifikavimo katedra suaktyvino cukrinių runkelių mechanizuoto apdorojimo ir nuėmimo darbą. Šiuo metu institute yra apie 160 įvairių žemės ūkio mašinų.

Svarbiausias baras žemės ūkio gamyboje yra gyvulininkystė. Kūrybiškai lenktyniaujant Baltarusijai ir Lietuvai, keliamos naujos gamybinės iniciatyvos ir pasiūlymai. Lietuvos gyvulininkystės specialistai gali daug ko pasimokyti pašarų bazės, ganyklų sukultūrinimo ir patalpų gyvuliams tvarkymo srityse. Atkreiptinas dėmesys, pvz., į tokią prieinamą ir nebrangią priemonę, kurią įdiegė Vilniaus raj. Spalio revoliucijos kolūkis. Visose patalpose gyvuliams čia naudojamos silikatinės dulkės, atvežtos iš Gardino statybinių medžiagų kombinato. Šios atliekos, gaunamos silikatinių plytų ir blokų gamyboje, pasirodė gera priemonė norint palaikyti tinkamą sanitarinę higieninę būklę tvartuose ir juos dezinfekuoti. Be to, jos pagerina ir mėšlo kokybę.

Tarybų Lietuvos laimėjimai gyvulininkystės srityje gana svarūs. Tai rodo socialistinio lenktyniavimo rezultatai — pagal pieno primilžius ir mėsos gamybą Lietuvos TSR kasmet pasiekia geresnių rodiklių. Reikia plačiau keistis patyrimu abiejų respublikų gyvulių augintojams, remiantis realiais mokslo ir technikos pažangos laimėjimais. Kryptis čia turi diktuoti mokslininkai. Baltarusijos TSR valstybinio plano komiteto įpareigojimu Gardino žemės ūkio instituto zooinžinerijos fakulteto pašarų katedra drauge su gyvulininkystės mechanizavimo ir elektrifikavimo katedra suaktyvino darbą plačiau diegiant biologiškai aktyvius priedus pašarams — sapropelį. Mokslininkų tyrimai patvirtino, kad primaišius sapropelio į pašarus, gaunamas didesnis gyvulių ir paukščių priesvoris (dabar jau net 10—20%).

Gardino raj. „Progreso" kolūkyje ir mokomajame ūkyje „Prinemanskij" šiais metais pagaminta po 400 t žolės granulių pridedant i jas 15—20% sapropelio. Įrodyta, kad gyvuliai granules su sapropelio priemaiša ėda noriau negu vien iš žolės miltų. Maskvoje patvirtintas minėtos gyvulininkystės mechanizavimo ir elektrifikavimo katedros vedėjo I. Maslovo autorinis liudijimas sapropelio granuliatoriaus išradimui. Granuliatorius skirtas sapropelio džiovinimui.

Baltarusijos, taip pat ir Lietuvos ežeruose slūgso gausybė ežero dumblo — sapropelio. Tikėsimės, kad Baltarusijos mokslininko išradimas bus praktiškai pritaikytas ir Lietuvoje. Tai įgalins toliau spartinti mokslo ir technikos pažangą žemės ūkio gamyboje.

Kaip žinoma, žemės ūkio mokslo laimėjimai gali būti realūs tik siejant juos su gamyba. Toks ryšys mūsų institute praktikuojamas, be to, jis neapsiriboja mokslinių tyrimų įdiegimu vien Gardino ir Bresto sričių ūkiuose. Pavyzdžiui, ir Lietuvos TSR Varėnos raj. Liškiavos kolūkyje kelerius metus vykdomi agrochemijos ir dirvotyros katedros mokslininkų bandymai vadovaujant doc. D. Andrejevai. Gardino mokslininkai kasmet savo tyrimus išbando 500 ha arimų plote. Jų uždavinys — nustatyti dirvoje paslankaus azoto kiekį, kad būtų galima apskaičiuoti optimalią azotinių trąšų dozę grūdiniams augalams. Tai įgalina sutaupyti nemažai šių trąšų, išvengti javų išgulimo — derlius padidėja 3—4 cnt iš ha. Bandymų rezultatais jau gali remtis patys Liškiavos kolūkio specialistai, reguliariai konsultuodamiesi su mūsų instituto katedros mokslininkais.

Mechanizavimo ir elektrifikavimo katedros mokslininkai įdiegė sėklų priešsėjinio apdorojimo būdą ir grūdinių augalų sėklų džiovinimo būdą Varėnos raj. „Nemuno" kolūkyje. Abiem būdams suteikti autoriniai liudijimai. Jie diegiami specialiai sukonstruota įranga — ozonatoriumi. Remiantis Gardino žemės ūkio instituto paraiška išradimui, ozonatorius rekomenduotas TSRS ir BTSR žemės ūkio ministerijoms. Turint galvoje, kad Baltarusijos ir Lietuvos klimatas panašus, jį vienodai galima taikyti abiejų respublikų ūkiuose. Ozonatoriaus konstrukcija paprasta ir prieinama, todėl šią įrangą galima montuoti ir stacionarinę, ir kilnojamąją — priklausomai nuo darbo sąlygų. Reikia pažymėti, kad ozonatorių pajėgia sumontuoti patys kolūkių ir tarybinių ūkių mechanizatoriai.

„Nemuno" kolūkyje ozonatorius iš pradžių įdiegtas pagal 1984 m. su institutu sudarytą ūkinę sutartį. Šiais metais įrangos įdiegimas įformintas pagal kitos rūšies — kūrybinio bendradarbiavimo sutartį. Praktiškai tai reiškia neatlygintiną pagalbą kolūkiui. Numatoma tokiomis pat sąlygomis diegti šią įrangą ir kituose Lietuvos TSR kolūkiuose.

„Nemuno" kolūkis patenkintas ozonatoriaus darbu — 1984 m. ūkis užėmė pirmą vietą rajone. Kolūkyje suorganizuotas priešsėjinis javų sėklų, taip pat bulvių gumbų apdorojimas ir džiovinimas naudojant elektroaktyvuotą orą be nuodingų chemikalų — taip pigiau ir sveikiau, be to, neteršiama žemė ir vandens šaltiniai. Ši naujovė leido ūkiui gauti 10660 rb metinį ekonominį efektą. Laukiama, kad ateityje šis efektas padidės.

Svarbiausias mokslo ir technikos pažangos klausimas — kadrai. Gardino žemės ūkio institutas rengia kadrus mūsų šalies vakarinei zonai. Daugelis jo absolventų dabar dirba Lietuvos TSR kolūkiuose ir tarybiniuose ūkiuose vadovais, vyriausiaisiais specialistais. Atstovų iš Lietuvos mokosi visuose fakultetuose tiek stacionare, tiek neakivaizdiniu būdu. Paprastai, baigę institutą, jie palaiko gamybinius ir mokslinius ryšius su aukštąja mokykla, nes žino, jog pertvarkyti žemės ūkio gamybą naujos technikos pagrindais galima tik vystant mokslo ir technikos pažangą.

Mūsų institute dabar 30% diplominių darbų diegiama į gamybą, 8% diplomų — su pagyrimu. Už mokslinių darbų idiegimą į žemės ūkio gamybą TSRS žemės ūkio ministerija pripažino Gardino žemės ūkio institutą vienu geriausiu šalyje tarp 104 giminingų aukštųjų mokyklų ir 156 mokomųjų ūkių. Pagyrimas ne tik įkvepia, bet ir įpareigoja skirti dar daugiau pastangų naudojant mokslinį potencialą.

Šiuo metu vienas įdomiausių instituto mokslininkų darbų — rengiama ginti daktarinė disertacija tema: „Rūgštieji fosfatai kaip konservantai ir biologiškai aktyvios medžiagos". Jos autorius — lietuvis P. Rimša, chemijos katedros docentas, dirbantis mūsų institute, paskelbė daugiau kaip 100 mokslinių darbų. Jo parengtos daktarinės disertacijos medžiaga praktiškai aprobuota ir idiegta kai kuriuose Baltarusijos kolūkiuose. Jo pasiūlymu pašarų gamyboje naudojami cheminiai konservantai. Ekonominis naujovės įdiegimo efektas jau dabar gana didelis.

Labai perspektyvūs augalų apsaugos katedros tyrimai. Čia mokslininkai siekia surasti kompleksinį metodą kovoti vienu metu su augalų kenkėjais, piktžolėmis ir ligomis. Praktika rodo, kad kova atskirai su kiekviena rūšimi yra ne tokia efektyvi. Reikalas tas, kad augalų kenkėjai atsiranda jau ankstyvą pavasarį, piktžolės — šiek tiek vėliau, o ligos augalus apninka arčiau rudens. Nuostoliai, sukeliami kenkėjų, piktžolių ir ligų, šalies mastu dar dideli — 20% javų, 30% — daržovių ir beveik 50% — vaisių bei uogų.

Instituto augalų apsaugos katedros mokslininkai dabar siekia moksliškai pagrįsti vienalaikės kovos su augalų kenkėjais, piktžolėmis ir ligomis kompleksinį metodą.Tai labai aktuali problema, kurią sąlygoja mokslo ir technikos pažangos reikalavimai. Visas mūsų instituto kolektyvas kupinas ryžto žengti koja kojon su mokslo ir technikos pažanga.

Diegiant naujus ūkininkavimo metodus

TAIKYKIME LANKSČIAS DARBO ORGANIZAVIMO FORMAS

Doc., ekon. m. kand. G. SAMUOLIS

Neritmingas darbas, nepagrįsti darbo laiko nuostoliai, silpna darbo ir technologinė drausmė, kadrų kaita neigiamai atsiliepia visuomeninės gamybos efektyvumui ir darbo kokybei. Šių trūkumų šalinimas daug priklauso nuo darbo organizavimo, darbo sąlygų, tinkamo darbininkų sugebėjimų panaudojimo, socialinio ir psichologinio klimato kolektyve. Šias problemas spręsti nemaža padeda lanksčių darbo formų taikymas.

Prie lanksčių darbo formų priskiriama palyginti plačiai paplitusi namudininkystė, ne visos darbo dienos (ne visos darbo savaitės) režimas, kuris vis plačiau taikomas pramonėje ir gyventojų aptarnavimo sferoje, ir darbas pagal slankųjį grafiką.

Lanksčios darbo formos labiausiai priimtinos pensininkams, dieninių skyrių aukštesniųjų kursų studentams ir ypač moterims, turinčioms mažamečių vaikų.

Slankusis darbo grafikas (SDG) — nauja darbo organizavimo forma mūsų šalyje. Jo esmė ta, kad kiekvienu konkrečiu atveju tiesioginis vadovas nustato darbo dienos pradžią ir pabaigą kelių valandų ribose, pvz., darbo pradžia nuo 7.00 iki 9.00 h, darbo pabaiga — nuo 16.00 iki 19.00 h, bet su sąlyga, kad bendras per savaitę dirbtų valandų skaičius sudarys darbo įstatymu nustatytą darbo laiko trukmę (41 h). Yra nustatytos valandos, kurių metu visi privalo būti savo darbo vietose, — tai gamybinių kontaktų laikas.

Taikant SDG kiekvienas darbuotojas, organizuodamas savo darbo laiką, atsako už savalaikį ir kokybišką konkrečių užduočių vykdymą, o struktūrinio padalinio vadovas — už viso kolektyvo darbą. Jei kolektyvas dirba blogai, nevykdo planų arba nekokybiškai atlieka darbą, tada vadovybė turi teisę nustatyti kitą darbo režimą — grąžinti prie senos tvarkos.

Pirmieji SDG diegimo iniciatoriai buvo estai. 1972 m. gruodžio mėn. Kohtla Jervės mieste V. Lenino skalūnų perdirbimo kombinato buhalterija pradėjo dirbti pagal šį grafiką. Pamažu prie šios sistemos buvo pereita kituose padaliniuose, o vėliau — kitose miesto įmonėse. Patvirtinti specialūs SDG nuostatai, atsižvelgiant į kiekvieno padalinio specifiką.

Šio grafiko naudojimo patyrimas sukauptas ir kai kuriose Novosibirsko, Jaroslavlio, Maskvos, Lvovo, Rygos ir kitų šalies miestų įmonėse. Mūsų respublikoje SDG taikomas tik Baldų ir medžio apdirbimo pramonės ministerijos Baldų projektavimo ir konstravimo biure. Laikraštyje „Literaturnaja gazeta" vykusi plati diskusija dėl šios darbo organizavimo formos akivaizdžiai parodė, kad jai pritaria daugelis šalies gamybinių kolektyvų ir vadovų*.

Kohtla Jervės duonos kombinate, kuriame SDG naudojamas nuo 1972 m., yra organizuotas „laiko bankas". Per mėnesį darbo laiko fondas turi būti pilnutinai išdirbtas. Leidžiamas nukrypimas ±4 valandos, t. y. jeigu darbuotojui trūksta 4 h — darbo užmokestis mokamas visas. Darbo laiko likutis perkeliamas į kitą mėnesį. Jeigu likutis didesnis kaip 4 valandos, jis perduodamas į laiko banką. 15% banke sukaupto laiko skiriama į bendrą laiko fondą, kuris pereina administracijos ir profsąjungos žinion, 85% kaupiama asmeninėje darbuotojo sąskaitoje[1]. Iš bendro fondo gali būti išskirtas laikas bet kuriam darbuotojui, jeigu jis tuo metu neturi darbo laiko rezervo, pvz., darbuotojui dėl pateisinamų priežasčių neišdirbusiam mėnesinio darbo laiko fondo. Tokiu laiku gali būti premijuojami darbo pirmūnai. Taigi laikas tampa efektyvia skatinimo priemone, prilygstančia materialiniam ir moraliniam skatinimui.

1979 m. Kohtla Jervės kombinate į laiko banką buvo įskaityta 628 h, grąžinta 452 h. Į bendrojo naudojimo fondą gauta 94 h 20 min.

Kombinate, įdiegus SDG, bendro laiko ekonomija 1979 m. sudarė 835 h, iš to skaičiaus sunaudota buitiniam aptarnavimui — 160 h, medicininiam aptarnavimui — 220, dėl šeimyninių aplinkybių — 240, mokslui ir kt. — 215 h. Esant įprastam darbo režimui, šiems asmeninio pobūdžio reikalams būtų sunaudotas darbo laikas. Bendra laiko ekonomija sudarė 2171 rb, o atsižvelgiant į nepanaudotą laiką „banke", ekonominis efektas buvo 2629 rb.

Išaiškinti darbuotojų nuomonei apie SDG 14 Kohtla Jervės miesto įmonių ir organizacijų buvo atlikta anketinė apklausa. Joje dalyvavo 412 žmonių, dirbančių pagal šį darbo grafiką. Paaiškėjo, kad atvykimo į darbą ir išvykimo iš darbo laikas, naudojant SDG, kinta dėl šių priežasčių: šeimyninės aplinkybės (34,4%), medicininis aptarnavimas (25,7%), darbo pobūdis (12,4%), transportas (9,5%). Kiekvieną dieną nukrypo nuo grafiko 26,4% darbuotojų, daugiau kaip 10 kartų per mėnesį — 18,9, nuo 5 iki 10 kartų per mėnesį — 25,2, mažiau kaip 5 kartus per mėnesį — 29,5% darbuotojų.

83,6% visų apklaustųjų nurodė, kad SDG leidžia geriau išnaudoti tiek darbo, tiek laisvąjį laiką.

Vilniaus baldų projektavimo ir konstravimo biure slankusis darbo grafikas (čia jis vadinamas individualiu darbo grafiku) buvo pradėtas taikyti 1979 m. Faktiškai pagal šį darbo grafiką 1979 m. pirmajame ketvirtyje dirbo 92 žmonės. Buvo numatytas toks darbo dienos režimas: darbo pradžia 7.30—9.00 h, pietų pertrauka (ne mažiau kaip 30 min.) 12.00—14.00 h, darbo pabaiga intervale 16.12—19.12 h. Normali darbo dienos trukmė — 8 h 12 min. Gamybinių kontaktų laikas 9.00—12.00 h ir 14.00—16.00 h.

Darbo laiko apskaitos apibendrinimai parodė, kad pagal darbo dienos pradžią, pietų pertrauką ir darbo dienos pabaigą PKB darbuotojai pasiskirstė šitaip (žr. lentelę).

Darbo dienos pradžia		Pietų pertrauka		Darbo dienos pabaiga	
h min	%	h min	%	h min	%
7.30—8.00	15,2	12.00—12.30	86,9	16.12—16.42	5,4
8.30—9.00	4,3	12.15—12.45	2,2	16.42	23,9
9.00	15,2	12.00—13.00	1,1	16.42—17.12	30,4
7.00—8.30	20,7	12.30—13.00	6,5	17.12	6,5
8.00—9.00	18,5	12.00—13.30	2.2	17.42	12,0
8.30—9.00	12,0	13.00—13.30	1,1	17.12—17.42	9,8
9.00	14,1			17.42—18.42	12,0
—	100,0	—	100,0	—	100,0

Daugiausia darbuotojų (20,7% bendro pervestųjų dirbti pagal SDG) pradeda darbą 8.00—8.30 h ir nuo 8.00—9.00 h (18,5%). Dauguma darbuotojų pietauja pusę valandos, prailginta pietų pertrauka naudojasi maždaug 3% darbuotojų. Daugiau kaip 30% darbuotojų darbą baigia intervale 16.42—17.12 h. Pats vėliausias darbo baigimo laikas — 18.42 h.

Kiekvienas PKB darbuotojas savo nuožiūra sudaro savaitės darbo laiko grafiką. Yra leistinas 2 valandų nukrypimas per savaitę į vieną ar į kitą pusę, tačiau tas skirtumas turi būti kitą savaitę išlygintas. Darbo laiko registracija vedama individualiojo darbo laiko apskaitos kortelėje.

Siekiant išaiškinti PKB darbuotojų nuomonę apie SDG, buvo išplatintos apklausos anketos. Į šios anketos klausimus atsakė 132 žmonės, iš kurių 84 dirba pagal slankųjį darbo grafiką. Visu apklaustųjų darbuotojų pasiūlymus dėl SDG nuostatų tobulinimo ir darbo laiko organizavimo galima sugrupuoti taip: padaryti

*Литературная газета, 1978.07.09; 1980.01.30; 1980.06.07; 1984.02.01.

[1]Актуальные проблемы скользящего графика работы в городе, на предприятии и организации. — Таллин, 1980, с. 75.

Maisto programą realizuojant

MASINIŲ PROFESIJŲ KADRŲ RENGIMAS ŽEMĖS ŪKIUI

Ekon. m. kand. R. DUŽINSKAS

Žemės ūkio materialinės techninės bazės ugdymas, pažangių technologijų ir darbo organizavimo formų diegimas kelia vis didesnius reikalavimus žemės ūkio kadrams.

Pastaruoju metu pastebimi tam tikri teigiami poslinkiai aprūpinant žemės ūkį darbo jėgos ištekliais. Tačiau padėtis dar nėra visiškai patenkinama. Ypač tai pasakytina apie masinių profesijų kadrus, pirmiausia gyvulininkystės. 1983 m. respublika gyvulininkystės masinių profesijų kadrais buvo apsirūpinusi 85%; ūkiuose trūksta kiaulių ir galvijų prieauglio prižiūrėtojų (net 18%), melžėjų (13%), kitų gyvulininkystės darbuotojų. Palyginti lėtokai gerėja ir kadrų kokybinė sudėtis.

Respublikoje žemės ūkio masinių profesijų kadrai rengiami dviem formomis: kursuose ir profesinio techninio mokymo sistemoje. Mokymas kursuose vyksta palyginti trumpai, yra siauresnio pobūdžio. Toks mokymas neužtikrina reikiamo teorinio parengimo, o tai neretai trukdo darbuotojui toliau kelti kvalifikaciją, suvokti naujus gamybos reikalavimus. Todėl ateityje kursai turėtų būti taikomi daugiausia kadrų kvalifikacijai kelti arba jiems perkvalifikuoti. Pagrindine kadrų rengimo forma turėtų tapti mokymas profesinėse technikos mokyklose (PTM), kurios labiausiai atitinka dabarties reikalavimus. Tai liečia ne tik mechanizatorius, bet ir gyvulininkystės darbuotojus, juk kompleksiškai mechanizuotoje gyvulininkystės fermoje vienam darbuotojui priskirtų materialinių vertybių vertė gerokai didesnė negu materialinių vertybių, priskirtų mechanizatoriui. Kaip žinoma, PTM auklėtiniai kartu su profesija įgyja ir bendrą vidurinį išsimokslinimą.

Respublikoje 1945—1983 m. profesnio techninio mokymo sistemoje žemės ūkiui parengta 161,42 tūkst. kvalifikuotų darbininkų. Dabar kadrai žemės ūkiui rengiami 36 profesijų. Pastebėsime, kad per pastaruosius tris penkmečius žemės ūkiui parengtų kvalifikuotų darbininkų santykinė dalis bendrame skaičiuje kadrų, parengtų liaudies ūkiui profesinio techninio mokymo sistemoje, mažėjo. Antai devintojo penkmečio metais šis rodiklis sudarė 41%, dešimtajame penkmetyje — 37,1, 1981 m. — 35,1, 1982 m. ir 1983 m. — 34,4%.

1971—1984 m. gerokai išsiplėtė kaimo profesinių technikos mokyklų (KPTM)* tinklas, pagerėjo jų išdėstymas respublikos teritorijoje. Jeigu 1971 m. KPTM buvo tik 20 rajonų, tai 1984 m. jos veikė 27 rajonuose. Tačiau atsižvelgiant į žemės ūkio aprūpinimo kvalifikuotais masinių profesijų kadrais aktualumą žemės ūkio profilio PTM dar nepakanka. Dar 17 rajonų nėra PTM, rengiančių kadrus žemės ūkiui. Jų tarpe yra rajonų, kuriuose darbo rankų ypač stokojama (Biržų, Joniškio ir kt.). Atlikta analizė parodė, jog rajonai, kuriuose veikia žemės ūkio profilio PTM, moksleivių pasiuntimo į jas planus vykdo daug sėkmingiau, palyginus su rajonais, kuriuose tokių mokyklų nėra. Vadinasi, profesinės technikos mokyklos buvimas rajone yra svarbus veiksnys formuojant žemės ūkio kadrus ne tik tame, bet ir gretimuose rajonuose. Taigi būtina pasiekti, kad žemės ūkio profilio PTM vystymo programa, kurioje numatyta turėti šio tipo mokyklą kiekviename rajone, būtų artimiausiu metu įgyvendinta.

Tai padėtų sumažinti kaimo moksleivių santykinę dalį tarp stojančiųjų į ne žemės ūkio profilio PTM. Nors šis rodiklis pastaraisiais metais gerokai sumažėjo, tačiau vis dar išlieka palyginti aukštas. 1981 m. miestuose esančiose PTM šis rodiklis sudarė 24,7%, technikos mokyklose — 54,3%, 1982 m. atitinkamai 27,1 ir 48,5, o 1983 m. — 25,6 ir 49,7%.

Svarbų vaidmenį gerinant PTM moksleivių parengimą vaidina dėstytojai ir gamybinio mokymo meistrai. Jei dėstytojų respublikos žemės ūkio profilio PTM praktiškai pakanka, tai gamybinio mokymo meistrų vis dar trūksta. 1985 m. pradžioje jų buvo 97,6% reikiamo skaičiaus. Pastaraisiais metais pakilo dėstytojų ir gamybinio mokymo meistrų profesinio pasirengimo lygis, tačiau atsilikimas šia prasme žemės ūkio profilio PTM nuo kitų mokyklų išlieka. 1985 m. pradžioje 5,4% žemės ūkio profilio PTM dėstytojų neturėjo aukštojo išsimokslinimo, o 11,5% gamybinio mokymo meistrų — specialaus pasirengimo, tuo tarpu pramonės profilio PTM atitinkamai 1% ir 4,6%. Nemaža žemės ūkio profilio PTM gamybinio mokymo meistrų kaita; 1984 m. šių kadrų kaitos koeficientas sudarė 11,1%.

Gerinant PTM apsirūpinimą inžineriniais pedagogų kadrais, be abejo, teigiamą vaidmenį atliks mokyklų reformoje numatytos ir jau įgyvendinamos priemonės jų materialiniam suinteresuotumui didinti. Būtina taip pat plėsti šių kadrų rengimą aukštosiose mokyklose bei technikumuose, daugiau dėmesio skirti jų gyvenimo sąlygoms gerinti. Ypač reikia rūpintis kadrų kaimo mokykloms, ruošiančioms gyvulininkystės darbuotojus, komplektavimu.

* Kaip žinoma, sutinkamai su mokyklų reforma kaimo ir miesto PTM reorganizuotos į vieningo tipo vidurines PTM, kurios skirstomos į pramonės, žemės ūkio ir kt. profilio. Iki šiol absoliuti kadrų žemės ūkiui dauguma buvo rengiama KPTM.

---

grafiką labiau lankstų, t. y. nustatyti SDG ne savaitei, o vienai dienai — 48,8%; kiekvieną dieną fiksuoti atvykimo, išvykimo ir pertraukų laiką, t. y. naudoti laisvą darbo grafiką — 37,5%; sumažinti kontaktų laiką iki 3—4 h — 2,5%; darbo dienos pradžią nustatyti nuo 7.00 h iki 9.00 h — 2,5%; sustiprinti dirbančių pagal SDG kontrolę — 3,7%; kiti — 5%.

Tarp gamybinio pobūdžio priežasčių, sukeliančių SDG taikymą, apie 42% darbuotojų nurodė skubų darbų atlikimą ir 15,5% — didelį darbų mastą. Iš asmeninio pobūdžio priežasčių pažymėtinos dvi: transportas (51,2%) ir šeimyninės aplinkybės (41,7%).

Dauguma darbuotojų (83,3%) teigiamai vertina SDG. Šis darbo grafikas patogus tuo, kad sumažėjo įtampa darbo metu, pagerėjo mikroklimatas kolektyve, darbo kokybė, statistinės atskaitomybės dokumentai parengiami anksčiau nustatytų terminų. Darbuotojai, žinodami, kad ateityje galės išnaudoti sugaištą laiką, stengiasi laiku įvykdyti darbo užduotis.

Šiuo metu PKB pagal slankųjį darbo grafiką dirba 131 darbuotojas, iš to skaičiaus 108 moterys. Šis darbo grafikas ypač patogus toms moterims, kurios turi mažamečių vaikų.

Kol kas ši darbo forma PKB taikoma tik inžinerijos bei technikos darbuotojams.

Kaip rodo patirtis, SDG naudingas tiek įmonei, tiek darbuotojams. Dirbant pagal šį režimą, pakyla individualus darbo našumas, sumažėja trumpalaikių išėjimų administracijai leidus skaičius, kadrų kaita, pagerėja socialinis ir psichologinis klimatas kolektyve. Pavyzdžiui, įdiegus SDG trijose Novosibirsko pramonės įmonėse, darbo našumas vidutiniškai išaugo 9%. Šio darbo grafiko efektyvumo tyrimo metu Riazanėje (eksperimentas buvo atliktas 6 įmonėse, dalyvavo 1700 darbuotojų) buvo gauti analogiški rezultatai. Leningrado mokslinio tyrimo institute „Elektrostandart" slankiojo darbo grafiko eksperimentas vyksta antri metai. Per šį laiką darbo laiko nuostoliai dėl trumpalaikių išėjimų administracijai leidus, neapmokamų atostogų, neatvykimų dėl ligos sumažėjo 3,4 karto, palyginus su tokiu pat laiku iki įdiegiant SDG. Biuletenių skaičius sumažėjo 28%. Apytikriais apskaičiavimais, gauta ekonomija sudarė 54 tūkst. rb. Dnepropetrovsko projektavimo institute neapmokamų atostogų, tenkančių vienam darbuotojui, skaičius, įdiegus SDG, sumažėjo nuo 8—10 dienų iki 0,8 dienos.

Pateikti pavyzdžiai akivaizdžiai rodo, kad, dirbant pagal slankųjį darbo grafiką, sėkmingiau derinami asmeniniai ir visuomeniniai interesai, sumažėja konfliktinių situacijų tarp vadovo ir pavaldinių. Visa tai įgalina dirbti efektyviau, laiku arba pirma laiko įvykdyti gamybines užduotis.

Profesinių technikos mokyklų veiklos rezultatyvumas nemaža priklauso nuo moksleivių kontingento sudėties. Galima teigti, kad šia prasme žemės ūkio profilio PTM yra ne tik kvalifikuotų žemės ūkio darbininkų kalvė, bet ir veiksnys, turintis įtakos kaimo socialinei demografinei struktūrai.

Atlikta analizė rodo, jog moksleivių kontingento sudėtis nuolat gerėja (žr. 1 lentelę). Pakilo stojančiųjų išsimokslinimo lygis: pastaruoju metu absoliuti priimtų į žemės ūkio profilio PTM

1 lentelė

	1971—1975 m. (vidut. per metus)	1976—1980 m. (vidut. per metus)	1981 m.	1982 m.	1983 m.
Iš viso priimta — tūkst. žm.	8,20	9,25	9,0	9,22	9,14
iš to skaičiaus su mažesniu kaip 8 klasių išsimokslinimu* — %	42,6	11,9	5,1	3,0	2,7
8 klasių — %	53,8	76,6	90,8	85,2	86,7
9—10 klasių — %	2,1	4,9	4,1	5,4	3,2
viduriniu — %	1,5	6,6	—	6,4	7,4
vaikinų — %	98,9	93,9	86,1	82,9	82,9
merginų — %	1,1	6,1	13,9	17,1	17,1
iš miestų ir miesto tipo gyvenviečių — %	9,2	9,2	24,7	15,6	21,7
iš kaimo vietovių — %	90,8	90,8	75,3	84,4	78,3

* Šią moksleivių grupę pastaraisiais metais daugiausia sudarė turintys darbo stažą mechanizatoriai, parengti dirbti naujaisiais traktoriais trumpalaikiuose PTM kursuose.

moksleivių dauguma yra baigę ne mažiau kaip 8 klases. Teigiama taip pat tai, kad pastebima ryški merginų skaičiaus bei jų lyginamojo svorio didėjimo žemės ūkio profilio PTM tendencija. 1971—1983 m. pastarasis rodiklis išaugo nuo 1,1% iki 17,1%. Tai lėmė profesijų, tinkamų merginoms, nomenklatūros plėtimas KPTM (ypač gyvulininkystės profilio), taip pat aktyviau organizuojamas profesinio orientavimo darbas bendrojo lavinimo mokyklose. Merginų skaičiaus didėjimas žemės ūkio profilio PTM turi tam tikrą teigiamą reikšmę gerinant demografinę situaciją kaime, būtent likviduojant disproporciją tarp lyčių labiausiai fertiliose amžiaus grupėse. Vis dėlto merginų skaičiaus didėjimo žemės ūkio profilio PTM tempai yra nepakankami. Kaip žinoma, iškeltas uždavinys, kad merginos tarp priimtų į šio tipo mokyklas sudarytų maždaug trečdalį. Todėl būtina dar aktyviau plėsti merginoms tinkamų profesijų ratą, rengti kaimo vietovėje esančiose PTM kadrus ne tik žemės ūkiui bei jį aptarnaujančioms organizacijoms, bet ir kaimo socialinei infrastruktūrai.

Pastaruoju metu dažnai diskutuojama dėl tikslingumo ir būtinumo orientuoti miesto jaunimą į profesines technikos mokyklas įsigyti žemės ūkio specialybes. Kaip rodo duomenys, devintajame ir dešimtajame penkmečiuose miesto jaunimo dalis bendrame priimtų į KPTM skaičiuje buvo pastovi ir sudarė 9,2%. Tačiau pastaraisiais metais šis rodiklis gerokai padidėjo ir sudarė: 1981 m. — 24,7%, 1982 m. — 15,6 ir 1983 m. — 21,7%. Minėta diskusija, matyt, yra susijusi su būtinumu toliau plėsti kadrų žemės ūkiui rengimą, iš vienos pusės, bei mažėjančiu moksleivių skaičiumi kaimo bendrojo lavinimo mokyklose, iš kitos. Aptariamu klausimu tiek mokslininkai, tiek praktikos darbuotojai reiškia įvairias nuomones. Vieni linkę manyti, jog orientuoti miesto vaikinus ir merginas į žemės ūkio specialybes nėra tikslinga, nes pastarieji, neturėdami darbo žemės ūkyje įgūdžių, net ir įgiję žemdirbio profesiją, nelieka dirbti kaime, o stengiasi išvykti į miestą. Kiti, priešingai, teigia, jog profesinių technikos mokyklų, rengiančių kadrus žemės ūkiui, komplektavimas iš miesto jaunimo padės gerinti žemės ūkio aprūpinimą darbo jėgos ištekliais. Mes neneigiame kategoriškai šio požiūrio, tačiau norime pabrėžti, jog PTM, rengiančios kadrus žemės ūkiui, pirmiausia turėtų būti komplektuojamos kaimo bendrojo lavinimo mokyklų moksleiviais, o miesto vaidmuo sprendžiant žemės ūkio aprūpinimo darbo išteklių problemą turėtų pasireikšti platesniu mastu ir kokybiškiau vykdant funkcijas, nebūdingas žemdirbio darbui (gamybos priemonių ir baigtos produkcijos transportavimas, jos perdirbimas, agrocheminis žemės ūkio aptarnavimas bei jo materialinis techninis aprūpinimas, statybos darbai kaime ir t. t.). Mūsų atlikta būsimųjų gyvulininkystės darbuotojų anketinė apklausa keturiose PTM parodė, jog potencialus iš kaimo kilusių moksleivių įsitvirtinimas maždaug du kartus geresnis, palyginus su moksleiviais, kilusiais iš miestų ir miesto tipo gyvenviečių.

Vienas svarbiausių kadrų rengimo sistemos funkcionavimo efektyvumo kriterijų yra kadrų rengimo profesinės struktūros atitikimas darbuotojų profesinei struktūrai bei jų perspektyviam poreikiui.

Parengtų kadrų profesinės struktūros dinamikos analizė parodė, jog pastaraisiais metais kvalifikuotų gyvulininkystės darbuotojų rengimas profesinio techninio mokymo sistemoje gan sparčiai didėjo (žr. 2 lentelę). Vidutiniškai per vienerius devintojo penkmečio metus buvo parengti 169 žmonės, dešimtojo penkmečio — 505, o 1981—1983 m. laikotarpiu — maždaug 836 žmonės kasmet. Šiais laikotarpiais gyvulininkystės kadrų santykinė dalis bendrame parengtų kadrų skaičiuje sudarė atitinkamai 2,2; 6,1 ir 10,1%. Ši tendencija, be abejo, yra teigiama, nes, pirma, gyvulininkystė yra vyraujanti respublikos žemės ūkio šaka; antra, kvalifikuotais masinių profesijų kadrais ji apsirūpinusi nepakankamai.

Tačiau reikia pabrėžti, jog profesinė kadrų rengimo struktūra dar tobulintina. Antai skaičiuojant 1000 ūkiuose dirbančių traktorininkų, PTM 1983 m. parengė beveik 100 jaunųjų mechanizatorių, o 1000 melžėjų — mažiau kaip 10 melžimo operatorių. Skaičiuojant 100 ūkių buvo parengti 399 mechanizatoriai ir tik 80 gyvulininkystės darbuotojų, iš jų 14 melžėjų.

Vadinasi, kadrų rengimą gyvulininkystei būtina didinti ir ateityje, be to, jų rengimo didėjimo tempai turi būti spartesni negu kadrų rengimo žemės ūkiui apskritai. Nepakankamai kol kas rengiama kvalifikuotų darbininkų žemės ūkio įmonių energetiniam ūkiui, pagalbinėms įmonėms bei verslams, taip pat kaimo socialinei sferai. Būtina taip pat rengti kadrus statyboms kaime.

Vienas sunkumų, su kuriuo susiduriama plečiant kvalifikuotų darbininkų rengimą pagrindinei respublikos žemės ūkio šakai — gyvulininkystei, — nelengvai formuojami kontingentai į gyvulininkystės profilio specialybes. Pavyzdžiui, 1984/85 mokslo metais priėmimo į mechaninio melžimo meistrų specialybę planas įvykdytas 94,4%, į kiaulienos gamybos operatorių — tik 67,3%. Tai lėmė keletas priežasčių: netolygus PTM, rengiančių kadrus gyvulininkystei, išdėstymas respublikoje, mažas gyvulininkystės profesijų patrauklumas, profesinio orientavimo darbo trūkumai ir pan. Todėl būtina stiprinti materialinę gamybinio mokymo bazę vidurinėse bendrojo lavinimo mokyklose, taikyti įvairesnes šių mokyklų, tėvų ir ūkių bendradarbiavimo formas orientuojant jaunimą mokytis gyvulininkystės profilio specialybių, plėsti profesijų nomenklatūrą, tobulinti PTM, rengiančių kadrus gyvulininkystei, išdėstymą respublikoje ir, suprantama, toliau gerinti gyvulininkystės darbuotojų darbo ir poilsio sąlygas, diegti pažangias darbo organizavimo ir apmokėjimo formas, apskritai — konkrečiais darbais didinti darbo gyvulininkystėje patrauklumą, kelti šios žemės ūkio šakos prestižą.

2 lentelė

Profesijų grupės	1971—1975 m.	1976—1980 m.	1981 m.	1982 m.	1983 m.
Žemės ūkio profesijos — iš viso parengta — žm.	38231	41353	7282	8672	8783
iš to skaičiaus — %					
augalininkystės*	74,2	67,5	65,8	62,7	60,4
gyvulininkystės	2,2	6,1	11,9	9,3	9,5
mašinų ir traktorių parko aptarnavimo	1,3	1,4	0,8	4,4	3,6
žemės ūkio elektrifikavimo ir ryšių	3,4	5,7	3,4	7,1	8,8
transporto žemės ūkyje	10,3	13,8	9,1	7,8	8,8
melioracijos	8,6	5,5	8,7	8,1	8,2
žemės ūkio produktų saugojimo ir perdirbimo	—	—	0,3	0,6	0,7

* Šią profesijų grupę 1971—1982 m. sudarė tik traktorininkai mašinistai. Be jų 1983 m. dar buvo parengti 50 daržininkystės ir 37 sodininkystės meistrai.

Jaunojo mokslininko tribūna

SPARČIAU DIDINKIME PRAMONĖS GAMYBOS EFEKTYVUMĄ

J. ALIŠAUSKAS

Pastaraisiais dešimtmečiais sparčią šalies laudies ūkio raidą daugiausia sąlygojo pramonės intensyvinimas, jos efektyvumo didinimas. Šioje srityje laimėjimų pasiekė ir respublikos pramonė. 1984 m. pramonės produkcijos gamyba, palyginus su 1983 m., padidėjo 5,6% ir viršijo 10,7 mlrd. rb, prekinės produkcijos realizavimo planas įvykdytas 102%, virš plano realizuota produkcijos už 200 mln. rb. Sparčiais tempais vystėsi mašinų gamyba ir metalo apdirbimas, maisto pramonė, kultūrinių, buitinių, ūkinių prekių gamyba ir kt. Pavyzdžiui, mašinų gamybos ir metalo apdirbimo pramonėje 1984 m., palyginus su 1983 m., bendras gamybos mastas padidėjo 7%, iš to skaičiaus prietaisų, automatizavimo priemonių ir jų atsarginių dalių gamyba padidėjo net 9% ir pasiekė 130 mln. rb.

Nemaža nuveikta gerinant darbo našumo didinimo rezervų naudojimą. 1984 m. darbo našumas respublikos pramonėje, palyginus su 1983 m., padidėjo 5%, gauta 86% produkcijos gamybos prieaugio.

1984 m. pramonė įvykdė 68 naujų mašinų, įrengimų, aparatų bei prietaisų gamybos planą, kompleksiškai mechanizuoti ir automatizuoti 96 cechai ir barai, įdiegtos 153 mechanizuotos srautinės ir automatinės linijos.

Pastaruoju metu greta teigiamų pramonės gamybos raidos poslinkių pasitaiko ir neigiamų tendencijų (žr. lentelę). Pavyzdžiui, 1983 m. sąlyginė darbo jėgos ekonomija vidutiniškai vienai įdiegtai naujos technikos priemonei sudarė 0,454 žm., t. y. sumažėjo 24,2% (0,599 žm.), palyginus su 1980 m. 1980 m. respublikos pramonėje viena įdiegta naujos technikos priemonė įgalino gauti vidutiniškai 3,535 tūkst. rb papildomo pelno, 1983 m. šis rodiklis sumažėjo iki 3,408 tūkst. rb, arba 3,6%. Apibendrinantis naujos technikos priemonių panaudojimo efektyvumo rodiklis yra metinis ekonominis efektas: 1980 m. — 5,567 tūkst. rb, skaičiuojant vidutiniškai vienai naujos technikos priemonei, o 1983 m. — 3,902 tūkst. rb, t. y. 29,9% mažiau. Sumažėjo ir metinis ekonominis efektas, gautas įdiegus naują techniką respublikos pramonėje: 1980 m. — 87,4, o 1984 m. — 67,9 mln. rb, t. y. 22,3% mažiau.

Pastarąjį penkmetį respublikos pramonėje nepakankamai efektyvi buvo ir išradybinė bei racionalizacinė veikla. Ekonominis efektas, gautas įdiegus į gamybą išradimus ir racionalizacinius pasiūlymus, nuo 68,1 mln. rb 1980 m. sumažėjo iki 54,2 mln. rb 1983 m., arba 20,4%. Skaičiuojant vidutiniškai vienam įdiegtam išradimui bei racionalizaciniam pasiūlymui, ekonominis efektas, gautas įdiegus juos į gamybą, nuo 1,516 tūkst. rb 1980 m. sumažėjo iki 1,194 tūkst. rb 1983 m., arba 21,2%. Ypač didelį susirūpinimą kelia tai, kad išradimai bei racionalizaciniai pasiūlymai respublikos pramonėje panaudojami neefektyviai. Pavyzdžiui, 1983 m. vidutiniškai vienai įdiegtai pramonėje naujos technikos priemonei teko 3,902 tūkst. rb ekonominio efekto, o vienam išradimui bei racionalizaciniam pasiūlymui — tik 1,194 tūkst. rb, t. y. 69,4% mažiau.

Sprendžiant iškilusias gamybos efektyvumo didinimo problemas, daugiau dėmesio reikia skirti naujos technikos priemonių, įgalinančių sumažinti sunkų rankų darbą, mechanizuoti bei automatizuoti monotoniškas gamybines operacijas, sukūrimui bei pramoniniam panaudojimui, įdiegiamų naujos technikos pavyzdžių efektyvumo didinimui, platesniam išradimų bei racionalizacinių pasiūlymų taikymui respublikos pramonėje.

Tam reikalui ministerijose bei žinybose reikėtų organizuoti ekonomines koordinacines tarybas, kurios spręstų perspektyviausių mokslo bei technikos laimėjimų, taigi ir išradimų, parinkimo, ekonominio įvertinimo ir pramoninio panaudojimo klausimus. Ekonomines koordinacines tarybas tikslinga organizuoti visuomeniniais pagrindais, etatiniais darbuotojais paliekant tarybos pirmininką ir sekretorių, kurie turėtų būti pavaldūs ministerijai (žinybai), prie kurios organizuojama ši taryba. Tarybos nariais turėtų būti ministerijai pavaldžių įstaigų bei organizacijų ekonominių tarnybų vadovaujantys specialistai, konsultantai iš mokslinio tyrimo įstaigų, organizacijų, pirmaujančių gamybos mokslinio techninio pertvarkymo srityje, atstovai.

Ekonominėms koordinacinėms taryboms taip pat tikslinga kontroliuoti pramoninių mokslinių techninių tyrimų vykdymą ir finansavimą. Ši priemonė yra būtina, nes pramonės įmonės, vykdydamos ūkiskaitinius mokslinius techninius tyrimus, kartais neracionaliai panaudoja nemažą dalį lėšų. Nereti atvejai, kai ūkiskaitinės sutartys moksliniams techniniams tyrimams sudaromos neatsižvelgiant į gamybos technologinių problemų specifiką, o gauti rezultatai nepanaudojami arba neduoda laukiamo socialinio ekonominio rezultato.

Svarbus pramonės gamybos efektyvumo didinimo rezervas yra materialinio skatinimo už naujausių mokslo ir technikos laimėjimų panaudojimą gamyboje sistemos tobulinimas. Respublikos pramonės įmonėse ekonominio skatinimo fondų lėšų naudojama vis daugiau (1980 m. — 239,6, o 1983 m. — 252,7 mln. rb. t. y. 5,5% daugiau). Tačiau rezervų šioje srityje dar gausu. Didinant gamybos efektyvumą, tikslinga darbuotojams, tiesiogiai gaminantiems išradimų pagrindu sukurtus įrengimus bei prietaisus, ruošiantiems ir diegiantiems techninę dokumentaciją, taikyti padidintus atliekamų darbų įkainius. Tai leistų suintensyvinti iš principo naujų mokslo ir technikos laimėjimų panaudojimo pramonėje procesą: sutrumpinti išradimų gamybos ir įdiegimo laiką, padidinti jų ekonominį efektyvumą. Diegiant iš principo naujus mokslo ir technikos laimėjimus, įkainius už atliekamus darbus tikslinga padidinti 20—30%. Ši priemonė galėtų būti finansuojama iš gamybos vystymo fondo. Siekiant sparčiau diegti išradimus, tikslinga darbuotojus premijuoti už darbų atlikimo trukmės sutrumpinimą: už pirma laiko atliktus darbus derėtų iki 20% pirmalaikio darbų atlikimo dėka sutaupytų lėšų skirti darbuotojų — išradimų gamintojų premijavimui. Tai savo ruožtu skatintų sutrumpinti iš principo naujų sprendimų diegimo laiką, sudarytų palankias sąlygas efektyviau juos naudoti.

Tobulinant materialinio skatinimo sistemą, tikslinga įmonėms bei organizacijoms palikti visą papildomą pelną, gautą per metus nuo iš principo naujų mokslinių techninių sprendimų įdiegimo gamyboje pradžios. Tai skatintų pramonės įmones gaminti ir diegti iš principo naują techniką, sparčiau atnaujinti gamybos

NAUJOS TECHNIKOS PRIEMONIŲ ĮDIEGIMO RESPUBLIKOS PRAMONĖJE REZULTATAI 1980—1983 m.

	1980 m.	1981 m.	1982 m.	1983 m.
Sąlyginė darbo jėgos ekonomija, skaičiuojant vidutiniškai vienai įdiegtai naujos technikos priemonei — žmonėmis	0,599	0,517	0,378	0,454
Papildomas metinis pelnas, skaičiuojant vidutiniškai vienai įdiegtai naujos technikos priemonei — tūkst. rb	3,535	3,444	3,232	3,408
Metinis ekonominis efektas vidutiniškai vienai įdiegtai naujos technikos priemonei — tūkst. rb	5,567	4,669	3,561	3,902
Metinis ekonominis efektas vidutiniškai vienam įdiegtam išradimui arba racionalizaciniam pasiūlymui — tūkst. rb	1,116	1,258	1,257	1,194

ŪKINĖS VEIKLOS REVIZIJA TARDYMO ORGANAMS IR TEISMAMS REIKALAUJANT

Ekon. m. kand. V. LAKIS

Kontroliuojant socialistinio turto apsaugą, tiriant ir nagrinėjant baudžiamąsias bylas dėl grobimų, prirašinėjimų, kitų pareigybinių ir ūkinių nusikaltimų bei civilines bylas dėl pateiktų ieškinių, kvotos, parengtinio tardymo organų darbuotojams, teismams bei kitiems teisingumo organų darbuotojams suteikta teisė reikalauti, kad būtų atliktos susivienijimų, įmonių, įstaigų bei organizacijų gamybinės ir ūkinės finansinės veiklos revizijos. Tokių revizijų tikslas yra išaiškinti, ar tinkamai užpajamuojamos ir pagrįstai nurašomos į išlaidas materialinės vertybės bei lėšos, ar priėmimo, išdavimo ir saugojimo sąlygos užtikrina jų saugumą, ar teisingai vedama apskaita ir laiku atliekamos inventorizacijos, ar apyskaitų duomenys teisingai rodo atliktų darbų dydį bei lėšų, darbo ir materialines sąnaudas.

Nutarimuose ir nutartyse arba kituose dokumentuose, kuriais teisingumo organų darbuotojai reikalauja atlikti reviziją, trumpai išdėstomos aplinkybės, dėl kurių iškilo būtinumas ją atlikti, nurodoma, kokių padalinių arba barų veiklą reikia patikrinti, kokį laikotarpį, kokius klausimus būtina nagrinėti. Jei reikia tikrinti gamybą, technologiją, normavimą bei kitus specialius klausimus, nurodoma, kokie specialistai turėtų dalyvauti revizijoje.

Revizuojančios organizacijos vadovas turi imtis priemonių, kad tokios revizijos būtų pradėtos tuoj pat gavus nutarimą arba nutartį. Tokios revizijos sudėtingos, todėl joms atlikti reikia skirti prityrusius specialistus. Svarbu teisingai sukomplektuoti revizorių brigadą, t. y. įtraukti visus reikalingus specialistus. Prireikus į revizorių brigadą įtraukiami ir kiti specialistai. Įvairius pagalbinius ir techninius darbus, tokius kaip materialinių vertybių ir piniginių lėšų judėjimo atstatymas, kai neteisingai vedama jų apskaita, reikalingų dokumentų atrinkimas, gali atlikti revizorių vadovaujami revizuojamų įmonių ir organizacijų darbuotojai. Tačiau visais atvejais revizoriai atsako už patikrinimo visapusiškumą ir kokybę.

Sutinkamai su Susivienijimų, įmonių ir organizacijų bei įstaigų ūkinės finansinės veiklos žinybinės kontrolės nuostatais revizija gali trukti ne ilgiau kaip 30 dienų. Šį terminą gali pratęsti organizacijos, kuri skiria reviziją, vadovas.

Pasiruošimas mūsų nagrinėjamai revizijos rūšiai kiek skiriasi nuo įprastinio. Nėra reikalo rengti revizijos programos. Čia ją atstoja teismo nutartis arba tardytojo nutarimas, kuriame nurodyta, ką būtina revizuoti. Nors tokia revizija pagal tikrinamų klausimų ratą paprastai nėra plati, bet revizuojamieji darbo barai turi būti patikrinti išsamiai, nes kiekviena smulkmena gali būti papildomos ar pakartotinos revizijos priežastis.

Prieš pradedant reviziją, taip pat ją atliekant revizorių brigados vadovas turi palaikyti nuolatinį ryšį su asmenimis, kurių reikalavimu ji atliekama. Atvykęs į revizuojamąją įmonę arba organizaciją, revizorių brigados vadovas turi imtis priemonių, kad materialiai atsakingi ir kiti asmenys, kurių darbas bus tikrinamas, galėtų dalyvauti atliekant reviziją ir duoti paaiškinimus. Jeigu šie asmenys dėl kurių nors priežasčių negali arba nenori atvykti ir dalyvauti revizijoje, tai ji daroma be jų, nes materialiai atsakingų asmenų ir kitų darbuotojų dalyvavimas revizijoje yra jų teisė, bet ne pareiga.

Reviziją tikslinga pradėti nuo faktinių tikrinimų, nes kontroliuojamo objekto faktinė būklė ne visada atitinka dokumentų duomenis ir greitai keičiasi. Antai, nelaiku atlikus kontrolinius statybos ir montavimo darbų dydžio matavimus, ne visada galima nustatyti prirašymo faktus.

Revizinės praktikos tyrimai rodo, kad revizoriams sunkiai sekasi nustatyti materialinės žalos dydį. Materialinę žalą sudaro tiesioginis turto netekimas, atsiradęs dėl darbuotojų neteisingų veiksmų arba neveikimo. Ji gali atsirasti dėl materialinių vertybių ir lėšų neužpajamavimo, nepagrįsto nurašymo į išlaidas, trūkumų, materialinių vertybių sugadinimo arba sunaikinimo, įvairių nuostolių.

Žalos dydį kategoriškai galima pagrįsti pirminiais dokumentais. Tačiau kai kada dėl vienų ar kitų priežasčių pirminiai dokumentai neišlieka. Tada žalos dydį galima pagrįsti suvestiniais dokumentais, tačiau su sąlyga, kad įrašai šiuose dokumentuose padaryti pirminių dokumentų pagrindu. Dažnai tai galima patvirtinti pirminių dokumentų, esančių kitose įmonėse ir organizacijose, nuorašais arba kitaip įrodant jų buvimą. Pavyzdžiui, jeigu nėra darbo užmokesčio išmokėjimo žiniaraščio, bet pinigai nurašyti į išlaidas, tai revizoriai, tikrindami darbo užmokesčio apskaičiavimą per konkretų laikotarpį ir mokesčių atskaitymus, gali nustatyti, kiek priklauso nurašyti į išlaidas.

Praktikoje neretai materialinės žalos dydis nustatomas klaidingai dėl to, kad jis apskaičiuojamas remiantis nekokybiškai įformintais pirminiais dokumentais (be parašų, surašytais paprastu pieštuku ir pan.), paaiškinimais bei kitais dokumentais, tiesiogiai nepatvirtinančiais pinigų arba vertybių gavimo ir išdavimo. Todėl kyla klausimas: ar galima naudoti paaiškinimus, piliečių skundus ir pareiškimus, įvairius neoficialius dokumentus materialinės žalos dydžiui nustatyti ir pagrįsti? Atsakymas išplaukia

---

technologinius procesus. Iki 50% papildomo pelno, gauto pirmaisiais išradimų panaudojimo gamyboje metais, tikslinga skirti pramonės įmonių darbuotojams materialiai skatinti. Kitą papildomo pelno dalį reikėtų skirti iš principo naujai technikai ir gamybinei technologijai diegti gamyboje, šių mokslinių techninių priemonių ekonominiam efektyvumui didinti. Neretai pasitaiko, kai pirmaisiais išradimų panaudojimo gamyboje metais šie iš principo nauji moksliniai techniniai sprendimai dėl gamybos technologinių procesų reorganizacijos trūkumų savo techninėmis ekonominėmis charakteristikomis neprilygsta tradicinei technikai. Siūlomas materialinio skatinimo sistemos už naujos technikos panaudojimą gamyboje patobulinimas skatintų pramonės įmonių kolektyvus kuo greičiau įsavinti iš principo naują techniką bei gamybos technologiją ir jau pirmaisiais išradimų panaudojimo metais iš esmės pagerinti gamybos technines ekonomines charakteristikas, palyginus su tradicine technika.

Didinant pramonės gamybos ekonominį efektyvumą, nusidėvėjusius gamybinius įrengimus reikia keisti tik kokybiškai nauja technika, t. y. nauja analogiškos paskirties įrengimo, aparato ir pan. modifikacija arba iš principo nauju techniniu sprendimu. Tai leistų nuolat kelti kokybinį pramonės technologinės aparatūros lygį, tobulinti gamybos technologiją, taupyti materialinius išteklius. Naujos technikos panaudojimo pramonėje ekonominių rodiklių dinamika vienuoliktajame penkmetyje rodo, kad 1980 m. respublikos pramonės įmonėse buvo įdiegta 15,7 tūkst., o 1983 m. — jau 17,4 tūkst. naujos technikos priemonių. Tačiau ekonominis efektas, gautas įdiegus naują techniką, nuo 87,4 mln. rb 1980 m. sumažėjo iki 67,9 mln. rb 1983 m. Nagrinėjamu laikotarpiu taip pat sumažėjo modernizuojamų įrengimų skaičius: 1980 m. vidutiniškai per metus buvo modernizuota 3407 gamybiniai įrenginiai, o 1983 m. — tik 3215 (5,6% mažiau). Kaip matome iš pateiktų skaičių, pastaruoju metu stebima naujos technikos efektyvumo mažėjimo tendencija. Taigi viena pagrindinių pramonės gamybos efektyvumo didinimo problemų yra mokslinio techninio gamybos pertvarkymo proceso intensyvinimas, jo poveikio sferų plėtojimas.

Apskritai, didinant pramonės gamybos efektyvumą, daugiausia dėmesio reikėtų skirti mokslo ir technikos laimėjimų diegimo, panaudojimo ir ekonominio įvertinimo tobulinimui racionaliau naudojant įmonių bei organizacijų vidinius rezervus.

iš šių dokumentų esmės. Kadangi padaryti tokiuose dokumentuose įrašai išreiškia juos rašiusiųjų asmenų nuomonę arba samprotavimus, tai, aišku, jais negalima pagrįsti materialinės žalos dydžio. Tačiau jų atsisakyti nereikia, nes jie gali padėti pasirinkti tikrinimo kryptį bei nustatyti žalą padariusių asmenų kaltės laipsnį.

Antra vertus, pasitaiko materialinės žalos dydį apskaičiuoti klaidingai dėl to, kad neteisingai taikomos kainos. Nuostatai dėl darbininkų ir tarnautojų materialinės atsakomybės už žalą, padarytą įmonei, įstaigai, organizacijai, patvirtinti TSRS Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1976 m. liepos 13 d. įsaku, numato įvairių kainų taikymo galimybę: pagal balansinę vertę (savikainą), pagal mažmenines kainas, pagal realizacines kainas — visuomeninio maitinimo įmonėse bei komiso prekyboje, pagal padidintas kainas.

Pagal balansinę vertę (savikainą) materialinės žalos dydis nustatomas tada, kai žala padaryta, neatsargiai sugadinus arba sunaikinus turtą, ir kai galiojantys normatyviniai aktai nenumato kitokios materialinės atsakomybės.

Materialinių vertybių trūkumo, tyčinio sunaikinimo arba sugadinimo atvejais žalos dydis nustatomas pagal mažmenines kainas. Jeigu kurios nors vertybės neturi mažmeninių kainų, tai žalos dydis nustatomas pagal didmenines kainas ir gauta suma dauginama iš atitinkamų TSRS valstybinio kainų komiteto patvirtintų koeficientų.

Realizacinėmis kainomis žalos dydis apskaičiuojamas, kai trūksta pardavimui arba realizavimui skirtų prekių ar produkcijos komiso prekyboje bei visuomeninio maitinimo įmonėse. Tačiau jeigu žala padaryta ne prekių arba produkcijos grobimu ar trūkumu, bet vertybių sugadinimu ar sunaikinimu, tai jos dydis nustatomas balansine verte (savikaina) arba mažmeninėmis kainomis. Tokia pat tvarka nustatomas žalos dydis tais atvejais, kai žala padaryta kitokiam tų organizacijų turtui.

Jeigu, nustatant žalos dydį, neaišku, kokiais veiksmais (grobstant, tyčia ar netyčia sugadinant arba sunaikinant) ji yra padaryta (šį klausimą paprastai sprendžia teismo ir tardymo organai), tai jos dydis apskaičiuojamas visais tinkančiais konkrečiam atvejui variantais, t. y. balansine verte (savikaina) ir mažmeninėmis kainomis arba realizacinėmis (pardavimo) kainomis.

Žalos dydį nustatyti padidintomis kainomis numato atitinkami įstatymai. Tada gali būti taikomi koeficientai prie didmeninių arba mažmeninių kainų arba specialios kainos. Pavyzdžiui, žalos, padarytos dėl mėsos ir mėsos produktų, pieno ir pieno produktų trūkumo, grobimų, praradimų, dydis nustatomas, taikant atitinkamai koeficientus 3 ir 2,5 prie mažmeninės šių produktų kainos. Išieškotos iš kaltų asmenų sumos turi užtekti ne tik mėsos, pieno ir jų produktų trūkumui padengti, bet ir padengti išlaidoms, padarytoms superkant gyvulius ir pieną, juos perdirbant ir realizuojant.

Nustatant žalos dydį dėl vertybių trūkumo sandėliuose, kitur arba kasoje, nepakanka palyginti faktinius duomenis pagal inventorizacijų apyrašus arba aktus su buhalterinės apskaitos duomenimis ir, tuo remiantis, apskaičiuoti rezultatą. Toks tyrimas yra paviršutiniškas, o jo rezultatas orientacinis. Teisingai atlikus inventorizaciją, galima neabejoti faktiniais vertybių arba lėšų likučiais. Tuo tarpu neretai pasitaiko, kad dėl įvairių priežasčių buhalterinės apskaitos duomenys apie vertybių arba pinigų likučius esti klaidingi. Norint tiksliai nustatyti rezultatą, reikia patikrinti visus pajamų ir išlaidų dokumentus laikotarpiu nuo paskutinės inventorizacijos. Jeigu paaiškėjo, kad materialinė žala susidarė dėl piktnaudžiavimų, grobimų ar kitų nusikalstamų veiksmų, tai tiriami viso laikotarpio, per kurį dirbo materialiai atsakingi asmenys, pajamų ir išlaidų dokumentai. Materialinės žalos dydžio nustatymo tvarka yra tokia: prie faktinių likučių pagal inventorizacijos aprašą arba priėmimo aktą pridedamos pajamos ir atimamos išlaidos. Rezultatas bus dokumentinis materialinių vertybių likutis laikotarpio pabaigoje. Jis turi sutapti su likučiu pagal buhalterinės apskaitos duomenis. Toliau dokumentinis likutis palyginamas su faktiniu pagal inventorizacijos aprašą arba priėmimo bei perdavimo aktą. Jeigu dokumentinis likutis viršija faktinį, tai skirtumas sudaro trūkumą, jei atvirkščiai — tai perteklių. Esant kiekinei suminei prekinių materialinių vertybių apskaitai, rezultatas paprastai būna dvejopas, t. y. vienų vertybių trūkumas, o kitų perteklius. Tuo atveju sutinkamai su Pagrindinių priemonių, prekinių materialinių vertybių, lėšų ir atsiskaitymų inventorizavimo nuostatais, paskelbtais TSRS finansų ministerijos 1982 m. gruodžio 30 d. raštu Nr. 179, išimtiniais atvejais galima leisti, kad atsiradę vienu metu ir pas tą patį materialiai atsakingą asmenį pertekliai vienodais kiekiais padengtų tų pačių pavadinimų materialinių vertybių trūkumus. Nuostatai nenurodo, kada leidžiama tokia išimtis. Tai sprendžia vadovai arba kiti asmenys, kurie priima atitinkamus nutarimus. Jeigu nustatoma, kad trūkumai ir pertekliai atsirado dėl piktnaudžiavimų, tai jie nepadengiami. Visais kitais atvejais jie įskaitomi. Jeigu yra numatytos netekties normos, tai faktinis trūkumas mažinamas jų ribose. Jeigu materialinė žala atsirado neužpajamuojant arba nepagrįstai nurašant į išlaidas pinigus ir materialines vertybes, tai jos dydžiui nustatyti nepakanka žinoti neužpajamuotų arba nepagrįstai nurašytų į išlaidas vertybių kiekį ir jų vertę. Paaiškėjus tokiems faktams, reikia nedelsiant užantspauduoti sandėlius, kasas ir kitas materialinių vertybių ir lėšų saugojimo vietas ir atlikti inventorizaciją. Šiuo atveju materialinės žalos dydis nustatomas iš esmės taip pat, kaip ir esant lėšų arba materialinių vertybių trūkumui. Skirtumas tas, kad gautų materialinių vertybių arba lėšų kiekis nustatomas ne tik pagal pateiktus, bet ir pagal dingusius arba suklastotus dokumentus, kurių duomenys buvo atkurti įvairiais patikrinimais. Tikrinant išlaidas, nekreipiama dėmesio į dokumentus, pagal kuriuos materialinės vertybės arba lėšos nepagrįstai buvo nurašytos į išlaidas. Nepagrįsto darbo užmokesčio arba premijų išmokėjimo atveju materialinę žalą sudarys visa apskaičiuota konkrečių asmenų vardu suma. Tačiau revizijos akte reikia nurodyti, kiek šiai sumai tenka įvairių mokesčių ir kiek buvo išduota gavėjams. Atskaitytos sumos kreditams padengti, alimentams išmokėti bei pagal kitus įsipareigojimus pridedamos prie išmokėtų gavėjams sumų. Nustačius materialinę žalą bei planavimo, apskaitos, atskaitomybės ir kontrolės trūkumus, kurie leido materialinei žalai atsirasti, taip pat pareigūnus, kurie privalėjo užtikrinti normalią kontroliuojamojo objekto veiklą, revizoriai surašo aktą. Aktuose, surašomuose tardymo organams ir teismams, nurodomi ne visi normatyvinių dokumentų reikalavimų nesilaikymo faktai, o tik tie, kurie susiję su nusikaltimu. Jeigu materialinė žala arba piktnaudžiavimas paaiškėja planinės revizijos metu, tai šiuos neigiamus faktus reikia išdėstyti atskirame, tarpiniame akte, kuris surašomas nelaukiant revizijos pabaigos.

Visi asmenys, kurių darbas buvo revizuojamas, turi pasirašyti revizijos aktus. Jeigu jie nesutinka su revizijos rezultatais, tai parašo paaiškinimus, kuriuose nurodo, su kuo konkrečiai nesutinka, ir pateikia savo argumentus. Dažnai pasitaikantys vienodi arba panašūs pažeidimai grupuojami prieduose (materialinių vertybių ir lėšų judėjimo žiniaraščiuose, pažymose ir kt.). Tai padeda sutrumpinti revizijos aktus ir kartu padaryti juos konkretesnius ir aiškesnius, nes tokiu atveju čia nurodomas tik galutinis materialinių vertybių ar piniginių lėšų judėjimo rezultatas arba bendra nepagrįstai išmokėta atlyginimų ar premijų suma. Kitaip tariant, prieduose sukaupiama visa analitinė informacija apie revizuojamą objektą, o pačiame akte — tik galutinis rezultatas.

Baigus reviziją, visa medžiaga siunčiama organizacijai, kuriai reikalaujant buvo atlikta revizija. Revizijos medžiagą siunčia revizavusios organizacijos vadovas. Tais atvejais, kai reikia skubiai imtis atitinkamų priemonių, revizijos medžiagą tardymo organams ir teismams siunčia patys revizoriai. Nurodyta medžiaga siunčiama kartu su lydraščiu, kuriame trumpai išdėstoma nustatytų pažeidimų esmė, nurodomos pažeidėjų pavardės, pareigos, kitos svarbios aplinkybės ir pagrindinių dokumentų, patvirtinančių nusižengimo faktą, nuorašai. Pačių dokumentų revizoriai neišima. Pagal Nuostatus dėl dokumentų ir dokumentų apyvartos buhalterinėje apskaitoje, paskelbtus TSRS finansų ministerijos 1983 m. liepos 29 d. raštu Nr. 105, pirminius dokumentus, apyvartos žiniaraščius, buhalterines apyskaitas ir balansus iš įmonių gali išimti tik kvotos, tardymo organai, prokuratūros darbuotojai ir teismai.

Perdavus revizijos medžiagą tardymo organams arba teismams, revizorių veikla dar nesibaigia. Kaip ir visais kitais atvejais, revizuojančioji organizacija turi imtis priemonių, kurios leistų pašalinti išaiškintus pažeidimus ir piktnaudžiavimus bei užkirstų kelią jų pasikartojimui ne tik revizuojamoje įmonėje ar organizacijoje, bet ir kitur, taip pat turėti informaciją apie revizijos medžiagos nagrinėjimo rezultatus.

PREKYBINIO APTARNAVIMO TOBULINIMAS

Doc., ekon. m. kand. A. PAJUODIS

Vienas svarbiausių prekybos uždavinių yra sukurti tokią prekybinio aptarnavimo sistemą, kuri užtikrintų visiems gyventojams, nepriklausomai nuo jų gyvenamosios vietos, aukštą aptarnavimo kokybę ir kartu ekonomiškai efektyvų prekybos įmonių ir organizacijų darbą.

Brandaus socializmo laikotarpiu sparčiai didėja pirkėjų reikalavimai, kinta prekybinio aptarnavimo organizavimo sąlygos. Smarkiai išaugus šalies ekonominiam potencialui, vis aktyviau reiškiasi poreikių didėjimo dėsnis. Pirkėjų paklausa įgavo daug naujų bruožų, ypač išaugo reikalavimai prekių asortimentui ir kokybei.

Sparčiai didėjant gyventojų perkamajai galiai, plečiantis ir įvairėjant prekių asortimentui, paklausa darosi vis dinamiškesnė. Vis didesnę įtaką jai daro mada, trumpėja įsigijamų prekių naudojimo laikas. Jeigu anksčiau pagrindinė vartojimo reikmenų keitimo priežastis buvo jų fizinis nusidėvėjimas, tai dabar vis didesnę reikšmę įgauna moralinis senėjimas. Šis bruožas būdingas ne tik aprangos prekėms, bet ir baldams bei kitiems buto interjero reikmenims, daugeliui buitinių mašinų ir prietaisų, taip pat prekėms, skirtoms laisvalaikiui praleisti. Didėja paklausos kompleksiškumas; jis tampa vis ryškesnis įsigyjant aprangos prekes, taip pat ir ilgalaikio vartojimo reikmenis.

Didėja pirkėjų ir jų reikalavimų diferenciacija priklausomai nuo socialinės padėties, gyvenamosios vietos, amžiaus, profesijos, pomėgių ir t. t. Dėl to paklausa įgauna didesnį kryptingumą, atskiros pirkėjų grupės orientuojasi, pvz., ne į bet kuriuos, o į tam tikrus šaldytuvų, televizorių, magnetofonų, fotoaparatų, automobilių ir pan. modelius ar markes. Svarbiausiu kriterijumi perkant aprangos prekes tampa ne gaminio išvaizda apskritai, bet konkretūs parametrai (fasonas, modelis, audinys, spalva ir pan.). Sparčiai didėja paklausa tų prekių, kurios patenkina aukštesnio lygio poreikius, užtikrina didesnį komfortą, yra geresnės kokybės. Taigi pirkėjas darosi vis dabiau išrankesnis. Į visa tai turi būti atitinkamai atsižvelgiama organizuojant prekybą.

Organizuojant prekybinį aptarnavimą, labai svarbu atsižvelgti į **žmonių gyvenimiškosios veiklos pobūdį**, ypač jos teritoriniu ir laiko aspektu. Įvairių veiklos rūšių paplitimas, trukmė, periodiškumas, nuoseklumas, suderinimas ir vieta apibrėžia gyventojų (pirkėjų) kasdieninę elgseną, laiko praleidimą, prioritetus įvairiose gyvenimo sferose.

Žmonių gyvenimiškoje veikloje atitinkamą vietą užima prekių įsigijimas. Bendrame gyventojų laiko fonde sąnaudos prekėms pirkti sudaro palyginti nedidelę dalį. Tarybų Latvijoje 1972 m. atliktų tyrimų duomenimis, savaitiniame laiko fonde jos sudaro 190 min., arba 1,9%; atsižvelgiant tik į laiką, kuris panaudojamas namų ūkyje ir buitiniams poreikiams tenkinti, jo lyginamasis svoris padidėja iki 11,6%. Kasdienės laiko sąnaudos prekėms įsigyti skaičiuojant vienam žmogui sudarė 27 min. Lemiama dalis viso laiko (apie 85%) susijusi su maisto prekių įsigijimu; miesto gyventojų laiko sąnaudos prekėms pirkti 2,1—2,7 karto didesnės negu kaimo gyventojų[1].

Pastaraisiais metais mūsų šalyje įgyvendinta nemaža svarbių priemonių pirkėjų aptarnavimui gerinti, jų laikui taupyti. Didžiausią reikšmę turėjo mažmeninės prekybos tinklo plėtimas ir jo struktūros tobulinimas (ypač parduotuvių stambinimas, tipizavimas, specializavimas ir universalizavimas), platus pažangių prekiavimo formų diegimas. Nepaisant to, laikas, kurį gyventojai skiria prekėms įsigyti, ilgėja. Todėl jį mažinti dabar yra ypač svarbus uždavinys.

Organizuojant gyventojų prekybinį aptarnavimą, būtina atsižvelgti ir į žmonių gyvenimiškąją veiklą teritoriniu aspektu. Teritorija, kurioje vyksta svarbiausi veiklos procesai, formuojasi kaip gyvenimo, darbo, aptarnavimo ir poilsio vietų, kurias sieja transporto sistema, sąveikos rezultatas. Svarbiausias veiksnys, lokalizuojantis tam tikroje teritorijoje žmogaus gyvenimiškąją veiklą, yra laikas. Žmonių veikloje laiko ir teritorijos atžvilgiu susiformuoja tam tikri ciklai, kuriuos apibrėžia laiko biudžetas.

Kasdieniniai poreikiai tenkinami gyventojų paros laiko biudžeto ribose ir todėl paprastai susiję su nedidele teritorija. Specialūs (nekasdieniai) poreikiai tenkinami savaitės, mėnesio ar dar ilgesniame cikle, kuris leidžia išplėsti žmogaus gyvenimiškosios veiklos teritorines ribas.

Darbo dienomis gyvenimiškosios veiklos režimas skatina žmogų įsigyti prekes ir paslaugas taip, kad tam būtų sugaištama minimaliai laiko (pakeliui į darbą, grįžtant namo, pietų pertraukos metu ir pan.). Ne darbo dienomis aptarnavimo įmonių ar įstaigų lankymas gali tapti savarankišku tikslu (jei reikalinga), nes tomis dienomis gyventojai gali skirti pakankamai laiko įvairioms parduotuvėms aplankyti, susipažinti su prekėmis, joms išsirinkti. Ypač tai būdinga kaimo gyventojams.

Pagal galiojančias rekomendacijas kasdienės paklausos prekių parduotuves rekomenduojama miesto teritorijoje išdėstyti taip, kad nuotolis nuo gyvenamosios vietos iki jų pėsčiomis neviršytų 7—10 min., o šių įmonių aptarnavimo spindulys — 500 m. Esant nedideliam gyvenamųjų namų aukštingumui (1—2 aukštai, namai su sodybiniais sklypais ir pan.), leidžiama aptarnavimo spindulį padidinti iki 800 m.

Mūsų respublikos miestų sąlygomis gyventojai minėtų aptarnavimo spindulių ribose dažniausiai gali naudotis kasdienės paklausos prekių parduotuvių paslaugomis, nors ir ne visada gali įsigyti visą šių prekių kompleksą. Kitaip yra kaimo vietovėse. Dėl istoriškai susiklosčiusio apgyvendinimo pobūdžio ir esamo parduotuvių išdėstymo laiko sąnaudos, reikalingos artimiausiai parduotuvei pasiekti, kaime neretai daug didesnės. Nemaža kaimo gyventojų savo gyvenvietėje išvis neturi galimybių įsigyti prekių; iš 23,6 tūkst. respublikoje esančių kaimų parduotuves yra tik 2,1 tūkst.

Kaimo gyventojams persikeliant iš vienkiemių ir nedidelių kaimų į naujas gyvenvietes (šiuo metu jose gyvena jau 65% visų respublikos kaimo gyventojų), plečiant ir tobulinant jose prekybos tinklą, gerinant kaimo parduotuvėse prekių asortimento formavimą, padėtis keičiasi; kasdienis prekybinis aptarnavimas vis labiau artėja prie kaimo gyventojų gyvenimo bei darbo vietų.

Sudėtingesnės problemos kyla organizuojant gyventojų aprūpinimą periodinės ir epizodinės paklausos prekėmis. Dideliuose miestuose teritorinės bei laiko sąlygos įsigyjant šias prekes visada bus geresnės negu nedideliuose miestuose ir kaimo vietovėse. Pastarųjų gyventojai dabar įsigyja ir ateityje daugiau ar mažiau turės jas pirktis už savo gyvenvietės ribų. Todėl paklausa minėtoms prekėms daugeliui gyventojų paprastai gali būti tenkinama tik savaitinio jų gyvenimiškosios veiklos ciklo ribose. Mūsų šalyje, taip pat ir kitose socialistinėse šalyse atlikti tyrimai rodo, kad savaitiniame cikle atliekamų kelionių laiko sąnaudų riba į vieną pusę sudaro 120 min. (bruto)[2]. Šį laiką reikia priimti ir regionuojant prekybinį aptarnavimą.

Miesto ir kaimo gyventojų gyvenimiškosios veiklos pobūdžiui nemažą įtaką daro žmonių transportinis judrumas (vieno gyventojo vidutiniškai per metus visomis transporto rūšimis nuvažiuotas nuotolis). Respublikos gyventojų transportinis judrumas nuo 970 km 1960 m. padidėjo iki 5180 km 1980 m., arba 5,3 karto[3]. Tai pirmiausia nulėmė labai spartūs individualių automobilių skaičiaus didėjimo tempai. 1960—1983 metais individualių automobilių respublikoje padaugėjo 27,6 karto. Antai 1960 m. 1000 gyventojų teko 3,7 automobilio, o 1983 m. — 81,5[4]. Automobilizacijos lygio didėjimas, darydamas įtaką gyventojų judrumui, atitinkamai atsiliepia ir kitoms žmonių gyvenimiškosios veiklos sritims. Automobilis leidžia labai sumažinti kelionių trukmę, didinti laisvą laiką, įvairinti jo praleidimą, palengvinti įvairius buitinius darbus. Kaimo gyventojus jis priartina prie miesto kultūrinio gyvenimo, leidžia dažniau naudotis jų prekybos centrais.

Esminiai gyventojų paklausos, jų gyvenimiškosios veiklos

---

[1]Баланс времени населения Латвийской ССР. — Рига: Зинатне, 1976, с. 58, 234—235, 238.

[2]Комплексная районная планировка. — М.: Стройиздат, 1980, с. 145—146. „Bruto" laikas apima visas laiko sąnaudas vadinamajai kelionei „nuo durų iki durų".

[3] Gulbinskas A. Transportas, jo problemos ir perspektyvos. — V.: Mintis, 1982, p. 16.

[4] Adomavičius V. Lengvasis automobilis: „už" ir „prieš". Kn.: Keliai, mašinos, žmonės (11 knygutė). — V.: Mokslas, 1984, p. 16.

pobūdžio pakitimai keičia ir pirkėjų reikalavimus prekybiniam aptarnavimui, jo kokybei. Nūdien pirkėjas labai didelę reikšmę skiria laiko veiksniui — galimybei minimaliomis jo sąnaudomis įsigyti visas pageidaujamas prekes. Kartu didėja ir jo reikalavimai prekių įsigijimo materialinėms bei techninėms sąlygoms, prekių perdavimo organizavimui, papildomoms paslaugoms.

Pirkėjų reikalavimų, jų pageidavimų raida kelia naujus, sudėtingesnius uždavinius prekybiniam aptarnavimui, reikalauja tobulinti susiklosčiusią praktiką bei peržiūrėti kai kurias teorines koncepcijas ir rekomendacijas, ieškoti efektyvesnių darbo formų bei metodų.

Nuolat plečiantis ir atsinaujinant prekių asortimentui, vis labiau diferencijuojantis pirkėjų paklausai, labai svarbu tobulinti **prekių pasiūlos (asortimento) formavimą mažmeninėje prekyboje.** Kad būtų sudarytos pirkėjams palankios sąlygos susipažinti su esamu prekių asortimentu ir jas įsigyti sunaudojant kiek galima mažiau laiko, taip pat užtikrintas kvalifikuotas aptarnavimas, pirmiausia reikia optimizuoti prekių pasiūlos teritorinį išdėstymą. Tai reikalauja konkrečiai atsakyti į klausimą, kokio asortimento prekėmis įvairiose gyvenvietėse reikia prekiauti, kad būtų galima optimaliai suderinti pirkėjų ir prekybos įmonių interesus, pasiekti didžiausią prekybinio aptarnavimo socialinį bei ekonominį efektyvumą. Šio klausimo sprendimas praktikoje yra gan sudėtingas, probleminis, moksliniu ir metodiniu požiūriu dar nepakankamai išnagrinėtas. Kol kas aiški tik bendra kryptis — priartinti prie gyventojų kasdienės ir dažnos paklausos prekių pardavimą ir koncentruoti prekybą sudėtingo asortimento, retos paklausos ir techniškai sudėtingomis prekėmis.

Labai svarbi gyventojų prekybinio aptarnavimo gerinimo sąlyga yra **mažmeninės prekybos tinklo plėtimas ir tobulinimas.** Būtina kiekvienoje gyvenvietėje sudaryti materialines bei technines sąlygas, įgalinančias teikti tokio dydžio ir lygio prekybines paslaugas, kurios atitiktų šių gyvenviečių funkcijas visoje prekybinio aptarnavimo sistemoje. Tam reikia ne tik kapitalinių įdėjimų bei galimybių juos įsavinti, bet ir žinoti, koks yra ir bus ateityje įvairių gyvenviečių prekybos tinklo poreikis. Autoriaus atlikti tyrimai leidžia teigti, kad naudojama prekybos tinklo planavimo metodologija bei rekomenduojami prekybos tinklo sąjunginiai normatyvai respublikos sąlygomis dažniausiai netinkami.

Svarbu yra kiekvienoje gyvenvietėje sukurti racionalią prekybos tinklo struktūrą, tinkamai išdėstyti parduotuves. Šis uždavinys turi būti sprendžiamas, stambinant prekybos įmones, parenkant vietos sąlygas labiausiai atitinkančius parduotuvių tipus, statant prekybos centrus bei formuojant parduotuvių kompleksus. Ribotai didėjant kapitaliniams įdėjimams prekyboje, didelę reikšmę įgavo kokybinis prekybos tinklo tobulinimas, rekonstruojant, modernizuojant bei racionaliau specializuojant jau veikiančias parduotuves.

Svarbi kryptis gerinant gyventojų aptarnavimo organizavimą yra **tinkamas įvairių prekių pardavimo formų derinimas, jų tobulinimas.**

Pastaraisiais metais daugiausia dėmesio buvo skiriama savitarnai. Ši prekiavimo forma leidžia optimaliai suderinti vartotojo ir prekybos organizacijų interesus. Jau devintajame penkmetyje savitarna respublikoje tapo pagrindine prekių pardavimo forma, o 1984 m. pradžioje savitarnos parduotuvių prekybos plotas sudarė 80,3% viso parduotuvių ploto. Veikiančio prekybos tinklo pervedimas į savitarną praktiškai baigtas. Pastaraisiais metais daug pastangų dedama savitarnos parduotuvių darbui tobulinti, tačiau šioje srityje dar yra spręstinų problemų.

Viena prekių pardavimo formų, įgalinančių sutrumpinti pirkėjų sugaištamą laiką maisto prekėms įsigyti, yra prekyba pagal išankstinius užsakymus. Ukrainos prekybos ir visuomeninio maitinimo mokslinio tyrimo instituto duomenimis, maisto produktų pirkimas užsakant telefonu ir pristatant pirkinį į namus leidžia sumažinti laiko sąnaudas, palyginus su tradicine prekių pardavimo forma, daugiau kaip 7 kartus, o palyginus su savitarna — 3 kartus.

Parduotuvių, kuriose priimami individualūs pirkėjų užsakymai, taip pat prekės pristatomos į namus, šalyje šiuo metu yra labai nedaug. Esamų patirtis rodo, kad užsakymai laisvai realizuojamam prekių asortimentui nepopuliarūs, prekių pristatymu į namus pirkėjai beveik nesinaudoja (svarbiausia dėl didelės šios paslaugos kainos).

Pastaruoju metu plinta ne maisto prekių pardavimas pagal pavyzdžius. 1984 m. pradžioje respublikos valstybinėje prekyboje šią prekiavimo formą taikė 36 parduotuvės; jų prekių apyvarta 1983 m. ketvirtajame ketvirtyje sudarė 15% visos ne maisto prekių parduotuvių prekių apyvartos. Šios prekių pardavimo formos pranašumai labiausiai išryškėja parduodant techniškai sudėtingas bei stambiagabaritines prekes, kai jos pirkėjams pristatomos į namus tiesiog iš pramonės įmonių ar prekybos sandelių. Ši prekiavimo forma turi būti ir toliau plėtojama.

Tačiau tai nereiškia, kad į individualų pirkėjų aptarnavimą reikia žiūrėti kaip į atsilikusią, nešiuolaikinę prekių pardavimo formą. Yra daug prekių (juvelyriniai gaminiai, laikrodžiai, foto bei kino prekės ir kt.), kurias tikslingiausia pardavinėti individualiai aptarnaujant pirkėjus. Individualaus aptarnavimo elementų panaudojimas yra būtina aukštos aptarnavimo kultūros sąlyga, parduodant sudėtingo asortimento ir techniškai sudėtingas prekes, taip pat organizuojant saloninę prekybą, kuri užtikrina aukščiausią pirkėjų aptarnavimo lygį.

Prekybinio aptarnavimo kokybės kriterijus nėra universalus. Jis daug priklauso nuo perkamų gaminių asortimento. Jei įsigyjant kasdienės, masinės paklausos prekes pirkėjui svarbiausia sumažinti laiko sąnaudas, tai perkant prekes, reikalaujančias pasirinkimo ir kvalifikuotų konsultacijų, brangiai kainuojančius gaminius pirmaeilę reikšmę turi paslaugų kiekis ir kokybė. Jų teikimas paprastai susijęs su aptarnavimo individualizavimu.

Nūdien labai padidėjo **reklamos,** kaip tam tikros prekybinių paslaugų rūšies, vaidmuo. Reklamą pirkėjas vertina pirmiausia pagal tai, kokį kiekį naudingos informacijos apie prekes, paslaugas ir jų įsigijimo sąlygas jis gauna, kaip efektyviai ji padeda mažinti jo neracionalias laiko sąnaudas.

Prekybos ir pramonės reklaminė veikla kol kas nepatenkina vartotojų. Atlikti tyrimai rodo, kad reklamos dėka įsigyjama labai nedaug prekių, kad gyventojai dažnai nežino techniškai sudėtingų prekių panaudojimo galimybių, jų vartojamųjų savybių.

Reklaminėje veikloje pasigendama sistemos, ji menkai koordinuojama tarp gamybos ir prekybos bei atskirų prekybos grandžių. Neretai prekės pradedamos reklamuoti tik tada, kai atsiranda prekių realizavimo sunkumai, susikaupia didelės viršnormatyvinės jų atsargos. Reklaminiai tekstai dažnai nepakankamai kryptingi. Parduotuvių vitrinos dažniausiai atlieka tik papuošimo funkciją.

Labai svarbus reklamos uždavinys yra aktyvus poveikis gyventojų poreikiams, jų paklausai, racionalios vartojimo struktūros formavimas. Esant vienoms ir toms pačioms pajamoms ir kainoms, gyventojai gali skirtingai maitintis, rengtis ir t. t. Reklama turi padėti vartotojui pasirinkti tokią vartojimo struktūrą, kuri geriausiai atitiktų šiuolaikinę nuomonę apie pilnavertę ir racionalią mitybą, apsirengimo kultūrą, racionalų buities bei laisvalaikio organizavimą ir t. t.

Neatskiriamas gero pirkėjų aptarnavimo elementas yra vadinamosios **papildomos paslaugos.** Jas pirkėjams teikia tiek prekybos, tiek jų iniciatyva kitų žinybų darbuotojai. Pastaraisiais metais respublikoje šioms paslaugoms skiriama daugiau dėmesio, ypač Prekybos ministerijos sistemoje. Kasmet miestų prekybos valdyboms nustatomos užduotys didinti skaičių parduotuvių, kuriose turi būti sukerpami audiniai, atliekamas nedidelis siuvinių pataisymas, pristatančių stambiagabaritines prekes į namus, taip pat įrengiamos kafeterijos. Stambiausiose respublikos parduotuvėse teikiamų paslaugų sąrašas gan didelis. Tačiau teikiant ir plečiant šias paslaugas dar nemaža formalaus požiūrio. Dėl blogos informacijos pirkėjai apie jas nežino, o ir parduotuvių darbuotojai nelabai stengiasi jas reklamuoti, nes dažnai neturi nei tinkamų sąlygų, nei reikalingų darbuotojų joms teikti. Nėra pagaliau ir ekonominio suinteresuotumo.

Pirkėjų aptarnavimo gerinimas, be abejo, pirmiausia prekybos uždavinys, tačiau būtų klaidinga galvoti, kad vien šios šakos pastangomis galima sukurti šiuolaikinius reikalavimus atitinkančią prekybinio aptarnavimo sistemą. Reikia turėti galvoje, kad prekyba tik užbaigia įvairių liaudies ūkio šakų veiklą, kurių tikslas tenkinti gyventojų poreikius liaudies vartojamoms prekėms. Todėl jeigu pramonė gamina palyginti daug žemo vartotojiško lygio prekių, o gerų, turinčių didesnę paklausą, — mažai, jeigu pirkėjas neranda parduotuvėse jam reikalingų gaminių, tai visos prekybos pastangos gerinti pirkėjų aptarnavimą nublanksta. Panašaus rezultato susilaukiame ir tada, kai naujai statomuose gyvenamuosiuose rajonuose pavėluotai atiduodami naudoti prekybos objektai, gyventojai priverčiami kasdienės paklausos prekes pirktis kituose miesto rajonuose arba gaišti laiką perpildytose parduotuvėse.

Taigi prekybinio aptarnavimo tobulinimas sudėtinga, daugialypė ir tarpšakinė problema. Ji turi būti sprendžiama daugeliu krypčių, įgyvendinant įvairias priemones, bendromis prekybos ir kitų liaudies ūkio šakų pastangomis.

LENKTYNIAVIMAS – AUKŠTŲ GAMYBOS RODIKLIŲ LAIDAS

„Vilnies" taros ir įpakavimo gamybinio susivienijimo kolektyvas, vykdydamas vienuoliktojo penkmečio užduotis ir siekdamas deramai sutikti TSKP XXVII suvažiavimą, spartina darbo našumo tempus, ieško ir panaudoja rezervus produkcijos kokybei gerinti, gamybai plėtoti, techninei pažangai spartinti, įgyvendina priemones gerinant gamybinių pajėgumų, žaliavų, energijos, darbo laiko naudojimą, taupant išteklius, stiprinant planinę ir darbo drausmę.

Gamybinio susivienijimo darbininkai, inžinerijos bei technikos darbuotojai ir tarnautojai vieningai pritarė TSKP CK 1985 m. balandžio plenumo nutarimams ir birželio mėn. įvykusio pasitarimo mokslo bei technikos pažangos spartinimo klausimais išvadoms. Ruošdamasis garbingai sutikti TSKP XXVII suvažiavimą devizu: „Aukščiausią darbo efektyvumą — techninės pažangos keliu", susivienijimo kolektyvas prisiėmė papildomus socialistinius įsipareigojimus: vienuoliktojo penkmečio prekinės produkcijos gamybos planą įvykdyti iki spalio 25 d. ir iki gruodžio 23 d. įvykdyti šių metų gamybinę užduotį; 1986 m. sausio ir vasario mėn. gamybines užduotis įvykdyti iki TSKP XXVII suvažiavimo atidarymo dienos.

Susivienijimo darbininkai ir specialistai, išanalizavę Volgos lengvųjų automobilių gamyklos susivienijimo, kitų pirmaujančių šalies kolektyvų iniciatyvą, kontrolines dvyliktojo penkmečio užduotis, įsipareigojo: plačiai diegti į gamybą mokslo ir technikos pasiekimus, geriau naudoti vidinius rezervus ir padidinti produkcijos gamybą 1,34 karto, t. y. 1% daugiau negu numatyta pagal kontrolinius skaičius; visą produkcijos prieaugį gauti didinant darbo našumą; sumažinti virš plano prekinės produkcijos savikainą 0,5%; įgyvendinti plačią socialinę programą; sutaupyti pagrindinių žaliavų už 100 tūkst. rb ir pagaminti produkcijos už 160 tūkst. rb.

Vykdant gamybines užduotis ir prisiimtus socialistinius įsipareigojimus, susivienijime plačiai išvystytas socialistinis lenktyniavimas. Tarpusavyje lenktyniauja grandys, brigados, barai (cechai). Be to, „Vilnies" susivienijimo kolektyvas lenktyniauja su Vilniaus miesto Lenino rajono įmonėmis, su Estijos TSR Talino poligrafijos ir kartonažo įmone „Mechis" ir Baltarusijos TSR Zaslavlio kartonažo bei poligrafijos fabriko kolektyvu.

Lietuvos TSR vietinės pramonės ministerijos kolegija ir Vietinės pramonės, komunalinių bei buitinių įmonių darbininkų profesinės sąjungos respublikinio komiteto prezidiumas 1985 m. balandžio 25 d. nutarimu „Vilnies" gamybinio susivienijimo kolektyvui už šių metų pirmajame ketvirtyje pasiektus gerus gamybinius rodiklius šakos įmonių tarpe pripažinta pirmoji vieta, apdovanotas pereinamąja raudonąja vėliava ir piniginė premija. Lenino rajono įmonių tarpe taip pat iškovota pirmoji vieta; kolektyvas apdovanotas partijos Lenino rajono komiteto ir vykdomojo komiteto pereinamąja raudonąja vėliava bei garbės raštu. Labiausiai pasižymėję darbuotojai paskatinti piniginėmis premijomis.

Pirmaujančiųjų gretose „Vilnies" susivienijimo kolektyvas buvo ir šių metų antrajame ketvirtyje. Už pasiektus aukštus gamybinius rodiklius vykdant planines užduotis ir prisiimtus socialistinius įsipareigojimus šakos įmonių tarpe Lietuvos TSR vietinės pramonės ministerijos kolegijos ir Vietinės pramonės, komunalinių bei buitinių įmonių darbininkų profesinės sąjungos respublikinio komiteto prezidiumo 1985 m. liepos 27 d. nutarimu „Vilnies" gamybinio susivienijimo kolektyvui pripažinta pirmoji vieta; jis apdovanotas pereinamąja raudonąja vėliava ir piniginė premija, Lenino rajono įmonių tarpe taip pat iškovota pirmoji vieta, kolektyvas apdovanotas LKP Lenino rajono ir LDT Vykdomojo komiteto pereinamąja raudonąja vėliava bei garbės raštu. Aktyviausi susivienijimo darbuotojai premijuoti piniginėmis premijomis. Trisdešimt keturiems darbininkams už pasiektus labai aukštus gamybinius rodiklius suteiktas Geriausio savo profesijos darbininko vardas, jiems išmokėtos piniginės premijos.

Socialistinio lenktyniavimo plėtojimas, nugalėtojų materialinis ir moralinis skatinimas sudarė sąlygas pasiekti šių metų pirmajame pusmetyje aukštų gamybinių rodiklių. Antai produkcijos realizavimo planą ir socialistinius įsipareigojimus susivienijimo kolektyvas įvykdė 102,9%, virš plano realizuota produkcijos už 133 tūkst. rb, darbo našumas išaugo 104%, produkcijos savikaina sumažinta 1,49%, pagaminta virš plano liaudies vartojamų prekių už 97 tūkst. rb. Viršplaninis pelnas sudarė 63 tūkst. rb, darbo laiko nuostoliai sumažėjo 1,4%, sutaupyta materialinių išteklių už 21 tūkst. rb.

Apie lenktyniavimą visuose jo etapuose susivienijime plačiai informuojama. Ši tema visuomet aktuali gamybiniuose pasitarimuose, visuomeninių organizacijų susirinkimuose, sieninėje spaudoje, per vietos radiją. Operatyvi informacija didina susivienijimo kolektyvo susidomėjimą lenktyniavimu, jo rezultatais, išryškina tiek pirmaujančius, tiek atsiliekančius, kurie dar gali pasitempti.

Taigi socialistinis lenktyniavimas „Vilnies" susivienijimo sistemoje yra ne tik svarbus veiksnys užtikrinant savalaikį gamybinių planų įvykdymą ir jų viršijimą, darbo našumo augimą, aukštos kokybės produkcijos gamybą, savikainos mažinimą, intensyvinant gamybą, jis taip pat yra veiksminga darbuotojų auklėjimo priemonė, ugdanti sąmoningą darbo drausmę, komunistinę pažiūrą į darbą.

Ekon. m. kand. V. PREKEVIČIUS

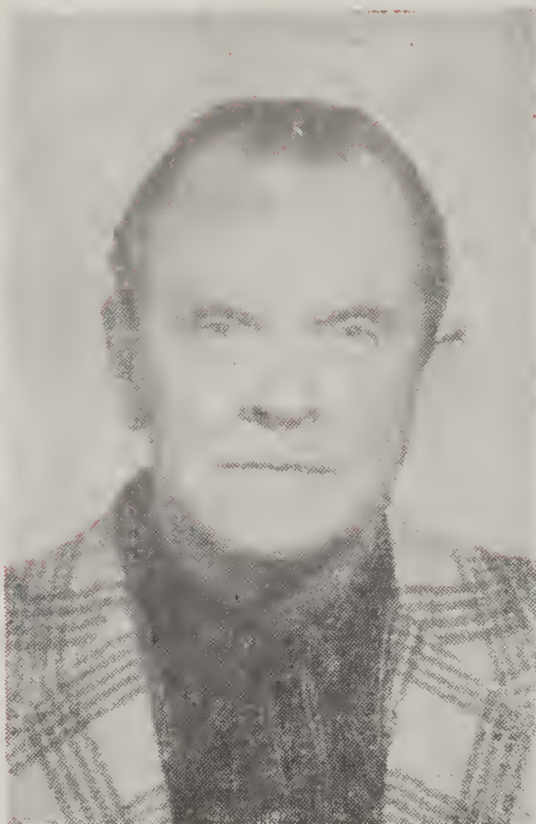
NAUJOS KNYGOS

LEIDINYS APIE RACIONALŲ GAMTOS IŠTEKLIŲ NAUDOJIMĄ

Neseniai išėjo iš spaudos Lietuvos TSR MA akademiko, profesoriaus V. Mališausko knyga apie racionalų gamtos išteklių naudojimą*. Joje nagrinėjamos gamtos išteklių ir jų racionalaus naudojimo sąvokos, klasifikavimas, žmogaus ūkinės veiklos poveikis gamtai ir gamtos išteklių kadastrų sudarymo principai. Pateikiami duomenys apie mūsų planetos, Tarybų Sąjungos ir Lietuvos TSR žemės fondą, jo naudojimą, respublikos žemės fondo kitimą, kokybę, naudojimo gerinimą, kadastro sudarymą ir jo praktinį taikymą. Nagrinėdamas šiuos klausimus, autorius teisingai nurodo, kad mūsų respublikoje naujoms žemėms įsavinti rezervų beveik nėra. Todėl pagrindinis būdas žemės ūkio produkcijai didinti — žemės kokybės gerinimas ir žemės ūkio produkcijos gamybos intensyvinimas.

Knygoje analizuojami taip pat vandens ištekliai, jų naudojimas, nutekamieji vandenys, jų užterštumas ir valymas, vandens išteklių naudojimo ir valymo ekonominis efektyvumas bei vandens kadastrų sudarymo pagrindiniai principai. Reikia pažymėti, kad, nagrinėdamas vandens išteklių naudojimo gerinimą, autorius daug dėmesio skiria vandens valymo ir kovos su vandens erozija problemoms spręsti, apsauginėms zonoms prie vandens telkinių sukurti ir t. t. Nagrinėjamos oro teršimo mažinimo galimybės. Autorius pagrįstai siūlo autotransporte naudoti naujas kuro rūšis, gerinti autotransporto priemonių remontą, nuolat

*Mališauskas V. Racionalus gamtos išteklių naudojimas. — V.: Mokslas, 1985. — 208 p.

LIETUVOS TSR NUSIPELNĘ EKONOMISTAI

Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas 1985 m. rugpjūčio 8 d. įsaku už nuopelnus statybai ir aktyvų dalyvavimą visuomeniniame gyvenime respublikos nusipelniusio ekonomisto garbės vardas suteiktas Lietuvos TSR statybos ministerijos valdybos viršininkui Vincui SEIBUČIUI.

Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1985 m. rugsėjo 13 d. įsaku už ilgametį vaisingą darbą ir aktyvų dalyvavimą visuomeniniame gyvenime šis garbės vardas suteiktas Lietuvos TSR baldų ir medžio apdirbimo pramonės ministerijos Baldų projektavimo ir konstravimo biuro direktoriui Edmundui Regimundui STANCIKUI.

stebėti išmetamų kenksmingų medžiagų kiekį, reguliuoti transporto srautus miestų gatvėse ir t. t. Atkreipiamas dėmesys į tai, kad oro užteršimas padidina kritulių rūgštingumą, o tai mažina dirvos derlingumą, neigiamai veikia žemės ūkio augalų derlių ir teršia vandens telkinius.

Autorius pateikia duomenų apie miško funkcijų kaitą, planetos, Tarybų Sąjungos, Lietuvos TSR miškų fondą, respublikos miškų ūkio specializaciją, išteklių naudojimą, miško kadastro sudarymą ir jo panaudojimą. Knygoje aprašomos saugomos teritorijos (rezervatai, draustiniai, nacionalinis parkas, kiti parkai ir gamtos paminklai), nagrinėjama floros bei faunos globa, Raudonoji knyga. Čia labai vertingi autoriaus pasiūlymai dėl mūsų respublikos saugomų teritorijų išplėtimo ir naujų objektų parinkimo, taip pat racionalaus ūkininkavimo jau esamose saugomose teritorijose.

Nemaža vietos knygoje skiriama energetinių žaliavų, metalų, statybinių medžiagų, žaliavų ir durpių išteklių naudojimo gerinimo analizei.

Knygos gale pateikiama 6 puslapių reziumė rusų kalba, kurioje konkrečiai ir išsamiai atskleidžiamas knygos turinys, joje nagrinėjamos problemos.

Vertingiausia knygoje yra tai, kad autorius pirmą kartą respublikoje sugebėjo apibendrinti įvairių žinybų mokslinio tyrimo ir gamybinių organizacijų, įstaigų, įmonių, atskirų darbuotojų, savo ir drauge su bendradarbiais atliktų gausių mokslinių tyrimų bei gamybinio darbo rezultatus gamtinių išteklių žvalgymo ir jų racionalaus naudojimo srityje, juos išanalizuoti, susisteminti, ekonomiškai įvertinti ir pateikti pasiūlymus dėl jų racionalaus naudojimo. Mūsų respublikos gamtinių išteklių racionalaus naudojimo klausimų nagrinėjimas visos planetos ir Tarybų Sąjungos gamtinių išteklių racionalaus naudojimo fone daro pateikiamą medžiagą daug išsamesnę ir vertingesnę. Todėl knyga vertinga ne tik pradedantiems studijuoti gamtos išteklių racionalaus naudojimo klausimus darbuotojams, bet ir didesnę ar mažesnę patirtį turintiems šios srities specialistams.

Nepaisant aukšto ir teigiamo knygos įvertinimo, joje yra kai kurių trūkumų, dar paliktų ateityje spręsti šios srities problemų.

Pirmiausia reikia pažymėti tai, kad, užbaigus atskirų gamtos išteklių ekonominį vertinimą ir toliau tęsiant šį darbą, reikėtų sudaryti vieningą visų gamtos išteklių kadastrą. Reikia sutikti su autoriumi, kad tai padaryti yra sunku ir sudėtinga (p. 12). Tačiau socialistinėje sistemoje, kur planingai tvarkomas liaudies ūkis, siekiant racionaliai naudoti gamtos išteklius, vienodai paskirstyti gamybines jėgas visose liaudies ūkio šakose, teisingai nukreipti kapitalinius įdėjimus ir spręsti kitas ekonomines liaudies ūkio vystymo problemas, būtina turėti vieningą visų gamtinių išteklių įvertinimą. Galima kurti ir respublikinę metodiką, kuria pasinaudos kitos sąjunginės respublikos ir, galiausiai, gamtos ištekliai bus įvertinti pagal vieningą kriterijų visoje šalyje. Todėl, nagrinėjant valstybinio žemės kadastro sudarymo ir jo praktinio naudojimo klausimus (p. 51—61), reikėjo plačiau paanalizuoti visas šių darbų atlikimo problemas.

Nagrinėdamas miško išteklius ir jų naudojimo gerinimą, autorius apėjo svarbią problemą — racionalų miškų išdėstymą ir jų pasiskirstymą atskirose teritorijose, nes, vykdant žemių melioravimo ir kultūrinimo darbus, sunaikinami menkaverčiai želdiniai ir didelės teritorijos pasilieka be miškų. Todėl jau dabar pastebimi įvairūs neigiami reiškiniai. Juo toliau, juo opesnė bus ši problema. Reikėjo pateikti pasiūlymų, kaip šiuos klausimus spręsti.

Gamtos išteklių apskaitai ir jų racionalaus naudojimo problemoms spręsti užsienyje ir mūsų šalyje daug kur taikoma elektroninė skaičiavimo technika. Reikėjo šį klausimą plačiau panagrinėti. Knygoje tik užsiminta, kad „naudinga būtų tokią brangiųjų metalų ir vertingesnių įrenginių apskaitą centralizuoti, naudojant elektronines skaičiavimo mašinas" (p. 184) ir kad „LTSR MA Ekonomikos institute, panaudojant 1982 m. duomenis, elektronine skaičiavimo mašina buvo apskaičiuoti optimalūs planai skaldai, žvyrui ir statybiniam smėliui iš gavybos vietos pervežti visiems vartotojams" (p. 192). O kaip su ESM taikymu kitose gamtinių išteklių apskaitos ir jų racionalaus naudojimo klausimų nagrinėjimo srityse?

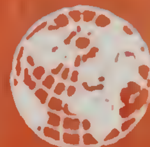
Knygoje yra kai kurių redakcinio pobūdžio netiksiumų. Pavyzdžiui, 29 psl. vietoj „kultūrų derlingumas" geriau būtų tikę vartoti „augalų derlingumas", kaip kad teisingai rašoma 27 psl. ir kitose vietose; respublikoje yra ne „melioracijos statybos valdybos (MSV)", kaip parašyta 38 psl., o „melioracijos statybos ir montavimo valdybos (MSMV)" ir t. t.

Būtų galima daug diskutuoti šiais svarbiais, dar iki galo neištirtais gamtinių išteklių racionalaus naudojimo klausimais. Ne viena mokslininkų karta šias problemas jau nagrinėjo, dar ne vienai mokslininkų kartai teks šiuos klausimus tirti toliau, rengti rekomendacijas ir pasiūlymus, kaip racionaliai naudoti mus supančius gamtos išteklius. Tačiau dabar akademikas V. Mališauskas atliko labai vertingą ir didelį darbą, padovanodamas skaitytojams knygą apie racionalų gamtos išteklių naudojimą. Norėčiau visų skaitytojų vardu padėkoti autoriui už gerą knygą, palinkėti kūrybinės sėkmės ir išreikšti įsitikinimą, kad jis mus pradžiugins dar ne vienu brandžiu leidiniu, skirtu racionalaus gamtinių išteklių naudojimo problemoms spręsti.

Ekon. m. kand. J. PAKUTINSKAS

APŽVALGA

TARYBŲ SĄJUNGOJE

TOLESNIS LIAUDIES GEROVĖS KILIMAS

Buržuazinė propaganda dažnai palygina JAV darbo žmonių ir tarybinių gyventojų darbo užmokestį. Tačiau kartu nutylima apie socialistinėje visuomenėje esančius visuomeninius vartojimo fondus, daugelio prekių ir paslaugų kainų stabilumą. Neužsimenama ir apie mažiausią pasaulyje buto nuomos ir komunalinių patarnavimų mokestį, nemokamą butų paskirstymą daugumai šeimų, nemokamą medicinos pagalbą, mokslą ir kt.

Kokios gi iš tikrųjų gerovės sudedamosios dalys? Ji apima daugelį žmonių veiklos klausimų — visa tai, kas tiesiogiai susiję su materialinių ir dvasinių poreikių tenkinimu. Tai — visiškas užimtumas, darbo ir buities sąlygų gerinimas, teisingas paskirstymas, realusis darbo užmokestis, visuomenės rūpinimasis žmogumi nuo jo gimimo iki senatvės, protingų poreikių formavimas, kuo geresnis jų tenkinimas, kultūros prieinamumas, laisvalaikis ir t. t.

Materialinio ir kultūrinio gyventojų lygio kilimą sąlygoja jų pajamos. Beje, ne tiek piniginės, kiek realiosios pajamos. Kaip tiktai jos apibūdina realaus materialinių ir dvasinių poreikių tenkinimo lygį ir dinamiką. Per ketverius penkmečio metus (1981—1984) vidutiniškai vieno gyventojo realiosios pajamos padidėjo 9%. Kas tai padėjo pasiekti?

Pirmiausia padidėjęs darbo užmokestis, kuriam tenka apie du trečdalius gyventojų realiųjų pajamų prieaugio. Vidutinis piniginis darbininkų ir tarnautojų darbo užmokestis per ketverius penkmečio metus padidėjo 9,5%, o kolūkiečių darbo apmokėjimas — 22%.

Vis didesnę reikšmę keliant tarybinių žmonių gerovę turi visuomeniniai vartojimo fondai. 1981—1984 m. jie, skaičiuojant vidutiniškai vienam gyventojui, išaugo 15%. Visuomeninių fondų dėka dabar patenkinama apie trečdalis visų gyventojų vartojamų materialinių gėrybių ir paslaugų.

Tam tikra dalimi didinti gyventojų pajamas padeda ir asmeninio pagalbinio ūkio plėtojimas. Antai 1983 m. kolūkiečio šeimos biudžete jis sudarė 26,3%, palyginus su 25,3% 1980 m., o darbininkų ir tarnautojų — atitinkamai 3,4%, palyginus su 3,1%.

Darbo apmokėjimas ir visuomeniniai vartojimo fondai — dvi pagrindinės socialistinio paskirstymo formos. Santykis tarp jų keičiasi, tačiau svarbiausias gyventojų pajamų šaltinis buvo ir ilgai bus darbo užmokestis. Biudžetinių tyrimų duomenimis, 1983 m. darbo apmokėjimas sudarė 70% visų visuminių darbininkų ir tarnautojų pajamų ir 53% kolūkiečių pajamų.

Mūsų šalyje nuolat didinamas darbo užmokestis. Antai jau 1984 m. vidutinis mėnesinis darbininkų ir tarnautojų darbo užmokestis sudarė 185 rb, o kvalifikuotų darbininkų — 300 ir daugiau rublių. Vidutinis darbo užmokestis, įskaitant išmokas ir lengvatas iš visuomeninių vartojimo fondų, sudaro 260 rb per mėnesį. Jeigu atsižvelgsime į tai, kad darbininkų ir tarnautojų šeimose dirba ne vienas žmogus, tai, skaičiuojant šeimai, darbo užmokestis kartu su išmokomis ir lengvatomis iš visuomeninių vartojimo fondų sudaro per mėnesį daugiau kaip 460 rublių.

Vienuoliktojo penkmečio metais įgyvendinta nemaža stambių centralizuotų priemonių didinant darbo užmokestį. Padidintas darbo apmokėjimas anglių pramonėje, daugeliui žemės ūkio darbuotojų kategorijų, nuo 1984 m. rugsėjo 1 d. pradėta etapiškai didinti mokytojų darbo užmokestį ir t. t. Labai aktuali problema — toliau tobulinti įvairių darbuotojų kategorijų darbo užmokestį, atsižvelgiant į atliekamo darbo sudėtingumą ir atsakingumą, jo sąlygas ir intensyvumą.

Kaip žinoma, paskutiniaisiais metais gerokai suartėjo darbininkų ir inžinerijos bei technikos darbuotojų darbo apmokėjimo lygiai. Antai 1965 m. ITD darbo užmokestis buvo didesnis už pramonės darbininko darbo užmokestį vidutiniškai 45,9%, statyboje — 48,2%, 1970 m. — atitinkamai 36,3 ir 34,7%, 1980 m. — jau tik 14,6 ir 2,4%, o 1983 m. pramonėje jis buvo 10% didesnis, o statyboje mažesnis už darbininkų darbo užmokestį.

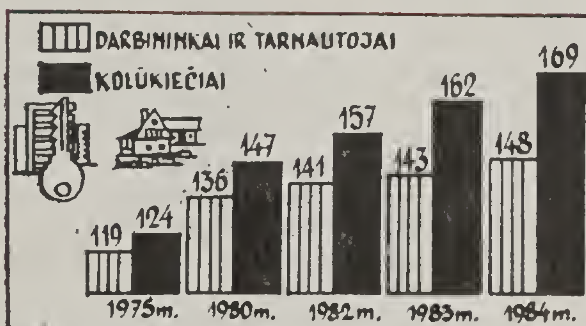
ITD darbo užmokesčio augimo tempų atsilikimas ir nepateisinamai spartus jo suartėjimas su darbininkų darbo užmokesčiu buvo viena svarbiausių inžinerinio darbo prestižo sumažėjimo priežasčių. Neseniai priimtas nutarimas dėl mokslo darbuotojų, pramonės konstruktorių ir technologų darbo apmokėjimo tobulinimo. Tuo siekiama sustiprinti šių darbuotojų kategorijų suinteresuotumą spartinti mokslo ir technikos pažangą, diegti naują techniką.

Gyventojų darbo apmokėjimas ir pajamos didinamos, išlaikant stabilų daugelio liaudies vartojamų prekių mažmeninių kainų lygį. 108% — toks valstybinių mažmeninių kainų indeksas 1983 m., palyginus su 1970 m. Beje, duonos, duonos ir pyrago bei makaronų gaminių, kruopų, aliejaus, pagrindinių konservų rūšių, cukraus mažmeninės kainos tokios pat, kaip ir 1955 m., o mėsos ir pieno produktų — kaip 1962 m. Išlaikomos susiformavusios audinių, drabužių, avalynės ir daugelio kitų kasdieninės paklausos prekių asortimento, taip pat pagrindinių kultūrinių ir buitinių reikmenų kainos. Vienuoliktajame penkmetyje buvo didinamos, taip pat mažinamos atskirų prekių mažmeninės kainos. Tačiau nebuvo didinamos pagrindinių maisto ir ne maisto prekių kainos.

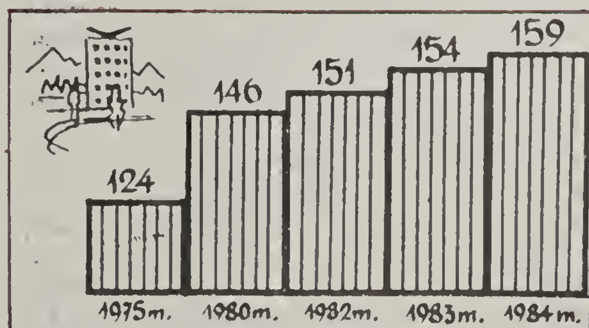
Daugelis maisto produktų, taip pat vaikų prekės parduodamos kainomis, kurios gerokai mažesnės už visuomenines jų gamybos sąnaudas. Antai 1983 m. skirtumui tarp išlaidų mėsos ir pieno produktams paruošti, supirkti, perdirbti ir realizuoti galiojančiomis kainomis padengti iš valstybinio biudžeto buvo skirta daugiau kaip 40 mlrd. rb. Šios dotacijos gerokai išaugo, pradėjus nuo 1983 m. sausio 1 d. taikyti naujas supirkimų kainas ir priedus. Antai valstybės bendros išlaidos 1 kg jautienos gamybai ir realizavimui 1980 m. viršijo mažmeninę kainą 2,2 karto, o 1983 m. — 3,7 karto, avienos atitinkamai — 2,4 ir 3,2 karto, kiaulienos — 47% ir 2 kartus, pieno — 9% ir 2 kartus, sviesto — 53% ir 2,8 karto.

Valstybės dotacijos vaikiškų prekių gamybai 1983 m. sudarė apie 1 mlrd. rb, o

DARBININKŲ, TARNAUTOJŲ, KOLŪKIEČIŲ REALIŲJŲ PAJAMŲ AUGIMAS (skaičiuojant vienam darbuotojui; 1970 = 100)

GYVENTOJŲ REALIŲJŲ PAJAMŲ AUGIMAS (skaičiuojant vienam gyventojui; 1970 = 100)

TRUMPAI

Mašinų gamyba — stambliausia ir dinamiškiausia tarybinės industrijos šaka. 1970—1984 m. visos pramonės produkcijos gamyba padidėjo 2,1 karto, o mašinų gamybos (kartu su metalo apdirbimu) — 3,2 karto, per ketverius šio penkmečio metus — atitinkamai 16 ir 26%. Šakos lyginamasis svoris visoje pramonės produkcijoje dabar sudaro daugiau kaip 26%, palyginus su 20% 1975 m. Baigiamaisiais šio penkmečio metais šakos produkcijos gamybą numatyta padidinti dar 6,5% (kiekvienas procentas „sveria" daugiau kaip 2 mlrd. rb). Vien metinis mašinų gamybos šakos produkcijos prieaugis (sugretinamosiomis kainomis) dabar viršija jos gamybą 1955 m.

Šiame penkmetyje mūsų šalies mašinų gamintojai vidutiniškai per metus pagamina daugiau kaip 500 tūkst. traktorių, per 100 tūkst. javų kombainų, 9—10 tūkst. medvilnės nuėmimo mašinų, per 30 tūkst. presų surinktuvų, per 60 tūkst. melžimo įrenginių, daug kitos žemės ūkio technikos.

Iš valstybinių kapitalinių įdėjimų mūsų šalyje 1986—1990 m. numatyta atiduoti naudoti 3340 tūkst. ha drėkinamų ir 3600 tūkst. ha nusausintų naudmenų, sukultūrinti 8300 tūkst. ha žemių. Numatyta, kad 2000 m. drėkinamų žemių plotas sudarys 30—32 mln. ha, o nusausintų žemių — 19—21 mln. ha.

Dabar mūsų šalyje visa medvilnė ir ryžiai, 75% daržovių, apie 50% vaisių ir vynuogių, apie 40% kukurūzų grūdų išauginama drėkinamose ir nusausintose žemėse. 1981—1984 m. melioruotose žemėse, sudarančiose 11% visų žemės ūkio naudmenų, gauta 34% kolūkių, tarybinių ūkių, tarpūkinių ir kitų gamybinių žemės ūkio įmonių bendrosios augalininkystės produkcijos. Per šį laikotarpį vidutinė metinė augalininkystės bendroji produkcija, gauta iš drėkinamų ir nusausintų žemių, sudarė 15,9 mlrd. rb, arba 14% daugiau negu dešimtajame penkmetyje.

Visose Vietnamo Socialistinės Respublikos liaudies ūkio šakose pagrindines pozicijas užima socialistinis sektorius. Socialistinio sektoriaus lyginamasis svoris dabar sudaro: nacionalinėse pajamose — 51,9%, pramonės bendrojoje produkcijoje — 73,8, žemės ūkio produkcijoje — 65,2, mažmeninėje prekių apyvartoje — 41,2%. Pagrindinė Vietnamo liaudies ūkio šaka — žemės ūkis. Jo lyginamasis svoris šalies nacionalinėse pajamose sudaro apie 58%.

atsižvelgiant į kai kurių prekių mažmeninių kainų sumažinimą nuo 1984 m. rugsėjo 1 d., jos dar labiau padidėjo.

Be to, valstybė teikia dotacijas gyvenamojo fondo išlaikymo išlaidoms padengti, nes jos butų nuomos mokesčiu padengiamos tik trečdaliu. 1983 m. šių dotacijų suma sudarė 8,3 mlrd. rb, palyginus su 3,4 mlrd. rb 1974 m.

Pastaraisiais metais gerokai daugiau suvartojama įvairių prekių. Geriau aprūpinti gyventojus maisto produktais padeda Maisto programos realizavimas. Nuo 1980 iki 1984 m. mėsos suvartojimas per metus, skaičiuojant vienam gyventojui, padidėjo 2 kg (nuo 58 iki 60 kg), pieno ir jo produktų (pavertus pienu) — nuo 314 iki 317 kg, kiaušinių — nuo 239 iki 256, vaisių ir uogų — nuo 38 iki 45 kg. Gyventojai geriau aprūpinami pramonės prekėmis. Dabar vidutiniškai šalyje beveik kas trečia šeima, o kaimo vietovėse — beveik kas antra turi lengvąjį automobilį arba motociklą.

Kaip pasikeitė pajamos ir vartojimas, aiškiai matyti iš šeimos biudžetų, ypač jų išlaidų dalies, struktūros. Antai darbininko šeima vidutiniškai moka už butą, dujas, apšildymą, vandenį 2,7% visuminių pajamų, beje, ši dalis nekinta dėl tarifų stabilumo, nors gyventojai aprūpinami vis geriau įrengtais butais.

Apie keturis penktadalius biudžeto sunaudojama prekėms pirkti ir paslaugoms apmokėti. Mitybos išlaidos sudaro vidutiniškai mažiau kaip trečdalį biudžeto, ir jų lyginamasis svoris mažėja, kartu didėjant išlaidoms ne maisto prekėms, ypač kultūrinėms ir buitinėms, įsigyti.

Visuomeninių vartojimo fondų dėka toliau keliamas gyventojų išsimokslinimo lygis. 1985 m. pradžioje devyni dešimtadaliai dirbančių gyventojų turėjo aukštąjį ir vidurinį (pilną ir nepilną) išsimokslinimą, palyginus su 43,3% 1959 m. ir 12,3% 1939 m. Beje, aukštąjį ir vidurinį mokslą buvo baigę daugiau kaip 60% liaudies ūkyje dirbančių gyventojų.

Nuolat gerėja medicininis gyventojų aptarnavimas. Tarybų Sąjungoje dirba apie trečdalis pasaulio gydytojų ir daugiau kaip pusė visos Europos gydytojų. Mūsų šalis užima pirmą vietą pasaulyje pagal gyventojų aprūpinimą gydytojais ir vietomis ligoninėse. Todėl sistemingai mažėja mirtingumas. Jo rodiklis 1983 m. sudarė 10,3 tūkstančiui gyventojų (VFR — 11,7, Didžiojoje Britanijoje — 11,9, Austrijoje — 12,3 ir t. t.).

Visuomeninių vartojimo fondų dėka padengiama per 80% išlaidų nusenusiems gyventojams ir invalidams išlaikyti. 1985 m. šalyje buvo 54,8 mln. pensininkų. Nuolat gerinamas pensinis aprūpinimas.

1984 m. apie trečdalis visų visuomeninių vartojimo fondų buvo panaudota vaikams mokyti, auklėti ir išlaikyti. Apskaičiavimai rodo, kad visuomeninių fondų dėka padengiama maždaug du penktadaliai visų išlaidų šiems tikslams, kitos išlaidos padengiamos iš šeimos biudžeto. Gerėja vaikų mityba darželiuose ir lopšeliuose, pionierių stovyklose.

Mūsų šalyje nuolat gerinamos butų sąlygos. Per paskutiniuosius 10—15 metų įvyko šioje srityje stambių permainų. Vien 1984 m. Tarybų Sąjungoje pastatyta apie 2 mln. butų, arba maždaug tiek, kiek JAV, Didžiojoje Britanijoje, Prancūzijoje, VFR ir Kanadoje, kartu paėmus.

TSRS MAŠINŲ IR ĮRENGIMŲ EKSPORTAS

Tarybų Sąjunga, savo jėgomis atstačiusi karo sugriautą pramonę, jau 1950 m. sugebėjo eksportuoti įrengimų maždaug už 200 mln. dol. 1984 m. buvo eksportuota jau už 11 mlrd. dol. Tarybiniai įrengimai išvežami maždaug į 120 pasaulio šalių.

Dabar daugelis tarybinių įrengimų ir mašinų rūšių yra geros kokybės ir turi nemažą užsienio pirkėjų paklausą. Pasaulinėje rinkoje labai populiarūs tarybiniai hidrauliniai ir šiluminiai energoagregatai. Viena saugiausių pasaulyje yra atominė elektrinė „Lovīza" Suomijoje, kurioje sumontuoti tarybiniai įrengimai ir aparatūra. Didelę paklausą daugelyje šalių turi ir mūsų oro susisiekimo priemonės. Iš TSRS eksportuojami galingi 5, 10, 15 ir daugiau (iki 100) kub. m kaušo talpos ekskavatoriai. Pagaliau automobilis „Lada" iškovojo tvirtas pozicijas dešimčių užsienio šalių trasose.

Tarybų Sąjunga eksportuoja ne tik sunkiosios pramonės ir autotransporto įrengimus, bet ir įvairią buitinę technika. Antai kasmet į užsienį išvežama 19—20 mln. laikrodžių, iš jų apie 5 mln. įvairių modifikacijų kvarcinių.

1985 m. sausio 1 d. duomenimis, užsienyje dirbo 4,3 mln. lengvųjų ir beveik pusė milijono krovininių tarybinės gamybos automobilių, per 2,8 tūkst. lėktuvų ir sraigtasparnių, per 80 tūkst. javų kombainų, 42 tūkst. kelių tiesimo mašinų, 2,1 tūkst. laivų ir plaukiojimo priemonių, beveik 250 tūkst. metalo pjovimo staklių, 35 tūkst. kalvystės bei presavimo įrengimų, 42,6 tūkst. ekskavatorių, 4,6 tūkst. magistralinių šilumvežių, 3,7 mln. elektros variklių, 8 mln. foto ir kino aparatų, apie 150 mln. laikrodžių, 9,5 mln. televizorių, 13,3 mln. radijo imtuvų ir t. t. 1984 m. užsienio šalims buvo patiekta atsarginių dalių už 1,5 mlrd. rb.

Didžiulę reikšmę turi pasikeitimas technologija ir prekyba licencijomis. Šia kryptimi pastaraisiais metais pasiekta teigiamų poslinkių. Antai anglų firma „Rolls-Rojs" pirko tikslaus liejimo automatizuotos gamybos licenciją, japonų „Kobė stil" — nepertraukiamo plieno išpilstymo įrenginį. Tarybines licencijas perka VFR, Švedijos, JAV, Japonijos ir kitų šalių firmos.

Tarybų Sąjunga plečia kooperatinius ryšius ne tik su ESPT šalimis, bet ir su daugeliu kitų pasaulio šalių. To pavyzdys — bendradarbiavimas su Argentina energetikos srityje. TSRS tiekia dideles hidroturbinas, o Argentinos įmonėse pagal tarybinius brėžinius ir technologiją šiems įrengimams gaminami atskiri mazgai ir dalys.

Plačiai išvystyta pramoninė kooperacija su Suomija, Austrija, kitomis kapitalistinėmis šalimis.

SOCIALISTINĖSE ŠALYSE

TSRS IR BLR PREKYBINIAI RYŠIAI

Po Antrojo pasaulinio karo Bulgarijos ekonomika buvo visiškai sugriauta, todėl pirmieji tarybiniai žaliavų, kuro, maisto prekių ir transporto priemonių tiekimai padėjo palaipsniui atkurti gamybą. 1945 ir 1946 m. Tarybų Sąjunga patiekė Bulgarijai 170 tūkst. t naftos produktų, 96 tūkst. t juodųjų ir spalvotųjų metalų, 150 tūkst. t medvilnės, 127 lokomotyvus, 6 tūkst. vagonų, 760 krovininių automobilių ir kt. Ypač vertingi buvo grūdų tiekimai, nes dėl trejų iš eilės sausringų metų Bulgarijos gyventojams grėsė badas.

Nuo pirmojo susitarimo pasirašymo dienos iki dabar Tarybų Sąjunga užima pagrindinį vaidmenį Bulgarijos užsienio prekyboje. 1984 m. TSRS lyginamasis svoris BLR užsienio prekių apyvartoje sudarė 57%. 1950—1984 m. prekių apyvarta tarp abiejų šalių išaugo 98 kartus. 1984 m. ji siekė 11,7 mlrd. rb.

Gilėjant integraciniams procesams tarp abiejų šalių ekonomikų, tarpusavio prekių mainų augimas gerokai viršija nacionalinių pajamų ir pramonės gamybos augimą. 1970—1982 m. Bulgarijos nacionalinės pajamos padidėjo 2,1 karto, pramonės gamyba — 2,3 karto, bendra šalies užsienio prekybos apyvarta — 4,8 karto, o prekių mainai su TSRS — 5,3 karto.

Pasirašytame prekių mainų protokole 1985 m. numatyta, kad tarpusavio prekyba išaugs 6%, palyginus su 1984 m. Kadangi per ketverius šio penkmečio metus tarpusavio prekyba sudarė 39,6 mlrd. rb, galima tikėtis, kad per visą penkmetį prekių mainai tarp TSRS ir BLR pasieks 52 mlrd. rb.

TSRS techniškai talkinant Bulgarijoje pastatyta ir atiduota naudoti per 230 objektų, kuriuose kasmet gaminama apie 80% visos pramonės produkcijos, iš to skaičiaus: 83,5% elektros energijos, 100% ketaus, 77,3% plieno, 58,4% dirbtinio pluošto, 48% cemento. Dabar šalies ekonomikoje pagrindinę vietą užima mašinų gamyba, metalurgija, energetika ir chemijos pramonė. Šios šakos duoda pagrindinę nacionalinių pajamų dalį, formuoja šalies eksportą.

Antra vertus, aštuntajame dešimtmetyje išaugus ekonominiam potencialui, BLR dalyvauja statant kai kuriuos objektus TSRS teritorijoje. Iš pastatytų objektų Bulgarija gauna iš TSRS kasmet 48 tūkst. t celiuliozės, apie 20 tūkst. t asbesto, 1,2 mln. t geležies rūdos. 1984 m. bulgarų darbininkai paruošė Komių ATSR 3184 tūkst. kub. m medienos, kurios dauguma buvo išvežta į Bulgariją.

Labai perspektyvi bendradarbiavimo forma — gamybos specializavimas ir kooperavimas. Ypač ši forma populiari mašinų gamybos srityje, tai atsispindi ir mašinų gamybos produkcijos tiekimuose. Antai 1977—1982 m. mašinų ir įrengimų eksportas į TSRS išaugo 89,4%, o specializuotos produkcijos — 2 kartus. Specializuota produkcija sudaro apie 65% bendros motokarų gamybos Bulgarijoje, 43% — laivų statybos, 18% — automatinių telefono stočių.

Bulgarijos socialinio ir ekonominio vystymo 1985 m. plane numatyta padidinti gamybą tų gaminių, kurie iškovojo autoritetą pasaulinėje rinkoje: mini ir mikro kompiuterinių sistemų — per 4 kartus, atminties įrengimų su magnetiniais diskais — beveik 2 kartus, „Rekord-1" tipo autokarų — beveik 2 kartus ir t. t. Socialistinių šalių lyginamasis svoris BLR užsienio prekyboje sudaro 82,2%, o TSRS — 57%.

Į TSRS iš Bulgarijos įvežama mašinos ir įrengimai, iš to skaičiaus kėlimo bei transportavimo įrengimai, žemės ūkio mašinos, elektroninė skaičiavimo technika, ryšių įrengimai ir t. t. Tiekiama taip pat kalcinuota soda, cheminės nuodingosios medžiagos ir kitos chemijos prekės. Tradiciniais tapo Bulgarijos tiekimai į TSRS plataus vartojimo prekių, iš to skaičiaus siuvinių, trikotažo, kailių dirbinių, cigarečių, medikamentų, baldų, maisto ir kitų žemės ūkio gamybos prekių.

BULGARIŠKASIS INTEGRACIJOS VARIANTAS

Bulgarijos Liaudies Respublikoje žemės ūkio gamybos pagrindas — visuomeninė gamyba: tai stambūs agropramoniniai kompleksai (APK)* ir pramoniniai agrariniai kompleksai (PAK). Dauguma šeimų turi asmeninį pagalbinį ūkį — iki 0,6 ha, kuris tenkina savus poreikius. Produkcijos perteklių realizuoja paruošų organai.

Teisė į asmeninį pagalbinį ūkį suteikta ir kai kuriems darbininkams, tarnautojams ir pensininkams, dirbusiems ar dirbantiems kitose liaudies ūkio šakose.

1977 m. Bulgarijos vyriausybė priėmė nutarimą dėl gyventojų apsirūpinimo maisto produktais tobulinimo. Visi norintys nustatyta tvarka gali gauti naudotis nedidelius žemės sklypus, netinkamus stambiai pramoninei žemdirbystei. Žemės ūkio darbuotojams žemės sklypai skiriami papildomai prie asmeniniam naudojimui skirtų sklypų (dydį ir sąlygas nustato agropramoninio komplekso narių visuotinis susirinkimas). Visi darbo žmonės, taip pat pensininkai, nedirbantys žemės ūkyje, turi teisę naudotis iki 0,2 ha dydžio žemės sklypu.

Iš principo naujas ir labai svarbus dalykas yra tai, kad žemės sklypai skiriami

* Naujo tipo kooperatinis ūkis (dirbamos žemės plotas — 12500—13500 ha, jame darbuojasi maždaug 3 tūkst. žmonių).

TRUMPAI

● Kuba realizuoja didelę pagalbos besivystančioms šalims programą. Dabar 22 valstybėse dirba apie 16 tūkst. kubiečių: mokytojų, gydytojų, inžinierių, statybininkų ir kitų specialistų. Kubos specialistai teikia pagalbą Angolai, Beninui, Burundžiui, Žaliojo Rago Saloms, Kongui, Gvinėjai, Etiopijai, Alžyrui ir kitoms besivystančioms šalims.

● ESPT šalys dabar teikia pagalbą maždaug 100 besivystančių pasaulio šalių. Vien Tarybų Sąjunga suteikė pagalbą ir padėjo pastatyti apie 1700 pramonės įmonių, elektrinių, hidrotechninių, žemės ūkio ir kitų objektų. Dar 1400 objektų statoma arba įtraukta į statybos planą. Tarybų Sąjungai tenka apie 60% ESPT šalių prekybos su besivystančiomis valstybėmis apyvartos.

● Besivystančios šalys vis aktyviau įsijungia į ginklų gamybą ir eksportą. Leidinio „Mond diplomatik" duomenimis, 1982 m. besivystančiose šalyse pagamintų ginklų pardavimas sudarė 13,5% pasaulinėje ginklų prekyboje. O Brazilija, kuri kasmet parduoda ginklų už 2 mlrd. dol., jau išėjo į pirmą vietą pasaulyje pagal karinės technikos eksportą. Besivystančiose šalyse pagaminti ginklai paprastai parduodami kitoms besivystančioms valstybėms. Todėl vienos ir kitos stoja į pavojingą ir brangų militarizavimo kelią.

● Kasmet didėja JAV deficitas prekyboje su Japonija. Japonijos finansų ministerijos paskelbtais duomenimis, š. m. gegužės mėn. Japonijos eksportas į JAV išaugo 12%, o importas sumažėjo 6%. Dėl to vien per vieną mėnesį JAV prekybos deficitas padidėjo dar 3,4 mlrd. dol. ir sudarė iš viso 18,5 mlrd. dol. Ekonomistų nuomone, šių metų pabaigoje JAV prekybos su Japonija deficitas gerokai viršys 1984 m. lygį (37 mlrd. dol.).

● Izraelis skiria milžiniškas lėšas visos ekonomikos militarizavimui. Nuo 1972 iki 1981 m., žurnalo „Al-Ard" duomenimis, karinės išlaidos padidėjo 25 kartus ir pasiekė 5,5—6 mlrd. dol. Specialistai pažymi, kad Izraelis pagal karines išlaidas vienam gyventojui užima pirmą vietą pasaulyje. Izraelio karinės žinybos lyginamasis svoris valstybės biudžete sudaro 24%. Antra vertus, tarp kapitalistinių šalių Izraelis yra paskutinėje vietoje pagal išlaidų socialinėms reikmėms lygį; jos sudaro 10—12% bendrojo nacionalinio produkto.

neatlygintinai ir neterminuotam naudojimui, bet gali būti perduodami ir paveldimi. Tokia tvarka stimuliuoja ilgalaikes priemones žemei gerinti. Be to, juose leidžiama statyti nedidelius trobesius inventoriui ir kitoms medžiagoms laikyti.

Žemę iš savininko galima atimti tik išimtiniais atvejais, jei jos prireikia visuomeniniams reikalams. Savininkui tada išmokama statinio, vaismedžių ir kitų daugiamečių sodinių vertė, atlyginamos padarytos išlaidos ir skiriamas kitas tinkamas sklypas.

Naminių gyvulių auginimui skatinti asmeniniame pagalbiniame ūkyje kiekvienai karvei ar buivolei skiriama iki 0,1 ha liucernos pasėlių arba 0,2 ha natūralių pievų. Darbininkų ir tarnautojų šeimoms, pensininkams, norintiems auginti daržoves, bet neturintiems sodybinio sklypo ar vasarvietės, skiriama po arą (100 kv. m) laistomųjų arba kitų tinkamų šiam reikalui žemių netoli jų gyvenamosios vietos.

Iš agropramoninio komplekso fondų skiriami koncentruotieji pašarai gyvuliams, auginamiems asmeniniuose ūkiuose. Pavyzdžiui, už 1 kg valstybei parduotos kiaulienos (gyvojo svorio) nemokamai duodama 4 kg koncentruotųjų pašarų, už 1 kg paukštienos — 2,5, už 1 kg veršienos — 1,5, už 1 kg jautienoas — 1 ir už 1 kg avienos — 2 kg. Taigi valstybė kompensuoja gyventojams apie 45% koncentruotųjų pasarų, suvartotų gyvuliams asmeniniame ūkyje. Dėl to auginti gyvulius gali ir asmenys, neauginantys pašarinių grūdų.

Žemės ūkio produktų gamyba asmeniniuose ūkiuose ir jų supirkimais rūpinasi nacionalinė agropramoninė sąjunga ir agropramoniniai kompleksai. Kompleksai aprūpina asmeninius ūkius gyvulių ir paukščių jaunikliais, sėklomis ir sodinukais, trąšomis, augalų apsaugos priemonėmis, polietileno plėvele ir kt.

Mokslinio tyrimo įstaigos ir moksliniai gamybiniai susivienijimai rengia gyvulininkystės statinių tipinius projektus, kuria ir diegia naujas gyvulių penėjimo ir žemės ūkio augalų kultivavimo technologijas asmeninio ūkio sąlygomis, skleidžia pažangaus ūkininkavimo patirtį, kartu su agropramoniniais kompleksais organizuoja konsultacijas gyventojams. Agrariniuose pramoniniuose kompleksuose skiriami mechanizatoriai ir technika asmeniniams ūkiams aptarnauti už specialų mokestį.

Nuo 1981 m. panaikinti apribojimai, draudžiantys laikyti gyvulius ir paukščius gyvenamose vietovėse, kurortuose, vasarvietėse (išskyrus Sofijos ir kitų didelių miestų gyvenamuosius mikrorajonus ir daugiabučių namų rajonus).

Tobulinama asmeninių ūkių savininkų apmokestinimo sistema. Neapmokestinamos lėšos, kurias gauna kooperatoriai, darbininkai ir tarnautojai, pardavę APK žemės ūkio produktus, gyvulius, paukščius, odą, sėklas, sodinukus, bitininkystės produkciją ir kt. Tačiau apmokestinamos lėšos, gautos pardavus žemės ūkio produkciją komisiniais pagrindais ir kooperatinėje rinkoje.

Dabar asmeniniai ūkiai naudoja apie 13% dirbamos žemės šalyje. Pagrindinėje jos dalyje (beveik 60%) auginami pašariniai augalai, daržovės užima 11%, o daugiamečiai sodiniai — 13% žemės naudmenų. Asmeniniuose ūkiuose laikoma apie 30% visų karvių, 25% kiaulių, apie 35% avių ir daugiau kaip 50% paukščių, ožkų ir bičių šeimų. Asmeniniuose ūkiuose auginamos daržovės, vaisiai ir uogos turi didelę reikšmę tenkinant gyventojų poreikius. Asmeniniam sektoriui tenka beveik 38% visuomeninio produkto ir apie 36% nacionalinių pajamų. Šie ūkiai teikia 43% mėsos, 26% pieno, 54% kiaušinių, 29% vilnų, 78% medaus, 37% daržovių, 49% bulvių, 38% vaisių ir uogų, 32% vynuogių ir 38% melionų ir arbūzų.

Taigi asmeniniai pagalbiniai ūkiai papildo nacionalinį gyventojų aprūpinimo maisto produktais balansą ir leidžia gyventojams gauti iki 30% papildomų pajamų.

BLR žemės ūkis tvirtai žengia intensyvaus vystymo keliu. Vienam gyventojui šalyje gaminama daugiau kaip tona grūdų, daugiau kaip 90 kg mėsos. Javų derlius dabar siekia iki 40 cnt iš hektaro.

Ch. MARKOVAS

VIETNAMO UŽSIENIO PREKYBA

Per 30 egzistavimo ir vystymosi metų Vietnamo užsienio prekyba įnešė svarų indėlį į šalies ekonominių ir politinių uždavinių sprendimą. Jos mastai nuolat didėjo. 1984 m. užsienio prekybos apyvarta išaugo 20 kartų, palyginus su 1958 m. Galima aiškiai išskirti du vystymosi laikotarpius: 1958—1975 m. užsienio prekybos apyvarta išaugo 8 kartus, eksportas tuo metu padidėjo tik 3 kartus, o importas — 14 kartų. Tai buvo karo laikotarpis, kai eksportinių prekių šaltiniai buvo riboti, o sąlygos reikalavo didinti importą, remiantis broliškų šalių pagalba. 1975—1984 m. užsienio prekybos apyvarta išaugo 2,3 karto, eksportas padidėjo 4,3 karto, tuo tarpu importas — tik 2 kartus. 1984 m. pajamos iš eksporto sudarė 11% nacionalinių pajamų, palyginus su 2,9% 1975 m.

Vietnamas pasaulinei rinkai tiekia žemės bei miškų ūkio, žvejybos, kasybos, lengvosios, maisto pramonės, verslininkystės bei dailės produkciją. Lengvosios pramonės bei verslininkystės prekės sudaro 66—68% eksporto, žemės, miškų ūkio, jūrų produkcija — 19—23%.

Vietnamas importuoja mašinas, įrengimus (39%), atsargines dalis, žaliavas, kurą ir medžiagas (40—50%), transporto priemones, chemijos produkciją, kai kuriuos būtinus maisto produktus. Kol kas importas viršija eksportą.

Užsienio prekyba, nors ir nedidelio masto, suvaidino svarbų vaidmenį atstatant ekonomiką ir kuriant socializmą Šiaurės Vietname, stimuliavo žemės ūkio ir pramonės bazės, transporto sistemos atstatymą, verslų vystymąsi, užtikrino darbą šimtams tūkstančių žmonių.

Vietnamo užsienio prekybos vystymasis susijęs su nepertraukiamu prekybinių bei ekonominių ryšių plėtimu su broliškomis šalimis. VSR užsienio prekyba su socialistinėmis šalimis 1984 m. išaugo 18,6 karto, palyginus su 1958 m. 1980—1984 m. ji padidėjo 165% (eksportas — 180%, importas — 160%).

Tarybų Sąjunga teikia Vietnamui didžiulę paramą plėtojant liaudies ūkį. TSRS padedant atstatyta, rekonstruota ir pastatyta per 200 objektų. Tai — Hanojaus mašinų gamykla, Takbos HE, Vongbio ŠE, Hanojaus ir Kamfos anglių šachtos, Tintuko alavo rūdynas, Lamtao superfosfato gamykla, Bimšono cemento gamykla, Laokajaus apatitų rūdynas, maisto pramonės įmonės, Haifongo uostas, kosminių ryšių stotis „Lotos", politechnikos institutas, mokslinių tyrimų institutas, profesinė mokykla, daug sveikatos apsaugos bei kultūros objektų. TSRS padėjo kurti valstybinius ūkius, auginančius tropinius techninius augalus ir vaisius.

1981—1985 m. techninės pagalbos mastai išaugs 2 kartus, palyginus su praėjusiu penkmečiu.

1958—1975 m. prekybos apyvarta tarp abiejų šalių išaugo 10 kartų, iš to skaičiaus Vietnamo eksportas į TSRS — 4,4 karto. 1975—1984 m. prekybos apyvarta su TSRS padidėjo 4,5 karto, o eksportas — 5 kartus. Tarybų Sąjungai tenka 80% Vietnamo prekybos su ESPT šalimis apyvartos ir 60% bendros užsienio prekybos apyvartos.

TSRS yra stabilus Vietnamo prekybinis partneris. Tiekimų iš Tarybų Sąjungos lyginamasis svoris sudaro per 65% bendro VSR importo. TSRS patenkina didelę Vietnamo importo reikmių dalį, iš to skaičiaus 100% naftos produktų, 100% ketaus, 80% azoto trąšų, apie 80% valcuotųjų metalų, 100% medvilnės, 80% spalvotųjų metalų importo.

Savo ruožtu Vietnamas tiekia Tarybų Sąjungai 60% eksportuojamo natūralaus kaučiuko, apie 60% arbatos, 60% kavos, per 30% džiuto, 100% parketlenčių. Kartu TSRS perka Vietname cigaretes, balzamą, verslininkystės bei dailės gaminius. Tai leidžia vystyti šaliai tradicines gamybos šakas, aprūpina darbu dešimtis tūkstančių žmonių.

BESIVYSTANČIOSE ŠALYSE

NETOLYGUS EKONOMIKOS PAGYVĖJIMAS

Išankstiniais vertinimais, besivystančių šalių visuminis bendrasis vidaus produktas (BVP), kuris 1983 m. buvo sumažėjęs 1,3%, praėjusiais metais išaugo 3,5%. Tai paaiškinama pirmiausia tuo, kad pagyvėjo ekonomikos raida Lotynų Amerikos valstybėse, pagerėjo ūkiniai rodikliai kai kuriose Pietryčių Azijos, Artimųjų ir Vidurinių Rytų šalyse ir teritorijose. Tro-

BESIVYSTANČIŲ ŠALIŲ PRAMONĖS GAMYBOS DINAMIKA
(prieaugis %; 1980 m. kainomis)

Metai	Iš viso	Gavybinė pramonė			Apdirbamoji pramonė		
		iš viso	naftos gavyba	mineralinių žaliavų gavyba	iš viso	tekstilė	sunkioji
1977	5,5	2,9	2,6	3,1	7,6	4,6	10,0
1978	2,5	—2,5	—2,3	—0,6	6,3	5,6	6,8
1979	9,4	13,4	15,0	3,9	5,4	4,3	6,6
1980	—1,1	—6,4	—7,9	5,6	3,9	2,5	5,2
1981	—2,2	—6,5	—8,1	2,4	1,4	2,9	1,1
1982	—4,1	—11,8	—13,5	—4,5	1,7	2,3	3,6
1983	1,3	—3,4	—3,0	—9,2	4,2	4,6	10,0
1984*	7,6	5,8	6,3	1,8	8,5	3,8	13,3

* Pirmojo pusmečio duomenys.
Apskaičiuota pagal: „Monthly Bulletin of Statistics", November 1984.

pikų Afrikos valstybių ekonominė padėtis ir toliau tebėra nepaprastai sunki, pirmiausia dėl ilgą laiką trunkančios sausros.

Besivystančios šalys — naftos eksportininkės. Preliminariais duomenimis, OPEK šalių BVP 1984 m. padidėjo 2—3%. 1980—1983 m. gamyba naftos sektoriuje kasmet sumažėdavo vidutinškai 10—12%, o 1984 m. ji išaugo 1,5—3%. Naftą eksportuojančių besivystančių šalių, kurios neįeina į OPEK, praėjusiais metais bendrasis vidaus produktas, išankstiniais vertinimais, išaugo 2,8—3,3%. Šioks toks jų ekonominių rodiklių pagerėjimas 1984 m. paaiškinamas pirmiausia tuo, kad padidėjo Meksikos — šios grupės stambiausios šalies — BVP, taip pat tuo, kad kai kurios šalys, net esant palyginti nepalankiai konjunktūrai skystojo kuro rinkoje, sugebėjo padidinti naftos gavybą ir jos eksportą.

Besivystančios šalys — naftos importininkės. Šios grupės šalių BVP prieaugio tempai padidėjo nuo 1,3% 1982 m. ir 2,1% 1983 m. iki 4% 1984 m. Tačiau šie teigiami poslinkiai negalėjo iš esmės pagerinti minėtų besivystančių šalių ekonominės ir finansinės padėties. Daugelyje pramonės šakų, ypač tose, kurios orientuojamos gaminti produkciją vidaus rinkai, dėl didelio importinių komponentų stygiaus nedirbo nemaža pajėgumų.

Pietų ir Pietryčių Azija. Praėjusiais metais, kaip ir 1983 m., šis regionas buvo dinamiškiausias besivystančiame pasaulyje. 1984 m. Pietų Azijos šalių BVP išaugo maždaug 5%, Pietryčių Azijos — 6,3%. Tai pasiekti padėjo pirmiausia eksporto rinkos pagyvėjimas, industrinės bazės modernizavimas kai kuriose šalyse, pramonės eksporto diversifikacija.

Gerų rezultatų praėjusiais metais pasiekė Indija. 1983/1984 fin. m. jos BVP išaugo 5,8%, o 1984/1985 fin. m. — 5,2%. Gausūs musonai įgalino dvejus metus paeiliui gauti rekordinį pagrindinių žemės ūkio augalų derlių. Gerokai paspartėjo investicijų dinamika ir pramonės augimo tempai, pagerėjo mokėjimų balansas, padidėjo valiutos rezervai. Išaugus naftos, cemento, trąšų, spalvotųjų metalų ir plieno gamybai, sumažėjo importas. Pagerėjo valstybinių įmonių darbas.

Smarkiai sumažėjus žemės ūkio gamybai (ypač tai pasakytina apie medvilnę — pagrindinį eksporto augalą), sulėtėjo Pakistano ekonomikos raida. Jo BVP prieaugio tempai 1983/1984 fin. m. sumažėjo 1,5 karto ir sudarė 4,6%, žemės ūkio produkcijos buvo pagaminta 4,7% mažiau, sulėtėjo pramonės gamybos augimo tempai, išaugo infliacija ir mokėjimų balanso deficitas. Paskutiniaisiais metais kariniams reikalams ir užsienio skolai grąžinti išleidžiama iki 70% visų biudžetinių pajamų.

Praėjusiais metais Indonezijos bendrasis produktas išaugo 4,4% (1983 m. — 4%), Tailando — 6,2% (5,8%), Malaizijos — 6,7% (5,6%). Dinamiškai vystėsi Singapūro ekonomika: 1984 m. BVP padidėjo 8,9%. Tuo tarpu priešingą vaizdą matome Filipinuose. Ši šalis dvejus metus paeiliui pergyvena sunkiausią pokario metais ekonomikos nuosmukį. 1983 m. Filipinų BVP išaugo 1%, o praėjusiais metais — sumažėjo 4,8%.

Afrika. Padidėjus naftos gavybai ir pagrindinių eksportinių augalų — kakavos, kavos ir arbatos — surinkimui, šiek tiek palengvėjo šio kontinento besivystančių šalių ūkinės problemos. Preliminariais duomenimis, 1984 m. BVP išaugo 2%. Tačiau daugumos šio regiono šalių ūkinė padėtis buvo nepaprastai sunki. Labai jaučiamos sausros neigiamos pasekmės. 1983 m. grūdų gamyba 24 šalyse, kurios nukentėjo nuo sausros, buvo 9% mažesnė negu 1982 m. ir 15% — negu 1981 m. Praėjusiais metais vienuolikoje Afrikos šalių sumažėjo pagrindinių maistinių augalų derlius. Ypač sunki padėtis Etiopijoje, Sudane ir Mozambike.

Atskirų šalių ekonominiai rezultatai gerokai skiriasi. Paspartėjo BVP prieaugio tempai Alžyre, Konge, Kamerūne, Libijoje, Madagaskare ir Tunise. Tuo tarpu negerėja ar net blogėja ekonominė padėtis Somalyje, Sudane, Nigerijoje, Malyje, CAR ir Zayre.

Lotynų Amerika. Po trejus metus trukusio didžiausio per paskutiniuosius 25 metus nuosmukio 1984 m. šiek tiek pagyvėjo šio regiono šalių ekonomikos raida. Jų bendrasis vidaus produktas išaugo 2,6% (1982 m. buvo sumažėjęs 1%, 1983 m. — 3,1%). Didesnė BVP prieaugio dalis gauta pagyvėjus ūkinei veiklai Brazilijoje ir Meksikoje. Iš 19 Lotynų Amerikos šalių dvylikoje ekonomikos augimo tempai buvo mažesni už gyventojų augimo dinamiką. Regione pajamos vidutiniškai vienam gyventojui 1984 m. išaugo vos 0,2% (1980—1983 m. jos sumažėjo 8,9%).

Brazilijos BVP, sudarantis trečdalį Lotynų Amerikos šalių bendrojo vidaus produkto, praėjusiais metais išaugo 3,5% (1983 m. jis sumažėjo 3,2%). Tai pasiekti padėjo pirmiausia žemės ūkio produkcijos gamybos padidėjimas (8%) ir eksporto išplėtimas (16%).

Meksikos BVP, 1983 m. sumažėjęs 5,3%, praėjusiais metais išaugo 2,5%. Argentinoje bendrasis vidaus produktas 1984 m. padidėjo 2,5% (1983 m. — 3,1%). Dauguma pramonės šakų buvo depresijos būklėje. 1984 m. pirmajame pusmetyje kapitalo įdėjimai sumažėjo 9%.

Kitų Lotynų Amerikos šalių dinamikos rodikliai buvo labai prieštaringi. Bendrasis vidaus produktas Peru padidėjo 3,5% (1983 m. buvo sumažėjęs 10,8%), Paragvajuje — 3% (3%), Čilėje — 5,5% (0,8%), Bolivijoje — 0,5% (7,6%). Kaip ir 1983 m., toliau smuko gamyba Venesueloje ir Urugvajuje.

ŠIUOLAIKINĖ ENERGETIKOS SITUACIJA

1970—1982 m. einamosios nominalinės kainos už barelį naftos išaugo nuo 1,8 iki 34 dol., arba 18,9 karto, o realiosios kainos padidėjo 6,6 karto. Dėl to ėmė iki tol neregėtais tempais didėti naftą išgaunančių šalių eksporto įplaukos. Kainų pasikeitimas naftos rinkoje iš esmės padidino OPEK šalių lyginamąjį svorį besivystančių šalių visame pasauliniame kapitalistiniame eksporte (žr. lentelę).

Iš lentelės duomenų matome, kad OPEK šalių eksportinės įplaukos einamosiomis kainomis padidėjo nuo 17,6 mlrd. dol. 1970 m. iki 302,4 mlrd. dol. 1980 m., o jų lyginamasis svoris pasauliniame kapitalistiniame eksporte išaugo nuo 6,3% 1970 m. iki 16,6% 1980 m. ir sudarė 54,6% visų besivystančių šalių eksportinių įplaukų. 1981—1983 m. OPEK šalių eksportinės įplaukos sumažėjo pirmiausia dėl to, kad dėl reprodukcijos krizės išsivysčiusiose kapitalistinėse šalyse buvo mažiau eksportuota naftos.

Taigi tik per dešimtmetį OPEK šalys, pasisavindamos didžiulę naftos rentą ir skirtumą tarp pasaulinės naftos kainos ir internacionalinės šio produkto vertės, tapo milžiniškų pajamų savininkės. Tai paaiškinama monopoline jų padėtimi pasaulinėje naftos rinkoje ir galimybe diktuoti kainas. Pajamos buvo tokios didelės, kad naftą eksportuojančios šalys nesugebėjo jų sunaudoti. 1980 m. sparčiai didėjančiam importui padengti ši šalių grupė išleido iš viso 41,1% eksportinių įplaukų. Tiesa, 1982 m. šis rodiklis išaugo iki 62,7%, tačiau tai buvo susiję ne tiek su importo padidėjimu, kiek su eksporto sumažėjimu.

Ir vis dėlto investicijos į ekonomiką įgalino naftą išgaunančias šalis gerokai padidinti bendrojo nacionalinio produkto (BNP) augimo tempus, palyginus su kito-

OPEK ŠALIŲ EKSPORTO DINAMIKA IR JŲ LYGINAMOJO SVORIO BESIVYSTANČIŲ ŠALIŲ EKSPORTE IR PASAULINIAME KAPITALISTINIAME EKSPORTE PASIKEITIMAS 1970—1983 m.*

	Metai					
	1970	1975	1980	1981	1982	1983
OPEK šalių eksportas — mlrd. dol.	17,6	113,9	302,4	285,0	225,6	181,7
Lyginamasis svoris besivystančių šalių eksporte — %	31,7	54,1	54,6	51,6	46,1	40,2
Lyginamasis svoris pasauliniame kapitalistiniame eksporte — %	6,3	14,4	16,6	15,9	13,6	11,3

* Apskaičiuota pagal: 1982. Yearbook of International Trade Statistics. Vol. I, Special table: A. United Nations, New York, 1984, p. 1125; United Nations. Monthly Bulletin of Statistics. January 1985. Vol. XXXIX, Nr. 1, p. 106.

mis besivystančiomis šalimis, sparčiau kurti apdirbamosios pramonės šakas. Daugelis jų virsta šalimi su vidutiniu kapitalizmo išsivystymo lygiu, o pagal pajamas vidutiniškai vienam gyventojui kai kurios Persijos įlankos šalys, dar neseniai buvusios neturtingos, gerokai pralenkia labiausiai išsivysčiusias kapitalistines šalis. Antai Jungtiniuose Arabų Emyratuose BNP vidutiniškai vienam gyventojui sudaro 30 070 dol., Katare — 26 080, Kuveite — 22 840. Jungtinėse Amerikos Valstijose šis rodiklis lygus 12 730 dol. O jeigu šių arabų monarchijų pajamas vidutiniškai vienam gyventojui palyginsime su atitinkamais besivystančių valstybių rodikliais, tai pamatysime, kad pastarųjų jie bus mažesni dešimtis ir šimtus kartų.

Aukštos naftos kainos buvo viena svarbiausių priežasčių, dėl kurių sulėtėjo industriškai išsivysčiusių šalių ekonomikos raida ir paspartėjo infliacijos tempai. Antai 1970 m. ši šalių grupė už naftą OPEK šalims sumokėdavo vos 6% bendrų eksportinių įplaukų, o 1980 m. — jau 18,8%. Kai kurios šalys išleido gerokai daugiau savo eksportinių įplaukų: JAV — 25,9%, Japonija — 44,6, Ispanija — 48,9%. Apskritai 1980 m. importas iš OPEK šalių atsiėjo išsivysčiusioms kapitalistinėms šalims 230 mlrd. dol., neskaitant naftos importo iš kitų naftą išgaunančių šalių vertės.

Ir vis dėlto išsivysčiusioms kapitalistinėms valstybėms pavyko, nors ir sunkiai, kažkaip prisitaikyti prie pasikeitusios energetikos situacijos pasaulyje. Imperialistinės valstybės dalį išlaidų primetė kitoms besivystančioms šalims per užsienio prekybos mechanizmą, pakeisdamos savo naudai žaliavų mainų į gatavą produkciją koeficientą.

Energetikos krizė labiausiai atsiliepė naftą importuojančioms besivystančioms šalims. Jų importo iš OPEK šalių vertė padidėjo nuo 3,4 mlrd. dol. 1970 m. iki 66 mlrd. dol. 1980 m. ir sudarė 28,5% visos jų eksporto sumos.

OPEK pagalba naftą importuojančioms besivystančioms šalims visiškai nepakankama, kad būtų palengvinti jų sunkumai, beje, reiškiasi tendencija mažinti pagalbą. Antai 1975 m. ji sudarė 9,4 mlrd. dol. (1982 m. kainomis), 1980 m. — 9 mlrd. dol., o paskutiniaisiais metais ji nuolat smuko ir sumažėjo 1983 m. iki 5,6 mlrd. dol. Todėl šios šalys priverstos vis dažniau kreiptis pagalbos į imperialistines valstybes, kaskart patekdamos į didesnę finansinę jų priklausomybę.

1980—1982 m. ekonominė krizė gerokai pakeitė energetikos situaciją, nepagailėjusi ir naftą eksportuojančių šalių. Nuo 1981 m. ima smarkiai mažėti pagrindinių naftos eksporterių užsienio valiutos įplaukos. Antai 1980 m. 19 besivystančių šalių eksportavo naftos už 315 mlrd. dol., o 1982 m., JUNKTAD sekretoriato duomenimis, — už 230 mlrd. dol. Labiausiai energetinės situacijos pasikeitimas atsiliepė OPEK šalių eksportinėms įplaukoms, kurių 93% formuojama naftos realizavimo sąskaita. Šios įplaukos minėtu laikotarpiu sumažėjo nuo 302,4 iki 224,9 mlrd. dol. ir, SNO preliminariniais apskaičiavimais, — iki 180 mlrd. dol. 1980 m. Tai pirmiausia susiję su naftos eksporto sumažėjimu. Tačiau reikia pasakyti, kad OPEK šalys gerokai sumažino naftos kainą. Tačiau tikėtis, kad bus sugrįžta prie pigios naftos laikų, nėra pagrindo. Žinoma, ji gali tiek truputį pabranti, tiek truputį atpigti. Naftą importuojančios išsivysčiusios kapitalistinės valstybės negali per daug diktuoti savo sąlygų OPEK šalims, kurios turtingos naftos išteklių. Antai OPEK kasmetinio pranešimo duomenimis, šiai organizacijai priklausančioms šalims 1983 m. teko 68% pasaulinių naftos atsargų, 32,2% jos gavybos ir 59% jos pasaulinio eksporto. Esant dabartiniams gavybos mastams (1983 m. duomenys) naftos atsargų OPEK šalyse užtektų beveik 65 metams, tuo tarpu Vakarų Europoje — mažiau kaip 20, JAV — mažiau kaip 9 metams. Taigi galima daryti išvadą, kad OPEK galimybės formuoti pasaulines naftos kainas ir toliau didės. Išlaikyti aukštas naftos kainas suinteresuoti ir tarptautinio naftos kartelio dalyviai.

Ateityje besivystančios šalys importuos vis daugiau naftos. Tai paaiškinama tuo, kad jose sparčiau augs bendrasis nacionalinis produktas, palyginus su išsivysčiusiomis kapitalistinėmis valstybėmis, be to, pirmojoje šalių grupėje didesnis naftos suvartojimo koeficientas. Antai dabar išsivysčiusiose kapitalistinėse šalyse naftos lyginamasis svoris energijos gamyboje sudaro mažiau kaip pusę, tuo tarpu besivystančiose šalyse — du trečdalius. Tarptautinės energetikos agentūros duomenimis, 1990 m. šioje šalių grupėje bus suvartojama trečdalis visame kapitalistiniame ūkyje sunaudojamos naftos. Taigi aukštos naftos kainos dar skaudžiau atsilieps besivystančių šalių ekonomikai.

TSRS VALSTYBINĖS IR KOOPERATINĖS PREKYBOS, ĮSKAITANT VISUOMENINĮ MAITINIMĄ, 1984 m. MAŽMENINĖ PREKIŲ APYVARTA VIENAM GYVENTOJUI MIESTUOSE IR KAIMO VIETOVĖSE

	Rublių	%, palyg. su 1980 m.
Visos prekės	1149	107,8
iš to skaičiaus:		
maisto prekės	578	104,8
ne maisto prekės	571	111,2
Parduota prekių miestuose vienam miesto gyventojui	1407	105,1
iš to skaičiaus:		
maisto prekių	704	102,5
ne maisto prekių	703	107,8
Parduota prekių kaimo vietovėse vienam kaimo gyventojui	669	109,9
iš to skaičiaus:		
maisto prekių	344	105,5
ne maisto prekių	325	115,1

Kaimo gyventojai nemaža prekių nusiperka miestų parduotuvėse.

PASAULINĖ VILNONIŲ AUDINIŲ GAMYBA (mln. kv. m)

	1980 m.	1983 m.	1984 m.
Iš viso pasaulyje	3388	3248	3263
Socialistinės šalys	1578	1560	1598
ESPT šalys	1340	1259	1242
iš jų:			
Bulgarija	60	58	59
Čekoslovakija	90	95	95
Lenkija	182	149	155
Rumunija	96	117	112
TSRS	762	707	684
VDR	107	96	97
Vengrija	39	34	35
Jugoslavija	92	96	99
Kinija	141	200	252
Industrinės kapitalistinės šalys	1640	1523	1510
EEB šalys	1052	927	912
iš jų:			
Anglija	133	102	105
Belgija	89	85	80
Italija	544	510	500
Olandija	11	11	11
Prancūzija	154	120	115
VFR	107	85	87
Japonija	294	302	300
JAV	145	131	130
Besivystančios šalys	170	160	155
iš jų:			
Indija	32	35	40

Pastaba. Lentelė sudaryta remiantis SNO ir atskirų šalių statistikos duomenimis. 1984 m. rodikliai daugiausia yra preliminariniai.

KAPITALISTINĖSE ŠALYSE

KAPITALISTINIŲ ŠALIŲ EKONOMIKA 1985 m. PIRMAJAME PUSMETYJE

Išsivysčiusių kapitalistinių šalių bendro nacionalinio produkto augimas per 1985 m. pirmą pusmetį, skaičiuojant metams, palyginus su 1984 m., sulėtėjo beveik 2 kartus ir sudarė 2,5%.

Veiklos aktyvumo sumažėjimą per minėtus mėnesius pirmiausia sąlygojo JAV ekonomikos depresija nuo 1984 m. rudens. JAV bendrasis nacionalinis produktas, skaičiuojant metams, per 1985 m. pirmąjį pusmetį, palyginus su 1984 m., išaugo 1,1%, o Reigano administracija buvo numačiusi 4% prieaugį. Vakarų Europos šalyse per minėtą laikotarpį nacionalinio produkto augimo dinamika keitėsi nežymiai. Iš viso nacionalinis produktas šiose šalyse padidėjo 2%. VFR, Didžiojoje Britanijoje, Italijoje bendras nacionalinis produktas padidėjo 2—3%, Prancūzijoje — 1%. EBVO duomenimis, Vakarų Europos šalių vidutinis metinis ekonomikos augimas nuo 1980 m. iki 1985 m. vidurio neviršija 1,2%. Tik Japonijoje BNP per šių metų pirmąjį pusmetį išaugo apytikriai 5%.

Neseniai paskelbtame EBVO pranešime pateikiamas Vakarų ekonomikos įvertinimas ir pripažįstama, kad viena opiausių socialinių bei ekonominių problemų — tai užimtumo problema. Nedarbas daugelyje šalių auga, o Vakarų Europos šalyse jis pasiekė patį aukščiausią lygį per paskutiniuosius 50 metų.

Per šių metų pirmą pusmetį daugelyje kapitalistinių šalių ryškus ekonominio aktyvumo sulėtėjimas pastebimas pramonės gamyboje. Iš viso pramoninių prekių gamyba per 1985 m. pirmąjį pusmetį išaugo apie 3%, palyginus su 1984 m. pirmu pusmečiu. Vakarų Europoje po 4 metų krizės ir sustingimo prieaugis sudarė mažiau kaip 3%. Didžiojoje Britanijoje ir Italijoje augimas neviršijo 2%, Prancūzijoje produkcijos gamybos mastai faktiškai nepadidėjo.

Nuo 1980 m. iki 1985 m. pirmojo pusmečio Vakarų Europos šalyse iš viso pramoninių prekių gamyba padidėjo 3%.

Pramonės gamyba JAV, 1980 m. kritusi 3,6% ir 1982 m. — 8,2%, 1984 m. išaugo 10—11%. Nuramintas tokio pramonės gamybos augimo, 1985 m. vasario mėn. prezidentas Reiganas tvirtino, kad JAV ekonomika pasiekė patį stabiliausią pagyvėjimą per paskutiniuosius 30 metų. Tačiau JAV nacionalinė ekonomistų asociacija argumentavo ekonomikos kritimą ne vėliau kaip 1986 m. pabaigoje, nes 1985 m. I pusmetyje pramonės gamyba JAV padidėjo mažiau kaip 1%, palyginus su praėjusių metų liepos—gruodžio mėn., labai išaugo valstybės biudžeto ir užsienio prekybos balanso deficitai. Vienintelė JAV ekonomikos sfera, kuri nepaliaujamai auga, tai ginklų gamyba. Per pusmetį ginklų gamyba padidėjo daugiau kaip 11%, o vartojimo prekių gamyba sumažėjo 2%.

Kapitalistinių šalių pramonės nesklandumus rodo neišnaudoti įmonių pajėgumai. Metų viduryje Italijoje buvo nepanaudota 26% gamybinių pajėgumų, JAV — 20, Prancūzijoje — 18, VFR — 17, Didžiojoje Britanijoje — 16%.

Tęsėsi kai kurios šakinės krizės. Plieno išlydymas kapitalistiniame pasaulyje sumažėjo apie 1%. Labiausiai jo gamyba nusmuko JAV, Belgijoje ir Italijoje.

Skaičiai ir faktai

VALSTYBINĖS IR KOOPERATINĖS PREKYBOS, ĮSKAITANT VISUOMENINĮ MAITINIMĄ, 1984 m. MAŽMENINĖ PREKIŲ APYVARTA PAGAL SĄJUNGINES RESPUBLIKAS (mln. rb)

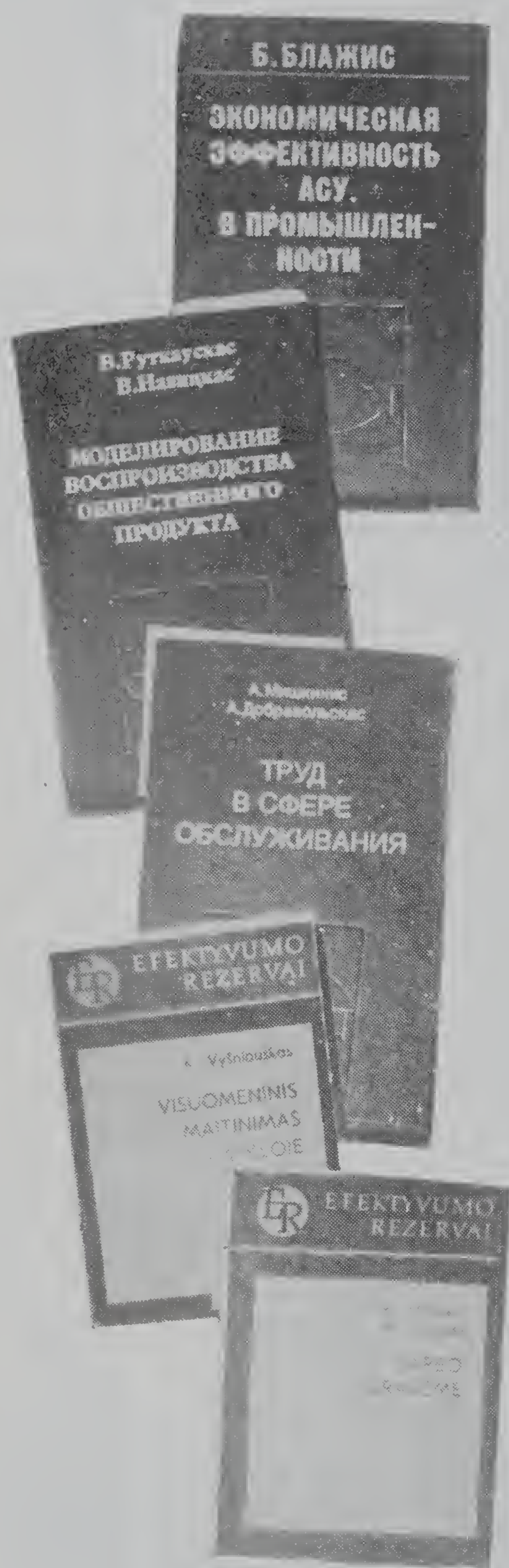
	Visa mažmeninė prekių apyvarta	Iš to skaičiaus viešojo maitinimo prekių apyvarta	1984 m. %, palyg. su 1980 m.	
			visa mažmeninė prekių apyvarta	iš to skaičiaus viešojo maitinimo prekių apyvarta
TSRS	316 097	27 615	111,6	113,0
RTFSR	180 400	15 627	110,7	110,2
Ukrainos TSR	53 706	5 046	110,8	112,0
Baltarusijos TSR	11 690	986	112,7	116,3
Uzbekijos TSR	13 236	1 105	122,2	123,3
Kazachijos TSR	15 276	1 258	112,0	120,8
Gruzijos TSR	5 261	580	116,3	116,5
Azerbaidžano TSR	4 454	452	113,6	127,7
Lietuvos TSR	4 755	453	109,5	119,7
Moldavijos TSR	4 173	389	115,4	122,0
Latvijos TSR	4 134	427	106,2	114,6
Kirgizijos TSR	3 154	254	115,9	113,0
Tadžikijos TSR	2 872	258	120,8	128,2
Armėnijos TSR	3 045	271	110,7	124,1
Turkmėnijos TSR	2 522	180	119,4	122,9
Estijos TSR	2 562	260	108,6	116,0

Esant valdžioje konservatorių vyriausybei, sakoma leiboristų partijos brošiūroje, Anglijoje kasdien bedarbių armija padidėja 1000 žmonių, likviduojasi 30 kompanijų, anglų korporacijos išveža į užsienį 25 mln. svarų sterlingų. Dabar šalyje trūksta 517 tūkst. butų, 1,25 mln. gyvenamųjų namų neatitinka sanitarinių normų, 3 mln. namų reikia kapitališkai remontuoti. Toriams esant valdžioje, maisto produktų, pirmo būtinumo prekių ir paslaugų kainos išaugo vidutiniškai 66%, elektros energijos — 89, dujų — 130%.

Izraelio valdančiųjų sluoksnių antiliaudinė politika verčia vis daugiau izraeliečių emigruoti iš šalies. Visuomenės apklausos rezultatai rodo, jog kas ketvirtoje šeimoje Izraelyje yra mažiausia vienas emigrantas. Šalies centrinio statistikos biuro duomenimis, emigracijos mastas 1984 m. išaugo 6 kartus ir sudarė rekordinį per paskutiniuosius 20 metų skaičių — 17 tūkst. žmonių.

Ilgą laiką buvę pasauliniu „kreditoriumi", JAV vis labiau virsta grynu skolininku. Leidinio „Mond" duomenimis, JAV valstybės skola 1986 m. sudarys 2,1 trilijoną dol., o metinės palūkanų išmokos — 143 mlrd. dol. Didėja ir užsienio kapitalo antplūdis. Antai nuo 1980 m. sausio iki 1984 m. liepos mėn. į JAV įplaukė 417 mlrd. dol. kapitalo, iš to skaičiaus 170 mlrd. — iš Europos, 120 mlrd. — iš Kanados, 90 mlrd. dol. — iš Japonijos.

35 kp INDEKSAS 76713 ◆ LIAUDIES ŪKIS © 1985. 10 (324). p. 1—32

GERBIAMIEJI SKAITYTOJAI

„Minties" leidykla išleido knygų apie mokslo ir technikos pažangos diegimą liaudies ūkyje, apie tarybinės ekonomikos augimo kelius ir rezervus. Šios tematikos leidinių Jūs galite įsigyti Vilniaus knygyne „Mintis" bei kituose respublikos politinės literatūros knygynuose ir jų skyriuose.

Pramonės įmonių vadovams, ekonomistams skirta B. BLAŽIO monografija „AVS EKONOMINIS EFEKTYVUMAS PRAMONĖJE" (rusų k.). Leidinyje nurodoma, kaip įdiegti automatizuotas valdymo sistemas pramonėje ir kitose gamybos šakose, kaip efektyviau panaudoti AVS liaudies ūkyje.

V. RUTKAUSKO, V. NAVICKO knygoje „VISUOMENINIO PRODUKTO REPRODUKCIJOS MODELIAVIMAS" (rusų k.) tiriama ekonominių procesų prognozavimo sistema.

Kylant socialistinės visuomenės gyvenimo lygiui, sparčiai plečiama gyventojų aptarnavimo sfera. Apie teikiamų paslaugų gyventojams pobūdį, jų ypatumus bei tolesnio vystymo tendencijas nušviečiama A. MIŠKINIO, A. DOBRAVOLSKO knygoje „DARBAS APTARNAVIMO SFEROJE" (rusų k.).

Kaip plėtoti visuomeninį maitinimą gamykloje, gerinti patiekalų kokybę, aptarnavimo kultūrą? Į šiuos klausimus atsakoma K. VYŠNIAUSKO leidinyje „VISUOMENINIS MAITINIMAS GAMYKLOJE". Jame pateikiamos racionalios mitybos organizavimo rekomendacijos, nušviečiamas visuomeninio maitinimo organizavimas užsienyje.

Plačiam skaitytojų ratui skirtas R. MIDVIKIO, A. TOLIŠIŪTĖS leidinys „APIE DARBO DRAUSMĘ". Jame atskleidžiami rezervai darbo našumui didinti stiprinant darbo drausmę, kadrų stabilumą, gerinant darbo organizavimą, efektyviau naudojant moralinio ir materialinio skatinimo svertus.

KNYGŲ PREKYBOS VALDYBA

ISSN 0134—3076

LIAUDIES ŪKIS

85|11

Vilnius

LIAUDIES ŪKIS

11 (325) ◉ 1985
LAPKRITIS

Eina nuo 195[illegible] m. kiekvieną mėn.

Vyriausiasis redaktorius
ALGIRDAS SKRIPKA

Duota rinkti 1985.10.10. Pasirašyta spausdinti 1985.11.11. LV 10555. Formatas 60×90⅛. Iškilioji spauda. 4,5 sąl. sp. l., 8,5 sąl. spalv. atsp. 7,1 apsk. leid. l. Tiražas 3714 egz. Užs. Nr. 2374.

Redakcijos adresas: 232600, Vilnius, MTP-2, Algirdo 31. Tel.: vyriausiojo redaktoriaus — 66-22-79, vyr. redaktoriaus pavaduotojo — 66-27-18. atsakingojo sekretoriaus — 66-29-34.

Rinko ir spaudė LKP CK leidyklos spaustuvė Vilniuje, Tiesos 1/9. Leidžia Laikraščių ir žurnalų susivienijimas „Periodika".

«ЛЯУДЕС УКИС» (Народное хозяйство). Ежемесячный экономический журнал Госплана, Минфина и Института экономики АН Лит. ССР. Гл. редактор А. Ю. Скрипка.
На литовском языке.
Адрес редакции: 232600, Вильнюс, ГСП-2, Альгирдо, 31.
Типография издательства ЦК КП Литвы, 232656, Вильнюс, Тиесос, 1/9.

TURINYS

СОДЕРЖАНИЕ

Klaipėdos TSRS 50-mečio jūrų prekybos uoste. Pakraunamas laivas „Kapitonas Panfilovas".
G. ŠLEVIO nuotr. (ELTA).

DIDŽIULIAI POSLINKIAI EKONOMIKOJE — PARTIJOS PROGRAMINIS REIKALAVIMAS

Partijos keliamas uždavinys spartinti šalies socialinį ir ekonominį vystymą reikalauja didelių poslinkių pirmiausia lemiamoje žmonių veiklos sferoje — ekonomikoje. Reikia įgyvendinti staigų posūkį į gamybos intensyvinimą, perorientuoti kiekvieną įmonę, kiekvieną šaką, kad pirmiausia būtų visiškai panaudojami kokybiniai ekonomikos augimo veiksniai.

Iš Tarybų Sąjungos Komunistų partijos Programos naujos redakcijos projekto

Neseniai paskelbtas Tarybų Sąjungos Komunistų partijos Programos naujos redakcijos projektas — visų komunistų, tarybinių žmonių kartų istorinės patirties mokslinio apibendrinimo išdava, partinių organizacijų, darbo kolektyvų, plačiųjų visuomenės sluoksnių didelio darbo rezultatas. TSKP dabartinės redakcijos trečioji Programa — tai socializmo planingo ir visapusiško tobulinimo, tolesnio tarybinės visuomenės žengimo į komunizmą, spartinant socialinį ir ekonominį šalies vystymą, programa. Tai — kovos už taiką ir socialinę pažangą programa.

Strateginis partijos kursas — socialinio ir ekonominio šalies vystymo spartinimas, kuriuo siekiama kokybiškai pertvarkyti visas tarybinės visuomenės gyvenimo sritis: remiantis mokslinės techninės revoliucijos laimėjimais, iš esmės atnaujinti jos materialinę techninę bazę; tobulinti visuomeninius santykius, pirmiausia ekonominius; smarkiai pakeisti darbo turinį ir pobūdį, materialines ir dvasines žmonių gyvenimo sąlygas. Spartinant šalies socialinį ir ekonominį vystymą — pasiekti kokybiškai naują visuomenės būklę — tokia pagrindinė TSKP programos naujos redakcijos projekto idėja.

Ekonominės strategijos srityje — tai ryžtingas perėjimas prie geriau organizuotos ir efektyvesnės ekonomikos su visapusiškai išvystytomis gamybinėmis jėgomis, brandžiais socialistiniais gamybiniais santykiais, gerai suderintu ūkio mechanizmu. Jau iki 2000 metų pabaigos turi būti dvigubai padidintas ir iš esmės kokybiškai atnaujintas šalies gamybinis potencialas. Šie uždaviniai bus sprendžiami pirmiausia toliau spartinant mokslo ir technikos pažangą, kuri lemia visų liaudies ūkio šakų tolesnį plėtojimą, daro didelį poveikį visai visuomeninių santykių sistemai, pačiam žmogui ir jo gyvenimo aplinkai, atveria naujas perspektyvas smarkiai padidinti darbo našumą ir visą visuomenės pažangą.

Programos naujos redakcijos projekte keliamas uždavinys — įgyvendinti naują techninį liaudies ūkio rekonstravimą ir tuo remiantis pertvarkyti visuomenės materialinę techninę bazę. Čia labai didelę reikšmę turi spartus gamybinio aparato atnaujinimas remiantis tobulesne technika, platus diegimas pažangiausių technologinių procesų ir lanksčios gamybos, kurie įgalina operatyviai persitvarkyti naujos produkcijos gamybai ir duoda didžiausią ekonominį bei socialinį efektą. Reikia baigti kompleksiškai mechanizuoti visas gamybinės ir negamybinės sferos šakas, — nurodoma Programos projekte, — žengti didelį žingsnį gamybos automatizavimo srityje, pereinant prie cechų ir įmonių — automatų, automatizuoto valdymo ir projektavimo sistemų. Mokslas taps tiesiogine gamybine jėga.

Iš esmės pertvarkant techniką ir technologiją, mobilizuojant visus techninius, organizacinius, ekonominius ir socialinius veiksnius, reikia žymiai padidinti darbo našumą. Per artimiausius 15 metų jį numatoma padidinti 2,3—2,5 karto. Todėl kiekviename susivienijime, kiekvienoje įmonėje ir kiekvienoje darbo vietoje reikia maksimaliai panaudoti darbo našumo didinimo rezervus, aktyviai kovoti dėl gaminių darbaimlumo, darbo laiko nuostolių mažinimo. Būtina stiprinti tvarką ir drausmę, tobulinti normavimą, plačiai naudoti pažangias, mokslu paremtas darbo organizavimo formas, kelti gamybos kultūrą, siekti, kad darbo kolektyvai būtų vis stabilesni.

Keliamas reikalavimas radikaliai pagerinti gamtos išteklių, žaliavų, medžiagų, kuro ir energijos naudojimą visose stadijose — tiek išgaunant žaliavas bei jas kompleksiškai perdirbant, tiek ir gaminant gatavą produkciją bei ją naudojant. Pabrėžiama, kad partijos ekonominėje politikoje visada daug dėmesio bus skiriama visokeriopam produkcijos techninio lygio kėlimui ir jos kokybės gerinimui. Tarybinė produkcija, — sakoma Programos projekte, — turi įkūnyti naujausius mokslo minties laimėjimus, atitikti didžiausius techninius, ekonominius, estetinius ir kitus vartojimo reikalavimus, būti konkurencinga pasaulinėje rinkoje. Produkcijos kokybė turi būti profesinio ir patriotinio pasididžiavimo objektas.

Mokslo bei technikos pažangos spartinimas kelia vis didesnius reikalavimus bendram ir profesiniam darbo žmonių išsilavinimui. Programos projekte pabrėžiama, jog bus laikomasi tokios linijos — tobulinti visą kadrų rengimo ir jų kvalifikacijos kėlimo sistemą, planingai užtikrinti, kad darbo vietos ir darbo ištekliai atitiktų vieni kitus visose šakose ir šalies regionuose.

Persitvarkymas intensyvinimo kryptimi reikalauja didelių struktūrinių ekonominių pakeitimų. Keliamas reikalavimas spartesniais tempais plėtoti šakas,

lemiančias mokslo bei technikos pažangą ir sėkmingą socialinių uždavinių sprendimą, siekti optimalaus vartojimo ir kaupimo santykio, gerinti proporcijas tarp gamybos priemonių ir vartojimo reikmenų gamybos, agropramoninio komplekso šakų. Numatoma stiprinti socialinę ekonomikos orientaciją, nuosekliai įgyvendinti posūkį į geresnį didėjančių tarybinės liaudies poreikių tenkinimą.

Nauji reikalavimai keliami investicijų politikai. Ji turi užtikrinti didesnį kapitalinių įdėjimų efektyvumą, jų sukoncentravimą lemiamuose baruose, nuo kurių priklauso didžiausio efekto liaudies ūkiui gavimas ir subalansuotas ekonomikos vystymas, didžiausio produkcijos ir nacionalinių pajamų prieaugio gavimas kiekvienam sąnaudų rubliui. Reikia perkelti svorio centrą iš naujos statybos į veikiančių įmonių techninį modernizavimą ir rekonstravimą.

Uždavinys paversti TSRS ekonomiką tobuliausia ir galingiausia pasaulyje reikalauja toliau vystyti sunkiąją industriją — ekonominės galios pagrindą. Materializuojant naujausius mokslo ir technikos laimėjimus, pagrindinį vaidmenį partija skiria mašinų gamybai. Prioritetiškai turi būti plėtojama staklių gamyba, elektrotechnikos pramonė, mikroelektronika, skaičiavimo technikos ir prietaisų gamyba, visa informatikos industrija — tikrieji mokslo ir technikos pažangos spartinimo katalizatoriai.

Keliamas uždavinys stiprinti metalurgijos, chemijos ir kitų sunkiosios pramonės šakų, gaminančių konstrukcines medžiagas, potencialą, efektyviai vystyti šalies kuro ir energetikos kompleksą, toliau stiprinti agropramoninį kompleksą ir didinti jo efektyvumą.

Reikia galutinai pertvarkyti žemės ūkį industrinio vystymo kryptimi, visur įdiegti mokslines ūkininkavimo sistemas, intensyvias technologijas, geriau naudoti žemę ir didinti jos derlingumą.

Programos projekte pabrėžiama, kad TSKP stengsis užtikrinti spartesnį liaudies vartojamų prekių gamybos ir visos paslaugų sferos plėtojimą, kad būtų visapusiškai patenkinti tarybinių žmonių poreikiai. Prie to turi prisidėti visų liaudies ūkio šakų įmonės, susivienijimai ir organizacijos.

Tobulinant vieningą šalies liaudies ūkio kompleksą, svarbų vaidmenį partija skiria visų gamybinės infrastruktūros šakų — elektros, naftos ir dujų tiekimo, ryšių ir liaudies ūkio informacinio aprūpinimo sistemų techniniam modernizavimui bei jų darbo efektyvumo didinimui. Ypač reikia rūpintis vieningos transporto sistemos plėtojimu, visų jos grandžių tobulinimu, plataus gerai įrengtų kelių tinklo sukūrimu.

Siekiant intensyvinti ekonomiką ir spartinti mokslo bei technikos pažangą, keliamas uždavinys iš esmės pakelti statybos techninį bei ekonominį lygį, paversti statybą vieningu industriniu procesu, gerinti projektavimo ir statybos darbų kokybę bei mažinti jų kainą, trumpinti objektų statybos laiką.

Partija numato ir ateityje nuolat rūpintis gamybinių jėgų išdėstymo tobulinimu, kuris turi užtikrinti visuomeninio darbo ekonomiją, kompleksinį ir labai efektyvų kiekvieno šalies regiono vystymą. Būtina geriau panaudoti mažų, vidutinių miestų ir darbininkų gyvenviečių galimybes — steigti juose specializuotus gamybinius vienetus, susijusius su produkcijos gamyba, kooperuojantis su stambiomis įmonėmis, su žemės ūkio bei vietinių žaliavų perdirbimu ir gyventojų aptarnavimu.

TSKP nuomone, būtina visuomenės socialinės bei ekonominės pažangos spartinimo prielaida — nuolatinis gamybinių santykių tobulinimas, siekimas, kad jie stabiliai atitiktų dinamiškai besivystančias gamybines jėgas. Ir ateityje didelis dėmesys bus skiriamas tam, kad stiprėtų ir didėtų visuomeninė gamybos priemonių nuosavybė, kuri yra socializmo ekonominės sistemos pagrindas.

Šalies socialinio ir ekonominio vystymo spartinimas reikalauja, kad nuolat būtų tobulinamas vadovavimas liaudies ūkiui, kad patikimai ir efektyviai funkcionuotų ūkio mechanizmas, apimantis įvairias, lanksčias ūkininkavimo formas ir metodus. Visa valdymo sistema turi būti siekiama didinti kiekvienos liaudies ūkio grandies indėlį, kad būtų įgyvendintas galutinis tikslas — kuo geriau patenkinti visuomenės poreikius esant mažiausioms visų rūšių išteklių sąnaudoms. Tai — nepakeičiamas socialistinio ūkininkavimo dėsnis, pagrindinis šakų, susivienijimų ir įmonių, visų gamybos grandžių veiklos vertinimo kriterijus.

Partija laiko būtina didinti planavimo kaip savo ekonominės politikos realizavimo įrankio veiksmingumą. Pagrindinę vietą planuose turi užimti kokybiniai rodikliai, atspindintys išteklių naudojimo efektyvumą, produkcijos atnaujinimo mastą, darbo našumo augimą, remiantis mokslo ir technikos laimėjimais. Būtina kompleksiškai spręsti ekonominius ir socialinius uždavinius, organiškai derinti ilgalaikius, penkmečių ir metinius planus, kelti planavimo mokslinį lygį, stiprinti planinę drausmę.

Spręsdama strateginius uždavinius, vystydama centralizuotus pradus valdymo ir planavimo srityje, partija numato aktyviai įgyvendinti priemones pagrindinės gamybinės grandies — susivienijimų ir įmonių — vaidmeniui didinti, jų teisėms ir savarankiškumui plėsti, atsakomybei ir suinteresuotumui didinti, siekiant labai gerų galutinių rezultatų.

Programos projekte pabrėžiama, kad partija nuosekliai laikysis linijos vystyti kūrybinę darbo žmonių iniciatyvą ir juos vis labiau įtraukti į gamybos valdymo procesą, didinti darbo kolektyvų vaidmenį sudarant planus ir priimant ūkinius sprendimus. Taupumas, sumanus liaudies lėšų, racionalus kiekvieno rublio panaudojimas, neūkiškumo likvidavimas, įvairių neproduktyvių išlaidų ir nuostolių šalinimas — visos partijos, visos liaudies reikalas, kiekvieno darbo kolektyvo, kiekvieno darbuotojo reikalas.

Partija nuolat rūpinasi socialistinio lenktyniavimo plėtojimu. Tai labai svarbi darbo žmonių kūrybos vystymo sfera, vienas svarbiausių asmenybės orumo pajautimo ir visuomeninio pripažinimo būdų.

Visas Programos projekto turinys rodo: tik turint gerai apgalvotą ekonominę strategiją, tvirtą socialinę politiką ir kryptingą idėjinį auklėjamąjį darbą, užtikrinus jų neišardomą vienovę, galima suaktyvinti žmogiškąjį faktorių, be kurio neįmanoma išspręsti nė vieno iškelto uždavinio. Kuo didesnio masto istoriniai tikslai, tuo svarbesnis šeimininkiškai suinteresuotas, sąmoningas ir aktyvus milijonų dalyvavimas siekiant tų tikslų.

GAMYBOS INTENSYVINIMAS IR PRAMONĖS STRUKTŪROS KITIMAS

Ekon. m. kand. M. KADŽIULIS

Persitvarkymas intensyvinimo kryptimi reikalauja didelių struktūrinių ekonomikos pakeitimų. Liaudies ūkis turi būti lanksčiai ir laiku pertvarkomas remiantis pažangiais poslinkiais mokslo, technikos ir technologijos, visuomeninių ir individualių poreikių srityje.

Iš TSKP Programos naujos redakcijos projekto

Svarbi gamybos intensyvinimo sąlyga — subalansuotas visų liaudies ūkio šakų, gamybinės ir socialinės infrastruktūros bei aptarnavimo sferos ugdymas, atitinkantis ekonominio vystymo ir gyventojų gerovės kėlimo reikalavimus. Pastaraisiais metais sparčiai besiplečianti aptarnavimo sfera keičia santykį tarp materialinės gamybos ir negamybinių aptarnavimo šakų pastarųjų naudai. Tačiau aptarnavimo sferos vystymas — tai ne vien tradicinių aptarnavimo šakų ugdymas ir jų lyginamojo svorio didinimas bendroje ūkio sistemoje. Nemažas poveikis daromas ir pagrindinių materialinės gamybos šakų plėtojimo kryptims, keičiama jų struktūra.

Pramonės produkcija visuomet turi materialią, nors ir ne visada daiktinę išraišką (pvz., energijos gamyba), tačiau vartotojui pateikiama skirtingai. Kai kurios pramonės šakos dirba gamybinio aptarnavimo principu ir savo produkciją vartotojams tiekia pramoninių paslaugų forma. Dabar jau susiformavo ir sparčiai auga pramonės šakos, dirbančios aptarnavimo principu — energetika, vandentiekio ūkis, mašinų ir įrengimų remontas bei techninis aptarnavimas. Be to, pagal tarybinę statistiką prie pramonės priskiriamos kai kurios gamybinio pobūdžio gyventojų buitinio aptarnavimo rūšys — produkcijos gamyba arba paslaugos pagal individualius užsakymus (drabužių, avalynės siuvimas, remontas, cheminis valymas ir dažymas, skalbimas). Šios pramoninio pobūdžio paslaugos sudaro pagrindinę gyventojams teikiamų buitinio aptarnavimo paslaugų dalį. 1983 m. duomenimis, jos sudarė daugiau kaip 60% visų gyventojams suteiktų mokamų buitinių paslaugų, o pramoninio pobūdžio patarnavimus teikė daugiau kaip 65% visų buitinio aptarnavimo darbuotojų.

Tiriant pramonės šakinės ir gamybinės struktūros kitimo dėsningumus, aptarnavimo pramonės šakų išskyrimas į atskirą grupę turi nemažą metodologinę ir praktinę reikšmę nustatant pramonės vietą viso liaudies ūkio sistemoje. Vertėtų atsisakyti ekonominėje literatūroje paplitusios neteisingos praktikos pramonę griežtai atskirti nuo infrastruktūros šakų ir aptarnavimo sferos. Juk aptarnavimo pramonės šakos, aptarnaudamos visų šakų gamybines įmones, negamybines organizacijas bei gyventojus, sudaro pagrindą sėkmingai ekonominei ir socialinei raidai, t. y. turi infrastruktūros reikšmę. Taigi nepakankamai atskleidžiami tiek pramonės, tiek kitų liaudies ūkio šakų vystymo ir šakinės struktūros kitimo dėsningumai, o tai turi svarbią reikšmę prognozuojant bei planuojant vystymo tempus ir tarpšakinių proporcijų pasikeitimą.

Nuo devintojo penkmečio pradžios respublikoje ėmė sparčiau augti aptarnavimo pramonė ir jos lyginamasis svoris. Darbuotojų skaičiaus vidutiniai metiniai prieaugio tempai aptarnavimo pramonės šakose 1971—1983 m. buvo vidutiniškai 1,5—2 kartus didesni negu apskritai pramonėje. Dabar respublikos aptarnavimo pramonės šakose dirba daugiau kaip 100 tūkst. žmonių, gaminama maždaug 14% visos pramonės produkcijos, o pagrindiniai gamybiniai fondai sudaro nemažą dalį visų pramonės gamybinių fondų. Tai rodo, kad šių pramonės šakų vystymas turi įtakos bendroms respublikos pramonės vystymo kryptims, tempams ir gamybos efektyvumo lygiui.

Respublikoje, kaip ir daugumoje šalies rajonų, sumažėjus darbo išteklių prieaugiui, šie ištekliai tapo vienu svarbiausių gamybos plėtimą ribojančių veiksnių, į kuriuos atsižvelgiama formuojant ekonominę politiką. Tai pirmiausia pasireiškia tuo, kad pramonė vis plačiau pervedama į intensyvaus plėtojimo vėžes, tačiau gamybinių jėgų išvystymo lygis kol kas nepakankamas, kad pramonė galėtų sėkmingai funkcionuoti išimtinai tik intensyvinant gamybą. Siekiant išlaikyti pakankamai sparčius pramonės augimo tempus, tenka ją papildyti darbo jėga, kartu ribojant darbuotojų skaičiaus augimą kitose šakose. 1971—1983 m. darbuotojų skaičius atskirose pramonės šakose didėjo skirtingai. Augimo tempai buvo spartesni kuro pramonėje (pradėjus dirbti Mažeikių naftos perdirbimo gamyklai), chemijos pramonėje, daugumoje mašinų gamybos šakų, t. y. šakose, kurias sparčiau plėtoti verčia respublikos poreikiai ir techninės pažangos spartinimo reikalavimai. Tačiau nemaža darbuotojų prieaugio pramonėje dalis tenka aptarnavimo pramonės šakoms; be to, ji turi aiškią tendenciją didėti. 1971—1983 m. respublikos negamybinės sferos šakose vidutiniai metiniai darbuotojų skaičiaus prieaugio tempai sudarė 3,3%, o aptarnavimo pramonėje — daugiau kaip 3,4%. Negamybinės sferos šakose šis prieaugis 1971—1975 m. sudarė 4,1%, 1976—1980 m. — 3,2%, o 1981—1983 m. — apie 2%, tuo tarpu aptarnavimo pramonėje — atitinkamai 4,3, 3,0 ir 2,8%. Tai rodo, kad aptarnavimo pramonė vystėsi panašiai kaip negamybinės sferos šakos.

Darbo našumo lygis aptarnavimo įmonėse paprastai yra žemesnis negu pagrindinėse pramonės įmo-

nėse. Respublikos aptarnavimo pramonės šakose produkcijos vienam darbuotojui tenka 2 kartus mažiau negu pagrindinėse pramonės šakose. Todėl spartesnis darbuotojų skaičiaus augimas aptarnavimo pramonėje ir jų lyginamojo svorio didėjimas turėjo neigiamos įtakos bendriems darbo našumo augimo tempams respublikos pramonėje. Skaičiavimai rodo, kad 1971—1983 m., esant faktiniams darbo našumo augimo tempams atskirose šakose, tačiau nekintamam santykiui tarp pagrindinių ir aptarnavimo pramonės šakų, darbo našumas respublikos pramonėje būtų išaugęs 191%, tuo tarpu faktiškai jis išaugo 173%. Vadinasi, šis pramonės struktūros pokytis sumažino darbo našumo augimą per 13 metų 18 punktų, vidutiniai metiniai darbo našumo augimo tempai faktiškai sudarė 4,3%, o galėjo būti 5,1%, arba didesni 0,8 punkto.

Šie duomenys rodo, kad gamybos intensyvumas aptarnavimo pramonėje daro nemažą įtaką bendriems respublikos pramonės darbo efektyvumo rodikliams, ir todėl jam turi būti skiriamas reikiamas dėmesys. Tai ypač svarbu dėl to, kad aptarnavimo pramonė respublikoje darbo jėgos naudojimo požiūriu vystosi ekstensyviu keliu. Kaip rodo skaičiavimai, darbo našumas šiose šakose 1971—1983 m. išaugo maždaug tik 20%, ir tik truputį daugiau kaip pusė produkcijos prieaugio gauta didinant darbo našumą, nors gamybos augimo tempai nežymiai viršijo bendrus gamybos augimo pramonėje tempus.

Atsižvelgiant į esamą padėtį, tikslinga išsiaiškinti tolesnio aptarnavimo pramonės vystymo kryptis ir tendencijas, jos įtaką respublikos pramonės struktūros kitimui bei gamybos intensyvinimui, kartu apsvarstant galimybes pervesti šias šakas į intensyvaus vystymo kelią pirmiausia spartinant darbo našumo augimo tempus. Tam verta panagrinėti gamybos intensyvinimo ir darbo efektyvumo didinimo pagrindines kryptis aptarnavimo pramonės šakose.

Gamybinės infrastruktūros pramonės šakos — energetika ir vandentiekių ūkis — apskritai respublikoje ugdomos aukštu techniniu lygiu, tačiau darbo našumas jose auga lėčiau negu pagrindinėse pramonės šakose ir visoje pramonėje. 1971—1983 m. darbo našumas energetikoje išaugo tik 34%, tuo tarpu visoje pramonėje — 73%. Šiuos lėtesnius darbo našumo augimo tempus lėmė spartus paskirstymo tinklų (elektros tiekimo linijų ir ypač šiluminių tinklų) plėtimas ir ne visada gera darbų kokybė. Todėl šiems tinklams aptarnauti ir eksploatuoti prireikė papildomų darbuotojų, nors pagrindinėse įmonėse (elektrinėse ir centralizuotose katilinėse) jų skaičius augo nežymiai. Analogiška padėtis susiklostė ir vandentiekio sistemose. Darbuotojų skaičių šiose šakose galima mažinti tik kokybiškai pertvarkius elektros, šiluminių ir vandentiekio sistemų tinklus, o tai pareikalaus ne tik daug lėšų, bet ir laiko. Be to, norint toliau plėsti šių tinklų sistemas, taupiau naudoti pirminius ir antrinius energetikos išteklius, be abejo, reikės papildomų darbo sąnaudų, kurias apsimokės didinti, nes šias sąnaudas su kaupu padengs ta ekonomija, kuri bus gauta sutaupant energetikos išteklių. Todėl, autoriaus nuomone, ir ateityje šiose gamybinės infrastruktūros šakose darbo našumas gali augti lėčiau negu apskritai pramonėje, o darbuotojų skaičius gali didėti ne tik absoliučiai, bet ir santykiškai.

Gamybinės ir negamybinės paskirties mašinų bei įrengimų remontas ir aptarnavimas iki šiol buvo plečiamas ekstensyviu keliu, todėl reikalavo vis didesnių materialinių išlaidų ir darbo sąnaudų. Dabartiniu metu respublikoje remonto įmonėse dirba 52 tūkst. žmonių (1971—1983 m. jų skaičius išaugo maždaug 1,7 karto). Reikia pažymėti, kad šie duomenys neapima pramonės įmonių mechaniniuose remonto cechuose dirbančių asmenų, taigi bendras remonto darbuotojų skaičius iš tikrųjų yra daug didesnis. Kadangi dabartinis remonto darbų organizavimo lygis nepatenkina turimos technikos efektyvaus naudojimo reikalavimų, tų darbų racionalizavimas tampa viena aktualiausių liaudies ūkio problemų.

Remonto darbų mastą galima mažinti, sparčiau atnaujinant naudojamas mašinas ir įrengimus bei trumpinant jų naudojimo laiką, iš dalies atsisakant kapitalinio remonto, nes tiesioginės darbo sąnaudos kapitaliniam remontui dažnai būna didesnės negu gaminant analogiškus naujus gaminius. Tačiau ir šiuo atveju remontas ekonomiškai tikslingas, nes, panaudojant ir restauruojant dalį mazgų bei detalių, sutaupoma medžiagų, ir jų ekonomija viršija papildomas darbo išlaidas. Todėl svarbu ne tik visas liaudies ūkio šakas aprūpinti nauja technika ir didinti jos atnaujinimo koeficientą, bet ir geriau naudoti turimos technikos potencines galimybes, o tai įmanoma tik gerinant jos remontą ir techninį aptarnavimą. Vienas svarbiausių remonto ir techninio aptarnavimo gerinimo rezervų — jo koncentravimas ir specializavimas plečiant firminį technikos aptarnavimą. Dabar remonto išsklaidymas daugelyje smulkių cechų ir pagalbinių įmonių nesudaro galimybių šiuos darbus vykdyti reikiamu techniniu ir organizaciniu lygiu. Tačiau iš esmės sumažinti išlaidas remontui bei jo mastą galima tik gerinant naujos technikos kokybę, jos patikimumą, ilginant beremontinio eksploatavimo laiką.

Įrengimų remonto ir techninio aptarnavimo racionalizavimas įgalintų sumažinti šiuos darbus atliekančių žmonių skaičių viso liaudies ūkio mastu. Tai leistų padidinti darbo našumą ir gamybos efektyvumą ne tik specializuotose remonto, bet ir kitose pramonės įmonėse, nes būtų galima tobulinti jų gamybinę struktūrą, mažinant jose remonto darbų mastą ir remontininkų skaičių. Statistiniai duomenys rodo, kad respublikos pramonės įmonėse pastaraisiais metais pagrindinių darbininkų skaičius didėja visai nežymiai, o pagrindinė prieaugio dalis — pagalbiniai darbininkai. Antai 1980—1982 m. per 90% bendro darbininkų skaičiaus prieaugio — pagalbiniai darbininkai. Tai rodo, kad pagalbinių darbų (iš jų ir remonto) mažinimas perduodant juos specializuotoms gamykloms yra svarbi darbo našumo didinimo pramonės įmonėse kryptis. Todėl ateityje tobulinant remonto darbų vykdymą reikia plėsti specializuotų remonto įmonių tinklą didinant jose darbuotojų skaičių. Taigi ir remonto, kaip specializuotos pramonės šakos, lyginamojo svorio didinimas intensyvinant gamybą būtų ekonomiškai tikslingas.

Diegiant naujus ūkininkavimo metodus

DARBO VIETŲ ATESTAVIMAS IR RACIONALIZAVIMAS

N. ANDRIKONIS
Lietuvos TSR 1986—1990 m. pramonės gamybos intensyvinimo kompleksinės programos darbo grupės narys,

R. KANCEVIČIUS
Lietuvos TSR valstybinio darbo komiteto vyr. inspektorius

Vykdant TSKP CK nutarimą „Dėl Dnepropetrovsko K. Vorošilovo kombainų gamyklos kolektyvo patirties didinant gamybos pajėgumų naudojimo efektyvumą, remiantis darbo vietų atestavimu ir racionalizavimu" bei atitinkamus respublikos direktyvinių organų nurodymus, neseniai baigtas darbo vietų atestavimas pramonėje. Pagrindinis šios priemonės tikslas — kompleksiškai įvertinti mašinų ir įrengimų techninę būklę, technologinį procesą, darbo organizavimo ir normavimo pažangumą, darbo sąlygų ir saugumo technikos būklę kiekvienoje darbo vietoje, parengti priemones neefektyvioms darbo vietoms racionalizuoti ir nereikalingoms likviduoti.

Cechų ir įmonių atestacinės komisijos, į kurių sudėtį įėjo struktūrinių padalinių vadovai, brigadininkai, meistrai, išradėjai ir racionalizatoriai, gamybos pirmūnai, visuomeninių organizacijų atstovai, kompleksiškai įvertino per 217 tūkst. darbo vietų, iš jų apie 73% pripažino atitinkančiomis normatyvinius reikalavimus ir pažangų patyrimą, 24% pasiūlė racionalizuoti ar modernizuoti, likusias (per 6 tūkst. darbo vietų) — likviduoti (darbo vietų atestavimo rezultatai pateikti 1 lentelėje).

1 lentelė

DARBO VIETŲ APSKAITOS IR ATESTAVIMO SUVESTINIAI DUOMENYS (tūkst.)

	Darbininkų darbo vietų skaičius	iš to skaičiaus: atestuota	%	reikia racionalizuoti	%	reikia likviduoti	%
Iš viso pramonėje	217,2	158,7	73,1	51,9	23,9	6,6	3,0
iš to skaičiaus: sąjunginio respublikinio pavaldumo pramonėje	123,8	89,7	72,5	30,6	24,7	3,5	2,8
sąjunginio pavaldumo pramonėje	93,4	69,0	73,9	21,3	22,8	3,1	3,3

Darbo vietų atestavimo rezultatų analizė rodo, kad daugelyje įmonių šis darbas atliktas organizuotai, darbo vietų organizacinis ir techninis lygis įvertintas objektyviai. Antai miško pramonėje, kur miško kirtimo ir šakų genėjimo darbuose dar plačiai naudojamas tradicinis benzopjūklas „Družba" ir kirvis, vyrauja rankų ir sunkus fizinis darbas, atestuota tik 33,3% darbo vietų, 37,5% numatoma racionalizuoti ir 29,2% likviduoti. Baldų ir medžio apdirbimo pramonėje dėl pasenusios baldų dažymo (toksiškais dažais ir lakais) technologijos, nepakankamo atskirų operacijų mechanizavimo ir automatizavimo atestuota 44,9% darbo vietų, 53,3% numatoma racionalizuoti bei modernizuoti ir 1,8% — likviduoti. Panašūs rodikliai yra daugelyje poligrafijos, elektrotechnikos, mašinų gamybos pramonės ir kai kurių kitų šakų įmonėse.

Tačiau atskirų įmonių atestacinės komisijos aiškiai persistengė. Tai pasakytina apie maisto, statybinių medžiagų, durpių pramonės įmones, kur atestuota 85% darbo vietų; Automobilių transporto ir

Pramoninio pobūdžio patarnavimus gyventojams teikiančių įmonių plėtimas priklauso nuo gyventojų poreikių. Ateityje šias paslaugas reikia plėsti, norint visiškai patenkinti tiek miesto, tiek kaimo gyventojų poreikius, tačiau atskirų paslaugų paklausa gali ir nedidėti. Pavyzdžiui, individualaus siuvimo paklausa didėja, kai specializuotų siuvimo įmonių produkcijos modeliai ir fasonai vienodi, didelis atskirų partijų tiražas, nevykusi spalvinė ir apdailos išraiška, prasta kokybė. Tuo tarpu tinkamai pertvarkius specializuotų siuvimo fabrikų darbą, individualaus siuvimo paklausa gali net ir sumažėti. Tačiau apskritai nuolat atnaujinant šias paslaugas, t. y. teikiant naujas ir gerinant senųjų kokybę, pramoninio pobūdžio paslaugų paklausa didėja, taigi reikia daugiau darbuotojų, nes šiose šakose darbo našumo augimo tempai dėl mažesnių techninės pažangos diegimo galimybių lėtesni negu pagrindinėse pramonės šakose. Todėl ir ateityje darbuotojų skaičiaus lyginamasis svoris šiose šakose neturėtų mažėti.

Taigi kyla išvada, kad pastaraisiais metais išryškėję aptarnavimo pramonės šakų spartesnė raida ir jų lyginamojo svorio didėjimas visoje respublikos pramonės sistemoje yra dėsningas reiškinys. Intensyvinant visuomeninę gamybą, turi būti geriau tenkinami visų liaudies ūkio šakų įmonių bei gyventojų poreikiai pramoninio pobūdžio paslaugoms, tuo tarpu jų plėtimas pareikalaus papildomų materialinių ir darbo jėgos išteklių. Į tai būtina atsižvelgti planuojant respublikos pramonės vystymo tempus ir kryptis. Be to, darbo efektyvumas aptarnavimo pramonės šakose turi nemažą įtaką bendram visuomeninės gamybos efektyvumo lygiui. Todėl svarbu aktyviau tobulinti darbo organizavimą šiose šakose, diegti naują techniką, plačiau naudoti gamybos intensyvinimo rezervus.

plentų, Melioracijos ir vandens ūkio ministerijoms pavaldžioje pramonėje, Vilniaus Spalio 40-mečio staklių, elektros matavimo technikos, fermentinių preparatų, Kauno Spalio 50-mečio dirbtinio pluošto, Klaipėdos „Zapremmaš" remonto mechaninėje gamykloje, Mažeikių kompresorių, Plungės dirbtinių odų gamyklose — 90—99%. Patikrinimai parodė, kad daugelyje šių įmonių atestuojant darbo vietas nebuvo atsižvelgta į pagrindinių fondų techninę būklę bei jų naudojimą, technologinio proceso pažangumą, darbo mechanizavimo ir automatizavimo lygį, darbo sąlygas ir apsaugą. Žodžiu, buvo stengtasi atestuoti kuo daugiau darbo vietų, kad nereikėtų vėliau rūpintis jų racionalizavimu bei modernizavimu. Tačiau šių įmonių vadovai padarė didelę klaidą, kurią reikia nedelsiant taisyti: darbo vietų racionalizavimo ir modernizavimo priemones numatyta įtraukti į dvyliktojo penkmečio bei metinius planus; atsižvelgiant į darbo vietų organizacinį techninį lygį bus skirstomi kapitaliniai įdėjimai, mašinos ir įrengimai. Todėl įmonės, parodžiusios popieriuje, jog visos jų darbo vietos atitinka normatyvinius reikalavimus (pažangų patyrimą), gali būti nuskriaustos Kelia nerimą nemažas neatestuotų (neatitinkančių normatyvų reikalavimų ir pažangių sprendimų) darbo vietų skaičius staklių, prietaisų, mašinų gamybos ir elektrotechnikos pramonės įmonėse, t. y. tų šakų įmonėse, kurios privalo užtikrinti mokslo ir technikos pažangos priemonių diegimą liaudies ūkyje.

Atestacinės komisijos taip pat parengė pasiūlymus dėl neatestuotų darbo vietų racionalizavimo bei modernizavimo, kurių pagrindu dabar rengiama pramonės gamybos intensyvinimo kompleksinė programa (duomenys apie darbo vietų racionalizavimą, modernizavimą ir likvidavimą pateikti 2 lentelėje).

2 lentelė

PASIŪLYMAI DĖL DARBO VIETŲ RACIONALIZAVIMO, MODERNIZAVIMO IR LIKVIDAVIMO (tūkst.)

	Numatoma racionalizuoti	%	Numatoma likviduoti	%
Iš viso pramonėje	**36,7**	**70,9**	**4,9**	**73,7**
iš to skaičiaus:				
sąjunginio respublikinio pavaldumo pramonėje	**20,5**	**67,0**	**1,9**	**54,3**
sąjunginio pavaldumo pramonėje	**16,2**	**76,1**	**3,0**	**96,8**

Paruošų, Melioracijos ir vandens ūkio ministerijos, Valstybinis dujofikacijos komitetas, gamybiniai susivienijimai „Vilniaus TSRS 50-mečio kuro aparatūros gamykla", „Sigma", „Azotas", Kauno „Elektros" elektromechaninė, Klaipėdos „Zapremmaš" remonto mechaninė, Šiaulių „Vairo" dviračių ir variklių, Panevėžio autokompresorių gamyklos (iš viso 26 sąjunginio pavaldumo susivienijimai ir įmonės) numato jau dvyliktajame penkmetyje racionalizuoti ir modernizuoti visas darbo vietas.

Tačiau taip, deja, yra ne visur. Daugumoje šių programų projektų numatyta gamybą didinti, kaip ir anksčiau, ekstensyviais metodais: didinant pramonės gamybinio personalo skaičių, nenumatant priemonių pagrindinių fondų naudojimo efektyvumui didinti, darbo organizavimui bei gamybos valdymui tobulinti ir kt. Neplanuojama dvyliktajame penkmetyje modernizuoti bei racionalizuoti visas neatitinkančias normatyvų reikalavimų ir pažangių sprendimų darbo vietas. O juk šiame etape liaudies ūkiui keliamas uždavinys didinti gamybos efektyvumą geriau naudojant turimus gamybinius pajėgumus. Antai lengvojoje pramonėje numatoma racionalizuoti bei modernizuoti 7 tūkst. (arba 69,7%) neatestuotų darbo vietų, baldų ir medžio apdirbimo pramonėje — atitinkamai 1,6 tūkst. (39,9%), maisto pramonėje — 0,8 tūkst. (86,2%). Tik 13—25% jų numatoma racionalizuoti bei modernizuoti Klaipėdos „Syriaus" sausųjų elementų, Šiaulių staklių, Šilutės hidraulinių pavarų ir Ukmergės „Vienybės" gamyklose. Tai rodo, jog ne visų ministerijų, žinybų, susivienijimų ir įmonių specialistai reikiamai suvokė darbo vietų atestavimo tikslus bei uždavinius. Todėl, rengiant gamybos intensyvinimo kompleksinę programą, reikėtų giliau išanalizuoti atestavimo rezultatus, atskleisti ir plačiau panaudoti visus vidinius rezervus darbo vietoms tobulinti, ypač tuos, kurie nereikalauja didelių kapitalinių investicijų (geresnis gamybinių pajėgumų naudojimas didinant jų apkrovimą, diegiant mokslinį darbo organizavimą, gerinant darbo sąlygas bei apsaugą ir kt.).

Šių metų rugsėjo mėn. TSRS Ministrų Taryba ir VPSCT priėmė nutarimą „Dėl plataus darbo vietų atestavimo ir jų racionalizavimo pramonėje bei kitose liaudies ūkio šakose". Ministerijoms ir žinyboms, Liaudies deputatų tarybų vykdomiesiems komitetams, profsąjungų organams pasiūlyta 1985—1986 m. atlikti darbo vietų atestavimą ir racionalizavimą visose pramonės įmonėse, o 1985—1987 m. — statybos, miško ir žemės ūkio, transporto, ryšių, materialinio techninio tiekimo, buitinio gyventojų aptarnavimo, prekybos ir visuomeninio maitinimo įmonėse bei organizacijose. Vėliau darbo vietos šiose šakose bus atestuojamos ne rečiau kaip du kartus per penkmetį.

Įmonių bei organizacijų vadovai ir profsąjungų komitetai, organizuodami darbo vietų atestavimą, turi užtikrinti tikslią jų apskaitą, kad būtų išaiškintos darbo vietos, neatitinkančios pažangių organizacinių techninių sprendimų, darbo apsaugos normatyvų bei standartų, ir jas racionalizuojant būtų sumažintas rankų bei sunkus fizinis darbas, mažinamos su nepalankiomis darbo sąlygomis ir likviduojamos neefektyvios darbo vietos.

Ministerijoms ir žinyboms pavesta sudaryti nuolatines komisijas šiam darbui metodiškai vadovauti ir koordinuoti, drauge su profsąjungų komitetais parengti šakinius nuostatus, patvirtinti šiam darbui vadovaujančias mokslinio tyrimo ir projektavimo organizacijas, išmokyti vadovaujančius šiam darbui darbuotojus ir specialistus, remtis atestavimo duomenimis formuojant gamybos intensyvinimo programas, ekonominio ir socialinio vystymo planus, steigti specializuotas įmones organizacinei techninei įran-

EFEKTYVIAI NAUDOKIME STATYBOS ORGANIZACIJŲ GAMYBINIUS PAJĖGUMUS

Ekon. m. kand. J. KUPLIAUSKAS

Gamybinių pajėgumų rodiklis yra vienas svarbiausių formuojant tiek liaudies ūkio šakų, tiek statybos organizacijų gamybos planus. Gamybinis pajėgumas — tai organizacijos sugebėjimas įvykdyti maksimalų statybos ir montavimo darbų mastą per atitinkamą laikotarpį (metus), racionaliai naudojant darbo išteklius ir pagrindinius gamybinius fondus.

Gamybinių pajėgumų apskaičiavimo metodikos paruošimas — sudėtingas darbas. O jos aktualumas ypač didelis, nes iki šiol neturime tipinių rekomendacijų statybos organizacijų gamybiniams pajėgumams apskaičiuoti. Todėl rangovinės ministerijos, žinybos kuria savo arba naudojasi kitų organizacijų paruoštomis tuo klausimu metodikomis, kurios paprastai neatskleidžia visų rezervų ir neatitinka naujų reikalavimų. Čia turi įtakos ir psichologinis veiksnys, nes rangovinės ministerijos, žinybos nesuinteresuotos atskleisti visus rezervus, kurie didina gamybinius pajėgumus. Ne paslaptis, kad minėtoje situacijoje ieškoma tokių metodinių rekomendacijų, kurios, atvirkščiai, mažintų gamybinius pajėgumus. Tiesa, TSRS valstybinis statybos reikalų komitetas, TSRS valstybinis plano komitetas, TSRS CSV dar 1981 m. aprobavo laikinus metodinius nurodymus statybos organizacijų gamybiniams pajėgumams apskaičiuoti. Deja, ir šie metodiniai nurodymai nėra tobuli.

Sutinkamai su laikinais metodiniais nurodymais, apskaičiuojant gamybinius pajėgumus reikia naudotis duomenimis apie statybos mechanizmų naudojimą pamainos metu ir visos pamainos laiko nuostolius. Tačiau statybos organizacijos minėtos informacijos neturi, nes nei statistinėse, nei žinybinėse ataskaitose neatmatyta ją fiksuoti bei apdoroti. Tiesa, metodiniuose nurodymuose numatyta atlikti darbo dienos stebėjimus objektuose. Tačiau tuo analitiniu darbu apkrauti organizacijos planavimo bei kito skyriaus personalą ne tik netikslinga, bet ir neįmanoma. O tai reiškia, kad, neturint informacijos, neįmanoma apskaičiuoti mašinų ir mechanizmų naudojimo ekstensyvinio koeficiento, kartu ir gamybinių pajėgumų.

Esama sunkumų ir apskaičiuojant kitus techninius bei ekonominius rodiklius. Tai duomenys, kurie turi atsispindėti statistinėje ataskaitoje, t. y. apie darbininkų prastovas pamainos metu. Kaip rodo praktika, rangovinės organizacijos nesuinteresuotos pateikti pilnavertę informaciją apie minėtas prastovas. Pavyzdžiui, minėta informacija turi atsispindėti statistinės ataskaitos f-3t 26 eilutėje — „Prastovos pamainos metu žm. valandomis". Tačiau šis rodiklis ataskaitoje labai sumažintas, o kai kurios žinybos visai neparodo minėtų darbo laiko nuostolių. Antai Respublikinis tarpkolūkinių statybos organizacijų susivienijimas, 1983 m. atlikęs rangos darbų už 180 mln. rb (vidutiniškai dirbo apie 15 tūkst. darbininkų), suvestinėje metinėje ataskaitoje parodė, kad per metus nebuvo nė vienos valandos prastovų. Panaši situacija buvo ir 1984 m. bei 1985 m. pirmajame pusmetyje. Reikia pažymėti, kad sudarytas algoritmas numato, „jog išaiškintų darbo laiko nuostolių lygis tiesiogiai veikia kaip rezervas gamybiniams pajėgumams padidinti". Čia ir yra pagrindinė priežastis, kodėl rangovinės organizacijos nesuinteresuotos atskleisti visus savo darbo rezervus. Be abejo, neturint reikiamos ir pilnavertės informacijos, gamybinių pajėgumų apskaičiavimai yra nerealūs.

Sprendžiant metodikos gamybiniams pajėgumams apskaičiuoti tobulinimo klausimą, susiduriama su atskirų rodiklių planavimo trūkumais. Kaip žinoma, vienas gamybinius pajėgumus didinančių veiksnių yra pozicijos „neatvykimas į darbą administracijai leidus" normavimas. Faktiški duomenys tuo klausimu atsispindi statistinėje ataskaitoje f-3t, kai tuo tarpu planinis rodiklis čia nenumatytas. Apskaičiavimai rodo, kad neatvykimas į darbą administracijai leidus sudaro vidutiniškai 0,2—0,8% bendro darbininkų dirbto laiko ir paprastai beveik pusė jo prarandama be jokio pagrindo. Mat darbų vykdytojai, siekdami parodyti gerą darbo ir gamybinę drausmę objekte, neretai pravaikštas įformina kaip neatvykimą į darbą administracijai leidus. Taigi pagal minėtą poziciją faktiniai duomenys (minusuojant neatvykimą į darbą pagal normą) galėtų būti rezervas gamybiniams pajėgumams didinti. Ne mažiau reikšminga būtų analogiškai apskaičiuoti ir rezervą, susijusį su statybos mašinų bei mechanizmų remontu. Faktiniai duomenys tuo klausimu atsispini statistinėje ataskaitoje 1-nt, tačiau duomenys pagal planą (normą) joje nenumatyti. Dar reikėtų paminėti leistinus darbo laiko nuostolius, susijusius su darbininkų sergamumu. Čia taip pat nemažas darbo laiko rezervas, didele dalimi priklausantis nuo statybos organizacijos administracijos veiklos. Antai sergamumas padidėja, kai pažeidžiami saugumo technikos reikalavimai statybos objektuose, kai objektas nėra tinkamai paruoštas dirbti žiemos sąlygomis. Nors Statybos ir statybinių medžiagų pramonės darbuotojų profsąjungos komitetas normuoja minėtus darbo laiko nuostolius (vidutiniškai 9,5 žm. dienų vienam darbininkui per metus), tačiau praktiškai gamyboje šis rodiklis dar nėra prigijęs. Kadangi planavimo pradžia jau padaryta, rangovinė ministerija, žinyba galėtų minėtą rodiklį planuoti žemesnėms grandims.

Čia paminėta tik dalis klausimų, kuriuos reikėtų spręsti, siekiant apskaičiuoti maksimalų statybos organizacijų gamybinį pa-

---

gai, mechanizacijos priemonėms gaminti, geriau aprūpinti jomis pavaldžias įmones, taip pat skirti reikiamas lėšas ir medžiagas.

Įmonių ir organizacijų vadovams suteikta teisė premijuoti darbuotojus už organizacinių techninių darbo vietų racionalizavimo priemonių parengimą ir įdiegimą — kaip už naują techniką, taip pat pritraukti darbininkus, ITD ir tarnautojus antraeilėms pareigoms savo įmonėje (organizacijoje), pasibaigus darbui jų pagrindinėje darbovietėje.

Įmonėms ir organizacijoms numatyta teikti kreditus labai efektyvioms darbo vietų racionalizavimo priemonėms finansuoti.

Nutarime numatyta daug kitų priemonių darbo vietų organizaciniam, techniniam ir socialiniam lygiui kelti bei jų efektyvumui didinti. Dabar labai svarbu gerai pasiruošti šiai labai svarbiai priemonei, giliai ir išsamiai išnagrinėti Dnepropetrovsko srities K. Vorošilovo kombainų gamyklos, pirmaujančių mūsų respublikos pramonės kolektyvų darbo patirtį atestuojant bei racionalizuojant darbo vietas, gerai išnagrinėti Tipines tarpšakines metodines rekomendacijas (jos bus parengtos 1985 m. ketvirtojo ketvirčio pabaigoje) ir, atsižvelgiant į šakos ypatumus, taikyti jas savo įmonėje (susivienijime). Nereikia pamiršti, jog neįmanoma vertinti darbo vietos organizacinio ir techninio lygio neatlikus darbo aplinkos laboratorinių tyrimų, neturint reikiamos normatyvinės medžiagos. Todėl reikia nedelsiant visur atlikti tokius tyrimus ir apsirūpinti normatyvine medžiaga. Žodžiu, nuo paruošiamojo etapo labai daug priklausys šio svarbaus darbo rezultatai.

jėgumą. Minėtų normų bei planinių rodiklių sudarymas — tai rangovinių ministerijų, žinybų funkcija. Be abejo, sprendžiant šį klausimą turi dalyvauti planavimo bei statistikos organai.

Niekam nekyla abejonės, jog reikia tobulinti informacijos srauto apdorojimo metodiką ir kartu spręsti jos pilnavertiškumo klausimą. Bet laikas nelaukia, todėl gamybinius pajėgumus reikia apskaičiuoti remiantis šiuo metu turima informacija.

Valstybinio plano komiteto LŪPEMTI statybos planavimo sektorius, vadovaujant straipsnio autoriui, parengė metodiką gamybiniams pajėgumams apskaičiuoti. Ji nepretenduoja į kažkokią naujovę, tačiau jos tobulinimas remiasi praktiniais skaičiavimais ir tyrimo rezultatais. Sektorius taip pat parengė laikinus normatyvus papildomiems darbo laiko rezervams išaiškinti (neatvykimo į darbą administracijai leidus, darbininkų sergamumo, mašinų ir mechanizmų remonto klausimu). Be to, buvo apibendrinti ekspertų duomenys apie darbo jėgos ir mechanizmų naudojimą (darbo laiko nuostoliai). Visa tai sudarė sąlygas kompleksiškai apskaičiuoti statybos organizacijų gamybinius pajėgumus ir juos analizuoti pagal variantus. Tuo tikslu taikėme šiuos algoritmus.

Pirmiausia nustatomi darbo jėgos ir mašinų resurso naudojimo ekstensyvinis ir intensyvinis koeficientai:

a) darbo jėgos naudojimo ekstensyvinis koeficientas

$$K_{de} = (T_f - P_t) : (T_f + H_p + \Delta N_a + \Delta N_b); \quad (1)$$

čia T_f — dirbta žmogaus dienų per metus; P_t — prastovos pamainos metu, žm. dienomis; H_p — darbininkų pravaikštos, žm. dienomis; ΔN_a — viršplaniniai darbo laiko nuostoliai dėl neatvykimo į darbą administracijai leidus; ΔN_b — viršplaniniai darbo laiko nuostoliai dėl darbininkų sergamumo, žm. dienomis;

b) mašinų resurso naudojimo ekstensyvinis koeficientas

$$K_{me} = (M_f^s - P_m) : [(\Delta R_m + M_f^s)] \times k_p; \quad (2)$$

čia M_f^s — visų mašinų bei mechanizmų, dirbančių visų rūšių darbus, kiekis, maš. dienomis; ΔR_m — mašinų ir mechanizmų viršplaniniai darbo laiko nuostoliai dėl remonto, maš. dienomis; k_p — mašinų ir mechanizmų darbo pamainingumo padidinimo koeficientas; P_m — mašinų, mechanizmų darbo laiko nuostoliai pamainos metu, maš. dienomis;

c) darbo jėgos naudojimo intensyvinis koeficientas

$$K_{di} = P_f^t : P_{pl}^t; \quad (3)$$

čia P_f^t — vidutinis faktinis metinis vieno darbininko išdirbis statybos bei montavimo darbuose ir pagalbinėje gamyboje, rb; P^t_{pl} — vidutinis planinis metinis vieno darbininko išdirbis statybos bei montavimo darbuose ir pagalbinėje gamyboje, rb;

d) mašinų resurso naudojimo intensyvinis koeficientas

$$K_{mi} = P_f^m : P^m_{pl}; \quad (4)$$

čia P_f^m — vidutinis faktinis metinis mašinų ir mechanizmų išdirbis (SMD) vienai mašinos dienai, rb; P_{pl}^m — vidutinis planinis metinis mašinų ir mechanizmų išdirbis (SMD) vienai mašinos dienai, rb.

Po to seka pagrindinė formulė, kuri nustato rangovinės organizacijos vidutinius metinius gamybinius pajėgumus (M_f). Gamybiniai pajėgumai išreiškiami per statybos bei montavimo darbų, vykdomų savo jėgomis, mastą, tūkst. rb:

$$M_f = Q_f \left(\frac{m}{K_{me} \times K_{mi}^*} + \frac{1-m}{K_{de} \times K_{di}^*} \right) \times k; \quad (5)$$

šioje formulėje Q_f — statybos bei montavimo darbų, įvykdytų savo jėgomis, mastas, tūkst. rb; m — statybos bei montavimo darbų, įvykdytų mechanizuotu būdu, lyg. svoris; k — statybos bei montavimo darbų struktūros pasikeitimo koeficientas.

Pateikti algoritmai yra lankstūs ir veikia nesant vieno arba kito rodiklio. Be to, nurodytos formulės įgalina apskaičiuoti gamybinius pajėgumus variantais: a) remiantis statistinėmis ataskaitomis; b) turint galvoje netolimą ateitį, t. y. apskaitant papildomus mūsų nurodytus rodiklius; c) atsižvelgiant į darbininkų ir mašinų bei mechanizmų prastovas pagal ekspertų įvertinimą.

Žemiau pateikiama lentelė, apibūdinanti gamybinių pajėgumų panaudojimo lygį respublikos Statybos ministerijos mastu (mln. rb).

	Gamybiniai pajėgumai, apskaičiuoti remiantis statistinėmis ataskaitomis		Gamybiniai pajėgumai, apskaičiuoti papildomai normuojant darbo laiko naudojimą		Gamybiniai pajėgumai, apskaičiuoti įvertinant ekspertų duomenis	
	iš viso	panaudojimo procentas	iš viso	panaudojimo procentas	iš viso	panaudojimo procentas
1985	**477,2**	**88**	**506,9**	**83**	**552,1**	**76**

Lentelėje pateikti duomenys rodo, kad gamybinius pajėgumus ministerijos lygyje planuojama panaudoti nepilnai. Ypač tai akivaizdu nagrinėjant gamybinių pajėgumų apskaičiavimo rezultatus pagal mūsų pateiktus atskirus variantus. Šiuo atveju gamybiniai pajėgumai panaudojami tik 80—90%.

Matyt, sudarant statybos intensyvinimo kompleksinę programą dvyliktajam penkmečiui, gamybinių jėgų išvystymo ir išdėstymo schemą, tikslinga pakoreguoti planinį statybos bei montavimo darbų mastą ir jį priartinti prie gamybinių pajėgumų, apskaičiuotų naudojant ESM, lygio. Tai leistų efektyviau naudoti gamybinius pajėgumus.

* Jei koeficientai viršija vienetą, tai jie apskaičiavimuose nenaudojami.

NAUJOS KNYGOS

J. Strigaliovas, Lietuvos TSR liaudies kontrolės komiteto pirmininko pavaduotojas, knygelėje „Liaudies kontrolė ir taupumas"* pasakoja, kaip, vadovaudamiesi partijos ir vyriausybės nutarimais, respublikos liaudies kontrolės organai tikrina įvairių išteklių naudojimą liaudies ūkyje ir prisideda prie jų taupymo. Pateikiama pavyzdžių apie liaudies kontrolės darbo efektyvumą.

* Strigaliovas J. V. Liaudies kontrolė ir taupumas. — V.: Mintis, 1985. — 70 p. — (Liaud. kontrolieriaus b-kėlė).

„Minties" leidykla pateikė skaitytojams nemažą pluoštą naujų leidinių. Gausiam skaitytojų ratui skirtas leidinys „Lietuvos TSR liaudies ūkis 1984 metais. Statistikos metraštis"*. Metraštyje pateikiami duomenys apie respublikos ekonominį ir socialinį vystymąsi 1984 ir ankstesniais metais. Skelbiami ankstesnių metų duomenys dėl skaičiavimo metodikos pasikeitimo kai kuriais atvejais yra patikslinti, palyginus su anksčiau skelbtais duomenimis. Kai kurie 1984 m. duomenys yra išankstiniai ir ateityje gali būti patikslinti.

* Lietuvos TSR liaudies ūkis 1984 metais. Statistikos metraštis. LTSR CSV. — V.: Mintis, 1985. — 232 p.

Aukštųjų mokyklų buhalterinės apskaitos ir ūkinės veiklos analizės specialybės studentams skirtas „Buhalterinės apskaitos" vadovėlis*.

Vadovėlyje autoriai nušviečia teorinius ir organizacinius buhalterinės apskaitos klausimus. Jame dėstoma pramonės įmonių buhalterinės apskaitos metodika: aiškinama pagrindinių priemonių, žaliavų ir medžiagų, darbo užmokesčio, gamybos išlaidų, produkcijos savikainos kalkuliavimo, gatavos produkcijos ir jos realizavimo piniginių, atsiskaitymo ir kredito operacijų, fondų ir kitų ūkinių operacijų apskaita. Nagrinėjamas buhalterinės apskaitos organizavimas statybos, žemės ūkio ir prekybos įmonėse bei organizacijose.

* Buhalterinė apskaita: Vadovėlis aukšt. m-klų buh. apskaitos ir ūkinės veiklos analizės spec. studentams (J. Mackevičius, L. Androšiūnienė, A. Kasulaitis ir kt. Ats. red. J. Mackevičius). — V.: Mintis, 1985. — 343 p.

Ekonominis kadrų mokymas

ŪKIO MECHANIZMO POVEIKIO MOKSLO BEI TECHNIKOS PAŽANGOS SPARTINIMUI IR PRODUKCIJOS KOKYBĖS GERINIMUI DIDINIMAS

Prof., ekon. m. dr. V. BARANAUSKAS

Pereinant nuo eksperimento prie naujos ūkininkavimo sistemos viena svarbiausių problemų yra gerai suprasti ir sugebėti praktiškai panaudoti galimybes didinti viso ūkio mechanizmo poveikį mokslo ir technikos pažangai spartinti ir produkcijos kokybei gerinti pagrindinėse gamybos grandyse — susivienijimuose, įmonėse, ministerijose, žinybose. Nagrinėjant šią problemą respublikos konkrečiosios ekonomikos bei partinio ir ūkinio aktyvo mokyklose, liaudies universitetuose, reikia įsigilinti į ūkio mechanizmo vaidmenį spartinant mokslo ir technikos pažangą, į jos planavimą ir skatinimą, taip pat į ekonominius produkcijos techninio lygio kėlimo ir kokybės gerinimo stimulus.

ŪKIO MECHANIZMO VAIDMUO SPARTINANT MOKSLO IR TECHNIKOS PAŽANGĄ

Mokslo ir technikos pažanga yra dėsningas mokslo žinių apie gamtą, visuomenę ir žmogų gilinimas ir, tuo remiantis, visų materialinių ir asmeninių gamybinių jėgų elementų tobulinimas, vis efektyvesnių gamybos priemonių, technologinių procesų, gamybos, darbo bei valdymo organizavimo formų kūrimas ir platesnis jų naudojimas visuomeninėje gamyboje. Mokslo ir technikos pažanga pasireiškia įvairiais požiūriais. Globaliniu liaudies ūkio požiūriu ji pasireiškia trimis pagrindinėmis kryptimis: gamybos elektrifikavimu, kompleksiniu mechanizavimu bei automatizavimu ir chemizavimu. Elektrifikavimas reiškia vis platesnį elektros energijos panaudojimą gamyboje. Darbininkas, kasdien įtemptai dirbdamas, per metus atlieka darbą, prilygstantį 200 kWh energijai. Tarybų Sąjungoje, skaičiuojant vienam gyventojui, 1984 m. buvo pagaminta ir suvartota 5424 kWh elektros energijos. Vadinasi, vidutiniškai kiekvienas tarybinis žmogus turi 27 neapmokamus „tarnus", Lietuvos TSR — 24, o pasaulyje vidutiniškai — 10. Uždavinys yra plėtoti elektrifikavimą ugdant kuro ir energetikos bazę, plečiant ir racionalizuojant elektros energijos naudojimą, nes dar 14 pasaulio šalių pagamina ir sunaudoja elektros energijos, skaičiuojant vienam gyventojui, daugiau negu mūsų šalyje.

Kompleksinis gamybos mechanizavimas ir automatizavimas reiškia visišką arba dalinį rankų darbo pakeitimą mašininiu (mechanizavimas), taikymą prietaisų, įrenginių ir mašinų, leidžiančių gamybinį procesą vykdyti be tiesioginio žmogaus dalyvavimo, tik jam kontroliuojant (automatizavimas) ir visų medžiagų bei informacijos keitimo, perdavimo ir naudojimo procesų atlikimą automatiškai (kompleksinis automatizavimas). Pažangios, perspektyvios šiuolaikinio kompleksinio mechanizavimo ir automatizavimo kryptys yra staklių su programiniu valdymu, automatinių manipuliatorių (pramoninių robotų), įmontuotų automatinių sistemų, naudojant mikroprocesorius ir mikro ESM, daugiaoperacinių, beatliekinių įrenginių, apdorojimo centrų, lanksčių automatizuotų sistemų diegimas baro, cecho, įmonės mastu (leidžiančių automatizuotą gamybą greit pertvarkyti vis naujų produkcijos rūšių gamybai, t. y. srovinius gamybos metodus taikyti automatizuotos daugianomenklatūrės produkcijos gamybos sąlygomis, sparčiai atnaujinant produkciją); vis didesnės vienetinės galios mašinų ir agregatų, kurių yra mažesni gabaritai, kuriems sunaudojama mažiau metalo ir energijos ir kurių mažesnė galutinio naudingo efekto vieneto savikaina, naudojimas.

Kompleksinis mechanizavimas ir automatizavimas yra organiškai susijęs su pažangių technologinių procesų — mažaoperacinių ir beatliekinių technologijų, efektyvių kompleksinio kuro ir žaliavų panaudojimo, plazminių, lazerinių, radiacinių, antikorozinių ir kitų naujų konstrukcinių medžiagų ir gaminių apdorojimo metodų, automatizuotų produkcijos kokybės ir bandymo metodų bei priemonių, sudarančių sudedamąją technologinių procesų dalį, kūrimu ir diegimu.

Pažangių technologinių procesų, efektyvios technikos diegimas reikalauja tobulinti visuomeninės gamybos struktūrą, organizacines formas: vis labiau koncentruoti, specializuoti, kombinuoti, kooperuoti, racionaliau teritoriškai išdėstyti gamybą, plėtoti srovinius gamybos metodus.

Materialinį mechanizavimo ir automatizavimo pagrindą sudaro kompleksinė mašinų gamybos bei metalo apdirbimo pramonė. Tarybų Sąjungos ir kitų ESPT šalių mašinų gamybos ir metalo apdirbimo pramonė ugdoma labai sparčiai, jos vystymo tempai yra apie 2,7 karto spartesni už visos pramonės gamybos didinimo tempus. Tačiau šios šakos gamyba išvystyta dar nepakankamai. Antai ESPT šalių mašinų ir įrenginių gamyba 1950—1984 m. išaugo apie 35 kartus, visos pramonės gamybai padidėjus 13 kartų. Tačiau jeigu socialistinės sandraugos šalių visos pramonės produkcija sudaro jau 33% pasaulio pramonės produkcijos, tai mašinų ir įrenginių gamyba — tik 25%. Spartus mašinų ir įrenginių gamybos plėtojimas yra taip pat labai aktualus respublikai, nes jos mašinų ir prietaisų gamybos pramonė, gerai atitinkanti jos gamtines ir ekonomines sąlygas, specializuojasi kurti ir gaminti precizinę, perspektyvią, dažniausiai deficitinę techniką, reikalaujančią labai kvalifikuoto darbo ir mažai metalo (darbo sąnaudų vienetui): precizines stakles su programiniu valdymu, apdirbimo centrus, universalaus naudojimo mažus ESM kompleksus, televizinę, garso įrašymo ir atgaminimo, radijo ir elektros matavimo, pakrovimo, pašarų industrinio kompleksiško ruošimo, buitinę techniką, žvejybos laivus. Kol kas respublikoje mašinų ir prietaisų gamybos produkcijos suvartojama apskritai daugiau negu pagaminama. Ir tai esant padėčiai, kai pagrindinėse jos liaudies ūkio šakose rankų darbą 1983 m. dar dirbo 61% visų darbininkų (pramonėje — 46%, statyboje — 60, materialiniame techniniame tiekime — 62, butų ir komunaliniame ūkyje — 64, žemės ūkyje — 78, o prekyboje ir visuomeniniame maitinime — net 81% visų darbininkų).

Liaudies ūkio chemizavimas reiškia vis platesnį cheminių medžiagų, trąšų, pesticidų, sveikatos apsaugos priemonių, naujausių darbo objektų cheminio apdirbimo metodų taikymą įvairiose gamybos šakose. Išplėtojus sintetinius, biocheminius, biotechnologinius, mikrobiologinius procesus, ypač organinės sintezės procesus, atsirado daug naujų žaliavų ir medžiagų — sintetinių dažų bei dervų, plastinių masių ir sintetinių pluoštų, sintetinio kaučiuko ir t. t. Sintetinių produktų gamyba reikalauja daug mažiau kapitalinių įdėjimų ir einamųjų išlaidų, palyginus su natūraliais, o dažnai jų kokybė yra net geresnė. Antai vietoj metalo panaudojus mašinų detalėms kaip konstrukcinę medžiagą plastmasę, gaunamas 170—180 rb ekonominis efektas skaičiuojant 1 t juodųjų metalų, ir 450—500 rb — 1 t spalvotųjų metalų. Techninė pažanga chemijos pramonėje vystoma pirmiausia intensyvinant cheminius procesus, diegiant nenutrūkstamus gamybinius procesus vietoj periodinių, efektyvius katalizatorius, biotechnologinius procesus, genų inžineriją, aukštas ir žemas temperatūras, aukštą spaudimą, gilų vakuumą.

Chemizavimo procesas šalyje vyksta labai sparčiai, pasiekta didelių laimėjimų ugdant chemijos pramonę. Tačiau mokslo ir technikos laimėjimai šioje srityje dar toli gražu neišnaudojami. Tarybų Lietuvoje išvystyta trąšų gamyba (2,3% šalies gamybos), plastmasių perdirbimas į gaminius, buitinės chemijos gaminių, dirbtinių odų, cheminių pluoštų ir siūlų gamyba, plėtojama mikrobiologija, genų inžinerija.

Įmonių, gamybinių susivienijimų, pramonės šakų atliekamų funkcijų požiūriu išskirtinos trys pagrindinės mokslo ir technikos pažangos kryptys, t. y. pastovus gaminamos produkcijos atnauji-

nimas remiantis naujausiais mokslo ir technikos laimėjimais; gamybinis potencialas (gamybos materialinė techninė bazė ir technologija); gamybos, darbo ir valdymo sistemos.

Mokslo ir technikos pažangos ciklo požiūriu išskirtinos keturios kryptys: moksliniai tyrimai (fundamentalūs ir taikomieji); projektavimas, konstravimas, technologiniai ir eksperimentiniai darbai kuriant naują techniką; technikos gamyba; technikos naudojimas.

Pirmųjų dviejų ciklo „mokslas—gamyba" etapus realizuoja daugiausia akademiniai institutai, aukštųjų mokyklų mokslinio tyrimo padaliniai, šakiniai mokslinio tyrimo institutai, projektavimo, konstravimo, technologinės, eksperimentinės organizacijos. Silpniausia grandis čia dabar yra nepakankamas mokslo ryšys su gamyba, praktiškas mokslo ir technikos laimėjimų diegimas į gamybą. Šią problemą aštrina ir tai, kad dar nepakankamai šalyje ir respublikoje išvystyta mokslo ir technikos pažangos industrija — mašinų gamybos bei metalo apdirbimo, chemijos ir energetikos pramonė. Šių šakų produkcijos vertė visos šalies pramonės produkcijos vertėje nesudaro ir dviejų penktadalių (respublikoje — 30%), tuo tarpu vidutiniškai viso pasaulio pramonės produkcijoje ji sudaro daugiau kaip pusę, jau nekalbant apie labiausiai industriškai išsivysčiusias šalis.

Sudėtingos technikos diegimas, efektyvus naudojimas, remontas ir modernizavimas reikalauja vis daugiau materialinių, darbo ir finansinių išteklių. Antai respublikoje 1984 m. mašinas ir įrengimus remontavo 1682 įmonės ir gamybos, kuriose dirbo beveik 53 tūkst. žmonių, o pagrindiniai gamybiniai fondai sudarė net 601,3 mln. rb. Vadinasi, vien mašinų ir įrengimų remontui panaudojamų pagrindinių gamybinių fondų vertė yra didesnė už visos respublikos lengvosios pramonės ar maisto ir mėsos bei pieno pramonės turimus pagrindinius gamybinius fondus. Tad naujos technikos kūrėjai ir gamintojai iš pat pradžių turi rūpintis ir efektyviu jos naudojimu, modernizavimu remiantis naujausiais mokslo ir technikos laimėjimais. Skleistinas šioje srityje pažangus gamybinio susivienijimo „Vilniaus kuro aparatūros gamykla" patyrimas. Jis suorganizavo Dūkšte ir kituose šalies miestuose firminius filialus, remontuojančius ir modernizuojančius jų gaminamus kuro siurblius traktoriams ir sudarydamas reikiamą jų keitimo fondą.

Mokslo ir technikos pažanga, pasireiškianti visomis formomis ir kryptimis visuose ekonomikos valdymo lygiuose, yra tiek visos šalies, tiek mūsų respublikos socialinio ir ekonominio vystymo spartinimo, ekonomikos intensyvinimo pagrindas. Ūkio mechanizmas, visos jo grandys (gamybos, jos mokslinio techninio paruošimo bei aptarnavimo, darbo ir valdymo organizavimas), centrinis šio mechanizmo svertas (planavimas), pagrindinis socialistinio planingo ūkininkavimo metodas (ūkiskaitos, finansinių bei kreditinių, racionalių ūkinių ryšių svertų išradingas taikymas) ir materialinio skatinimo sistema, turi būti plačiai panaudota mokslo ir technikos pažangai spartinti, efektyviai investicinei ir struktūrinei politikai įgyvendinti, įmonėms techniškai pertvarkyti, ištekliams taupyti, produkcijos kokybei gerinti. TSKP CK ir TSRS Ministrų Tarybos pastarųjų metų nutarimai, TSKP CK 1985 m. balandžio plenumo nutarimas, pasitarimas partijos Centro Komitete 1985 m. birželio 11 d. mokslo ir technikos pažangos klausimais, TSKP Programos naujos redakcijos, TSRS ekonominio ir socialinio vystymo pagrindinių krypčių 1986—1990 metams ir laikotarpiui iki 2000 metų projektai mobilizuoja visų ūkio mechanizmo grandžių ir lygių darbuotojus, pirmiausia gamybinius bei mokslinius kolektyvus, šakų ir gamybinių teritorinių kompleksų ekonominius štabus (ministerijas, žinybas, planavimo organus) energingai ir išradingai įgyvendinti visą kompleksą konkrečių priemonių, didinančių viso ūkio mechanizmo poveikį mokslo ir technikos pažangai spartinti, jos valdymui gerinti, sudarančių sąlygas veiksmingai įgyvendinti plataus masto ekonominį eksperimentą, praktiškai įsavinti naują intensyvaus ūkininkavimo sistemą. Jų gilus studijavimas, kūrybiškas taikymas konkrečiomis gamybos sąlygomis — konkrečiosios ekonomikos, partinio ir ūkinio aktyvo mokyklų bei liaudies universitetų šių metų ekonominio mokymo pagrindas.

MOKSLO IR TECHNIKOS PAŽANGOS PLANAVIMAS BEI SKATINIMAS

Gamybiniams susivienijimams ir įmonėms, dirbančioms ekonominio eksperimento sąlygomis, penkmetiniuose ir metiniuose gamybos planuose tvirtinamos pagrindinių produkcijos rūšių gamybos užduotys natūra, įskaitant naujos technikos gaminius ir produkciją eksportui, pagrindinės mokslinių techninių programų užduotys kuriant, įsavinant ir diegiant naują techniką, technologinius procesus bei darbo mokslinį organizavimą ir aukščiausios kategorijos kokybės produkcijos lyginamasis svoris. Penkmetiniuose planuose nurodomi apskaičiuoti prekinės produkcijos gamybos augimo tempai, o metiniuose — realizuotos produkcijos kiekis (siekiant įvertinti produkcijos tiekimo įsipareigojimų įvykdymą). Rengtinos tarpšakinės, šakinės ir teritorinės mokslinės techninės programos pagrindžiamos kompleksinėse mokslo ir technikos pažangos programose 20 metų, kurias ruošia atitinkamų šakų ministerijos ir sąjunginės respublikos, o šalies mastu — TSRS Mokslų Akademija ir TSRS valstybinis mokslo ir technikos komitetas. Remiantis jomis, taip pat darbo vietų atestavimo ir racionalizavimo medžiaga, rengiami šakų, gamybinių susivienijimų gamybos techninio pertvarkymo penkmetiniai ir metiniai planai. Juose numatoma taip pat visos gamybinių susivienijimų ir įmonių planuojamos įgyvendinti mokslo ir technikos pažangos priemonės. Mokslo ir technikos pažangos spartinimo rodikliai turi būti organinė visų ekonominio ir socialinio vystymo plano skyrių dalis, siekiant efektyviai panaudoti iš principo naują techniką ir technologines sistemas, leidžiančias pasiekti aukščiausią gamybos efektyvumą, pagrindinės ir pagalbinės gamybos techninį bei organizacinį pertvarkymą. Nuo 1986 m. gamybiniai susivienijimai (įmonės) naujos technikos įsavinimo gamyboje darbų vertę, apmokamą iš joms skirtų lėšų iš vieningo mokslo ir technikos vystymo fondo, įtraukia į realizuotą produkciją. Jeigu numatytos plane šios užduotys nebus įvykdytos, tai šitai bus traktuojama kaip produkcijos tiekimo įsipareigojimų neįvykdymas. Gamybiniai susivienijimai (įmonės) savarankiškai gamybos vystymo fondą panaudoja:

veikančių įmonių ir gamybų techninio pertvarkymo ir rekonstravimo išlaidoms finansuoti;

naujos technikos gamybos, pažangių technologinių procesų diegimo paruošimo išlaidoms finansuoti;

įgyvendinti priemonėms, kurių paskirtis likviduoti silpnas vietas pagrindinėje ir pagalbinėje gamyboje, plėtoti liaudies vartojamų prekių gamybą, gerinti produkcijos kokybę, didinti darbo našumą, mažinti produkcijos savikainą.

Šio fondo lėšų negalima naudoti paprastam senų įrengimų pakeitimui.

Gamybinių susivienijimų (įmonių) vadovai gali perskirstyti lėšas tarp gamybos vystymo fondo ir bendro mokslo ir technikos vystymo fondo, skirto jų dispozicijai. Gamybos vystymo fondo lėšos gali būti kaupiamos ilgą laiką, bankas moka susivienijimui (įmonei) palūkanas už jų panaudojimą. Statybos bankas ir Valstybinis bankas, esant poreikiui, išduoda gamybiniams susivienijimams (įmonėms) kreditus planinėms išlaidoms, susijusioms su techninio pertvarkymo ir rekonstravimo priemonių įgyvendinimu, iš jų ir virš valstybinių kapitalinių įdėjimų limitų.

TSRS valstybinis plano komitetas ir TSRS valstybinis materialinio techninio tiekimo komitetas, ministerijos ir žinybos pirmiausia skiria gamybiniams susivienijimams (įmonėms) būtinus kapitalinių įdėjimų limitus statybos ir montavimo bei projektavimo darbams, taip pat materialinius techninius išteklius atlikti darbams, susijusiems su naujos technikos ir technologijos kūrimu ir įsavinimu.

EKONOMINIAI PRODUKCIJOS TECHNINIO LYGIO KĖLIMO IR KOKYBĖS GERINIMO STIMULAI

Produkcijos kokybė yra apibendrinantis mokslo ir technikos pažangos, darbo kultūros ir drausmės rodiklis. Produkcijos kokybė remiasi standarto reikalavimais. Šalies liaudies ūkyje galioja 23 tūkst. valstybinių ir per 175 tūkst. šakinių bei respublikinių standartų ir techninių sąlygų. Nauja pramonės produkcijos atestavimo pagal dvi kokybės kategorijas tvarka sugriežtina reikalavimus aukščiausios kategorijos kokybės produkcijai, ir valstybinis kokybės ženklas gali būti suteiktas tik tai produkcijai, kuri atitinka geriausius pasaulinius pavyzdžius, yra konkurencinga. Gaminių techninio lygio kortelėse turi būti duomenys apie atestuojamo gaminio palyginimą su užsienio analogais. Gamybiniams susivienijimams (įmonėms) šiame darbe turi talkinti šakiniai mokslinio tyrimo institutai. Pirmajai kokybės kategorijai priskirtina produkcija, atitinkanti normatyvinius techninius dokumentus, pagal kuriuos ji gaminama. Neatestuotos produkcijos gamyba po dviejų mėnesių nutraukiama. Jeigu produkcija neatestuota dėl gamybos sąlygų ir techninio lygio, neužtikrinančių gaminamos produkcijos kokybės stabilumo, tai nurodyti trūkumai turi būti per du mėnesius pašalinti.

DAR KARTĄ APIE EKONOMINĮ MĄSTYMĄ

Ekon. m. dr. S. UOSIS

TSKP CK 1985 m. balandžio plenume, kalbėdamas apie respublikinių ir vietinių organų atsakomybę valdant ūkinę, socialinę bei kultūrinę veiklą, tenkinant darbo žmonių poreikius, draugas M. Gorbačiovas pažymėjo, jog reikia „greičiau atsikratyti išlaikytinių nuotaikų..., parengti konkrečias, veiksmingas priemones, įgalinančias paskirstymo mechanizmą atsikratyti lygiavos, ne darbo pajamų".

O kaip įgyvendinti tuos reikalavimus? Pirmiausia reikia patikslinti dviejų reprodukcijos stadijų — paskirstymo ir mainų — esmę bei tarpusavio ryšį.

Kol gamybinius santykius ir ryšius buvo stengiamasi organizuoti socialiniais, moraliniais ir lygiavos principais, tai paskirstymas (plačiąja prasme, o ne tik pagal darbuotojų darbo užmokestį) buvo atribotas nuo mainų. Dabar, įgyvendinant naujus reikalavimus ir šalinant esamus ūkininkavimo, organizuoto paskirstymo autonomiškumo pagrindu, trūkumus, sukeliančius nepageidaujamas pasekmes, reikia kitaip, jau ekonomiškai pažvelgti į paskirstymą, t. y. mainų pagrindu. Juk mainai ir yra priemonė paskirstymui įgyvendinti. Paskirstymas ne mainų pagrindu įgauna labdarybės, pašalpos, pagalbos turinį. Tokiame paskirstyme ekonominiams dėsniams nelieka vietos, nes juos pakeičia „valios sprendimai". Ta prasme inertinis technokratinis mąstymas bei ekonomikos supratimas jau atgyveno ir jį reikia pakeisti nauju, t. y. nuo neekonominio (technokratinis mąstymas prilygsta inžineriniam) mąstymo apie ekonomiką reikia ryžtingai pereiti prie ekonominio mąstymo.

Tai platus ir sudėtingas teorijos bei praktikos klausimas. Tam reikalinga rimta, gili mokslinė studija. Reikia sukurti teoriją, mokslą apie ekonominį mąstymą. Inžinieriai turi teoriją, knygą apie inžinerinį mąstymą, o ekonomistai — neturi jos. Tai rodo ne tik mūsų ekonomistų, bet ir ekonomikos mokslų atsilikimą nuo gyvenimo reikalavimų. Tam neskiria reikiamo dėmesio ir leidyklos bei spauda. Todėl sveikintina pirmoji „kregždė" — J. Ustinovič straipsnis „Ekonominis mąstymas: esmė ir formavimo problemos"[1]. Po to žurnalo „Liaudies ūkis" redakcija buvo viena organizatorių rengiant pokalbį šiais klausimais „prie apskrito stalo" (jo medžiaga išspausdinta „Liaudies ūkio" žurnalo šių metų ketvirtajame numeryje).

Tęsdamas pokalbį šia tema, norėčiau mąstymą susieti su konkrečia ekonomine praktika, praktiniu darbu.

Ekonomiškai mąstyti — tai ne tik galvoti apie ekonomiką ir taupumą. Apie tai jau dešimtmečius kalbame juridiniu, socialiniu bei moraliniu aspektais. Bet nuo tų kalbų nei ekonomika tapo ekonomiška, nei toks mąstymas — ekonominis. Vadinasi, inžinieriaus ekonomikos samprata skiriasi nuo teisininko sampratos, ne specialisto — nuo specialisto, ekonomisto — nuo ne ekonomisto. Deja, šiandien to skirtumo nedaug teliko, nes ekonomikos samprata ištirpo teisiniame, o ekonominis mąstymas perėjo į technokratinį, moralinį bei teisinį. Ar ne todėl iki šiol su ekonominiais trūkumais neretai kovojama organizacinėmis, teisinėmis ir agitacinėmis, o ne ekonominėmis priemonėmis.

Dabar, kai socialistinės šalys nuolat tobulina ekonomikos valdymą, iškyla būtinumas ekonomiškai suprasti ekonomiką, ją atskirti nuo ekonominės politinės sistemos ir valdymą organizuoti ekonominiu, o ne teisiniu pagrindu. Norint, kad ekonomikos valdymo mechanizmo, ūkininkavimo pertvarkymas būtų sėkmingas, būtina išsiaiškinti, pažinti ekonomikos (visuminio visuomeninio ūkio) prigimčiai savybingą mechanizmą (arba sistemą). Kol to nepadarysime, neturėsime etalono ekonomikos valdymui, ūkininkavimo mechanizmui tobulinti, nes nėra galimybės lyginti tai, kas subjektyvu, su objektyviu. Juk ir keičiant ūkio ar technikos mechanizmo neveikiančią (ar blogai veikiančią) dalį, būtina žinoti schemą, turėti etaloną. Visuomenė turi ekonomiškai, mainų,

[1] Liaudies ūkis, 1984, Nr. 8.

Gamybinės techninės paskirties produkcijai, atitinkančiai aukščiausios kokybės kategoriją, priklausomai nuo ekonominio efektyvumo taikomas 30% antkainis prie didmeninės kainos. Pirmos kategorijos kokybės produkcijai taikoma pirmaisiais metais 5% nuolaida nuo didmeninės kainos, antraisiais — 10, trečiaisiais — 15%. Nuolaidų suma nukreipiama į biudžetą, o produkcija planuojama ir realizuojama sumažintomis kainomis. Tai neskatina ir vartotojo naudoti tokią produkciją. 70% dydžio nuolaidų lėšos atskaitomos iš materialinio skatinimo fondo. Už laisvai konvertuojamą valiutą eksportuojamoms mašinoms, įrengimams, prietaisams ir atsarginėms dalims taikomas papildomas 20% antkainis prie didmeninės kainos. Gamybiniai susivienijimai (įmonės) užsienio valiutos atskaitymus už eksportuojamą produkciją naudoja produkcijos kokybei gerinti, jos konkurencingumui didinti, gamybos materialinei techninei bazei stiprinti, skatinti koperuojančias organizacijas, kuriančias ir tiekiančias komplektuojančius mazgus ir detales eksportinei produkcijai.

Visi gamybinių susivienijimų (įmonių) ekonominio skatinimo fondai sudaromi pagal stabilius penkmečio laikotarpiui normatyvus, priklausomai nuo gamybos ekonominio efektyvumo didinimo tempų ir pasiekto lygio; tai skatina gamybinius kolektyvus numatyti planuose ir įgyvendinti stambias, kompleksines, perspektyvias mokslo ir technikos pažangos priemones. Antai nemaža pirmaujančių respublikos gamybinių kolektyvų prisiima socialistinius įsipareigojimus dar labiau, negu numatyta kontroliniuose skaičiuose, spartinti mokslo ir technikos pažangą, didinti ekonominį gamybos efektyvumą. Vilniaus „Sigmos" skaičiavimo technikos gamybinio susivienijimo kolektyvas įsipareigojo 1986—1990 m., techniškai pertvarkius, modernizavus gamybą, geriau panaudojus turimus rezervus, padidinti gamybą 178% vietoj 172,9%, kaip buvo numatyta pagal kontrolinius dvyliktojo penkmečio skaičius, atnaujinti per penkmetį visą gaminamos skaičiavimo technikos nomenklatūrą, smarkiai pagerinti jos techninius ir ekonominius rodiklius: našumą padidinti 2—3 kartus, patikimumą — 2, energijos imlumą sumažinti — 1,5, skaičiavimo kompleksų svorį — 2, magnetinių diskų atminties kompleksų — 20 kartų. Iki 1990 m. pasiekti, kad visa atestuotina produkcija atitiktų aukščiausią kokybės kategoriją, t. y. geriausius pasaulinius pavyzdžius.

Vilniaus „Komunaro" staklių gamyklos kolektyvas įsipareigojo plačiai diegti mokslo ir technikos laimėjimus, atnaujinti ne mažiau kaip 90% gaminių, įsavinti „apdorojimo centro" staklių gamybą, kurios leis padidinti darbo našumą daugiau kaip 4 kartus, didinti staklių konkurencingumą techniškai išsivysčiusių kapitalistinių šalių rinkose.

Kūrybingas ir efektyvus naujausių mokslo ir technikos laimėjimų diegimas į gamybą įgalins kuo greičiau pervesti ekonomiką į intensyvaus vystymo vėžes, pasiekti naujų laimėjimų ekonominio ir socialinio vystymo srityje.

REKOMENDUOJAMA LITERATŪRA

Tarybų Sąjungos Komunistų partijos Programos naujos redakcijos projektas. — Tiesa, 1985, spalio 26.

TSRS ekonominio ir socialinio vystymo pagrindinių krypčių 1986—1990 metams ir laikotarpiui iki 2000 metų projektas. — Tiesa, 1985, lapkričio 9.

TSKP XXVI suvažiavimo medžiaga. — V., 1981.

Lietuvos Komunistų partijos XVIII suvažiavimo medžiaga. — V., 1981.

Gorbačiovas M. Pagrindinis partijos ekonominės politikos klausimas. Pranešimas TSKP Centro Komitete 1985 m. birželio 11 d. įvykusiame pasitarime mokslinės techninės pažangos klausimais. — V., 1985.

Baranauskas V. Gamybos intensyvinimas. — Mokslas ir technika, 1985, Nr. 7.

Научно-технический прогресс в условиях интенсивного развития экономики Литовской ССР. Тематический сборник. — В., 1984.

o ne dovanų (be ekvivalento) principu organizuoti ir reprodukcijos procesą — gamybą, paskirstymą, mainus, vartojimą.

Ekonominis mąstymas apie ekonomiką jos ekonominės sampratos pagrindu skiriasi nuo socialinio bei moralinio arba labdaringo mąstymo tuo, kad ekonominiai gamybiniai santykiai imami darbo judėjimo, mainų aspektu. Jeigu, tarkime, imsime paskirstymą ekonominio mąstymo prasme, arba ekonomiškai, tai jis suprantamas kaip paskirstymas ekvivalentinių mainų principu, o ne lygybės, labdarybės ar kitais (ne mainų) principais. Vadinasi, norint turėti, reikia dirbti, o ne prašyti.

Tam daugiau dėmesio turėtų skirti ekonomikos planuotojai. Nereikėtų žavėtis įvairių sulyginimų, išlyginimų arba lygiavos principu. Juk siekdami didinti investicijas į atsilieakančią ekonomikos ląstelę (šaką), sumažiname jas našesnėje, efektyvesnėje dalyje, tuo pačiu atsisakome bendro, didesnio investicijų efektyvumo, lėtiname ekonomikos ir liaudies gerovės kėlimo tempus. Tokia praktika — tai neekonominio, socialinio bei moralinio mąstymo pasekmė.

Labai ženklios neekonominio mąstymo pasekmės darbo jėgos rengimo bei naudojimo srityje, demografų samprotavimuose dėl darbo išteklių stokos, šeimos dydžio, kadrų (darbo jėgos) rengimo ir pan.

Daug nepageidautinų neekonominio mąstymo pasekmių turime ūkio valdymo mechanizme ir ūkiskaitoje. Dėl to ir jų nepakankamas efektyvumas, nes ekonomika ir neekonominio mechanizmo varikliai nesikoordinuoja.

Tiek atskiro žmogaus organizmo, tiek visos visuomenės, ekonomikos organizmo negalavimams pašalinti būtina diagnostika. Deja, ji tiek medicinoje, tiek ekonomikoje dar silpna. Daug kur tam neturime reikiamos metodikos ir kriterijų arba turime netikrus, neduodančius tikro atsakymo kriterijus. Tai patvirtina iki šiol buvęs ekonominių procesų valdymo, planavimo, ekonominio skatinimo tobulinimo formalus turinys ir rezultatų trumpaamžiškumas.

Taip yra daugiausia dėl to, kad diagnozė nepasiekia ekonominio reiškinio pirminės ekonominės priežasties, o slenka matomo reiškinio paviršiuje, geriausiu atveju konstatuodama reiškinio neigiamas savybes. Iš to seka terapinės priemonės: geriau kontroliuoti, propaguoti, auklėti, šviesti. Deja, tokios priemonės nepakankamai gali paveikti ekonominę priežastį, sukėlusią reiškinį, į kurį nukreipta terapija. Antai labai dažnai taip kovojama su tokiu paplitusiu reiškiniu, kaip prirašymai, plano įvykdymo iškraipymai. Bet į jį pakanka pažvelgti ekonomiškai, kaip iš karto pamatysime ir ekonominę to reiškinio priežastį — tai plano fetišizavimas, kuris reiškia, kad darbas vertinamas ir apmokamas ne už darbą tiesiogiai, ne už vartotojų poreikių tenkinimą, o už plano, normų įvykdymo procentą.

Imkime, pavyzdžiui, kad ir reikalavimą padidinti vartotojų poveikį gamybai. Štai kaip įprasta vertinti gamintojų darbą: per metus — nuo metų pradžios, per penkmetį — nuo penkmečio pradžios. Be to, stengiamės paveikti gamintojus, kad šie įvairiomis progomis gerintų darbą, didintų produkcijos gamybą.

Pabandykime grynai ekonominio mąstymo (kaip mąstymo apie ekonomikos funkcionavimo sistemą) pagrindu pasamprotauti apie kai kuriuos valdymo svertus — plano rodiklius.

Pirmiausia, kas tai yra direktyvinis plano rodiklis? O. Antonovo nuomone[2], tai kompaso rodyklė, prikalta vinimi. Jūrininkas su tokiu kompasu į jūrą neplaukia, o mes, pasak jo, su tokiu kompasu tvarkome visuomeninį ūkį tokioje audringoje jūroje, kaip ekonomika. Čia bangos — tai kintantys poreikiai, pasiūlos ir paklausos svyravimai. Esant plano stabilumui, labai lengvai gali susidaryti atotrūkis tarp plano ir faktinių poreikių. Todėl dažnai ir gaminame tai, ko nereikia, ir negaminame to, ko reikia. Jeigu dar pridėsime atotrūkį ir laiko atžvilgiu, tai vaizdas apie gamybos ir vartojimo ryšį bus dar aiškesnis. Nėra reikalo tai patvirtinti konkrečiais faktais, kurių yra visur ir visada, apie kuriuos dažnai rašo periodinė spauda.

Siekiant ištaisyti tokią padėtį, dar TSKP XXV suvažiavimas pareikalavo padidinti vartotojų poveikį gamybai. Šio reikalavimo praktiškas sprendimas atsispindi žinomame TSKP CK ir TSRS Ministrų Tarybos 1979 m. liepos 12 d. nutarime dėl planavimo gerinimo ir ūkio mechanizmo tobulinimo.

Šiandien jau pribrendo reikalas ir laikas rimtai pagalvoti apie planą: ko iš jo norime, ką jis gali duoti ir ką duoda, t. y. palyginti norus (viltis) ir tikrovę.

Jeigu prisiminsime, kad dabartinis plano rodiklių statusas sukurtas karinio komunizmo laikotarpiu, esant suirusioms gamybinėms jėgoms, įskaitant ir darbo jėgą (jos suirimas buvo ne tik fizinis, bet ir santykinis dėl materialinio suinteresuotumo sistemos suirimo), tai ekonomiškai mąstant apie ekonomiką, kaip gamybinių jėgų funkcionavimo sistemą, nesunku pastebėti, kad ir šiandien esamas rodiklių statusas gimdo analogiškas pasekmes, duoda tuos pačius rezultatus kaip ir anais laikais.

Sprendžiant šią problemą reikia daug ką keisti planavime ir ūkiskaitoje. Kai kurios socialistinės šalys ta kryptimi daug ką nuveikė. Todėl reikėtų ryžtingiau realizuoti TSKP XXVI suvažiavimo nuostatą — plačiau nagrinėti kitų socialistinių šalių sukauptą patyrimą ir visa, kas jame teigiama, — panaudoti.

Po daugelio metų direktyvinio planavimo praktikos šiandien jau aiškėja, kad esamas gamybinių jėgų valdymo mechanizmas buvo sukurtas ne tik dėl tam tikrų objektyvių sąlygų, bet ir subjektyvių — socialinio bei teisinio gamybinių jėgų, gamybos priemonių nuosavybės formos vaidmens perdėto supratimo, vadinasi, dėl nevisiškai ekonominio mąstymo.

Todėl neatsitiktinai TSKP CK 1983 m. birželio plenume buvo pažymėta, jog „mes dar iki šiol reikiamai neištyrėme visuomenės, kurioje gyvename ir dirbame, nevisiškai atskleidėme jai būdingus dėsningumus, ypač ekonominius. Todėl mes kartais esame priversti veikti, taip sakant, empiriškai, labai neracionaliai — bandydami ir klysdami".

Tačiau ir tie bandymai dažnai atliekami teoriškai — daugiausia dėl neekonominio mąstymo, o praktiškai — jie atliekami nekvalifikuotai. Dėl to pradžioje gaunama efekto regimybė, o vėliau jis išnyksta. Tai ekonomistams ir ekonomikos mokslui garbės nedaro. Daugelis eksperimentų — tai rodiklių veikimo išbandymas, o ne ūkininkavimo. Bet tokie eksperimentai būtini esant nepakankamam ekonominiam ir loginiam mąstymui.

Kodėl taip yra? Atsakymą į tai davė jau minėtas TSKP CK 1983 m. birželio plenumas, konstatuodamas, kad „mes dar turime daug ko išmokti, ir pagrindiniai mūsų priešininkai šiame kelyje — formalizmas, šablonas, nedrąsumas, o kartais ir minties vangumas".

Ekonominis mąstymas mainų santykių, mainomosios vertės pagrindu kyla iš socialistinio paskirstymo principo ir išvystyto socializmo sampratos siejant ją su tobulu socialistinio paskirstymo principo panaudojimu. Todėl neatsitiktinai naujo tipo ekonominio mąstymo būtinumas ypač iškilo išvystyto socializmo sąlygomis.

Ekonominis mąstymas gali iš dalies padėti spręsti ir dirbtinai technokratinio mąstymo sukurtą darbo jėgos trūkumą. Technokratinis mąstymas — tai technologinis gamybinių jėgų — ekonomikos supratimas, o technokratinio valdymo mechanizmą galima palyginti su rankų darbu. Technikoje, jeigu sugenda automobilis, tai jį taisome ir toliau važiuojame, bet nesistengiame patys jo stumti. Ekonomikos technokratinis valdymas nepasinaudoja ekonomikos vidaus degimo varikliais: ekonomika tempiama pirmyn organizacinėmis priemonėmis. Taigi susidaro du mąstymai, dvejopas ekonomikos supratimas ir dvejopos to pasekmės ekonomikoje.

---

[2] Антонов О. К. Для всех и для себя. — М., 1965.

NAUJAS EKONOMIKOS MOKSLŲ DAKTARAS

TSRS aukščiausioji atestacinė komisija 1985 m. rugpjūčio 9 d. nutarimu suteikė ekonomikos mokslų daktaro laipsnį Dujinių įrenginių derinimo ir dujofikacijos orgtechnikos valdybos viršininkui R. A. LIAUKONIUI. Disertacija tema „Miestų dujų tiekimo sistemų optimizavimas tikimybinio neapibrėžtumo sąlygomis" buvo apginta Maskvos J. Gubkino Spalio revoliucijos ir Darbo raudonosios vėliavos ordinų naftos chemijos ir dujų pramonės instituto specializuotoje mokslinėje taryboje.

Šis darbas — vienas pirmųjų, kuriame suformuluota ir kompleksiškai išspręsta sudėtinga miestų dujų tiekimo sistemų optimizavimo problema (apimanti naujų sistemų projektavimą ir esamų sistemų dujų tiekimo valdymo organizavimo tobulinimą) atsižvelgiant į objektyviai egzistuojantį pradinės informacijos paklaidų tikimybinio neapibrėžtumo faktorių.

Autoriaus atlikti tyrimai buvo plačiai panaudoti sudarant Lietuvos TSR valstybinio dujofikacijos komiteto šakinės automatizuoto valdymo sistemos ir Vilniaus gamybinės dujofikacijos valdybos AVS technines užduotis.

Maisto programą realizuojant

PAGRINDINIAI AUGALININKYSTĖS INTENSYVINIMO VEIKSNIAI IR JŲ EFEKTYVUMO DIDINIMAS

Ž. ū. m. kand. S. ŠEŠELGIENĖ

Augalininkystės lyginamasis svoris visoje žemės ūkio produkcijoje mažesnis negu gyvulininkystės (apie 33%), tačiau nuo augalininkystės produkcijos, jos kiekio ir kokybės priklauso ir gyvulininkystės produktų gamyba. Mūsų respublikoje apie 75—80% augalininkystės produkcijos sušeriama gyvuliams ir tik apie 20—25% suvartojama maistui ir kaip žaliava pramonei.

Žemės ūkio ekonomikos mokslinio tyrimo institute nustatyta, kad net du trečdalius augalininkystės produkcijos sukuria intensyvinimo priemonės ir tik trečdalį — natūralus žemės našumas. Todėl šiandien labai svarbu, kad visi augalininkystės gamybą lemiantys veiksniai būtų suderinti, kad tarp jų būtų racionaliausios proporcijos, nes nuo to priklauso papildomų žemei skiriamų lėšų ir darbo efektyvumas.

Nuosekliai įgyvendindami partijos agrarinę politiką, nemažų laimėjimų pasiekė respublikos žemės ūkio darbuotojai. Žemės ūkio produkcijos gamyba 1983—1984 m. buvo 10% didesnė negu per pirmuosius dvejus penkmečio metus. 1984 m. 100 ha žemės ūkio naudmenų pagaminta 189,2 cnt mėsos, 807,2 cnt pieno, vidutiniškai iš vienos karvės primelžta po 3321 kg pieno. 1984 m. kiekvienas žemdirbys pagamino bendrosios žemės ūkio produkcijos vidutiniškai už 6377 rb. Dabar vienas žemės ūkio darbuotojas išmaitina pagrindiniais gyvulininkystės produktais 20 žmonių. Pagal pagrindinių žemės ūkio produktų gamybą vienam gyventojui Tarybų Lietuva užima vieną pirmųjų vietų tarp kitų sąjunginių respublikų ir pralenkia daugelį Europos šalių. 1983 m. vienam Tarybų Lietuvos gyventojui buvo pagaminta 789 kg grūdų, 462 kg bulvių, 90 kg daržovių, 44 kg vaisių, 127 kg mėsos (skerdienos), 778 kg pieno, 302 kiaušiniai.

Intensyvinimo pagrindas — didėjantys kapitaliniai įdėjimai į visą žemės ūkio šaką. 1946—1984 m. respublikos žemės ūkiui buvo skirta 10,4 mlrd. rb — 31% visų respublikos liaudies ūkio kapitalinių įdėjimų. Dabar šalyje kapitaliniai įdėjimai į žemės ūkį sudaro 27% visų kapitalinių įdėjimų (mūsų respublikoje — 41%). Apie 50% respublikos žemės ūkiui skirtų valstybinių kapitalinių įdėjimų tenka žemių melioravimui.

Didėjant kapitaliniams įdėjimams, geriau apsirūpinama pagrindiniais fondais ir energetiniais pajėgumais. Vidutiniškai 100 ha žemės ūkio naudmenų respublikos visuomeniniame ūkyje 1983 m. teko 213,2 tūkst. rb pagrindinių fondų, vienam darbuotojui — 3 AJ energetinių pajėgumų, o 100 ha ariamos žemės — 597,1 AJ. Dabar vienam žemės ūkio darbuotojui tenka daugiau kaip tūkst. rb pagrindinių fondų, t. y. daugiau negu kitose liaudies ūkio šakose. Tačiau atskiri rajonai apsirūpinę pagrindiniais fondais ir energetiniais pajėgumais labai nevienodai (skiriasi 2 kartus).

Žemės ūkio gamybos intensyvinimo procesą apibūdina daugelis rodiklių, kuriuos galima suskirstyti į tris pagrindines grupes: 1) intensyvinimo laipsnio, arba veiksnių, rodikliai; 2) intensyvinimo rezultatų, arba rezultatiniai, rodikliai; 3) intensyvinimo ekonominio efektyvumo rodikliai.

Šie visi rodikliai vienas nuo kito labai priklauso. Tačiau daugiausia galutinius rezultatus lemia žemės našumas, kuris išreiškiamas žemės ūkio augalų derlingumu. Didėjant derlingumui, turi gerėti visi finansiniai rodikliai. Labiausiai apibendrinantis žemės našumą rodiklis yra augalininkystės produkcija sutartiniais vienetais. Vidutiniškai dešimtojo penkmečio metais respublikoje iš 1 ha žemės ūkio naudmenų gauta 21,8 cnt, 1981 m. — 22, 1982 m. — 23,6, 1983 m. — 25,1, 1984 m. — 29,6, o vidutiniškai 1981—1984 m. — 25,1 cnt sutartinės produkcijos.

Pagrindinė sąlyga augalininkystės produktų gamybai didinti yra kiekvieno hektaro našumo didinimas. Respublikos žemdirbiai planuoja iš kiekvieno žemės ūkio naudmenų hektaro gauti po 31 cnt pašarinių vienetų.

Visos gamybos pagrindas — grūdai, todėl respublikos žemdirbiams grūdų gamybos didinimas buvo ir yra svarbiausias uždavinys. Maisto programoje numatyta, kad mūsų respublika dvyliktajame penkmetyje išaugins vidutiniškai 3,6—3,9 mln. t grūdų per metus.

Kaip sekasi įgyvendinti šias užduotis? 1984 metai respublikos žemdirbiams grūdų gamyboje buvo sėkmingi — pirmą kartą gauta 3,5 mln. t grūdų, arba vidutiniškai iš javais apsėto hektaro gauta 28,2 cnt grūdų. I ekonominės grupės rajonai išaugino 34,4 cnt grūdų, II — 26,3, III — 25,1 ir IV — 22,5 cnt. Septyniolikoje kolūkių ir tarybinių ūkių grūdų gauta po 50 ir daugiau centnerių iš hektaro.

Cukrinių runkelių derlingumas 1984 m. respublikos ūkiuose buvo 329 cnt iš ha. I ekonominės grupės rajonų ūkiai išaugino po 342 cnt cukrinių runkelių iš hektaro, II — 244, III — 304, IV — 190 cnt. Bulvių 1984 m. respublikoje gauta 146 cnt iš ha.

Apskritai augalininkystėje pasiekta neblogų rezultatų, tačiau dar yra daug nepanaudotų rezervų. Ypač didelį dėmesį reikia skirti nuostolių mažinimui. Atitinkamų tarptautinių organizacijų duomenimis, dėl augalų ligų, kenkėjų ir piktžolių pasaulyje kasmet sunaikinama apie 35% galimo gauti derliaus, iš jų dėl ligų — apie 12%, dėl kenkėjų — 14 ir dėl piktžolių — 9%.

Respublikoje ligos ir kenkėjai kasmet sumažina javų derlių apie 20%, bulvių — 25, cukrinių runkelių — 20, pašarinių runkelių — 10, dobilų sėklų — 20, linų sėmenų — 15, linų pluosto — 20%.

Prieš visas ligas ir kenkėjus kovojama chemikalais. Chemines medžiagas plačiai taiko visas pasaulis, todėl ir pas mus jos bus

LIETUVOS TSR KOLŪKIŲ 1984 M. PAGRINDINIAI ŽEMĖS ŪKIO GAMYBOS RODIKLIAI

I. INTENSYVINIMO LAIPSNIS	
Gamybos išlaidos 1 ha ž. ū. naudmenų — rb	772
augalininkystėje	331
Darbo sąnaudos 1 ha ž. ū. naudmenų — žm. d. val.	183
augalininkystėje	75
Pagrindinių žemės ūkio paskirties gamybos priemonių vertė 1 ha ž. ū. naudmenų — rb	1975
augalininkystėje	976
II. INTENSYVINIMO REZULTATAI	
Bendroji žemės ūkio produkcija (įvertinta palyginamosiomis 1973 m. kainomis) 1 ha ž. ū. naudmenų — rb	573
augalininkystėje	232
Bendrosios pajamos 1 ha ž. ū. naudmenų — rb	463
augalininkystėje	112
Grynosios pajamos 1 ha ž. ū. naudmenų — rb	244
augalininkystėje	35
III. INTENSYVINIMO EKONOMINIS EFEKTYVUMAS	
Žemės ūkio bendroji produkcija (palyginamosiomis kainomis) vienam gamybos išlaidų rubliui — rb	0,74
augalininkystėje	0,70
Žemės ūkio bendroji produkcija vienam pagrindinių gamybos priemonių rubliui — rb	0,29
augalininkystėje	0,24
Prekinės produkcijos rentabilumas — %	34,3
augalininkystėje	39,1

naudojamos, tačiau ateityje daugiau dėmesio reikėtų skirti jų kokybės, naudojimo laiko ir kitiems klausimams.

Vis daugiau dėmesio bus skiriama biologiniams kovos su kenksmingais vabzdžiais būdams. Ir mokslininkai, ir gamybininkai prieina nuomonę, kad racionaliausia kova prieš augalų ligas ir kenkėjus yra jiems atsparių veislių sukūrimas. Skaičiavimai rodo, kad vienas rublis, skirtas atsparių veislių sukūrimui, atsiperka 300 kartų. Nustatyta, kad tos pačios agrotechnikos sąlygomis sėjant rajonuotą veislinę sėklą gaunamas 20—30% didesnis derlius negu iš neveisline sėkla apsėto ploto.

Ateityje reikėtų greičiau įsavinti kombinuotą biologinį-cheminį ir agrotechninį augalų apsaugos nuo ligų ir kenkėjų bei kovos su piktžolėmis metodą. Tai labai svarbi priemonė ne vien gamybiniu, bet ir ekologiniu požiūriu.

Pagrindinės žemdirbystės intensyvinimo kryptys — žemių melioravimas, chemizavimas ir mechanizavimas.

Žemių melioravimas — vienas svarbiausių žemdirbystės intensyvinimo veiksnių mūsų respublikos sąlygomis. 1984 m. respublikoje buvo 2,5 mln. ha nusausintų žemių. Dabar įrengta 784 tūkst. ha kultūrinių pievų ir ganyklų, jos užima jau beveik 70% šių naudmenų. Drėkinamų žemių plotas respublikoje išaugo iki 33,5 tūkst. ha. Dešimtojo penkmečio metais nusausintų žemių hektaras davė 30—50% gausesnius javų, pašarinių šakniavaisių, kukurūzų, daugiamečių žolių derlius. 1984 m. drenuotose žemėse išauginta po 31 cnt javų iš hektaro.

Melioracijai valstybė skiria didžiules lėšas. Respublikos žemių melioravimui kasmet tenka apie 50% valstybinių kapitalinių įdėjimų, skiriamų žemės ūkiui plėtoti. Pagrindinių gamybinių melioracijos fondų vertė sudaro 2,6 mlrd. rb (trečdalį visos pagrindinių žemės ūkio fondų vertės).

Dabar vieno hektaro nusausinimas respublikoje kainuoja daugiau kaip 1500 rb. 1983 m. respublikos ūkiuose 1 ha nusausintų žemių davė papildomai 8,5 cnt sutartinės augalininkystės produkcijos. Taigi kapitaliniai įdėjimai atsiperka vidutiniškai per 9 metus (vienuoliktajame penkmetyje kapitalinių įdėjimų atsipirkimo normatyvinis laikas nustatytas 14 metų). Tačiau melioracijos efektyvumą būtų tikslingiau nustatyti ne augalininkystės, bet gyvulininkystės produkcijos požiūriu. Tada išleistos melioracijai lėšos padengiamos šeštaisiais metais.

Melioracija suteikia dideles galimybes didinti dirvos našumą, tačiau duoda didelį efektą tik tada, kai derinama su visu agrotechnikos kompleksu, kai nusausintos žemės efektyviai panaudojamos. Lietuvos KP CK XVII plenume buvo pabrėžta, kad melioruotų žemių potencinės galimybės panaudojamos tik 60%.

Melioracijos tempai atskiruose rajonuose labai skirtingi. Šiandien jau turime rajonų (tai daugiausia I ekonominės grupės rajonai), kur pirmasis melioracinių darbų etapas jau beveik baigtas, ir ekonomiškai silpnų rajonų (daugiausia IV ekonominės grupės rajonai), kur nusausinta tik apie pusę per drėgnų žemių.

Ieškant rezervų nusausintų žemių efektyvumui didinti, ypač daug dėmesio reikia skirti drenuotų žemių tręšimui. Mūsų šalyje ir užsienyje atliktais bandymais nustatyta, kad organinės ir mineralinės trąšos nusausintose dirvose veikia 25—50% efektyviau negu nenusausintose. Respublikos mokslininkų nustatyta, kad 1 ha drenuotų žemių turėtų gauti 250—280 kg NPK, o faktiškai paskutiniaisiais metais melioruotose kolūkių žemėse buvo įterpta tik po 166 kg NPK.

Melioruotuose laukuose dar yra daug ryšių ir elektros energijos tiekimo linijų stulpų, kurie trukdo technikai dirbti, be to, užima daug žemės. Dabar tokių stulpų suskaičiuota apie 2,7 mln.

Žemės ūkio gamybai intensyvinti didelę reikšmę turi racionaliai išdėstyti ir gerai įrengti keliai, nes ūkiuose, neturinčiuose gerų kelių, dažnai išvažinėjami ariamos žemės plotai. Šiuo metu respublikoje 100 ha žemės ūkio naudmenų tenka 1,2 km bendrų kelių, iš jų 0,4—0,8 km ūkio vidaus kelių. Siekiama, kad 100 ha žemės ūkio naudmenų būtų 1 km ūkio ir 1,5 km bendrų kelių. Dabar yra apie 20 tūkst. km ūkio kelių, tačiau iš visų 30 tūkst. km intensyviai naudojamų kelių (su bendro naudojimo keliais) tik 57% yra su kieta danga. 1986 m. bus baigti asfaltuoti bendrojo naudojimo kelių ruožai, einantys per kolūkių ir tarybinių ūkių gyvenvietes. 1985 m. melioracijos organizacijos numato nutiesti ir rekonstruoti 1400 km, o 1990 m. — 2000 km ūkio kelių.

Melioracija sumažina laukų kontūringumą. Apskaičiavimai rodo, kad 100 ha žemės ūkio naudmenų, esant aštuonioms sodyboms, sunku našiai panaudoti techniką. Respublikoje 100 ha žemės ūkio naudmenų anksčiau buvo 7—8 sodybos. Iš melioruotų laukų iškėlus vienkiemius, smarkiai padidėja laukų masyvai, darbo našumas, sumažėja technikos eksploatavimo išlaidos. Apskaičiuota, kad, nukėlus vienkiemius ir įdirbus žemę, žemdirbystėje papildomai bus galima panaudoti apie 58 tūkst. ha žemės. Nuo 1966 m. iki 1984 m. respublikoje nugriauta 101 tūkst. vienkiemių, arba 54% visų griautinų vienkiemių. Dabar gyvenvietėse jau gyvena 66% visų žemdirbių, o 50 ūkių iškėlė visus gyventojus iš vienkiemių. Tačiau kelia susirūpinimą tai, kad ne visos buvusios sodybos po nukėlimo sutvarkomos.

Sumažinus kontūringumą, padidėja dirbami laukai. Žemėtvarkos projektavimo instituto duomenimis, melioracija net kalvotame reljefe lauko dydį padidina nuo 4 ha iki 15—20 ha, o lygumų rajonuose — nuo 8—10 iki 40—50 ha. Vidutinis sėjomainos laukas respublikoje padidėjo nuo 66 iki 114 ha.

Labai svarbūs darbai, kurie laukia melioratorių, — tai atvirų griovių kanalizavimas. Respublikoje apie 50 tūkst. km atvirų griovių, o vienas kilometras atviro griovio užima net 1 ha žemės. Šioje srityje dar daug teks padirbėti.

Šiems metams numatyti kapitaliniai įdėjimai įgalins nusausinti 85 tūkst. ha šlapių dirvų, įrengti drėkinimo sistemas 3 tūkst. ha plote, atlikti nemaža kitų žemės kultūrinimo darbų. Įgyvendinant TSKP CK 1984 m. spalio plenumo aprobuotą ilgalaikę žemių melioravimo programą svarbiausias uždavinys — iš esmės pagerinti nusausintų ir drėkinamų žemių naudojimą, padidinti melioruotų laukų derlingumą.

Ypač svarbus žemdirbystės intensyvinimo veiksnys, lemiantis efektyvų žemės naudojimą, yra tręšimas. Apskaičiavimai rodo, kad mūsų respublikos sąlygomis naudojant mineralines trąšas, gaunama beveik pusė augalininkystės produkcijos prieaugio. Dabar respublikoje pagaminama beveik 690 tūkst. t įvairių mineralinių trąšų skaičiuojant šimtaprocentine veikliąja medžiaga. Vidutiniškai vienam žemės ūkio naudmenų hektarui dabar jų tenka 24 kartus daugiau negu 1939 m. Tačiau atskiruose rajonuose trąšų kiekis, tenkantis 1 ha, labai nevienodas. Todėl iškyla uždavinys toliau tobulinti mineralinių trąšų paskirstymo metodiką.

Šiuo metu respublikoje vartojamų mineralinių trąšų ir augalų apsaugos priemonių kiekis tik pusiau patenkina poreikius. Vienam hektarui ariamos žemės respublikoje suvartojama mineralinių trąšų, skaičiuojant veikliąja medžiaga, 2—2,5 karto daugiau negu vidutiniškai Tarybų Sąjungoje, tačiau 1,5—2 kartus mažiau negu Vengrijoje, Čekoslovakijoje ir Vokietijos Demokratinėje Respublikoje.

Panaudojus trąšas optimaliu laiku 1 kg NPK gali duoti 8 kg sutartinės produkcijos, o faktiškai gaunama 5—6 kg. Siekiant padidinti trąšų efektyvumą, reikėtų pirmiausia mažinti jų išbarstymą pervežant, nes netinkamai transportuojamos ir laikomos trąšos praranda 11—15% efektyvumo. Jas tikslinga laikyti geruose sandėliuose arba tinkamai įrengtose atskirose polietileno plėvele bei durpėmis uždengtose aikštelėse, vežti sandariose, tam pritaikytose mašinose. Netolygiai išbarstytų trąšų efektyvumas sumažėja 25—30%.

Trąšų efektyvumas labai priklauso nuo dirvožemio, nuo gamtinių ir ekologinių sąlygų. Visi respublikos ūkiai jau turi dirvožemio kartogramas, todėl įterpiant trąšas reikia atsižvelgti į mokslo įstaigų taikomas rekomendacijas, daugiau dėmesio skirti tręšimo laikui ir kokybei.

Pastaruoju metu kai kuriuose mūsų respublikos ūkiuose pažeidžiama tręšimo proporcija. Pavyzdžiui, javai turi gauti daugiau fosforo ir kalio trąšų. Trūkstant kalio trąšų, sumažėja javų atsparumas išgulimui.

Baigiamaisiais vienuoliktojo penkmečio metais Tarybų Lietuvos žemės ūkiui numatyta pateikti 2,5 mln. t mineralinių trąšų. Chemijos pramonės darbuotojai stengsis, kad daugiau būtų gaminama koncentruotų ir sudėtingų trąšų. 1980 m. šalyje trąšų koncentracija buvo 38%, o 1985 m. turi pasiekti 42%.

Labai svarbu gerinti tiek mineralinių trąšų naudojimo, tiek jų paskirstymo praktiką. Svarbiausia — užtikrinti didžiausią efektą, pasiekti, kad ūkiai, gaunantys daugiau mineralinių trąšų, atitinkamai daugiau gamintų ir parduotų žemės ūkio produkcijos.

Žemės ūkio mechanizavimas yra viena svarbiausių priemonių, padedančių ne tik didinti darbo našumą, bet ir intensyvinti žemės ūkio gamybą. Žemės ūkio gamybos procesų mechanizavimo pagrindinis tikslas yra didinti produkcijos gamybą mažesnėmis darbo sąnaudomis, gerinti darbo sąlygas. Mechanizuojant žemės ūkio darbus, mažėja gamybos išlaidos produkcijos vienetui. 1984 m. pabaigoje Tarybų Lietuvos žemės ūkis turėjo apie 50 tūkst. traktorių, 12 tūkst. javų kombainų, daugiau kaip 30 tūkst. sunkvežimių. Palyginus su 1950 m., traktorių padaugėjo 11,4 karto, kombainų — beveik 48 kartus, sunkvežimių — 19 kartų. Dabar vienam fiziniam traktoriui tenka vidutiniškai 50 ha ariamos žemės, vienam javų kombainui — 105 ha javų pasėlių ir vienam sunkveži-

Jaunojo mokslininko tribūna

AUTOMATIZUOTAS KOMPLEKSINIŲ PROGRAMŲ APRŪPINIMAS MOKSLINE TECHNINE INFORMACIJA

R. VEROMĖJUS

Tikslinės kompleksinės ir svarbiausių mokslinių techninių problemų sprendimo programos dabar tapo sudedamąja valstybinių ekonominio ir socialinio vystymo planų dalimi.

Lietuvos TSR teritorijoje esančios įmonės ir organizacijos dalyvauja realizuojant 74 mokslines technines programas, iš jų 18 tikslinių kompleksinių, 56 svarbiausių mokslinių techninių problemų sprendimo programos. Visos šios programos apima 21 liaudies ūkio šaką. Dalyvaujama vykdant 1300 užduočių ir etapų. Šiuos darbus atlieka iki 120 organizacijų, iš kurių 39 sąjunginio pavaldumo, 32 sąjunginio respublikinio ir 45 respublikinio pavaldumo.

Programas informacija respublikoje aprūpina:

Lietuvos mokslinės techninės informacijos ir techninės ekonominės analizės mokslinio tyrimo institutas (LIMTI);

Žemės ūkio ministerijos centrinis mokslinės techninės informacijos biuras (CMTIB);

Lietuvos TSR sveikatos apsaugos ministerijos respublikinis mokslinės medicininės informacijos skyrius (RMMIS);

Visuomeninių mokslų mokslinės informacijos centras prie Lietuvos TSR Mokslų Akademijos visuomeninių mokslų skyriaus;

Lietuvos TSR aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerija.

Visas respublikoje realizuojamas programas kontroliuoja LIMTI. Tam tikslui institute sukurta kartoteka, kurioje atsispindi atitinkamos žinios apie respublikoje įgyvendinamas programas.

Laiku ir optimaliai sprendžiant tikslines kompleksines programas ir svarbiausias mokslines technines problemas, svarbus vaidmuo turi tekti informacinio aptarnavimo automatizuotam posistemiui.

Automatizuotas posistemis padeda išspręsti tokius konkrečius uždavinius:

sukurti probleminę informacinę bazę pagal programų tematiką, gaunamą mašininiuose nešikliuose iš sąjunginių, šakinių ir kitų mokslinės techninės informacijos generavimo centrų; teikti atitinkamą informaciją respublikos organizacijų, įmonių, žinybų, vykdančių sąjungines ir respublikines programas, užduotis arba etapus, vadovams, projektuotojams, inžinerijos, technikos darbuotojams ir gamybos novatoriams; tiražuoti informacinius masyvus magnetinėse juostose pagal abonentų paklausą lokalinėms MTI automatizuotoms sistemoms; kontroliuoti programų vykdymą remiantis faktografinių duomenų automatizuotu banku.

Sukurtą kompleksinį posistemį sudaro dvi dalys: dokumentinė (programų informacinis aprūpinimas); faktografinė (programų kontrolė).

Taigi automatizuotas programų informacinio aprūpinimo posistemis pagal apdorojamos informacijos pobūdį yra dokumentinis faktografinis, o pagal savo tikslinę paskirtį — MTI tematinė sistema.

Automatizuotas programų informacinio aprūpinimo posistemis, kuris kartu yra respublikinės AMTIS struktūrinis komponentas, turi užtikrinti funkcionaliai išsamų informacijos apdorojimo ciklą. Todėl posistemio struktūra loginiame lygyje jungia šiuos funkcinius blokus: programų teminių profilių masyvo formavimą ir vedimą; kompleksinės informacinės bazės formavimą ir saugojimą; atrankinį informacinį aptarnavimą; retrospektyvią informacijos paiešką; informacinių masyvų tiražavimą; pirminių šaltinių aprūpinimą kopijomis; programų valdymą ir kontrolę.

Fiziniame lygyje šiuos funkcinius blokus, išskyrus pirmąjį, realizuoja atitinkami respublikiniai AMTIS funkciniai posistemiai, atitinkamai papildyti arba pakoreguoti pagal sprendžiamų uždavinių reikalavimus.

Trumpai apibūdinsime kiekvieną funkcinį bloką. Sprendžiami programų pagrindiniai teminių profilių masyvo formavimo ir veikimo uždaviniai — programos tematikos nustatymas; teminių profilių masyvo formavimas ir vedimas; duomenų bazių pagal aptarnaujamų programų tematiką analizė ir užsakymas.

Kompleksinės informacinės bazės formavimo ir saugojimo pagrindiniai uždaviniai — duomenų bazių konvertavimas iš komunikatyvaus formato į bendrą sisteminį formatą; kompleksinės informacinės bazės formavimas, aktualizavimas, saugojimas. Bloke numatyta galimybė organizuoti duomenų bazę, apimančią iki 100 tūkst. dokumentų (vieno dokumento vidutinė apimtis — 2 Kbaitai) ir saugoti iki trejų metų. Bazės operaciniai masyvai saugomi magnetiniuose diskuose, o šių masyvų kopijos — magnetinėse juostose.

Atrankinio informacinio aptarnavimo pagrindiniai uždaviniai — reguliarus, operatyvus posistemio abonentų informavimas, kurio pagrindą sudaro einamasis dokumentinės informacijos platinimas. Informacija ieškoma pagal profilius ir siunčiama abonentams 1—2 kartus per mėnesį. Blokas gali aptarnauti iki 150 paklausimų per metus.

Retrospektyvinės informacijos paieškos uždaviniai — operatyvus posistemio abonentų pagal vienkartines paklausas aptarnavimas remiantis kompleksine informacine baze. Blokas užtikrina einamojo srauto apdorojimą, kurį sudaro iki 150 paklausimų per metus.

Informacinių masyvų tiražavimo uždaviniai — informacijos masyvų pagal respublikos organizacijų ir įmonių paklausas formavimas magnetinėse juostose, kurios toliau panaudojamos lokalinėse informacijos paieškos sistemose. Blokas gali formuoti išeinamąjį srautą, kurį sudaro iki 100 tūkst. antrinių dokumentų per metus.

Aprūpinimo pirminių šaltinių kopijomis pagrindiniai uždaviniai — pirminių dokumentų komplektavimas specializuoto fondo mikronešikliuose, operatyvus kopijų pateikimas abonentams.

Programų valdymo ir kontrolės uždaviniai — programų informacinio aptarnavimo apskaitinių statistinių rodiklių formavimas ir vedimas; duomenų apie realizuojamas programas rinkimas ir parengimas, programų, užduočių ir etapų vykdymo kontrolės uždavinių sprendimas.

Posistemio techninių priemonių pagrindą sudaro kompleksas techninių priemonių, kurios užtikrina respublikinės AMTIS funkcionavimą, skaičiavimo technikos pagrindą — standartinės komplektacijos ESM (tipas VS-1033 arba VS-1045).

---

mui — 177 ha žemės ūkio naudmenų. Kasmet didėja technikos galia. 1965 m. vidutinė traktoriaus galia buvo 42, o 1983 m. — jau 70 AJ. Mašinų ir traktorių parko išdirbis per šį laikotarpį padidėjo apie 13%.

Daug padaryta mechanizuojant respublikos žemės ūkyje sunkius darbus. Dabar ūkiuose visiškai mechanizuotas javų, žolinių pašarų auginimas ir derliaus sudorojimas, taip pat baigiama kompleksiškai mechanizuoti bulvių, cukrinių runkelių, pašarinių šakniavaisių auginimą ir derliaus nuėmimą. Tačiau dar nepakankamai mechanizuotas daržovių auginimas, daržovių, vaisių ir uogų pervežimas, laikymas ir perdirbimas. Labai svarbu mažinti šioje srityje rankų darbą, plačiau taikyti specializuotą transportą, plėsti sandėlių ūkį.

Norint toliau gerinti žemės ūkio mašinų bei traktorių parko naudojimą, reikia tobulinti šio parko komplektavimą. Taip pat labai svarbu gerinti technikos naudojimą, remontą, techninį aptarnavimą, kompleksiškai mechanizuojant ir automatizuojant gamybos procesus.

Ateityje bus toliau stiprinama materialinė techninė žemės ūkio bazė, pertvarkoma žemės ūkio gamyba industriniu pagrindu, taikoma pažangi technologija. Daugiau bus tiekiama naujos technikos, gerinama jos kokybė. Žemdirbiams iškyla uždavinys efektyviai naudoti techniką.

Toliau intensyvinant augalininkystę, be čia nagrinėtų svarbiausių trijų veiksnių — melioravimo, chemizavimo ir mechanizavimo, — didelės įtakos turi gamybos specializavimas ir koncentravimas, mokslo ir technikos pažanga, ekonomiškai pagrįstų agrotechnikos sistemų taikymas, gamybos ir darbo organizavimo bei valdymo tobulinimas, kadrų kvalifikacijos bei žemės ūkio darbuotojų kultūrinio, techninio ir ekonominio lygio kėlimas, tarpūkinių ekonominių ryšių plėtimas.

DARBO UŽMOKESČIO SKATINAMOJO VAIDMENS DIDINIMAS

Doc., ekon. m. kand. A. DAMBRAUSKAITĖ

TSKP CK 1985 m. balandžio 23 d. plenume TSKP CK Generalinis Sekretorius M. Gorbačiovas pabrėžė: „Dabar reikia parengti konkrečias, veiksmingas priemones, įgalinančias paskirstymo mechanizmą atsikratyti lygiavos, nedarbo pajamų, viso to, kas prieštarauja mūsų visuomenės ekonominėms normoms ir doroviniams idealams, užtikrinti, kad kiekvieno darbuotojo ir kiekvieno kolektyvo padėtis būtų tiesiogiai priklausoma nuo jų darbo rezultatų". Darbo užmokestis yra svarbiausias visos paskirstymo santykių sistemos įrankis, todėl jam tobulinti būtina taikyti kompleksines priemones.

Darbo užmokestis, kaip socializmo ekonominė kategorija, atspindi visuomenės ir valstybinių įmonių darbuotojų, darbo kolektyvų ir atskirų darbuotojų ekonominius santykius paskirstant pagrindinę būtinojo produkto dalį. Jo skatinamasis vaidmuo išryškėja taikant pagrįstas išdirbio normas, tarifinius atlygius ir pareigybines algas, skatinamąsias darbo užmokesčio sistemas. Kaip svarbus ūkio mechanizmo įrankis, darbo užmokestis gali efektyviai veikti visuomeninę gamybą. Tačiau jo skatinamoji įtaka gamybai pasireiškia tik tada, kai išlaikomas normalus santykis tarp darbo mato ir vartojimo mato. Visuomenei pateiktame svarstyti Tarybų Sąjungos Programos naujos redakcijos projekte pabrėžiama, kad būtina griežtai kontroliuoti darbo matą ir vartojimo matą, didinti kolektyvų ir kiekvieno darbuotojo suinteresuotumą siekti geresnių liaudies ūkio rezultatų. Todėl socialistinėje visuomenėje turi būti palyginamas kiekvieno darbuotojo darbo kiekis ir kokybė su jiems skiriamų materialinių gėrybių kiekiu. Darbo matui nustatyti, atliekant atskirus darbus, turi būti taikomos techniškai pagrįstos išdirbio, laiko normos. Šalia darbo mato nustatomas atlyginimo matas. Atlyginimo matu laikomas tarifinis įkainis darbininkui, alga — inžinerijos ir technikos darbuotojui, planinis darbo užmokesčio fondas — darbo kolektyvui. Taigi nustatant darbo kolektyvui ir atskiram nariui atlyginimą už darbo matą, kolektyvo ir atskiro darbuotojo interesai susipina su visuomeniniais. Tačiau nustatant darbo matą, negalima įvertinti daugelio asmeninių savybių, todėl iškyla premijavimo reikalingumas. Tokios asmeninės darbuotojo savybės, kaip organizaciniai sugebėjimai, iniciatyva, pažiūra į darbą, atsispindi galutiniuose gamybos rezultatuose. Todėl premijavimas iš darbo užmokesčio fondo suteikia jam, kaip skatinimo įrankiui, lankstumo. Premija yra darbo užmokesčio elementas, jos dydis turi priklausyti nuo gamybinės organizacijos galutinių darbo rezultatų. Darbininkų premijavimas turi būti taikomas tik už padidintą darbo aktyvumą virš visuomeniškai būtino darbo mato. Išmokant premijas neviršijus darbo mato, jos būna tik darbo užmokesčio padidinimo priemone, tačiau neturi skatinamosios galios. 1985 m. birželio 11 d. įvykusiame TSKP CK pasitarime mokslo ir technikos pažangos klausimais draugas M. Gorbačiovas pasakė: „Dažnai į premiją žiūrima kaip į kažkokį mechanišką priedą prie darbo užmokesčio, išmokamo visiems be išimties, nepriklausomai nuo konkretaus darbuotojo indėlio. Prie to jau daugelis priprato. Taip triumfuoja lygiava, dingsta premijos skatinanti reikšmė".

Svarbus premijavimo reikalavimas — skatinimo efektyvumas. Vadinasi, ekonomija, gauta taikant premijavimo sistemą, turi viršyti skatinimo dydį. Norint, kad premijavimo sistema būtų efektyvi, labai svarbu nustatyti tinkamą premijų dydį.

Statyboje, kaip ir kitose liaudies ūkio šakose, premijavimo sistemą sudaro: premijavimo rodiklių parinkimas, premijavimo sąlygų ir premijų dydžio nustatymas. Svarbus elementas yra premijavimo rodikliai, kuriais remiantis nustatomas materialinio skatinimo tikslas ir uždaviniai, suteikiamas skatinimui kryptingumas. Kiti premijavimo sistemos elementai apibūdinami konkrečiais rodikliais. Todėl nustatant premijavimo sistemą, būtina atsižvelgti, kad premijavimo rodikliai būtų konkretūs ir lengvai suprantami.

Parenkant premijavimo rodiklius, būtina atsižvelgti į tuos uždavinius, kurie keliami statybos organizacijoms, iš vienos pusės, ir atitinkamoms darbuotojų kategorijoms, iš kitos pusės. Reikėtų pritarti tiems ekonomistams, kurie į premijavimo sistemą siūlo įtraukti du tris rodiklius. Įtraukus daugiau rodiklių, ji bus labai sudėtinga, sunkiai suprantama, ir dėl to mažės jos skatinamasis vaidmuo. Dabar jau laikas ieškoti naujų pagrįstų darbo užmokesčio organizavimo krypčių, kurios įgalintų geriau išnaudoti gamybos rezervus ir materialiai skatintų statybos organizacijų darbininkus didinti darbo našumą.

Remiantis TSRS Ministrų Tarybos 1985 m. sausio 24 d. nutarimu „Dėl darbo statyboje organizavimo, jo apmokėjimo ir skatinimo sistemos tobulinimo" jau tobulinamas darbo organizavimas ir jo apmokėjimas. Be kitų darbo užmokesčio organizavimo priemonių, minėtame nutarime numatyta taikyti padidintas kompleksines normas bei įkainius ir, tuo remiantis, formuoti akordinę darbo užmokesčio sistemą pagal galutinius rezultatus (etapas, mazgas, statinys, objektas.)

Dabar taikomos vienetinė premijinė ir laikinė premijinė darbo užmokesčio formos, pasireiškiančios kaip individualus uždarbis (tarifinis atlygis arba alga) atskiriems darbininkams ir kaip darbo užmokesčio fondas kolektyvui apskritai, tiesiogiai neskatina darbuotojų mažinti statybos ir montavimo darbų savikainą, gerinti jų kokybę. Pagrindinio darbo užmokesčio skatinamasis vaidmuo pasireiškia taikant diferencijuotus atlygius ir algas. Tačiau aukštesnė darbininko kategorija ar užimamos darbuotojo pareigos pačios savaime dar negarantuoja geros darbo kokybės. Todėl reikėtų pritarti tiems ekonomistams, kurie teigia, jog darbų kokybę lemia du pagrindiniai rodikliai: darbininko kvalifikacija ir jo pažiūra į darbą. Taigi reikėtų skatinti už du rodiklius.

Pagrindinis darbo užmokestis atliks skatinamąjį vaidmenį tik tada, kai kiekvienai darbuotojų kategorijai bus nustatytas objektyvus jo dydis arba, kitaip tarint, kai darbo matą atitiks atlyginimo matas. Statyboje naudojama tarifinė darbo užmokesčio sistema, kuri buvo patvirtinta 1969 m. Pagal ją turėjo būti sulygintas šios gana svarbios ir sunkios gamybos šakos darbininkų valandinio darbo užmokestis su užmokesčiu kitose šakose. Nustatytas darbo užmokestis statyboje buvo vienas didžiausių, palyginus su kitomis liaudies ūkio šakomis. Taip buvo įvertintas šakos svarbumas bei sunkios statybininkų darbo sąlygos.

Mūsų respublikoje statybininkų darbo užmokestis 1970—1983 m. padidėjo 150% ir yra 25,8% didesnis už kitų liaudies ūkio darbuotojų darbo užmokestį. Išanalizavus darbo užmokestį, nustatyta, kad vidutinis statybininkų darbo užmokestis labai padidėjo viršijus išdirbio normas. Vidutiniškai Lietuvos TSR statybos ministerijos statybose pagal akordines premijines paskyras darbininkams išmokama 66,2% visų darbininkų vienetininkų darbo užmokesčio, o premijos sudaro 20,1% uždarbio. Per vienuoliktąjį penkmetį Statybos ministerijos darbininkai vienetininkai išdirbio normas įvykdė 154—155%, iš jų tinkuotojai — 156—160, betonuotojai — 150—153%. Tai rodo, kad išdirbio normos nėra pakankamai pagrįstos, silpna atliktų darbų kontrolė bei jų apskaita. Vien iš to galima spręsti, jog darbui intensyvinti statyboje rezervų yra nemažai.

Darbo užmokestis gamybos intensyvinimo funkciją galės atlikti tik tuo atveju, jeigu bus nustatytas objektyvus tarifinio įkainio dydis kiekvienai darbuotojų kategorijai, taikant techniškai pagrįstas išdirbio normas.

Statybos organizacijos, skatindamos darbuotojus greitai ir gerai atlikti darbą, taiko individualų darbininkų premijavimą už normatyvinio darbo laiko sutrumpinimą: įvertinus darbus „labai gerai" — iki 30%, „gerai" — 27%, „patenkinamai" — 0,5% vienetinio uždarbio. Skirtingas premijų dydis nustatytas priklausomai nuo objektyvių sąlygų — geresnis darbas labiau skatinamas. Vadinasi, didesnės paskatos yra lyg kompensacija darbininkui už kruopščiai atliktą darbą, už papildomai sugaištą laiką. Tačiau bendra darbininkui išmokama premijų suma neturi viršyti 40% vienetinio darbo užmokesčio per mėnesį.

Taupus statybinių medžiagų, detalių, konstrukcijų naudojimas materialiai neskatinamas iš darbo užmokesčio fondo (apie tai nekalbama nei skatinimo kryptyse, nei sąlygose). Tokia padėtis reikalauja į materialinio skatinimo sistemą įtraukti skatinimo

TOBULINKIME KAPITALINĘ STATYBĄ SANDĖLIŲ ŪKYJE

Ekon. m. kand. G. SMALENSKAS

Intensyvaus ekonomikos vystymosi sąlygomis nemažai valstybinių kapitalinių įdėjimų skiriama sandėlių ūkiui toliau plėtoti. Jie naudojami naujiems sandėliams statyti ir veikiantiems rekonstruoti bei technologiniams įrengimams montuoti, seniems nusidėvėjusiems netechnologiniams įrengimams atnaujinti ir pakeisti naujais jau veikiančiuose sandėliuose, taip pat projektavimo darbams atlikti. Kaip rodo Lietuvos TSR valstybinio materialinio techninio tiekimo komiteto (VMTTK) įmonių ir organizacijų kapitalinės statybos plano struktūra, vien statybos ir montavimo darbams tenka 65,8% valstybinių kapitalinių įdėjimų, tuo tarpu seniems netechnologiniams įrengimams atnaujinti ir jiems pakeisti naujais įrenginais bei projektavimo trijamiesiems darbams atitinkamai tenka 30,4 ir 3,8%. Taigi valstybinių kapitalinių įdėjimų investicinė struktūra daugiau sąlygoja statybos ir montavimo darbų plėtojimą. Dėl to buvo pastatytos naujos specializuotos tiekimo ir realizavimo valdybos Vilniaus miesto Aukštųjų Panerių pramonės rajone ir rekonstruoti kai kurių produkcijos tiekimo įmonių sandėliai atskirose respublikos tiekimo zonose. Panaši valstybinių kapitalinių įdėjimų investicinė struktūra bus ir dvyliktajame penkmetyje. Mat pagal VMTTK sandėlių ūkio generalinį vystymo planą nemaža valstybinių kapitalinių įdėjimų bus skirta elektrotechninės produkcijos sandėliavimo kompleksui ir jo administraciniam pastatui statyti Vilniaus miesto Aukštųjų Panerių pramonės rajone ir veikiantiems sandėliams rekonstruoti.

Tobulinant kapitalinę statybą sandėlių ūkyje svarbus rezervas yra poreikio nustatymas naujiems sandėliavimo plotams statyti. Statybos organizacijų duomenimis, 1 tūkst. kv. m sandėliavimo ploto statybai valstybė išleidžia iki 32,5 tūkst. rb kapitalinių įdėjimų. Pavyzdžiui, dešimtajame penkmetyje VMTTK tik Kauno produkcijos tiekimo įmonės (buvusios universalinės bazės) naujų sandėliavimo plotų statybai išleido 160 tūkst. rb valstybinių kapitalinių įdėjimų. Tai įgalino sumažinti vadinamąjį sandėliavimo plotų „deficitą". Nemaža kapitalinių įdėjimų naujiems sandėliams statyti sunaudota vienuoliktajame penkmetyje. Tačiau nauji sandėliavimo plotai dar turi būti statomi, nes jų „deficitą" dar jaučia daugelis VMTTK įmonių ir organizacijų. Remiantis Tulos instituto „Orgsnab" duomenimis, sandėliavimo plotų „deficitą" jaus dar ir ateinančiais metais tokios VMTTK įmonės ir organizacijos: Elektrotechnikos produkcijos ir pramoninių maisto prekių tiekimo ir realizavimo valdybos — iki 40%, Lietuvos metalo produkcijos tiekimo susivienijimas — 50, Kauno ir Panevėžio produkcijos tiekimo įmonės — atitinkamai 65 ir 75%. Priešingai negu „Orgsnab" institutas, autorius jį rekomenduoja nustatyti kaip skirtumą tarp naujų plotų poreikio ir turimų plotų, išreikštą natūriniais vienetais.

Atsižvelgiant į tai, VMTTK įmonėms ir organizacijoms naujų sandėliavimo plotų poreikį siūlome apskaičiuoti pagal tokią formulę:

$$P=[(Q_{met} : 365)\times 40] : 0{,}35;$$

šioje formulėje P — naujų uždarų plotų poreikis (tūkst. kv. m); Q_{met} — planuojama metinė krovinių apyvarta (tūkst. t); 365 — dienų skaičius per metus; 40 — vienetinės taros laikymo trukmė (dienos); 0,35 — vidutinis 1 kv. m grindų ploto apkrovimo koeficientas uždarose patalpose (pusiau uždarose patalpose — 0,4—0,5, atvirose aikštelėse — 0,6—1).

Paprastai įdiegta nauja technika padeda efektyviau naudoti sandėliavimo plotus. Todėl metalams ir kitiems sunkiasvoriams liejiniams sandėliuoti uždarose patalpose reikėtų daugiau sumontuoti konsolinių stelažų. Atvirose aikštelėse jie gali būti dengti. Pavyzdžiui, 1080 (192×24) kv. m ploto sandėlyje galima sumontuoti Tulos instituto „Orgsnab" rekomenduojamų 1770 naujos konstrukcijos 7 m aukščio konsolinių stelažų, t. y. 7 kartus daugiau negu 1,7—2 m aukščio konsolinių stelažų. Be to, minėto tipo konsoliniais stelažais yra geriau išnaudojamas sandėlių tūris, nes jie yra 3,5 karto aukštesni. To dėka padidėja 1 kv. m grindų ploto apkrovimas. Patartina uždarose sandėliavimo patalpose sumontuoti daugiau naujos sandėliavimo technikos: stelažų, pritaikytų ratinėms transporto priemonėms įvažiuoti į jų vidų ir iš jų išvažiuoti, spintų stelažų, riedančių sandėlio grindimis. Tiesa, pirmieji stelažai dar neužtikrina pagrindinio sandėlių darbo principo „pirmas patiektas krovinys turi būti ir pirmas išduotas". Mat kroviniai sandėliuojami nuoseklia tvarka. Matyt, dėl to jie respublikos sandėlių ūkyje ir naudojami retokai. Paprastai tokių stelažų konstrukciją sudaro vertikalūs stovai, sujungti su horizontaliomis konsolėmis. Kadangi tarpas tarp vertikalių stovų atitinka padėklo plotį ir apatinės konsolių lentynėlės yra įsikišusios į stelažo vidų, tai galima ant jų dėti padėklus ir juos laikyti tam tikrame aukštyje. Kai stelažų vidus platesnis už ratinių transporto priemonių plotį, jomis galima laisvai pravažiuoti stelažų vidumi. Tokie stelažai sumontuojami nepaliekant tarp jų praėjimo, todėl galima apseiti be pagalbinio ploto sandėlių ūkyje. Tuo tarpu spintos-stelažai, riedantys ratukais, įgalina gerai manevruoti turimuose sandėliavimo plotuose, praėjimų ir pravažiavimų keliuose. Prireikus šie stelažai gali būti suglausti į grandinėlę be praėjimų ir pravažiavimų; tai padeda taupyti kapitalinius įdėjimus naujiems sandėliavimo plotams statyti. Kaip žinome, spintų-stelažų karkaso strypai gali būti pagaminti iš metali-

posistemius, kurių dėka būtų galima realizuoti vieną svarbiausių interesų — taupiau naudoti visus materialinius išteklius.

Sąlygos, ribojančios bendrą premijų sumą iki 40% vienetinio atlygio, taip pat taupaus materialinių išteklių naudojimo neskatinimas dar labiau pablogina padėtį. Juk iš tiesų premijos maksimumą galima gauti atliekant darbus „patenkinamai", sumažinus normatyvinį darbo laiką, tačiau neatsižvelgiant į tai, kiek sunaudota medžiagų. Svarbus veiksnys, didinantis premijavimo efektyvumą, — susivienijimo teisė diferencijuoti premijų dydžius atskiroms darbuotojų kategorijoms. Be to, nutarimas „Dėl darbo statyboje organizavimo, jo apmokėjimo ir skatinimo tobulinimo" statybos organizacijų vadovams suteikia teisę, suderinus su profsąjungų komitetais, nustatyti iš sutaupyto darbo užmokesčio fondo didesnius priedus prie itin atsakingus darbus dirbančių aukštos kvalifikacijos darbininkų tarifinių atlygių už profesinį meistriškumą (IV kategorijos darbininkams — iki 16%, V kategorijos — iki 20 ir VI kategorijos — iki 24% tarifinio atlygio). Minėti priedai gali būti sumažinti arba visai nemokami, jeigu pablogėja darbo rodikliai. Tai įgalina objektyviau įvertinti kiekvieno darbininko darbą, nustatyti jo atliekamų funkcijų svarbumą. Iš tiesų didesnių paskatų nusipelno tie darbininkai, nuo kurių darbo labiausiai priklauso gamybinių pajėgumų ir objektų naudojimas. Pedidintos premijos turėtų būti mokamos darbininkams, pasiekusiems ypač sparčių gamybos didinimo tempų.

Išanalizavus statybos organizacijų premijavimo nuostatus, matyti, kad daugeliu atvejų atskirų darbuotojų premijavimo rodikliai ir sąlygos tarpusavyje yra menkai susiję, skatinama tik už atskirus darbus, premijavimas nėra kompleksinis.

Visos visuomenės ir atskirai kiekvieno darbuotojo interesais reikia padidinti materialinį suinteresuotumą racionaliau naudoti gamybos išteklius. Todėl būtina pakeisti pasenusias išdirbio normas bei įkainius, peržiūrėti premijavimo sąlygas ir rodiklius už darbų kokybę ir racionalų medžiagų naudojimą. Pertvarkius darbo normavimo, tarifų ir premijavimo sistemas, galima nustatyti teisingesnį darbo užmokesčio santykį tarp įvairių statybos organizacijos grandžių ir kitų liaudies ūkio šakų darbuotojų kategorijų atlyginimo, atsižvelgiant į jų kvalifikaciją ir darbo sąlygas.

Racionalus bet kurių gamybos išteklių naudojimas didele dalimi priklauso nuo ekonominių santykių tarp visuomenės ir įmonių, įmonių ir atskirų darbuotojų sistemos. Todėl rodiklių ir skatinimo kriterijų parinkimas, darbuotojų materialinio suinteresuotumo ir jų atsakomybės didinimas — labai svarbios ūkio mechanizmo tobulinimo kryptys.

nių vamzdžių, o sienos — iš faneros, presuoto kartono, plastmasės ir kitų medžiagų. Pastarosios medžiagos yra pigios, lengvos, ekonomiškos ir nedeficitinės.

Tobulinant kapitalinę statybą sandėlių ūkyje svarbu teisingai nustatyti netechnologinių įrengimų poreikį jau veikiantiems sandėliams. Tai daug lemia, kokias ekonomiškai pagrįstas nustatysime naujų įrengimų poreikio normas, t. y. naujų įrengimų poreikio normą vienetais įrengimų parkui, naujų įrengimų poreikio normą vienetais fiziškai nusidėvėjusiems įrengimams pakeisti iš turimo įrengimų parko, naujų įrengimų komplektavimo normą vienetais statomiems sandėliavimo objektams, rekonstruojamiems ir veikiantiems sandėliams.

Naujų įrengimų poreikio normą vienetais įrengimų parkui tiesiogiai lemia VMTTK įmonėse ar organizacijose atliekamas bendras natūrinis darbų mastas, išreikštas tūkstančiais tonų. Į jį įeina visi atliekami darbai: pakrovimas, iškrovimas, transportavimas, sandėliavimas, svėrimas ir kt. Norint gauti naujų įrengimų poreikio normą vienetais įrengimų parkui, būtina bendrą įmonės ar organizacijos darbų mastą padalyti iš įrengimų darbo našumo (tonų per valandą arba tonų per pamainą) ir metinio įrengimų darbo laiko fondo (darbo valandų arba pamainų skaičiaus per metus) sandaugos.

Kaip rekomenduoja laikini normatyvų ir įrengimų darbo našumo bei įrengimų poreikio apskaičiavimo metodiniai nurodymai, įrengimų poreikio norma vienetais fiziškai nusidėvėjusiems įrengimams pakeisti iš turimo įrengimų parko nustatoma atsižvelgiant į optimalų ir faktinį mechanizmų tarnavimo laiką. Optimalus mechanizmų tarnavimo laikas — tai laikas iki pirmo remonto, vėliau, jeigu tikslinga remontuoti, — iki antro remonto ir t. t. Taigi optimalus tarnavimo laikas yra ilgesnis už faktinį vidutinį mechanizmų tarnavimo laiką. Pastarasis nustatomas remiantis pateisinamaisiais dokumentais (mechanizmų nurašymo aktais). Juose turi būti pažymėta mechanizmų pagaminimo data, patvarumas, amortizacinės atskaitymo normos jų atstatymui. Kaip rodo duomenys, metiniai amortizaciniai atskaitymai kapitaliniam kėlimo ir transportavimo mechanizmų remontui sudaro 19,5%, einamajam — 5, vidutiniam — 1%. Neseniai TSRS Ministrų Taryba priėmė nutarimą „Parengti naujas amortizacinių atskaitymų normas pagal TSRS liaudies ūkio pagrindinius fondus", kurios turės įsigalioti nuo 1988 m. sausio 1 d. Tai turės didelę reikšmę siekiant užtikrinti geresnę mašinų ir įrengimų tarnavimo normatyvinių terminų ir pagrindinių fondų moralinio nusidėvėjimo apskaitą, taip pat nutraukiant fiziškai nusidėvėjusių įrengimų neefektyvų kapitalinį remontą. Atsižvelgiant į tai, naujų įrengimų poreikį vienetais apskaičiuojame, fiziškai nusidėvėjusių mechanizmų skaičių atėmę iš turimo įrengimų parko skaičiaus.

Naujų įrengimų komplektavimo normą vienetais turime nustatyti atskirai sandėliavimo objektams. Ji apskaičiuojama kaip komplektuojamų įrengimų ir komplektuojamų objektų skaičiaus sandauga.

Netechnologinių įrengimų poreikiui apskaičiuoti didelę reikšmę turi tokie lyginamieji rodikliai: bazinių metų pradžiai išreikšta fiziškai nusidėvėjusių įrengimų poreikio norma procentais, palyginus su turimų įrengimų parko skaičiumi; fiziškai nusidėvėjusių įrengimų norma skaičiais, tenkanti turimo įrengimų parko skaičiui; įrengimų poreikio norma vienetais, tenkanti 1 mln. rb kapitalinių įdėjimų arba 1 mln. rb statybos ir montavimo darbų; įrengimų parko norma skaičiais, tenkanti 1 rb sandėlinės prekių realizacijos, ir t. t.

Plečiant sandėlių ūkį labai svarbu taupiai naudoti kapitalinius įdėjimus. Statant daugiaaukščius sandėlius (iki 16,2 m aukščio), statybos išlaidos sumažėja 16—20% (apie 1,7—1,8 mln. rb). Be to, tokiuose sandėliuose lengviau mechanizuoti vidaus sandėliavimo darbus. Patirtis rodo, kad statybos išlaidos gerokai sumažėja, kai administracinės patalpos ir saugyklos projektuojamos tame pačiame pagrindiniame korpuse. Apskaičiuota, kad sandėlių statyba pagal tipinius pažangius projektus atpinga 5—8%, o jų eksploatavimas — 10—17%. Nemaža lėšų sutaupoma statant sandėlius ne iš plytų, bet iš surenkamojo gelžbetonio, palengvintų konstrukcijų, mažesnio tūrio ir svorio denginių, unifikuotų tipinių sekcijų ir tarpsnių. Visa tai padeda sukurti ir ekonomiškesnės konstrukcinės sandaros sandėliavimo pastatus. Siekiant labiau atpiginti daugiaaukščių sandėlių sąmatinę vertę, būtina daugiau jų montuoti iš kombinuotų statybinių medžiagų. Pavyzdžiui, surenkamąjį gelžbetonį reikia naudoti tik pirmo aukšto, o raukšlintą plieną arba aliuminio lakštus — tik antro aukšto statybai. Efektyvesnių šilumos ir garso izoliacinių medžiagų, kaip lengvo keramzito, poliruotų ir šlifuotų plokščių, asbocemento lakštų, stiklo pluoštu armuotos mastikos, ruberoidinio popieriaus ir kitų, naudojimas taipogi sumažina pastato kainą, pagerina jo šilumos ir garso izoliavimo savybes.

Tobulindamos kapitalinę statybą sandėlių ūkyje, VMTTK įmonės ir organizacijos turi geriau naudoti socialinių, kultūrinių priemonių bei gyvenamųjų namų statybos, materialinės techninės bazės stiprinimo ir materialinio skatinimo fondus. Reikia labiau pasinaudoti TSRS statybos banko teikiamais kreditais naujai technikai diegti, TSRS valstybinio banko kreditais naujų didmeninės prekybos parduotuvių statybai ir didmeninės prekybos plėtojimui, kitais necentralizuotais valstybiniais kapitaliniais įdėjimais. Be to, Valstybinio materialinio techninio tiekimo komiteto įmonės ir organizacijos gali panaudoti išvardintus kreditus, įgyvendindamos labai efektyvias priemones darbo vietoms racionalizuoti, mokslo ir technikos pažangai spartinti.

PREKYBOS SISTEMINIO PROGNOZAVIMO KRYPTYS

Doc., ekon. m. kand. V. ČAPLIKAS

Prognostika — viena naujausių ir efektyviausių mūsų amžiaus mokslo šakų, kurios teorinė bazė sparčiai tobulinama. Vystomi atskiri metodai ir plečiamos praktinio pritaikymo galimybės. Vien po 1968 metų, kai buvo priimtas nutarimas dėl prognozių teorijos ir jos praktinio panaudojimo liaudies ūkio planavimo poreikiams, šalyje išleista apie du šimtai monografijų prognozavimo klausimais ir atlikta daugiau kaip trys tūkstančiai konkrečių prognozių įvairiose visuomeninio gyvenimo srityse[1].

Prognostika vis labiau skverbiasi ir į prekybą. Ypač prognozavimo metodai paplito gyventojų paklausos ir rinkos konjunktūros tyrimuose, perspektyviniuose prekių apyvartos ir atsargų, kapitalinių įdėjimų skaičiavimuose. Tačiau dabar, kai kartu su prognostika intensyviai plėtojamos ir metodologiniu požiūriu jai gretimos šakos — kibernetika, sistemų, modelių ir valdymo teorijos, — susidaro realios galimybės prognozuoti ne tik atskiras prekybos sritis, bet ir ją visą kaip tam tikrą liaudies ūkio šaką arba specifinę prekių cirkuliacijos sferos dalį. Šio straipsnio tikslas — išanalizuoti ne tik tokio proceso procedūrą arba jos metodologinius pagrindus, bet ir pagrindines prognozavimo prielaidas bei galimas kryptis.

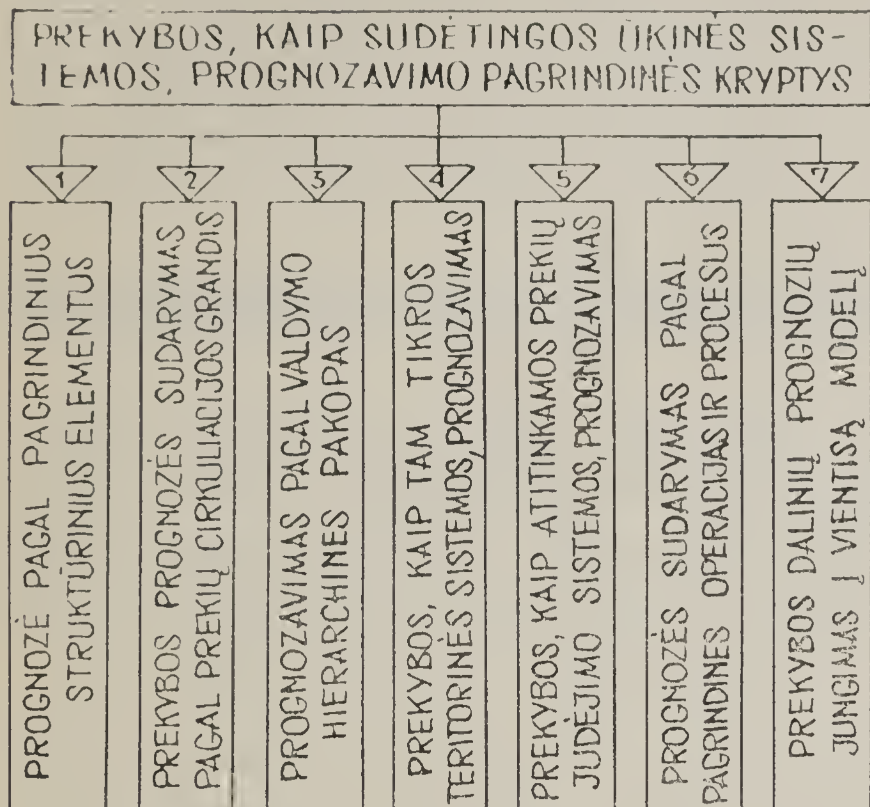
Prieš aptariant tokias prielaidas ir kryptis, tikslinga dar pažymėti, kad dabar sudėtingų objektų ir sistemų (tokia yra ir prekyba) prognozavimo procesas arba jo galutinis tikslas — atitinkamo (prognostinio) modelio sudarymas. Kitaip tariant, modeliavimas — racionaliausia tokio proceso priemonė. Tokį modelį ir padeda sudaryti sistemų teorijos pagrindai arba, kaip dažniau priimta sakyti, sisteminė analizė ar tiesiog sisteminis požiūris į objektą. Šis požiūris padeda išaiškinti esminius prognozuojamo objekto bruožus, juos įvertinti ir transformuoti į modelį.

Dar vienas ypatumas, susijęs su prognozavimo procesu, yra tas, kad čia ne paprastas, bet ypatingas modeliavimas, nes tokį procesą galima vykdyti ir neturint tikslo sudaryti prognozę. Viso prognozavimo proceso esmė ta, kad jis susideda tartum iš dvigubo modeliavimo, t. y. dviejų tipų modelių sudarymo. Pirmas — tai paprastas prognozuojamo objekto sisteminis modelis, o tik jį sudarius, t. y. jau kitoje proceso stadijoje, jis transformuojamas (ekstrapoliuojamas) į antrą — prognostinį modelį. Pastarojo tipo modeliai priskiriami prie sudėtingo arba vadinamojo

[1] Рабочая книга по прогнозированию. — М., 1982, с. 3.

idealizuoto tipo modelių[2]. Tačiau straipsnyje bus aptartos tik tos prielaidos ir kryptys, kurios susijusios su pirmo tipo modelio sudarymu, su pradine prognozavimo proceso stadija.

Prekybą vertinant kaip tam tikrą sistemą su jai būdinga vidine struktūra ir funkcijomis, galima skirti net septynis požymius, kurių kiekvienas gali būti tam tikra išeities pozicija ar atitinkama kryptis šiai liaudies ūkio šakai prognozuoti (žr. paveikslą). Kokius konkrečius prekybos ypatumus kiekviena iš krypčių atspindi?

Prekybos prognozės sudarymas pagal jos pagrindines struktūrines dalis reikštų prognozavimą pagal tuos tris elementus, kurie sudaro ne tik šios šakos, bet ir apskritai bet kokios ūkinės veiklos pagrindą. Šie elementai politinės ekonomijos požiūriu — darbo jėga, darbo objektas ir darbo priemonės. Prekyboje juos atitinka kadrai, prekės ir įrengimai (materialinė techninė bazė). Tai prekybos struktūrą lemiančios dalys, be jų prekių cirkuliacijos procesas neįmanomas. Šias dalis (elementus) randame pačiame mažiausiame prekybos objekte (pvz., kioske), jos sudaro ir visos sistemos pagrindą.

Visos trys dalys yra specifiškos, tam tikru mastu savarankiškos, skiriasi savo vidine sudėtimi ir funkcijomis visoje sistemoje. Dėl to visiškai galima prognozuoti kiekvieną dalį atskirai arba jas visas kartu (kompleksiškai). Suprantama, kad metodai prognozuojant darbo jėgą (kadrus), prekių asortimentą (atsargas) ir įrengimus bus skirtingi. Tačiau bendra prekybos prognozė pagal tokius elementus būtų gana patikima, nes jie sistemoje yra pastovūs, sunku be vieno iš jų įsivaizduoti ateityje kokią nors funkcionuojančią ūkinę struktūrą, nors ir visiškai automatizuotą. Pagaliau šie trys elementai yra ne tik prekybos, bet ir gamybos, taip pat ir kitų visuomenės veiklos formų pamatas. Dėl to čia galimos ir tam tikros prognozavimo analogijos, bendri metodologiniai panašumai ir net atitinkamas kompleksiškumas, jei jau prognostinio modelio sudarymo tikslas išeitų iš prekybos ar visos prekių cirkuliacijos sferos ribų. Dabar jau valdymo teorijoje keliama mintis apie sudėtingų objektų valdymo tobulinimą siejant jį kaip tik su tokia pozicija, kuri apima minėtų trijų elementų visumą. Tuo tarpu prognozė valdyme — tam tikras tikslas, šio proceso orientacija į šį tikslą. Susidaro galimybė prognozavimo struktūrinį procesą sinchroniškai derinti su valdymo strategija.

Antra prognozavimo pozicija yra kur kas specifiškesnė, susijusi su pačios prekybos sistemos pobūdžiu, jos sandara. Šiuo atveju pagrindu turėtų būti imamos jos svarbiausios funkcinės dalys arba vadinamosios prekių cirkuliacijos grandys: didmeninė ir mažmeninė prekyba. Žemesnę prognozių pakopą ar atitinkamus jos blokus sudarytų tų grandžių atskiri objektai (sandėliai, parduotuvės, pagalbinės įmonės ir pan.). Tokios prognozės tikslas — nustatyti būsimų didmeninės ir mažmeninės prekybos objektų dydį, patikslinti jų vietą ir funkcijas. Šiuo aspektu prekybos prognozavimo praktikoje šiokių tokių bandymų jau yra, ypač atskirose minėtų grandžių srityse. Be to, dauguma lokalinių (dalinių) prekybos sistemos prognozių, kurios susietos su prekių apyvarta, atsargomis, asortimentu, taip pat ir materialine baze, daugiausia ir atliekamos mažmeninės ir didmeninės prekybos grandžių mastu. Jeigu tokios prognozės būtų griežčiau susietos teritoriniu, ypač prognozavimo horizonto (laiko) atžvilgiu, tai būtų galima jau kalbėti apie kompleksišką ir sisteminiu požiūriu daugmaž vieningą prekybos prognostinį modelį. Tačiau praktiškai tokios prognozės dar išskaidytos ir prekybos vykdytojų atžvilgiu, pvz., tarp kooperatinės ir valstybinės prekybos organizacijų.

Trečia prekybos prognozavimo pozicija gerokai skiriasi nuo jau aptartų, nes čia į prekybą jau žiūrima kaip į tam tikrą valdymo sistemą. Čia pagrindu reikia imti jos du skirtingus posistemius: valdymo organus ir ūkinius objektus. Valdantįjį posistemį tikslinga išskleisti į tokias tris pagrindines hierarchines pakopas: visos sistemos, teritorinių padalinių, įvairių ūkinių susivienijimų valdymo organai. Ūkinių objektų (valdomąjį) posistemį reikėtų suskirstyti pagal jo vidinius bruožus arba funkcijų įvairovę (skirtingumus) prekybos sistemoje. Tokia prognozavimo procedūros išeities pozicija yra labai prasminga, nes valdantysis ir valdomasis posistemiai iš principo skiriasi, visoje sistemoje atlieka tam tikras funkcijas ir kartu vienas su kitu artimai susiję. Toks sistemos prognozavimas būtų svarbus ir kiek kitokiu požiūriu — jame atsispindėtų ir valdymo procesai, jų prognozė. Sudarytą tokiu pagrindu prekybos prognostinį modelį galima jau būtų priskirti prie kibernetinio, nes čia valdymo procesai ir funkcijos užima pagrindinę vietą. Toks modelis prekybai bus būtinas, kai bus siekiama šią sistemą pervesti į aukštesnį techninį lygį — automatizuotą technologiją, valdomą elektronikos pagrindais.

Būdinga ir gal lengviausiai suvokiama ketvirta prognozavimo pozicija. Visi prekybos objektai — valdymo, didmeninės ir mažmeninės prekybos, informacijos apdorojimo ir pan. — veikia teritorijoje kaip tam tikri geografiniai objektai. Prognozė tokiu aspektu yra reikšminga, nes dabartiniu metu jau tvirtai nusistovėjusi teritorinio požiūrio į nagrinėjamą objektą tradicija. Mažmeninio prekybos tinklo srityje sukauptas nemažas patyrimas formuojant prekių asortimentą, valdant atsargas, analizuojant ir planuojant teritorinį prekių apyvartos pasiskirstymą. Teritoriniai prekybos bruožai labai ryškūs: bent kiek didesnis gyventojų susitelkimas, gyvenviečių išsidėstymas turi įtakos ir prekybinio aptarnavimo organizavimui, teritorinei struktūrai. Beveik visus pagrindinius prekybos klausimus galima nagrinėti teritoriniu požiūriu. Sunku ir įsivaizduoti, kad ateityje egzistuotų kažkokia kita, t. y. neteritorinė, prekybos forma. Be to, šiuo aspektu nagrinėjant prekybą galima taikyti labiau ištobulintus geografijos moksluose analizės ir prognozavimo metodus.

Penkta prognozavimo kryptis liečia patį esmingiausią prekybos požymį — prekių judėjimo organizavimą. Tai išties svarbus ypatumas, nes pastaruoju metu vis labiau įsigali ir požiūris į prekybą kaip į tam tikrą prekių judėjimo sistemą, kurios paskirtis — tiekti prekes iš gamybos vartotojui. Siūloma tai laikyti pagrindine prekybos funkcija[3]. Prognozavimui ši pozicija patogi tuo, kad taip nagrinėjant prekybą labai akivaizdžiai atsiskleidžia jos sistemiškumas, galima visą prekių judėjimo kelią — nuo gamybos iki vartojimo sferos — skaidyti atitinkamomis dalimis arba etapais. Be to, visa prekių judėjimo sistema labai artimai susiejama su prekybos technologija, kuri jau detaliau atskleidžia prekių judėjimo turinį, jo techninį pagrindą, atliekamų operacijų ypatumus. Platesne prasme tarp abiejų sąvokų nėra labai didelio skirtumo, nes galimas ir toks pasakymas — prekių judėjimo technologija. Dažniausiai tokia prasme ir suvokiama prekybos technologija, ypač tuomet, kai siekiama ją atskirti nuo tokių šioje šakoje vartojamų sąvokų kaip valdymo technologija, komercinio darbo technologija, reklamos technologija ir pan.

Technologinis aspektas prognozavimui reikšmingas dar ir tuo, kad, išreikšdamas sistemos svarbiausią funkciją, leidžia tiksliau nustatyti ir įvertinti aplinkinių veiksnių įtaką, t. y. prognozavimo foną. Bet kokio objekto tiesioginiai ir atvirkštiniai ryšiai su aplinka daugiausia ir reiškiasi per jo funkcijas. Be to, kuo labiau ir giliau norima įsiskverbti į ateitį, tuo objekto (sistemos) pagrindinės funkcijos vaidmuo tampa svarbesnis, labiau dominuojantis. Įvairius ateities aspektus galima tinkamai nagrinėti

[2] Plačiau apie tokio tipo modelius žr.: Баторов К. Б. Аналогии и модели в познании. — Новосибирск, 1981.

[3] Левин А. И., Яркин А. П. Товарное обращение: проблемы прогнозирования и управления. — М., 1980, с. 15.

STIPRINKIME BUHALTERINĖS APSKAITOS TARNYBAS KVALIFIKUOTAIS SPECIALISTAIS

G. BAGOTYRIUS
Lietuvos TSR finansų ministerijos
Buhalterinės apskaitos ir atskaitomybės
skyriaus vyriausiasis ekonomistas

Būtinumas pertvarkyti ūkio mechanizmą, tobulinti planavimą, intensyvinti gamybą, įgyvendinti ekonomijos režimą reikalauja tobulinti ir buhalterinę apskaitą. Savo ruožtu buhalterinei apskaitai gerinti reikia aukštesnės kvalifikacijos darbuotojų. Ypač svarbu, kad buhalterinės apskaitos tarnybai vadovautų aukštos kvalifikacijos specialistas.

Sutinkamai su Vyriausiųjų buhalterių nuostatais šioms pareigoms skiriami asmenys, baigę aukštąjį specialųjį mokslą, ir tik prireikus gali būti paskirtas asmuo, neturintis aukštojo specialiojo išsimokslinimo, bet su sąlyga, kad išdirbęs pagal specialybę ne mažiau kaip trejus metus.

Tačiau praktiškai specialistų su aukštuoju mokslu tarp vyriausiųjų buhalterių yra nedaug. Pavyzdžiui, respublikos pramonės įmonėse dirbantys vyriausieji buhalteriai su aukštuoju mokslu neviršija 28%, 50% buhalterijų vadovų yra baigę specialiąsias vidurines mokyklas, visi kiti — praktikai. Dar prastesnė padėtis kitose liaudies ūkio šakose bei biudžetinėse įstaigose.

Praktika rodo, kad apskaitos organizavimo lygis nemažai priklauso nuo vyriausiojo buhalterio kvalifikacijos. Kur apskaitos darbams įmonėje, susivienijime, organizacijoje vadovauja kvalifikuotas specialistas, gerai išmanantis ne tik buhalterinę apskaitą ir ūkinės veiklos analizę, bet ir gamybos ekonomiką, technologiją, planavimą, normavimą, teisę, suprantantis šiuolaikinės skaičiavimo technikos galimybes, — apskaitos ir einamosios kontrolės lygis aukštesnis, jų vaidmuo racionaliai bei ekonomiškai naudojant materialinius, darbo ir finansinius išteklius didesnis. Todėl reikšmingų poslinkių apskaitos organizavimo srityje galima pasiekti pirmiausia stiprinant susivienijimų, įmonių, organizacijų ir įstaigų buhalterines tarnybas aukštos kvalifikacijos vadovais.

Šiam klausimui didelis dėmesys skiriamas TSRS Ministrų Tarybos 1985 m. balandžio 11 d. nutarime „Dėl papildomų priemonių buhalterinei apskaitai liaudies ūkyje tobulinti" ir analogiškame Lietuvos TSR Ministrų Tarybos 1985 m. gegužės 20 d. nutarime. Sutinkamai su šiais nutarimais ministerijoms ir žinyboms leidžiama prireikus tvirtinti iki 1 metų laikotarpiui įmonėse, susivienijimuose, organizacijose ir įstaigose greta vyriausiųjų buhalterių etatų vyriausiųjų buhalterių stažuotojų etatus, panaudojant lėšas, skiriamas kadrams rengti ir jų kvalifikacijos kėlimo priemonėms įgyvendinti.

TSRS finansų ministerija ir TSRS valstybinis darbo ir socialinių klausimų komitetas 1985 m. birželio 28 d. patvirtino Vyriausiųjų buhalterių stažuotojų stažuotės nuostatus, pagal kuriuos stažuotė atliekama pirmaujančiose įmonėse, susivienijimuose, organizacijose ir įstaigose, kuriose pavyzdingai organizuojama apskaita ir atskaitomybė, plačiai naudojama apskaitoje šiuolaikinė skaičiavimo technika — vadovaujant vyriausiajam buhalteriui ir dirbant šalia jo. Gerai užsirekomendavęs ir baigęs stažuotę darbuotojas skiriamas buhalterinės apskaitos vadovu į kitą giminingą įmonę. Tuo siekiama atrinkti gabiausius, pasižyminčius organizatoriaus savybėmis bei profesiniais polinkiais į buhalterinę apskaitą ir ūkinės veiklos analizę darbuotojus ir parengti juos toms įmonėms, susivienijimams, organizacijoms ir įstaigoms, kur nėra aukštos kvalifikacijos vadovaujančių apskaitos kadrų. Todėl spręsti tokio rezervo parinkimo klausimą pavesta ministerijoms ir žinyboms įmonių, susivienijimų, organizacijų ir įstaigų (kuriose vyriausiojo buhalterio etatinė vieta yra arba artimiausiu laiku bus laisva) vadovų teikimu. Stažuojamasi nutraukus darbą. Stažuotės laikas nustatomas kiekvienam asmeniui individualia tvarka priklausomai nuo stažuotojo išankstinio parengimo laikotarpiui iki vienerių metų.

Kokie keliami reikalavimai vyriausiesiems buhalteriams stažuotojams dėl išsimokslinimo ir darbo stažo?

Šioms pareigoms gali būti priimti specialistai (ne vyresni kaip 45 metų amžiaus), baigę aukštąjį specialųjį mokslą ir (išimties tvarka) neturintys aukštojo išsimokslinimo, tačiau išdirbę pagal specialybę ne mažiau kaip trejus metus ir savo dalykinėmis savybėmis tinkantys vadovaujančiam darbui.

Tarnybinis atlyginimas pagal Nuostatus nustatomas toks: specialistams, turintiems aukštąjį išsimokslinimą — 20% mažesnis, kitiems — 30% mažesnis už vyriausiojo buhalterio atlyginimą, nustatytą šios įmonės etatų sąraše.

---

tik remiantis funkcija[4]. Nors tokia funkcinė pozicija artimiausia kibernetikai, jos negalima nuneigti ir sudarant kito tipo modelius bei prognozuojant. Aštuntojo dešimtmečio pabaigoje pasinaudojant technologiniu aspektu mūsų respublikoje buvo bandoma aptarti svarbesnius prekybos prognostinio modelio bruožus[5].

Šešta prekybos prognozavimo kryptis yra sudėtingiausia, remiasi operacijų tyrimo teoriniais pagrindais. Proceso sudėtingumas susijęs su tuo, kad čia reikia gerai ištirti daugumą sistemos operacijų. Prekyba — sudėtinga sistema, čia tokių operacijų labai daug, jos skiriasi savo turiniu. Ne visos dabartiniu metu atliekamos operacijos vienodai perspektyvios, todėl iškyla nelengvas jų įvertinimo klausimas. Taigi toks prognozavimas galimas tik esant gana aukštam informaciniam sistemos aprūpinimo lygiui, nekalbant jau apie tokio tyrimo visos medžiagos automatizuotą apdorojimą.

Paskutinė — septinta — prekybos prognozavimo pozicija jos realizavimo požiūriu yra paprasčiausia, lengviausiai įgyvendinama. Manoma, kad sistemos prognozavimo procesas gali būti vykdomas nesistemingai arba iš anksto numatytu specialiu keliu, pradedant nuo jos lokalinių sričių. Vėliau, turint jau reikiamą tokių dalinių prognozių skaičių, jos su sintezės matricos pagalba jungiamos į visumą — gaunamas tam tikras sistemos prognostinis modelis. Tokiu keliu galėtų būti vykdomas ir dabartinis prekybos prognozavimas — atskiras ir įvairiai atliekamas prognozes jungiant į atitinkamą bendrą modelį. Tačiau čia, kaip jau buvo minėta, reikėtų laikytis tam tikrų reikalavimų sudarant ir dalines prognozes, ypač jų teritorinio vientisumo ir laiko atžvilgiais. Tam tikra analogija ar pavyzdžiu galėtų būti ir prof. R. Rajecko susistemintas mūsų respublikos liaudies ūkio kompleksinio prognozavimo procesas, kuris įgyvendintas praktiškai. Jo pagrindą sudaro daliniai modeliai, apimantys visuomeninio produkto ir nacionalinių pajamų vartojimo, kapitalinių įdėjimų, darbo išteklių ir kitas sritis[6]. Pasirenkant tam tikrą prognozavimo kryptį, rodiklius, galima ir prekybos sistemą suskaidyti į dalinius modelius ar blokus, sudaryti jos išsamų prognostinį modelį.

Pateiktos ir aptartos prekybos prognozavimo kryptys nepretenduoja į galutinį šio klausimo sprendimą. Sisteminis požiūris į objektą, ypač sudėtingą, numato daug panašių pozicijų ir kriterijų, leidžia jį įvairiai struktūriškai nagrinėti. Buvo paliestos kryptys, kurios geriausiai apibūdina nagrinėjamą objektą, tinka jo prognozavimui. Neįvertinus šių krypčių, neįmanoma sudaryti kūrybiško ir konstruktyvaus prekybos prognostinio modelio. Tai pirmas, bet svarbus žingsnis šia kryptimi.

[4] Янч Э. Прогнозирование научно-технического прогресса. — М., 1974, с. 28.

[5] Čaplikas V. Sisteminis prognozavimas. — Mokslas ir technika, 1979, Nr. 7.

[6] Раяцкас Р. Л. Модели социально-экономического прогнозирования. ЛитНИИНТИ. Обзорная информация — Вильнюс, 1980, с. 5.

Specialistams, paskirtiems stažuotis į kitą vietovę, be atlyginimo, apmokamos ir kelionės išlaidos ten ir atgal. Šiuo atveju stažuotojas nemokamai aprūpinamas gyvenamuoju plotu.

Vadovauti stažuotei skiriami aukštos kvalifikacijos specialistai, paprastai iš vyriausiųjų buhalterių. Vadovas turi organizuoti stažuotę griežtai laikantis programos. Pagal šią programą stažuotės vadovas gali pavesti stažuotojui dalyvauti inventorizaciniuose patikrinimuose, buhalterinių apyskaitų sudarymo darbe, dokumentų revizijose ir pan.

Siekiant stažuotės metu parengti kvalifikuotą apskaitos specialistą ir padidinti vadovo suinteresuotumą gerai vadovauti stažuotei, pastarasis gali būti skatinamas pagal premijavimo už ypač svarbių gamybinių užduočių įvykdymą tvarką.

Stažuotės terminui pasibaigus, vadovas pateikia ministerijai (žinybai) atsiliepimą apie stažuotės rezultatus bei rekomendaciją dėl vyriausiojo buhalterio stažuotojo tinkamumo vyriausiojo buhalterio pareigoms. Vyriausiasis buhalteris stažuotojas atsiskaito už stažuotę ministerijos (žinybos) sudarytai komisijai, kuri, remdamasi stažuotojo ataskaita ir vadovo atsiliepimu, vertina stažuotės rezultatus ir sprendžia stažuotojo skyrimo vyriausiojo buhalterio pareigoms klausimą.

Neabejotina, kad, įgyvendinę minėtuose nutarimuose numatytas priemones, respublikos susivienijimai, įmonės, organizacijos ir įstaigos turės galimybę komplektuoti buhalterinės apskaitos vadovaujančius kadrus iš perspektyvių aukštos kvalifikacijos specialistų, taigi ir padidinti buhalterinės apskaitos vaidmenį stiprinant socialistinės nuosavybės apsaugos kontrolę bei užtikrinant materialinių, darbo ir finansinių išteklių ekonomijos režimą.

TAUPYMAS TARYBŲ LIETUVOJE: DĖSNINGUMAI IR PROBLEMOS

Ekon. m. kand. I. ČEPIENĖ

Taupymo raidos mūsų respublikoje analizė rodo, kad dabar jai būdingi tokie svarbiausi dėsningumai: spartūs taupymo vystymo tempai; spartesnė taupymo plėtra kaime; darbininkų ir kolūkiečių indėlių lyginamojo svorio santaupose didėjimas; terminuotų indėlių vaidmens augimas; indėlių laikymo taupomosiose kasose trukmės didėjimas; taupomųjų kasų gyventojams teikiamų paslaugų gausėjimas ir įvairovė.

1960—1984 m. indėlių likučiai respublikos taupomosiose kasose padidėjo 58,3 karto, arba vidutiniškai kasmet po 171,3 mln. rb[1]. 1985 m. sausio 1 d. indėlių suma sudarė 4,2 mlrd. rb, o indėlininkų skaičius — 2,1 mln.[2] Indėliai tapo labai svarbiu Valstybinio banko trumpalaikių kreditų šaltiniu.

Tokius sparčius indėlių sumos ir indėlininkų skaičiaus didėjimo tempus lėmė daugelis priežasčių: gyventojų piniginių pajamų ir ne maisto prekių apyvartos augimas, miestų gyventojų lyginamojo svorio didėjimas, šeimos narių skaičiaus mažėjimas, organizacinės priemonės ir kt.

Pagrindinis taupymo spartėjimą nulėmęs veiksnys yra respublikos gyventojų gyvenimo lygio kilimas. Partijos ir vyriausybės priemonių gyventojų gerovei kelti dėka darbininkų ir tarnautojų darbo užmokesčio fondas vien 1970—1982 m. padidėjo 89%, kolūkiečių darbo apmokėjimas — 46, išmokos iš visuomeninių vartojimo fondų — 121%[3].

1960—1980 m. ne maisto prekių apyvarta respublikoje vienam gyventojui padidėjo nuo 166 iki 1118 rb, arba 6,7 karto[4]. Prekių apyvartos didėjimas turi dvejopą poveikį taupymui. Pirma, mažina taupymo šaltinius ir galimybes. Antra, brangių ne maisto prekių įsigyjimas verčia gyventojus taupyti. Apskritai pastebima tokia priklausomybė: tiek mūsų respublikai, tiek kitoms sąjunginėms respublikoms su išvystytu organizuotu taupymu būdinga didesnė mažmeninės prekybos apyvarta.

Nors kaimo gyventojai pagal taupymo tempus per pastaruosius dešimtmečius aplenkė miestų gyventojus, miestuose organizuotas taupymas labiau paplitęs. Antai 1982 m. vienam miestų gyventojui teko 1151 rb indėlių taupomosiose kasose, o vienam kaimo gyventojui — tik 596 rb[5]. Todėl miestų gyventojų lyginamojo svorio bendrame respublikos gyventojų skaičiuje padidėjimas 1959—1981 m. (nuo 42 iki 64%) paspartino organizuotą taupymą[6]. Respublikoje pasireiškiantis šeimos dydžio mažėjimas taip pat didina galimybes taupyti.

Prie organizacinių priemonių, turėjusių poveikį indėlių sumos didėjimui, pirmiausia priklauso gyventojų piniginių pajamų išmokėjimo per taupomąsias kasas plėtimas. Nuo 1972 m. su gyventojais už supirktus gyvulius atsiskaitoma per taupomąsias kasas. Iš pradžių taupomosios kasos gyventojams priklausančius pinigus išmokėdavo grynais, o nuo 1976 m. juos perveda į indėlius. Nuo 1973 m. respublikoje taip pat pradėtas taikyti darbo užmokesčio išmokėjimas darbininkams ir tarnautojams per taupomąsias kasas, kuris kasmet plečiamas. Dabar per taupomąsias kasas darbo užmokestį ir kitas pinigines pajamas gauna daugiau kaip 4% respublikos darbo žmonių.

Be to, indėlių didėjimą skatino taupomųjų kasų tinklo struktūros pasikeitimas, materialinės techninės bazės stiprėjimas, gyventojams teikiamų paslaugų įvairinimas ir kt.

Tačiau indėliai taupomosiose kasose kasmet didėja ne vien dėl minėtų priežasčių, bet ir dėl gyventojų nepatenkintos paklausos. 1970—1982 m. respublikos gyventojų piniginės pajamos didėjo sparčiau negu mažmeninė prekių apyvarta, todėl jos nebuvo subalansuotos su išlaidomis (tam turėjo įtakos ir pinigų migracija) ir nepatenkintoji paklausa kristalizavosi indėlių pavidalu.

Mūsų respublikoje taupymas vystėsi sparčiau negu apskritai šalyje. Antai 1961—1981 m. respublikoje indėlių likutis padidėjo 37,8 karto, o šalies mastu — 15,4 karto[7]. Todėl respublika ne tik įveikė atsilikimą nuo kitų sąjunginių respublikų, bet nuo aštuntojo dešimtmečio pradžios jas pralenkė pagal svarbiausius taupymo išvystymo rodiklius. Antai 1982 m. pradžioje respublika pagal indėlių sumą tūkstančiui gyventojų sąjunginį lygį viršijo 1,54 karto, o vidutinė indėlio suma respublikoje buvo didesnė 1,6 karto[8]. Tai nulėmė pirmiausia spartesnis respublikos gyventojų piniginių pajamų didėjimas. Tam taip pat turėjo įtakos santykinai didesnis mažavaikių šeimų skaičius mūsų respublikoje. Be to, pagal miestų gyventojų lyginamąjį svorį mūsų respublika pralenkia daugelį sąjunginių respublikų, o taupymas miestų gyventojų tarpe, kaip jau buvo minėta, labiau paplitęs. Tarybų Lietuva skiriasi nuo kitų respublikų ir organizuotų santaupų struktūra. Mūsų respublikoje mažiau populiarus taupymas įsigyjant valstybinių išlošiamųjų paskolų obligacijas, todėl santykinai daugiau indėlių.

Apie spartų taupymo plitimą kaime byloja šie duomenys: 1960—1983 m. kaimo gyventojų indėliai padidėjo 144 kartus, o miesto gyventojų — 45 kartus[9]. Reikia pažymėti, kad kaimo gyventojų indėliai yra stambesni. Vidutinė kaimo gyventojų indėlio suma 1984 m. pradžioje sudarė 1994 rb, t. y. buvo 221 rb didesnė negu vidutinė miesto gyventojų indėlio suma[10].

Analizuojamaisiais metais nuolat didėjo darbininkų ir kolūkiečių indėlių lyginamasis svoris. Dabar darbininkai yra pagrindinė indėlininkų grupė tiek pagal indėlių sumą, tiek pagal sąskaitų skaičių, o kolūkiečiai aplenkė tarnautojus pagal jiems tenkantį indėlių lyginamąjį svorį. Be to, kolūkiečiai dabar išsiskiria iš kitų indėlininkų pagal indėlių stabilumą.

1960—1983 m., palyginus su ankstesniais metais, padidėjo

---

[1] TSRS valstybinių darbo taupomųjų kasų Lietuvos vyriausiosios valdybos metinės apyskaitos.

[2] Ten pat.

[3] Lietuvos TSR liaudies ūkis 1982 metais. — V., 1983, p. 10.

[4] Ten pat, p. 149.

[5] Ten pat, p. 159.

[6] Народное хозяйство СССР в 1922—1982. — М., 1982, с. 12—13.

[7] Ten pat, p. 450.

[8] Ten pat, p. 12—13, 450.

[9] TSRS valstybinių darbo taupomųjų kasų Lietuvos vyriausiosios valdybos metinės apyskaitos.

[10] Ten pat.

Studijuojantiems politinę ekonomiją

ĮSISKOLINIMO PROBLEMOS AŠTRĖJIMAS PASAULINIAME KAPITALISTINIAME ŪKYJE

Doc., ekon. m. kand. B. RASINAS

Kaip nurodė K. Marksas, kreditas kapitalistinėje visuomenėje atlieka dvejopą prieštaringą vaidmenį. Jis spartina gamybinių jėgų ir pasaulinės rinkos vystymąsi; antra vertus, jis sustiprina kapitalizmui būdingus prieštaravimus ir pagilina krizinius procesus.

Tikrovė visiškai patvirtina šias išvadas. Kredito reikšmė aprūpinant išplėstinę kapitalistinę reprodukciją pastaraisiais dešimtmečiais gerokai išaugo. Visų formų kreditas — bankinis, vartotojiškas, valstybinis ir tarptautinis — labai išsivystė. Atitinkamai didėjo pramonės, prekybos, statybos ir kitų korporacijų, atskirų vartotojų, valstybinių įstaigų, ištisų šalių įsiskolinimas. Anglijos žurnalo „Ekonomist" duomenimis, nefinansinių JAV korporacijų kapitalo įdėjimus šeštojo dešimtmečio viduryje sudarė 33% skolintų lėšų ir 67% — savas akcinis kapitalas, devintojo dešimtmečio pradžioje — atitinkamai 57 ir 43%. Dabar JAV pramonės kompanijos kreditiniam įsiskolinimui padengti suvartoja pelno ir amortizacinių atskaitymų ne 10%, kaip šeštajame dešimtmetyje, o apie 50%[1].

Masiškasis vartotojas Vakarų šalyse vis giliau klimpsta į skolas. Pavyzdžiui, JAV nepadengtas vartotojiškas kreditas išaugo nuo 143 mlrd. dol. 1970 m. iki 410 mlrd. dol. 1982 metais.

[1] Коммунист, 1985, № 4, c. 120.

Ypač rimti padariniai gresia didėjant valstybės skolai. Buržuazinės valstybės kreditas, gaunamas išleidus obligacines paskolas, suvartojamas daugiausia nenašiai, kariniams reikalams. Pavyzdžiui, JAV valstybinė skola dabar sudaro 1,7 trilijono dolerių. 1983/84 finansiniais metais išmokėta beveik 150 mlrd. dol. palūkanų. JAV vyriausybė faktiškai tapo svarbiausiu skolininku vidaus kreditų rinkoje. JAV ekonomistų nuomone, plečiantis karinėms programoms, paskolų poreikis augs toliau.

Esant tokiai padėčiai, JAV valdantys sluoksniai pradėjo plačiai naudoti tarptautinį kreditą. Svarbiausiu pinigų perpumpavimo į JAV mechanizmu tapo dirbtinai padidinta paskolinių palūkanų norma, kuri atskirais laikotarpiais viršijo 20%. Atitinkamai augo dolerio kursas. Vien 1984 m. į JAV įplaukė apie 100 mlrd. dol. naujų kapitalų.

Savanaudiška JAV vyriausybės politika dezorganizuoja normalų tarptautinės kreditų rinkos funkcionavimą. Didelis piniginio kapitalo nuotėkis ir dolerio pabrangimas stiprina krizinius reiškinius daugelyje kapitalistinių ir besivystančių šalių. Mažėja gamybinės investicijos, auga nedarbas, brangsta daugelio prekių importas, ypač kuro ir žaliavų, kurių kainos tradiciškai reiškiamos JAV doleriais. Antra vertus, skolinamojo kapitalo antplūdis į JAV lemia ir kitus negatyvius padarinius. Finansuodamas ginklavimosi varžybas ir lopydamas skyles valstybės biudžete, kartu jis didina JAV priklausomybę nuo pasaulinės kapitalistinės pinigų rinkos. 1983 m. duomenimis, JAV aktyvai užsienyje sudarė 834 mlrd., o užsienio investorių aktyvai JAV — 711 mlrd. dol.[2]

Kapitalistinių ir besivystančių šalių tarptautinio įsiskolinimo ir mokėjimų balansų nesubalansuotumo problema pastaruoju metu įgavo globalinį pobūdį. Ekonominio bendradarbiavimo ir vystymo organizacijos duomenimis, 1983 m. pramoniniu atžvilgiu išsivysčiusių kapitalistinių valstybių neigiamas saldo sudarė 24 mlrd. dol., besivystančių šalių — naftos importuotojų — 45 mlrd., OPEK narių — 31 mlrd. dol.

Reikia pažymėti, kad skolinės krizės epicentru tapo besivystančios šalys. Tarptautinis kapitalistinis kreditas imperialistinių valstybių ir jų transnacionalinių bankų rankose tapo svarbiu išsivadavusių šalių neokolonijinio išnaudojimo ir finansinio pavergimo įrankiu. Apie jaunų nacionalinių valstybių tarptautinio įsiskolinimo mastą galima spręsti iš šių duomenų. 1975 m. šių šalių skola užsieniui sudarė 179 mlrd. dol., o 1985 m. pradžioje pasiekė astronominį skaičių — 1 trln. dol. Bendra išmokų suma įsiskolinimui likviduoti vien 1982 m. viršijo 131 mlrd. dol. Tarptautinio valiutų fondo duomenimis, 1983 m. pabaigoje buvo 42 besivystančios šalys, neįstengiančios vykdyti mokėjimų už skolas užsieniui.

[2] Ten pat, p. 124.

---

terminuotų indėlių lyginamasis svoris. Per minėtą laikotarpį jų lyginamasis svoris bendroje indėlių sumoje išaugo nuo 14,8 iki 32%, arba 17,2 punkto, o jų lyginamasis svoris bendrame sąskaitų skaičiuje padidėjo atitinkamai nuo 6,9 iki 19,8%, arba 12,9 punkto[11]. Teigiamas reiškinys ir tai, kad vis daugiau respublikos gyventojų turi galimybes saugoti savo pinigines santaupas taupomosiose kasose ilgesnį laiką. Antai 1960—1983 m. tokių indėlių sąskaitų skaičius padidėjo net 21,3 karto, kai tuo tarpu indėlių iki pareikalavimo sąskaitų skaičius išaugo tik 6,9 karto. Tiesa, iš dalies spartų terminuotų indėlių didėjimą nulėmė ir nepakankamai tobula jų priėmimo tvarka. Turime galvoje tai, kad iki 1984 m. sausio 1 d. terminuotų indėlių sąskaitų nebuvo galima papildyti, o tai priverstinai didino jų skaičių ir mažino vidutinę tokio indėlio sumą. Terminuotų indėlių lyginamojo svorio augimas, taip pat kitos priežastys, skatino indėlių stabilumo didėjimą. Vien 1964—1983 m. vidutinis indėlių saugojimo laikas pailgėjo nuo 652 iki 948 dienų. Taigi indėliai tapo patikimu, stabiliu liaudies ūkio kreditavimo šaltiniu.

Taupymas tapo masišku reiškiniu. Taupomosioms kasoms iškilo dideli uždaviniai tobulinti gyventojų indėlių pritraukimą, gerinti gyventojų aptarnavimą. TSKP XXVI suvažiavimas pareikalavo vystyti taupomųjų kasų veiklą, tobulinti taupomųjų kasų darbo aptarnaujant gyventojus formas. Taupomosios kasos, įgyvendindamos šį partijos reikalavimą, tobulina tinklo išdėstymą ir struktūrą, mechanizuoja atliekamas operacijas, taiko naujas gyventojų aptarnavimo formas. Iš pastarųjų galima paminėti nuo 1984 m. pradžios įvestas naujas indėlių rūšis: terminuotus indėlius su papildomomis įmokomis, jaunimo premijinius, lošiamuosius piniginius bei daiktinius indėlius. Be to, kartu buvo tobulinamas indėlių sąskaitose esamų lėšų naudojimas, plečiant gyventojų atsiskaitymus negrynais pinigais ir įvedant naujas jų formas (čekius, čekių knygeles).

[11] Ten pat.

Nepaisant to, taupomųjų kasų veikloje tebėra neišspręstų problemų organizuojant taupymą ir gerinant gyventojų aptarnavimą. Pirmiausia netobulas gyventojų terminuotų indėlių pritraukimas. Kaip žinoma, dabar naudojamos dviejų rūšių terminuotų indėlių sąskaitos: be papildomų įmokų ir su papildomomis įmokomis. Pagrindinis pirmosios terminuotų indėlių rūšies trūkumas yra tas, kad ji reikalauja papildomų išlaidų, dirbtinai padidina indėlių sąskaitų skaičių ir apsunkina analizę. Be to, tai iš dalies verčia gyventojus kaupti pinigus iki tam tikro dydžio. Šių trūkumų nepašalina ir nuo 1984 m. sausio 1 d. taikomi terminuoti indėliai su papildomomis įmokomis, nes už juos palūkanos mokamos tik tuomet, kai indėlis saugomas taupomojoje kasoje ilgiau negu vienerius metus. Taigi tokių indėlių laikytojai, palyginus su terminuotų indėlių be papildomų įmokų ir net indėlių iki pareikalavimo laikytojais, mažiau materialiai skatinami. Sprendžiant šią problemą, būtų tikslinga terminuotus indėlius be papildomų įmokų panaikinti, o už terminuotus indėlius su papildomomis įmokomis mokėti palūkanas ir tuomet, kai jų saugojimo laikas yra iki vienerių metų. Žinoma, palūkanų norma tuomet turi prilygti palūkanoms, mokamoms už indėlius iki pareikalavimo. Be to, palūkanas už terminuotus indėlius vertėtų daugiau diferencijuoti, atsižvelgiant į jų laikymo trukmę.

Sunki besivystančių šalių padėtis — tai vienas, tiesa, svarbiausias šiuolaikinių tarptautinių kapitalistinių kreditinių santykių krizės aspektas. Kitas — tai situacija, kurioje atsidūrė jų pagrindiniai kreditoriai, daugiausia privatūs imperialistinių valstybių bankai, kuriems tenka per 60% viso įsiskolinimo.

Trisdešimt stambiausių transnacionalinių bankų JAV, Anglijoje, Japonijoje ir VFR dabar tenka pusė visos besivystančių šalių skolos. Tarp jų labiausiai agresyvūs 9 vadovaujantys JAV bankai, kurie didžiausią paskolinio kapitalo eksporto dalį nukreipė į Lotynų Amerikos šalis. Argentinos, Brazilijos, Venesuelos, Meksikos ir Čilės bendras įsiskolinimas šiems JAV bankams 1,5—2 kartus viršija savą bankų kapitalą. Pavyzdžiui, „Sitikorporeišn" kapitalas — apie 6 mlrd. dol., o minėtos šalys skolingos bankui 10,5 mlrd. dol.

Svarbų vaidmenį plečiant Vakarų šalių kredito išteklius suvaidino vadinamieji „naftos doleriai". Tai didžiulės piniginės lėšos, kurias gavo kai kurios OPEK šalys (Saudo Arabija, Kuveitas, Jungtiniai Arabų Emyratai), pakilus pasaulinėms naftos kainoms. Jų ekonominės ir socialinės struktūros atsilikimas trukdo reikiamai panaudoti „naftos" pinigus nacionalinėms reikmėms. Dėl to didelė šių valstybių pajamų dalis buvo įdėta į JAV, Vakarų Europos ir Japonijos bankus. Vakarų kreditinė sistema aštuntajame dešimtmetyje „prarijo" 405 mlrd. „naftos dolerių".

Be privačių bankų, išsivadavusių šalių kreditoriais yra ir imperialistinių valstybių vyriausybės bei tarptautinės valiutinės finansinės organizacijos. Iš jų svarbiausios yra Tarptautinis valiutų fondas (TVF) bei Tarptautinis rekonstravimo ir vystymo bankas. Dabar TVF bendras kapitalas padidėjo iki 98,5 mlrd. dol.[3]

Visa tai rodo, kad kriziniai reiškiniai tarptautinio kapitalistinio kredito srityje labiausiai apėmė besivystančių ir imperialistinių valstybių ekonominius ryšius. Dešimtims išsivadavusių šalių gresia finansinis bankrotas; tai verčia imperialistines valstybes ir jų transnacionalinius bankus ieškoti kelių skoloms atgauti ir tarptautiniams kreditiniams santykiams stabilizuoti.

Kyla du pagrindiniai klausimai: kokios svarbiausios besivystančių šalių įsiskolinimo krizės gilėjimo priežastys ir ar yra realių kelių išbrįsti iš tos krizės?

Jaunų nacionalinių valstybių ekonominis atsilikimas lemia žemą vidinių kaupimo šaltinių lygį. Monokultūrinis ūkininkavimas, paveldėtas iš kolonijinių laikų, daro šalį priklausomą nuo kokios nors vienos prekės — naftos, vario, kaučiuko, kavos — eksporto įplaukų. Dėl šių prekių pasaulinių kainų svyravimų ir cikliškų paklausos pasikeitimų įplaukos būna labai nestabilios. Pavyzdžiui, svarbiausias biudžeto įplaukų šaltinis naftos gavybos šalyse yra pajamos iš jos eksporto. Dėl pasaulinės ekonominės krizės 1980—1982 m., taip pat priemonių skystam kurui taupyti ir energiją taupančiai įrangai bei technologijai diegti sumažėjo naftos paklausa ir jos kainos. Atitinkamai gerokai sumažėjo OPEK šalių pajamos. 1980 m. jos turėjo didžiulį teigiamą mokėjimų balanso saldo — 110 mlrd. dol., o 1982 m. balansas jau buvo neigiamas — 16 mlrd. dol. Šis pavyzdys paaiškina, kodėl skolininkėmis dabar tapo stambios naftos gavybos šalys — Meksika, Venesuela, Nigerija ir kt. Aišku, dar blogesnė importuojančių naftą besivystančių šalių padėtis — jų mokėjimų balanso deficitas chroniškas nuo aštuntojo dešimtmečio, kai smarkiai išaugo „juodojo aukso" kaina.

Besivystančių šalių industrializacija neišsiverčia be užsienio kapitalo. Pavyzdžiui, Lotynų Amerikos šalyse visuomeninis produktas 1961—1981 m. išaugo 2,5 karto, o užsienio kapitalo įdėjimai — beveik 6 kartus. Tai ir atveria kelius transnacionalinėms ir bankinėms monopolijoms, kurios vykdo neokolonijinę politiką ir toliau grobia jaunų nacionalinių valstybių gamtos ir darbo jėgos išteklius.

Atitinkamai didėja ir jų tarptautinis įsiskolinimas. 1960 m. Lotynų Amerikos užsienio skola sudarė 5 mlrd., o 1985 m. pradžioje viršijo 370 mlrd. dol. Šio kontinento valstybės 1984 m. transnacionalinėms monopolijoms išmokėjo daugiau kaip 37 mlrd. dol. vien palūkanų.

Dar prastesni reikalai Afrikoje. Nuo 1970 iki 1980 m. maisto produktų gamyba vienam gyventojui sumažėjo 15%; pramonės gamybos tempai devintojo dešimtmečio pradžioje buvo dvigubai mažesni negu aštuntojo dešimtmečio pradžioje. Eksportuodamos daugiausia žaliavas ir importuodamos pramonės įrengimus, Afrikos šalys kaip ir anksčiau kenčia nuo „kainų žirklių". Dabar jų įsiskolinimas užsieniui pasiekė 150 mlrd. dol.

Daugelis besivystančių šalių artimiausioje ateityje kažin ar turės ekonominių galimybių visiškai grąžinti skolą užsieniui. Matyt, bus kalbama tik apie dalinį šios skolos grąžinimą per ilgą laikotarpį. Antra vertus, ir Vakarų valstybės negali „perlenkti lazdos" ir reikalauti nedelsiant grąžinti skolas. Dar daugiau, jos negali visiškai atsisakyti toliau kredituoti šalis skolininkes, nes tai reikštų kirsti šaką, ant kurios pačios sėdi. Bankrutavimas — tai katastrofa ne tik šaliai skolininkei, jis neišvengiamai palies ir šalies kreditorės bei jos transnacionalinių bankų interesus.

Pažymėtina ir tai, kad didelė kapitalistinių valstybių eksporto dalis eina į besivystančias šalis. Dėl to Vakarų monopolijos taip pat nesuinteresuotos griežtai apriboti išsivadavusių valstybių mokamojo pajėgumo.

Kaip ir bet kokia imperialistinė pagalba, tokios „gelbėjimo operacijos" turi aiškų klasinį politinį pobūdį. Pasinaudodami finansine vergove, į kurią pateko daugelis išsivadavusių šalių, tarptautiniai bankininkai stengiasi dar plačiau praverti duris užsienio kapitalui.

[3]Мировая экономика и международные отношения, 1984, № 10, с. 36.

Siekiant suaktyvinti lošiamųjų indėlių operacijas, reikėtų padidinti laimėjimų skaičių, mažinant laimėjimų sumas. Platesniam indėlių pritraukimui į taupomąsias kasas galėtų pasitarnauti šeimyninių indėlių, taupomųjų ženklų įvedimas. Reikia pažymėti, kad pastarieji labai populiarūs Vengrijos Liaudies Respublikoje, ypač jaunimo tarpe.

Svarbi taupymo tolesnės plėtros problema yra gyventojų atsiskaitymų negrynais pinigais su prekybos ir kitomis organizacijomis plėtojimas ir tobulinimas. Kaip jau minėta, praėjusiame dešimtmetyje plito gyventojų piniginių pajamų išmokėjimas per taupomąsias kasas. Tai yra perspektyvi pinigų apyvartos organizavimo kryptis, tačiau turinti ekonominę prasmę tuomet, kai pervestąsias pinigines pajamas gyventojai gali naudoti ne grynais pinigais ir nepriekaištingai organizuojant taupomųjų kasų darbą. Iki šiol gyventojai indėlius gali naudoti (čekiais) su prekybos organizacijomis atsiskaityti už perkamas gana brangias prekes. Tačiau jų įforminimas taupomosiose kasose yra darbaimli operacija. Ieškant tobulesnių atsiskaitymo formų, nuo 1983 m. liepos 1 d. Kaune eksperimento tvarka išbandomi atsiskaitymai čekių knygelėmis už ne maisto prekes, įsigyjamas prekybos organizacijose. Šių atsiskaitymo taisyklių ir praktikos analizė leidžia daryti išvadą, kad tokie atsiskaitymai neatitinka pagrindinių reikalavimų: pigumo, paprastumo ir spartumo. Jie nepatogūs visiems atsiskaitymų dalyviams — taupomosioms kasoms, indėlininkams ir prekybos organizacijoms, nes jų įforminimas labai sudėtingas, reikalaujantis didelių laiko ir darbo sąnaudų. Nepaisant to, atsiskaitymai per čekių knygeles yra perspektyvūs, tačiau reikia atsisakyti jose nereikalingų rekvizitų.

Prie spręstinų problemų priklauso palūkanų už indėlius ir už teikiamus kreditus normų ekonominis suderinimas. Problemos esmė čia yra ta, kad dabar gyventojų už indėlius gaunamų palūkanų norma neretai viršija jų mokamų palūkanų už paskolas normą. Pavyzdžiui, gyventojai už indėlius gauna nuo 2 iki 3,5% metinių palūkanų, kai tuo tarpu už paskolas kolektyvinių sodų nameliams statyti temoka 0,5%. Tokių pavyzdžių būtų galima pateikti ir daugiau. Taip pat nėra pakankamo ekonominio palūkanų už indėlius pagrindimo ir susiejimo su palūkanomis už liaudies ūkiui teikiamus kreditus. Todėl gana dažnai valstybė už indėlius, t. y. už kredito išteklius, moka daugiau negu gauna, juos naudodama liaudies ūkiui ir gyventojams kredituoti. Be abejo, tokia palūkanų politika neatitinka kredito sistemos ūkiskaitos reikalavimų, ekonomiškai nepagrįsta. Todėl tikslinga, nemažinant palūkanų normos už indėlius, peržiūrėti jų normas už paskolas, teikiamas liaudies ūkiui ir gyventojams ta prasme, kad jos nebūtų mažesnės.

Matyt, yra pasenusi, neatitinkanti pasikeitusios atskirų socialinių grupių materialinės padėtites taupomųjų kasų taikoma indėlininkų klasifikacija. Tiksliau tikrąją padėtį parodytų indėlininkų skirstymas pagal tokias grupes: 1) darbininkai, 2) žemės ūkio darbininkai, 3) tarnautojai, 4) pensininkai, 5) kiti. Tai įgalintų giliau atskleisti indėlių judėjimo pagal atskiras socialines grupes dėsningumus ir pagrįsčiau planuoti gyventojų perkamuosius fondus bei jų prekinį padengimą. Taip pat aktualus taupomųjų kasų materialinės techninės bazės stiprinimo ir kadrų įtvirtinimo jose klausimas.

LIETUVOS TSR NUSIPELNĘ EKONOMISTAI

Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1985 m. spalio 11 d. įsaku už nuopelnus žemės ūkio gamybai ir aktyvų dalyvavimą visuomeniniame gyvenime šis garbės vardas suteiktas:

Kapsuko rajono Liaudies deputatų tarybos vykdomojo komiteto Žemės ūkio valdybos skyriaus viršininko pavaduotojai Liudvikai BRUNDZIENEI;

Lietuvos TSR valstybinio gamybinio techninio žemės ūkio aprūpinimo komiteto respublikinės tiekimo bazės direktoriui Vytautui KALNINIUI;

Lietuvos TSR žemės ūkio ministerijos valdybos viršininko pavaduotojui Zenonui KAMELEVIČIUI.

NAUJI OFICIALŪS DOKUMENTAI

TSRS valstybinis plano komitetas, TSRS finansų ministerija, TSRS valstybinis darbo ir socialinių klausimų komitetas ir VPSCT 1985 m. rugpjūčio 21 d. patvirtino „Liaudies vartojamų prekių gamybos, nustatytų šių prekių gamybos darbo užmokesčio fondo rubliui užduočių vykdymo ir jų kokybės gerinimo skatinimo nuostatus", kurie įsigalioja nuo 1986 m. sausio 1 d.

Penkmečio ir metiniuose planuose sąjunginių respublikų Ministrų Taryboms, TSRS ministerijoms ir žinyboms nustatomos liaudies vartojamų prekių gamybos darbo užmokesčio fondo rubliui užduotys.

Nurodytos užduotys gamybiniams susivienijimams (įmonėms) nustatomos Liaudies vartojamų prekių gamybos planavimo ir apskaitos darbo užmokesčio fondo rubliui (mažmeninėmis kainomis) metodiniuose nurodymuose numatyta tvarka (Metodiniai nurodymai TSRS valstybinio plano komiteto ir TSRS CSV patvirtinti 1984 m. kovo 22 d.).

Liaudies vartojamų prekių gamybos skatinimo nuostatai skelbiami savaitraštyje „Ekonomičeskaja gazeta", 1985, Nr. 40.

 APŽVALGA

TARYBŲ SĄJUNGOJE

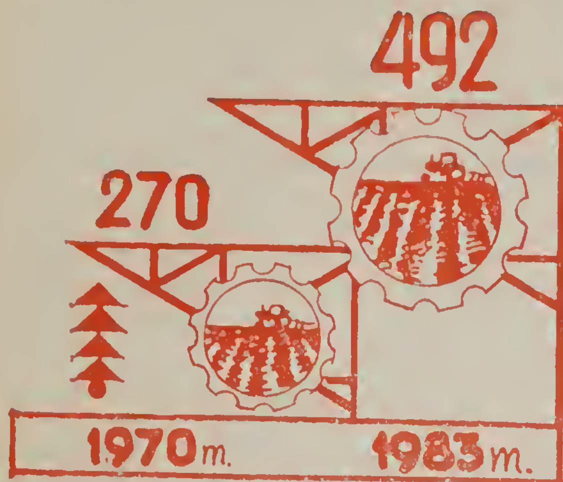
VIDURINĖS AZIJOS AGROPRAMONINIS KOMPLEKSAS

Į Vidurinės Azijos ekonominį rajoną įeina Uzbekijos, Kirgizijos, Tadžikijos ir Turkmėnijos tarybinės respublikos. Jos užima 5,7% šalies teritorijos, kurioje gyvena 11% visų TSRS gyventojų.

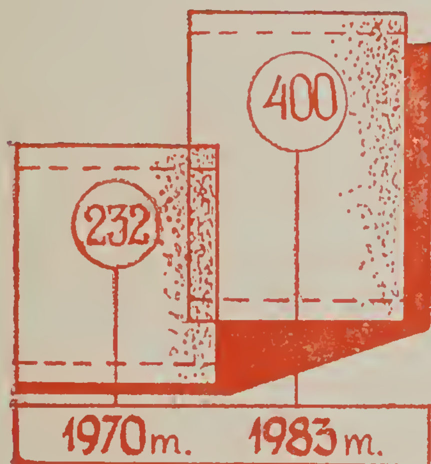
Vidurinės Azijos sąjunginės respublikos užima pagal kai kurias šakas svarbią vietą bendrame šalies liaudies ūkio komplekse. Regione išvystyta gavybinė ir apdirbamoji pramonė, taip pat žemės ūkis. Čia yra stambūs spalvotųjų metalų telkiniai. Pagal kai kuriuos Vidurinė Azija užima pirmą vietą. Yra taip pat naftos, dujų ir anglių išteklių, hidroenergijos atsargų.

Svarbiausias vaidmuo Vidurinės Azijos ekonominiame rajone tenka medvilnininkystės ir su ja susijusioms gamyboms, įskaitant mašinų gamybą, elektroenergetiką, melioracinę statybą, lengvąją, maisto ir chemijos pramonę. Išvystytos taip pat avininkystė, šilkininkystė, tabako, vynuogių, vaisių ir daržovių auginimas. Regionui tenka apie 90% šalyje išauginamos medvilnės, daugiau kaip du

ŽEMĖS ŪKIO ENERGETIKOS PAJĖGUMAI VIDURINĖS AZIJOS EKONOMINIAME RAJONE (1960 m. — 100%)

MINERALINIŲ TRĄŠŲ TIEKIMAI VIDURINĖS AZIJOS EKONOMINIO RAJONO ŪKIAMS (1960 m. — 100%)

ŽEMĖS ŪKIO BENDROSIOS PRODUKCIJOS IR MEDVILNĖS GAMYBA VIDURINĖS AZIJOS EKONOMINIAME RAJONE (1961—1965 m. — 100%)

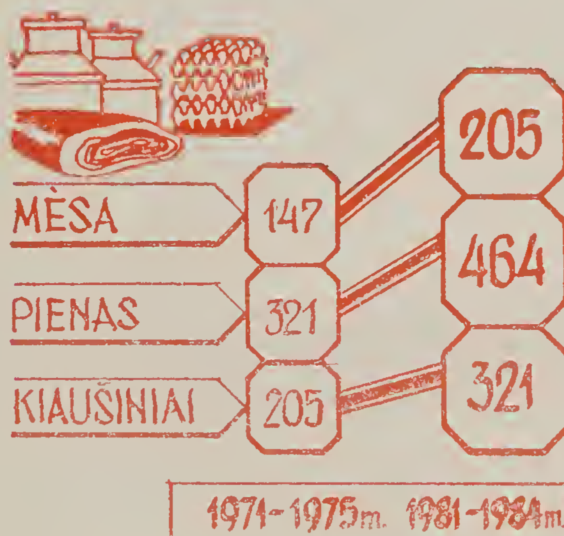

trečdaliai medvilnės aliejaus, 70% šilko žaliavos ir sausų vaisių, beveik visa kenafo gamyba, 100% medvilnės nuėmimo mašinų, didelė dalis karakulio ir vilnų, tabako. Kirgizijoje formuojama stambi sąjunginė pramoninė liucernos ir cukrinių runkelių sėklininkystės bazė. Jai jau tenka trys ketvirtadaliai visų šalyje paruošiamų liucernos sėklų.

DARŽOVIŲ IR VAISIŲ GAMYBA VIDURINĖS AZIJOS EKONOMINIAME RAJONE (1961—1965 m. — 100%)

GYVULININKYSTĖS PRODUKCIJOS GAMYBA VIDURINĖS AZIJOS EKONOMINIAME RAJONE (1961—1965 m. — 100%)

Per metus, praėjusius po TSKP CK 1965 m. kovo plenumo, sustiprinta ir kokybiškai atnaujinta žemės ūkio materialinė techninė bazė. Daug kartų išaugo darbo aprūpinimas energija ir fondais, mineralinių trąšų tiekimai. Drėkinamų žemių plotai padidėjo 1,4 karto ir sudaro dabar apie 7 mln. ha. Smarkiai pasikeitė žemdirbių gyvenimo ir darbo sąlygos.

Per praėjusius vienuoliktojo penkmečio metus, palyginus su 1961—1965 m., žemės ūkio bendroji produkcija išaugo 2,1 karto, iš to skaičiaus medvilnės žaliavos — 1,8, bulvių — daugiau kaip 2, daržovių — 5, arbūzų — 3,2, vaisių — 4, vynuogių — 3,3, mėsos — 2, kiaušinių — 3,2 ir pieno — 4,6 karto.

Šie poslinkiai regiono žemės ūkio gamybos struktūroje iš principo atitinka Maisto programos kryptis ir rodo, kokios yra plačios galimybės didinti žemės ūkio produkcijos gamybą. Tačiau dabar žemės ūkiui, kaip ir kitoms šakoms, keliami dar didesni reikalavimai.

Lemiamas žemės ūkio tolesnio plėtojimo, maisto ir kitų žemės ūkio produktų gamybos nuolatinio didinimo veiksnys — žemių melioravimas. Valstybė skiria dideles lėšas vandens ūkio statybai ir žemių įsisavinimui Vidurinės Azijos ekonominiame rajone. Dabar Vidurinės Azijos respublikose yra trečdalis šalies drėkinamų žemių. Numatoma, kad apie 2000 m. jose bus 8,2—9 mln. ha drėkinamų žemių. Bus plečiami žieminių ir vasarinių kviečių, kukurūzų, sorų, ryžių, auginamų pagal intensyvią technologiją, plotai. Numatytos priemonės gyvulininkystės produkcijai toliau didinti.

TSRS — VSR: 30 VAISINGO BENDRADARBIAVIMO METŲ

Prieš 30 metų buvo užmegzti Tarybų Sąjungos ir Vietnamo Demokratinės Respublikos prekybiniai bei ekonominiai ryšiai. Atsižvelgdama į sunkią jaunos respublikos ekonominę padėtį, TSRS 1955—1956 m. suteikė VDR neatlygintinę pagalbą įvairiomis prekėmis. TSRS padedant, pradėta atkurti ir statyti nemažai liaudies ūkio objektų, iš jų 7 elektrines, 8 elektros energijos tiekimo linijas, alavo rūdyną, Hanojaus mechaninę gamyklą, 2 arbatos fabrikus, žuvies konservų gamyklą Haifonge ir kt.

Taikios statybos laikotarpiu (1955—1964), kurio metu Vietnamo šiaurinėje dalyje buvo kuriami socializmo materialinės techninės bazės pagrindai, TSRS ir VDR pasirašė ilgalaikį susitarimą dėl prekių tiekimo 1961—1965 m. Šiuo laikotarpiu pagrindinę vietą TSRS tiekimuose užėmė mašinos ir įrengimai, juodieji ir spalvotieji metalai, naftos produktai cheminės trąšos, medvilniniai audiniai. 1964 m., TSRS padedant, rekonstruota daugiau kaip 80 įvairių įmonių. Kartu padidėjo ir VDR eksportas į mūsų šalį. Tai — parketo frizai, klijuota ir drožtinė fanera, lengvosios pramonės produkcija, meno verslų dirbiniai, tropikų prekės ir jų perdirbimo produktai.

Nuo 1964 m., kai JAV pradėjo agresyvų karą prieš VDR, Tarybų Sąjunga išplėtė ekonominę pagalbą. Buvo siunčiami Vietnamui sunkvežimiai, traktoriai, buldozeriai, ekskavatoriai, įvairios transporto priemonės, naftos produktai, juodieji ir spalvotieji metalai, cheminės trąšos, maisto, pramoninės prekės, liaudies vartojamos prekės ir kt. 1965—1972 m. VDR patiekta 19,5 tūkst. sunkvežimių, 2 mln. t naftos produktų, 367 tūkst. t juodųjų valcuotų metalų, 435 tūkst. t cheminių trąšų, 1,2 mln. t kvietinių miltų, 128 mln. m. audinių, už 8,7 mln. rb medikamentų, už 13,7 mln. rb įvairių kultūrinių ir buitinių prekių.

1975 m. nugalėjus JAV interventus ir 1976 m. sukūrus Vietnamo Socialistinę Respubliką, prasidėjo naujas abiejų šalių bendradarbiavimo etapas. Pagal pasirašytą antrą ilgalaikio bendradarbiavimo

TRUMPAI

● Dabar Tarybų Sąjungai, kurioje gyvena 5,8% planetos gyventojų, tenka beveik penktadalis pasaulinės pieno gamybos, daugiau kaip 11% mėsos, beveik 14% kiaušinių, trečdalis bulvių, 31% cukrinių runkelių.

● 1983—1984 m. mūsų šalies žemės ūkio bendrosios produkcijos gamyba sudarė 135 mlrd. rb — 11 mlrd. rb daugiau negu vidutiniškai per metus dešimtajame penkmetyje. 1983—1984 m., palyginus su vidutiniu 1981—1982 m. lygiu, gyvulių ir paukščių pardavimas valstybei išaugo 11%, pieno — 14, kiaušinių — 7%.

● 1984 m. žemės ūkio pagrindinių gamybinių fondų vertė mūsų šalyje sudarė 294 mlrd. rb, arba 24% daugiau negu 1981 m. Energetiniai pajėgumai viršijo 719 mln. AJ, darbo aprūpinimas energija, skaičiuojant vienam darbuotojui, sudarė daugiau kaip 30 AJ. Melioruotų žemių fondas pasiekė 34 mln. ha.

● ESPT šalių savitarpio prekybos apyvarta 1970—1983 m. išaugo nuo 33,5 iki 167 mlrd. atsiskaitomųjų rublių, arba 5 kartus, o palyginus su 1950 m. — 36 kartus. ESPT lyginamasis svoris visoje broliškų valstybių užsienio prekyboje 1983 m. sudarė beveik 59%.

● Svarbi ESPT šalių savitarpio veiklos sritis yra mokslinis ir techninis bendradarbiavimas. Pagal ESPT organų planus 1983—1984 m. baigta apie 1100 mokslinių techninių objektų, iš to skaičiaus sukurta per 250 mašinų, prietaisų bandomųjų pavyzdžių, 20 rūšių naujų medžiagų, 110 technologijų ir technologinių procesų.

● VDR spaudos duomenimis, 1985 m. šalyje išauginta 11,5 mln. t grūdų. Javų derlingumas sudarė 45,3 cnt iš hektaro.

● Agentūros Frans Pres duomenimis, 111-oje Kinijos Liaudies Respublikos miestų 1984 m. valstybė pardavė gyventojams apie 2 mln. kv. m gyvenamojo ploto už bendrą 150 mln. juanių sumą. Tačiau butų problema tebėra labai opi. Antai dvylikai milijonų Šanchajaus gyventojų reikia tenkintis vidutiniškai 3 kv. m vienam žmogui, o dešimčiai milijonų Pekino gyventojų — 5 kv. m. Namų ir butų pardavimo privatiems asmenims programa šalyje realizuojama nuo 1982 m. Norintieji įsigyti nuosavą butą įneša avansu trečdalį jo bendros kainos: daugiau kaip 1,5 tūkst. juanių už dviejų kambarių butą ir 2,5 tūkst. — už trijų kambarių butą. Vidutinis darbo užmokesčio dydis Kinijoje — 800 juanių per metus.

TARYBŲ SĄJUNGOS IR VIETNAMO SOCIALISTINĖS RESPUBLIKOS PREKIŲ APYVARTA (atitinkamų metų kainomis; mln. rb.)

	1956—1960 m.	1961—1965 m.	1966—1970 m.	1971—1975 m.	1976—1980 m.	1981—1984 m.
Prekių apyvarta	109,0	388,6	764,1	899,6	2364,1	4303,4
Eksportas	61,2	247,7	674,5	727,4	1713,3	3436,9
Importas	47,8	140,9	89,6	172,2	650,8	866,5

sutartį (1976—1980) prekių apyvarta tarp TSRS ir VSR sudarė 2364,1 mln. rb ir 2,6 karto viršijo 1971—1975 m. lygį.

1976—1980 m. Tarybų Sąjunga Vietnamo Socialistinei Respublikai patiekė prekių už 1713 mln. rb, iš jų mašinų ir įrengimų — už 791,5 mln. rb (46,2%), naftos produktų — už 140,3 mln. rb (8,2%), kviečių ir miltų — už 284,9 mln. rb (16,6%), medvilnės pluošto — už 110,5 mln. rb. (6,4%) ir t. t.

TSRS techniškai ir ekonomiškai padedant, Vietname pastatyta ir statoma per 200 įvairių gamybinių objektų, kurie jau dabar patenkina nemažą VSR liaudies ūkio poreikių elektros energijai, anglims, alavui, sieros rūgščiai, cementui, apatitams, superfosfatui, metalo tekinimo staklėms ir kt.

1984 m. atiduota naudoti tokie stambūs objektai: Falajaus ŠE antrasis energoblokas (galia — 110 tūkst. kW), Bimšono cemento gamyklos antroji eilė (600 tūkst. t cemento per metus), Lamtao superfosfato gamyklos antroji eilė, Falajaus—Hadongo 110 kV elektros energijos tiekimo linija, galvaninių elementų gamyklos pirmoji eilė.

1984 m. TSRS teko 64% visos VSR užsienio prekybos, iš to skaičiaus 48% bendro eksporto ir 68% bendro importo.

Per ketverius šio penkmečio metus prekių apyvarta tarp TSRS ir VSR sudarė 4,3 mlrd. rb. 1982 m. ji pirmą kartą pasiekė milijardinę ribą, o 1984 m. pasiekė 1,3 mlrd. rb ir padidėjo 11%, palyginus su 1983 m.

Nors VSR lyginamasis svoris bendroje TSRS užsienio prekybos apyvartoje nedidelis (1983 m. — 0,9%), tačiau tiekimų iš Vietnamo dėka 1983 m. buvo patenkinami TSRS importo 96% ananasų, 60 — raudonųjų pipirų, 14 — bananų, 9,6 — cigarečių, 8,6 —natūralaus kaučiuko, 7,8 — kaučiuko, 7 — arbatos, 2% — drabužių poreikių.

Svarbią vietą TSRS—VSR prekybiniuose santykiuose užima bendradarbiavimas auginant Vietname vaisius ir daržoves ir juos tiekiant Tarybų Sąjungai. TSRS techniškai padedant, bus sukurti vaisių ir daržovių agropramoninai kombinatai, statomos ir rekonstruojamos kai kurios konservų ir džiovinimo pramonės įmonės, statomi šaldytuvai ir šaldymo saugyklos, taros gamybos įmonės.

Vietname kuriamas techninio aptarnavimo objektų tinklas, apimantis 50 traktorių ir žemės ūkio mašinų techninio aptarnavimo stočių, 27 automobilių techninio aptarnavimo stotis, 33 kelių tiesimo mašinų techninio aptarnavimo stotis ir kt. Jau atiduota naudoti 114 techninio aptarnavimo objektų.

SOCIALISTINĖSE ŠALYSE

ESPT ŠALIŲ EKONOMINIAI UŽSIENIO RYŠIAI

Socialistinės sandraugos šalys, remdamosi planinio ūkio pranašumais ir didžiuliu ekonominiu, moksliniu techniniu potencialu, sparčiais tempais, pralenkiančiais materialinės gamybos augimo tempus, plėtoja užsienio prekybą. Antai 1950—1983 m. ESPT šalių nacionalinės pajamos išaugo 8,6 karto, pramonės produkcijos gamyba — 14, o savitarpio užsienio prekybos apyvarta — daugiau kaip 30 kartų. Apie atskirų ESPT šalių užsienio prekybą su visomis pasaulio valstybėmis galima spręsti iš 1 lentelės duomenų.

1983 m. socialistinės sandraugos šalių užsienio prekybos apyvarta su visomis pasaulio valstybėmis prašoko 285 mlrd. rb. Sparčiausiai didėjo jų savitarpio prekyba, kurios lyginamasis svoris sudarė daugiau kaip 58% jų bendros prekių apyvartos. Prekių apyvarta su kitomis socialistinėmis šalimis — ne ESPT narėmis, — palyginus su 1980 m., padidėjo 21%. Intensyviausiai prekių mainai vyksta tarp ESPT šalių ir Jugoslavijos: 1983 m. jie pasiekė 8,5 mlrd. rb ir 19 kartų prašoko 1964 m. lygį. ESPT šalių lyginamasis svoris JSFR užsienio prekybos apyvartoje dabar sudaro 41%. Prekių apyvarta su besivystančiomis Azijos, Afrikos ir Amerikos šalimis pasiekė 11,4% bendros ESPT šalių užsienio prekybos apyvartos. Industriškai išsivysčiusių kapitalistinių valstybių lyginamasis svoris sudaro maždaug 26% bendros socialistinės sandraugos šalių užsienio prekybos.

Sėkmingai vystosi Tarybų Sąjungos užsienio prekyba su kitomis ESPT šalimis (žr. 2 lentelę).

Plečiasi TSRS užsienio prekybos ryšiai ir su kitomis socialistinėmis šalimis. Antai prekių apyvarta su JSFR išaugo nuo 30,5 mln. rb 1955 m. iki 5,8 mlrd. rb 1984 m., su KLDR atitinkamai — nuo 76,4 iki 713 mln. rb. Socialistinėms šalims tenka 58% visos tarybinės užsienio

1 lentelė

ESPT ŠALIŲ UŽSIENIO PREKYBA (atitinkamų metų kainomis; mlrd. rb)

	1950 m.	1960 m.	1970 m.	1980 m.	1983 m.
Bulgarija	0,2	1,1	3,4	13,2	18,3
Čekoslovakija	1,3	3,4	6,7	20,2	25,8
Kuba	—	—	2,1	7,7	10,6
Lenkija	1,2	2,5	6,4	24,8	23,7
Mongolija	0	0,2	0,2	0,6	1,0
Rumunija	0,4	1,2	3,4	16,5	14,1
TSRS	2,9	10,1	22,1	94,1	127,5
Vengrija	0,6	1,6	4,3	20,8	28,2
VDR	0,8	4,0	8,5	25,7	34,4

2 lentelė

TSRS PREKIŲ APYVARTA SU ESPT ŠALIMIS (atitinkamų metų kainomis; mlrd. rb)

	1950 m.	1960 m.	1970 m.	1980 m.	1984 m.
Iš viso	1,8	5,6	13,4	45,8	72,8
iš to skaičiaus					
Bulgarija	0,2	0,6	1,8	7,1	11,7
Čekoslovakija	0,4	1,2	2,2	7,2	12,6
Kuba	—	0,2	1,0	4,3	7,2
Lenkija	0,4	0,8	2,3	8,0	11,4
Mongolija	0,1	0,1	0,2	0,9	1,4
Rumunija	0,2	0,5	0,9	2,8	3,6
Vengrija	0,2	0,5	1,5	5,7	8,8
Vietnamas	—	0	0,2	0,6	1,3
VDR	0,3	1,8	3,3	9,2	14,8

prekybos, iš to skaičiaus ESPT šalims — 52%.

ESPT šalių užsienio prekyba remiasi tarptautinio socialistinio darbo pasidalijimo principais. Vidutiniai metiniai jų savitarpio prekybos augimo tempai per pirmuosius trejus vienuoliktojo penkmečio metus sudarė 11,4%, o specializuotos mašinų pramonės produkcijos — 17%. Pagal priimtą ESPT sistemoje specializaciją Bulgarija yra pagrindinė elektrokarų ir elektrokrautuvų gamintoja ir tiekėja broliškoms šalims, Vengrija — autobusų, Tarybų Sąjunga — lengvųjų automobilių, VDR — metalo apdirbimo ir energetikos įrengimų, Lenkija — kelių tiesimo įrengimų ir mašinų, Čekoslovakija — metalo pjovimo staklių ir transporto priemonių, Rumunija — naftos gavybos įrengimų ir t. t. Dabar specializuotos produkcijos lyginamasis svoris ESPT šalių mašinų ir įrengimų tarpusavio eksporte sudaro 41%.

Didelę reikšmę socialistinės sandraugos šalių liaudies ūkiui plėtoti turi tarpusavio kuro, elektros energijos, pagrindinių žaliavos ir medžiagų rūšių mainai. Tiekimų, pirmiausia iš TSRS, dėka ESPT šalių importiniai poreikiai patenkinami taip: anglių — beveik 100%, elektros energijos — 98, gamtinių dujų — daugiau kaip 93, geležies rūdos — 77, naftos ir jos produktų — daugiau kaip 70, ketaus — apie 95, juodųjų valcuotų metalų, mašinų ir įrenginių — bemaž 64%. Antai savitarpio prekybos dėka 1983 m. ESPT šalys patenkino gyventojų vartojamų prekių savo importinius poreikius taip: siuvimo mašinų — 93%, šaldytuvų — 90, skalbimo mašinų — 97, baldų — 90, televizorių — 75, fotoaparatų — 90, medikamentų — 71%.

Socialistinės sandraugos šalys dalyvavo ir dalyvauja statant stambius objektus Tarybų Sąjungoje. Todėl, atidavus naudoti pramonės objektus, ESPT šalys papildomai gauna iš TSRS kasmet milijardus kubinių metrų gamtinių dujų, 6 mlrd. kWh elektros energijos, apie 120 tūkst. t asbesto, 200 tūkst. t celiuliozės, 5,5 mln. t geležies rūdos ir 200 tūkst. t įvairių geležies lydinių. Broliškos šalys padeda Kubai statyti nikelio įmones, Mongolijoje, TSRS padedant, pastatytas stambus vario ir molibdeno koncentrato gamybos kombinatas „Erdenet", joje dirba tarptautinė ESPT šalių geologų ekspedicija.

Atsirado dar viena nauja sandraugos šalių bendradarbiavimo forma. Buvo nutarta parengti ir realizuoti ilgalaikes tikslines bendradarbiavimo programas (ITBP) energijos, kuro ir žaliavų, mašinų gamybos, žemės ūkio ir maisto pramonės, liaudies vartojamų prekių, transporto ryšių srityje. ITBP atspindi suderintą broliškų šalių ekonominio ir mokslinio techninio bendradarbiavimo strategiją ilgam laikui.

Broliškos šalys padeda VSR, Kubos Respublikai ir MLR kuo greičiau pakelti ekonomiką, mokslą ir kultūrą. TSRS padedant Vietname pastatyta ir statoma 291, Kuboje — 567, Mongolijoje — 812 įmonių ir kitų objektų. Labiau industriškai išsivysčiusios ESPT šalys taip pat padeda minėtoms šalims plėtoti liaudies ūkį.

ESPT šalys nuolat plečia ekonominius ryšius su besivystančiomis šalimis, padeda plėtoti nacionalinę jų ekonomiką. Septintojo dešimtmečio pradžioje jos teikė ekonominę ir techninę pagalbą 34 besivystančioms valstybėms, dabar — 92. Socialistinės sandraugos šalims padedant besivystančiose šalyse pastatyta, statoma ir numatyta pastatyti daugiau kaip 5 tūkst. pramonės įmonių ir kitų objektų, iš jų apie 3,7 tūkst. jau atiduota naudoti.

Toliau plečiasi ESPT ir besivystančių šalių užsienio prekyba. 1960—1982 m. prekių apyvarta padidėjo 16 kartų 1982 m. Bulgarijos prekių apyvarta su besivystančiomis šalimis sudarė 1957 mln. rb, Čekoslovakijos — 1518, Kubos — 344, Lenkijos — 2672, TSRS —16883, VDR — 1978 mln. rb. 1983 m. prekių apyvarta su besivystančiomis valstybėmis padidėjo 4,5% ir sudarė 11,4% visos sandraugos bendros prekių apyvartos.

ESPT šalys tiekia šioms valstybėms daugiausia mašinas ir įrengimus įvairioms pramonės, transporto ir žemės ūkio šakoms plėtoti. 1984 m. daugiau kaip keturi penktadaliai importo teko kurui, mineralinėms žaliavoms, metalams, maisto produktų žaliavoms. Prekių apyvarta su kai kuriomis besivystančiomis šalimis parodyta 3 lentelėje.

Tarybų Sąjunga ir kitos ESPT šalys padeda besivystančioms valstybėms plėtoti ir stiprinti nacionalinę ekonomiką, pirmiausia valstybinį sektorių. TSRS padedant išsivadavusiose šalyse pastatyta

TRUMPAI

● Kinijoje bendras sąvartynų plotas sudaro 60 tūkst. ha. Juose susikaupę beveik 6 mlrd. t šiukšlių, ir kasmet atliekų kalnai padidėja daugiau kaip 300 mln. t. Tokius skaičius Pekine paskelbė Valstybinė aplinkos apsaugos valdyba.

● Tanzanijoje atiduotas naudoti popieriaus fabrikas — stambiausias Rytų Afrikoje. Kasmet jis gamins 60 tūkst. t įvairių rūšių popieriaus, o ateityje jo gamybinę galią galima padidinti iki 75 tūkst. t. Naujas popieriaus fabrikas įgalins šalį kasmet sutaupyti apie 20 mln. dol., kurie buvo išleidžiami popieriaus importui.

● Nigerijos vyriausybė iškėlė statybinei pramonei uždavinį — iki 2000 m. aprūpinti butais visus valstybinio ekonomikos sektoriaus darbininkus ir tarnautojus. Labai opi butų problema Lagose, kuriame gyvena apie 3 mln. žmonių. Per paskutiniuosius 20 metų jų skaičius padidėjo du kartus ir jo augimas gerokai viršijo butų statybos tempus. Šiais metais sostinėje turi atšvęsti įkurtuves daugiau kaip 10 tūkst. mažai apmokamų kategorijų darbininkų šeimų.

● Per paskutiniuosius penkerius metus Kuveito gyventojų skaičius išaugo beveik 25% ir dabar sudaro 1695 tūkst. Iš jų daugiau kaip milijonas — užsieniečiai, išeiviai iš Arabų Rytų ir Pietryčių Azijos šalių, atvažiavę į čia uždarbiauti.

● Kasdien Sueco kanalu praplaukia vidutiniškai 60 laivų iš įvairių pasaulio šalių, pervežama daugiau kaip 1 mln. t krovinių. Prieš 10 metų kanalas praleisdavo tik 27 laivus per dieną. Rekonstrukcija gerokai padidino jo praleidžiamąją galią, išaugo ir pajamos, kurias Egiptas gauna už užsienio laivų tranzitą. Dabar jos sudaro apie 1 mlrd. dol. per metus.

● Žinoma daugelyje šalių aukšto rūšingumo Kenijos arbata įgyja vis didesnį populiarumą pasaulinėje rinkoje ir ateityje gali tapti pagrindine eksporto preke. 1984 m. jos parduota už 3,8 mlrd. šilingų, palyginus su 2,4 mlrd. 1983 m. Laukiama, kad šiais metais jos bus parduota daugiau kaip už 4 mlrd. šilingų.

● SNO duomenimis, gyventojų skaičiaus augimo tempai Afrikoje — sparčiausi visame pasaulyje ir sudaro vidutiniškai apie 3% (Šiaurės Amerikoje — tik 0,7%). Dabar kontinente gyvena 500 mln. žmonių. Pagal prognozes 2000 metais Afrikoje gyvens jau apie 1 mlrd. žmonių. Sparčiausi gyventojų skaičiaus didėjimo tempai — Kenijoje: jie sudaro apie 4%. Vidutiniškai kiekviena ištekėjusi kenijietė pagimdo aštuonis vaikus.

3 lentelė

TSRS UŽSIENIO PREKYBA SU BESIVYSTANČIOMIS ŠALIMIS (atitinkamų metų kainomis; mln. rb)

	1950 m.	1960 m.	1970 m.	1980 m.	1984 m.
Iš viso	112	783	2981,3	11962	18500
iš to skaičiaus					
Indija	6,2	104	365	1740	2809
Argentina	0,1	32	30	1192	1130
Iranas	5,0	33	231	335	484
Irakas	—	21	64	732	942
Afganistanas	3,3	44	67	505	899
Brazilija	1,4	23	23	275	468
Egiptas	44,0	172	606	384	547
Sirija	0,2	17	59	321	469
Turkija	0,4	12	83	443	258
Alžyras	0,5	2	118	155	288
Pakistanas	11,0	6	60	177	...

4 lentelė

TSRS UŽSIENIO PREKYBA SU INDUSTRIŠKAI IŠSIVYSČIUSIOMIS KAPITALISTINĖMIS ŠALIMIS (atitinkamų metų kainomis; mln. rb)

	1950 m.	1960 m.	1970 m.	1980 m.	1984 m.
Iš viso	440	1917	4694	31583	40923
iš to skaičiaus					
VFR	0	286	544	5780	7501
Suomija	55	264	531	3889	4728
Italija	34	174	472	3034	4481
Prancūzija	6,5	183	413	3753	4224
Japonija	4,2	124	52	2723	2894
JAV	50,4	76	161	1502	3135
Anglija	128	270	641	1812	2212
Kanada	0,3	14	125	1002	1422

tūkstančiai įvairių pramonės ir kitų liaudies ūkio objektų. Antai Afganistane, TSRS padedant, pastatyta per 50 įvairių objektų, kurie gamina iki 70% visos šalies pramonės produkcijos. Indijoje juodosios metalurgijos gamyklos, kurias statyti padėjo TSRS, gamina apie 35% plieno, Irane — 70, Egipte — 95%, pagaminama elektros energijos: Sirijoje — iki 70%, Afganistane, — 60, Irane — iki 55%. Vien per dvejus šio penkmečio metus, Tarybų Sąjungai padedant, besivystančiose šalyse atiduoti naudoti nauji pajėgumai, galintys pagaminti per metus daugiau kaip 2 mln. t kokso, 1,6 mln. t plieno, perdirbti 6 mln. t naftos; elektrinių galia išaugo 433 MW.

Socialistinės sandraugos šalys stengiasi plėtoti abipusiai naudingus prekybinius ir ekonominius ryšius su išsivysčiusiomis kapitalistinėmis valstybėmis. Tačiau dėl kai kurių imperialistinių valstybių diskriminacinių priemonių kapitalistinių valstybių lyginamasis svoris ESPT šalių bendroje užsienio prekyboje sumažėjo nuo 30,5% 1980 m. iki 26,1% 1983 m. Iš kapitalistinių šalių pagrindiniai ESPT šalių prekybos partneriai yra Vakarų Europos valstybės, o stambiausi iš jų — VFR, Italija, Prancūzija, Suomija ir Austrija.

Tarybų Sąjunga, laikydamasi ilgalaikio ekonominio bendradarbiavimo kurso, aštuntajame dešimtmetyje ir devintojo dešimtmečio pradžioje realizavo su Vakarų šalimis abipusiai naudingų stambių projektų chemijos, metalurgijos, automobilių, naftos, dujų, celiuliozės bei popieriaus ir kai kuriose kitose pramonės šakose. To pavyzdys — Transkontinentinis dujotiekis Urengojus—Pomarai—Užgorodas, kuris tiesiamas bendradarbiaujant su Vakarų firmomis.

Socialistinės sandraugos šalys, mobilizuodamos vidaus rezervus, pasinaudodamos savitarpio bendradarbiavimo ir socialistinės ekonomikos integravimo pranašumais, pasiekė didelių laimėjimų, ekonomiškai lenktyniaudamos su kapitalistinėmis valstybėmis. ESPT šalys, kurios užima apie 19% planetos ploto ir kuriose gyvena mažiau kaip dešimtadalis pasaulio gyventojų, pagamina ketvirtadalį pasaulinių nacionalinių pajamų, trečdalį pramonės produkcijos ir mokslinio techninio potencialo, penktadalį žemės ūkio produkcijos. Dabar ESPT šalims tenka maždaug 21% pasaulyje pagaminamos elektros energijos, 24% išgaunamos naftos ir dujų kondensato, 32—35% anglių, gamtinių dujų, plieno, mašinų gamybos produkcijos. 1950—1983 m. pramonės produkcijos gamyba ESPT šalyse išaugo 14 kartų; vidutiniai metiniai nacionalinių pajamų prieaugio tempai per šiuos metus sudarė 6,7%, išsivysčiusiose kapitalistinėse šalyse — 3,8%.

ESPT: GAMYBOS ROBOTIZAVIMAS

ESPT šalys stengiasi ne tik turėti daug vienokių ar kitokių pramoninių robotų, bet ir diegti labai unifikuotus pramoninius robotus, konstruojamus pagal modulinį principą, kuris teikia dideles galimybes universaliai naudoti robotus.

ESPT šalių bendradarbiavimas šioje srityje realizuojamas remiantis 1982 m. pasirašyta Generaline sutartimi dėl daugiašalio bendradarbiavimo ruošiant ir organizuojant specializuotą ir kooperuotą pramoninių robotų gamybą.

Praėję treji Generalinės sutarties realizavimo metai paspartino pažangą pramoninės robotizacijos srityje. Antai bendromis jėgomis sukurti ir pradėti naudoti nauji pramoninių robotų, robototechninių kompleksų modeliai, suderinta daug normatyvinės techninės medžiagos — metodinių rekomendacijų, ESPT šalyse gaminamų pramoninių robotų ir robototechninių sistemų katalogas.

BLR sukurtas, išbandytas ir gaminamas RB-112 modelio pramoninis robotas, aptarnaujantis agregatines stakles, iš to skaičiaus ir gaminamas Tarybų Sąjungoje. Bulgarijos specialistai kartu su kolegomis iš E. Patono elektrinio suvirinimo instituto sukūrė pramoninį robotą su originalia valdymo sistema, skirtą suvirinti elektros lanku.

Specialistai iš TSRS ir ČSSR sukūrė, išbandė ir įdiegė į gamybą pramoninį robotą UM-160 (iki 160 kg kėlimo galios) grupei metalo pjovimo staklių aptarnauti, MTL-10 modelio robotą (iki 10 kg kėlimo galios) liejimo spaudimu mašinoms aptarnauti ir AM-5 robotą (iki 5 kg kėlimo galios) lakštų štampavimo presams aptarnauti. Dabar TSRS ir ČSSR specialistai kartu kuria pramoninius robotus metalo pjovimo staklėms aptarnauti.

Dabar ESPT šalių specialistai bendradarbiauja, kurdami robototechninius kompleksus įvairių tekinimo staklių bazėje. Realizuojama taip pat pramoninės robototechnikos priemonių kompleksinio standartizavimo 1983—1990 m. programa. Jau patvirtinti 4 standartai, ruošiama dar 18 kitų.

Rengiamuose mokslinio ir techninio bendradarbiavimo 1986—1990 m. planuose numatoma bendromis jėgomis sukurti naujų rūšių agregatinius modulinius pramoninius robotus pagrindinėms mašinų gamybos technologijoms (metalu mechaniniam apdorojimui, liejimui, štampavimui, suvirinimui, dažymui, surinkimui) robotizuoti. Numatoma sukurti naujos kartos adaptyvinius robotus, kurie bus plačiai taikomi kuriant lanksčiuosius gamybinius modulius, o vėliau — lanksčiąsias gamybines sistemas. Lanksčioji automatizacija yra viena iš sričių, kur efektyviausiai ir plačiausiai naudojami robotai. Specialistų nuomone, iki 1990 m. beveik 30% visų robotų bus diegiami šioje gamybos srityje.

Sparčiai vystosi bendradarbiavimas specializuotos ir kooperuotos pramoninių robotų gamybos srityje. Numatoma, kad robotų ir robototechninių kompleksų tarpusavio tiekimai ateinančiame penkmetyje padidės maždaug 10 kartų, palyginus su šiuo penkmečiu. Be to, išaugs ne tik kiekybiniai tiekimų rodikliai, bet ir gerokai pagerės kokybiniai pramoninių robotų parametrai, jų techninis lygis.

JUGOSLAVIJOS EKONOMINIAI RYŠIAI SU ESPT ŠALIMIS

Truputį daugiau kaip prieš 20 metų buvo pasirašytas ESPT ir Jugoslavijos vyriausybės susitarimas dėl glaudaus ekonominio bendradarbiavimo. Per praėjusius nuo to laiko du dešimtmečius prekių apyvarta tarp JSFR ir ESPT šalių išaugo daugiau kaip 20 kartų, o šių šalių lyginamasis svoris Jugoslavijos užsienio prekybos apyvartoje prašoko 40%. TSRS ir JSFR užsienio prekyba 1983 m. sudarė 5 mlrd. rb, palyginus su 0,5 mlrd. rb 1970 m.

Su ESPT šalimis Jugoslavijos organizacijos pasirašė 120 susitarimų dėl gamybos specializavimo bei kooperavimo ir mokslinio techninio bendradarbiavimo. Beveik pusė susitarimų dėl gamybos specializavimo ir kooperavimo liečia mašinų gamybą. Jugoslavija specializuojasi gaminti ir tiekti metalo apdirbimo įrengimus, kai kuriuos įrengimus atominėms

elektrinėms, transporto mašinų, laivų, prietaisų gamybos produkciją, hidraulikos ir pneumatikos mazgus bei detales, medicinos techniką. Dėl to smarkiai didėja Jugoslavijos specializuotos mašinų gamybos pramonės produkcijos eksportas į ESPT šalis. Vien 1980—1982 m. jis išaugo nuo 178 mln. iki 435 mln. rb.

Remdamosi tarybine dokumentacija, nemaža pagrindinių Jugoslavijos įmonių per trumpą laiką įsavino kai kurių įrengimų atominėms elektrinėms gamybą. Dabar ši produkcija tiekiama šešioms ESPT šalims. 1981—1985 m. vien Tarybų Sąjunga gaus iš Jugoslavijos įrengimų atominėms elektrinėms už 200 mln. dol.

Viena labiausiai išvystytų Jugoslavijos liaudies ūkio šakų — chemijos pramonė, kuri irgi aktyviai dalyvauja socialistiniame darbo pasidalijime. JSFR kasmet eksportuoja į sandraugos šalis daugiau kaip už 500 mln. dol. augalų apsaugos priemonių, pagalbinių medžiagų lengvajai pramonei, farmacijos produkcijos, guminių technikos gaminių, cheminių ir biocheminių pašarų priedų, celiuliozės ir popieriaus pramonės produktų.

Sparčiai plėtojama Jugoslavijoje spalvotoji metalurgija. Ši šaka vystoma irgi glaudžiai bendradarbiaujant su Tarybų Sąjunga ir kitomis socialistinėmis šalimis. Paskutiniaisiais metais, TSRS techniškai padedant ir Vengrijai dalyvaujant, Jugoslavijoje pastatytas stambus pramonės kompleksas „Birač", kurio galia — 600 tūkst. t molžemio per metus. Jis aprūpintas tarybiniais įrengimais. TSRS padeda Jugoslavijai statyti taip pat nikelio gavybos objektų kompleksą, kurio metinė galia — 12 tūkst. t.

JSFR dalyvauja taip pat juodosios metalurgijos produkcijos mainuose. Kol kas savos gamybos plieno jai nepakanka. Pagrindinė importo dalis tenka ESPT šalims. Antai 1983 m. iš šių šalių Jugoslavija gavo 804 tūkst. t metalo produkcijos.

Sėkmingai bendradarbiauja Jugoslavija su ESPT šalimis vystant agropramoninio komplekso šakas, kovojant su aplinkos užteršimu ir t. t.

TEBB VEIKLA 1984 METAIS

Plečiantis ESPT šalių savitarpio prekybai ir kitoms ekonominio bendradarbiavimo formoms, 1984 m. dinamiškai vystėsi Tarptautinio ekonominio bendradarbiavimo banko (TEBB) atsiskaitomosios ir kreditavimo operacijos kolektyvine valiuta — atsiskaitomaisiais rubliais. 1984 m. ESPT šalių savitarpio atsiskaitymai per TEBB sudarė beveik 196 mlrd. atsiskaitomųjų rublių ir padidėjo, palyginus su 1983 m., 10,7%, pasiekdami 13,6 mlrd. atsiskaitomųjų rublių sumą. Kreditinių įnašų likučiai metų pabaigoje sudarė 4,4 mlrd. atsiskaitomųjų rublių, palyginus su 4,1 mlrd. atsiskaitomųjų rublių 1983 m., arba padidėjo 7,5%. Išaugo kreditų, lengvatinėmis sąlygomis suteiktų Vietnamui, Kubai ir Mongolijai, lyginamasis svoris.

TARPTAUTINIO EKONOMINIO BENDRADARBIAVIMO BANKO BALANSAS
(atsiskaitomaisiais rubliais)

Aktyvas	Sausio 1 d.	
	1983 m.	1984 m.
1. Piniginės lėšos: einamosiose sąskaitose ir kasoje	26 778 410	36 654 685
indėliuose	1 241 925 895	1 363 296 912
	1 268 704 305	1 399 951 597
2. Suteikti kreditai	4 505 827 676	4 819 550 350
3. Banko turtas	737 189	765 161
4. Kiti aktyvai	37 982 680	47 914 705
Balansas	5 813 251 850	6 268 181 813

Pasyvas	Sausio 1 d.	
	1983 m.	1984 m.
1. Banko kapitalas: įstatinis kapitalas (305262000) apmokėta dalis	190 316 160	190 316 160
rezervinis kapitalas	179 359 915	190 965 727
	369 076 075	381 281 887
2. Depozitai: einamosios sąskaitos	690 995 833	580 866 162
indėliai	4 227 249 864	4 746 541 940
	4 918 245 697	5 327 408 102
3. Gauti kreditai	380 221 201	392 916 551
4. Kiti pasyvai	111 973 196	132 084 326
5. Grynas pelnas	33 135 681	34 490 947
Balansas	5 813 251 850	6 268 181 813

Bendroje ESPT šalių bankų savitarpio mokėjimų sumoje TEBB kreditų lyginamasis svoris 1984 m. sudarė 12,2%. Atskirose šalyse, kuriose aukštas sezoninės gamybos prekių eksporto ir realizavimo lygis, kreditų lyginamasis svoris viršijo 45%.

Vidutinė TEBB kreditų vertė atsiskaitomaisiais rubliais 1984 m. sudarė 3,1%. Tarp kitko, už Vakarų šalyse gaunamus kreditus ESPT šalims tekdavo mokėti palūkanas, 3—4 kartus viršijančias TEBB tarifus.

1984 m. bankas toliau vykdė operacijas konvertuojama valiuta. Jis pritraukdavo laisvas valiutines lėšas tiek iš ESPT šalių, tiek iš kapitalistinių šalių bankų, pirmiausia kreditų ir indėlių forma.

1984 m. pabaigoje TEBB įtraukti valiutinių išteklių likučiai padidėjo, palyginus su 1983 m., 7,9% ir sudarė 1,65 mlrd. atsiskaitomųjų rublių. Kartu gerokai išaugo lėšos, įdėtos į stambiausius Vakarų šalių bankus.

TEBB, kaip ir ankstesniais metais, dirbo rentabiliai: 1984 m. pelnas padidėjo 4,1%, palyginus su 1983 m., ir sudarė 34,5 mln. atsiskaitomųjų rublių. Nutarta šį pelną panaudoti taip: 19,1 mln. atsiskaitomųjų rublių paskirstyti tarp ESPT šalių kaip dividendus, o 13,2 mln. atsiskaitomųjų rublių — į rezervinį kapitalą. Taigi rezervinis kapitalas išaugo nuo 191 mln. iki 204,2 mln. atsiskaitomųjų rublių. Naujo banko statybos išlaidoms padengti 1984 m. išleista 2,2 mln. atsiskaitomųjų rublių. Tokia pat suma iš pelno įskaityta į šios pastato statybos fondą.

Pripažinta tikslinga sukurti ūkiskaitos pagrindu bendras firmas, įmones ir kitas tarptautines ūkines organizacijas, taip pat plėtoti tiesioginius ekonominius ryšius tarp ESPT šalių įmonių ir organizacijų.

BESIVYSTANČIOSE ŠALYSE

PASAULIO ŠALYS: SUDANAS

Stambiausia Afrikos valstybė — Sudanas. Jo plotas — 2,5 mln. kv. km, gyventojų — 22 mln., iš jų apie pusė arabų, 30% — negridų rasės. Valstybinė kalba — arabų.

Nuo XIX amžiaus pabaigos Sudanas buvo Anglijos kolonija. 1956 m. sausio mėn. Sudanas paskelbtas nepriklausoma respublika. Nuo 1969 m. gegužės 25 d. šalis vadinasi Sudano Demokratinė Respublika. Pradėta vykdyti agrarinę reformą, nacionalizuoti pramonės įmones, bankus. Sudanas tarptautinėje arenoje pradėjo laikytis antiimperialistinio kurso. Išsiplėtė jo bendradarbiavimas su socialistinėmis šalimis. Tačiau demokratinėms Sudano jėgoms nepavyko sutelkti savo gretų.

1971 m. liepos mėnesį įvykusiu nesėkmingu kairiųjų karininkų bandymu perversmo keliu likviduoti šalies vadovybės nukrypimą į dešinę pasinaudojo generolas Nimeirijus ir dešiniosios jėgos: buvo susidorota su demokratinėmis organizacijomis ir Sudano komunistais.

Nuo 1971 m. vienpusiška orientacija į Vakarus sukėlė šalyje gilią politinę, socialinę ir ekonominę krizę. Į šalį plaukė privatus užsienio kapitalas. Sudanas, atsidūręs ant finansinio kracho slenksčio, pateko į ekonominę ir finansinę Vakarų šalių priklausomybę. Sudano ekonomikai tapo įprastas reiškinys nuolatinis gamybos nuosmukis, kuro, elektros energijos, žaliavų, maisto produktų ir kitų pirmo

būtinumo prekių chroniškas deficitas. Dauguma pramonės įmonių panaudojo tik 30—35% savo pajėgumų. Dėl ekonominės krizės iš šalies išvyko labai daug nacionalinių kvalifikuotų kadrų. 1985 m. pradžioje kitose arabų šalyse dirbo daugiau kaip 2 mln. Sudano piliečių; iš jų 40% visų gydytojų, 25 % inžinierių ir t. t.

Užsienio politikoje Nimeirijus įtraukė Sudaną į karinių strateginių JAV imperializmo planų orbitą. Jis sutiko, kad šalyje būtų įrengtos Amerikos karinės bazės.

Nimeirijaus vyriausybės valdymo metais šalyje buvo nesilaikoma elementariausių politinių ir ekonominių piliečių teisių. Visos politinės partijos, išskyrus valdančiąją Sudano socialistinę tarybą, buvo uždraustos. Darbininkai, valstiečiai, inteligentija, kovojantys su valdžios savivale, buvo žiauriai represuojami. Tačiau Sudano darbo žmonės nesiliovė kovoję už savo politines ir ekonomines teises.

1985 m. balandžio pradžioje esančios pogrindyje Sudano profsąjungos ir pagrindinės šalies politinės partijos susivienijo į nacionalinių jėgų gelbėjimo sąjungą ir organizavo visuotinį streiką. Perversmui vadovavo generolas ad-Dagabas. Visą valdžią į savo rankas paėmė 15 generolų tarpinė karinė taryba. Vykdomosios funkcijos pavestos tarpinei civilinei vyriausybei.

Karinė Sudano vyriausybė reiškia ketinimus demokratizuoti visuomenės gyvenimą, taikiu būdu išspręsti Pietų Sudano problemą, sustiprinti nacionalinę ekonomiką, imtis priemonių sausros padariniams likviduoti. Šalyje paskelbta amnestija politiniams kaliniams. Nors dar nėra įstatymo, leidžiančio veikti anksčiau uždraustoms partijoms ir visuomeninėms organizacijoms, daugelis jų organizuoja mitingus ir demonstracijas. Reorganizuoja savo eiles ir Sudano Komunistų partija.

Užsienio politikoje imamasi normalizuoti santykius su kaimyninėmis šalimis, pirmiausia su Libija ir Etiopija.

Tačiau padėtis Sudane kol kas komplikuota. Šalies ekonomika ir toliau priklauso nuo Vakarų šalių, pirmiausia JAV, finansinės ir ekonominės pagalbos.

Sudano tarpinės karinės tarybos pirmininkas ad-Dagabas pasisako už Tarybų Sąjungos ir Sudano ekonominį bendradarbiavimą.

Techniškai bendradarbiaujant Tarybų Sąjungai ir Sudanui, šalyje pastatyti konservų fabrikai, du elevatoriai, ligoninė, veterinarinė laboratorija. Tarybiniai geologai padėjo Sudanui ištirti jo gamtos turtus. Daugiau kaip 5 tūkst. Sudano jaunuolių ir merginų baigė mokslus Tarybų Sąjungoje.

KAPITALISTINĖSE ŠALYSE

BRITANIJOS KONSERVATORIŲ EKONOMINĖ STRATEGIJA: DĖSNINGAS FIASKO

Didžiojoje Britanijoje svarstoma „naujoji" ekonominė politika, kuri vykdoma nuo 1979 m. Stengiamasi įrodyti jos mokslinį pagrįstumą bei efektyvumą. Tuo tarpu Britanijos konservatorių ekonominė strategija nėra jau tokia nauja ir tarnauja tik valdančiosios klasės interesams.

Iškart po pergalės 1979 m. rinkimuose konservatoriai ėmėsi priemonių privačiai iniciatyvai skatinti, valstybiniam ekonomikos reguliavimui maksimaliai silpninti. Buvo panaikinti visi valiutiniai apribojimai, kainų, darbo užmokesčio, dividendų, banko kredito kontrolė.

Apribojimų panaikinimą nuo pat pradžių rėmė įvairiausios mokestinės priemonės: pvz., didžiausia mokesčio norma buvo sumažinta nuo 83 iki 60%, 1984 m. priimtas sprendimas palaipsniui sumažinti korporacinį mokestį nuo 52 iki 35%. Be to, sumažintas operacijų su vertybiniais popieriais mokestis, panaikintas investicinių pajamų mokestis, gerokai išplėstos įvairios mokestinės lengvatos kompanijoms.

Kita konservatorių ekonominės politikos kryptimi tapo valstybinio ekonomikos sektoriaus apribojimas. Per ketverius metus parduota 12 stambių ir keletas nedidelių kompanijų — vyriausybė gavo papildomų milijardų, padidėjo nedarbas. Darbo žmonių sąskaita „racionalizuojama" gamyba — masiškai atleidžiama iš darbo, įšaldomas darbo užmokestis.

Visos ekonomikos mastu valstybės vaidmuo ir toliau mažėja. Nacionalinio planavimo sistema supaprastinta, nurėžtos subsidijos ir regioninės programos, sumažintas skaičius priemonių, kurioms reikia centrinės valdžios leidimo. Vienu svarbiausių uždavinių vyriausybė laiko rinkos veiksmų kontrolės sugriežtinimą.

Visos nurodytos reformos aiškiai skirtos stambaus kapitalo pozicijoms stiprinti. Plačiai puolamos profsąjungų teisės (privalomas slaptas balsavimas, piketavimo apribojimas ir t. t.), tarnautojai skatinami dalyvauti kompanijų ir įmonių kapitale, kuriamos „laisvosios verslininkystės" zonos ir kt. Visa tai faktiškai ir yra konservatorių ekonominės strategijos esmė — niekas neturi trukdyti kapitalistams.

Britanijos konservatoriai pradėjo plačiai taikyti „targetavimą" — tai pinigų masės rodiklių tikslinių orientyrų ir biudžeto deficito artimiausiems penkeriems metams nustatymas. Tačiau vien orientyrų nustatymas problemos neišspręs. Pirmiausia reikėjo sumažinti biudžeto deficitą, ir tam buvo apkarpyti asignavimai švietimui ir socialinėms bei kultūrinėms reikmėms. Daug lėšų valstybė gavo, pardavusi nacionalizuotas įmones. Tačiau visos pastangos faktiškai nuėjo niekais. Svarbiausia priežastis ta, kad, sparčiai didėjo karinės išlaidos. Palyginus su BNP, biudžeto deficitas sumažėjo nuo 5 iki 3,25%, tačiau piniginė išraiška per pastaruosius penkerius metus jis išaugo (iki 10,5 mlrd. svarų sterlingų).

Dar sunkiau buvo sumažinti pinigų masės augimo tempus. Konservatoriai laikė aksioma, kad pinigų masės augimo tempai tiesiogiai priklauso nuo deficito dydžio ir jo finansavimo metodo. Vyriausybė pastaruoju metu visą laiką leido daug daugiau obligacijų negu reikėjo biudžeto deficitui likviduoti, nes tai įgalina išimti iš cirkuliacijos dalį grynųjų pinigų. Aišku, kad rezultatai dabar gana liūdni.

1980—1984 m. infliacija mažėjo, didėjant pinigų masei cirkuliacijoje. Vadinasi, buvo įtikinamai įrodyta, jog tarp šių dviejų rodiklių ryšio nėra. Tuo tarpu kaip tik infliacijos lygio sumažinimą konservatoriai laiko savo nuopelnu (dėl to jie pirmiausia ir nugalėjo per paskutiniuosius rinkimus). Tačiau dauguma ekonomistų yra tos nuomonės, kad svarbiausia infliacijos sumažėjimo priežastis — ekonominė krizė, sumažinusi paklausą visų rūšių prekėms.

Per šešerius konservatorių valdymo metus ekonominė padėtis Britanijoje pablogėjo. Bedarbių per tą laiką padaugėjo nuo 1,6 iki 3,2 mln. Infliacijos tempai, sumažėję 1984 m. pabaigoje iki 4,6%, tik per pusmetį pasiekė 7,6%, ir niekas netiki vyriausybės pažadais, jog jie greitai sumažės. Einamojo mokėjimų balanso aktyvas pastaraisiais metais nuolat mažėja ir dabar nukrito iki nulio. Jei ne didelis naftos eksportas, Didžiosios Britanijos einamojo mokėjimų balanso deficitas būtų milžiniškas. Valstybinio biudžeto deficitas buvo planuotas 1984 m. 7,25 mlrd., tačiau iš tikrųjų sudarė 10,5 mlrd. svarų sterlingų. Visa tai įtikinamai rodo, kad išreklamuota Britanijos konservatorių ekonominė strategija patyrė visišką fiasko.

B. FIODOROVAS

POGRINDINIS BIZNIS

Kapitalistiniame pasaulyje vis didesnius mastus įgauna vadinamoji paslėptoji verteivų veikla — monopolijos ir bankai didelę savo operacijų dalį slepia nuo valstybinių organų kontrolės. Jeigu anksčiau tokią veiklą praktikavo tik smulkūs verteivos, tai dabar to nevengia ir stambiausios korporacijos.

Antai šių metų vasarą JAV valdžia pajamų slėpimu apkaltino stambiausią kapitalistiniame pasaulyje pramonės korporaciją — amerikiečių „Ekson". Pagal iškeltą jai bylą ji turi įnešti į šalies iždą 1,9 mlrd. dol., anksčiau nuslėptų nuo kontrolės organų.

Tikslių duomenų apie paslėpto biznio mastus kiekvienoje šalyje nėra. Išvadas Vakarų ekspertai daro, remdamiesi šalutiniais rodikliais. Sprendžiant iš užsienio literatūros, paslėptos ekonomikos mastai įvairiose šalyse sudaro pinigine išraiška nuo 5 iki 30% bendrojo nacionalinio produkto.

Tokia veikla žinoma jau nuo senų laikų. Tačiau pastaruoju metu ji gerokai suaktyvėjo. Tam turėjo įtakos paskutinės krizės, sukrėtusios kapitalo pasaulį. Be

to, Vašingtono forsuojamos ginklavimosi varžybos pareikalavo papildomų didžiulių karinių asignavimų praktiškai visose kapitalo šalyse, todėl vyriausybės, ieškodamos finansavimo šaltinių, vis dažniau nukreipia žvilgsnį į paslėptą ekonomiką, tikėdamosi vis kažkuo papildyti iždą. O tai daugiamilijardinės sumos, kurių pajamų forma šalis negauna dėl to, kad firmos ataskaitose sumažina realios gamybos mastus. JAV leidžiamas biuletenis „Servei of karent biznes" nurodo, kad tokių sumažinimų suma Amerikoje gali sudaryti apie 90 mlrd. dol. per metus.

Praktika rodo, kad kuo stambesnė firma, tuo ji turi daugiau galimybių slaptiems manevrams. Plačiai žinomos transnacionalinių korporacijų manipuliacijos — fiktyvūs pervedimai tarp užsienio filialų. Užsienio antspaudas išsaugo monopolijoms didžiules sumas. Taip pat žinoma, kad daugelis užsienio laivų plaukioja pasaulio vandenimis su „patogia", t. y. neapmokestinama pajamų mokesčiu, pvz., Liberijos arba kitokia, vėliava, nors priklauso firmoms iš kitų šalių. Neatsitiktinis tas faktas, kad, pvz., Vakarų Vokietijos kapitalas vykdo savo valiutinius sandėrius per Liuksemburgą, kuris dėl savo pajamų lengvatų virto vienu stambiausių tarptautinių finansinių centrų.

Valdžia praktiškai nepajėgi patikrinti firmų ataskaitų: akcinių bendrovių publikuojamose ataskaitose galas su galu formaliai suvesti, o teisybę giliai slepia komercinė paslaptis. Kartais ir pati vyriausybė pro pirštus žiūri į machinacijas net ir tada, kai jos išaiškėja. Jų nagrinėjimas užtrunka ilgą laiką, praranda aktualumą, o paskui baigiasi „lygiosiomis" — firmos pasinaudoja savo ryšiais su vyriausybe, neretai paprasčiausiai papirkdamos valstybinės administracijos atstovus.

Vykdydami slaptus sandėrius, kai kurie gamintojai pagal galimybes vengia naudotis bankų paslaugomis, o atsiskaitinėja grynais. Dažnai klientai negauna jokių dokumentų: atsiranda klanas pogrindininkų komisionierių maklerių, kurie už gerą atlyginimą pasiruošę patarti, ką į ką ir kur galima išmainyti.

Vakarų Vokietijos laikraštis „Di Velt" pranešė atvejį, kai 92% statybos dokumentų vienoje VFR firmoje buvo įforminta slaptai. Dar pavyzdys. Neapolis yra stambiausias pasaulyje pirštinių tiekėjas, bet miesto telefonų knygoje nesurasi tokio fabriko.

Pogrindinis biznis gauna milžiniškus pelnus daugiausia todėl, kad čia dirbančių asmenų išnaudojimas neturi ribų. Jokių profsąjungų, jokių darbo laiko normų, jokių socialinių išmokėjimų, didelis traumatizmas — tipiniai slaptosios ekonomikos bruožai. Praktiškai kaip vergai čia dirba daugelis milijonų imigrantų, ypač tie, kurie atvyksta į šalį nelegaliai.

Vakaruose daugelis susirūpinę: ką toliau daryti su slaptąja ekonomika? Atsakymai įvairūs, bet visi jie — skeptiški. Pažangioji Vakarų viruomenė ryžtingai siūlo uždrausti visas šios chuliganiškos veiklos formas. Tačiau realių poslinkių čia nepastebima.

JAV: EKONOMIKOS PLĖTOJIMAS KITŲ SĄSKAITA

Savo finansinei bazei konsoliduoti JAV užsibrėžė tikslą, pirma, smarkiai sumažinti išteklių nuotėkį užsienin, antra, padidinti finansinių išteklių antplūdį iš kitų šalių. Tam reikėjo žūt būt sumažinti infliaciją, padidinti palūkanų normas ir sustiprinti dolerį valiutos rinkose. Kaip tik šiems uždaviniams išspręsti 1979 m. spalio mėn. ir buvo padarytas posūkis Centrinio JAV banko — Federalinės rezervinės sistemos (FRS) — pinigų ir kredito politikoje.

Pirmajame etape — nuo 1979 m. pabaigos iki 1982 m. pradžios — aukšta palūkanų norma suvaidino svarbiausią vaidmenį didinant užsienio kapitalų antplūdį. Tuo metu JAV ekonomika pergyveno krizę, kuri iš dalies padėjo sumažinti infliaciją. Aukštos realios palūkanų normos (nominalios normos, atėmus infliacijos tempus) traukė užsienio lėšas pirmiausia į JAV bankų ir prekybos bei pramonės kompanijų obligacijų sąskaitas. Pagausėjusias lėšų įplaukas JAV bankai panaudojo neregėtai kreditinei ekspansijai užsienyje, pirmiausia besivystančiose šalyse. Antai JAV bankų teikiami kreditai užsienyje nuo 26,2 mlrd. dol. 1979 m. išaugo iki 111,1 mlrd. dol. 1982 m. Suprantama, kad JAV ir toliau buvo kapitalų neto eksportuotoja.

Kitos šalys, pirmiausia Vakarų Europos, norėdamos pristabdyti kapitalų nutekėjimą ir savo valiutų nuvertėjimą, palyginus su doleriu, buvo priverstos vykdyti joms neįprastą aukštų palūkanų normų politiką. Tai atsiliepė jų ekonomikai.

Po to, kai JAV praėjo žemiausią cikliško nuosmukio tašką, svarbiausia priemone pritraukiant užsienio kapitalą į JAV tapo jau ne aukštos palūkanų normos, o vertybinių popierių — prekybos ir pramonės kompanijų akcijų ir obligacijų, taip pat iždo obligacijų kurso didinimas. Tokiomis sąlygomis maždaug nuo 1982 m. antrojo ketvirčio FRS jau galėjo sumažinti palūkanų normas. Išėjimo iš cikliško nuosmukio procese įgavusios tam tikrų pranašumų prieš konkurentus (daugiausia — jų pačių sąskaita), JAV vėl galėjo išplėsti galimybes pritraukti kapitalus iš kitų šalių. Smarkiai išaugo tiesioginių investicijų antplūdis į JAV — tai reiškia, jog sumažėjo potencialios investicijos šalyse konkurentėse. Per penkerius metus (1980—1984) užsienio valstybių tiesioginės investicijos į JAV padidėjo 83 mlrd. dol. (per ankstesnius penkerius metus — iš viso 30 mlrd.). Tuo tarpu užsienio aktyvai Jungtinėse Amerikos Valstijose išaugo nuo 416 mlrd. dol. 1979 m. iki 886 mlrd. dol. 1984 m.

Nuo 1983 m. pastebimas dar vienas svarbus posūkis JAV valiutos ir finansų politikoje: smarkiai sumažėjo lėšų nuotėkis iš JAV. Antai 1982 m., šalies statistikos duomenimis, jis sudarė 107,8 mlrd. dol., 1983 m. — 43,3, 1984 m. — tik 12,5 mlrd. dol. Čia svarbiausią vaidmenį suvaidino tai, kad JAV bankai praktiškai nustojo teikti kreditus užsieniui. Antai 1984 m. jos suteikė tik 7 mlrd. dol. paskolų, t. y. 16 kartų mažiau negu 1982 m.

Labai sumažėjo lėšų nutekėjimas ir tokiu kanalu, kaip JAV tiesioginės investicijos užsienyje. Nuo 1975 iki 1979 m. JAV tiesioginių investicijų prieaugis kasmet didėjo nuo 14,2 iki 23,9 mlrd., o šiuo metu jis sudaro nuo 4 iki 6 mlrd. dol.

JAV doleris yra svarbiausia kapitalistinio pasaulio valiuta, aptarnaujanti kapitalų, prekių ir paslaugų sferą, todėl apribojus jo įplaukas į tarptautinę mokėjimo apyvartą (daugiausia tai daroma per JAV bankų užsienio kreditus), susiklostė „dolerio bado" situacija ir JAV valiutos kursas smarkiai pakilo. 1985 m. vasario pabaigoje jis išaugo iki 3,5 VFR markės už vieną dolerį (1980 m. pradžioje — 1,7).

JAV bankams nustojus kredituoti besivystančias šalis ir prasidėjus lėšų neto nutekėjimui iš jų (dažniausiai padengiant pavergiantį įsiskolinimą užsieniui), be to, ir pakilus dolerio kursui, šių šalių ekonomika, be abejo, patyrė didelių nuostolių. Jaunųjų valstybių skola artėja prie trilijono dolerių, o mokėjimai už paskolas viršija 100 mlrd. dol. per metus.

JAV finansų ir pinigų bei kredito politika gina jų pačių imperialistinius interesus užsienio išteklių sąskaita, sukelia disproporcijas pasauliniame kapitalistiniame ūkyje. Amerikiečių ekonomistų apskaičiavimais, vien 1983—1985 m. (įskaitant ir gruodžio mėn.) kapitalistinio valiutos ir finansų mechanizmo kanalais JAV faktiškai išėmė iš besivystančių valstybių ir industriškai išsivysčiusių kapitalistinių šalių maždaug 270 mlrd. dol. Nepaprastai smarkūs kapitalistinių valiutų kursų svyravimai pakerta normalią tarptautinės prekybos eigą, neleidžia daugeliui šalių vykdyti savarankišką ekonominę politiką.

● **Jungtinėse Amerikos Valstijose 1981 m., palyginus su 1978 m., lengvųjų automobilių parkas padidėjo 9,7 mln. (iki 158,5 mln.), o skysto kuro suvartojimas sumažėjo 37 mln. t. Šitai nulėmė ne tik priimtos organizacinės priemonės, bet ir dideli techniniai pertvarkymai automobilių gamyboje. Buvo pereita prie masinės mažalitražių automobilių gamybos ir padidintas variklių ekonomiškumas. JAV energetikos politikos ir energijos ekonomijos įstatymu, priimtu 1975 m. gruodžio mėn., autotransportui buvo nustatyti degalų sunaudojimo normatyvai, kurių būtina laikytis kuriant naujų markių automobilius.**

● **Japonijoje 77% gyventojų sudaro miestiečiai. 1984 m. pabaigoje Japonijos miestų gyventojų skaičius sudarė 91,6 mln. žmonių. Per paskutiniuosius penkerius metus jis kasmet padidėja maždaug vienu procentu. Pirmą vietą pagal gyventojų skaičių užima Tokijas (8226 tūkst. žmonių), toliau eina Jokohama, Osaka, Nagoja, Saporas. Sostinės gyventojų tankumas — 13796 žmonės 1 kv. km. Vidutinis miesto šeimos dydis 1984 m. sudarė 2,99 žmogaus.**

SKAIČIAI IR FAKTAI

SOCIALINIS APRŪPINIMAS IR SOCIALINIS DRAUDIMAS TARYBŲ SĄJUNGOJE

	1970 m.	1975 m.	1980 m.	1984 m.
Išlaidos socialiniam aprūpinimui ir socialiniam draudimui — mlrd. rb	22,8	34,6	45,6	58,2
Pensininkų skaičius — mln. žm. (metų pabaigoje)	41,3	45,2	50,2	54,6
iš to skaičiaus pagal amžių	24,9	29,4	34,0	38,3
Išlaidos pašalpoms iš socialinio aprūpinimo ir socialinio draudimo lėšų — mlrd. rb	6,1	9,2	11,0	14,3
Išlaidos laikino nedarbingumo pašalpoms — mlrd. rb	3,9	5,2	6,7	7,5
Išlaidos nėštumo, gimdymo ir kūdikio priežiūros iki vienerių metų pašalpoms — mlrd. rb	1,0	1,4	1,6	3,7
iš to skaičiaus iš Valstybinio biudžeto	0,9	1,3	1,5	3,5
Išlaidos iš Valstybinio biudžeto daugiavaikių ir vienišų motinų pašalpoms — mlrd. rb	0,4	0,4	0,3	0,6

PASAULINĖ MINERALINIŲ TRĄŠŲ GAMYBA (mln. t)

	1980 m.	1983 m.	1984 m.
Iš viso pasaulyje	123,4	125,2	133,5
Socialistinės šalys	51,0	58,1	60,7
ESPT šalys	37,6	43,1	44,4
iš jų:			
Bulgarija	0,7	0,7	0,7
Čekoslovakija	1,2	1,2	1,2
Lenkija	2,2	2,3	2,4
Rumunija	2,5	2,9	3,1
TSRS	24,8	29,7	30,8
VDR	4,7	4,7	4,7
Vengrija	1,0	1,1	1,1
Jugoslavija	0,4	0,4	0,5
Kinija	12,3	13,8	14,8
Industrinės kapitalistinės šalys	60,2	51,0	55,6
EEB šalys	18,5	16,2	17,0
iš jų:			
Anglija	2,1	2,0	2,0
Belgija	1,3	1,1	1,1
Italija	2,3	1,9	1,8
Olandija	2,0	1,8	2,1
Prancūzija	5,1	4,3	4,6
VFR	4,9	3,9	4,2
Japonija	2,2	1,7	1,7
JAV	22,5	18,0	19,9
Kanada	9,5	7,7	9,7
Besivystančios šalys	12,2	16,1	17,2
iš jų:			
Brazilija	1,5	1,5	1,6
Čilė	0,1	0,1	0,1
Indija	3,0	4,4	4,6
Meksika	0,9	1,3	1,3

Pastaba. Duomenys pateikti, perskaičiavus į 100% veikliųjų medžiagų pagal tris pagrindines trąšų rūšis — azoto, kalio ir fosforo. Lentelė sudaryta remiantis SNO ir atskirų šalių statistikos duomenimis.

PASAULINĖ MEDVILNINIŲ AUDINIŲ GAMYBA (mlrd. kv. m)

	1980 m.	1983 m.	1984 m.
Iš viso pasaulyje	46,6	47,4	46,1
Socialistinės šalys	24,5	26,5	25,5
ESPT šalys	10,9	11,0	11,3
iš jų:			
Bulgarija	0,3	0,4	0,4
Čekoslovakija	0,5	0,6	0,6
Lenkija	1,0	0,8	0,9
Rumunija	0,7	0,7	0,7
TSRS	7,1	7,3	7,5
VDR	0,5	0,5	0,5
Vengrija	0,3	0,3	0,3
Vietnamas	0,2	0,2	0,2
Jugoslavija	0,4	0,4	0,3
Kinija	12,8	14,7	13,4
KLDR	0,4	0,5	0,5
Industrinės kapitalistinės šalys	11,1	10,7	10,5
EEB šalys	3,6	3,6	3,5
iš jų:			
Anglija	0,3	0,3	0,3
Belgija	0,8	0,3	0,3
Italija	1,1	1,1	1,1
Olandija	0,2	0,2	0,2
Prancūzija	0,9	0,8	0,8
VFR	0,7	0,8	0,8
Japonija	2,0	1,9	2,0
JAV	3,8	3,5	3,4
Besivystančios šalys	11,0	10,2	10,2
iš jų:			
Egiptas	0,9	0,9	0,9
Indija	3,8	3,8	3,9
Pakistanas	0,4	0,3	0,3

Pastaba. Lentelė sudaryta remiantis SNO ir atskirų šalių statistikos duomenimis.

PASAULINĖ SMULKAUS CUKRAUS GAMYBA (mln. t)

	1980 m.	1983 m.	1984 m.
Iš viso pasaulyje	86,3	98,5	101,1
Socialistinės šalys	20,5	24,9	25,9
ESPT šalys	17,1	20,4	21,3
iš jų:			
Bulgarija	0,3	0,4	0,4
Čekoslovakija	0,8	0,8	0,9
Kuba	6,4	6,9	7,8
Lenkija	1,1	2,0	1,8
Rumunija	0,5	0,6	0,8
TSRS	6,6	8,0	7,9
VDR	0,7	0,8	0,8
Vengrija	0,5	0,5	0,4
Kinija	2,6	3,8	3,7
Industrinės kapitalistinės šalys	24,2	22,6	25,7
EEB šalys	12,1	10,8	12,1
iš jų:			
Anglija	1,1	1,1	1,3
Italija	1,8	1,3	1,3
Prancūzija	3,9	3,6	4,0
VFR	2,8	2,5	2,8
Australija	3,1	2,8	3,3
JAV	4,9	4,7	4,7
Besivystančios šalys	41,6	51,0	49,5
Brazilija	7,9	8,8	8,5
Filipinai	2,1	2,3	2,2
Indija	3,9	8,3	5,9
Meksika	2,6	2,7	3,0

Pastaba. Lentelė sudaryta remiantis SNO ir atskirų šalių statistikos leidinių duomenimis.

ATSKIRŲ ŠALIŲ LYGINAMASIS SVORIS PASAULINĖJE ELEKTROS ENERGIJOS GAMYBOJE (%)

	1970 m.	1975 m.	1980 m.	1984 m.
Socialistinės šalys	23	25	26	27
ESPT šalys	20	21	21	21
TSRS	15	16	16	16
Industrinės kapitalistinės šalys	71	67	65	63
JAV	34	33	30	28
EEB šalys	17	16	15	15
Besivystančios šalys	6	8	9	10

Užkuriant pramonės įmonių ir šildymo katilinių dujofikuotus agregatus, kartais įvyksta dujų ir oro mišinio sprogimai. Jų metu apgadinama katilinių įranga, nukenčia žmonės.

Tai įvyksta dėl to, kad katilines aptarnaujantis personalas grubiai pažeidžia darbo drausmę, dujofikuotų agregatų eksploatavimo taisyklių reikalavimus, o neretai yra nepakankamai kvalifikuotas.

Organizuokite katilinių darbuotojų mokymą, reikalaukite, kad pastarieji laikytųsi aptarnaujamų agregatų saugaus eksploatavimo taisyklių reikalavimų ir darbo drausmės.

LIETUVOS TSR VALSTYBINIS DUJOFIKACIJOS KOMITETAS

35 kp INDEKSAS 76713 ● LIAUDIES ŪKIS ● 1985, 11(325), p. 1—32

AUTOMOBILIŲ SAVININKŲ ŽINIAI

Nuo 1986 m. sausio 1 d. valstybinio draudimo įstaigos pradės sudarinėti naujos draudimo rūšies — automobilio, vairuotojo ir bagažo kombinuoto draudimo (autokombi) — sutartis. Jos gerokai skiriasi nuo gyventojų transporto priemonių draudimo (kasko) sutarčių, kurios sudarinėjamos dabar ir galės būti sudarinėjamos ateityje.

Autokombi sutartimi automobilis (gali būti ir su priekaba) apdraudžiamas tiktai faktine jo verte (galiojančiomis valstybinėmis mažmeninėmis kainomis, atskaičius nusidėvėjimą), bagažas — 500 rb suma, automobilio draudėjas, taip pat ir vairuotojas, jeigu vairuoja ne draudėjas — po 1000 rb kiekvienas.

Bagažu laikomi kultūriniai, buitiniai, ūkiniai ir asmeniniai daiktai, papildomi automobilio (priekabos) įrengimai ir reikmenys.

Automobilis ir bagažas apdraudžiami tiems atvejams, kai jie gali būti sugadinami arba sunaikinami dėl avarijos, gaisro, sprogimo, žaibo įtrenkimo, audros, uragano, liūties, krušos, gausaus sniego, nuoslankos, griūties, potvynio, įsmukimo po ledu, vandentiekio arba šildymo sistemos tinklų sugadinimo, žemės drebėjimo, taip pat automobilio, jo atskirų dalių, detalių bei reikmenų ir bagažo daiktų pavogimo, trečiųjų asmenų tyčinių bei neatsargių veiksmų atvejams.

Automobilio vairuotojas ir draudėjas laikomi apdraustais mirties atveju, jeigu mirtis yra kelių eismo įvykio su šituo automobiliu pasekmė.

Draudimo įmoka priklauso nuo pasirinktų sąlygų:

kai numatomas viso nuostolio atlyginimas, tai už metus sumokami 2% automobilio faktinės vertės;

kai numatomas draudėjo dalyvavimas nuostolio atlyginime (franšiza), tai už metus mokama 1% automobilio faktinės vertės. Pagal tokią sutartį mažesnis kaip 150 rb nuostolis neatlyginamas.

Kai draudimo įmoka yra 50 rb arba didesnė, ją galima mokėti per du kartus: 50% — sudarant sutartį ir 50% — ne vėliau kaip per 4 mėnesius.

Draudėjui, kuris be pertraukos draudė savo automobilį bet kuria draudimo rūšimi ir nepadarė avarijos, dėl kurios pats būtų kaltas (jo įgaliotas asmuo, vairuotojas), teikiama įmokų nuolaida 10%, kai minėtos sąlygos išlaikytos per dvejus paskutiniuosius metus, ir 15%, — kai tos sąlygos išlaikytos per trejus arba daugiau paskutiniųjų metų. Per trejus metus tas sąlygas išlaikiusiems draudėjams teikiamas vieno mėnesio lengvatinis laikotarpis naujai sutarčiai sudaryti. Jei per lengvatinį mėnesį atsitinka nelaimė, kai nauja sutartis dar nesudaryta, tai išmokama suma apskaičiuojama pagal paskutinę baigusią galioti sutartį, neišlaikant draudimo įmokų.

Nuostoliai neatlyginami, jeigu jie yra draudėjo tyčinių veiksmų pasekmė, jeigu draudėjas valdė automobilį neblaivus, neturėdamas vairuotojo pažymėjimo arba perdavė vairavimą kitam tokiam asmeniui, kai įvykio nepatvirtina kompetentingi organai (milicija, VAI ir kt.).

Apdrausti automobilį vienu metu dviejų draudimo rūšių (autokombi ir kasko) sąlygomis negalima. 1986 m. leidžiama gyventojų transporto draudimo (kasko) sutartis įforminti į autokombi draudimo sąlygas, įskaitant į naujosios sutarties įmokas proporcingą dalį anksčiau sumokėtų įmokų už kiekvieną mėnesį, likusį iki draudimo laikotarpio pabaigos.

Išsamiau informuoja valstybinio draudimo inspekcijų darbuotojai.

LIETUVOS TSR VYRIAUSIOJI VALSTYBINIO DRAUDIMO VALDYBA

ISSN 0134—3076

LIAUDIES ŪKIS

85|12

Vilnius

LIAUDIES ŪKIS

12(326) * 1985
GRUODIS

Eina nuo 1958 m. lapkričio mėn.

LIETUVOS TSR VALSTYBINIO PLANO KOMITETO, FINANSŲ MINISTERIJOS IR EKONOMIKOS INSTITUTO MĖNESINIS EKONOMINIS ŽURNALAS

Duota rinkti 1985.11.13. Pasirašyta spausdinti 1985.12.11. LV 10604. Formatas 60×90⅛. Iškilioji spauda. 4,5 sąl. sp. l.. 8,5 sąl. spalv. atsp. 7,1 apsk. leid. l. Tiražas 3714 egz. Užs. Nr. 2583.

Redakcijos adresas: 232600, Vilnius, MTP-2, Algirdo 31. Tel.: vyriausiojo redaktoriaus — 66-22-79, vyr. redaktoriaus pavaduotojo — 66-27-18, atsakingojo sekretoriaus — 66-29-34.

Rinko ir spaudė LKP CK leidyklos spaustuvė Vilniuje, Tiesos 1/9. Leidžia Laikraščių ir žurnalų susivienijimas „Periodika".

«ЛЯУДЕС УКИС» (Народное хозяйство). Ежемесячный экономический журнал Госплана, Минфина и Института экономики АН Лит. ССР.
Гл. редактор А. Ю. Скрипка.
На литовском языке.
Адрес редакции: 232600, Вильнюс, ГСП-2, Альгирдо, 31.
Типография издательства ЦК КП Литвы, 232656, Вильнюс, Тиесос, 1/9.

TURINYS

СОДЕРЖАНИЕ

Monolitiniai gyvenamieji namai Vilniaus Lazdynų mikrorajone.
G. ŠLEVIO nuotr. (ELTA).

SVARBIAUSIAS DVYLIKTOJO PENKMEČIO UŽDAVINYS

Svarbiausias dvyliktojo penkmečio uždavinys — didinti ekonomikos vystymo tempus ir jos efektyvumą spartinant mokslo ir technikos pažangą, techniškai modernizuojant ir rekonstruojant gamybą, intensyviai naudojant sukurtą gamybinį potencialą, tobulinant valdymo sistemą, ūkio mechanizmą ir tuo pagrindu toliau kelti tarybinės liaudies gerovę.

Iš TSRS ekonominio ir socialinio vystymo pagrindinių krypčių 1986—1990 metams ir laikotarpiui iki 2000 metų projekto

TSRS ekonominio ir socialinio vystymo pagrindinių krypčių 1986—1990 metams ir laikotarpiui iki 2000 metų projekte atskleista ekonominė partijos strategija, materializuojami TSKP Programos naujos redakcijos projekto teiginiai, kurie išverčiami į konkrečių planinių užduočių kalbą, pritaikant tokiam atsakingam jos realizavimo laikotarpiui, koks yra dvyliktasis penkmetis ir laikotarpis iki 2000 metų.

Tarybinė visuomenė įžengė į išsivysčiusio socializmo etapą. Vykdant TSKP XXVI suvažiavimo nutarimus, žengtas naujas didelis žingsnis keliant tarybinių žmonų gerovę, plėtojant visas ekonomikos šakas. Smarkiai išaugo šalies ekonominis potencialas. Nacionalinės pajamos, palyginus su 1980 m., padidėjo 17%. Atiduota naudoti daugiau kaip tūkstantis naujų šiuolaikinių pramonės įmonių. Pradėta gaminti daugiau kaip 19 tūkst. naujų rūšių mašinų, įrengimų, aparatų ir prietaisų. Pasiekta teigiamų rezultatų intensyvinant gamybą, didinant jos efektyvumą.

Apskritai praėjusio penkmečio rezultatai rodo, kad mūsų šalis pažengė į priekį visomis ekonominio ir socialinio vystymo kryptimis Daugeliu mokslo ir technikos pažangos krypčių TSRS užima pirmaujančias pozicijas pasaulyje.

Svarbiausias partijos ekonominės strategijos tikslas buvo ir tebėra — nuolat kelti materialinį ir kultūrinį liaudies gyvenimo lygį. Šio tikslo realizavimas reikalauja per trumpą istorijos laikotarpį — tris penkmečius pakelti į kokybiškai naują pakopą gamybines jėgas ir gamybinius santykius, kardinaliai paspartinti mokslo ir technikos pažangą, užtikrinti spartų žengimą į priekį strateginėmis ekonomikos vystymo kryptimis, sukurti gamybinį potencialą, savo mastu prilygstantį sukauptam per visus ankstesnius metus.

Reikės pertvarkyti gamybą, kad ji pirmiausia būtų vystoma intensyviai, padidinti visuomeninio darbo našumą ir tuo remiantis paspartinti ekonomikos augimo tempus. Šalies nacionalinės pajamos per 15 metų padidės beveik du kartus. Visų nacionalinių pajamų ir visų materialinės gamybos šakų produkcijos prieaugis turi būti gautas didinant visuomeninio darbo našumą. Jis turi padidėti 2,3—2,5 karto.

Iškeltas uždavinys visokeriopai spartinti mokslo ir technikos pažangą, kuo plačiau taikyti jos rezultatus gamyboje ir valdyme, aptarnavimo sferoje ir buityje. Reikia užtikrinti dinamišką ir proporcingą šalies vieningo liaudies ūkio komplekso vystymą ir efektyvią visų jo grandžių sąveiką, harmoningą ekonominį ir socialinį visų sąjunginių respublikų vystymą.

Realizuojant penkiolikos metų strateginius uždavinius, labai didelę reikšmę turi dvyliktasis penkmetis, kuris turi tapti posūkio penkmečiu visomis šalies ekonominio ir socialinio vystymo kryptimis. Svarbiausias dvyliktojo penkmečio uždavinys — didinti ekonomikos vystymo tempus ir jos efektyvumą spartinant mokslo ir technikos pažangą, techniškai modernizuojant ir rekonstruojant gamybą, intensyviai naudojant sukurtą gamybinį potencialą, tobulinant valdymo sistemą, ūkio mechanizmą ir tuo pagrindu toliau kelti tarybinės liaudies gerovę.

Kad nustatytu laiku būtų įgyvendinta tai, kas numatyta, reikės nauju požiūriu spręsti visus ūkinius uždavinius. Didelę reikšmę turi spartesnis gamybos aparato atnaujinimas, pirmiausia greičiau pakeičiant mažai efektyvius įrengimus tobulesniais, labai našiais. Mums reikalinga patikima, daugiatikslė technika, galinti dirbti sudėtingiausiomis sąlygomis.

Valstybė turi didelių nuostolių dėl dažnų technikos gedimų, dėl mažo jos patikimumo. Nemaža metalo mes prarandame pagrindinių fondų remontui. Tai kasmet kainuoja dešimtis milijardų rublių. Nusidėvėjusi, savo resursą atidirbusi technika — ne pagalbininkas, o našta. Ji negali užtikrinti reikiamo našumo. Lėtai keičiant pasenusius įrengimus ir mašinas, stabdomas gamybos intensyvinimas. Todėl partija ir kelia uždavinį — per tris artimiausius penkmečius ne tik sukurti gamybinį potencialą, savo mastu prilygstantį sukauptam per visus ankstesnius metus, bet ir sparčiau keisti pasenusius darbo įrankius.

Iškeltas uždavinys efektyviau naudoti socializmui būdingas mokslo ir technikos pažangos įgyvendinimo formas bei metodus, stiprinant mokslo ir gamybos integravimą, gerokai sutrumpinti išradimų ir mokslinių atradimų parengimo bei įsavinimo liaudies ūkyje laiką.

Kad mokslo ir technikos pažanga apimtų visą mūsų ekonomiką, pirmiausia reikia modernizuoti šiuolaikiniu pagrindu mašinų gamybą. Tam prireiks ne vienerių metų. Svarbu nelaukti pasyviai, kol techninė pažanga tars savo svarų žodį. Gerokai paspartinti vystymo tempus galima įvedus tvarką, sus-

tiprinus darbo, technologinę, valstybinę drausmę. Ir dar neatidėliojamas reikalas — kuo geriau panaudoti žmogiškąjį faktorių. Reikia pakelti sąžiningo, labai gero darbo prestižą, padidinti asmeninę darbuotojų atsakomybę visuomenei už darbo rezultatus.

Plačią tarybinės liaudies gerovės kėlimo programą partija glaudžiai sieja su patikimos maisto produktų bazės sukūrimu ir laiko šį uždavinį visos partijos, visos liaudies uždaviniu. Maisto programos realizavimas — neatidėliojamas darbas, jam reikia skirti ypatingą dėmesį. Penkmečio rezultatai įtikina, kad partija pasirinko teisingą kelią, vystydama agropramoninį kompleksą.

Jau dvyliktajame penkmetyje vidutinę metinę bendrosios žemės ūkio produkcijos gamybą numatoma padidinti 14—16%. Kaip tai bus padaryta? Geriausių ūkių patyrimas patvirtina: sėkmingai dirba tas, kas sumaniai naudoja mokslo ir technikos laimėjimus, intensyvias technologijas, naujas darbo organizavimo ir skatinimo formas, didina darbo kolektyvų savarankiškumą ir atsakomybę.

Žemdirbiai turi didinti javų ir kitų augalų gamybą. Antai 1990 m. numatoma mūsų respublikoje grūdų gamybą padidinti iki 4 mln. t, bulvių — iki 2,5 mln. t, pašarų — ne mažiau kaip iki 11 mln. t pašarinių vienetų. Kad šie skaičiai realūs, įtikina pirmaujančių ūkių, kasmet išauginančių gausius derlius, praktika. Kiti kolektyvai turi lygiuotis į juos.

Patyrimas parodė: tie ūkiai, kurie orientavosi į pašarų bazės stiprinimą, sumaniai naudojo genetikos ir selekcijos laimėjimus, naujus biologinius bandos kokybinio gerinimo metodus, gerokai padidino gyvulių ir paukščių produktyvumą, gyvulininkystės produkcijos gamybą. 1990 m. respublikos fermų darbuotojai turi padidinti mėsos (skerdienos) gamybą iki 600—620 tūkst. t, pieno — iki 3,2—3,3 mln. t, sukurti veislinės gyvulininkystės bazę, įgalinančią tiekti gyvulius kitoms respublikoms.

Sėkmingas mūsų ekonomikos einamųjų ir perspektyvinių uždavinių sprendimas tiesiogiai susijęs su investicine politika ir kapitaline statyba. Pagrindinių fondų plėtimui ir tobulinimui liaudies ūkyje skiriama didelė nacionalinių pajamų dalis. Todėl pirmiausia reikia didinti kapitalinių įdėjimų efektyvumą. Reikia aktyviau kovoti su visokiomis ilgai trunkančiomis ir neužbaigtomis statybomis, su naujų gamyklų korpusų statymu ten, kur galima pakeisti cechuose įrengimus naujais.

Reikės toliau industrializuoti statybą, kuri turi tapti vieningu pramoniniu statybiniu procesu. Pagrindinių krypčių projekte numatoma toliau stiprinti statybos ir montavimo organizacijas, mažinti nereikalingas valdymo grandis.

Vienas svarbiausių visų be išimties šakų, respublikų ir rajonų uždavinių — didesniu indėliu prisidėti sprendžiant įvairius klausimus, susijusius su tarybinių žmonių gerovės kėlimu, nuosekliai įgyvendinti kompleksinę liaudies vartojamų prekių gamybos ir paslaugų sferos vystymo programą 1986—2000 metams. Tai įgalins geriau tenkinti didėjančius materialinius tarybinių žmonių poreikius, didinti socialinių priemonių poveikį gamybos vystymui, jos efektyvumo didinimui. Pirmiausia reikia geriau tenkinti gyventojų poreikius pramonės ir maisto prekėms, gausiai aprūpinti rinką reikalinga produkcija, pagerinti jos kokybę ir išplėsti asortimentą, pakelti prekybos kultūrą, plėtoti įvairias paslaugas.

Visuomenės ir kiekvieno žmogaus gyvenime, vadinasi, ir socialinėje partijos politikoje vis didesnę reikšmę įgyja tokios sferos, kaip sveikatos apsauga ir liaudies švietimas. Pagal Pagrindinių krypčių projektą numatoma iš esmės pagerinti sveikatos apsaugos materialinę techninę bazę, medicininio aptarnavimo kokybę, geriau aprūpinti gyventojus vaistais. Mokyklų reformos dėka pagerės augančiųjų kartų mokymas ir auklėjimas, jų parengimas visuomenei naudingam darbui.

Svarbi partijos ekonominės strategijos ypatybė — tobulinti liaudies ūkio valdymą siekiant užtikrinti planavimo, ekonominių svertų ir paskatų, valdymo organizacinių struktūrų organinę vienovę ir efektyvią sąveiką, plėtoti iniciatyvą ir išradingumą vietose. Nauji ūkininkavimo metodai turi orientuoti darbo kolektyvus ir valdymo organus tam, kad būtų ryžtingai naudojami intensyvūs gamybos vystymo veiksniai, spartinama mokslo ir technikos pažanga, mažinamos sąnaudos, kuo geriau tenkinami visuomenės poreikiai.

Pagrindinių krypčių projekte keliamas svarbus tikslas — geriau panaudoti socialistinės planinės sistemos pranašumus ir galimybes, nuosekliai įgyvendinti ir vystyti pagrindinius lenininius socialistinio valdymo prncipus, pirmiausia demokratinį centralizmą, kuris vieningą centralizuotą vadovavimą derina su iniciatyva, kūrybiniu aktyvumu ir didele atsakomybe visose ūkininkavimo grandyse. Kartu keliamas uždavinys didinti pagrindinės gamybos grandies — mokslinių gamybinių, gamybinių susivienijimų ir įmonių — vaidmenį užtikrinant organinę jų teisių ir pareigų vienovę. Bus gerokai išplėstas susivienijimų ir įmonių ūkinis savarankiškumas, jų galimybės gamybos techninio modernizavimo ir tobulinimo, planavimo srityje. Ypač svarbu didinti ekonominę gamybininkų atsakomybę už galutinius darbo rezultatus, už produkcijos tiekimo įsipareigojimų įvykdymą, geresnį išteklių naudojimą.

Naujas, tobulesnis, sąnaudas mažinantis ūkio mechanizmas, kurį dar reikės šlifuoti, turi orientuoti darbo kolektyvus į gamybos augimo tempų spartinimą ir jos efektyvumo didinimą, į nuolatinį technikos, technologijos tobulinimą, produkcijos kokybės gerinimą, visokeriopą visų išteklių sunaudojimo mažinimą.

Pagal Pagrindinių krypčių projektą numatoma didinti ekonominių svertų ir paskatų veiksmingumą. Tam reikia diegti stabilius normatyvus, kuriais lėšų, paliekamų įmonėms ir susivienijimams, dydis būtų siejamas su jų darbo rezultatais. Labai svarbu didinti apskaitos, statistikos ir kontrolės vaidmenį užtikrinant racionalų ir ekonomišką išteklių naudojimą, stiprinant kovą su neūkiškumu ir išlaidumu.

Aktyvus, visaliaudinis Pagrindinių krypčių projekto svarstymas įgalins rasti naujus didžiulius visuomeninės gamybos spartinimo rezervus. Dabar visuose darbo baruose svarbu sėkmingai užbaigti šio penkmečio užduotis ir tuo padėti tvirtą pamatą geram, stabiliam darbui naujame mūsų žengimo į priekį etape.

TSKP XXVII suvažiavimą pasitinkant

SOCIALIZMO RAIDA IR PERSPEKTYVOS

Doc., ist. m. kand. G. BUTKUS,
doc., ekon. m. kand. O. PETRAŠKEVIČIUS

Kiekviename istoriniame etape TSKP sprendė uždavinius, moksliškai pagrįstus jo programose.

TSKP dabartinės redakcijos trečioji Programa — tai socializmo planingo ir visapusiško tobulinimo, tolesnio tarybinės visuomenės žengimo į komunizmą, spartinant socialinį ir ekonominį šalies vystymą, programa. Tai — kovos už taiką ir socialinę pažangą programa.

Iš TSKP Programos naujos redakcijos projekto

Komunistų partija, būdama ištikima lenininėms tradicijoms, dabartiniu atsakingu ir sudėtingu istoriniu momentu kreipiasi į liaudį, ragindama sukaupti visas jėgas ir kolektyvinį patyrimą šalies ekonominei ir socialinei raidai paspartinti.

TSKP Centro Komiteto 1985 m. spalio plenume draugas M. Gorbačiovas pažymėjo, kad „per pastarąjį ketvirtį amžiaus, ir mes tai matome, mūsų šalyje įvyko rimtų ekonominių ir socialinių objektyvaus pobūdžio poslinkių. Jie reikalavo giliai analizuoti, sutikrinti dabartinius ir ilgalaikius tikslus, nustatyti jų įgyvendinimo kelius, taip pat naujo požiūrio į organizacinę, socialinę bei ekonominę ir ideologinę partijos veiklą. Patikslintų nuostatų Programoje reikalavo ir tarptautinė padėtis. Reikėjo parengti naują supratimą apie tuos jėgų pasiskirstymo pasikeitimus, kurie vyksta tiek klasiniu, socialiniu aspektu, tiek kovoje už taikos principo, kaip visuotinės tarpvalstybinių, visų tarptautinių santykių normos, įtvirtinimą".

Reikėjo ne tik susumuoti tai, kas padaryta, bet ir parengti konkrečią, visapusiškai pagrįstą veiksmų programą žmogaus ir taikos labui.

Partijos Programos, kaip svarbiausio teorinio ir politinio dokumento, naujos redakcijos projektas yra didžiulis marksizmo-leninizmo idėjų arsenalas, visų tarybinių žmonių ir apskritai viso pasaulio tautų istorinio patyrimo apibendrinimas.

Viena labai svarbių paskelbtų projektų ypatybių yra pagrindinių teorinių ir politinių nuostatų perimamumas. Tai partijos teorijos ir politikos principingumo, nuoseklumo, kūrybinio marksistinės-lenininės teorijos tolesnio vystymo įrodymas. Paskelbtų dokumentų projektuose toliau plėtojama partijos teorija, strategija ir taktika, ieškoma novatoriškų sprendimų pagrindinėms jos veiklos kryptims.

Gilūs ekonominiai ir socialiniai poslinkiai, apie kuriuos TSKP CK spalio plenume kalbėjo draugas M. Gorbačiovas, labai ryškiai matomi ir mūsų respublikoje.

Per pastarąjį ketvirtį amžiaus Tarybų Lietuvos darbo žmonės pasiekė didelių laimėjimų, vystydami respublikos liaudies ūkį, kultūrą, mokslą. 1984 m. Lietuva per 5,2 dienos pagamino tiek pramonės produkcijos, kiek jos buvo gaminama per visus 1940 metus. Sparčiai augo darbo našumas: 1984 m. jis apie 18 kartų viršijo pokario metų lygį. Darbo našumo didinimas tapo pagrindiniu gamybos augimo veiksniu. Nuolat gerėjo pramonės produkcijos kokybė. Praėjusiais metais aukščiausios kokybės produkcija sudarė beveik 19% viso pagamintų prekių kiekio, 1180 gaminių suteiktas valstybinis kokybės ženklas.

Broliškoms respublikoms padedant, sukurta galinga statybos industrija, turime daug modernia technika aprūpintų statybos organizacijų, pastatyta ir statoma daug pramonės objektų ir gyvenamųjų namų. Pokario metais Lietuvoje pastatyta 45,1 mln. kv. m bendro gyvenamojo ploto. Tai prilygsta šešių tokių miestų, kaip mūsų sostinė Vilnius, gyvenamajam fondui.

TSKP Programos naujos redakcijos projekte didelis dėmesys skiriamas žemės ūkio ir viso agropramoninio komplekso vystymui. „Būtina šalies socialinės bei ekonominės pažangos sąlyga, — nurodoma Programos projekte, — toliau stiprinti agropramoninį kompleksą ir didinti jo efektyvumą, visiškai patenkinti šalies poreikius jo produkcijai". Reikia galutinai pertvarkyti žemės ūkį industrinio vystymo kryptimi, visur įdiegti mokslines ūkininkavimo sistemas, intensyvias technologijas, geriau naudoti žemę ir didinti jos derlingumą, mažinti žemės ūkio priklausomumą nuo nepalankių gamtos sąlygų, užkirsti kelią išauginto derliaus nuostoliams, toliau stiprinti agropramoninę integraciją.

Per ketvirtį amžiaus, praėjusį po trečiosios partijos Programos priėmimo TSKP XXII suvažiavime, ypač po to, kai buvo ištaisytos subjektyvistinės ir voliuntaristinės klaidos, žemės ūkyje įvyko esminių teigiamų permainų. Labai svarbią reikšmę turėjo TSKP Centro Komiteto 1965 m. kovo plenumas, kuriame buvo parengti partijos šiuolaikinės agrarinės politikos pagrindai.

Po šio plenumo sparčiai vystėsi ir Tarybų Lietuvos žemės ūkis. Per laikotarpį, praėjusį nuo minėto plenumo, vien žemės ūkio gamybiniams fondams plėtoti ir atnaujinti buvo skirta beveik 7 mlrd. rb. To dėka kolūkiuose ir tarybiniuose ūkiuose jie padidėjo 3 kartus. Traktorių žemės ūkyje padaugėjo nuo 28,3 iki 48,4 tūkst., javų kombainų — nuo 4 iki 12 tūkst., energetiniai pajėgumai vienam žemės ūkio darbuotojui išaugo nuo 7 iki 43 AJ.

Reikia pažymėti, kad žemės ūkio gamyba maždaug iki 1982 m. didėjo, nuolat mažėjant žemės ūkyje dirbančių žmonių skaičiui. 1980 m., palyginus su

1965 m., žemės ūkio darbuotojų skaičius sumažėjo. Vidutinis darbo našumas dešimtajame penkmetyje buvo 2,3 karto didesnis negu septintajame.

Dabar Tarybų Lietuvos chemijos pramonė pagamina per metus beveik 690 tūkst. t mineralinių trąšų, skaičiuojant šimtaprocentine veikliąja medžiaga. Tai įgalino 1965—1984 m. jų vartojimą padidinti daugiau kaip 4 kartus. Kasmet dabar pakalkinama vidutiniškai po 200 tūkst. ha rūgščių dirvų.

Respublikoje sparčiai melioruojamos kolūkių, tarybinių ūkių ir miškų pernelyg drėgnos žemės. Iki 1985 m. pradžios Lietuvoje nusausinta 2,5 mln. ha, arba 75% sausintinų žemių, kuriose gaunami trys ketvirtadaliai visos augalininkystės produkcijos. Javų derliaus priedas kiekvienam nusausintos žemės hektarui, palyginus su nenusausintu, per aštuonerius metus sudarė apie 8 cnt grūdų.

Sparčiai vykdomi ir sausų žemių drėkinimo darbai. Ypač didelį efektą duoda žemių, skirtų daržovėms auginti ir kultūrinėms ganykloms, drėkinimas. Jau įrengta daugiau kaip 600 dirbtinių vandens telkinių, o drėkinamų žemių plotai sudaro 33 tūkst. ha.

1983—1984 m. žemės ūkio produktų gamyba, palyginus su 1981—1982 m., padidėjo 10%. Dar didesnių laimėjimų pasiekė atskiri respublikos ūkiai ir rajonai. Antai 1984 m. šešiolikoje ūkių gauta daugiau kaip po 50 cnt grūdų iš hektaro, o Pasvalio raj. „Draugystės" kolūkyje — po 61 cnt, Kepalių kolūkyje ir Biržų raj. „Laisvosios žemės" kolūkyje — po 54 cnt grūdų iš hektaro. Trylikoje rajonų javų derlius sudarė daugiau kaip 30 cnt, o Pasvalio rajone — daugiau kaip 40 cnt grūdų iš hektaro. Kapsuko raj. Kapsuko kolūkyje kiekviename hektare išauginta po 639 cnt cukrinių runkelių. Daugiau kaip po 500 cnt gavo, „Šešupės", „Joniškio raj. Bariūnų, Kėdainių raj. Antano Sniečkaus kolūkiai. Padidėjo bulvių ir linų derliai.

1983—1984 m. mėsos gamyba, palyginus su dvejais pirmaisiais šio penkmečio metais, padidėjo 14%, pieno — 12, kiaušinių — 7%.

Nemaža nuveikta ir produktyviosios gyvulininkystės specializavimo bei koncentravimo srityje. Praėjusiais metais turėjome 362 pienininkystės ir 32 kiaulininkystės kompleksus. 1984 m. šimtui hektarų žemės ūkio naudmenų pagaminta po 131 cnt mėsos (skerdienos) ir 807 cnt pieno, o vidutiniškai vienam gyventojui — po 130 kg mėsos ir beveik 800 kg pieno.

Mūsų respublikos kaime vyko didžiuliai socialiniai pakitimai. Melioruojant žemes, buvo nukeliami vienkiemiai, statomos naujos gyvenvietės, kuriose praėjusiais metais gyveno 65% visų kaimo gyventojų. Beveik visur baigiamos formuoti kolūkių ir tarybinių ūkių gyvenvietės su visais reikiamais socialiniais bei kultūriniais objektais. Visuose ūkiuose yra bendrojo lavinimo mokyklos ir parduotuvės, apie 90% ūkių turi valgyklas ir kultūros namus, 77% jų turi ambulatorijas, 63% — vaikų lopšelius bei darželius, 74% — buitinio aptarnavimo punktus. Specialistų su aukštuoju ir specialiuoju viduriniu mokslu skaičius nuo 1965 m. padidėjo apie 4,5 karto ir dabar sudaro daugiau kaip 50 tūkst. Žemės ūkyje dirba 46 tūkst. traktorininkų, 25 tūkst. vairuotojų.

Sparčiai vystomas žemės ūkio mokslas. Dabar respublikoje veikia 6 žemės ūkio profilio mokslinio tyrimo institutai, jų filialai, 10 bandymų stočių, kuriuose dirba didelis skaičius aukštos kvalifikacijos mokslininkų.

Gražių laimėjimų žemdirbiai pasiekė ir baigiamaisiais šio penkmečio metais. Jų susitelkimas ir organizuotumas padėjo sparčiau negu praėjusiais metais atlikti visus žemės ūkio darbus. Išaugintas neblogas javų, bulvių, pašarinių ir techninių augalų derlius. Ypač džiugina gyvulininkystės srityje pasiekti rodikliai. Jau įvykdytas pieno ir kiaušinių pardavimo valstybei penkmečio planas. Laukiama, kad šiemet respublikoje vidutiniškai iš karvės bus primelžta pieno daugiau negu pačiais geriausiais 1977 metais.

TSRS ekonominio ir socialinio vystymo pagrindinių krypčių 1986—1990 metams ir laikotarpiui iki 2000 metų projektas nustato konkrečias TSKP Programos realizavimo planines užduotis. Projekte dideli konkretūs uždaviniai iškelti ir mūsų respublikai. Numatoma pramonės produkcijos gamybą padidinti 13—16%. Spartesniais tempais negu anksčiau bus plėtojama skaičiavimo technikos, prietaisų ir automatizavimo priemonių, kultūrinių, buitinių ir ūkinių prekių gamyba. Gerokai išaugs chemijos pramonės produkcijos, mėsos ir pieno konservų, baldų, audinių ir avalynės gamyba. Keliamas uždavinys vidutinę metinę bendrosios žemės ūkio produkcijos gamybą padidinti 14—16%. Dvyliktojo penkmečio pabaigoje grūdų gamyba turi išaugti iki 4 mln. t, bulvių — iki 2,5 mln. t, mėsos (skerdienos) — iki 600—620 tūkst. t, pieno — iki 3,2—3,3 mln. t.

Tai nelengvi, bet realūs uždaviniai. Kad juos galima įvykdyti, rodo pirmaujančių respublikos ūkių ir ištisų rajonų pavyzdžiai.

TSKP Programos naujos redakcijos projektas pagrįstas tuo, kad lemiamas vaidmuo visuomenės vystymesi priklauso ekonomikai. Svarbiausias spartaus ekonomikos intensyvinimo svertas — mokslo ir technikos pažanga. Diegiant naujausius mokslo ir technikos pasiekimus į liaudies ūkį, bus kardinaliai padidintas visuomeninio darbo našumas, pagerinta gaminamos produkcijos kokybė, geriau ir taupiau naudojami materialiniai ištekliai.

Partija esminiu uždaviniu laiko būtinumą toliau tobulinti socialistinius gamybinius santykius, siekti, kad jie nuolat atitiktų dinamiškai besivystančių gamybinių jėgų pobūdį. Toliau bus keliamas socialistinės gamybos suvisuomeninimo lygis, atskleidžiami būdai, kaip suartinti dvi visuomeninės gamybos priemonių nuosavybės formas: kolūkinę bei kooperatinę ir valstybinę, kad ateityje jos susilietų į visaliaudinę.

Partijos Programos naujos redakcijos projekte aiškiai apibūdinta ūkio mechanizmo pertvarkymo koncepcija. Visa liaudies ūkio valdymo sistema turi tarnauti tam, kad būtų įgyvendintas galutinis tikslas — kuo geriau patenkinti visuomenės poreikius esant mažiausioms visų rūšių išteklių sąnaudoms. Partija siekia ir toliau visapusiškai skatinti kūrybinę darbo žmonių iniciatyvą, juos vis labiau

DIDINKIME KROVINIŲ TRANSPORTAVIMO EKONOMIŠKUMĄ

Prof., ekon. m. dr. A. GULBINSKAS

Pagrindiniai transporto uždaviniai — laiku, gerai ir visiškai patenkinti liaudies ūkio ir gyventojų poreikius pervežimams, didinti ekonominį jo darbo efektyvumą.

Iš TSRS ekonominio ir socialinio vystymo pagrindinių krypčių projekto

Pastaraisiais dešimtmečiais Tarybų Lietuvos transportas pavirto stambia liaudies ūkio šaka. Tai akivaizdžiai rodo ir žemiau pateikiami duomenys. 1950—1983 m. krovinių apyvarta visomis transporto rūšimis, išskyrus jūrų transportą, išaugo nuo 2,3 iki 26,6 mlrd. tkm, t. y. 11,6 karto, iš jų geležinkeliais — 8,1, automobiliais — 65,4, upėmis — 1,3 karto. Didelis krovinių pervežimų augimas nėra pageidautinas reiškinys, nes transportas savo veikla nesukuria naujų produktų, naujų daiktų, o tik perveža visa tai, kas sukurta pramonėje, žemės ūkyje, tam sunaudodamas gana daug materialinių ir darbo išteklių.

Apie tai, kad transportavimo procesui sunaudojama daug išteklių, galima susidaryti pakankamą vaizdą iš tokių duomenų: 1980 m. Tarybų Sąjungos transporto įmonėse ir organizacijose dirbo daugiau kaip 10 mln. žmonių, arba 9% visų liaudies ūkio darbuotojų. Transportas suvartojo apie 13% visų liaudies ūkyje sunaudojamų kuro ir energetikos išteklių[1].

Iš krovinių transportavimo ekonomiškumo pozicijų vertinant Lietuvos TSR transporto raidos tendencijas, susirūpinimą kelia spartus daug energetikos išteklių sunaudojančio krovininių automobilių transporto augimas. Antai 1970—1983 m. bendrajam visuomeniniam produktui išaugus 1,88 karto, nacionalinėms pajamoms — 1,75 karto, pervežimai automobilių transportu padidėjo net 2,19 karto, o geležinkelių — tik 1,4 karto. Tai liaudies ūkio požiūriu neracionalu dėl dviejų priežasčių: dėl didesnių automobilių transportu vykdomų pervežimų augimo tempų, palyginus su bendriausiais respublikos ekonomikos vystymo rodikliais; dėl automobilių transporto neekonomiškumo. Nustatyta, kad 1 tkm bruto atlikti automobilių transportu suvartojama net 8 kartus daugiau energetinių išteklių, palyginus su geležinkelių transportu.

[1] Бирюков В. Е. Транспорт в одиннадцатой пятилетке. — М., 1981, с. 4.

Taigi, siekiant taupyti išteklius ir padidinti krovinių transportavimo ekonomiškumą, reikia racionalizuoti transporto ryšius, gamybos organizavimą taip, kad, didėjant materialinei gamybai, pervežimų mastas stabilizuotųsi arba net mažėtų; stengtis, kur galima, krovinius gabenti ne automobiliais, o geležinkeliais; pervežant krovinius automobiliais plačiai naudoti dispečerinį centralizavimą.

Pastaraisiais metais socialistinėse šalyse, ypač Vokietijos Demokratinėje Respublikoje, intensyviai ieškoma būdų siekiant kuo ekonomiškiau naudoti transportą. To dėka VDR pasiekta, kad, didėjant pramonės, žemės ūkio gamybai bei augant statybos darbų mastams, ėmė mažėti krovinių pervežimai. Be to, siekiant kuo ekonomiškiau naudoti transportą, taupyti degalus bei kitus materialinius išteklius, racionaliau parenkamos transporto priemonės kroviniams gabenti. Nemaža tolimesniais nuotoliais numatomų gabenti krovinių transportuojama geležinkelių arba upių transportu, o automobiliais pervežami kroviniai nedideliais atstumais. To dėka nuo 1979 m. iki 1982 m. krovinių pervežimai automobiliais sumažėjo nuo 730,2 iki 607,6 mln. t, arba 16,8%, o krovinių pervežimas geležinkeliais per šį laikotarpį padidėjo 6,6%.

Vokietijos Demokratinėje Respublikoje, Bulgarijoje ir kai kuriose kitose socialistinėse šalyse veikia bendra automatizuota krovinių pervežimo automobilių transportu sistema, koordinuojanti ir dispečeriniu būdu vadovaujanti visam krovininiam automobilių transportui nepriklausomai nuo to, ar jis yra bendrojo naudojimo, ar žinybinis. Tai įgalina, naudojantis šiuolaikiniais ekonominiais metodais ir atliekant skaičiavimus ESM, greitai surasti optimalius krovinių pervežimo būdus, sumažinti tuščias automobilių ridas ir pasiekti didelį ekonominį efektą. Bulgarijoje prie kiekvieno autokombinato, o VDR — kiekviename srities centre veikia krovinių pervežimo automobiliais koordinavimo ir valdymo centras. Į šį centrą patenka užsakovų paraiškos kroviniams pervežti automobiliais nepriklausomai nuo šio transporto žinybinės priklausomybės. Čia surandami racionaliausi krovinių pervežimo variantai srities teritorijoje vidutiniškai 70—120 km nuotoliu. Krovinių pervežimus automobiliais didesniais nuotoliais už srities teritorijos koordinuoja automobilių transporto valdymo organai šalies sostinėje.

Ruošiant Lietuvos TSR kompleksinę transporto programą laikotarpiui iki 2000 metų, kuri buvo sudaroma Lietuvos TSR MA Ekonomikos instituto, Valstybinio plano komiteto, visų transporto organizacijų bei aukštųjų mokyklų specialistų jėgomis, susikaupė nemaža duomenų, atskleidžiančių nepakankamo transportavimo ekonomiškumo respublikoje priežastis bei būdus joms pašalinti.

Dažnai neracionalūs transportiniai ekonominiai ryšiai susidaro dėl nepakankamo transportinio veiksnio įvertinimo išdėstant pramonės įmones. Ryškus to pavyzdys — N. Vilnios „Neries" žemės

įtraukti į gamybos valdymą, didinti darbo kolektyvų vaidmenį, tobulinti socialistinio lenktyniavimo formas, visapusiškai jį plėtoti, visur stiprinti drausmę ir tvarką. Partija laiko socialinę politiką galinga priemone šalies pažangai spartinti. Užsibrėžiamas uždavinys pakelti tarybinių žmonių gerovę į kokybiškai naują pakopą.

TSKP teikia principinę reikšmę idėjinės teorinės, politinės auklėjamosios, organizacinės ir ūkinės veiklos vienovei, reikalauja, kad kiekvienas komunistas, kiekvienas mūsų visuomenės žmogus be kompromisų kovotų su visokio pobūdžio sustingimu ir konservatyvumu, kūrybiškai spręstų naujai iškylančias problemas.

Tarnavimas liaudžiai — partijos veiklos prasmė. Partija visada tariasi su darbo žmonėmis vidaus ir užsienio politikos klausimais. Bendras partinis, visaliaudinis Programos naujos redakcijos, pakeitimų TSKP Įstatuose ir TSRS ekonominio ir socialinio vystymo pagrindinių krypčių projektų svarstymas — labai ryškus šios taisyklės nekintamumo patvirtinimas. „Mūsų Programoje kiekvienas paragrafas, — pažymi V. Leninas, — yra tai, ką turi žinoti, įsisąmoninti ir suprasti kiekvienas darbo žmogus" (Raštai, t. 29, p. 169).

Tarybiniai žmonės ne tik dalyvauja svarstant šiuos svarbius dokumentus, bet ir aktyviai įsijungia į socialistinį lenktyniavimą, stengdamiesi gražiais laimėjimais sutikti Komunistų partijos XXVII suvažiavimą.

ūkio mašinų gamykla. Žolės miltų agregatams gaminti gamykla įsiveža iš tolimų šalies rajonų daug metalo, o paskui nemažą produkcijos dalį — didelių gabaritų, sunkius agregatus siunčia į tolimus Vidurinės Azijos, Krasnojarsko, Tolimųjų Rytų arba net Sachalino salos rajonus. Tai labai neekonomiška, nes vienam tokiam agregatui (ABM-1,5A) pagaminti reikia sunaudoti 34 t atvežtinio juodo metalo, o jam išgabenti — net trijų geležinkelio platformų. Kadangi kiekvieną mėnesį gamykla siunčia keliasdešimt tokių žolės miltų agregatų, matyti, kiek tam reikia panaudoti geležinkelio vagonų, kurių taip trūksta respublikos liaudies ūkiui.

Transporto išlaidos, susijusios su žaliavos atsigabenimu ir produkcijos išvežimu, „Neries" gamybiniame susivienijime 1980 m. sudarė 6,3 mln. rb sumą. Panaši padėtis ir dabar.

Vilniaus valstybinio V. Kapsuko universiteto katedros vedėjo doc. A. Morkevičiaus atliktų tyrinėjimų duomenimis, transporto požiūriu neracionalūs transportiniai ekonominiai ryšiai susidarė miško apdirbimo pramonėje dėl žinybiškumo ir transportinio veiksnio ignoravimo bei Lietuvos TSR MA Ekonomikos instituto paruoštos miško apdirbimo pramonės įmonių perspektyvinio išdėstymo schemos nepaisymo. Dėl to trys žinybos — Respublikinis tarpkolūkinių statybos organizacijų susivienijimas, Baldų ir medžio apdirbimo pramonės, Žemės ūkio ministerijos — 1970—1975 m. pastatė tris naujas medžio apdirbimo įmones pietinėje respublikos dalyje — Alytuje ir Kazlų Rūdoje. Taigi išaugo poreikis įvežti čia medieną, liko nepanaudota galimybė išvystyti medžio apdirbimą miškingesniuose Panevėžio ir Šiaulių rajonuose.

Matyt, pribrendo reikalas, kad, projektuojant naujas pramonės įmones, sprendžiant jų išdėstymo klausimus, kartu būtų projektuojami optimalūs transportiniai ekonominiai ryšiai, tinkamai įvertinami veiksniai, susiję su ekonomišku transporto naudojimu.

Transportinių ekonominių ryšių tobulinimas ir tuo pačiu transportavimo ekonomiškumo didinimas yra labai sudėtinga problema, apimanti visą kompleksą ją salygojančių veiksnių, kurie susiję su planavimu, materialiniu skatinimu, produkcijos kokybe, ūkio mechanizmo funkcionavimo veiksmingumu ir kt. Autoriaus nuomone, nemažą transportavimo ekonomiškumą būtų galima pasiekti išplėtus įmonių gamybinį kooperavimą respublikoje, atskirų rajonų ribose tobulinant transportinius ekonominius įmonių ryšius nepriklausomai nuo jų žinybinio pavaldumo. Tai būtų tolesnis tiesioginis šakinio bei teritorinio valdymo ir planavimo derinimo išvystymas siekiant sumažinti tarprajoninius žaliavų, medžiagų, produkcijos pervežimus. Kad šis svarbus ūkio mechanizmo elementas galėtų sėkmingai veikti, reikėtų mokėti premijas už transportinių ekonominių ryšių tobulinimo variantus ir transportavimo lėšų ekonomiją. Šios premijos turėtų būti mokamos šių pasiūlymų autoriams — įmonių vadovams, planuotojams, ekonomistams inžinieriams bei kitiems darbuotojams už racionalesnių transportavimo variantų suradimą, panašiai kaip šiuo metu mokamos premijos racionalizatoriams už techninius pasiūlymus ir išradybą. Taip pat turėtų būti racionaliau paskirstomi planuojami pervežti kroviniai tarp atskirų transporto rūšių, ypač tarp geležinkelių ir automobilių, nes šioms transporto rūšims tenka lemiamas vaidmuo respublikos transporto sistemoje. Tai labai svarbu, nes kiekviena transporto rūšis turi tam tikrą ekonominiu požiūriu tikslingą panaudojimo sritį, o tai priklauso nuo transportavimo priemonių, šių priemonių, naudojamų degalų ir kitų medžiagų kainų, nuo krovinių pervežimų technologijos, organizavimo ir daugelio kitų veiksnių, kurie nėra pastovūs, o dažnai kinta. Todėl, planuojant krovinių pervežimą, reikia kiekvienu konkrečiu atveju žinoti atitinkamos transporto rūšies ekonominiu požiūriu pagrįstas panaudojimo ribas.

Turbūt reikia įvesti tokią tvarką, kad šios ribos būtų sistemingai perskaičiuotos. Turėtų būti įvertinamos tokios ne tik transporto, bet ir kitų liaudies ūkio šakų sąnaudos: krovinių pervežimo savikaina, įskaitant krovimo darbus; išlaidos, susijusios su krovinio pristatymu į geležinkelio stotis ir išvežimu iš jų; kapitaliniai įdėjimai transporto priemonėms; apyvartinių lėšų apyvartumo pasikeitimas; natūralūs krovinių transportavimo nuostoliai; kitos su transportavimu susijusios išlaidos.

Šiems ir kitiems svarbiems transporto tolesnio plėtojimo ir jo funkcionavimo gerinimo einamiesiems ir perspektyviniams klausimams spręsti respublikoje tikslinga turėti visą transportą koordinuojantį organą. Tai labai aktualus klausimas, nes dar neturime vieningos transporto sistemos, labai didelis atskirų transporto rūšių žinybinis išsisklaidymas, nors visų jų svarbiausia paskirtis — laiku ir gerai patenkinti transportinius liaudes ūkio ir gyventojų poreikius.

LANKSČIŲJŲ AUTOMATIZUOTŲ GAMYBOS SISTEMŲ DIEGIMO EKONOMINĖS PROBLEMOS

H. KARPAVIČIUS
Šiaulių LTSR 40-mečio televizorių gamyklos
Darbo užmokesčio skyriaus viršininko pavaduotojas

Nuosekliai didinti organizacinį ir technologinį gamybos lankstumą.

Iš TSRS ekonominio ir socialinio vystymo pagrindinių krypčių projekto

Mūsų respublikoje, kaip ir visoje šalyje, pertvarkomas gamybinis potencialas intensyvaus vystymo linkme. Leningrado partinės organizacijos aktyvo susirinkime TSKP CK Generalinis Sekretorius M. Gorbačiovas pažymėjo dvi esmines šio proceso tendencijas: geresnį funkcionuojančių gamybinių pajėgumų panaudojimą bei spartų mokslo ir technikos pažangos naujovių diegimą. Pabandykime šiuo požiūriu panagrinėti kai kurias gamybos proceso tobulinimo problemas.

Svarbus šiuolaikinės gamybos bruožas tas, kad didėja nomenklatūrinė gaminamos produkcijos įvairovė. Kai kurių šaltinių duomenimis, vienetiniu ir smulkiaserijiniu pagrindu gaminama daugiau nei 75% gaminių. Tačiau gamybos efektyvumas, kurį rodo darbo jėgos ir gamybinių fondų panaudojimo lygis, masinėje gamyboje yra nepalyginamai didesnis negu vienetinėje arba smulkiaserijinėje gamyboje.

Detalių, mazgų, daiktų gaminimas itin stambiomis partijomis grindžiamas daugkartiniu analogiškų gamybinio proceso stadijų pasikartojimu. Atsiranda prielaidos plačiai taikyti darbo pasidalijimo teikiamus pranašumus. Ypač tai pasakytina apie technologinį procesą, kuris išskaidomas į smulkias operacijas. Darbininkui sudaromos palankios sąlygos juvelyriškai išmokti tik jo darbo vietai būdingas operacijas, o konvejeris įgalina sujungti jas į bendrą procesą.

Technologinis procesas efektyvus, jei sukuriama jam adekvati organizacinė viso gamybinio proceso struktūra, apimanti materialinį tiekimą, kooperatinius ryšius, techninių, ekonominių bei kitų įmonės tarnybų ūkinę veiklą. Susidaro valdymo modelis, kurio tikslas — garantuoti griežtai nustatytų proporcijų tarp konkrečių gamybinio proceso dalių besąlygiška laikymąsi. Tuo būdu pasiekiamas maksimalus gamybos proceso nenutrūkstamumo laipsnis, optimizuojama technologinio bei gamybinio ciklo trukmė. Efektyviausiai minėtos sąlygos sukuriamos esant masinės (srovinės) gamybos tipui, kuris įgalina nuolatos intensyvinti darbo jėgos ir gamybos priemonių panaudojimą be papildomų kapitalinių įdėjimų.

Tačiau konvejerio linija turi rimtą trūkumą: keičiantis gaminio struktūrai, reikia techniškai pertvarkyti visą liniją — tai reikalauja didelių kapitalinių investicijų. Šiuo požiūriu srovinė gamyba įgyja statišką formą. Be to, susidaro objektyvios prielaidos esamam techninio aprūpinimo lygiui „įšaldyti". Vieno darbininko aprūpinimas aktyviąja pagrindinių gamybinių fondų dalimi surinkimo cechuose gerokai atsilieka, palyginus su vienetinės arba smulkiaserijinės gamybos cechais.

Liaudies ūkio poreikiai kokybiškai naujai produkcijai nuolat auga, todėl plečiama gaminių nomenklatūra. Neišvengiamai kyla principinis uždavinys ieškoti būdų racionalizuoti gaminių gamybos keitimą, jį spartinti, daryti ekonomiškesnį. Gamyba darbo ob-

jekto keitimosi atžvilgiu turi būti dinamiška. Todėl gamybos procesas turi būti lankstus, t. y. užtikrinti efektyvią daugianomenklatūrę gamybą.

Svarbiausias tokios gamybos elementas — kokybiškai nauja, sudėtinga technika, ją atitinkantys technologiniai procesai. Tai iš dalies paaiškina, kodėl sparčiai plinta staklių su skaitmeniniu programiniu valdymu (SPV), robotų panaudojimas. Tai patvirtina duomenys apie išsivysčiusios pramonės šalis. 1978—1980 m. staklių su SPV skaičius JAV išaugo 3 kartus, Japonijoje — 8, VFR — 7 kartus. Tarybų Sąjungoje 1984 m. šių staklių pagaminta 1,8 karto daugiau negu 1980 m. Kai kurių autorių nuomone, staklių su SPV gamyba 2000 metais sudarys ne mažiau kaip 70% viso jų skaičiaus[1].

Panašios tendencijos ryškėja robotų panaudojimo sferoje. Tiesa, susidaro nemažai keblumų nustatant tikslų jų skaičių atskirose šalyse, nes vieningai priimtos pramoninio roboto definicijos nėra. Tačiau ir sąlygiškai vertinant prognozuojami itin spartūs robotų gamybos augimo tempai artimausiu laikotarpiu.

Ši nauja technika turi didžiules potencines galimybes padidinti gamybos proceso efektyvumą. Amerikiečių apskaičiavimai rodo, kad mechaninio apdirbimo centrų, sukurtų staklių su SPV pagrindu, darbo našumas 3—5 kartus viršija paprastų staklių išdirbį. Panaudojus skaitmeninę kontrolę ESM pagrindu stambioms gamybinėms sistemoms, darbo našumas padidėja 20 ir daugiau kartų[2].

Turime pavyzdžių, kai platus pramoninių robotų taikymas leido pakelti darbo našumą 2—3 kartus, padidinti staklių pamainumo koeficientą 1,5—2 kartus[3]. Be to, negalima nepaminėti robotų vaidmens sprendžiant socialines problemas, atpalaiduojant žmones nuo monotoniško, sunkaus fizinio, dažnai atliekamo kenksmingomis sąlygomis, darbo ir pan.

Nemažas dėmesys automatizuotos bei robotizuotos technikos diegimui skiriamas ir mūsų gamykloje. Mechaninio apdirbimo, įrankių cechuose veikia staklės su SPV, štampavimo ceche — keletas robotų.

Staklės su SPV yra pakankamai efektyvios, ypač apdorojant labai sudėtingas ir tikslias detales: jos leidžia gerokai sutrumpinti paruošiamąjį bei baigiamąjį laiką vienai detalei apdirbti, sumažinti kitus laiko nuostolius.

Pateiksime tokį pavyzdį. Mechaninio apdirbimo ceche gaminama plokštė studijinei aparatūrai. Vienos detalės apdirbimo ciklo trukmė — 120 min, o partijos dydis — 20 vnt., pagalbinis laikas — 13 min, paruošiamasis-baigiamasis laikas — 37 min. Pagalbinio laiko struktūra tokia: detalės pastatymas; aktyvus stebėjimas, perėjimas nuo vienų staklių prie kitų, staklių valdymas, programų pervyniojimas.

Dirbant vienomis paprastomis staklėmis, detalių partija apdoropama per 5—6 pamainas, arba 2700 min. Tuo tarpu trejomis staklėmis su SPV ta pati partija apdorojama per 450 min, stakles aptarnaujant vienam operatoriui.

Susidaro palankios sąlygos plačiai diegti daugiastaklinį aptarnavimą, nes vienas operatorius pajėgus aptarnauti keletą staklių su SPV. Daugiastaklinio aptarnavimo efektyvumas priklauso nuo apdorojamų detalių partijos dydžio: kuo ji didesnė, tuo geriau panaudojamas staklių darbo laiko fondas.

Svarbu atsižvelgti į operatoriui skirtų detalių apdirbimo technologinių ciklų trukmę. Pavyzdžiui, paruošęs stakles apdoroti detalei su ilgesniu technologiniu ciklu, operatorius turi daugiau laiko aptarnauti staklėms, kuriomis apdirbamos detalės su trumpesniu technologiniu ciklu. Vadinasi, ypatinga dėmesį reikia atkreipti į apdirbamų detalių grupavimo metodus. Šiame procese vien cecho pastangomis pasiekti gerų rezultatų neįmanoma. Būtina, kad gamybos dispečerinis skyrius pasinaudotų automatizuotos gamybos valdymo sistemos teikiamais privalumais.

Optimalus apdirbamų detalių partijos dydis minimalizuoja staklių perderinimo skaičių. Tai ypač svarbu todėl, kad labai trūksta kvalifikuotų automatinių įrengimų derintojų.

Daug darbo reikalauja detalių apdirbimo programų sudarymo procesas. Apskaičiuota, jog vidutinio sudėtingumo detalės programai parengti reikia 16 valandų aukštos kvalifikacijos inžinieriaus darbo. Pastaruoju metu gamyklos specialistai vis dažniau pasinaudoja ESM. Programos parengimo laikas sutrumpėja daugiau negu 2 kartus, iki minimumo sumažinama klaidų galimybė apskaičiavimuose.

Suvestiniai 1985 m. pirmojo pusmečio duomenys rodo, jog staklių su SPV pamainumo koeficientas gamykloje pagal atskiras grupes (frezavimo, tekinimo, gręžimo) — nuo 1 iki 1,7, o vidutinis apkrovimo koeficientas — 0,71. Duomenys byloja apie didelius laiko nuostolius. Tiesa, šie rezultatai kitų įmonių ūkinės veiklos fone nėra tokie blogi. Pavyzdžiui, šalies mašinų gamybos pramonėje staklių su SPV apkrovimo koeficientas siekia 0,4—0,6, pamainumo koeficientas 1,3—1,6.

Momentinių stebėjimų, atliktų gamykloje 1985 m. sausio—gegužės mėnesiais, rezultatai yra tokie: iš 410 atliktų stebėjimų teigiamai vertintini 259 (62,3% visų stebėjimų skaičiaus), tai yra staklės tuo metu dirbo. 151 prastova buvo dėl šių priežasčių (%): įrankių stygius — 4; derinimo darbai — 30; detalių stygius — 6; elektroninės staklių dalies remontas — 26; mechaninės staklių dalies remontas — 20; nebuvo operatoriaus — 11; tepalų stoka — 4.

Nors prastovų priežasčių gali būti ir daugiau, bet pastebima tokia bendra tendencija: apie 75% prastovų sudaro remonto ir derinimo darbai. Vadinasi, nepakankamas staklių patikimumas, nesudarytos reikiamos jų eksploatacijos sąlygos. Gamykla neturi galimybių tiesiogiai didinti staklių patikimumą. Belieka visokeriopai stiprinti remontininkų, derintojų, operatorių kadrus, gerinti jų darbą.

Likusi dalis prastovų susijusi su organizaciniais nesklandumais.

Atlikti momentiniai stebėjimai štampavimo ceche atskleidžia robotų panaudojimo trūkumus. Iš 60 užfiksuotų prastovų atvejų (74,5% visų stebėjimų skaičiaus) 23% tenka presų ir štampų remontui, 20% — ruošinių stokai, 57% — robotų derinimui ir remontavimui. Pagrindinė prastovų priežastis — nepakankamas robotų patikimumas. Tačiau nemaži laiko nuostoliai ir dėl organizacinių nesklandumų.

Darbo laiko panaudojimo analizė vienetinėje ir smulkiaserijinėje gamyboje atskleidžia ryškius skirtumus tarp pastarojo tipo ir konvejerizuotos srovinės gamybos tipo. Visuotinai pripažinta, kad konvejerizuota srovinė gamyba organizaciniu požiūriu yra pažangiausia, t. y. įgalina geriausiai realizuoti racionalios gamybos organizavimo principus: ritmingumą, proporcingumą, lygiagretumą, nepertraukiamumą. Tai lemia efektyvų darbo jėgos ir gamybos priemonių panaudojimą, nors techninio aprūpinimo lygis ir nėra pakankamas.

Srovinės gamybos fone išryškėja prieštaravimas tarp aukšto techninio ir neadekvataus jam organizacinio lygio vienetinėje ir smulkiaserijinėje gamyboje. Susidaro paradoksali situacija: sudėtinga ir brangiai kainuojanti technika (staklės su SPV, robotai ir kt.) tampa gamybos efektyvumo didinimo stabdžiu (mažėja fondogrąža, darbininkų aprūpinimo aktyviąja pagrindinių gamybinių fondų dalimi lygis gerokai pralenkia darbo našumo augimo tempus).

Dauguma tarybinių bei užsienio gamybos organizavimo specialistų yra tos nuomonės, jog problemą išspręsti padės platus lanksčiosios automatizuotos gamybos (LAG), atskirų jos elementų bei ištisų sistemų taikymas. Galima teigti, jog automatizuotos gamybos lankstumas pasireiškia tuo, jog vienetinė ir smulkiaserijinė gamyba funkcionuoja srovinės gamybos režimu.

Žinoma, pasiekti tokį aukštą gamybos proceso techninį organizacinį lygį nėra paprasta. Šiuo metu net labiausiai pramoniniu požiūriu išsivysčiusiose šalyse praktiškai LAG taikomos gana ribotai. Šis uždavinys plačiu mastu bus sprendžiamas netolimoje ateityje. Tačiau pradinė LAG kūrimo stadija galima šiandien, pvz., riboto dydžio „apdirbimo centrai", jungiantys atskirus LAG elementus: stakles su SPV, robotus bei atitinkamos galios ESM.

Prastovų analizė suteikia reikalingą informaciją atskirų įmonės padalinių ūkinei veiklai koreguoti. Svarbus vaidmuo tenka techninei tarnybai. Konkrečiai, vyriausiasis inžinierius tiesiogiai atsako už technines politikos kryptis, atitinkančias šiuolaikinius gamybos proceso reikalavimus. Nepakanka įsigyti stakles su SPV, robotus, elektroninę skaičiavimo techniką. Svarbiausia — efektyvus jų panaudojimas, sujungimas į vieningą lanksčiąją sistemą.

Šiaulių Tarybų Lietuvos 40-mečio televizorių gamykloje jau ne pirmi metai funkcionuoja lanksčiųjų automatizuotų gamybų konstravimo biuras. Jame yra 12 inžinierių konstruktorių, kurių darbo objektas einamuoju momentu — štampavimo cecho robotizavimas. Artimausiu metu numatoma išplėsti robotų panaudojimo sferą surinkimo cechuose. Įgyvendinti šias svarbias technines priemones padeda aukštesnė organizacija (ministerijos vyriausioji valdyba), tačiau centralizuotu būdu gamyklai teikiamos paramos nepakanka (per praėjusius vienuoliktojo penkmečio metus gauti tik 2 robotai). Ypač trūksta mikroprocesorinės skaičiavimo technikos, pozicinių robotų.

---

[1] США: экономика, политика, идеология, 1984, № 2, с. 86.

[2] Фролова Н. Научно-техническая революция и усиление контроля капитала над трудом. — Вестник Московского университета, серия 6. Экономика, 1985, № 1, с. 12.

[3] Васин М. Робототехника: час пробил. — Правда, 26 апреля 1981 г.

Ekonomija ir taupumas

MEDŽIAGŲ IMLUMAS — SVARBUS STATYBOS EFEKTYVUMO VEIKSNYS

D. TREIGIENĖ

Statybos, kaip ir bet kurios kitos liaudies ūkio šakos, efektyvumas pasireiškia medžiagų imlumo mažėjimu, darbo našumo augimu, našiu pagrindinių gamybinių fondų naudojimu bei produkcijos kokybės gerėjimu. Dažnai vienas rodiklių pagerėja kitų rodiklių sąskaita, todėl izoliuotas jų nagrinėjimas negali išsamiai apibūdinti statybos organizacijos gamybinės veiklos efektyvumo.

Norint pasiekti gerų rezultatų, reikia optimaliai suderinti visus gamybos efektyvumą nulemiančius veiksnius, nes racionaliai naudoti materialinius išteklius dar nereiškia, kad būtina stengtis visokeriopai mažinti statyboje medžiagų imlumą. Kartais verta suvartoti net daugiau arba geresnių, brangesnių medžiagų, konstrukcijų, kad gerokai sumažėtų kitos statybos išlaidos, pagerėtų pastatų kokybė. Paprasčiausias pavyzdys — plytų pakeitimas statyboje gelžbetoniniais blokais arba monolitiniu betonu. Nors plytos ir daug pigesnė statybinė medžiaga, tačiau gelžbetonio arba monolitinio betono panaudojimas leidžia sutrumpinti statybų trukmę, suteikti pastatui įdomesnę formą, be to, mažiau reikia darbo jėgos, taupomas mokos fondas. Kitas pavyzdys, sukeliantis nemažai diskusijų, — plastmasiniai pastato vidaus vandentiekio ir kanalizacijos vamzdžiai. Jų panaudojimas neabejotinai efektyvus statybos metu. Tik neaišku, ar tai pasiteisina eksploatuojant pastatą.

Taigi pagrindiniai gamybos efektyvumo rodikliai glaudžiai tarp savęs susiję, nors jų priklausomybė ne visada pasireiškia tiesiogiai ir ne visada akivaizdi.

Pasiekę atitinkamą išsivystymo laipsnį, tam tikri kiekybiniai (kokybiniai) pakitimai vienoje gamybinės sistemos dalyje gali sukelti įvairiausius kokybinius (kiekybinius) pasikeitimus kitoje dalyje. Todėl galimi tokie kokybiniai statyboje naudojamų materialinių išteklių pakitimai, kurie mažina jų pareikalavimą, tačiau dėl to darbo našumas ir fondograža ne didėja, bet, atvirkščiai, mažėja.

Koks ryšys egzistuoja tarp statybos medžiagų imlumo ir gyvojo darbo našumo?

Viso liaudies ūkio mastu materialinių išteklių ekonomiją gamybiniame procese galima sutapatinti su ankstesniojo, sudaiktinto darbo taupymu. Kartu tai sudaro prielaidą visuomeninio darbo našumui augti. Antra vertus, didėjant darbo našumui pramonės šakose, gaminančiose materialinius išteklius, mažėja jų savikaina, kartu mažėja ir medžiagų imlumas tai produkcijai, kuriai gaminti ir sunaudojami tie materialiniai ištekliai.

Konkrečiu statybos atveju tai reiškia: jei statant pastatus, statinius ir kt. bus taupiai naudojamos statybinės medžiagos, konstrukcijos, žaliavos, energija, kuras, tai pasieksime sąlyginį darbo jėgos sumažinimą statybinių medžiagų, gavybinėje pramonėje ir liaudies ūkio šakose, tiekiančiose kurą, energiją. O jeigu statyboje bus naudojamos pigesnės statybinės medžiagos, tai mažės šios šakos medžiagų imlumas.

Kaip žinoma, kasmet mažėja darbo išteklių prieaugis, tačiau beveik visose šakose kuriamos naujos darbo vietos. Todėl medžiagų imlumo mažinimas statyboje, taupiai ir racionaliai naudojant materialinius išteklius — tai ne tik kelias šios šakos efektyvumui didinti, bet ir visai realus būdas darbo jėgos deficitui mažinti gaminant statybines medžiagas, konstrukcijas, kurą, energiją.

Dabar dar daugeliui konstrukcijų, reikalingų statybai, būdingas gremėzdiškumas, masyvumas, per didelė atsparumo atsarga, todėl jų gamybai reikia daugiau ir aukštesnės markės metalo,

---

Gamykla sudarė sutartį su Lietuvos TSR liaudies ūkio specialistų tobulinimosi institutu, bendromis jėgomis sprendžia mikroprocesorinių sistemų panaudojimo robotų valdyme problemas. Šis institutas rengia kvalifikacijos kėlimo kursus robotizavimo bei lanksčiųjų automatizuotų gamybų diegimo specialistams. Analogišką priemonę būtų galima surengti miesto Inžinierių namuose.

Išaugusių gamybinių poreikių nebepatenkina remonto tarnybos darbas. Svarbiausia, jog didinant remontininkų skaičių problemos išspręsti nepavyks. Mokslo ir technikos pažanga kelia naujus reikalavimus ne tik technikai, bet ir žmogui, jo darbinei kvalifikacijai. Tuo tarpu specialistų, gebančių remontuoti elektroninę dalį, įmonė parengti įprastiniu būdu nepajėgi. Reikia glaudžiau bendradarbiauti su atitinkamo profilio aukštosiomis mokyklomis, pvz., Kauno Antano Sniečkaus politechnikos instituto Šiaulių vakarinių fakultetų. Kadrų mokymo skyrius privalo aktyviau ieškoti galimybių organizuoti mokymo kursus centralizuotai, tarkim, ministerijos mastu.

Neįmanoma pasiekti gerų gamybinių rezultatų be sudėtingos įrangos ir našių įrankių. Apsirūpinti kooperacijos forma reikiama plačios nomenklatūros įranga galimybių nėra. Tuo tarpu įrankių cecho gamybinių pajėgumų nepakanka. Išspręsti šią problemą gamykloje tradicine technika labai sunku. Racionaliausias būdas padėčiai ištaisyti — diegti šiuolaikinius „apdirbimo centrus" ir palaipsniui pereiti prie LAG. LAG elementų arba sistemų diegimo tempai nemažai priklauso ir nuo darbuotojų materialinio skatinimo sąlygų.

Kaip jau pažymėjome, ypač svarbus vaidmuo didinant gamybos proceso efektyvumą tenka techninės tarnybos atstovams. Jų darbas turi būti vertinamas diferencijuotai. Tikslinga kurti įvairaus dydžio kūrybines inžinerinių darbų krypties grupes su tvirtai nustatytu darbo užmokesčio fondu, kurio panaudojimo laipsnis priklausytų nuo galutinių rezultatų, taip pat atsisakyti darbuotojų skaičiaus limitavimo praktikos tokiose grupėse. Juk diegti efektyvų „apdirbimo centrą" tai ne tas pats, kas spręsti kasdienines problemas.

Perspektyvi kryptis — inžinerijos ir technikos darbuotojų, ypač technologų, įtraukimas į gamybines brigadas vienetinėje ir smulkiaserijinėje gamyboje. Svarbi sąlyga — garantuoti jiems galimybę gauti atlyginimą, ne mažesnį už labiausiai kvalifikuoto darbininko.

Konkrečiomis atskirų įmonių sąlygomis materialinio skatinimo formų visuma yra labai įvairi. Būtina jas tobulinti atsižvelgiant į šiuolaikinės gamybos reikalavimus, gamybinio kolektyvo interesus.

Nemažas rezervas didinti gamybos efektyvumą — miesto ribose veikiančių įmonių techninės politikos kryptingas koordinavimas. Daugelis Šiaulių pramonės įmonių priklauso įvairioms sąjunginio bei respublikinio pavaldumo ministerijoms ir disponuoja nemažu gamybiniu techniniu potencialu. Visapusiškas gamybos proceso intensyvinimas reikalauja tobulinti pagrindinių gamybinių fondų struktūrą, spartinti LAG sistemų projektavimą bei diegimą, nedelsiant paskleisti atskirų kolektyvų pažangų patyrimą.

Vertėtų sudaryti nuolatinę darbo komisiją prie miesto vykdomojo komiteto, į kurią įeitų vadovaujantieji visų įmonių specialistai, sprendžiantys pažangios technikos ir technologijos diegimo problemas. Komisijos veiklos tikslas — paruošti rekomendacijas efektyvesniam mokslo ir technikos pažangos rezultatų panaudojimui įmonėse, numatyti konkrečias gamyklų ir projektavimo organizacijų bendradarbiavimo formas diegiant įvairios apimties LAG, taip pat suteikti šiuo klausimu reikiamą informaciją miesto partiniams bei ūkiniams vadovams.

Bendrai sutelktos miesto gamybinių kolektyvų bei vadovaujančiųjų organų pastangos sudarys tinkamas sąlygas visuomeninės gamybos efektyvumo lygiui didinti.

MEDŽIAGŲ IMLUMO, DARBO NAŠUMO IR FONDOGRĄŽOS KITIMAS LIETUVOS TSR STATYBOS ORGANIZACIJOSE
(%, palyginus su praėjusiais metais)

	1976 m.	1977 m.	1978 m.	1979 m.	1980 m.	1981 m.	1982 m.	1983 m.	1984 m.
LTSR STATYBOS MINISTERIJA									
medžiagų imlumas	—4,0	3,5	1,1	1,1	4,3	—0,5	2,0	—3,1	—1,4
darbo našumas	2,8	—0,1	—1,5	—4,3	—2,0	2,4	1,4	4,0	9,7
fondográža	—8,2	—7,4	—8,4	—7,0	—3,4	—2,4	—3,1	—1,5	—2,1
LTSR KAIMO STATYBOS MINISTERIJA									
medžiagų imlumas	1,3	1,5	1,8	1,6	4,1	1,7	—3,3	0,5	—0,8
darbo našumas	—0,4	—0,9	—3,2	—4,4	0,9	2,3	0,8	9,0	7,2
fondogrąža	—4,1	—11,1	—10,7	—11,1	—1,2	—0,7	—3,7	0,0	—0,9
RESPUBLIKINIS TARPKOLŪKINIŲ STATYBOS ORGANIZACIJŲ SUSIVIENIJIMAS									
medžiagų imlumas	0,3	3,8	2,6	4,2	0,9	—0,7	—5,0	12,0	2,0
darbo našumas	5,9	3,2	—0,8	—1,2	—3,4	7,3	5,2	5,9	4,7
fondogrąža	—19,1	—12,1	—3,7	—10,1	—15,9	0,8	0,0	—3,3	—1,8

betono ir kt. Vadinasi, medžiagų imlumo mažinimas visose gamybos grandyse leidžia padidinti visuomeninės gamybos efektyvumą, tobulinti šakinę liaudies ūkio struktūrą.

Antra vertus, materialinių išteklių ekonomija ir racionalus jų naudojimas statyboje įgalina didinti statybos ir montavimo darbų mastą esant pastoviam gavybinės ir statybinių medžiagų pramonės išvystymo lygiui.

Mažinant medžiagų imlumą statyboje, taupomas ir pagalbinių darbuotojų, kurie užsiima materialinių išteklių pervežimu, krovimu, sandėliavimu, darbas. Be to, pagrindinių statybinių medžiagų ekonomija beveik visuomet susijusi su pagalbinių medžiagų, kuro ir energijos taupymu.

Mokslo ir technikos pažanga atskleidžia vis naujas galimybes efektyviau bei našiau naudoti materialinius išteklius, mažinti gyvojo darbo poreikį. Antai lengvesnių konstrukcijų bei detalių įdiegimas statyboje mažina medžiagų imlumą ir transportavimo išlaidas. Be to, neretai to dėka sumažėja ir darbo imlumas. Stogo darbuose naudojant lengvesnes metalines konstrukcijas, galima plačiau taikyti konvejerinį denginio surinkimą ir blokų montavimą. Tokiu metodu įrengiant denginį, darbo našumas padidėja 20—25%, šie darbai sutrumpėja trečdaliu, o bendra pramoninio pastato statybos trukmė gali būti sumažinta net 15—20%. Materialinių išteklių ekonomija labai daug priklauso nuo darbuotojų, jų tikslingos veiklos. Žmonių darbo efektyvumas statyboje pasireiškia tiesioginiu jo našumo kilimu, t. y. gyvojo darbo sąnaudų mažėjimu produkcijos vienetui. Antras veiksnys, lemiantis statybininkų darbo efektyvumą, — tai įdaiktinto materialiniuose ištekliuose darbo ekonomija, kuri gaunama taupiai ir ūkiškai naudojant medžiagas, kurą, energiją, mažinant broką, gamybinius nuostolius ir atliekas. Be to, nuo pačių statybininkų priklauso ir statybos produkcijos kokybė. Taigi statyboje dirbančių žmonių darbas bus tuo efektyvesnis, kuo daugiau bus sukurta produkcijos, racionaliau panaudojami materialiniai gamybos veiksniai ir kuo geresnės kokybės objektai bus atiduodami vartotojui.

Lietuvos TSR statybos organizacijų gamybinės veiklos dinamikos analizė patvirtina mūsų teorines išvadas dėl glaudaus minėtų rodiklių sąryšio (žr. lentelę).

Pateikti duomenys rodo, kad 19 atvejų iš 27 darbo našumas ir medžiagų imlumas statybos organizacijose kito atvirkščiai proporcingai; 8 atvejais ši priklausomybė pažeista dėl žymaus perdirbamų materialinių išteklių pasikeitimo, dėl darbų struktūros keitimosi statybos organizacijose.

Kalbant apie medžiagų imlumo ir fondogrąžos ryšį statyboje, reikia pažymėti, kad čia pirmumas teikiamas pagrindinių gamybinių fondų naudojimui. Pažangesnė, našesnė technika leidžia taupiau, racionaliau naudoti materialinius išteklius, trumpėja statybos laikas, kyla darbo našumas, gerėja statomų objektų kokybė.

Gamybinio proceso gerinimas dažniausiai susijęs su naujos, našesnės technikos diegimu. Naujos mašinos ir įrengimai yra brangesni, ir dėl to mažėja fondogrąža. Tai neigiamai atsiliepia ir medžiagų imlumo rodikliui. Tačiau jeigu šie įrengimai, mašinos padeda taupyti, racionaliau naudoti materialinius išteklius, mažėja išlaidos žaliavoms, medžiagoms, konstrukcijoms, kurui, energijai ir jeigu šių išlaidų mažėjimas atsveria pagrindinių gamybinių fondų vertės augimą, statybos organizacijose medžiagų imlumas mažės, nors mažės ir fondogrąža.

Kaip matome iš lentelės, tarp medžiagų imlumo ir fondogrąžos statybos organizacijose yra glaudus ryšys. Tik 6 atvejais iš 27 pažeista atvirkštinė priklausomybė tarp šių dydžių; tai nulėmė netolygus pagrindinių gamybinių fondų atidavimas naudoti ir darbų struktūros pasikeitimas.

Taigi statybinės veiklos efektyvumą apibūdinantys rodikliai glaudžiai tarpusavyje susiję, vienų pasikeitimas daro įtaką kitų dinamikai. Todėl, nagrinėjant statybos efektyvumo problemas, negalima apsiriboti kurio nors vieno gamybos veiksnio analize. Tik visapusiškas gamybinės veiklos ištyrimas atskleis tikrąją padėtį, padės rasti kelius bendram statybos efektyvumui padidinti.

NAUJOS KNYGOS

Išėjo iš spaudos autorių kolektyvo vadovėlis „Prekybos įmonės ekonomika"*. Vadovėlyje nagrinėjama prekybos esmė ir vystymosi dėsningumai, jos vaidmuo liaudies ūkyje. Išsamiai dėstoma prekybos įmonių ūkinės ir finansinės veiklos pagrindinių rodiklių (prekių apyvartos, darbo jėgos ir darbo užmokesčio, cirkuliacijos kaštų, rentabilumo, finansų) planavimo metodika. Daug dėmesio skiriama ūkiskaitos ir rentabilumo klausimams mažmeninėje prekyboje.

* Kazarskaja N. ir kt. Prekybos įmonės ekonomika. Vadovėlis tarybinės prekybos technikumų prekių mokslo ir buhalterijos spec. moksleiviams. Versta iš 3-ojo patais. ir papild. leid. (N. Kazarskaja, J. Lobovikovas, G. Čistovas). — V.: Mintis, 1985. — 215 p.

Ekonominis kadrų mokymas

SUTARTINĖS DRAUSMĖS STIPRINIMAS. GAMYBOS MATERIALINIS TECHNINIS APRŪPINIMAS

Doc., ekon. m. kand. J. STANKEVIČIUS

TIEKIMO DRAUSMĖS STIPRINIMAS — PAGRINDINĖ EFEKTYVAUS DARBO SĄLYGA

Tiekimo drausmės klausimas visada buvo vienas svarbiausių materialinio aprūpinimo organizavimo veiksnių. Įmonei vartotojai turi būti patiekta viskas, kas reikalinga jos gamybai pagal apskaičiuotus poreikius. Jei įmonė, kaip vartotojas, negaus laiku kokios nors produkcijos ir tos produkcijos gamybinės atsargos bus pasibaigusios, suprantama, sutriks gamybos procesas — ji kažkokios produkcijos negalės pagaminti. Kitos įmonės, kurios vartoja šią produkciją, jos laiku negavusios, vėl kažko nepagamins arba neatliks planuotų darbų. O tai sukels sutrikimą daugelio įmonių, net ir atskirų liaudies ūkio šakų darbe.

Todėl pastaraisiais metais buvo įgyvendinta nemaža priemonių tiekimo drausmei stiprinti. Vykdant TSKP CK ir TSRS MT nutarimą dėl planavimo ir ūkio mechanizmo tobulinimo, 1981 m. buvo patvirtinta nauja gamybinės techninės paskirties produkcijos ir liaudies vartojamų prekių tiekimo nuostatų redakcija, siekiant padidinti materialinę įmonių tiekėjų atsakomybę už produkcijos tiekimo terminų, jos komplektiškumo, kokybės pažeidimus. Pavyzdžiui, pažeidus gamybinės techninės paskirties produkcijos tiekimo terminus, bauda padidinta iki 8% (anksčiau, pavėlavus iki 10 dienų, buvo mokama 5% bauda ir tik daugiau kaip 10 dienų — 8%). Nepatiekus produkcijos baigiamiesiems statybos objektams, Tolimosios Šiaurės rajonams, sezoninio darbo įmonėms, TSRS valstybinio materialinio techninio tiekimo komiteto ir TSRS valstybinio gamybinio techninio žemės ūkio aprūpinimo komiteto bazėms (tai buvo padaryta irgi pirmą kartą), bauda padidinama 1,5 karto (12%). Nuo 1982 m. įsigaliojo TSRS valstybinio plano komiteto paruošta instrukcija apie produkcijos tiekimo sutartinių įsipareigojimų vykdymo apskaitą vertinant įmonių ūkinę veiklą bei jas ekonomiškai skatinant.

Tačiau, nepaisant kai kurių teigiamų poslinkių, kaip buvo nurodyta TSKP CK 1982 m. lapkričio plenume, šioje srityje esama ir rimtų trūkumų. Todėl 1983 m. numatytos papildomos priemonės tiekimo drausmei stiprinti. Ir tai visiškai suprantama, nes šiuolaikinėmis sąlygomis, esant dideliems gamybos mastams, jos specializacijai ir kooperacijai, svarbiausia liaudies ūkio ir atskirų jo grandžių funkcionavimo ir plėtojimo sąlyga yra stabilūs ūkiniai ryšiai ir griežtas tiekimo užduočių vykdymas. Todėl iš ūkinių organų buvo pareikalauta griežtai laikytis produkcijos tiekimo drausmės, pašalinti esamus trūkumus ir ateityje produkcijos tiekimo planų nevykdymą, kaip buvo numatyta sutartiniuose įsipareigojimuose, laikyti rimtu planinės ir valstybinės drausmės pažeidimu.

Šių priemonių dėka pagerėjo sutartinių produkcijos tiekimo įsipareigojimų vykdymas. Antai 1982 m. šalies pramonė bendrą produkcijos realizavimo apimtį įvykdė 100,6%, o tiekimus pagal sutartinius įsipareigojimus — tik 97,1%. 1984 m. beveik 1,5 tūkst. sumažėjo įmonių, neįvykdžiusių sutartinių įsipareigojimų, skaičius. Geriau pradėjo dirbti ir mūsų respublikos tiekimo organizacijos. 1981 m. Lietuvos TSR valstybinio materialinio techninio tiekimo komiteto organizacijos produkcijos tiekimus pagal sutartis įvykdė 99,1%, o 1984 m. — 99,7%.

TSKP CK ir TSRS MT 1983 m. liepos 14 d. nutarime numatyta toliau plėsti įmonių teises planavimo ir ūkinės veiklos srityje, didinti jų atsakomybę už darbo rezultatus. Ryšium su tuo buvo pradėtas vykdyti naujas ekonominis eksperimentas, kurio sąlygomis tiekimo drausmės reikšmė nepaprastai išaugo, nes sutartinių įsipareigojimų vykdymas tapo vienu svarbiausių įmonės ūkinės veiklos vertinimo kriterijų. Ypač didelis dėmesys skiriamas produkcijos tiekimo komplektiškumui. Tai ypač akcentuojama TSKP CK ir TSRS MT 1985 m. liepos 12 d. nutarime, kuriame nurodyta, kad gamintojai (įmonės, ministerijos) kartu su užsakovais paruošia, suderina su TSRS valstybiniu materialinio techninio tiekimo komitetu ir tvirtina įrengimų tiekimo technines sąlygas, jose numatant reikiamą komplektiškumą, gamybinio surinkimo lygį, išbandymą bei kitas sąlygas. Vykdydami šias sąlygas, gamintojai sudaro produkcijos gamybos ir tiekimo planus. TSRS valstybinis plano komitetas ir TSRS VMTTK įpareigoti kartu su ministerijomis ir žinybomis, sudarant 1986—1990 m. planą, išplėsti įrengimų nomenklatūrą, reikalingą tiekti komplektiškai. Tam tikslui gamintojams skiriami materialiniai fondai. Numatytos gamintojų tiekėjų materialinės atsakomybės ir jų skatinimo priemonės. Pavyzdžiui, už nesavalaikį ir pavėluotą įrengimų ar medžiagų, kurie įeina į komplekto sudėtį, patiekimą tiekėjas moka 5% baudą nuo visiškai sukomplektuotos technologinės linijos ar įrengimo kainos, bet ne daugiau kaip 20% įmonės tiekėjo pelno. Jei produkcija patiekiama komplektiškai, tai vartotojas moka 5% priedą prie į komplektą įeinančių gaminių didmeninių kainų sumos.

Stiprinant tiekimo drausmę, labai svarbu, kad be sutrikimų dirbtų materialinis aprūpinimas, transportas, ypač geležinkelio, ir gamyba. Ne paslaptis, kai dažnai dėl blogo transporto darbo įmonės negali laiku realizuoti pagamintos produkcijos. Antai šių metų trečiajame ketvirtyje „Neries" žemės ūkio mašinų gamykloje vartotojams nebuvo išsiųsta daugiau kaip 300 pagamintų šieno miltų gamybos agregatų, nes geležinkelis nuo metų pradžios nepatiekė įmonei daugiau kaip 800 vagonų. Todėl labai svarbu kuo geriau naudoti geležinkelių transportą, racionaliai organizuoti krovinių pervežimus, likviduoti jų prastovas ir t.t.

Dabartinėmis sąlygomis nepaprastai išaugo tiekimo sutarčių vaidmuo. Centralizuotai kontroliuoti, kaip atskiros įmonės įvykdo produkcijos tiekimo planus pagal visą, ypač platų, asortimentą yra labai sudėtinga ir nelabai tikslu. Antai Vilniaus grąžtų gamykla gamina apie 1200 pavadinimų įvairaus asortimento grąžtų, kuriuos tiekia daugiau kaip 400 vartotojų. Maskvos gamykla „Manometr" gamina 203 tipų ir daugiau kaip 5000 modifikacijų įvairių prietaisų; daugelis jų gaminama pagal individualius vartotojų užsakymus. Ši produkcija realizuojama daugiau kaip 12,5 tūkst. vartotojų. Reikia tik įsivaizduoti, kokį reikėtų atlikti darbą, siekiant nuodugniai patikrinti šias įmones, kaip jos įvykdė produkcijos tiekimo planus pagal asortimentą ir tiekimo sutartyse numatytus terminus. Tai praktiškai beveik neįmanoma ir vargu ar tikslinga. Tokią kontrolę, kaip gamintojas tiekėjas įvykdė savo sutartinius įsipareigojimus, geriausiai gali atlikti pats produkcijos gavėjas. O tiekimo sutarčių vykdymo rezultatai materialinės atsakomybės forma (sumokėtos baudos) turėtų atsispindėti įmonės ūkinės veiklos rezultatuose, darbuotojų materialinio skatinimo sistemoje. Tai eksperimento sąlygose irgi numatyta. Pavyzdžiui, už kiekvieną produkcijos tiekimo plano pagal asortimentą neįvykdymo procentą materialinio skatinimo fondas sumažinamas 3%. Šį planą įvykdžius 100% (pagal vartotojų užsakymus), materialinio skatinimo fondas padidinamas 5%. Taigi, jei įmonė šį planą įvykdo 94%, tai materialinio skatinimo fondas sumažėja net 18%. Štai kodėl tiekimo sutarčių vaidmuo dabartinio eksperimento sąlygomis įgauna visiškai kitą reikšmę, ir jos negali būti formaliu juridiniu aktu.

Apibendrinant respublikos pramonės įmonių darbą eksperimento sąlygomis, galima teigti, kad vykdant produkcijos tiekimo planus įvyko esminių poslinkių. Antai 1981 m. nė viena Vietinės pramonės ministerijos įmonė neįvykdė produkcijos tiekimo planų pagal vartotojų užsakytą asortimentą, o 1984 m. ir per šių metų devynis mėnesius visos tos ministerijos įmonės įvykdė sutartinius įsipareigojimus. Tiesa, buvo ir trūkumų. Buvo pagamin-

ta ir blogesnės kokybės produkcijos, kuri neturėjo paklausos. Tačiau tobulinant ūkio mechanizmą tie trūkumai, be abejo, bus pašalinti.

GAMYBOS MATERIALINIO TECHNINIO APRŪPINIMO TOBULINIMAS

Gamybos materialinio techninio aprūpinimo tobulinimas visada buvo aktualus socialistinio ūkininkavimo praktikoje, bet dabar jis įgauna pirmaeilę svarbą. Ypač jo vaidmuo padidėja organizuojant savalaikį, komplektišką ir ekonomišką gamybos aprūpinimą. Tik laiku ir komplektiškai gaudama materialinių išteklių, įmonė galės sėkmingai įvykdyti gamybos planus, pateikti vartotojams sutartyse numatyto asortimento gaminių. Vadinasi, tik tuo atveju ji įvykdys savo sutartinius įsipareigojimus vartotojui. Labai svarbu, kad visas šis procesas būtų organizuojamas su mažiausiomis visuomeninio darbo sąnaudomis.

Todėl TSKP CK ir TSRS MT jau minėtuose 1983 m. liepos 14 d. ir 1985 m. liepos 12 d. nutarimuose materialiniam aprūpinimui iškėlė nemaža naujų uždavinių. Pirmiausia, kad įmonių ir liaudies ūkio šakų, dirbančių eksperimento sąlygomis, materialiniam aprūpinimui sutinkamai su apskaičiuotais poreikiais būtų suteikta „žalioji gatvė". Tiesa, yra nuomonių, kad nederėjo įmonėms, dirbančioms eksperimento sąlygomis, sudaryti išimtinių materialinio aprūpinimo sąlygų. Su tuo sutikti negalima. Priešingu atveju nebūtų buvę galima patikrinti paties eksperimento esmę: su mažiausiomis sąnaudomis aukščiausiu techniniu lygiu įvykdyti vartotojų užsakymus. Dabar, žinoma, iškyla ekonominis būtinumas sutvarkyti materialinio aprūpinimo sistemą liaudies ūkio mastu, siekiant paspartinti gamybos techninę pažangą ir iš esmės pagerinti produkcijos kokybę. Ryšium su tuo kiek patikslinta gamybos ir materialinio aprūpinimo planavimo tvarka. Kad gamintojai laiku galėtų pasiruošti liaudies ūkiui reikalingos produkcijos ir techniškai naujų efektyvių gaminių gamybai, TSRS valstybinis plano komitetas privalo iki rugpjūčio 25 d. pranešti ministerijoms išankstinį tos produkcijos gamybos mastą natūriniais rodikliais, o iki rugsėjo 15 d. — jų gamybai reikamus materialinius fondus pagal išplėstą nomenklatūrą. Pabrėžtina tai, kad darbai, susiję su naujos technikos bandomųjų pavyzdžių ir jos serijinės gamybos įsavinimu, turi būti įtraukti į produkcijos gamybos planą natūriniais rodikliais, ir jų neįvykdymas kvalifikuojamas kaip apskritai produkcijos tiekimo sutartinių įsipareigojimų neįvykdymas. Keičiasi kapitalinės statybos ir rekonstravimo darbų, susijusių su naujos technikos ir technologijos kūrimu, vykdomu įmonės fondų ir banko kredito lėšomis, materialinis aprūpinimas. Šie darbai turi būti aprūpinti materialiniais ištekliais ir įrengimais pirmiausia. Nuo 1987 m. šiems darbams, vykdomiems tiek ūkio, tiek rangos būdu, materialinius išteklius skirs TSRS VMTTK pagal esamą techninę dokumentaciją ir įmonių užsakymus. Vadinasi, nepaprastai išaugs TSRS VMTTK ir jo teritorinių organų vaidmuo organizuojant materialinį šios paskirties darbų aprūpinimą, manevruojant materialiniais ištekliais, įrengimais.

Organizuojant gamybos aprūpinimą labai didelę reikšmę turi racionalus materialinių išteklių naudojimas. Vykdant TSKP CK ir TSRS MT 1981 m. birželio 30 d. nutarimą dėl materialinių išteklių naudojimo pagerinimo, pirmą kartą ūkinėje praktikoje numatyta, kad gamybos, statybos, transporto ir kitų gamybinių organizacijų penkmetiniuose ir metiniuose planuose būtų nustatomas materialinių išteklių limitas vienam prekinės produkcijos rubliui. Buvo padidintos sankcijos už materialinių išteklių pereikvojimą, palyginus su galiojančiomis normomis bei limitais. Nuo 1985 m. sausio 1 d. įmonės į valstybinį biudžetą moka dvigubai daugiau lėšų nuo pereikvotų medžiagų, o jas panaudojus ne pagal paskirtį — trigubai daugiau. Planine tvarka nustatomos materialinių sąnaudų sumažinimo užduotys. Pavyzdžiui, buvo planuota šiais metais šalies pramonės produkcijai medžiagų imlumą sumažinti nuo 63 iki 62 kp/rb, žemės ūkio produkcijai — nuo 56,5 iki 53 kp/rb. Tad metinė ekonomija sudarytų atitinkamai 8 ir 2 mlrd. rb.

Materialinių išteklių ekonomiją gali užtikrinti tik techniškai ir ekonomiškai pagrįstos jų sunaudojimo normos. Praktika rodo, kad šioje srityje dar yra nemaža trūkumų. Antai pirmajame šių metų pusmetyje 24 respublikos įmonės pereikvojo nustatytus materialinių išteklių limitus ir už tai sumokėjo 0,4 mln. rb baudos. 1984 m. Lietuvos TSR VMTTK įmonėse patikrino 3700 galiojančių medžiagų sunaudojimo normų, iš kurių 35% teko sumažinti. Vien tai liaudies ūkiui davė daugiau kaip 1 mln. rb ekonomijos. Per ketverius su puse vienuoliktojo penkmečio metų respublikoje pakartotinai į apyvartą buvo įtraukta viršnormatyvų ir nereikalingų medžiagų net už 132 mln. rb. Tačiau atsargos didėja ir toliau. Banko nekredituotos viršnormatyvinės atsargos respublikos pramonėje 1985 m. pirmajame pusmetyje padidėjo 6,4 mln. rb ir liepos 1 d. sudarė 49,1 mln. rb. Nuo 1984 m. liepos 1 d. iki 1985 m. liepos 1 d. Maisto pramonės ministerijos įmonėse viršnormatyvinės gamybinės atsargos padidėjo 20,8%, o gamyba — tik 4,2%, Mėsos ir pieno pramonės ministerijos — atitinkamai 11,6 ir 6,2%, Statybinių medžiagų pramonės ministerijos — 6,9 ir 1,1%. Tai rodo, kad medžiagų sunaudojimo normos įmonėse neretai yra padidintos.

Taupiai naudoti materialinius išteklius galima tik įdiegus tobulesnę gaminių konstrukciją, naują pažangesnę gamybos technologiją, naudojant geresnės kokybės medžiagas ir žaliavas, mažinant nuostolius, susidarančius dėl blogo medžiagų transportavimo, saugojimo, viršnormatyvų susikaupimo, neritmingo įmonių aprūpinimo, gamybos atliekų ir antrinių išteklių panaudojimo ir pan. Šiam tikslui pasiekti dabar nukreiptas visas ūkio mechanizmas, jo ekonominiai svertai. Todėl šiuo požiūriu pagal ekonominio eksperimento sąlygas dirbančių įmonių veikla žymiai pagerėjo. Pavyzdžiui, respublikos vietinėje pramonėje 1984 m. apyvartinių lėšų viršnormatyvas sumažėjo 2,5 karto (nuo 1 mln. rb iki 0,4 mln. rb). Iš vietinių žaliavų ir gamybos atliekų buvo pagaminta produkcijos už 25 mln. rb. Tačiau šioje srityje toli gražu dar ne visi rezervai panaudojami.

Materialinių išteklių ekonomijai nepaprastai didelę reikšmę turi gaminamos produkcijos kokybė. Eksperimentas ir šioje srityje numato nemaža ekonominių paskatų. Pavyzdžiui, gaminant aukščiausios kategorijos gamybinės techninės paskirties produkciją, priklausomai nuo jos efektyvumo mokamas net iki 30% priedas prie nustatytų didmeninių kainų. Pirmos kategorijos produkcijai pirmaisiais metais taikoma 5% nuolaida nuo didmeninės kainos, antraisiais — 10, trečiaisiais — 15%. Jei antros atestacijos metu jai nebus suteikta aukščiausia kategorija, gamyba turi būti nutraukta. Tik išimties tvarka jos gamyba gali būti pratęsta iki 2 metų (taikant jai 30% nuolaidą). Nuolaidų suma mokama į biudžetą, o produkcija realizuojama galiojančiomis kainomis. Į biudžetą pervedamų nuolaidų suma iki 70% apmokama iš materialinio skatinimo fondo. Jei nekokybiška produkcija grąžinama įmonei, tai už kiekvieną procentą grąžintos produkcijos materialinio skatinimo fondas sumažinamas 5%. Numatytos ir kitos paskatos produkcijos kokybei gerinti, jos konkurencingumui užsienio rinkoje didinti.

Tačiau pastaruoju metu pradėjo reikštis tendencijos, kai ima blogėti įmonių, dirbančių ekonominio eksperimento sąlygomis, materialinis aprūpinimas. Pavyzdžiui, respublikos vietinės pramonės įmonėms per devynis šių metų mėnesius nepatiekta tranzitu 12,1 tūkst. t juodųjų valcuotųjų metalų (tai sudaro 11,8% joms skirtų fondų), Klaipėdos „Progreso" įmonė atitinkamai negavo 956 t lakštinio plieno (36,9%). Pablogėjo įmonių aprūpinimas mediena, neritmingai tiekiami audiniai palapinėms siūti ir t. t. Tai rodo, kad šalia tradicinių materialinio aprūpinimo tobulinimo priemonių reikėtų ieškoti ir radikalesnių: jį decentralizuoti, suteikiant daugiau teisių respublikoms, plačiau taikyti įmonių aprūpinimą laisvos prekybos tvarka (be fondų ir limitų), nuo šakinio jo planavimo pereiti prie teritorinio ir pan.

TARPĮMONINIŲ ŪKINIŲ RYŠIŲ TOBULINIMAS

Ūkinių ryšių yra įvairių. Tačiau svarbiausią vietą užima produkcijos tiekimo ryšiai, kurie susiformuoja realizuojant (tiekiant) pagamintą produkciją ir ja aprūpinant vartotojus. Didžiausią privalumą turi tiesioginiai ryšiai. Čia tarp įmonių tiekėjų ir įmonių vartotojų nėra tarpininko — materialinio aprūpinimo ar realizavimo organizacijos. Tiesioginiai ryšiai gali būti vienkartiniai, planuojamam laikotarpiui (ketvirčiui, metams) ir ilgalaikiai. Iš jų daugiausia privalumų turi tiesioginiai ilgalaikiai ryšiai. Juos organizuoti efektyvu tada, kai vartotojas nuolat naudoja vienos kurios nors rūšies produkciją, o gamintojui būdinga masinė arba stambiaserijinė gamyba. Tiesioginių ilgalaikių ryšių privalumų yra daug. Pirmiausia tai, kad gamintojas geriau žino vartotojų poreikius, vartotojas — gamintojo galimybes. O tai labai svarbu. Dar gaminio konstravimo metu į tai galima atsižvelgti arba iš anksto susitarti su gamintoju dėl įvairių techninių naujovių. Ypač tai aktualu dabar, kai numatytas kursas kuo sparčiau diegti į gamybą mokslo ir technikos laimėjimus. Esant tiesioginiams ilgalaikiams ryšiams, gamintojas su vartotoju gali suderinti per-

spektyvinius produkcijos tiekimo planus pagal asortimentą, kitas tiekimo sąlygas, be to, gerokai supaprastėja operatyvinis materialinio aprūpinimo darbas, ypač užsakymų (specifikacijų) pateikimas gamintojams. Apskritai tie ryšiai planuojami atsižvelgiant į jų racionalumą. Racionalumo kriterijų yra gana daug. Planuojant tiesioginius ilgalaikius ryšius, žiūrima, kad gamintojas pilnai patenkintų vartotojų poreikius, kad jis, gamindamas produkciją, galėtų efektyviai panaudoti turimus gamybinius pajėgumus. Taip pat svarbu, kad ir vartotojas, naudodamas tą produkciją, efektyviai panaudotų turimą gamybinį potencialą, kad vartotojai būtų priskirti prie arčiausiai esančių gamintojų, siekiant išvengti tolimų, priešpriešinių ir kitų neracionalių produkcijos pervežimų, kad mažėtų produkcijos pervežimo išlaidos ir to dėka didėtų visuomeninio darbo našumas, gamybos ir apskritai viso liaudies ūkio efektyvumas.

Tiesioginiai ilgalaikiai ryšiai planuojami atskirai. Jų planavimas pavestas TSRS VMTTK. Šį darbą jis atlieka kartu su suinteresuotomis ministerijomis ir žinybomis. Pirmiausia TSRS VMTTK teritoriniai organai surenka iš įmonių vartotojų pageidavimus apie norimus sudaryti su gamintojais tiesioginius ilgalaikius ryšius. Ministerijos bei žinybos irgi gali pateikti savo pasiūlymų. Vėliau TSRS VMTTK vyriausiosios aprūpinimo ir realizavimo valdybos analizuoja gautus pasiūlymus, tiria, kiek jie bus racionalūs viso liaudies ūkio požiūriu, ir po to šie ryšiai įforminami ilgalaikiais priskyrimo planais arba išduodamos grupinės paskyros. Savo pasiūlymus ruošia ir TSRS VMTTK, Vyriausiosios aprūpinimo ir realizavimo valdybos, juos derina su atitinkamomis ministerijomis ir žinybomis. Nustatytus tiesioginius ir ilgalaikius ryšius galima keisti tik numatyta planine tvarka, pasikeitus įmonės gamintojos ar vartotojo specializavimui, tos produkcijos gamybos ir vartojimo teritoriniam išdėstymui, pradėjus naudoti naujus gamybinius pajėgumus ir pan.

Reikia pasakyti, kad, organizuojant tiesioginius ilgalaikius ryšius, nuveikta nemaža. Antai dabar pagal juos tiekiama apie 80% juodųjų valcuotųjų metalų, 75% plieno ir ketaus vamzdžių, 70% padarinės medienos, apie 80% pjautos medienos, 93% cemento ir t. t. Pagal tiesioginius ilgalaikius ryšius dabar dirba apie 12 tūkst. įmonių ir susivienijimų, tiekiama daugiau kaip 900 masinės ir stambiaserijinės gamybos produkcijos rūšių. Respublikoje pagal tiesioginius ilgalaikius ryšius dabar gauna produkciją daugiau kaip 600 vartotojų (įmonių ir organizacijų). Respublikos vartotojams pagal tiesioginius ilgalaikius ryšius pateikiama daugiau kaip 20% Lietuvos TSR VMTTK realizuojamos produkcijos.

Tačiau rezervai šioje srityje toli gražu ne visi panaudoti. Dar dažnai ministerijos ir žinybos, nesuderinusios su TSRS VMTTK, savavališkai nutraukia produkcijos tiekimą pagal tiesioginius ilgalaikius ryšius. Daug netvarkos yra organizuojant kooperuotus tiekimus, ypač šakos viduje. Todėl tiesioginių ilgalaikių ryšių plėtimas (dabar jie buvo taikomi tik stambių vartotojų priskyrimui), kuo didesnis jų stabilumas — vienas pagrindinių reikalavimų diegiant naujus ūkininkavimo metodus, stiprinant jų poveikį gamybos techninei pažangai ir viso liaudies ūkio efektyvumui.

REKOMENDUOJAMA LITERATŪRA

TSRS ekonominio ir socialinio vystymo pagrindinių krypčių 1986—1990 metams ir laikotarpiui iki 2000 metų projektas. — Tiesa, 1985, lapkričio 9.

Glaveckas K. Gamybos valdymo tobulinimas ekonominio eksperimento sąlygomis. — V.: LIMTI, 1985.

Lipnevičius H. Eksperimentas ir jo teisiniai aspektai. — Liaudies ūkis, 1985, Nr. 7.

Paškevičius A. Materialinio aprūpinimo gerinimas — svarbi techninės pažangos spartinimo sąlyga. — Liaudies ūkis, 1985, Nr. 6.

Анисимов С. Совершенствование планирования и организации поставок. — Плановое хозяйство, 1985, № 3.

Баскин А. Поставки продукции и механизм хозяйствования. — Плановое хозяйство, 1984, № 7.

Карпунин М., Касьянов А. Укрепление дисциплины поставок. — Плановое хозяйство, 1984, № 5.

Сидоров М. Материальные затраты и интенсификация производства. — Плановое хозяйство, 1985, № 2.

Diegiant naujus ūkininkavimo metodus

ĮMONIŲ EKONOMINIO SAVARANKIŠKUMO KLAUSIMAI

Ekon. m. kand. A. LEVINSONAS

Žymiai išplėsti susivienijimų ir įmonių ūkinį savarankiškumą, jų galimybes techninio gamybos modernizavimo ir tobulinimo, planavimo srityje.

Iš TSRS ekonominio ir socialinio vystymo pagrindinių krypčių projekto

TSKP XXVI suvažiavime, pastarųjų metų TSKP CK plenumuose, TSRS ekonominio ir socialinio vystymo pagrindinių krypčių projekte nubrėžtas kursas į šalies ekonomikos vystymo intensyvinimą ir mokslo bei technikos pažangos spartinimą reikalauja ieškoti naujų ekonomikos valdymo metodų, tobulinti visą ūkio mechanizmą.

Šio kurso įgyvendinimas daug priklauso nuo pagrindinių ūkinių grandžių — įmonių ir gamybinių susivienijimų ekonominio savarankiškumo ir centralizuoto liaudies ūkio valdymo ribų santykio. Siekiant nustatyti optimalias įmonių savarankiškumo ribas bei tobulinti ekonominius valdymo metodus, kai kuriose liaudies ūkio šakose vykdomas plataus masto ekonominis eksperimentas. Eksperimento metu sukaupta nemažai informacijos apie vykdomų reformų efektyvumą. Realūs gamybos procesai dažnai iškelia papildomų problemų, todėl tenka anksčiau numatytas priemones koreguoti, keisti, siekiant gerų galutinių rezultatų. Antra vertus, praktiškai patikrinti didelį ūkio mechanizmo variantų skaičių nėra galimybių dėl finansinio bei organizacinio pobūdžio priežasčių. Todėl galimų alternatyvinių ūkininkavimo būdų kiekį reikia mažinti atliekant vienokią ar kitokią nagrinėjamų variantų palyginamąją analizę. Čia gali būti efektyviai panaudoti kiekybiniai (ekonominio matematinio modeliavimo) tyrimo metodai.

Pastaraisiais metais sudėtingoms sistemoms (iš jų ir ekonominėms) tirti plačiai naudojamas imitacinis modeliavimas. Jo esmę būtų galima paaiškinti taip: sudaromas kiek galima adekvatesnis mus dominančio objekto ar proceso modelis ir, panaudojant ESM, su juo atliekami skaitiniai eksperimentai, išaiškinantys modeliuojamos realybės dėsningumus. Trumpiau kalbant, eksperimentuojama ne natūroje, o su ją atspindinčiu modeliu. Taigi, keičiant įvairių modelio parametrų, tarkim, ekonominių normatyvų, reikšmes, galima stebėti tiriamo objekto funkcionavimo rezultatų kitimą. Skaičiavimo greičiai dideli, todėl per palyginti trumpą laiką galima „peržiūrėti" daug ekonominių parametrų reikšmių. Atlikus tokį parengiamąjį darbą ir sumažinus nagrinėjamų ekonominių priemonių kiekį iki minimumo, atrinkti ūkininkavimo būdai gali būti aprobuojami praktikoje, vykdant natūrinį eksperimentą. Imitacinio modeliavimo metodas buvo pritaikytas nagrinėjamoms šiame straipsnyje problemoms tirti.

Vienas svarbiausių pramonėje vykdomo ekonominio eksperimento akcentų yra ribų tarp įmonių ekonominio savarankiškumo ir liaudies ūkio valdymo centralizuotumo nustatymas. Šis klausimas tapo aktualus, nes, esant grandioziniams visuomeninės gamybos mastams, plėsti centralizuotą vadovavimą darosi neefektyvu. Antra vertus, jei ūkinių objektų veikla nebūtų taip griežtai

kaip dabar reglamentuota, daugelį sprendimų, kurių įgyvendinimą riboja veikiantis ūkio mechanizmas, būtų galima ekonomiškiau ir operatyviau realizuoti įmonių ar gamybinių susivienijimų lygiu.

Siekiant teoriškai išanalizuoti šią problemą, buvo sudarytas imitacinis pramonės įmonės funkcionavimo modelis, kurio pagrindu buvo nagrinėti kai kurie ūkinio vieneto ekonominio savarankiškumo aspektai. Reikia pažymėti, kad pastaraisiais penkmečiais ūkinėje praktikoje susidarė tokia padėtis, kai paliekamo įmonės žinioje pelno dalis buvo aiškiai per maža, kad būtų galima savo jėgomis spręsti, tarkime, kapitalinės statybos ar esminio pagrindinių gamybinių fondų rekonstravimo klausimus. Be to, net tos lėšos, kurios buvo paliekamos ūkiniam objektui, negalėjo būti lanksčiai panaudotos, perskirstant jas tarp ekonominio skatinimo fondų — materialinio skatinimo, gamybos vystymo, socialinių bei kultūrinių priemonių ir gyvenamųjų namų statybos. Todėl buvo aktualu, pasinaudojant modeliu, ištirti tokius klausimus: nustatyti gaunamo pelno paskirstymo tarp biudžeto ir įmonės santykį, kuris efektyviai derintų ekonominio objekto ir valstybės interesus; palyginti įvairias ūkinio vieneto ekonominio skatinimo fondų formavimo bei panaudojimo galimybes. Imitaciniai eksperimentai buvo atliekami remiantis vienos lengvosios pramonės įmonės pateiktais duomenimis.

Nagrinėjant įmonės pelno paskirstymo variantus, buvo naudotasi vis plačiau taikomu praktiškai normatyviniu pelno paskirstymo metodu. Taip skirstant pelną, kiekvienai jo panaudojimo krypčiai (pozicijai) nustatomas pastovus normatyvas — tam tikras visos sumos procentas arba dalis. Tad ir nagrinėjamam lėšų paskirstymui tarp valstybinio biudžeto ir ūkinio objekto buvo panaudotas atitinkamas normatyvas. Įmonių mokėjimai į biudžetą skirti tam, kad būtų galima sudaryti pakankamai finansinių išteklių valstybės ekonominei strategijai vykdyti, todėl negalima didinti įmonių savarankiškumo laipsnio, mažinant (įmonės naudai) kaupiamų biudžete lėšų kiekį. Dėl to atitinkamas minėto normatyvo dydis kaip tik ir turėtų atspindėti tą optimalų santykį, kuriuo tikslinga skirstyti pelną tarp įmonės ir biudžeto. Toliau šį normatyvą vadinsime biudžetiniu.

Siekiant garantuoti patikimus skaičiavimo rezultatus, skirtingų biudžetinio normatyvo reikšmių įtaka ūkinio objekto veiklos rezultatams buvo analizuojama keičiant tiek išorines, tiek vidines įmonės funkcionavimo sąlygas: ekonominio skatinimo fondų sudarymo tvarką, premijavimo už materialinių išteklių taupymą organizavimą, žaliavos tiekimo gamybai ritmingumą ir t. t. Atlikti biudžetinio normatyvo dydžio tyrimai parodė, kad, didinant paliekamą įmonės žinioje pelno dalį (palyginus su praktiškai šiuo metu nusistovėjusia atitinkama finansinių išteklių suma), ne tik gerėja ūkinio objekto veiklos gamybiniai rodikliai, bet didėja ir į valstybinį biudžetą įmonės įnešamų lėšų suma. Aišku, kad, pasiekus tam tikrą pelno paskirstymo santykį, įnešamų į biudžetą lėšų suma ima santykiškai mažėti, tačiau minėtos tendencijos egzistavimas atitinkamoms biudžetinio normatyvo reikšmėms rodo vieną iš galimų kelių įmonės savarankiškumui plėsti. Nors aprašyta situacija iš pirmo žvilgsnio atrodo nereali (didėja ir įmonės žinioje liekančio pelno suma ir suma, kurią įmonė įneša į biudžetą), ji yra lengvai paaiškinama. Didėjant ūkiniam objektui paliekamo pelno daliai, atsiranda galimybė rečiau naudotis banko kreditais, už kuriuos reikia mokėti procentus, daugiau lėšų skirti įvairių kategorijų darbuotojams materialiai skatinti, jų socialinėms problemoms spręsti. O tai didina darbinį aktyvumą.

Be lėšų paskirstymo tarp įmonės ir valstybinio biudžeto problemos buvo nagrinėjamas dar vienas ūkinio objekto ekonominio savarankiškumo aspektas — įmonės žinioje esančių finansinių išteklių panaudojimo efektyvumas. Šiam klausimui tirti reikėjo palyginti kai kuriuos tų lėšų panaudojimo variantus. Čia galėjo būti varijuojami įvairūs ekonominiai svertai ir priemonės, iš jų skirtinga kredito grąžinimo bankui tvarka, įvairios galimybės perskirstyti lėšas tarp materialinio skatinimo, gamybos vystymo, socialinių ir kultūrinių priemonių bei gyvenamųjų namų statybos fondų, taip pat šių fondų formavimo būdai. Visi nagrinėti variantai buvo vertinami ne tik pagal ūkinio objekto plano, sutarčių vykdymo sėkmingumą, bet ir pagal dvi įmonės gaunamo pelno charakteristikas. Viena jų — nominalus pelnas, kurio pagrindu praktiškai ir vykdomi įmonės mokėjimai bei kitos finansinės operacijos, kita — „šešėlinis" pelnas, kuris atspindi ūkinio vieneto finansines galimybes esant realizuotiems visiškos ūkiskaitos principams.

Šiuo metu praktiškai visiškos ūkiskaitos principai dar dažnai pažeidžiami, ir taip dangstomas prastas ūkinių objektų darbas. Pagrindiniai nukrypimai nuo minėtų principų — menka įmonių ekonominio skatinimo fondų priklausomybė nuo jos įsiskolinimų bankui, didelės negrąžinamos biudžeto dotacijos ūkiniams objektams bei daugelio kitų finansavimosi sąlygų nesilaikymas. Pasinaudojant modeliu atlikta dviejų pelno skaičiavimo būdų analizė parodė: nesilaikant visiškos ūkiskaitos principų, dažnai gaunami geresni įmonės veiklos rodikliai, tačiau esminiai nominalaus ir „šešėlinio" pelnų skirtumai tam tikrais atvejais atskleidžia vieną iš finansinių ir materialinių srautų nesubalansuotumo didėjimo ekonomikoje šaltinių — visiškos ūkiskaitos nerealizuotumą. Minėtų srautų disbalansas didėja dėl to, kad, nesilaikydami visiškos ūkiskaitos reikalavimų, ūkiniai vienetai faktiškai naudojasi neuždirbtomis lėšomis, pvz., ima iš banko kreditus ir panaudoja juos įmokoms į biudžetą, ekonominio skatinimo fondams sudaryti ai pan., ir tuo pat metu nevykdo produkcijos gamybos užduočių. Iš to galima padaryti išvadą, kad perėjimas prie visiškos ūkiskaitos yra svarbus žingsnis siekiant materialinio bei finansinio ekonomikos subalansuotumo bei vykdant ekonominę ūkinių objektų savarankškumo kontrolę.

Nagrinėjant įmonių ekonominio savarankiškumo klausimus, susijusius su ekonominio skatinimo fondų panaudojimo galimybių plėtimu, buvo tiriamos darbuotojų materialinio skatinimo sistemos. Reikia pažymėti, kad dabartinė įmonės darbuotojų materialinio skatinimo sistema turi daug trūkumų. Vienas jų — kai kurių kategorijų darbuotojų premijavimas už rodiklius, kurie tiesiogiai nepriklauso nuo atitinkamų darbuotojų veiklos. Be to, neretai materialinio skatinimo sistema realizuoja „lygiavinį" premijavimo principą, kai įvairių kategorijų darbuotojai nepriklausomai nuo jų indėlio į ūkinio objekto veiklos rezultatus gauna vienodo dydžio premijas. Šie faktai ir sąlygojo įmonės įvairių kategorijų darbuotojų premijavimo sistemos analizę.

Ypač sunku įvertinti vadovaujančio personalo darbą, nes šiuo atveju produkcija tiesiogiai nėra gaminama, ir jo indėlis į įmonės funkcionavimo rodiklius yra netiesioginis, jį sunku kiekybiškai matuoti. Visgi vadovaujančio personalo veikla turi esminės įtakos gamybos rezultatams — per gamybos proceso organizavimą, jos aprūpinimą medžiagomis ir technika ir t. t. Dėl to šios darbuotojų kategorijos veiklos įtaką svarbu mokėti išmatuoti, įvertinti. Deja, šioje srityje kol kas nėra vieningų kriterijų. Dažniausiai vadovaujančio personalo grupių, besiskiriančių atliekamomis gamybos procese funkcijomis, materialinio skatinimo sistema neatspindi šių skirtingumų, t. y. faktiškai realizuoja lygiavą premijuojant. Bent iš dalies išsiaiškinti šį klausimą bandyta pasinaudojant minėtu modeliu. Šiame modelyje įmonės vadovaujantis personalas suskirstytas į dvi grupes: darbuotojus, atsakingus už bendrą gamybos organizavimą (pažymėkime juos GO), ir darbuotojus, atsakingus už materialinį techninį gamybos proceso aprūpinimą (GA). Tokį suskirstymą lėmė šios priežastys: esminis šių darbuotojų grupių funkcijų skirtingumas gamybos procese; nagrinėjamo klausimo analizės supaprastinimas (mus domino kokybiniai premijavimo sistemos analizės rezultatai ir dėl to išskirti daugiau vadovaujančio personalo grupių buvo netikslinga, nes tai nesuteiktų papildomos informacijos tiriamu klausimu). Ištyrus įvairius vadovaujančio personalo premijavimo fondo paskirstymo tarp GO ir GA variantus, buvo nustatyta, kad, esant kitoms lygioms sąlygoms, grupės GA premijos turi būti santykiškai didesnės negu grupės GO, t. y. GA premijų santykis su pagrindiniu atlyginimu turi būti didesnis negu GO. Tai galima paaiškinti tokiomis priežastimis. Gamybos proceso aprūpinimas materialiniais ištekliais labai dažnai yra įmonės veiklos „silpna vieta". Tokia padėtis susidaro daugiausia dėl didesnės (palyginus su kitais veiklos aspektais) priklausomybės nuo išorinių ūkinio vieneto funkcionavimo sąlygų. Tuo tarpu gamybos organizavimo klausimai — vidinė ūkinio objekto veiklos problema, ir jos sprendimo sėkmė faktiškai priklauso tik nuo atitinkamų darbuotojų grupių pastangų. Grupės GA veikla priklauso nuo kontaktų su įmonėmis tiekėjomis, ir galimybės paveikti pastarųjų gamybos ritmą bei tiekiamų išteklių transportavimo trukmę yra ribotos, o GO darbo rezultatus tiesiogiai lemia šios grupės darbinis aktyvumas, todėl, atsižvelgiant į ūkinės veiklos sąlygų skirtingumą, grupės GA premijos, esant vienodam grupių darbo intensyvumui, turi būti santykiškai didesnės. Taigi vadovaujančio personalo grupių materialinio skatinimo sistema turi būti diferencijuota priklausomai nuo išorinių veiksnių poveikio grupių darbo rezultatams ir nuo atitinkamų grupių veiklos įtakos įmonės funkcionavimo sėkmei.

Atlikta ūkinio objekto ekonominio savarankiškumo problemų analizė leidžia padaryti išvadą, kad tyrimai, pagrįsti imitacinių modelių panaudojimu, yra naudingi vykdant ir plečiant ekonominį eksperimentą liaudies ūkyje.

DAUGIAU DĖMESIO PAGALBINEI GAMYBAI

Doc., ekon. m. kand. Z. GAIDIENĖ, doc., ekon. m. kand. G. SAVONIAKIENĖ

Sparčiai augant pramonės gamybai, ją robotizuojant, diegiant sudėtingą techniką ir technologiją, kaskart vis labiau didėja vadinamųjų pagalbinių darbų mastas. Šiuo metu kai kurių pramonės šakų pagalbinės gamybos baruose dirba net iki 50% darbininkų (Vilniaus kuro aparatūros gamykloje — 43,4%, Vilniaus pieno kombinate — 49%). Technikos pažangos laikotarpiu išryškėja ir pagalbinių gamybinių procesų raidos tendencijos, iš kurių svarbiausia ta, kad jos perauga į specializuotas įmones. Tačiau reikia pažymėti, kad kiekvienos įmonės pagalbinė gamyba, jos mastas ir darbų nomenklatūra labai individuali, tiesiogiai priklausanti nuo pagrindinės gamybos specifikacijos: jos tipo, specializavimo, automatizavimo, produkcijos atnaujinimo tempų. Todėl nors ir spartėja pagalbinės gamybos specializavimo procesas, bet visvien jis yra „žinybinis" — vieno gamybinio susivienijimo ar vienos ministerijos. Taigi pagalbinės gamybos ekonominės ir techninės problemos taip pat dažniausiai žinybinės. Matyt, dėl to pagalbinė gamyba gerokai atsilieka nuo pagrindinės gamybos. Pavyzdžiui, ekonomistų apskaičiavimais, pagalbinių darbų mechanizavimo lygis yra apie 3 kartus žemesnis už pagrindinės gamybos darbų mechanizavimą. Vilniaus kuro aparatūros gamykloje pagalbinės gamybos cechuose yra tik 28% visų įmonėje veikiančių įrengimų.

Pagalbinių cechų ir tarnybų skaičius ir struktūra kiekvienoje net tos pačios pramonės šakos įmonėje yra skirtinga. Be to, pagalbinių cechų produkcija dažniausiai vietinio pobūdžio, ne visą ją galima tiksliai planuoti. Produkcijos ir darbų kokybė nepateikiama kokybės atestacijai, nors pagalbinės gamybos kokybiniai rodikliai yra labai svarbūs. Todėl paruošti vieningą tipinę pagalbinės gamybos veiklos rodiklių sistemą ir jų apskaitos bei analizės metodiką labai sunku. Ir ekonominėje literatūroje pasiūlymų, aprėpiančių visą pagalbinės gamybos įvairovę, labai nedaug. Dažniausiai autoriai apsiriboja atskirų pagalbinės gamybos cechų arba tarnybų ekonominių ir techninių rodiklių tyrimais. Kompleksiniam pagalbinės gamybos išlaidų apskaitos tyrimui skirta I. Tiškovo daktarinė disertacija[1]. Deja, panašių mokslinių darbų apskaitos ir ekonominės analizės srityje kol kas nėra.

Svarbiausia, mūsų nuomone, yra sukurti pagalbinės gamybos veiklą apibūdinančių rodiklių sistemą. Jie reikalingi įvertinti pagalbinės gamybos veiklos efektyvumą, analizuoti ir išaiškinti atskirų pagalbinės gamybos paslaugų rūšių tikslingumą vienoje ar kitoje įmonėje. Tokios analizės rezultatai galėtų paspartinti pagalbinių darbų specializavimo procesą.

Ekonominėje literatūroje jau seniai mėginama spręsti pagalbinių cechų veiklos rodiklių sistemos ir jų analizės metodikos problemas. Tyrinėjant pateiktus pasiūlymus galima pastebėti dvi kryptis. Vieni autoriai siūlo kelis svarbiausius pagalbinės gamybos specifiką atitinkančius rodiklius ir atskiras jiems skirtas ataskaitas, kiti — panaudoti pagalbinei gamybai tuos rodiklius, kurie šiuo metu taikomi visos įmonės veiklos įvertinimui. Šiuo atveju atskirų ataskaitų pagalbinei gamybai nesiūloma, o rekomenduojama įmonių atskaitomybėje šalia pagrindinės gamybos rodiklių papildomai įrašyti ir pagalbinės gamybos rodiklius. Tokia informacija reikalinga pagalbinės gamybos išlaidų ir kitų rodiklių kontrolei. Svarbiausia, dėl ko negalima pritarti tokiam pasiūlymui, — tai įmonės atskaitomybės padidėjimas. Mūsų nuomone, pagalbinei gamybai kontroliuoti, įvertinti ir rodikliams analizuoti reikėtų pirmiausia tobulinti vidinę atskaitomybę. Ją galima rengti atsižvelgiant į kiekvienos įmonės ūkinės veiklos specifiką, be to, tokia atskaitomybė būtina ūkiskaitai diegti ir tobulinti. Šį pasiūlymą galima argumentuoti ir skirtingais pagrindinės ir pagalbinės gamybos veiklos analizės tikslais: pagrindinių cechų veiklos analizė skirta gamybinės programos įvykdymui įvertinti ir kontroliuoti, o pagalbinės — įvertinti, kaip teikiamos paslaugos savo kiekiu, kokybe ir terminais atitinka pagrindinių cechų poreikius. Todėl pagalbinės gamybos tarnybų veiklai įvertinti reikia apibendrinančių ekonominių rodiklių, o jos efektyvumui apibūdinti, atsižvelgiant į jos specifiką kiekviename padalinyje, — techninių ir gamybinių rodiklių. Vienas ar keli apibendrinantys pagalbinę gamybą rodikliai tiks tarpįmoninei palyginamajai analizei. Tokie rodikliai turėtų atsispindėti metinėje ataskaitoje Nr. 22 „Svarbiausių rodiklių, kompleksiškai apibūdinančių pramonės įmonės, gamybinio susivienijimo ūkinę veiklą, jungtinė lentelė". Reikia pažymėti, kad šiuo metu metinėje ir periodinėje buhalterinėje atskaitomybėje nėra rodiklių, apibūdinančių pagalbinės gamybos veiklą. Taigi, kokie rodikliai tiktų kompleksiškai apibūdinti pagalbinės gamybos veiklą?

I. Tiškovas[2] siūlo naują rodiklį — pagrindinės produkcijos kiekį 1 rb pagalbinės gamybos išlaidų. Šis rodiklis, kaip ir kiti santykiniai rodikliai, turi savo privalumų ir trūkumų. Siūlomas rodiklis — universalus, išreiškia ryšį tarp pagrindinės gamybos rezultato ir pagalbinės gamybos išlaidų, tinka įvairiems palyginimams, jo pagalba galima limituoti pagalbinės gamybos išlaidas. Daugelis pagalbinės gamybos cechų produkcijos negamina, todėl šių cechų gamybos išlaidos tik didina pramonės produkcijos savikainą. Todėl pagalbinės gamybos išlaidų limitavimas turėtų įpareigoti šias tarnybas mažinti materialines ir darbo sąnaudas. Tačiau reikia pažymėti, kad pagalbinės gamybos negalima vertinti tik pagal šių cechų veiklos rezultatus. Juk pagalbinė gamyba gali smarkiai svyruoti. Pavyzdžiui, energetinių, transporto ir kitų cechų paslaugos tiesiogiai priklauso nuo pagrindinės gamybos poreikių. Pagalbinės gamybos cechų paslaugų mastas gali nukrypti nuo plano, ir tai bus pateisinama, jeigu, pvz., energijos suvartojimas produkcijos vienetui sumažės.

Taigi, mūsų nuomone, pagalbinės gamybos veiklai įvertinti svarbiausiu reikėtų laikyti rodiklį, skatinantį produkcijos savikainos ekonomiją. Toks yra išlaidų vienam prekinės (bendrosios) produkcijos rubliui rodiklis, kurį šiuo metu daugelis įmonių taiko vidinės ūkiskaitos rezultatams įvertinti. Apskaičiuoti šį rodiklį kiekvienam pagalbinės gamybos cechui kas mėnuo gana paprasta, nes remiantis produkcijos savikainos planavimo, apskaitos ir kalkuliavimo nuostatais bei šakinėmis instrukcijomis pagalbinės gamybos išlaidos grupuojamos pagal įmonės padalinius, paslaugų rūšis, kalkuliacinius straipsnius ir pan. Sugrupavus pirminių dokumentų duomenis gaunama informacija apie išlaidų paskirtį, jų susidarymo vietą, o paskirsčius pagalbinės gamybos cechų netiesiogines išlaidas — apie produkcijos ar paslaugų savikainą. Šie detalūs duomenys kas mėnuo kaupiami sintetinės ir analitinės apskaitos registruose, o užpajamavus produkciją bei paskirsčius paslaugas nurašomi į atitinkamas sąskaitas. Priklausomai nuo patarnavimų pobūdžio dauguma pagalbinės gamybos išlaidų atsispindi įvairiose pagrindinės gamybos išlaidas atvaizduojančiose sąskaitose.

Sudarant ketvirtinę ar metinę apyskaitas, pagalbinės gamybos išlaidos atvaizduojamos įvairiuose produkcijos savikainos kalkuliaciniuose straipsniuose bei atskaitomybės formose. Antai krovinių pervežimo išlaidos gali būti atvaizduotos materialinių sąnaudų, transportavimo ir paruošimo išlaidų bei įrengimų priežiūros ir aptarnavimo išlaidų straipsniuose; einamojo remonto išlaidos — įrengimų priežiūros ir aptarnavimo, cechinių ir bendragamyklinių išlaidų kompleksiniuose kalkuliaciniuose straipsniuose ir pan. Iššifruojant bendragamyklines išlaidas, einamojo remonto išlaidos atvaizduojamos trijuose kompleksiniuose įmonės valdymo bei bendrų ūkinių išlaidų straipsniuose. Visa tai rodo, kad apibendrintos informacijos apie pagalbinės gamybos išlaidas įmonių atskaitomybėje nėra.

Atsižvelgiant į pagalbinės gamybos reikšmę įmonių darbe, jos nemažą lyginamąjį svorį bendrose įmonės išlaidose (Vilniaus pieno kombinate — 8%, Kuro aparatūros gamykloje — 18,8%), mūsų nuomone, tikslinga įvesti naują kalkuliacinį straipsnį „Pagalbinės gamybos patarnavimų išlaidos". Tokio straipsnio panaudojimas prekinės produkcijos savikainai kalkuliuoti nepažeistų bendrų išlaidų grupavimo pagal rūšis principų, nes tiks-

[1] Т и ш к о в И. Совершенствование учета затрат в условиях повышения эффективности вспомогательного производства. Диссертация на соискание ученой степени доктора экон. наук. — Ленинград, 1982.

[2] Ten pat, p. 13.

linė išlaidų paskirtis būtų paslaugos pagrindinei gamybai, o jų susidarymo vieta — pagalbinės gamybos cechai. Be to, tai padėtų išvengti ne visiškai pagrįsto kai kurių išlaidų atvaizdavimo atitinkamuose kalkuliaciniuose straipsniuose. Pavyzdžiui, šiuo metu įvairios krovinių įmonių viduje pervežimo išlaidos parodomos įrengimų priežiūros ir aptarnavimo išlaidų straipsnyje, kurio pavadinimas neatitinka minėtų išlaidų ekonominio turinio. Taigi, panaudojus pagalbinės gamybos patarnavimų išlaidų kalkuliacinį straipsnį, pagerėtų sąlygos palyginamajai tarpįmoninei analizei.

Sudaryti bendrą pagalbinės gamybos materialinių bei darbo sąnaudų analizės metodiką trukdo tai, kad įvairių pramonės šakų įmonėse pagalbinės gamybos išlaidos grupuojamos pagal skirtingą straipsnių nomenklatūrą. Tokia padėtis susidarė todėl, kad Pagrindiniuose produkcijos savikainos planavimo, apskaitos ir kalkuliavimo pramonės įmonėse nuostatuose pagalbinės gamybos išlaidų apskaitos metodikai skiriama nepakankamai dėmesio. Plačiau šie klausimai liečiami atskirų pramonės šakų instrukcijose. Tačiau jose savikainos kalkuliacinių straipsnių nomenklatūros sudėtis traktuojama skirtingai. Pavyzdžiui, vienose instrukcijose nurodoma, kad pagalbinėje ir pagrindinėje gamyboje reikia naudoti vienodą kalkuliacinių straipsnių nomenklatūrą (duonos kepimo įmonėse, makaronų fabrikuose ir kt.), kitose (mašinų gamybos, medžio apdirbimo pramonės įmonėse ir kt.) — skirtingą, t. y. supaprastintą, nomenklatūrą, turinčią daugiau elementinių straipsnių.

Ekonominėje literatūroje šiuo klausimu taip pat nėra vieningos nuomonės. Pavyzdžiui, I. Tiškovas siūlo visiems pagalbinės gamybos cechams nustatyti tipinę nomenklatūrą[3], o V. Palis, A. Borodkinas — diferencijuotą, atvaizduojančią atskirų cechų veiklos ypatumus[4]. Išnagrinėjusios šį klausimą, mes darome išvadą, kad antrosios grupės autorių pasiūlymas yra racionalesnis, nes daugiau išlaidų į produkcijos ar paslaugų savikainą įskaičiuojama tiesiogiai. Svarbu tik, kad daugiau būtų panaudojama elementinių straipsnių, kurių dėka gaunama analitiškesnė informacija. Antai transporto cecho išlaidoms apskaityti tikslinga taikyti tokius šių cechų veiklos specifiką apibūdinančius straipsnius: padangų nusidėvėjimas, einamojo remonto išlaidos, techninio mašinų aptarnavimo išlaidos ir pan. Mūsų nuomone, kalkuliacinių straipsnių nomenklatūra pagalbinės gamybos cechams turi būti nustatoma centralizuotai, nes skirtingų pramonės šakų įmonėse daug vienodos paskirties cechų. Pavyzdžiui, transporto cechų veikla įvairių pramonės šakų įmonėse yra visiškai analogiška, todėl tokių cechų išlaidos turėtų būti grupuojamos pagal vienodą kalkuliacinių straipsnių nomenklatūrą. Mums atrodo, kad centralizuotai kalkuliacinių straipsnių nomenklatūra turėtų būti nustatoma penkioms pagalbinės gamybos cechų grupėms: remonto, transporto, energijos, įrankių, kitos tarnybos (švaros, techninės kontrolės).

Išanalizavus kai kurių respublikos pramonės įmonių ūkiskaitinių cechų ataskaitas, paaiškėjo, kad ataskaitinių rodiklių skaičius yra gana didelis. Pavyzdžiui, Vilniaus kuro aparatūros gamykloje cechai rengia darbo rodiklių ataskaitą, kurioje yra 18 rodiklių, produkcijos savikainos — kiekvieno gaminio išlaidų, techninių ir ekonominių rodiklių — 10. Tačiau šioje didelėje informacijoje nėra tokių techninių ir ekonominių rodiklių, kurie ypač aktualūs pagalbinės gamybos efektyvumui kelti ir reikalingi statistinėms įmonės veiklos ataskaitoms rengti. Pavyzdžiui, mūsų manymu, pagalbinės gamybos cechų vidinę atskaitomybę reikėtų papildyti naujos technikos diegimo, jos išlaidų, efektyvumo, naujos technologijos bei naujos produkcijos rodikliais.

---

[3] Тишков И. Е. Об учете затрат вспомогательных производств. — Бухгалтерский учет, 1980, № 6, с. 23.

[4] Палий В. Ф. Учет и хозрасчет вспомогательного производства. — М., 1973, с. 62; Бородкин А. С. Учет и анализ во вспомогательных цехах машиностроительных заводов. — М., 1973, с. 88.

Maisto programą realizuojant

IŠSAUGOKIME ŽEMĖS ŪKIO NAUDMENAS, GERINKIME JŲ KOKYBĘ

Ekon. m. kand. V. GRIGAS

Toliau nuosekliai įsavinti moksliškai pagrįstas ūkio tvarkymo sistemas, plačiau naudoti dirvos apsaugos metodus įdirbant žemę ir imtis priemonių prieš eroziją.

Iš TSRS ekonominio ir socialinio vystymo pagrindinių krypčių projekto

Siekiant nuolat didinti žemės ūkio produkcijos gamybą, patikimai aprūpinti gyventojus maisto produktais ir pramonę žemės ūkio žaliavomis, reikia geriau naudoti visus ekstensyvaus ir intensyvaus žemės ūkio gamybos didinimo šaltinius. Pirmausia reikia rūpintis išsaugoti turimų žemės ūkio naudmenų kiekį ir gerinti jų kokybę. TSRS maisto programoje keliamas reikalavimas efektyviau naudoti žemės išteklius. TSKP CK 1984 m. spalio plenume, svarstant ilgalaikę melioracijos programą, ypatingas dėmesys buvo skirtas žemės ūkio naudmenų išsaugojimo klausimams. TSKP Programos naujos redakcijos projekte taip pat keliamas uždavinys geriau naudoti žemę ir didinti jos derlingumą.

Centralizuota žemės naudojimo priežiūra ir apskaita vykdoma siekiant likviduoti nepagrįstą žemės ūkio naudmenų išėmimą iš žemės ūkio apyvartos ir sumažinti iki minimumo jų skyrimą negamybiniams tikslams: formuojant kultūrinius landšaftus, vykdant moksliškai pagrįstą gamtos apsaugą, ekonominės ir socialinės paskirties statybas, tiesiant naujus, rekonstruojant senus kelius ir t. t.

Vykdant žemės ūkio naudmenų perdavimo negamybiniams tikslams kontrolę ir įsavinant melioracijos metu naujus plotus, nuo 1977 iki 1983 m. TSRS bendras žemės ūkio įmonių ir ūkių žemės naudmenų plotas padidėjo 0,81%, o ariamos žemės — 0,35%. Per minėtą laikotarpį gyventojų skaičius išaugo 4,3%. Tarybų Lietuvoje žemės ūkio naudmenų ir ariamos žemės plotų didinimo bei išsaugojimo padėtis, palyginus su sąjunginiais rodikliais, yra blogesnė. Per minėtą laikotarpį žemės ūkio naudmenų plotai padidėjo nuo 3585 iki 3592,2 tūkst. ha, arba 0,2%, ariamos žemės plotas sumažėjo nuo 2464 iki 2441,3 tūkst. ha, arba 0,9%, o gyventojų skaičius padidėjo 4,9%. Vidutiniškai vienam respublikos gyventojui žemės ūkio naudmenų plotas sumažėjo nuo 1,07 iki 1,02 ha, arba 4,7%, o ariamos žemės — nuo 0,74 iki 0,70 ha, arba 5,4%.

Lietuvoje beveik nėra galimybių įsavinti naujas žemės ūkio naudmenas. Vykdant moksliškai pagrįstą gamtos apsaugą ir išlaikant optimalių parametrų kultūrinius landšaftus, geresnėse žemėse laisvų plotų nėra. Žemesnės kokybės dirvožemiuose dar yra raistų, balų ir menkaverčių miškų, kuriuose išlaidų žemės ūkio naudmenų formavimui apsimokėjimo laikas yra didesnis už maksimalų (rekomenduojamą). Todėl mūsų respublikoje turimų žemės ūkio naudmenų, ypač ariamos žemės, išsaugojimui ir racionaliam naudojimui turi būti skiriamas visuotinis dėmesys. Ypač reikia rūpintis kuo racionaliau naudoti intensyvaus vystymo galimybes, pirmausia didinant žemės ūkio naudmenų derlingumą.

Lietuvos TSR žemės ūkio naudmenų kokybė, vertinant 100 boniteto balų, per pastaruosius 10 metų beveik nepasikeitė ir sudaro vidutiniškai 40 balų, o pagal ekonominį vertinimą — padidėjo nuo 37 iki 40 balų, arba vidutiniškai 8%. Apie 68% dirvožemių (daugiausia Lietuvos vidurio lygumoje ir Pajūrio žemumoje) yra įvairios sudėties priemoliai, mažai pralaidūs vandeniui. Juose, optimizuojant drėgmės kiekį, sistemingai tręšiant, gerai įdirbant, naudojant optimalią sėjomainą ir tinkamai kovojant su piktžolėmis bei augalų kenkėjais, galima gauti kasmet vidutiniškai iš 1 ha po 36—40 cnt grūdų ir gausesnius kitų augalų derlius.

Respublikos rytinėje, pietrytinėje ir Žemaitijos vidurio dalyse paviršius yra kalvotas, gausu smėlinių ir žvyrinių struktūrų dirvožemių, kurie lengvai praleidžia drėgmę, daugiausia rūgštoki — mažai derlingi ir nederlingi. Juose, norint gauti vidutinius javų, daržovių, bulvių ir kitų augalų derlius, reikia nuolat atkurti ir didinti dirvožemių derlingumą, t. y. optimizuoti drėgmės kiekį: žemesnėse vietose — sausinti, o aukštesnėse — laistyti. Siekiant užtikrinti lengvų dirvožemių biologinį aktyvumą ir vidutinį derlingumą, reikia gausiai tręšti mėšlu ir kalkinti.

Žemės ūkio gamybos didinimo stabilumui lemiamos įtakos turi tolesnis žemių melioravimas. Todėl TSKP CK 1984 m. spalio plenumas priimtoje ilgalaikėje Melioracijos programoje įpareigojo ministerijas ir žinybas bei sąjunginių respublikų Ministrų Tarybas ekonominio ir socialinio vystymo planuose skirti reikiamą lėšų ir materialinių išteklių kiekį, kad būtų sėkmingai įvykdyta ilgalaikė melioracijos programa.

Žemės ūkio naudmenų melioravimas yra labai svarbi žemdirbystės intensyvinimo ir dirvožemių derlingumo didinimo kryptis. Joje neapsiribojama lokaliniu (brigadoje, skyriuje, ūkyje) dirvožemių nusausinimu arba laistymu. Į melioravimo darbų kompleksą įeina: vandens lygių reguliavimo sistemų sukūrimo, drėgmės dirvožemiuose optimizavimo, įrengiant sausinimo bei drėkinimo tinklus, žemės ūkio naudmenų kokybės gerinimo ir priešerozinių priemonių sukūrimo, kultūrinių landšaftų formavimo, optimalių parametrų (pagal plotą ir kitus matmenis) sklypų formavimo, pirminio įdirbimo, kalkinimo, kelių tiesimo ir kiti darbai. Gerai atlikti minėti melioravimo darbai nulemia derliaus pastovumą; be to, sudaromos palankios sąlygos naudoti atitinkamai našesnę žemdirbystės techniką ir gerokai padidinti darbo našumą.

Lietuvos TSR gamtinėmis sąlygomis dirvožemių sausinimas, laistymas ir kultūrinimas yra būtina žemės ūkio ekstensyvaus ir intensyvaus vystymo sąlyga. Kokybiškai melioruotuose dirvožemiuose susidaro sąlygos optimaliais terminais įdirbti dirvas ir atlikti sėjos darbus naudojant pažangią techniką ir technologiją, išvengti nuostolių dėl pasėlių išmirkimo. Dėl to nusausintuose dirvožemiuose derlius padidėja vidutiniškai iš 1 ha: grūdų — 7,6 cnt, cukrinių runkelių — 36, bulvių — 19, pašarinių šakniavaisių — 93 cnt, o įrengus dvipusį vandens režimo reguliavimą, daržovių derlius padidėja 100 cnt, cukrinių runkelių — 140, bulvių — 80, javų — 10, kultūrinių pievų — 25 cnt. Sausinimo išlaidos apsimoka per 5—7 metus, o drėkinimo — per 3 metus[1].

Kokybiškas žemės ūkio naudmenų melioravimas įgalina iki minimumo sumažinti meteorologinių sąlygų neigiamą poveikį derlingumui ir labiau mechanizuoti darbus. Tačiau svarbiausia sąlyga nepaliaujamai didinti žemės ūkio naudmenų derlingumą yra optimalus jų tręšimas organinėmis ir mineralinėmis trąšomis.

Žemdirbystės patirtis rodo, kad intensyviai naudojami dirvožemiai praranda dalį biologinio aktyvumo ir derlingumo, nes daguma kultūrinių augalų vegetacijos laikotarpiu iš dirvožemio įsavina daugiau maistingų medžiagų negu pasilieka, nuimant derlių, jų atliekų, iš kurių galėtų atsistatyti ir didėti dirvožemių biologinis aktyvumas. Todėl norint atstatyti ir didinti dirvožemių derlingumą, reikia nuolatos juos papildyti organinėmis medžiagomis, iš kurių susidaro humusas, t. y. tręšti geru mėšlu arba kompostu.

Vykdant mokslinio tyrimo organizacijų rekomendacijas, Lietuvos TSR visų kategorijų ūkiuose reikia paruošti kasmet vidutiniškai 38—40 mln. t mėšlo, o kolūkių, tarybinių ir kitų valstybinių ūkių ariamos žemės tręšimui — 34—36 mln. t. Tačiau analizuojant visuomeninio sektoriaus ūkių faktiško ariamos žemės tręšimo duomenis, išryškėja kai kurie trūkumai. Antai 1983 m. kolūkiai, tarybiniai ir kiti valstybiniai ūkiai paruošė apie 25 mln. t mėšlo, t .y. maždaug 30% mažiau rekomenduojamo kiekio.

Kai kurių rajonų kolūkiai, tarybiniai ir kiti valstybiniai ūkiai, naudojantys 40—53 ekonominių balų žemės ūkio naudmenas, paruošia beveik pakankamą kiekį mėšlo. Jonavos, Joniškio, Kapsuko, Kauno, Panevėžio, Pasvalio, Radviliškio ir Vilkaviškio rajonų ūkiuose vidutiniškai 1 ha ariamos žemės tenka po 13,5 t mėšlo. Minėtų rajonų ūkiai 1983 m. išvežė į laukus 18,5% daugiau mėšlo, palyginus su respublikoje pasiektu vidurkiu, ir gavo sutartinės produkcijos vidutiniškai iš 1 ha žemės ūkio naudmenų po 15,5 cnt, arba 23,5% daugiau, palyginus su respublikoje pasiektu vidurkiu.

Kolūkiai, tarybiniai ir kiti valstybiniai ūkiai, naudojantys mažesnio derlingumo žemės ūkio naudmenas, daugiausia dėl kraikui skirtų šiaudų ir durpių trūkumo paruošia mažiau mėšlo. Ypač mažai jo paruošia Akmenės, Ignalinos, Kelmės, Mažeikių, Molėtų, Šilalės, Širvintų, Telšių, Trakų ir Utenos rajonų ūkiai. Jie paruošia vidutiniškai 1 ha ariamos žemės po 9,8 t mėšlo, arba 14,3% mažiau negu vidutiniškai respublikos ūkiuose. Jų žemės ūkio naudmenų derlingumas vidutiniškai iš 1 ha 19% mažesnis už respublikoje pasiektą vidurkį.

Kai kurių rajonų kolūkiai, tarybiniai ir kiti valstybiniai ūkiai, naudodami derlingas (daugiau kaip 40 ekonominių balų) žemės ūkio naudmenas, nepakankamai tręšia ariamą žemę mėšlu. Vidutiniškai 1 ha ariamos žemės tenka mėšlo: Akmenės rajono ūkiuose — 8,7 t, Biržų — 10,8, Jurbarko, 9,3, Klaipėdos —— 10,6, Raseinių — 9,9, Šilutės — 10,6 ir Tauragės — 9,6 t, arba vidutiniškai šiuose rajonuose po 9,94 t. Minėtų rajonų ūkiuose vidutinis žemės ūkio naudmenų derlingumas 1983 m. sudarė 11,1 cnt sutartinės produkcijos, t. y. buvo 11,2% mažesnis už respublikos ūkiuose pasiektą vidurkį.

Daugiau kaip penktadalio respublikos rajonų kolūkiai, tarybiniai ir kiti valstybiniai ūkiai mėšlo ruošimui ir ariamos žemės tręšimui skiria reikiamą dėmesį. Kraikui trūkstamą šiaudų dalį jie pakeičia durpėmis ir tokiu būdu užtikrina patenkinamą dirvų tręšimo lygį. Iš mažo derlingumo žemės ūkio naudmenas naudojančių rajonų gerai tręšia ariamą žemę šie rajonai: Alytaus (į 1 ha ariamos žemės po 13,4 t), Anykščių (11,3 t), Kretingos (12,2 t), Lazdijų (11,1 t), Prienų (12,1 t), Skuodo (13,2 t), Šalčininkų (13,4 t), Vilniaus (11,8 t) ir Zarasų (11,9 t). Minėtuose rajonuose vienam ariamos žemės hektarui 1983 m. sunaudota vidutiniškai po 12 t mėšlo, t. y. 17,2% daugiau negu ūkiuose, naudojančiuose daugiau kaip 40 ekonominių balų derlingumo žemes, bet nepakankamai tręšiančiuose dirvas. Geresnis dirvų tręšimas kokybišku mėšlu užtikrino ir didesnį kiekį sutartinės produkcijos: iš 1 ha gauta vidutiniškai po 11,9 cnt, arba 7% daugiau negu rajonuose, kurių ūkiai naudoja geresnės kokybės žemes, bet neužtikrina reikiamo dirvožemių tręšimo.

Taigi gausesnis dirvožemių tręšimas mėšlu lemia derliaus padidėjimą. Todėl ateityje, siekiant nuosekliai didinti žemės ūkio naudmenų derlingumą, reikia mėšlo ruošimui, jo kokybės ir naudojimo gerinimui skirti daugiau dėmesio.

Dabar daugiau kaip pusė gyvulių laikoma nepritaikytuose kraikimui tvartuose. Juose susidaręs skystas mėšlas daugelyje ūkių naudojamas neūkiškai. Dideli skysto mėšlo nuostoliai susidaro jį išvežant iš tvartų nepritaikytu ir nesandariu transportu ir pilant į nepritaikytas lauko aikšteles.

Dirvožemių struktūrai gerinti daugelyje ūkių naudojamos durpės. Ūkių specialistai ir net eiliniai žemdirbiai žino, kad durpės, sumaišytos su skystu mėšlu arba panaudotos kraikui, kaip ir šiaudai, yra labai efektyvios didinant dirvožemių biologinį aktyvumą, t. y. skatinant humuso susidarymą. Tačiau didelę dalį įsigytų durpių ūkiai naudoja be mėšlo, teisindamiesi darbo jėgos, autotransporto ir kitos technikos stoka. Toks durpių naudojimo būdas mažai efektyvus didinant dirvožemių derlingumą.

Taigi mėšlo ruošimo ir racionalaus jo naudojimo klausimai yra tiek pat svarbūs, kaip ir savalaikio bei kokybiško sėjos, augalų priežiūros bei nuėmimo klausimai. Todėl mėšlo saugyklų statybai, mėšlo ruošimui ir naudojimui reikia skirti nuolatinį dėmesį. Su minėtais darbais susijusios išlaidos apsimokėtų greitai, kaip ir kompleksinės melioracijos. Be to, sistemingas žemės ūkio naudmenų tręšimas mėšlu yra būtina sąlyga siekiant sumažinti dirvožemių eroziją, kuri, Lietuvos TSR žemės kadastro duomenimis (1970 m.), ariamoje žemėje sudaro daugiau kaip 15% jos bendro ploto. Ypatingą dėmesį reikia skirti Molėtų, Trakų, Utenos ir Zarasų rajonų dirvožemiams gerinti, nes juose eroduotų dirvožemių bendrame plote yra vidutiniškai daugiau kaip 50%. Būtina plėsti dirvožemių lyginimo ir tręšimo mėšlu darbus Alytaus ir Lazdijų rajonuose, nes juose eroduotų dirvožemių plotai ariamoje žemėje sudaro daugiau kaip 20%[2].

Mėšlas turi visiems augalams reikalingų maistingų medžiagų, tačiau atskirų elementų kiekis ne visai atitinka augalų mitybos

[1] Songaila R. Lietuvos TSR žemės ūkio vystymo uždaviniai. — V.: Mokslas, 1983, p. 60.

[2] Račinskas A. LTSR eroduoti dirvožemiai. — Žemės ūkis, 1979, Nr. 1.

AUKŠTOSIOS MOKYKLOS MOKSLINĖS TECHNINĖS VEIKLOS ORGANIZACINĖS VALDYMO STRUKTŪROS

Doc., ekon. m. kand. V. MUDĖNAS,
ekon. m. kand. K. PELECKIS

Aukštosios mokyklos mokslinės techninės veiklos valdymo organizacinės struktūros galimybių realizavimas, jos tobulinimas — sudėtingas uždavinys, nuo kurio sprendimo nemažai priklauso mokslinio techninio potencialo panaudojimo rezultatai, efektyvumas.

Dabar aukštųjų mokyklų vykdoma mokslinė techninė veikla daro didelę įtaką liaudies ūkiui. Respublikos aukštosiose mokyklose vykdomi mokslinio tyrimo darbai 1970—1983 m. padidėjo beveik 3,5 karto, ir 1983 m. jų buvo atlikta už 24414,2 tūkst. rb. Mokslo ir pedagoginių mokslo darbuotojų skaičius per minėtą laikotarpį išaugo 1,7 karto, pagrindinių priemonių vertė — 3,2, prietaisų ir įrengimų vertė — 4,6 karto. Šiuo metu respublikos aukštosiose mokyklose sukoncentruota pagrindinių priemonių beveik už 215,6 mln. rb, o prietaisų ir įrengimų — už 80,4 mln. rb. Respublikos aukštųjų mokyklų mokslinė techninė veikla įgalino per minėtą laikotarpį gauti 307,5 mln. rb ekonominį efektą. Tačiau respublikos aukštųjų mokyklų mokslinio techninio potencialo (MTP) elementų dinamika iškėlė naujus uždavinius jų organizacinės valdymo struktūros funkcionavimui ir tobulinimui.

Aukštosios mokyklos mokslinės techninės veiklos organizacinės valdymo struktūros (OVS) turi atspindėti pagrindinius sistemos elementų ryšius, jų tarpusavio sąveikos dinamiką. Aukštųjų mokyklų OVS galima vertinti pagal tokius kriterijus: visų valdymo funkcijų, įgalinančių spręsti socialinius, ekonominius, gamybinius bei mokslinius techninius uždavinius, realizavimas; atskirų MTP funkcijų pagal pilną valdymo ciklą (planavimas, organizavimas, koordinavimas, reguliavimas, aktyvizacija, skatinimas, apskaita, kontrolė) realizavimas; optimalus organizacinių, ekonominių, socialinių psichologinių ir ideologinių valdymo metodų panaudojimas; racionalus valdymo hierarchijos lygių atsižvelgiant į optimalias valdymo normas užtikrinimas; adaptyvumas; valdymo efektyvumo garantavimas.

Prieš vertinant minėtas OVS, būtina jas tipizuoti. Atlikta analizė parodė, kad respublikos aukštosiose mokyklose galima skirti tris pagrindinius mokslinės techninės veiklos OVS tipus.

Pirmas tipas. Aukštosios mokyklos struktūroje nėra padalinių, kurie specializuotųsi mokslinėje techninėje veikloje. Šis darbas vykdomas katedrose. Taigi mokslinės techninės veiklos OVS praktiškai sutampa su aukštosios mokyklos veiklos OVS. Valdymo kadrų, užsiimančių mokslinės techninės veiklos valdymu, skaičius nedidelis (dažniausiai tik prorektorius mokslo reikalams). Tokio tipo OVS bei jos hierarchiniai lygiai pavaizduoti 18 psl. pateiktame paveikslėlyje (a).

Antras tipas. Aukštosios mokyklos struktūroje yra padalinių, užsiimančių moksline technine veikla (mokslinio tyrimo, projektavimo konstravimo, bandymo bei eksperimentavimo, gamybiniai padaliniai). Tokioje aukštojoje mokykloje labiau išvystyta ir mokslinės techninės veiklos OVS. Pastarojoje, lyginant su pirmo tipo OVS, daugiau padalinių ir valdymo personalo, užimtų MTP valdymu (žr. pav., b).

Trečias tipas. Tai struktūra, kuri sukuriama organizavus aukštojoje mokykloje mokslinio tyrimo dalį. Šioje dalyje, lyginant su pirmo ir antro tipo OVS, daugiau padalinių ir valdymo kadrų specalizuojasi MTP valdyme (žr. pav., c). Tokios mokslinio tyrimo dalys yra sukurtos pagrindinėse šalies aukštosiose mokyklose. TSRS aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerija, suderinusi su TSRS valstybiniu darbo ir socialinių klausimų komitetu ir TSRS finansų ministerija, šioms mokykloms patvirtino tipinę mokslinio tyrimo dalies struktūrą ir tipinius etatus. Šių aukštųjų mokyklų mokslinės techninės veiklos OVS (o tuo pačiu ir hierarchinių lygių skaičius) priklauso nuo vieno veiksnio: mokslinio tyrimo darbo masto. Šioje OVS valdymo personalo skaičius nustatytas tokioms mokslinio tyrimo darbų apimtims: iki 3 mln. rb, nuo 3 iki 8 mln. rb, nuo 8 iki 14 mln. rb ir per 14 mln. rb. Vilniaus valstybiniame V. Kapsuko universitete mokslinio tyrimo darbų mastas viršija 8 mln. rb, ir jo mokslinės techninės veiklos OVS numatyti tokie padaliniai: mokslinių techninių darbų organizavimo ir įdiegimo, mokslinės techninės informacijos, standartizacijos ir metrologijos bei kiti skyriai. Numatytos atskiros grupės, priklausančios mokslinio tyrimo daliai: planų ir finansų skyriuje, buhalterijoje, kadrų skyriuje. Kai mokslinio tyrimo darbai katedroje viršija 200 tūkst. rb, įvedamas katedros vedėjo pavaduotojo mokslo reikalams etatas. Numatytos ir kitos priemonės, stiprinančios aukštosios mokyklos mokslinės techninės veiklos OVS.

Šiuo metu respublikos aukštosiose mokyklose funkcionuoja visų trijų tipų mokslinės techninės veiklos OVS: 2 aukštosiose mokyklose — pirmo tipo, 1 — trečio, kitose — antro tipo.

Įvertinsime plačiau šias mokslinės techninės veiklos OVS pagal minėtus kriterijus.

Mūsų atveju valdomasis objektas — tai mokslinės techninės veiklos procesas, kurio veiksniai statikoje gali būti apibūdinti kaip aukštosios mokyklos mokslinis techninis potencialas. MTP struktūrą sudaro tokie elementai: kadrai, materialinė techninė tyrimų bazė, informacinė bazė, valdymo struktūra.

Taigi valdomąjį objektą galima nagrinėti kaip determinuotą posistemį, kuris turi siekti socialinių, ekonominių bei mokslinių techninių tikslų. Turi būti numatomi strateginiai ir taktiniai tikslai. Valdymo funkcijos, kurias realizuoja mūsų nagrinėjama OVS, turi užtikrinti visų — tiek strateginių, tiek taktinių tikslų realizavimą.

Vertinant OVS tipus pagal šį kriterijų, būtina pažymėti, kad pagal egzistuojančias tradicijas aukštosiose mokyklose organizuojant mokslinę techninę veiklą, pagrindinis dėmesys skiriamas konkretiems moksliniams techniniams tikslams. Dėl to nepakankamai rūpinamasi OVS funkcionavimo socialiniu bei ekonominiu kryptingumu. Kolektyvo socialinio vystymo klausimai ne visada susiejami su jų moksline technine veikla. Augant mokslinio tyrimo darbų materialiniam techniniam aprūpinimui, ekonominiams jų vykdymo klausimams būtina skirti kur kas daugiau dėmesio. Verta pažymėti ir tai, kad respublikos aukštųjų mokyklų mokslinė techninė veikla nepakankamai orientuota strateginiams liaudies ūkio uždaviniams spręsti.

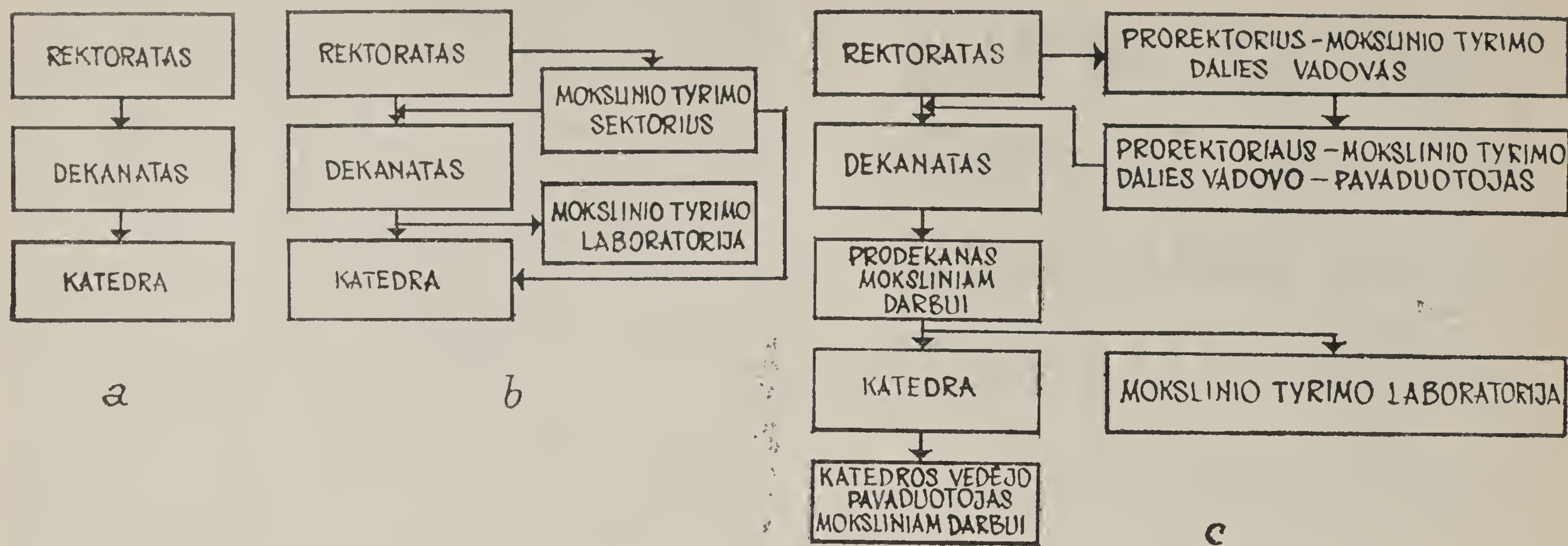
Tokią padėtį iš dalies galima paaiškinti ir objektyviomis priežastimis, pirmiausia tuo, kad pirmo ir antro tipo struktūros nesudaro galimybių iki galo realizuoti minėtų tikslų. Trečio tipo

---

racioną. Dirvožemiuose nepakanka azoto, kalio, fosforo, ir kitų maistingųjų medžiagų. Todėl, siekiant didinti augalų derlių, visi dirvožemiai papildomai tręšiami mineralinėmis trąšomis. 1984 m. vienam ha žemės ūkio naudmenų mūsų respublikoje teko vidutiniškai po 158 kg mineralinių trąšų (veikliosios medžiagos). Minėtas kiekis sunaudotų cheminių medžiagų, mokslininkų nuomone, tenkina apie 70—80% optimalaus poreikio. Ypač mažai kalio trąšų, kurios ilgesniam laikui praturtina dirvožemius.

Mineralinės trąšos, palyginus su mėšlu, naudotinos saikingiau, tiksliai laikantis dirvožemio specialistų rekomendacijų, atsižvelgiant į atskirų sklypų dirvų tyrimo laboratorinius duomenis. Tinkamai tręšiant dirvožemius mineralinėmis trąšomis, galima gauti nemažą derliaus padidėjimą. Tačiau visos cheminės medžiagos turi naudojimo saiką[3]. Ypač tai svarbu vartojant azoto trąšas. Tiek azoto stoka, tiek jo perteklius atsiliepia augalų derliui: blogėja produkcijos kokybė, brangsta pats derlius, kenčia aplinka.

[3] Onaitis A. Tvarka ir saikas naudojant trąšas. — Žemės ūkis, 1985, Nr. 4.

OVS, be abejo, sudaro atitinkamas prielaidas efektyvesnei aukštosios mokyklos mokslinei techninei veiklai.

Didėjant mokslinio tyrimo darbų mastui, kartu didėja ir žmonių, dirbančių tik šį darbą. VVU mokslo darbuotojams, atliekantiems tik mokslinio tyrimo darbus, tenka apie 75% viso darbo laiko fondo per metus. Todėl atsiranda daugiau sąlygų valdyti tokį mokslinį kolektyvą kaip vieningesnį socialinį organizmą. Tačiau gilesnė analizė atskleidė, kad ir trečio tipo OVS nepilnai orientuota į strateginius tikslus.

Nagrinėjant atskirų OVS vykdomų funkcijų turinį pagal tipinius valdymo elementus, reikia pažymėti, kad didžioji dalis valdymo funkcijų nėra kaip reikiant realizuojama. Ypač tenka išskirti tokius tipinius elementus kaip kontrolė ir analizė, skatinimas. Dėl to kai kurių užsibrėžtų tikslų nepasiekiama. Perspektyvoje tiktai trečio tipo OVS galėtų aprėpti visas funkcijas pagal tipinius valdymo elementus.

Vienas svarbiausių šiandienos uždavinių valdyme — racionalus valdymo metodų taikymas. Šiuo metu aukštųjų mokyklų mokslinė techninė veikla valdoma labai ribotu metodų skaičiumi (pirmo ir antro tipo OVS daugiausia organizaciniais ir labai nedaug — ekonominiais metodais). Iki galo nepanaudotos socialinių, psichologinių, ideologinių ir ypač ekonominių valdymo metodų galimybės. Trečio tipo OVS didesnės galimybės plačiau taikyti ekonominius valdymo metodus.

Aukštosios mokyklos mokslinės techninės veiklos rezultatai tiesiogiai priklauso ir nuo OVS hierarchijos lygių, kurie turi būti nustatyti atsižvelgiant į optimalias pavaldumo normas. Analizuojant OVS tipus pagal šį kriterijų, reikėtų atkreipti dėmesį į aukšųjų mokyklų OVS, iš jų į mokslinės techninės veiklos OVS vystymosi inertiškumą, nesugebėjimą perimti pažangaus patyrimo iš kitų liaudies ūkio, ypač pramonės, šakų, kur tie klausimai pakankamai efektyviai išspręsti. Pavyzdžiui, pramonėje panaudojus matricines tikslines struktūras, išspręsta daug sudėtingų naujos technikos sukūrimo bei įsavinimo uždavinių. Tuo tarpu net nauja trečio tipo aukštosios mokyklos mokslinės techninės veiklos OVS tik nežymiai skiriasi nuo atgyvenusių organizacinių valdymo formų. Būtina mokslinės veiklos tobulinimo aspektu peržiūrėti katedros vedėjo, mokslinio darbo vadovo bei vykdytojų statusus. Praktika rodo, kad dabar atskiri mokslo darbuotojai „sėkmingai" vadovauja daugeliui vykdomų darbų įvairiomis mokslo kryptimis. Analizė rodo, kad kaip tik tokie vadovai daugumos darbų ir neįdiegia.

Ypač didelis dėmesys turi būti skiriamas OVS adaptyvumui. Šiandieninis gamybos intensyvinimas nuolat kelia naujas problemas, kurių sprendimas nemažai priklauso nuo mokslo darbuotojų, taigi ir nuo aukštųjų mokyklų darbuotojų mokslinės techninės veiklos. Tačiau dabartinėje mokslinėje techninėje aukštosios mokyklos veikloje aktualiausi liaudies ūkio poreikiai dar netapo pagrindine veiklos gaire. Šiuo metu respublikos aukštosios mokyklos dalyvauja realizuojant 73 kompleksines programas, tačiau analizė rodo, kad sprendžiant problemas orientuojamasi į jau turimą žinių bagažą. Ypač tai reiškiasi organizuojant mokslinio tyrimo darbą skaičiavimo technikos panaudojimo srityje.

Aukštųjų mokyklų mokslinės techninės veiklos OVS funkcionavimo efektyvumą parodo šie rodikliai: vidutiniai metiniai mokslinio tyrimo darbų prieaugio tempai; vidutiniai metiniai ekonominio efekto, gauto liaudies ūkyje įdiegus aukštųjų mokyklų mokslinių tyrimų rezultatus, prieaugio tempai; vidutiniai metiniai ekonominio efekto ir išlaidų mokslinio tyrimo darbams santykio prieaugio tempai; vidutiniai metiniai mokslinio tyrimo darbų, tenkančių 100 mokslo ir mokslo pedagoginių darbuotojų, prieaugio tempai; vidutiniai metiniai ekonominio efekto, tenkančio 100 mokslo ir mokslo pedagoginių darbuotojų, prieaugio tempai ir kt.

Duomenų, apibūdinančių OVS funkcionavimo efektyvumą, analizė rodo, kad tiktai išvystyta trečio tipo OVS gali garantuoti didesnį mokslinės techninės veiklos efektyvumą.

Didinant mokslinės techninės veiklos efektyvumą aukštosiose mokyklose, pirmiausia reikia tobulinti jau egzistuojančias OVS.

Svarbu gerinti aukštųjų mokyklų mokslinės techninės veiklos juridinį ir metodinį aprūpinimą. Bendrieji klausimai, susiję su mokslinės techninės veiklos valdymu, yra reglamentuojami atitinkamais vyriausybiniais normatyviniais aktais. Tuo tarpu aukštosiose mokyklose planuojant ir organizuojant šią veiklą įvairiais hierarchiniais lygiais dar pasigendama atitinkamų nuostatų, metodinių nurodymų, instrukcijų. Toliau tobulinti aukštųjų mokyklų OVS — tai gerinti jų mokslinės techninės veiklos metodinį aprūpinimą. Tai įgalins racionaliai reglamentuoti įvairias šios veiklos puses.

NAUJAS EKONOMIKOS MOKSLŲ DAKTARAS

TSRS aukščiausioji atestacinė komisija 1985 m. spalio 11 d. nutarimu suteikė ekonomikos mokslų daktaro laipsnį Vilniaus V. Kapsuko universiteto Kauno vakarinio fakulteto politinės ekonomijos katedros vedėjui docentui Vladui GRONSKUI. Disertacija tema „ŪKISKAITA IR JOS VAIDMENS VYSTANT SOCIALISTINĘ EKONOMIKĄ DIDINIMAS" apginta Leningrado A. Ždanovo valstybinio universiteto specializuotoje mokslinėje taryboje.

Darbe duota ūkiskaitos kaip įmonių išlaidų planingo padengimo pajamomis ir pajamų paskirstymo vienybės, užtikrinančios įmonei skiriamų bendraliaudinių lėšų priklausomybę nuo visuomeniškai būtinų darbo sąnaudų pagamintai ir realizuotai produkcijai, politekonominė charakteristika. Pateiktos rekomendacijos, kaip taikyti ūkiskaitos elementus teritorinėse liaudies ūkio grandyse ir negamybinės sferos organizacijose.

Tyrimų rezultatai praturtina ūkiskaitinių santykių politekonominę sampratą. Jie panaudoti praktikoje tobulinant ūkiskaitos organizavimą, taip pat tolesniame ūkiskaitos problemų mokslinio tyrimo darbe, gerinant socializmo politinės ekonomijos kurso dėstymą.

SUTARČIŲ TARP SKAIČIAVIMO CENTRŲ IR ABONENTŲ JURIDINĖ ATSAKOMYBĖ

Prof., techn. m. dr. A. BAUBLYS,
N. LEVKOVSKAJA

Skaičiavimo (informacijos skaičiavimo) centrams, turintiems savarankišką balansą ir esantiems juridiniu asmeniu, taikomi Socialistinės valstybinės gamybinės įmonės nuostatai. Sutartis informaciniams skaičiavimo darbams atlikti nustato civilines prievoles, t. y. skaičiavimo centro (SC) ir abonento tarpusavio teises bei pareigas atliekant nustatytus darbus. Kaip ir kiekviena prievolė, ji turi dvi įsipareigojimų rūšis: įsipareigojimai prievolei atlikti, t. y. įsipareigojimai, nustatantys prievolės dalyvių elgseną, veiklą vykdant prievolę; šalių atsakomybė už prievolių pažeidimą.

Klausimas dėl turtinės atsakomybės už sutarties informaciniams skaičiavimo darbams atlikti pažeidimą nėra galutinai išspręstas. Pirmiausia reikia pažymėti, kad ši problema išsamiau mūsų respublikoje nebuvo tirta. Valstybiniame arbitraže prie LTSR Ministrų Tarybos ir respublikos žinybiniuose arbitražuose nėra ieškinių dėl pažeidimų informaciniams skaičiavimo darbams atlikti (išskyrus ginčus dėl atsiskaitymo), taip pat nėra tokių pretenzijų SC. Tačiau tai nėra pagrindas manyti, kad visi SC pagal sutartis skaičiavimo darbus atlieka be jokių pažeidimų.

Brangiai kainuojanti skaičiavimo technika, skirta liaudies ūkiui valdyti, turi būti naudojama efektyviai. SC ar jo abonentui pažeidus sutarties įsipareigojimus atsiranda nepateisinami mašininio laiko nuostoliai arba kai kuriais atvejais rimti abonento turtiniai nuostoliai.

Materialinė atsakomybė yra valstybinės prievartos priemonė, ir sutartyse informacijos skaičiavimo darbams atlikti gali ir turi būti taikoma kaip vienas būtinų garantų prievolei įvykdyti.

Sutartis informaciniams skaičiavimo darbams atlikti yra rangos tipo įsipareigojimas. Jo esmė ta, kad SC įsipareigoja apdoroti abonento informaciją, t. y. įsipareigoja atlikti tam tikrą darbą, kuris baigiasi tam tikro materializuoto rezultato gavimu. Toks sutarties skaičiavimo darbams atlikti rezultatas yra atitinkamai užfiksuota apdorota informacija, atitinkanti pirminius duomenis (paprastai pateiktus paties abonento) ir suderintą su abonentu sprendimo algoritmą.

Tipinės rangos sutartys, suderinus su atitinkamomis suinteresuotomis žinybomis, tvirtinamos TSRS Ministrų Tarybos. Tipinės sutarties informacijos skaičiavimo darbams atlikti kol kas nėra. Yra Tipinė sutartis apskaitos ir skaičiavimo darbams mechanizuotai atlikti, patvirtinta TSRS CSV, suderinus su TSRS finansų ministerija, 1972 m. kovo 21 d., kuri juridinėje literatūroje laikoma pagrindiniu normatyviniu dokumentu, reguliuojančiu SC ir abonentų santykius atliekant informacinius skaičiavimo darbus. Ši tipinė sutartis faktiškai priimta pagrindu sudarant sutartis su atskirais SC, taip pat rengiant TSRS ministerijų ir žinybų bei sąjunginių respublikų tipines ir pavyzdines sutartis.

Taigi, esant TSRS CSV patvirtintai tipinei sutarčiai, funkcionuoja ir daugybė kitų tipinių sutarčių įvairiais pavadinimais, bet reguliuojančių tuos pačius juridinius santykius. Jei sąlygos, reguliuojančios SC ir abonentų santykius vykdant sutartis, iš esmės kartojamos tose sutartyse, o naujos, papildomos sąlygos iš tikrųjų tik patikslina tuos juridinius santykius, tai sąlygos dėl atsakomybės už sutarties pažeidimą kai kuriose išvis neminimos.

TSRS CSV, nepanaikinusi Tipinės sutarties apskaitos ir skaičiavimo darbams mechanizuotai atlikti, patvirtintos 1972 m., 1982 m. patvirtino Tipinę sutartį automatizuotai apdoroti informaciją su ESM pagalba. Nors techniniu požiūriu yra skirtumų tarp informacijos apdorojimo ESM ir PSM, teisinių ryšių struktūra abiem atvejais visiškai vienoda, todėl dviejų tipinių sutarčių, reglamentuojančių identiškus teisinius santykius, galiojimas nėra tikslingas.

Be to, TSRS CSV 1982 m. patvirtinta Tipinė sutartis beveik nežinoma žinybiniuose SC, kurie mūsų respublikoje sudaro daugumą SC, esančių juridiniais asmenimis. Paprastai pagrindinė atsakomybės rūšis neįvykdžius ar netinkamai įvykdžius sutarties įsipareigojimus yra padarytų nuostolių padengimas. Nuostoliais laikoma faktinė žala ir negautos pajamos, kurias kreditorius gautų, jei skolininkas būtų įvykdęs įsipareigojimą. Lietuvos TSR Civilinio kodekso 228 str. numato, kad: „Jeigu už prievolės neįvykdymą arba netinkamą jos įvykdymą nustatytos netesybos (bauda, delspinigiai), tai nuostoliai atlyginami tik tiek, kiek jų nepadengia netesybos (bauda, delspinigiai).

Įstatymas arba sutartis gali numatyti atvejus: kai leidžiama išieškoti tik netesybas (baudą, delspinigius), bet ne nuostolius; kai gali būti išieškoma visa nuostolių suma greta netesybų (baudos, delspinigių); kai kreditoriaus pasirinkimu gali būti išieškomos arba netesybos (bauda, delspinigiai), arba nuostoliai".

Sutartis informacijos skaičiavimo darbams atlikti — dvipusė prievolė. Užsakovo (SC abonento) pareiga — ne tik apmokėti už atliktus darbus, bet ir imtis veiksmų, nuo kurių priklauso savalaikis ir kokybiškas darbų atlikimas. Abonentas privalo laiku pateikti SC pirminę informaciją pagal suderintą su SC programą ir sprendimo algoritmą.

Prievolės neįvykdymas arba netinkamas įvykdymas atliekant informacijos skaičiavimo darbus dažniausiai pasireiškia darbų kokybės ir terminų pažeidimais.

Abonentui pažeidus įeinančios informacijos pateikimo terminus ar mastą, SC gali kilti ESM prastovų. Šiuo atveju SC nuostolius sudarys reikalingo nepateiktai informacijai apdoroti mašininio laiko vertė. Be to, SC neįvykdžius planą pagal darbų mastą dėl abonento kaltės, SC darbuotojai netenka teisės gauti premiją, kuri numatyta premijavimo nuostatais. Šios premijos suma (negautas pelnas) taip pat sudarys SC nuostolius. Jeigu abonento pateikiama informacija turi patekti į duomenų banką ir būti panaudota kitų abonentų uždaviniams spręsti, tai SC nuostoliai atitinkamai padidės. Į juos įeis šių abonentų nepanaudoto mašininio laiko vertė ir baudos, kurias SC mokės šiems abonentams dėl informacijos apdorojimo terminų pažeidimo.

Atskiru abonento informacijos pateikimo terminų pažeidimu reikia laikyti variantą, kai sutartyje numatyta pateikti dokumentus per tam tikrą laikotarpį keliais terminais, bet kiekvieną kartą nustatytą procentą nuo bendro dokumentų kiekio, ir kai pažeidžiamas nustatytas procentinis santykis. Tada skaičiavimo centre vienu metu dėl nepakankamo darbų kiekio atsiranda prastovos, o kitais laikotarpiais — perkrovos, nes gaunamu dokumentų kiekis viršija grafike numatytą kiekį.

Tais atvejais SC dėl fiziškai ribotų ESM galimybių gali nepajėgti atlikti visų numatytų sutartimi darbų. Beje, kai kuriais atvejais negalima atlikti ir nepažeidusio sutartį abonento darbų. Šiuo atveju SC šiam abonentui privalės išmokėti baudas ar atlyginti nuostolius (t. y. SC turės nuostolių).

Apskaičiuoti faktinius SC nuostolius, abonentui pažeidus įeinamos informacijos pateikimo terminus ar kiekį, matyt, nebūtų labai sunku. Nuostolius gali sudaryti dėl prastovų už mašininį laiką negautas atlyginimas, kuris nustatomas pagal kainoraštį, netekta premija, SC abonentams apmokėtinos netesybos ir nuostoliai.

Apskaičiuoti abonento nuostolius dėl nesavalaikio iš SC išeinamos informacijos gavimo yra sunkiau. Abonento nuostoliai (t. y. papildomos išlaidos, kurias jis padarė dėl pavėluotai gautos iš SC informacijos, netekimas ar sugadinimas turto, negavimas pajamų, kurias turėtų gauti abonentas, jei informacija iš SC būtų atėjusi laiku) priklauso nuo daugelio konkrečių aplinkybių, nuo realių visuomeninių abonento ryšių, kur būtų naudojama laiku gauta informacija. Daugeliu atvejų apskaičiuoti abonento faktinius nuostolius praktiškai neįmanoma, nes ta informacija gali turėti įtakos ne tik ten, kur ji tiesiogiai naudojama, bet ir visam valdomo objekto kompleksui. Konkrečiomis sąlygomis, kur naudojama informacija, žala gali ir nepasireikšti. Pavyzdžiui, kokius nuostolius įmonė turės, jei už tam tikrą laikotarpį laiku nebus darbuotojams priskaitytas atlyginimas, jei bus pavėluota informacija apie gaunamos korespondencijos vykdymo kontrolę. Akivaizdžios žalos dėl laiku negautos informacijos tokiais atvejais

nebūna. Informacijos stoka turi įtakos tik ūkinio ir valdymo organo bendrai būklei, pažeidžia nustatytą valdymo ritmą, ir nuostoliai rodosi lyg ir nesusiję su pavėluotu informacijos gavimu.

Lietuvos TSR Civilinio kodekso 382, 383 ir atitinkami kitų sąjunginių respublikų CK straipsniai įpareigoja užsakovą (rangovą) pagal rangos sutartį tarp socialistinių įmonių įspėti užsakovą apie netinkamą arba nekokybišką medžiagą, gautą iš užsakovo darbams atlikti. Jei užsakovas nepakeis netinkamos medžiagos — atsisakyti nuo sutarties ir pareikalauti, kad užsakovas atlygintų atsiradusius nuostolius. Tais atvejais, kai SC, priimdamas iš abonento įeinamąją informaciją, išaiškino (arba pagal defektų pobūdį turėjo išaiškinti) pirminių duomenų nekokybiškumą, SC pagal Lietuvos TSR Civilinio kodekso 382, 383 str. neturi teisės juos pradėti apdoroti, kol abonentas nepadarys atitinkamų pataisymų. Šiuo atveju SC susidaro analogiška situacija, kaip ir abonentui laiku nepateikus informacijos. SC, atlikęs informacijos apdorojimą, iš anksto žinodamas apie nekokybiškus įeinančius duomenis, netenka teisės gauti atlyginimą už atliktą darbą, nes jis nekokybiškas, taip pat turi atlyginti abonentui nuostolius, jeigu jie atsiras dėl neteisingos informacijos panaudojimo arba dėl informacijos gavimo uždelsimo, t. y. dėl SC kaltės.

Pagal Tipinę sutartį apskaitos ir skaičiavimo darbams mechanizuotai atlikti, patvirtintą TSRS CSV 1972 m. kovo 21 d., ir Tipinę sutartį informacijos apdorojimo darbams atlikti su ESM pagalba, patvirtintą TSRS CSV 1982 m. spalio 25 d., nustatomi tokie atsakomybės normatyviniai pagrindai.

Jeigu abonentas pavėluotai perdavė apdoroti dokumentus ir jeigu dėl SC kaltės pavėluotai atlikti darbai, tai kaltoji šalis už kiekvieną pavėluotą dieną moka delspinigius 0,5% nuo laiku neatliktų darbų vertės.

Taigi pavėlavus šalių atsakomybė apsiriboja delspinigių išieškojimu. Anksčiau aptarti nuostoliai, kurie gali kilti pavėlavus apdoroti informaciją, skyrium neišieškomi, ir šalims nėra reikalo juos nustatyti.

Delspinigių išieškojimas tipinėse sutartyse neapribotas nei terminais, nei suma. Nėra pažeistais terminais pristatytų darbų vertės nustatymo metodikos. Matyt, apskaičiavimas turi būti daromas ne pagal konkretaus apdorojamojo dokumento vertę, bet pagal visą darbų kompleksą, kurie, nesant šio dokumento, negali būti atlikti. Informacinių skaičiavimo darbų vertė, kuri nustatoma pagal reikiamo informacijai apdoroti mašininio laiko vertę, svyruoja, nes tam pačiam uždaviniui ar programai atlikti įeinančios informacijos kiekis keičiasi. Todėl tikslų delspinigių apskaičiavimą, pažeidus darbų atlikimo terminą, faktiškai galima atlikti tik tada, kai darbas jau baigtas ir jo vertė nustatyta. Kitais atvejais delspinigių sumą galima nustatyti tik remiantis planine darbų verte. Tačiau šiuo atveju, kai delspinigiai neapriboti nei pažeidimo trukme, nei aukščiausia suma, teoriškai jie gali viršyti viso darbo vertę.

Klausimą dėl materialinės SC ir abonento atsakomybės už nekokybišką darbų atlikimą tipinės 1972 m. ir 1982 m. sutartys sprendžia skirtingai. Tai dar komplikuoja klausimą dėl juridinės atsakomybės pažeidus aptariamą prievolę. 1972 m. sutartis numato atlyginti faktinę materialinę žalą, kilusią abonentui dėl esančių apdorotoje informacijoje klaidų dėl SC kaltės, taip pat klaidų, atsiradusių dėl abonento kaltės, ištaisymą pastarojo sąskaita. Tokiu būdu nustatoma atsakomybė už visą padarytą žalą. Netesybos pagal šią sutartį nenumatytos. 1982 m. sutartis pirmiausia apriboja SC atsakomybę dėl nekokybiško darbų atlikimo 5% darbų vertės netesybomis, taip pat klaidų ištaisymą SC sąskaita. Nuostoliai, kilę dėl nekokybiško SC darbo, virš šios baudos ir klaidų ištaisymo vertės neišieškomi.

Tuo pačiu nustatyta didesnė analogiškoje situacijoje abonento atsakomybė, palyginus su SC atsakomybe. Abonentas, kaltas dėl neteisingos informacijos pateikimo, jei dėl to pakartotinai buvo atlikti darbai, ne tik užmoka už šiuos darbus, bet ir šių darbų 100% vertės baudą. Kadangi šios tipinės sutarties 1.8 p. numato SC tik teisę, o ne pareigą grąžinti abonentui dokumentus su klaidomis, abonentas ir SC atsiduria nelygioje padėtyje, neatitinkančioje šalių turtinės lygybės pagal civilinės teisės prievolę.

Gautos po ESM apdorojimo informacijos patikimumas yra viena pagrindinių sąlygų didinant skaičiavimo technikos efektyvumą liaudies ūkio valdyme. ESM apdorotoje informacijoje esančios klaidos gali sukelti abonentui daug didesnius nuostolius negu klaidų ištaisymui reikalingo darbo vertė ir 5% bauda, numatyti 1982 m. Tipinėje sutartyje. Todėl, jei dėl SC kaltės apdorotoje informacijoje yra klaidų, jis turėtų atlyginti abonentui nuostolius, kilusius naudojant netikslius informacinio skaičiavimo darbų duomenis.

MEDŽIAGŲ NAUDOJIMO APSKAITOS ORGANIZAVIMO TOBULINIMAS AVS SĄLYGOMIS

Doc., ekon. m. kand. A. JANKAITIENĖ, J. ŽVINAKIS
Alytaus TSRS 60-mečio medvilnės kombinato vyriausiasis buhalteris

Medžiagų apskaitą vykdant rankiniu būdu, informacija, reikalinga apskaitai, kontrolei, valdymui, kaupiama kortelėse, knygose, žiniaraščiuose ir kituose apskaitos registruose. Vadinasi, ta pati informacija, t.y. informacija iš pirminių dokumentų perrašinėjama daug kartų į įvairius kaupiamuosius registrus. Toks darbas sunkus ir nekūrybiškas. Užuot kontroliavę ir analizavę medžiagų būklę, buhalteriai atlieka paprasčiausią perrašinėjimo darbą. Be to, perrašinėjant daug kartų tą pačią informaciją, daromos klaidos. Visiškai kitos perspektyvos atsiranda, panaudojus medžiagų apskaitoje ESM.

Pirmiausia reikia išsiaiškinti, kaip reikėtų organizuoti medžiagų išdavimą į gamybą iš centrinių įmonės sandėlių, kai apskaita vedama naudojant ESM. Šiuo metu nusistovėjusios medžiagų išdavimo į gamybą tvarkos pagrindinis trūkumas tas, kad nėra glaudaus ryšio tarp išduodamų medžiagų kiekio ir realaus jų poreikio gamybos procese. Medžiagas būtina išduoti pamainai, dienai ar kitam laikotarpiui priklausomai nuo gamybos pobūdžio ir medžiagų įpakavimo, griežtai laikantis medžiagų išeigos normų planiniam gamybos mastui (konkrečiam laikotarpiui). Kartu reikia atsižvelgti į faktinį gamybinių užduočių įvykdymą, taip pat į išduotų per ankstesnį laikotarpį medžiagų sunaudojimą. Taip organizavus apskaitą, galima operatyviai išaiškinti medžiagų pereikvojimą (ekonomiją) gamyboje, nustatyti priežastis ir kaltininkus. Taigi manome, kad medžiagų poreikis gamybai turi būti apskaičiuojamas kiekvieną dieną, atsižvelgiant į planines gamybos užduotis ir faktinį jų įvykdymą. To reikalauja normatyvinis gamybos išlaidų apskaitos ir produkcijos savikainos kalkuliavimo metodas.

Alytaus medvilnės kombinate diegiama nauja medžiagų išdavimo į gamybą ir jų naudojimo kontrolės sistema, kuri iš esmės skirsis nuo šiuo metu įmonėse nusistovėjusios tvarkos. Jau dabar ESM atmintyje saugomi planiniai ir kiekvieną dieną surenkami faktiniai produkcijos gamybos duomenys pagal brigadas, barus, cechus ir t. t. Šie duomenys programiniu būdu paimami iš operatyvinės gamybos apskaitos posistemio. Medžiagų sunaudojimo normos rengiamos atskirai brigadoms, barams, cechams ir t.t. priklausomai nuo jų techninių ir ekonominių rodiklių.

Normos sudaromos atskirai kiekvienai medžiagai, be to, visoms tą medžiagą galinčioms pakeisti kitoms medžiagoms, nes pastarųjų sunaudojimo normos gali būti didesnės arba mažesnės už pagrindinės medžiagos sunaudojimo normą. ESM atmintyje saugomi ir einamieji medžiagų likučiai centriniuose kombinato sandėliuose.

Pagal sudarytą algoritmą ESM kiekvieną dieną turėtų skaičiuoti ža iavų ir medžiagų poreikį planinės gamybos programai įvykdyti kiekvienai brigadai, barui ir t. t. Skaičiuojant turi būti tiksliai įvertinamas praėjusios dienos faktiškas gamybos plano įvykdymas. Jeigu, sakysime, vakar kuri nors brigada gamybinės užduoties neįvykdė, vadinasi, turėjo likti tam tikras kiekis žaliavų ir medžiagų. Tuomet tuo kiekiu ir sumažinamas kitos dienos to baro medžiagų poreikis. Kyla klausimas: kaip nustatyti, kiek iš tikrųjų medžiagų liko nesuvartota? Galima visą žaliavų

ir medžiagų suvartojimą įforminti dokumentais, o juos apdorojus žinoti tikrąją padėtį. Žinoma, toks būdas paprastas, „matomas", nes visi medžiagų išdavimo į gamybą atvejai parodomi pirminiuose dokumentuose. Tačiau tokia apskaitos forma susijusi su didelėmis darbo sąnaudomis — struktūriniuose įmonės padaliniuose reikia organizuoti tokią pačią dokumentuotą apskaitą kaip ir centriniuose sandėliuose. Šiam darbui atlikti reikalingi materialiai atsakingi asmenys, daug kartų išauga apdorojamos informacijos kiekis. Abejotinas tokios apskaitos ir patikimumas.

Matyt, galimas ir paprastesnis būdas — pagal faktinį gamybos mastą su ESM apskaičiuoti, kiek medžiagų turėjo likti, ir šį kiekį imti pagrindu, skaičiuojant kitos dienos medžiagų poreikį, o mėnesio pabaigoje atliktos faktinių likučių inventorizacijos pagrindu koreguoti duomenis ESM atmintyje. Siūlomas likučių gamyboje įvertinimo būdas turėtų pasiteisinti. Nukrypimai gali būti tik pradinėje sistemos diegimo stadijoje, kol netiksliai (nerealiai) nustatytos medžiagų sunaudojimo normos.

Taigi pagal anksčiau išvardytus duomenis, esančius ESM atmintyje, reikia kasdien skaičiuoti konkretiems struktūriniams padaliniams (brigadai, barui, cechui ir t. t.) gamybinės programos vykdymui reikalingų medžiagų kiekį, išrašyti pirminius išdavimo dokumentus, o skaičiavimo duomenis užrašyti į pirminių duomenų masyvą. Medžiagas gamybai išduoti ne pagal vienkartinius (išlaidų orderius, reikalavimus) ar kaupiamuosius (limitines išėmimo korteles) dokumentus, o pagal specialų žiniaraštį, sudarytą ESM. Toks žiniaraštis galėtų būti išrašomas vienai dienai visiems struktūriniams padaliniams.

ESM atmintyje yra duomenys apie medžiagų einamuosius likučius centriniuose sandėliuose (medžiagų judėjimo apskaita sandėliuose taip pat vedama kiekvieną dieną), ir todėl išdavimo žiniaraštis būtų išrašomas tik toms medžiagoms, kurios yra sandėlyje. Jeigu vieną medžiagą galima keisti kita, tai ESM apskaičiuotų keičiančios medžiagos poreikį ir išdavimo žiniaraštyje darytų papildomą atžymą. Be to, ESM pati galėtų kontroliuoti gamybinių atsargų lygį centriniuose kombinato sandėliuose ir, kurios nors medžiagos atsargai sumažėjus iki minimumo, išduoti specialų pranešimą.

Kaip matome, siūlomoje žaliavų ir medžiagų išdavimo iš centrinių įmonės sandėlių į gamybą organizavimo formoje nedalyvauja buhalteris. Kyla klausimas, kaip būtų vykdoma medžiagų panaudojimo gamyboje apskaita pagal sintetines sąskaitas ir išlaidų straipsnius. Tam reikia parengti normatyvinį masyvą (Alytaus medvilnės kombinatas tokį masyvą jau sudaro) ir buhalterinį įrašą ESM nustatytų pati (pagal sudarytą algoritmą) jau esančių šiame masyve rekvizitų pagrindu. Tokio masyvo struktūra pateikiama lentelėje.

Struktūrinio padalinio kodas	Materialiai atsakingo asmens tab. Nr.	Medžiagos nomenklatūrinės grupės kodas	Sintetinės sąskaitos numeris ir gamybos išlaidų straipsnis	Gamybinės ūkinės veiklos operacijos pavadinimas
1120	**6243**	**11, 43, 46**	**20000**	**Išlaidos pagrindinei gamybai**
2110	**0143**	**13, 43, 46, 47 ir t. t.**		
1150	**2788**	**45, 46, 47, 48 ir t. t.**	**23000**	**Išlaidos pagalbinei gamybai**
3310	**8734**	**23, 26, 27**	**24002**	**Išlaidos įrengimų laikymui bei einamajam remontui**
3310	**3448**	**23, 26, 27 ir t. t.**	**24003**	**Išlaidos įrengimų ir transportavimo priemonių einamajam remontui**

Kaip matome iš lentelės, ESM konkrečiam struktūriniam padaliniui, konkrečiam materialiai atsakingam asmeniui (brigadininkui, baro meistrui ir t. t.) išrašo tik tas medžiagas, kurios tam barui reikalingos gamybinei programai vykdyti. Kartu automatiškai nustatomas debetuojamos sintetinės sąskaitos numeris ir išlaidų straipsnis (kredituojamos sąskaitos numeris nustatomas pagal pirmą medžiagos nomenklatūrinio numerio ženklą). Taigi ESM turimų duomenų pagrindu sudaro išsamų medžiagų išdavimo į gamybą buhalterinį įrašą. Be to, ESM pagal šį masyvą kontroliuoja, kad medžiagos būtų naudojamos griežtai pagal paskirtį. Tokia lentelė labai praverstų, medžiagų apskaitą vedant ir rankiniu būdu. Buhalteris iš jos greitai nustatytų, ar konkretus struktūrinis padalinys gali išsirašyti tam tikrą medžiagą, ar negali, kokį buhalterinį įrašą reikia rašyti. Tokiam normatyviniam masyvui (lentelei) sudaryti reikia daug darbo, tačiau vėliau tai su kaupu atsiperka.

Medžiagas vartotojams siūloma pristatyti centralizuotai. Iš vakaro sudarytas išdavimo žiniaraštis darbo dienos pradžioje turi būti atiduodamas ekspedicinei tarnybai. Ekspeditoriai pagal žiniaraštį sandėliuose gauna reikalingas medžiagas ir pristato jas į cechų sandėlius arba tiesiog į darbo vietas. Medžiagų priėmimo bei išdavimo operacijos tiek sandėlyje, tiek gamyboje įforminamos materialiai atsakingų asmenų ir ekspeditoriaus parašais. Taigi žiniaraštis tampa juridiniu dokumentu ir saugomas buhalterijoje. Cechų materialiai atsakingi asmenys, pamatę, kad gamybinei programai įvykdyti turimų ir pristatytų medžiagų neužteks, ekspeditoriui įteikia vienkartinį reikalavimą su raudona juosta. Reikalavime šalia kitų rekvizitų nurodoma papildomo poreikio priežastis ir priežastį sukėlęs kaltininkas. Ekspeditorius tokius dokumentus pristato į SC (prieš tai juose pasirašo gamybos viršininkai ir direktoriaus pavaduotojas komerciniams reikalams). Čia reikalavimo duomenys įvedami į ESM, po to sutikrinami su normatyviniais masyvais. Su taip apdorotais reikalavimais ekspeditorius vyksta į sandėlį, gauna papildomas medžiagas ir pristato į gamybą.

Darbo dienos pabaigoje, kai užbaigiamos visos išdavimo iš sandėlio ir pristatymo į gamybą operacijos, važtaraštį ir reikalavimus (jeigu jie yra) reikia pateikti buhalterijai. Jeigu jokių taisymų žiniaraštyje nėra, tai duomenis, surašytus ESM pirminiame duomenų masyve, būtina perrašyti į duomenų banką. Kitaip tariant, duomenys surašomi į apskaitos registrus — AVS sąlygomis tokiais registrais yra duomenų bankai.

Medžiagų žiniaraštyje po kiekvienos išdavimo iš sandėlio ir atidavimo į cechus operacijos ESM gali nurodyti konkrečios medžiagos likutį sandėlyje ir limito likutį konkrečiam vartotojui. Taigi po kiekvienos operacijos sandėlininkai gali sutikrinti faktišką medžiagų likutį sandėlyje su žiniaraštyje nurodytu likučiu. Cechų materialiai atsakingi asmenys gali stebėti, ar medžiagos gaunamos pagal mėnesio poreikį.

Be to, kiekvieną dieną ir didėjančia suma nuo mėnesio pradžios būtų žinoma sunaudotų žaliavų ir medžiagų vertė, t. y. išlaidos pagal kalkuliacinius išlaidų straipsnius „Žaliavos" ir „Pagalbinės medžiagos". Kartu šias išlaidas galima operatyviai kontroliuoti ir prireikus reguliuoti.

Duomenų bankas šiuo atveju būtų naudojamas vietoj analitinės ir sintetinės medžiagų sunaudojimo apskaitos kaupiamųjų žiniaraščių. Operatyvinė medžiagų išdavimo į gamybą apskaita sujungiama su buhalterine apskaita.

Sandėliuose nereikalingos sandėlio kortelės — jas puikiausiai atstoja išdavimo žiniaraščiai, nes juose po kiekvienos išdavimo operacijos parodomas medžiagų likutis sandėlyje.

Gamyboje nevedama medžiagų sunaudojimo apskaita. Pasibaigus mėnesiui, atliekama faktinė medžiagų likučių inventorizacija. Gamyba ritmingai aprūpinama žaliavomis ir medžiagomis.

Mūsų siūloma žaliavų ir medžiagų sunaudojimo gamyboje apskaitos forma atsižvelgia į normatyvinio gamybos išlaidų apskaitos ir produkcijos savikainos kalkuliavimo metodo reikalavimus. Labai sumažinamos darbo sąnaudos apskaitos duomenų apdorojimui. Nereikia rankiniu būdu atlikinėti daugelio operacijų išrašant pirminius dokumentus, vedant kaupiamuosius registrus, skaičiuojant įvairius ekonominius ir techninius rodiklius, susijusius su medžiagų sunaudojimu.

AVS sąlygomis didėja buhalterio kaip kontrolieriaus vaidmuo, kontrolieriaus, kuris tikrina faktišką medžiagų būklę centriniuose sandėliuose, gamyboje pas materialiai atsakingus asmenis, o ypač tai, ar racionaliai medžiagos naudojamos gamyboje. Tik bendromis įvairių įmonės tarnybų (taigi ir apskaitos darbuotojų) pastangomis galima pasiekti gerų rezultatų taupant materialines vertybes.

Iš liaudies ūkio istorijos

PIRMIEJI ŽINGSNIAI BUVO NELENGVI

A. DROBNYS
Lietuvos TSR nusipelnęs ekonomistas

Nuo pirmųjų Tarybų valdžios atkūrimo Lietuvoje dienų man teko dalyvauti kuriant socialistinės ekonomikos pagrindus, nacionalizuojant (vyriausybinės nacionalizavimo komisijos sudėtyje) ir pertvarkant pramonę, prekybą, bankus. Negalima nesijaudinti prisimenant tas istorines dienas, kai reikėjo žengti pirmus žingsnius, iš esmės viską daryti pirmą kartą, ryžtingai griauti išnaudojimo, nedarbo pagrindus, kurti realias prielaidas naujiems, socialistiniams santykiams tiek gamyboje, tiek socialiniame gyvenime. Visame šiame darbe ir visur buvo jaučiamas tikrai didelis aktyvumas, entuziazmas ir ryžtas.

Atkūrus Tarybų valdžią Lietuvoje, dirbau atsakingą finansinį ir bankinį darbą: pradžioje buvau paskirtas vieno Finansų ministerijos padalinio vadovu, po to — TSRS valstybinio banko Lietuvos respublikinės kontoros valdytoju. Todėl tiesiogiai teko dalyvauti kuriant pagrindus ir realias prielaidas socialistinei ekonomikai plėtoti, jai planuoti. Pirmieji žingsniai buvo išties nelengvi. Nors buržuazijos valdymo metais daug buvo kalbama apie mūrinę Lietuvą, bet iš esmės nieko nebuvo padaryta. Neturėta nei cemento pramonės, nei stiklo gamybos, nors šioms šakoms plėsti ir buvo vietinių žaliavų.

Teko tiesiogiai dalyvauti realizuojant mūsų partijos ir vyriausybės keliamus didingus uždavinius kraštui industrializuoti, žemės ūkiui kolektyvizuoti, darbo žmonių materialiniam ir kultūriniam lygiui kelti. Pokario metais dirbau respublikos Finansų liaudies komisaru, vėliau ministru. Daugiau kaip 25 metus man buvo patikėtas respublikos liaudies ūkio planavimo baras.

Planavimo darbas buvo pradėtas pirmaisiais Tarybų valdžios metais. Jau 1940 m. rugsėjo mėn. buvo sudarytas pirmas Lietuvos liaudies ūkio istorijoje planas tų metų ketvirtajam ketvirčiui. Kadangi tuo metu respublikos ekonomikoje buvo dar kelios sanklodos, žemės ūkyje buvo vykdoma reforma, dalijama žemė bežemiams ir mažažemiams valstiečiams, dar ne visa pramonė buvo nacionalizuota, planavimas negalėjo apimti viso liaudies ūkio, o tenkinosi tik socialistine sankloda. Planinių rodiklių šiame plane buvo nedaug. Ir apskritai nebuvo planinio darbo patyrimo. Tai buvo pirmas mėginimas proporcingai plėtoti atskiras socialistinio ūkio šakas.

Pirmieji žingsniai planingai vadovaujant ūkiui net ir sudėtingomis ekonominių santykių pertvarkymo sąlygomis davė akivaizdžių rezultatų, kurie buvo panaudoti sudarant respublikos liaudies ūkio išvystymo planą 1941 metams. Šį planą aprobavo Lietuvos Komunistų partijos V suvažiavimas, ir jis tapo sudėtine TSRS liaudies ūkio vystymo plano dalimi. Taigi Tarybų Lietuva pradėjo naudotis visapusiška broliškų respublikų pagalba: mašinomis, įrengimais, žaliavomis, kadrais — viskuo, ko tuo metu ypač trūko.

Jau 1941 m. plane buvo numatyti spartūs ugdymo tempai. Produkcijos gamyba, palyginus su 1940 m., turėjo padidėti 75%. Spartus pramonės vystymas tuo laikotarpiu turėjo svarbią socialinę reikšmę, nes padėjo gerokai sumažinti, o vėliau ir visai likviduoti iš kapitalistinės santvarkos paveldėtą nedarbą. 1941 m. buvo sudarytos sąlygos įdarbinti visus asmenis, neturinčius nuolatinio darbo (daugiau kaip 75 tūkst. žmonių). Moterims buvo nustatytas vienodas su vyrais užmokestis už tą patį darbą, įvesta 8 val. darbo diena, imta aktyviai likviduoti neraštingumą ir mažaraštingumą. 1941 m. pavasarį Lietuvoje mokėsi apie 70 tūkst. beraščių ir 50 tūkst. mažaraščių. Gerokai padaugėjo mokinių gimnazijose ir studentų aukštosiose mokyklose.

Sparčiai vystant krašto ekonomiką, neįkainojamą reikšmę turėjo kitų tarybinių respublikų pagalba. Jau pirmaisiais Tarybų valdžios metais Lietuva gavo iš broliškų respublikų daug įvairios produkcijos: cemento, juodųjų ir spalvotųjų metalų, naftos produktų, mašinų bei įrengimų. Vien 1940 m. birželio-lapkričio mėn. iš kitų respublikų įsivežta įvairių prekių beveik už 15 mln. litų.

Tarybinės respublikos suteikė didelę paramą Lietuvai, socialistiniais pagrindais pertvarkančiai žemės ūkį. 1941 m. pavasarį buvo suorganizuotos 42 mašinų ir traktorių stotys, kurios iš kitų respublikų gavo 400 traktorių ir daug kitų žemės ūkio mašinų. Tuo metu jau buvo sukurta 60 tarybinių ūkių, kuriems broliškos respublikos atsiuntė 120 traktorių bei kitos technikos.

Pirmieji žingsniai, žengti tik per vienerius socialistinių pertvarkymų metus, akivaizdžiai parodė liaudies masių kūrybinę galią, patvirtino socialistinės raidos kelio teisingumą.

Sėkmingą 1941 m. plano vykdymą nutraukė klastingas hitlerinės Vokietijos užpuolimas, okupacija, padariusi didžiulius tiek moralinius, tiek ekonominius nuostolius.

Išliko atmintyje drg. M. Šumausko kalba 1946 m. rugpjūčio mėn. Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos sesijoje, kai buvo tvirtinamas pirmas Lietuvos istorijoje penkmečio planas 1946—1950 metams. Tai buvo karo ir okupacijos nuniokoto mūsų ūkio atstatymo, socialistinių santykių įtvirtinimo tiek mieste, tiek kaime penkmetis, klasių kovos įveikimo, didelių pasikeitimų darbo žmonių mąstysenoje penkmetis, padėjęs tvirtus pagrindus socializmo ekonomikai.

Ypatingą vietą pertvarkant respublikos ekonomiką pokario laikotarpiu užėmė spartus energetikos plėtojimas. Buržuaziniais metais šioje srityje Lietuva buvo paskutinė Europoje, kaimo gyventojai elektros energijos praktiškai visai nevartojo. Pirmojo ir antrojo pokarinių penkmečių metais buvo atstatytos ir išplėstos senosios Kauno, Klaipėdos, Vilniaus ir kitos šiluminės elektrinės, pastatyta nauja šiluminė elektrinė Vilniuje ir daug nedidelių hidroelektrinių įvairiose respublikos vietose. Jau tuo metu buvo pradėta kurti vieningą energetinę sistemą. Tarybų Lietuvos energetikos balansą žymiai pagerino Kauno hidroelektrinė. Ji buvo pradėta statyti 1956 m., o 1960 m. pradžioje jau veikė visu pajėgumu. Buvo įgyvendinta sena lietuvių tautos svajonė — priversti Nemuno vandenis dirbti žmonių labui. Vos baigus statyti Kauno HE, 1960 m. buvo padėti pamatai daug kartų galingesnei Lietuvos valstybinei rajoninei elektrinei. Ji buvo pirmoji Tarybų Sąjungoje, stojusi rikiuotėn per tokį trumpą laiką — per pusantrų metų. Jau 1964 m. visi Tarybų Lietuvos kolūkiai ir valstybiniai ūkiai buvo prijungti prie valstybinių elektros tinklų. Dabar mūsų energetika įžengė į naują savo raidos pakopą: kuriama atominės energetikos bazė. Pagal elektros energijos gamybą vienam gyventojui pralenkiame Švediją, Italiją, Vengriją, Bulgariją ir kt.

Daug dėmesio skirta ir kitų industrijos šakų — mašinų gamybos ir metalo apdirbimo, žvejybos ir žuvies perdirbimo, ypač statybos industrijos, cemento ir statybinių medžiagų pramonės — vystymui. Sudėtinė industrijos dalis yra chemijos pramonė. Chemijos pirmagimio — Kėdainių chemijos kombinato — statyba prasidėjo 1959 m., o 1963 m. jis jau gamino sieros rūgštį, 1964 m. — superfosfatą. Vėliau stojo rikiuotėn Vilniaus plastmasinių dirbinių, Kauno dirbtinio pluošto, Jonavos azotinių trąšų gamyklos, išaugo buitinės chemijos, biochemijos pramonė ir t.t.

Buržuazijos valdymo metais Lietuva trąšas importuodavo iš užsienio. O dabar gaminame beveik 700 tūkst. t mineralinių trąšų, arba 195 kg hektarui žemės ūkio naudmenų.

Viena industrializavimo sąlygų ir opių problemų buvo statybinių medžiagų klausimas. Paveldėtoji statybinių medžiagų pramonė nebuvo pajėgi pilnai aprūpinti krašto statybas reikiamu plytų (1939 m. buvo gaminama vos 70 mln. plytų, kai jų poreikis 1940 m. sudarė 150 mln.), čerpių ir kalkių (1939 m. pagaminta 10 tūkst. t kalkių) bei kitų paprasčiausių statybinių medžiagų kiekiu, nekalbant jau apie cementą, kurio buržuazinė Lietuva visai negamino. Jau 1952 m. ėmė veikti Naujosios Akmenės cemento gamykla. Vėliau ji smarkiai išaugo, o cemento vienam gyventojui dabar gaminame daugiau negu kitose respublikose (beveik 1 t gyventojui).

Techniškai modernizuotos bei pertvarkytos, smarkiai išplėstos lengvosios, maisto, mėsos ir pieno, medžio apdirbimo pramonės šakos. Plėtojant šias pramonės šakas, išaugo nauji miestai, pramonės centrai. Greta penkių didžiųjų miestų visiems žinomi išau-

gę Alytaus, Utenos, Kapsuko miestai — nauji pramonės centrai, naujos Elektrėnų, Sniečkaus gyvenvietės.

Lietuvos KP Centro Komiteto ir respublikos vyriausybės iniciatyva nuo šeštojo dešimtmečio pradžios imta tolygiai išdėstyti pramonę, kartu kuriant ir gamybines, ir gamybą aptarnaujančias infrastruktūros šakas, padedančias geriau tenkinti šių naujų miestų gyventojų gyvenimo sąlygas.

Neatpažįstamai pasikeitė Tarybų Lietuvos kaimas, žemės ūkio produkcijos gamyba, socialinės kaimo gyvenimo sąlygos. Daug padaryta techniškai pertvarkant žemės ūkį, melioruojant žemės ūkio naudmenas.

Šiandien turime naują, pokario metais pastatytą kaimo gyvenviečių tinklą. Daugiau kaip 65% kaimo gyventojų dabar gyvena šiuolaikinėse, gerai įrengtose gyvenvietėse (buržuazijos valdymo metais 100 ha žemės ūkio naudmenų teko vidutiniškai po 7 vienkiemius). Šis kaimo gyvenviečių reorganizavimo procesas ir toliau vyksta sparčiais tempais. Jį numatoma baigti 1990—1995 metais. Gyvenvietės formuojamos atsižvelgiant į šiuolaikinius reikalavimus: statomi vienbučiai namai su visais ūkiniais pastatais, sudaromos sąlygos vystyti pagalbinį asmeninį ūkį.

Techninis žemės ūkio gamybos pertvarkymas, dideli socialiniai pertvarkymai kaime įgalino pasiekti neblogų rezultatų didinant žemės ūkio gamybą. Dabar vienas darbuotojas žemės ūkyje pagamina vidutiniškai beveik 10 kartų daugiau produkcijos negu buržuazinės santvarkos metais. Gyvulininkystės produkcijos 100 ha žemės ūkio naudmenų gaminama maždaug 3 kartus daugiau.

Smarkiai pakilo liaudies gerovė, geriau tenkinami jos poreikiai. Respublikoje pasiektas palyginti aukštas vartojimo lygis, teigiami poslinkiai įvyko gyventojų mitybos struktūroje (žr. lentelę).

PAGRINDINIŲ MAISTO PRODUKTŲ SUVARTOJIMAS
(skaičiuojant vidutiniškai vienam gyventojui per metus, kg)

	1939 m.	1984 m.
Mėsa ir mėsos produktai	41	85
Pienas ir pieno produktai	240	398
Žuvis ir žuvies produktai	6,4	17,4
Cukrus	11,5	40,1
Bulvės	244	133
Duona ir duonos produktai	194	107
Daržovės	48	82

Dabar respublikoje beveik kiekviena šeima turi televizorių, šaldytuvą, skalbimo mašiną ir t.t. Apie tai anais laikais nebuvo nė kalbos. Pokario metais pastatyta daugiau kaip 45 mln. kv. m bendro gyvenamojo ploto. Tai prilygsta šešiems tokiems miestams kaip šiandieninis Vilnius.

Esminiai poslinkiai įvyko kultūros srityje. Pravartu prisiminti, kad buržuazinėje Lietuvoje kas ketvirtas gyventojas buvo beraštis ar mažaraštis. Dabar įgyvendintas visuotinis vidurinis mokymas. Aukštąsias mokyklas kasmet baigia apie 10 tūkst. specialistų (per visus buržuazijos valdymo metus tebuvo parengta 4 tūkst.).

Ypač dideli žingsniai žengti vystant gyventojų sveikatos apsaugą, kultūrą. Vien per pastaruosius metus išaugo tokie reikšmingi objektai, kaip Vilniaus dramos, jaunimo, operos ir baleto teatrai, Zoologijos muziejus ir Paveikslų galerija Kaune, biblioteka Šiauliuose, Klaipėdos jūrų muziejus, žvejų kultūros rūmai, Alytaus sportinis ir žiūrovinis kompleksas, kuriais mes tikrai galime didžiuotis. Naujais kultūrinės paskirties objektais gali pasigirti bemaž kiekvienas rajonas, daugelis kolūkių ir tarybinių ūkių.

Visa tai, kas pasiekta, yra pasiaukojamo mūsų liaudies darbo, Komunistų partijai vadovaujant, broliškos tarybinių tautų pagalbos, bendro kompleksinio Tarybų šalies liaudies ūkio planingo vystymo rezultatas.

Sukurtas ekonominis ir mokslinis techninis potencialas leidžia ateityje spręsti dar didesnius uždavinius, iškeltus TSRS ekonominio ir socialinio vystymo pagrindinių krypčių 1986—1990 metams ir laikotarpiui iki 2000 metų projekte. Jei anksčiau reikėjo viską naujai kurti, be to, viską daryti neturint reikiamo patyrimo, tai šiandien svarbiausia — kuo geriau naudoti turimą gamybinį, tiek ir negamybinį potencialą, esamus darbo, materialinius, finansinius išteklius, visokeriopai intensyvinti gamybą, didinti jos efektyvumą, gerinti produkcijos kokybę, remiantis mokslo ir technikos pažanga.

NAUJOS KNYGOS

BENDROMIS PASTANGOMIS

Viena svarbiausių TSKP agrarinės politikos krypčių šiuolaikiniame etape yra visapusiškas agropramoninio komplekso plėtojimas. Tai labai sudėtingas darbas, reikalaujantis iš atitinkamų specialistų didelių intelektualinių ir organizacinių pastangų. Tačiau specialios literatūros, nagrinėjančios mūsų respublikos agropramoninio komplekso vystymo problemas, aiškiai stokojama. Galime tik pavydėti kaimynams latviams. Čia solidžios knygos šiais klausimais jau užima netrumpą lentyną. Pažymėtina dar ir tai, kad mūsų respublikoje išleistos agropramoninės integracijos klausimais brošiūros ir straipsniai yra išimtinai agrarininkų arba politekonomų darbai. Tuo tarpu agropramoninės integracijos klausimais turėtų aktyviau domėtis ir žemės ūkio produkciją perdirbančios pramonės bei agroserviso specialistai. Labai gerą žingsnį likviduojant tokios literatūros stygių žengė „Mokslo" leidykla, išleisdama aktualią knygą*. Knygos sudarytojas — ekon. m. kand. K. Kaluina, autoriai — įvairių respublikos agropramoninio komplekso šakų specialistai. Logiška ir racionali knygos struktūra. Ji aprėpia pagrindinius respublikos agropramoninio komplekso vystymo klausimus. Glaustai ir tiksliai išaiškinama agropramoninio komplekso esmė ir struktūra. Smulkiai nagrinėjamas visų trijų padalinių darbas. Nušviečiamos labai aktualios respublikos agropramoninio komplekso valdymo organizavimo, mokslo ir technikos pažangos bei svarbiausios agropramoninio komplekso tolesnio vystymo problemos.

Autorių ir leidėjų naudai reikia pasakyti, kad recenzuojamoje knygoje labai pagarbiai elgiamasi su ankstesniais autoriais ir gausios nuorodos padidina knygos mokslinę vertę.

Knygos pradžioje prieinamai ir teisingai nušviečiama respublikos agropramoninio komplekso raida. Nuosekliai aprašomos agropramoninio komplekso vystymo tendencijos. Tiesa, aprašant tokį sudėtingą liaudies ūkio šakų bloką, lieka ir diskutuotinų klausimų. Pavyzdžiui, mano nuomone, vargu ar tikslinga visą pirmąjį agropramoninio komplekso padalinį vadinti „agroservisu". Juk šiame padalinyje funkcionuoja ir gamybos išteklių gamyba. Gal agroservisas turėtų sudaryti tik tam tikrą pirmojo padalinio dalį (ypač rajono lygiu).

Žemės ūkis — svarbiausias agropramoninio komplekso padalinys. Todėl suprantama, kad žemės ūkio tolesnio plėtojimo klausimams knygoje skiriama daug dėmesio. Juk tik sparčiai didinant žemės ūkio produkcijos gamybą, gerinant jos kokybę, sudaromos palankios sąlygos agropramoninio komplekso trečiam padaliniui vystyti, maisto pramonės gamybai didinti, prekybai tobulinti. Tik žemės ūkyje gali būti realizuotas agropramoninio komplekso pirmojo padalinio šakose sukurtų gamybos priemonių efektyvumas. Tai, ar jos duos liaudies ūkiui efektą, priklauso nuo racionalaus šių priemonių naudojimo žemės ūkio gamyboje.

TSKP XXVI suvažiavime, vėlesniuose TSKP CK plenumuose buvo pabrėžta vadovaujančių kadrų atsakomybė už didžiulio gamybinio potencialo, sukaupto žemės ūkyje, efektyvų naudojimą. Todėl žemdirbiams reikia didinti dirvų derlingumą, gyvulių produktyvumą ir labai racionaliai naudoti materialinius ir darbo išteklius. Tam būtina įdiegti moksliškai pagrįstą žemės ūkio tvarkymo sistemą. Skaitytojas ir supažindinamas su pagrindiniais šios sistemos elementais.

Šiandien jau labai daug žemdirbių rankų pavaduoja agroserviso darbuotojai. Antai centralizuotu būdu remontuojama daugiau kaip pusė traktorių, 60% automobilių, centralizuotai ūkiams pristatomos beveik visos mineralinės trąšos. Agrochemijos susivienijimo darbuotojai ūkių laukuose iškrato apie ketvirtadalį organinių ir trečdalį mineralinių trąšų, respublikoje jau įrengta daugiau kaip 60 lėktuvų pakilimo ir nusileidimo takų. Trims

*Lietuvos agropramoninis kompleksas. Sudarytojas K. Kaluina. — V.: Mokslas, 1985.—118 p.

žemdirbiams šiandien tenka vienas agroserviso darbuotojas. Suprantama, nuo pastarojo darbo nemažai priklauso žemės ūkio gamybos efektyvumas. Knygos autoriai teisingai atkreipia dėmesį į kai kurias aktualias agroserviso organizacijų darbo problemas. Šios organizacijos turėtų sparčiau didinti darbo našumą, ir tai sudarytų sąlygas paslaugoms pigintl. Su tuo susijusi visa agropramoninio komplekso formavimo esmė. Tačiau šiuo metu darbo našumas žemės ūkį aptarnaujančiose organizacijose aiškiai nepakankamas — jo augimo tempai pernelyg lėti. Agroserviso organizacijos kartais turi galimybę piktnaudžiauti savo monopoline situacija, pvz., kai jų rankose atsiduria visos atsarginės dalys.

Daug vietos knygoje skiriama trečio agropramoninio komplekso padalinio plėtojimui. Tarp žemės ūkio įmonių ir paruošų bei kitų žemės ūkio produkciją superkančių organizacijų kyla tikrai daug spręstinų problemų. Siekiant sustiprinti žemės ūkio ir paruošų organizacijų sąveiką, nuo 1984 m. įsigaliojo nauji sutarčių nuostatai. Jie knygoje gana plačiai nušviečiami, gal tik vertėjo plačiau panagrinėti jau sukauptą šių nuostatų taikymo patyrimą. Agropramoninio komplekso padalinių ekonominiuose santykiuose vis dar labai dažnai įstatymais numatytos sankcijos netaikomos, šalys linkę viena kitai netesybas dovanoti. Tam yra savos ekonominės ir organizacinės priežastys, jas ir reikėtų panagrinėti.

Knygoje daug įdomių duomenų apie mėsos ir pieno pramonę. Gyventojams reikėtų daugiau pateikti geros kokybės pusfabrikačių. Respublikoje bus išplėsta ir nenugriebto pieno pakaitalų gamyba. Tai leis padidinti pieno prekingumą. Tačiau šios labai aktualios mėsos ir pieno pramonės vystymo kryptys knygoje nušviečiamos epizodiškai. Skaitytojui būtų įdomu išsiaiškinti žemės ūkio žaliavą perdirbančių liaudies ūkio šakų gamybos ekonominį efektyvumą. Tačiau knygoje šių duomenų arba nėra (mėsos ir pieno pramonė, kombinuotųjų pašarų pramonė), arba jie skirtingi ir tarpusavyje nepalyginami.

Visuomeninės gamybos valdymo ir planavimo gerinimas, efektyvumo didinimas ir darbo kokybė yra tarybinių žmonių materialinės gerovės augimo būtina sąlyga. Tarybinė ekonomika dabar pasiekė tokį lygį, kai ypač aktualia problema tampa liaudies ūkio planavimo ir valdymo tobulinimas. Vykstant mokslo ir technikos pažangai, didėjant gamybos mastams, darantis sudėtingesniems ekonominiams ryšiams, reikia pertvarkyti ir planavimą bei valdymą. Todėl visa medžiaga apie respublikinio agropramoninio komplekso valdymo ir planavimo tobulinimą skaitytojui yra labai aktuali ir naudinga.

Tolesnės žemės ūkio ekonomikos pažangos svarbiausia sąlyga yra visų gamybos šakų intensyvinimas, kuris įmanomas tik įdiegus į gamybą naujausius mokslo ir technikos laimėjimus. Mokslo ir technikos pažangos spartinimas TSKP XXVI suvažiavimo medžiagoje vertinamas kaip pirmaeilis uždavinys, kaip viena pagrindinių ekonomikos vystymo problemų šiuolaikiniame etape. Todėl visai teisinga, kad knygos pabaigoje aptariama mokslo ir technikos pažanga respublikos agropramoniniame komplekse, išnagrinėjamos ekonominės agropramoninio komplekso problemos.

Doc., ž. ū. m. kand. A. GRABAUSKAS

SKAIČIAI IR FAKTAI

STATYBA IR MIESTŲ AUGIMAS

KAI KURIE KAPITALINĖS STATYBOS RODIKLIAI

Tarybų Lietuvos liaudies ūkio industrializavimas po atstatomojo laikotarpio buvo susijęs su labai didele tiek gamybinių objektų, tiek gyvenamųjų namų bei kultūrinių įstaigų, ypač stambiuose miestuose, statyba. Respublikos statybininkų 1950—1980 m. atliktų darbų mastą apibūdina 1 lentelės duomenys.

Pateikti duomenys atspindi ne visų respublikos statybininkų, o tik valstybinių bei kooperatinių statybos organizacijų darbuotojų veiklą. Per 30 metų įsavinta daugiau kaip 19 mlrd. rb, vien statybos bei montavimo darbai sudarė 13 mlrd. rb. Iš bendro pastatytų įmonių ir butų skaičiaus didesnė dalis atiduota naudoti penkiuose stambiuosiuose miestuose. Antai 1960—1980 m. penkiuose miestuose pastatyta 11,4 mln. kv. m gyvenamojo ploto, arba beveik 36% jų bendro pastatyto kiekio. Butų fondo augimą atskiruose miestuose 1960—1985 apibūdina 2 lentelės duomenys (tūkst. kv. m).

Iš viso penkiuose miestuose butų fondas septintajame dešimtmetyje išaugo 1,9 karto, aštuntajame — beveik 1,5 karto, o per trejus vienuoliktojo penkmečio metus — 11%. Didžiausias absoliutus butų fondo prieaugis per 23 metus buvo Vilniuje, šiek tiek mažesnis Kaune, o kituose trijuose miestuose visas butų fondo prieaugis per tą laikotarpį sudarė 4763 tūkst. kv. m ir buvo šiek tiek mažesnis negu Vilniaus miesto butų fondo prieaugis.

Per minėtą laikotarpį penkiuose miestuose pastatyta ir atiduota naudoti 13,2 mln. kv. m gyvenamojo ploto.

Vidutinis gyvenamasis plotas vienam gyventojui miestuose per minėtą laikotarpį padidėjo vidutiniškai nuo 9,4 iki 14,2 kv. m, arba daugiau kaip 1,5 karto.

MIESTŲ GYVENTOJŲ SKAIČIAUS AUGIMAS

Plėtojantis materialinės gamybos sferai, sparčiai daugėjo miestų gyventojų. Pirmieji pokario duomenys apie miestų gyventojų skaičių pateikti paskelbtuose 1959 m. sausio mėn. atlikto gyventojų surašymo rezultatuose. 1984 m. suėjo 25 metai nuo šio surašymo. Gyventojų skaičius smarkiai išaugo. Duomenys apie penkių miestų gyventojų skaičiaus augimą per ketvirtį amžiaus pateikiami 3 lentelėje (tūkst. žmonių).

Per ketvirtį amžiaus visų respublikos gyventojų skaičius padidėjo 827,7 tūkst., arba 30,5%, penkiuose miestuose per šį laikotarpį gyventojų padaugėjo 726.3 tūkst., arba 2,1 karto. 1984 m. minėtuose penkiuose miestuose gyveno beveik 39% visų respublikos gyventojų, iš jų beveik kas septintas gyventojas — Vilniuje ir kas devintas — Kaune.

Prieškariniais metais (1937 m. gruodžio mėn.) šiuose penkiuose miestuose gyveno maždaug 402 tūkst. žmonių, iš jų Vilniuje — 208, Kaune — 108,2, Klaipėdoje — 38,9, Šiauliuose — 25 ir Panevėžyje — 21,6 tūkst. žmonių.

Lyginant šiuos rodiklius su pokario laikotarpio duomenimis, reikia turėti galvoje, kad miestų gyventojų skaičius didėjo: pirma, natūralaus jų prieaugio dėka; antra, dalis kaimo gyventojų atvyko gyventi į miestus; trečia, išsiplėtė miestų teritorijos. Antai pokario metais Vilniaus gyventojų šiek tiek padaugėjo dėl to, kad Naujosios Vilnios teritorija buvo įtraukta į miesto ribas, Kaune panašiai į miesto ribas

1 lentelė

	1951—1960 m.	1961—1970 m.	1971—1980 m.	Per 30 metų
Kapitaliniai įdėjimai — mln. rb	1555	6187	11485	19227
Pagrindinių fondų atidavimas naudoti — mln. rb	1370	5809	11271	18450
Statybos bei montavimo ir kiti darbai — mln. rb	1053	4396	7806	13255
Pastatyta pramonės įmonių — vnt.	101	74	30	205
Pastatyta butų — tūkst.	43,1	192,4	245,8	481,3
jų bendras (naudingas) plotas — mln. kv. m	4,23	12,52	19,42	36,17

2 lentelė

	1960 m.	1970 m.	1980 m.	1983 m.	1983 m. %, palyg. su 1960 m.	Absoliutus prieaugis (tūkst. kv. m)
Vilnius	2646	4505	6777	7530	285	4884
Kaunas	2020	3738	5140	5639	279	3619
Klaipėda	719	1623	2400	2688	374	1969
Šiauliai	489	1092	1782	1938	395	1449
Panevėžys	398	984	1547	1743	438	1345

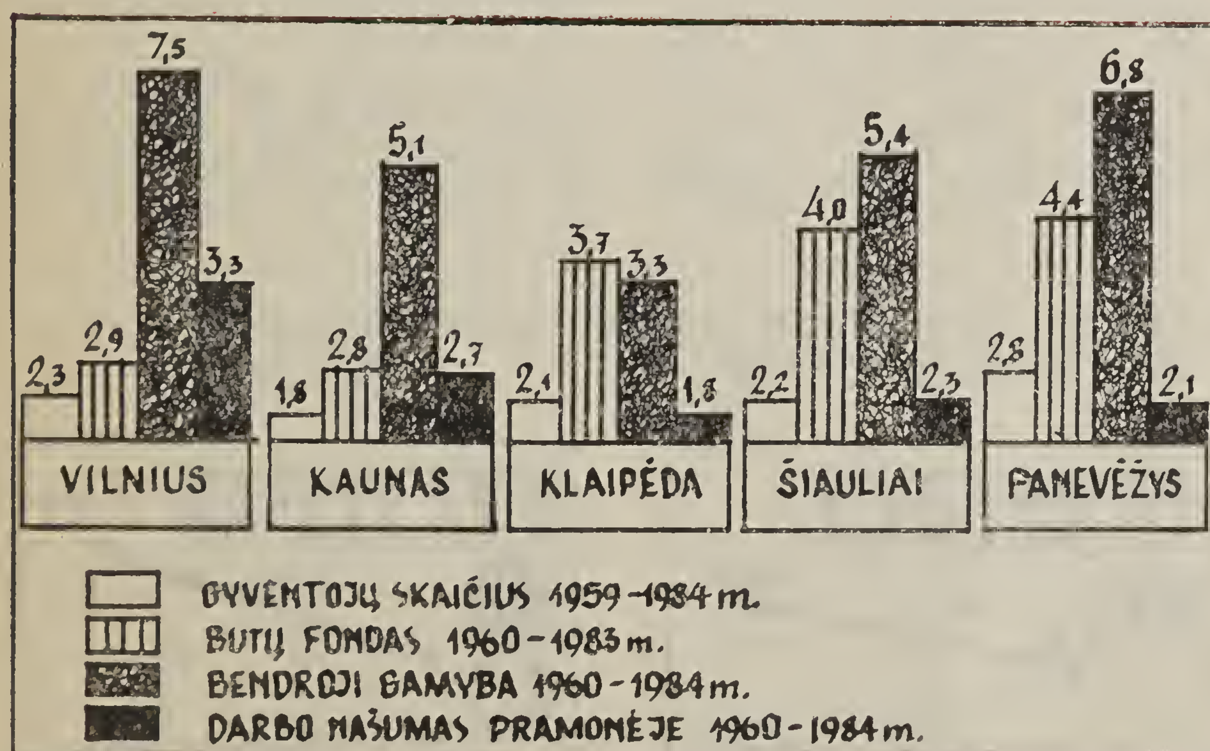
3 lentelė

	1959 m.	1984 m.	Per 25 metus		Vidutinis metinis prieaugis per 25 metus (%)	Miesto gyventojų lyginamasis svoris bendrame respublikos gyventojų skaičiuje 1984 m. (%)
			absoliutus prieaugis	augimo tempai (%)		
Vilnius	236,1	535,3	299,2	227	3,30	15,1
Kaunas	219,3	399,8	180,5	182	2,40	11,3
Klaipėda	89,9	191,4	101,5	213	3,05	5,4
Šiauliai	59,7	132,1	72,4	221	3,25	3,7
Panevėžys	41,1	113,8	72,7	277	4,15	3,2

4 lentelė

Dešimtmečiai	Vilnius		Kaunas		Klaipėda		Šiauliai		Panevėžys	
	gyventojai	butų fondas	gyventojai	butų fondas	gyventojai	butų fondas	gyventojai	butų fondas	gyventojai	butų fondas
Septintasis	4,3	5,5	3,1	6,4	4,1	8,5	4,1	8,4	5,4	9,5
Aštuntasis	2,4	4,2	2,2	3,2	2,4	3,9	2,7	5,0	3,6	4,4

KIEK KARTŲ PADIDĖJO RODIKLIAI

įtraukta Palemono gyvenvietė, Klaipėdoje — Giruliai. Be to, atskiros nedidelės kaimo teritorijos su nedideliu gyventojų skaičiumi buvo įtrauktos į miestų ribas. Ketvirtajame dešimtmetyje Vilniaus teritorija sudarė 105 kv. km, devintajame dešimtmetyje — 263 kv. km, Kauno teritorija — atitinkamai 60 ir 122, Klaipėdos — 30 ir 67 kv. km. Duomenų apie šių teritorijų gyventojų skaičių 1937 m. nėra.

1984 m. pradžioje penkiuose didžiuosiuose respublikos miestuose gyveno 1372,4 tūkst. žmonių. Didžiausias gyventojų skaičiaus prieaugis miestuose buvo septintajame dešimtmetyje — 337,5 tūkst. žmonių, aštuntajame dešimtmetyje prieaugis sudarė 228 tūkst. ir devintajame — 100,8 tūkst. žmonių. Apie sparčius vidutinius metinius gyventojų skaičiaus ir butų fondo prieaugio tempus visuose penkiuose miestuose septintajame ir aštuntajame dešimtmečiuose liudija 4 lentelėje pateikti duomenys (%).

Šie duomenys rodo, kad aštuntajame dešimtmetyje, palyginus su septintuoju, gyventojų skaičiaus prieaugio tempai sulėtėjo visuose penkiuose miestuose. Tačiau vieno prieaugio procento absoliutus dydis aštuntajame dešimtmetyje buvo didesnis negu ankstesniajame: Vilniaus miesto gyventojų skaičiaus absoliutus prieaugis aštuntajame dešimtmetyje vidutiniškai per metus sudarė 13,3 tūkst. žmonių, palyginus su 12,4 tūkst. septintajame dešimtmetyje, Kaune — atitinkamai 8 ir 7,9 tūkst. Visuose penkiuose miestuose absoliutus vidutinis metinis gyventojų skaičiaus prieaugis aštuntajame dešimtmetyje sudarė 33,1 tūkst. žmonių, palyginus su 29,8 tūkst. septintajame dešimtmetyje. Toks nedidelis gyventojų skaičiaus prieaugis aštuntajame dešimtmetyje paaiškinamas tuo, kad tais metais smarkiai padaugėjo gyventojų kituose tiek respublikinio, tiek rajoninio pavaldumo miestuose. Septintajame dešimtmetyje vidutinis gyventojų skaičiaus prieaugis per metus šiuose ir kituose miestuose sudarė 18 tūkst., aštuntajame — 21,4 tūkst. ir devintajame — 27,6 tūkst. žmonių.

Ketvirtosios lentelės duomenys taip pat rodo, kad vidutiniai metiniai butų fondo prieaugio tempai visuose penkiuose miestuose buvo spartesni už vidutinius metinius gyventojų skaičiaus prieaugio tempus. Butų fondo prieaugio tempų sulėtėjimas penkiuose miestuose paaiškinamas spartesniu jo didėjimu kituose miestuose. Tai patvirtina miestų butų fondo lyginamasis svoris bendrame butų fonde. 1970 m. penkių miestų butų fondo lyginamasis svoris sudarė 62,2%, kitų miestų — 37,8%, 1980 m. — atitinkamai — 57,6 ir 42,4%, 1982 m. — 57 ir 43%. Tai rodo, kad aštuntajame dešimtmetyje ir kituose nedideliuose respublikos miestuose ėmė didėti gyventojų skaičius, o kartu ir butų statybos mastai. Šitai nulėmė spartesnis materialinės gamybos sferos vystymas tuose miestuose.

Penkių didžiųjų respublikos miestų statistiniai duomenys rodo, kad šiuose miestuose pokario metais sukurtas didelis materialinės gamybos sferos potencialas. Racionalus ir efektyvus jo naudojimas garantuoja tolesnį gyventojų gerovės kilimą.

Š. FRIDBERGAS
Lietuvos TSR
nusipelnęs ekonomistas

APŽVALGA

TARYBŲ SĄJUNGOJE

LIAUDIES VARTOJAMŲ PREKIŲ GAMYBOS IR PASLAUGŲ SFEROS PLĖTOJIMAS

Liaudies vartojamų prekių gamybos ir paslaugų sferos vystymo kompleksinėje programoje 1986—2000 metams numatyta ne maisto prekių gamybą 1990 m. padidinti, palyginus su 1985 m., ne mažiau kaip 1,3 karto ir 2000 m. — 1,8—1,9 karto.

Lengvojoje pramonėje prekių gamybą 1990 m. numatyta padidinti iki 103 mlrd. rb, 2000 m. — iki 142 mlrd. rb (mažmeninėmis kainomis), palyginus su 85 mlrd. rb 1985 m. Sparčiausiai bus didinama drabužių, avalynės, mišrių audinių, neaustinių medžiagų, trikotažo audeklo gamyba. Pagerintos kokybės naujų prekių gamyba dvyliktajame penkmetyje padidės maždaug 1,4 karto, 2000 m. — 1,9—2 kartus.

1990 m. bus išausta 14—15 mlrd. kv. m ir 2000 m. 18—19 mlrd. kv. m audinių. Bus daugiau audžiama aukštos kokybės audinių iš natūralių žaliavų ir naudojant naujus cheminius pluoštus bei siūlus.

Trikotažo gaminių numatyta pagaminti 1990 m. 2,2—2,3 mlrd. vnt., 2000 m. — iki 3,3—3,4 mlrd. vnt., kojinių bei puskojinių — atitinkamai iki 2,3 ir 2,5 mlrd. porų. Siuvinių gamyba 1990 m. pasieks 25—26 mlrd. rb, 2000 m. — 34—35 mlrd. rb sumą. 1990 m. bus pagaminta 900 mln. porų, 2000 m. 1015 mln. porų avalynės.

Numatyti spartūs kultūrinių, buitinių ir ūkinių prekių gamybos didinimo tempai: 1990 m. jų bus pagaminta už 77 mlrd. rb ir 2000 m. — už 113—119 mlrd. rb (padidės, palyginus su 1985 m., 2—2,1 karto).

1990 m. bus pagaminta 11,2—12 mln., 2000 m. — 14,3—15,3 mln. radijo imtuvų, magnetofonų — atitinkamai 5,8—6 ir 7,8—8 mln., televizorių — 10,6—11 ir 12,5—13 mln., iš jų spalvoto vaizdo — 6,7—7 ir 9,6—10 mln. Numatytos priemonės buitinei radioelektroninei aparatūrai tobulinti panaudojant naujausias mikroelektronikos, mikroprocesorines priemones, išplėsti kilnojamųjų ir portatyvinių prietaisų gamybą. 1990 m. bus pagaminta iki 60 tūkst., 2000 m. iki 120 tūkst. kasetinių videomagnetofonų.

Šaldytuvų ir šaldymo įrengimų gamyba 1990 m. išaugs iki 6,6—7 mln. ir 2000 m. — iki 8—8,8 mln. Dvyliktajame penkmetyje dviejų kamerų šaldytuvų gamyba padidės 4,5 karto, o šaldymo įrengimų — 3 kartus. Buitinių šaldytuvų lyginamasis energijos sunaudojimas sumažės 1,3—1,5 karto.

1990 m. bus pagaminta 2,5 mln., 2000 m. — 3,5 mln. siuvimo mašinų. Bus išplėstas siuvimo ir verpimo mašinų asortimentas. Daugiaoperacinių siuvimo mašinų gamyba 1990 m. išaugs 1,5 karto.

Skalbimo mašinų gamyba 1990 m. išaugs iki 6—6,1 mln., o 2000 m. — 6,4—7 mln. Padidės daugiaprogramių automatinių, naujų pusiau automatinių skalbimo mašinų ir lyginimo aparatų gamyba.

Kvarcinių rankinių laikrodžių gamyba 1990 m. padidės 2 kartus. Bus įsavinta naujų modelių foto ir kino technikos — kino kamerų, foto aparatų didintuvų, diaprojektorių — gamyba.

Toliau bus tobulinamos dulkių siurblių konstrukcijos (bus mažinami jų gabaritai). 1990 m. bus pagaminta 4,9—5 mln., 2000 m. — 5,6—6 mln. dulkių siurblių. Bus plečiamas virtuvės mašinų ir prietaisų asortimentas, t. y. gaminama naujų rūšių automatinės indų plovimo mašinos, šiukšlių smulkintuvai, bulvių skutyklės, daržovių pjaustyklės ir kiti elektroprietaisai. Universalių virtuvės mašinų gamyba 1990 m. padidės 2,3 karto.

1990 m. baldų bus pagaminta už 10—10,5 mlrd. rb, 2000 m. — 15—16 mlrd. rb (mažmeninėmis kainomis).

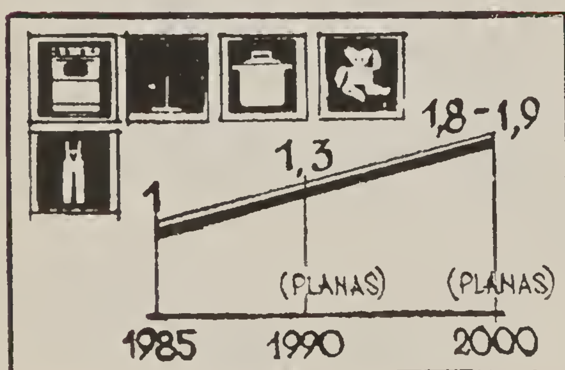
Vietinei pramonei keliamas uždavinys liaudies vartojamų prekių gamybą 1990 m. padidinti ne mažiau kaip 1,3 karto, o 2000 m. — 1,8 karto. Numatyta spartinti kultūrinių, buitinių ir ūkinių prekių, ypač sodų bei daržų inventoriaus, keraminių indų, suvenyrų, žaislų, muzikos instrumentų, liaudies meno verslų dirbinių, nacionalinių drabužių ir kt., gamybą.

Paslaugų sferoje per šį laikotarpį numatyta iš esmės pagerinti gyventojų aptarnavimo kokybę ir kultūrą, plėsti jų tinklą, tobulinti paslaugų sferos įmonių ir įstaigų darbo organizavimą, įvairinti jų rūšis. Numatyta plėtoti mokamas paslaugas, kurias gyventojams teikia butų ir komunalinio ūkio, buitinio aptarnavimo, keleivių transporto, ryšių, kultūros įmonės ir įstaigos, taip pat sanatorinės kurortinės ir sveikatingumo bei sporto organizacijos, juridinės tarnybos ir notarinės kontoros.

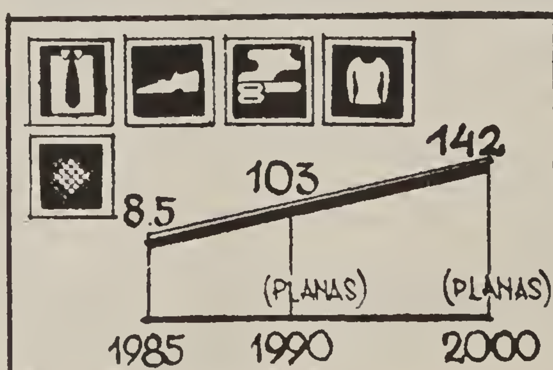
Mokamos paslaugos 1986—2000 m. padidės 2,1—2,3 karto, iš to skaičiaus dvyliktajame penkmetyje — 1,3—1,4 karto. Numatyta, kad 1990 m. bus visiškai patenkinti gyventojų poreikiai radioelektroninės aparatūros, buitinių mašinų ir prietaisų, baldų ir kitų namų apyvokos reikmenų remontui bei techniniam aptarnavimui. Numatyta sparčiai plėtoti skalbyklų, cheminių valyklų, kirpyklų ir kitokias paslaugas. 1990 m. butų remonto ir gyvenamųjų namų statybos, kitų pastatų statybos pagal gyventojų užsakymus mastai padidės ne mažiau kaip 3 kartus. Per metus bus skiriama ne mažiau kaip 1 mln. sklypų sodams ir daržams.

Smarkiai bus plečiamas techninių aptarnavimo stočių tinklas. Tai įgalins dvyliktojo penkmečio pabaigoje patenkinti gyventojų poreikius autoservisui. Numatyta gerinti gyventojų aptarnavimą visų rūšių

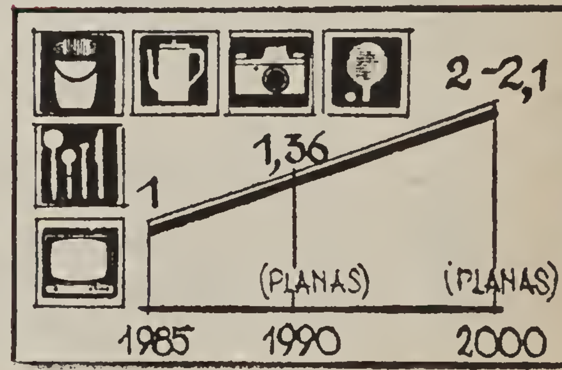
NE MAISTO PREKIŲ GAMYBA
(1985 m. — 1)

PREKIŲ GAMYBA LENGVOJOJE PRAMONĖJE
(mlrd. rb, mažmeninėmis kainomis)

KULTŪRINIŲ, BUITINIŲ IR ŪKINIŲ PREKIŲ GAMYBA
(1985 m. — 1)

transportu. 1990 m. bendrojo naudojimo transporto keleivių apyvarta padidės 12—14%. Keleivių pervežimas miestų vidaus transportu išaugs 20—25%. Numatyta smarkiai vystyti autobusų transportą priemiestinėse ir tarpmiestinėse linijose, kaimo vietovėse, plėtoti maršrutines linijas miestuose. Bus vystomi ir statomi nauji metropolitenai, tiesiamos metro linijos Čeliabinske, Omske, Krasnojarske, Alma Atoje, Rygoje ir kituose didžiausiuose šalies miestuose.

Gyventojams teikiamos ryšių paslaugos 1990 m. išaugs 30—35%, 2000 m. — 2,7—3 kartus. Telefono ryšių paslaugos padidės 1,6—1,7 karto, tarpmiestinių telefono automatų skaičius — 2,5—3 kartus, iki 70% padidės tarpmiestinių telefono ryšių automatizavimas. Numatoma, kad 2000 m. kiekviena miesto gyventojų šeima turės telefoną.

Butų ir komunalinio ūkio paslaugos 1990 m. išaugs 32—34%, 2000 m. — 2,2—2,4 karto. Bus toliau plečiama dujofikacija, geriau aprūpinami miestai ir kitos gyvenamosos vietovės centralizuotu šilumos ir vandens tiekimu, kanalizacija, dujų ir elektros viryklėmis ir kt. Sanatorinių kurortinių ir sveikatingumo įstaigų paslaugos 1990 m. išaugs 25—30%, 2000 m. — 2,3—2,5 karto. Vietų skaičius viešbučiuose 1990 m. padidės 30—35%, 2000 m. — 2,5 karto.

TARYBINIO MEDIENOS IR JOS GAMINIŲ EKSPORTO VYSTYMAS

TSRS miško eksporto struktūriniai pasikeitimai pasireiškia pirmiausia tuo, kad stabilizuojamas mažai apdorotų prekių tiekimas kartu eksportuojant daugiau celiuliozės ir popieriaus bei kitos didelio medienos perdirbimo laipsnio produkcijos. Tačiau TSRS, kaip pjautinės medienos eksportuotojos, lyginamasis svoris ir toliau lieka didžiausias — pasaulinėje prekyboje viršija 10%, o celiuliozės ir popieriaus prekių — nesiekia net 5%.

Stambios pjautinės medienos importuotojos iš TSRS yra Europos šalys. Europos rinka yra pagrindinė tarybiniam popiermalkių, faneros ir kitos lakštinės medienos eksportui, tuo tarpu svarbiausia lentmedžių importuotoja — Japonija (du trečdaliai tarybinio eksporto). Celiuliozės ir popieriaus prekės iš TSRS išvežamos daugiausia į socialistines Europos šalis.

Perskaičiavus miško ir popieriaus prekių eksportą pagal koeficientus, visą sutartinį iš TSRS eksportuotos medienos žaliavos kiekį 1984 m. galima įvertinti 37 mln. kub. m. Tai sudaro maždaug 10% paruošų.

Miško ir popieriaus prekių lyginamasis svoris TSRS eksporte pagal vertę mažėja ir 1984 m. sudarė 2,9%, tuo tarpu septintajame dešimtmetyje ir aštuntojo dešimtmečio pradžioje jis siekė 6—7%. Prekyboje su industriškai išsivysčiusiomis kapitalistinėmis šalimis šis skaičius didesnis.

Ateityje yra galimybių padidinti miško eksporto reikšmę tarybinėje užsienio prekyboje. Numatyta padidinti didelio perdirbimo laipsnio miško prekių eksportą. Ši tendencija buvo ryški jau ir anksčiau. Per praėjusį dešimtmetį neapdorotos medienos žaliavos dalis visame TSRS miško ir celiuliozės bei popieriaus prekių eksporte sumažėjo nuo 38 iki 25%, tuo tarpu faneros, medienos plokščių, celiuliozės ir popieriaus — išaugo nuo 23 iki 39%. Pjautinės medienos lyginamasis svoris pasikeitė nedaug (1974 m. — 39%, 1984 m. — 36%). Rąstų eksportas per tą laikotarpį sumažėjo nuo 564 iki 539 mln. rb, o pjautinės medienos — išaugo nuo 566 iki 765 mln. rb, celiuliozės — daugiau kaip 4 kartus, popieriaus ir kartono — 2,2 karto.

Įtraukiant į ūkinę apyvartą didžiulius šalies miškų išteklius, vystant eksportinį potencialą, reikia nemažų kapitalinių įdėjimų bei gamybinių pajėgumų. Spręsti šį uždavinį padeda naujos tarptautinio bendradarbiavimo formos. Tai užsienio darbo jėgos pritraukimas miško ruošai TSRS miško pramonės ūkiuose, miško pramonės įmonių statyba ir rekonstravimas dalyvaujant užsienio firmoms, taip pat sutartys kompensacijos pagrindais. Visos šios formos paprastai numato, jog užsienio partneriams bus teikiami kreditai, materialinės lėšos arba paslaugos apmokant papildomai pagamintos produkcijos sąskaita.

Dvyliktajame penkmetyje šios savitarpiškai naudingos bendradarbiavimo formos bus toliau vystomos. Užsienio partneriai aprūpinami geros kokybės miško produkcija, o Tarybų Sąjunga gauna tam tikrą kapitalinių ir darbo jėgos sąnaudų ekonomiją, sparčiau stato ir atiduoda naudoti pramonės objektus, didina savo eksportinį potencialą. TSRS savo ruožtu dalyvauja statant miško, celiuliozės bei popieriaus pramonės objektus užsienyje.

EKSPORTAS IŠ TSRS

	1980 m.	1981 m.	1982 m.	1983 m.	1984 m.
Lentmedžiai — mln. kub. m	6,5	6,2	6,2	7,4	7,7
Popiermalkės	5,7	5,8	5,4	6,3	6,7
Pjautinė mediena	7,1	6,9	7,2	7,3	7,2
Klijuota fanera — tūkst. kub. m	314	324	336	328	317
Medienos plaušų plokštės — mln. kv. m	91	96	83	79	77
Medienos drožlių plokštės — tūkst. kv. m	332	362	334	328	348
Baldai — mln. rb	26	28	24	20	23
Celiuliozė — tūkst. t	821	824	888	1011	1010
Popierius — tūkst. t	647	659	691	669	674
Kartonas — tūkst. t	322	388	325	365	372

SOCIALISTINĖSE ŠALYSE

PAGRINDINĖS MOKSLO IR TECHNIKOS PAŽANGOS KRYPTYS SOCIALIZMO ŠALYSE

1984—1985 m. socialistinės sandraugos šalyse buvo koordinuojami liaudies ūkio planai 1986—1990 metams. Tuo pat metu buvo svarstomos problemos, susijusios su efektyvesniu bendradarbiavimo galimybių panaudojimu mokslo ir technikos pažangai spartinti. Šiuo tikslu dvišale tvarka jau pasirašyta 17 ekonominio, mokslinio ir techninio bendradarbiavimo iki 2000 metų programų.

Nacionalinių programų pagrindu buvo ruošiama ESPT šalių kompleksinė mokslo ir technikos pažangos programa 15—20 metų. Tyrinėjimai apima liaudies ūkio elektronizaciją plačiai taikant skaičiavimo ir mikroprocesorinę techniką, kompleksinį automatizavimą, paspartintą atominės energetikos, biotechnologijos plėtojimą ir t. t.

1983—1984 m. išnagrinėta apie 1100 problemų, iš to skaičiaus sukurta per 250 mašinų bei prietaisų bandomųjų pavyzdžių, 20 naujų medžiagų rūšių, 110 technologijų ir technologinių procesų. Socialistinės sandraugos šalyse dabar yra daugiau kaip 1,8 mln. mokslo darbuotojų.

Nuolat didėja ESPT šalių lyginamasis svoris visuose išradimuose pasaulyje. Antai 1983 m. jis sudarė apie 40%. Socialistiniame pasaulyje bendras išradimų įdiegimo efektas išaugo nuo 1,2 mlrd. rb 1972 m. iki 3,6 mlrd. rb 1983 m.

Mokslo ir technikos pažangos laimėjimų diegimas į praktiką susijęs pirmiausia su mašinų gamybos vystymu. 1971—1933 m. šios produkcijos tarpusavio tiekimai ESPT sistemoje išaugo 4,8 karto, daugiausia realizuojant susitarimus dėl gamybos kooperavimo ir specializavimo. Paruošti pasiūlymai organizuoti mokslinį techninį bendradarbiavimą gaminant apie 1500 naujų mašinų gamybos produkcijos pavadinimų. Dabar ESPT šalys beveik pačios apsirūpina šiuolaikinėmis elektroninėmis skaičiavimo mašinomis. Numatyta 1981—1985 m. tarpusavyje patiekti šiuolaikinės skaičiavimo technikos už 15 mlrd. rb, t. y. 2 kartus daugiau negu per praėjusį penkmetį.

Nuolat gilėja specializacija šioje srityje.

Antai bendrai kuriama 600 integralinių mikroschemų ir puslaidininkinių prietaisų tipų, per 300 radijo detalių ir radijo komponentų tipų. Tik 1983 m. tarpusavyje patiekta 430 mln. elektroninės technikos gaminių ir apie 1000 technologinių įrengimų (61 tipo). Sutinkamai su susitarimais bendrai kuriama apie 100 tipų mašinų ir įrengimų, kuriems panaudoti mikroprocesoriniai įrenginiai, 29 jų numatyta gaminti specializuotai.

1982 m. buvo pasirašytas Generalinis susitarimas dėl daugiašalio bendradarbiavimo kuriant ir gaminant pramoninius robotus. Numatyta vieninga robototechnikos techninio vystymo koncepcija ir pramoninių robotų bei jų komponentų pirmaeilė nomenklatūra, jungianti 165 tipų robotus. Iš jų 89 tipai jau gaminami, o kiti sukurti arba kuriami. Numatyta, kad 1990 m. ESPT šalyse bus apie 200 tūkst. robotų.

Didžiulę reikšmę energetiniam potencialui ugdyti ESPT šalyse turi atominės energetikos plėtojimas. Dabar jose dirba atominės elektrinės (AE), kurių bendra galia per 30 mln. kW, o 1990 m. jų galia pasieks 100 mln. kW.

Sėkmingas ESPT šalių mokslinis techninis bendradarbiavimas pramonėje padeda stiprinti žemės ūkio materialinę techninę gamybos bazę. 16% viso pasaulio žemės ūkio naudmenų yra ESPT šalyse, kuriose gaminama 20% pasaulinės žemės ūkio produkcijos, iš to skaičiaus 30% kviečių, 70% rugių, 44% bulvių ir cukrinių runkelių, 25% cukraus, 29% sviesto ir 20% mėsos.

Bendromis socialistinės sandraugos mokslininkų pastangomis išvesta 500 žemės ūkio augalų veislių ir hibridų. Jais ESPT šalyse apsėjama per 15 mln. ha. Tai leidžia kasmet papildomai gauti tik grūdų 2 — 2,5 mln. t.

Mokslo laimėjimų plėtimui didelę reikšmę turi tiesioginiai ryšiai tarp įvairių šalių susivienijimų, įmonių, organizacijų. Dabar tiesioginius ryšius palaiko per 4 tūkst. ESPT šalių įmonių. Tobulesnė tiesioginių ryšių forma — gamybinė technologinė kooperacija. Ypač ji paplitusi mašinų gamybos ir chemijos pramonėje. Gerai visiems žinomi stabilūs kooperatiniai Tarybų Sąjungos automobilių gamyklų VAZ ir KamAZ ryšiai su BLR, ČSSR, LLR, VLR ir VDR įmonėmis. Tokios rūšies tiesioginiai ryšiai plėtojami ir elektronikos, radiotechnikos, prietaisų, traktorių ir žemės ūkio mašinų gamybos srityse.

ESPT ŠALIŲ BENDRADARBIAVIMAS MAŠINŲ GAMYBOS SRITYJE

Mašinų gamyba — dinamiškiausia socialistinės sandraugos šalių liaudies ūkio šaka. 1950—1985 m. mašinų ir įrengimų gamyba ESPT šalyse padidėjo maždaug 35 kartus, visai pramonės gamybai išaugus 13, kartų. Dabar ESPT šalims tenka iki 25% pasaulinės mašinų ir įrengimų gamybos.

Prekyba mašinomis, įrengimais ir transporto priemonėmis tarp TSRS ir kitų sandraugos šalių išaugo nuo 330 mln. rb 1950 m. iki 20,3 mlrd. rb 1983 m. Tarybų Sąjunga importuoja iš broliškų šalių dalį jai reikiamų naftos, dujų gavybos ir metalo apdirbimo įrengimų, įvairią žemės ūkio techniką, transporto priemones (magistralinius, keleivinius elektrovežius, izoterminius ir keleivinius vagonus), taip pat jūrų, upių ir žvejybos laivus. Savo ruožtu TSRS tiekia sandraugos šalims labai našius šachtų, kėlimo ir transportavimo įrengimus, kelių tiesimo techniką, traktorius, automobilius ir kt.

Svarbiausias bendradarbiavimo mašinų gamybos srityje uždavinys — spartinti kompleksinį gamybos mechanizavimą ir automatizavimą, masiškai gaminti techniką, įgalinančią daug kartų padidinti darbo našumą. Antai Tarybų Sąjungoje dvyliktajame penkmetyje numatyta 1,8 karto padidinti lanksčiųjų gamybinių sistemų (įskaitant visiškai automatizuotus barus, cechus ir gamyklas) ir 2 kartus — pramoninių robotų diegimo tempus.

Didelę reikšmę turės Tarptautinis lanksčiųjų gamybinių sistemų metodinis mokymo ir tyrinėjimų centras, kuris taps atomine tyrinėjimų ir mokymo baze (panašiai kaip Jungtinis branduolinių tyrimų institutas Dubne). Kuriamos naujos staklių su skaitmeniniu programiniu valdymu, apdirbimo centrų, įvairių technologinių grupių precizinių staklių, kalvystės ir presavimo mašinų ir kitų gaminių su mikroprocesoriais konstrukcijos.

Sėkmingai bendradarbiaujama gaminant pramoninius robotus. Pagal Generalinį susitarimą numatyta gaminti 165 robotų tipus, iš jų 89 jau gaminami. Sėkmingai realizuojamas susitarimas dėl mokslinio techninio bendradarbiavimo, specializavimo ir kooperavimo gaminant pagrindines krovimo ir transportavimo darbų mechanizavimo priemones. Kuriamas naujas 500 AJ galios traktorius. Tarybų Sąjungoje jo bazėje paruošti ir išbandyti galingų buldozerių ir vamzdžių klotuvų pavyzdžiai. Be to, Vokietijos Demokratinėje Respublikoje, Tarybų Sąjungoje ir Čekoslovakijoje kooperatiniu būdu gaminami 630 kub. m/h ir didesnio našumo rotoriniai kompleksai.

TSRS ir LLR susitarė vykdyti Lenkijoje darbus siekiant pakelti „Volia" tipo dyzelių, ekskavatorių, geležinkelio cisternų, medžio plaušo plokščių gamybos, laivų komplektinių įrengimų ir kai kurių kitų rūšių mašinų bei įrengimų techninį lygį ir pagerinti kokybę.

Didelę reikšmę turi Generalinio susitarimo dėl daugiašalio bendradarbiavimo vystant ir plačiai naudojant liaudies ūkyje mikroprocesorinę techniką įgyvendinimas. Numatytos įvairiausios sritys, kuriose turi būti naudojamos mikro ir mini ESM, įgalinančios gauti didžiausią ekonominį ir socialinį efektą. Tai pirmiausia automatizuotų technologinių procesų chemijoje, metalurgijoje, naftos ir dujų pramonėje ir kt. valdymo sistemos; technologinių įrengimų, staklių, mašinų, energetikos įrenginių, elektros pavarų, hidrotechnikos objektų, energetinių linijinių išskirstymo objektų ir pramonės darbų valdymo sistemos; transporto srautų sistemų (aukštos įtampos tiekimo linijų, dujotiekių ir t. t.) valdymo sistemos; organizacinio valdymo, operatyvinio planavimo sistemos, įskaitant ITD ir tarnautojų darbo vietų sistemas; pramoniniai, moksliniai ir medicininiai kontrolės bei matavimo ir diagnostikos įrengimai ir prietaisai; informacijos apdorojimo bei perdavimo aparatūra ir ryšių priemonės ir t. t.

Spartus atominės energetikos augimas — viena broliškų šalių liaudies ūkio plėtojimo prioritetinių krypčių. 1985 m. pradžioje Tarybų Sąjungoje ir kitose ESPT šalyse veikė daugiau kaip 30 mln. kW galios atominių elektrinių, t. y. 5 kartus daugiau negu 1975 m. 1984 m. jose buvo pagaminta apie 180 mlrd. kWh elektros energijos, arba beveik 8% viso jos sandraugos šalyse pagaminto kiekio.

Didelį vaidmenį vystant šią šaką broliškose šalyse vaidina Tarybų Sąjunga. Jai techniškai padedant, kitose ESPT šalyse atiduota naudoti bendros 6380 MW galios energoblokų. Artimiausiais metais numatyta sparčiau atiduoti naudoti naujas atomines elektrines, padidinti vienetinę energoblokų galią. Dar 1979 m. aštuonių socialistinių šalių (BLR, ČSSR, LLR, RSR, TSRS, VDR ir JSFR) vyriausybės pasirašė susitarimą dėl tarptautinio atominių elektrinių įrengimų gamybos specializavimo ir kooperavimo bei tarpusavio tiekimų laikotarpiui iki 1990 m. Susitarimas apima daugiau kaip 140 šiuolaikinės technikos pavadinimų.

Šiuo metu pagrindinė branduolinės energetikos kryptis — elektros energijos gamyba. Tuo tarpu pastarosios gamybai sunaudojama vos 25—28% šilumos ir energetikos išteklių, tuo tarpu, norint gaminti šilumą pramonei, komunaliniam bei buitiniam sektoriui, panaudojama 35—40%. Tai reikalauja peržiūrėti branduolinės energetikos struktūrą. Todėl ESPT šalys nutarė parengti atominių elektrinių ir atominių termofikacinių elektrinių statybos programą laikotarpiui iki 2000 metų. Tuo tikslu mūsų šalyje prie Gorkio ir Voronežo statomos atominės termofikacinės elektrinės; stambi tokia elektrinė statoma prie Odesos.

Bendromis Bulgarijos, Čekoslovakijos, Lenkijos, Rumunijos, Tarybų Sąjungos elektrotechnikų pastangomis pavyko per trumpą laiką aprūpinti staklių gamybą elektros pavarų komplektais. Tai įgalino 20—30% padidinti metalo apdirbimo našumą, pagerinti staklių kokybę.

Dabar baigtas paruošti Interelektro darbo perspektyvinio plano projektas 1986—1990 m. Jame atsispindi pagrindinės mokslo ir technikos pažangos kryptys elektrotechnikos pramonėje 15—20 metų (įskaitant gamybos automatizavimą naudojant mikroprocesorius ir pramoninius robotus).

ESPT šalyse, siekiant kompleksiškai mechanizuoti žemės ūkio gamybą, bendromis jėgomis kuriami ir gaminami 265 pavadinimų traktoriai ir žemės ūkio mašinos. Iš jų 115 — nauji ir modernizuoti gaminiai. Kuriama taip pat apie 70 pavadinimų perspektyvių technikos priemonių. Be to, sandraugos šalyse taikomas

specializavimas gaminant žemės ūkio žaliavos perdirbimo daugiau kaip 600 pavadinimų mašinas ir įrengimus. Gaminama apie 80 pavadinimų mašinų ir įrengimų maisto pramonei. Glaudžiai bendradarbiaujama gaminant mašinas bei įrengimus ir kitoms liaudies ūkio šakoms.

nio bendradarbiavimo su tarybiniais partneriais atskirose pramonės šakose programos 1990—1995 metams, mokslo ir technikos vystymo programos — laikotarpiui iki 2000 metų. Tokio bendradarbiavimo tikslas — gilinti tarpšakinį darbo pasidalijimą tarp ČSSR ir TSRS, intensyvinti gamybos procesus, operatyviai diegti mokslo bei technikos laimėjimus į gamybą ir t. t.

Tolesnės abiejų šalių ekonominio bendradarbiavimo perspektyvos susijusios su tuo, kad dinamiškiausiai numatoma gilinti darbo pasidalijimą atskirų gamybos šakų viduje kartu patenkinant ČSSR liaudies ūkio poreikį žaliavoms ir medžiagoms tiekimais iš TSRS.

Naujas žingsnis derinant abiejų šalių ekonominę politiką yra ilgalaikė ekonominio ir mokslinio techninio bendradarbiavimo programa laikotarpiui iki 2000 metų.

TSRS — STAMBIAUSIA ČSSR UŽSIENIO PREKYBOS PARTNERĖ

Socialistinė Čekoslovakija, glaudžiai bendradarbiaudama su Tarybų Sąjunga, kasmet padidina nacionalines pajamas vidutiniškai 4—5% (skaičiuojant nuo 1948 m.). Tokius rezultatus lėmė ir esminiai pasikeitimai, įvykę ekonominiuose santykiuose su užsieniu. Jau 1953 m. socialistinių šalių lyginamasis svoris Čekoslovakijos užsienio prekybos apyvartoje sudarė 78%, iš jų Tarybų Sąjungos — 36%.

TSRS tapo pagrindine žaliavų ir medžiagų, anksčiau įvežamų iš kapitalistinių šalių, tiekėja. Buvo sudarytos sąlygos visapusiškai vystyti ČSSR ekonomiką ir keisti jos struktūrą. Jau 1950—1960 m TSRS vaidino svarbiausią vaidmenį ČSSR užsienio prekyboje. Nuo šeštojo dešimtmečio pradžios pradėjo plėstis ČSSR ekonominiai santykiai su ESPT šalimis. Atsirado naujų ekonominio bendradarbiavimo formų. ČSSR pirmoji iš ESPT šalių sudarė su TSRS tikslinę sutartį dėl bendradarbiavimo vystant juodąją ir spalvotąją metalurgiją. Tokio pobūdžio sutartys buvo įtrauktos į Kompleksinę socialistinio ekonomikos integravimo programą.

1960—1980 m. abiejų šalių savitarpio prekių apyvarta išaugo maždaug 6,3 karto (1980 m. sudarė 7,2 mlrd., o 1985 m. viršijo 13 mlrd. rb). Žaliavų ir medžiagų importas iš TSRS labai padėjo vystyti Čekoslovakijos ekonomiką. Praėjusiame dešimtmetyje tarybinės naftos tiekimai padidėjo 79%, gamtinių dujų — beveik 6 kartus, elektros energijos — 80%. Išaugo ir kitų rūšių žaliavų tiekimai. Už nuolat didėjantį importą ČSSR atsilygina, didindama savo produkcijos, pirmiausia mašinų gamybos, tiekimus. Per visą prekybinių santykių plėtros laikotarpį TSRS mašinų ir įrengimų tiekimai didėjo sparčiau negu kitų prekių. Dėl šios priežasties, taip pat dėl mašinų gamybos specializacijos gilinimo mašinų gamybos produkcijos lyginamasis svoris visame ČSSR eksporte į TSRS 1960—1980 m. išaugo nuo 49 iki 56%.

Vystantis gamybinei specializacijai, toliau augo mašinų ir įrengimų importas iš TSRS — 1980 m. sudarė jau 27%. Tačiau dinamiškiausiai didėjo ČSSR importas iš TSRS tokių prekių, kaip žaliavos, pusfabrikačiai ir kuras: jų lyginamasis svoris visame importe iš TSRS išaugo nuo 49 iki 70%.

Artimiausiu metu bus pasirašytas naujas ilgalaikis prekybinis susitarimas 1986—1990 metams. Rengiant šiuos ir kitus dokumentus, atsižvelgta į 1984 m. įvykusio ESPT šalių pasitarimo priimtas kryptis. Sudaromos ilgalaikės techninio ir ekonomi-

KAPITALISTINĖSE ŠALYSE

VFR KARINIS PRAMONINIS KOMPLEKSAS

1983 m. pabaigoje VFR gynybos ministerijos išleistos „Baltosios knygos" duomenimis, VFR pagal karines išlaidas dabar užima trečią vietą NATO šalių tarpe, atsilikdama Europoje tik nuo Didžiosios Britanijos (jai tenka 8,2% visų bloko išlaidų, o VFR — 7,5%). Tiesioginės karinės VFR išlaidos 1984 m. sudarė 58,95 mlrd. markių ir viršijo 1983 m. lygį 3,2%. Sparčiausiai didėja išlaidos ginklams ir kariniai technikai, kurių lyginamasis svoris bendrose šalies karinėse išlaidose išaugo nuo 13,7% 1979 m. iki 17,3% 1984 m. Faktinės karinės VFR išlaidos, įskaitant didžiules sumas, praeinančias pro kitus federalinio biudžeto straipsnius, 1984 m. sudarė, kaip praneša Vakarų spauda, maždaug 70 mlrd. markių.

VFR dabar turi vienas didžiausių sausumos jėgų Vakarų Europoje. Centrinės Europos zonoje jai tenka 50% antžeminių NATO jėgų (įskaitant čia išdėstytas JAV karines pajėgas), 30% karo lėktuvų ir 70% jūrų karo pajėgų. VFR karinės pajėgos turi tiek tankų, kiek visos kitos NATO blokui priklausančios Vakarų Europos šalys, kartu paėmus. VFR armija aprūpinta naujausiais ginklais ir karine technika. Nors savo branduolinio ginklo Vakarų Vokietijos armija ir neturi, ji ruošiasi karo veiksmams galimo jo panaudojimo sąlygomis.

Išsivysčiusi VFR karinė ekonomika ir jos branduolys — galinga šiuolaikinė karinė pramonė — pastaraisiais metais smarkiai pasikeitė ne tik šakinės struktūros, bet ir ginklų bei karinės technikos gamybos mastų požiūriu.

Būdama aktyvi visų karinių ekonominių priemonių NATO linija dalyvė, VFR, JAV ir kitų bloko sąjungininkų padedama, per trumpą laiką suderino ir išvystė daugelio šiuolaikinės technikos rūšių, įskaitant taktines raketas, supergreitus lėktuvus, tankus, naujausius radioelektroninius įrengimus, gamybą. Jau 1976 m. Vakarų Vokietijos karinė pramonė beveik 90% aprūpino bundesverą savos gamybos ginklais ir karine technika.

Nors integraciniai procesai karinės ekonomikos srityje vystosi gana sudėtingai, apskritai Vakarų bloko dalyviams paskutiniaisiais dešimtmečiais būdingas kooperacijos plėtimasis ir gilėjimas. Be to, VFR, palyginus su kitomis Vakarų Europos šalimis, kur kas dažniau dalyvauja karinėse savitarpio programose. Dalyvavimas šiose programose leidžia Bonai apeiti esamus apribojimus, prieiti prie naujausių technologijų ir inžinerinių konstruktorinių sprendinių. Bona stengiasi plėsti kooperatinius ryšius, turėdama tikslą išeiti į pirmaujančias pozicijas pagrindinėse ginklų ir karinės technikos gamybos šakose.

Sparčiau už kitas karines šakas aštuntajame dešimtmetyje vystėsi aviaraketokosminė pramonė. Tai leido VFR, šalia Didžiosios Britanijos ir Prancūzijos, užimti šioje šakoje pagrindines pozicijas Vakarų Europoje.

VFR sutelkta pusė Vakarų Europos regiono šarvuočių bei tankų technikos gamybos (daugiau kaip Anglijoje ir Prancūzijoje, kartu paėmus). Pagal šios technikos pardavimą NATO šalims VFR pralenkia net JAV.

VFR įeina į pirmąjį kapitalistinių šalių dešimtuką pagal laivų statybą. Čia dirba apie 60 tūkst. žmonių. Karinės produkcijos lyginamasis svoris šios šakos apyvartoje sudaro vidutiniškai 10—12%. Vakarų Vokietijos laivų statyklose galima statyti visų klasių karo laivus, tačiau dėl esamų apribojimų iki šiol čia buvo statomi vidutinės ir mažos vandens talpos laivai.

VFR radioelektroninė pramonė pagal produkcijos mastą yra pirmoje vietoje Vakarų Europoje ir trečioje vietoje pasaulyje (po JAV ir Japonijos). Be to, šakos gamyboje nuolatos didėja karinės paskirties radioelektronikos lyginamasis svoris.

Dabar VFR kasmet eksportuoja ginklų ir karinės technikos už 1 mlrd. dol., užimdama pagal šį rodiklį ketvirtą vietą tarp NATO valstybių. Tačiau, Vakarų specialistų apskaičiavimu, įskaitant vadinamąjį „paslėptą" eksportą, VFR išveža kur kas daugiau ginklų ir aplenkia Didžiąją Britaniją.

1984 m. vasario mėn. bundestage svarstant Vakarų Vokietijos ginklų eksporto klausimą buvo pažymėta, kad VFR įeina į pagrindinių pasaulio šalių ginklų eksportuotojų penketuką, du trečdaliai besivystančių šalių gauna iš VFR arba ginklus ir atsargines dalis, arba komplektinius įrengimus jų gamybai. Nuo 1973 iki 1980 m. Vakarų Vokietijos ginklų tiekimai išaugo 983%.

JŲ DALIA — NEDARBAS IR SKURDAS

Devintojo dešimtmečio pradžioje — krizių ir ekonomikos sustingimo svarbiausiose kapitalistinėse valstybėse laikotarpiu toliau aštrėjo socialinės problemos ir prieštaravimai buržuazinėje visuomenėje.

Dabar išsivysčiusiose kapitalistinėse šalyse yra daugiau kaip 35 mln. oficialiai užregistruotų visiškų bedarbių, iš jų Bendrosios rinkos šalyse — 12,8 mln. Tačiau jų faktiškai yra daugiau, nes valdančiosios klasės interesais buržuazinė statistika stengiasi įvairiais būdais pagražinti padėtį darbo rinkoje. Oficialioje statistikoje „iškrenta" tie darbuotojai, kurie praranda viltį surasti darbą ir nustoja registruotis darbo biržoje (daugiausia vyresnio amžiaus žmonės), taip pat priversti dirbti ne pagal specialybę. Kapitalistiniame pasaulyje bedarbiais nelaikomi ir tie, kurie, baigę mokslą, nesėkmingai pirmą kartą ieško darbo.

Teisingiausiai nušviečia padėtį apie bedarbių skaičių kapitalistiniame pasaulyje komunistų ir darbininkų partijos, profsąjungos, atskiri tyrinėjimo centrai. Antai, JAV, nepaisant to, kad nedarbas 1985 m. sumažėjo, ir toliau šis rodiklis sudaro 7,3—7,5% visų darbingų gyventojų. JAV profsąjungų apskaičiavimais, bedarbių skaičius, įskaitant visiškai neturinčius darbo ir dirbančius ne visą darbo dieną, sudaro 18—20 mln. žmonių.

Daug Anglijos gyventojų neturi galimybės susirasti pilnaverčio darbo. M. Tetčer valdymo metais bedarbių skaičius Didžiojoje Britanijoje padidėjo dvigubai. Šiuo metu jų oficialiai priskaičiuojama 3,2 mln., arba 13,5% darbingų šalies gyventojų. VFR faktiškai yra 3,5 mln. bedarbių, o oficialiai užregistruota 2,2 mln. Paskutiniu metu smarkiai daugėja bedarbių Italijoje — 2,37 mln., Prancūzijoje — daugiau kaip 2,4 mln., Japonijoje — per 1,6 mln.

Masinio nedarbo sąlygomis bedarbių negelbsti ir įvairios pašalpos. Bedarbių, gaunančių pašalpas, nuolat mažėja. Pavyzdžiui, JAV 1974—1975 metais pašalpas gavo du trečdaliai visų bedarbių, o apie devintojo dešimtmečio vidurį — tiktai 40%. VFR iš 2,2 mln. oficialiai užregistruotų bedarbių 1,6 mln. (daugiau kaip 70%) negauna jokios pašalpos. Kitose kapitalistinėse šalyse padėtis dar blogesnė. Antai Portugalijoje tokias pašalpas gauna tik 8—10% bedarbių.

TVIRTAS BENDRADARBIAVIMO PAGRINDAS

1955 m. TSRS ir Austrija pasirašė sutartį dėl prekybos ir laivybos, kuri nustatė pagrindinius savitarpio prekybos principus ir padėjo pagrindus tolesniam prekių apyvartos tarp abiejų šalių plėtojimui. 1968 ir 1973 m. sudaryti susitarimai dėl ekonominio, mokslinio techninio ir pramoninio bendradarbiavimo įgalino praplėsti tradicinės prekių apyvartos ribas, praturtinti prekybinius ekonominius santykius naujomis formomis, išplėsti dalyvių ratą. Šiuose susitarimuose užfiksuoti bendradarbiavimo principai, formos ir kryptys buvo konkretizuoti 1981 m. pasirašytoje Ilgalaikėje ekonominio, mokslinio techninio ir pramoninio bendradarbiavimo vystymo programoje.

Nuo aštuntojo dešimtmečio vidurio prekyba, ekonominiai, moksliniai techniniai ir pramoniniai ryšiai tapo dar intensyvesni. Palyginus su 1974 m., TSRS ir Austrijos prekybos apyvarta išaugo beveik 5 kartus ir 1984 m. viršijo 1,6 mlrd. rb. Praėjusiais metais Austrija užėmė aštuntą vietą tarp TSRS partnerių Vakarų Europoje. Savo ruožtu TSRS įeina į stambiausių Austrijos prekybinių partnerių penketuką. Pažymėtina, kad prekių apyvarta tarp tarybinių užsienio prekybos organizacijų ir Austrijos firmų vystėsi tempais, gerokai pralenkiančiais atitinkamus pasaulinės prekybos raidos rodiklius.

Kasmet daugėja firmų, iš jų smulkių ir vidutinių, palaikančių komercinius ryšius su tarybinėmis užsienio prekybos organizacijomis (dabar jų apie 600). Kai kurių firmų bendradarbiavimo su mūsų šalimis stažas siekia 30 ir daugiau metų.

Tarybinio eksporto į Austriją pagrindas — kuro ir energetikos prekės. Austrija buvo pirmoji iš Vakarų Europos šalių, su kuria TSRS sudarė ilgalaikį susitarimą dėl gamtinių dujų tiekimo (1968 m.). Tais metais mūsų šalis patiekė 142 mln. kub. m dujų, o 1984 m. — jau 4,1 mlrd. kub. m. Nuo 1984 m. birželio mėn. iš tolimojo Urengojaus į Austriją pradėjo plaukti dujos nauju eksportiniu dujotiekiu, pastatytu prieš laiką, nepaisant JAV administracijos taikytų sankcijų. Faktiškai visas Austrijos gamtinių dujų importas tenka Tarybų Sąjungai.

Be gamtinių dujų, Austrija nemažai savo importo poreikių tenkina gaunamais iš TSRS tiekimais: antracito — 70%, suskystintų dujų — 70, naftos — daugiau kaip 20, durpių — apie 16%.

Naujas žingsnis bendradarbiaujant energetikos srityje žengtas 1982 m. — pasirašytas kontraktas dėl pasikeitimo elektros energija 20 metų laikotarpiui.

Svarbūs TSRS eksporto į Austriją straipsniai yra geležies rūda (praėjusiame dešimtmetyje buvo patiekta 7,5 mln. t), chemijos produktai (77,3 mln. rb), celiuliozė (daugiau kaip 249 tūkst. t), medvilnės pluoštas (61,5 tūkst. t). Tiekiamas taip pat ketus, ferolydiniai, popiermalkės ir kitų rūšių energetikos ir pramonės žaliavos.

1975—1984 m. beveik 4,5 karto išaugo TSRS mašinų ir technikos gaminių tiekimai į Austriją. Tai rodo, jog didėja Austrijos firmų susidomėjimas tarybinėmis mašinomis. Antai šiuo laikotarpiu buvo patiekta apie 27 tūkst. lengvųjų automobilių, t. y. 3,7 karto daugiau negu praėjusį dešimtmetį. Tačiau mašinų, įrengimų ir transporto priemonių lyginamasis svoris tarybiniame eksporte į Austriją lieka kol kas nedidelis.

Svarbiausią vietą tarybiniame importe iš Austrijos užima įvairios mašinos ir įrengimai: metalurgijos įranga, įrengimai automobilių, chemijos, celiuliozės ir popieriaus, medžio apdirbimo, lengvajai, tekstilės, prieskonių pramonei.

Per pastarąjį dešimtmetį mašinų ir įrengimų, įskaitant upių laivus ir kitas plaukiojimo priemones, importas padidėjo 4,5 karto ir sudarė 1984 m. daugiau kaip 340 mln. rb, t. y. 40% viso importo. Iš viso 1975—1984 m. iš Austrijos importuota mašinų gamybos ir technikos produkcijos už 1,5 mlrd. rb.

Per tą patį laiką iš Austrijos į TSRS buvo patiekta 32 tūkst. t pramoninės armatūros, kabelio ir laidų už 76 mln. rb, įvairių chemijos produktų ir lakų bei dažų — už 300 mln. rb, 22 mln. porų odinės avalynės, daug kitų prekių.

Prekybinės, ekonominės ir kitos bendradarbiavimo formos tarp abiejų šalių įgavo patikimą ilgalaikį pobūdį. Vis didesnę reikšmę įgauna tokios naujos bendradarbiavimo formos, kaip pramoninė kooperacija, įskaitant naujos technologijos bendrą projektavimą ir pasikeitimą ja, jos panaudojimą gamyboje ir užsienio rinkoje. Didėja ir bendradarbiavimo statant pramonės objektus reikšmė.

● **Jokioje kitoje kapitalistinio pasaulio šalyje skurdas ir socialinė nelygybė nepasireiškia taip aštriai ir siaubingai, kaip Haityje. 200 milijonierių šeimų dalijasi 70% visų šalies turtų. O visiems kitiems šalies gyventojams, prancūzų laikraščio „Krua" duomenimis, metinės pajamos kiekvienam gyventojui neviršija 260 dol. 0,2 mln. haitiečių, daugiausia gyvenančių miestų lūšnose, priversti pragyventi už 60 dol. per metus, o 20% gyventojų, apie kuriuos netgi nepasakysi „gyvena", o greičiau — „bando nenumirti", — tik už 30 dol. per metus.**

● **Viena rimtų Kamerūno ir Prancūzijos ekonominių problemų — nepaliaujamai didėjantis šios Afrikos šalies prekybos balanso deficitas. Per paskutiniuosius 10 metų jis išaugo 7 kartus. Antai 1983 m. Prancūzija įvežė į Kamerūną prekių 84% daugiau negu 1982 m., o Kamerūno eksportas per tą laikotarpį padidėjo tik 5%.**

● **Egipto karinės skolos Jungtinėms Amerikos Valstijoms per paskutiniuosius penkerius metus sudarė 4,9 mlrd. dol. 1985 m. EAR turėjo sumokėti vien palūkanų 376 mln. dol., neskaitant skolos padengimo sumų. Egipto vyriausybė ne kartą kreipėsi į JAV administraciją, prašydama sumažinti karinių kreditų procentą, tačiau JAV ignoruoja šį prašymą.**

LIAUDIES ŪKIO 1985 METŲ TURINYS

LIAUDIES ŪKIO ŠAKŲ, REGIONŲ EKONOMIKA

LIAUDIES ŪKIO ŠAKŲ IR ĮMONIŲ VALDYMAS. DARBO IR GAMYBOS ORGANIZAVIMAS. KADRAI

AGROPRAMONINIS KOMPLEKSAS, MAISTO PROGRAMOS REALIZAVIMAS

ĮMONIŲ EKONOMIKOS IR PRAKTINĖS VEIKLOS KLAUSIMAI

PREKYBA. VISUOMENINIS MAITINIMAS

FINANSAI. KREDITAS. APSKAITA

EKONOMINIS KADRŲ MOKYMAS

EKONOMINĖ TEORIJA IR LIAUDIES ŪKIO ISTORIJA

KITI KLAUSIMAI

GAMYBINIS KALENDORIUS

LIAUDIES ŪKIS 1986

	SAUSIS	VASARIS	KOVAS	BALANDIS	GEGUŽĖ	BIRŽELIS
Pirmadienis	6 13 20 27	3 10 17 24	3 10 17 24 31	7 14 21 28	5 12 19 26	2 9 16 23 30
Antradienis	7 14 21 28	4 11 18 25	4 11 18 25	1 8 15 22 29	6 13 20 27	3 10 17 24
Trečiadienis	1 8 15 22 29	5 12 19 26	5 12 19 26	2 9 16 23 30	7 14 21 28	4 11 18 25
Ketvirtadienis	2 9 16 23 30	6 13 20 27	6 13 20 27	3 10 17 24	1 8 15 22 29	5 12 19 26
Penktadienis	3 10 17 24 31	7 14 21 28	7 14 21 28	4 11 18 25	**2 9** 16 23 30	6 13 20 27
Šeštadienis	4 11 18 25	1 8 15 22	1 **8** 15 22 29	5 12 19 26	3 10 17 24 31	7 14 21 28
Sekmadienis	**5 12 19 26**	**2 9 16 23**	**2 9 16 23 30**	**6 13 20 27**	**4 11 18 25**	**1 8 15 22 29**

	LIEPA	RUGPJŪTIS	RUGSĖJIS	SPALIS	LAPKRITIS	GRUODIS
Pirmadienis	7 14 21 28	4 11 18 25	1 8 15 22 29	6 13 20 27	3 10 17 24	1 8 15 22 29
Antradienis	1 8 15 22 29	5 12 19 26	2 9 16 23 30	**7** 14 21 28	4 11 18 25	2 9 16 23 30
Trečiadienis	2 9 16 23 30	6 13 20 27	3 10 17 24	1 8 15 22 29	5 12 19 26	3 10 17 24 31
Ketvirtadienis	3 10 17 24 31	7 14 21 28	4 11 18 25	2 9 16 23 30	6 13 20 27	4 11 18 25
Penktadienis	4 11 18 25	1 8 15 22 29	5 12 19 26	3 10 17 24 31	**7** 14 21 28	5 12 19 26
Šeštadienis	5 12 19 26	2 9 16 23 30	6 13 20 27	4 11 18 25	1 **8** 15 22 29	6 13 20 27
Sekmadienis	**6 13 20 27**	**3 10 17 24 31**	**7 14 21 28**	**5 12 19 26**	**2 9 16 23 30**	**7 14 21 28**

Dienų ir valandų skaičius		Sausis	Vasaris	Kovas	**I ketvirtis**	Balandis	Gegužė	Birželis	**II ketvirtis**	**I pusmetis**	Liepa	Rugpjūtis	Rugsėjis	**III ketvirtis**	Spalis	Lapkritis	Gruodis	**IV ketvirtis**	**II pusmetis**	Iš viso 1986 m.
Dienų	darbo	22	20	21	63	22	19	21	62	125	23	21	22	66	22	19	23	64	130	255
	poilsio ir šventinių	9	8	10	27	8	12	9	29	56	8	10	8	26	9	11	8	28	54	110
	kalendorinių	31	28	31	90	30	31	30	91	181	31	31	30	92	31	30	31	92	184	365
Darbo valandų	esant 41 val. darbo savaitei	178	164	170	512	177	162	171	510	1022	185	177	178	540	177	156	184	517	1057	2079
	esant 36 val. darbo savaitei	156	144	150	450	156	144	150	450	900	162	156	156	474	156	138	162	456	930	1830

Gamybiniame kalendoriuje pateikta darbo laiko norma mėnesiams, ketvirčiams ir visiems 1986 metams. Ši norma yra vieninga sudarant grafikus visų darbo ir poilsio režimų sąlygomis (penkių dienų darbo savaitė su dviem poilsio dienomis, šešių dienų darbo savaitė, nepertraukiama darbo savaitė ir kt.). Ji apskaičiuojama pagal šešių dienų darbo savaitės kalendorių atsižvelgiant į 7 val. darbo dieną ir esant 41 val. darbo savaitei (esant 36 val. darbo savaitei — į 6 val. darbo dieną) ir 6 val. darbo dieną prieš poilsio ir švenčių dienas.

Esant penkių dienų darbo savaitei su dviem poilsio dienomis, darbo grafikas priklausomai nuo konkrečių organizacinių ir techninių sąlygų sudaromas tam tikram apskaitiniam laikotarpiui, t. y. laikotarpiui, per kurį turi būti laikomasi (vidutiniškai) darbo savaitės trukmės. Be to, visoms įmonių ir organizacijų darbuotojų kategorijoms (dirbant tiek normalią, tiek sutrumpintą darbo dieną) būtina laikytis metinio darbo laiko balanso, apskaičiuoto pagal šešių dienų darbo savaitės kalendorių (t. y. asmenims, kuriems nustatyta 41 val. darbo savaitė, 1986 m. — 2079 val.).

35 kp INDEKSAS 76713 ● LIAUDIES ŪKIS ● 1985, 12(326), p. 1—32

GERBIAMIEJI SKAITYTOJAI!

Vilniaus „MINTIES" knygyne Jūs galite įsigyti įvairių visuomeninės politinės, socialinės ir ekonominės literatūros leidinių, kuriuos išleido šalies centrinės leidyklos „Politizdat", „Ekonomika", „Mysl", „Finansy i statistika" ir kt.

Plačiam skaitytojų ratui skirtas aiškinamasis žodynas „SOCIALIZMAS IR DARBAS". Lakoniška forma įvairiais aspektais žodyne apibūdinamas darbas išsivysčiusio socializmo sąlygomis. Leidinyje aiškinami tokie terminai ir sąvokos, kaip visuomeninio darbo efektyvumo kėlimas, platus darbo kolektyvų įsijungimas į gamybos valdymą, darbo organizavimo, normavimo, skatinimo tobulinimas, darbo drausmės stiprinimas ir kt. Žodyną išleido Politinės literatūros leidykla.

Mokslo ir technikos pažanga, vis didėjantis jos vaidmuo visuomenės ekonominiame ir socialiniame gyvenime, naujų gamybos technologijų diegimas, gilūs socialiniai poslinkiai tarybinės visuomenės gyvenime — visa tai kelia naujus uždavinius valdymo kadrams. Apie šiuos uždavinius, apie ūkio mechanizmo bei liaudies ūkio valdymo sistemos pertvarkymą, esminius valdymo stiliaus ir metodų pakitimus rašoma P. PAPULOVO knygelėje „GAMYBOS VALDYMO KADRAI"; ją išleido leidykla „Ekonomika".

Mokslinis, techninis, socialinis ir ekonominis prognozavimas spartina mokslo ir technikos laimėjimų diegimą į liaudies ūkį. Apie mokslinį prognozavimą išleista daug leidinų. Vienas jų „MOKSLINĖ KNYGA APIE PROGNOZAVIMĄ". Tai — žinynas, kuriame bandoma apibendrinti daugelio mūsų šalies ir užsienio autorių darbus apie prognozavimo teoriją ir praktiką. Nušviečiami prognozavimo, kaip vienos mokslo sričių, etapai, pasakojama apie pasaulio organizacijas, tiriančias prognozavimo problemas. Žinyną išleido leidykla „Mysl".

J. PAKUTINSKO knygoje „DUOMENŲ APDOROJIMAS PANAUDOJANT VS ESM SUDARYTI VALSTYBINIAM ŽEMĖS KADASTRUI" apibendrintas respublikos specialistų patyrimas, kaip naudoti VS ESM, sudarant valstybinį žemės kadastrą. Knygą išleido leidykla „Finansy i statistika".

KNYGŲ PREKYBOS VALDYBA

UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA
3 0112 078013700